

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના વિચારોએ
જે સૃષ્ટિ સન્મુખ તેરિયર થયા છે
જે સૃષ્ટિમાં જે હંધ સ્ફુરણા ઉત્પ-
ન્ન કરી હોય તે શોધકબુદ્ધિદારા
જાણવા જગત ધ્રુવે એ સ્વભા-
વિક છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની વિચારક્રે-
શ્ચિનો ઇતિહાસ મથાપોત્ત આ
લેખવામાં આવે, તોજ તેઓના
જીવનનો પરિચય નિર્ધારી શકાય.
આમ થવા અર્થે તેઓના વિચાર
સમૂહને પૃથક્કરણપૂર્વક શોધવાની
અગત્ય છે. પૃથક્કરણપૂર્વક શોધા-
યા પછી જે શોધનતરવા નીકળે
તેને અનુક્રમ આપ્યાથી વિચાર-
ક્રેશ્ચિનો ઇતિહાસ આલેખી
શકાવા જોગ્ય છે.

અમદાવાદ,
શક્તિક પુણિમા, મનમુખલાલ.
૧૯૭૦.

[દ્વિતીયાવૃત્તિ.]

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની સૌજ-
ની વય પહેલાંથી તે દેહોત-
ચેતના વિચારોના વર્તન
એકત્ર અચેલો અંતર અત્ર
થાય છે.

શ્રીમદ્નું જીવન અંધારૂ
જીવવાની પ્રગળ ધ્રુવજા ધણ
જામુઓની છે, તથાપિ તે ધ
અનુક્રમ થવું શક્ય જણાયું
કેમકે તેઓથીનું જીવન
કરી આબંધતર દશાનો વિષ
અને તેવી આબંધતર દશાનું
આલેખવું તે વિશેષ નહીંતો.
રૂપ દશા અને સામર્થ્યના
મહાશયોનું કાર્ય છે; સાર
બુદ્ધિનું નથી.

પરમાર્થપ્રવૃત્તિ પૌદ્ગલિક
છોને હાનિરૂપ થતી ભાસે તે
પ્રત્યક્ષ અજ્ઞાન છે એમ જાણુ ધ
આ અંથ શોધનવૃત્તિ પૌદ્ગ
કારણોને હાનિરૂપ નિમિત્ત થ
છે એવી કલ્પના રહ્યા કરવી
આત્મશિથિલતા જ છે.

રાગભાવ, પ્રમાદ, મંદક્ષયો
શમ શારીરિક અને માનસિક
અસ્વસ્થતા આદિ કારણો :
શોધનને વિઘ્નરૂપ પરિણમ્યાં હે
અને તેથી જે શોધનદોષ રહ્યા હે
તે માટે ક્ષમા ધન્યું છું.

મુંગધ,

આશાદવદ ૫, એક આત્માર
વિ. સં. ૧૯૬૧.

(પ્રથમાવૃત્તિ.)

આ ત્રીજી આવૃત્તિ સંશોધિત સ્વરૂપમાં બહાર
 પાડવાના આશયથીજ સદગત મનઃસુખલાભએ આ
 કામ હાથ ધરેલું. પણ કુદરતની ધમ્મજા એ નિર્મા-
 ણની વિરુદ્ધની જણાઈ અને બીજી આવૃત્તિનું પુનઃ
 મુદ્રણ પૂરું થયું અને વિશેષ પત્રો ઇત્યાદિ સંશોધિત
 કરવાનું આશુ ત્યાં તો મનઃસુખલાભ આલ્સ્યા ગયા
 એટલે એ કામ અધુરું રહે છે તેને માટે તેમજ આ
 પુસ્તકમાં જે કાંઈ મુદ્રણના કે અન્ય દોષો રહ્યા હોય
 તેને માટે વાંકચઢંદને ક્ષમા માંગીનેજ વિરમવાનું
 રહે છે.

રાજકોટ,
 મહા શુદ્ધ ૧૦ શુક્રવાર.
 સંવત ૧૯૮૦.

હેમચંદ ટાકરશી
 મલિકતા.

પ્રસ્તાવિક બે બોલ.

આ પુસ્તકની નવી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના લખી આપવાનો આગ્રહ બાઈ હેમચંદ્રે મારી પાસે કર્યો. હું યોગ્ય પ્રસ્તાવના લખવા નૈવાર નહોતો અને હજી નથી. મારા વ્યવસાયો મને ખીજાં મનપસંદ કાર્યો કરવા દેતાજ નથી. તેમાં મારો મોહ દરો કે એજ માફ કર્તવ્ય છે એ વિષે મતભેદ હોય, પણ વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. હું તો કર્તવ્ય સમજી વ્યવસાયોને વળગી રહ્યો છું. વાંચનાર તેને મોહદશા માને તો મારી દયા ખાય પણ મારી આવી સ્થિતિમાં હું શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના લખાણોની પ્રસ્તાવના કેમ લખી શકું? આ વિચારો ક્યાં કરતો હતો તેટલામાં મને ખ્યાલ આવ્યો કે મેં ધરોહાની જેલમાં તેમનાં કેટલાંક સ્મરણો લખવાનો આરંભ કરેલો તેમાંનું પહેલું પ્રકરણજ પ્રસ્તાવના રૂપેજ મૂકું તો તે કદાચ પ્રસ્તાવનાનો અર્થ સારે. આ દૃષ્ટિએ હું તે સ્મરણોનું પહેલું પ્રકરણ વાંચી ગયો ને મને તે પ્રકરણ કીક લાગવાથી નીચે આપું છું.

“જેના પવિત્ર સ્મરણો લખવાનો હું આદર કરું છું તે સ્વ. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની જન્મ તિથિનો આ દિવસ છે, એટલે કાર્તિક પુર્ણિમા, સં. ૧૯૭૯. મારો પ્રયત્ન શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું જીવનચરિત્ર લખવાનો નથી એ કાર્ય મારી શક્તિ બહાર છે. મારી પાસે સામગ્રી નથી. જીવનચરિત્ર લખવું હોય તો હું તેમની જન્મ જૂમિ વવાણિઆમાં કેટલોક વખત ગાળું, તેમનું રહેવાનું મકાન તપાસું, તેમના સ્મરણો લખવાનાં સ્થાનો જોઉં, તેમના બાળમિત્રોને મળું. તેમની નિશાળમાં જઈ આવું, તેમના મિત્રો, અનુયાયીઓ, સગાંસંબંધીઓને મળું, તેમની પાસેથી જાણવાનું જાણી લઉં ને પછીજ લખવાનો આરંભ કરું. આમાંની કોઈ વસ્તુનો મને પરિચય નથી. પણ સ્મરણો લખવાની પંજુ મારી શક્તિ અથવા યોગ્યતા વિષે મને શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે. અવકાશ હોય તો તેમના સ્મરણો લખું એવો ઉદ્દેશ મેં એકથી વધારે વખત કદાહેલો મને યાદ છે. તેમના એક શિષ્ય કે જેમને સાફ મારા મનમાં ઘણું માન છે, તેમણે તે સાંભળેલ અને આ આરંભ મુખ્યત્વે તેમને સંતોષવાને ખાતર છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જેમને હું સચચંદલાઈ

અથવા કવિ એવા નામથી પ્રેમ અને માનપૂર્વક બોલાવતો તેમના સ્મરણો લખી તેનું સ્વસ્થ મુમુક્ષુ પાસે મોકલું એ મને ગમે, પણ મારી ચોગ્યતા વિષે મને શંકા થઈ છે, એટલે હવે તો મારો પ્રયાસ કેવળ મિત્રને સતોપવા પુરતો છે. તેમના સ્મરણોને હું ન્યાય આપી શકું તેને સારું મને જાન માર્ગનો સારો પરિચય હોવો જોઈએ. મારે કબુલ કરવું જોઈએ કે તે નથી. તેથી મારું દૃષ્ટિબિંદુ હું અત્યંત સંકુચિત રાખવાનો છું. જે જે સ્મરણો ની મારા જીવન ઉપર છાપ પડી છે તેની નોંધ અને તેમાંથી જે શિક્ષણ મને મળ્યું છે તેજ આપી હું સતોપ માનીશ. કદાચ જે લાભ મને મળ્યો છે તે અથવા તેવો તે સ્મરણોમાંથી વાંચનાર મુમુક્ષુને પણ મળે.

મુમુક્ષુ શબ્દ મેં ઇરાદાપૂર્વક વાપર્યો છે. બધી જાનના વાંચનારને સારું આ પ્રયાસ નથી

મારી ઉપર ત્રણ પુરોષોએ ઉડી છાપ પાડી છે. તે ટૉલસ્ટોય, રસ્કિન અને રાયચંદલાઈ. ટૉલસ્ટોયની તેમના અમુક પુસ્તકદ્વારા અને તેમની સાથેના થોડા પત્ર વ્યવહારથી, રસ્કિને તેના એકજ પુસ્તકથી જેનું મુદ્રણાતી નામ 'અર્વોદય' * એવું મેં પાડ્યું છે અને રાયચંદલાઈએ તેમની સાથેના ગાઢ પરિચયથી. હિંદુ, ધર્મમાં મને શંકા પેદા થઈ તે સમયે મદદ કરનાર રાયચંદલાઈ હતા. સન ૧૮૯૩ ની સાલમાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં ખ્રીસ્તી સજ્જનોના ખાસ સંબંધમાં હું આવેલો. તેમનું જીવન સ્વચ્છ હતું. તે ધર્મ સુસ્ત હતા. ખ્રીસ્ત ધર્મવાલાને ખ્રીસ્તી થવા સમજાવવા એ તેમનો મુખ્ય વ્યવસાય હતો. જે કે મારો. તેમની સાથે સંબંધ વ્યવહારિક કાર્યનેજ અગ્રે થયેલો તો પણ તેમણે મારા આત્માના કલ્યાણને અર્થે ચિંતા કરવા માંડી. મારું એક કર્તવ્ય હું સમજી શક્યો. જ્યાં સુધી હિંદુધર્મનું સ્વસ્થ હું પુરેપુરું જાણી ન લઉં ને તેમાંથી મારા આત્માને અસતોપ ને ચાપ ત્યાં સુધી મારા જન્મનો ધર્મ મારે નજ તજવો જોઈએ. તેથી મેં ધર્મ પુસ્તક વાંચવાં શરૂ કર્યાં. ખ્રિસ્ત તથા મુસલમાની ધર્મ પુસ્તકો વાંચ્યા. હિંદુ ધર્મ પુસ્તકો વાંચ્યા. લંડનમાં થયેલા ઇંગ્લેન્ડ મિત્રો સાથે પત્ર વ્યવહાર ચલાવ્યો. તેમની આગળ મારી શંકાઓ મૂકી, તેમજ હિંદુસ્થાનમાં જેઓની ઉપર મારી કંઈ પણ આરથા હતી તેમની સાથે પત્ર વ્યવહાર ચલાવ્યો એમાં રાયચંદલાઈ

મુખ્ય હતા. તેમની સાથે તો મને સરસ સંબંધ હતો. તેમના પ્રત્યે માન હતું તેથી તેમની મારફતે જે મળી શકે તે મેળવવા વિચાર કર્યો. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે હું શાંતિ પામ્યો. હિંદુ ધર્મમાં મને જે જોઈએ તે મળે એમ છે એવો મનને વિશ્વાસ આવ્યો. આ સ્થિતિને સારૂ રામચંદ્રભાઈ જવાબદાર થયા એટલે મારું માન તેમના પ્રત્યે કેટલું હોવું જોઈએ તેનો ખ્યાલ વાંચનારને કંઈક આવશે.

એમ છતાં મેં એમને મારા ધર્મગુરૂ નથી માન્યા. ધર્મગુરૂની તો શોધજ કર્યા કરું છું અને હજી સુધી મને જવાબ બધાને વિષે ‘આ નહિ’ એમજ મળ્યો છે. એવા સંપૂર્ણ ગુરૂ મેળવવાને સારૂ પણ અધિકાર જોઈએ.

આ છેલ્લો પારિત્રાફ છેક અપ્રાસંગિક નથી એમ વાંચનાર મુમુક્ષુ હવે પછીના પ્રકરણોમાંથી જોઈ શકશે.”

ગુરૂ મળવા સારૂ જેમ અધિકારની આવશ્યકતા છે તેમજ રામચંદ્રભાઈનાં લખાણો વાંચનારને પણ અધિકાર આવશ્યક છે. ટીકાકારને તેમાંથી ટીકાતું કારણ મળશે, અખ્યાવાન તેમાંથી રસ લૂટી શકશે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના લખાણમાં સત્ય નીતરી રહ્યું છે એવો મને હમેશાં ભાસ આવ્યો છે. તેમણે જ્ઞાન બતાવવા સારૂ એક પણ અક્ષર નથી લખ્યો. લખવાનો હેતુ વાંચનારને પોતાના આત્માનંદમાં ભાગીદાર બનાવવાનો હતો. જેને આત્માનંદ જોઈએ છે, જે આત્મક્રમેશ ટાળવા ઇચ્છે છે, જે પોતાનું કર્તવ્ય જાણવા ઇચ્છે છે તેને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના લખાણોમાં બહુ મળી રહેશે એવી મારી ખાત્રી છે-પછી તે લલે હિંદુ હો કે અન્ય ધર્મી હો.

સન્યાસી આશ્રમ. }
સાત્રમતી. }
મંવત ૧૯૮૦ ના }
જેક મુદ ૧૦ }

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.

રાજચંદ્રગુણસ્થાનકકમારોહણ.

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે ચંદ્રશું બાહ્યાંતર નિર્ઝથ જો ?
સર્વ મંબંધનું બંધન તિશ્ણુ છેદીને,
વિચરશું કેવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?

અપૂર્વ.

સર્વ લાંબથી ઔદાસી-મૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહ તે સંયમહેતુ હોય જો;
અન્ય કારણે અન્ય કરું કદ્યે નહીં,
દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ હોય જો.

અપૂર્વ.

દર્શન મોહ વ્યતીત ચંદ્ર ઉપજ્યો બોધ જો,
દેહ ભિન્ન દેવસ્ય ચૈત્યન્યનું જ્ઞાન જો;
તંથી પ્રક્ષીણુ ચારિત્ર મોહ વિલોકિયે,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન જો.

અપૂર્વ.

આત્મસ્થિરતા ત્રણ મંક્ષિત યોગની,
મુખ્યપણે તો વર્તે દેહ પર્યંત જો;
ધાર પરિસહ કે હેપમર્ગે લયે કરી,
આવી શકે નહીં તે સ્થિરતાનો અંત જો.

અપૂર્વ.

સંયમના હેતુથી યોગ પ્રવર્તના,
સ્વરૂપ લક્ષે જિન આરા આધિન જો;
તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જાતી સ્થિતિમાં,
અંતે થાયે નિઃસ્વરૂપમાં લીન જો.

અપૂર્વ.

પંચ વિષયમાં રાગદ્વેષ વિરહિતતા,
પંચ પ્રમાદે ન મગે મનનો ક્ષોભ જો;
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ લાવ પ્રતિબંધવણુ,
વિચરનું ઉદ્યાધિન પણ પીત લોભ જો.

અપૂર્વ.

ક્રોધપ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધ સ્વભાવતા,
માન પ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;
માયા પ્રત્યે માયા આશી લાચની,
લોભ પ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો.

અપૂર્વ.

બાહુ ઉપસર્ગ કર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
 વંદે ચક્રિ તથાપિ ન મળે માન જો;
 દેહ જનમ પણ માયા થાય ન સમર્થ,
 ક્ષોભ નહીં હો પ્રજ્ઞા સિદ્ધિ નિદાન જો.
 નમસ્કાર, મુંડલાવ સંદર્શનાનતા,
 અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો;
 કેશ, રામ, નખ, કે અંગે ગૃંગાર નહીં,
 દ્રવ્યભાવ સંયમમય નિર્ગંધ સિદ્ધ જો.
 શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
 માન અમાને વર્તે તેજ રવભાવ જો;
 હવિત, કે મરણે નહીં ન્યુનાધિકતા,
 ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો.
 એકાકી વિચરતો વળી રમસાનમાં,
 વળી પર્વતમાં વાધ સિંહ મંયોગ જો:
 અઢાલ આસનને મનમાં નહીં ક્ષોભના,
 પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો.
 ઘોર તપશ્વર્ષામાં પણ મનને તાપ નહીં,
 સરસ અન્ને નહીં મનને પ્રરુદ્ધ ભાવજો;
 રગદંણુ, કે સિદ્ધિ વૈભાવ કે દેવની,
 અર્થે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો.
 એમ પરાજય કરીને ચારિત્રમોહનો,
 આવું લાંબાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
 શ્રેણી ક્ષપકતણી કરીને આરૂઢતા,
 અનન્ય ચિંતન અતિશય શુદ્ધ સ્વભાવજો.
 'મોહસ્તંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
 રિચિતિ લાંબાં ક્ષીણમોહગુણસ્થાન જો;
 અંત સમય લાંબું સ્વરૂપ વીતરાગ યજ્ઞ,
 પ્રગટાવું નિમ્ન દેવગજાન નિધાન જો.
 ચાર કર્મ ધનવાની તે વ્યવચ્છેદ લ્યાં,
 ભવના ખીજતણે આત્મતિક નાશ જો;

અપૂર્વ.

અપૂર્વ.

અપૂર્વ.

અપૂર્વ.

અપૂર્વ.

અપૂર્વ.

અપૂર્વ.

સર્વભાવ ત્રાતા દ્રષ્ટા સદુ શુદ્ધતા, કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનંત પ્રકાશ જો.	અપૂર્વ.
વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વર્તે જહાં, બળી સીંદરિવત્ આકૃતિ માત્ર જો; તે દેહાયુષ આધિન જેની સ્થિતિ છે, આયુષ પૂર્ણ મટિયે દૈહિકપાત્ર જો.	અપૂર્વ.
મન વચન કાયાને કર્મની વર્ગણા, છુટે જહાં સકળ પુદ્ગલ મંબંધ જો; એવું અયોગીયુણુસ્થાનક ત્યાં વર્તતું, મહાભાગ્ય સુખદાયક પૂર્ણ અમંધ જો.	અપૂર્વ.
એક પરમાણુંમાત્રની મળે ન સ્પર્શના, પૂર્ણકર્તૃક રહિત અડોલ સ્વરૂપ જો; શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમૂર્તિ અનન્યમય, અચર લઘુ અમૂર્ત સદગુણરૂપ જો.	અપૂર્વ.
પૂર્વ પ્રયોગાદિ કારણના યોગથી, ઉર્ધ્વગમન સિદ્ધાલય પ્રાપ્ત સુસ્થિત જો; સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં, અનંત દર્શન, જ્ઞાન અનંત સંહિત જો.	અપૂર્વ.
જે પદ શ્રી સર્વજે દીડું જ્ઞાનમાં, કહી શક્યા નહીં પણ તે શ્રીભગવાન જો; તેદ સ્વરૂપને અન્યવાણી ને શું કહે ? અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો.	અપૂર્વ.
જોદ પરમપદપ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં, ગત્યવગર ને હાલ મનોરથ રૂપ જો; તોપણ નિશ્ચય સજ્જન્મ મનદેરે રહી, પ્રભુ આઝાએ યાશું તેજ સારૂ જો.	અપૂર્વ.

અંતિમ વચનો.

ઘણી ત્વરાથી પ્રવાસ પૂરે
હરવાનો હતો; ત્યાં વચ્ચે સહ-
રાનુ રણ સપ્રાપ્ત થયું. માથે
ઘણો બોને રહ્યો હતો તે આત્મ-
વીર્ય કરી જેમ અલપકાળે વેદી
લેવાય તેમ પ્રધના કરતાં પગે
નિકાચિત ઉદયમાન થાક અહંભુ
કર્યો.

જે સ્વરૂપ છે તે અન્યથા થતું
નથી; એજ અત્યુત આશ્ચર્ય
છે. અવ્યાખ્યાય સ્થિરતા છે.

પ્રકૃતિ ઉદયાનુમાર કંઈક અ-
સાતા મુખ્યત્વે વેદી સાતા પ્રત્યે.

રાજકોટ,

ફાગણવદ ૩,
શુક, ૧૯૫૭.

ૐ માંતિ:

INDIANS OF TO-DAY.

We have already quoted a short account from the Bombay papers of Shrimad Rajchandra Ravjibhai, a rising Jain reformer, who died on April 9th, 1901, in Rajkot, Kathiawar, at the premature age of 33. Shrimad had the reputation of being the only *Shatavadhani* poet of India, when he was only nineteen. *Avadhana* means attention. *Shatavadhani* means attention to a hundred things at a time. A poet is styled *Shatavadhani*, when he stores up a hundred things in his memory,—be they verses in different languages whose words are recited to him at random, or some games such as chess, cards, &c., or any other things, and reproduces them in their proper order from memory. During the performance the strokes of a bell are counted and arithmetical problems are solved by the poet. This feat of memory power, coupled with poetic gifts,—for the *Shatavadhani* poet has also to compose poetry *extempore*,—can be realised better by sight than description.

Shrimad Rajchandra was a living psychological instance of how far memory can be developed. He was considered by his admirers to be one of the greatest moral teachers of our time and country, and the enlightened portion of the Jain community regarded him as its youngest great philosopher in this *Pancham Kal* (the fifth *yuga*). He was born in Vavanya, Kathiawar, in 1867, of *Vanika* parentage,

As a boy at school he showed extraordinary powers of memory. He finished within two years the vernacular course of his studies, which generally requires six years to complete. His teachers regarded him as a prodigy of intellect and memory. At a very early age he showed a predilection for poetry. At the age of nine, he wrote small *Ramayana* and *Mahabharata* in *Padya* (poetry.) At the age of twelve, he wrote three hundred stanzas on a clock in three days. This shows that Shrimad was a born poet. He also began to contribute to several monthly magazines and newspapers and wrote an e-say on the importance of female education. When he was thirteen he went to Rajkot to study English. At the age of fourteen or fifteen he went to Morvi, and performed an *Ashtradhana* (in which eight things are attended to at a time) feat before a circle of friends. He then increased the *Avadhana*s from eight to twelve, and gave a public performance of the same. He gradually increased his powers of memory to such an extent that from twelve *Avadhana*s he began to perform sixteen and from sixteen fifty two and lastly, one hundred, and thus at the age of nineteen he became a *Shataradhani* poet. He went to Pomray and gave a public performance of his *Shataradhana*s, in the Framji Cowasji Institute and other places. For these wonderful feats of memory he was awarded a gold medal by the Bombay public, and was given the name of *Saishat Saraswati* (सैशत सरस्वति) Mr. Malabari, the well known social reformer, after witnessing the

performance wrote in his paper, the *Indian Spectator*, a very admirable article calling Shrimat, 'a prodigy of intellect and memory.' Shortly after this, at the instance of the late Sir Charles Sargeant, the then Chief Justice of the High Court of Bombay, Dr. Peterson, Mr. Yajnik, and such other well-known citizens, a big public meeting was arranged to witness Shrimad's *Shatavadhana*. The public and the Press expressed their high appreciation and admiration of the young prodigy, Sir Charles advised him to visit Europe and exhibit his powers there, but he could not do so, as he thought, he could not live in Europe as a pure Jain ought to live.

After such public recognition a sudden change seemed to come over him. At the age of twenty, he completely disappeared from the public gaze. He determined to use his powers and abilities for the instruction and enlightenment of his community and people at large. From his very early age he was a voracious reader. He studied the six schools of religions (षड्दर्शन) and other systems of Oriental and Western philosophy. Strange though it might seem it was a fact that a book was required to be read only once in order to be digested, and without any regular study of Sanskrit and Prakrit, he could accurately understand works in those languages and explain them to others, as only learned scholars could be expected to do. Shrimad now began to inculcate his taste for knowledge in others and soon attracted a large number of disciples, whom

he guided to the proper study of the Jain philosophy. He found that the *Acharayas* (religious teachers) of the time held narrow and sectarian views, and did not appreciate the change of times. Again those who renounced the world were generally lacking in some of the good things of the world, and had some reason or other to be dissatisfied with their lot in the world. Such men could not impress their congregations by their example. He believed that if a man of wealth, and social position renounced the world, he could work real good by his example, convinced of his sincerity and disinterestedness, the people would more readily follow his guidance and profit by his preaching. Holding such views, he had believed that he had not sufficiently qualified himself to appear before the public as an ascetic and a spiritual guide, and he continued steadily a man of the world, though his inclinations were all the other way.

When he was twenty-one, he took to business and in a very short time gained the credit of being a capable jeweller. The cares of a flourishing business however, did not keep him from his favourite study of religion and philosophy. In the midst of his busy life, he was quietly extending his studies and was always found surrounded by his books. Again for some months of the year, he would leave Bombay with instructions to the members of the firm not to correspond with him, unless he wrote to them. He used to retire into the forests of Gujerat and there pass days and weeks in meditation

and *yoga*. He always tried to conceal his identity and whereabouts and, in spite, of that, he was often found out followed by a large number of people eager to listen to his preaching and advice.

After ten years of business life, he felt that he had accomplished the object with which he had entered business. He expressed his desire to sever his connection with it. Knowledge, possession of wealth, social position, the enjoyment of family happiness (for Shrinad had parents, one married brother, four married sisters, a wife, two sons and two daughters, all living.) he was preparing to renounce the world and lead the life of an ascetic. In the meantime, in his 32nd year, his health gave way. He was treated there was a change for the better. A relapse however, followed, and after an illness of more than a year, in spite of competent medical treatment and good nursing by devoted disciples, he quietly passed away on the 9th ultimo, at Rajkot. During his long and painful illness he never uttered a sigh or a groan. He was cheerful while all others around him were despondent.

Besides scattered poems he has written several works. His *Moksha Mala* has already been published. This work is the keynote of Jainism. This, he had written at the age of seventeen. Among his unpublished works there are *Atma-Siddhi-Upay* and *Panchastikaya*, and several essays on the *Atma* or soul. The corner-stone of the Jain religion and philosophy is the theory of Karma, in which

strongly believed. He thought of writing a convincing treatise on this theory, and a series of works on the principles taught by the Great Mahavira, but unfortunately he was prevented from doing so, by his long illness. He had also solved several difficult problems of religion. After careful study of the Jain and the Buddhist literature, he had come to the conclusion that both Mahavira and Buddha were different personages, their principles were quite different and the belief of European scholars that Jainism was the offspring of Buddhism was not well founded. He said that in the Jain manuscripts of more than two thousand years old, it was clearly stated that the great Mahavira and the Great Buddha were hard religious competitors.

Shrimad had also maintained that the two chief sects of Jainism,—the Digambara and the the Svetambara—were the outcome of irregular condition of the country.

The above short sketch of his life is sufficient to show that Shrimad Rajchandra was in every way a remarkable man. His mental powers were extraordinary. At the same time the moral elevation of his character was equally striking. His regard for truth, his adherence to the strictest moral principles in business, his determination to do what he believed to be right, in spite of all opposition and his lofty ideal of duty, inspired and elevated those who came in contact with him. His exterior was not imposing, but he had a serenity and gra-

all his own. On account of his vast and accurate knowledge of religions and philosophy, his powerful powers of exposition and his lucid delivery, discourses were listened with the utmost attention.

His self-control under irritating circumstances so complete, his persuasive powers so great, his presence so inspiring that those who came to discuss with him in a defiant and combative frame of mind returned quite humiliated and full of admiration.

Shrimad Rajchandra deplored the present condition of India, and was always solicitous for its elevation. His views on the social and political questions of the day were liberal. He said that there ought not to be anything like caste-distinction amongst the Jains, as those who were Jains were ordered to lead similar life. Among all the agencies for reform, he assigned the highest place to the religious reformer, working with the purest motives and without ostentation. He found fault with the religious teachers of the present day because they preached sectarianism, did not realise the change of the times, and often forgot their real power in the desire to proclaim themselves as agents of God, and arrogated to themselves powers which they did not possess. In his later years, it is clear that he was preparing to fulfil his life's mission in that capacity. But unfortunately death intervened and the mission remained unfulfilled. Shrimad had, however, succeeded in creating a new

spirit among the Jains in the Bombay Presidency. It is generally believed that and he lived long, he would have revolutionised the whole system of the present Jain religion, and would have taught the people what the Great Mahavira had actually taught. He wanted to do away with the numerous sects of the Jain religion in order to establish one common religion, founded by Mahavira. That such an useful life should have been cut short at this premature age was a distinct loss to the country.

His admirers have already collected about Rs 11,000 to perpetuate his memory. A movement is still going on to increase the fund. It is expected that either an institution to collect old manuscripts and to publish the works of the Jain religion, which remain unpublished, in several *Shulkras*, will be started, or a complete library of the Jain philosophy and literature will be established bearing his honoured name.

It is hoped that some one of his numerous disciples may give the public a comprehensive account of his life and work—*The Pioneer*, 22nd May 1901.

આજના ભારતવાસીઓ.

—:૦:—

[અઠાહાળના 'પાયોનિયર' (૨૨મ્ ૧૯૦૧) પત્ર ઉપરથી.]

અમે મુંબઈના વર્તમાનપત્રોમાંથી શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર રવજીભાઈ (પ્રસિદ્ધિમાં કવિ તરીકે જાત થયેલા) એક ઉગતા જૈન સુધારક કે જે કાઠિયાવાડમાં આવેલ રાજકોટમાં ૩૩ વર્ષની અકાલ ઉંમરે ૧૯૦૧ ના એપ્રિલની નવમીએ ગત થયા તેનું હુંક વર્ણન ક્યારનું ટાકેલ છે. જ્યારે ૧૯ વર્ષના હતા ત્યારે હિંદના શતાવધાની કવિ તેઓ એક જ છે એવું માન શ્રીમદ્ને મળ્યું હતું. અવધાન એટલે લક્ષ; શતાવધાન એટલે એકી વખતે સો વસ્તુપર ધ્યાન આપવું તે. એક કવિ જ્યારે પોતાની સ્મરણશક્તિમાં એક સો બાબતોનો સંગ્રહ કરી રાખે છે ત્યારે તે શતાવધાની કહેવાય છે. આ બાબતોમાં જુદી જુદી ભાષાઓની કવિતાઓ કે જેમાંના શબ્દો આડઅવળા ક્રમમાં ગમે તેમ કહેવામાં આવે છે, અથવા શેતરંજ પાનાં આદિ કેટલીક રમતો અને બીજી કેટલીક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. આ અવધાન ક્રિયામાં ઘંટ વગાડવામાં આવે છે, તેના ટકારા ગણનાં ગણનાં ગણીનના દાખલાઓ કરી આપે છે. આ કવિત્વની બક્ષીસ સાથેની—કારણકે શતાવધાની કવિને પૂછેલી કવિતા તાત્કાલિક અને શીઘ્ર રીતે કરવી પડે છે,—સ્મરણશક્તિનું આવી રીતે વ્યક્તત્વ વર્ણન કરતાં દષ્ટિએ જોયાથી જ તેનો ખરો ખ્યાલ આવી શકે છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, સ્મરણશક્તિનો કેટલો બધો વિકાસ કરી શકાય છે તેના માનસશાસ્ત્રદષ્ટિયા પ્રલક્ષ ઉદાહરણરૂપ હતા. તેમના સ્તુતિકારો તેઓ આપણા સમય અને દેશના મહત્તમ નીતિશાસ્ત્રના ઉપદેશકોમાંના એક હતા એમ ગણના અને જૈન સમુદાયના સુશિક્ષિત પુરુષો તેઓને આ પંથમકાળના એક ઉજ્જવતા મહાન દિલસૂઝ તમ્મિકે લેખતા; તેમનો જન્મ કાઠિયાવાડના વવાણિયા ગામમાં વર્ષિક જ્ઞાતિમાં ૧૮૬૭ માં થયો હતો. નાનપણમાં જ્યારે તેઓ શાળામાં જતા ત્યારે તેઓએ અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ દર્શાવી હતી. ગુજરાતી ભાષામાંના અબ્વાસક્રમ કે જે પૂરો કરવાને ૭ વર્ષ લાગતાં હતાં તે તેમણે બે વર્ષની અંદર પૂરો કર્યો. તેમના શિક્ષકો જુદા અને સ્મરણશક્તિ વિષયે તેઓને અસાધારણ લેખતા; ઘણી જ નાની ઉંમરથી તેમને કવિતા પ્રત્યે અનુરાગ હતો. નવ વર્ષની વયમાં તેમણે પદ્યમાં નાના રામાયણ અને

મહાભારત લખ્યા હતાં. બાર વર્ષની વયમાં ત્રણ દિવસમાં ધટિકાવંતપર ત્રણસો વૃત લખ્યા હતા. આ દર્શાવે છે કે શ્રીમદ્ આજ-મમિક્ષ કવિ હતા. તેમણે કેટલાક માસિક અને જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં લખાણ લખવા માંડ્યાં હતાં, અને સ્ત્રી જીવવણીની ઉપયોગિતા ઉપર એક નિબંધ લખ્યો હતો. તેર વર્ષની ઉંમરે તેઓ ઇંગ્લિશ ભાષાનો અભ્યાસ કરવા રાજકોટ ગયા. ૧૪ કે ૧૫ વર્ષની ઉંમરે તેઓએ ગ્રોરખી જાજ મિત્રમંડળ પાસે અધ્યાવધાન (એકી વખતે આઠ બાજતોમાં ચિત્ત રાખવાની ક્રિયા) કરી. પછી આઠમાંથી બાર અવધાન કરવાની શક્તિ વધારી અને પછી તે બાર અવધાનો પ્રજા સમક્ષ કર્યા. તેઓએ ધીમે ધીમે પોતાની સ્મરણશક્તિ એટલાં બધાં પ્રમાણમાં વધારી કે બારપરથી સોળ અવધાન કર્યા. સોળમાંથી બાવન અવધાન કર્યા. અને અને મો અવધાન કર્યા. અને આવી રીતે એઝણીશ વર્ષની ઉંમરે તેઓ શતાવધાની કવિ થયા. તેઓએ મુંબઈ જઈ પોતાની શતાવધાન કરવાની શક્તિ કામજી કાવસજી હન્ડરીટ્યુટમાં અને અન્ય સ્થળોએ પ્રજા મંમુખ બતાવી. આ આશ્ચર્યજૂત સ્મરણ શક્તિની ક્રિયાઓથી તેઓને પ્રજાએ એક સુવર્ણચંદ્ર (ચાંદ) આપ્યો; અને 'સાક્ષાત્ મરસ્વતિ' નું મિશ્ર આપવામાં આવ્યું. પ્રમિદ્ સુધારકે મી. અલખારીએ ઉપગ્રહ શતાવધાન-ક્રિયા જોઈ પોતાના પત્ર નામે 'ધી ઇન્ડિયન રેકૉર્ડર' માં તે વિશે ઘણોજ સ્તુતિ-પ્રદર્શક લેખ લખ્યો; અને તેમાં શ્રીમદને, 'શુદ્ધિ અને સ્મરણશક્તિ અદ્ભુત રીતે ધરાવનાર'—Prodigy of intellect and memory—કહ્યા. આ પછી થોડાક વખતમાં મુમ્મઇની હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સર ચાર્લ્સ સારજન્ટ, ડોક્ટર પીટર્સન, મી. ચાર્લિસ, અને અન્ય પ્રતિષ્ઠિત પુરોગામી ગ્રેજુઆટી શ્રીમદના શતાવધાન જોવાને માટે એક મહાન લોક સભા બોલાવવાને વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. આ અમાધારણ શક્તિવાળા યુવકની સ્તુતિ અને કદર લોકોએ અને પત્રકારોએ ઉત્તમ રીતે પ્રદર્શિત કરી. સર ચાર્લ્સે સુરપમાં જઈ ત્યાં પોતાની શક્તિઓ દર્શાવવાને લલામણ કરી; પણ તેઓ તેમ કરી શક્યા નહીં, કારણ કે તેઓએ વિચાર્યું કે, સુરપમાં પોતે જોન-ધર્મનુંમાર રહી શકે નહીં.

આવી રીતે મમમ પ્રવ્વમાં ખ્યાનિ થયા પછી તેઓના પર એકાએક નવું પરિવર્તન આવ્યું હોય એમ જણાયું. વીશ વર્ષની વયે પ્રજાની દષ્ટિમાં પૂર્ણ રીતે તેઓ અદસ થયા પોતાની શક્તિ અને શુદ્ધિઓને ઉપયોગ પોતાના સમુદાય વર્ગમાં અને વિરુદ્ધારથી મમમ લોકને શિક્ષા અને જ્ઞાનમોહ

આપવામાં કરવા માટે તેઓએ નિશ્ચય કર્યો. તેઓ ઘણી નાની ઉમરથી અતિશય પ્રમાણમાં વાંચનાર હતા. તેઓએ પદ્ધતિનની પર્યાલોચના કરી. અને તેની સાથે પૂર્વ તેમજ પશ્ચિમની શીલસુરીનાં દર્શનો જોયાં. જે કે આશ્ચર્યકારક હાજરો પરંતુ આ તો વાસ્તવિક સત્ય છે કે, તેઓને પુસ્તકને પૂર્ણ રીતે ગ્રહણ કરવાને માત્ર એકજ વખત વાંચવાની જરૂર રહેતી અને મંસ્તૃત તથા પ્રાકૃતના નિયમિત અભ્યાસ વગર તેઓ તે ભાષાઓમાંનાં પુસ્તકો મોટા પંડિતોની પેઠે સમજી શકતા અને બીજાઓને સમજાવી શકતા.

તેઓએ જોયું કે, ધર્મગુરુઓ વર્તમાનમાં સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિથી મંકુચિત - હુંક મર્યાદાવાળા વિચારો ધરાવે છે અને કાળના પરિવર્તન અનુસાર કેવી રીતે વર્તન કરવું જોઈએ તે ધ્યાનમાં લેતાં નથી. વિશેષ, જેઓ આ સંસારનો ભાગ કરી ભાગવૃત સ્વીકારે છે તેઓમાં કેટલાક સાંસારિક મંપત્તિઓના અભાવે તથા સંસારથી એક વા બીજા કારણથી થયેલ અસંતોષને પરિણામે તેમ કરે છે. આવા પુરુષો પોતાના ચારિત્ર્યની અસર તેઓના સમુદાય પ્રત્યે પાડી શકતા નથી. શ્રીમદ્ની એવી માનીનતા હતી કે, ધનવાન અને સાંસારિક સારી સ્થિતિવાળો પુરુષ સંસારનો ભાગ કરે તો પોતાના ચારિત્ર્યથી સંગીન હિત કરી શકે. જનસમાજ તેનાં સુહૃદ્ય અને નિઃસ્વાર્થના સદ્ગુણોની ખાત્રી થવાથી તેના કહેવા પ્રમાણે દોરાવવામાં ઘણી જ તત્પર રહે અને તેના ઉપ-દેશથી લાભ મેળવતી થાય. આવા વિચારો શ્રીમદ્ના હતા. અને તેની સાથે જનસમાજ આગળ એક આધુ અને ધાર્મિક નાયક તરીકે રહ્યું થવા યોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકાયા નથી એમ તેઓ માનતા હતા અને તેથી જ ગૃહસ્થદશાએ જ જીવન ગાળવાનું ચાલુ ગમ્યું હતું. જ્યારે તેઓના આંતરિક વિચારો સંસાર પ્રત્યે તદ્દન ઉદાસીન વર્તેના હતા.

જ્યારે શ્રીમદ્ એકવીશ વર્ષના હતા ત્યારે તેઓએ ધંધામાં પ્રયાણ કર્યું અને ઘણા હુંક વખતમાં એક સારા ઝવેરી તરીકેની નામના મેળવી વધતા જતા વ્યાપારની ઉપાધિઓમાં પણ ધર્મ અને તત્વજ્ઞાનનાં પોતાના પ્રિય અભ્યાસમાં તેઓએ ખસલ આવવા દીધી નહીં. પોતાના ઉદ્યોગીત જીવનમાં ચૂપકીદીથી જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરતા હતા, તેમજ હમેશાં પુસ્તકોમાં ગુંથાયેલા રહેતા હતા. વળી, વર્ષમાં કેટલાક મહિનાઓ તો પોતે મુખ્યત્વે છોડી આદ્યા જતા અને પોતાની પેઢીએ કહી જતા કે જ્યાં મુખી પોતે લખે નહીં ત્યાં મુખી કાંઈએ તેઓની સાથે પત્રવ્યવહાર પણ ચલાવતો નહીં. ગુજરાતના વનોમાં તેઓ એકાન્તવાસ ગાળતા અને લાં રહી ચિંતન અને મોગમાં દયાગઓ

અને અઢવાડયાઓ વ્યતીત કરતા. તેઓ રખેને પોને ઝોળખાઈ જન્ય અથવા પોતાનાં સ્થાનની ખચર પડી જન્ય તેવી ધાસ્તીથી ઘણા ગુપ્ત રહેવાનો પ્રયાગ કરતા; છતાં તેઓ વારંવાર ઝોળખાઈ જતા અને લોકોની મોટી મંખ્યા તેઓના ઉપદેશ અને શિક્ષાવગનો થવણુ કરવાની જિજ્ઞાસાપૂર્વક તેઓની પાછળ આવતા.

વ્યાપાર કર્યાને દસ વર્ષ થયાં પછી તેઓને લાગ્યું કે, જે હેતુથી વ્યાપાર-ધંધામાં પ્રયાણ કર્યું હતું તે હેતુ પોતે પૂર્ણ કર્યો હતો તેથી વ્યાપારની સથેનો પોતાનો મંમંધ નિષ્ઠત્વવાની ધમ્મજ તેઓએ જણાવી. જ્ઞાન, ધનમંપતિ, સાંસારિક પદ્ધતી, કૌટુંબિક સુખ (કારણકે તેઓને હૈયાત માતા, પિતા, એક પરિણીત બંધુ, ચાર પરિણીત બહેનો, સ્ત્રી, બે પુત્રો અને બે પુત્રીઓ હતાં) પ્રાપ્ત કરી સંસારનો ત્યાગ કરી સાધુ-સુનિનું જીવન ગાળવાની તેઓએ તૈયારી કરી. એટલામાં બીજીશમાં વર્ષની વયે તેઓની સારીરિક પ્રતિ નબળી પડી. અનેક કુશળ ડોક્ટરોની આરવાર નીચે રાખવામાં આવ્યા અને એક વખત તો તેઓની પ્રતિ સુધરી જવાની આશા રખાઈ પરંતુ વ્યાધિએ ફરીવાર દેખાવ દાધો; અને કબેલનવાળી સાગ્યાર તથા તેઓના પ્રશસદોની માવજત છતાં એક વર્ષ કરતાં વધારે વખત બીજના વશ રહીને કાકિયાવાડના રાજકોટ શહેરમાં ગયા માસની નવમી તારીખે (૧૯૦૧ ના એપ્રિલ માસમાં) તેઓએ શાંતિથી દેહવિલય કર્યો.

તેઓની લાંબી અને તીવ્ર માંદગી દરમ્યાન તેઓએ કદીપણ નિશ્વાસ અથવા આતંતા જાખરી નહોતી. જ્યારે તેઓના બીજનાની આસપાસના બીજ બધાઓ ખેડયુક્ત થતાં ત્યારે પણ તેઓ આનંદ મમેત રહેતા.

ફરિદાબાદ કવિના ઉપરાંત તેઓએ ૧૮૬૬ પુસ્તકો લખ્યાં છે. તેઓની 'મોક્ષમાળા' હમારની પ્રસિદ્ધ પાત્રી ગણ છે. આ રૂથ જૈનધર્મની સ્ત્રી સમાન છે. આ તેઓએ સત્તર વર્ષની વયે રચ્યો હતો. તેઓના અપ્રસિદ્ધ રચ્યોમાં 'આત્મરદિશાસ્ત્ર' તથા 'પંચાસ્તિકાશ' અને આત્માના વિષય પર દેટલાક નિબંધો છે. જૈનધર્મ તથા તેના તત્ત્વજ્ઞાનનો મુખ્ય સિદ્ધાંત કર્મવાદ છે. કર્મવાદમાં તેઓને અખડ શ્રદ્ધા હતી. તેઓએ આ કર્મવાદ પર પ્રમાણ સાચે એક કેળી લખવાનો અને લગવાન મહાવીરે પ્રકાશલા સિદ્ધાંતો પર અન્યમાળા લખવાનો વિચાર હતો; પરંતુ દુર્ભાગ્યે તેઓથી તેમ, લાંબી માંદગીના સજ્જે થઈ શક્યું નહીં. વળી તેઓએ ધર્મના દેટલાક કાર્તિક સિદ્ધાંતો

પ્રતિપાદીત કર્યા હતા. જૈન અને બૌદ્ધ સાહિત્ય સંભાળપૂર્વક નિરીક્ષિત કર્યા પછી તેઓ એવા નિર્ણયપર આવ્યા હતા કે, મહાવીર અને બુદ્ધ બન્ને ભિન્ન મહાન પુરુષો હતા. તેઓના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાન્તો તદ્દન ભુલ હતા. અને જૈનધર્મ એ બૌદ્ધધર્મની શાખા છે એવી ચુરપીય પંડિતોની જે માનીનતા હતી તે બરાબર પ્રમાણ સહિત નથી. તેઓ કહેતા હતા કે જૈનોના બે હજાર વર્ષનાં પ્રાચીન હસ્ત લિખિત પુસ્તકોમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે કે, મહાન મહાવીર અને મહાન બુદ્ધ એ ધાર્મિક પ્રતિસ્પર્ધિઓ હતા. શ્રીમદ્ આ પશુ નિશ્ચિત રીતે પ્રતિપાદિત કરતા કે, જૈનની બે મુખ્ય શાખાઓ નામે દિગમ્બર અને સ્વેતમ્બર દેશની અનિયમિત સ્થિતિને લઈને જન્મ પામેલ છે.

શ્રીમદ્ રાજવંદ્ય દરેક રીતે લાક્ષણિક ચિન્હથી અંકિત પુરુષ હતા એ દર્શાવવાને તેઓના જીવનની ઉપર દર્શાવેલી રૂપરેખા પુરતી છે. તેઓની માનસિક શક્તિઓ અદ્ભુત રીતે ચમત્કૃતિવાળી હતી જે જ તેઓના ચારિત્રની નૈતિક ઉન્નતિ ચકિત કરાવનાર હતી. સત્ય પ્રત્યે તેઓનો આદર, વ્યાપારમાં અત્યંત ચીવટથી નૈતિક તત્ત્વોને વળગી રહેવાનું વર્તન, ગમે તેટલી વિરૂદ્ધતા છતાં જે ખરૂં તેઓ માનતા તે કરવાની તેઓની નિશ્ચયવૃત્તિ અને તેઓનો કર્તવ્ય સંબંધી ઉચ્ચ આદર્શ જેઓ તેઓના સહવાસમાં આવતા તેઓનામાં પ્રેરણા કરી તેઓને ઉન્નતિ શ્રેણી પર ચઢાવતા. તેઓની બાહ્યકૃતિ ડીમાકવાળી ન હતી, પરંતુ આંતરિક શાન્તિ અને ગાંભીર્યે તે તેઓનાં જ હતાં. તેઓનું 'ધર્મો' તથા તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી વિશાળ અને યથાર્થ જ્ઞાન, તેઓની સમગ્ર-વવાની અદ્ભુત શક્તિ અને ઉપદેશ કરવાની તેઓની દીવ્ય પદ્ધતિ હોવાથી તેઓના ઉપદેશો પૂર્ણ લક્ષપૂર્વક સાંભળવામાં આવતાં હતાં. ઉશ્કેરનાર મંત્રોગો હોય ત્યારે પણ તેઓનો આત્મમુલ્ય એટલો બધો પૂર્ણ હતો, તેઓની મધ્યસ્થ રીતે સમગ્રવવાની શક્તિ એટલી બધી મહાન હતી અને તેઓની હાજરી એટલી બધી પ્રેરણાત્મક હતી, કે જેઓ તેઓની સાથે વાદવિવાદ કરી તેઓના ઉપર જય મેળવવાની બુદ્ધિએ આવતા તેઓ તદ્દન તેઓથી વશ થઈને તેઓની આદરપૂર્વક સ્તુતિ કરતા જતા હતા.

હિંદની વર્તમાન દશાપર શ્રીમદ્ રાજવંદ્યને ખેદ. યતો અને તે દૂર કરવાને હમેશાં ઇચ્છા ધરાવના હતા. વર્તમાન સામાજિક અને રાજકીય પ્રશ્નોપરના તેઓના વિચારો ઉદાર હતા. તેઓ કહેતા કે, જૈનમાં યાત્રિભેદ જેવું કંઈ પણ હોવું જોઈએ નહીં, ધારણ કે જેટલા જૈનો છે તેઓને એક

જ પ્રકારનું જીવનવર્તન રાખવાનું હોય છે બધા સુધારકોમાં જે સુધારક પવિત્રતમ આશયથી અને દાલિકદર્શિત વગર સુધારાનું કાર્ય કર્યા બાદ છે તેઓને શ્રીમદ્ વિષ્ણુતમ પક્ષિત આપતા વર્તમાનકાળના ધર્મગુરુઓની ભૂત એ કાલુથી તેઓ માનતા હતા કે તેઓ ગ્વમત્રાવના મોહથી આગ્રહી ઉપદેશ કરી કાળના ફેફાળો લક્ષ ગણતા નથી પોતાને પ્રભુના અવતાર તરીકે જહેવડાવવાની ઇચ્છાથી પોતાનું ખરૂં કર્તવ્ય વાગ્યા બૂલી જાય છે અને જે સમિત પોતામાં ન હોય છતાં તેનો દાવો કરવાનો ગર્વ રાખે છે તેઓના પાછા વળોમાં એ તો અષ્ટ જણાતુ હતુ કે, શ્રીમદ પોતાના જીવનનો મંત્ર ધર્મશિક્ષ- તરીકે આપવાની તૈયારી કરતા હતા પરંતુ દુર્ભાગે મરણે વચમાં પડી તે મંત્ર પૂર્ણ થતા અટક્યો છે, છતાં મુમુક્ષુ ઈનાદાના જોનોમાં એક નીચ જીવન ઉત્તમ રૂપમાં શ્રીમદ્ વિષ્ણુ પામ્યા છે. સાધારણ રીતે એવું મનાય છે કે, જે તેઓ વધુ વખત જીવ્યા હોત તો હાનના જૈનમાર્ગની મપૂર્ણ દર્શનકાંતિ કરી જાત અને મહાત્મ મહારીરે જે વાસ્તવિક ઉપદેશ આપ્યો છે તે ઉપદેશ લોકોને શીખવો હોત જોનોના અનેક ગચ્છ બેંગે દૂર કરી મહારીરે સ્થાપેલ એક સામાન્ય ધર્મ સ્થાપવાનો તેઓનો વિચાર હતો આવું ઉપયોગી જીવન અપરિપક્વ વયે ઉપયોગમાં આવતું નવ પડ્યું તેથી દેશનો એવો જંગલ થયો છે

તેઓનું નામ ચિદજીવ નાખવા તેઓના સ્તુતિપાર્શ્વે આશરે રૂપીઆ ૧૧,૦૦૦ કથારનાય મગ્ન કર્યા છે તે ફંડને વધારવાની હીનચાલ હતી પણ ચાની રહી છે અને એની આશા રખાય છે કે, જૂના હસ્ત નિખિત પુસ્તકોને એકત્ર કરી જૈનધર્મ-વિષયક પુસ્તકો ૬ જે કેન્દ્રનાક લાડારોમાં અગ્રકંઠ દશામાં પડ્યા છે તને પ્રકટ કરનારી મંચા તેઓના માનવા નામ સાથે સ્થાપવામાં આવશે આશા રહે છે કે, તેઓના અનુયાયીઓમાંના કોઈ શ્રીમદ્ના જીવન-ક્ષતાત અને કાર્યનો સવિગ્નર અને સમજી રાગય તેવો હેવાવ પ્રગ્ન મમજ્ઞ રજી ક.મે.

શ્રીમદ્ના લલુચંધુ અને પ્રકાશક
સ્વર્ગસ્થ શ્રી મનસુખલાલ સ્વચ્છસાર્થ મહેતા.

શ્રીમદ રાજચંદ્ર

જન્મ-વવાણીઆ. કાર્નિક શુક્લ પુર્ણિમા, સવત ૧૯૨૪, વિક્રમ

દેહોત્સર્ગ-રાજકોટ ચેત્ર કૃષ્ણા પચમી, સવત ૧૯૫૭, વિક્રમ

શ્રીમદ્દના પિતાશ્રી

સ્વર્ગસ્થ શ્રી રવજીભાઈ ખચાણ.

श्रीमद्ना भातुश्री अगस्त्य श्री देवपाद.

શ્રી મદ્ રાજ ચંદ્ર.

વર્ષ ૧૬ મા પહેલાં.

૧

પુષ્પમાળા.

૧. રાત્રિ વ્યતીક્રમી ગઈ, પ્રભાત થયો, નિદ્રાથી મુક્ત થરા બાવનિદ્રા દ્રાગવાનો પ્રયત્ન કરજો.
૨. વ્યતીત રાત્રિ અને ગઈ છંદગી પર દષ્ટિ ફેરવી જાઓ.
૩. સફળ થયેલા વખતને માટે આનંદ માનો, અને આજનો દિવસ પણ મફળ કરો. નિષ્ફળ થયેલા દિવસને માટે પશ્ચાત્તાપ કરી નિષ્ફળતા વિસ્મૃત કરો.
૪. ક્ષણ ક્ષણ જતાં અનંતકાળ વ્યતીત થયો છતાં સિદ્ધિ થઈ નહીં.
૫. સફળગન્ય એકે બનાવ તારાથી જો ન બન્યો હોય તો ફરી ફરીને શરમા.
૬. અઘટિત કૃત્યો થયાં હોય તો શરમાઈને મન, વચન, કાયાના યોગથી તે ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે.

૧ બાલવયનો કાયોપરામ સુચવવા અર્થે સોળ વર્ષની વય પહેલાંનાં આ મળી આપણાં વચનો અત્ર આપ્યાં છે. — સંસોપક.

૭. જો તું સ્વર્ગ હોય તો મમાગ-સમાગમે તાગ આગના દિવમના નીચે
પ્રમાએ ભાગ પાડ

૧ પ્રદગ—ભક્તિનકર્તવ્ય

૧ પ્રદર—અર્ચન-ત્રય

૧ પ્રદગ—આહ્વાગપ્રયોગન

૧ પ્રદર—વિદ્યાપ્રયોગન

૨ પ્રદગ—નિદ્રા

૨ પ્રદર—મંસારપ્રયોગન

૮

૮. જો તું સાગી હોય તો ત્વચાવગગની વનિનાનુ સ્વરૂપ વિચારીને નમાર
ભણી દષ્ટિ કરજો

૯. જો તને ધર્મનુ અસ્તિત્વ અનુકૂળ ન આવતુ હોય તો નીચે કહું છું તે
વિચારી જાજો

તું જે સ્થિતિ જોગવે છે તે શા પ્રમાણથી ?

આવતી કાલની વાત સા માટે જાણી રાકતો નથી ?

તું જે ઈચ્છે છે તે શા માટે મળતુ નથી ?

ચિત્રવિચિત્રનાનુ પ્રયોગન શુ છે ?

૧૦. જો તને અસ્તિત્વ પ્રમાણભૂત લાગતુ હોય અને તેના મગનસ્વરી
આશકા હોય તો નીચે કહું છું સર્વ પ્રાણીમા સમદષ્ટિ,—

૧૧. કિંવા, કાષ્ઠ પાણીને હવિતગદિત કરતુ નહીં ગળ્ય હિપગત તેનાથી
કામ લેતુ નહીં

૧૨. કિંવા સત્યુપો જે રખે આત્મા તે

૧૩. મૂળતત્ત્વમા દયામ ભેદ નથી માત્ર દષ્ટિમા ભેદ છે, એમ જાણી આશય
સમજી પવિત્ર ધર્મમા પ્રવર્તન કરજો

૧૪. તુ જો તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત નથી, માત્ર કહેવાનું
તાત્પર્ય એ કે જે ગદ્યથી મમાગમના નામ થાય તે ભક્તિ, તે ધર્મ અને
તે સદાચારને તું જોજો

૧૫. જો તે તરફો પરત્ર હો તો પળ મનની પવિત્રતાને વિગ્ન-જી કર્યા
વગર આજનો દિવસ રમણીય કરજો

૧૬. આજે જો તું કુકૃતમા પ્રેમનો હો તો મરજીને સ્મર

૧૧ મા પહેલાં.

૧૭. તારા દુઃખ સુખના બનાવોની નોંધ આજે ઠાઠને દુઃખ આપવા તત્પર થાય તો સંભારી જા.
૧૮. રાગ હો કે રંક હો—ગમે તે હો, પરંતુ આ વિચાર વિચારી સદાચાર ભણી આવજો કે આ કાયાના પુદ્ગલ થોડા વખતને માટે મંત્ર સાધતણ હાય જુમિ માંગનાર છે.
૧૯. તું રાગ હો તો શીકર નહીં, પંથુ પ્રેમાદ ન કર. કારણ નીચમાં નીચ, અધમમાં અધમ, બલિયારનો, ગર્ભપાતનો, નિર્વશનો, ચંડાલનો, કસાઈનો અને વેશ્યાનો એવો કણ તું ખાય છે. તો પછી ?
૨૦. પ્રજનાં દુઃખ, અન્યાય, કર અને તપાસી જઈ આજે એઠાં કર તું પણ હે રાગ ! કાળને ઘેર આવેલો પરણો છે.
૨૧. વક્રીલ હો તો એથી અર્ધાં વિચારને મનન કરી જજો.
૨૨. શ્રીમંત હો તો પૈસાના ઉપયોગને વિચારજો. રણવાતું કારણ આજે શોધીને કહે જો.
૨૩. ધાન્યાદિકમાં વ્યાપારથી ચતી અસંખ્ય હિંસા સંભારી ન્યાયસંપત્તિ વ્યાપારમાં આજે તારૂં ચિત્ત ખેંચ.
૨૪. જો તું કસાઈ હોય તો તારા જીવના સુખનો વિચાર કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.
૨૫. જો તું સમજણો બાળક હોય તો વિદ્યા ભણી અને આજ્ઞા ભણી દષ્ટિ કર.
૨૬. જો તું કુવાન હોય તો દલમ અને જલમર્થ ભણી દષ્ટિ કર.
૨૭. જો તું જુદ્દ હોય તો મોન ભણી દષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.
૨૮. જો તું સ્ત્રી હોય તો તારા પતિપ્રત્યેની ધર્મકરણીને સંભાર;—દોષ થયા હોય તેની હાથ ધાય અને કુટુંબ ભણી દષ્ટિ કર.
૨૯. જો તું કવિ હોય તો અસંખ્યવિત પ્રશસાને સંભારી જઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.
૩૦. જો તું કૃપણ હોય તો,—
૩૧. જો તું અમલમસ્ત હોય તો નેપાલિયન બોનાપાર્ટનું જાલે સ્થિતિથી રમરાગ કર.
૩૨. ગઈ દાલે કોઈ ફૂલ અપૂર્ણ રહ્યું હોય તો ખર્ચ કરવાનો સુવિચાર કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૩. આંગે મોઢાં ટૂંલેનો આરભ કરવા ધારનો હો તો વિવેકથી સંમર્ષ, શક્તિ અને પરિણામને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.
૩૪. પગે મકતાં પાપ છે, બોતાં ઝેર છે, અને માથે મરણ રથું છે; એ વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.
૩૫. અગર કર્મ કરવામાં આજે તારે પડતું હોય તો રાજપુત હો તોપણ શિક્ષાચરી માન્ય કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૩૬. ભાગ્યશાલી હો તો તેના આનંદમાં ભીંગને ભાગ્યશાલી કરજો, પરંતુ દુર્ભાગ્યશાલી હો તો અન્યનું ભુલું કરતાં શેકાઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૩૭. ધર્મચાર્ય હો તો તાગ અનાચાર ભણી કટાક્ષ દષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૩૮. અનુચર હો તો પ્રિયમાં પ્રિય એવા સરીરના નિભાવનાર તારા અધિરાજની નિમકદસાક્ષી હૃદયી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૩૯. દુરાચારી હો તો તારી આગચ્ચતા, ભય, પરતંજના, રિયતિ અને સુખ એને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૪૦. દુઃખી હો તો આહવિકા (આજની) જોટલી આશા સુખી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૪૧. ધર્મકરણીનો અવસ્ય વખત મેળવતો આજની વ્યવહારસિદ્ધિમાં તું પ્રવેશ કરજો.
૪૨. કદાપિ પ્રથમ પ્રવેશે અનુકૂળતા ન હોય તોપણ રોગ જતા નિવમનું સ્વરૂપ વિચારી આજે મને ભારે પછુ તે પ્રવિત વસ્તુનું મનન કરજો.
૪૩. આદાર, વિદાર, નિદાર, એ નખેલી તારી પ્રક્રિયા તપાસી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૪૪. તું કારીગર હો તો અભાસનો અને શક્તિના ગેરહિપયોગનો વિચાર કરી જઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૪૫. તું ગમે તે મધાર્યો હો, પરંતુ આહવિકાર્યે અનાયસંપન્ન દય ઉપાર્જન કરીશ નહીં.
૪૬. એ રમતિ અટલુ કયાં પછી સૌચક્રિયાયુક્ત થઈ ભગવદ્ભક્તિમાં લીન થઈ સમાપના થાય.
૪૭. મંસારપ્રયોજનમાં જો તું તારા હિતને અર્થે અમુક સમુદાયનું અહિત કરી નાખતો હો તો અટકજો.

૪૮. જીવંતીને, કાંમતોને અનાડીને ઉત્તેજન આપતો હો તો અટકાવો.
૪૯. ઓછામાં ઓછો પેલુ અર્થ પ્રહર ધર્મકર્તવ્ય અને વિદ્યાસંપત્તિમાં પ્રાપ્ત ગણજો.
૫૦. હંદગી હંકી છે, અને જંગળ લાંબી છે, માટે જંગળ હંકી કર તો સુખરૂપે હંદગી લાંબી લાગશે.
૫૧. સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ લક્ષ્મી ઇત્યાદિ જાણી સુખ તારે ઘેર હોય તોપણ એ સુખમાં ગૌણતાએ કુખ રજી છે, એમ ગણી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.
૫૨. પવિત્રતાનું મૂળ સદાચાર છે.
૫૩. મન પુરંગી થઈ જતું જળવવાને,—
૫૪. વચન શાંત, મધુર, કામળ, સત્ય અને શીઘ્ર બોલવાની સામાન્ય પ્રતિષ્ઠા લઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજો.
૫૫. કયા મળમૂલનું અસ્તિત્વ છે, તે માટે “હું આ શું અપોખ્ય પ્રયોજન કરી આનંદ માનું છું?” એમ આજે વિચારજો.
૫૬. તારે હાથે કોઈની આશુવિકા આજે જટવાની હોય તો,—
૫૭. આહાર ક્રિયામાં હવે તે પ્રવેશ કર્યો. મિતાહારી અકપર સર્વોત્તમ બાદશાહ ગણાયો.
૫૮. જો આજે દિવસે તને સુવાનું મન થાય, તો તે વખતે ધન્યભક્તિપરાયણ થજો, કે સતસાત્ત્વનો લાભ લઈ લેજો.—
૫૯. હું સમજું છું કે એમ થવું હર્ષદ છે, તોપણ અભ્યાસ સર્વનો ઉપાય છે.
૬૦. આત્મ આવનું વૈર આજે નિમ્મેજ કરાયનો ઉત્તમ, નહીં તો તેની સાવચેતી રાખજો.
૬૧. તેમ નવું વૈર વધારીશ નહી, કારણ વૈર કરી કેટલા કાળનું સુખ ભોગવવું છે? એ વિચાર તત્વજ્ઞાનિઓ કરે છે.
૬૨. મહારાજી—હિંસાચુક્ર—વ્યાપારમાં આજે પડવું પડવું હોય તો અટકજો.
૬૩. જહોળી લક્ષ્મી મળતાં છતાં આજે અન્યાયથી કોઈનો જીવ જતો હોય તો અટકજો.
૬૪. વૈષ્ણવ અમૃત્ય છે—એ વાત વિચારી આજના દિવસની રૂ. ૧૬,૦૦૦ વિપજનો ઉપયોગ કરજો.
૬૫. વાસ્તવિક સુખ માત્ર વિગમમાં છે માટે જંગળમોહિનીથી આજે આશ્વતરમોહિની વધારીશ નહીં.

૬૬. નવરાત્રીનો દિવસ હોય તો આગળ દહેલી સ્વતંત્ર પ્રમાણે ચાલજે.
૬૭. કોઈ પ્રકારની નિષ્પાપી ગમત દિવા અન્ય કંઈ નિષ્પાપી સાધન આગની આનંદનીયતાને માટે શ્રેષ્ઠજે.
૬૮. સુગોળદ દૂલ કરવામાં દોરાનું હોય તો વિલગ કરવાનો આગનો દિવસ નથી, કારણ આજ જેવા મગગાનવક દિવસ બીજો નથી.
૬૯. અધિકારી હો તોપણ પ્રગટિત જુલિય નહીં, કારણ જેનું (રાગનું) તું હુણુ ખાય છે, તે પણ પ્રગનના મનીના નોકર છે.
૭૦. વ્યવહારિક પ્રયોગનમાં પણ ઉપયોગપૂર્વક વિંડા રહેવાની સતપ્રવિધા સહ આગના દિવસમાં વર્તજે.
૭૧. સાન્નિધ્ય થયા પછી વિગ્રહ સાન્નિ લેજે.
૭૨. આગના દિવસમાં આટલી વસ્તુને આધ ન આપાય તો જ વસ્તુવિક વિચારણાના ગળાપ:
૧ આરોચ્યતા	૨ મહત્તા.
૩ પવિત્રતા.	૪ ફરજ.
૭૩. જો આજે તારથી કોઈ મહાન કામ થતું હોય તો તારા સવે સુખનો ભોગ પણ આપી દેજે.
૭૪. ફરજ એ નીચ રજ (ફરજ) છે, ફરજ એ યમના હાથથી નીપજેલી વસ્તુ છે, (ફરજ) કર એ રાક્ષસી રાગના જુલમથી કરને ધરાવનાર છે. એ હોય તો આજે ઉતારજે, અને નવું કરતાં અટકજે.
૭૫. દિવસ મંગલથી દૂલનો ગાંધુત જાગ હવે જોઈ જા.
૭૬. સર્વાંરે સ્મૃતિ આપી છે, છતાં કંઈ અગોચર થયું હોય તો પશ્ચાત્તપ કર અને શિક્ષા લે.
૭૭. કંઈ પરોપકાર, દાન, ક્ષાલ કે અન્યનું હિત કરીને આગ્યો હો તો આનંદ માની નિરાબીમાની રહે.
૭૮. જાણનાં અંગણનાં પણ વિપરીત થયું હોય તો હવે તે માટે અટકજે.
૭૯. વ્યવહારનો નિયમ રાખજે અને નવરાત્રી સંસારની નિશ્ચિત શ્રેષ્ઠજે.
૮૦. આજ જેવો ઉત્તમ દિવસ બોગવ્યો, તેની તારી ઇંદગી ભોગવવાને માટે તું આનંદિત થા તો જ આ.
૮૧. આજ જે પળે તું મારી કથા મનન કરે છે, તે જ તારું આયુષ્ય સમજ સદૃશિમાં દોરાજે.

૮૨. સત્પુરુષ વિદ્યરના કલા પ્રમાણે આજે એવું કૃત્ય કરજો કે રાત્રે સુષે સુવાય.
૮૩. આજનો દિવસ સોનેરી છે, પવિત્ર છે—કૃતકૃત્ય યજ્ઞાર્પણ છે, એમ સત્પુરુષોએ કહ્યું છે માટે માન્ય કર.
૮૪. જેમ અને તેમ આજના દિવસ મંત્રથી, સ્વપત્નિ સંત્રથી, પણ વિવચાસક્ત ઓછો રહેજો. આત્મિક અને શારીરિક શક્તિની દિવ્યતાનું તે મૂળ છે, રાત્રીઓનું એ અનુભવસિદ્ધ વચન છે.
૮૫. તમાકુ સુંઘ્યા જેવું નાનું વ્યસન પણ હોય તો આજે પૂર્ણ કર— (૦) નવીન વ્યસન કરનાં અટક.
૮૬. દેશકાલ, મિત્ર એ સઘળાનો વિચાર સર્વ મનુષ્યોએ આ પ્રભાતમાં સ્વશાન્તિ અર્થે કરવો ઉચિત છે.
૮૭. આજે કેટલા સત્પુરુષોનો સમાગમ થયો, આજે વાસ્તવિક આનંદ-સ્વરૂપ શું થયું? એ ચિંતવન વિરક્તા પુરુષો કરે છે.
૮૮. આજે તું ગમે તેવા ભયકર પણ ઉત્તમ કૃત્યમાં તત્પર હો તો નાહિમન થઈશ નહીં.
૮૯. શુદ્ધ સત્ચિદાનંદ, કરુણામય પરમેશ્વરની ભક્તિ એ આજનાં તારાં સન્કલ્યનું જીવન છે.
૯૦. તારાં, તારા કુટુંબનું, મિત્રનું, પત્નિનું, માતાપિતાનું, ગુરુનું, વિદ્વાનનું, સત્પુરુષનું મધાશક્તિ દિન, સન્માન, વિનય, લાભનું કર્તવ્ય થયું હોય તો આજના દિવસની તે મુગ્ધ છે.
૯૧. જેને ઘેર આ દિવસ કનેશ વગરનો, સ્વચ્છતાથી, શૌચતાથી, સંપથી, સંતોષથી, સૌમ્યતાથી, સ્નેહથી, સમ્મતાથી, મુખથી જશે તેને ઘેર પવિત્રતાનો વામ છે.
૯૨. કુશલ અને કલાગરા પુત્રો, આજાવલંબની ધર્મયુક્ત અનુચરો, સદ્ગુણી મુંદરી, મંત્રીકું કુટુંબ. મત્પુરુષ જેવી પોતાની દશા, જે પુરુષની દશે તેનો આજનો દિવસ આપણે સઘળાને વંદનીય છે.
૯૩. એ સર્વ લક્ષણમંયુક્ત યવા જે પુરુષ વિચક્ષણતાથી પ્રયત્ન કરે છે તેનો દિવસ આપણને માનનીય છે.
૯૪. એથી પ્રતિભાવવાનું વર્તન જ્યાં મળી રહ્યું છે, તે ઘર આપણી કટાક્ષ દષ્ટિની રેખા છે.

૬૫. ભલે તારી આજીવિકા જેટલું તું પ્રાપ્ત કરતો હો, પરંતુ નિરપાધિમય હોય તો ઉપાધિમય પેલું રાજમુખ ખેંચી તારો આજનો દિવસ અપવિત્ર કરીશ નહીં.

૬૬. દેષિએ તને કેટલું કથન કહ્યું હોય તે વખતમાં સદનશીલતા-નિરપ-યોગી પણ,—

૬૭. દિવસની બૂલને માટે ગત્રે હમને, પરંતુ તેણે હમનું ફરીથી ન પાપ તે લક્ષમાં રાખજે.

૬૮. આજે કેંઈ ભુદિપ્રભાવ વધાર્યો હોય, આત્મિકસંક્રિત ઉજવાળા હોય, અવિત્ર દેવની વૃદ્ધિ કરી હોય, તો તે,—

૬૯. અયોગ્ય રીતે આજે તારી કાન શક્તિનો ઉપયોગ કરીશ નહીં;— મર્યાદાભંગથી કરવો પડે તો પાપખીરુ રહેજે.

૧૦૦. સરળતા એ ધર્મનું બીજવરૂપ છે. પ્રતાપે કરી સરળતા સેવાઈ હોય તો આજનો દિવસ સર્વોત્તમ છે.

૧૦૧. બાઈ, રાજપત્નિ હો, કે દિનજનપત્નિ હો, પરંતુ મને તેની કેંઈ દરકાર નથી. મર્યાદાથી વર્તતી એ તો શું પણ પવિત્ર માનીએ એ પ્રશંસી છે.

૧૦૨. સદગુણથી કરીને જો તમારા ઉપર જગતનો પ્રસરત મોહ હશે તો હે બાઈ! તમને કું વંદન કરું છું.

૧૦૩. બહુમાન, નમ્રભાવ, વિશુદ્ધ અંતઃકરણથી પરમાત્માના શુશ્રૂષાથી ચિંતન-શ્રવણ-મનન, કીર્તન, પૂજન-અર્ચા એ માની પુરુષોએ વખાણ્યાં છે, માટે આજનો દિવસ શોભાયજો.

૧૦૪. સતશીલવાન મુખી છે, દુરાચારી કુખી છે. એ વાત જો માન્ય ન હોય તો અભારથી લક્ષ રાખી તે વાત નિચારી લુઓ.

૧૦૫. આ મધ્યગામી સદેશે ઉપાય આજે કહી દઉં છું કે દેવને ઝોળખી દેવને ટાળવા.

૧૦૬.

૧૦૭.

૧૦૮. સાંખી દંડી કે અનુક્રમ ગમે તે સ્વરૂપે આ મારી કહેલી, પવિત્રતાનાં પુણ્યથી છવાયેલી માળા પ્રભાતના વખતમાં, માયંકાળ અને અન્ય અનુકૂળ નિયતિએ વિચારવાથી મંગલદાયક થશે. વિશેષ શું કરું ?

કાળ કોઈને નહિ મૂકે.

હરિગીત.

મેલી તણી માળા ગળામાં મૂલ્યવંતી મલકતી,
હીરા તણા શુભ દારથી બહુ કંકાંતિ ઝગકતી;
આમૃતપ્રોથી આપતા ભાગ્યા મરણને જોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને.

૧.

મણિમય મુગટ માથે ધરીને કર્ણ કુંડળ નાખતા;
કાચન કડાં કરમાં ધરી કર્ણોએ કચાશ ન રાખતા;
પગમાં પદ્મા પૃથ્વીપતિ એ ભાન જૂતળ જોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને.

૨.

દશ આંગળીમાં માંગલિક મુદ્રાજડિત માણિક્યથી,
જે પરમ પ્રેમે પેરતા પોત્તી કળા બારીકથી;
એ વેદ વીંટી સર્વ છોડી ચાલિયા મુખ ઘોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને.

૩.

મુઝ વાંકડી કરી કાંકડા થઇ લીંબુ ધરતા તે પરે,
કાપેલ રાખી કાતરા હર કોઈનાં હૈયાં હરે;
એ સાંકડીમાં આવિયા છટક્યા તજ સહુ સોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને.

૪.

છો ખંડના અધિરાજ જે ચડે કરીને નિપળ્યા,
ધ્વજાંડમાં બળવાન મળે જૂપ ભારે ઉપળ્યા;
એ ચતુર ચઢી ચાલિયા હોતા નહોતા હોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને.

૫.

જે રાજનીતિનિપુણતામાં ન્યાયવંતા નીવડ્યા,
અવળાં ક્યે જેના બધા સવળા સદા પાસા પડ્યા;
એ ભાગ્યશાળી ભાગિયા તે ખટપટ સૌ જોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને.

૬.

તરવાર બહાદુર ટેક ધારી પૂર્ણતામાં પેળિયા,
હાથી હજો હાથે કરી એ કેશરી સમ દેખિયા;

એવા ભાષા ભડવીર તે અંતિ રહેલા રોષને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મુકે કોષને.

૩

અર્ચ વિષે.

કવિત્વ .

માલખી સુખદ હોય, માનતણો મદ હોય,
ખમા ખમા ખુદ હોય તે તે કશા દામનુ ?
જીવાનીનું જોર હોય, એશનો અંકાર હોય,
મેલતનો દોર હોય, એ તે સુખ નામનું;
વનિતા વિલામ હોય, પ્રાદના પ્રકાશ હોય,
દસ જેવા દાસ હોય, હોય સુખ ધામનું;
વે રાયચંદ એમ, સદર્શને ધાર્યાવિના,
જાણી લેજો સુખ એ તો, બેજો જ અદામનુ !
મોહ માન મોડવાને, ફેલપાત્ર ફેડવાને,
જાળકદ તોડવાને, હેતે નિજ હાથથી;
કુમતિને કાપવાને, સુમતિને સ્થાપવાને,
મમત્વને માપવાને, સકળ સિદ્ધાંતથી;
મહા મોક્ષ માણવાને, જગદીશ જાણવાને,
અજ્ઞાનતા આણવાને, વળી લક્ષી લાતથી;
અસૌકિક અનુપમ, સુખ અનુભવવાને,
ધર્મ ધારણાને ધારે, ખરે ખરી ખાતરી.
દિનકર વિના જેવો, દિનનો દેખાવ નિમે,
રાય વિના જેવી રીતે, રાવચી સુદાય છે,
પ્રજાપતિ વિના જેવી, પ્રજા પુરતણી પેખો,
મુરસ વિનાની જેવી, કવિતા કહાય છે,
મવીલ વિદીન જેવી, મગીનાની ગોલા અને,
ભાતોર વિદીન જેવી, ભામિની ભગાય છે;
વે રાયચંદ વીર, સદર્શને ધાર્યા વિના,
માનરી મહાન મેમ, કુર્મી કળાય છે,

ચાતુરો ચોપિથી ચાહી ચિંતામણી ચિત્ત ગણે,
પંડિતો પ્રમાણે છે પારસમણી પ્રેમથી;
કવિયો કલ્યાણકારી, કલ્પતરુ કથે જોને,
સુધાનો સાગર કથે, સાધુ શુભ ક્ષેમથી;
આત્મના ઉદ્ધારને, ઉમંગથી અનુસરો જો,
નિર્ભય થવાને કાળે, નમો નીતિનેમથી;
વઢે રાયચંદ વીર, એવું ધર્મરૂપ જાણી,
"ધર્મવૃત્તિ ધ્યાન ધરો, વિશ્વજો ન વેંમથી."

૪.

૪.

૧. અયત્નાથી ચાલતાં પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.
૨. અયત્નાથી જીભા રહેતાં પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.
૩. અયત્નાથી શયન કરતાં પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.
૪. અયત્નાથી આહાર લેતાં પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.
૫. અયત્નાથી બોલતાં પ્રાણુભૂતની હિંસા થાય. (તેથી) પાપકર્મ બાધે; તેનું કડવું ફળ પ્રાપ્ત થાય.
૬. કેમ ચાલે? કેમ જીભો રહે? કેમ બેસે? કેમ શયન કરે? કેમ આહાર લે? કેમ બોલે? તો પાપકર્મ ન બાધે?
૭. યત્નાથી ચાલે; યત્નાથી જીભો રહે; યત્નાથી બેસે; યત્નાથી શયન કરે; યત્નાથી આહાર લે; યત્નાથી બોલે; તો પાપકર્મ ન બાધે?
૮. સર્વ જીવને પોતાના આત્મા સમાન લેખે; મન વચન કાયાથી, સમ્યક્ પ્રકારે સર્વ જીવને જૂએ, પ્રીતિ આગ્રવથી આત્માને દમે તો પાપકર્મ ન બાધે?
૯. તેમાં પ્રથમ સ્થાનમાં મહાવીર હવે સર્વ આત્માથી સંયમરૂપ, નિપુણ અહિંસા દેખીને ઉપદેશી.
૧૦. જગતમાં જોઈતાં તસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓ છે તેને જાણનાં-અજાણનાં હણવાં નહીં, તેમ જ હણાવવાં નહીં.

૧૧. સર્વે જીવો જીવિતને છોડે છે, મગધને છોડતાં નથી; એ દારણ્યથી પ્રાણીનો ભય કરે પણ નિર્ગથે તજવો
૧૨. પોતાને માટે ક્રોધથી કે ભયથી પ્રાણીઓને કંઈ થાય તેનું અસલ જોવાનું નહીં, તેમજ જોવાનું નહીં
૧૩. મૃત્યુવાદને સર્વ સત્યુત્તરોએ નિષેધ્યો છે, —પ્રાણીને તે અવિશ્વાસ ઉપજાવે છે તે માટે તેના ત્યાગ કરે
૧૪. સચિત્ કે અચિત્-ચોરા કે ધણો, તે એટલા મુશ્કેલી, દંતરોધન માટે એક સગી જોડલો પગિરહ, તે પણ યાચ્યા વિના લેવો નહીં.
૧૫. પોતે અચાચુ લેવું નહીં, તેમ જીવન પાસે લેવાનું નહીં, તેમજ અન્ય લેનારને કુલું કર્યું એમ કહેવું નહીં, —

—જે મંથતિ પુર્યો છે તે એમ કરે છે

૧૬. મહા રૌદ્ર એવું અધઘન્ય, પ્રમાદને રહેવાનું સ્થળ, ચારિત્રનો નાશ કરનાર, તે આ જગતમા મુનિ આચરે નહીં
૧૭. અધર્મનું મૂળ, મહા દોષની જન્મભૂમિ એવા જે મંથનના આચાર પ્રચાર તેના નિર્ગથે ભાગ કરે
૧૮. સિંધાલુણ, મીઠું, તેન, ઘી, જાળ, એ વગેરે આહારક પદાર્થો છાત-પુત્રના વચનમા પ્રીતિવાળા જે મુનિઓ છે તે, ગતિરામ રાખે નહીં.
૧૯. લોકથી તૃણનો પણ સ્પર્શ કરે નહીં જે કદાચ પદાર્થ રાત્રિવાગ ગમના છોડે તે, મુનિ નહીં પણ શૂદ્ર
૨૦. જે વસ્ત્ર, પાન, કામળા રજોદરણુ છે, તે પણ, મંથનની રક્ષા માટે યદને સાતુ ધારણુ કરે, નહીંતો ત્યાગે
૨૧. મંથનની રક્ષા અર્થે ગમવા પડે છે તેને પગિરહ ન કહેવો, એમ છદ્મના રક્ષાપાત્ર માતપુત્રે કર્યું છે, પણ મર્તને પગિરહ કહેવો એમ પૂર્વ મહર્ષિઓ કહે છે
૨૨. તત્ત્વજ્ઞાનને પામેના મનુષ્યો છદ્મના રક્ષણને માટે યદને તેટલો પરિગ્રહ માન રાખે, જાડી પોતાના દેહમા મમત્વ આચરે નહીં. (આ દેહ મારો નથી, એ ઉપયોગમાજ રહે)
૨૩. નિરંતર તપશ્ચર્યા, આશ્રય —જેને સર્વ સર્વો વખાણ્યો એવો સંયમ તેને અવિરોધક ઉપજનરૂપ એક વખતનો આહાર લેવો.

૨૪. ત્રસ અને સ્થાવર જીવો,—સ્થૂલ તેમ સૂક્ષ્મ જાતિના,—રાત્રિએ દેખાતા નથી માટે, તે વેળા આહાર કેમ કરે ?
૨૫. પ્રાણી અને બીજા અશ્રિત પ્રાણીઓ પૃથ્વીએ પડળ હોય ત્યાંથી ચાલવું તે, દિનને વિષે નિષેધ્યું છે; તો રાત્રિએ તો ભિક્ષાએ ક્યારી નહીં શકે ?
૨૬. એ હિંસાદિક દોષો દેખીને યાતપુત્ર ભગવાને એમ ઉપદેશ્યું કે સર્વ પ્રકારના આહાર રાત્રિએ નિર્જીવો ભોગવે નહીં.
૨૭. પૃથ્વીકાયની હિંસા મનથી, વચનથી અને કાયાથી સુસમાધિવાળા સાધુઓ કરે નહીં, કરાવે નહીં, કરનાં અનુમોદન આપે નહીં.
૨૮. પૃથ્વીકાયની હિંસા કરતાં તેને આશ્રયે રહેલાં ચક્ષુગમ્ય અને અચક્ષુગમ્ય એવાં વિવિધ ત્રસ પ્રાણીઓ હણાય,—
૨૯. તે માટે, એમ જાણીને, દુર્ગતિને વધારનાર એ પૃથ્વીકાયના સમારંભ દોષને આયુષ્યપર્યંત ત્યાગવો.
૩૦. જળકાયની મન, વચન અને કાયાથી સુસમાધિવાળા સાધુઓ હિંસા કરે નહીં, કરાવે નહીં, કરનારને અનુમોદન આપે નહીં.
૩૧. જળકાયની હિંસા કરતાં તેને આશ્રયે રહેલા ચક્ષુગમ્ય એવાં ત્રસ જાતિનાં વિવિધ પ્રાણીઓની હિંસા થાય,—
૩૨. તે માટે, એવું જાણીને, જળકાયનો સમારંભ દુર્ગતિને વધારનાર દોષ છે તેથી, આયુષ્યપર્યંત ત્યાગવો.
૩૩. મુનિ અધિકાયને ઇચ્છે નહીં; સર્વ થકી, ભયકર એવું એ જીવને હણવામાં તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર છે.
૩૪. પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉચી, ખુણાની, નીચી, દક્ષિણ અને ઉત્તર—એ સર્વ દિશામાં રહેલા જીવોને અગ્નિ ભગ્ન કરે છે.
૩૫. પ્રાણીનો ધાત કરવામાં અગ્નિ એવો છે, એમ સંદેહ રહિત માનો, અને એમ જો તેથી, દીવા માટે કે તાપવા માટે મંચતિ અગ્નિ સળગાવે નહીં.
૩૬. તે દારણ્યથી દુર્ગતિદોષને વધારનાર એવો અગ્નિમારંભ આયુષ્યપર્યંત મુનિ કરે નહીં.
૩૭. પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા (એમ અનુભવ કરીને) સર્વ સંયમી રહે. અપાની (સંયમમાં) શું કરે, કે જો તે કલ્યાણ કે પાપ જાણતો નથી ?

૩૮. શ્રવણ કરીને કલ્યાણને જાણવું જોઈએ, પાપને જાણવું જોઈએ; ખમને શ્રવણ કરીને જાણ્યા પછી જે એવ હોય, તે મમાયરું જોઈએ.
૩૯. જે જીવ એટલે ચૈતન્યનું સ્વરૂપ જાણે નથી; અજીવ એટલે જે જડનું સ્વરૂપ જાણે નથી, કે તે ખમના તત્ત્વને જાણે નથી તે સાધુ ગંધર્વની વાત ક્યાંથી જાણે ?
૪૦. જે ચૈતન્યનું સ્વરૂપ જાણે, જે જડનું સ્વરૂપ જાણે; તેમજ તે જાણે સ્વરૂપ જાણે; તે સાધુ ગંધર્વનું સ્વરૂપ જાણે.
૪૧. ત્યારે જીવ અને અજીવ એ ખમને જાણે, ત્યારે મર્મ જીવની બાહ્ય પ્રકારે ગતિ-આગતિને જાણે.
૪૨. ત્યારે સર્વ જીવની બાહ્ય પ્રકારે ગતિ-આગતિને જાણે, ત્યારે જીવ પુણ્ય, પાપ અને બંધ, મોક્ષને જાણે.
૪૩. ત્યારે પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષને જાણે ત્યારે, મનુષ્ય ગંધર્વી અને દેવ ગંધર્વી જોગની ઇચ્છાથી નિહત થાય.
૪૪. ત્યારે દેવ અને માનવ ગંધર્વી જોગથી નિહત થાય ત્યારે મર્મ પ્રકારના બાહ્ય અને અંતર મેયોગને લાગ કરી શકે.
૪૫. ત્યારે બાહ્યઅંતર મેયોગને લાગ કરે ત્યારે, દ્રવ્ય-સ્થાવ મુંડ થઈને મુનિની દિક્ષા લે.
૪૬. ત્યારે મુંડ થઈને મુનિની દિક્ષા લે ત્યારે હિતૃષ્ટ મંત્રની પ્રાપ્તિ કરે; અને હિતમ ધર્મને અનુભવ કરે.
૪૭. ત્યારે હિતૃષ્ટ મંત્રની પ્રાપ્તિ કરે અને હિતમ ધર્મમય થાય ત્યારે કર્મરૂપ જીવ, અમેઘિ, કુપુષ એ રૂપે જીવને મહિન કરી મહી છે તેને ખંખેરે.
૪૮. અમેઘિ કુપુષની હિતમ થયેલી કર્મરૂપને ખંખેરે ત્યારે સર્વ જ્ઞાની થાય અને સમ્યક્દર્શનવાળો થાય.
૪૯. ત્યારે મર્મ જ્ઞાન અને મર્મ દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે નિરાગી થઈને તે કેવળી લોકલોકનું સ્વરૂપ જાણે.
૫૦. નિરાગી થઈને કેવળી ત્યારે લોકલોકનું સ્વરૂપ જાણે ત્યારે, પછી મન, વચન, યોગના યોગને નિહીને સંલેસી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય.
૫૧. ત્યારે યોગને નિહીને સંલેસી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મર્મ કર્મને ક્ષમ કરી નિરજન થઈને સિદ્ધિ પ્રત્યે જામ-સિદ્ધિમા જાય.

ઉપયોગ સાં મર્મ છે.

મહાવીર દેવને નમસ્કર.

- ૧ છેવટનો નિર્ણય થવો જોઈએ.
- ૨ સર્વ પ્રકારનો નિર્ણય તત્ત્વજ્ઞાનમાં છે.?
- ૩ આહાર, વિહાર, નિહારની નિયમિતતા.
- ૪ અર્થની સિદ્ધિ.

આર્ય-શ્રવન.

ઉત્તમ પુરુષોએ આચરણ કર્યું છે.

[અંગત.

૬.

નિત્ય—સ્મૃતિ.

૧. જે મહાકામ માટે તું જન્મ્યો છે, તે મહાકામનું અનુપ્રેક્ષણ કર.
૨. ધ્યાન ધરી જા, સમાધિસ્થ થા.
૩. વ્યવહાર કામને વિચારી જા; જેનો પ્રમાદ થયો છે તે માટે હવે પ્રમાદ ન થાય તેમ કર; જેમાં સાહ્ય થયું હોય, તેમાંથી હવે તેવું ન થાય, તેવો બોધ લે.
૪. દૃઢયોગી હો, તેવો રહે.
૫. કોઈ પણ અસ્થ જૂઝ તારી સ્મૃતિમાંથી જતી નથી, એ મહાકલ્પાણ છે.
૬. લેપાદિ નહીં.
૭. મહાગભિર થા.
૮. દ્રવ્યક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ વિચારી જા.
૯. ચચાર્ય કર.
૧૦. કાર્યસિદ્ધિ કરીને ચાલ્યો જા. [અંગત.

૭

વચેનામૃત.

૧. આતો અનંત સિદ્ધાંત માનજો કે મંયોગ, વિયોગ સુખ, દુઃખ, ખેદ આનંદ, અણુરાગ, અનુરાગ છત્તાદિ યોગ કોઈ જ્યવસ્થિત કારણને વધને રહ્યાં છે,

૨. એકાંત જાણી કે એકાંત આચરણને સન્માન ન આપજો.
૩. દાદને પશુ સમાગમ કરવો યોગ્ય નથી છતાં જ્યાં સુધી તેની દયા ન થાય ત્યાં સુધી સત્પુરુષનો સમાગમ અવશ્ય સેવવો પડે છે.
૪. દાદને અંતઃકરણ આપણો નહીં, આપણે તેનાથી બિજાના રાખીશો નહીં; બિજાના રાખો ત્યાં અંતઃકરણ આપણું તે ન આપ્યા સમાન છે.
૫. એક ભોગ ભોગવે છે છતાં કર્મની વૃદ્ધિ નથી કરતો, અને એક ભોગ નથી ભોગવતો છતાં કર્મની વૃદ્ધિ કરે છે; એ આશ્ચર્યકારક પશુ સમજવા યોગ્ય કથન છે.
૬. યોગાનુયોગે જનનું કૃત્ય બહુ સિદ્ધિને આપે છે.
૭. આપણે જેનાથી પરંતર પામ્યા તેને સર્વસ્વ અર્પણ કરતાં અટકશો નહીં.
૮. લોકાપવાદ સદન કરવા કે જોઈ તે જ લોકો ગોતે કરેલા અપવાદનો પુનઃ પશ્ચાત્તાપ કરે.
૯. જ્ઞાને ઉપદેશવચનો માંજળવા કરતાં તેમાંનાં શોડાં વચનો પશુ વિચારનાં તે વિશેષ કલ્યાણકારી છે.
૧૦. નિયમથી કરેલું કામ ત્વરથી થાય છે, ધારેલી સિદ્ધિ આપે છે, આનંદના કારણુરૂપ થઈ પડે છે.
૧૧. જ્ઞાનીઓએ એકત્ર કરેલા અહંભુત નિધિના ઉપભોગી થાઓ.
૧૨. સ્ત્રીભક્તિમાં જોટલું માયા કપટ છે તેટલું ભોજનપણું પણ છે.
૧૩. પાન કરવા કરતાં મનન કરવા લાભી બહુ લક્ષ આપજો.
૧૪. મહાપુરુષનાં આચરણ જોવા કરતાં તેનું અંતઃકરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.
૧૫. વચનસમક્ષતી પુનઃ પુનઃ સ્મરણમાં રાખો.
૧૬. મહાત્મા થવું હોય તો ઉપકારણવૃદ્ધિ રાખો, સત્પુરુષના સમાગમમાં રહો, આહાર, નિદ્રારાદિમાં અવુબ્ધ અને નિયમિત રહો; સત્સાસનું મનન કરો; ઉચ્ચશ્રેણીમાં લક્ષ રાખો.
૧૭. એ એકે ન હોય તો સમજીને આનંદ રાખનાં શીખો.
૧૮. વર્તનમાં બાહ્ય થાઓ, મૂલ્યમાં, યુવાન થાઓ, જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ થાઓ.
૧૯. રાગ કરવો નહીં, કરવો તો સપુરુષ પર કરવો; દ્રેષ કરવો નહીં, કરવો તો કુશીલ પર કરવો.
૨૦. અનંતજ્ઞાન અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંતરીતેથી અંતેદ એવા અશ્વમેધ એક પણ પશુ વિચાર કરો.

૨૧. મનને વંશ ક્યું તેણે જગતને વંશ ક્યું.
૨૨. આ સંભારને શું કરવો? અનંતવાર થયેલી માને આંજી સ્ત્રીએ ભોગવીએ છીએ.
૨૩. નિર્ગ્રંથતા ધારણ કરતાં પહેલાં પૂર્ણ વિચાર કરજો; એ લેણે ખામી આણવા કરતાં અપારંબી થજો.
૨૪. સમર્થ પુરુષો કદાચાણું સ્વરૂપ પોક્કરી પોક્કરીને કંડી મયાં; પણ કાંઈ વિરક્તાને જ તે મથવું સમજાયું.
૨૫. સ્ત્રીના સ્વરૂપ પર મોહ થતો અટકાવવાને વગર લેવાનું તેનું રૂપ વારંવાર ચિંતવવા યોગ્ય છે.
૨૬. કુપાત્ર પણ સત્યમપના મુકેલા હસ્તથી પાત્ર થાય છે. જેમ જાશથી શુદ્ધ થયેલો મોમલ શરીરને નિરોગી કરે છે.
૨૭. આત્માનું મત્યન્તર એક શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદમય છે, છતાં ભ્રાંતિથી ભિન્ન ભાંસે છે. જેમ ત્રામી આંખ કરવાથી ચંદ્ર બે દેખાય છે.
૨૮. મથાર્થ વચન ગ્રહવામાં દંભ રાખતો નહી, કે આપનારનો ઉપકાર ઓળવજો નહી.
૨૯. અમે બહુ વિચાર કરીને આ મૂળ તત્ત્વ શોધ્યું છે કે, “શુભ ચમત્કાર જ સૃષ્ટિના લક્ષમાં નથી.”
૩૦. રક્તીને પણ બચ્ચાંના હાથમાં રહેલો મોમ લઈ લેવો.
૩૧. નિર્મળ અનંતરુથી આત્માનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે.
૩૨. જ્યાં ‘હ’ માને છે ત્યાં ‘તુ’ નથી, જ્યાં ‘તું’ માને છે ત્યાં ‘હું’ નથી.
૩૩. હે જીવ! હવે ભોગથી શાંત થા, શાંત. વિચાર તો ખરો કે એમાં કયું સુખ છે?
૩૪. બહુ દંડાળાને સંપારમા ગ્રીગ નહી.
૩૫. મન્દાન અને મન્દીળને માથે ઢોગજો.
૩૬. એકથી મૈત્રી કરીશ નહીં, કરતો આખા જગતથી કરજો.
૩૭. મહા મૈત્રીથી જોડી દેખાતાના કીડા વિચાર નિરીક્ષણ કરતાં જનાં જેના અંત કરણમાં ક્રોધથી વિગેય વિરોધ વિગેય છો છે તેને ધન્ય છે.
૩૮. તેને ત્રિશાળ નમસ્કાર છે.
૩૯. ભોગના વખતમા મોગ સાંભરે એ હળુકમિનુ લક્ષણ છે.
૪૦. આટલું હોય તો હું મોક્ષની ઇચ્છા કરતો નથી. આખી સૃષ્ટિ સન્શાંતિને સેવ, નિયમિત આજીવન, નિરોગી શરીર, અચળ પ્રેમી પ્રેમદા, આશાંકિત

અનુચર, મુળદીપક પુત્ર, જીવનપર્યંત બાધ્યાવધ્યા, આત્મતત્ત્વનું ચિંતન.

૪૧. એમ કોણ કાળે ચલાવું નથી, માટે હું તો મોક્ષને જ ઇચ્છું છું.
૪૨. સૃષ્ટિ સર્વ અપેક્ષાએ અમર થશે?
૪૩. શુક્લ નિર્જનાવધ્યાને હું બહુ માન્ય કરું છું.
૪૪. સૃષ્ટિલીલામાં શાંતલાવથી તપત્રયા કરવી એ પણ ઉત્તમ છે.
૪૫. એકાંતિકે કથન કથનાર જ્ઞાની ન કહી શકાય.
૪૬. શુક્લ અંતઃકરણ વિના માગું કથનોને, કૃત્તિ દાદ આપશે?
૪૭. જ્ઞાનપુત્ર ભગવાનના કથનની જ બલિદારી છે.
૪૮. દેવ દેવીની તુષમાનતાને શું કરીશું? જગત્પત્ની તુષમાનતાને શું કરીશું?
તુષમાનતા સત્પુષ્પની ઇચ્છો.
૪૯. હું સંવિદ્યદાનંદ પરમાત્મા છું.
૫૦. એમ સમજો કે તમે તમારા આત્માના દિત માટે પ્રવર્તવાની અભિલાષા રાખતાં છતાં એથી નિરાશા પ્રાપ્ત થઈશો તે પણ તમારું આત્મહિન જ છે.
૫૧. તમારા શુભ વિચારમાં પાર પડે નહીં તો, સ્થિર ચિત્તથી પાર પડ્યા છે એમ સમજો.
૫૨. જ્ઞાનીઓ અંતરંગ એક અને દર્શથી રહેલ થાય છે.
૫૩. જ્યાંસુધી તે તત્ત્વની પ્રાપ્તિ નહીં થાય ત્યાંસુધી મોક્ષની તાત્પર્યના મળશે નહીં.
૫૪. સંસારરૂપી કુદૃષ્ટને ઘેર આપણો આત્મા પડેલા શાખત છે.
૫૫. એજ ભાવ્યશાળી, જે દુર્ભાગ્યશાળીની ત્યા ખાય છે.
૫૬. શુભદ્રવ્ય એ શુભ ભાવનું નિમિત્ત મદર્શિયો કહે છે.
૫૭. સ્થિર ચિત્ત કરીને ધર્મ અને ગુરુના ધ્યાનમાં પ્રવર્તિત કરો.
૫૮. પરિમહત્તી મૂર્છા પાપનું મૂળ છે.
૫૯. જે કૃત્ત કરવા વખતે વ્યામોહમયુક્ત એમાં છે, અને પરિણામે પામી પચાઓ છે, તો તે કૃત્તને પ્રવૃત્તિના દેવ જ્ઞાનીઓ કહે છે.
૬૦. જગત્ત્વ અને જગત્ત્વ વિરોધી દશા મને પ્રાપ્ત થાઓ.
૬૧. મત્સ્યગના અંતઃકરણે આગે, કિંવા કૃત્ત તે ધર્મ.
૬૨. અંતરંગ મોહનથી જેની ગઈ તે પરમાત્મા જ.
૬૩. મન લઈને ઉદ્ધામિત પરિણામે ભાંગ્યો નહીં.
૬૪. એક નિષ્ઠાએ જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરમ્ભતાં તત્ત્વજ્ઞ પ્રાપ્ત થાય છે.

૬૫. ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ, ભૂલ એ મિથ્યાત્વ, શોકને સંભારવો નહીં; આ ઉત્તમ વસ્તુ જ્ઞાનીઓએ મને આપી.
૬૬. જગત્ જોમ છે તેમ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જુઓ.
૬૭. શ્રીગીતામને ચાર વેદ પઢન કરેલા જોવાને શ્રીમત્ મહાવીરસ્વામીએ સમ્યક્તેજ આપ્યાં હતાં.
૬૮. ભગવતીમાં કહેલી પુરૂષોત્તમ નામના પ્રસ્થાવનકની કથા તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું કહેલું સુંદર રંદરૂપ છે.
૬૯. વીરનાં કહેલાં શાસ્ત્રોમાં સોનેરી વચનો છૂટક છૂટક અને ગુપ્ત છે.
૭૦. સમ્યક્તેજ પામીને તમે ગમે તે ધર્મશાસ્ત્ર ત્રિચારે તોપણ આત્મહિન પ્રાપ્ત થશે.
૭૧. કુદરત, આ તારો પ્રયત્ન અન્યાય છે કે, મારી ધારેલી નીતિએ મારો કાળ બીતીત કરાવતી નથી! (કુદરત તે પૂર્વકર્મ).
૭૨. માણસ પરમેશ્વર થાય છે એમ, જ્ઞાનીઓ કહે છે.
૭૩. ઉત્તરાધ્યયન નામનું જૈનશ્રુત તત્ત્વદૃષ્ટિએ પુનઃ પુનઃ અવલોકો.
૭૪. જીવનાં મરાય તો ફરી મરવું ન પડે. એવું ઇચ્છ્યા યોગ્ય છે.
૭૫. કૃતક્રિયા જેવાં ઝાંઝા મહા દોષ મને લાગતો નથી.
૭૬. જગત્માં માન ન મૂકત તો અહીં જ મોક્ષ હોત!
૭૭. વસ્તુને વસ્તુગતે જુઓ.
૭૮. ધર્મનું મૂળ વિં છે.
૭૯. તેનું નામ વિદ્યા કે જેનાથી અવિદ્યા પ્રાપ્ત ન થાય.
૮૦. વીરના એક વાક્યને પણ સમજો.
૮૧. અહંપદ, કૃતક્રિયા, ઉન્નતપ્રરૂપણા, અવિવેકધર્મ એ માફી ગતિનાં લક્ષણો છે.
૮૨. દેહ અને દેહાર્થમયન એ મિથ્યાત્વ લક્ષણ છે.
૮૩. અભિનિવેશના ઉદયમાં ઉન્નતપ્રરૂપણા ન થાય તેને, હું મહાભાગ્ય, જ્ઞાનીઓના કન્યાથી કહું છું.
૮૪. સ્વાદ્વાદ શેલીએ જોનાં કાષ્ઠ મન અગ્રણ્ય નથી.
૮૫. સ્વાદનો ત્યાગ એ આદારનો ખરો ત્યાગ જ્ઞાનીઓ કહે છે.
૮૬. અભિનિવેશ જેનું એકે પાખંડ નથી.
૮૭. આ કાળમાં આટલું વધું —ઝાઝા મન, ઝાઝા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, ઝાઝી માયા અને ઝાઝો પરિમલવિદ્યો.

૮૮. આખા જગતના શિષ્ય ચતુર્થ દષ્ટિ જેણે નહીં નથી તે સદગ્રે-
યવાને યોગ્ય નથી.

૮૯. કોઇ પણ શુભાશુભ ધર્મકરણી કરતો હોય તો તેને કરવા ઘો.

૯૦. આત્માનો ધર્મ આત્મામાં જ છે.

૯૧. મહાત્માને જે જ્ઞાનથી આ જગતને જોયું છે તે જ્ઞાન, મર્દ આત્મામાં
છે, પણ આવિર્ભાવ કરવા જોઈએ.

૯૨. પાપુ છત્રી જાગે તોપણ મહાત્માની આજ્ઞા નોડશે નહીં, ગમે તેવી
સંકેત થાય તોપણ મારી વતી પીરને નિઃસંકેત ગણુલે.

૯૩. પાર્શ્વનાથ ગ્રામીનું ધ્યાન ગામીઓએ અવશ્ય ઝમરવું જોઈએ છીએ.
નિઃઃ એ નાગની જાજાયા વેળાનો પાર્શ્વનાથ ઓર હતો !

૯૪. પવિત્ર પુરગોની કૃપાદષ્ટિ એ જ મન્યકર્દર્શન છે.

૯૫. ભર્તૃહરિએ કરેલો લાગ વિશ્વકર્મકૃતિ વિચારતાં યાત્રી ઉર્ધ્વજાનકશ્યા
યનાં મુંધી વળે છે.

૯૬. શિશિલ બંધદષ્ટિથી નીચે આવીને જ વિખેરાઇ જાય. (જે નિર્ગદામાં
આવે તો—)

૯૭. સત્પુરુષો કહેતા નથી, કરતા નથી; છતાં તેની સંપુરણતા નિર્વિકાર
મુખમુદ્રામાં રહી છે.

૯૮. મંસ્થાનવિચયધ્યાન પૂર્વધારીઓને પ્રાપ્ત થતું હશે એમ માનવું યોગ્ય
લાગે છે. તમે પણ તેને ધ્યાન કરો.

૯૯. આત્મા જેવા કોઇ દેવ નથી.

૧૦૦. કોણુ લાઝ્યશાળી ? “અવિગતી સમ્યક્દષ્ટિ કે વિરતી ?”

૧૦૧. કોઈની અહવિદ્યા તોડશે નહીં.

૮.

ભાઈ, આટલું તારે અવશ્ય કરવા જેવું છે :—

૧. દેહમાં વિચાર કરનાર બોલો છે ને દેહથી ભિન્ન છે ? તે મુખી છે કે દુઃખી ?
એ એભારી છે.

૨. દુઃખ લાગશે જ, અને દુઃખનાં કારણો પણ તને દષ્ટિગોચર થશે; તેમ
છતાં કદાપિ ન ચલે તો માગ ૦ કોઇ લાગને વાંચીત, એટલે સિદ્ધ-
યશે; તે ટાળના માટે જે ઉપાય છે તે એટલો જ કે, તેથી બાહ્યતર
રહિત થવું.

૩. રહિત થવા પછી ઝોર દર્શાવે અનુભવાય છે, એ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું.
૪. તે સાધન માટે સર્વમંગલપરિલાગી થવાની આવશ્યકતા છે. “ નિર્મથ સદ્-ગુરનાં ચરણમાં જઈને પરવું ચોગ્ય છે. ”
૫. જેવા ભાવથી ચગચ તેવા ભાવથી અર્વકાળ રહેવા માટેની વિચારણા પ્રથમ કરી લે. જો તને પૂર્વકર્મ બળવાન લાગતાં હોય તો અભ્યાસી, દેશભાગી રહીને પણ તે વસ્તુને વિસારીશ નહીં.
૬. પ્રથમ ગમે તેમ કરી તું તારૂં હવન જાણુ. જાણવું સામાન્ય છે ભવિષ્ય-સમાધિ થવા. અભ્યારે અપ્રમાદી થવું.
૭. તે આયુષ્યનો માનસિક આત્મોપયોગ તો નિવેદનમાં રાખ.
૮. હવન બહુ દૂકું છે, ઉપાધિ બહુ છે, અને સાગ થઈ શકે તેમ નથી તો, નીચેની વાત પુનઃ પુનઃ લક્ષમાં રાખ.
 ૧. જિજ્ઞાસા તે વસ્તુની રાખવી.
 ૨. મંત્રારને બંધન માનવું.
 ૩. પૂર્વકર્મ નથી એમ ગણી પ્રત્યેક ધર્મ સેવ્યા જવો. તેમ છતાં પૂર્વકર્મ નડે તો શોક કરવો નહીં.
 ૪. દેહની જેટલી ચિંતા રાખે છે તેટલી નહીં પણ એથી અનંત-ગણી ચિંતા આત્માની ગણ, કારણ અનંત ભવ એક ભવમાં ટાંગવા છે.
 ૫. ન ચાલે તો પ્રતિજ્ઞાતી થા.
 ૬. જેમાંથી જેટલું થાય તેટલું કર.
 ૭. પરિણામિક વિચારવાળો થા.
 ૮. અનુત્તરવાસી થઈને વર્ત.
 ૯. હેવટનું સમયે સમયે ચૂકીશ નહીં. એજ ભલામણ, અને એજ ધર્મ.

સમજીને અપભાષી થનારને પશ્ચાત્તાપ કરવાનો થોડો જ અવસર મળે.

૯

હે નાથ ! માત્ર તમતમપ્રભા નરકની વેદના મળી હોત તો વખતે સમ્મત કરત, પણ જગત્પત્ની મોહિની મગ્નત થતી નથી.

પૂર્વના અશુભ કર્મ ઉપર આવે વેદતાં જો શોચ કંઈ હો તો હવે એ ધ્યાન રાખો કે, નવાં બાધતાં પરિણામે તેવાં તો ધ્યાનમાં નથી !

આત્માને જોળખવો ભય તો આત્માના પરિચયો થવું, પરંપરાનાં
સાગી થવું

જેટલાં પોતાની પુરુષિ મોટાઈ ઈચ્છે તેટલા ૧૫૫ નસત
પ્રશન્ત પુષ્પની લલિત ૫૫ તેનું ગાન ૫૫ શુભચિન્તન કંગ

૧૦

સહજ—મકૃતિ.

- ૧ પગલિત એ જ નિર્લલિત ગમજવું અને પગ ૫ એ પોતાનું દુખ
સમજવું
- ૨ સુખ દુખ એ ૫૫ મનની કરપની ૫
- ૩ કમા એ જ મોટાં લલ્ય દગાને ૫
- ૪ નવગા મને નમ્રસાનથી વગવું એ જ પગ લાપ્ત છે
- ૫ શાત વવલાવ એ જ સભજનતા ૫ ખગ મૂળ છે
- ૬ ખગ ગેહીની સાહના એ મનજનતા ૫ ખાસ લશણ ૫
- ૭ દુર્ગમનો એકો સહનાસ
- ૮ વિવેકશુદ્ધિથી મનજી આચરણ ૫
- ૯ લેખાન એ નેત્રુ કેરવ આનની
- ૧૦ ધર્મ મંત્રા જિતિ રાખરી
- ૧૧, નીતિના બાધાપર પગ ન મુખા
- ૧૨ જિજ્ઞેસ્ય થવું
- ૧૩ જ્ઞાનચર્યા અને વિધારિનામમા તથા શાસ્ત્રાધ્યયનમા શુચા ૫
- ૧૪ ગનીરના ગમરી
- ૧૫ મમાગમા રહ્યા હતા ને તે નીતિથી બાગનતા હતા રિત ૫ જ્યાં ગમરી
- ૧૬ પગમામની લલિતમા શુચાવું
- ૧૭ પગિ ૫ એ જ સદા પાપ માનવું
- ૧૮ દુર્ગમના રી હાવવું એ જ હાવવું અગ માનવું
- ૧૯ આત્મજ્ઞાન અને સભજનમંગલ ગમવા

[અગત]

૧૧

- ૧ સ પુષ્પના ચરણનો ઈચ્છક,—
- ૨, મર્દન સ્તંભ બાધનો અભિનામી,—

૩. ગુગુ પર પ્રગર્ભ લાવ ગળનાર,—
 ૪. બલવતમા પ્રીતિ રાખનાર,—
 ૫. જ્યારે સ્વયં દેખે ત્યારે તેને છેલ્લાનો ઉપયોગ ગળનાર,—
 ૬. ઉપયોગથી એક પગ પણ ભગનાર,—
 ૭. એકાંત વામને વખાણનાર,—
 ૮. તિર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરગી,—
 ૯. આદાર, વિહાર. નિહારનો નિયમી,—
 ૧૦. પોતાની શુરતા દખાવનાર,—
- એવો કાંઈ પણ પુરુષ તે મહાવીરના બોલને પાત્ર છે, મધ્યકક્ષાને પાત્ર છે.

૧૨

હું જીવ । જયમા તને સત્ય કહું છું

જમા મા તને હિત કહું છું

આ માટે છે એવા લાવની વ્યાખ્યા પ્રાપ્તે ન કર.

આ તેનું છે એમ માની ન બેઠ.

આ માટે આમ કરવું છે, એ ભવિષ્યનિર્ણય ન કરી ગળ

આ માટે આમ ન ચકુરોત તો સુખ થાત એમ અરણ્ય ન કર.

આત્મ આ પ્રભાણે દોષ તો મા- એમ આમલ ન કરી ગળ.

આણે ભાગ પ્રતિ અનુચિત કૃષ્ણ એવું મંહારના ન શીખ

આણે ભાગ પ્રતિ હિચિત કૃષ્ણ એવું અરણ્ય ન રાખ.

આ મને અશુભ નિમિત્ત છે, એવો વિકલ્પ ન કર

આ મને શુભ નિમિત્ત છે, એવી દૃઢતા માની ન બેઠ.

આ ન હોત તો હું અંવાન નહીં, એમ અચળ વ્યાખ્યા નહીં કરીશ

પરંતુ જળવાન છે માટે આ લયો પ્રમંગ મળી આ-તો, એવું એમનિક

પ્રદાન કરીશ નહીં

પુરુષાર્થનો જય ન થયો, એવી નિગ્રહા અમીશ નહીં

બીજના દોષે તને ખંચન છે એમ માનીશ નહીં

તારે નિમિત્તે પણ બીજને દોષ કળો જૂલાન

તારે દોષે તને ખંચન છે. એ મંત્રની પદવી ગિર્યા છે

તારે દોષ એટલો જ કે અન્યને પોતાનું માનવું. પોને પોતાને જની

જવું.

એ બધામાં તાગી વાગણી નથી માટે બુઢે બુઢે મથળે તે મુખની કપતા કરી છે; હે મૂઢ !

એમ ન કર. એ તને તે હિત મ્હુ

અંતગમાં મુખ છે.

૧. એક બોગી ચવાનો બેધ કરે છે.
૨. એક મોગી ચવાનો બેધ કરે છે
૩. એ એમથી કાને મમ્મન કરીશુ ?
૪. બન્ને શા માટે બેધ કરે છે ?
૫. બન્ને કાને બેધ કરે છે ?
૬. કાના પ્રેગવાથી કરે છે ?
૭. કાણને કાષ્ઠમા બને કાણને કાષ્ઠનો બેધ કાં વાગે છે ?
૮. એના કારણે શુ છે ?
૯. તેનો ગ્રાહી કાણ છે ?
૧૦. તમે શુ વાંચો છો ?
૧૧. તે ક્યાથી મળશે ? વા ગાંમાં છે.
૧૨. તે કાણ મેળવશે ?
૧૩. ક્યાં થકને લાવશે ?
૧૪. લાવવાનું કાણ શીખવશે.
૧૫. વા શીખ્યા હૈએ ?
૧૬. શીખ્યા છો તો ક્યાથી શીખ્યા છો ?
૧૭. જીવન શુ છે
૧૮. જીવ શુ છે ?
૧૯. તમે શુ છો ?
૨૦. તમારી ઇચ્છા પૂર્વક કાં નથી ચતુ ?
૨૧. તે કેમ કરી શકશે ?
૨૨. બાધતા પ્રિય છે કે નિર્બાધતા પ્રિય છે ?
૨૩. તે ક્યાં ક્યાં કેમ કેમ છે ?
૨૪. એનો નિર્ણય કરો.

અંતગમાં મુખ છે. બહારમાં નથી. મત્ત કંઈ છે

૧૩

મોહાઅહિત દગાથી વિવેક ન થાય એ ખરૂં, નહીં તો, વસ્તુગતે એ વિવેક ખરો છે.

૧. પ્રાણ-ચક્ષુષ અવ્યોહન ગણો

૧. મત્યને તો મત્ય જ રહેવા દેવું

૨. કરી શંકા તેટલું ઝો, અશક્યતા ન છપાવો.

૩. એનિહિત ગમે

ગમે તે પ્રાણ પ્રસન્ન કમમા એક નિહિત ગદો

રીતરાગે ખરૂં કંથુ છે

અને આત્મા ! સ્થિતિઆપક દશા લે

આ દુઃખ ક્યા કહેવું ? અને સાથી દાળવું ?

પોતે પોતાનો પૈરી તે એમ કેરી ખરી વાત છે ? [અંતત.

૧૪

જીવતત્ત્વસંબંધી વિચાર. ૧

૧. એક પ્રકારથી, બે પ્રકારથી, ત્રણ પ્રકારથી, ચાર પ્રકારથી, પાંચ પ્રકારથી અને છ પ્રકારથી જીવતત્ત્વ સમજી શકાય છે.

અ. આ મર્મ જીવને ઓઝમા ઓઝો શ્રુતજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ પ્રકાશિત ગહેતો હોવાથી સર્વ જીવ ચૈતન્યલક્ષણે એક જ પ્રકારના છે

ત્રસ એમ્ને તડમથી છયામા આંવં, છયામાથી તડકામા આવે, આશ્રવાની સક્રિયવાળા હોય ભય દેખીને ત્રસ પામતા હોય, તેની એક જાતિ અને બીજી એમ્ને અથગે સ્થિતિવાળા હોય, તેની જાતના જીવની ગ્યાવગ નામની જાતિ એમ બે પ્રકારે સર્વ જીવ મમજી શકાય છે

મર્મ જીવને નજી તપાસી જોઈએ તો બી, પુરુષ કે નપુસક તેમા તેઓનો મમાનેશ થાય કે કોઈ સ્ત્રીવદમા, પ્રાણ પુરુષવદમા અને પ્રાણ નપુસકવદમા હોય છે એ શિવય એથો જે નહીં હોવાથી ત્રણ પ્રકારે વેદ દષ્ટિએ સર્વ જીવ સમજી શકાય છે

ક્રેતાક જીવ નગ-ગર્ભમા, કેટલાક નિર્નય તિમા, કેટલાક મનુષ્યગતિમા અને ક્રેતાક દેવગતિમા, એમ જીવો ગળેલા છે એ સિવાય પાંચમી ગંભારી ગતિ નહીં હોવાથી જીવો ત્રણ પ્રકારે મમજી શકાય છે

જીવાજીવ વિલક્ષિ. ૨

જીવ અને અજીવનો વિચાર એકાગ્ર મનથી થવો કરે જે જીવુત્પત્તિ
લિક્ષુઓ સમ્યક્ પ્રકારે સંયમમાં ચલન કરે.

જીવ અને અજીવ લેક કહેલો છે અજીવના આગ્રહ નામના
ભાગને અપોક કહેલો છે.

સ્વ, ક્ષેત્ર, કાગ અને ભાવ એ વડે કરીને જીવ તેમજ અજીવનો બેધ
થઈ શકે છે.

ધર્માસ્તિકાચ, તેનો દેશ, અને તેનો પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાચ, તેનો દેશ,
અને તેનો પ્રદેશ, આગ્રહ, તેનો દેશ, અને તેનો પ્રદેશ, અર્ધમયકાચ એમ
અર્ધીના દશ પ્રકાર થયે.

ધર્મ અને અધર્મ એ બંને લોક પ્રમાણુ કહેના છે, આકાશ લોકાયોક-
પ્રમાણુ અને અર્ધમય-સમયક્ષેત્રપ્રમાણુ છે.

ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ આત્મિ અર્ધસ્થિત છે.

નિરંતરની ઉત્પત્તિ લેના સમયપણુ એ ૮ પ્રયોગ છે, મનતિ એક કંતી
અપેક્ષા એ સાદિમાત છે.

સ્વ, ર-ધર્મ, તેનો પ્રદેશ અને પદમાલ એમ ૩પી અજીવ આગ્ર પ્રમાણે ૩
પદમાલુઓ એકત્ર થાય, પૃથક્ થાય તો સ્વ તેનો વિભાગ તે દેશ
તેનો છેવડનો અલિપ્ત અશ તે પ્રદેશ.

લોકના એક દેશમાં તે ક્ષેત્રી છે, કાચના નિલાસ તેના ચત્ર પ્રકારે
કહેવાય છે.

નિરંતર ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ બનાદિ અપર્ધસ્થિત છે એક ક્ષેત્રની
સ્થિતિની અપેક્ષાએ સાદિમર્ધસ્થિત છે.

૧ ૨ અપૂર્ણ સિતિમાં મળેલા છે—સરોહક

વર્ષ ૧૬ મું.

૧૬

૭ વનાબોધ.—અનુપ્રેક્ષાવિચાર.^૧

મમે તેવા તુલ્ય વિષયમાં પ્રવેશ છતાં ઉર્જવલ આત્માઓનો સ્વતઃવેગ વૈરાગ્યમાં અંતર્યામી એ છે. બાહ્યદૃષ્ટિથી જ્યાંસુધી ઉર્જવલ આત્માઓ પ્રમારના માયિક પ્રપંચમાં દર્શન દે છે ત્યાંસુધી, તે કથનની મિદ્ધતા કવચિત્ દુર્ગભ છે; તોપણ સદ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતાં એ કથનનું પ્રમાણ કેવલ સુપલ છે, એ નિઃસંશય છે.

એક નાનામાં નાના જતુથી કરીને એક મને-મત હાથી સુધીનાં મધ્યમાં પ્રાણીઓ, માનવિઓ, અને દેવ દાનવિઓ એ સઘળાંની સ્વાભાવિક ઇચ્છા સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત કરવામાં છે. એથી કરીને તેઓ તેના ઉદ્ધોગમાં ગુંથાયા રહે છે; પરંતુ વિવેકબુદ્ધિના ઉદય વિના તેમાં તેઓ વિભ્રમ પામે છે. તેઓ મંસાદમાં નાનાપ્રકારના સુખનો આરોપ કરે છે. અતિ અવલોકનથી એમ મિદ્ધ છે કે તે આરોપ વૃથા છે. એ આરોપને અનારોપ કરવાવાળાં વીરજાં માનવિઓ વિવેકના પ્રકાશવડે અદ્ભુત પણ અન્ય વિષય પ્રાપ્ત કરવા દહેતાં આવ્યાં છે. જે સુખ ભયવાળાં છે તે સુખ, સુખ નથી પણ દુઃખ છે. જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં મહા તાપ છે; જે વસ્તુ ભોગવવામાં એથી પણ વિશેષ તાપ રહ્યા છે; તેમજ પરિણામે મહાતાપ, અનંત શોક,

૧ 'સામાન્યતઃ દર્શાવવા રહે' હાલ અનુપ્રેક્ષારવર્ણન—'ભાવનાબોધ' નામના પુસ્તકની રચના સોળ વર્ષની વયે કરેલી. જે તે સમયની વૈરાગ્યપારી અને આત્મજયુતિનો કંઈક આભાસ આપે છે.—સંસો ૧૬.

અને અનંત લાય છે: તે વસ્તુનું સુખ તે મત્ર નમનું સુખ છે; ના નથીજા
આમ દોષથી તેની અનુકૂળતા વિવેકીઓ કરતાં નથી. મંગારનાં પ્રત્યેક
સુખવડે વિગ્રહિત રાજેશ્વર પેનાં પણ, મલ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત
થવાથી તેનો લાગ કરીને મોગમાં પરમાર્નદ માની મલ મનનીરનાથી, અન્ય
પામર આત્માઓને ભર્તૃદરિ ઉપદેશ છે કે—

ભોગે શેગભયં કુલે શ્યુતિભયં વિત્તે નૃપાસાદભયં,
માને દૈન્યભયં ખલે શિષ્ટભયં રૂપે તરુણ્યા ભયં;
શસ્ત્રે વાદભયં શુભે ખલભયં કાયે કૃતાંગાદભયં,
સર્થે વસ્તુ ભયાન્વિતં ભુવિ નૃણાં વૈરાગ્યમેવાભયં.

શાવાર્થ—ભોગમાં મોગનો ભય છે; કુલને પડવાનો ભય છે; વદ્ધીમાં
ગગનનો ભય છે; માનમાં દીનતાનો ભય છે; ખજામાં શત્રુનો ભય છે; રૂપથી
સ્ત્રીને ભય છે; શાસ્ત્રમાં વાદનો ભય છે; શુભમાં ખલનો ભય છે; અને
કાયાપર કાંગનો ભય છે; એમ અર્થ વસ્તુ ભયવાળો છે; માત્ર એક વૈરાગ્ય
જ અભય છે. |||

મહાપોથી ભર્તૃદરિનું આ કથન સર્વિમાન્ય એટલે સમગ્રા ઉદ્ધવ્ય
આત્માઓ સદૈવ માન્ય રાખે તેનું છે. એમાં આખા તત્ત્વજ્ઞાનનું દોહન કરવા
એમણે મુકળ તત્ત્વવેત્તાઓનાં મિદાંતરહ્યરૂપ અને રવ નુભવી-મંગારશોકનું
તાદશ્ય ચિત્ર આપું છે. એણે જે જે વસ્તુઓપર ભયની છ.યા પ્રવર્તિત કરી
તે તે વસ્તુ મંગારમાં મુખ્ય સુખરૂપે મણાઇ છે. મંગરનું મંગારતમ માલિય જે
ભોગ તે તો શેગનું ધામ કૃષ્ણ; મનુષ્ય ઉચ કુળથી મુખ માને તેનું છે સ્વાં
પડનીને ભય દેખાઓ; મંગારચક્રમાં વ્યવહારનો કાક ચક્ષાવવાને દેહકૃષ્ણ વદ્ધી
તે રાગ ઇલાદિકના ભયથી ભરેલી છે; કાષ્ઠપણ કૃત્સ કરી યશકીર્તિથી માન
પામવું કે સાનવું એથી મંગારના પામર છવોની અલિંગ્યા છે તો સ્વાં મહા
દીનતા તે કંગાસિયનો ભય છે; ખલ પગકમથી પણ એવાજ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતા
પામવી એમ ચક્ષાનું રથું છે તો સ્વાં શત્રુનો ભય રહ્યા છે, રૂપ, દાંતિ એ
ભોગીને મોહિનીરૂપ છે તો સ્વાં તેને ધાન્જ કરનારી સ્ત્રીનો નિરંતર ભયવાલી
જ છે; અનેક પ્રકારે મુંથી કારેલી શાસ્ત્રજ્ઞ તેમાં વિવદ્ધનો ભય રહ્યા છે;
કાષ્ઠપણ સાંમારિક સુખનો ગુણ પ્રાપ્ત કરવાથી જે આનંદ લેખાય છે, તે ખજ
મનુષ્યની નિદાને લીધે ભયાન્વિત છે; જેમાં અનંત પ્રિયતા રહી છે એવી કાયા
જે એક સમયે મહાદય સિંહના મુખમાં પડવાના ભયથી ભરી છે. આમ

સંસારનાં મનોહર પલ્લ-ચપલ લાલિયો લયથી ભર્યા છે. વિવેકથી વિચારતાં જ્યાં લગ્ન છે ત્યાં કેવલ શોક જ છે; જ્યાં શોકે લાયક ત્યાં મુખનો અભાવ છે; અને જ્યાં મુખનો અભાવ રહે છે, ત્યાં તેનો નિરુદ્ધર કરવાં યથોચિત છે.

‘શ્રીગૌંદ્ર લર્નૃદરિ એક જ એમ કહી ગયો છે તેમ નથી. કાળાનુસાર સદ્ધિનાં નિર્માણસમયથી લર્નૃદરિથી ઉત્તમ, લર્નૃદરિ પ્રમાણ અને લર્નૃદરિથી કનિષ્ઠ એવા અમંખ્ય તત્ત્વજ્ઞાનીઓ થઈ ગયા છે. એવા કોઈ કાળ કે આદેશ નથી કે જેમાં કેવલ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું ઉપજનું થયું નથી. એ તત્ત્વજ્ઞતાઓએ મંગારમુખની દરેક મામત્રીને શોકરૂપ ગણાવી છે; એ એમના અગાધ વિવેકનું પરિણામ છે. વ્યાસ, વાલ્મીકિ, શંકર, ગૌતમ, પાતંજલી, અને યુવરાજ સુક્રોત્તને પોતાનાં પ્રવચનમાં માર્મિક રીતે અને મામાન્ય રીતે જે ઉપદેશ છે, તેનું રહસ્ય તીચેના શબ્દોમાં કંઈક આવી જાય છે:

“અહો લોકા! મંસારૂપી સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે. એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો ! ઉપયોગ કરો ! !”

એમ ઉપદેશવામાં એમનો હેતુ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને જાકથી મુક્ત કરવાનો હતો. એ સમજા જ્ઞાનીઓ કરતાં ૫ મ માન્ય રાજવાયોગ્ય સર્વજ્ઞ મહાવીરનાં વચન સર્વ રથને એ જ છે કે, મંસાર એકાંત અને અનંત શોકરૂપ તેમ જ દુઃખપ્રદ છે. અહો ! ભવ્ય લોકા ! એમાં મધુરી મોહિની ન આણનાં એથી નિવૃત્ત થાઓ ! નિવૃત્ત થાઓ ! !

મહાવીરનો એક સમય મત્ર પછી મંસારનો ઉપદેશ નથી. એનાં સમજાં પ્રવચનોમાં એણે એ જ પ્રદર્શિત કર્યું છે; તેમ તેવું વ્યાચરણથી સિદ્ધ પાણ કરી આપ્યું છે. કંચનચણ્ડી કાયા, યશોદા જેવી રાણી, અદ્વજક સાત્રાત્મ્ય લક્ષ્મી અને મહા પ્રનામી વ્યજ્જન પરિવારનો મખવ જ્યાં તેના મોહને ઉતારી દઈ જ્ઞાનદર્શનયોગપદાયણ થઈ એણે જે અદ્વજુતના દર્શાવી છે તે અનુપમ છે. એનું એ જ રહસ્ય પ્રકાશ કરતાં પવિત્ર ‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’માં આત્મા અધ્યયની પહેલી માયામાં કપિલ કેવલીની સમીપે તત્ત્વાલિસારાખિનાં રૂપકમંડળથી મહાવીર કહેવાય છે કે:—

અધુવે અસાસયમિ સંસારં મિદુખખપઉરાએ
(દનામદુધ્યંતકમ્મયં જેણાહંદુગાઇ નગછંધ્યા.

“અત્યંત અને અસાધ્ય સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ છે, હું એવી

શું કરણી કરું કે જે કરણીથી કરીનુંગતિ પ્રતિ ન જાઉં ? ” એ ગાથામાં એ ભાવથી પ્રશ્ન થતાં કપિલમુનિ પછી આગળ ઉપદેશ ચલાવે છે:—

અધુરે અસાસયંભિ—આ મહત્ત્વ તત્ત્વજ્ઞાનપ્રાપ્તિમૂલક વચનો પ્રયત્ન-મુક્ત યોગીશ્વરના સતતતૃપ્તિચેત્સવોનાં છે. અતિ શુદ્ધિશાળીને ગંગાર પશુ ઉત્તમરૂપે માન્ય રાખે છે છતાં, તે શુદ્ધિશાળીઓ તેનો ભય કરે છે; એ તત્ત્વજ્ઞાનનો સ્તુતિપાત્ર ચમત્કાર છે. એ અતિ મેધાવિષ્ણુ અને પુરુષાર્થની સ્ફુરણા કરી મહાયોગ સાધી આત્માના તિમિરપટને દાળે છે. મંસારને ગોકાલિય કહેવામાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓની ભમણા નથી, પરંતુ એ મરણા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ દંઠ તત્ત્વજ્ઞાનચંદ્રની સોજે કળાઓથી પૂર્ણ હોતા નથી; આ જ કારણથી સર્વજ્ઞ મહાવીરનાં વચન તત્ત્વજ્ઞાનને માટે જે પ્રમાણ આપે છે તે મહદ્ભૂત, સર્વમાન્ય અને કેવળ મગ્નમય છે. મહાવીરની તુલ્ય કલ્પભદ્રે જેવા જે જે સર્વજ્ઞ તિર્થકરો થયા છે તેમણે નિઃપૂલનાથી ઉપદેશ આપીને જગત્કલ્પિનીની પદ્મિ પ્રાપ્ત કરી છે.

મંસારમાં એકાંત અને જે અર્નન ભરપુર તાપ છે તે તાપ ત્રણ પ્રકારના છે. આધિ, આધિ, અને ઉપાધી. એથી મુક્ત થવા માટે ત્રણેય તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહેના આખ્યા જે મંસારભાંગ, રામ, દમ, દયા, ગાંતિ, શમા, ધૃતિ, અમરજીવ, શુરજીવનો વિનય, વિવેક, નિઃપૂલના, ક્ષત્રચર, સમ્યક્તાન અને એનું મેવન કરવું; લોભ, કે.ધ, મન, માયા, અનુરાગ, અણુરાગ, વિશ્વ, હિમા, ગોક, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ એ મરણાનો ભાગ કરવો. આમ સર્વ દર્શનોનો આમાન્ય રીતે સાર છે. નીચેના જે ચરણમાં એ માર સમાવેશ પામી જાય છે:

“પ્રભુ ભજે નીતિ સજે, પદ્મો પદ્મોપકાર.”

ખરે! એ ઉપદેશ સ્તુતિપાત્ર છે. એ ઉપદેશ આપવામાં કોઈએ કોઈ પ્રકારની અને કોઈએ કોઈ પ્રકારની બિચ્છજીવા દર્શાવી છે. એ મરણા ઉદ્દેશે તો મમતુલ્ય દમ ચાપ તેવું છે; પરંતુ મુદ્ધ ઉપદેશક તરીકે અમણ ભગવાન તે મિદ્ધાવ જગનો પુત્ર પ્રથમ પદ્મીનો ધળી થઈ પડે છે, નિર્જાતને માટે જે જે વિષયો પૂર્વે જણાવ્યા તે તે વિષયોનું અરું અગ્ર સમજને સરીગે મંગલમયરૂપે બોધવામાં એ સમગ્ર વધી ગયો છે. એ માટે એને અર્નન ધન્યવાદો જાગે છે !

એ મરણા વિષયોનું અનુકરણ કરનારું શું પ્રયોગન વા શું પાંખમ ! એનો નિર્વેદ હવે મદ્યે સપજા ઉપદેશો એમ કહેતા આગ્ય છે કે, એનું

પરિણામ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી; અને પ્રયોજન દુઃખની નિવૃત્તિ. એ જ માટે સર્વ દર્શનમાં સામાન્યરૂપે 'મુક્તિને અનુપમ શ્રેષ્ઠ કહી છે. "સુત્રકૃતાંગ" દ્વિતીયાંગના પ્રથમ શ્રુતકંધના છઠા અધ્યયનની ચૌવીશમી ગાથાના ત્રીજા અંશમાં કહ્યું છે કે—

“નિવ્વાણ સોઠા જહ્લ સંવચ્ચમા.”

જઘાય ધર્મમાં મુક્તિને શ્રેષ્ઠ કહી છે.

સારાંશ મુક્તિ એટલે મંમરના શોકથી મુક્ત થવું. પરિણામમાં જ્ઞાન-દર્શનોદ્ધિ અનુપમ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવી. જેમાં પરમસુખ અને પરમાનંદનો અખંડ નિવાસ છે, જન્મ મરણની વિટંબનાનો અભાવ છે. શોકનો તે દુઃખનો ક્ષય છે; એવા એ વિજ્ઞાની વિષયનું વિવેચન અન્ય પ્રયોગે કરીશું.

આ પણ વિના વિચારે માન્ય રાખવું જોઈએ કે, તે અનંત શોક અને અનંત દુઃખની નીવૃત્તિ એના એ જ સાંસારિક વિષયથી નથી. રધિરથી રધિરનો ડાઘ જતો નથી; પણ જળથી તેનો અભાવ છે; તેમ શુંગારમિશ્રિતધર્મથી મંમરની નિવૃત્તિ નથી; એ જ માટે વૈરાગ્યજળનું આવશ્યકપણું નિઃશંકાયે છે. અને એ જ માટે વીતરાગનાં વચનોમાં અનુરક્ત થવું ઉચિત છે; નિદાન એથી વિષયરૂપ વિષયનો જન્મ નથી. પરિણામે એ જ મુક્તિનું કારણ છે. એ વીતરાગ સર્વજ્ઞના વચનને વિવેકબુદ્ધિથી શ્રવણ, મનન તે નિદિધ્યાસન કરી હે માનવી ! આત્માને ઉજ્જવલ કરે

* * * *

વૈરાગ્યની આ અને આત્મહિતની વિષયોની સુદૃઢતા થવા માટે બાર ભાવનાઓ તરવજાની કહે છે.

૧ અનિત્યભાવના:—શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુટુંબ પરિવશાદિક મરે વિનાશી છે; જીવનો મૂળ ધર્મ અવિનાશી છે, એમ ચિંતવવું તે પહેલી અનિત્યભાવના.

૨ અશરણ્યભાવના:—મંમરમાં મરણ મમયે જીવને સરાજ ગણનાર કોઈ નથી. માત્ર એક શૂલ ધર્મનુજ સરણ સત્ય છે; એમ ચિંતવવું તે બીજી અશરણ્ય ભાવના.

૩ સંસારભાવના:—આ આત્માએ મંમર મમુદ્રમાં પર્વટન કરતાં કરતાં સર્વ ભવ પ્રાપ્ત છે. એ મંમજ્જરથી દુઃખારે છૂટીશ? એ મંમર મારો નથી; હે મોક્ષામયિ હું: એમ જે ચિંતવવું તે ત્રીજી સંસારભાવના.

૪ ઝોડત્વભાવના:—આ મારો આત્મા ઝોડયો છે, તે ઝોડયો આ છે, ઝોડયો જશે, પોતાના કરેલા કર્મ ઝોડયો બેગવશે, અંતઃકરણથી એમ ચિંતવવું તે ઝોડી ઝોડત્વભાવના.

૫ અન્યત્વભાવના:—આ મારામાં કોઈ કોઈનું નથી, એમ ચિંતવવું તે પાંચમી અન્યત્વભાવના.

૬ અશુચિભાવના:—આ શરીર અપાર્ણ છે, મલમૂત્રની ખાણ છે, રોગ જરાનું નિવાસ ધામ છે, એ શરીરથી ૫ ન્યારો છુ એમ ચિંતવવું તે છઠી અશુચિભાવના.

૭ આશ્રયભાવના:—ગર, દેવ, અતાન, મિત્રાત્વ, ઇસ દિક સર્વ આશ્રય છે એમ ચિંતવવું તે સાતમી આશ્રયભાવના.

૮ સમ્બરેભાવના:—જ્ઞાન, ધ્યાનમાં પ્રવર્તમાન થઈને જીવ નવા કર્મ જાતે નહીં તે આત્મા મન્વગ્ભવના.

૯ નિર્જીવભાવના:—જ્ઞાનમદિન કિંમી જરી તે નિર્જીવનું કાગળ છે એમ ચિંતવવું તે નવમી નિર્જીવભાવના.

૧૦ લોકસ્વરૂપભાવના:—ચૈત્ર મન્યોહરનું સ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી લોકસ્વરૂપભાવના.

૧૧ બોધદુર્લભભાવના:—આત્મા ભમતા આ માને મન્મદુષ્ટાનની પ્રમાદી પ્રાપ્ત થઈ દુર્લભ છે વા મન્મદુષ્ટાન પામ્યો તો આગ્નિમર્મવગ્નિ પગિણામન્ય ધર્મ પામવો દુર્લભ છે એમ ચિંતવવું તે અગીયારમી બોધ દુર્લભભાવના.

૧૨ ધર્મદુર્લભભાવના:—ધર્મના ઉપદેશ તથા ગુરુ સાન્નિધ્યે જોઈક એના ગુરુ અને એવું શ્રવણ મગ્નવું દુર્લભ છે એમ ચિંતવવું તે બારમી ધર્મદુર્લભભાવના.

એમ મમ્તિ આપ કરતા મારે જે વૈગ્નની અસખ્યતા ૭ તે વૈગ્નની દર કરનારી આગ ભાવનાઓમાંથી કેટલીક ભાવનાઓ આ દુર્લભ તર્કન વર્ણવીત કેટલીક ભાવનાઓ કેટલાં વિરાટા વરેથી નાખી ૭ કેટલીક ભાવનાઓ મારે અન્ય પ્રમગની અસત્ય છે, એથી તે વિચનારી નથી.

—ભોક્ષમાળા.^૧

નિર્મય પ્રવચનને અનુકૂલ થઈ સ્વરૂપનાથી આ ગ્રંથ ગુંથું છું. પ્રત્યેક શિક્ષાવિષયી મહિમાથી આ પૂર્ણાકૃતિ પામશે. આંગ્રી નામ એમ ગુસ્તવનું કારણ છે, એમ મમજતાં છતાં પશ્ચિમામે અપ્રભુત્વ રહેતું હોવાથી એમ કરેલું છે તે હિચિ! યાએ! ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ સુધીયનો ઉપદેશ કરનારા પુરુષો દંધ ઝોછા થયા નથી; તેમ આ ગ્રંથ દંધ તેથી ઉત્તમ વા મમાનતારૂપ નથી; પણ વિનયરૂપે તે ઉપદેશકોના ધુરંધર પ્રવચનો આગળ કનિષ્ઠ છે. આ પણ પ્રમાણભૂત છે કે પ્રધાન પુરુષની મમીપ અનુચરનું અવશ્ય છે; તેમ તેવા ધુરંધર ગ્રંથનું ઉપદેશગીજ રોપાવા અંતઃકરણ કોમલ કરવા આવા ગ્રંથનું પ્રયોજન છે.

આ પ્રથમ દર્શન અને બીજા અન્ય દર્શનોમાં તત્ત્વજ્ઞાન તેમ જ સુધીયની પ્રાપ્તિ માટે અને પરિણામે અનંત સુખતરંગ પ્રાપ્ત કરવા માટે જે જે માધ્ય માધનો શ્રમણ ભગવંત સાતપુત્રે પ્રકાશ્યાં છે, તેનો સ્વરૂપતાથી કિંચિત્ ગ્રંથય કરી તેમાં મહાપુરુષોનાં નાનાં નાનાં ચરિત્રો એકત્ર કરી આ ભોક્ષમાળાને વિશૂષિત કરી છે. તે—“વિદ્યશ્રુત્યમકનભવતુ.”

પ્રથમ દર્શન.—પ્રથમ ચિત્ર.

અનિત્યભાવના

વિદ્યુત્તલક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ, આયુધ્ય તે તો જળના તરંગ,
પુરહરી આપ અનંગંગ, શું રાચિયે ત્યાં કાણનો પ્રસંગ!

વિશેષાર્થ:—લક્ષ્મી વીજલી જેવી છે. વીજલીનો અગ્રકાર જેમ થઇને ઝોલવાઇ જાય છે, તેમ લક્ષ્મી આવીને ચાલી જાય છે. અધિકાર પતંગના રંગ જેવો છે. પતંગનો રંગ જેમ ચાર દિવસની ચટ્ટી છે, તેમ અધિકાર માત્ર થોડો કાળ રહી હાથમાંથી જતો રહે છે. આયુધ્ય પાણીનાં

૧ શ્રોમદ્ તાન્ત્ર્યદે સોજી વેળી વયે ‘ભોક્ષમાળા’ નામક ગ્રંથ ગુ થવાનો વિચાર દરી અત્ર અપાતો આ ‘૧૬’ મા આક્રો વિષય લખી તે વયે છપાવેલો રાઃ કર્યો હતો. એ ભાગ છપાતો હતો તે દરમ્યાનમાં ‘ભોક્ષમાળા’ નો આક્ર ૧૫ મા વર્ષર્મ અપાએલ ‘૧૮’ મા આક્રો વિષયરૂપે કરવાથી ‘૧૮’ મા આક્રો વિષય ‘ભોક્ષમાળા’ ને નામે અને ‘૧૬’ મા આક્રો આ વિષય ‘ભાવનાબોધ’ ને નામે સંવત્ ૧૯૪૩-૪૪ માં છપાઇ ભહાર પડ્યાં હતાં.—સંસોધક.

મોજાને જેવું છે પાણીનો દિવોળો આગો કે ગયો તેમ જન્મ પામ્યા એને એક દેહમાં રહ્યા કે ન ગયા ત્યાં બીજા દેહમાં પડું પડે છે. કામમોગ આકાશમાં ઉત્પન્ન થતાં ઈંદ્રના ધનુષ જેવા છે. જેમ ઈંદ્રધનુષ વર્ષાકાળમાં થઈને કાલુષ્યમાં થાય થઈ જાય છે, તેમ જીવનમાં કામના વિકાસ કૃતિમૂલ થઈ જરાયમાં જતા રહે છે; હુંકામાં હે શુભ! એ સધળા વસ્તુઓનો મેખંધ કાલુષ્યર છે; એમાં પ્રેમજનનની માંકળે બંધાઈને શું ગયું તાતપર, એ સધળાં ચપલ અને વિનાશી છે, તું અખંડ અને અવિનાશી છે, માટે તારા જેવી નિલ વસ્તુને પ્રાપ્ત કર!

દૃષ્ટાંત:—એ અનિલ અને ગ્લમવન સુખપર એક દૃષ્ટાંત કરીએ છીએ. એક પામર બીજારી જંગમમાં લટકતો હતો, ત્યાં તેને બૂમ લાગી, એટલે તે ણિયારો લથડીઆં ખાતો ખાતો એક નગરમાં એક મામાન મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો, ત્યાં જઈને તેણે અનેક પ્રકારથી આજીજી કરી; તેના કાલાવાકાથી કરણાર્થ થઈ તે ગૃહપતિની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી જમનાં વવેયું મિષ્ટાન્ન ભોજન આણી આપ્યું. એવું ભોજન મળવાથી બીજારી બહુ અનંદ પ્રાપ્તો પામતો નગરની બહાર આવ્યો. આવીને એક ગાડાં તળે બેઠો. ત્યાં જરા સ્વચ્છ કરીને એક બાજુએ અતિ વહતાને પામ્યો એવા પોતાનો જળનો ધડો મૂક્યો, એક બાજુએ પોતાની ફાટીતુની મીનીન ગોદડી મૂકી, અને પછી એક બાજુએ પોતે તે ભોજન લઈને બેઠો. ગજ ગજ થતાં કાંઈ દિવસે તેણે નહીં દડકિયું એવું ભોજન એણે ખાઈને પુરું કર્યું. ભોજનને સ્વધામ પહોંચ્યા પછી આશિકે એક પગર મૂકીને તે સુતો. ભોજનના મદથી જરાવારમાં તેની આંખો મિચક થઈ તે નિદ્રાવગ થયો ત્યાં તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. પોતે જાણે મહા રાજરીદિ પામ્યો છે. તેથી તેણે સુંદર વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કર્યા છે, દેશ આખામાં તેના વિજયનો ડોક વાગી ગયો છે, સમીપમાં તેની આજ્ઞા અવનંનન કરવા અનુચરો ઉભા થઈ રહ્યા છે, બાજુબાજુ છડીઓ “ખમા! ખમા!” પોકારે છે, એક ઉત્તમ મદાન્યમાં સુંદર પવનગત તેણે શયન કર્યું છે, દેશગના જેવી સ્ત્રીઓ તેને પાદ-વપન કરે છે, એક બાજુથી મનુષ્યો પગપડે સુગંધી પવન દોલે છે. એમ એને અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિવાળું સ્વપ્ન પ્રાપ્ત થયું રાપાવઆમાં તમા રોમાય ઉત્તરી ગયાં તે જાણે ખરેખર પોતે તેડુ મુખ ભોમન કે, એવું તે માનવા લાગ્યો એવામાં સૂચિત વાદલાથી ટકાઈ ગયો, પીંજીનીના અનકાગ થતા લાગ્યા; મેખમંદારાજ ચડી આવ્યા. ગર્જન અધકાજ બાગી ગયો મસેનપાગે ‘ધર્પાદ

પડશે. એવો દેખાવ થઈ ગયો; અને જાગૃતીજથી એક સમૂહ, કડકિયા થયો. દંડાંકાંનાં પ્રિયસં અવાજથી લય પામીને સત્વર તે પામર બીખારી જાગૃત થઈ ગયો. જાગૃતીને જુએ છે તો નથી તે દેશ કે નથી તે નેગરી, નથી તે મહાસંઘ કે નથી તે પંચંગ, નથી તે ચામરજીવ ધરનારા કે નથી તે છડીદેરા નથી તે સ્ત્રીઓનાં પૂદ કે નથી તે વસ્ત્રાલકાંગે, નથી તે પંખા કે નથી તે પંચન, નથી તે અનુચરો કે નથી તે આંતા, નથી તે મુખનિવાસ કે નથી તે મેદોન્મતતા. જુએ છે તો જે સ્થળે પાણીનો ટૂક ધડ પડ્યો હતો તે જ સ્થળે તે ધડ પડ્યો છે. જે સ્થળે ફારીતુડી ગોદડી પડી હતી તે સ્થળે તે ફારી તુડી ગોદડી પડી છે. લાઇ તો જેવા હતા તેવાને તેવા દેખાયા. પોને જેવા મલ્લોન અને અનેક જાગી ગોખવાળાં વસ્ત્ર ધારણ કરી હતાં તેવાને-તેવાં તે જ વસ્ત્રો શરીર ઉપર ગિરાજે, છે. નથી તલ્લભ્ય ધટ્યું કે નથી જાગૃત્યાર વધ્યું. એ સમૂહ જોઈને તે અતિ શોક પામ્યો. 'કે જે મુખાડંગરવડે મેં આનંદ માન્યો તે મુખમાનું તો અહીં કશુંએ નથી. અરેરે! મેં સ્વપ્નાના ભોગ ભોગ્યા ત્યાં અને મિથ્યા ખેદ મને પ્રાપ્ત થયો.' જિયારે તે બીખારી એમ જ્ઞાનિર્મા આવી પડ્યો.

પ્રમાણસિક્ષા :—સ્વપ્રાપ્તિમા જેમ તે બીખારીએ મુખમમુદાય દીધો ભોગ્યા અને આનંદ પામ્યો તેમ પામર પ્રાણીજો મંમારના સ્વપ્નજ જે તે બીખારીએ મુખમમુદાયને મહાનંદરૂપ મની ખેલ છે. જેમ તે મુખમમુદાય જાગૃતિમાં તે બીખારીને મિથ્યા જણાયા, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી જાગૃતિવડે મંમારનાં મુખ તેવાં જાગાય છે. સ્વપ્નાના ભોગ ન ભોગ્યા છતાં જેમ તે બીખારીને શોકની પ્રાપ્તિ થઈ, તેમ પામર જાગૃત મંમારમાં મુખ માની ખેલે છે અને ભોગ્યાતુલ્ય ગણે છે, પણ તે બીખારીની પેડે પરિણામે ખેદ, પશ્ચાત્તાપ, અને અપ્રેરણાતે પામે છે. સ્વપ્નાની એકે વસ્તુનું સત્યત્વ નથી, તેમ મંમારની એકે વસ્તુનું સત્યત્વ નથી જન્મે ચપલ અને શોકમય છે; આવું વિચારી શુદ્ધિમાન પુરો આત્મક્રિયને ગોધે છે.

ઇતિ શ્રી 'મોક્ષમળા' ગ્રંથના પ્રથમ દર્શનનું પ્રથમ ચિત્ર અનિલસાવના એ ત્રિવિધ પર મદદાંત વૈરાગ્યોપદેશાર્થ સમાપ્ત થયું.

દ્વિતીય ચિત્ર.

અસંજ્ઞાવના.

સંવૃત્તનો ધર્મ સુષ્ણ જાણી, આરાધ્ય આગધ્ય પ્રભાવ આણી;
સ્ત્રીનાથ એકાંત સનાથ થાશે, એના વિના કોઈ ને આંધ રહેશે.

વિશેષાર્થઃ—સર્વત્ર જિનેશ્વર દેવે નિરપૃહિતાથી બોધેલો ધર્મ ઉત્તમ શરણુરૂપ જાણીને મન, પચન અને કષ્ટાના પ્રભાવવડે હે ચેતન! તેને તું આરાધ્ય, આરાધ્ય, તું કેવલ અનાયરૂપ છે તે સનાય યદ્યપિ એના વિના ભવાદિવિભ્રમણમાં તારી ખાંભ કાઢ સહાનાર નથી.”

જે આત્માઓ મંસારનાં માયિક સુખને કે અવદર્શનને શરણુરૂપ માને તે અધોગતિ પામે, તેમ જ સર્વે અનાય રહે એવો બોધ કરનારે ભગવાન અનાયી મુનિનું ચરિત્ર પ્રારબીએ છીએ, એથી અશરણુભાવના સુદૃઢ થશે.”

દૃષ્ટાંત—અનેક પ્રકારની લીલાથી યુક્ત મમધર્શનો ક્રિષ્ણિક રાજા અશ્વકીડાને મટિ મંડિકૃષ્ણ એ નામના વનમાં નીકલી પડ્યો. વનની વિચિત્રતા મનોહારિણી હતી નાના પ્રકારનાં તરકુજ લાં આરી રલાં હતા, નાના પ્રકારની કામવ વાંદિકાઓ ઘટ્ટોપ થઈ રહી હતી, નાના પ્રકારના પખીઓ આનંદથી તેનું સેવન કરતાં હતાં, નાના પ્રકારના પક્ષિઓનાં મધુરાં ગાયન લાં મંલ-ળાતાં હતા, નાના પ્રકારનાં ફુલથી તે વન છવાઈ રહ્યું હતું, નાના પ્રકારનાં જલનાં ઝરણાં લાં વહેતા હતા; કુંકામા સૃષ્ટિસૌંદર્યનાનાં પ્રદર્શનરૂપ હોઈને તે વન નંદનવનની ગુલ્મતા ધરાવતું હતું. લા એક તક લગે મહા સમાધિનંત પશુ સુકુમાર અને સુખોદયિત મુનિને તે ક્રિષ્ણિક ખેડેલા દીઠા. એનું કંપ દેખીને તે ગાળ અત્યંત આનંદ પામ્યો. એ અગુલ્ય ઉપમારહિત રૂપથી વિરમય પામીને મનમાં તેની પ્રશંસા કરવા લા-યોઃ અટો! આ મુનિનો કેવો અદ્ભૂત વર્ણુ છે! અહો! એનું કેતું મનોહરરૂપ છે! અહો! આ આર્પની કેવી અદ્ભૂત સૌન્દર્યતા છે! અહો! આ કેવી વિગ્મયકારક ક્ષમાના ધરનાર છે! અહો! આના અંગથી વૃંદાવનની કેવી ઉત્તમ સ્પર્શણ છે! અહો આની કેવી નિર્મોહતા જણાય છે! અહો! આ સંગતિ કેતું નિર્લય અપ્રભુત્વ ધરાવે છે! અહો! એનું ભોગનું અસંગતિ પણ કેતું સુદૃઢ છે! એમ ચિતવતો ચિંતવતો, મુદિત થતો થતો, રણિત કરતો કરતો, ધીમેથી ચાલતો ચાલતો, પ્રદક્ષિણા દઈને તે મુનિને વંદન કરીને અતિ મમીપ નહીં તેમ અતિ દુર નહીં એમ, તે બેરો. ગછી બે હાથની અંગત્રવિ રીતે વિનવથી તેણે તે મુનિને પૂછ્યું: “હે આર્પ! તમે પ્રરંચા કરવાયોગ્ય એવા તરણુ છે, ભોગવિજ્ઞાસને માટે તમારૂં વય અનુ-કૂળ છે; સંસારમાં નાના પ્રકારનાં સુખ રલાં છે; તથા તરુના કામભોગ, જળમંજીનીના કામભોગ, તેમ જ મનોહારિણી સ્ત્રિઓનાં સુખવચનનું મધુર

શ્રવણ છતાં એ સંધ્યાઓનો લાગ કરીને મુનિત્વમાં તમે મહાં ઉઘમ કરો છે એનું શું કારણ ? તે મને અનુમદથી કહો. ”

રાજાનાં વચનનો આંવા અર્થ સાંભળીને મુનિએ કહ્યું : “ હું અનાથ હતો. હે મહારાજ ! મને અપૂર્વ વસ્તુનો પ્રાપ્ત કરાવનાર તથા યોગક્ષેમનો કરનાર, મારાપર અનુકંપ આણનાર, કરણથી કરીને પરમ સુખનો દેનાર, સુકદ્ મિત્ર લેશમાત્ર પણ કોઈ ન થયો. એ દારણ અનાથીપણાનું હતું. ” શ્રેણિક, મુનિનાં ભાષણથી રિમ્મ દસી પડ્યો : અરે ! તમારે મહા રીદ્ધિવંતને નાથ કેમ ન હોય ? હોય, કોઈ નાથ નથી તો હું યડ છું. હે ભયંતાણ ! તમે ભોગ ભોગુએ. હે ગંપતિ ! મિત્ર શાંતિએ કરી દુર્બલ એવા તમારે મનુષ્યભવ સુસભ કરે. ” અનાથીએ કહ્યું, “ પરંતુ અરે શ્રેણિક, મગધદેશના રાજા ! તું પોતે અનાથ છે તો મારે નાથ શું થઈશ ? નિર્ધન તે ધનાઢ્ય ક્યાંથી બનાવે ? અણુધ તે શુદ્ધિદાન ક્યાંથી આપે ? અત તે વિદ્વાત ક્યાંથી દે ? વંધ્યા તે ગેતાન ક્યાંથી આપે ? ન્યાયે તું પોતે અનાથ છે, તારે મારે નાથ ક્યાંથી થઈશ ? ” મુનિનાં વચનથી રાજા અતિ આકુલ અને અતિ વિરિમ્મ થયો. કોઈ કળિ જે વચનનું શ્રવણ થયું નથી એવાં વચનનું યતિમુખમનિથી શ્રવણ થયું એથી તે શંકામસ્ત થયો. “ હું અનેક પ્રકારના અશ્વનો ભોગી છું, અનેક પ્રકારના મદોન્મત હાથીઓનો ધણી છું, અનેક પ્રકારની સેના મને આધીન છે; નગર, અંતઃપુર અને પ્રામ અતુષ્પાદની મારે કંઈ ન્યૂનતા નથી; મનુષ્ય મંજથી સંધ્યા પ્રાગ્ના ભોગ મને પ્રાપ્ત છે; અનુચર મારી આગાને રૂડી રીતે આરાધે છે; પાંચે પ્રકારની મંપતિ મારે ઘેર છે; સર્વ મનવાંચિત વસ્તુઓ મારી સર્જાયે રહે છે; આવો હું જાન્ય-યમાન છતાં અનાથ કેમ હોઉં ? રજે હે ભગવાન ! તમે મૃધા બોલતા હો. ” મુનિએ કહ્યું, “ હે રાજા ! મારા કહેવા અર્થની ઉપત્તિને તું બરાબર સમજ્યો નથી. તું પોતે અનાથ છે; પરંતુ તે મંજથી તારી અજ્ઞાનતા છે. હવે હું કહું છું તે અવ્યય અને સાવધાન ચિત્તે કરીને તું સાંભળ, સાંભળીને પછી તારી શંકાને સત્તાસત્ય નિર્ણય કરજે, મેં પોતે જે અનાથપણથી મુનિત્વ અંગીકૃત કર્યું છે તે હું પ્રથમ તને કહું છું—

“ કૌશાંબી નામે અતિ શુભ અને વિવિધ પ્રકારના ભેદની ઉપજાવનારી એક મુદર નગરી છે. ત્યાં રિદ્ધિથી પરિપૂર્ણ ધનમંચ નામનો મારો પિતા રહેતો હતો. પ્રથમ યૌવન વયને વિષે હે મહારાજ ! અતુલ અને ઉપમારહિત મારી આંખોને વિષે મેંદના ઉત્તમ યાદ. દુઃખપ્રદ દાહજ્વર આખે શરીરે પ્રવર્ત-

માન થયો. રાજ્યથી પણ અતિશય તીક્ષણ તે રોગ વેરીની નેહે. મારા પર કાપાયમાન થયો. માઈ મસ્તક તે આંખની અસલ વેદનાથી હુખવા લાગ્યું. દિવના વળના પ્રહાર-સરખી, બીજાને પણ રૈદ્રલય ઉપગમનારી, એવી તે અતંત પરમ દાંડણ વેદનાથી હું બહુ શોકાંત હતા, શારીરિક વિદ્યાનાં નિપુણ, અનન્ય મેત્ર સુધીના સુઠ વેદરાજ મારી તે વેદનાનો નઃશ દેવાને માટે આવ્યા, અનેક પ્રકારના આયોધોપચાર કર્યા, પણ તે ટૂંકા ગયા. એ મહા નિપુણ ગંધાતા વેદરાજને મને તે દેહથી મુક્ત કરી શક્યા નહીં. એ જ હે રાજા ! મારું અનાથપણ હતું. મારી આંખની વેદના ટળવાને માટે મારા પિતાએ સર્વ ધન આપવા માંડ્યું. પરંતુ તેથી કરીને પણ મારી તે વેદના ટળી નહીં. હે રાજા ! એ જ માઈ અનાથપણ હતું. મારી માતા પુત્રના શોકે કરીને અતિ હુખાર થઈ, પરંતુ તે પણ મને તે દેહથી મુક્ત કરી શકી નહીં. એ જ હે મહારાજા ! માઈ અનાથપણ હતું. એક ઉદરથી ઉમન થયેલા મ. રા. જ્યેષ્ઠ અને કનિષ્ઠ ભાઈઓ પોતાંથી બનતો પરિશ્રમ કરી ચૂક્યા પણ તેથી મારી વેદના ટળી નહીં. હે રાજા ! એ જ માઈ અનાથપણ હતું. એક ઉદરથી ઉમન થયેલી મારી જ્યેષ્ઠ અને કનિષ્ઠ ભાગનીઓથી માઈ હુખ લેતું નહીં. હે મહારાજા ! એ જ માઈ અનાથપણ હતું. મારી સ્ત્રી જે પતિવ્રતા, મારા પર અનુરક્ત અને પ્રેમવંતી હતી તે આંખે પરિપૂર્ણ આંસુ ભરી મારા હૃદયને સિંચતી ભીંજવતી હતી. અન્ન, પાણી અને નાના પ્રકારનાં અધોક્ષણ સુવાદિક સુગંધિ દ્રવ્ય, અનેક પ્રકારનાં ફલ, ગંદનાદિકનાં વિશેષન મને ભણતો અગ્નણતાં કર્યા છતાં પણ હું તે મૌનવંતી સ્ત્રીને ભોગરી ન શક્યો. મારી સમીપથી ક્ષણ પણ અંધગી નહોતી રહેતી, અન્ય સ્થળે જતી નહોતી, હે મહારાજા ! એવી તે સ્ત્રી પણ મારા રોગને ટળી શકી નહીં. એ જ માઈ અનાથપણ હતું. એમ કોઈનાં પ્રેમથી, કોઈના વિશ્વાસથી, કે કોઈના પરિશ્રમથી એ રોગ ઉપશમ્યો નહીં. મેં એ વેળા પુનઃ પુનઃ અસલ વેદના ભોગવી.

પછી હું અનંત સંસારથી ખેદ પામ્યો, એકવાર જે હું આ મહા વિડંબનામય વેદનાથી મુક્ત થઈ તો ખતી, હતી અને નિશરંભી પ્રવળાને ધારણ કરે એમ ચિંતવતો હું શયન કરી ગયો. એટલે વાત્રી અતિક્રમી ગઈ, એટલે હે મહારાજા ! મારી તે વેદનાં ક્ષણ થઈ ગઈ; અને હું નિરોગી થયો. માન, તાન, અને સ્વર્ગન બંધવાદિકને પ્રભાતે પૃથ્વીને એ મહા ક્ષમાવંત દિવસને નિમિત્ત કરવાં પણ આરંભોપાધિથી રહિત એવું અંધગારત્વ ધારણ

‘કર્તુ. સ્વારપદ્ધતિ હું આત્મા’ પરમાત્માનો નાથ થયો. ‘સર્વ પ્રકારના જીવનો હું નાથ છું.’ અનાથી મુનિએ આમ અશરણભાવના તે શ્રેણિક રાગના મનપર દદ કરી; હવે ખીજો ઉપદેશ તેના અનુકૂળ કહે છે:—

“હે રાજા! આ આપણા આત્મા જ દુઃખની ભરેલી વૈતરણીનો કળાર છે. આપણા આત્મા જ હું શાકમતી ટક્કનાં દુઃખનો ઉપભવનાર છે. આપણા આત્મા જ મનવાંચિત વર્તુણની દૃષ્ટી દેવાવાળી કામધેનુ ગાયનાં સુખને ઉપભવનાર છે. આપણા આત્મા જ નંદનવનની પેઠે આનંદ-કારી છે. આપણા આત્મા જ કર્મનો કળાર છે આપણા આત્મા જ તે કર્મનો દાકનાર છે. આપણા આત્મા જ દુઃખોપાર્જન કરનાર છે. આપણા આત્મા જ સુખોપાર્જન કરનાર છે આપણા આત્મા જ મિત્ર ને આપણા આત્મા જ વૈગી છે. આપણા આત્મા જ કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત અને આપણા આત્મા જ નિર્ભય આચારે સ્થિત રહ્યા છે.” એ તથા ખીજું અનેક પ્રકારે તે અનાથીમુનિએ શ્રેણિક રાજા પ્રત્યે મંભાગનું અનાદ્યપણું કહી જતાવ્યું. પછી શ્રેણિક રાજા અતિ મનાય પામ્યો. યુગ દાયની અંતર્ગત કરીને એમ બોલ્યો કે, “હે ભગવાન! તમે મને ભલી રીતે ઉપદેશ્યો. તમે જેમ હતુ તેમ અનાથપણું કહી જતાવ્યું. હું મદ્યમ્ભ! તમે મનાથ. તમે સમંધવ અને તમે મધર્મ છો. તમે મર્મ અનાથના નાથ છો. હું પરિત્ર મંપતિ! હું ક્ષમાવું છું.” રાજા તમારી શિક્ષાને વાંદુંછું. ધર્મ ધ્વનમાં વિદ્ય કરવાવાદું ભોગ ભોગવ્યા મંમંધીનું મેં તમને હું મદ્યભાગ્યવત! જે આમંત્રણ કીધું તે મંમં-ધીનો મારો અપરાધ મન્નક કરીને ક્ષમાવું છું.” એવા પ્રકારથી સ્તરીને ગજપુરપદેશગી પરમાનંદ પામી ગેમરામના વિ મિત્ર મય સદિન પ્રદક્ષિણા કરીને વિનયે કી ગંત કરી. અગ્ધાનક ગયો.

પ્રમાણશિક્ષા:—અણે ભણ્યો! મદ્ય તપોધન, મદ્ય મુનિ, મદ્ય પ્રજાવન, મદ્ય યગનન, મદ્ય નિગ્રેથ અને મદ્ય શ્રુત અનાથી મુનિએ મગધ દેશના રાજાને પોતાનાં વિદ્ય ચગ્ત્રીની જે મોધ આપ્યો છે તે ખરે! અશ-ગણ ભાવના મિદ્ધ કહે છે. મદ્ય મુનિ અનાથીએ સદન કર્યા તુલ્ય વા એથી અતિ વિગેય અમલ દુઃખ અનંત આત્માઓ આમાન્ય દષ્ટિથી ભોગવના દખાય છે. તત્ત્વમંડી તમે કિચિત્ વિચાર કરો! મંભાગમાં છવાઈ રહેલી અનંત અગ્ર રણનાનો લાગ કરી મદ્ય રાગપ્રપ ઉત્તમ તત્ત્વમાન અને પગમ સુનીવને મેં, અને એ જ સુપના કારગુરૂ છે. જેમ મંભાગમાં રહ્યા અનાથી

અનાથ હતા. તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની ઉત્તમ પ્રાપ્તિ વિના મૃત્યુ અનાથ જ છે ! સનાથ થવા પુરુષાર્થ કરવો એ જ શ્રેય છે !

ઇતિ શ્રી ‘મોક્ષમાલા’ અથવા પ્રથમ દર્શનમા દ્વિતીય ચિત્રે અશ્વઋષિ ભાવનાના ઉપદેશાર્થે મદા નિર્મલચંદ્ર ચર્ચિત્ પદ્મિર્જના પામ્યુ

તૃતીય ચિત્ર.

એકત્વભાવના

શરીરમાં વ્યાપ્તિ પ્રત્યક્ષ થાય, તે કેાઇ અન્યે લઇ ના શકાય, એ ભોગવે એક સ્વઆત્મ પોતે, એકત્વ એથી નયમુક્ત ગોતે. વિશેષાર્થ:—શરીરમાં પ્રત્યક્ષ દેખાતા રોગાદિક જે ઉપદ્રવ થાય છે તે દેનેહી, કુકુમી, જાવા કે પુત્ર કાષ્ઠથી પણ શકાતા નથી એ માત્ર એક પોતાનો આત્મા પોતે જ ભોગવે છે, એમા કાંઇ રક્ત ભાગીદાર થતું નથી, તેમ જ પાંચ પુણ્યાદિ સર્વજા વિપાકે આપણો આત્મા જ ભોગવે છે એ એકત્વે આપે છે, એકત્વે જાય છે, એવું પ્રમદ્ કરીને વિવેકને બીજી રીતે જાગૃતાવાળા પુરુષો એકત્વને નિન્તર ગોધિ છે

દ્રષ્ટાંત:—મદાપુરના તે ન્યાયને અચૂત કરનાર નભિગર્જાને અને શકદ્રવો પેશાગોપગ્રહ મંત્રાદિ આગળ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ તમિ ગર્જાને મિથિલા નગરીના રાજેશ્વર હતા તેની પૃથ્વીદિક્ષી વિગેરે દુખનો અમદ પામ્યા નહોતા છતાં એકત્વના રૂપને પરિપૂર્ણ પિતાનવામા રાજેશ્વરે પ્રિયીત વિગ્રમ કયો નથી. શકેદ પ્રથમ નામ કર્તારે જ્યાં નિર્જાતમા વિગતમા છે, ત્યાં વિગ્રમે આતીરે પત્રીપાનિનાને પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરે છે—

ચિત્ર—હે રાજા ! મિથિલા નગરીને નિરો જાગે પ્રમદ દેલાદય વ્યાપી રહ્યા છે હૃદયને આંતરને હેગમરી નિરાપના સમ્યેથી રાજમંદિર અને સામાન્ય ઘર જ્યાંય ગયા જ માત્ર તારી નિદ્રા એ જ એ મધ્યાના દુખનો હેતુ છે પરના આત્માને જે દુખ આપણાથી ઉત્તમ મ.પ તે દુખ સંસાર-પદ્મિમજાનુ કાળજી ગમીને તું ત્યાં જા. ભોગે ન થા

નભિગર્જા —(ગમ્ય ભરેલા વચનોથી) હે ચિત્ર ! તું જે કહે છે તે માત્ર અજ્ઞાનરૂપ છે મિથિલા નગરીમાં એક જગીરો હતો તેની મધ્યમાં એક વૃદ્ધ હતો, શીતળ બાથથી કરીને તે સમસીય હતું. ખરૂં, પુણ્ય અને દુઃખીને

સહિત હતું. નાનાં પ્રકારનાં પક્ષીઓને તે લાલદ્રતા હતું, વાયુના હવાવવા પછી તે જલમાં રહેનારાં પક્ષીઓ દુઃખાર્તને શરણુદિન થયાથી આક્રંદ કરે છે. જલ પોતાને માટે યદને જ તે વિલાપ કરતાં નથી; પોતાનું મુખ ગયું એ માટે યદને તેઓ શોભતે છે.

વિપ્ર:—પણ આ બે ! અગ્નિ ને વાયુના મિશ્રથી તારું નગર, તારાં અંતઃપુર, અને મંદિરો બને છે, માટે ત્યાં જન અને તે અગ્નિને શાંત કર.

નમિરાજ:—હે વિપ્ર ! મિથિલાનગરીના, તે અંતઃપુરના અને તે મંદિરોના દાઝવાથી માંડે કંઈપણ પ્રાપ્તું નથી. જેમ સુખોત્પત્તિ છે તેમ હું વર્તું છું. એ મંદિરાદિકમાં માંડે અર્થ માત્ર પણ નથી મેં પુત્ર, સ્ત્રી આદિકના વ્યવહારને જાણ્યો છે. મને એમાંનું કંઈ પ્રિય નથી અને અપ્રિય પણ નથી.

વિપ્ર:—પણ હે રાજા ! તારી નગરીને સઘન દિશ્વો કરાવીને, પોણ, કોણ, અને કમાડ બોગળ કરાવીને, અને રાત્રી ખાઇ કરાવીને ત્યાર પછી જાગે.

નમિરાજ:—(હેતુ કાગળ પ્રેમ) હે વિપ્ર ! હું શુદ્ધ શ્રદ્ધારૂપી નગરી કરીને, સંસ્કારરૂપી બોગળ કરીને, ક્ષમારૂપી શુભ ગદ કરીશ; શુભ મનોબોગ, રૂપ, ક્રોધ કરીશ, વપનયોગરૂપ ખાઇ કરીશ; ક્રાપાયોગરૂપ રાત્રી કરીશ, પરાક્રમરૂપી ધનુષ્ય કરીશ; હંયામિતિરૂપ પાંજર કરીશ, ધીરજરૂપ કમાન મહાવાની મુઠી કરીશ, મલ્લરૂપ ચાપવટે કરીને ધનુષ્યને બાંધીશ, તપરૂપ પાણી કરીશ, કર્મરૂપી વૈરીની સેનાને બેઠીશ. લૌકિક મંત્રામની મને સ્ત્રી નથી. હું માત્ર તેવા વાર્તામંત્રામને આહુ છું.

વિપ્ર:—(હેતુ કાગળ પ્રેમ) હે રાજા ! શિખરબંધ ઉંચા આવાસ કરાવીને, મહિપ્રગ્વનમય ગવાક્ષાદિ મહાવીને, તજાવમાં ક્રોડ કરવાના મનોહર મહાશય કરાવીને પછી જાગે.

નમિરાજ:—(હેતુ કાગળ પ્રેમ) તે જે જે પ્રકારના આવાસ ગણ્યાવ્યા તે તે પ્રકારના આવાસ મને અસ્થિર અને અશાશ્વત જણાય છે. માર્ગના પરરૂપ જણાય છે. તે માટે જ્યાં સ્વપ્નામ છે, જ્યાં શાશ્વતતા છે, અને જ્યાં સ્થિરતા છે ત્યાં હું નિવાસ કરવા આહુ છું.

વિપ્ર:—(હેતુ કાગળ પ્રેમ) હે ક્ષત્રીયશિરોમણિ ! અનેક પ્રકારના તસ્કરના હિપ્તવને ટાળીને, નારીનું એ દારે કલ્યાણ કરીને તું જાગે.

નમિરાજ—હે વિપ્ર ! અગ્રાનન્ત મનુષ્ય અનેશ્વાર મિથ્ય દૃઢ છે. ચોરીના નહીં કરનાર જે શરીરાદિક પુદ્ગલ તે લોભને વિશે બધાય છે; અને ચોરીના કરનાર જે ઇદ્રિયવિકાર તેને પ્રાપ્ત બંધને કરી સમ્પત્તિ નથી તો પછી જોમ કરવાનું શું અવશ્ય ?

વિપ્ર—ટે ક્ષત્રિ ! જે ગજાઓ તારી આજ્ઞા અનુવર્તન કરતા નથી અને જે નગધિપો અનવ્રતાથી વર્તે છે તેને તુ તારે વશ કરીને પછી જજો

નમિગજ—(દેવુ કાણુ પ્રેમ) દસ લાખ મુમત્તને સંપ્રાપ્તને વિશે જીતવા એ દુર્લભ ગણાય છે, તોપણ જોના વિન્ય કરનારા પુરુષો અનેક મળી આવે, પણ એક સ્વાભાવે જીતનાર મનનાર અનંત દુર્લભ છે તે દમ લાખ સુખદથી વિન્ય ચેલનનાર કરનાં એક સ્વાભાવે જીતનાર પુરુષ પણ મોટું છે આ મા સંવાને સુદ્ધ કરવું હિચિત છે બહિર સુદ્ધનું શું પ્રયોજન છે ? જ્ઞાનરૂપ આત્મા વડે કોષાદિ આત્માને જીતનાર સ્તુતિપાત્ર છે. પામે ઇદ્રિયોને, કોષને, માનને, માયાને, તેમ જ લોભને જીતવા હોલયા છે જેણે મનોયોગાદિક જીત્યું તેણે મરે જીત્યું

વિપ્ર—(દેવુ વારણુ પ્રેમ) સમર્થ પનો કરી, શ્રમણ, તપસ્વી, બ્રાહ્મણાદિકને બોળન આપી, સુવર્ણાદિક દાન ન મનોહર ભોગ ભોગરી હે ક્ષત્રિ ! તુ સાર પછી જજો

નમિરાજ—(દેવુ વારણુ પ્રેમ) મહીને મનીને જો દમ લાખ ગાયનાં દાન દે તોપણ તે દસ લાખ ગાયના દાન કરતાં મંથમ અરણુ તે પરમ ક્ષેમનું કારણ છે. ગાયોનું દાન નથી કરતો પરતુ જે પુણ્ય મંથમને આગધે છે તે તે કરતા વિશેષ મગજ પ્રાપ્ત કરે છે

વિપ્ર—નિર્નાદ કરના માટે બિક્ષાથી મુશીન પ્રવર્ત્યામા અમલ પરિશ્રમ વેડવો પડે છે, તેથી તે પ્રવર્ત્યાં લાગ કરીને અન્ય પ્રવર્ત્યાંમા રુચિ થાય છે માટે એ ઉપાધિ ટાળવા તુ ગૃહસ્થાશ્રમમા ગ્ધી પૌષ્પાન્દિવ્રતમા તત્પર ગ્રહેજો હે મનુષ્યના અધિપતિ ! હામ દે છે

નમિરાજ—(દેવુ વારણુ પ્રેમ) હે વિપ્ર ! જ્ઞાન અવિવેખા ગમે તેના ઉપ તપ કરે પરતુ સમ્યક્ષુતવર્મે તથા અગ્નિવર્મથી તુલ્ય ન થાય. એકા કરના તે સોળ કરના જેવી કેમ ગણાય ?

વિપ્ર—અહો ક્ષત્રિ ! સુવર્ણ, મણિ, નખ્ત્રાન, વસ્ત્રાનમર અને અશ્વાદિકની વૃદ્ધિ કરીને પછી જજો

નમિરાજન:—(હેતુ કારણ પ્રે.) મેરૂ પર્વત જેવાં કદાચિત સોના રૂપાના અમરપ્પાના પર્વત હોય તોપણ લોભી મનુષ્યની તૃષ્ણા છીપતી નથી. કિચિત્ ગાત્ર તે સંતોષ પામતો નથી. તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે. ધન, સુવર્ણ, ચતુષ્પાદ ઇત્યાદિક સકળ લોક ભરાય એટલું લોભી મનુષ્યની તૃષ્ણા ટાળવા સમર્થ નથી. લોભની એવી કનિષ્ઠતા છે. માટે સંતોષનિવૃત્તિરૂપ તપને નિવેદ્ય પુરૂષો આચરે છે.

વિપ્ર:—(હેતુ કારણ પ્રે.) હે દ્વિતિ! મને અદ્ભુત આશ્ચર્ય ઉપજી છે કે, તું જ્ઞાતા ભોગને છોડે છે. પછી અજ્ઞાતા કામ-ભોગને વિષે મંકરૂપ વિકલ્પ કરીને હણાઈશ, માટે આ સુવર્ણા મુનિચરમર્મજ્ઞીની ઉપાધી મૂક.

નમિરાજન:—(હેતુ કારણ પ્રે.) કામભોગ છે તે શરૂ મરખા છે, કામભોગ છે તે વિષ મરખા છે, કામભોગ છે તે મર્પની તુલ્ય છે, જેની વાછનાથી હવ નરકાદિક અવોગતિને વિષે જાણ છે, તેમ જ ક્રોધે કરીને અને માને કરીને માફી ગતિ થાય છે. માયાએ કરીને મદ્ગતિનો વિનાશ હોય છે; લોભ થઈ આલોક પગલોકનો ભય તોય છે; માટે હે વિપ્ર! જોનો તુ મને જોધ ન કર. મારૂ હૃદય ગ્રાહ કાળે અજનાત નથી એ ગિથ્યા મોહિનીમાં અભિરૂચિ ધરાવનાર નથી. જાણી જોઈને એ ક્રોધ પીએ? જાણી જોઈને દાપક લઈને કુંવ ક્રોધ પડે? જાણી જોઈને વિપ્રમમા ક્રોધ પડે? હું માગ અમૃત જેવા વૈરાગ્યનો મધુર ગમ અપ્રિય કરી એ એને પ્રિય કરવા મિથિયામાં આવનાર નથી.

મહર્ષિ નમિરાજની સુદૃઢતા જોઈ શકે પરમાત્મ પામ્યો, પછી ખાલાણના રૂપને છાંટીને હૃદયપણને વૈકલ્ય કર્યું. વદન કરીને મધુર વચને પછી તે ગાંધર્વશ્વરની મુનિ કરવા લાગ્યો “હે મહાવશસ્ત્રિ! મોહું આશ્ચર્ય છે કે તે ક્રોધને છૂટ્યો. આશ્ચર્ય, તે અલોકાગ્ને પરાજય કર્યો આશ્ચર્ય, તે માયાને ટાળી. આશ્ચર્ય, તે લોભ વશ થયો. આશ્ચર્ય, તારૂ મરણપણ આશ્ચર્ય, તારૂ નિર્મમત્વપણ. આશ્ચર્ય, તારી પ્રધાન ક્ષમા. આશ્ચર્ય, તારી નિર્લોભતા. હે પૂજ્ય! તું આ લવને વિષે ઉત્તમ છું અને પરલવને વિષે ઉત્તમ હોઈશ કર્મરહિત થઈને પ્રધાન સિદ્ધગતિને વિષે “રઝરીશ” એ રીતે મુનિ કરતો કરતો, પ્રદક્ષિણા કરતો કરતો, શ્રદ્ધાભક્તિએ તે ક્રપિના પાદાશુરને વદન કર્યું. પછી, તે મુદર મુકુટવાળો શકેન્દ્ર આકાશ વાટે ગયો.

અમાણ્યશિક્ષા :—વિપ્રસરે નમિરાજના વિરાગ. તાત્કાલિકાં 'ઈદં શું
 ન્યૂનતા' કરી છે? કહ્યું નથી કરી. ગંગારની જે જે લખતાઓ અનુષ્ઠમે
 ગણાવનારી છે, તે તે લખના નબળી મદા ગૌરવથી પ્રજા કરવામાં તે પુર્વદે
 નિર્ભય ભાવથી સ્તુતિપાત્ર આનુષ્ઠ મથામ્યું છે. જતાં નિરીક્ષણ કરવાનું તો
 એ છે કે નમિરાજ કેવળ કથનમય રહ્યા છે. શુદ્ધ અને અખંડ વૈગમ્યતા
 વેગમાં એમનું વહન એમણે ઉત્તરમાં દર્શિત કર્યું છે. હે પ્રિય! તું જે જે
 વસ્તુઓ મારી છે, એમ કહેવરાવે છે તે તે વસ્તુઓ મારી નથી. નું એક જ
 છુ, એકસો જનાર છુ, અને માત્ર પ્રગંસનીય એકત્વને જ ગાઈ છું. આના
 રહસ્યમાં નમિરાજ પોતાના ઉત્તરને અને વૈગમ્યને દ્રઢીભૂત કરવા ગયો છે.
 એની પગમ પ્રમાણ્યશિક્ષાથી લઈ તે મહર્ષિનું ચર્ચન છે. જાને મદાત્માઓનો
 પરસ્પરનો સંવાદ શુદ્ધ એકત્વને મિદ્ધ કરવા તથા અન્ય વસ્તુઓનો લાગ
 કરવાના ઉપદેશો અહીં દર્શિત કર્યો છે. એને પણ વિરોધ દ્રઢીભૂત કરવા
 નમિરાજ એકત્વ સાથી પાગમા, તે વિષે કિમિત્ માત્ર નમિરાજનો એકત્વ
 મુખ્ય આપીએ છીએ

એક વિરોધ દેશ જેવા મહાન શાસ્ત્રના અધિપતિ હતા. અનેક ધોષનવતિ
 મનોહારિણી સ્ત્રીઓના રાગુદાયમા તે ઘેરાઈ ગયા હતા. દર્શન મોહિનીનો
 ઉદય ન જતાં એ અમાનુષ્યરૂપ દેખાતા હતા કેાઈ કાળે એના સારીરમાં
 દાહત્વર નામના રાગની ઉત્પત્તિ થઈ. આખું સારીર બાણે પ્રત્યક્ષિત થઈ
 જતું હોય તેની ખજાનરા બાસ થઈ ગઈ. રોમે રોમે મહાત્મ વીંછીની ડંશ
 વંદના સમાન દુઃખ ઉત્પન્ન થયું વૈદ્યવિદ્યાના પ્રીણ પુગાના આપમેપચારનું
 અનેક પ્રકાર સેનન કર્યું, પણ તે સમગ્ર વૃથા ગયું, લેશમાત્ર પણ એ બ્યાધિ
 ઓઝે ન થતાં અવિક થતો ગયો. ઔષ્ધમાત્ર દાહત્વરના હિંપિ થતાં ગયાં.
 કેાઈ ઔષધ એવું ન મળ્યું કે જેને દાહત્વરથી કિમિત્ પણ દોષ હોય!
 નિપુણ વૈદો દાયર થયા અને રાજેશ્વર પણ એ મહાવ્યાધિથી કંટાળો. પામી
 ગયા તેને રાજનાર પુરુષની સેવ્ય યોજાણુ અલતી હતી. મહાકુશળ એક વૈદ
 મળ્યા, તેણે મત્તયાગિરિ ચંદનનું વિલેપન કરવા સૂચવનું કર્યું. મનોગમા રાણીઓ
 તે ચંદનને ઘમગમાં સોક ઇ તે ચંદન ઘમગથી હથમાં પહેરેલાં કંઠણનો
 સમુદાય પ્રત્યેક રાણીઓ કને ખજાનગાટ કરવા મંડી પ યો. મિથિનેશનાં
 અંગમા એક દાહત્વરની અસલ વેદના તો હતી, અને બીજી આ કંઠણના
 કાળાહળથી ઉત્પન્ન થઈ. ખજાનગાટ ખમી સકયા નહીં, એટલે તેણે રાણીઓને
 કહ્યું કરી કે તમે ચંદન ન ઘસો; કાં ખજાનગાટ કરો છો? મારાથી એ

ખજભળાટ સહન થઈ શકતો નથી. એક મહાત્માધિથી હું પ્રદાયો છઉં; અને આ ખીન્ને બાધિ તુમ કોલાહળ થાય છે, તે અસહ્ય છે. સધળી રાણીઓએ એકેકું કંકણ મંગળ દાખલ રાખી કંકણ સમુદાયનો ત્યાગ કર્યો; એટલે થતો ખજભળાટ શાંત થયો; નમિરાજે રાણીઓને કહ્યું: “તમે શું ચંદન ધસતું બંધ કર્યું? રાણીઓએ જણાવ્યું કે ના. માત્ર કોલાહળ શાંત થવા માટે એકેકું કંકણ રાખી, બીજાં કંકણ પરિભ્રમણી અમે ચંદન ધસીએ છીએ. કંકણનો સમદ હવે અમે હાથમાં રાખ્યો નથી, તેથી ખજભળાટ થતો નથી.” રાણીઓનાં આટલાં વચનો સાંભળ્યાં ત્યાં તો નમિરાજને રામેશમ એકત્વ સિદ્ધ થયું-આપી ગયું-અને મમત્વ ટળી ગયું: “અરે! ઝાઝાં મળે ઝાઝી ઉપાધિ જણાય છે. હવે આ એક કંકણથી લેશમાત્ર પણ ખજભળાટ થતો નથી; કંકણના સમદવડે કરીને માથું ફેરવી નાખે એવો ખજભળાટ થતો નથી. અહો એતન! તું માન કે એકત્વમાં જ તારી સિદ્ધિ છે. વધારે મળવાથી વધારે ઉપાધિ છે. મંસારમાં અનંત આત્માના સંબંધમાં તારે ઉપાધિ ભોગવવાનું શું અવસ્ય છે? તેનો ત્યાગ કર અને એકત્વમાં પ્રવેશ કર. જો! આ એક કંકણ હવે ખજભળાટ વિના કેવી ઉત્તમ શાંતિમાં રહે છે? અનેક હતાં ત્યારે તે કેવી અશાંતિ ભોગવતું હતું? તેવીજ રીતે તુ પણ કંકણરૂપ છે. તે કંકણની પેઠે તું જ્યાંસુધી રનેહી કુટુંબીરૂપી કંકણસમુદાયમાં પડ્યો રહીશ ત્યાંસુધી ભવરૂપી ખજભળાટ સેવન કરવા પડશે; અને જો આ કંકણની વર્તમાન સ્થિતિની પેઠે એકત્વને આરાધીશ તો સિદ્ધગતિરૂપી મહા પવિત્ર શાંતિ પામીશ.” એમ વૈરાગ્યના પ્રવેશમાં ને પ્રવેશમાં તે નમિરાજ પૂર્વજનિતિની સ્મૃતિ પામ્યા. પ્રવળ્યા ધારણ કરવા નિશ્ચય કરી તેઓ શયન કરી ગયા. પ્રભાતે માંગલ્યરૂપ વાજેત્રનો ધ્વનિ પ્રકર્યો; દાહજ્વરથી મુક્ત થયા. એકત્વને પરિપૂર્ણ એવનાર તે શ્રીમન્ નમિરાજ નમિને અભિવંદન હો !

રાણી સર્વ મળી મુચ્ચંદન ધસી, ને ચર્ચવામાં હતી,

જૂઝથો ત્યાં કંકણાટ કંકણતણો, ઓતી નમી ભૂપતી;

સંવાદે પણ ઇંદથી દૃઢ રહ્યો, એકત્વ સાચું કર્યું,

એવા એ મિથિલેશનું ચરિત આ, સંપૂર્ણ અત્રે થયું.

વિશેષાર્થ:—રાણીઓનો સમુદાય ચંદન ધસીને વિલેપન કરવામાં રોકાયો હતો; તત્કાલે ખજભળાટને સાંભળીને નમિરાજ જૂઝવા. ઇંદની સાથે મેવામાં પણ અચળ રહ્યા; અને એકત્વને સિદ્ધ કર્યું. એવા એ મુક્તિ-લાપક-મહા વૈરાગ્યનું ચરિત ‘મોક્ષમાલા’ મંચે તૃતીય ચિત્રે પૂર્ણતા પામ્યું.

ના માનં તન ડપ કાતિ ચુવતિ, ના પુત્ર કે જાત ના,
 ના મારાં જાત સ્નેહિયો સ્વજન કે, ના ગોત્ર કે જ્ઞાત ના;
 ના માનં ધન ધામ યૌવન, ધરા, એ મોહ અજ્ઞાતવના.

હે! હે! જીવ વિચાર એમ જ સદા, અન્યત્વદા ભાવના.

વિશેષાર્થ — આ શરીર તે મારું નથી, આ કાતિ તે મારી નથી આ
 જીં તે મારી નથી આ પુત્ર તે મારા નથી આ ભાઈઓ તે મારા નથી
 આ દાસ તે મારા નથી આ મ્નેહીઓ તે મારા નથી, આ મનનીઓ તે
 મારા નથી, આ ગોત્ર તે મારું નથી આ જ્ઞાતિ તે મારી નથી, આ લક્ષ્મી
 તે મારી નથી આ મહાનય તે મારા નથી આ યૌવન તે મારું નથી, અને
 આ ભૂમિ તે મારી નથી, મન એ મોહ અજ્ઞાનપણુનો છે મિદગતિ
 માધવા માટે હે જીવ! અન્યત્વનો ખોલ દેનારી એવી તે અન્યત્વભાવનાનો
 વિચાર. ૭.

મિથ્યા મમત્વની ભ્રમણા ટળવા માટે, અને વૈરાગ્યની શક્તિને માટે
 પ્રભાવથી મનને કરનારોન્ય ગાળગાળેથી ભરતનું ચરિત્ર અહીં આમ જ ટાકીએ
 છીએ —

દ્રષ્ટાંત — જેની અધ્યાત્મિકતા રમણીય ચતુર, અને અનેક પ્રકારના
 તેજ અધના સમગ્ર સોભતા હતા, જેની મર્જણાગામા અનેક જાનિના મો
 ન્મન હૃદયો ઝુલી ગયા હતા જેમના અંત પુરમાં નવરસના સુકુમારિકા
 અને મુન્દા તિરો મહત્ત્વગમે વિરાજ રહી હતી જેનું ધનનિધિમા ચચા
 એ ઉપમાથી વિવિધોએ ઝાળખેલી સમુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મી સ્થિરરૂપ ધધ હતી
 જેની આજ્ઞાને દેવ દેવગનાઓ આધીન થઈને સુકુટપર ચાલી ગયા હતા,
 જેને પ્રાચીન કરવાને માટે નાના પ્રમરના પુરુષ ભોજનો પળે પળે નિર્મિત
 થતા હતા જેના કામન કર્ણના વિવાસને માટે ઝીણા અને મધુ ગ્વરી ગાયનો
 કરનારી વારાંગનાઓ તરફ હતી જેને નિરીક્ષણ કરવા માટે અને પ્રમરન
 નાટક ચેટક હતા, જેની યશોકાંતિ વાયુરૂપે પ્રસરી જઈ આકાશ જેની બામ
 હતી જેના શત્રુઓને સુખથી તપન કરવાનો વખત આ તે નદનો અથવા
 જેના વેગની વનિનાઓના નયનોમાથી સદૈવ આસુ ટપકતા હતા જેનાથી
 કાંઈ શત્રુ દામવવા તે સમર્થ નહોતું પ્રજા સામા નિર્ભયનાથી આગળી.

વિધવાએ પણ કાંઈ સમર્થ નહોતું; જેની સંમતિ અનેક મંત્રીઓના સમુદાય
તેની કૃપાની નિમંત્રણ કરતા હતા; જેનાં રૂપ, કાંતિ અને સંદર્ભ એ મનોહરક
હતાં; જેને અંગે મહાન જાળ, વીર્ય, શક્તિ અને ઉચ્ચ-પરક્રમ ઉજાગતાં હતાં;
કોડા કરવાને માટે જેને મદા સુગંધીમય જાગજાગ્યા અને લવનાપતન હતાં.
જેને લાં પ્રધાન કુળ દીપક મુતના સમુદાય હતાં; જેની સેવામાં લાખો ગમે
અનુયયે સજ્જ થઈ ઉભા રહેતાં હતાં; જે પુરુષ-જ્યાં જ્યાં પ્રવેશ કરે, ત્યાં
લાં લાં ખમા ખમા, ક્યન-કુલ અને મૌકિતકના યાજ્ઞથી વંધાવાનો હતો;
જેના કુમકુમવર્ણા પાદપંકજનો રૂપરૂ કરવાને ઇદ્ર જેવા પણ તલ્લરી રહેતા
હતા; જેની આયુષસાગામાં મદા યજ્ઞોમાન દિવ્ય ચક્રની ઉત્પત્તિ થઈ હતી;
જેને લાં સામ્રાજ્યનો અખંડ દીપક પ્રકાશમાન હતો; જેને શીરે મહાન જ
ખંડની પ્રમુતાનો તેજસ્વી અને ચગકાટમાન મુકુટ વિરાજિત હતો. કહેવાનો
હેતુ કે જેનાં સાહસનો, જેનાં દળનો, જેનાં નગર-પુરપાટણનો, જેના
વૈભવનો, અને જેના વિલાસનો અંસાર મંથિ કાંઈ પણ પ્રકારે ન્યૂનભાવ
નહોતો એવો તે શ્રીમાન રાજરાજેશ્વર ભરત પોનાના સુંદર આદર્શ-ભુવનમાં.
પદ્માભૂષણથી દ્વિભૂષિત થઈ મનોહર સિદ્ધાસનપર બેઠો હતો. ચારે જાણુના
કારે ખુણાં હતાં; નાના પ્રકારના ધૂપનો ધૂમ્ર મુદ્રમ્ રીને પ્રમરી રહ્યો હતો;
નાના પ્રકારના સુગંધિ પદાર્થો ધમધમી રળ્યા હતા; નાના પ્રકારનાં મુખપુક્ર્મ
વાગ્વિત્રો માત્રિક કળાવડે સ્વર જેવી રલાં હતાં; શીતલ, મદ્ર અને સુગંધી
એમ ત્રિવિધ વાયુની લદરીઓ છૂટી હતી; આભૂષણાદિક પદાર્થોનું નિરીક્ષણ
કરતાં કરતાં એ શ્રીમાન રાજરાજેશ્વર ભરત તે ભુવનમાં અપૂર્વનાને પામ્યો.
એના હાથની એક આંગળીમાંથી વીંટી નીકળી પડી. ભરતેનું ધ્યાન તે
ભાંગી ખેંચાયું; અને આંગળી કેવળ આડવી જળાંધે નવ આંગળીઓ વીંટી-
વડે કરીને જે મનોહરના ધરાવતી હતી તે મનોહરના વિના આ આંગળી-
પરથી ભરતેશ્વરને અદ્ભુત મૂળોત્તર વિચારની પ્રેરણા થઈ. શા કારણથી આ
આંગળી આવી લાગવી જોઈએ? એ વિચાર કરતાં વીંટીનું નિકળા પડેલું એ
કારણ એમ તેને મમજાયું. તે વાતને વિશેષ પ્રમાણભૂત કરવા ખીજ આંગળીનો
વીંટી તેણે ખેંચી લીધી. એ ખીજ આંગળીમાંથી જેવી વીંટી નીકળી
તેવી તે આંગળી અશોભ્ય દેખાઈ; વળી એ વાતને સિદ્ધ કરવાને તેણે ત્રીજી
આંગળીમાંથી પણ વીંટી મેરવી લીધી, એથી વિશેષ પ્રમાણ થયું. વળી
ચોથી આંગળીમાંથી વીંટી કાઢી લીધી એટલે એણે પંચ એવો જ દેખાવ
રહ્યો. એમ અનુક્રમે એ આંગળીઓ એવી કરી મૂકી. અંધારાથી થઈ જતી

સયગાનો દેખાવ અશોભ્ય દેખાયો. અશોભ્ય દેખાવાથી ગુજરાંજેશ્વર અમ-
ત્વભાવનામાં ગદગદિત થઇ એમ બોલ્યો:—

“અહોહો ! કેવી વિચિત્રતા ! છે કે ભૂમિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુને
દીપીને ફગાવનાથી પડવાથી મુદ્રિકા ખની; એ મુદ્રિકા વડે આંગળી સુંદર
દેખાઇ; એ આંગળીમાંથી મુદ્રિકા નીકળી પડતાં એથી વિપરીત દેખાવ દીધો;
વિપરીત-દેખાવથી અશોભ્યતા અને અડવાપણું એટલું થયું. અશોભ્ય જુજી-
જાનું કારણ માત્ર વીંટી નહીં એ જ હતું કે ? ને વીંટી હન તો તો એવી
અશોભા હું ન જોત. એ મુદ્રિકાવડે મારી આ આંગળી શોભા પામી; એ
આંગળીવડે આ હાથ શોભે છે; અને એ હાથવડે આ શરીર શોભા પામે
છે. ત્યારે એમાં હું શોભા કેવી ગણું ? અતિ વિસ્મયના ! મારી આં મતાતી
મનોહર કાંતિને વિશેષ દીપ્ત કરનાર તે માણુકપાદિના અસંકારો અને રંગ
મેરૂંગી વસ્ત્રો ઠપા. એ કાંતિ મારી ત્વચાની શોભા કરી; એ ત્વચા શરીરની
ગુપ્તતા દાંડી સુંદરતા દેખાડે છે; અહોહો ! આ મહા વિપરીતતા છે ! જે
શરીરને હું માફ માનું છું તે શરીર તે મત્ર ત્વચાવડે, તે ત્વચા કાંતિવડે,
અને તે કાંતિ વસ્ત્રાસંકારવડે શોભે છે; ત્યારે શું મારા શરીરની તો કંઈ શોભા
નહીં જ કે ? ક્ષિર, માંસ, અને હાડનો જ કેવળ એ માળો કે ? અને એ
માળો તે હું કેવળ મારો માનું છું. કેવી ભૂત ! કેવી ભ્રમણા ! અને કેવી
વિચિત્રતા છે ! કેવળ હું પરપુરુષગતી શોભાથી શોભું છું. કાષ્ઠથી રમણિયતા
ધરાવતું શરીર તે મારે માફ કેમ માનવું ? આ કદાપિ માનીને હું એમાં
મમત્વભાવ રાખું તે પછી કેવળ દુઃખપ્રદ અને વૃથા છે. આ મારા-આત્માનો
એ શરિરથી એક કાળે વિયોગ છે ! આત્મા જ્યારે બીજા દેહને ધારણ કરવા
પરવરશે ત્યારે આ દેહ અહીં રહેવામાં કંઈ સંકો નથી. એ કાયા મારી ન
થઇ. અને નહીં થાય ત્યારે હું એને મારી માનું છું કે માનું એ કેવળ મર્ષતા છે.
જેનો એક કાળે વિયોગ થવાનો છે, અને જે કેવળ અન્યત્વભાવ ધરાવે છે
તેમાં મમત્વપણું શું રાખવું ? એ જ્યારે મારી થતી નથી, ત્યારે મારે
એનું થવું શું હિચિત છે ? નહીં નહીં, એ જ્યારે મારી નહીં ત્યારે હું એનો
નહીં; એમ વિચારું, દદ કહું, અને પ્રવર્તન કહું, એમ વિવેકજુદિનું તાત્પર્ય
છે. આ આખી સૃષ્ટિ અનંત ચીજથી અને અનંત પદ્ધતિથી ભરી છે; તે
સંયોગ પદાર્થ કરતાં જેના જેટલી કાષ્ઠપણુ વસ્તુપર મારી પ્રિયતા નથી; તે
વસ્તુ તે મારી ન થઇ, તો પછી બીજી કંઈ વસ્તુ મારી હોય ? અહો ! હું
બહુ ભૂલી ગયો. મિથ્યા જોડમાં લગી પડ્યો. તે નવ ગોવનાઓ; તે માનેલા

કુળદીપક, પુત્રો, સ્ત્રી-અલગક, સદ્ગતી, તે છે ખંડનું, મહાન, શાન, એ મારાં નથી. એમાંનું લેશમાત્ર પણ મારું નથી. એમાં મારો, કિંચિત્ ભાગ નથી. જે કાયાથી હું એ મુષળી વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરું છું; તે જોય વસ્તુ વ્યારે મારી ન થઈ સારે પીછ મારી માની ખેડેલો વસ્તુ-એટલી, કુટુંબી દલા-દિલ-મનનાં નું, યનાર નનાં? નહીં, કેમ જા નહીં? એ મમત્વભાવ મારે જોઈતો નથી! એ પુત્ર, એ મિત્ર, એ કસત્ર, એ વૈભવ, અને એ સદ્ગતીને મારે મારાં માનનાં જ નથી! હું એનો નહીં; ને એ મારાં નહીં! પુણ્યાદિક સાધીને મેં જે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી તે તે વસ્તુ મારી ન થઈ એ જેનું મંસારમાં કયું ખેદમય છે? મારાં ઉપ પુણ્યવત્તું પરિણામ આ જ કે? જેવે એ મુષળીનો વિભોગ જ કે? પુણ્યવત્તું ફક્ત પામીને એની વૃદ્ધિને માટે જે જે પાપ કર્યા તે તે માગ આત્માએ ભોગવવાં જ કે? તે પણ એક-લાગે જ કે? એમાં કાંઈ મરીપારી નહીં જ કે? નહીં નહીં. એ અન્ય-ભાવવાળા માટે થઈને હું મમત્વભાવ દર્શાવી આત્માનો અનુદિર્ઘથી થઈ એને રોડ નરકનો ભેટના કડું એ જેવું કયું અજ્ઞાન જે? એની કંઈ પ્રમંજા છે? એવા ક્યો અવિવેક છે? જ્યેષ્ઠસાકા પુણ્યમતિ હું એક ગભુચિ; સાં આવાં દુન ટાળી શકું નહીં, અને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રભુતાને જોઈ ખેમું, એ કેવળ અધુક્ત છે. એ પુત્રોનો, એ પ્રમદઓનો, એ રાજવૈભવનો, અને એ વાદનાદિક સુખનો મારે કશો અનુભવ નથી! મમત્વ નથી!

વૈરવ્યનું રાજરાજેશ્વર ભરતના અંતઃકરણમાં આવું મિત્ર પડ્યું કે નિમિરપદ ટાળી ગયું. ગુરુદક્ષ્યાન પ્રાપ્ત થયું. અંગેષ કર્મ જળીને ભસ્મીભૂત થયા!!! મહાદેવ્ય અને મદ્ય-કિરણથી પાણ અનુપમ કાંતિમાન કેવળગ્જાન પ્રગટ થયું. તે જ વેળા એણે પંચમુષ્ટિ કેમલોચન કર્યું. શાસ્ત્ર દેવીએ એને મેનમાજ આપ્યો; અને તે મહા વિરાગી મર્ચત, સર્વદર્શી થઈ, ચતુર્ગતિ, ચૌવિશ દંડક, તેમ જ આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિથી વિરક્ત થયો; અપળ મંદારનાં સદગ સુખવિલાસથી એણે નિવૃત્તિ કરી, પ્રિયાપ્રિય ગયું; અને તે નિર્નર નતવચોદ્ય પરમાત્મા થયો.

પ્રમાણશિક્ષા:—એમ એ છ ખંડનો પ્રભુ, દેવના દેવ જેનો, અલગક સાત્રાન્ય લક્ષ્મીનો ભોક્તા, મહાયુનો ધણી, અનેક રત્નની સુકતતા ધરાવ-નોર, રાજરાજેશ્વર ભરત આદર્શભુવનને વિષે કેવળ અન્યત્વભાવના ઉપ-જ્ઞાથી શુદ્ધ વિરાગી થયો!

અગ્રેષ્ઠ ભગનેશ્વરનું મનન કૃત્યયોગ્ય અગ્નિ સંગારની મોહાર્તતા અને
ઓદ્દામિત્વનાનો પુરેપુરો ભાર, ઉપર અતે પ્રમાણ દર્શાવ કરે છે. 'કલો !
એતે સ્યાં કમી ખામી હતી ? નહોતી એતે સ્યાં નવગીયના અગ્નિની ખામી,
કે નહોતી ગગરીદિની ખામી. નહોતી વિજયમિદિની ખામી, કે નહોતી
નવનિમિત્રની ખામી, નહોતી પદમમુદાવની ખામી, કે નહોતી કુટુંબ પ્રસિદ્ધિની
ખામી, નહોતી રૂપ મનિની ખામી કે નહોતી યગ-પ્રતિની ખામી.

આગળ કહેવક મેની તેની નિદિનુ જોમ પુ. ૧. ૧૦મુ મુદ્રાપ્રમાણ-
થી મિદ્ધાપ્રમાદીનો લાભ આપીને છોડે કે, ભગનેશ્વરે હોરેથી અન્યના
ગાંધને જોયું, જામુ આ સર્વગુણના મંગલ પતિના ગુરી તે ! મિદ્ધા
મમલ મિદ્ધ કરી ગાયુ. મદ્ય વેગમની ગગવના, નિર્ભગના, અને
આત્મ-શક્તિનું પ્રશ્નિત થકુ, આ મદ્ય વેગીશ્વરના ગર્ભમાં રજુ છે.

એક વિદ્યાના ના પુનાં નામ આગળ અતિદિને માધના હતી.
ગેમા આ ભગનેશ્વર નિદિ આપી વિદ્યાને પત્ર એ જ મિદ્ધિ આપી
ભરતેશ્વરી-ગગવામ-ગોનિયો ઉગમ ઉપર આગાર એ જ આદ્યજીવનમાં
તે જ મિદ્ધિને પામ્યા કહેવાર છે એ નમ્યા નિદિ ભક મંદળ આત્મજીવને
જ શિદ્ધ કરી અમનમાં પ્રવેશ કરે છે અભિજ્ઞ હો ને પરમાત્મામોતે !

દુષ્ટી આંગળી આપ એક અડવી, વૈરાગ્યવેગે ગયા;

-છાંડી રાજ સમાજને ભરતેશ્વર, કેવલ જ્ઞાની થયા

આધુ મિત્ર પતિવ એ જ ચરિતે, પામ્યુ આદી પૂર્વતા

જ્ઞાનીના મન તેહ જગત્કરો વૈરાગ્ય લાવે થયા.

અર્થ:—પોતાની એ આગળ અડવી દેખીને વૈરાગ્યના પ્રપદમાં
જેજે પ્રવેશ માં રાજસમાજને ગેરીને જેજે કૃત્ય માન પ્રાપ્ત કર્યું, એવા
તે ભરતેશ્વરનું ચરિત પામ્યા કરીને આ આધુ મિત્ર પૂર્વતા પામ્યું, તે જેવા
જેજે તેવા વૈરાગ્યવાન દેશીને જ્ઞાની પુરતા મનને જગત કરતાર
થાઓ !

પચમ ચિત્ર.

અગ્નિનારના

ખાણ મૂત્ર ને મળની, રેણુ જગનું નિરામનું ધામ;

કાયા એવી ગળીને, માન ત્યજીને કંઠ આધેક આમ.

વિશેષાર્થ:—ગળાને મળની ખાણુ રેણુ જગે જગનાને વેરાના

પ્રભુ, આણે બાલણે ને ગંધ વેળા કરતાં આ વેળા તમે જુદા રૂપમાં આપું
 ધુણાવું એનું શું કારણ છે ? ને મને કહો. અવધિનાનાનુસારે વિષે કહ્યું કે,
 હે મહારાજ ! તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં જમિ આકાશનો દેર, પડી, બગે છે.
 સ્થવર્ત્તીએ તે સ્પષ્ટ સંમગ્નવા કહ્યું. બાલણે કહ્યું. અધિગજ ! પ્રથમ તમારી
 કામળ કામો અમૃત તુલ્ય હતી. આ વેળાએ એરૂપે છે તેથી ત્યારે અમૃત-
 તુલ્ય ગંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા હતા. આ વેળા એ તુલ્ય છે ત્યારે અંદ
 મામ્યા. અમે કહીએ છીએ તે વાતની સિદ્ધતા કેરવી હો. હમણા તાંબુલ
 શુંકા; તત્કાળ તેપર મશિકા બેસશે અને પરમામ પ્રાપ્ત થશે. -

શનત્ કુમારે એ પરિણા કરી નો સત્ય કરી; પરિણ કરનાં પાપનો
 જે ભાગ, તેમાં આ કામના મહાસંબંધીનું મોક્ષયજ્ઞ અવધીએ એ સ્થવર્ત્તીથી કામો
 એરૂપે. મહા મહા વિનાશી અને અશુચિમય કામના આપો પ્રપંચ બેઠને
 શનત્ કુમારના અંતઃકરણમાં વેરાવ્ય. ઉત્પન્ન થયો. કેવળ આ મંસાર નગવા
 ચોગ્ય છે. આવીને આવી અશુચિ સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિનાં શરીરમાં રહી છે.
 એ સંપત્તિ મોહમાન કરાવેચોગ્ય નથી એમ બોલીને તે જ ખંડની પ્રભુના
 ત્યાગ કરીને આવી નીકળ્યા. સાધુરૂપે ત્યારે વિચરતા હતા ત્યારે મહારાજ
 ઉત્પન્ન થયો. તેના સત્યત્વની પરિણા લેવાને કોઈ દેવ ત્યાં વેદરૂપે આવ્યો.
 સાધુને કહ્યું, હું બધું કુશળ ચતુર્વેદ છું; તમારી કામો મેળો ભોગ થયેલી
 છે; જો હવે દેવ દેવ તો તત્કાળ તે દેવને હું દાગી આપું. સાધુ બોલ્યા,
 "હે વેદ ! કર્મરૂપી દેવ મહામત્ત છે; એ દેવ દાગવાની તમારી જો સંમ-
 ર્થતા દેવ હો ભલે મારો એ દેવ દાગો. એ મુમર્શી ન હોય નો આ દેવ
 હો રહ્યો." દેવનાએ કહ્યું; એ દેવ દાગવાની સમર્થતા હું ધરાવતો નથી.
 પછી સાધુએ પોતાની લખિના પરિપૂર્ણ પ્રગળાવે યુક્ત્યાળી અંગુલિ કરી
 તે દેવને ખરડી કે તત્કાળ તે દેવ વિનાશ પામ્યો; અને કામો પાછી હતી
 તેથી બની ગંધ. પછી તે વેળા દેવે પોતાનું રૂપે પ્રકાશ્યું. ધન્યવાદ ગાઈ
 મંદન કરી. પોતાને સ્થાનક ગયો.

પ્રમાણશિદ્ધાંત:—સ્વતંત્રિત જેવો સદેવ લોકીયસ્થી અદ્વૈતા મહા
 મેળની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે; પણમાં વળગી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે; જેનાં
 પ્રત્યેક દેવે પોતાના જ એ મેળનો નિવાસ છે; તેવા સાધુઓ કયાંક રોમથી તે
 ભંડો દોષથી સમાપ્ત થઈ કયાંક મેળનો તે ભંડાર છે એમ વિચેકથી સિદ્ધ
 છે. અનાદિની ન્યુનાધિકતાથી તે પ્રત્યેક દેવ જે કાયામાં દેખાવ દે છે, મળ,
 મંત્ર, તરંગ, હાડ, માંસ, પક્ષ અને જેમથી જેનું બંધારણ દર્શ્ય છે; ત્યારથી

માત્ર જેની મનેશ્વરતા છે, તે કાયાનો મોહ ખરે! વિશ્રમ જ છે! સનત-કુમારે જેનું લેશ માત્ર માન કર્યું, તે પણ જેથી મંખાયું નહીં તે કાયામાં અહોભામ! તુ શુ મોહ છે? એ કિંચિત્-નુતિપાત્ર નથી.

આમ છતાં પણ આગળ ઉપર મનુષ્યદેહેને સર્વદેહોત્તમ કહેવા પડ્યો. જેનાથી ગિદ્ધ ગતિની ગિદ્ધ છે એમ કહેવાનું છે. આ આગળ નિઃશંક થઈ માટે અહીં નામ માત્ર વ્યાખ્યાન આપ્યું છે.

આત્માનાં ગુણ કર્મોના જ્ઞાને ઉદય આપ્યાં ત્યાં ને મનુષ્ય દેહ પામ્યો. મનુષ્ય એટલે જે હાથ, જે પગ, જે આંખ, જે દાન, એક મુખ; જે આંત્ર, એક નાકવાળા દેહનો અધીશ્વર, એમ નથી. પણ એનો, મર્મ જુદો જ છે. જો એમ અવિવેક દાખવીએ તો પછી વાનગને મનુષ્ય ગણવામાં દે.પ.ગો? જો ગિત્યાગએ તો એક પૃછકુ પણ વધારે પ્રાપ્ત કર્યું છે. પણ નહીં, મનુષ્યત્વનો મર્મ આમ છે: વિવેકશુદ્ધિ જેના મનમાં ઉદય પામી છે, તે જ મનુષ્ય; બાકી બધાએ એ શિવચરના તે દ્વિમાદ્વયે પશુ જ છે. મેધાવી પુરુષો-નિરંતર એ માનવત્વનો આમ જ મર્મ પ્રકાશે છે. વિવેક-શુદ્ધિના ઉદયવડે સુક્તિના રાજમાર્ગમાં પ્રવેશ કરાય છે, અને એ મર્મમાં પ્રવેશ એજ માનવદેહની ઉત્તમતા છે. તોપણ મૃતિમાન થવું યથોચિત છે કે, તે દેહદેવણ અશુચિમય જ છે. એના સ્વભાવમાં અન્યત્ર નથી.

“ મોક્ષમાળા ” એમ અશુચિ ભાવનાના ઉપદેશ માટે પ્રથમ દર્શનતા પાંચમા ચિત્રમાં સનતકુમારનું દ્રશ્ય અને પ્રમાણશિક્ષા પૂર્ણતા પામ્યાં.

અતઃદર્શનઃ—પદ્મચિત્ર.

નિવૃત્તિમોહ

અનંત સૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા!

અનંત દુઃખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યાં, વિચિત્રતા!!

ઉધાડ ન્યાય નેત્રને નિહાળજે! નિહાળ તુ;

નિવૃત્તિ શીઘ્રમેવ ધારિ તે પ્રવૃત્તિ બાળ, તું.

વિશ્લેષાર્થઃ—જેમાં એકાંત અને અનંત સુખના તરંગ ઉછળે છે, તેમાં મીઠા-જાનને માત્ર નામના દુઃખથી દંડાગી બદલે મિત્રરૂપે ન માનતાં તેમાં અભાવ કંઈ છે; અને કેવળ અનંત દુઃખમય એવાં જે સંમારના નામ માત્ર સુખ તેમાં તારા પરિપૂર્ણ પ્રેમ છે એ કેવી વિચિત્રતા છે!, અહ્ય એનું! હવે છ વારા ન્યાયરૂપી નેત્રને ઉધાડીને નિહાળ રે! નિહાળ!! નિહાળીને

શ્રીમદેવ નિર્ણયિતે એટલે મહા વૈરાગ્યને ધાગણુ કર. અને મિથ્યા, કામભંગની પ્રવૃત્તિને ખાળા દે !

૧. એવી પવિત્ર મહાનિર્ણયિતે દ્રવીભૂત કરવા ઉચ્ચવિરાગી, સુવચન મુખ-
યુત મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર અહીં આગળ પ્રસાદ છે. કેવા હું ખને સુખ
માન્યું છે ? અને કેવા સુખને હું ખ માન્યું છે ? તાદરશ તે સુવચનનાં સુખ-
વચન મિદ્ધ કરશે.

૨. દ્રવ્યોત્પત્તિ— નાના પ્રદારનાં મનોહર વૃક્ષથી બન્યાં ઉઘ નોવંડ સુગ્રીવ
એ નામે એક શુશાલિન નગર છે. તે નગરના રાજામન્દપર બલભદ્ર એ
નામે એક રાજા થયો; તેની પ્રિયંવદા પટગણીનું નામ મૃગા હતું. એ પતિ-
પત્નીથી બળમ્રી નામે એક કુમારે જન્મ લીધો હતો; મૃગાપુત્ર એવું એવું
પ્રખ્યાત નામ હતું, જનકજનેતાને તે અતિ વલ્લ હતો એ સુવચન, મહા-
શ્રમમા ગદા હતા નેમતિના ગુણને પામ્યા હતા, એથી કરીને દમીશ્વર
એટલે યતિમાં અગ્રેમર, ગણાવાયોગ્ય હતા. તે મૃગાપુત્ર સિખગર્ભધ આનંદકારી
પ્રાસાદને વિષે પોતાની પ્રાણપ્રિયા સહિત ઘેરુંદક દેવતાની પેરે વિતાસ કરતા
હતા. નિર્ગતર પ્રમોદમદિત મનથી વર્તતા હતા. ચંદ્રકાંનાદિક મણિ તેમજ
વિવિધ રત્નથી પ્રામદ્ભો પટધાજી જડિત હતો. એક દિવસને સમયે તે કુમાર
પોતાના ગોખને વિષે, રણા હતા. ત્યાં નગરનું નિરીક્ષણ પશ્ચિર્પૂર્ણ થતું હતું
અર્થાત્ ચાર ગજગાર્જી એકલને પાગતા હતા, એવા ચોરગાર્જી રાજા
એકામ મ પા છે ત્યાં તેની ત્રિટિ ગદી મહા નાગ, ગંગા નિજમ, મહા ગજમ
મણિપ્રાણ, અને મહા ગુણુદા ધાર. એક નાત નવાન નાનું ત્યાં તેણે
જેવા જેમ જેમ વેળા થતાં વાપ છે, તેન તેન તે સુનિર્મિત મૃગાપુત્ર નિરખી
નિરખીને જુએ છે.

૩. એ નિરીક્ષણ ઉપરથી તે એમ બોલ્યા: હું જાણું છું કે આનું રૂપ મેં
ક્યાંક દીધું છે અને એમ બાવતુર્જીર્ણનાં તે કુમાર મોખનિક પશ્ચિમભને
પાગળ મોદપટ ટંકુ; ને ઉપદ્રમના પામ્યા. જનિમભતિપ્રાન પ્રકાશિત થતું
પૃથિત વતિતી ગૃહીત ઉપજ્વાલથી તે મૃગાપુત્ર, મહા રીદિના બોક્ષા, પૂર્વના
ચારિત્રના અગણેન પજુ પામ્યા. શ્રીમદેવ તે નિચને વિશે અગુચ્યના થયા;
ગંધમને વિશે ગચ્યના થયા. આતા પિતાની મખીપે આપીને તે બોલ્યા કે,
“પૂર્વજને વિશે મેં પાંચ મહાનને સાંભળ્યા હતાં નન્દને વિશે જે આન
હુખ છે તે પજુ મેં મંજાયાં હતાં નિર્દવને વિશે જે અનન હુખ છે તે
પજુ મેં સાંભળ્યાં હતાં. એ અનન હુખથી એક પામીને હું નેનાથી નિરતરના

અભિલાષી થયો છું. મંસારકથી સમુદ્રથી પાર પામીને હું ગુરુજનો ! મને તે પાંચ મહાવ્રત પાસે કરવાની અનુચ્છા હો." -

કુમારનાં નિશ્ચિત્તથી લગેલાં વચનો માંભગીને માતા પિતાએ બોગ બોગવવાના આમંત્રણ વચનથી બેદ પામીને મૃગાપુત્ર એમ કહે છે કે " અહો માન ! 'અંતે અહો તાન ! જે બોગોનું નમે મને આમંત્રણ કરે છે તે બોગ મેં બોગ્યા, - તે બોગ નિષ્કળ-કિંપાક વૃક્ષનાં ફળની ઉપમાથી યુક્ત છે, બોગ્યા પછી કડવા વિષાકને આપે છે, સર્દને દુઃખોત્પત્તિનાં કારણ છે; આ શરીર છે તે અનિશ્ચ અને ક્ષણ અશુચિમય છે, અશુચિથી ઉત્પન્ન થયું છે, હવેનો જો અશાશ્વત વાસ છે, અર્નન દુઃખનો હેતુ છે; રોગ, જરા, અને ક્ષેત્રાદિકનું જો શરીર લાજન છે; જો શરીરને વિષે હું કેમ રતિ કરું ? જાળપણે જો શરીર છોડવું છે કે વૃદ્ધપણે જોવા જેનો નિયમ નથી; એ રોગર પાળના શીશુના ભુદ્ધતા જેવું છે; જોવા શરીરને વિષે સ્નેહ કેમ જોઈ શકાય ? અનુપ્પત્ત્યમાં જો શરીર પામીને કાલ જર વગેરે બાધીને તેમ જ જન મર્મજને વિષે મહાવું રહું છે; તેમાં હું કેમ પ્રેમ બાંધું ? જન્મનું દુઃખ, જરાનું દુઃખ, રોગનું દુઃખ, મરણનું દુઃખ, ક્ષેત્રનું દુઃખનું હેતુ મંસારને વિષે છે; જૂઠિ-સેત્રે, આવામ, કંચન, કુટુંબ, પુત્ર, પ્રમદા, ખર્ચ, એ મંદળને છાંડીને માત્ર ક્ષેત્ર પામીને આ શરીરથી અવસ્થમેવ જેવું છે; જેમ કિંપાક વૃક્ષના ફળનું અગ્નિમ સુખદાયક નથી, એમ બોગનું પરિણામ પણ સુખદાયક નથી; જેમ કાષ્ટ પુરુષ મહા પ્રવામને વિષે અભાગ્ય અંગીકાર ન કરે જોડે છે ન હો અને કુધા તૃષ્ણાએ કરીને દુઃખી થાય તેમ ધર્મના અનાચરણથી પરભવને વિષે જના તે પુરુષ દુઃખી થાય; જન્મ જગત્તિકની પીડા પામે; મહા પ્રવામમાં પરવગતા જે પુરુષ અજ જગત્તિક હો તે પુરુષ કુધા તૃષ્ણાથી ગદિત થઈ સુખને પામે; એમ ધર્મનો આચરનાર પુરુષ પરભેવ થયું પ્રાપ્ત પંચરતાં સુખને પામે, અગ્નિ કર્મરહિત હોય; અશાના વેદનીય ગદિત હોય. હું ગુરુજનો ! જેમ કાષ્ટ મૃદુચનુ - ઘર અજ્ઞવિત થાય છે, ત્યારે તે ધરનો ધાણી અમૃત વસ્ત્રિકને સહ જન્મ જર્ણુ વસ્ત્રિકને છાંડી, ગદેવા દે છે, તેમ હું જાળનો દેખાંતિ જર્ણુ વસ્ત્રિક જન મરણને છાંડીને અમૃત આત્માને તે જાળનાથી (તમે આજ્ઞા આપો જોડે હું) તારીશ. "

મૃગાપુત્રનાં વચન સાંભળીને શોકાર્ત થયેલાં એનાં માન પિતા જોઈતાં, " હે પુત્ર ! આ તું શું કહે છે ? ચત્રિ પાળનાં બહુ દુર્લભ છે. ક્ષમારિક ગુરુને મનિએ ધર્યા પડે છે, રાખવા પડે છે, ધનાથી માચવા પડે છે; "

મંથનિએ મિત્રમાં અને શત્રુમાં સમભાવ રાખવો પડે છે; મંથનિને પોતાના આત્મા ઉપર અને પગમાં ઉપર મમજીદિ ગમી પડે છે. અથવા મેં જગત્ ઉપર-મરણો આવ ગમ્યા પડે છે. એવું એ પ્રાણાતિથાત-વિગ્નિ પ્રથમ વ્રત, આવત જીવનાં મુંઝી, પાળનાં દુઃખ ને પાળવું પડે છે; મંથનિને સંસ્કૃતકાળ અપ્રમાદપણથી બ્રાહ્મ વચનનું વર્ણન, દિતકારી વચનનું ભાર્ગવ, એવું પાળનાં, દુઃકરે બીજું વ્રત અવધાગણ કરવું પડે છે; મંથનિને દાન મોધનાને કાથે એક મળીનું પણ અત્ત વર્જવું, નિર્દય અને દોષગતિ મિત્રાનું આચરવું. એવું પાવના દુઃકરે વાંચી વ્રત અવધાગણ કરવું પડે છે; કામભોગનાં વધારો જાણવા અને અશ્વલયર્થનું ધાગણ કરવું તે સાગ કરીને અશ્વલયર્થ માન્ય વ્રત મંથનિને અવધાગણ કરવું તેમ જ પાળવું બહુ દુર્લભ છે; મન ધ્યાન, દામના મમુદાય, પગિદ મમંદનું વર્ણન, મયગા પ્રકારનાં આદમનો સાગ, કેવળ એ નિર્મમત્વથી પાચમુ મદાવન મંથનિને ધાગણ કરવું એવું વિદિત છે. ૨ ત્રિભોજનનું વર્ણન, પૂતાન્કિ પદાર્થનું વાગી ગામવાનું લાગવું, તે અતિ દુઃકર છે.

“હે પુત્ર તું ચત્રિ ચત્રિ શું કરે છે? ચત્રિ જેવી દુઃખપ્રદ વસ્તુ બીજી કંઈ છે? શુધાના પરિપદ મદન કરવા, તૃપ્તના પગિદ મદન કરવા, દાટના પરિપદ મદન કરવા; ઉપજ તાપના પરિપદ મદન કરવા; રામ મચ્છનો પગિદ મદન કરવા. આકોષ પગિદ મદન કરવા; ઉપાશ્રયના પરિપદ મદન કરવા તૃણિક સ્પર્શના પગિદ મદન કરવા, મેયનો પગિદ મદન કરવા, નિશ્ચય માન કે તે પુત્ર! એવું ચત્રિ કેમ પાળી શકે? વર્ણના પગિદ, બંધના પગિદ, કેવા વિદિત છે? બિશ્વાચરી જેવી દુર્લભ છે? યોચના કરી જેવી દુર્લભ છે? યાચના કરવા છતાં ન પંચાય એ અનાલ-પગિદ કેવો દુર્લભ છે? કમર પુગના લક્ષ્મને બેંગી નાખનાઈ કેમોચન કેવું વિદિત છે? તુ નિચા કર, કર્મગતિ ગેદ એવું અશ્વલય વ્રત કેવું દુર્લભ છે? ખરે! અધીગવન આત્માને એ મધનાં અતિ અતિ વિદિત છે.

“પ્રિય પુત્ર! તુ મુખ જોગવવાને ધ્યાન છે અતિ ગમીય રીતે નિર્મળ સ્નાને કરવાને તારૂ મુકુમાર મરીર યોગ છે. પ્રિય પુત્ર! નિશ્ચય તું ચાત્રિ પાળવાને મમથ નથી. વાગ જીવનાં મુંઝી એમા વિચારો નથી. મંથનિનાં ગુણનો મેદા મમુદાય લોટાની પેરે મહુ ભાગે છે. મંથનના ભાગ વદન કરવા અતિ અતિ વિદિત છે. આકાશચંદ્રને ચાને પું જડું જેમ દોલકું છે, તેમ યોગન વધને વિશે મંથન મદાદુઃકર છે. પ્રતિશ્રાવ જડું જેમ

દુર્લભ છે, તેમ યૌવનને વિષે ગંધમ, મહાદુર્લભ છે. ભુજાએ કરીતે જેમ મમુદ્ર તરવો દુર્લભ છે, તેમ મંચમગુણમમુદ્ર તરવો યૌવનમાં મહાદુર્લભ છે. વેળુનો કેવળ જેમ નિરસ છે, તેમ સંયમ પણ નિરસ છે. ખડેધારા પ્રત્યાશવું જેમ વિકટ છે, તેમ તપ આચરવું મહાવિકટ છે, જેમ સર્પ એકાંત દષ્ટિથી ચાલે છે, તેમ ચરિતમાં ધર્માસ્રિતિ માટે એકાંતિક ચાલવું મહાદુર્લભ છે. હે પ્રિય પુત્ર ! જેમ લોદ્ધના જવ ચાવવા દુર્લભ છે, તેમ સંયમ આચરતાં દુર્લભ છે. જેમ અમિતી શિખા પીવી દુર્લભ છે, તેમ યૌવનને વિષે યતિપણું ગંગીકાગ કરવું મહાદુર્લભ છે. કેવળ મંદ, મંધવણુના ધગી કાચર પુરુષે યતિપણુ પામવું તેમ પાળવું દુર્લભ છે. જેમ નાજવે કરી મેરૂ પૂર્વત તોળવો દુર્લભ છે, તેમ નિશ્ચળપણાથી, નિશ્ચિંતાથી દશવિધિ યતિધર્મ પાળવો દુઃકર છે, ભુજાએ કરી સ્વયંભૂરમણુમમુદ્ર જેમ તરવો દુઃકર છે, તેમ જે નથી ઉપશમવંત તેને ઉપશમગ્રામી મમુદ્ર તરવો દોહીયો છે.

“ હે પુત્ર ! શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ પાંચ પ્રકારે મનુષ્ય સંબંધી બોગ બોગીને મુક્તબોગી થઈને વૃદ્ધપાણીમાં તું ધર્મ આચરતો.”

માતાપિતાનો બોગસંબંધી ઉપદેશ સાંભળીને તે મૃગાપુત્ર માતા-પિતાપ્રત્યે એમ બોલી ઉઠ્યા;—

“ વિવિધની વૃત્તિ ન હોય તેને મંચમ પાળવો કદાચ દુઃકર નથી. આ આત્માએ મારીરિક અને માનમિક વેદના અશાતારૂપે અનંતવાગ સડી છે; બોગની છે. મન દુઃખથી ભરેલી ભયને ઉપજાવનારી અતિ રૌદ્ર વેદના આ આત્માએ બોગની છે. જન્મ, જરા, મરણ એ ભયનાં ધામ છે. ચતુર્થતિરૂપ ત્રિમાગ-દિવિમાં ભયનાં અને રૌદ્ર દુઃખો મેં બોગવ્યાં છે. હેશુરુજનો ! મનુષ્યલોકમાં જે અસિ અતિશય ઉચ્ચ મનાયો છે, તે અમિથી અનંતગણી ઉચ્ચ તાપવેદના નરકને વિષે આ આત્માએ 'બોગી' છે, મનુષ્યલોકમાં જે ટાદ અતિ શીતળે મનાઈ છે, એ ટાદથી અનંતગણી ટાદ નરકને વિષે અશાતાએ આ આત્માએ બોગવી છે. લોહમય ભાજન,—તેને વિષે ઉચ્ચ પગ બાંધી નીચું મન્તક કરીને દેવતાએ વૈકિય કરેલા હુંવાકુવા બળતા અસિમા આકદ કરતાં, આ આત્માએ બાલ્યુત્ર દુઃખ બોગવ્યાં છે. મહાદેવના અસિ જેવા મરુ દેશમાં જેની વેળુ છે તે વેળુ જેવી વજ્રમય વેળુ કદંબ નામે નદીની વેળુ છે, તે સરખી ઉચ્ચ વેળુને વિષે પૂરે મારા આન્માને અનંતવાગ બાળ્યો છે.

“આરંભ કરના પવનના ભાગનને વિશે પવનનો અર્થ મને અતેની આગ નાખ્યા છે. નરકમાં મદ્ય રાત્ર પરમાધામીઓએ મને મારા કેડવા વિપાકને માટે અનંતીવાર ઉઘાડ્યું હતું. શાખાએ બાંધ્યા હતા. બંધવ ગદિન ગોવા મને લાંબી કરવને કરીને છેલ્લે દત્તો; અતિ તીવ્ર જુલમ કરીને બામ ઉઘાડ્યા શાખાએ જુલમને વિશે બાંધીને મદ્ય ખેડ પમાડ્યા હતા. પાશ કરીને બાંધી આધો પાછા ખેંચવે કરી મને અતિ દુઃખી કર્યો હતો. મદ્ય અસન કાઢને વિશે મેલડીની પેઠે આક્રમ કર્યો હતો અતિ રાત્રાથી ખીક્યો હતો. એ બે રાત્ર પડ્યું તે માત્ર મારા અશુભ કર્મના અનંતીવારના ઉદયથીજ હતું. શ્વાનનેડે મને આમનામાં પરમાધામીએ ક્રીધો. શમસ નામા પરમાધામીએ તે શ્વાનનેડે મને બાંધવા પાડ્યો. છર્ણુ વસ્ત્રની ધરે કાઢ્યો; જલની ધરે છેલ્લો; એ વેળા હતું અતિ અતિ તગડો હતો.”

“વિશાળ ખડે કરી, લાવાએ કરી, તથા ખીન શસ્ત્ર કરી મને તે પ્રચંડીઓએ વિષમ કર્યો હતો. નરકમાં પાપકર્મ જન્મ લઈને વિષમ જાનના ખંડનું દુઃખ ભોગવામાં મળ્યા ગઈ નથી. પરંતુ કરી અનંત પ્રત્યક્ષિત ગદ્યમાં રાત્રની પેઠે પગાને મને જોતર્યો હતો. મદિની પેઠે દેવનાના દૈન્ય કર્યા અશિમાં હતું બાંધ્યા હતા. લડ્યું થઈ અશ્વત્થ થી ગ્ય-યમ વેદના ભોગવને હતો. દંક-ગિધ નામના વિકાળ પક્ષિઓની સાળુમા ગરખી ચાંચથી ચૂંચાઈ અનંત વસવલાથી કાયર થઈ હતું વિશાળ કર્યો હતો. તુપાને લીધે જલપાનનું ચિંતન કરી વેગમાં દોડનાં, વૈતરણીનું છરપજની ધાર જેવું અનંત દુઃખદ પાણી પામ્યો હતો. જેનાં પાદમાં ત્રિપ ખડમની ધાર જેવાં છે, મદ્ય તાપથી જે તપી રહ્યું છે, તે અસિપત્રવન હતું પામ્યા હતા; ત્યા આગળ પૂરીકાએ મને અનંતવાર છેલ્લો હતો. મુદ્રરથી કરી, ત્રિપથી કરી, ત્રિપથી કરી, મુદ્રાથી કરી, તેમ જ ગદ્યથી કરીને મારાં ગત્ર બાંધ્યાં હતાં. શરણુપ અનંત દુઃખ પામ્યો હતો વસ્ત્રની પેઠે મને છંપલાની નિહળુ ધારે કરી, પાળાએ કરી અને કાતગણીએ કરી કાપ્યો હતો. મારા ખંડાખંડ કટકા કર્યા હતા. મને ત્રિષ્ટો-છેલ્લો હતો. ગગગ કરી મારી ત્વગા ઉનાગી હતી. જોગ હતું અનંત દુઃખ પામ્યો હતો.”

“પરવશતાથી મગની પેઠે અનંતવાર પાશમા હતું મપડ્યો હતો. પરમાધામીએ મને મગમગ્નરૂપે જાળ નાખ્યા અનંત વેળા દુઃખ આપ્યું હતું. સિર્યાલરૂપે પંખીની પેઠે જાળમાં બાંધી અનંતવાર મને લાગ્યો હતો. કરગી ધસાદિક સમ્પત્તિ કરીને મને અનંતીવાર જલની પેઠે ડુબીને નાગ સૂત્રમ છેલ્લે કર્યા હતા. મુદ્રાદિકના પ્રદારથી લોહકાગ જેમ લોહને દીધે તેમ મને પૂર્યું.”

કાળે પરમાધામીઓએ અનંતીવાર ડીખો હતો તાંતું, લોડું અને ગીતું અમિથી ગાળી નેનો રણકળનો રસ મને અનંતવાર પાગો હતો. અનિ શૈઘ્યાથી તે પરમાધામીઓ મને એમ કહેતા હતા કે, પૂર્વજવમાં તને માંસ ત્રિગ હતું તે લે આ માંસ. એક માસ સરીરના ખંડાખંડ કટકા મેં અનંતીવાર ગળ્યા હતા. મંદની વલણના માટે પણ એથી કંઈ ઓછું દુઃખ પડ્યું નહોતું. એમ 'મે' મદા ભયથી, મદા ત્રાસથી અને મદા દુઃખથી કંપાયમાન કાયાએ કરી અનંત વંશના ભોગરી હતી. જે મદન કરનાં અનિ તીન, રોડ અને ઉમ્મટ કાળ ત્રિધિતની વેદના, સ્વાભાવતાં પણ અનિ ભયંકર, અનંતવાર તે નરકમાં મેં ભોગરી હતી. જેવી વેદના મનુષ્યસોડમાં છે તેવી દેખાતી પણ તેથી અનંતગણી અમિક અદાતાવેદની નરકને વિશે રહી હતી. મર્વ ભવને વિશે અગ્નિનાંવેદની મેં ભોગરી છે. મેંવાનુમેળ માત્ર પણ ત્યાં જાના નથી."

એ પ્રમાણે મૃગાપુત્ર વૈરાગ્યભાવથી મંદારપરિગ્રમણ દુઃખ કલાં એના ઉત્તરમાં તેનાં જનક જનેના એમ બોલ્યા કે, "હે પુત્ર! જે તારી દુઃખ દિક્ષા લેવાની છે તો દિક્ષા મદણ કર, પણ ચારિત્રમા સમોત્પત્તિ વેળા વૈદક દેણ કરશે? દુઃખનિવૃત્તિ કોણ કરશે? એ વિના બહુ દોહાડું છે." મૃગાપુત્રે કહ્યું, "એ ખરું, પણ તમે વિચારે કે અટીમા મૃગ તેમ જ પખી એકલુ હોય છે; તેને નંગ ઉપજ થાય છે ત્યાં તેનું વૈદુ કાણ કરે છે? જેમ વનમાં મૃગ વિહાર કરે છે તેમ હું ચારિત્રવનમાં વિહાર કરીશ, અને સમસ્ત જોદે મુદ્ધ મંદમનો અનુગ્રામી થઈશ હાલ મૃગનિ તપ આચરીશ; તેમ જ મગ-ચર્ચાથી વિચરીશ. મૃગને વનમાં નંગનો ઉપજ થાય છે, ત્યારે તેનું વૈદુ કાણ કરે છે?" એમ પુનઃ કહી તે બોલ્યા કે 'કેણ તે મૃગને આપધ દે છે? કેણ તે મૃગને આનંદ, શાંતિ અને મુખ પૂછે છે? કેણ તે મૃગને આદાર જળ આપી આપે છે? જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવસુકા થયા પછી મદનવને જ્યાં સરોવર હોય છે ત્યાં જાય છે, તૃણપાણી આદિનું મેવન કરીને પાણુ જેમ તે મૃગ વિચરે છે તેમ હું વિચરીશ. સારાંશ, એરૂપ મૃગચર્યા હું આચરીશ. એમ હું મૃગની પેઠે મંદમનું દોહાડું. અનેક સ્થળે વિચરેના યતિ મૃગની પેઠે અપ્ર-નિપદ રહે. મૃગની પેઠે વિચરીને, મૃગચર્યા સેવાને, ગાદ્ય ટાળીને યતિ-વિચરે. જેમ મૃગ, તૃણ જળ દિક્ષની ગેચરી રહે તેમ યતિ ગેચરી કરીને ગંધમભાર નિર્વાહ કરે. દુરાદાર માટે મૃદુચરે લીને નહીં, નિંત્ર કરે નહીં એવા મેંમ હું આચરીશ." તે એવું પુત્રા જણામુખે "હે પુત્ર! જેમ નને મુખ થાય તેમ કરે!" એમ માતા પુતા અગ્રજા આગી અનુતા મળ્યા પછી

મંમત્વ લાવ છેદીને જેમ મહાનાગ કચુક લાગી ચાલ્યો જઈ છે, તેમ તે મૃગાપુત્ર ગંભાર સાગી સંયમધર્મમાં સાવધાન થયા. કંચન, કામિની, મિત્ર, પુત્ર, તાતિ અને સગાંસંબંધીના પરિલાગી થયા. વસ્ત્રને ધુણીને જેમ રજ ખંખેરી નાખીએ તેમ તે સધળા પ્રપંચ લાગીને દિક્ષા લેવાને માટે નીકળી પડ્યા. પવિત્ર પાંચ મહાવ્રતયુક્ત થયા. પંચ મર્મતિથી સુશોભિત થયા. ત્રિશુભાનુગ્રામ થયા. બાહ્યભંતરે દ્વાદશ તપથી મંયુક્ત થયા. મમત્વરહિત થયા; નિગદકારી થયા; સ્ત્રિયાદિકના સંગરહિત થયા. મર્વાત્મચૂનમાં એનો સમાન લાવ થયો. આહાર જળ પ્રાપ્ત થાઓ કે ન થાઓ, સુખ ઉપજે કે દુઃખ, શુચિનલ હો કે મગજ હો, કોઈ ગુણિત કરો, કે કોઈ નિંદા કરો, કોઈ માન દો કે અપમાન દો, તે સધળાંપર તે સગલાવી થયા; રીદિ, ગમ અને સુખ એ ત્રિગારવના આદ્યપદથી તે વિરક્ત થયા; મનદંડ, વચનદંડ અને નનદંડ નિવર્તાવ્યા. ગાર કષાયથી વિમુક્ત થયા. માયાશય, નિદાનશય તથા મિથ્યાત્વ શય એ ત્રિશયથી તે વિરાગી થયા. સામ મહાભયથી તે અભય થયા. હારય અને ગાદીથી નિવર્ત્યા. નિદાનરહિત થયા. રાગદ્વેષથી બંધનથી છૂટી ગયા. વાંછા-રહિત થયા; મર પ્રકારના વિદ્વાગથી રહિત થયા. કળાવથી કોઈ કાપે અને કોઈ મંદન વિશેષન કરે તેપર મગભારી થયા. પાપ આવવાનાં સધળાં દાર તેણે ગધ્યાં. સુદ્ધ અંતઃકરણસહિત ધર્મધ્યાનાદિક વ્યાપારેતે પ્રચરત થયા. ગિર્નંદ શાસનતત્ત્વ પરચણ થયા. જાને કરી, આત્મચારિત્ર કરી, મહત્ત્વ કરી, તપે કરી, પ્રત્યેક મહાવ્રતની પાંચ લાવના એમ પાંચ મહાવ્રતની પચીસ લાવનાએ કરી અને નિર્મળતાએ કરી તે અનુપમ વિશુદ્ધિ મળ્યા. મમ્મદ પ્રકારથી ધણ વાં સુધી આત્મચારિત્ર પરિગેનીને એક માસનું અનશન કરીને તે મહાજ્ઞાની કુવરાજ મૃગાપુત્ર પ્રધાન મોક્ષમતિએ પરચ્યા.

પ્રમાણશિક્ષા:—તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મપ્રમાણ સિદ્ધ કેન્દ્રી દ્વાદશ લાવનામાંની ગંગાગલાવનાને યદ કરવા મૃગાપુત્રનું અગ્નિ અર્ધ વર્નન્યુ. મંગારાદિમાં પરિબ્રમણ કરતાં અનંત દુઃખ છે એ વિવેકસિદ્ધ છે; અને એમાં પાત્ર મેળાનુમેળ જેમાં સુખ નથી એવી નરકધામતિનાં અનંત દુઃખ સુવચાની માર્ગદિ મૃગાપુત્રે જનકજ્ઞનેતાત્રિતિ વર્ણવ્યા છે, તે કેવળ મંગાર મુક્ત થરાનો વિરાગી ઉપદેશ પ્રદર્શિત કરે છે. આત્મચારિત્ર અવધાનજી કરતાં તપપરિપક્ષાદિકના બદિદું અને દુઃખ માન્યું છે; અને મદાધાનનિનાં પશ્ચિમમણ્ય અનંત દુઃખને બદિદું કે મોદિનીથી દુખ માન્યું છે. એ જો કેવી ભ્રમવિચિત્રતા છે! આત્મચારિત્રનું દુઃખ, તે દુઃખ નહીં. પણ પરમ સુખ છે, અને પ્રતિજ્ઞા

અનંત સુખનરંગ પ્રાપ્તિનું કારણ છે: તેમ જ ભોગવિલાસાદિકનું સુખ તે ક્ષણિક અને બેદિર્ઘ્ય સુખ, તે કેવળ દુઃખ જ છે. પરિણામે અનંત દુઃખનું કારણ છે, એમ સપ્રમાણ સિદ્ધ કરવા મહા જ્ઞાની મૃગાપુત્રનો વૈરાગ્ય અહીં દર્શાવ્યો છે. એ મહાપ્રભાવિક, મહા યશોમાન મૃગાપુત્રની પેઠે ન પાદિક અને આત્મચારિત્રાદિક શુદ્ધાચરણ કહે, ને ઉત્તમ સાધુ ત્રિલોકમાં પ્રસિદ્ધ અને પ્રધાન એવી પરમ સિદ્ધિદાયક સિદ્ધર્ગતને પામે. સંસારમમત્વને દુઃખવૃદ્ધિપ માની તત્ત્વજ્ઞાનીઓ તે મૃગાપુત્રની પેઠે જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ દિવ્ય ચિંતામણિને પરમ સુખ અને પરમાનંદને કારણે આરાધે છે.

મહર્ષિ મૃગાપુત્રનું સર્વોત્તમ ચરિત્ર (મંસારભાવનારૂપે) સંસારપરિભ્રમ-જનિવૃત્તિનો, અને તેની સાથે અનેક પ્રકારની નિવૃત્તિનો ઉપદેશ કરે છે; એ ઉપરથી નિવૃત્તિભોધ અનંદર્શનનું નામ રાખી આત્મચારિત્રની ઉત્તમતા વર્ણવતાં આ મૃગાપુત્ર ચરિત્ર અહીં આગળ પૂર્ણના પામે છે. મંસારપરિભ્રમજનિવૃત્તિ અને સાવચ ઉપકરણ નિવૃત્તિનો પવિત્ર વિચાર તત્ત્વજ્ઞાનીઓ નિર્ગતર કરે છે. ઇતિ અંતર્દર્શને મંદાર-ભાવનારૂપ પદ્યચિત્રે મૃગાપુત્ર ચરિત્ર સમાપ્ત.

સસેમ ચિત્ર.

આત્મવલાવના.

દ્વાદશ અવિરત, પોડશ કથાય, નવ નોકપાય, પચ મિધ્યાત્વ અને પંચ-દશ યોગ એ સધળાં મળી જ્ઞાનાન આશ્રવદ્વાર એટલે પાપને પ્રવેશ કરવાનાં પ્રનાળ છે.

દ્રષ્ટાંત:—મહા જિદ્દમાં વિશાળ પું રિક્કિણી નગરીના રાજ્યસિંહાસનપર પુંડરિક અને દુંડરિક બે ભાઈઓ સ્થિર હતા. એક વેળા મહા તત્ત્વજ્ઞાની મુનિગજ વિહાર કરતાં ત્યાં આવ્યા. મુનિનાં વૈરાગ્ય વચુનામૃતથી દુંડરિક દિક્ષાનુરક્ત થયો; અને ઘેર આવ્યા પછી પુંડરિકને રાજ સોંપી ચારિત્ર અંગીકૃત કર્યું. સરસનિરસ આહાર કરતાં થોડા કાળે તે રોગગ્રસ્ત થયો; તેથી તે ચારિત્રપરિણામે લંગ થયો. પુંડરિકિણી મહા નગરીની અશોકવૃંદીમાં આવીને એણે ઉઘો મુખપટ્ટી વહે વળગાડી મૂક્યાં. નિરંતર તે પરિચિતવન કરવા મંડ્યો કે પુંડરિક મને રાજ આપશે કે નહીં આપે? વનરક્ષકે દુંડરિકને ઓળખ્યો. તેણે જાહેર પુંડરિકને વિદિત કર્યું કે, આકુલ વ્યાકુલ સ્થો તમારો બાઈ અશોક ખાગમાં રહ્યો છે. પુંડરિકે આવી દુંડરિકના મનોભાવ જોયા; અને તેને ચારિત્રથી હામતો જોઈ કેટલોક ઉપદેશ આપી પછી રાજ સોંપી દઈ ઘેર આવ્યો.

કુન્દરિકની આગળે સામેત કે, મંત્રિ કોઈ અવગંધન ન કરનાં, તેણે સહસ્ર વર્ષે પ્રવૃત્તિ પાળી ખલિત થયો તે તેને માટે વિષ્ણુવ્રતા હતા. કુન્દરિકે શેઠમાં આવ્યા પછી અતિ આહાર કર્યો. ગરિએ એથી કરીને તે બહુ પીડાયો અને વમન થયું; અભાવથી પાસે કોઈ આન્ધું નહી, એથી તેના મનમાં પ્રયત્નભાવ આવ્યો તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, આ દુઃસ્થિતિ મો જો શાંતિ થાય તો પછી પ્રભાને એ મંત્રણાને હું જોઈ લઈશ. એવાં મહા દુઃસ્થિતિથી મરીને સાતમી 'નર્ક' તે અપયડંબુ પાથડં તેત્રિશ સાગરોપમને આધુએ અનંત દુઃખમાં જઈને ઉપાત્ત્યો. કેવાં વિપરીત આશ્રવદાર !!

હતિ મમમ ચિત્તે આશ્રવભાવના મગામ.

અપ્રમ ચિત્ત.

સવભાવના.

સમ્યકે ભાવના.—ઉપર દર્શાવે તે આશ્રવદાર; અને પાપપ્રનાસને રાત્રે પ્રકારે ચક્રમાં તે મગ્ગર ભાવ—(આવનાં કર્મ સમજીને અટકાવવાં.)

દ્રષ્ટાંત:—(૧) (કુન્દરિકા અનુસર્ણવ) કુન્દરિકનાં મુખપટ્ટિ દંડાદિક સાગળે મહાજી કરીને પુન્દરિક નિશ્ચય કર્યો કે, મારે મહાપિ મુન્દરને જીવું; અને ત્યાર પછી જ અનન્ય મહાજી કરવાં. અણુવાણે ચણે પગવરતાં પગમાં કંકર, કંટક મુચવાથી લોહીની ધાગુઆ ચાલી તોપણ તે ઉત્તમ ધ્યાને મમતા ભાવે રેતો. એથી એ મહાનુભાવ પુન્દરિક અર્ચિને સમર્થ મવાંચરિશિદ્ધિ વિમાને તેની મંત્રણાને મના આ મુન્દરઆધુએ દેવ પે ઉપાત્ત્યો આશ્રવથી શી કુન્દરિકની દુઃખદશા ? અને અન્યથો શી પુન્દરિકની મુખદશા !!

દ્રષ્ટાંત: (૨)—શી વજ્રવામી કેવળ કંચનકામિનીના દ્રવ્યભાવથી પરિ-
ત્યાગી હતા એક શ્રીમતની ચક્રિમણી નામની મનોદારિણી પુત્રી વજ્રવામીના ઉત્તમ ઉપદેશને શ્રવણ કરીને મોહાદન થઈ. ઘેર આવી માત્ર પિતાને કહ્યું કે, જો હું આ કેટ પાનિ કંઈ તો માત્ર વજ્રવામીને જ કરે, અન્યની માથે સંદેશ મનાવી મારે પ્રતિજ્ઞા કરે. રક્ષિત્ત્વથી તેનાં મહાપિત્તએ જાણ્યો હતું; ઘેલી ! વિચાર તો ખરી કે, મુનિરત્ન તે વળી પગે ? એણે તો આશ્રવદારની મત્ય પ્રતિજ્ઞા મહાજી કરી છે. 'તો પણ રક્ષિત્ત્વથી એ કંઈ ન માન્યુ. નિરપારે ધનાચ મોઝે કંટક દ્રવ્ય અને સુદૃષ્ટ રક્ષિત્ત્વથી માથે લીસી; અને જ્યાં વજ્રવામી વિગ્રહતા હતા ત્યાં આવીને કંઈ કે. આ વજ્રમી છે તેનો તમે

પથાન્નિ ઉપગોન યગે, અને પૈભવ રિનામયા વાપરે. અને આ ગાગી મુકામવા રૂકિમગી નામની પુત્રીથી પાણી અદણ કયે, એમ કહીને તે પોતાને રેગ આપ્યો.

પૈરનમાગરમા તરતી અને પના અંગા-ગપ મિમિ એ વજ્રામીને અનેક પ્રકારે ભોગ મર્મરી ઉપદેશ કર્યો, ભોગના મુખ અનેક પ્રકારે વર્ણવી દેખાયા, મનમોદકે હાવભાવ તથા અનેક પ્રકારના અન્ય ગળાવવાના ઉપાય કહ્યો, પરંતુ તે ન્વય વૃથા ગયા, મહા સુન્દરી રૂકિમણી પોતાના મોદદ્યાક્ષમા નિર્દુશ થઈ ઉપરચિત્ત વિનયમાન વજ્રામી મેકની પેડે અચળ અને અરોધ ગયા રૂકિમણીના મન, વચન અને તનના સર્વ ઉપદેશ અને હાવ-ભાવથી તે લેશમાત્ર પીગળ્યા નહીં આની મહાવિશાળ દ્રવ્યથી રૂકિમણીએ ઘોર પામી નિશ્ચય કયો કે, આ અમર્ય જિતેન્દ્રિય મહાત્મા ટાઇકાગે અચિત થનાર નથી ભોલ પત્ય પીગળાવના સુનમ છે પણ આ મહાપવિત્ર માધુ વજ્રામીને પીગળાવના મર્મરીની આના નિર્ગર્ભ છતાં અરોમનિના નગ ગુપ્ત છે. એમ મનિચારી ને રૂકિમણીએ રિનાએ આપેલી વદમીને તાલ ક્ષેત્રે વાપરીને આગ્નિને અદણ કર્યું મન, વચન અને કાયાને અનેક પ્રકારે સ્મન કરી અત્યારે આપ્યો એને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ મહત્તર ભાવના કહે છે

દત્તિ અદ્વિત્યન મંત્રગભાવના મમાત

નવમચિત્ર.

નિર્જંગભાવના

૧ હાસ્ય પ્રકારના તપવટે ની કર્મઓધને આગીને ભગ્મીભૂત કરી નાંખીએ, તેનું નામ નિર્જંગભાવના કહેવાય. તે તપના આર પ્રકારમા છ આલ્ય અને ૧૭ આલ્યનર પ્રકાર જે અનશન ઉજોડગી, નનમક્ષેષ, ગમપગિ યાગ, કાય કેનેશ અને પ્રતિર્મયીનતા એ છ આલ્ય તપ છે. પ્રાયશ્ચિત્ત, રિનય, પૈયાવચ્ચ નાચાન, પ્યાન અને મહાઅર્ચ એ ૭ આલ્યનર તપ છે નિર્જંગએ પ્રકાર છે એમ અદ્વિત્ય નિર્જંગ અને દ્વિતીય મદમ નિર્જંગ ભાવનાપર એક રિત્ર પુનઃ પ્રજ્ઞાન પ્રીતિ

દ્રષ્ટાન્ત : — દ્રા. જ મગે પેતાના પુત્રને મપ્ત-પમનમકત જાણીને પોત ને ધેરથી કાઢી મૂક્યો તે લાથી નીચળી પડ્યો અને જઈને તેણે તરકરમણીથી

રોહમંથર જોડ્યો. તે મંડળીના અંગેમરો તેને સ્વકામનો પરાક્રમી જાણીને પુત્ર કરીને સ્થાપ્યો. એ વિપ્રપુત્ર દુષ્ટમન કરવામાં દંડપ્રદારી જાણ્યો. એ ઉપાસથી એનું ઉપનામ દંડપ્રદારી કરીને સ્થાપ્યું. તે દંડપ્રદારી તત્કાલમાં અમિતર થયો નગર ગામ લાંચવામાં લયવત્તર જાતીવાળો કર્યો તેણે ઘણા પ્રાણીઓના પ્રાણ લીધા. એક વેળા પોતાના મંગતિમુદ્રાવને લઈને તેણે એક મહા નગર વૃંદાવન દંડપ્રદારી એક વિપ્રને ચેર બેઠો હતો. તે વિપ્રને ત્યાં ઘણા પ્રેમભાવથી ક્ષીર-મૌજન કરું હતું તે ક્ષીર ભોજનના ભોજનને તે વિપ્રના મનોર્થિ આગકર્ણ વિટાઈ વળ્યાં હતાં. દંડપ્રદારી તે ભોજનને અડક્યા મંડ્યો, એટલે પ્રાણીઓએ કહ્યું, 'એ મૂર્ખના મહાગમ! અમકાવ કાં? અમારે પછી કામ નર્દાં આવે, એટલું પણ તું અમકાવો નથી?' દંડપ્રદારીને આ વચનથી પ્રવંડ ક્રોધ વ્યાપ્યો અને તેણે તે દીન સ્ત્રીને કાળધર્મ પમાડી નવાતો નવાતો જ્વાલન સોદાય તાણે ધાયો, તેને પણ તેણે પગબવ પ્રાપ્ત કર્યો એટલામાં ધગમાધી ગાય દોડતી આવી, અને તેને મીંગડે ઢગી દંડપ્રદારીને માગ્યા માંડ્યો તે મહા દુષ્ટે તેને પેણ કાળને આધીન કરી. એ ગાયના પેદમાંથી એક વાગરુ નીકળી પડ્યું તેને તરફડતું દેખી દંડપ્રદારીના મનમાં બહુ જલુ પડ્યાતાપ થયો. મને શિકર છે કે મેં મહાઅપાર દિમાઓ કરી! મારો એ મહાપાપથી ક્યાં છુટા થયો! ખરે! આત્મમાર્થક ગારવામાં જ એવું છે!

એવી ઉત્તમ ભાવનાએ તેણે 'અમૃતિ કેશલોચન ક્યું. નગરની ભાગ્યેજ આવી ઉત્તમ કાયોત્સર્ગ ગયા. આપ્યા નગરને પૂર્વ મંત્રાપાત્ર થયા હતા; એથી લેકિએ એને બહુ નિવે મંત્રાપવા, માંડ મંત્રાપનાં આવનાના પૂજાર્થે આને પચ્ચર, ઇન્દ્રાણા અને તરવાગની સુદિશ્વરે તે અનિ મંત્રાપ પ્રાપ્ત થયા. ત્યાં આગળ લેકિમમુદ્રાને દેદ મલિના કુંડી નેને પગલગ્યા; પછી ચાક્યા, અને મૂકી દીધા. દંડપ્રદારી ત્યાંથી કાયોત્સર્ગ પાળી બીજી ભાગ્યેજ એવા જ ઉત્તમ કાયોત્સર્ગથી ગયા. તે દિશાના લેકિએ પણ એમ જ પગલગ્યા; દોદ મલિને જંઢેદી મૂકી દીધા. ત્યાંથી કાયોત્સર્ગ પાળી દંડપ્રદારી ત્રીજી પોળે રહ્યા. તેઓએ પણ મહા પગબવ આપ્યો ત્યાંથી દોદ મલિને મૂકી દીધાથી એથી પોળે દેદ મામ મૂકી ગયા. ત્યાં અનેક પ્રકારના પરિપલને સડન કરીને ને ક્ષમ ધાર ગયા. જડે માસે અનન દર્શનમુદ્રાવને બાળી વિગાધી વિગાધીને તે કર્મગદિત થયા. મન પ્રકારના મમલનો તેણે ત્યાં કર્યો. અનુપમ દેવપત્તાન પાળીને તે મલિનાં અનંત સુખાનંદ મુકવ થયા એ નિર્જરાભાવના દંડ મધ. હવે—

દશમચિત્ર.

લોકસ્વરૂપભાવના.

એ ભાવનાનું સ્વરૂપ અહીં આગળ મંત્રેષમાં કહેવાનું છે. જેમ પુરુષ
જે દામ ૧૦૦ પા પડેલા કરી જિભો રહે તેમ લોકનાસ દિવા લોક-સ્વરૂપ
જાણુ. નિગ્ધ થાળને આકારે તે લોકસ્વરૂપ છે કિંવા માફવને જિભા મુક્યા
મમાન છે તીએ બુદ્ધનપતિ, વ્યંતર અને માત નગક છે, નિચ્છે અદી દ્વીપ
આદી ગદ્યા છે. હવે જાગ દેવલોક, નર મંત્રેષક, પાંચ અનુતર વિમાન અને
તે પર અનંત સુખમય પવિત્ર સિદ્ધગતિની પડેલી મિદ્ધસિયા છે તે લોકલોક
પ્રમદક મર્વત, મર્વર્શી અને નિરૂપમ દૈવત્વગાનીએએ ભાખ્યુ છે. મંત્રેષે
લોકસ્વરૂપ ભાવના કહેવાઈ.

પાપ પ્રનાયને ગેમ્યા માટે આશ્રવભાવના અને મન્વરભાવના, તપ
મહાકૃતી માટે નિર્મલભાવના અને લોકસ્વરૂપનું કિચિત્ તત્ત્વ જાણુવા માટે
લોકસ્વરૂપ ભાવના આ દર્શને આ ચારે ચિત્રે પૂર્ણતા પામી.

દશમચિત્ર મમાત.

જ્ઞાન, ધ્ય ન, વૈશમ્યમય
ઉત્તમ જહાં વિચાર;
એ ભાવે શુભ ભાવના,
તે ઉતરે ભવપાર.

વર્ષ ૧૭ મું.

૧૭

અવધાનમાં^૧ માગણીથી રચેલાં શીઘ્ર કાવ્યો.^૨

ધર્મ.—

કવિત.

ધર્મ વિના ધન ધામ, ધાન્ય ધુળધાણી ધારે,
ધર્મ વિના ધરણીમાં, ધિક્કતા ધરાય છે;
ધર્મ વિના ધીમંતની, ધારણાઓ ધોખો ધરે,
ધર્મ વિના ધર્મ, ધર્મ, ધ્રુમ થી ધમાય છે;
ધર્મ વિના ધરાધર, ધુતારો, ન ધામધુમે,
ધર્મ વિના ધ્યાની ધ્યાન, ઢોંગ ઢંગે ધાય છે;
ધારો ધારો ધવળ મુધર્મની ધુરંધરતા,
ધન્ય ધન્ય ધામે ધામે, ધર્મથી ધરાય છે.

૧. રોજ અને સત્તર વર્ષની મધ્યમાં અવધાન-અવસ્થાનો આરંભ થાય છે. પ્રથમ 'અષાઘધાન' પછી અનુક્રમે 'બાર,' 'સોળ,' 'બાવન' અને છેવટે 'સતાવધાન' પર્યંત સ્થિતિકરી, ઓગણીસમા વર્ષે એ નિમિત્ત-સોપ્રસંગ કેવળ નિવૃત્ત કર્યો. સંગોપક.

૨. 'ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમાં પ્રવેશ છતાં હજારો આત્માઓનો સ્વતઃવેગ વેરાન્યમાં ઝંપલાવે એ છે' એ કથનની સિદ્ધિ આ કાવ્યોના પ્રસંગથી બાણાય છે. અવધાનની અન્ય ક્રિયાઓ પ્રત્યે દ્રષ્ટિ રાખી, પરસ્પર રિક્ત પ્રસંગોની અતિક્રમ સંબંધદર્શક પાદપૂર્તિ કરતાં 'માંકરો,' 'ખિન્નારી' તેવા નિર્દોષ વિષયો પર શીઘ્રકાવ્યરચના કરતાં પણ વૃત્તિદર્શ, 'ધર્મ' અને 'વેરાં-ય' પ્રતિ રિગદ યંગદ ગ્રામ યોગના દર્શાવે છે.—સંગોપક.

“ આકાશ-પુષ્પ થકી વંધ્યસુતા વધાવી ” એની પાઠપૂર્તિ.

વસંતનિલકા જત.

મંદારમા મન અરે કમમ મોહ પામે ?
વૈગમ્યમાં જટ પડ્યે ગતિ એ જ જામે.
માયા અટો ગણી લહે દિસ આપ આવી,
“ આકાશ-પુષ્પ થકી વંધ્યસુતા વધાવી.

કાંકરો.—

કોહતા.

એમ સુચવે કાંકરો, દિવ ખોલીને દેખ,
મનખા કેરા મુજસમા, વિના ધમધી લેખ.

રંગની પિથકારી.—

સિખરીલી

બનાધી છે ખી, સુષુપ્ત પિથકારી સુચરતી.
બધી જૂઠી માયા, મનન કર એવું મનરતી;
નેથી સાચી મારી, ચટકે સદુ સિદ્ધા કથનમાં,
હરે ધારી જોઈએ, વિનયગરજ આ મથનમાં.

ગુરુદો.—

શાફલચિકીટિ જત

ગુરુજના ગુણ આ તમામ વદના, રક્ષા કરે જંતુની,
રાખે જનવલ્લી કરી સારીગની, આજ્ઞા કને આંતુની;
રે રક્ષા કરી ઘટે શરણુની, એવું મદા સુચવે,
જો છુટો તગવા ભરીજન ધને, તો તો ગુરુદો જો કવે.

કર્મનોગિતિ.—

નારાય

વંકેદર વમેલ આ, સયાણગર નાભરે,
અધિપતિ નસીમની, ગતિ નથી ચંપા ખરે.
ધણી છતા મુદ્ગગરવ, કેન્દ્રમા ગયા અંગે.
ગતિ નિચિત કર્મની, તું હૈં શોક શુ ધરે ?

મુનિને પ્રણામ.—

મનહર

સાતિ કે સાગર અર, નીતિકે નાગર નેક,
હ્યા કે આગર આન, આન કે નિધાન હેક;

શુદ્ધ બુદ્ધિ પ્રજ્ઞાચારી, મુખ્યમાની પૂર્ણ પ્યારી,
અમનકે હિતકારી, ધર્મકે ઉદ્ધાન હો;
રાગ દ્વેષસે રહિત, પરમ પુનીત નિલ,
ગુણસે ખચિત ચિત્ત, સન્નિવન સમાન હો;
રાયચંદ્ર ધર્મ પાળ, ધર્મ દાણ ક્રોધકાલ,
મુનિ તુમ આજે મેરે, પ્રનામ અમાન હો.—

શાસ્ત્રવિહીન.

માયા માન મનોજ મોહ મમતા મિથ્યાત મોટી મુનિ,
ધોરી ધર્મ ધરેલ ધ્યાન ધરથી ધારેલ ધર્મે ધુની;
છે મંત્રોપ મુશીલ સૌમ્ય સમતા ને શીયળે ચંડના,
નીતિ રાય દયા, ક્રમા, ધર મુનિ, કોટી કર્મ વંદના.

સંવત ૧૯૪૧ મોરબી.

૧૮

જેણે આત્માને જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું.

બાલાવબોધ—મોક્ષમાળા.

શિક્ષણપદ્ધતિ અને મુખ્યમુદ્રા.—

આ એક સ્વાધ્યાસતત્વાવબોધ પદ્યનું બીજ છે. આ ગ્રંથ તત્ત્વ પામવાની નિરાસા ઉત્પન્ન કરી શકે એવું એમાં કંઈ અંશ પણ દેવત રહ્યું છે. એ સમલાવથી કંટું છઉં. પાકક અને વાંચક વર્ગને મુખ્ય ભક્ષામણુ એ છે કે.

૧. મોક્ષમાળાચોજના—આ બાલાવબોધ—મોક્ષમાળા ગ્રંથ લખાતા પછી બે વર્ષે એટલે સંવત ૧૯૪૩ ના અશાઠ શુદ્ધ ૨ (હાલારી નવી સાલ બેસતાં) ને દોઝ છપાઈ બહાર પડ્યો હતો. તે ત્રણ દહાડામાં શ્રી વવાળોઆ ત્રિપે લખાયો હતો. ‘મોક્ષમાળા’ ની એણી ત્રણ ભાગરૂપે કરવાને વિચાર આ સમયે હતો એમ આ ‘બાલાવબોધ’ લાગની મુખ્યમુદ્રાના આ સબ્દો “ચોજના બાલાવબોધરૂપ છે; વિવેચન અને પ્રજ્ઞાવબોધ ભાગ સિત્ત છે. આ એમનો એક કડો છે; છતાં સામાન્ય તત્ત્વરૂપ છે.” ઉપરથી જણાય છે.

આ ધર્મ વિષદના પ્રવેશકોને મોક્ષે ચોજાએલ ‘બાલાવબોધ’ અને ‘વિવેચન’ તથા પ્રજ્ઞાવબોધ’ લાગની ચોજનાનું મનન આ વચનું શુદ્ધજ્ઞાનપ્રમાણ અનુમાનવાનું એક સાધન મળી રહ્યું.—શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા

શિક્ષાપાઠ પાઠે કરવા કરતાં જેમ બને તેમ મનન કરવા; તેનાં તાત્પર્ય અતુલવવાં. જેમની સમજણમાં ન આવતાં હોય તેમણે છાતા શિક્ષક કે મુનિયોર્થી સમજાવવા, અને એ યોગવાદ ન હોય તો પાંચ સાત વખત તે પાઠે વાંચી જવા. એક પાઠ વાંચી ગયા પછી અર્થ ઘટી તે પર વિચાર કરી અંતઃકરણને પૂછવું કે શું તાત્પર્ય મળ્યું? તે તાત્પર્યમાંથી હું, જે, અને ઉપદેશ શું છે? એમ કરવાથી આખો ગ્રંથ સમજી શકાશે. હૃદય ક્રામજ થશે; વિચારશક્તિ ખીસશે; અને જૈન તત્ત્વપર રૂઝી ગદ્દા થશે. આ ગ્રંથ કંઈ પડન કરવારૂપ નથી; પણ મનન કરવારૂપ છે. અર્થરૂપે કળાવણી એમાં યોગ્ય છે. “તે યોગ્યતા ‘બાલાવબોધ’ રૂપ છે. ‘વિવેચન’ અને ‘પ્રજ્ઞાવબોધ’ ભાગ, ભિન્ન છે; આ એમાંનો એક કક્કો છે; છતાં સામાન્ય તત્ત્વરૂપ છે. સ્વભાષા સંબંધી જેને સારૂ જ્ઞાન છે; અને નવતત્ત્વ તેમ જ સામાન્ય પ્રકરણ ગ્રંથો જે સમજી શકે છે; તેવાઓને આ ગ્રંથ ત્રિરોધ બોધદાયક થશે. આટલી તો અવસ્ય ભક્ષા-મણુ છે કે નાના બાળકને આ શિક્ષાપાઠોનું તાત્પર્ય સમજાવુંરૂપે સંવિધિ આપવું. જ્ઞાનશાળાના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષાપાઠ મુખપાઠે કરાવવા. ને વારંવાર સમજાવવા, જે જે ગ્રંથોની એ માટે સહાય લેવી ઘટે તે લેવી, એક બે વાર પુસ્તક પૂર્ણ રીખી રહ્યા પછી અવગેયી ગણાવવું. આ પુસ્તક બણી હું ધારૂ છઉં કે, સુરવર્ગે કટાક્ષ દ્રષ્ટિથી નહીં જોશે. બહુ ઉંડાં ઉતરતાં આ મોક્ષમાળા મોક્ષનાં કારણરૂપ થઇ પડશે! મધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને શીલ બોધવાનો ઉદ્દેશ છે. આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય હેતુ ઉછરતા બાળ-યુવાનો અવિચ્છેદી વિદ્યા ધર્મી આત્મસ્ફિક્ષી બદ થાય છે તે પ્રકૃતિ અટકાવવાનો પણ છે.

[શિક્ષણપાઠ ૧. વાંચનારને ભલામણ--

વાંચનાર! હું આજે તમોરા હસ્તકમળમાં આવું છઉં. મને યત્નાપૂર્વક વાંચજો. મારાં કહેલાં તુજને હૃદયમાં ધારણ કરજો. હું જે જે વાત કહું તે તે વિવેકથી વિચારજો; એમ કરજો તો તમે જ્ઞાન, ધ્યાન, નીતિ, વિવેક, સદ્-ગુણ અને આત્મચરિત્ર પામી શકશો. તમે ગણતી હશે કે, ‘કેટલાંક’ અજ્ઞાન મનુષ્યો નહીં વાંચવા માત્ર પુસ્તકો વાંચ્યાને પોતાનો વખત ખોઈ દે છે અને અવગે રહેતે ચડી જાય છે. આ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે, તેમ જ પર-લોકમાં નીચ ગતિએ જાય છે, તમે જે પુસ્તકો બોળ્યા છો, અને હજી બોળ્યા છો તે પુસ્તકો માંત્રે મંસારમાં છે; પરંતુ આ પુસ્તક તો જાવ પડેલ પાનોમાં

તમારે હિત કરશે. ભંગવોનતાં કહેલાં વ્યવહારો એમાં થાય ઉપદેશ કર્યો છે. તમે કાંઈ પ્રકારે આ પુસ્તકની આશાતના કરશો નહીં, કાંઈ પાડશો નહીં કે બીજી કાંઈ પણ રીતે ગિગાડશો નહીં. વિવેકથી સઘળું કામ લેજો. વિચારણુ પુરુષોએ કહ્યું છે કે વિવેકે ત્યાં જ ધર્મ છે. તમને એક એ પણ ભલામણ કે કે, જેઓને વાંચનાં નહીં આવડતું હોય અને નેની દષ્ટિ હોય તો આ પુસ્તક અનુક્રમે તેને વાંચી સંભળાવવું. તમે જે વાતની ગમ પામે નહીં તે કાલ્યા પુરુષ પાસેથી સમજી લેજો. સમજવામાં આગમ કે મનમાં શંકા કરશો નહીં. તમારા આત્માનું આથી હિત થાય. તમને જ્ઞાન, શાંતિ અને આનંદ મળે; તમે પરે-પકારી, દયાળુ ક્ષમાવાન, વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી થાઓ એવી શુભ વાચના અર્પિત ભગવાન કરો કરી આ પાઠ પૂર્ણ કરો છડે.

શિક્ષાપાઠ ૨. સર્વમાન્યધર્મ.—

ધર્મતત્ત્વ જો પૂછ્યું મને, તો મંભળાવું એહે તને;
જે સિદ્ધાંત સકળનો સાર, મર્વમાન્ય મહુને હિતકાર.
ભાખ્યું ભાષણુમા ભગવાન, ધર્મ ન બીજો દયા સમાન,
અભયદાન સાથે મંત્રાય, હો ગ્રાણીને, દળતા દોષ.
સત્ય શીળ ને સઘળાં દાન. દયા દોષને રહ્યાં પ્રમાણુ;
દયા નહીં તો એ નહીં એક. વિના સૂર્ય કીરણુ નહીં દેખ.
પુષ્પપાંખડી જ્યાં દૂભાય, જિનવરની ત્યાં નહીં-આચાય;
સર્વ જીવનું છપ્પે સૂખ, મહાવીરની શિક્ષા મૂખ્ય.
મર્વ દર્શને એ ઉપદેશ, એ એકને નદી વિશેષ;
મર્વ પ્રકારે જિનનો બોધ, દયા દયા નિર્ભળ અવિશેષ.
એ ભવનારક મુંદર ગહ, ધરિયે તરિયે કરિ ઉત્સાહ;
ધર્મ સકળનું એ શુભ મૂળ. એ વણુ ધર્મ મહા પ્રતિકૂળ,
તત્ત્વરૂપથી એ ઝોળખે; તે જન પેહોયે શાશ્વત સુખે;
શાંતિનાથ ભગવાન પ્રસિદ્ધ, રાજવંદ કરેણુએ મિદ્ધ.

શિક્ષાપાઠ ૩. કર્મના અમલકાર.—

હું તમને કેટલીક સામાન્ય વિચિત્રતાઓ કહી ગઈ છડે; એ ઉપર વિચાર કરશો તો તમને પરભવની શ્રદ્ધા દ્રઢ થશે.

એક જીવ મુંદર પસંબે પુષ્પશય્યામાં શયન કરે છે, એકને ફાટક ગોદરી પણ મળતી નથી. એક ભાત ભાતનાં ભોજનોથી તૃપ્ત રહે છે, એકને કાળી

જાનનાં મુખ્ય ભાગો પડે છે એક અગ્નિના લક્ષ્મીના ઉપભોગ લે છે, એક પૃથ્વી પદ્મના આગળે યજ્ઞને ગેર ઘેર બાંધે છે, એક મધુગ વ્યવસ્થા સમુચ્ચના મન દેવે છે, એક અવાચકા જેવો યજ્ઞને રહે છે એક સુદા વચ્ચાસંક્રાંતી પ્રિયુષિન ચંદ્ર કરે છે, એકને અગ્નિ સિંધાનામા કાષ્ઠ કપડ, પગ જોડવાને મળતું નથી, એક નાભી, એક પ્રગળ છે એક ભૂદેસાગી છે, એક જગદ્ગત છે એક મનોહર નયનવાળો છે, એક આત્મા છે એક લેખ છે, એક પ્રાગે છે એક કાર્તિકીમાન છે, એક અપયગ જોગવે છે એક વાણે અનુચરે પર હૃદય ચનાવે છે, એક તેજનાના જાદુમા સુદન કરે છે, એકને કોઈને આત્મ ઉપજે છે, એકને જોના વચન થાય છે, એક અપૂર્ણ, પ્રિયેવાળો છે, એક અપૂર્ણ છે એકને દિન દુનિયાનું લેશ જ્ઞાન નથી, ને એકના કુ ખતો કિંગારો પામી નથી

એક અર્ધાધાનથી દરાણો, એક જગતો કે મુખો, એક મુખોના અવસ્થાઓ એક મો વર્ષનો વૃદ્ધ થઈને મરે છે કાદના મૃગ, ભાષા અને વિચિત્ર મરખા નથી અર્ધ ગગગાદી પર અમા અમાથી વધાવાય છે, મમર્થ વિદ્વાનો ધક્કા ખાય છે !

આમ આખા જગતની વિચિત્રતા લિજ લિજ પ્રકારે તમે જુઓ છો, એ ઉપરથી તમને કંઈ વિચાર આવે છે ? મેં કહ્યું છે જતા વિચાર આવેના ગેય તો કોને તે શા વડે થાય છે ? યોનાના બાંહેડા શુભાશુભ કર્મવડે કર્મવડે આખો મંમાર ભમવો પડે છે પરભવ નદી માનનાર પોતે એ વિચાર શા વડે કરે છે ? એ વિચારે તો આપણી આ વાત એ પણ માન્ય થાય

શિક્ષાપાઠ ૪. માનવદેવ.—

તમે માનવ્ય તો દરો કે વિદ્વાનો માનવદેવને બીજા સધળા દેહ કરતા ઉત્તમ કહે છે, મધ્ય ઉત્તમ મેવાનું કારણ તમારા જાણવામા નદી હોય માટે જો કું કું

આ મંમાર જાદુ દુ ખથી ભરેલો છે એમાથી જાનીઓ તરીને પાર પામવા પ્રયોજન મરે છે મોક્ષને માધી તેઓ અનન સુખમા વિગજમાન થાય છે એ મોક્ષ બીજા કોઈ દેહથી મળનાર નથી એ નિર્વચ કે નરમ એ એકે અતિથી મોક્ષ નથી, માત્ર માનવદેહથી મોક્ષ છે

ત્યારે તમે પૂછો કે મધ્યમા માનવિનો મોક્ષ કેમ થતો નથી ? એનો ઉત્તર પણ કું કું કું જેઓ માનવપણું અમળે છે, તેઓ મંમારશોધને તરી

જાન્ય છે. માનવપણું વિદ્વાનો એને કહે છે કે; જેનામાં વિવેકશ્રુદ્ધિ ઉદય પામી હોય. તે વડે સલાસલતો નિર્ણય સમજીને પરમ તત્ત્વ, ઉત્તમ આચાર અને સત્ત્વમનું સેવન કરીને તેઓ અનુપમ મોક્ષને પામે છે. મનુષ્યના શરીરના દેખાવ ઉપરથી વિદ્વાનો તેને મનુષ્ય કહેતા નથી; પરંતુ તેના વિવેકને સંધને કહે છે. જે હાથ, જે પગ, જે આંખ, જે કાન, એક ગુપ્ત, જે હોડ અને નાક એ જેને હોય તેને મનુષ્ય કહેવું એમ આપણે સમજીતું નહીં. જો એમ મમજીએ તો પછી વાંદરાને પણ મનુષ્ય ગણવો જોઈએ, એણે પણ એ પ્રમાણે સંપૂર્ણ આત્મ ક્યું છે. વિશેષમાં એક પૂંછડું પણ છે; ત્યારે શું એને મહા મનુષ્ય કહેવો ? નહીં. માનવપણું અર્થજે તેજ માનવ કહેવાય.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે એ લવ દુર્લભ છે; અતિ પુણ્યના પ્રભાવથી એ દેહ સાંપડે છે; માટે એથી ઉતાવળે આત્મસાધક કરી લેવું. અહીં અવમંત્રકુમાર, ગજસુ-કુમાર જેવા નાનાં બાળકો પણ માનવપણાને મમજવાથી મોક્ષને પામ્યા. મનુષ્યમાં જે શક્તિ વધારે છે તે શક્તિવડે કરીને મનેન્મત્ત હાથી જેવાં પ્રાણીને પણ વશ કરી લેછે; એ જ શક્તિવડે જો તેઓ ગોતાનાં મનરૂપી હાથીને વશ કરી લે તો કેટલું કદ્યાણ થાય !

કોઈ પણ અન્ય દેહમાં મદ્વિવેકનો ઉદય થતો નથી અને મોક્ષના મૂળ-મર્મમાં પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. એથી આપણને મળેલો એ બહુ દુર્લભ માનવદેહ સફળ કરી લેવો અવશ્યનો છે. કેટલાક મૂર્ખો દુરાચારમાં, અજ્ઞાનમાં, વિષયમાં અને અનેક પ્રકારના મદમાં મળેલો માનવદેહ વૃથા ગુમાવે છે. અમૂલ્ય કૌસ્તુભ હારી બેને છે. એ નામના માનવ ગણાય, બાકી તો વાનરરૂપ જે છે.

મોતની પણ નિશ્ચય આપણે જાણી શકતા નથી, માટે જેમ જાને તેમ ધર્મમાં ત્વરાથી સાવધાન થવું.

શિક્ષાપાઠ ૫. ૬. ૭.

શિક્ષાપાઠ ૮. સત્ત્વેવતત્ત્વ.—

ત્રણ તત્ત્વ આપણે અવશ્ય જાણવાં જોઈએ. જ્યાં સુધી તે તત્ત્વ મનુષ્યી

નોટ :—આ શિક્ષાપાઠની વિષય ભાવનાભાષમાં આવી ગયા હોવાથી અને આથી નથી. સંરોધક.

અત્યંતતા હોય છે ત્યાંથી અપ્રમાદિ નથી. એ વસ્તુ તરફ તે સત્તેજ મનથી સતત રહે છે. આ પ્રાકૃત સત્તેજસરૂપ વિષે કહે છે કે—

જેઓને કેવલજ્ઞાન અને કેવલચર્ચાન પ્રાપ્ત થાય છે; ફક્ત સમુદાય મહાવ્રતપોષધ્યાનવડે વિશોધન કરીને જેઓ યાગી નાંખે છે. જેઓએ એ અને શંખથી ઉદ્ભવે એનું શુદ્ધજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. અર્થવર્તિ—ગુણધર્મને રાગપુત્ર છતાં જેઓ સંસારને એકાંત અનન શોકનું કાગળ માનીને નેત્રો લાગ કરે છે; દેવગ દયા, શાંતિ, ક્ષમા; નિરાશીવ અને આત્મપ્રમદિથી ત્રિવિધ વાપતો ક્ષય કરે છે; સંસારમાં મુખ્યતા ભોગવનાં જ્ઞાનાવરણીય; દર્શનાવરણીય; મોહિનીય અને અંતરાય એ ચાર કર્મ હરિમજૂત કરી જેઓ સ્વરૂપથી વિચાર કરે છે; સર્વ કર્મનાં મૂળને જેઓ યાગી નાંખે છે, દેવગ મોહિનીગનિત કર્મને લાગ કરી નિદ્રા જેવી તીવ્ર વસ્તુ એકાંત ટાળી જેઓ પાનમાં પડેલાં કર્મ રક્ષા સુધી ઉત્તમ-શીલનું સેવન કરે છે; વિરાગતાથી કર્મપ્રોક્ષથી અજ્ઞાતા પામર પ્રાણીઓને પરંપ શાંતિ મળવા જેઓ શુદ્ધ જ્ઞાનમીઠાને મેઘપારાવણીથી ઉપદેશ કરે છે; કાષ્ટ પશુ સમયે ક્ષિયત માત્ર પળ સંસારી વૈભવવિભાસનો સ્વમાંથ પશુ જેને રક્ષા નથી; કર્મદળ ક્ષય કર્યા પ્રથમ શીશુપુત્રાણીથી જેઓ હઠસ્થતા ગણી ઉપદેશ કરતાં નથી પાંચ પ્રકારના અંતરાય, તાંત્ર્ય, રતિ, અરતિ, ભય, બુદ્ધિહીન, શોક, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અપ્રસાધ્યતા, રાગ, દેવ, નિદ્રા અને કામ એ અઘાર દુષણથી રહિત, સમિચ્છાનંદ અવસ્થાથી વિરાગમાન અને મહા ઉદ્ધાતકર પ્યાર શુદ્ધ જેઓમાં પ્રગટે છે; જન્મ, મર્મ, અને અર્ત સંસાર જેનો ગંગો છે; તેને સત્તેજ નિર્મલ્યાગમમાં દળા છે. એ દેવરંદિત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પ્રાગેચ્છા હોવાથી પૂજનીય પરમેશ્વર કહેવાય છે. અંતર દોષમાંના એક પણ દોષ હોય ત્યાં સત્તેજનું સ્વરૂપ નથી. આ પરમતત્ત્વ ઉત્તમ, મૂલ્યથી વિશેષ જીવનું અવસ્થનું છે.

શિક્ષાપાઠ ૯ સત્તેજસ્વરૂપ.—

અનર્થદોષથી કર્મ જનનનાં જીવંતથી આ આત્મા મેઘરમાં રહેલો કરે છે; સાગર મજા પળ તેને ખેંચે-ધૂંખે નથી. અધોગતિને એ સેચા કરે છે, અને અધોગતિમાં પડનાં આત્માને ધરી રાખનાર જે વસ્તુ તેનું નામ ધર્મ કહેવાય છે. એ ધર્મતત્ત્વના સર્વજન્યમાન ગિજ બિજ બેઠે કળા છે. મેઘોનો મુખ્ય છે. ૧. વ્યવસ્થાધર્મ ૨. નિશ્ચયધર્મ.

વ્યવહારધર્મમાં દયા મુખ્ય છે. ચાર મહાવ્રતો તે પશુ દયાની રક્ષા પાસે

છે. દયાના આઠે ભેદ છે. ૧ દ્રવ્યદયા ૨ ભાવદયા ૩ સ્વદયા ૪ પરદયા ૫ સ્વરૂપદયા ૬ અનુભવદયા ૭ વ્યવહારદયા ૮ નિશ્ચયદયા

૧ પ્રથમ દ્રવ્યદયા—કોઈપણ કામ કરવું તેમાં યત્નાર્પક શ્રવણ કરીને કરવું તે 'દ્રવ્યદયા'

૨. બીજી ભાવદયા—બીજા શ્રવણે દુર્ગતિ જતો દેખીને અનુકંપાશ્રુદિથી ઉપદેશ આપવો તે 'ભાવદયા'

૩. ત્રીજી સ્વદયા—આ આત્મા અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વથી ગૃહાયો છે, તત્ત્વ પામતો નથી, જિનારા પાળા શકતો નથી, એમ ચિંતવી ધર્મમાં પ્રવેશ કરવો તે 'સ્વદયા'

૪. ચોથી પરદયા—છકાવ શ્રવણી રક્ષા કરી તે 'પરદયા'

૫ પાંચમી સ્વરૂપદયા—સક્ષમ વિવેકથી સ્વરૂપવિચારણાં તે 'સ્વરૂપદયા'

૬ છઠી અનુભવદયા—ગુરુ કે શિક્ષક મિથ્યને કહવા કથનથી ઉપદેશ આપે એ દેખવામાં તો અયોગ્ય લાગે છે, પરંતુ પરિણામ કશાનું કારણ છે એનું નામ 'અનુભવદયા'

૭ સાતમી વ્યવહારદયા—ઉપયોગપૂર્વક અને વિધિપૂર્વક જે દયા પાળી તેનું નામ 'વ્યવહારદયા'

૮. આઠમી નિશ્ચયદયા શુદ્ધ સાધ્ય ઉપયોગમાં એકતાભાવ, અને અભેદ ઉપયોગ તે 'નિશ્ચયદયા'

જે આ ૮ પ્રકારની દયાવદે કરીને વ્યવહારધર્મ ભગવાને કહ્યો છે એમાં મર્મ શ્રવણ મુખ મનોપ અભય ન એ સર્વગું વિચારપૂર્વક જોતા આવી ગાય છે.

બીજો નિશ્ચયધર્મ—જોનાના સ્વરૂપની જાણી, આત્માને આત્મ-ભાવ જોળખવા. આ મમાગ તે મારો નથી એ વગેરે નિશ્ચયધર્મનું સ્વરૂપ છે.

જેમાં કોઈ પ્રાણીનું દુઃખ, અહિત કે અભોગ જોયું છે ત્યાં દયા નથી, અને દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. અર્થે ભગવાનના કહેલા ધર્મસ્વરૂપી પ્રાણી અભય થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦. મદનુરુત્તર, ભાગ ૧ લો.—

પિતૃ—પુત્ર ! તું જે માતામાં અભ્યાસ કરતા નય છે તે માતાનો શિક્ષક, કોણ છે?

પુત્ર—પિતાજી, એક વિદ્વાન અને સમજી શાસ્ત્રી છે.

પિતા—તેની વાણી, ચાલચલન વગેરે કેવાં છે ?

પુત્ર—એનાં વચન બહુ મધુર છે. એ કોઈને અવિવેકથી બોલાવતા નથી અને બહુ ગંભીર છે. બોલે છે ત્યારે જાણે મુખમાંથી કુલ ઝરે છે. કોઈનું અપમાન કરતા નથી; અને અમને, સમજણથી શિક્ષા આપે છે.

પિતા—તું ત્યાં શા કરજે જાય છે તે મને કહે જોઈએ.

પુત્ર—આપ એમ કેમ કહો છો પિતાજી ? મંત્રાગ્રમાં વિચક્ષણ ધંધાને માટે સુક્તિઓ સમજી, વ્યવહારની નીતિ શીખું, એટલા માટે યદિ આપ મને ત્યાં મોકલો છો.

પિતા—તારા એ શિક્ષક દુરાચરણી કે એવા રોન તો ?

પુત્ર—તો તો બહુ માફુ થાન; અમને અવિવેક અને કુવચન બોલતાં આવડત; વ્યવહારની તો પછી શીખારે પણ કેળુ ?

પિતા—જન પુત્ર, એ ઉપરથી હું હવે તને એક ઉત્તમ શિક્ષક કહું. જેમ મંત્રાગ્રમાં પચ્ચા માટે વ્યવહારની શીખવાનું પ્રયોજન છે, તેમ ધર્મસ્વ અને ધર્મનીનિમા પ્રવેશ કરવાનું પરણવને માટે પ્રયોજન છે. જેમ તે વ્યવહારનીતિ મદાયાગી શિક્ષકથી ઉત્તમ મળી શકે છે, તેમ નરભવ એપરકર ધર્મનીતિ ઉત્તમ ગુરુથી મળી શકે છે વ્યવહારનીતિના શિક્ષક અને ધર્મનીતિના શિક્ષકમાં બહુ ભેદ છે. એક બીજોરીનો કંડા તેમ વ્યવહારશિક્ષક અને અમૂલ્ય દારતુલ જેમ આત્મધર્મ શિક્ષક છે.

પુત્ર—શીરહન ! આપનું કહેવું બ્યાગ્યી છે. ધર્મના શિક્ષકની સંપૂર્ણ અસ્ત્ય છે. આપે વારંવાર મંત્રાગ્રનાં અર્ચન કુખ સંમંથી મને કહ્યું છે, એથી પાર પામવા ધર્મ જ સદાયમૂળ છે, ત્યારે ધર્મ કેવા ગુરુથી પામિયે તો એપરકર નીવડે તે મને કૃપા કરીને કહો.

શિક્ષાપાઠ ૧૧. સદગુરુતત્ત્વ, ભાગ ૨.—

પિતા—પુત્ર ! તું ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે. ૧. દાહસ્વરૂપ, ૨. કાગળસ્વરૂપ ૩. પથરસ્વરૂપ. દાહસ્વરૂપ તું મને તારી શકે છે. કાગળસ્વરૂપ તું એ મધ્યમ છે. તે સંપાર સમૂદને પોતે તારી શકે નહીં; પરંતુ કંઈ પૂરક ઉપાત્તન કરી શકે. એ બીજાને તારી શકે નહીં. ૩. પથરસ્વરૂપ તે પોતે

શુદ્ધ અને પરને પણ જુઓ. કાષ્ટસ્વરૂપ ગુરુ માત્ર જિનેશ્વર ભગવાનના શાસનમાં છે. બાકી બે પ્રકારના જે ગુરુ રહ્યા તે કર્માવરણને વૃદ્ધિ કરનાર છે. આપણે બધા ઉત્તમ વસ્તુને ચાહીએ છીએ; અને ઉત્તમથી ઉત્તમ મળી શકે છે. ગુરુ જે ઉત્તમ હોય તો તે ભક્તસમુદ્રમાં નાવિકરૂપ થઈ સદ્ધર્મનાવમાં ખેસાડી પાર પમાડે. તત્ત્વજ્ઞાનના ભેદ, સ્વરૂપભેદ, લોકલોકવિચાર, સંસારસ્વરૂપ એ સઘળું ઉત્તમ ગુરુવિના મળી શકે નહીં; સારે તને પ્રત્ન કરવાની ઇચ્છા થશે કે, એવા ગુરુનાં લક્ષણ ક્યાં ક્યાં? તે હું કહું છું: જિનેશ્વર ભગવાનની ભાખેલી આશા તેને યથાતથ પાળે, જાણે અને ખીજાને બોધે, દંવ્યનકામિનિથી સર્વ ભાવથી ત્યાગી હોય; વિશુદ્ધ આહારજળ લેતા હોય, બાવિશ્ય પ્રકારના પરિપક્વ સદ્ગુણ કળતા હોય, શાંત, દાંત, નિરાસંકી અને જિનેન્દ્રિય હોય, સિદ્ધાંતિક જ્ઞાનમાં નિમગ્ન હોય, ધર્મ માટે થઈને માત્ર શરીરનો નિર્વાહ કરતા હોય, નિર્ઐશ્ય પંથ પાળતાં કાયર ન હોય, મળી માત્ર પણ અદ્ભુત લેતા ન હોય, સર્વ પ્રકારના આહાર રોજિએ ત્યાગ્યા હોય, સમભાવિ હોય, અને નિરાગતાંથી સત્યોપદેશક હોય. હુંકામાં તેઓને કાષ્ટસ્વરૂપ સદ્ગુરુ જાણવા, પુત્ર! ગુરુના આચાર, જ્ઞાન એ સંબંધી આગમમાં બહુ વિવેકપૂર્વક વર્ણન કર્યું છે. જેમ તું આગળ વિચાર કરનાં શીખતો જઈશ, તેમ પછી હું તને એ વિશેષ તત્ત્વો બોધતો જઈશ.

પુત્ર—પિતાજી, આપે મને હુંકામાં પણ બહુ ઉપયોગી અને કમ્પાણ્યમય કહ્યું; હું નિરંતર તે મનન કરતો રહીશ.

શિક્ષાપાઠ ૧૨. ઉત્તમ ગૃહસ્થ.—

સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ ઉત્તમ શ્રાવકો ગૃહાશ્રમથી આત્મસાધનને સાધે છે; તેઓનો ગૃહાશ્રમ પણ વખણાય છે.

તે ઉત્તમ પુરૂષ, સામાયિક, ક્ષમાપના એવિહાર (અન્નાખ્યાન) ઇં યમ નિયમને સેવે છે.

પરપત્નિ, ભણી માતૃ બહેનની દ્રષ્ટિ રાખે છે.

યથાશક્તિ સત્પત્રે દાન દે છે.

શાંત, મધુરી અને કામળ ભાષા બોલે છે.

ગાંધાર્મિક મનન કરે છે.

બને ત્યાંમુઠી ઉપજીવિકામાં પણ માયા, કપટ, ઇં કરતો નથી.

સ્ત્રી, પુત્ર, માન, તાત, મુનિ અને ગુરુ એ સઘળાને યથાયોગ્ય સન્માન આપે છે.

માખાપને ધર્મનો બોધ આપે ॥

યત્નાથી ધર્મની અવગતિ, ગદ્ય, સંધિયુ રાખી ૬૦ ગ્રંથાંવે છે
પોતે નિચક્ષણતાથી વર્ણિ ગ્રી, પુત્રને નિનગી અને ધર્મી કરે ૭
સમજા કુટુંબમાં મંપની ગદ્દિ કરે ૮

આનંદા અતિથિનુ, યથાચોગ્ય મનમાન કરે ૯

વાચકને મુધાતુ શેખનો નથી.

માતુરગોનો મમાગમ અને તેઓનો બોધ ધાણુ કરે ૧૦,
ગમધાંદ, અને ગનોપયુક્ત નિન્તર વન છે.

યથાશક્તિ શાસ્ત્રગ્રંથ જોના વગમા ગદ્દા છે, અર્થ આશ્ચર્યથી જો, અવ
હાર ચનાવ છે

આવે મુદ્ધાનામ ઉત્તમ ગતિનુ કામજી રાનીઓ કહે છે

શિક્ષાપાઠ ૧૩. જિનંધરની ભક્તિ, ભાગ ૧૦—૧૧.

જિત્રાસુ—નિચક્ષણ સત્ય ૧ ગ્રાહ શકની, કાઈ સ્થલ નહી, ગ્રાહ વિધ્યુની,
કાઈ સૂની, કાઈ અમિતી દાહ ભવાનીની, કાઈ પેગમગની અને કાઈ હમુ
પ્રીસ્તની ભક્તિ કરે છે એઓ ભક્તિ કરીને સુ આશા ગમના હશે ૨

મલ—મિય છત્રાસુ, તે ભાવિક મોક્ષ મેળવવાની પગમ અ સાથી એ
દેવોને ભજે છે

જિત્રાસુ—કરો ભાગ, એથી તેઓ ઉત્તમ ગતિ પામે એમ તમારૂં મત છે?

મલ—એઓની ભક્તિ વડે તેઓ મોક્ષ પામે એમ ૩ શકનો મથી
જેઓને તે પરમેશ્વર કહે છે તેઓ કદ મોક્ષને પામ્યા નથી, તે પડી ઉપાસકને
એ મોક્ષ વ્યાથી આપે ૪ તકર ગિરે ભક્ષ્ય વગી ગક્યા નથી અને જગણુ
સહિત છે, એથી તે પૂત્યાચોગ્ય નથી.

જિત્રાસુ—એ દૂષણો કયા કયા તે જો?

સલ—અજ્ઞાન, કામ, હમ, રતિ, અગતિ વગેરે મળીને આદાર ૧ કા-
જુમાનું એક દૂષણ હાય તોપણ તે અપૂર્ણ છે એક મમર્થ પડિને પણ કંચુ

૧ મોક્ષવાળાની દ્વિતી દૃષ્ટિ જો ૨ સવત્ ૧૯૫૮ ના છપાઈ બહાર પડી,
દ્વિતી, તથાતિ તે સવત્ ૧૮૫૬-૭ માં શ્રીમદ્દેવ અરસર-સમયે છપાવી દ્વિતી
તેઓની દૃષ્ટિજો દ્વિતી દૃષ્ટિમાં મહ માર્થ સ્થાયે લખ્દરવ ૧ અને વાગ્યવત્તામાં
કેરકાંથ ધયેસો, તેમ જ કાઈ કાઈ સ્થાને સુવારો વપારો પણ થયેલો અને બનતા-
સુધી પ્રવચાદૃષ્ટિ પ્રમાણે મુદ્રાન્તિ-દસાચુ છે પ્રવચાદૃષ્ટિમાં જે દેવા અને દ્વિતી

છે કે, 'પરમેશ્વર છડે' એમ મિથ્યા રીતે મનાવનાર પુરુષો ગોને પોતાને હોય છે; કારણ, પદ્મમાં સ્ત્રી હોવાથી તેઓ વિષયી હોય છે; શસ્ત્ર ધારણ કરેલાં હોવાથી દેવી હોય છે. જપમાળા ધારણ કર્યાથી તેઓનું ચિત્ત અગ્ર છે એમ મન્યવે છે. 'મારે શરણે આવ, હું ભગ્ન પાપ દુરી લઉં' એમ કહેનાગ અભિમાની અને નાસ્તિક હોય છે. આમ છે તો પછી શ્રીમને તેઓ કેમ તારી શકે? વળી, કેટલાક અવતાર લેવારુપે પરમેશ્વર કહેવાય છે તો ત્યાં અમુક કર્મનું પ્રયોજન તે પરથી મિદ્ધ થાય છે.

જિજ્ઞાસુ—ભાઈ ત્યારે પૂજ્ય કાણ, અને ભક્તિ કોની કરવી કે, જે વડે આત્મા અવશક્તિનો પ્રકાશ કરે?

સત્ય—શુદ્ધ સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપ અનંત સિદ્ધની ભક્તિથી, તેમજ સર્વ દુષણગ્રહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત, નિરાગી, મહાભયરહિત, સર્વત્ર મર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે.

જિજ્ઞાસુ—એઓની ભક્તિ કરવાથી આપણને તેઓ મોક્ષ અપે છે એમ માનવું ખરું?

મત્ય—ભાઈ જિજ્ઞાસુ, તે અનંતજ્ઞાની (ભગવાન તો) નિરાગી અને નિર્વિકાર

ધાર્મિકો ન હોય તે અમે આવાં [] ચિન્હોમાં મૂકે છે, અને દ્વિતીયાવસ્થામાં હોય અને પ્રથમાવસ્થામાં ન હોય તે અમે આવાં () ચિન્હોમાં મૂકે છે. પ્રથમાવસ્થા કરતાં દ્વિતીયાવસ્થામાં મુખારો વધારો થયો હોય તે અમે પાઠાન્તરો દિખાવીમાં આપ્યો છે. જેમ આ સ્થળે:

પ્રથમાવસ્થામાં "અજ્ઞાન, કામ હાસ્ય, રતિ અગ્નિ વગેરે મળીને અદાર દુષ્પ્રમાણું" એમ રચના છે, અને દ્વિતીયાવસ્થામાં "અજ્ઞાન, નિદ્રા, મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, અવિરતિ, ભય, યોદ્ધા, જુઝુબ્સા, જાનાંરાય, લાભાંરાય, વીર્યાંરાય, અને ક્રોધે જાનાંરાય, કામ, હાસ્ય, રતિ અને અગ્નિ એ અદાર દુષ્પ્રમાણું" એમ રચના છે મર્યાદા.

૧. દ્વિતીયાવસ્થામાં પાઠાન્તર. "ત્યાં તેઓને અમુક કર્મનું બોનવતું બાધી છે એમ સિદ્ધ થાય છે.—સંગોચક.

૨. દ્વિતીયાવસ્થામાં, પાઠાન્તર. "શુદ્ધ સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપ સિદ્ધભગવાનની ભક્તિથી, તેમજ સર્વ દુષણગ્રહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત, નિરાગ, મહાભયરહિત, સર્વત્ર મર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે —સંગોચક.

છે એને સ્તુતિનિદાનું આપણને કંઈ ફળ આપવાનું પ્રયોજન નથી. આપણે આત્મા ને કર્મદળથી ઘેરાયેલો છે, તેમ જ અગાંની અને મોહાદય એવો છે તે ટાળવા અનુપમ પરપોષની આવશ્યકતા છે. મને કર્મદળ ક્ષય કરી અનંત જીવન, અનંત વીર્ય, અનંતજ્ઞાન અને અનંત દક્ષિણથી સ્વસ્વરૂપમય થવા એવા જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ—આત્માની નિશ્ચયિત ઈદિ દેવાથી એ પુરુષાર્થતા આપે છે, વિદ્યારથી વિરક્ત કરે છે, શાંતિ અને નિર્ભય આપે છે. તરત દાઢમાં લેવાથી જેમ માર્ય અને ભાગથી નિગ્રા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ એ શુભ ચિંતનથી આત્મા સુગંધપાનદંતી શ્રેષ્ઠિએ ચક્રો નાચે છે. દર્પણ દાઢમાં લેતાં જેમ મુખાકૃતિનું જ્ઞાન થાય છે તેમ મિદ્ધા જિનેશ્વરસ્વરૂપનાં ચિંતનરૂપ દર્પણથી આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૪. જિનેશ્વરની ભક્તિ, ભાગ ૨.—

જિજ્ઞાસુ—આ સત્ય! મિદ્ધાસ્વરૂપ પામેલા તે જિનેશ્વરો તો સમગ્રા પૂજ્ય છે, ભારે નામથી ભક્તિ કરવાની કંઈ જરૂર છે?

—અલ્ય—હા અવશ્ય છે અનંત મિદ્ધાસ્વરૂપને ધ્યાના ને શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર થાય ને તો કાર્ય, પરંતુ એ ને ને વડે તે સ્વરૂપને પામ્યા તે કામજી કયું? એ વિચારના ઉદ્ભવ તપ, મહાન્ વૈરાગ્ય, અનંત દયા, મહાન્ ધ્યન એ મધ્યગાનુ સમગ્રા ધમે, એઓનાં અર્દત્વ, તીર્થકરપદ્મા ને નામથી તેઓ વિદ્યાર કરતા હતા તે નામથી તેઓનાં પવિત્ર આચાર, અને પવિત્ર અગ્નિ એન કર્મજીમાં ઉદય પામશે. ને ઉદય પગિણામે મહા લાભદાયક છે, જેમ મહાનીનું પવિત્ર નામ અમરજી કરવાથી તેઓ કામજી? ક્યાં? કેવ પ્રકારે મિદ્ધા પામ્યા એ અગ્નિજીની સમૃદ્ધિ થશે. અને એથી આપણે વેગરૂપ, વિવેક દલાદિકનો ઉદય પામીએ.

જિજ્ઞાસુ—પણ લોગસમાં તો ચોવીસ જિનેશ્વરનાં નામ સૂચવન કરી છે? એનો હેતુ શું છે તે અને સમજાવો.

સત્ય—આ કાળમાં આ દેશમાં ને ચોવીસ જિનેશ્વરો થયા એમનાં નામનું સમગ્રા, અરિત્રોનું અમરજી કરવાથી શુદ્ધ તત્ત્વનો જ્ઞાન થાય એ એમનો

૧ દ્વિતીયાગતિમા પાઠાન્તર. “સર્વ કર્મદળ ક્ષય કરી અનંતજ્ઞાન, અનંત વીર્ય, અનંત સ્વસ્વરૂપમય થવા એવા જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ આત્માની નિશ્ચયિત ઈદિ દેવાથી તે ભગવાનનું સમગ્રા, ચિંતન, ધ્યાન અને ભક્તિ—પુરુષાર્થતા આપે છે”—સંસાધા.

હોતું છે, વૈશ્વગિનિ ચરિત્ર વૈરાગ્ય બોધે છે. અનંત ચોવીશીનાં અનંત નામ સિદ્ધ સ્વરૂપમાં અંબરે આવી જાય છે. વર્તમાનકાળના ચોવીસે તોચકરનાં નામ આ કાળે લેવાથી કાળની યિનિનું બહુ મુશ્કેલીનું પણ માંબરી આવે છે. જેમ એઓનાં નામ આ કાળમાં લેવાય છે, તેમ ચોવીશી ચોવીશીનાં નામ કાળ દ્વંન આ ચોવીશી દ્વંતાં લેવાનાં જાય છે, એટલે અમુક નામ લેવાં એમ કંઈ નિશ્ચય નથી; પરંતુ તેઓના ગુણ અને પુરુષાર્થ સ્મૃતિ માટે વર્તની ચોવીશીની સ્મૃતિ કરવી એમ નરવ ગ્યું છે. તેઓનાં જન્મ, વિહાર ઉપદેશ એ મધ્યગું નામ નિદેશે જાણી શકાય છે. એ વડે આપણે આત્મા પ્રકાશ પામે છે. મર્દ જેમ મોરલીના નાદથી જાગ્રત થાય છે, તેમ આત્મા પોતાની સ્વ સ્થિતિ માંબળનાં મોહનિદ્રાથી જાગ્રત થાય છે,

જિગ્માસુ—મને તમે જિનેશ્વરની ભક્તિ મંબંવી બહુ ઉત્તમ કારણ કંતું. આધુનિક કેળવણીથી-જિનેશ્વરની ભક્તિ કંઈ ફળદાયક નથી એમ મને આસ્થા થઈ હતી તે નાશ પામી છે. જિનેશ્વર ભગવાનની અવશ્ય ભક્તિ કરવી જોઈએ એ હું મન્ય રાખુ છું.

મલ—જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી અનુપમ લાભ છે. એનાં કારણ મહાન છે, જેમતા ઉપકારથી એની ભક્તિ અવશ્ય કરવી જોઈએ. એઓનાં પુરુષાર્થનું સ્મરણ થાય એથી કલ્યાણ થાય છે, વગેરે વગેરે મેં માત્ર સામોન્ય કારણો ૫૫ મતિ કહ્યા છે; તે અન્ય ભાવિકાને પણ સુખદાયક થાઓ.

શિક્ષાપાઠ ૧૫. ભક્તિનો ઉપદેશ.—

શુભ શીતળનામય જાય રહી, મનવાંઝિત જ્યા ફળપ્રક્રિત કહી;

જિનભક્તિ ગૃહો તરુ ઢાલ્ય આહો, ભઈને ભગવંત ભવંત લહો.

નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદા પ્રગટે, મનનાપ ઉતાપ તમામ મટે.

ચાલિનિર્ભંગના વળુ દામ ગૃહો, ભઈને ભગવંત ભવંત લહો.

મમભાવિ મદ્ર પગિણામ થગે. જડમંદ અયોગાન જન્મ જગે,

શુભ મંગળ આ પરિણામ લહો, ભઈને ભગવંત ભવંત લહો.

શુભ લાવડે મન શુદ્ધ કરો. નવધાર મંદા પદ્મે મમગે;

નહિ એહ મમાનં ન અન્ય કરો, ભઈને ભગવંત ભવંત લહો.

૧. દ્વિતીયાવસ્થામાં પાઠાન્વર— “તેમના પાત્ર ઉપદેશ લીધે પણ તરવાની

ભક્તિ અવશ્ય કરવી જોઈએ. વળી તેઓના પુરુષાર્થનું સ્મરણ થતાં પણ શુભવૃત્તિ-એવો ઉદય થાય છે જેમ જેમ શ્રીજિનના સ્વરૂપના વૃત્તિ દ્વય પામે છે તેમ તેમ પાત્ર સાદિ પ્રગટે છે, એમ જિન ભક્તિનાં કારણો અત્રે સંક્ષેપમાં મ્હાં છે તે આત્માર્થોએ વિરોધપણે મનનાસ્વાયોચરે.”—મં રોચિક.

કરશે સુખ કેવળ ગમ કર્યા, પગે શુભ તત્ત્વવર્ણ મધ્યા.

નૃપચક્ર પ્રપ્ત્ય અનન દ્યો, લગ્ને ભગવન ભવન લેશે.

શિક્ષાપાઠ ૬૬. ખરી મહત્તા.—

કેટલાક લક્ષ્મીથી કરીને મહત્તા મળે છે એમ માને છે, કેટલાક મહાન કુટુમ્બથી મહત્તા મળે ૮ એમ માને છે, કેટલાક પુનવંત નીચે મહત્તા મળે છે એમ માને છે, કેટલાક અધિમની મહત્તા મળે છે એમ માને છે. પણ એ એમનું માનવું વિરોધી જોના મિથ્યા છે એમો ને ૧ મહત્તા હંમે છે તેમા મહત્તા નથી, પણ લઘુતા છે, લક્ષ્મીથી અમારમા ખ નપાન, માન, અતુ ચરાપર અગા, વૈભવ, એ મધ્ય મળે છે અને એ મહત્તા છે એમ તને માનતા હો, પર એટલેથી એને મહત્તા માનવી જોઈતી નથી લક્ષ્મી અનેક પાપ વડે કરીને પેદા થાય કે આન્યા પછી અભિમાન, ગેમના અને મહત્તા આપે છે કુટુમ્બાનુની મહત્તા એમના માટે તેનું પાતણોનાં કરવું પડે છે તે વડે પાપ આ દુખ મહત્તા કર્યા પડે છે. આપણે ઉપાસીથી પ્રાપ્ત કરી એનું ઉદર ભરવું પડે ૮ પુત્રી કરીને હંમે શાશ્વત નામ રહેતું નથી જોને માટે થકોને ખરા અનેક પ્રકારના પાપ અને ઉપાસી તેડી મટે છે, જ્યાં એથી આપણ મગગ નુ થાય છે ૨ અધિકારથી ૧૦ હતા કે અમલમદ અને એથી લુપ્ત, અનીતિ, લાય તેમ જ અન્યાય કર્યા પડે છે, કે થાય છે, કહો, ત્યારે એમાંથી મહત્તા શાની થાય છે ૩ માત્ર પાપાન્ય કર્મની. પાપી કર્મવડે કરી આત્માની નીચ ગતિ થાય છે, નીચ ગતિ છે હા મહત્તા નથી થવું લઘુતા છે.

આત્માની મહત્તા તો સત્ય વચન, દયા કામા, પંચાંગકાર અને મમતામા ગી છે લક્ષ્મી ૪૦ એ તો કર્મમહત્તા છે એમ જ્યાં લક્ષ્મીથી શાણા પુરુષ દાન દે છે ઉત્તમ નિદાયાગાઓ સ્થાપી પગુ ખર્ચન થાય છે એક સ્ત્રી કરીને તેમા માન વૃત્તિ રોકી પગથી તરફ પરિત્રવથી જુએ છે. ૧ કુટુમ્બવડે કરીને અમુક મમતાવનુ દિતગમ કરે છે હુતવડે તેને ગંગાન્યાસ આપી પોને ધર્મમર્મમા પ્રવેશ કરે છે આધિકારથી હાપણવડે આનરજી કરી ગળા મળા બનેનુ દિત કરી-ધર્મનીતિનો પ્રકાશ કર કે, એમ કરવાથી કેલી ખરી મહત્તા પમાય છે હતા એ મહત્તા ચોક્કસ નથી મળજીવ્ય માથે ગયા છે ધારણા ધરી રહે છે ચોળેલી ચોળના કે ૧૨૩૬ વખતે દયમથી જતા મે

૧ દ્વિતીયવૃત્તિમા પાઠાન્તર 'એક પગેથી સ્ત્રી ૧૨૩૬ વાર જનિ દોષી પરથી તરફ પુત્રિભાવથી જુએ છે -સંગ્રહ

એવી મંસારમોહિની છે. એથી આપણે એમ નિરમંસાય સમજવું કે સંસાર વચન, દયા, ક્ષમા, પ્રહાર્ય અને સમતા જેવી આત્મમહત્તા કોઈ સ્થળે નથી. શુદ્ધ પંચમહાવ્રતધારી ભિક્ષુક જે રીદ્ધિ અને મહત્તા, મેળવી છે તે પ્રહાર્ય જેવા સ્વકર્ત્તિએ હૃદયી, હૃદય, પુત્ર કે અધિકારથી મેળવી નથી એમ માનવાનું છે !

શિક્ષાપાઠ ૧૭. બાહુબળ.—

બાહુબળ એટલે પોતાની બળનું બળ એમ અહીં અર્થ કરવાનો નથી. કારણ બાહુબળ નામના મહાપુરુષનું આ એક નાનું પણ અદ્ભુત ચરિત્ર છે. મહાપુરુષ જગવાન સર્વ મંગ પરિભ્રમ કરી ભરત, બાહુબળ નામના પોતાના બે પુત્રોને સંભવ સોંપી વિદાર કરતા હતા. ભારે ભરતેશ્વર સ્વકર્ત્તિ થયો. આયુષસાળામાં ચાલી ઉત્પત્તિ થયા પછી પ્રત્યેક સંભવપર પોતાની આત્માય બેસાડી, અને જાંબડની પ્રભૂતા મેળવી. માત્ર બાહુબળ જે ભરતેશ્વરનો મેંદા. ભાઈ હતો તેણે એ પ્રભૂતા અંગીકાર ન કરી. એથી પરિણામમાં ભરતેશ્વર અને બાહુબળને શુદ્ધ મંદાયું- ઘણા વખત સુધી ભરતેશ્વર કે બાહુબળ એ બન્નેમંથી એકે હાથ નહી, ભારે કોધાવેશમાં આવી જઈ ભરતેશ્વરે બાહુબળ પર એક મુઠ્ઠું. એક વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાઈ પર પણ તે એક પ્રભાવ ન કરી શકે, એ નિયમથી શરીરે પાછું ભરતેશ્વરના હાથમાં આવ્યું. ભરતે એક મુઠ્ઠવાથી બાહુબળને બહુ ક્રોધ આવ્યો. તેણે મહા બળવત્તર મુઠ્ઠી ઉપાડી, તત્કાળ ત્યાં તેની જાતનાનું સ્વરૂપ કર્યું. તે વિચારી ગયો કે “ હું આ બહુ નિંદનીય કરું છઉં. આનું પરિણામ કેવું દુઃખદાયક છે ! મને ભરતેશ્વર સંભવ બોગવો. મિથ્યા સંસારનો નાશ આ માટે કરવા કે આ કૃષિ મારવી યોગ્ય નથી; તેમ હોવાથી તે હવે પાછી વાળતી પણ યોગ્ય નથી. ” એમ કહી તેણે પચગુણિ કૃષ્ણચરણ કર્યું; અને ત્યાંથી સુનિત્યભાવે ચાલી નીકળ્યો. જગવાન આદિશ્વર જ્યાં આજ્ઞાનું દિશિત પુત્રથી તેમ જ આર્થ આર્થથી વિદાર કરતા હતા ત્યાં જ્યાં હજી હરી; પણ મનમાં માન આવ્યું. ભાંડું જાતે તો માગથી નાના આજ્ઞાનું જાણને વંદન કરવું પડ્યું. તેથી ભાંડું તો જાતું યોગ્ય નથી. પછી વનમાં તે એકાદ પથારી રજા. હળવે હળવે જાત વધે થઈ ગયાં મહાનયથી કાયા સંક્રાંતિનો મનો થઈ ગઈ. તે જ્યાં જાત જેવો દેખાવા લાગ્યો; પરંતુ જ્યાંસુધી માનનો અંકુર તેનાં અંતઃકરણથી ખડા નહોતો ભાંડુંસુધી તે મિદિ ન પામ્યા. પછી અને મુદ્દરએ આજ્ઞાને તેને ઉદ્દેશ કયો: “ આર્થ વીર ! હવે મદન-મત્ત હૃદયપરથી ઉતરો; એનાથી તો બહુ શોભે. ” એજાનાં આ વચનોથી બાહુબળ વિચારમાં પડ્યો. વિચારતાં વિચારતાં તેને જાન થયું કે “ સત્ય-છે; હું માનગી. ”

મહોન્મત દાથીપગથી હલુ કયા ઉત્તરો ૪૩? હવે એથી ઉતરવું એ જ મંગળકારક છે.” એમ કહીને તેને રૂદન કરવાને માટે પગથું ભર્યું કે અનુપમ દિવ્ય કંઈ યકમગાને પામ્યો.

વાચનાર! જુઓ માન એ કેવી દુર્ગતિ વસ્તુ છે!!

શિક્ષાપાઠ ૧૮. ચાર ગતિ.

જ્ઞાનાવેદની આચારાવેદની વેદનાં શુભાશુભ કર્મના ફળ ભોગના આ સંમાનનમાં હવે આગ્રહિતમા ભગ્યા કરે છે એ ચારગતિ ખનીત ના પુરી જોઈએ.

૧ નરકગતિ—મહાગલ, મહિરાપાન, માસમહાજીવલ્યાદિક ત્રીન દિસાના કરનાર હવે અગ્રેય નરકમાં પડે છે ત્યાં લેશ પણ શાતા વિશ્રામ કે સુખ નથી મહા અધનાર વ્યાપ્ત છે અગરહન, (મહન કરવું પડે છે) અમિમા બગવું (પડે છે) અને હરપાનાની ધાર જેટલું જળ પીવું પડે છે અનન દુખથી, કરીને જ્યાં પ્રાણીજીને માકડ અચાતા અને વિનરિવાટ સહન કરના પડે છે જે દુખને દેવગાનાનીઓ પણ કહી રાખતા નથી અહારો!! તે દુખ અનનિવાર આ આત્માએ ભોગ્યા છે.

૨ તિર્યચગતિ—જન જૂદા પ્રખ્ય દલ દિકે કરીને હવે મિદા, વાધ, દાથી, મુગ, ગાય, હેસ, બળદ દલાદિક શરીર ધરણુ કરે છે તે તિર્યચગતિમાં જુખ, તરસ, તાપ મધખન, તાડન, ભાર સહન કરવા દલાદિકના દુખને સહન કરે છે.

૩ મનુષ્યગતિ—અથ, અથ થ (રિય) નિવરહિત (ટે), લગ્નગીન, માતા પુત્રી સાથે કામગમન કરનામાં જોને પાપપાપનું ભાન નથી નિરંતર મામલક્ષણ, ચેરી પરસ્ત્રીમન વગેરે મહા પતક કર્યા કરે છે એ તો જનણે અનાદેશના અનાદ મનુષ્ય છે પણ ક્ષત્રિય, બ્રહ્મણ વેત્ય પ્રમુખ મતિહીન દરિદ્ર, અજ્ઞાન અને રોગથી પીડિત (રુગ્યો) છે માન અપમાન દલાદિક અનેક પ્રકારના દુખ તેઓ ભોગવી રહ્યા છે.

૪ દેવગતિ—૫-૨૫૦ વર, ૧૦૦, ૧૦૦, નાક, મન્દર, કામ, મદ, બુધા દલાદિકથી દગતાઓ પણ આધુય ખનીત કરી રહ્યા છે, એ દેવગતિ (અમ) ચાર ગતિ સામાન્ય રે જોડી.

૧ પ્રીતિ ૨ દક્ષિણ ૩ પાઠાન્તર ૪ સારાચનના દુષાશુભ હવે શાતાવેદનીય, અશાતાવેદના વેદનો કર્મના ફળ ભોગવા આ ચાર ગતિમાં ભગ્યા કરે છે તે જો નાર ગતિ ગચીન નાણવી ભેદોએ —સૌમ્ય

એક તરફ સુકુમારને ગમે રોમે લાલચોળ મુખા-ધોંચવાથી જે અસહ્ય વેદના ઉપજે છે તે કરતાં આશુણી વેદના ગર્ભસ્થાનમાં હવે જ્યારે રહે છે ત્યારે પામે છે. મળ, મૂત્ર, લોહી પદ્માં લગભગ નવ મહિના અદોગત મૂર્ચ્છાગત. સ્થિતિમાં વેદના બોગવી ભો વીને જન્મ પામે છે. જન્મ સમયે ગર્ભસ્થાનની વેદનાથી અનંત શુણી વેદના ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછી જાળાવરથા પમાય છે. મળમૂત્ર ધૂળ અને નમ્મ વરથામાં અણુમમળશુથી રક્તગી રહીને તે જાળાવરથા પ્રાર્થુ થાય છે અને સુવાવરથા આવે છે. ધન ઉપ જનન કરવા માટે નાના પ્રકારનાં પાપમાં-પણું પડે છે. જ્યાંથી ઉત્પન્ન થયો છે ત્યાં એટલે વિપય-વિકાગમાં વૃત્તિ જાય છે. ઉન્માદ, આળસ, અભિમાન, નિષ્વદ્રષ્ટિ, ગંગાંગ, વિચાંગ એમ છટમાળામાં સુવાવય ચાલી જાય છે. ત્યાં વૃદ્ધાવરથા આવે છે. શરીર કોય છે, મુખે લાળ કોય છે. ત્વચાપગ દગેયલી પડી જાય છે, મુઘવું સાંભળવું અને દેખવું એ શક્તિઓ દેવળ મંદ થઈ જાય છે, કેમ ધવળ થઈ ખરવા મંડે છે. ચાલવાની આય-રહેતી નથી. હાથમાં લાકડી લઈ લડયટીયા ખાતાં ચાલવું પડે છે. કાં તો જીવનપરંત ખાટલે પડ્યા મેલે પડે છે. શ્વાસ, ખાંસી દલ્લાદિક ગંગ આવી વળગે છે, અને થોડા ક્ષણમાં કાળ આનીને દાળીઓ કરી જાય છે. આ દેહસાથી જીવ ચાલી નીકળે છે. કાયા હતી નહતી થઈ જાય છે. મરણમયે કેળી બધી વેદના છે? ચતુર્ગતિનાં દુઃખમાં જે મનુષ્યદેહ એક તેમાં પણ દેહલાં દુઃખ રહ્યાં છે! તેમ છતાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અનુક્રમે કોઈ આવે છે એમ નથી. જમે તે વખતે તે આવીને લઈ જાય છે. માટે જ પ્રમાદ વિના વિચક્ષણ પુરો આગદત્વાણને અરથે છે.

શિક્ષાપાઠ ૧'. સંસારને ચાર ઉપમા, ભાગ ૧.—

સંસારને મહા તત્ત્વગાનીઓ એક સમુદ્રની ઉપમા પણ આપે છે. રથળે રથળે સંસારરૂપી સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે; અદો લોકા! એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો! ઉપયોગ કરો!! આમ એમનાં વચન છે. સંસારને સમુદ્રની ઉપમા લગતી પણ છે. સમુદ્રમાં જેમ મોગ્ગેની હાળા ઉદભવ્યા કરે છે તેમ સંસારમાં વિપયરૂપી અનેક મોગ્ગેઓ ઉછળે છે. સમુદ્રના જળનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાય છે તેમ સંસાર પણ સરળ દેખાય દે છે. સમુદ્ર જેમ ક્યાંક બહુ ઉડે છે અને ક્યાંક લમરીઓ ખવગાવે છે તેમ સંસાર ક્યાંક વિપયપ્રધ્યાદિકમાં બહુ ઉડે છે. તે મોહરૂપી લમરીઓ ખવગાવે છે. થોડું જળ છતાં સમુદ્રમાં જેમ ઠલા રહેવાથી કાદવમાં ગુપ્તી જઈએ છીએ તેમ સંસારના લેશ મરગમાં તે તૃષ્ણારૂપી કાદવમાં ધૂંચવી દે છે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના ખરાળા

અને તોફાનથી નાવ કે વહાણને જોખમ પડેલાં છે, તેમ સ્ત્રીઓથી ખરાબ અને કામગીરી તોફાનથી નેસાર આવ્યાને જોખમ પડેલાં છે સમગ્ર જેમ અગાધ જળથી શીતળ દેખાવો છતાં વળાવળ નામની અમિતો તેમાં વામ છે, તેમ અમારમાં માયા પી અમિ જળ્યાજ કુદ છે સમગ્ર જેમ ચોમાસામાં વધારે જળ પામીને ઠેકા ઠેકા છે તેમ પાપગી જળ પામીને સમાજ હોય ઉતરે છે, એટલે મનુષ્ય પાપા કરતાં જાય છે

૨ મગાગને ખીછ ઉપમા અમિતી છાજે છે અમિતી કરીને જેમ મહા-તાપની ઉત્પત્તિ છે, એમ અગાધી પથુ ત્રિવિધ તાપની ઉત્પત્તિ છે અમિતી જળેથી જીવ જેમ મટા વિધવિવાટ કો છે તેમ મગાગથી જળેના જીવ અર્નન દુઃખરૂપ નગાગથી અમલ વિધવિવાટ કો છે. અમિ જેમ ૧૧ વસ્તુનો ભક્ષ કરી જાય છે તેમ મગાગ ૧૧ મુખમાં પડેલાં તે ભક્ષ કરી જાય છે. અમિમાં જેમ જેમ ઘી અને હાથન હાથમાં છે તમ તેમ શુદ્ધિ પામે છે, તેમ ૧ મગાગમાં તીવ્ર મોહિનીરૂપ ઘી અને વિષયજીવન હોવાય છે તેમ તેમ તે શુદ્ધિ પામે છે.

૩ મગાગને ધીછ ઉપમા અધકારની છાજે છે અધકારમાં જેમ સ્ત્રીની સર્વજ્ઞતાન ક્ષતિ છે તેમ અમાર સત્યને અમલરૂપ બતાવે છે અધકારમાં જેમ પ્રાણીઓ આમ તેમ ભટકી વિખતિ જોવાય છે તેમ અમારમાં જોવાન સદાને અર્નન આમાઓ અતુર્ગતિમાં આમ તમ ભટકે છે, અધકારમાં જેમ કાચ અને કારાનુ રાગ થતુ નથી તેમ સંનાગરની અવનગમાં રિવેક અવિવેકનુ રાગ થતુ નથી. જેમ અધ-ગમાં પ્રાણીઓ જતી આગને અવ બની જાય છે તેમ જતી શક્તિએ મગાગમાં તેઓ મોહાધ જતી જાય છે અધકારમાં જેમ ધ્રુવક દલ્હાદિનો ઉપદ્રવ વધે છે તેમ અમારમાં લોભ, માયાગ્નિનો ઉપદ્રવ વધે છે એમ અનેક બેઠે જોતા મગાગ તે અધકારગ્રસ્ત જ જાણાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૦. મગાગને ચાલ ઉપમા, ભાગ ૨.—

૪ મગાગને ચેચી ઉપમા ચક્રચક્રની એટલે ગાના પંજાની કાજે છે. ચાલતા, ચક્રચક્ર જેમ ફરતું રહે છે તેમ મગાગમાં પ્રવશ કરના તે ફરતાયે રહે છે. સમગ્ર જેમ ધરી વિના ચાલી નમ્તુ નથી તેમ મગાગ મિથ્યાધર્મ પી ધરી વિના ચાલી શકે નથી. સમગ્ર જેમ આરાવડે કરીને ચલુ છે, તેમ

૧ દ્વિતીયવર્તિના પાઠાન્તર ' તેજી જ રીતે સમગ્ર ૧ અમિમાં તીવ્ર મોહિનીરૂપ ઘી અને વિષયજીવન હોવાવા તે શુદ્ધિ પામે છે. '—શ્રીમદ્ રામચન્દ્ર

સાંસુધી બધાય સેવનંતીય અને ધર્મદ્રવ્ય આ મારી વાત હું એને ચળાવી આપીને મત્ય કરી દેખાડું ?” ધર્મદ્રવ્ય કામદેવ તે વેળા કાગોત્સર્ગમાં લીન હતો. દેવનાએ હાથીનું રૂપ વૈદ્ય કર્યું; અને પછી કામદેવને ખુબ ગુંધો તો પણ તે અચળ રહ્યો, એટલે મુશળ જેવું અંગ કરીને કાળા વર્ણનો રાગ ધણે ભયંકર કુંદાર કર્યો, તોય કામદેવ કંઈ ત્સર્ગથી લેશ ચળ્યો નહીં; પછી અદ્રુત્ય કરતા રાક્ષસો દેવ ધારણ કરીને અનેક પ્રકારના પરિવ્રજ કર્યા, તોપણ કામદેવ કાગોત્સર્ગથી ચળ્યો નહિ. ઈંદ્ર વગેરેનાં અનેક ભયંકર રૂપ કર્યા તોપણ કાગોત્સર્ગમાં લેશ લીનનો કામદેવે આણી નહી. એમ રાત્રિના ચાર પહોર દેવનાએ કર્યા કર્યું; પણ તે પોતાની ધારણામાં ફાગ્યો નહીં. પછી તેજો-હિપયોગવડે કરીને જોયું તો એના શિખરની યેરે તે અડધ રહ્યો દોડી. કામદેવની અદ્ભુત નિશ્ચલતા જાણી તેને વિનયભાવથી પ્રજ્ઞામ કરી દોષ ક્ષમાવીને તે દેવના અવસ્થાનકે ગંગો.

૨ કામદેવ અવકની ધર્મદ્રવ્ય આપણને શું બોલ્યું કરે છે તે કહ્યા વગર પણ મમજાયું હશે. એમાંથી તત્ત્વવિચાર એ લેવાનો છે કે નિર્મયપ્રવચનમાં પ્રવેશ કરીને દ્રવ્ય ગેરવું; કાગોત્સર્ગ દત્તાદિક જે ધ્યાન ધરવાનાં છે તે જેમ બને તેમ એકાગ્ર ચિત્તથી અને દ્રવ્યથી નિર્દોષ કરવાં. અગનિચળ ભાવથી કાગોત્સર્ગે ૦.૬ દેખયુક્ત થાય છે. આપણે માટે ધર્મશાખ કાગોત્સર્ગ ધર્મમાં દ્રવ્ય કર્યાથી રાખે અને રાખે તો કેવી રાખે ! એ નિર્વારનાં એક થાય છે. શિક્ષાપાઠ ૨૩. સત્યતા.—

માનમાન્ય કથનમાં પણ કહેવાય છે કે મત્ય એ મૃતિનું ધારણ છે. અથવા મત્યને આપાર આ નૃત્ય રહી છે એ કથનમાંથી એકી શિક્ષા મળે છે કે ધર્મ, નીતિ, રાજ, અને અવકાર એ મત્યવડે અવર્ગન કરી રહ્યાં છે; અને એ ચાર ન રોય તો જગતનું રૂપ રૂંધું ભયંકર હોય છે, એ માટે થાને

સત્ય એ સૃષ્ટિનું? મારણ છે એમ કહેવું એ-કંઈ અતિશયોક્તિ જેવું કે નહીં
મોનવા જેવું નથી.

વસુગાનનું એક સખ્દનું અમલ્ય બોલવું. કેટલું દુઃખદાયક થયું હતું તે
તંત્રવિચાર કર્યા માટે અહીં હું કહું છું.

વસુરાજ, નારદ અને પર્વત એ ત્રણે એક ગુરૂ પાસેથી વિદ્યા ભણ્યા
હતા. પર્વત અધ્યાપકનો પુત્ર હતો. અધ્યાપકે કાળ કર્યો. એથી પર્વત તેની
મા સહિત વસુગાનના દગ્યાગમાં આવ્યો હતો. (એક) રાત્રે તેની મા પાસે
બેઠી છે; અને પર્વત તથા નારદ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરે છે. એમાં એકે વચન પર્વત
એવું બોલ્યો કે 'અગ્નિહોતમ્ય' સારે નારદ બોલ્યો: 'અગ્નિ' તે શું પર્વત?
પર્વતે કહ્યું: 'અગ્નિ' તે 'બોહોડો' નારદ બોલ્યો: "આપણે ત્રણે જાણુ તારા
પિતા' કને ભણતો હતા. તોગ પિતાએ તો 'અગ્નિ' તે ત્રણ વર્ષની 'ત્રીહિ'
કહી છે; અને તું અવળું શા માટે કહે છે? એમ પરસ્પર વચનવિવાદ વધ્યો
સારે પર્વતે કહ્યું: આપણને વસુરાજ કહે તે ખર. એ વાતની નારદે પણ હા
કેહી? સારપછી પર્વતની મા રાત્રે રાજા પાસે ગઈ અને પૂછ્યું: રાજા!
'અગ્નિ' એટલે શું? વસુરાજએ મંબંધપૂર્વક કહ્યું: 'અગ્નિ' એટલે 'ત્રીહિ' સારે
પર્વતની માએ રાજાને કહ્યું. માગ પુત્રથી બોહોડો કહેવાયો છે માટે તેનો પક્ષ
કરવો પડશે; તમને પૂછ્યા માટે તેઓ આવશે. વસુગાન બોલ્યો: હું અમલ્ય
કેમ કહું? માગથી એ બની શકે નહીં. પર્વતની માએ કહ્યું: પણ જો તમે
મારા પુત્રનો પક્ષ નહિ કરો તો તમને હું હસા આપીશ: રાજા વિચારમાં
પડી ગયા કે સત્યવડે કરીને હું મળિમય સિદ્ધામનપર અદ્ધર 'બેસું છું.
લોકસમુદાયને ન્યાય આપુ છું. લોક પણ એમ જાણે છે કે રાજા સત્ય શણે
કરીને સિદ્ધાસનપર અનગિષ્ઠ બેમે છે. હવે કેમ કરવું? જો પર્વતનો પક્ષ ન
કરું તો બ્રાહ્મણી મરે છે; એ વળી માગ ગુરૂની સ્ત્રી છે. ન આશતાં ઉઘટે
રાજાએ બ્રાહ્મણીને કહ્યું: તમે બંને જાઓ; હું પર્વતનો પક્ષ કરીશ આવો
નિર્ણય કરાવીને પર્વતની મા ઘેર આવી પ્રભાતે નારદ, પર્વત અને તેની મા

૧. પાઠાન્તર 'સૃષ્ટિ'ને બદલે 'જગત્' દ્વિતીયાવૃત્તિમાં છે.—સંશોધક

૨. પાઠાન્તર "પ્રસંગ વિચાર કરવા માટે બહાં કહીશુ."—સંશોધક.

૩. પાઠાન્તર "આવી રહ્યા હતા."—સંશોધક.

૪. "અને છતાં તેને માટે અમુક સરવે કરી. પર્વતની મા જે પાસે બેઠી
હતી તેજે આ સાંભળ્યું. 'અગ્નિ' એટલે 'ત્રીહિ', એમ તેને પણ ચાહે-હવે રાતમાં
પોતાનો પુત્ર હારશે એવા લયથી પર્વતની મા રાત્રે રાત પાસે ગઈ" આ પ્રમાણે
દ્વિતીયાવૃત્તિમાં અર્થસ્થિત છે.—સંશોધક.

વિનાદ કરતાં રાગને પામે આપ્યા રાગ અગ્રણ્ય થઈ પૂજ્યા હોયો. શું છે પરંતુ? પરંતુ કહ્યું ગજાધિન-૧. 'અગ્ર' તે શું? તે કટો. રાગને નારદને પૂજ્યુ તમે શું કટો છો? ના. કહ્યું 'અગ્ર' તે ત્રણ વાંતી 'ત્રીદિ'. તમને ક્યા નથી સાહચર્ય? વેસુગળ બોલ્યો 'અગ્ર' એવે 'બોદુ' પણ 'ત્રીદિ' નહીં તે જ વેગ દેવતાએ મિહાસનથી ઉઘળી હેઠો નાખ્યો, બસુ કાળ-પરિણામ પામ્યો.

૧ આ ઉપરથી આપણે સમગ્રએ મલ તેમ જ રાગને મલ અને ન્યાય બને મહત્ત્વ કઠવારુપ છે એ મુખ્ય બોધ મળે છે.

જે પાંચ મહાવ્રત લગાવને પ્રણિત કર્યા છે, તેમાંના પ્રથમ મહાવ્રતની રક્ષાને માટે બાકીના ચાર વ્રત વાડરૂપે છે, અને તેમાં પણ પહેલી વાડ તે સત્ત્વ મહાવ્રત છે, એ અલગ અનેક બેદ સિદ્ધાંતથી શ્રુત કઠવા અવશ્યના છે શિક્ષાપાઠ ૨૪. મતસંગ.—

મતસંગ એ સર્વ સુખનું મગ છે સત્સંગ (નો બાલ) મત્યો કે તેના પ્રભાવરૂપે વાંછિત વિદિ થઈ જ પડી છે ગમે તેમ પવિત્ર થવાને માટે સત્સંગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે મતસંગની એક ઘડી જે લાભ દે તે મગના એક કાટપારખિ વર્ષ પણ બાળ ન દઈ શકતા અવોગતિમય મહા પાપો કરાવે છે, તેમ જ આત્માને મચિન કહે છે સત્સંગનો મામાન્ય અર્થ એટલો છે કે ઉત્તમનો મહાત્મા જ્યાં સારી હવા નથી આવતી ત્યાં રોગની વૃદ્ધિ-થાય છે, તેમ જ્યાં સત્સંગ નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે દુર્ગંધથી કટાણીને જેમ-નહિ વસ્ત્ર આડુ દઈએ છીએ તેમ અગંધી મહાત્મા બન કઠવાનું અવશ્યનું છે મગને એ પણ એક પ્રાણી મગ છે, અને તે જનન હુમ્મરુપ તેમ જ દુઃખદાયક રોગથી ત્યાગારોગ્ય છે ગમે તે જનનનો સદ્વાત્મા રોમ પણ જેવડે આત્મમિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી આત્માને મતસંગ મદાન તે મતસંગ મોક્ષનો માર્ગ ગતાવે તે મૈત્રિ ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં નિન્નર એમત્ર ગદેવુ તે પણ મતસંગ છે સ્વપુરુષોનો સમાગમ એ પણ સત્સંગ છે મન વચ્ચે જેમ માણુ તથા જળ ન-નજ કરે છે, તેમ આત્માની મચિનતાને શાસ્ત્રમાં આ મત્તુ પોનો સમાગમ, ટાળી શુદ્ધતા આપે છે જેનાથી હમેશનો પચિયવ ની રાગ રગ, ગાન, તાન અને

૧ પાઠા તરુ આ ઉપરથી સામાન્ય મનુષ્યોએ સત્ત્વ તેમ જ રાગને ન્યાયમાં અપદ્ધાત અને સત્ત્વ બન્ને મહત્ત્વ કઠવા વોય છે એ મુખ્ય બોધ મળે છે—સરોપ.

સ્વાદિષ્ટ જોગન સેવાતાં હોય તે તમને ગમે તેવા પ્રિય હોય તો પણ નિશ્ચય માનગે કે તે સત્સંગ નથી, પણ કુસંગ છે. સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલું એક વચન અમૃત્ય લાલ આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મુખ્ય જોધ એવો કયો છે કે, સર્વ ગંગાપરિવાગ કરી, અંતર્ગમ રહેલા સર્વ વિકારથી પણ વિરહન રહી એકાંતનું સેવન કરો. તેમાં સત્સંગની શ્રુતિ આવી જાય છે. કેવળ એકાંત તે તો ધ્યાનમાં રહેવું કે યોગાભ્યાસમાં રહેવું એ છે, પંતુ સમસ્તભાવીનો સમાગમ જેમાંથી એક જ પ્રકારની વર્તનતાનો પ્રવાહ નીકળે છે તે, ભાવે એક જ રૂપ હોવાથી ઘણા માણસો છતાં અને પરસ્પરનો સહવાગ છતાં તે એકાંતરૂપ જ છે; અને તેથી એકાંત માત્ર સંતસમાગમમાં રહી છે. કદાપિ કાંઈ એમ વિચારશે કે વિધિયોમંડળ મળે છે ત્યાં સમભાવ હોવાથી એકાંત કાં ન કહેવી? તેનું સમાધાન તત્કાળ છે કે, તેઓ એક સ્વભાવી હોતા નથી. પરસ્પર સ્વાર્થશુદ્ધિ અને માયાનું અનુમંધાન હોય છે; અને જ્યાં એ બે કારણથી સમાગમ છે તે એક સ્વભાવી કે નિર્દોષ હોતા નથી. નિર્દોષ અને સમસ્તભાવી સમાગમ તો પરસ્પરથી શાંત ધુનીશ્વરોનો છે; તેમ જ ધર્મધ્યાનપ્રસસ્ત અદ્વૈતારબી પુરૂષનો પણ કેટલેક અંશે છે. જ્યાં સ્વાર્થ અને માયા કપટ જ છે ત્યાં મમસ્ત્વભાવતા નથી; અને તે સત્સંગ પણ નથી. સત્સંગથી જે મુખ, આનંદ મળે છે તે અતિ શ્રુતિપાત્ર છે. જ્યાં શાસ્ત્રોના મુંઢર ગ્રંથો થાય, જ્યાં ઉત્તમ જ્ઞાન ધ્યાનની શુદ્ધિ થાય, જ્યાં સંપુર્ણોનાં ચરિત્રપર વિચાર બંધાય, જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના તરંગની લહરીઓ ફૂટે, જ્યાં સરળ સ્વભાવથી મિદાંતવિચાર ચર્ચાય, જ્યાં મોક્ષાન્ય દયનપર પુન્કળ વિવેચન થાય, એવો સત્સંગ તે મહા દુર્લભ છે. કાંઈ એમ કહે કે સત્સંગમંડળમાં કાંઈ મયાવિ નહિ હોય? તો તેનું સમાધાન આ છે: જ્યાં માયા અને સ્વાર્થ હોય છે ત્યાં સત્સંગ જ હોતો થયો. શબ્દસંની સમાનો કાગ જેખાવ કદાપી ન કળાય તો અવશ્ય રાગે કળાગે; મોન રહ્યો તો મુખમુગ્ધાએ કળાગે. પણ તે અંધકારમાં જાય નહીં. તેમ જ માયાવિગોગ સત્સંગમાં સ્વાર્થે જઈને શું કરે? ત્યાં પેટ ભર્યાની વાત તો હોય નહીં એ ધડી ત્યાં જઈ તે વિશ્રાંતિ લેતો હોય તો ભલે કે જેથી રંગ લાગે અને રંગ લાગે નહીં તો બીજાવાર તેનું આગમન હોય નહીં. પૃથ્વીપર તરાય નહીં; તેમ સત્ ગથી જુઠાય નહીં. જ્ઞાની મત્સંગમાં ચમત્કૃત છે. નિન્તર એવા નિર્દોષ સમાગમમાં માયા દહને આવે પણ કેણું? કાંઈ જ દુર્લાભી અને તે પણ અમલવિત છે.

સત્સંગ એ આત્માને પરમ દ્વિતરિવ ઔપધ છે.

શિક્ષાપાઠ રથે પરિગ્રહને સક્રિયવો.--

જે પ્રાણીને પરિગ્રહની મર્યાદા નથી તે પ્રાણી સુખી નથી, તેને જે મજ્યું તે જોણું છે; કાળજી જેટલું મળતું જન્ય તેટલાંથી વિશેષ પ્રાપ્ત કરવા તેની દૃષ્ટિ થાય છે. પરિગ્રહની પ્રયત્નનામાં જે કંઈ મજ્યું હોય તેનું સુખ તો જોગવાનું નથી, પરંતુ હોય તે પણ વખતે જન્ય છે. પરિગ્રહથી નિરંતર અગવિચળ અને પાપભાવના રહે છે. અકસ્માત યોગથી એવી પાપભાવનામાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો જાડુશા અધોર્ભાતનું કાળજી થઈ પડે કેવળ પરિગ્રહ તો મુનીશ્વરો લાગી શકે; પણ ગૃહસ્થો એની અગુરુ મર્યાદા કરી શકે. મર્યાદા થવાથી ઉપરાંત પરિગ્રહની હતિપતિ નથી અને એથી કરીને વિગેષ ભાવના પણ જાડુશા થતી નથી, અને વળી જે મજ્યું છે તેમાં મનોપ-ગુણ-વાની પૃથા પડે છે; એથી સુખમાં દાગ જન્ય છે. કાળજી જાણે સમ્મીઆદિકમાં જેથીએ વિચિત્રતા રહી છે કે જેમ જેમ લાભ થતો જન્ય છે તેમ તેમ ભોજનની વૃદ્ધિ થતી જન્ય છે. ધર્મમંત્રેથી દેટલુંકે જ્ઞાન છતાં, ધર્મની ધ્વના છતાં પણ પરિગ્રહના પામમાં પડેલો પુરુષ કોઈક જ છડી શકે છે; વૃત્તિ એમાં જ સદૃશ રહે છે; પરંતુ એ વૃત્તિ કોઈક કાળે સુખદાયક કે આત્મદિર્ઘિ થઈ નથી. જેણે એની ટુંકી મર્યાદા કરી નહીં તે ખટોળાં ફુગળાં જોગી થયા છે.

‘હ ખંડ માંથી આજ્ઞા મનાવનાર રાજતધિરાજ, ચક્રવર્તિ કહેવાય છે. એ સમર્થ ચક્રવર્તિમાં ‘સંજુમ નામે એક ચક્રવર્તિ થઈ ગયો છે. એણે હ ખંડ સાંધી લીધા એટલે ચક્રવર્તિપદથી તે મનાયો; પાત્ર એટલેથી એની મનમાંજી તૃપ્ત ન થઈ; હજી તે તરંગો રહ્યો. એટલે ધાતડી ખંડના હ ખંડ સાંધવાં એણે નિઝાય કર્યો બધા ચક્રવર્તિ હખંડ સાધે છે; અને હું પણ એટલા જ આયું તેમાં મહત્તા શાની ? બારખંડ સાધવાથી ચિદ્રાજી હું નામાંકિત થઈશ. સમર્થ આજ્ઞા જીવનપરિત એ ખંડોપર મનાવી શકીશ. એવા વિચારથી સમુદ્રમાં ચર્મગળ મૂક્યું. તે ઉપર મરં સૈન્યાદિકનો આધાર રહેા હનો; ચર્મગળના એક હળેર દેવના મેવક કહેવાય છે. તેમાં પ્રથમ એકે વિચાર્યું કે કોણ જાણે ? દેટલાંય વર્ષે આમાંથી છટકા થશે, માટે દેવાંગનાને તો મળી આવું એમ ધારી તે ચાલ્યો ગયો; પ્રજી ખીન્ને ગયો; પછી ત્રીજો ગયો એને એમ કરતાં કરતાં હળેરો ચાલ્યા ગયાં; સારે ચર્મગળ છુટ્યું. અથ, મળ અને સર્વ સૈન્યસહિત સંજુમ નામનો તે ચક્રવર્તિ ખૂંચે; પાપભાવનામાં મરીને તે અનંત ફુગળી ભરેલી સાતમી તમતમપ્રસાનેરકને વિષે જઈને પડ્યો. જુઓ !’

૭ ખંડનું આધિપત્ય તો ભોગવવું રહ્યું; પરંતુ અકસ્માત અને ભયંકર રીતે પરિગ્રહની પ્રીતિથી એ ચક્રવર્તિનું મૃત્યુ થયું. તો પછી બીજા માટે તો કહેવું જ શું? પરિગ્રહ એ પાપનું મૂળ છે. પાપનો પિતા છે. અન્ય એકાદશવ્રતને મહા દોષ કે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે થઈને આત્મહિતૈર્પિએ જેમ અને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદાપૂર્વક વર્તન કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૬. તત્ત્વ સમજવું.—

શાસ્ત્રોનાં શાસ્ત્રોં મુખ પાડે હોય એવા પુરૂષો ઘણા મળી શકે; પરંતુ જેણે થોડાં વચનોંપર પ્રાદ અને વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી શાસ્ત્ર જેટલું જ્ઞાન હૃદયગત કર્યું હોય તેવા મળવા દુર્લભ છે. તત્ત્વને પહોંચી જવું એ કંઈ નાની વાત નથી. કુદીને દરિયો ઝાળાગી જવા છે.

‘અર્થ’ એટલે ‘લક્ષ્મી,’ ‘અ’ એટલે ‘તત્ત્વ’ અને ‘અર્થ’ એટલે ‘શબ્દનું બીજું નામ.’ આવા (અર્થ શબ્દના ઘણા) અર્થ થાય છે. પણ ‘અર્થ’ એટલે ‘તત્ત્વ’ એ વિષયપર અહીં આગળ કહેવાનું છે. જેઓ નિર્ઘયપ્રવચનમાં આવેલાં પવિત્ર વચનોં મુખપાડે કરે છે તે તેઓના ઉત્સાહમળે મન્દળ ઉપાનન કરે છે; પરંતુ જે તેનો મર્મ પાન્યો હોય તો એથી એ મુખે, આનંદ, વિવેક અને પરિણામે મહદ્બુદ્ધિ પામે છે. અલણ પુરૂષ મુંદર અક્ષર અને તાણેલા મિથ્યા લીટા એ બેના બેઠને જેટલું જાણે છે તેટલું જ મુખપાડી અન્ય અથ વિચાર અને નિર્ઘયપ્રવચનને બેદર માને છે. કારણ તેણે અર્થ-પૂર્વક નિર્ઘય વચનામૃતો ધર્માં નથી; તેમ તે પગ યથાર્થ તત્ત્વવિચાર કર્યો નથી. યદીપ તત્ત્વવિચાર કરનામાં સમર્થ બુદ્ધિપ્રભાવ જેમએ છીએ; તોપણ કંઈ વિચાર કરી શકે; પરંતુ પીગળે નહીં તોપણ પાણીથી પદ્મળે. નેમ જ જે વચનામૃતો મુખપાડે કર્યા હોય તે અર્થસદીન હોય તો જાડુ ઉપયોગી થઈ પડે; નહીં તો પોષટવાળું ગમનામ. પોષટને કોઈ પચિયે રામનામ કહેતાં શીખડાવે, પરંતુ પોષટની જાણ જાણે કે રામ તે દાગમ કે દ્રક્ષ. સાર્માન્યાયે સમજ્યા વગર એવું થાય છે. કચ્છી વૈરયોનું ધ્યાન એક કહેવાય છે તે કંઈક હારયયુક્ત છે અર્થ, પરંતુ એમાંથી ઉત્તમ શિક્ષા મળી શકે તેમ છે. એટલે અહીં કહી જઈ જઈ: કચ્છના કોઈ ગામમાં આવકધર્મ પાળતા રાયસી, દેવસી અને ખેતસી એમ ત્રણ નામધારી ઝાણવાળ રહેના હતા. નિયમિત રીતે તેઓ મંધ્યાકોળે, પરાદિયે પ્રતિક્રમણ કરતા હતા. પરાદિયે રાયસી, અને મંધ્યાકોળે દેવસી પ્રતિક્રમણ કરાવતા હતા. રાત્રિ મંથેથી પ્રતિક્રમણ રાયસી કરાવતો; અને મંથે. ” રાઈ પડિમણુદાયમિ ” એમ તેને બોલાવવું પડતું; તેમ જ દેવસીને

“દેવસીય પરિક્રમણુકાયમિ” એમ સંજ્ઞા દેવાથી જોવાવતું મળતું. યોગાનુષ્ઠાને ધણુના આગ્રહથી એક દિવસ મંથાક્રમે જેતસીને જોલાવવા બેસાઈ, જેતસીએ “હાં દેવસીય પરિક્રમણુકાયમિ” એમ આપ્યું ત્યાં “જેતસીપરિક્રમણુકાયમિ” એ વાક્યો જગારી દીધાં. એ માંલણી યધા હસ્યમન્ત યથા અને પૂજ્યું આમ કાં? જેતસી જોયો વળી આમ તે કેમ? ત્યાં ઉત્તર મળ્યો કે, “જેતસીપરિક્રમણુ કાયમિ” એમ તમે કેમ જોલો છો? જેતસીએ ટપ્પુ: “હું ગરીબ છઉં એટલે માફ નામ આપ્યું ત્યાં પાછી તકગર લઈ એ, પણ ગમ્યથી અને દેવગી માટે તો કાંઈ દિવસ-કાંઈ જોવતા પણ નથી. એ બન્ને કેમ ‘રાઈ પરિક્રમણુકાયમિ’ અને ‘દેવસી પરિક્રમણુકાયમિ’ એમ કહે છે. તો પછી હું ‘જેતસીપરિક્રમણુકાયમિ’ એમ કાં ન કરું? એની ભાંડિકતાએ તો જાણને વિને હ ઉપજાવ્યો; ખરી અર્થની કારણમદિન સમગ્રજી પાડી એટલે જેતસી પોનાનાં મુખપોળી પ્રતિક્રમણુથી શરમાયો.

આનો એક મામાન્ય વાંત છે; પરંતુઆપુ અર્થની ખુબી ન્યારી છે. તત્ત્વ તેપર જાણુ વિચાર કરી શકે. બાકી તો જોગ મળ્યો જ લાગે તેમ નિર્દયચચનામૃતો પણ સંકળ જ આવે. અહો! પણ મર્મ પામનાની વાતની તો બમિકારી જ છે!

શિક્ષા 18 સહ. યત્નાઃ—

એમ વિવેક એ ધર્મનું મન્તવ્ય છે તેમ યત્ના એ ધર્મનું ઉપનત્વ છે. વિવેકથી ધર્મનત્વ મદલુ કમલ છે અને યત્નાથી તે તત્ત્વ શુદ્ધ રાખી શકાય છે; તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરી સમાર્થ છે. પાંચ મમિતિઃપ યત્નો તો બહુ એક છે; પન્તુ ગૃહાશ્રમીથી તે મરં લાવે પાળી શકતાં નથી; જ્યાં જોડેલા ભાવાંગે પાળી શકાય તેટલા ભાવાંગે પણ અમાવધાનીથી પાળી શકતાં નથી. કિતેશ્વર ભગવાને બાધેથી ગૃહજ અને સુદમ દયા પ્રત્યે જ્યાં બેરકારી છે ત્યાં બહુ દોષથી પાળી શકાય છે. એ યત્નાની ન્યૂનતાને લીધે છે. ઉનાચળા અને વેગ-ભરી ચાક, પાણી ગળા તેનો મંખાળો રાખવાની અપૂર્ણ વિધિ, કાઠાદિક ઈંધનનો વગર ખંખેર, જોયે ઉપયોગ; અનાજમાં રહેલું સુદમ ભંતુઓની અપૂર્ણ તપાસ, પુંભ્યા પ્રામાણ્યો વગર ગેદવા દીધેલાં કામ, અન્વચ રાખેલાં ઓગડ, આંગણામાં પાણીનું ઢોળવું, એટલું ગળી મૂકવું, પાટલા વગર ધખ, ધખતી યાળી નીચે મૂકવી. એથી પોતાને અરવચ્છતા, અગવડ, અનારામતા દલાદિક ફળ થાય છે; અને મહા પાપના કારણ પણ થઈ પડે છે. એ માટે

ચાંદનિ કેહેવાનો બોધ કે ચાંદવામાં, બેમવામાં, ઉડવામાં, જમવામાં અને ખીખે
હરેક પ્રકારનાં ચલાવો ઉપયોગ કરવો એથી દ્રવ્યે અને લાવે જાતે પ્રકારે
લાભ છે. આન ધીમી અને ગભીર ગખતી વર વ્યવસ્થા રાખવા, પાણી વિધિ-
સહિત ગળાવવું, કાગદિઠ ઇંધન ખખેગીને નાખવા એ કંઈ આપણને અગવડ
પડતું કામ નથી, તેમ તેમાં વિશેષ વખત જતો નથી એવા નિયમો દાખલ
કરી દીધા પછી પાળવા મુશ્કેલ નથી એથી બિચારાં અમરખ્યાત નિગપગધી
જેતુઓ બન્ને કે.

પ્રત્યેક કામ ચત્તોપર્યંક જ કરવું એ વિશેષી આવકનું કર્તવ્ય છે
શિક્ષાપાઠ ૨૮. રાત્રીભોજન.—

અદિમાદિઠ પચમહાવ્રત જેવું ભગવાને રાત્રિભોજનલાગવૃત્ત કહ્યું છે.
રાત્રિમાં જે ચાર પ્રાન્ના આહાર છે તે અલક્ષ્યરૂપ છે જે જાતિનો આહારનો
ગ્ગ હોય છે તે જાતિના તમન્નય નામના જીવ તે આહારમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
રાત્રિભોજનમાં એ મિથાચ પણ અનેક દોષ કલા છે નરે જમનાગને ગાદને
માટે અમિ સગમાનવી પડે છે સારે સમીપની ભીંતગપ રહેના નિગપગધી
સૂક્ષ્મ જતુઓ નામ પામે છે ઇંધનને માટે આલેવા કાગદિકમાં ગહેના જતુઓ
ગત્રિને નહીં દેખાવાથી નાશ પામે છે, તેમ જ મર્ષના ઝેરનો, કંગોગિયાની
લાગનો અને મન્નરાષ્ટ્ર મદ્દમ જતુનો પણ ભય ગે છે વખતે એ, કુટુમ્બા-
દિને ભય-ર રોગનું કારણ પણ થઈ પડે છે

રાત્રિભોજનનો પુગણાદિક મતમાં પણ સામાન્ય આચારને ખાતર લાગ
કર્ષો છે, છતાં તેઓમાં પરંપરાની રદિથી કરીને રાત્રિભોજન પેઠી મધુ છે.
પણ એ નિષેધક તો છે જ

શરીરની અદર મે પ્રમગ્ના કમળ છે તે મૂર્ચના અત્યંતી મોઝાય પામી
જાય છે એથી કરીને રાત્રિભોજનમાં સૂક્ષ્મ જીવ લક્ષણરૂપ અદિન થાય છે
જે મહા રોગનું કારણ છે એવો ક્રમે-ક્રમે અગે આર્ચે નો પણ મત છે

મરુપુગો તો દિવસ એ ઘડી રહે સારે વાણ કરે અને મે વડી દિવસ
ચર્યા પેના ગમે તે જાતનો આહાર કરે નહીં રાત્રિભોજનને માટે વિશેષ
વિચાર મુનિમમાગમથી કે સામ્રથી જાણવો. એ મમરી જડ મદ્દમ બેગે
જાણવા નવચ્યના છે

આ પ્રમગ્ના આહાર રાત્રિને વિશે લાગવાથી મદ્દમ છે એ વિચાર
વચન છે

શિક્ષાપાઠ રટ. સર્વ જીવની રક્ષા, ભાગ-૧—

દયા જેવો એક ધર્મ નથી. દયા એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે. જ્યાં દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. જગતિનગમાં એવા અનર્થકારક ધર્મ મનો પડ્યા છે કે જેઓ જીવને હણતાં લેગ પાપ થતું નથી, બહુ તો મનુષ્યેદની રક્ષા કરે; એમ દહે છે. તેમ એ ધર્મમનવાળા જનની, મદામ અને દેવાનું લેશ સ્વરૂપ પણ જાણતા નથી. એઓ બે પોતાનું હૃદયપટ-પ્રકાશમાં મૂકીને વિચારે તો અવસ્થા-તેમને જાણાશે કે એક મુશ્કેલીમાં મુશ્કેલી જેવુંને હણવામાં પણ મદા, પાપ છે., જેવો મને માગે આત્મા પ્રિય છે તેવો તેને પણ તેનો આત્મા પ્રિય છે. હું માગ લેશ વ્યમન ખાતર કે લાભ ખાતર એવા અર્થખ્યાતા જીવને બેધક હાથે છડે એ મને કેટલું બધું અનંત દુઃખનું કારણ થઈ પડે. "તેઓમાં હૃદયનું શીજ પણ નદી પેદાવાથી (નિઓ) એવા વિચાર કરી શકતા નથી. પાપમાં ને પાપમાં નિશ્ચિન્ન મગ્ન છે. વેદ અને વૈષ્ણવોદિ પંથોમાં પણ મુશ્કેલી દયા સંબંધી હાથ વિચાર જેવામાં આવેલા નથી, તોપણ એઓ જેવળ દયાને નદી મર્મજનાર રૂપનાં ધણા ઉત્તમ છે. બાદર જીવની રક્ષામાં એ કીક મમત્ત્વા છે; પેણુ એ મમત્ત્વા કરનાં આપણે કેવા ભાગ્યશાળી કે જ્યાં એક પુષ્પપાખડી કૂત્રમ ત્યાં પાપ છે; એ ખરે તત્ત્વ મમત્ત્વા અને યજ્ઞ યાગાદિક દિવ્યાથી તો જેવળ વિરક્ત રહ્યા છીએ. બનતા પ્રપન્નથી જીવ બચારીએ છીએ, જનાં ચાહિને જીવ હણવાની આપણી લેગ રહ્યા નથી. અનંતકાય અલક્ષ્યથી બહુ કરી આપણે વિરક્ત જ છીએ. આ કાળે એ મધ્યો પુણ્યપ્રતાપ સિદ્ધાર્થ ભૂષાળના પુત્ર મદાવીરના કહેવાં પરમતત્ત્વમેધના ગેમખજીની મુશ્કેલી છે. મનુષ્યો રીદિ પામે છે, મુદ્રે ઓ પ્રામે છે, આજ્ઞાકિત પુત્ર પામે છે, બાગ્યો કુટુંબવિવાર પામે છે. માનપ્રનિદા તેમ જ અધિકાર પામે છે, અને તે પામવાં ફક્ત દુર્લભ નથી, પરંતુ ખૂં, ધર્મતત્ત્વ કે તેની શ્રદ્ધા કે તેનો ઓડો અંશ પણ પામવાં મહાદુર્લભ છે. એ રીદિ દલાદિક અવિવેકથી પાપનું કારણ થઈ અનંત દુઃખમાં હાથ જાય છે; પરંતુ આ ઓડી શ્રદ્ધાલાગ્ના પણ ઉત્તમ પદનીએ પહોચાડે છે. આમ દયાનું અભરિણામ છે. આપણે ધર્મતત્ત્વયુક્ત કુળમાં જન્મ પામ્યા છીએ તો હવે જેમ બને તેમ વિમળ દયામય વર્તનમાં આવેનું. વારંવાર લક્ષમાં રાખવું કે સર્વ જીવની રક્ષા કરવી. જીવને પણ એવોજ યુક્તિપ્રયુક્તિથી બેધ આપવા. સર્વ જીવની રક્ષા કરવા માટે એક બેધદાયક ઉત્તમ યુક્તિ શુદ્ધિદાળી અભયકુમારે કરી હતી તે આવતા પાઠમાં હું કહું છઉં, એમ જ તત્ત્વજ્ઞાનને માટે યુક્તિરક્ત્યાયથી અનાદિ જેવા ધર્મમતવાદીઓને શિક્ષા-પ્રામત્ત્વને વખત મળે તો આપણે કેવા ભાગ્યશાળી !

સિક્ષાપાઠ ૩૦. સર્વ જીવની રક્ષા, ભાગ ૨.—

મગધ દેશની રાજગૃહી નગરીનો અધિરાજ ઐજિક એક વખતે સભા ભરીને બેઠો હતો. પ્રમોદપાત વાતચિતના પ્રવેશમાં માંમયુષ્મ મામનો હતો તે બોલ્યા કે હમણાં માંમની વિશેષ મસ્તાઈ છે આ વાત અભયકુમારે સાંભળી. એ ઉપરથી એ દિંમક સામનોને બોધ દેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. સાંજે સભા વિસર્જન થઈ. રાજ્ય અંતર્યુર્ગમાં ગયા ત્યારપછી (કર્તવ્ય માટે) અભયકુમાર જેણે જેણે માંમની વાત ઉચ્ચારી હતી તેને તેને ઘેર મળ્યા. જેને ઘેર જાય ત્યાં સત્કાર કર્યા પછી તેઓ પૂછવા લાગ્યા કે આપ શા માટે પશ્ચિમ લઈ આપારે ઘેર પધાર્યા? અભયકુમારે કહ્યું. “મહારાજા ઐજિકને અજ્ઞાત મદા રોગ ઉત્પન્ન થયો છે વૈદ્ય બેળા કંઠાથી તેણે કહ્યું કે, કામળ મનુષ્યના કાગળનું સવા ટાકભાવ મામ હોય તો આ રોગ મટ. તમે રાજાનાં પ્રિયમાન્ય છે. માટે તમારે ત્યાં એ માંમ લેવા આવો છું.” માંમને વિચાર્યું કે કાગળનું માંમ હું મુલાવિના શી રીતે આપી શકું? એથી અભયકુમારને પૂછું મારાજ, એ તો કેમ થઈ શકે? એમ કહી પછી અભયકુમારને કેટલુંક દ્રવ્ય પોતાની વાત ગળ આગળ નહીં પ્રમિદ કરવા માટે તે પ્રત્યેક માંમત આપતા ગયા, અને તે અભયકુમાર લેતો ગયો. એમ સધળા સામનોને ઘેર અભયકુમાર ફરી આવ્યા મગધા માસ ન આપી શક્યા અને પોતાની વાત છુપાવવા દ્રવ્ય આપ્યું પછી બીજે દીવમે જ્યારે મહા બેળી થઈ ત્યારે સધળા સામનો પોતાને આમને આવી બેઠા. રાજા પણ સિંહાસનપર બિરાજ્યા હતા. માંમનો આવી આવીને ગઈ કાલનું કુશળ પૂછવા લાગ્યા. રાજાને એ વાતથી વિશ્મય થયો. અભયકુમારે જણાવી બોલ્યું એટલે અભયકુમારે બોલ્યા “મહારાજા કાલે આપતા માંમનો સભામાં બોલ્યો હતા કે હમણાં માસ સસ્તું મળે છે તેથી હું તેઓને ત્યાં લેવા ગયો હતો. ત્યારે સગાએ મને બહુ દ્રવ્ય આપ્યું; પરંતુ કાગળનું મત્રા પૈસાલાગે મામ ન આપ્યું ત્યારે એ માંસ સસ્તું કે મોઢું?” બધા સામનો માલગીને શરમથી નીચું જોઈ રહ્યા. કોઈથી કંઈ બોલી શકાય નહીં પછી અભયકુમારે કહ્યું. “આ કંઈ મેં તમને કહ્યું આપવા કર્યું. નથી, પરંતુ બોધ આપવા કર્યું છે. આપણને આપણા શરીરનું માસ આપવું પડે તો અર્જન ભય થાય છે, કારણ આપણા દેહની આપણને પ્રિયતા છે તેમ જ જીવનું તે માસ હોય તેના પશુ જીવ તેને વહાલો હશે. જેમ આપણે અમૃત્ય વસ્તુઓ આપીને બધું પોતાનો દેહ બચાવીએ છીએ તેમ તે

બિચારાં મામર આણીઓને પંજું હોયું જોઈએ. બોપણું સંમર્જણવાળાં, બોધવાં
 ચાલતાં પ્રણી હોય. તે બિચારાં અર્વાચક અને અણુસમજણવાળાં પ્રણીને
 મોતરૂપ દુઃખ આપીએ એ જેવું પાપનું પ્રયત્ન કાગળ છે? આપણે આ વચન
 નિરંતર લક્ષમાં રાખવું કે મર્ત પ્રણીને પોનાનો 'જીવ વદાનો છે, અને મર્ત
 જીવની રક્ષા કરી એ જેવો એકે ધર્મ નથી.' અભયદુઃખાનના 'ભાવભૂતી
 શ્રીશુક મહારાજન સંતોષાયા' મયળા સામંતો' પણ બેઠા પામ્યા. તેઓએ તે
 ૧) દિવમયી માંમ આવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, કાગળ એક તો તે ચામડ્ય છે; અને
 કેઈ જીવ હણાયા વિના તે આવતું નથી એ મોટો અર્ધર્મ છે; માટે અભય
 પ્રધાનનું કથન માંભળીને તેઓએ અભયદાનમાં લક્ષ આપ્યું;—જે આમાના
 પરમ સુખનું કાગળ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૨. પ્રત્યાખ્યાન.—

'પ્રત્યાખ્યાન' નામનો શબ્દ વાચ્ય તમાગ સાંભળવાયાં આવ્યો છે.
 એનો મૂળ શબ્દ પ્રત્યાખ્યાન છે. અને તે અમુક વસ્તુ ભણી ચિત્ત ન કરવું
 એવા જે નિયમ કરંગ તેને બદલે વપરાય છે. પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો હેતુ મદા
 હિતમ્ અને સૂક્ષ્મ છે. પ્રત્યાખ્યાન નહીં કરવાથી ગમે તે વસ્તુ ન આવે કે
 ન બોમવો તો પણ તેથી મંચગણ્ય નથી; કારણ કે તત્ત્વજ્ઞે કરીને જાણવું
 રંધન કર્યું નથી. ગમે આપણે ભોજન ન કરતા હોઈએ, પરંતુ તેનો જો
 પ્રત્યાખ્યાનરૂપે નિયમ ન કર્યો હોય તો તે જીવ ન આવે. કાગળ આપણી
 હિતમ્ ખુશી ગદી, જેમ પરંતુ બાગળ ઉગાડે હોય અને આનાર્થિક જતાવર કે
 મનુષ્યે આપણે આવે તેમ જાણનાં કાર ખુશ હોય તો તેમાં કંઈ પ્રવેશ કરે
 છે, એટલે કે એ બહુ આપણા વિચાર છટી જાય છે. તે કંઈ બંધનનું
 કારણ છે, અને જો પ્રત્યાખ્યાન હોય તો પછી એ બહુ દ્રષ્ટિ કરવાની જાણ
 થતી નથી. જેમ આપણે જાણીએ છીએ કે વાચનાનો મધ્ય ભાગ આપણારી
 જોઈ શકતો નથી, માટે એ બહુ આપણે દ્રષ્ટિ પણ કરના નથી, તેમ પ્રત્યા-
 ખ્યાન કરવાથી આપણે અમુક વગ્ન ખતાય કે ભોગતાય તેમ નહીં એટલે
 એ બહુ આપણું લક્ષ જગત્તિક જાણ નથી એ કંઈ આપણને આજે કાદ
 થઈ પડે છે. પ્રત્યાખ્યાન કયો પછી વિચારિ વગેરે કારણથી કે.દ દોષ અ.લી
 જાય તો તેનાં પ્રાયશ્ચિન્નિવાગળ પણ મદતમાએ એ દરજા છે.

પ્રત્યાખ્યાનથી એક બીજો પણ મોટો લાભ છે; તે એ કે અમુક વસ્તુ
 એમાં જ આપણે લગ્ય ગે, છે, આવી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ થઈ જાય છે,

જે જે વસ્તુ સ્વાગ કરી છે તે તે સંબંધી વિશેષ વિચાર, મહત્ત્વ, મહત્ત્વ કે એવી કંઈ ઉપાધિ રહેતી નથી. એવડે મન બહુ બહોળતાને પામી નિયમરૂપી સદ્ગતિમાં ચાલ્યું જાય છે. અર્થ જે લગામમાં આવી જાય છે, તો પછી ગમે તેવો પ્રયત્ન છતાં તેને ધારેલે રસ્તે લઇ જવાય છે. તેમ મન એ નિયમરૂપી લગામમાં આવવાથી પછી ગમે તે શુભ સદ્ગતિમાં લઇ જવાય છે; અને તેમાં વારંવાર પ્રવેશન દરાવવાથી તે એકાગ્ર, વિચારશીલ અને વિવેકી થાય છે. મનનો આનંદ શરીરને પણ નિરોગી કરે છે. વળી અભક્ષ્ય, અનનકાષ, પર-સ્ત્રીયાદિક નિયમ કેરૂંથી પણ શરીર નિરોગી રહી રહે છે. માર્દવ-પદાર્થો મનને અવળે રસ્તે દોરે છે. પણ પ્રસાખ્યાનથી મન સાં જતાં અટકે છે; એથી તે વિમળ થાય છે.

પ્રસાખ્યાન એ કેવી ઉત્તમ નિયમ પાળવાની પ્રતિષ્ઠા છે તે આ ઉપરથી તમે સમજવા દરો. વિશેષ સદ્ગુરુ મુખથી અને શાસ્ત્રાવલોકનથી સમજવા હુ-બોધ કરું છઉં.

શિક્ષાપાઠ ૩૨. વિનયવડે તત્ત્વની સિદ્ધિ છે.—

રાજગૃહી નગરીનાં રાજ્યાસનપર જ્યારે શ્રેષ્ઠિક ગણ વિગતમાન હોય ત્યારે તે નગરીમાં એક ચંદ્રાળ રહેતો હતો. એક વખતે એ ચંદ્રાળની સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે તેને કેરી ખાવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇ. તેણે તે લાવી આપવા ચંદ્રાળને કહ્યું. “ચંદ્રાળે કહ્યું, આ કેરીનો વખત નથી, એટલે મોરો ઉપાય નથી; નહીં તો હું ગમે તેટલે ઉંચે તોય ત્યાંથી મારી વિદ્યાના બળવડે કરીને લાવી તારી ઇચ્છા સિદ્ધ કરું.” ચંદ્રાળણીએ કહ્યું. “રાજની મહારાણીના બાગમાં એક અકાળિક કેરી દેનાર આવ્યો છે ને પર અત્યારે કેરીઓ લગ્ન રહી દશે, માટે ત્યાં જઈને એ કેરી લાવો.” પેતાની સ્ત્રીની ઇચ્છા પુરી પાડવા ચંદ્રાળ તે બાગે ગયા. શુભ રીતે આખા મમીય જઈ મત્ર મણીને તેને નમાવ્યો; તે કેરી લીધી. પછી બીજા મત્રવડે કરીને તેને દત્તો એમ કરી દીધો. પછી તે ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રીની ઇચ્છા માટે નિન્નર તે ચંદ્રાળ વિદ્યા બળે લાવી કેરી લાવવા લાવ્યો એક દિવસે દુરતાં દુરતાં માણીની દ્રષ્ટિ આંખો લપી ગઇ. કેરીઓની ચારી થયેલી જોઇને તેણે જોઇને શ્રેષ્ઠિકગણ આગળ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું. શ્રેષ્ઠિકની આજ્ઞાથી અભયકુમાર નામના શુદ્ધિશાળી પ્રધાને યુક્તિવડે તે ચંદ્રાળને શેષી કાઢ્યો પેના આગળ તેણી પૂછ્યું “એટલા બધાં માણસો બાગમાં રહે છે છતાં તુ કેવી રીતે ચઢીને એ કેરી લઇ ગયો કે એ ત્રાવ ડંગવામાં (પાણી) નુ આવી ને કહે.” ચંદ્રાળે કહ્યું. “આપમારે

અપરાધ ક્ષમા કરજો. હું સૌચું બોલી જઈ છઉં કે, મારી પાસે એક વિદ્યા છે તેના યોગથી હું એ કેરીઓ લઈ શક્યો.” અભયકુમારે કહ્યું. “મારાથી ક્ષમા ન થઈ શકે, પરંતુ મહારાજા શ્રેણિકને એ વિદ્યા તુ આપ તો તેઓને એવી વિદ્યા લેવાનો અભિલાષ હોવાથી તારા ઉપકારના બદલામાં હું અપરાધ ક્ષમા કરાવી શકું.” ચંડાળે એમ કરવાની દા કહી. પછી અભયકુમારે ચંડાળને શ્રેણિકરાજા જ્યાં સિંહાસન પર બેઠો હતો ત્યાં લાવીને સામે ઉભો રાખ્યો; અને સંધળી વાત રાજાને કહી બતાવી. એ વાતની રાજાએ દા કહી ચંડાળે પછી સામા ઉભા રહી ધરધરને પગે શ્રેણિકને તે વિદ્યાનો બોધ આપવા માંડ્યો; પણ તે બોધ લાગ્યો નહીં. ઝડપથી ઉભો થઈ અભયકુમાર બોલ્યો: “મહારાજા! આપને જો એ વિદ્યા અવરથ શીખવી હોય તો સામા આવી ઉભા રહો; અને એને સિંહાસન આપો.” રાજાએ વિદ્યા લેવા ખાતર એમ કહ્યું તો તત્કાળ વિદ્યા સાધ્ય થઈ.

આ વાત માત્ર બોધ લેવાને માટે છે. એક ચંડાળનો પણ વિનય કયાં વગર શ્રેણિક જેવા રાજાને વિદ્યા મિલ્લ ન થઈ, તો તેમાંથી તરવ એ મદદ કરવાનું છે કે, સદ્વિદ્યાને સાધ્ય કરવા વિનય કરવા. (અવરથનો છે.) આત્મ-વિદ્યા પામવા નિર્ભય ગુણો જો વિનય કરીએ તો કેવું મંગળદાયક થાય!

વિનય એ ઉત્તમ વશીકરણ છે ‘ઉત્તરાધ્યાય’માં ભગવાને વિનયને ધર્મનું મૂળ કહી વર્ણવ્યું છે. ગુરૂનો, મુનિનો, વિદ્વાનનો, માનાપતાનો અને પોનાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કાન્ધુ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૩. સુદર્શન શેઠ:—

આવીન કાળમાં શુદ્ધ એકપન્થિવત્તને પાળનાગ અસંખ્ય પુરોહિતો ગયા છે. એમાંથી સંસ્કૃત શાહી નામાકિન થયેલો સુદર્શન નામનો એક સત્પુરુષ પણ છે. એ ધનાઢ્ય સુદર મુખમુગ્ધવાળો કાલિમાન અને મધ્ય વયમાં હતો, જે નગરમાં તે ગટેતો હતો તે નગરના રાજ્યદરવાર આગળથી કેઇ કામ, પ્રસંગને લીધે તેને નીકળવું પડ્યું એ જ્યારે લાંથી નીકળ્યો ત્યારે રાજાની અમલો નામની ગણી પોનાના આવાસના ઝાખમાં બેઠી હતી. લાંથી સુદર્શન ભણી તેની ટ્રિટિ ગઈ. તેનું ઉત્તમ રૂપ અને કાયા જોઈને તેનું મન લલચાયું. એક અનુચરી મોહલીને કપટભાવથી નિર્ભય કારણ બતાવીને સુદર્શનને ઉપર બોલાવ્યો. દેટલાક પ્રકારની વાતચિત્ત કર્યા પછી અમલોએ સુદર્શનને બોગ બોગવવા સંબંધીનું આમંત્ર્ય દર્શ્યું. સુદર્શને દેટલોક ઉપરથી આવ્યો તોપણ તેનું મન કાલિ થયું નહીં. ઉપરે દેટલાને સુદર્શને સુદિનીથી કહ્યું, ‘બુદ્ધ, હું

પુરુષત્વમાં નથી !' તોપણ રાણીએ અનેક પ્રકારના હાવભાવે કહ્યાં. એ સધળા કામચેષ્ટાથી સુદર્શન ચલ્યો નહીં; એથી કંટાળી જઈને રાણીએ તેને જતો કર્યો.

એક વાર એ નગરમાં ઉબણી હતી. તેથી નગર બહાર નગરજનો આનંદથી આમ તેમ ભેમતાં હતાં. ધામધુમ મચી રહી હતી. સુદર્શન શેઠનાં છ દેવકુમાર જેવા પુત્રો પણ ત્યાં આવ્યા હતા. અભયા રાણી કપિલા નામની દારી સાથે હાકમાથી ત્યાં આવી હતી. સુદર્શનના દેવપૂતળાં જેવા છ પુત્રો તેના જોવામાં આવ્યા. કપિલાને તેણે પૂછ્યું, 'આવા રમ્ય પુત્રો કોના છે ?' કપિલાએ સુદર્શન જોઈને નામ આપ્યું. એ નામ સાંભળીને રાણીની છાતીમાં કટાર ભોંકાઈ; તેને કારી ધા વાગ્યો. સધળા ધામધુમ વીતી ગયા પછી માયા કથન જોડવીને અભયાએ અને તેની દારીએ મળી ગમને કહ્યું. "તમે માનતા હશે કે મારા રાજ્યમાં ન્યાય અને નીતિ વળે છે, દુર્બનોથી મારી પ્રજા દુઃખી નથી; પરંતુ તે સધળું મિથ્યા છે. અંત પુરમાં પણ દુર્બનો પ્રવેશ કરે ત્યાંસુધી હજી અંદર છે ! તો પછી બીજાં સ્થળ માટે પૂછવું પણ શું ? તમારા નગરના સુદર્શન નામના શેઠે મારી કને બોગવું આમંત્રણ કર્યું. મહોં કહેવાયોગ્ય કથનો માટે સાંભળવાં પડ્યાં. પણ મેં તેને તિરસ્કાર કર્યો; એથી વિશેષ અંધારૂં કયું કહેવાય ?" રાજા મૂળે કાનના કાચા હોય છે એ તો જાણે સર્વમાન્ય છે; તેમાં વળી સ્ત્રીનાં માયાવિ મધુગં વચન શું અસર ન કરે ? તાતા તેણેમાં ટાટા જળ જેવાં વચનથી રાજા કોંધાયમાન થયા. સુદર્શનને શુણીએ ચઢાવી દેવાની તત્કાળ તેણે આજ્ઞા કરી દીધી અને તે પ્રમાણે સધળું થઈ પણ ગયું. માત્ર, શુણીએ સુદર્શન બેમે એટલી વાર હતી.

ગમે તેમ હો, પણ સૃષ્ટિના દિવ્ય ભંડારમાં અગત્યનું છે. (સંસારો પ્રભાવ ઠાંક્યો રહેતો નથી) સુદર્શનને શુણીએ બેસાડ્યો કે શુણી ફાટીને અગત્યનું મોનાનું સિંહામન થયું અને દેવકુબીના નાદ થયા. સર્વત્ર આનંદ વ્યાપી ગયો. સુદર્શનનું સત્ત્વશીળ વિશ્વમંડળમાં અગત્યી ઉડ્યું. (સત્ત્વશીળો સદા જય છે.)

શીયળ અને સુદર્શનની ઉત્તમ દ્રઢતા એ બંને આત્માને પવિત્ર બ્રહ્મણ્ય એ ચઢાવે છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૪. બ્રહ્મચર્યવિધે મુલાપિત,—

નિરખીને નવચાવના, ભેશ ન વિચરિનંદાન;

ગણે કાજની પૂતળી, તે ભગવાનસંધા

આ સધળા મંસારની, રમણી નામકરૂપ.

એ ત્યાગી, ત્યાગ્ય બંધુ, કેવળ શોકકરૂપ.

એક વિચિત્રે હતવાં, હત્યો સૌ સંભાર.

નૃપાતિ હતતા હતિયે, દમ, પુત્ર ને આધિકાર.

વિપવરૂપ અંકુશી, ટળે જ્ઞાન ને ધ્યાન,

લેશ મદિગપાનથી, હકિ એમ અતાન.

જે નવનાઃ વિરુદ્ધથી, ધરે શિયળ સુખદાહ.

ભનતેનો ક્વપછી ગહે, તત્ત્વવચન એ ભાષ.

સુદર શીયળસુરતર, મન વાળી ને દેહ.

જે નગનાગી મેરજે, અનુપમ કૃણ લે તેહ.

પાન પિના પરતુ ન રટે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન.

પાત્ર થયા સેવો રાદા, અહમ્યર્થ મતિમાન.

શિક્ષાપાઠ ઉપ નવકાર મંત્ર—

નમો અગિર્દતાર્જુ,

નમો મિદ્ધાર્જુ,

નમો આયગિયર્જુ,

નમો ઠાઠ્ઠાયાર્જુ.

નમો લે એ, સર્વમર્જુ —

આ પંચત્ર વાળ્યોને નિર્ઝયવચનમા નવકાર (નમરકાર) મંત્ર કે પંચ-
પરમેષ્ઠમત્ર કહે છે.

અર્જુન ભગવાનના બાગ શુભુ, સિદ્ધ ભગવાનના આઃ શુભુ, આત્માર્જુના
દત્રીશ શુભુ, ઉપાધ્યાયના પચ્ચીશ શુભુ અને માધુના મત્તાનીશ શુભુ મગીને
એકરો આઠ શુભુ થયા અગ્રમ પિતા બાઈની આઠ આગળીઓના બાગ દેવના
થાય છે, અને એથી એ શુભોનું ચિંતન કરવાની યોજના દેવાથી બાગને
નવે શુભુના ૧૦૮ થાય છે. એટલે નમરક એમ કહેવામા માથે એનું સ્તવન
મત્તુ જણાય છે કે હે ભગ્વ ! તારા એ આગળીના દેવથી. (નમરક) મંત્ર :
નવ વાર ગણુ — કારક એટલે ' કરનાર ' એમ પણ થાય છે બારને નવે શુભુના
જેટલા થાય એટલા શુભુનો ભરેલો મંત્ર એમ નામકરૂણાં. તરિક્કે એનો અર્થ

થઈ શકે છે. અને પંચપરમેષ્ટિ એટલે આ સંકળ જગતમાં પાંચ વસ્તુઓ પરમેષ્ટિ છે. તે કયે કયે ? તો કહી જનારી કે અર્થ, સિદ્ધ, આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને માધુ. એને નમસ્કાર કરવાનો જે મંત્ર તે, પરમેષ્ટિ; અને પાંચ પરમેષ્ટિને માથે નમસ્કાર હોવાથી પંચપરમેષ્ટિમંત્ર એવો ગ્રન્થ થયો. આ મંત્ર અનાદિમિદ્ધ મનાય છે, કારણ પંચપરમેષ્ટિ અનાદિમિદ્ધ છે. એટલે એ પાંચે પાત્રો આદરૂપ નથી (પ્રવાદથી અનાદિ નિદ્ધ છે,) અને તેના જાપનાર પણ અનાદિમિદ્ધ છે. એથી એ જાપ પણ અનાદિમિદ્ધ હશે છે.

પ્ર—એ પંચપરમેષ્ટિમંત્ર પરિપૂર્ણ જાણવાથી મનુષ્ય ઉત્તમ ગતિને પામે છે એમ સત્પુરો કહે છે એ માટે તમારું શું મત છે ?

ઉ—એ કહેવું ન્યાયપૂર્વક છે. એમ હું માનું છું.

પ્ર—એને ક્યાં કાગળથી - ૧૫ પૂર્વક કહી શકાય ?

ઉ—હા. એ તમને હું મમજાવું; મનની નિમ્નતા અર્થે એક તો મર્જોત્તમ જગતભૂષણના મસ ગુણનું એ ચિતવન છે. તત્ત્વથી જોતાં વર્ણો અર્ધસ્વરૂપ, સિદ્ધસ્વરૂપ, આચાર્યસ્વરૂપ, ઉપાધ્યાયસ્વરૂપ અને માધુસ્વરૂપ એનો વિશેષથી વિચાર કરવાનું પણ એ સૂચન છે. કારણ કે પૂજ્યગોચ્ય એઓ શાથી છે એમ વિચારના એઓના સ્વરૂપ, ગુણ, છંદો માટે વિચાર કરવાની સત્પુરને તો ખરી અગત્ય છે હવે કહો કે એ મંત્ર એથી કેટલો કલ્યાણકારક થાય ?

પ્રશ્નકાર—મત્પુરો મોક્ષનું કારણ નવકારમંત્રને કહે છે. એ આ જાખ્યાનથી હું પણ માન્ય ગણુ છું.

અર્થ ભગવાન, મિદ્ધ ભગવાન, આચાર્યજી, ઉપાધ્યાયજી અને માધુજી એઓનો અક્રોધ પ્રથમઅક્ષર લેતાં 'અમિત્યાહિસા' એવું મહદ્ભુત વાક્ય નીકળે છે. જેનું 'હં' એવું ચોગર્ભિદ્નું સ્વરૂપ થાય છે; માટે આપણે એ મંત્રનો અવસ્ય દરીને વિમળભાવથી જાપ કરવો.

શિક્ષાપાઠ ૩૬. અનાનુપૂર્વિ.—

[નગકાનુર્વિ, દેવાનુપૂર્વિ, એ અનુપૂર્વિઓ વિશેનો આ પાઠ નથી, પરંતુ એ નામનાં એક અવધાની લઘુ સ્ફુટકનાં મંત્રમરણને માટે છે.]^૨

૧. પાડાનન: " હવે કહો કે, એ મંત્ર કેટલો કલ્યાણકારક છે ? " - સરો ૧૬.
૨. આ શીટિઓ દ્વીતીયાર્થિમાં નથી. — સંસાર્થક

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

પિતા.—આવી જાનનાં કોઈકથી બંધુ એક નાનું પુરુષ છે તે ને જોયું છે ?

પુત્ર.—હા, પિતાજી.

પિતા.—એમાં આડા અવળા અંક મળ્યા છે તેનું કાંઈ પણ કારણ તારા મનજવામાં છે ?

પુત્ર.—નહીં, પિતાજી. મારા મનજવામાં નથી માટે આપ ને કારણ કહે.

પિતા.—પુત્ર, પ્રલસ છે કે મન એ બધું અચ્ચત્ચિત્ત ચીજ છે; અને તેને એકાગ્ર કરવું બહુ બધું વિકટ છે. તે જ્યાંસુધી એકાગ્ર થવું નથી ત્યાંસુધી આત્મમલિનતા જતી નથી. પાપના વિચારો ઘટતા નથી. એ એકાગ્રતા માટે બાર પ્રાતઃસ્થાવિક અને મદ્યાન્ન મધ્યોહ્ન ભજવાને કલાં છે. મનની એકાગ્રતાથી મદા યોગની શ્રેણિયે ચડવા માટે અને મન કેટલાક પ્રકારથી નિર્જન કરવા માટે મત્યુક્યોએ એ એક મહત્કાવલી કહી છે. પંચપરમેષ્ઠિ મત્તતા પંચઅંક એમાં પહેલા મક્યા છે, અને પછી લોમવિયોમચ્ચરૂપમાં લક્ષ્મીને એના એ પાંચ અંક મુદ્રી લિજ મિજ પ્રકારે કોટકો કર્યા છે. એમ કરવાનું કારણ પણ મનની એકાગ્રતા પામીને નિર્જન કરી શકે.^૧

પુત્ર.—પિતાજી, અનુક્રમે લેવાથી એમ જા માટે ન થઈ શકે ?

પિતા.—લોમ વિચ્છેદ્ય લેજ તો તે જોડકાં જનું પડે અને નામ સંભારતાં જનું પડે. પાંચનો અંક મક્યા પછી એનો આંકડો આવે કે 'નમો લોએ સવમાદુણં' પછી 'નમોઅગિંદતાણં' એ વાક્ય મુદ્રાને 'નમો મિદ્ધાણં' એ

૧. પાકાનર: " એ એક બધું ચચળ ચીજ છે, "—સંસોપક

૨ પાકાનર: " એમ કરવાનું કારણ પત મનની એકાગ્રતા મળીને નિર્જન કરી શકાય એ છે. "—સંસોપક

વાંકયે સેલારનું પડે, એમ. પુનઃ પુનઃ લક્ષ્મી દ્રેષ્ટવાં રાખનાં મન એકાગ્રતાએ પહેર્યે છે. અનુક્રમશઃ હોય તો તેમ થઈ શકતું નથી; કારણ કે વિચાર કરવો પડતો નથી; એ સૂક્ષ્મ વખતમાં મન પરમેષ્ઠિમંત્રમાંથી નીકળીને મંસા-રેત્રેત્રી ખટપટમાં જઈ પડે છે. અને વખતે ધર્મ કૃત્તાં ઘાટ પણ કરી નાખે છે. એથી સત્યુદ્ધાઓ અનાનુપૂર્વિકી યોજના કરી છે. તે બહુ સુંદર અને આત્મશાંતિને આપનારી છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૭. સામાયિકવિચાર ભાગ ૧.—

૧. આત્મશક્તિને પ્રકાશ કરનાર, અમ્યજ્ઞાનદર્શનનો ઉદ્ધ કરનાર, શુદ્ધ મમાધિભાવમાં પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્જરાનો અમૂલ્ય લાભ આપનાર, રાગદ્વેષથી મધ્યસ્થ બુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિક નામનું શિક્ષાવ્રત છે 'સામાયિક' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ 'સમ', 'આય' અને 'ઇક' એ શબ્દોથી થાય છે. 'સમ' એટલે રાગદ્વેષરહિત મધ્યસ્થ પરિણામ, 'આય' એટલે 'તે સમલાવથી, ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાનદર્શનચરિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગનો લાભ,' અને 'ઇક' કહેતા 'ભવ' એમ અર્થ થાય છે. એટલે 'જે વડે કરીને મોક્ષના માર્ગનો લાભપ્રાપ્તિ લાવ ઉપજે તે મોક્ષમાયિક'. આત્મ અને રોદ એ બે પ્રકારનાં ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને મન, વચન, કાયાના પાપભાવને રોકીને વિવેકી શ્રાવક સામાયિક કરે છે.

મનનાં પુદ્ગળ દોગી છે. સામાયિકમાં જ્યારે વિગુદ્ધ પરિણામથી રહેલું કંઈ છે, ત્યારે પણ એ મન આકાશ પાતાળના ઘાટ ધડ્યા કરે છે. તેમ જ ભૂત, વિસ્મૃત, ઉન્માદ હલાન્ધિકથી વચનકાયામાં પણ દુષ્ણુ આવંચાથી સામાયિકમાં દોષ લાગે છે. મન, વચન અને કાયાના થઈને બેત્રીશ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. દશ મનના, દશ વચનના અને બાર કાયાના એમ બેત્રીશ દોષ જાણવા અવશ્યના છે. જે જાણવાથી મન સાવધાન રહે છે.

મનના દશ દોષ કહ્યું છઉં.

૧. અવિવેકદોષ—સામાયિકનું સ્વરૂપ નહિ જાણવાથી મનમાં એવો વિચાર કરે કે આથી શું ફળ થવાનું હતું? આથી કાણુ તર્કુ હતો? એવા વિચારનું નામ 'અવિવેકદોષ'.

૨. યંશોવાંજલોષ—પોતે સામાયિક કરે છે એમ અન્ય મનુષ્યો જાણે તો પ્રસંસા કરે તે ઇચ્છાએ સામાયિક કરે છં યંશોવાંજ આદે તે 'યંશોવાંજ-દોષ'.

૨. ધનયાંજદોષ—ધનની હખ્ખએ સામાયિક કરવું તે 'ધનયાંજદોષ.'

૪. ગર્વદોષ—મને લોકો ધર્મ કહે છે અને હું સામાયિક પણ તેની જ કહે છું! એ 'ગર્વદોષ.'

૫. ભયદોષ—હું ધનકુળમાં જન્મ્યો છું, મને લોકો જોતા તરીકે માને છે, અને જો સામાયિક નહીં કહે તો કહેશે કે એટલું પણ નથી કરેના; એથી નિંદા થશે એ 'ભયદોષ.'

૬. નિદાનદોષ—સામાયિક કરીને તેનાં ફળથી ધન, પુત્ર નિક મળવાનું હખ્ખે તે 'નિદાન દોષ.'

૭. મેશયદોષ—સામાયિકનું પશુભક્ષ્ય મને કે નહીં દોષ? એવો ચિકટપ તે 'મેશયદોષ.'

૮. કૃપાયદોષ—સામાયિક કોપથી કરવા એની વ્યવ કે કંઈ કારણથી મહી દોષ, માન, માયા, લાભમાં તત્તિ ધરે એ 'કૃપાયદોષ.'

૯. અવિનયદોષ—વિનય વગર સામાયિક કરે તે 'અવિનયદોષ.'

૧૦. અપદુભાવદોષ—અક્તિભાવ અને ઉમેગપૂર્વક સામાયિક ન કરે તે 'અપદુભાવદોષ.'

શિક્ષાપાઠ ૩૮. સામાયિકવિચાર. ભાગ, ૨.—

દશ દોષ મનના દણ. દરે દસ વચનના દોષ કહે છું.

૧. કુભોક્ષદોષ—સામાયિકમાં કુવચન બોલવું તે 'કુભોક્ષદોષ.'

૨. સહસાત્કારદોષ—સામાયિકમાં માદમથી અવિચારપૂર્વક વાક્ય બોલવું તે 'સહસાત્કારદોષ.'

૩. અમમ્મરોપજ્ઞદોષ—ગ્રીમને જોઈ એમ આપે તે 'અસમ્મરોપજ્ઞદોષ.'

૪. નિરપેક્ષદોષ—સામાયિકમાં શત્રુની દરકાર વિના વાક્ય બોલે તે 'નિરપેક્ષદોષ.'

૫. સંક્ષેપદોષ—સૂત્રના પાંચ દ્વાનિક પુંકમાં બોલી નાખે; અને વધાર્યો બોલે નહીં તે 'સંક્ષેપદોષ.'

૧. પાઠાન્વય: "આગળી દિયા પણ નથી હતો એમ નિંદામયથી સામાયિક કહે એ 'ભયદોષ' "—મ સોધક.

૨. પાઠાન્વય: "જોઈ જોઈ આદિ આપેવાં તે 'અ સદાસેપજ્ઞદોષ' "—સંરેખક.

૩. પાઠાન્વય: "વધાર્યું ઉચ્ચાર કરે નહીં તે 'સંક્ષેપદોષ' "—સંરેખક.

૬. કલેશદોષ—કોઈથી કંકાસ કરે તે 'કલેશદોષ.'
૭. વિકયાદોષ—ચાર પ્રકારની વિકયા માંડી બેસે તે 'વિકયાદોષ.'
૮. હારયદોષ—સામાયિકમાં કોઈની હાંસી મરકરી કરે તે 'હારયદોષ.'
૯. અશુદ્ધદોષ—સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ નૂનાધિક અને અશુદ્ધ બોલે તે 'અશુદ્ધદોષ.'

૧૦. મુણમુણદોષ—ગડગટગોટાથી સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ બોલે જે પોતે પણ પુરૂ માંડ સમજી શકે તે 'મુણમુણદોષ.'

એ વચનના દસ દોષ કલા. હવે કાયાના બાર દોષ કહું છઉં.

૧. આસનદોષ—સામાયિકમાં પગપર પગ ચડાવી બેસે એ ગુવાંદિકનું અગ્નિધરપ આસન માટે એ પહેલો અયોગ્ય 'આસનદોષ.'
૨. ચસાસનદોષ—ડગડગને આસને બેસી સામાયિક કરે, અથવા વારંવાર ન્યાયી ઉઠું પડે તેવે આસને બેસે એ 'ચસાસનદોષ.'
૩. ચલદ્રષ્ટિદોષ—કાર્યોત્સર્ગમાં આંખો ચંચળ રાખે એ 'ચલદ્રષ્ટિદોષ.'
૪. સાવધક્રિયાદોષ—સામાયિકમાં કંઈ પાપક્રિયા કે તેની સંજ્ઞા કરે તે 'સાવધક્રિયાદોષ.'
૫. આર્કળનદોષ—હાંતાદિક આર્કળણ દ્રઢ બેસે એથી? હાં બેઠેલા જંતુ આદિકના નાશ અને પ્રમાદ થાય તે 'આર્કળનદોષ.'

૬. આત્મનમ્રપ્રસારણુદોષ—હાથ પગ મોકાવે, લાંબા કરે એ આદિ તે 'આત્મનમ્રપ્રસારણુદોષ.'

૭. આલસદોષ—અંગ મરડે, ટચાકા વગાડે એ આદિ તે 'આલસદોષ.'
૮. મોટનદોષ—આંગળી વગેરે, વાટી કરે, ટચાકા વગાડે તે 'મોટનદોષ.'
૯. મલનદોષ—ઘરઘાઘરડ કરી સામાયિકમાં ચલ કરી મેલ ખેરે તે 'મલનદોષ.'

૧૦. વિમાસણુદોષ—ગળામાં હાથ નાખી બેસે છં તે 'વિમાસણુદોષ.'
૧૧. નિદ્રાદોષ—સામાયિકમાં ઉઘ અવરી તે 'નિદ્રાદોષ.'
૧૨. વસ્ત્રવેશન—સામાયિકમાં ટાલ પ્રમુખની બાંતિથી વસ્ત્રથી શરીર ગંદાયે તે.

એ બારિશ દુષ્ટચરિત્ર મહાયિક કનવી. પાંચ અતિચાર ટાળવા.

૧. પાઠાતર—એથી ત્યાં બેઠેલા જંતુને નાશ થાય કે તેને પીરા થાય, તેમ જ પાઠાને પ્રગોળી પ્રદુષિ થાય એ 'આવલનદોષ'—સંસાર.

શિક્ષાપાઠ હૃદ. સામાયિકવચાર, ભાગ, ૩. —

એકામતા અને-ગાવધાની વિના એ બીજી દોષમતિ. અમુક દોષ પણ આવી જાય છે, વિતાનુવેતાઓએ સામાયિકનું જન્ય પ્રમાણ એ ધરીનું બાંધે છે. એ જન માવધાનીપૂર્વક કરવાથી, પરમશાંતિ આપે છે, કેટલાકનો એ પે ધરીનો કાળ જ્યારે જતો નથી ત્યારે તેઓ બહુ દટાવે છે. સામાયિકમ નવરાશ લઇને બેઠવાથી કાળ પણ કયાથી જાય. આધુનિક કાળમાં માવ ધાનીથી સામાયિક કરનાર બહુ જ થોડા છે. પ્રતિકમણું સામાયિકની સાથે કરવાનું હોય છે ત્યારે તો વખત જવો મુગમ પડે છે. જો કે એવા પામર પ્રતિક્રમણુ લક્ષ્યપૂર્વક કરી શકતા નથી, તોપણ કેવળ નવરાશ કરતાં એમાં જરૂર કંઈક ફેર પડે છે સામાયિક પણ પુરું જોડાને આવડતું નથી. તેઓ બિચારા સામાયિકમાં બહુ મુછાય છે. કેટલાક ભાગેદમિયા એ અવગરમાં વ્યવહારના પ્રયત્નો પણ ધરી ગાંધ છે આથી સામાયિક બહુ દોષિત થાય છે.

વિધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય એ બહુ ખેડકાગક અને કષ્ટની બાહુલ્યતા છે. શાક ધરીના અદ્વાગત વ્યર્થ થાવા જાય છે. અંગેખ્યાતા દિવસથી ભરેલાં અનતા કાલ્યક વ્યર્થન કરેલી પણ જે ગાંધે ન થયું તે બે ધરીની વિશુદ્ધ સામાયિક ગાંધે કરે છે. લક્ષ્યપૂર્વક સામાયિક અથા માટે સામાયિકમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચાર લોગનવી વચાં મગ્નનો કાગોત્સર્ગ કરી ચિત્તની કંઈક સ્વસ્થતા મેળવી પછી નાપાક કે ઉત્તમ મેચનું મનન કરવું, વૈરાગ્યનાં ઉત્તમ કાગો બોલવાં, પાછળનું અધ્યયન કરેલું મગ્ન કરી જવું, નવન અભ્યાસ થાય તો કરવો કાષ્ટને ગાંધધારથી ગાંધ આપવો, જેમ સામાયિકી કાળ વ્યતીત કરવો. મુનિરાજનો જે મમાગમ હોય તો આગમવાલી માંભળવી અને તે મનન કરી તેમ ન થાય અને શાસ્ત્રપરિચય ન હોય તો વિચારણુ અભ્યાસી પામેથી વેગબેધક કથન શ્રવણ કરવું. કિંવા કંઈ અભ્યાસ કરવો એ સધળી મેળવાઈ ન હોય તો કેટલોક ભાગ લક્ષ્યપૂર્વક કાગોત્સર્ગમાં રોકવો; અને કેટલોક ભાગ મતણુ-પોના અનિદ્રામાં ઉપયોગપૂર્વક મેકવો; પરંતુ જેમ બને તેમ નિંદ-ચર્ચ અને ઉત્સાહથી સામાયિકી કાળ વ્યતીત કરવો. કંઈ સાહિત્ય ન હોય તો અપરમેદિનનો જન્ય જ ઉત્સાહપૂર્વક કરવો. પણ વ્યર્થ કાળ કાઢી નાખવો નહીં ધીરજથી, શાંતિથી અને ચલાથી સામાયિક કરવું. જેમ બને તેમ સામાયિકમાં શાસ્ત્રપરિચય વધારવો.

આ ધરીના વખતમાં એ ધરી અવસ્ય જાણવી સામાયિક તો સદાના-વધી કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૦. પ્રતિક્રમણ વિચાર.—

પ્રતિક્રમણ એટલે માનું જનું-સ્મરણ કરી જનું, ફરીથી જોઈ જનું. એમ એનો અર્થ થઈ શકે છે. જે દિવસે જે વખતે પ્રતિક્રમણ કરવા બેસા; તે વખતની અગાઉ તે દિવસે જે જે દોષ થયા છે તે એક પછી એક જોઈ જવા અને તેને પશ્ચાતાપ કરવો કે દોષનું સ્મરણ કરી જનું; વગેરે સામાન્ય અર્થ પણ છે.

ઉત્તમ મુનિયો અને ભાવિકે આવેલા સંધ્યાકાળે અને રાત્રિના પાછળના ભાગમાં દિવસે અને અને રાત્રે એમ અનુક્રમે થયેલા દોષનો પશ્ચાતાપ કે ક્ષમાપના ધ્વજ છે એનું નામ અહીં આગળ પ્રતિક્રમણ છે. એ પ્રતિક્રમણ આપણે પણ અવશ્ય કરવું. કારણ આ આત્મા મન, વચન અને કાયાના યોગથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે. પ્રતિક્રમણરૂપમાં એનું દોહન કરવું છે; જેથી દિવસ રાત્રમાં થયેલાં પાપનો પશ્ચાતાપ તે વડે થઈ શકે છે. શુદ્ધભાવ વડે કરી પશ્ચાતાપ કરવાથી લેસ પાપ થનાં પગલોકલય અને અનુકંપા છૂટે છે, આત્મા શ્રામણ થાય છે; સાગવાયોગ્ય વસ્તુનો વિવેક આવતો જાય છે. ભગવાનમાક્ષીએ અગ્નિન ઇંડ જે જે દોષ વિસ્મરણ થયા હોય તેનો પશ્ચાતાપ પણ થઈ શકે છે. આમ એ નિર્જરા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

એનું 'આવશ્યક' એનું પણ નામ છે. આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરીને કરવાયોગ્ય; એ સત્ય છે. તે વડે આત્માની મહિનતા ખસે છે. માટે અવશ્ય કરવા યોગ્ય જ છે.

સાંધકાળે જે પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે તેનું નામ 'દેવસીય પડિક્રમણ' એટલે દિવસખંભેથી પાપનો પશ્ચાતાપ અને રાત્રિના પાછલા ભાગમાં જે પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે તે 'રાષ્ટ્રપડિક્રમણ' કહેવાય છે. 'દેવસીય' અને 'રાષ્ટ્ર' એ પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દો છે. પખવાડીએ કરવાનું પ્રતિક્રમણ તે 'પાલિક' અને મંવત્સરે કરવાનું તે 'સાંવત્સરિક' કહેવાય છે. સત્પુરુષોએ યોગ્યતાથી બાંધેલો એ સુંદર નિયમ છે.

કેટલાક સામાન્ય જીવિમાનો એમ કહે છે કે દિવસ અને રાત્રિનું સવારે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તો ઈંદ્ર ખોટું નથી, પરંતુ એ કહેવું પ્રમાણિક નથી. રાત્રિએ અકસ્માત અમુક કારણ કે કાળધર્મ થઈ પડે તો દિવસ મખેંથી પણ રહી જાય.

૧. પ્રાશાન્તક: "ક્ષાત્ત્વની અગેક્ષાએ જે દિવસે જે વખતે પ્રતિક્રમણ કરવાનું થાય."—સંસોધક.

‘પ્રતિક્રમણસૂત્ર’ની ચોખ્ખા બહુ મુદ્દર છે. એનાં મૂળતત્ત્વ બહુ ઉંડાં છે. જેમ બને તેમ પ્રતિક્રમણ ધીરજથી, મમજન્ય એવી ભાવથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને ચત્તાપૂર્વક કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૧. ૪૨. સીખારીનો ખેદ, ભાગ ૧, ૨.^૧—

શિક્ષાપાઠ ૪૩. અનુપમ ક્ષમા.—

ક્ષમા એ અંતર્યંત્ર હૃતવામાં ખર્ગ છે. પવિત્ર આચારની રક્ષા કરવામાં બપ્તર છે. શુદ્ધભાવે અસલ દુઃખમાં, સમપરિણામથી ક્ષમા રાખનાર મનુષ્ય લયસાગર તરીકે વ્યવ છે.

કૃષ્ણ વ્રાજકેવના ગજસુકુમાર નામના નાના ભાઈ મહોદયપુત્રાન, સુકુમાર માત્ર ખારવર્ણની વયે લગવાનું નેમનાયની પામેથી સ્ત્રીમારણ્યાગ થઈ રમશાનમાં ઉગ્ર ધ્યાનમાં રહ્યા હતા. ત્યારે તેઓ એક અદ્ભુત ક્ષમામય ચરિત્રથી મહા-શિદ્ધિને પામી ગયા તે અહીં કહેવું હશે.

સોમસ નામના બ્રાહ્મણની શરૂપવર્ણમંપમ પુત્રિ જેરે ગજસુકુમારનું રાગપણ કર્યું હતું, પરંતુ લગ્ન થયા પહેલાં ગજસુકુમાર તો ગંગારણ્યાગી ગળા આવી પોતાની પુત્રિનું મુખ જળાના દેવથી તે સોમસ બ્રાહ્મણને ભયંકર ક્રોધ વ્યાપ્યો. ગજસુકુમારનો શોષ કરેનો એ રમશાનમાં જ્યાં મહામુનિ ગજસુકુમાર એકાગ્ર વિગુહ ભાવથી કામોભર્મમાં છે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ક્રોધગ્ન ગજસુકુમારના માર્ગાપર ચીકળી માટીની વાડ કરી, અને અંદર ધખધખના અંગારા ભર્યાં હાથન પૂર્ણ એટલે મહા તાપ થયો. એથી ગજસુકુમારનો ક્રોધમળદેહ બળવા મંડ્યો એટલે તે સોમસ જતો રહ્યો. એ વળા ગજસુકુમારના અમલ દુઃખમાં કહેવું પછી શું હોય? પરંતુ ત્યાં તે સમભાવપરિણામમાં રહ્યા. ક્રિયિત્ર ક્રોધ કે દેવ ઉત્પન્ન એના દેવમાં જન્મ પામ્યા નહીં. પોતાના આત્માને સ્થિતિ રૂપાપક કરીને બોધ દીધો કે ‘જો! તું એની પુત્રિને પગપાડા હોત તો એ કન્યાદાનમાં તને પાવડી આપત. એ પાવડી થોડા વખતમાં ફાટી જાય તેની અને પરિણામે દુઃખદાયક થાન. આ એનો બહુ ઉપકાર થયો કે એ પાવડી બદલ એણે મોક્ષની પાવડી બંધાવી.’ એવાં વિશુદ્ધ પરિણામથી અડગ રહેલી મમભાવથી તે અમલ વેદના મંત્રિને સર્વે સર્વદર્શ થઈ અનંત હવેન સુખને પામ્યા. કેવી અનુપમ ક્ષમા અને કેવું તેવું મુદ્દર પરિણામ? તત્ત્વજ્ઞાનીઓના

૧. આ આકેશને નિયત ‘ભાવનાભાવ’માં અંદાજી મગો દોવાથી આન પુનઃ બાપેલ નથી.—સંસ્કૃત-૧૬.

વચન છે કે, આત્મા માત્ર સ્વસદ્ભાવમાં આવવો જોઈએ, અને તે આવ્યો તો મોક્ષ હવેળામાં જ છે. ગજસુકુમારની નાંખાકિત ક્ષમા કેવો વિશુદ્ધ બોધ કરે છે ?

શિક્ષાપાઠ ૪૪. રાગ.—

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના અગ્રેયર ગણધર ગૌતમનું નામ તમે બહુ વાર વાંચ્યું છે. ગૌતમ સ્વામીના બોધેલા ઇત્યાદિ શિષ્યો દેવળ જ્ઞાન પામ્યા છતાં ગૌતમ પોતે કેવળજ્ઞાન પામતા નહોતા, કારણ કે ભગવાન મહાવીરનાં અંગોપાંગ, વર્ણ, વાણી, રૂપ ઇત્યાદિક પર હજી ગૌતમને મોહ હતો. નિર્મથ પ્રવચનનો નિપક્ષપાતી ન્યાય એવો છે કે ગમે તે વસ્તુપરનો રાગ દુઃખપ્રાયક છે. રાગ એ મોહ અને મોહ એ મંમાર જ છે. ગૌતમના હૃદયથી એ રાગ ન્યાસુધી ખસ્યો નહીં ત્યાંસુધી તેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા નહીં. પછી શ્રમણ ભગવાન જ્ઞાતપુત્ર ન્યારે અનુપમેય સિદ્ધિને પામ્યા ત્યારે ગૌતમ નગરમાંથી આવતા હતા. ભગવાનના નિર્વાણસમાચર સાંભળી તેઓ ખેદ પામ્યા. વિદેશી તેઓ અનુરાગ વચનથી બેઠ્યા; “હે મહાવીર ! તમે મને સાથે તો ન લીધો, પરંતુ મંભાર્યોએ નહીં. મારી પ્રીતિ સાચું તમે દ્રષ્ટિ કરી નહીં ! આમ તમને છજીતું નહોતું.” એવા તરંગો કરતા કરતાં તેનું લક્ષ્ય કર્યું ને નિરાગ્રેષ્ઠિએ ચર્ચા: “હું બહુ મૂર્ખતા કર છઉં. એ વીતગગ-નિર્વિકારી અને નિરાગ્રી તે મારામાં કેમ મોહ રાખે; એની શત્રુ અને મિત્રપર કેવળ મુખાન દ્રષ્ટિ હતી; હું એ નિરાગ્રીના મિત્રા મોહ રાખું છઉં. મોહ મંમાગ્નુ પ્રવળ કારણ છે;” એમ વિચારતાં વિચારતાં તેઓ શોક તજીને નિરાગ્રી થયા. એટલે અનંતજ્ઞાન પ્રકાશિત થયું; અને પ્રાંતે નિર્વાણ પધાર્યા.

ગૌતમમુનિનો રાગ આપણને બહુ મૂઝમ બોધ આપે છે. ભગવાનનો મોહ ગૌતમ જેવા ગણધરને દુઃખપ્રાયક થયો તે પછી મંમારનો, તે વળી પામર આત્માઓનો મોહ કેવું અનંત દુઃખ આપતો હશે ! મંસારડાની ગાડીને રાગ અને દેવ એ બે રૂપી બળ છે. એ ન હોય તો મંમારનું અટકન છે. ત્યાં રાગ નથી ત્યાં દેવ નથી આ ગાન્ય સિદ્ધાંત છે. ગગ નીત્ર કર્મ મંધનનું કારણ છે. એના ક્ષયથી આત્મચિદ્ધિ છે.

શિક્ષાપાઠ ૪૫. સામાન્ય મનોરથ.—

મોહનિભાવવિચાર આપોં ન થઈ, ના નિરખું નયને પરનારી;

પત્યરણુલ્ય ગણું પરવૈભવ, નિર્મળ તાત્વિક લોભ સમારી !

કાલ્ય જત અને દીનતા ધરિ, સાલ્વક ચાહું સ્વર્ગ-વિચારી,
 'એ મુજ નેમ સદા શુભ ક્ષેત્રક, નિલ અખંડ રહો ભવદારી
 'તે ત્રિશક્ષાતનેષ મન ચિંતરી, જ્ઞાન, વિવેક, વિચાર વધાર,
 નિલ વિગેધ કરી નવ તત્વનો, ઉત્તમ બોધ અનેક ઉચાર
 સંસારખીજ ઉગે નહો અંદર, જે જિનનાં કથનો અવધાર.

જાન્ય મદા મુજ એજ મનારય, ધાર, યજે અપવર્ગ ઉતાર

શિક્ષાપાઠ, ૪૬. કપિલમુની, ભાગ ૧.—

કૌમળી નામની એક નગરી હતી, ત્યાંના રાજદગ્ધ્યાગમ રાજ્યનાં આ
 બ્રૂપણુક કામ્યપ નામનો એક રાજ્વી ગડેતો હતો એની સ્ત્રીનું નામ શ્રીદેવી
 હતું તેના ઉપરથી કપિલ નામનો એક પુત્ર જન્મ્યો હતો તે ૫૨ વર્ષનો થયો
 સારે તેના પિતા પદ્મામ ગયા કપિલ લાંછાપાવમા ઉઠેયો દોષથી કષ્ટ
 વિગેષ વિદ્યતા પામ્યો નરોતો તેથી એના પિતાની જગ્યા કાંઈ જીર્ણ વિદ્વાનને
 મળી કામ્યપરાજ્વી જે પુણ્ય કમાઈ ગયા હતા તે કમાવામા અશક્ત એવા
 કપિલે આદને પુરી કરી શ્રીદેવી એક દ્વિવ્રત ધર્મનાં બાગળામા ઉભી હતી ત્યાં
 જે આગ નોદરો મહિન પોતાના પતિની સાન્નીય પડી પાડેયો વિદ્વાન જતો
 તેના જોવામા આવ્યો ધણા માનથી જતો આ સાજીને જોઈને શ્રીદેવીને
 પોતાની પૂર્વ ચિંતનનું સ્મરણ થઈ આવ્યું 'જ્યારે મારા પતિ આ પદ્મીપ
 હતા સારે હું તેનું સુખ ભોગવતી હતી ' એ મારું સુખ તો ગયું, પગુ મારો
 પુત્ર પણ પુરું લાગ્યોએ નેદી ' એમ વિચરમા યાવના તેની આખમણી
 દડ દડ આંધુ ખગવા મળ્યા એવામા ફરનો ફરનો કપિલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો
 શ્રદ્ધિનીને ગતી જોઈ તેનું કાગળુ પૂઠ્યું. કપિલના બહુ આગ્રહથી શ્રીદેવીએ
 જે હતું તે કાળી બનાવ્યું પડી કપિલ બોલ્યો 'જે મા' હું શુદ્ધિશાળી છઉં,
 ૫૦ મારી શુદ્ધિને ઉપરેગ જેને જોઈએ તેને થઈ મક્કો નથી એવું
 વિદ્યા વગર હું એ પદ્મી પડ્યો નહીં તું કહે ત્યાં જઈને હરે હું મગથી
 બનતી વિદ્યા સાધ્ય કર ' શ્રીદેવીએ જોઈ માથે કહ્યું 'એ તારથી બની
 શકે નહીં નહોતાં આયાવતોની મવાદ્યપર આવેની આવડિત નગરીમા ઈદલ
 નામનો તારા પિતાનો મિત્ર ગદે છે, તે અનેક વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાન દે છે,
 જે તારાથી ત્યાં જવાય તો ધાગેવી મિત્ર થય ખરી ' એક જે દિવસ
 રોકાઈ મન થઈ આવ્યું કહી કપિલજી પથે પડ્યા

૧ શ્રીમદ્વા જિનમાર્જના પુનરુદ્ધારના મુનેશ્વરનો પરિનય પ્રથમ આ પ્રસંગ

અંતર-વીનનાં કંપિત શાસ્ત્રિનએ શાસ્ત્રીએ ઘેર આવી પહોંચ્યા પ્રજામ
હરીને જોતાને દર્શનદાસ કહી જતાઓ. શાસ્ત્રિએ મિત્રપુત્રને વિદ્યાદાન
દેવાને માટે બહુ આર્નઃ દેખાડ્યો, પણ કંપિત આમગ કંઈ પુંજ નહોતી કે
તે તેમાંથી ખાચ અને અખ્યાસ કરી શકે; એથી કરીને તેને નગરમાં યાચવા
જતું પડ્યું. યાચનાં યાચનાં જોવાર યજ્ઞ'ભા દાન પછી રસાધ કરે અને
જામે ત્યાં સાંજનો થોડો ભાગ રહેતો હતો એટલે કંઈ અખ્યાસ કરી શકે
નહોતો. પંડિતે તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે કંપિતે તે કહી જતાનું. પંડિત તેને
અંક'શુદ્ધય પાસે તેડી ગયા. એને હમેશાં ભોજન મળે એવી ગોઠવણ એક
વિધવા બ્રાહ્મણીને ત્યાં તે શુદ્ધયે કંપિતની અનુકંપા ખાતર કરી દીધી, જેથી
કંપિતને એ એક ચિંતા ઓછી થઈ.

શિક્ષા પાઠ ૬૭. કંપિતમુનિ, ભાગ ૨.—

એ નાની ચિંતા ઓછી થઈ ત્યાં બીજી મોટી જંગળ હતી યજ્ઞ.
ભદ્રિક કંપિત દરે યુવાન થયે હતા અને જેને ત્યાં તે જમવા જતા તે વિધવા
ખાઈ પણ યુવાન હતી તેની માથે તેના ઘરમાં બીજું કંઈ માણસ નહોતું.
હમેશનો પરંપરતો વાનગિનનો મંત્રેષ વધ્યો. વધીને કાસ્યવિનોદકે થયે
એમ કરતાં કરતાં જન્મેને પ્રીતિ બંધાઈ. કંપિત તેનાથી લુપ્તાયો! એકાંત
બહુ અનિદ્ર ચિન્ત છે!!

વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનું તે બંધી મળે. શુદ્ધય તરફથી મજનાં મીષાંથી
જન્મેનું માંડ પુરું થતું હતુ, પણ જમવા લાગતા વાંધા થયા. શુદ્ધયાત્રમ માંડી
એનાં જેતુ કંપિતે કરી મથ્યું. શમે તેવા જનાં લગ્નકર્મિ કંઈ દેવાથી મંમારની
વિશેષ લેનાજની તેને માદિની પણ નહોતી. એથી પંચા ક્રમ પેદા કરવા તે
શિશ્યાએ તે જાણ્યો. પણ નહોતો. સ્વયં જિયે તેને રહેતા જતાઓ કે મુંઝા
વામાં કંઈ વળવાનું નથી. પરંતુ ઉપાયથી મિદિ છે. આ ગામના શાસ્ત્રી
એણે નિયમ છે કે મવારમાં પહેલો જઈ જો બ્રાહ્મણ આશીર્વાદ આપે તેને
જો તે બે માના સોનું આપે છે. ત્યાં જો જઈ શકે અને પ્રથમ આશીર્વાદ આપી
શકે તો તે બે માત્રા સોનું મળે. કંપિતે એ વાતની હા કહી. આ દિવસ
સુધી આંદા ખાધા પણ રખત વીસા પછી જમ એટલે કંઈ વળે નહીં. એથી
તેણે એક દિવસ એવા નિશ્ચય કર્યો કે જો હું એકમાં સુડતો ચીકુ રાખીને
ઉઠીશ. પછી તે એકમાં ચુંના અથવા લાંબાં ચંદ્રો ઉત્પ થયો. કંપિતે
પ્રમાણ સમીપ બસીને મુઠીએ વાળીને આશીર્વાદ દેવા માટે દેખાડ્યો.

માન્યુ. ગ્રહપાત્રે જોઈ જાણીને તેને પચડી ગયો એક કુળા બીજા યજ્ઞ
પચુ પ્રખાત્ર થયો જોઈ ગ્રહપાત્રે તેને લાઈ જઈને ગમતની મમલ ઉભા
રાખ્યો મિત્ર મેમાન જોઈ ઉભો ગયો ગમતને તેના ચોરના વક્ષણ ભાગ્યા
નહી એથી તો મરણુ દાના પચુ બધા પ્રગ્ને મુગમાન ગળુનારની
ભદ્રિતાપર ગમતને ય્યા આરી તેની ગિના દાના ગમતની હજી યજ્ઞ
એથી કપિનને કહ્યું “આશીર્વાદને મટે યજ્ઞ તારે જો એટલીમધી તરખડ
યજ્ઞ પડી છે તો હવે તારી હજીપૂરતુ તુ માગી લાઉં તને આશીર્વાદ”
મિત્ર ઘોડીવાર મળેલા ગયો એથી ગમતને કહ્યું “કમ વિપ્ર, કમ માગના
નથી” મિત્ર ઉત્તર આપેલા માગ મન હજી ગિયર થયુ નથી એમને
શુ માગતુ તે મુજબ નથી ગમતને મામેના જાગમા જઈ ત્યાં એથી જરથના-
પૂરક વિચાર મરી મિત્રને માગવાનુ કહ્યું એટલે મિત્ર તે જાગમા જઈને
વિચાર કરના હો

શિક્ષાપાઠ ૪૬. કપિસમુત્તિ, ભાગ ૩.

જે માગા મેન લેવની જોની હજી હતી તે મિત્ર હવે તૃપ્તિપરગમા
મળેલા પાચ મહાર માગવાની હજી હરી તો લાઈ વિચાર આપ્યો કે
પાંગથી મ્હ કુલ થનાર નથી માટે પચરીશ મહાર માગરી એ વિચાર પાણુ
કરી પચરીશ માગથી હ આપી નહી ઉતરાય નહી માટે સો મહાર માગરી
લાઈ વળી વિચાર ક્યા મે માગા જે નહી ઉતરી, પચરીશ માગરી પાણુ કુખના
દુખમ્હારે એક હજીર મહારની ચાચના નહી રીક છે, પણ એક હજીર
મળેલા હા મે માગા એવા પચ આપી એવુ ચાચ તો પડે પણ શુ થયે
માટે દશ લગત મળે માગરી જેથી ઉતરીપરત પાણુ વિતા નહી લાઈ
વળી હજી કુરી દશ લગત મળેર ખનાત મળે એમને પચરી મુદી વગરના
યજ્ઞ મટે પડે માટે એ જાણ મળારની માગરી કહે “જેના બાજમા જાણ
વેલવ જાગવ પણ ઉપર જાણવિષાલ તો વગાય છે એમા આપતો જામા-
કિત કયાથી ચાચના મળે માગ માગરી જેથી મહાર શ્રીમદ્વતા
કહેવાય વળી પાણુ મળે માગરી માગરી પાણુ ઘેર અમલ કહેવાય
નહી માટે નહી પડે માગરી પણ જો બધું નહી માગરીશ ત્રોય
રાગતુપર મળાજે અને વળી મ્હુ એનો ચાચ પણ મળે દશ, માટે માગતુ તો
આપુ ગયે મળુ એમ એ વળે માગરી મળેર તુ હ તરારી એટલે
પાણુ વળે “ભાગ્ય હા” આપતો એથી કૃતમ્હાર શા માટે દરરી પડે કે

જે આપણને ઇચ્છા પ્રમાણે આપવા તત્કાલ થયો તેનું જો મન્ય લઈ લેવું; અને તેને જ બ્રહ્મ કેવળ? ખરું જોનાં તોં એમાં આપણી જ બ્રહ્મતા છે. માટે અર્ચુ મન્ય માગવું; પરંતુ એ ઉપાધિએ મારે નથી લેવાની. હાલે નાણુંની ઉપાધિ પણ ક્યાં જોઈ છે? માટે કરોડ લાખ મૂકી ગયા જ્યાં મહાર જ માગી લેલી. હવે મો જ્યાં મહાર હમણાં આવશે તો પછી વિષય દેહવમાં જ વખત આપ્યો, જ્યાં અને વિદ્યાભ્યાસ પણ થયો મને; માટે પાત્ર મહાર હમણાં તો કદ જ્યાં, પછીની વાત પછી. અરે! પાત્ર મહારનીએ હમણાં કદ જરૂર નથી; માત્ર જે માગ્યા માનું લેવા આગળ લેનાં તે જ માગી લેવું. આ તો હવે જાણ થઈ. તૃણામૃદમાં તે ગજકાં પામ્યાં આજુ મન્ય માગતાં પણ તૃણા છીડી નહોતી. માત્ર મન્ય અને વિવેકથી તે થટારી તો થઈ. એ ગજન ચક્રવર્તિ તોત તો પછી જુએથી વિશેષ શુ માગી શકે? અને વિશેષ લ્યાંમુથી ન મળત લ્યાંમુથી મારી તૃણા ગમાત પણ નહીં. લ્યાંમુથી તૃણા મળત નહીં, તૃણાથી જુગી પણ નહોત. જોઈથી એ મારી તૃણા દો નહીં તો પછી જે માગ્યાથી કરીને ક્યાંથી દો? એનો આત્મા સર્વજ્ઞો આત્મા અને ત જોનાં. 'હવે માત્ર એ જે મામાનું પણ કંઈ કામ નથી. જે માગ્યાથી વધીને જુ કદલે મુખી પડેલો' મુખ તો મનો-પમાં જ છે. તૃણા એ મંત્રાગ્રસ્ત મુખી છે. એનો દે હવે, તારું શુ ખપ છે? [દા લેનાં તું વિષયમાં પડી ગયો. વિષયમાં પડ્યાથી આ ઉપાધિમાં પડ્યો; ઉપાધિ વડે કરીને અનંત તૃણામૃદના તંગમાં તુ પડ્યો. એક ઉપાધિમાંથી આ મંત્રાગ્રમાં એમ અનંત ઉપાધિ વેલી પડે છે જોથી એનો લાગ કરવા ઉચિત છે. મલ મનોપ જેનું નિરુપાધિ મુખ એકે નથી.' એમ વિચારતા વિચારના તૃણા મમાવવાથી તે કપિવના અનેક અવરણ લાય થયા. તેનું અંતઃકર્ણ પ્રકૃષ્ટિત અને જાણ વિવેકશીલ થયું વિવેકમાં તે વિવેકમાં દામ શાનવડે તે વ્યાતમનો વિચાર કરી શક્યો. અર્પુ કૃષ્ણાએ ચડી તે દેવદયાનાને પામ્યા કહેવાય છે.

તૃણા કેવી કનિષ્ઠ વસ્તુ છે! જાનીએ એમ કહે છે કે તૃણા આકા-શના જેવી અનંત છે; નિઃતર તે નવનવન રહે છે. આહના જેટલું મળ્યું એટલું આહનાને વધારી દે છે. સંતોષ એ જ માત્ર વપરાશ છે અને એ જ માત્ર મનોવાંજીતતા પૂર્ણ કરે છે.

[કપિલમુનિનું આ સૂરિત કથામૃદુ છે. તે કંઈ ઇતિહાસરૂપે મળ્યું નથી.]

શિક્ષાપાઠ ૪૯. તૃપ્તની વિચિત્રતા.—

[એક દીવની વધતી જાયતી વૃષ્ટિ]

હતી દીનતાઈ સારે તાકી પટેવાઈ અને,
મળી પટેવાઈ સારે તાકી છે ગેઝાઈને
સાપડી મેવાઈ સારે તાકી મરિતાઈ અને
આની મરિતાઈ સારે તાકી તૃપ્તતાઈને,
મળી તૃપ્તતાઈ સાર તાકી દેવતાઈ અને
દીવ દેવતાઈ સારે તાકી રાગતાઈને
અરે ! ગજવદ્ર માનો માનો લકગઈ મળી (૧)
વયે તૃપ્તતાઈ તોય જલ્લ ન મરાઈને

૨

કેવલની પડી દાઢી ધ્યક્ષણો દાઢ વળે
કાગી રેણપી નિર વેલના કલાઈ ગઈ,
શુષ્ક મોખગણુ ને દખ્ખુ તે માડી વાલ્ય
તેમ દાત-વાનની તે, ખરી, કે ખનાઈ ગઈ,
વળી રેડ વાકી દા- ગયા અગરજ મરે
ઉચ્ચની આય જતા લાગડી લનાઈ મઈ
અરે ! ગજવદ્ર એમ, પુત્રાની હગાઈ પલ્લ
મનથી ન તોય રા- મમતા મગાઈ ગઈ

૩

કરોડોના કરગના રીગપડ આ વાગે
સાગથી ફેલાઈ ગયુ દારીર સૂગાઈને
પુગાઈત પલ્લ માથે, પીનારે તાકી રલો
પડ તો ન પાછ રો ન પગાઈ !
પિયુ અરે પગી તે, અચ્ચલ અડક ધન
પુન પુત્રી ભાષે ખાડ ખાડ દુખતાઈને,
અરે ! રાગવદ્ર નેય દુવ જવા સવા કરે,
જગમગ છાયા નદી તણ લનાઈને

૪

મધ મીઠુ નાડી અચ્ચલ જેવો રલો પડી,
દુનુડીપા પાચો ફેરવ કળાઈને,

હેલી હસે પડ્યો લાણી લાકડાં ત્યાં એમ-લાકડાં,
 હવે દારી-માટી થાય તો તો હીક લાકડાં;
 હાથને હજારી ત્યાં તો ખીછ છુટે સ્વચ્છ એ,
 બોલ્યા વિના એમ બાળ તારી ચતુરગદને !
 અંર ! સંસ્કૃત દેખો દેખો આશાપામ દેવા ?
 જતાં ગઈ નહીં. ડાંગ્રે-મમતા મગદને !

શિક્ષાપાઠ ૫૦. પ્રમાદ.—

ધર્મની અનાદરતા, ઉન્માદ, આળસ, કપાય એ સંધર્માં પ્રમાદનાં
 લક્ષણ છે.

ભગવાને 'ઉત્તરાધ્યાયનસુત્ર'માં જનમને કન્યુ છે, હે જનમ ! મનુષ્યનું
 આયુષ્ય કાળની અણીપર પડેલાં જનનાં જિંદ જેવું છે. જેમ તે જિંદનું
 પડતાં વાર લાગતી નથી તેમ આ મનુષ્યાયુ જતા વાર લાગતી નથી. એ
 બેધિની કાવ્યમાં ગોચરો કહી અમરણમા અવન્ય રાખવા જેવી છે. 'ગમનં
 ગોચમ મા પ્રમાદે' એ જ્વિન વાન્યના એ અર્થ થાય છે એક તો હે જનમ !
 સમય એટલે અવગર પાળીને પ્રમાદ ન કરવા અને ખીજે એક મેપાનુમેરમાં
 ચાલ્યા જતા અસંખ્યાનમાં ભાગેનો જે મમય કહેવાય છે તેટલા વખત પણ
 પ્રમાદ ન કરવા; કારણ કે ક્ષણભંગુર છે; કાળસીકારી માથે મનુષ્યબાણ ચલા-
 વીને ઉમે છે, લાંબા કે લેગે એમ જાનના થઈ ગઈ છે, આ પ્રમાદથી
 ધર્મકર્તવ્ય કરવું રહી જશે.

અતિ વિચક્ષણ પુરો અસારની સંજોગાધિ લાગીને અહોગત્ર ધર્મમાં
 સાવધાન થાય છે, પળનો પણ પ્રમાદ કરતા નથી. વિચક્ષણ પુરો અહો-
 રાત્રના થોડાં ક્ષણને પણ નિરતર ધર્મકર્તવ્યમાં ગાળે છે અને અવસરે અવસરે
 ધર્મકર્તવ્ય કરતા રહે છે; પણ મૂઢ પુરો નિદ્રા, આહાર, મોજગોખ અને
 નિદ્રા તેમ જ રંગગમમાં આયુ વ્યતીત કરી નાખે છે. એનું પરિણામ તેઓ
 અધોગતિરૂપ પામે છે.

જેમ જાને તેમ ચાલ અને ઉપયોગથી ધર્મને માધ્ય કરવા થાય છે.
 સાધવીનાં અહોગત્રમાં વીચ-ધડી તો નિદ્રામાં ગાળીએ છીએ. જાણીની
 આગમ ધડી ઉપાધિ, દેવદેવતા અને રાજવૃક્ષમાં ગાળીએ છીએ. એ કરતાં
 એ સાધવીના વખતમાંથી બે ચાર ધડી વિશુદ્ધ ધર્મકર્તવ્યને માટે ઉપયો-
 ગમાં લાકડાં તો પાત્રી શકે એવું છે. એનું પરિણામ પણ કેવું સુંદર થાય !

પણ એ અમૂલ્ય ચીજ છે; ચક્રવર્તિ પણ એક ધન પામના આખી રીતિ આપે તો પણ તે પામનાર નથી. એક પણ વ્યર્થ ખોવાયી એક ભવ હારી જવા જેવું છે. એમ તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ મિદ્ધ છે !

શિક્ષાપાઠ પેર. વિવેક એટલે શુ ?—

લઘુ શિષ્યો—ભગવાન ! આપ અમને યજ્ઞે યજ્ઞે કહેના આવો છો કે વિવેક એ મહાન ક્રિયકર છે. વિવેક એ અધ્યાત્મમાં પડેલા આત્માને ઓળખવાનો દાવો છે. વિવેક વડે કરીને ધર્મ ટકે છે. વિવેક નથી ત્યાં ધર્મ નથી તો વિવેક એટલે શુ ? તે અમને કહો.

શુ—આયુષ્યમન્નો ! સસાગસને તેને સ્વરૂપે કરીને ગમજવાં તેનું નામ વિવેક

લઘુ શિષ્યો—મલમે, મલ અને અમલને અગલ કહેવાનું તો બધાંય સમજે છે. ભાગે મહારાજ એઓ, ધર્મનું મળ પામ્યા કહેવાય ?

શુ—તમે જે વાત કહો છો તેનું એ દ્રષ્ટાંત આપો જોઈએ.

લઘુ શિષ્યો—અમે પાને કહ્યાને કહ્યું જ કહીએ છીએ, અમુકને મધુર કહીએ છીએ એરેને ઝં, ને અમૃતને અમૃત કહીએ છીએ.

શુ—આયુષ્યમન્નો ! એ બધા દ્રવ્ય મધ્ય છે, પાંતુ આત્માને કયિ કહ્યાંય, કયિ મધુર, કયુ ઝં, ને અને કયુ અમૃત છે એ ભાવપદાર્થોની એથી કંઈ પરીક્ષા થઈ શકે ?

લઘુ શિષ્યો—ભગવાન ! એ સંબંધી તો ત્યમાર લક્ષ્યબધુ નથી.

શુ—ત્યારે એ જ ગમજવાનું છે કે દર્શનકૃપ આત્માનાં મલ ભાવ પદાર્થને અત્યંત અને અદર્શનકૃપ અસત્ વસ્તુએ ઘેરી લીધા છે. એમાં એટલી બધી મિશ્રતા થઈ ગઈ છે કે પરીક્ષા કરી અતિ અતિ દુર્લભ છે, ઓગાગના સુખો અર્નાતિવાર આત્માએ ભોગવ્યા જતા તેમાંથી લભુ પણ મોહિની, દુઃખી નહીં, અને તેને અમૃત કોળા જુલુઓ એ અવિવેક છે, કારણ સસાર કહેવા છે. કહેવાં વિપાકને આપે છે, તેમ જ વૈરાગ્ય જે એ કહેવા વિપાકનું ઔષધ છે તેને કહેવા ગણ્યો, આ પણ અવિવેક છે. શાન દર્શનદ્રિષ્ટિએ અત્યંત દરિને ઘેરી જે મિશ્રતાં કરી નાખી છે તે ઓળખી ભાવઅમૃતમાં આવવું, એનું નામ વિવેક છે. કહો હવે વિવેક એ કહી શકો છો ?

લઘુ શિષ્યો—અહો ! વિવેક એ જ ધર્મનું મળ અને ધર્મગુણ કહેવાય છે તે સત્ય છે. આત્મ સ્વરૂપને વિવેક વિના ઓળખી શકાય નહીં એ પણ સત્ય છે. શાન, શ્રદ્ધ, ધર્મતત્ત્વ અને તપ એ સંધર્મો વિવેક વિના હૃદય પ્રાપ્ત

નદી એ, આપનું કહેવું થયાર્થ છે. જે વિવેકી નથી, તે અજ્ઞાની અને મંદ છે. તે જ મુર્ખ-મતભેદ અને મિથ્યા દર્શનમાં લપટાઈ રહે છે. આપની વિવેક મંથંત્રીની શિક્ષા અમે નિરંતર મનન કરીશું.

શિક્ષા નાંઠ પર. જ્ઞાનીઓએ વૈરાગ્ય શા માટે બોધ્યો?—

સંસારના સ્વરૂપ મંથંત્રી આગળ ફેટકુંક કહેવામાં આવ્યું છે. તે તમને લક્ષમાં હશે.

જ્ઞાનીઓએ એને અનંત ખેડમ, અનંત દુઃખમય, અવ્યવસ્થિત, અજ-વિચળ, અને અનિત્ય કહ્યો છે. આ વિશેષણો સગાંધવા પહેલાં અમને મંસાર મંથંત્રી મંપૂર્ણ વિચાર કરેલો જાણ્યો છે અનંત જીવનું પર્યટન, અનંત જ્ઞાનું અજ્ઞાન, અનંત જીવનનો વ્યાધાન, અનંત મરણ, અનંત મોંઠ એ વંડે કરીને મંસારચક્રમાં આત્મા લાખ્યા કરે છે. મંમાગની દેખાતી ઇશ્વરગણા જેની સુંદર મોહિનીએ આત્માને તટસ્થ લીન કરી નાંખ્યો છે. એ જેવું મુખ આત્માને ક્યાંય લાગતું નથી. મોહથી સત્યમુખ અને એવું સ્વરૂપ જોવાની એણે આકાંક્ષા પણ કરી નથી. પતંગનો જેમ દીપક પ્રત્યે મોહ છે તેમ આત્માનો મંમાર સંબંધે મોહ છે. જ્ઞાનીઓ એ મંમાગને કાણુસર પણ મુખરૂપ કહેતા નથી. તમ જેટલી જાણો પણ એ મંમાગની ઝેર વિના રહી નથી. એક બુંડથી દરીને એક ચક્રવર્તિ સુધી લાવ કરીને મગ્ન પણ રહ્યું છે. એટલે ચક્રવર્તિનો મંસાર સંબંધમાં જેટલો મોહ છે તેટલો જ બલકે તેથી વિશેષ બુંડને છે ચક્રવર્તિ જેમ સમગ્ર પ્રાંતપર અધિકાર લેવાં છે તેમ તેની ઉપાધિ પણ ભોગવે છે. બુંડને એમાંનું કશુંએ ભોગવવું પડતું તેથી અધિકાર કરતાં ઉભરી ઉપાધિ વિશેષ છે. ચક્રવર્તિને પોતાની પાંતિ પ્રાંતનો પ્રેમ જેટલો છે, તેટલો જ બલકે તેથી વિશેષ બુંડનો પોતાની હુંડળી પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે. ચક્રવર્તિ ભોગથી જેટલો રમ લ છે તેટલો જ રમ બુંડ પણ મની બેડું છે. ચક્રવર્તિની જેટલી વૈભવની, બદ્ધજતા છે તેટલી જ ઉપાધિ છે. બુંડને એના વૈભવના પ્રમાણમાં છે. બન્ને જગ્યામાં છે અને મરવાનાં છે આમ અતિ સૂક્ષ્મ વિચારે કલિકતાથી, રોગથી, જગથી બન્ને ત્રહિત છે. દ્રવ્યે ચક્રવર્તિ મમર્થ છે. મહા પુણ્યશાળી છે. શાતાવહની ભેગવે છે અને બુંડ મિચક અશાતાવહની ભો વી રહ્યું છે. બન્નેને અશાતા માતા પણ છે, પંતુ ચક્રવર્તિ મહા મમર્થ છે પણ ને એ જીવન પર્યંત મોહાધ રહ્યો તો સઘળી બાજી હારી જવા જેવું કરે છે. બુંડને પણ તેમ જ છે. ચક્રવર્તિ શ્યામાપુર્ય હોવાથી બુંડથી એ ફેરે એનો વૈભવના જ નથી; પરંતુ આ સ્વરૂપે છે. ભોગ-ભોગચક્રમાં પણ બન્ને

“વંક જડાય પછિમા.” એનું “ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર”માં નયન છે. એનો વાવાય એ છે કે છેલ્લા તીર્થક્રમના (મહાવીરજીવિના) શિષ્યો વંકા અને જડ થયો. અને તેની મત્વતા વિશે કાંઈને જોવતું રહે તેમ નથી. આપણે ક્યાં તરવનો વિચાર કરીએ છીએ ? ક્યાં ઉત્તમ સીનનો વિચાર કરીએ છીએ ? નિયમિત વખત ધર્મમાં ક્યાં જતીન કરીએ છીએ ? ધર્મનીર્યના ઉત્પન્ન ભાટે ક્યાં સક્ષ ગણીએ છીએ ? ક્યાં રાજવડે ધર્મનરવને જોખીએ છીએ ? શ્રૌવક ધ્રુવમાં જન્મ્યા એથી કરીને આવક, એ વાત આપણે ભાવે કરીને માન્ય કરી જોખી નથી એને નામે જોખતા આચાર, જ્ઞાન, જોષ કે એમાનાં કષ્ટ વિશેષ બક્ષણો તેમ તેને આવક માનિયે તો તે યથાગોચર છે દ્રવ્યાદિક કેટલાક પ્રકારની આમાન્ય જ્યાં આવકને ધેર જન્મે છે અને તે પાળે છે એ વાત વખાણવા સાચક છે, પણ તરવને કાંઈક જ જાણે છે. જાણ્યા કરતાં જાણી વંકા કરનાર અરેજ્યો પણ છે જાણીને અરપદ કરનાર પણ છે. પરંતુ જાણીને તરવના કાદામાં તોળનાર કાંઈક વિચ્ય છે. કેવળ, મનઃપર્યવ અને અવધિજ્ઞાન વિચ્છેદ ગયા, દ્રિષ્ટિ વિચ્છેદ ગયો, મિદ્ધાંતનો યજો ભાગ વિચ્છેદ ગયો; મન યોગ રહેવા ભાગપર આમાન્ય ગમજાગુથી સંજ કરવી ચોચ નથી. જે વંકા થાય તે વિશેષ જાણનારને પૂજી ત્યાંથી મનમાનતો ઉત્તર ન મળે તોપણ જિનવચનની શ્રદ્ધા ચળવિચળ કરી નહીં. અનેકાંત શૈલીના સ્વરૂપને વિચ્ય જાણે છે.

[ભગવાનનાં કથનરૂપ મહિના ધરમાં કેટલાક પામર પ્રાણીઓ દોષરૂપી કાળુ રોધવાનું મંથન કરી અવોગનિજન્યરૂપ બાધે છે. લીનોતરીને બદલે તેની સુકવાળી કરી લેનાર કાળે ? કેવા વિચારથી જોખી કાઢ્યું હશે ?]

આ વિષય બહુ મોટો છે. એ મંથની [અહીં આગળ કહેવાની કંઈ ચોચતા નથી, દુષ્ટમાં કહેવાનું કે આપણે આપણા આમાના સાચકે અર્થે મત્તભેદમાં પડતું નહીં] ઉત્તમ અને શાંત મુનિનો સમાગમ, વિમર્ગ આચાર, વિવેક, ક્યાં, ક્યાં એનું મેનન કરવું [મહાવીર તીર્થને અર્થે જતે તોં વિવેકી જોધ કારણ સદિત આપવો] તુચ્છ શુદ્ધિથી સંકિત થતું નહીં એમાં આપણું પગમ મંગળ છે એ વિમર્શન કરવું નહીં

૧. પાઠાન્તર. “પરમ્પર આમાન્યથી કેવળ, મન પર્યવ અને પરમ અવધિજ્ઞાન વિચ્છેદ ગયા.”—સરોચક

૨. પ્રાકાન્તર. “કરવી ચોચ નથી.”—સરોચક

શિશુઓમાં પદ. અશુચિ કોને કહેવી?—

જિજ્ઞાસુ—મને જોન મુનિઓનાં આચારની વાત બહુ રૂચી છે. એઓના જોનો દોષ દર્શનના મંતોમાં આચાર નથી. ગમે તેવા શીયાળાની ટાઢમાં અમુક વસ્ત્રવડે તેઓને રેડવતું પડે છે, ઉનાળામાં ગમે તેવા તાપ તપના છતાં પગમાં તેઓને પગરખાં કે માથા પર છત્રો ઝેલાતી નથી. ઉની રેતીમાં આનાપના લેવી પડે છે. યાત્રુલ્લુપ્ત ઉતું પાણી પીએ છે, ગૃહસ્થને ગેર નેઓ બેમી શક્તા નથી. શુદ્ધ ધ્યક્ષ્યર્થ પાળે છે. પુટી બદામ પશુ પામે ર મી શક્તા નથી અથોગ્ય વચન તેથી બેલી શકાતું નથી. વાહન તેઓ લઈ શક્તા નથી. આવા પવિત્ર આચારો ખરે! મોક્ષદાયક છે. પરંતુ નવવાડમાં જમવાને સ્નાન કે વાની ના કહી છે એ વાત તો મને યથાર્થ બેમત્રી નથી

સત્ય—શા માટે બેમત્રી નથી ?

જિજ્ઞાસુ—કારણ એથી અશુચિ વધે છે.

સત્ય—કમિ અશુચિ વધે છે ?

જિજ્ઞાસુ—શરીર મલિન રહે છે એ

સત્ય—ભાઈ, શરીરની મલિનતાને અગતિ દંડી એ વાત કંઈ વિચાર-પૂર્વક નથી. શરીર પોતે સાતું બન્યું છે એ તો વિચાર કેવો. રક્ત, પિત્ત, મળ, મૂત્ર, શ્લેષ્મતા એ બંધાર છે, તેપર માત્ર ત્વચા છે, છતાં એ પવિત્ર કેમ થય ? વળી સાધુએ એવું કંઈ મંસારી કર્તવ્ય કર્યું ન હોય કે જોથી તેઓને સ્નાન કરવાની આજ્ઞા થકે.

જિજ્ઞાસુ—પણ સ્નાન કરવાથી તેઓને દ્વાનિ થં છે ?

સત્ય—એ તો સ્થૂળ ભુદ્ધિનું જ પ્રશ્ન છે. નદાવાથી અર્ધખાતા જાતુનો વિનાશ, કામાગિની પ્રતિષ્ઠા, વગેરે ભંગ, પગિણામનું બદલવું એ મરણી અશુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને એથી આત્મા મલિન થાય. મનિન, થય છે. પ્રથમ એનો વિચાર કરવો જોઈએ. શરીરની છત્વિસાધુક્ત જે મલિનતા છે તે અશુચિ છે. અન્ય મલિનતાથી તો આત્માની હિતરક્ષા થાય છે. એ તત્ત્વવિચારે મમજ્ઞતાનું છે. નદાવાથી પ્રત્યેક જાત આ માં મનિન થય છે, અને આત્માની મલિનતા એ જ અશુચિ છે.

જિજ્ઞાસુ—મને તમે બહુ મુંઝા કારણ બતાવ્યું. મહત્ત્વ વિચાર કરતાં જિનેશ્વરનાં કથનથી બેધ અને અધ્યાત્મ પ્રાપ્ત થાય છે. વાત, ગૃહધાત્રીઓને શરીરની છત્વિસા કે મંસારકર્તવ્યથી થયેલી અશુચિ દાખાવી જોઈએ કે નહીં ?

સત્ય—સમગ્રજી પૂર્વક અશુચિ ટાળવી જ નોંધીએ. જૈન જોડું એકે પવિત્ર દર્શન નથી અને તે અપવિત્રતાનો બોધ કરતું નથી. શૈવાશૈવનો પિયાર પરંતુ યોગ જ કરે છે.

શિક્ષાપાઠ ૫૫. સામાન્ય નિત્યનિયમ.—

પ્રભાત પહેલાં ઉઠીને ચત્રાચી ચાત સંખંચી યોગેલા દોપનું પ્રતિક્રમાણું કરવું.^૧

વિક્રમાણું કર્યા પછી સ્તુતિ, અને શિક્ષાવચન ઉચારી મનની બનતી સાંતિ કરી ઘેર આવવું.^૨

માતા પિતાનો વિનય કરી ચત્રાચી કામમાં પ્રયોગન કરવું.^૩

પચાદાર વિહારનો નિયમિત વખત રાખવો; તેમજ સાચાના અભ્યાસનો

અને તાત્વિક ગ્રંથનાં મનનનો પણ નિયમિત વખત રાખવો.

સાંપકાળે મંથાવસ્યક ઉપયોગપૂર્વક કરવું.

[એવિહારઅભ્યાસ કરવું.]

નિયમિત નિદ્રા લેવી.

સુના પહેલાં અદાર પાપસ્થાનક, દાદરાનદોષ, અને સર્વ જીવને ક્ષમાવી પરોપરમેષિમંત્રનું સ્મરણ કરી મહા સાનિધી સમાધિભાવે રાખવું કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો બહુ લાભદાયક થશે. એ તમને મંદોપમાં કલા છે. સદ્ભવિચારથી એ વિશેષ મંગળદાયક થશે.

૧. પાઠાન્તર: “વચાર્ય પવિત્રતાનું બોધક તે છે; પરંતુ શૈવાશૈવનું સ્વરૂપ સમજવું નોંધીએ.”—સંશોધક.

૨. પાઠાન્તર: “પ્રભાત પહેલાં જાગૃત થઈ નમસ્કારમંત્રનું સ્મરણ કરી મન વિશુદ્ધ કરવું. પાપવ્યાપારની વૃત્તિ રોકી રાત્રિસંબંધી યોગેલા દોપનું ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિક્રમાણું કરવું.”—સંશોધક.

૩. પાઠાન્તર: “વિક્રમાણું કર્યા પછી વચાવસર લગવાનની લગાસના સ્તુતિ તથા સ્વાધ્યાયથી કરી મનને કાંતવણ કરવું.”—સંશોધક.

૪. પાઠાન્તર: “માતાપિતાનો વિનય કરી સંસારી કામમાં આત્મદિલનો લક્ષ બુદ્ધાઈ જ નહીં, તેમ વ્યાવહારિક કાર્યમાં પ્રવર્તન કરવું.”—સંશોધક.

૫. પાઠાન્તર: “જોતે બે જન દરેક પહેલાં સત્પાત્રે દાન દેવાની પરમ આદર્શતા રાખી તેને શ્રેષ્ઠ મળતાં યશોનિત થરતિ કાળી આદ્યાર વિહારાદિમાં નિયમ સંદિવ પ્રવર્તવું. સત્કાર્યના અભ્યાસનો નિયમિત વખત રાખવો.”—સંશોધક.

શિક્ષાપાઠ ૫૬. ક્ષમાપના.—

હે ભગવાન ! હું બહુ બૂલી ગયો. મેં તમારાં અમલ વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો મેં વિચાર કર્યો નહીં. તમારાં પ્રણીત કરેલાં ઉત્તમ શીખને સેચું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઝાળખ્યાં નહીં. હું ભગવાન ! હું બૂલ્યો, આચર્યો—અભ્યસ અને અનંત સંસારની વિદગ્ધનામાં પડ્યો છઉં. હું પાપી છઉં. હું બહુ મદોન્મત્ત અને કર્મજન્યથી હરીતે મલિન છઉં. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલાં તત્ત્વ વિના મારે મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છઉં, અજ્ઞાનથી અંધ રહ્યો છઉં. મારામાં વિવેકરાશિ નથી અને હું મુંઝ છઉં, હું નિરશિન છઉં, અનાય છઉં. નિરાગી પરમાત્મા ! હવે હું તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા ધુનું શરણ મારું છઉં. મારા અપરાધ ક્ષમ થઈ હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે પશ્ચાન્નાય કરું છઉં. જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ઉગ્રો હિતરૂં છઉં તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના અમલમાં મારા રવરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સમિચ્છાનંદસ્વરૂપ સદ્ગુણંદી, અનંતશાંતી, અનંતદર્શી, ત્રેલોક્યપ્રકાશક છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી ક્ષાદ્ધીએ ક્ષમા ચાહું છઉં. એક પછી પછી તમારાં કહેલાં તત્ત્વની સંકા ન થાય, તમારાં કહેલાં રસતામાં અહોરાત્ર હું રહું એ જ મારી આકાંક્ષા અને ઇતિ યાચો ! હે સુવ્રત ભગવાન ! તમને હું વિનય-શું કરું ? તમારાથી દંઢ અગ્રપ્રથું નથી. માત્ર પશ્ચાન્નાયથી હું કર્મજન્ય પાપની દુઃખા દૂરું છઉં. શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :

શિક્ષાપાઠ ૫૭. વૈરાગ્ય એ ધર્મનું રવરૂપ છે.

એક વસ્ત્ર લોહીથી કરીને રંગાયું. તેને જે લોહીથી ધોઈએ તો તે ધોઈ શકનાર નથી, પરંતુ નિશ્ચય રંગાય છે. જે પાણીથી એ વસ્ત્રને ધોઈએ તો તે મલિનતા જવાનો સંભવ છે. એ દ્રવ્યોત્પત્તિ પરથી આત્માપર વિચાર લક્ષ્ય. આત્મા અનાદિકાળથી મંસારૂપી લોહીથી મલિન થયો છે. મલિનતા રોમ રોમ ઉતરી ગઈ છે. એ મલિનતા આપણે મંસારવડે રાજ્યના ધારીએ તો ટળા શકે નહીં લોહીથી જેમ લોહી ધોવાતું નથી; તેમ મૃગારંથી કરીને વિવિધજન્ય આત્મમલિનતા ટળનાર નથી એ જાણે નિશ્ચયરૂપ છે. અનેક ધર્મમંત્રો

૧. પામન્દર : “મલિ-તા પ્રદેશે પ્રદેશે વ્ય પી રહી છે.”—સંતો વક.

૨. પામન્દર : “વિવિધજન્યથી”—સંતો વક.

આ જગતમાં આવે છે તે સંબંધી અપક્ષપાતે વિચાર કરતાં આગળથી આટલું વિચારવું અવશ્યનું છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ ભોગવવાનો ઉપદેશ કર્યો હોય, હક્કમીલીલાની શિક્ષા આપી હોય; રંગ, રાગ, ગુલનાન અને એશારામ કરવાનું તત્ત્વ બતાવ્યું હોય ત્યાંથી આપણા આત્માની મત શાંતિ નથી. 'કારણ' એ ધર્મમત ગણીએ તો આખો મંગાર ધર્મમનસુક્ત જ છે. પ્રત્યેક ગૃહસ્થનું ઘર એ જ યોગનાથી ભરપૂર હોય છે. છોકરાં છોકરીઓ, સ્ત્રી, રંગ રાગ તાન ત્યાં જાયું પડ્યું હોય છે અને તે ઘર ધર્મમંદિર કહેવું, તો પછી અધર્મસ્થાનક કયું? અને જેમ વર્ત્તિએ છીએ તેમ વર્તવાથી ખોટું પણ શું? કાંઈ એમ કહે કે પેલાં ધર્મમંદિરમાં તો પ્રભુની ભક્તિ થઈ શકે છે તો તેઓને માટે ખેદપૂર્વક આટલો જ ઉત્તર દેવાનો છે કે તે પરમાત્મનસ્ત્ર અને તેની વૈરાગ્યમય ભક્તિને બળુતા નથી. ગમે તેમ હો, પણ આપણે આપણા મૂળ વિચાર પર આવવું જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ આત્મા સંસારમાં વિષયાદિક મલિનતાથી પર્યટન કરે છે. તે મલિનતાનો ક્ષય વિગુહ્ત ભાવજગતથી હોવો જોઈએ. તે સ્વર્ણતનાં કહેલાં તત્ત્વરૂપ સાથુ અને વૈરાગ્યરૂપી જગતથી ઉત્તમ આચારરૂપ પથ્થરપર રાખીને આત્મવસ્ત્રને ધોનાર નિર્ઘ્રય ગુરુ છે. 'આમાં જો વૈરાગ્યજળ ન હોય તો બીજા બધાં સાહિત્યો કંઈ કરી શકતા નથી; માટે વૈરાગ્યને ધર્મનું સ્વરૂપ કહી શકાય. યદિ અર્હત પ્રણીત તત્ત્વ વૈરાગ્ય જ બોધે છે, તો તે જ ધર્મનું સ્વરૂપ એમ ગણવું.

શિક્ષાપાઠ ૫૮. ધર્મના મતભેદ. ભાગ ૧.—

૧. આ જગતીતજપર અનેક પ્રકારથી ધર્મના મત પડેલા છે. તેવા મતભેદ અનાદિકાળથી છે એ ન્યાયસિદ્ધ છે. પણ એ મત કંઈ કંઈ ફર્યાંતર પામ્યા જાય છે; એ સંબંધી કેટલાકે વિચાર કરીએ.

કેટલાકે પરસ્પર મળતા અને કેટલાકે પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. કેટલાકે કેવળ નાસ્તિકના પાયરેલા પણ છે. કેટલાકે સામાન્ય નીતિને ધર્મ કહે છે. કેટલાકે જોનાને જ ધર્મ કહે છે. કેટલાકે અજ્ઞાન એ જ ધર્મમન કહે છે. કેટલાકે ભક્તિને કહે છે. કેટલાકે ક્રિયાને કહે છે. કેટલાકે વિનયને કહે છે અને કેટલાકે શરીર સાચવવું એને ધર્મમત કહે છે.

૧. પાશાન્ત: "આ જગતમાં અનેક પ્રકારથી ધર્મના મત પડેલા છે. તેવા મતભેદ અનાદિકાળથી છે એ ન્યાયસિદ્ધ છે. પણ એ મતભેદો દેશકાળાદિયોગે કંઈ ફર્યાંતર પામે પણ એ સંબંધી કેટલાકે વિચાર કરીએ."—સંશોધક.

એ ધર્મમ-સ્થાપકાએ એમ બોધ કર્યો જણાય છે કે અમે જે કહીએ છીએ તે સર્વવ્યાપ્તિય અને સત્ય છે. બાકીના સુધના મનો અસત્ય અને કુતર્કવાદી છે. પરસ્પર તેથી તે મતવાદીઓએ યોગ્ય કે અયોગ્ય ખેડન કરી છે. વેદાંતના ઉપદેશક આ જ બોધ છે, સાંખ્યનો પણ એ જ બોધ છે, બૌદ્ધનો પણ આ જ બોધ છે, ન્યાયમતવાદીનો પણ આ જ બોધ છે, વૈશિષ્ઠિકનો આ જ બોધ છે, શક્તિધર્મીનો આ જ બોધ છે, વૈષ્ણવાદીનો આ જ બોધ છે, દરબામીનો આ જ બોધ છે, અને કાષ્ઠરતનો આ જ બોધ છે કે આ અમારું કથન તમને સર્વ સિદ્ધિ આપશે. ત્યારે આપણે હવે શું વિચાર કરવો ?

વાદી પ્રતિવાદી બન્ને સાચા હોના નથી, તેમ બન્ને ખોટા હોના નથી. બાકી તો વાદી કંઈક વધારે માયો; અને પ્રતિવાદી કંઈક ઓછો ખોટો હોય. (અથવા પ્રતિવાદી કંઈક વધારે સાચો, અને વાદી કંઈક ઓછો ખોટો હોય) કેવળ બન્નેની વાત ખાટી હોવી ન જોઈએ. આમ વિચાર કરતાં નો એક ધર્મમત સાચો હો અને બાકીના ખોટા હો.

નિર્ણય—એ એક આશ્ચર્યકારક વાત છે. સર્વને અગત્ય અને સર્વને સત્ય કેમ કહી શકાય ? જો સર્વને અસત્ય એમ કહીએ તો આપણે નારિતક કરીએ અને ધર્મની સંસ્થાઈ જાય. આ તો નિશ્ચય છે કે ધર્મની સંસ્થાઈ છે તેમ સૃષ્ટિપર તેની અવરય છે. એક સત્ય અને બાકીના સર્વ અસત્ય એમ કહીએ તો તે વાત મિદ્ધ કરી બતાવવી જોઈએ. સર્વ સત્ય કહીએ તો તો એ રેતીની ભીંત કરી, કારણ તો આટલા ગધા મતનેદ શા માટે પડે ? સર્વ એક જ પ્રકારના મનો સ્થાપવા શા માટે ચૂનું ન કરે ? એમ અન્યોન્યતા વિરોધાભાસ વિચારથી થોડીવાર અટકવું પડે છે.

તોપણ તે મંબંવી યથામતિ હું કંઈ ખુલાસો કરું છું. એ ખુલાસો મન્ય અને મધ્યસ્થભાવનાનો છે. એકાનિક કે મતાનિક નથી. પક્ષપાતી કે

૧. પાકાનર: “આ તો નિશ્ચય છે કે, ધર્મની સંસ્થાઈ છે, તેમ જગત્પર તેની અવરય છે. એક ધર્મમત સત્ય અને બાકીના સર્વ અસત્ય એમ કહીએ...” —સંરોપક.

૨. પાકાનર: “તોપણ તે સુખે અને કંઈ સરખાનું કરીશું. એ સમાધાન સત્ય અને મધ્યસ્થ ભાવનાની દ્રષ્ટિથી કર્યું છે. એકાનિક કે મતાનિક દ્રષ્ટિથી કર્યું નથી પક્ષપાતી કે અનિર્ણય નથી; ઉત્તમ અને વિચારવા જેવું છે. કેમકે એ સમાધાન હામરો, પરંતુ સુધમવિચારથી મધ્ય વેદવાનું હામરો.” —સંરોપક.

અવિવેકી નથી,' પણ ઉત્તમ અને વિચારવા જેવો છે. દેખાવે એ સામાન્ય લાગશે; પરંતુ સૂક્ષ્મ વિચારથી બહુ ભેદવાળો લાગશે.

શિક્ષાપાઠ પદ. ધર્મના મતભેદ, ભાગ ૨.—

આટલું તો તમારે સ્પષ્ટ માનવું કે ગમે તે એક ધર્મ આ સૃષ્ટિપર? સંપૂર્ણ સત્યના ધરાવે છે. હવે એક દર્શનને સત્ય કહેતાં બાકીન ધર્મમતને દેવળ અસત્ય કહેવા પડે, પણ હું એમ કહી ન શકું. શુદ્ધ આ-મહાનદાના નિશ્ચયનયવડે તો તે અસત્યરૂપ હરે; પરંતુ અવહારનયે તે અસત્ય હરાવી શકાય નહીં. એક મન્ય અને બાકીના અપૂર્ણ અને સંદેષ છે એમ હું કહું છું. તેમ જ કેટલાક કુતર્કવાદી અને નાસ્તિક છે તે દેવળ અસત્ય છે; પરંતુ જેઓ પરલોક મંબધી કે પાપ સમધી કંઈપણ બોધ કે લય બનાવે છે તે જાનના ધર્મમતને અપૂર્ણ અને સંદેષ કહી શકાય છે. એક દર્શન જે નિર્દોષ અને પૂર્ણ કહેવાનું છે તેની વાત હમણાં એક બાલુ રાખીએ.

હવે તમને શંકા થશે કે મંદોળ અપૂર્ણ એવું કથન એના પ્રવર્તકે શા માટે બોલ્યું હશે? તેનું મમાધાન થવું જોઈએ. એનું સમાધાન (એમ છે કે) એ ધર્મમતવાળાઓની જ્ઞાતિની શુદ્ધિની ગતિ પહોંચી ત્યાંસુધી તેમણે વિચારો કર્યા. અનુમાન, તર્ક અને ઉપમાદિક આધારવડે તેઓને જે કથન મિદ્ધ જણાયું તે પ્રત્યક્ષરૂપે જાણે મિદ્ધ છે એવું તેમણે દર્શાવ્યું. જે પણ લીધા તેમાં મુખ્ય એકાંતિક વાદ લીધો. ભક્તિ, વિશ્વાસ કે નીતિ એમાંના એક વિષયને વિશેષ વર્ણવ્યો, એથી બીજા માનવા ગોત્ર વિષયો તેમણે દર્શિત કરી દીધા. તથા જે વિષયો તેમણે વર્ણવ્યા તે મર્વ ભાવભેદે તેઓએ દર્શાવ્યા નહોતા, પણ ગોતાની [મહા] શુદ્ધિ અનુસારે બહુ વર્ણવ્યા. તાર્કિક મિદ્ધાન દ્રશ્યતાદિકથી મામાન્ય શુદ્ધિવાળા આગળ કે જડભરથ આગળ તેઓએ મિદ્ધ કરી બતાવ્યા. ફીર્નિ, લોકલિન, કે ભગવાન માનવાની આકાંક્ષા એમાંની એકાદિ પણ એમના મનની બ્રમણ હોવાથી અત્યુમ ખુમ ઉઘમાનિથી તેઓ જય પામ્યા કેટલાકે સંગાર અને લક્ષ્મી સાધનોથી મનુષ્યનાં મન લગ્ન કર્યા. દુનિયાં મોહિનીમાં તો મજે હુબી પડી છે; એટલે એ લક્ષ્મી કે દર્શનથી ગાદરૂપે થઈને તેઓએ રાજી થઈને તેનું કહેવું માન્ય રાખ્યું. નેતરો નીનિ, ગુણુ ઇત્યાદિકથી તે કથન માન્ય રાખ્યું. પ્રવર્તકની શુદ્ધિ

૧. પાઠાન્તર: 'લોકપર' ૨. પાઠાન્તર: 'લોકલિન' ૩. પાઠાન્તર: 'દર્શિત' ૪. પાઠાન્તર: 'કેટલાકે નીતિ તથા કંઈ વૈગ્યાદિક ગુણુ દેખી ને કથન માન્ય રાખ્યું.'

તેઓ કરતાં વિશેષ હોવાથી તેને પછી લગાવાનુરૂપ જ માની લીધા. કેટલાકે
 વૈગળ્યથી ધર્મમત રૂઢી પાળવાથી કેટલાંક સુખશાંતિમાં સાધનને... એવ
 જોગી દીમે પોતાનો મન સ્થાપન કરવાની મદાન, ભ્રમભૂમિએ અને પોતાની
 અપૂર્ણતા દાન્યાદિક ગમે તે કાળજીથી બીજાનું કહેવું પોતાને ન રહ્યું એટલે
 તેણે જૂરે જ રાદ કાઢ્યા. અ.મ અનેક મનમનાંતગ્ની જાગ થતી ગઈ. ચાર
 પાંચ પેઢી એકનો એક ધર્મ પાળે એટલે પછી તે કુળધર્મ થા પડે.
 એમ સ્થળે સ્થળે ચળું ગયું.

શિક્ષાપાઠ ૬૦. ધર્મના મનભેદ, ભાગ ૩.—

જો એક દર્શન પૂર્ણ અને મન્ય ન હોય તો બીજા ધર્મમતને અપૂર્ણ
 અને અમત્ય કાંઈ પ્રમાણથી કહી શકાય નહીં. એ માટે યદને જે એક દર્શન
 પૂર્ણ અને મન્ય છે તેના તત્વપ્રમાણથી બીજા મતોની અપૂર્ણતા અને
 એકાતિકતા જોઈએ.

એ બીજા ધર્મમતોમાં તત્ત્વજ્ઞાન મળેથી યથાર્થ મૂલ્ય વિચારો નથી.
 કેટલાક જગત્કર્તાનો મોઢા દરે છે, પણ જગત્કર્તા પ્રમાણપડે મિદ્ધ થઈ
 શકેતો નથી. કેટલાક જ્ઞાનથી મોક્ષ છે એમ કહે છે; તેમ જ ક્રિયાથી મોક્ષ
 છે એમ કહેનાર પણ એકાંતિક છે. જ્ઞાન, ક્રિયા એ બન્નેથી મોક્ષ કહેનાર
 તેના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણ્યા નથી, અને એ બન્નેના બેઠા ટ્રેણિંગ થઈ નથી
 કહી શક્યા એ જ એમની મર્યાદાની ખામી જણાઈ આવે છે. સંતદેવનંદમાં
 કહેલાં અષ્ટાદશ દ્વયોથી એ ધર્મમતગથાપરોક્ષ રહિત નહોતા એમ 'એજોનાં
 ગુણેષાં ચરિત્રોપરથી પણ તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ જણાય છે. કેટલાક મતોમાં હિંમા,
 અપ્રહલચર્ય ૪૦ અપવિત્ર વિશ્વેનો મોઢા છે, તે તો મહાજમાં અપૂર્ણ અને
 મગાગીના સ્થાપિયા જોવમાં આવે છે. કાંઈએ એમ મર્યાદાપક મોક્ષ, કાંઈએ
 કષ્ટ નહીં એ રૂપ મોક્ષ, કાંઈએ સાકારમોક્ષ અને કાંઈએ અમૂક કાળ સુધી
 રહી પલિત થવું એ રૂપે મોક્ષ માન્યો છે; પણ એમાંથી કાંઈ વાત તેઓની
 મતપ્રમાણ થઈ શકતી નથી. એજોનાં અપૂર્ણ વિચારોનું ખંડન યથાર્થ જોવા
 જેવું છે, અને તે નિર્ઘેષ આચાર્યોના ગુણેશ શાસ્ત્રોથી મળી શકશે.

વેદ સિદ્ધાપના બીજા મતોના પ્રવર્તકો, એમનાં ચરિત્રો, વિચારો દૈન્યદિક

૧. પાઠાન્તર. 'ધર્મ રહ્યો.'—સંશોધક.

૨. પાઠાન્તર. 'એજોના વિચારોનું અપૂર્ણપણું નિરૂપિત તત્ત્વજ્ઞાનમાં દર્શાવ્યું
 છે તે યથાર્થ જાણવું થાય છે.'—સંશોધક.

વાયવાથી અપૂર્ણ છે એમ જણાઈ આવે છે ૧૧, પ્રત્યક્ષ લિપ્ત લિપ્ત
પ્રતી નાખી બેધકતાથી વાત મર્મમા નાખી ગભીર ડોળ પણ ક્યો છે છતાં
એમના પુષ્કળ મતો વાયવાથી એ પણ અપૂર્ણ અને ઔદાતિક જણાઈ આવશે

જે પૂર્ણ દર્શન વિશે કહેવાનું છે તે જૈન એટલે નિરાગીના સ્થાપન
કરેના દર્શન વિશે છે એના બોધદાતા મર્વસ અને સર્વદર્શી હતા કાળજોદ છે
તો પણ એ વાત સિદ્ધાંતિક જણાય છે દયા, અલ્પાર્ય, સીન, રિવેક, નૈરાન્ય,
(જ્ઞાન ક્રિયાદિ) એના જેવા પૂર્ણ એક એ વર્ણવ્યા નથી તેની માથે શુદ્ધ
આત્મજ્ઞાન, તેની ઝગીઓ, જીવના ન્યૂન, જન્મ મતિ વિગતિ, યોનિકાર,
પ્રેશ, કાળ, તેના ગ્વરૂપ એ વિશે એવો સુક્ષ્મ બોધ છે કે જે વડે તેની
સર્વજ્ઞતાની નિશકતા થાય કાળબેર ગ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ જ્ઞાનો વિગત છે, છતાં જે
જે જિતેશ્વરના કહેના સિદ્ધાંતિક રચનો છે તે અખડ છે એકલે વિચાર કરતા
હજી વગી જાય તેવું છે આગળ પગ ટેલુકે એ સખી જોવાનું છે

જિતેશ્વરના કહેલા ધર્મનત્વથી યાદ પણ પ્રાપ્તિને લેખ પેદ ઉત્પન્ન
થતો નથી મર્મ આત્માની ગ્હા અને સર્વાત્મશક્તિનો પ્રમશ એમા ગ્હો છે
એ જોયે વાયવાથી મગજવાથી અને તે પગ અતિ અતિ સૂક્ષ્મ વિચાર
કરવાથી આત્મશક્તિ પ્રમશ પામી જૈનદર્શનની સર્વજ્ઞતાની હા કહેવગે છે.
જુ.૫ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પગી તોનન પ્રનારને માફ કથન અવશ્ય
મિદ્ધ થશે

૬ એ સર્વ દર્શનના મૂળત્વો અને મીજ મતના મૂળત્વો વિશે અર્ધી
વિશે કહી શકાય તેટલી જગ્યા નથી

૧ પાઠાન્તર વર્તમાનમા જે વેદો છે તે ધર્મા પ્રાપ્તિ મથો છે તેથી તે
મનન પ્રાપ્તિપણ ૩ પદનું તે પન હિસાબીન દૂષિત દાવાથી અર્ધ છે,
તેમ જ સરાપિના વાક્ય છે એમ કહી જાણી છે —સરોધક

૨ પાઠાન્તર ‘મૂળમદે પરમપગમતાયથી’ રજનાનાદિ જ્ઞાનો જેવામા નથી
જાણતા —સરોધક

૩ પાઠાન્તર ‘તેજોના મટલા મિદ્ધાતો એવા સુક્ષ્મ ૧, જે એક
વિગારના નાખી છૂટી વળી જાય —સરોધક

૪ પાઠાન્તર ‘સર્વાત્કૃષ્ટપાણી સરોધક

૫ પાઠાન્તર ‘જહુ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પગી તુલના પ્રનારને આ
મથન અવશ્ય મિદ્ધ થશે —સરોધક

૬ પાઠાન્તર ‘નિદોર દર્શનના મૂળત્વો અને સદોર દર્શનના મૂળત્વો
વિશે બીજે પ્રસંગે વિસ્તારથી કહીશું —સરોધક

શિક્ષાપાઠ ૬૨. મુખ્યવિષય વિચાર ભાગ ૧.—

એક વ્યાજ્ઞાણુ દ્વિગ્ધવસ્થાથી કરીને બહુ પીડાતો હતો. તેણે કંઈકાંને છેવટે દેવનું ઉપાસન કરી લક્ષ્મી મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતે વિદ્વાન હોવાથી ઉપાસન કરવાં પહેલાં વિચાર કર્યો કે કદાપિ દેવ તો કોઈ તૃપ્તમાન થયો; પણ પછી તે આગળ સુખ કયું માગતું? તપ કરી પછી માગવામાં કંઈ સૂઝે નહીં, અથવા ન્યુનાધિક સૂઝે તો કરેલો તપ પણ નિરર્થક જાય; માટે એક વખત આખા દેશમાં પ્રવાસ કરવો. મંસારના મહાપુત્રોનાં ધામ, વૈભવ અને સુખ જોવાં, એમ નિશ્ચય કરી તે પ્રવાસમાં નીકળી પડ્યો. ભારતનાં જે જે રમણીય અને રીદ્ધિમાન શહેરો હતાં તે જોયાં. યુક્તિપ્રયુક્તિએ રાગધિગળનાં અંતપુર, મુખ્ય અને વૈભવ જોયાં. શ્રીમંતોના આવામ, વહીવટ, બાગબગીચા અને કુટુંબપરિવાર જોયાં; પણ એથી તેનું કોઈ રીતે મન માન્યું નહીં. કોઈને સ્ત્રીનું દુઃખ, કોઈને પતિનું દુઃખ, કોઈને અજ્ઞાનથી દુઃખ, કોઈને વહાણનાં વિયોગનું દુઃખ, કોઈને નિર્ધનતાનું દુઃખ, કોઈને લક્ષ્મીની ઉપાધિનું દુઃખ, કોઈને શરીર મથેથી દુઃખ, કોઈને પુત્રનું દુઃખ, કોઈને શત્રુનું દુઃખ, કોઈને જહાજનું દુઃખ, કોઈને માગાપનું દુઃખ, કોઈને વૈધવ્યદુઃખ, કોઈને કુટુંબનું દુઃખ, કોઈને પોતાના નીચ કુળનું દુઃખ, કોઈને પ્રીતિનું દુઃખ, કોઈને ધર્મીનું દુઃખ, કોઈને હાનિનું દુઃખ, એમ એક, એ વિચારે કંઈ બધાં દુઃખ સ્થળે સ્થળે તે વિપ્રના જોવામાં આવ્યાં. એથી કરીને એનું મન કાન સ્થળે માન્યું નહીં. ન્યાં જુએ સાં દુઃખ તો ખરું જ. કોઈ સ્થળે મર્ષણું સુખ તેના જોવામાં આવ્યું નહીં. હવે સારે શું માગવું? એમ વિચારતાં વિચારતાં એક મદાધનાદયની પ્રસાદા માંલગીને તે દ્વારિકામાં આવ્યો. દ્વારિકા મહા રીદ્ધિમાન, વૈભવયુક્ત, બાગબગીચા વડે કરીને મુશીભિત અને વસ્તિથી ભરપુર શહેર તેને લાગ્યું. મુંદર અને લબ્ધ આવાસો જોતા, પૂજો પૂજો તે પેલા ધનાઢયને ઘેર ગયો. શ્રીમંત મુખ્યપ્રદમાં એ । હતા તેણે અતિધિગમણીને વ્યાજ્ઞાણુને મન્માન આપ્યું; કુળગતા પછી અને જોજનની તેમજેને માટે ચામળના કરાવી. જરા વાર જતા દઈ ધીરજથી એક વ્યાજ્ઞાણુને પૂછ્યું. ‘નાપનું આગમન કારણે જે મને કહેવા જેવું હોય તો કહે.’ વ્યાજ્ઞાણુ કહ્યું, ‘હમણાં આપ શમા રાજો: આપનો મધળી જનવનો વૈભવ, ધામ, બાગબગીચા હલ્લચલિત અને દેખાડનું પડ્યો: એ જોવા પછી આગમનકારણ કહીશ.’ એકે એનું કંઈ મર્ષણું કામ જાણીને કહ્યું, ‘જલે આનંદપૂર્વક આપની હલ્લચ પ્રમણે કહે.’ જમ્યા પછી વ્યાજ્ઞાણુ એકે પોતે માથે આવીને ધામાદિક જનાવવા વિનંતિ કરી. ધનાઢયે તે

માન્ય રાખી; અને પોતે સાથે જઈ બાગબગીચા, ધામ, વૈભવ એ સઘળું દેખાડયું. શેઠની સ્ત્રી, પુત્રો પણ સાં બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યા. યોગ્યતાપૂર્વક તેઓએ તે બ્રાહ્મણનો સન્કાર કર્યો. એઓનાં રૂપ, વિનય અને સ્વચ્છતા તેમજ મધુર વાણી જોઈને બ્રાહ્મણ રાજ થયો પછી તેની દુકાનનો ત્રદીવટ જોયો. સોએક વહિવટિયા સાં બેઠેલા જોયા. તેઓ પણ માયાળુ, વિનયિ અને નમ્ર તે બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યા. એથી તે બહુ મંતુષ્ટ થયો. એનું મન અહીં કંઈક સંતોષાયું. સુખી તો જગતમાં આ જ જણાય છે એમ તેને લાગ્યું.

શિક્ષાપાઠ દર. સુખ વિષે વિચાર, ભાગ ૨.—

કેવાં એનાં સુંદર ઘર છે! તેની સ્વચ્છતા અને જળવણી કેવી સુંદર છે! કેવી શાણી અને મનોહાર તેની સુશીળ સ્ત્રી છે! તેના કેવા કાંતિમાન અને દલાગરા પુત્રો છે! કેવું મંપીલું તેનું કુટુંબ છે! લક્ષ્મીની, મહેર પણ એને સાં કેવી છે! આખા ભારતમાં એના જેવો ખીજો કોઈ સુખી નથી. હવે તપ કરીને જો હું મારું તો આ મહાધનાદય જેવું જ સઘળું મારું. ખીજા ચાહના કરૂં નહીં.

દિવસ વીતી ગયો અને રાત્રિ થઈ. સુવાનો વખત થયો. ધનાદય અને બ્રાહ્મણ એકાંતમાં બેઠા હતા; પછી ધનાદયે વિપ્રને આગમન કારણ કહેવા વિનંતિ કરી.

વિપ્ર—હું ઘેરથી એવો વિચાર કરી નીકળ્યો હતો કે બધાની વધારે સુખી કોણ છે તે જોવું અને તપ કરીને પછી એના જેવું સુખ મંપાદન કરવું. આખા ભારત અને તેનાં સઘળા રમણીય સ્થળો જોયાં; પરંતુ કોઈ રાજધિરાજને ત્યાં પણ મને મંપૂર્ણ સુખ જોવામાં આવ્યું નહીં. જ્યાં જોયું ત્યાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ જોવામાં આવી. આ લણી આવનાં આપની પ્રશંસા સાંભળી એટલે હું અહીં આવ્યો અને સંતોષ પામ્યો. આપના જેવી રીતિ, સત્યુત્ત, ક્રમાઈ, સ્ત્રી, કુટુંબ, ઘર વગેરે મારા જોવામાં કયાંય આવ્યું નથી. આપ પોતે પણ ધર્મશીલ, સદ્ગુણી અને જિતેશ્વરના ઉત્તમ ઉપાસક છો. એથી હું એમ માનું છઉં કે આપના જેવું સુખ ખીજો નથી. ભારતમાં આપ વિશેષ સુખી છો. ઉપાસન કરીને કદાપિ દેવ કને યાચુ તો આપના જેવી સુખવિધિ યાચું.

ધનાદય—પડિતજી, આપ એક બહુ મર્મ લગેલા વિચારથી નીકળ્યા છો, એટલે અવશ્ય આપને જેમ છે તેમ સ્વાનુભવી વાત કહું છઉં; પછી જેમ તમારી દૃષ્ટિ થાય તેમ કરજો. મારે ત્યાં આપે જે જે સુખ જોયાં,

તે તે સુખ ભારત મંથનમાં ક્યાંય નથી એ આપે કહ્યું. તો તેમ હશે; પણ ખરૂં એ મને મંલવતું નથી; [પરંતુ] મારો સિદ્ધાંત આવો છે કે જગતમાં કોઈ રચણે (વાસ્તવિક) સુખ નથી. જગત દુઃખથી ઢરીને ઢાઝતું છે. હું પણ જે સ્વરૂપે તમે સુખી જુઓ છો તે સ્વરૂપથી ગણી સકાઉં નહીં.

વિગ્રહ—આપનું એ કહેવું કોઈ અનુભવસિદ્ધ અને માર્મિક હશે. મેં અનેક શાસ્ત્રો જોયાં છે, છતાં મર્મપૂર્વક વિચારો આવા લક્ષમાં લેવા પરિશ્રમ જ લીધો નથી તેમ મને એવો અનુભવ સર્વને માટે થઈને થયો નથી. હવે આપને શું દુઃખ છે તે મને કહો.

ધનાદય—પડિતશ્ર, આપની ઈચ્છા છે તો હું કહું છઉં. તે લક્ષપૂર્વક મનન કરવા જેવું છે; એ ઉપરથી કંઈ રસ્તો પામવા જેવું છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૩. મુખ્યવિષય વિચાર, ભાગ ૩.—

જે સ્થિતિ હમણાં મારી આપ જુઓ છો તેવી સ્થિતિ લક્ષ્મી, કુટુંબ અને સ્ત્રી સુખધમાં આગળ પણ હતી. જે વખતની હું વાત કરું છઉં તે વખતને લગભગ વીસ વર્ષ થયાં. આપાર, અને વૈભવની બહોળાશ એ સઘળું વહિવટ અવળો પડવાથી ઘટવા મંડ્યું. કાટયાવધિ કહેવાતો હું ઉપરા આપરી જોટના ભાર વડન કરવાથી લક્ષ્મી વગગે. માત્ર ત્રણ વર્ષમાં થઈ પડ્યો. ત્યાં કેવળ સવળું ધારીને નાખ્યું હતું ત્યાં અવળું પડ્યું. એવામાં મારી સ્ત્રી પણ ગુજરી ગઈ. તે વખતમાં મને કંઈ સંતાન નહોતું. જખરી જોટોને લીધે મારે અહીંથી નીકળી જવું પડ્યું. મારાં કુટુંબીઓએ થતી રક્ષા કરી; પરંતુ તે આજ કાટયાનું થીગડું હતું. અન્નને અને દાંતને વેર ચવાની સ્થિતિએ હું બહુ આગળ નીકળી પડ્યો. ત્યારે હું ત્યાંથી ચાલ્યો ત્યારે મારાં કુટુંબીઓ મને ઝાડી રાખવા મંડ્યાં કે તેં ગામનો ૬ નાગો પણ દોડો નથી માટે તને જવા નહીં શકાય નહીં. તારું કામળ શરીર કંઈ પણ કેરી રહે નહીં અને હું ત્યાં જ અને સુખી થા તો પડી આવ પણ નહીં; માટે એ વિચાર તારે માંડી વાગેલાં. ઘણા પ્રકારથી તેઓને મમગની, સારી સ્થિતિમાં આવીશ ત્યારે અવસ્ય અહીં આવીશ એમ વચન નહીં વતવાનું હું પર્યટને નીકળી પડ્યો.

પ્રારબ્ધ પાછાં વળવાની તૈયારી થઈ દેવોએ મારી કને એક દમડી પણ રવી નહોતી. એક કે એ મહિના ઉદરપોષણ આપે તેવું સાધન રહ્યું નહોતું છતાં જનવામાં હું ગયો. ત્યાં મારી જીવિએ પ્રારબ્ધ ખીલ્યાં જે

૧. પામીનત્તર; “તમે મને સુખી જુઓ છો, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે હું સુખી નથી.”—સંસ્કૃત

વહાણમાં હું બેઠો હતો તે વહાણના નાવિકે મારી ચંચળતા અને નમ્રતા જોઈને પોતાના શેઠ આગળ મારાં દુઃખની વાત કરી. તે શેઠે મને બોલાવી અમુક કામમાં જોક્યા. જેમાં હું મારા પોપણથી યોગણું પેદા કરતો હતો. વેપારમાં મારું ચિત્ત બ્યારે સ્થિર થયું ત્યારે ભારત સાથે એ વેપાર વધારવા મેં પ્રયત્ન કર્યો અને તેમાં કાચ્યો. બે વર્ષમાં પાંચ લાખ જેટલી કમાઈ થઈ, પછી શેઠ પાસેથી રાજી ખુશીથી આજ્ઞા લઈ મેં કેટલોક માત્ર ખરીદી દારૂગિ ભણી આવવાનું કર્યું. થોડે કાળે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્યારે બહુ લોક સન્માન આપવા મને સામા આજ્ઞા હતા. હું મારાં કુટુંબીઓને આનંદભાવથી જઈ મળ્યો. તેઓ મારા ભાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં. જાણેથી લીધેલા માસે મને એકના પાંચ કરાગ્યા. પંડિતજી, ત્યાં કેટલાક પ્રકારથી મારે પાપ કરવા પડ્યાં હતાં, પુરૂં ખાવા પણ હું પામ્યો નહોતો. પંતુ એકવાર લક્ષ્મી સાખ્ય કરવાનો જે પ્રતિજ્ઞાભાવ કર્યો હતો તે પ્રારબ્ધયોગથી પળ્યો. જે દુઃખદાયક સ્થિતિમાં હું હતો તે દુઃખમાં શું ખામી હતી? સ્ત્રી, પુત્ર એ તો જાણે નહોતાં જ, માથાપ આગળથી પલોક પામ્યાં હતાં. કુટુંબીઓના વિયોગવડે અને વિના દમડીએ જાણે જે વખતે હું ગયો તે વખતની સ્થિતિ અજાનપણથી આંખમાં આંસુ આણી દે તેવી છે. આ વખતે પણ ધર્મમાં લક્ષ રાખ્યું હતું. ક્વિસને અમુક ભગ તેમાં રોકતો હતો. તે લક્ષ્મી દે એવી લાલચે નહીં, પરંતુ મંસાર-દુઃખથી એ તારનાર સાધન છે એમ જણીને. જોનનો ભય દાણ પણ ફર નથી માટે એ કર્તવ્ય જેમ જાણે તેમ કરી લેવું એ મારી મુખ્ય નીતિ હતી. દુરાચારથી કંઈ સુખ નથી, મનની તૃપ્તિ નથી અને આત્માની મહિનના છે એ તત્ત્વ ભણી મેં મારું લક્ષ દોરેલું હતું.

શિક્ષાપાઠ ૬૪. મુખ્ય વિષે વિચારજી ભાગ ૪.—

અહીં આજ્ઞા પછી હું સારા ઠેકાણાની કન્યા પામ્યો. તે પણ મુનશશ્રી અને મયાંદશી નીવડી એ વડે કરીને મારે પણ પુત્ર થયા. વલિવટ પ્રયત્ન દ્વારાથી અને નાણું નાણાને વધારતું દેવાથી દસ વર્ષમાં હું મહાકોટયાવધિ થઈ પડ્યો. પુત્રની નીતિ, વિચાર અને શુદ્ધિ ઉત્તમ રહેવા મેં બહુ સુંદર સાધનો જોગ્યા. જેથી, તેઓ આ સ્થિતિ પામ્યા છે. મારા કુટુંબીઓને યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે જોડવી તેઓની સ્થિતિને મુવરતી કરી. દુકાનના મેં અમુક નિયમો બાંધ્યા. ઉત્તમ ધામનો આરંભ પણ કરી લીધો. આ ક્રૂર એક મમત્વ ખાતર કર્યું. ગણેશ પાછું મેળવ્યું; અને કુળપરંપરાનું નામાંકિતપણું જાણું અટકાવ્યું. એમ કહેવાવા માટે આ સામ્રાજ્ય મેં કર્યું. એને હું સુખ માનતો નથી. જો

કે હું ખીજ કરતાં સુખી છઉં. તોપણ એ શાતાવેદનીય છે; સત્સુખ નથી. જગતમા મદુધા કરીને અશાતાવેદનીય છે. મેં ધર્મમાં માગે દાન ગાળવાનો નિયમ રાખ્યો; શાસ્ત્રનાં મનન, સત્પુરોનો સમાગમ, યમનિયમ, એક મહિનામાં બાર દિવસ જલ્પાર્થ, બનતું ગુપ્તદાન, મર્વ વ્યવહાર મંથંથીની ઉપાધિમાંથી કેટલોક ભાગ બહુ અંગે મેં ત્યાગ્યો છે. પુત્રોને વ્યવહારમાં યથોચિત્ત કરીને હું નિર્ઘેય થવાની ઇચ્છા રાખું છઉં. દમણું નિર્ઘેય થઈ શકું તેમ નથી એમાં મંસારમોહ કે એવું કારણ નથી; પરંતુ તે પણ ધર્મ-મંથંથી કારણ છે. ગૃહસ્થધર્મનાં આચરણ બહુ કનિષ્ઠ થઈ ગયાં છે અને મુનિઓ તે સુધારી શકના નથી, ગૃહ્ય ગૃહ્યને નિગ્રેષ બોધ કરી શકે; આચરણથી પણ અમર કરી શકે. એટલા માટે થઈને ધર્મમંથંવે ગૃહસ્થ-વર્ગને હું ધરો ભાગ બોધી યમનિયમમાં આણું છઉં. દંર સપ્તાહિકે આપણે ત્યાં પાંચસે જેટલા સદ્ગૃહસ્થોની સલાહ લેવાય છે. આક દિવસનો નવો અનુભવ અને બાકીનો આગળનો ધર્માનુભવ એમને બે ત્રણ મુહૂર્ત બોધુ છઉં. મારી સ્ત્રી ધર્મશાસ્ત્રનો કેટલોક બોધ પામેલી હોવાથી તે પણ સ્ત્રીવર્ગને ઉત્તમ યમનિયમનો બોધ કરી સપ્તાહિકે સલાહ લે છે. પુત્રો પણ શાસ્ત્રનો બનતો પરિચય રાખે છે. વિદ્વાનોનું સન્માન, અતિથિનું મન્માન, વિનય, અને સત્યતા, સામાન્ય સત્યતા, એક જ ભાવ એવે નિયમ બહુધા મારા અનુચરો પણ સેવે છે. એઓ બધા એથી શાતા બોગરી શકે છે. વાકમીની સાથે મારી નીતિ, ધર્મ, સદ્ગુણ, વિનય એણે જનસમુદાયને બહુ સારી અસર કરી છે. રાજસૂદિન પણ મારી નીતિવાત અંગીકાર કરે તેવું થયું છે. આ સમગ્ર આત્મપ્રશંસા માટે હું કહેતો નથી એ આપે અમૃતિમાન રાખવું; માત્ર આપનાં પૂછેલા બુવામા દાખલ આ સમગ્ર મંદોપમાં કહેતો જઉં છઉં.

શિક્ષાપાઠ દપ. મુખ્ય વિષે વિચાર, ભાગ પ.—

આ સત્રજાં ઉપરથી હું મુખી છઉં એમ અ.પને લાગી શકશે અને સામાન્ય વિચારે અને બહુ સુખી માનો તો માની શકાય તેમ છે. ધર્મ, શીલ અને નીતિથી તેમ જ સામાજિકતાથી અને જે આનંદ ઉપજે છે તે અવર્ણનીય છે. પણ તત્ત્વદ્રષ્ટિથી હું મુખી ન મનાઉં. જ્યાંસુધી સર્વ પ્રકારે બાલ અને આર્થ્યંતર પરિગ્રહ મેં લાગ્યા નથી ત્યાંસુધી રાગ દેવનો ભાવ છે, જે કે તે બહુ અંગે છે. નથી પણ છે; નો લાં ઉપાધિ પણ છે. સર્વમંગપરિલાગ દેવતાની મારી મંપૂર્ણ આકાંક્ષા છે; પણ જ્યાંસુધી તેમ થયું નથી ત્યાંસુધી, ગણતારા, હજી કાંઈ, પ્રિયજાનો વિગેય, વ્યવહારમાં હાનિ, કુટુંબીનું દુઃખ એ;

થોડે અંશે પણ ઉપાધિ આપી શકે. પોતાના દેહપર મોત સિવાય પણ તાના પ્રકારના રોગનો મંભવ છે. માટે કેવળ નિર્ગ્રંથ, પાંચાંબજાર પરિચરનો લાગ, અધ્યાત્મનો લાગ એ મધ્યગું નથી થયું ત્યાંમુઁવી હું અને કેવળ સુખી માનનો નથી. હવે આપને તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ વિચારનાં માલુમ પડશે કે લક્ષ્મી, ઓ, પુત્ર કે કુટુંબ એવડે સુખ નથી અને એને સુખ ગણું તો જ્યારે મારી રિયતિ પતિત થઇ હતી ત્યારે એ સુખ ક્યાં ગયું હતું? જેનો વિચાર છે, કાલુનંદુર છે અને એકલ નથી તે સુખ મંપૂર્ણ નથી. એટલા માટે ઘડતે હું મન સુખી કહી નથી શકતો. હું ખલુ વિચારી વિચારી વ્યાપાર વહિવટ કરતો હતો તોપણ મારે આરંભે પાધિ, અતીત અને લેશ પણ કપટ સેવવું પડ્યું નથી એમ તો નથી જ. અનેક પ્રકારના આરંભ, અને કપટ મારે સવરાં પડ્યાં હતા. આપ જો ધારતા હો કે દેવપાસનથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી તો તે જો પુણ્ય ન હોય તો કોઇ કાળે મળનાર નથી. પુણ્યથી લક્ષ્મી પામી મહારંભ, કપટ અને માનમંમુખ વધારવાં તે મહાપાપનાં કારણ છે. પાપ નરકમાં નાખે છે. પાપથી આત્મા પામેલો મહાન્ મનુષ્યદેહ એજે શુભાવી દે છે. એક તો જાણે પુણ્યને ખાઇ જ્યાં; ખાકો વળી પાપનું બંધન કરવું; લક્ષ્મીની અને તે વડે આખા મંસારની ઉપાધિ ભોગવની તે હું ધારું છું કે વિવેકી આત્માને માન્ય ન હોય. મેં જે કાળથી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી હતી તે કારણ મેં આગળ આપને જણાવ્યું હતું. જેમ આપની ઇચ્છા હોય તેમ કરો. આપ વિદ્વાન છો, હું વિદ્વાનને ચાહું છું, આપની અભિવાધા હોય તો ધર્મધ્યાનમાં પ્રશસ્ત થઇ સહકુટુંબ અહીં લસે રહે. આપની ઉપજીવિકા સરળ યોજના જેમ કહો તેમ હું અતિપૂર્વક દેશવી આપુ અહીં શસ્ત્રાધ્યયન અને મત્ વસ્તુનો ઉપદેશ કરો. મિત્રપાર્શ્વોપાધિની લોચુપનામાં હું ધારું છું કે ન પડે. પછી આપની જેવી ઇચ્છા.

પરિણિત—આપે આપના અનુભવની ખલુ મનન કરવા જેવી અ.ખ્યાયિકા કહી. આપ અવસ્થ કાષ્ટ મહાત્મા છો. પુણ્યનુંબંધી પુણ્યવાન છવ છો. વિવેકી છો. આપની શક્તિ અદ્ભુત છે. હું દરિદ્રનાથી કંટાળીને જે ઇચ્છા રાખેતો હતો તે એકાંતિક હતી. આવા સર્વ પ્રકારના વિવેકી વિચાર મેં ક્યાં નોંધેતા. આવા અનુભવ, આવી વિવેકશક્તિ હું ગમે તેવો વિદ્વાન છું છતાં માગમાં નથી જ જે હું નલ જ કહું છું. આપે મારે માટે જે યોજના દર્શાવી તે મટે આપેનાં ખલુ ઉપકાર માનું છું અને નમ્રતાપૂર્વે એનો હું

અંગીકાર કરવા હવે જતાવું છઉં. હું ઉપાધીને-ચ્છાનો નથી. લક્ષ્મીનો-૬૬ ઉપાધિ જ આપે છે. આપનું અનુમત્તસિદ્ધ કથન મને જનુ ૩૨યું છે. રાસાર જાણતો જ છે, એમાં સુખ નથી. આપે નિરૂપાધિક મુનિ કુખની પ્રતિમા કહી તે સત્ય છે. પરિણામે મર્જોપાધિ, આધિ, વ્યાધિ અને મરે અગાન ભાવ રહેત અથ શાશ્વત મોક્ષરૂપ છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૬. સુખ વિષે વિચાર, ભાગ ૬.—

ધનાદયઃ—આપને મારી વાત સ્વી એથી હું નિરાશિમાનપૂર્વક આનંદ પ મુ છઉં. આપને મારે હું યોગ યોજના કરીશ. મારા સામાન્ય વિચારો કથનરૂપ આવી હું કહેવાની આજ્ઞા લઉં છઉં.

જેઓ કેવળ લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં કપટ, લોભ અને માયામાં મુજાયા પડ્યા છે તે જનુ દુઃખી છે, તેના તે પુરો ઉપયોગ કે અધુરો ઉપયોગ કરી શકના નથી. માત્ર ઉપાધિ જ ભેગવે છે. તે અમજવાન પાપ કરે છે. કાળ અચાનક લાગે ઉપારી જાય છે. અયોગિનિ માંથી તે જીવ અર્જન ગંભીર વધારે છે. મળેલા મનુષ્યોદે એ નિર્માય કરી નાખે છે. જેથી તે નિર્જન દુઃખી જ છે.

૨જેણે પોતાના ઉપલવિક્ષા જેટલા સાધન માત્ર અભ્યારંભથી રાખ્યા છે, શુદ્ધ એક પલિટત, મનોય, પરઆત્માની રક્ષા, યમ, નિયમ, પગપકાર, અપરણ, અપરણમાયા અને મન્ય તેમ જ સાસ્ત્રધ્યાન રાખ્યું છે, સંપુરણને મંચે છે, નિર્મયતાનો મનોગથ ગમ્યો છે, જનુ પ્રકારે કરીને સમારથી જે

૧. પાઠાન્તર: “તે સન્માર્ગ સર્વોપાધિ, આધિ, વ્યાધિથી તેમ જ સર્વ અજ્ઞાનભાવથી રહિત એવા શાશ્વત મોક્ષનો હેતુ છે.”—સંગો ૧૬.

૨. પાઠાન્તર: “જેઓએ પોતાના ઉપલવિક્ષા જેટલા સાધન માત્ર અભ્યારંભથી રાખ્યા છે, શુદ્ધ એક પલિટત, સતોય, પરઆત્માની રક્ષા, યમ, નિયમ, પગપકાર, અપરણ, અપરણ દ્રવ્ય, માયા અને સત્ય તેમજ સાસ્ત્રધ્યાન રાખે છે, સંપુરણને સેવે છે, નિર્મયતાનો મનોગથ રાખ્યો છે; જનુ પ્રકારે કરીને સમારથી જે ત્યાગી જેવા છે, જેનાં વૈરાગ્ય અને વિવેક ઉત્કૃષ્ટ છે તેવા પુરો પવિત્રતામાં સુખપૂર્વક કાળ નિર્મમન કરે છે.

સર્વ પ્રકારના આરબ અને પરિચલથી જેઓ રહિત થતા કે દ્રવ્યથી, દેશથી કાળથી અને ભાવથી જેઓ અપ્રતિબંધપણે રિચે છે, સદૃ, નિત્ય પ્રત્યે સમાન દ્રષ્ટિવાળા અને શુદ્ધ આત્મધ્યાનમાં જેમનો કાળ નિર્મમન થાય જ, અથવા સ્વાધ્યાય, ધ્યાનમાં લીન છે, જીવદિવ્ય, જિવિત્ત્વ એવા નિર્મયો પરમ સુખી છે.

—સંશોધક.

લાગી જવો છે, જેના ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય અને વિવેક છે, તે પવિત્રતામાં કાળ નિર્ગમન કરે છે.

સર્વ ધનધાની 'કર્મ'ના ક્ષય જેમણે કર્યો છે, ચર કર્મ પાતળાં જેનાં પડ્યાં છે, જે મુક્ત છે. જે અનંતતાની અને અનંતદર્શી છે, તે તો સંપૂર્ણ મુખી જ છે. મોક્ષમાં તેઓ અનંત જીવનનાં અનંત સુખમાં સર્વ કર્મવિરક્તાથી વિરાજે છે.

આમ મનુષ્યોએ કહેલો મત મને માન્ય છે. પહેલો તો મને લાભ્ય છે. બીજો હમણાં માન્ય છે, અને ઘણે ભાગે એ પ્રહણ કરવાનો માગે, બોધ છે. ત્રીજો બહુમાન્ય છે અને એથી તો સર્વમાન્ય અને મધ્યિમનસ્વરૂપ જ છે.

એમ પંડિતજી આપની અને મારી સુખ ગંજીની વાતચિત થઇ. પ્રમોગ-પાત તે વાત ચર્ચના જઇશુ. તેપર વિચાર કરીશુ આ વિચારે આપને કલ્યાણી મને બહુ આનંદ થયો છે. આપ તેવા વિચારને અનુકૂળ થયા એથી વળી આનંદની વૃદ્ધિ થઇ છે. પરમ્પર એમ વાતચિત કરતાં કરતાં હૃદયેર પછી તેઓ સમાધિલાવથી શયન કરી ગયા.

જે વિવેકીઓ આ સુખગંજીની વિચાર કરશે તેઓ બહુ તત્ત્વ અને આત્મશ્રેણીની ઉત્કૃષ્ટતાને પામશે. એમાં કહેલા અપારંભી, નિરારંભી અને સર્વમુક્ત લક્ષણો લક્ષ્યપૂર્વક મનન કરવાં જેવાં છે. જેમ જને તેમ અપારંભી થઇ સમાધિલાવથી જનસમુદાયનાં હિત ભણી વળવું, પરોપકાર, દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતાનું સેવન કરવું એ બહુ સુખદાયક છે. નિર્ગ્રંથતા વિષે તો વિશેષ કહેવાઈ જ નથી. મુક્તાત્મા તો અનંત સુખમય જ છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૭. અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર.—

બહુ પુણ્યકરો પુણ્યી શુભ દેહ માનવનો મળ્યો,

તોએ અરે! ભવચક્રનો આટો નહીં એકે ટળ્યો;

સુખ પ્રાપ્ત કરનાં સુખ ટળે છે લેશ એ લક્ષે લહો;

ક્ષણ ક્ષણ ભગવત ભાવમરણે કા અહો રાગી રહો ?

૨

લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં, શુ વધ્યુ તે તો કહો,

શું કુટુંબ કે પરિવારથી વધવાપણું, એ નય મહો;

વધવાપણું મંસારનું નરેન્દ્રને સારી જવો,

એનો વિચાર નહીં અહો હો! એક પણ તમને હવો!!!

૩

નિર્દોષ સુખ નિર્દોષ આનંદ, હો મને ત્યાંથી લાવે;
 એ દિવ્ય શક્તિમાન જેથી જાણેથી નીકળે !!
 પર વસ્તુમાં નહિ સુખનો, એની દયા સુખને ગદી;
 એ ત્યાગવા મિદાંત-કે પશ્ચાત્ દુઃખ તે સુખ નહીં.

૪

હું કોણ છું ? ક્યાંથી થયો ? શું સ્વરૂપ છે માંડ ખરું ?
 કોના સંબંધે વળગણ છે ? શાંતું કે એ પગદર ?
 એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાંતભાવે જો ક્યાં;
 તો મર્વ આત્મિક જ્ઞાનના મિદાંતનર અનુભવમાં.

૫

તે—પ્રાપ્ત કરવા વચન કોનું સત્ય કેવળ માનવું ?
 નિર્દોષ નગ્નું કથન માનો “તેલ” જેણે અનુભવ્યું;
 રે ! આત્મ તારો ! આત્મ તારો ! ગીત્ર એને જોગખો;
 મર્વાત્મમાં મહદ્રષ્ટિ છો આ વચનને તરફે લખો.

શિક્ષાપાઠ ૬૮. જિજ્ઞાસુતા.—

જ્યાંમુઠી છબ સ્પષ્ટિદ ભોજન ચાહે છે, ત્યાંમુઠી નામિકા સુગંધી
 ગાહે છે; ત્યાંમુઠી કાન વાગવાનામાં ગાયન અને વાદ્ય ચાહે છે, ત્યાંમુઠી
 આંખ વગોપવન જોવાનું લક્ષ ગણે છે, ત્યાંમુઠી ત્વચા સુગંધી લેપન ચાહે
 છે ત્યાંમુઠી તે મનુષ્ય નિગમી, નિઘ્રેય નિઃપગ્નિકી, નિગરંબી અને બ્રહ્મ-
 ચારી થઈ શકતો નથી મનને વશ કરવું એ મંચોત્તમ છે. એના વડે મધ્યગી
 ઇન્દ્રિય વશ કરી શકાય છે. મન છતવું બહુ બહુ-દુર્લભ છે. એક મમયમાં
 અસંખ્યાતા જોજન ચાલનાર અથ તે મન છે એને ધરાવવું બહુ દુર્લભ છે.
 એની ગતિ અપગ અને ન જાવી શકાય તેવી છે. મદા જ્ઞાનીઓએ બધામ
 વડે કરીને એને સંયમિત રાખી મર્વ જય કર્યો છે.

‘ઉત્તરગાધ્યયનસૂત્ર’ માં નમિગજ મદ્યગિએ સંકેદ્ર ગે એમ કહ્યું કે દેશ
 લાખ સુભટને છતનાર કંઠક પડ્યા છે, પાનુ સ્વામાને છતનાગ બહુ દુર્લભ
 છે અને તે દેશ લાખ સુભટને છતનાર કરાં અનુત્તમ છે’

મન જ મંચોપાધિની જાળાજના ભૂમિકા છે. મન જ ખંડ અને મોશનું
 કારણ છે. મન જ મર્વ મોમાગની મોદિનીય છે. એ વશ થઈ આત્મમ્વ પતે
 પામવું લેશ દુર્લભ નથી.

મનવડે હૈદ્રિયોની લોહપતા છે. ભોજન, વાદિત્ર, મુગંધી સ્ત્રીનું નિરી-
ક્ષણ, સુંદર વિલેપન એ સધળું મન જ માગે છે. એ મોહિની આડે તે ધર્મને
સંભારવા પણ દેતું નથી. સંભાર્યા પછી સાવધાન થવા દેતું નથી. સાવધાન
થયા પછી પતિતતા કરવામાં પ્રવૃત્ત-લાગુ-થાય છે. એમાં નથી ક્ષત્તું ત્યારે
સાવધાનીમાં કંઈ ન્યુનતા પણ ન પામતાં અડગ રહીને મન છુને છે તે
સર્વ સિદ્ધિને પામે છે.

મન અકરમાત્ર દાષથી જ છતી શકાય છે, નહીં તો ગૃહસ્થાશ્રમે
અભ્યાસ કરીને જ છતાય છે. એ અભ્યાસ નિર્ઘયતામાં બાધુ થઈ શકે છે
છતાં સામાન્ય પરિચય કરવા માંગીએ તો તેનો મુખ્ય માર્ગ આ છે કે જે
દુરેચ્છા કરે તેને ભૂલી જતી, તેમ કરવું નહીં. તે ત્યારે સખ્દસ્પર્શાદિ વિશ્વાસ
ધનું છે ત્યારે આપવાં નહીં. દુઃકમાં આપણે એથી દોરાનું નહીં, પણ આપણે
એને દોરવું: તે ૧૫ મોક્ષમાર્ગમાં. નિતેન્દ્રિયતા વિના સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ
ઉભીજ રહી છે. લાગે ન લાગ્યા જેવાં થાય છે. લોકકલતમએ તેને મેવવો
પડે છે; માટે અભ્યાસ કરીને પણ મનને છતીને સ્વામીનતામાં લઈ આવવ
આત્માહિત કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૬૯. અલ્પચર્યની નવવાડ.—

જાનીએએ થોડા શબ્દોમાં કેવો બેદ અને સ્વરૂપ બતાવ્યું છે એ
વડે કેટલી બધી આત્મોન્નતિ થાય છે! અલ્પચર્ય જેવા ગંભીર વિષયનું સ્વરૂપ
સંક્ષેપમાં અતિ સ્વમન્દારિક રીતે આપ્યું છે. અલ્પચર્યની એક મુદ્દર આડ
અને તેને રક્ષા કરનારી જે નવ વિનિઓ તેને વાડનું રૂપ આપી આચાર
પાળવામાં વિશેષ રમ્ભન રહી શકે એની સરળતા કરી છે. એ નવવાડ જેમ
છે તેમ અહીં કદી જડે જડ.

૧. વસતી—જે અલ્પચર્યની માધુ છે તેમણે બતાવી, પણ પડંગ
એથી કરીને જે સંયુક્ત વસતી હોય ત્યાં રહેવું નહીં. સ્ત્રી એ પ્રકારની છે:
મનુષિણી અને દેવાંગના. એ પ્રલોકના પાછા બળે બેદ છે. એક તો મૂળ
અને બીજી સ્ત્રીની મૂર્તિ કે ચિત્ર. એ પ્રકારનો બતાવવામાં વામ હોય ત્યાં અલ્પચર્યની
માધુએ ન રહેવું. પણ એટલે તિર્યચણી ગાસ'લેસ ઇસ દિક્ષ જે ચળ હોય
તે ચળે ન રહેવું; અને પડંગ એટલે નપુંસક એના વાસ હોય ત્યાં પણ
ન રહેવું. એવા પ્રકારનો વાસ અલ્પચર્યની દાનિ કરે છે. તેઓની કામચેષ્ટા
હાવભાવ ઇસ દિક્ષ નિકારો મનને બ્રહ્મ કરે છે.

૧. પાઠા વા: "મોક્ષમાર્ગ ચિંત્યમાં રોપ્યું."—સંયોગ,

૨. કથા—કેવળ એકલી સ્ત્રીઓને જ કે એક જ સ્ત્રીને ધર્મોપદેશ અહત્યારીએ ન કરવો. કથા એ મોહની ઉત્પત્તિરૂપ છે. સ્ત્રીના 'રૂપ' સંબંધી ગ્રંથો, કાગવિવાસ સંબંધી ગ્રંથો કે ગેર્યા ચિત્ત ચડે એવા પ્રકારની ગમે તે સંગાર સંબંધી કથા અહત્યારીએ ન કરતી.

૩. આસન—સ્ત્રીઓની સાથે એક/આસને ન બેસવું ત્યાં સ્ત્રી બેઠી હોય ત્યાં બે ઘડી સુધીમાં અહત્યારીએ ન બેસવું. એ સ્ત્રીઓની રમૂતિનું કારણ છે. વિકારની ઉત્પત્તિ છે. એમ ભગવાને કહ્યું છે.

૪. ઇન્દ્રિયનિરીક્ષણ—સ્ત્રીઓનાં અંગપાગ અહત્યારી સાધુએ ન જોવાં. એનાં અમુક અંગપર દ્રષ્ટિ એકાગ્રહ થવાથી વિકારની ઉત્પત્તિ થાય છે.

૫. કુડપાંતર—ભીત, કનાત કે ત્રાટના અંતરપટ્ટમાં સ્ત્રી પુરુષ ત્યાં ક્રેયુન સેવે ત્યાં અહત્યારીએ રહેવું નહીં, કારણ શખ્ત, ચેષ્ટાદિક વિકારનાં કારણ છે.

૬. પૂર્વકીડા—પોતે ગૃહસ્થાવાસમાં ગમે તેવી જાતના શુભારથી વિષય-કીડા કરી હોય તેની રમૂતિ કરવી નહીં. તેમ કરવાથી અહત્યાર્ય ભંગ થાય છે.

૭. પ્રગુત—દૂધ, દહીં, ઘૂતાદિક મધુગ અને ચીકણાવાળા પદાર્થોનાં બહુધા આહાર ન કરવો. એથી વીર્યની વૃદ્ધિ અને ઉન્માદ થાય છે અને તેથી કામની ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે અહત્યારીએ તેમ કરવું નહીં.

૮. અતિમ ત્રાહણ—પેટ ભરીને આહાર કરવો નહીં, તેમ અતિ માત્રાની ઉત્પત્તિ થાય તેમ કરવું નહીં. એથી પણ વિકાર વધે છે.

૯ વિશ્રૂણુ—સ્નાન, વિલેપન, પુષ્પાદિક અહત્યારીએ મહણુ કરવું નહીં. એથી અહત્યાર્યને હાનિ ઉત્પન્ન થાય છે.

એમ ભગવાને નવવાડ વિગુહ અહત્યાર્યને માટે કહી છે. બહુધા એ તમાગ માભજવામાં આવી હો, પરંતુ ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક અમુક દિવસ અહત્યાર્ય ધાગણુ કરવામાં અભ્યાસીઓને લક્ષમાં રહેવા અહીં આગળ કંઈક મમજણુપૂર્વક કહી છે.

૧. શિક્ષાપાઠ ૯૦. ૭૧. સન્તકુમાર, ભાગ ૧, ૨,—

શિક્ષાપાઠ ૭૨. અત્રિશ ચોગ.—

મ-પુરુષા નીચના અત્રિશ ચોગનો મંત્ર કરી આ માને ઉત્તર કરવાનું કહે છે.

૧. શિક્ષાપાઠ ૭૦-૭૧ ના વિષય 'કાવચાગ્રોપ' માં આવી ગયા હોવાથી અત્ર પુનઃ આપેલ નથી.—સંચોધક.

૧. શિષ્ય પોતાના જોવા થાય તેને માટે તેને શ્રુતાદિક જ્ઞાન આપવું.^૧
૨. પોતાના આચાર્યપણું જો જ્ઞાન દોષ તેનો અન્યને બોધ આપવો અને પ્રકાશ કરવો.^૨
૩. આપનિકાળે પણ ધર્મનું દ્રઢપણુ લાગવું નહી,
૪. લોક, પરલોકનાં સુખનાં ફલની વાંછના વિના તપ કરવો.
૫. શિક્ષા મળી તે પ્રમાણે યતનાથી વર્તવું, અને નવી શિક્ષા વિવેકથી મહણુ કરવી.
૬. મમત્વનો લાગ કરવો.
૭. ગુપ્ત તપ કરવો.
૮. નિર્સોલતા રાખવી.
૯. પરિપક્વ ઉપમર્ગને જીતવા
૧૦. સગળ ચિત્ત રાખવું.
૧૧. આત્મસંયમ શુદ્ધ પાળવો
૧૨. સમક્ષિ શુદ્ધ રાખવું.
૧૩. ચિત્તની એકાગ્ર સમાધિ રાખવી.
૧૪. કપટરહિત આચાર પાળવો.
૧૫. વિનય કરવાયોગ્ય પુરોનો મથાયોગ્ય વિનય કરવો.
૧૬. સંતોષથી કરીને તપશ્ચાની મર્યાદા હેંકી કરી નાખવી.
૧૭. વૈરાગ્યભાવનામાં નિમગ્ન રહેવું.
૧૮. માયારહિત વર્તવું.
૧૯. શુદ્ધ કરણીમા સાવધાન થવું.
૨૦. સત્યરત્ને આદરવો અને પાપને રોકવા.
૨૧. પોતાના દોષ સમભાવપૂર્વક દાખવા.
૨૨. સર્વ પ્રકારના વિષયથી વિરક્ત ગ્રહેવું
૨૩. મૂળ ગુણે પંચમહાવ્રત વિશુદ્ધ પાળવા
૨૪. ઉત્તર ગુણે પંચમહાવ્રતને વિશુદ્ધ પાળવાં.
૨૫. ઉત્સાહપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરવો.
૨૬. પ્રમાદરહિત જ્ઞાન ધ્યાનમા પ્રવર્તન કરવું

૧. પાદાન્તર: “મોક્ષસાધક યોગ માટે શિષ્યે આચાર્ય પાસે આ દોષ ૧ કરવી.”—સંશોધક.

૨. પાદાન્તર: “આજ્ઞાનના બીજ પાસે પ્રગટાવી નહીં”—સંશોધક.

૨૭. હમેશાં આત્મચારિત્રમાં સુક્ષ્મ ઉપયોગથી વર્તવું.

૨૮. ધ્યાન, જ્ઞોત્સ્વિતા અને એકાગ્રતાપૂર્વક કરવું.

૨૯. મરણાંત દુઃખથી પણ ભય પામવો નહીં.

૩૦. સ્ત્રિયાદિના મંગલે ભાગવો.

૩૧. પ્રાપ્તિન વિશુદ્ધિ કરવી.

૩૨. મરણકાળે આરાધના કરવી.

એ અંકેકો યોગ અમૃત્ય છે. સઘળા સંગ્રહ કરનાર પરિણામે અર્નન સુખને પામે છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૩. મોક્ષનાં સુખ.—

આ સૃષ્ટિમંડળપર પણ કેટલીક એવી વસ્તુઓ અને મનેન્દ્ર રહી છે કે જે કેટલાક અંશે જાણતા છતાં કદી ચકાતી નથી. છતાં એ વસ્તુઓ કંઈ સંપૂર્ણ રાશ્વત કે અર્નન બેદવાળી નથી. એવી વસ્તુનું જ્યારે વર્ણન ન થઈ શકે ત્યારે અર્નન સુખમય મોક્ષ સંબંધી તો ઉપમા ક્યાંથી જ મળે? લગવાને ગીતમંરવામીએ મોક્ષના અર્નન સુખવિષે પ્રશ્ન કર્યું ત્યારે લગવાને ઉત્તરમાં કહ્યું: “ગીતમ! એ અર્નન સુખ હું જાણું છું; પણ તે કદી રાકાય એવી અહીં આગળ કંઈ ઉપમા નથી. જગતમાં એ સુખના તુલ્ય કોઈપણ વસ્તુ કે સુખ નથી.” એમ વદી એક બીલનું દ્રષ્ટાંત નીચેના ભાવમાં આપ્યું હતું.

એક જંગલમાં એક ભદ્રિક બીલ તેનાં જાળખખ્યાં સહિત રહેતો હતો. શહેર વગેરેની સમૃદ્ધિની ઉપાધિનું તેને લેશ પણ જ્ઞાન નહોતું. એક દિવસે કોઈ ગજ અશ્વક્રીડા માટે ફરતો ફરતો ત્યાં નીકળી આવ્યો. તેને જાણ ત્યાં જ હતી; જેથી કરીને જ્ઞાનવડે બીલ આવજ પાણી માગ્યું. બીલે પાણી આપ્યું. ગીતજ જળથી ગજન મનોપામો. પોતાને બીલ તરફથી મળેલાં જળ-દાનનો પ્રત્યુપકાર કરવા માટે યજ્ઞને બીલને સમજાવવાને સાથે લીધો. નગરમાં આવ્યા પછી બીલે હંદગીમાં નહોં જોયેલી વસ્તુમાં તેને રાખ્યો. મુદર મહેલમાં, કને અનેક અનુચર, મનોહર હજ પલ્લવ અને રચાદિષ્ટ ભોજનથી, મંદમંદ પવનમાં, સુગંધી વિશેષનમાં તેને આનંદ આનંદ કરી આપ્યો. વિવિધ જાતના હીંગમાણેક, મૌકિતક, અશ્વરત્ન અને રગ જેરગી અમૃત્ય યીને નિરતર તે બીલને જોવા માટે મોકલ્યા કરે. જાળખખીયામાં ફરવા હરવા મોકલે. એમ રાજ તેને સુખ આપ્યા કરતો હતો. કોઈ રાત્રે જ્યાં સુધી રહ્યાં હતાં ત્યારે તે

બીજને 'બાળબચ્ચાં સાંભળી આવ્યાં એટલે તે લાંથી કંઈ લીધા કંપાવગર એકએક નીકળી પડ્યો. જાહેને પોતાનાં કુટુંબીને મળ્યો. તે બધાં મળીને પૂછ્યું કે 'તું ક્યાં હતો?' બીજે કહ્યું 'મહુ મુખમાં ત્યાં મેં બહુ વખાણવા લાયક વસ્તુઓ જોઈ.''

કુટુંબીઓ—પણ તે કેવી? તે તો અમને કહે.

બીજ—શું કહે? અહીં એવી એકેક વસ્તુ જ નથી.

કુટુંબીઓ—એમ હોય કે? આ શંખલાં, છીપ, કોડાં કેવાં મળતંનાં પડ્યાં છે; ત્યાં કાંઈ જોવા લાયક વસ્તુ હતી?

બીજ—નહી, નહીં લાઈ, એરી ચીજ તો અહીં એકેક નથી. એના સોમા ભાગની કે હજારમા ભાગની પણ મનોહર ચીજ અહીં નથી.

કુટુંબીઓ—સારે તો તું બોલ્યા વિના બેઠો રહે. તને જાણ્યા થઈ છે. આથી તે પછી સાંકે શું હશે?

હે ગૌતમ! જેમ એ બીજ રાજવૈભવસુખ બોગવી આવ્યો હતો તેમ જ જાણ્યો હતો; છતાં ઉપમાયોગ્ય વસ્તુ નહીં મળવાથી તે કંઈ કહી શકતો નહોતો તેમ અનુપમેય મોક્ષની, સમ્યક્ નિવૃત્તિપ્રમય નિર્વિકારી મોક્ષનાં સુખના અમંખ્યાતમા ભાગને પણ યોગ્ય ઉપમેય નહીં મળવાથી હું તને કહી શકતો નથી.

મોક્ષના સ્વરૂપ વિશે શક્ય કરનારા તો કુતર્જવાદી છે. એઓને ક્ષણિક સુખમંજરી વિચાર આડે સતસુખનો વિચાર નથી. કાંઈ આત્મિકતાનહીન એમ પણ કહે છે કે આથી કાંઈ વિશેષ સુખનું માધન લા રહ્યું નહીં એટલે આનંદ અત્યામાર્થ સુખ કહી દેડે. આ એનું કથન વિવેકી નથી. નિદ્રા પ્રત્યેક માનવીને પ્રિય છે; પણ તેમાં તેઓ કંઈ જાણી કે દેખી શકતા નથી; અને જાણવામાં આવે તો માત્ર સ્વપ્નાપાદિનું મિથ્યાપણું આવે, જેની કંઈ અમર પણ થાય એ સ્વપ્ના વગરની નિદ્રા જેમાં સૂક્ષ્મ સ્થૂળ સર્વ જાણી અને દેખી શકાય અને નિપાદિથી શાંત ઉંઘ લઈ શકાય તો તેનું તે વર્ગનું શું કરી શકે? એને ઉપમા પણ શી આપે? આ તો સ્થૂળ દ્રવ્ય છે; પણ આપ આવીંદ્રી એ પરથી કંઈ વિચાર કરી શકે એ મટે કહ્યું છે.

બીનનું દ્રવ્ય, અમમ્મવચ્ચે ભાષાભેદે કેદ્દાગ્ગી તમને કહી બતાવ્યું. શિક્ષાપાઠ ૭૪. ધર્મધ્યાન, ભાગ ૧—

ભગવાનને ચાર પ્રકારનાં ધ્યાન કલાં છે. આર્ત, ઈદ્ર, ધર્મ અને શુદ્ધ પદેલાં એ ધ્યાન સાગવાયોગ્ય છે. ખાંજળનાં એ ધ્યાન આત્મમાર્ગકરૂપ

છે. શુનસાનના બેઠ જાણના માટે, સાસ્ત્રવિચારમા કુશળ થયા માટે, નિર્મથ પ્રવચનનું, તત્ત્વ પામવા માટે સંપુરણોએ સેવવા યોગ્ય, વિચારના યોગ્ય અને પ્રદણ કરવા યોગ્ય ધર્મધ્યાનના મુખ્ય મોળ બેઠ ઢલા છે, પરંપરા ચુગ બેઠ કહું છું ૧. આખાવિચરે (આખાવિચય) ૨. આપાવિચય (અપાવિચય) ૩. વિવાગવિચરે (વિપાકવિચય) ૪. મહાવિચય (મસ્થાનવિચય) ૧ આખા વિચય 'આખા એટલે મર્વજી ભગવાને ધર્મનત્ત મમરી જે જે ક્યુંકે તે તે મત્ત છે, એમા રાકા કરવા જેતુ નથી કાળની હીનતાથી, ઉત્તમ, જ્ઞાનના વિચરે જન્વાથી, છુદિની મજતાથી કે એના અન્ય પ્રધ કાગળથી મારા સમજવામાં તે તત્ત્વ આનતુ નથી પરતુ અદ્વિત ભગવાને અંગ સાન ખજુ આપાયુક્ત કે અમલ ક્યું નથી જ કાગળ એઓ નિગમી, ત્યાગી અને નિરુપકી દત્તા મપા કહેવાનું, કષ મગજુ એમને હતુ નહીં, નેમ એઓ મર્વજી અને મર્વદર્શી હોવાથી અજ્ઞાનથી પણ મૃયા કહે નહીં જ્યા અજ્ઞાન જ નથી ત્યા એ મંળેથી મૃયા કયાથી હોય? એતુ જે ચિંતન કરતુ તે આખાવિચય નામે પ્રથમ બેઠ છે ૨ અપાવિચય. 'ગમ, દેષ, કામ, ક્રોધ એથી જે દુખ ઉત્પન્ન થાય છે તેતુ જે ચિંતન કરતુ તે અપાવિચય નામે બીજે બેઠ છે અપાવ એટલે દુખ ૩ વિપાકવિચય. 'હુ જે જે સણે સણે દુખ સહન કરે છું, ભરાટવિમા પર્યટન કરું છું, અજ્ઞાનાદિક પામુ છું તે મરગું કર્મના ફગના ઉદય વડે કરીને છે' એ ધર્મ ધ્યાનનો ત્રીજે બેઠ છે ૪. સમ્થાન વિચય. તણુ લોકનુ સ્વરૂપ ચિંતવતુ તે 'લોભ્વરૂપ સુપ્રતિષ્ઠિતને આકાર છે.' છવ અછવે કરીને મંપૂર્ણ ભગપુર છે, અમંખ્યાત યોજનની કોટાટ્ટકીએ ત્રિચ્છે છે અમંખ્યાત દ્વીપ સમદ્ર છે, અમંખ્યાતા જ્યોતિષ્મી, વાણુ તત્ત્વદિકના નિવાસ છે, ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રુવનાની રચિતતા એમા બાગી પડી છે અદી દ્વીપમા જ ન્ય તીર્થમ્ ૨૦, ઉદ્દૃષ્ટા એકમો સિનેગ હોય તથા દેવગી ભગવાન અને નિર્મથ મુનિરાજ વિચરે છે તેઓને વદામિ, નમંમામિ, મહાગમિ, મમાણમિ, કલાણુ, મગમ, દેવ, નેષ્ટ પજ્જુવાસામિ તેમ જ ત્યા વમતા આવક આરિકાના મુલુગામ કરીએ તે ત્રિચ્છલોકચક્ર અમંખ્યાત ગુણો અધિકો ઉદ્ધ લોક છે, ત્યા અનેક પ્રકારના દેવતાઓના નિવસ છે પડી ધણ પ્રાખ્યાગ છે, તે પડી મુખ્યાતમાઓ વિરાજે છે તેને વળમિ યાવત્ પન્નુરા સામિ તે ઉદ્ધ લોખી ષક વિશેષ અધોનોક છે ત્યા અનન દુખથી ભરેના નરકવાસ અને શુનનપતિના શુવનાદિક છે, એ તણુ ચોકના સંસ્થાનક આ આખાએ સમ્યકત્વરહિત કરણીથી અનાતનાર જન્મમરણ કરી રપર્શ મૂક્યા

છે; એમ ને ચિંતન કરવું તે સંસ્થાનવિયય નામે ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે. એ ચાર ભેદ વિચારીને સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી નેથી એ અનંત જન્મ મરણ ટળે. એ ધર્મધ્યાનના ચાર ભેદ રમરણમાં રીખવા.

શિક્ષાપાઠક ઉપ. ધર્મધ્યાન, ભાગ ૨.—

ધર્મધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ કહ્યું છે. આત્મારૂચિ—એટલે વીતરાગ ભગવાનની આત્માનો અંગીકાર કરવાની રૂચિ ઉપજે તે. ૨. નિર્સર્ગરૂચિ—આત્મા સ્વાભાવિકપણે નેતિરમંપણુદિક્ ગાને કરી શ્રુતસહિત ચારિત્રધર્મ ધરવાનીરૂચિ પામે તેને નિર્સર્ગરૂચિ કહી છે. ૩. સૂત્રરૂચિ. શ્રુતજ્ઞાન, અને અનંત તત્ત્વના ભેદને માટે ભાષેલાં ભગવાનનાં પવિત્ર વચનોનું જેમાં ઝુંથન થયું છે તે સૂત્ર શ્રવણ કરવા, મનન કરવા, અને ભાવથી પકૂન કરવાની રૂચિ ઉપજે તે સૂત્રરૂચિ. ૪. ઉપદેશરૂચિ. અજ્ઞાને કરીને ઉપાજ્ઞા કર્મ જ્ઞાને કરીને અપાવીએ તેમ જ જ્ઞાનવડે કરીને નવાં કર્મ ન બાંધીએ; મિથ્યાત્વે કરીને ઉપાજ્ઞા કર્મ તે સમ્યક્ભાવથી અપાવીએ, સમ્યક્ભાવથી નવાં કર્મ ન બાંધીએ; અવૈરાગ્યે કરીને ઉપાજ્ઞા કર્મ તે વૈરાગ્યે કરીને અપાવીએ અને વૈરાગ્યવડે કરીને પાછાં નવાં કર્મ ન બાંધીએ; કષાયે કરી ઉપાજ્ઞા કર્મ તે કષાય ટાળીને અપાવીએ; એથી નવાં કર્મ ન બાંધીએ; અશુભ યોગે કરી ઉપાજ્ઞા કર્મ તે શુભયોગે કરી અપાવીએ, શુભ યોગે કરી નવાં કર્મ ન બાંધીએ; પાંચ ઇન્દ્રિયનાં સ્વાદૃષ્ય આશ્રવે કરી ઉપાજ્ઞા કર્મ તે સંવરે કરી અપાવીએ; તપરૂપ મંવરે કરી નવાં કર્મ ન બાંધીએ; તે માટે અજ્ઞાનાદિક આશ્રવમાર્ગ છાંડીને જ્ઞાનાદિક સંવરમાર્ગે પ્રહણ કરવા માટે તીર્થકર ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળવાની રૂચિ ઉપજે તેને ઉપદેશરૂચિ કહીએ. એ ધર્મધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ કહેવાયાં.

ધર્મધ્યાનનાં ચાર આલંબન કહ્યું છે. ૧. વાયના. ૨. પૃચ્છના. ૩. પરાવર્તના. ૪. ધર્મકથા. વાયના એટલે વિનય સહિત નિર્ગરા તથા જ્ઞાન પામવાને માટે સૂત્ર મિદ્ધાંતના મર્મના જાણનાર ગુરુ કે સત્પુરુષ સમીપે સૂત્ર તત્ત્વનું વાયન લઈએ તેનું નામ વાયનાઆલંબન. ૨ પૃચ્છના. અપૂર્વ જ્ઞાન પામવા માટે, જિનેશ્વર ભગવાનનો માર્ગ દીપાવવાને તથા શંકાસત્ય નિવારવાને માટે તેમ જ અન્યના તત્ત્વની મધ્યસ્થ પરીક્ષાને માટે યથાયોગ્ય વિનય સહિત શુવાદિકને પ્રશ્ન પૂછીએ તેને પૃચ્છના કહીએ. ૩. પરાવર્તના. પૂર્વે જિનભાષિત સત્યાર્થ ને ભવેશ્વર દોષએ તે રમરણમાં રહેવા માટે, નિર્જય અર્થે શુદ્ધ

ઉપયોગ સહિત શુદ્ધ સ્વચ્છની વારંવાર સમજાવ કરીએ તેનું નામ પરાવર્ત-
નાસંભવન. ૪. ધર્મક્રયા. વીનચમ ભગવાને જે બાવ જેવા પ્રણીત કર્યા છે તે
બાવ તેવા લાઘવે-મૃદીને-વિશેષે કરીને નિશ્ચય કરીને, ધૈર્ય, દંખા અને
વિલિંગિત્વરહિતપણે, પોતાની નિર્જરાને અર્થે સમર્પણેને બાવ તેવા પ્રણીત
કરીએ તેને ધર્મક્રયાસંભવન કહીએ. જેથી સાંભળનાર અને ગ્રહદનાર બન્ને
ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક થાય. એ ધર્મધ્યાનના ચાર આત્મનું કહેવામાં.
ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા કહું છું. ૧. એકત્વાનુપ્રેક્ષા. ૨. અનિત્યાનુપ્રેક્ષા. ૩.
અસરશ્યાનુપ્રેક્ષા. ૪. સંસારાનુપ્રેક્ષા. એ ચારેનો ગોઠ આર ભાવનાના પાઠમાં
કહેવાઈ ગયો છે. તે તમને સ્મરણમાં રાખો.

શિક્ષાપાઠ ૭૬. 'ધર્મધ્યાન' ભાગ ૩.—

'ધર્મધ્યાન' પૂર્વઆર્યોએ અને આધુનિક મુનીશ્વરોએ ધણુ વિસ્તારપૂર્વક
ખાતુ સમજાવ્યું છે. એ ધ્યાનવડે કરીને આત્મા મુનિત્વભાવમાં નિરંતર પ્રવેશ
કરે છે.

જે જે નિમજો એટલે બેઠ, લડાય, આક્રમણ અને અનુપ્રેક્ષા કર્યા તે
ખાતુ મનન કરવા જેવા છે. અન્ય મુનીશ્વરોના કહેવા પ્રમાણે 'મેં સામાન્ય
જાણમાં તે તમને કર્યા. એ સાથે નિરંતર તમ જાણવાની આવશ્યકતા છે કે
એમાંથી આપણે કયો ભેદ પામ્યા અથવા કયા ભેદ બાણી બાવનો રાખી છે?
એ સોજા બેઠમાંના ગમે તે બેદ દિલસ્તિ અને ઉપયોગી છે; પરંતુ જેવા
અનુક્રમથી લેખે જોઈએ તે અનુક્રમથી લેવાય તો તે વિશેષ આત્માલાભનું
કારણ થઈ પડે.

સત્સિદ્ધાંતના અધ્યયનો કદલાક મુખપાઠે કરે છે. તેના અર્થ, તેમાં
કહેલાં મળતત્ત્વો બાણી બને તેવા લેક્ષ્ય પદોચ્ચારે તો કંઈક સંક્રમણેદ પામી
શકે. કેળનાં પત્રમાં, પત્રમાં પત્રની જેમ અમલૃતિ છે તેમ સ્વચ્છને માટે છે.
એ ઉપરથી વિચાર કરતાં નિષ્પૂજ અને કેવળ દયામય માર્ગનો જે વીનચમ
પ્રણીત તત્ત્વમેધ તેનું બીજા અનંકરણમાં ઉગી નીકળશે. તે અનેક પ્રકારનાં
સાંભાવલોકનથી, પ્રજોત્પત્તિથી, વિચારથી અને સત્પુરુષનો સમાગમથી પોષણ
પામીને વૃદ્ધિ, વૃક્ષરૂપે યશ્તે; નિર્જરા અને આત્મપ્રકારરૂપ પાછી તે વૃદ્ધ
ફળ આપશે.

શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનના પ્રકારો વેદાંતવાદિગોએ જણાવ્યા છે,
પણ જેવા આ ધર્મધ્યાનના પૃથક પૃથક સોજા બેદ કલા છે તેવા તત્ત્વપૂર્વક
બેદ કોઈ સચળે નથી. એ અપૂર્વ છે, એમાંથી શાસ્ત્રને શ્રવણ કરવાનો, મનન

કંવાનો, વિચારવાનો, અન્યને બોધ કરવાનો, શંકા કાઢવા ટાળવાનો, ધર્મકથા
કંવાનો, એશ્વર્ય વિચારવાનો, અનિલસતા વિચારવાનો, અશબ્દશૂનતા વિચારવાનો,
વૈરાગ્ય પામવાનો, સમાગ્ના અર્નત દુષ્ક્રમ મનન કરવાનો, અને વીતગત,
ભગવાનની આગ્રાપડે દગીને આખા લોહલોકના વિચાર કરવાનો અપૂર્વ
ઉત્સાહ મળે છે ભેદે ભેદે કરીને એના પાછા અનેક ભાવ સમજાયા છે

એમાના કેટલાક ભાવ સમજાવાથી તપ, શાંતિ, ક્ષમા, દયા, વૈરાગ્ય
અને જ્ઞાનનો બહુ બહુ ઉદય થશે

તમે કદાપિ એ સોળ ભેદનું પકૂન કરી ગયા હશો, તો પણ ફરી ફરી
તેનું પરાંવર્તન કરજો

શિક્ષાપાઠ ૭૭. જ્ઞાન સર્વધી એ બોલે, ભાગ ૧.—

જે વડે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીએ તે જ્ઞાન જ્ઞાન શબ્દનો આ અર્થ છે
હવે યથામતિ વિચારવાનું છે કે એ જ્ઞાનની કઈ આવશ્યકતા છે? જો આવ
શ્યકતા છે તો તે પ્રતિના કઈ સાધન છે? જો માધન છે તો તેને અનુકૂળ
દેશકાળ ભાવ છે? જો દેશકાળાદિક અનુકૂળ છે તો ક્યાસુધી અનુકૂળ છે?
વિશેષ વિચારમાં એ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે? જાણના રૂપ શું? એના વળી
ભેદ કેટલા છે? જાણનાના સાધન ક્યા યા છે? કયે કયે વાટે તે મારનો
પ્રાપ્ત કરાય છે? એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે? એ જાણવું
આવશ્યક છે

૧ જ્ઞાનની શી આવશ્યકતા છે? તે વિશે પ્રથમ વિચાર કરીએ આ
અતુલ્ય જ્ઞાનનાત્મક લોહમા, અતુલ્યિતિમા અનાદિકાગથી સકર્મસ્થિતિમા આ
આત્માનું પર્યટન છે એવાનું પશુ સુખનો જ્યા ભાવ નથી એવા નરક
નિર્ગોદ દિવ્ધિ મ્યાનક આ આત્માએ બહુ બહુ મગવાના સેવન કર્યા છે અમલ્ય
દુઃખોને પુન પુન આપે છે તો અનર્તિના મહન કરી છે એ તાપથી
નિરતર તાપતો આત્મા માત્ર અધર્મિપામથી પર્યટન કરે છે પર્યટનનું કારણ
અર્નત દુષ્ક્રમ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો છે અને વિચારાદિક મોહમધનને સ્વસ્વરૂપ
માની રહ્યો છે એ મગવાનું પરિણામ માત્ર ઉપર મ્હુ તે જ છે કે અર્નત
દુષ્ક્રમ અર્નત ભાવે ઝીને મટેલું ગમે તેનું અપ્રિય ગમે તેટલું ખેદદાયક અને
ગમે તેટલું રોદ છતાં જે દુષ્ક્રમ અનનમાગથી અનર્તિના મહન કરવું પડે
તે દુષ્ક્રમ માત્ર મ્હુ ને અજ્ઞાનાદિક કર્મથી એ અજ્ઞાનાદિક લાગવા માટે જ્ઞાનની
પરિપૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૮. જ્ઞાન સંબંધી એ બોલ, ભાગ, ૨.—

૨. હવે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો વિશે કંઈ વિચાર કરીએ. અર્પણ પર્વાસિ-
વડે પરિપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન સાધ્ય થતું નથી. એ માટે યદને છ પર્વાસિયુક્ત જે
દેહ તે આત્મજ્ઞાન સાધ્ય કરી શકે એવો દેહ તે એક માનવદેહ છે. આ
સ્થળે પ્રશ્ન ઉઠશે કે માનવદેહ પામેલા અનેક આત્માઓ છે, તો તે સધળા
આત્મજ્ઞાન કાં પામતા નથી? એના ઉત્તરમાં આપણે માની શકીયું કે જેઓ
સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાનને પામ્યાં છે તેઓનાં પવિત્ર વચનામૃતની તેઓને શ્રુતિ નહીં
હોય. શ્રુતિ વિના સંસ્કાર નથી. જો સંસ્કાર નથી તો પછી શ્રદ્ધા ક્યાંથી હોય?
અને ત્યાં એ એકે નથી ત્યાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ યાની હોય? એ માટે માનવદેહની
સાથે સર્વવચનામૃતની પ્રાપ્તિ અને તેની શ્રદ્ધા એ પણ સાધનરૂપ છે.
સર્વવચનામૃત અકર્મભૂમિ કે કેવળ અનાર્ભુમિમાં મળતા નથી તો પછી
માનવદેહ શું ઉપયોગનો? એ માટે યદને આર્ભુમિમાં એ પણ સાધનરૂપ
છે. તત્ત્વની શ્રદ્ધા ઉપજવા અને બોધ થવા માટે નિર્મથ યુક્તિ અવશ્ય છે.
દ્રવ્યે કરીને જે મિથ્યાત્વ છે તે કુળમાં થયેલો જન્મ પણ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તિની
હાનિરૂપ જ છે; કારણ ધર્મભત્તભેદ એ અતિ દુઃખદાયક છે. પરંપરાથી પૂર્વ-
જ્ઞેએ પ્રહણ કરેલું જે દર્શન તેમાં જ સત્યભાવના બંધાય છે; એથી કરીને
પણ આત્મજ્ઞાન અટકે છે; એ માટે ભલુ કુળ. એ સધળાં પ્રાપ્ત કરવા માટે
યદને ભાગ્યશાળી થવું. તેમાં સદ્ગુણ એટલે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હત્યાદિક
ઉત્તમ સાધનો છે. એ દ્વિતીય સાધન બેદ કલે.

૩. જો સાધન છે તો તેને અનુકૂળ દેહ કાળ છે? એ ત્રીજા બેદનો
વિચાર કરીએ. ભારતમાં મહાવિદેહ ૪૦ કર્મભૂમિ અને તેમાં પણ આર્ભુમિ
એ દેશભાવે અનુકૂળ છે. જિજ્ઞાસુ ભલ્ય તમ સધળા આ કાળે ભારતમાં છે.
માટે ભારતદેશ અનુકૂળ છે. કાળભાવ પ્રમાણે મતિ અને શ્રુત પ્રાપ્ત કરી-
શકાય એટલી અનુકૂળતા છે; કારણ આ દુસ્તમ પંચમકાળમાં પરમાવધિ,
અનપર્યવ અને કેવળ એ પવિત્ર જ્ઞાન વિચ્છેદ છે. એટલે કાળની પરિપૂર્ણ
અનુકૂળતા નથી.

૪. ત્યારે 'મોક્ષમાળા'ની દ્વિતીયાવૃત્તિને આ ભાગ છપાતો હતો ત્યારે
શ્રીમદ્ની ચારીરપ્રતિ વિશેષ જંજીરપણે નરમ યવેડી એટલે તેઓશ્રીની દ્રષ્ટિતલેથી
ધક્કું કરી આ ભાગ નીકળ્યા નહોં હતા; અને તેથી કરી પ્રથમાવૃત્તિમાં 'આ કાળમાં
પ્રમાણ, અનપર્યવ અને કેવળજ્ઞાન વિચ્છેદ છે' એમ હતું. તેને બાકે દ્વિતીયા

૪. દેશકાળાદિને અનુકૂળ છે તો ક્યાં સુધી છે? એનો ઉત્તર: શય રહેલું, સિદ્ધાંતિક મતિગાન, શ્રુતગાન, સામાન્ય મતથી કાળભાવે એકવીસ હજાર વર્ષ સુધી રહેવાનું. તેમાંથી અઢી સદસ્ય ગયાં, બાકી સાડા અઢાર હજાર વર્ષ રહ્યાં; એટલે પંચમકાળની પૂર્ણતા સુધી કાળની અનુકૂળતા છે. દેશકાળ તે લાઇને પરિપૂર્ણ અનુકૂળ છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૯. જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ, ભાગ ૩.—

હવે વિશેષ વિચાર કરીએ.

૧. આવશ્યકતા શી છે? એ મહત્ત્વ વિચારનું આવર્તન પુનઃ વિશેષતાથી કરીએ. મુખ્ય અવશ્યસ્વરૂપ સ્થિતિની ઐશિએ ચઢવું. અનંત દુઃખનો નાશ, દુઃખના નાશથી આત્માનું ઐશિક સુખ એ હેતુ છે, કેમકે સુખ નિરતર આત્માને પ્રિય જ છે; પણ જે સ્વરૂપિક સુખ છે તે. દેશકાળ ભાવને લઇને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ઇંદ્રિય ઉત્પન્ન કરવાની આવશ્યકતા અને સમ્યક્ભાવ સહિત ઉચ્ચગતિ, સાંધી મહાવિદેહમાં માનવદેહે જન્મ, સાં સમ્યક્ભાવની પુનઃ ઉત્પત્તિ, તત્ત્વજ્ઞાનની વિશુદ્ધતા અને વૃદ્ધિ; છેવટે પરિપૂર્ણ આત્મમાધન જ્ઞાન અને તેનું સત્ત્વ પરિણામ કેવળ સર્વ દુઃખનો અભાવ એટલે અખંડ, અનુપમ અનંત શાશ્વતે પાવિત્ર મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ સઘળાં માટે ચઇને જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે !

૨. જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે એનો વિચાર કહ્યું હતું. એ જ્ઞાનના ભેદ અનંત છે, પણ સામાન્ય દ્રષ્ટિ સમજી શકે એટલા માટે ચઇને સર્વજ્ઞ ભગવાને મુખ્ય પાંચ ભેદ દેલા છે. તે જેમ છે તેમ કહું છું. મતિ પ્રથમ, દ્વિતીય શ્રુત, તૃતીય અવધ, ચતુર્થ મન:પર્યવ અને પાંચમું અંપૂર્ણ સ્વરૂપ કેવળ. એના પછી પ્રતિભેદ છે. તેની વળી અતીન્દ્રિય સ્વરૂપે અનંત ભંગભાગ છે.

૩. શું જાણવારૂપ છે? એનો હવે વિચાર કરીએ. વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણવું તેનું નામ જ્યારે જ્ઞાન, સારે તો વસ્તુઓ તો અનંત છે એને કયે પંક્તિથી જાણવી? સર્વજ્ઞ થયા પછી સર્વેદર્શીતાથી તે સત્પુરૂષ તે અનંત વસ્તુનું સ્વરૂપ સર્વ ભેદે કરી જાણે છે અને દેખે છે, પરંતુ તેઓ એ સર્વજ્ઞ ઐશિને પામ્યા તે કહ કહ વસ્તુને જાણવાથી? અનંત ઐશિઓ જ્યાંસુધી જાણી નથી સાંસુધી કહ વસ્તુને જાણતાં જાણતાં તે અનંત વસ્તુઓને અનંતરૂપે જાણીએ? એ સંકાતું મુખ્યમાધન હવે કરીએ: જે અનંત વસ્તુઓ માની તે

૪. મતિમાં 'પરમપરાગવાચ્યી તે જ્ઞાને ભવામાં આવનાં નથી' એવા જે ફેરફાર સમજાવના ભાગમાં તેઓત્રીએ કરાવેલા તે આ ભાગમાં થવો રહી ગયો જાણીય. ૪-૫૦૫.

અનંત લંગે કરીને છે, પરંતુ મુખ્ય વસ્તુત્વ સ્વરૂપે તેની બે શ્રેણીઓ છે: જીવ અને અજીવ વિશેષ વસ્તુત્વસ્વરૂપે નક્કરત્વ કિંવા-પદ્ધતિની શ્રેણીઓ જાણવારૂપ થઈ પડે છે. જે પંક્તિઓ ચદતાં ચદતાં સર્વે ભાવે જાણાઈ લોકા-લોકસ્વરૂપ દસ્તામસકવત્ જાણી દેખી શકાય છે. એટલા માટે થઈને જાણવારૂપ પદાર્થ તે જીવ અને અજીવ છે. એ જાણવારૂપ મુખ્ય બે શ્રેણીઓ કહેવાઈ.

શિક્ષાપાઠ ૮૦. જ્ઞાનસંબંધી બે બોલ, ભાગ ૪—

૪. એના ઉપમેદ સંસ્થેપમાં કહું છું. એ ચેનન્યવશજે એક રૂપ છે. દેશસ્વરૂપે અને દ્રવ્યસ્વરૂપે અનંતાનુઅનંત છે. દેહસ્વરૂપે તેના ઇન્દ્રિયાદિક જાણવા-રૂપ છે. તેની ગતિ, વિગતિ દ્વંસાદિક જાણવારૂપ છે. તેની સંસર્ગ રીદિ જાણવારૂપ છે. તેમ જ અજીવ, તેના રૂપી અરૂપી પુદ્ગલ આકાશાદિ વિચિત્ર ભાવ કામચક્ર દં ૦ જાણવારૂપ છે. જીવાજીવ જાણવાની પ્રકારગતરે સર્વથ સર્વદર્શીએ નવ શ્રેણીરૂપ નવનવ કથાં છે.

જીવ,	અજીવ,	પુણ્ય,
પાપ,	અશ્રી,	મંત્ર,
નિર્ગરા,	બંધ,	મોક્ષ

એમાંનાં કેટલાંક માત્રરૂપ, કેટલાંક જાણવારૂપ, કેટલાંક ભાગવારૂપ છે. સમજાએ તત્ત્વા જાણવારૂપ તો છે જ.

૫ જાણવાનાં સાધન. મામાન્ય વિચારમાં એ સાધનો જો કે જાણ્યાં છે, તોપણ વિશેષ કંઈક જાણીએ. ભગવાનની આજ્ઞા અને તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ મયાતમ્ય જાણવું સ્વયં કોઈક જ જાણે છે. નહીં તો નિર્મિત્રતાની ગુરુ જાણી શકે. નિરાગી યાતા સર્વોત્તમ છે. એટલા માટે શ્રદ્ધાનું બીજ રાપનાર કે તેને પોષનાર ગુરુ એ સાધનરૂપ છે. એ જ સાધનાદિક અન્ય સાધનો છે. એ સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની વાટ કંઈએ તોપણ ચાલે.

૬. એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામના ઉત્તરનો આરમ્ભ ઉપર આડી ગયો છે; પણ કાળમેદે કંઈ કહેવાનું છે અને તે એટલુંજ કે દિવસમાં બે વડીનો વખત પણ નિયમિત રાખીને જિનેશ્વર ભગવાનનાં કહેવાં તત્ત્વમોધની પર્વટના કરો. વીતરાગના એક મિદ્ધાતિક સખ્દપરથી જ્ઞાનાવરણીયનો જાહુ ક્ષોપરામ થશે એમ હું વિવેકથી કહું છું.

૧. પાઠાત્તર: “એ સાધનાદિકને માટે સંસારની નિવૃત્તિ એટલે સમ, દમ • બ્રહ્મચર્યાદિક અન્ય સાધનો છે.”—સંયોધક.

શિક્ષાપાઠ ૮૧. પંચમકાળ.—

કાળચક્રના વિચારો અવશ્ય કરીને જાણવા ચોગ્ય છે. જિનેશ્વરે એ કાળચક્રના બે મુખ્ય ભેદ કહ્યા છે. ૧. ઉત્સર્પિણી. ૨. અવસર્પિણી. અંકકા ભેદના છ છ આરા છે. આધુનિક વર્તન કરી રહેલો આરો પંચમકાળ કહેવાય છે અને તે અવસર્પિણીકાળને પાંચમો આરો છે. અવસર્પિણી એટલે ઉતરતો કાળ. એ ઉતરતા કાળના પાંચમા આરામાં કેતુ વર્તન આ ભરતક્ષેત્રે થતું જોઈએ, તેને માટે સત્પુરુષોએ કેટલાક વિચારો જણાવ્યા છે. તે અવશ્ય જાણવા જેવા છે.

એઓ પંચમકાળનું સ્વરૂપ મુખ્ય આ ભાવમાં કહે છે: નિગ્રેષપ્રવચન-પરથી મનુષ્યોની શ્રદ્ધા ક્ષીણ થતી જશે. ધર્મનાં મૂળતત્ત્વોમાં મનમનાંતર વધશે. પાર્શ્વડી અને પ્રપંચી મનોનું મંડન થશે. જનમમૂઢની રચિ અધર્મ ભણી વળશે. સત્ય દયા હળવે હળવે પરાભવ પામશે. મોહાદિક દોષોની વૃદ્ધિ થતી જશે. દંભી અને પાપિષ્ઠ શુરઓ પુન્યરૂપ થશે, દુષ્ટવૃત્તિનાં મનુષ્યો પોતાના હૃદમાં દાવી જશે. મીઠા પણ ધૂર્તવક્તા પવિત્ર મનાશે. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યાદિક શીલયુક્ત પુરુષો મનિ કહેવાશે. આત્મિક જ્ઞાનના ભેદો હણાતા જશે હેતુ વગરની ક્રિયા વધતી જશે અજ્ઞાનક્રિયા બહુધા સેવાશે; વ્યાકૂળ નિર્ણયોનાં સાધનો વધતા જશે, એકાંતિક પક્ષો સત્તાધિરા થશે. શ્રંગારથી ધર્મ મનાશે.

ખગ ક્ષત્રિયોવિના ભૂમિ શોકમરત થશે. નિર્માલ્ય રાજવંશીઓ વેસ્માના વિશ્વાસમાં મોહ પામશે. ધર્મ, કર્મ, અને ખરી રાજનીતિ ભૂલી જશે; અન્માયને જન્મ આપશે, જેમ હુદાએ તેમ પ્રજાને હુદશે. પોતે પાપિષ્ઠ આચરણે મેવી પ્રજા આગળ તે પળાવતા જશે. ગજગીજને નામે શન્યના આવતી જશે. નીચ મંત્રીઓની મહત્તા વધતી જશે. એઓ દિનપ્રજાને સુગીને લેહાર ભરવાનો રાજને ઉપદેશ આપશે. શીયળ ભગ કરવાનો ધર્મ રાજને અંગીકાર કરાવશે. શૈયાદિક સદગુણોનો નાશ કરાવશે. મૃગયાદિક પાપમાં અંધ બનાવશે. રાજ્યાધિકારીઓ પોતાના અધિકારથી હમ્મરગુણી અંધપદતા ગણશે. વિત્રો લાલચુ અને લોભી થઈ જશે. સદ્વિદ્યાને મટી દેશે; મેસારી સાધનોને ધર્મ કરાવશે. વૈશ્યો માયાવિ, કેવળ સ્વાર્થી અને કંઠાર હૃદયના ચતા જશે. સમગ્ર મનુષ્યવર્ગની મદ્યવૃત્તિઓ ધટતી જશે. અદૃન અને ભયંકર કૃત્યો કરતાં જોઓની વૃત્તિ અટકશે નહીં. વિગેઠ, વિનય, સરળતા છં સદગુણો ધટતા જશે અનુકંપાને નામે હીનતા થશે. માતા કરતાં પતિમાં પ્રેમ વધશે; પિતા કરતાં

પુત્રમાં પ્રેમ વધશે; એક પન્નિદત્ત નિયમપૂર્વક પાળનારી મુંદરીએ ધંત્રી જંગે સ્નાનથી પવિત્રતા ગળાશે; અને ધનથી ઉત્તમ કૃષ્ણ ગળાશે. ગુપ્તથી સિંધો અવગળા ચાલશે. શ્રુતિનો રસ ધરી જશે. મંદોષમાં કહેવાનો ભાવાર્થ કે ઉત્તમ ચતુની દીગ્ગત છે. અને કનિદ વસ્તુનો ઉદ્ધ છે. પંચમકાળનું સ્વરૂપ આમાંનું મન્યસ સ્વચ્ચન પણ કેટલું બધું કહે છે !

મનુષ્ય મલધર્મતત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન નહીં થઈ શકે; મંપૂર્ણ તેલચાન નહીં પામી શકે; જ્ઞાનરામીના નિર્વાણ પછી દસ નિર્વાણી વસ્તુ આ ભરતક્ષેત્રથી વ્યવહેદ ગઈ.

પંચમકાળનું આનું સ્વરૂપ જાણીને વિવેકી પુરોષ તત્ત્વને મદબ કરશે; કાળાનુમાર ધર્મતત્ત્વશ્રદ્ધા પામીને ઉચ્ચ ગતિ સાધી પરિણામે મોક્ષ સાધશે. નિર્મથવચન, નિર્મથ શુરુ ધર્મતત્ત્વ પામવાનાં સાધનો છે. એની આશ-ધનથી કર્મની વિગધના છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૨. તત્ત્વાવબોધ, ભાગ ૨.—

‘દશ વૈકાગિકમુત્ર’માં કથન છે કે જેને જીવાજીવના ભાવ નથી જાણ્યા તે અણુધ મંથમમાં સ્થિર કેમ ગ્ધી શકશે? એ વચનામૃતનું તાત્પર્ય એમ છે કે તમે આત્મા, અનાત્માનાં સ્વરૂપને જાણો, એ જાણવાની પરિપૂર્ણ અવશ્ય છે.

આત્મા અનાત્માનું સત્ત્વ સ્વરૂપ નિર્મથપ્રવચનમાંથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. અનેક મતોમાં એ એ તત્ત્વો વિશે વિચારે દર્શાવ્યા છે; તે યથાર્થ નથી. મહા પ્રતાપત આચાર્યોએ કૃષ્ણાં વિવચનમદિન પ્રકાશંતરે કહેલાં મુખ્ય નવતત્ત્વને વિરેકજુદિધી જે ગ્રેય કરે છે તે મતપુરૂષ આત્મસ્વરૂપને ઓળખી શકે છે.

સ્વાદ્યાદશૈવી અનુપમ અને અર્નત ભેદ ભાવેથી ભરેલી છે; એ શૈલીને પરિપૂર્ણ તો મર્મજ અને મર્વસ્થી જ જાણી શકે. છતાં એઓનાં વચનામૃતાનુમાર આગમઉપયોગથી યથામતિ નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણવું અવશ્યનું છે. એ નવતત્ત્વ ત્રિય શ્રદ્ધા ભાવે જાણવાથી પરમ વિરેકજુદિ, શુદ્ધ સમ્મશ્ત અને પ્રભાવિક આત્મચાનનો ઉદ્ધ થાય છે. નવ તત્ત્વમાં લોકાલોકનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ આવી જાય છે. જે પ્રમાણે જેની જુદિની ગતિ છે તે પ્રમાણે તેઓ તત્ત્વચાન મંથથી દ્રષ્ટિ પહોચાડે છે; અને જાવાનુમાર તેઓના આત્માની ઉત્તવજતા થાય છે. તે વડે કરીને તેઓ આત્મચાનનો નિર્ભગ રસ અનુભવે છે. જેનું તત્ત્વચાન ઉત્તમ અને સુદ્ધ છે તેમ જ સુધીયયુક્ત જે તત્ત્વચાનને સેવે છે તે પુરૂષ મદ્દભાગી છે.

એ નવતત્ત્વનાં નામ આગળના શિક્ષાપાઠમાં હું કહી ગયો છું; એનું વિશેષ સ્વરૂપ પ્રતાવત આચાર્યોના મહાન ગ્રંથોથી અવશ્ય મેળવવું; કારણ સિદ્ધાંતમાં જે જે કહ્યું છે તે તે વિશેષ ભેદથી મમજવા માટે સદાયબૂત પ્રતાવત આચાર્યવિરચિત ગ્રંથો છે. એ શુરુગમ્યરૂપ પણ છે. નય, નિક્ષેપા અને પ્રમાણભેદ નવતત્ત્વના જ્ઞાનમાં અવશ્યનાં છે અને તેની મથાર્થ સમજણ એ પ્રતાવતોએ આપી છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૩. તત્ત્વાવબોધ, ભાગ ૨.—

શર્વજ્ઞ ભગવાને લોકલોકના સંપૂર્ણ ભાવ જાણ્યા અને જોયા. તેનો ઉપદેશ લખ્ય લોકોને કર્યો. ભગવાને અનંત જ્ઞાનવડે કરીને લોકલોકનાં સ્વરૂપ વિધેના અનંત ભેદ જાણ્યા હતા, પરંતુ સામાન્ય માનવિયોને ઉપદેશથી શ્રેણિએ ચઢવા મુખ્ય-દેખાતા નવ પદાર્થ તેઓએ દર્શાવ્યા. એથી લોકલોકના સર્વ ભાવનો એમાં સમાવેશ આવી જાય છે. નિર્ગ્રંથપ્રવચનના જે જે સૂક્ષ્મ બોધ છે તે તે તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ નવતત્ત્વમાં મમાઈ જાય છે. તેમ જ સઘળા ધર્મમનોના સૂક્ષ્મ વિચાર એ નવતત્ત્વવિજ્ઞાનના એક દેશમાં આવી જાય છે. આત્માની જે અનંત શક્તિઓ ઢકાઈ રહી છે તેને પ્રદર્શિત કરવા અર્થત ભગવાનનો પવિત્ર બોધ છે. એ અનંત શક્તિઓ સારે પ્રદુક્ષિત થઈ શકે કે જ્યારે નવતત્ત્વવિજ્ઞાનમાં પાગવાર જ્ઞાની થાય.

સૂક્ષ્મ દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પણ એ નવતત્ત્વસ્વરૂપ જ્ઞાનને સદાયરૂપ છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે એ નવતત્ત્વસ્વરૂપ જ્ઞાનનો બોધ કરે છે; એથી આ નિર્દેશક માનવાયોગ્ય છે કે નવતત્ત્વ જેણે અનંત ભાવ ભેદ જાણ્યા તે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થયો.

એ નવતત્ત્વ ત્રિપદીને ભાવે લેવાયોગ્ય છે. હેય, જેય અને ઉપાદેય એટલે સાગ કરવા યોગ્ય, જાણવા યોગ્ય અને અણુ કરવા યોગ્ય એમ ત્રણ ભેદ નવતત્ત્વસ્વરૂપના વિચારમાં રહેલા છે.

પ્રશ્ન:—જે સાગવારૂપ છે તેને જાણીને કરવું શું? જે ગામ ન જવું તેનો માર્ગ શા માટે પૂછવો?

ઉત્તર:—એ તમારી શંકાનું સહજમાં સમાધાન થઈ શકે તેવું છે. સાગવારૂપ પણ જાણવા અવશ્ય છે. શર્વજ્ઞ પણ સર્વ પ્રકારના પ્રપંચને જાણી રહ્યા છે. સાગવારૂપ વસ્તુને જાણવાનું મૂળતત્ત્વ આ છે કે જો તે જાણી ન હોય તો અસાત્મ્ય મણી કાઢી વખત સીવી જવાય; એક ગામથી બીજે

પહોચતો મુઠી વાટમા જે જે ગામ આવવાના હોય તેનો રસ્તો પણ પૂછવો પડે છે, નહીં તો જ્યાં જવાનું છે ત્યાં ન પહોચી શકાય એ ગામ જેમ પૂછ્યા પછી ત્યાં વાસ થોં નહીં તેમ પાપાદિક તમે જાણવા પણ મદદ કરવા નહીં જેમ વાટમા આવતા ગામનો લગ 'કરો' તેમ તેનો પણ લગ રહેવો અવશ્યનો છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૪. તત્વાવબોધ, ભાગ ૩.—

નનતત્વનું મળગે જે સપુરુષો ગુરુગમનાથી, ૧૧, મનન અને નિદિધ્યામનપૂર્વક જ્ઞાન કરે છે તે સત્પુરુષો મહા પુણ્યશાળી તેમ જ ધન્યવાદને પાત્ર છે. પ્રત્યેક મુગ્ધ પુરુષોને મારો વિનયભાનભૂક્ષિ એ જ બોધ છે કે નવ તત્વને અધ્યુધ્યાનમાં મૂકી જાણવા.

મહાત્મી લગભગ સાતમી બુદ્ધિ મતમતાતર પડી ગયા છે એનું મુખ્ય આ એક કાગળ પણ ન તત્તજ્ઞાન લાક્ષીથી ઉપાગત વર્તન બહુ મારા દિવાલાવ ખરા ગયા જ્યાં જેનું પરિણામ દિલ્લેચર છે અગ્નિનેના શોધમા આવેલી પૃથ્વીની વમતી એ અમલ અને ચાળીય કમળની ગણાઈ છે, તેમ સરે જાણની મળીને જૈનપ્રજા માત્ર વીસ વાળ છે એ પ્રજા તે અમલો પાસકની છે એમથી હુ ધારૂ છું કે નવતત્વને પાનમે જે દગ્ગર પુરુષો પણ નાક જાણતા હોય મનન અને વિચારપૂર્વક તો આગળીને ટેરવે માગી શકીએ તેટલા પુરુષો પણ નહીં હોય જ્યારે આવી પતિત સ્થિતિ તત્તજ્ઞાન મનથી થઈ ગઈ છે ત્યારે જ મતમતાતર વરી પડ્યા છે એક લૌકિક કથન છે 'સો શાએ એક મત' તેમ અનેક તત્તવિચારક પુરુષોના મનમાં ભિન્નતા બુદ્ધિ આવતી નથી.

એ નનતત્તવવિચાર મળતી પ્રત્યેક મુનિઓને મારી વિત્તિ છે કે વિવેક અને ગુરુગમનાથી એનું જ્ઞાન વિશેષ શક્તિમાન કરવું એથી તેઓના પવિત્ર મયમહાત્મ ૬૬ થયો જિનેશ્વરના વચનામૃતના અભુપમ આનંદની પ્રાપ્તિ મળગે મુનિત્વઆચાર પાત્રનામા મળે થ 'પૂજે જ્ઞાન અને દિવા વિશુદ્ધ રહેવાથી મયમહાત્મ હૃદય થયે પાંજીમે ભરાત થઈ જશે.

શિક્ષાપાઠ ૮૫. તત્વાવબોધ, ભાગ ૪.—

જે જે અમલોપાત્રક નનતત્ત ૫૧૧૫ પણ જાણના નથી તેઓએ અવશ્ય જાણવા જાણ્યા પછી જ મનન કરવા મર્મગમ નટલા નર્મર આશય ગુરુગમનાથી રૂઢાણે કરીને સમજવા આ મતાન એથી ઉત્તરગતી આમણે અને મર્મનિમર્માદિકનું બહુ પાન થયે.

નવતત્ત્વ એટલે તેનું એક સામાન્ય ગુંથનયુક્ત પુસ્તક હોય તે નહીં, પરંતુ જે જે સ્થળે જે જે વિચારો જ્ઞાનીઓએ પ્રણીત કર્યા છે તે તે વિચારો નવતત્ત્વમાંના અમુક એક બે કે વિશેષ તત્ત્વના હોય છે. કેવળી ભગવાને એ ત્રિશુભોથી સકળ જગતમગ્ન દર્શાવી દીધું છે, એથી જેમ જેમ ન્યાદિ બેદથી એ તત્ત્વજ્ઞાન મળશે તેમ તેમ અપૂર્વ આનંદ અને નિર્ભંજતાની પ્રાપ્તિ થશે. માત્ર વિવેક, શુભચિત્તા અને અપ્રમાદ જોઈએ. એ નવતત્ત્વજ્ઞાન મને ખૂબ પ્રિય છે. એના રસાનુભવિયો પણ મને સદૈવ પ્રિય છે.

કાળમેદે કરીને આ વખતે મત્ર મતિ અને શુન એ બે જ્ઞાન ભરતક્ષેત્રે વિદ્યમાન છે. જાણીનાં ત્રણ જ્ઞાન વ્યવસ્થે છે,^૧ જ્યાં જેમ જેમ પૂર્ણ શ્રદ્ધા ભાવથી એ નવતત્ત્વજ્ઞાનના વિચારોની શુક્રમાં ઉતરાય છે તેમ તેમ તેના અંદર અદ્ભુત આત્મપ્રકાશ, આનંદ, સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનની મૂરશા, ઉત્તમ વિનેદ અને ગંભીર ચળકાટ દિગ્ગ કરી દઈ શુદ્ધ મમ્યજ્ઞાન તે વિચારો જાડું ઉદય કરે છે. ક્યાકાદવચનામૃતના અનંત સુંદર આશય મમજવાની શક્તિ આ કાળમાં આ ક્ષેત્રથી વિચ્છેદ ગયેલી છતાં તે પગલે જે જે મદગ આશયો મમજાય છે તે તે આશયો અતિ અતિ ગંભીર તત્ત્વથી ભરેલા છે. પુન પુન. તે આશયોનું મનન કરતાં આવોકમતિના વ્યંગ્ય મનુષ્યને પણ મદર્પમા ચિત્ત કરી દે તેવા છે. મંજેષમાં મર્વ પ્રકારની મિદ્ધિ, પવિત્રતા, મહા શીલ નિર્ભંજ, ઉદા અને ગંભીર વિચાર, અન્ય વૈરાગ્યની ભેદ એ તત્ત્વજ્ઞાનથી મળે છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૬. તત્ત્વાવબોધ, ભાગ ૫.—

એકનાગ એક મમર્થ વિદ્યાનથી નિર્ગ્રંથપ્રવચનની ચમત્કૃત મંબંધી વતચિત થઈ. તેના મંબંધમા તે વિદ્યાને જણાવ્યું કે આટલું હું માન્ય ગામુ છઉં કે મદાવીર એ એક મમર્થ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ હતા. એમને જે બોધ કર્યો છે તે ઝીલી લઈ પ્રતાપેત પુરગાએ અંગ, ઉપાનની ચોનના કરી છે તેના જે વિચારો છે તે ચમત્કૃતિ ભરેલા છે, પરંતુ એ ઉપગથી આખી સદિનું^૨ જ્ઞાન એમાં રહ્યું છે એમ હું કહી ન શકું એમ જ્યાં બે તમે કહ એ મંબંધી પ્રમાણુ આપતા હો તો હું એ વાતની કંઈ શંકા લાની સું. એના ઉત્તરમા મેં એમ કહ્યું કે હું કંઈ જનવચનામૃતને ચચાર્ય તો તુ પણ વિશેષ ભેદ કરીને પણ જાણુનો નથી, પણ જે નામા-વ્યાવ જામુ છઉં એથી પણ પ્રમાણુ આપી શકું ખગે. પંદી નવતત્ત્વજ્ઞાન મંબંધી વાતચિત નીટળી. નાત્યુ એમા

૧. પૃષ્ઠ ૧૪૮ની દિપ્પણી નુઓ—સ રોપક.

૨. ખાસાનર: “કાદાવોનું”—સ રોપક.

આખી સૃષ્ટિનું^૧ જ્ઞાન આવી જાય છે, પરંતુ મર્યાદા સમજવાની શક્તિ નોંધાયે. પછી તેઓએ એ કથનનું પ્રમાણ માંચું, સારે આઠ કર્મ એ કહી પતાવ્યાં. તેની સાથે એમ સૂચ્યું કે એ સિવાય એનાથી કિંમત લાવ દર્શાવે એવું નવમું દર્શ શોધી આપો. પાપની અને પુણ્યની પ્રકૃતિઓ કહીને કહ્યું આ સિવાય એક પણ વધારે પ્રકૃતિ શોધી આપો. એમ કહેતાં કહેતાં અનુક્રમે વાત લીધી. પ્રથમ જીવના બેઠ કહી પૂછ્યું: એમાં કંઈ ન્યુનાધિક કહેવા મગી છે? અજીવદ્રવ્યના બેઠ કહી પૂછ્યું: કંઈ વિશેષતા કહો છે? એમ નવનવ મંત્રોની વાતચિત થઈ સારે તેઓએ થોડીવાર વિચાર કરીને કહ્યું આ તો મહાવીરની કહેવાની અદ્ભુત ચમત્કૃતિ છે કે જીવનો એક નવો બેઠ મળતો નથી, તેમ પાપપુણ્યાદિકની એક પ્રકૃતિ વિશેષ મળતી નથી અને નવમું કર્મ પણ મળતું નથી. આવાં આવાં તત્વજ્ઞાનસિદ્ધાંતો જૈનમાં છે એ મંદે લય નહોતું. આમાં આખી સૃષ્ટિનું તત્વજ્ઞાન કેટલેક અંશે આવી શકે ખરું.

શિક્ષાપાઠ ૮૭. તાવાવબો ૧, ભાગ ૬.—

એનો ઉત્તર આ લણીથી એમ થયો કે હજુ આપ આટલું કહો છે તે પણ જૈનના તત્વવિચારો આપના હૃદયે આવ્યા નથી લાંબુથી, પરંતુ હું મધ્યમ્યનાથી સત્ય કહું છઉં કે એમાં જે વિશુદ્ધ જ્ઞાન જતાચું છે તે ક્યાંય નથી અને સર્વ મતોએ જે જ્ઞાન જતાચું છે તે મહાવીરના તત્વજ્ઞાનના એક ભાગમાં આવી જાય છે. એનું કથન આદ્ય છે. એક પક્ષી નથી. તમે એમ કહ્યું કે કેટલેક અંશે મૃદ્ધિનું તત્વજ્ઞાન એમાં આવી શકે ખરું, પરંતુ એ મિશ્રવચન છે. અમારી મમ-નવ ની અપજનથી એમ બને ખરું, પરંતુ એથી એ તત્વોમાં કંઈ અપૂર્ણતા છે એમ તો નથી જ. આ કંઈ પક્ષપાતી કથન નથી. વિચાર કરી આખી મૃદ્ધિમાંથી એ સિવાયનું એક દશમું તત્વ શોધતાં કોઈ કાળે તે મળનાર નથી એ સંજોગી પ્રમોદોપાન આપણે ત્યારે વાતચિત અને મધ્યમ્ય સર્વા સાથે સારે નિરંજના થાય.

ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે, આ ઉપરથી મને એમ તો નિરંજના છે કે જૈન અદ્ભુત દર્શન છે. ઐગિપ્તૂરક તમે મને કેટલાક નવનવના ભાગ કહી

૧. પૃષ્ઠ ૧૪૮ ની ૧૮^{મી} શ્લોકા દર્શાવ્યું તેમ શ્રીમદ્વીર સત્તીરપ્રકૃતિના કારણે આ ભાગ પણ તેઓનીની દ્રષ્ટિ તળે નહીં મૂકવાથી 'સૃષ્ટિને બંધે લોહાલોહ' રાખે તેઓનીએ રાજઆવના ભાગમાં મૂકાવેલાં આ રસને મૂકાવે નહીં મર્યાદા છે. —સંશોધક.

ખતાંથી એથી 'હું' એમ બેધકું કહી શકું છું કે મહાવીર ગુપ્ત ભેદને 'પામેલો' પુરુષ હોતો. એમ સંજ્ઞાસ્થાન વાંતે કરીને 'ઉપન્નેવા,' 'વિભેગ' અને 'ધ્રુવેવા' એ લઘિવાક્ય અને તેઓએ કહ્યું. તે કહી ખતાવ્યા પછી તેઓએ એમ જણાવ્યું કે આ શબ્દોના સામાન્ય અર્થમાં તો કંઈ અમનૃતિ દેખાતી નથી. ઉપજવું, નાશ થવું અને અંચળતા એમ એ ત્રણ શબ્દોનો અર્થ છે; પરંતુ શ્રીમાન ગણધરોએ તો એમ દર્શિત કર્યું છે કે એ વચનોનું ગુરુમુખથી શ્રવણ કરતાં આગળના ભાવિક શિષ્યોને હાંદસાંગીનું આશયભંગિત જાન થતું હતું. એ માટે, મેં કંઈક વિચારે પહોંચાડી જોયા છતાં મને તો એમ લાગ્યું કે એ બંનેનું અસંભવિત છે, કારણ અતિ અતિ વ્યક્ત મારેનું મિદ્ધાંતિક જ્ઞાન એમાં ક્યાંથી સમાય? એ ગંભીરી તમે કંઈ લક્ષ્ય પહોંચાડી શકો?

શિક્ષાપાઠ ૮૮. તત્વાવબોધ, ભાગ ૭.—

ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે, આ કાળમાં જણ મહા જ્ઞાન ભારતથી વ્યવરૂદ્ધ છે, તેમ છતાં હું કંઈ સર્વશ કે મહાપ્રજ્ઞાવંત નથી, છતાં મારે જોઈતું સામાન્ય લક્ષ્ય પહોંચે તેટલું પહોંચાડી કંઈ સમાધાન કરી શકીશ એમ મને મંભવ રહે છે. સારે તેમણે કહ્યું, જો તેમ મંભવ થતો હોય તો એ ત્રિપદી જીવપર "ના" ને "હા" વિચરે ઉતારો. તે એમ કે જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે? તો કે ના. જીવ શું વિમ્નરૂપ છે? તો કે ના. જીવ શું ધ્રુવરૂપ છે? તો કે ના. આમ એક વખત ઉતારો અને બીજી વખત જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે? તો કે હા. જીવ શું વિમ્નરૂપ છે? તો કે હા. જીવ શું ધ્રુવરૂપ છે? તો કે હા. આમ ઉતારો. આ વિચારો આખા મંડળે એકત્ર કરી યોજ્યા છે. એ જો યથાર્થ કહી ન શકાય તો અનેક પ્રકારથી દુષણ આવી શકે. વિમ્નરૂપે હોય એ વસ્તુ ધ્રુવરૂપે હોય નહીં. એ પહેલી શંકા જો ઉત્પત્તિ, વિમ્નતા અને ધ્રુવતા નથી તો જીવ કયા પ્રમાણથી સિદ્ધ કરશો? એ બીજી શંકા. વિમ્નતા અને ધ્રુવતાને પરસ્પર વિરોધભાગ એ ત્રીજી શંકા. જીવ કેવળ ધ્રુવ છે તો ઉત્પત્તિમાં હા કહી એ અસલ અને ચોથો વિરોધ. ઉત્પન્નયુક્ત જીવનો ધ્રુવભાવ, કહો, તો ઉત્પન્ન કાણે કર્યો એ પાંચમો વિરોધ. અનાદિપણ જતું રહે છે, એ છઠી શંકા. કેવળ ધ્રુવ વિમ્નરૂપે છે એમ કહો તો ચાર્વાકમિત્ર વચન થયું એ સાતમો દોષ. ઉત્પત્તિ અને વિમ્નરૂપે કહેશો તો કેવળ ચાર્વાકનો સિદ્ધાંત એ આઠમો દોષ. ઉત્પત્તિની ના, વિમ્નતા ના અને ધ્રુવતાની ના કહી પાછી ત્રણેની હા કહી

એના પુનઃરૂપે ૭ દોષ, એટલે સર્વાણે ચૈદ દોષ. કેવળ દ્રુવતા જતાં તીર્થકરનાં વચન સુદી જાય એ પંદરમો દોષ. ઉત્પત્તિદ્રુવતા લેતાં કર્તાની મિદ્ધિ થના સુવેદ વચન સુદી જાય એ સેજનમો દોષ. ઉત્પત્તિવિદ્યરૂપે પાપપુણ્યાદિકનો અભાવ એટલે ધર્માધર્મ મધ્યગુણયુ એ સત્તરમો દોષ. ઉત્પત્તિ વિદ્ય અને સામાન્ય રિયતિથી (કેવળ અજ્ઞાન નહીં) ત્રિગુણાત્મક માયા સિદ્ધ થાય છે એ અઠારમો દોષ.

શિક્ષાપાઠ ૮૯. તત્વાવબોધ, ભાગ ૮.—

એટલા દોષ એ કયનો શિક્ષક ન ચતાં આવે છે. એક જૈનમુનિએ મને અને મારા મિત્રમંડળને એમ કહ્યું હતું કે 'જૈનસમજાની નય અપૂર્વ છે અને એથી સર્વ પદાર્થ મિદ્ધ થાય છે. નારિતિ અસ્તિના એમાં અગમ્યબેદ રહ્યા છે.' આ કથન સાંભળી અમે બધા દંડ આવ્યા. પછી યોજના કરતાં કરતાં આ લબ્ધિવાક્યની શ્રવ પર યોજના કરી. હું ધારૂં છઉં કે એવાં નારિતિ અસ્તિના બંને ભાવ શ્રવ પર નહીં ઉતરી શકે. લબ્ધિવાક્યો પણ કલેશરૂપ થઇ પડશે. યદિ એ બધી મારી દંડ તિગ્રહજાની દ્રષ્ટિ નથી.

આના ઉત્તરમાં અમે કહ્યું કે આપે જે નારિતિ અને અસ્તિ નય શ્રવ પર ઉતારવા ધર્યો તે અનિશ્ચય સૈદ્ધીથી નથી. એટલે વખતે એકાંતિક પક્ષ લઈ જવાય. તેમ વળી હું કહી દેવાલાદ શેલીનો યથાર્થ જાણનાર નથી. મદ-મતિથી લેશ ભાગ જાણું છઉં. નારિતિ અસ્તિ નય પણ આપે સૈદ્ધીપૂર્વક ઉતાર્યો નથી એટલે હું તર્કથી જે ઉતાર શકું તે આપ સાંભળો.

ઉત્પત્તિમાં "ના" એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઇ શકે છે કે શ્રવ અનાદિ અનંત છે.

વિપ્રનામાં "ના" એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઇ શકે કે એનો કોઇ કાળ નાશ નથી.

દ્રુવતામાં "ના" એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઇ શકે કે એક દેહમાં તે મદવને માટે રહેનાર નથી.

શિક્ષાપાઠ ૯૦. તત્વાવબોધ, ભાગ ૯.—

ઉત્પત્તિમાં "હા" એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઇ શકે કે જીવનો મોક્ષ થતાં સુધી એક દેહમાંથી અવન પામી તે બીજા દેહમાં ઉપજે છે.

વિપ્રનામાં "હા" એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઇ શકે કે તે જે દેહમાંથી આવે સોથી વિદ્યા મળે; વા શસ્ત્ર શસ્ત્ર મતિ એની

અતિમિક શિક્ષિ વિષ્ણુદિક મરણ્યરૂપે રૂપાંતર રહી છે; એ રૂપે વિપ્રનાં યોગ સંકાય છે.

ધ્રુવનામાં “દ્વા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ મધ્યમ યજ્ઞ રૂપે કે દગ્ધે કરી જીવ કાષ્ઠ કાળે નાસડપ નથી. ત્રિઘાગ મિદ્ધ છે.

દ્વયે અર્થી કરીતે યોજાયો દોષ પશુ હું ધારું છઉં કે ટળી જશે.

૧. જીવ વિઘ્નરૂપે નથી માટે ધ્રુવતા મિદ્ધ યજ્ઞ એ પડેયો દોષ ટળ્યો.

૨. ઉત્પત્તિ, વિપ્રતા અને ધ્રુવતા એ લિપ્ત બિંબ ન્યાયે મિદ્ધ યજ્ઞ એટલે જીવનું સતત્વ સિદ્ધ થયું, એ બીજો દોષ ગયો.

૩. જીવનાં મત્સ્યરૂપે ધ્રુવતા સિદ્ધ યજ્ઞ એટલે વિપ્રના ગન એ ત્રીજો દોષ ગયો.

૪. દ્રવ્ય ભાવે જીવની ઉત્પત્તિ અસિદ્ધ યજ્ઞ એ ચોથો દોષ ગયો.

૫. અનાદિ જીવ મિદ્ધ થયો એટલે ઉત્પત્તિ મૂર્ખધીનો પાંચમો દોષ ગયો.

૬. ઉત્પત્તિ અસિદ્ધ યજ્ઞ એટલે કર્તા મૂર્ખધીનો છઠ્ઠો દોષ ગયો.

૭. ધ્રુવતા સાથે વિપ્રતા લેના અપ્રાપ્ત થયું એટલે આર્વાક મિત્રવચનનો આનંદો દોષ ગયો.

૮. ઉત્પત્તિ અને વિપ્રતા પ્રયક્ષ પ્રયક્ષ દેહે સિદ્ધ યજ્ઞ માટે કેવળ આર્વાક સિદ્ધાંત એ નામનો આઠમો દોષ ગયો.

૯-૧૪. રાકનો પગપરનો વિરોધાભાસ જતાં ચૈદમુધીના દોષ ગયા.

૧૫. અનાદિ અનંતતા મિદ્ધ થનાં સ્વાદ્વાદવચન મત્સ્ય થયું એ પંદરમો દોષ ગયો.

૧૬. કર્તા નથી એ મિદ્ધ થનાં જિનવચનની મત્સ્યના રહી એ સોળમો દોષ ગયો.

૧૭. ધર્માધર્મ, દેહાદિક પુનગવર્તન મિદ્ધ થતા સત્તમો દોષ ગયો.

૧૮. એ સર્વ વાત સિદ્ધ થના ત્રિગુણાત્મક માયા અસિદ્ધ યજ્ઞ એ અદ્યારમો દોષ ગયો.

શિક્ષાપાઠ ૯૧. તત્ત્વ.વખોધ, ભાગ ૧૦.—

‘આપની યોજેલી યોજના હું ધારું છઉં કે અર્થી મમાધાન પામી હશે. આ મદ્ધ મધ્યમ રહેલી ઉત્પત્તિ નથી, તોપણ એમા યજ્ઞ પશુ પિનાદ મળી શકે તેમ છે. એ ઉપર ત્રિશય વિવેચનને માટે બોદાણા વખત જોઈએ એટલે મધારે કહેતો નથી, પણ એક બે હુંકરી વાત આપને કહેવાની છે તે જો આ

સમાધાન થોય થયું હોય તો કહું પછી તેઓ તમકૃષ્ણ મનમાનતો હિતર-
મળો, અને એક એ વાત જે કહેવાની હોય તે મહર્ષ કહો એમ તેઓએ કહ્યું.

પછી મેં મારી વાત મંથન કરી લખિ મળેલી કહ્યું. આપે એ
લખિ મળેલી શેડા દુગી દે. એને દોષરૂપ કહો. તો એ વચ્ચેને અન્યાય
મળે છે. એમાં અતિ ઉલ્લસ અભિમુક્ત શક્તિ, મુગ્ધમના અને વૈરાગ્ય
લેખ્ય છે. જ્યાંસુધી તેમ નથી ત્યાં સુધી લખિ વિશે શક્તિ રહે ખરી.
પણ હું ધરું છું કે આ વેળા એ મળેલી કહેલા એ બોલ નિરર્થક નહીં.
જાય તે એ કે જેમ આ યોગના નાસ્તિ અસ્તિપર ચોછ જોઇ તેમ એમાં
પણ બહુ સૂક્ષ્મ વિચાર દેવાના છે. દેહ દેહની પ્રથમ પ્રથમ ઉપાત્ત એવન,
વિદ્યામ, ગર્ભાધાન, પર્વામિ, હન્દ, મતા, જ્ઞાન, મંત્રા અણુઅણુ વિષય છે.
અનેક દર્શનમૂર્તિ પ્રત્યેક જોડે લેતાં જે વિચારો એ લખિથી નીકળે તે અપૂર્વ
છે. જ્યાંસુધી લક્ષ પડે એ ત્યાંસુધી મધ્યમા વિચાર દર્શ છે, પરંતુ દ્રવ્યાર્થિક
નયે આખી મુદ્દિ? એ ત્રણ શબ્દોમાં રહી છે. તેનો વિચાર કોઈ જ કરે છે
તે સદગુરુ મુખની પવિત્ર લખિથી જ ન્યારે આવે લ જે દાદશાંગી જ્ઞાન શા
મોટે ન થાય? જગત્ એમ કહેતાં જેમ મનુષ્ય એક ધર, એક વામ, એક
ગામ, એક શહેર, એક દેશ, એક ખંડ, એક પૃથ્વી એ મધ્યમ મુદ્દિ મધ્ય
અર્થમાંથી દ્વીપ સમુદ્રયુક્તોદિકથી ભરપૂર વસ્તુ એકદમ કેમ મમજી જાય છે?
એનું કારણ માત્ર એટલું જ કે તે એ શબ્દની બાજીગાને સમજાય છે, કિંવા
લક્ષની અમુક બાજીગાને મમજાય છે. જેથી જગત્ એમ કહેતાં એવડે મોટો
મર્મ મમજી રાક છે. તેમ જ ત્રણ અને મંરણ મર્યાદા શિષ્યો નિર્લેપ ગુરુથી
એ ત્રણ શબ્દોની અમ્યતા સમ દાદશાંગી જ્ઞાન પામતા હતા અને તે લખિ
અન્યાયનાથી વિરોધે જોતા કલેસરૂપ પછું નથી.

શિક્ષાપાઠ દર તત્વાવબોધ, લાગ ૧૧.—

એમના નવનર મળેલી છે. જે મધ્ય વયના ક્ષત્રિપુત્ર જગત્ અનાદિ
છે એમ બેઠકક કહી કરાંતે હિંદુઓ હવે તે પુરુષે શુ ક્ષ મયંજનાના ગુરુપ
બેઠક વના હવું દશે? તેમ એની નિર્લેપના વિશે જ્ઞાન આપ વાયશે ત્યારે,
નિત્ય એનો વિચાર કરશે કે એ પર્મમુખ હતા. કરાંત નહેતો અને જગત્
અનાદિ હતું તો તેમ કહ્યું એના અપક્ષપાત અને દેવના તત્ત્વમય વિચારો
આપે અસરકારક વિગોચર થાય છે. જેનું જ્ઞાનના અત્યર્થવાદોમાં માત્ર જોવાને

નથી જાણતા એટલે અન્યાય આપે છે તે હું ધારૂં છું કે મમત્વથી અધો-
ગતિ સેવશે.

આ પછી કેટલીક વાનચિત્ર યદ્ય. પ્રમંજીપાત એ તત્ત્વ વિચારવાનું
વચન લઈને સર્વે નું લાંબી ઉડ્યો હતો.

તત્ત્વવિચારના મંજીમાં આ કથન કહેવાયું. અનંતભેદથી ભરેલા એ
તત્ત્વવિચારો જેટલા કાળભેદથી જેટલા જેવ થાય તેટલા જેવ કરવા, આલેખ
માય તેટલા મહત્ત્વ, અને સાગરપ દેખાય તેટલા સાગર.

એ તત્ત્વોને જે સ્વાર્થ જાણે છે તે અનંત ચતુષ્પથી વિગળમાન થાય
છે એ હું મતનાથી કહું છું. એ નવનત્ત્વનાં નામ મૂકવામાં પણ અર્ધ
સૂચવન મોક્ષની નિકટતાનું જાણાયું છે !

શિક્ષાપાઠ ૬૩. તત્ત્વવિચાર ભાગ ૧૨.—

જો તો નમાગ લક્ષ્ય છે કે જીવ, અજીવ એ અનુક્રમથી છેવટે મોક્ષ
નામ આવે છે. હવે તે એક પછી એક મુદ્દા જઈએ તો જીવ અને મોક્ષને
અનુક્રમે આલેખન રહેતું પડશે.

જીવ.

અજીવ.

પુણ્ય.

પાપ.

આશ્રય.

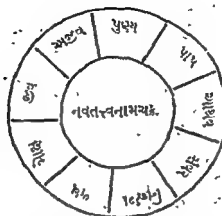
મંવર.

નિર્જરા.

મંદુ.

મોક્ષ.

મેં આગળ કહ્યું હતું કે એ નામ મૂકવામાં જીવ અને મોક્ષને નિકટના
છે. જ્યાં આ નિકટના તો ન થયે. પણ જીવ અજીવને નિકટના યદ્ય. પરંતુ
એમ નથી. અજીવને નો એ જાણેને જ નિકટના રહી છે. જાનવડે જીવ
અને મોક્ષને નિકટના રહી છે. જેમકે:—

હવે જુઓ. એ બન્નેને કંઈ નિકટતા આવી છે ? હા, કેહેલી નિકટતા આવી ગઈ છે. પણ એ નિકટતા તો દ્રવ્યરૂપ છે. ત્યારે સાચે નિકટતા આવે ત્યારે કંઈ સિદ્ધિ થાય. એ નિકટતાનું સાધન મનપરમ-મનન્ત, સતગુરુત્વ છે. કેવળ એક જ રંગ થયા જ્ઞાન, દર્શન અને ચરિત્ર છે.

એ સફળી એવી પણ આશંકા થાય કે ત્યારે બન્ને નિકટ છે ત્યારે શું પાકીનાં ભાગ્યાં ? ઉત્તરમાં એમ કહું છઉં કે જે સર્વ લાગી શકના હોય તો લાગી જાય એટલે મોક્ષરૂપ જ થયો; નહીં તો હંપ, નેપ; ઉપાદેયનો બોધ થયો, એટલે આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.

શિક્ષાપાઠ ૬૪. તત્ત્વબોધ, ભાગ ૧૩.—

જે જે હું કહી મોઝાને ને હું કેવળ જોનકુળથી જન્મ પામેલા પુરુષો, માટે નથી, પરંતુ સર્વને માટે છે; તેમ આ પણ નિઃશંક માનજો. હું જે કહું છઉં તે અપદ્ધપાતે અને પરમાર્થશુદ્ધિથી કહું છઉં.

તમને જે સમન્વિત કહેવાનું છે તે પદ્ધતિન કે સ્વાર્થશુદ્ધિથી કહેવાનું અને કંઈ પ્રયોજન નથી. પદ્ધતિન કે સ્વાર્થથી હું તમને અધર્મતત્ત્વ બોધી અધોગતિને સા માટે સાધું ? વારંવાર હું તમને નિર્મયના વ્યવસ્થાનો માટે કહું છઉં. તેનું કારણ તે વ્યવસ્થાનો તત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ રૂપ છે તે છે. જિનેશ્વરને એવું કાંઈ પણ કાંઈ નહોતું કે જે નિમિત્તે તેઓ મૃત્યુ કે પદ્ધતિની બેઠો; તેમ તેઓ અધ્યાત્મી નહોતાં કે એવી મૃત્યુ બોધાઈ જાય. આ રીતે કરેલાં કે એ અધ્યાત્મી

નહોતા એ શા ઉપરથી જણાય ? તો તેના ઉત્તરમાં એઓના પવિત્ર સિદ્ધાંતોના રહસ્યને મનન કરવાનું કહ્યું હતું, અને એમ જે દરશો તે તો પુનઃ આશંકા હેતુ પેદા નહીં કરે. જૈનમતપ્રવર્તકોએ મને કંઈ ભૂલ્યાંદેહ્યા આપી નથી; તેમ એ મારા કંઈ કુટુંબપરિવારી પણ નથી કે એ મારે પક્ષપાતે હું કંઈ પણ તમને કહું. તેમ જ અન્ય મતપ્રવર્તકોને મારે કંઈ વૈરભૂતિ નથી કે મિથ્યા એવું ખેંચન કરે. બન્નેમાં હું તો મંદમતિ મધ્યસ્થક છું. બહુ બહુ મનનથી અને મારી મનિ બાંસુથી પહોંચી ભાંસુથીના વિચારથી હું વિનયથી એમ કહું છું કે ત્રિય ભગ્નો ! જૈન જેવું એકે પૂર્ણ અને પવિત્ર દર્શન નથી; વીતરંગ જેવો એકે દેવ નથી. તરીને અનંત દુઃખથી પાર પામવું હોય તો એ સર્વ દર્શનકે દુઃખજ્ઞને સેવો.

શિક્ષાપાઠ હપ. તત્વાવબોધ, ભાગ ૧૪.—

જૈન એ એટલી બધી સદમ વિચારગંઢજનાથી ભરેલું દર્શન છે કે જેમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલું બહુ વખત જોઈએ ઉપર ઉપરથી કે કાંઈ પ્રતિપક્ષીના કહેવાથી અમુક વસ્તુ નિર્બંધી અભિપ્રાય બાધવો કે આપવો એ વિવેકીનું કર્તવ્યની નથી. એક તથાગ મંપૂર્ણ ભૂતું હોય તેનું જળ ઉપરથી મમાન લાગે છે, પણ જેમ જેમ આગળ ચાલીએ છીએ તેમ તેમ વધારે વધારે ઉદાપણું આવતું જાય છે; છતાં ઉપર તો જળ સપાટ જ રહે છે, તેમ જગતના મરણા ધર્મમતો એક તથાગકે છે. તેને ઉપરથી મામાન્ય નાદી જોઈને મરણા કંઈ દેવા એ ઉચિત નથી એમ કહેનાગ તત્ત્વને પામેનાં પણ નથી. જૈનના અકેદા પત્રિ ગિદાંતે ૫૦ વિચારે કળા આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તોપણ પાર પામીએ નહીં તેમ જીવું હું જાણીના સવળા ધર્મમતોના વિચાર જિનપ્રાણિને વચન.મૂતમિધુ આગળ એક મિદુર પણ નથી. જૈન જેણે જ્વલમે અને મેન્યા તે કેવળ નિગમી અને મર્ત્ય મદ જાય છે. એના પ્રવર્તકો કેવા પવિત્ર પુરુષ હતા ! એના સિદ્ધાંતો કેવા અખંડ મંપૂર્ણ અને દયામય છે ! એમાં દુષણ કાંઈ જ નથી. કેવળ નિર્દોષ તો માત્ર જેનું દર્શન છે, એવો એકે પારમાર્થિક વિષય નથી કે જ જૈનમાં નહીં હોય અને એવું એકે તત્ત્વ નથી કે જે જૈનમાં નથી. એક વિષયમાં અને જોને પશ્ચિર્ણ કહેનાગ ને જૈનદર્શન છે. પ્રયાગનમન નેન એના જેવું કયાય નથી. એક દેહમાં બે આત્મા નથી, તેમ આખી સૃષ્ટિમાં બે જૈન એટલે જૈનની તુલ્ય એકે દર્શન નથી. આમ કહેવાનું દારણ શું ? તો માત્ર તેની પરિપૂર્ણતા, નિરાગીતા, મજ્જના અને જગત્-હિનાસ્થના.

શિક્ષાપાઠક દ્વિ. તત્ત્વોપબોધ, ભાગ ૬૫:—

આપપૂર્વક આટલું મારે પણ માન્ય રાખવું જોઈએ કે ત્યારે એક દર્શનને પરિપૂર્ણ રહી વાત મિલ્લ કરી તોય ત્યારે પ્રતિપક્ષની મધ્યસ્થ સુદ્ધિથી અપૂર્ણતા દર્શાવવી જોઈએ અને એ એ વાતપર વિચલન કરવા જોઈતી અહીં જગ્યા નથી; તોપણ ધોડું ધોડું કરતો અગ્રો છડ મુખ્યત્વે જે વાત છે તે આ છે કે એ મારી વાત જેને સ્વીકાર થતી ન તોય કે અમંલવિત જાગતી હોય તેણે જૈનતત્ત્વવિજ્ઞાની શાસ્ત્રો અને અન્યતત્ત્વવિજ્ઞાની શાસ્ત્રો મધ્યસ્થ સુદ્ધિથી મનન કરી ન્યાયને કાંઈ તોલન કરવું. એ ઉપરથી અવગમ્ય એટલું મહાવાક્ય નીકળે કે જે આમજ નગાગપર ડાંડી ઢોડીને કરેવાયું હતું તે ખરું હતું.

જગત્ ગાદિયો પ્રવાહ છે. ધર્મના મનભેદ મંબંધીના શિક્ષાપાઠમાં દર્શિત કર્યા પ્રમાણે અનેક ધર્મમનની જાળ લાગી પડી છે. વિશુદ્ધ આત્મા કોઈક જ થાય છે. વિવેકથી તત્ત્વને કોઈક જ જાણે છે. એટલે મને કંઈ વિશેષ ખેદ નથી કે જૈનતત્ત્વને અન્યદર્શનનો શા માટે જાણના નથી કે એ (મિદ્) આંકો જ કરવાય નથી.

જનો મને ખડુ આશ્ચર્ય જાગે છે કે કેવળ શુદ્ધ પરમાત્મન વગેરે પામિશા, સંકળે દ્વંધચુદિત, મૂળા કહેવાનું જેને કંઈ નિમિત્ત નથી એવા સુખનાં કહેશાં પવિત્ર દર્શનને નમે પોતે તો જાણ્યું નહીં, પોતાના આત્માનું દિત તે કરું નહીં; પણ અવિવેકની મનનમાં આવી જઈ કરા નિરોધ અને પવિત્ર દર્શનને નોત્તરિક શા માટે કહ્યું હશે? યદિ હું મમજું છઉં કે એ કહેનારા એના તત્ત્વને જાણના નાના: વગા એના તત્ત્વને જાણનાથી પોતાની શ્રદ્ધા કરશે હારે શોકો પછી પોતાના આગળ કહેવ મનને ગાંડે નહીં. જે સૌકિકે મતમાં પોતાની આ હવિશ ની છે એવા વેદોની મદત્તા ધટાવાથી પોતાની મદત્તા હશે; પોતાનું મિત્ત આપિત કહેવું પંચેશ્વરપદ આલશે નહીં એથી જૈનતત્ત્વમાં પ્રવેશ કરવાની ગચ્છે મુશ્કેલી જરૂર કરવા લોકોને એવી અમશુદ્ધિ આપી કે જૈન નાસ્તિક છે. શોકો તો મિત્ત્યાર મસત્ત ગાડર છે; એટલે પછી વિચાર પણ ક્યાંથી કરે? એ કહેવું કેટલું અનર્થકારક અને મૂળ છે ન જેણે પીનરાગમણીત શિક્ષાને વિવેકથી જાણ્યા છે તે જાણે મારું કહેવું ધરજીવિઓ વખતે પદ્મપાદમાં કંઈ જાય.

શિક્ષાપાઠ ૬૭. તાત્વાવબોધ, ભાગ ૧૬.—

પવિત્ર જૈન દર્શનને નાસ્તિક કહેવાયવામાં તેઓ એક દલીલથી મિથ્યા કાવવા ઇચ્છે છે કે જૈનદર્શન આ જગતના કર્તા પરમેશ્વરને માનવું નથી; અને જે પરમેશ્વરને નથી માનતા તે તો નાસ્તિક જ છે. આ વાત ભદ્રિક વત્તોને શીઘ્ર ચોટી રહે છે, કારણ તેઓમાં મધ્યમ વિચાર કરવાની પ્રેરણા નથી. તે એ ઉપરથી એમ વિચારમાં આવે કે જૈન જગતને સારે અનાદિ અનંત કહે છે તે કયા ન્યાયથી કહે છે? જગતકર્તા નથી એમ કહેવામાં એમનું નિમિત્ત શું છે? એમ એક પછી એક ભેદરૂપ વિચારથી તેઓ જૈનની પવિત્રતા પર આવી શકે. જગત રચવાની પરમેશ્વરને અવશ્ય હતી? રચ્યું તો તો સુખ દુઃખ મકવાનું કારણ શું હતું? રચીને મોત શા માટે મર્યું? એ લીલા બનાવવી કોને હતી? રચ્યું તો કયા કર્મથી રચ્યું? તે પહેલાં રચવાની ઇચ્છા ક્યાં નહોતી? કાશ્વર કાણ? જગતના પદાર્થ કાણ? અને ઇચ્છા કાણ? રચ્યું તો જગતમાં એક જ ધર્મનું પ્રવર્તન ગણવું હતું; આમ બ્રહ્મામાં નાખવાની અવશ્ય શી હતી? કદાપિ એ બધું માનો કે એ વિચારાની સૂઝ થઈ! હશે! હામા કરીએ પણ એવું મોઢું ડહાપણ ક્યાંથી મૂત્યું કે એને જ મૂળથી ઉખેડનાર એવા મહાવીર જેવા પુરૂષોને જન્મ આપે? એનાં કંઠેલાં દર્શનને જગતમાં વિદ્યમાનતા આપે? પોતાના પગપર હાથે કરીને કુહાડો મારવાની એને શું અવશ્ય હતી? એક તો જાણે એ પ્રકારે વિચાર, અને બીજી ખીન્ન પ્રકારે એ વિચાર કે જૈનદર્શનપ્રવર્તકોને એનાથી કંઈ દેવ હતો? એ જગતકર્તા હોત તો એમ કહેવાથી એઓના લાભને કંઈ હાનિ પહોંચતી હતી? જગતકર્તા નથી, જગત અનાદિ અનંત છે એમ કહેવામાં એમને કંઈ મદદતા મળી જતી હતી? આવા અનેક વિચારો વિચારનાં જણાઈ આવશે કે જેમ જગતનું સ્વરૂપ હતું તેમ જ તે પવિત્ર પુરૂષોએ કલ્પુંછે. એના લિન્નભાવ કહેવા એમને પ્રયોગન નહોતું. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વર્તુની રક્ષા જેણે પ્રગીત કરી છે, એક રજકણથી કરીને આખા જગતના વિચારો જેણે મૂર્તે બેઠે કહ્યા છે, તેવા પુરૂષોનાં પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક કહેનારા કંઈ અનિતે પામરાં એ વિચારતાં કયા આવે છે!

શિક્ષાપાઠ ૬૮. તાત્વાવબોધ, ભાગ ૧૭.—

જે ન્યાયથી જય મેળવી શકે નથી તે પછી ગાળો ભાટે છે. તેમ પવિત્ર જૈનના અખંડ તત્ત્વસિદ્ધાંતો સંકરણથી, દયાનંદ સન્યાસી વગેરે ન્યાય તોડી ન શક્યા સારે પછી જૈન નાસ્તિક છે, એ આવાંકોએ ઉત્પન્ન કુઆ

હૈ. (એમ કહેવા માંડ્યું) પણ એ સ્થળે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે મહાનગર, એ વિવેચન તમે પછી કરો એવા શબ્દો કહેવામાં કંઈ વખત વિવેક કે જ્ઞાન નોંધતું નથી, પણ જ્ઞાનો ઉત્તર આપો કે જ્ઞેન વેદથી 'દદ' વસ્તુમાં ઉતરતો છે, એનું જ્ઞાન, એનો બોધ, એનું ગદ્ય અને એનું મત્શીય કે! છે ને એક વાર કહો. આપના વેદ વિચારો કંઈ બાબતમાં જ્ઞેનથી ચડે છે? આમ જ્ઞાને મર્મ-જ્ઞાન પદ આંધ્ર લાંબા જ્ઞાનના મિત્ર ત્રેઓ પામ ખીજી કંઈ સાધન ગ્રહે નહીં. જે સત્પુરોષના વચનામૃત અને યોગમગથી આ ઋષિમા મત્સ્ય, દમા, તત્ત્વજ્ઞાન અને મંદારીય ઉદય ખમે છે તે પુરોષ કરતા જે પુરોષ શૃંગારમાં ગમ્યા પડ્યા છે, સામાન્ય તત્ત્વજ્ઞાનને પણ નથી જાણતા, જેનો આચાર પણ પૂર્ણ નથી તેને ચદના કહેવા—પરમેશ્વરને નામે યથાપવા અને મ વ્યકતની અવર્ણુ લાપા બોલવી, પરમાત્માવ્યવ પામેલાને નાગ્નિક કહેવા એ એમની દેહલી બધી દર્મની બહોલતાનું સ્વયં કરે છે! પરંતુ જગત મોહાધ છે, મનજો છે લા અધાન છે, મમત્વ કે ગમ છે લા સત્ત્વ-તત્ત્વ ત્રીધી એ વાત આપને શુ માટે ન વિચારી?

હુ એક મુખ્ય વાત તમને કહું છઉં કે જે મમત્વ-હિનની અને ન્યાયની છે. તે એ છે કે ગમે ને દર્મને તમે માનો, ગમે તો પછી તમારી દ્રષ્ટિમા આંધ્ર તેમ જ્ઞેનને કહો, જે દર્મના શાસ્ત્રતત્ત્વ જુઓ તેમ જ્ઞેનતત્ત્વને પણ જુઓ. સ્વંત્ર આત્મશક્તિએ જે યોગ લાગે તે જગીશ્વર દેના માફ કે ખીજા ગમે તેણે જાણે એકદમ તમે માન્ય ન દેના મણુ તત્ત્વને વિચારો. શિક્ષાપાઠ દેદ. સમાજની અગત્ય.—

આત્મસાધનમાં સંસારમર્મની અનેક કળાકારમ્મમા થાથી વિગત પામ્યા છે? એ વિચાર કરતા આપણને તત્કાળ જાણે કે તેઓનો બહુ ઉત્સાહ અને એ ઉત્સાહમાં અનેકનું મજાનું. કળાકારમ્મના એ ઉત્સાહી કામમાં એ અનેક પુરોષોની ઉભી થએલી મમા કે સમાજે પાંચામ નુ મેગજુ? તો ઉત્તરમાં એમ આવશે કે લક્ષ્મી, કૃતિ અને અધિકાર એ એમના ઉદાહરણ ઉપરથી એ જ્ઞાનના કળાકારમ્મના નોંધવાનો હુ અર્થ બોધ કરના નથી; પરંતુ મર્મના લંગવાનનું જોડુ ગુપ્ત તત્ત્વ પ્રમાદ ગિચિત્તમા આરી પડ્યું છે તેને પ્રકાશિત કરવા તથા પૂર્વાચર્યના ગુરુતા મહાન જ્ઞાને, એકત્વ, દેવતા, મહેવા, મન્દના મનમતાતરને દાખવા તેમ જ દર્મવિષય ને પ્રદર્શિત કરવા, એક મહાન સમાજ મદાયરણી ધર્મંત અને ધર્મંત બન્નેએ મળીને ન્યાયન કરતાની અવસ્ય છે એમ દર્શાવું છઉં. પવિત્ર સ્પર્શદમતનું દેહાણુ તત્ત્વ પ્રમિદિમાં આશુવા

ત્યાંમુઘી પ્રયોગન નથી ત્યાંમુઘી શાસનની ઉત્પત્તિ મળે નથી. સદ્ગતિ, કાલિ, અને અધિકાર મંસારી કળાકૌશલ્યથી મળે છે, પરંતુ આ ધર્મકળાકૌશલ્યથી તો સર્વ સિદ્ધિ માંપડશે. મહાન સમાજનાં અંતર્ગત ઉપસમાજ સ્થાપનાં. મત-મતોતરે તેજ, વાડાંમાં બેસી રહેવાં કરનાં એમ કરવું ઉચિત છે. હું ઇચ્છું છું કે તે કૃતની સિદ્ધિ થઈ જૈનાંતર્જન્યમતભેદ દગો, સભ્ય પરંતુ ઉપર મનુષ્ય-મંડળનું હક્ક આવે અને મમત્વ જાગે !

શિક્ષાપાઠ ૧૦૦. મનોનિગ્રહનાં વિધાન.—

વારંવાર જે બોધ કરવામાં આવ્યો છે તેમાંથી મુખ્ય તાત્પર્ય નીકળે છે તે એ છે કે આત્માને તારો અને તારવા માટે તત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ કરો તથા સત્સાક્ષને સેવો એ પ્રાપ્ત કરવા જે જે માર્ગ દર્શાવ્યા તે તે માર્ગ મનોનિગ્રહતાને આધીન છે. મનોનિગ્રહતા થવા લક્ષની બહોળતા કરવી યથોચિત છે, એ બહોળતામાં વિદ્યુત નીચેના દોષ છે.

૧. આગ્રાસ.	૧૧. તુચ્છ વસ્તુથી આનંદ.
૨. અનિર્ધારિત ઉદ્ધ.	૧૨. રસગારવસ્તુબ્ધના.
૩. ત્રિશેષ આદાર.	૧૩. અતિભોગ.
૪. ઉન્માદ પ્રકૃતિ.	૧૪ પારકું અનિષ્ટ ઇચ્છવું.
૫. માયાપ્રત્યય.	૧૫. કારણવિનાનું રણવું.
૬. અનિર્ધારિત કામ.	૧૬. ઝાંઝાનો રોદ.
૭. અકરણીય વિશ્વાસ.	૧૭. અચેત્ત્ય સ્થળે જવું.
૮. માન.	૧૮. એકે ઉત્તમ નિયમ આપ્ય.
૯. મર્યાદા ઉપગમન કામ.	૧૯ કરવા.
૧૦. આપવગાહ.	

અગ્રાદશ પાપરથનક ત્યાંમુઘી ક્ષય થવાના નથી કે ત્યાંમુઘી આ અગ્રાદશ વિદ્યથી મનનો સંગ્રહ છે. આ અગ્રાદશ દોષ જવાથી મનોનિગ્રહના અને પારેલી સિદ્ધિ થઈ શકે છે. એ વસ્તુ ત્યાંમુઘી મનથી નિકટના ધરાવે છે ત્યાંમુઘી તે મનુષ્ય પણ આત્મમાર્થક કરગનો નથી. અતિ ભોગને રથજે આમાન્ય ભોગ નહીં પણ કેવળ ભોજસાગરતા જેવું વેવું છે નેમ જ એ એકે દોષનું મૂળ જેનાં હૃદયમાં નથી તે સુગુરુ મહદભાગી છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૧. રમૂતિમાં રાખવાયોએ મહાવાક્યો —

૧. એક બે નિયમ એ જ આજગતનો પ્રવર્તક છે.

૨. જે મનુષ્ય સમુદયોનાં અસ્થિરરક્તપને પામે છે તે મનુષ્ય પરમેશ્વર થાય છે.

૩. મંચળ ચિત્ત એ જ મર્મ વિષય દુઃખનું નૂળિયું છે.

૪. જાગનો મેળાપ અને ચોડા માથે અતિ સમાયમ એ બન્ને સમાન દુઃખાપક છે.

૫. મમકવશાવિનું મળનું એને જાનીએ એકાંત મદ્દ છે.

૬. હૃદિંગા નમને છને અને સુખ ચાતે તે કન્યા તેને તમે છનવામાં જ સુખ, આ નંદ અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરશે.

૭. શુભવિના મંભાર નથી અને મંભાર વિના રાગ નથી.

૮. મુવાવયતો મર્મમંથપરિચાગ પરમપદ અપે છે.

૯ તે વસ્તુના વિચારમાં પહેંચો કે જે વસ્તુ અતીદિવસરૂપ છે.

૧૦. શુભીના શુભમાં અનુમ્ન થાઓ

શિક્ષાપાક ૧૦૨. વિવિધ પ્રશ્નો, ભાગ ૧.—

આજે તમને હું કેટલાંક પ્રશ્નો નિમંથપવચનાનુમાર ઉત્તર આપવા માટે પૂછું છું. કહેા કર્મની અગત્ય શી છે ?

ઉ૦—અનાદિ કાળથી આત્માની કર્મજન્ય દાગણ માટે.

પ્ર૦—છવ પહેંચો કે કર્મ ?

ઉ૦—મને અનાદિ છે જ. છવ પહેંચો હોય નો એ વિભજન વસ્તુને મળ વળગવાનું છે નિમિત્ત જોઈએ કર્મ પહેંચમાં કહેા તો છવ વિના કર્મ ક્યા કાણે ? એ ન્યાયથી બન્ને અનાદિ છે જ.

પ્ર૦—છવ રૂપી કે અરૂપી ?

ઉ૦—રૂપી પણ ખરો અને અરૂપી પણ ખરો.

પ્ર૦—રૂપી ક્યા ન્યાયથી અને અરૂપી ક્યા ન્યાયથી તે કહેા.

ઉ૦—દેહનિમિત્તે રૂપી અને સ્વસ્વરૂપે અરૂપી.

પ્ર૦—દેહનિમિત્તે રૂપી છે ?

ઉ૦—સ્વસ્વરૂપે નિષાકથી.

પ્ર૦—કર્મની મુજબ પ્રકૃતિને કંટી છે ?

ઉ૦—આકૃ.

પ્ર૦—કયે કયે ?

ઉ૦—જાનાવરહુય, હસીનાવરહુય, વેલીય, મોહનીય, નામ, ગ્રેહ, આપુષ્ય અને અંતરાય.

પ્ર૦—એ આઠે કર્મની સામાન્ય સમજ કહો.

ઉ૦—જ્ઞાનાવરણીય, એટલે આત્માની જ્ઞાન સંબંધીની જે અનંત શક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જતું. ન્દનાવરણીય એટલે આત્માની જે અનંત દર્શન-શક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જતું. વેદનીય એટલે દેહનિમિત્તે જ્ઞાતા અજ્ઞાતા બે પ્રકારનાં વેદનીય કર્મથી અવ્યાખ્યાય સુખરૂપ આત્માની શક્તિ રોકાઈ રહી છે. મોહનીય કર્મથી આત્મચારિત્રરૂપ શક્તિ રોકાઈ રહી છે, નામકર્મથી અમૂર્તિરૂપ દિવ્ય શક્તિ રોકાઈ રહી છે. જાત્રકર્મથી એટલે અવગાહનારૂપ આત્મિકશક્તિ રોકાઈ રહી છે. આયુકર્મથી અક્ષયસ્થિતિગુણ રોકાઈ રહે છે. અંતરાય કર્મથી અનંત મન, લાલ વીર્ય, બોગોપબોગશક્તિ રોકાઈ રહી છે

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩. વિવિધ પ્રશ્નો, ભાગ ૨. —

પ્ર૦—એ કોમો ટળવાથી આત્મા ક્યાં જાય છે ?

ઉ૦—અનંત અને શાશ્વત મોક્ષમાં.

પ્ર૦—આ આત્માનો મોક્ષ કોઈવાર થયો છે ?

ઉ૦—ના.

પ્ર૦—કારણ ?

ઉ૦—મોક્ષ થયેલો આત્મા કર્મમલગદિન છે. એથી પુનર્જન્મ એને નથી.

પ્ર૦—કેવલીનાં લક્ષણ શું ?

ઉ૦—ચૌદ.

પ્ર૦—તેનાં નામ કહો ?

ઉ૦—૧. મિથ્યાનુલુપ્તિસ્થાનક. ૨. સારવાદનુલુપ્તિસ્થાનક. ૩. મિત્રગુણ-સ્થાનક. ૪. અવિરતિસમ્યગ્દ્રિગુણસ્થાનક. ૫. દેશવિરતિગુણસ્થાનક. ૬. પ્રમતસંયતગુણસ્થાનક. ૭. અપ્રમતસંયતગુણસ્થાનક. ૮. અપૂર્વકરણુગુણસ્થાનક. ૯. અનિવૃત્તિમાદુગુણસ્થાનક. ૧૦. સૂક્ષ્મરૂપગયણુગુણસ્થાનક. ૧૧. ઉપશાંત-મોહગુણસ્થાનક. ૧૨. ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક. ૧૩. સયોગીકૃતગુણસ્થાનક. ૧૪. અયોગીકૃતગુણસ્થાનક.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૪. વિવિધ પ્રશ્નો, ભાગ ૩. —

પ્ર૦—કેવલી અને તીર્થંકર એ બન્નેમાં ફેર શો ?

ઉ૦—કેવલી અને તીર્થંકર શક્તિમા સમાન છે, પરંતુ તીર્થંકરે પૂર્વે તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાજનું છે તેથી વિશેષમાં બાર ગુણ અને અનેક અતિશય પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્ર૦—તીર્થંકર પર્વતન કરીને શા માટે ઉપદેશ આપે છે? એ તો મીરાગી છે?

ઉ૦—તીર્થંકરનામકર્મ જે પૂર્વે આંધ્યું છે તે વેદ્યા નાટે તેઓને અવસ્થ કરવું પડે છે.

પ્ર૦—હમણાં પ્રવર્તે છે તે શાસન કાનું છે?

ઉ૦—ત્રમણુ લગવાનું મહાવીરનું.

પ્ર૦—મહાવીર પહેલાં જૈનદર્શન હતું?

ઉ૦—હા.

પ્ર૦—તે કાણે ઉપન્ય કર્યું હતું?

ઉ૦—તે પહેલાંનાં તીર્થંકરોએ.

પ્ર૦—તેઓના અને મહાવીરના ઉપદેશમાં કંઈ ભિન્નતા ખરી કે?

ઉ૦—તત્ત્વસ્વરૂપે એક જ. પત્રને લખતે ઉપદેશ હોવાથી અને કંઈક કાળમેઝ હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યને ભિન્નતા લાગે ખરી; પરંતુ ન્યાયથી જોતાં એ ભિન્નતા નથી.

પ્ર૦—એઓનો મુખ્ય ઉપદેશ શું છે?

ઉ૦—આત્માને તારો, આત્માની અનંત શક્તિજોતો પ્રકાશ કરો. એને કર્મરૂપ અનંત દુઃખથી મુક્ત કરો.

પ્ર૦—એ માટે તેઓએ ક્યાં સાધનો દર્શાવ્યાં છે?

ઉ૦—વ્યવહારનયથી સદેવ, સત્કર્મ અને સદ્ગુણનું સ્વરૂપ જાણવું; સદેવના ગુણગ્રામ કરવા. ત્રિવિધ ધર્મ આચરવો અને નિબંધ ગુણી ધર્મની ગમ્યતા પામવી.

પ્ર૦—ત્રિવિધ ધર્મ કયો?

ઉ૦—મમ્યજ્ઞાનરૂપ, સમ્યગ્દર્શનરૂપ અને સમ્યક્ચાલિતરૂપ.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૫, વિવિધ પ્રશ્નો, ભાગ ૪.—

પ્ર૦—આવું જોનદર્શન જ્યારે સર્વોત્તમ છે ત્યારે મર્વ આત્માઓ એના જોખને કાં માનતા નથી?

ઉ૦—કર્મની બાંધુલ્યનાથી, મિથ્યાનના જામેલાં દગાયાંથી, અને સન્મ-માગમના અસાવથી.

પ્ર૦—જોનના મુનિઓના મુખ્ય આચરણરૂપ શું છે?

ઉ૦—પાંચ મહાત્મ, દર્શાવિધ ચત્તિધર્મ, ત્રણ દશવિધિઃ સંગમ, દશવિધિ વૈયાવચ્ચ, નવવિધિ ષ્ઠાચર્ય, દાદ્ય પ્રકારનો તપ, ક્રોધ દિક આર પ્રકારનો

નિર્મલ, વિશેષમાં જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર ત્રણ પ્રકારના, ઇલાદિક અનેક ભેદ છે.

પ્ર૦—જૈનમુનિયોના જેવાં જ મન્યાસિયોનાં પંચયામ છે; અને યૌધ-ધર્મનાં પાંચ મહાશીલ છે એટલે એ આચારમાં તો જૈનમુનિયો અને સન્યાસિયો તેમ જ યૌદ્ધમુનિયો સરખા ખરા કે ?

ઉ૦—નહી.

પ્ર૦—કેમ નહીં ?

ઉ૦—એઓનાં પંચયામ અને પંચમહાશીલ અપૂર્વ છે. મહાવ્રતના પ્રતિ-ભેદ જૈનમાં અતિ સૂક્ષ્મ છે, પેલા બેના સ્પૂળ છે.

પ્ર૦—સૂક્ષ્મતાને માટે દ્રષ્ટાંત આપો જોઈએ ?

ઉ૦—દ્રષ્ટાંત દેખવું જ છે. પંચયામિયો કંદમૂળાદિક અભક્ષ્ય ખાય છે; સુખશય્યામાં પોટે છે; વિવિધ જાતનાં વાહનો અને પુષ્પનો ઉપભોગ લે છે; કેવળ શીતળ જળથી વ્યવહાર છે. રાત્રિયે ભોજન લે છે. એમાં યનો અમં-ખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, હ્રદયર્ધનો લંગ એની સૂક્ષ્મતા તેઓના જણવામાં નથી. તેમ જ માંસાદિક અભક્ષ્ય અને સુખશીલિયાં સધનોથી યૌદ્ધમુનિયો યુક્ત છે. જૈન મુનિયો તો કેવળ એથી વિરક્ત જ છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬. વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૫.—

પ્ર૦—વેદ અને જૈન દર્શનને પ્રતિપક્ષતા ખરી કે ?

ઉ૦—જૈનને કંઇ અસમંજમ ભાવે પ્રતિપક્ષતા નથી પરંતુ સત્યથી અસત્ય પ્રતિપક્ષી ગણાય છે તેમ જૈનદર્શનથી વેદનો સંબંધ છે.

પ્ર૦—એ બેમાં સત્યરૂપ તમે કોને કહો છો ?

ઉ૦—પાવત્ર જૈનદર્શનને.

પ્ર૦—વેદદર્શનિયો વેદને કહે છે તેનું કેમ ?

ઉ૦—જો તો મતભેદ અને જૈનના તિરસ્કાર માટે છે, પરંતુ ન્યાયપૂર્વક બંનેનાં મૂળ તત્ત્વો આપ જોઈ જશે.

પ્ર૦—આટલું તો મને લાગે છે કે મહાવીરદિક જિનેશ્વરનું કથન ન્યાયના કાટા પર છે, પરંતુ જગતકર્તાની તેઓ ના કહે છે અને જગત્ અનાદિ અનત છે એમ કહે છે તે વિષે હજી કંઈ સંકા ચાય છે કે આ અમં-ખ્યાત દ્વીપમુદ્રયુક્ત જગત્ વગર બન્યું કયાથી હોય ?

ઉ૦—આપને જ્યાંમુખી આત્માની અર્ચન શક્તિની લેણ પાણુ દિવ્ય પ્રસાદી મળી નથી ત્યાંમુખી એમ લાગે છે, પરંતુ તત્ જ્ઞાને એમ નહીં લાગે. સમગ્રતત્કાલેયનો આપ અનુભવ કરશે એટલે એ સંકા નીકળી જશે.

પ્ર૦—પરંતુ સમર્થ વિકાસો પોતાની મૂળ વાતને પણ દ્રષ્ટાંતાદિકથી સિદ્ધાંતિક કરી દે છે એથી એ તુટી ચકે નહીં પણ સત્ય કેમ કહેવાય ?

ઉ૦—પણ આને કંઈ મૂળ કથવાનું પ્રયોજન નહોતું, અને પણમર એમ માનો કે એમ આપણને શંકા થઈ કે એ કથન મૂળ હશે ? તો પછી જગત્કર્તાએ એવા પુરુષને જન્મ પણ કાં આપ્યો ! નામજોગક પુત્રને જન્મ આપવા શું પ્રયોજન હતું ? તેમ વળી એ સત્યુત્તરો સર્વત્ર હતા; જગત્કર્તા સિદ્ધ હોત તો એમ કહેવાથી તેઓને કંઈ હાનિ નહોતી.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૭. જિનેશ્વરની વાણી.—

અનંત અનંત ભાવ બેઠ્યા ભરેલી ભક્તી,
અનંત અનંત નય નિલેપે વ્યાખ્યાની છે;
સકળ જગત્કલિકારિણી હારિણી મોહ,
તારિણી ભવાબ્ધિ મોક્ષ ચારિણી પ્રમાણી છે.
ઉપમા આખ્યાની જેને, તમા રાખતી તે વ્યર્થ,
આપવાથી નિજ મનિ મપાઈ એ માની છે;
અહો રાજચંદ્ર ! બાલ, ખ્યાલ નથી પામતા એ,
જિનેશ્વર તણી વણી, જાણી તેણે જાણી છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૮. પુણ્ડ્રીમાલિકા મંગલ.—

તપ્પોપધ્યાને સ્વરૂપ ધામ,
એ સાધિને સોમ રહી સુહામ;
મહાન તે મંગળ પક્તિ પામે,
આવે પછી બુધનાં પ્રણામે;
નિર્ઘય માતા શુર સિદ્ધ દાતા,
કાં તો સ્વયં શુક્ર પ્રપૂર્ણ ખ્યાતા,
ત્રિવેણી લાં કેવળ મદ પામે;
સ્વરૂપ સિદ્ધે વિચરી વિરામે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

વર્ષ ૧૯ મુ સવત ૧૯૪૩, અવધાન સમય.

વર્ષ ૧૮ તથા ૧૯ મું.

૧૯.

—સુખકી સહેલી હૈ, અકેલી ઉદાસીનતા;

—અધ્યાત્મની જનની તે ઉદાસીનતા.

કષુ વયથી અદ્ભુત થયો, તત્વગાનનો બોધ;

એ જ સૂચવે એમ કે, મતિ આગતિ કા શોધ? ૧.

જે મંરકાર થયો બટે, અતિ અભ્યાસે કાંચ;

વિના પરિશ્રમ તે થયો, લવશંકા શી લાય? ૨.

જેમ જેમ મતિઅદ્વિતા, અને મોહઉઘોત;

તેમ તેમ લવશંકના, અપાત્ર અંતર જ્યોત. ૩.

કરી દરખના દ્રઢ કરે, નાના નાસ્તિ-વિચાર;

પણ 'અસ્તિ' તે સૂચવે, એ જ ખરો નિર્ધાર. ૪.

આ લવ વણુ લવ છે નહીં, એ જ તર્ક અનુદ્રણ;

વિચારતાં પામી ગયા, આત્મધર્મનું મળ. ૫. [અંગત.

૨૦.

કેટલીક વાતો એવી છે કે, માત્ર આત્માને ગ્રાહ્ય છે, અને મન, વચન, કાયાથી પર છે. કેટલીક વાતો એવી છે કે, જે વચન, કાયાથી પર છે, પણ છે.

[અંગત.

૨૧.૧

કુટુંબરૂપી કાળજની કાટડીના વાસથી સંસાર વધે છે. ગમે તેટલી તેની સુધારણા કરશે તોપણ એકાંતથી જોડેલો મંસાર ક્ષય થવાનો છે, તેનો સોમો દિરસો પણ તે કાળજગ્રહમાં રહેવાથી થવાનો નથી. કષાયનું તે નિમિત્ત છે, મોહને રહેવાનો અનાદિકાળનો પવંત છે; પ્રત્યેક અંતઃગુણમાં તે જાગ્રત્વમાન છે. સુધારણા કરતાં વખતે શુદ્ધોત્પત્તિ થવી મંભવે; સાં અદ્વૈતભાષી થવું, અપાઠાસી થવું, અદ્વૈતવિચારી થવું, અદ્વૈતઆવકારી થવું, અદ્વૈત ભાવના દર્શાવરી, અદ્વૈતસહચારી થવું, અદ્વૈતગુરુ થવું, પરિણામ વિચારવું; એ જ એકરકર છે.

૨૨.૨

એકાંતવાદ એ જ જ્ઞાનની અપૂર્ણતાની નિશાની, હે વાદીઓ! મને તમારે માટે દર્શાવે છે, કારણ 'શિખાઉ' કવિએ જેમ તેમ ખામી દાખવા 'જ' શબ્દનો ઉપયોગ કરે તેમજ તમે પણ 'જ' એટલે "નિશ્ચયતા," 'શિખાવ' જ્ઞાન વડે કહો છે. મહારા મહાવીર એમ કાંઈ કાળે કહે નહીં; એ જ એની સત્કવિની પેઠે અમલૂતિ છે!!!

૨૩.૩

નિજાસુ.—

આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર, મારી યોગ્યતા પ્રમાણે, આપનો પ્રશ્ન 'ટાંકાને લખું છું:—"વ્યવહારશુદ્ધિ કેમ થઈ શકે?"

વ્યવહારશુદ્ધિની આવશ્યકતા આપનાં લક્ષમાં દર્શો; છતાં વિષયની પ્રારંભતા માટે અવશ્ય દર્શાવવું યોગ્ય છે કે, આલોકમાં સુખનું કારણ અને પરલોકમાં સુખનું કારણ જે મંસારપ્રવૃત્તિથી થાય, તે (મંસારપ્રવૃત્તિ) નું નામ વ્યવહારશુદ્ધિ; સર્વ સુખના નિજાસુ છે, વ્યવહારશુદ્ધિથી ત્યારે સુખ છે, ત્યારે તેની આવશ્યકતા નિરંક છે.

૧. શ્રીમદ્વેદ જે પત્રો મળી શક્યા ■ તેમાં મુખ્યપણે મતિએ છે, કેટલાકમાં નથી; પણ તેનો સમય નિર્ણય થઈ શક્યો છે. આ ૨૧ માં આંક નીચેનો પત્ર, બીજા પ્રકારની ભવિષ્ય છે. આવા લેખ, 'સમરનિર્ણય પત્ર' છે જેમ દર્શાવવા અર્થે તેની સમાપમાં લેવાથી આનું * ચિહ્ન મૂકીશું—સંચોવક.

૨. આ આરંભિક ઉર્જા જણાવે છે. ૩. આ સમરનિર્ણય પત્ર લખતાં અપૂરે મુજી દીધેલો અને નહીં મોકલેલો પત્ર છે.—સંચોવક

૧. જેને ધર્મ સંબંધી કાંઈપણુ જોષ થયો છે અને રણવાની જેને જરૂર નથી, તેણે ઉપાધિ કરીને રણવા પ્રયત્ન ન કરવું જોઈએ.

૨. જેને ધર્મ સંબંધી જોષ થયો છે, છતાં નિશ્ચિતનું દુઃખ હોય તો, તેણે બનતી ઉપાધિ કરીને રણવા પ્રયત્ન કરવું જોઈએ.

(સર્વસંગપરિલાગી થવાની જેની નિશાસા છે તેને, આ વિષયો સાથે સંબંધ નથી.)

૩. ઉપજીવન મુખે ચાલી શકે તેવું છતાં, જેનું મન લક્ષ્મીને માટે બહુ ઝાવાં નાખતું હોય તેણે પ્રથમ તેની શક્તિ કરવાનું કારણ પોતાને પૂછવું. જો હિતરમાં પરોપકાર સિવાય કાંઈ પણ પ્રતિકૂળ ભાગ આવે તો હોય, કિંવા પરિણામિકલામને હાનિ પહોંચ્યા સિવાય કંઈ પણ આવતું હોય તો, મનને મંત્રાવી લેવું; તેમ છતાં ન વળી શકે તેમ હોય તો, અમુક મર્યાદામાં આવવું; તે મર્યાદા મુખ્યત્વે કારણ થાય તેની જોઈએ.

૪. પરિણામે આત્મધ્યાન ધ્યાવાની જરૂર પડે તેમ કરીને બેસવાથી રણનું સાફ છે.

૫. જેનું સારી રીતે ઉપજીવન ચાલે છે તેણે, કાંઈ પણ પ્રકારના અનાચારથી લક્ષ્મી મેળવતી ન જોઈએ; મનને જેથી સુખ હોતું નથી, તેથી કામાને કે વચનને ન હોય, અનાચારથી મન સુખી થતું નથી; આ સ્વતઃ અનુભવ થાય તેવું કહેવું છે.

તીસેના દોષ ન આવવા જોઈએ:—

૧. ક્રોધથી મદા વિશ્વામયાત.	૮. જીલ્લથી ભાવ કહેવો.
૨. મિત્રથી વિશ્વામયાત.	૯. નિર્દોષને અહ્ય પણ માવાથી હેતરવો.
૩. ક્રોધની યાગણ જોળવતી.	૧૦. ન્યુનાધિક તોલી આપવું એ પાટથી કાંઈ પણ રણનું નહીં.
૪. વ્યમનનું સેવવું.	૧૧. એકને બદલે બીજું અથવા મિત્ર કરીને આપવું.
૫. તામથ્યા આળવું મરુત.	૧૨. કર્મદાની ધંધો.
૬. એટા લેખ કરવા.	૧૩. લાંચ કે અદલાદન.
૭. વિસામમાં ચૂકવવું.	

એ જાણે સામાન્ય જવહારશુદ્ધિ ઉપજીવન અંગે કહી મેલો

૨૪.૧

(૧)

વિશાળ જીવિ, મધ્યસ્થતા, સરળતા અને નિતેદિપપણું આટલા ગુણો
જે આત્મામાં હોય તે, નર નામનાં ઉત્તમ પાત્ર છે.

એનંત જન્મમરણ કરી ચૂકેલા 'આ આત્માની દૃષ્ટિ નેતા અધિ-
કારીને ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે કર્મમુક્ત થવાના નિઃશ્વાસ કઢી શકાય છે;
તે જ પુરુષ મધ્યાર્થ પદાર્થને મધ્યાર્થ સ્વરૂપે સમજી મુક્ત થવાના પુનઃપ્રાર્થમાં
યોગ્ય છે.

જે આત્મા મુક્ત થયા છે, તે આત્મા કંઈ સ્વલ્પે વર્તવાથી મુક્ત થયા
નથી; પણ આત્મ પુરુષે બોધેલા માર્ગના પ્રયત્ન અવરંબનથી મુક્ત થયા છે.

અનાદિ કાળના મહાશત્રુરૂપ રાગ, દ્વેષ અને મોહના બંધનમાં તે પોતા
સંબંધી વિચાર કરી શક્યો નથી. મનુષ્યત્વ, આર્યવેશ, ઉત્તમ કૃણ, મારીચિક-
મંપત્તિ એ અપેક્ષીત સાધન છે અને અનંત માર્ગ માધન માત્ર મુક્ત થવાની
સાચી નિઃશ્વાસ એ છે.

એમ જો સુમલગોધીપણી યોગ્યતા આત્મામાં આવી હોય તો તે,
જે પુરુષો મુક્ત થયા છે, અથવા વર્તમાનમાં મુક્તપણે કે આત્મજ્ઞાનદશાએ
વિચરે છે તેમણે, ઉપદેશોના માર્ગમાં નિર્મલેષપણે શ્રદ્ધાથી થાય.

ગગ, દ્વેષ અને મોહ એ જોનામાં નથી તે પુરુષ, તે ત્રણ દોષથી રહિત
માર્ગ ઉપદેશી શકે; અને તે જ પદ્ધતિએ નિર્મલેષપણે પ્રવર્તનાગ સત્પુરુષો
કાં તે માર્ગ ઉપદેશી શકે.

મર્ચ દર્શનની શીલીતો વિચાર કરનાં એ રાગ, દ્વેષ અને મેહરહિત
પુરુષનું બોધેલું નિર્મલદર્શન વિશેષ માનવાયોગ્ય છે.

૧. આ ૨૪ માં આત્મ નીતિનો લેખ અપૂર્ણ સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થયો છે તે
વિચારતાં જણાય કે, આ વિષય પરત્વે એક શ્રેષ્ઠ યોગ્યતા હોય અથવા યોગ્ય-
તાનો પ્રારંભ કર્યો હોય, કેમકે આ પ્રાપ્ત લેખ તેના મૂળનો એક ભાગ જ.
યોગ્યતાનો પ્રારંભ કર્યો હોય એ પ્રકારનું અનુમાન કરતાં, સંપૂર્ણપણે યોગ્યતાનો
ટોચ એ પ્રકારનું અનુમાન, લેખની 'ઉપદેશી ભાષામય' એ ભાગ વિચારતાં કંઈક
વિશેષપણે થઈ શકે છે; તથાપિ કેવળ નિર્ણીત થઈ શકતું નથી. અમે તો આ લેખ
જે સ્વરૂપમાં મળ્યો છે, તે જ સ્વરૂપમાં અવગણ્યો છે.—સંશોધક.

એ દોષથી રહિત, મહા અતિશયથી પ્રતાપી એવા તીર્થંકરદેવ તેણે મોક્ષના કારણરૂપ જે ધર્મ બોધ્યો છે, તે ધર્મ ગમે તે મનુષ્યો સ્વીકારતા હોય. પણ તે એક પદ્ધતિએ દોષાં બોધ્યો; આ વાત નિઃશંક છે.

અનેક પદ્ધતિએ અનેક મનુષ્યો તે ધર્મનું પ્રતિપાદન કરતાં હોય અને, તે મનુષ્યોને પરસ્પર મતભેદનું કારણ થતું હોય, તો તેમાં તીર્થંકરદેવની એકે, પદ્ધતિને દોષ નથી; પણ તે મનુષ્યોની સમજણસાક્ષિનો દોષ ગણી શકાય.

એ રીતે, નિર્ગ્રંથધર્મપ્રવર્તક અમે છીએ એમ, જૂદા જૂદા મનુષ્યો કહેતાં હોય તો, તેમાંથી તે મનુષ્ય પ્રમાણબાધિત મળી શકાય કે જે વીતરાગદેવની આરાધના સફળાવે પ્રશ્નક અને પ્રવર્તક હોય છે.

આ કાળ દુષ્કમ નામથી પ્રખ્યાત છે. દુષ્કમ કાળ એટલે જે કાળમાં મનુષ્યો મહા દુઃખ વડે આયુષ્ય પૂર્ણ કરતાં હોય, તેમ જ જે કાળમાં ધર્મ-આરાધનારૂપ પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવામાં દુષ્કમતા એટલે મહા વિધિ આવતાં હોય તેને દુષ્કમ કહેવામાં આવે છે.

અન્યારે વીતરાગદેવને નામે જૈનદર્શનમાં એટલા બધા મત ચાલે છે કે, તે મત તે મતરૂપ છે, પણ સત્તરૂપ, જ્યાંસુધી વીતરાગ દેવની આરાધનું અવલંબન કરી પ્રવર્તના ન હોય ત્યાંસુધી, કહી શકાય નહીં.

એ મતપ્રવર્તનમાં મુખ્ય કારણો અને આટલાં મંભવે છે: (૧) પોતાની શિથિલતાને લીધે કેટલાક પુરુષોએ નિર્ગ્રંથદેશાની પ્રાધાન્યતા ઘટાડી હોય. (૨) પરસ્પર એ આચાર્યોને વાદવિવાદ. (૩) મોહનીયકર્મોના ઉદય અને તે રૂપે પ્રવર્તન થઈ જતું. (૪) શ્રદ્ધાયા પછી તે વાતનો માર્ગ મળતો હોય તોપણ તે દુર્લભબોધિતાને લીધે ન મળવો. (૫) મતિની ન્યુનતા. (૬) જેના પર રાગ, તેના હંદમાં પ્રવર્તન કરનાર્ગ ધણાં મનુષ્યો. (૭) દુષ્કમ કાળ અને (૮) શાસ્ત્ર-જ્ઞાનનું ધટી જતું.

એટલા બધા મતો અંતર્ધી અમાધાન થઈ નિશંકપણે વીતરાગની આરાધને માર્ગ પ્રવર્તે એમ ચાચ તો મહા કલમાણુ, પણ તેવો મંભવ ઝોછો છે. મોક્ષની જિજ્ઞાસા જેને છે, તેની પ્રવર્તના તો તે જ માર્ગમાં હોય કે; પણ લોક કે ઓક્ષદ્રષ્ટિએ પ્રવર્તનારા પુરુષો, તેમ જ પૂર્વનાં દુર્બલ કર્મોના ઉદયને લીધે મતની શ્રદ્ધામાં પડેલાં મનુષ્યો, તે માર્ગનો વિચાર કરી શકે કે બોધ લઈ શકે એમ, તેના કેટલાક દુર્લભબોધી ગુરુઓ કરવા દે, અને મતભેદ ટળી પરમાત્માની આરાધનું સમ્યક્દેશથી આગ્રહન કરતાં તે મતવાદીઓને

જોઈએ, એ બધું અર્પણિત છે; મરને મરણી શુદ્ધિ આપી જઈ, મોક્ષન થઈ વીતગમની આત્મારૂપ માર્ગનું પ્રતિપાદન થાય એ સારથી જોઈ અને તેનું નર્થી તોપણ, સુખલભોધી આત્માઓ અવસ્ય તે માટે પ્રયત્ન કરતાં ગમે તો પરિણામ ક્રેઈ આવે એ વાત મને મંલિત લોગે' કૃષ્ણે દર્શાવેલી પ્રવાણે, જે લોકો વિદ્યાનો બોધ લઈ શક્યા છે, તેમને ધર્મનત્વ પર નળથી શ્રદ્ધા જણાતી નથી, જેને કંઈ મળતાને લીધે હોય છે, તેને ને વિણની કંઈ મતાનમ જણાતી નથી, ગતાગમવાળા કોઈ નીકળે તો, તે ધનુની શ્દ્ધિમાં વિમ્ કરનારા નીકળે. પણ સહાયક ન થાય, એવી આજની કાળવર્થા છે, એમ જણવણી પામેવાને ધર્મની દુર્વલતા થઈ પડી છે.

જેવણી વગના લોકોમાં સ્વભાવિક એક આ ગુણ ગ્યો છે કે, આપણા આપણા જે ધર્મને સ્વીકારતા આત્મા છે, તે ધર્મમાં જ આપણે પ્રવર્તવું જોઈએ; અને તે જ મત સસ હોવો જોઈએ, તેમ જ આપણા ગુરનાં વચન પર જ આપણે વિશ્વાસ ગામવો જોઈએ, - પડી તેમજ ગમે તો ગામના નામ પણ જણાવતા ન હોય, પણ તે જ મદાતાની છે એમ મની પ્રવર્તવું, જોઈએ, તેમ જ આપણે જે માનીએ છીએ, તે જ વીતરાગનો જે રોગ ધર્મ કે, ખાજી જૈનનાં પ્રવર્તે છે તે મત મળા અમત છે, આમ તેમની મમજણ હોવાથી તેઓ વિચાર તે જ મતમાં મચ્ચા રહે છે, એનો પણ અપેક્ષાથી જોનાં હોય નથી.

જૈનમાં જે જે મત પડેલા છે તેમાં, જૈન મંત્રી જ ધણે ભાગે કિયાઓ હોય એ માન્ય વાત છે. તે પ્રમાણે પ્રશ્ન જોઈ જે મતમાં પોને દીક્ષિત થયા હોય, તે મતમાં જ દીક્ષિત પુરોનાં મચ્ચ ગહેવુ થાય છે. દીક્ષિતમાં પણ બદ્ધિતાને લીધે કાં તો દીક્ષા, કા તો લિક્ષા માન્ય જેની સ્થિતિથી મુર્જાઈને પ્રાપ્ત થયેલી દીક્ષા, કા તો અમશાનરોગ્યમાં લેવાઈ ગયેલી દીક્ષા હોય છે. શિક્ષાની સાપેક્ષ સ્ફુરણથી પ્રાપ્ત થયેલી દીક્ષાવાળા પુરુષ, તમે વિગમ જ દેખશો, અને દેખશો તો, તે મતથી દંત્રી વીતગમનેની આત્મા રાચરા વધારે તત્પર રહે.

શિક્ષાની સાપેક્ષ સ્ફુરણ જેને થઈ છે તે સિવાયતા, બીજા જેટલા મતુઓ દીક્ષિત કે ગદ્ગદ ગ્યા, તેટલા બધા જે મતમાં પેને પચ્ચા હોય તેમાં જ રાગી હોય, તેઓને વિચારની ગ્રેચ્છા કેનાર ન મળે, પે તાના મત સંબંધી નાના પ્રશ્નના ગોજી સંબેલા વિષયો { ગમે તો પડી તેમાં

યથાર્થ, પ્રમાણ હો કે ન હો.) સમજાવી દઈ ગુરુઓ પોતાના પંચનમાં રાખી તેમને પ્રવર્તારી રહ્યા છે.

તેમ જ, લાગી શિવાયના, પરાણે ગુરુઓ યદ્ય પડેલા, મહાવીરદેવના માર્ગરક્ષક તરીકે ગણાવતા ચર્ચિયોની તો માર્ગ પ્રવર્તારવાની શૈલી માટે કંઈ બેલવું રહેતું નથી, કારણ ગૃહસ્થને અલગ પણું હોય છે; આ તો તીર્થંકર-દેવની, પેડે કંપાનીન-પુગ્ધ યદ્ય બેલ છે.

મંશોધક પુરપો બહુ ઓછ છે. મુક્ત થવાની અંતઃકરણે જિજ્ઞાસા રાખનારા અને પુરપાથ કરનારા બહુ ઓછ છે. તેમને સાહિત્યો જેવાં કે, સદ્ગુરુ, સત્સંગ કે સત્સારો મળવાં દુર્લભ યદ્ય પડ્યાં છે. ન્યાં પૃથ્વા જન્યો ત્યાં સર્વ પોતપોતાની ગાય છે; પછી સાગી કે બૂઝી, તેનો કાંઈ લાવ પૂછતું નથી. લાવ પૂછ-તર આગળ મિથ્યા વિદ્યાર્થો કરી પોતાની મેસાગસ્થિતિ વધારે છે અને પ્રીતને તેવું નિમિત્ત કરે છે.

ઓછામાં પુરુ, કાંઈ મંશોધક આત્મા હશે તો, તેને પ્રયોજનમૂલક પૃથ્વી દલોદિ વિષયોમાં સંમગ્ન કરી રોકાવું યદ્ય ગયું છે. અનુલવધર્મ પર આવવું તેમને પણ દુર્લભ યદ્ય પડ્યું છે.

આ પરથી મારે એમ કહેવું નથી કે, કાંઈ પણ અભારે જૈનદર્શનના આરાધક નથી;—છે, પણ બહુ જ અલ્પ, બહુ જ અલ્પ; અને જે છે તે મુક્ત થવા શિવાયની બીજી જિજ્ઞાસા જેને નથી તેવા, અને વીતરાગની આસામાં જેણે પોતાનો આત્મા સમર્પો છે તેવા. પણ તે આંગણીએ ગણી લાઇએ તેટલા હશે. બાકી તો દર્શનની દશા બેધ કરણા ઉપજે તેવું છે; રિચર ચિત્તથી વિચાર કરી જોયા તો, મારે કહેવું તમને સપ્રમાણ લાગશે.

એ સધળા મતોમાં કેટલાકને તો સહજ વિવાદ છે. મુખ્ય વિવાદ: એકતું કહેવું પ્રતિમાની સિદ્ધિ માટે છે; બીજા તેને કેવળ કિત્યાપે છે. (એ મુખ્ય વિવાદ છે.)

આ મોટા વિવાદ આ કાળમાં જો પણ ન ટોત તો, ધર્મ પામવાનું લોકોને બહુ સુઘવ થાત.

બીજા, લાગમાં પ્રથમ હું, પણ ગણાયો હતો. મારી જિજ્ઞાસા વીતરાગ-દેવની આસાના આરાધક લેખી છે એમ મતનનિ ખાતર કવી દઈ દર્શાવું છું કે પ્રથમ પણ સત્ય છે. એટલે કે, જિનપ્રતિમા અને તેનું પૂજન શાસ્ત્રોક્ત, પ્રમાણોક્ત, અને અનુલવોક્ત-અનુલવમા લેવા યોગ્ય-છે. મને તે પદાયોની

જે રૂપે જોધ થયો, અથવા તે મંજેની મને જે આપ સંકટ હતી તે નીકળી ગઈ, તે (વસ્તુ) નું કંઈ પણ પ્રતિપાદન થવાથી કોઈ પણ આત્મા તે મંજેથી વિચાર કરી ચક્રો; અને તે વસ્તુની સિદ્ધિ જળાય તો, તે મંજેથી મતભેદ તેને ટળી જાય; તે મુલભોધીપણાનું કાર્વ થાય એમ મણી, હુંકામાં કેટલાક વિચારો પ્રતિમાસિદ્ધિ માટે દર્શાવું છું:

૧. મારી પ્રતિમામાં શ્રદ્ધા છે માટે, તમે સવળા કરો એ માટે મારું કહેવું નથી; પણ પીરભગવાનની આજ્ઞાનું આરાધન તેથી થવું જણાય તો તેમ કરવું. પણ આટલું સ્મૃતિમાં રાખવાનું છે કે,—

૧. કોઈ પણ વીનરાગની આજ્ઞાનું પાલન થાય તેમ પ્રવર્તવું એ, મુખ્ય માન્યતા છે.

૨. પ્રથમ પ્રતિમા નહીં માનવો અને હવે માનું છું તેમાં પદ્મપાની કારણે નથી, પણ મને તેની સિદ્ધિ જણાઈ તેથી માન્ય રાખું છું. અને સિદ્ધિ છતાં નહીં માનવાથી પ્રથમની માન્યતાની પણ સિદ્ધિ નથી અને તેમ થવાથી આરાધકતા નથી.

૩. મને આ મત કે તે મતની માન્યતા નથી, પણ રાગદ્વેષહિત થવાની પરમાકાંક્ષા છે અને તે માટે જે જે સાધન હોય તે ઇચ્છવાં, કરવાં એમ માન્યતા છે; અને એ માટે મહાવીરનાં ન્યયન પર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

૪. અભારે એટલી પ્રસ્તાવના માત્ર કરી, મને પ્રતિમા સંજેથી અનેક પ્રકારથી દર્શાયેલી જે મિદ્ધિ તે, હવે કહું છું. તે સિદ્ધિને મનન કરતાં પદ્ધતિ વાંચનારે નીચેના વિચારો કૃપા કરીને લક્ષમાં લેવા.

(અ) તમે પણ તરવાના દમ્બક છો, અને હું પણ છું. જન્મે મહાવીરના જોધ-આત્મહિતથી જોધ-ને ઇચ્છીએ છીએ, અને તે ન્યાયમાં જ માટે, જ્યાં સત્યતા આવે ત્યાં, જન્મેએ અપદ્મપાતે સત્યતા કહેલી.

(આ) કોઈ પણ વાત જ્યાંમુખી ચોખ્ખી રીતે ન સમજાય ત્યાંમુખી સમજવી—તે સંજેથી કંઈ કહેતાં મૌન રાખવું.

(ઇ) અમુક વાત સિદ્ધ થાય તો જ ઠીક એમ ન ઇચ્છવું, પણ સત્ય, સત્ય થાય એમ ઇચ્છવું.

(ઇ—૧.) પ્રતિમા પૂજવાથી જ મોક્ષ છે, કિંવા તે નહીં માનવાથી મોક્ષ છે, એ જન્મે વિચારથી, આ પુસ્તકે ચોખ્ખી પ્રકારે મનન કરતાં મુખી માન રહેવું.

(૬—૨.) શાસ્ત્રની શૈલી વિરૂદ્ધ, કિંવા પોતાના માનની જાળવણી એવું કદાચકી થઇ કંઇ પણ વાત કહેવી નહીં.

(૭) એક વાતને અસલ અને એકને સલ એમ માનવામાં જ્યાંસુધી અનુદક કારણ ન આપી શકાય સાંસુધી, પોતાની વાતને મધ્યસ્થ વૃત્તિમાં રોકી રાખવી.

(૮) ધર્મ માનનાર કોઇ આખો સમુદાય મોક્ષે જરો એવું શાસ્ત્રકારનું કંઇ કહેવું નથી, પણ જેનો આત્મા ધર્મત્વ ધારણ કરશે તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત થશે એમ કહેવું છે. માટે સ્વાત્માને ધર્મભોધની પ્રથમ પ્રાપ્તિ કરાવવી જોઇએ. તે (પ્રાપ્તિનાં સાધનો) માંનું એક આ પણ સાધન છે; તે પરાક્ષ—પ્રસક્ષ અનુભવ્યા વિના ખંડી નાંખવાયોગ્ય નથી.

(૯) જો તમે પ્રતિમાને માનનાર હો તો, તેનાથી જે હેતુ પાર પાડ્યા પરમાત્માની આજ્ઞા છે તે, પાર પાડી લેજો; અને જો તમે પ્રતિમાના ઉત્થાપક હો તો, આ પ્રમાણેને યોગ્ય રીતે વિચારી જોજો. જન્મેએ મને શત્રુ કે મિત્ર કંઇ માનવો નહીં. જમે તે કહેનાર છે એમ ગણી, ગ્રંથ વાંચી જવો.

(૧૦) આટલું જ ખરૂં અથવા આટલામાંથી જ પ્રતિમાની સિદ્ધિ થાય તો અમે માનીએ, એમ આગ્રહી ન થશો, પણ વીરનાં બોધેલાં શાસ્ત્રોથી સિદ્ધિ થાય તેમ ઇચ્છશો.

(૧૧) એટલા જ માટે વીરનાં બોધેલાં શાસ્ત્રો કેને કહી શકાય અથવા માની શકાય તે ગંબંધી પ્રથમ ધ્યાનમા લેવું પડશે; અને એથી જ એ સંબંધી પ્રથમ હું કહીશ.

(૧૨) મને સંસ્કૃત કે માગધી કોઇ લાપાનો મારી યોગ્યતા પ્રમાણે પરિચય નથી એમ ગણી, મને અપ્રમાણીક કરાવશે તો ન્યાયથી પ્રતિજ્ઞા જવું પડશે, માટે માફ શાસ્ત્ર અને આત્મા મધ્યસ્થતાથી તપાસજો.

(૧૩) યોગ્ય લાગે નહીં એવા, મારા કોઇ વિચાર હોય તો, મહર્ષે પૂછશે પણ તે પહેલાં તે વિષે તમારી સમજણથી સંકરૂપ નિર્ણય કરી બેસશો નહીં.

(૧૪) હંકામાં કહેવાનું એ કે, જેમ કલ્યાણ થાય તેમ પ્રવર્તવા ગંબંધમાં માફ કહેવું અયોગ્ય લાગતું દોગ તો, તે માટે યથાયે વિચાર કરી, પછી જેમ હોય તેમ માન્ય કરવું.

હંકામાં પાંચ પ્રકારનાં પ્રમાણથી તે વાત હું સિદ્ધ કરું છું:

૧. આગમપ્રમાણ. ૨. ઇતિહાસપ્રમાણ. ૩. પરંપરાપ્રમાણ. ૪. અનુભવપ્રમાણ. ૫. પ્રમાણપ્રમાણ.

૧. આગમપ્રમાણ.

આગમ કોને કહેવાય એની પ્રથમ વ્યાખ્યા ચનાની ૧૮૨ છે. જેનો પ્રતિપાદન મળ પુરપ આસ હોય તે વચ્ચે જોમા રહ્યાં છે તે આગમ છે.

દેહલાંક પ્રમાણે-આગમના-સિદ્ધ થયા માટે પરંપરા અનુભવ દલાદિની આવશ્યકતા છે. કુતકથી જો તમે કહેતા હો તો, આખા જૈનદર્શનનું પણ ખંડન કરી દર્શાવું. પણ તેમાં કંઈવાળું નથી મલ વસ્તુ જ્યાં પ્રમાણથી, અનુભવથી સિદ્ધ થઈ, ત્યાં જિજ્ઞાસુ પુરોષ પોતાનો ગમે તેવો હક મૂકી દે છે.

ગણધરેએ અર્થની યોજના કરી હુંકામાં વીનરાગદેવના યોગેવાં મુખ્ય વચ્ચેનાં લીધાં. તે આગમ-સૂત્ર એ નામથી ઓળખાય છે. સિદ્ધાંત, સામ્ય એ તેનાં બીજા નામ છે.

તીર્થકરદેવ યોગેવાં પુસ્તકોની યોજના દ્વાદશાગીરો ગણધરદેવે કરી. તે બાગ અંગનાં નામ કહી જાઉં છું આચારાંગ, ચત્રકૃતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવા-યાંગ, ભગવતી, જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, અંતગદ્ગદાંગ, ઉપામકદશાંગ, અણ્ણતરોવવાઈ, પ્રશ્નાવ્યાકરણ, વિપાક અને દ્રષ્ટિવાદ.

(૨)

ઉવટની લલામણ.

હવે એ વિષયને પ્રશ્નપ્રમા પૂર્ણ કર્યો પ્રતિમાથી એકાંત ધર્મ છે એમ કહેવા માટે, અથવા પ્રતિમાના પૂજનનો જ લાભ મિદ્ધ કરવા, મેં આ લખ્યું અંધમા ક્યમ ચવાની નથી પ્રતિમા માટે અને જે જે પ્રમાણે જાણ્યાં હતાં તે, હુંકામાં જાણ્યાં લીધાં, તેમાં વ્યાજબી-જેરવ્યાજબીપણું, સામ્યવિચારણું અને ન્યાયમંવત પુરોષ જોવાનું છે. અને પછી જેમ મપ્રમાણ લાગે તેમ પ્રવર્તવું કે પ્રકૃતિ, એ તેમના આત્મા પર આધાર રાખે છે આ પુસ્તકને હું પ્રમિદ્ધ કરત નહીં, કારણ કે જે મનુષ્યે એકવાર પ્રતિમાપૂજનથી પ્રતિકૃણતા ખતાની હોય, તે જ મનુષ્ય જ્યારે તેની અનુકૃણતા ખતાવે ત્યારે, પ્રથમ પક્ષવાળાને તે માટે બહુ ખેદ અને ટાક્ષ આવે છે. આપ પણ હું ધારું છું કે, મારા ભાગી. યોગ્ય વખત પહેલાં એની રિચિતિમાં આવી ગયા હતા, તે વેળા જો આ પુસ્તકને મેં પ્રસિદ્ધિ આપી હોત તો, આપના અંત કરણે વધારે દુખાત અને દુલાવવાનું નિમિત્ત હું થાત, એટલા માટે મેં તેમ કર્યું નહીં. દેહલાંક વખત વિલા પછી, મારા અંતકરણમાં એક એવા વિચારે જન્મ લીધો કે, તારા માટે તે ભાઈઓને સંકલેશ નિચારે આવતા મહેશે; તે જે પ્રમાણથી

માન્યું છે, તે પણ માત્ર એક તારા હૃદયમાં રહી જશે; માટે તેને સ્વસ્થતા-પૂર્વક જરૂર પ્રસિદ્ધિ આપવી. એ વિચારને મેં ઝીલી લીધો હોય, તેમાંથી ઘણા નિર્ભય વિચારની પ્રેરણા થઈ; તે અંશેષમાં જણાવી દઉં છું. 'પ્રતિમા માનો' એ આગ્રહ માટે આ પુસ્તક કંગાનો કંઈ હેતુ નથી, (તેમ જ તેઓ) પ્રતિમા માનો તેથી મને કંઈ ધનવાન થઈ જવાનું નથી; તે મંથંથી જે વિચારો મને લાગ્યા હતા

૨૫.

તે પવિત્ર દર્શન યથા પછી ગમે તે વર્તન હો, પરંતુ તેને તીવ્ર બંધન નથી. અનંત સંસાર નથી, મોળ લવ નથી; અખંતર દુઃખ નથી; શંકાનું નિમિત્ત નથી; અંતરંગ મોહ નથી. સત્યસત્ નિરુપમ, સર્વોત્તમ શુદ્ધ, શીતળ અમૃતમય દર્શનજ્ઞાન; સમ્યક્ જ્યોતિમય, ચિરકાળ આનંદની પ્રાપ્તિ, (અને) અદ્ભુત સત્યસ્વરૂપદર્શિતાની ખસિહારી છે!

જ્યાં મતભેદ નથી; જ્યાં શંકા, કષ્ટ, વિતિગિચ્છ, મૂઢવણિ, એમાંનું, કાંઈ નથી; છે તે કલ્પ લખી શકતી નથી; કથન કહી શકતું નથી; મન જેને મનન કરી શકતું નથી

છે તે.

[અંગત.

૨૬.

સ્વરોહ્યજ્ઞાન.^૧

આ ગ્રંથ.—

(૧)

'સ્વરોહ્યજ્ઞાન' વાંચનારના કલ્પમળમાં મૂકનાં તે વિષે કેટલીક પ્રસ્તાવના કરી ગોચર છે એમ ગણી, તેની પ્રગતિ કરે છું.

'સ્વરોહ્યજ્ઞાનની' લાપા અર્ધ હિંદી અને અર્ધ ગુજરાતી આપણે જોઈ શકીશું. તેના કર્તા એ આત્માનુભવી માણસ હતા. એમાંથી એકે લાપા ગ્રંથપૂર્વક લખ્યાં હોય એવું કંઈ જણાતું નથી; એથી એમની આત્મશક્તિ કે 'યોગદેશને' કંઈ બાધ નથી. તેમ લાપાચાચી યજ્ઞની તેમની કંઈ ઇચ્છા

૧. 'સ્વરોહ્યજ્ઞાન' ને વિશેષ મુખ્યતા આપનાના હેતુથી, મુનીશ્વર શ્રી વિદ્યાનંદજીને કહેલ તે જ નામની કૃતિપર શ્રીમદે નરેવા (—આ નોન લખનારે બાર ચૌદ વર્ષ પૂર્વે આ રિવિચન લેરેલ, જેથી આ સ્વજો નિશ્ચય વાંચરો ઉપયોગ છે) વિવેચનનો માન આ ૨૬ મા અંક નીચે મૂકેલો જ્ઞાન જ મળી રાખ્યો છે. આ સ્વેચ્છામાં જ્યાં અગ્રગતશુદ્ધસ્થાનકરત્વો મુનીશ્વરની પ્રચારશક્તિ બાગ છે ત્યાં, શ્રીમદ્ના આ સમયના સ્વાણુભવનો પણ પ્રસંગ દ્રષ્ટિગોચર થયો હતો સોચક.

પણ મ્હી હોય એમ નહીં હોવાથી, પોતાને જે કંઈ અનુભવગમ્ય થયું છે તેમના કંઈ પણ બોધ લેણીને અર્થાદ્યપૂર્વક જણાવી દેવો એ, તેમની જિજ્ઞાસાથી આ ગ્રંથની હિતપતિ છે. અને એમ હોવાથી જ લાખા કે હજારની ટાપડીપ અથવા યુક્તિપ્રયુક્તિનું વર્ણન, આ ગ્રંથમાં જોઈ શકતા નથી.

જગત્ જ્યારે અનાદિ અનંત માટે (-?) છે, ત્યારે પછી તેની વિચિત્રતા ભણી વિરમયતા શું કરીએ? આજ દેહપિ જડવાદ માટે મંદોદરના આથી રહી, આત્મવાદને હિતવી દેવાનું પ્રયત્ન છે; તો એવા પણ કાળ આવ્યા છે કે, આત્મવાદ નું પ્રાધાન્યપાત્રું હતું. તેમ જડવાદ માટે પણ હતું. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એ માટે કંઈ વિચારમાં પડી જતા નથી, કાણ જગત્તરી એવી સ્થિતિ છે ત્યાં, વિકાપથી આત્માને દુઃખવચો કાં? પણ મર્ત વાસનાનો ત્યાગ ક્યાં પછી, જે વસ્તુનો અનુભવ થયો તે વસ્તુ શું? અર્થાત્ પોને અને બીજું શું? કે પોને તે પોને, એ વાતનો નિર્ભય લીધો. ત્યાર પછી તો બેદરશિ રહી નહીં એટલે દેશની ની સમ્યક્તાથી તેઓને એ જ મુશ્કેલી રહી કે, મોહામીન આત્મા પોને પોતાને બુધી જઈ જડપણ રચીકારે છે તેમાં, કંઈ આશ્ચર્ય નથી. વળી, તેનું સ્વીકારવું શાખની તકરારમાં

(૨)

વર્તમાન એકામા અને વળી તેનાં પણ કેટલાક વર્ગ જ્ઞાતિ થવાં સુધી, ચિદાનંદજી આત્મજનુ વિદ્યમાનપણુ હતું. ધણેજ સમીપનો વખત હોવાથી, જેમને તેમનાં દર્શન થયેલાં, મમાગમ થયેલાં—અને જેઓને તેમની દશાનો અનુભવ થયેલો, તેમાંના કેટલાક પ્રતીતિવાળા મનુષ્યોથી તેમને માટે જાણી શકાયું છે; તેમ હતું પણ તેવા મનુષ્યોથી જાણી શકાય તેવું છે.

જૈનમુનિ થયા પછી પોતાની પરમ નિર્વિકલ્પ દશા થઈ જવાથી, તેઓ હવે કમપૂર્વક દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવથી યમ, નિયમ પાળી શકશે નહીં એમ તેમને લાગ્યું. જે પર્ણધની પ્રાપ્તિ માટે યમનિયમનું કમપૂર્વક પાલન રહ્યું છે, તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ તો પછી તે એણિએ પ્રવર્ણવું અને ન પ્રવર્તવું જાને સમાન છે; આમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓની માન્યતા છે. જેને અપ્રમત્તશુરયાનંદ ગ્રહેલો મુનિ એમ, નિઐશપ્રવચનમાં માનેયુ છે, એમાંની સર્વોત્તમ જ્ઞાતિ માટે કંઈ કહેવાઈ શકાયું નથી. પણ એક માત્ર તેમનાં વખતનો મારા અનુભવ-જ્ઞાનને લીધે પરિચય થતાં એમ કહેવાનું જની શક્યું છે કે, તેઓ મધ્યમ-અપ્રમત્તદશામાં પ્રાપ્તે હતા. વળી, યમનિયમનું પાલન જોણતાએ તે દશામાં આવી જાય છે એટલે, વધારે આત્માનંદ માટે તેમણે એ દશા માન્ય રાખી.

આ કાળમાં એવી દશાએ પહોંચેલાં બહુ જ થોડાં મનુષ્યની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ છે. સાં, અપ્રમત્તા વિષે વાનનો અમંલ ત્વરાએ યશે એમ ગણીને, તેઓએ પોતાનું જીવન અનિમત્તપણે ગાળ્યું; એવી જ દશામાં જો તેઓ રહ્યા હોત તો, આવા મનુષ્યો નેમના મુનિપણની સ્થિતિ ગિચિત્રતા સમજત, અને તેમ મમજવાથી તેઓ પર આવા પુરુષથી અધીષ્ટ છાપ પડત; આવા હૃદયિક નિર્ણય હોવાથી તેઓએ એ દશા સ્વીકારી

છુમે જહિય વત્યુવાધણું.

૨૭.

ઉપશમ ભાવ.—

સોળ ભાવનાઓથી ભૂષિત થયેલો જનાં પણ, પોતે સર્વોત્કૃષ્ટ જ્યાં મનાયો છે સાં, ખીજની ઉત્કૃષ્ટતાને લીધે પોતાની ન્યુનતા થતી હોય અને કંઈ મત્સરભાવ આવી ચાલ્યો જાય તો, તેને ઉપશમ ભાવ હતો, ક્ષાયક નહોતો; આ નિયમ છે. [અંગત—?]

૨૮.*

સર્વ દર્શનથી ઉચ્ચ ગતિ છે પરંતુ મોક્ષનો માર્ગ જાનીઓએ તે અક્ષરોમાં સ્પષ્ટ દર્શાવ્યો નથી; ગૌણતાએ રાખ્યો છે. તે ગૌણતાનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ આ જાણાય છે: નિશ્ચય, નિર્મયજ્ઞાની ગુરુની પ્રાપ્તિ, તેની આજ્ઞાનું આરાધનું, સમીપમાં સદૈવ રહેવું; કાં સત્સંગની પ્રાપ્તિમાં રહેવું; આત્મદર્શિતા સારે પ્રાપ્ત થશે.

૨૯.†

નવપદ્ધાનીની શ્રદ્ધ કરવા મારી જિજ્ઞાસા છે.

[અંગત.

- તે ત્રિશતાનયે મન ચિત્તવી, જ્ઞાન, વિવેક, ચિચાર વગેરે;
નિત્ય વિરોધ કરી નવ તત્ત્વનો, ઉત્તમ બોધ અનેક ઉચાર;
સંસારનીજ ઉગે નહીં, અંતર, જે જિનનાં ક્યનો અપનાર;
રાજ્ય સદા મુજ એ જ મનોરથ, ધાર, યશે અપવર્ગ, ઉતાર.

—સામાન્ય મનોરથ

આ શ્રદ્ધાનો પોતાના જીવનનો મનોરથ વિચાર્યો હોવાથી. વીતરાગના દર્શનનો ઉદ્ધાર કરવામાં કેવાં સાધનો જોઈએ, તેનું ચિંતન આ સમયે વિશેષપણે રક્ષા કરવું હશે એવું, આંકે ૨૬ થી ૩૫ સુધીના લેખો ચિચારતાં અનુમાન થાય છે, કેમકે એ લેખો દર્શનોદ્ધારની યોજનારૂપ છે.—શંશોધક,

એ પ્રકારે વહેંચાયેલા ધર્મ તીર્થકરે બે પ્રકારનો કહ્યો છે

૧ સર્વસંગપરિત્યાગી ૨ દેશપરિત્યાગી

સર્વપરિત્યાગી—

ભાવ અને દ્રવ્ય

તેનો અધિકારી

પત્ર—દૈરાન્યાદિક લક્ષણે, સ ગતું મરણ, અને

પરિણામિક ભાવ ભણી આવવું

કેન—તે પરમની જન્મભ્રમિમ લાગભ્રમિકા એ રી

૧—અધિકારીની વચ મુખ્ય વર્તેલા કળ

ભાવ—વિનય દિક તેની યોગ્યતાશક્તિ તેને મુશ્કે

પ્રથમ સુ ઉપદેશ કરવો 'દેશરેશલિક'

આચાર્ય, ૪૦ મંબધી વિચાર—તેની નવ

દીક્ષિત કાગળે તેને સ્વતંત્ર વિદ્યાર કરવા

દેશની આગા ૪૦

નિલયમાં

વૈકલ્પ

છેલી અવસ્થા

—એ સંબધી પરમ આવશ્યકતા છે

દેશલાગી

અવસ્થા ક્રિયા.

નિલ કલ્પ

અભ્યસત

દાન, રીશિ, તપ, ભાવનું સ્વરૂપ—જાનને માટે—તેનો અધિકાર

—એ સંબધી પરમ અવશ્યકતા છે

જ્ઞાનનો ઉદ્ધાર—

શુભજ્ઞાનનો ઉદય કરવો જોઈએ

યોગમનથી ગ્રથો, લાગ મંબધી ગ્રથો,

ક્રમિયા મંબધી ગ્રથો, અધ્યાત્મ સંબધી ગ્રથો,

ધર્મ મંબધી ગ્રથો, ઉપદેશ ગ્રથો,

આખ્યાન ગ્રથો, દ્વાનુરોગી ગ્રથો,

—દૈત્યાદિક વહેંચવા જોઈએ,

—તેનો કમ અને ઉદય કરવો જોઈએ

નિર્ગ્રંથ ધર્મ,

આચાર્ય,

ઉપદેશ,

મનિ,

ગદ્ય

ગદ્ય,

પ્રવચન,

દ્વાનુરોગી,

અન્યદર્શન મંબધી,

ગદ્ય

—આ મધ્યુ યોગનું જોઈએ

મતમતાતર,

તેનું સ્વરૂપ

તેને મંબજવવા

ઉદ્યોત

—એ નિચાલ્યા

—એ નિચાલ્યા

અત્રત.

૩૧. ૧

૧. ધર્મ, અર્થ, કામની એકત્રતા પ્રાપ્તિ એક ધોરણ—એક સમુદાયમાં, કેટલાક ઉત્કૃષ્ટ સાધનોથી કાંઈ તેવો ચોળક પ્રુથ્વ (થવા છપ્પે છે તો) સાધારણ શ્રેણીમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરે, —અને તે પ્રયત્ન નિરાશ લાવે

૧. ધર્મનું પ્રથમ સાધન.

૩ કામનું સાધન.

૨. પછી અર્થનું સાધન.

૪. મોક્ષનું સાધન.

૩૨. ૨

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એવા ચાર પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનો સત્પુરુષોનો ઉપદેશ છે. એ ચાર પુરુષાર્થ નીચેના બે પ્રકારથી સમજવામાં આવ્યા છે.—

૧. ધર્મવસ્તુના સ્વભાવને ‘ ધર્મ ’ કહેવામાં આવ્યો છે.

૨. જડ—ચૈતન્ય સંબંધીના વિચારોને ‘ અર્થ ’ કહેવા છે.

૩. ચિત્તનિરોધને ‘ કામ. ’

૪. સર્વ બંધનથી મુક્ત થવું તે ‘ મોક્ષ. ’

—એ પ્રકારે સર્વભંગપતિલાગીની અપેક્ષાથી દૂરી શકે છે.

‘ મામાન્ય રીતે નીચે પ્રમાણે —

ધર્મ—મંસારમાં અવોગતિમાં પડતો અટકાવીને ધરી રાખનાર તે ‘ ધર્મ. ’

‘ અર્થ—વૈભવ—વૃદ્ધિ, ઉપજીવનમાં સામાનિક સાધન.

કામ—નિયમિત રીતે સ્ત્રીપરિચય

‘ મોક્ષ—મર્વ બંધનથી મુક્તિ તે ‘ મોક્ષ. ’

‘ વર્ગો’ પહેલાં મુકનને હેતુ એટલે જ છે કે, ‘ અર્થ અને ‘ કામ ’ એવા હોવા જોઈએ કે, ‘ ધર્મ ’ જેનું મળી હોવું જોઈએ

એટલા જ માટે ‘ અર્થ ’ અને ‘ કામ ’ પછી મૃત્વામાં આવે છે.

‘ ગૃહસ્થાશ્રમી એકાંત ધર્મભાધન કરવા છપ્પે તો તેમ ન થઈ શકે, સર્વભંગપરિત્યગ જ જોઈએ ગૃહસ્થને શિક્ષા વગેરે કૃત્ય યોગ્ય નથી

અને ગૃહસ્થાશ્રમ જો.

૩૩. ૨

“ જે મનુષ્યો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ કરી શક્યાંતે-દૃઢતા હોય, તેમના વિચારને સદાયક થવું, એ વાક્યમાં

૧.-૨ આ દર્શનોપદાન્તી ચોળનારૂપ અપ્રાપ્તિ રિચિતિમાં મળેલા લેખો, ૨૮ માં આંકની નોંધ સદામાં રાખી વિચારવાથી પ્રસંગ સદાગત થતો —સંરોધક.

આ પત્રને જન્મ આપવાનું સર્વ પ્રકારનું પ્રયોજન દેખાડી દીધું છે; તેને કંઈક સ્ફુરણ આપવી થાય છે. આ જગતમાં વિચિત્ર પ્રકારના દેહધારીઓ છે અને પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પ્રમાણથી એમ સિદ્ધ થઈ શક્યું છે કે, તેમાં મનુષ્યરૂપે પ્રવર્તતા દેહધારી આત્માઓ એ ચારે વર્ગ સાચી શકવાને વિશેષ થાય છે. મનુષ્યજાતિમાં જેટલા આત્માઓ છે, તેટલા જ્યાં સરખી વર્તના, સરખા વિચારના કે સરખી જિજ્ઞાસા અને ઇચ્છાવાળા નથી; એ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈ શકીએ છીએ. પ્રત્યેક પ્રત્યેક સુક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ જોતાં વૃત્તિ, વિચાર, જિજ્ઞાસા અને ઇચ્છાની એટલી જ્યાં વિચિત્રતા હોય છે કે આશ્ચર્યનું બાહુ પ્રકારે અવલોકન કરતાં, સર્વ પ્રાણીની-અપવાદ સિવાય-સુખપ્રતિ કરવાની જે ઇચ્છા તે બહુ અંશે મનુષ્યદેહમાં સિદ્ધ થઈ શકે છે; તેવું છતાં તેઓ સુખને બહુ લાભ લે છે; એમ માત્ર મોહદ્રષ્ટિથી થયું છે.

૩૪. ૧

આર્ય ગ્રંથકર્તાઓએ બોધેલા ચાર આશ્રમ જે કાળમાં દેશની વિભૂષારૂપે પ્રવર્તતા હતા તે કાળને ધન્ય છે !

ચાર આશ્રમમાં પ્રથમ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, પછી ગૃહસ્થાશ્રમ, પછી વાન-પ્રસ્થાશ્રમ અને પછી સન્યાસાશ્રમ, એમ અનુક્રમ છે.

પણ આશ્રય એ કહેવું પડે છે કે, તેવો અનુક્રમ જો જીવનનો હોય તો ભોગવવામાં આવે, સર્ગને સૌ વર્ણના આયુષ્યવાળો, તેની જ વૃત્તિએ આલ્સો આવ્યો, તો તે આશ્રમનો ઉપભોગ લઈ શકે. પ્રાચીન કાળમાં અકાળિક મોત ઓછાં થતાં હોય, એમ એ આશ્રમના ગાંધા પરથી સમજાય છે.

૩૫. ૨

આર્યભૂમિ પર પ્રાચીન કાળમાં ચાર આશ્રમ પ્રચલિત હતા, એટલે કે, આશ્રમધર્મ મુખ્ય કરીને પ્રવર્તતો હતો. પરમાર્ષિ નાભિપુત્ર ભારતમાં નિર્ગ્રંથ-ધર્મને જન્મ આપના પ્રથમ તે કાળના લોકોને વ્યવહારધર્મનો ઉપદેશ, એ જ આશ્રયથી કર્યો. કટપવૃક્ષથી મનોવાંચીનપણે ચાલતો તે લોકોનો વ્યવહાર હવે ક્ષીણ થયો જતો હોય; તેઓમાં સદ્ગુણ અને વ્યવહારની પણ અછાનતા હોવાથી, કટપવૃક્ષની સમજણી ક્ષીણતા વેળા બહુ દુઃખ પામશે એમ અપૂર્વ

૧.—૨. આ દર્શનોદ્ધારની યોજનારૂપ લેખો, અપૂર્વ સ્થિતિમાં મળે છે, પ્રાચીનની ઉત્તરી તોયે જુઓ; સંશોધક.

જાની મધ્યભેદવજ્જો જોયું. તેમની, પરમ કૃષ્ણદ્રષ્ટિથી તેમના વ્યવહારની ક્રમ-
માલિકા પ્રભુએ-ખાધી દીધી.

તીર્થકરરૂપે જ્યારે ભગવંત વિહાર કરતા હતા, ત્યારે તેમના પુત્ર ભરને
વ્યવહારશુદ્ધિ થવા માટે તેમના ઉપદેશને અનુસરી, ચાર વેદની તત્સમયી
વિદ્વાનો સમીપે યોજના કઠવી; ચાર આશ્રમના ધર્મ તેમાં દાખલ કર્યા; તેમ જ
ચાર વર્ણની નીતિ રીતિ તેમાં દાખલ કરી. પરમ કૃષ્ણાથી ભગવાને જે લોકોને
ભવિષ્યે ધર્મ પ્રાપ્તિ થવા માટે વ્યવહારશિક્ષા અને વ્યવહારમાર્ગ જતાવ્યો હતો
તેમને ભરતજીના આર્પથી પરમ સુમમતા થઈ.

એ પરથી ચાર વેદ, ચાર આશ્રમ, ચાર વર્ણ અને ચાર પુરપાર્ય મંબંધી
અહીં ફેટલોક વિચાર કરવા ઇચ્છા છે. તેમાં પણ મુખ્ય કરીને ચાર આશ્રમ
અને ચાર પુરપાર્ય મંબંધી વિચાર કરીશું, અને છેવટે હોયોપાદેવ વિચાર વડે
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ જોઈશું.

ચાર વેદ, જેમા આર્ચગૃહધર્મનો મુખ્ય ઉપદેશ હતો, તે આ પ્રમાણે
હતા.

૩૬.

૧. પ્રમાદને લીધે, આત્મા મળેલુ સ્વરૂપ જૂની જાય છે.

૨. જે જે કાળે જે જે કરવાતુ છે, તેને સદા ઉપયોગમાં રાખ્યા રહેા.

૩. ક્રમે કરીને પછી તેની સિદ્ધિ કરેા.

૪. અદ્ય આહાર, અદ્ય વિહાર, અપ નિદ્રા, નિયમિત વાચા, નિય-
મિત કાયા, અને અનુકૂળ સ્થાન એ મનને વશ કરવાનાં ઉત્તમ સાધનો છે.

૫. ક્રેષ્ઠ વસ્તુની જિજ્ઞાસા કઠવી એ જ આત્માની ક્રેષ્ઠતા છે; કદાપિ તે
જિજ્ઞાસા પાર ન પડી તોપણ જિજ્ઞાસા તે પણ તે જ અંશવત્ છે.

૬. નવાં કર્મ બાંધવાં નહીં, અને જૂના બોગની લેવાં, એવી જેની
અવ્યય જિજ્ઞાસા છે તે, તે પ્રમાણે વર્તી રહે છે.

૭. જે કૃત્તવ્ય પરિણામ ધર્મ નથી, તે કૃત્ત મૂળથી જ કરવાની ઇચ્છા
રહેવા દેની જોઈતી નથી

૮. મન જે સંકારીનું થઈ ગયું હોય તો ‘દયાનુયોગ’ વિચારવો યોગ્ય
છે; પ્રમાદી થઈ ગયું હોય તો ‘ચરણકરણાનુયોગ’ વિચારવો યોગ્ય છે, અને

કષાય યથા ગયું હોય તો 'ધર્મકથાનુયોગ' વિચારવો યોગ્ય છે. જો યથા ગયું હોય તો 'ગણિતાનુયોગ' વિચારવો યોગ્ય છે. કોઈ પણ કાર્યની નિરાશા છોડીને; પરિણામે પછી જોઈ શકે તેટલો મિદિ યથા તેટલો હાલ એમ કરવાથી મનોથી ગુડવાગે.

૬. ૫૧ી સંબંધી કલેશ પેદા થાય તો, એમ મમજી લેજો કે, તે સાથે આવવાની નથી; ઉલ્ટો હું તેને દેહ આપી જવાનો છું; વળી ને કંઈ મદ્યવાન નથી. શ્રી. મેંબંધી કલેશ, ડાકા, ભાવ થાય તો આમ મમજી અન્ય બોક્તા પર હમજો કે, તે મળમજની ખાણમાં મોઢી પડ્યો (જે વસ્તુનો નિર્લે આપણે ત્યાગ કરીએ છીએ તેમાં) ધન સંબંધી નિરાશા કે કલેશ થાય તો તે ઉઘી જાતના ઠાંકરા છે એમજી, સંતોષ રાખજો; તો તું કંમે કરીને નિરૂપી થઈ શકીશ.

૧૦. તેનો તું બેઝ પામ કે જોનાથી સમાધિમરણની પ્રાપ્તિ થાય.

૧૧. એક વાર જો મમાધિમરણ થયું તો મર્વકાળનાં અમમાધિમરણ ટળશે.

૧૨. સર્વોત્તમપદ સર્વભાગીનું છે.

૩૭.

હજી મારા દર્શનને જગતમાં પ્રવર્તન કરવાને કેટલોક વખત છે. હજી હું મંસારમાં તમારી ધારેલી કરતાં વધારે મુદત ગુડવાનો છું. હંદગી મંસારમાં કાલવા અવશ્ય પડશે, તેમ કરીશું હાલ તો એથી વિશેષ મુદત રહેવાનું બની શકશે. ધર્મનબંધી તમાગ વિચાર દર્શાવવા પરિશ્રમ લીધો તે ઉત્તમ કર્યું છે. પ્રવર્તન કરવામાં અમદાવાદમાં જે જે ચમકારો જોઈએ છીએ, તે એકંત્ર છે, અને થતા જાય છે. હમણાં એ સધળા વિચારો કેવળ પવનથી પણ મુત્ત રાખજો.

તમારા ગૃહને માટે તેમ જ દર્શનમાધના ધર્મ ધર્મ સંબંધી વિચારો સમાગમે દર્શાવીશ.

હું થોડા વખતમાં મંસારી થના લાં આવેલાનો છઠ્ઠો.

મુબમ્, મંવત્ ૧૯૪૩.

વિ રાયચંદ.

૧. શ્રીમદે સંવત્ ૯૮૦ (પ્રથમાવૃત્તિમાં ૧૯૪૩ જાણાવેલ ૭ તે મૂલ છે)ના મહા સુદ ૧૨ ને રોજ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો હતો—સરોધક.

૨. સંવત્ ૧૯૪૩ ની સાલમાં શ્રીમદ્ની રિયતિ મુબમ્ને વિરો દત્તી આ સમયે તેઓની શતાવધાન શીશ્રવણિત્વ સહિત માટે અમેજી અને દેશી વર્તમાન-પત્રોના જે અભિપ્રાયો પ્રસિદ્ધ થયેલા તેમાંથી અમને જે મળી ગયા તે આ આપીએ છીએ:—

તમારી પત્રિકા, પહેંચી હતી. વૈરાગ્યને લીધે જોષતા ખુલાસા લખી શકતો નથી. હું કેવળ, હૃદયસાગી છઉં થોડી મુદતમાં કંઈક અરબુત કરવાને તત્પર છઉં. સંસારથી કેટાળ્યો છઉં.

દુનિયા મતભેદના જંધનથી તત્ત્વ પામી શકતા નથી. સાચું મુખ અને સત્ય આનંદ તેઓમાં નથી. તે સ્થાપન થવા એક ખરો ધર્મ ચલાવવા માટે આત્માએ ઝપલાવ્યું છે.

મુખ, ૧૮૮૭.

સાગી ના થયા.

૧૧૧.

‘મુખપ્રસન્નમાચાર’ પત્ર પોતાના તા. ૪, હિમેશ્વર, ૧૮૮૬ (સંવત ૧૯૪૩ ના મા શરૂ ૮, શનિ) ના અંકમાં મીચે પ્રમાણે એક મુખ્યલેખ (Leading Article) લખે છે —

અદ્ભુત રમરણશક્તિ તથા
કવિતાશક્તિ ધરાવનારા એક
‘જવાન હિંદુની અત્રે
પદ્મરામણી, અને તેના
તરફથી થતા શતાવ-
ધાનના પ્રયોગ.

‘મોરખીથી કનિ શ્રી રાયચંદ્રજી ગ્વજ-
ભાઈ નામનો માત્ર ઓગણીસ વર્ગસની
વયનો એક દિંદુ ગૃહસ્થ અત્રે આની
રમરણશક્તિ તથા કવિતાશક્તિના જે
અદ્ભુત કૃત્યો કરી દેખાડે છે, તેનાથી
વાચનાગઓને ‘અમો વીકેટ કરના
જંધજે’ છીએ. એવી મહાન શક્તિના
પુરવો એટલી વખાણે આવી ગયા છે,
અને ખુદ મુખમાં શીત્રકવિ પંડિત
ગદ્ગદાલજી તેની શક્તિ ધરાવનાર વરીકે

જાણીતા છે, પણ હમણાં આવેલો
સન્નદુ પુરુષ તેઓ કરતા અહડતી
શક્તિનો કહેવાય છે; એટલે જીભઓ
ન્યારે અણવધાન એટલે એકી વેળા
આક પ્રકારના પ્રયોગો કરી ખતાવે છે,
સારે આને શતાવધાની એટલે એકસો
પ્રયોગો કરી દેખાડનારો મમજવામાં
આવે છે. તેમનામાં રહેલી શક્તિની
મોટી ખુબી એ છે કે, તેઓ એકી
વેળા અનેક બાબત પોતાના મનમાં
માદ રાખી તથા રચી ગઈ છે, અને
તે બાબત જેમ મ લી, તેમ કવિના,
ગણીત, અને ભાષાના સરખી અરરી
પણ હેય છે ગમે એવા કંઈક હદમાં
તેઓ બોલ બોલતા કવિના રચે છે;
ગમે એવી અંબારી અને પાગડી ભાષા-
માં કહેતા હિંદ પાવટ રાષ્ટ્રોનાં
વાક્યોને મગખા ગોડરી આપે છે, અને
તે સર્વજ્ઞ એક જીભની સાથે વચે
વચે કરે છે

એ શક્તિઓ ખરેખર અદ્વિતીય જ્ઞાને અસાધારણ છે; અને તે કેમ ખીલે છે તથા કામે લાગે છે તેની તપાસ કરી તેનો સાલ લેવાની નજીબ - ક-વી નોંધએ છે. આટલું તો ખરૂં છે કે, એવી 'શક્તિ કુદરતની એક બક્ષેશ માત્ર છે, અને તે કોઈજ લાઘ્યશાળી ગૃહસ્થ-ને અર્પણ થયેલી હોય છે, પણ તે ખીલી કે વધી શકે નહીં, અને માણસ જાતના કારોબાર તથા વહેવારમાં આવી શકે કે નહીં તે નક્કી કરવાની જરૂર છે. કેટલીક તરફથી એવું માનવામાં આવે છે કે, તે તેવા ઉપયોગમાં આવી શકે નહીં, અને જો લેવા માગે, તો તેનું બળ ઓછું થતું જાય. આમાં કેટલી સત્યાઈ છે તે પણ શોધી કાઢવું નોંધએ. જો એ શક્તિ એવા ઉપયોગમાં આવી શકે નહીં; તો પછી તે માત્ર જોવાની અને નવાઈની જ થઈ પડે, પણ આપણે એકદમ તેમ માનીશું નહીં. માણસ જાતમાં ધથરે મેલેલી દ્રેક શક્તિઓ ખીલવાને વધારી મકામ છે, તેમ ઉપકી અર્જુન શક્તિઓના મંડળમાં પણ થતું નોંધએ, અને જો તેમ હોય, તો પછી આવા ચમત્કારિક પુરોગાને ઉત્તેજન આપી તેમની શક્તિ ખીલવવા, અને તેને લોકઉપયોગી કામમાં ઉપયોગમાં આણવાની કોશિશ કરવાથી આપણે પાછા પડવું નોંધવું નથી. આ ખેટકાગક છે કે, એવી શક્તિના જે પુરુષો મળી આવે છે,

તેઓ ઘણું કરી મુશ્કેલ હાલતના દોષ છે. એવા પુરુષો મુશ્કેલ હાલતમાં રહી જાય એ જેમ તેમના કમનસીબની વાત છે, તેમ દેશીઓની કદર પીછાણવાની ગતિ વિશે નરસું લગાડનારી પણ છે. એવા પુરુષો જો યુરોપ કે અમેરિકામાં હોય, તો તેઓ મોટાં માન અને દોષને પેશાય; તથા પ્રજા અને સરકાર તેમને ઉત્તેજન આપી આગળ વધાર્યા વગર રહે નહીં. અત્રે પણ તેમજ થતું નોંધએ છે, અને તેમ થશે તોજ એવાં નામીયા પુરુષોનો આપણામાં વધારો થશે. આ વાત પણ તપાસવા જોગ છે કે, એવા પુરુષો અભારસુધી હિંદુ કામમાંજ મળી આવે છે. મોહમેદન, પારસી વગેરે કામમાંથી તેઓ મળી આવતા નથી, એનું કારણ શું? શું એવા પુરુષો એકસ જાતમાંજ જન્મ પામે છે, અથવા વંશપરંપરા ઉતરે છે? એ મર્વે બાબતોની તપાસ કરનાં અગત્યના ખુલાસા મળશે, અને તેથી એવા પુરુષો ઉત્પન્ન થવાનો કાંઈ નિયમ જણાવા જોડે તેમની વૃદ્ધિ બની પ્રગળે ફાયદો થશે.

[૨]

શ્રીમદે - રેલા સત્તાવધાનના પ્રયોગ સંબંધે લખતાં *The Indian Spectator* (ઇન્ડિયન સ્પેક્ટેટર) પત્ર તા. ૨૮, નવેમ્બર, ૧૮૮૬ ના અંકમાં જણાવે છે કે,—

We have had a visit from a young prodigy, Shataradhani Kavi Shri Raichandra Ravji, an inhabitant of Vavanya, between Kutch and Morvi. Mr. Raichandra is a Bania by caste, a versifier by birth and by birth also a *Shataradhani*. That is one whose mnemonic powers will perform, we suppose 100 different functions at one and the same time. He knows no other language but the Gujarati, and yet he can exercise his marvellous powers on sixteen different languages at one sitting. We shall be glad to introduce him to English inquirers.

[૬૨૭ અને મોરળીની મધ્યમા વવણીઆના નિવસી એક તરણુ પ્રેરિજિ—(મહા આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી શક્તિ ધરાવનાર પુરુષ—અલૈ કિક) શતાવધાની કવિ શ્રી ગચચંદ્ર રવજીનો અમને સમાગમ થયો હતો. મી. રાયચંદ્ર વણિક સ્થિતિના છે, ૨૫

જન્મથી શતાવધાની છે, એટલે કે, જેની મનમિક સમગ્રગુણિત એક-૪ મમયે બિન બિન ૧૦૦ કરી શકે તેઓ માત્ર શુભાવી ભાષા બોલે છે, જ્યાં તેઓ પોતાની અત્યુત્તર શક્તિઓનો જૂની જૂની સોળ ભાષાઓ ઉપર એટલી વખતે ઉપયોગ કરી શકે છે જિજ્ઞાસુઓને તેઓનું ઓળખ કરાવવા અમે ખુશી થઈશું.

[૩],

“મુ’બદ્દસમાચાર” પત્ર તા ૩, ડીસેમ્બર, ૧૮૮૬ ના અંકમાં નીચે પ્રમાણે શતાવધાનમહાનુ વર્ણન આપે છે —

પાદ્મસ્ત્રી મજ્જિના એક તરણુ
હિંદુએ કરી બતાવેલા
અમલકારો.

મરીઆવાડના મોરળી સંસ્થાનના ગામ વનાળીઆના ગરીશ કવિ રાયચંદ્ર મજ્જિનાની અવધાનશક્તિના અમલકારો લેવાને અત્રેની ‘થીઆ-મોરીમ્વ’ ગોમાછડી તરફથી એક ખાનગી મેળાવડો કરવાનું આમનન થયું હતું તે મુજબ સોમાછડીનાળા મકાનમાં ગઈ પરમ દિવસ સાંજે માણ પાચ કલાકે હિંદુ, મુસલમાન, યુગેપ્યન, પારસી વગેરે જૂદી જૂદી જાતિના ગૃહસ્થો રૂબરૂ તેમણે તે કરી બતાવ્યા હતા. દરેકેલે વખતે કાઠી-આવાડી સાથે પોતાકર્મી કવિ રાયચંદ્ર

આવી પુગના તાગીઓના અવાજથી તેઓને વધારી લેવામાં આવ્યા હતા. સાંજના ક્વાક છને કુમારે તેણે પોતાનું કાર્ય સર કર્તા જણાવ્યું હતું કે, "હુનિયામાં માણસ જાત યાદ-દાસ્તશક્તિ, કાન્થશક્તિ અને હસ્ત-અમલુનિ માટે વખણાય છે. આ ત્રણમાંની પહેલી બેનું મને મેલજમાન માન છે, અને છેલ્લીથી હું ખીન વાકેફ છું. હાનશક્તિનો તોર, બાળુ, નક્કવાર બંદુક વગેરેમાં મમામ થાય છે, કે જેમાં હિંદુઓમાં જાણીતા થઇ ગયેલા પાંડવો મગહુર છે. સ્મરણશક્તિ વિશે હું પણ કંઇક જાણ્યું છે. તે મારી અલ્પશક્તિ જેટલું તમે ગૃહસ્થો હજુર કહી સંભળાવીશ "

તે પછી રાજાના ગૃહસ્થોને વાકેફ કરવામાં આવ્યા હતા કે, જૂદી જૂદી આઠ ભાષાઓનું એકેક જણે એવું વાક્ય બનાવવું કે તેમાં ૭ શબ્દો આવે. તેમુજબ (૧) સ્પેનીશ, (૨) અંગ્રેજી, (૩) જર્મન, (૪) ફ્રેંચ, (૫) લેટીન, (૬) ઇંદ, (૭) સંસ્કૃત, અને (૮) બંગાલી, ભાષા જાણનારા જૂદા જૂદા ગૃહસ્થોએ એક કાગળના કટકાપર આગમચર્ચી ૭ ૭ શબ્દોનું વાક્ય લખી રાખ્યું હતું અને નવની ફારસી ભાષા રહી જવાથી તેની માંગણી થતાં તે મજુ મંજુર રખાઇ હતી.

કવિગણે તે પછી જણાવ્યું હતું કે, "જૂદા જૂદા ભાષા ધરાવનાર એકેક શબ્દે પોતાના ૭ ૭, બોલના વાક્યોના એકેકો બે વાક્ય ના ૭ ૭ બે તેમ તેમને કદી મેળવ્યાને. અનુક્રમે તે વાક્યોના શબ્દો ક્રોનાની કશી અંગત નથી. જૂદા જૂદા માટે જૂની જૂની ભાષામાં આવ્યાં, તે હું યશમાં લઈ કાગળપર લખ્યા મારા વાક્યોના અનુક્રમે શબ્દો જેવે નમને કદી મેળવ્યાવીશ. તેમજ નવી અંશાયમાં હું જૂદા જૂદા બે ગગની કાવના સ્પેનિશ એકેક લીંગ બેંગી માર અથ તેમાં પાણુ મેન્વીંગ " અથે રાખાના એક ગૃહસ્થ તરફથી જેની માંગણી થઇ કે એક કાગળમાં "સ્તમજ" નામ તથા બીજામાં આજની મગાનું વર્ણન થાં. એની મતલબ ગમાવતી. કવિગણે તે સ્વીકારી જણાવ્યું કે, પહેલી કવિતાની લીટી હું એની બોલીશ કે તેમાં "સ્તમજ" નામ આવી જશે. તે પછી કવિગણે વિષય ચિત્તથી અવધાન તથા શક્તિ મરિનાનું કામ સર કરું હતું જૂદી જૂદી ભાષા વખનારા ગૃહસ્થો પોને લખી શબ્દોના વાક્યોના અનુક્રમે એની શ્લોક છંદ ગણે ક્રોના જા હતા. તે કવિ થઈ ગયાના હતા તે તે કવિના પણ કંઈ જના હતા. ગદ્યના શબ્દો પૂરા થતાં અકળે વાક્યોમાં તેઓ નીચે મુજબ બેસી ગયા હતા.

૧. અંગ્રેજી. હવે યુ એવર બીન બીન ઇન બોએ?

૨. રૂપેનીશ. હેવાનહેવા પાસા બરાસ પોછ હેરેટ્ટે ગીકવરડામે.

૩. હર્મન. હરેટ યુ હરેટ ઓ ઓ હું હું.

૪. ફેચ હા ક્રીકીકી હેવં-હમે એવર પ્રાવરા હામે.

૫. જંદ. મહરા તાલ વદીસનાય મીએશનાય વા આહુછરીસ; જર યુદ વરીસ

૬. સરેકૃત. હના ધરી પાણી રાયમ રાપવિત્ર હપટુણ (૧)

૭. બંગાલી. અપના હે ગી આરય જહથ આ ગોરા બીગા હેન.

૮. હેટીન. રોમે આહીરાવી રોમ મેનોસ હુજુરા હુવેનીય.

૯. ફારસી. અખરો અગાર અસન મરદુમ ખુણ બરામે.

(નાળાઓ).

અ પછી ૧૬૦૦ વિતામા.

(હંદ બુઝંગી.)

રહા હો મહા જોગને જાળીને બસો બ્રાધ જાએ તથાપિ હરને નથી રાગ ક હેપ હે માન ઠાંડી, વધુ શુ વખાણે નહો 'રય' આંહી?

(શાહુલ)

રૂપી લોક સમરતની મન રુજી, વિદ્યાવિલામે મન; તેથી સુન મમાજ આ અવમદે, તે રહે ગાજી રહી;

થાનાં દશેન આપનાંજ મુજને,

આનંદ હારે થયો;

આપે આ મુજ સકિતને નિરખતાં, હું અરથક થઈ ગયો.

અત્રે કવિગણે જણાવ્યું છે, "તમે! માટેઓએ મૂલ્યવેલાં નવ અવધાન તથા જોડેલી કવિતાઓ અનુદમે સમજાવી મારું આજનું કાર્ય તમે ગૃહસ્થો હજુર પુરું થયું છે. (તાળાઓ.) ઉપલી 'બુઝંગી હંદ'માં આજની રાત્રાનું વર્ણન તેમજ 'શાહુલ' ની પહેલી લીટીમાં ૧, ૭, ૯, ૧૨ માં દરેકથી માગ્યા મુજબ "સ્તમજ" નું નામ આવે છે." મંડળીના એક સભાસદ મી. પાંચજણાહે માણસ જાત થું થું કરી શકે છે તેપર સભાજનોનું ધ્યાન ખેંચી જણાવ્યું છે, મનોમજ દેખવવા માંગીએ તો કેવું દેખાય છે તેનો હાલનો દાખરો સરસ છે. એ પછી તેમણે કવિને ઉપદેશ માનવાની દગખાસ્ત કરતાં તાળાઓના અવાજને વચ્ચે તે જાહેર રહી હતી તે બાદ મી. સ્તમજ અરેશન માસ્તરે મંડળી તરફથી કવિરાજને પુલનો હાર અને ગોટો ભેટ આપ્યા બાદ મિત્રાવરો વિસર્જન થયો હતો.

[૪]

જામે-જમરોદ ૧૩ ઉપર પ્રમાણે વર્ણન આપતાં એજ સારીખના પોતાના અંકમાં લખે છે, "એટલે જોલ પોતાના મુજબો હસાવવા સારી."

હાલમાં એક મિનિટ લેતા હતા. વળી તે અરમામાં કવિતા પણ બોલતા; અને એકેક લીટી લખાવતા, ભોગ ભેગે જુદી જુદી ભાષાના શબ્દો બોલનારામાંનું કોઈ ભૂલ ખાંધ જતું, તો તરતજ તેને ભૂલ કરી છે એવું તેઓ કહી આપતા હતા; જુદી જુદી ભાષાનાં વાક્ય નીચેના ગૃહસ્થોએ ગોઠવ્યાં હતાં:— ઉગ્રેશ, રૂપનીશ, તથા જર્મન, મીં વાંદ હાઉસ, મુનાઈટ રેટેક્સના કાઉનસલ-જનરલ, ફ્રેંચ એક ફ્રેંચ ગૃહસ્થ, ફોરેસ્ટી, મીં બોદાવલ્લ શીરમદગદ; અને, મીં ફમતમજ કંરસાજ મોદા, પેટીન મીં હવાલ; સંગ્રાંત મીં જનાઈન ડીં કાલીસમ; બંગાલી ડાક્ટર રમં એ ગૃહસ્થોએ એકેક બોલ-ગુંથવળ ભરેલી રીતે દેઝ દેઝ કલા પછી આ મુબાન ગૃહસ્થે કોઈ પણ ભવચક્ર વગર આખાં વાક્ય મોટેથી ગ્યુ કરી દાં.”

[૫]

The Times of India (દાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા) ના પોતાના તા. ૨૪, નવ-મુબરી, ૧૮૮૭ ના અંકમાં બીજી એક મહાનું વર્ણન આ પ્રમાણે આપે છે:—

*Exhibition of Mnemonic powers:—*A large number of native gentlemen assembled on Saturday at

the Fiamji Cowasji Institution to witness an exhibition of the mnemonic powers of a Young Hindoo, named Rajchandra Ravjibhai of about 19 years of age. Dr. Peterson presided on the occasion. Ten Gentlemen of different castes, and creeds were selected from the audience to form a committee, and they all wrote out sentences composed of six words into as many different languages. Each one then gave in his turn the word of their sentence, often times varying the order of the words. After a time the young Hindu reproduced to the surprise of his audience the entire sentences, giving the order of words from memory. The young man also seemed to have a remarkable sense of perception by touch or

feeling. He was first shown about a dozen books of various sizes; and was informed of the names of those books. The man was then blind-folded, and he gave out the names of each of those books by feeling it as it was placed in in his hand. Dr. Peterson congratulated the young Hindu on the wonderful mnemonic powers, he seemed to be gifted with, and presented him with a gold medal on behalf of the Jain community."

["અદ્ભુત સ્મરણ તથા માનસિક શક્તિઓનું પ્રદર્શન:—રાજવંશ સ્વછ-ભાષા નામના ઓગણીશ વર્ષની વયના એક યુવાન હિંદુની અદ્ભુત સ્મરણ તથા માનસિક શક્તિઓનું પ્રદર્શન નિરીક્ષણ કરવા અર્થે, ગયા શનિવારે સાંજે ફરામણ કાવચણ ઇન્ડીટ્યુટ-માં દેશી ગૃહસ્થોનો એક ભગ્ન મિત્રાવડે યોગ્ય હતો. આ પ્રસંગે ડૉક્ટર પીટરસને અધ્યક્ષપદ લીધું હતું. બિન બિન વાતોની દશ ગૃહસ્થોની એક મંડલી પ્રેક્ષક મંડળીમાંથી બનાવવામાં

આવી હતી; અને તે સર્વે તેટલીજ ભાષાના છ છ શબ્દોના બનાવેલાં દશ વાક્યો લખી આવ્યા હતા. સાર પછી તેઓ પ્રત્યેક આગ્ર અવગા કહેતા હતા. સહજ વખતમાં, તે યુવાન હિંદુએ પોતાના પ્રેક્ષક મંડલના સાંનંદસર્વ વચ્ચે પોતાની સ્મૃતિમાંથી મુકમ તે વાક્યો મંપૂર્ણપણે કહી બનાવ્યાં હતાં. આ યુવાન પુરુષ અત્રી-કિક સ્પર્શન્દ્રિય તથા મન દ્રવ ધરાવના જોવામાં આવ્યા હતા. તેઓને પ્રથમ એક રૂઝન જેટલાં જૂદાં જૂદાં કદનાં પુસ્તકો બતાવવામાં આવ્યાં હતાં. અને તેઓને તેનાં નામ જાણુ વવામાં આવ્યા હતાં સાર પછી તેઓની અક્ષુઓ પાટાવડે બંધ કરવામાં આવી હતી, અને તેઓએ તેઓના હાથમાં જેમ જેમ પુસ્તકો મુકવામાં આવતાં ગયા, તેમ તેમ તેના નામ (પુસ્તકોને) હસ્તવડે સ્પર્શ કરી કહી દીધાં હતાં. ડૉક્ટર પીટરસને આ યુવાન હિંદુને, આ ચમત્કારીક સ્મરણ અને માન-સિક શક્તિથી વિભૂષિત થતા માટે અભિવંદન આપ્યું હતું, અને જોન ક્રામનીવતી એક સુવર્ણ ચાંદ અર્પણ કર્યો હતો]

[૬]

‘ગુજરાતી’ પત્ર આજ સભાનું વર્ણન આપતાં તા. ૨૩ મી જાન્યુ-આરીના અંકમાં આ પ્રમાણે લખે છે:—

ગાઇ, કામ, રોગ સાંગે અંગના
દુઃખમણ દાઠ ઇન્દ્રીયુદ્ધનમાં કાઠિ-
યાવાડનો મીઠાકવિ ગાયત્રી રવચ્છએ
શતાવધાન પ્રયોગ કરી બતાવ્યા
હતા. શક્યાનમાં મીઠી, અંગ્રેજી,
તેલંગ, કેનેડી, મગડી, મંદૂત, જર્મન,
ફ્રાન્સી, ફ્રેંચ, પોર્ટુગીઝ એ દર
ભાષાના ૭ મજ્જનાં દર વાક્યો ઉત્તરે
ઉત્તર આડાં અવળાં કહી બનાવેલાં
ને કવિએ અમરજીમાં ગાળી મીઠ
પીટરસનના પ્રમુખપણા નીચે ગથાય
કહી સંભળાવી સલાને ગળન કરી
હતી. કવિની અદ્ભુત અમરજીશક્તિથી
હરેકાદ અચંતીની નજર જોતુ હતું.
પહેલો પ્રયાગ પુનઃ થતાં વાર કવિએ
વિધાનવિધ વચ્ચે રચેલી કવિતા
નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવી હતી:—

• ભારતો અહીં મળ્યા,
મહાન જે મુખાગયા,
પ્રમા સંગવર્તિ નહી,
પ્રમુખકૃપ આ ભારતી.

સંતર બાદ મીઠ પીટરસને કવિની
દુઃખમાં પ્રશંસા કરી જૈનમણ તગ્ધ-
થી તેઓને એક સનાતનો સાંદ બેટ
આપ્યો, અને બીજા કેટલાક મુદ્દથો-
એ પાગુ ચથાસકિન બેટા આપી હતી.
પ્રયોગના બીજા ભાગમાં આખે પાટા
બાધી ચોપડીઓ ઝાળખી કાઢી;
અને ભારતીય હાંના પોકારો વચ્ચે
પ્રયોગ પૂરા કરી કવિ એક રસીયુ
જાણજી કરી વિધાનવિધિ વિષે તથા

અમરજીશક્તિની કળવણી - વિષે થે
બોલ્યા હતા. સભામાં આશરે બે
મુદ્દથો બિરાજ્યા હતા, અને કવિ
પોતાની અદ્ભુત મંત્રિ પતાવી ર
કાદને માનંત્રાર્થ પમાડ્યા હ
મેળાવડો છોડ્યો માણ ૭ વાર
વિરાજન થયે હતા.

[૭]

ગમે-ગમથોડ (તા. ૨,
નવ-યુગ્મારી ૧૮૮૭) ના નીચે-
હેવાસ ઉપરથી જણાશે કે, આ સભા
માં સ્મૃતિમાં રાખેલા દર ભાષાન
શબ્દો અર્ધી કલાકમાં મળન કય
હતા.—

“ એ પછી રમિડીના મુદ્દથોએ
વારા ફરતી પોતાના વાક્યોના બોલો
હેરફેર રીતે કવિને કહ્યા હતા; અ
તે થોડા થોડા વાર મનમાં છૂટા
તેવણે ગોખ્યા હતા. વળા તેજ વધને
તેવણે એક કવિતાના, છૂટા છૂટા
અનુગ બોલો એક વતરુને લખાવ્યા
જતા. અર્ધો-કલાક એ રીતે ગોખ્યા
પછી, સભાની લેનમજર તાળીઓ
વચ્ચે સમજાવાક્યો કવિ અગળર
બોલી ગયા હતા. તેવણ ફોલમડીથી
એક વાક્ય પુનઃ ફરતાંજ લેનમજરી
તાળીઓનો આવકાર તેવણે મળતો
હતો.

“ ગાંઠર પીટરસને, પોતાને - આ
અખનસથી બેઠદ અચંતી પામેલા
જણાવ્યા હતા. ”

“અમારા સાલજવામાં આવ્યું છે કે, આગલે દિવસે પોતાને મળેલી એક મેળમાંની વખતે કેટલીક વાળી-ઓમાં મીઠું વધતું જોઈતું હતું, તે કવિએ આખરા કે હાથ લગાડ્યા વના મત્ર નજરે જોઈ કહી આપ્યું હતું.”

વર્તમાનપત્રોના માત્ર આટલાજ લેખો અમને મળતાં આવી પ્રસંગ-વશાત્ મકયા છે. દાષ્ટ્ય એક ઈડયા, બાકીએ એકિટ, જામે-જમશેદ તથા ખીજા પત્રોના ‘અભિપ્રાય મુખ્ય લેખો’ તથા ખીજાં સમાનાં વર્ણનો, અને તે સમયના હાલમાંના ચીક જગજગ મર ચાર્ચ સાદગટ, મીઠું દરજ વગેરે ઘણા યુગેપાત તથા ફેરી અમેરિકાના અભિવલ્લ પત્રો તે સમયના મીમદના એક પ્રમંગી પામે રહી ગયેલાં, જે પ્રાનીગીનો પાછળથી દેલસાગ થતાં, મળી શક્યાં નથી. તે પ્રમંગીના કુટુંબીઓ તરફથી આ માહિત્ય મળી મકશે તો હવે પછીની અગતિમાત્રાખલ કળા ગોળ પ્રમલ્લ મશે-રસોધક.

“મરુમ પ્રમિદ્દ જૈનતત્ત્વવેતા અને સતાવધાની કવીશ્વર શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર સ્વજ્જલાષ, જેમને લગતી કેટલીક વિગત ગયા બુધવારના મુંબઈ-મમાચાગમાં આપવામાં આવી છે, તેઓ એકી વખતે સો કામ કેવી રીતે કરતા હતા તેનો ખ્યાલ આપવા માટે તેઓએ કરી જનાંવધાં ખાવન અવધાનોને લાતી વિગત અમે હેડળ આપીએ છીએ. એ મરુમ ગુરુચની તમનીર આજના પત્રમાં અમેએ આપી છે તે ઉપરથી એવા બાહોશ અને કુદ્ગતની ભાગે મોટી બક્ષીશ ધરાવનાર ગુરુચ કેટલા સાદા હતા તે દેખાઈ આવે છે. તેમના ચહેરા ઉપરથી કાંઈ કદાચજ કહી શકે, કે પોતાની રમરાગુગતિના અદ્ભુત અમલકાગ દેખાડનાર એક દેશી તે આ તમનીરમા દેખાતા જુવાન હતા. તેઓ એકી વખતે એકમો કામ કેવી રીતે જમાવતા હતા, તેને લગતી હેડળ આપેલી કેટલીક વિગત ઉપરથી વાચનારને મરુમ રાજચંદ્ર સ્વજ્જલાષના મગ્જુ નાંટે વગરે વિગતી જ થવાનું કારણ મળશે —

અવધાનવિધિ—મું મધસમા-ચારના પીએના (૨૦, એપ્રિ, ૧૯૦૧ ના) ૮૫થી ૧૧૦ સત્તર ચાદાર વર્ષની વયે કરેલાં ખાવન અવધાનનો વિધિ જાણવા યોગ્ય છે—

ખાવનકામ:—એપરે. રગનાં જતુ, રેનગરે ગમતાં જતુ, દકાગ ગણતા જતુ, માળાના પારા ગણતા જતુ, સગવાળા, બાલ્યાકી, યુવાકાર અને ભાગાકાર આપેલા ગણતાં જતું,

ગંજી રમતાં જતું, સોળ બાળાઓના. અક્ષરે યાદ મળતાં જતું. જે કોઈમાં આડઅવળા અક્ષરથી કવિતાઓ માગેલા વિષયની કમવળા જતું, આડ લિંગ લિંગ માગેલી મમસ્યાઓ પૂર્ણ કરતાં જતું, સોળ જૂદા જૂદાં માગેલાં વૃત્તોમાં માગેલા વિષયો તૈયાર કમવળાં જતુ. એમ આવન કામની શરૂઆત એક વખતે માથે કરવી, એક કામનો કંઈક ભાગ કરી બીજાં કામનો કંઈક ભાગ કરવો, પછી ત્રીજાં કામનો કંઈક કરવો, પછી ચોથા કામનો કંઈક ભાગ કરવો. પછી પાંચમાનો એમ આવને કામનો થોડો થોડો ભાગ કરવો, સાર પછી વળી પાછું પહેલા કામ તરફ આવવું. અને તેનો થોડો ભાગ કરવો, બીજાનો કરવો, ત્રીજાનો કરવો, એમ મનનાં કામ પૂર્ણ થતા સુધી કર્યાં જતું. એક રથને ઉંચે આરાને બેઠાને એ બાજાં કામમા મન અને દૃષ્ટિ પ્રેરિત કરવી, બાંધવું નહીં કે બીજાગ પૂરું નહીં, અને સમગ્ર રમરણુમ્મત રાખી એ આવને કામ પૂર્ણ કરવાં, તે અચ્છનિ આ પ્રમાણે ગણાય છે —

૧. ચોપાટે રમતાં જતું:—

નાચ જણ ચોપાટે બીજા રમતા હતા તેની માથે ચોપાટે રમતા જતાં અને વચ્ચે બીજાં એકાવન કામ કરતા

જતાં-છેવટે લીલી, પીળી, લાલ અને કાળી એ ચાર રંગની મોઢીઓ ધ્યાનમાં ગળી હતી આપી હતી, ચોપાટ વચ્ચેથી છપાડી લેવામાં આવી હતી.

૨. ગંજી રમતાં જતું:— ચોપાટનો પાસા નાખ્યા પછી બીજા ત્રણની માથે કવીશ્વર ગંજી રમતા જતા હતા, અને છેવટે પોતાનાં તેરે પતાં કરી આપ્યાં હતાં. એ પતા કવિને એકવાર લેવા, આપી લઈ લેવામાં આપ્યાં હતા.

૩. ચેતરવે રમતાં જતું:— તેજ વખતે શેનંજી રમવા બીજા એક જણની સાથે ચિત્ત પરોવ્યું હતુ અવધાનની સમાપ્તિ વચ્ચેથી છપાડી લીધેય જોતજોતાં પળાં ઉઠ, અથ, દાથી અને વચ્ચે બાદમાં નંમરવાગ કવિએ કરી આપ્યા હતા.

૪. દેકેરા ગણવા:—જે વખતે એક જણ બહાર ઉભો રહીને જાય. ૨૧ દેકેરા વગાડેલો હોય તે કવિને મથળા મગજબુન ગણી છેવટે હતી આપ્યાં હતા

૫. પડતી ચણાંડી મથવી:—

કવિને વાસે વચ્ચે વચ્ચે તે કામની સાથે ચણાંડીઓ ન ખાતા અવતી હતી તે, કેટલી થઈ તે અવધાનની

સુગોલિન છે, એ જોઈને આનંદ થાય છે.

જાડછતું વિલોમ સ્વરૂપ.

વ	મુ	લે	તે	છ	જા	તો	વિ	ના
રે	ની	જા	ન	ન	ચ	દ	ને	મ
અ	હી	મુ	ન	મા	હી	ને	પ	
હી	તો	વ	તો	જો	ન	વ	વ	

કવિએ આનું મુળ સ્વરૂપ કહી
આપ્યું હતું તે—

મુળ વિયોગન દને અમે ન તો.
મંદે હી હીક પડે ન નો પોમ તોછ
મજા હી સારો ચોવાય ?

અહીં તો અમે મત્ર ત્રણ ભાષાનાં
લોમલોમરૂપ આપી શક્યા છીએ.
પરંતુ પોને વાજવાનું રાંતા એવી
મોજા ભાષાના ગણે વિયોગરૂપ મેટાડી
અગ દ્યમાં મરવા હતી.

૨૮. એ જણ એ સિંચો કાજમાં
આડા અવળા અવરથી માગેવા પુગ
કગવવા ધન્ય થરે, તે કવિ કેવા રૂપ-
થી પૂર્ણ કરતા નેતો એક નમૂનો અ-
ભાગી અખો છે માગનાર જે અમર
માને તે આપી દવિ તે કાવ્ય પૂર્ણકરના
કવિનાને દિશ્મત—બુઝંગી.

અગર હપર જે આડાઅવળા આન-
ડ મૂક્યા છે તે પ્રમાણ અમરો મંગાવા
હતા, તેમાંથી કવિનાની કવિતા થઈ
ગઈ હતી.

૩૬. આ જુગી જુગી ગમમ્યાઓ
અપી લી ને હી રૂચે વન્ને અન્ની
હી વખાનીન નું કડી હતી હેનરે
આડે મમનાઓ પ્રિએ જે શી કેખાડી
હતી.

૩૬ થી ૫૨. મોજા જળાઓમાં
જુગ જુગ નોગ વિયોગી જુગ જુગ
રૂતમા કવિતા માગી હતી. જે કવિ-
તાની એકેડી કડી અફે દામ કરતા
જતા કવિએ પૂર્ણ કરાવી હતી; અને
છેવડે ને પાડી મેલે નસી કવિતાઓ
કવિને ને થઈ ગઈ હતી તે કવિએ
કહી બનાવી હતી સીધા નિતાના જે
તણ નમૂના આપીએ છીએ—

“અદના રથને હગીયાં શા માટે
જોડ્યાં છે ? ને માટે નર્ક દોડાવવો,
અને હિપની જે મી પડી વાગીઆ
પગ પગની” એ વિવા

૩૩	૧૫	૧૪	૫	૧	૩૫	૩૪	૧૧	૨૦	૨૧	૨૦
મ	વી	કો	નિ	તા	સા	ધ	ર	ઉ	ટ	ની
૧૦	૧૮	૩૧	૭	૪	૨	૫	૩	૧૨	૬	૩૦
૫	૩	શો	ક	માં	-	મ	૩	૩	૫	જી
૨૮	૧૬	૩૦	૧૫	-	૧૩	૩	૪	૧૩	૪૫	૧૨
૬	લે	લે	મુ	ને	ને	દ	તાં	દ	૧	૬
૯	૧૭	૧૮	૨૫	૨	૫	૧	૨૧	૧૪	૧	૩
૬	૫	૫	૬	રી	મુ	જા	ન	શા	જ	લે

કળેડાંમાટે હિંદુઓને તિરસ્કાર.
મનહર.

ફળમળપર મોહી, સમ દાથે કરી રોગે,
મૂઠ્ઠાધરી ધુળ કેમ ? કરી નિજ ખાગિકા.
કરો છે કસાધ થકી એ સંવાધ આર્થેલાઈ,
નકો એ નવાઈની લવાઈ સુખટાણિકા.
ચેનો ચેનો ચેનો એ ચતુર નર ચેનો ચિત્ત,
ખાળો નહીં દાથે કરી ખાળ અને ખાગિકા,
પરે! રાયચંદ્ર કહો કેમ કરી માને એહ,
ચડી ખેડી એને કાંધે, કોધ ધરી કાગિકા!!

“કવિનું પોતાનું તેમના પિતાજી
સહિત નામ આવે અને એક દોદરામ
મહાત્માને પ્રણામ રાખ” તે વિષય.

દોદરા.

રાખે યશ ચંદ્રેદગે, રહે વધુ જિવિ નામ;
તેવા નગે ગ્રેમથી, નામ કં પરણામ.

—

પંદર સાલ વરસની વયે કંગેલ
ગીધ કાચો આગળ મુકવા રડી ગએલા
અજ મુકયા છે:-

તોટક.

અતિ નેગ થયો ગણુ સાગરં,
નટ શોધ લકીમ મુનાગરને:
મુખ ગીગુ વળે નહીં સખ મળે.
ગણુ રાગજીવ વડે નિકળે!!!
અહો પ્રજકાર! માગરને એક
જ્યરજસ્ત રોગ થયો છે. તે રોગને
રાગવા માટે તુ ચતુર અને બવા

લકીમને નટ મોધી કાઢ; એને મુખે
શીશુ વળ્યા કરે છે, અને ખીલકુંલ
સુખ જણાવું નથી. રોગનું એધાણુ
મોટે શીશુ વળે તે છે માટે ઉપાયમાં
સાવધાન થા. (આમાં ધ્વનિ ખીજે છે.)

અવધાનોમાં ‘ચોપાટનો તિર-
સ્કાર’ એ વિશે ભુજંગી આપો
હનો. જે ચર્હી આગળ પ્રસન્ન છે.

ભુજંગી.

ક્યું રાગ્ય તે ધર્મનું ધુળધાણી,
વગી ફેગ્યું કોરવો શીર પાણી!
તજી તું પ્રનામે નજે નિજ રાણી.
હવે વેધ ચોપાટ તારી કમાણી!!!
એ જ અવધાનમાં “વંચયાપુત્ર
મારવાને કાંઈ ચાલ્યો જાય છે.”
એ સમમ્યા પૂર્ણ કરવાની હતી, તે
આરી રીતે પૂર્ણ કરી હતી

કવિત-મનહર.

પ્રેમ ધરી પૂજ્ય એક, કવિકને કામિનીએ,
ખસકનો ખેલ અહા! અજબ દેખાય છે,
શર્વને સંતાનસુખ, ગંસાગમાં સાંપડે છે,
એજ માટે વંચયાતજો, હવ તલખાય છે,
કહો કવિગમ એનું, ક્રપાથી કારણ મને,
કહે કવિ ક્વાથી થાઈ એનું આમ યાગં,
ઉદર પ્રવેશ પેલાં, પ્રભુને ત્યાંથી
પડાવી, વંચયાપુત્ર મારવાને,
કાંઈ ચાલ્યો જાય છે.

સવૈયા એકત્રિશા.

પાણી પૂર્વજનું ખોનારા,
બાપ્યા આવા જેને વડ!

બાપનામતા બોળી બેઠા,
ધિક્ક ધિક્ક એના આ અંશ !
મરો છુડીને નરો બાવલા,
ઠાંકણીમાં નાખીને નીર !
આર્થ પ્રીતિને ઝાંખપ-દોષી,
એતો બટ્ટો તમને શીર.

... ..

શું પ્રાચિન પૂર્વ-સંભારૂં,
આંખે આંસુ આવે વીર !
શી ! હિમ્મત એના હંયાની.
રે સા એનાં નીતમ નીર ! !

... ..

અંગનાં કાત્રીઓનું સ્મરણ
કરતાં કહે છે કે:—

દાળકમંદક બાળક નારી,
ઝાંખાદાળપ્રતિપાળક પૂર્ણ,
મંભાળક જે ધરાધર્મના,
દુસ્મનદળ કરનાંગ વ્યૂર્ણ,
ખરાખરીના ખેસારમે નહી,
પાછો પગ દેનારા વીર.

અરે ! હિંદના બાળ ગયા ક્યાં ?

રહ્યાણા એવારણુધીર.

ધન્ય, ધન્ય તે રાણી જન્યા.

માયાને છટ છટ કરનાર.

વીરસ્ત્રે જે જામે વાલા.

કરે ન કાયાની દરકાર,

કેવળ કેશરિયાં કરનારા,

અરે ! કેશર્વસંહ સરીર,

* (આ કાત્રીસ્મરણના ચોથીશ સર્વેશ છે;
તથાપિ અયતે ચળી શક્યા નથી.)

અરે હિંદના બાળ ગયાં ક્યાં ?
રહ્યાણા એવા રણુધીર.

હનુમાનસ્તુતિ.

હરિગીત.

સમરૂં ગદા સમરણ કરીને,
શાન્તતામાં મન ધરી,
ધરૂં ધ્યાન આડે જંમને,
પરણામ પ્રેમેથી કરી,
તુજ સાચથી મુજ કામ ધારી,
હામ પુને મન તણી.
મહાવીરથી હનુમાન નમને
વંદના મારી ધારી.

યોગમયું કામ કાધાં
નામ રાખ્યું જગનમી;

સમરણ કરી જગનાથનું,
પ્રથમે પુત્રાણા ભગનમાં;
અનિ દેનથી આશિષ પામ્યા
બોલનાં વપરામની,

મહાવીર થી હનુમાન

તમને વંદના મારી ધારી.

મગળ કરણ મલિવાન ચણ,

પ્રેમ કરી પ્રખ્યાત છે,

મંગાર તાણે કર્મમારણ,

લક્ષ્મી કેમ જાન છે;

ચિન્માત્રથી આશા પુરો છે,

સર્વ જનના મનતણી.

મહાવીર થી હનુમાન તમને

વંદના મારી ધારી.

સીના સતિને સાવિયા,
નીનિ નીયમમાં મન ધરૂં,

વર્ષ ૨૦ તથા ૨૧ મું.

૩૭.

શ્રી ના સમ્યક્માં મારા વિચાર.

જાન અને ગ્રામ્ય વિભાગથી એમ સિદ્ધ થયું છે, શુદ્ધ જાનને આશ્રયે નિગ્રામ્ય સુખ રહ્યું છે; તથા સાંજ પરમ સમાધિ મળી છે. સ્ત્રી એ મંસારનું સયોતમ સુખ મત્ર આવર્જિકદષ્ટિથી કષ્ટાયું છે, પણ તે તેમ નથી જ. સ્ત્રીથી જે મંગોગમુખ ભોગવવાનું ચિન્ત, તે વિવેકથી દષ્ટિગેચર કરતાં વમન કરવાને યોગ્ય અમિકાને પણ યોગ્ય રહેતું નથી. જે જે પદાર્થો પર લુગ્માં રતી છે, તે તે પદાર્થો નો તેના શરીરમાં રચા છે, અને તેની તે જન્મમિકા છે. વળી એ સુખ ક્ષણિક, એક અને ખસતા દ્રવ્ય જ છે. તે વેળાનો દેખાવ હૃદયમાં ચિત્ર હ' રતી દસાવે છે કે, શી આ બક્ષવણી? હુંકામાં કહેવાનું છે, તેમાં કંઈ પણ સુખ નથી અને સુખ હોય નો તે અપરિચ્છેદ-રોગે વર્જીતી બુઝો, એટલે માત્ર એવદ્વાને કીચે નેમ માનના થય છે, એમ જ જગ્યાએ ચારી હુ ઓના અવતરદિ ભાગનો વિવેક કરતા બેઠો નથી; પણ ત્યાં કડી આત્મા ન ખેંચાળ એ વિવેક ગયો છે. તેનું મદજ સમવાન કૃષ્. સ્ત્રીમાં દોષ નથી, પણ આત્મામાં દોષ છે, અને એ દોષ જગ્યાથી આત્મા જે જુએ છે તે, અદ્વુત આનંદમય જ છે; મારે એ દોષથી રહિત થવું એ જ પરમ ઝિન્સા છે, શુદ્ધ ઉપયોગની જે પ્રાપ્તિ થઈ તો પછી

તે સમયે મમયે પૂર્વોપાજિત મોહનીય (કર્મ) ને ભસ્મિભૂત કરી શકશે. આ અનુભવગમ્ય પ્રવચન છે.

પણ પૂર્વોપજિત હલ્લુચુંડી મને પ્રવૈ છે, ત્યાંમુખી માગી શી દશાથી ગાંધિ થાય? એ નિગમનાં મને નીચે પ્રમાણે સમાધાન થયું:

સ્ત્રીના મેઘધમાં કંઈ પણ સમ, દેવ ગમવા મારી ઝંઝ માત્ર ધ્વજ નથી, પણ પૂર્વોપાજનથી ધ્વજના પ્રવર્તનમાં અટકશે છું.

[અંગત.]

૩૮.

૧. નિયમ પાળવાનું હક કરના છતાં નથી પૂળતો. એ પરીકર્મનો જ દોષ છે, એમ સ્ત્રીઓનું કહેવું છે.
૨. સ્ત્રીનું કોઈ અંગ લેશ મત્ર મુખવચક નથી, છતાં માદો દેવ ભોગવે છે.
૩. નસ્ત્રાભિયાપાથી મને પૂછે તો હું નમને નિગમી ધર્મ બોલી શકું ખરો.
૪. મારા પર મધગા મરવ ભવથી તુકમ ચલાવો તો હું રાજી છું.
૫. હું મંસારથી લેગ પણ ગર્ગર્મયુક્ત નથી. છતાં નેતે જ ભોગવું છું, કોઈ મેં લાચું નથી.
૬. નિર્વિકારી દશાથી મને એકલો રહેવા ઘો.
૭. મજસુકમાગની ક્ષમા અને રુદ્રેશ્વરી મ્હનેમીને બેઠે છે તે બેઠે, મને પ્રાપ્ત થાઓ.
૮. ભોગ ભોગવાનાં સુધી નાં સુધી તે કર્મ છે ત્યાંમુખી) મને મોગ જ પ્રાપ્ત રહે!
૯. મને માત્રનું એક નવ મને મન્યું છે, એમ કહું તો મારું ચાંપડ નથી.
૧૦. ન્યાય મને બહુ પ્રિય છે. વીરની સૌથી એજ ન્યાય છે, સુમત્રનું કુલ છે.
૧૧. કોઈ ધર્મથી હું રિદ્ધ નથી મારું ધર્મ હું પાળું છું. ને મધગા ધર્મથી રિદ્ધ છે, એમ કહેવામાં મારો હિતમ હેતુ છે.
૧૨. નમારો મનેવા ધર્મ મો ક્યા પ્રમણ્યી બેઠે છે. ને મારે મન્યું જરૂરનું છે.
૧૩. કોઈ પણ સત્ત્વમાં મને સંક્રા ન હે.
૧૪. દુઃખના મારાં વૈરાગ્ય લઈ જગતે આ લોકા મમારે છે.

૧૫. અસારે, હું કોણ છું એનું, મને પૂર્ણ લાગ નથી.

૧૬. તું સંપુરણનો સિધ્ધ છે.

૧૭. એ જ મારી આ હિંસા છે.

૧૮. મને કેવળ ગત્યુદ્ધાર જેવો વખત આવો.

૧૯. કોઈ ગત્યર્થે જેવો વખત આવો.

[અંગત.

૩૯.

હે જીવ! તું જૂલ મા.

મુખ અંતરમાં છે, તે બહાર શોધવાથી નહીં મળે.

અંતરનું મુખ અંતરની સ્થિતિમાં છે. સ્થિતિ થવા માટે બાહ્યપદાર્થો સંતોષીનું આશ્રય જૂલ.

સ્થિતિ ગેરી બહુ વિકટ છે, નિમિત્તાધીન ફરી ફરી જતિ ચલિત થઈ જાય છે; એનો દૃઢ ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.

એ કમ યથાયોગ્ય સલાહો આવીશ તો તું મુંઝાઈશ નહીં, નિર્ભય થઈશ.

હે જીવ! તું જૂલ મા.

વખતે વખતે ઉપયોગ ચૂકી કોઈને રંબળ કરવામાં, કોઈથી રજા થવામાં, વા મનની નિર્જનતાને લીધે અન્ય પાસે મંદ થઈ જાય છે;—એ જૂલ થાય છે; તે ન કર.

હે જીવ! તું જમા મા; તને હિત કદુ છું.

અંતરમાં મુખ છે, બહાર શોધવાથી મળશે નહીં.

અંતરનું મુખ અંતરની સમગ્રિણિમાં છે; સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું વિરમણ કર, આશ્રય જૂલ.

સમગ્રિણિ રહેલી બહુ દુર્લભ છે; નિમિત્તાધીનજતિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જશે, ન થવા અચળ ગંભીર ઉપયોગ રાખ.

આ કમ યથાયોગ્યપણે આલ્યો આલ્યો તો, તું જીવન ત્યાગ કરતો રહીશ, મુંઝાઈશ નહીં, નિર્ભય થઈશ.

[અંગત.

જગતને રૂંદુ દેખાડવા અનંતવાર પ્રપત્ન કર્યું, તેથી રૂંદુ થયું નથી. કેમકે, પરિભ્રમણ અને પરિભ્રમણના હેતુઓ હજી પ્રત્યક્ષ રહ્યા છે. એક-લવ ને આત્માનું રૂંદુ થાય તેમ વ્યતીન કરવામાં જશે, તો અનંત લવનું ગાદું વળી રહેશે, એમ રૂંદુ લઘુત્વભાવે મમત્વો છુટી, અને તેમ કરવામાં જ મારી પ્રવૃત્તિ છે. આ મહાબંધનથી રહિત થવાથી જે જે સાધન-પદાર્થ ક્ષેત્ર લાગે, તે મહત્ત્વ એજ માન્યતા છે, તો પછી તે માટે જગત્પત્ની અદ્વિગતા-પ્રતિદૂષણના શું જોવી? તે જમે તેમ જોલે, પણ આત્મા ને બંધનગદિન થયો હોય, સમાધિમય દશા પામતો હોય, તો તેમ કરી 'લેનું: એટલે કૃતિ-અર્જીતિથી સર્વે દાળને માટે રહિત થઈ શકાશે. અભારે જે વગેરે એમના પદાર્થો સેકાના જે વિચારો મારે માટે પ્રવર્તે છે તે, મને ધ્યાનમાં રમ્પ છે, પણ વિરમ્પ કરવા એજ ક્ષેત્રકર છે તમે નિર્ભય રહેજો. 'મારે માટે કાંઈ કાંઈ કહે તે સાંભળી મૌન રહેજો; તેઓને માટે કાંઈ જાક-હાં કરશો નહીં. જે પુરુષપર તમારો પ્રશસ્તે 'ગગ છે; તેના દષ્ટિવેર પરમાત્મા નિન-મહાયોગેદ પ્રાર્થનાધાનિક-નું સ્મરણ રાખજો; અને જેમ જને તેમ 'મિતેલી' થઈ મુક્ત દશાને ધ્વજીતે જીવિન્યાકે જીવનપૂર્ણતા મેળવી 'કાંઈ મંદ-વિકલ્પ કરશો નહીં. ઉપયોગ શુદ્ધ કરવા આ જગતના સંકલ્પ-વિકલ્પને બૂલી જજો. પાર્થનાધાનિકે યોગીશ્વરની દશાની સ્મૃતિ કરજો; અને તેજ અભિલાષા રાખ્યા રહેજો. એજ તમને પુનઃ પુનઃ આશીર્વાદપૂર્વક પ્રાગી શિક્ષા છે. આ અદ્વિગતા આત્મા પગ તે પદને અભિલાષી અને તે પુરુષના ગરમક્રમમાં તલિન થયેલો દીન-શિષ્ય છે. તમને તેવી શિક્ષાની જ શિક્ષા દે છે. વીરવાળીનું બે હેતુ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને જાવથી સર્વવસ્થુ થયાતથ્ય છે, જે જૂથશો નહીં. 'તેની' શિક્ષાની કાંઈ પણ પ્રકારે વિગ્રાધના થઈ હોય, તે માટે પચાસાપ કરજો. આ કાળની અપેક્ષાએ મન, વચન, કાયા આત્મભાવે તેના જોગામાં અર્પણ કરા એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે. જગતના મરણા દેવની-મતની શિક્ષાને બૂલી જજો. જૈન 'સંજ્ઞાથી સર્વે ખ્યાલ બૂલી જજો. માત્રી તે સંસ્કૃતિના અરબુન, યોગ-સ્થિતિ ચરિત્રમાં જ ઉપયોગને પ્રેરશે. આ તમાગ "માનેરા મુગ્ધા" માટે કાંઈ પણ પ્રકારે હાં-શોક કરશો નહીં; તેની ધ્વજ મત્ર મંદ-વિકલ્પથી રહીત થઈ જાય છે; તેને અને આ ત્રિવિધ જગતને કદ લાગતું વળતું કે લેવા દેવા 'મંથી' એટલે 'તેમાંથી' તેને માટે જમે તે વિચારો બંધાય કે ખાસત્ય, તે જાગી દારે જવા ધ્વજ નથી. જગત્પત્ની-જે પરમાણુ પૂર્વકાને જોયાં કરા છે તે, હજારે

હજીવે તેને આપી દઇ, ત્રણસુક્રા થવું એ જ, તેની સદા ઉપયોગી, વહાલી, શ્રેષ્ઠ અને પરમ જિજ્ઞાસા છે; બાકી તેને કંઈ આવડતું નથી; તે બીજું કંઈ હજીવે નથી; પૂરકર્મના આધારે તેનું મરણું વિચરતું છે; એમ સમજી પરમ સંતોષ રાખજો; આ વાત ગુપ્ત રાખજો. કેમ આપણે માનીએ છીએ, અથવા કેમ વર્તિએ છીએ તે, જગતને દેખાડવાની જરૂર નથી, પણ આત્માને આટલું જ પૂછવાની જરૂર છે કે, જો સુક્રિતને હજીવે છે તો સંકલ્પ-વિકલ્પ, ગગ-દ્વેષને મુક; અને તે મુકવામાં તને કંઈ બાધા હોય તો તે દહે. તે તેની મેજે માની જશે; તે તેની મેજે મટી દેશે, જ્યાં લાંથી રાગ-દ્વેષ રહિત થવું એ જ મારો ધર્મ છે; અને તે તમને અસારે બોધી જવું હું. હવે પરસ્પર મળીશું ત્યારે તમને કંઈપણ આત્મત્વ સાધતો બતાવાશે તો બતાવીશ બાકી ધર્મ મેં ઉપર કહ્યો તે જ છે, અને તે જ ઉપયોગ રાખજો. ઉપયોગ એ જ સાધન છે. વિશેષ સાધના તે માત્ર સત્પુરુષનાં ચરણકમળમાં છે, તે પાશુ કંઠી જડ હું.

આત્મભાવમાં સદૃશ રાખજો, ધર્મધ્યાનમાં ઉપયોગ રાખજો; જગતના કોઈ પણ પદાર્થ, સગાં, કુટુંબી, મિત્રનો કંઈ હર્ષશોક કરવો ચોજ્ય જ નથી. પરમશાંતિપદને હજીવે એ જ આપણો સર્વસમ્મતધર્મ છે, અને એ જ હજીવમાં ને હજીવમાં તે મળી જશે, માટે નિશ્ચિત રહો હું કોઈ ગમ્મમાં નથી, પણ આત્મામાં હું, એ જૂલસો નહી.

સે ૧૯૪૪, આગો પદ ૨, ગરુ મુખ્ય.

૧૦ શબ્દો.

૪૧.

જગતમાં નિરાળીત્વ, વિનયતા અને સત્પુરુષની આજ્ઞા એ નહીં મળવાથી આ આત્મા અનાદિકાળથી રખડ્યો; પણ નિરુપામતા થઈ તે થઈ. હવે આપણે પુરુષાર્થ કરવો ઉચિત છે; જમ થાઓ.

માગસર શુદ્ધ ૧૨, ૧૯૪૫.

૪૨.

મારા લાણી મોહદશા નહીં રાખો. હું તો એક અદ્વૈત શક્તિવાળું પામર મનુષ્ય છું. સૃષ્ટિમાં અનેક સત્પુરુષો ગુમરૂપે રહ્યા છે, તેમના ગુણને 'સ્મરો, તેઓનો પવિત્ર સમાગમ કરો, અને આત્મિક લાભવડે મનુષ્યભવને સાર્થક કરો, એ મારી નિરંતર પ્રાર્થના છે.

મંજી૦ વદી-૭, ૧૯૪૫. ભોમ્.

લી૦ રાયચંદના પ્રણામ વાંચશો.

૪૩.

સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

આત્માની એ દશાને જેમ જાને તેમ અટકાવી, યોગ્યતાને આધીન થઈ, તે સર્વેના મનનું સમાધાન કરી, આ સંગતને દબ્બો, અને આ સંગત કે આ પુરુષ તે પરમાત્મત્વમાં લીન રહે, એ આશીર્વાદ આપ્યો જ કરો. તન, ગન, વંચને આત્મસ્થિતિને જાળવશો, ધર્મધ્યાન ધ્યાન કરવા લલામણુ છે.

માહ વડ ૭, ૧૯૪૫ વવાણુઆ.

વિ૦ રાયચંદના પ્રણામ.

૪૪.

સત્યરૂપીને નમસ્કાર.

વૈરાગ્યભણીના મારા આત્મવર્તન વિશે પૂછે છે, તે પ્રશ્નનો ઉત્તર કયા શબ્દોમાં લખ્યું? અને તેને માટે તમને પ્રમાણ શું આપી જાણીશ? તો પણ દુકામાં એમ ઝાનીતું જે માન્ય કરેલું (તત્ત્વ?) સમ્મત કરીએ કે, ઉદય આવંત્યાં પ્રાચીન કર્મો ભોગવવા, નૂતન ન બધાય એમાં જ આપણું આત્મહિત છે. એ ક્રિયામાં વર્તન કરવા મારી પ્રપૂર્ણ આકાંક્ષા છે, પણ તે ઝાનીગમ્ય હોવાથી બાહ્ય પ્રવૃત્તિ હજી તેનો એક અંશ પણ થઈ શકતી નથી. આત્મપ્રવૃત્તિ એ તેટલી નિરાગ-ક્રિયાભણી વળતી હોય, પણ બાહ્યનું આધીન હજી બહુ વર્તેતું પડે એ દેખીતું છે. બોલતાં, ચાલતાં, ઉઘાડા અને કાંઈ પાકામ કરના વ્યક્તિક ક્રિયાને અનુભવીને ચાલતું પડે જે એમ ન થઈ શકે, તે લોક કુતૂહલમાં ન ગળે, એમ મને સભન છે. તોપણ કંઈ પ્રવૃત્તિ ફક્ત રાખી છે. તમારા સંકલ્પોમાં, માનવ મરી (વૈરાગ્યમયી) વર્તનાને માટે કાંઈ વાધ લેતું છે, તેમ જ કાંઈનું માનવ મારી તે ક્રિયાને માટે સંકલ્પેલું પણ હોય, એટલે તમે ઇચ્છા વૈરાગ્યમાં જ તો અટકાવના પ્રયત્ન કરો, અને સંકલ્પાળા તે વૈરાગ્યના ઉપેક્ષિત થઈ ગયું નહીં, એથી ખેડ પામી સંસારની શક્તિ કરવી પડે, એથી માત્ર માન્ય એમ જ છે કે, મલ્ય અંત કરણ દર્શાવવાની માથે ભૂમિ તમે બહુ જ થોડી જાણો મલવે છે. જેમ છે તેમ આત્માનું આત્મામાં સમાવી શકવનપર્યંત સમાધિલાક્ષણિક રહે, તો પંચી સંસારભણીના તે ખેડમાં પડવું જ નહીં. હમણા તો તમે જુઓ છો તેમ છલ્લ સંસારી પ્રવર્તન થાય છે તે કઈ છલ્લ ધર્મસંબંધી, માત્ર વર્તના તે સર્વથ પરમાત્માના જ્ઞાનમાં દૃશ્ય થતી હોય તે ખરી. પૂછવી જોઈતી ન હોતી. પૂછતાં કહી શકાય તેવી પણ નથી. સહજ ઉત્તર આપવો હટે તે આપ્યો છે. શું થાય છે અને પાતતા કયા છે એ જોઈ છલ્લ ઉદય આવેલા કર્મો ભોગવું છલ્લ ખરી રિચતિમાં હજી એકાદઅંશ પણ આ-ચો/હોઈ એમ કહેવું તે આત્મપ્રસંગમાં જ મલવે છે

બનતી પ્રબુલકિત, સત્તમ, સત્યવ્યવહારની સાથે ધર્મ, અર્થ, કામ અને 'મોક્ષ' એ ચાર પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરતા રહે. પ્રયત્ને જેમ આત્મા ઉપરગતિને પરિણામી માય તેમ કરે.

સમય સમય જીવનની ક્ષણિક જ્યોતિષતા છે. ત્યાં પ્રમાદ કરીએ છીએ; એ જ મહામોહનીયનું

વરાણીઆ ખંદર, મહાવદ, ૭ શુક્ર, ૧૬૪૫ વિક્રમ. ।

વિં ૦ મયંદના મનુષ્ય જેને નમસ્કારમહિન પ્રણામ

૪૫.

નિરાગી પુરુષોને નમસ્કાર.

નિર્ઘ્રંથ ભગવાનના પ્રણીતશા પવિત્ર ધર્મ માટે જે જે ઉપમા આપીએ તે તે ન્યુન જ છે. આત્મા અનંતકાળ રખડ્યો તે માત્ર એના નિરુપમ ધર્મના અભાવે. જેના એક રોમમાં કિચિત્ પણ અજ્ઞાન, મોહ કે અસમાધિ રહી નથી, તે મનુષ્યનાં વચન અને બોધ માટે કંઈપણ નહીં કહી શક્તાં, તેનાં જ વચનમાં પ્રશન્તભાવે પુન પુન પ્રચસ્ત થયું, એ પણ આપણું સર્વોત્તમ ક્ષેપ છે. શ્રી એની શૈલી ! જ્યાં આત્માને વિકારમય થવાને અનંતાશ પણ રહ્યા નથી. શુદ્ધ સ્ફટિક, શીશુ અને ચંદ્રથી ઉજ્જવળ શુદ્ધધ્યાનની શ્રેણીથી પ્રવાહરૂપે નીકળેલા તે નિર્ઘ્રંથના પવિત્ર વચનોની મને-તમને ત્રિકાળ શ્રદ્ધા ગ્રહો ! એ જ પરમાત્માના યોગ્યત્વ આગળ પ્રવાચના ।

સં ૧૬૪૫ ના મહા વદ ૧૦, સોમે, વરાણીઆ ખંદર.

૪૬.

નિરાગી મહાત્માઓને નમસ્કાર.

ગૌરવના માર્ગ જે નથી જે જે પુરુષો મોક્ષરૂપ પરમસાતિને જૂનમળે પ્રાપ્ત્યા, તે તે મવળા મત્પુરુષો એક જ આર્થથી પામ્યા છે, વર્તમાનકાળે પણ તેથી જ પામે છે ભવિષ્યકાળે પણ તેથી જ પામશે તે માર્ગમાં મનમોહ નથી, અમગ્નતા નથી, ઉન્મત્તતા નથી ભેદાભેદ નથી, માન્યામાન્ય નથી, તે મગ્ન માર્ગ છે, તે મમાધિ માર્ગ છે, તથા તે સ્થિત માર્ગ છે અને ગ્લાવિક્ષ સાત્ત્વ સ્વરૂપે કે સર્વ કાળે તે માર્ગનું ટોપાપણ છે. માર્ગના મર્મને પામ્યા વિના કાંઈ જૂનમળે મોક્ષ પામ્યા નથી, વતમાનકાળે પામતા નથી અને ભવિષ્યકાળે પામશે નહીં શ્રી જિને મદ્મ ક્રિયાઓ અને મદ્મ ઉપદેશો એ એક જ માર્ગ આપવા માટે કહ્યા કે ને તે માર્ગને નરો તે ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો મદ્મ થાય તો સફળ છે, અને એ માર્ગને જૂની જઠ તે ક્રિયાઓ અને તે ઉપદેશો મદ્મ થાય તો તે સૌ નિષ્ફળ છે. શ્રી મહાવીર, જે વાટેથી ત્યાં તે વાટેથી

શ્રી કૃષ્ણ તરંગે જે વાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરતો, તે વાટેથી શ્રી મહાશીત તર્પા છે. એ વાટ ગમે ત્યા બેડા, ગમે તે કાળે, ગમે તે શ્રેણિમાં, ગમે તે યોગમાં, ત્યારે પમાગે ત્યારે પવિત્ર, શાશ્વત ગત્યદના અનન અનીદ્રિત સુખનો અનુભવ થશે તે વાટ મારે રથને ગંગાવિન છે તે । ગામગ્રામી નદી મેઘવત્તાથી ભરે પાણી એ માર્ગ પામના અટક્યા છે તથા અટકે અને અટક્યા દના કાંઈ પણ ધર્મ મંજવી મનભેદ રાખવો છોડી દઈ, એમણે ભાવથી સમ્યક્યોગે એ જ માર્ગ મંગોપન કર્યાનો છે નિર્જે । શુ કહેવું ? તે માર્ગ આ મામા રહ્યો છે આત્મત્વપ્રાપ્તિપુર-નિર્મેયઆત્મા-જ્યાં યોગ્યતા ગી તે આત્મત્વ અર્પણે— ઉદય આપમે તારે જ, તે પ્રાપ્ત થશે,—સરે જ તેની વાત મારે તારે જ તે મતભેદાદિ જો મનભેદ ગંભી કાંઈ મોક્ષ પામ્યા નથી વિચારીને જેલો મનભેદને દાખો, તે અતર્જનિને પામી કે દરી શાશ્વત મેક્ષને પામ્યા છે પામે છે અને પામશે

દ્વાનુન નુ ૬, ગરિ ૧૬૪૫

૪૭

નિરાગી મહાત્માઓને નમસ્કાર

કર્મ એ જડ વસ્તુ છે જે જે આત્માને એ જડથી જોડેનો જોડેનો આત્મશુદ્ધિએ મમાગમ છે, તેટલી તેટલી જડતાની એને અપોધનાની તે આત્માને પ્રાપ્તિ હોય, એમ અનુભવ થાય છે આધર્મના છે કે, પોને જડ છતાં ચેતનને અચેતન મનાવી રહ્યા છે । ચેતન ચેતનભાવ જૂની જડ તેને રસ-રસ જ માને છે જે પુરુષો તે કર્મમયોગ અને તેના ઉપર ઉત્પન્ન થયેલા પગારોને સ્વસ્થ નથી માનતા અને પૂર્વગીઓ સત્તામાં છે તેને અર્થ પદિણાએ ભોળા રહ્યા છે તે આત્માઓ સ્વભાવની ઉત્તરોત્તર ઉદ્ધાર શ્રેણિ પામી ફાદ ચેતનભાવને પામશે આમ કહેવું અપ્રમાણ છે, મરણ અનીત કાળે તેમ થયું છે વર્તમાન કાળે તેમ થાય છે, અનાગત કાળે તેમ જ થશે કાંઈ પણ આત્મા ઉદ્યોગકર્મને ભોગવતા સમત્વ શ્રેણિમાં પ્રવેશ કરી અર્થ પશ્ચિમાને વર્તશે તે, અગિય ચેતનશુદ્ધિ પામશે

આત્મા વિનથી (થઈ) સરળ અને લઘુત્વ ભાવ પામી સદૈવ સત્પુરુષના ચરણકમળ પ્રતિ જ્યો તે, જે મહાત્માઓને નમસ્કાર કર્યો છે તે મહાત્મા-

જોતી જે જાતિની સિદ્ધિ છે, તે જાતિની સિદ્ધિ સંપ્રાપ્ત કરી શકાય. અનંત-
કાળમાં કાં તો સત્પાત્રતા થઈ નથી, અને કાં તો સત્પુરુષ (જેમાં સદ્ગુણ,
સત્સંગ અને સન્ધ્યા એ રહ્યા છે) મળ્યા નથી; નહીં તો નિશ્ચય છે કે, મોક્ષ
દેવતામાં છે. ૧૪૫ પ્રાંગાંગ એટલે સિદ્ધિ, પૃથ્વી પર સાર પછી છે; અને
મર્મ શાસ્ત્ર પણ સમ્મત છે. (મનન કરશો) અને આ કથન ત્રિકાગસિદ્ધ છે.
શાસ્ત્રનું શુદ્ધ ૬, રવિ, ૧૯૪૫.

૪૮.

કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. નિરંતર મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા, અને ઉપેક્ષા-
ભાવના ભાવશો. મૈત્રી એટલે સર્વ જગત્પ્રી નિર્વૈરશુદ્ધિ, પ્રમોદ એટલે કોઈ
પણ આત્માના ગુણ જોઈ હર્ષ પામવો; કરુણા એટલે સંસારનાપથી દુઃખી
આત્માના દુઃખથી અનુકંપા પામવી અને ઉપેક્ષા એટલે નિરપૂહભાવે જગતના
પ્રતિબંધને વિસારી આત્મહિતમાં આવવું. એ ભાવનાઓ કથ્યાણુભય અને
પાત્રતા આપનારી છે.

ચૈત્ર વદ ૬, ૧૯૪૫, મોરબી.

થિ૦—,

૪૯.

તમાગ બન્નેના પત્રો મળ્યા. સ્વાદ્વાદર્શનસ્વરૂપ પામવા માટે તમારી
પરમ નિઃશયથી પ્રતિપ પામ્યો છું. પણ આ એક વચન અવશ્ય સ્મરણમાં
રાખશો કે, શાસ્ત્રમાં માર્ગ કહ્યો છે, મર્મ કહ્યો નથી. મર્મ તો સત્પુરુષોનાં
અંતરાત્મામાં રહ્યો છે. એ માટે મેળાપે વિશેષ ચર્ચા સક્રમ. ધર્મનો રસ્તો સંરળ,
સ્વચ્છ અને સહન છે; પણ તે વિરલ આત્માઓ પામ્યા છે, પામે છે અને
પામશે. મારે તો કાલો પ્રમંગ લાઈને મોકલીશ. દોહરાના અર્થ માટે પણ તેમજ.
દમણનાં તો આ આર ભાવના ભાવશો:—મૈત્રી (સર્વ જગત્ ઉપર નિર્વૈરશુદ્ધિ);
અનુકંપા (તેમનાં દુઃખ પર કરુણા), પ્રમોદ (આત્મગુણ દેખી આનંદ); ઉપેક્ષા
(નિરપૂહીશુદ્ધિ). એથી પાત્રતા આવશે.—

મોરબી, ચૈત્ર વદ ૧૦. (૪૦૨૦) ૧૯૮૯.

સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

પરમાત્માને ધ્યાનાથી પરમાત્મા ચલાય છે, પણ તે ધ્યન, આત્મા સત્પુરુષ
ચરણકમળની વિનયોપાગના વિના પ્રાપ્ત કરી શકે નથી, એ નિર્ગ્રંથ
ભગવાનનું સર્વાત્મ વચનામૃત છે.

તમને એ ચાર ભાવના માટે આગળ કંઈક સૂચવન કર્યું હતું. તે સૂચન અહીં
વિશેષતાથી કંઈક લખું છું: આત્માને અનંત ભ્રમણથી સ્વરૂપમય પવિત્ર શ્રેણિ
અણુઓ એ કેવું નિરૂપમ સુખ છે? તે કહ્યું કહેવું નથી, લખ્યું લખાવું નથી
અને મને વિચાર્યું વિચારવું નથી.

આ કાળમાં શુદ્ધધ્યાનની મુખ્યતાનો અનુભવ ભારતમાં અર્બભવિન છે;
તે ધ્યાનની પરોક્ષ કથારૂપ અમૃતન નો રસ કેટલાક પુરુષો પ્રાપ્ત કરી શકે છે.
પણ મોક્ષના માર્ગની અનુગતતા ધોરી વાટે પ્રથમ ધર્મ-ધ્યાનથી છે. આ કાળમાં
રૂપ, સ્વરૂપ સુધી ધર્મધ્યાનની પ્રાપ્તિ કેટલાક સંપુરણો સ્વરૂપે, કેટલાકને સરૂપ-
રૂપ નિરૂપમ નિમિત્તથી, અને કેટલાકને સતંગ-અર્થે લઈ અનેક સાધનોથી થઈ
શકે છે, પણ તેવા પુરુષો-નિર્દયમતન-વાળામાં પણ કોઈક જ નીકળી શકે છે.
ધણે ભણે તે સત્પુરુષો લાગી થઈ, એકાંત ભમિકામાં વામ કરે છે, કેટલાક બાલ
-અભાગને લીધે મંસ રમાં રહ્યા છતાં સંગારીપણ જ દર્શાવે છે. પેલા પુરુષનું
મુખ્યોત્કૃષ્ટ અને ખીજનું ગૌણોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન, પ્રાપ્ત કરીને, મણી શકાય. એથી ગુણ-
સ્થાનક આવેલો પુરુષ પાત્રતા પામ્યો મણી શકાય, તો ધર્મધ્યાનની ગૌણતા છે.
પાંચમે મધ્યમ ગૌણતા છે; છઠ્ઠું મુખ્યતા પણ મધ્યમ છે, સાતમે મુખ્યતા છે.
આપણે ગૃહાવાસમાં સામાન્ય વિધિએ પાંચમે ઉત્કૃષ્ટે તો આવી શકીએ. આ
મિવાય ભાવની અપેક્ષા નો ઝોર જ છે! એ ધર્મધ્યાનમાં ચાર ભાવનાથી ભૂષિત
થવું સંભવે છે. ૧. મૈત્રી.-સર્વ જગતના હૃવભણી નિર્વેગ્યુદ્ધ. ૨. પ્રમોદ.-અંશ-
માત્ર પણ કોઈના ગુણ નિરૂપીને ચેમાયિન (હામવા. ૩. કરુણા.-જગતજીવેના
દુઃખ દેખીને અનુપિત થવું. ૪. માધ્વચ કે ઉપેક્ષા.-શુદ્ધ સમદ્રષ્ટિના બંધારીને
ચોગ્ય થવું. ચાર તેનાં આલંબન છે; ચાર તેની રૂચિ છે, ચાર તેના પાયા છે. એમ
અનેક જોઈ વહેવાયવું ધર્મધ્યાન છે. જે પવન (ધ.અ) નો જળ કરે છે, તે મનનો
જળ કરે છે; જે મનનો જળ કરે છે, તે આત્મહીનતા પામે છે. આ કહ્યું તે ધ્યન

હાગ'માત્ર છે. નિશ્ચયમાં નિશ્ચયઅર્થની અપૂર્વ યોજના સત્પુરપના અંતરમાં રહી છે. શ્વાસનો જય હરતાં હતાં સત્પુરની આગાથી પરાદમ્યતા છે, તો તે શ્વાસજય પરિણામે મંસાર જ વધારે છે. શ્વાસનો જય લાં છે કે જ્યાં વાસ(ના)નો જય છે. તેનાં બે સાધન છે: સદ્ગુરુ અને સત્સંગ. તેની બે શ્રેણી છે: પ્રદુપાસના અને પાંત્રના. તેની તેની બે વર્દમાનતા છે: પરિચય અને પુખ્તાનુબંધીપુખ્તતા. મધ્યાંતુ મૂળ-આભાની સપાવના છે. અસારે એ વિષય મંબંધી એટલું લખું છું.

૫૧.

જો પદ્માસન વાળાને કિંવા સ્થિર આસનથી બેસી શકાતું હોય, (સદ્ શકાતું હોય તો પશુ ચાલે, પશુ સ્થિરતા બેઠાએ.) ચળવિચળ દેહ ન થતો હોય, તો આંખો-વિંચી જઈ નાહિના ભગપર દ્રષ્ટિ પહોંચાડી, પછી છાતીના મધ્ય ભાગમાં આણી કપાળના મધ્ય ભાગમાં તે દ્રષ્ટિ ઠેક લાવી, સર્વ જગત્ શ્વાભાસ-રૂપ ચિંતવતી, પોતાના દેહમાં સર્વ રથળે એક તેજ વ્યાપ્ય છે, એવે ભામ લઇ, જો રૂપે પાર્શ્વનાથાક્રિક અર્દતની પ્રતિમા સ્થિરધરણ દેખાય છે, તેને ખ્યાલ છાતીના મધ્ય ભાગમાં રા. તેટલામાથી ઘડ થઇ ન શકતું હોય તો સવારના ચાર વાગે કે પાંચ વાગે જાગૃતિ પામી, એ કાગ્રના ચિંતવતી અર્દત સ્વરૂપનું ચિંતવન, બને તો, કરવું; નહીં તો હંધ પશુ નહીં ચિંતવનાં, સમપ્રિ કે બે ધિ એ શબ્દો જ ચિંતવવા; અસારે એટલું જ પરમ કસ્યા-ની એક શ્રેણી થશે એ છ.માં એાછી બર પગ અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્દુર્લભ સ્થિતિ રાખતી.

વૈરાગ્ય ૬૬.૧, ૧૬૪૫.

વિ. ચાપચઢ.

૫૨.

સત્પુરોપાને નમસ્કાર.

આપનો દર્શન મને અહિં દગલમ સવા માસ પહેલાં થયાં હતાં. ધર્મ-મંબંધી દેટલીક મુખ્યચર્ચા થઇ હતી આપને રમ્યાં માં હશે એમ ગણી એ ચર્ચામંબંધી હંધ વિશેષ દર્શાવવાની આજ્ઞા લેતો નથી.

ધર્મમંબંધી મધ્યસ્થ, ઉચ્ચ અને અંબી વિચારોથી આપનાપર કંઇક મારી વિશેષ પ્રસન્ન અનુક્રમતા રૂપથી કાંઇ વેળા આધ્યાત્મિક શૈલીમંબંધી પ્રથ આપની સમીપ મુકવાની આજ્ઞા લેવાનો આપને પરિચય આપું છઉં. યોગ્ય લાગે તો આપ અનુકૂળ થશે.

‘ : હું અર્થ કે વ્યવસ્થામાં વૃદ્ધ રિયલિટી નથી; તોપણ કંઈક જ્ઞાનવદતા આણુવા માટે આપના જેવા-મત્સંગને, તેમના વિચારો અને સત્પુરુષની ચરણ-રંગને સેવવાનો અભિલાષી છું. મારું આ બાલવય એ અભિલાષામાં વિશેષ ભાગે ગયું છે; તેથી કંઈ પણ સમજાયું હોય, તો (તે) બે રાજ્યો સમયાનુસાર આપ જેવાની સમીપ મહી આત્મહિત વિશેષ કરી શકું, એ પ્રવાચના આ પત્રથી છે.

આ કાળમાં પુનર્જન્મનો નિશ્ચય આત્મા સા વડે, કેવા પ્રદારે, અને શ્રેણિ-માં કરી શકે, એ સંબંધી કંઈ માર્ગથી સમજાયું છે તે બે આપની આજ્ઞા હોય તો આપની સમીપ મહીશ.

વવાણીઆ, વૈશાખ શુદ્ધ ૬, ૧૯૪૫ સોમ.

વિન આપના મધ્યમ્ય વિચારોના અભિયાતી,
રાયચંદ સ્વજીભાઈના પત્નીગી પ્રસન્નભાવે પ્રણામ.

૫૩.

વક્ષપાતો ન મે વીરે, ન દેવો કપિલાદિષુ

યુક્તિમદ્વર્તન વસ્ય તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહઃ॥

—હરિમદ્વાચાર્યઃ ।

આપનું ધર્મપત્ર વૈશાખ વદ ૬ નું મળ્યું. આપના વિશેષ અવકાશ માટે વિચાર કરી ઉત્તર લખવામાં આટલો મે વિલંબ કર્યો છે; જે ક્ષમાપાત્ર છે.

તે પત્રમાં આપ દર્શાવે છે કે, કોઈપણ માર્ગથી આધ્યાત્મિક જ્ઞાન મંપાદન કરવું; એ જ્ઞાનીઓનો ઉપદેશ છે. આ વચન મને પણ સંમત છે. પ્રત્યેક દર્શનમાં આત્માનો જે બોધ છે, અને મોક્ષ માટે સર્વનું પ્રયત્ન છે; તોપણ આટલું તો આપ પણ માન્ય કરી શકશો કે, જે માર્ગથી આત્મા આત્મત્વ-સમ્પૂર્ણ જ્ઞાન-વ્યર્થદદિ-પામે તે માર્ગે મત્પુરુષની આજ્ઞાનુમાર મમ્મત કરવો જોઈએ. અહીં કોઈ પણ દર્શન માટે જોડવાની ઈચ્છિતતા નથી, છતાં આર્મ તો કહી શકાય કે જે પુરુષનું વચન પૂર્વાપર અખંડિત છે, તેનું જોધેનું દર્શન તે પૂર્વાપર હિતરસી છે. આત્મા બતાંથી ‘વ્યર્થદદિ’ ક્રિયા ‘વરનુદધ’ પામે લાંબી સમ્પૂર્ણ જ્ઞાન મેગ્રાસ થાય એ સર્વમાન્ય છે.

આત્મત્વ પામવા માટે શું હેય? શું ઉપાદેય? અને શું રોય છે? તે વિશે પ્રમોગોપાત સત્પુરુષની આજ્ઞાનુસાર આપની સમીપ કંઈ કંઈ મહતો ફરીશ. જેય, જેય, અને; ઉપાદેયરૂપે કોઈ પદાર્થ—એક પણ પરમાણુ નથી

જાણ્યો તો ત્યાં આત્મા પણ જાણ્યો નથી. મહાવીરના બોધેલા “આચારાંગ” નામના એક સિદ્ધાંતિક શાસ્ત્રમાં આમ કહ્યું છે કે, “યનં જાણહ સે સન્નં જાણહ, જે સન્નં જાણહ એણં જાણહ” — એકને જાણ્યો તેણે મર્વ જાણ્યું, જેણે સર્વને જાણ્યું તેણે એકને જાણ્યો. આ વચનામૃત એમ ઉપદેશો છે કે, એક આત્મા, જ્યારે જાણવા માટે પ્રયત્ન કરશે, ત્યારે સર્વ જાણ્યાનું પ્રયત્ન થશે. અને સર્વ જાણ્યાનું પ્રયત્ન એક આત્મા જાણવાને માટે છે; તોપણ વિચિત્ર જગતનું સ્વરૂપ જેણે જાણ્યું નથી તે આત્માને જાણ્યો નથી. આ બોધ અપર્યાય કરતો નથી.

આત્મા શાથી, કેમ, અને કેવા પ્રકારે બંધાયો છે? આ જ્ઞાન જેને થયું નથી, તેને તે શાથી, કેમ અને કેવા પ્રકારે મુક્ત થાય? તેનું જ્ઞાન પણ થયું નથી, અને ન થાય તો વચનામૃત પણ પ્રમાણભૂત છે. મહાવીરના બોધનો મુખ્ય પાયો ઉપરના વચનામૃતથી રાજ થાય છે; અને એનું સ્વરૂપ એણે સર્વોત્તમ દર્શાવ્યું છે; તે માટે આપની અનુકૂળતા હશે, તો આગળ ઉપર જણાવીશ.

અહિં એક આ પણ વિજ્ઞાપના આપને કરવી યોગ્ય છે કે, મહાવીર કે કોઈ પણ બીજા ઉપદેશકના પક્ષપાત માટે મારું કંઈ પણ કથન અથવા માનવું નથી; પણ આત્મત્વ પામવા માટે જેનો બોધ અનુકૂળ છે તેને માટે પક્ષપાત () — દષ્ટિગત-પ્રસન્ન ગતિ, કે માન્યતા છે; અને તેને આધારે વર્તના છે; તો આત્મત્વને બાધા કરતું એવું કોઈ પણ મારું કથન હોય, તો દર્શાવી ઉપકાર કરના રહેશે. પ્રલક્ષ મત્સંગની તો બહિષ્કારી છે; અને તે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું ફળ છે, છતાં જ્યાંથી પરલક્ષ મત્સંગ જ્ઞાનીદષ્ટ્યાનુસાર મળ્યા કરશે ત્યાંથી પણ મારા બાજ્યનો ઉદ્ધવ જ છે,

૨. નિર્ઘન શાસન જ્ઞાનવૃદ્ધને સર્વોત્તમ વૃદ્ધ ગણે છે. જ્ઞાતિવૃદ્ધતા, પર્યાયવૃદ્ધતા એવા વૃદ્ધતાના અનેક ભેદ છે, પણ જ્ઞાનવૃદ્ધતા વિના એ સઘળી વૃદ્ધતા તે નામવૃદ્ધતા છે, કિંવા સ્થૂળવૃદ્ધતા છે.

૩. પુનર્જન્મ મળેથી મારા વિચાર દર્શાવવા આપે સૂચ્યું તે માટે અહિં પ્રગંથ પુરતું મંદોપમાત્ર દર્શાવું છું —

(અ) મારું કેટલાક નિર્ણયપરથી આમ માનવું થયું છે કે, આ કાળમાં પણ કોઈ કોઈ મહાત્માઓ ગતિબદ્ધને જાતિસ્મરણજ્ઞાનવડે જાણી શકે છે, જે જાણવું કમ્પિત નહીં, અમ્યક હોય છે. ઉત્કૃષ્ટભવેગ-જ્ઞાનયોગ-અને સત્સંગથી પણ એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે શું કે જાતિભવ પ્રલયાનુભવરૂપ થાય છે.

ન્યાંસુધી ભૂતભવ અનુભવગમ્ય ન જાય ત્યાંસુધી ભવિષ્યકાળનું ધર્મ-
પ્રયત્ન શંકાસહ આત્મા કર્યા કરે છે; અને શંકાસહ પ્રયત્ન તે યોગ્ય સિદ્ધિ
આપતું નથી,

(આ) 'પુનર્જન્મ છે,' આટલું પરોક્ષ-અસ્યક્ષે નિઃશંકત્વ જે પુરપતે
પ્રાપ્ત થયું નથી, તે પુરપતે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય એમ શાસ્ત્રશ્રી,
કહેતી નથી. પુનર્જન્મને માટે શ્રુતજ્ઞાનથી મેળવેલો આશય મને જે અનુભવ-
અમ્ય થયો છે તે કદાક અહિં દર્શાવી જઈ જઈ.

(૧) 'ચૈતન્ય' અને 'જડ' એ બે ઓળખવાને માટે તે બન્ને
સ્વભાવે જે ભિન્ન ધર્મ છે તે પ્રથમ ઓળખાવો જોઈએ; અને તે ભિન્ન ધર્મ-
માં પણ મુખ્ય ભિન્ન ધર્મ જે ઓળખવાનો છે તે આ છે કે, 'ચૈતન્ય'
માં 'ઉપયોગ' (કોઈ પણ વસ્તુનો જેવડે બોધ થાય તે વસ્તુ) રહેલો છે,
અને 'જડ' માં 'તે' નથી. અહિં કદાપિ આમ કોઈ નિર્ણય કરવા જઈએ
કે, 'જડ' માં શબ્દ, રસ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ શક્તિઓ
રહી છે; અને ચૈતન્યમાં તે નથી; પણ એ ભિન્નતા આકાશની અપેક્ષા
લેતાં ન સમજાય તેવી છે, કારણ તેવા કેટલાક ગુણો આકાશમાં પણ
રહ્યા છે, જેવા કે, નિરંજન, નિરાકાર, અશ્વી ઇત્યાદિ તે આત્માની સદૃશ્ય
ગણી શકાય, કારણ ભિન્ન ધર્મ ન રહ્યા; પરંતુ ભિન્ન ધર્મ 'ઉપયોગ'
નામનો આગળ કહેલો ગુણ તે દર્શાવે છે, અને પછીથી જડ ચૈતન્યનું
સ્વરૂપ સમજતું મુગમ પડે છે.

(૨) જીવનો મુખ્ય ગુણ, વા લક્ષણ છે તે 'ઉપયોગ' (કોઈ પણ
વસ્તુમંથની લાગણી; બોધ; જ્ઞાન). અશુદ્ધ અને અપૂર્ણ ઉપયોગ જેને રહેલો
છે તે જીવ "વ્યવહારની અપેક્ષાએ" આત્મા સ્વરૂપે પરમાત્મા જ છે.
પણ ન્યાંસુધી સ્વરૂપ યથાર્થ સમજ્યો નથી, ત્યાંસુધી (આત્મા) હજારથી
જીવ છે-પરમાત્મદશામાં આવ્યો નથી. શુદ્ધ અને સંપૂર્ણ યથાર્થ ઉપયોગ
જેને રહેલો છે તે પરમાત્મદશાને પ્રાપ્ત થયેલો આત્મા ગણાય. અશુદ્ધ ઉપ-
યોગી હોવાથી જ આત્મા કટિપત્ત જ્ઞાન (અજ્ઞાન) ને સમજૂતાન માની
રહ્યો છે, અને સમજૂતાન વિના પુનર્જન્મનો નિશ્ચય કોઈ અંશે પણ યથાર્થ
થતો નથી અશુદ્ધ ઉપયોગ થવાનું કદાચ પણ નિમિત્ત હોવું જોઈએ, તે
નિમિત્ત અનુપૂર્વિકાં ચાલ્યાં આવતાં બાલભાવે મહેલા કર્મપુદ્ગલ છે. (તે
કર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજતાથી સમજવા જેવું છે, કારણ આત્માને આવી

દશા કાંઈ પણ નિમિત્તાથી જ હોવી જોઈએ; અને તે નિમિત્ત જ્યાંસુધી જે પ્રકારે છે તે પ્રકારે ન સમન્વય લાંસુધી જે વાટે જવું છે તે વાટની નિકટતા ન થાય.) જેનું પરિણામ વિપર્યય હોય તેનો પ્રાગેભ અશુદ્ધ ઉપયોગ-વિના ન થાય, અને અશુદ્ધ ઉપયોગ ભૂતકાળના કંઈ પણ સંલક્ષ્ય વિના ન થાય. વર્તમાનકાળમાથી આપણે અંકુશી પણ બાદ કરતા જઈએ, અને તપાસતા જઈએ, તો પ્રત્યેક પણ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે ગણ જણાશે (તે ભિન્ન ભિન્ન થવાનું કારણ કંઈ હોય જ). એક માણસે એવો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો કે યાવત્ જીવનકાળ સ્ત્રીનું ચિંતનન પણ મારે ન કરવું; છતાં પાંચ પણ ન જાય, અને ચિંતનન થયું તો પછી તેનું કારણ જોઈએ. અને જે શાસ્ત્રસંનંધી અલ્પ બોધ થયો છે તેથી એમ કહી શકું છઉં કે, તે પૂર્વકર્મના કાંઈ પણ અંગે ઉદય જોઈએ. કેવાં કર્મનાં? તો કહી શકીશ કે, મોહનીય કર્મનાં; કંઈ તેની પ્રવૃત્તિનો? તો કહીશ કે, પુરુષવેદનો. (પુરુષવેદની પંદર પ્રકૃતિ છે.) પુરુષવેદનો ઉદય દૃઢ મંકલ્પે રોક્યો છતાં થયો તેનું કારણ હવે કહી શકાશે કે, કન ભૂતકાલનું હોવું જોઈએ; અને અનુપૂર્વિએ તેનું સ્વરૂપ વિચારતાં પુનર્જન્મ સિદ્ધ થયે આ સ્થળે બહુ દૃષ્ટાંતોથી કહેવાની મારી ઇચ્છા હતી; પણ ધાર્યા કરતાં કહેવું વધી ગયું છે. તેમ આત્માને જે બોધ થયો તે મન મથાર્ય ન જાણી શકે. મનનો બોધ વચન મથાર્ય ન કહી શકે. વચનનો મથન બોધ પણ કલ્પમ લખી ન શકે. આમ હોવાથી અને આ વિષયમંત્રે કટલાક શૈલીશબ્દો વાપરવાની આવશ્યકતા હોવાથી અહારે અપૂર્ણ જાગે આ વિષય મુકી દઉં છઉં. એ અનુમાનપ્રમાણ કડી ગયો. પ્રત્યક્ષપ્રમાણ સંનંધી જાનીદૃષ્ટ હશે, તો હવે પછી, વા દર્શનમમય મળ્યો તો ત્યારે તારક દર્શાવી શકીશ. આપના ઉપયોગમા રમી ગયું છે, છતાં બે એક વચનો તારી પ્રસન્નતાયે મુકું છઉં —

૧. મર્વ કરતા આત્મજ્ઞાન ઔદ્ર છે.

૨. ધર્મવિષય, ગતિ, આર્ગતિ નિશ્ચય છે

૩. જેમ ઉપયોગની શુદ્ધતા તેમ આત્મજ્ઞાન પમાય છે.

૪. એ માટે નિર્વિકાળ દૃષ્ટિની અગત્ય છે.

૫. ' પુનર્જન્મ છે ' તે યોગ્યી, સાચી અને મહાજરૂર અનેક સત્પુરોને મિદ્ધ થયેલ છે

આ કાળમા એ લોકે અનેક પુરોને નિ સંકલ્પ નથી થતી. તેનાં

“ દારણો માત્રે સાવિકતાની ન્યૂનતા, ત્રિવિધતાપની મર્યાદા, ‘ શ્રી ઓકુળજ્યસ્તિ ’

માં આપે દસવિંશી નિર્જનાવસ્થા, તેની આથી, સર્વગવિનાનો વાસ, સ્વમાન અને અવધાર્ય દષ્ટિ એ છે.

ફરી એ વિશે વિગેળ આપને અનુજ્ઞતા હશે, તો દર્શાવીશ. આથી મને આત્મોત્તવનાનો પગ લાભ છે. તેથી આપને અનુજ્ઞ થશે જ. વખત હોય તો બે માર વખત આ પત્ર મનન થવાથી મારો કહેલો અર્થ આશય આપને બહુ દષ્ટિગેચર થશે. સંવાને માટે થકને વિસ્તારથી ક્ષક લખ્યું છે; છતાં જેતું જોઈએ તેતું મમજવાયું નથી એમ માર્ મારનું છે. પણ હજવે હજવે હું માર્ હું કે, તે આપની પાસે સરળ રૂપે મૂકી કહીશ.

શુદ્ધ ભગવાનનું જન્મચરિત્ર મારી પાસે આપ્યું નથી. અનુજ્ઞતા હોય તો મોકલાવવા સચવન કરશે. મધુરપનાં ચરિત્ર એ દર્પભૂષ છે. શુદ્ધ અને જૈનના બોધમાં મહાન તક્ષવન છે.

અર્થ દોષની ક્ષમા ઇચ્છી આ પત્ર પૂર્વે (અપૂર્વ સ્થિતિએ) કરે છઉં. આપની આત્મા હશે, તો એવો વખત મેજરી સમશે કે, આત્મત્વ દદ થામ.

અસુગમતાથી લેખ દોષિત થયો છે, પણ કેટલીક નિરૂપાયતા હતી. નહીં તો મરજના વાપરવાથી આત્મત્વની પ્રકૃષ્ટિતા વિગેળ થઈ શકે.

વવાળીઆ બેદર જોઈ, શુદ્ધ ૪, ૧૬૪૫, રવિ.

વિ. ધર્મેજીવનના ઇચ્છક,

રાજ્યેદ સ્વજીભાઈના વિનયભાવે પ્રસ્તુત પ્રજામ.

૫૩.

આપને મેં વવાળીઆ બેદરથી પુનર્જન્મમર્મથી પરોક્ષગાનની અપેક્ષાએ એકાદ બે વિચારો કર્યાં હતા; અને એ વિશે અવગણ લઈ કેટલુંક દર્શાવી પછી પ્રલસ અનુભવગમ્ય જ્ઞાનથી તે વિષયનો નિશ્ચ મારા મમજવામાં જે કંઈ આવ્યો છે તે દર્શાવવાની ઇચ્છા રાખી છે.

એ પત્ર જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૫ મે આપને મળેલું હોતું જોઈએ. અવકાસ પ્રાપ્ત કરી કંઈ ઉત્તર ધટે, તો ઉત્તર; નહીં તો પહેલ્ય માત્ર આપી પ્રશમ આપશો એ વિગ પના છે.

નિર્મયના બોધેલાં સાત્તના મોધ માટે અર્ધ સાતેક દિવસ થયાં માર્ આવતું થયું છે.

અમદાવાદ, જ્યેષ્ઠ વદ ૧૨, ભોમ, ૧૬૪૫.

ધર્મેજીવનના ઇચ્છક,

રાજ્યેદ સ્વજીભાઈના વધાવિધિ પ્રજામ.

૫૫.

ભગવતીજના પાક સંબંધી નીચે દુકા ખુલાસો આપેલો છે:—

મુદ્દા જોયું પદુચ્ચ અજારની, અમુદ્દાજોયું.

પદુન્ન આચારી, પરાંમી, તદુમચારમી.

શુભ યોગની અગ્રેષ્ઠાએ આપરની અગ્રુમ યોગની અગ્રેષ્ઠાએ આત્માની, પરાંમી, તદુલચારની (આત્મારની અને પરાંમી). અહીં શુભનો અર્થ, પારિશ્રામિક શુભથી લેવો જોઈએ, એમ મારી દ્રષ્ટિ છે પારિશ્રામિક એટલે જે પરિશ્રામે શુભ વા જેવું હતું તેવું ગહેવું છે તે અર્થ યોગનો અર્થ, મન, વચન અને ક્રયા છે શાસ્ત્રકારનો એ વ્યાખ્યાન આપવાનો મુખ્ય હેતુ યથાર્થ દર્શાવવાનો અને શુભ યોગમાં ઝંઝરિ કરાવવાનો છે પાકમા બોધ થયેલો સુંદર છે. યથાર્થ ઉપદેશ જેમણે કર્યો છે એવા પીતગગના ઉપદેશમાં પગથણ ગહેલો એ, મારી વિનયપૂર્વક તમને—મને લાઇઓને—અને ખીજઓને લવામણ છે.

મેહાધીન એના મારે આત્મા બાહ્યોપાચિથી ષ્ટલે પ્રકારે ઘેરાયો છે તે, તમે જાણો છો, એટલે અધિક શુ લાખું? હાથ તો તમે જ તમારાથી ધર્મશિક્ષા લ્યો, એવું પાત્ર થાઓ, હું પણ યોગ્ય પાત્ર થાઉં, આગળ વધારે જોઈશું.

મુખ્યાધ. તા ૨૨, ૧, ૯૦, અશાડ શુદ્ધ ૫, રવિ, ૧૯૪૫.

વિવ ગયચદના પ્રણામ.

૫૬.

અનંતાનુબંધી ક્રોધ, અનંતાનુબંધી માન, અનંતાનુબંધી માયા અને અનંતાનુબંધી લોભ, એ ચાર તથા મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, સમ્યક્ત્વ મોહનીય, એ ત્રણ, એમ માન પ્રતિ બ્યામુંથી ક્ષયોપગમ, ઉપશમ કે ક્ષય થતી નવી લાસુધી, સમ્યક્દ્રષ્ટિ થતું મલવતું નથી. એ સાત પ્રતિ જેમ જેમ મંદતાને પામે, તેમ તેમ સમ્યક્ત્વનો ઉદય થાય છે. તે પ્રતિવિયોની ક્ષતિ છેદી પરમ દુર્લભ છે જેની તે ગ્રંથી છેદાઈ તેને, આત્મા દત્તગત થવા સુવલ છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ જ પ્રતિને બેદવાનો ફરી ફરીને બોધ કર્યો છે જે આત્મા અપ્રમાદપણે તે બેદવા લાગી દ્રષ્ટિ આપતો, તે આત્મ-તત્ત્વને પામશે, એ નિગદેહ છે.

મદ્ગુરના ઉપદેશ વિના અને જીવની સત્પાત્રના વિના એમ થયું અટક્યું છે. તેની પ્રાપ્તિ કરીને મંસારતાપથી અત્યંત નપાત્રમાન આત્માને શીતળ કરવો, એ જ કૃતકૃતતા છે.

“ધર્મ” એ વસ્તુ ગણુ ગુપ્ત રહી છે. આજ્ઞામંશેધનથી મળવાની નથી; અપૂર્વ અંતર્સંશેધનથી તે પ્રાપ્ત થાય છે. જે અંતર્સંશેધન, કાષ્ટક મહાભાગ્ય, મદ્ગુર-અનુગ્રહે પામે છે.

એક ભવના યોગ મુખ્ય મારે અનંત ભવનું અનંત નહીં ગધારવાનું પ્રયત્ન સત્પુરણ કરે છે.

સ્થાત્પદ આ વાત પણ માન્ય છે કે, જનનાર છે તે ફરનાર નથી અને ફરનાર છે તે જનનાર નથી, તો પછી ધર્મપ્રયત્નમાં-અત્મદિનમાં અન્ય-ઉપાધિને આધીન થઇ પ્રમાદ સુંધાગણુ કરેતો? આમ છે છતાં, દેશ, કાળ, પાત્ર, ભાવ જોવાં જોઈએ. સત્પુરણનું યોગ્યમય જંગતનું કલ્યાણ કરે.

સં. ૧૬૪૫, આવણ વદ ૧૦, શુક્રવાર.

૫૭.

મત્પુમ્પ એ જ કે નિશદિન જેને આત્માનો ઉપયોગ છે, શાસ્ત્રમાં નથી અને સાંભળ્યામાં નથી, છતાં અનુભવમાં આવે તેવું જેનું કથન છે; અંતરંગ રૂપદા નથી એવી જેની ગુપ્ત આચરણ છે. બાકી તો કંઈ કહ્યું જાય તેમ નથી.—

અને આમ કર્યા વિના તારો મોઢ કાણે જુદો થનાર નથી; આ અનુભવપ્રવચન પ્રમાણિક ગણુ.—

સં. ૧૬૪૫, આશો વદ ૧૦, શનિ. મોહમણી.

વિ. રામચંદના પ્રભામ

૫૮.

નિગળાધપદ જેની મનોરૂપિ ન્યા કરે છે. મંકર-વિકાસની મંદના જેને થઇ છે; પંચ વિષયથી વિરક્ત શુદ્ધિના અંતરે જેને પ્રદા છે; કલેશનાં દારણુ જેને નિર્મૂળ કર્યા છે, અનેકાંતદિષ્ટિથી એકાંતદિષ્ટિને જે મેળા કરે છે; જેની માત્ર એક શુદ્ધ વૃત્તિ જ છે; તે પ્રનાપી પુરુષ જગવાન વનો.

આપણે તેવું થવાનું પ્રયત્ન કરવું જોઈએ.

‘તેને’ ઉપરનાં કારણોથી જોવી પડે છે, એ મહા ખેદ છે. અંતર્ગત્યમાં પણ કોઈ સ્થળે જોણી શકાતી નથી. એવાં પાત્રોની દુર્લભતા મને થઈ પડી એ જ મહા દુઃખમતા કહે.

૬૨.

જગતમાં લિન લિન મન અને દર્શન બેવામાં આવે છે તે દર્શિમેદ છે.

- લિન લિન મત દેખીએ, બેદર્શિનો એદ;
એક તત્વના મળમાં, વ્યાપ્યા માનો તેદ— ૧.
તેદ તત્વપ્રવક્ત્રનું, આત્મધર્મ છે મન;
સ્વભાવની મિદ્ધિ કહે. ધર્મ તે જ અનુકૂળ— ૨.
પ્રથમ આત્મસિદ્ધિ થવા, કરીએ જ્ઞાનવિચાર;
અનુભવી ગુરુને મેવીએ, જીવજનનો નિર્ધાર— ૩.
દાણુ દાણુ જે અસ્થિરતા, અને વિભાવિકમોદ;
તે જેનામાંથી ગયા, તે અનુભવી ગુરુ જોય— ૪.
બાહ્ય તેમ અભ્યતરે, મંથ મંથી નહીં હોય, ^{જીવ}
પગમ પુરુષ તેને કહે, સરળ દર્શિથી જોય— ૫.
બાહ્ય પરિગ્રહમંથિ છે, અભ્યતર મિથ્યાત્વ;
સ્વભાવથી પ્રતિકૂળતા— ૬.

૬૩.

અત્રે કુશલતા છે, આપના તરફની દૃષ્ટિ હું. આજે આપનું જિજ્ઞાસુ પત્ર મળ્યું; તે જિજ્ઞાસુ પત્રના ઉત્તર બદલ જે પત્ર મોકલવું જોઈએ તે પત્ર આ છે.

આ પત્રમાં ગૃહાધ્યમર્મજંત્રી માગ કેટલાક વિચારે આપની મનીષ મુકું હું. એ મુદ્દાનો હેતુ માત્ર એટલોજ કે, કોઈ પણ પ્રકારના ઉત્તમ ક્રમમાં આપનું જીવન-વ્યવસ્થા થાય; અને કમ જગત્માં આપને જે સ્થાને તે પ્રાપ્ત હશે જા આપની પામે આગંભાવો છે; એટલે તે કમ જગત્માંના ઉચિત સમય છે; તેમ જ જાણેલા ક્રમના વિચારે ઘણા માર્ગદર્શક લેઈને પત્ર વાંચે નીકળ્યા છે; આપને તેમ જ કોઈ પણ આભેનિતિ વા પ્રચલિત ક્રમે દૃષ્ટાન્તરને તે અચિત વધારે ઉપયોગી મઠ પડે. એમ માન્યતા છે.

તત્ત્વજ્ઞાનની હેડી ગુફાનું દર્શન કરવા જઈએ તો, સા નેપથ્યમાંથી એવો ધ્વનિ નીકળશે કે, તમે કાણુ છો ? ક્યાથી આવ્યા છો ? કેમ આવ્યા છો ? તમારી સમીપ આ મવગુ થુ છે ? તમારી તમને પ્રતીતિ છે ? તમે વિનાશી, અવિનાશી વા કાઈ ત્રિરાશી છો ? એના અનેક પ્રશ્નો હૃદય-મા તે ધ્વનિથી પ્રવેશ કરશે અને એ પ્રશ્નોથી ન્યા આત્મા ધેરાયો સા પડી ખીજા વિચારોને બહુ જ થોડો અનદાશ રહેશે, યદિ એ વિચારોથી જ ડેવટે મિદ્ધિ છે, એ જ વિચારોના પિવેકથી જે અવ્યાપ્તાધ સુખની ઇચ્છા છે, તેની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ જ વિચારોના મનનથી અર્નત કાળનું મુજન ટળવાનું છે તથાપિ તે સર્વને માટે નથી વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી જોતા તેને તેવડ સુધી પામનાગ પાત્રોની ન્યૂનતા બહુ છે, કાળ ફરી ગયો છે એ વસ્તુનો, અધીગાધ અથવા અશૌચતાથી અન 'લેવા જતા એર નીકળે છે, અને ભાગ્યહીન અપાત્ર બને લોકથી બ્રષ્ટ થાય છે, એટલા માટે અમુક મતોને અપનાદૃષ્ટ માની બાકીનાઓને તે ક્રમમા આવના, તે ગુફાનું દર્શન કરવા, વણા વખત સુધી અભ્યામની જરૂ છે કદાપિ તે ગુફા દર્શનની તેની ઇચ્છા ન હોય, તોપણ પોતાના આ ભવના મુખને અર્થે પણ જન્મ્યા તથા મુઆતી વચ્ચેના ભાગ કાઈ રીતે ગાળવા માટે પણ એ અભ્યામની ખચિત જરૂર છે એ કથન અનુભવગમ્ય કે વણાને તે અનુભવમા આવ્યું છે, ઘણા આર્થ સંપુર્ણો તે માટે સ્થિત ફરી ગયા કે તેઓએ તે પગ અધિવાધિક મનન કર્યું છે આત્માને શોધી, તેના અપાર ભાગમાંથી થયેની પ્રાપ્તિના ઘણા ભાગ્યશાલી થવાને માટે, અનેક ક્રમ બાધ્યા છે તે મહાત્મા જયવાન તે ! અને તેને ત્રિમાળ નમસ્કાર તે !

આપણે થોડીવાર તત્ત્વજ્ઞાનની ગુફાની નિમરણ કરી, આર્યોએ બોલેલા અનેક ક્રમ પગ આવવા માટે પરાયણુ છીએ, તે મમયમા જણાવી જતુ થોડ્ય જ છે કે પૃથ્વાલ્લદ્દઃ જેને માન્યુ છે, પરમ સુખકર, હિતકર અને હૃદયમય જેને માનેવ છે, તેમ છે અનુભવગમ્ય કે તે તો તે જ ગુફાનો નિવાસ કે—અતે નિવતર તેની જ નિજાસા છે અત્યારે કંઈ તે નિજાસા પૂર્ણ થવાના ચિન્ત નથી, તોપણ મે એમા આ લેખકનો જય થશે એની તેની ખચિત શુભામદ્ધા કે—અને તેમ અનુભવગમ્ય પણ છે અત્યારથી જ ને થોડા રીતે તે ક્રમની પ્રાપ્તિ ભય તો, આ પત્ર લખવા જેટલી ખોળી (—દીન) કરવા હૃદય નથી પવ્વ કાળની કડિનતા છે,

ભાગ્યની મંદતા છે; મનોની કૃપાદષ્ટિ દષ્ટિગોચર નથી; મ-મંગની ખામી છે; ત્યાં કંઈજ —

તોપણ તે ક્રમનું ખીજ હૃદયમાં અવશ્ય ગેપાયું છે, અને એ જ સુખકર થયું છે. સૃષ્ટિના રાજ્યી જે સુખ મળવા આશા નહોતી, તેમ જ કોઈ પણ રીતે ગમે તેવા ઔષધથી, સાધનથી, ગ્રીથી, પુત્રથી, મિત્રથી કે ખીજ અનેક ઉપચારથી જે અંતર્સંતોષિતિ યત્નની નહોતી, તે થઈ છે નિરંતરની ભવિષ્યકાળની ભીતિ ગઈ છે, અને એક માધારણ ઉપજવનમાં 'પ્રવર્તતો જોવો આ તમારો મિત્ર એને લઈને જીવે છે, નહીં તો જીવવાની અચિત્ત શંકા જ હતી, વિશેષ થું કહેવું? આ બ્રમણા નથી, વદેમ નથી, ખચિત્ત સંસજ જ છે. ત્રિકાળમાં એક જ પરમપ્રિય અને જીવનવસ્તુની પ્રાપ્તિ, તેનું ખીજ-ગેપણુ, કેમ વા કેવા પ્રકારથી થયાં, એની વ્યાખ્યાનો પ્રમંગ અટી નથી, પરંતુ ખચિત્ત એ જ મને ત્રિકાળ સમ્મત હો! એટલું જ કહેવાનો પ્રમંગ છે, કારણુ લેખસમય બહુ દુકા છે.

એ પ્રિયજીવન મરં પામી જાય, મરં એને ચોગ્ય હોય, મરંને એ પ્રિય લાગે, મરંને એમા ઃચિ થાય એવું, ભૂતકાળે બન્યું નથી, વર્તમાનકાળે બનતું નથી અને ભવિષ્યકાળે પણ બનતું અમંભવિત છે,—અને એ જ કારણથી આ જગત્તી વિચિત્રના ત્રિકાળ છે!

મનુષ્ય શિવાયની પ્રાણીની ખીજ જાતિ જોઈએ છીએ, તેમા તો એ વસ્તુનો વિવેક જણાતો નથી; હવે જે મનુષ્ય રહ્યાં, તે મર્વ મનુષ્યમાં પણ તેમ દેખી શકશો નહીં.

૬૪.૧

મંવત્ ૧૬૨૪ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫, ગચિએ મારો જન્મ હોવાથી, આજે મને સામાન્ય ગણતરીથી બાવીસ વર્ષ પુર્ણ થયાં. બાવીસ વર્ષની અરૂપવયમાં મેં અનેક જંગ આત્મા મંગંધમાં, મન મંગંધમાં, વચન મંગંધમાં, તન સંગંધમાં અને ધન મંગંધમાં દીકા છે. નાના પ્રકારની સૃષ્ટિરચના, નાના પ્રકારના મયાગી મોગ્ન, અર્નનદુ ખપૂજ, એ બધાંનો અનેક પ્રકારે મને અનુભવ થયો છે સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ અને મમર્થ નાન્તિકાએ જે જે વિચારો

૧. આ સ્વાત્મચરિત્ત (Autobiography) અપૂર્ણ રિશતિમા મળેલ છે.
—સંશોધક.

કર્ષા છે, તે જાતિના અનેક વિચારો તે અદ્ય વધમાં મેં કરેલા છે. મહાન યજ્ઞવર્તિએ કરેલા તૃપ્તુના વિચાર, અને એક નિરપૂઠી મહાત્માએ કરેલા નિરપૂઠાના વિચાર મેં કર્યા છે. અમરત્વની સિદ્ધિ અને ક્ષણિકત્વની સિદ્ધિ ખૂબ વિચારી છે. અદ્યવધમાં મહત્ત્વ વિચારો કરી નાખ્યા છે. મહત્ત્વ વિચિત્રતાની પ્રાપ્તિ થઈ છે. એ સધળું બહુ ગંભીર ભાવથી આજે હું દષ્ટિ દર્શિ જોઉં છું તો, પ્રથમની મારી ઉગતી વિચારશ્રેણી, આત્મદશા અને આજને આકાશ પાતાળનું અંતર છે; તેનો છોડો અને આનો છોડો કાંઈ કાળે જાણે મળ્યા મળે તેમ નથી. પણ શોચ કરશો કે, એટલી બધી વિચિત્રતાનું કાંઈ સ્થળે લેખનચિત્રન ક્યું છે કે કંઈ નહીં? તો ત્યાં એટલું જ કહી શકીશ કે, લેખન-ચિત્રન સધળું સ્મૃતિના ચિત્રપટમાં છે. બાકી પત્ર, લેખનિતો સમાગમ કરી જગતમાં દર્શાવવાનું પ્રયત્ન કર્યું નથી যদি હું એમ સમજી શકું છું કે, તે વધ-ચર્ચા જનસમૂહને બહુ ઉપયોગી, પુનઃ પુનઃ મનન કરવા યોગ્ય અને પરિણામે તેઓ ભણીથી મને શ્રેયની પ્રાપ્તિ થાય તેવી છે; પણ મારી સ્મૃતિએ તે પરિશ્રમ લેવાની મને ચોખ્ખી ના કહી હતી, એટલે નિરૂપાયતાથી ક્ષમા ક્ષમ્મી લઉં છું. પારિણામિક વિચારથી તે સ્મૃતિની ધ્વજાને દબાવી, તેજ સ્મૃતિને સમજાવી, તે વધ-ચર્ચા ધીરે ધીરે બનશે તો, અવશ્ય ધવળ-પત્ર પર મૂકીશ. તોપણ

સમુચ્ચયવધ-ચર્ચા

મંભારી જઉં છું—

સાત વર્ષ સુધી એકાંત બાળવધની રમત ગમત સેવી હતી. એટલું મને તે વેળા માટે સ્મૃતિમાં છે કે, વિચિત્ર કલ્પના-કલ્પનાનું સ્વરૂપ કે હેતુ સમજ્યા વગર-મારા આત્મામાં થયા કરતી હતી. રમત ગમતમાં પશુ વિનય મેળવવાની અને રાજેશ્વર જેવી ઉંચી પદવી મેળવવાની પરમ છતાસા હતી. વસ્ત્ર પહેરવાની, સ્વચ્છ રાખવાની, ખાવાપીવાની, સૂવાબેસવાની, બધી વિદેહી દશા હતી; છતાં હાડ ગરીબ હતું. તે દશા હજી બહુ સાંભરે છે. અસારનું વિવેકી જ્ઞાન તે વધમાં હોત તો, મને શોષ માટે ઝાઝી જિજ્ઞાસા રહેત નહીં; એવી નિરપરાધિ દશા હોવાથી પુનઃ પુનઃ તે સાંભરે છે.

સાત વર્ષથી અગિયાર વર્ષ સુધીનો કાળ કેળવણી લેવામાં હતો. આજે મારી સ્મૃતિ જોટલી ખ્યાતિ જોનાવે છે, તેટલી ખ્યાતિ જોગવવાથી તે કંઈક અપરાધિ સ્મૃતિ હોવાથી એક જ વાર પાકનું અવલોકન કરવું પડતું હતું; છતાં ખ્યાતિનો હેતુ નહોતો. એટલે ઉપાધિ બહુ ઓછી હતી. સ્મૃતિ એવી

બળવત્તર હતી કે જેની સ્મૃતિ બહુ જ યોગ્ય મનુષ્યોમાં આ દાગે, આ ક્ષેત્રે હશે. અભ્યાસમાં પ્રમાદી બહુ હતો. વાનગલો, રમનિયાળ અને આનંદી હતો. પણ માત્ર શિક્ષક વેષાવે તે જ વેળા વાંચી તેનો લાવાર્થ કહી જતો. એ ભણીની નિર્થિનતા હતી. તે વેળા પ્રીતિ-સરવ વત્સલ્યના-મારામાં બહુ હતી, સર્વથી એકત્વ ઇચ્છતો; મર્મમાં આનૃણાવ હોય તો જ મુખ, એ મને સ્વાભાવિક આવડ્યું હતું. લોકોમાં કાંઈ પણ પ્રારથી જુદાના અંકુરો જોતો કે મારું અંતઃકરણ રક્ષી પડતું. તે વેળા કસ્થિત વતો કરવાની મને બહુ ટેવ હતી. આડમાં વર્ષમાં મેં કવિતા કરી હતી; જે પાછળથી તપાસતાં સમાપ્ત હતી.

અભ્યાસ એટલી ત્વરાથી કરી શક્યો હતો કે, જે માણસે મને પ્રથમ પુસ્તકનો બોધ દેવો શરૂ કર્યો હતો, તેને જ ગુજરાતી કૃત્તવ્યી ઠીક પામીને તે જ ચોપડીનો પાછો મેં બોધ કર્યો હતો. ત્યારે કેટલાક કાબ્યવંશો મેં વાંચ્યા હતા. તેમજ અનેક પ્રદાગના બોધકથો-નાના-આડા અવળા મેં જોયા હતા; જે પ્રાચીન હજી સ્મૃતિમાં રહ્યા છે.

સાંકુધી મારાથી સ્વાભાવિક રીતે ભટ્ટિકપણું જ સેવાયું હતું; હું માણુગ જાતનો બહુ વિશ્વાસુ હતો, સ્વાભાવિકદૃષ્ટિવંત પર મને બહુ પ્રીતિ હતી.

મારા પિનામદ કૃષ્ણની ભક્તિ કરતા હતા. તેમની પાસે તે વયમાં કૃષ્ણકિર્તનનાં પદો મેં સાંભળ્યાં હતાં; તેમ જ જુદા જુદા અવતારો સંબંધી અમલકારો સાંભળ્યા હતા; જેથી મને ભક્તિની સાથે તે અવતારોમાં પ્રીતિ થઈ હતી; અને રામદામજી નામના સાધુની સમીપ મેં બાળકીશામાં કંઠી બંધાવી હતી; નિલ કૃષ્ણનાં દર્શન કરવા જતો; વખતો વખત કથાઓ સાંભળતો; વરવાર અવતારો સંબંધી અમલકારમાં હું મોહ પામ્યો; અને તેને પરમાત્મા માનતો, જેથી તેનું રહેવાનું સ્થળ જોવાની પરમ-જિજ્ઞાસા હતી. તેના સંપ્રદાયના મંદત હોઈએ, સ્થળે સ્થળે અમલકારથી હરિકથા કરતા હોઈએ અને સાગી હોઈએ તો કેટલી મગ્ન પડે? એ જ વિકલ્પના થયા કરતી; તેમ જ કાંઈ વેળાવી ભૂમિ-1 જોતો કે સમર્થ વૈભવી થવાની ઇચ્છા થતી; 'પ્રવીણમાગર' નામનો અથ તેજમાં મેં વાં-ગો હતો. તે વધારે સમજનો નહોતો; જનાં સ્ત્રી મંબંધી નાનાં પ્રદાગનાં મુખમાં લીન હોઈએ, અને નિરૂપાધિપણે કથાકથન થવણું કરતા હોઈએ તો, કેવી આનંદદાયક દશા, એ મારી તૃપ્તિ હતી. ગુજરાતી ભાષાની વાંચનમાળામાં જગતકર્તા મંબંધી કેટલેક સ્થળે બોધ કર્યો છે તે, મને દૃઢ થઈ ગયો હતો; જેથી જૈન લોકો

ભણી મારી બહુ જુઓ છતી; બનાવ્યા વગર કોઈ મદદથી, અને નહીં માટે જોઈ લોકો મૂર્ખ છે, તેને ખબર નથી. તેમ જ તે વેળા પ્રતિમાના અત્રદ્વાળુ લોકોની ક્રિયા મારા જ્ઞેયમાં આવી હતી, એથી તે ક્રિયાઓ મનીન લાગવાથી હું તેથી ખીતો હતો, એટલે કે તે મને પ્રિય નહોતી.

જન્યમૂલિકામાં જોઈલા વાણિયાઓ રહે છે, તે બધાની કૂળઅદ્વાળુ ભિન્ન ભિન્ન છતાં કંઈક પ્રતિમાના અત્રદ્વાળુને જ લગતિ હતી, એથી મને તે લોકોનો જ પ્રાનારો હતો. પહેલેથી સમર્થ શક્તિવાળો અને ગામનો નામાંકિત વિદ્યાર્થી લોકો મને ગણતા તેથી, મારી પ્રશંસાને લીધે આદીને તેવા મંડળમાં જેસી મારી અપજાશક્તિ દર્શાવવા હું પ્રયત્ન કરતો. કડીને માટે વારવાર તેઓ મારી હાસ્યપૂર્વક ક્રીડા કરવા, છતાં હું તેઓથી વાદ કરતો અને સમજણ પાડવા પ્રયત્ન કરતો. પણ હળવે હળવે મને તેમના પ્રતિકમણુસૂત્ર હસાદિક પુસ્તકો વાચવા મળ્યાં; તેમાં બહુ વિનય પૂર્વક સર્વ જગતને જીવથી મિત્રતા ધમ્મી છે તેથી, મારી પ્રીતિ તેમાં પણ થઈ; અને પેલામાં પણ મહી. હળવે હળવે આ પ્રગમ વધ્યો. છતાં સ્વચ્છ રંગવાના તેમજ ખીજન આચાર-વિચાર મને વૈષ્ણવના પ્રિય હતા, અને જગતક્રાંતિની વદ્ધા હતી. તેવામાં કડી તુડી ગઈ, એટલે કડીથી મેં બાંધી નહીં. તે વેળા બાધવા-નબાધવાનું કંઈ કાગળ મેં શોધ્યું નહોતું. આ મારી તેર વર્ષની વયની ચર્ચા છે. પછી હું મારા પિતાની દુકાને જેમતો અને મારા અક્ષરની છટાથી કચ્છદરવાગને હિતારે મને લખવા માટે જોવાવતા સારે હું સાં જતો. દુકાને મેં નાના પ્રકાગની લીલાગરે કરી છે, અનેક પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. રામ હસાદિકના ચરિત્રો પર કવિતાઓ રચી છે, સંસારી તૃષ્ણાઓ કરી છે, છતાં કોઈને મેં આછોઆધિકો ભાવ કહ્યો નથી, કે કોઈને મેં આધુનિક તોળી દીધું નથી, એ મને મોક્ષમ રાહારે છે.

પ્રથમ ત્રણ કાળને મુકીમા લીધા, એટલે મહાધીરદેવે જગતને આમ જોયું.

તેમાં અનંત ચૈત-આત્માઓ

મુક્ત દીધા,

અનંત મોક્ષપાત્ર દીધા,

અનંત અધોગતિમા દીધા,

—તે મેં પુઆકારે જોયું.

—જડચૈત-આત્મક જોયું.

અનંત ચૈત-આત્માઓ બદ્ધ દીધા,

અનંત મોક્ષઅપાત્ર દીધા.

બદ્ધગતિમાં દીધા,

પરમસત્ય છે.

પરમસત્ય છે.

પરમસત્ય છે.

નિકાળે એમ જ છે.

વ્યવહારના પ્રસંગને સાવધાનપણે, મંદ ઉપયોગે, સમતાલાવે નિભાવ્યો આવજો.

ખીજાં તારૂં કેમ માનતાં નથી ? એવો પ્રશ્ન તારા અંતરમાં ન ઉત્તે.
ખીજાં તારૂં માને છે, એ ઘણું યોગ્ય છે, એવું સ્મરણ તને ન થાઓ.
તું સર્વ પ્રકારે તારાથી પ્રવર્તો; જીવન—અજીવન પર સમવૃત્તિ હો.
જીવન હો તો એ જ વૃત્તિએ પૂર્ણ હો.

ગૃહવાસ જ્યાંસુધી સ્થિતિ હો ત્યાંસુધી વ્યવહારપ્રસંગમાં પણ સત્ય તે સત્ય હો.

ગૃહવાસમાં તેમાં જ લક્ષ હો.

ગૃહવાસમાં પ્રસંગિયોને ઉચિત વૃત્તિ રાખતાં શીખવ; સધળાં સમાન જ માન; ત્યાંસુધીનો તારો કાળ ધણો જ ઉચિત જાણો;

અમુક વ્યવહાર પ્રસંગનો કાળ.

તે સિવાયનો તત્ત્વમંધી કાર્યકાળ.

પૂર્વિક કર્મોદય કાળ.

નિદ્રાકાળ.

જો તારી સ્વતંત્રતા અને તારા ક્રમથી તારા ઉપજીવન—વ્યવહાર સંબંધી મંતોષિત હોય તો, ઉચિત પ્રકારે તારે વ્યવહાર પ્રવર્તાવવો.

તેની એથી ખીજાં ગમે તે કારણથી મંતોષિત વૃત્તિ ન રહેતી હોય તો, તારે તેના કષ્ટા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરી તે પ્રમંથ પૂરો કરવો, અર્થાત્ પ્રસંગની પૂર્ણાકૃતિ સુધી એમ કરવામાં તારે વિયમ થવું નહીં.

તાગ ક્રમથી તેઓ મંતોષિત રહે તો, ઔદાસીયવૃત્તિ ધરે; નિરાશ્રયલાવે તેમાંનું સારૂં યાંય તેમ કરવાનું સાવધાનપણું તારે રાખવું. [અંગત.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

વય ૨૩ મુ. સંવત ૧૯૪૭ ધ્યાનાવસ્થા.

વર્ષ ૨૩ મું.

૬૭૧.

નિરંતર સમાધિલાવમાં રહો; હું તમારી સમીપ જ બેઠો છું એમ સમજજો. દેશદર્શનનું અસારે ધ્યાન ખસેડી, જાણે સમીપ જ છું એમ ગણી, આત્મદર્શનમાં રિયર રહો; શોક ઘટાડો-જરૂર ઘટાડો. આરોગ્યતા વધશે; નિંદગીની સંભાળ રાખો; હમણા દેહલાગતો ભય ન સમજો; એવો વખત હશે તો, અને જ્ઞાની દસ્ય હશે તો, જરૂર આગળથી કોઈ જાણીવશે કે પહોંચી વળશે; હમણા તો તેમ નથી.

૬૮.

તમે મારા સંબંધી જે જે પ્રસ્તુતિ દર્શાવી, તે તે મેં બહુ મનન કરી છે. તેવા ગુણો પ્રકાશિત થાય, એમ પ્રવર્તવા અભિલાષા છે, પરંતુ તેવા ગુણો કંઈ મારામાં પ્રકાશિત થયા હોય, એમ મને લાગતું નથી; માત્ર રચિ ઉત્પન્ન થઈ, એમ ગણીએ તો ગણી શકાય, આપણે જેમ બને તેમ એક જ પદના હિતકે મધ પ્રયત્ની થઈએ છીએ; તે આ કે “બંધાવવાને છોડવો.” એ બંધન જેથી છૂટે, તેથી છોડી દેવું; એ સામાન્ય છે,

માગશર શુદ્ધ ૯, ૧૯૪૬, સુગધ.

વિ. રાયચંદના પ્રજ્ઞામ.

૧. અમદાવાદનિવાસી સાહેબ મહિચંદના પૈત્ર શ્રી જીહાસાર્થ, શ્રીમદના સમાગમમાં આવેલા હતા. તેઓની દેહસ્થિતિ તરુણવયે પૂર્ણ થઈ હતી, તે સમયે શ્રી જીહાસાર્થનું આરોગ્ય અવ્યવસ્થિતપણે વર્તતું હતું, તે સમયે પા અને ૧૬ આંકના પમે તેમના પ્રત્યે લખાયા હતા. ૭૦ મા આંકનો લેખ જુઓ—સંસ્કૃત.

(૬)

(૧)

લોક પુરુષ સંસ્થાને કલો, એનો બેદ તમે કંઈ લલો ?
એનું કારણ સમજ્યા કાંઈ, કે સમજ્યાની ચતુરાઈ
શરીર પરથી એ ઉપદેશ, જ્ઞાન, દર્શન કે ઉદ્ધેશ,
જેમ જણાવો, શુભિયે તેમ, કતો લઈએ દૃઢ એ સ્થેમ

(૨)

શુ કરવાથી પોતે સુખી, શુ દગાખી પોતે દુઃખી
પોતે શુ ? ન્યાયી છે આપ, એનો માગો સાધ જવાપ

—(૩)

ન્યાયી શકે લા મજા સર્વાપ, જ્ઞાન તકા શકે નહીં ત્યાપ,
પ્રભુ-સંકિત લા હિતમ જ્ઞાન, પ્રભુ મેળવવા શુદ્ધ લગવાન
શુદ્ધ ઓળખના ઘટ વૈગમ્ય, તે ઉપજ્યા પૂર્વિક ભાન્ય,
તેમ નહીં તો કંઈ સત્યમ, તેમ નહીં તો કંઈ દુઃખરંગ

(૪)

જે ગાયો તે મધ્યે એક, સકળ દર્શને એ જ વિવેક,
સમજ્યાની શૈલી કરી, સ્વાદવાદસમજણ પણ ખરી
મૂળ સ્થિતિ નો ખૂંટા મને તો સોપી દઉં યોગી કને,
પ્રથમ આતને મધ્યે એક, લોકરૂપ અલોક દેખ

(૫)

જ્યાજ્યા યિતિને જોઈ, દર્શો યોગનો શકા ખોઈ
એમ જ રિયોતે લા નહીં ઉપાપ, “ઉપાપ ન નહી” શકા નય
એ આશ્ચર્ય જણે તે જાણુ, જાણુ જ્યારે પ્રકટે ભાણુ
સમજો બધમુક્તિયુક્ત જીવ, નિરખી દગે મોક સર્વ

(૬)

બધમુક્તિ હેતુ કર્મ મહિત, પુદ્ગલજ્ઞના કર્મ ખર્ચિત
પુદ્ગલજ્ઞાન પ્રથમ લે જાણુ, નર દેહે પછી પામે પ્યાન.
ને કે પુદ્ગલનો એ દેહ, તોપણ એર સ્થિતિ લા જીવ
સમજણુ ખીજ પડી, કહીશ, ન્યારે ચિત્ત સિંધર ઘટેવ

(૭)

જહાં રાગ અને વર્ણો દેખ, તહાં સર્વદા માનો કલેશ;
ઉદાસીનતાનો જ્યાં વાસ, સકળ દુઃખનો છે સાં નાશ.
સર્વ કાળનું છે સાં જ્ઞાન, દેહ છતાં ત્યાં છે નિર્વાણ;
ભવ છેવટની છે એ દશા, રામ ધામ આવીને વસ્યા.

ક્રાંત્યુગ વદ ૧, ૧૯૪૬.

૭૦?

આ ઉપાધિમાં પણ પછી જો મારું લિંગદેહજન્ય જ્ઞાન-દર્શન તેવું
જ રહ્યું હોય-યથાર્થ જ રહ્યું હોય તો, જુહાલાઇ અથાક મુદ્દે ચૂકી
રાત્રે સમાધિશીત થઇ, આ ક્ષણિક જીવનનો ત્યાગ કરી જશે; એમ તે જ્ઞાન
સૂચે છે.

લિંગદેહજન્ય જ્ઞાનમાં ઉપાધિને લીધે યત્કિંચિત ફેર થયો જણાયો.
પવિત્રાત્મા જુહાલાઇ ઉપરની તિથિએ પણ દિવસે સ્વર્ગવાસી થયાના આજે
અપ્પર મળ્યા.

એ પાવન આત્માના ગુણોનું શું સ્મરણ કરવું? જ્યાં વિસ્મૃતિને
અવકાશ નથી, સાં ઝૂંપી થઇ ગયાય જ કેમ?

એનું લૌકિક નામ જ દેહધારી દાખલ સત્ય હતું,—એ આત્મદર્શાણે
ખગે વૈગમ્ય હતો.

મિત્રાવામના જેની બહુ ક્ષીણ થઇ હતી, વીનગગનો જે પરમ રાગી
હતો, અંસારનો પરમ જુગુપ્સિત હતો, ભક્તિનું આધાન્ય જેના અંતરમાં
મદાય પ્રકાશિત હતું, મમ્મકલાવથી વેદનીય કર્મ વેદવાની તેની અદ્ભુત સમતા
હતી, મોહનીય કર્મનું પ્રયત્ન જેના અંતરમાં બહુ શન્ય થયું હતું, મુસકુતા
જેનામાં ઉત્તમ પ્રકારે દીપી નીકળી હતી, એવા એ જુહાલાઇનો પવિત્રાત્મા
આજે જગતના આ ભાગનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો ગયો; આ સદચારિણીથી
મુક્ત થયો. ધર્મના પ્રજ્ઞાવિદ્યામાં આપુલ અર્ચિતું પૂર્ણ કરું.

૧. આ લેખ નેચોની દિનચર્યાનોવ-પત્રો (Diary-Leavees) મળી છે.
તે વિચારતાં જણાય કે, લેખનો પ્રથમ ભાગ, શ્રી જુહાલાઈના દેહત્યાગ પૂર્વે
અને બીજો ભાગ દેહત્યાગ પછી લખાયો છે.--સંચોવદ.

અરેરે ! એવા ધર્માત્માનું હુંકું જીવન આ કાળમાં હોય એ કાંઈ વધારે આશ્ચર્યકારક નથી. એવા પવિત્રાત્માની આ કાળમાં ક્યાંથી સ્થિતિ હોય ? ખીજા સંગિયોનાં એવાં ભાગ્ય ક્યાંથી હોય કે આવા પવિત્રાત્માના દર્શનનો લાભ અધિક કાળ તેમને યાય ? મેક્ષમાર્ગને દે એવું જે સમ્પત્તિ જેના અંતરમાં પ્રકાસ્યું હતું, એવા પવિત્રાત્મા જુઝાલાઈને નમસ્કાર દો ! નમસ્કાર હો !

ચિં—

૭૧.

સત્યપરાયણના સ્વર્ગવાસસૂચક શબ્દો લખંકર છે. એવાં રત્નોનું લાંબુ જીવન પરંતુ કાળને પોષાતું નથી. ધર્મેચ્છતો એવો અનન્ય સહાયક, માયા-દેવીને રહેવા દેવો યોગ્ય ન લાગ્યો. આ આત્માનો, આ જીવનનો રાહસ્યિક વિશ્રામ, કાળની પ્રજ્વળ દષ્ટિએ ખેંચી લીવો. જ્ઞાનદષ્ટિથી શોકનો અવકાશ નથી બનાતો, તથાપિ તેના ઉત્તમોત્તમ ગુણો તેમ કરવાની આજ્ઞા કરે છે, બહુ રમરણ થાય છે; વધારે નથી લખી શકતો. ■ ■ ■

મત્યપરાયણરમણાર્થે અને તો એક શિક્ષાગ્રંથ લખવા વિચાર્યું હતું.

“ આહાર વિહાર અને નિહારનો નિયમિત,” એ વાક્યનો મક્ષેપાર્થ આમ છે:—જેમાં યોગદશા આવે છે તેમાં, દ્રવ્ય, આહાર, વિહાર અને નિહાર (શરીરના મળની લાગક્રિયા), એ નિયમિત (જેવી જોઈએ તેવી, —આત્માને નિર્બાધિક) ક્રિયાથી—એ, પ્રગતિ કરનાર.

ધર્મમાં પ્રસસ્ત રહેલ એ જ ફરી ફરી લખામણ. સત્યપરાયણના માર્ગનું સેવન કરીશું તો જરૂર પાર પામીશું; મુખી થઈશું, એમ હું ધારું છું.

મુગ્ધાઈ, અશાક મુદ્ ૧૫, જુલે, ૧૯૪૬.

ઉપાધિમત્ય ગ્રામ્યજ્ઞના યયાપોગ્ય.

૭૨.

નિર્ગતર નિર્મલપણાથી રહિત એવા આ આંતરિક મંમારમાં વીનરાગત્ય એ જ અભ્યાસવા યોગ્ય છે. નિર્ગતર નિર્લયગણે વિચરતું એ જ ક્રેપરકર છે. તથાપિ કાળની અને કર્મની વિચિત્રતાથી પરાધીનપણે આ ■ ■ ■ ફરીએ છીએ. જેનું અપાર મહાત્મ્ય છે એવી તીર્થકરવની ત્રાગીની ભક્તિ કરો.

તારીખ: ૮, ૭, ૬૦ મુગ્ધાઈ.

વિં ગ્રામ્યજ્ઞ.

૭૩.

કેટલાંક વર્ષ થયા એક મહાન ઇચ્છા અંતઃકરણમાં પ્રવર્તે રહી છે. જે દાષ સ્થળે કહી તથી; કહી શકાય નથી; કહી શકાતી નથી; નહીં કહેવાનું અવસ્થ છે. મહાન પરિશ્રમથી ધણું કરીને તે પાર પાડી શકાય એવી છે; તથાપિ તે માટે જેને જોઈએ તેવો પરિશ્રમ થવો નથી, એ એક આશ્ચર્ય અને પ્રમતતા છે.

એ ઇચ્છા સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થઈ હતી. જ્યાંસુધી તે યથાગોચરગતિને પાર નહીં કરાય ત્યાંસુધી, આત્મા સમાધિરૂપ થવા ઇચ્છતો નથી, અથવા થશે નહીં. કાંઈ વેળા અવર અમે તો, તે ઇચ્છાની છાયા જણાવી દેવાનું પ્રયત્ન કરીશ.

એ ઇચ્છાનાં કારણને સીધે જીવ ધણુંકરીને વિદ્યમનદશામાં જ જીવન અતીત કર્યો જાય છે; જે કે તે વિદ્યમનદશા પણ કલાણુકારક જ છે; તથાપિ ખીજ પ્રભે તેની કલાણુકારક થવામાં કંઈક ખામીચાલી છે.

અંતઃકરણથી ઉગેલી અનેક ઉર્મિઓ તમને ધમ્મીવાર મમાગમમાં જણાવી છે. સાંભળીને કેટલેક અંતો તમને અવધારવાની ઇચ્છા થતી જોવામાં આવી છે. ફરી ભવામણુ છે કે, જે જે સ્થળોએ તે ઉર્મિઓ જણાવી હોય, તે તે સ્થળો જતાં ફરી ફરી તેનું અધિક સ્મરણુ અવરૂપ કરે.

આત્મા છે,

તે બંધાયો છે,

તે કંઈના કર્તા છે,

તે કંઈના ભોક્તા છે,

ભોક્તો ઉપાય છે,

આત્મા સાધી શકે છે,

—આ જે જ મહા પ્રવચનો છે, તેનું નિરતર સંશોધન કરો.

ખીજને વિદ્યમનનાનો અનુગ્રહ નહીં કરતા પોતાની અનુગ્રહતા ઇચ્છનાર જય પામતો નથી એમ પ્રાચે ચાય છે, માટે ઇચ્છુ છું કે, તમે સ્વાત્માના અનુગ્રહમાં દૃષ્ટિ આપી છે તેની, વૃદ્ધિ કરના રહેશો, અને તેથી પરની અનુગ્રહતા પણ કરી શકશો.

ધર્મ જ જોનાં અસ્થિ અને ધર્મ જ જોની મજબુત છે, ધર્મ જ જોનું લોહી છે, ધર્મ જ જોનું આગિય છે, ધર્મ જ જોની ત્વચા છે, ધર્મ જ જોની

ઉદ્વિગ્નો છે, ધર્મ જ જેનું કર્મ છે, ધર્મ જ જેનું ચક્રન છે, ધર્મ જ જેનું
 ખેતનું છે, ધર્મ જ જેનું ઉત્તનું છે, ધર્મ જ જેનું ઉત્તું રહેતું છે, ધર્મ જ
 જેનું શયન છે, ધર્મ જ જેની જાગૃતિ છે, ધર્મ જ જેનો આહાર છે, ધર્મ
 જ જેનો વિહાર છે, ધર્મ જ જેનો નિહાર (૧) છે, ધર્મ જ જેનો વિકલ્પ
 છે, ધર્મ જ જેનો મંકલ્પ છે, ધર્મ જ જેનું સર્વસ્વ છે, એવા પુણ્યની પ્રાપ્તિ
 દુર્લભ છે, અને તે મનુષ્યદેહે પરમાત્મા છે. એ દશાને શું આપણે નથી
 ધ્યાનમાં? ઇચ્છિયે ઇચ્છિયે, તથાપિ પ્રમાદ અને અમર્યાદ બાદે તેમાં દષ્ટિ
 નથી દેતા.

વવાણીઆ, પ્ર૦ ભા૦ શુદ્ધ ૧૧, ભોગે, ૧૯૪૬.

૭૪.

બાલકલાલે જગતમાં વર્તે અને અંતરંગમાં એકાંત શીતળીમૂત-નિર્લેપ
 રહે; એજ માન્યતા અને બોધના છે.

ભરૂચ, આવણી શુદ્ધ ૧૦, ૧૯૪૬.

૭૫.

‘જન લગ્નં રિતં રૂપં તન તનં રિતં અવશિષ્ટે’

જે જે રિત્તા બાણી જનું ધ્યંતે છે, તે તે રિત્તા જેને અપ્રતિબદ્ધ
 અર્થોત્તર પુણિ છે. (ચાકી ચકતી નથી.)

આરી દશાનો અભ્યાસ જ્યાસુધી નહીં થાય, ત્યાંસુધી મધ્યમ ભાગની
 ઉત્પત્તિ થતી કેમ સંભવે? પૌરુષિક રચનાએ, આત્માને સંયોજિત કરવો
 હમિત નથી.

આ૦ વ૦ ૫ ભોગે, ૧૮૬૦.

વિ૦ રાયચંદના મધ્યમભ.

૭૬.

આજે મતાંતરથી ઉત્તમ ચણેલાં પદાર્થો પૂર્ણાણુ આરંભાયાં. આવના
 માસમાં બીજાં આરંભાગે. સમ્યક્દષ્ટિથી મત નર દૂર મૂકી બેના એજ મનાંતર
 બેવડા લાભનું કાળ છે, કાળ બેરડો ધર્મ ગપાદન કરી સમગ્ર. —ચિત
 શુદ્ધિને ચોખ્ખું થઈ ગયું છે. કર્મચયના વિચિત્ર છે.

વવાણીઆ, ૧૩, ઑગસ્ટ, ૧૮૬૦.

વિ૦ રાયચંદના મધ્યમ.

૭૭.

મતાંતરથી બેવડે લાભ થાય છે એવું, આ પર્યુષણ સમ્યક્દષ્ટિથી જોતાં જણાયું; એ વાત સ્ત્રી; તથાપિ કલ્યાણ અર્થે એ દષ્ટિ ઉપયોગી છે. સમુદાયના કલ્યાણ અર્થે જોતાં એ પર્યુષણ દુઃખદાયક છે. પ્રત્યેક મતાંતર સમુદાયમાં વધવાં ન જોઈએ, ઘટવાં જોઈએ. અત્યારે એ જ.

સં ૧૯૪૬, ભા. પ્ર. સુદ ૪, વવાણીઆ.

વિં ૨૫ચંદ.

૭૮.

ભગવતીશ્રવણી પાઠ મંબંધમાં બન્નેના અર્થે મને તો ઠીક જ લાગે છે. બાળશ્રવણી અપેક્ષાએ દખાના લેખકે ભરેલો અર્થ હિતકારક છે; મુમુક્ષુને માટે તમે કદપેલો અર્થ હિતકારક છે; સંતોને માટે બન્ને હિતકારક છે. જ્ઞાનમાં મનુષ્યો પ્રયત્ન કરે એટલા માટે એ રથજે પ્રત્યાખ્યાનને દુઃપ્રત્યાખ્યાન કહેવાની અપેક્ષા છે. વધારેજ્ઞ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જો ન થઈ હોય તો, જે પ્રત્યાખ્યાન કર્યા હોય તે, દેવાદિક ગતિ આપી સંસારમાં જ અંગમૂલ થાય છે; એ માટે તેને દુઃપ્રત્યાખ્યાન કહ્યાં; પણ એ રથજે પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન વિના ન જ કરવાં, એમ કહેવાનો હેતુ તીવ્રકર્મવનો છે જ નહીં. પ્રત્યાખ્યાનાદિક ક્રિયાથી જ મનુષ્યન્ય મળે છે. ઉચ્ચ જોત્ર અને આર્પિદેશમાં જન્મ મળે છે તો, પછી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે એવી ક્રિયા પણ જ્ઞાનને સાધનમૂલ સાગળી જોઈએ છીએ.

જેતપર, પ્ર. ભા. વ્રત ૫, શુધે, ૧૯૪૬. વિં ૨૫ચંદના યથોચિત.

૭૯.

‘ક્ષણમપિ સઙ્ગસંગતિરેકા ભવતિ મધાણંબતરણે નૌકા’

‘ક્ષણનારનો પણ સત્પુરણનો સમાગમ તે સંસારરૂપ’ સંમુદ્રે તરવાને નૌકારૂપ થાય છે,’

—:૦:—

એ વાક્ય મહાન્માં સંકરાચાર્યજીનું છે; અને તે વધાર્થે જ લાગે છે. અર્થ કરણુમાં નિરંતર એમ જ આવ્યા કરે છે કે, પરમાર્થરૂપ થવું, અને અનેકને પરમાર્થ આપ્ય કરવામાં સહાયક થવું, એ જ કર્તવ્ય છે; તથાપિ તેવો યોગ હજી વિયોગમાં છે.

વવાણીઆ, સપ્ટેમ્બર, ૧૨, ૯૦.

૮૮.

આ દેવમાં આ કાળે આ દેહધારીનો જન્મ થયો થોડો નહોતો, ને કે સર્વ દેવે જન્મવાની તેણે ઇચ્છા રૂપિ જ છે, તથાપિ થયેલા જન્મ માટે શોક દર્શાવવા આમ...લખ્યું છે. કાંઈ પણ પ્રકારે વિદેહી દશા! ત્રાસનું-યથાગોચ્ય હવન્મુક્તમ્શા વગરનું-યથાગોચ્ય નિર્ઘયદશા વગરનું-પણ એકનું હવન પણ, ભાળવું, હવને મુક્તલ લાગતું નથી, તો પછી બાકી રહેલું અધિક આયુષ્ય કેમ જરો? એ વિદેહના આત્મેચ્છાની છે.

યથાગોચ્ય દશાનો હજી મુમુક્ષુ છું: કેટલીક પ્રાપ્તિ છે, તથાપિ સર્વ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થવા વિના આ હવ શાંતિને પામે એવી એની દશા જાણ્યાની નથી. એક પર ગગ અને એક પર દેવ એવી સ્થિતિ એક રામમાં પણ તેને પ્રિય નથી. અધિક શું કહેવું? પરના પરમાર્થ સિવાયનો દેહ જ ગમતો નથી તો?—આત્મકલ્યાણમાં પ્રવૃત્તિ કરજો.

શ્રીમં ભાં શુદ્ધ ૮૯, રવિ, વવાણીઆ. વિં રામચંદ્રનાં યથાગોચ્ય.

૮૯.

અત્ર જે ઉપાધિ છે તે, એક અમુક કામથી ઉત્પન્ન થઈ છે; અને તે ઉપાધિ માટે શું થયે, એવી કંઈ કલ્પના પણ થતી નથી, અર્થાત્ તે ઉપાધિ સંબંધી કંઈ ચિંતા કરવાની જરૂર રહેતી નથી એ ઉપાધિ કળિકાળનાં પ્રમંજે એક આગળની અંગતિથી ઉત્પન્ન થઈ છે, અને જેમ તે માટે થવું હશે તેમ થોડા કાળમાં થઈ રહેશે; એવી ઉપાધિઓ આ સંસારમાં આવરી, એ કંઈ નવાઈની વાત નથી:

ધમ્મર પર વિશ્વાસ રાખવો એ એક સુખદાયક માર્ગ છે. જેનો દૃઢ વિશ્વસ હોય છે, તે દુઃખી હોતો નથી, અથવા દુઃખી હોય તો દુઃખ વેદતો નથી; દુઃખ હલકું સુખરૂપ થઈ પડે છે. આત્મેચ્છા એવી જ વર્તે છે કે, મસારમાં પ્રારબ્ધાનુસાર ગમે તેવા શુભાશુભ હિલ્લ આવે, પરંતુ તેમાં પ્રીતિ અપ્રીતિ કરવાનો આપણે મંકલ્પ પણ ન કરવો.

રાત્રિ અને દિવસ એક પરમાર્થ વિષયનું જ મનન રહે છે; આહાર પણ એ જ છે; નિદ્રા પણ એ જ છે, સ્વપ્ન પણ એ જ છે; ભય પણ એ જ છે; ભોગ પણ એ જ; પરિશ્રદ્ધ પણ એ જ છે, ચલન પણ એ જ છે; આસન પણ એ જ છે; અધિક શું કહેવું? હાક, માંસ અને તેની

મજ્જાને એક જ રંગનું રંગન છે; એક રોમ પણ એનો જ જાણે વિચાર કરે છે; અને તેને સીધે નથી કંઈ જોવું ગમતું; નથી કંઈ સૂંઘવું ગમતું; નથી કંઈ સાંભળવું ગમતું; નથી કંઈ ચાખવું ગમતું કે નથી કંઈ સ્પર્શવું ગમતું; નથી કંઈ બોલવું ગમતું કે નથી મૌન રહેવું ગમતું; નથી બેસવું ગમતું કે નથી ઉઠવું ગમતું; નથી સૂવું ગમતું કે નથી જાગવું ગમતું; નથી ખાવું ગમતું કે નથી જૂઝવું રહેવું ગમતું; નથી અસંગ ગમતો કે નથી ગંગ ગમતો; નથી લક્ષ્મી ગમતી કે નથી અલક્ષ્મી ગમતી; એમ છે; તથાપિ તે પ્રત્યે આશા નિરાશા કંઈજ ઉગતું જણાતું નથી; તે દો તો પણ ભડે; અને ન દો તો પણ ભડે; એ કંઈ દુઃખનાં કારણ નથી. દુઃખનાં કારણ માત્ર વિષ-માત્રા છે, અને તે જો સમ છે, તો સર્વ સુખ જ છે; એ વૃત્તિને લીધે સમાધિ રહે છે, તથાપિ બહારથી ગૃહસ્થપણાની પ્રવૃત્તિ નથી થઈ શકતી; દેહભાવ દેખાડવો પાલવતો નથી; આત્મભાવથી પ્રવૃત્તિ નથી થઈ શકતી; બાહ્યથી કરવાને કેટલોક અંતરાય છે. સારે હવે કેમ કરવું? ક્યા પર્વતની શુક્રામાં જવું? અને અત્રોપ થઈ જવું? એ જ રથાય છે; તથાપિ બહારથી અમુક સંસારી પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે; તે માટે ગોઠ તો નથી, તથાપિ સહન કરવા છવ હજીતો નથી. પરમાર્થ લાગી એને છજી પણ કેમ? અને એ જ કારણથી 'ત્યોત્તિપાદિક તરફ હાલ ચિત્ત નથી. ગમે તેવાં ભવિષ્યજ્ઞાન અથવા સિદ્ધિઓની ઈચ્છા નથી. તેમ તેઓનો ઉપયોગ કરવામાં ઉદારીનતા રહે છે,—તેમાં પણ હાલ તો અધિક જ રહે છે; માટે એ જ્ઞાન સંબંધે 'ચિત્તની સ્વસ્થતાએ' વિચારી, માગેલા પ્રશ્નો સંબંધી લખીશ; અથવા સમાગમે જણાવીશ.

જો પ્રાણીઓ એવા પ્રશ્નના ઉત્તર પામવાથી આનંદ માને છે, તેઓ મોહાધીન છે; અને તેઓ પરમાર્થનાં પાત્ર થવાં દુર્લભ છે, એમ માન્યના છે; તો તેવા પ્રસંગમાં આવવું પણ ગમતું નથી; પણ પરમાર્થરૂપે પ્રવૃત્તિ કરવી પડશે તો પ્રસંગે કંઈ કરીશ; હજી તો થતી નથી.

વવાણીઆ, ભાદરવા શુદ્ધ ૨, બોમ મં ૧૯૪૬

વિં સચ્ચંદના પ્રણામ.

મુમુક્ષુતાના' ઝંશોએ પ્રહાયલું તમારું હૃદય પરમ સંતોષ આપે છે. અનાદિ કાળવું પરિબ્રમણ હવે સમાપ્તતાને પામે એવી જિજ્ઞાસા એ પણ એક

કેલાણુ જ છે. કોઇ એવો યથાયોગ્ય સમય આવી રહેશે કે ત્યારે ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઇ રહેશે. નિરંતર શ્રુતિઓ સખતા રહેશે. જિજ્ઞાસાને ઉત્તેજન આપતા રહેશે, અને નીચેની ધર્મકથા શ્રવણ કરી હશે, તથાપિ ફરી ફરી તેનું સ્મરણ કરશે.

સમ્યક્દશાનાં પાંચ લક્ષણો છે:—

શમ.	}	અનુકંપા.
મંવેગ.		
નિર્વેદ.		
આસ્થા.		

કોષાદિક કપાયોનું મમાઇ જતું, ઉદય આવેલા કપાયોમાં મંદતા થવી વાળી હોવાય તેની આત્મદશા થવી, અથવા અનાદિ કાળની શ્રુતિઓ સમાઇ જવી તે 'શમ.'

મુક્ત થવા શિવાય ખીજ કોઇ પણ પ્રકારની ઇચ્છા નહીં, અભિલાષા નહીં તે 'મંવેગ.'

ત્યારથી એમ સમજાય કે, જ્ઞાતિમાં જ પરિભ્રમણ કર્યું. ત્યારથી હવે ધણી થઇ, અને, શ્રવ! હવે શોભ, એ 'નિર્વેદ.'

મહાત્મ્ય જેનું પરમ છે એના નિરપ્રદી પુરોનાં વચનમાં જ તસિનતા તે 'શ્રદ્ધા'—'આસ્થા.'

એ સધળાં-વડે જીવમાં સ્વાત્મતુલ્ય શુદ્ધિ તે 'અનુકંપા.'

આ લક્ષણો અવસ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે, સ્મરવા યોગ્ય છે, ઇચ્છવા યોગ્ય છે, અનુભવવા યોગ્ય છે. અધિક અન્ય પ્રસંગે

વવાણીઆ, ખી. જા. શુદ્ધ ૧૪, ૧૯૪૬.

વિ. રામચંદ્ર.

૮૩.

પ્રથમ મંત્રસરી અને આજ દિવસ પર્વત કોઇ પણ પ્રકારે તમારો અવિનય. આશાતના, અસમાધિ મારા મન, વચન, કાયાના કોઇ પણ ભોગાધ્યવસાયથી થઇ હોય તેને માટે પુનઃ પુનઃ ક્ષમાતુ હું અંતર્જાનથી સ્મરણ કરતાં એવો કોઇ કાળ જણાતો નથી, વા સાંભરતો નથી કે જે કાળમાં, જે સમયમાં, આ જીવે પરિભ્રમણ ન કર્યું હોય, સંકપ-વિકપનુ રદણ ન કર્યું હોય, અને એ વડે 'સમાધિ' ન જુલો હોય. નિરંતર એ સ્મરણ રહ્યાં કરે છે, અને, એ મહા વૈરાગ્યને આપે છે.

વળી સ્મરણ થાય છે કે, એ પરિભ્રમણ કેવળ સ્વચ્છંદી કરતાં જીવને ઉદાસીનતા કેમ ન આવી ? બીજા જીવોપરત્વે ક્રોધ કરતાં, માન કરતાં, માયા કરતાં, લોભ કરતાં, કે અન્યથા કરતાં તે માહું છે એમ યથાયોગ્ય કાં ન જાણ્યું ? અર્થાત્ એમ જાણતું જોઈતું હતું : છતાં ન જાણ્યું. એ વળી ફરી પરિભ્રમણ કરવાનો વૈરાગ્ય આપે છે.

વળી સ્મરણ થાય છે કે, જેના વિના એક પણ પશુ હું નહીં જીવી શકું એવા કેટલાક પદાર્થો (સ્ત્રિષાદિક) ને અનંતવાર છોડતાં, તેના વિયોગ થયો, અનંત કાળ પણ થઈ ગયો; તથાપિ તેના વિના જીવાયું એ કંઈ થોડું આશ્ચર્યકારક નથી; અર્થાત્ જે જે વેળા તેવો પ્રીતિભાવ કયો હતો, તે તે વેળા તે કલ્પિત હતો. એવો પ્રીતિભાવ કાં થયો ? એ ફરી ફરી વૈરાગ્ય આપે છે.

વળી જોતું મુખ કોઈ કાળે પણ નહીં જોઉં, જેને કોઈ કાળે હું મદજી નહીં જઈ કહું; તેને ઘેર પુત્રપણે, સોપણે, દાસપણે, દાસીપણે, નાના જંતુપણે, શા માટે જન્મ્યો ? અર્થાત્ એવા દોષથી એવા રૂપે જન્મવું પડ્યું, અને તેમ કરવાની તો હિચ્છા નહોતી. કહો, એ સ્મરણ થતાં આ કલેશિત આત્મા-પરત્વે જીવ્યજ્ઞા નહીં આવતી હોય ? અર્થાત્ આવે છે.

વધારે શું કહેવું ? જે જે પૂર્વના જવાંતરે પ્રાંતિપણે ભ્રમણ કયું, તેનું સ્મરણ થતાં હવે કેમ આવતું ? એ ચિંતના થઈ પડી છે. ફરી ન જ જન્મવું અને ફરી એમ ન જ કરવું, એવું દલ્લ આત્મામાં પ્રકાશે છે; પણ કેટલીક નિરૂપાયતા છે; લા કેમ કરવું ?

જે દલતા છે તે પૂર્ણ કરવી—જરૂર પૂર્ણ પડતી, એ જ રહન છે; પણ જે કંઈ આહું આવું છે, તે કારે કનું પડે છે, અર્થાત્ ખમોડવું પડે છે, અને તેમાં કાળ જાય છે. જીવન આશ્વ જાય છે, અને ન જવા દેવું. જ્યાં-સુધી યથાયોગ્ય જાય ન થાય ત્યાંસુધી એમ દલતા છે, તેનું ટ્રમ કરવું ?

કદાપિ કોઈ રીતે તેમાંનું કંઈ કરીએ તો તેવું સ્થાન ક્યા છે કે જ્યાં જીવને રહીએ ? અર્થાત્ તેવા સંતો ક્યાં છે કે જ્યાં જીવને એ દગામા બેસી તેવું પોણણ પાગીએ, સારે હવે કેમ કરવું ?

“ ગમે તેમ હો—ગમે એટલા દુઃખ વેડો, ગમે તેટલા પગ્ગિહ મહન કરો, ગમે તેટલા ઉપમર્ગ મહન કરો, ગમે તેટલી વ્યાધિઓ સહન કરો, ગમે તેટલી ઉપાધિઓ આવી પડે, ગમે તેટલી વ્યાધિઓ આવી પડે, ગમે તો

હવનકાળ એક સમય માત્ર હો, અને દુનિમિત્ત હો; પણ એમ કરવું જ, સાંસુધી હો હવ! છટકા નથી.” આમ નેપથ્યમાંથી હિતાર મળે છે, અને તે યથાભિપ્રાય લાગે છે.

શબ્દો શબ્દો પલટાવી રચનાવ્રતિ નથી જોઈતી; અમુક કાળ સુધી શત્ત્યશિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી મંત શિવાય કંઈ નથી જોઈતું, તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી મત્સંગ શિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી આર્યાચરણ શિવાય કંઈ નથી જોઈતું; (આર્યાચરણ આર્ય પુરોહિતે કરેલાં આચરણ) તે ન હોય તો જિનભક્તિમાં અતિ શુદ્ધભાવે લીનતા શિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો પછી માગવાની ઇચ્છા પણ નથી.

ગમ પગા વિના આગમ અનયંકારક થઈ પડે છે; સત્સંગ વિના ધ્યાન તે તરંગરૂપ થઈ પડે છે; મંત વિના અંતની વાતમાં અંત પમાતો નથી. લોકમંત્રાથી લોકાન્તે જવાનું નથી; લોક-સાગ વિના વૈરાગ્ય યથાભિપ્રાય પામવો દુર્લભ છે. એ જ વિચારપના.

વવાણીઆ, પ્ર. ભા. શુદ્ધ ૬, ૧૬૪૬.

વિ. શમચંદ્રના યથાભિપ્રાય.

૮૪.

તમારૂં સંવેગ ભરેલું પત્ર પડ્યું. પત્રોથી અધિક શું જણાવું? જ્યાં સુધી આત્મા આત્મભાવથી અન્યથા એટલે દેહભાવે વર્તશે, ‘હું કઈ, હું’ એવી છુદ્ધિ કરશે, ‘હું શિદ્ધિ ઇલાદિક અધિક છું’ એમ માનશે, શાસ્ત્રને જાળરૂપે મમજશે, મર્મને માટે મિથ્યા મોહ કરશે, સાંસુધી તેની શાંતિ થવી દુર્લભ છે, એ જ આ પત્રોથી જણાવું છું તેમાં જ બહુ સમાયું છે. ધણે રચણેથી વાંચ્યું હોય, સાંભળ્યું હોય, તોપણ આ પર અધિક સક્ષ રાખશો.

બી. ભા. શુદ્ધ ૧૪, રવિ, ૧૮૯૦, વવાણીઆ.

શમચંદ્ર

૮૫.

આત્મશાંતિમાં પ્રવર્તશે. ચોખ્ખતા મેળવો; એમ જ મળશે. પાત્રના પ્રાપ્તિને પ્રવાસ અધિક કરો.

મેળવ્યા, અગ્રેશ્વર, ૫, ૯૦.

૮૬.

આકે રૂચકપ્રદેશ સંબંધીનું પ્રથમ તમાકું પ્રશ્ન છે. 'ઉત્તરાખ્યવન સિન્ધાંત'માં સર્વ પ્રદેશે કર્મવળગણા જનારી એનો હેતુ એવો સમજાયો છે કે, એ કહેવું ઉપદેશાર્થ છે. સર્વ પ્રદેશે કહેવાથી શાસ્ત્રકર્તા આકે રૂચકપ્રદેશ કર્મ રહિત નથી, એવો નિર્ણય કરે છે, એમ સમજાતું નથી અસંખ્યાત પ્રદેશી અત્મામાં જ્યારે માત્ર આકે જ પ્રદેશ કર્મ રહિત છે, ત્યારે અસંખ્યાત પ્રદેશ પાસે તે કંઈ ગણુનિમાં છે? અસંખ્યાત આગળ તેનું એટલું બધું લઘુત્વ છે કે, શાસ્ત્રધારે ઉપદેશની અધિકતા માટે એ વાત અંતઃકરણમાં રાખી બહારથી આ પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો:—અને એવી શૈલી નિરંતર શાસ્ત્રધારની છે. અંતઃકરણ એટલે એ ઘડીની અંદરનો ગમે તે વખત, એમ સાધારણ રીતે અર્થ થાય છે; પરંતુ શાસ્ત્રધારની શૈલી પ્રમાણે એનો અર્થ એવો કરવો પડે છે કે, આકે સમયથી ઉપરાંત અને બેઘડીની અંદરના વખતને અંતઃકરણ કહેવાય છે. પણ રૂચકમાં તો જેમ આગળ જનારું તેમ જ સમજાય છે; તથાપિ શાસ્ત્રધારની શૈલી જ માન્ય છે. જેમ અહીં આકે સમયની વાત બહુ લઘુત્વવાળી હોવાથી અથગે સ્થળે શાસ્ત્રમાં જનાવી નથી, તેમ આકે રૂચકપ્રદેશની વાત પણ છે; એમ માફ સમજવું છે; અને તેને 'ભગવતી,' 'પ્રતાપના' 'શાળાંગ' દ્વારાં દેવ સિદ્ધાંતો પુષ્ટિ આપે છે. વળી મારી સમજણ તો એમ રહે છે કે, શાસ્ત્રધારે બધાં શાસ્ત્રોમાં ન હોય એવી પણ કોઈ શાસ્ત્રમાં વાત કરી હોય તો, કંઈ ચિંતા જેવું નથી. એની સાથે તે એક શાસ્ત્રમાં કહેલી વાત સર્વ શાસ્ત્રની રચના કરનાં શાસ્ત્રધારના લક્ષમાં જ હતું, એમ સમજવું. વળી બધાં શાસ્ત્ર કરતાં કોઈ વિચિત્ર વાત કોઈ શાસ્ત્રમાં જણાવી હોય તો, એ વધારે મમ્મત કરવા જેવી સમજવી, કારણ એ કોઈ વીરલા મનુષ્યને અર્થે તેવી વાત કહેવાઈ હોય છે; બાકી તો સાધારણ મનુષ્યો માટે જ કથન હોય છે. આમ હોવાથી આકે રૂચકપ્રદેશ નિર્ણયન છે, એ વાત અનિર્ણય છે; એમ મારી સમજણ છે. બાકીના ચાર અસ્તિકાયના પ્રદેશને સ્થળે એ રૂચકપ્રદેશ મજી સમુદ્રધાત કરવાનું કેવળી સંબંધી જે વર્ણન છે ને, કેટલીક અપેક્ષાએ જીવનો મૂળ કર્મભાવ નથી એમ સમજાવવા માટે છે. એ વાત પ્રમંગલશાસ્ત્ર સમાગમે ચર્ચા તો હીક પડે.

ખીજું પ્રશ્ન, 'ચાંદુર્વધારી' કંઈ મ.તે ઉલ્લા-એવા-અનંત નિગોદમાં સામે અને જળ-મનનાનવાળા પણ અધિકમાં અધિક પંદર ભાવે મોક્ષે જાય, ૩૨

એ વાતનું મમાધાન કેમ ? એનો ઉત્તર જે માગ હૃદયમા છે, તેજ જગાડી દઉં છું. એ જનન્યજ્ઞાન બીજું અને એ પ્રગંથ પણ બીજો છે. જનન્યજ્ઞાન એટલે મામાન્યપણું, પણ, મળ વસ્તુનું જ્ઞાન, અતિશય મહેત્વમા હતા મોક્ષના બીજગરુ છે એટલા માટે એમ કહ્યું. અને 'એકેને ઉણું' એવું ચૈત્યૂર્ધારીનું જ્ઞાન તે એક મળ વસ્તુના જ્ઞાન શિવાય બીજું બંધુ જાણનાર યથુઃ પણ દેહદેવગમા રહેવો શાસ્ત્ર. પદાર્થ જાણનાર ન થયું, અને એ ન થયું તો પછી બધા વસ્તુનું દેહનું તીવ્ર વન્યાર્થનું કાગળ નથી તેમ આ પણ થયું જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા ચૈત્યૂર્ધારીનું જ્ઞાન જિને બોધ્યું છે, તે વસ્તુ ન મળી તો, પછી ચૈત્યૂર્ધારીનું જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ જ થયું આથી 'એ ઉણું' ચૈત્યૂર્ધારીનું જ્ઞાન મમજલુ 'દેને ઉણું' કહેવથી આપણી માધા જી મનિયા એમ મમજલય કે, ભણી ભણી ચૈત્યૂર્ધારીને કહે આવી પદાર્થતા એકાદ અધ્યયન કે તેવું રહી ગયું અને તેથી જાણ્યા પડ્યું એમ તો નહીં. એટલા બધા જ્ઞાનના અભ્યાસી એક અન્ય ભાગ મહેત્વ અભ્યાસમા પરાભવ પામે, એ માનવા જેવું નથી, અર્થાત્ હંધ જાણા અવગી અથવા અર્થ અગે નથી કે અમણુમાં ગમ્યનું તેમને દુર્ભા પડે મત્ર મળ વસ્તુનું જ્ઞાન ન મળ્યું ગોરહી જ 'ઉણાઈ,' તેનું ચૈત્યૂર્ધારીનું બાકીનું જ્ઞાન નિષ્કળ કયું એક નવથી એરી વિચારણા પણ થઈ રાંધે છે કે શાસ્ત્રો-અન્યા-નાં પાના ઉપાડવાં અને જાણવાં એમાં કાંઈ અતર નથી-જે નર ન મળ્યું તો, કાગળ કે બેગે મેલે જ ઉપાડ્યો. પાના ઉપાડ્યા તેણે કાયાએ બોલે ઉપાડ્યો ભણી ગયા દતા તેણે મને બોલે ઉપાડ્યો. પરંતુ વાર-વિકે લક્ષાર્થ નિના તેનું નિરપેક્ષગીપણું થાય એમ મમજલુ છે. જેને યેર આખો લવળસમુદ્ધ છે તે, તુલ્યગની તુલા મટાડા મમર્થ નથી, પણ જેને યેર એક મીઠા પાણીની પીંડી છે તે, પોનાની અને કેટલાક બીજાની તુલા મટાડવા અમર્થ, છે. અને જ્ઞાનદ્રષ્ટિએ જિનાં મદન તેનું જ છે. નેત્રબળ બીજ નય પર દૈર્ઘ્ય દ્રષ્ટિ કરી પડે છે, અને તે એ કે યાદ રીતે પણ શાસ્ત્રાભ્યાસ હશે તો, કંઈ પાન થવાની િજાસા થશે, અને કાળે કરીને પાત્રના પણ મળશે, અને પત્રના બીજને પણ આપશે, એટલે શાસ્ત્રાભ્યાસનો નિર્બંધ અર્થ કચાનો દેવ નથી, પણ મળ વસ્તુથી કે જન્યા એવા માત્રા-બ્યુમનો નિર્બંધ કરીએ તો એકાંતવાગી નહીં કહેવાઈએ.

દુકામા એમ એ બે પ્રકારના ઉત્તર લખું છું લેખન કરનાં વાગ્યો અધિક મમજલયનું અને છે, ને.પણ આશા છે કે, આથી મમાધાન થશે,

અને તે પત્રાણાના કાંઈ પણ અંગેને વનાગમે, ઝેરાતિક દષ્ટિને ઘટાડશે, એમ માન્યતા છે

અત્રી ! અનત લગના પર્યટને, કોઈ મત્પુરપના પ્રતાપે આ દના પામેલા એના આ દેધારીને તમે ઇચ્છો છો, તેની પામેથી ધર્મ દેવો છો અને ન તો હલુ નહ આશ્ચર્યકાંક ઉપાધિમા એ નિરૂત્તિ લત તો બહુ ઉપયોગી થઈ પડત વા, તમને તેને માટે આટલી બધી શ્રદ્ધા ને છે, તેનું નહ મૂલ જો હુ દગતગત થયું છે? એના પર રાખેલી શ્રદ્ધા, એનો કોવા ધર્મઅનુભવ અનર્થકાંક તો નહીં હજી લો? અર્થાત્ હલુ તેની પૂર્ણ ડસોની કગને, અને એમ રૂગ્વામ તે ગુણ છે તેની માધે તમને ચોડતાનું માગણુ હ—અને હદાપિ પૂર્નાંગ પણ નિરૂદ શ્રદ્ધા જ મળે એમ લેય તો, તેમ જ ગણ્યામા કલણ છે, એમ અપેક્ષા નેનુ આજે બ્યાજબી લાગતા હવી દાણુ હ આજના પત્રની લાખા ધણી જ આમિક વાપરી, તથાપિ તેનો ઉપશ એક પરમાર્થ જ છે

મોરબી, ૩૧ લા વદ ૭, રવિ, ૧૯૪૬

આગમના ઉદ્ધામની શક્તિ રૂગ્વો—૧૨૨

તમાગ સમાગમના હૃદય,

ગયચદ (અનામ) ના પ્રશુભ

૮૭

નીચેનો અભ્યાસ તો રાખ્યા કેવે—

૧ ગમે તે પ્રાપ્ત થતા ઉચ્ચ આનંદ અને આવનાના કાર્યોને મમાવે,

૨ મરે ન ગી અલિનાના નિરૂત્ત ગતા ના

૩ આટના દાણ સુની જે ક્ષુ ન બનાયો નિરૂત્ત થાઓ—ગે ગના ભવે અટકા

૪ તમે પિન્દુલ મુખી છો એમ માનો અને જાકીના પ્રાણુઓ ઉપર અનુષ્ઠા ગણ્યા દગ

૫ હો એ—ગત પુષ્પ નાનો અને તના ગમે તેના સ્થનમા શ્રદ્ધા મેળો

એ પન્ન જરૂરમા અવધ ચોડતાને આપે છ પાચમામા વળી આગે મમા શ પામે દે, એમ અવધ માનો અધિ. શુ મુદ ગમે તે દાણે પછ એ પાચમા પ્રાપ્ત થયા નિના આ પર્યટનોને નિના આવવાનો નથી જાકીના

ચાર એ પાંચમું મેળવવાના સલામત છે. પાંચમા અભ્યાસ શિવામનો, તેની પ્રાપ્તિ શિવામનો, ખામન કાંઈ નિર્વાણ-માર્ગ મને સૂજનો નથી, અને બધામ મદ્દાગાઓને પણ એમ જ અર્થ્યુ દશે-મુન્યુ છે.

હવે જેમ તમને મોઝ લાગે તેમ કહે. એ બધાની તમારી ઇચ્છા છે, તોપણ અધિક ઇચ્છાએ ઉતાવળ ન કરો. નેટલી ઉતાવળ નેટલી કયામ, અને કયામ એટલી ખટાસ; આ અપેક્ષિત વચનનું રમરણ કહે.

સં ૧૬૪૬, લાદરવો

૮૮.

વ્યાસભગવાન વદે હં કે—

इच्छादेषविहीनेन, सर्वत्र समचेतसा

भगवद्भक्तियुक्तेन, प्राप्ता भागवती गतिः ।

હચ્છ અને દેષ વગર મર્વ કેકાણે સમદૃષ્ટિથી જોનાર એવા પુરુષો, ભગવાનની ભક્તિથી યુક્ત થઈને ભાગવતી મતિને પામ્યા, અર્થાત્ નિર્વાણ પામ્યા.

૧૦.

આપ જુઓ, એ વચનમાં કેટલો બધો પરમર્થ તેમણે સમાવ્યો છે। પ્રશંગ્ગવશાત્ એ વાનનું રમરણ થવાથી લખ્યું.

વવાળીઆ, લાદરવા વદ ૧૨ શુકે, ૧૬૪૬.

૮૯.

આત્માનું વિસ્મરણ કેમ થયું હશે ?

૧૦.

તમે અને ખીજા જે જે લાદરવો મારી પાસેથી કંઈ આત્મજ્ઞાન હચ્છો છો તે તે, તે લાલ પામે, એ મારી અંત કરણથી હચ્છા જ છે, તથાપિ તે લાલ આપણની જે મધ્યમાન્ય પાત્રના તેમાં મને હણુ કંઈક આવરણ છે, અને તે લાલ લેવા હચ્છનાન્ની પણ કેટલીક રીતે મોઝતાની મને ન્યુનતા લાગ્યા કહે છે, એટલે એ જાને મોઝ બ્યાંમુધી પરિપકવતાને નહિ પામે લાદરવી, હર્ષિજ્ઞ મિદ્ધિ વિદંબમાં રહી છે, એમ માન્યતા છે. ફરી ફરી અનુદંપા આવી જાય છે, પણ નિરૂપાય આગળ શું કહે ' પોતાની કંઈ ન્યુનતાને પૂર્ણતાને કેમ કહું ?

એ ઉપરથી એવી હચ્છા રહ્યા કરે છે કે, હમણાં તો જેમ તમે બધા

ગોચરતામાં આવી શકે તેવું કંઈ નિવે ન કર્યા રહેવું. જે કંઈ ખુલાસો મળે
તે યથામતિ આપવો, નહીં તો ગોચરતા મેળવ્યા રહે એ ફરી ફરી સૂચવવું.
વવાણીયા બી. લા. વદ ૧૩, ચનિ.

૬૦

ઐતન્યનો નિરંતર-અવિચ્છિન્ન અનુદાવ પ્રિય છે: જે જ નોંધએ છીએ;
બીજી કંઈ રપૂઠા રહેતી નથી,—રહેતી હોય તે પણ ગ્રાખવા ધખ્યા નથી. એક
'તુંદિ તુંદિ' એજ યથાર્થ વહેતી પ્રવાહના જોઈએ છીએ; અધિક શું કહેવું?
લખ્યું લખાય તેમ નથી, કથ્યું કથાય તેમ નથી, જ્ઞાને માત્ર ગમ્ય છે; કનિ
શ્રેણિએ શ્રેણિએ સુમગ્નય તેવું છે. બાકી તો અવ્યક્તતા જ છે.

માટે જે નિરપૂર્ણ દશાનું જ રટણ છે, તે મળ્યે—આ કષ્ટિત બૃહી
ગયે—છટકા છે.

વવાણીયા, બીજા ભાદરવા વદ, ૦)) સોમ, ૧૯૪૬. વિ. ૨૦

૬૧.

—ઉંચ નિચનો અંતર નથી, ૨ મળ્યા તે પામ્યા સદગતી.

—:૦:—

તીર્થકરદેવે રાગ કરવાની ના કહી, અથાત્ રાગ હોય સાંસુધી મોક્ષ નથી,
સારે આ પ્રત્યેનો રાગ તમને બધાને હિતકારક કેમ યશે ?

વવાણીયા, તા. ૧૮ ઓક્ટોબર, ૧૮૯૦. લખનાર—અવ્યક્તદશા.

૬૨.

એવા અનેક પ્રકારના પરિભ્રામી વિચારો પાલટી પાલટીને ન્યારે આત્મા
એકત્વ સુદ્ધિ પામી મહાત્માના સંગને આરાધશે, વા પોતે કોઈ પૂર્વના રમરણને
પામશે તો, દૃઢિત સિદ્ધિને પામશે; આ નિઃસંશય છે

વવાણીયા, આશો શુદ્ધ ૧૦ ગુરુ. ૧૯૪૬. વિ. રાયચંદના યયોચિન.

૬૩.

૫૬ મળ્યું. સર્વાર્થસિદ્ધિની જ વાત છે. જોનમાં એમ કહે છે કે, સર્વાર્થ-
સિદ્ધિ મહાવિમાનની ધ્વજનથી બાર યોજન દૂર મુક્તિશિલા છે. કબીર પાત્ર
ધ્વજનથી આનંદ આનંદ પામી ગયા છે. ૫૬ વર્ષી પરમાનંદ યયો. પ્રભાતમાં
વહેલો ઉડ્યો સારથી કોઈ અપૂર્વ આનંદ વર્ણ જ કરતો હતો. તેવામાં ૫૬

મળ્યું; અને મૂળપદ્મનું અતિશય સ્મરણ થયું; એકતાન થઈ ગયું; એકાકીર
 વૃત્તિનું વર્ણન શબ્દે કેમ કરી શકાય ! દિવસના બાર બ્રહ્મામુખી રહ્યું. અપૂર્વ
 આનંદ તો તેવો ને તેવા જ છે, પરંતુ બીજા વાત્તા (જ્ઞાનની) કરવામાં સાર
 પછીનો કાળક્ષેપ કર્યો. ‘કેવળ જ્ઞાન હવે પામશું, પામશું, પામશું, પામશું
 ૨-૩૦’ એવું એક પદ કર્યું. હૃદય બહુ આનંદમાં છે.

વવાણીઆ, આશો સુદ ૧૧, શુકે ૧૯૪૬.

૬૨.

સંસારમાં રહેતું, એક મોક્ષ થવા કહેતું, એ જનનું અસુખલ છે.—
 ઉદામીનતા એ અધ્યાત્મની જનની છે.

વવાણીઆ, આશો સુદ ૧૨, શનિ, ૧૯૪૬. વિવેક રાયચંદના થયા

૬૫.

સતને નમોનમઃ

—:૦:—

“વાંછા”-“છા” ના અર્થ તરીકે “કામ” શબ્દ વપરાય છે.
 તેમ જ પંચેન્દ્રિયના વિષયના અર્થ તરીકે પણ વપરાય છે.

“અનન્ય”, એટલે જેના જેવા બીજો નહીં,—સર્વોત્કૃષ્ટ “અનન્ય
 લક્ષિતભાવ” એટલે જેના જેવા બીજો નહીં એવો લક્ષિતપૂર્વક ઉત્કૃષ્ટ ભાવ.

જેના વચનબળે શ્રવણ નિર્વોણમાર્ગને પામે છે. એવી સશ્રવણ મૂર્તિનો
 પૂર્વકાળમાં જન્મે જેમ ‘ધણીવાર થઈ ગયો છે, પણ તેનું ઓળખાણ થયું
 નથી; જ્યેં ઓળખાણ કરવા પ્રયત્ન કરાવિત કર્યું પણ હશે, તથાપિ જન્મે
 વિશે મહી શખેલી શિદ્ધિ-યોગાદિ, શિદ્ધિ-યોગાદિ અને બીજા તેવી કામનાઓથી
 જાતાની દ્રષ્ટિ મલિન હતી. દ્રષ્ટિ જે મલિન હોય તો તેથી સત્-મૂર્તિ પ્રત્યે
 પણ બાંધ લક્ષ રહે છે. જેથી ઓળખાણ પડતું નથી; અને ત્યાં ઓળખાણ
 પડે છે ત્યાં, જન્મે અપૂર્વ રહેલ આવે છે. તે એવા કે તે મૂર્તિના વિશેષ
 થઈ એક આધુન્ય ભોગવતું તે પણ તેને વિરુદ્ધના લાગે છે,—અર્થાત્ તેના
 વિશેષે તે ઉદામીન ભાવે તેમાં જ વૃત્તિ રાખીને જન્મે છે. બીજા પદાર્થોના
 સંયોગ અને મૃત્યુ એ જન્મે એને મમાન થઈ ગયાં હોય છે. આવી દશા
 ત્યારે આવે છે સારે, જન્મે માર્ગ બહુ નિકટ હોય છે એમ જાણવું. એવી

૧. આ પદ અમને મળી શક્યું નથી—સંશોધક.

દશા આવવામાં માયાની મંગલિ બહુ વિરમનામય છે; પણ એજ દશા આગુરી એવો જેનો દ્રઢ નિશ્ચય છે તેને, થયું કરીને થોડા વખતમાં તે દશા પ્રાપ્ત થાય છે.

તમે જ્યાંએ લાય તો એક પ્રકારનું અંતરે બંધન કરવા માંડ્યું છે; તે માટે અમારે શું કરવું તે કાંઈ સૂચનું નથી મહત્ત્વન મતિથી મર્જ મળે એવો ઉપદેશ કરતાં પોને પોતાને બંધન કર્યું છે, કે જે ઉપદેશનો લાભ તમે અમારા ઉપર જ માંડ્યો. અમે તો મહત્ત્વન મતિના દામ છીએ; ચરમચરમ છીએ, અમારી એવી અનૌકિં દશા પણ ક્યાં છે કે જે દશામાં કેવળ અંગના જ વળે છે? અમારા ઉપાધિયોગ તો તમે પ્રસન્ન દેખો તેવો છે.

આ બે છેલ્લી વાત તો તમારા જવાને માટે મેં લખી છે. અમને દવે કંઈ બંધન થાય તેમ કરવા જવાને વિનિ ની છે. ખીન્નું એ જાણવાનું છે કે, તમે અમારે માટે કંઈ દવે કાઢતે કરેશો નહીં. ઉદયકાળ તમે જાણો છો.

૬૨.

આવા પ્રકાર નાગે મમાગમ મને જ માટે થયો? ક્યાં તારું ગુપ્ત મેંયું થયું હતું?

[અંગત.

સર્વગુણાંશ તે રમ્યકલ્પ.

૬૩.

પ્રભુપ્રતાપ ઉપાધિજન્ય ગતિ છે. ભગવાન પરિપૂર્ણ—સર્વગુણમય-દેવતાય છે, તથાપિ એમાંય અપ્રસન્નતા કંઈ જોવા નથી! ગિચિત્ત કરવું એજ એની લીલા ત્યાં અધિક શું કરેવું?

મર્મ સંમર્ધ પુરવો...ને પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનને જ માલ ગયા છે. એ જ્ઞાનની દિન પ્રતિદિન આ આત્માને પણ વિશેષતા થતી જાય છે. હું ધારું છું કે, કેવળજ્ઞાન મુંધીની મટેન કરી અંતરે તો નહીં જાય મોક્ષની કાંઈ જરૂર નથી; નિઃશ્ચયજ્ઞાની, નિર્ભયપજ્ઞાની, નિર્મુઝપજ્ઞાની અને નિરુદ્ધપજ્ઞાની જરૂર હતી, તે થયે અંશે પ્રાપ્ત થઈ જતાય છે, અને પૂર્ણ અંશે પ્રાપ્ત કરાવવાની કષ્ટાભાગર ગુપ્ત રહેલાની કૃપા થયે એમ આશા રહે છે; છતાં વળી એથી એ અનૌકિં દશાની ઇચ્છા રહે છે: ત્યાં વિશેષ શું કહેવું?

અનુદદ્ધ પ્વનિમાં મળ: નથી પણ ગારી ઘોડાની ઉપાધિ અવશ્યનું, ગુપ્ત થોડું આપે છે. નિર્ગતિ વિના અહીં ખીન્નું જથ્થુ લાગે છે! જગતને, જગતની લીલાને, એવ એવ મક્તમા જોઈએ છીએ!

સુખદ, મનિક શુદ્ધ ૪, સોમ, ૧૬૪૭.

વિ ૦ ૨૧૦

૬૮.

સાત્વરૂપના એકેક વાક્યમાં, એકેક શબ્દમાં, અનંત આગમ રહ્યાં છે, એ વાત કેમ હશે ?

—:૦:—

નીચેનાં વાક્યો પ્રત્યેક મુમુક્ષુએને મેં અપ્રાપ્ય મન્યુષ્યોની સમ્મતિથી મંગળરૂપ માન્યાં છે—બોક્ષના મેવાત્તમ કાગળરૂપ મન્યાં છે:—

૧. માથિકે મખળી સર્વ પ્રકારની વાંછા ગમે ત્યાં પળુ છોડ્યા વિના છડીકા થવાં નથો તો, જ્યારથી એ વાક્ય શ્રવણ કર્યું ત્યારથી જ તે કમતો અભ્યાસ કરવાં થેત્ય જ છે, એમ મમજનું.

૨. કાઈ પણ પ્રકારે મરણુઓ માંધ કરવો: શાધ કરીને તેના પ્રત્યે તન, મન, વચન અને આત્માથી અર્જુણશુદ્ધિ કરવી, તેની જ આજ્ઞાનું મરે પ્રકારે નિર્દેશનાથી આગમન કરવું. અને તો જ મર્વ માથિકે વામનાનો અભાવ થશે, એમ મમજનું.

૩. અનાદિકાગના પશ્ચિમભળમા અનંતવાગ શાસ્ત્રશ્રવણ, અનંતવાગ વિદ્યાભ્યાસ, અનંતવાગ જિનવીક્ષા, અનંતવાગ આચાર્યપાત્રું પ્રાપ્ત થયું છે, માત્ર 'મત' મળ્યા નથી, 'મર્' શુભ્યું નથી, અને 'મત' અધ્યું નથી, અને એ મળ્યે, એ શુભ્યે, અને એ અધ્યે જ છુટવાની વાનાંનો આત્માથી ભણુકાર થશે.

૪. મોક્ષનો માર્ગ ન્દાગ નથી, પણ આત્મામાં છે.

૫. એ અક્ષરમાં મારે ગળે છે, અને અનાદિકાગથી એટલું બધું કર્યા જનાં શા માટે પ્રાપ્ત થયો નથી તે વિચારો.

મુખ્ય, માર્ગિક શુદ્ધિ ૫ ભોમે. ૧૬૫૭.

૬૯.

આત્મા જ્ઞાન પામ્યો એ તો નિઃશંક છે. અંધિબેદ થયો એ ત્રણે કાગમા મલ વાવ છે. મર્વ જ્ઞાનીઓએ પણ એ વાન રચીકારી છે. હવે છવટની નિવિદ્ય મમાધિ પામવી છે, જે સુવલ છે, અને તે પામવાનો રેતુ પણ એ જ છે કે, કાઈ પણ પ્રકારે અમતસાગરનું અવસોદન કરનાં અધ્ય પણ માયાનું આવરણુ બાધ કરે નહીં; 'તુદિ' 'તુદિ' વિના બીજી રટના રહે નહીં. માથિકે એક પણ ભયનો, મોહનો, ગંધપનો કે વિકલ્પનો અંશ રહે નહીં. એ એકવાર જે યથાયોગ્ય આવી જાય તો પછી ગમે તેમ

પ્રવર્તાય; ગમે તેમ બોલાય; ગમે તેમ આદાર, વિદાર કગાય, તથાપિ તેને કંઈ પણ જાતની બાધા નથી; પરમાત્મા પણ તેને પૂંછી શકનાર નથી. તેનું કહેલું સર્વે સત્યું છે. આવી દશા પામવાથી પરમાર્થ માટે કહેલો પ્રયત્ન સફળ થાય છે; અને એવી દશા થયા વિના પ્રગટ-માર્ગ પ્રકાશવાની પરમાત્માની આશા નથી એમ મને લાગે છે; માટે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે, એ દશાને પામી, પછી પ્રગટ-માર્ગ કહેલો-પરમાર્થ પ્રકાશવો; સ્વાંસુધી નહીં. અને એ દશાને દહે કંઈ ઝઝૂં વળન પણ નથી. પંદર અંશે તો પહોંચી જવાયું છે. નિર્વિકલ્પના તો છે જ, પરંતુ નિવૃત્તિ હોય તો બીજાના પરમાર્થ માટે શું કરવું તે ચિન્ચારી શકાય; સાર પછી સ્વાગ જોઈએ, અને સાર પછી સ્વાગ કરાવવો જોઈએ.

મહાન પુરુષોએ જેવી દશા પામી માર્ગ પ્રકાશ્યો છે; શું શું કરીને માર્ગ પ્રકાશ્યો છે; એ વાતનું આત્માને મારી રીતે સ્મરણુ રહે છે; અને એ જ પ્રગટ-માર્ગ કહેવા દેવાની દમ્બરી ઇચ્છાનું લક્ષણ જણાય છે.

આટલા માટે દમ્બણા તો કેવળ ગુપ્ત થઈ જવું જ યોગ્ય છે. એક અસુરે એ વિષયે વાત કરવા ઇચ્છા થતી નથી. આપની ઇચ્છા જાળવવા ક્યારેક ક્યારેક અવર્તન છે, અથવા ઘણા પરિચયમાં આવેલા યોગ્ય પુરુષની ઇચ્છા માટે કંઈક અક્ષરહિન્યાર અથવા લેખ કગાય છે, બાકી સર્વ પ્રકાર ગુપ્તતા કરી છે. અજાની થઈને વામ કરનાની ઇચ્છા બાંધી રાખી છે, તે એવી કે અપૂર્વ કાળે જ્ઞાન પ્રકાશનાં બાધ ન આવે.

આટલાં કારણથી ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ માટે કંઈ લખતો નથી. ગુણગણા ઇલાહિકનો ઉત્તર લખતો નથી. સત્રો અડોય નથી. જ્યવદાર સાચવવા થોડાંએક પુનઃકાનાં પાનાં ફેરવું છું. બાકી બધુય પથર પર પાણીના ચિત્ર જેવું ફગી મૂક્યું છે, તન્મય આત્મયોગમાં પ્રવેશ છે; સાં જ ઉત્ત્રાસ છે; સાં જ માયતા છે, અને યોગ (મન, વચન અને કાયા) બહાર પૂર્વકર્મ ભોગવે છે. વેદોદયનો નાશ થતાં સુધી ગૃદવાસમાં રહેવું યોગ્ય લાગે છે. પરમેશ્વર આહીતે વેદોદય રાખે છે, કારણુ પચમકાળમાં પચ્ચર્ચની વર્ષાઝડતુ થવા દેવાની તેમની થોડી જ ઇચ્છા લાગે છે.

તીર્થંકર જે સમજ્યા તે અને પામ્યા તે ૦ ૦ ૦ આ કાળમાં ન સમજી શકે અથવા ન પામી શકે તેવું કંઈ નથી; આ નિર્ણય ઘણા વખત થયાં કરી રાખ્યો છે, જો કે તીર્થંકર થવા ઇચ્છા નથી, પરંતુ તીર્થંકરે કર્યા

પ્રમાણે કરવા ઈચ્છા છે; એટલી જાણી ઉ-મતના આતી ગઈ છે; તેને સમાવવાની શક્તિ પણ આતી ગઈ છે, પણ આતીને મગાવવાની ઈચ્છા રાખી નથી.

આપને વિજ્ઞાપન છે કે ૪૬માંથી યુવાન થવું, અને આ અવખવાર્તાની અમેમર આગળ અમેમર થવું—ચોક્કસ લખ્યું ધાતું કરી જાણુગો.

ગુણગણા એ મમજ્વા માટે કહેનાં છે. ઉપશમ અને ક્ષપક એ બે જાનની એણી છે. ઉપશમમાં પ્રસન્ન દર્શનનો મંત્રવ નથી; ક્ષપકમાં છે. પ્રસન્ન દર્શનના મંત્રવને અમાને અગિયારમેથી જીવ પાછો વળે છે. ઉપશમ એણી બે પ્રકારે છે. એક આત્મારૂપ, એક આત્મ જાણવા વિના -વ આત્મક ઉપશમ થવારૂપ. આત્મારૂપ પણ આત્માઆસધન મુતી પાતિ થનો નથી. પાછળનો દેહ ગયા પછી માર્ગના અન્નજીવણને લીધે પડે છે. આ ન રે જોગેલી, અત્માએ અનુભવેલી વાત છે. કાંઈ શાસ્ત્રમાંથી નીકળી આવશે; ન નીકળે તો કંઈ બાધ નથી તીર્થકરનાં હૃદયમા આ વાત હતી, એમ અમે જાણ્યું છે.

દગપૂર્વધારી દલ્લાદિકની આજ્ઞાનું અ.ગધન કરવાની મહાતીરેવની શિક્ષા વિશે આપે જણાવ્યું તે ખરૂં છે. એણે તો ધણુંવ દયુ હતું; પણ રણું છે થેડું. અને પ્રકાશક પુરવ મુદ્ધાવાસમાં છે.

કહેવાતા આધુનિક મુનિઓનો સ્વાર્થ અવજ્યને પણ અનુકૂળ નથી સૂત્ર કંઈ ઉપદેશ કરવાની આગળ જરૂર પડશે નહીં. 'સૂત્ર' અને તેનાં પદમાં બધાય જણાયાં છે. એ જ વિનિતિ. રાયચદ.

૧૦૦.

—એનું સ્વપ્ને જો દર્શન પામેરે, તેનું મન ન ચઢે બીજે ભામેરે;
થાય કૃષ્ણનો લેશ મરંગરે, તેને ન ગમે સંસારનો સંગરે.

—હસતાં રમતાં પ્રગટ હરિં જુએ, મ રૂં છવ્યું સફળ તવ લેખુરે;
મુક્તાનદનો નાથ વિહારીરે, એવા જીવનદારી અમારીરે.

અગિયારમેથી વચરેલો બોલમાં બોલ ત્રણ અને ધણામાં ધણા નિદર લવ કરે એમ અનુભવ થાય છે. અગિયારમું એનું છે કે લાં અકૃતિયો

ઉપરોક્ત ભાવમાં હોવાથી મન, વચન, કાયાના યોગ પ્રબળ-શુભ-ભાવમાં વર્તે છે, એથી શાતાનો ખેંધ થાય છે. અને એ શાતા છાંયું કરીને પાંચ અનુત્તરવિમાનની જ હોય છે.

સં૦ ૧૯૪૭, કારતક શુદ્ધ ૧૩.

૧૦૧.

અનંત કાળથી પોતાને પોતા વિષેની જ જાંતિ રહી ગઇ છે; આ એક અવાચ્ય-અદ્ભુત વિચારણાનું રચણ છે. જ્યાં મતિની ગતિ નથી, ત્યાં વચનની ગતિ ક્યાંથી હોય !

નિરંતર ઉદાહીનતાનો ક્રમ સેવવો; સત્પુરુષની ભક્તિ પ્રત્યે લીન થવું; સત્પુરુષોનાં ચરિત્રોનું રમરણ - કરવું; સત્પુરુષોનાં લક્ષણોનું ચિંતન કરવું, સત્પુરુષોની મુખાદૃતિનું હૃદયથી અવલોકન કરવું; તેનાં મન, વચન, કાયાની પ્રત્યેક એકાનાં અદ્ભુત રહસ્યો ફરી ફરી નિદિધ્યાસન કરવાં; તેઓએ સમ્મત કરેલું સર્વ સમ્મત કરવું.

આ જ્ઞાનીઓએ ઉદયમાં રાખેલું-નિર્વાણ અર્થે માન્ય રાખવાયેલું, શ્રદ્ધવાયેલું, ફરી ફરી ચિંતવવાયેલું, ક્ષણે ક્ષણે-સમયે સમયે લીન થવા યોગ્ય-પદ્ધતિ રહસ્ય છે, અને એ જ સર્વ શાસ્ત્રનો, મર્વ મેતના હૃદયનો, ધર્મના ધરતો મર્મ પામવાનો મહા માર્ગ છે. અને સધળાનું કારણ કોઈ વિષમતાનું મત્પુરુષની પ્રાપ્તિ અને તે પ્રત્યે અવિચળ શ્રદ્ધા એ છે. અધિક શું લખવું? આજે, જામે તો તેથી મોટું અથવા વહેલું, એ જ સૂત્ર, એ જ પ્રાપ્ત થયે છુટકો છે, સર્વ પ્રદેશે મને તો એ જ સમ્મત.

મોહમયી, કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૪, ૧૯૪૭.

રાયચંદની વંદના.

૧૦૨.

અશાદ શુદ્ધ ૭ નું લખેલું આપનું પત્ર મને વહવાણ કેમ્પ મળ્યું. સાર ૧ છી માફ અહિં આવતું થયું; એથી પહેલું લખવામાં વિરંબ થયો, પુનઃજન્મના મારા વિચારો આપને અનુકૂળ થવાથી મને એ વિષયમાં આપનું સહાયકપણ મળ્યું.

આપે અંતઃકરણીય-આત્મભાવજન્ય-અભિલાષા જે એ દર્શાવી તે નિરંતર સત્પુરુષો રાખતા આવ્યા છે; તેથી મન, વચન, કાયા અને આત્માથી

દશા તેઓએ પ્રાપ્ત કરી છે; અને તે દશાના પ્રકાશ વડે દિવ્ય ચત્વેણા આત્માએ વાગ્દેશ સર્વોત્તમ આધ્યાત્મિક વચનામૃતોને પ્રદર્શિત કર્યો છે; જેને આપ જેવાં મત્પત્ર મનુષ્યો નિરતર સેવે છે; અને એ જ અનંત ભવનું આત્મિક દુઃખ ટાળવનું પરમોપાય છે.

મર્ચ દર્શન પારિણામિક ભાવે મુક્તિનો ઉપદેશ કરે છે, એ નિર્ગમ્ય છે, પણ સચાર્ય દષ્ટિ થયા વિના સર્વ દર્શનનું તાત્પર્યજ્ઞાન હૃદયગત થતું નથી. જે દેવા માટે સત્પુરુષોની પ્રશસ્ત લક્ષિતા, તેના પાદપંકજ અને ઉપદેશનું અવલંબન, નિર્વિકાર જ્ઞાનયોગ, જે સાધનો તે શુદ્ધ ઉપયોગ વડે સંમત થવાં જોઈએ.

પુનર્જન્મના પ્રલક્ષ નિશ્ચય, તેમ જ અન્ય આધ્યાત્મિક વિચારો હવે પછી પ્રમંગલાતુકુળ દર્શાવવાની આજ્ઞા લઉં છઉં.

શુદ્ધભગવાનનું ચરિત્ર મનન કરવા જેવું છે; એ જાણે નિષ્પક્ષપાતી કથન છે.

કેટલાંક આધ્યાત્મિક તત્ત્વ ભરેલાં વચનામૃતો હવે લખી શકીશ.

બ્રજભૂમિ, કાશિમાવાડ, અસાક શુદ્ધ ૧૫, શુક, ૧૯૪૫.

ધર્મોપશ્યન હૃદયક રાગવંદના વિનયયુક્ત પ્રણામ.

૧૦૩.

બ્રજભૂમિ નામના ગામથી માઈ લખેલું એક વિનયપત્ર આપને પ્રાપ્ત થયું હશે.

હું મારી નિવામભૂમિકાથી આશરે એ માસ થયાં સત્યોગ, સત્સંગની પ્રવર્દનાથે પ્રવાસરૂપે કેટલાંક રથભામાં વિહાર કરું છઉં. પ્રાપ્ત કરીને એક સપ્તાહમાં માઈ ત્યાં આપના દર્શન અને સમાગમની પ્રાપ્તિ કરી શકે એમ આગમન થવા મંભવે છે.

સર્વ શાસ્ત્રના બોધનું, ક્રિયાનું, જ્ઞાનનું, યોગનું અને લક્ષિતનું પ્રયોજન સ્વસ્વરૂપ પ્રાપ્તિને અર્થ છે; અને એ ગમ્યક્ર એણિઓ આત્મગત થાય, તો તેમ થતું પ્રલક્ષ મંભવિત છે; પણ એ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા સર્વસંગપરિત્યાગની અવશ્ય છે. નિર્જનાવરથા યોગભૂમિકામાં વાસ, સહજ સમાધિની પ્રાપ્તિ નથી. તે સર્વસંગપરિત્યાગમાં નિયમા વાસિત છે. દેશ (ભાગ) સંગપરિત્યાગમાં ભગના સંભવે છે. ન્યાસથી મૃદવાસ પૂર્વકર્મના બ્રજથી ભોગવવો રહ્યો છે.

• સ્વાંસુધી ધર્મ, અર્થ, અને કામ ઉદ્ધારિત-ઉદ્ધારીન ભાવે સેવવાં યોગ્ય છે. બાહ્યભાવે ગૃહસ્થશ્રેણિ છતાં અંતરંગ નિઐશ્યશ્રેણિ જોઈએ, અને જ્યાં તેમ થયું છે ત્યાં સર્વ સિદ્ધિ છે. મારી આત્માભિલાષા તે શ્રેણિમાં ધણા માસ થયાં વર્તે છે. ધર્મોપજીવનની પૂર્ણ અભિલાષા કેટલીક વ્યવહારોપાધિને લીધે પાર પડી શકતી નથી; પણ પ્રત્યક્ષે સત્પદની સિદ્ધિ આત્માને થાય છે; આ વાર્તા તો સમ્મત જ છે અને ત્યાં કંઈ વય વેળની વિશેષ અપેક્ષા નથી.

નિઐશ્યના ઉપદેશને અચ્છલાભાવે અને વિશેષે સમ્મત કરતાં અન્ય દર્શનના ઉપદેશમાં માધ્વસ્થતા પ્રિય છે. ગમે તે વાટે, અને ગમે તે દર્શનથી કલ્યાણ થતું હોય, તો ત્યાં પછી મતાંતરની કંઈ અપેક્ષા રાખવી યોગ્ય નથી. આત્મ-વજે અનુપ્રેક્ષાથી, જે દર્શનથી, કે જે જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય તે અનુપ્રેક્ષા, તે દર્શન, કે તે જ્ઞાન સર્વોપરી છે; અને જેટલા આત્મા તર્યા, વર્તમાને તરે છે, ભવિષ્યે તરશે તે સર્વ એ એક જ ભાવને પામીને. આપણે એ સર્વ ભાવે પામીએ એ મળેલા અનુત્તર જન્મનું સાક્ષ્ય છે.

કેટલાક જ્ઞાનવિચારો લખતાં ઐદ્યસીન્ય ભાવની વૃદ્ધિ થઈ જવાથી ધારેલું લખી શકાતું નથી; અને તેમ આપ જોવાને નથી દર્શાવી શકાતું. એ કાંઈ નું કારણ.

નાનાપ્રકારના વિચારો ગમે તે રૂપે અનુક્રમવિહીન આપની સમીપ મૂકું, તો તેને યોગ્યતાપૂર્વક આત્મમત કરતાં હોવને માટે-ભવિષ્યને માટે પણ-ક્ષમા ભાવ જ આપશો.

આ વેળા લઘુત્વભાવે એક પ્રશ્ન કરવાની આજ્ઞા લઉં છઉં. આપને લક્ષ્યગત હશે કે પ્રત્યેક પદાર્થની પ્રત્યાપનીયતા ચાર પ્રકારે છે; દ્રવ્ય (તેનો વસ્તુસ્વભાવ) થી, ક્ષેત્ર (કંઈ પણ તેનું વ્યાપવું-ઉપચારે કે અનુપચારે) થી, કાળથી અને ભાવ (તેના ગુણાદિક ભાવ)થી. હવે આપણે આત્માની વ્યાખ્યા પણ એ વિના ન કરી શકીએ તેમ છે. આપ જો એ પ્રત્યાપનીયતાએ આત્માની વ્યાખ્યા અવકાશાનુકૂળ દર્શાવો, તો સ્તોત્રીનું કારણ થાય. આમાંથી એક અદ્ભુત વ્યાખ્યા નીકળી શકે તેમ છે; પણ આપના વિચારો આગળથી કંઈ સહાયક થઈ શકશે એમ ગણી આ પ્રણયન કર્યું છે.

ધર્મોપજીવન પ્રાપ્ત કરવામાં આપની સહાયતાની પ્રાર્થના અવશ્ય પડે તેવું છે, પણ સામાન્યે વૃત્તિભાવ માટે આપના વિચાર માગી પછી તે વાતને જન્મ આપવો, તેમ રહ્યું છે.

શાસ્ત્ર 'એ' પરોક્ષમાર્ગ છે, અને...પ્રત્યક્ષમાર્ગ છે. આં વેળા એ શબ્દો મૂકી આ પત્ર વિનયભાવે પૂર્ણ કરે છઉં

વિં આં રાયચદ સ્વચ્છબાધના પ્રં
આ ભૂમિકા તે ઔઠ યોગભૂમિકા છે, અહીં એક સમુદિન ઇં નો મને પ્રમંગ ગહે છે.

ભરત્ય, આવણુ શુદ્ધ ૩, જુલ, ૧૯૪૬, (હાલારી).

૧૦૪.

'અષ્ટક' અને 'યોગર્ણિદુ' એ નામનો એ કુસ્તિકા આ સાથે આપની દ્રષ્ટિતળ નીકળી જવા હું મોકલુ છઉં 'યોગર્ણિદુ' બીજી પાત્ર ગોધતાં મળી શકયુ નથી, તોપણ બાકીનો ભાગ સમજી શકાય તેવા હોવાથી તે પુસ્તક મોકલ્યું છે.

'યોગદ્રષ્ટિમુચ્ચય' પાછળથી મોકલીશ

પરમતત્ત્વને સામાન્ય બોધમા ઉતારી દેવાની હરિભદ્રાચાર્યની ચમત્કૃતિ સ્તુત્ય છે. કોઈ સ્થળે ખંડન મંડન ભાગ સાપેક્ષ હશે તે ભણી આપની દ્રષ્ટિ નહીં હોવાથી મને કબ્બાણુ છે.

અર્થથી દતિસુધી અવલોકન કરવાનો વખત મેળવ્યાથી માણપર એક કૃપા થશે. (જૈન એ મોક્ષના અખડ ઉપદેશનુ કરતુ, અને વાસ્તવિક તત્ત્વમા જ જોની શ્રદ્ધા છે એવુ દર્શન છતાં મધ 'નાસ્તિ' એ ઉપનામથી તેનુ આગળ ખંડન કરી ગયા છે તે યથાર્થ થયુ નથી, એ આપને દ્રષ્ટિમા આવી જવાનુ પ્રાયે બનશે તેથી)

જૈનસંપ્રદાયી આપને કંઈ પણ માટે આગ્રહ દર્શાવે નથી. તેમ આત્મા જે રૂપે હો તે રૂપે ગમે તેથી થાઓ એ સિદ્ધાંત બીજી મારી અંતઃગમ જિજ્ઞાસા નથી, એ કંઈ કારણથી કદી જઈ જૈન પણ એક પવિત્ર દર્શન છે, એમ કહેવાની આજ્ઞા લઉં છઉં તે માત્ર જે વસ્તુ જે રૂપે સ્વાનુભવમા આવી હોય તે રૂપે કહેવી એમ મમજીને.

સર્વ સત્પુરુષો માત્ર એકજ વારેથી તર્યા છે, અને તે વાટ વાસ્તવિક આત્માજ્ઞાન અને તેની અનુચારિણી દેવગ્રંથિતિર્પત સત્ક્રિયા કે સગ દ્રેષ અને મોહ વચરની દશા થવાથી તે તત્ત્વ તેમને પ્રાપ્ત થયુ હોય એમ માફ આધીન મન છે.

આત્મા, આમ લખવા જિજ્ઞાસુ થવાથી થઈયું છે. તેમાંની ન્યુનાધિકતા
ક્ષમાપાત્ર છે. વિ. રામચંદ્રના, વિનયપૂર્વક પ્રણામ.

કાર્તિક શુદ્ધ ૭, ગુરુ ૧૯૪૬, મુંબઈ.

૧૦૫.

આપનું 'યોગવામિક' નું પુસ્તક આ સાથે મોકલું છું. ઉપાધિને તાપ
સમાવવાને એ શીતળ ચંદન છે. આધિ વ્યાધિનું એની વાચનમાં આગમન
સંભવતું નથી. આપને એ માટે ઉપકાર માનું છું.

આપની પામે કાંઈ કાંઈવાર આવવામાં પણ એકજ એજ વિધ્યની
જિજ્ઞાસા છે. ઘણાં વર્ષોથી આપના અનઃકરણમાં વાસ કરી રહેલ બ્રહ્મવિદ્યાનું
આપના જ મુખથી શ્રવણ થાય, તો એક શાંતિ છે. કાંઈપણ ૧૮ કલ્પિત
વાસનાઓ નાશ થઈ યથાથોમ્ય સ્થિતિની પ્રાપ્તિ સિવાય અન્ય ઇચ્છા નથી.
પંજી વ્યવહારપરત્વે કેટલુંક ઉપાધિ રહે છે, એટલે સત્સમા મનો અવકાશ
જોઈએ તેટલો મળતો નથી; તેમ જ આપને પણ તેટલો વખત આપવાનું
કેટલાંક કારણોથી અશક્ય સમજી લેવું: અને એ જ કારણથી ફરી ફરી
અનઃકરણની હેવટની વૃત્તિ આપને જણાવી શકતો નથી; તેમ જ તે પરત્વે
અધિક વાતચિત થઈ શકતી નથી. એ એક પુણ્યની ન્યુનતા; બીજું શું ?

વ્યવહારપરત્વે કાંઈ રીતે આપના મેળંધથી લાલ લેવાનું સ્વપ્ન પણ
ઈચ્છ્યું નથી; તેમ જ આપ જેવા બીજાઓની સમીપથી પણ એની ઇચ્છા
રાખી નથી; એક જન્મ અને તે થોડા જ કાળનો પ્રારબ્ધાનુભાર ગાળી લેવો
તેમાં દૈન્ય ઉચિત નથી; એ નિશ્ચય પ્રિય છે. સહજભાવે વર્તવાની અભ્યાસ-
પ્રણાલિકા કેટલાંક (જુજ) વર્ષ થયાં આગંભિત છે; અને એથી નિવૃત્તિની વૃદ્ધિ
છે. આ વાત અહીં જણાવવાનો હેતુ એટલો જ કે આપ અસંકિત હશે; તથાપિ
પૂર્વાપરે પણ અસંકિત રહેતા માટે જે હેતુથી અપના લાણી માફ જોતું છે
તે જણાવ્યું છે; અને એ અસંકિતના મંમાસથી આદ્યાસીન્ય લાવને પામેલી
દશાને મદાયક થને એમ માન્યું હોવાથી (જણાવ્યું છે).

બે મવિષ' પરત્વે આપને કંઈ જણાવવા ઇચ્છું છું (પ્રમંગ મળ્યે).

જેનના આગ્રહથી જ મોક્ષ છે; એમ આત્મા ધણી વખત થવા માનતું
જૂની ગયો છે. મુક્તમાવમાં (!) મોક્ષ છે એમ ધારણા છે; એટલે વાતચિત

વેળા આપ કંઈ અધિક કહેતાં નહીં અંગે એમ વિસ્તાપન છે.
નાગદેવી રસ્તા, મુંગધ, અશ્વઙ વદ ૦)) ૧૬૪૬.

વિ० આશ્વાસિન રામચંદ્રના વિપૂર્વક પ્રણામ.

૧૦૬.

આપના દર્શનનો લાભ લીધાં સગભગ એકમાત્ર ઉપર કંઈ વખત થયો.
મુંગધ મુખમાં એક પખવાડિયું થયું.

મુંગધનો એક વર્ણનો નિવાસ ઉપાધિગ્રાહ્ય રહ્યો. મમાધિરૂપ એક
આપનો મમાગમ, તેનો જોવો જોઈએ તેવાં લાભ પ્રાપ્ત ન થયો.

સાનીઓએ કહેલો અરેખરો આ કૃતિકાગ જ છે. જનસમુદાયની
વૃત્તિઓ વિવિધપ્રકારાદિકથી વિષમતાને પામી છે. એવું જગત્પરપણું પ્રસક્ત
છે. રાજસીવૃત્તિનું અનુકરણ તેમને પ્રિય થયું છે. તાત્પર્ય વિવેકાઓની અતે
યથાયોગ્ય ઉપશમપત્રની જાણ પણ મળતી નથી. એવા વિષમકાળમાં
જન્મેસો આ દેહધારી આત્મા અનાદિકાળના પરિભ્રમણના ચાકથી વિઘ્નાંતિ
લેવા આવનાં અવિઘ્નાંતિ પામી મપડાયો છે. માનસિક ચિંતા ક્યાંય કહી
શકાતી નથી. કહેવાનાં પાત્રોની પણ ખામી છે. ત્યાં હવે શું કરવું ?

જો કે યથાયોગ્ય ઉપશમભાવને પામેલો આત્મા મંમાર અને મોક્ષપર
સમગ્રતિવાળો ભાય છે, એટલે અપ્રતિષ્ઠાપણે વિચરી શકે છે; પણ આ
આત્માને તો હજી તે દશા પ્રાપ્ત થઈ નથી તેનો અવધાન છે. ત્યાં તેને
પરમે આ પ્રતિ શા મટે ઉભી હતો ?

જેની નિરૂપાયના છે તેની મદનશીલના સુખદાયક છે અને એમજ
પ્રવર્તન છે; પરંતુ જીવન પાર્શ્વે થતાં પદેસાં યથાગોચરપણે નીમેની દશા
આવી જોઈએ—

૧. મન, વચન અને કાયાથી આત્માનો મુક્તભાવ.

૨. મનનું ઉદાસીનપણે પ્રવૃત્તિ.

૩. વચનનું સ્પાદાદપણું (નિગ્રમદપણું).

૪. કાયાની ત્વક્ક્રિયા (આહાર વિદ્યાગ્ની નિષ્ક્રિયતા).

અથવા સ્વર્ગ મંદિરની નિગતિ મર્દ ભયનું દૃષ્ટનું; ઓગ મંદિરનો નાશ.

અનેક પ્રકારે મનોએ શામલાટે તેનો માર્ગ કલો છે. માધનો બનાવ્યાં
છે. મોક્ષદિકથી મયેસો પોનાનો અનુભવ કલો છે; તથાપિ તેથી યથાયોગ્ય

ઉપશમભાવ આવવો દુર્લભ છે. તે માર્ગ છે; પરંતુ ઉપાદાનની યજ્ઞવાન સ્થિતિ જોઈએ. ઉપાદાનની યજ્ઞવાન સ્થિતિ થવા નિર્ગત સત્ત્વ જોઈએ તે નથી.

શિશુ વયમાંથી જ એ વૃત્તિ ઉગવાથી કોઈ પ્રકારનો પરબાપાખ્યાન ન થઈ શક્યો. અમુક મંત્રપ્રણયથી શાસ્ત્રાભ્યાસ ન થઈ શક્યો. મંત્રારના યંત્રનથી હાહાપોહાભ્યાસ પણ ન થઈ શક્યો; અને તે ન થઈ શક્યો તેને માટે કંઈ બીજી વિચારણા નથી. એથી આત્મા અધિક વિકસી શકે. (સર્વેને માટે વિકસીપાપણું નહીં, પણ એક હું પોતાની અપેક્ષાએ કંદુહું) અને વિકસાદિક ક્લેશનો તો નાશ જ કરવો હજીયો હતો, એટલે જ થયું તે કલ્યાણકારક જ; પણ હવે શ્રીરામને જેમ મહાનુભાવ વમિષ્ઠ ભગવાને આ જ દોષનું વિસ્મરણ કરાવ્યું હતું તેમ કોણ કહેવે ? અર્થાત્ શાસ્ત્રનો ભાષ્યાભ્યાસવિના પણ ધણો પરિચય થયો છે. ધર્મના વ્યવસ્થારિક જ્ઞાતાઓનો પણ પરિચય થયો છે, તથાપિ આત્માનું આનંદાવરણ એથી દળે એમ નથી. માત્ર સત્ત્વ શિવાય, યોગસમાધિ શિવાય, સાં કેમ કરવું ?

આટલું પણ દર્શાવવાનું કોઈ મત્પાત્ર-ચથન-નહોતુ ભાગ્યોદયે આપ મહા દે જોને એ જ રોમે રોમે સ્થિત છે.

વત્સાણીઆ, પ્ર૦ ભા૦ શુદ્ધ, ૩ સોમ, ૧૯૪૬.

વિ૦ રાયચંદ રવજીભાઈ.

૧૦૭.

એક બાલુથી પરમાર્થમાર્ગ ત્વરાથી પ્રકાશવા હજી છે, અને એક બાલુથી અલખ લે'માં સમાઈ જવું એમ રહે છે. અલખ લે'માં આત્માએ કરીને સમાવેશ થયો છે. યોગે કરીને કરવો એ એક રહસ્ય છે. પરમાર્થનો માર્ગ ધણા મુશ્કેલીઓ પામે, અલખ સમાધિ પામે, તો સાર, અને તે માટે કેટલુક મનન છે. દિનબંધુની હજી પ્રમાણે થઈ રહેશે.

અદ્ભુત દ્રશા નિર્ગત રહ્યા કરે છે. અમધુ થયા છિયે; અમધુ કંવા માટે ધણા જીવોપ્રત્યે દષ્ટિ છે.

મત્તવીરેને આ કાળને ' પંચમકાળ ' કહી દુષ્ટ કલ્પો; વ્યાસે ' કલિયુગ ' કલ્પો; એમ ધણા મહાપુરુષોએ આ કાળને કલિ કલ્પો છે, એ વાત નિશંક

૧. શ્રીમદે વ્યાપારવૃત્તિને વિરે સવત ૧૯૪૬ના મહા મહિનામાં પ્રવેશ કર્યો.—સંશોધક

સત્ય છે, કારણુ ભક્તિ અને સત્સંગ વિદ્ય ગયા છે, અર્થાત્ મંપ્રદાયમાં મ્હાં નથી, અને એ મળ્યા વિના જીવનો છૂટકો નથી—આ કાળમાં મળવાં દુષ્કર થઈ પડ્યાં છે, માટે કાળ પણ દુષ્કર છે, તે વાત યથાયોગ્ય જ છે. દુષ્કરને યોગ્ય પણાથી જણાવવાની ઇચ્છા થાય છે, પણુ લખનારી કે બોલવાની ઝાત્રી ઇચ્છા રહી નથી એટલા ઉપરથી મમજન્ય તેવું થયા જ કરે એ ઇચ્છા નિશ્ચય છે.

નાખુદ મહોલો, કાર્તિક વદ ૯, શુક્ર, ૧૯૪૭

૧૦૮.

ૐ

— ૦ —

ભક્તિપૂર્ણતા પામવાને યોગ્ય સારે થાય છે કે, એક તુલ્યમાત્ર પણ હરિપ્રત્યે થાયલું નહીં સર્વ જગમાં ભક્તિમય જ રહેતું.

વહેવારચિનાયી અકળામણુ આવના, સત્સંગના વિયોગથી કાંઈ પ્રકારે શાંતિ નથી હેતી એમ આપે લખ્યું તે યોગ્ય જ છે, તથાપિ વહેવારચિનાયી અકળામણુ યોગ્ય નથી સર્વત્ર હરીચ્છા બળવાન છે એ કરાવવા માટે હરિએ આમ કર્યું છે, એમ આપે નિશંકપણે મમજનું માગે જે થાય તે જોવું, અને પછી જો આપને અકળામણુ જન્મ પામે, તો જોઈ લઈશું હવે મમાગમ થશે સારે એ વિગે વાતચિત્ કરીશ અકળામણુ ગખગા નદી, અને તો એ માર્ગથી તમાં છિડે.

છાંદમ જાનીપુરય હતા. પદની રચના બહુ કૈંદ છે આકાર્યો હગ્ગિની પ્રગટ પ્રાપ્તિ એ સબ્દને ‘પ્રલસદર્શન’ લખ્યું કરીને લખું છું

જેઠ શુદ્ધ ૧૫, ગર્વ, ૧૯૪૭, મુમધ.

લૅ૦ આત્મકિત રામચંદ્ર

૧. શ્રીમદ્ના કેટલાક લેખોમાં અને ખાસ કરી ૧૯૪૬-૪૭ શાલના લેખોમાં “હરિ” શબ્દ વપરાયો છે “હરિ” ના પચટ પ્રાપ્તિને “પ્રલસદર્શન” ના આશયમાં તેઓ વાપરવા હતા તે અદ કદેની વ્યાખ્યા પાછી જણાવા યોગ્ય છે, સરોધા.

રોજનિશી.¹

કા તિંક વદ ૧, સુદ, ૧૯૪૬.

નાના પ્રકારનો મોહ પાતળો થવાથી દષ્ટિ પોતાના ગુણથી ઉત્પન્ન થતાં સુખમાં જાય છે, અને પછી તે મેળવવા ને પ્રયત્ન કરે છે. એ જ દષ્ટિ તેને તેની સિદ્ધિ આપે છે.

કાર્તિક વદ ૩, રવિ, ૧૯૪૬.

આયુષ્યનું પ્રમાણ આપણે જાણ્યું નથી. જાણાવરથા અસમજમાં વ્યતીત થઈ. માનો કે ૪૬ વર્ષનું આયુષ્ય હો, અથવા વૃદ્ધતા દેખી શકીશું એટલું આયુષ્ય હશે, પણ તેમાં સિધ્ધિદશા શિવાય બીજું કંઈ જોઈ શકીશું નહીં. હવે માત્ર એક યુવાવરથા રહી તેમાં જો મોહનીયજનવતરતા ન ધરી તો સુખથી નિરા આવશે નહીં, નિરાગી રહેવાશે નહીં, માફા મંકલ્પ વિકલ્પ દળને નહીં, અને હામ હામ આચર્યું પડશે, અને તે પણ સીદ્ધિ હશે તો થશે. નહીં તો પ્રથમ તેનું પ્રયત્ન કરવું પડશે. તે હજી પ્રમાણે મળી ન મળી તો એક જાણુ રહી. પરંતુ વખતે પેટ પુરતી મળવી દુર્લભ છે. તેની જ ચિંતામાં, તેના જ વિકલ્પમાં, અને તે મેળવતી સુખ જોગ્યીશુ એ જ મંકલ્પમાં માત્ર દુઃખ શિવાય બીજું કંઈ દેખી શકીશું નહીં. એ વયમાં કોઈ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં કાવ્યા તો એકદમ આંખ મિચી થઈ જશે. ન કાવ્યા તો લોકનો બેઠ અને પોતાનો નિષ્કર્ષજેદ બહુ દુઃખ આપશે. પ્રત્યેક વખત મૃત્યુના ભયવાળો, મેગના ભયવાળો. આહનિકાના ભયવાળો, યશ હશે તો તની રક્ષાના ભયવાળો, અપયશ હશે તો તેને ટાળવાના ભયવાળો, લોચ હશે તો તેને લેવાના ભયવાળો, દોષ હશે તો તેની દાવવોધના ભયવાળો, સ્ત્રી હશે તો તેની.....ના ભયવાળો, નહીં હોય તો તેને પ્રાપ્ત કરવાના ખ્યાલવાળો, પુત્રપુત્રાદિક હશે તો તેની કડકટના ભયવાળો, નહીં હોય તો તેને મેળવવાના ખ્યાલવાળો, જોઈ સીદ્ધિ હશે તો વધારેના ખ્યાલવાળો વધારે હશે તો તેને બાધ ભગવાના ખ્યાલનો, એમ જ પ્રત્યેક માધનો માટે અનુભવ થશે. ક્રમે કે વિક્રમે હુંગમાં

૧. મવત ૧૯૪૬ ની રોજનિશી (Diary) માં અમુક અમુક મિતિએ પોતાની વિચારચર્ચા શ્રીમદે લખી છે આ રોજનિશીમાંથી કેટલાક પત્રો કોઈએ ફાળી લીધેલાં જણાય છે. જેટલાં પત્રો રોજનિશીમાં વિદ્યમાન છે તે અમે નહીં આપેલ છે.—સચોધક.

કહેવાનું કે, સુખનો સમય હવે કયો કહેવો ? જાણાવરથા ? મુવાવરથા ? જરા-
વરથા ? નિન્ગાવરથા ? રોગાવરથા : મનાવરથા ? નિર્વનાવરથા ? ગૃહસ્થાવરથા ?
અગૃહસ્થાવરથા ?

એ સર્વ પ્રકારની જાણ મહેતત વિના અનુત્તર અંતરંગ વિચારણાથી
જોવિવેક થયો તે જ આપણને બીજી દ્રષ્ટિ કરાવી, મરં કાળને માટે સુખી
કે છે એટલે કહ્યું શું ? તો કે વધારે જવાબ તો પણ સુખી, એણું જવાબું
તો પણ સુખી, પણ જન્મનું યોગ તો પણ સુખી, ન જન્મનું હોય તો
પણ સુખી.

માગશર શુદ્ધ ૧-૨, રવિ, ૧૯૪૬.

હે જાતમ ! તે કાળ અને તે સમયમાં જમરથ અવરથાએ હું એકાદશ
વર્ષની પંચમે છટ્ટે, સાવધાનપણે, નિરંતર તપશ્વર્ધા અને સંયમથી આત્મતા
ભાવનાં પૂર્વાતુર્પર્વિએ ચાલતાં, એક ગામથી બીજે ગામ જતાં, જ્યાં સુપુમારપુર
નગર, જ્યાં અરોઠક વનખંડ ખાગ, જ્યાં અરોઠકવર પાદપ, જ્યાં પૃથ્વીશિલાપટ
લાં આચ્છો, આવીને અરોઠકવર પાદપની નીચે, પૃથ્વીશિલાપટ પર અષ્ટમભક્ત
અહથુ કરીને જન્મે પગ મેંકાચીને, લાંબા કર કરીને, એક પુદ્ગલમાં દ્રષ્ટિ
અહથુ રથાર્થાને અનિમેષ નયનથી જરા નીચું આગળ મૂકી રાખીને, યોગની
સમાધિથી, સર્વ હૃદયો શુભ કરીને એક રાત્રિની મહા પ્રતિમા ધારણ કરીને
વિચરતો હતો.

(ચમર)

૧૯૪૬, પોષ શુદ્ધ ૩, શુક્ર.

નીચેના નિયમોપર બહુ લક્ષ અપાવું જોઈએ.

૧. એક વાત કરતાં તેની અપૂર્ણતામાં અવરથવિના બીજી વાત ન
કરવી જોઈએ.
૨. કહેનારની વાત પૂર્ણ સાંભળવી જોઈએ.
૩. પોતે ધીરજથી તેનો સદ્-ઉત્તર આપવા જોઈએ.
૪. જેમાં આતમલાધા કે આતમહાનિ ન હોય તે વાત ઉચારવી જોઈએ.
૫. ધર્મમંજથી હમણા બહુ જ એાછી વાત કરવી.
૬. લોકોથી ધર્મવ્યવહારમાં પડતું નહીં.

૭.

વૈશાખ વદ ૪, ગુરુ, ૧૯૪૬.

આજ મને ઉદરંગ અનુપમ, જન્મદૃતાર્થ જોગ જણાયો; વાસ્તવ્ય વસ્તુ,
વિવેક વિવેચક તે ક્રમ રૂપ સુમાર્ગ ગણાયો.

વૈશાખ વદ ૪, શુક્ર, ૧૯૪૬.

ધ્વજાવગરનું કોઇ પ્રાણી નથી. વિવિધ આશાથી તેમાં પણ મનુષ્ય પ્રાણી સેકાયેલું છે. ધ્વજા, આશા બંધાં મુધી અનૂત છે; ભાં મુધી તે પ્રાણી અધોઽસ્તિવત્ છે. ધ્વજાબંધવાળું પ્રાણી ઊર્ધ્વગામીવત્ છે.

જેઠ શુદ્ધ ૪, ગુરુ, ૧૯૪૬.

પરિચયી ! તમને હું લલામણુ કહું છું કે, તમે ચોગ્ય થવાની તમારામાં ધ્વજા ઉત્પન્ન કરો. હું તે ધ્વજા પૂર્ણ કરવામાં સહાયક થઈશ.

તમે મારાં અનુયાયી થયાં, અને તેમાં મને પ્રધાનપદ જન્મતરના ચોગથી હોવાથી તમારે મારી આશાનું અવલંબન કરી પ્રવર્તવું એ ઉચિત ગણ્યું છે.

અને હું પણ તમારી સાથે ઉચિતપણે પ્રવર્તવા ઇચ્છું છું. બીજી રીતે નહીં. જો તમે પ્રથમ જીવનસ્થિતિ પૂર્ણ કરો. તો ધર્મથી મને ઇચ્છો. એવું કરવું ઉચિત ગણ્યું છે; અને જો હું કહું તો ધર્મપાત્ર તરીકે માફ રમણુ થાય એમ થવું જોઈએ.

ખન્ને ધર્મમૂર્તિ થવા પ્રયત્ન કરીએ. મોટા હર્ષથી પ્રયત્ન કરીએ.

તમારી ગતિ કરનાં મારી ગતિ ક્રેદ થશે એમ અનુમાન્યું છે-‘મતિમાં’-

તેનો લાભ તમને આપવા ઇચ્છું છું; કારણ ધણા નિકટના તમે મંબંધી છો. તે લાભ તમે લેવા ઇચ્છતા હો, તો બીજી કલમમાં કલા પ્રમાણે

જરૂર કરશો એવી આશા રાખું છું.

તમે સ્વચ્છતાને બહુજ ઇચ્છજો. વીતરાગલક્ષિતને બહુજ ઇચ્છજો. મારી ભક્તિને સમલાવથી ઇચ્છજો. તમે જે વેળા મારી મંગતિમાં હો તે વેળા સર્વ પ્રકારે મને આનંદ થાય એમ રહેજો.

વિદ્યાભ્યાસી થાઓ.

વિદ્યાયુક્ત વિનોદી મંભાગણુ મારાથી કરજો.

હું તમને યુક્ત બોધ આપીશ. તમે રૂપસંપન્ન, ગુણસંપન્ન, અને રીદ્ધિ તેમ જ જીદ્ધિમંપન્ન તેથી થશો. પાછી એ દશા જોઈ હું પરમ પ્રસન્ન થઈશ.

જેઠ શુદ્ધ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૪૬.

સવારના છ થી આઠ મુધીનો વખત સમાધિયુક્ત ગયો હતો. અખાડના વિચારો ધણાં સ્વસ્થ ચિત્તથી વાંચ્યા હતા, મનન કર્યા હતા.

જેઠ શુદ્ધ ૧૨, શનિ, ૧૯૪૬.

આવતી કલે રેવાસંકરજી આવવાના છે માટે સારથી નીચેનો ક્રમ પ્રભુ પાસે સંચવાવો.

૧. કાર્યપ્રવૃત્તિ ૨. સાધારણ લાપણુ-સકારણ. ૩. બન્નેના અંતઃકરણની નિર્ભય પ્રીતિ. ૪. ધર્માનુકાન. ૫. વૈરાગ્યની તીવ્રતા.

જેઠ વદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૪૬.

તને તારું હોવાપણુ માનવામાં ક્યાં શંકા છે ? શંકા હોય તો તે ખરી પણ નથી.

જેઠ વદ ૧૨, શનિ, ૧૯૪૬.

ગાંધી કાલ રાત્રે એક અદ્ભુત ગ્રંથ આવ્યું હતું, જેમાં બે એક પુરોનાની સમીપે આ જગતની રચનાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું હતું. પ્રથમ મર્વ ભૂવાવી પછી જગતનું દરેક કંઈક વર્ણવ્યું હતું. સ્વપ્નમાં મહારીરેવની સિદ્ધા મપ્રમાણુ થઈ હતી. એ સ્વપ્નનું વર્ણન ઘણું સુંદર અને ચમત્કારિક હોવાથી પગમાનંદ થયો હતો. હવે પછી તે મેળવી અધિક.

આશાઢ શુદ્ધ ૪, શનિ, ૧૯૪૬.

કળિકાળે મનુષ્યને સ્વાર્થપગાણુ અને મોહવશ કર્યા.

જેતુ હ્રદય શુદ્ધ, મંતની બનાવેલી વાટે ચાલે છે તેને ધન્ય છે.

સત્સંગના અભાવથી ચટેલી આત્મક્રિષ્ણ ધાતુ કરીને પતિત થાય છે.

આશાઢ શુદ્ધ, ૫, ગિ, ૧૯૪૬.

ભવાને આ વ્યવહારોપાધિ ગ્રહણ કરી ત્યાં તે ગ્રહણ કરવાનો હેતુ આ હતો. “ભવિષ્યકાળે જે ઉપાધિ ધણો વખત રોકશે, તે ઉપાધિ વધારે દુઃખદાયક થાય તોપણુ થોડા વખતમા ભોગવી લેની એ વધારે ક્રેમકર છે”

એ ઉપાધિ નીચેના હેતુથી મર્યાદિત થશે એમ માન્યુ હતું.

“ધર્મ સંબંધી વધારે વાનચિત આ કાળમાં ગ્રહવાસ પરતે ન આવે તો સાફ.”

ભલે તને વસતુ લાગે, પણ એ જ ક્રમમાં પ્રવર્તે-અચિત કરીને અને ક્રમમાં પ્રવર્તે-દુઃખને સહન કરી ક્રમની સાચવણીના પગિહને સહન કરી. અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગને સહન કરી તું અચળ રહે. અત્યાગે કદાપિ વસતુ, અધિતર લાગશે, પણ પરિણામે તે ‘વસતુ’, અમુ થશે. વૈરાગ્યમાં વૈરાગ્ય નહીં. દૂર દૂર કરી દુઃખ-વૈરાગ્ય નહીં. દુઃખી થઈશ. પત્રાતાપ કરીશ, એ દરના અસારથી આ વચનો બટમા બિતાર-પ્રીતિપૂર્વક ઉપાર.

૧. કાંઈના પણ દોષ જો નહીં. તારા પોતાના મેયથી જો કંઈ થાય છે ને, થાય છે એમ માન.

૨. તારી (આત્મ) પ્રશંસા કરીશ નહીં; અને કરીશ તો તું જ હલકો છે એમ હું માનું છું.

૩. જેમ ખીમતને પ્રિય લાગે તેવી તારી વર્તણૂક કરવાનું પ્રયત્ન કરજો. એકદમ તેમાં તને મિદ્ધિ નહીં મળે વા વિદ્ય નહોતે, તથાપિ દૃઢ આગ્રહથી હળવે હળવે તે ક્રમપર તારી નિષ્ઠા લાવી મૂકજો.

૪. તું વ્યવહારમાં જેનાથી જોડાયો હો તેનાથી અમુક પ્રકારે વતવાનો નિર્ણય કરી તેને જણાવ. તેને અનુકૂળ આવે તો તેમ; નહીં તો તે જણાવે તેમ વર્તજો, સાથે જણાવજો કે તમારા કાર્યમાં (જે મને સોંપે તેમાં) કાંઈ રીતે મારી નિષ્ઠાથી કરીને હાનિ નહીં પહોંચાડું. તમે મારા સંબંધમાં ખીજ કંઈ કલ્પના કરશો નહીં; મને વ્યવહાર સંબંધી અન્યથા લાગણી નથી. તેમ હું તમારાથી વર્તવા ઇચ્છતો નથી એટલુંજ નહીં, પણ કંઈ માફ વિપરિતાચરણ-મન વચન કાયાએ થયું, તો ને મટે પશ્ચાતાપી થઈશ, એમ નહીં કરવા આગળથી બહુ સાવચેતી રાખીશ. તમે સોંપેલું કામ કરતાં હું નિરાશિમાની રહીશ. મારી બુદ્ધિને માટે મને ઠપકા આપશો તે સહન કરીશ. માફ આશરો ત્યાં સુધી સ્વપ્ને પણ તમારો દ્રેષ વા તમારા સંબંધી કાંઈપણ જાતની અન્યથા કલ્પના કરીશ નહીં તમને કાંઈ જાતની શંકા થાય તો મને જણાવશો, તો તમારો ઉપકાર માનીશ, અને તેના ખર્ચે ખુશાસો કરીશ, ખુશ મો નહીં હોય તો મૌન રહીશ, પરંતુ અસલ બોલીશ નહીં. માત્ર તમારી પામેથી એટલું જ ઇચ્છું છું કે, કાંઈપણ પ્રકારે તમે મને નિમિત્ત રાખીને અશુભયોગમાં પ્રવૃત્તિ કરશો નહીં; તમારી ઇચ્છાનુસાર તમે વર્તજો, તેમાં મારે કંઈ પણ અધિક કહેવાની જરૂર નથી. માત્ર મને મારી નિવૃત્તિ શ્રેણીમાં વર્તવા દેતાં, કાંઈ રીતે તમારું અંતઃકરણ હુંકું કરશે નહીં; અને હુંકું કરવા જો તમારી ઇચ્છા હોય તો ખચિત કરીને મને આગળથી જણાવી દેજો. તે શ્રેણિને સાચવવા મારી ઇચ્છા છે અને તે માટે એથી હું યોગ્ય કરી લઈશ. માફ આશરો સુધી તમને દુલ્લીશ નહીં અને છેવટે એ જ નિવૃત્તિશ્રેણિ તમને અપ્રિય રહે તો પણ હું જેમ જનને તેમ જાળવણીથી તમારી સમીપ-થી-તમને કાંઈ પણ જાતની હાનિ કર્યા વગર જનતા લાભ કરીને, દબે પછીના ગમને કાળ મળે પણ તેવી ઇચ્છા રાખીને ખુશી જઈશ.

અસાડ, વદ ૪, રવિવાર, ૧૯૪૬.
વિશ્વામયી વર્તિ, અન્યથા વર્નનાગ આગે પરનાવો કરાવે છે.

અસાડ, વદ ૧૧, રવિવાર, ૧૯૪૬.

૧. આયુષ્યું, વાયા વગરનું આ જગત્ તો ભુઓ—

અસાડ, વદ ૧૩, રવિવાર, ૧૯૪૬.

કૃષ્ટિ એવી સ્વચ્છ કરો કે જેમાં સુદૃઢમાં સુદૃઢ દોષ પણ દેખાઇ શકે;
અને દેખાવાયી ક્ષય થઇ શકે.

આગો શુદ્ધ ૧૦, શુક્રવાર, ૧૯૪૬.

બીજા જ્ઞાન
ગોધે તો કેવલ જ્ઞાન.

ભગવાન મદાવીગદેવ.

કંઈ કહી શકાય એવું આ સ્વરૂપ નથી.

જ્ઞાની ગનાંકર.

૧ ૩

+

૨ ૪

આ બધી નિયતિઓ કાણે કહી?

અમે જ્ઞાનવડે જોઇ પછી ચોખ્ખા સાગી નેમ વ્યાખ્યા કરી.

ભગવાન મદાવીગદેવ.

૧૦.૬,૮ ૭ ૬.૫,૪,૩.૨,૧.

આગો, શુદ્ધ, ૧૧, શક, ૧૯૪૬.

મા ગંધાવજ્ઞા પામે છે મોક્ષ એમ કાં ન કહી દેવું?

નથી કહેને છતાં ગદી છે કે નેમ થવા દે છે?

જનનાં વચનની મ્યના અદ્ભુત છે. એમાં તો ન્ના નહીં.

તે પામેજ્ઞા પદાર્થનું સ્વરૂપ તેનાં શાસ્ત્રોમાં કાં નહીં?

કે તેને આશ્ચર્ય નહોં લાગ્યું હોય, કા છુપાવ્યું હશે.

વર્ગ ૨૪ મું.

૧૦૯.

દેહાભિમાને ગણિતે, વિદ્યાતે પરમાત્મનિ;

યત્ર યત્ર મનો યાતિ, તત્ર તત્ર સમાધયઃ

‘હું કર્તા,’ ‘હું મનુષ્ય,’ ‘હું સુંખી,’ ‘હું દુઃખી,’ એ વગેરે પ્રકારથી રહેલું દેહાભિમાન તે જેનું ગળી ગયું છે; અને સર્વોત્તમપદ્મ પરમાત્માને જેણે જાણ્યો છે, તેનું મન જ્યાં જ્યાં જાય છે, ત્યાં ત્યાં તેને સમાધિ જ છે.—

આપનાં પત્ર ધણીવાર વિગતથી મળ્યાં છે. અને તે પત્રો વાંચી પ્રથમ તો સમાગમમાં જ રહેવાની ઇચ્છા છે; તથાપિ ૦ ૦ ૦ ૦ કારણથી તે ઇચ્છાનું ગમે તે પ્રકારે વિરમરણ કરવું પડે છે; અને ગતનો સચિગત ઉત્તર લખવા ઇચ્છા થાય છે તો, તે ઇચ્છા પણ થણું કરીને ક્વચિત્ જ પાર પડે છે. એનાં બે કારણ છે: એક તો એ વિષયમાં અધિક લખવા જેવી દશા રહી નથી તે, અને બીજું કારણ ઉપધિયોગ. ઉપધિયોગ કરનાં વર્તની દશાવાળું કારણ અધિક જળવાન છે; જે દશા બહુ નિરપૂર છે, અને તેને લીધે મન અન્ય વિષયમાં પ્રવેશ કરતું નથી, અને તેમાં પણ પરમાર્થ વિષે લખતાં કેવળ શૂન્યતા જેવું થયાં કરે છે; એ વિષયમાં લેખનશક્તિ તો એટલી બધી શૂન્યતા પામી છે. વાણી પ્રમંગ્લપાત હજી એ વિષયમાં કેટલુંક કાર્ય કરી શકે છે, અને તેથી આશા રહે છે કે સમાગમમાં જરૂર હાથર કૃપા કરશે.

વાણી પણ જેવી આગળ ક્રમપૂર્વક વાન કરી શકતી તેવી દ્રવે લાગતી નથી; લેખનશક્તિ શૂન્યતા પામ્યા જેવી થવાનું કારણ એક એવું પણ છે કે,

ચિત્તમાં હોય. લી વાત ધણા નયપુક્ત હોય છે, અને તે લેખમાં આવી શકતા નથી; જેથી ચિત્ત વેગવ્ય પામી જાય છે.

આપે એકવાર ભક્તિના મેળવવામાં પ્રથમ ક્યો હતો; તે મેળવવામાં વધારે વાત તો સમાગમે થઈ શકે તેમ છે; અને ધનું કરીને બધી વાતને માટે સમાગમ દીક્ર સાગે છે, તે પશુ ધણા જ દુઃખ ઉત્તર લાવું છું: પરમાત્મા અને આત્માનું એકરૂપ થઈ જવું (!) તે પરભક્તિની છેવટની દદ છે. એક એ જ લય રહેલી તે પરભક્તિ છે. પરમ મહાત્મા મોખામનાએ! મહાત્મા વામુદેવની ભક્તિમાં એ જ પ્રકારે રહી હતી. પરમાત્માને વિરંજન અને નિર્લેહરૂપે ચિત્તએ જીવને એ લય આવરી વિદ્ય છે એટલા માટે, જેને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કર થયો છે એવો દેવધારી પરમાત્મા તે પરભક્તિનું પરમ કારણ છે. તે જાની પુરુષનાં સર્વ અસ્તિત્વમાં અક્યભાવનો લક્ષ થયારથી તેના જમા વિરાજમાન પરમાત્માનો અક્યભાવ હોય છે અને એ જ પરભક્તિ છે. જાની પુરુષ અને પરમાત્મામાં અંતર જ નથી; અને જે કોઈ અંતર માને છે, તેને માર્ગની પ્રાપ્તિ પરમ વિદ્ય છે. જાની તો પરમાત્મા જ છે; અને તેની આજ્ઞાપશુ વિના પંમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ નથી, માટે સર્વ પ્રકારે ભક્તિ કરવા ચોખ્ખો દેવધારી દિવ્યમુર્તિ-જાનીરૂપ પરમાત્માની-ને નમસ્કાર દિક્ર ભક્તિથી માંડી પરભક્તિના અંતરની એક લયે આરંભ, એવો શાસ્ત્રવક્ષ છે. પરમાત્મા આ દેવધારીરૂપે થયો છે, એમ જ જાની પુરુષ પ્રમે જીવને જીવે થયે ભક્તિ હોય છે, અને તે ભક્તિ કમે કરી પરભક્તિરૂપ થાય છે. આ વિષે શ્રીમદ્ ભાગવતમા-ભગવદ્ગીતામા ધણા એક પ્રશંસિત કરી એ જ લક્ષ્ય પ્રકારે છે. અધિક શું કહેવું? જાની તીર્થકરેવમાં લક્ષ થવા જૈનમાં પશુ પંચાગરોહિત્રમાં 'નમો અતિંનાથુ'—પદ પછી 'સિદ્ધ'ને નમસ્કાર કર્યો છે, એ જ ભક્તિમાટે એમ સૂચવે છે કે, પ્રથમ જાની પુરુષની ભક્તિ, એ જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અને ભક્તિનું નિતન છે.

ખીલું એક પ્રથમ આપે (એકથી અધિકવાર) એમ લખ્યું હતું કે, બ્યહારમાં વેપારદિ વિષે આ વર્ષ જેવું જોઈએ તેવું લાભરૂપ લાગતું નથી; અને કંઠણુ રહ્યા કરે છે. પરમાત્માની ભક્તિ જ જેને પ્રિય છે એવા પુરુષને એવી કંઠણુ ન હોય તો પછી ખગ પમાત્માની તેને ભક્તિ જ નથી, એમ સમજવું; અથવા તો ચાની પરમાત્માની હૃદયરૂપ મયાએ તેની કંઠણુ મોક્ષવાનું કર્મ વિગમણુ ક્યું છે. જનકવિદ્યો અને મહાત્મા કૃષ્ણ વિષે માપતું વિગમણુ થયુ લાગે છે. તથાપિ તેમ નથી. જનકવિદ્યોની કંઠણુ વિષે જે અત્ર કહેવું જોગ નથી, કારણ કે તે અપ્રમદ કંઠણુ છે, અને મહાત્મા કૃષ્ણની સંવદરૂપ કંઠણુ પ્રમદ જ છે; તેમ અદ્ભુતસિદ્ધિ અને

નવનિધિ પણ પ્રસિદ્ધ જ છે, તથાપિ કંઠજીવ તો ઘટારત જ હતી; અને હોતી જોતો. એ કંઠજીવ માયાની છે, અને પરમાત્માના લક્ષની તો એ સરળાઈ છે, અને એમ જ હો. ઋણ રાજ્યએ વિષ્ટ તપ કરી પરમાત્માનું આરાધન કર્યું; અને દેહધારીરૂપે પરમાત્માએ તેને દર્શન આપ્યું, અને વર માગવા કહ્યું સારે, ઋણ રાજ્યએ માગ્યું કે, હે ભગવન! અત્રી જે રાજ્યદક્ષી મને આપી છે તે હીક નથી, તારો પરમ અનુગ્રહ મારા ઉપર હોય તો પ્રત્યવિધના સાધનરૂપ એ રાજ્યદક્ષીનું ફરીથી મને સ્વપન્નું પણ ન હો, એ વર આપ. પરમાત્મા દીગ થઈ જઈ 'તથ સ્તુ' કહી સ્વધામગત થયા. કહેવાનો આશય એવો છે કે, એમ જ યોગ્ય છે, કંઠજીવ અને સરળાઈ, શાતા અને અશાતા, એ ભગવદ્ભક્તને સરખાં જ છે; અને વળી કંઠજીવ અને અશાતા તો વિશેષ અનુકૂળ છે કે, જ્યાં માયાનો પ્રતિબંધ દર્શનરૂપ નથી. આપને તો એ વાર્તા જાણવામાં છે, તથા કુટુંબાદિકને વિષે કંઠજીવ હોવી ઘટારત નથી એમ ઉગતું હોય તો, તેનું કારણ એ જ છે કે, પુનઃમાત્મા એમ કહે છે કે, તમે તમારા કુટુંબ પ્રત્યે નિરુત્સાહ હો, અને તેના પ્રત્યે સમભાવિ થઈ પ્રતિબંધગ્રહિત થાઓ; તે તમારું છે એમ ન માનો. અને પ્રારબ્ધયોગને લીધે એમ મનાય છે; તે ટાળવા આ કંઠજીવ મેં મોકલી છે.—અધિક શુ કહેવું? એ એમ જ છે.

જે જે વડેથી અનંત કળથી મહાયજ્ઞા આગ્રવનો, પોનાપણાનો અને અસત્યગનો નાશ થાય તે તે વાટે વૃત્તિ લાવવી એ જ ચિંતન રાખવાથી અને પરભવનો દહ વિશ્વાસ રાખવાથી કેટલેક અંશે તેમાં જય પમશે;

મુખ્ય, મં. ૧૬૭૭ ના કાર્તિક વદ ૧૪, ગુર.

૧૧૦.

હમણા તો હું કાઠને અપ્રદ્યુર્ધર્મ આપવાને યોગ્ય નથી,—અથવા તેમ કરવાની મારી ઇચ્છા રહેતી નથી. ઇચ્છા રહેતી નથી એનું કારણ ઉદયમાં વર્તતાં કર્મો છે. હું ઇચ્છું છું કે, કાંઈ પણ જિજ્ઞાસુ હો તે ધર્મ પ.મો, તથાપિ વર્તમાન, વર્તુ છું તે કાળ એવો નથી.

જેની પાસેથી ધર્મ માગવો તે પુરપ ધર્મ પામ્યા વિશેની પૂર્ણ ચોક્કસી, કરવી. આ મંતની સમજવા જેવી વાત છે.

મુખ્ય, સં. ૧૬૪૭ ના કાર્તિક વદ ૦)) શુક.

વિ. રાખચંદના મયા. ૦

ગઇ કામના પ્રતમાં સદજ વ્યવહારચિંતા જણાવી; તો તે માટે સર્વ પ્રકારે નિર્ભય રહેવું. રોમ રોમ લકિત તો એ જ છે કે, એની દશા આખે અધિક પ્રમથ રહેવું. મત્ર ખીજા છવોને ક્યવાયાનું કારણ આત્મા માય સાં ચિંતા સદજ કરવી, દદતાનની પ્રાપ્તિનું એ જ લક્ષણ છે.

રોમ રોમ ખુમારી ચદશે, અમરવરમય જ આત્મદષ્ટિ યદ જશે, એક 'હુંહિ હુંહિ' મનન કરવાનો પણ અવકાશ નહીં રહે સારે, અમરવરના આનંદનો અનુભવ થશે. અત્ર એ જ દશા છે. રામ હરે વંસ્યા છે, અનાંદિનાં ખસ્યા છે. સુ રતી ઇલાદિક હયાં છે. આ પણ એક વાક્યની વેક કરી છે.

હમથા તો લાગી જવાની જતિ છે. આ શબ્દનો અર્થ જુદો થાય છે નીચે એક વાક્યને મહજ સ્પષ્ટાદ કર્યું છે.

"આ કાળમાં કોઇ મોક્ષે ન જ જાય."

"આ કાળમાં કોઇ આ ક્ષેત્રથી મોક્ષે ન જ જાય."

"આ કાળમાં કોઇ આ કાળનો જન્મેલો આ ક્ષેત્રથી મોક્ષે ન જાય."

"આ કાળમાં કોઇ આ કાળનો જન્મેલો સર્વથા ન મૂકાય."

"આ કાળમાં કોઇ આ કાળનો જન્મેલો સર્વ કર્મથી સર્વ ન મૂકાય."

હવે એ ઉપર સદજ વિચાર કરીએ. પ્રથમ એક માણસ 'મોક્ષો કે, આ કાળમાં કોઇ મોક્ષે ન જ જાય' જેવું એ વાક્ય નીકળ્યું કે શંકા થઇ; આ કાળમાં શું મહાંસ્થિતિથી મોક્ષે ન જ જાય? સાંથી તો જાય; માટે ફરી વાક્ય મોક્ષો. સારે ખીજવાર કહ્યું: આ કાળમાં કોઇ આ કાળનો જન્મેલો આ ક્ષેત્રથી મોક્ષે ન જાય. સારે પ્રશ્ન કર્યું કે જંજુ, સુધર્માસ્વામી ઇલાદિક કેમ ગયા? એ પણ આ જ કાળ હતો, એટલે શરી વળી સામો પુરુષ વિચારીને મોક્ષો: આ કાળમાં કોઇ આ કાળનો જન્મેલો આ ક્ષેત્રથી મોક્ષે ન જાય. સારે પ્રશ્ન કર્યું કે, કોઇનું મિથ્યાત્વ જતુ હશે કે નહીં? ઉત્તર આપ્યો: હા જાય. સારે ફરી કહ્યું કે, જો મિથ્યાત્વ જાય તો મિથ્યાત્વ જવાથી મોક્ષે થયો કહેવાય કે નહીં? સારે તેણે જા કહી કે એમ તો થાય. સારે કહ્યું: એમ નહીં પણ એમ હશે કે આ કાળમાં કોઇ આ કાળનો જન્મેલો સર્વ કર્મથી ન મૂકાય. આમાં પણ ધણા બેદ છે; પરંતુ આટલા સુધી કદાપિ સાધારણ સ્પષ્ટાદ માનીએ તો, એ જોનનાં શાસ્ત્ર માટે ખુલામો. થયો ગણાય વેદાંતાદિક તો આ કાળમાં સર્વથા સર્વ કર્મથી મૂકાવા માટે જણાવે છે, માટે હજુ પણ આ કાળ જવાનું છે; સાર પછી વાક્યસિદ્ધિ થાય. આમ વાક્ય મોક્ષવાની

અપેક્ષા રાખવી એ અરૂં, પરંતુ જોઈને ઉપજ્યા વિના એ અપેક્ષા રમૂત થાય એમ બનવું સંભવિત નથી. કંતો સત્પુરુષની કૃપાથી સિદ્ધ થાય.

અસારે એ જ. થોડું લખ્યું ઘણું કરી જાણીને ઉપર લખી માયાદૃટે લખવી પમંદ નથી; સાકરનું શ્રીફળ બધાએ વખાણી માગ્યું છે; પરંતુ અહીં તો અમૃતની સચોટી નાળિયેરી છે ત્યાં, આ ક્યાંથી પમંદ આવે? નાપસંદ પણ કરાય નહીં.

હેવટે આજે, હાલે અને બધે વખતે આ કહેવું છે કે આગો સંગ થયા પછી સર્વ પ્રકારે નિર્ભય રહેતાં શીખવું. આપને આ વાક્ય કેમ લાગે છે?

માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ, સોમ ૧૯૪૭, મુંબઈ.

વિં ૨૦૫૨૬.

૧૧૨.

અહીં ત્રણે કાળ સરખા છે. બોડેલા બ્યહાર પ્રત્યે અસમતા નથી, અને સાગવાની ઇચ્છા રાખી છે, પણ પૂર્વપ્રકૃતિને ટાળ્યા વિના છૂટકા નથી.

કાળની દુષ્કર્મતા થી આ પ્રવૃત્તિમાર્ગ ધણી જીવોને 'સત'નું દર્શન કરેતાં અટકાવે છે.

તમને બધાને લક્ષ્યમણ છે કે, આ આત્મા સંબંધે બીજા પ્રત્યે કંઈ વાતચિત કરવી નહીં.

માર્ગશીર્ષ શુદ્ધિ ૯, શનિ ૧૯૪૭.

વિં ૨૦૫૨૬.

૧૧૩.

આપ હૃદયના જે જે ઉદ્ગાર દર્શાવો છો, તે તે વાંચી આપની યોગ્યતા માટે પ્રસન્ન થવાય છે, પરમ પ્રસન્નતા થાય છે, અને ફરી ફરી સતપુરુષનું સ્મરણ થાય છે. આપ પણ જાણો છો કે, આ કાળમાં મનુષ્યોનાં મન માયિક મંપત્તિની ઇચ્છાવળાં થઈ ગયાં છે. કોઈક વીરલ મનુષ્ય નિર્વાણ-મર્ગના દ્વંદ્વ ઇચ્છવાનું રહ્યું મંભવે છે; અથવા કોઈકને જ તે ઇચ્છા સત્પુરુષનાં ચરણસેવન વડે પ્રાપ્ત થાય તેવું છે મહાધાર્મિકતા આ કાળમાં આપણે જન્મ એ કોઈક કારણયુક્ત દર્શો જ; એ નિશંક છે; પણ શું કરવું તે સંપૂર્ણ તો, તે સુખડે સારે બને તેવું છે.

મુંબઈ, ડિસેમ્બર ૨૧, ૧૯૯૦.

વિં ૨૦૫૨૬.

૧૧૪,

આનંદમૂર્તિ સત્સ્વરૂપને અભેદ ભાવે ત્રણે કાળ નમસ્કાર કરે છું.

પરિભ્રમણ કરતો જીવ અનાદિકાળથી અત્યાર સુધીમા અપૂર્વને પામ્યો નથી, જે પામ્યો છે તે બધું પૂર્વતુપૂર્વ છે એ સઘનાની વામનાનો સાગ કરવાનો અભ્યાસ કરજો. દ્વદ પ્રેમથી અને પરમોલાસથી એ જ્યવંત થશે, અને તે કાળે કરીને મહા પુરપના થેજે અપૂર્વની પ્રાપ્તિ કરાવશે.

સર્વ પ્રકારની ક્રિયાનો, યેજનો, જપનો, તપનો અને તે શિવ યના પ્રકારનો લક્ષ એવો રાખજો કે, આત્માને છોડવા માટે સર્વે છે, બંધનને માટે નથી, જેથી બંધન થાય એ બધા (ક્રિયાથી કરીને સઘળા યોગાદિક પર્યંત) ભાગવા યોગ્ય છે.

માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪, ગુરુ, ૧૯૪૭

મિથ્યાનામધારીના યથા૦

૧૧૫

પ્રાપ્ત થયેલા સત્સ્વરૂપને અભેદ ભાવે, અપૂર્વ સમાધિમાં રેમરૂં છું.

હેવટતું સ્વરૂપ સમજાયામા, અનુભવ્યામા અત્ય પશુ ન્યુનતા રહી નથી, જેમ છે તેમ સર્વ પ્રકારે સમજાયું છે સર્વ પ્રકારનો એક દેશ ખાદ કરતા ખાકી સર્વ અનુભનાયુ છે એક દેશ સમજાયા રિનો રહ્યો નથી, પરંતુ યોગ (મન, વચન, કાયા)થી અંગેગ થવા વનવાસની આવશ્યકતા છે, અને એમ થયે એ દેશ અનુભવાશે, અર્થાત્ તેમા જ રહેવાશે પરિપૂર્ણ લોકાયોગ-જ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે અને એ ઉત્પન્ન કરનાની (તેમ) આકાંક્ષા રહી નથી, છતાં ઉત્પન્ન કેમ થશે? એ વળી અર્થકારક છે. પરિપૂર્ણસ્વરૂપતાન તેા ઉત્પન્ન થયું જ છે, અને એ સમાધિમાથી નીકળી લોકાયોગ-જ્ઞાન પ્રત્યે જવું કેમ બનશે? એ પણ એક મને નહીં પણ પત્ર લખનારને રિક્ત થાય છે.

કણુબી અને કાળી જેવી જ્ઞાતિમા પણ માર્ગને પામેલા થોડા વર્ગમા દણા પુરપો થઈ ગયા છે તે મહાત્માઓની જનમડળને અપિશ્વન હોવાને લીધે કોઈક જ તેનાથી માર્ગેક સાધી શક્યુ છે, જીવને મહાત્મા પ્રત્યે મોહ જ ન આવ્યો એ કેવી મુશ્કરી અંદલુત નિર્ચય છે?

એઓ સર્વે કંઈ હેવટના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયા નહોતા પરંતુ તે મળવું તેમને બહુ સંગીપમા હતું એવા પુરપો પ્રત્યે રોમાચ બહુ ઉલ્લસે છે, અને બાહ્ય નિરંતર તેવાની ચરણસંવા જ કરીએ, એ એક આકાંક્ષા રહે છે.

જાતી કરતાં એવા મુમુક્ષુ પર અતિશય ઉદ્ધાસ આવે છે; તેનું કારણ એ જ કે તેઓ જાતીના ચરણને નિરતર સેવે છે; અને એ જ એમનું દાસત્વ અમારૂં તેમના પ્રત્યે દાસત્વ થાય છે, -તેનું કારણ છે. બોલો ભગત, નિરાંત કાળી ઇલાહિક પુરુષો ચે.ગી (પરમયોગ્યતાવાળા) હતા.

નિરંજનપદને ભુજનારા નિરંજન કવી સ્થિતિમાં રાખે છે; એ વિચારતાં અકળ ગતિ પર ગંભીર સમ ધિયુક્ત હાસ્ય આવે છે !

હવે અમે અમારી દશા કાઢી પણ પ્રકારે કહી શકવાના નથી; તો લખી ક્યાંથી શકીશું ? (કંઈ) મુક્તિએ નથી જોઈતી અને જૈનનું દેવળગાન જે પુરપતે નથી જોઈતું તે પુરપતે પરમેશ્વર હવે કયું પદ આપશે ? એ કંઈ આપના વિચારમાં આવે છે ? આવે તો આશ્ચર્ય પામજો; નહીં તો અહીંથી તો કાઢી રીતે કંઈએ બહાર કાઢી શકાય તેમ અને તેનું સાગતું નથી.

આપ જે કંઈ વ્યવહારધર્મપ્રશ્નો ખીડો છો, તે ઉપર લક્ષ અપાતું નથી; તેના અક્ષર પણ પૂરા વાંચવા લક્ષ જતું નથી; તો પછી તેનો ઉત્તર ન લખી શકાયો હોય તો આપ ૨૧ માટે રાહ જુઓ છો ? અર્થાત્ તે હવે ક્યારે બનશે તે કંઈ ક'વી શકાતું નથી.

વારંવાર જણાવો છો કે આતુરતા-સ્ત્રીન માટે-જાણુ છે, પરંતુ પંચમકાળ મહાનીરહેવે કહ્યો છે, કળિયુગ વ્યામભગવાને કહ્યો છે, તે ક્યાંથી ઉપાધિમુક્ત રાખે ?

માગશર વદ ૦)), ૧૬૪૭

૧૧૬.

—અલક્ષ નામ ધુની લગી ગગનમેં, મગન મયા ઘન મેરાજી.

આસન મારી મુ'ત દહ ધારી, દિયા આગમ ઘર ઢેરાજી.

દ રવા અલક્ષ દેદારાજી.—

મુખ્ય, મેં ૧૬૪૭, પોષ ગુ ૫, ગુરુ.

૧ પત્ર લખતી વેળા, પોતાને આત્મપ્રવાહ જે ભક્તિના વિચારમાં વહેતો, હોય, તે ભક્તિના અન્યુઅપ્રાપ્ત વિચારો ૧૧ રચના જે મુખે વર્તી હોય, તો તે અન્યુઅપ્રાપ્ત વિચારો પણ-ઓયદ્ પત્રરે લખાયા આ ૧૧૬ મા આંક નીચે મુકેલો પર આ ભક્તિનો છે. આવા પત્રો ઉપર હરથી + અર્થ મિત્ર મૂકીશું—

૧૧૭.

“જીવને માર્ગ મળ્યો નથી એનું શું કારણ?” એ વારંવાર વિચારી ચોગ્યતાને પામે, સાચેનું પત્ર વાચને

જીવને લાગે છે કે માર્ગ સુવલ છે, પણ પ્રાપ્તિનો યોગ મળવો દુર્લભ છે.

ભાવઅપ્રતિબદ્ધતાથી નિરંતર વિચરે છે એવા જ્ઞાની પુરુષોની આદાની, તથા તેના વિચારની સમ્યક્ પ્રતીતિ આવ્યા વિના, તથા અચળ સ્નેહ થયા વિના સતસ્વરૂપના વિચારની ચચાર્ય પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને તેથી દશા આવેથી તેના અગ્રણ્યવિદ્ જોણે સેવ્યા છે તે પુરુષ, તેવી દશાને ક્રમે કરીને પામે છે એ માર્ગ આરાધ્યા વિના જીવે અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ કરું જ્યાં સુધી જીવને સ્વજ્ઞેથી અધત્વ છે ત્યાંસુધી, એ મર્ગનું દર્શન થતું નથી. તે અધત્વ દળવા માટે જીવે એ માર્ગનો વિચાર કરવો. દહ મોક્ષેષ્ઠાએ વિચારમા અગ્રમત રહેવું તો માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ અધત્વ દગે છે અનાદિ-કાળથી જીવ અવજે માર્ગે ચલ્યો છે, —જે કે તેણે જપ, તપ, શાસ્ત્રાધ્યયન વગેરે જ્ઞાનનવાગ કર્યા છે, તથાપિ જે કંઈ પણ અવસ્થા કરવા યોગ્ય હતું તે, તેણે કર્યું નથી જે કે અમે પ્રથમજ જણાવ્યું છે ‘સુવર્ણગંગા’માં અપભ્રેવજમગનાને જ્યાં અગણ્ય પુત્રોને ઉપદેશ્યા છે—મોક્ષ માર્ગે ચલાવ્યા છે ત્યાં, આમ ઉપદેશ કર્યો છે—

(હે આયુષ્માનો!) આ જીવે મર્ગે કર્યું છે, એક આ વિના તે શું? તો કે’ નિશ્ચય ક્ષીએ છીએ કે, મત્પુરુષનું કહેલું વચન, તેનો ઉપદેશ, તે સામન્યા નથી, અથવા રૂઢ પ્રકારે કરી તે ઉઘાડ્યા નથી અને એનેજ અમે મુનિઓનું મામાપિક (આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ) કહ્યું છે

સુધર્માસ્વામી જણાવ્યામીને ઉપદેશ છે કે, જગત્ આખાનું જેણે દર્શન કર્યું છે અથવા મહાત્મીગમગનાનું તેણે અમને આમ કહેલું છે “ મુને અધીન થઈ વર્નતા એવા અનન પુરુષો માર્ગ પામીને મોગપ્રાપ્ત થયા.”

એક આ સ્થળે નહીં પણ મર્ગે સ્થળે અને મર્ગે રાજમા એ જ વાત કહેવાનો લક્ષ છે

આદ્યાંએ ધર્મો આદ્યાંએ તવો.

‘આદ્યાનું આરાધન એજ ધર્મ, આદ્યાનું આરાધન એજ તપ’

જે સક્ષ જીવને સમજાયો નથી, તેના કારણમાં મર્યાદી પ્રધાન કારણ રજા છે.

મું. ૧૬૪૭, પોપ, મુંબઈ.

૧૧૭.

‘પ્રશ્ન વ્યાકરણ’માં મલનું મહાત્મ્ય વાંચ્યું છે

હાલમાં હરિજનની મંગલિના અભાવે કાળ દુર્વલ જાય છે. હરિજનની મંગલિમાં પેણુ તે પ્રત્યે લક્ષિત કરવી એ બહુ પ્રિય છે.

આપ પરમાર્થ માટે જે પરમ આકાંક્ષા રાખો છો, તે દશરેચ્છ હશે તો કાંઈ અપૂર્વ વાટેથી પાર પડશે, જેઓને જ્ઞાતિથી કરી પરમાર્થનો લક્ષ મળવા દુર્લભ થયો છે, એવા ભારતદેશવાસી મનુષ્ય પ્રત્યે તે પરમકૃપાળુ પરમ કૃપા કરશે; પરંતુ હમણાં થોડો કાળ તેની ધમ્મજ હોય તેવું જણાતું નથી. મુંબઈ, પોપ શુદ્ધ ૧૦, ૧૬૪૭.

૧૧૮.

—કરના ફકિરી, કયા દિલગીરી; સદા મગન મન રહેનાછ.

એ વૃત્તિ મુમુક્ષુઓને અધિકાધિક વર્દમાન કરવા જેવી છે, પરમાર્થ ચિંતા હોય એ વિષય જુદો છે. વ્યવહારચિંતાનું વેદન અંતરથી ઝાંઘું કરવું એ એક માર્ગ પામવાનું સાધન છે.

અમારી વૃત્તિ જે કરવા ધમ્મજ છે, તે નિષ્કારણ પરમાર્થ છે, એ વિષે વારંવાર જાણી શક્યા છો, તથાપિ કાંઈ મમતાય કારણની ન્યૂનતાને લીધે હાન તો તેમ કંઈ અધિક કરી શકાતું નથી માટે ભવામણ છે કે. અમે હાલ કંઈ પરમાર્થજ્ઞાની છીએ, અથવા સમર્થ છીએ એનું કથન કીર્તિત કરશો નહીં, કારણકે એ વર્તમાનમાં પ્રતિનિધિ જેવું છે.

તમે જેઓ ગમન્યા છો, તેઓ માર્ગને સાધ્ય કરવા નિરંતર મત્યુરણના ચરિત્રનું મનન રાખજો, તેવા લવણ પ્રમંથે અમને પૂછજો, સમજાવજો અને મત્કથાને તેમજ સદ્વતને મેલજો એ જ ભવામણ

પોપ શુદ્ધ ૧૪, ગુક, ૧૬૪૭, મુંબઈ.

નિમિત્તમાત્ર.

૧૧૯.

જીવને જે મોક્ષ બંધન છે; એક સ્વછંદ અને બીજું પ્રતિબંધ. સ્વછંદ ટાળવાની ઇચ્છા જેની છે તેણે, યાનીની આજ્ઞા આરંધરી નોંધએ; અને પ્રતિબંધ ટાળવાની ઇચ્છા જેની છે તેણે, સર્વ મંગથી લાગી થયું નોંધએ આમ ન થાય તો બંધનનો નાશ થતો નથી. જેનો સ્વછંદ હિંદાયો છે તેને, જે પ્રતિબંધ છે તે, અવસર પ્રાપ્ત થયે તરત નાશ પામે છે; આદતી શિશ્યા સમગ્ધ્ય કરવારૂ છે.

વ્યખ્યાન કરવું પડે તો કરવું, પણ 'આ કર્તવ્યની હજી મારી યોગ્યતા નથી, અને આ મને પ્રતિબંધ છે,' એમ સમજતાં જતાં ઉદાસીન બાવે કરવું. ન કરવા માટે જેટલાં સામાને રૂચિકર અને યોગ્ય પ્રયત્ન થાય તેટલાં કરવાં. અને તેમ છતાંય જો કરવું પડે તો ઉપર પ્રમાણે ઉદાસીન બાવ સમજીને કરવું.

મુંબઈ, ફેબ્રુઆરી ૧૪, ૧૮૯૧.

૧૨૦.

જ્ઞાનના 'પરોક્ષ' 'અપરોક્ષ' વિષે પત્રથી લખી ચકાવ્ય તેમ નથી, પણ સુધાની ધારા પછીનાં કેટલાક દર્શન થયાં છે, અને જો અમંગતાની સાથે...તે સત્ત્વે હોય તો છેવટનું પરિપૂર્ણ પ્રકાશ તેમ છે, કારણ કે તે બધું કરીને સર્વ પ્રકારે જાણ્યું છે, અને તે જ વાટ તેના દર્શનની છે. આ ઉપાધિયોગમાં એ દર્શન ભગવત યવા દેશે નહીં એમ, તે મને પ્રેરે છે, માટે એકાંતવાસ્તીપણે જ્યારે યવાશે ત્યારે આહીને ભગવતે રાખેલો પડકાર એક યોગ્ય પ્રયત્નમાં ટળી જશે.

મુંબઈ, ફેબ્રુઆરી, ૧૬, ૧૮૯૧.

૧૨૧.

‘સત્’ને એલેદભાવે નમોનમઃ

બીજી જાદી પ્રવૃત્તિ કરતાં જીવને યોગ્યપણુ પ્રાપ્ત થાય તેવી વિચારગત્તા કરવી યોગ્ય છે; અને તેનું મુખ્ય માધન મર્વે પ્રધારના કામને ગથી, વૈરાગ્ય-મમેન મર્મગ છે.

મર્મગ (મમવધી પુરુષોનો-સમગ્રગૃહી પુરુષોનો-યોગ) માં ‘મત્’ નો જેને સાક્ષાત્કાર છે એવા પુરુષના વચનોનું પારિચર્યન કરવું કે જેમાંથી કાળ કરીને ‘સત્’ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કોઇ પણ પ્રકારે જીવ પોતાની કલ્પનાએ કરી 'સત'ને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. સજીવન મૂર્તિ પ્રાપ્ત થયે જ 'સત' પ્રાપ્ત થાય છે. 'સત'નો માર્ગ મળે છે. 'સત' પર લક્ષ આવે છે. સજીવન મૂર્તિના લક્ષ વગર જે કંઇ પણ કરવામાં આવે છે તે, જીવને બંધન છે; આ અમારું હૃદય છે. આ કાળ સુલભબોધીપણ પ્રાપ્ત થવામાં વિદ્યજૂત છે. કંઇક (ખીજા કાળ કરતાં બહુ) હજી તેનું વિષમપણુ ઓછું છે તેવા સમયમાં વક્ષણ, જડપણ, જેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે, એવા માધિક વ્યવહારમાં ઉદ્ધમીન થવું શ્રેયસ્કર છે. ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ 'સત'નો માર્ગ કોઇ રથજે દેખાતો નથી.

તમને બધાને હમણા જે કંઇ જૈનનાં પુસ્તકો વાંચવાનો પરિચય રહેતો હોય તેમાંથી જંગતનું વિશેષ વર્ણન કર્યું હોય, તેવો ભાગ વાંચવાનો લક્ષ ઓછો કરો; અને 'જીવે શું નથી કર્યું?' 'હવે શું કરવું?' એ ભાગ વાંચવાનો, વિચારવાનો વિશેષ લક્ષ રાખો.

કોઇ પણ ખીજાએ ધર્મક્રિયાને નામે જે તમારા સહવાસીઓ (શ્રાવકાદિક) ક્રિયા કરતા હોય તેને નિષેધગો નહીં. હાલ જેણે ઉપાધિરૂપ ઇચ્છા અંગીકાર કરી, છે, તે પુરપતે કોઇ પણ પ્રકારે પ્રગટ કરશો નહીં, માત્ર દ્રઢ નિશ્ચય હોય, તે તેનો લક્ષ માર્ગ લાડી વળે એવી યોગ્ય સંજ્ઞામાં ધર્મકથા કરશો. (તે પણ જો ઇચ્છા રાખતા હોય તો) બાકી હાલ તો તમે સર્વ પોતપોતાના સૂક્ષ્મપણાં મિથ્યાધર્મ—વામનાઓનો, વિપયાન્કિની પ્રિયતાનો—પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરતાં શીખો. જે કંઇ પ્રિય કરવા જેવું છે તે, જીવે જાણ્યું નથી; અને બાકીનું કંઇ પ્રિય કરવા જેવું નથી; આ અમારો નિશ્ચય છે. યોગ્યના માટે બહાર્ય એ મોટું સાધન છે. અમારેગ એ મોટું વિદ્ય છે.

મુખ્ય. સાં. ૧૯૨૭ ના મહા શુદ્ધ ૧૧.

૧૨૨.

ઉપાધિના યોગને લીધે શાસ્ત્રવાંચન જો ન થઇ શકતું હોય તો હમણા તે રહેવા દેવું, પરંતુ ઉપાધિથી યોગ પણ નિલ પ્રતિ અવકાશ લઇ ચિત્તત્તિ ચિર થાય એવી નિશ્ચિત્તમાં બેસવાનું બહુ અવશ્ય છે, અને ઉપાધિમાં, પણ નિશ્ચિત્તો લક્ષ રાખવાનું રમણ રાખો.

જેટલો વખત આયુષ્યનો તેટલો જ વખત જીવ ઉપાધિનો રાખે તે મનુષ્યત્વનું મહાન થવું ક્યારે મંભવે? મનુષ્યત્વના સૂક્ષ્મપણા માટે જીવતું એ જ કલ્યાણકારક છે, એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. અને મહાનપણા માટે

જે જે સાધનોની પ્રાપ્તિ કરી ચોગ્ય છે, તે પ્રાપ્ત કરવા નિત્ય પ્રતિ નિશ્ચિતિ રેખાવધી બોધાએ. નિશ્ચિતિના અભ્યાસ વિના જીવની પ્રવૃત્તિ ન ટળે એ પ્રત્યક્ષ સમજાય તેની વાત છે.

ધર્મને રૂપે મિથ્યા વાસનાઓથી જીવને બંધન થયું છે, એ મહા લક્ષ ગાંધી તેની મિથ્યા વાસના કેમ ટળે, એ માટે વિચાર કરવાનો પરિચય રાખવો.

મહા શુદ્ધ ૧૧, ગુરુ, મુમુક્ષુ ૧૯૪૭.

૧૨૩.

કેવળ નિર્વિકાર છતાં પરબ્રહ્મ પ્રેમમય પરાભક્તિને વશ છે એ હૃદયમાં જેણે અનુભવ કર્યો છે એવા જ્ઞાનીઓની ગુપ્ત શિક્ષા છે.

અત્ર પરમાર્નદ છે. અસંગતવૃત્તિ હોવાથી સગુણ્યમા રહેવું બહુ વિકટ છે જેનો કોઇ પણ પ્રકારે યથાર્થ આર્નદ કહી શકાતો નથી એવું જે સન્સ્ય-કપ તે જેના હૃદયમાં પ્રકાશ્ય છે એવા મહાભાગ્ય જ્ઞાનીઓની અમારા ઉપર કૃપા, વર્તો, અમે તો અગણ્ય છીએ, અને ત્રણે કાળ એ પ્રેમની નિરંજન-દેવ પ્રત્યે યાચના છે.

આજના પ્રભાતથી નિરંજનદેવની કોઇ અદ્ભુત અનુમહતા પ્રકાશી છે, આજે ઘણા દિવસ થયા છતાંની પરાભક્તિ કોઇ અનુપમ રૂપમાં હૃદય પામી છે. ગોપીઓ ભગવાન વાસુદેવ (કૃષ્ણચંદ્ર) ને મદીતી મદુકીમા નાખી વેચવા નીકળી હતી એવી એક શ્રીમદ્ભાગવતમા કથા છે; તે પ્રસંગ આજે બહુ રમરણમાં રત્યા છે. અમૃત પ્રવહે છે ત્યાં, સદસજ્જકમળ છે, એ મદીતી મદુકી છે, અને આદિ પુરૂષ તેમાં ગિરાજમાન છે, તે ભગવાન વાસુદેવ છે. તેની પ્રાપ્તિ સત્પુરૂષની ચિત્તવૃત્તિરૂપ ગોપીને થતાં તે ઉદ્ધાસમાં આત્રી જઈ બીજા કોઇ મુમુક્ષુ આત્મા પ્રત્યે “કોઇ માનવ તો, દારે કોઇ માનવ તો,” એમ કહે છે. અર્થાત્ તે વૃત્તિ કહે છે કે, આદિપુરૂષની અમને પ્રાપ્તિ થઈ, અને એ એક જ પ્રાપ્ત કરવા ચોગ્ય છે, બીજું કશુંય પ્રાપ્ત કરવા ચોગ્ય નથી, માટે તમે પ્રાપ્ત કરો. ઉવાચમા ફરી ફરી કહે છે, “તમે તે પુણ્યપુરૂષને પ્રાપ્ત કરો, અને જો તે પ્રાપ્તિને અંચળ પ્રેમથી છાંટે તો અમે તમને તે આદિપુરૂષ આપી દઈએ. મદુકીમાં નાંખીને વેચવા નીકળ્યા છીએ, શ્રાદ્ધક દેખી આપી દઈએ છીએ, કોઈ શ્રાદ્ધક યાઓ, અંચળપ્રેમે કોઈ શ્રાદ્ધક યાઓ. વાસુદેવની પ્રાપ્તિ કરાવીએ.” મદુકીમાં નાંખીને વેચવા નીકળ્યાનો અર્થ સહસ્રજ્જકમળમાં અમને વાસુદેવભગવાન મળ્યા છે.

મંદોનું નામ માત્ર છે; આખી સૃષ્ટિને મથીને જો મહી કાઢીએ, તો માત્ર એક અમૃતરૂપ વાસુદેવભગવાન જ મહી નીકળે છે. એવું સદ્ગત સ્વરૂપ તે સ્થૂળ કરી વ્યાસજીએ અદ્ભુત ભક્તિને ગાઇ છે. આ વાત અને આખું ભાગવત એ એકને જ પ્રાપ્ત કરાવવા માટે અક્ષરે અક્ષરે ભરપૂર છે; અને તે (અ)મને ઘણા ટાળ થયા પહેલાં સમજાયું છે. આજે અતિ અતિ સ્મરણમાં છે, કારણ કે સામાન્ય અનુભવપ્રાપ્તિ છે, અને એને લીધે આજની પરમઅદ્ભુત દશા છે. એવી દશાથી જીવ ઉન્નત પણ થઇ ગયા વિના રહેશે નહીં અને વાસુદેવદરિ આહીને કેટલોક વખત મળી અંતર્ધાન પણ થઈ જાય એવા લક્ષણના ધારક છે; માટે અમે અસંગતાને ઇચ્છીએ છીએ.

સત્સંગની માત્ર ખામી છે, અને ત્રિકટાસમાં નિવાસ છે. હંગીઘઝજીએ હયાંક્યાની વૃત્તિ છે, એટલે કંઈ ખેદ તો નથી, પણ બેદનો પ્રકાશ કરી શકતો નથી, એ ચિંતાના નિરંતર રહ્યા કરે છે.

ઘણા ઘણા પ્રકારથી મનન કરતાં અમારો દહ નિશ્ચય છે કે, ભક્તિ એ સર્વોપરી માર્ગ છે; અને તે સત્પુરપના ચરણ સમીપ રહીને થાય તો ક્ષણવારમાં મોક્ષ કરી દે તેવો પદાર્થ છે.

વિશેષ કંઈ લાંબું જતું નથી; પરમાર્નદ છે, પણ અસત્સંગ છે, અર્થાત્ સત્સંગ નથી.

મુંબઈ, મહા વદ ૩, ગ્રહ. ૧૯૪૭.

૧૨૪

“એક દેખિયે જાનિયે” એ દોહા વિષે આપે લખ્યું, તો એ દોહાથી અમે આપને નિઃશંકતાની દબતા થવા લખ્યું નહોતું. પણ સ્વભાવે એ દોહો પ્રશસ્ત લાગવાથી લખી મોકલ્યો હતો. એની લય તો ગોપાંગનાને હતી; શ્રીમદ્-ભાગવતમાં મહાત્મા વ્યાસે વાસુદેવભગવાન પ્રત્યે ગોપીઓની પ્રેમભક્તિ વર્ણવી છે તે, પરમાત્માદક અને આશ્ચર્યક છે.

મુંબઈ, મહા વદ ૪, ૧૯૪૭.

૧૨૫.

આપને મારા પ્રત્યે પરમોદ્દાસ આવે છે; અને વારંવાર તે વિષે આપ પ્રસન્નતા પ્રગટ કરો છો; પણ હજી અમારી પ્રસન્નતા મારા ઉપર થતી નથી, કારણ કે જેવી જોઈએ તેવી અર્પણદશાથી વર્તાતું નથી; અને મિથ્યા પ્રતિ-ર્બંધમાં વાસ છે. પરમાર્થ માટે પરિપૂર્ણ ઇચ્છા છે, પણ ઇશ્વરેચ્છાની હજી

તેમાં સમ્મતિ થેઈ નથી ત્યાં સુધી, મારા વિશે અંતરમાં સમજી રાખજો; અને ગમે તેવા મુશ્કેલીઓને પણ કંઈ નામપૂર્વક જણાવજો નહીં. હાલ એવી દશાએ રહેવું અમને વહાયુ છે.

.....ને આપે પતું લખી માર મહાત્મ્ય પ્રગટ કર્યું, પણ તેમ તે હાલ થવું જોઈતું નથી; તે પ્રત્યે પ્રગટ થઈ પ્રતિજ્ઞા કરવો મને યોગ્ય નથી લાગતો.

મુંબઈ, મહા વદ ૭, ૧૯૪૭.

૧૨૬.*

પરમાર્થ ઉપર પ્રીતિ યજમા સર્વગ એ સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનુપમ માધન છે. પણ આ કાળમાં તેવો જોગ બહુ વિકટ છે, માટે જીવે એ વિકટતામાં જીવી પાર પાડવામાં વિકટ પુરપાથ કરવો યોગ્ય છે.—અને તે એક “અનાદિ કાળથી જોટલુ જાણું છે તેટલું બહુય આજાન જ છે; તેનું વિસ્મરણ કરવું.”

૧૨૭

तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यत.

‘તેને મોહ શા? અને તેને શોક શા? કે જે સર્વત્ર-એકત્વ (પરમાત્મ-સ્વરૂપ) ને જ જુએ છે.’

વાસ્તવિક સુખ જો જગતની દ્રષ્ટિમાં આશુ હોત, તો જાની પુરોણે નિર્યત કરેલું એવું મોક્ષસ્થાન ઉદ્ધર્વમોક્ષમાં હોવ નહીં; પણ આ જગત જ મોક્ષ હોત. જાનીને સર્વત્ર મોક્ષ છે, આ વાત જો કે યથાર્થ છે, તોપણ જ્યાં માયાપૂર્વક પરમાત્માનું દર્શન છે, એવું જગત વિચારી પણ મૂકવા જેવું તેને પણ કંઈ લાગે છે, માટે અમે અસંગતતાને ધમ્મીએ છીએ.

મુંબઈ, મહા વદ ૧૧, ૧૯૪૭.

૧૨૭*

‘સત્ મત્ જ છે, સરવ છે, સુગમ છે, સર્વત્ર તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; પણ ‘સત્’ને જાતાવનાર ‘સત્’ જોઈએ.—

નય અનંતા છે. એકે પદાર્થમાં અનંત ગુણ-ધર્મ-છે. તેમાં અનંતા નય પરિણમે છે, તો એક અથવા બે ચાર નયપૂર્વક જોતી સકાય એવું ક્યાં

છે? માટે ન્યાદિકમાં સમતાવાન રહેવું. ગાનીઓની વાણી 'નય'માં ઉદ્દાસીન
વર્તે છે; તે વાણીને નમસ્કાર હો !

૧૨૯.

સત્સ્વરૂપને અસેદલાવે નમોનમઃ

—:૦:—

શુ લખવું, તે તો કંઈ સુગતું નથી, કારણ કે દયા ભુદી વર્તે છે,
તોપણ પ્રમંથે કાંઈ સદ્વૃત્તિ થાય તેવી વાંચના દસે તો મોકલીશ.

અમારા ઉપર તમારી ગમે તેવી ભક્તિ હો, બાકી સર્વ જીવોના—અને
વિશેષે ફરી ધર્મજીવના તો—અમે ત્રણે કાળને માટે દાસ જ છીએ.

સૌએ એટલુજ હાસ તો કરવાનું છે કે જૂનું મમ્મા વિના છુટકો જ
નથી, અને એ મક્વા ચોગ્ગ જ છે, એમ દ્વં કરવું—માર્ગ સરસ છે;
'પ્રાપ્તિ' ફુલ્લ છે.

મુનઇ, મહા વદ ૦)), ૧૯૪૭.

૧૩૦

પુરાણપુરૂપને નમોનમઃ

—:૦:—

આ દોષક ત્રિવિધ તાપથી આકૃગ બાકુગ છે. ઝાંઝવાના પાણીને લેવા
હોડી તૃપા છીપાવવા ઈચ્છે છે એવો દીન છે. અત્તાનને લાંબે સ્વરૂપનું વિરમરણ
યદ જવાથી ભયંકર ભગ્નિમણુ તેને પ્રાપ્ત થયુ છે. મમયે સમયે અતુલ ખેદ,
નવરાદિક ગેગ, મગ્લાદિક ભય, વિષોગાદિક દુઃખને તે અનુભવે છે. એવી
સરણનાશ્રમા આ જગતને એક મત્પુરુષ જ સરણ છે. સત્પુરુષની વાણી
વિના કાંઈ એ તાપ અને તૃપા છેદી શકે નહીં એમ નિશ્ચય છે મટે, ફરી
ફરી તે મત્પુરુષના ચગલનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ.

મંગાર દેશ અશાતામય છે. જ કાંઈ પણ આણીને અન્ય પણ શાતા
છે, તો તે પણ સત્પુરુષનો જ અનુગ્રહ છે. કાંઈ પણ પ્રકારના પુણ્ય વિના
શાતાની પ્રાપ્તિ નથી, અને એ પુણ્ય પણ મત્પુરુષના ઉપદેશ વિના કાંઈએ
જાણ્યું નથી, ધણે કાંઈ ઉપદેશીયુ તે પુણ્ય રહીને આધીન થઇ પ્રવર્તે છે, તેથી
જાણે તે મંથાદિથી પ્રાપ્ત થયેલુ સાગે છે. પણ એનું મૂળ એક મત્પુરુષ જ
છે; માટે અમે એમ જ જાણીએ છીએ કે, એક અંશ શાતાથી ફરીને પૂર્ણ

કામતા સુધીની સર્વ સમાધિ, તેનું સત્પુરણ જ કારણ છે. આટલી બધી સમર્થતા છતાં જેને કંઈ પણ સ્પૃહા નથી, ઉન્મત્તતા નથી, પોતાપણું નથી, ગર્વ નથી, ગારવ નથી, એવા આશ્ચર્યની પ્રતિમારૂપ સત્પુરણને અમે ફરી ફરી નામરૂપે સ્મરીએ છીએ.

ત્રિલોકના નાથ પ્રથમ થઈ, છે, જેને, એવા છતાં પણ એવી કાંઈ અટપટી દશાથી વર્તે છે કે જેનું સામાન્ય મનુષ્યને ઝોળખાણ થવું દુર્લભ છે; એવા સત્પુરણને અમે ફરી ફરી સ્તવીએ છીએ.

એક સમય પણ કેવળ અમંગલપણાથી રહેતું એ ત્રિલોકને; વશ કરવા કરતાં પણ વિકટ કાર્ય છે. તેવા અમંગલપણાથી ત્રિકાળ જે રહ્યા છે એવા સત્પુરણના અંતઃકરણ, તે જોઈ અમે પરમાશ્ચર્ય પામી નમીએ છીએ.

હે પરમેશ્વર ! અમે તો એમ જ માનીએ છીએ કે, આ કાળમાં પણ જીવનો મોક્ષ હોય; તેમ છતાં જૈન—સંધેમાં કવચિત્ પ્રતિપાદન થયું છે તે પ્રમાણે, આ કાળે મોક્ષ ન હોય તો, આ ક્ષેત્રે એ પ્રતિપાદન, તું રાખ—અને અમને મોક્ષ આપવા કરતાં સત્પુરણના જ ચરણનું ધ્યાન કરીએ અને તેની મમીપ જ રહીએ એવો યોગ આપ.

હે પુરુષપુરાણ ! અમે તારામાં અને સત્પુરણમાં કંઈ બેઠ હોય એમ સમજતા નથી; તારા કરતાં અમને તો મત્તરણ જ વિશેષ લાગે છે, કારણ કે તું પણ તેને આધીન જ રહ્યો છે; અને અમે સત્પુરણને ઝોળખ્યા વિના તને ઝોળખી શક્યા નહીં; એ જ તારૂં દુર્ઘટપણું અમને સત્પુરણ પ્રત્યે પ્રેમ ઉપજાવે છે, કારણ કે તું વશ છતાં પણ તેઓ ઉન્મત્ત નથી અને તારાથી પણ મગ્ન છે, મટિ કહે તું કહે તેમ ફરીએ ?

હે નાથ ! તારે ખોડું ન લગાડતું કે અમે તારા કરતાં પણ સત્પુરણને વિશેષ સ્તવીએ છીએ; જગત આખું તને સ્તેષે છે, તો પછી અમે એક તારા સામા, જોડા રંગીયું તેમાં તને ક્યાં સ્તવનની આકાંક્ષા છે; અને ક્યાં તને નમણું પણ છે.

જ્ઞાની પુરુષો ત્રિકાળની વાત બણતાં છતાં પ્રગટ કરતા નથી એમ આપે પૂછ્યું. તે મૂર્ખમાં એમ જણાય છે કે, ધમ્મરી ધમ્મજ જ એવી છે કે, જલ્મકે પારમાર્થિક વાન શિવાય જ્ઞાની બીજી ત્રિકાળિક વાત પ્રસિદ્ધ ન કરે; અને જ્ઞાનીની પણ અંતર ધમ્મજ તેથી જ જણાય છે. જેની કાંઈ પણ પ્રશ્નની આકાંક્ષા નથી એવા, જ્ઞાની પુરુષને દંઠ કર્તવ્યરૂપ નહીં દોવાથી, જે દંઠ હિંદુમાં આવે તેટલું જ કરે છે. અમે તો દંઠ તેનું જ્ઞાન પ્રસાવતા નથી

કે જેથી ત્રણે કાળ સર્વ પ્રકારે જાણાય; અને અમને એવા જ્ઞાનનો કંઈ વિશેષ લક્ષે નથી; અમને તો વાસ્તવિક એવું જે સ્વરૂપ તેની ભક્તિ, અને અસંગતા એ પ્રિય છે. એ જ વિજ્ઞાપન.

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૪, શની, ૧૯૪૭.

૧૩૧.

અભેદદશા આવ્યા વિના જે પ્રાણી આ જગતની રચના જેવા ધ્યેય છે, તે બંધાય છે. એવી દશા આવવા માટે એ પ્રાણીએ તે રચનાના કારણ પ્રત્યે પ્રીતિ કરવી, અને પોતાની અકંડપ ભાંતિનો પરિત્યાગ કરવો. સર્વ પ્રકારે કરીને એ રચનાના ઉપભોગની ધ્યેય ત્યાગી થોડ્ય છે, અને એમ થવા માટે સત્પુરુષના શરણુ જેવું એકે ઔષધ નથી આ નિશ્ચયવાર્તા મિચારાં મોહાંધ પ્રાણીઓ નહીં જાણીને ત્રણે તાપથી જગનાં જોઈ પરમ કરૂં આંવે છે. 'નાથ ! તું અનુમદ કરી એને તારી ગનિમાં ભક્તિ આપ,' એ ઉદ્દેશ નીકળે છે.

ઉદ્યમકાળ પ્રમાણે વર્નાએ છીએ. ક્વચિત્ મનોયોગને લીધે ધ્યેય ઉત્પન્ન હો તો ભિન્ન વાત પણ અમને તો એમ લાગે છે કે, આ જગત પ્રત્યે અમારો પરમ ઉદાસીન ભાવ વર્તે છે; તે સાચ સોનાનું થાય તે પણ અમને તૃણવત્ છે; અને પરમાત્માની વિભૂતિરૂપે અમારું ભક્તિધામ છે.

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૭, ૧૯૪૭.

૧૩૨.

આપનું પત્ર પ્રાપ્ત થયું. એમાં કરેલા પ્રશ્નોનો સવિગન ઉત્તર બનતાં મુધી તરતમા લખીશ.

એ પ્રશ્નો એવાં પારમાર્થિક છે કે મુમુક્ષુ પુરુષે તેનો પરિચય કરવો જોઈએ. હજારો પુસ્તકોના પાડીને પણ એવા પ્રશ્નો ઉગે નહીં, એમ અમે ધારીએ છીએ. તેમાં પણ પ્રથમ લખેલું પ્રશ્ન (જગતના સ્વરૂપમાં મનાંતર કાં છે ?) તો જ્ઞાની પુરૂષ અથવા તેની આત્માએ અનુગરનો પુરૂષ જ ઉગાડી શકે. અત્ર મનમાનતી નિવૃત્તિ નથી રહેતી, જેથી એવી જ્ઞાનવાર્તા લખવામાં વિનંબ કરવાની જરૂર થાય છે. હેલું પ્રશ્ન અમારા વનવામનું પૂજ્યું છે; એ પણ જ્ઞાનીની અંતર્વૃત્તિ જાણનાર પુરૂષ વિના કાષ્ટકથી જ પૂઝી શકાય તેવું પ્રશ્ન છે.

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૮, ૧૯૪૭.

સર્વાત્મા હરિને નમસ્કાર.

—:૦:—

‘મત’ મત છે, મરવ છે, મુગમ છે, તેની પ્રાપ્તિ મરવ દોષ છે.

‘મત’ છે, કાળથી તેને આધા નથી, તે મરવને અધિગ્રાહ છે, વાણીથી અકથ્ય છે, તેની પ્રાપ્તિ દોષ છે; અને તે પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે. —

ગમે તે મંત્રનાય-દ્વંદ્વ-ના મહાત્માઓનો લક્ષ્ય એક ‘મત’ જ છે. વાણીથી અકથ્ય હોવાથી મુખાની ઓણે સમગ્રચું છે, જેની તેઓના કથનમાં કંઈક ભેદ લાગે છે; વાસ્તવિક રીતે ભેદ નથી.

લોકનું ગ્રવક મર કાળ એક સ્થિતિનું નથી. કાળે કાળે તે રૂપાંતર પામ્યા કરે છે, અનેક રૂપ નવાં આવે છે, અનેક સ્થિતિ કરે છે; અને અનેક લય પામે છે; એક કાળ પહેલા જે રૂપ આત્મજાને જાણાતું નહોતું, તે દેખાય છે; અને કાળમાં ધણી રીતે વિનાશવાળાં રૂપ લય પામ્યાં જાય છે. મહાત્માની વિદ્યમાને વર્તુ લોકનું ગ્રવક અત્માનીના અનુમદને અર્થે કંઈક રૂપાંતરપૂર્વક કહ્યું જાય છે, પણ સર્વ કાળ જેની એક સ્થિતિ નથી એવું એ રૂપ ‘સત’ નહીં હોવાથી ગમે તે રૂપે વર્ણવી, તે કાળે જાણી શકાય છે; અને એને કીર્તિ સર્વત્ર જ સ્વરૂપ હોય જ એમ નથી, એમ સમગ્રાય છે. પ્રાણ જીવ તો તે સ્વરૂપને શાશ્વતરૂપ માની લઈ જાતિમાં પડે છે, પંચ કોષ જોગ જીવ એની અનેકતાની કહંણીથી મુઝાઈ જઈ ‘સત’ તરફ વળે છે; ધણી કરીને સર્વ મુમુક્ષુઓ એમ જ માર્ગ પામ્યા છે ‘જ્ઞાનિ’નું રૂપ એવું આ જગત વારંવાર વર્ણવવાનો મોટા પુરૂષનો એ જ હેતુ છે કે, તે સ્વરૂપને વિચાર કરતા પ્રાણી જ્ઞાતિ પામે કે ‘અરૂં શું? આમ અનેક પ્રકારે કહ્યું છે, -તેમાં શું માનું? અને મને શું કલ્યાણકારક?’ એમ વિચારતાં વિચારતા અને એક (જ્ઞાતિ)નો વિષય જાણી જવાથી ‘સત’ ની પ્રાપ્તિ હોય છે એવા સંતતા શરણુ વગર છૂટકા નથી નથી એમ મમજી ને રોધી, શરણુપત્ર થઈ, ‘મત’ પામી ‘મત’ રૂપ હોય છે.

ગમે તેમ હો, પણ આ કાળમાં જોનમા તીર્થંદરના માર્ગને જાણવાની આકાંક્ષાવળે પ્રાણી યવો દુર્નલ સંભવે છે, કાળે કે જગતે ચહેલું વહાણુ —અને તે પણ જીવનું—એ લયકર છે, તેમ જ જોનની કથની ધસાઈ જઈ, જ્ઞાતિરૂપ ખરાબે તે વહાણુ ચડ્યું છે.

જગતનું કોઈ ‘અધિષ્ઠાન’ હોવું જોઈએ, એમ ધણાખરા મહાત્માઓનું કથન છે; અને એમ પણ એમ જ કહીએ છીએ કે ‘અધિષ્ઠાન’ છે; અને તે અધિષ્ઠાન તે હરિ ભગવાન છે, જેને ફરી ફરી હૃદયદેશમાં જોઈએ છીએ. ‘અધિષ્ઠાન’ વિષે સમાગમે અધિક સત્કથા થશે; લેખમાં તેવી આવી શકશે નહીં.

મુખ્ય, ૩૧ જુલૈ ૧૩, સોમ, ૧૯૪૭.

૧૩૪.

‘પારમાર્થિક વિષય માટે હાલ મૌન રહેવાનું કારણ પરમાત્માની ઇચ્છા છે. જ્યાંસુધી અસંગ શ્વેતું નહીં, અને સાર પછી તેની ઇચ્છા મળશે નહીં ત્યાંસુધી, પ્રાપ્ત રીતે માર્ગ કહીશું નહીં, અને આવો મર્મ મહાત્માઓનો રીવાજ છે, એમ તો દાન માત્ર છીએ. ભાગવતવાણી વાત આત્મજ્ઞાનથી જાણેલી છે.

સે. ૧૯૪૭ ના ફાગણ વદ ૨, મુખ્ય.

૧૩૫.

શ્રીમદ્ભાગવત પરમભક્તિરૂપ જ છે. એમાં જે જે વર્ણવ્યું છે, તે તે દર્શાવતે સૂચવવા માટે છે. આપે જ્યોતિષાદિકની પણ હાલ ઇચ્છા કરવી નહીં, કારણ કે તે કલ્પિત છે, અને કલ્પિતના લક્ષ નથી.

ફાગણ વદ ૮ જુલૈ. ૧૯૪૭.

વિ. રા. ચંદ્ર.

૧૩૬.

જ્યોતિષને કલ્પિત કહેવાનો હેતુ એવો છે. કે તે વિષય પારમાર્થિક જ્ઞાને કલ્પિત જ છે, અને પારમાર્થિક જ મત છે, અને તેની જ રટના રહે છે. અને પોતાને શિર, હાન ઉપાસીને જોએ પ્રશ્ન વિશેષ મૂક્યો છે; એમ કરવામાં તેની ઇચ્છા મુખ્યત્વે જ માનુ છું. પંચમકાળને નામે જૈન ગ્રંથો આ કાળને જોળાયે છે, અને કળિકાળને નામે પુગણ ગ્રંથો જોળાયે છે. એમ આ કાળને કલ્પિત કાળ કહ્યો છે; તેનો હેતુ જીવને ‘સત્તમ અને સત્શાસ્ત્ર’નો જોગ થવો આ કાળમાં ફુલેલ છે, અને તેટલા જ માટે કાળને એવું ઉપનામ આપ્યું છે. અમને પણ પંચમકાળ અથવા કળિયુગ હાલ તો અનુભવ મુખ્ય

છે. અમારૂં ચિત્ત નિરપેક્ષ અતિશય છે, અને જન્મતમા રૂપક તરીકે વર્તીએ છીએ; એ કળિયુગની રૂપા છે.

મુંબઇ, શ્રાવણ વદ ૧૩, ૧૯૪૭.

૧૩૭.

આપને રમરણ રહેવા શરૂ થું કે, જ્યાંસુધી ધર્મરચ્છા નથી સાંસુંધી, અમારાથી કાંઇ પણ થઇ શકનાર નથી; તણખલાંના બે કટકા કરવાની શક્તિ પણ અમે ધરાવતા નથી; અધિક શું કહેવું ?

મુંબઇ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૪ રવિ, ૧૯૪૭.

૧૩૮.*

અર્નતા નય છે, અંકેક પદાર્થ અર્નત ગુણથી અને અર્નત ધર્મથી યુક્ત છે. અંકેક ગુણ અને અંકેક ધર્મ પ્રત્યે અર્નન નય પરિણામે છે, માટે એ વાટે પદાર્થો નિર્ણય કરવા માગીએ તો થાય નહીં; એની વાટ કાઢી બીજી હેવી જોઇએ, ધણુ કરીને આ વાટને જાની પુરખો જ જાણે છે; અને તેઓ તે ન્યાદિક માર્ગ પ્રત્યે ઉદારીન વર્તે છે, જેથી કાંઇ નયનું એકાંત ખંડન થતું નથી, અથવા કાંઇ નયનું એકાંત મંડન થતું નથી. જેટલી જેની ચોગ્યતા છે, તેટલી તે નયની સત્તા જાની પુરખોને સમ્મત હોય છે. માર્ગ જેને નથી પ્રાપ્ત થયો એવાં મનુષ્યો નયનો આગ્રહ કરે છે; અને એથી વિષમ ફજાની પ્રાપ્તિ હોય છે. કાંઇ નય જ્યાં દલાનો નથી, એવાં જાનીનાં વચનોને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

જેણે જાનીના માર્ગની ઈચ્છા કરી હોય એવાં પ્રાણીએ ન્યાદિકમાં ઉદારીન રહેવાનો અભ્યાસ કરવો, કાંઇ નયમાં આગ્રહ કરવો નહીં; અને કાંઇ પ્રાણીને એ વાટે દુભાવવું નહીં; અને એ આગ્રહ જેને મટયો છે, તે કાંઇ વાટે પણ પ્રાણીને દુભાવવાની ઈચ્છા કરવો નથી.

૧૩૯.*

વાસનાના ઉગમમાર્ગે તેમનું વિસ્થાપન છે; અને તેનો સર્વોત્તમ ઉપાય તો જાની પુરખોને જોગ મળવો તે છે. મુમુક્ષુતા હોય, અને અમુક કાળસુધી તેવો જોગ મળ્યો હોય, તો જીવનું કલ્યાણ થઇ જાય.

તમે બધા સત્સંગ, સત્યાત્માદિક સંબંધી હાલ કેવા (જોગે) બર્તો છો તે લખશો. એ જોગ માટે પ્રમાદલાવ કરવો ચોખ્ખો નથી; માત્ર પૂર્વની કાંઈ ગાઢી પ્રતિબદ્ધતા હોય, તો આત્મા તો એ વિષયે અપ્રમત્ત હોવો જોઈએ. તમારી ઇચ્છાને ખાતર કાંઈ પણ લખવું જોઈએ; જેથી પ્રમત્તે લખું છું. બાકી હમણાં સત્કથાનો લેખ કરી શકાય તેવી દશા (ઈચ્છા) નથી.

વિં ૨૫૪૫૬.

૧૪૦.*

કોઈના દોષ નથી; અમે કમ બાંધ્યાં માટે અમારો દોષ છે.

ન્યોતિષની આગ્રામ્ય સંબંધી કેટલીક વિગત લખી તે વાંચી છે. ધણો ભાગ તેનો જાણવામાં છે, તથાપિ ચિત્ત તેમાં જરાય પ્રવેશ કરી શકતું નથી; અને તે વિષેનું વાંચવું, સાંભળવું કદાપિ ચમત્કારિક હોય, તોપણ બોળનરૂપ લાગે છે; થોડી પણ તેમાં રૂચિ રહી નથી. અમને તો માત્ર એક અપૂર્વ એવા 'સત્'ના જ્ઞાનને વિષે જ રૂચિ રહે છે; બીજું જે કંઈ કરવામાં આવે છે, કે અનુસરવામાં આવે છે, તે બધું આસપાસના બંધનને લઈને કરવામાં આવે છે. હાલ જે કંઈ બ્યવહાર કરીએ છીએ, તેમાં દેહ અને મનને બાહ્ય ઉપયોગ વર્તાવવો પડે છે, આત્મા તેમાં વર્તેલો નથી. ક્વચિત્ પૂર્વકર્માનુસાર વર્તાવું પડે છે. તેથી અત્યંત આકુળતા આવી જાય છે. જે કંઈ પૂર્વે નિર્મલન કરવામાં આવ્યાં છે તે કર્મો નિજત થવા અર્થે, -ભોગવી લેવા અર્થે-થોડા કાળમાં ભોગવી લેવાને અર્થે-આ વેપાર નામનું બ્યાવહારિક કામ બીજાને અર્થે સેવીએ છીએ.

હાલ જે કરીએ છીએ તે વેપાર વિષે મને વિચાર આવ્યા કરેલ, અને હાર પછી અનુક્રમે તે કામની શરૂઆત થઈ સારથી તે અસાર સુધીમાં કામની દિનપ્રતિદિન કંઈ થઈ થયા કરી છે.

અમે આ કામ પ્રેરેલું માટે તે સંબંધી.....ખને તેટલું મજૂરી જેવું કામ પણ કર્યાનું રાખ્યું છે. કામની હવે લણી હદ વધી ગયેલી હોવાથી નિવૃત્તિ થવાની અત્યંત શુદ્ધિ થઈ જાય છે, પણ.....ને હોપશુદ્ધિ આવી

જાતો સંભવ, તે, અર્નત, સંસારનું કારણ.....ને થાય એમ જાણીને જેમ જાને તેમ ચિત્તનું સમાધાન કરી જે, મજૂરી જેવું કામ પણ કર્યા જવું એમ હાન તો માર્યું છે.

આ કામની પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે જેટલી અમારી ઉદાસીન દશા હતી તેથી આજ વિશેષ છે, અને તેથી અમે ધણુ કરીને તેમની વૃત્તિને ને અનુસરી શકીએ એવું છે, તથા જેટલું બન્યું છે તેટલું અનુમરણ તો જેમ તેમ ચિત્ત સમાધાન કરી રાખ્યા કર્યું છે.

કોઈ પણ જીવ પરમાર્થને છાછે અને વ્યાવહારિક સગમાં પ્રીતિ રાખે, ને પરમાર્થપ્રાપ્તિ થાય એમ તો કોઈ કોઈ બને જ નહીં આ કામની નિવૃત્તિ પૂર્વકર્મ જેતા તો હાલ થાય તેવું દેખાતું નથી.

આ કામ, પછી, 'લાગ' એવું અમે તો જ્ઞાનમાં જોયું હતું, અને હાન આવું સ્વરૂપ દેખાય છે, એટલી આશ્ચર્યવાર્તા છે અમારી વૃત્તિમાં, પરમાર્થ આડે અવકાશ નથી, તેમ છતાં ઘણાંખરા કાળ આ કામમાં ગાળાએ છીએ, અને તેવું કારણ માત્ર તેમને દોષભુક્તિ ન આવે એટલું જ છે, તથાપિ અમારી વર્તના જ એવી છે કે, જીવ તેના જોખ્યાલ ન કરી શકે તો તેટલું કામ કરતા છતાં પણ દોષભુક્તિ જ ગણા કરે.

૧૪૧ *

ધર્મત કાળથી જીવને અસત્ વાસનાનાં અવધાન છે તેમાં એકદમ 'સત્' મંત્રથી મરકાગે રિથન થતા નથી. જેમ મનિન દર્શનને વિશે યથાયોગ્ય પ્રતિબિંબદર્શન થઈ શકતું નથી, તેમ અસત્ વામનાવાળા ચિત્તને રિમે પણ 'સત્' મંત્રથી મરકાગે યથાયોગ્ય પ્રતિબિંબિત થતા નથી, ક્વચિત્ નમ્રો થાય છે, ત્યાં પાછો અર્નતકાળનો જે મિથ્યા અભ્યાસ છે તેના વિરુદ્ધમાં પડી જાય છે, એટલે તે ક્વચિત્-મતના અંગોપર આવગણુ આવે છે. 'મત' મંત્રથી સરકારોની દલના થવા મર્વ પ્રકારે લોકવજ્જની ઉપેક્ષા કરી મત્તંગનો પરિચય કરવો કોઈકર છે લોકવજ્જન તો કોઈ મોટા દાગળમાં મર્વ પ્રકારે લાગવી પડે છે, આમાન્ય રીતે સત્સંગનો લોભસુદાયક તિગરદાગ નથી, જેથી લજ્જન દુષ્પ્રદાયક થતી નથી, માત્ર ચિત્તને વિશે સત્સંગના લાભનો વિચાર કરી નિઃતર અગ્રાસ કરવો, તો પરમાર્થને વિશે ઢંઢના યાગ છે,

૧૪૨.

‘સત્’ એ ‘કંઠ દૂર નથી,’ પણ દૂર લાગે છે; અને એ જ
જીવના મોહ છે.

—:—:—:—

‘સત્’ જે કંઠ છે, તે ‘સત્ જ’ છે, સગળ છે, સુગમ છે, અને સર્વત્ર
તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; પણ જેને વ્રાતિરૂપ આંતરણુતમ વર્તે છે, તે પ્રાણીને
તેની પ્રાપ્તિ કેમ હોય? અંધકારના ગમે તેટલા પ્રકાર કરીએ, પણ તેમાં
કાંઈ એવો પ્રકાર નહીં આવે કે જે અજ્ઞવાણરૂપ હોય. આવગણુ-તિમિર
જેને છે એવાં પ્રાણીની કલ્પનામાંની કાંઈ પણ ક’પના ‘સત્’ જણાતી
નથી; અને ‘સત્’ની નજીક અંધવતી નથી; ‘સત્’ છે તે વ્રાતિ નથી.
વ્રાતિથી કેવળ વ્યતિરિક્ત (જૂઠું) છે; કલ્પનાથી પર (આધે) છે; માટે
જેની પ્રાપ્તિ કલ્પાની દૃઢ મતિ થઈ છે તેણે પોતે કંઈ જ જાણતો નથી
એવો દૃઢ નિશ્ચયવાળો પ્રથમ વિચાર કરવો; અને પછી ‘સત્’ની પ્રાપ્તિ માટે
જાનીને શરણે જવું. તો જરૂર માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય. • • •

આ જે વ્યવસ્થા લખ્યા છે તે મર્દ સુમુક્ષુને પરમ બાંધવરૂપ છે, પરમ
રક્ષકરૂપ છે, અને એને મમ્મક પ્રકારે વિચારેથી પરમપદને આપે એવાં છે.
એમા નિર્મથ પ્રવચનની મમજન દાદશાંખી, ષડ્દર્શનનું સર્વોત્તમ લત્ત, અને
જાનીના બોધનુ બીજા -ક્ષેપે કહ્યું છે; માટે ફરી ફરીને તેને ગંભીરનો,
વિચારનો, સમજનો; સમજવા પ્રયત્ન કરવો; એને બાંધ કરે એવા બીજા
પ્રકારોમાં ઉદાસીન રહેવો; એમા જ જીતિનો લય કરવો; એ તમને અને
કાંઈ પણ સુમુક્ષુને સુપ્ત રીતે કહેવાનો મંત્ર છે. એમાં ‘મત્’જ કંઈ છે. એ
મમજવા માટે ધણે જ વખત ગાળવો.

મુગધ.

૧૪૩.*

શુભગમે કરીને જ્યાંસુધી લક્ષિતનું પરમ સ્વરૂપ મમજાવું નથી, તેમ
તેની પ્રાપ્તિ થઈ નથી સાસુધી લક્ષિતમાં પ્રવર્તનાં અકાલ્ય અને અશુચિ
હોય હોય.

અકાળ અને અશુચિનો વિસ્તાર મોટો છે, તોપણ દુકામાં લખ્યું છે.
એકાંત, પ્રભાત, પ્રથમ પ્રહર, એ સેવ્ય લક્ષિતને માટે યોગ્ય કાળ છે.
સ્વસ્થચિત્તલક્ષિત તો સર્વ કાળે સેવ્ય છે.

વ્યવસ્થિત મન એ સર્વ શુચિનું કારણ છે. બાહ્યમલાદિકરહિત તન,
અને શુદ્ધ રૂપેષ્ટ પાણી એ શુચિ છે. વિ૦ રાયચંદ.

૧૪૪*

સત્સ્વરૂપને અણેદરૂપે અનન્ય ભક્તિએ નમસ્કર.

—:૦:—

માર્ગની ઇચ્છા જેને ઉત્પન્ન થઇ છે, તેણે જ્યાં નિહરપો મૂકીને આ
એકે વિકલ્પ ફરી ફરી સ્મરણ કરવો અવશ્યનો છે — “અનંત કાળથી જીવનું
પરિભ્રમણ થયા છતાં તેની નિવૃત્તિ કંઈ થતી નથી? અને તે શું કરવાથી
થાય?”

આ વાક્યમાં અનંત અર્થ સમાયેલો છે, અને એ વાક્યમાં કહેલી
ચિંતના કયાં વિના, તેને માટે દૃઢ થઇ ગુપ્ત વિના, માર્ગની દિશાનું પણ
અલ્પ જ્ઞાન થતુ નથી, પૂરું થયું નથી, અને લવિષ્યકાળે પણ નહીં થશે
અમે તો એમ જાણ્યું છે, માટે તમારે મધ્યગાએ એ જ શોધવાનું છે. સાર
પછી ખીજું શું જાણવું તે જણાય છે.

૧૪૫.

૧. જીવ પોતાને જુલો ગયો છે, અને તેથી મલ સુખનો તેને વિયોગ છે;
એમ મરં ધર્મમગ્નત કહ્યું છે.
૨. પોતાને જુલોગારૂપ અજ્ઞાન, જ્ઞાન મગવાથી નાશ થાય છે; એમ
નિઝાક માનવું.
૩. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાની પામેથી થતી નેહએ, એ સ્વાભાવિક સમજાય
છે, છતાં લોકો લગ્નદિ કારણથી અજ્ઞાનીનો આશય ઊડતા નથી;
એ જ અનંતાનુગંધી કાવ્યનું મૂળ છે.
૪. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જેણે ઇચ્છી તેણે, જ્ઞાનીની ઇચ્છાએ વર્તવું એમ
નિર્નાયમાદિ સર્વ સાચ કહે છે. પોતાની ઇચ્છાએ પ્રવર્તનાં અનાદિ-
કાળથી સ્મરણો.
૫. જ્ઞાનસુધી પ્રસન્ન જ્ઞાનીની ઇચ્છાએ, એટલે આજ્ઞાએ નહીં વર્તાય
સાસુધી, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થતી મંત્રવતી નથી.
૬. જ્ઞાનીની અજ્ઞાન આરાધન તે કરી શકે કે ન એક નિશાએ તન,
મન, ધનથી આસક્તિનો સામ કરી તેની ભક્તિમાં ભેગાય.

૭. જો કે જ્ઞાની લક્ષિત ઈચ્છતા નથી, પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યો વિના ઉપદેશ પરિણમતો નથી; અને મનન તથા નિદિધ્યાસનાદિના હેતુ થતો નથી; માટે મુમુક્ષુને જ્ઞાનીની લક્ષિત અવશ્ય કર્તવ્ય છે, એમ સત્પુરુષોએ કહ્યું છે.
- ૮.
૯. ઋષભદેવજીએ આપણું પુત્રોને ત્વરાથી મોક્ષ થવાનો એ જ ઉપદેશ કર્યો હતો.
૧૦. પરિક્ષિત રામને શુકદેવજીએ એ જ ઉપદેશ કર્યો છે.
૧૧. અનંતકાળસુધી જીવ નિજાંછંદે ચાલી પરિશ્રમ કરે, તોપણ પોતે પોતાથી જ્ઞાન પામે નહીં, પરંતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનો આરાધક અંતર્મુદ્દર્તમાં પણ કેવળજ્ઞાન પામે.
૧૨. શાસ્ત્રમાં કહેલી આજ્ઞાઓ પરાક્ષ છે, અને તે જીવને અધિકારી થવા માટે કહી છે; મોક્ષ થવા માટે પ્રસક્ત જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવી જોઈએ.

૧૪૬.*

સુદૃઢ સ્વભાવથી આત્માર્થનું પ્રયત્ન કરવું. આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત થવામાં ધણું કરીને વારંવાર પ્રયત્ન પરિમલ્લે આવવાનો સ્વભાવ છે, પણ જો તે પરિસદ્ શાંત ચિત્તથી વેદાભા આવે છે, તો દીર્ઘકાળે થઈ શકવા યોગ્ય એવું કલ્યાણ બહુ અદ્યપદાળમાં સાધ્ય થાય છે.

તમે સૌ એવા શુદ્ધ આચરણથી વર્તોએ કે વિષમ દષ્ટિએ જોનાર માણસોમાંથી ધણાને પોતાની તે દષ્ટિનો કાળ જતાં પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવે.

દૈર્ઘ્ય રાખીને આત્માર્થમાં નિર્ભય રહેજો નિરાસ ન થવું. આત્માર્થમાં પ્રયત્ન કરવું.

મંદિર ૧૯૪૭.

૧૪૭.*

આ જગતને વિષે મત્તમની પ્રાપ્તિ ચતુર્થકાળ જેવા કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત થવી ઘણી દુર્લભ છે, તો આ દુષ્કાળને વિષે પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ હોવી મેંભાવ્ય છે એમ જાણી, જે જે પ્રકારે સન્નમના વિયોગમાં પણ આત્મામાં શુદ્ધોત્પત્તિ થાય, તે તે પ્રકારે પ્રવર્તનાનો પુર્યાર્થ વારંવાર, વખતો વખત અને ૩૬

પ્રસંગે પ્રસંગે કર્તવ્ય છે; અને નિરંતર સત્સંગની ધ્ય્જા-અસત્સંગમાં ઉદાસીનતા—કરવામાં મુખ્ય કારણ તેવો પુરુષાર્થ છે એમ જાણી, જે કાંઈ નિવૃત્તિનાં કારણો હોય, તે તે કારણોનો વારંવાર વિચાર કરવો યોગ્ય છે.

અમને આ લખતાં એમ સ્મરણ થાય છે કે “શું કરવું?” અથવા “કાંઈ પ્રકારે થતું નથી,” એવું તમારા ચિત્તમાં વારંવાર થઈ આવતું હશે, તથાપિ એમ ઘટે છે કે, જે પુરુષ ખીજા બધા પ્રકારનો વિચાર અકર્તવ્યરૂપ જાણી આત્મકલ્યાણને વિશે ઉજમાગ થાય છે તેને, કંઈ નહીં જાણતાં છતાં, તે જ વિચારના પરિણામમાં જે કરવું ઘટે છે, અને કાંઈ પ્રકારે થતું નથી, એમ ભાસ્યમાન થયેલું તે પ્રગટ થવાનું તે જીવને વિશે કારણ ઉત્પન્ન થાય છે; અથવા કૃતકૃત્યનાનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે.

હોય કરે છે, એવી રિચિતિમાં આ જગતના જીવોના ત્રણ પ્રકાર જ્ઞાની પુરુષે દીઠા છે. (૧) કાંઈ પણ પ્રકારે જીવ હોય કે કલ્યાણભુક્ત વિચાર નથી કરી શક્યો—અથવા કરવાની જે રિચિતિ તેમાં એભાન છે, એવા જીવોનો એક પ્રકાર છે. (૨) અજ્ઞાનપણાથી અસત્સંગના અભ્યામે ભાસ્યમાન થયેલા બોધથી હોય કરે છે તે, કલ્યાણસ્વરૂપ માનતા એવા જીવોનો બીજો પ્રકાર છે. (૩) ઉદ્ધવાધીનપણે માત્ર જેની રિચિતિ છે,—સર્વ પરસ્પરપતો સાક્ષી છે એવો બોધસ્વરૂપ જીવ, માત્ર ઉદાસીનપણે કર્તા દેખાય છે, એવા જીવોનો ત્રીજો પ્રકાર છે. એમ ત્રણ પ્રકારના જીવ—સમૂહ જ્ઞાની પુરુષે દીઠા છે. ધણું કરી પ્રથમ પ્રકારને વિશે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધનાદિ પ્રાપ્તિ—અપ્રાપ્તિના પ્રકારને વિશે નાશકાર પરિણામી જેવા ભાસતા એવા જીવો મમાવેશ પામે છે. જૂદા જૂદા ધર્મની નામક્રિયા કરતા એવા જીવો—અથા—સ્વચ્છંદપરિણામી એવા પરમાર્થ માર્ગે ચાલીએ છીએ. એવી ભુદ્ધિએ અંદિત જીવો તે બીજા પ્રકારને વિશે સમાવેશ પામે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધનાદિ પ્રાપ્તિ—અપ્રાપ્તિ આદિભાવને વિશે જેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે અથવા થયા કરે છે, સ્વચ્છંદપરિણામ જેનું ગણિત થયું છે અને તેવા ભાવના વિચારમાં નિરંતર જેનું રહેવું છે, એવા જીવોના હોય તે ત્રીજા પ્રકારમાં સમાવેશ થાય છે. જે પ્રકારે ત્રીજો સમૂહ માધ્ય થાય તે પ્રકાર વિચાર છે. વિચારવાન જ તેને થય ભુદ્ધિએ, મદ્મંથે, સત્સંગે તે વિચાર પ્રાપ્ત થાય છે, અને અનુક્રમે હોયરહિત એવું, સ્વરૂપ તેને વિશે ઉત્પન્ન હોય છે. આ વાત ફરી ફરી ચૂનાં નધા જામનાં અને બીજે પ્રકારે વિચારવા—અભારવા યોગ્ય છે.

૧૪૮૨

જેમ છે તેમ આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું તેનું નામ સમજવું છે, તેથી ઉપયોગ અન્ય વિકૃત્ત રહિત થયો તેનું નામ શમાવું છે, વસ્તુતાએ જાનને એક જ છે જેમ છે તેમ સમજનાથી ઉપયોગ સ્વરૂપમા શમાયો, અને આત્મા અભાવ-મય થઈ રહ્યો, એ પ્રથમ વાક્ય “સમજીને શમાઈ ગયા” તેનો અર્થ છે ‘અન્ય પદાર્થના સંયોગમા જે અધ્યાત્મ હતો, અને તે અધ્યાત્મમા આત્માપણે માન્યુ હતું તે અધ્યાત્મરૂપ આત્માપણે શમાઈ ગયું, એ ખીજી વાક્ય “સમજીને શમાઈ ગયા” તેનો અર્થ છે

પર્યાયાતરૂપી અર્થાતરૂ થઈ શકે છે, વાસ્તવ્યમા જાનને સાધ્યનો પગમાર્થ એક જ વિચારના યોગ્ય છે

જે જે સમજ્યા તેણે તેણે માફ તાફ એ આદિ અક્ત્વ મમન્વ શમાની દીધું કેમકે કોઈ પણ નિઃસ્વભાવ તેવો દીઠો નહીં અને નિઃસ્વભાવ તો અચિલ અવ્યાખ્યાસ્વરૂપ, કવગ ન્યારો-તેણે એટલે નેમા જ મમાનેશ પામી ગયા. આત્મા શિરાય અન્નમા સ્વમાનના હતી તે ટાળી પગમાર્થે મૌન થયા વાણીએ ડરી ‘આ આનું છે એ આદિ કહેવાનું જાનના પ બનહાર વચનાદિ યોગસુત્રી દર્શિત ગ્યો, તથાપિ આત્માથી આ માફ છે, એ વિક પ કેનગ શમાઈ ગયો જેમ છે તેમ અચિલ સ્વાનુભવગોચરપદમા લીનતા થઈ એ જાનને વાક્ય લોભાભામા પ્રવર્ત્યા છે, તે આત્મભાષામાથી આવ્યા છે જે ઉપર કહ્યા તે પ્રારે ન શમાયા તે સમજ્યા નથી એમ એ સાધ્યનો સાગ ભૂત અર્થ થયો અથવા જેટલે અશે શમાયા તેટલે અશે સમજ્યા, અને જે પ્રમાર શમાયા તે પ્રારે મમજ્યા, એટલો વિલાગાર્થ અઈ શમ્વા યોગ્ય છે, તથાપિ મુખ્યાર્થમા ઉપયોગ નર્તાવવો ધો છે

અનત કામથી યગનિયમ શાસ્ત્રાનોકનાદિ કાર્ય કર્યા છતાં મમજાવું અને શમાવું એ પ્રમાર આત્મામા આ યો નહીં, અને તેથી પશ્ચિમભણુ નિર્ણય ન થઈ

સમજના અો શમાનાનું જે ગ્રાઈ ઐશ્ય રે, તે સ્વાનુભવપદમા વર્તે-તેનું પરિભ્રમણુ નિરૂત થાય મદ્ગુરની આજ્ઞા વિચાર્યા વિના જીવે તે પગમાર્થ જાણ્યો નહીં જાણનાને પ્રતિજ્ઞાક અમત્તમ, સ્વજ્ઞ અને અવિચાર તેો ગ્રેધ કર્યો નહીં જેથી સમજવું અને જમાવું તથા મેયનું ઐશ્ય ન જાન્યું એવા નિશ્ચય પ્રસિદ્ધ છે અર્થથી આગળી ઉપર ઉપગની ભૂમિકા ઉપામે તો જીવ મમજીને શમાય, એ નિર્મલ છે

અનંત જાતી પુરવે અનુભવ કરેલો એવો આ સાશ્વત, સુગમ મોક્ષમાર્ગ હવેને લક્ષમાં નથી આવતો, એથી ઉત્પન્ન થયેલું એદમદિત આશ્ચર્ય તે પણ અત્રે સમાવીએ છીએ. સત્સંગ, સદ્વિચારથી સમાવા સુધીનાં સર્વ પદ અત્યંત સાચાં છે, સુગમ છે, સુગોચર છે, સદૃશ છે, અને નિઃદોષ છે.

મં० ૧૯૪૭.

ૐ ૐ ૐ ૐ.

૧૪૯.*

—હમ પચ્છેશી પખી સાધુ, આરે કેશકે નાહિ રે.

ૐ સન્.

સામાન્ય ઉપદેશમાં કાળ શું ખાય છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે, તે પ્રાણી માત્રનું આયુષ્ય ખાય છે ! વ્યવહારનયથી કાળ ‘જૂનું’ ખાય છે. નિશ્ચયનયથી કાળ પદાર્થ માત્રને રૂપાંતર આપે છે, —પર્યાયાંતર કરે છે. —

છેલ્લા બે ઉત્તર વધારે ગિચાગ્વાથી બંધ બેસી શકશે. વ્યવહારનયથી કાળ ‘જૂનું’ ખાય છે, એમ જો લખ્યું છે, તે વળી નીચે વિશેષ સ્પષ્ટ કર્યું છે:—

“કાળ ‘જૂનું’ ખાય છે.”—‘જૂનું’ એટલે શું ? એક સમય જો ચીજને ઉત્પન્ન થયાં થઈ, બીજને સમય વર્તે છે, તે જૂની ગણાય છે. (માતીની અપેક્ષાથી) તે ચીજને ત્રીજે સમયે ચોથે સમયે, એમ સંખ્યાત અર્થાત્ સમયે—અનંત સમયે કાળ બદલાવ્યા જ કરે છે. બીજા મમયમાં તે જેવી હોય તેની ત્રીજામાં ન હોય, એટલે કે બીજા મમયમાં પદાર્થનું જો સ્વરૂપ હતું, તે ખાઈ જઈ ત્રીજે સમયે કાળે પદાર્થને બીજું રૂપ આપ્યું; અર્થાત ‘જૂનું’ તે ખાઈ ગયો. પહેલે સમયે પદાર્થ ઉત્પન્ન થયો. અને તે જ વેળા કાળ તેને ખાઈ જાય એમ વ્યવહારનયથી બને નહીં. પહેલે સમયે પદાર્થનું નવાપણું ગણાય, પણ તે વેળા કાળ તેને ખાઈ જતો નથી, બીજે સમયે બદલાવે છે, માટે જૂનાપણાને તે ખાય છે, તેમ કહ્યું છે.

નિશ્ચયનયથી પદાર્થ માત્ર રૂપાંતર જ પામે છે. ‘કાંઈ પણ પદાર્થ કાંઈ પણ કાળમાં કેવળ નાશ પામે જ નહીં,’ એવો સિદ્ધાંત છે, અને જો પદાર્થ કેવળ નાશ પામતો હોત, તો આજ કંઈ પણ હોત નહીં, માટે આ કાળ ખાતો નથી, પણ રૂપાંતર કરે છે એમ કહ્યું છે. તથા મકારના ઉત્તરમાં પહેલો ઉત્તર સર્વને સમજાવો દુર્લભ છે,

અત્ર પશુ દશાના પ્રમાણમાં બાહ્ય હિપાધિ વિગ્રેષ છે. આપો ખેટલાંક વ્યવહારિક-પ્રશ્નો (જો કે શાસ્ત્ર મંત્રથી) આપેલાં-લખ્યાં હતાં, પણ ચિત્ત તેવું વાંચવામાં પણ હાલ પુરૂં રહેતુ નથી એટલે ઉત્તર શી રીતે લખી શકાય ? સંવત ૧૯૪૭.

૧૫૦.

મહાત્મા કબીરજી તથા નરસેં મહેતાની ભક્તિ અનન્ય, અઘૈકિક, અદ્વિભુત, અને સર્વોત્કૃષ્ટ હતી; તેમ છતાં તે નિરપૃહ હતી. સ્વપ્ને પણ તેમણે એવી દુ.ખી સ્થિતિ છતાં આજીવિકા અર્થે-વ્યવહારાર્થે પરમેશ્વર પ્રત્યે હીન-પણુ કર્યું નથી; તેમ કર્યા સિવાય જો કે ધર્મરેઝાથી વ્યવહાર આસ્પે ગયો છે, તથાપિ તેમની દારિદ્રાવસ્થા હળુમુધી જગત-વર્જિત છે, અને એ જ એમનું સમજા મહાત્મ્ય છે. પરમાત્માએ એમના 'પરચા' પૂરા કર્યા હો તે, એ ભક્તોની ઇચ્છાથી હિપરવટ થઇને ભક્તોની એવી ઇચ્છા ન હોય, અને તેની ઇચ્છા હોય તો રહસ્ય-ભક્તિની તેમને પ્રાપ્તિ પણ નહોય આપ હજારે વાતો લખો પણ જ્યાંમુધી નિરપૃહ નહીં હો (નહીં ચાઓ) ત્યાંમુધી વિટંબન જ છે.

મુંબઇ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૮, ૧૯૪૭.

૧૫૧.

પરેઝાનુચારીને શાબ્દ-ભેદ નથી.

—૦.—

જો કે અમને હિપાધિયોગ છે, તથાપિ અવકાશ નથી મળતો એમ કંઇ છે નહીં, પણ દશા એવી વર્તે છે કે જેમાં પરમાર્થ વિષે કંઇ ન થઇ શકે; અને રૂચિ પણ હાલ તો તેમ જ રહે છે.

માયાનો પ્રપંચ ક્ષણે ક્ષણે બાધકર્તા છે. તે પ્રપંચમાં તાપની નિવૃત્તિ કોઇ કપટદુમની છાયા છે; અને કોં કિચળદશા છે, તથામિ કપટદુમની છાયા પ્રશસ્ત છે. તે શિવાય એ તાપની નિવૃત્તિ નથી; અને એ તદ્દપદુમને વાસ્તવિક ઓળખવા જીવે યોગ્ય થતુ પ્રશસ્ત છે. તે યોગ્ય થવામા બાધકર્તા એવો એ માયાપ્રપંચ છે; જેનો પરિચય જેમ ઓછો હોય તેમ વલ્લો વિના જોઅતાતું આવરણુ લંગ થતુ નથી. પગલે પગલે લયવાળી અત્તાન ભૂમિકામા જીવ મગર વિચારે કાટમાવધિ યોજતો માન્યા કરે છે, ત્યાં યોઅતાનો અવકાશ

કર્માંથી હોય ? આમ ન ચામ તેટલા મારે થયેલા કર્મના ઉપદ્રવને જેમ શમાવાય તેમ શમાવી—સર્વ પ્રકારે એ વિષેની નિવૃત્તિ કરી, ચોખ્ખો વ્યવહારમાં આવવાનું પ્રયત્ન કરવું ઉચિત છે. ન ચામતાં કરવો જોઈએ, અને તે પણ પ્રારબ્ધવશાત્ નિરપૂઠ બુદ્ધિથી એવો જે વ્યવહાર, તેને ચોખ્ખો વ્યવહાર માનજો. અને ધૃતરાષ્ટ્ર છે.

મુખ્ય, ચૈત્ર શુદ્ધ ૯, શુક્ર ૧૯૪૭.

પિં ૦ રાયચંદના પ્રજ્ઞામ.

૧૫૨.

જંજુસ્વામીનું દષ્ટાંત પ્રસંગને પ્રબળ કરનારું, અને ઘણું આનંદકાંડક અપાયું છે. હાલની દેવાની ધમ્મજ છતાં લોકપ્રવાહ એમ માને કે, ચોર લાઇ ગયાના કારણે જંજુનો ભાગ છે, તો તે પરમાર્થને કંબંકર છે, એવો જે મહાત્મા જંજુનો આશય તે સત્ય હતો. એ વાત એમ કુંડી કરી હવે આપને પ્રશ્ન કરવો ચોખ્ખો છે કે, ચિત્તની માયાના પ્રમંગમાં આકુળ-વ્યાકુળતા હોય, અને તેમા આત્મા ચિંતિત રહ્યા કરે એ, ધૃતરાષ્ટ્ર પ્રસંગતાનો માર્ગ છે કે કેમ ? અને પોતાની બુદ્ધિએ નહીં, તથાપિ લોકપ્રવાહને લાઇને પણ કુટુમ્બાદિકને કારણે શોચનીય થવું એ, વાસ્તવિક માર્ગ છે કે કેમ ? આપણે આકુળ થવાથી કંઈ કરી શકીએ છીએ કે કેમ ? અને જો કરી શકીએ છીએ તો પછી ધૃતરાષ્ટ્ર પર વિશ્વાસ શું ફળદાયક છે ? જ્યોતિષ જેવા કલ્પિત વિષયનો સાસારિક પ્રમંગમાં નિરપૂઠ પુરુષો લક્ષ કરતા હોય કે કેમ ? અમે જ્યોતિષ જાગીએ છીએ, અથવા કેં કરી શકીએ છીએ, એમ ન માનો તો સાચું, એમી હાલ ધમ્મજ છે.

મુખ્ય, ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦, ૧૯૪૭

૧૫૩.

સર્વાત્મસ્વરૂપને નમસ્કાર.

પોતાનું અથવા પાત્રું જેને કંઈ મળ્યું નથી, એમી કેઈ દશા તેની પ્રાપ્તિ હવે સમીપ જ આ દેહે છે, અને તેને લીધે પરચ્છેદથી વર્તિયે છીએ. પૂરું જે જે વિદ્યા, બોધ, જ્ઞાન ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થઇ ગઇ છે, તે તે સવળાં આ દેહે જ વિરમરણ કરી નિર્નકર થયા વિના છૂટકા નથી; અને તેને

લીધે જ આમ વર્તિએ છીએ; તથાપિ આપની અધિક આકૃષ્ટતા બેઠ કંઈ કંઈ આપને ઉત્તર આપવો પડ્યો છે; તે પણ સ્વેચ્છાથી નહીં; આમ હોવાથી આપને વિનંતિ છે કે, એ મર્વ માયિક વિદ્યા અથવા માયિક માર્ગ મંજૂંથી આપના તરફથી મારી બીજી દશા ચતાંસુધી સ્મરન ન મળવું બેઠએ; એ એમ ચેાઅ છે.

મુંબઇ, એપ્રિલ, ૧૮, ૧૮૯૧.

૧૫૪.

જ્ઞાનની પરિપક્વ અવસ્થા (દશા) થયે સર્વ પ્રકારે રાગ, દ્વેષની નિવૃત્તિ હોય એમ અમારી માન્યતા છે.

મુંબઇ એપ્રિલ ૨૧, ૧૮૯૧.

૧૫૫.

તે પુર્ણપદને જ્ઞાનીઓ પરમ પ્રેમથી ઉપાસે છે.

ચારેક શ્રિવસ પહેતાં આપનો પત્ર મળ્યો. પરમસ્વરૂપના ગાનુપદથી અત્ર સમાધિ છે. આપની ઇચ્છા સદ્ગતિઓ થવા રહે છે, એ વાંચી વારવાર આનંદ થાય છે. ચિત્તનું મરણપાત્ર, ‘સત્’ પ્રાપ્ત હોવાની જગ્યામા, એ પ્રાપ્ત થવાં પરમ દુર્લભ છે. અને તેની પ્રાપ્તિને વિષે પરમ કારણરૂપ એવો ‘મત્સંગ’ તે પ્રાપ્ત થવો એ તો પરમ પરમ દુર્લભ છે. મેટિંગ પુરખોએ આ કાળને કહ્યું કાળ કલો છે, તેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે ‘સત્સંગ’નો ભોગ થવાં જીવને બહુ કઠણ છે અને એમ હોવાથી કાળને પણ કહ્યું કલો છે. માળઅમિથી ચોદ રાજલોક પ્રજ્વલિત છે. તે માયામાં જીવની ભુદ્ધિ ગમી રહી છે; અને તેથી જીવ પણ તે ત્રિવિધિ તાપ-અગ્નિ-થી બળ્યા કહે છે. તેને પરમ ક્રમ્પ્ત મુક્તિનો બોધ એ જ પ મ શીતળ બંજ છે, તથાપિ જીવને ચારે બાજુથી અપૂર્ણ પુણ્યને લીધે તેની પ્રાપ્તિ હોવી દુર્લભ થઈ પડી છે.

પણ એ જ વસ્તુની ચિંતના રાખવી. ‘સત્’ ને વિષે પ્રીતિ, ‘મત્’ રૂપ ‘મત્’ ને વિષે પરમ ભક્તિ, તેના માર્ગની જગ્યામા, એ જ નિરંતર મંદારવા ચેાઅ છે. તે રમણ રહેવામાં ઉપયોગી એવાં વૈરાગ્યાદિક ચરિત-

વાળાં પુત્રકો, અને વૈરાગી, સરથ વિપ્રવેળા મનુષ્યનો મંગ અને પોતાની
ચિત્તશુદ્ધિ એ સારાં કારણો છે. એ જ મેળવવા રટણ સાખનું કલ્પજુકારક છે.
મુંગધ, ૧૮૪૭, ચૈત્ર વદ ૩, રવિ.

૧૫૬.

—આપ્યું સૌને તે અક્ષરધામ રે.

—:૦:—

જો કે ઉપાધિમયુક્ત કાળ ધણો જાય છે. ઇશ્વરેચ્છા પ્રમાણે વર્તવું
શ્રેયસ્કર છે, અને 'યોગ્ય' છે. એટલે જન્મ ચાલે છે તેમ ઉપાધિ હો તો બને
ન હો તોપણ બલે; જે હોય તે સમાન જ છે.

એમ તો સમજાય છે કે ભેદનો ભેદ ટળે વાસ્તવિક સમજાય છે.
પરમ અભેદ એવું 'સત્' સર્વત્ર છે.

મુંગધ, ચૈત્ર વદ ૭, ગુરુ, ૧૮૪૭.

૧૫૭.

જેને લાગી છે, તેને જ લાગી છે, અને તેણે જ જાણી છે; તે જ
"પિયુ પિયુ" પોકારે છે. એ પ્લાહી વેદના કહી કેમ જાય? કે જ્યાં
વાણીનો પ્રવેશ નથી. વધારે શું કહેવું? લાગી છે તેને જ લાગી છે. તેના
જ ચરણમંગધી લાગે છે; અને લાગે છે. સર જ છુટકો હોય છે. એ
વિના ખીન્ને સુગમ મોક્ષમાર્ગ છે જ નહીં; તથાપિ કાંઈ પ્રયત્ન કરવું નથી,
મોહ બળવાન છે !

મુંગધ, મે, ૭, ૧૮૬૧.

૧૫૮.

અરબ્હ આનંદમૂર્તિ છે; તેનો ત્રણે કાળને વિષે
અનુમદ્દ હૃદયીએ હીએ.

—:૦:—

કેટલોક નિર્જનિતો વખત મળ્યા કરે છે. પરબ્રહ્મવિચાર તો એમને એમ
રહ્યા જ દેરે છે. ક્યારેક તો તે માટે આનંદકિરણ બહુ સ્ફુરી નીકળે છે;
અને કંઈની કંઈ (અભેદ) વાત, સમજાય છે; પણ કાંઈને કંઈ ચકાતી

નથી; અમારી એ વેદના અધ્યાય છે. વેદનાં વખને શાતા પૂછનાર જોઈએ એવો વ્યવહારમાર્ગ છે; પણ અમને આ પરમાર્થમાર્ગમાં શાતા પૂછનાર મળતો નથી !

સુખદ, મે, ૧૫, ૧૮૮૧.

૧૫૬.

વિરહ પણ સુખદાયક માનવો.

—:૦:—

અતિશય વિરહામિ-હરિ પ્રત્યેની-જલવાથી માક્ષાત તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; તેમ જ સ્નેહના વિરહાનુભવનું દળ પણ તે જ છે.

પૂર્ણ કામ એવું હરિનું સ્વરૂપ છે, તેને વિષે જેની નિગત લય લાગી રહી છે, એવા પુરુષથી ભારતક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થયેલ સર્વ જાણી શકાય છે. કવિત્વ મુમુક્ષુ જોઈએ છીએ, નથાપિ મનાંતરાદિકનાં કામણોથી તેમને પાણુ જોગ થવો દુર્બલ થાય છે, અમને વારંવાર આમ જ પ્રેરો છો તે માટે અમારી જેની જોઈએ તેની ચોખ્ખતા નથી, અને હરિજો સાક્ષાત્ દેશનથી જ્યાં સુધી તે વાત પ્રેરી નથી ત્યાંસુધી, ઇચ્છા થતી નથી,— થવાની નથી.

સુખદ, વૈશાખ ૫૬, , ૧૯૪૭.

૧૬૦.

હરિને પ્રતાપે હરિનું સ્વરૂપ, મળશું ત્યારે સમજાવશું.

—:૦:—

ચિત્તની દશા ચૈતન્યમય રહ્યા કે છે જેથી વ્યવહારના બધાં કાર્ય ધણુ કરીને અવ્યવસ્થાથી કડીએ છીએ, હરિજી સુખદાયક માનીએ છીએ, એટલે જ ઉપાધિજોગ વર્તે છે, તેને પણ સમાધિજોગ માનીએ છીએ.

ચિત્તની અવ્યવસ્થાને લીધે મુદ્દર્ભ માત્રમા કરી શકાય એવું કાર્ય વિચારતાં પણ પખવાડિયું વ્યતીત કરી નંખાય છે, અને વખને તે કાર્ય કર્યા વિના જ જવા દેવાનું થાય છે. બધા પ્રસંગમાં તેમ થાય તોપણ દાનિ માની નથી, તથાપિ આપને કંઈ કંઈ જ્ઞાનાર્તા દશાવાય તો વિશેષ આનંદ રહે છે; અને તે પ્રસંગમા ચિત્તને કંઈક વ્યવસ્થિત કરવાની ઇચ્છા ગળ્યા કરાય છે, છતાં તે ગિતિમાં પણ હમણાં પ્રવેશ નથી કરી શકતો, એવી ચિત્તની દશા

નિરંકુશ થઈ રહી છે. અને તે નિરંકુશતા પ્રાપ્ત થવામાં દરિનો પરમ અનગ્રહ કારણ છે, એમ માનીએ છીએ. જે નિરંકુશતાને પૂર્ણતા આપ્યા શિવાય ચિત્ત યથોચિત્ત સમાધિયુક્ત નહીં થાય એમ લાગે છે: અસારે તો બધુંય ગમે છે—અને બધુંય ગમતું નથી; એવી સ્થિતિ છે ત્યાં બધુંય ગમશે, ત્યારે નિરંકુશતાની પૂર્ણતા થશે, એ ‘પૂર્ણકામના’ પણ કહેવાય છે; ત્યાં દાર ન સર્વત્ર ગ્રાપ્ત ભાસે છે. અસારે કંઈક અસ્પષ્ટ ભાસે છે, પણ સ્પષ્ટ છે, એવો અનુભવ છે.

જે રમ જગતનું જીવન છે, તે રસનો અનુભવ થવા પછી દરિ પ્રત્યે અતિશય લય થઈ છે; અને તેનું પરિણામ એમ આવશે કે ત્યાં જેવ કોયે ધમ્મીએ લાં તેવે રૂપે દરિ—

આવશે એવો અવિચ્છાદન ધર્મરેખાને લીધે લખ્યો છે.

અમે અમારા અંતરંગ વિચાર લખી શકવાને અતિશય અશક્ત થઈ ગયા છીએ; જેથી સમાગમને ધમ્મીએ છીએ, પણ ધર્મરેખા દળુ તેમ કાવામાં અસમ્મત લાગે છે, જેથી વિયોગે ન વર્તીએ છીએ.

તે પૂર્ણસ્વરૂપ દરિમાં જેની પરમ ભક્તિ છે; એવા કોઈ પણ પુણ્ય દાસ નથી દેખાતો, તેનું શું કારણ હશે? તેમ તરી ‘અતિ તીવ્ર’ અથવા ‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’—કોઈની જોવામાં આવી નથી, તેનું શું કારણ હશે? કથયિત ‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ જોવામાં આવી હશે, તો લાં અનંતયુગ્મ ગંભીર શાનાવનાર પુરુષનો લક્ષ કેમ જોવામાં આવ્યો નહીં હોય? બીજું મોટું આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે, આપ જેવાને સમ્યક્જ્ઞાનના બીજા—પરામર્શિતા મૂળની—પ્રાપ્તિ છતાં ત્યાર પછીનો બેદ કેમ પ્રાપ્ત નથી હોતો? તેમ દરિ પ્રત્યે અખંડ લયરૂપ વેરાગ્ય જેટલો જોઈએ તેટલો કેમ વર્ધમાન નથી થતો? એનું જો કંઈ કારણ મમગનનું હોય તો લખશો.

અમારી ચિત્તની અવસ્થા એવી થઈ જવાને લીધે કોઈ કામમાં જેવો જોઈએ તેવો ઉપયોગ ગ્રહેતો નથી; સ્મૃતિ રહેતી નથી; અથવા ખમર પણ ગેરતો નથી, તે માટે શું કરવું? શું કરવું એટલે ‘ક’ બ્યવહારમાં’ એવા છતાં એવી મર્ગગત દશા બીજા કોઈને કુખરે ન થતી જોઈએ, અને અમારા આચાર એવા છે કે વખતે તેમ થઈ જાય. બીજા કોઈને પણ આનંદરૂપ લાગવાવિશે દરિને ચિંતા રહે છે; માટે તે રાખશે. અમારું કામ તો તે દેશાની પૂર્ણતા કરવાનું છે, એમ માનીએ છીએ. તેમ બીજા કોઈને મંતાપ-

રૂપ થવાનો તો સ્વપ્ને પણ વિચાર નથી; બધાના હાસ છીએ; હાં પછી દુઃખરૂપ કોણ માનશે?—તથાપિ વ્યવહારપ્રસંગમાં હરિની માયા અમને નહીં તો મામાને પણ એકને બદલે બીજું આરોપાવી દે તો નિરૂપાયતા છે, અને એટલા પણ ગ્રોહ રહેશે. અમે સર્વ સત્તા રાગિને અર્પણ કરીએ છીએ—કરી છે.

વધારે શું લખવું? પરમાનંદરૂપ હરિને ક્ષણ પણ ન વિસરવા એ અમારી મર્વ કૃતિ, વ્રતિ અને લેખનો હેતુ છે.

વૈશાખ વદ ૮, ગવિ, ૧૯૪૭.

૧૬૧.

‘પ્રબોધશતક’ મોકલ્યું છે, ને પહેલેનું હશે તમે બધાને એ શતક શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસન કરવા ભેગ છે. એ પુસ્તક વેદાંતની શ્રદ્ધા કરવા માટે મોકલ્યું નથી, એવા લક્ષ માંભળનારનો પ્રથમ થવો ભોજ્ય. બીજા દેહ કાચણથી મોકલ્યું છે, જે કારણ થાણું કરીને વિશેષ વિચારે તમે બાણી શકેલા.

હાલ તમેને કોઈ તેડું બોધક માધન નહીં હોવાને લીધે એ શતક ઠીક માધન છે, એમ માની મોકલ્યું છે. એમાંથી તમારે શું બાણીનું ભોજ્ય, તેનો તમારે વિચાર કરેલા.

સાંભળતાં કોઈએ અમારા વિષે આશંકા કરવી નહીં કે, એમાં જે દેહ મતભાગ બાણીઓ છે, ને મત અમારો છે. માત્ર ચિત્તની સ્થિતિ માટે એ પુસ્તકના ધણા વિચાર કામના છે માટે મોકલ્યું છે એમ માનવું.

વૈશાખ વદ ૮, ગવિ, ૧૯૪૭.

૧૬૨.

ૐ નમઃ

—૨૦.—

કરાળ કાળ હોવાથી જીવને જ્યાં જિતિની સ્થિતિ કુળી ભોજ્યે હાં. તે કરી શકેનો નથી. મહર્ષિના થાણું કરીને લેખ જ રહે તે માટે આ કાળને કળિયુગ કહેવામાં આવ્યો છે. સદર્શનો ભેગ મત્યુગ્ય વિના હોય નહીં. કારણ કે ‘અસત’માં ‘મત’ હોતું નથી. થાણું કરીને મત્યુરપનાં દર્શનની અને ભેગની આ કાળમાં અપ્રાપ્તિ દેખાય છે. બ્યારે એમ છે ત્યારે, મહર્ષિ

સમાધિ, મુમુક્ષુ પુરુષને ક્યાંથી પ્રાપ્ત હોય ? અને અમુક કાળ બ્રહ્મીત થયા છતાં ત્યારે તેવી સમાધિ પ્રાપ્ત નથી થતી, ત્યારે મુમુક્ષુતા પણ કેમ રહે ? ઘણું કરીને જીવ જે પરિચયમાં રહે છે, તે પરિચયરૂપ પોતાને માને છે; જેનો પ્રગટ અનુભવ પણ થાય છે કે અનાર્થ કુળમાં પરિચય કરી રહેલો જીવ અનાર્થરૂપે પોતાને દૃઢ માને છે, અને આર્યત્વને વિષે મતિ કરતો નથી. મોટે મોટા પુરુષોએ અને તેને લક્ષને અમે એવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે જીવને મ-મંગ એ જ મોક્ષનું પરમ સાધન છે.

પોતાની યોગ્યતા જેવી છે, તેવી યોગ્યતા ધરાવનાર પુરુષોનો મંગ તે સત્ત્વંગ કલો છે. મોટા પુરુષના સંગમાં નિવાસ છે તેને અમે 'પરમ સત્ત્વંગ' કહીએ છીએ, કારણ એના જેવું કામ ક્ષિતસ્તિ સાધન આ જગતમાં અમે જોઈ નથી, અને માંલખું નથી. પૂર્વ થમ ગયેલા મોટા પુરુષનું ચિંતન કલ્યાણકારક છે, તથાપિ વ્યવસ્થિતિનું કારણ હોઈ શકતું નથી, કારણ કે જીવ શું કરતું ? તે તેવા સ્મરણથી નથી સમજતું. પ્રલક્ષ્મીએ વગર સમજનને પણ સ્વરૂપરિચિતિ થી મંલવિન માનીએ છીએ, અને તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે; તે જોગનું અને તે પ્રલક્ષ ચિંતનનું ફળ મોક્ષ હોય છે, કારણ કે 'મનિમાન મોક્ષ' તે મત્પુરુષ છે. મોક્ષે ગયા છે એવા (અદિનાદિક) પુરુષનું ચિંતન ઘણાકાં લાવાનુસાર મોક્ષાન્તિક ફળાના હોય છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા છે એવા પુરુષનો નિશ્ચય થયે અને જોગ્યતાના કારણે જીવ સમ્યક્ત્વ પામે છે.

જેક શુદ્ધ ૭ શનિ ૧૯૪૭, મુંબઈ.

૧૬૩.

- દરીઆથી જીવતું છે; અને પરેઆથી ચાલતું છે. અધિક શું કહેવું ? મુંબઈ, ન્યુન, ૨૬, ૬૧.

૧૬૪.

નિઃશંકતાથી નિર્ભયતા ઉત્પન્ન હોય છે; અને તેથી નિઃસંગતા પ્રાપ્ત હોય છે.

—:૦:—

પ્રકૃતિના વિસ્તારથી જીવનાં કમ અર્નન પ્રકારની વિચિત્રતાથી પ્રવર્તે છે, અને તેથી દોષના પ્રકાર પણ અર્નવ લાસે છે; કેવળ સર્વથી મોટો દોષ

એ છે કે જેથી 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' ઉત્પન્ન ન જ હોય અથવા 'મુમુક્ષુતા' જ ઉત્પન્ન ન હોય.

ધણું કરીને મનુષ્યાત્મા કોઇને કોઇ ધર્મમંત્રમાં હોય છે; અને તેથી તે 'ધર્મમતપ્રમાણે પ્રવર્તવાનું' તે કરે છે, એમ માને છે. પણ એનું નામ 'મુમુક્ષુતા' નથી. 'મુમુક્ષુતા' તે છે કે સર્વ પ્રકારની મોહાસક્તિથી મુજાઇ એક મોક્ષને વિશેષ યત્ન કરવો. અને 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' એ છે કે અનન્ય પ્રેમે મોક્ષના માર્ગમાં ક્ષણે ક્ષણે પ્રવર્તવું. 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા' વિશે અત્ર જણાવવું નથી, પણ મુમુક્ષુતા વિશે જણાવવું છે કે, તે ઉત્પન્ન થવાનું સદૃશ્ય પોતાના હોય જોવામાં અપદ્ધાતતા એ છે, અને તેને લીધે સ્વછંદનો નાશ હોય છે. સ્વછંદ ન્હાં થોડી અથવા ઘણી હાનિ પામ્યો છે, ત્યાં તેટલી બોધપ્રીત્યોગ્ય ભૂમિકાપ્રીત્ય થાય છે; સ્વછંદ ન્હાં પ્રાપ્ત દષ્ટાયો છે, ત્યાં પછી 'માર્ગપ્રાપ્તિ' ને મોક્ષનારાં ત્રણ કારણો મુખ્ય કરીને હોય છે, એમ અને જાણીએ છીએ: આ લોકની અદ્ય પણ સુખેચ્છા; પરમ વિનયની ઓછાઇ. અને પદાર્થને અનિર્ણય એ બધાં કારણો ટાળવાનું ખીજ હવે પછી કહીશું: તે પહેલાં તે જ કારણોને અધિક્તાથી કહીએ છીએ.

આ લોકની અદ્ય પણ સુખેચ્છા—એ ધણું કરીને 'તીવ્ર મુમુક્ષુતા'ની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં હોય છે. તે હાવાનાં કારણો નિઃસંકપ્તે જ તે 'સત' છે, એવું દૃઢ થયું નથી; અથવા તે પરમાનંદરૂપ જ છે, એમ પણ નિશ્ચય નથી; અથવા તો મુમુક્ષુતામાં પણ કેટલોક આનંદ અનુભવાય છે, તેને લીધે બાહ્યશાતાનાં કારણો પણ કેટલીકવાર પ્રિય લાગે છે, અને તેથી આ લોકની અદ્ય પણ સુખેચ્છા રહ્યા કરે છે; જેથી જીવની જોગતા રોકાઇ નય છે.

વાસ્તવિક તત્ત્વ પામવાની કંઈ જોગતાની ઓછાઇને લીધે 'પદાર્થનિર્ણય' ન થયો હોય, તો ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે, અને મિથ્યા સમતા આવે છે; કલ્પિત પદાર્થ વિશે 'સત'ની માન્યતા હોય છે; જેથી કાળે કરી અપૂર્ણ પદાર્થને વિશે પરમ પ્રેમ આવતો નથી, અને એ જ પરમ ચોગ્યતાની હાનિ છે. અધિક શું કહીએ? અનંત કાળે એ જ માર્ગ છે.

કળિયુગ છે, માટે ક્ષણવાર પણ વસ્તુવિચાર વિના ન રહેવું એમ મહાત્માઓની શિક્ષા છે.

અસાક શુદ્ધ ૮, ભોમ, ૧૯૪૭, મુંબઇ.

તમને બધાને યથાયોગ્ય પહેાંચે.

મુખના સિંધુ શ્રી સંહજનનંદણ, જગણવન કે જંગરંદણ; ..
શરણાગતના સદા મુખકંદણ, પરમસ્નેહી છા (!) પરમાનંદણ.

—*—

હરિકૃપાથી અમે પરમપ્રમત્તપદમાં છીએ; તમારા સત્તમ નિરંતર ધ્યેયીએ છીએ.

અમારી દયા હાથમાં કેવી વર્તે છે, તે જાણવાની આપની ધ્યેય રહે છે; પણ જેવી વિગતથી જોઈએ, તેવી વિગતથી, લખી સકાય નહીં એટલે વારંવાર લખી નથી, અત્રે કુંકમાં લખીએ છીએ. ..

એક પુરાણપુરુષ અને પુરાણપુરુષની પ્રેમમંપત્તિ વિના અમને કંઈ ગમતું નથી; અમને કોઈ પદાર્થમાં રૂચિ માત્ર રહી નથી; કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ધ્યેય થતી નથી; વ્યવહાર કેમ ચાલે છે, એનું લાન નથી; જગત્ શું સ્થિતિમાં છે, તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી; શત્રુ, મિત્ર કોઈમાં બેદલાવ રહ્યો નથી; કોણ શત્રુ છે, અને કોણ મિત્ર છે; જોની ખજાર રખાતી નથી, અમે દેહધારી છીએ કે કેમ ? તે મંભારીએ ભારે માંડ જાણીએ; અમારે શું કરવાનું છે, તે કોઈથી કળાય તેવું નથી; અમે જપ્તાય પાઈથી ઉદાસ થઈ જવાથી ગમે તેમ વર્તીએ છીએ; વત નિયમનો કંઈ નિયમ રાખ્યો નથી; જનતલાતનો કંઈ પ્રમંગ નથી; અમારાથી વિમુખ જગતમાં કોઈ માન્યું નથી; અમારાથી સન્મુખ એવા મતંગી નહીં મળતાં ખેદ રહે છે; મંપત્તિ પૂર્ણ છે એટલે સંપત્તિની ધ્યેય નથી, શત્રુદાદિ વિપ્તો અનુભવ્યા સ્મૃતિમાં આવવાથી, —અથવા ધ્યેયરેખાથી તેની ધ્યેય રહી નથી; પોતાની ધ્યેયએ થોડી જ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે, જેમ હરિએ ક્ષેત્રે કમ દોરે તેમ દૈરાધ્યેયે છીએ; હૃદય પ્રાપ્ત થયું ગયું છે; પાંચે દિશો સ્વપણે પ્રવર્તવારૂ જ રહે છે. નય, પ્રમાણુ વગેરે સાસ્ત્રબેદ સાંભળતા નથી; કંઈ વાંચનાં ચિત્ત ચિત્ત રહેતું નથી; ખાવાની, પીવાની, બેમાની, સુવાની, ચાલવાની અને બેસવાની વૃત્તિઓ પોતાની ધ્યેય પ્રમાણુ વર્તે છે; મન પોતાને સ્વાધીન છે કે કેમ ? એનું યથાયોગ્ય લાન રહ્યું નથી. આમ સર્વ પ્રકારે ત્રિવિધે એવા ઉદાગીનતા આવવાથી ગમે તેમ વર્તાય છે. એક પ્રકારે પૂર્ણ ધેલજા છે; એક પ્રકારે તે કંઈક છૂપી રાખીએ છીએ; અને જેટલી છૂપી રખાય છે, તેટલી હાનિ છે. યોગ્ય વર્તીએ છીએ કે અયોગ્ય, એનો કંઈ દિગામ રાખ્યો નથી.

આદિ પુરુષને વિશે અખંડ પ્રેમ સિવાય બીજા મોક્ષાદિ પદાર્થોમાંની આકાંક્ષાનો ભંગ થઈ શકે છે; આટલું બધું જાણી મનમાનની ઉદાસીનતા નથી એમ, માનીએ છીએ; અખંડ પ્રેમપ્રમાણે જેવી પ્રવૃત્તિ જોઈએ તેવી પ્રવૃત્તિ નથી એમ, જાણીએ છીએ. આમ કરવાથી તે અખંડ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ એમ નિશ્ચયપણે જાણીએ છીએ, પણ તે દરવામાં દાગ દારણુમૂલ થઈ પડ્યો છે, અને એ સર્વનો દોષ અમને છે કે દરિને છે, એનો ચોક્કસ નિશ્ચય કરી શકાતો નથી; એટલી બધી ઉદાસીનતા જાણી વેપાર કરીએ છીએ, લાઈએ છીએ, દાઈએ છીએ, લાઈએ છીએ, જાણીએ છીએ અને ખેડ પામીએ છીએ; વળાઈએ છીએ.—જેનું ઠેકાણું નથી એવી અમારી દશા છે; અને તેનું દારણુ માત્ર દરિની સુખદ ઇચ્છા જાણીએ છીએ માની નથી જાણીએ છીએ મટવો નથી.

મમતાય છે, મમતાય છે; મમતાય છે; પણ દરિ જ સર્વત્ર કારણરૂપ છે.

જે મુનિને આપ સમજાવા ઇચ્છો છો, તે લાઈ જોઈએ એમ અમે જાણતા નથી. અમારી દશા મંદજોગને લાઈ જાણ કરે તેવી નથી. અમે એવી જાણ લાઈ ઇચ્છતા નથી; રાખી નથી. અને તેઓ બધાનો વડીલદેવ મમતાય છે, એનું અમને નથી. તેમ જાણીએ છીએ અને બધાની અનુકંપા આપ્યાં કરે છે; તેમનાથી અથવા પ્રાણીમાનસથી ભિન્નભાવ રાખ્યો નથી; અને રાખ્યો રહે તેમ નથી.

લક્ષિતવાળાં પુસ્તકો કવિત્વ વાંચીએ છીએ, પણ જે સંપૂર્ણ કરીએ છીએ તે, ઠેકાણા વગરની દશાથી દરીએ છીએ.

પ્રભુની પરમ કૃપા છે; અમને કાંઈથી ભિન્નભાવ રહ્યો નથી; કાંઈ વિશે કોઈકાદિ આવતી નથી; મુનિ વિશે અમને કાંઈ દક્ષિણ વિચાર નથી, પણ દરિની પ્રાપ્તિ ન થાય એવી પ્રવૃત્તિમાં તેઓ પડ્યા છે; એટલું 'બીજાન' જ તેમનું કલ્યાણ કરે એવી, એમની અને બીજા ધણા મુમુક્ષુઓની દશા નથી; 'સિદ્ધાંતજ્ઞાન' માથે જોઈએ; એ 'સિદ્ધાંતજ્ઞાન' અમારા હૃદયને વિશે આવરણરૂપે પડ્યું છે. જો તે પ્રગટ થવા દેવાની દરીએ છીએ તો થશે અમારો દેશ દરિ છે, જાત દરિ છે, કાળ દરિ છે, દેહ દરિ છે, રૂપ દરિ છે, નામ દરિ છે, સર્વ દરિ છે; અને તેમ જાણીએ છીએ વડીલદેવમાં જોઈએ; એ એની ઇચ્છાનું કારણ છે.

૧- મુંગદ, અચાલ શુદ્ધ ૧૩, ૧૯૪૭. આમ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

૧૬૬.

હવે સ્વભાવે (પોતાની સમજણની બૂને) દોગિન છે, ત્યાં પછી તેના દોષ ભરી જોવું, એ અનુકાપનો સ્વાગ કરવા જેવું થાય છે, અને મોટા પુરુષો તેમ આવરવા ઇચ્છતા નથી, કળિયુગમાં અમત્સર્ગથી, અને અર્ણવસમ-જળથી બૂલ ભરેલો રસ્તો ન દોરાય એમ જાનવું બહુ મુશ્કેલ છે.

મુગધ. અશ ૩ વદ ૧૮, ૧૬૪૭

૧૬૭

સર્વશક્તિમાન દગિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે, અને જેને કાંઈ પણ લક્ષિતના અંશો પ્રાપ્ત થયા છે, એવા પુરુષો તો જરૂર એમ જ નિશ્ચય કરવો યોગ્ય છે કે, “દગિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે.” રિગોગ રહેવામાં પણ દગિની તેની જ ઇચ્છા છે, અને ને ઇચ્છા શું દર્શો તે, અમને કાંઈ રીતે લાગે છે, જે સમાગમે કહીશું

‘જ્ઞાનધારા’ એમંથી ‘નગ માર્ગ’ એમ તમને આ વખતના સમાગમેમાં થોડો પણ કહીશું અને તે માર્ગ પૂરી રીતે આજ નજમમાં તમને કહીશું, એમ અમને દગિની પ્રેરણા હોય તેવું લાગે છે.

તમે અમારે માટે જન્મ કર્યો હશે, એમ જાણે છે તમે અમારા અધાગ હિપકારી છો; તમે અમને ઇચ્છાનુ મુખ આપ્યું છે; તે માટે નમસ્કાર રિવાય ખીન્તે શું બધો વાળાએ ?

પણ અમને એમ લાગે છે કે, અમારે હાથે દર તમને પરાભક્તિ અપાવશે દરિના સ્વપ્નનું જ્ઞાન દગવશે, અને એ જ અમે મેળે ભાગ્યોદય માનીશું

અમારું ચિત્ત તો બહુ દરિમય રહે છે, પણ મંત્ર બધા કળિયુગના રહ્યા છે, માધાના પ્રમો રાતરવસ રહેતુ રહે છે એટલે, પૂર્ણ દરિમય ચિત્ત રહી શકતુ દુર્લભ હોય છે, અને ત્યાંથી અમારા ચિત્તને હદય મદશે નહીં.

આવણું શુદ્ધ ૧, જુલે, ૧૯૪૭.

લીંઝ મંથરાપેજ.

૧૬૮.

અમેકારે જતાં પુરોગતને સિદ્ધ કરવો, એ યોગીનું કક્ષણ નથી. મરોતમ યોગી તો એ છે કે, જે સર્વ પ્રકારની સ્પષ્ટથી રહિતપણે મત્સમાં કેવળ

અનન્ય નિષ્ઠાએ સર્વ પ્રકારે 'સત્' જ આચરે છે, - જગત્ જોતે વિસ્મૃત થયું છે. અમે એ જ ધૃતીએ છીએ.

શ્રાવણ શુદ્ધ ૯, ગુરુ, ૧૯૪૭.

૧૬૯.

ૐ સત્.

| : ૦ : |

જ્ઞાન તે જ કે અભિપ્રાય એક જ હોય; ચોરો અથવા ધણો પ્રકાશ એક જ. શાસ્ત્રાદિકના જ્ઞાનથી નિવેડો નથી, પણ અનુચિતજ્ઞાનથી નિવેડો છે. સંવત ૧૯૪૭, ભાદરવો.

૧૭૦

ૐ સત્.

— : ૦ : —

હે પ્રભુ ! હે પ્રભુ ! શુ કહું, દિનાનાથ દયાળ,	
હું તો દોષ અર્નતનું, ભાજન હું કંઠ્યાળ.	૧.
શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી મર્મ ગુણ કેવ ?	
નથી નધુલી કે દીનતા, શું કહું પરમસ્વરૂપ ?	૨.
નથી આત્મા મુદ્દેવની, અચળ કેરી હિર માહિ;	
આપતજો વિશ્વાસ દહ, તે પરમાદર નાહિ.	૩.
ભોગ નથી સત્સંગનો, નથી સતમેવા ભોગ;	
દેવળ અર્પણતા નથી, નથી આશ્રય અનુયોગ	૪.
'હુ ખામર શું કર્યો સર્વ' એવો નથી વિચેક.	
ચરણ, ચરણ, ધીજન નથી, મરણ સુખીની હેંક	૫.
અમિલ ગુણ મહાત્મનો નથી પ્રકૃષ્ટિત ભાવ.	
અંશ ન એકે રનેદનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ.	૬.
અજાણરૂપ આસક્તિ નહિ, નહિ વિગ્રહનો તાવ.	
કયા અશ્વલ ગુણ પ્રેમની, નહિ તેનો પરિનાય.	૭.
ભક્તિમાર્ગ પ્રવેશ નહિ, નહિ ભોજન દહ બાન;	
સેમર્જ નહિ નિજ ધર્મની; 'નહિ' શુભ દેશે સ્થાન.	૮.

કાળદોષ કળિથી થયો, નદિ મર્યાદા ધર્મ,	
તોયે નહિ વ્યાકુળના, જુઓ પ્રભુ મુજ કર્મ.	૬.
મેવાને પ્રતિજ્ઞા જે, તે જંધન નથી સ્વાગ;	
દેહદ્રિય માને નહિ, કરે બાહ્યપર ગગ.	૧૦.
તુજ વિયોગ ગુરુનો નથી, વચન, નયન, યમ નાંહિ;	
નહિ ઉદાસ અતલકતાથી, તેમ ગૃહાદિક માંહિ.	૧૧.
અહંભાવથી રહિત નહિ, સ્વધર્મમય નાંહિ;	
નથી નિવૃત્તિ નિર્ભજપણે, અન્ય ધર્મની કાંઈ.	૧૨.
એમ અનન પ્રકારથી, સાધન રહિત દુષ;	
નહિ એકે મદગુણ જી, કુષળ જતાવું શું ?	૧૩.
કેવળ દેવ - મર્તિ છે, દૌનંદુ, મૌનનાય;	
પાપી પરમ અનાથ છું, મહો પ્રભુજી હાથ.	૧૪.
અનન કાળથી આચર્યો, વિના જ્ઞાન ભગવાન;	
મંથ્યા નહિ ગુરુ નંતાને, મધ્યું નદિ અભિમાન.	૧૫.
ગંતવ્યજીઆથમ વિના, માધન ક્યાં અનેક;	
પાર ન તેથી પામિયો, ઉચ્ચો ન અંશ નિવં.	૧૬.
સાદુ માધન જંધન થયાં, રહ્યો ન કાંઈ ઉપાય;	
મત સાધન સમજ્યો નહિ, ત્યાં જંધન શું જાણ ?	૧૭.
પ્રભુ પ્રભુ લગ લગી નહિ, પડ્યો ન મદગુરુ પાપ.	
દીપ નહિ નિજ દોષ તો, તગિયે કાળુ ઉપાય ?	૧૮.
અધમાધમ અધિકો પતિન, મદગ જગતમાં હું;	
એ નિશ્ચય આપ્યા વિના, માધન કરે શું ?	૧૯.
પડી પડી તુજ પદપંકજે, ફરિ ફરિ મારું એજ;	
મદગુરુ, મંત. સ્વરૂપ તુજ, એ દદના કરિ દેજ.	૨૦.

ભાદગ્યા શુદ્ધ ૮, ૧૬૪૭.

૧૭૧.

આમ. સત્.

—:૦:—

યમ નિયમ ગમમ આપ દિયો, પુનિ સ્વાગ ગિગગ અધ્યાત્મ વચ્ચો;
વનવાગ લયો રૂપ માન ગ્યો, દદ આસન પદ સગમ નિયો. ૧૦.

- મનપાનનિરોધ સ્વયોધ કિયો, હૃદયેગ-પ્રયોગ મુતાર લયો:
જપબેદ જપે તપ લાંહિ તપે. ઉરસેહિ ઉદ્યામ લેહી સખપં ૨.
- સંય શાસ્ત્રનકે નય ધારિ હિયે, મન મંડન ખંડન બેદ કિયે:
વહ સાધન ખાર અનંત કિયો તદર્પો કછુ દાય હજૂ ન પયો. ૩.
- અખ ક્યો ન ખિચારતદે મનસે, કછુ ઝોર રહા હિન સાધનસે ?
ખિન સદ્ગુર કોલ ન-બેદ લહે, મુખ આગધ હૈ કહ-ખાન કહે ? ૪.
- કરના હમ પાગત હે તુમકી, વહ ખાત રહી સુગર, ગમકી;
પદ્મ પ્રગટે મુખ આગધમે, જપ સદ્ગુરુચરન સુપ્રેમ ખસે. ૫.
- તનસે, મનસે, ધનસે, સખસે ગુરુદેવકિ આન સ્વઆત્મ ખસે:
તખ કારજ સિદ્ધ ખને આપનો, રસ અમૃત પાવહિ પ્રેમ ધનો. ૬.
- વહ સત્સ મુખા દશાવહિયે, ચતુરંગુલ હે દ્રગસે મિલ હે:
રસ દેવ નિરંજનકા પિવડી, ગહિ બેગ જુગોજુગ શો જિવડી. ૭.
- પર પ્રેમ પ્રવાહ બદે પ્રજુસે, અખ આગમબેદ સુ ગિર ખસે;
વહ કેવલકો મિજ આનિ કહે, નિજકા અનુભો ખતસાહ દિંગ. ૮.
- ૧૬૪૭, ભાદરવા શુદ્ધ ૮.

૧૭૨.

- ખિના નયન પાવે નહી, ખિના નમનકી ખાત;
સેવ સદ્ગુરકે ચરન, મો પાવે સાક્ષાત. ૧.
- ધૂંકી અહત બે આસ કો, હૈ ધૂંમનકી રીત,
પાવે નહિ ગુર ગમ ખિના, એકી અનાદિ સર્થોત ૨.
- એહિ નહિ હે કપના, એક નહિ વિલેખ:
કયિ નર પંચમકાળમે, દેખી વસ્તુ અબેગ. ૩.
- નહિ દે તું ઉપદેશકું, પ્રથમ લેહિ ઉપદેશ:
સખસે આગ અગમ હૈ, વો માનીકા દેશ. ૪.
- જપ, તપ, ઓર વ્રતાદિ સખ, તહાં લગી અમ-૧;
જહાં લગી નહિ મંત્રકી, પાછ કૃપા અનુપ. ૫.
- પાયકી એ ખાત હૈ, નિજ હંદનકી છોડ;
પિછે લાગ સત્યુરકે, તો સખ બંધન તોડ. ૬.

૧૬૪૭.

૧૭૩.

- જડભાવે જડ પરિણમે, ચેતન ચેતન ભાવઃ
 કાષ્ઠ કાષ્ઠ પથરે નદી, છોડી આપ સ્વભાવ. ૧.
- જડ ને જડ ત્રણકાળમાં, ત્રીતન ચેતન તેમ;
 પ્રગટ અનુભવ્ય છે, મંથન તેમાં કેમ ? ૨.
- તે જડ ત્રણકાળમાં, ચેતન ચેતન હોય;
 બંધ મોઝ તો નહિ ઘટે, નિર્વૃત્તિ પ્રવૃત્તિ ન્દોષ. ૩.
- બંધ મોઝ સંયોગથી, જ્યાંજગ આત્મ અભાન;
 પળુ ભાગ સ્વભાવનો; ભાષે જિન ભગવાન. ૪.
- વર્ને બંધપ્રસંગમાં, તે નિજપદ અજાન;
 પળુ જડતા નહિ આત્મને, એ સિદ્ધાંત પ્રમાણ. ૫.
- ઝાડે અરૂંધી રૂંધીને, એ અચરજની વાત;
 શુભ બંધન જાણે નહિ, કેવો જિનસિદ્ધાંત ? ૬.
- પ્રથમ દેહદષ્ટિ હતી, તેથી ભાસ્યો દેહ;
 હવે દષ્ટિ થઇ આત્મમાં ગમે દેહથી નેહ. ૭.
- જડ, ચેતન મેયોગ આ, ખાણુ અનાદિ અનંત;
 કાષ્ઠ ન કર્તા તેહનો, ભાષે જીન ભગવત. ૮.
- મૃગ દ્ય ઉત્પન્ન નહિ, નહિ નાશ પણ તોગ;
 અનુભવથી તે મિદ્ધ છે, ભાષે જીનવર એમ. ૯.
- હોય તેહનો નાશ નહિ, નહિ તેહ નહિ દોષ;
 એક સમય તે સૌ સમય, ભેદ અવગ્યા જોય. ૧૦.
- પરમપુરય પ્રભુ મહશૂર, પરમજ્ઞાન સુખ ધામ;
 જોહો આશુ ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ. ૧૧.
- ૧૬૪૭, ગાળજ.

૧૭૪.

ૐ સત્.

શ્રીમાન પુરુષોત્તમની અનન્ય ભક્તિને અવિચ્છિન્ન ઇચ્છુ' છુ'.

એવો એક જ પદાર્થ પરિચય કરવા ચાગ્ય છે, કે જોથી એવો અનંત પ્રકારનો પરિચય નિવૃત્ત થાય છે; તે કયો ? અને કેવા પ્રકારે ? તેનો વિચાર મનુષ્યો કરે છે.

વવાણીઆ, ભાદ્રપદ વદ ૪, ભોમ, ૧૬૪૭.

સેતુમાં અસેક

જે મહત્તા પુરુષનું મને તેવું આચરણું પણ વેદન થાય ન છે એવો મહાત્મા પ્રાપ્ત થયે, નિર્મલપણે ન જ વર્તી શકાય તેમ તે વર્તતો હોય, તો મુમુક્ષુઓએ કેવી દ્રષ્ટિ રાખવી? એ વાર્તા સમજવા જેવી છે.

વવાણીઆ, ભાદ્રપદ વદ ૪, ભોમ, ૧૯૪૭.

અપ્રગટ સત.

૧૭૬.

કળિયુગમાં અપાર કષ્ટ કરીને સત્યપુરુષનું ઓળખાણ પડે છે; છતાં વંશા-
દંચન અને કાંતાનો મોહ, તેનાં પરમ પ્રેમ આવવાં ન દે તેમ છે; ઓળખાણ
પડ્યે અડગપણે ન રહી શકે એવી જીવની વૃત્તિ છે; અને આ કળિયુગ છે;
તેમાં જે નથી મુંઝાતા તેને નમસ્કાર.

ભાદ્રપદ ૫, શુક્ર, ૧૯૪૭, વવાણીઆ.

૧૭૫.

‘સત’ હાલ તો કેવળ અપ્રગટ રહ્યું હોય છે. જૂદી જૂદી ચેષ્ટાએ તે
હાલ પ્રગટ જેવું માનવામાં આવે છે; (મેળાદિક સાધન, આત્માનું ધ્યાન,
અભ્યાસચિંતન, વેદાંત-શુદ્ધ વગેરેથી) પણ તે તેવું નથી. જિનને સિદ્ધાંત
છે, કે, ‘જહ-કોઈ કાળે જીવ ન થાય; અને જીવ કોઈ કાળે જહ ન
થાય’ તેમ, ‘સત’ કાંઈ કાળે ‘સત’ શિવાયનાં બીજાં કાંઈ સાધનથી ઉત્પન્ન
હોઈ શકે જ નહીં; આવી દેખીતી સમજાવ તેવી વાતમાં મુંઝાઈ જીવ પોતાની
કંપનાએ ‘સત’ કરવાનું કહે છે, પ્રયત્ન છે, બોધે છે; એ આશ્ચર્ય છે.

જગતમાં રૂંડ દેખાડવા માટે મુમુક્ષુ કંઈ આચરે નહીં, પણ રૂંડ હોય
તે જ આચરે.

ભાદ્રપદ વદ ૫, શુક્ર, ૧૯૪૭, વવાણીઆ.

૧૭૮.

ચિત્ત હિંદાસ રહે છે; કંઈ ગમતું નથી; અને જે ગમતું નથી તે જ
બધું નજરે પડે છે; તે જ સંભળાય છે; સાંઢવે શું કરવું? મન કોઈ કાર્યમાં
પ્રવૃત્તિ કરી શકતું નથી; જેથી પ્રલેક કાર્ય સુલભતાં પડે છે; કંઈ વાંચન,
લેખન કે જનપરિચયમાં રૂચિ આવતી નથી; એલર્તા મતના પ્રકારની વાત
કાને પડે છે કે, હૃદયને વિષે મૃત્યુથી અધિક વેદના થાય છે.

સ્થિતિ કાં તમે જાણો છો; કાં સ્થિતિ ચિત્તિ, મધ્ય છે તે જાણો છે; અને દરિ-જાણો છે.

ભા. વદ ૭, ૧૬૪૭.

૧૭૬.

“આત્મામાં રમણ કરી રહ્યા છે, એવા નિર્મય મુનિઓ પણ નિષ્કારણ ભગવાનની ભક્તિમાં પ્રવર્તે છે, કારણ કે ભગવાનના ગુણોજ એવા છે.”

—શ્રીમદ્ ભગવત.

ભા. વદ ૧૦, ૨૧૧; ૧૬૪૭.

૧૮૦.

જીવને જ્ઞાંસુધી સંતનો ભેગ ન થાય જ્ઞાંસુધી, મનમનાંતરમાં મધ્યસ્થ રહેવું જોઈએ છે.

સં. ૧૬૪૭ ના ભાષ્ય વદ ૧૧, સોમે, વવાળીઆ.

૧૮૧.

“જ્ઞાણીઓ કહેવું તો મન છે, કે જે સ્વસ્વરૂપ બહુ અખંડ સ્થિર થયું છે—(નાગ જેમ મોરથી ઉપર), તથાપિ તે દશા વર્ણવવાની ‘સત્તા સ્વાધાર દરિએ’ વાણીમાં પૂર્ણ-મુક્તિ નથી; અને ‘લેખમાં તો તિલાણીનો’ અનન્ય ભાગ માંડ આવી શકે; એવી તે દશા તે સર્વનું કારણ એવું જે પુરષોત્તમસ્વરૂપ તેને વિષે અમને તમને અનન્ય પ્રેમભક્તિ અખંડ રહે; તે પ્રેમભક્તિ પરિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય. એ જ પ્રણયના છાંયી અસારે અધિક લખતો નથી.

ભા. વદ ૧૨, ભેગે, ૧૬૪૭.

૧૮૨.

મહાત્મા વ્યાસજીને જેમ થયું હતું, તેમ અમને હમણા વર્તે છે. આત્મ-દર્શન પામ્યા છતાં પણ વ્યાસજી આનંદોપલય થયા નહોતા, કારણ કે દરિસ અખંડપણે ગમે નહોતો. અમને પણ એમ જ છે. અખંડ એવા દરિસ પરમ પ્રેમે, અખંડપણે અનુભવતાં હજી ક્યાંથી આવડે? અને જ્ઞાંસુધી તેમ નહીં થાય, જ્ઞાંસુધી અમને જગતમાંની વસ્તુનું એક અણ પણ રમતું નથી.

ભગવાનની વ્યાસજી જે યુગમાં, હતા, તે યુગ બીજો હતો; આ કળિયુગ છે. એમાં દરિસ્વરૂપ, દરિનામ અને દરિજન દ્રષ્ટિએ નથી આવતાં; એ ત્રણમાંના

કાષ્ઠની સ્મૃતિ થાય, એવી કાષ્ઠ પણ ચીજ દૃષ્ટિએ નથી આવતી. બધાં માધન દળિયુમથી દેગાઈ ગયાં છે. ધણું કરીને બધાય જીવ હિ-માર્ગે પ્રવેશે છે, અથવા મન્માર્ગની મન્મુખ વર્તના નજરે નથી પડતા. ક્યારેક મુમુક્ષુ છે, પણ તેને દણુ માર્ગનો નિકટ મેંમંધ નથી. નિઃકપટીપણુ પણ મતુ'ગોમાંથી આવ્યા ગયા જેવું થયું છે; મન્માર્ગનો એક એક અને તેનો પણ સતાંસ, તે કાષ્ઠ આગળ પણ દૃષ્ટિએ પડેલો નથી. કેવળજ્ઞાનનો માર્ગ તે તો કેવળ વિમુક્ત થઈ ગયો છે; કાણુ જાણે દૃગિની પ્રવ્રજ શું છે? આવો વિદ્વદ કાળ તો દમજાજ જેવો. કેવળમદ પુણ્યવાળાં પ્રાણી જોઈ પરમ અનુકંપા આવે છે; અમને મન્મંગની ન્યુનતાને લીધે કંઈ ગમતું નથી; ધણીવાર થોડે થોડે દહેવાઈ ગયું છે, તથાપિ ચોખ્ખા સખ્તેમાં દહેવાયાથી સ્મૃતિમાં વધારે રહે, એટલા માટે દૃષ્ટિએ દૃષ્ટિએ કે, કાષ્ઠથી 'અર્થગર્ભ' અને 'કામસર્ભ' તોં ધણા દાળ થયા ગમતાં જ નથી. દમજાં 'ધર્મગર્ભ' અને 'મોક્ષગર્ભ' પણ ગમતો નથી. 'ધર્મગર્ભ' અને 'મોક્ષગર્ભ' તો ધણું કરીને યોગીઓને પણ ગમે છે; અને અને તો તેથી પણ વિગ્ન ગદેવા માગીએ છીએ. હાલ તો અમને કંઈ ગમતું નથી, અને જે કંઈ ગમે છે, તેનો અતિશય વિગોચ જે. વધારે શું સખતું? સદન જ કરતું એ સુગમ છે.

વવાળીઆ જાદરવા વ્ર ૧૪, ગ્ર ૩, ૧૬૪૭

૧૮૩.

પ્રાપ્ત અવિરદ એવું જે ભગવતગર્ભની જ્ઞાન તે પ્રગટ કરવા જ્યાં સુધી તેની દૃષ્ટિ નથી, ત્યાંથી, વધારે પ્રાગ્મતી પાડવામાં નથી આવતો તે જાણો છો.

અલિખ એવું દરિદ્ર ન્યાસુધી અને અમારામાં નહીં માની જે ત્યાંથી, 'પ્રગટમાર્ગ' દૃષ્ટિયું નહીં, તમે પણ-અમને જાણો છો, તે સિવાય અધિકને નામ, કામ, ગામથી અમને જાણાવશે નહીં.

એકમી અર્થ છે, અર્થની એક છે.

આશી વ્ર ૧, ગ્ર ૧૬૪૭.

૧૮૪.

આદિપુરુષ રમત માંડીને બેઠો છે.—

—o—

નવા જૂનુ તો એક આત્મકૃતિ શિવાય અમારે ક્યાં છે? અને સખતો બેઠેલો મનને અવકાશ પણ ક્યા છે? નહીં તો ગંધુપ નવું છે, અને ગંધુપ જીર્ણ છે.

આગો વ ૫, ૧૮૪૭ (ગુ-ગતી)

૧૮૫.

ૐ

અપૂર્વ પાતાથી પાતાને પ્રાપ્ત થવું હર્લભ છે; જેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેવું સ્વરૂપ, આગળપ્રાપ્ત હર્લભ છે; અને જીવને જીવવણી પણ એ જ છે.

—o—

આ પત્રમા, સખેના પ્રમોનો દુકામા નીચે ઉતર વખરો છે —

૧-૨-૩, એ ત્રણે પ્રમો રમતિમાં હશે એમાં એમ જણાવ્યું છે કે,—

“૧. ‘દાણુગ’મા આડ વાદિ દલા છે, તેમાં આપને તથા અમારે ક્યા વાદર્મો દાખલ થવું”

“૨ એ આડ વાદથી કાંઈ જૂનો મારગ આદરવાનેગ હોય, તો તે જાણવામારે આકાંક્ષા છે”

“૩. અથવા આડે વાદિના મારગનો સરવાળો કરવો એ જ મારગ છે કે શી રીતે? અથવા તે આડ વાદિના સરવાળામાં કાંઈ ન્યૂનાધિકતા કરી મારગ પ્રદલ્ય કરવા યોગ્ય છે? અને છે તો શું?”

આમ લખ્યું છે તે વિશે જાણવાનું કે, એ આડ વાદિના—ખીજો તે શિવામના દર્શનોમા—સંપ્રદાયોમા માર્ગ કંઈક (અન્વય) જોડાયેલો રહે છે, નહીં તો ધણકરીને જૂનો જ (વ્યતિક્રિત) રહે છે વાદિ, દર્શન, મંપ્રદાય, એ બધા કાંઈ રીતે પ્રાપ્તિમા કારણરૂપ થાય છે, પણ સમ્યક્તાની વિનાતા ખીજા જીવોને તો અંધન પણ થાય છે માર્ગની જોને હ-જ ઉત્પન્ન થઈ છે તેજો, એ બધાનું ‘માધારણુ યાન’ વ્યવસ્થા વિચારવું માટી મધ્યસ્થ રહેવું યોગ્ય છે. ‘સાધારણુ યાન’નો અર્થ આ દેકેલો જોવો કરવો કે, ‘અધા શાસ્ત્રમા વર્ણવતા અધિક જુદાઈ ન પડી હોય તેવું યાન’

“તીર્થંકર આથી મૂર્તિમાં ઉપજે, અથવા જન્મે સારે, અથવા સાર પછી દેવતાઓ જાણે કે આ તીર્થંકર છે, અને જાણે તો શી રીતે!” તેના ઉત્તરમાં: મમ્મકાન જેને પ્રાપ્ત થયું છે, એવા દેવતાઓ, અધિગાનથી તીર્થંકરને જાણે, જાણે નહીં. જે પ્રતિજ્ઞા જવાથી જન્મથી તીર્થંકર અધિગાન મેયુક્ત હોય છે, તે પ્રતિજ્ઞા તેમાં નહીં દેખાવાથી તે મમ્મકાનથી દેવતાઓ તીર્થંકરને જાણી શકે છે. એ જ વિગ્રાહન.

આશો વદ ૭, શુક. ૧૬૪૭, વવાણીઆ.

૧૮૬

પરમાર્થવિષયે મનુષ્યોનો પત્ર અવધાર વધારે ચાલે છે: અને અમને તે અનુગ્રાહ આવતો નથી: જેથી ઘણા ઉત્તર તો લખવામાં જ આવતા નથી; એવી દરીઅછ છે; અને અમને એ વાત પ્રિય પણ છે.

આસો વદ ૧૦, સોમે, ૧૬૪૭ (ગુજરાતી)

૧૮૭.

ૐ

પૂર્ણકામ ચિત્તને નમોનમ:

—:૦:—

આત્મા જાણ સમાધિમાં છે; મન વનમાં છે; એક શીતળા આત્માસે અનુક્રમે દેહ કંઈ ક્રિયા કરે છે.

એક સમય પણ વિરહ નહીં; એવી રીતે મર્ત્યમાં જ રહેવાનું દર્શિતો હોયે, પણ તે તો દરીઅછવશ છે. કળિયુગમાં સર્વમંત્રી પરમ દાનિ થઈ ગઈ છે; અંધકાર વ્યાપ્ત છે; અને સર્વમંત્રી જે અપૂર્વપણું તેનું જીવને પ્રદાન થતું નથી.

વવાણીઆ, આશો વદ ૧૨, ૧૬૪૭.

૧૮૮.

તપાવરને પામાળી મહેનત કરજો. અનુપાવરને તપાવર થવાની જાણ પેદા કરજો. જેને તે પેદા ન થાય તેનું દોષ, તેને માટે ઉદાસીન રહેજો.

૧૮૪.

આદિપુરુષ રમત માંડીને બેઠો છે.—

—:—

નવા જૂનું તો એક આત્મજીતિ શિવાય અમારે ક્યાં છે? અને
‘સખવા’ નેટલો મનને અવકાશ પણ ક્યાં છે? નહીં તો ગંધુય નવું છે, અને
ગંધુય જુનું છે.

આમો વ્ર ૫, ૧૬૧૭ (શુભરાતી).

૧૮૫.

ૐ

અપૂર્વ પાતાથી પાતાને પ્રાપ્ત થતું ફલભ છે; જેનાથી પ્રાપ્ત
થાય છે, તેણું સ્વરૂપ, એનાખાતું ફલભ છે; અને જીવને
જીવવણી પણ એ જ છે.

—:—

આ પત્રમાં, લખેલા પ્રશ્નોનાં દુકાંમાં નીચે ઉત્તર લખ્યો છે:—

૧-૨-૩, એ ત્રણે પ્રશ્નો સ્મૃતિમાં હશે, એમાં એમ જણાવ્યું છે કે,—

“૧. ‘દાણાંગ’માં આક વાદિ કલા છે, તેમાં આપને તથા અમારે
ક્યા વાદમાં દાખલ થવું?”

“૨. એ આક વાદથી કાંઈ જુને મારગ આદરવાનેગ હોય, તો તે
જાણવામાર આકાંક્ષા છે.”

“૩. અથવા આકે વાદિના મારગનો મરવાળો કરવો એ જ મારગ
છે કે શી રીતે? અથવા-તે આક વાદિના સરવાળામાં કાંઈ ન્યૂનાધિકતા
કર્તા મારંગ મદલ્ય કરવા ગોચર છે? અને છે તો શું?”

આમ લખ્યું છે; તે વિષે જાણવાનું કે, એ આક વાદિનાં-ખીજો તે
શિવાયનાં દર્શનોમાં-સંપ્રદાયોમાં મારંગ કંઈક (અન્યથ) જોડાયેલો રહે છે,
નહીં તો ઘણકરીને જુને જ (વ્યતિગ્રિત) રહે છે. વાદિ, દર્શન, મંપ્રદાય,
એ બધાં કાંઈ રીતે પ્રાપ્તિમાં કારણરૂપ થાય છે; પણ સમ્યક્તાનાં વિનાના
ખીજ જીવોને તો બંધન પણ થાય છે. મારંગની જોને હજુ ઉત્પત્ત થઈ
નેહો, એ બધાનું ‘સાધારણ જ્ઞાન’ વાંચવું વિચારવું, ગાળી મંપ્રદાય રહેવું
ગોચર છે. ‘સાધારણ જ્ઞાન’નો અર્થ આ હેતુએ જોવો કરવો કે, ‘અધા શાસ્ત્રમાં
વર્ણવનાં અધિક જુદાઈ ન પડી હોય તેવું જ્ઞાન.’

તીર્થંકર આથી ગર્ભમાં વિપજે, અથવા જન્મે લારે, અથવા લા પછી દેવતાઓ જાણે કે આ તીર્થંકર છે, અને જાણે તો શી રીતે? તેને ઉત્તરમાં: સમ્યક્જ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થયું છે, એવા દેવતાઓ, અવધિજ્ઞાન તીર્થંકરને, જાણે, જાણે ન જાણે. જે પ્રકૃતિઓ જવાથી જન્મથી તીર્થંકર અવધિજ્ઞાન પ્રપુક્ત હોય છે, તે પ્રકૃતિઓ તેમાં નહીં દેખાવાથી તે સમ્યક્જ્ઞાન દેવતાઓ તીર્થંકરને જાણખી શકે છે. એ જ વિદ્યાપત્ન.

આશો વદ ૭, શુક. ૧૬૪૭, વવાણીઆ.

૧૮૬

પરમાર્થવિષયે મનુષ્યોનો પત્ર વ્યવહાર જવારે ચાલે છે; અને અમને તે અનુકૂળ આવતો નથી; જેથી ધણા ઉત્તર તો લખવામાં જ આવતા નથી, એવી હરીશ્ચ છે; અને અમને એ વાત પ્રિય પણુ છે.

આસો વદ ૧૦, સોમે, ૧૬૪૭ (ચુજરાતી)

૧૮૭.

ૐ

પૂર્ણકામ ચિત્તને નમોનમ:

—:૦:—

આત્મા બ્રહ્મ સમાધિમાં છે; મન વનમા છે, એક ખીજના આલાસે અનુક્રમે દેહ કંઈ ક્રિયા કરે છે.

એક સમય પણુ નિરુદ્ધ નહીં, એવી રીતે મલમમાં જ રહેવાનું ધ્યયિત્વે છે, પણુ તે તો હરીશ્ચવચ છે. કળિયુગમાં સત્સંગની પરમ દાનિ ચક્ર ગઈ છે; અંધકાર વ્યાપ્ત છે; અને સત્સંગનું જે અપૂર્વપણું તેનું જીવને મથાર્થે લાન થતું નથી.

વવાણીઆ, આશો વદ ૧૨, ૧૬૪૭.

૧૮૮.

તૃપ્તાતુરને પામ્યાની મહેનત કરજો. અતૃપ્તાતુરને તૃપ્તાતુર થવાની જીતામાં પેદાં કરજો. જેને તે પેદાં ન આપ્યું તેવું હોય, તેને માટે ઉદાસીન રહેજો.

ઉપાધિ એવી છે કે, આ દામ' થતું નથી. પરમેશ્વરને નહીં પાસવતું હોય, ત્યાં શું કરવું?

૧૯૪૭.

વિં રાયચંદના પ્ર૦

૧૯૬.

૧. 'પરમમય' જાણ્યા વિના 'સ્વમમય' જાણ્યા છે એમ કહી શકાય નહીં.
૨. 'પરદ્રવ્ય' જાણ્યા વિના 'અદ્રવ્ય' જાણ્યું છે, એમ કહી શકા' નહીં.
૩. 'સમ્પ્રતિતર્ક' માં શ્રી સિદ્ધસેનેદિવાકરે કહ્યું છે કે, જોટલા વચન-માર્ગ છે તેટલા 'નયવાદ' છે, અને જોટલા 'નયવાદ' છે તેટલા જ 'પરમમય' છે.
૬. અક્ષય ભગત કવિએ કહ્યું છે કે,—

કર્તા મટે તો હુટે મ્મં, જો છે મહા ભલ્લનો મર્મ;
જો હુ છવ તો ફર્નો દરી, જો હુ શિવ, તો 'વસ્તુ' મર્મ;
હુ છો છવને, હુ છો નાથ, એમ-મહીને અખે ચટખ્યા હાય.

૧૯૪૭, વવાણીઆ.

૧૯૬.

કાળ વિગમ આવી ગયો છે, સત્સંગને જોગ નથી, અને વીનરાગતા વિશેષ છે, એટલે ક્યાય સાતુ નથી, અર્થાત્ મન વિગ્રાનિ પામતુ નથી. અનેક પ્રકારની વિલ્પનાએ અમને નથી, તથાપિ સત્સંગ નહીં, એમોટી વિલ્પના છે લોકસંગ રચનો નથી.

૧૯૧.

જગત્ આ મડપ માન્યમા આવે; જે થાય તે જોગ જ માન્યમાં આવે, પગ્ના રોગ જોવામા ન આવે જોગના અગ્નિ ઉદ્દેષ્યો મદન કરવામા આવે તો જ આ સંપારમા રહેતું જોગ્ય છે.

૬ ટિક મુદિ ૮, સોમે, ૧૯૪૮.

વિં રાયચંદના પ્રજ્ઞામ.

૧૯૨૧

ગમે તેટલી વિપત્તિઓ પડે તથાપિ જ્ઞાનીદ્વારા સાંસારિક
કૃષ્ણની ઈચ્છા કરવી યોગ્ય નથી.

—:૦:—

ઉદય આવેલો અંતરાય સમપરિણામે વેદવા યોગ્ય છે, વિષમપરિણામે
વેદવા યોગ્ય નથી.

યથાર્થ-જ્ઞાન જેને છે, એવો પુરૂષ અન્યથા આચરે નહીં; માટે તમે જે
આકૃષ્ટતાને લઈ ઈચ્છા જણાવી, તે નિવૃત્ત કરવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાની પાસે સાંસારિક વૈભવ હોય, તોપણ મુમુક્ષુએ કોઈ પણ પ્રકારે
તે ઈચ્છવા યોગ્ય નથી, ઘણું કરીને જ્ઞાની પાસે તેવો વૈભવ હોય છે તો, તે
મુમુક્ષુની વિપત્તિ ટાળવા માટે ઉપયોગી થાય છે. પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની,
મુમુક્ષુને સાંસારિક કૃષ્ણ આપવાનું ઈચ્છે નહીં, કામણ કે અકર્તવ્ય તે જ ની
કરે નહીં.

ધીગત્ર ન રહે એવા પ્રગરની નમારી ગિથિ છે એમ અમે જાણીએ
છીએ, તેમ જ્ઞાનાં ધીગત્રમા એક અંશનું પણ ન્યુનપણ્ય ન થવા દેવું ન, તમને
કર્તવ્ય છે, અને એ યથાર્થ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.

કોઈપણ પ્રકારે ભવિષ્યનો માસારિક વિચાર છોડી, વર્તમાનમા સમપણે
પ્રવર્તવાનો શ્રદ્ધ નિશ્ચય કરવા એ, તમને યોગ્ય છે, ભવિષ્યમાં જે થવા યોગ્ય
હશે તે થશે, તે અનિવાર્ય છે, એમ-ગણી-પરમાર્થ-પુરુષાર્થ મન્મુખ થવું યોગ્ય
છે. ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજનરૂપ લયનું ધ્યાનકે એવું જે ભવિષ્ય,
તે વિરમરણ કરવા યોગ્ય છે; તેની ચિંતા પડ્યે પરમાર્થનું વિરમરણ હોય
છે, અને એમ થાય, તે મદા આતિડપ છે માટે તે આપત્તિ આવે નહીં
એટલું વારવર વિચારવા યોગ્ય છે. ઘણો વખત થયા લોકલજનનો ખર્ચ
તમને અંતરમા લેળા થયા છે તે વિશે હવે તા નિલયપણુ જ અગીડા
કરવું યોગ્ય છે; ફરી કર્યાં છીએ કે તે જ કર્યા છે સ્વર્ચ બોધનો એ
મુખ્ય માર્ગ છે; એ યથે ભલ ખાની યોગ્ય નથી, લક્ષ્મ અને આદ્યવિકા
મિથ્યા છે, કુટુંબાસ્તિ મમત્વ ગમ્પશા તોપણ, જે થવાનું હશે તે થશે. તેમા
સમપણું રાખશો તોપણ, જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે; માટે નિશંકપણે
નિરાભિમાની થવું યોગ્ય છે, અને એ જ અમારો બોધ છે. આ જ્ઞાનાંશુની
નહીં પરણિમે સાંસુધી યથાર્થ બોધ પણ પરણિમે નહીં.

૧૯૩.૧

મંસારકાળથી તે અત્ર ક્ષણ સુધીમાં તમ પ્રત્યે કોઇ પણ પ્રકારનો અવિનય, અભક્તિ, અસત્કાર કે તેવા બીજા અન્ય પ્રકાર મંબંધી કોઇ પણ અપરાધ મન, વચન, કાયાના પરિણામથી થયા હોય તે સર્વ અત્યંત નમ્રપણે તે સર્વ અપરાધોના અત્યત્ લચપરિણામરૂપ આત્મસ્થિતિએ કરી, 'હું સર્વ પ્રકારે કરી ક્ષમાવું છું, અને તે ક્ષમાવવાને યોગ્ય છું. તમને કોઇ પ્રકારે તે અપરાધાદિના અનુપયોગ હોય તોપણ, અત્યંતપણે અમારી તેવી પૂર્વકાળ મંબંધીની કોઇ પ્રકારે પણ સંભાવના જાણી અત્યંતપણે ક્ષમા આપવા યોગ્ય આત્મસ્થિતિ કરવા અત્ર ક્ષણ લઘુતાથી વિનંતિ છે.

મુખ્ય, કારતક સુદ ૧૦, ગુરુ, ૧૯૪૮.

૧. આ પત્ર ધર્મેન્દ્રક પ્રત્યે, તેનો દિહાંત સમયે, ક્ષમાપનારૂપ લખાયો હતો—સંશોધક.

વર્ષ ૨૫ મું.

૧૯૪.

(એવું જો) ' પરમસત્ય ' તેનું અન્ને ધ્યાન કરીએ છીએ.

“ ભગવતને સર્વ સમર્પણ કર્યા સિવાય આ કાળમાં જીવનું દેહભિમાન મટવું સંભવનું નથી, માટે અન્ને સનાતનધર્મરૂપ ' પરમસત્ય ' તેનું નિરંતર ધ્યાન કરીએ છીએ જે સત્યનું ધ્યાન કરે છે તે, સત્ય હોય છે

માગસર સુદિ ૨, ગુરુ, ૧૯૪૮.

૧૯૫.

૯ સત્.—શ્રી સદ્ગજ સમાધિ.

અન્ને સમાધિ છે, સ્મૃતિ રહે છે, તથાપિ નિરૂપાયતા વર્તે છે. અમંગ-
વૃત્તિ હોવાથી, અણુમાત્ર લિપાધિ સદન થઈ સહે તેવી દશા નથી, તોય
સદન કરીએ છીએ.

વિચાર કરી વસ્તુને ફરી ફરી સમજો મનથી કરેલો નિશ્ચય સાક્ષાત્
માનસો નહીં. જ્ઞાનીથી થયેલો નિશ્ચય જ્ઞાણીને પ્રવર્તવામાં કહ્યાણુ છે—પદ્મી
જેમ ભાવી

સુધાને વિષે અમને સંદેહ નથી. તમે તેનું સ્વરૂપ સમજો; અને ત્યારે જ કહો છો.

માગશર શુદ્ધિ ૧૪ ભોમે, ૧૯૪૮.

પ્રજ્ઞામ પહોંચે.

૧૯૬.

—અનુક્રમે સંયમ સ્પર્શતોછ, પામ્યો ક્ષાયકભાવ રે;

સંયમ શ્રેણિ પૂલડેછ, પૂળું પદ નિષ્પાવ રે.

—મુનિ શ્રી યશોવિનયછ

(આત્માની અભેદચિંતાનારૂપ) સંયમના એ પછી એક ક્રમને અનુભવીને ક્ષાયકભાવ (જડપદ્ધિભૂતિનો ત્યાગ) ને પામેલો એવા એ શ્રી સિદ્ધાર્થપુત્ર, તેના નિર્મળ ચરણક્રમણને સં મશ્વેલિરૂપ ક્ષયથી પૂળું થ.

ઉપરનાં (પ્રયનો, અતિશય સંબંધિત) :

માગશર વદ ૦)) ગુરુ, ૧૯૪૮, સુંચકથી.

યથાર્થ, પ્રાપ્તસ્વરૂપના, યથા ૦

૧૯૭.

જ્ઞાનીના આત્માને અવલોકીએ છીએ; અને તેમાયક્રમે, છીએ.

ગમે તેવા દેશકાળને વિષે યથાયોગ્ય રહેવું, યથાયોગ્ય રહેવા ઇચ્છ્યા જ કરવું.

કોઇ એવા પ્રસારેજાઉંદય-જોડે, સ્વિપૂર્વે, સ્વીકારણતા છતાં વેપારસંબંધી કંઈકે પ્રવર્તન કરી શકાએ છીએ; તેમ જ છીએ પણ ખાવા, પીવા વગેરેનાં પ્રવર્તન માંડ માંડ કરી શકાએ છીએ; સન ક્યાંય વિગમ્યામતું નથી; ધણું કરીને, અત્ર કોઈનો, સમોગમ, કુદરતું નથી; કંઈ હાથી સંકલ્પ નથી; વધારે પગથિયાકય વધવા ઇચ્છા થતી નથી, કોઈએ પૂછેલાં પ્રશ્નોનો ઉત્તર નહીં તો છતાં હાથી શકતા નથી; ચિત્તનો, પણ મને મેમ નથી; આત્મા આત્મેભાવ વર્તે છે.

સમયે સમયે અનંતશુદ્ધિવિશિષ્ટ આત્મભાવ વધતો હોય એવી દશા રહે છે, જે ધણું કરીને કળવા દેવામાં આવતી નથી, અથવા કળા શરૂ તેવાનો.

પ્રભાગ નથી. આત્માને વિષે મહાજ અમરજે આમે થયેલું જ્ઞાન, શ્રી વર્દમાનને વિષે હતું એમ જણાય છે. પૂર્ણ વીતરાગ જેવો બોધ તે અમરને સહેજે સાંભરી આવે છે; એટલે જ '૦ ૦ ૦' અત્રે ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ સખ્યું હતું કે, તમે 'પેદાર્થને સમજો; ખીજો કાષ્ઠ તેમ લખવામાં હેતુ નહોતો.

પોશ શુદ્ધ ૭, શુદ્ધ ૧૬૪૮, મુખ્ય.

૧૬૮.

આત્મમંથનને સંભારીએ છીએ. મુધારૂપ પીનગગતાની પ્રભુતા દખ્ખીએ છીએ.

પોશ શુદ્ધ ૧૧, ૧૬૪૮.

શ્રી બોધસ્વરૂપના મુધારૂપ.

૧૬૯.

—અનુક્રમે સંયમ સ્પર્શનોજ, પામ્યો ક્ષાયક લાવ રે;
મંથન એણે કબડેજ, પૂરું પદ નિષ્પાવ રે.
દરોન સંકળના નય મહે, આપ રહે નિજભાવે રે,
દિન કરી જનની સંજવની, ચારો તેહ ચરાવે રે.
દરોન જે થયાં જૂઝવાં, તે બોધ નજરને ફેરે રે;
દષ્ટિ ધિગમ્હિક તેહમાં, મમકિતદષ્ટિને લેરે રે.
યોગના ખીજ છતાં મહે, જિનવર શુદ્ધ પ્રભુમો રે,
ભાવાચારજ મેવના, બવ ઉદ્ધેગ મુખમો રે.—

મુનિ શ્રી ધરોવિજયજી.

પોશ શુદ્ધ ૧૩, ૧૬૪૮.

૨૦૦.

એક પરિનામ કે ન કરતા દરબ દોષ,

વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપમાં જ પરિણમે એવો નિયમ છે. જ્ય જ્યારે પરિણમ્યા કરે છે, અને જડ જડારૂપે પરિણમ્યા કરે છે. જ્યનું મુખ્ય પરિણમવું તે ચેતન (જ્ઞાન) સ્વરૂપ છે, અને જડનું મુખ્ય પરિણમવું તે જડસ્વરૂપ છે. જ્યનું જે ચેતનપરિણામ, તે કાષ્ઠ પ્રકારે જડ થઈને પરિણમે નહીં અને જડનું જડસ્વરૂપ પરિણામ તે કાષ્ઠ દિવસે ચેતન પરિણમે નહીં, એવી આ વસ્તુની મર્યાદા છે, અને જ્યેતન, જ્યેતન, એ બે

પ્રકારનાં પરિણામ તો અનુભવમિદ્ છે, તેમાનુ એક પરિણામ એ દ્રવ્ય મળાતે કરી શકે નહીં, અર્થાત્ જીવ અને જડ મળી કેવળ ચેતન પરિણામે પરિણમી શકે નહીં, અથવા કેવળ અચેતનપરિણામે પરિણમી શકે નહીં. જીવ ચેતન પગિણામે પરિણમે, અને જડ અચેતનપરિણામે પરિણમે એમ કસ્તુરિય ને છે માટે મિન કહે છે કે એક પરિણામ એ દ્રવ્ય કરી શકે નહીં જે જે દ્રવ્ય કે, તે તે પોતાની સ્થિતિમાજ હોય અને પોતાના સ્વભાવમા પરિણમે તેમ જ

—દોષ પરિણામ એક દ્રવ્ય ન ધરતુ હૈ;

એક દ્રવ્ય એ પગિણામે પરિણમી શકે નહીં, એવી વસ્તુસ્થિતિ છે એક જીવદ્રવ્ય તે ચેતન અને અચેતન એ એ પરિણામે પગિણમી શકે નહીં અથવા એક પુદ્ગલદ્રવ્ય અચેતન અને ચેતન એ એ પરિણામે પરિણમી શકે નહીં માત્ર પોતે પોતાનાજ પરિણામમા પરિણમે ચેતનપરિણામ તે અચેતન પદાર્થને રિષે હોય નહીં અને અચેતનપરિણામ તે ચેતન પદાર્થને વિષે હોય નહીં માટે એ પ્રકારના પરિણામે એક દ્રવ્ય પરિણમે નહીં—મે પરિણામને ધારણ કરી શકે નહીં માટે

—એક કરતૂતિ દોષ દૃષ્ટિ કમ હો ન કરે;

એક ક્રિયા તે મે દ્રવ્ય ક્યારે પણ કરે નહીં મે દ્રવ્યનુ મળવુ એકાતે હોવુ ચોચ નથી જો મે દ્રવ્ય મળાતે એક દ્રવ્ય ઉપજતું હોય, તો વસ્તુ પોતાના સ્વરૂપો કેવળ સાગ કરે જ્યારે એમ બનવુ નથી, ત્યારે એ દ્રવ્ય કેવળ એક પગિણામને પામ્યા વિના એક ક્રિયા પણ ક્યાથી કરે? અર્થાત્ ન જ કરે

—દોષ કરતૂતિ એક દૃષ્ટિ ન ધરતુ હૈ;

તેમ જ એ ક્રિયા એક દ્રવ્ય ધારણ પણ કરે નહીં, એક સમયને વિષે એ ઉપયોગ હોય શકે નહીં માટે

—જીવ પુદ્ગલ એક ખેત અવમાહી દોષ;

જીવ અને પુદ્ગલ કદાપિ એક ક્ષેત્રને ચોડી રહ્યા હોય, તોપણ

—અપને અપને રૂપ, કોઉ ન રરતુ હૈ;

પોતપોતાના સ્વરૂપથી કોઈ અન્ય પરિણામ પામવુ નથી અને તથી કરીને એમ કહીએ છીએ કે

—જડ પરિનામનિકે કરતા હે પુદ્ગલ;

દેહાદિક કરીને જે પરિણામ થાય છે, તેનો પુદ્ગલ કર્તા છે. કારણ કે તે દેહાદિક જડ છે; અને જડપરિણામ તો પુદ્ગલને વિષે છે; જ્યારે એમ જ છે, તો પછી જીવ-પણ જીવસ્વરૂપેજ વર્તે છે; એમાં કંઈ બીજું પ્રમાણ પણ કહે જોઈતું નથી; એમ ગણી કહે છે કે,—

—ચિદાનંદ ચેતન મુલાઉ આચરતુ હૈ.

કાચકળાંતો કહેવાનો હેતુ એમ છે કે, જો આમ તમે વસ્તુસ્થિતિ મમજો, તો તો જડને વિષેનો જે સ્વસ્વરૂપભાવ છે તે, મટે; અને સ્વસ્વરૂપને જે તિરોભાવપણ છે તે, પ્રગટ થાય; વિચાર કરો. સ્થિતિ પણ એમ જ છે.

ધણી ગદન વાતને અહીં ટુંકામાં લખી છે. જો કે જોને યથાર્થ બોધ છે તેને તો સુંગમ છે.

ચિત્ત ધણું કરીને વનમાં રહે છે. આત્મા તો પ્રાચે મુક્તસ્વરૂપ કાગે છે. વીનરાગપણ વિગેજ છે; વેળી પેઠે પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ; બીજાને અનુસરવાનું પણ રાખીએ છીએ, જગતથી બહુ ઉદાસ થઈ ગયા છીએ; વસ્તીથી દટાળી ગયા છીએ; દશા કાષ્ટને જણાવી શકના નથી; જણાવીએ તેવો સત્ભગ નથી; મનને જેમ ધારીએ તેમ વાળા શકીએ છીએ, એટલે પ્રવૃત્તિમાં રહી શક્યા છીએ. કાષ્ટ પ્રકારથી ગગપૂર્વક પ્રવૃત્તિ થતી નહીં હોય એવી દશા છે, એમ રહે છે. લોકપ્રિયમ ગમતો નથી—જગતમાં સાતુ નથી.

૧૬૪૮, ના પોષ વતી ૬, ગવિ.

વિઃ યથાર્થ બોધસ્વરૂપના થયાં

૨૦૧.

બીજા મુશ્કેલી પ્રવર્તનાં પણ અન્યત્ર-ભાવનાએ વર્તવાનો અભ્યાસ ગમ્ભીર થોડ્ય છે. વૈરાગ્યભાવનાએ ભૂખિત એના શાનસુધારસાદિ ગ્રંથો નિરંતર ચિંતન કરવા યોગ્ય છે. પ્રમાદમા વૈરાગ્યની તીવ્રતા સુમધુએ મેદ કરવા યોગ્ય નથી; એવો નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે.

પોષ વદ ૧૩, યંત્ર ૧૬૪૮, મુળ-૧.

શ્રી બોધસ્વરૂપ.

૨૦૨

અર્નનમન થયા સ્વરૂપનું વિસ્મરણ દેવાથી અન્યભાવ જાતે મોંઘરિતુ થઈ ગયો છે દીર્ઘકાલસુધી સત્સંગમા રહી બોધભૂમિકાનું સેવન થવાથી તે વિસ્મરણ અને અન્યભાવની સાધારણતા ટળે છે, અર્થાત્ અન્યભાવથી ઉદ્દાસીનપણું પ્રાપ્ત હોય છે આ કાળ વિષમ હોવાથી સ્વરૂપમાં તન્મયતા ગેરમાની દુર્ધટતા છે, તથાપિ સત્સંગનું દીર્ઘકાળ સુધી સેવન, તે તન્મયતા આપે, એમા સંદેહ નથી થતો

જગી અમ્પ છે, અને જગમગ અર્નત છે મંખ્યાત ધન છે, અને તૃણા અર્નત છે, ત્યા સ્વરૂપમૃતિ મંજવે નહીં પણ જ્યા જગમગ અમ્પ છે, અને જગમગ અપ્રમત છે તેમ જ તૃણા અમ્પ છે, ગાયત્રી નથી અને સર્વસિદ્ધિ છે, ત્યા અવ પરમૃતિ પૂર્ણ થતી મંજવે છે અમ્પ એવું જ્ઞાન, જીવનપ્રપચે આવરેલું વસ્તુ જાય છે ઉદય બળવાન છે ।

મુમુક્ષુ, દેસુઆરી ૩૭૬૨

૨૦૩.

(રામ પ્રભાતને અનુસરતો)

—જીવ નરિ પુ ગતી નૈવ પુગ્ગન કલ્પ, પુગ્ગતાધાર નહીં જ્ઞામ રંગી,

પર તજો ધર્મ નહીં અપર એધારીતા, વસ્તુધર્મે કલ્પ ન પરમંગી.

દેવચંદ્ર, શ્રીસુમતિનાથજીનું સ્તવન

મુમુક્ષુ, મં ૧૬૪૮ ના મહા શુદ્ધ ૧૩, શુધે

પ્રભાત પહેર્યો.

૨૦૪.

અત્યંત ઉગમ પરિણામે રહેલું એવું જે ચૈતન્ય તેને, જ્ઞાતી પ્રતિમા જતા તેવું રાખે છે, તોપણ કહીએ છીએ, માયા દુસ્તર છે, દુસ્તર છે, ક્ષણવાર પણ—સમય એક પણ એને અત્માને વિષે સ્થાપન કરવા યોગ્ય નથી. એમ તીવ્ર દશા આ રે અમન ઉદાસ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેવા ઉદાસ પરિણામની જે પ્રવર્તના ગ્રહણપણા સહિતની—તે અગ્રપરિણામી કહેવા યોગ્ય છે જે ૧૫૫૫ પે રિચ્છત છે તે, એમ મનિતાથી વર્તી રહે છે, કારણ કે તેની રિચ્છના પગ છે વિદેષપણે જનકરામની પ્રવર્તતે તે અત્યંત ઉદાસ પરિણામને વધે રહેતી છુ કરીને તેમને તે મહત્ત્વ સ્વરૂપમા હતી તથાપિ કોઈ માયાના દુગ્ધ પ્રવર્ગમા સમુદ્રો વિષે જેમ નર ચર્ચિત્વ, ડાહ્યામાન

જાણ, તેમ, તે પરિણામનું ઓછાપમાનનવાપણું સંભવિત હોવાથી, પ્રત્યેક માયાના પ્રમગમાં કેવળ જોની ઉદામ અવસ્થા છે, એવા નિજગુરુ અદ્યવકની શબ્દજ્ઞતા, સ્વીકારી દેવ થી માયાને મુખે તરી શકાય એમ થતુ હતુ, કાળજી કે મહાત્માના આયંજનની ઝોળી જ જાળવતરતા છે.

મુમુક્ષુ, મહા વદ ૨, ૧૬૪૮.

૨૦૫.

ચોતરફ ઉપાધિની જ્ઞાણા પ્રબળવતી હોય, તે પ્રમગમાં સમાધિ રહેવી એ પરમ દુષ્કર છે, અને એ વાત તો પરમજ્ઞાની વિના થી વિષ્ટ છે. અર્થને પણ આર્થ થઈ આવે છે, તથાપિ એમ પ્રાણે વર્ણા જ કરે છ ગેવો, અનુભવ છે.

આત્મભાવ વધાર્ય જોને સમજાય છે, - નિશ્ચય રહે છે તેને, એ પ્રાપ્ત હોય છે. સમ્યક્દર્શનનું મુખ્ય લક્ષણ વીતરાગતા જનણીએ છીએ, અને તેવો અનુભવ છે.

મુમુક્ષુ, ૧૬૪૮, મહા વદ ૪, શુદ્ધિવાર.

૨૦૬.†

—જગદિ તે ચેતન વિભાવ સો ઉવદિ આપુ
સમો પાપ અપનો સુભાવ ગદિ લીનો દે,
તમદિ તે જો જો લેનજોગ, સો સો લીનો દે,
જો જો લાગજોગ, સો સો સમ છોડી દીનો દે,
લેવે કોન રહી ડોર, લગિવેકો નાદિ ચોગ
બાકી કહા ઉજર્ણોભુ કાગજ ન જીનો દે,
સંગલાગી, અંગલાગી, વચનતંગલાગી,
મન લાગી, જુદિ લાગી, આપ શુદ્ધ કીનો દે

—કેવી અફજુદ દશા ?

સં ૧૯૪૮, મહા વદ ૯, ભોમ, મુમુક્ષી. પ્રજ્ઞામ પહોંચે.

આત્માપણે કેવળ ઉજગર અવસ્થા વર્તે, અથાત્ આત્મા પોતાના સ્વરૂપને વિષે કેવળ જાગૃત હોય સારે, તેને કેવળજ્ઞાન વર્તે જ એમ કહેતુ થાય છે એવો, શ્રીતીર્થકરનો આસપ છે. "આત્મા" જે પદાર્થને તીર્થકરે

કહો છે, તે જ સ્વરૂપે પ્રતીતિ થાય, તે જ પરિણામે આત્મા સાક્ષાત્ હોસે, સારે નેને 'પરમાર્થ-સમ્યક્ત્વ' છે, એવો શ્રીતીર્થકરનો અભિપ્રાય છે એનું સ્વરૂપ જોને ભાગ્યુ છે, તેવા પુરુષને વિષે 'નિષ્કામ શ્રદ્ધા' છે જોને તે પુરુષને 'બીજરૂચિ-સમ્યક્ત્વ' છે. તેના પુરુષની 'નિષ્કામ ભક્તિ' આ બાધાએ પ્રાપ્ત થાય, એના ગુણો જો જીવમા હોય, તે જીવ 'માર્ગાનુસારી' હોય, એમ જીન કહે છે

અમારો અભિપ્રાય કદાચ પશુ દેહ પ્રત્યે હોય, તો તે માત્ર એક આત્માર્ય છે, અન્ય અર્થે નહીં બીજા કોઈ પશુ પદાર્થ પ્રત્યે અભિપ્રાય હોય તો તે પદાર્થ અર્થ નહીં પશુ આત્માર્ય છે તે આત્માર્ય તે પદાર્થની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિને વિષે હોય એમ, અમને લાગતું નથી "આત્માપણ" એ ધ્વનિ શિવાય બીજો કોઈ ધ્વનિ કોઈ પશુ પદાર્થના મહત્ત્વલાગમા અમરણ્યનેય નથી, અનવકાશ આત્માપણ જાણ્યાવિના—તે સ્થિતિ વિના, અન્ય સર્વ કવેચરૂપ છે

મુખ્ય, મહા વદ ૧૦, ભોમ, ૧૯૪૮

૨૦૮

અત્ર સમાધિ છે. પૂર્ણજ્ઞાને કરીને યુક્ત એવી જ સમાધિ તે વારંવાર સાબરે છે

'પરમસત'નું ધ્યાન કરીએ છીએ (ઉદાસપણ વતે છે.)

મહા વદ ૧૨, રતિ ૧૯૪૮

૨૦૯+

—લેવેકા ન રહી કોર, લાગિએકા નાહિ ઓર,

બાકી કદા ઉગર્યો જી, કારજ નખીનો હૈ ।

સ્વરૂપનું જ્ઞાન મવાથી પૂર્ણકામપણ પ્રાપ્ત થયું એટલે હવે બીજા કોઈ ક્ષેત્ર કદા પશુ લેવાને માટે રહ્યું નથી. સ્વરૂપનો તો કોઈ કાળે લાગ કરવાને મૂર્ખ પશુ ઈચ્છે નહીં, અને જ્યાં કેવળ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, ત્યાં તો પછી બીજા કદા ગયું નથી, એટલે લાગવાપણ પશુ રહ્યું નહીં હવે જ્યારે લેવું, દેવું, એ બન્ને નિવૃત્ત થઇ ગયું ત્યારે બીજા કોઈ નીન કાર્ય કરવાને માટે શું ઉગર્યું? અત્યાત્ જોમ થતું જોઈએ તેમ થયું, ત્યાં પછી બીજા લેવાદેવાની જગજગ કયાથી હોય? એટલે કહે છે કે, અહીં પૂર્ણકામતા પ્રાપ્ત થઇ,
સં ૧૯૪૮ ના મહા વદ ૦)) રવિ, મુખ્યધથી.

૨૧૦.

શુદ્ધતા વિચારે ધ્યાવે, શુદ્ધતામે ક્લેશ કરે;
શુદ્ધતામે ચિર વ્દે અમૃત ધારા વરસે.—

Sanjivani

Sanjivani

૨૧૧.

આરંભ અને પરિમહનો જેમ જેમ મોહ મટે છે, જેમ જેમ તેને વિવેચી પોતાપણાનું અભિમાન-મંદપરિણામને પામે છે, તેમ તેમ મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થયા કરે છે. અનંત કાળના પરિચયવાળું એ અભિમાન પ્રાપ્તિ એકદમ નિવૃત્ત થતું નથી તેટલા માટે, તન, મન ધનાદિ જે કંઈ પોતાપણે વર્તતા હોય છે તે, જ્ઞાની પ્રત્યે અર્પણ કરવામાં આવે છે; પ્રાપ્તિ જ્ઞાની કંઈ તેને મહત્ત્વ કરતા નથી, પણ તેમાંથી પોતાપણું મદાગ્રવાનું ઉપદેશ છે; અને કરવા યોગ્ય પણ તેમ જ છે કે, આરંભ, પરિમહને વારંવારના પ્રસંગે વિચારી વિચારી પોતાનાં ચતાં અટકાવવાં; સ્વારે મુમુક્ષુતા નિર્મળ હોય છે.

મુંબઈ, માર્ચ ૨, ૬૨.

૨૧૨.

પરિણામમાં અત્યંત ઉદાસીનતા પરિણમ્યા કરે છે, જેમ જેમ તેમ થાય છે, તેમ તેમ પ્રવૃત્તિપ્રસંગ પણ વધ્યા કરે છે. જે પ્રવૃત્તિનો પ્રસંગ થશે એમ નહીં ધારેલું, તે પણ પ્રાપ્ત થયા કરે છે, અને એથી એમ માનીએ છીએ કે, ઉતાવળે પૂર્વે નિર્બંધન કરેલાં એવાં કર્મો નિવૃત્ત થવાને માટે ઉદયમાં આવે છે.

શ્રાવણ શુક ૧૩, શુક્ર, ૧૯૪૮.

૨૧૩.

દુઃસમકાળનું, મોટામાં મોટું ચિન્હ શુ ? અથવા દુઃસમકાળ કયો કહેવાય અથવા કયા મુખ્ય લક્ષણે તે ઓળખી શકાય ? એ જ વિદ્યાપન.

શ્રાવણ વદ ૬ શનિ, ૧૯૪૮.

વિં બોધબીજ.

૨૧૪.

આત્મ ઉપાધિ ઉદયપણે પ્રવર્તે છે.

શ્રાવણ વદ ૧૦, ગુરુ ૧૯૪૮.

૨૧૫.

૩૧૭ પણ પ્રકારે 'સર્વજ્ઞતા' 'જ્ઞેય બને' તો, 'તે' ક્યાં રહેવું એ કર્તવ્ય છે; અને જે પ્રકારે જીવને 'મારાપણ' વિશેષ 'થવા' કરવું હોય, તે પ્રકારથી જ્ઞેય બને તેમ સંક્રાંત્યવું રહેવું એ, સત્સંગમાં પણ ફળ આપનાર ભાવના છે.

શાગણ્ય વદ ૧૧, ગુરુવાર, ૧૯૪૮.

૨૧૬.

પૂર્વકર્મ તરત 'નિવૃત્ત' થાય એમ કરીએ છીએ
શાગણ્ય વદ ૧૪, ૧૯૪૮.

૨૧૭.

હાલ અત્ર અમે વ્યાવહારિક કામ તો 'પ્રમાણ્યમાં' 'મણુ કરીએ છીએ, તેમાં મન પણ પૂરી રીતે દબાવે છીએ, તથાપિ તે મન વ્યવહારમાં ચોટવું નથી, પોતાને વિશે જ રહે છે, 'ઝેટલે' વ્યવહાર બોળાવ રહે છે. જાણીએ છીએ કે મણુકાએ જે 'પરિણામ' પ્રાપ્ત થવાનું છે તે, તેથી થોડા કાળે પ્રાપ્ત થવાં મારે તે ઉપાધિજ્ઞેય વિશેષપણે' વર્તે છે.

આખો લોક ત્રણે કાળને વિશે દુઃખે કરીને પીડાતો. માનવામા આખો છે, અને તેમા પણ આ વર્તે છે તે 'તો' મહા હુસમકાળ છે, અને સર્વ પ્રકારે વિશ્રાંતિનુ કારણ એવો જે કર્તવ્યરૂપ 'શ્રી સત્સંગ,' તે તો સર્વ કાળને વિશે પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ છે, તે આ કાળમા પ્રાપ્ત થવો ઘણું દુર્લભ હોય એમાં 'કંઈ' આશ્ચર્યકારક નથી. અને 'કે' જેનું મન પ્રાપ્તે ક્રોધથી, માનથી, માયાથી, લોભથી, હાસ્યથી, રતિથી, અરતિથી, ભયથી, મોહથી, જુગુપ્સાથી કે રબદ્ધિથી, મિષ્ટીથી અપ્રતિબંધ જેવું છે, કુટુબથી, ધમથી, પુત્રથી, વેલ્લથી, સ્ત્રીથી કે દેહથી મુક્ત જેવું છે, તે મનને પણ સત્સંગને વિશે જાવન રાખવું બહુ બહુ રહ્યા કરે છે.

સોમવતી અમાવાસ્યા, ૧૯૪૮, મુળા.

૨૧૮.

આલોકિસ્થિતિ જ એવી છે કે, તેમાં અસત્ય બાવના કરવું પરમ નિકટ છે. રચના બંધી અસત્યના આમલની બાવના કરાવવાવાળી છે.

મુંબઈ, ૩૦, માર્ચ, ૧૯૨૧.

૨૧૯.

લોકસ્થિતિ આશ્ચર્યકારક છે !

ચૈત્ર શુદ્ધ ૫, શનિ ૧૯૪૮.

૨૨૦.

શાનીને સર્વભંગપરિભાગ કરવાનો શો હેતુ હશે ?

ચૈત્ર શુદ્ધ ૭, રવિ, ૧૯૪૮.

૨૨૧.

આત્મસમીપિપૂર્વક યોગઉપોધિ રચા કરે છે; જે પ્રતિબંધને લીધે હાલ તો હંધ ઇચ્છતં કરી શકાતું નથી. આજ જ હેતુએ કરીને શ્રી/જ્ઞાપ્રભાદિ, શાનીઓએ શરીરોદિ પ્રવર્તનાના બાનનો પણ ભાગ કર્યો હતો.

મુંબઈ, એપ્રિલ, ૪, ૧૯૨૧.

સ્મરણિતભાવ.

૨૨૨.

૩

સમય માત્ર પણ અપ્રમત્તધારાને નહીં વિસ્મરણ કરતું એવું જે આત્માકાર મન, તે વર્તમાન સમયે ઉદય પ્રભાણે પ્રગતિ કરે છે; અને જે દાઢ પેણ પ્રકારે વર્તાય છે, તેનું કારણ પૂર્વે નિર્બંધન કરવામાં અવિરોધ એ ઉદય છે; તે ઉદયને વિશે પ્રીતિ પણ નથી, અને અપ્રીતિ, પણ નથી; સમતા છે, કરતાં યોગ્ય પંગુ એમ જ છે.

મુંબઈ, એપ્રિલ, ૮, ૧૯૨૧.

સથાયોગ્ય.

બાહ્યોપાધિપ્રભંગ વર્તે છે. જેમ અને તેમ સદ્ગિચારનો પરિચય થાય તેમ કરવા, ઉપાધિમાં મુજાઈ રહેવાવાળી યોગ્યબળે ન વર્તાય તે વાત; લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય શાનીઓએ બણી છે.

મુંબઈ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૬, શુક્ર, ૧૯૪૮.

મણ્ડામ,

૨૨૪.

સમકિનની ફરસના થઇ ક્યારે ગણાય? કેવી દશા વર્નતી હોય?

—:૦:—

મંચારી ઉપાધિનુ જોમ થતું હોય તેમ થવા દેવું: કર્તવ્ય એ જ છે; અભિપ્રાય એ જ ગત્તા કરે છે ધીરજથી ઉદયને વેંચો યોગ્ય છે.

ચૈત્ર શકિ ૧૩, રવિ, ૧૯૪૮.

૨૨૫.

પ્રતિજ્ઞાપણ દુઃખદાયક છે.

ચૈત્ર વદ ૧, શુક્ર, ૧૯૪૮.

સ્વરૂપસ્થના યથાયોગ્ય.

૨૨૬.

ઉપાધિયોગનો જે ઉદય તે પણ વેદવા વિના ઉપાય નથી. જગત્માં ખીન પદાર્થો તો અમને ક્ષમ રૂચિના કારણ રચ્યાં નથી. જે ક્ષમ રૂચિ રહી છે, તે માત્ર એક 'સર્વ'નું ધ્યાન કરનારા એવા મન પ્રત્યે, જેમાં આત્માને વર્ણવ્યો કે એવા 'મત્સ્યાર' પ્રત્યે, અને પરમજ્ઞાને પરમાર્થનાં નિમિત્ત કારણ એવા 'દાનાદિ' પ્રત્યે રહી છે, આત્મા તો કૃતાર્થ સમજાય છે.

ચૈત્ર વદ ૬, ગરિ, ૧૯૪૮.

૨૨૭.

જગત્ના અભિપ્રાય પ્રત્યે જોઇને જીવ પદાર્થનાં બોધ પામ્યો છે; જ્ઞાનીના અભિપ્રાય પ્રત્યે જોઇને પામ્યો નથી. જે જીવ જ્ઞાનીના અભિપ્રાયથી બોધ પામ્યો છે, તે જીવને સમ્યક્દર્શન થાય છે.

માર્ગ બે પ્રકારનો જાણીએ છીએ, એક 'ઉપદેશ થતા અર્થોનો માર્ગ,' એક 'વાસ્તવ્ય માર્ગ.' 'વિચારમાગર' ઉપદેશ થતા અર્થો વિચારવા યોગ્ય છે. ત્યારે જૈનશાસ્ત્ર વાંચવા જણાવીએ, સારે જૈની કરેલા જણાવતા નથી, વેદાંતશાસ્ત્ર વાંચવા જણાવીએ, સારે વેદાંતી કરવાને જણાવતા નથી; તેમ જ અન્ય શાસ્ત્ર વાંચવા જણાવીએ, સારે અન્ય થતા નથી જણાવતા. માત્ર

જે જાણીએ છીએ, તે તમ સર્વને ઉપદેશ લેવા અર્થે જાણીએ છીએ; જૈન અને વેદાંતી આદિનો ભેદ સાગ કરો, આત્મા તેવો નથી.
મુંબઇ, એપ્રિલ ૧૭, ૯૨.

૨૨૮.

જ્યાં પુણ્યકામપણું છે, ત્યાં સર્વજ્ઞતા છે.

—:૦:—

જેને બોધખીજની ઉત્પત્તિ હોય છે, તેને સ્વરૂપસુખથી કરીને પતિતૃપ્ત-પણું વર્તે છે; એને વિષય પ્રત્યે અપ્રયત્ન દશા વર્તે છે.

જે જીવિતજ્યમાં ક્ષણિકપણું છે, તે જીવિતજ્યમાં જાનીઓએ નિલપણું પ્રાપ્ત કર્યું છે; એ અચરજની વાત છે. જે જીવને પરિતૃપ્તપણું વસાં કરતું ન હોય તો, અખંડ એવો આત્મબોધ તેને સમજવો નહીં.

સં. ૧૯૪૮, ચૈત્ર વદ ૧૨, રવિ.

૨૨૯.

ભાગ્યમાધિ છે, બાલકુપાધિ છે. જે ભાવને મોણું કરી શકે એની સ્થિતિની છે, તથાપિ સમાધિ વર્તે છે.

અક્ષયતૃતિયા, ૧૯૪૮,

૨૩૦

જે પ્રમાણે જ્ઞાનનું પ્રકાશવું છે, તે પ્રમાણે ગગાદિ વ્યવહારિક પદાર્થને વિશેથી નિરપૃહપણું વર્તે છે. આત્મસુખે કરી પગિતૃપ્તપણું વર્તે છે. અન્ય સુખની જે ઇચ્છા નહિ થવી તે, પૂર્ણજ્ઞાનનું લક્ષણ છે.

જાની અનિલ જીવનમાં નિલપણું પ્રાપ્ત કરે છે, એમ જે લખ્યું છે તે, એવા આશયથી લખ્યું છે કે, તેને મૃત્યુને માટે નિર્ભયપણું વર્તે છે. જેને એમ હોય તેને પછી અનિલપણા વિશે રહ્યા છે, એમ કહીએ નહીં તો તે વાત સત્ય છે.

ખરૂં આત્મજ્ઞાન થાય છે તેને, “હું” અન્યભાવનો અકર્તા છું, એવો બોધ ઉત્પન્ન થઈ અહંપ્રસંગિયુદ્ધિ તે વિલય પામે છે; એવું જે આત્મજ્ઞાન તે વારંવાર ઉજ્જવળપણે વસાં કરે છે, તથાપિ જેમ ધ્વજીએ તેમ તો નહીં.

૧૯૪૮, વૈશાખ શુદ્ધ ૪, સનિવાર.

સમાધિરૂપ.

૨૩૧.

હાય તો અનુભવે ઉપાધિયોગ વિશેષ વર્ણ કરે છે.—

અનંતકાળ વ્યવહાર ક્રિયામાં વ્યતીત કર્યો છે. સાં તેની જગ્યામાં પરમાર્થ ચિમ્બર્ન ન કરાય એમ જ વર્નવું એવો જેનો નિશ્ચય છે તેને, તેમ હોય છે, એમ અમે જાણીએ છીએ

જનને વિષે ઉદામીનપણે મિથિત એવા જે યોગીઓ—નીર્ધિક્ષગદિક—તેનું આત્મત્વ સાબરે છે.

મુખ્ય, મં ૧૯૪૮, વૈશાખ શુદ્ધ ૬, રવિ.

૨૩૨.

જે જ્ઞાને કરીને જ્ઞાન યાય છે. તે જ્ઞાન પ્રત્ત યતુ જીવને ધણુ દુર્લભ છે, તથાપિ તે જ્ઞાન, અવરો તે અતંત સુગમ છે, એમ જાણીએ છીએ. તે જ્ઞાન સુગમપણે પ્રાપ્ત થવામાં જે દશા જોઈએ છીએ, તે દશા પ્રાપ્ત થતી ધણી ધણી કંઠ્યુ છે અને એ પ્રાપ્ત થવાનાં જે બે કારણ છે, તે મળ્યા વિના જીવને અનંતકાળ થયાં રખડવું પડ્યું છે. જે બે કારણ મળ્યે મોક્ષ હોય છે.

મુખ્ય, ૧૩, ૯૨ (રવિ).

પ્રભુભ.

૨૩૩.

જ્ઞાનીને વિષે જે કોઈ પણ પ્રકારે ધનાદિની વાંછ ગ્રાપવામાં આવે છે, તો જીવને દર્શનાવગણીય કર્મનો પ્રતિબંધ વિશેષ ઉત્પન્ન થાય છે. ધણું કરીને જ્ઞાની તેવો પ્રતિબંધ કોઈને પોતાયકી ઉત્પન્ન ન થાય એમ વર્ને છે.

જ્ઞાની પોતાનું ઉપજીવન—આજીવિકા—પણ પૂરકર્માનુમાર કરે છે. જ્ઞાનને વિષે પ્રતિજ્ઞાના થાય એમ કહી અજીવિકા કરના નથી, અથવા કરવાતો પ્રયત્ન કરતા નથી, એમ જાણીએ છીએ

જ્ઞાની પ્રત્યે જેને દેવળ નિરપ્ત બાંધે છે, પાતાની ઈચ્છા તે યદી પૂર્ણ થતી ન દેખીને પણ જેને હોય આવતો નથી, એવા જે જીવ છે તેને, જ્ઞાનીને આશ્રયે ધીગચ્છી વર્તના આપતો નામ હોય છે; અથવા ધણું મંદપણુ યદ જ્ઞાન ન, એમ જાણીએ છીએ, તથાપિ તેની ધીગચ્છી એવી આ કાળને વિષે જનુ વિદ્ય છે, અને નથી. ઉપર જાણ્યું છે, એનું

પરિણામ ધણીના આવતુ અટકી જાય છે અમારા વિષે વર્તેના પગમ વૈરાગ્ય વ્યવહારને વિશે ક્યારેક મન મળવા દેના નથી, અને વ્યવહારનો પ્રતિબંધ તો આખો દિવસ રાખતો પડે છે હાલ તો એના ઉદય સ્થિતિમાં વર્તે છે, તેથી મંભાન થાય છે કે, તે પણ સુખનો ભેતુ છે

અમે તો પાત્ર માગ થયા જગત્, ઉશ્ચ અને માન્યભાવ એ મરંતે વિશે દેહાગીનપણે વર્તીએ છીએ, જ્યાંપિ તે વાર્તા તમને ગાબીરપણે ગ્રહી જણાવી નથી તમે જે પ્રકારે ઇશ્વરગદિ વિશે અદ્વારીન છે, તેમ વર્તવું તમને ક'યાણુરૂપ છે, અમને તો કોઈ જાતનો ભેદભાવ નહીં ઉત્પન્ન થતો હોયથી મન જંગમજન્ય વર્તે છે, એટલે ઇશ્વરગદિ અમેતમા દેહમપણ વર્તે છે, આવું જે અમારૂં વળવું તે વચી, કાંઈ પ્રકારે મદેહને વિશે પડવાને તમે યોગ્ય નથી.

હાલ તો અમને અત્રપણે વર્તીએ છીએ, એટલે કોઈ પ્રકારની જ્ઞાન-વાર્તા પણ જણાવી શકાતી નથી પણ મોક્ષ તો કેવળ અમને નિકપટપણે વર્તે છે, એતો નિ શંક વર્તો છે, અમારૂં જે ચિત્ત તે આત્મા શિવાય અન્ય સ્થળે પ્રતિબદ્ધતા પામતુ નથી, ક્ષણ પણ અન્યભાવને વિશે ઝિચ થતું નથી સ્વ.પને વિશે ઝિચ ગટે છે, એવું જે અમારૂં આશ્ચર્યકારક સ્વરૂપ તે હાલ તો કયાય કહ્યું જતુ નથી ધણા મામ વિલાથી તમને લખી મતોય મતીએ છીએ

મુગધ, વૈશાખ વદ્ર ૧, બોમ, ૧૯૪૮.

૨૩૪.

ૐ

નિર્ગત જેને અભેદધ્યાન વર્તે છે, એવા થી મોધપુરુષના યથાગોચ્ય વાચશો અત્ર ભાવ પ્રત્યે તે સમાધિ વર્તે છે, અને બાહ્ય પ્રત્યે ઉપાધિનૈગ વર્તે છે, તમારા આવેલા ત્રણ પત્રો પ્રાપ્ત થયા છે, અને તે ગમણી પ્રત્યુત્તર લખ્યો નથી

આ કાળનુ વિવમપણુ એવું છે, કે જેને વિશે ધણા વખત સુધી સત્મગનુ સેવન થયુ હોય તો જીવને વિષેથી લોકલાવના ઝોડી થાય, અથવા વય પામે લોકલાવનાના આવગણને લીધે પગમાર્ગલાવના પ્રત્યે જીવને ઉશ્વાસ પરિણુતિ થાય નહી, અને ત્યા સુધી લોકમહવાસ તે જન્ય હોય છે

સત્મગનુ મેવન જે નિર્ગતરણે જન્મે છે, એના મુમુક્ષુ જીવને ત્યાસુધી તે જોગનો મિસ્ત્ર ગહે ત્યાસુધી, દહલાવે તે જાનના ઇચ્છી પ્રત્યેક કાર્ય કરતા

વિચારથી વર્તી, પેતાને વિષે લઘુપણ માન્ય કરી, પોતાના જોવામાં આવે તે દોષ પ્રત્યે નિવૃત્તિ ઇચ્છી, સરળપણે વર્ણ કરવું; અને જે કાર્ય કરી તે ભાવનાની ઉત્પત્તિ થાય, એવી જ્ઞાનવાર્તા, કે જ્ઞાનલેખ કે ગ્રંથનું કંઈ કંઈ વિચારવું રાખવું તે, યોગ્ય છે.

ઉપર જણાવી છે જે વાર્તા તેને વિષે બાધ કરનારા એવા ઘણા પ્રસંગ તમ જીવોને વર્તે છે, એમ જાણીએ છીએ, તથાપિ તે તે બાધ કરનારા પ્રસંગ પ્રત્યે જેમ અને તેમ સદ્દિપ્ત્યોગે વિચારી વર્તવાનું ઇચ્છવું, અનુક્રમે અને એવું છે, કોઈ પ્રકારે મનને વિષે મંતાપ પામવા યોગ્ય નથી. પુરુષાર્થ જે કંઈ થાય તે કરવાની દૃઢ ઇચ્છા રાખવી યોગ્ય છે; અને પરમ એવું જે બોધસ્વરૂપ છે, તેવું જેને ઝાળખાણુ છે એવા પુરુષે તો, નિરંતર તેમ વર્ણના પુરુષાર્થને વિષે મુગ્ધાવું યોગ્ય નથી.

અનંતકાળે જે પ્રાપ્ત થયું નથી, તે પ્રાપ્તપણાને વિષે અમુક કાળ વ્યતીત થાય, તો હાનિ નથી. માત્ર અનંતકાળે જે પ્રાપ્ત થયું છે, તેને વિષે ભ્રાંતિ થાય, ભૂલ થાય, તે હાનિ છે. જે પરમ એવું જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ હાસ્યમાન થયું છે, તો પછી તેના માર્ગને વિષે અનુક્રમે જીવનું પ્રવેશપણુ થાય, એ સરળ પ્રકારે સમગ્રનય એવી વાર્તા છે.

રૂડે પ્રકારે મન વર્તે એમ વર્તો. વિયોગ છે, તો તેમાં કર્યાણુનો પણ વિયોગ છે, એ વાર્તા સત્ય છે, તથાપિ જો જ્ઞાનીના વિયોગમાં પણ તેને જ વિશે ચિત્ત વર્તે છે, તો કર્યાણુ છે. ધીરજનો લાગ કરવાને યોગ્ય નથી.

મુંગધ, વૈશાખ વદ ૧૩, ભોમ, ૧૬૪૮.

શ્રી સ્વરૂપના યથાચોગ્ય.

૨૩૫.

“મનને લઇને આ બધું છે,” એવો જે અભારસુધીનો ચમેસો નિર્ણય લખ્યો તે સામાન્ય પ્રકારે તો યથાતથ્ય છે, તથાપિ ‘મન’ ‘તેને’ લઇને અને ‘આ બધું,’ અને ‘તેનો નિર્ણય’ એવા જે ચાર લાગ એ વાક્યના થાય છે, તે ઘણા કાળના બોલે જેમ છે તેમ સમગ્રનય છે, એમ જાણીએ છીએ. જેને તે સમગ્રનય છે, તેને મન વસ વર્તે છે, એ વાત નિમ્નસ્વરૂપ છે, તથાપિ ન વર્તવું હોય, તોપણ તે આત્મસ્વરૂપને વિષે જ વર્તે છે.

એ મન વસ થવાનો ઉત્તર ઉપર લખ્યો છે; તે સર્વથી મુખ્ય એવો લખ્યો છે. જે વાક્ય લખવામાં આવ્યાં છે તે, ઘણા પ્રકારે વિચારવાને યોગ્ય છે.

મહાત્માનો રેડ બે કારણને લઈને વિવશાનપણે વર્તે છે: પ્રારબ્ધકર્મ બોગવવાને અર્થે; જીવેના કલ્યાણને અર્થે. તથાપિ એ બન્નેમાં તે ઉદ્ધમપણે ઉદ્ય આલેલી વર્તેનાએ વર્તે છે, એમ જાણીએ છીએ.

ધ્યાન, જપ, તપ, ક્રિયા માત્ર એ સર્વે યજ્ઞ અને જલ્યાવંતું કાઢ વાક્ય ને પરમ રૂળનું કારણ ધારતા હો તો, નિશ્ચયપણે ધારતા હો તો, પાછળની શુદ્ધિ લોકમેષ્ટા, રાત્રમેષ્ટા પર ન જતી હોય તો, જપ તો તે માંતિવડે ગઈ છે એમ ધારતા હો તો, તે ચાકયને ઘણા પ્રકારની ધીરજ વડે વિચારવાને ધારતા હો તો, લખવાને ઇચ્છા થાય છે. હજી આથી વિરોધપણે નિશ્ચયને વિષે ધારણા કરવાને લખતું અગત્ય જેવું સામે છે, તથાપિ ચિત્ત અવકાશરૂપે વર્તતું નથી; એટલે જે લખ્યું છે તે, પ્રયત્નપણે માનશો.

વૈશાખ વદ ૧૪, શુક્ર, ૧૯૪૮.

૨૩૬.

ઇશ્વરાદિ મંત્રોંથી જે નિશ્ચય છે, તેને વિષે દાહ વિચારનો ભાગ કરી સામાન્ય પ્રકારે 'સમયમાર'નું વાંચન કરવું યોગ્ય છે, અર્થાત્ ઇશ્વરના આશ્રયથી દાહ ધીરજ રહે છે, તે ધીરજ તેના વિકલ્પમાં પડનાથી રહેવી વિકલ્પ છે.

'નિશ્ચય'ને વિષે અકર્તા, 'અવહાર'ને વિષે કર્તા, ઇશ્વાદિ જે વ્યાખ્યાન 'સમયમાર'ને વિષે છે, તે વિચારવા યોગ્ય છે, તથાપિ નિશ્ચય થયા છે, જેના બોધમંત્રોંથી દોષ એવા જે જાની તેના પ્રત્યેથી એ પ્રકાર સમજવા યોગ્ય છે.

સમજવાયોગ્ય તો છે જે...સ્વરૂપ, પ્રાપ્ત થયું છે જેને વિષે નિર્વિકલ્પ-પણ એવા જાનીથી, તેના આશ્રયે જીવના દોષ ગણિત થઈ પ્રાપ્ત હોય છે, સમજાય છે.

મુખ્ય, નં: શુદ્ધ ૧૦, રવિ, ૧૯૪૮.

૨૩૭.૪

—એક પરિનામ કે ન કરતા દરણ દોષ,
દોષ પરિનામ એક દર્મ ન કરતું હૈ;
એક કરતુતિ કાઢ દર્મ કળણ ન કરે,
દોષ કરતુતિ એક દર્મ ન કરતું હૈ;
જીવ મુદ્રક એક જેવ અવગાહી દોષ,
અપને અપને રૂપ, કાઢ ન કરતું હૈ;

૧૮૩ પરિનામનિકા, કન્તા હૈ પુદ્ગલ,

ચિદાનંદ ચેતન સુભાવ આચરતુ હૈ--

જેક વદ ૭, શુક્ર, ૧૯૪૮.

સમયસાર

૨૩૮.

જેની પ્રાપ્તિ પછી અનંતકાળનું યાચકપણું મટી, સર્વ કાળને માટે અયાચકપણું પ્રાપ્ત હોય છે, એવો જો કેાઈ હોય, તો, તે તરણ તારણ જાણીએ છીએ; તેને ભજો.

—, ૦ —

મેસારથી કટાળ્યા તો ઘણો કાળ થઈ ગયો છે, તથાપિ મંમારનો પ્રમગ હજી વિરામ પામતો નથી, એ એક પ્રકારનો કુપેશ વર્તે છે. હાલ તો નિર્મળ થઈ શ્રી હરિને હાથ સોપીએ છીએ.

અમને તો કંઈ કરવા વિશે શુદ્ધિ થતી નથી, અને લખવા વિશે શુદ્ધિ થતી નથી, કંઈક વાણીએ વર્તીએ છીએ, તેમા પણ શુદ્ધિ થતી નથી, માત્ર આત્મારૂપ મૌનપણુ, અને તે મંમધી પ્રસંગ, અને વિશે શુદ્ધિ ગહે છે, અને પ્રમગ તો તેથી અન્ય પ્રકારના વર્તે છે.

એરીજ ઇશ્વરેશ્વર હશે, એમ જાણી જેમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ યોગ્ય જાણી રહીએ છીએ શુદ્ધિ તો મોક્ષને વિશે પણ સ્પૃહાવાળી નથી, પણ પ્રસંગ આ વર્તે છે. ઈશ્વર શાંતિ શાંતિ શાંતિ:

સં ૧૯૪૮ ના જેક વદ ૦)), શુક્ર.

, નમસ્કાર પહોંચે.

૨૩૯.

શબ્દાદિ પાંચ વિગથની પ્રાપ્તિની કૃત્યએ કરી જેના ચિત્તો અત્યંત બ્યાકુળપણે વર્તે છે, એવા જીવોનું જ્યા વિશેષપણુ દેખાતુ છે, એવો જે કાળ તે આ દુષ્ટમ ક્રિયયુગ નામનો કાળ છે તેને વિશે વિદ્યુતપણુ જેને પરમાર્થને વિશે નથી થયુ, ચિત્ત વિશેષ પામ્યુ નથી, સજે કરી પ્રવર્તનમેદ પામ્યુ નથી, બીજી પ્રોતિના પ્રમંગે જેનું ચિત્ત આવૃત થયુ નથી, બીજા જે કારણો તેને વિશે જેનો વિશ્વાસ વર્તતો નથી, એવો જો કેાઈ હોય, તો તે આ કાળને વિશે 'બીજો શ્રી રામ' છે તથાપિ જોઈને સખેદ આશ્ચર્ય વર્તે છે કે, એ ગુણોના કેાઈ અંશે સંપન્ન પણ અદ્યપ જીવો દષ્ટિગેચર થતા નથી.

નિદ્રા શિવાયનો બાકીનો જે વખત તેમાંથી એકાદ કલાક શિવાય બાકીનો વખત મન, વચન, કાયાથી ઉપાધિને ભેગે વર્તે છે; ઉપાય નથી, એટલે સમ્યક્ પરિણુતિએ સંવેદન કરવું યોગ્ય છે.

મોટા આશ્રમને પમાડનારા એવા જળ, વાયુ, ચંદ્ર સૂર્ય, અગ્નિ આદિ પદાર્થોના જે ગુણો તે મામાન્ય પ્રકારે પણ જેમ જીવંતી દષ્ટિમાં આવતા નથી, અને મોતીના જે નાનું ઘર અથવા કંઈ ચીજને તેને વિશે કોઈ જાતનું જાણે આશ્ચર્યકારક અવરૂપ દેખી અદંત વર્તે છે એ જોઈ, એમ થાય છે કે, લોકોને દષ્ટિગ્રમ અનાદિ કાળનો મટયો નથી; જેથી મટે એવો જે ઉપાય, તેને વિશે જીવનું અલ્પ પણ જ્ઞાન પ્રવર્તવું નથી, અને તેનું ઓળખાણ થયે પણ રવેચ્છ્રએ વર્તવાની જે શુદ્ધિ તે વારંવાર ઉદય પામે છે; એમ ધણા જીવોની સ્થિતિ જોઈ આ લોક અનંતકાળ રહેવાનો છે એમ જાણે.

અશાક શુદ્ધ ૯, ૧૯૪૮, મુંબઈ.

૨૪૦.

શાંન્તિ:

ઉપાધિને વિશે ત્રિદોષરહિતપણે વર્તવું, એ વાત અત્યંત વિકટ છે, જે વર્તે છે, તે થોડા કાળને વિશે પરિપક્વ મમાધિરૂપ હોય છે.

અશાક વદ ૦)), ૧૯૪૮.

૨૪૧.

“જગત્ જ્યાં સુવે છે ત્યાં જાની જાગે છે. જાની જાગે છે, ત્યાં જગત્ સુવે છે. જગત્ જાગે છે, ત્યાં જાની સુવે છે” એમ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.

શ્રાવણ શુદ્ધ ૩, શુધે, ૧૯૪૮, મુંબઈ.

આત્મપ્રદેશસમસ્થિતિએ નમસ્કાર.

૨૪૨.

અસત્યમમાં ઉદારસીન ગ્રહેવા મટે જીવને વિશે અપ્રમાદપણે નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે ‘સત્તાન’ સમજાય છે, તે પહેલા પ્રાપ્ત થએલા બોધને ધણા પ્રકારના અંતગમ્ય રહ્યા હોય છે.

જગત્ અને મોક્ષનો માર્ગ એ બે એક નથી, જોને જગત્ની ઈચ્છા રૂચિ, ભાવના તેને મોક્ષને વિશે અનિચ્છા, અરૂચિ, અજ્ઞાનતા હોય, એમ જાણાય છે.

—છળુ વિષ પરખી મન વિસરામી, જીનવર ગુણુ જે આવે રે;
દીનચંદુની મહેરનગર થકી આનંદધન પદ પાવે હે.

મહિજન સેવક કેમ અવંગણિએ હે.—

—જીન થઈ જીનવર જે અગધે, તે સદી જીનવર હોવે રે;
મંગી કાલીકાને ચટકાવે, તે મંગી જગ જોવે રે

—શ્રી આનંદવન.

શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૦, શુબે, ૧૬૪૮.

—
૨૪૩.

ૐ નમઃ

—:૦:—

નિષ્કામ યથાચોગ્ય.—જે ઉપાર્જીત કર્મ ભોગવતાં ઘણા વખત ભાવેમાં
વ્યતીત થશે, તે બળવાનપણે ઉદ્યમાં વર્તી ક્ષયપણાને પ મનાં હોય, તો તેમ
થવા દેવા ચોગ્ય છે, એમ ઘણાં વર્તેના મંદસ્થ છે.

વ્યાવહારિક પ્રસંગ મંબંધી ચોતરફથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય, એવાં કારણો
જોધને પણ નિર્ભયતા આશ્રય રાખવા ચોગ્ય છે.

અમે વિશેષ કહી દાહ વખી શકતા નથી, માટે ક્ષમા માગીએ છીએ,
એજ વિનંતિ.

—નાગર મુખ પામગ નવી જાણે, વધમ મુખ ન કુમારી રે;
અનુભવ વિષુ તેમ ધ્યાનપણુ મુખ, કાણુ જાણે નગનારી રે.

—મન મહિધાનું વદાણા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત રે;
૧૬૪૮ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૦ શુબે.

—
૨૪૪.

—મન મહિધાનું વદાણા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત રે;
તેમ સ્તુતધર્મે મન દૃઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકરંત રે—(ધન૦)

ધર સંનંદી બીજાં મમસ્ત કાર્ય કરતાં છતાં પણ જેમ પતિવ્રતા
(—‘મહિલા’ શબ્દનો અર્થ) સ્ત્રીનું મન પોતાના પ્રિય એવા ભત્તારને વિષે
લીન છે, તેમ સમ્યક્દ્રષ્ટિ એવા જીવનું ચિત્ત મમારમાં મ્દી સમસ્ત કાર્યપ્રમંગે
વર્તવું પડતાં છતાં જ્ઞાની મંબંધી અવશુ કર્યો છે એવો જે ઉપદેશધર્મ તેને
વિષે લીનપણે વર્તે છે.

સમસ્ત સંમારને વિષે સ્ત્રી, પુરુષના સ્નેહને પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે; તેમાં પણ પુરુષ પ્રત્યેના સ્ત્રીનો પ્રેમ એ કાંઈ પ્રકારે પણ તેથી વિશેષ પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે, અને એમાં પતિવ્રતા એવી સ્ત્રીનો સ્નેહ, તે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન એવો ગણવામાં આવ્યો છે. તે સ્નેહ એવો પ્રધાન-શા માટે ગણવામાં આવ્યો છે? સારે જોને મિદ્ધાંત બળવાનપણે દર્શાવવા તે દૃષ્ટાંતને પ્રદણ કર્યું છે, એવો મિદ્ધાંતકાર કહે છે કે, તે સ્નેહને એટલા માટે અમે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન ગણ્યો છે કે, બીજા બધાં ઘર સંમંધી—અને બીજાં પણ—કામ કરતાં જતાં તે પતિવ્રતા એવી મહિલાનું ત્રિત પતિને વિષે જ લીનપણે, પ્રેમપણે, સમરણપણે, ધ્યાનપણે, હચ્છપણે વર્તે છે, એટલા માટે.

પણ મિદ્ધાંતકાર કહે છે કે, એ સ્નેહનું કારણ તો સંમારપ્રત્યયી છે, અને અત્રે તો તે અસંમારપ્રત્યયી કરવાને અર્થે કહેવું છે, માટે તે સ્નેહ, લીનપણે, પ્રેમપણે, સમરણપણે, ધ્યાનપણે, હચ્છપણે ત્યાં કરવા યોગ્ય છે; ત્યાં તે સ્નેહ અસંમાર પરિણામને પામે છે, તે કહીએ છીએ.

તે સ્નેહ તો પતિવ્રતાગ્રપ એવા મુમુક્ષુએ જ્ઞાનીસંમંધી શ્રાણુકપ જે ઉપદેશાદિ ધર્મ, તેની પ્રત્યે તે જ પ્રકારે રરવા યોગ્ય છે. અને તે પ્રત્યે તે પ્રકારે જે જી વર્તે છે સારે, “કાંતા” એવા નામની સમકીત સંમંધી જે દષ્ટિ, તેને વિષે તે જી સ્થિતિ છે, એમ જાણીએ છીએ.

એવા અર્થને વિષે પ્રિય એવા એ બે પદ છે. તે પદ તો ભક્તિપ્રધાન છે; તથાપિ તે પ્રકારે ગૃહ આશ્રયે જીવનું નિર્ધિધાસન ન થાય તો કવચત બીજું એવું પદ તે જ્ઞાનપ્રધાન જેવું લામે છે, અને તમને જામને, એમ જાણી તે બીજા પદનો તેવા પ્રકારનો જામ, બોધ થવા અર્થે ફરી પત્રની પૂર્ણતાએ માત્ર પ્રથમનું એક જ પદ લખી પ્રધાનપણે ભક્તિને જણાવી છે.

ભક્તિ પ્રધાન દશાએ વર્તવાથી જીવના સ્વજદાદિ સેવ સુગમજી વિવચ થાય છે, એવો પ્રધાન આશય જ્ઞાની પુરોગોનો છે.

તે ભક્તિને વિષે નિષ્કામ એવી અવ્ય પણ ભક્તિ જો જીવને ઉત્પન્ન થઈ હોય છે, તો તે ઘણા દોષથી નિવૃત્ત કરવાને યોગ્ય એવી હોય છે, અવ્ય એવું જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનપ્રધાનદશાને અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે-સ્વજદાદિ દેવપ્રત્યે—અથવા પદાર્થ સંબંધી પ્રાંતિપ્રત્યે—પ્રાપ્ત કરે છે, ધનું કરીને એમ હોય છે; તેમાં પણ આ કાળને વિષે તો ઘણા કાળસુધી જીવનપર્યંત

પણુ છવે ભક્તિપ્રધાનદશા આરાધવા યોગ્ય છે; એવો નિશ્ચય સંનીઓએ કર્યો જણાય છે. (અમને એમ લાગે છે; અને એમ જ છે.)

હૃદયને વિષે જેવા દર્શન કરવાની તમને ઇચ્છા છે, તેને પ્રતિગ્રંથ કરનારી એવી પ્રારબ્ધસ્થિતિ છે; અને તે સ્થિતિને પશ્ચિપત્ય થવાની હજુ વાર છે; વળી તેના પ્રલક્ષપણમાં તો દ્વાદશ ગૃહાશ્રમ વર્તે છે, અને ચિત્રપટને વિષે ગ્રંથગતાશ્રમ વર્તે છે, એ એક ધ્યાનનો મુખ્ય એવો બીજો પ્રતિગ્રંથ છે, તે મંત્રિથી તે આત્મસ્વરૂપપુરણની દશા ફરી-ફરી તેનાં વાક્યાદિનાં અનુગ્રંધાને વિચારવાને યોગ્ય છે, અને તેનું તે હૃદયદર્શનથી પણ મોટું ફળ છે; આ વાતને અત્ર મંક્ષેપ કરવી પડે છે.

—બ્રહ્મી ઇંદ્રીકાને ચટકાવે, તે બ્રહ્મી જગ જોવે રે.

એ વાક્ય પરંપરાગત છે; એવું થવું કોઇ પ્રકારે સંભવિત છે, તથાપિ પ્રેક્ષિતરનાં ગવેયણુ પ્રમાણે ધારીએ કે તેમ થવું નથી, તોપણુ અત્ર કંઇ દાનિ નથી, કારણુ કે દર્શાંત તેવી અગર કરવાને યોગ્ય છે, તો પછી સિદ્ધાંતનો જ અનુભવ કે વિચાર કર્તવ્ય છે. થણું કરીને એ દર્શાંત મંમંધી કોઇને જ વિકલ્પ દશે, એટલે તે દર્શાંત માન્ય છે એમ જણાય છે: લોકદષ્ટિએ અનુભવગમ્ય છે એટલે સિદ્ધાંતને વિષે તેનું બળવાનપણુ મોણી મહંત પુરુષો તે દર્શાંત આપતા આવ્યા છે, અને કોઇ પ્રકારે તેમ થવું મંભાવ્ય પણ જાણીએ છીએ. એક મમય પણ કદાપિ તે દર્શાંત સિદ્ધ ન થાય એવું છે એમ કહે, તોપણુ, ત્રણે કાળને નિરાખાધ-અખંડ સિદ્ધ-એવી વાત તેના સિદ્ધાંતપદની તો છે. (જિનસ્વરૂપ થઇ જિનને આગધે, તે મહી જિનવર હોવે રે.)

આર્મંદધનજી અને બીજા બધા જ્ઞાનીપુરુષો એમજ કહે છે, અને જિન વળી બીજને પ્રકાર કહે છે કે, અનંતવાર જિનમંમંધી જે ભક્તિ તો કરવા છતાં જીવનું કલ્યાણ થયું નહીં. જિનમાર્ગો વિષે ઓળખાનાં એવાં સ્ત્રી પુરુષો એમ કહે છે કે, અમે જિનને આરાધીએ છીએ, અને તે આરાધવા બાંધ છે, અથવા આરાધન કરવાને વિષે ઉપાય લે છે, તેમ છતાં જિનવર થયેલા એવા તે દેખાતા નથી; ત્રણે કાળને વિષે અખંડ એવો એ સિદ્ધાંત તો અત્ર ખંડપણુને પામે છે, ત્યારે હવે એ વાત વિકલ્પ કરવા યોગ્ય કેમ નથી??

૨૪૫

આત્મસ્વરૂપને વિશે સ્થિતિ છે એવા જે ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
તેના નિઃકામ રમણે ગથાચોડ્ય વાંચશે તે તરફના "આજે દાવડ ગમકીન
ન હોય" એ વગેરે મંત્રથી બાબ્યાનના પ્રમંથનુ તમ લિખિત પત્ર પ્રાપ્ત
થયુ છે. જે છવો તે તે પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે, ઉપરે છે, અને તે
મનથી વિરોધપણે હંવાને પ્રેરણા કરે છે, તે હંવા જે તેટલી પ્રેરણા-
ગંવંદણા-હવના દેશાણુને વિશે કહ્યું, તો તે પ્રમંથનુ મમાધાન થવાને ક્યારેક
પણ તેમને પ્રમંથ પ્રાપ્ત થયે એવા હંવા પ્રત્યે દોષદષ્ટિ કરી ચોડ્ય નથી,
નિઃકામ કર્ણાએ કરી માન તે છવો જોવા ચોડ્ય છે, કાંઈ પ્રકારનો તે
મંત્રથી ચિત્તને વિશે ખેદ આણુવો ચોડ્ય નથી, તે તે પ્રમંથે છવે તેમના
પ્રત્યે દેહાદિ કરવા ચોડ્ય નથી, કદાપિ તે છવોને ઉપરેથી કરી મમગ્નિવાની
તમને ચિત્તના થતી હોય, તોપણ તે માટે તમે વર્તમાન દગાએ જોતા તો
નિરુપાય છો, માટે અનુક્રપાણદિ અને મમતાણદિએ તે હંવા પ્રત્યે મરણ
પરિણામે જોવું. તેમ જ દમ્બનુ અને તે જ પરમાર્થ માર્ગ છે, એમ નિશ્ચય
રાખવો ચોડ્ય છે

દાવ તેમને જે દર્શનમંત્રી આપણુ છે, તે લગ કરવાને તેમને જ
જ્ઞ ચિંતા ઉત્પન્ન થાય, તો પછી તમથી અથવા તમ જેવા બીજા મમંગીના
મુખથી કંઈ પણ શ્રવણ કરવાની વાગ્વાર તેમને ઉદ્ધામ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય,
અને કાંઈ આત્મસ્વરૂપ એવા અપુરુષને જોને માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય, પણ તેની
ચિંતા ઉત્પન્ન થવાનો તેમને મનોપ જ્ઞાન જે હોય, તો દાવ આરી નંદામા
વર્તે નહીં, અને જ્ઞાનુની તેની જરૂરી ચલા છે, સામુધી તીર્થકર જેવા રાત્રી
પુરુષનુ વાક્ય પણ તે પ્રત્યે નિઃકળ થાય છે, તો તમ વગેરેમા વાક્યનુ
નિઃકળપણુ હોય, અને તેમને ક્યેગરૂપ લામે એમા આશ્ચર્ય નથી, એમ
રમણ ઉપર પ્રદર્શિત કરી છે એની અંત-ગ લાવનાએ તે પ્રત્યે વર્તવું, અને
કાંઈ પ્રકારે પણ તેમને તમ મનથી ક્યેગરૂપ ઓધુ કાઢણુ થાય, એની
વિચારણા કરી તે માર્ગને વિશે ચોડ્ય મળ્યુ છે

વળી એક બીજા લગામણુ નિષ્કળને લખી ચોડ્ય લાસે છે, માટે
લખીએ હીએ, તે એ કે, આગળ અમે તમ વગેરેને જણાવ્યુ હતુ કે, અમારા
મંત્રથી જેમ અને તેમ બીજા છવો પ્રત્યે ઓઝી વાત કરી તે અનુક્રમા
વર્તવાનો લક્ષ વિચારન થયો હોય તો હરેથી ગમરણુ રાખવો અમારા મંત્રથી
અને આમારાથી હેરાયલા ફ લખાયવા વાગ્યે, મળથી એમ કરવું ચોડ્ય છે,

અને તેનાં કારણો તમને દાવ રપટ વસ્તુવચાં તે યોગ્યતાવાળું નથી, તથાપિ ને અનુક્રમે જે અનુમતિમાં વિચારન થયા છે, તે ખીજા જીવને ક્યેશાદિનું કારણ થયા છે, તે પણ હવે “સાવકની ચર્ચા” વર્ગેના પ્રમંથથી તમને અનુભવમાં આવેલ છે જે કારણો જીવને પ્રાપ્ત થવાથી કલ્યાણનું કારણ થાય, તે કારણોની પ્રાપ્તિ તે જીવને આ ભવને વિશે થતી અટક છે, કેમકે તે નો પાનાના અજ્ઞાનપણથી, નથી ઓગળાણ પડ્યું એવા અપુરુષ મંથનીની તમ વર્ગેથી પ્રાપ્ત થયેલી વાનથી તે સત્પુરુષ પ્રત્યે વિશુદ્ધપણને પામે છે, તેને વિશે આમદપણે અન્ય અન્ય એવા દષ્ટો છે, અને ફરી તેજો જોગ થયે તેનું વિશુદ્ધપણ ઘણું ફરીને જળવાનપણને પામે છે. એમ ન મવા દેવા, અને આ ભવને વિશે તેમને તેના જોગ જે અનુભવણે પ્રાપ્ત થાય તે, વખતે ક્રિયને પામે, એમ ધાગણ ગાળી, અનંતમમા એના અપુરુષને પ્રમદ રાખી બાહ્ય પ્રેરો ગુપ્તપણ ગાળવું વધારે યોગ્ય છે. તે ગુપ્તપણ માયા કપટ નથી, કારણ કે તેમ વર્તવા વિશે માયા કપટનો હેતુ નથી, -તેના ભવિષ્યકલ્યાણનો હેતુ છે, જે તેમ હોય તે માયા કપટ ન હોય એમ જાણીએ છીએ.

જેને દર્શનમોદનીય ઉદ્દેશપણે જળવાનપણે વર્તે છે, એના જીવને માત્ર મત્પુરુષાદિકના અવસ્થાદિ જોવાનો પ્રમંથ આપણાથી પ્રાપ્ત ન થાય એટલે ઉપયોગ ગાળી વર્તવું, એ તેનું અને ઉપયોગ રાખનાર એ જાણેના કલ્યાણનું કારણ છે.

જ્ઞાની પુરુષની અવસ્થા જોવાથી તથા તેના પ્રકારના પ્રમંથમા ઉજ્જમાળ થવું, એ જીવનું અનંતમમાર વર્તવાનું કારણ છે, એમ તીર્થકર કહે છે, તે પુરુષના ગુણપ્રાપ્તિ દ્વારા, તે પ્રમંથમા ઉજ્જમાળ થવું અને તેની આજ્ઞામાં મળ્યા પછિજીવે પરમ ઉપયોગ દર્શિએ વર્તવું, એ અનંત મમારને નાશ કરનાર તીર્થકર કહે છે, અને તે વાક્યો જિનાગમને વિશે છે. ધણા જીવો તે વાક્યો અવગણ કરતા હોય, તથાપિ પ્રથમ વાક્યને અકૂળ અને ખીજા વાક્યને અકૂળ કરવું હોય, એના જીવો તે કવચિત્ જ જોવામા આવે છે, પ્રથમ વાક્યને ચાક/૦, અને, ખીજા વાક્યને અકૂળ, એમ જીવ અતત્ત્વાર કર્યું છે તેનાં પરિણામમા આવતા તેને વળન લાગતો નથી, કારણ કે અનાદિકાગથી મોહ નામનો મદિરા તેના આત્મામા પરિણામ પામ્યો છે, માટે વારંવાર વિચારી તેના તેના પ્રમંથમા ચચાગ્રહિત ચચાજળવીર ઉપર દર્શિત કર્યા છે જે પ્રકાર, તે પ્રકારે વર્તવું યોગ્ય છે.

કદાપિ એમ ધારે કે “ક્ષાયક સમક્રિત આ કાળમાં ન હોય” એવું સ્પષ્ટ જિનના આગમને વિષે લખ્યું છે; હવે તે જીવે વિચારવું યોગ્ય છે કે “ક્ષાયક સમક્રિત એટલે શું સમજવું?” જેમાં એક નવકાર મંત્ર જેટલું પણ મત પ્રસાધ્માન હોતું નથી, છતાં તે જીવ વિશેષ તો ત્રણ ભવે, અને નદી તો, તે જ ભવે પરમપદને પામે છે; એવી મેટી આશ્ચર્યકારક તો તે સમક્રિતની વ્યાખ્યા છે; સારે હવે એવી તે કંઈ દશા સમજવી કે જે ‘ક્ષાયક સમક્રિત’ કહેવાય? “ભગવાન તીર્થકરને વિષે દદ શ્રદ્ધા” એનું નામ જે ‘ક્ષાયક સમક્રિત’ એમ ગણીએ, તો તે શ્રદ્ધા કેવી સમજવી કે જે શ્રદ્ધા આપણે જાણી કે આનો ખચિત આ કાળમાં હોય જ નહીં? જો એમ જણાવું નથી કે અમુક દશા કે અમુક શ્રદ્ધાને ‘ક્ષાયક સમક્રિત’ કહ્યું છે, તો પછી તે નથી એમ, માત્ર જિનાગમના શબ્દોથી જાણવું થયું કહીએ છીએ. હવે એમ ધારે કે, તે શબ્દો બીજા આશયે કહેવાયા છે, અથવા કોઈ પાછળના કાળના વિસર્જનદોષે લખાયા છે, તો તેને વિષે આશ્રય કરીને જે જીવે પ્રતિપાદન કર્યું હોય, તે જીવ કેવા દોષને પ્રાપ્ત હોય? તે સખેદ કંઈશાએ વિચારવાયોગ્ય છે. હાલ જેને જિનમૂત્રોને નામે ઝાળખવામાં આવે છે તેમાં “ક્ષાયક સમક્રિત નથી” એવું સ્પષ્ટ લખેલું નથી; અને તે પરંપરાગત તથા બીજા કેટલાક મંથોમાં એ વાત આવી આવે છે, એમ વાંચેલું છે, અને સાંભળેલું છે. તે વાક્ય મિથ્યા છે કે મૃયા છે, એમ અમારો અભિપ્રાય નથી, તેમ તે વાક્ય જે પ્રકારે લખ્યું છે, તે એકાંત અભિપ્રાયે જ લખ્યું છે એમ, અમને લાગતું નથી. કદાપિ એમ ધારે કે, તે વાક્ય એકાંત એમ જ હોય, તોપણ કોઈ પણ પ્રકારે વ્યાકુળપણ કરવું યોગ્ય નથી, કારણ કે તે બધી વ્યાખ્યા જે મત્પુરપના આશયથી જાણી નથી તો પછી સફળ નથી એને બદલે કદાપિ ધારે કે, જિનાગમમાં લખ્યું હોય કે યોથા કાળની પેઠે પાંચમા કાળમાં પણ ધણા જીવો મોક્ષે જવાના છે તો, તે વાતનું શ્રવણ કંઈ તમને કલ્યાણકર્તા થાય નહીં, અથવા મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ હોય નહીં, કારણ કે તે મોક્ષપ્રાપ્તિ જે દશાને કહી છે, તે જ દશાની પ્રાપ્તિ જ સિદ્ધ છે; ઉપયોગી છે; કલ્યાણકર્તા છે; શ્રવણ તો માત્ર વાત છે, તેમ જ તેથી પ્રતિકૂળ વાક્ય પણ માત્ર વાત છે; તે બેય લખી હોય, અથવા એક જ લખી હોય, અથવા વગર વ્યવસ્થાએ રાખ્યું હોય તો પણ તે બંધ કે મોક્ષનું કારણ નથી; માત્ર બંધ-દશા તે બંધ છે; મોક્ષદશા તે મોક્ષ છે; ક્ષાયકદશા તે ક્ષાયક છે; અન્ય દશા તે અન્ય છે; શ્રવણ તે શ્રવણ છે; મનન તે મનન છે; પરિણામ તે પરિણામ

છે; પ્રાપ્તિ તે પ્રાપ્તિ છે, એમ સમજાવતો નિશ્ચય છે બંધ તે મોક્ષ નથી, મોક્ષ તે બંધ નથી. જે, જે છે, તે તે છે જે જે સ્થિતિમાં છે, તે તે સ્થિતિમાં છે બંધબદ્ધિ ટળી નથી, અને મોક્ષ, જીવનમુક્તતા માનવામાં આવે, તો તે જન્મ મરણ નથી, તેમ અક્ષાયકલ્પનાએ ક્ષાયક માનવામાં આવે, તો તે પણ મરણ નથી માનવાનું ફળ નથી પણ દશાનું ફળ છે જ્યાં એ પ્રાપ્ત છે, સાત હવે આપણો આત્મા કંઈ દલાતો દાત છે, અને તે ક્ષાયક મમક્રીતી જીવની દશાનો વિચાર કરવાને યોગ્ય છે કે કેમ? અથવા તેનાથી ઉત્તરી અથવા તેથી ઉપરી દશાનો વિચાર આ જીવ યથાર્થ કરી શકે એમ છે કે કેમ? તે જ વિચારનું જીવને ક્ષય-કર છે પણ અનંતકાળ થયા જીવે તેનું વિચાર્યું નથી, તેને તેનું વિચારનું યોગ્ય છે એવું ભાવ્યું પણ નથી, અને નિષ્કાળપણે મિદ્ધપદ સુધીના ઉપદેશ જીવ અનંતવાગ કરી ચૂકો છે તે ઉપર જીવનાનો છે તે પ્રકાર વિચાર્યા વિના, કરી ચૂક્યો છે વિચારીને-યથાર્થ વિચારીને-કરી ચૂક્યો નથી જેમ પૂર્વે જીવે યથાર્થ વિચાર વિના તેમ કર્યું છે, તેમ જ તે દશા (યથાર્થ વિચારદશા) વિના વર્તમાને તેમ કર છે પોતાના બોધનું બળ જીવને ભાનમાં આવશે નહીં સાસુધી હવે પત્રી પણ તે વર્તમાન કંઈકે કંઈકે પણ મહાપુણ્યને યોગે જીવ, એમગીને તથા તમા મિથ્યા ઉપદેશના પ્રવર્તનથી પોતાનું બોધનગ આવરણને પામ્યું છે એમ જાણી તેને વિશે સાવધાન થઈ, નિરાવરણ થનાનો વિચાર કર્યો ત્યારે તેને ઉપદેશ કરતા, બીજાને ગ્રેષ્ઠના આગ્રહે કરેલા અટકરી વધારે શબ્દોએ એક અક્ષર બોલતા અતિશય અતિશય એની ગ્રેષ્ઠાએ પણ વાણી મૌનપણને પ્રાપ્ત થશે અને તે મૌનપણ પ્રાપ્ત થયા પહેલા જીવને એક અક્ષર સસ બોલાય એમ બંનનું અશક્ય છે આ વાત કાંઈ પણ પ્રકાર ત્રણે કાળને વિષે સદેકપત્ર નથી તીર્થકરે પણ એમજ કહ્યું છે, અને તે તેના આગમમાં પણ હાન છે, એમ જાણવામાં છે, જ્યાં અગમને વિષે એમ કહેવાયનો અર્થ જોઈ ભોલો નહીં તોપણ ઉપર જીવ્યા છે તે શબ્દો આગમ જ છે-જિનાગમ જ છે રાગ, દેવ, અજ્ઞાન એ ત્રણે ઘટ્ટણથી રહિતપણે આ શબ્દો પ્રગટ લેખપણ પ્રાપ્ત છે માટે સેવનીય છે એવા વાક્યોમાં લખી વાગવા ધારેના આ પત્ર વિસ્તાર પામ્યો છે, અને ઘણા જ રુઝામાં તે લખ્યો છે છતાં શ્લોક પ્રકાર અપૂર્ણ ગિયતિએ આ પત્ર અત્યંત પરિમાણ કર્યો પડે છે

આ પત્ર તમને તથા તમાગ જેવા બીજા જે જે જાણ્યોને પ્રમગ છે તેમને, પ્રથમ જ્ઞાન વિશેષ કરી નેવા પ્રમગે સમગ્રમા રાખવા યોગ્ય છે,

અને બાહ્યનો બીજો ભાગ તમને અને બીજાં મુમુક્ષુ જીવને વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. અત્ર ઉદયગર્ભમાં સ્થિત સમાધિ છે.

‘વિસારસાગર’ના થોડા પશુ તરંગો વાંચવાનો પ્રયત્ન મને ‘તો’ શાબરૂપ છે.

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧૧, ૧૯૪૮.

“પ્રારબ્ધદેહી.”

૨૪૬.

જેમાં પ્રેમભક્તિ પ્રધાન નિષ્કામપણે રહી છે, એવાં તમ સિખિત ધંજી પત્રો અનુક્રમે પ્રાપ્ત થયાં છે. આત્માકારસ્થિતિ અને ઉપાધિભોગરૂપ કારણે લીધે માત્ર તે પત્રોની પહેલેય લખવા જેટલું બન્યું છે.

અત્ર ભા. દેવાશંકરની શારીરિક સ્થિતિ યથાથોગ્યપણે રહેતી નહીં હોવાથી, અને બ્યવહાર મુખ્યત્વેનું કામકાજ વધું હોવાથી, ઉપાધિભોગ પશુ વિશેષ રહ્યો છે, અને ગદે છે; જેથી આ ચોમાસામાં બહાર નીકળવાનું અશક્ય થયું છે.

તમ સિખિત કેટલાક પત્રોને વિષે જીવાદિ સ્વભાવ અને પરભાવમાં કેટલાંક પ્રશ્નો આવતાં હતાં; તેના પ્રત્યુત્તર તે કારણથી લખી શકાયા નથી. બીજા પશુ જિજ્ઞાસુઓનાં પત્રો આ વખતમાં ઘણાં મળ્યાં છે. તેને માટે પશુ ધ્યાન કરીને તેમ જ થયું છે.

દાસ જે ઉપાધિભોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે, તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર નો કરીએ, તો તેમ થઈ શકે એમ છે, તથાપિ તે ઉપાધિભોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા શિવાયની બીજી છઠ્ઠા વર્તી નથી એટલે તે જ જોગે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે એમ જાણીએ છીએ, અને તેમ સ્થિતિ છે.

શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષીણપણુયોગ્ય કહ્યો છે, અને તે પ્રકારે અનુક્રમે થયા કહે છે. એ ક્ષીણપણુ મુખ્ય કરીને પરમાર્થમંથનીનું કહ્યું છે. જે કાળમાં અત્યંત દુર્વલપણે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય, તે કાળ દુર્લભ કહેવા યોગ્ય છે. જો કે મરૂ કાળને વિષે પરમાર્થપ્રાપ્તિ જોનાથી થાય છે, એવા પુરોષોનો જોગ દુર્લભ જ છે, તથાપિ આવા કાળને વિષે તો અત્યંત દુર્લભ હોય છે, જીવોની પરમાર્થવૃત્તિ ક્ષીણપરિણામને પામતી જતી હોવાથી તે પ્રત્યેકની પુરુષોના ઉપદેશનું બળ જોઈએ થાય છે, અને તેથી

પડપરાએ તે ઉપદેશ પણ ક્ષીણપણાને પામે છે, એટલે પરમાર્થ માર્ગ અનુક્રમે વ્યવચ્છેદ થવા ભોગ કાળ આવે છે. આ કાળને વિષે અને એમાં પણ હમણાં લગભગના સૈકાથી મનુષ્યની પરમાર્થવૃત્તિ બહુ ક્ષીણપણાને પામી છે; એ વાત પ્રલક્ષ છે મનુષ્યોમાં જે મરણ વૃત્તિ હતી, તે અને આજની સરળ વૃત્તિ એમાં મોટા તથાવત યથ ગયો છે. લાંસુધી મનુષ્યોની વૃત્તિને વિષે કંઈ કંઈ આશંકિતપણુ, પરમાર્થની ધ્રુવ, અને તે સંમંધી નિશ્ચયમાં દૃઢતા એ જેવાં હતાં તેવાં આજે નથી; તેથી તો આજે બધું ક્ષીણપણુ થયું છે, -જો કે હજુ આ કાળમાં પરમાર્થવૃત્તિ કેવળ વ્યવચ્છેદપ્રાપ્ત યથ નથી, તેમ સત્પુરપરહિત ભૂમિ યથ નથી, તોપણ કાળ તે કરતાં વધારે વિવશ-છે, બહુ વિવશ છે, એમ જાણીએ છીએ.

આજ કાળનું સ્વરૂપ જોઇને મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે અખંડપણે વર્તે છે. જીવોને વિષે કોઇ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ, તે સંમંધી વૃત્તિ કંઈ પણ વર્તમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય, તો જ તેને સત્પુરપણું ઝાળખાણુ થાય છે, નહીં તો થતું નથી. તે વૃત્તિ સજીવન થાય, અને કોઇ પણ જીવોને-બધા જીવોને-પરમાર્થસંમંધી જે માર્ગ તે પ્રાપ્ત થાય તેવી અનુકંપા અખંડપણે રક્ષા કરે છે, તથાપિ તેમ થતું બહુ દુર્લભ જાણીએ છીએ, અને જેનાં કારણ પણ ઉ-ર જણાવ્યાં છે, જે પુરુષનું દુર્લભપણું એમાં કાળને વિષે હતું, તેના પુરુષનો ભોગ આ કાળમાં થાય એમ થયું છે, તથાપિ પરમાર્થસંમંધી ચિંતા જીવોને અત્યંત ક્ષીણ યથ ગઇ છે, એટલે તે પુરુષનું ઝાળખાણુ થતું અત્યંત વિકટ છે, તેમાં પણ જે શૂદ્ધવામાદિ પ્રમંથમાં તે પુરુષની રિયતિ છે, તે જોઇ જીવને પ્રતીતિ આવરી દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે, અને કદાપિ પ્રતીતિ આવી તો તેમનો જે પ્રારબ્ધપ્રકાર દાસ વર્તે છે, તે જોઇ નિશ્ચય રહેવો દુર્લભ છે, અને કદાપિ નિશ્ચય થાય તોપણ તેનો સર્ભગ રહેવો દુર્લભ છે, અને જે પરમાર્થનું મુખ્ય કારણ તે તો તે છે, તે આવી સ્થિતિમાં જોઇ ઉપર જણાવ્યાં છે જે કાળો તેને વધારે જળવાનપણે દેખીએ છીએ, અને એ વાત જોઇ ફરી ફરી અનુકંપા ઉત્પન્ન થાય છે.

ધર્મરચનાથી જે કોઇ પણ જીવોનું કલ્યાણ વર્તમાનમાં પણ થતું સ્પષ્ટિત હશે તે તો તેમ થશે, અને તે બીજેથી નહીં પણ અમથકી એમ પણ અત્ર માનીએ છીએ. ગંગા યમુનાદિના પ્રેશને વિષે જો આ દેહ ઉત્પન્ન થયો હોત, ત્યાં વર્તમાનપણુ પામ્યો હોત, તો તે એક જળવાન કારણ હતું,

એમ જાણીએ છીએ; જીજ્ઞા પ્રારબ્ધમાં મૃદવાસ જાણી ન હોત, અને, બ્રહ્મચર્ય, વનવાસ હોત, તો તે જગવાન કારણ હતું, એમ જાણીએ છીએ; કદાપિ મૃદવાસ જાણી છે નેમ હોત, અને ઉપાધિભોગરૂપ પ્રારબ્ધ ન હોત, તો તે ત્રીજું પરમાર્થને જગવાન કારણ હતું, એમ જાણીએ છીએ; તેવાં બે કારણો તો થઈ ચૂક્યાં છે, એટલે હવે તેનું નિવારણ નથી; ત્રીજું ઉપાધિ-ભોગરૂપ જે પ્રારબ્ધ તે શીઘ્રપણે નિવૃત્ત થાય, વેદન થાય-અને તે નિષ્કામ-કર્ણાના હેતુથી-તો તેમ થવું હજી જાણી છે, તથાપિ તે પણ હજી વિચાર યોગ્ય સ્થિતિમાં છે, એટલે કે તે પ્રારબ્ધનો સહેજે પ્રતીકાર થઈ જાય એમ જ ઇચ્છાની સ્થિતિ છે, અથવા તો વિશેષ ઉદ્યમાં આવી જઈ થોડા કાળમાં તે પ્રકારનો ઉદ્ય પરિમમાત્ર થાય, તો તેમ નિષ્કામકર્ણાની સ્થિતિ છે; અને એ બે પ્રકારમાં તો હાલ ઉદારીનપણે એટલે સામાન્યપણે રહેવું છે, એમ આત્મભાવના છે; અને એ મંબંધીનો મોટો વિચાર વારંવાર રહ્યા કરે છે.

પરમાર્થ કેવા પ્રકારના મંબંધને કહેવો એ પ્રકાર જ્ઞાંસુધી ઉપાધિભોગ પરિમમાત્ર નહીં થાય જ્ઞાંસુધી, મૌનપણમાં અને અવિચાર અથવા નિર્વિચારમાં રાખ્યો છે, અર્થાત્ તે વિચાર હાલ કરવા વિશે ઉદાસપણું વર્તે છે.

આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી ચિત્ત ઘણું કરીને અંશ પણ ઉપાધિ ભોગ વેદવાને યોગ્ય નથી, તથાપિ તે તો જે પ્રકારે વેદવું પ્રાપ્ત થાય, તે જ પ્રકારે વેદવું છે, એટલે તેમાં મમાધિ છે; પરંતુ પરમાર્થ સંબંધી કોઈ કોઈ જીવોને પ્રમંથ પડે છે, તેને તે ઉપાધિભોગના કારણથી અમારી અનુકંપા પ્રમાણે હાલ મળતો નથી; અને પરમાર્થ મંબંધી કંઈ તમ લિખિનાદિ વાર્તા આવે છે, તે પણ ચિત્તમાં માંડ પ્રવેશ થાય છે, કારણ કે તેનો હાલ ઉદ્ય નથી. આથી, પ્રત્યાદિ પ્રસંગથી તમ શિવાયના જીવ જે મુમુક્ષુ જીવો તેમને ઇચ્છત અનુકંપાએ પરમાર્થવૃત્તિ આપી શકાતી નથી, એ પણ ચિત્તને ધણીવાર લાગી જાય છે.

ચિત્ત મંબંધનવાળું થઈ શકવું નહીં હોવાથી જે જીવો સંસારમંબંધે ત્રિપાદિરૂપે પ્રાપ્ત થયા છે, તે જીવોની ઇચ્છા પણ દુભવવાની ઇચ્છા થતી નથી, અર્થાત્ તે પણ અનુકંપાથી, અને માગાપાદિનાં ઉપકારાદિ કારણોથી ઉપાધિભોગને જગવાન રીતે વેદીએ છીએ, અને જેની જે કામના છે, તે

તે પ્રારબ્ધના ઉદયમાં જે પ્રકારે પ્રાપ્ત થતી સૃજન છે, તે પ્રકારે થાય સાંસુથી નિવૃત્તિ ગ્રહણ કરતાં પણ જીવ ઉદાસીન રહે છે. એમાં કોઈ પ્રકારનું અમાર્ગ સકામપણું નથી; અમે એ મર્મમાં નિષ્કામ જ છીએ એમ છે, તથાપિ પ્રારબ્ધ તેવા પ્રકારનું બંધન રાખવાગ્રાપ્ત ઉદયે વર્તે છે, એ પણ બીજા મુમુક્ષુની પરમઐશ્વર્ય ઉત્પન્ન કરવાને વિષે રોધરૂપ બનીએ છીએ.

આ વાર્તા કે જે ઉપર અનુક્રમે લખી છે, તે જણાવવાની ઇચ્છા હતી, પણ તેનો ઉદય તે તે પ્રકારમાં હતો નહીં, એટલે તેમ બન્યું નહીં; હમણાં તે ઉદય જણાવવાયોગ્ય થવાથી સંક્ષેપે જણાવ્યો છે, — જે વારંવાર વિચારવાને અર્થે તમને લખ્યો છે. બહુ વિચાર કરી સૂક્ષ્મપણે ઉદયમા નિર્ધાર રાખવાયોગ્ય પ્રકાર એમાં લેખિત થયેલ છે. કોઈ વાતમાં શબ્દોના સંક્ષેપપણાથી એમ ભરતી રહે એવું હોય કે, અમને કોઈ પ્રકારની કંઈ હજી સંસારસુખવૃત્તિ છે, તો તે અર્થ શરી વિચારવાયોગ્ય છે. નિશ્ચય છે કે ત્રણે કાળને વિષે અમારા સંબંધમાં તે ભાગવું આરોપિત જણાવવાયોગ્ય છે; અર્થાત્ સંસારસુખવૃત્તિથી નિરતર ઉદાસપણું જ છે. આ વાક્યો કંઈ તમમંત્રણીનો ઓછો નિશ્ચય અમ પ્રયે છે, અથવા દરો તો નિમ્ત્ત થશે એમ જાણી લખ્યાં નથી અન્ય હેતુએ લખ્યાં છે, એ પ્રકારે એ વિચારવાયોગ્ય, વારંવાર વિચારી ઉદયમાં નિર્ધાર કરવાયોગ્ય વાર્તા સંક્ષેપે કરી અહીં તો પરિસ્મારિત થાય છે.

જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારથી જેની કોઈપણ જીવપ્રત્યે બેદરદિશી નથી એવા ૧૯૪૮ ના શ્રાવણ વદ ૧૪, રવિ.

શ્રી...નિષ્કામ આત્મસ્વરૂપના નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

“ઉદાસીન” શબ્દનો અર્થ મમપણું છે.

૨૪૭.

ઉદય બોધને ઉદાસપણું ભજ્યો નહીં.

—:૦:—

ગંસાર ભજવાના આરંભકાળ (૧) થી તે આજ દિનપર્વે તમ પ્રત્યે જે કંઈ સંવિનય, અમકિત અને અપરાધદિ દોષ ઉપયોગપૂર્વક કે અનુપયોગે થયો હોય, તે સર્વ અન્ય નમ્રપણે ક્ષમાવુ છું. શ્રી તીર્થકરે જેને મુખ્ય એવું ધર્મપાં ગણવાનું થયું ગણ્યું છે, એની મંત્રસરી—આ વર્ષે મંત્રથી—અનીન થઈ. કોઈ

‘સત’ એક પ્રદેશ પેણુ અમંગીપ નથી, તથાપિ તે પ્રાપ્ત થવાને વિષે લોક પ્રમાણે પ્રત્યેક એવા જાણે અનંત અંતગમ્ય રહ્યા છે. જીવને કર્તવ્ય એ છે કે, અદ્વિતીયપણે તે ‘સત’નું શ્રવણ, મનન, નિર્વિધ્યાસન કરવાનો અખંડ નિશ્ચય રાખવો.

ઓગસ્ટ ૩, ૬૨, મુગધ.

તમ સર્વને નિઃકામપણે યથા ૦

૨૫૧.

જે જે પ્રકારે આત્મા આત્મભાવ પામે, તે તે પ્રકાર ધર્મના છે. આત્મા જે પ્રકારે અન્યભાવ પામે, તે પ્રકાર અન્યરૂપ છે; ધર્મરૂપ નથી. તમે હાલ જે નિષ્ઠા વચનના શ્રવણ પછી અંગીકૃત કરી છે, તે નિષ્ઠા શ્રેય જોગ છે દૃઢ મુમુક્ષુને મંગલે તે નિષ્ઠાદિ અનુક્રમે વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થઈ, આત્મસ્થિતિરૂપ થાય છે. પોતાની કલ્પના વડે, અથવા કલ્પનાપ્રાપ્ત અન્ય પુરુષ વડે જીવ ધર્મ શ્રવણ કરવા જોગ, મનન કરવા જોગ, કે આરાધવા જોગ નથી; મોત્ર આત્મસ્થિતિ છે જેની, એવા સત્પુરુષથી જ આત્મા કે આત્મધર્મશ્રવણ કરવા જોગ છે, યાવન આરાધવા જોગ છે.

મુગધ. સપ્ટેમ્બર ૧, ૧૮૬૨.

૨૫૨.

૪૦ નમસ્કાર.

જે જે કાળે જે જે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે તે તે વેદન કાળે એ જ્ઞાની પુરુષોનું સનાતન આચરણ છે, અને તેજ આચરણ અમને ઉદયપણે વર્તે છે; અર્થાત્ જે મંમારમાં રોદ રહ્યો નથી, તે મંમાગ્ના કાર્યની પ્રવૃત્તિનો ઉદય છે, અને ઉદય અનુક્રમે વેદન થયા કરે છે. ઉદયના એ ક્રમમાં કાષ્ઠ પશુ પ્રકાશની હાનિ, શ્દ્ધિ કરવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી, અને એમ જાણીએ છીએ કે જ્ઞાની પુરુષોનું પણ તે સનાતન આચરણ છે, તથાપિ જેમાં રોદ રહ્યો નથી, અથવા રોદ રાખવાની ઈચ્છા નિરત થઈ છે, અથવા નિરત થતા આવી છે, તેવા આ સંસારમાં કાર્યપણે-કારણપણે પ્રવર્તવાની ઈચ્છા રહી નથી; તેનાથી નિરતપણે જ આત્માને વિશે વર્તે છે, તેમ જ્ઞાં પશુ તેના અનેક પ્રકારના મંગ્રમંગમાં પ્રવર્તવું પડે એવું પૂરું કાષ્ઠ પ્રારબ્ધ ઉપજાવતું થયું છે, જે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ,

તથાપિ હજુ પણ તે કેટલાકે વખતે મુઠ્ઠી ઉદયભોગ છે, એમ જાણી કેવંચિત્તે ખેદ પામીએ છીએ, અને તે ખેદનું કારણ વિચારી જોતાં તો પરાનુકંપારૂપ જાણાય છે હાલ તો તે પ્રાચીન સ્વાભાવિક ઉદયપ્રમાણે વેદન કર્યા શિવાય અન્ય ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી, તથાપિ તે ઉદયમાં ખીજ કાઢને. મુખ, દુઃખ, રાગ, દ્વેષ, લાલ અલાલના કારણરૂપે ખીજને લાસીએ છીએ, તે લાસવાને વિષે લોક પ્રસંગની વિચિત્ર ભ્રાંતિ જોઈ ખેદ થાય છે. જે મંસારને વિષે 'સાક્ષીકર્તા' તરીકે મનાય છે, તે મંસારમાં તે સાક્ષીએ સાક્ષીરૂપ રહેવું, અને કર્તા તરીકે લાસમાન થવું તે, એકાદી તરવાર ઉપર ચાલવા બરાબર છે.

એમ છતાં પણ, કાઢને ખેદ, દુઃખ અલાલનું કારણ તે સાક્ષીપુરુષ ભ્રાંતિગત લેકિને ન લાસે તો, તે પ્રસંગમાં તે સાક્ષીપુરુષનું અત્યંત વિકટપણ નથી; અમને તો અત્યંત વિકટપણના પ્રમંજનો ઉદય છે; એમાં પણ ઉદાસીનપણ્ય એ જ સનાતન ધર્મ ચાલીતો છે. ('ધર્મ' શબ્દ આચરણને બદલે છે.)

એકવાર એક તણુપણના બે લાગ કરવાની ક્રિયા કરી શકવાની શક્તિ પણ ઉપશમ થાય, ભારે જે ધર્મચરિત્ર હશે તે યશે.

સં. ૧૯૪૭ ના ભાદરવા વદ ૮, મુખ્ય.

અધિત્યદશાસ્ત્રરૂપ.

૨૫૩.

પ્રગટ આત્મસ્વરૂપ અવિચ્છિન્નપણે લજવા યોગ્ય છે. વાસ્તવિક તો એમ છે કે, કરેલાં કર્મ જોગબ્યા વિના નિવૃત્ત થાય નહીં. અને નહીં કરેલું એવું કર્મફળ કંઈ પ્રાપ્ત થાય નહીં; કોઈ કોઈ વખત અકસ્માત કોઈનું શુભ, અથવા અશુભ 'વર' અથવા 'શાપ'થી થયેલું દેખવામાં આવે છે, તે કંઈ નહીં કરેલાં કર્મનું ફળ નથી; કોઈ પણ પ્રકારે કરેલાં કર્મનું ફળ છે. એન્દ્રિયનું એકાગ્રતારીપણ્ય અપેક્ષાએ જાણવાયોગ્ય છે.

૧૯૪૮, આશ્વિન શુદ્ધ ૭, બોમ્બે.

૨૫૪.

'લગવતી' વગેરે સિદ્ધાંતોને વિષે જે કોઈ કોઈ જીવોના ભવાંતરનું વર્ણન કર્યું છે, તેમાં કંઈ સંશયાત્મક થવા જેવું નથી. તીર્થંકર તો પૃથ્વી

આત્મસ્વરૂપ છે, પરંતુ જે પુરુષો માત્ર યોગધ્યાનાદિના અભ્યાસમળવડે સ્થિત હોય, તેમાના ધણા પુરુષો પણ તે ભવાતર જાણી શકે છે, અને એમ બનવું એ દષ્ટ દષ્ટિત પ્રકાર નથી. જે પુરુષને આત્માનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન છે, તેને ભવાતરનું જ્ઞાન ઘટે છે—હોય છે કવચિત્ જ્ઞાનના તાત્કાલિક-ક્ષયોપમમ—એ તેમ નથી પણ હોય, તથાપિ જેને આત્માનું પૂર્ણ શુદ્ધપણ વર્તે છે, તે પુરુષ તો નિશ્ચય તે જ્ઞાનને જાણે છે,—અતઃકાલે જાણે છે ‘આત્મા નિત્ય છે’ ‘અનુભવરૂપ છે,’ ‘વસ્તુ છે,’ એ એ પ્રકારે અનુભવજો દૃઢ થવા અર્થે શાસ્ત્રને વિષે તે પ્રસંગો ઠહેવામા આવ્યા છે.

ભવાતરનું જો સ્પષ્ટ જ્ઞાન કાઢને થતું ન હોય, તો આત્માનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન પણ કાઢને થતું નથી એમ કહેવાતુંય છે, તથાપિ એમ તો નથી. આત્માનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય છે, અને ભવાતર પણ સ્પષ્ટ જાણે છે પોતાના તેમજ પરના ભવ જાણનાનું જ્ઞાન કાંઈ પ્રકારે વિમ્બવાદપણાને પામતું નથી.

પ્રત્યેક ઠેકાણે તીર્થંકર લિક્ષાર્થે જતા સુવર્ણદૃષ્ટિ ઇલાદિક થાય, એમ શાસ્ત્રના કહેવાને અર્થે સનજવાયોગ્ય નથી અથવા શાસ્ત્રમા કહેલા વાખોનો તેઓ અર્થ થતો હોય, તો તે સાપેક્ષ છે, લોકભાષાના, એ વાક્ય મમજવા યોગ્ય છે કે પુરુષનું આગમન કાઢને લાગે છે, તો તે જેમ એમ કહે છે કે, “આજે અમૃતના મેઢ પુઠ્યા” તો તે કહેવું સાપેક્ષ છે. મથાર્થ છે, તથાપિ શબ્દના ભાવાર્થે મથાર્થ છે શબ્દથી પરભાર્યા અર્થે મથાર્થ નથી તેમ જ તીર્થંકગાદિની લિક્ષામળધમા તેવું છે, તથાપિ એમ જ માનવું યોગ્ય છે કે, ‘આત્મસ્વરૂપે પૂર્ણ એવા પુરુષના પ્રભાવનેજે તે બનવું અત્યંત મેઢ નિત્ય છે, મર્યાદા એમ બન્યું છે એમ કહેવાનો અર્થ નથી.” “એમ બનવું સંભવિત છે, એમ ઘટે છે, એમ કહેવાનો હેતુ છે.” મર્યાદા પ્રભાવનેજ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ જ છે લા આધીન છે એ નિશ્ચયાત્મક વાત છે, નિશ્ચયે અગીકારવા યોગ્ય વાત છે પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ જ્યાં વર્તે છે, લા જે મર્યાદા પ્રભાવનેજ વર્તતા ન હોય તો પછી તે બીજે કંથે સ્થળે વર્તે તે વિચારવા યોગ્ય છે તેવું તો બીજું કંઈ સ્થળ મેઢવતું નથી, સારે સર્વ મહત્ત્વ પ્રભાવનેજનો અભાવ યશે પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપનું પ્રાપ્ત થવું એ અભાવ રૂપ નથી, તો પછી મહત્ત્વ એવા પ્રભાવનેજનો અભાવ તો ક્યાથી હોય? અને જો દષ્ટાપિ એમ કહેવામાં આવે કે, આત્મસ્વરૂપનું પૂર્ણ પ્રાપ્તપણ તો ઘટે છે, મહત્ત્વ પ્રભાવનેજનું પ્રાપ્તપણ ઘટતું નથી, તો તે કહેવું એક

વિસંવાદ સિવાય બીજું કંઈ નથી, કારણ કે તે કહેનાર શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના મહંતપણથી અત્યંત હીન એવા પ્રભાવભોગને મહંત બાણે છે, અંગીકાર કરે છે; અને તે એમ સૂચવે છે કે, તે વક્તા આત્મસ્વરૂપનો બાણુનાર નથી; તે આત્મસ્વરૂપથી મહંત એવું કંઈ નથી. એવો આ સૃષ્ટિને વિષે કેાઈ પ્રભાવભોગ ઉત્પન્ન થયો નથી, છે નહીં, અને થવાનો નથી, કે જે પ્રભાવભોગ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપને પણ પ્રાપ્ત ન હોય, તથાપિ તે પ્રભાવભોગને વિષે વર્તવામાં આત્મસ્વરૂપમાં કંઈ કર્તવ્ય નથી, એમ તો છે, અને ને તેને તે પ્રભાવભોગને વિષે કંઈ કર્તવ્ય ભામે છે, તો તે પુરુષ આત્મસ્વરૂપના અત્યંત અજ્ઞાનને વિષે વર્તે છે, એમ બાણીએ છીએ. કહેવાનો હેતુ એમ છે કે, સર્વ પ્રકારના પ્રભાવભોગ આત્મરૂપ મહાભાગ્ય એવા તીર્થકરને વિષે ઘટે છે, હોય છે, તથાપિ તેને વિકાશવાનો એક અંશ પણ તેને વિષે ઘટતો નથી; સ્વભાવિક કેાઈ પુણ્ય-પ્રકારવશાત્ સુવર્ણચૃષ્ટિ ઇત્યાદિ યાવ એમ કહેવું અમંભવિત નથી; અને તીર્થકરપદને તે બાધરૂપ નથી. જે તીર્થકર છે તે આત્મસ્વરૂપ વિના અન્ય પ્રભાવાદિને કરે નહીં, અને જે કરે તે આત્મરૂપ એવા તીર્થકર કહેવા યોગ્ય નહીં, એમ બાણીએ છીએ, —એમ જ છે. જિનનાં કહેલાં શાસ્ત્રો જે ગણાય છે, તેને વિષે અમુક 'બોલ' વિચ્છેદ ગયાનું કથન છે, અને તેમાં મુખ્ય એવા કેવળજ્ઞાનાદિ 'દશ બોલ' છે, અને તે 'દશ બે લ' વિચ્છેદ દેખાડવાનો આશય આ કાળને વિષે "સર્વથા મુક્તપણું ન હેય" એમ બતાવવાનો છે. 'દશ બોલ' પ્રાપ્ત હોય, તો તે ચમરશરીરિ જીવ કહેવો ઘટે એમ બાણી, તે વાત વિચ્છેદરૂપ ગણી છે, તથાપિ તેમ એકાંત જ કહેવા યોગ્ય નથી, એમ અમને ભાસે છે, —એમ જ છે; કોણુ કે ક્ષાયક સમકીર્તનો એને વિષે નિષેધ છે, તે ચમરશરીરિને જ હોય એમ તો ઘટતું નથી; અથવા તેમ એકાંત નથી. મહાભાગ્ય એવા ઐશ્વિક ક્ષાયકસમકીર્તી છતાં, ચમરશરીરિ નહોતા, એવું તે જ જિનશાસ્ત્રોને વિષે કથન છે. જિનકલ્પી—વિહાર વિચ્છેદ, એમ શ્વેતાં-ખરનું કથન છે, દિગંજરનું કથન નથી. "સર્વથા મોક્ષ થવો" એમ આ કાળે બને નહીં, એમ બેવનો અભિપ્રાય છે, તે પણ અત્યંત એકાંતપણે કહી શકાતો નથી. ચમરશરીરિપણું બાણીએ કે આ કાળમાં નથી, ત ત્પિ અશરીરિભાવ-પણે આત્મા રિયત છે તો તે ભાવનયે ચમરશરીરિપણું નહીં પણ સિદ્ધપણું છે; અને તે અશરીરિભાવ આ કાળને વિષે નથી એમ અત્રે કહીએ, તો આ કાળમાં અમે પોને નથી, એમ કહેવાતુંય છે. વિશેષ શું કહીએ? એ કેવળ એક ત નથી. કદાપિ એકાંત હોય, તોપણ આગમ જોએ ભાખ્યાં છે,

૩૬૪ / શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર.

તે જ આયુષ સંતુરુષ કરી તે ગમ્ય કરવાયોગ્ય છે, અને તે જ આત્મ-
સ્થિતિનો ઉપાય છે.

મુગધ, આશો શુદ્ધ દશેગ, ૧૮૪૮.

૨૫૫

લોકવ્યાપક એવા અધિકારને વિષે સ્વયં કરી પ્રકાશિત એવા જ્ઞાની
પુરુષ જ યથાર્થ દેખે છે. લોકની રાજદાદિ કામના દેખતા છતાં ઉદાગીને
રહી જે માત્ર સ્પષ્ટપણે પોતાને દેખે છે, એવા જ્ઞાનીને નમસ્કાર કરીએ છીએ,
અને જ્ઞાને સ્ફુરિત એવા આત્મભાવને અભારે આટલું લખી તટસ્થ કરીએ છીએ.
અશો વદ ૮, ૧૬૪૮, મુગધ

૨૫૬ *

શ્રી જિજ્ઞાસુપ્રત્યે—શ્રી મોહમયી અમોહસ્વરૂપ એવાં શ્રી ૦
૦ ૦ ના આત્મસમાન ભાવની સ્મૃતિએ યથાગોચર વાચશો. હાલ અને
બાહ્યપ્રવૃત્તિનો જોગ વિશેષપણે રહે છે. જ્ઞાનીનો દેહ ઉપાર્જન કરેના એવા
પૂરકર્મ નિવૃત્ત કરવા અર્થે અને અન્યની બનુકંપાને અર્થે હોય છે.

જે ભાવે કંઈ મંસાગ્ની ઉત્પત્તિ હોય છે, તે ભાવ જેને વિરોધી નિવૃત્ત
થયો છે, એવા જ્ઞાની પણ બાહ્યપ્રવૃત્તિના નિવૃત્તપણાને, અને સત્ત્વમા-
ગમના નિનામપણાને ધ્રુષ્ટ છે. તે જોગનું ન્યાસુધી ઉદ્વેગપણ પ્રાપ્ત ન હોય
લાસુધી, અવિયમપણે પ્રાપ્તિસ્થિતિએ વર્તે છે એવા જે જ્ઞાની તેના અરણ્યાર-
વિંદની ફરી ફરી સ્મૃતિ થઈ આવવાથી ધરમ વિશિષ્ટભાવે તેમને નમસ્કાર
કરીએ છીએ.

હાલ જે પ્રવૃત્તિજોગમાં રહીએ છીએ, તે તે ધણા પ્રકારના પરિચ્છાના
કારણથી રહીએ છીએ. આત્મ દષ્ટિનું અખડપણ એ પ્રવૃત્તિજોગથી બાધ નથી
પામતું માટે ઉદય આવેયો એવો તે જોગ આરાધીએ છીએ. અમારો પ્રવૃત્તિ-
જોગ જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે કલ્યાણ પ્રાપ્ત થવા વિશે વિયોગપણે કાંઈ પ્રકારે વર્તે છે.

જેને વિશે મત્સ્વરૂપ વર્તે છે એવા જે જ્ઞાની તેને વિશે લોકસ્પૃહાહિનો
ભાગ કરી, ભાવે પણ જે આગ્રિનપણે વર્તે છે, તે નિષ્કટપણે કલ્યાણને પામે
છે, એમ જણીએ છીએ.

વિગતિનાં સમાગમને ધણા પ્રકારે દષ્ટિએ છીએ, કારણ કે એ
પ્રકારનો જે અમારો રાગ તે અમે કેવળ નિવૃત્ત કર્યો નથી. કે જનું કલિસ્વરૂપ

વર્તે છે, તેને વિષે જે અવિષમપણે, માર્ગની જિજ્ઞાસાએ કરી, ખામી ખીજની અન્ય જાણવાના ઉપાય તે પ્રત્યે ઉદ્ધતીનપણે વર્તેના પણ જાનીના સમાગમે રહે છે, તે અત્યંત નિકટપણે કલ્યાણ પામે છે, એમ જાણીએ છીએ.

જગત્, હાશ્વર્યાદિર્મયંધી પ્રશ્ન તે અમારા ધણા વિશેષ સમાગમે સમજવા યોગ્ય છે. એવા પ્રકારનો વિચાર (કોઇ કોઇ સમયે) કરવામાં હાનિ નથી; તેનો યથાર્થ ઉત્તર કદાપિ અમુક કાળસુધી પ્રાપ્ત ન થાય તો તેથી ધીરજનો ત્યાગ કરવાને વિષે જતી એવી જે મતિ તે રોકવા યોગ્ય છે.

અવિષમપણે જ્યાં આત્મધ્યાન વર્તે છે, એવા જે 'શ્રી રાયચંદ્ર' તે પ્રત્યે ફરી ફરી નમસ્કાર કરી આ પત્ર અભ્યારે પુરું કરીએ છીએ.

૧૯૪૮.

૨૫૭.*

જીવને સ્વરૂપ જાણ્યા શિવાય છૂટકો નથી; સાંસુધી યથાયોગ્ય સમાધિ નથી. તે જાણવા માટે ઉત્પન્ન થવાયોગ્ય મુમુક્ષુતા અને જાનીનું ઝોળખાણ એ છે. જાનીને જે યથાયોગ્યપણે ઝોળખે છે. તે જાની થાય છે, -ક્રમે કરી જાની થાય છે. આનંદધનજીએ એક સ્થળે એમ કહ્યું છે કે:—

—જિન થઇ જિનને જે આરાધે, ને સહી જિનવર હોવે રે;

જંગી ઇલીકાને ચટકાવે, તે જંગી જગ જોવેરે.

જિન થઇને એટલે સાસારિક ભાવને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને, જે કોઇ જિનને એટલે કેવલજાનીને-વીતરાગને-આરાધે છે, તે નિશ્ચયે જિનવર એટલે કેવલપદ્યુક્ત હોય છે.

તેને ભમરી અને હાથળનું પ્રસક્ત મમજન એવું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. અમને પણ અત્રે ઉપાધિભ્રેગ વર્તે છે; અન્યભાવને વિષે જોકે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી; અને એ જ મુખ્ય સમાધિ છે.

૧૯૪૮.

૨૫૮.*

૪૭

વીતરાગપણે-અત્યંત વિનયપણે પ્રણામ.

—:—

ભ્રાંતિગતપણે મુખસ્વરૂપ ભાસે છે એવા મંસારી પ્રમંથ અને પ્રકારોમાં જ્યાંસુધી જીવને વહાવપ વર્તે છે, સાંસુધી જીવને પોતાનું સ્વરૂપ ભાસવું

અમલવિત છે; અને મર્મમય મહાત્મ્ય પણ તથામયજો ભાસ્યમાન થવું
અમલવિત છે ન્યામુધી તે મંગારગન વડાનપ અમંસાગત વનામપો પ્રાપ્ત
ન થાય, લાસુની ખચિત કડી અપ્રમત્તપજો વાગ્યા પુરુષર્થનો સ્ત્રીકા
યોગ્ય છે આ વાત ત્રણે કાળને વિશે અવિભેદાદ બહુ જિજ્ઞાસપણે લખી કે
૧૯૪૮.

૨૫૬ *

જિનાગમ છે તે ઉપરામસ્વરૂપ છે ઉપરામન પ મેવા પુરુષોએ
ઉપરામને અર્થે તે પ્રત્યા-ઉપદેશ-છે તે ઉપરામ આત્માર્થ છે અ પ કાષ્ઠ
પ્રયોજન અર્થે નથી આત્માર્થના ને તેનું આગધન ક વ મા ન અ યુ, તો
તે જિનાગમનું શ્રવણ નામ નિદગ્ય છે એ વાર્તા અમો તો નિમ્ને
મથાર્થે લાજે છે

દુખની નિવૃત્તિ સર્વ જીવ જીવ જી, અને દુખની નિવૃત્તિ, દુખ
જેનાથી જન્મ પામે કે એવા ગગ દેવ અને અજ્ઞાનાદિ દેવની નિવૃત્તિ
થવા વિના થી નબલની નથી. ત સર્ગી નિવૃત્તિ એક આત્મજ્ઞાન
શિવાય ખીજ કાંઈ પ્રમારે જૂતમગમા થા નથી વર્તમાનકાગમા થતી નથી,
ભવિષ્યકાગમા થઈ શક તેમ નથી એમ મર્મ જાતી પુરુષોને ભર્યું છે
માટે તે આત્મજ્ઞાન માટે જીવને પ્રયોજનરૂપ છે તેનો સર્વ એક ઉપામ
સદશસ્ત્રવ્યનનું શ્રવણનું કે મત્સાત્મનું વિચારવું એ છે જે કાંઈ જીવ દુખની
નિવૃત્તિ દષ્ટાંતો લેાય-સર્વથા દુખથી મુક્તપણ જેને પ્રાપ્ત કરવું હોય-તેને
એ જ એક માર્ગ આરાધ્યા શિવાય અન્ય ખીજે કાંઈ ઉપાય નથી માટે
જીવે સર્વ પ્રમારના મતમતાતરનો, કુળધર્મનો, લોકમતારૂપ ધર્મનો આદિ
સંસારરૂપ ધર્મનો ઉદભવન બહુ એમ મનિય - એ ધર્મ ભજવો યોગ્ય છે

એક જાતી વિશ્વની વાર્તા તો સુખજી જીવે કરી થોડા છે કે
સત્તમ જેવું કલ્પનાનું કાંઈ બગાડન કરવું નહીં અને તે સત્પત્રમા નિરતર
સમય સમય નિરામ દષ્ટાંતો અમલગિનું કાણે દેખે વિશ્વ મ વિચારવું
એ ક્રેપરૂપ છે જાહુ જુ કડીને આ વાર્તા અનુમાનમા અણુજા જેવી છે

મથાપ્રારૂ વે સ્થિતિ છે, એટલે બગાડન ઉપધિરેજે વિષમના આરતી
નથી, ફટાજો અત્યંત આતી જન્મ છતાં ઉપરામનું-અમલગિનું-મથા પ મહેતુ
થાય છે, તથાપિ નિરતર ચિત્તમ જાહુની નાવના નહીં એ છે મતમગનું

અત્યંત મહાત્મ્ય પૂર્વભવે વેદન કર્યું છે; તે ફરી ફરી સ્મૃતિરૂપ થાય છે; અને નિરંતર અભંગપણે તે ભાવના ઝુરિત રહ્યા કરે છે.

ત્યાંમુધી આ ઉપાધિયોગનો ઉદય છે સંમુધી, સમવસ્થાને તે નિર્વાહવો એ પ્રારબ્ધ છે; તથાપિ જે કાળ જન્ય છે, તે તેના સાગભાવમાં ઘણું ફરી ગયા કરે છે.

નિવૃત્તિ જેવા ક્ષેત્ર ચિત્તસ્થિતાએ હાથ ‘સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર’નું શ્રવણ કરવા ઇચ્છા હોય, તો કયામાં બાધ નથી; માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું ગોચ્ય છે. કયા મતનું વિશેષપણ છે, કયા મતનું ન્યુનપણ છે; એવા અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી. તે ‘સૂત્રકૃતાંગ’ની ગ્યના જે પુરુષોએ ફરી છે, તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ હતા, એવો અમારો નિશ્ચય છે.

“આ કર્મરૂપ કલેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે, તે કંમ તુટે ?” એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુ શિષ્યને ઉદ્ભવ કરી, “બોધ પામવાથી તુટે” એવું તે સૂત્રકૃતાંગનું પ્રથમ વાક્ય છે. “તે બંધન શું ?” અને શું જાણવાથી તે તુટે ?” એવું બીજાનું પ્રશ્ન ત્યાં શિષ્યને સંભવે છે; અને “તે બંધન વીરસ્વામીએ શા પ્રકારે કર્યું છે” એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન મૂક્યું છે. અર્થાત્ શિષ્યના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય મુકી અંચકાર એમ કહે છે કે, આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું કહેલું તમને કહીશું કેમકે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ આત્મસ્વરૂપાર્થે અન્યત્ પ્રતીતિયોગ્ય છે. તે બંધનનું સ્વરૂપ સાર પછી અંચકાર કહે છે, તે ફરી ફરી વિચારવાયોગ્ય છે. સાર પછી તેના વિશેષ વિચારે અંચકારને સ્મૃતિ થઇ કે આ જે મમાધિમાર્ગ તે આત્માના નિશ્ચય વિના ઘટે નહીં, અને જગત્વાસી જીવે અજ્ઞાની ઉપદેશકોથી જીવનુ રૂપ અન્યથા જાણી-કલ્યાણનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી-અન્યથાનો વચાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે, તે નિશ્ચયનો ભંગ થયા વિના—તે નિશ્ચયમાં મદિદ પડ્યા વિના—અમે જે અનુભવ્યો છે એવો સમાધિમાર્ગ તે તેમને કોઇ પ્રકારે મંલનાઓ શી રીતે કૃણીભૂત થશે, એવું જાણી અંચકાર કહે છે કે, ‘આવા માર્ગનો ત્યાગ કરી કોઇ એક શ્રમણ પ્યાહણ અમણપણે-વગર વિચાર-અન્યથા પ્રકારે-માર્ગ કહે છે, એમ કહેતા હતા.’ તે અન્યથા પ્રકાર પછી શ્રમણ નિવેદન કરે છે કે, પંચમતાભૂતનું જ કેંઈ અસ્તિત્વ માને છે,—આત્માનું ઉત્પન્ન થવું તેથી માને છે, જેમ ઘટનું નથી; એમ જાણવાથી ‘આત્માનું નિલપણ’ પ્રતિપાદન કરે છે ‘જે જીવે પોતાનું નિલપણ જાણ્યું નથી, તો પછી, નિર્વાણનું પ્રગલ્ભ શા અર્થ થાય !’ એવો અભિપ્રાય કરી ‘નિલતા’ દર્શાવી છે. સાર પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે

કલ્પિત અભિપ્રાય દર્શાવી યથાર્થ અભિપ્રાયનો બોધ કરી, યથાર્થ માર્ગ વિના છુટકા નથી, ગર્ભપણુ ટળે નહીં, જન્મ ટળે નહીં, મરણુ ટળે નહીં, દુઃખ ટળે નહીં, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ કંઈ ટળે નહીં, અને અમે ઉપર જે કહી ગયા છીએ એવા મતવાદિઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વસ્તુ છે કે જેથી જન્મ, મરણાદિનો નાશ થાય નહીં એવો વિશેષ ઉપદેશરૂપ આગ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન મમામ્ કર્યું છે. સ્વાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્તમાન પરિણામે ઉપશમકલ્યાણ-આત્માર્થ બોધ્યો છે. તે લક્ષમાં રાખી વાંચન, શ્રવણુ ધટે છે. કુળધર્મોર્થ મૂલકૃતાંગનું વાંચન, શ્રવણુ નિષ્ફળ છે.

દીર્ઘકાળસુધી યથાર્થ બોધનો પરિચય થવાથી બોધખીજની પ્રાપ્તિ હોય છે; અને એ બોધખીજ તે પ્રાપ્તે 'નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ' હોય છે.

જિને બાવીશ પ્રકારના પરિસહ કહ્યા છે; તેમાં 'દર્શનપરિસહ' નામે એક પરિસહ કહ્યો છે. તેમ જ એક બીજો 'અગ્નિપરિસહ' નામનો પરિસહ પણ કહ્યો છે. એ બન્ને પરિસહનો વિચાર કરવાયોગ્ય છે, - એ વિચાર કરવાની તમારી ભૂમિકા છે; અર્થાત્ ભૂમિકા (શુશ્રુષ્ઠાનક) વિચારવાથી કોઈ પ્રકારે તમને યથાર્થ ધીરજ આવવાનો મંભવ છે.

કોઈ પણ પ્રકારે પોતે કંઈ મનમાં મંકલપ્યું હોય કે, બાવી દશમાં બાવીએ, અથવા બાવા પ્રકારનું ધ્યાન કરીએ, તો સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય, તો તે સંકલ્પેહું પ્રાપ્તે (જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ મગજને) બોલું છે, એમ જણાય છે. યથાર્થ બોધ એટલે શું? તેનો વિચાર કરી-અનેકવાર વિચાર કરી-પોતાની કલ્પના નિવૃત્ત કરવાનું જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે.

'અધ્યાત્મસાર'નું વાંચન શ્રવણુ ચાલે છે તે સાઈ છે, અનેકવાર ગ્રંથ વંચાવાની ચિંતા નહીં, પણ કોઈ પણ પ્રકારે તેનું અનુપ્રેક્ષણ દીર્ઘકાળ સુધી રહ્યાં કરે એમ કરવું યોગ્ય છે.

પરમાર્થ પ્રાપ્ત થવા વિષે કોઈ પણ પ્રકારનું આકુળબાકુળપણું રાખવું-થવું-તેને 'દર્શનપરિસહ' કહ્યો છે. એ પરિસહ હિતપત્ર થાય તે તો સુખકારક છે, પણ જે ધીરજથી તે વેદાય તો તેમાંથી દર્શનની હિતપત્તિ થવાનો મંભવ થાય છે. તમે 'દર્શનપરિસહ' માં કોઈ પણ પ્રકારે વર્નો છો એમ જે તમને લાગતું હોય, તો તે ધીરજથી વેવ્વા યોગ્ય છે; એમ ઉપદેશ છે. 'દર્શનપરિસહ' માં તમે પ્રાપ્ત છો, એમ અમે જાણીએ છીએ.

કોઈ પણ પ્રકારની આકુળતા વિના પૈરાગ્યભાવનાએ, વીતરાગભાવે, જ્ઞાની વિષે પરમ ભક્તિભાવે સત્સાધાદિક અને સત્સંગનો પરિચય કરવો હોય

ચોગ્ય છે. કોઈ પણ પ્રકારે પરમાર્થમંથને મનથી કરેલા મુંકટપ પ્રમાણે ઇચ્છા કરવી નહીં, અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકારના દિવ્યતેજયુક્ત પદાર્થો ઇલાદિ દેખાવા વિગેરેની ઇચ્છા, મનોકલ્પિત ધ્યાનાદિ, એ સર્વ મુંકટપની જેમ બને તેમ નિવૃત્તિ કરવી. ‘સાંતસુધારસ’માં કહેલી ‘ભાવના,’ ‘અધ્યાત્મસાર’માં કહેલો ‘આત્મનિશ્ચયાધિકાર’ એ ફરી કરી મનન કરવાચોગ્ય છે.

“આત્મા છે,” એમ જે પ્રમાણથી જણાય; ‘આત્મા નિલ છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય; ‘આત્મા કર્તા છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય; ‘આત્મા ભોક્તા છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય; ‘મોક્ષ છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય; અને ‘તેનો ઉપાય છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય; તે વારંવાર વિચારવાચોગ્ય છે. ‘અધ્યાત્મસાર’માં અથવા બીજા ગમે તે ગ્રંથમાં એ વાત હોય તો વિચારણામાં બાધ નથી—કલ્પનાનો ભાગ કરી વિચારવા-ચોગ્ય છે.

જનકવિદેહિની વાત હાલ જાણવાનું ફળ તમને નથી.

૧૯૪૮

૨૬૦.*

મુમુક્ષુ જન સત્સંગમાં હોય તો નિરંતર ઉદ્ધાસિત પરિણામમાં રહી આત્મસાધન અપકાળમાં કરી શકે છે; એ વાર્તા યથાર્થ છે, તેમ જ સત્સંગના અભાવમાં સમપરિણતિ રહેતી એ વિકટ છે, તથાપિ એમ કરવામાં જ આત્મસાધન રહ્યું હોવાથી ગમે તેવા મોટા નિમિત્તમાં પણ જે પ્રકારે સમપરિણતિ આવે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ ચોગ્ય છે. જ્ઞાનીના આશ્રયમાં નિરંતર વાસ હોય, તો સદૃજ સાધનવડે પણ સમપરિણામ પ્રાપ્ત હોય છે; એમાં તો નિર્વિવાદતા છે. પણ જ્યારે પૂર્વકર્મના નિબંધથી અનુકૂળ નહીં એવા નિમિત્તમાં નિવાસ પ્રાપ્ત થયો છે, સારે ગમે તેમ કરીને પણ તેના પ્રત્યે અદ્વેષ પરિણામ રહે એમ પ્રવર્તવું, એજ અમારી ઇતિ છે, અને એ જ શિક્ષા છે.

જેના ગુણગ્રામ કરવાથી જીવ ભવયુક્ત હોય છે, તેના ગુણગ્રામથી પ્રતિકૂળતા આણી દોષભાવે પ્રવર્તવું, એ જીવને જોકે મહાદુઃખદાયક છે, એમ જાણીએ છીએ, અને તેવા પ્રકારમાં જ્યારે તેઓનું આવી જવું થાય છે સારે જાણીએ છીએ કે, જીવને કોઈ તેવા પૂર્વકર્મનું નિબંધન હશે; અમને તો તે વિશે અદ્વેષ જ પરિણામ છે; અને તેમના કન્યે કશું આવે છે, તમે પણ

તે ગુણનું અનુકરણ કરે, અને જે પ્રકારે તેઓ ગુણપ્રાપ્તિરવાયોગ્યના અવ-
ર્ણવાદ બોધવાનો પ્રયત્ન ન પામે તેમ યોગ્ય માર્ગે પ્રવૃત્ત કરે. એ ભક્તિમય છે.

અમે જાણે ઉપાધિપ્રયોગમાં રહ્યા હતા. અને જ્યાં છીએ, તે પરથી
સ્પષ્ટ જાણીએ છીએ કે, તે પ્રયોગમાં કેવળ આત્મભાવે પ્રવર્તન એ દુર્લભ
છે, માટે નિરૂપાધિવાળાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનું સેવન અવશ્યનું છે. એમ
જાણનાં જતાં પણ દાસ તો એમ જ કહીએ છીએ કે, તે ઉપાધિવદન
ક્રમતા જતાં નિરૂપાધિને વિમર્શન ન કરાય એમ યાચ તેમ કૃપા રહે.

અમ જેવા સંભંગને નિરંતર ભજે છે, તો તે તમને કેમ અમત્ય દોષ?
તે જાણીએ છીએ પણ દાસ તો પૂર્વકર્મને ભજીએ છીએ. એટલે તમને ખીન્ને
માર્ગે કેમ જાણીએ તે - એ વિચારે.

એક દાસુવાર પણ આ સંભંગમાં રહેવું મમતું નથી, તેમ જતાં પ્રણા
કાળ થયા સેવ્યા આસીએ છીએ, મેસીએ છીએ; અને હજુ અમુક કાળ
સેવવાનું ધારી ગમતું પડ્યું છે, અને તમને તે જ ભક્તિમય કરવી યોગ્ય
મની છે. જેમ બને તેમ વિનયાદિ માધન્યપલ થઈ સત્સંગ સત્સામ્યાભ્યાસ,
અને આત્મવિચારમાં પ્રવર્તવું; એમ કરવું એ જ એવરકર છે.

સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરવાની તીર્થકરદેવની આજ્ઞા નથી.

૧૯૪૮.

૨૬૧.*

કોઈ પણ પ્રકારનું દર્શન યાચ તેને સમ્યક્જ્ઞાન મોટા સુગોએ ગપ્પું છે
એમ સમજવાનું નથી, પ્રદાર્થનો બોધ પ્રાપ્ત થાય તેને સમ્યક્જ્ઞાન ગણવામાં
આવ્યું છે.

૧૯૪૮.

૨૬૨.*

કંઈ

—તેમ શ્રુતધર્મે મન દૃઢ થયે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત રે;

—૦—

“વિક્ષેપરહિત એવું જેનું વિચારજ્ઞાન થયું છે, એવો આત્મકવ્યાણુની
દ્રવ્યવાળો પુરુષ” (જ્ઞાનક્ષેપકવંત) હોય તે, જ્ઞાની ગુણેથી અવશ્ય થયો છે
એવો જે આત્મકવ્યાણુરૂપ ધર્મોને વિષે નિશ્ચય-પરિણામે મનને ધાગ્ય કરે.
એ સામાન્ય જ્ઞાવ ઉપરનાં પડેનો છે.

તે-નિશ્ચય પરિણામનું સ્વરૂપ ત્યાં કેવું થતે છે? તે; પ્રથમ-જ નજીકનું છે કે, પ્રિય એવા પોનાના સ્વામીને વિષે બીજાં મુદ્દકામને વિષે અવતૃપ્ત છતાં પણ પતિવ્રતા એવી સ્ત્રીનું મન વળે છે તે પ્રકારે.-જે પદને વિશેષ અર્થ આગળ લખ્યો છે, તે સ્મરણમાં લાવી સિદ્ધાંતરૂપ એવા ઉપરના પદને વિષે સંધિમૂલ કરવું યોગ્ય છે, કારણ કે, “મન મહિલાનું બહાલા ઉપરે” એ પદ છે તે દૃષ્ટાંતરૂપ છે.

અત્યંત સમર્થ એવો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન કરતાં-જીવના પરિણામમાં/તે સિદ્ધાંત સ્થિત. થવાને અર્થ સમર્થ, એવું દૃષ્ટાંત દેવું-થતે-છે એમ જાણી, અંશકર્તા તે સ્થળે જગતમાં-મંસારમાં-પ્રાપ્તે મુખ્ય એવો જે પુરુષ પ્રત્યેનો કલેશાદિભાવરહિત એનો કામ્યપ્રેમ-સ્ત્રીનો-તે જ પ્રેમ સત્પુરુષથી શ્રવણ થયો હોય, જે ધર્મ તેને વિષે પરિણમિત કરવા કહે છે. તે સત્પુરુષદ્વારા શ્રવણ પ્રાપ્ત થયો છે જે ધર્મ, તેમાં સર્વ-બીજા-જે પદાર્થ પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે તેથી ઉદાસીન થઇ એક લક્ષણે એક ધ્યાનપણે એક ક્ષયપણે, એક સ્મરણપણે, એક શ્રેણિપણે, એક ઉપયોગપણે, એક પરિણામપણે મર્ત્ય વ્રતિમાં રહેલો જે કામ્યપ્રેમ તે મટાડી, શ્રુતધર્મરૂપ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે. એ કામ્યપ્રેમથી અનંતગુણ વિશિષ્ટ એવો શ્રુતપ્રત્યે પ્રેમ કરવો થતે છે; તથાપિ દૃષ્ટાંત પરિ-સીમા કરી શક્ય નથી, જેથી દૃષ્ટાંતની પરિસીમા ન્યાં થઇ ત્યાં મુખીનો પ્રેમ કહ્યો છે. સિદ્ધાંત ત્યાં પરિસીમાપણાને પમાડ્યો નથી.

અનાદિથી જીવને અમારૂં અનંત પરિણુતિ પ્રાપ્ત થવ.થી અમંસારપણા-રૂપ ક્રોધ અંશ પ્રત્યે તેને બોધ નથી. ઘણાં કારણોનો જોગ પ્રાપ્ત થયે તે અંશદષ્ટિ પ્રગટવાનો જોગ પ્રાપ્ત થયો તો તે વિષય એવી મસારપરિણુતિ આડે તેને તે અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી. ન્યાંમુખી તે અવકાશ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંમુખી, જીવને સ્વપ્રાપ્તિલાન થતુ નથી; ન્યાંમુખી તે પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંમુખી, જીવને કંઈ મુખ કહેવું થતુ નથી-દુઃખી કહેવો થતે છે, એમ દેખી અત્યંત અનંત કરેલા પ્રાપ્ત થઇ છે જેને એવા આત્મપુરૂષે દુઃખ મટવાનો માર્ગ જાણ્યો છે, જે તે કહેતા હતા; કહે છે; ભવિષ્યકાળે કહેશે. તે માર્ગ એક, જીવનું સ્વભાવિકપણું પ્રગટ્યું છે જેને વિષે જીવનું સ્વભાવિક મુખ પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, એવો મનુષ્યપુરુષ તે જ તે આત્માપરિણુતિ અને તેથી પ્રાપ્ત થયું જે દુઃખપરિણામ તેથી આત્માને સ્વભાવિકપણે સમજાવી શકવા યોગ્ય છે; કદી શકવાને યોગ્ય છે, અને તે વચન સ્વભાવિક આત્મા જાણ્યા-પૂર્વક હોવાથી, તે દુઃખ મટાડી શકવાને જાણવાનું છે, માટે તે વચન જો ક્રોધ

પણ પ્રકારે જીવને શ્રવણ થાય, તે અપૂર્વભાવરૂપ જાણી, તેમાં પરમપ્રેમ વર્તે તો તત્કાળ અથવા અમુક અનુક્રમે આત્માનું સ્વભાવિકપણ પ્રગટ થાય.

૧૯૪૮, મુમુક્ષુ.

૨૬૩.*

ૐ.

અન-અવકાશ એવું આત્મસ્વરૂપ વર્તે છે, જેમાં પ્રારબ્ધોદય શિવાય બીજો કોઈ અવકાશનૈમિત્તિક નથી.

તે ઉદયમાં કવચિત્ પરમાર્થભાષા દહેવારૂપ નૈમિત્તિક ઉદય આવે છે, કવચિત્ પરમાર્થભાષા લખવારૂપ નૈમિત્તિક ઉદય આવે છે, કવચિત્ પરમાર્થભાષા સમજાવવારૂપ નૈમિત્તિક આવે છે, વિશેષપણે વૈશ્વદેશારૂપ નૈમિત્તિક હાલ તો ઉદયમાં વર્તે છે; અને જે કંઈ ઉદયમાં નથી આવતું તે કરી શકવાનું હાલ તો અસમર્થપણ છે.

ઉદયાધીન માત્ર જીવિતવ્ય કરવાથી-ચલાથી-વિષમપણ મટયું છે. તમ પ્રત્યે, પોતા પ્રત્યે, અન્ય પ્રત્યે કોઈ જાતનો વિભાવિક ભાવ પ્રાપ્ત ઉદયપ્રાપ્ત થતો નથી, અને એ જ કારણથી પત્રાદિ કાર્યકરવારૂપ પરમાર્થભાષાનૈમિત્તિક અવકાશ પ્રાપ્ત નથી એમ લખ્યું છે. -તે તેમ જ છે.

પૂર્વોપાગમિત એવો જે સ્વાભાવિક ઉદય તે પ્રમાણે દેહરિચિતિ છે; આત્માપણે તેનો અવકાશ અમંતાભાવરૂપ છે.

જે તે પુરુષના સ્વરૂપને જાણે છે, તેને સ્વાભાવિક-અત્યંત શુદ્ધ-એવું આત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે. એ પ્રગટ થવાનું કારણ તે પુરુષ જાણી સર્વ પ્રકારની મસારકામના પરિણામી-અમંસાર-પરિણામ રૂપ કરી-શુદ્ધ ભક્તિએ તે પુરુષ-સ્વરૂપ વિચારના યોગ્ય છે.

“મન મહિલાનું બહાલા ઉપરે, બીજા કામ કરેન રે,” એ પદના વિસ્તારવાળા અર્થને આત્મપરિણામરૂપ કરી તે પ્રેમભક્તિ સત્પુરુષને વિષે અત્યંતપણે કરી યોગ્ય છે, એમ સર્વ તીર્થકેળેએ કહ્યું છે, વર્તમાને કહે છે, અને ભવિષ્યે પણ એમ જ કહેવાના છે.

તે પુરુષથી પ્રાપ્ત થયેલી એવી તેની આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષા તેમાં અક્ષેપક થયું છે વિચારજ્ઞાન જેવું એવો પુરુષ, તે આત્મકલ્યાણનો અર્થ તે પુરુષ, જાણી, તે શ્રુત (શ્રવણ) ધર્મમાં, મન (આત્મા) ધારણ-તે રૂપે પરિણામ-કરે છે. તે પરિણામ કેવું કરવા યોગ્ય છે? તે દષ્ટાંત-મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે, બીજા કામ કરેન રે-આપી સમર્થ કયું છે. ઘટે છે તો એમ કે પુરુષ પ્રત્યે સ્ત્રીનો જે કામ્યપ્રેમ તે મંસારના બીજા ભાવોની, અપેક્ષાએ (સરોમણ) છે, તથાપિ તે પ્રેમથી અનન ગુણવિષિષ્ટ એવો પ્રેમ સત્પુરુષ

પ્રત્યેકી પ્રાપ્ત થયો જે આત્મારૂપ શ્રુતધર્મ તેને વિષે યોગ્ય છે; પરંતુ તે પ્રેમનું સ્વરૂપ જ્યાં અદૃષ્ટાંતપણાને પામે છે, સાં યોધનો અવકાશ નથી એમ જાણો. પરિસીમાશ્રુત એવું તે શ્રુતધર્મને અર્થે ભર્તાર પ્રત્યેના સ્ત્રીનાં કામ્યપ્રેમનું દર્શાવ કલ્પે છે. નિદાંત સાં પરિસીમા પામતો નથી, આગળ વાણી પછીનાં પરિણામને પામે છે, અને આત્મવ્યક્તિએ જાણાય છે, - એમ છે.

૧૯૪૮, મુખ્ય

૨૬૪.*

જે પ્રકારે અત્રે કહેવામા આવ્યું હતું, તે પ્રકારથી પણ સુગમ એવું ધ્યાનનું સ્વરૂપ આવી લખ્યું ;

૧. મિર્મળ એવા કોઈ પદાર્થને વધે દૃષ્ટિ સ્થાપન કરવાનો અભ્યાસ કરીને પ્રથમ તેને અવપગનિયતિમા આણવો.
૨. એવું કેટલુંક અવપગપણું પ્રાપ્ત થયા પછી જન્મણા ચક્ષુને વિષે સૂચે અને કામા ચક્ષુને વિષે ચંદ્ર સ્થિત છે એવી ભાવના કરી.
૩. એ ભાવના, જ્યાંસુધી તે પદાર્થના આકારાદિનાં દર્શનને આપે નહીં સાંસુધી સુદૃઢ કરી.
૪. તેની સુદૃઢતા થયા પછી ચંદ્રને જન્મણા ચક્ષુને વિષે અને સૂર્યને વામ ચક્ષુને વિષે સ્થાપન કરવા.
૫. એ ભાવના, જ્યાંસુધી તે પદાર્થના આકારાદિ દર્શનને આપે નહીં સાંસુધી સુદૃઢ કરી. —
આ, જે દર્શન કલ્પે છે તે, ભાસમાન દર્શન સમજવું.
૬. એ જે પ્રકારની ઉલટ સુલટ ભાવના સિદ્ધ થયે બ્રહ્મીના મધ્યભાગને વિષે તે બંનેનું ચિંતન કરવું.
૭. પ્રથમ તે ચિંતન, દૃષ્ટિ ઉઠાડી ગળી કરવું.
૮. ઘણા પ્રકારે તે ચિંતન દૃઢ થયા પછી દૃષ્ટિ બંધ રાખવી - ને પદાર્થના દર્શનની ભાવના કરવી.
૯. તે ભાવનાથી દર્શન સુદૃઢ થયા પછી તે જન્મે પદાર્થો એક અદૃષ્ટ-કર્મનું ચિંતન કરી હૃદયને વિષે અનુક્રમે સ્થાપિત કરવા.
૧૦. હૃદયને વિષે એવું એક અદૃષ્ટકર્મનું માનવામા આવ્યું છે, તથાપિ તે વિમુખમુખે રહ્યું છે, એમ માનવામાં આવ્યું છે, જેથી સ-મુખમુખે તેને ચિંતવવું - અર્થાત્ સુવર્ણ ચિંતવવું.
૧૧. તે અદૃષ્ટકર્મનું વિષે પ્રથમ ચંદ્રના તેજને સ્થાપન કરવું, પછી સૂર્યના

- તેજને સ્થાપન કરવું, અને પછી અખંડ દિવ્યાકાર એવી અગ્નિની જ્યોતિર્નું સ્થાપન કરવું.
૧૨. તે ભાવના દૃઢ થયે પૂર્ણ છે જેનું જ્ઞાન, દર્શન અને આત્મચરિત્ર એવા શ્રી વીતરાગદેવ તેની પ્રતિમા મહાતેજોમય સ્વરૂપે તેને વિશે ચિંતવતી.
૧૩. તે પરમ દિવ્ય પ્રતિમા નહીં જાળ, યુવાન અને જૂઠ્ઠા એવા દિવ્ય-સ્વરૂપે ચિંતવતી.
૧૪. સંપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન ઉત્પન્ન થવાથી સ્વરૂપમાધિને વિશે શ્રી વીતરાગ દેવ અમ્મ છે, એમ ભાવવું.
૧૫. સ્વરૂપમાધિને વિશે સ્થિત એવા તે વીતરાગ આત્માના સ્વરૂપમાં જ તદાકાર છે, એમ ભાવવું.
૧૬. તેમના મૂર્ધસ્થાનને વિશેથી તે વખતે ઇંકારનો જ્વન થયા કરે છે એમ ભાસવું.
૧૭. તે ભાવનાઓ દૃઢ થયે તે ઇંકાર સર્વ પ્રકારના વક્તવ્ય જ્ઞાનને ઉપદેશે છે, એમ ભાવવું.
૧૮. જે પ્રકારના સમ્યક્માર્ગે કરી વીતરાગદેવ વીતરાગ નિષ્પન્નતાને પામ્યા એવું જ્ઞાન, તે ઉપદેશનું રહસ્ય છે એમ ચિંતવતાં તે જ્ઞાન તે શું, એમ ભાવવું.
૧૯. તે ભાવના દૃઢ થયા પછી તેમણે જે દ્રવ્યાર્થ પદાર્થો કયા છે, તેનું ભાવન કરી આત્માને સ્વરૂપમાં ચિંતવવો-સર્વોચ્ચ ચિંતવવો.

ધ્યાનના ધણા ધણા પ્રકાર છે. એ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ એવું તો આત્મા જેમાં મુખ્યપણે વર્તે છે તે ધ્યાન કહેવાય છે; અને એ જ આત્મધ્યાનની પ્રાપ્તિ ધણું કરીને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના થતી નથી એવું જે આત્મજ્ઞાન તે યથાર્થ જોધની પ્રાપ્તિ શિવાય; ઉત્પન્ન થતું નથી; એ યથાર્થ જોધની પ્રાપ્તિ ધણું કરીને ક્રમે કરીને ધણા જીવોને થાય છે. અને તેનો મુખ્ય માર્ગ તે જોધ-સ્વરૂપ એવા જ્ઞાની પુરુષનો આશ્રય કે સંગ અને તેને વિશે બહુ માન-પ્રેમ-એ છે. જ્ઞાની પુરુષનો તેવો તેવો નંગ જીવને અનંતકાળમાં ધણીવાર થઈ ગયો છે; તથાપિ આ પુરુષ જ્ઞાની છે, માટે હવે તેનો આશ્રય ત્રવણ કરવો એ જ કર્તવ્ય છે, એમ જીવને આશ્રય નથી, અને તે જ કારણ જીવને પરિત્રમણનું થયું છે; એમ અમને તો દૃઢ કરીને લાગે છે.

જ્ઞાની પુરુષનું જોળખાણ નહીં યથાર્થમાં ધણું કરીને જીવના ત્રણ મોટા દોષ જાણીએ છીએ. એક તો ‘હું જાણું છું,’ ‘હું મનણું છું,’ એવા પ્રકારનું જે માન જીવને રહ્યા કરે છે તે માન; બીજું, પરિત્રાકારિકને વિશે જ્ઞાની પુરુષપર રાગ કરનાં પણ વિશેષ રગ; ત્રીજું, લેખાયને લીધે, અપ-ક્રોધિતિભયને લીધે અને અપમાનભયને લીધે, જ્ઞાનીથી વિમુખ રહેવું, તેના માર્ગે જેવું વિનયનિવ થતું જોષએ તેવું ન થતું એ ત્રણ કારણો જીવને

જાનીથી અભણો રાખે છે. જાનીને વિષે પોતાસમાન કલ્પના રહ્યા કરે છે; પોતાની કલ્પના પ્રમાણે જાનીના વિચારનું, શાસ્ત્રનું તો ન કરવામાં આવે છે; થોડું પણ અંતરસંધી વાંચનાદિ જ્ઞાન મળવાથી ઘણા પ્રકારે તે દર્શાવવાની છત્રને ધમ્મ રહ્યા કરે છે એ વગેરે જે દોષ તે ઉપર જણાવ્યા એવા જે ત્રણ દોષ તેને વિશે સમાય છે, અને એ ત્રણે દોષના ઉપાદાન કારણ એવો તો એક 'સ્વછંદ' નામનો મહાદોષ છે; અને તેનું નિમિત્તકારણ અસંસંગ છે.

જેને તમારા પ્રત્યે તમને પરમાર્થની કોઈ પ્રકારે કંઈ પણ પ્રાપ્તિ થાઓ એ હેતુ શિવાય બીજી સ્પૃહા નથી, એવો હું તે અઃ સ્વયં સ્પષ્ટ જણાવવા ઇચ્છું છું, અને તે એ કે, ઉપર જણાવેલા દોષો જે વિશે હજી તમને પ્રેમ વર્તે છે; 'હું જાણું છું,' 'હું સમજું છું,' એ દોષ ધણીવાર વર્તમાનમાં મંચરે છે, અસાર એવા પરિમહાદિકને વિશે પણ મહત્તાની ઇચ્છા રહે છે; એ વગેરે જે દોષો તે ધ્યાન, જ્ઞાન એ સર્વેનું કારણ જે જાની પુરુષ અને તેની આજ્ઞાને અનુસરવું તેને આગ્રહ આવે છે માટે, જેમ બને તેમ આત્મવૃત્તિ કરી તેને ઓછા કરવાનું પ્રયત્ન કરવું; અને કૌટુંબિક લાવનાના પ્રાતઃક્રમથી ઉદાસ થવું એ જ કલ્યાણકારક છે.—એમ જાણીએ છીએ

સંવત ૧૯૮૮.

૨૬૫.

લૌકિક દૃષ્ટિએ તમે અમે પ્રવર્તશું; તો પછી અલૌકિક દૃષ્ટિએ કોણ પ્રવર્તશે ?

—૦—

આત્મા એક છે, કે અનેક છે; કર્તા છે, કે અકર્તા છે, જગતનો કોઈ કર્તા છે, કે જગત સ્વતઃ છે, એ વગેરે ક્રમે કરીને સંસંગે સમજવાયોગ્ય છે, એમ જાણીને પત્રાદે તે વિષે હાલ લખવામાં આવ્યું નથી.

સમ્યક્પ્રકારે જાનીને વિષે અખંડ વિશ્વાસ રાખવાનું ફળ નિશ્ચયેશુક્તપણું છે. સંસાર સંબંધી તમને જે જે ચિંતા છે, તે ચિંતા પ્રાપ્તિ અમને જાણવામાં છે, અને તે વિષે અમુક અમુક તમને ચિંતક રહે છે, તે પણ જાણીએ છીએ; તેમ જ પરમાર્થચિંતા પણ સત્સંગના વિયોગને લીધે રહે છે, તે પણ જાણીએ છીએ; એમ પ્રકારેના ચિંતક હોવાથી તમને આકુળ —આકુળપણ પ્રાપ્ત હોય એમાં પણ આશ્ચર્ય લાગતું નથી, અથવા અનંભવરૂપ લાગતું નથી. હવે એ એમ પ્રકારે માટે ઓખ્યા શબ્દોમાં નીચે જે કંઈ મનુને વિષે છે તે, લખવાનું પ્રયત્ન કર્યું છે.

સંસારસંબંધી તમને જે ચિંતા છે તે, જેમ ઉદયમાં આવે તેનું વેદની-
સહન કરવી. એ ચિંતા ચલાવું કારણ એવું કાંઈ કર્મ નથી કે જે ટાળવા
માટે જાની પુરુષને પ્રવૃત્તિ કરતાં બાધ ન આવે, ન્યાયથી, યથાર્થ બોધની
ઉત્પત્તિ થઈ છે સ્વાસ્થી, કાંઈ પણ પ્રકારના સિદ્ધિયોગે કે વિદ્યાનાયોગે
સાંસારિક સાધન પોતાસંબંધી કે પરસ્પરબંધી કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે; અને એ
પ્રતિજ્ઞામાં એક પણ પણ મંદગતિ આવ્યું હોય એમ દંભુસુધીમાં થયું છે
એમ સાંભરવું નથી. તમારી ચિંતા જાણીએ છીએ, અને અમે તે ચિંતાનો
કાંઈ પણ ભાગ જોડ્યો અને તેટલો વેદવા ધૃત્યો છીએ; પણ એમ તો
કાંઈ કાળે બન્યું નથી, તે કેમ અને? અમને પણ ઉદયકાળ એવો વર્તે છે
કે, હાલ રિદ્ધિયોગ હાથમાં નથી.

પ્રાણીમાત્ર પ્રાણે આહાર-પાણી પામી રહે છે, તો તમજેના પ્રાણીના
કુટુંબને માટે નથી વિપર્યય પરિણામ આવે એવું જે ધારવું તે યોગ્ય જ
નથી: કુટુંબની હાજ વારંવાર આડી આવી જે આકુળતા આવે છે, તે ગમે
તો રાખીએ, અને ગમે તો ન રાખીએ તે બન્ને સરખું છે, કેમકે જેમાં
પોતાનું નિરૂપાયપણ રહ્યું, તેમાં તો જે થાય તે યોગ્ય જ માનવું એ દૃષ્ટિ
સમ્યક્ છે. જે લાગ્યું તે જણાવ્યું છે.

અમને જે નિર્વિકલ્પ નામની સમાધિ છે, તે તો આત્માની સ્વરૂપ-
પરિણતિ વર્તતી હોવાને લીધે છે. આત્માના સ્વરૂપસંબંધી તો પ્રાણે નિર્વિકલ્પ-
પણુ જ રહેવાનું અમને મંભવિત છે, કારણ કે અન્યભાવને વિષે મુખ્યપણે
અમારી પ્રવૃત્તિ જ નથી.

બંધ, મોક્ષની યથાર્થ વ્યવસ્થા જે દર્શનને વિષે યથાર્થપરો કહેવામાં
આવી છે, તે દર્શન, નિકટ મુકતપણાનું જગણ છે, અને એ યથાર્થ વ્યવસ્થા
કહેવાને યોગ્ય જો કાંઈ અમે વિશેષપણે માનતા હોઈએ, તો તે શ્રી તીર્થકર-
દેવ છે અને એ જે શ્રી તીર્થકરદેવનો અંતર આશય તે પ્રાણે મુખ્યપણે
અન્યારે કાંઈને વિષે આ ક્ષેત્રે હોય, તો તે અમે હોઈશું એમ અમને દૃઢ
કરીને ભાસે છે, કારણ કે, જે અમારું અનુભવજ્ઞાન તેનું ફળ વીતરાગપણુ
છે, અને વીતરાગનું કહેવું જે શ્રુતજ્ઞાન તે પણ તે જ પરિણામનું કારણ
લાગે છે; માટે અમે તેના અનુયાયિ ખરેખરા છીએ,—સાચા છીએ.

વન અને ઘર એ બન્ને કાંઈ પ્રકારે અમને સમાન છે, તથાપિ વનમાં
પૂર્ણ વીતરાગભાવને અર્થ રહેવું વધારે રૂચિકર લાગે છે; મુખની ધ્વજ
નથી, પણ વીતરાગપણાની ધ્વજ છે.

જગત્તા હલ્લાયુને અર્થે પુરુષાર્થ કરવાવિશે લખ્યું, તો તે પુરુષાર્થ
કરવાની ધ્વજ કાંઈ પ્રકારે રહે પણ છે, તથાપિ ઉદયને અનુસરીને આશવું

એ આત્માની સદર્શ દશા થઈ છે, અને તેવો ઉદયકાળ હાય સમીપમાં જણાતો નથી; તો તે ઉદેરી આણવાનું બને એવી દશા અમારી નથી.

“માગી આપને ગુજરાન ચક્રાવીયું પણ ખેદ નહીં પામીએ, જ્ઞાનના અનંત આનંદ આગળ તે દુઃખ તણુમાત્ર છે.” આ ભાવરૂપનું જે વચન લખ્યું છે, તે વચનને અમાને નમસ્કાર હો; એવું જે વચન તે ખરી યોગ્યતા વિના નીકળવું સંભવિત નથી.

“જીવ એ પુદ્ગલી પદાર્થ નથી, પુદ્ગલ નથી; તેમ પુદ્ગલનો આધાર નથી; તેના રંગવાણો નથી; પોતાની સ્વરૂપસત્તા શિવાય જે અન્ય તેનો તે જ્ઞાત્રી નથી, કારણ કે પરની ઐશ્વર્યના સ્વરૂપને વિષે હોય નહીં; વસ્તુત્વધર્મે જોતાં તે કોઈ કાળે પણ પરન્ગી પણ નથી.” એ પ્રમાણે સામાન્ય અર્થ “જીવ નથી પુદ્ગલી” વગેરે પદોનો છે.

દુઃખ-સુખરૂપ કરમફળ જાણો, નિશ્ચય એક આનંદિરે,

ચેતનતા પરિણામ ન થઈ, ચેતન કહે જિનચંદ્રે રે,

—આનંદાન વાસુપત્યરવન.

૨૬૬.

ધણુંકરી આત્મમાં એમ જ રહ્યા કરે છે કે, જ્યાંસુધી આ વેપારપ્રમંગે કામકાઈ કરવું રહ્યા કરે, ત્યાંસુધી ધર્મકથાદિ પ્રમંગે, અને ધર્મના જાણનારૂંપે કોઈ પ્રકારે પ્રગટપણમાં ન અવાય એ યથાયોગ્ય પ્રકાર છે. વેપારપ્રમંગે રહેતા છતાં જોતો લક્ષિણભાવ રહ્યા કયો છે, તેનો પ્રમંગ પણ એવા પ્રકારમાં કરવો યોગ્ય છે કે જ્યાં આત્માને વિષે ઉપર જણાવેલો પ્રકાર રહ્યા કરે છે, તે પ્રકારને બાધ જ થાય.

જોને કહેલાં મેરૂ વગેરે વિષે તથા અંગ્રેજી કહેલ પૃથ્વીઆદિ મંથવે સમાગમપ્રમંગમાં વાતચિત્ કરશે.

અમારૂં મન ઘણું ઉદામ રહે છે, અને પ્રતિબંધ એવા પ્રકારનો રહે છે કે, તે ઉદાપણું માત્ર ગુપ્ત જેવું કરી, ન ખમી શકાય એવા વેપારાદિ પ્રમંગમાં ઉપાધિજોગ વેદવા પડે છે, જો કે વાસ્તવ્યપણે તો મમાધિપ્રત્યક્ષી આત્મા છે.

સંવત્ ૧૯૪૮.

૨૬૭.

મૂર્ચ ઉદય—અતરહિત છે, માત્ર લોકોને ચક્ષુમર્યાદાથી બદાર વર્તે ત્યારે અસ્ત, અને ચક્ષુમર્યાદાને વિષે વર્તે ત્યારે ઉદય એમ ભામે છે, પણ મૂર્ચને વિષે તો ઉદયઅસ્ત નથી. તેમ જ જ્ઞાત્રી છે તે, બધા પ્રસંગને વિષે જ્ઞેમ છે,

તેમ છે; માત્ર પ્રસંગની મર્યાદા ઉપરાંત લોકોનું જ્ઞાન નથી, એટલે પોતાની જેવી તે પ્રસંગને વિષે દશા થઇ શકે તેવી દશા, જ્ઞાનીને વિષે કદપે છે; અને એ કદપના જ્ઞાનીનું પરમ એવું જે આત્મપણ, પરિતોષપણ, મુક્તપણ, તે જીવને જાણવા દેતી નથી; એમ જાણવાયોગ્ય છે.

જે પ્રકારે પ્રારબ્ધનો ક્રમ ઉદય હોય, તે પ્રકારે હાલ તો વર્તીએ છીએ; અને એમ વર્તવું કોઇ પ્રકારે તો મુગમ ભાસે છે.

જોકે, અમારું ચિત્ત નેત્ર જેવું છે: નેત્રને વિષે બીજા અવયવની જેઠે એક રજકણ પણ સહન થઇ શકે નહીં. બીજા અવયવોરૂપ અન્ય ચિત્ત છે. તેને વિષે વાણીનું ઉડવું, સમજાવવું આ કરવું, અથવા આ ન કરવું, જેવી વિચારણા કરવી, તે માંડ માંડ જાતે છે. ઘણી ક્રિયા તો યત્નપણીની પેઠે વર્તે છે, આવી સ્થિતિ જતાં ઉપાધિભોગ તો જાળવાનપણે આરાધીએ છીએ; એ વેદવુ એાહું વિકટ લાગતુ નથી, કારણ કે આંખની પાસે જમીનની રેતી ઉપડાવવાનું કાર્ય થવારૂપ થાય છે. તે જેમ દુઃખે-અત્યંત દુઃખે-થવું વિકટ છે, તેમ ચિત્તને ઉપાધિ તે પરિણામરૂપ થવા બરાબર છે. મુગમપણાએ સ્થિત ચિત્ત હોવાથી વેદનાને સમ્યક્પ્રકારે જો છે. અખંડ મમાધિપણે વેદ છે. આ વાન લખવાનો આશય તો એમ છે જે આવા ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્યને વિષે આંખે ઉપાધિભોગ વેદવાનો જે પ્રસંગ છે તે કેવા ગણવે? અને આ બધું શા અર્થે કરવામાં આવે છે? જાણતાં જતાં તે મૂડી કેમ દેવામાં આવતો નથી? એ બધું વિચારવાયોગ્ય છે.

ધૃતિરૂપ જેમ દગે તેમ થશે. વિકલ્પ કરવાથી ખેદ થાય; અને તે તો જ્યાંમુઠી તેની ધૃત્તિ હોય ત્યાંમુઠી તે પ્રકારે જ પ્રવર્તે. મમ રહેવું યોગ્ય છે.

બીજી તો દંધ રજૂ નથી; કોઇ પ્રારબ્ધરજૂ પણ નથી. સત્તારૂપ કોઇ પૂર્વે ઉપાજન કરેલી ઉપાધિરૂપ રજૂ તો તો અનુક્રમે સંવદન કરવી છે. એક મત્સ્ય-તમરૂપ સત્સંગ-ની રજૂ વર્તે છે. રૂચિમાત્ર મમાધાન પામી છે. એ આશ્ચર્યરૂપ વાત ક્યાં કહેતી? આશ્ચર્ય થાય છે. આ જે દેહ મળ્યો તે પૂર્વે કોઇવાર મળ્યો ન હોય તો, લવિષ્યકાળે પ્રાપ્ત થયો નથી. ધન્યરૂપ-દુઃખરૂપ-એવા જે અમે તેને વિષે આ ઉપાધિભોગ જોઇ લોકમાત્ર બૂને એમાં આશ્ચર્ય નથી, અને પૂર્વે જે સંપુરણનું યોગજાણુ પડતું નથી, તો તે આવા યોગના કારણથી છે. વધારે લખવું સૂઝતું નથી. નમસ્કાર પહોંચે.

મંવત્ ૧૯૪૮.

સમસ્તરૂપ શ્રી રામચંદ્રના પદાધ્યાસ.

વર્ષ ૨૬ મું.

—૧૦૩—

૨૬૮.

એણે પ્રમાણ થવાનો ઉપયોગ એ જીવને માર્ગના વિચારમાં સ્થિત કરાવે છે. એ વાત ફરી ફરી ૧૫ચારી તે પ્રયત્ન ત્યાં વિયોગે પણ કોઈ પ્રકારે કરવું ઘટે છે, એ વાત જીવવાનેજ નથી.

મુખ્ય, કારણક વદ ૯, ૧૯૪૬.

૨૬૯.

“પુનર્જન્મ છે, જન્મ છે, એ માટે હું અનુભવથી હા કહેવામાં અચલ છું.” એ વાક્ય પૂર્ણવના કોઈ જોગતુ સ્મરણ થતી વખતે સિદ્ધ થયેલું લખ્યું છે. જેને-પુનર્જન્મ-આદિ જાણ કર્યા છે, તે પદાર્થ-કોઈ પ્રકારે જાણીને તે વાક્ય લખાયું છે.

મુખ્ય, નવેમ્બર ૧૬,

પ્રજ્ઞામ પ્રાપ્ત થાય.

૨૭૦.

સ્વરૂપ મહત્ત્વમાં છે. જ નીના ચરણમેવનવિના અનંત કાળસુધી પણ પ્રાપ્ત ન થાય એવું વિકટ પણ છે. આત્મમયમને મંભારીએ છીએ. મયારૂપ વીતરાગની પૂર્ણતા મધ્યીએ છીએ.

પોસ્ટ શુદ્ધ ૧૧, નંવર ૧૯૪૬, મુખ્ય.

—૧૦૪—

૨૭૦

૩૦

તમે સર્વ સુમુક્તજનને નમ્રપણે યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. જ્ઞાનીપુરુષની સેવાના ઇચ્છાવાન એવા અમે છીએ, તથાપિ આ દુષ્કર્મ કાળને વિષે તો તેની પ્રાપ્તિ પરમ દુષ્કર્મ દેખીએ છીએ, અને તેથી જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયને વિષે સ્થિર શ્રદ્ધિ છે જેની, એવા સુમુક્તજનને વિષે મનંગપૂર્વક ભક્તિભાવે રહેવાની પ્રાપ્તિ તે મહાભાગ્યરૂપ જાણીએ છીએ, તથાપિ હવે તો તેથી વિપર્યય પ્રારબ્ધોદય વર્તે છે, તથાપિ હૃદયાધીન સ્થિતિ છે; અને તે એવા પરિણામે હાલ વર્તે છે કે, તમ સુમુક્તજનનાં પત્રની પહોંચ માત્ર વિનંમેથી અપાય છે. ગમે તે સ્થિતિમાં પણ અપરાધયોગ્ય પરિણામ નથી.

મુંબઈ, જાન્યુઆરી ૨૫, ૬૩.

૨૭૧.

કેહ પણ જીવ પરમાર્થ પ્રત્યે માત્ર અંગપણે પણ પ્રાપ્ત થવાનાં કારણોને પ્રાપ્ત થાય એમ, નિઃકાંક્ષ કૃષ્ણારાધ્ય એવાં ઋણભાગિ તીર્થકરોએ પણ કર્યું છે, કારણ કે મત્પુરોના મંપ્રદાયની મનાતન એવી કૃષ્ણાવસ્થા હોય છે કે, મમયમાત્રના અનવકામે આખો લોક આત્માવસ્થાપ્રત્યે હો, સ્વરૂપપ્રત્યે હો, આત્મમમાધિપ્રત્યે હો. અન્ય અવસ્થાપ્રત્યે ન હો, અન્ય સ્વરૂપપ્રત્યે ન હો, અન્ય આધિપ્રત્યે ન હો, જે જ્ઞાનથી સ્વાત્મસ્થ પગિણામ હોય છે, તે જ્ઞાન મર્વ જીવોપ્રત્યે પ્રગટ હો, અનવકાશપણે મર્વ જીવ તે જ્ઞાનપ્રત્યે ચિપેણે હો. એવો જ જેનો કૃષ્ણારાધ્ય મદન સ્વભાવ છે, તે મંપ્રદાય મનાતન મત્પુરોનો છે આપના અંતઃકાંક્ષામાં એવી કૃષ્ણારાધ્ય પ્રભાવ વિશેનો વિચર ચારવાળ આખા કરે છે, અને આપના વિચારનું એક અંશ પણ કૃષ્ણ પ્રાપ્ત થાય, અથવા તે કૃષ્ણ પ્રાપ્ત થવાનું એક અંશ પણ કાંઈ ઉત્પન્ન થાય, તો આ પંચમકાળમાં નીચેકરનો માર્ગ જલ્દી અંતે પ્રગટ થવા બરોબર છે તથાપિ તેમ થવું મંમવિત નથી. એનો જે માર્ગ છે તે, હવે તો પ્રગતિના ઉદયમાં છે, અને તે કાંઈ ન્યાંમુંડી નેમને લક્ષ્યત નહીં થાય લાંમુંડી બીજા ઉપાય તે પ્રતિબંધરૂપ છે,—નિઃમંશય પ્રતિબંધરૂપ છે. જીવને અજ્ઞાન—પરિણામી હોય, તો તે અજ્ઞાન નિર્ધારિતપણે આરાધ્યરૂપી જેમ કૃષ્ણ નથી, નેમ મોદરૂપ એવા એ માર્ગ—અથવા એવા એ લોકમંત્રેની માર્ગ, તે માત્ર મંમાર છે, તે પછી ગમે તે આકારમાં મૂકો તોપણ મંમાર છે.

તે સંસારપરિણામથી રહિત કરવા અમંભારગત વાણીનો અસ્વદંડપરિણામે નમારે આધાર પ્રાપ્ત થાય છે, સારે તે સંભારનો આધાર નિગદ્યરતાને પ્રાપ્ત થનો જાય છે. બીજા પ્રતિબંધ તેમની દષ્ટિપ્રમાણે કર્યા કરે છે. તેમ જ જ્ઞાનીનાં નયન પણ તેની તે દષ્ટિએ આગધે નો કલ્યાણ થવા-યે જ લાગતું નથી. માટે તમે ત્યાં એમ જણાવો કે તમે કાંઈ કલ્યાણનાં કારણ નહીં થવાના ઉપાયની ઇચ્છા કરતા હો, તો તેના પ્રતિબંધ ઓછા થવાના ઉપાય કરો, અને નહીં તો કલ્યાણની તૃપ્તિનો સાગ કરો. તમે એમ જણતા હો કે, અમે જેમ વર્તીએ છીએ તેમ કલ્યાણ છે-માત્ર અવગ્યા થઈ ગઈ છે, તે જ માત્ર અકલ્યાણ છે એમ જણના હો, તો તે યથાર્થ નથી. વાગ્મયપણે તમારું જે વર્તવું છે, તેથી કલ્યાણ ન્યાય છે, અને તે તો ન્યારે ન્યારે જે જીવને તેવો તેવો ભવગ્નિસાગ્રિ મીપજોગ હોય, સારે સારે તેને તે પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે. આખા મમ્મને વિશે કલ્યાણ માની લેશ યોગ્ય નથી, અને એમ જે કલ્યાણ થતું હોય તો તેનું ફળ મમ્મસાર્થ છે, કારણ કે પૂર્વે એમ કરી જીવ, મમારી રક્ષા કર્યો છે, માટે તે વિચાર તો ન્યારે જેને આચરવો હશે, સારે આવશે હાલ તમે તમારી રચિ અનુમાર અથવા તમને જે ભામે તે કલ્યાણ માની પ્રવર્તો છો તે વિશે, સહજ કાંઈ જાતના માનની ઇચ્છા વગર, સ્વાર્થની ઇચ્છા વગર તમારામાં કયેશ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા વગર મને જે કાંઈ ચિત્તમાં લાગે છે તે જણાવુ છું.

કલ્યાણ જે વાટે થાય છે, તે વાટનાં મુખ્ય બે કારણ જોવામાં આવે છે. એક તો જે સંપ્રદાયમાં આત્માર્થે બંધી અમંગપણાવાળી ક્રિયા હોય, અને નિરંતર જ્ઞાનદશા ઉપર જીવોનું ચિત્ત હોય, તેમા અવશ્ય કલ્યાણ જન્મવાનો જોગ જણીએ છીએ. એમ ન હોય તો તે જોગનો સંલવ થનો નથી, અત્ર તો લોકમંત્રાએ, ઓષમંત્રાએ, માનાર્થે, પૂજાર્થે, મતના મહત્વાર્થે, શ્રાવકાદિના પોતાપણાર્થે, કે એવાં બીજા કારણથી જપ્તપાદિ, વ્યાખ્યાનાદિ કરવાનું પ્રવર્તન થઈ ગયું છે. તે આત્માર્થે કાંઈ રીતે નથી, આત્માર્થના પ્રતિબંધરૂ. છે, માટે જો તમે કંઈ ઇચ્છા કરતા હો, તો તેનો ઉપાય કરવા માટે બીજું જે કારણ હીએ છીએ તે અમંગપણાથી સાધ્ય થયે કાંઈ દિવસે પણ કલ્યાણ થવા મંભવ છે. અમંગપણું એટલે આત્માર્થ ગિવાયના મંગ્રમંગમા પડતું નહીં; મમારના ત્તગીના મંગમાં વાતચિત્ત દિ પ્રમંગ, શિષ્યાદિ કરવાનાં કારણે રાખવો નહીં. શિષ્યાદિ કરવા માથે ગૃહવાસી વેપરાળાને ફેરવવા નહીં. 'દોષા લે તો તારૂં કલ્યાણ થશે' એવાં વાચ્ય તીર્થગરેવ કહેતા નહોત. તેનો હેતુ એક

એવો પશુ હતો કે, એમ કહેતુ એ પશુ તેનો અભિનાય ઉત્પન્ન થવા પડેલા તેને દીક્ષા આપી છે, તે કસાણુ નથી જેમાં તીર્થંકરે આવા વિચારથી વર્ણ છે, તેમાં આપણે છ જ માત્ર દીક્ષા લેવાનો ઉપદેશ જાગી રાખી તેને શિષ્ય કડીએ છીએ, તે માત્ર શિષ્યાઈ છે, આત્માઈ નથી પુસ્તક છે તે, જ્ઞાનના ઓરાધનને અર્થે, મરે પ્રકાશના પોતાના મમત્વભાવરહિત રૂપાય તો જ આત્માઈ છે નહીં તો મદાન પ્રતિનંદ છે તે પશુ વિગતવારોએ છે આ ક્ષેત્ર આપણુ છે, અને તે ક્ષેત્ર જાગવા આનુર્ભામ સ્વં રહ્યા માટે જે વિચાર કાવામાં આવે છે, તે ક્ષેત્રનિર્મલ છે તીર્થંકરે તો એમ કહે છે કે, દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને લવ્યથી એ ચરે પ્રતિનંદીને આત્માઈ થતો હોય, અર્થના નિર્મલ થવાનું હોય તો તે તીર્થંકરેના માર્ગમાં નહીં, પશુ અમાના માર્ગમાં છે એજ.

મહા વદ ૦)), બૃહસ્પત્યાર, ૧૯૪૬ મુખ્ય

લાગ રાજચંદના પ્રદાન

૨૭૩.

આત્માનો વિભાવથી અનકાશિત કરવાને અર્થે, અને સ્વભાવમાં અનન કાશપદો રહેવાને અર્થે કાંઈ પશુ મુખ્ય ઉપાય હોય, તો આત્મારામ એવા જ્ઞાની પુણ્યનો, નિષ્કામભુક્તિથી ભક્તિયોગરૂપ સગ છે તે સદ્ગુણ થવાને અર્થે નિશ્ચિત્ક્ષેત્રમાં તેવો જોગ પ્રાપ્ત થવો એ કાંઈ મોટા પુણ્યનો જોગ છે અને તેવો પુણ્યજોગ ધણા પ્રકારના અતરાયવાળો પ્રાપ્તે આ જમતને વિષે દેખાય છે, માટે અમે સમીપમાં છીએ એમ વાગવાર સંભારી જેમાં આ જાગું ઉદારસીર્નપણું કહ્યું હોય તે, હાલ વાચી લેવારો.

આત્મા કેવળ આત્માપણે વર્તે, એમ જે ચિંતવન રાખતુ તે લેક્ષ છે, એ જ જ્ઞાના પદમાર્ગરૂપ છે

આ આત્મા પૂરે અનંતકાળ વ્યતીત કર્યે જાણે નથી, તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે, તે જાણુવનું કાર્ય સર્વથી નિકટ છે, અથવા તો જાણુવાના તથારૂપ યોગો પરમ દુર્લભ છે જે રૂપે પોતે છે, તે ઉપનું નિરતર વિરમણુ આ પુ આવે છે એ વાર્ત બહુ બહુ પ્રકારે વિચારવાયોગ્ય છે, અને તેના ઉપાય પશુ બહુ પ્રકારે વિચારવાયોગ્ય છે.

મુખ્ય. રેણુચારી ૨૩, ૬૩

૨૭૪

ૐ

જેને વિષે પરમાર્થધર્મની પ્રાપ્તિનાં કારણો પ્રાપ્ત થવાં અત્યંત દુસમ થાય, તે કાળને તીર્થકરદેવે દુસમ કહ્યો છે, અને આ કાળને વિષે તે વાત ૨૫૦૮ દેખાય છે સુગમમા સુગમ એવો ક યાણનો ઉપાય તે, જીવને પ્રાપ્ત થવો આ કાળનો વિષે અત્યંત દુઃકર છે મુમુક્ષુપણ મળપણ નિગ્તિ, સુત્તમગર્ભાદિ સાધનો આ કાળને વિષે પરમ દુર્લભ જાણી, પૂર્વના પુરુષોએ આ કાળને ‘હુકાઅવસર્પિણી’ કળ કહ્યો છે, અને તે વાત ૨૫૦૮ પણ છે પ્રથમના ત્રણ સાધનોનો અયોગ તો ક્વચિત પણ પ્રાપ્ત થવો ખીજા અમુક કાળમા સુગમ હતો પણ સત્સંગ તો સર્વ કાળમા દુર્લભ જ દેખાય છે, તો પછી આ કાળને વિષે સત્સંગ સુવલ ક્યાથી હોય? પ્રથમના ત્રણ સાધન કૌંઠ રીતે આ કાળમા જીવ પામે, તોપણ ધન્ય છે કાળગતથી તીર્થસ્થવાણી સંભવ કરનાને અથ આવા ઉદ્યમ અમને વર્તે છે, અને તે સમાધિરૂપ વહવાં ચો મ છે

૬૧૦ શુદ્ધ ૧૪, ૧૯૪૯

આત્મસ્વરૂપ.

૨૭૫

ૐ

— મતા, રમતા, ઉરધતા, જ્ઞાયકતા, સુખભાસ;
જેદકતા, ચૈતન્યતા, એ સખ જીવ વિલાસ.

— ૦ —

શ્રી તીર્થ, એમ કહે છે કે આ જગતમા આ જીવ નામના પદાર્થને ગમે તે પ્રકારે લો હોય તે પ્રકાર તેની સ્થિતિમા હો, તેને વિશે અમારું ઉદાગીનપણ છે જે પ્રકારે નિરાળાધપણે તે ‘જીવ નામનો પદાર્થ’ અમે જાણ્યો છે તે પ્રકાર જીવે તે અમે પ્રગટ કહ્યો છે જે લક્ષણે કહ્યો છે તે સર્વ પ્રાણના જાણે જીવે રહિત એવો કહ્યો છે અમે તે આત્મા એવો જાણ્યો, જાણ્યો છે, અપર અતુલનો છે પ્રગટ તે જ આત્મા જીવે. તે આત્મા ‘મમતા’ નામને લક્ષણે યુક્ત છે, વર્તમાન સમયે જે અસખ્ય પ્રેમાત્મક ચૈતન્યસ્થિતિ તે આત્માની કે તે તે પટેલના એક, બે, ત્રણ ચાર, દશ, સપ્ત્યાત, અનુપ, સમગ્રે હાલી વગમા છે હવે પછીના કાળને વિશે પણ તે જ

પ્રકારે તેની રિથિતિ છે. કોઈ પણ કાળે તેનું અગમ્યાત પ્રેક્ષાત્મકપણ, ચૈતન્ય-પણ, અત્તીકામ, એ આદિ ગુણોત્તર અભાવ તે છૂટવા ઘટતા નથી; એનું જે 'સમપણ' 'ગમતા'—તે જેનામાં લક્ષણ છે, તે 'જીવ' છે.

પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિ દેહને વિષે, વૃક્ષાદિને વિષે, જે કંઈ રમણીયપણું જણાય છે, અથવા જેનાવડે તે સર્વ પ્રગટ સ્ફુર્તિવાળાં જણાય છે, પ્રગટ સુંદરપણા સમેત લાગે છે, તે—'રમણીયપણું'—'રમતા છે'—લક્ષણ જેનું, તે 'જીવ' નામનો પદાર્થ છે,—જેના વિદ્યમાનપણા વિના આખું જગત્ શૂન્યવત્ સંભવે છે, એવું રમણપણું જેને વિષે છે,—તે લક્ષણ જેને વિષે ધરે—તે 'જીવ' છે.

કોઈ પણ જાણનાર, ક્યારે પણ, કોઈ પણ પદાર્થને પોતાના અવિદ્ય-માનપણે જાણે એમ, બનવાયોગ્ય નથી; પ્રથમ પોતાનું વિદ્યમાનપણું ધરે છે, અને કોઈ પણ પદાર્થનું ગ્રહણ, સાચાદિ કે ઉદારીન જ્ઞાન મવામાં પોતે જ દારણ છે, બીજા પદાર્થના અંગીકારમાં,—તેના અપ્રમત્ર પણ જ્ઞાનમાં પ્રથમ જે હોય, તે જ થઈ શકે, એવો સંધી પ્રથમ રહેનારો જે પ્રધર્મ, તે જીવ છે,—તેને જાણ કરીને એટલે તેના વિના કોઈ કંઈ પણ જાણવા ઇચ્છે, તો તે બનવાયોગ્ય નથી, માત્ર તે જ સુખ્ય હોય, તો જ બીજા કંઈ જાણી શકાય એવો એ પ્રગટ, 'ઉર્ધ્વતાધર્મ' તે જેને વિષે છે, તે પદાર્થને શ્રી તીર્થકર 'જીવ' કહે છે.

પ્ર ૮ એવા જડ પદાર્થો, અને જીવ, તે જે કારણે કરી ભિન્ન પડે છે, તે લક્ષણ જીવને 'સાયકપણા' નામનો ગણ છે. કોઈ પણ સમયે સાયકરહિત-પણે આ જીવ 'જીવ પદાર્થ' કોઈ પણ અનુભવી શકે નહીં, અને તે 'જીવ' નામના પદાર્થ શિવાય બીજા કોઈ પણ પદાર્થને વિષે સાયકપણું સંભવી શકે નહીં; એવું જે 'અત્યંત અનુભવનું કારણ 'સાયકતા,'—તે લક્ષણ જેમાં છે, તે પદાર્થ તીર્થકરે 'જીવ' કહ્યો છે.

શબ્દાદિ પ્રાચ વિષયસખી અથવા સગાંધિ આદિ જોગસંમધી જે ગિથિતિમાં સુખ મળે છે, તે ભિન્ન ભિન્ન કરી જોતા માત્ર છેવટે તે સર્વને વિષે સુખનું કારણ, એક જ એવો એ 'જીવ પદાર્થ' મળે છે, તે સુખલાસ નામનું લક્ષણ, માર્ગે, તીર્થકરે 'જીવ'નું કહ્યું છે, અને વ્યવહારગદ્યતિ નિદાને તે પ્રગટ જણાય છે. જે નિદાને વિષે બીજા સર્વ પદાર્થથી ગદિતપણું છે, સાં પણ 'હું સુખી' છું, એવું જે જ્ઞાન છે તે, બાકી વખો એવો જે 'જીવ પદાર્થ' તેનું છે; બીજા કોઈ સાં વિદ્યમાન નથી, અને સુખનું ભાસવાપણું

તો અત્યંત સ્પષ્ટ છે; તે જેનેથી ભાસે છે તે, તે લક્ષણ-‘જીવ’ નામના પદાર્થ શિવાય બીજે કયાંય જોયું નથી.

આ મોહું છે, આ મીઠું છે, આ ખાટું છે, આ ખારું છે, હું આ સ્થિતિમાં છું, ટાઢે ઠરું છું, તાપ પડે છે, દુઃખી છુ, દુઃખ અનુભવું છું, એવું જે સ્પષ્ટ જ્ઞાન-વેદનજ્ઞાન-અનુભવજ્ઞાન-અનુભવપણ્ય-તે જો કોઈમાં પણ હોય, તો તે આ ‘જીવપદ’ને વિષે છે, અથવા તે જેનું લક્ષણ હોય છે, તે પદાર્થ ‘જીવ’ હોય છે, એ જ તીર્થંકરાદિનો અનુભવ છે.

‘સ્પષ્ટ પ્રકાશપણ્ય’-અનંત અનંત કોરી તેજસ્વી દીપક, મણી, ચંદ્ર, સૂર્યાદિની કાંતિ જેના પ્રકાશવિના પ્રગટવા સમર્થ નથી, અર્થાત્ તે સર્વ પોતપોતાને જણાવા અથવા જાણવા યોગ્ય નથી; જે પદાર્થના પ્રકાશને વિષે ચૈતન્યપણાથી તે પદાર્થો જાણ્યા જાય છે, તે પદાર્થો પ્રકાશ પામે છે, સ્પષ્ટ ભાસે છે; તે પદાર્થ જે કોઈ છે તે, જીવ છે, અર્થાત્ તે લક્ષણ-સ્પષ્ટ પ્રકાશમાન ‘અવ્યય એવું નિરાખાધ પ્રકાશમાન ચૈતન્ય’-તે ‘જીવ’નું તે ‘જીવ’ પ્રત્યે ઉપયોગ વાળનાં પ્રગટ-પ્રગટપણ્યે દેખાય છે.

એ જે લક્ષણો ઠલાં તે, ફરી ફરી વિચારી ‘જીવ’ નિગખાધપણ્યે જાણ્યો જાય છે. જે જાણવાથી ‘જીવ’ જાણ્યો છે તે લક્ષણો, એ પ્રકારે તીર્થંકરાદિએ ઠલાં છે.

ચૈત્ર શુદ્ધ ૧, ૧૯૪૯.

૨૭૬.

ઉપાધિનો જોગ વિશેષ રહે છે. જેમ જેમ નિવૃત્તિના જોગની વિશેષ ઇચ્છા થઇ આવે છે, તેમ તેમ ઉપાધિની પ્રાપ્તિનો જોગ વિશેષ દેખાય છે, ચારે બાજુથી ઉપાધિનો ભીડો છે કોઈ એવી બાજુ અભારે જણાતી નથી કે અભારે જ એમાંથી છૂટી ચાલ્યા જવું હોય તો કોઈનો અપરાધ કર્યો ન ગણાય. છૂટવા જતાં કોઈના મુખ્ય અપરાધમાં આવી જવાનો સ્પષ્ટ સંભવ દેખાય છે; અને આ વર્તમાન અવસ્થા ઉપાધિરહિતપણ્યને અત્યંત યોગ્ય છે. પ્રારબ્ધની વ્યવસ્થા એવી પ્રગમ્ય કરી હશે,

૧૯૪૯, ચૈત્ર શુદ્ધ ૫, ગુરુ.

લ૦ રાધચંદ્રના પ્રજ્ઞામ.

૨૩૭

આરંભ, પરિગ્રહ, અસત્સંગ આદિ કલ્યાણને પ્રતિબંધ કરનારાં કારણોનો જેમ અને તેમ ઝોઝો પરિચય થાય, તથા તેમાં ઉદાસીનતા પ્રાપ્ત થાય, તે વિચાર દ્વારા મુખ્યપણે રાજવાયોગ્ય છે.

૧૬૪૬ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૯, મુખ્ય ,

૨૭૮ ૧

સર્વ પરમાર્થના સાધનમાં પરમ સાધન તે સત્ત્વ છે, —સત્પુરુષના ચરણ સમીપનો નિવાસ છે. બધા કાળમાં તેનું દુર્લભપણું છે, અને આવા વિયમ કાળમાં તેનું અત્યંત દુર્લભપણું જ્ઞાની-પુરુષોએ જાણ્યું છે.

જ્ઞાનીપુરુષોની પ્રવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ જેવી હોતી નથી, ઉના પાણીને વિષે જેમ અગ્નિપણીનો મુખ્ય ગુણ હી સમજાતો નથી તેમ, જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ છે, તથાપિ જ્ઞાનીપુરુષ પણ નિવૃત્તિને કાંઈ પ્રકારે પણ ધમ્મ છે છે પૂર્વે આરાધન કરેલા એવા નિવૃત્તિના ક્ષેત્ર, વન, ઉમરન, ભોગ, સમાધિ અને સત્ત્વગાદિ જ્ઞાનીપુરુષને પ્રવૃત્તિમાં એકા વારવાર માહરી આવે છે, તથાપિ ઉદ્યમપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધને જ્ઞાની અનુસરે છે સત્સંગની રૂપી ગહે છે, તેનો લક્ષ્ય રહે છે, પણ તે વખત અત્ર વખત નિયમિત નથી.

કલ્યાણને વિષે પ્રતિબંધરૂપ જે જે કારણો છે, તે જીવે વારંવાર વિચારવા ધટે છે, તે તે કારણોને વાગવાર વિચારી મટાડવા ધટે છે, અને એ માર્ગને અનુમર્યા વિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ ધટતી નથી મળ, વિશેષ અને અજ્ઞાન એ, અનાદિના જીવના ત્રણ દોષ છે જ્ઞાની પુરુષોના વચનની પ્રાપ્તિ થયે, તેનો વધેભોગ્ય વિચાર થવાથી, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ હોય છે, તે અજ્ઞાનની મતનિ બગવાન હોવાથી તેનો શોધ થવાને અર્થ—અને જ્ઞાનીપુરુષના વચનોનો યથા યોગ્ય વિચાર થવાને અર્થ, મગ અને વિશેષ મટાડવા ધટે છે સરળપણું ક્ષમા, પ્રોતાના દોષનું જોતું અદ્યપાઠ, અ પ પરિગ્રહ એ આદિ મગ મટાડવા સાધન છે જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભક્તિ, તે વિશેષ મગવાનું સાધન છે.

જ્ઞાનીપુરુષના મમાગમનો અંતગમ્ય ગહેનો હોય, તે તે પ્રસંગમાં વાગવા તે જ્ઞાનીપુરુષની દશા, ચેષ્ટા અને વચનો મંગાગવા, નિરખવા અને વિચારવા યોગ્ય છે વૃણા તે સમાગમના અંતરામમાં—પ્રવૃત્તિના પ્રમોગમાં—અત્યંત આવધાન

૧ : એ પત્ર એક જ વખતે અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ વાર પના (૧૫૨૮ ૧૩) થી લખાયો છે. —સુ યોધક

પણ રાખવું વટે છે, કારણ કે એક તો મમાગમનું બળ નથી અને બીજો અનાદિ અભ્યાસ છે જેનો, એવી મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ છે, જેથી જીવ આવરણ-પ્રાપ્તિ હોય છે ધર્મનું, જ્ઞાતિનું, કે બીજાં તેવા કાંઈક કારણ પછે ઉદ્ધામીન લાવે, પ્રતિભેદરૂપ જાણી, પ્રવર્તન થઈ છે તે કારણોને મુખ્ય કરી કોઈ પ્રવર્તન કરવું ધર્મનું નથી, અને એમ યથા વિના પ્રવૃત્તિનો અર્વદાશ પ્રાપ્ત થાય નહીં.

આત્માને લિખ લિખ પ્રગ્ની રૂપનાંવડે વિચારવામાં લોકમતા, જીવમજા અને અમત્તમેગ એ કારણો છે, જે કારણોમાં ઉદ્ધામીન થયાવિના, નિર્મલ એવી લોકમતથી જપતપાદિ ક્રિયામાં સાક્ષાત્ મોક્ષ નથી - પદ્મ પદ્મ મોક્ષ નથી, એમ માન્યાવિના, નિર્મલ એવા અમત્તમાત્ર અને અસદૃશ જે આત્મસ્વરૂપને આવરણના મુખ્ય કારણો છે તેને, સાક્ષાત્ આત્મનાની જાણવા-વિના જીવને જીવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવો બહુ દુર્લભ છે, - જ્ઞાનીપુરુષના પ્રગટ આત્મસ્વરૂપને કહેતા એવા વચનો પણ તે કારણોને લીધે જીવને સ્વરૂપનો વિચાર કરવાને બળવાન થતા નથી. હવે એવો નિશ્ચય કરવો થઈ છે કે, જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે, પ્રગટ છે, તે પુરુષવિના બીજો કોઈ તે આત્મ સ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી અને તે પુરુષથી આત્મા જાણવાવિના બીજો મોક્ષ કલ્યાણનો ઉપાય નથી. તે પુરુષથી આત્મા જાણવાવિના આત્મા જાણવો છે એવી કલ્પના, મુમુક્ષુ જીવે સર્વથા ત્યાગ કરી થઈ છે તે આત્મારૂપ પુરુષના મત્તમગની નિગતર કામના રાખી, ઉદ્ધાસીનપણે લોભધર્મમત્તમથી અને કર્મમત્તમથી પરિણામે છુટી સમય એવી રીતે વ્યવહાર કરવા જે વ્યવહાર કર્યામાં જીવને પોતાના મહતાદિની ધમ્મજા હોય, તે વ્યવહાર કરવો યથા યોગ્ય નથી.

અમારા સમાગમનો હાલ અતરણ જાણી નિરાશતાને પ્રાપ્ત થવાય છે, તથાપિ તેમ કરવાને વિષે ધમ્મરેચ્છા જાણી, સમાગમની કામના રાખી, પદ્મપર મુમુક્ષુલાઘ્વોનો મમાગમ બને તેટલો કરવો, જેટલું બને તેટલું પ્રવૃત્તિમાંથી વિરક્તપણું રાખવું સત્પુરુષના ચરિત્રો, અને માર્ગાનુમારી (સુવર્ણસ, પ્રીતમ, અખા, કમીંગ આદિ) જીવના વચનો અને જંનો ઉદ્દેશ આત્મને મુખ્ય કહેવાવિષે છે, એના અચોનો પગિયમ રાખવો, અને એ માં સાધનોમાં મુખ્ય સાધન એવો શ્રી સત્પુરુષનો સમાગમ ગણવો.

અમાગ સમગમનો અતરણ જાણી, ચિત્તને પ્રમાદનો અવદાશ આપવો યોગ્ય નહીં, પરસ્પર મુમુક્ષુલાઘ્વોનો સમાગમ અવ્યવસ્થિત થવા દેવો યોગ્ય

નહી; નિશ્ચિતના ક્ષેત્રનો પ્રભંગ ન્યૂન-યત્ન દેવો યોગ્ય નહીં; કામના પૂર્વક પ્રવૃત્તિ યોગ્ય નહીં; એમ વિચારી જેમ બને તેમ અપ્રમત્તતાને, પરસ્પરના સમાગમને, નિશ્ચિતના ક્ષેત્રને અને પ્રવૃત્તિના ઉદ્દેશીનપણાને આશંક્યાં, જે પ્રવૃત્તિ અત્ર ઉદ્દેશમાં છે, તે શ્રીજે દ્વારેથી ચાલ્યા જતાં પણ ન છોડી શકાય એવી છે, વેદવાયોગ્ય છે, માટે તેને અનુસરીએ છીએ, તથાપિ અવ્યાખ્યાય સ્થિતિને વિશે જેવું ને તેવું સ્વામ્ય છે.

આજે આ આકાશું પતું લખીએ છીએ. તે મૈ તમ સર્વ જિજ્ઞાસુભાષ-એના વારંવાર વિચારવાને અર્થે લખાયાં છે. ચિત્ત એવા ઉદ્દેશવાળું ક્યારેક વર્તે છે. આજે તેવો અનુક્રમે ઉદ્દેશ થવાથી તે ઉદ્દેશ પ્રમાણે લખ્યું છે. અમે સત્સંગની તથા નિશ્ચિતની કામના રાખીએ છીએ, તો પછી તમ સર્વને એ રાખવી ધટે એમાં કંઈ આશંક નથી. અમે અદ્વૈતભક્તને, અદ્વૈત પરિવ્રજાને, વ્યવહારમાં એકા પ્રારબ્ધનિશ્ચિતરૂપે દેખીએ, તો પછી તમારે તેમ વર્તવું ધટે એમાં કંઈ મંદાય કર્તવ્ય નથી. અસારે સમાગમ થવાના ભોગનો નિયમિત વખત લખી શકાય એમ મન્યું નથી. એ જ વિનંતી.

મુંબઈ, માર્ચ ૨૬, ૯૩.

૨૭૬.

—ધાર તરવરની સોલલી, દોલલી મૈદમા જિનતણી ચ જીસેવા,
ધા પગ નાચના દેખ ખાજગરા, સેના-ધારપર રહે ન હેવા.

—આનંદધન, અતંતજિનરતન.

એવું માર્ગનું અત્યંત દુષ્કર છું શા કાગળે કહ્યું ? તે વિચારવાયોગ્ય છે.
ચૈત્ર વદ ૧, રવિ, ૧૯૪૬, મુંબઈ.

આત્મપ્રેરણામ.

૨૮૦.

મંસાર મંબંધી કારણના પદ્ધતિની પ્રાપ્તિ મુલ્યઅપણે નિરંતર પ્રાપ્ત થયા હૂં, અને બંધન ન થાય એવા કોઈ પુણ્ય હોય, તો તે તીર્થંકર કે તીર્થંકર ન, વા જાણીએ છીએ. પણ પ્રાપ્તિ એવી સુલભ પ્રાપ્તિના ભોગથી જીવને અદ્વૈત-કાળમાં મંસાર પ્રણેથી અત્યંત એવા પૈરાય થતો નથી, અને સ્પષ્ટ આત્મજ્ઞાન ઉદય થતું નથી એમ જાણી, જે કંઈ તે સુલભ પ્રાપ્તિને હાનિ કરનાર ભોગ બને છે તે, ઉપકારક જાણી, સૂચે રહેવાયોગ્ય છે.

ચૈત્ર વદ ૬, રવિ ૧૯૪૬, મુંબઈ.

૨૮૧.

ચારિત્ર-(-શ્રી જિનનો અભિપ્રાયમાં શું છે? તે વિચારી સમવસ્થાન થવું)-દશામ્બંધી અનુપ્રેક્ષા કરવાથી જીવમાં સ્વસ્થતા ઉત્પન્ન થાય છે. વિચારે કરી ઉત્પન્ન થયેલી ચારિત્રપરિણામસ્વભાવરૂપ સ્વચ્છતા વિનો જ્ઞાન અંકુશ છે, એવો જિનનો અભિપ્રાય ને અભિપ્રાય મેલે છે. તે મ્બંધી અનુપ્રેક્ષા ઘણીવાર રજા-છતાં; વ્યયન પરિણતિનો દેતુ એવો ઉપાધિગોળ તીવ્ર ઉદ્યરૂપ હોવાથી ચિત્તમાં ઘણું કરી ખેદ જેવું રહે છે, અને તે ખેદથી શિથિલતા ઉત્પન્ન થઈ વિશેષ જાણવાવાનું થઈ શકતું નથી. ખાણી, કંઈ જાણવા વિષે તો ચિત્તમાં ઘણીવાર રહે છે એ જ વિનંતિ.

ચૈત્ર વદ ૧૪, શુક્ર, ૧૯૪૯.

૨૮૨.

સંસારીપણે વખતો ક્ષણ ગિચિનિએ વર્તીએ તો સાઈ એમ કહાપિ બાસે, તોપણ તે વર્તવાનું પ્રારબ્ધાધીન છે. કોઈ પ્રકારનું ઝંઘરાગ, દેવ કે અજ્ઞાનના કારણથી જો ન થતું હોય, તેનું કારણ ઉદય જણાય છે.

જળમાં સ્વાભાવિક શીતળપણ છે, પણ સૂર્યાદિના તાપને યોગે ઉષ્ણપણાને તે બળતું દેખાય છે; તે તાપને યોગ મળેથી તે જ જળ શીતળ જણાય છે, વચ્ચે શીતળપણથી રહિત તે જળ જણાય છે તે, તાપના યોગથી છે; એમ આ પ્રવૃત્તિજોગ અમને છે. પણ અમારે તે પ્રવૃત્તિ વિષે હાલ તો વેચા શિવાય અન્ય ઉપાય નથી.

ચૈત્ર વદ ૦)), ૧૯. મુંબઈ.

૨૮૩.

શ્રી મહાવીરેને જૈનમાદિ મુનિજન એમ પૂજા હતા કે, હે પૂજ્ય! 'માહાશુ', 'અમણ', 'ભિખુ' અને 'નિર્મથ' એ ચાર શબ્દો અર્થ શો છે તે, અમને કહો. તે અર્થ સાર પછી શ્રી તીર્થંકર વિસ્તારથી કહેતા હતા. ઘણા પ્રકારની વીતરાંત્ર અવગ્યાઓ તે ચારની અનુક્રમે વિશેષથી વિશેષ કરી કહેતા હતા, અને એમ તે શબ્દો અર્થ લિખેા ધાગતા હતા. નિર્મથની -ણી દશાઓ કહેતાં એક "આત્મવાદ પ્રાપ્ત" એવો શબ્દ તે નિર્મથનો તીર્થંકર કરતા હતા. ટીકાકાર શીલંગાચાર્ય તે "આત્મવાદ પ્રાપ્ત" શબ્દનો અર્થ એમ

કહેતા હતા કે, “ઉપયોગ છે લક્ષણ જેનું, આયમ્ય પ્રદેશી, સંકાય વિકાસનું ભાજન, પોતાના કરેલાં કર્મોના બોક્તા, વ્યવસ્થાએ કરી દ્રવ્યપર્યાયરૂપ, નિલા- નિલાદિ અનંત ધર્માત્મક એવા આત્માને જાણનાર.”

વૈશાખ વદ ૯, ૧૬૭૯, મુંબઈ.

૨૮૪.

પ્રદેશે પ્રદેશથી જીવના ઉપયોગને આકરુંકે એવા આ નમારને વિષે એક મમય માત્ર પણ અવકાશ લેવાની જ્ઞાનીપુરુષોએ દ્વ કડી નથી; કેવળ તે વિષે નકાર કલ્પે છે. તે આકર્ષણથી ઉપયોગ જે અવકાશ પામે, તે તે જ સમયે તે આત્માપણે થાય છે. તે જ સમયે આત્માને વિષે તે ઉપયોગ અનન્ય થાય છે; એ આદિ જે અનુભવવાતી તે, જીવને સત્ત્વગના દૃઢ નિશ્ચયવિના પ્રાપ્ત થતી અત્યંત વિકટ છે. તે સત્ત્વગ નિશ્ચયપણે જાણ્યો છે, એવા પુરુષને તે સત્ત્વગનો યોગ રહેવો એ, દુષ્કર્મકાળને વિષે અત્યંત વિકટ છે.

૧૯૪૯, વૈશાખ વદ ૦)), સોમ મુંબઈ.

૨૮૫.

દાસ તે તરફ થયેલા આવકા વગેરેના મમાગમસંબંધીની વિગત વાંચી છે; તે પ્રમંથમાં રૂચિ કે અરૂચિ હિલ્લ આવી નહીં, તે ક્રેયવાર્તુ કારણ; તેને અનુમતી નિરંતર પ્રવર્તન કરવાનો પરિચય કરવો યોગ્ય છે, અને તે અમત્તમ- નો પરિચય જેમ ઓછો પડે તેમ તેની અનુકંપા હજી રહેવું યોગ્ય છે. જેમ બને તેમ સત્ત્વગના જોગને હજીંગા અને પોતાના હોખને જોવા યોગ્ય છે. મુંબઈ, મે ૨૬, ૯૩.

૨૮૬.

—જન તું શીદ શોચના ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

—જન તું શીદ શોચના ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

—૦—

પૂર્વે જ્ઞાનીપુરુષો થઈ ગયા છે, તે જ્ઞાનીમાં પણ જ્ઞાનીપુરુષો મિદિ- નોગવળા થઈ ગયા છે, એવું જે લોક કથન છે તે, સાચું છે કે ખોટું એમ, આપણું પ્રશ્ન છે, અને સાચું મંજવે છે એમ આપણે અભિપ્રાય છે; સાક્ષાત્ જોવામાં આવતું નથી એ, વિચારરૂપ જિજ્ઞાસા છે.

કેટલાક માર્ગાનુસારીપુરુષો, અને અજ્ઞાન યોગીપુરુષોને વિષે પણ સિદ્ધિ-
નેગ હોય છે. ઘણું કરી તેમના ચિત્તના અત્યંત સરલપણાથી, અથવા
સિદ્ધિનેગાદિને અજ્ઞાન નેગે સ્ફુરણા આપવાથી તે પ્રવર્તે છે.

સમ્યક્દષ્ટિપુરુષો, કે જેનો ચોથે ગુણુદાણે મંભવ છે, તેવા જ્ઞાની પુરુષોને
વિષે કવચિત્ સિદ્ધિ હોય છે, અને કવચિત્ સિદ્ધિ હોતી નથી. જેને વિષે,
હોય છે, તેને તે સ્ફુરણાવિષે પ્રાપ્તે ધન્ય થતી નથી, અને ઘણું કરી નપારે
ધન્ય થાગ છે સારે, જીવ પ્રમાદવશપણે હોય તો, થાય છે; અને જે તેથી
ધન્ય થઈ તો સમ્યક્ત્વથી પડવાપણુ તેને ઘટે છે. પ્રાપ્તે ધ્યાનમે, જો ગુણુદાણે
પણુ ઉત્તરોત્તર સિદ્ધિનેગનો વિશેષ મંભવ થતો જાય છે, અને સાં પણ જે
પ્રમાદાદિ નેગે સિદ્ધિમાં જીવ પ્રવર્તે તો, પ્રથમ ગુણુદાણાને વિષે મિથિા થી
સંભવે છે. સાતમે ગુણુદાણે, આઠમે ગુણુદાણે, નવમે, દશમે ઘણું કરી પ્રમાદનો
અવસર ઓછો છે; અગિયારમે ગુણુદાણે સિદ્ધિનેગનો લેલ મંભવનો જણી,
પ્રથમ ગુણુદાણે સ્થિતિ હોતી સંભવે છે. બાકી જેટલાં સમ્યક્ત્વનાં સ્થાનક છે,
અને ન્યાંસુધી સમ્યક્પરિણામી આત્મા છે સાં સુધી, તે એકે નેગને વિષે
જીવને પ્રવૃત્ત ત્રિકાળે સંભવતી નથી.

જે સમ્યક્જ્ઞાનીપુરુષોથી સિદ્ધિનેગના અમરકરે લોકાએ જાણ્યા છે,
હે તે જ્ઞાનીપુરુષનાં દરેલાં સંભવતાં નથી, સ્વભાવે કરી સિદ્ધિનેગ પરિણામ
પામ્યા હોય છે. બીજા કોઈ કારણથી જ્ઞાનીપુરુષને વિષે તે નેગ કલો જતો નથી.

માર્ગાનુસારી કે સમ્યક્દષ્ટિપુરુષના અર્થના સરલ પર્ણિણામથી તેમના
વચનાનુસાર કેટલીકવાર બને છે. અજ્ઞાનપૂર્વક જેનો ચોથો છે, તેનાં તે
આવરણના ઉદયે અજ્ઞાન સ્ફુરી, તે સિદ્ધિનેગ અદ્યપકાળે ફળે છે. જ્ઞાની-
પુરુષથી તો માત્ર સ્વાભાવિક સ્પર્શ જ ફળે છે, અન્ય પ્રકારે નહોં. જે જ્ઞાનીથી
સ્વાભાવિક સિદ્ધિનેગ પરિણામી હોય છે, તે જ્ઞાનીપુરુષ અમે જે કદીએ
છીએ તેવા, અને તે આદિ બીજા ધણા પ્રકારના ચારિત્રને પ્રતિબંધક
કારણોથી મુક્ત હોય છે, કે જે કારણે આત્માનુ એધર્મ વિશેષ સ્ફુરિત થઈ,
મનાદિ નેગમાં મિદિના સ્થાનિક પરિણામને પામે છે. કવચિત્ એમ પણ
જાણીએ છીએ કે, કોઈ પ્રમંથે જ્ઞાનીપુરુષે પણ સિદ્ધિનેગ પરિણામી કર્યો
હોય છે, તથાપિ તે કારણ અત્યંત બળવાન હોય છે, અને તે પણ સંપૂર્ણ
જ્ઞાનદશાનું કાર્ય નથી અને આજે લખ્યું છે, તે બહુ વિચારવાથી સમજશે.

અમારા વિષે માર્ગાનુસારીપણુ કહેવું ઘટતું નથી. અજ્ઞાન યોગીપણુ
તો આ દેહ ધર્મો સ્વાસ્થી જ નહીં હોય એમ, જણાય છે. સમ્યક્દષ્ટિપણુ

તો જરૂર ફીલશે છે કાંઈ પ્રકારનો સિદ્ધિભોગ જ્યારે, ક્યાં, પણ સાધવાનો
આખી છાદ્યગીમા અત્યંત પણ વિચાર કર્યો સાલરનો નથી, એટલે માધને કરી
તેવો ભોગ પ્રગટયો હોય એવું, જણાતું નથી આત્માના વિશુદ્ધપણાને કાગળે
ને કંઈ તેવું અર્થ રોય, તો તેવું નહીં હોવાપણ કહી શકાતું નથી તે
અર્થ કેટલેક અંશે સમજે છે, તથાપિ આ પત્ર લખતી વખતે એ અર્થની
સ્મૃતિ થઈ છે, નહીંતો ઘણા કાળ થતા તેમ, ચતુ સ્મરણમાં નથી તો પછી
તે સ્મરતિ કરવા વિષેની ધ્યક્ષ ક્યારેય થઈ હોય એમ કહી શકાય નહીં,
એ સ્પષ્ટ વાર્તા છે તમે, અમે કંઈ કુખી નથી જે કુખ છે તે સમના
ચોદ વર્તના કુખનો એક દિવસ પણ નથી પા વના તેર વર્તના કુખની
એક ઘડી નથી અને ગજસુકુમારના ધ્યાનની એક ધળ નથી, તો પછી
અમતે એ અવત કાલજ્ય ક્યારેય જણાવું સંભવતું નથી તમે શોચ કરવા
ચોખ નથી માત્ર જે ચામ તે જોયા કરવું એવો નિશ્ચય ગખરાનો વિચાર
દરો, ઉપયોગ કશે, અને માક્ષી ગ્રહો એ જ ઉપદેશ છે

૫૦ ૧૮૪૬ ના જે ૨૭ ૧૫, બોમે મુખરથી

। મમસ્કાર પહોંચે.

૨૮૭

મહ સાલના માર્ગશીર્ષ મામમા અત્રે આવવું થયું ત્યારથી, ઉત્તરોત્તર
ઉપાધિયોગ વિશેષાકાર થનો આનો છે, અને ઘણું કરીને ઉપાધિયોગ
વિશેષાકાર પ્રકારે કરી ઉપયોગથી વેદવો પડ્યા છે

આ કાળ સ્વભાવે કરી તીથેકશદ્ધિએ દુમમ કહ્યો છે તેમા વિશેષ કરી
પ્રયોગે અર્થપણે ચો ચ થોના જેવા, આના ક્ષેત્રો વિષે તે કાળ બંધવાનપણે
વર્તે છે ભોગની ગાત્રમત્ર વચોચે શુદ્ધિ અત્યંત હૃદયગમ્યો થ થઈ છે
ગોના સર્વ પ્રમગના દુમમયોગને વિષે વ્યવહાર કરતા પુરમાર્થનું વિસરવું
અત્યંત સુનલ છે, અને પુરમાર્થનું અવિસરવું અત્યંત અત્યંત દુર્લભ છે
આનંદવનજીએ ચોદમા જિનના સ્તવનને વિષે કહ્યું છે તેમા, આવા ક્ષેત્રોનું
દુમમપણું એટલી વિશેષતા છે, અને આનંદવનજીના કાળ કરતા વર્તમાનમા
વિશેષ દુસમપરિણામી વર્તે છે, તેમા જે કાંઈ આત્મપ્રત્યક્ષી પુરુષને બચવા
ચોખ ઉપાય હોય, તો તે એક માત્ર નિગતર અવિનિજન ધારાએ સત્સંગનું
ઉપાસવું એ જ, જણાય છે.

૧૧૨ ૨ ૫૦

પ્રાપ્તિ સર્વ કામના પ્રત્યે ઉદાસીનપણું છે, એવા અમને પણ આ સર્વ વ્યવહાર અને કાળાદિ ગણકાં ખાતો ખાતો મંસારસમુદ્ર માંડ તરવા દે છે, તથા મમયે મમયે તે પરિશ્રમનો અત્યંત અસ્વેદ ઉત્પન્ન થયા કરે છે, અને હિતાપ ઉત્પન્ન થઈ સિત્સંગકપ જળની તૃષા અત્તપણે રહ્યા કરે છે, અને એ જ દુઃખ લાગ્યો કરે છે.

એમ છતાં પણ, આવો વ્યવહાર ભજતાં દેવપરિણામ તે પ્રત્યે કરવા યોગ્ય નથી, એવો જ સર્વજ્ઞાની-અભિપ્રાય તે, તે વ્યવહાર પ્રાપ્તિ સમતાપણે દર્શાવે છે. આત્મા તેને વિષે ભણે કંઈ કરતો નથી, એમ લાગ્યા કરે છે.

આ જે ઉપાધિ ઉદયવર્તી છે, તે મર્વ પ્રકારે કષ્ટરૂપ છે, એમ પણ વિચારતા લાગતું નથી. પૂર્વોપાર્જિત પ્રારબ્ધ જેવડે શાંત થાય છે, તે ઉપાધિ પરિણામે આત્મપ્રત્યયી કહેવા યોગ્ય છે.

મનમાં એમને એમ રહ્યા કરે છે કે, અધ્ધકાળમાં આ ઉપાધિયોગ મટી બાહ્યરૂપતરે નિર્ગમ્યતા પ્રાપ્ત થાય તો, વધારે યોગ્ય છે, તથાપિ તે વાત અધ્ધકાળમાં બને એવું સૂચતું નથી, અને બ્યાસુધી તેમ જ થાય લાંસુધી, તે ચિંતના મટવી મંભવતી નથી.

બીજો બધો વ્યવહાર વર્તમાનમાં જ મૂકી દીધો હોય, તો તે બને એવું છે, બે ત્રણ ઉદયવ્યવહાર એવા છે કે, જે ભોગ્યે જ નિવૃત્ત થાય એવા છે; અને કષ્ટ પણ તે વિશેષ કાળની ગિચ્છિમાંથી અધ્ધકાળમાં વેદી શકાય નહીં એવા છે; અને તે કાળે કરી મૂકી પેડે આ વ્યવહાર ભત્તયા કરીએ છીએ.

કેાઈ દ્રવ્યમાં, કેાઈ સ્થેત્રમાં, કેાઈ કાળમાં, કેાઈ ભાવમાં સ્થિતિ થાય એવો પ્રમંચ બધો ક્યામ દેખાતો નથી કેવળ મર્વ પ્રકારનું તેમાંથી અપ્રમંચકાળ જ થાય છે, તથાપિ નિવૃત્તિસ્થેત્ર અને નિવૃત્તિદાળને, સૂત્રગને અને આત્મ-વિચારને વિષે અમને પ્રતિબદ્ધ રૂચિ ગદ્દ છે.

તે ભોગ કેાઈ પ્રકારે, પણ જેમ બને તેમ થોડા કાળમાં થાય તે જ ચિંતેના અદેરાત્ર વર્તે છે.

પ્રથમ અશ્વાઙ વદ ૨, રવિ, ૧૯૪૯, મુમ્બ.

૨૮૮.

૩૭.

સંસાર સ્પષ્ટ પ્રીતિથી કરવાની દૃઢ થતી હોય, તો તે પુરુષે જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળ્યાં નથી, અથવા જ્ઞાનીપુરુષનાં દર્શન પણ તેણે કર્યાં નથી, એમ તીર્થંકર કહે છે.

જેની કેડનો ભંગ થયો છે, તેનું પ્રાપ્ત બધું બળ પરિક્ષીણુપણુને ભંગે છે. જેને જ્ઞાનીપુરુષના વચનરૂપ લાકડીનો પ્રહાર થયો છે, તે પુરુષને વિશે તે પ્રકારે સંસારસંબંધી બળ હોય છે, એમ તીર્થંકર કહે છે.

“જ્ઞાનીપુરુષને જોયા પછી જીને જોઈ જો રાગ ઉત્પન્ન થતો હોય, તો જ્ઞાનીપુરુષને જોયા નથી એમ, તમે જાણો.”

“જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોને સાંભળ્યા પછી સ્ત્રીનું-સજીવન શરીર અજીવ-પણે ભસ્યાવિના રહે નહીં.”

“પરેખર પૃથ્વીનો વિકાર, ધનાદિભોજન ભાસ્યાવિના રહે નહીં.”

“જ્ઞાનીપુરુષ શિવાય તેનો આત્મા ખીન્ને ક્યાંય પણ ક્ષણભર સ્થાયી થવાને વિશે ઇચ્છે નહીં.”

એ આદિ વચનો તે પૂર્વે જ્ઞાનીપુરુષો માર્ગાનુસારી પુરુષને બોધતા હતા.

એ જાણીને-માંભળીને તે સમ્મત જીવો આત્માને વિશે અવધારતા હતા.

પ્રાણુસાગ જેવા પ્રભંગને વિશે પણ તે વચનોને અપ્રધાન ન કરવાયોગ્ય જાણતા હતા-વર્તતા હતા.

તમ સૌં મુમુક્ષુભાગ્યોને અમારા ભક્તિભાવે સમગ્રકાર પોતાં અમારો આવો ઉપાધિભંગ જોઈ જીવમાં કલેષ પામ્યા વિના જેટલો બને તેટલો આત્મા-સંબંધી અભ્યાસ વધારવાનો વિચાર કરવો. મર્યાદી સ્મરણજોગ વાત તો ઘણી છે, તથાપિ સંસારમાં સાવ ઉદમ્બીનતા, પરના અદ્ય ગુણમાં પણ પ્રીતિ, પેતાના અન્નદોષને વિશે પણ અર્ચન કલેષ, દેવતા વિવચમા અન્યત્ર પીર્વનું સ્પર્ધનું, એ વાતો સમગ્રમાં અખંડ એક શરણાગતપણે ધ્યાનમાં રાખવા ચોખ્ખું છે. જેમ બને તેમ નિવૃત્તિ, નિવૃત્તિ-દ્વેષ, નિવૃત્તિ-દ્રવ્ય, અને નિવૃત્તિ-ભાવને ભગવો. તીર્થંકર ગૌતમ જેવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ સંબોધતા હતા કે, મમય માત્ર પણ પ્રમાદ યોગ્ય નથી.

મુંબઈ; પ્રથમ અઠાડ વદ ૪, સોમ, ૧૯૪૬.

પ્રજ્ઞામ.

ધણું કરીને પ્રાણીઓ આશાથી જીવે છે. જેમ જેમ મંત્રા વિશેષ હોય છે, તેમ તેમ વિશેષ આશાના બળથી જીવવું થાય છે. એક માત્ર ન્યાં આત્મવિચાર અને આત્મજ્ઞાનનો ઉદ્ધાર થાય છે ત્યાં, સર્વ પ્રકારની આશાની સમાધિ થઈ જીવના સ્વરૂપથી જીવાય છે. જે કોઈ પણ મનુષ્ય ધણું છે, તે ભવિષ્યમાં તેની પ્રાપ્તિ ધણું છે, અને તે પ્રાપ્તિની ધણીપણ આશાઓ તેની કલ્પનાનું જીવવું છે, અને તે કલ્પના ઘણું કરી કલ્પના જ રહ્યા કરે છે; જે તે કલ્પના જીવને ન હોય અને જ્ઞાન પણ ન હોય, તો તેની દુઃખકારક ભયંકર ત્રિધેતિ અકથ્ય હોવી સંભવે છે. સર્વ પ્રકારની આશા, તેમાં પણ આત્મા શિવાય બીજા અન્ય પદાર્થની આશામાં મુમાધિ કેવા પ્રકારે થાય તે, કહેા ?

મ્ર૦ આશાઃ વદ ૧૪, શુધિ, ૧૯૪૯.

૨૬૦.

શ્રીમૃષ્ટાદિકની ક્રિયા ઉદાસીન જેવી હતી. જે જીવને સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય, તેને સર્વ પ્રકારની સંસારી ક્રિયા તે જ સમયે ન હોય, એવો કંઈ નિયમ નથી. સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થવા પછી મંસારી ક્રિયા રસરહિતપણે થવી મંભવે છે. ઘણું કરી એવી કોઈ પણ ક્રિયા તે જીવની હોતી નથી, કે જેથી પરમાર્થને વિષે જ્ઞાનિ થાય, અને ન્યાંમુખી પરમાર્થને વિષે જ્ઞાનિ થાય નહીં ત્યાંમુખી, બીજા ક્રિયાથી સમ્યક્ત્વને બાધ થાય નહીં. સર્પને આ જગતનાં લોકો પૂજે છે, તે વાસ્તવિકપણે પૂજ્યશ્રદ્ધથી પૂજતાં નથી, પણ ભયથી પૂજે છે, ભાવથી પૂજતાં નથી; અને ધણીજીવે લોકો અત્યંતભાવે પૂજે છે, એમ સમ્યક્દષ્ટિ જીવ તે સંસારને ભગતો દેખાય છે, તે પૂર્વે નિર્બંધન કરેલાં એવાં પ્રારબ્ધ કર્મથી દેખાય છે. વાસ્તવ્યપણે ભાવથી તે સંસારમાં તેનો પ્રતિબંધ ઘટે નહીં; પૂર્વકર્મના ઉદયરૂપ ભવથી ઘટે છે. જેટલે અંશે ભાવ-પ્રતિબંધ ન હોય, તેટલે અંશે જ સમ્યક્દષ્ટિપણ તે જીવને હોય છે. અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ સમ્યક્ત્વ શિવાય ગયાં સંભવે નહીં એમ જે કહેવાય છે તે, યથાર્થ છે. મંસારી પદાર્થોને વિષે જીવને તીવ્ર રોદ્ધ વિનાં એવાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ હોય નહીં, કે જે કારણે તેને અનંત સંસારનો અનુબંધ થાય જે જીવને સંસારી પદાર્થો વિષે તીવ્ર રોદ્ધ વર્તનો હોય, તેને કોઈ પ્રશ્નને પણ અનંતાનુબંધી અતુષ્ટતાથી કોઈ પણ ઉદય થવા સંભવે છે, અને ન્યાંમુખી તીવ્ર રોદ્ધ વે પદાર્થોમાં હોય ત્યાંમુખી અવસ્થા પરમાર્થમાર્ગવાળા

જીવ તે ન હોય પરમાર્થમાર્ગનું લક્ષણ એ છે કે, અપરમાર્થને, લક્ષતાં જીવ બધા પ્રકારે કામચાચા કરે, મુખે અથવા હૃદયે, હૃદયમાં, કામચાચા, કદાપિ, ખીજતી જીવોનું પણ મંભવે છે, પણ મંસારમુખની પ્રાપ્તિમાં, પણ કામચાચાને, મુખનું અજુગમવાપણ-નિગમપણ-પરમાર્થમાર્ગનું પુરૂષને હોય છે. તેનું નિરમ્બ પણ જીવને પરમાર્થજાને અથવા પરમાર્થજાની પુરૂષનાં નિશ્ચયે, થવું મંભવે છે, ખીજતી પ્રકારે થવું મંભવતું નથી. પરમાર્થજાને અપરમાર્થરૂપ એવા આ મંસાર જાણી પછી તે પ્રત્યે તીવ્ર એવો ક્રોધ માન, માયા, કે લોભ હોય કરે કે ક્રોધથી થાય કે જે વસ્તુનું મહાત્મ્ય દષ્ટિમાંથી, મુખ તે જસ્ટને અર્થે અર્થ, કલેશ થતો નથી સંસારને વિષે જાતિપણે જાણેલું સુખ તે પરમાર્થજાને જાતિ જ લાસે છે, અને જેને જાતિ લાસી છે, તેને પછી તેનું મહાત્મ્ય શું લાગે? એની મહાત્મ્યદષ્ટિ પરમાર્થજાની પુરૂષના, નિશ્ચયવાળા જીવને હોય છે, તેનું કારણ પણ એ જ છે. કોઈ જાનના આચરણને કારણે જીવને વ્યવહારકથાન થાય નહીં, તથાપિ, સામાન્ય એવું જાનને જોની પુરૂષની શ્રદ્ધાએ થાય છે વડના ખીજતી પોંડે પરમાર્થ, થવાનું ખીજતી એ છે, તીવ્ર પ્રિયુષમે, લવન્યપરહિતપણે જાની પુરૂષ કે અમ્યદષ્ટિ જીવને ક્રોધ, માન, માયા કે લોભ હોય નહીં, જે મંસાર અર્થે અનુભવ કરે, છે, તે કરતાં પરમાર્થને નામે, જાતિમત પરિણામે ૨ મ્મ ગુરુ-દેવ-ધર્મને જાને છે, તે જીવને ધણુકરી અનંતાનુભવી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ થય છે, કાચુ કે ખીજ મંભાગની ક્રિયાઓ ધણુ કરી અનંત અનુભવ, કંઠવાવાળી નથી, માત્ર અપરમાર્થને પરમાર્થ જાણી આગ્રહે જીવ જાણ્યા કરે છે, ૫ માર્થ-જાની એવું મુરખપ્રત્યે, દેવપ્રત્યે, ધર્મપ્રત્યે નિરોદ્ધર છે, એમ કહેવામાં ધણુકરી મથાઈ છે, તે મત્યાર, દેવ, ધર્મપ્રત્યે અમર ગુરુવાદિકનાં આગ્રહથી-માફા બોધથી આશ્વાતપ્રત્યે, ઉપેક્ષ એ પ્રવર્તે એવો સંભવ છે, તેમ જ તે માણ, મંગથી જોની મંભાગવાસના પરિવેદ નહીં થતી હોવા છતાં તે પરિવેદ-માની પ્રગમ્યપ્રત્યે ઉપેક્ષ ગમે છે, એ જ અનંતાનુભવી ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો આધાર છે. ૧૧

ખી૦ અ૦ વદ ૬, ૧૯૪૬.

વિશેષ વર્તવું હોય છે ત્યારે, ઉપર જે કહ્યો છે તે સમ્યક્ પ્રકાર, રૂઝ જીવોને પણ સ્થિર રહેવો કંઠણ થાય છે, તથાપિ હૃદયને વિષે વારંવાર તે વાતનો વિચાર કરનાં અને આત્માને નિત્ય અકેષ, અનેષ, જગ્ય, મરણાદિ ધર્મની રહિત ભાવનાં-વિચરતાં-કેટલીક રીતે તે સમ્યક્ પ્રકારનો નિશ્ચય આવે છે, મોટા પુરુષોએ આલ્યામેશ્વા એવા ઉપસર્ગ, તથા પત્નિસહના પ્રમંગોની જીવમાં સ્મૃતિ કરી, તે વિષે તેમનો રહેલો અખંડનિશ્ચય, તે ફરી ફરી હૃદયમાં સ્થિર કરવાયોગ્ય જાણવાથી જીવને તે સમ્યક્ પરિણામ ફળિભૂત થાય છે. અને વેદના, વેદનાના ક્ષયકાળે નિવૃત્ત થયે, ફરી તે વેદના કોઈ કર્મનું કારણ થતી નથી. વ્યાધિરહિત શરીર હોય તેવા સમયમાં જીવે જે તેનાથી પોતનું જૂઠા-પણું જાણી, તેનું અનિત્યાદિ સ્વરૂપ જાણી, તે પ્રત્યેથી મોહ, મમતાદિ સાગ્યાં હોય, તો તે મોહું શ્રેય છે, તથાપિ તેમ ન જન્મું હોય, તો કંઈ પણ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયે, તેની ભાવના ભાવતાં જીવને નિષ્ફળ એવું, ધણુંકરી, કર્મમંધન થવું નથી; અને મહાવ્યાધિની ઉત્પત્તિકાળે તો દેહનું મમત્વ જીવે જરૂર લાગી જાનીપુરુષના માર્ગની વિચારણાએ વર્તવું, એ રૂઝ ઉપાય છે. જે કે દેહનું તેવું મમત્વ લાગવું કે આપું કરવું એ મહાદુષ્કર વાત છે, તથાપિ જેનો તેમ કરવા નિશ્ચય છે તે, વેલે મોડે ફળિભૂત થાય છે.

જ્યાંમુખી દેહાદિકથી કરી જીવને આત્મકલ્યાણનું સાધન કરવું રહ્યું છે, સાંમુખી તે દેહને વિષે અપરિણામિક એવી મમ । ભજવી યોગ્ય છે; એટલે કે આ દેહના કોઈ ઉપચાર કરવા પડે તો તે ઉપચાર દેહના મમત્વ થી કરવાની ઇચ્છાએ નહીં, પણ એ દેહે કરી જાનીપુરુષના માર્ગનું આરાધન થઈ શકે છે, એવો કોઈ પ્રકારે તેમાં રહેલો લાભ, તે લાભને અર્થે, અને તેવી જ જુદીએ તે દેહની વ્યાધિના ઉપચારે પ્રવર્તવામાં બાધ નથી. જે કંઈ મમતા છે, તે અપરિણામિક મમતા છે, એટલે પરિણામે સમતા સ્વરૂપ છે, પણ તે દેહની પ્રિયતાયે, સાંસારિક સાધનમાં પ્રધાનભોગનો એ હેતુ છે, તે લાગવો પડે છે, એમાં આર્તધ્યાને કોઈ પ્રકારે પણ તે દેહમાં જુદી ન ફરતી એવી જાનીપુરુષોના માર્ગની શિક્ષા જાણી, આત્મકલ્યાણનો તેવા પ્રમંગે લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.

સર્વ પ્રકારે જાનીના શરણમાં જુદી રાખી નિર્લયપણાને, નિઃખેદપણાને ભજવાની શિક્ષા શ્રી તીર્થંકર જેવાએ કરી છે અને અમે પણ એ જ કરીએ છીએ. કોઈ પણ કારણે આ મંમારમાં ક્લેશિત થવું યોગ્ય નથી. અવિચાર અને અજ્ઞાન એ સર્વ ક્લેશનું, મોહનું અને માહી માર્તનું કારણ છે. સદ્વિચાર

અને આત્મજ્ઞાન તે આત્મગતિનું કારણ છે. તેનો પ્રથમ આક્ષાત્ર ઉપાય માની પુરવણી આપાને વિચારવી એ જ, જણાય છે.

મુંગધ, બીજા અગ્રાહ વદ ૧૦, સોમે ૧૯૪૬.

પ્રણામ પાંચે.

૨૬૨.

કોઇ જીવ સામાન્ય મુમુક્ષુ થાય છે, તેને પણ આ નંસારના પ્રમંગમાં પ્રવર્તવા પ્રત્યક્ષીનું વીર્ય મંદ પડી જાય છે, તો અમને તે પ્રત્યક્ષી ધણી મંદના વર્તે તેમાં આશ્ચર્ય લાગતું નથી, તથાપિ કોઇ પૂરે પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન થવાનો એવો જ પ્રકાર હશે, કે જેથી તે પ્રમંગમાં પ્રવર્તવાનું રહ્યા કરે, પણ તે કેવું રહ્યા હશે છે? કે જે ખામ મંમાગમુખની હચ્ચવાળા હોય તેને પણ તેવું કરવું ન પાપાય એવું રહ્યા કરે છે. જો કે એ વાતનો ખેદ થોડો નથી, અને ઉદાગીનતાજ બહુએ છીએ, તથાપિ તે કારણે એક બીજો ખેદ ઉભા થાય છે, તે જો કે, મતંગ, નિવૃત્તિનું અપમાનપણ રહ્યા કરે છે, અને પગમ રૂચિ છે જેને વિશે, એવું આત્મજ્ઞાન અને આત્મવાર્તા, તે કોઇ પણ પ્રકારની હચ્ચ વિના ક્યારેય લાગજેવાં રાખવાં પડે ને આત્મજ્ઞાન વેદક હોવાથી મુંગધનું વધી પણ આત્મવાર્તાનો વિચાર તે, મુંગધે છે.

૧૯૪૬ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૪, બોમ.

પ્રણામ.

૨૬૩

જ્ઞાપિતી લોકોનું એન માનવું છે કે, એક માધારણ સોપાગી જેવું મંગ રગનું, પાદ્મીનું અને ઘાટનું માણેક (પ્રત્યક્ષ) એમરદિન હોય, તો તેની રોડે રૂપા કીમત ગણીએ, તો તે પણ ગોણું છે. જો વિચાર કરીએ તો મત્ર તેમા આખનું દરવું, અને મનની હચ્ચની કલ્પિત માન્યતા ગિવાય બીજી કંઈ નથી, તથાપિ એક આખની દરવની એમાં મોટી ખુબીને માટે, અને દુર્લભ દ્રવ્યને કાળે, જો તેનું અજ્ઞાન મદ્યમ કહે છે અને અનાદિ દુર્લભ-જેમાં આત્મા હરી ગે છે, એવું જે અભગમ સમ્યક્ તેને વિશે કંઈ આમલ, રૂચિ નથી; તે આશ્ચર્ય વિચારવાયોગ્ય છે.

નં. ૧૯૪૬, શ્રાવણ શુદ્ધ ૫, મુંગધ.

૨૬૪.

ૐ

ગદ્ય શાસ્ત્રના માગર શુદ્ધ ૬૬ અત્રે આવવાનું થયું હતું; સ્વાસ્થી ઓળંગ દિવસપર્યંતમાં ધણા પ્રકારનો ઉપાધિજોગ વેદવાનું બન્યું છે અને જો ભગવત્ કૃપા ન હોય, તો આ કાળને વિષે તેવા ઉપાધિજોગમાં માયું થક ઉપર રહેવું કઠણ માય. એમ થતાં થતાં ઘણીવાર જોયું છે; અને આત્મ સ્વરૂપ જોણે જાણ્યું છે એવા પુરુષને, અને આ મંસાગને મળતી પાણુ આવે નહીં, એવો આધિક નિશ્ચય થયો છે. જ્ઞાનીપુરુષ પણ અત્યંત નિશ્ચય ઉપયોગે વર્તેતાં વર્તેતાં ક્યારેય પણ મંદ પરિણામ પામી જાય, એવી આ મંસાગની રચના છે, આત્મસ્વરૂપમંજી ઓધનો તો જો કે નાશ ન થાય, તથાપિ આત્મસ્વરૂપના ઓધનાં વિશેષ પરિણામ પ્રત્યે એક પ્રકારનું આવરણ થવારૂપ ઉપાધિજોગ થાય છે. અને તો તે ઉપાધિજોગથી હજી ત્રાસ પામ્યા કરીએ છીએ. અને તે તે જોગે હૃદયમાં અને મુખમાં મધ્યમાવાચ્યાએ પ્રયુત્તું નામ રાખી, માંડ કંઈ પ્રવર્તન કરી સ્થિર રહી શકીએ છીએ. સમ્યક્વને વિષે, અર્થાત્ જોખને વિષે શ્રાંત પ્રાપ્ત થતી નથી. પણ જોખના વિશેષ પરિણામનો અનવકાશ થાય છે, એમ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે, અને તેથી ઘણીવાર આકુળ-વ્યાકુળપણાને પામી લાગને ભજનો દયો; તથાપિ ઉપાનિત કર્મની સ્થિતિને સમપરિણામે અદોનપણે, અવ્યાકુળપણે વેદની એ જ જ્ઞાનીપુરુષોનો માર્ગ છે, અને તે જ ભજવો છે, એમ સ્મૃત થઈ ગિચરતા રહેતી આવી છે; એટલે આકુળાદિ ભાવની થતી વિવેચ મુન્નવણ સમાપ્ત થતી હતી.

આખો દિવસ, નિરૂત્તિના ચેત્તે કાળ નહીં બન્યો સાક્ષુથી મુખ રહે નહીં, એવી અમારી સ્થિતિ છે. ‘આ મા-આત્મા,’ ‘તેનો વિચાર’ ‘જ્ઞાનીપુરુષની સ્મૃતિ,’ ‘તેના મહાત્મ્યની કથા-વાર્તા,’ ‘તે પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ,’ ‘તેમના અનવકાશ આત્મચારિત્ર પ્રત્યે મોહ’ એ અમને હજી આકર્ષ્યા કરે છે; અને તે કાળ ભજીએ છીએ. પૂરકાગમ જે જે જ્ઞાની પુરુષના પ્રમંજો વ્યતીત થયા છે, તે કાળ ધન્ય છે, તે ક્ષેત્ર અત્યંત અત્યંત ધન્ય છે. તે શ્રવણને, શ્રવણના કર્તાને, અને તેમા ભક્તિભાવવાળા જીવોને ત્રિંકાળ દંડવત્ છે. તે આત્મસ્વરૂપમા ભક્તિ, ચિંતન, આત્મવ્યાખ્યાની જ્ઞાની-પુરુષની વાણી, અથવા જ્ઞાનીનાં સાક્ષે કે માર્ગાનુચારી, જ્ઞાનીપુરુષના સિદ્ધાંત, તેની અપૂર્વતાને અણામ, અતિભક્તિએ કરીએ છીએ. અબંધ આત્મધુનના એકતાર પ્રવાહપૂર્વક તે વાત અમને હજી ભજવાની અત્યંત આવરતા

રહ્યા કરે છે, અને ખીજ ખાજુથી આવાં ક્ષેત્રો, આવા લોકપ્રવાહ, આવા ઉપાધિભેગ અને ખીજ નેવા પ્રકાર ભેદ, વિચાર મૂર્છાવત થાય છે. પ્રથમેચ્છા !

મં ૧૯૪૯ ના આવણ વદ ૫ મુંગદ.

પ્રમાણ પોંચે.

૨૯૫.

અજ્ઞાનદશા વર્તેલી હોય, અને તે દશાને જ્ઞાનદશા જીવે જમાઈ કારણથી માની લીધી હોય ત્યારે, તેવા તેના, દેહને દુઃખ થવાના પ્રમંગોમાં, અથવા તેવાં ખીજાં કારણોમાં, જીવ દેહની સાત્તાને ભજવાની ઇચ્છા કરે છે; અને તેમ વર્તવાનું કરે છે. સત્ત્વી જ્ઞાનદશા હોય, તો તેને દેહને દુઃખપ્રસિનાં કારણો વિષે વિચારના થતી નથી, અને ને દુઃખને ટાળવા એટલી બધી ચીવટ પણ હોતી નથી.

૧૯૪૯, ભાદરવો.

૨૯૬.

નિમિત્તે કરીને જેને હર્ષ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને શોક થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને હર્ષિયજન્ય વિષય પ્રત્યે આકર્ષણ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને હર્ષિયને પ્રતિકૂળ એવા પ્રકારોને વિષે દ્વેષ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને ઉત્કર્ષ આવે છે, નિમિત્તે કરીને જેને કપાય ઉદભવે છે, એવા જીવને જેટલો અને તેટલો તે તે નિમિત્તવત્તી જીવોનો મંગ ત્યાગવો થયે છે; અને નિત્ય પ્રત્યે સત્ત્વ કરવો થયે છે; મંત્રમંગના અરોને નથા પ્રકારના નિમિત્તથી દૂર રહેવું થયે છે. ક્ષણે ક્ષણે, પ્રમંગે, પ્રમંગે, નિમિત્તે નિમિત્તે, સ્વદશા પ્રત્યે ઉપયોગ દેવો થયે છે. તમારૂં પણ મળ્યું છે. આજ પર્યંત સર્વભાવે કરીને ખમાવું પું.

ભાદ્રપદ સુદ ૯. ૧૯૪૯

૨૯૬

૨૯

અનાદિકાજથી વિષયમજ્જાદિ દોવાથી, અને કેટલીક જ્ઞાનીપુરુષની ચેટા અજ્ઞાનીપુરુષના જેવી જ દેખાતી દોવાથી જ્ઞાનીપુરુષને વિષે વિષમજ્જાદિ યદ આવે છે, અથવા જીવની જ્ઞાનીપુરુષપ્રત્યે તે ચેટાનો વિકલ્પ આજ્ઞા કરે છે.

૧. ૨૫૧ પત્ર અપૂર્ણ સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે.—સંયોગ.

ખીજી ખાલુઓથી જ્ઞાનીપુરુષનો જે યથાર્થ નિશ્ચય થયો હોય, તો કોઈ વિકલ્પને ઉત્તમ કરવાવાળો એવી જ્ઞાનીની ઉન્નતાનિ લાવવાળો એજા પ્રત્યક્ષ દીકામાં આવે તોપણ ખીજી ખાલુના નિશ્ચયના જળને લીધે એજા અવિકલ્પપણાને ભજે છે; અથવા જ્ઞાનીપુરુષની એજાનું કોઈ અગમ્યપણુ જ એવું છે કે, અધુરી અવસ્થાએ કે અધુરા નિશ્ચયે જીવને વિભ્રમ તથા વિકલ્પનું કારણ થય છે, પણ વાસ્તવ્યપણે તથા પુરા નિશ્ચયે, તે વિભ્રમ અને વિકલ્પ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય નથી; માટે આ જીવનો અધુરો જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યેનો નિશ્ચય છે, એ જ આ જીવનો હોય છે. જ્ઞાની પુરુષ બંધી રીતે અજ્ઞાની પુરુષથી એજાનું મરખ હોય નહીં અને જે હોય, તો પછી જ્ઞાની નથી, એવો નિશ્ચય રવો તે યથાર્થ કારણ છે, તથાપિ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પુરુષમાં કોઈ એવાં વિલક્ષણ કાગણોનો ભેદ છે કે, જેનાથી જ્ઞાનીનું, અજ્ઞાનીનું એકપણું કોઈ પ્રકારે થાય નહીં. અજ્ઞાની છતાં જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ જે જીવ મનાવતો હોય, તે તે વિલક્ષણપણાદ્વારાએ નિશ્ચયમાં આવે છે; માટે જ્ઞાનીપુરુષનું જે વિલક્ષણપણુ છે, તે તો પ્રથમ નિશ્ચય વિચારવાયોગ્ય છે, અને જે તેવા વિલક્ષણ કારણનું સ્વરૂપ જાણી જ્ઞાનીનો નિશ્ચય થાય છે, તો પછી અજ્ઞાની જેવી ક્વચિત્ જે જે જ્ઞાનીપુરુષની એજા જોવામાં આવે છે, તેને વિષે નિર્વિકલ્પપણુ પ્રાપ્ત હોય છે; તેમ નહીં તો જ્ઞાની પુરુષની તે એજા તેને વિષે લક્ષિત અને સ્નેહનું કારણ થાય છે.

પ્રત્યેક જીવ—એટલે જ્ઞાની, અજ્ઞાની જે બંધી અવસ્થામાં સરખા જ હોય, તો પછી જ્ઞાની અજ્ઞાની એ નામ માત્ર થાય છે, પણ તેમ હોવાયોગ્ય નથી. જ્ઞાનીપુરુષ અને અજ્ઞાનીપુરુષને વિષે અવશ્ય વિલક્ષણપણુ હોવાયોગ્ય છે. જે વિલક્ષણપણુ યથાર્થ નિશ્ચય થયે જીવને સમજવામાં આવે છે, જેનું ક્ષણ સ્વરૂપ અત્રે જણાવવાયોગ્ય છે: જ્ઞાનીપુરુષ અને અજ્ઞાનીપુરુષનું વિલક્ષણપણુ મુમુક્ષુ જીવને તેમની એટલે જ્ઞાની, અજ્ઞાની પુરુષની દશાદ્વારા સમજાય છે. તે દશાનું વિલક્ષણપણુ જે પ્રકારે થાય છે, તે જણાવવાયોગ્ય છે: એક તો મૂળદશા, અને ખીજી ઉત્તરદશા એવા એવા બે ભાગ જીવની દશાના થઈ શકે છે.

ભાદરવા શુદ્ધ ૧૨, ૧૯૪૫

૨૯૮.

જેવી દષ્ટિ આ આત્માપ્રત્યે છે, તેવી દષ્ટિ જગત્ના સર્વ આત્માને વિષે છે. જેવો સ્નેહ આ આત્માપ્રત્યે છે, તેવો સ્નેહ સર્વ આત્માપ્રત્યે વર્તે છે.

જેવી આ આત્માની સદ્ગુણરૂપ સ્થિતિ ધ્વજીએ છીએ, તેવી જ સર્વ આત્મા-
પ્રત્યે ધ્વજીએ છીએ, જે જે આ આત્મા માટે ધ્વજીએ છીએ, તે તે સર્વ
આત્મા માટે ધ્વજીએ છીએ; જેવો આ દેહપ્રત્યે ભાવ ગમીએ છીએ, તેવો
જ મર્મ દેહપ્રત્યે ભાવ રાખીએ છીએ, જેવો સર્વ દેહ પ્રત્યે વર્તવાનો પ્રકાર
રાખીએ છીએ, તેવો જ આ દેહપ્રત્યે પ્રકાર વર્તે છે આ દેહમા વિરોધ-બુદ્ધિ
અને બીજા દેહપ્રત્યે વિષમ-બુદ્ધિ ધણ કરીને ક્યારેય થઈ શકતી નથી જે
શ્રી આદિના સ્વપણે મંબંધ ગણાય છે, -ઠે, તે શ્રીઅદિપ્રત્યે જે કંઈ અનુદાનિ
છે, અથવા મમતા છે, તેવા જ પ્રાયે સર્વપ્રત્યે વર્તે છે આત્મારૂપપણાના કાર્ય
માત્ર પ્રવર્તન દોવાથી જગતના મર્મ પદાર્થ પ્રત્યે જેમ ઉદારીનતા વર્તે છે
તેમ, સ્વપણે ગણાતા શ્રીઆદિ પદાર્થપ્રત્યે વર્તે છે. પ્રાગ્જ્ઞપ્રર્થને શ્રીઆદિ-
પ્રત્યે જે કંઈ ઉદય હોય તેથી વિરોધ વર્તના ધણ કરીને આત્માથી થતી નથી,
કદાપિ દ્રશ્યાથી કંઈ તેની વિશેષ વર્તના થતી હોય, તો તેની તે જ ક્ષણે તેના
ઉદયપ્રતિગેહ આત્માઓપ્રત્યે વર્તે છે, અથવા મર્મ જગતપ્રત્યે વર્તે છે. કોઈ
પ્રત્યે કંઈ વિશેષ કરવું નહીં, કે ન્યુન કરવું નહીં, અને કરવું તો તેવું એક
ધારાનું વર્તન મર્મ જગતપ્રત્યે કરવું એવું જ્ઞાન આત્માને ધણુ કાળ થયા
દે છે, -નિશ્ચયરૂપ છે કોઈ સ્થળે ન્યુનપણુ, વિશેષપણુ કે કંઈ તેની ગમ,
વિષમ એટલાએ વર્તવું દેખાતું હોય, તો જરૂર તે આત્મસ્થિતિએ-આત્મબુદ્ધિએ
થતું નથી, એમ લાગે છે. પૂર્વજ્ઞની પ્રારબ્ધના ગોળે કંઈ તેવું ઉદયભાવપણે
થતું હોય, તો તેને વિશે પણ મમતા છે કોઈપ્રત્યે ઓઠપણુ, અધિકપણુ
કંઈ પણ આત્માને રૂથનું નથી લા પછી બીજી અવસ્થાનો વિકાસ દોવા-
યોગ્ય નથી, એમ તમને શું કહીએ ?

માથી અલિંગ ભાવના છે જેટલી યોગ્યતા જેની વર્તે છે, તે પ્રત્યે
તેટલી અલિંગ ભાવની સ્પૃર્તિ થાય છે કલ્પિત કંઈનાબુદ્ધિથી વિશેષ બુદ્ધિ
થાય છે, પણ વિષમપણાથી કે વિષયપરિગ્રહાદિ કામણુપ્રત્યયથી તે પ્રત્યે
વર્તવાનો કંઈ આત્માનો મંકલ્ય જણાતો નથી, અવિકાપરૂપ સ્થિતિ છે વિશેષ
શું કહીએ ? અમારે કંઈ અમારું નથી, બીજાનું નથી, કે બીજા નથી, જેમ
છે, તેમ છે. જેવી સ્થિતિ આત્માની છે, તેવી સ્થિતિ છે સર્વ પ્રકારની
વર્તના નિષ્કપટપણાથી ઉદયની છે

સમ, વિષમતા નથી

સદ્ગુણરૂપ સ્થિતિ છે

ન્યા તેમ હોય ત્યા, અન્ય પદાર્થમાં આશક્તશુદ્ધિ થતે નહીં, —હોય નહીં,
(૧૮૪૬ બાદગદ ૦)) (૦ ૦ ૦ ૦)

૨૬૯

અમારો આશય તે જ્ઞાન વિશે લખવાનો વિશેષપણે અત્રે લખ્યો છે જે જ્ઞાનીપુરુષે સ્પષ્ટ એવો આત્મા કોઈ અપૂર્વ લક્ષણે, ગુણે, અને વેદનપણે અનુભવ્યો છે, અને તે જ પરિણામ જેના આત્માનુ થયું છે, જ્ઞાનીપુરુષે, જો તે સુધારમર્મબધી જ્ઞાન આપ્યું હોય, તો તેનું પરિણામ પરમાર્થ પરમાર્થ-સ્વરૂપ છે, અને જે પુરુષ તે સુધારમર્મને જ આત્મા જાણે છે, તેનાથી તે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હેય, તો તે વ્યવહારે પરમાર્થસ્વરૂપ છે. તે જ્ઞાન કદાપિ પરમાર્થ-પરમાર્થસ્વરૂપ એવા જ્ઞાનીએ ન આપ્યું હોય, તોપણ તે જ્ઞાનીપુરુષે, સન્માર્ગ સન્મુખ આકર્ષે એવો જે જીવને ઉપદેશ કર્યો હોય તે જીવનું જ્ઞાન, તે પરમાર્થ-વ્યવહારસ્વરૂપ છે, અને તે શિવાય સાત્ત્વાદિ જાણનાર સામાન્ય પ્રકારે માર્ગાનુમાર્ગી જેવી ઉપદેશક વાત કરે, તેની અદ્વાય, તે વ્યવહારે વ્યવહાર-સ્વરૂપ છે મુગમરગે મમજવા એમ ચાગ પ્રગર થાય છે પરમાર્થ-પરમાર્થસ્વરૂપ એ નિકટ મોક્ષનો ઉપાય છે પરમાર્થ-વ્યવહારસ્વરૂપ એ અનતર-પરપરમર્મને મોક્ષનો ઉપાય કે વ્યવહાર-પરમાર્થસ્વરૂપ તે, ધણા કાળે કોઈ પ્રકારે પણ મોક્ષના સાધનના કારણભૂત થવાનો ઉપાય છે વ્યવહાર-વ્યવહાર-સ્વરૂપનું ફળ આત્મપ્રત્યયી નથી સંભવતું આ વાત હજી કોઈ પ્રમગે વિશેષપણે લખીશું એટલે વિશેષપણે સમજાશે, પણ આટલી મહેપતાથી વિશેષ ન સમજાય તો મુઝાશો નહીં, લક્ષણથી, ગુણથી, અને વેદનથી જેને આત્મસ્વરૂપ જાણાય છે તેને, ધ્યાનનો એ એક ઉપાય કે, કે જેથી આત્મપ્રત્યેક્ષની ચિરંતતા થાય છે, અને પરિણામ પણ ચિરંત થાય છે લક્ષણથી, ગુણથી, અને વેદનથી જેણે આત્મ-સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, એના મુમુક્ષુ તેને, તે જ્ઞાનીપુરુષે ખતાવેલું જો આ જ્ઞાન હોય, તો અનુક્રમે વક્ષણાદિનો બોધ સુગમપણે થાય છે મુમુક્ષુ અને તેનું હિતપ્રતિષ્ઠેત્ર એ કોઈ અપૂર્વ કારણરૂપ છે, એમ તમે નિશ્ચયપણે નિર્ધારજો. જ્ઞાનીપુરુષનો તે પત્રીનો જે માર્ગ, તે ન દુલાય એવો તમને પ્રમગ થયો છે, તેથી તેવો નિશ્ચય રાખવા જાણીશું છે પત્રીનો માર્ગ જો દુલાય હોય અને તેને વિશે કોઈ તે અપૂર્વ મારણરૂપે નિશ્ચય થયો હોય, તો તે કોઈ પ્રકારે પાઠો નિશ્ચય ફેરવ્યે જ ઉપાયરૂપ થાય છે, એવો અમારા આત્મામાં લક્ષ રહે છે એક અજ્ઞાનપણે પવનની સ્થિરતા કરે છે, પણ આમોચ્છવાસરોધ, નથી તેને કયાણનો હેતુ થતો, નથી અને એક જ્ઞાનીની આત્માપૂર્વક આસોચ્છવાસનો

રોધ કરે છે તો તેને તે કારણથી જે સ્થિરતા આવે છે, તે આત્માને પ્રગટવાનો હેતુ થાય છે. આ 'અજ્ઞાતા'ની સ્થિરતા થી એ એક પ્રકારે ધણી કંઠણ વાત છે; તેનો સુગમ ઉપાય મુખ્યત્વે એકતા કરવાથી થાય છે, માટે તે વિશેષ ધ્યાનમાં લેવાનું 'ગાધન' છે. મુખ્યત્વે સ્થિરતા પછી તે અજ્ઞાતાને કૃતિમત્ત થતી નથી, એટલે કૃત્યાણુરૂપ થતી નથી. તેમ તે બીજા જ્ઞાનનું ધ્યાન પણ અજ્ઞાતાને કૃત્યાણુરૂપ થતું નથી, એવો વિશેષ નિશ્ચય અમને ભાસ્યા કરે છે; જેણે વેદનપણે આ મા જાણ્યો છે, તે જ્ઞાનીપુરોહિની આજ્ઞાએ તે કૃત્યાણુરૂપ થાય છે; અને આત્મા પ્રગટવાનો અત્યંત સુગમ ઉપાય થાય છે. એક બીજા અપૂર્વ વાત પણ આ રથને લખવાનું સજ્જ છે.—આત્મા છે તે અનન્ય છે. તેની સમીપે જે જે વસ્તુઓ વિશેષપણે રહી હોય, તે તે વસ્તુ તેની સુગંધનો (૧) વિગેષ બોધ કરે છે. જે વસ્તુ ચંદનથી વિગેષ સમીપ હોય તે વૃક્ષમાં, અનન્ય ગંધ વિગેષપણે મુરે છે. જેમ જેમ આથેના વૃક્ષ હોય, તેમ તેમ સુગંધ મંદ પરિણામને લાગે છે, અને અમુક મર્યાદા પછી અસુગંધરૂપ વસ્તુનું કૃણ આવે છે; અર્થાત્ ચંદન, પછી તે સુગંધપરિણામ કરતું નથી. તેમ આ આત્મા વિભાવ પરિણામને લાગે છે સાંસુધી, તેને ચંદનવૃક્ષ કહીએ છીએ; અને મોથી તો અમુક અમુક સક્ષમ વસ્તુનો મર્યાદા છે, તેમાં તેની છાયા(૨) રૂપ સુગંધ વિગેષ પડે છે, જેનું ધ્યાન જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ થવાથી આત્મા પ્રગટે છે. પવન કરતાં પણ સુધારમ છે તેમાં આત્મા વિશેષ સમીપપણે વર્તે છે, માટે તે આત્માની વિગેષ છાયા (૨) સુગંધનો ધ્યાન કરવાયોગ્ય ઉપાય છે. આ પણ વિગેષપણે સમજવાયોગ્ય છે.

મુખ્ય, આજ્ઞા શુદ્ધ છે, શુદ્ધ ૧૯૪૯.

૩૦૦.*

સર્વ પ્રકરના કર્તવ્યને વિષે ઉદ્ભવતી એવા અમારાથી કંઈ થઈ શકતું હોય, તો તે એક જ થઈ શકે છે કે, પૂર્વોપાનિતનું મમતાપણે વેદન કરવું; અને જે કંઈ કરાય છે તે, તેના આધારે કરાય છે, એમ વર્તે છે.

અમને એમ આવી બાધ છે કે અમે જો અપ્રીતિગંધપણે રહી શકીએ એમ છીએ, જ્યાં સમાગના બાહ્યપ્રસંગને, અંતરપ્રસંગને, કુટુંબાદિ સ્નેહને મન્યા ધ્યાનમાં નથી, તો તમજેવા માર્ગે અજ્ઞાતાને તે લગવાને અત્યંત ત્રાસ અહોરાત્ર કેમ નથી, શૂન્ય? કે જેને પ્રતિગંધપણુરૂપ લયકર યમનું સહ-મારીપણું વર્તે છે.

ગાનીપુરુષને મળીને જે મંસારને ભજે છે તેને, તીર્થંકર પોતાના માર્ગથી બહાર કહે છે.

કદાપિ 'ગાનીપુરુષને મળીને મંસાર ભજે છે તે સર્વ તીર્થંકરના માર્ગથી બહાર કહેવા યોગ્ય હોય તો શ્રેણિકાદિકને વિષે મિથ્યાત્વનો મંભવ થાય છે— અને વિસંવાદપણુ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વિસંવાદપણુથી યુક્ત એનું વચન જે તીર્થંકરનું હોય તો તે તીર્થંકર કહેવાયોગ્ય નથી.

ગાનીપુરુષને મળીને જે આત્મભાવે, સ્વચ્છંદપણે, કામનાએ કરી, રંમે કરી, ગાનીમાં વચનની ઉપેક્ષા કરી, અનુપયોગ પરિણામી થઈ સંમારને ભજે છે, તે પુરુષ તીર્થંકરના માર્ગથી બહાર છે; એમ કહેવાનો તીર્થંકરનો આશય છે.

૧૯૪૯.

૩૦૨.*

ૐ

આટલી વાતનો નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે કે, ગાનીપુરુષને પણ પ્રારબ્ધ-કર્મ ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત થતાં નથી, અને અભોગએ નિવૃત્ત થવાને વિષે ગાનીને કંઈ ધન્યતા નથી. ગાની શિવાય ખીજા જીવને પણ એવાં કેટલાંક કર્મ છે, કે જે ભોગએ જ નિવૃત્ત થાય. અર્થાત્ તે પ્રારબ્ધ જેવાં હોય છે; તથાપિ બેદ એટલો છે કે, ગાનીની પ્રવૃત્તિ પુર્વોપાનિત કારણથી માત્ર છે, અને ખીજાની પ્રવૃત્તિમાં ભવિષ્યસંસારનો હેતુ છે, માટે ગાનીનું પ્રારબ્ધ જૂઠું પડે છે. એ પ્રારબ્ધનો એવો નિર્ધાર નથી, કે તે નિવૃત્તિરૂપે જ ઉદય આવે. જેમ શ્રીકૃષ્ણાદિક ગાનીપુરુષ, કે જેને પ્રવૃત્તિરૂપે પ્રારબ્ધ જતાં ગાનદશા હતી;—જેમ ગૃહઅવસ્થામાં શ્રી તીર્થંકર પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવું તે માત્ર ભોગવ્યાથી સંભવે છે. કેટલીક પ્રારબ્ધસ્થિતિ એવી છે, કે જે ગાનીપુરુષને વિષે તેના સ્વરૂપ માટે જીવોને અંદેશાનો હેતુ થાય, અને તે માટે થઈ ગાનીપુરુષો ધણું કરી જહ-મૌન-દશા રાખી પોતાનું ગાનીપણુ અસ્પષ્ટ રાખે છે, તથાપિ પ્રારબ્ધ-વશાત્ તે દશા કાંઈને અષ્ટ જાણવામાં આવે તો પછી તે ગાનીપુરુષનું વિચિત્ર પ્રારબ્ધ, તેને અંદેશાનો હેતુ થતું નથી.

૧૯૪૯.

૩૦૩.*

ૐ

જે કંઈ ઉપાધિ કરાય છે, તે કંઈ સ્વપણાને કારણે કરવામાં આવતી નથી, તેમ કરાતી નથી. જે કારણે કરાય છે તે કારણ અનુક્રમે વેદવાયોગ્ય

એનું પ્રાગ્બધ છે. જે મંત્ર ઉચ્ચ સારને તે, અગ્નિમંદ્ર દિગ્માને વેનું એનું જે જાનીનું ભેધન છે તે, આગે વિગે નિગળ છે, એટલે તે પ્રકારે તેજને પ્રીતિ; તથાપિ સ્વચ્છ તેા એમ ગદે છે કે, “પાપકાને વિગે-એક ગમળી વિગે-એ તે ઉચ્ચ અમલાને પામનો રોષ, નેા સારે સાર જ્યામાંથી ત્તી આપ્યા વળે; એટલી આત્માને મોક્ષપ્રાપ્તિ વર્તે છે, તથાપિ નિદ્રાદા, બોજન-દા, તથા સમુદ્ધે છેક કાળગિરાય ઉપાવિતો પ્રત્યેક જગત્ છે, સારે દંદા બિદાનર થતુ નથી, તોપણ આત્માપોષક કાળ પ્રત્યેક પાપાનપણ ભાગનો જોવામાં આવે છે, અને પ્રત્યેક મનુષ્ય ગોકથી અત્યંત અધિક મોક થાય છે, એમ નિર્ણય છે.

એમ જાણ થી અને ગદ્યપ્રત્યયી પ્રાગ્બધ ન્યાંતુડી ઉચ્ચમાં વર્તે તાં-શુદ્ધીમાં, મર્યાદા સમયકાળને ભજનુ ચિત્ત ગદ્યમાં જાનીપ્રત્યેકો માર્ગ ગદ્યો જોવાથી, આ ઉપરિ ભજન પ્રીતિ જે તે માર્ગની ઉપેક્ષા કરીએ તોપણ જાનીને વિગળીએ નહીં એમ છે, જો ઉપેક્ષા થઈ શકતી નથી. જે ઉપેક્ષા કરીએ તો ગદ્યપ્રત્યય પણ વનવાગીયને લાગત્ય એવો આકરે વેગત્ય વર્તે છે.

૧૬૪૬.

૩૦૪.૫

૩૦

તીર્થકર, જાનવાર નીચે કલો છે તે, ઉપર કળા દત્તા—

“તે હવે! નમે જુઓ, મમ્મદ પ્રકારે જુઓ, મનુષ્યપણ મળતું થતું હુલ્લભ છે, અને આગે ગનિને વિગે ભય છે એમ જાણો. આજ નથી મદ્વિવેક પામવો હુલ્લભ છે એમ, ગમલો. આંગા લોક એકાંત દુઃખે કરીને બળે છે એમ, જાણો; અને સર્વ જીવ પોતપોતાનાં કર્મ કરી વિપર્યામપણ અનુભવે છે, તેના વિચાર કરો.”—ગુણગદાંગ, અધ્યયન ૭ મું, ૬૩.

ગદ્ય દુઃખથી મુક્ત થયેલો અભિપ્રાય વેરો. એવો રોષ, તે પુરુષે આત્માને ગરવવો, અને આત્મા ગદ્યવો દોષ તેજે, ગમનિયમાદિક માર્ગ માધનનો આગ્રહ અપ્રશન કરી, મતંગતે ગદ્યવો, તેમ જ ઉપામવો. સતંગતી ઉપામતા કરી રોષ તેજે, મમારને ઉપામતાને અત્યાચાર સર્વથા લાગવો. પોતાના મર્મ અભિપ્રાયનો લગ કરી, પોતાની સર્વ શક્તિએ તે અત્યંત આત્માને ઉપામતી. તીર્થકર એમ કહે છે કે, જે કાલ તે આગા ઉપાસે છે તે,

અવસ્ય મત્સંગને ઉપામે છે, એમ જે સત્સંગને ઉપાસે છે તે, અવસ્ય આત્માને ઉપામે છે, અને આત્માને ઉપામનાર મર્વ દુ ખથી મુક્ત થાય છે — દ્વ.દશાંગીનું સળંગ મુત્ર.

પ્રથમના જે અભિપ્રાય દશાંગો છે, તે ગાથા સુચકાગમા નીચે પ્રમાણે છે —

ઘણુદત્તદા જનવો માણુમર્મ, દુદ્ધમર્મ યાત્રિસેજ અલ્પો,

મનનદુસ્ત્રે જરિણ રોગ, મધમ્મના વિચરિયા મુનિતિ

મર્મ પ્રાણી ઉપાધિ, અધિ, આદિથી મુક્તપણે કરના દોષજો, તો પણ મત્સંગને વિષે મેં ની કાકિત, તે અમને મટી દુર્લભ જણાય છે અતઃગત મર્મોત્તમ અપૂર્વપણે આરોગ્ય એમ અમને વસ્થા હરે છે, તથાપિ ઉદયન્તેગ પ્રાગ્બધથી તેના અંતગમ્ય વર્તે છે ધણુદગી કોઈ વાતનો જેદ અમારા આત્માને વિષે ઉત્પન્ન થતો નથી, તથાપિ મત્સંગના અંતગમ્યનો જેદ અંગેગત્રમાં ધાડુ દરી વર્ત્યો હરે દે મર્મ જમિઓ, મર્મ માપુઓ, મર્મ ડાગો, મર્મ વાતચિતાદિ પ્રતિગ્ધ અનાયા જેવ — ૧૧ પગના-ઉત્તરીન જેવા, અન્મણીય, અમોદક અને ગમદિત ન જાનિડાયે ભાગ છે માન નનીપુરંગા મુમુક્ષુરુઓ કે માર્ગાતુમારી પુરોગનો મત્સંગ તે જાણના પોતાનો પ્રીનિડ મુદ્દ, આકર નાગ અને ગમદાય ભાગે ૮ એમ દે નથી અમાડ મન ધણુ દરી અપ્રતિ બધપણુ લજતુ જાતુ નમ જેના માર્ગજ્ઞાન પુણાને વિષે પ્રતિબધપણ પામે છે

૧૬૮૬ મુગલ

૮૫૫

તે પુરુષ નમન કરના યોગ્ય છે

દીર્ઘન કરવા યોગ્ય છે

પરમ પ્રેમે મુલુગ્રામ કરવા યોગ્ય છે

ફરી ફરી વિશિષ્ટ આત્મપરિણામે ધ્યાવન કરના યોગ્ય છે

જે પુરુષને દ્રવ્યથી, શેત્રથી, કળની અને ભાનથી મધ પણ પ્રગતિ પ્રતિબધપણ વાંતુ નથી

આપના ઘણા પદા સ્થળ છે ઉપાધિજોગ જેના પ્રગરે રહે છે કે, તેના વિદ્યમાનપણુમા પત્ર લખવાયેઅ અવગ્રહ રહેતો નથી, અથવા તે ઉપાધિ ઉદયરૂપ જાણી મુખ્યપણે આગધતા તમજેવા પુરુષને પણ સાહીતે પત્ર લખેલ નથી, તે માટે ક્ષમા કરનાયોગ્ય છે.

ચિત્તને વિશે જોતું આ ઉપાધિયોગ આરાધિએ છીએ, સારથી મુક્ત-
પણ વળે છે, તેતું મુક્તપણ અનુપાધિપ્રસંગમાં પણ વર્તતું નહોતું. એવી
નિશ્ચયદશા માગશર શુદ્ધ ૬ થી એક ધારાએ વર્તી આવી છે.

સંવત ૧૯૪૬.

૩૦૬.*

૪૦

અમારા ચિત્તમાં તો એમ આવે છે કે, મુમુક્ષુશ્વને આ કાળને વિશે
મંસારની પ્રતિકૂળ દશાઓ પ્રાપ્ત થયી તે, તેને સંસારથી તરવા બરાબર છે,
અનંતકાળથી અબ્યામેલો એવો આ સંસાર, સ્પષ્ટ વિચારવાનો વખત પ્રતિકૂળ
પ્રસંગે વિશેષે હોય છે; એ વાત નિશ્ચય કરવાયોગ્ય છે.

બ્યાવહારિક પ્રસંગોનું નિત્ય ચિત્તચિત્રપણ છે. માત્ર કલ્પનાએ તેમાં
શુભ અને કલ્પનાએ દુઃખ; એવી તેની સ્થિતિ છે. અનુકૂળ કલ્પનાએ અનુકૂળ
ભામે છે; પ્રતિકૂળ કલ્પનાએ તે પ્રતિકૂળ ભાસે છે અને યાનીપુરણે તે એમ
કલ્પના કરવાની ના દેહી છે; વિચારવાનને શોક થતે નહીં. એમ થી તીર્થંકર
કહેતા હતા.

સંવત ૧૯૪૬.

૩૦૭.*

—સમતા, રમતા, કષ્ટતા, જાયકતા, મુલભાસ;

વેદકતા, ચેતન્યતા, એ સર્વ જીવવિલાસ.

જે તીર્થંકરેવ સ્વરૂપ આત્માપણે થઈ, વક્તવ્યપણે જે પ્રકારે તે
આત્મા કહી શકાય તે પ્રમાણે અત્યંત યથાર્થિત કલ્પો છે, તે તીર્થંકરને બીજી
સર્વ અગેશનો ત્યાગ કરી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

પૂર્વે ધણાં શાસ્ત્રોનો વિચાર કરવાથી તે વિચારના ફળમાં સત્પુરણને
વિશે જોનાં વ્યનોથી ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે, તે તીર્થંકરનાં વ્યનને નમસ્કાર
કરીએ છીએ.

ધણા પ્રકારે શ્વનો વિચાર કરવાથી, તે શ્વ આત્મારૂપ પુરુષવિના
બાળ્યો બાળ્ય એવો નથી; એવી નિશ્ચળ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ, તે તીર્થંકરના
માર્ગબોધને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

૧. અપુર્ણ સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે.—સંશોધક.

મિત્ર લિપ્ત પ્રકારે તે જીવનો વિચાર થવા અર્થે-તે જીવ પ્રાપ્ત થવા અર્થે-યોગાદિક અનેક સાધનોનો બજવાન પરિશ્રમ કર્યો હતો, પ્રાપ્તિ ન થઈ, તે જીવ જેવડે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે, તે જ કહેવા વિશે જેનો ઉદ્દેશ છે, તે તીર્થંકરનાં ઉદ્દેશવચનને નમસ્કાર કરી ન છીએ.

સંવત્ ૧૯૪૬.

૩૦૮*

। કોઈ પણ જાતનાં અમારાં આત્મિક બંધનને લઈને અમે મંસારમાં રહ્યા નથી. સ્ત્રી જે છે તેનાથી પૂર્વે બંધાયેલું બે ગરબં નિવૃત્ત કરવું છે; કુટુંબ છે તેનું, પૂર્વનું કંઈક કરજી આપી નિવૃત્ત થવા અર્થે રહ્યા છીએ; તે સિવાયના જે જે કંઈ પ્રમંથ છે, તે તેની અંદર શમાઈ જાય છે. તનને અર્થે, ધનને અર્થે, બોગને અર્થે, સુખને અર્થે, સ્વાર્થને અર્થે કે કોઈ જાતનાં આત્મિકબંધનથી અમે મંસારમાં રહ્યા નથી. આવો જે અંતરનો ભેદ, તે જે જીવને નિકટપણે મોક્ષ વર્તેનો ન હોય તે જીવ કેમ સમજી શકે ?

દુઃખના ભયથી પણ મંસારમાં રહેવું રાખ્યું છે, એમ નથી. માન અપમાનનો તો, કંઈ ભેદ છે તે, નિવૃત્ત થઈ ગયો છે.

સંવત્ ૧૯૪૬.

૩૦૯.

" જ્ઞાનીપુરુષપ્રત્યે અલિપ્ત શુદ્ધિ થાય એ, કઃવાણુવિષેનો મોટો નિશ્ચય છે," એવો સર્વ મહાત્મા પુરુષોનો અભિપ્રાય જણાય છે. તમે તથા તે અન્ય વેદે જેનો દેહ હાલ વર્તે છે, તે બેય જ્ઞાનીપુરુષપ્રત્યે જેમ અલિપ્તતા વિરોધ નિર્ભંગપણે આવે તે પ્રકારની વાત પ્રમંથોપાત કરે ત, યોગ્ય છે. અને પરસ્પરમાં એટલે, તેઓ અને તમ વચ્ચે, નિર્ભંગ હેતુ વર્તે તેમ પ્રવર્તવામાં બાધ નથી, પણ તે હેતુ જાત્યાંતર થવું યોગ્ય છે. જેવું સ્ત્રી, પુરુષને કામાદિકારણે હેતુ હોય છે, તેવું હેતુ નહિ; પણ જ્ઞાનીપુરુષપ્રત્યે બંનેનો ભક્તિરાગ છે એવું. બેય, એક ગુરુપ્રત્યેનું શિષ્યપણું બેધ, અને નિરતરનો સત્ભંગ રહ્યા કરે છે એમ જાણી, ભાઈ જેવી શુદ્ધિએ-તેવે હેતુ-વર્તો તે વાત વિશેષ યોગ્ય છે. જ્ઞાનીપુરુષપ્રત્યેનો લિપ્તભાવ સાવ દાળવો યોગ્ય છે.

મુખ્ય, ઑક્ટોબર ૧૦, ૧૯૬૩.

૨૧૦.

આત્માને સમાધિ થવા માટે-આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિ માટે-સુધારસ કે જે મુખને વિશે વરસે છે, તે એક અપૂર્વ આધાર છે, માટે કાંઈ રીતે તેને ખીજ-ગાન કરો તો હરકત નથી; માત્ર એટલો બેદ છે કે, તે જ્ઞાન જ્ઞાનીપુરુષ, કે જે તેથી આગળ આત્મા છે એમ, જાણનાર હોયો જોઈએ.

દ્રવ્યથી દ્રવ્ય મળતું નથી, એમ જાણનારને કંઈ કર્તવ્ય કહી શકાય નહીં, પણ તે ક્યારે? સ્વદ્રવ્ય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવે યથાવસ્થિત સમન્તમે-સ્વદ્રવ્ય-સ્વરૂપ પરિણામે પરિણમી અન્ય દ્રવ્ય પ્રત્યે કેવળ ઉદ્દામ થઈ, કૃત્ય થયે-કંઈ કર્તવ્ય રહેતું નથી; એમ ઘટે છે, -અને એમ જ છે.

મુંબઈ, સે. ૧૯૫૦ ના કારતક શુદ્ધ ૬.

૨૧૧.

“માથે રાજ વર્તે છે,” એટલા વાક્યના ઇંદ્રપોદ (વિચાર) થી ગર્ભ-શ્રાંત એવા શ્રી શાલીભદ્ર, તે કાળથી જિવ્યાદિ પરિચયને ત્યાગવારૂપ પ્રારંભ લગતા હતા.

“નિત્ય પ્રત્યે એકેક સ્ત્રીને ત્યાગી, અનુક્રમે જત્રીસ સ્ત્રીઓને ત્યાગવા છુટે છે એવો, જત્રીસ દિવસ સુધીનો કાળપારંધીનો ભરૂંમો, શ્રીશાલીભદ્ર કરે છે, એ મોટું આશ્ચર્ય છે,” એવાં વચનો શ્રીધનાભદ્રથી સ્વાભાવિક વૈરાગ્યે ઉદ્ભવ થતાં હતાં.

“તમે એમ કહો છો, તે જો કે મને માન્ય છે, તથા પિ તે પ્રકારે આપ પણ ત્યાગવાને ફુર્તલ છો;” એવાં સહજ વચન તે ધનાભદ્રપ્રત્યે શાલીભદ્રની જોહેન અને તે ધનાભદ્રની પત્ની કહેતી હતી જે સાંભળી કાંઈ પ્રકારના ચિત્તકલેશ પરિણમ્યા વગર તે શ્રીધનાભદ્ર તે જ સમયે ત્યાગને લગતા હતા; અને શ્રી શાલીભદ્ર કહેતા હતા કે ‘તમે શા વિચારે કાળના વિશ્વાસને લગ્ને છો?’ તે શ્રવણ કરી જેનું ચિત્ત આત્મારૂપ છે, એવા તે શ્રી શાલીભદ્ર અ ધનાભદ્ર ‘જાણે કાંઈ દિવસે કંઈ પોતાનું કર્યું નથી,’ એગ પ્રકારથી ગૃહાદિ ત્યાગ કરી ચાલ્યા જતા હતા. આવા સત્પુરુષના વૈરાગ્યને સાંભળ્યા છતાં આ જીવ ધણા વર્ષના આગ્રહે કાળનો વિશ્વાસ કરે છે, તે ક્રિયા બળે કરતો હશે? તે વિચારી જોવાયોચ્ય છે.

મુંબઈ, કારતક શુદ્ધ ૯, શુક્ર, ૧૯૫૦.

વર્ષ ૨૭ મું.

૩૧૭

વાળીનું મંથન એવડું છે, તથાપિ વ્યવસાયો મંથન એવા પ્રકારો વર્તે છે કે, કેવડું તેનું મંથન ગળીને તે પ્રમંગળા આવતા હોયને ક્યેશને તેનું થાય, માટે બહુ કડી મંથનોજન સિવાયના મંથન । ગળીનું થાય, તે તેનું પશ્ચિમ ટાઇ પ્રકારે એવડું થતું બને છે.

“હવેનું મંથન કડી કડી ક્ષણે ક્ષણે પ્રમંગળ પ્રમંગળે વિચારવામાં જો મંથનપણ ન ગળીમાં આવ્યું, તે આજે જોય બન્યો તે, તથા છે ”

મુમ્મ, માગસ ૨૭ ૩, ૧૬૫૦

૩૧૩

હાલ વિગેયપણે કડી વખરાનું થતું નથી તેમાં, હિપાધિ કર ૧૧ ચિત્તનું મંથનપણ વિગેય કાગળ ૩૧ ૧ (ચિત્તનું ધન્યપણમાં નહ પ્રવર્તન થતું પ્રાયે મંથન-ન્યુન-થાય તે નક્ષત્રપણ અત્યંત હ) અત્રે એમ વેદ્ય છે કે, ત્યાં ૮) પણ પ્રમત્તજ્ઞા દાવ કે ત્યાં ન્યુનપ્રવચી કામનો આત્માને વિગે અવ-કારા થો છે ત્યાં કેવડું અપ્રમત્તતા વર્તે છે, ત્યાં આત્મા સિવાય બીજા મંથ પણ હાવનો અવશ્ય વર્તે નહીં જો કે તીર્થકર્મિક, મપૂર્ણ એવું જ્ઞાન પામ્યા પછી કોઇ જનની ને ક્રિયાએ મલિત દેખવાનું બન્યું છે, તથાપિ આત્મા, જો દિવાનો અવશ્ય પામે તા જ કરી શકે એવી કાઇ ક્રિયા, તે જ્ઞાન પછી હોઈ શકે નહીં, અને તે જ ત્યાં મપૂર્ણ જ્ઞાન થતું, એવો અસંદેહ

જ્ઞાનીપુરુષોનો નિર્ધાર છે, એમ અમને લાગે છે. જ્યારે મંગમાં કંઈ સ્નેહ જેમ ચિત્તને નથી થતો, તેમ આ ભાવોને વિષે પણ વર્તે છે,—ત્રગભગ રૂપટ વર્તે છે, અને તેના પ્રતિબંધના ગદિનપણ્યાનો વિચાર થવા કરે છે.

મુંબઈ પોસ્ટ વદ ૧૪, ગ્રી, ૧૯૫૦.

૩૧૪.

તમારાં પત્રો પોંચ્યાં છે તે સાથે પ્રશ્નોની રીપ ઉનારીને ખીડી તે પણ પોંચી છે. તે પ્રશ્નોમાં જે વિચારો જાણ્યા છે તે, પ્રથમ વિચારભૂમિકામાં વિચારવા જેવા છે જે પુરુષે તે મંચ કર્યો છે તેજે, વેદાંતદિ શાસ્ત્રના અમુક ગ્રંથના અવલોકન ઉપરથી તે પ્રશ્નો ગામ્યાં છે. અત્યંત આશ્ચર્યાચ વાર્તા એમાં લખી નથી. એ પ્રશ્નો તથા તે જ્ઞાતિના વિચાર ધણા વખત પહેલાં વિચાર્યા હતા; અને એવા વિચારની વિચારણા કરવા વિષે તમને તથાને જણાવ્યું હતું. તેમ જ ખીજા તેવા મુમુક્ષુને એવા વિચારના અવલોકન વિષે કહ્યું હતું; અથવા કહ્યાનું થઈ આવે છે કે, જે વિચારોની વિચારણા ઉપરથી અનુક્રમે મદઅમરનો પૂરો રિવેક થઈ શકે.

હાલ સાત આઠ દિવસ થયાં શારીરિક ક્ષિતિ જરૂરપાત્ર હતી; હમણું બે દિવસ થયાં હીક છે.

કવિતા ખીડી તે પોંચી છે. તેમાં આસાપિકા તરીકેના બેદમાં તમારું નામ જતાવ્યું છે; અને કવિતા કરવામાં જે કંઈ વિચક્ષણતા જોઈએ, તે જતાવવાનો વિચાર રાખ્યો છે. કવિતા હીક છે. કવિતા કવિતાએ આરાધવા-યોગ્ય નથી,—મંત્રાગર્થ આગધવાયોગ્ય નથી. ભગવદભજનનાથે—આત્મકલ્યાણનાથે—જે તેનું પ્રયોજન થાય તો જીવને તે ગુણની ક્ષેત્રોપસમતાનું ફળ છે. જે વિદ્યાર્થી ઉપશમ ગુણ પ્રગટ્યો નહીં, ચિંતક આવ્યો નહીં, કે સમાધિ થઈ નહીં. તે વિદ્યાને વિષે રૂઝ જીવે આત્મ કરવો યોગ્ય નથી.

હાલ હવે ઘણું કરી: મોતીની ખરીદી થઈ રહી છે. વિલાપતમાં છે તેનો, અનુક્રમે વેચવાનો વિચાર રાખ્યો છે. જો આ પ્રમંગ ન હોત, તો તે પ્રમંગમાં ઉદ્ભવ ચતી જંગલ, અને તેનું ઉપશમાવનું ચાત નહીં. હવે તે સ્વર્ભવેદ્યપે અનુભવમાં આવે છે. તે પણ એક પ્રકારનું પ્રારબ્ધ-નિવર્તનરૂપ છે.

સાવગત જ્ઞાનવાર્તાનો, હવે પત્ર લખશો, તો ઘણું કરી તેનો ઉત્તર લખીશું.

૧૯૫૦ ના મહા વદ ૪, શુક્ર. મોદમણી.

જગ્યાત્મસ્વરૂપ.

૩૧૫.

અત્રેના ઉપાધિપ્રમંભમાં કંઈક મિશ્રિત ચાનનાથી વસ્તુ પડે એવી, મોક્ષમ
હોવાથી આત્માને વિશે ગુણનું વિશેષ સ્પષ્ટપણું વડે છે. યશું કરીને હવેથી
એ જાને તો નિયમિતપણે કંઈ મન્ત્રગવાર્તા લખજો.

મં ૧૯૫૦ ના મહાવદ ૮ ગુરુ, મોહમયી. આઠ ૨૫૦ પ્રણામ.

૩૧૬.

વારવાર કંટાળા જઈએ છીએ, તથાપિ પ્રારબ્ધયોગથી ઉપાધિથી દૂર
થઈ શકાતું નથી. એ જ વિજ્ઞાપન.

કાગળ સુદ ૪, રવિ, ૧૯૫૦ મુંગઢ. આત્મસ્વરૂપે પ્રણામ.

૩૧૭.

ૐ

“પ્રમાદને તીર્થકરદેવ ‘કર્મ’ કહે છે, અને અપ્રમાદને તેથી બીજું
જોતેસે અકર્મરૂપ એવું ‘આત્મસ્વરૂપ’ કહે છે. તેના બેદના પ્રકારથી અજ્ઞાની
અને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ છે. (કહ્યું છે.)” સુયગકાંડ, સૂત્ર વીધ અધ્યયન.

“જે જુગને વિશે જન્મ થયો છે, અને જેના સંસ્વામમાં જીવ વસ્યો
છે ત્યાં, અજ્ઞાની એવો આ જીવ તે, મમતા કરે છે, અને તેમાં નિમગ્ન રહ્યા
કરે છે.”—સુયગકાંડ, પ્રથમાધ્યયન.

“જે જ્ઞાનીપુરુષો ભૂતકાળને વિશે થઈ ગયા છે, અને જે જ્ઞાનીપુરુષો
ભાવિકાળને વિશે થશે, તે સર્વ પુરુષોએ ‘શાંતિ’ (જ્યાં વિભાવપરિણામથી
થાકતું-નિરૂત થતું-તે) ને સર્વ ધર્મનો આધાર કહ્યો છે. જેમ ભૂતમાત્રને
પૃથ્વી આધારભૂત છે. અર્થાત્ પ્રાણીમાત્ર પૃથ્વીના આધારથી નિયતિવાળાં છે
—તેના આધાર પ્રથમ તેમને હોયો યોગ્ય છે-તેમ, સર્વ પ્રકારનાં કલ્યાણનો
આધાર, પૃથ્વીની પેઠે, ‘શાંતિ’ને જ્ઞાનીપુરુષો કહ્યો છે.”—સુયગકાંડ.

મુંગઢ, કાગળ સુદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૦.

૩૧૮.

‘શિક્ષાપત્ર ગ્રંથ’ માં ભક્તિનું પ્રયોજન છે. ભક્તિના આધારરૂપ એવા
વિનેક, હૈર્દ અને આશ્રય એ ત્રણ ગુણનું તેમાં વિશેષ યોગ્ય કહે છે; તેમાં

પૈર્ષ અને આશ્રમનું પ્રતિપાદન વિશેષ સમ્યક્ પ્રકારે છે; જે વિચારી મુમુક્ષુ' જીવે સ્વચ્છ કરવા ચોગ્ય છે. શ્રીકૃષ્ણાર્જુનો પ્રમંથ એમાં જે જે આવે છે તે, કવચિત્ મહેદનો હેતુ થાય એવો છે. તથાપિ તેમાં શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ સમજાડેર ગણી, ઉપેક્ષિત મહેત્રાચોગ્ય છે. કેવળ દિનશુદ્ધિથી વાયવા-વિચાર-વામાં મુમુક્ષુનું પ્રયોજન હોય છે.

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૦, ૧૯૫૦.

પ્રણામ,

૩૧૯.

‘શ્રી શિક્ષાપત્ર ગ્રંથ’ વાંચવા-વિચારવામાં હાલ કંઈ અડચણ નથી, જ્યાં કોઈ અંગિકાનો રેતુ હોય, ત્યાં વિચારનું અથવા મનઃકલ્પન પ્રયત્નચોગ્ય હોય, તો ધૂરનામા પ્રતિબંધ નથી.

મુર્ચ્છાન શેઠ પુરુષધર્મમાં હતા, તથાપિ ગણીના સમાજમમાં તે અધિકારી હતા, અતંત આત્મમળે કામ ઉપસમાવવાથી કાર્મિકિયને વિશે અભ્યુત્પન્ન જ મંબદે છે, અને તે વખતે ગણીએ, કદાપિ તેના હેતુનો પરિચય કરવા કશું કરી હોત તો કામની જાણિતિ શ્રી મુર્ચ્છાનમાં જોતામાં આવત નહીં એમ, અમને લાગે છે.

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૧૦, ૧૯૫૦.

૩૨૦.

જે મુમુક્ષુ જીવ, ચક્રવર્ત્યવદારમાં વર્તતા હોય, તેજે તો અર્ધક નીતિનું મૂળ પ્રથમ આત્મામાં સ્થપનું જોઈએ, નહીંતો ઉપદેશાર્જુનિ નિષ્ક્રમણ થાય છે. દશાદિ ઉત્પન્ન કરવા આદિમાં સામ્યપાય ન્યાયમંપન મહેતું તેનું નામ ‘નીતિ’ છે. એ નીતિ મૂકતાં પ્રાણ જાય એવી દશા આવ્યે ત્યાગ, વૈરાગ્ય ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે, અને તે જ જીવને મત્યુગ્ગાનાં વચનનું તથા આત્મા-ધર્મનું અદ્ભુત મામરું, મદદાત્મ અને રક્ષક સમજાય છે. અને સર્વ વૃત્તિઓ નિર્ગળિને વર્તવાનો માર્ગ સ્પષ્ટ મિદ્ થાય છે.

દેશ, કાળ, મંગ આદિનો વિચારીત મોગ ધલું કરીને તમને વાં છે, મારે વારંવાર-પણે પળે, તથા કાંઈ કાંઈ સાવચેતીથી નીતિ આદિ ધર્મોમાં વાંતું ધટે છે. નમારી પંડે જે જીવ કલ્યાણની આકાંક્ષા રાખે છે, અને પ્રત્યક્ષ મત્યુગ્ગાનો નિરૂપ છે તેને, પ્રથમ જામિકામાં એ નીતિ મુખ્ય આધાર છે. જે જીવ મત્યુગ્ગાનો નિરૂપ, મળે છે એમ માને છે, તેને વિશે ઉપર કહી ને

નીતિનું જો બળવાનપણું ન હોય, અને દૃષ્ટાણની યાચના કરે તથા વાર્તા કરે, તો એ નિશ્ચય માત્ર સ્તુત્યને વાંચવા બરોબર છે; જો કે, સ્તુત્ય તો નિરાકાંક્ષી છે એટલે, તેને હેતુવાપણું કંઈ છે નહીં, પણ એવા પ્રકારે પ્રવર્તતા હોય, તે અપરાધ યોગ્ય થાય છે. આ વાત પર, વારંવાર તમારે તથા તમારા સમાગમને ધ્યેય હોય તે મુમુક્ષુઓએ, લક્ષ કર્તવ્ય છે. કાંઈ વાત છે માટે, ન બને એ દૃષ્ટના, મુમુક્ષુને અહિનકારી છે, અને ઊઠી દેવા યોગ્ય છે.

મંવત્ ૧૬૫૦ ના રૂન વદ ૧૪, શુક્ર.

૩૨૧.

‘યોગવાસિષ્ઠ’ વાંચવામાં હરકત નથી. આત્માને વારંવાર મંસારનું સ્વરૂપ દારામદ જેવું ક્ષણે ક્ષણે ભારમાં કરે એ, મુમુક્ષુતાનું મુખ્ય લક્ષણ છે. યોગવાસિષ્ઠાદિ જે જે અંથ તે કારણનાં પોષક છે, તે ત્રિચારવામાં હરકત નથી. મૂળ વાત તો એ છે કે, જીવને વૈરાગ્ય આવતાં છતાં પણ જે તેનું અત્યંત શિથિલપણું-ઢીલાપણું છે તે યજ્ઞતાં તેને અત્યંત વસતું લાગે છે; અને ગમે તે પ્રકારે પણ એ જ પ્રથમ ટાળવા યોગ્ય છે.

મુગધ, મં ૧૬૫૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧, રવિ.

૨૨૨.

જો વ્યવસાયે કરી જીવને ભાવનિદ્રાનું ધટું ન થાય, તે વ્યવસાય કાંઈ પ્રારબ્ધયોગે કરવો પડે તો હોય, તો તે ફરી ફરી પાછા હીને, ‘મોટું ભયંકર દિસાવાળું કુટ કામ જ આ કર્યા કરું છું’ એવું ફરી ફરી વિચારીને અને ‘જીવમાં ઢીલાપણાથી જ ધણું કરી મને આ પ્રતિબંધ છે,’ એમ ફરી ફરી નિશ્ચય કરીને, જેટલો બને તેટલો વ્યવસાય મંદોષ કરતાં જાંઘ પ્રવર્તવું થાય, તો પ્રોધનું ફળનું થવું શંભવે છે. ચિત્તનો લખવા વગેરેમાં વધારે પ્રવાસ યજ્ઞ શરતો નથી તેથી, પતું લખ્યું છે.

મં ૧૬૫૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૯, મુગધી.

૩૨૩.

અંત ઉપાધિરૂપ વ્યવહાર વર્તે છે. ધણું કરી આત્મસમાધિની સ્થિતિ રહે છે. તોપણ તે વ્યવહારના પ્રતિબંધથી છટવાનું વારંવાર રમૂતિમાં આવ્યા

કરે છે. તે પ્રારબ્ધની નિશ્ચિત વતાં સુધી તો વ્યવહારનો પ્રતિબંધ રહેવો ઘટે છે, માટે સમયિત યત્ન, સ્થિતિ રહે છે.

તમારું લખેલું પત્ર ૧ અંશમાં થયું છે. 'યોગવાસિષ્ઠાદિ' ગ્રંથની વાંચના થતી હોય, તો તે હિતકારી છે. જ્ઞાનાગમમાં 'પ્રત્યેક આત્મા' માની પરિણામમાં 'અનંત આત્મા' કહ્યા છે, અને વેદાંતમાં 'પ્રત્યેક' કહેવામાં આવી, 'સર્વત્ર ચેતનસત્તા દેખાય છે તે, એક જ આત્માની છે, અને આત્મા એક જ છે,' એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે; તે એવ વાત મુમુક્ષુ પુરુષે જરૂર કરી વિચારવા જેવી છે, અને યથાપ્રયત્ન તે વિચારી, નિર્ધાર કરવા યોગ્ય છે; એ વાત નિઃસંદેહ છે, તથાપિ જ્યાંસુધી પ્રથમ વૈરાગ્ય અને ઉપશમનું બળ દૃઢપણે જીવમાં આવ્યું ન હોય ત્યાંસુધી, તે વિચારથી ચિત્તનું સમાધાન થવાને બદલે અચળપણ થાય છે, અને તે વિચારનો નિર્ધારપ્રાપ્ત થતો નથી, તથા ચિત્ત વિશેષ પામી યથાર્થપણે પછી વૈરાગ્ય, ઉપશમને ધ્યાન કરી શકતું નથી; માટે તે પ્રભુનું સમાધાન યાની પુરોગાએ કર્યું છે તે સમજવા આ જીવમાં વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને સત્સંગનું બળ હાસ તો વધારવું ઘટે છે, એમ જીવમાં વિચારી વૈરાગ્યાદિ બળ વધવાનાં સાધન આશ્રયવાને નિત્યપ્રતિ વિશેષ પુરુષાર્થ યોગ્ય છે.

વિચારની ઉત્પત્તિ થવા પછી વર્દમાનસ્વામી જેવા મહાત્માપુરુષે ફરી ફરી વિચાર્યું કે, આ જીવનું અનાદિ કાળથી ચારે ગતિ વિશે અનંતથી અનંતવાર જન્મવું, મરવું યથા છતાં હજી તે જન્મ ચમત્કૃતિ સ્થિતિ ક્ષીણ થતી નથી; તે હવે કેવા પ્રકારે ક્ષીણ કરવા? અને એવી દૃઢ બૂલ આ જીવની રહ્યા કરી છે કે, જે બૂલનું આટલા સુધી પરિણમવું થયું છે? આ પ્રકારે ફરી ફરી અત્યંત એકાગ્રપણે સંબોધનાં વર્દમાનપરિણામે વિચારતાં વિચારતાં જે બૂલ લગવાને દીકી છે તે, જ્ઞાનાગમમાં હામ હામ કહી છે, - કે જે બૂલ બાહ્યને તેથી રોકત મુમુક્ષુ જીવ થાય. જીવની બૂલ જોતાં તો અનંતવિશેષ લાગે છે; પણ સર્વ બૂલની બીજબૂત બૂલ તે જીવે પ્રથમમાં પ્રથમ વિચારવી ઘટે છે, કે જે બૂલનો વિચાર કર્યોથી સર્વ બૂલનો વિચાર થાય છે; અને જે બૂલના મટવાથી મતે બૂલ મટે છે. કાલ જીવ કદાપિ નાના પ્રકારે બૂલનો વિચાર કરી તે બૂલથી છૂટકા દેખે, તો પણ તે કર્તવ્ય છે, અને તેથી અનેક બૂલથી છૂટવાની દેખી, મૂળ બૂલથી છૂટવાનું સહેજે દેખાય થાય છે.

શાસ્ત્રમાં જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું છે તે જ્ઞાન, જે પ્રકારમાં વિચારવા યોગ્ય છે. એક પ્રકાર ઉપદેશનો, અને બીજો પ્રકાર સિદ્ધાંતનો. " જન્મ મરણાદિ

કુલેશરાગી આ સમાગને લાગ્યો ધો છે, અનિત્ય પદાર્થમા વિવેકીને રૂચિ કુગ્રી હોય નહીં, માત, પિતા સ્વજ્ઞાદિક સર્વનો ગ્વાર્થરૂપ મળ્યું છતાં આ જીવ તે જાગ્રતો અશ્રય પૂર્ણ કરે છે, એ જ તેનો અવિવેક છે, પ્રત્યક્ષ રીતે પ્રિધનાપર આ અસાગ જણાતા છતાં મૂર્ખ એવો જીવ તેમા જ વિશ્રાંતિ ધણે છે, પરિગ્રહ, આરભ અને મગ એ સૌ અનર્થના હેતુ છે," એ આદિ જે શિક્ષા છે, તે 'ઉપદેશજ્ઞાન' છે. 'આત્માનુ હોનાપણ,' 'નિત્યપણ,' 'એકપણ' અથવા 'અનેકપણ,' 'બાહ્ય લાવ,' 'મોક્ષ,' 'આત્માનીમર પ્રકાગની અવસ્થા' 'પદાર્થ' અને 'તેની અવગ્યા' એ આદિને દર્શતાદિથી કરી જે પ્રકારે મિદ્ધ કર્યા હોય છે, તે 'મિદ્ધાતજ્ઞાન' છે વેદાત અને જ્ઞાનાગમ એ માનુ અવનોકન પ્રથમ તો ઉપદેશજ્ઞાનપ્રાપ્તિ અર્થે જ મુમુક્ષુ જીવે કરવું ધો છે કારણ કે 'મિદ્ધાતજ્ઞાન' જ્ઞાનાગમ અને વેદાતમા પરસ્પર ભેદ પામતુ જોવામા આવે છે અને તે પ્રકારે જોઈ મુમુક્ષુ જીવ અસ્તિ-શક-પામે છે, અને તે રાગ ચિત્તનુ ગમમાધિપાણ કરે છે, એવું ધણુ કરીને જનના ચોગ્ય જ છે, કારણ કે, 'મિદ્ધાતજ્ઞાન' તો જીવને પ્રાપ્ત અત્યંત ઉત્તમ ક્ષયોપશમને અને સદગુણના વચનની આગધનાએ ઉદ્ધલવે છે 'મિદ્ધાતજ્ઞાન'નું કારણ 'ઉપદેશજ્ઞાન' છે મરગુરુથી કે સત્યશાસ્ત્રથી પ્રથમ જીવમા એ જ્ઞાનનું દદ થવું ધો છે, કે જે ઉપદેશજ્ઞાનના કુળ 'વૈગન્ય' અને 'ઉપશમ' છે વૈગન્ય અને ઉપશમનુ મળ વધનાથી જીવને વિશે મટેજો ક્ષયોપશમનુ નિર્મળપણ થાય છે, અને મહેજ સહેજમા મિદ્ધાતજ્ઞાન થવાનું કારણ થાય છે જો જીવમા અમગદશા આવે, તો આત્મગ્વરૂપ મમજવું સાવ મુનમ થાય છે અને તે અમગદશાને હેતુ વૈગન્ય, ઉપશમ છે, જે ફરી ફરી જ્ઞાનાગમમા તથા વેદાતાદિ ધણુ શાસ્ત્રોમા દહેન છે, નિર્મિતારેન છે માટે નિશ્ચયપણે વૈગન્ય ઉપશમના હેતુ એવા વૈગવામિગાદિ સદયથો નિચાસ્ત્રા ચોગ્ય છે અમારી પામે આનવામા કાઇ કાઇ રીતે તમારી આવેના પરિચય શ્રી નુ મન અટકતુ હતું અને તેમ અટકવું થવું સ્વાભાવિક છે, કારણ કે અમારા વિશે અદિગા સહેજે ઉત્પન્ન થાય એવો વ્યવહાર પ્રારબ્ધનશાત્ અમને ઉદયમા પતે છે અને તેવા વ્યવહારનો ઉદય દેખી ધણુ કરી ધર્મગળથી સગમા અમે લૌકિક, લોકોત્તર પ્રકારે ભગવાપણ કર્યું નથી, કે જેથી લોકોને અમારો વ્યવહારનો પ્રમગ વિચારવાનો પ્રમગ ઓછો આવે તમને અથવા શ્રી ને અથવા કોઇ બીજા મુમુક્ષુને કોઇ પ્રકારની દષ્ટિ પણુ પગ્માર્થની વાર્તા કરી હોય તેમા માત્ર પરમાર્થ શિવાય જ જો કોઇ હેતુ નથી વિષમ અને ભયકર, આ મંસારજી

સ્વરૂપ જોઈ, તેની નિશ્ચિતિ વિશે અમને બે ચર્ચા છે. જે બોધવડે જીવમાં શાંતિ આવી, સુખાધિદશા થઈ તે બોધ, આ જગતમાં કોઈ અનંત પુણ્યજોગે જીવને પ્રાપ્ત થાય છે, એમ મહાત્મા પુરથો ફરી ફરી કહી ગયા છે. આ દુષ્કર્મ કાળને વિશે અંધકાર પ્રગટી બોધના માર્ગને આવરણ પ્રાપ્ત થયા જેવું થયું છે, તે કાળમાં અમને દેહજોગ બન્યો, તેથી કોઈ રીતે ખેદ થાય છે, તથાપિ પરમાર્થથી તે ખેદ પણ સમાધાન રાખ્યા કર્યો છે; પણ તે દેહજોગમાં કોઈ કોઈ વખત કોઈ મુમુક્ષુપ્રત્યે વખતે લોક માર્ગનો પ્રતિકાર ફરી ફરી કરેવાનું થાય છે; જે જોગમાંનો જોગ તમારા અને શ્રી.....મંબંધમાં સહેજે બન્યો છે; પણ તેથી તમે અમારું કહેવું માન્ય કરો એવા આગ્રહ માટે કંઈ પણ નથી કરેવાનું થયું; માત્ર હિતકારી જાણી તે વાતનો આગ્રહ થયો હોય છે, કે થાય છે એટલો લક્ષ રહે, તો મંગળુ ફળ કોઈ રીતે થવું મંજૂર છે. જેમ બને તેમ જીવના પોતાના દોષપ્રત્યે ક્ષમા કરી, ખીન જીવ-પ્રત્યે નિર્દોષદષ્ટિ રાખી વર્તવું, અને વૈરાગ્યોપશમનું આરાધન થાય તેમ કરવું એ, પ્રથમ રમરણુવાચોત્તમ વાત છે.

મુંબઈ, વૈશાખ શુદ્ધ ૯, રવિ, ૧૯૫૦.

આં ૨૫૦ નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

૩૨૪.

ધણુંકરીને જિનાગમમાં 'સર્વવિરક્તિ' એવા માધુને પત્ર-સમાચારાદિ જાણવાની આજ્ઞા નથી; અને જો તેમ, સર્વવિરક્તિ ભુમિકામાં રહી કરવા દેએ, તો તે અતિઆગેત્ય ગણાય. આ પ્રમાણે સધારણપણે શાસ્ત્રદેશ છે; અને તે ધોરીમાર્ગે તો યથાએજ લાગે છે; તથાપિ જિનાગમની રચના પૂર્વાપર ૨ વિરોધ વાળી જણાય છે, અને તેવો અવિરોધ રહેવા, પત્ર-સમાચારાદિ જાણવાની આજ્ઞા કોઈ પ્રકારથી જિનાગમમાં છે; તે તમારા ચિત્તનું સમાધાન થવા માટે સંજોગે અત્રે લખું છું.

જિનની જે જે આજ્ઞા છે તે તે આજ્ઞા, સર્વ પ્રાણી, અર્થાત્ આત્માના કલ્યાણને અર્થે જેની કંઈ દષ્ટિ છે તે સર્વને, તે કલ્યાણનું જેમ હિતન થવું થાય, અને જેમ વર્દમાનપણ થાય, તથા તે કરવાણું જેમ રક્ષાય તેમ, (તે આજ્ઞાઓ) કરી છે. એક આજ્ઞા એવી જિનાગમમાં કહી હોય કે, તે આજ્ઞા અમુક દષ્ટિ, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવને યોગે ન પળી શકતાં આત્માને બાધકારી થાતી હોય, તો ત્યાં તે આજ્ઞા જોણુ કરી-નિષેધી-ને બીજી આજ્ઞા થી તીર્થ-

કરે કહી છે. સર્વ વિરતિ કરી છે એવા મુનિને સર્વ વિરતિ કરતી વખતના પ્રમ્ભમાં “ સન્વાહ પાણાહ વાયં પચ્યખામિ, મન્વાહ મુસાવાયં પચ્યખામિ, મન્વાહ અદતાદાખાહ પચ્યખામિ, સન્વાહ મેદુખાહ પચ્યખામિ, સન્વાહ પરિગ્ગદાહ પચ્યખામિ ” આ ઉદેશનાં વચનો ઉચારવાનાં કહ્યાં છે; અર્થાત્ ‘પ્રાણાતિપાતથી હું વિરતું છું,’ ‘સર્વ પ્રકારના મૃત્વાદયથી હું નિવૃત્તું છું,’ ‘સર્વ પ્રકારના અદતાદનથી હું નિવૃત્તું છું,’ મર્વ પ્રકારના મૈથુનથી નિવૃત્તું છું,’ અને મર્વ પ્રકારના પરિગ્રહથી નિવૃત્તું છું.’ (મર્વ પ્રકારના રાત્રિભોજનથી તથા ખીજ તેવાં તેવાં કારણોથી નિવૃત્તું છે. એમ તે સાથે ઘણાં ત્યાગનાં કારણો તાણવાં) એમ જે વચનો કહ્યાં છે તે, ‘સર્વ વિરતિ’ની બુમિકાનાં લક્ષણો કહ્યાં છે, તથાપિ તે પાંચ મહાવ્રતમાં ચાર મહાવ્રત-મૈથુનત્યાગ શિવાય-માં ભગવાને પાછી ખીજ આપ્યા કરી છે, કે જે આપ્યા પ્રત્યક્ષ તો મહાવ્રતને બાધકારી લાગે, પણ યાનદૃષ્ટિથી જોતાં તો રક્ષણકારી છે. ‘સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તું છું,’ એવાં પચ્યખાણુ છતાં નદી ઉતરવા જેવા પ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રમ્ભગી આપ્યા કરવી પડી છે; જે આપ્યા લોકમુદાયને વિરોધ સમાગમે કરી સાધુ આરાધશે તો પંચમહાવ્રત નિર્મળ થવાનો વખત આવશે એવું જાણી, નદીનું ઉતરવું ભગવાને કહ્યું છે. તે, પ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રત્યક્ષ છતાં પાંચ મહાવ્રતની રક્ષાના હેતુરૂપ હોવાથી પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિરૂપ છે, કારણ કે પાંચ મહાવ્રતની રક્ષાનો હેતુ-એવું જે કારણ-ને પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિનો પણ હેતુ જ છે. પ્રાણાતિપાત છતાં અપ્રાણાતિપાતરૂપ એમ નદીના ઉતરવાની આપ્યા થાય છે. તથાપિ ‘મર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તું છું,’ એ વાક્યને તે કારણથી એકવાર આંબકો આવે છે, -જે આંબકો ફરીથી વિચાર કરતાં તો તેની વિશેષ દૃઢતા માટે જણાય છે. તેમ જ ખીજ વ્રતો માટે છે. ‘પરિગ્રહની સર્વથા નિવૃત્તિ કરું છું,’ એવું વ્રત છતાં વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તકનો મંબંધ જેવ માં આવે છે, -તે અંગીકાર કરવામાં આવે છે તે પરિગ્રહની સર્વથા નિવૃત્તિનાં કારણને કાંઈ પ્રકારે રક્ષણરૂપ હોવાથી કહ્યાં છે; અને તેથી પરિણામે અપરિગ્રહરૂપ હોય છે. મર્ચાર્હિનપણે નિત્ય આત્મવશા વધવાને માટે પુસ્તકનો અંગીકાર કહ્યો છે. શરીરમંબંધણનું આ કાળનું હીનપણું દેખી, ચિત્ત-નિયતિ પ્રથમ સમાધાન રહેતા અર્થે વસ્ત્રપત્ર દિનું ગ્રહણ કર્યું છે; અર્થાત્ આત્મહિત દીઠું તો પરિગ્રહ રાખવાનું કહ્યું છે. પ્રાણાતિપાત-ક્રિયાપ્રવર્તન કર્યું છે; ૫ ન આવનો આકાર દેર છે. પરિગ્રહણુદિથી કે પ્રાણાતિપાતણુદિથી એમાંનું કંઈ પણ કરવાનું ક્યારે પણ ભગવાને કહ્યું નથી. પાંચ મહાવ્રત, સર્વથા

નમસ્તિથિ ભગવાને જ્યાં જોઈયાં ત્યાં પણ ખીજ જીવના દિતાર્યે કહ્યાં છે, અને તેમાં તેના ત્યાગ જેવો દેખાવ દેનાર એવો અપવાદ પણ આત્મહિતાયે કહ્યો છે અર્થાત્ એક પરિણામ હોવાથી ત્યાગ કહેલી ક્રિયા ગ્રહણ કરાવી છે. મૈથુનત્યાગમાં જે અપવાદ નથી, તેનો હેતુ એવો છે કે, રાગ-રોષવિના તેનો ભંગ થઈ શકે નહીં; અને રાગ-રોષ છે તે, આત્માને અહિનકારી છે, જેથી, તેમાં કોઈ અપવાદ ભગવાને કહ્યો નથી. નદીનું ઉતરવું રાગ-રોષવિના પણ થઈ શકે; પુસ્તકાદિકનું ગ્રહણ પણ તેમ થઈ શકે; પણ મૈથુનસેવન તેમ ન થઈ શકે; માટે ભગવાને અનપવાદ એ વ્રત કહ્યું છે; અને ખીજમાં અપવાદ આત્મહિતાર્યે કહ્યા છે. આમ હોવાથી જિનાગમ જેમ જીવનું-સંયમનું-રક્ષણ થાય તેમ કહેવાને અર્થ છે. પત્ર લખવાનું કે મમાચારાદિ કહેવાનું જે નિષિદ્ધ કર્યું છે, તે પણ એ જ હેતુએ છે. લોકસમાગમ વધે, પ્રીતિ, આપ્રીતિનાં કારણે વધે, સ્ત્રિયાદિના પરિચયમાં અચરવાનો હેતુ થાય, મંથમ પાત અનંત કારણે દેખી પત્ર દિતો નિરોધ કર્યો છે, તથાપિ તે પણ અપવાદ મહિત છે. અનાર્થ ભૂમિમા વિચરવાની 'જુલકરપ'માં ના કહી છે, અને ત્યાં ક્ષેત્રમર્ધાદા કરી છે, પણ જ્ઞાન, દર્શન, મંથમના હેતુએ ત્યાં વિચરવાની પણ હા કહી છે; તે જ અર્થ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, કોઈ ગાનીપુરપનું ફર રહેવું થતુ હોય, તેમનો સમાગમ થવો મુશ્કેલ હોય અને પત્ર-મમાચાર શિવાય ખીજે કોઈ ઉપાય ન હોય, તો પછી આત્મહિન શિવાય ખીજ મર્દ પ્રકારની જીવિતો ત્યાગ કરી, તેવા ગાનીપુરપની આત્માએ કે કોઈ મુમુક્ષુ-સત્સંગીની આમાન્યઆચારોએ તેમ કરવાનો જિનાગમથી નિરોધ થતો નથી એમ, જણાય છે, કારણ કે પત્ર-મમાચાર લખવાથી આત્મહિન નાશ પામનું હતું ત્યાં જ તે ના મમજાતી છે જ્યાં આત્મહિત, પત્ર-મમાચાર નહીં હોવાથી નાશ પામતુ હોય, ત્યાં પત્ર-મમાચારનો નિરોધ હોય એમ જિનાગમથી બને કે કેમ? તે દ્વે વિચારવોચ્ચ છે.

એ પ્રકારે વિચારવાથી જિનાગમમાં જ્ઞાન, દર્શન, મંથમના મંરક્ષણાર્યે પત્ર-મમાચારાદિ વ્યવહાર પણ સ્વિકરવાનો અમાનેશ થાય છે, તથાપિ તે કોઈક કાળ અર્થે, કોઈ મોટા પ્રયોજનને, મહાત્મા પુણેની આત્મથી, કે કેવળ જીવના કપાણના જ કાજમાં તેનો ઉપયોગ કોઈક પાત્રને અર્થે છે, એમ સમજવા યોગ્ય છે. નિત્યપ્રતિ અને સાધારણ પ્રમંથમાં પત્ર-મમાચારાદિ વ્યવહાર મટે નહીં; ગાનીપુરપ પ્રતે તેની અગ્રાએ નિત્યપ્રતિ પત્રાદિ વ્યવહાર

પણ ઘટે છે, તથાપિ બીજા લોકોએ જીવનાં કારણોમાં તો માત્ર નિગેષ સમ-
ન્વય છે. વળી કાળ એવો આવ્યો છે કે, જેમાં આમ કહેવાથી પણ વિગમ
પરિણામ આવે. લોકમાર્ગમાં વર્તતા એવા સાધુ આદિના ગનમાં આ વ્યવહાર
માર્ગનો નાશ કરનાર ભાસ્યમાન થાય તે, મંભવીત છે. તેમ આ માર્ગ સમ-
ન્વયવાદી પણ અનુક્રમે, વગર કારણે, પત્ર-પ્રમાચારાદિ ચાલુ થાય, કે જેથી
વગર કારણે સાધારણ દ્રવ્યત્યાગ પણ હજીય એવું જાણી એ વ્યવહાર ધણું-
કરી.....થી પણ કરવો નહીં, કારણ કે તેમ કરવાથી પણ વ્યવસાય
વધવા મંભવ છે. તમને સર્વ પચ્ચખાણુ હોય, તો પછી પત્ર ન લખવાનાં
જે પચ્ચખાણુ સાધુએ આપ્યાં છે તે અપાય નહીં, તથાપિ આપ્યાં તોપણ
હરકત ગણવી નહીં; તે પચ્ચખાણુ પણ યાની પુરખની વાણીથી રૂપાંતર થયાં
હોત, તો હરત નહોતી, પણ સાધારણપણે રૂપાંતર થયાં છે, તે ઘટારત નથી
થયું. મૂળ-સ્વાભાવિક-પચ્ચખાણુનો અત્રે વ્યાખ્યાઅવસર નથી. લોક પચ્ચ-
ખાણુની વાનનો અવસર છે, તથાપિ તે પણ સાધારણપણે પોતાની ઇચ્છાએ
તોડવાં ઘટે નહીં; એવો હમણા તો દદ વિચાર જ રાખવો. ગુણ પ્રગટવાના
સાધનમાં ત્યારે રોધ થતો હોય ત્યારે, તે પચ્ચખાણુ યાની પુરખની વાણીથી
કે મુમુક્ષુ જીવના પ્રમંથથી સહેજ આકારકેર થવા દઇ, રસ્તાપર લાવવાં,
કારણ કે વગર કારણે લોકોમાં અંદેશો થવા દે-ની વાર્તા યોગ્ય નથી. બીજા
પામર જીવને વગર કારણે તે જીવ અનહિનકારી થાય છે, એ વગેરે ઘણા
હેતુ ધારી બનતાંમુધી પત્રાદિ વ્યવહાર ઓછો કરવો એ જ યોગ્ય છે. અમ-
પ્રત્યે ક્યારેક તેવો વ્યવહાર તમ ન હિનકારીરૂપ છે, માટે કરવો યોગ્ય લાગતો
હોય, તો તે પત્ર શ્રી.....જેવા કાંઈ સત્મંગીને વંચાવીને મોકલવો, કે
જેથી જ્ઞાનચર્યા શિવાય એમાં કાંઈ બીજી વાર્તા નથી એવું તેમનું શાક્ષીપાત્ર
તે તમારા અત્માને બીજા પ્રકારનો પત્રવ્યવહાર કરતાં અટકાવવાને મંભાવત
થાય. માગ વિચાર પ્રમાણે એવા પ્રકારમાં શ્રી.....વિરોધ નહીં સમજે;
કદાપિ તેમને તેમ લાગતું હોય, તો કાંઈ પ્રસંગમાં તેમનો તે અંદેશો અમે
નિરૂપ કરીશું, તથાપિ તમારે ધણુંકરી વિશેષ પત્રવ્યવહાર કરવો યોગ્ય નહીં
તે લક્ષ, સુકશે નહીં. ધણુંકરી રાખ્દનો અર્થ માત્ર હિનકારી પ્રમંથે પત્રનું
કારણ કહ્યું છે તેને બાધ ન થાય તે છે. વિશેષ પત્રવ્યવહાર કરવાથી, તે
જ્ઞાનચર્યારૂપ હશે તોપણ, લોકવ્યવહારમાં ઘણા અંદેશાનો હેતુ થશે. માત્ર જે
પ્રમાણે પ્રસંગે પ્રસંગે આત્માહિતાર્થ હોય તે વિચારવું, અને વિમામવું યોગ્ય
છે. અમપ્રત્યે કાંઈ જ્ઞાનપ્રશ્નાર્થે પત્ર લખવાની તમારી ઇચ્છા હોય, તો તે

શ્રી:.....ને પૂછીને લખવો, કે જેથી તમને મુલુ ઉત્પત્ત થવામાં ખાધ
ઓછો થાય.

તમે.....ને પત્ર લખ્યા વિષેમાં ચર્ચા થઇ તે, જો કે ઘટારત થયું
નથી. તમને કાંઇ પ્રાશ્નિત આપે, તો ને લેવું. પણ 'કાદ' જાનવ.તો લખવા
ખાલે લખાવવામાં તમારે અડચણ કરવી ન જોઈએ, એમ મધે મથાગોચ્ય
નિર્ભણ અંતઃકરણથી જણાવવું ચોક્કસ છે, કે જે વન મત્ર છવના દિતને
અર્થે કરવા માટે છે. પર્યંજાદિમાં પત્રવ્યવહાર રાખવા લખાવીને કરે છે;
જેમાં આત્મહિન જેવું થોડું જ હોય છે, તથાપિ તે રૂઢી થઈ હોવાથી તેનો
લોક નિયેત્ર કુળા નથી, તેમ તે રૂઢીને અનુમતી વર્તવાન ગ્રામજા, તોપણ
દરકત નથી, એટલે તમને પત્ર લખાવવામાં અડચણ નહીં પડે, અને
લેખને અરિજા નહીં થાય. '

અમને ઉખાનું કંઈ મફત મળે નથી, માત્ર તમારી ચિત્તમગાધિ અર્થે
તમને લખવ.તો પ્રતિબંધ કર્યો નથી, એ જ.

મુખ્ય, વૈશાખ વદ ૭, ૧૯૫૦.

આત્મસ્વરૂપે પ્રજામ.

૩૨૫.

પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે, તેની સાથે ૩ પ્રતો છતાં લખ્યાં છે, તે પણ પ્રાપ્ત
થયાં છે. જે ૩ પ્રતો લખ્યાં છે, તે પ્રતો મુમુક્ષુ છવને વિચારવા દિવકારી છે.

છવ, કાયા પદાર્થપણે જૂઠા છે, પણ મર્મપણે નહયારી છે, કે જ્યાં
મુધી તે દેહથી છવને કર્મના ભોગ છે. શી જિને છવ અને કર્મના ક્ષીર
નીરની પેઠે મર્મપ કલ્પો છે તેનો હેતુ પણ એ જ છે કે, ક્ષીર અને નીર
એકત્ર થયાં અપટ દેખાય છે, છતાં પરમાર્થે તે જૂઠાં છે, પદાર્થપણે ભિન્ન છે,
અગ્નિપ્રયોગે તે પાછાં અપટ જૂઠાં પડે છે તેમ જ છવ અને કર્મના મર્મવ
છે; કર્મના મુખ્ય આદ્ય કાલ પ્રકારે દેહ છે અને છવ હૃદયારિદાગ ક્રિયા
કરતો નાશી છવ છે એમ સામાન્યપણે કહેવાય છે, પણ જાનવ.સા આત્મા
વિના છવ કામાતુ જે અપટ જૂઠાં છે તે, છવને લાખ્યામાં આવતું નથી,
તથાપિ ક્ષીરનીરવત્ જૂઠાં છે. જ નર્મસ્કારે તે જૂઠાંપણે માત્ર અપટ વર્તે છે
હવે ત્યાં એમ પ્રશ્ન કર્યું છે કે, "જો જાને કંઈ છવ ને કાયા જૂઠાં જાણ્યા
છે, તો પછી વેદનાતુ વદતુ અને જાનવું સાચી થાય છે? ને પછી થતું ન
જોઈએ." એ પ્રશ્ન એ કે થાય છે, તથાપિ તેનું મમાધન અ. પ્રકારે કે.—

“ સુર્યથી તમેજા એવા પધ્ધર તે સુર્યના અગ્નિ થયા પછી પણ અમુક વખત સુધી તપ્યા ગદે છે, અને પછી ગ્વરપને લાગે છે, તેમ પૂર્વના અજ્ઞાન સંસ્કારથી ઉપાર્જિત ક્રોધાં એવાં વેદનાદિ તાપ તેના આ હવને મંબંધ છે. જ્ઞાન-યોગના કાષ્ટ હેતુ થયો, તો પછી અજ્ઞાન નાશ પામે છે અને તેથી ઉત્પન્ન થનાર એવું ભાવિકર્મ નાશ પામે છે, પણ તે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું વેદનીયકર્મ તે અજ્ઞાનના મૂર્તિ પેઠે અગ્નિ થયા પછી પધ્ધરૂપ જોરા આ હવને મંબંધમાં છે જે આયુષ્યકર્મના નાશથી નાશ પામે છે. બેદ એટલો છે કે, જ્ઞાનીપુરુષને કાયાને વિશે આત્મશુદ્ધિ થતી નથી, અને આત્માને વિશે કાયાશુદ્ધિ થતી નથી એમ અપ્રતિભિન્ન તેના જ્ઞાનમા વર્તે છે. માત્ર પૂર્વ મળધ—જેમ પધ્ધરને સૂર્યના તાપનો પ્રમંથ છે તેની પેઠે—દોવાથી વેદનીયકર્મ આયુષ્ય પૂર્ણનાસુધી અવિષમ ભાવે વેદનુ થાય છે, પણ તે વેદના વેદતાં હવને સ્વરૂપજ્ઞાનનો ભંગ થતો નથી, અથવા જો થાય છે તો, તે હવને તેનું સ્વરૂપજ્ઞાન મંભવતું નથી આત્મજ્ઞાન દોવાથી પૂર્વપાર્જિત વેદનીયકર્મ નાશ જ પામે એવો નિયમ નથી તે તેની રિશ્તિએ નાશ પામે, વળી તે કર્મ જ્ઞાનને આવગણુ કરનાર નથી, અન્યાયાધિપણને આગરણરૂપ છે, અથવા લ સુધી મપણું અન્યાયાધિપણુ પ્રગટતું નથી, પણ મંપૂર્ણ જ્ઞાન સાથે તેને વિરોધ નથી મપૂર્ણ જ્ઞાનીને આત્મા અન્યાયાધિ છે એને નિજરૂપ અનુભવ વર્તે છે, તથાપિ મળધપણે જોતા તેનું આન્યાયાધિપણુ વેદનીય કર્મથી અમુક ભાવે રોજાયેલ છે,—જે કે તે કર્મમા જ્ઞાનીને આત્મશુદ્ધિ નહીં દોવાથી અન્યાયાધિ ગુણને પણ માત્ર મળધ—આવગણુ છે, માક્ષાત્—આગણુ નથી.

વેદના વેદતા હવને ઘટ પણ વિષમભાવ થવો તે, અજ્ઞાનનું નિશાણ છે, પણ વેદના છે તે અજ્ઞાનનું લક્ષણ નથી પૂર્વપાર્જિત અજ્ઞાનનું કળ છે વર્તમાનમા તે માત્ર પ્રારબ્ધરૂપ છે તેને વેદના જ્ઞાનીને અવિષમપણુ છે, એટલે હવ ને કાયા બૂદા છે, એવો જે જ્ઞાનયોગ, તે-જ્ઞાનીપુરુષનો-અન્યાધિ જ ગદે છે માત્ર વિષમભાવગદિતપણુ છે, એ પ્રકાર જ્ઞાનને અન્યાયાધિ છે વિષમભાવ છે તે, જ્ઞાનને બાધકરૂપ છે દેહમા દેહશુદ્ધિ, અને આત્મામા આત્મશુદ્ધિ, દેહથી ઉદારીજતા અને આત્મામા ગિચ્છિ છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષનો વેદનાઉદ્ય તે પ્રારબ્ધ વેદનારૂપ છે નવા કર્મનો હેતુ નથી.

બીજી પ્રશ્ન, ‘ પરમાત્મસ્વરૂપ મર્મ દેહાણે સરખું છે, મિદ્ધ અને મંગારી હવ મગ્યા છે. ત્યારે મિદ્ધની સ્તુતિ કરતા કઈ બાધ છે કે ક્રમ ? એ પ્રકારનું પ્રશ્ન છે —પરમાત્માસ્વરૂપ પ્રથમ વિચારવાયોગ્ય છે. વ્યાપકપણે પરમાત્મ •

સ્વરૂપ સર્વત્ર છે કે કેમ ? તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે. સિદ્ધ અને મંસારી જીવો એ, સમમત્તાવાન સ્વરૂપે છે, એ નિશ્ચય જાનીપુરનોએ કર્યો છે, તે યથાર્થ છે. તથાપિ બેદ એટલો છે કે, સિદ્ધને વિષે તે સત્તા પ્રગટપણે છે, મંસારી જીવો એ સમમત્તાવાન સ્વરૂપે છે, એ નિશ્ચય જાની પુરનોએ કર્યો છે તે યથાર્થ છે, તથાપિ બેદ એટલો છે કે સિદ્ધને વિષે તે સત્તા પ્રગટપણે છે, મંસારી જીવને વિષે તે સત્તા સત્તાપણે છે,—જેમ દીવાને વિષે અગ્નિ પ્રગટ છે, અને ચક્ર-મંદને વિષે અગ્નિ મત્તાપણે છે તે પ્રકારે દીવાને વિષે અને ચક્રમંદને વિષે જે અગ્નિ છે, અગ્નિપણે સૂમ છે. વ્યક્તિપણે (પ્રગટતાં) અને શક્તિપણે (સનામા) બેદ છે, પણ વસ્તુની ગતિપણે બેદ નથી. તે પ્રકારે સિદ્ધના જીવને વિષે જે ચેતનસત્તા છે, તે જ મૌ મંસારી જીવને વિષે છે. બેદ માત્ર પ્રગટ-અપ્રગટપણાનો છે. જેને તે ચેતનમત્તા પ્રગટી નથી એવા મંસારી જીવને તે સત્તા પ્રગટવાનો હેતુ, પ્રગટ-અત્તાજેને વિષે છે એવા સિદ્ધ લગવંતનું સ્વરૂપ તે, વિચારવાયોગ્ય છે, ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે, સ્તુતિ કરવાયોગ્ય છે, કેમકે તેથી આત્માને નિજરૂપનો વિચાર, ધ્યાન, સ્તુતિ કરવાનો પ્રકાર થાય છે, કે જે કર્તવ્ય છે. સિદ્ધસ્વરૂપ જેવું આત્મસ્વરૂપ છે, એવું વિચારીને અને આ આત્માને વિષે તેવું વર્તમાનમાં અપ્રગટપણું છે, તેનો અભાવ કરવા તે સિદ્ધસ્વરૂપનો વિચાર, ધ્યાન, તથા સ્તુતિ ઘટે છે, એ પ્રકાર જાણી સિદ્ધની સ્તુતિ કરતાં કંઈ બાધ જાણી નથી.

“ આત્મસ્વરૂપમાં જન્મત નથી.” એવી વેદાંતે વાત કહી છે, અથવા એમ ઘટે છે, પણ બાધ જન્મત નથી, એવો અર્થ માત્ર જીવને ઉપશમ થવા અર્થે માનવો યોગ્ય ગણાય.

એમ એ ત્રણ પ્રશ્નોનું મંક્ષેપ સમાધાન લખ્યું છે. તે, વિગેયકરી વિચારશો, કંઈ વિશેષ સમાધાન જાણુવા હજી થાય તો લખશો. જેમ વૈરાગ્ય, ઉપશમનું વર્તમાનપણું થાય તેમ હાલ તો કર્તવ્ય છે.

મોહમયી, અશાક શુદ્ધ ૫, ગવિ, ૧૬૫૦.

૩૨૬.

બંધવૃત્તિઓને ઉપશમાવવાનો તથા નિવૃત્તાવવાનો જીવને અભ્યાસ-સતત અભ્યાસ-કર્તવ્ય છે, કાંણુ કે વિના વિચારે, વિના પ્રવામે, તે વૃત્તિઓનું ઉપશમનું, અથવા નિવૃત્તનું કેવા પ્રકારથી થાય ? કારણવિના કાંઈ કાર્ય મંભવતું નથી; તો આ જીવે તે વૃત્તિઓના ઉપશમન કે નિવૃત્તનનો કાંઈ ઉપાય કર્યો

ન હોય એટલે તેનો અભાવ ન થાય એ, સ્પષ્ટ મંલવરૂપ છે. ઘણીવાર, પૂર્વ-કાળે જ્ઞાતિઓના ઉપશમનનું, તથા નિવૃત્તનનું જીવે અભિમાન કર્યું છે, પણ તેનું કંઈ સાધન કર્યું નથી; અને દલ્લુસુધી તે પ્રકારમાં જીવ કંઈ ઠેકાણુ કરતો નથી, અર્થાત્ દલ્લુ તેને તે અભ્યાસમાં કંઈ અડચણ તો નથી, તેમ કંડવાગ સાગતાં છતાં, તે કંડવાગ ઉપર પગ દઈ આ જીવ ઉપશમન, નિવૃત્તનમાં એવેશ કરતો નથી. આ વાત વાંચવાર આ દુષ્ટ-પગિણીગી જીવે વિચારવાયોગ્ય છે,—વિમર્શન કરવાયોગ્ય કોઈ રીતે નથી.

પુત્રાદિ સંપાત્તમા જે પ્રકારે આ જીવને મેલ થાય છે, તે પ્રકાર કેવળ નિરમ અને નિંદવાયોગ્ય છે. જીવ જો જગત્ સિચાર કરે, તો સ્પષ્ટ દેખાય એવું છે કે, કોઈને વિષે પુત્રપણુ લાવી, આ જીવે માતૃ કર્યામા મણા ગાખી નથી, અને કોઈને વિષે પિતાપણુ માનીને પણ તેમ જ કર્યું છે, અને કોઈ જીવ દલ્લુસુધી તો પિતા, પુત્ર થઈ શક્યા હોય નથી મૈ કહેતા આવે છે કે, આનો આ પુત્ર, અથવા આનો આ પિતા, પણ વિચારતા આ વાત કોઈ પણ કાળે ન ખતી શકે તેની, સ્પષ્ટ લાગે છે અનુમત્ત એવો આ જીવ તેને પુત્રપણે ગણવો કે ગણાવવાનું ચિત્ત ગેરેવું એ, મૈ જીવની મદતા છે,—અને તે મદતા કોઈ પણ પ્રકારે મનંગની ઇચ્છવાળા જીવને ઘટતી નથી.

જે મોહાદિ પ્રકાર વિષે તમે લખ્યું તે, ખતેને બમણાનો હેતુ છે,—અત્યંત વિટંબનાનો હેતુ છે. જ્ઞાનીપુરુષ પણ એમ વર્તે, તો જ્ઞાનઉપર પગ મૂકવા જેવું છે, અને મર્મ પ્રકારે અજ્ઞાનનિવ્રાનો તે હેતુ છે, એ પ્રકારને વિચારે ખતેને સીવો લાવ કર્તવ્ય છે. આ વાત અપકાળમા ચતવાયોગ્ય છે. જેટલો ખતે તેટલો તમે કે બીજા તમમર્મથી મત્સર્ગી નિર્જાતનો અવકાશ લેશો, તે જ જીવને હિતકારી છે.

મુખ્ય, અશાક શુદ્ધ ૫, સ્વિ, ૧૬૫૦.

૩૨૭.

આપનો સવિગત કાગળ ૧ તથા પત્ર ૧ પ્રાપ્ત થયું છે. તેમા લખેલાં પ્રશ્નો મુમુક્ષુજીવે વિચારવા યોગ્ય છે.

જે જે સાધન આ જીવે પૂર્વકાળે કર્યા છે, તે તે સાધન જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાથી થયા જણાતાં નથી, એ વાત અદેશરહિત લાગે છે, જો એમ થયું હોત, તો જીવને સંસારપરિભ્રમણુ હોય નહીં. જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞા છે તે, ભવમાં જીવાને આજ્ઞા પ્રતિબંધજેવી છે, કારણુ જોને આત્માર્થ શિવાય બીજો

કાંઈ અર્થ નથી, અને આત્માર્થ પણ સાધી પ્રારમ્ભવશાત્ જેનો દેહ છે, એવા જાનીપુત્રની આરા તે ફક્ત આત્માર્થમા જ સામા જીવો પ્રેરે છે અને આ જીવે તો પૂર્વકાલે હા આત્માર્થ જાણ્યો નથી, ઉલટો આત્માર્થ વિગ્મરણપરો આત્મે આત્મે છે તે પોતાની કંપના કરી માધન કરે નથી આત્માર્થ ન થાય, અને ઉલટું 'આત્માર્થ માધુ ધુ' એવું દુષ્ટ અહિમાન ઉત્પન્ન થાય, કે જે જીવને મમાગનો મુખ્ય રેતુ છે. જે વાત મને પણ આવતી નથી, તે જીવ માન અમથી કંપનાથી માક્ષાત્કારજેરી ગણે તો તેથી ક્ષણે ન થઈ તેમ આ જીવ પૂર્વમાથી અર આ રો આવતા છતાં પોતાની કંપનાએ આત્માર્થ માને તો તેમા સફળપણ ન હોય એ માય મમત શકાય એવા પ્રાર છે, એટલે એમ તો જણાય કે જે જીવના પૂર્વમજના બધા માય માધન-કંપિત માધન-મદગ અપૂર્વ જાન શિવાય બીજો કાંઈ ઉપાય નથી, અને તે અપૂર્વ વિચારવિના ઉત્પન્ન થવા મળવ નથી, અને તે અપૂર્વ વિચાર, અપૂર્વ પુરુષના આગધનવિના બીજા કયા પ્રમરે જીવો પ્રમ થાય એ વિચારના એમ જ મિદ્ધાત થાય છે કે જાની પુત્રની આરાતુ આગધન એ સિદ્ધિપદનો મર્યાદા ઉપાય છે, અને એ વાત જ્યાંથી જીવથી મનાય છે, ત્યાંથી જ બીજા રોપનુ ઉપરામન-નિરૂત્તર ગત થાય.

શ્રી જીને આ જીવના અજ્ઞાનની જે જે વ્યાખ્યા કહી છે, તેમા મમત મમરે તેને અનન કર્મનો વ્યભારી કહ્યો છે, અને અનાદિ કાળથી અનન કર્મનો જન કર્મનો આત્મે છે એમ, કહ્યું છે, તે વાત તો વધાર્યું છે પણ ત્યાં આપને એક પ્રમ થયું કે, 'તો તેના અનન કર્મ નિરૂત્તર નવાનુ માધન ગમે તેડુ બજવાન હોય, તોપણ અન કાળને પ્રોત્તરને પણ તે પાગ પડે નહીં' જો કે કેવળ એમ હોય, તો તમને બાન્યુ તેમ મળવે છે, તથાપિ જીને પ્રવાદથી જીવને અનન મર્યાદા કર્તા કહ્યો છે-અનન નગથી કર્મનો કર્તા તે આ રો આવે છે એમ કહ્યું છે, પણ મમરે મમરે અનનકાળ ભોગવવા પડે તેના કર્મ તે આગામિમા માં ઉપાર્જન કે છે એમ કહ્યું નથી કાંઈ જીવઆત્મી એ વાત દર રાખી, વિચારવા જતા એમ કહ્યું છે કે, મર્યાદા કર્મનુ મળ એવ જે અજ્ઞાન-મોહ-પરિણામ તે દલુ જીવમા એવુને એવુ આ યુ આવે છે, કે જે પરિણામથી અનન કાળ તેને જમણ થયું છે, અને જે પરિણામ વચ્ચે કરે, તે દલુ પણ એમનેએગ અનનકાળ પરિણામનુ થાય અમિના એ- તજીવાને રિમે આપો પેદ મળમારી તદ્દય એટલે 'અર્થ' ગુણ છે, તથાપિ તેને જેના જેવા મોગ થાય છે, તેવા તેવા તેના ગુણ દગવાન થાય છે તેમ, અજ્ઞાનપરિણામને

વિશે અનાદિકાગથી જીવનુ ગ્રખડનુ થયુ છે તેમ હલુ અર્નનકાગ પણ યોગે ગજ્યોકમા પ્રેશે પ્રેગે અનન જન્મ, મળુ તે પરિણામથી હલુ મમને તથાપિ જેમ તણખાનો અમિ યોગવન છે, તેમ અજ્ઞાનના કર્મપરિણામની પણ અમુક પ્રકૃતિ છે ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ એક જીવને મોહનીયકર્મનં જન થાય તો મિત્તે પ્રકા દ્વારી માગરેપમનુ થાય, એમ જિને કહ્યું છે તેનો હેતુ અષ્ટ છે કે જે અર્ન મંગનુ મધન થયુ હોય, તો પરી જીવો મોક્ષ ન થાય એ મંધ હનુ નિમ્ન ન થયો હોય, પણ હગભગ નિમ્નમા આ મો હોય, ત્યાં રખતે મીજી તેરી ઝિધનિનો મભવ હોય, પણ જોના મોહનીય કર્મ, કે જેની કાગઝિધિ ઉર કની છે તેના એક વખતે રણુ આગે એમ, ન જને અનુક્રમે હલુ તે કર્મથી નિમ્ન થવા પ્રથમ મીજી તે જ ઝિધિનુ બાધે તેમ મીજી નિમ્ન થવા પ્રથમ ત્રીજી આવે, પણ મીજી, ત્રીજી મોયુ, પાચમુ જુ એમ મો એક મોહનીયકર્મના મમધમા તે જ રિધિતિનુ બાધ્યા કરે એમ મને નહીં, કારણ કે જીવને એનો અવનશ નથી— મોહનીયકર્મની એ પ્રકાર ઝિધિ છે તેમ આયુષ્યકર્મની ઝિધિ થી જિને એમ કની કે કે એમ જીવ એમ દેહમા વર્તતા તે દેહનુ જેટલુ આયુષ છે, તેનાના ત્રણ ભાગમાના મે ભાગ ન્યનીન થયે આરના ભનનુ આયુષ (જીવ) આવે તે પ્રથમ માલે નહીં અને એમ ભનમા આગામિ દાગના મે ભનનુ આયુષ બાધે નહીં એરી રિધિ છે ગથાત જીવને અજ્ઞાનભાવથી કર્મજર ચાલો આવે છે તથાપિ તે તે કર્મોની ઝિધિ ગમે તેની નિમ્નનાગ જતા અનન દુષ અને ભનનો હેતુ જતા પણ જેમા જીવ તેથી નિમ્ન થાય એટલો અમર પ્રાપ્ત થાય કન્ટા સાવ અનનના છે આ જીવને રણે મુદ્ધમપણે કલો છે ને વિચરવારોઅ છે— જેમા જીવને મોક્ષો અરકાશ ક્ષી કર્મજર કરો છે આ વાતા મમે રમા આપન નખી છે તે ક્રી કરી નિચારનાથી કેટલુક સમાધાન થયે અને ક્રમે ક્રી મમાગમે ક્રી તેન માર મમાધાન થશે

મતમગ છે તે પ્રમ બાગનાનો ઉપાય કે મર્ નાનીપુરપ મમનુ જીવ તે અનન દુષ યુ-ક તે માવ મુદ્ધ છે અને જેમ જેમ જ્ઞાનીના રચોનુ અર ગાહન થાય કે તમ તેમ જીવ મુદ્ધ ક્રી પાડો દક્ષતા અનુક્રમે જીવનુ સીરે મગનાન થયે મનુ મામર્ જીવની નાશ રાય કે મમનુ મરપ જ જ્ઞાની કુરના રચન માભગી જીવે જરુક નથી ના નો જળ્યુ હોત તો તે રિધે સાવ નિગ ના થયે જન એ જ વિનતી

૩૨૮

ૐ

“ભગવાને, ચૌદ રાજનોકમા ડાળગના કુખાની જે સુદૃઢ એન્ડ્રિય જીવ
 ભર્યા છે એમ, કહ્યું છે - કે જે જીવ પાપ્યા બને નહીં છેવા છે ૧૫ નહીં, માર્યા
 મરે નહીં એવા કહ્યા છે તે જીવને ઔદારિક શરીર નહીં હોય તેથી તેને અમ
 આદિ વ્યાપ્ત થનો નહીં હોય? ઔદારિક શરીર જના તેને અમિ આદિ
 ન્યાવાન નહીં થનો કેય? જે ઔદારિક શરીર હોય, તો તે શરીર અમિ આદિ
 ન્યાવાત કેમ ન પામે?” એ પ્રશ્નરતુ પ્રશ્ન એ કામગમા લખ્યું તે, નામ્યુ છે
 વિચરેને અર્થે મરેપમા તેનું અત્ર મમાવાન વખતુ કે કે, એક દેહ ભાગી, બીજો
 દેહ ધાગણ કુળી રખેને માત્ર જીવ જ્યારે વાગે વડેતો હાય કે હારે અથવા અપ
 યામિયલો માત્ર તેને નૈજસ અર્થ નર્મર એ મે સરીગ હોય કે બાકી મર
 રિથિતિમા એટલે અર્થ ત્રિથિતિમા મરે જીવને ત્રણ શરીરનો અમવ થી જિતે
 કહ્યો છે કાર્મણ તૈજમ અર્થ ઔદારિક કે રૈક્ય એ મેમાનુ કામ એક કુલ
 વાટે વડેતા જીવને નર્મણ તૈજમ એ જે શરીર હોય કે અથવા અપયામિ-ત્રિથિતિ
 જીવની જ્યામુધી છે, લામુનીમા તો તેને કાર્મણ તૈજમ શરીરથી નિર્નાક થ
 શકે, પણ અપયામિ-ત્રિથિતિમા તેને લિન શરીરનો નિયમિત મલવ છે પયામિ
 ત્રિથિતિનુ લક્ષણ એ કે, આહારાદિનુ પ્રલણ કરવારૂપ બગમર સામર્થ્ય -અને
 એ આહારાદિનુ ડલ પણ પ્રલવ છે ને, ત્રીજા શરીરનો પ્રાલ છે, અથાત તે
 ત્રીજા શરીર શરૂ થયુ એમ મમજવાયેઅ છે ભગવાને જે સુદૃઢ એન્ડ્રિય કહ્યા
 કે તે અમિ આદિથી વ્યાપ્ત નથી પાપતા ને પયામિ-સુદૃઢ એન્ડ્રિય હોવાથી
 તેને ત્રણ શરીર છે પણ તેન જે ત્રીજા આદરિક શરીર છે તે, એકવા સુદૃઢ
 અવગાદનુ છે કે, તેને શરૂાદિક સ્પર્શ ન થઇ શકે અમિઆદિનુ જે મલવ છે,
 અને એ દ્રિય શરીરનુ જે સુદૃઢત્વ કે ને એવા પ્રમગ્ના છે કે, જેને એ
 પ્રીમનો નમર ન થઇ શકે અર્થાત સાધ રણ મમથ થાય એમ કહીએ, તોપણ
 અમિ, સત્ત્રાદિને વિશે જે અવમલ છે તે અવમલમાથી તે એન્ડ્રિય જીવોનુ
 મુગમપણે અમનાગમન થઇ શકે તેમ હોવાથી તે જીવનો નારા થઇ શકે કે નેને
 વ્યાપ્ત થાય તેમ અમિશરૂાદિકનો મમથ નેને થનો નથી ને ને જીવોની
 અવગાદના મલવવાગી હોય, અથવા અમિ આદિનુ અત્વન સુદૃઢપણુ ૧૫, કે
 જેને એન્ડ્રિય જીવ જેનુ સુદૃઢપણુ ગણાય, તો તે એન્ડ્રિય જીવને વ્યાપ્ત કરવાને
 વિશે સભવિત ગણાય પણ તેમ નથી અહીં તો જીવોનુ અત્વન સુ મત્વ છે,
 અને અમિ, શરૂાદિનુ મલવ જે તેથી ન્યાવાનરોગી સમથ થનો નથી, એમ

ભગવાને કહ્યું છે તેથી ઔદાગિક શરીર અધિનારી કહ્યું છે એમ નથી, સ્વભાવે
કરી તે વિપરિણામ પામી, અથવા ઉચ્ચારિત કહેવા એના તે જીવેના પૂર્વકર્મ
પરિણામ પામી, ઔદાગિક શરીરનો નાશ કરે છે. છ તે શરીર બીજાથી જ
નાશ પમાડ્યું હોય તો જ પામે એવો પણ નિયમ નથી.

વૈરાગ્ય, ઉપશમન બાળ વયે ને પ્રમારનો મત્તમ, સશસ્ત્રનો પરિચય કરવો
એ, જીવને પગમ દિનકારી છે બીજો પરિચય. જેમ બને તેમ નિવર્તનયોગ્ય છે.

આન હાનમા આપાર મળથી પ્રયોજન ગહે છે તેથી, વરતમા ઘોડા વખત
માટે પણ નીકળી રાખવું ફુલેમ છે, દાગળ કે પ્રગમ એવો છે કે, જેમા મારા
વિઘ્નમા પાગાની અવશ્ય, પ્રગમના લોકો ગણે છે તેમનું મન ન ફુલાઇ શકે,
અથવા તેમના મમને અત્રેથી માગ દૂર થવાથી ટાઈ બાળવાન હાનિ ન થઈ શકે
એવો અવમાય થાય તો તેમ કરી ઘોડો વખત આ પ્રદત્તિથી અવકારા લેવાનું
ચિત્ત છે, તથાપિ તમારી તરફ આવવાથી લોકોના પરિચયમા જરૂર કરી આવવા
નું થાય, એ અભિનિત હોવાથી, તે તરફ આવવાનું ચિત્ત થવું મુશ્કેલ છે લોકોના
પરિચયમા આવા મમગ રહ્યા છતાં, ધર્મપ્રમગે આવવું થાય તે વિશેષ અશિયોગ્ય
જાણી, જેમ બને તેમ તે પરિચયથી-ધર્મપ્રમગને નામે-દૂર ગહેવાનું ચિત્ત વિશેષ
પણે ગયા કરે છે. વૈન ૫, ઉપશમન બાળ વયે, તે પ્રમારનો મત્તમ-સત્તાશસ્ત્રનો
પરિચય કરવો એ, જીવને પગમ દિનકારી છે બીજો પરિચય જેમ બને તેમ
નિવર્તનયોગ્ય છે.

મોહમયી સં ૧૯૫૦, અશાઃ ગૃહ ૧૫, ભોમ

આં ૨૬૦ પ્રણામ.

૩૨૮

ૐ

‘યોગવામિદાદિ’ અથો વાયના-વિચારવામા બીજી અડચણ નથી અને
આગળ લખ્યું હતું કે, ઉપેગઅથ મમજી એના અથ વિચારવાથી જીવને ગુણ
પ્રગટે છે ઘણું રી તેવા અથો વૈગમ્ય અને ઉપશમને અર્થ છે મિદ્ધાતતાન
સપુરવથી જાણરામોચ જાણીને જીવમા સગમના, નિરુદ્ધતાદિ ગુણો ઉદ્ભવ
થવાને અર્થે ‘યોગવામિદ’ ઉત્તગધ્યન, ‘સુદૃઢતાગાદિ’ વિચારવામા અડચણ
નથી એટલી સ્મૃતિ રાખવે.

વેદાત અને જિન સિદ્ધાત એ મેમા ષ્ટલાક પ્રકારે ભેદ છે.

વેદાંત એક બ્રહ્મસ્વરૂપે સૂચિત રિધિનિ છે એમ કહે છે. જિનાગમમાં તેથી ખીન્ને પ્રકાર કહ્યો છે. ‘સમયસાર’ વાંચનાં પણ કેટલાક છુટોને એક બ્રહ્મની માન્યતારૂપનો સિદ્ધાંત થઈ ગયો છે. (સિદ્ધાંતનો વિચાર થવો મત્તમગથી તથા વૈરાગ્ય અને ઉપશમનું જાળ વિશેષપણે વધ્યા પછી કર્તવ્ય છે. જો એમ નથી કરનામાં આવતું, તો છવ જીગ્મ પ્રકારમાં ચરી જઈ, વૈરાગ્ય અને ઉપશમથી હીન થાય છે. ‘એક બ્રહ્મસ્વરૂપ’ વિચારવામાં અડચણ નથી અથવા ‘અનેક આત્મા’ વિચારવામાં અડચણ નથી, અને નહીં અથવા કાંઈ મુમુક્ષુને પોતાના સ્વરૂપનું જાણવું એ મુખ્ય કર્તવ્ય છે, પણ તે જાણવાનાં માધ્યમ શમ, મનોપ્રા, વિચાર અને સમંગ છે. તે સાધન મિદ્ધ થયે, વૈરાગ્ય, ઉપશમ પરમાણ પાંગી થાય, ‘એક આત્મા’ કે ‘અનેક આત્મા છે’ એ આદિ પ્રકારે સ્વરૂપ વિચારવા યોગ્ય છે. એ જ વિનંતી.

મોહમયી, શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૦.

આા ૨૫૦ પ્રણામ.

૩૩૦.

નિઃસારપણ અત્યંતપણે જાણ્યા છતાં વ્યવહારનો પ્રમંગ આત્માવીર્યને કંઈ પણ મંદતાનો હેતુ થાય છે, તે છતાં તે વ્યવહાર કરીએ છીએ; આત્માથી ખમવા યોગ્ય નહીં તે ખમીએ છીએ. એ જ વિનંતી.

૧૯૫૦ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૪. મુળધ.

આા ૩૦

૩૩૧.

જેમ આત્મભજન અપ્રમાદિ થાય તેમ સતમંગ, સદાચિનનો પ્રમંગ નિલ પ્રત્યે કરવાયોગ્ય છે. તેને વિષ પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી. અવસ્થ એમ કર્તવ્ય નથી.

સંવત ૧૯૫૦, શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૪ શુધે મુળધ.

આા ૨૫૦ પ્રણામ.

૩૩૨.૧

પાણી સ્વભાવે શીતળ છતાં કેટલાં વાનજીમાં નાખી નીચે અગ્નિ મગગનો રાખ્યો હોય, તો તેની નિરીચ્છા હોય છતાં તે પાણી ઉજાણાડુ લાગે છે. તેવો આ વ્યવહાર, સમાધિએ શીતળ એવા પુણ્યને ઉ જુપણાનો હેતુ થાય છે, એ વાન અમને તો સ્પષ્ટ લાગે છે. વર્તમાનગામીએ શુદ્ધાસનામાં પણ—

૧. આ પુત્ર અનુક્રમે તણ પતાંથી દખાયો છે. —સંદેહ ૧૬

આ અર્થ વ્યવમાય અમાર છે. કર્તવ્યરૂપ નથી; એમ જાણ્યું હતું; તેમ છતાં તે ગૃહાવાસને લાગી મુનિયર્થા મહણ કરી હતી ને મુનિપણમાં પણ આગમને મમર્થ છતાં તે જળ કરતા પણ અત્યત વધતા જળની જરૂર છે એમ જાણી, માનપણ અને આનંદપણ અડગતા વડે સમભગ ભક્ત્યું છે, કે જેથી વ્યવમાયરૂપ અર્થિ તો પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં. જે વર્દમાનસ્વામી ગૃહાવાસમાં છતાં અભોગી જેવા હતા, અવ્યવમાયી જેવા હતા, નિઃશૃદ્ધ હતા, અને મહાન સ્વભાવે મુનિ જેવા હતા, આત્માકાર પરિણામી હતા. તે વર્દમાનસ્વામી પણ મર્થ વ્યવમાયમાં અમારપણું જાગીને-નિગમ જાણીને- દુઃખ પ્રવર્ત્તાં તે વ્યવમાય ખીજત હોય કરી કળ પ્રગટી મગાધિ ગખતી વિચારી છે તે, વિચારવા યોગ્ય છે, તે વિચારીને ફરી ફરી તે ચર્ચા કાર્યે કાર્યે, પ્રવર્ત્તને પ્રવર્ત્તને, સમૃતિમાં લાવી, વ્યવમાયના પ્રમંગમાં વર્તતી એવી રૂચિ વિષય કરવા યોગ્ય છે. જો એમ ન કરવામાં આવે, તો એમ ધણુંકરીને લાગે છે કે, હજી આજીવની યથાધોગ્ય જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુપદને વિશે થઈ નથી, અથવા તો આ જીવ લોકમંડાએ માત્ર દલ્યાણુ ધાય એવી ભાવના દગ્ધા છૂટે છે. પણ દલ્યાણુ કરવાની તેને જિજ્ઞાસા 'પટતી નથી, કાણુ કે ખેવ જીવના સરખા પરિણામ હોય અને એક બંધાય, ખીજતને અમંધના ધાય એમ ત્રિકાળમાં બનવાયોગ્ય નથી.

મુખ્ય, આવણુ વદ ૧, ૧૬૫૦.

૩૩૩.

‘યોગવામિષ્ઠ,’ જીવમાં જેમ લાગ, વૈગમ્ય અને ઉપશમ શુણુ પ્રગટે-ઉદય પામે-તે પ્રકારે વક્ષમાં ગખવાના જળજ લખ્યા તે પત્ર પ્રાપ્ત થયુ છે.

એ શુણુ ત્યામુરી જીવને વિશે જિજ્ઞાસા પામને નહીં, લામુધી આત્મ-સ્વરૂપનો વિચાર જીવથી યથાર્થપણે થવા કદાચ છે. ‘આત્મા રૂપી છે ?’ ‘અરૂપી છે ?’ એ આદિ વિદ્યુપ તે પ્રથમમાં જે જે વિચારાય છે તે, કંપના જેવા છે. જીવ જીવ પણ શુણુ પામીને જો જીતજ ધાય, તો પછી તેને વિશેષ વિચાર કર્તવ્ય છે. આ ભક્તિનાદિ પ્રમંગ તીવ મુમુક્ષુપણુ ઉત્પન્ન થવા પહેલાં ધણુંકરીને કમ્પિતપણુ સમગ્રાય છે, જેથી હાલ તે સંમંધી પ્રશ્ન સમાવવાયોગ્ય છે. એ જ વિનંતી

સં ૧૬૫૦, આવણુ વદ ૬ મુખ્ય.

૩૩૪.

પ્રસંગન સારે જાણુના પ્રાગ્ધવસાત્ દયાશુધી કેટલાક વ્યવમાયી કાર્ય થઇ આવે છે, પણ ચિત્તપગિણામ આધારણુ પ્રસંગમા પ્રવૃત્તિ કરના વિરોધ મોકાચાપવા રહ્યા કરના હોનાથી આ પ્રકાર ના પત્રાદિ લખવા વગેરેનું જની શરૂ નથી, જેથી વધારે નથી રખાયું તે માટે, અને કામા આપવ યોગ્ય છે.

૧૯૫૦ ના આવણુ વદ ૯, રાત્રિ

૩૩૫.૧

જે કાણુ વિશે લખ્યું હતું, તે કાણુના વિચારમા હજી ચિત્ત છે, અને તે વિચાર હજી મુની ચિત્તમાધાનરૂપ એટલે પૂરો, થઈ ગયો ન હોવાથી તમને પણ લખવાનું થયું નથી. વળી ઓછા પ્રમાણેષ જેવો ઓછા પ્રમાણેષ વર્તે છે, કે જેને લીધે કદાચ પણ પરમાર્થવાત લખના સમયમા ચિત્ત મુત્તમ, લખના માર અટકવું થાય છે. તેમ જ જે કાર્યપ્રવૃત્તિ છે, તે કાર્યપ્રવૃત્તિમા અને અપરમાર્થપ્રસંગમા ઉદામીન બળ મથાચોત્ત જાણે મારાથી શું નથી, એમ જાગી આવી પોતાના દોષવિચારમા પડી જઈ, પણ લખવું અટકી જાય છે, અને ધણુકરી, ઉપર જે વિચારનું મામાધાન થયું નથી એમ લખ્યું છે, તે તે જ કારણ છે.

જે કોઈ પણ પ્રકારે અને તો આ ત્રામરૂપ સમારમા વધતો વ્યવમાય ન કરવો, મત્તમ કરવા યોગ્ય છે. અને એમ લાગે છે કે, જીવને મજાપણે જોતા જે મુમુક્ષુતા આવી હોય, તો નિત્યપ્રત્યે તેનું સમારમણ થત્યા કરે. સમારમા ધનાદિ સંપત્તિ થટે, કે નહીં, તે અનિયત છે, પણ સંસારપ્રત્યેની જે જીવની જે ભાનતા, તે મોજા પડ્યા કરે. અનુક્રમે નાશ પામવાયોગ્ય થયે આ કાળમા એ જાત ધણુ વરી જોવામા આવતી નથી ઓછા જુદા સ્વરૂપમા મુમુક્ષુ, અને જુદા સ્વરૂપમા મુનિ વગેરે જોઈ, વિચાર થાય છે કે, આના મજે રી જીવની ઉદ્ધારશા થતી થટે નહીં, પણ અધમદશા થતી થટે. વળી મત્તમનો કદાચ પ્રસંગ થયો છે, એવા જીવની વ્યવસ્થા પણ કાળદોષથી પવટના વાગ નથી લાગતી.

એવું પ્રગટ જોઈ ચિત્તમા ખેદ થાય છે, અને માગ ચિત્તની વ્યવસ્થા જોતા અને પણ એમ થાય છે કે, અને કોઈ પ્રકારે આ વ્યવસ્થા થતો નથી. અનરૂપ થતો નથી જ. જ. અત્યંત જ. આ જીવનો કોઈ પ્રમાદ છે, નહીંના પ્રગટ જાણ્યું છે એવું જે એ, તે પાળને વિશે જીવની પ્રવૃત્તિ કેમ

તેમ ? એથવા એમ નહીંતો ઉદ્ધમીન પ્રાપ્તિ હોય, તોપણ તે પ્રશ્નિએ હવે જે પ્રકારે પ્રકારે પણ પશ્ચિમમાપણ મન્ને એમ થવાયોય છે; નહીંતો ૧૨૨, હવેનો પ્રકાર પણ પ્રકાર હોય છે

વધારે લખવાનું થયે શકતું નથી એટલે ગિતમા એક થાય છે, નહીંતો પ્રગટપણે કાંઈ મુશ્કેલીને આ હવેના દોષ પણ જેટલા બને તેટલા પ્રકારે વિદિત કરી, હવેનો તેટલો તો ખેદ દાખવે, અને તે વિદિત-ગેણની પશ્ચિમમાપિ માટે તેનો મંગરૂપ ઉપકાર હવેનો વાનગર, મને માગ દોષ માટે એમ લાગે છે, કે જે દોષનું બધું પગમાર્થથી જોતા મેં કહ્યું છે, પણ ખીજા આધુનિક હવેના દોષ આગળ માગ દોષનું અત્યંત અપણું લાગે છે જે કે એમ માનવાની કંઈ છુદ્ધિ નથી, નથાપિ અત્યંત એમ કંઈ લાગે છે, છતાં પ્રકાર વિગેય અપગધીની પેટે જ્યામુધી અને આ વ્યવહાર કરીએ છીએ જ્યામુધી, અમાગ આતમામા લાગ્યા કરીશું તમને અને તમાગ મંગમા વર્તના કાંઈ પણ મુશ્કેલીને કંઈ પણ વિચારનાએમ, ૧૨૨, આ વાત લાગે છે.

૧૬૫૦.

૩૩૬ *

મનનો, વચનનો તથા કાયાનો વ્યર્થમાય ધારીએ તે કરતા હમણા વિગેય વર્તી કહે છે, અને એ ૧૨ કાગળથી તમને પનાઈ લખવાનું બની શકતું નથી વ્યવમાયનું મરોળાપણ હવેનામા આવતું નથી, તથાપિ પ્રાપ્ત થયા હવે છે, અને એમ જણાય છે કે જેટલા પ્રકારે તે વ્યવમાય વેવા થોડો છે, જેના વેદનથી, ફરી તેની ઉત્પત્તિયે મ મદતો-નિરૂપ થશે કદાપિ બગવાનપણે તેનો નિગેષ કરામા આને તોપણ તે નિગેષરૂપ કયેગને લીધે, આતમા આતમાપણે વિચરણ પગિણામ જેવા પગિણામી શકે નહીં, એમ લાગે છે, માટે તે વ્યવમાયની જે પ્રકારે અનિચ્છાપણે પ્રાપ્તિ થાય તે વદી, એ કાંઈ પ્રકારે વિગેય મમ્મક લાગે છે

પ્રકાર પ્રકાર જાણીને અવનમી-વિચારી-પરોક્ષ આત્મા આવતા સર્વત્ર પુરુષને મત્ર મમ્મકદષ્ટિપણે પણ ઓળખાય તો તેનું મહત્ત્વ કળ છે, અને તેમ ન હોય, તો સર્વત્રને સર્વત્ર કરવાનું કંઈ આત્માસંબંધી ફળ નથી, એમ અનુલનમા આવે છે પ્રસક્ત પુરુષને પણ કાંઈ કારણે—વિચારે-અવનમને, સમ્મકદષ્ટિસ્વરૂપપણે પણ ન જાણ્યા હોય, તો તેનું આત્મપ્રસક્તી ફળ નથી,

પરમાર્થથી તેની સેવા અમેવાથી જીવને ક્ષ જાતિ—()—ભેદ થતો નથી, માટે તે ક્ષ મહાકારણરૂપે જ્ઞાનીપુરુષાએ પરીકારી નથી, એમ જણાય છે

ધણા પ્રસક્ત વર્તનાનોપરથી એમ પ્રગટ જણાય છે કે, આ કાળ તે વિષમ, કે દુષમ કાળ છે, અથવા દુઃખિયુગ છે. દાળચક્રના પરવર્તનમાં અનતત્વાગ દુષમકાળ પૂરો આવી ગયા છે, તથાપિ આંદ્ર દુષમકાળ કોઈક જ વખત આવે છે. મેન્તાન્તગ—મેન્તાયમા એવી પરપગત વત ચાલી આવે છે કે, 'અમયતી-પૂર્ણ' નામે આશ્વિનાઓ 'દુર'—ધીર—જોડા આ પશ્ચિમકાળ અનતકાળે આશ્વિનવરૂપે તીર્થંગાદિ ગળ્યા હ. એ વાત અમને બહુકડી અનુભવમાં આવે છે—માક્ષાત એમ જાણી ભામે છે.

કાળ એવો છે ક્ષેત્ર ધાતુકરી અનાર્દજેવુ છે ત્વા, ત્રિયતિ છે પ્રમગ, દ્રવ્યકાળાદિ કાગણથી મગ્ગ છતાં, સોહમસાપણે ગણુવા ને છે ભાવ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને દાળના આપન રિના નિગધાગપણે જોમ આત્માપણુ ભજય તેમ બળે છે. ખીન્ને ક્ષા ઉપાય :

૩-૭

જ્ઞાનવાર્તાના પ્રમગમાં ઉપકારી એવા ટેટવાક પ્રત્નો તમને થાય છે તે, તમે અમને લખી જણાવો છો, અને તેના મમાધાનની તમારી કમ્બ વિશેષ રહે છે તેથી, કોઈ પણ પ્રકારે જો તમને ને પ્રત્નોના મમાધાન લખાય તો માફ, એમ ચિત્તમાં ગદ્યા કરના છતાં, ઉદયયોગથી તેમ બનતું નથી પત લખવામાં ચિત્તની ચિયરતા વણીજ ઝોડી ગહે છે, અથવા ચિત્ત તે દાર્પમાં અત્પમાત્ર જાવાળેવે પ્રવેશ ની મફ છે, જેથી તમને વિશેષ વિગતથી પત લખવાનું થઈ આવતું નથી એક દાગળ લખતા દશ દશ, પાય પાય વખત બળે ચાગ્યાગ લીધી હખી તે કાગળ અકુગ મૂકતાં ચિત્તની ચિયતિને લીધે બને છે ક્રિયાને વિષે ચિ નહો, તેમ પ્રાગબ્ધમળ પણુ તે ક્રિયામાં હાલ વિરોધ ઉદયમાન નહી રેત્તાથી તમને તેમ જ બીજા મુમુક્ષુઓને વિશેષપણે ક્ષ જ્ઞાનચર્યા લખી ચક્ષ્મની નથી ચિત્તમાં એ વિશેષ રહે છે, તથાપિ તેને હાલ તો ઉપશમ કળ્યાનું જ ચિત્ત રહે છે એવી જ કોઈ આત્મદશાની ચિયતિ હાલ વર્તે છે ધાતુકરીને જણીને કરવામાં આવતું નથી, અર્થાત્ પ્રમાદાદિ દોષે કરી તે ક્રિયા નથી બનતી,—એમ જણાતું નથી.

જે મુખરમ મંથની જ્ઞાન વિષે 'મમયમાર મંથ'ના કવિતાદિમાં તમે અર્થ ધારો છો તે તેમ જ છે, એમ મંત્ર છે, એમ કહેવા ચોગ્ય નથી. બનારસીદામે 'મમયમાર મંથ' દિલ્લીબાગમાં કરનાં કેટલાંક કવિન, સર્વેવા વજેરમાં તેના જેવી જ વાન કરી રહે; અને તે કાંઈ રીતે 'ખીજ જ્ઞાન' ને લગતી જણાય છે, તથાપિ ક્યાંક ક્યાંક તેના રાસો ઉપમાપણે પણ આવે છે. 'મમયમાર', બનારસીદામે કર્યો છે તેમાં, તે શબ્દો ન્યાં ન્યાં આવ્યા છે, સાં સાં મરં અથગે ઉપમાપાંતુ છે એમ, જણાતું નથી. પણ કેટલેક અથગે વસ્તુપણે કહ્યું છે એમ, લાગે છે. જોકે એ વાત કંઈક આગળ ગયે મળતી આવી શકે એમ છે, એટલે તમે જે ખીજ જ્ઞાનમાં કારણ ગણો છો તેથી કંઈક આગળ વધતી વાન, અથવા તે વાત વિશેષ જ્ઞાને તેમાં અંગીકાર કરી જણાય છે.

બનારસીદાસને કંઈ તેવા ચોગ્ય બન્યો હોય એમ 'મમયમાર મંથ'ની રચનાપરથી જણાય છે. 'મજ્જ સમયમાર'માં એટલી બધી સ્પષ્ટવાર્તા 'ખીજ જ્ઞાન' વિષે કહી નથી જણાતી, અને બનારસીદામે તો ઘણે ક્રેકાણે વસ્તુપણે અને ઉપમાપણે તે વાન કરી છે. જે ઉપગ્રથી એમ જણાય છે કે બનારસીદામે માથે પોતાના અત્માના વિશે જે કંઈ અનુભવ થયો છે તેનો પણ કોઈ તે પ્રકારે પ્રકાશ કર્યો છે, કે કાંઈ વિચારણુ જીવનના અનુભવને તે વાત આધારભૂત થાય, -વિશેષ ધિય કગનાય થાય.

એમ પણ લાગે છે કે, બનારસીદામે લક્ષણાદિ બેદથી 'જીવ'નો વિશેષ નિર્ધાર કર્યો હતો, અને તે તે લક્ષણાદિનુ અતત મનન થયા કર્યાથી આત્મ-રસપ ઇંછક તીક્ષ્ણપણે તેમને અનુભવમા આવ્યું છે. અને અવ્યક્તપણે આત્મદ્રવ્યનો પણ તેમને લક્ષ થયો છે, અને તે 'અવ્યક્ત લક્ષ'થી તે 'ખીજ-જ્ઞાન' તેમણે ગાયું છે. અવ્યક્ત લક્ષ'નો અર્થ અત્ર એવો છે કે, ચિત્તવૃત્તિ આત્મવિચારમાં વિશેષપણે લાગી રહેવાથી પશ્ચિમની નિર્ભજ ધારા બનાર-સીદાસને જ અંગે પ્રગટી છે તે નિર્ભજ ધાગને લીધે પોતાને દ્રવ્ય આ જ છે એમ જો કે અષ્ટ જાણવામા નથી નોપણ અવ્યક્તપણે એટલે અવ્યક્ત-પણે પણ તેમના આત્મામા ન ગયા લાગ્યમાન થઈ-છે. અને જેને લીધે એ વાન તેમના મુખથી ની જી ગયા હ અને મદન અરણ વધતા ને વાત તેમને આવ નપટ થઈ જાય સી દગા ને અથ કગતા તેમની પ્રાયે વધી છે.

ખી... ..ના અંનરમા જે ખેદ ગટે છે ને, કાંઈ રીતે ચોગ્ય છે. અને તે ખેદ પ્રજ્ઞકરી નમને પણ રહે છે, ને જાણવાયા છે, નેમ જ ખીજ

પણ કેટલાક મુમુક્ષુ જીવોને એ પ્રકારનો ખેદ મટે છે, એ રીતે જાણવામાં
છતાં અને તમ મૌનો એ ખેદ દૂર ડગાય તો મારૂં એમ મનમાં મહેતા જના
પ્રાગ્બ્ધ વેળાએ છીએ વળી અમાગ ચિત્તમાં એ વિશે અક્ષત બજારાન ખેદ
છે - જે ખેદ અઠ દિવમત્રયે જણા ધણા પ્રમગે સ્પુર્યા કરે છે, અને તેને
ઉપશમાવવાનું કંઈ પડે છે આ ધમ્મકરી તમ વગેરેને પણ અમે વિગેય
પણે તે ખેદ વિશે લખ્યું નથી કે, જગા યુ નથી, પણ દાવ શ્રી એ
જણાવનાથી, પ્રમગથી જણાવનાનું ચક્ર છે નમને આ . . . ને જે ખેદ મટે
છે તેથી, તે પ્રકારવિશે અમને અપખ્યાન ગુરુ વિગેય ખેદ મટેનો હજી એમ
લાગે છે કાગ્ધ કે જે / પ્રમગે બના પ્રમે શિશિનજેના થઈ જાય છે,
અને જીવનો 'નિલ્ય વ્યભાસ' ને માથી જીવ આવે પદ ગાખતા છતાં
જીવે છે, એવા પ્રકારના ખેત્રુથી પ્રાપ્ત થાય છે વળી પગિણુ માત્ર થઈ
થોડા અવકાશે પણ તેની તે ન ત પ્રમે પ્રમે મુઠી નીકળે છે, અને તેનીને
તરી દશા થઈ આવે છે, તથા નિ આત્માપર અત્યંત દષ્ટિ કરી, તે પ્રકારને
દાવ તો ઉપશમાવના જ થો છે એમ જાણી, ઉપશમાવનામાં આવે છે

શ્રી . ના કે તમાગ ચિત્તમાં એમ આરતુ હોય કે, સાધાગ્ધ
કા જીવે લીધે અમે એ પ્રકારની પ્રગતિ કળા નથી તે, ચોખ્ય નથી, એ પ્રકાર
ને મહેતુ હોય તો ધમ્મકરી તેમ નથી એમ, અમને લાગે છે નિલ્યપ્રતો
તે વાતનો વિચાર કરવા જના હજુ બજારાન કાગ્ધોતો તે પ્રમે મનમાં છે
એમ જાણી, જે પ્રકારની તમારી ઇચ્છા પ્રભાવના હેતુમાં છે, તે હેતુને
દીપ્તિ નાખવાનું થાય છે અને તેને અરોધક એના કારણે ને ક્ષીણ થવા
દેવામાં ઘણું પણ અત્મરીપે પગિણુમ પામી ચિત્તિમાં વર્તે છે તમારી ઇચ્છા
પ્રમાણે દાવ જે પ્રવર્તીતુ નથી, તે વિશે જે બજારાન કાગ્ધો અરોધક છે
ને તમને વિગેયપણે જણાવનાનું ચિત્ત થતુ નથી, કેમકે હજુ તે વિરોધપણે
જણાવવામાં અનકાર જવા ને ચોગ્ય છે

જે બજારાન કાગ્ધો પ્રભાવના હેતુને અરોધક છે તેમાં, અમારો કલ
પગ શુદ્ધિપૂર્વક પ્રમાદ હોય એમ, કાંઈ રીતે મનમાં નથી તેમ જ અપક્ત
પણે એટલે નહીં જાણના જના મટેને થવા ડગો હોય એવા પ્રમાદ હોય
એમ પણ જણાતુ નથી, તથાપિ ટાઈ અને તે પ્રમાદ મનમાં લેખતા પણ
તેથી અરોધકપણ હોય એમ લાગી શકે એમ નથી, કાગ્ધ કે આત્માની
નિશ્ચયરૂપે તેથી અમનુષ્ય છે

લોકામાં તે પ્રવૃત્તિ કરતા માનલંગ થવાનો પ્રમંગ આવે, તો તે માનલંગ પણ મહન ન થઈ શકે એમ હોવાથી પ્રભાવના હેતુની ઉપેક્ષા કરનામાં આવતી હોય એમ પણ લાગતું નથી, કારણ કે, તે માનામાન વિષે ચિત્ત ધાતુ ઉદામીનજેવું છે, અથવા તે પ્રકારમાં ચિત્તને વિશેષ ઉદામીન કર્યું હોય તો થઈ શકે એમ છે.

શબ્દાદિ વિષયો પ્રત્યેનું કોઈ જળવાન કારણ પણ અવરોધક હોય એમ જણાતું નથી કેવળ તે વિષયોનો ક્ષાયક-ભાવ છે એમ જોઈ કહેવા પ્રમંગ નથી, તથાપિ તેમાં વિરમપણુ અદુપણે ભામી ગયું છે. ઉદ્યમી પણ ક્યારેક મંદસ્થિ જન્મતી હોય તો તે પણ વિશેષ અવગ્યા પામ્યા પ્રથમ નાશ પામે છે અને તે મંદસ્થિ વેદનાં પણ આત્મા ખેદમાં જ રહે છે, એટલે તે ક્ષિ અનાધાર થતી જતી હોવાથી જળવાન કારણરૂપ નથી.

બીજા દેહનાં પ્રભાવક થયા છે તે કરતા, કોઈ રીતે વિચારદશા દિતું જળવાનપણુ પણ હશે એમ લાગે છે કે, તેવા પ્રભાવક પ્રુષ્ઠ આજે જણાતા નથી, અને માત્ર ઉપદેશકપણે નામજેવી પ્રભાવનાએ પ્રવર્તતા કોઈ જોવામાં, માલજવામાં આવે છે. તેમના વિદ્યમાનપણુને લીધે અમને કોઈ અવરોધકપણુ હોય એમ પણ જણાતું નથી.

અસાચે તો આટલું લખવાનું બન્યું છે. વિશેષ સમાગમ પ્રમંગે જણાવીશું આ વિષે તમે અને શ્રી જે રૂંધ પણ વિશેષ જણાવવા ઇચ્છતા હો, તો ખુશીથી જણાવશો. વળી અમાગં લખવા કારણો સાવ બદાનારૂપ છે એમ વિચારવાંચાંચ નથી, એટલે લક્ષ રાખજો.

મુખ્ય, શ્રાવણ વદ૦)), ગુરુવાર, ૧૯૫૦.

૩૩૮ *

પ્રમુખક્રિતમાં જેમ અને તેમ તત્પર ગ્રહેવું મોક્ષનો એ ધુન્ધર માર્ગ મને લાગ્યો છે ગમે તો મનથી પણ સ્થિત થઈને ખેસી પ્રમુખક્રિત અવસ્ય કરવી ચોગ્ય છે.

મનની સ્થિતિ થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણા તો પ્રમુખક્રિત સમજો. આગળ પણ તે, અને તેનું જ છે, તથાપિ સ્થૂળપણે એને લખી જણાવવી વધારે ચોગ્ય લાગે છે.

‘ ઉત્તરગાંધ્યન સુત્ર ’માં બીજા ઇચ્છિત અધ્યયન વાંચજો. બત્રીમમાંની ચોવીમ ગાથા, મોલ આગળની, મનુન કરશો.

રાગ, સંવેગ, નિર્વેદ, આરથા અને અનુરૂપા ઇલાદિક સારથિલેખી યોગ્યતા મેળવવી; અને કોઇ વંશા મદ્રાત્માના યોગે તે ધર્મ મળી રહેશે. સંસંગ, સતસારજ, અને સદ્ગત એ, હતામ સાધન છે.

૩૩૬.૨

‘સુશગ્યં સત’ નો ભોગ દોષ, નો તેનું બીજું અધ્યયન, તથા ઉદકપેદાવાળું અધ્યયન વાંચવાનો પરિચય રાખજો. તેમ જ ‘ઉત્તરાધ્યયન’ માં દેહકાંક વૈરાગ્યાદિક ચરિત્રવાળા અધ્યયન વાંચના રહેજો. અને પ્રભાતમાં વહેલા ઉઠવાનો પરિચય રાખજો. એકાતમાં સ્થિર બેઠવાનો પરિચય રાખજો. માયા એટલે ‘જગત-લોક’ નું જેમાં વધારે વર્ણન કર્યું છે, એવાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં જેમાં સતપુરણનાં ચર્ચિના અથવા વૈરાગ્યકથા વિશેષ કરીને રહી છે, તેવાં પુસ્તકોનો ભાવ રાખજો.

૩૪૦.૪

જે વડે વૈરાગ્યની શક્તિ થાય તે વચન વિશેષ કરીને રાખવું મત-મતાંતરનો ત્યાગ કરવો; અને જેથી મનમતાંતરની શક્તિ થાય તેવું વાંચન લેવું નહીં. અસત્ત્વગાદિકમાં રૂચી ઉત્પન્ન થતી મટવાનો વિચાર વારંવાર કરવો યોગ્ય છે.

૩૪૧.૫

શી જિન આત્મપરિણામની સ્વસ્થાને સમાધિ, અને આત્મપરિણામની અસ્વસ્થાને અસમાધિ કહે છે તે, અનુભવવાને જોનાં પગમ સહ્ય છે. અસ્વસ્થ કાર્દની પ્રગતિ કરવી, અને આત્મપરિણામ સ્વસ્થ રાખવાં એવી વિગત પ્રવૃત્તિ થી તીર્થંકર જેવા લાભીથી બનવી કહ્યું કહી છે, તે પછી બીજા જીવને વિષે તે વાત મંલકિત કરવી કંઈ હોય એમાં, આશ્ચર્ય નથી. કોઇ પશુ પરપ્રાર્થને વિષે હચ્છની પ્રગતિ છે, અને કોઇ પશુ પરપદાર્થના વિયોગની ચિંતા છે તેને, શી જિન આર્તધ્વન કરે, તેમાં અરેજો ઘટતો નથી.

ત્રણ વર્ષના ઉપાધિયોગથી ઉત્પન્ન થયો એવો વિશેષભાવ તે મદ્રાગ્વનો વિચાર વળે છે. દદ વૈગ-ગ્યવાનના ચિંતને જે પ્રવૃત્તિ બાધ કરી શકે એવી છે, તે પ્રગતિ અદદ વૈરાગ્યવાન જીવને દલ્ય છુ મ-મુખ થયા ન દે એમાં, આશ્ચર્ય નથી. જોટલી મચ્છરને વિષે દ્વરગિજીનિ મનાય તોટલી આત્મચર્ચનાં ન્યુનતાં

શ્રી તીર્થકરે કહી છે. 'પરિણામ જડ હોય એવો મિહાંત નથી. ચેતનને ચેતન-પરિણામ હોય અને અચેતનને અચેતન પરિણામ હોય, એવો જિને અનુભવ કર્યો છે. કોષ પણ પદાર્થ પરિણામ ૩ પર્વાયવિના હોય નહીં; એમ, શ્રી જિને કહ્યું છે, —અને તે સત્ય છે. શ્રી જિને જે આત્મ-અનુભવ કર્યો છે; અને પદાર્થનાં અવસ્થો માક્ષાત્કાર કરી જે નિરૂપણ કર્યું છે તે, સર્વ મુદ્ધુ જીવે પરમ કલ્યાણને અર્થે નિશ્ચયકરી વિચારવા યોગ્ય છે. [તે કહેલા સર્વ પદાર્થના ભાંવો એક અત્મા પ્રગટ કરવાને અર્થે છે. અને મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ બેની ઘટે છે: એક આત્મજ્ઞાનીની અને એક અત્મજ્ઞાનીના આશ્રયવાનની; એમ શ્રી જિને કહ્યું છે.

‘અત્મા’ માંભળવો, વિચારવો, નિર્દેશ્યાસવો અનુભવવો’ એવી એક વેગની શુનિ છે, અર્થાત્ જે એક એ જ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે, તો જીવ તરી પાર પામે એવું લાગે છે. જાણી તો માત્ર કોઈ શ્રી તીર્થકર જેવા જ્ઞાની વીના સર્વને આ પ્રવૃત્તિ કરનાં કલ્યાણનો વિચાર કરવો, અને નિશ્ચય થવો, તથા આત્મસ્વચ્છતા ચવી દુર્લભ છે. એ જ વિનિર્મિત.

૩૪૨.૧

જીવને જ્ઞાની પુરુષનું ઓળખાણ થયે, તથા પ્રકારે અનંતાનુભંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ મોળા પડવાનો પ્રકાર બનવા યોગ્ય છે, કે જેમ બની અનુક્રમે તે પશ્ચિદ્ધિપણને પામે છે સત્પુરુષનું ઓળખાણ જેમ જેમ જીવને થાય છે, તેમ તેમ મતાભિપ્રદ, દુઃગચ્છનાદિ ભાવ મોળા પડવા લાગે છે; અને પોતાના દોષ જોવાભણી ચિત્ત વળી આવે છે, વિકૃતિાદિ ભાવમાં નિરસપણુ લાગે છે, કે જુગુપ્સા હિપન્ન થાય છે; જીવને અનિલાદિ ભાવના ચિત્તવચાપ્રત્યે બળતીરે સ્ફુરવા વિષે પંચવિપયાદિને વિષે જે પ્રકારે જ્ઞાનીપુરુષ મમીપે માંભળ્યું છે, તેથી પણ વિશેષ બળવાન પરિણામથી તે—

પંચવિપયાદિને વિષે અનિલાદિ ભાવ દઢ કરે છે, અર્થાત્ સત્પુરુષ મળ્યે, આ સત્પુરુષ છે. એટલું જાણી, સત્પુરુષને જાળ્યા પ્રથમ જેમ આત્મા પંચવિપયાદિને વિષે રક્ત હતો તેમ, રક્ત, ત્યાર પછી, નથી રહેતો; અનુક્રમે તે રક્તભાવ મોળો પડે એવા વૈગચ્છમાં જીવ આવે છે; અથવા સત્પુરુષનો યોગ થયા પછી આત્મજ્ઞાન કાંઈ દુર્લભ નથી; તથાપિ સત્પુરુષને વિષે, તેના ઇચ્છને વિષે, તે વચનના આશયને વિષે, પ્રીતિ-ભક્તિ થાય નહીં ત્યાં મુદ્ધી,

૧, આ ૫૪ અનુક્રમે ચાર પર્વાથી દ્રખાયો છે.—પ્રશ્નોધક.

વિશેષ જિજ્ઞાસા છે, અને તે હેતુ ઉત્પન્ન થાય, તો તમારે વિષે જે અસીમ હર્ષ ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે તે વિશેષ જિજ્ઞાસા, અને અસીમ હર્ષ મંબંધીની તમારી ચિત્તવૃત્તિ અમને મમજવામાં છે. અનેક શ્રવેની અજ્ઞાનદશા બેઠ, વળી તે શ્રવે દૃષ્ટાણુ કરીએ છીએ, અથવા આપણું દૃષ્ટાણુ થશે, એવી ભાવનાએ, કે ઇચ્છાએ અજ્ઞાનમાર્ગ પામતા બેઠ, તે માટે અત્યંત કંટાળા છૂટે છે; અને કોઇ પણ પ્રકારે આ મટાડવા યોગ્ય છે એમ, થઇ આવે છે; અથવા તેવો ભાવ ચિત્તમાં એમને એમ રહ્યા કરે છે; તથાપિ તે થવાયોગ્ય હશે તે પ્રકારે થશે, અને જે સમયપર તે પ્રકાર હોવાયોગ્ય હશે તે સમયે થશે, એવો પણ પ્રકાર ચિત્તમાં રહે છે, કેમકે તે કંટાળાભાવ ચિંતવતાં આત્મા બાહ્ય-મહાત્મ્યને લગે એમ થવા દેવું યોગ્ય નથી; અને હજુ કંઇક તેવો ભય રાખવો યોગ્ય લાગે છે. બેય પ્રકારને હાલ તો ધણુંકરી નિલ વિચારવામાં આવે છે, તથાપિ બહુ સમિપમાં તેનું પરિણામ આવવાનો સમય જણાતો નહીં હોવાથી, ખનતાંમુધી તમને લખ્યું, કે કશું નથી. તમારી ઇચ્છા થવાથી વર્તમાન જે રિચિતિ છે તે, એ મંબંધમાં મંદ્રેપે લખી છે અને તેથી તમને કોઇ પણ પ્રકારે ઉદાસ થવું ઘટતુ નથી, કેમકે અમને વર્તમાનમાં તેવો ઉદય નથી, પણ અમારાં આત્મપારણામ તે ઉદયને અદ્યક્ષાળમાં મટાડવા લાગી છે, એટલે તે ઉદયની ઠાળાચિતિ કોઇ પણ પ્રકારે, વધારે બળવાનપણે વેદવાથી ઘટતી હોય, તો તે ઘટાડવા વિષે વર્તે છે. બાહ્ય-મહાત્મ્યની ઇચ્છા આત્માને ધણા વખત થયા નહીં જેવી જ કંઇ ગઇ છે, એટલે શુદ્ધિ બાહ્ય-મહાત્મ્ય ધણુંકરી ઇચ્છાની જણાતી નથી, એમ છે, તથાપિ બાહ્ય-મહાત્મ્યથી શુદ્ધ સહેજ પણ પગિણામબેદ ન જ પામે એવા સ્વાસ્થ્યમાં કંઇક ન્યુનતા દેખી ઘટે છે; અને તેથી જે કંઇ ભય રહે છે તે, રહે છે, જે ભયથી તરતમાં મુક્તપણુ થશે એમ, જણાય છે.

સોનાના ઘાટ જૂદા જૂદા છે, પણ તે ઘાટનો જે ઢાળ પાડવામાં આવે, તો તે બધા ઘાટ મટી જઇ, એક મોનુ જ અવશેષ રહે છે; અર્થાત્ સૌ ઘાટ જૂદા જૂદા દ્રવ્યપણાનો સ્થાગ કરી દે છે, અને સૌ ઘાટની જનિતું સમ્પત્તિવપણુ હોવાથી માત્ર એક મોનાદૃષ્ય દ્રવ્યપણાને ચામે છે. એ પ્રમાણે દર્શાત લખી, આત્માની મુક્તિ, અને દ્રવ્યપણાના મિદ્ધાંત ઉપર પ્રશ્ન કર્યું છે, તે મંબંધમાં મંદ્રેપમાં જણાવવા યોગ્ય આ પ્રકાર છે: મોનું ઉપચારિક દ્રવ્ય છે, એવો જિનનો અભિપ્રાય છે, અને અનંત પરમાણુના સમુદયપણે તે વર્તે છે, એવારે, સમુદાયર થાય છે, જૂદા જૂદા તેના જે ઘાટ બની રહે છે તે,

સર્વે મંયોગલાની છે, અને પાછાં બેળાં કરી શકાય છે તે, તે જ કારણથી છે. પણ સોનાનું મૂળ સ્વરૂપ જોઈએ તો અનંત પરમાણુસમુદાય છે. જે પ્રત્યેક પ્રત્યેક પરમાણુઓ છે, તે સૌ પોતપોતાના સ્વરૂપમાં જ રહ્યાં છે. કોઈ પણ પરમાણુ પોતાનું સ્વરૂપ તજી દઈ, બીજા પરમાણુપણે દ્રાઈ પણ રીતે પરિણમવા યોગ્ય નથી. મત્ર તેઓ એક જાતિ હોવાથી અને તેને વિષે સ્પર્શગુણ હોવાથી તે સ્પર્શના ગમ-વિષમયોગે તેનું મળવું થઈ શકે છે, પણ તે મળવું કંઈ એવું નથી કે, જેમાં કોઈ પણ પરમાણુએ પોતાનું સ્વરૂપ તજ્યું હેય; કશેટો પ્રકારે તે અનંત પરમાણુરૂપ મોનાના ઘાટે ને એકરસપણે કરો, તો પણ મો સૌ પરમાણુ પોતાના જ સ્વરૂપમાં રહે છે. પોતાનાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ સજાતાં નથી, કેમકે તેવું જનવાનો કોઈ પગ રીતે અનુભવ થઈ શકેતો નથી. તે સોનાનાં અનંત પરમાણુ પ્રમાણે મિદ્ધ અર્નતની અવગાહના ગણો તો અડચણ નથી, પણ તેથી જ કોઈ પણ જીવ કોઈ પણ બીજાની સાથે કેવળ એકત્વપણે ભળીજવાપાત્ર કર્યું છે એમ, જ નહીં. એ નિજભાવમાં ઝિચિત્ત કરીને જ વર્તી શકે. જીવ જીવની જાતિ એક હોય તેથી કંઈ એક જીવ હતો પોતાપણે સાગી બીજા જીવોના સમુદાયમાં ભળી સ્વરૂપનો ત્યાગ કરી કે એમ બનાવવાનો રો હેતુ છે ? તેનાં પોતાનાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, કર્મમંથ અને મુક્તાવસ્થા એ અનુક્રિયા ભિન્ન છે, અને મુક્તાવસ્થામાં પાછાં તે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનો ત્યાગ કરે, તો પછી તેવું પોતાનું સ્વરૂપ શું રહ્યું ? તેને શા અનુભવ રહ્યો ? અને પોતાનું સ્વરૂપ જવાથી તેની કર્મથી મુક્તિ થઈ, કે પોતાના સ્વરૂપથી મુક્તિ થઈ, એ પ્રકાર વિચારવા યોગ્ય છે. એ આદિ પ્રકારે કેવળ એકપણ જિને નિષેધ્યું છે. અત્યારે વખત નહીં હોવાથી એટલું લખી પત્ર પૂરું કરવું પડે છે. એ જ વિનંતી.

સં ૧૯૫૦, ભાદરવા શુદ્ધ ૪, મોમે.

આા ૨૫૦ પ્રણામ.

૩૪૪.

આ આત્મભાવ છે, અને આ અન્દભાવ છે, એવું બોધબીજ આત્માને-વિશે પરિણમિત યગથી અન્યભાવને વિષે મહેતો ઉદાસીનતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે ઉદાસીનતા અનુક્રમે તે અન્દભાવથી સર્વથા મુક્તપણુ કરે કે

નિજ પરભાવ જેણે જાણ્યા છે, એવા ઘાનપુરપને ત્યારપછી પરજા.

વર્તનાં કાર્યોનો જે કંઈ પ્રભંગ રહે છે, તે પ્રભંગમાં પ્રવર્તતાં પણ તેથી તે જ્ઞાનીનો મુંબંધ છૂટ્યા કરે છે, પણ તેમાં હિનબુદ્ધિ થઇ પ્રતિબંધ થતો નથી. પ્રતિબંધ થતો નથી એ વાત એકાંત નથી, કેમકે જ્ઞાનનું વિશેષ બળવાનપણું ત્યાં હોય નહીં ત્યાં, પરભાવનો વિશેષ પરિચય તે પ્રતિબંધરૂપ થઇ આવેલો પણ મંભવે છે; અને તેટલા માટે પણ જ્ઞાનીપુરુષને પણ શ્રી જિને નિજ-જ્ઞાનના પરિચયો પુરપાઈને વખાણ્યો છે; તેને પણ પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી, અથવા પરભાવનો પરિચય કરવા યોગ્ય નથી, કેમકે કાંઈ અંશે પણ આત્મ-ધારાને તે પ્રતિબંધરૂપ કહેવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાનીને પ્રમાદબુદ્ધિ મંભવતી નથી, એમ જોકે સામાન્યપણે શ્રીજિનાદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે. તોપણ તે પદ એથે ગુણગણેથી મંભવિત ગણ્યું નથી; આગળ જતાં મંભવિત ગણ્યું છે; જેથી વિચારવાનું જીવને તો અવશ્ય કર્તવ્ય છે કે, જેમ બને તેમ પરભાવના પરિચિત કાર્યથી દૂર રહેવું-નિવૃત્ત થવું. ધણું કરીને વિચારવાનું જીવને તો આ જ બુદ્ધિ રહે છે, તથાપિ કાંઈ પ્રારબ્ધવશાત્ પરભાવનો પરિચય બળવાનપણે ઉદય હોય ત્યાં, નિજપદ-બુદ્ધિમાં ચિથર રહેવું વિષ્ટ છે એમ ગણી, નિત્યનિવૃત્તબુદ્ધિની વિશેષ ભાવના કરવી; એમ મોટા પુખ્તોએ કહ્યું છે.

અદ્વિપકાળમાં અવ્યાખ્યાય સ્થિતિ થવાને અર્થે તો અત્યંત પુરુષાર્થ કરી જીવે પરપરિચયથી નિવૃત્તવું જ ધટે છે. હળવે હળવે નિવૃત્ત થવાનાં કારણો ઉપર ભાર દેવા કરતાં જે પ્રકારે ત્યગ્નને નિવૃત્તિ થાય તે વિચાર કર્તવ્ય છે, અને તેમ કરતાં સુશાતાદિ આપસિયોગ વેળા પડતા હોય, તો તેને વેદીને પણ પરપરિચયથી શીઘ્રપણે દૂર થવાનો પ્રકાર કવો યોગ્ય છે. એ વાત વિસ્મરણ થવા દેવાયોગ્ય નથી. જ્ઞાનનું બળવાન તાગતમ્બપણું થયે તો જીવને પરપરિચયમાં કદાપિ સ્વાત્મબુદ્ધિ થવી ગમતી નથી, અને તેની નિવૃત્તિ થયે પણ જ્ઞાનબળે તે એકાંતપણે વિહાર કરવા યોગ્ય છે. પણ તેથી જેની ઓછી ફગા છે એવા જીવને તો અવશ્ય પરપરિચયને ઊંડીને સત્સંગ કર્તવ્ય છે, કે જે સમંગથી મહેજે અવ્યાખ્યાય નિર્ધાનનો અનુભવ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષ, કે જેને એકાંતે વિચિત્રતા પણ પ્રતિબંધ મંભવતો નથી, તે પણ મંભંગની નિર્દતર હાલ રૂમ છે, કેમકે જીવને જે અવ્યાખ્યાય અમાધિની ધક્કા હોય, તે સત્સંગ જેણે કાંઈ સરનું બિંધાય નથી. આમ હોવાથી દિન-

દિનપ્રત્યે, પ્રમંથે પ્રમંથે, ઘણીવાર ફરો ફરો, સત્તમ આરાધવાની જ ઇચ્છા વર્ધમાન થયા કરે છે. એ જ વિનંતી.

મં. ૧૯૫૦ ના ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૧૦, ગવિતાર. આા ૨૫૦ પ્રભામ.

૩૪૫.

‘યોગસિદ્ધિ’ જે જે રૂપ પુરુષોનાં વચનો છે, તે સૌ અદંતિનો પ્રતિકાર કરવાપ્રત્યે જ પ્રવર્તે. જે જે પ્રકારે પોતાની શ્રાંતિ કદગાઈ છે, તે તે પ્રકારે તે શ્રાંતિ સમજી તે મંબંધી અભિમાન નિવૃત્ત કરવું એ જ, સર્વ તીર્થકરાદિ મહાત્માનું કહેવું છે. અને તે જ વાક્ય ઉપર જીવે વિરોધ કરી રિધર થવાનું છે;—વિરોધ વિચારવાનું છે;—અને તે જ વાક્ય અનુપ્રેક્ષાચોગ્ય મુખ્ય-પણું છે. તે કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે મર્મ માધન કલાં છે. અહંનાદિ વધવાને માટે, બાહ્યક્રિયા, કે મતના આગ્રહ માટે, મંપ્રદાય ચલાવવા માટે, કે પૂજા-સ્થાધાદિ પામવા અર્થે, કોઈ મર્યાદાઓનાં ઉપદેશ છે નહીં; અને તે જ કાર્ય કરવાની મર્યાદા આતા જાનીપુરવની છે. પોતાને વિષે ઉત્પન્ન જોઈને ફરી ફરી પશ્ચાત્તાપમાં પડવું ઘટે છે, અને વિનાશપ્રભાદે તેથી પાછું ફરવું ઘટે છે; એ ભક્તમણુ જ્ઞાનીપુરવના વચનોમાં સર્વત્ર સ્વી છે; અને તે ભાવ આવવા માટે સત્તમ મદગુરુ અને મત્સારાદિ માધાન કલાં છે;—જે અનન્ય નિમિત્ત છે. તે માધનની આરાધના જીવને નિજ સ્વરૂપ કરવાના હેતુપણે જ છે, તથાપિ જીવ જોે લાં પણ વંચનાભુદ્ધિએ પ્રવર્તે, તો કોઈ દિવસ કલાણુ થાય નહીં. વંચનાભુદ્ધિ જોટલે સત્તમ, મદગુરુ આદિને વિષે ખરા આત્મભાવે મહાત્મ્યભુદ્ધિ ઘટે તે મહાત્મ્યભુદ્ધિ નહીં, અને પોતાના આત્માને અજ્ઞાનપણું જ વર્ણ કર્યું છે, માટે તેની અપરાધના—લુપ્તા—વિચારી અમહાત્મ્યભુદ્ધિ નહિ, —તે સત્તમ મદગુરુ આદિને વિષે આરાધવા નહીં. પણ વંચનાભુદ્ધિ છે, લાં પણ જીવ લુપ્તા ધારણુ ન કરે તો પ્રલસપણે જીવ ભવપરિભ્રમણથી ભય નથી પામતો એમ જ વિચારવા ચોગ્ય છે. વધારે લક્ષ તો પ્રથમ જીવને જો આ થાય તો મર્મ શાસ્ત્રાર્થ અને આત્માર્થ સંદેશે સિદ્ધ થવા મંભવે છે. એ જ વિગતપત્ર.

મુખ્ય, ભાદ્રપદ વદ ૫, શુક્ર, ૧૯૫૦.

૩૪૬.

સ્વપ્રેય જોને મંસારમુખની ઇચ્છા સ્વી નથી, અને મંપૂર્ણ નિઃસારમૂલ જોને મંસારનું સ્વરૂપ જાત્યું છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષ પણ વારંવાર શાત્માત્મયા

સંભાળી સંભાળીને ઉદય હોય તે પ્રારબ્ધ વેદ છે, પણ આત્માવસ્થાને વિષે પ્રમાદ થવા દેતા નથી. પ્રમાદના અવકાશયોગે જ્ઞાનીને પણ અંશે વ્યામોહ થવાનો મંભવ, જે મંમારથી કહ્યો છે, તે સંસારમાં સાધારણ જીવે રહેતો, તેના વ્યવસાય લૌકિકભાવે કરીને આત્મહિત ધ્યજીવું એ, નહીં બનવા જેવું જ કાર્ય છે, કેમકે લૌકિક ભાવ આડે આત્માને નિર્દોષ ન્યાં નથી આવતી, ત્યાં હિતવિચારણા બીજી રીતે થવી મંભવતી નથી. એકની નિવૃત્તિ, તો બીજાનું પરિણામ થવું સંભવે છે, અહિતહેતુ એવો સંસારમંબંધી પ્રમંગ, લૌકિકભાવ, લોકચેષ્ટા એ સૌની મંભાળ જેમ.બને તેમ જતી કરીને--તેને મંદોષીને--આત્મહિતને અવકાશ આપવો ધટે છે. આત્મહિત માટે સત્મંગ જેવું બળવાન બીજું નિમિત્ત કોઈ જણાવું નથી; છતાં, તે સત્મંગ પણ, જે જીવ લૌકિકભાવથી અવકાશ લેતો નથી તેને, પ્રાથે નિજ્જન જાય છે, અને રાહ / સત્મંગ દુઃખવાન થયો હોય તોપણ જે વિશેષ વિશેષ લોકાવેશ રહેતો હોય, તો તે દુઃખ નિર્મૂળ થઈ જતાં વાર લાગતી નથી; અને સ્ત્રીપુત્ર, આદિ-પરિગ્રહના પ્રસંગમાંથી જે નિજ્જુદ્ધિ ઊડવાનો પ્રયામ કરવામાં ન આવે, તો સત્મંગ દુઃખવાન થવાનો મંભવ થી રીતે બને ? જે પ્રમંગમાં મહાતાની પુરુષો સાંભળીને આવે છે, તેમાં, આ જીવે તો અત્યંત સંભાળથી, મંદોષીને ચાલવું એ વાત ન જ બૂલવા જેવી છે, એમ નિશ્ચય કરી પ્રમંગે પ્રસંગે, કાર્યે કાર્યે, અને પારણામે પારણામે, તેના લક્ષ રાખી તેથી મોકળું થવાય તેમ જ કાર્ય કરવું; એ થી વર્દમાનસ્વામીના જ્ઞમરથમુનિચર્ચાને દ્રષ્ટિ અમે કહ્યું હતું.

મુંબઈ, સં. ૧૯૫૦ ના આશો શુદ્ધ ૧૧, શુધે.

૩૪૭.

મનમાં વારંવાર વિચારથી નિશ્ચય થઈ રહ્યો છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે ઉપયોગ કરી, અન્યભાવમા પોતાપણ થવું નથી; અને અખંડ આત્મધ્યાન રક્ષા કરે છે એવી જો દ્રષ્ટા, તેને વિષે વિષ્ટ ઉપાધિજ્ઞેગનો ઉદય, એ આશ્ચર્યકારક છે. હાલમાં તો થોડા ક્ષણની નિવૃત્તિ માંડ રહે છે, અને પ્રવૃત્તિ કરી શકે એવી ચોચતાવાળું તો ચિત્ત નથી, અને હાલ તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી એ હર્તવ્ય છે, તો ઉદાસપણે તેમ કરીએ છીએ. મન ક્યાંય બાઝવું નથી, અને કાંઈ ગમતું નથી; તથાપિ હાલ હરીજ્ઞઆધિન છે.

નિરૂપમ એવું જે આત્મધ્યાન તીર્થકરાદિક કર્યું છે એ, પરમ આશ્ચર્ય-કારક છે. તે કાળ પણ આશ્ચર્યકારક હતો. વધારે શું કહેવું ? “વનની મારી કાયલ” ના કહેવન પ્રમાણે આ કાળમાં, અને અને આ પ્રગતિમાં અમે છીએ.

૩૪૮.*

અત્રેથી પ્રસંગે પ્રસંગે લખેલા ચાર પ્રશ્નોના ઉત્તર લખ્યા તે, યાંચ્યા છે. પ્રથમના બે પ્રશ્નના ઉત્તર મંશેપમાં છે, તથાપિ રચાયેલ છે. ત્રીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર લખ્યો તે, મામાન્યપણે ચોગ્ય છે, તથાપિ વિશેષ સૂક્ષ્મ આ-લોચનથી તે પ્રશ્નનો ઉત્તર લખવા ચોગ્ય છે. તે ત્રીજો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે, “ગુણના સમુદાયથી જૂદું એવું ગુણીનું સ્વરૂપ હોવા ચોગ્ય છે કે કેમ ?” અર્થાત્ “બધા ગુણના સમુદાય તે જ ગુણ એટલે દ્રવ્ય ? કે તે ગુણના સમુદાયને આધારરૂપ એવું પણ કંઈ દ્રવ્યનું બીજું હોવાપણું છે ?” તેના ઉત્તરમાં એમ લખ્યું છે કે, આત્મા ગુણી છે; તેના ગુણ જ્ઞાન દર્શન વગેરે જૂદા છે, એમ ગુણી અને ગુણની વિવિધતા કરી, તથાપિ ત્યાં વિશેષ કરવી ઘટે છે. જ્ઞાનદર્શનાદિ ગુણથી જૂદું એવું બાકાનું આત્માપણું શું ? તે પ્રશ્ન છે, માટે યથાશક્તિ તે પ્રશ્નની પરિચર્યા કરવા ચોગ્ય છે. ચોથો પ્રશ્ન: “કેવળજ્ઞાન આ કાળમાં હોવા ચોગ્ય છે કે કેમ ?” તેનો ઉત્તર એમ લખ્યો કે, પ્રમાણથી જોતાં તે હોવાચોગ્ય છે. એ ઉત્તર પણ સંક્ષેપથી છે, -જે પ્રત્યે ધણો વિચાર કરવો ચોગ્ય છે. એ ચોથા પ્રશ્નનો વિશેષ વિચાર થવાને અર્થે તેમાં આટલું વિશેષ પ્રદક્ષ કરીશો કે, જે પ્રમાણે જૈનાગમમાં કેવળજ્ઞાન માન્યું છે, અપવા કહ્યું છે, તે કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ યથાતથ્ય કહ્યું છે, એમ લાસ્યમાન થાય છે કે કેમ ? અને તેનું કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ હોય એમ લાસ્યમાન થતું હોય, તો તે સ્વરૂપ આ કાળમાં પણ પ્રગટવા ચોગ્ય છે કે કેમ ? કિંવા જૈનાગમ કહે છે, જેનો હોય, કહેવાનો, જૂદો કંઈ છે ? અને કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બીજા કોઈ પ્રકારે હોવા ચોગ્ય છે ? તથા સમજવા ચોગ્ય છે ? આ વાર્તાપર યથાશક્તિ અવગતિ કરવા, મોજા છે. તેમ જ ત્રીજો પ્રશ્ન છે, તે પણ ધણા પ્રકારે વિચારવા ચોગ્ય છે. વિશેષ સૂક્ષ્મપણે કરી, એ બન્ને પ્રશ્નના ઉત્તર લખવાનું બુદ્ધિ-તો કરવું. પ્રથમના બે પ્રશ્ન છે, તેના ઉત્તર મંશેપમાં લખ્યા છે, તે વિશેષતાથી લખવાનું બુદ્ધિ-રૂઢે એમ, કહેવું તો તે પણ લખશો.

તમે પાંચ પ્રશ્નો લખ્યા છે, જેમાંનાં ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તર અમે મંશેપમાં લખ્યા છે,

પ્રથમ પ્રશ્ન:-“ જાતિસ્મરણુજ્ઞાનવાન પાછળનો ભવ કેવી રીતે દેખે છે ? ”
તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે વિચારશો:-

નાનપણે કાંઈ ગામ, વસ્તુઆદિ જ્યાં હોય, અને મોટપણે કાંઈ પ્રસંગે તે ગામાદિનું આત્મામાં સ્મરણ થાય છે તે વખતે, તે ગામાદિનું આત્મામાં જે પ્રકારે ભાન થાય છે, તે પ્રકારે ‘ જાતિસ્મરણુજ્ઞાનવાન ’ ને પૂર્વભવનું ભાન થાય છે. કદાપિ આ ઠેકાણે એમ પ્રશ્ન થશે કે, “ પૂર્વભવમાં અનુભવેલા એવા દેહાદિનું આ ભવમાં ઉપર કહ્યું તેમ ભાન થાય એ વાત યથાતથ્ય માનીએ, તોપણ પૂર્વભવમાં અનુભવેલા એવા દેહાદિ, અથવા કાંઈ દેવલોકાદિ નિવાસસ્થાન અનુભવ્યાં હોય તે અનુભવની સ્મૃતિ થઈ છે, અને તે અનુભવ યથાતથ્ય થયો છે એ સા ઉપરથી સમજાય ? ” તો એ પ્રશ્નનું મમાધાન આ પ્રમાણે છે:- અમુક અમુક એટલા અને લિંગ તથા પરિણામ આદિથી પોતાને તેનું સ્પષ્ટ ભાન થાય છે; પણ તેની ખીજા કાંઈ જીવને પ્રતીતિ થતા માટે તો નિયમિતપણે નથી. ક્વચિત્ અમુક દેશમાં, અમુક ઘેર, પૂર્વે દેહ ધારણ થયો હોય અને તેનાં ચિન્હો ખીજા જીવને જણાવવાથી તે દેશાદિનું અથવા તેના નિશાનાંદનું કંઈ પણ વિષમાનપણું હોય, તો ખીજા જીવને પણ પ્રતીતિનો હેતુ થવો મંભવે, અથવા ‘ જાતિસ્મૃતિજ્ઞાનવાન ’ કરતાં જેનું વિશેષજ્ઞાન છે તે, જાણે તેમ જ જેને ‘ જાતિસ્મૃતિજ્ઞાન ’ છે તેની, પ્રકૃત્સાદને જાણતો એવો કાંઈ વિચારવાન પુરુષ પણ જાણે કે, આ પુરુષને તેવા જ્ઞાનનો કંઈ મંભવ છે, અથવા ‘ જાતિસ્મૃતિ ’ હોવી મંભવે છે, અથવા જેને ‘ જાતિસ્મૃતિજ્ઞાન ’ છે, તે પુરુષના મંભવમાં કાંઈ જીવ પૂર્વભવે આત્ર્યો છે, - વિશેષે કરીને આત્ર્યો છે, તેને તે સંબંધ જણાવતાં કંઈ પણ સ્મૃતિ થાય તો તેવા જીવને પણ પ્રતીતિ આવે.

ખીજો પ્રશ્ન:-“ જીવ સમયે સમયે મરે છે તે, કેવી રીતે સમજવું ? ”
તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે વિચારશો:-

જેમ આત્માને ઝૂળ દેહનો વિયોગ થાય છે તેને, મરણ કહેવામાં આવે છે, તેમ ઝૂળદેહના આયુષ્યાદિ સૂક્ષ્મપર્યાયનો પણ, મમયે સમયે દાનિ પરિણામ થવાથી, વિયોગ થઈ રહ્યો છે. તેથી તેનું સમયે સમયે મરણ કહેવા યોગ્ય છે. આ મરણ તે બ્યવહાર નયથી કહેવાય છે; નિશ્ચયથી તો આત્માને વ્યાભાવિક એવા જ્ઞાનદર્શનાદિ શુણ્ઘપર્યાયની, વિભાવ-પરિણામના યોગને લાંબે, હાનિ થતા કરે છે, અને તે હાનિ આત્માના નિત્યપણાદિ સ્વરૂપને પણ મ્હી રહે છે; તે મમયે સમયે મરણ છે.

ત્રીજો પ્રશ્ન:-“કેવળજ્ઞાનદર્શનને વિષે ગયા કાળ અને આવતા કાળના પદાર્થ, વર્તમાનકાળમાં વર્તમાનપણે દેખાય છે તેમ જ, દેખાય કે બીજી રીતે ?” તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે વિચારણા:-

વર્તમાનમાં વર્તમાનપદાર્થ જોમ દેખાય છે, તેમ ગયા કાળના પદાર્થ ગયા કાળમાં જે સ્વરૂપે હતા તે સ્વરૂપે વર્તમાનકાળમાં દેખાય છે; અને આવતા કાળમાં તે પદાર્થ જે સ્વરૂપ પામશે તે સ્વરૂપપણે, વર્તમાનકાળમાં દેખાય છે; જૂનકાળે જે જે પર્યાય પદાર્થે ભજ્યા છે, તે કારણે પણ વર્તમાનમાં પદાર્થને વિષે રજ્યા છે, અને ભવિષ્યકાળમાં જે જે પર્યાય ભજશે, તેની ચોક્કસતા વર્તમાનમાં પદાર્થને વિષે રહી છે. તે કારણ અને ચોક્કસતાનું જ્ઞાન વર્તમાનકાળમાં પણ કેવળજ્ઞાનીને વિષે ચતુર્થ સ્વરૂપે હોઈ શકે. આ પ્રશ્નપ્રત્યે ઘણું વિચાર જણાવવા યોગ્ય છે.

૩૪૬.

ૐ નામ:-શ્રી સત્પુરૂષને નમસ્કાર.

આત્મર્થી, શુભગ્રાહી, સત્સંગયોગ્ય લાભ શ્રી.....પ્રત્યે, શ્રી હરબન.

શ્રી મુખધર્મી લ. જીવન્મુક્તદશાન્વિત રાવચંદના આત્મરમૂતિપૂર્વક ચચાચોગ્ય પહેંચે. અત્ર કુશળતા છે. તમારું લખેલું એક પત્ર મને પહેંચુ છે. કેટલાંક કારણોથી તેનો ઉત્તર લખવામાં દીન થઈ હતી. પાછળથી તમે આ તરફ તસ્તમાં આવવાના છો એમ જાણવામાં આવ્યાથી પત્ર લખ્યું નહોતું; પણ હાલ એમ જાણવામાં આવ્યું કે, હમણા લગભગ એક વર્ષ મુધી ત્રિયાત કરવાનું ત્યાં સંબંધીનું કારણ છે; જેથી મેં આ પત્ર લખ્યું છે. તમારા લખેલા પત્રમાં જે આત્માદિ વિષયપરતે પ્રશ્નો છે; અને જે પ્રશ્નોના ઉત્તર જાણવાની તમારા ચિત્તમાં વિશેષ આતુરતા છે, તે બન્ને પ્રત્યે મારું અનુમોદન સહજે મહજે છે, પણ જેવામાં તમારું તે પત્ર મને મળ્યું તેવામાં તેના ઉત્તર લખી શકાય એવી, મારા ચિત્તની રિયતિ નહોતી, અને ઘણું દૂરી તેમ ચલાવું કારણ પણ તે પ્રશ્નમાં જાણોપાધિપ્રત્યેનો વૈરાગ્ય વિશેષ પરિણામ પામ્યો હતો તે હતું; અને તેમ હોવાથી તે પત્રના ઉત્તર લખવા જેવા કાર્કમાં પણ પ્રત્યક્ત થઈ શકે તેવું નહોતું. ચોડા વખત જવા દઇ, હંધ તેવાં વૈરાગ્યમાંથી પણ અવકાશ લઈ તમારા પત્રનો ઉત્તર લખીશ એમ, વિચાર્યું હતું; પણ પાછળથી તેમ પણ બનતું અશક્ય થયું તમારા પત્રની પહેંચ પણ મેં લખી નહોતી, અને આવા પ્રકારે ઉત્તર લખી મોકલવા

પરત્વે દીક્ષ યદ્ય તેથી, મારા મનમાં પણ ખેદ થયો હતો, અને જેમાંનો અમુક ભાવ હતો સુધી વર્તે છે. જે પ્રમંગમાં વિશેષ કરીને ખેદ થયો, તે પ્રમંગમાં એમ સાંભળવામાં આવ્યું કે, તમે તરતમાં આ દેશમાં આવવાની ધારણા રાખો છો; તેથી કંઈક ચિત્તમાં એમ આવ્યું હતું કે, તમને ઉત્તર લખવાની દીક્ષ યદ્ય છે, તે પણ તમારો સમાગમ થવાથી સામી લાગણી થશે. કેમકે લેખદ્વારા કેટલાક ઉત્તર સમજાવવા વિકટ હતા. અને પત્ર તરતમાં તમને નહીં મળી શકવાથી તમારા ચિત્તમાં જે આતુરપણુ વર્દમાન થયેલું તે, ઉત્તર તરત સમજી શકવાને સમાગમમાં એક સાડ કારણ ગણવા યોગ્ય હતું હવે પ્રારબ્ધોદયે જ્યારે સમાગમ થાય ત્યારે યદ્ય પણ તેવી જાન-વાર્તા થવાનો પ્રમંગ થાય, એવી આકાંક્ષા રાખી, મંક્ષેપમાં તમારા પ્રત્નોના ઉત્તર લખું છું. જે પ્રત્નોના ઉત્તર વિચારવાને નિરતર તત્ત્વબંધી વિચારૂપ અભ્યાસની આવશ્યકતા છે. તે ઉત્તર મંક્ષેપમાં લખવાનું થયું છે તેથી, કેટલાક સંદેહની નિર્ણય વખતે યદ્ય કંઈ પડશે, તોપણ મારા ચિત્તમાં એમ રહે છે કે, મારા વચન પ્રત્યે કંઈ પણ વિશેષ વિશ્વાસ છે તેથી, તમને ધીરજ રહી શકશે, અને પ્રત્નોનું યથાયોગ્ય સમાધાન થવાને અનુક્રમે કારણભૂત થશે; એમ મને લાગે છે. તમારા પત્રમાં ૨૭ પ્રત્નો છે; તેના મંક્ષેપે નીચે ઉત્તર લખું છું.

૧. પ્ર૦—“આત્મા શું છે? તે કંઈ કરે છે? અને તેને કંઈ નડે છે કે નહીં?”

ઉ૦—(૧) જેમ ઘટપટાદિ જડ વસ્તુઓ છે, તેમ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ વસ્તુ છે. ઘટપટાદિ ‘અનિત્ય’ છે. ત્રિકાળ એક સ્વરૂપે સ્થિતિ કરી રહી શકે એવાં નથી. આત્મા એક સ્વરૂપે ત્રિકાળ સ્થિતિ કરી શકે એવો અનિત્ય પદાર્થ છે. જે પદાર્થની ઉત્પત્તિ કાંઈ પણ સંયોગથી થઈ શકી ન હોય, તે પદાર્થ ‘નિત્ય’ હોય છે. આત્મા કાંઈ પણ મંયોગથી બની શકે એમ જણાતુ નથી, કેમકે જડના હજારોગમે મંયોગો કરીએ, તોપણ તેથી ચેતનની ઉત્પત્તિ નહીં થઈ શકવા યોગ્ય છે. જે ધર્મ પદાર્થમાં હોય નહીં, તેવા ઘણા પદાર્થો બેળા દરવાથી પણ તેમાં જે ધર્મ નથી, તે ઉત્પન્ન થઈ શકે નહીં એવો, સૌને અનુભવ થઈ શકે એમ છે. જે ઘટપટાદિ પદાર્થો છે, તેને વિષે જ્ઞાનસ્વરૂપતા જ્ઞેવામાં આવતી નથી. તેવા પદાર્થોના, પરિણામાંતર કરી, મંયોગો કર્યા હોય, અથવા થયા હોય, તોપણ તે તેની જ જાતિના થાય, અર્થાત્ જડસ્વરૂપ થાય, પણ જ્ઞાનસ્વરૂપ ન થાય. તો પછી તેવા પદાર્થના સંયોગે આત્મા, કે જેને

જ્ઞાનીપુરુષો 'મુખ્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ લક્ષણ-વાળો' કહે છે, તેવા ઘટપટાદિ (પૃથ્વી, જળ, વાયુ, આકાશ) પદાર્થથી, ઉત્પન્ન, કાંઈ રીતે, યદ્ય સકવા ચોમ્ય નથી. 'જ્ઞાનસ્વરૂપપણ' એ આત્માનું મુખ્ય લક્ષણ છે, અને 'તેના અભાવવાળું' મુખ્ય લક્ષણ જડત્વ છે તે બંનેના અનાદિ સદૃશ સ્વભાવ છે આ તથા બીજાં તેવા સદૃશગમે પ્રમાણો આત્માને 'નિત્ય' પ્રતિપાદન કરી શકે છે તેમ જ તેનો વિગેષ વિચાર કર્યે મહત્ત્વસ્વરૂપ નિલપણે આત્મા અનુભવમા આવે છે, જેથી સુખદુઃખાદિ ભોગવનાર, તેથી નિરૂપનાર, વિચારનાર, પ્રેરણા કરનાર, એ આદિ જાણે જેના વિષમાનપણાથી અનુભવમાં આવે છે, તે આત્મા મુખ્ય ચેતન (જ્ઞાન) વક્ષ્યુવાળો છે, અને તે ભાવે (અધિતિએ) કરી તે મારી કાઠ રહી શકે એવો 'નિલ-પદાર્થ' છે, એમ માનવામાં કંઈ પણ દોષ કે બાધ જણાતો નથી, પણ સત્યનો વિચાર થવારૂપ મુળ થાય છે. આ પ્રશ્ન તથા તમાગ બીજા કેટલાક પ્રશ્નો એવા છે કે, જેમાં વિગેષ લખવાનું તથા કહેવાનું અને સમગ્રવચનનું અવશ્ય છે તે પ્રશ્ન માટે એના અવ.પમા ઉત્તર લખવાનું બનતું હાન ક'ણ હોવાથી પ્રથમ 'પદ્ધર્તનમમુ-અય્ય મથ' તમને મોકલ્યો હતો, કે જે વાચવા-વિચારવાથી તમને પ્રાપ્ત પણ અગત્ય સમાધાન થાય, અને પત્રમાં પણ કાંઈ વિગેષ અંશે મમાધાન થાય એટલું બની શકે કેમકે તે મળતી અનેક પ્રશ્નો ઉકાડા ચોમ્ય છે, કે જે ફગી ફરી સમાધાન પ્રાપ્ત થવાથી, વિચારનાથી, સમાવેશ પામે એવી, પ્રાપ્તિ નિધિ છે (૨) જ્ઞાનદશામા-પોતાના અવસ્થાના મથાર્થમેલથી ઉત્પન્ન થયેલી દશામા-ત આત્મા નિજભાવનો એટલે જ્ઞાન, દર્શન (મથાઅધિત નિર્ધાર) અને મહત્ત્વ સમાર્ધ-પરિણામનો જ્ઞાતી છે અજ્ઞાનદશામા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ આદિ પ્રવૃત્તિનો જ્ઞાતી છે, અને તે ભાવના ફગનો ભોક્તા થના પ્રમગરશાત્ ઘટપટાદિ પદાર્થોનો નિમિત્તપણે કર્તા છે, અર્થાત્ ઘટપટાદિ પદાર્થના મુગ દ્રવ્યોનો તે કર્તા નથી, પણ તેને કાંઈ આકારમાં લાવનારૂપ ક્રિયાનો કર્તા છે એ જે, પાછળ તેની દશા કહી તેને જૈન 'કર્મ' કહે છે, વેદાંત 'બાતિ' કહે છે, તથા બીજા પણ તેને અનુસરતા એવા શબ્દ કહે છે વાસ્તવ્ય વિચાર કર્યેથી આત્મા ઘટપટાદિનો તથા કોર્ધાદિનો કર્તા યદ્ય સકનો નથી. મ ન નિજસ્વરૂપ એના જ્ઞાન—પરિણામનો જ કર્તા એ સ્પષ્ટ મમગ્ય છે. (૩) અજ્ઞાનભાવથી કરેલા કર્મો પ્રા-ભક્ષણે બીજરૂપ હોઈ વખતનો યોગ પામી ફગરૂપ વૃક્ષપરિણામે પરિણમે છે, અર્થાત્ તે કર્મો આત્માને ભોગવનાર મહે છે, જેમ અમિના સ્પર્શે ઉજ્જુપણનો મંજલ થાય છે, અને તેનું મહેજે,

વેદના-રૂપ થાય છે. તેથી આત્માને ક્રોધાદિ ભાવના કર્તાપણાએ જન્મ જરા મરણાદિ વેદનારૂપ પરિણામ થાય છે. આ વિચારને તમે વિશેષપણે વિચારશો, અને તે પરત્વે જે કંઈ પ્રશ્ન થાય તે લખશો, કેમકે જે પ્રકારની સમજ તેથી નિવૃત્ત થવારૂપ કાર્ય કર્યે જીવને મોક્ષદશા પ્રાપ્ત થાય છે.

૨. પ્ર૦-“હૃદય શું છે ? તે જગતકર્તા છે એ ખરું છે ?”

ઉ૦-(૧)અમે તમે કર્મબંધમાં વસી રહેલા જીવ છીએ. તે જીવનું સદજ્જ્વરૂપ એટલે કર્મરોહિતપણે-માત્ર એક આત્મત્વપણે-જે સ્વરૂપ છે તે હૃદયપણું છે. જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય જેને વિષે છે, તે હૃદય કહેવા યોગ્ય છે; અને તે હૃદયતા આત્માનું સદજ્જ્વરૂપ છે. જે સ્વરૂપ કર્મપ્રમંથે જણાતું નથી, પણ તે પ્રમંથ અન્યસ્વરૂપ ગણી, ન્યારે આત્માભણી દર્શિ થાય છે સારે, અનુક્રમે સર્વજ્ઞતાદિ ઐશ્વર્યપણું તે જ આત્મામાં જણાય છે; અને તેથી વિશેષ ઐશ્વર્યવાળો ક્રોધ પદાર્થ, સમસ્ત પદાર્થો નિરખતાં પણ અનુભવમાં આવી શકાતો નથી; જેથી હૃદય છે તે, આત્માનું બીજું પર્યાયિક નામ છે; એથી ક્રોધ વિશેષ સત્તાવાળો પદાર્થ હૃદય છે એમ નથી; એવા નિશ્ચયમાં મારો અભિપ્રાય છે. (૨) તે જગતકર્તા નથી, અર્થાત્ પરમાણુ, આકાશાદિ પદાર્થ નિલ હોવા યોગ્ય છે, તે ક્રોધ પણ વસ્તુમાંથી બનવા યોગ્ય નથી; કદાપિ એમ ગણીએ કે, તે હૃદયમાંથી બન્યા છે, તો તે વાત પણ યોગ્ય લાગતી નથી, કેમકે હૃદયને જે ચેતનપણું માનીએ, તો તેથી પરમાણુ, આકાશ વગેરે ઉત્પન્ન કેમ થઈ શકે ? કેમકે ચેતનથી જડની ઉત્પત્તિ થવી જ અંભરતી નથી. જો હૃદયને જડ સ્વિકારવામાં આવે તો સહેજે તે અનૈશ્વર્યવાન ઠરે છે. તેમ જ તેથી જીવરૂપ ‘ચેતનપદાર્થની ઉત્પત્તિ પણ થઈ શકે નહીં. જડ ચેતન ઉભયરૂપ હૃદય ગણીએ, તો પછી જડ ચેતન ઉભયરૂપ જગત્ છે તેનું, હૃદય એવું બીજું નામ કરી સંતોષ રાખી લેવા જેવું થાય છે; અને જગત્નું નામ હૃદય રાખી મંતોષ રાખી લેવો તે કરતાં જગતને જગત્ કહેવું, એ વિશેષ યોગ્ય છે. કદાપિ પરમાણુ, આકાશાદિ ગણીએ અને હૃદયને કર્માદિને કૃત્ર આપનાર ગણીએ, તોપણ તે વાત સિદ્ધ જણાતી નથી. એ વિચારપર ‘પરંતુનસમુચ્ચય’માં સારાં પ્રમાણો આપ્યાં છે.

૩. પ્ર૦-“મોક્ષ શું છે ?”

ઉ૦- જે ક્રોધાદિ અજ્ઞાનભાવમાં-દેહાદિમાં આત્માને પ્રતિબંધ છે, તેથી સર્વથા નિર્વૃત્ત થવી. મુક્તિ થવાથી તે, મોક્ષપદ જાનીઓએ કહ્યું છે; જે સદજ્જ્વ વિચારતા પ્રમાણૂત લાગે છે.

૪. પ્ર૦—“ મોક્ષ મળશે કે નહિ તે ચોક્કસ રીતે આ દેહમાં જ જાગી શકાય ? ”

ઉ૦—એક દોરડીના ઘણા બંધથી હાથ બાંધવામાં આવ્યો હોય, તેમાંથી અનુક્રમે જેમ જેમ બંધ છોડવામાં આવે, તેમ તેમ તે બંધના સંબંધની નિવૃત્તિ અનુભવમાં આવે છે, અને તે દોરડી વળ મૂકી છૂટી ગયાના પર્ણ-ણામમાં વર્તે છે એમ, જણાય છે,—અનુભવાય છે. તેમ જ અજ્ઞાનભાવનાં અનેક પરિણામરૂપ બંધનો પ્રયંગ આત્માને છે તે, જેમ જેમ, છૂટે છે, તેમ તેમ મોક્ષનો અનુભવ થાય છે; અને તેનું ધણું જ અદ્વિપણું જમારે થાય છે સારે, સહજે આત્મામાં નિજભાવ પ્રકાશી નીકળીને અજ્ઞાનભાવરૂપ બંધથી છૂટી સકવાનો પ્રયંગ છે;—એવો સ્પષ્ટ અનુભવ થાય છે. તેમ જ કેવળ અજ્ઞાનાદિભાવથી નિવૃત્તિ થઈ કેવળ આત્મભાવ આજ દેહને વિશે રિચિતિમાન છતાં પણ આત્માને પ્રગટે છે, અને મર્ત્ય સંબંધથી કેવળ પોતાનું લિમ્પણું અનુભવમાં આવે છે;—અર્થાત્ મોક્ષપદ આ દેહમાં પણ અનુભવમાં આવવા યોગ્ય છે.

૫. પ્ર૦—“ એમ વાંચવામાં આવ્યું કે, માણસ દેહ છોડી કર્મપ્રમાણે જનાવરોમાં અવતરે, પથરો પણ થાય, ઝાડ પણ થાય; આ બરાબર છે ? ”

ઉ૦—તેહ છોડી ઉપાર્જિત પ્રમાણે જીવની ગતે થાય છે, તેથી તે તીર્થ (જનાવર) પણ થાય છે, અને પૃથ્વીકાય એટલે પૃથ્વીરૂપ સરીર ધારણ કરી બાફીની બીજી ચાર ઇન્દ્રિયોવિના કર્મ ભોગવવાનો જીવને પ્રયંગ પણ આવે છે; તથાપિ કેવળ પથર કે પૃથ્વી થઈ જાય છે, એવું કહી નથી. પથરરૂપ કાયા ધારણ કરે, અને તેમાં પણ અવ્યક્તપણે જીવ, જીવપણે જ હોય છે. બીજી ચાર ઇન્દ્રિયોનું સાં અવ્યક્ત—(અપ્રગટ)—પણ હોવાથી ‘ પૃથ્વીકાયરૂપ જીવ ’ કહેવા યોગ્ય છે. અનુક્રમે તે કર્મ ભોગરી જીવ નિવૃત્ત થાય છે સારે, ફક્ત પથરનું જ ન પમાણરૂપે રહે છે, પણ જીવ તેના મનધર્મી ચાત્ર્યો જવાથી આહારાદિ સંતા તેને હોતી નથી, અર્થાત્ જડ એવો પથર જીવ થાય છે એવું નથી. કર્મના ત્રિવિધપણુથી ચાર ઇન્દ્રિયોનો પ્રયંગ અવ્યક્ત થઈ ફક્ત એક સ્પર્શદ્રિવપણે દેહનો પ્રયંગ જીવને જે કર્મથી થાય છે, તે કર્મ ભોગવતાં તે પૃથ્વીકાઈમાં જન્મે છે; પણ કેવળ પૃથ્વીરૂપ, કે પથરરૂપ થઈ જતો નથી; જનાવર થતાં કેવળ જનાવર પણ થઈ જતો નથી, દેહ છે તે, જીવને નેપાણીપણું છે; સ્વરૂપપણું નથી.

૬ ઠા પ્રશ્નનું પણ આમાં સમાધાન આવ્યું છે.

૭ મા પ્રશ્નનું પણ સમાધાન આવ્યું છે કે, કેવળ પથ્થર કે કેવળ પૃથ્વી કંઈ કર્મ નથી; તેમાં આવીને ઉપજેલો એવો જીવ કર્મનો કર્તા છે અને તે પણ દૂધ અને પાણીની પેઠે છે. જેમ તે બન્નેનો સંયોગ થતાં પણ દૂધ તે દૂધ છે, અને પાણી તે પાણી છે, તેમ એકદ્રિયાદિ કર્મમાંથી જીવને પથ્થરપણું-મડપણું-જાણાય છે, તોપણ તે જીવ અંતર તો જીવપણે જ છે. અને ભાં પણુ તે આહાર ભયાદિ સંતા-(જે અવ્યક્તજેવી છે તે)-પૂર્વક છે.

૮. પ્રશ્ન-“આર્યધર્મ તે શું? બધાની ઉત્પત્તિ વેદમાંથી જ છે શું?”

ઉત્તર-(૧) આર્યધર્મની વ્યાખ્યા કરવામાં સૌ પોતાના પક્ષને ‘આર્યધર્મ’ કહેવા છડે છે. જૈન જૈનને, બૌદ્ધ બૌદ્ધને, વેદાંતી વેદાંતને ‘આર્યધર્મ’ કહે એમ સાધારણ છે, તથાપિ જ્ઞાનીપુરુષો તો જેથી આત્માને નિજસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય એવો જે આર્ય (ઉત્તમ) માર્ગ તેને ‘આર્યધર્મ’ કહે છે; અને એમ જ યોગ્ય છે. (૨) બધાની ઉત્પત્તિ વેદમાંથી થવી સંભવતી નથી. વેદમાં જેટલું જ્ઞાન રહ્યું છે, તેથી મહત્ત્વગણ્યા આશયવાળું જ્ઞાન શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે એમ, મારા અનુભવમાં આવે છે, અને તેથી હું એમ જાણું છું કે, અદ્ય વસ્તુમાંથી સંપૂર્ણ વસ્તુ થઈ શકે નહીં; એમ હોવાથી વેદમાંથી સર્વની ઉત્પત્તિ કહેવી ઘટતી નથી. વૈષ્ણવાદિ સંપ્રદાયોની ઉત્પત્તિ તેના આશ્રયથી માનતાં અડચણ નથી. જૈન, બૌદ્ધના છેલ્લા મહાવીરાદિ મહાત્માઓ થયા પહેલાં, વેદ દ્વારા એમ જાણાય છે; તેમ તે ધણા પ્રાચીન ગ્રંથ છે એમ પણ જાણાય છે, તથાપિ જે કંઈ પ્રાચીન હોય તે જ સંપૂર્ણ હોય, કે સસ હોય, એમ કહી શકાય નહીં; અને પાછળથી ઉત્પન્ન થાય તે અસંપૂર્ણ અને અસસ હોય એમ પણ કહી શકાય નહીં. બાકી વેદ જેવો અભિપ્રાય અને જૈન જેવો અભિપ્રાય અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે. સર્વ બાવ અનાદિથી છે; માત્ર રૂપાંતર થાય છે. કેવળ ઉત્પત્તિ, કે કેવળ નાશ થતો નથી. વેદ, જૈન અને જ્ઞાન સૌના અભિપ્રાય અનાદિ છે, એમ માનવામાં અડચણ નથી; ભાંપણી વિવાદ શાનો રહે? તથાપિ એ સૌમાં વિશેષ બળવાન સસ-અભિપ્રાય કોનો કહેવાયોગ્ય છે તે વિચારવું એ, અમને તમને સૌને યોગ્ય છે.

૯. પ્રશ્ન-“વેદ કાણે કર્યા? તે અનાદિ છે? જે અનાદિ હોય તો અનાદિ એટલે શું?”

ઉ૦—(૧) ધણા કાળ પહેલાં વેદ થયા મંભવે છે. (૨) પુસ્તકપણે કાંઈ પણ શાસ્ત્ર અનાદિ નથી, તેમાં કહેવા અર્થ પ્રમાણે તો સૌ શાસ્ત્ર અનાદિ છે, કેમકે તેવા તેવા અભિપ્રાય જૂદા જૂદા જીવે જૂદે જૂદે રૂપે કહેતા આવ્યા છે. એ એમ જ સ્થિતિ મળવે છે કોંધાદિ ભાન પણ અનાદિ છે, અને ક્ષમાભાવ પણ અનાદિ છે. હિમન્તિ ધર્મ પણ અનાદિ છે, અને અહિ-સાન્તિ ધર્મ પણ અનાદિ છે માત્ર જીવને જિન્દગી થી છે એટલું વિચારવું, કાર્યરૂપ છે. અનાદિ તો બેય છે પછી ક્યારેય ઓછા પ્રમાણમાં અને ક્યારેય વિશેષ પ્રમાણમાં કાંઈનું બળ હોય છે

૧૦ પ્ર૦—“ગીતા પ્રણે બનારી ? ઇશ્વરકૃત તો નથી ? એ તેમ હોય તો તેનો કાંઈ પુરાવો ?”

ઉ૦—(૧) ઉપર આવેલા ઉત્તરોથી કેટલુંક અમાધાન થઈ શકવાયે ગય છે કે, ઇશ્વરકૃતનો અર્થ જ્ઞાતી-અપૂર્વજ્ઞાતી-એવો હરવાથી તે ઇશ્વરકૃત થઈ શકે, પણ નિત્ય અક્રિય એવા આકાશની પેઠે આપક ઇશ્વરને ગ્રિકાર્યે તેવા પુસ્તકાદિની ઉત્પત્તિ થી નહવે નહીં કેમકે તે તો માધારણ કાર છે, કે જેનું કર્તાપણુ આગલપૂર્વક હોય છે અનાદિ નથી હોતું (૨) ગીતા જે ન્યામજીવું કરેલું પુસ્તક ગણાય છે, અને મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને તેવો બેધ કહ્યો હતો, માટે મુખ્યપણે કર્તા શ્રીકૃષ્ણ હોવાય છે, જે નાત મળવિત છે કય ક્રેદ છે. ભાવાર્થ અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે, પણ તેજ નોંધી અનાદિથી આવ્યા આવે એમ, બનવા ચોગ્ય નથી, તેમ અક્રિય ઇશ્વરથી પણ તેની ઉત્પત્તિ હો. એમ બનવા ચોગ્ય નથી મક્રિય એટલે કાંઈ દેહધારીથી તે ક્રિયા બનવા ચોગ્ય છે માટે અપૂર્વ જ્ઞાતી તે ઇશ્વર છે, અને તેનાથી બોધાયલા શાસ્ત્રો તે ઇશ્વરીશાસ્ત્ર છે, એમ માનનામાં અડચણ નથી.

૧૧ પ્ર૦—“પશુઆદિના યજ્ઞથી જગત્ પુણ્ય છે ખર ?”

ઉ૦—પશુના વધથી દોષથી, કે જગત્ તેને દુખ આપવાથી પાપ જ છે;—તે પગી મનમાં કરે, કે મને તો ઇશ્વરના ધામમાં મેસીને કમે પણ વતન જે દાનાદિ ક્રિયા થાય છે તે, કમક પુણ્ય હોતું છે, નથાંપ દિમા મશિન હોવાથી તે પણ અનુભવનોત્તર નથી.

૧૨ પ્ર૦—“જે ધર્મ ઉત્તમ છે એમ કલે તેનો પુરાવો માગી શકાય ખરે ?”

ઉ૦—પુણે ૧ માગવામાં ન ચઢવે અને ઉત્તમ છે એમ, વગર પુણે પ્રતિ પાદન કરનાર આવે તો તો અર્થ અનર્થ, ધર્મ, અધર્મ સૌ ઉત્તમ જ કર.

પ્રમાણથી જ ઉત્તમ, અનુત્તમ જણાય છે. જે ધર્મ સંસાર પરિક્ષણ કરવામાં સર્વથી ઉત્તમ હોય, અને નિઃસ્વભાવમાં સ્થિતિ કરાવવાને યજ્ઞવાન હોય, તે જ ઉત્તમ અને તે જ યજ્ઞવાન છે.

૧૩. પ્ર.—“ખ્રીસ્તીધર્મ વિશે આપ કંઈ જાણો છો? જો જાણતા હો તો આપના વિચાર દર્શાવશો?”

ઉ.—ખ્રીસ્તીધર્મ વિશે સાધારણ પણે હું જાણું છું: ભરતખંડના મહાત્મા-ઓએ જેવાં ધર્મ શોધ્યા છે-વિચાર્યો છે, તેવાં ધર્મ ખીજા દેશથી વિચારાયો નથી, એમ તો એક અદ્ય અધ્યાસે સમજી શકાય તેવું છે; જીવનું સર્વદા પરવશપણ કહ્યું છે; અને મોક્ષમાં પણ તે દસા તેવી જ રાખી છે; જીવના અનાદિ સ્વરૂપનું વિવેચન જેમાં યથાયોગ્ય નથી; દર્મસંબંધી વ્યવસ્થા અને તેની નિશ્ચિત પણ યથાયોગ્ય કહી નથી, તે ધર્મ વગેરે મારો અભિપ્રાય, “સર્વોત્તમ તે ધર્મ છે” એમ થવાનો સંભવ નથી. ખ્રીસ્તીધર્મમાં મેં જે ઉપર કલા તેવા પ્રકારોનું યથાયોગ્ય સમાધાન દેખાતું નથી. આ વાક્ય મતભેદવશે કહ્યું નથી. વધારે પૂછવા યોગ્ય લાગે તો પૂછશો. તો વિશેષ સમાધાન કરવાનું બની શકશે.

૧૪. પ્ર.—“તેઓ એમ કહે છે; બાઇબલ ઇશ્વરપ્રેરિત છે; ઇસુ તે ઇશ્વરનો અવતાર; તેનો દીકરો છે. ને હવે?”

ઉ.—એ વાત તો શ્રદ્ધાથી માન્યાથી માની શકાય, પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ નથી. જેમ ગીતા અને વેદના ઇશ્વરપ્રેરિતપણા માટે મેં ઉપર લખ્યું છે, તેમ જ બાઇબલ સંબંધમાં પણ ગણવું. જે જન્મભરણુયો મુક્ત થયા તે ઇશ્વર, અવતાર હો તે બનવા યોગ્ય નથી, કેમકે રાગ દેખાદિ પરિણામ જ જન્મનો હેતુ છે; તે જેને નથી એવો ઇશ્વર, અવતાર ધારણ કરે એ વાત વિચારતાં યથાર્થ લાગતી નથી. ઇશ્વરનો દીકરો છે-તે હવે, તે વાત પણ કાંઈ રૂપકે તરીકે વિચારીએ તો વખતે બંધબેસે; નહિતા પ્રલક્ષ-પ્રમાણથી બાધ પામતી જે. મુક્ત એવા ઇશ્વરનો દીકરો હોય તેમ શી રીતે કહેવાય? અને કહીએ તો તેની ઉત્પત્તિ શી રીતે કહી શકાય? બર્નેને અનાદિ માનીએ તો પિતાપુત્રપણુ શી રીતે બંધબેસે? એ વગેરે વાત વિચારવા યોગ્ય છે. જે વિગતથી મને એમ લાગે છે કે, તે વાત યથાયોગ્ય નહીં લાગે.

૧૫. પ્ર.—“જુના કરારમાં જે લવિષ્ય લખ્યું છે, તે બધું ઇસામાં ખરું પડ્યું છે?”

ઉ૦—એમ હોય તોપણ તેથી તે બન્ને સાર્થવિષે વિચાર કરવો ધટે છે. તેમ જ એવું ભવિષ્ય તે પણ ઇસુને હૃદયગતાર કહેવામાં બળવાન પ્રમાણ નથી, કેમકે જ્યોતિષાદિકથી પણ મહાત્માની ઉત્પત્તિ જણાવી મળતે છે, અથવા ભલે કોઇ જ્ઞાનથી તેવી વાત જણાવી હોય, પણ તેના ભવિષ્યવેત્તા સંપૂર્ણ એવા મોક્ષમાર્ગના જાણનાર હતા તે વાત, જ્યાંસુધી યથાસ્થિત પ્રમાણરૂપ ન થાય ત્યાંસુધી, તે ભવિષ્ય વગેરે એક શ્રદ્ધામાત્ર પ્રમાણ છે, તેમ બીજા પ્રમાણથી તે દર્શન ન થાતે એવું ધારણામાં નથી આવી શકતું.

૧૬. પ્ર૦—માં “ઇમુશ્ચિસ્તિના ચમત્કાર” વિષે લખ્યું છે.”

ઉ૦—કેવળ, કાપામાંથી જીવ આવ્યો ગયો હોય, તે જ જીવ તે જ કાપામાં દાખલ કર્યો હોય, અથવા કોઇ બીજા જીવને તેમાં દાખલ કર્યો હોય, તો તે બની શકે એવું સંભવતું નથી; અને એમ થાવનો પડી કર્માદિની વ્યવસ્થા પણ નિષ્ફળ થાય. ખાસી યોગાદિની સિદ્ધિથી કેટલાક ચમત્કાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેવા કેટલાક ઇસુને હોય, તો તેમાં તદ્દન ખોટું છે, કે અમંભવિત છે એમ, કહેવાય નહીં, તેવી સિદ્ધિઓ આત્માના ઐશ્વર્ય આગળ અદ્ય છે, આત્માના ઐશ્વર્યનું તેથી અનંતશુદ્ધ મહત્ત્વ સંભવે છે. આ વિષયમાં સમાગમે પૂછવા યોગ્ય છે.

૧૭. પ્ર૦—“આગળ ઉપર શો જન્મ થશે તેની આ ભવમાં ખબર પડે? અથવા અગાઉ શું હતા તેની?”

ઉ૦—તેમ બની શકે. નિર્ભજ જ્ઞાન જેવું થયું હોય તેને તેવું બનવું સંભવે છે. વાદળો વગેરેનાં ચિન્હોપરથી વર્ષાનું અનુમાન થાય છે, તેમ આ જીવની આ ભવની એજા ઉપરથી તેનાં પૂર્વકારણો કેવાં હોવાં જોઇએ, તે પણ સમજી શકાય. થોડે અંશે વખતે સમજાય. તેમ જ તે એજા ભવિષ્યમાં કેવું પરિણામ પામશે, તે પણ તેના સ્વરૂપપરથી જાણી શકાય; અને તેને વિશેષ વિચારતાં કેવો ભવ થવો સંભવે છે, તેમ જ કેવો ભવ હોતો, તે પણ વિચારમાં સારી રીતે આવી શકવાયોગ્ય છે.

૧૮. પ્ર૦—“પડી શકે તો કાને?” આનો ઉત્તર ઉપર આવી ગયો છે.

૧૯ પ્ર૦—મોક્ષ પામેલાનાં નામ આપ આપો છો તે શા આધાર ઉપર?”

ઉ૦—મને, આ પ્રશ્ન ખાસ સંબોધીને પૂછો તો તેનાં ઉત્તરમાં એમ કહી શકાય કે, અત્યંત સંસારદશા પરિક્ષીણ જેની થઇ છે તેનાં વચને આવાં

હોય, આવી તેની એટલા હોય એ આદિ અંશે પણ પોતાનાં આત્મામાં અનુભવ થાય છે, અને તેને આશ્રયે તેના મોક્ષપરત્વે કહેવાય; અને ઘણું કરી તે યથાર્થ હોય એમ માનવામાં પ્રમાણે પણ શાસ્ત્રાદિથી બાણી સકાય.

૨૦ પ્ર૦—“શુદ્ધેવ પણ મોક્ષ નથી પામ્યાએ શા ઉપરથી આપ કહો છો?”

ઉ૦—તેના શાસ્ત્રસિદ્ધાંતોના આશ્રયે જે પ્રમાણે તેમનાં શાસ્ત્રમિદ્ધાંતો છે, તે જ પ્રમાણે જે તેમનો અભિપ્રાય હોય, તે તે અભિપ્રાય પૂર્વાપર વિરુદ્ધ પણ દેખાય છે; અને તે વક્ષણ સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું નથી. સંપૂર્ણ જ્ઞાન જ્યાં ન હોય, ત્યાં સંપૂર્ણ રાગદ્વેષ નાશ પામવા સંભવિત નથી. જ્યાં તેમ હોય ત્યાં, સંસારનો સંભવ છે; એટલે કેવળ મોક્ષ તેને હોય એમ કહેવું બની શકે એવું નથી; અને તેમનાં કહેલાં શાસ્ત્રોમાં જે અભિપ્રાય છે, તે શિવાય બીજો તેમનો અભિપ્રાય હોતો, તે બીજી રીતે જાણવું અમને તમને કશું પડે તેવું છે. અને તેમ છતાં કહીએ કે, શુદ્ધેવનો અભિપ્રાય બીજો હોતો તે, કારણપૂર્વક કહેવાયો પ્રમાણભૂત ન થાય એમ કંઈ નથી.

૨૧. પ્ર૦—“દુનિયાની છેવટ કી સ્થિતિ થશે?”

ઉ૦—કેવળ મોક્ષરૂપે સર્વ જીવોની સ્થિતિ થાય, કે કેવળ આ દુનિયાનો નાશ થાય તેવું બનવું મને પ્રમાણરૂપ લાગતું નથી. આવાને આવા પ્રવાહમાં તેની સ્થિતિ સંભવે છે, કોઈ લાવ, ફાંતર પામી ફીણ થાય, તે કોઈ વર્દમાન થાય; તે એક ક્ષેત્રે વંધે, તે બીજે ક્ષેત્રે ધડે; એ આદિ આ સૃષ્ટિની સ્થિતિ છે. તે પરથી અને ઘણા જ ઉંડા વિચારમાં ગયા પછી એમ જણાવું સંભવિત લાગે છે કે, કેવળ આ સૃષ્ટિ નાશ થાય, કે પ્રલયરૂપ થાય એ ન બનવા ચોક્કસ છે. સૃષ્ટિ એટલે એક આજ પૃથ્વી એવો અર્થ નથી.

૨૨. પ્ર૦—“આ અનીતિમાંથી મુનીનિ થશે ખરી?”

ઉ૦—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભળી જે જીવ અનીતિ ધમ્મે તેને, તે (ઉત્તર) ઉપયોગી થાય એમ યથા દેવું ચોક્કસ નથી. સર્વ લાવ અનાદિ છે: નીનિ—ખનીનિ. તથાપિ તમે અમે અનીતિ લાગી નીતિ સ્વીકારીએ, તો તે સ્વીકારી સકાય એવું છે, અને એ જ આત્માને દર્શાવ્ય છે. સર્વ જીવઆત્મા અનીતિ મટી નીતિ સ્થપાય એવું વચન કહી સકાતું નથી, કેમકે એકતિ તેવી સ્થિતિ થઈ શકવા ચોક્કસ નથી.

૨૩. પ્ર૦—“દુનિયાનો પ્રલય છે?”

ઉ૦—પ્રલય એટલે જે ‘કેવળ નાશ’ એવો અર્થ કરવામાં આવે, તે તે વાત ધટતી નથી. કેમકે સર્વ પદાર્થોનો કેવળ નાશ થઈ જવો સંભવતો જ નથી.

પ્રલય એટલે સર્વ પદાર્થનું ઇશ્વરાદિને વિષે લીનપણું, તો કોઈ અભિપ્રાયમાં તે વાતનો સ્વીકાર છે; પણ મને તે અંભવિત લાગતું નથી, કેમકે સર્વ પદાર્થ-સર્વ જીવ એવાં સમપરિણામ શી રીતે પામે કે એવો યોગ બને? અને જો તેવાં સમપરિણામ શી રીતે પામે કે એવો યોગ બને? અને જો તેવાં સમપરિણામનો પ્રયોગ આવે તો પછી ફરી વિષમપણું થવું બને નહીં. અવ્યક્તપણે જીવમાં વિષમપણું અને વ્યક્તપણે સમપણું એ રીતે પ્રલય સ્વીકારિએ તોપણ દેહાદિ અંબંધ વિના વિષમપણું શા આશયે રહે? વેદાદિ અંબંધ માનીએ, તો સર્વને એદ્રિયપણું માનવાનો પ્રયોગ આવે,—અને તેમ માનતાં તો વિનાશકારણે ખીછ ગતિઓનો અસ્વીકાર કર્યો ગણાય. અર્થાત્ ઉચી મતિના જીવને તેવા પરિણામનો પ્રયોગ મટવા આવ્યો હોય તે પ્રાપ્ત થવાનો પ્રયોગ આવે; એ વ્યાદિ ધણા વિચાર ઉદ્ભવે છે. સર્વ જીવઆશ્રયી પ્રલય સંભવતો નથી.

૨૪. પ્ર૦—“અલણુને ભક્તિથીજ મોક્ષ મળે ખરો કે?”

ઉ૦—ભક્તિ જ્ઞાનનો હેતુ છે. જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે. અક્ષરજ્ઞાન ન હોય તેને, અલણુ કહ્યો હોય, તો નેને ભક્તિ પ્રાપ્ત થવી અંભવિત છે એવું કંઈ છે નહીં. જીવમાત્ર જ્ઞાનસ્વભાવિ છે, ભક્તિના બન્ને જ્ઞાન નિર્ભર થાય છે. નિર્ભજજ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ થાય છે સંપૂર્ણ જ્ઞાનની આગ્રતિ થયા વિના મર્યાદા મોક્ષ હોય એમ મને લાગતું નથી; અને જ્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય ત્યાં સર્વ ભાષા (સિપિ) જ્ઞાન સમાય એમ કહેવાની પણ જરૂર નથી. ભાષાજ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે. તે જોને ન હોય તેને આત્મજ્ઞાન ન થાય એવો કંઈ નિયમ મંભવતો નથી.

૨૫. પ્ર૦—“કૃષ્ણાવતાર ને ગમાવતાર એ ખરી વાત છે? એમ હોય તો તે શું? એ શાક્ષાત્ ઇશ્વર હતા, કે તેના અંશ હતા? તેમને માનીને મોક્ષ ખરો?”

ઉ૦—(૧) બંને મહાત્મા પુરુષ હતા એવો તો મને પણ નિશ્ચય છે. આત્મા હોવાથી તેઓ ઇશ્વર હતા; સર્વ આવરણ તેમને મેટયાં હોય, તો તેઓ મોક્ષ પણ સર્વથા માનવામાં વિરાદ નથી. ઇશ્વરનો અંશ કોઈ જીવ છે એમ મને લાગતું નથી, કેમકે તેને વિરોધ આપતાં એવાં. હનરો પ્રમાણ દૃષ્ટિમાં આવે છે. ઇશ્વરનો અંશ જીવને માનવાથી બંધ, મોક્ષ વ્યર્થ થાય, કેમકે ઇશ્વર જ અજ્ઞાનાદિનો કર્તા થયો; એમ. અજ્ઞાનાદિનો જે કર્તા થાય તે પછી, સહેજે ઇશ્વર હોય તોય, ઇશ્વરપણુ જોઈ બેસે; અર્થાત્ ઉલટું જીવના સ્વામી થયા જતાં ઇશ્વરને નુકસાન ખમવાનો પ્રયોગ આવે તેવું છે. તેમ જીવને ઇશ્વરનો અંશ માન્યા પછી પુરુષાર્થ કરવા મોક્ષ શી રીતે લાગે?

કેમકે તે રીતે તો કંઈ કર્તાહતો ઠરી શકે નહીં; એ આદિ વિરોધથી ઇશ્વરના અંધ તરીકે દેખા જીવને સ્વીકારવાની પણ મારી જુદી થતી નથી; તો પછી શ્રીકૃષ્ણ કે રામ જેવા મહાત્માને તેવા યોગમાં ગળવા તો જુદી કેમ થાય ? તે બંને ‘અન્યક્ત ઇશ્વર’ હતા, એમ માનવામાં અડચણ નથી. તથાપિ તેમને વિશે સંપૂર્ણ અર્થસ્થ પ્રગટ્યું હતું કે કેમ ? તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે. (૨) ‘તેમને માનીને મોક્ષ ખરો કે ?’ એનો ઉત્તર સદજ છે. જીવને સર્વ રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનનો અસાવ અર્થાત્ તેથી છૂટવું તે મોક્ષ છે. તે જેના ઉપદેશ થઈ શકે તેને માન્યે, અને તેવું પરમાર્થસ્વરૂપ વિચારી સ્વાત્માને વિશે પણ તેવી જ નિષ્ઠા થઈ, તે જ મહાત્માના આત્માને આધારે (સ્વરૂપે) પ્રતિજ્ઞાન થાય ત્યારે મોક્ષ થવો શકાય છે. બાકી ઉપાસના કેવળ મોક્ષનો હેતુ નથી. તેના સાધનનો હેતુ થાય છે. તે પણ નિશ્ચય થાય જ એમ કરવા યોગ્ય નથી. ૨૬. પ્ર૦—“બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને મહેશ્વર તે કોણ ?”

ઉ૦—સૃષ્ટિના હેતુરૂપ ત્રણ શુભ ગણી તે આશ્રયે રૂપ આપ્યું હોય, તો તે વાન બંધખેડી શકે છે, તથા તેવાં બીજાં કારણોથી તે બ્રહ્માદિનું સ્વરૂપ સમજાય છે; પણ પુરાણમાં જે પ્રકારે તેમનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તે પ્રકારે સ્વરૂપ છે, એમ માનવા વિષેમાં મારું વિશેષ વક્તવ્ય નથી, કેમકે તેમાં દેહલાંક ઉપદેશ થે રૂપક કલાં હોય એમ પણ લાગે છે; તથાપિ આપણે પણ તેના ઉપદેશ તરીકે લાલ લેવો, અને બ્રહ્માદિના સ્વરૂપનો સિદ્ધાંત કરવાની જાગૃતિમાં ન પડવું; એ મને વિશેષ ટીક લાગે છે.

૨૭. પ્ર૦—“મને સર્પ કરડવા આવે ત્યારે તેને મારે કરડવા દેવો કે મારી નાંખવો ? તેને બીજી રીતે દૂર કરવાની મારામાં શક્તિ ન હોય એમ ખારીએ છીએ.”

ઉ૦—સર્પ તમારે કરડવા દેવો એનું કામ બનાવતાં વિચારમાં પડાય તેવું છે, તથાપિ તમે જે ‘દેહ આનંદ છે’ એમ જાણ્યું હોય, તો પછી અસારબૂત દેહના રક્ષણાર્થે, જેને તેમાં વ્રીતિ રહી છે એવા સર્પને, તમારે મારવો કેમ યોગ્ય હોય ? જેણે આત્મહિત ઇચ્છ્યું હોય તેણે તો ત્યાં પોતાના દેહને જતા કરવો એ જ યોગ્ય છે. આત્મહિત ઇચ્છ્યું ન હોય તેણે કેમ કરવું ? તો તેનો ઉત્તર એ જ અપાય કે તેણે નરકાદિને પરિભ્રમણ કરવું. અર્થાત્ સર્પને મારવો એવો ઉપદેશ ક્યાંથી કરી શકીએ ? અનાર્થવૃત્તિ હોય તો મારવાનો ઉપદેશ કરાય તે તો અમને તમને સ્વયં પણું ન હો એ જ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

હવે, સંક્ષેપમાં આ ઉત્તરો લખી પત્ર પૂરું કરું છું. 'પટર્થનમમુચ્યય' વિશેષ સમજવાનું ચત્ત કરશે. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં મારા લખાણના સંકેત-યથી તમને સમજવું વિશેષ મુંઝવણવળું થ.ય તેવું ક્યાંય પણ હોય તોપણ તે વિશેષતાથી વિચારશે. અને કંઈ પણ પત્રદારાએ પૂછ્યા જેવું લાગે તે, પૂછશે; તો ધાયુંકરી તેનો ઉત્તર લખીશ. વિશેષ સમાગમે સમાધિ ન થાય એ વધારે યોગ્ય લાગે છે. એ જ વિનંતિ.

૯૦ આત્મસ્વરૂપને

-- વિશે નિલ નિજના -હેતુભૂત

એવા ક્રિયાસ્ત્રી ચિંતામાં રહેનાર.

સંવત ૧૯૫૦ ના આશ્વિ વદ ૬, રાત્રિ, મુંબઈ. રાજવ્યંદના પ્રજ્ઞામ.

૩૫૦.

શ્રી સત્પુરુષને નમસ્કાર.

—:૦:—

શ્રી મોહમયી ભૂમિથી જીવનમુક્તદશાષ્ટક થી ૦ ૦ ૦ ૦ ના આત્મ-સ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય વિશેષ વિનંતિ કે, તમારાં લખેલાં ત્રણ પત્રો થોડા થોડા દિવસને અંતરે પહોંચ્યા છે.

આ જીવ અત્યંત માયના આવરણે દિગ્મુદ થયો છે, અને તે યોગે કરી તેની પરમાર્થ-દષ્ટિ ઉદય પ્રકાશતી નથી; અપરમાર્થને વિગે પરમાર્થનો દદામદ થયો છે; અને તેથી બોધ પ્રાપ્ત થવાના યોગે પણ તેમાં બોધ પ્રવેશ થાય એવો ભાવ સ્ફુરતો નથી; એ આત્મ જીવની વિગમદશા કહી, પ્રભુપ્રત્યે દીનત્વ કર્ત્ત્વ છે કે, 'હે નાથ ! હવે મારી કોઈ ગતિ (માર્ગ) મને દેખાતી નથી, કેમકે મર્ત્યલ લુપ્તયા જેવો યોગ મેં કર્યો છે; અને મદન ઐશ્વર્ય જનાં પ્રયત્ન કર્યો છતે તે ઐશ્વર્યથી વિપરીત એવા જ માર્ગ મેં આચર્યો છે; તે તે યોગથી મારી નિષ્પત્તિ કર, અને તે નિષ્પત્તિનો સર્વોત્તમ સદુપાય એવો જે સદગુરુ પ્રત્યેના ચરણભાવ તે ઉપજ થાય એવી કૃપા કર' એવા ભાવના વીણ દોહરા, કે જેમાં પ્રથમ વાક્ય " હે દરિ ! હે દરિ શું કહું, દીનાનાથ દયાળુ " છે, તે દોહરા તમને સ્મરણમાં હશે, તે દોહરાની વિશેષ અનુપ્રેક્ષા થાય તેમ કરશે, તો વિગે : શુશ્રૂષિતનો હેતુ છે.

બીજા આઠ ગોટક હંદ તે સાથે અનુપ્રેક્ષા કરવોગ્ય છે, કે જેમાં જ્યાં જીવને શું આચરવું પાડી છે, અને જે જે પરત્ત્યર્થને નામે આચરવું

કર્મા તે અસારમુખી તથા થયાં, ને તે આચરણને વિશે મિથ્યામત છે તે, નિવૃત્ત કરવાને બોધ હતો છે, તે પણ અનુપ્રેક્ષા કરતાં જીવને પુરપાર્થ-વિશેષનો હેતુ છે.

‘યોગવાસિષ્ઠ’ની વાંચના પૂરી થઇ હોય, તો થોડો વખત તેનો અવકાશ રાખી એટલે હમણાં ફરી વાંચવાનું બંધ રાખી, ‘ઉત્તરાધ્યયન મૂલ’ વિચારણા, પાંચું તે કુળ-સંપ્રદાયના આગ્રહાર્થે નિવૃત્ત કરવાને વિચારણા, કેમકે જીવને કુળયોગે સંપ્રદાય પ્રાપ્ત થયો હોય છે તે, પરમાર્થરૂપ છે કે કેમ? એમ વિચારતાં દષ્ટિ ચાલતી નથી; અને સહેજે તે જ પરમાર્થ માંની રાખી, જીવ પરમાર્થથી ચુકે છે. માટે મુમુક્ષુ જીવને તો એમ જ કર્તવ્ય છે કે, જીવને સદ્ગુણોએ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ અદ્વૈતકાળમાં થાય તેનાં સાધન, વૈરાગ્ય અને ઉપરામ અર્થે ‘યોગવાસિષ્ઠ’ ‘ઉત્તરાધ્યયનાદિ’ વિચારવાયોગ્ય છે; તેમ જ પ્રસક્ત-પુરુષનાં વચનોનું પૂર્વાપર અવિરોધપણ જાણવાને અર્થે વિચારવાયોગ્ય છે.

સં. ૧૯૫૧, કારતક શુદ્ધ ૩, શુધે.

આ. ૨૫૦ પ્રબુધ.

૩૫૧.

શ્રી સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

—:૦:—

મુમુક્ષુ જીવને એટલે વિચારવાનું જીવને આ સંસારને વિશે અજ્ઞાન શિવાય બીજો કોઇ ભય હોય નહીં. એક અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ ધ્વજી એ રૂપ જે ધ્વજા તે શિવાય વિચારવાનું જીવને બીજું ધ્વજા હોય નહીં; અને પૂર્વ કર્મના બળે તેવો કોઇ ઉદય હોય તોપણ વિચારવાનના ચિત્તમાં સંસાર કારાગ્રહ છે, સમસ્ત લોક કુખે ફરી આર્ત છે, ભયાકુળ છે, રાગદ્વેષના પ્રાપ્ત-ફળથી બળતો છે એવો વિચાર નિશ્ચયરૂપ જ વર્તે છે. અને ‘જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો કંઈ અંતરાય છે માટે તે કાગઝરૂપ સંસાર મને ભયનો હેતુ છે, અને લોકનો, પ્રસંગ કરવાયોગ્ય નથી.’ એ જ એક ભય વિચારવાનને ઘટે છે. મહાત્માશ્રી તીર્થકરે ‘નિગ્રંથ’ ને પ્રાપ્ત-પરિસદ્ધ સહન કરવાની ફરી ફરી ભલામણ આપી છે. પરિસદ્ધનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં ‘અજ્ઞાનપરિસદ્ધ’ અને ‘દર્શનપરિસદ્ધ’ એવા બે પરિસદ્ધ પ્રતિપાદન કર્યા છે; કે કોઇ ઉદયયોગનું જાણવાનપણું હોય અને સત્સંગ-સંપૂર્ણનો યોગ થયા છતાં જીવને અજ્ઞાનનાં કારણો ટાળવામાં દિમ્બત ન આવી શકતી હોય, મુંઝવણ આવી જતી હોય, તોપણ ધીરજ

રાખ્ખરી, મત્સ્ય-મત્સ્યુગ્ધનો યોગ વિશેષ કરી આગધવો, તો અનુક્રમે અત્તાનની નિવૃત્તિ થશે, કેમકે નિશ્ચય જે ઉપાય છે; અને જીવને નિવૃત્ત થવાની જુદી છે, તો પછી તે અત્તાન નિગધાર થયું જી શી રીતે રહી શકે? એક માત્ર પૂર્વકર્મયોગ જિવાય ત્યાં ગ્રાહ્ય તેને આધાર નથી. તે તો જે જીવને મત્સ્ય-મત્સ્યુગ્ધનો યોગ થયો છે, અને પૂર્વકર્મીનગતિપ્રત્યે પ્રયોજન છે તેને ક્રમે ટાળવા જ યોગ્ય છે એમ વિચારી, તે અત્તાનથી થતુ આકુળવ્યાધિપણ તે મુશ્કેલી જીવે ધીરજથી મહન કરવું. એ પ્રમાણે પરમાર્થ કહીને પરિભ્રમ કહ્યો છે. અને એમ મંત્રેપદમાં તે બેય પગિમદનુ સ્વરૂપ લખ્યું છે. આ પગિમદનુ સ્વરૂપ જાણી, મત્સ્ય-મત્સ્યુગ્ધનો યોગે જે અત્તાનથી મુશ્કેલી થાય છે, તે નિવૃત્ત થશે એવો નિશ્ચય ગાખી, યથાઉદય જાણી, ધીરજ ગાખવાનું ભગવાન તીર્થકરે કહ્યું છે, પણ તે ધીરજ એવા અર્થમાં કહી નથી, કે મત્સ્ય-મત્સ્યુગ્ધનો યોગે પ્રમાદ હેતુએ વિનંત કચ્ચો તે ધીરજ છે, અને ઉદય છે તે વાન પણ વિચારવાનું જીવે સ્મૃતિમાં ગાખવાયોગ્ય છે.

શ્રી તીર્થકરાદ્યે કરી કરી જીવોને ઉપદેશ કર્યો છે, પણ જીવ દિશા-મદ રહેતા કચ્ચે છે ત્યાં, પ્રવર્તી શકે નહીં કરી કરી ંગ્રી ઠોકીને કહ્યું છે કે, એક આ જીવ મમજે તો મહજ મોક્ષ છે, નહીં તો અનત ઉપાયે પણ નથી—અને તે સમજવું પણ કષ્ટ ત્રિકટ નથી, કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે, તે જ માત્ર મમજવું છે, અને તે કોઈ બીજાના સ્વરૂપની વાત નથી, કે વખતે ગોપવે, કે ન જણાવે તેથી સમજવી ન બને પોતાથી પોતે શુભ મહેવાનું શી રીતે બનવાયાગ્ય છે? પણ સ્વપ્રદશામાં જેમ, ન બનવાયોગ્ય એવું, પોતાનું મત્સ્ય પાણી જીવ જીવે છે તેમ અત્તાનદશાકે સ્વપ્રદપયોગે આ જીવ પોતાને, પોતાના નહીં એવા બીજાં દ્રવ્યને વિષે, સ્વપણે માને છે, અને એ જ માન્યતા તે મત્સ્ય છે, તે જ અત્તાન છે. નરકાદિગતિનો હેતુ તે જ છે. તે જ જન્મ છે, મન્જ છે, અને તે જ દેહના વિધાર છે, તે જ પુત્ર, તે જ પિતા, તે જ શત્રુ, તે જ મિત્રાદિ ભાવ કલ્પનાના હેતુ છે, અને તેની નિગતિ થઈ ત્યાં મહજ મોક્ષ છે, અને એ જ નિગતિને અર્થ સમજ—મત્સ્યુગ્ધાદિ સાધન કહ્યા છે, અને તે સાધન પણ જીવ જીવે પોતાના પુર્યાર્થને તેમાં ગોપવ્યા જિવાય પ્રવર્તવે તો જ મિદ્ધ છે વધારે શુ કહીએ? આટલો જ મંત્રેપ જીવમાં પરિણામ પામે તો તે મન વ્રન, યમ, નિયમ, જપ, યાત્રા, ભક્તિ શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિ કરી છૂટ્યો, એમાં કંઈ સશય નથી એ જ વિનતિ.

મુખપ, કાગતક, ગુદ ૭, ૧૬૫૧.

આઠ ૨૪૦ પ્રણામ.

૩૫૨.

એ પ્રકારની દશા મુમુક્ષુ જીવને વર્તે છે. એકે 'વિચારદશા' અને બીજી 'સ્થિતપ્રજ્ઞદશા.' સ્થિતપ્રજ્ઞદશા વિચારદશા લગભગ પૂરી થયે અથવા સંપૂર્ણ થયે પ્રગટે છે. તે સ્થિતપ્રજ્ઞદશાની પ્રાપ્તિ આ કાળમાં કાણુ છે, કેમકે આત્મ-પરિણામને વ્યાધાતરૂપ યોગ આ કાળમાં પ્રધાનપણે વર્તે છે; અને તેથી વિચારદશાનો યોગ પણ સદ્ગુરુ-સત્સંગના અંતરાયથી પ્રાપ્ત થતો નથી. તેવા કાળમાં.....વિચારદશાને ઇચ્છે એ, વિચારદશા પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ છે, અને તેવા જીવને ભય, ચિંતા, પરાભવાદિ ભાવમાં નિજજીવિદ્ધિ કરવી ઘટે નહીં; તોપણ ધીરજથી તેમને સમાધાન થવા દેવું; અને નિર્ભય ચિત્ત રખાવવું ઘટે છે.

સં ૧૯૫૧ ના કારતક શુદ્ધ ૧૪, સોમે, મુંગધ.

૩૫૩.

સર્વ જીવ આત્માપણે સમસ્તભાવિક છે. બીજા પદાર્થમાં જીવ જો નિજજીવિદ્ધિ કરે તો પરિશ્રમજીવદશા પામે છે, અને નિજને વિષે નિજજીવિદ્ધિ થાય, તો પરિશ્રમજીવદશા રહે છે. જેના ચિત્તમાં એવા માર્ગે વિચારવા અવશ્યનો છે તેણે, તે જ્ઞાન જેના આત્મામાં પ્રકાશ પામ્યું છે તેની, દાસાનુદાસપણે અનન્ય-ભક્તિ કરવી એ પરમ શ્રેય છે. અને તે દાસાનુદાસ ભક્તિમાનની ભક્તિ પ્રાપ્ત થયે જેમાં કંઈ વિયમતા આવતી નથી, તે જ્ઞાનીને ધન્ય છે. તેટલી સર્વાશદશા વ્યાંસુધી પ્રગટી ન હોય ત્યાંસુધી, આત્માને કોઈ ગુરૂપણે આરાધ્ય ત્યાં, પ્રથમ તે ગુરૂંજી હોટી તે શિષ્ય વિષે પોતાનું દાસાનુદાસપણું કરેલું ઘટે છે.

કારતક શુદ્ધ ૧૪, સોમે, ૧૯૫૧

વર્ષ ૨૮ મું.

—:૦:—

૩૫૪.

૬૭.

આ જગતને વિષે જેને વિષે વિચારશક્તિ વાચાસહિત વર્તે છે, એવા મનુષ્યપ્રાણી કલ્યાણનો વિચાર કરવાને સર્વથી અધિક યોગ્ય છે; તથાપિ પ્રાયે જીવને અનંતવાર મનુષ્યપણું મળ્યા છતાં તે કલ્યાણસિદ્ધ થયું નથી, જેથી વર્તમાનસુધી જન્મ-મરણનો માર્ગ આરાધવો પડ્યો છે; અનાદિ એવા આ લોકને વિષે જીવની અનંત ક્રાંતિ સંખ્યા છે; સમયે સમયે અનંત પ્રકારની જન્મ-મરણાદિ સ્થિતિ તે જીવોને વિષે વર્તી કરે છે; એવો અનંતકાળ પૂર્વે વ્યતીત થયો છે. અનંત ક્રાંતિ જીવના પ્રમાણમાં આત્મકલ્યાણ જેણે આરાધ્યું છે, કે પ્રાપ્ત થયું છે એવા જીવ અત્યંત યોગ્ય થયા છે, વર્તમાને તેમ છે, અને હવે પછીના કાળમાં પણ તેવીજ સ્થિતિ સંભવે છે;—તેમ જ છે. અર્થાત્ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ જીવને ત્રણે કાળને વિષે અસંત દુર્લભ છે, એવો જે તીર્થંકરદેવાદિ યાત્રીનો ઉપદેશ તે સત્ય છે. એવી, જીવ સમુદાયની જે બ્રાંતિ તે, અનાદિ સંયોગે છે, એમ ઘટે છે; એમજ છે; તે બ્રાંતિ જે કારણથી વર્તે છે, તે કારણના મુખ્ય બે પ્રકાર જણાય છે: એક ‘પરમાર્થિક’ અને એક ‘વ્યવહારિક;’ અને તે બે પ્રકારનો એકજ અભિપ્રાય જે છે તે એ છે કે આ જીવને ખરી મુમુક્ષતા આવી નથી; એક અક્ષર સત્ય પણ તે જીવમાં પરિણામ પામ્યું નથી; સન્મુદયના દર્શન પ્રત્યે જીવને રૂચિ થઈ નથી તેવા

તેવા જોગે સમર્થ અંતરાયથી જીવને તે પ્રતિબંધ રહ્યો છે; અને તેનું માટું દારણુ અસત્ત્વગતી વાસનાએ જન્મ પામ્યું એવું નિજેજાણવું, અને અમદર્શનને વિષે સત્ દર્શનરૂપ બ્રાંતિ તે છે. “આત્મા નામનો કોઇ પદાર્થ નથી,” એવો એક અભિપ્રાય ધરાવે છે; “આત્મા નામનો પદાર્થ યોગ્યગિહ છે” એવો અભિપ્રાય કોઇ બીજા દર્શનનો સમુદાય સ્વીકારે છે, “આત્મા દેહ-સ્થિતિ રૂપ છે, દેહની સ્થિતિ પછી નથી” એવા અભિપ્રાય કોઇ બીજા દર્શનનો છે. “આત્મા અણુ છે,” “આત્મા સર્વવ્યાપક છે,” “આત્મા શન્ય છે,” “આત્મા સાકાર છે,” “આત્મા પ્રદાસરૂપ છે,” “આત્મા સ્વતંત્ર નથી,” “આત્મા કર્તા નથી,” “આત્મા કર્તા છે, ભોક્તા નથી,” “આત્મા કર્તા નથી, ભોક્તા છે,” “આત્મા કર્તા નથી, ભોક્તા નથી,” “આત્મા જડ છે,” “આત્મા કૃત્રિમ છે,” એ આદિ અનંત નય જોના થઇ શકે છે એવા અભિપ્રાયની બ્રાંતિનું કારણ એવું અસદર્શન, તે આરાધવાથી પૂર્વ આ જીવે પોતાનું સ્વરૂપ તે જોમ છે તેમ જાણ્યું નથી; તે તે-ઉપર જાણ્યાં એકાંત-અવધાર્થપદે જાણી આત્માને વિષે અથવા આત્માને નામે ઇશ્વરાદિ વિષે પૂર્વે જીવે આમદ કર્યો છે; એવું જે અમત્વંગ, નિજેજાણવું, અને મિથ્યાદર્શનનું પરિણામ તે ત્યાંસુધી, મટે નહીં ત્યાં સુધી આ જીવ કલેશગદન એવા શુદ્ધ અમંખ્ય પ્રદેશાત્મક મુક્ત થવા ધટ્યો નથી; અને તે અસત્ત્વગાદિ ટાળવાને અર્થે સત્ત્વંગ, જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું અસંત અંગીકૃતપણું, અને પગમાર્ગસ્વરૂપ એવું જે આત્માપણું તે, જાણવાયોગ્ય છે. પૂર્વે થયા એવા જે તીર્થકરાદિ જ્ઞાની-પુરષો તેમણે ઉપર કહી એવી જે બ્રાંતિ તેનો અસંત વિચાર કરી,—અસંત એકામપણું, તન્મયપણું જીવસ્વરૂપને વિચારી-જીવસ્વરૂપે શુદ્ધ-સ્થિતિ ઠરી છે. તે આત્મા—અને બીજા સર્વ પદાર્થો, તે શ્રી તીર્થકરાદિએ સર્વ પ્રકારની બ્રાંતિ-રહિતપણું જાણવાને અર્થે અસંત દુરકર એવા પુરુષાર્થ આરાધ્યો છે. આત્માને એકપણું અણુના આહાર—પરિણામથી અનન્ય ભિન્ન કરી આ દેહને વિષે રૂપદ એવો ‘અણુહારી આત્મા’ સ્વરૂપથી જીવનાર એવો જોયો છે; તે જોનાર એના જે તીર્થકરાદિ જ્ઞાની પોતે જ શુદ્ધાત્મા છે, તે ત્યાં ભિન્નપણું જોવાનું કહેવું જે કે ઘટવું નથી, તથાપિ વાણીધર્મે એમ કહ્યું છે. એવો જે અનંત પ્રકારે વિચારીને પણ જાણવાયોગ્ય ‘ચૈતન્યધન જીવ’ તે બે પ્રકારે તીર્થકરે દહ્યો છે, કે જે સત્પુરુષથી જાણી, વિચારી, મતકારીને જીવ, પોતે તે સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ કરે. પદાર્થ માત્ર તીર્થકરાદિ જ્ઞાનીએ ‘વક્તાવ્ય’ અને ‘અવકાશવ્ય’ એવા બે વ્યવહારધર્મવાળા માન્યા છે. અવકાશવ્યપણું જે છે તે,

અહીં 'અવક્તવ્ય' છે; વક્તવ્યપણે જે જીવધર્મ છે તે સર્વ પ્રકારે તીર્થંકરાદિ કહેવા સમર્થ છે; અને તે માત્ર જીવના વિશુદ્ધ પરિણામે અથવા સત્પુરુષે કરી જણાય એવો જીવધર્મ છે, અને તે જ ધર્મ તે લક્ષણે કરી અમુક મુખ્ય પ્રકારે કરી તે દોહાને વિષે કહ્યો છે. અત્યંત પરમાર્થના અભ્યાસે તે વ્યાખ્યા અત્યંત સ્પષ્ટ મમજ્જન છે; અને તે મમજ્જન આત્માપણે પણ અત્યંત પ્રગટે છે, તથાપિ યથાવકાશ તેનો અર્થ લખ્યો છે.

'જેનું મધ્ય નહીં, અર્થ નહીં, અસ્તિત્વ અભેદ એ આદિ પરમાણુની શ્રેણી શ્રી જોતે કહી છે, ત્યારે તેને અનંત પર્યાય શી રીતે ધરે? અથવા પર્યાય તે એક પરમાણુનું બીજું નામ હશે કે શી રીતે?' એ પ્રશ્નનું પત્ત પહોંચ્યું હતું. તેનું સમાધાન:-પ્રત્યેક પદાર્થને અનંત પર્યાય (અવસ્થા) છે; અનંત પર્યાયાવનાનો કાંઈ પદાર્થ હોઈ શકે નહીં એવો શ્રી જિનનો અભિ-મત છે, અને તે મથાર્થ લાગે છે; કેમકે પ્રત્યેક પદાર્થ સમયે સમયે અવ-સ્થાંતરતા પામના હોવા જોઈએ એવું પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. ક્ષણે ક્ષણે જેમ આત્મને વિષે સંકલ્પવિકલ્પ-પરિણતિ થઈ અવસ્થાંતર થયા કરે છે તેમ પરમાણુને વિષે વર્ણુ, ગંધ, રૂપ અવસ્થાંતરપણું લાગે છે; તેવું અવસ્થાંતરપણું લજવાથી તે પરમાણુના અનંત લાગ થયા કહેવા યોગ્ય નથી, કેમકે તે પર-માણુ પોતાનું એકપ્રદેશક્ષેત્ર-અવગાદીપણું લાગ્યા શિવાય તે અવસ્થાંતર પામે છે. એક પ્રદેશક્ષેત્ર-અવગાદીપણુના તે અનંત લાગ થઈ શક્યા નથી. એક સમુદ્ર છતાં તેમાં જેમ તરંગ હોય છે, અને તે તરંગ તેમાં જ સમાય છે, તરંગપણે તે સમુદ્રની અવસ્થા જૂદી થયા કરતાં છતાં પણ સમુદ્ર પોતાના અવગાહક ક્ષેત્રને લાગતો નથી, તેમ કંઈ સમુદ્રના અનંત જૂદા જૂદા કટકા થતા નથી, માત્ર પોતાના સ્વરૂપમાં તે રમે છે; તરંગપણે એ સમુદ્રની પરિણતિ છે, જે જળ શાત હોય, તે શાંતપણું એ તેની પરિણતિ છે, કંઈ પણ પરિણતિ તેમાં થતી જ નોંધજો; તેમ વર્ણુગંધાદિ પરિણામ પરમાણુમાં બદલાય છે, પણ તે પરમાણુના કંઈ કટકા થવાનો પ્રભંગ થતો નથી; અવસ્થાંતરપણું પામ્યા કરે છે. જેમ સોનું કુંડળપણું લાગી મુદ્રપણું પામે, તેમ પરમાણુ આ સમયની અવસ્થાથી બીજા સમયની અવસ્થા કંઈક અંતરવાળી પામે છે. જેમ સોનું જે પર્યાયને લજતાં સોનાપણામાં જ છે, તેમ પરમાણુ પણ પરમાણુ જ રહે છે. એક પુરુષ (જીવ) જાગપણું લાગી યુવાન થાય, યુવાનપણું લાગી વૃદ્ધ થાય. પણ પુરુષ તેનો તે જ રહે તેમ પરમાણુ પર્યાયને

ભજે છે. આકાશ પણ અનંત પર્યાપ્ત છે, અને સિદ્ધપણુ અનંત પર્યાપ્ત છે એવો જિનનો અભિપ્રાય છે, તે વિગેધી લાગનો નથી અને ઘણુંકરી સમજાય છે; પણ વિશેષપણે લખવાનું યમ શક્યું નહીં હોવાથી તમને તે 'વાત વિચારવામાં કારણ થાય એમ ઉપર ઉપરથી લખ્યું છે. અત્યુતે વિગે મેગો-મેગ અવસ્થા છે તે, પર્યાપ્ત છે. આત્માની મંકટપન્નિકરૂપ દશા, કે જ્ઞાનપરિણતિ તે પર્યાપ્ત છે; તેમ વર્ણ, ગંધ, પ્રસટનપણુ પામે તે, 'પરમાણુના' પર્યાપ્ત છે. જો તેવું પ્રસટનપણુ થતું ન હોય, તો આ જગત આવા વિચિત્રપણુને પામી શકે નહીં, કેમકે એક પરમાણુમાં પર્યાપ્તપણું ન હોય, તો સર્વ પરમાણુમાં પણ ન હોય. સયોગ—વિયોગ, એકત્વ—વૃથકત્વ, એ આદિ પરમાણુના પર્યાપ્ત છે—અને તે સર્વ પુરમાણુમાં છે; તે ભાવ સમયે મમયે તેમાં પ્રસટનપણુ પામે તોય પરમાણુનો વ્યય (નાશ) થાય નહીં; જેમ મેગો-મેગથી અક્ષતો થતો નથી તેમ

માગસર વ્ર ૩, શુકે, ૧૮૫૧.

૩૫૫.

પ્રલક્ષ કારામલ જનાં તેના લાગને વિગે જીવ ઇચ્છે નહીં, અથવા અત્યાગરૂપ શિયિલતા લાગી શકે નહીં, કે લાગણુદિ જનાં લાગનાં લાગનાં કાળવ્યય કરવાનું થાય, તે મૌ વિચાર કેવી રીતે દૂર કરવા ? અરૂપકાળમાં તેમ કેવી રીતે બને, તે વિગે તે પત્રમાં લખવાનું થાય, તો કરશી, એ જ વિનતિ

મુ'અઇ, પોરા શુ ૧૦, રાવ.

૩૫૬.

અત્રેથી નિવૃત્તતા પછી ઘણુંકરી કાર્ડિયાવાડમાં, એટલે આ જવના જન્મગામમાં માધાગ્ન્ય વ્યાવહારિક પ્રસંગે જવાનું કાગણુ છે. ચિત્તમાં ધણુ પ્રગટે તે પ્રમંગથી છૂટી શકવાનું વિચારતાં છૂટી શકાય તેમ પણ બને, તથાપિ, કેટલાક જીવોને અપ કારણમાં વિશેષ અમમાધાન વખતે ધરાવો મંભવ રહે છે; જેથી અપ્રતિનિયંત્ર—ભાવને વિશેષ દદ કરી જવાનો વિચાર રહે છે. સાં ગમે વખતે એક મામથી વિશેષ વખત જવાનો મંભવ છે. વખતે બે મામ પણ થાય. સાર પછી પાછું સાંથી વળી આ ક્ષેત્ર તરફ આવવાનું કરવું પડે તેમ છે, જનાં બને સાં સુદા વચ્ચે બેએક મહિના એકાંત જેવો નિર્વાત્ત—જેમ બને, તો તેમ કરવાની ઇચ્છા રહે છે, અને તે જોગ અપ્રતિ-બદ્ધપણું યમ શકે તે માટે વિચારે. છું.

સર્વ વ્યવહારથી નિવૃત્ત થયા વિના ચિત્ત દેશણે એસે નહીં એવો અપ્રતિ-
બદ્ધ-અમંગલાવ ચિત્તે બહુ વિચાર્યો હોવાથી તે જ પ્રતાપમાં રહેવું થાય છે;
પણ ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થયે તેમ જની શકે એટલો પ્રતિબંધ પૂર્વકૃત
છે. આત્માની ઇચ્છાનો પ્રતિબંધ નથી. સર્વ સામાન્ય લોકવ્યવહારની નિવૃત્તિ
મંથંથી પ્રપંગનો વિચાર બીજે પ્રપંગે જણાવેા રાખી, આ ક્ષેત્રથી નિવૃત્તતા
વિશે વિશેષ અભિપ્રાય રહે છે; તે પણ ઉદય આગળ જનનું નથી. તોપણ
અહોનિશ એજ ચિંતન રહે છે, તો તે વખતે થોડા કાળમાં જનશે એમ
રહે છે. આ ક્ષેત્રપ્રત્યે કંઈ દેવપરિણામ નથી, તથાપિ મંગનું વિશેષ કારણ
છે. પ્રવૃત્તિના અંગેજન વિના અન્ને રહેવું કંઈ આત્માને તેવા લાભનું કારણ
નથી એમ જાણી, આ ક્ષેત્રેથી નિવૃત્તતાનો વિચાર રહે છે. પ્રવૃત્તિ પણ
નિજજુદિથી પ્રયે જનનજન કાષ્ઠપણુ પ્રકારે લાગતી નથી, તથાપિ ઉદય પ્રમાણે
વર્તવાના જાનીતો ઉપદેશ અંગીકાર કરી ઉદય-વેદવાનો પ્રવૃત્તિભેગ વેડીએ
છીએ.

જાનેકરીને આત્મામાં ઉભવ થયેલો એવો નિશ્ચય બદલાતો નથી કે,
મર્ચમંગ મોટા આશ્રવ છે; આલતાં, જોનાં, પ્રમંગ કરતાં, સમયમાત્રમાં નિજ-
ભાવને વિસ્મરણ કરાવે છે; અને તે વાત કેવળ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવી છે,
આવે છે, અને આવી શકે તેવી છે; તેથી અહોનિશ તે મોટા આશ્રવરૂપ
એવા સર્વમંગમાં ઉદાસપણુ રહે છે. અને તે, દિવસ દિવસ પ્રત્યે વધતા
પરિણામને પામ્યા કરે છે; તે તેથી વિશેષ પરિણામને પામી સર્વમંગથી નિવૃત્તિ
થાય એવી અનન્ય કારણયોગે દઢા રહે છે.

આ પત્ર પ્રથમથી વ્યવહારિક આકૃતિમાં લખાયો હોય એમ વખતે લાગે,
પણ તેમાં તે સદ્ગુણ નથી. અમંગપણાનો, આત્મલાવનાનો માત્ર અદ્ય
વિચાર લખ્યો છે.

૧૬૫૧ ના માગશર વદ ૮, બુધે, મોદમયી-ક્ષેત્ર.

આઠ સ્વરૂપે પ્રણામ.

૩૫૭.

ચિત્તમાં કંઈ પણ વિચારવૃત્તિ પરિણામી છે તેમ જાણીને, હૃદયમાં
આનંદ થયો છે. અસાર થયે ક્લેશરૂપ આરંભપરિગ્રહના દાર્પમાં વસતાં જો
આ હવ કંઈ પણ નિર્લય કે અભગૃત રહે, તો ઘણા વર્ષનો ઉપાસેલો વંશગ
પણ નિર્લય જાણ એવી દશા થઈ આવે છે; એવો નિશ્ચય નિશ્ચય સંભારીને
૫૬

નિરૂપાય પ્રમેગમાં કંપના ચિત્તે ન જ હયે પ્રવર્તનું થયે છે, એ વાતનો મુમુક્ષુ હયે કાર્યે કાર્યે. સર્વો સર્વો અને પ્રમેગે પ્રમેગે લગ્ન ગાખ્યા વિના મુમુક્ષુના રહેલી ફરેશ છે, અને એવી જ્યા વિલાવિના મુમુક્ષુપત્તિ પણ મંજરે નહીં. માગ ચિત્તમાં મુખ્ય વિચાર લાગ એ વર્તે છે. એ જ વિર્તન.

૧૬૫૧ ના મહા શુદ્ધ ૨, રવિ, મુંગધી.

લિ૦ રાયચંદના પ્ર૦.

૩૫૮.

જે પ્રારબ્ધ વેદાવિના બીજો કાંઈ ઉપાય નથી, તે પ્રારબ્ધ ગતીને પણ વેદનું પડે છે. એન મુની જાની આત્માર્યનો લાગ કરવા છાંટે નહીં: એટલું કિલપાય જાતીને વિશે દેાય એમ મેઢા પુરોગે કહ્યું છે, ને મન છે.

૧૬૫૧, મહા શુદ્ધ ૩, સોમે, મુંગધી.

૩૫૯.

નમે પત્રમાં જે કંઈ લખ્યું છે, ને પગ વારંવાર વિચાર કરવાથી, જાગૃતિ ગામવાથી જેમાં પંચવિધવાદિનું અગુચિરવચ્ચ વર્ણનું દેાય એવાં શાસ્ત્રો અને મતપુરોનાં ચરિત્રો વિચારવાથી, તથા કાર્યે કાર્યે લક્ષ રાખી પ્રવર્તવાથી જે કંઈ ઉદામભાવના થતી થયે તે થશે.

મુગધ, મહા શુદ્ધ ૮, રવિ ૧૬૫૧.

૩૬૦.

અશરણુ એવા મંચાગે વિશે નિશ્ચિનશુદ્ધિએ વ્યવહાર કરવો જોગ જાગૃતો ન હોય, અને તે વ્યવહારનો મંચંવ નિત્ર કરતાં, તથા જોાછે કરતાં, વિશેષ દાગ વ્યતીત થયા કરતો હોય, તો તે કમ અસ્પષ્ટાગમાં કરવા માંદે જવને શું કરવું થયે? મમસ્ત મંચાગ મન્યુ આદિ ભયે અશરણુ છે, તે શરણુનો હેતુ થાય એવું કંપવું તે મૃગજળ જેવું છે. વિચારી વિચારીને શી તીથક જેવાએ પણ તેવી નિત્રતવું-છતુ-એ જ ઉપાય જોાખો છે. તે મંચાગના મુખ્ય કારણા પ્રેમખંધન તથા દેવખંધન મર્ચ ચાનિએ રીકાર્ત છે. તેની મુગ-વળે જવને નિજ-વિચાર કરવાના અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી. અથવા થાય એવા યોગે તે જાનના કાગળથી આત્મીય પ્રવર્તી શકતું નથી, અને તે જો પ્રમાદનો હેતુ યે, અને તેજ પ્રમાદ લેશમાત્ર મમયકાળ પણ નિર્મય રહેવું,

કે જાગૃત રહેવું તે આ જીવનું અતિશય નિર્જગપણ છે, અવિવેકતા છે, ભ્રાંતિ છે, અને દાળતાં અત્યંત કઠણ એવો મોહ છે. સમસ્ત અંસાર એ પ્રવાહથી વહે છે: પ્રેમથી અને દ્વેષથી પ્રેમથી. વિરક્ત થયા વિના દ્વેષથી છૂટાય નહીં, અને પ્રેમથી વિરક્ત થાય તેણે, સર્વઅંગથી વિરક્ત થયા વિના અવહારમાં વર્તી અપ્રેમ (ઉદાસ) દશા રાખવી તે ' ભયંકર-વ્રત છે ' જે કેવળ પ્રેમનો લાગ કરી અવહારમાં પ્રવર્તવું કરાય, તો કેટલાક જીવોની દયાનો, ઉપકારનો, અને સ્વાર્થનો, ભંગ કરવા જેવું થાય છે; અને તેમ વિચારી જે દયા, ઉપકારાદિ કારણે કંઈ પ્રેમદશા રાખતાં ચિત્તમાં વિવેકાને કંઈશ પણ થયા વિના રહેવો ન જોઈએ, સારે તેનો વિશેષ વિચાર કયા પ્રકારે કરવો ?

મુંબઈ, માર્ચ ૧૦, ૯૫.

૩૬૧.

સર્વ ક્લેશથી અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય એક આત્મજ્ઞાન છે. વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં, અને અસત્સંગ તથા અસત્-પ્રસંગથી જીવનું વિચારગળા પ્રવર્તવું નથી; એમા કિંચિત્માત્ર સંશય નથી.

આરંભ, પરિગ્રહનું અદ્યત્વ કરવાથી અસત્સંગનું જળ ઘટે છે; અસત્સંગનું જળ ઘટવાથી આત્મવિચાર થવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મવિચાર થવાથી આત્મજ્ઞાન થાય છે.

અને આત્મજ્ઞાનથી નિઃસ્વભાવસ્વરૂપ સર્વ ક્લેશ અને સર્વ દુઃખથી રહિત એવો મોક્ષ થાય છે, એ વાન કેવળ સત્ય છે. જે જીવો મોહનિદ્રામાં સુતા છે તે અમુનિ છે. નિરતર આત્મવિચારે કરી મુનિ તો જાગૃત રહે. પ્રમાદીને સર્વથા ભય છે; અપ્રમાદીને કોઈ રીતે ભય નથી, એમ શ્રી જીને કહ્યું છે. સર્વ પદાર્થ જાણવાનો હેતુ માત્ર આત્મજ્ઞાન કરવું એ છે. જે આત્મજ્ઞાન ન થાય, તો સર્વ પદાર્થના જ્ઞાનનું નિષ્ફળપણ છે. જેટલું આત્મજ્ઞાન થાય એટલી આત્મસમાધિ પ્રગટે. કોઈ પણ તથાક્રમ જોગને પામીને જીવને એક ક્ષણ પણ અંતર્લેહનિ થાય, તો તેને મોક્ષ વિશેષ દૂર નહી. અન્ય-પરિણામમાં જેટલી તાત્કાલિકતા છે, તેટલો જીવથી મોક્ષ દૂર છે. જે કોઈ આત્મજોગ બને તો આ મનુષ્યપણું મૂલ્ય કોઈ રીતે ન યાદ શકે તેવું છે. પ્રાપ્ત મનુષ્યદેહ વિના આત્મજોગ બનતો નથી એમ જાણી, અત્યંત નિશ્ચય કરી, આ જ દેહમાં આત્મજોગ ઉપજ કરવો ઘટે વિચારની નિર્મળતાએ

કરી જે આ હવે અન્ય પરિચયથી પાછો વળે, તો મહત્ત્વમાં દમચૂા જ તેને આત્મલેગ પ્રગટે અમત્તમંગ-પ્રગતનો ઘેરાવો વિગેય છે, અને આ હવે તેથી અનાદિ નાગનો રીનમન થયો દેહનાથી તેથી અનન્ય પ્રાપ્ત કર્યા, તેની નિરૂત્તિ દેના જેમ અને તેમ મૂલગતનો આવડા કરે, તો કાઠ ગીને પુત્રાર્થ ચોખ્ય થઈ વિચારદલાને પામે જે પ્રવર આનલપણુ આ સમગ્રનું અત્તન પછે ભામ, તે પ્રકારે જી અત્તમવિચાર ઉત્તન થાય હવે આ ઉપાધિકારથી છટાની વિગેય વિગેય નિરૂત્તિ થયા કરે છે, અને છટના વિના જે કષ્ટપણુ કાગ જાય છે તે આ હવેનું સિંધવપણુ જ છે, એમ લાગે છે, અથવા એના નિર્ગમ કરે છે જનકારિ ઉપાધિમાં ગયા છતાં આત્મસ્વલ વમા વમતા હતા એવા આત્મનપ્રત્યે કપારેય શુદ્ધિ થતી નથી શ્રી જિનજેવા જન્મભાગી પણ દોડીને ચત્રી નીમ્યા એવા ભયના હેતુ પઉપાધિવોગની નિરૂત્તિ આ પ્રાપ્ત કરતા મૂળ કાગ ચત્રીત કરે, તો અશ્રેય થયે, એના ભય હવના ઉપયોગ પ્રત્યે પ્રવન છે, કમરે એમ જ કર્તવ્ય છે જે ગગરેપાદિ પગિણામ અસાન વિના મલનના નથી, તે ગગરેપગિણામનું પગિણીપણુ જ ક્ષતિ છે અત્તન જ્ઞાન હાય ત્યાં અત્તન ભાગ મળે છે અત્તન ભાગ પ્રગત્યા વિના અત્તન જ્ઞાન ન હોય એમ, શ્રી તીર્થ-રે ત્રીકર્તુ છે આત્મ પાનિયુ મથી જેટલો અન્ય પદાર્થનો તાત્ત્વ્ય-અધ્યાત્મ નિરૂત્તના તેને શ્રી જિન 'ભાગ' કહે છે તે તાદાત્મ્ય-અધ્યાત્મની નિરૂત્તિપ ભાગ થયા અર્થે આ બાહ્ય-પ્રમગના ભાગનો અથ અત્તભાગ નથી, એમ છે, તેપણુ આ હવે અત્તભાગને અર્થે બાહ્યપ્રમગની નિરૂત્તિને કષ્ટ પણુ ઉપનરી માનવી ચોખ્ય છે નિલ છટાનો વિચાર નીચે છીએ, અો જેમ તે દાર્ત તગત અને તેમ જાપ જાપીએ છીએ-જા ૩ એમ લાગે છે કે, તે વિચાર અો જાપ હજી તથાક્રમ નથી સિધિ ૪ મટ અત્તત વિચાર, અને તે જાપને ઉપપણે આરાધનનો અનન્યમા યોગ કરે છે એમ, વર્ણ કરે છે. પ્રમગથી કેટલાક અરમપરમ-અમધ જેવા વચ્ચે આ પત્રમાં લખ્યા છે, તે વિચારમાં મુગી આવતા અવિચારવાને અથ લખ્યા છે જીવ પ્રેમ પર્ણ તથા મપ્યત, અમપ્યત અનન આદિ વિો તથા રમના બાપ પણુ વિો ક્રમે જી મમજનુ ચેચ થયે

મં ૧૮૫૧, ફાગણ ૧૬ ૩, ગનિવાગ, મુમલ

૩૬૨.

મુમુક્ષુ શ્રી ગાંધીજી પ્રત્યે,

શ્રી હરજન.

પત્ર ૧ મળ્યું છે. જેમ જેમ ઉપાધિનો ત્યાગ થાય, તેમ તેમ સમાધિ-
મુખ પ્રગટે છે. જેમ જેમ ઉપાધિનું અહણ થાય, તેમ તેમ સમાધિમુખ હાનિ
પામે છે. વિચાર કરીએ તો આ વાત પ્રત્યક્ષ અનુભવરૂપ થાય છે.

જો કંઈ પણ આ સંસારના પદાર્થોનો વિચાર કરવામાં આવે, તો
તે પ્રત્યે વૈરાગ્ય આવ્યા વિના રહે નહીં, કેમકે માત્ર અવિચારે કરીને તેમાં
મોહબુદ્ધિ રહે છે.

“ આત્મા છે, ” “ આત્માનિત્ય છે. ” “ આત્મા કર્મનો કર્તા છે, ”
“ આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે, ” “ તેથી તે નિવૃત્ત થઈ શકે છે, ” “ અને નિવૃત્ત
થઈ શકવાનાં સાધન છે, ” એ છ કારણો જેને વિચાર કરીને સિદ્ધ થાય,
તેને ‘વિવેકજ્ઞાન’ અથવા ‘સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ’ ગણવી એમ શ્રી ક્રિતે
નિરૂપણ કર્યું છે. જે નિરૂપણ મુમુક્ષુ જીવે વિશેષકરી અભ્યાસ કરવો યોગ્ય છે.

પૂર્વના કોઈ વિશેષ અભ્યાસગળથી એ છ કારણોનો વિચાર ઉત્પન્ન
થાય છે, અથવા સત્સંગના આશ્રયથી તે વિચાર ઉત્પન્ન થવાનો યોગ બને છે.

અનિત્ય પદાર્થપ્રત્યે મોહબુદ્ધિ હોવાને લીધે આત્માનું ‘અસ્તિત્વ,’ નિત્ય-
ત્વ,’ અને ‘અત્યાગાધઃ સમાધિમુખ’ જ્ઞાનમાં આવવું નથી. તેની મોહબુદ્ધિમાં
જીવને અનાદિથી એવું એકાગ્રપાત્ર ચાલ્યું આવે છે કે, તેનો વિવેક કરતાં
જીવને મુંઝાદને પાછું વળવું પડે છે, અને તે મોહમંથી છેદવાનો વખત
આવવા પહેલાં તે વિવેક છોડી દેવાનો યોગ પૂર્વમાં બહીષ્કાર બન્યો છે,
કેમકે જેનો અનાદિકાળથી અભ્યાસ છે, તે અત્યંત પુરુષાર્થ વિના અસ્પષ્ટતામાં
છોડી શકાય નહીં; માટે ફરી ફરી સત્સંગ, સત્યાશ્રમ અને પોતામાં સરળ
વિચારદશા કરી તે વિષયમાં વિશેષ શ્રમ લેવો યોગ્ય છે, કે જે ૧૧ પરિણામમાં
‘ નિત્ય ’ ‘શાશ્વત્વ,’ ‘મુખસ્વરૂપ’ એવું ‘આત્મજ્ઞાન’ થઈ સ્વરૂપ-અવિર્ભાવ થાય
છે. એમાં પ્રથમથી ઉત્પન્ન થતા સંશય ધીરજથી અને વિચારથી શાંત થાય
છે. અંધીરજથી અથવા આડી દ્રષ્ટના કરતાથી મત્ર જીવને પોતાના ક્રિતનો
લાગ કરવાનો વખત આવે છે; અને અનિત્ય પદાર્થોનો રાગ રહેવાથી તેના
કારણે ફરી ફરી સંસારપરિભ્રમણનો યોગ રહ્યા કરે છે.

કંઈ પણ આત્મવિચાર કરવાની ઇચ્છા તમને વર્તે છે એમ જાણી,
ધણે સંતોષ થયો છે; તે સંતોષમાં મારો કંઈ સ્વાર્થ નથી, માત્ર તમે સમા-

ધિને રસને ચણવા ઇચ્છો છો તેથી, મંસાર કલ્પેશથી નિવૃત્તવાનો તમને પયંજ પ્રાપ્ત થશે એવા પ્રકારનો મસલ દેખી સ્વભાવે સૂતોપ થાય છે. એજ વિનંતિ.

સંવત્ ૧૯૫૧ ના ફાગણ વદ ૫, રાત્રિ, તા. ૧૫-૬-૬૫, મુંબઈથી

આઃ સ્વૈં પ્રણામ.

૩૬૩.

સર્વ વિલાવથી ઉદ્દામીન, અને અત્યંત નિશ્ચલ નિઃશ્વસપયોગને મહત્ત્વપૂર્ણ આત્મા ભગ્ને તેને, શ્રી જિને 'તીવ્રજ્ઞાનદશા' કહી છે. જે દશા આત્મા વિના કોઈપણ શુભ બધનમુકત થાય નહીં, એવો મિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે, જે આખંડ મસ છે.

કોઈક શુભથી એ ગાહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાનદશાએ આ શુભે પ્રવૃત્તિ કરી છે. તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અમસ અને અસાગ મમજાઈ, તેની નિવૃત્તિ સફળે એમ બનવું બહુ કઠણ છે. માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભક્તિમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આગ્રાધવાથી સુવલપણે જ્ઞાનદશા ઉપજાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન આત્મા વિના એ ભક્તિમાર્ગ નિષ્ફળ થતો નથી. જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આગ્રાધવાનું જિનાગમમા કેકાણું કેકાણું કથન કર્યું છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાનીપ્રત્યે અપૂર્વદષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુવલ થાય છે.

જ્ઞાની પુરુષના આશ્રયમાં વિગેષ કરનાગ પંચનિર્વાણદિ દેવો છે. તેદેવ થવાના સાધનથી જેમ બને તેમ ફર રહેવું; અને પ્ર.સ-આધનમાં પગ ઉઠાવી નીનતા મખવી, અથવા તે તે આધનોમાંથી અંબુજી છોડી દઈ મેગરૂપ વાગી પ્રવર્તવું ઘટે. અનાદિ-દેવનો એવા પ્રમેયમાં વિશેષ ઉદય થાય છે, કેમકે આત્મા તે દેવને હેદવા પોતાની મનુષ્ય ભાવે છે, કે તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે. અને જાત્રિમાં શિથિલ કરી નાંખી પોતાને વગે એકાગ્રભુદ્ધિ કરાવી દે છે. ને એકાગ્રભુદ્ધિ એવા પ્રકારની રોય છે કે "મને આ પ્રવૃત્તિથી તેજા વિગેષ બાધ નહીં થાય, તું અનુક્રમે મને છોડીશ; અને કરતાં જાત્રા વધીશ" એ આદિ જ્ઞાતદશા તે દેવ કરે છે; જેથી તે દેવનો મંયંજ શુભ હોયને નથી, અથવા તે દેવ વધે છે, તેનો વક્ષ મને આત્મા શરણ નથી.

એ વિરોધી સાધનનો એ પ્રકારથી લાગ થઈ શકે છે: એક તે સાધનના પ્રમંગની નિવૃત્તિ; બીજે પ્રકાર, વિચારથી કરી તેનું તુચ્છપણ સમજવું.

વિચારથી કરી તુચ્છપણ સમજવા માટે પ્રથમ તે પંચવિધાદિના સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પંચવિધાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું જીવનું બળ ન આપતું હોય ત્યારે, ક્રમે ક્રમે દેશે દેશે—નેનો લાગ કરવો ઘટે. પરિશ્રદ તથા ભોગોપભોગના પદ્ધતિનો અદ્ય પરિગય કરવો ઘટે. એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ ભોળા પડે; અને આશ્રયભક્તિ દૃઢ થાય; તથા જ્ઞાનીના વચનોનું આત્મામાં પગિજ્ઞામ થઈ ‘તીવ્રજ્ઞાનદશા’ પ્રગટી જીવ મુક્ત થાય.

જીવ કાષ્ઠકવાર આવી વાતનો વિચાર કરે તેથી, અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટવું કદાચ પડે, પણ દિન દિન પ્રત્યે, પ્રમંગે પ્રમંગે, અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ, ફરી ફરી વિચાર કરે, તો અનાદિઅભ્યાસનું બળ ઘટી, અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ, મુક્તિ એવો આશ્રયભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય.

મુંબઈ, ફાગણ વદ, ૭ રવિ,

આત્મસ્વરૂપ પ્રજ્ઞામ.

૩૬૪.

જે પ્રકારે બંધનથી છટાપ તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ, લિનકર કાર્ય છે. બાહ્ય-પરિચયને વિચારી વિચારીને નિવૃત્ત કરવો એ છૂટવાનો એક પ્રકાર છે. જીવ આ વાત જોટલી વિચારશે તેટલો જ્ઞાનીપુરુષનો માર્ગ મમજવાનો સમય સમીપ પ્રાપ્ત થશે.

ગં. ૧૯૫૧, ૬ ગાલુ વદ ૧૨, ગુક, મુંબઈ.

આત્મસ્વરૂપ પ્રજ્ઞામ.

૩૬૫.

જન્મ, જરા મરણાદિ દુઃખે કરી ગમસ્ત મંસાર અમરણ છે. સર્વ પ્રકારે જેને તે મંસારની આસ્થા નહીં તે જ નિર્ભય થવા છે. અને આત્મસ્વભાવને પામ્યા છે. વિચાર વિના તે ચિન્તિ જીવને પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. અને ગમના મોહ પડાવીને એવા આ જીવને વિચાર પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે.

સં. ૧૯૫૧, ફાગણ વદ ૧૨, ગુક, મુંબઈ.

૫૬૬

આને પત્ર ૧ પડોચુ છે પત્ર વખનાં વખના, અથવા કંઈ કહેતા કહેતા વાગ્યાર ચિત્તની અપ્રગતિ થાય છે—અને ‘હિંસનુ આપ્તુ બધુ મહાત્મ્ય શુ? હોંવુ શુ? જાણવુ શુ? શ્રગ્ધુ દગ્ધુ શુ? પ્રવૃત્તિ શી?’ એ આદિ વિશેષથી ચિત્તની તેમા અપ્રગતિ થાય છે અને પરમાર્થપર્મી કહેતા, વખના, તેથી ખીન્ન પ્રવાગના વિશેષની ઉત્પત્તિ થય છે જે વિશેષમા મુખ્ય અનીનપ્રવૃત્તિના નિરોધ વિના તેમા—પરમાર્થમ્થનમા—પણ અપ્રગતિ હાલ એવમૂત લાગે છે. આ કાગણુ નિમે આગમ એ—પત્ર મરિગત વખ્યુ છે એટલે વિશેષ વખના જેવુ અરે નથી માત્ર ચત્તમા અરે વિશેષ મુક્તિ થાયથી વખ્યુ છે

એનીના વેપાર ગમેદની પ્રગતિ સ્વારે ન હોવા મર્મીની જાણે તેો માગ. અને ચિત્તની નિલ છમ્મજ એમ ગ્જા કરે છે એવમુથી તે પ્રગતિ થાય છે કે કેમ? એમ વિચારના લોભનું નિદાન જણાવુ નથી વિચારાત્મની છમ્મજાએ પ્રગતિ થાય છે, એમ પણ જણાવુ નથી તથાપિ પ્રગતિ થાય છે એમા મરેદ નથી જગત્ ૫૧ વેવાને માટે પ્રગતિ હરે છે, આ પ્રગતિ દેવાને માટે થતી હશે એમ લાગે છે અરે એ લાગે છે તે, યથાર્થ હશે કે કેમ? તે માટે વિચારવાનું પુ ૧ ને કરે તે પ્રમાણ છે એ જ ચિન્તિ

મં ૧૬૫૧ ના નેત્ર ગુદ ૬, મુદ્ ૬૦ રાયચંદના પ્રજ્ઞામ.

૩૬૭

એતનને એતનપર્યાય દોષ અને જડને જડપર્યાય દોષ એ જ પદાર્થની ગ્રિથિ છે પ્રત્યેક મમે જે જે પગિણામ થાય છે, તે તે પર્યાય છે વિચાર ગ્જાથી આ નાન યથાર્થ લાગશે

વખવાનું હાલ એમ્મુ બની રહે છે તેથી કેટલાક સ્થિતિ જણાવવાનું બની લનુ નથી તેમ કેટલાક સ્થિતિ ઉપગમ કરાગપ પ્રવૃત્તિનો ઉત્પત્તિ પદાર્થ છે અને ન્પજનાથી કહેવાનું બની રાગુ નથી દાવ અરે એમથી બની ઉપાધિ રહેતી નથી, તોપણ પ્રતિરૂપ મગ દોષથી, તથા ક્ષેત્ર ઉનાપરૂપ દોષથી થોડા ક્ષિત્તિ અરે નિરૂપ થાયો વિચાર થાય છે, હરે તે નિમે જે બને તે બડ એ જ ચિન્તિ

સવત્ ૩૬૫૧ ચત્ર વદ ૮, બુધે

પ્રજ્ઞામ.

૩૬૮.

આત્મચીર્ણ પ્રવર્તાવવામાં અને સંકેતવામાં બહુ વિચાર કરી
પ્રવર્તવું ઘટે છે.—

—:૦:—

શુભેચ્છાસંપન્ન ભાઈ ૦ ૦ ૦ પ્રત્યે,

શ્રી ભાવનગર.

વિશેષ વિનંતિ કે, તમારું લખેલું પત્રું ૧ પ્રાપ્ત થયું છે. તે તરફ આવવાં
સંબંધીમાં નીચે પ્રમાણે સ્થિત છે:—

લોકાને અદેશો પડે એવી જાતનો બાલ્ય-વ્યવહારનો ઉદય છે, અને
તેવા વ્યવહારસાથે બળવાન નિર્ઐશ પુરુષ જેવો ઉપદેશ કરવો તે, માર્ગનો
વિરોધ કરવા જેવું છે;—અને એમ જાણીને, તથા તેનાં જેવાં બીજાં કારણોનું
સ્વરૂપ વિચારી ધણુંકરીને લોકાને અદેશાનો હેતુ થાય તેવા પ્રસંગમાં મારું
આવવું થતું નથી. વખતે ક્યારેક કોઈ સમાગમમાં આવે છે, અને કંઈ સ્વ-
ભાવિક કહેવા કરવાનું થાય છે, એમાં પણ ચિત્તની ઇચ્છાત પ્રવૃત્તિ નથી.
પૂર્વે યથાસ્થિત વિચાર કર્યા વિના જીવે પ્રવૃત્તિ કરી તેથી, આવા વ્યવહારનો
ઉદય પ્રાપ્ત થયો છે, જેથી ઘણીવાર ચિત્તમાં શોચ રહે છે; પણ યથાસ્થિત
સમપરિણામે વેદવું ઘટે છે એમ જાણી, ધણુંકરી તેવી વૃત્તિ રહે છે. આ
વ્યાપારાદિ ઉદયવ્યવહારથી જે જે સંગ થાય છે, તેમાં ધણુંકરી અમંગ-પરિ-
ણામવત પ્રવૃત્તિ થાય છે, કેમકે તેમાં સારભૂતપણું કંઈ લાગતું નથી, પણ જે
ધર્મવ્યવહારના પ્રસંગમાં આવવું થાય ત્યાં, તે પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે વર્તવું ઘટે નહીં.
તેમ બીજો આશય વિચારી પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેહનું સમર્થપણ હાલ
નથી. તેથી તેવા પ્રસંગમાં ધણુંકરીને મારું આવવું ઓછું થાય છે; અને એ
ક્રમ ફેરવવાનું ચિત્તમાં હાલ બેસતું નથી, છતાં તે તરફ આવવાના પ્રસંગમાં
તેમ કરવા કંઈ પણ વિચાર મેં કર્યો હતો, તથાપિ તે ક્રમ ફેરવનાં બીજાં
વિષય કારણોનો આગળપર સંભવ થશે એમ પ્રત્યક્ષ દેખાવાથી ક્રમ ફેરવવા
સંબંધીની વૃત્તિ ઉપશમ કરતી યોગ્ય લાગવાથી તેમ કર્યું છે. આ આશય
શિવાય ચિત્તમાં બીજા આશય પણ તે તરફ હાલ નહીં આવવાના સંબંધમાં
છે; પણ કોઈ લોકવ્યવહારરૂપ કારણથી આવવા વિષેનો વિચાર વિસર્જન
કર્યો નથી.

ચિત્તપર વધારે દૃષ્ટાણુ કરીને આ સ્થિતિ લખી છે. તેપર વિચાર કરી
જો કંઈ અગત્ય જેવું લાગે તો વખતે.....ને ખુલાસો કરશો. મારા આવવા

નહીં આવવા વિશે જો કંઈ વાત નહીં ઉચ્ચારવાનું જાને તો તેમ કરવા વિનંતિ છે.

સં. ૧૯૫૧ ના ચૈત્ર' વદ ૮, મુંબઈ.

વિ. રાયચંદના પ્રં.

૩૬૯.

સર્વ કરતાં જેમાં અધિક સ્નેહ રહ્યા કરે છે એવી આ કાયા તે, રોગ, જ્વારિયા રવાતમને જ દુ.ખાપ થઈ પડે છે, તો પછી તેથી દૂર એવાં ધનાદિથી જીવને તથા રૂપ (યથાયોગ્ય) સુખાદિ ને થાય એમ માનતાં વિચારવાની શુદ્ધિ જરૂર ક્ષોભ પામવી જોઈએ; અને કાંઈ જીજ્ઞાસા વિચારમાં જવી જોઈએ; એવો જ્ઞાની પુરોષાએ નિર્ણય કર્યો છે તે, યથાનિય છે.

૧૯૫૧, વૈશાખ સુદ ૧૫, શુક્ર, મુંબઈ,

૩૭૦.

આત્મા અત્યંત-સદૃશ-સ્વરથના પામે એ જ મર્વ જ્ઞાનનો સાર શ્રી સર્વજ્ઞે કહ્યો છે.

અનાદિ કાળથી જીવે અવ્યયના નિરતર આગથી છે; જેથી, સ્વરથના પ્રત્યે આવવાનું તેને દુર્ગમ પડે છે. શ્રી જિને એમ કહ્યું છે કે, યથાપ્રવૃત્તિકરણ-મુખી જીવ અનંતિવાર આત્માને, પણ જે સમયે પ્રત્યક્ષ થવા મુખી આવવાનું થાય છે ત્યારે, ક્ષોભ પામી પાછો ગંભીરપરિભ્રામી થવા કર્યો છે. પ્રત્યક્ષ થવામાં જે વીર્યગતિ જોઈએ તે થવાને અથ જીવે નિત્યપ્રત્યે મંગમંગમ, મદ્વિચાર અને સદ્ગ્રંથનો પરિચય નિરંતરપણે કર્યો એવજૂત છે.

આ દેહનું આયુષ્ય પ્રલક્ષ ઉપાધિયોગે વ્યતીત થયું જાય છે, એ માટે અત્યંત શોક થાય છે, અને તેનો અત્પ્રકાશમાં જે ઉપાય ન કર્યો તો અમ-જેવા અવિચારી ગણ થોડા મમજવા.

જે જ્ઞાનથી 'કામ' નાશ પામે તે જ્ઞાનને અત્યંત લક્ષિત એ નમસ્કાર હો. એ જ વિનંતિ.

૧૯૫૧ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫, શુક્ર, મુંબઈ.

આ. ૨૫૦ યથા.

૩૭૧.

વધારેમાં વધારે એ-મમત્તે ૦૮ જીવ મુક્ત થય. એથી વિશેષ ન થાય એવી લોકાન્વિતિ જિનાગમમાં સ્વીકારેલી છે અનેક પ્રત્યેક મમત્તે એકસો આઠ જીવ મુક્ત થયા જ કરે છે એમ ગણ્યું, તો પરિણામે ત્રણે કાળમાં જેટલા જીવ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય તેટલા જીવની જે અનંત મંખ્યા થાય, તે કરતાં મંત્રાનિવારણી જીવોની મંખ્યા અનંતપણે જિનાગમમાં નિરૂપી છે; અર્થાત્

નણે કાળમાં મુક્તજીવ જોટલા થાય તે કરતાં મંસારમાં અનંતગણાં જીવ રહે, કેમકે તેની પરિમાણુ જોટલું વિશેષ છે; અને તેથી મોક્ષમાર્ગનો પ્રવાહ વહા કરતાં છતાં મંસારમાર્ગ ઉચ્છેદ થઈ જવો સંભવતો નથી, અને તેથી બંધ-મોક્ષવ્યવસ્થામાં વિપરીત થતું નથી. આ વિષે વધારે ચર્ચા સમાગમમાં કરશે તો અગત્યજી નથી.

જીવના બંધ-મોક્ષની વ્યવસ્થા વિષે સંક્ષેપમાં પત્તું લખ્યું છે.

સૌ કરતાં વિચારવા યોગ્ય વાત તો હાલ એજ છે કે, ઉપાધિ કરવામાં આવે, અને કેવળ અમંગલશા રહે એમ બનવું અત્યંત કઠણ છે; અને ઉપાધિ કરતાં આત્મપરિણામ સંચળ ન થાય એમ બનવું અસંભવિત જેવું છે. ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનીને બાદ કરતાં આપણે સૌએ તો આત્મામાં જોટલું અસંપૂર્ણ અસમાધિપણુ વર્તે છે તે અથવા વર્તી શકે તેવું હોય તે, ઉચ્છેદ કરવું એ વાત લક્ષમાં વધારે લેવા યોગ્ય છે.

સં. ૧૬૫૧, વૈશાખ વદ ૭, રાત્રિ, મુંબઈ.

૭૭૨.

અનન્ય શરણના આપના એવા શ્રી સદ્ગુરૂદેવને અત્યંત
લલિતથી નમસ્કાર.

—:૦:—

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે, એવા જ્ઞાનીપુરોએ 'નીચે કહ્યાં છે. તે ૭ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે.

પ્રથમપદ:—“આત્મા છે.” જેમ ઘટપટઆદિ પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે. અમુક ગુણ હોવાને લીધે જેમ ઘટપટઆદિ હોવાનું પ્રમાણુ છે; તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણુ છે.

બીજું પદ:—“આત્મા નિત્ય છે.” ઘટપટઆદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તિ છે. આત્મા ત્રિકાળવર્તિ છે. ઘટપટઆદિ સંયોગે કરી પદાર્થ છે. આત્મા ‘સ્વભાવે કરીને’ પદાર્થ છે, કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કાષ્ઠપણુ મંયોગો અનુલવ્યોગ્ય થતા નથી કાષ્ઠપણુ સંયોગી દ્રવ્યથી ચૈતન-સત્તા પ્રગટ થવા યોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે. અમંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે, કેમકે જેની કાષ્ઠ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય તેનો કાષ્ઠને વિષે લય પણ હોય નહીં.

ત્રીજી પદ:—“આત્મા કર્તા છે.” સર્વ પદાર્થ અર્થક્રિયામંપન્ન છે. કંઈને કંઈ પરિણામક્રિયાસહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયામંપન્ન છે. ક્રિયામંપન્ન છે, માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણુ ત્રિવિધ શ્રી વિને વિવેચ્યું છે. પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ ‘નિઋત્વરૂપનો કર્તા છે.’ અનુપચરિન (અનુભવમા આવવા યોગ્ય-વિશેષ મંબંધ-મહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા ‘કર્મનો કર્તા છે.’ ઉપચારથી ‘ધર નગર આદિનો કર્તા છે.’

ચોથું પદ:—“આત્મા ભોક્તા છે.” જે જે કંઈ ક્રિયા છે તે તે મર્ત મરણ છે, નિરર્થક નથી. જે કંઈ પણ કરવામાં આવે છે તેનું કળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ આધારી વિષનું ફળ સાકર ખાનાથી સાકરનું ફળ, અગ્નિ સ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ; હીમને સ્પર્શ કરવાથી હિમસ્પર્શનું જેમ ફળ ચયા વિના મેલું નથી, તેમ કષાયાદિ કે અકષાયાદિ જે કંઈ પણ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ ચવા યોગ્ય જ છે, અને તે ચાપ છે. તે આત્મા કર્તા હોવાથી ભોક્તા છે.

પાંચમું પદ:—“મોક્ષપદ છે.” જે અનુપચરિત-વ્યવહારથી જીવને કર્મનું કર્તાપણુ નિરૂપણુ કર્યું, કર્તાપણુ હોવાથી ભોક્તાપણુ નિરૂપણુ કર્યું, તે કર્મનું દાળવાપણુ પણ છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણુ હોય પણ તેના અનુચોગથી-તેના અપરિચયથી-તેને ઉપશમ કરવાથી-તેનું મદધાયુ દેખાય છે, તે ક્ષીણ ચનાયોગ્ય દેખાય છે; ક્ષીણ થઈ શક છે. તે તે બંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવા યોગ્ય હોવાથી તેથી ગદિત એવો જે શુદ્ધ-આત્મસ્વભાવ તેરૂપ ‘મોક્ષપદ છે.’

છઠું પદ:—“તે મોક્ષનો ઉપાય છે.” જે કદી કર્મબંધ માત્ર ચવા કરે એમજ હોય તો તેની નિવૃત્તિ કોઈ કાળે મંજવં નહીં; પણ કર્મબંધથી વિગરિત સ્વભાવવાળા એવા જ્ઞાન, દર્શન, મમાર્થ, વૈગ્ય, ભગ્ત્યાદિ સાધન પ્રત્યક્ષ છે. જે સાધનના અંગે કર્મબંધો સંચિત ચાય છે, ઉપશમ પામે છે-ક્ષીણ ચાય છે. ‘માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, મંચમાદિ મોક્ષ-પદનો ઉપાય છે.’

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષોએ સમ્યગ્દર્શના મુખ્ય નિવાસભૂત કહ્યાં એવાં ૭ પદ અત્રે મંદોપમાં જણાવ્યાં છે. સમીપસુક્તિગામી જીવને સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવાયોગ્ય છે, -પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવા યોગ્ય છે. તેનો સર્વ વિભાગે વિતાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવા યોગ્ય છે. આ ૭ પદ અત્યંત સંદેહ રહિત છે, એમ પરમ પુરૂષે નિરૂપણ કર્યું છે. એ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે દર્શો છે. અનાદિ સ્વપ્ન દશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અર્હભાવ-મમત્વભાવ-તે નિવૃત્ત ધવાને અર્થે આ ૭ પદની જ્ઞાની પુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે. તે સ્વપ્ન દશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે. એમ જો જીવ પરિણામ કરે, તો સહજમાત્રમાં તે જાત્રાત થઈ સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કોઈ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ, શોક, સંયોગ, ઉત્પન્ન ન થાય, તે વિચારે સ્વસ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણ, સંપૂર્ણપણ, અવિનાશીપણ અત્યંત આનંદપણ અંતરરહિત તેના અનુભવમાં આવે છે. સર્વ વિભાવિ-પર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાસથી ઐક્યતા થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણ જ છે એમ, રાષ્ટ્ર-પ્રત્યક્ષ-અત્યંત પ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ-તેને અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને હૃદ્ય અનિષ્ટપણ પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ આધારરહિત સંપૂર્ણ મહાઅત્મનું ઠેકાણું એવું નિઃસ્વરૂપ જાણી, વેદી, તે દૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરૂષોને 'એ ૭ પદ સપ્રમાણ એવાં પરમ પુરૂષનાં વચનને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરૂષો સ્વરૂપને પામ્યા છે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, સર્વસંગથી રહિત થયા છે, થાય છે, અને ભાવિકળમાં પણ તેમજ થશે.

જે સત્પુરૂષોએ જન્મ જરા, મરણનો નાશ કરવાવળા, સ્વસ્વરૂપમાં સહજ-અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ દર્શો છે, તે સત્પુરૂષોને અત્યંત ભકિતથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ-કંઠ્યાને નિલ પ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે એવા સર્વ સત્પુરૂષો, નેના અરણ્યારવિંદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહેા!

જે ૭ પદથી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે જેનાં વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્લય થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા સત્પુરૂષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમકે જેનો અત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મભાવ તે જોણે કંઈ મધ્ય હૃદ્યવિના માત્ર નિષ્કારણ-કંઠ્યા-

શીવતાથી આપ્યો, એમ જાણ પણ જોણે અન્ય જાને વિશે 'આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે,' એમ જી જોયું નથી, એવા જે સત્પુરુષ, તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ મદ્યુરની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે, તે ભક્તિ મત્ર શિષ્યના કસ્ટાણને અર્થે છે જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્યુરના આત્માની એકાને વિશે વૃત્તિ ગ્રહે, અપૂર્ણ ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય અવસ્થાથી મદ, અને સહેજે આત્મભોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને અને તે અત્યુપોને ફરી ફરી ત્રિ ગા નમસ્કાર હો !

જે જી પ્રગટપણે વર્તમાનમા દેવગતાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી જેના વચનના વિચારોએ ગમ્ભિરપણે દેવગતાન છે એમ માન્ય છે, શ્રદ્ધાપણે દેવતાન થયું છે વિચારદશાએ રાગતાન થયું છે, હૃદયદશાએ દેવગતાન થયું છે, મુખ્ય નયના દેવથી દેવગતાન વર્તે છે, તે દેવગતાન-સર્વ અવ્યા બાધ મુખનું પ્રગટ ગ્ના-જેનાથોએ સહજભાવમા જીવ પામનારોએ થયો તે મત્પુરુષના ઉપકારને મનાઈદૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !

વેદ તાદિમા આત્મવૃદ્ધિની જે નિચાગણા કરી છે તે નિચાગણા જગ્ના શ્રી જિનાગમમા જે આત્મવૃદ્ધિની વિચાગણા કરી છે તેમા, બેદ પડે જે સર્વ વિચાગણાનું કરી આત્મનું મહત્ત્વભાવે પશ્ચિમ થયું એજ છે મંપૂર્ણ ગગદેશના ક્ષય વિના મપૂર્ણ આત્મતાન પ્રગટે નહીં એવા નિશ્ચય જિને કલ્યા છે તે, વેદતાદિ કરના જગ્નાન પ્રમાણુત છે

મુખ્ય, વૈશાખ વદ ૭, ગુરુ, ૧૮૫૧

૩૭૭

૦૦

‘આત્મજાગમા ઉપાધિગદિત, થયા હજીનારે આત્મ વિજ્ઞાનને ક્યા વિચારમા આણી વે ?, કે જેથી તે ઉપાધિગદિત થા રા ?’ એ પ્રશ્ન અમે લખ્યું હતું તેના ઉત્તરમા તમે લખ્યું કે જ્યાંસુરી રાગતાન / સાંસુરી, ઉપાધિગદિત થવાનું નથી, અને તે જગ્ના આ મપશ્ચિતિથી જોડુ પડી જાય તેરી પશ્ચિતિ ગ્રહે તે આ પગમા ઉપાધિગદિત થવાનું જે પ્રમાણે ઉત્તર લખ્યો તે, વચાર્થ છે અહીં પ્રશ્નમા વિગતના એટલી છે કે “પરાણે ઉપાધિયોગ પ્રાપ્ત થયો હોય, તે પ્રગે રાગદ્વેષાદિ પશ્ચિતિ ગોડી હોય ઉપાધિ કરના ચિત્તમા વાગવાર એદ રહેના હોય, અને તે ઉપાધિને

લાગ કરવામાં પરિણામ રહ્યાં કરતાં હોય, તેમ છતાં ઉદ્યમજથી ઉપાધિ-
પ્રસંગ વર્તેલા હોય, તો તે શા ઉપાયે નિવૃત્ત કરી શકાય ?” એ પ્રશ્ન વિશે
જે લક્ષ પહેંચે તે લખશે.

‘લાવાર્થપ્રકાશ’ ગ્રંથ અમે વાંચ્યો છે. તેમાં સંપ્રદાયના વિવાદનું
કંઈક સમાધાન થઈ શકે એવી રચના કરી છે. પણ તારતમ્યે વાસ્તવ્ય-
જ્ઞાનવાનની રચના નથી. એમ મને લાગે છે.

શ્રી.....એ “અમે પુરૂષ એક વરખ દે” એ સર્વેયો લખાવ્યો
તે, વાંચ્યો છે. શ્રી.....ને એવા સર્વેયાનો વિશેષ અનુભવ છે, તથાપિ
એવા સર્વેયામાં પણ ઘણુંકરીને છાંયાજેવો ઉપદેશ બેવામાં આવે છે, અને
તેથી અમુક નિર્ણય કરી શકાય, અને કદી નિર્ણય કરી શકાય તો તે
પૂર્વાપર અવિરોધ રહે છે એમ, ઘણુંકરીને લક્ષમાં આવતું નથી. જીવના
પુરૂષાર્થધર્મને કેટલીક રીતે એવી વાણી બળવાન કરે છે. એટલે તે વાણીનો
ઉપકાર કેટલાક જીવોપ્રત્યે થવો સંભવે છે.

તમાના આજ્ઞાના પત્રમાં છેવટે શ્રી.....એ જે માખી લખાવી છે
“અવહાની નળ પાંદડે પાંદડે પરજતી” એ પદ જેમાં પહેલું છે તે
યથાર્થ છે. ઉપાધિથી ઉદાસ થયેલા ચિત્તને ધીરજનો હેતુ થાય એવી છે.
એ જ વિનંતિ.

મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૧૦, રવિ. મુખ્ય.

આા ૨૫૦ પ્ર૦

૩૭૪.

શરણુ (આશ્રય), અને નિશ્ચય કર્તવ્ય છે. અધીરજથી ખેદ કર્તવ્ય
નથી. ચિત્તને દેહાદિ લયનો વિશેષ પણ કરવો યોગ્ય નથી અસ્થિર પરિણામ
ઉપશમાવવા યોગ્ય છે.

મુંબઈ, વૈશાખ વદ ૧૨, ગુરુ. ૧૮૫૧.

આા ૨૫૦ પ્ર૦

૩૭૫.

વિચારવાનને દેહ છૂટવાખંધી દર્શ-વિવદ ઘટે નહીં. આત્મપરિણામનું
વિભાવનું તે જ હાનિ, અને તે જ મુખ્ય મરણ છે. સ્વભાવસન્મુખતા,
તથા નની દેહ છૂટવા ખણ તે દર્શ-વિવદને ટાળે છે.

મુંબઈ, જુન ૧૦, ૧૮૬૫.

૩૭૬

—જેનો કાળ તે ટિકર ચઢી ગયો, મૃગનૃપસાગરના ત્રૈલોક્યેક જીવુ ધન્ય તેહનું-
 દારી આશા પિસાગી ચઢી રતી? કામ કોથ તે કેદીયોક જીવુ
 ખાતા પીતા ખેલતા નિલો, છે નિરજન નિગકાં જીવુ
 જાણ મન મનજા તેહને, જેને ત્યાં છે ત્યાં અત્યાં જીવુ
 જગપાવનકર તે અવતર્યા, અન્ય માનઉદરનો ભાગ જીવુ
 તેને ચોંદ્ર લોકમાં વિચરતા, અંતગાય કાં એ નવ થાય જીવુ
 ગિદિ મિદિ તે દામિયો ચઢી રહી, બ્રહ્મ-આનંદ હો ન મમાય જીવુ
 જે ૧૬ ૧૧, ૧૬૫૧, મુખ.

૩૭૭

સર્વને વિષે સમભાવની ઇચ્છા રહે છે.—

— ૦ —

— શ્રીપામનો રામ કૃતા, જ્ઞાન અમૃતગમ વુડ્યો રે મુગ્ધ

—શ્રી ધરોવિજયજી

તીનરંગસ્વાનને જે ઉદયના પ્રમગ ગિધિય હૃદય માં નગીવાર ફળા
 જૂન થાય છે તેના, ઉદયના પ્રમગ જોઇ ચિત્તમાં અત્યંત ઉદાસપણ આવે
 છે આ મંદાર ત્યાં કાગલે પાંચથ કવ્વા ચોંચ છે? તથા તેની નિર્વૃત્તિ
 હજીનાં જોના વિચારવાનને પ્રાગ્બધવશાત્ તેના પ્રમગ રચા કર્મો ત્યાં,
 તે તે પ્રાગ્બધ બીજે કાંઈ પ્રકારે ત્વરાએ પેલી સમય કે કેમ? તે તમે
 તથા . . . વિચાર કરીને લખ્યા.

જે તીર્થધરે જ્ઞાનનું ફળ 'વિગતિ' કહ્યું છે, તે તીર્થધરને અર્પન
 ભક્તિએ નમસ્કાર હો!

નહીં હજીયામાં આવના છતાં જીવને ભોગવવું પડે છે એ પૂરકપનો
 મમધ યથાય મિદ્ધ કરે છે એ જ વિનતિ

ગા ૧૬૫૧ ના-જે ૧૬ ૫, જુધે

આં ૨૫૦ બન્નેને પ્રણામ.

૩૭૮

—જંગમની ભુમિ તો મોં જાણિયે, મમીપ રહે પજી સરીરનો નહીં મગ લે,
 એકતિ વગવું રે એક જ આમને, જૂન પડે તો પડે લજ્જનમાં ભગ લે.

ઓધવજી અમળા ને સાધન યુ કરે—

મુખ, જુન ૧૮૬૫.

૩૭૬.

તથાપિ ગંભીર વાક્ય નથી, તોપણ આશય ગંભીર હોવાથી એક લૌકિક વચનનું આત્મામાં હાલ ઘણીવાર સ્મરણ થઈ આવે છે. તે વાક્ય આ પ્રમાણે છે: ‘રાંડી રૂએ, માંડી રૂએ, પણ સાત ભરતારવાળી તો મોઢું જ ન ઉઘાડે.’ વાક્ય અગંભીર હોવાથી લખવામાં પ્રવૃત્તિ ન થાત, પણ આશય ગંભીર હોવાથી, અને પોતાને વિષે વિચારવાનું વિશેષ દેખાવાથી, તમને પણ લખવાનું સ્મરણ થતાં આ વાક્ય લખ્યું છે. તેનાપર યથાશક્તિ વિચાર કરશો એ જ વિનંતિ.

સં. ૧૯૫૧ ના જોક વદ ૧૦, સોમ, મુંબઈ.

૬૦ રાયચંદના પ્રણામ વાંચશો.

૩૮૦.

સત્યનું જ્ઞાન થયા પછી મિથ્યાપ્રવૃત્તિ ન ટળે એમ અને નહીં, કેમકે જેટલે અંશે સત્યનું જ્ઞાન થાય, તેટલે અંશે મિથ્યાભાવપ્રવૃત્તિ મટે એવો જિનનો નિઘય છે. કદી પૂર્વપ્રારબ્ધથી બાહ્યપ્રવૃત્તિનો ઉદય વર્તેતો હોય, તોપણ મિથ્યાપ્રવૃત્તિમાં તાદાત્મ્ય થાય નહીં; એ જ્ઞાનનું લક્ષણ છે. અને નિલ પ્રત્યે મિથ્યાપ્રવૃત્તિ પરિક્ષીણ થાય એ જ સત્યજ્ઞાનની પ્રતીતિનું રૂપ છે. મિથ્યાપ્રવૃત્તિ કંઈ પણ ટળે નહીં તો સત્યનું જ્ઞાન પણ સંભવે નહીં.

સં. ૧૯૫૧ ના અષાઢ શુદ્ધ ૧, રવિ, મુંબઈ.

૩૮૧.

અમુક વનસ્પતિની અમુક ઋતુમાં જેમ ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ અમુક ઋતુમાં વિપરિણામ પણ થાય છે. સામાન્ય રીતે કેરીના રસરપર્શનું વિપરિણામ આર્દ્રા-નક્ષત્રમાં થાય છે. આર્દ્રા-નક્ષત્ર પછી જે કેરી ઉત્પન્ન થાય છે તેનો, વિપરિણામકાળ આર્દ્રા-નક્ષત્ર છે એમ નથી, પણ સામાન્યપણે ચૈત્ર-વૈશાખાદિ માસમાં ઉત્પન્ન થતી કેરીપરવે આર્દ્રા-નક્ષત્રે વિપરિણામીપણું સંભવે છે.

૧૯૫૧, અષાઢ શુદ્ધ ૧, રવિ, મુંબઈ.

૪૮૨.

જે કથાય-પરિણામથી અનંત સંસારનો સંબંધ થાય, તે કથાય-પરિણામને જિનપ્રવચનમાં ‘અનંતાનુબંધી’ સંજ્ઞા કહી છે. જે કથાયમાં તન્મયપણે, અપ્રસસ્ત (માહ) ભાવે, તીવ્રપણે, આત્માની પ્રવૃત્તિ છે, સાં ‘અનંતાનુબંધી’

નો મંલવ છે. મુખ્ય કરીને અહીં કહ્યાં છે તે સ્થાનકે તે કપાયનો વિશેષ મંલવ છે: સદેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મનો જે પ્રકારે દ્રોહ થાય, અવતા થાય, નથા વિમુખભાવ થાય, એ આદિ પ્રવૃત્તિથી, તેમ જ અમદેવ, અસદ્-ગુરુ તથા અસદ્ધર્મનો જે પ્રકારે આગ્રહ થાય, તે મંબંધી કૃતકૃલતા માન્ય થાય, એ આદિ પ્રવૃત્તિથી પ્રવર્તતાં ‘અનંતાનુબંધી-કપાય’ મંભવે છે, અથવા જ્ઞાનીના વચનના સ્ત્રીપુત્રાદિ-ભાવોને જે મર્યાદા પછી ઇચ્છતાં નિર્ધ્વંશપરિણામ કહ્યાં છે, તે પરિણામે પ્રવર્તતાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’ હોવાયોગ્ય છે. સંક્ષેપમાં ‘અનંતાનુબંધી-કપાય’ની વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે જણાય છે.

જે પુત્રાદિ વસ્તુ લોકમંત્રાએ ઇચ્છવા યોગ્ય છે, તે વસ્તુ દુ:ખદાયક અને અસારભૂત જણી, પ્રાપ્ત થયા પછી નાશ પામ્યા છતાં પણ ઇચ્છવા યોગ્ય લાગતી નહોતી, તેવા પદાર્થની દાસ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી અનિલભાવ-જેમ જળધાન થાય તેમ કરગની જગામા ઉદ્ભવે છે, એ આદિ ઉન્નાદરણ સાથે લખ્યું તે, વાંચ્યું છે. જે પુરૂષની જ્ઞાનદશા સ્થિર રહેવા યોગ્ય છે, એવા જ્ઞાનીપુરૂષને પણ મંમાર પ્રમંગનો ઉદય હોય, તો જગતપણે પ્રવર્તવું ઘટે છે, જેમ વીતરાગે કહ્યું છે, તે અન્યથા નથી; અને આપણે મોઝે જગતપણે પ્રવર્તવું કરવામાં કંઈ સિદ્ધિતા ગણીએ, તો તે મંસારપ્રમંગથી બાધ થતાં વાગ ન લાગે એવો ઉપદેશ એ વચનોથી આત્મામાં પરિણામી કરવા યોગ્ય છે; એમાં મંસય ઘટતો નથી. પ્રમંગની ‘સાવ નિવૃત્તિ’ અશક્ય થતી હોય, તો પ્રમંગ મક્ષેપ કરવો ઘટે, અને કંમે કરીને ‘માવ નિવૃત્તિરૂપ’ પરિણામ આણવું ઘટે, એ મુમુક્ષુપુરૂષનો જમિકાધર્મ છે. સત્મંગ-સત્યાત્મના યોગથી તે ધર્મનું આરાધન વિશેષકરી મંભવે છે.

૧૯૫૧, અશાઃ શુદ્ધ ૧૧, શુધે, મુંગલ.

૩૮૩.

શ્રીમદ્ વીતરાગને નમરકાર.

સત્યમાગમ અને સત્યાત્મના વાહને ઇચ્છના એવા મુમુક્ષુઓને આગંભ, પરિગ્રહ અને રસસ્વાદાદિ પ્રીતજ્ઞ મત્રેય કરવા યોગ્ય છે, જેમ શ્રી જિનદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. જ્યાંકુળી પોતાના દેવેને વિચારી સંક્ષેપ કરવાને પ્રવૃત્તમાન ન થયાય લાંકુળી, સત્પુરૂષને કહ્યો માર્ગ પરિણામ પામવો કષ્ટ છે. આ વાતપર મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ વિચાર કરવો ઘટે છે.

સં ૧૯૫૧, અશાઃ વદ ૨, ત્રિ, મુંગલ.

૩૮૪.

ૐ નમોઽષ્ટીતરાગાય,

—:૦:—

સંતસંગ નૈદિક શ્રી,—

તમારે તથા શ્રી.....નું લખેલું પત્ર મળ્યું છે. ‘આ ભરતક્ષેત્રને
 ૧૨૫૦ આ કાળમાં કેવળ-જ્ઞાન સંભવે કે કેમ?’ એ વગેરે પ્રશ્નો લખ્યાં
 હતાં. તેના ઉત્તરમાં તમારા તથા શ્રી.....ના વિચાર મળેલાં પત્રથી
 ૧ વિશેષકરી જાણ્યા છે. એ પ્રશ્નોપર તમોને તથા શ્રી.....ને વિશેષ વિચાર
 કર્તવ્ય છે. અન્યદર્શનમાં જે પ્રકારે કેવળજ્ઞાનાદિનાં સ્વરૂપ કહ્યાં છે તેમાં, અને
 જૈનદર્શનમાં તે વિષયનાં સ્વરૂપ કહ્યાં છે તેમાં, કેટલો મુખ્ય ભેદ જોવામાં
 આવે છે તે સૌપ્રત્યે વિચાર થઇ, સમાધાન થાય, તો આત્માને દલ્યાણનાં
 અંગભૂત છે; માટે એ વિષયપર વધારે વિચાર થાય તો સારું.

‘અસ્તિ’ એ પદથી માંડીને આત્માએ સર્વ ભાવ વિચારવાયોગ્ય છે.
 ૧ તેમાં જે સ્વરૂપપ્રાપ્તિના હેતુ છે તે, મુખ્યપણે વિચારવાયોગ્ય છે; અને તે
 વિચાર માટે અન્ય પદાર્થના વિચારની પણ અપેક્ષા રહે છે તે અર્થે, તે
 પણ વિચારવાયોગ્ય છે.

એક ખીજાં દર્શનોમાં મોટો ભેદ આવે છે. તે સર્વની તુલના કરી અમુક
 ૨૦૦ દર્શન સાચું છે એવો નિર્ધાર બધા મુમુક્ષુથી થવો દુષ્કર છે, કેમકે તે તુલના
 કરવાની ક્ષયોપશમશક્તિ કોઇક જીવને હોય છે. વળી એક દર્શન સર્વાંશે
 સત્ય, અને ખીજાં દર્શન સર્વાંશે અસત્ય, એમ વિચારમાં સિદ્ધ થાય, તો
 ખીજાં દર્શનોની દૃષ્ટા આદિ વિચારવાયોગ્ય છે, કેમકે વૈરાગ્ય, ઉપશમ જેનાં
 બળવાન છે તેણે, કેવળ અસત્યનું નિરૂપણ કેમ કર્યું હોય? એ આદિ
 વિચારવાયોગ્ય છે. પણ મર્વ જીવથી આ વિચાર થવો દુર્લભ છે, અને તે
 વિચાર દર્શકારી પણ છે, કરવાયોગ્ય છે; પણ તે કોઇ મહાત્મયવાનને થવા
 યોગ્ય છે. ત્યારે બાકી જે માણસા ધ્રુવક જીવો છે તેણે તે સંબંધી શું કરવું
 ઘટે? તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે.

સર્વ પ્રકારનાં સર્વાંગ-સમાધાન વિના સર્વકર્મથી મુક્ત થવું અશક્ય
 છે, એવો વિચાર અમાગ ચિત્તમાં રહે છે; અને સર્વ પ્રકારનું સમાધાન થવા
 માટે અનંતકાળ પુરુષાર્થ કરવો પડતો હોય તો ઘણુંકરી કોઇ જીવ મુક્ત
 થઇ શકે નહીં; તેથી એમ જણાય છે કે, અદ્યકાળમાં તે સર્વ પ્રકારના
 સમાધાનના ઉપાય હોવાયોગ્ય છે. જેથી મુમુક્ષુ જીવને નિરાશાનું કારણ
 પણ નથી.

આનંદ શુદ્ધ ૫-૬ ઉપર અત્રેથી નિવૃત્તનાનું બને એમ જણાય છે પણ અહીંથી જતી વખતે વચ્ચે રોડનું ચોન્ન છે કે કેમ ? તે હજીસુધી વિચારમાં આવી રાખ્યું નથી, કદાપિ જતી કે વળતી વખત વચ્ચે રોડનાનું થ' શકે, તો તે ક્યે ક્ષેત્રે થઈ શકે તે, હાન સ્પષ્ટ વિચારમાં આનંદ નથી ન્યા ક્ષેત્રગ્રંથના ૯મે ભા, મિથિતિ થશે એ જ વિનંતિ .

મં ૧૬૫૧ ના અશાડ વદ ૭, ગવિનાર

આં ૨૫૦ પ્રણામ.

૩૮૫

જે નિચારનાન પુરુષની દૃષ્ટિમાં નસારનું અવસ્થા નિત્યપ્રત્યે કોશરનરૂપ ભાગમાન થતું હોય, અમરિક ભોગપભોગ વિષે વિગમપણાજેનું છેને વર્તતું હોય, તેવા વિચરવાનને બીજી તરફ લોકલ્લવહારિ-આપારાદિ ઉદય વર્તતા હોય, તો તે ઉદયપ્રતિબદ્ધ, હ્રિયના સુખને અર્થે નહીં પણ આત્મહિતાર્થે ટાળવો હોય, તો ટાળી શકનાના શા ઉપાય હોવા જોઈએ ? તે મનથી કંઈ જણાવનાનું થાય તો કશો. એ જ વિનંતિ

મં ૧૬૫૧, અશાડ વ. ૧૧, ગુવાર મુમધ

આં ૨૫૦ યથાં

૩૮૬

જન્મથી જોને મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન રતા અને, આત્મોપયોગી એવી વૈ. યદતા હતી, અત્પ્રમાણમાં ભોગમ્મ ક્ષીણ કરી મયમને મહા કરતા મન પર્વ નામનું જ્ઞાન પામ્યા રતા, એવા શ્રીમદ્ મહારીરનામી, તે હતા પણ બાર વર્ષ અને સજા મામ સુધી મૌનપણે વિચર્યા આ પ્રકારનું તેમનું પ્રવર્તન તે ઉપદેશમાર્ગે પ્રવર્તવતા કાંઈ પણ જીવે અત્યંતપણે વિચારી પ્રવર્તવારોગ છે એવી અખડ શિશ્સ પ્રતિભાવે છે તેમ જ જિનજેવાએ જે પ્રતિબદ્ધની નિવૃત્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યું તે પ્રતિ બુદ્ધમાં આનંદ રહેવાયો ન કાંઈ જીવ ન હોય એમ જણાવ્યું છે, તથા અનંન આ માયનો તે પ્રવર્તનથી પ્રમાણ કોઈ છે જેવા પ્રમાણે વિચારનું વિશે. રિયગપણ વર્તે છે-વત્તાનું થ' છે

જે પ્રમાણ પૂર્યારબ્ધ ભોગને નિવૃત્ત થવાનો નહ તે પ્રમાણ પ્રારબ્ધ ઉદાસીનપણે વેદનું થો, જેથી તે પ્રકારપ્રત્યે પ્રવર્તતા જે નહ પ્રમાણ

પ્રાપ્ત થાય છે, તે તે પ્રસંગમાં જન્યત ઉપયોગ ન હોય, તો જીવને સમાધિ-
વિરાધના ચતાં વાર ન લાગે. તે માટે સર્વે સંગભાવને મૂળપણે પરિણામી
કરી, ભોગવ્યાવિના ન છૂટી શકે તેવા પ્રસંગપ્રત્યે પ્રવૃત્તિ થવા દેવી - ઘટે;
તોપણ તે પ્રકાર કરતાં સર્વાશ-અસંગતા જન્મે તે પ્રકાર લખવો ઘટે.

કેટલાક વખત થયા 'સહજ-પ્રવૃત્તિ' અને ઉદીરણ-પ્રવૃત્તિ એમ
વિભાગે પ્રવૃત્તિ વર્તે છે. મુખ્યપણે સહજ-પ્રવૃત્તિ વર્તે છે. સહજ-પ્રવૃત્તિ
એટલે પ્રારબ્ધોદયે ઉદ્ભવ થાય તે પણ જેમાં કર્તૃત્વ-પરિણામ નહીં. ખીજી
ઉદીરણ-પ્રવૃત્તિ જે પરમર્થોદિ યોગે કરવી પડે તે. હાલ ખીજી પ્રવૃત્તિ થવામાં
આત્મ સંક્ષેપ થાય છે, કેમકે અપૂર્વ એવા સમાધિયોગને તે કારણથી પણ
પ્રતિબંધ થાય છે, એમ સાંભળ્યું હતું, તથા જાણ્યું હતું, અને હાલ તેવું
સ્પષ્ટાયું વેળું છે. તે તે કારણોથી વધારે સમાગમમાં આવવાનું, પત્રાદિથી
કંઈ પણ પ્રતિભાવો જણાવવાનું તથા ખીજી પ્રકારે પરમર્થોદિ લખવા
કરવાનું પણ સંક્ષેપ થવાના પર્યાયને આત્મા લજે છે, એવા પર્યાયને
ભક્ત્યાવિના અપૂર્વ સમાધિને હાનિ સંભવતી હતી. એમ છતાં પણ થવાયોગ્ય
એવી સંક્ષેપ-પ્રવૃત્તિ થઈ નથી.

મુંબઈ, અશાઃ ૫૬૦), સોમ, ૧૯૫૧.

૩૮૭.

‘અનંતાનુબંધી’ના ખીજી પ્રકાર લખ્યો છે તે વિષે વિશેષાર્થ નીચે
લખ્યાથી જાણશો:—

ઉદયથી અથવા ઉદયસભાવસંયુક્ત મંદપરિણુનયુદ્ધિથી ભોગાદિને વિષે
પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાંસુધીમાં જ્ઞાનીની આજ્ઞાપર પગ ચૂકીને પ્રવૃત્તિ થઈ ન
સંભવે. પણ જ્યાં ભોગાદિને વિષે તીવ્ર-ત-મયપણે-પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાં, જ્ઞાનીની
આજ્ઞાની કંઈ અંકુશતા સંભવે નહીં, નિર્ભયપણે ભોગપ્રવૃત્તિ સંભવે. જે
નિર્ધ્વંશ પરિણામ કલાં છે, તેવાં પરિણામ વર્તે ત્યાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’
સંભવે છે. તેમ જ ‘હું સમજું છું, મને બાધ નથી’ એવાને એવા બાધમાં
રહે; અને ‘ભોગથી નિવૃત્તિ ઘટે છે;’ અને વળી કંઈ પુરુષત્વ કરે તો થઈ
શકવા યોગ્ય છતાં પણ મિથ્યાજ્ઞાનથી જ્ઞાનદશા માની ભોગાદિકમાં પ્રવર્તના
કરે ત્યાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’ સંભવે છે. જન્યતમાં જેમ ઉપયોગનું શુદ્ધપણું
થાય, તેમ તેમ સ્વમદશાનું પરિક્ષીણપણું સંભવે.

મુંબઈ, અશાઃ ૫૬૦), ૧૯૫૧.

૩૮૮.

‘નિમિત્તવાસી આ જીવ છે’ એવું એક સામાન્ય વચન છે; તે સંગ-
પ્રસંગથી ચતી જીવની પરિણતી વિષે જોતાં પ્રાપ્ત સિદ્ધાંતરૂપ લાગી શકે છે.
વચાણીઆ, આવણુ શુદ્ધ ૧૨, શુદ્ધે, ૧૯૫૧.

સહજાતમસ્વરૂપે યથા૦

૩૮૯.

પ્રથમપદમાં એમ કહ્યું છે કે “હે મુમુક્ષુ ! એક આત્માને જાણતા
સમસ્ત લોકાલોકને જાણીશ, અને પશ્ચાત્તઃ જાણવાનું કશું પણ એક આત્માપ્રાપ્તિ
છે; માટે આત્માથી જૂદા એવા બીજા ભાવો જાણવાની વારંવારની ઇચ્છાથી
તું નિવૃત્ત, અને એક નિઃસ્વરૂપને વિષે દષ્ટિ દે, કે જે દષ્ટિથી સમસ્તસૃષ્ટિ
સ્વેચ્છાથી તારે વિષે દેખાશે, તત્ત્વસ્વરૂપ એવાં સત્ચાતુર્માસ કહેલા માર્ગનું પણ
આ તત્ત્વ છે એમ, તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે, તથા પિ ઉપયોગપૂર્વક તે
સમજાવું હુલ્લભ છે; એ માર્ગ જૂદો છે, અને સ્વરૂપ પણ જૂદું છે; જેમ
માત્ર ‘કચનજ્ઞાનીઓ’ કહેછે, તેમ નથી; માટે કેકાણે કેકાણે જઈને કાં
પૂછેછે ? કેમકે, તે અપૂર્વ ભાવનો અર્થ કેકાણે કેકાણેથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય નથી.”

બીજા પદનો સંક્ષેપ અર્થ:—“હે મુમુક્ષુ ! ચમત્ક્રમથી જે સાધનો
શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે તે ઉપર કહેલા અર્થથી નિષ્ફળ કરશે એમ પણ નથી,
કેમકે તે પણ કારણને અર્થ છે. તે કારણ આ પ્રમાણે છે: “આત્માજ્ઞાન રહી
શકે એવી પાતતા પ્રાપ્ત થવા, તથા તેમાં ચિત્તિ થયે તેવી યોગ્યતા આવવા,
એ કારણો ઉપદેશ્યાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનીએ એથી-એવા હેતુથી-એ સાધનો કહ્યાં
છે, પણ જીવની ચમત્ક્રમમાં સામગ્રી ફેર હોવાથી તે સાધનોમાં જ અટકી
રહી, અથવા તે સાધન પણ અભિનિવેશપરિણામે પ્રત્યાં. આંગણીથી જેમ
બાળકને ચંદ્ર દેખાડવામાં આવે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ તત્ત્વનું તત્ત્વ
કહ્યું છે.”

સંવત્ ૧૯૫૧, આવણુ વદ ૧૪, વચાણીઆ.

૩૯૦.

“જાગપણા કરતાં સુત્રાવચ્યામાં ઉદ્વિગ્નિકાર વિશેષકરી ઉત્પન્ન થાય
■ તેનાં શું કારણો હોવાં જોઈએ ?” એમ લખ્યું. તે માટે સંક્ષેપમાં આ
પ્રમાણે વિચારવા યોગ્ય છે: કેમ. જેમ વય વધે છે, તેમ તેમ ઉદ્વિગ્ન વધે

છે; તેમ તે બળને વિકારના હેતુ એવાં નિમિત્તો મળે છે; અને પૂર્વભવે તેવા વિકારના સંસ્કાર રહ્યા છે તેથી, તે નિમિત્તાદિ યોગ પામી વિશેષ પરિણામ પામે છે. જેમ ખીજ છે તે, તથાગ્રપ કારણો પામી ક્રમે વૃક્ષાકારે પરિણમે છે તેમ, પૂર્વના ખીજબૂત સંસ્કારો ક્રમે કરી વિશેષાકારે પરિણમે છે.

વવાણીઆ, શ્રાવણ વદ ૧૪, સોમે, ૧૬૫૨. (હાથારી).

૩૬૧.

વેદાંત કહે છે કે, આત્મા અસંગ છે. જિન પણ કહે છે કે, ‘પરમા-
ધૈન્ય’થી આત્મા તેમ જ છે. એ જ અસંગતા સિદ્ધ થવી-પરિણત થવી-તે
મોક્ષ છે. પરભારી તેવી અસંગતા સિદ્ધ થવી ઘણું કરીને અસંભવિત છે,
અને એ જ માટે જાની-પુરુષોએ સર્વ દુઃખ ક્ષય કરવાની ઇચ્છા છે. જેને
એવા મુમુક્ષુએ અસંગની નિલ ઉપાસના કરવી એમ જ કહ્યું છે તે,
અત્યંત સત્ય છે.

આશો શુદ્ધ ૧૧, ૧૬૫૧, મુંબઇ.

૩૬૨.

“દેખતબૂલી ટળે તો સર્વ દુઃખનો ક્ષય થાય,” એવો રૂપરૂ અનુભવ
થાય છે. તેમ જાનાં, તે જ ‘દેખતબૂલી’ના પ્રવાદમાં જ જીવ વહો જાય છે.
એવા જીવોને આ જગતને વિશે કાંઈ એવો આધાર છે કે જે આધારથી-
આશ્રયથી-તે પ્રવાદમાં ન વહે? એ જ વિનંતિ.

આશો શુદ્ધ ૧૨, સોમે, ૧૬૫૧, મુંબઇ.

૩૬૩.

સમસ્ત વિશ્વ ઘણુંકરીને પરકયા, અને પરગતિમાં વચું જાય છે. તેમાં
રહી સ્થિરતા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય?

આવા અમૃદ્ય મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ પરગતિએ જવા દેવો
ચેત્ય નથી; અને દંઢ પણ તેમ થયા કરે છે. તેનો ઉપાય કંઈ વિશેષકરી
ગવેવવા ચોગ્ય છે.

જાનીપુરપનો નિશ્ચય થઇ, અંતભેદ ન રહે. તો આત્મપ્રાપ્તિ સાવ
સુલભ છે, એવું જાની પોકારી ગયા જાનાં કેમ લોકો બૂલે છે?

મુંબઇ, આશો શુદ્ધ ૧૫, બોમ, ૧૬૫૧.

૩૬૪.

દરયાયોગ્ય કંઈ કહ્યું હોય તે, વિરમરણયોગ્ય ન હોય એટલો ઉપયોગ કરી, ક્રમે કરીને પણ તેમાં અવશ્ય પરિણતિ દરવી ઘટે. ત્યાગ, વૈરાગ્ય, ઉપશમ, અને ભક્તિ મુમુક્ષુ જીવે સહજ સ્વભાવરૂપ કરી મુક્યા વિના આત્મ-દશા કેમ આવે? પણ શિધિવ્રપણાથી, પ્રમાદથી, એ વાત વિરમૃત થઈ જાય છે. મુમુક્ષુ, આગો ગુરુ ૧૩, ૧૬૫૧.

૩૬૫.

અનાદિથી વિપરિત અભ્યાસ છે, તેથી વૈરાગ્ય ઉપશમાદિ ભાવોની પરિણતિ એકદમ ન થઈ શકે, કિંવા થતી કદિશુ પડે; તથાપિ નિરંતર તે ભાવોપ્રત્યે સ્પર્શ રાખ્યે અવશ્ય સિદ્ધિ થાય છે. મત્તમાગમનો યોગ ન હોય ત્યારે, તે ભાવો જે પ્રકારે વર્તમાન થય તે પ્રકારનાં ક્લેશ, ક્ષેત્રાદિ ઉપાસવાં. સત્સાત્ત્વનો પરિચય કરવો યોગ્ય છે. સા કર્પની પ્રથમશ્રુતિકા વિકટ હોય છે. તે અર્નતકાળથી અનભ્યસ્ત એની મુમુક્ષુતા માટે તેમ હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

મુમુક્ષુ, આગો વદ ૩, રવિ, ૧૬૫૧.

સહજાતમરવરૂપે પ્રણામ.

૩૬૬.

“મમજ્ઞા તે શમાઇ રહ્યા,” તથા “સમજ્ઞા તે શમાઇ ગયા,” એ વાક્યમાં કઈ અર્થાતર થાય છે કે કેમ? તથા જેમાં કયું વાક્ય વિશેષાર્થ-વાચક જણાય છે? તેમ જ સમજ્ઞા યોગ્ય શું? તથા શમાવું શું? તથા મમજ્ઞા વાક્યનો એક પરમાર્થ શો? તે વિચારવાયોગ્ય છે;—વિશેષપણે વિચારવાયોગ્ય છે, અને વિચારગત હોય તે, તથા વિચારતાં તે વાક્યોને વિશેષ પરમાર્થ ત્રણગત થનો દોષ તે, લખવાનું અને તો લખશો એ જ વિનંતિ.

આગો વદ ૧૧, નં ૧૬૫૧, થી મેહમથી.

સહજાતમરવરૂપે યથાત

૩૯૭.

શ્રી વીતરાગને પરમસક્તિએ નમસ્કાર.

—:૦:—

એ તાર, એ પત્ર તથા એ પતાં મળ્યાં છે, શ્રી જિનજેવા પુરુષે મહા-
વાસમાં જે પ્રતિબંધ કર્યો નથી તે પ્રતિબંધ ન થવા; આવવાનું કે પત્ર
લખવાનું, ચયું નથી તે માટે અત્યંત દીનપણે ક્ષમા ધરું છું. સંપૂર્ણ
વીતરાગના નહીં હોવાથી આ પ્રમાણે વર્તતાં અંતરમાં વિશેષ થયો છે; જે
વિશેષ પણ શમાવવો ધટે એ જાનીએ માર્ગ દોઠો છે. જે આત્માનો અંત-
ર્યાપાર (અંતરપરિણામની ધારા) તે બંધ અને મોક્ષની (કર્મથી આત્માનું
બંધાવું અને તેથી આત્માનું છૂટવું) વ્યવસ્થાનો હેતુ છે; માત્ર શરીરચેષ્ટા
બંધ-મોક્ષની વ્યવસ્થાનો હેતુ નથી. વિશેષ શેગાદિ યોગે જાનીપુરુષના દેહને
વિષે પણ નિર્ભગપણ, મંદપણ, સ્થાનતા, કંપ, સ્વેદ, મૂર્છા, બાહ્યવિભ્રમોદિ
દષ્ટ થાય છે, તથાપિ જેટલું જાને કરીને, બોધે કરીને, વૈરાગ્યે કરીને
આત્માનું નિર્ભગપણ ચયું છે, તેટલા નિર્ભગપણાએ કરી તે શેગને અંતરપરિણામે
જાની વેદે છે, અને વેદતાં કદાપિ બાહ્યસ્થિતિ ઉન્નત જોવામાં આવે, તોપણ
અંતરપરિણામ પ્રમાણે કર્મબંધ અથવા નિવૃત્તિ થાય છે.

આત્મા જ્યાં અત્યંત શુદ્ધ એવા નિર્ગપ્યાયને સહજ લજે ત્યાં

૩૯૮.*

શ્રી તીર્થેકરાદિ મહાત્માઓએ કશું છે કે, જેને વિપર્યાસ મટી દેહાદિને
વિષે થયેલી આત્મશુદ્ધિ, અને આત્મભાવને વિષે થયેલી 'દેહશુદ્ધિ' તે મટી છે;
એટલે આત્મા આત્મપરિણામી થયો છે તેવા જાનીપુરુષને પણ જ્યાંબુધી
પ્રારબ્ધવ્યવસાય છે ત્યાંબુધી, જાતિમાં રહેવું યોગ્ય છે; કેમકે, અવકાશ
પ્રાપ્ત થયે અનાદિ વિપર્યાસ લખના હેતુ ત્યાંપણ અમે જાણ્યો છે. 'આરં-
ધનઘાતી કર્મ' જ્યાં જિજ્ઞ થયાં છે એવા સહજસ્વરૂપ પરમાત્માને વિષે તે
સંપૂર્ણ જ્ઞાન, અને સંપૂર્ણ જાતિરૂપ તુર્વાવસ્થા છે; એટલે ત્યાં અનાદિ
વિપર્યાસ નિર્જાનપણાને પ્રાપ્ત થવાથી કોઈ પણ પ્રકારે ઉર્લભ્ય થઈ શકે
જ નહીં; તથાપિ તેથી ન્યૂન એવા વિરસાદિ ગુણસ્થાનક વર્તતા એવા
જાનીને તો કાર્ય, અને કણે કણે આત્મજાતિ યોગ્ય છે. પ્રમાદવશે ચોદપૂર્વ

૧. આ પત્ર આ રૂબેથી અપૂર્ણ રિયાતમાં મૂકી દીધેલા પ્રાપ્ત થયો છે.—સંશોધક.

અંશે ન્યૂન જાણ્યા છે એવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ અનંતકાળ પરિવ્રમણ થયું છે. માટે જેની વ્યવહારને વિષે અનામકતજુદિ થઈ તેવા પુરુષે પણ જો તેના ઉદયનું પ્રારબ્ધ હોય, તો તેની કષ્ટે કષ્ટે નિર્ગત થિતવી, અને નિજ-ભાવની જન્યતિ રાખવી. આ પ્રકારે જ્ઞાનીપુરુષને મહાત્માની એવા શ્રી તીર્થકરાદિકે ભક્તમણુ દીધી છે; તો પછી, જેને 'માર્ગાનુપારી અવસ્થમાં હજુ પ્રવેશ થયો નથી, એવા જીવને તો આ સર્વ વ્યવસયથી વિશેષ નિવૃત્તભાવ રાખવો; અને વિચાર-જન્યતિ રાખવી ચોગ્ય છે, એમ જણાવવા જેવું પણ રહેતું નથી, કેમકે તે તો સમજણમાં સહેજે અવી શકે એવું છે.

બોધ બે પ્રકારથી જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યો છે; એક તો 'સિદ્ધાંતબોધ,' અને બીજો તે મિદાંત બોધ યવાને કારણુનૂન એવો 'ઉપદેશબોધ.' જો ઉપદેશબોધ જીવને અંતઃકરણમાં રિચિતમાન થયો ન હોય, તો સિદ્ધાંતબોધનું માત્ર તેને શ્રવણ થાય તે ભલે; પણ પશ્ચિમ થઈ શકે નહીં. 'સિદ્ધાંતબોધ' એટલે પદાર્થનું જે સિદ્ધ થયેલું સ્વરૂપ છે-જ્ઞાનીપુરુષોએ નિર્દય કરી જે પ્રકારે હેવટે પદાર્થ જાણ્યો છે, તે પ્રકારથી વાળીદ્વાગએ જણાવાય તેમ જણાવ્યો છે-તેનો જે બોધ છે તે 'સિદ્ધાંતબોધ' છે. પણ પદાર્થના નિર્ણયને પામવા જીવને અંતરાયરૂપ તેની અનાદિ વિપર્યાસભાવને પામેલી એવી જુદી છે, કે જે વ્યક્તપણે અવ્યક્તપણે, વિપર્યાસ 'પદાર્થસ્વરૂપને નિર્ધારી લે છે. તે વિપર્યાસજુદિનું જાણ થટવા, યદાવત વસ્તુસ્વરૂપ જાણવાને વિષે પ્રવેશ થવા જીવને વૈગમ્ય અને ઉપશમ સાધનો કલાં છે; અને એવાં જે જે માધનો જીવને સંસારભય દદ કરાવે છે, તે તે સાધનો સંબધી જે ઉપદેશ દહ્યો છે તે, 'ઉપદેશબોધ' છે. આ ઠેકાણે એવા બેદ ઉત્તમ થાય કે, 'ઉપદેશબોધ' કરતાં 'સિદ્ધાંતબોધ' સુખ્યપણુ જણાય છે, કેમકે 'ઉપદેશબોધ' પણ તેને જ અર્થ છે, તે પછી 'સિદ્ધાંતબોધ'નું જ પ્રથમથી અવગાહન કર્યું હોય, તો જીવને પ્રથમથી જ ઉન્નતિનો રહેતુ છે. આ પ્રકારે જો વિચાર ઉદભવે તો તે વિપરીત છે, કેમકે 'સિદ્ધાંતબોધનો જન્મ' 'ઉપદેશબોધ'થી થાય છે. જેને દૈરાજ-ઉપરામસંગેથી ઉપદેશબોધ થયો નથી, તેને જુદિનું વિપર્યાયપણુ વર્ણ કરે છે, અને જ્યાંસુધી જુદિનું વિપર્યાસપણુ હોય સાંસુધી, મિદાંતનું વિચારનું પણ વિપર્યાયપણુ થતું જ સંભવે છે, કેમકે ચતુરને વિષે જેટલી ઝાંખપ છે, તેટલી જાણ પદાર્થ તે દેખે છે, અને જો અત્યંત જાણવાન પણ હોય તો તેને સદૃશ્યો પદાર્થ દેખાનો નથી. તેમ જોને ચતુરનું રથ વધ સંપૂર્ણ તેજ છે તે, પદાર્થને પણ યથાર્થ દેખે

છે. તેમ જો જીવને વિષે ગાદ-વિપર્યાસશુદ્ધિ છે તેને, તો કદાચ રીતે 'સિદ્ધાંત-
 બોધ' વિચારમાં આવી શકે નહીં, જેની વિપર્યાસશુદ્ધિ મંદ થઈ છે તેને,
 તે પ્રમાણમાં મિદ્ધાંતનું અવગાહન થાય, અને જેણે તે વિપર્યાસશુદ્ધિ વિશેષ-
 પણે ક્ષીણ કરી છે એવા જીવને વિશેષપણે સિદ્ધાંતનું અવગાહન થાય.
 શુદ્ધકુટુંબપરિગૃહાદિ લાવને વિષે જો અહંતા, મમતા છે, અને તેની પ્રાપ્તિ
 ય પ્રાપ્તિ પ્રસંગમાં જો રાગદ્વેષ કપાય છે, તે જ વિપર્યાસશુદ્ધિ છે. અને
 અહંતા, મમતા તથા કપાય ન્યાં વૈરાગ્ય, ઉપશમ ઉદ્ધેસ છે ત્યાં, મંદ પદ
 છે, ત્યાં અનુક્રમે નારા પામનાયોગ્ય થાય છે. શુદ્ધકુટુંબાદિ લાવને વિષે અના-
 સકાશુદ્ધિ થવી તે, 'વૈરાગ્ય' છે. અને તેની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ નિમિત્તે ઉમ્મલ
 થતો એવો જો કપાયકલેશ તેનું મંદ થતું તે, 'ઉપશમ' છે, એટલે તે જો
 શુણ્ણ વિપર્યાસશુદ્ધિને પર્યાયાંતર કરી સદ્શુદ્ધિ કરે છે; અને તે સદ્શુદ્ધિ કરે
 છે; અને તે સદ્શુદ્ધિ જીવાજીવ પદાર્થની વ્યવસ્થા જેથી જણાય છે એવા
 મિદ્ધાંતની વિચારણા કરવા યોગ્ય થાય છે, કેમકે ચતુરને પડળાદિ અંતરાય
 મટવાથી જેમ પદાર્થ યથાતથ દેખાય છે, તેમ અહંતાદિ પડળાનું મંદપણ
 થવાથી જીવને જ્ઞાનીપુરુષે કહેલા એવા સિદ્ધાંતભાવ—આત્મભાવ—વિચાર-
 ચતુર્યે દેખાય છે. ન્યાં વૈરાગ્ય અને ઉપશમ બળવાન છે ત્યાં, વિવેક
 બળવાનપણે હોય છે. વૈરાગ્ય, ઉપશમ બળવાન ન હોય, ત્યાં વિવેક બળવાન
 હોય નહીં—અથવા યથાતથ વિવેક હોય નહીં. સદૃજ આત્મસ્વરૂપ છે એવું.
 કેવળજ્ઞાન તે પણ પ્રથમ મોહનીય કર્મના ક્ષયાંતરે પ્રગટે છે, અને તે વાંતથી
 ઉપર જણાવ્યો છે તે સિદ્ધાંત, સ્પષ્ટ સમજ શકાશે. વળી જ્ઞાનીપુરુષોની
 વિશેષ શીખામણ વૈરાગ્ય, ઉપશમપ્રતિ બોધતી જોવામાં આવે છે. જિનેના
 આગમપર દૃષ્ટિ મકવાથી એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ જણાઈ શકશે. 'સિદ્ધાંતબોધ',
 એટલે જીવાજીવ પદાર્થનું વિશેષપણે કથન. તે (કથન) આગમમાં જેટલું
 હતું છે તે દરતાં વિશેષપણે—વિશેષપણે—વૈરાગ્ય અને ઉપશમને કથન કર્યા
 છે, કેમકે તેની સિદ્ધિ થવા પછી વિચારની નિર્ભંગતા સહેજે થશે; અને
 વિચારની નિર્ભંગતા સિદ્ધાંતરૂપ કથનને સહેજે, કે ઓછા પરિશ્રમે અંગીકાર
 કરી શકે છે, એટલે તેની પણ સહેજે સિદ્ધિ થશે; અને તેમ જ થતું
 હોવાથી કામ કામ તે જ અધિકારનું વ્યાખ્યાન કર્યું છે. જો જીવને આરંભ-
 પરિગ્રહનું પ્રવર્તન વિશેષ સહેતું હોય, તો વૈરાગ્ય અને ઉપશમ હોય તો તે
 પણ આલ્સા જવા સંભવે છે, કેમકે આરંભપરિગ્રહ તે અવૈરાગ્ય અને
 અનુપશમનાં મૂળ છે—વૈરાગ્ય અને ઉપશમના કાળ છે. 'શ્રીહણગમ્ય'માં

આરંભ અને પરિગ્રહનું બળ જણાવી પછી 'તેથી' નિવૃત્તિનું યોગ્ય છે એવો ઉપદેશ થવા આજ્ઞાએ દ્વીગંગી કહી છે;

૧, જીવને મતિજ્ઞાનાવરણીય ક્યાંમુઘી ?

ત્યાંમુઘી આરંભ અને પરિગ્રહ હોય ત્યાંમુઘી.

૨, જીવને ક્ષુતજ્ઞાનાવરણીય ક્યાંમુઘી હોય ?

ત્યાંમુઘી આરંભ અને પરિગ્રહ હોય ત્યાંમુઘી.

૩, જીવને અવધિજ્ઞાનાવરણીય ક્યાંમુઘી હોય ?

ત્યાંમુઘી આરંભ અને પરિગ્રહ હોય ત્યાંમુઘી.

૪, જીવને મન.પર્વજ્ઞાનાવરણીય ક્યાંમુઘી હોય ?

ત્યાંમુઘી આરંભ અને પરિગ્રહ હોય ત્યાંમુઘી.

૫, જીવને કેવળજ્ઞાનાવરણીય ક્યાંમુઘી હોય ?

ત્યાંમુઘી આરંભ અને પરિગ્રહ હોય ત્યાંમુઘી.

એમ કહી દર્શનાદિના બેઠ જણાવી સત્તરવાર તેને તે વાત જણાવી છે કે, તે આવરણો ત્યાંમુઘી હોય કે ત્યાંમુઘી, આરંભ અને પરિગ્રહ હોય. આનું આરંભપરિગ્રહનું બળ જણાવી ફરી અર્થપરિગ્રહ પાછું તેનું ત્યાં જ કથન કર્યું છે.

૧, જીવને મતિજ્ઞાન ક્યારે ઉપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્ય.

૨, જીવને ક્ષુતજ્ઞાન ક્યારે ઉપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્ય.

૩, જીવને અવધિજ્ઞાન ક્યારે ઉપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્ય.

૪, જીવને મન.પર્વજ્ઞાન ક્યારે ઉપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્ય.

૫, જીવને કેવળજ્ઞાન ક્યારે ઉપજે ? આરંભપરિગ્રહથી નિવર્ત્ય.

એમ મત્તર પ્રકાર ફરીથી કહી આરંભ, પરિગ્રહની નિવૃત્તિનું ફળ ત્યાં છેવટે કેવળજ્ઞાન છે ત્યાંમુઘી કીધું છે; અને પ્રવૃત્તિનું ફળ કેવળજ્ઞાનમુઘીના આવરણના હેતુપણે, કહી તેનું અત્યંત બળવાન પાણુ કહી જીવને તેથી નિવૃત્ત - થવાનો જ ઉપદેશ કર્યો છે. ફરીફરીને જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચનો એ ઉપદેશનો જ, નિશ્ચય કરવાની જીવને પ્રેરણા કરવા પ્રયત્ન છે; તથા પિ અનાદિ અમ્ભભંગથી ઉત્પન્ન થયેલી એની દુષ્ટ ઇચ્છાદિ ભાવમાં મૂક થયેલો એવો જીવ પ્રાંત જીવો નથી, અને તે ભાવોની નિવૃત્તિ કર્યાવિના, અથવા નિવૃત્તિનું પ્રયત્ન કર્યાવિના એમ કહે, છે, કે જેનો સંભવ ક્યારે પણ મદ શક્યો નથી, વર્તમાનમાં થતો નથી, અને ભવિષ્યમાં થશે નહીં.

૩૯૯.

..... ૧

અને તે આચાર્ય લવભવાંત કરનાર નહીં હોવાથી તેમને ખીજા ભંગમાં ગણવા છે. અથવા કોઈ જીવ પૂર્વકાળે જ્ઞાનારાધન કરી પ્રારબ્ધોદયે વર્તમાનમાં મંદક્ષિયોપશમીમનુષ્ય દેહ પામી જેણે માર્ગ નથી જાણ્યો, એવા કોઈ ઉપદેશક પાસેથી ઉપદેશ સાંભળતાં પૂર્વસંસ્કારથી, પૂર્વના આરાધનથી એવો વિચાર પામે કે, આ પદ્મપદ્માજર મોક્ષનો હેતુ ન થાય, કેમકે અંધપણે તે માર્ગ કેહે છે, અથવા આ ઉપદેશ દેનારો જીવ પોતે અપારણ્યામી રહી ઉપદેશ કરે છે તે, મહાઅનર્થ છે, એમ વિમાસતાં પૂર્વારાધન જામત થાય અને ઉદય છેદી ભવાંત કરે; તેથી નિમિત્તરૂપ ગ્રહણ કરી તેવા ઉપદેશકનો પણ આ ભંગને વિષે સમાસ કર્યો હોય એમ લાગે છે. પોતે તરે અને ખીજાને તારે તે શ્રી તીર્થકરાદિ. એથી ભંગ:—પોતે તરે પણ નહીં, અને ખીજાને તારી પણ ન શકે તે ‘અભવ્ય’ કે દુર્લભ્ય જીવ એ પરાણે સમાધાન કર્યું હોય તો જિનાગમ વિરોધ નહીં પામે; આ માટે વિશેષ પૂછવા હજી હોય તો પૂછશો.

૪૦૦.

ન ગમતું એવું ક્ષણવાર કરવાને પણ કોઈ હજીતું નથી, તથાપિ તે કરતું પડે છે એ, એમ સૂચવે છે કે, પૂર્વકર્મનું નિર્મળન અવશ્ય છે. અવિકલ્પ સમાધિનું ધ્યાન ક્ષણવાર પણ મટતું નથી, તથાપિ અનેક વર્ષો થયા વિકલ્પરૂપ ઉપાધિને આરાધ્યા જાણ્યે છીએ. જ્ઞાતિથી સંસાર છે લાંબુથી, કોઈ જાતની ઉપાધિ હોવી તો મેલવે છે; તથાપિ ‘અવિકલ્પ સમાધિ’માં રિયત એવા જ્ઞાનીને તો તે ઉપાધિ પણ અગાધ છે; અર્થાત્ સમાધિ જ છે.

આ દેહ ધારણકરીને જો કે કોઈ મહાન શ્રીમંતપણુ ભોગ્યું નથી, શબ્દાદિ વિષયોનો પુરો મેલવ પ્રાપ્ત થયો નથી; કોઈ વિશેષ એવા રાજ્યાધિકારેમહિત દિવમ ગાળ્યા નથી; પોતાનાં ગણાય છે એનાં કોઈ ધામ, આરામ એવાં નથી; અને હજી યુવાવસ્થાનો પહેલો ભાગ વર્તે છે; તથાપિ એ કોઈની આત્મભાવે અમને કુંઠ હજી ઉત્તર થતી નથી એ, એક મોટું આશ્ચર્ય જાણી વર્તીએ છીએ—અને એ પદ્ધતીની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ બંને સમાન

૧. આ પત્રનો પ્રથમ ભાગ અમને મળી રાખ્યો નથી.—સંપાદક.

અમાં જાણી ધણા પ્રકારે 'અવિકલ્પ સમાધિ'ને જ અનુભવિએ છીએ. એમ છતાં વારંવાર વનવાસ સાંભરે છે. કોઈ પ્રકારનો લોકપાનિય રચિતર થતો નથી; સત્સંગમાં સુરતિ પ્રવાહા કરે છે; અને અવ્યવસ્થિત દશાએ ઉપાધિ-ન્યેગમાં રહીએ છીએ.

એક અવિકલ્પસમાધિ શિવાય બીજું ખરી રીતે સ્મરણ રહેતું નથી, ચિંતવન રહેતું નથી, રૂચિ રહેતી નથી, અથવા કંઈ કામ કરાતું નથી. 'જ્યોતિષાદિ વિદ્યા' કે 'અશ્વિર્માદિ સિદ્ધિ' એ માર્ગિક પદાર્થો જાણી આત્માને તેનું સ્મરણ પણ કવચિત્ જ થાય છે. તે વારે કોઈ વાત જાણવાનું, અથવા સિદ્ધ કરવાનું, ક્યારેય યોગ્ય લાગતું નથી, અને એ વાતમાં કોઈ પ્રકારે હાલ તો ચિત્તપ્રવેશ પણ રહેતો નથી.

પૂર્વનિબંધન જે જે પ્રકારે ઉદય આવે, તે તે પ્રકારે. ૦ ૦ ૦ અનુક્રમે ક્યાં જવાં એમ કરવું યોગ્ય લાગે છે. તમે પણ તમા અનુક્રમમાં ગમે તેટલા થોડા અંશે પ્રવર્તાય તોપણ તેમ પ્રવર્તવાનો અભ્યાસ રાખજો; અને કોઈ પણ કામના પ્રસંગમાં વધારે શોચમાં પડવાનો અભ્યાસ ઓછો કરજો. એમ કરવું અથવા થવું એ, શાનીની અવગ્યામાં પ્રવેશ કરવાનું હાર છે.

કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપાધિપ્રસંગ લખો છો, તે તો કે વાંચ્યામાં આવે છે, તથાપિ તે વિષે ચિત્તમાં કંઈ આભાસ પડતો નહીં હોવાથી ધણુંકરીને ઉત્તર લખવાનું પણ બનતું નથી; એ ક્ષમ્મ કરવાયોગ્ય છે. સાંસારિક ઉપાધિ અમને પણ ઓછી નથી, તથાપિ તેમાં સ્વપણ રજૂ નહીં હોવાથી તેથી મલમલ ઉત્પન્ન થતો નથી. તે ઉપાધિના ઉદયકાળને લીધે હાલ તો સમાધિ ગોણીલાવે વર્તે છે; અને તે માટેનો શોચ રહ્યા કરે છે.

સંવત્ ૧૯૫૧.

લૅ વીતરાગલાવના પદાધ્યોગ્ય.

૪૦૧.

ૐ સદગુરુપ્રસાદ.

વિસ્તારપૂર્વક કામગીરી લખવાનું હાલમાં થતું નથી તેથી ચિત્તમાં વૈરાગ્ય ઉપશમાદિ વિશેષ પ્રદિષ્ટ રહેવામાં સન્ધ્યાત્ર એક વિશેષ આધારબુદ્ધિ નિમિત્ત જાણી, શ્રી મુંદરદાસાદિના ગ્રંથનું બને તો બેથી ચાર ધરી નિયમિત વાચન-પૂજનું થાય તેમ કરવાને લખ્યું હતું. શ્રી મુંદરદાસના ગ્રંથો પ્રથમથી કરીને પ્રાંતસુધા વિશેષ અનુપ્રેક્ષાથી હાલ વિચારવા માટે તમને તથા શ્રી.....ને વિનંતિ છે.

કાયામુધી માયા (એટલે કષાયાદિનો સંલગ્ન) રજા કરે એમ, શ્રી.....
ને લાગે છે; તે અભિપ્રાય પ્રાપ્તિ (ધણુંકરીને) તો યથાર્થ છે. તોપણ કોઈ
પુરુષવિશેષને વિશે કેવળ-સર્વ પ્રકારના-સંજ્ઞાનાદિ કષાયનો અભાવ થઈ,
શકવા યોગ્ય લાગે છે;—અને યદ્ય શકવામાં સંદેહ થતો નથી. તેથી કાયા છતાં
પણ કષાયરહિતપણું સંભવે; અર્થાત્ સર્વથા રાગદ્વેષરહિત પુરુષ હોઈ શકે.
રાગદ્વેષરહિત આ પુરુષ છે, એમ જાણ્યેજાથી સામાન્ય જીવો જાણી શકે
એમ ખની શકે નહીં એવો, તે પુરુષ કષાયરહિત-સંપૂર્ણ વીતરાગ-ન હોય
એવો અભિપ્રાય વિચારવાન સિદ્ધ કરતા નથી, કેમકે જાણ્યેજાથી આત્મ-
દશાની સર્વથા રિચિતિ સમજાઈ શકે એમ ન કહી શકાય.

શ્રી મુંદરદાસે આત્મજાતદશામાં ‘શરાતનઅંગ’ કહ્યું છે. તેમાં વિશેષ
ઉક્તિપરિશ્લિષ્ટિથી ‘શરાતનઅંગ’ નિરૂપણ કયું છે:—

મારે કામ ક્રોધ સખ લોભ મોહ પીસિ ડારે, ઇંદ્રિ હુ કતલ કરી કિયો રજપૂતો હૈ,
માયો મદા મત્ત મન મારે અહંકાર મીર, મારે મદ મછર હુ એસો રન રતો હૈ;
મારી આશા તુ’ગા પુનિ પાપિની સાપિની દોડ, અગ્નિ પ્રહાર કરિ નિર્જપદ હૂતો હૈ;
મુંદર કહન એસો કાહિ શરાત નાહિ, વૈદિ સખ મારિકે નિચિંત હોઈ સૂતો હૈ. ?

શ્રી મુંદરદાસ, શરાતનઅંગ ૧૧ મું

૪૦૨.

અ

—આત્મજાતના ભાવતાં જીવ લહે કેવળજ્ઞાન રે.

૪૦૩.

શ્રી વેદાંતે નિરૂપણ કરેલાં એવાં મુમુક્ષુ જીવનાં લક્ષણો તથા શ્રી જિને
નિરૂપણ કરેલાં એવાં સમ્યક્દ્રષ્ટિ જીવનાં લક્ષણો સાંલગ્નચોગ્ય છે;—તથા૩૫
યોગ ન હોય તો વાંચચોગ્ય છે;—વિશેષપણે મનન કરવા યોગ્ય છે;—અત્મા-
માં પરિણામી કરચોગ્ય છે. પોતાનું ક્ષોપશમયજી એણું જાણીને, અદમ-
મનાદિનો પરગલવ થવાને નિર્વ પોતાનું ન્યુનપણું દેખવું. વિશેષ રંગપ્રસંગ
સંલગ્ન યોગ્ય છે. એ જ વિનિર્દિ.

મુંદર, દરનક ગુદ ૩, સે.મવા, ૧૮૫૨.

૪૦૪.

આત્મહેતુભૂત એવા સંગવિના સર્વ સંગ મુમુક્ષુ જીવે સંક્ષેપ કરવા ઘટે છે, કેમકે તે વિના 'પરમાર્થ આવિર્ભૂત યવો કંઠણુ છે, અને તે કારણે અવહાર - દ્રવ્ય-સમમરૂપ સાધુત્વ શ્રી જિને ઉપદેશ્યું છે.

મુંગઈ, કારતક શુદ્ધ-૧૩, ગુરૂ.

સહજાતમસ્વરૂપા

૪૦૫.

ગયા પરમ દિવસે લખેલા પત્રમાં જે ગંભીર આશય લખ્યા છે તે વિચારવાનું જીવને આત્માના પરમ હિતરિવ થાય તેવા આશય છે. એ ઉપદેશ અમે તમને ધર્મી વાર મહેજસાજ કર્યો છે, છતાં તે ઉપદેશને આજીવિકાના કષ્ટક્રમેશથી તમને ધણીવર વિસર્જન થયો છે. અથવા થઈ જાય છે. અમારા પ્રત્યે માવિત્ર જેટલો તમારો ભાવ છે, એટલે લખવામાં અડચણ નથી. એમ ગણીને, તથા દુઃખ મહન કરવાની અસમર્થતાને લીધે અમારી પાસેથી તેવાં વહેવારની યાચના એ પ્રકારે તમારાથી થઈ છે, — એક તો કંઈ સિદ્ધિ-યોગથી દુઃખ મટાડી શકાય તેવા આશયની, અને બીજી યાચના કંઈ વેપાર રાજગારાદિની. એમાંની એક યાચના તમારી અમારી પાસે થાય, તે તમારા આત્માને હિનતું કારણુ રાધનાર, અને અનુક્રમે મયિન વાસનાનો હેતુ થાય, કેમકે જે ભૂમિકામાં જે ઘટે નહીં તે જીવ તે કરે તો તે ભૂમિકાનો તેને સડેજે લાગ થાય, એમાં કંઈ સંદેહ નથી. તમારી અમારા પ્રત્યે નિષ્કામ ભક્તિ જોઈએ, અને તમને ગમે તેટલું દુઃખ હોય, છતાં તેને ધીરજથી વેદવું જોઈએ. તેમ ન બને તોપણ એક અક્ષર અમારી પાસે તો તેની સૂચના પણ ન કરવી જોઈએ. એ તમને સર્વાંગ યોગ્ય છે. અને તમને તેવી જ સ્થિતિમાં જોવાને જેટલી મારી ધમ્મ છે, અને જેટલું નમાઈ તે સ્થિતિમાં હિન છે. ને પત્રથી કે વચનથી અમારાથી જણાવી શકાય તેવું નથી; પણ પૂર્વના કેમકે તે જ ઉપદેશને લીધે તમને તે વાન વિસર્જન થઈ પાછી અમને જણાવવાની ધમ્મ રચ્યા કરે છે. તે એ પ્રકારની યાચનામાં પ્રથમ જણાવી છે ને યાચના તો કાંઈ પણ નિકટભવિની કરી ઘટે જ નહીં, અને અધ્યમાન હોય તોપણ તેને મળથી છેલ્લી ઘટે; કેમકે લોકાત્તર મિથ્યાત્વનું છે એવો તીર્થકરાદિનો નિશ્ચય છે; તે અમને તો સપ્રમાણ લાગે છે. બીજી યાચના છે તે પણ દર્શન નથી, કેમકે તે પણ અમને પરિશ્રમનો ફલ છે.

અમને વહેવારનો પરિશ્રમ આપીને વહેવાર નિભાવવો એ આ જીવની સદ-
 વૃત્તિનું ઘણું જ અત્યંત જતાવે છે; કેમકે અમારા અર્થે પરિશ્રમ વેડી
 તમારે વહેવાર અથવા દેવો પાસે હોય તો તે તમને હિતકારી છે, અને
 અમને તો દુષ્ટ નિમિત્તનું કારણ નથી; એવી સ્થિતિ છતાં પણ અમારા
 ચિત્તમાં એવો વિચાર રહે છે કે. ન્યાંસુધી અમારે પરિગૃહાદિનું લેવું દેવું
 થાય, એવો વહેવાર ઉદ્યમાં હોય ત્યાંસુધી જાતે તે કાર્ય કરવું, અથવા
 વહેવારીક સંબંધી ધારાદિથી કરવું, પણ તે સંબંધી મુમુક્ષુ પુરુષને તો પરિશ્રમ
 આપીને ન કરવું, કેમકે જીવને મક્કિન વાસના તેવા કારણે ઉદ્ભવ થવી
 સંભવે; કદાપિ અમારું ચિત્ત શુદ્ધ જ રહે એવું છે; તથાપિ કાળ એવો છે
 કે, જો શુદ્ધ દ્રવ્યથી પણ રાખાયે તો સામા જીવને વિષમતા ઉદ્ભવ ન
 થાય; અને અશુદ્ધ વૃત્તિવાન જીવ પણ તેમ વર્તી પરમપુરુષોના માર્ગનો
 નાશ ન કરે.—એ આદિ વિચારપર મારું ચિત્ત રહે છે. તો પછી જેનું
 અમારાથી પરમાર્થજન, કે ચિત્તશુદ્ધિપણુ ઓછું હોય તેણે તો જરૂર તે
 માર્ગજી બળવાનપણે ગમ્મવી, એ જ તેને બળવાન ક્રિય છે,—અને તમ
 જેવા મુમુક્ષુ પુરુષે તો અવશ્ય તેમ વર્તવું ઘટે; કેમકે તમારું અનુકરણ સહેજે
 બીજા મુમુક્ષુઓને હિતાહિતનું કારણ થઈ શકે. પ્રાણુ જવા જેવી વિષમ
 અવસ્થાએ પણ તમને નિષ્ક્રમતા જ રાખવી ઘટે છે, એવો અમારો વિચાર
 તે તમારા આજીવિકાથી ગમે તેવા દુઃખની અનુકંપા પ્રત્યે જતાં પણ મટતો
 નથી; પણ સામો વધારે બળવાન થાય છે. આ વિષયપરતે તમને વિશેષ
 કારણો આપી નિશ્ચય કરાવવાની ઇચ્છા છે, અને તે થશે એમ અમને
 નિશ્ચય રહે છે.

આ પ્રમાણે તમારા અથવા બીજા મુમુક્ષુ જીવના હિતના અર્થે મને
 જે યોગ્ય લાગ્યું તે લખ્યું છે. આટલું જણાવ્યા પછી મારો પોતાનો મારા
 આત્માર્થ તે સંબંધમાં કંઈક બીજો પણ વિચાર રહે છે તે લખવો ઘટતો
 નહોતો, પણ તમારા આત્માને કંઈક અમે દુલ્લભતા જેવું લખ્યું છે, ત્યારે તે
 લખવો ઘટારત ગણી લખ્યો છે; તે આ પ્રસાણે છે કે, ન્યાંસુધી પરિગૃહાદિનું
 લેવું દેવું થાય તેવો વહેવાર અમને ઉદ્યમાં હોય ત્યાંસુધી જો કોઈ પણ
 નિષ્ક્રમ મુમુક્ષુ કે સ્ત્રાવ જીવની, કે તેની અમારાથી અનુકંપાએગતી જે
 કાંઈ અમારાથી તેને જણાવ્યા શિવાય એગ્યાકરી થઈ શકે તે દ્રવ્યાદિ
 પદાર્થથી પણ કરવી. કેમકે એવો મારો નકરણાદિ મહાપુરુષે પણ ત્યાંક

ક્યાંકે જીવની ગુણનિષ્પન્નતાથી ગળ્યો છે. તે અમારા અંગના વિચારનો છે અને તેવી આવરણા સત્પુરણને નિષેધ નથી, પણ કોઈ રીતે કન્ય છે. માત્ર આમા જીવને પરમાર્થનો રોધ કરનાર તે વિષય કે એવા ચાકરી થતી હોય તો તેને મત્યુએ પણ ઉપશમાવવો જોઈએ.

૧૯૫૧ ના માગસર વદ ૧૧, ગવિ

પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

૪૦૬.

૩૦

વધાન વિચારનું સાધન થવા આ પત્ર લખ્યું છે

પૂર્ણ ગાંધી શ્રીકૃષ્ણભાદિ પુરોહિતે પણ પ્રારબ્ધોદય ભોગ્યે ક્ષમ થયો છે, તો અમજીવાને તે પ્રારબ્ધોદય ભોગવવો જ પડે એમાં કંઈ સંશય નથી. માત્ર એક એટલો થાય છે કે, અમને આવા પ્રારબ્ધોદયમાં શ્રીકૃષ્ણમંદિરાદિ જેવી અવિષમતા રહે એટલું જાણ નથી અને તેથી પ્રારબ્ધોદય છતાં વારંવાર તેથી અપરિપક્વ કાળે છૂટવાની કામ ॥ થઈ આવે છે કે, જો આ વિષમ પ્રારબ્ધોદયમાં કંઈ પણ ઉપયોગની યથાતથ્યતા ન રહી તો ફરી આત્મચિંતરતા થતા વળી અવગર ગવેપવો જોઈએ; અને પશ્ચાત્તપૂર્વક ફેરૂં છૂટી એવી ચિંતા ધણીવાર થઈ આવે છે.

આ પ્રારબ્ધોદય મટી નિવૃત્તિકર્મ નેત્રાણ પ્રરંધનો ઉદય થવા અશય રહ્યા કંઈ છે, પણ તે તરતમાં એટલે એકથી દોઢ વર્ષમાં થાય એમ તો દેખાતું નથી, અને પણ જાણ જતી કંઈ પડે છે. એકથી દોઢ વર્ષ પછી પ્રવૃત્તિકર્મ નેત્રાણ ઉદય કેવળ પશ્ચીમી થયે, એમ પણ લાગતું નથી, કંઈક ઉદય વિશેષ ભોળો પડે, એમ લાગે છે.

આત્માની કેટલીક અગ્નિગ્ના રહે છે ગયા વર્ષનો મોતી સંબંધી વ્યાપક લગભગ પનવા આવ્યો છે આ વર્ષનો મોતીસંબંધી વ્યાપાર ગયા વર્ષ કરતાં લગભગ જમણો થયો છે ગયા વર્ષ જેવું તેમા પાંગલામ આવડું કદળ છે. ધાડા કિંદમ કર્મો દાલ રીક છે, અને આ વર્ષ પણ તેવું ગયા વર્ષ જેવું નહીં તોપણ કંઈક ઠીક પાંગલામ આવશે, એમ સંભવ રહે છે; પણ ઘણો વખત તેના વિચારમાં વ્યતીત થતા જેવું થાય છે; અને તે માટે શોચ થાય છે કે, આ એક પાંગલાની કામનાના જાળવાન પ્રવર્તન જેવું

થાય છે; તે સમાવતું ઘટે છે; અને કંઈક દરનું પડે એવાં કારણો રહે છે. હવે જેમ તેમ કરી તે પ્રારબ્ધોદય તરત ક્ષય થાય તો સારું એમ મનમાં ધણીવાર આવી રહ્યા કરે છે.

અત્રે જે આડત તથા મોતીસંબંધી વેપાર છે તેમાં મારાથી છૂટવાનું બને અથવા તેનો ધણો પ્રગંગ ઓછો થવાનું થાય તેનો કાંઈ રસ્તો ધ્યાનમાં આવે તો લખશો, ગમે તો આ વિષે સમાગમમાં વિગેષતાથી જણવી શકાય તો જણાવશો. આ વાત લક્ષમાં રાખશો.

ત્રણ વર્ષની લગલગથી એવું વર્તવાં કરે છે કે, પરમાર્થસંબંધી કે વ્યવહારસંબંધી કંઈ પણ લખતાં કંટાળો આવી જાય છે; અને લખતાં લખતાં કલ્પિત જેવું લાગવાથી વારંવાર અપૂર્ણ છોડી દેવાનું થાય છે. પરમાર્થમાં ચિત્ત જે વખતે એકાગ્રવત્ હોય સારે ને પરમાર્થસંબંધી લખવાનું, અથવા કહેવાનું બને તો તે મથાર્થ કહેવાય; પણ ચિત્ત અસ્થિરવત્ હોય, અને પરમાર્થસંબંધી લખવાનું કે કહેવાનું કરવામાં આવે, તો તે ઉદીરણ જેવું થાય, તેમ જ અંતર્વૃત્તિનો મથાતમ્ય તેમાં ઉપયોગ નહીં હોવાથી તે આત્મ-બુદ્ધિથી લખ્યું કે કહ્યું નહીં હોવાથી કલ્પિતરૂપ કહેવાય; જેથી તથા તેવાં બીજાં કારણોથી પરમાર્થસંબંધી લખવાનું તથા કહેવાનું ઘણું ઓછું થઈ ગયું છે. આ રથજે સહજ પ્રશ્ન થશે કે, ચિત્ત અસ્થિરવત્ થઈ જવાનો હેતુ શો છે? પરમાર્થમાં જે ચિત્ત વિશેષ એકાગ્રવત્ રહેતું તે ચિત્ત પરમાર્થમાં અસ્થિરવત્ થવાનું કારણ કંઈ પણ નોંદ્રાએ. ને પરમાર્થસંશયનો હેતુ લાગ્યો હોય, તો તેમ બને, અથવા કાંઈ તથાવિધ આત્મવીર્ય મંદ થવારૂપ તીવ્ર પ્રારબ્ધોદયના બળથી તેય થાય...આ બે હેતુથી પરમાર્થવિચાર કરતાં, લખતાં, કે કહેતાં ચિત્ત અસ્થિરવત્ રહે. તેમાં પ્રથમ કહ્યો તે હેતુ વર્તવાનો સંભવ નથી. માત્ર બીજો હેતુ કહ્યો તે સંભવે છે. આત્મવીર્ય મંદ થવારૂપ તીવ્ર પ્રારબ્ધોદય હોવાથી તે હેતુ ટાળવાનો પુરુષાર્થ છતાં કાળક્ષેપ થયા કરે છે, અને તેના ઉદયરૂઢી તે અસ્થિરતા ટળવી કઠણ છે; અને તેથી પરમાર્થ-સ્વરૂપ ચિત્ત વિના તે સંબંધી લખવું, કહેવું એ કલ્પિત જેવું લાગે છે, તોપણ કેટલાક પ્રગંગમાં વિશેષ સ્થિરતા રહે છે. વ્યવહારસંબંધી કંઈ પણ લખતાં તે અસારમૂલ અને સાક્ષાત્ બ્રાંતિરૂપ લાગવાથી તે સંબંધી જે કંઈ લખવું કે કહેવું તે તુચ્છ છે, આ માને વિકળતાનો હેતુ છે; અને જે કંઈ લખવું, કહેવું છે તે ન કહ્યું હોય તોપણ આવી શકે એવું છે; માટે નાં સુધી

તેમ વર્તે સાચુંથી તો જરૂર તેમ વર્તવું થયું છે એમ જાણી થઈ ગયા હતાં કે વાત બખરા, કંચા હાંની ટેવ નીચી ગઈ છે માત્ર જે આપાગાદિ બચાવવા ત્રીસ પ્રાચીનો પ્રદર્શિત છે સા, ઇંછક પ્રવર્તિ થાય છે જે કે તેનું પણ અચર્ય વર્ણન જણાય છે

ત્રી જિન વીતરાજે દ્રવ્યભાન મોગથી ફરી ફરી છૂટાની ભનામણુ ફરી છે, આં તે મોગનો વિશ્વાસ પગ્મ જાનીને પણ કર્તવ્ય નથી એવા નિશ્ચય માગ મ્લો છે તે ત્રી જિન વીતરાજના ચરણમળો વિરે અત્યંત નમ્ર પશ્ચિમથી નમરાર છે

જે પ્રજા આજના પત્રમા બીજા છે તેના સમાગમે ઉત્તર પૂછશે — દર્શણ જળ, દીપક સૂર આં ચતુના ચરણપર વિચાર કરશે તો કેવળ જાનથી પદાર્થનું જે પ્રમાણપણુ થાય છે એમ જિને કહ્યું છે તે સમજવાને કંઈક સાધન થશે

૧૮૫૧ ના ચૈત્ર વદ ૧૨, રવિ, - મુનમથી

૪૦૭

૪૦

આપના તજ્ઞથી જે પત્ર મળ્યા જે અમાગથી હાન મ્હ વિશેષ લખવાનું થતું નથી આગળ જે વિસ્તારથી એક પ્રજાના સમાધાનમા થણા પ્રકારનાં દશાત સિદ્ધાંતથી બખવાન બની શમ્તુ હતું તેટલું હાથ બની શકતું નથી એટલું જ નહીં પણ ચાર લીંગ જેટલું લખવું હોય તો પણ કહ્યું પડે છે કેમકે અતવિચારમા ચિત્તની હાન પ્રવર્તિ વિશેષ રહે છે અને લખવા વિગેરેની પ્રવર્તિથી ચિત્ત સક્ષિપ્ત રહે છે વળી ઉદય પણ તથા રૂપ વર્તે છે આગળ પ્રતા બોલવાના અર્થમા પણ આ જ પ્રકારે થણું કરી ઉદય વર્તે છે તે પણ લખવા કરતાં ટેલીય વાર બોલવાનું કંઈક વિગેરે બની શકે છે જેથી મમાગમે કે જાણવા ચો થ પૂછવું હોય તો અમણુ રાખશા

અહોરત્ર થણું ફરી વિચારના ગણા કરે છે, જે સક્ષેપમા પણ બખવાનું બની શમ્તું નથી અમાગમા મ્હ પ્રસંગોપાત કહી શમ્તે તો તેમ કરવા મ્હ-છા રહે છે, કેમકે તેથી ચામને પણ હિતમારક રિચના થશે,

કપીરપંથી ત્યાં આવ્યા છે; તેમનો સમાગમ કરવામાં બાધ સંભરતો નથી; તેમ જ કોઈ તેમની પ્રવૃત્તિ યથાચોગ્ય ન લાગતી હોય તો તે વાતપૂર વધારે લક્ષ્ય ન દેતાં કંઈ તેમના વિચારનું અનુકરણ કરવાચોગ્ય લાગે તે વિચારનું, વૈરાગ્યવાન હોય તેનો સમાગમ કેટલાક પ્રકારે આત્મભાવતી ઉત્તતિ કરે છે.

લોક સંબંધી સમાગમથી ઉદાસભાવ વિશેષ રહે છે. તેમ જ એકાંત જેવા યોગ વીના કેટલીક પ્રવૃત્તિનો રોધ કરવો બની શકે નહીં, જેથી આપે લખેલી ઇચ્છા માટે પ્રવૃત્તિ થઈ શકી અશક્ય છે.

અત્રેથી જે મિતિએ નિવૃત્ત થઈ શકાય તેવું હશે તે મિતિ તથા ત્યાર પછીની અવસ્થા વિષે વિચાર યથાચોગ્ય થયે તે વિષે આપના તરફ પત્ર લખીશું.

મોહો સં. ૧૯૫૧ ના અશાઠ શુદ્ધ ૧, રવિ.

આઠ ૨૫૦ પ્રણામ.

૪૦૮.

શ્રીમદ્ વીતરાગાય નમઃ

—:૦:—

તમારાં લખેલાં પત્ર મળ્યાં છે. તથારૂપ ઉદયવિશેષથી પ્રત્યુત્તર લખવાની પ્રવૃત્તિ હાલં ધણી મંદ્રેષે રહે છે. જેથી અત્રથી પત્ર લખવામાં વિલંબ થાય છે; પણ તમે, કંઈ જ્ઞાનવાર્તા લખવાનું સૂચે તે લખવામાં તે વિલંબના કારણથી ન અટકશો. હાલ તમારા તથા શ્રી.....ના તરફથી જ્ઞાનવાર્તા જણાવવાનું ચતુ નથી તે લખશો. હાલ શ્રી કપીરસંપ્રદાયી સાધુનો કંઈ સમાગમ થાય છે કે કેમ? તે લખશો.

અત્રેથી થોડા વખત માટે નિવૃત્ત થવારૂપ સમય જાણવા પૂછ્યો તેનો ઉત્તર લખતાં મન સંકેપાય છે; બે બનશે તો એક બે દિવસ પછી લખીશ. નીચેના બોલો પ્રત્યે તમારે તથા.....એ વિષે વિચારપરિણતિ કરવા યોગ્ય છે, કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે ઘટે છે? આ ભારત દેશમાં આ

કાળે તેનો સંભવ હોય શકે કે કેમ ? દેવજ્ઞાનીને વિષે કેવા પ્રકારની આત્મસ્થિતિ હોય ? સમ્યક્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને દેવજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં કેવા પ્રકારે બેદ હોવાયોગ્ય છે ? સમ્યક્દર્શનવાન પુરુષની આત્મસ્થિતિ કેવી હોય ? તમારે તથા શ્રી.....એ ઉપર જણાવેલા બોલપર યથાગતિ વિરોધ વિચાર કરવા યોગ્ય છે; તે મંત્રથી પત્રવાટે તમારાથી લખાતા યોગ્ય લખાણો હાલ અત્રે ઉપાધીનું કેટલુંક આજપણ છે. એ જ વિનંતે.

સં. ૧૯૫૧ ના અઢાક શુદ્ધ ૧૩, ગુરુવાર.

આમ રવં યોગ્ય.

વર્ષ ૨૯ મું.

૪૦૯.

—નિશ્ચિન નૈનમે નિંદ ન આવે, નર તપ્પદિ નાગયન પાવે.
મુંમદ, નવેમ્બર ૧૦, ૧૮૯૫.

સુંદરાસહ.

૪૧૦.

જે જે પ્રકારે પર-દ્રવ્ય (વસ્તુ) વા કાર્યનું સંક્ષેપપણુ થાય, નિજદોષ જોવાનો દૃઢ લક્ષ રહે, અને સત્સમાગમ, સત્સાત્મને વિષે વર્દમાન પરિણતિ ને પરમભક્તિ વર્યા કરે તે પ્રકારની આત્મતા કર્યા જતાં, તથા જાનીનાં વચનોનો વિચાર કરવ.થી દશા વિશેષના પામતાં, યથાર્થ સમાધિને યોગ્ય થાય એવો સક્ષ રાખણો એ, કદ્યું હતું. એ જ વિનંતિ.

મેં ૧૯૫૨ ના માગસર શુદ્ધ ૧૦, મંગલ, મુંમદ.

૪૧૧.

શુભેચ્છા, વિચાર, જ્ઞાન એ આદિ સર્વ બુધિધાને વિષે સર્વગંગપરિભાગ બળવાન ઉપદારી છે એમ જાણીને જ્ઞાનીપુરુષોએ ‘ અણુગારત્વ ’ નિરૂપણુ કર્યું છે. યદ્યપિ પરમાર્થથી સર્વગંગપરિભાગ યથાર્થ બોધ થયે પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે એમ જાણના છતાં પણ મલંગમાં નિલ્લ નિવાસ થાય, તો તેવો સમય પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે એમ જાણી, સામાન્ય રીતે બાહ્યસર્વગંગપરિભાગ

જ્ઞાનીપુરોએ ઉપદેશો છે, કે જે નિગતિને યોગે શુભેશ્વરવાન એવો જીવ સદ્ગુરુ, સત્પુરુષ અને સત્શાસ્ત્રની ગચ્ચોએ ઉપાસના કરી ચકાર્થ બોધ પામે. એ જ વિનંતિ.

માગશર શુદ્ધ ૧૦, બોમ. ૧૬૫૨, મુંબઇ.

૪૧૨.

એ અભિનિવેશ આપા આવી ઉભા રહેતા હોવાથી જીવ 'મિથ્યાત્વ'નો ભાગ કરી શકતો નથી. ને આ પ્રમાણે: લૌકિક અને શાસ્ત્રિક ક્રમે કરીને સત્સમાગમયોગે જીવ જો તે અભિનિવેશ છોડે, તો 'મિથ્યાત્વ' નો ભાગ થાય છે; એમ વારંવાર જ્ઞાનીપુરોએ શાસ્ત્રાદિ દ્વારા ઉપદેશ્યું છતાં જીવ તે છોડવા પ્રત્યે ઉપેક્ષિત શા મારે થાય છે? તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે.

મં. ૧૬૫૨ ના પોશ શુદ્ધ ૫ ગવિ, મુંબઇ.

૪૧૩.

મર્ચ દુઃખનું મળ મયોગ (મર્ચ) છે એમ જ્ઞાનવંતા એવા તીર્થકરે કહ્યું છે. સમસ્ત જ્ઞાની પુરોએ એમ દીધું છે જે મયોગ બે પ્રકારે મુખ્યપણે કહ્યો છે; અંતર્સર્ગધિય, અને બાહ્યર્સર્ગધિય. અંતર્સર્ગયોગનો વિચાર થવાને આત્માને બાહ્યર્સર્ગયોગનો અપરિચય કર્તવ્ય છે, જે અપરિચયની મપરમાર્ધદ્વંજા જ્ઞાનીપુરોએ પણ કરી છે.

મં. ૧૬૫૨ ના પોશ શુદ્ધ ૫, રવિ મુગહની

૪૧૪.

—મગ્ધાજ્ઞાન લલો છે તોપણ જો નવિ જામ પમાયો (પ્રમાદ) રે.

વંધ્યા નર ઉપમ તે પામે, મંચમદાજુ જો નાપો રે.

ગાઓ, ગાઓ, બલે વીર, જગત્ ગુરુ, ગાઓ:—

મં. ૧૬૫૨, પોશ ૬ રવિ, મુંબઇ.

૪૧૫.

આત્માર્ય શિવાય, શાસ્ત્રની જે જે પ્રકારે જીવે માન્યતા કરી કૃતાર્થતા માની છે, તે મર્ચ 'શાસ્ત્રિક અભિનિવેશ' છે. સ્વચંદતા દષ્ટી નથી; સત્સમાગમનો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે તે યોગે પણ સ્વચંદતા નિર્વાહને અર્થે શાસ્ત્રના

ક્રોધ એક વચનને બહુવચન જેવું જણાવી, તે મુખ્ય સાધન એના સત્સમાગમ તેના સમાન, કે તેથી વિશેષ હાંસ શાસ્ત્રપ્રત્યે મૂકે છે; તે જીવને પણ 'અપ્રશસ્ત શાસ્ત્રિય અભિનિવેશ' છે. આત્મા મમજવા અર્થે શાસ્ત્રો ઉપકારી છે, અને તે પણ સ્વજ્ઞરહિત પુરુષને; એટલો લક્ષ રાખી સત્સત્ત્વ વિચરાય તો તે 'શાસ્ત્રિય અભિનિવેશ' ગણવાયોગ્ય નથી. સંક્ષેપથી લખ્યું છે.

સં૦ ૧૬૫૨ ના પોશ શુદ્ધ ૮, વાર ભોમે, મુંગમથી.

૪૧૬.

ૐ

સંવ' પ્રકારના લયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ આ સંસારને વિષે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભાય છે.

—:૦:—

મોટા મુનિઓને જે વૈરાગ્ય દશા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ તે વૈરાગ્ય દશા તો ગૃહવાસને વિષે જેને પ્રાપ્તિ વર્તેલી હતી એવા શ્રી મહાવીર ઋષભાદિ પુરુષો પણ સાગને ગ્રહણ કરી આલી નીકળ્યા એ જ સાગનું ઉત્કૃષ્ટપણું ઉપદેશ છે.

ગૃહસ્થાદિ વ્યવહાર વર્તેલાં મુધી આત્મજ્ઞાન ન થાય, કે આત્મજ્ઞાન હોય તેને ગૃહસ્થાદિ વ્યવહાર ન હોય, એવો નિયમ નથી. તેમ છતાં પણ સાગ વ્યવહારની ભલામણ પરમ પુરુષોએ ઉપદેશી છે, કેમકે સાગ આત્મ-ઐશ્વર્યને સ્પષ્ટ વ્યક્ત કરે છે, તેથી અને લોકને ઉપકારભૂત છે તેથી, સાગ અકર્તવ્યલક્ષે કર્તવ્ય છે; એમાં સંદેહ નથી.

સ્વસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ તેને, 'પરમાર્થસંયમ' કહ્યો છે. તે સંયમને કારણભૂત એવાં અન્ય નિમિત્તોના ગ્રહણને 'વ્યવહારસંયમ' કહ્યો છે. ક્રોધ માનીપુરુષોએ તે સંયમનો પણ નિષેધ કર્યો નથી. પરમાર્થની ઉપેક્ષાએ-લક્ષવગર-જે 'વ્યવહારસંયમ'માં જ 'પરમાર્થસંયમ'ની માન્યતા રાખે તેના 'વ્યવહારસંયમ'નો તેનો અભિનિવેશ ટાળવા નિષેધ કર્યો છે, પણ વ્યવહાર-સંયમમાં કેમ પણ પરમાર્થની નિમિત્તતા નથી એમ માનીપુરુષોએ કહ્યું નથી. પરમાર્થના કારણભૂત એવા 'વ્યવહારસંયમ'ને પણ 'પરમાર્થસંયમ' કહ્યો છે.

પ્રાગમ્ય છે એમ, માનીને જાની ઉપાધિ દરે છે એમ જણાવુ નથી,
પણ પરિણતિથી છુટ્યા છતાં, સાગવા જર્ણા બાણ કારણે રોકે છે, માટે
જાની ઉપાધિમિત્ત દેખાય છે, તથાપિ તેની નિરૂત્તિના લક્ષણે નિલ લગ્ને છે
સં ૧૬૫૨, પોષ વદ ૨ મુમુષથી. પ્રજ્ઞામ

૪૧૭

દેહાભિમાન ગણિત એવા સત્પુરુષોત્ત અત્યંત
લક્ષિથી ત્રિકાળ નમસ્કાર.

જાનીપુરુષોએ વાંવાર આરંભપરિમદના સાગનુ ઉત્પાદ્ય કહ્યું છે,
અને ફરીફરીને તે સાગનો ઉપદેશ કર્યો છે, અને ધણકરી પોતે પણ એગ
વર્ણ છે, માટે મુમુક્ષુ પુરુષને અરમકરી તેની મલોપગતિ જોઇએ, એમા
સંદેહ નથી.

આ-ભપરિમદનો સાગ કયા કયા પ્રતિનયથી જીવ ન કરી શકે, અને
તે પ્રતિનય મ્યા પ્રકારે ટાળી શકાય, એ પ્રગરે મુમુક્ષુ જીવે પોતાના ચિત્તમાં
વિશેષ વિચારઅંકુર ઉત્પન્ન કરી ક્ષણ પણ તથા પ દમ આણુનુ ધરે નો તેમ
કરવામા ન આવે, તો તે જીવને મુમુક્ષુતા નથી એમ પ્રાયે કહી શકાય.

આગમ અને પુગ્નિમદનો સાગ કયા પ્રગરે થયો હોય, તો મથાર્ય
કહેવાય તે પ્રગમ, વિચાર કરી પછી ઉપર કહ્યો, તે વિચારઅંકુર મુમુક્ષુ જીવે
પોતાના જ્ઞાન-રજ્જુમા અવસ્થા ઉત્પન્ન કરવો યોગ્ય છે.

તથાદપ ઉદયથી વિશેષ લખવાનું જ્ઞાનમા મની શકતુ નથી.

સં ૧૫૨ પોષ વદ ૬, મુમુષ

૪૧૮.

૭

ઉત્પદ્ય મપત્તિના ડેહાણા જે ચક્રવર્તી પદ તે મર્વ અનિલ દેખીને
વિચારવાન પુરુષો તેને જોડીને જ્ઞાની નીકળ્યા છે, અથવા પ્રરમ્પોદયે વ મ
થયો તોપણ અમરજિતપણે અને ઉદ્ધસીનપણે તેને આરબ્ધેલ્ય સમજીને વર્ણ
છે અને સાગનો લક્ષ સાખ્યો છે.

સં ૧૮૫૨, પોષ વદ ૧૧, રવિ મુમુષ.

૪૧૯.

મહાત્મા જુદા (ગૌતમ) જરા, દારિદ્ર, રોગ અને મૃત્યુ એ ચારને એક આત્મજ્ઞાનવિના અન્ય સર્વ ઉપાયે અજીત દેખી, જેને વિશે તેની ઉપત્તિનો હેતુ છે એવા સંસારને છાડીને ચાલ્યા જતા હતા. શ્રીકૃષ્ણભાદિ અનંત જાની પુરુષોએ એ જ ઉપાય ઉપાસ્યો છે, અને સર્વ જીવોને તે ઉપાય ઉપદેશ્યો છે. તે આત્મજ્ઞાન દુર્ગમ્ય-પ્રાપ્ય-દેખીને નિષ્કારણ કષ્ટણાશીલ એવા તે સત્પુરુષોએ લક્ષિતમાર્ગ પ્રકાશ્યો છે, જે સર્વ અશરણને નિશ્ચય શરણરૂપ છે, અને મુગમ છે.

મુંબઈ, પોશ વદ ૧૨, રવિ, ૧૯૫૨.

૪૨૦.

અસંગ એવું આત્મસ્વરૂપ સત્સંગને યોગે સૌથી મુલભાષણે જાણવાયોગ્ય છે, એમાં સંશય નથી. સાત્સંગનું મહાત્મ્ય સર્વ જ્ઞાનીપુરુષોએ અતિશય કરી કહ્યું છે તે, ચથાર્થ છે. એમાં વિચારવાનને કોઈ રીતે વિકલ્પ થવાયોગ્ય વધી. રવિવાર, મહા શુદ્ધ ૪, ૧૯૫૨, મુંબઈ.

૪૨૧.

ૐ સદ્ગુરુ પ્રસાદ

જ્ઞાનીના સર્વ વ્યવહાર પરમાર્થમૂળ હોય છે, તોપણ જે દિવસે ઉદય પાશુ આત્માકાર વર્તશે તે દિવસને ધન્ય છે.

—:૦:—

સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયાનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય 'આત્મજ્ઞાન'ને કહ્યો છે. તે જ્ઞાનીપુરુષોનાં ધ્યયને સાચાં છે;—અર્થાત્ સાચાં છે. બધાંસુધી જીવને તથારૂપ આત્મજ્ઞાન ન થાય ત્યાંમુધી, આત્મતિક બંધનની નિષ્પત્તિ ન હોય એમાં સંશય નથી. તે આત્મજ્ઞાન થતાં મુધી જીવે 'શ્રુતિમાન આત્મજ્ઞાનસ્વરૂપ' એવા સદ્ગુરુદેવનો નિરંતર આશ્રય અવશ્ય કરવાયોગ્ય છે; એમાં સંશય નથી. તે આશ્રયનો વિયોગ હોય ત્યારે આશ્રયભાવના નિલ કર્તવ્ય છે.

ઉદયને યોગે તથારૂપ આત્મજ્ઞાન થયા પ્રથમ ઉપદેશકાર્ય કરવું પડતું હોય, તો જે વિચારવાન મુમુક્ષુ તે પરમાર્થના માર્ગને અનુસરવાને હેતુભૂત એવા લક્ષિત, સત્પુરુષનાં શુણ્ણપ્રામ, સત્પુરુષપ્રત્યે પ્રમોદભાવનો, અને સત્પુરુષપ્રત્યે અવિરોધભાવના લોકોને ઉપદેશ છે; જે પ્રકારે મતમતાંતરનો અભિનિવેશ

ટણે, અને સત્પુરુષનાં વચનો અહણુ કરવાની આત્મવૃત્તિ થાય તેમ કરે છે. વર્તમાનકાળમાં તે પ્રકારની વિશેષ દ્વાનિ થશે એમ જાણી, જ્ઞાનીપુરુષોએ આ કાળને દુષ્કાળ કહ્યો છે; અને તેમ પ્રલક્ષ દેખાય છે.

સર્વ કાર્યમાં કર્તવ્યમાત્ર આત્માર્થ છે; એ ગંભીરનાં નિર્ણય મુમુક્ષુએ કરવી યોગ્ય છે. એજ ક્ષાં શુદ્ધ ૧, ૧૯૫૨, મુખ્ય.

૪૨૨.

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ.

:૦:

પર્યાયજ્ઞાન ઉત્તમ થયા પ્રથમ જે જીવોને ઉપદેશકપણુ વર્તેલું હોય, તે જીવોએ જે પ્રકારે વૈગમ્ય, ઉપશમ અને ભક્તિનો લક્ષ થાય તે પ્રકારે પ્રમંગપ્રાપ્ત જીવોને ઉપદેશ આપવો ધટે; અને જે પ્રકારે તેને નાના પ્રકારના અમદ્ આગ્રહનો, તથા કેવળવૈપલ્યવદારાદિનો અભિનિવેશ ધટે તે પ્રકારે-ઉપદેશ પરિણામી થાય તેમ-આત્માર્થ વિચારી કહેવું ધટે. ક્રમે કરીને તે, જીવો યથાર્થ માર્ગની સન્મુખ થાય એવા યથાશક્તિ ઉપદેશ કરવો છે.

મં ૧૯૫૨, ક્ષાં શુદ્ધ ૧૦, મુખ્ય.

૪૨૩.

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ.

:૦:

દેહધારી જ્ઞાતાં નિરાવરણુ જ્ઞાનસહિત વર્તે છે એવા મહાપુરુષોને ત્રિકાળ નમરજ્ઞાત.

મર્ત્ય કૃપાયનો અભાવ દેહધારી જ્ઞાતાં પરમ જ્ઞાનીપુરુષને વિષે અને એ પ્રકારે અમે લખ્યું તે પ્રમંગમાં " અભાવ " રૂપનો અર્થ " ક્ષમ " ગણીને લખ્યો છે.

જગત્વાસી જીવને રાગદ્વેષ મયાની ખળર પડે નહીં; જ્ઞાત્રી જે મોટા પુરુષ છે તે, જાણે છે કે, આ મહાત્મા પુરુષને વિષે રાગદ્વેષનો અભાવ, કે ઉપશમ વર્તે છે એમ લખી, આપે શંકા કરી કે, " જેમ મહાત્મા પુરુષને જ્ઞાનીપુરુષો અથવા દદ મુમુક્ષુ જીવો જાણે છે તેમ, જગત્વાસી જીવો શામાટે ન જાણે? મનુષ્યાદિ પ્રાણીને જેમ જોઈને જગત્વાસી જીવો જાણે છે કે, આ મનુષ્યાદિ છે, અને મહાત્માપુરુષો પણ જાણે છે કે, આ મનુષ્યાદિ છે;

એ પદાર્થો જવાથી જેવું જાણવું સરખું વર્તે છે, અને આમાં ભેદ વર્તે છે, તેવો ભેદ થવાનાં ક્યાં કાગણો મુખ્યપણે વિચારવાયોગ્ય છે ? ” એ પ્રકારે કહ્યું તેનું સમાધાન:—

મનુષ્યાદિને જગત્વાસી જીવો જાણે છે તે, દૈહિક સ્વરૂપથી તથા દૈહિક ચેષ્ટાથી જાણે છે. એક બીજાની સુદ્રમાં, આકારમાં, તથા ઈંદ્રિયોમાં જે ભેદ છે તે, ચક્ષુ આદિ ઈંદ્રિયોથી જગત્વાસી જીવ જાણી શકે છે; અને કેટલાક તે જીવોના અભિપ્રાય પણ અનુમાનપરથી જગત્વાસી જીવ જાણી શકે છે, કેમકે તે તેના અનુભવનો વિષય છે; પણ જ્ઞાનદશા અથવા વીતરાગદશા છે તે, મુખ્યપણે દૈહિક સ્વરૂપ તથા દૈહિક ચેષ્ટાનો વિષય નથી; અંતરાત્મગુણ છે. અને અંતરાત્મપણું જાણીજીવોના અનુભવનો વિષય ન હોવાથી, તેમ જ તથારૂપ અનુમાન પણ પ્રવર્તે એવા જગત્વાસી જીવોને ધણુંકરીને સંસ્કાર નહીં હોવાથી, જ્ઞાની કે વીતરાગને તે ઝાળખી શકતા નથી. કાંઈક જીવ સત્સમાગમના યોગથી, સહજ શુભકર્મના ઉદ્ભવથી, તથારૂપ દંઢ સંસ્કાર પામીને, જ્ઞાની કે વીતરાગને તથાશક્તિ ઝાળખી શકે, તથાપિ ખરેખર ઝાળખાણુ તો દૃઢ મુચ્છુતા પ્રગટ્યે, તથારૂપ સત્સમાગમથી પ્રાપ્ત થયેલ ઉપદેશને અવધારણુ ક્યે, અંતરાત્મરૂપ પરિણમ્યે, જીવ, જ્ઞાની કે વીતરાગને ઝાળખી શકે. જગત્વાસી એટલે જગત્તટ્ટિજીવો છે તેની દૃષ્ટિએ ખરેખર જ્ઞાની કે વીતરાગનું ઝાળખાણુ ક્યાંથી થાય ? અંધકારને વિષે પહેલા પદાર્થને મનુષ્ય-ચક્ષુ દેખી શકે નહીં તેમ, દેહને વિષે રહ્યા એવા જ્ઞાની, કે વીતરાગને જગત્તટ્ટિજીવ ઝાળખી શકે નહીં. જેમ અંધકારને વિષે પહેલો પદાર્થ મનુષ્યચક્ષુથી જોવાને બીજા કાંઈ પ્રકારની અપેક્ષા રહે છે, તેમ જગત્તટ્ટિ-જીવોને જ્ઞાની, કે વીતરાગની ઝાળખાણુ માટે, વિશેષ શુભ સંસ્કાર અને સત્સમાગમની અપેક્ષા યોગ્ય છે. જો તે યોગ પ્રાપ્ત ન હોય, તો જેમ અંધકારમાં પહેલો પદાર્થ અને અંધકાર એ જેમ એકાકાર લાસે છે, ભેદ લાસતો નથી, તેમ તથારૂપ યોગવિના, જ્ઞાની કે વીતરાગ અને અન્ય મંસારી જીવોનું એકાકારપણું લાસે છે; દેહાદિ ચેષ્ટાથી ધણુંકરીને ભેદ લાસતો નથી.

જે દેહધારી સર્વ અજ્ઞાન અને રૂર્વ કપાયરહિત થયા છે, તે દેહધારી મહાત્માને ત્રિકાળ પરમબક્તિથી નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો ! ! તે મહાત્મા વર્તે છે તે દેહને, બૂમિને, ધરને માર્ગને, આસનાદિ સર્વને નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો ! !

૪૨૪.

કાંગળ પહેાંચે છે. સામાન્યપણે વર્તતી ચિત્તવૃત્તિઓ લખી તે, વાંચી છે. વિસ્તારથી હિતવચન લખવાની જ્ઞાસા જાણી તે વિશે, મંદોષમાં નીચે લખ્યાથી વિચારજો:—

પ્રારબ્ધોદ્ધતી જે પ્રકારનો વ્યવહાર પ્રમંગમાં વર્તે છે તે પ્રત્યે દષ્ટિ દેતાં જેમ પત્રાદિ લખવામાં મંદોષતાથી વર્તવાનું થાય છે, તેમ વધારે યોગ્ય છે, એવો અભિપ્રાય ઘણુંકરીને રહે છે. આત્માને વાસ્તવ્યપણે ઉપદેશજૂત એવો ઉપદેશ કરવામાં - જ્ઞાની પુરુષો મંદોષતાથી વર્તે નહીં એમ ઘણુંકરીને બનવાયોગ્ય છે; તથાપિ જો કારણે કરીને તે પ્રકારે પણ જ્ઞાનીપુરુષો વર્તે છે તે ઉપદેશ જિજ્ઞાસુ જીવનેવિશે પરિણામ થાય એવા મયોગોવિષે તે જ્ઞાસુ જીવ વર્તેતો ન હોય, અથવા તે ઉપદેશ ચિન્તાથી કંઈ પણ મહત્ત્વ કરવાનું તેનેવિશે તથાઈપ યોગ્યપણું ન હોય, તો જ્ઞાનીપુરુષ તે જીવને ઉપદેશ કરવામાં મંદોષપણે પણ વર્તે છે; અથવા પોતાને બાલ્ય વ્યવહાર એવા ઉદ્યરૂપ હોય કે, તે ઉપદેશ જ્ઞાસુ જીવને પરિણમતાં પ્રતિજ્ઞરૂપ થાય; અથવા તથાઈપ કારણુવિના તેમ વર્તી મુખ્યમાર્ગને વિરોધરૂપ, કે મંડાયના રેતુરૂપ થવાનું કારણ બનતું હોય તોપણ જ્ઞાનીપુરુષો મંદોષપણે ઉપદેશમાં પ્રવર્તે અથવા મૌન રહે.

સર્વશંકપરિત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યાથી પણ જીવ ઉપાધિરહિત થતો નથી, કેમકે જ્યાં સુધી અંતર્પરિણતિપર દષ્ટિ ન થાય, અને તથાઈપ માર્ગ ન પ્રવર્તાય; સામુધી, મંડેશંકપરિત્યાગ પણ નામ માત્ર થાય છે, અને તેવા અવસરમાં પણ અંતર્પરિણતિપર દષ્ટિ દેવાનું જ્ઞાન જીવને આવવાનું કામું છે, તો પછી આવા ગૃહવ્યવહારને વિશે લૌકિક અભિનિવેસપૂરક ગદી અંતર્પરિણતિપર દષ્ટિ દેવાનું બનતું કેટલું દુઃસાધ્ય હોતું જોઈએ તે વિચારવાયોગ્ય છે. બગી તેવા વ્યવહારમાં રહી જીવે અંતર્પરિણતિપર કેટલું બળ મળતું જોઈએ તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે, અને અવશ્ય તેમ કરવાયોગ્ય છે.

વધારે શું લખીએ? જેટલી પોતાની ચકિત હોય, તે મર્ગ ચક્રિથી એક લક્ષ રાખીને, લૌકિક અભિનિવેસને મંદોષ કરીને, કંઈ પણ અપૂર્વ નિગવરણુપણું દેખાતું નથી માટે મમજ્યાનું માત્ર અભિમાન છે એમ જીવને મમજાતીને જે પ્રકારે જીવ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને વિશે મતત્ત્વ મનન થાય તે જ કરવામાં વૃત્તિ જોડવી, અને મત્રિદિવ્ય તે જ ચિંતામાં પ્રવર્તતું એ જ વિચારવાનું જીવનું કર્તવ્ય છે; અને તેને માટે સમંગ, સન્સાર અને સરજતાદિ નિગમરૂપો

ઉપકારમૂલ છે, એમ ત્રિચારીને તેનો આશ્રય કરવો યોગ્ય છે. જ્યાંસુધી લૌકિક અભિનિવેશ, એટલે દ્રવ્યાદિ-લોભ, તૃષ્ણા, દૈહિક માન, કુળ, જાતિ આદિ-ગંથંત્રી મોહ કે વિશેષત્વ માનવું હોય, તે વાંત ન છોડવી હોય, પોતાની બુદ્ધિએ-રવેચ્છાએ-અમુક ગચ્છાદિના આગ્રહ રાખવો હોય ત્યાંસુધી, જીવને અપૂર્વ ગુણ કેમ ઉત્પન્ન થાય ? તેનો વિચાર મુગમ છે.

વધારે લખી શકાય એવો ઉદય હાલ અત્રે નથી; તેમ વધારે લખવું, કે કહેવું તે પણ કાષ્ઠક પ્રસંગમાં થવા દેવું યોગ્ય છે એમ છે. તમારી વિશેષ જિજ્ઞાસાથી પ્રારબ્ધોદય વેદતાં જે કંઈ લખી શકાત તે કરતાં કંઈક ઉદોરણા કરીને વિશેષ લખ્યું છે. એ જ વિનંતિ.

મં ૧૬૫૨ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧, રવિ, મુળાષ્ટમી.

૪૨૫.

ૐ.

જેમાં ક્ષણવારમાં હર્ષ, અને ક્ષણવારમાં શોક થઈ આવે એવા આ વ્યવહારમાં જે જાની પુરુષો સમદશાથી વર્તે છે, તેને અત્યંત ભક્તિથી ધન્ય દેહીએ છીએ; આ સર્વ મુમુક્ષુ જીવને એ જ દશા ઉપાસવાયોગ્ય છે એમ નિશ્ચય દેખીને પરિણતિ કરવી થટે છે. એ જ વિનંતિ.

મં ૧૬૫૨ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૨, સોમે, મુળાષ્ટ.

૪૨૬.

ૐ.

સદગુરુચરણાય નમઃ.

—:૦:—

૧. જે જ્ઞાનમાં દેહાદિ અધ્યાસ મટયો છે; અને અન્ય પદાર્થને વિષે અહંતા મમતા વર્તતાં નથી, તથા ઉપયોગ સ્વભાવમાં પરિણામે છે, અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વરૂપપણું ભજે છે, તે જ્ઞાનને 'નિરાવરણ જ્ઞાન' કહેવાયોગ્ય છે.

૨. સર્વ જીવને એટલે, સામાન્ય મનુષ્યોને, જાની અજ્ઞાનીની વાણીનો ભેદ સમજાવો કઠણ છે, એ વાત યથાર્થ છે: કેમકે કેક શુદ્ધતાની શીખી લઈને જ્ઞાનીના જેવો ઉપદેશ કરે, એટલે તેમાં વચનનું સમતુલ્યપણું બેધાત્રી શુદ્ધતાનીને પણ સામાન્ય મનુષ્યો જાની માને, મદ્દશાવાન મુમુક્ષુ જીવો પણ તેવાં વચનથી ભ્રાન્તિ પામે; પણ ઉદ્દેશદશાવાન મુમુક્ષુ પુરુષ, શુદ્ધતાનીની

વાણી જ્ઞાનીની વાણી જેવી ચળે જોઈ પ્રાપ્તિ પામવાયોગ્ય નથી, કેમકે શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીમાં આશયે જ્ઞાનીની વાણીની સુનના પેલી નથી જ્ઞાનીની વાણી પૂર્વાપર અવરુદ્ધ, આત્માર્થઉપદેશક, અપૂર્વ અર્થનું નિઃપણ કેરનાર હોય છે, અને અતુલવર્મહિતપણ હોવાથી આત્માને મતત્ જન્યત કરનાર હોય છે શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીમાં તથ્યારૂપ શુદ્ધ હોના નથી, મર્ચથી ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ જે પૂર્વાપર અવિરોધપણ તે શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીને વિષે વર્નવાયોગ્ય નથી, કેમકે યથાર્થિત પદ્યર્થદર્શન તેને હોતુ નથી, અને તેથી હામ હામ કલ્પનાથી યુક્ત તેની વાણી હોય છે એ આદિ નાના પ્રકારના ભેદથી જ્ઞાની અને શુદ્ધજ્ઞાનીની વાણીનું ઝોળખાણ ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુને સ્વાયોગ્ય છે જ્ઞાનીપુરપને તો મહત્ત્વ ગ્વભાવે તેનું ઝોળખાણ છે, કેમકે પોતે ભાનમહિત છે, અને ભાનસહિત પુરપવિના આ પ્રકારનો આશય ઉપદેશી રાજ્ય નહીં, એમ મહેજે તે જાણે છે અજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો ભેદ જેને મમગ્નયો છે, તેને અજ્ઞાની અને જ્ઞાનીનો ભેદ સહેજે સમજનાયોગ્ય છે અજ્ઞાનપ્રત્યેનો જેનો મોહ, વિગમ પામ્યો છે, એવા જ્ઞાનીપુરપને શુદ્ધજ્ઞાનીના વચનો જ્ઞાતિ કેમ કરી શકે ? બાકી મામાન્ય જીવોને અથવા મદ્દશા અને મધ્વમદ્દશાના મુમુક્ષુને શુદ્ધ જ્ઞાનીના વચનો સાદશ્યજ્ઞે જોવામાં આ.આથી જુને જ્ઞાનીના વચનો છે એમ જ્ઞાતિ થવાનો મંભવ છે ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુને ધણુકરીને તેની જ્ઞાતિનો મંભવ નથી, કેમકે જ્ઞાનીના વચનોની પરીક્ષાનું જળ તેને વિશેષપણે ધિય ચયુ છે. પૂર્વકાળે જ્ઞાની થઈ ગયા હોય, અને માત્ર તેની મુખવાણી રહી હોય, તોપણ વર્તમાનકાળે જ્ઞાનીપુરપ એમ જાણી શકે કે આ વાણી જ્ઞાની પુરપની છે, કેમકે ગર્વિષ્વસના ભેદની પેકે અજ્ઞાની જ્ઞાનીની વાણીને વિષે આશયભેદ હેય છે, અને આત્મસ્થાના નાગતમ્ય પ્રમાણે આશયવાળી વાણી નીકળે છે. તે અશય, વાણીપરથી 'વર્તમાન જ્ઞાનીપુરપને સ્વાભાવિક દષ્ટિગત થાય છે, અને કેરનાર પુરપની દ્વાનું તાગતમ્ય લક્ષ્યત થય છે અને જે 'વર્તમાન જ્ઞાની' શબ્દ લખ્યો છે, તેમજ વિશેષ પ્રતાવત, પ્રગટ બોધથીજ મહિત પુરપસજ્ઞના અર્થમાં લખ્યો છે, જ્ઞાનીના વચનોની પરીક્ષા મર્મ જીવને મુવલ્લ હોત તો નિર્વાણ પણ મુવલ્લ જ હેત

૩. જિનામમમા મનિ, અને આદિ જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર કલા છે. તે જ્ઞાનના પ્રકાર માયા છે, ઉપમાવાચક નથી. અવધિ, મન પરવાદિ જ્ઞાન વર્તમાનકાળમાં મવજ્ઞેદ જેવા લાગે છે તે પછી તે જ્ઞાન ઉપમાવાચક ગણવાયોગ્ય નથી. એ જ્ઞાન મનુષ્ય જીવોને આગ્રિપર્યાવતી વિશુદ્ધ

તારતમ્યનાથી ઉપજે છે. વર્તમાનકાળમાં તે વિશુદ્ધ તારતમ્યના પ્રાપ્ત થતી દુર્લભ છે; કેમકે કાળનું પ્રલય સ્વરૂપ ચારિત્રમોહનીય આદિ પ્રકૃતિના વિશેષ બળ મહિત વર્તતું જોવામાં આવે છે. સામાન્ય આત્મચારિત્ર પણ કોઈક જીવને વિષે વર્તવા યોગ્ય છે. તેવા કાળમાં ને જ્ઞાનની લાક્ષિ અવસ્થા જોઈ હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી; તેથી તે જ્ઞાન ઉપમાવાચક ગણવાયોગ્ય નથી; આત્મસ્વરૂપ વિચારતાં તો તે જ્ઞાનનું કંઈ પણ અસંભવિતપણું દેખાતું નથી. સર્વ જ્ઞાનની સ્થિતિનું ક્ષેત્ર આત્મા છે, તો પછી અવધિ, મનઃપર્યવાદિ જ્ઞાનનું ક્ષેત્ર આત્મા હોય એમાં સંશય કેમ ઘટે? યદ્યપિ શાસ્ત્રના ગચ્ચારિત્ર પરમાર્થના અતજીવો તેની વ્યાખ્યા જે પ્રકારે કરે છે, તે વ્યાખ્યા વિરોધવાળી હોય, પણ પરમાર્થે તે જ્ઞાનનો મંભવ છે. જિનાગમમ તેની જે પ્રકારના આશયથી વ્યાખ્યા કરી હોય તે વ્યાખ્યા, અને અત્તાની જીવો આશય જાણ્યાવિના જે વ્યાખ્યા કરે. તેમાં મોટો ભેદ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી; અને તે ભેદને લીધે તે જ્ઞાનના વિષય માટે સંદેહ થવાયોગ્ય છે; પણ આત્મદષ્ટિએ જોતાં તે સંદેહનો અવકાશ નથી.

૪. કાળનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગ ‘સમય’ છે, રૂપી પદાર્થનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગ ‘પરમાણુ’ છે, અને અરૂપી પદાર્થનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગ ‘પ્રદેશ’ છે. એ ત્રણે એમાં સૂક્ષ્મ છે કે, અત્યંત નિર્મળ જ્ઞાનની સ્થિતિ તેના સ્વરૂપને ગ્રહણ કરી શકે; સામાન્યપણે સંસારી જીવનો ઉપયોગ અસંખ્યાત સમયવર્તિ છે, તે ઉપયોગમાં સાક્ષાત્પણે એક સમયનું જ્ઞાન સંભવે નહીં; જે તે ઉપયોગ એક સમયવર્તિ અને શુદ્ધ હોય, નો તેને વિષે સાક્ષાત્પણે સમયનું જ્ઞાન થાય. તે ઉપયોગનું એક સમયવર્તિપણું ક્યાયાદિના અભાવે થાય છે, કેમકે ક્યાયાદિ યોગે ઉપયોગ મુદ્દનાદિ ધારણુ કરે છે, તેમ જ અસંખ્યાત સમયવર્તિપણું બને છે; તે ક્યાયાદિને અભાવે એક સમયવર્તિપણું થાય છે, અર્થાત્ ક્યાયાદિને યોગે તેને અસંખ્યાત સમયમાંથી એક સમય જૂદો પાડવાનું સામર્થ્ય નહોતું તે ક્યાયાદિને અભાવે એક સમય જૂદો પાડીને અવગાંઠ છે. ઉપયોગનું સમયવર્તિપણું ક્યાયરહિતપણું થયા પછી થાય છે; માટે એક સમયનું, એક પરમાણુનું, અને એક પ્રદેશનું જેને જ્ઞાન થાય તેને, ‘કેવળજ્ઞાન’ પ્રગટે એમ કહ્યું છે તે, સત્ય છે. ક્યાયરહિતપણાવિના કેવળજ્ઞાનનો સંભવ નથી, અને ક્યાયરહિતપણાવિના ઉપયોગ એક સમયને સાક્ષાત્પણે ગ્રહણ કરી શકતો નથી, માટે એક સમયને ગ્રહણ

કહે તે મમને, અનંત કાયાચરિત્રપદ્મ જોઈએ, અને જ્યાં અત્યંત કાયાપતો અભાવ હોય ત્યાં, 'કેવળજ્ઞાન' હોય છે. માટે એ પ્રકારે કહ્યું કે, એક સમય, એક પરમાત્મ અને એક પ્રદેશનો જેને અનુભવ થાય તેને, 'કેવળજ્ઞાન' પ્રગટે. હવેને વિશેષ પુરુષાર્થને અર્થ આ એક સુખમ અધનનો જ્ઞાનીપુરુષે ઉપદેશ કર્યો છે. મમયની પેઠે પરમાત્મ અને પ્રદેશનું સદ્ગુણપદ્મ દોવાથી ત્રણે માથે પ્રદણ કર્યા છે. અંતરિયાત્રમાં વર્તવાને અર્થે જ્ઞાનીપુરુષોએ અમખ્યાન યોગ કરા છે. તે મમનેનો એક આ 'વિચારયોગ' દર્શાવે છે. એમ મમજ્ઞાના મોખ્ય છે.

૫. મુનેચ્છત્રી માંડીને મર્ચકર્મરહિતપણે અવરણપરિવર્તિનમુખીમાં અગેડ જમિકાઓ છે. જે જે આત્માયે હવેલા થયા, અને તેમનામાં જે જે અંગે જાતરતથા ઉત્તમ થયા, તે તે દશાના બેઠે અનેક જમિકાઓ તેમણે આગળિ છે. શ્રી કૃષ્ણ, મુંડકામ આદિ આદુજને આત્મયે જાણવાપામ્ય છે, અને મુનેચ્છત્રી ઉપરની જમિકાઓમાં તેમની રિચિત્રિ અવે છે. અત્યંત સ્વચ્છપરિચિત્તિ માટે તેમની જાતરિત્તિ અને અનુભવ પણ દક્ષગત થાય છે, એથી વિશેષ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય દ્વારા આપવાની હવેજી નથી થતી.

૬. 'કેવળજ્ઞાનના' અવરણનો વિચાર દુર્ગમ્ય છે અને શ્રી..... કેવળ કોટીથી તેનો નિર્ધાર કહે છે તેમાં, જો કે તેમનો અભિનિવેશ નથી, પણ તેમ તેમને બાંધે છે માટે, કહે છે માત્ર 'કેવળ કોટી' છે, અને જૂત, ભવિષ્યનું કદ પણ જ્ઞાન કોટીને ન થાય એવી માનના કરવી યત્નથી નથી. જૂત, ભવિષ્યનું ચકાર્થ જ્ઞાન થવાયોગ્ય છે; પણ તે કોઈક વિરલા પુરુષોને, અને તે પણ વિશુદ્ધ આરિત્તનારતમ્ને, એટલે તે મંદેદરૂપ લાગે છે, કેમકે તેની વિશુદ્ધ આરિત્તતાગતમના વર્તમાનમાં અભાવ જેવી વર્તે છે. કેવળજ્ઞાનનો અર્થ વર્તમાનમાં માત્ર એવેલા માત્ર શબ્દ બોધથી જે કહે છે, તે ચકાર્થ નથી એમ, શ્રી.....ને લાગતુ હોય, તો તે અંભાવિત છે; વગી જૂત, ભવિષ્ય જાણતું એનું નામ 'કેવળજ્ઞાન' છે એવી વ્યાખ્યા મુખ્યપણે શાસ્ત્રપરે પણ કદી નથી. જ્ઞાનનું અત્યંત શુદ્ધ થવે તેને, 'કેવળજ્ઞાન' જ્ઞાનીપુરુષોએ કહ્યું છે, અરે તે જ્ઞાનમાં મુખ્ય તો આત્મચિત્તિ અને આત્મસમાધિ દ્વારા કે જાણતું જ્ઞાન થતું એ આદિ કહ્યું છે તે, અપૂર્વ રિપવનું પ્રદણ મામાન્ય હવેથી થતું અશ્વય જાણીને કહ્યું છે, કેમકે જગતના જ્ઞાનપર વિચાર કરતા કરતા આત્મમામર્થ મમજ્ઞાન. શ્રી :મહાત્મા શ્રી

ઋષભાદિને વિષે ‘કેવળ કોટી’ કહેતા ન હોય; અને તેમના આજ્ઞાવર્તિ એટલે જેમ મહાવીરસ્વામીના દર્શને પાંચસે મુમુક્ષુઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા તે. આજ્ઞાવર્તિને કેવળજ્ઞાન કહ્યું છે, તે ‘કેવળજ્ઞાન’ને ‘કેવળ કોટી’ કહેતા હોય, તો તે વાત કાંઈ પણ રીતે ઘટે છે. એકાંત કેવળજ્ઞાનનો શ્રી..... નિષેધ કરે, તો તે આત્માનો નિષેધ કરવા જેવું છે. લોકાદ્ય ક્ષ ‘કેવળજ્ઞાન’ની જે વ્યાખ્યા કરે છે તે ‘કેવળજ્ઞાન’ની વ્યાખ્યા વિરોધવાળી દેખાય છે, એમ તેમને લાગતું હોય તો તે પણ સંભવિત છે. કેમકે મત્ર ‘જગત્જ્ઞાન’ તે ‘કેવળજ્ઞાન’નો વિપવ વર્તમાનપરિપણમાં ઉપદેશાય છે. આ પ્રકારનું સમાધાન લખનાં ઘણા પ્રકારના વિરોધ દષ્ટિગોચર થાય છે, અને તે વિરોધો દર્શાવી તેનું સમાધાન લખવાનું હાલ તરતમાં બનતું અશક્ય છે તેથી, સંક્ષેપમાં સમાધાન લખ્યું છે. સમાધાનમુખ્યમાર્થ આ પ્રમાણે છે: “આત્મા ત્યારે અત્યંત શુદ્ધજ્ઞાનસ્થિતિ ભજે, તેનું નામ ‘કેવળજ્ઞાન’ મુખ્યપણે છે. સર્વ પ્રકારના ગગ દેવનો અભાવ થયે અત્યંત શુદ્ધજ્ઞાનસ્થિતિ પ્રગટવાયોગ્ય છે. તે સ્થિતિમાં જે કંઈ બાજી શકાય તે, ‘કેવળજ્ઞાન’ છે; અને તે સંદેહયોગ્ય નથી. શ્રી..... ‘કેવળ કોટી’ કહે છે, તે પણ મહાવીરસ્વામી સમીપે વર્તતા આજ્ઞાવર્તિ પાંચસે કેવળી જેવા પ્રમગમાં સંભવિત છે. જગત્જ્ઞાન જ્ઞાનનો હાલ મુકી શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન તે ‘કેવળજ્ઞાન’ છે એમ વિચારતાં આત્મદર્શા ‘વિશેષપદ્ય ભજે.” એ પ્રમાણે આ પ્રશ્નના સમાધાનનો સંક્ષેપ આશય છે જેમ અને તેમ જગત્જ્ઞાન જ્ઞાનપ્રત્યેનો વિચાર છોડી સ્વરૂપજ્ઞાન થાય તેમ કેવળજ્ઞાનનો વિચાર થવા અર્થે પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે. જગત્જ્ઞાન જ્ઞાન થતું તેનું નામ ‘કેવળજ્ઞાન’ મુખ્યમાર્થ છે ગણવાયોગ્ય નથી, જગત્જ્ઞાન જ્ઞાનને વિશેષ સજ્ઞ થવા અર્થે વારંવાર જગત્જ્ઞાન જ્ઞાન સાથે લીધું છે; અને તે કંઈ દક્ષિત છે એમ નહીં, પણ તે પ્રત્યે અભિનિવેશ કરવાયોગ્ય નથી. આ કેદાણે વિશેષ લખવાની દુઃખ થાય છે, અને તે ગ્રંથની પડે છે; તો પણ સંક્ષેપમાં ફરી લખીએ છીએ: ‘આત્માને વિશેષી મર્વ પ્રકારનો અન્ય અધ્યાસ ટળી રક્ષિતકંતી પેડે આત્મા અત્યંત શુદ્ધના ભજે તે. ‘કેવળજ્ઞાન’ છે. અને જગત્જ્ઞાનપણે તેને વારંવાર જિનાગમમાં કહ્યું છે; ‘મદાત્મ્યથી કરી બાહ્યદષ્ટિ જ્ઞાન પુરુષાર્થમાં પ્રવર્તે તે હેતુ છે.” અત્રે શ્રી..... એ ‘કેવળ કોટી’ સર્વથા અમે કહી છે, એવું કહેવું યોગ્ય નથી. અમે અંતરામપણે પણ તેવું માન્યું નથી, નમે આ પ્રશ્ન લખ્યું એટલે કંઈ વિશેષ હેતુ વિચારી સમાધાન લખ્યું છે; પણ હાલ તે પ્રશ્નનું સમાધાન કરવાવિશે જેટલું મોન

રહેવાય તેટલું ઉપકારી છે એમ ચિત્તમાં રહે છે. બાકીના પ્રશ્નોનું સંમર્ધાન સમાગમે ધારેગો.

સં. ૪૫૨, ચંદ્ર ગુ. ૧૧, મુંબઈ.

૪૨૭.

ભાઈ.....નો તથા તમારો લખેલો એમ બે કાગળ મળ્યા છે. વિસ્તારપૂર્વક હાલ કાગળ લખવાનું ઘણુંકરીને ક્યારેક બને છે, અને વખતે તો પત્રની પહેાંચ પણ ફેટલાક દિવસ ત્ર્યતીન થયે લખાય છે.

સત્સમાગમના અભાવપ્રસંગમાં તે વિશેષેકરી આદલપરિગ્રહપ્રત્યેથી જ્ઞાત મંદેપવાનો અભ્યાસ ગ્રામી, જેને વિષે સાંગવૈરાગ્યાદિ પરમાર્થસાધનો ઉપ-
દેશ્યાં છે, તેવા ક્રંધા વાંચવાનો પરિચય કર્તવ્ય છે, અને અપ્રમત્તપણે પોતાના દોષ વારંવાર જાંચાયોગ્ય છે.

સં. ૧૬૫૨ ના ચંદ્ર વદ ૭, રવિ, મુંબઈ.

૪૨૮.

ૐ

શ્રી જિનવીતરાગે દ્રવ્યભાવ-સંયોગથી ફરી ફરી છૂટવાની
હાલમણુ કરી છે, અને તે મંયોગનો વિચાર પરમજ્ઞાનીને
પણુ કર્તવ્ય નથી, એવો અખંડ માર્ગ કહો છે તે,
શ્રી જિનવીતરાગના ચરણકમળમાં
ભક્તિથી નમસ્કાર.

—:૦:—

આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામાં જીવની અનાદિથી ભૂજ થતી આવી
છે, મમસ્તશ્રુતજ્ઞાનસ્વરૂપ એવાં દાદશાંગમાં સૌથી પ્રથમ ઉપદેશયોગ્ય એવું
આઆદંડગ્રસ્ત છે; તેના પ્રથમશ્રુત-સ્કંધમાં, પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં,
પ્રથમવાક્યે, જે શ્રી જિને ઉપદેશ કર્યો છે તે, સર્વે અંમના સર્વશ્રુતજ્ઞાનનો
મારસ્વરૂપ છે; મોક્ષના બીજભૂત છે; સમ્યક્ત્વસ્વરૂપ છે. તે વાક્યપ્રત્યે ઉપયોગ
ગિયર થવાથી જીવને નિશ્ચય આવશે કે, જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમની ઉપાસના
વિના જીવ સ્વચ્છંદે નિશ્ચય કરે તે, છૂટવાનો માર્ગ નથી. સર્વ જીવનુ પરમા-
ત્માપણુ છે એમાં સંશય નથી, તે પછી શ્રી... ..પોતાને પરમાત્મસ્વરૂપ

માને તો તે વાત અસંભવ નથી; પણ જ્યાંસુધી તે સ્વરૂપ યથાતથ્ય પ્રગટે નહીં ત્યાંસુધી, મુમુક્ષુ-જિજ્ઞાસુ-રહેવું તે વધારે સારું છે; અને તે રસ્તે યથાર્થ પરમાત્મપણું પ્રગટે છે. જે માર્ગ મૂકીને પ્રવર્તવાથી તે પદનું જ્ઞાન થતું નથી; તથા શ્રી જિનવીતગગ-સર્વત પુરુષોની અજ્ઞાનના કરવારૂપ પ્રવૃત્તિ થાય છે. ખીન્ને કંઈ મતભેદ નથી.

મુંબઇ, ચૈત્ર વદ ૧૪, રવિ, ૧૯૫૨.

આં ૨૫૦ પ્રજ્ઞામ.

મૃત્યુનું અવશ્ય આવવું છે.

૪૨૯.

—અન્ય પુરુષની દૃષ્ટિએ, જગ વ્યવહાર લખાય;

વૃંદાવન જન્મ જગ નહીં, કૌન વ્યવહાર બતાવ ?

—વિહાર વૃંદાવન.

મું ૧૯૫૨ ના ચૈત્ર વદ ૧૪, રવિ, મુંબઇ.

૪૩૦.

૩૦

અત્રેથી જેમ પ્રથમ વિસ્તારપૂર્વક પત્ર લખવાનું થતું તેમ, કેટલાક વખત થયા ધણુંકરીને તથારૂપ પ્રારબ્ધને લીધે થતું નથી.

કરવાપ્રત્યે વૃત્તિ નથી, અથવા એક ક્ષણ પણ જેને કરવું ભાસતું નથી, કરવાથી ઉત્તમ થઈ ફળપ્રત્યે જેની ઉદાસીનતા હ, તેવા કોઈ આત્મપુરુષ તથારૂપ પ્રારબ્ધયોગથી પરિગ્રહ મંયોગાદિમાં વર્તતા દેખાતા હોય, અને જેમ ઇચ્છક પુરુષ પ્રવૃત્તિ કરે, ઉદ્યમ કરે, તેવા કાર્પસદિત પ્રવૃત્તિમાન જોવામાં આવતા હોય, તો તેવા પુરુષને વિષે જ્ઞાનદશા છે, એમ શી રીતે જાણી શકાય ? એટલે તે પુરુષ આત્મ (પરમાર્થ અર્થે પ્રતીતિ કરવાયોગ્ય) છે, અથવા જ્ઞાની છે એમ, ક્યા લક્ષણે જોળખી શકાય ? કદાપિ કોઈ પુરુષના સત્સંગયોગથી એમ જાણવામાં આવ્યું, તો તે જોળખાણમાં જ્ઞાતિ પડે તેવા વ્યવહાર તે સત્પુરુષ વિષે પ્રલક્ષ દેખાય છે, તે જ્ઞાતિનિવૃત્તિ થવા માટે મુમુક્ષુ જીવે તેવા પુરુષને કેવા પ્રકારથી જોળખતા ઘટે કે તેથી તેવા વ્યવહારમાં વર્તતાં પણ જ્ઞાનલક્ષણપણું તેના લક્ષમાં રહે !

સર્વ-પ્રકારે જેને પરિગ્રહાદિ મંયોગપ્રત્યે ઉદાસીનપણું વર્તે છે, અર્થાત્ અહંમત્વપણું તથારૂપ મંયોગોવિષે જેને થતું નથી, પરિક્ષીય થયું છે;

‘અનંતાનુબંધી’ પ્રકૃતિથી રહિત માત્ર પ્રાગ્બ્યાદયથી વ્યવહાર કરતો હોય તે વ્યવહાર સામાન્ય જ્ઞાના મુમુક્ષુને મળેનો હેતુ કદ તેને ઉપનારૂત થવામાં નિરોધક થતો હોય એવું તે જ્ઞાનિપુર હોય છે, અને તે અર્થે પણ પશ્ચિમદ મયોગાદિ પ્રાગ્બ્યાદય વ્યવહારની પરિક્ષાના હેતુ છે, તેમ જતા મુખી કેવા પ્રકારથી તે પુરવ વર્ણ હોય તો સામાન્ય મુમુક્ષુને ઉપનારૂત થવામાં જ્ઞાન ન થાય? પર વિશેષ મંદોષમાં જ્ઞાનના મુમુક્ષુ પશુ તે પ્રતે નમે તથા શ્રી રામચંદ્ર વિશેષ મનન હોય.

મુમુક્ષુ, વૈશાખ શુદ્ધ ૧, બોમ્બે ૧૮૫૦

૪૩૧

શ્રી મુમુક્ષુને વૈશાખ વદ એકમે દુઃખ છાન્વાના ખગર લખ્યા ને વાન્યા વિશિષ્ટકાળની માદગીવિના સુનાન-અવસ્થામાં અસ્માત્ દેહ છોડવાનું બન્યાથી સામાન્યપણા ઓળખતા માણસોને પણ તે વાતથી ખેડ થવા વિના ન ગમે તો પછી જોણે કુબાલિ મંમથનેહે મૂર્છા પડી હોય, મહાસમા વસ્ત્રા હોય તે પ્રત્યે કદ આશ્ચર્યભાવના નાખી હોય તેને ખેડ થવા વિના કેમ રહે? આ મંસારમાં મનુષ્ય પ્રાણીને જે ખેડના અકથ્ય પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે, તે અમ્મ પ્રમંગોમાંનો એક આ મોટો ખદમગ્ધ પ્રમંગ છે તે પ્રમંગમાં યદ્યર્થ નિશ્ચય વાન પુરવો શિવાય અર પ્રાણી ખેડ વિગેરેને પ્રાપ્ત થાય છે, અને યદ્યર્થ વિનાગ્વાન પુરવોને વૈરાગ્ય વિ. થાય છે મંસારનું અસંખ્યપણું અતિસંખ્ય અને અમાગ્ધપણું વિશેષ દદ થાય છે વિચારવાનું પુરવોને ને ખેડમ ક પ્રમંગને મર્જાલાવે ખેડ ગ્ધો ને માત્ર કર્મમથનો હેતુ ભાસ છે અનંત વૈરાગ્ય ખગર થી કર્મમથનો હેતુ ભામે છે, અને તે મલ જે મજાભાન ખેડ પ્રચારી પણ જે મંમથીનો વિયોગ થયો છે તેની પ્રતિ થતી નથી અને જે મૂર્છા થાય છે ને પણ અવિચારનું કદ છે એમ વિચરી વિચારવાનું પુરવો તે મજાભાન પ્રસંગ ખેડને કમાવે ૭ અથવા ઘણીની નેવા ખગ તેમ જ થતા નથી - પ્રમંગ ગતિ નેવા પોનું હિત-નરીપણુ દેખાતું નથી અને જાના પ્રમંગ પાદનું નિમિત્ત છે, એટલે તેનું અવર નિચારવાનું પુરવોને હાન નિન ની એના ખેડ ઉત્તમ થાય ૮ સર્વમગનું અસંખ્યપણું અમથનપણું અતિસંખ્ય અને તુરંતપણું તેમ જ અન્યત્રપણું દેખીને પોતાને વિશેષ પ્રતિષ્ઠા થાય છે ‘હે જન? તારે વિશે કદ પણ આ મમાગને વિગ ઉદ્યાનિ બાવ પણ મૂર્છા

વર્તની દેાય, તો તે લાગ કર, ૦ ૦ ૦ લાગ કર. તે મર્જાનું કંઈ ફળ નથી, મંસારમાં ક્યારેય પણ શરણુવાદિપાત્ર પ્રાપ્ત થવું નથી, અને અવિચારપણા-વિના તે મંસારને વિષે મોદ અનંત જન્મ મરણનો અને પ્રલય ખેદનો હેતુ છે, દુઃખ અને કલેશનું ખીજ છે, તેને શાંત કર, તેનો ક્ષય કર: હે જીવ ! એ વિના ખીજો કોઈ દિનકારી ઉપાય નથી.” એ વગેરે ભાવિતાત્મતાથી વૈરાગ્યને શુદ્ધ અને નિશ્ચય કરે છે. જે કોઈ જીવ યથાર્થ વિચારથી જુગ્મ છે તેને, આ જ પ્રકારે ભાસે છે.

આ જીવને દેહસંજ્ઞન હોઈને મૃત્યુ ન હોત, તો આ મંસાર શિવાય ખીજો તેની વૃત્તિ જોડાવાનો અભિપ્રાય થાત નહીં; મુખ્યકરીને મૃત્યુને લયે પરમાર્થરૂપી ખીજો સ્થાનકે વૃત્તિ પ્રેરી છે; તે પણ કોઈક વિરક્તા જીવને પ્રેરિત થઈ છે. ઘણા જીવોને તો બાહ્ય નિમિત્તથી મૃત્યુભયપરથી બાહ્ય, ક્ષણિક વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થઈ, વિશેષ કાર્યકારી થયાવિના નાશ પામે છે; માત્ર કોઈક વિચારવાન અથવા મુક્તભગોધી, કે હજીકમિ જીવને તે ભયપરથી અવિનાશી, નિઃશ્વેય સ્તપ્તપ્રત્યે વૃત્તિ થાય છે. મૃત્યુભય હોત તો પણ તે વૃદ્ધાવસ્થાએ નિયમિત પ્રાપ્ત થઈ હોત તો જ નેટલા પૂર્વે વિચારવાનો થયા છે તેટલા ન થાત. અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થામુખી તો મૃત્યુનો ભય નથી એમ દેખીને પ્રમાદસંકિત વર્તન. મૃત્યુનું અવરય આવવું દેખીને તથા તેનું અનિયમિત પણે આવવું દેખીને, તે પ્રમંગ પ્રાપ્ત થો, ગ્વજનાદિ સૌથી અરક્ષણુપણુ દેખીને, પરમાર્થ વિચારવામાં અપ્રમત્તપણુ જ હિતકારી લાગ્યું. અને સર્વ-મંગનું અહિનકારીપણુ વિચારવાન પુરોગોનો તે નિશ્ચય નિઃમંદેહ સત્ય છે. ત્રણે કાળ મત્ત છે. મૂર્છાભાવનો ખેદ લાગીને અમંગભાવપ્રત્યાયિ ખેદ વિચારવાનને કર્તવ્ય છે.

જો આ મંસારને વિષે આવા પ્રમંગોનો મંભવ ન હોત, પોતાને અથવા પગને નેવા પ્રમંગથી અપ્રાપ્તિ દેખાતી હોત, અશરણુદિપણુ ન હોત, તો પચવિપયના મુખસાધનનું કર્મ ન્દનપણુ પ્રાપ્ત ન હોતું એવા શ્રી ઋષભ-દેવદિ પરમપુરુષો. અને ભરતાદિ ચક્રવર્ત્યાંશ્રિયો તેનો શા કારણે ત્યાગ કરત ? એકાંત અમંગપણુ શા કારણે ભગત ?

હે આર્થ ! યથાર્થ વિચારના ઓછાપણુને લીધે, પુત્રાદિ ભાવની કલ્પના અને મૂર્છાને લીધે, તમને કંઈ પણ ખેદ વિશેષ પ્રાપ્ત થવો મંભવિત છે; તો પણ તે ખેદનું બેગને કંઈ પણ દિનકારી ફળ નહીં દેવાથી, હિતકારીપણુ

માત્ર અમંગલવિચારવિના કોઈ અન્ય ઉપાયે નથી એમ વિચારી, યેના જેદ યથાશક્તિ વિચારથી, યાનીપુરુષોનાં વચનામૃતથી, તથા માધુપુષ્પના આશ્રય, સમાગમાદિથી અને વિગતથી ઉપશાંત કરવો એ જ કર્તવ્ય છે.

વચાશુભિ, વૈશાખ વદ ૬, રવિ, ૧૯૫૨.

૪૩૨.

ૐ

“વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી નિર્વાણુની પ્રાપ્તિ થાય નહીં,” એમ જિનાગમમાં કહ્યું છે, અને વેદાંતાદિ એમ કહે છે કે “આ કાળમાં આ ક્ષેત્રથી નિર્વાણુની પ્રાપ્તિ થય,” તે માટેને જે પરમાર્થ લાભતો હોય તે લખશે. તમને અને.....ને પણ આ વિષે જો કંઈ લખવા ઇચ્છા થાય તો લખશો.

“વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી નિર્વાણુપ્રાપ્તિ ન હોય એ શિવાય બીજા કદવાક ભાવની પણ જિનાગમમાં તથા તેવા આશ્રયને ઇચ્છતા એવા આચાર્યશ્રિન શસ્ત્રને વિષે વિચિત્રતા કરી છે. કેવળજ્ઞાન, મન.પરિવર્તન, અવધિજ્ઞાન, પૂરંજ્ઞાન, યથાખ્યાત ચરિત્ર, સૂક્ષ્મમંત્રગ્રાહ ચરિત્ર, પરિહારવિશુદ્ધ ચરિત્ર, ક્ષાયક સમહિત અને પુણ્યકલ્પિત એ ભાવો મુખ્યકરીને વિચિત્ર થયા છે.” શ્રી.....ને તેનો જે પરમાર્થ લાભતો હોય તે લખશે. તમને તથા.....ને આ વિષે જો કંઈ લખવાની ઇચ્છા થાય તો લખશે.

“વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી અત્માર્થની કંઈ કંઈ મુખ્ય બ્રૂમિકા ઉન્નત અધિકારીને પ્રાપ્ત થઈ શકે, અને તે પ્રાપ્ત થયેનો માર્ગ કયો ?” તે પણ શ્રી.....થી લખાવાય તો લખશે, તેમ જ ને વિષે જો નભારી તથા.....ની લખવાની ઇચ્છા થાય તો લખશે.

ઉપર જણાવેલા પ્રશ્નોનો પ્રત્યુત્તર લખવાનું હાય અને એમ ન હોય, તો તે પ્રશ્નોના પરમાર્થપ્રત્ને વિચારવાનો હવે ગણશે.

સં. ૧૯૫૨ ના ગીત જોડ વદ ૫, ગુરુવાર, મુંબઈ.

૪૩૩:

જેને મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, અથવા જે મૃત્યુથી ભાગી છુટી શકે. એમ હોય, અથવા 'હું નહીં જ મરું' એમ જેને નિશ્ચય હોય તે ભલે મુખે મુખે.—શ્રી તીર્થંકર-છજ્જનિકાય અધ્યયન.

જ્ઞાનમાર્ગ દુરારાધ્ય છે; પરમાવગાદ્દશા પામ્યા પહેલાં તે 'માર્ગે' પડવાનાં ધણાં સ્થાનક છે: સંદેહ, વિકલ્પ, સ્વચ્છંદતા, અતિપરિણીપણ્ય એ આદિ કારણો વારંવાર જીવને તે માર્ગે પડવાના હેતુઓ થાય છે; અથવા ઉર્ધ્વભૂમિકા પ્રાપ્ત થવા દેતાં નથી; ક્રિયામાર્ગે અસદ્ અભિમાન, વ્યવહાર, આગ્રહ, સિદ્ધિમોહ, પૂજ્યસત્કારાદિ યોગ, અને દૈહિક ક્રિયામાં આત્મનિષ્ઠાદિ દોષોનો સંભવ રહ્યો છે. કોષ્ઠક મહાત્માને વ્યાદ કરતાં ધણા વિચારવાન જીવોએ ભક્તિમાર્ગનો તે જ કારણોથી આશ્રય કર્યો છે, અને આત્માશ્રિતપણ્ય અથવા પરમપુરુષ સદૃશરૂપે વિષે સર્વાર્પણ સ્વાધીનપણ્ય શિસ્તસાવંધ દીઠું છે, અને તેમ જ વર્ણ છે, તથાપિ તેવો યોગ પ્રાપ્ત થવો નોંધ્યો; નહિતો ચિંતામણિ જેવો જેનો એક સમય છે એવો મનુષ્યદેહ ઉદ્ધરો પરિભ્રમણવૃદ્ધિનો હેતુ થાય.

સં. ૧૬૫૨ ના અશાઙ શુદ્ધ ૨, રવિ, મુંબાઇ.

૪૩૪.

૭૭

શ્રી.....ના અભિપ્રાયપૂર્વક લખેલો કાગળ તથા શ્રી.....નો લખેલો કાગળ પહેાંચ્યો છે. શ્રી.....ના અભિપ્રાયપૂર્વક શ્રી.....એ લખ્યું કે, નિશ્ચય અને વ્યવહારના અપેક્ષિતપણાથી જિનાગમ તથા વેદાદિ દર્શનમાં વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી મોક્ષની ના તથા હા કદી હોવાનો સંભવ છે. એ વિશેષ અપેક્ષાથી યથાર્થ દેખાય છે. અને.....એ જાણાવ્યું છે કે, વર્તમાનકાળમાં સંધ્યણાદિ હીન ચવાનાં કારણોથી કેવળજ્ઞાનનો નિષેધ કર્યો છે; તે પણ અપેક્ષિત છે.

આગળપર વિશેષાર્થ લક્ષ્યગત થવા માટે ગયા પત્રના પ્રશ્નને કંઇક સ્પષ્ટતાથી લખીએ છીએ:—“જેવો કેવળજ્ઞાનનો અર્થ વર્તમાનમાં જિનાગમથી વર્તમાન જૈનસમૂહને વિષે ચાલે છે, તેવો જ તેનો અર્થ તમને યથાર્થ ભાસે

છે કે કંઈ બીજો અર્થ હામે છે ?” સર્વ દેશકાળાદિનું જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનીને હોય એમ જિનાગમનો દાલ રૂઢીઅર્થ છે; બીજા ફરજનમાં એવો મુખ્યાર્થ નથી; અને જિનાગમથી તેવો મુખ્યાર્થ લોકમાં દાલ પ્રચલિત છે, તે જ કેવળજ્ઞાનનો અર્થ હોય તો તેમાં કેટલાક વિરોધ દેખાય છે. જે બધા અત્રે લખી શકવાનું બન્યું નથી. તેમ જે વિરોધ લખ્યા છે, તે પણ વિશેષ વિસ્તારથી લખવાનું બન્યું નથી, કેમકે તે યથાવચરે લખવા યોગ્ય લાગે છે. જે લખ્યું છે, તે ઉપદગદ્દષ્ટિથી લખ્યું છે, એમ લક્ષ રાખશે.

‘યોગધારીપણુ એટલે મન, યચન અને કાયામદિન સ્થિતિ હોવાથી આત્મારાદિ અર્થે પ્રવૃત્તિ થતાં ઉપયોગાંતર થવાથી કંઈ પણ જ્ઞાતિનો એટલે ઉપયોગનો તેમાં નિગેધ થાય. એક વખતે બે ઉપયોગ મળેને વર્તે નહીં એવો સિદ્ધાંત છે; સાગે, આદ્યાગદિ પ્રગતિના ઉપયોગમાં વર્તના કેવળજ્ઞાનીનો ઉપયોગ કેવળજ્ઞાનના જ્યેષ્ઠત્વે વર્તે નહીં, અને જો એમ બને તો કેવળજ્ઞાનને અપ્રતિદન કહ્યું છે, તે પ્રતિદન થયું ગણાય. અત્રે કદાપિ એમ મમાધાન કરીએ કે, આગીને વિશે જેમ પદાર્થ પ્રતિગિબિત થય છે તેમ, કેવળજ્ઞાનને વિશે મર્વે દેશ, કાળ પ્રતિગિબિત થાય છે, કેવળજ્ઞાની તેમાં ઉપયોગ દબને જાણે છે એમ નથી, મદ્ય સ્વભાવે જ તેમનામાં પદાર્થ પ્રતિભાગ્યા કરે છે; માટે આદ્યાગદિમાં ઉપયોગ વર્તતા સદાજ સ્વભાવે પ્રતિભાગિત કરે છે; એવા કેવળજ્ઞાનનું હોવાપણુ યથાર્થ છે, તો ત્યાં પ્રશ્ન રવા યોગ્ય છે કે, આરસીને વિશે પ્રતિભાગિત પદાર્થનું જ્ઞાન આગીને નથી, અને અત્રે તો કેવળજ્ઞાનીને તેનું જ્ઞાન છે : એમ નહ્યું છે, અને ઉપયોગ શિવાય આત્માનું બીજું એવું કંઈ સંસ્કર છે કે. આદ્યાગદિમાં ઉપયોગ પ્રવર્ત્યો હોય સારે, કેવળજ્ઞાનમાં યથાગોચ્ય જોય આત્મા તેથી જાણે ?’

સર્વ દેશકાળાદિનું જ્ઞાન કેવળજ્ઞાને હોય તે કેવળજ્ઞા ‘મિદ્ધ’ને કરીએ, તો મંભવિત યથાગોચ્ય ગણાય, કેમકે તેને યોગધારીપણુ કહ્યું નથી આમાં પણ પ્રશ્ન યથાગોચ્ય છે, તથાપિ યોગધારીની અપેક્ષાથી મિદ્ધને વિશે તેવા કેવળજ્ઞાનની માન્યતા હોય. તે યોગદક્ષિતપણુ તે રાથી નેમ મંભવતી શકે છે, એટલું પ્રતિપાદન કરવાને અર્થે લખ્યું છે. મિદ્ધને તેનું જ્ઞાન હોય જ એવો અર્થ પ્રતિપાદન કરવાને લખ્યું નથી, જો કે જિનાગમના રૂઢીઅર્થ પ્રમાણે જોનાં તો ‘દેહધારી કેવળજ્ઞ’ અને ‘મિદ્ધને’ વિષે કેવળજ્ઞાનો બેદ થતો નથી; બેયને સર્વ દેશકાળાદિનું મંપૂર્ણજ્ઞાન હોય એમ રૂઢીઅર્થ છે, બીજી

અપેક્ષાથી જિનાગમ નેતાં જૂદી રીતે દેખાય છે. જિનાગમમાં આ પ્રમાણે પાઠ્ય નેવામાં આવે છે.

“દેવગજાન એ પ્રકારે કહ્યું. તે આ પ્રમાણે: ‘સયોગી ભવસ્ય દેવગજાન’ ‘અયોગી ભવસ્ય દેવગજાન.’ સયોગી દેવગજાન એ પ્રકારે કહ્યું તે આ પ્રમાણે: પ્રથમ સમય એટલે ઉપજતી વખતનું સયોગી દેવગજાન; અપ્રથમ સમય એટલે અયોગી થવાના પ્રવેશસમય પહેલાંનું દેવગજાન; એમ અયોગી ભવસ્ય દેવગજાન એ પ્રકારે કહ્યું તે આ પ્રમાણે: પ્રથમ સમય દેવગજાન અને અપ્રથમ એટલે સિદ્ધ થવા પહેલાંના છેલ્લા સમયનું દેવગજાન.”

એ આદિ પ્રકારે દેવગજાનના બેદ જિનાગમમાં કહ્યા છે. તેનો પરમાર્થ શો હોયો નેહએ? કદાપિ એમ સમાધાન હરીએ કે, જાણ કારણની અપેક્ષાથી દેવગજાનના બેદ બતાવ્યા છે, તો ત્યાં એમ સંકા કરવા યોગ્ય છે કે, “કશો પણ પુરુષાર્થ સિદ્ધ થતો ન હોય અને જેમાં વિકલ્પનો અવકાશ ન હોય તેમાં, બેદ પાડવાની પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનીના વચનમાં સંભવતી નથી. પ્રથમ સમય દેવગજાન અને અપ્રથમ સમય દેવગજાન એવો બેદ પાડતાં દેવગજાનનું તારતમ્ય વધતું, ઘટતું હોય તો તે બેદ સંભવે, પણ તારતમ્યમાં તેમ નથી; ત્યારે બેદ પાડવાનું કારણ શું?” એ આદિ પ્રશ્ન અત્રે સંભવે છે. તે પર અને પ્રથમના પત્રપર યથાશક્તિ વિચાર કરીએ છે.

અશાઃ શુદ્ધ ૨, રવિવાર, ૧૯૫૨, મુંબાઈ.

૪૩૫.

૮૦

“શ્રી સદ્ગુરુનંદના વચનામૃતમાં આત્મસ્વરૂપની સાથે અહર્નિશ ‘પ્રલક્ષ ભગવાન’ની ભક્તિ કરતી, અને તે ભક્તિ સ્વધર્મમાં રહીને કરતી, એમ દેકાણે દેકાણે મુખ્યપણે વાત આવે છે; હવે જો ‘સ્વધર્મ’ શબ્દોનો અર્થ ‘આત્મસ્વભાવ’ અથવા ‘આત્મસ્વરૂપ’ થતો હોય, તો, ફરી સ્વધર્મમહિત ભક્તિ કરતી એમ આવવાનું કારણ શું?” એમ તમે લખ્યું તેનો હિતર અત્રે લખ્યો છે:

સ્વધર્મમાં રહીને ભક્તિ કરવી એમ જણાવ્યું છે ત્યાં, ‘સ્વધર્મ’ શબ્દનો અર્થ વર્ણાશ્રમ ધર્મ છે, જે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણમાં દેહ ધારણ થયો તે વર્ણનો શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કરેલો ધર્મ આચરવો તે વર્ણધર્મ છે, અને બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમ ક્રમેકરી આચરવાની જે મર્યાદા શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કરી છે, તે મર્યાદા-સહિત તે તે ‘આશ્રમમાં’ વર્તવું તે ‘આશ્રમધર્મ’ છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણ છે; તથા બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વનપ્રસ્થ અને મન્યસ્થ એ ચાર આશ્રમ છે. બ્રાહ્મણશ્રેણી આ પ્રમાણે વર્ણધર્મ આચરવા એમ શ્રુતિ, સ્મૃતિમાં કહ્યું હોય તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણ આચરે તો ‘સ્વધર્મ’, અને જે તેમ ન આચરતા ક્ષત્રિયાદિને આચરવાયોગ્ય ધર્મને આચરે તો ‘પરધર્મ’ કહેવાય; તેથી એ પ્રકારે જે જે વર્ણમાં દેહ ધારણ થયો હોય, તે તે વર્ણના શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કહેલા ધર્મપ્રમાણે વર્તવું તે ‘સ્વધર્મ’ કહેવાય, અને બીજા વર્ણના ધર્મ આચરે તો ‘પરધર્મ’ કહેવાય. તેવી રીતે આશ્રમધર્મમંત્રાંધી પણ રિથિતિ છે. જે વર્ણોને બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમસહિત વર્તવાનું શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કહ્યું છે, તે વર્ણ પ્રથમ ચોવીશ વર્ણસુધી બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં વર્તવું; પછી ચોવીશ વર્ણસુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તવું; ક્રમે કરીને વનપ્રસ્થ અને મન્યસ્થાશ્રમ આચરવા; એ પ્રમાણે આશ્રમનો સામાન્ય ક્રમ છે. તે તે આશ્રમમાં વર્તવાના મર્યાદાકાળને વિષે બીજા આશ્રમના આચારને મદલ કરે, તો તે ‘પરધર્મ’ કહેવાય; અને તે તે આશ્રમમાં તે તે આશ્રમના ધર્મોને આચરે તો તે ‘સ્વધર્મ’ કહેવાય. આ પ્રમાણે વેદાશ્રિત માર્ગમાં વર્ણાશ્રમધર્મને ‘સ્વધર્મ’ કહ્યો છે. તે વર્ણાશ્રમ-ધર્મને ‘સ્વધર્મ’ શબ્દે સમજવા યોગ્ય છે; અર્થાત્ સદગ્ગતદ સ્વભાવે વર્ણાશ્રમ ધર્મને અને ‘સ્વધર્મ’ શબ્દથી કહ્યો છે. ભક્તિપ્રધાન સંપ્રદાયોમાં ધ્યાન કરીને ભગવદ્ભક્તિ કરવી, એ જ જીવનો ‘સ્વધર્મ’ છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે; પણ તે અર્થમાં અને સ્વધર્મશબ્દ કહ્યો નથી, કેમકે ભક્તિ ‘૨ ધર્મ’માં રહીને કરવી એમ કહ્યું છે. માટે સ્વધર્મનું જૂદાપણે મદલ છે, અને તે વર્ણાશ્રમ-ધર્મના અર્થમાં મદલ છે. જીવનો ‘સ્વધર્મ’ ભક્તિ છે, એમ જણાવવાને અર્થે તો ભક્તિશબ્દને બદલે કવચિત્ જ ‘સ્વધર્મ’શબ્દ મંપ્રદાયોએ મદલ કર્યો છે; અને શ્રી સદગ્ગતદના વચનામૃતમાં ભક્તિને બદલે ‘સ્વધર્મ’ શબ્દ મંતાવાચકપણે પણ વાપર્યો નથી; કવચિત્ શ્રી વલ્લભાચાર્યે વાપર્યો છે.

સં ૧૬૫૨, અષ્ટાદ શુદ્ધ ૫, શુક્ર, મુંગા.

૪૩૬.

ભુજાએ કરી જે સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર તરી ગયા, તરે છે, અને તરશે, તે સત્પુરુષોને નિઃકામભક્તિથી ત્રિફાળ નમસ્કાર.

—:૦:—

એક ધારાએ વેદવાગોચ્ય પ્રારબ્ધ વેદતાં કંઈ એક ‘પરમાર્થવ્યવહારૂપ’ મૃત્તિ મૃત્તિમ જેવી લાગે છે, અને તે આદિ કારણથી માત્ર પહોંચી લખવાનું પણ ક્યું નથી, ચિત્તને સદગ્ધ પણ અવલંબન છે તે ખેંચી લેવાથી આર્તતા પામશે, એમ જાણી તે દયાના પ્રતિજ્ઞે આ રત્ન લખ્યું છે.

‘સુદમસંગરૂપ’ અને ‘આલસંગરૂપ’ દુસ્તર રત્નભૂરમણસમુદ્ર ભુજાએ કરી જે વર્દમાનાદિપુરુષો તરી ગયા છે, તેમને પરમભક્તિથી નમસ્કાર દો ! પડવાના ભયંકર સ્થાનકે ગાયત્રેત રહી, તથારૂપ સામર્થ્ય વિસ્તારી ‘સિદ્ધિ’ સિદ્ધ કરી છે, તે પુરુષાર્થને સંભારી રોમાંચિત, અનંત અને માન એવું આશ્ચર્ય ઉપજે છે.

સં ૧૯૫૨ ના અશાઠ વદ ૮, રવિ, મુંબઈથી.

૪૩૭.

ભુજાએ કરી સ્વયંભૂરમણ તરી ગયા છે, તરે છે, અને તરશે, તે સત્પુરુષોને નિઃકામભક્તિથી ત્રિફાળ નમસ્કાર.

—:૦:—

પ્રારબ્ધરૂપ દુસ્તર પ્રતિજ્ઞ વર્તે છે, હાં કંઈ લખવું, કે જણાવવું તે મૃત્તિમ જેવું લાગે છે, અને તેથી દમણા પત્રાદિની પહોંચમાત્ર પણ લખવાનું ક્યું નથી. ધણાં પત્રોને માટે તેમ થયું છે તેથી, ચિત્તને વિશેષ મુંઝાવારૂપ થશે, તે વિચારરૂપ દયાના પ્રતિજ્ઞે આ પત્ર લખ્યું છે. આત્માને મજાસાનથી અસાધ્યમાન કરી નાંખે એવા પ્રારબ્ધને વેદતાં આવો પ્રતિજ્ઞ તે પ્રારબ્ધને ઉપકારનો હેતુ થાય છે; અને કાંઈક વિકટ અવસરને ત્રિમે એકવાર આત્માને મજાસાન વમારી દેવાસુંધીની સ્થિતિ પમાડે છે એમ જાણી, તેથી કરીને વર્તવું યોગ્ય છે એમ વિચારી, પત્રાદિની પહોંચ લખી નથી.

અહો ! ચાની પુરુષના આશમ, ગંભીરતા, ધીરજ અને ઉપશમ. અહો ! અહો ! વારંવાર અહો !

સં ૧૯૫૨ ના અશાઠ વદ ૮, રવિ, મુંબઈથી.

૪૩૮

ૐ

“ જિના મમા ધર્માસ્તિનાય, અધર્માન્તિકાય આદિ ૮ ‘દ્રવ્ય’ કહ્યા છે, તેમા કાગને ‘દ્રવ્ય’ કહ્યું છે, અને ‘અસ્તિકાય’ પાત્ર હોવા છે કાગને ‘અન્તિકાય’ કહ્યો નથી, તેનો ગો રેતુ હોવો જોઈએ? કદાચ કાગને ‘અસ્તિકાય’ ન કરામા એના રેતુ ટાપ ન, ધર્માન્તિકાગાનિ પ્રેશના મમદરે છે અને પગમાણુ પુદ્ગલ તેરી ચોન્મતાગાગા દ્રવ્ય’ છે કાળ તેરી રીતે નથી માન એક સમય પ છે, તેથી કાગને ‘અસ્તિકાય’ કહ્યો નથી ત્યાં એમ આસાડા થાય છે કે એક સમય પડી બીજો, પછી ત્રીજો, એમ મમયની ધારા વસાવ કરે છે, અને ધારામા વચ્ચે અનમય નથી તેથી એક બીજા મમયનું અનુ મધાનપણુ અથવા સમદાત્મ પાડાને કે જેથી કાગ પણુ ‘અન્તિકાય’ હો શકાય વળી મર્વજને નવો કાગનું જ્ઞાન થાય છે, એમ કહ્યું છે તેથી પણુ એમ મમયનય કે, મર્વ કાગનો સમદ જ્ઞાનગોચર થાય છે અને મર્વ સમદ જ્ઞાનગોચર થવો હોય તો કાગ ‘અન્તિકાય’ મલને છે અને જિના ગમમા તેને અન્તિકાય ગણ્યો નથી,” એ આસાડા લોકોન તેનું મમાધાન નીચે લખ્યાથી વિચારવાયોત્ય છે -

જિનાગમની એની પરપણા છે ન, કાગ ‘ઉપચારિક દ્રવ્ય’ છે, સ્વા ભાવિક દ્રવ્ય’ નથી

જે પાત્ર ‘અન્તિકાય’ કહ્યા છે તેની વર્તનનું નામ મુખ્યપણુ કાળ છે. તે વર્તનાનું બીજું નામ પર્યાય પણુ છે જેમ ધર્માસ્તિકાય એક સમયે અમખ્યાત પ્રેશના સમદરૂપે જણાય છે, તેમ કાગ સમદરૂપે જણાતો નથી એક મમય વર્તી લય પામે, સારપછી બીજો સમય ઉત્પન્ન થાય છે તે સમય દ્રવ્યની વર્તનાનો સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ ભાગ છે

સર્વજને મર્વ કાળનું જ્ઞાન થાય છે એમ કહ્યું છે તેનો મુખ્ય અર્થ તો એમ છે કે, ‘પચાસ્તિકાય, દ્રવ્યપર્યાત્મકપણે તેમને જ્ઞાનગોચર થાય છે અને સર્વ પર્યાયનું જ્ઞાન તે જ મર્વકાળનું જ્ઞાન હોય છે એ મમયે મર્વ પણુ એક સમય જ વર્તેલો દેખે છે, અને જૂત લગ, કે ભાવિકાળને વર્તેલો દેખે નહીં જે તેને પણુ વર્તેલા દેખે તો તે પણુ ‘વર્તમાનકાગ’ જ કહેવાય સર્વજ જ્ઞાનકાળને વર્તીયુધ્માપણુ અને ભાવિકાળને હવે પછી આમ વર્તશે એમ દેખે છે,

બૃત્તકાળ ક્યારે વિશે સમાધ ગયો છે, અને જાવિકાળ મતાપણે રહ્યો છે. એમાંથી એકે વર્તમાપણે નથી. માત્ર એક સમયરૂપ એવો વર્તમાનકાળ જ વર્તે છે; માટે સર્વજને જ્ઞાનમાં પણ તે જ પ્રકારે જાણ્યમાન થાય છે.

એક ઘડો દમજા લેયો હોય, તે સારપટ્ટીને જીને સમયે નાશ પામી ગયો ત્યારે ઘડાપણે વિદ્યમાન નથી; પણ જોનારને, તે ઘડો જેવો હતો તેવો જ્ઞાનમાં જાણ્યમાન થાય છે. તેમ જ દમજા એક માટીનો પિંડ પણો છે, તેમાંથી થોડો વખત ગયે એક ઘડો નીપજશે એમ જ્ઞાનમાં જાણી શકે છે; તથાપિ માટીનો પિંડ વર્તમાનમાં કંઈ ઘડાપણે વર્તતો હોતો નથી. એ જ રીતે એક સમયમાં સર્વજને વિદ્યમાન છતાં પણ વર્તમાન સમય તો એક જ છે.

સૂર્યને કીધે જે દિવસગણેથી કાળ સમજાય છે તે, ‘વ્યવહારકાળ’ છે, કેમકે સૂર્ય સ્વાભાવિક ક્ય નથી. ‘દિગમ્બર’ કાળના અર્થખ્યાન ‘અગ્નિ’ માને છે, પણ તેનું એક જીભતી સાથે અનુમંધાન છે એમ તેમનો અભિપ્રાય નથી; અને તેથી કાળને અસ્તિકાવપણે ગણ્યો નથી પ્રલસ સત્સમાગમમાં ભક્તિ યોગ્યાદિ દૃઢ માધનસાધન મુમુક્ષુએ સદગુરુઆજ્ઞાએ ‘દ્યાનુભોગ’ વિચારવા યોગ્ય છે.

અભિનંદનજિનની શ્રી દેવચંદ્રકૃત સ્તવનનું ૫૬ લખી અર્થ પૂછાવ્યો તેમાં “પુદ્ગલઅનુભવસાગથી ‘કરવી જ ગું’ પરતીનહો” એમ લખાયું છે, તેમ મૂળ નથી; “પુદ્ગલઅનુભવસાગથી કરવી ‘જશુ’ પરતીન” એમ મૂળપદ છે; એટલે વર્ણમંધાદિ પુદ્ગલગુણના અનુભવનો અર્થાત્ ગણનો ત્યાગ કરવાથી તે પ્રત્યે ઉદારીન થવાથી, ‘જશુ’ એટલે ‘જેતી’ (આત્માની) પ્રતીતિ થાય છે; એમ અર્થ છે.

શ્રાવણ શુદ્ધ ૫, શુક્રે વિક્રમ મં ૧૮૫૨, મુગ્ધથી.

૪૩૬.

ગયા સનિવારનો લખેલો કાગળ પહેલો છે. તે કાગળમાં મુખ્યકરી ત્રણ પ્રશ્નો લખ્યાં છે. તેના ઉત્તર નીચે લખ્યાથી વિચારણા:-પ્રથમ પ્રશ્નમાં એમ જણાવ્યું છે કે, “એક મનુષ્યપ્રાણી દિવસને વખતે આત્માના ગુણ-વડીએ આગ્રહ હૃદયથી દેખી શકે છે, અને ત્રિને વખતે અંધારામાં કશું દેખતો નથી; વળી જીને દિવસે પાછું દેખે છે, અને વળી રત્રિએ અંધારામાં કશું દેખતો નથી; તેથી એક અરોગત્રિમાં ચાલુ જા પ્રમાણે આત્માના ગુણ

ઉપર અધ્યાત્મિક બાબતોના નદી દેખાતાં આવડતાં આવી જતું હશે ?
 કે દેખતું એ આત્માનો ગુણ નદી પણ મનુષ્ય વડીએ પેાચ છે, માટે
 સૂરજનો ગુણ દોનને તેની ગેરલાગુગીમા દેખતું નથી ? અને વળી આવી
 જ રીતે માનવતાના દષ્ટાંતે જ્ઞાન આડે ગપ્પગપી નથી મમતાનું સારે
 આત્માના ગુણ કેમ બૃહાદ્ જવાય છે ? ” તેનો મજેમા ઉત્તર જાનારગીર
 તથા ફર્ગનારગીર કહેના અમુક દ્વિપક્ષમ થરાથી હૃદયવશ્ચિ ઉમત થાય
 છે હૃદયવશ્ચિ મામાન્યપણે પાચ પ્રમગ્ની કડી રાખ છે સ્પર્શ-હૃદયથી
 શ્રવણેદ્રિયપર્વત સામાન્યપણે મનુષ્યપ્રાણી પાચ હૃદયની વશ્ચિનો દ્વિપક્ષમ
 રાખ છે તે દ્વિપક્ષમની શક્તિ અમુક વ્યાપતિ થાય સામુદ્રી જગી દેખી
 રાકે છે દેખતું એ અમુક-હૃદયનો ગુણ છે, તથાવિ અમુક થી કે અમુક-
 છે વસ્તુ રોવાથી તેને પચાસ જેવ મા આવી શકે નહીં એકે અમુક-હૃદયની
 દ્વિપક્ષમ શ્ચિને તે હો અમુક થાય છે અમુક દ્વિપક્ષમની મામાન્યપણે
 એટલી શક્તિ છે દિવસે પણ મિત્રે અમુક રાખ, અથવા કોઈ વસ્તુ ઘણા
 અધ્યાત્મિક પડી રાખ, અથવા અમુક દ્વિપક્ષમ રો રાખ તો અમુક દેખાઈ
 ગમતી નથી તેમ જ હૃદયોની હૃદયવશ્ચિની દ્વિપક્ષમશક્તિ સુધી તેના
 વિષય જ્ઞાનદર્શનની પ્રવૃત્તિ છે અમુક વ્યાપતિસુધી તે સ્પર્શી શકે છે, અથવા
 સુધી શકે છે, સ્વાદ બોગથી રાકે છે, અથવા સામગી શકે છે

બીજા પ્રશ્નમાં એમ જણાવ્યું છે કે, “આત્માના અમર્યાદા પ્રેશ
 આખા શરીરમાં વ્યાપ્ત છતાં આખા વચના ભાગની બીજી જે તેથી જ
 દેખી શકાય છે તે જ પ્રમાણે આખા શરીરમાં અમર્યાદા પ્રેશ વ્યાપ્ત
 છતાં એક નાનો ભાગ જ વડીએ સામગી શકાય બીજી જગોએથી મામગીએ
 શકાય નહીં અમુક જગોએથી ગધપરીક્ષા થાય અમુક જગોએથી ગમની
 પરીક્ષા થાય જેમકે સામગીના સાદ હાથ પગ જાણતા નથી, પરંતુ જામ
 જાણે છે આ મા આખા શરીરમાં સમગી રીતે રાખ- છતાં અમુક ભાગેથી
 જ જ્ઞાન થાય અનું કાગળ સુ દશે ” તેનો મજેમા ઉત્તર -

જીવને જ્ઞાન, દશન કાય ભાવે પ્રગમ્યા ગાય તો સર્વ પ્રેશ તથા પ્રજ
 ગન તો નિરાગત રોવાથી એ મમજે સર્વ જ્ઞાનનું જાયજાણુ રાખ પણ જ્યા
 દ્વિપક્ષમભાવે જ્ઞાનદર્શન વર્જે છે સા જિત બિત પ્રમરે અમુક મર્યાદામા
 જાયજાણુ હોય જે જીવને અત્યત અત્ય જ્ઞાન-દર્શનની દ્વિપક્ષમશક્તિ વર્તે
 છે, તે જીવને અસરના અનતમા ભાગ જેટલુ ગાયજાણુ રાખ છે, તેથી નિશ્ચ

દાયોપશમે સ્પર્શદ્રિયની લબ્ધિ કંઈક વિશેષ વ્યક્ત (પ્રગટ) થાય છે. તેથી વિશેષ ક્ષયોપશમે સ્પર્શ અને રસદ્રિયની લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ વિશેષનાથી ઉત્તરોત્તર સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણ તથા શબ્દ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવો પંચેદ્રિયસંગ્રંથી ક્ષયોપશમ થાય છે, તથાપિ ક્ષયોપશમદશામાં 'ગુણનું મમ-વિપમપણુ હોવાથી સર્વોગે તે પાંચે ઇદ્રિયસંગ્રંથી જ્ઞાન, દર્શન થતાં નથી, કેમકે શક્તિનું તેનું તારતમ્ય (સત્ત્વ) નથી, કે પાંચે વિષય સર્વોગે ગ્રહણ કરે. યદ્યપિ અવધિ આદિ જ્ઞાનમાં તેમ થાય છે; પણ અત્રે તો સામાન્ય ક્ષયોપશમ, અને તે પણ ઇદ્રિયસાપેક્ષ ક્ષયોપશમનો પ્રસંગ છે. અમુક નિયત પ્રદેશમાં જ તે ઇદ્રિયલબ્ધિનું પરિણામ થાય છે તેનો હેતુ ક્ષયોપશમ તથા પ્રાપ્ત થયેલી યોનિનો સંગ્રંધ છે, કે નિયત પ્રદેશ (અમુક મર્યાદા-ભાગ ૨ માં) અમુક અમુક વિષયનું જીવને ગ્રહણ થાય.

ત્રીજા પ્રશ્નમાં એમ જણાવ્યું છે કે “શરીરના અમુક ભાગમાં પીડા હોય ત્યારે જીવ ત્યાં વળગી રહે છે, તેથી જો ભાગમાં પીડા છે, તે ભાગની પીડા વેદવાસતઃ તમામ પ્રદેશ તે તરફ ખેંચાતા હશે? જગત્માં કહેવત છે કે, જ્યાં પીડા હોય ત્યાં જીવ વળગી રહે છે.” તેનો મંક્ષેપમાં ઉત્તર:—

તે વેદના વેદવામાં કેટલાક પ્રસંગે વિશેષ ઉપયોગ સંકાય છે, અને ત્રીજા પ્રદેશનું તે ભણી કેટલાક પ્રસંગમાં સદ્જ આકર્ષણ પણ થાય છે. કોઈ પ્રસંગમાં વેદનાનું બહુલપણ હોય તો સર્વ પ્રદેશ મર્જાગત રિયતિ પણ બને છે; અને કોઈ પ્રસંગમાં વેદના કે ભયનાં બહુલપણે સર્વપ્રદેશ એટલે આત્માની દશમદાર આદિ એક સ્થાનમાં રિયતિ થાય છે. આમ થવાનો હેતુ પણ અવ્યાખ્યાય નામનો જીવસ્વભાવ તથાપ્રકારે પરિણામી નહીં હોવાથી તેમં વીર્ગીનરાયના ક્ષયોપશમનું મમ-વિપમપણુ હોય છે.

આવા પ્રશ્નો કેટલાક મુમુક્ષુ જીવને વિચારની પરિશુદ્ધિને અર્થે કર્તવ્ય છે, અને તેવા પ્રશ્નોનું સમાધાન જાણવાવાની ચિત્તમાં સદ્જ કવચિત્ દ્વંડ્વ પણ મંદ છે; તથાપિ લખવામાં વિશેષ ઉપયોગ સંકાય શકવાનું ધણી મુશ્કેલીથી થાય છે, અને તેથી કોઈક વખત લખવાનું બને છે, અને કોઈક વખત લખવાનું બની શકતું નથી, અથવા નિયમિત ઉત્તર લખવાનું બની શકતું નથી. ધાતુંદરીને અમુક કાળસુધી તો હાલ તો તથાપ્રકારે રહેવાયોગ્ય છે; તોપણ પ્રશ્નાદિ લખવામાં તમને પ્રતિબંધ નથી.

શ્રાવણ વદ ૧૨, સનિ, ૧૯૫૨.

૪૪૦.

ૐ

“અમુક પદ્ધતિના જવા આપવાદિના પ્રભંગમાં ધર્માસ્તિકાયાદિના અમુક પ્રદેશે ક્રિયા થાય છે; અને જો એ પ્રમાણે થાય તો વિભાગપણ થાય. જેથી ને પણ કાળના સમયની પેઠે ‘અસ્તિકાય’ ન કહી શકાય.” એ પ્રશ્નનું મુખ્યધાન:-જેમ ધર્માસ્તિકાયાદિના અર્થ પ્રદેશ એક સમયે વર્તમાન છે, અર્થાત્ વિદ્યમાન છે, તેમ કાળના મરે મમય કંઈ એક સમયે વિદ્યમાન હોતા નથી અને વળી દ્રવ્યના વર્તનાપર્યાય શિવાય કાળનું કંઈ જૂદું દ્રવ્યત્વ નથી, કે તેના ‘અસ્તિકાયત્વ’નો અંભવ થાય. અમુક પ્રદેશે ધર્માસ્તિકાયાદિને વિશે ક્રિયા થાય અને અમુક પ્રદેશે ન થાય તેથી, કંઈ તેના ‘અસ્તિકાયપણ’નો ભંગ થતો નથી, માત્ર એક પ્રગત્તમક તે દ્રવ્ય હોય, અને સમુદાયમક થવાની તેમાં યોગ્યતા ન હોય, તો તેના આસ્તિકાયપણનો ભંગ થાય; એટલે કે, તો તે ‘અસ્તિકાય’ કહેવાય નહીં. પરમાણુ એક પ્રદેશાત્મક છે, તોપણ, તેવા બીજાં પરમાણુઓ મળી તે મુક્ત્યાત્મકપણ પામે છે માટે તે ‘અસ્તિકાય’ (પુરુષાત્તિકાય) છે. વળી એક પરમાણુમાં પણ અનંત પર્યાયાત્મકપણ છે, અને કાળના એક સમયમાં કંઈ અનંત પર્યાયાત્મકપણ નથી, કેમકે તે પોતે જ વર્તમાન એક પર્યાયરૂપ છે. એક પર્યાયરૂપ હોવાથી તે દ્રવ્યરૂપ કરતું નથી, તો પછી અસ્તિકાયરૂપ થવાનો વિકલ્પ પણ અંભવતો નથી.

૨. નજ અપક્રાધિક છંવાનું સ્વરૂપ ઘણું સૂક્ષ્મ હોવાથી વિગેરપણે સામાન્યજ્ઞાને તેના બેધ થવો કઠણ છે. તોપણ ‘પદ્ધતિનમુચ્યય’ ગ્રંથ દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયો છે, તેમાં ૧૪૧ થી ૧૪૩ સુધીનાં પૃષ્ઠમાં તેનું સ્વરૂપ કંઈક સમજાવ્યું છે તે વિચારવાનું અને તો વિચારશો.

૩. આમિ અથવા બીજા બળવાન શસ્ત્રથી અપક્રાધિક મળ છતાં નાગ પામે એમ મમજાવ છે. અત્રેથી વર્ગજાદિરૂપે થઈ જે ઉચ્ચે આકાશમાં વાદળાં-રૂપે બંધાય છે, તે વરજાદિરૂપે થવાથી અચિત્ત થવામોઝ્ય ક્ષણે છે, પણ વાદળાં રૂપે થવાથી ફરી સચિત્તપણુ પામવા મેઝ્ય છે. તે વર્ષાદિરૂપે જમીનપર પડ્યે પણ મચિત્ત હોય છે. માટી આદિની માથે મળવાથી પણ તે સચિત્ત રહી ગમવામોઝ્ય છે. સામાન્યપણે આમ જેવું માટી બળવાન શસ્ત્ર નથી, એટલે તેવું દોષ ત્યારે પણ મચિત્તપણુ સમજે છે.

૪. બીજા આત્મથી વચ થી ઉગવાની ચેતનાવાનું છે, ત્યાંથી નિર્વેદ હોય નહીં, સદૃશ જ કહી શકાય. અમુક અવધિ પછી એટલે સામાન્યપણે

(અત્રાદિનાં) બીજા ત્રણ વર્ષ સુધી સહજ રહી શકે છે; તેથી વચ્ચે તેમાંથી હવે ચવી ગયે ખગે; પણ તે અવધિ વિલા પછી તે નિર્જીવ એટલે નિર્બળ થવાયોગ્ય કહ્યું છે. કદાપિ બીજા જોવા આકાર તેનો હોય પણ તે વાવવાથી ઉગવની યોગ્યતા રહિત થાય. સર્વે બીજની અવધિ ત્રણ વર્ષની સંભવતી નથી, કેટલાંકે બીજની સંભવે છે.

૫. કૌંચ વિદ્વાને શોધેલા રંજની વિગતનું વર્તમાન બીડયું તે વાંચ્યું છે. તેમાં 'આત્મા જોવાનું રંજ' તેનું નામ આપ્યું છે, તે યથાર્થ નથી. એવા કાંઈ પણ પ્રકારેના દર્શનની વ્યાખ્યામાં આત્માનો સમાવેશ થવાયોગ્ય નથી. તેમે પણ તેને આત્મા જોવાનું રંજ સમજ્યા નથી એમ જાણીએ છીએ; તથાપિ "કાર્મણુ, તૈજસ શરીર દેખાવાયોગ્ય છે, કે કંઈ બીજો ભાસ થવાયોગ્ય છે," તે જાણવાની જિજ્ઞાસા જણાય છે. કાર્મણુ કે તૈજસ શરીર પણ તે રીતે દેખાવાયોગ્ય નથી; પણ ચક્ષુ, પ્રકાશ, તે રંજ, મરનારનો દેહ, અને તેની છાયા કે કાંઈ આભાસવિશેષથી તેનો દેખાવ થવો સંભવે છે. તે રંજ વિષે વધારે વ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધિમાં આવે પૂર્વાપર આ વાત જાણવામાં થયું કરીને આવશ્યક હવાના પરમાણુઓ દેખાવાવિષેમાં પણ કંઈક તેઓના લખવાની વ્યાખ્યા, કે જોધેલા સ્વરૂપની વ્યાખ્યા કરવામાં પર્વાયાંતર લાગે છે. હવાથી ગતિ પામેલા કાંઈ પરમાણુરંધ્ર (આવહારિક પરમાણુ-કંઈક વિશેષ પ્રયોગે દાહગોચર થઈ શકવાયોગ્ય હોય તે) દષ્ટિગોચર થવા સંભવે છે. હજુ તેની વધારે કૃતિ પ્રસિદ્ધ થયે સમાધાન વિશેષપણે કરવું યોગ્ય લાગે છે.

સં. ૧૬૫૨, અ.વજુ વહ ૧૩, શનિવાર, ગુણજથી.

૪૪૧.

વિચારવાન પુરો તો કૈવલ્યદશા થતાંમુધી. મૃત્યુને નિત્ય સમીપ જ સમજીને પ્રવર્તે છે.

ધણુંકરીને હિતજ કરેલાં એવાં કર્મની રહસ્યભૂતમનિ મૃત્યુ વખતે વર્તે છે. ક્વચિત્-માંડ પરિચિત થયે એવો પગમાથ તે એક ભાવ; અને નિત્ય, પરિચિત નિમજ્જનાદિ ભાવે રૂદીધર્મનું ગ્રહણ એવો ભાવ, એમ ભાવ બે પ્રકારના થઈ શકે. અદ્વિવિચારે યથાર્થ આત્મદષ્ટિ, કે વાસ્તવ્ય ઉદાસીનતા તો સર્વ જીવસમૂહ જોતાં કાંઈક વિરલ જીવને કર્માચર ક્વચિત્ હોય છે, અને

ખીજે ભાવ અનાદિ પરિચિત છે તે જ પ્રાપ્તે મર જીવમાં જોવામાં આવે છે અને દેહાનુવ્રતને પણ તેનું પ્રાણસ્ય જોવામાં આવે છે એમ જાણી, મૃત્યુ મમીય આપે ન્યાય પરિણતિ કરાના વિચાર વિચારવાન પુરુષ છોડી દઈ પ્રથમથી જ તે પ્રમાણ વર્તે છે. તમે પોતે ગાંધીજીનાં વિધિનિષેધામદ વિમર્શન વત્ કરી દઈ, અથવા તેમાં અંતર્ગિણીએ ઉદાગીન થઈ દેહ અને તેના નર્મથી મર્મરનો ચાન્વાગનો વિરોધ છોડી દઈ યથાર્થ આત્મભાવનો વિચાર કરવાનું લક્ષ્યગત કરા તો તે જ માર્ગક છે છે ન અમર અનરનાદિ કે મન્નાગદિ કે નનખનાદિ મિથા પ્રચિત્ત જનો, કે ન જનો નાપણુ જે છૂવને ઉપર દેહો તે ભાન લક્ષ્યગત નેનો જન્મ સફળ ન અને કંઈ કરી તે નિશ્ચયને પ્રાપ્ત થાય છે તમને જાણકિયાદિના પ્રત્યાષ કાન્ધુથી વિના વિધિનિષેધના જોઈને અમને ખદ થનો કે આમાં કંઈ નીત થતા આ માં થયા કેટલી સ્વસ્થતા ભજે ન અને શ યથાર્થ નરૂપનો વિચાર કરી ને છે, કે તમને તેનો આગનો જગા પરિચય ખેડનો તેનું લાગનો નથી? મદજમાત્ર જેમાં ઉપરોગ દીવા હોય તો નાલે તેનું છે, તેમાં લગભગ જાતિદાગનો ધણો ભાગ વ્યતીત થયા જનુ થાય છે તેને અર્થે અને તેનું ન પરિણામ તે જા માટે તમને આમાં આનંદ નથી? ત વિરોધ પ્રચિત્ત ને ગ્રેગની હજી થયેની સમને છે પણ તમારી તથા પ રૂચિ અને ચિંતિ ન દેહાથી પ્રેરણા કરતા કરતા જનિ સફળી લીધેલી દજી પણ તમારા ચિત્તમાં અ જાનને અવમગ આપનારો ન અનસર છે માત્ર લાંબા વિચારના ન મમ્યગદિ મમજે તેથી લ્યાણુ નથી અથવા જાલગનદારના ધણા વિધિનિષેધના કર્તૃત્વના મદાત્મમાં ન કલ્યાણ નથી એમ અમને તો લાગે છે આ ન એકાંતિ દૃષ્ટિએ લખ્યું છે, અથવા અન્ય કંઈ હેતુ છે એમ વિચારુ ડોડી દઈ, જે કંઈ તે વચનોથી અનર્થપ્રતિ થવાની ગ્રેગણા થાય તે કરાનો વિચાર રાખના એ જ મુસ્તિચાદૃષ્ટિ છે લાંબમુદાય કોઈ ભનો થનાનો નથી અથવા ગુણિ નિર્ધાના પ્રયત્નારે આ દેહની પ્રતિ તે વિચારનાને કર્તવ્ય નથી જાણકિયાના અતર્થપ્રતિગરના વિધિ-નિષેધમાં ને પણ વાસ્તવ્ય લ્યાણુ ગ્નુ નથી નર્મદિ બેલને નિર્મલમાં, નાનાપ્રમાણના નિક ગો મિદ કરતામાં આગાને આવગણુ કરના જ રામગ છે અને પતિ-માર્ગે પણ મમ્યદ્ એકાંત એના નિજપદની પ્રાપ્તિ કરનાના ઘિરાય ખીન અન્ય હેતુ ન ઉપકારી નથી, એમ જાણી લખ્યું છે તે માત્ર અલુકપાણુદિએ, નિરામયી, નિર્મલતાથી, નિર્મલતાથી અને દિવારે ગમ્યું છે, એમ જે તમે

યથાર્થ વિચારણા-તો દૃષ્ટિગોચર થશે, અને વચનનું અર્થજ્ઞ કે પ્રેરણા થવાનો હેતુ થશે.

રાગજ, શ્રવણ વદ ૧૪, રવિ ૧૯૫૨.

૪૪૨.

સદ્ગત્તમસ્વરૂપે યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.—

પશુ પત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે. 'કંઈ પણ વૃત્તિ રોકતાં તે કરનાં વિશેષ અભિમાન વર્તે છે;' તેમ જ 'તૃણાના પ્રવાહમાં ચાલતાં તણાઈ જવાય છે, અને તેની ગતિ રોકવાનું સામર્થ્ય રહેતું નથી.' ઇત્યાદિ વિગત; તથા 'ક્ષમાપના અને ઠંકટી રાક્ષસીના યોગવાસિદ્ધસંબંધી પ્રસંગની જગત્ત્રયમ ટળવા માટેમાં વિશેષતા' લખી તે વિગત વાંચી છે. હાલ લખવામાં ઉપયોગ વિશેષ રહી શકતો નથી, જેથી પત્રની પહોંચ પણ લખતાં રહી જાય છે. સંક્ષેપમાં તે પત્રોના ઉત્તર નીચે લખ્યાપરથી વિચારવા યોગ્ય છે.

૧. વૃત્તિઆદિ સંક્ષેપ અભિમાનપૂર્વક થતો હોય તો પણ કરવો ઘટે. વિશેષતા એટલી કે, તે અભિમાનપર નિરંતર ખેદ રાખવો. તેમ અને તો કંમે કરીને વૃત્તિઆદિનો સંક્ષેપ થાય, અને તે સંબંધી અભિમાન પણ સંક્ષેપ થાય.

૨. ઘણે સ્થળે વિચારવાન પુરોગમે એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન થયે કામ, ક્રોધ, તૃણાદિ ભાવ નિર્મૂળ થાય. તે સય છે. તથાપિ તે વચનોનો એવો પરમાર્થ નથી કે, જ્ઞાન થતા પ્રથમ તે ઝાંગાં ન પડે, કે ઝોઝાં ન થાય. મૂળસદ્ધિ છેદ તો જ્ઞાને કરીને થાય, પણ કપાયાદિનું ઝાંગાપણ કે ઝોઝાપણ ન થાય ત્યાંમુધી જ્ઞાન ઘણુંકરીને હોમન જ ન થાય. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં મુખ્ય સાધન છે, અને તે વિચારને વૈરાગ્ય (ભોગપ્રત્યે અનાશક્તિ), તથા ઉપશમ (કપાયાદિનું ઘણું જ મંદપણ, તે પ્રત્યે વિશેષ ખેદ) એ મુખ્ય આધાર છે, એમ જાણી તેનો નિરંતર લક્ષ રાખી તેવી પરિશ્રુતિ કરવી ઘટે. સત્પુરુષના વચનના યથાર્થ અર્થજ્ઞના વિચાર ઘણું કરીને હિંદલવ થતો નથી, અને સત્પુરુષના વચનનું યથાર્થ અર્થજ્ઞ-સત્પુરુષની પ્રતીતિ-એ કલ્યાણ થવામાં સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્ત હોવાથી તેમની અનન્ય આશ્રયલક્ષિત પરિણામ પામ્યેથી થાય છે. ઘણુંકરી એકબીજાં કારણોને અન્યોન્માશ્રય જેવું છે. ક્યાંક કોઈનું મુખ્યપણ છે, ક્યાંક કોઈનું મુખ્યપણ છે, નથાપિ એમતો અનુભવમાં આવે છે કે, પુરુષને મુખ્ય હોય તેને, સત્પુરુષની આશ્રય લક્ષિત અહંભાવાદિ

છેલ્લાને માટે, અને અત્પકાળમાં વિચારશા પરિણામ પામવાને માટે, ઉત્કૃષ્ટ દારણરૂપ થાય છે. ભોગમાં અનાસક્તિ થાય, તથા લૌકિક વિશેષતા દેખાડવાની બુદ્ધિ ઓછી કરવામાં આવે, તો તૃષ્ણા નિર્બળ થતી જાય છે. લૌકિક માન આદિનું તુલ્યપણ સમજવામાં આવે તો તેની વિશેષતા ન લાગે અને તેથી તેની ઇચ્છા સહેજે મોળા પડી જાય, એમ યથાર્થ લાગે છે. માંડ માંડ આજીવિકા ચાલતી હોય તોપણ મુમુક્ષુને તે ઘણું છે. કેમકે વિશેષનો કંઈ અવરથ ઉપયોગ (દારણ) નથી, એમ ત્યાંમુધી નિશ્ચયમાં ન આગવામાં આવે ત્યાંમુધી, તૃષ્ણા નાનાપ્રકારે આવરણ ક્યાં રહે. લૌકિક વિશેષતામાં કંઈ સારભૂતતા જ નથી એમ નિશ્ચય કરવામાં આવે, તો માંડ-આજીવિકા જેટલું મળતું હોય તોપણ તૃપ્તિ રહે. માંડ આજીવિકા જેટલું મળતું ન હોય તોપણ મુમુક્ષુ જીવ આર્તધ્યાન ઘણુંકરીને થવા ન દે. અથવા થયે તે પર વિશેષ ખેદ કરે, અને આજીવિકામાં ત્રુટતું, યથાધર્મ ઉપાર્જન કરવાની મંદ કલ્પના કરે; એ આદિ પ્રકારે વર્તતા તૃષ્ણાનો પરાલભ ક્ષીણ થવાચોગ્ય દેખાય છે.

૩. ઘણુંકરીને સત્પુરુષને વચ્ચે આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર પણ આત્મજ્ઞાનનો હેતુ થાય છે, કેમકે 'પરમાર્થઆત્મા' શાસ્ત્રમાં વર્તેલો નથી. મત્પુરુષમાં વર્તે છે. મુમુક્ષુએ તે કોઈ મત્પુરુષનો આશ્રય પ્રાપ્ત થયો હોય, નો કાંયે જ્ઞાનની માસના કરી ન ધટે, માત્ર તથારૂપ વૈગવ્ય ઉપશમાત્રિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય કરવા ધટે. તે ચોગ્ય પ્રકારે સિદ્ધ થયે જ્ઞાનીનો ઉપદેશ મુલભ પરિણમે છે, અને યથાર્થ વિચાર તથા જ્ઞાનનો હેતુ થાય છે.

૪. ત્યાંમુધી ઓછી ઉપાધિવાળા ક્ષેત્રે આજીવિકા ચાલતી હોય ત્યાંમુધી, વિશેષ મેળવવાની કલ્પનાએ મુમુક્ષુએ કોઈ એક વિશેષ અતૌકિક હેતુવિના વધારે ઉપાધિવાળાં ક્ષેત્રે જતું ન ધટે, કેમકે તેથી ત્યાંમુધી મદ્વૃત્તિઓ મોળા પડી જાય છે, અથવા વર્તમાન થતી નથી.

૫. યોગવાસિટના પ્રથમનાં બે પ્રકરણ અને તેવા અંશોનો મુમુક્ષુએ વિશેષ કરી સદ્ધ કરવાચોગ્ય છે. એ જ.

સ્થંભનીચેમમીપ વડવાથી, મંદત ૧૬૫૨ ના ભાષ્ય ૨૧ ને ગુરવાર.

૪૪૩.

કેટલાંક પ્રશ્નોનું સમાધાન જાણીતાની જિજ્ઞામાં રહે એ સ્વાભાવિક છે.

“ માણુંકરીને જાણ માર્ગોમાં મનુષ્યપણાને મોક્ષનું એક માધન મળી બહુ વળાવડું છે; અને જીવને જેમ તે પ્રાપ્ત થાય એટલે નેની દૃઢિ થાય

તેમ ફેટલાક માગોમાં ઉપદેશ કયો દેખામ છે. જિનોક્ત માર્ગને વિષે તેવો ઉપદેશ કયો દેખાતો નથી; વેદોક્ત માર્ગમાં અપુત્રને ગતિ નથી એ આદિ કારણથી તથા ચાર આશ્રમને ક્રિયાદિથી કરીને વિચારતાં મનુષ્યની વૃદ્ધિ થાય તેવો ઉપદેશ કયો દૃષ્ટિગોચર થાય છે; જિનોક્ત માર્ગમાં તેથી ઉત્પન્ન જોવામાં આવે છે. અર્થાત્ તેમ નદી કરતાં ગમે ત્યારે છવ વૈરાગ્ય પામે તો સંસાર ત્યાગ કરી દેવો એવો ઉપદેશ જોવામાં આવે છે; તેથી ધણુ ગૃહસ્થાશ્રમને પામ્યાવિના ત્યાગી થાય અને મનુષ્યની વૃદ્ધિ અટકે, કેમકે તેમના અસાગથી જે કંઠ તેમને સંતાનોત્પત્તિનો સંભવ રહેત, તે ન થાય, અને તેથી વંશનો નાશ થવા જેવું થાય, જેથી દુર્લભ એવું મનુષ્યપણુ જે મોક્ષસાધનરૂપ ગણ્યું છે તેની વૃદ્ધિ અટકે છે, માટે તેવો અભિપ્રાય જિનનો કેમ હોય ?" તે જાણવા આદિ વિચરનું પ્રશ્ન લખ્યું છે. તેનું સમાધાન વિચારવા અર્થે અત્રે લખ્યું છે:—

જૌકિક દૃષ્ટિ અને અજૌકિક (લૌકાત્તર) દૃષ્ટિમાં મોટો ભેદ છે, અથવા એક બીજી દૃષ્ટિ પરસ્પર વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળી છે. જૌકિક દૃષ્ટિમાં વ્યવહાર-માંસારિક કારણો-નું મુખ્યપણુ છે. અને અજૌકિક દૃષ્ટિમાં પરમાર્થનું મુખ્યપણુ છે. માટે અજૌકિક દૃષ્ટિને જૌકિક દૃષ્ટિના ફળની સાથે પ્રાપ્તિ (ધણુંકરીને) મેળવવી શક્ય નથી.

જૈન અને બીજા બધા માર્ગમાં ધણુંકરીને મનુષ્યદેહનું વિશેષ મહત્ત્વ કયું છે એટલે મોક્ષ સાધનના કારણરૂપ હેતુથી તેને ચિંતામણિ જેવો કહ્યો છે, તે સત્ય છે. પણ જો તેથી મોક્ષ સાધન કર્યું તો જ તેનું એ મહત્ત્વ છે; નહીંતો પશુના દેહ જેટલીએ વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી તેની કિંમત દેખાતી નથી.

મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી, એ વિચાર મુખ્યપણુ જૌકિક દૃષ્ટિનો છે; પણ તે દેહ પામીને અવગ્ય મોક્ષ સાધન કરવું, અથવા તે સાધનનો નિશ્ચય કરવો એ વિચાર મુખ્યપણુ અજૌકિક દૃષ્ટિનો છે. અજૌકિક દૃષ્ટિમાં મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એમ કયું નથી તેથી, મનુષ્યાદિનો નાશ કરવો એમ તેમાં આશય નહોતો એમ સમજવું ન જોઇએ. જૌકિક દૃષ્ટિમાં તો યુદ્ધાદિ ધણા પ્રાંતમાં હજારો મનુષ્યો નાશ પામવાનો વખત આવે છે, અને તેમાં ધણા વંશનંદિત થાય છે. પણ પરમાર્થ એટલે અજૌકિક દૃષ્ટિનાં તેવાં કારણ નથી કે જેથી તેમ થવાનો ધણુંકરીનો વખત આવે અર્થાત્ એ સ્થળે અજૌકિક દૃષ્ટિથી નિર્દેશતા, અવિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીની રક્ષા અને તેમના વંશનું રહેવું એ સદગ્ન જાને છે; અને મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવાનો જોનો

હેતુ છે એવી તૈલકિકદષ્ટિ ઉચ્ચતી ને યથે વૈ, વિગેધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીનો નાશ અને વંશગદ્ધિતપણુ કરનારી થાય છે.

અતૈલકિક દષ્ટિ પામીને, અથવા અતૈલકિક દષ્ટિની અસગથી કાંઈ પણ મનુષ્ય નાની વયમાં લાગી થાય, તો તેથી જે ગૃહસ્થાશ્રમપણુ પામ્યા ન હોય તેના વંશનો, અથવા ગૃહસ્થાશ્રમપણુ પામ્યા હોય અને પુત્રોત્પત્તિ ન થઈ હોય તેના વંશનો નાશ થવાનો વખત આવે, અને તેટલા મનુષ્યો ઓછા જન્મવાનું થાય, જેથી મોક્ષમાધનના હેતુબૂત એવા મનુષ્ય દેહની પ્રતિ અટકાવના જેવું બને એમ લૌકિક દષ્ટિથી મોગ્ય લાગે પણ પરમાર્થદષ્ટિથી તે પ્રાણીકરીને કંપનામાત્ર લાગે છે. કાંઈ પણ પૂરે પરમાર્થમાર્ગને આગવીને અત્રે મનુષ્યપણુ પામ્યા હોય તેને નાની વયથી જ લાગ વૈરાગ્ય તીવ્રપણે ઉદયમાં આવે છે તેના મનુષ્યને મંતાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી લાગ કરવાનો ઉપદેશ કરવો, અથવા આશ્રમના અનુક્રમમાં નકર્યા તે મથાર્થ દેખાતું નથી, કેમકે મનુષ્ય દેહ તો આત્મદષ્ટિથી અથવા અપેક્ષાપણે મોક્ષમાધનરૂપ છે, અને મથાર્થ લાગ, વૈરાગ્ય તો મગપણે મોક્ષમાધનરૂપ છે, અને તેના કાગળો પ્રાપ્ત કરવાથી મનુષ્યદેહનું મોક્ષમાધનપણુ રૂપ હતું, તે કાગળો પ્રાપ્ત થયે તે દેહની ભોગાદિમા પડવાનું કહેવું, એમ મનુષ્યદેહને મોક્ષ સાધનરૂપ કરવા બગબગ કહેવાય, કે મમાગ માધનરૂપ કરવા બગબગ કહેવાય ? તે વિચારવાયોગ્ય છે.

વદોક્ત માર્ગમા ચર આશ્રમ પામ્યા છે તે એકાંત નથી. વામનતેવ, શાંતેય, જડમગનશ એ ગાદિ આશ્રમના ક્રમવગર લાગપણે મિથ્યા છે જેઓથી તેમ થવું અશક્ય તેમ. તેઓ પરિણામે મથાર્થ લાગ કરવાનો વક્ષ ગામી, આશ્રમપૂર્વક પ્રવૃત્તિ નો તે મામાન્ય રીતે રીક છે એમ કદી શકાય આયુષ્યનું એવું કાળમગ્નરૂપ છે કે, તેવો ક્રમ પણુ વિગણાને જ પ્રાપ્ત થવાને વખત આવે નહિ તેવું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તોપણુ તેની વૃત્તિએ એટલે પરિણામે મથાર્થ લાગ થય એના વક્ષ ગામીને પ્રવર્તવાનું તો કાંઈકથી જ બને તેવું છે.

જિનોક્ત માર્ગનો પણુ એવો એકાંત મિદ્ધાંત નથી કે, ગમે ને વયમાં, ગમે તેવ માણસે, લાગ કરવા તથાગ્ન સત્ત્વ, સદ્યુદનો યોગ થયે, ને આશ્રમે કાંઈ પૂર્વ નિગ્રહવાળા એટલે વિગેધ વૈગવ્યવાન પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમ પામ્યા પહેલા લાગ કરે, તો તેણે મોગ્ય દ્યુ છે એમ જિનમિદ્ધાંત પ્રાપ્તે કહે છે, કેમકે અપૂર્વ એવા માધને પ્રાપ્ત થયે, ભોગાદિ ભોગવત્ર જેવું કરવું,

અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરી પોતાનું પ્રાપ્ત-આત્મસાધન ગુમાવવા જેવું કરવું, અને પોતાથી સંતતિ થશે તે મનુષ્યદેહ પામશે, તે મોક્ષ સાધનરૂપ થશે, એવી મતોર્થમાત્રકલ્પનામાં પડવું તે મનુષ્યપણાનું ઉત્તમપણુ ટાળીને પશુવત્ કરવા જેવું થાય.

ઈદ્રિયાદિ શાંત થયાં નથી, યાત્રીપુરુષની દૃષ્ટિમાં હજી જે ભાગ કરવાને યોગ્ય નથી, એવા કોઇ મંદ, કે મોહ વૈરાગ્યવાન જીવને ભાગ લેવો પ્રશસ્ત જ છે એમ કંઈ જિનસિદ્ધાંત એકાંતે નથી.

પ્રથમેથી જ જેને ઉત્તમ સંસ્કારવાળો વૈરાગ્ય ન હોય ને પુરુષ કદાપિ ભાગને પરિણામે લક્ષ રાખી આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તે તો તેણે એકાંતે ભૂત જ કરી છે; અને ભાગ જ ક્યો હોત તો ઉત્તમ હતું એમ પણ જિનસિદ્ધાંત નથી. માત્ર મોક્ષસાધનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે તે પ્રસંગ જતો કરવો ન જોઈએ એમ જિનનો ઉપદેશ છે.

ઉત્તમ સંસ્કારવાળા પુરુષો ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યા શિવાય ભાગ કરે તેથી મનુષ્યની વૃદ્ધિ અટકે, તેથી મોક્ષસાધનનાં કારણો અટકે, એ વિચારવું અદ્ય-દૃષ્ટિથી યોગ્ય દેખાય, પણ તથારૂપ ભાગવૈરાગ્યનો યોગ પ્રાપ્ત થયે મનુષ્યદેહનું સફળપણુ થવા અર્થે તે યોગનો અપ્રમત્તપણે, વિસંજવગર લાભ પ્રાપ્ત કરવો તે વિચાર તો પૂર્ણપર અવિરૂદ્ધ અને પરમાર્થદૃષ્ટિથી સિદ્ધ કહેવાય. આ-સંપૂર્ણ છે, તથા અ.પણે સંતતિ થાય તો તેઓ મોક્ષસાધન કરશે એવો નિશ્ચય કરી, સંતતિ થશે જ એવું માન્ય રાખી, પાછો આવેને આવો ભાગ પ્રકાશિત થશે એવું ભવિષ્ય કલ્પીને આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તવાનું કોઈ વિચારવાન એકાંતે યોગ્ય ગણે? પોતાના વૈરાગ્યમાં મંદપણુ ન હોય, અને યાત્રીપુરુષ જેને ભાગ કરવાયોગ્ય ગણના હોય, તેણે ખીજા મતોર્થમાત્ર કારણોનો, અથવા અનિશ્ચિત કારણોનો વિચાર છોડી દઈ, નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત ઉત્તમ કારણોનો આશ્રય કરવો એ જ ઉત્તમ છે, અને એ જ મનુષ્યપણાનું સાર્થક છે; બાકી વૃદ્ધિ આદિની તો કલ્પના છે. ખરેખરો મોક્ષમાર્ગ નાશ કરી માત્ર મનુષ્યની વૃદ્ધિ કરવાની કલ્પના કર્યાજેવું કરીએ તો બને.

એ આદિ ઘણાં કારણોથી પરમાર્થદૃષ્ટિથી જે બોધ્યું છે તે જ યોગ્ય જોવામાં આવે છે. ઉપયોગ આવાં પ્રશ્નોત્તરમાં વિશેષ કરી પ્રેરવો કલ્પ્ય પડે છે, તોપણ સંશ્લેષમાં જે કંઈ લખવાનું બન્યું તે ઉદારણાવત્ કરીને લખ્યું છે. ન્યાસુધી, બને ભાસુધી. યાત્રીપુરુષનાં વચનોને લૌકિક આશયમાં ન ઉતારવાં, અથવા અલૌકિક દૃષ્ટિએ વિચારવાયોગ્ય છે; અને ન્યાસુધી લૌકિક

પ્રશ્નોત્તરમાં પણ વિશેષ ઉપગવિના પડુ ન થયે. તેવા પ્રશ્નોત્તરથી કેટલીકવાર પરમાર્થદર્શિ દોહા પમાયા જેવું પરિણામ આવે છે

વડના ટેલ, કે પીપરના પીપાનું રક્ષણ પણ એ તેની વશદ્વિદિને અર્થે કરવાના હેતુથી અભિપ્રાય દર્શાવે છે એમ મમજીયુ યોગ નથી તેમા કામગપાડુ દોષ છે ત્યારે અનનકાયનો સભર છે, તથા તેને બદલે બીજી ઘણી ચીજોની નિષ્પાપપણે ગંદી શકાય છે, છતાં તે જ અગીમર કરવાની દૃષ્ટિ રાખી તે દત્તિનું ધાતુ તુલ્યપાત્ર થાય છે, તેથી અભિપ્રાય દર્શાવે છે તે અર્થે લાગના યોગ્ય છે પાણીના દીપામા અમખ્યાન જીવ છે એ વાત ખરી છે, પણ ઉપર દર્શાવ્યા જે વડના ટેલ વગેરેના કારણે-તેવા કારણે-તેમા ગંદા નથી તેથી, તે અમલક મળ્યું નથી જો કે તેવું પાણી વાપરવાની પણ આગા કે એમ કહ્યું નથી અને તેથી, પણ અમુક પાપ થાય એવો ઉપદેશ છે

સં ૧૮૫૨ ભાદગા શુદ્ધ ૮, રાજગ

૪૪૪

લૌકિક દર્શિ અને અનૈકિક દર્શિમા મેટ બેદ છે લૌકિક દર્શિમા વ્યવહારનું મુખ્યપણું છે, અને અનૈકિક દર્શિના પરમાર્થનું મુખ્યપણું છે

મનુષ્યજેનું જીવન અને બીજા બધા માર્ગમા વિમેયપણું અને અમલપણું કહ્યું છે તે સહ છે પણ જો તેથી ભોક્ષમાધન કરી ગમયુ તો જ તેને વિશેષપણું અને અમલપણું છે

મનુષ્યાદિ વશની વૃદ્ધિ કરી એ વિચાર લૌકિક દર્શિનો છે, પણ મનુષ્યને યથાત્મક યોગ થયે કલ્યાણનો અવસ્ય નિષ્કર્ષ જરૂરો તથા પ્રાપ્તિ કરવી એ વિચાર અનૈકિક દર્શિનો છે

જો એમ જ ગાનવામા આ યુ હેય કે, કમે કરીને જ સર્વમગપરિણામ કરવા તો તે યથાચિત્ત વિચાર મહેત્તમ નહીં, કેમકે પૂર્વે કલ્યાણનું આરાધન કર્યું છે એવા કેટલાં ઉત્તમ જીવો નાની રમથી જ ઉદ્ધૃત્ત લાગ પામ્યા છે. શુક્રદેવજી જ્ઞાનસરતાદિના પ્રનમ બીજાં દર્શનમા તે અર્થે દર્શાવેલ છે જો એવો જ નિયમ બાધ્યો હોય કે ગૃહસ્થશ્રમ આરાધ્યાવિના લાગ થાય જ નહીં તો પછી તેવા પરમ ઉચ્ચ પુરસ્કાર લાગશે નાહ જગતી કામભોગમા દોરવા બરાબર ઉપદેશ કહેવય અને ભોક્ષમાધન કરવાદષ જે મનુષ્યભવનું ઉત્તમપણું હોય તે ઠાળી સધન પ્રાપ્ત થયે આમાધનનો હેતુ કયો કહેવાય.

વળી એકાંતે એવો નિયમ બાંધ્યો હોય કે, બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમાદિ ક્રમે કરી આટલા આટલા વર્ષસુધી સેવીને પછી લાગી થવું તો તે પણ સ્વતંત્ર વાત નથી. તથા રૂપ આયુષ્ય ન હોય તો લાગનો અવકાશ ન આવે.

વળી જો અપુત્રપણે લાગ ન કરે એમ ગણીએ તો તે કૈકને વૃદ્ધા-વસ્થાસુધીમાં પણ પુત્ર થતા નથી તે માટે શું સમજવું ?

જૈનમાર્ગનો પણ એવો એકાંત સિદ્ધાંત નથી કે ગમે તે વયમાં ગમે તેવે માણસે લાગ કરવો. તથા રૂપ સત્સંગ, સદ્ગુણો યોગ થયે, વિશેષ વૈરાગ્યવાન પુરુષ સત્પુરુષને આશ્રયે ત્યાગ નાની વયમાં કરે તો તેથી તેણે તેમ કરવું ધટારત નથી એમ જિનસિદ્ધાંત નથી. તેમ કરવું યોગ્ય છે એમ જિનસિદ્ધાંત છે, કેમકે અપૂર્વે એવાં સાધનો પ્રાપ્ત થયે ભોગાદિ સાધનો ભોગવવાના વિચારમાં પડવું, અને તેની પ્રાપ્તિઅર્થે પ્રયત્ન કરી તેને અમુક વર્ષસુધી ભોગવવાં જ, એ તો જે મોક્ષસાધનથી મનુષ્યપણાવું ઉત્તમપણુ હતું તે ટાળી પશુવત્ કરવા જેવું થાય.

દિવ્યાદિ શાંત યથાં નથી, જ્ઞાનીપુરુષની દૃષ્ટિમાં હજુ તે લાગ કરવાને યોગ્ય નથી, એવા મંદવૈરાગ્યવાન અથવા મોહવૈરાગ્યવાનને લાગ લેવો પ્રશસ્ત જ છે એમ કંઇ જિનસિદ્ધાંત નથી. પ્રથમથીજ જેને સત્સંગ જોગ ન હોય, તથા પૂર્વના ઉત્તમ મંસ્કારવાળો વૈરાગ્ય ન હોય તે પુરુષ કદાપિ આશ્રમપૂર્વક મરતો તો તેથી તેણે એકાંતે ભૂલ કરી છે એમ ન કહી શકાય; જો કે તેણે પણ રાત્રિદિવસ અતૃપ્ત લાગની જગતિ રાખતાં પૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમાદિ કરવું પ્રશસ્ત છે.

ઉત્તમ સંસ્કારવાળા પુરુષો ગૃહસ્થાશ્રમ ક્યારેય લાગ કરે તેથી મનુષ્યપ્રાણીની વૃદ્ધિ અટકે અને તેથી મોક્ષસાધનનાં કારણ અટકે એ વિચારવું અલ્પ દૃષ્ટિથી યોગ્ય દેખાય, કેમકે પ્રલય મનુષ્યદેહ જે મોક્ષસાધનનો હેતુ થતો હતો તેને ત્રાહીને પુત્રાદિની કલ્પનામાં પડી. વળી તેઓ મોક્ષ સાધન આરાધશે જ એવો નિશ્ચય કરી, તેની ઉત્પત્તિમાટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડવું, અને વળી તેની ઉત્પત્તિ થશે એ પણ માની વાળવું, અને કદાપિ તે સંયોગો બન્યા તો જેમ હાલ પુત્રોત્પત્તિમાટે આ પુરુષને અટકવું પડ્યું હતું તેમ તેને પણ અટકવું થાય તેથી તો કાદને ઉત્કૃષ્ટ લાગરૂપ મોક્ષસાધન પ્રાપ્ત થવાનો જોગ ન આવતા દેવા જેવું થાય.

વળી કાંઈ કાંઈ ઉત્તમ સંસ્કારવાળા પુરુષોના ગૃહસ્થાશ્રમ પહેલાંના જ્ઞાનથી વંદ્યવૃદ્ધિ અટકવાનો વિચાર લાદ્યો તો તેવા ઉત્તમ પુરુષના ઉપદેશથી

અનેક જીવો જે મનુષ્યાદિ પ્રાણીનો નાશ કરતાં કરતા નથી તેઓ ઉપદેશ પામી વર્તમાનમાં તેવી રીતે મનુષ્યાદિનો નાશ કરતાં કેમ ન અટકે ! તથા શુભવર્ત્ત પામવાથી ફરી મનુષ્યાપણ કેમ ન પામે ? અને એ રીતે મનુષ્યનું રક્ષણ તથા વૃદ્ધિ પણ સંભવે.

અનૈકિક દષ્ટિમાં તો મનુષ્યની હાનિ વૃદ્ધિ આદિનો મુખ્ય વિચાર નથી, કલ્યાણ અકલ્યાણનો મુખ્ય વિચાર છે. એક રાજા જે અલૌકિક દષ્ટિ પામે તો પોતાને મોઢે હજારો મનુષ્યપ્રાણીનો યુદ્ધમાં નાશ થવાનો હેતુ દેખી ધણીવાર વગરકારણે તેવાં યુદ્ધો ઉત્પન્ન ન કરે, તેથી ઘણા માણસોનો બચાવ થાય, અને તેથી વંશવૃદ્ધિ યદ ઘણા માણસો વધે એમ પણ વિચાર કેમ ન લાઈ શકાય ?

ઈદ્રિયો અતુભ હોય, વિરોધ મોહઅધાન હોય, મોહવૈરાગ્યે માત્ર ક્ષણિક નિરાગ્ય ઉગ્રો હોય, અને યથાતથ્ય સત્સંગનો ભોગ ન હોય, તો તેને સાધુપણ આપવું પ્રાપ્ત પ્રશસ્ત કહી ન શકાય, એમ કહીએ તો વિરોધ નહીં; પણ ઉત્તમ સંસ્કારવાળા અને મોહાધ એમણે સર્વેએ ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવીને જ ત્યાગ કરવો એવા પ્રતિનિધ કરતાં તો આયુષ્યાદિનું અનિયમિતપણ, પ્રામભેગે તેને દૂર કરવાપણ એ, આદિ ઘણા વિરોધથી મોક્ષસાધનનો નાશ કરવા બરોબર થાય; અને જેથી ઉત્તમપણ કરવું હતું તે ન થયું તો પછી મનુષ્ય-પણાનું ઉત્તમપણ પણ શું છે ? એ આદિ અનેક પ્રકારે વિચાર કરવાથી લૌકિક દષ્ટિ ટળી અનૈકિક દષ્ટિએ વિચાર જાગ્રતિ થશે.

વડના ટેટા, કે પીપરના ટેટાનું રક્ષણ કંઈ તેની વંશવૃદ્ધિ અર્થે કરવાના હેતુથી અભણ કહ્યું નથી; તેમાં કામળપણ હોય છે સારે, અર્નત-કાયપણાનો સંભવ છે તેથી, તથા તેને બદલે બીજી ઘણી ચીજોથી ચાલી શકે તેવું છે છતાં તે જ મદલ કરવી એ જીતિનું ધણું કુદ્રપણ છે તેથી, અભણ કહ્યા છે, તે યથાતથ્ય લાગવાયોગ્ય છે.

પાણીના ટીપામાં અસંખ્યાત જીવ છે, એ વાત ખરી છે; પણ તેવું પાણી પીવાથી પાપ નથી એમ કહ્યું નથી. વળી તેને બદલે ગૃહસ્થાદિથી બીજી વસ્તુથી ચાલી શકતું નથી તેથી અંગીકાર કરાય છે, પણ સુધુને તો તે પણ લેવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત આપી નથી.

ત્યાંસુધી બને ત્યાંસુધી જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોને લૌકિક દષ્ટિના આશયમાં ન ઉતારવાયોગ્ય છે, અને અનૈકિક દષ્ટિએ વિચારવાયોગ્ય છે; તે અનૈકિક દષ્ટિનાં કારણે સામા જીવને હૈયે જે બેપ્રાડી શક્યાની શક્તિ હોય, તો

જેસાડયા, નહીતા પોતાનું વિશેષ જાણપણ નથી એમ જાણાવતું, તથા મોક્ષ માર્ગમાં કેવળ લૈકિકવિચાર હોતો નથી એ આદિ કારણો મયાશક્તિ દર્શાવી બનતું સમાધાન કરતું, નહીતા બનેલાંસુધી તેવા પ્રસંગથી દૂર રહેવું એ ઠીક છે.

નાનાપ્રકારના પ્રશ્નોત્તરનો લક્ષ એક આત્માર્થપ્રત્યે થાય, તો આત્માને ઘણો ઉપકાર થવાનો સંભવ રહે.

સંવત્ ૧૯૫૨ ના ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૮, રાજગ.

૪૪૫.

ૐ

શ્રીસદ્ગુરુચરણાય નમઃ

—:—

મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો રે—

કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખ, મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો રે.	
નો'ય પૂજાદિની જે કામના રે, નો'ય બ્રહ્મ અંતર બાવડઃખ;	મૂળ૦
કરી જે જે વચનની તુલના રે, જે જે શોધિને જિનસિદ્ધાંત;	મૂળ૦
માત્ર કહેવું પરમાર્થેટુથી રે, કાષ્ઠ પામે મુમુક્ષુ વાત;	મૂળ૦
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રી શુદ્ધતા રે, એકપણે અને અવિરૂદ્ધ;	મૂળ૦
જિનમારગ તે પરમાર્થથી રે, એમ કહ્યું સિદ્ધાંતે જુદ;	મૂળ૦
સિંગ અને બેદો જે વૃત્તના રે, દ્રવ્ય દેશ કાળાદિ બેદ;	મૂળ૦
પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે, તે તો ત્રણે દાગે અબેદ;	મૂળ૦
હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે, સંક્ષેપે સુણો પરમાર્થ;	મૂળ૦
તેને જોતાં વિચારિ વિશેષથી રે, સમજાશે ઉત્તમ આત્માર્થ;	મૂળ૦
છે દેહાદિથી લિખ આત્મા રે, ઉપયોગી સદા અવિનાશ;	મૂળ૦
એમ જાણે સદ્ગુરુઉપદેશથી રે, કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ;	મૂળ૦
જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત;	મૂળ૦
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે, જેનું બીજું નામ સમકીત;	મૂળ૦
જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે, જાણ્યો સર્વેથી લિખ અસંગ;	મૂળ૦
તેવો રિચર સ્વભાવ તે ઉપજે રે, નામ ચારિત્ર તે અણુલિંગ;	મૂળ૦
તે ત્રણે અબેદ પરિણામથી રે, જગરે વર્તે તે આત્મારૂપ;	મૂળ૦
તેહ મારગ જિનનો પામ્યો રે-કિંવા પામ્યો તે નિજસ્વરૂપ;	મૂળ૦

એવા મૂળ માનાદિ પામવા રે, અને જવા અનાદિ બંધ: મૂળ૦
 ઉપદેશ સદ્ગુણો પામવા રે, ટાળી સ્વચ્છંદ ને પ્રતિબંધ; મૂળ૦
 એમ દેવ જિનદિ ભાખિયું રે, મોક્ષમારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ; મૂળ૦
 ભવ-જનોના કિતને કારણે રે, મંલેપે કલું સ્વરૂપ. મૂળ૦
 મં. ૧૬૫૨ ના આશો સુદ ૧, આનંદ.

૪૨૬.

ૐ સદ્ગુણપ્રસાદ.

શ્રી રામદાસસ્વામિનું ચોજેલું “દાસબોધ” નામનું પુસ્તક મરાઠી ભાષામાં છે. તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર હપાઇ પ્રગટ થયું છે; જે પુસ્તક વાંચવા તથા વિચારવા અર્થે મોકલ્યું છે. ૦

પ્રથમ ગણપતિ આદિની સ્તુતિ કરી છે તેથી, તેમ જ પાછળ જગતના પદાર્થોને આત્મારૂપ વર્ણવીને ઉપદેશ કર્યો છે. તેથી, તેમ જ તેમાં વેદાંતનું મુખ્યપણું વર્ણવ્યું છે તે વગેરેથી કંઈ પણ ભય ન પામતાં, અથવા વિકલ્પ નહીં પામતાં, આત્માર્થવિષેના અંધકર્તાના વિચારોનું અવગાહન કરવાયોગ્ય છે.

આત્માર્થ વિચારવામાં તેથી ક્રમે કરીને સુલભતા થાય છે.

જેણે જેણે સદ્ગુણોવિષે તથા તેમની દશાનેવિષે વિશેષપણું દીધું છે, તેને તેને ધણુંકરીને અદંભાવ તથારૂપ પ્રશ્નગ જોવામાં ઉદયપ્રશ્નગ થતો નથી; અથવા તરત સમાય છે. તે અદંભાવને જો આગળથી ઝેર જોવા પ્રતીત કર્યો હોય, તો પૂર્વાપર તેનો અંભવ ઓછો થાય કષ્ટક અંતરમાં આતુષાંદિ ભાવે મીઠાશ સ્વદમપરિણુતિએ પણ રાખી હોય, તો તે પૂર્વાપર વિશેષતા પામે છે. પણ ઝેર જ છે. નિશ્ચય ઝેર જ છે, પ્રગટ ‘કાળકૃત’ ઝેર છે; એમાં કોઈ રીતે સંશય નથી; અને સંશય થાય, તો તે સંશય માર્ગે નથી; તે સંશયને અર્થાન જ જાણવું છે; એવી તીવ્ર ખાતશ કરી મૂકી હોય તો તે અદંભાવ ધણુંકરી બળ કરી શકતો નથી. વખતે તે અદંભાવને ચેકવાથી નિરદંભાવતા થઈ તેનો પાછો અદંભાવ થઈ આવવાનું બને છે; નેપણુ આગળ ઝેર, ઝેર અને ઝેર માની રાખી વર્તાયું હોય તો આત્માર્થને બાધ ન થાય.

શ્રી આનંદ, આશો સુદ ૧, ૧૩.

૪૪૭.

આત્માર્થો બાધ શ્રી.....પ્રત્યે—

તમારો લખેલો કાગળ મળ્યો હતો. આ કાગળથી તેનો હુંકામાં ઉત્તર લખ્યો છે:—

નાતાલમાં રિયલિટી કરવાથી તમારી કેટલીક સદ્વૃત્તિઓ વિશેષતા પામી છે, એમ પ્રતિતી થાય છે; પણ તમારી તેમ વર્તવાની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા તોમાં હેતુભૂત છે. રાજકોટ કરતાં નાતાલ કેટલીક રીતે તમારી વૃત્તિને ઉપકાર કરી શકે એવું ક્ષેત્ર ખરું એમ માનવામાં હાનિ નથી, કેમકે તમારી સરળતા સાચવવામાં અંગત વિધિનો લય રહી શકે એવા પ્રપંચમાં અનુસરવાનું હંમેશા નાતાલમાં ધણુંકરીને નહીં; પણ જેની સદ્વૃત્તિઓ વિશેષ બળવાન ન હોય, અથવા નિર્બળ હોય, અને તેને ઇચ્છાપ્રાદિમાં સ્વતંત્રપણે રહેવાનું હોય, તો અભક્ષાદિવિષેમાં તે દોષિત થાય એમ લાગે છે. જેમ તમને નાતાલ ક્ષેત્રમાં પ્રપંચનો વિશેષ યોગ નહીં હોવાથી તમારી સદ્વૃત્તિઓ વિશેષતા પામી, તેમ રાજકોટ જેવામાં કંઈક પડે એ ગદ્યાર્થ લાગે છે; પણ કાંઈ મારાં આર્થક્ષેત્રમાં સત્સંગાદિ યોગમાં તમારી વૃત્તિઓ નાતાલ કરતાં પણ વિશેષતા પામત એમ મંલયે છે. તમારી વૃત્તિઓ જોતાં તમને નાતાલ અનાર્થ ક્ષેત્રરૂપે અસર કરે એવું મારી માન્યતામાં ધણુંકરીને નથી; પણ સત્સંગાદિ યોગની ધણુંકરીને પ્રાપ્તિ ન થાય તેથી, કેટલુંક આત્મનિરાકરણ ન થાય તે રૂપ હાનિ માનવી કંઈક વિશેષ યોગ્ય લાગે છે.

અત્રેથી ‘આર્થઆચારવિચાર’ સાચવવાઅંગથી લખ્યું હતું તે આવા ભાવાર્થમાં લખ્યું હતું: ‘આર્થઆચાર’ એટલે મુખ્ય કરીને દયા, સહ, ક્ષમાદિ ગુણોનું આચરવું તે; અને ‘આર્થવિચાર’ એટલે, મુખ્ય કરીને આત્માનું અસ્તિત્વ, નિલત્વ, વર્તમાનકાળસુધીમાં તે સ્વરૂપનું અજ્ઞાન, તથા તે અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનનાં કારણો, તે કારણોની નિવૃત્તિ અને તેમ થઈ આત્માત્માદ આનંદસ્વરૂપ અભાન એવા નિજપદનેવિષે સ્વાભાવિક સ્થિતિ થવી તે. એમ સંક્ષેપ મુખ્ય અર્થથી તે શબ્દો લખ્યા છે. વર્ણાશ્રમાદિ, વર્ણાશ્રમાદિ-પૂર્વક આચાર તે મદ્યાચારના અંગબૂત જેવા છે. વર્ણાશ્રમાદિપૂર્વક વિશેષ પારમાર્થિક દેતુવિના તો વર્તવું યોગ્ય છે, એમ વિચારસિદ્ધ છે; જો કે વર્ણાશ્રમધર્મ વર્તમાનમાં જાડુ નિર્બળ સ્થિતિને પામ્યો છે, તોપણ આપણે તો જ્યાંસુધી ઉત્કૃષ્ટ સામ્રાજ્ય ન પામીએ, અને જ્યાંસુધી મૂઢાશ્રમમાં વાસ હોય સામ્રાજી, તો વાણીઆરૂપ વર્ણધર્મને અનુસરવું તે યોગ્ય છે, કેમકે અભક્ષાદિ

અદ્યક્ષો તેનો વ્યવહાર નથી; સારે એમ આશંકા થવાયોમ્ય છે કે, “લુદ્ધાણા પંચુ તે રીતે વર્તે છે, તો તેનાં અન્નાદ્યાગદિ અદ્યક્ષ કરતાં શું હાનિ?” તો નેના ઉત્તરમાં એટલું જણાવવું યોગ્ય થયું શકે કે. વગર કારણે તેરી રીતિ પણ બદલાયી ઘટતી નથી, કેમકે તેથી પછી બીજા મમાગમવારણ, કે પ્રમંગાદિ આપણી રીતિ જોનાર ગમે તે વર્ણનું ખાતાં બાધ નથી એવા ઉપદેશના નિમિત્તને પામે. લુદ્ધાણાને ત્યાં અન્નાદ્યાર લેવાથી વર્ણધર્મ હાનિ પામતો નથી; પણ મુમક્ષમાનને ત્યાં અન્નાદ્યાર લેનાં તો વર્ણધર્મ ઠી હાનિનો વિશેષ મંભવ છે, અને વર્ણધર્મ લોપવારૂપ દોષ કરવા જેવું થાય છે. આપણે, કંઈ લોકના ઉપકારાદિ હેતુથી તેમ વર્તવું થતું હોય, અને રમણુબધતાણુદિથી તેમ વર્તવું ન થતું હોય, તોપણ બીજા તેનું અનુકરણ તે હેતુને સમજ્યા વિના ધણુંકરીને કરે, અને અંતે અભક્ષાદિ અદ્યક્ષ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે એવા નિમિત્તનો હેતુ આપણુ તે આચરણ છે, માટે તેમ નહીં વર્તવું તે, એટલે મુમક્ષમાનાદિના અન્નાદ્યાગદિનું અદ્યક્ષ નહીં કરવું તે, ઉત્તમ છે. તમારી વૃત્તિની કેટલીક પ્રતીતિ આપે છે, પણ તેથી ઉતરતી વૃત્તિ હોય તો તે જ પોને અભક્ષાદિ આદ્યારના યોગને ધણુંકરીને તે રસને પામે. માટે એ પ્રમંગથી દૂર રહેવાય તેમ વિચારવું કર્તવ્ય છે. દયાની લાગણી વિશેષ રહેવા દેરી હોય તો ત્યાં હિંસાનાં સ્થાનકો છે, તથા તેવા પદાર્થો લેવાય દેવાય છે, ત્યાં રહેવાનો અથવા જવા આવવાનો પ્રમંગ ન થવા દેવો જોઈએ, નહીંતો જેરી જોઈએ તેથી ધણુંકરીને દયાની લાગણી ન રહે: તેમ જ અભક્ષપર વૃત્તિ ન જવા દેવા અર્થે, અને તે માનની ઉત્તમતાં નહીં અનુમોદનને અર્થે અભક્ષાદિ અદ્યક્ષ કરનારને આદ્ય ગદિ અર્થે પરિચય ન રાખવો જોઈએ, જ્ઞાનદષ્ટિએ જોતાં માલ્યાદિ બેદનું વિશેષાદિપણુ જણાતું નથી, પણ ભક્ષાભક્ષબેદનો તો ત્યાં પણ વિચાર કર્તવ્ય છે, અને તે અર્થે મુખકરીને આ વૃત્તિ રાખવી ઉત્તમ છે. કેટલાંક કાર્યો એવાં હોય છે કે, તેમાં પ્રલક્ષ દોષ હોતો નથી, અથવા તેથી દોષ થતો હોતો નથી, પણ તેને અંગે બીજા દોષોનો આશ્રય હોય છે, તેપણુ વિચારવાનને લક્ષ રાખવો હિમિત છે, નાતલના લોકોના ઉપકાર અર્થે કત્તપિ તમારું એમ પ્રવર્તવું થાય છે એમ પણ નિશ્ચય ન ગણાય; જો બીજે કોઈ પણ સ્થળે તેવું વર્તન કરતાં બાધ લાસે, અને વર્તવાનું ન બને તો માત્ર તે હેતુ ગણાય. વળી તે લોકોના ઉપકાર અર્થે વર્તવું જોઈએ એમ વિચારવામાં પણ કંઈક તમારા સમજવાદેર થતું હશે એમ લાગ્યા કરેછે. તમારી સદ્વૃત્તિની કંઈક પ્રતીતિ છે એટલે, આ

વિશે વધારે લખવું યોગ્ય દેખાતું નથી જેમ સહચાર અને સદ્વિચારનું આરાધન થાય તેમ વર્તવું યોગ્ય છે.

શ્રી ૭ ઉત્તરતી જ્ઞાતિઓ અથવા મુખ્યમાનાદિનાં કોઇ તેવાં નિર્ગંધોમાં અત્યંતદારાદિને બદલે નહીં રહેવો એવો ફગાવાર અદિ લેતાં તે લોકોનો ઉપદાર સાચવવાનો સંભવ રહેતો હોય, તો તેમ અનુમતે તો મારું છે. એ જ વિનંતિ.

સં ૧૯૫૨ ના આશો શુદ્ધ ૩, શુદ્ધ, આશ્વિન.

૪૪૮.

શ્રી સદ્ગુરુચરણાય નમઃ

૨૦

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર.

—:૦:—

જે સ્વરૂપ સમજ્યાવિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રીસદ્ગુરુ ભગવંત. ૧.

જે આત્મસ્વરૂપ સમજ્યાવિના બૃતકોને હું અનંત દુઃખ પામ્યો, તે પદ જેણે સમજાવ્યું એટલે ભવિષ્યકાળે ઉત્પન્ન થવાયોગ્ય એવાં અનંત દુઃખ પામત તે મૂળ જેણે છેલ્લું એવા શ્રીસદ્ગુરુ ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું. ૧.

વર્તમાન આ કાળમાં, મોક્ષમાર્ગ બહુ લોપ;
વિચારવા આત્માર્થને, ભાખ્યો અત્ર અગોપ્ય. ૨.

આ વર્તમાનકાળમાં મોક્ષમાર્ગ ઘણો લોપ થઇ ગયો છે; જે મોક્ષમાર્ગ ગુરુશિષ્યના સંવાદોએ અત્રે પ્રકટ કરીએ છીએ. ૨.

કોઇ ક્રિયાજડ થઇ રહ્યા, શુદ્ધજ્ઞાનમાં કોઇ;
માને મારગ મોક્ષનો, કંડુણા ઉપજે જોઇ. ૩.

કોઇ ક્રિયાને જ વળગી રહ્યા છે. અને કોઇ શુદ્ધજ્ઞાનને જ વળગી રહ્યા છે; એમ મોક્ષમાર્ગ માને છે, જે જોઇને દયા આવે છે. ૩.

બાહ્યક્રિયામાં રાચતાં, અંતર્લેદ ન કાંધ;
જ્ઞાનમાર્ગ નિષેધતાં, તેહ ક્રિયાજડ આંહિ. ૪.

બાહ્યક્રિયામાં જ માત્ર રાચી રહ્યાં છે, અંતર્ કંઈ બેધાયું નથી અને જ્ઞાનમાર્ગને નિષેધ્યા કરે છે, તે અહીં ક્રિયાજડ કહ્યાં છે. ૪.

બંધ, મોક્ષ છે કહેપના, લાખે વાણીમાંહિ;
વર્તે મોહોવેશમાં, શુદ્ધજ્ઞાની તે આંહિ. ૫.

બંધ, મોક્ષ માત્ર કહેપના છે, એવાં નિશ્ચયવાક્ય માત્ર વાણીમાં બોલે છે, અને તથાસ્થ દશા થઈ નથી, મોહના પ્રભાવમાં વર્તે છે, એ અહીં શુદ્ધજ્ઞાની કહ્યાં છે. ૫.

વૈરાગ્યાદિ સદ્ગુણ તો, જો સદ્ આત્મજ્ઞાન;
તેમ જ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિનાણાં નિદાન. ૬.

વૈરાગ્યસાગ્રાદિ જે સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સદ્ગુણ છે, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિના હેતુ છે અને જ્યાં આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ જે તે આત્મજ્ઞાનને અર્થે કરવામાં આવનાં હોય, તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે. ૬.

ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;
અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ જ્ઞાન. ૭.

જેના ચિત્તમાં લાગ અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો ઉત્પન્ન થયાં ન હોય તેને જ્ઞાન ન થાય; અને જે લાગ, વિરાગમાં જ અટકી રહી, આત્મજ્ઞાનની આકાંક્ષા ન રાખે, તે પોતાનું જ્ઞાન બુઝે; અર્થાત્ અજ્ઞાનપૂર્વક લાગવૈરાગ્યાદિ હોવાથી તે પૂર્ણસત્ત્વરાદિથી પરબલ પામે અને આત્માર્થ ચૂરી જાય. ૭.

જ્યાં જ્યાં જે જે ચોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે જે આવરે, આત્માર્થો જન એહ. ૮.

જ્યાં જ્યાં જે જે ચોગ્ય છે ત્યાં ત્યાં તે તે સમજે અને ત્યાં જ્યાં તે આવરે એ, આત્માર્થો પુરવાનાં દક્ષણ છે. ૮.

સેવે સદ્ગુરુચરણે, ત્યાગિ દઈ નિજપક્ષ;
પામે તે પરમાર્થને, નિજપક્ષના લે લક્ષ. ૯.

પોતાના પક્ષને છોડી દઈ, જે સદ્ગુરુ ચરણને ગેરે તે પરમાર્થને પામે અને આત્મવ્યવસ્થાનો લક્ષ તેને થાય. ૯.

આત્મજ્ઞાન સમ-દક્ષિતા વિચરે ઉદય પ્રયોગ;

અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત, સદ્ગુરુ લક્ષણોચ્ચ. ૧૦.

આત્મજ્ઞાનને વિષે જેમની સ્થિતિ છે, એટલે પરભાવની ધન્યતાથી જે રહિત થયા છે, તથા શત્રુ, મિત્ર, હેર્ષ, શોક, નમસ્કાર, તિરસ્કારાદિ ભાવ-પ્રત્યે, જેને સમતા વર્તે છે; માત્ર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલાં એવાં કર્મોના ઉત્પન્ન લીધે જેમની વિચરવાઆદિ ક્રિયા છે; અજ્ઞાની કરતાં જેની વાણી પ્રસક્ત જૂદી પડે છે, અને પદ્ધતિના તાત્પર્યને જાણે છે, તે સદ્ગુરુનાં ઉત્તમ લક્ષણો છે. ૧૦.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુ સમ નહીં, પરોક્ષજિનઉપકાર;

એવો લક્ષ થયાવિના, ઉગે ન આત્મવિચાર. ૧૧.

જ્યાંસુધી જીવને પૂર્વકાળે થઇ ગયેલા એવા જિનની વાતપર જ લક્ષ રહ્યા કરે, અને તેનો ઉપકાર રહ્યા કરે અને જેથી પ્રસક્ત આત્મબ્રાંતિનું સમાધાન થાય એવા સદ્ગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેમાં પરોક્ષજિનોનાં વચન કરતાં મોટો ઉપકાર શમાયો છે, તેમ જે ન જાણે તેને આત્મવિચાર ઉત્પન્ન ન થાય ૧૧.

સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ, સમજાય ન જિનરૂપ;

સમજ્યાવણ ઉપકાર શો? સમજ્યે જિનસ્વરૂપ. ૧૨.

સદ્ગુરુના ઉપદેશવિના જિનનું સ્વરૂપ સમજાય નહીં, અને સ્વરૂપ સમજ્યાવિના ઉપકાર શો થાય? જો સદ્ગુરુઉપદેશે જિનનું સ્વરૂપ સમજે તો સમજનારનો આત્મા પરિણામે જિનની દશાને પામે. ૧૨.

આત્માદિ અરિતતવના, જેહ નિરૂપક શાસ્ત્ર;

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુયોગ નહીં. ત્યાં આધાર સુપાત્ર. ૧૩.

જે જિનાગમદિ આત્માના હોવાપણના તથા પરલોકાદિનાં હોવા-પણાનો ઉપદેશ કરવાનામાં શાસ્ત્રો છે. તે પણ જ્યાં પ્રસક્તસદ્ગુરુનો જોગ ન હોય ત્યાં, સુપાત્ર જીવને આધારરૂપ છે; પણ સદ્ગુરુસમાન તે બ્રાંતિનાં છેદક કહી ન શકાય. ૧૩.

અથવા સદ્ગુરુએ કહ્યાં જે અવગાહન કાજ;

તે તે નિત્ય વિચારવાં, કમી મતાંતર ત્યાજ. ૧૪.

અથવા જે સદ્ગુરુએ તે શાસ્ત્રો વિચારવાની આજ્ઞા દીધી હોય, તે તે શાસ્ત્રો મનાંતર એટલે કૃણ્વર્થને સાર્થક કરવાનો હેતુ આદિ બ્રાંતિ છોડીને માત્ર આત્માયે વિચારવાં. ૧૪.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુચોગમાં, વર્તે દ્રષ્ટિ વિમુખ;
અસદ્ગુરુને દઢ કરે; નિજમાનાથે મુખ્ય. ૨૬.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુનો ક્યારેક ચોગ મળે તો દુરાગ્રહાદિછેદક તેની વાણી સાંભળીને તેનાથી અવળી રીતે આવે, અર્થાત્ તે હિતકારી વાણીને અદૃશ્ય કરે નહીં, અને પોતે ખરેખરો દઢ મુમુક્ષુ છે એવું માન મુખ્યપણે મેળવવાને અર્થે અસદ્ગુરુસમીપે જઈને પોતે તેનાપ્રત્યે પોત નું વિશેષ દઢ તણ જણાવે. ૨૬.

દેવાદિ ગતિ ભાગમાં, જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન;
માને નિજમતવેપનો, આગ્રહ મુક્તિનિદાન. ૨૭.

દેવ નારકાદિ ગતિના, 'ભાંગા' આદિનાં સ્વરૂપ કાષ્ઠક વિશેષ પરમાર્થ-હેતુથી કહ્યા છે, તે પેટુને જાણે નથી, અને તે માંભળવાને શ્રુતજ્ઞાન જે સમજે છે, તથા પોતાના મતનું સ્વરૂપ આગ્રહ રાખવામાં જ મુક્તિનો હેતુ માને છે. ૨૭.

લક્ષ્યું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, અર્હું પ્રત અભિમાન;
અહે નહીં પરમાર્થને, લેવા લૌકિકમાન. ૨૮.

વૃત્તિનું સ્વરૂપ શું? તે પણ જે જાણતો નથી, અને 'હું મનધારી છું' એવું અભિમાન ધારણ કર્યું છે. કવચિત્ પરમાર્થના ઉપદેશનો યોગ અને તોપણ લોકે માં પોતાનું માન અને પૂજ્યમહાકારદિ જતાં રહેમે. અથવા તે માનાદિ પછી પ્રાપ્ત નહીં થાય એમ જાણીને તે પરમાર્થને અદૃશ્ય કરે નહીં. ૨૮.

અથવા નિશ્ચયનય અહે, માત્ર શબ્દનીમાંય;
લોપે સદ્વ્યવહારને, સાધનરહિત થાય. ૨૯.

અથવા 'સમયસાર' કે 'યોગસાક્ષિ' જેવા ગ્રંથો વાંચી તે માત્ર નિશ્ચય નયને અદૃશ્ય કરે? કેવી ગીતે અદૃશ્ય કરે? માત્ર કહેવારૂપે, અંતરંગમાં તથાસ્પ શુભની દર્શી સ્પર્શના નહીં, અને સદ્ગુરુ, સત્સાત્ત્વ, તથા વૈરાગ્ય, વિવેકાદિ સાચા વ્યવહારને લોપે, તેમ જ પોતાને જ્ઞાની માની લઈને સાધનરહિત વર્તે. ૨૯.

જ્ઞાનદશા પામ્યા નહીં, સાધનદશા ન કાંઈ;
પામે તેના સંગ જે, તે ખૂટે ભવમાંહે. ૩૦.

તે જ્ઞાનદશા પામે નહીં, તેમ વૈરાગ્યાદિ સાધનદશા પણ તેને નથી. જેથી તેના જીવનો સંગ ખીન જીવને થાય તે પણ ભવસાગરમાં ફેળે. ૩૦.

એ પણ જીવ મતાર્થમાં, નિજમાનન્દિ કાજ;

પામે નહીં પરમાર્થને, અનુઅધિકારીમાં જ. ૩૧.

એ જીવ પણ મતાર્થમાં જ વર્તે છે, કેમકે ઉપર કહ્યા જીવ તેને જેમ કૃપાધર્માદિથી મતાર્થતા છે, તેમ આને જ્ઞાની ગણાવવાના માનની ઇચ્છાથી પોતાના શુક્રમતનો આગ્રહ છે, માટે તે પણ પરમાર્થને પામે નહીં, અને અનુઅધિકારી એટલે જેને વિશે જ્ઞાન પરિણામ પામવા યોગ્ય નહીં એવા જીવોમાં તે પણ ગણાય. ૩૧.

નહીં કૃપાયઉપશાંતતા, નહીં અંતરવૈરાગ્ય;

સરળપણ, ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય. ૩૨.

જેને ક્રોધમાનભાવાલોભરૂપ ક્રોધ પાંતળા પડ્યા નથી તેમ જેને અંતરવૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો નથી, આત્મામાં શુદ્ધ મંદુરવારૂપ સરળપણ જેને રહ્યું નથી, તેમ સલાસલતુલના કરવાને જેને અપક્ષપાતદષ્ટિ નથી, તે મતાર્થી જીવ દુર્ભાગ્ય એટલે જન્મ, જરા, મરણને હેલાવાળા મોક્ષમાર્ગને પામવા યોગ્ય એવું તેનું ભાગ્ય ન સમજવું. ૩૨.

લક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં, મતાર્થ જાવા કાજ,

હવે કહું આત્માર્થીનાં, આત્મ-અર્થ મુખસાજ. ૩૩.

એમ મતાર્થી જીવનાં લક્ષણ કહ્યાં, તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે, ક્રોધ પણ જીવનો તે જાણીને મતાર્થ જાવ. હવે આત્માર્થી જીવનાં લક્ષણ કહીએ છીએ: તે લક્ષણ કેવાં છે કે, આત્માને અવ્યગ્રાધ મુખની સામગ્રીના હેતુ છે. ૩૩.

આત્માર્થીલક્ષણ.

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણ, તે સાચા ગુરૂ હોય,

બાકી કૃપાગુરૂકલ્પના, આત્માર્થી નહીં જોય. ૩૪.

જ્ય આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણ હોય. અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં મુનિપણ ન જ મંજવે “જંસમતિ પામડ તં મોહુનિ પામડ” (જ્યાં સમકિત એટલે આત્મજ્ઞાન છે, ત્યાં મુનિપણ જાણી) એમ “આચારંગ સૂત્રમાં” કહ્યું છે, એટલે જેમ આત્મજ્ઞાન હોય તે માયા ગુરૂ છે એમ જાણે છે અને આત્મજ્ઞાનરહિત હોય તેપણ પોતાના કૃપાના ગુરૂને સદગુરૂ માનવા એ માત્ર કલ્પના છે તેથી કંઈ ભવચ્છેદ ન થાય એમ આત્માર્થી જુએ છે. ૩૪.

રોકે જીવ સ્વચ્છંદ તો, પામેઃ અવશ્ય મોક્ષ;
પામ્યા એમ અનંત છે, ભાખ્યું જિન નિર્દોષ. -૧૫.

જીવ અનાદિ કાળથી પોતાના ડહાપણે અને પોતાની ધુવ્જાએ ચાલ્યો છે, એનું નામ 'સ્વચ્છંદ' છે. જે તે સ્વચ્છંદને રોકે તો જરૂર તે મોક્ષને પામે અને એ રીતે ભૂતકાળે અનંત જીવ મોક્ષ પામ્યા છે, એમ રાગ, દોષ અને અજ્ઞાન એમાનો એકે દોષ જેને વિષે નથી એવા દોષરહિત વીતરાગે કહ્યું છે. ૧૫.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુર્યોગથી, સ્વચ્છંદ તે રોકાય;
અન્ય ઉપાય કર્યા થકી, પ્રાપ્તે જમણા થાય. ૧૬.

પ્રત્યક્ષમદ્ગુરના યોગથી તે સ્વચ્છંદ રોકાય છે, બાકી પોતાની ધુવ્જાએ ખીજા ધણા ઉપાય કર્યા છતાં ધણુકરીને તે જમણા થાય છે. ૧૬.

સ્વચ્છંદ મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
સમકિત તેને ભાખ્યું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭.

સ્વચ્છંદને તથા પોતાના મતના આગ્રહને તજીને જે મદ્ગુરના લક્ષે ચાલે તેને, પ્રત્યક્ષ કાણુ ગણીને વીતરાગે 'મમકિત' કહ્યું છે. ૧૭.

માનાદિક શત્રુ મહાં, નિજજહે ને મરાય;
જતતાં સદ્ગુરુશરણમાં અલ્પ પ્રયાસે જાય. ૧૮.

માન, અને પૂજ્યમહારાદિનો લેલ એ આદિ મહાશત્ર છે, તે પોતાના ડહાપણે ચોક્કતાં નાશ પામે નહીં, અને મદ્ગુરના શરણમાં જતાં સદ્ગુર પ્રયત્નમાં જાય. ૧૮.

જે સદ્ગુરુઉપદેશથી, પામ્યો કેવળજ્ઞાન;
ગુરુ રહ્યા છત્રરથ પણ, વિનય કરે ભગવાન. ૧૯.

જે મદ્ગુરના ઉપદેશથી કોઈ કેવળજ્ઞાનને પામ્યાં, તે મદ્ગુર હજી છત્રરથ રતા હોય, તોપણ જે કેવળજ્ઞાનને પામ્યા છે એવા તે કેવળાભિમાન જગત્રય એવા પોતાના મદ્ગુરની વૈયાવચ્ચ કરે છે. ૧૯.

એવો માર્ગ વિનય તમો, ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ;
મૂળ હેતુ એ માર્ગના, સમજે કોઈ મુલાખ. ૨૦.

એવા વિનયનો માર્ગ શ્રી જિને ઉપદેશ્યો છે. એ માર્ગનો મૂળહેતુ એટલે તેથી આત્માને જો ઉપકાર થાય છે તે, કોઈક મુશાય એટલે મુશબોધી અથવા આરાધક જીવ હોય તે સમજે. ૨૦.

અસદ્ગુરુએ વિનયનો, લાલ લહે:ને કાંઈ;

મહામોહિનીય કંમંથી, ખૂડે લવજળમાંહિ. ૨૧.

આ વિનયમાર્ગ કહ્યો તેનો લાલ એટલે તે શિષ્યાદિની પાસે કરાવવાની ધ્વજા કરીને ને કાંઈ પણ અસદ્ગુરુ પોતાને વિષે સદ્ગુરુપણુ સ્થાપે તો તે મહામોહિનીય કંમંનું ઉપાજન કરીને લવસમુદ્રમાં ખૂડે. ૨૧.

હોય મુમુક્ષુ જીવ તે, સમજે એહ વિચાર;

હોય મતાર્થી જીવ તે, અવળો લે નિર્ધાર. ૨૨.

જે મોક્ષાર્થી જીવ હોય તે, આ વિનયમાર્ગાદિનો વિચાર સમજે, અને જે મતાર્થી હોય તે, તેનો અવળો નિર્ધાર લે, એટલે કાં પોતે તેવો વિનય શિષ્યાદિ પાસે કરાવે, અથવા અમદ્ગુરુને વિષે પોતે સદ્ગુરુની ભ્રાંતિ રાખી આ વિનયમાર્ગનો ઉપયોગ કરે છે. ૨૨.

હોય મતાર્થી તેહને, થાય ન આતમલક્ષ:

તેહ મતાર્થીલક્ષણો, અહીં કહ્યાં નિર્પક્ષ. ૨૩.

જે મતાર્થી જીવ હોય તેને આત્મજ્ઞાનનો લક્ષ યાવ નહીં; એવા મતાર્થી જીવનાં અહીં નિષ્પક્ષપાતે લક્ષણો કહ્યાં છે: ૨૩.

મતાર્થિલક્ષણ.

બાહ્યાયાગ પણ જ્ઞાન નહીં, તે માને ગુરુ મત્ય;

અથવા નિજકૃપાધર્મના, તે ગુરુમાં જ મમત્વ. ૨૪.

જેને માત્ર બાહ્યથી લાગ દેખાય છે, પણ આત્મજ્ઞાન નથી, અને ઉપલક્ષણથી અંતરંગ લાગ નથી, તેવા ગુરુને સાચા ગુરુ માને, અથવા તો પોતાના કૃણધર્મના ગમે તેવા ગુરુ હોય તોપણ તેમાંજ મમત્વ રાખે. ૨૪.

જે જિનદેહપ્રમાણ ને, સમવસરણાદિ સિદ્ધિ;

વર્ણન સમજે જિનનું, રોકી રહે નિજબુદ્ધિ. ૨૫.

જે જિનના દેહાદિનું વર્ણન છે, તેને જિનનું વર્ણન સમજે છે, અને માત્ર પોતાના કૃણધર્મના દેવ છે માટે મારાપણના કીર્તિત ગમે સમવસરણાદિ મહાત્મ્ય કહ્યા કરે છે, અને તેમાં પોતાની હુદ્દિને રોકી રહે છે; એટલે પરમાર્થોત્તરસ્વરૂપ એવું જિનનું જે અંતરંગસ્વરૂપ બળુવાયોગ્ય છે તે, બળુતા નથી તથા તે બળુવાનું પ્રયત્ન કરતા નથી અને માત્ર સમવસરણાદિમાં જ જિનનું સ્વરૂપ કહીને મતાર્થમાં રહે છે. ૨૫.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુપ્રાપ્તિનો, ગણે પરમ ઉપકાર,
ત્રણે યોગ એકવર્થી, વર્તે આજ્ઞાધાર. ૩૫.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકાર જાણે, અર્થાત્ શાસ્ત્રદિથી જે મમાધાન થઈ શકવાયોગ્ય નથી, તો જે દેવો મદ્ગુની આજ્ઞા ધારણ કર્યા વિના જતા નથી તે, મદ્ગુઓગથી મમાધાન થાય, અને તે દેવો ટળે, માટે પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુનો મોટો ઉપકાર જાણે, અને તે મદ્ગુઓગને મન વચન કાયાથી આજ્ઞાક્રિતપણે વર્તે. ૩૫.

એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પંથ,
ત્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬.

ત્રણે કાળને વિષે પરમાર્થનો પંથ એટલે મોક્ષનો માર્ગ એક હોયો જોઈએ, અને જ્યાં તે પરમાર્થ મિલે થાય તે વ્યવહાર જીવે માન્ય ગણાયો જોઈએ-ખીજો નહીં. ૩૬.

એમ વિચારી અંતરે, શોધે સદ્ગુરુયોગ,
કામ એમ આત્માર્થનું, ખીજો નહીં મનરોગ. ૩૭.

એમ અંતરમાં વિચારીને જે સદ્ગુરુના યોગનો શોધ કરે, માત્ર એક આત્માર્થની ઇચ્છા ગણે, પણ માનપૂર્વક મિલિરિલ્લની કશી ઇચ્છા ગણે નહીં, એ રોગ જેના મનમાં નથી ૩૭.

કયાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષઅભિલાષ,
લવે ખેદ પ્રાણી દયા, ત્યાં આત્માર્થનિવાસ. ૩૮.

જ્યાં કપલ પાનજી પડ્યા છે. માત્ર એ- મોક્ષાદિ લિવાન ખીજ કાઈ પદની અભિલાષા નથી, મંગાગ્ન જેને વૈગમ્ય વર્તે છે, અને પ્રાણીમાત્રપર જેને દયા છે, એવા જીવને વિષે આત્માર્થનો નિવાસ થાય. ૩૮.

દશા ન એવી જ્યાંસુધી. જીવ લહે નહીં જોગ્ય,
મોક્ષમાર્ગ પામે નહીં, મટે ન અંતરોગ. ૩૯.

જ્યાંસુધી એવી જોગદશા જીવ પામે નહીં, સાંસુધી તેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ન થય, અને આત્માર્થાનિરૂપ અનંતદુખનો દેવ એવો અંતરોગ ન મટે. ૩૯.

આવે જ્યાં એવી દશા, સદ્ગુરુઓનું સુહાથ,
તે બોધે ગુનિચારણા, ત્યાં પ્રગટે સુખનય. ૪૦.

જોવી દશા જ્યાં આવે સાં સદ્ગુરુનો શોધ ગોબે; અર્થાત્ પરિણામ પામે, અને તે શોધના પરિણામથી સુખદાયક એવી સુનિચારણા પ્રગટે. ૪૦.

ત્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજજ્ઞાન,
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થયું, પામે પદ નિર્વાણ. ૪૧.

ત્યાં સુવિચારણા પ્રગટે ત્યાં, આત્મગ્ન ઉત્પન્ન થાય, અને તે જ્ઞાનથી
મોહનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદને પામે. ૪૧.

ઉપજે તે સુવિચારણા, મોક્ષમાર્ગ સમજાય,
ગુરુશિષ્યસંવાદથી, ભાગ્યુ પરપદ આંહિ. ૪૨.

જેથી તે સુવિચારણા ઉત્પન્ન થાય, અને મોક્ષમાર્ગ સમજવામાં આવે
તે, છ પદરૂપે ગુરુશિષ્યના સંવાદથી કરીને અહીં કહ્યું છે. ૪૨.

પરપદનામકથન.

‘આત્મા છે,’ ‘તે નિત્ય છે,’ ‘છે કર્તા નિજકર્મ,’
‘છે ભોક્તા,’ વગી ‘મોક્ષ છે,’ ‘મોક્ષઉપાય મુખર્મ.’ ૪૩.

‘આત્મા છે,’ ‘તે આત્મા નિત્ય છે,’ ‘તે આત્મા પોતાના કર્મનો
કર્તા છે,’ ‘તે કર્મનો ભોક્તા છે’ ‘તેથી મોક્ષ થાય છે,’ અને તે ‘મોક્ષનો
ઉપાય એવો સત્કર્મ છે.’ ૪૩.

પદસ્થાનક સંક્ષેપમાં, પદદર્શન પણ તેહ,
સમજવા પરમાર્થને, કહ્યાં જ્ઞાનીએ એહ. ૪૪.

એ છ સ્થાનક અથવા છ પદ અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યાં છે, અને વિચાર
કરવાથી પદદર્શન પણ તે જ છે. પરમાર્થ સમજવાને માટે જ્ઞાનીપુરુષે એ
છ પદો કહ્યાં છે. ૪૪.

શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

શિષ્ય પ્રથમ સ્થાનકની શંકા કહે છે:—

નથી દૃષ્ટિમાં આવતો, નથી જણાતું રૂપ,
બીજો પણ અનુભવ નહીં, તેથી ન જીવસ્વરૂપ. ૪૫.

દૃષ્ટિમાં આવતો નથી, તેમ જેનું કંઈ રૂપ જણાતું નથી, તેમ રૂપરૂપિ
બીજા અનુભવથી પણ જણાવાપણ નથી, માટે જીવનું સ્વરૂપ નથી; અર્થાત્
જીવ નથી. ૪૫.

અથવા દેહજ આત્મા, અથવા ઇન્દ્રિય પ્રાણ,
મિથ્ય જૂદો માનવો, નહીં જૂદું એધાણ. ૪૬.

અથવા દેહ જ છે તે આત્મા છે, અથવા ઇન્દ્રિયો છે તે, આત્મા છે
તે, આત્મા છે, અથવા આસોચ્છાસ છે તે. આત્મા છે, અર્થાત્ એ સૌ એકના

એક દેહરૂપે છે, મારે આત્માને જૂનો માનવો તે મિથ્યા છે, કેમકે તેનું કયું જૂનું એધાણ એટલે ચિન્હ નથી. ૪૬.

વળી જો આત્મા હોય તો, જણાય તે નહીં કેમ ?

જણાય જો તે હોય તો, ઘટ પટ અદિ જેમ. ૪૭.

અને જો આત્મા હોય તો તે જણાય શા મારે નહીં ? જો ઘટ, પટ, આદિ પદાર્થો છે તે જેમ જણાય છે, તેમ આત્મા હોય તો શા મારે ન જણાય ? ૪૭.

માટે છે નહીં અતમા, મિથ્યા માહઉપાય,

કો અંતરશંકાતણે, સમજવો સદુપાય. ૪૮.

માટે આત્મા છે નહીં, અને આત્મા નથી એટલે તેના મોક્ષના અર્થે ઉપાય કરવા તે ફાલ્સ છે, એ મારા અંતરની શંકાનો કંઈ પણ સદુપાય સમાન્યો એટલે મમાધાન હોય તો કહો. ૪૮.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

‘આત્મા છે’ એમ સદ્ગુરુ મમાધાન કરે છે:—

ભાર્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહ સંમાન;

પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટસદાણે ભાન. ૪૯.

દેહાધ્યાસથી એટલે અનાદિશાળી અજ્ઞાનને લીધે દેહનો પરિચય છે તેથી, આત્મા દેહ જેવો અર્થાત્ તને દેહ લાગ્યો છે; પણ આત્મા અને દેહ બન્ને જૂદાં છે, કેમકે જેવ જૂદાં જૂદાં લક્ષણથી પ્રગટ ભાનમાં આવે છે. ૪૯.

ભાર્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;

પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, જેમ અસિ ને મ્યાન. ૫૦.

અનાદિશાળના અજ્ઞાનને લીધે દેહના પરિચયથી દેહ જ આત્મા લાગ્યો છે, અથવા દેહ જેવો આત્મા ભાર્યો છે, પણ જેમ તરવાર ને મ્યાન, મ્યાનરૂપ સાગતાં છતાં બન્ને જૂદાં જૂદાં છે, તેમ આત્મા અને દેહ બન્ને જૂદાં જૂદાં છે. ૫૦.

જે દ્રષ્ટા છે દ્રષ્ટિનો, જે જાણે છે રૂપ;

અબાધ્ય અનુભવ જે નહે, તે છે શ્વસ્વરૂપ. ૫૧.

તે આત્મા દ્રષ્ટિ એટલે આંખથી ક્યાંથી જાણ ? કેમકે ઉત્તરો તેનો તે જોનાર છે. સ્વૂગમ્યમાદિ રૂપને જે જાણે છે, અને મરંને બાધ કરતાં કરતાં કાંઈ પણ પ્રદાર જેનો અધ કરી રહતો નથી એવા જે અનુભવ રહે છે તે, શ્વસ્વ રૂપ છે. ૫૧.

ઇંદ્રિયે પ્રત્યક્ષે, નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન;

પાંચ ઇંદ્રિયા વિષયનું, પણ આત્માને જ્ઞાન. ૫૨.

ઇંદ્રિયથી સાંભળ્યું તે તે ઇંદ્રિય જાણે છે, પણ ચક્ષુ-ઇંદ્રિય તેને જાણતી નથી, અને ચક્ષુ-ઇંદ્રિયે દોઢું તે ઇંદ્રિય જાણતી નથી. અર્થાત્ સૌ સૌ ઇંદ્રિયને પોતપોતાના વિષયનું જ્ઞાન છે; પણ બીજી ઇંદ્રિયોના વિષયનું જ્ઞાન નથી, અને આત્માને તો પાંચે ઇંદ્રિયના વિષયનું જ્ઞાન છે. અર્થાત્ જે તે પાંચે ઇંદ્રિયોના અહણુ કરેલા વિષયને જાણે છે તેજ, 'આત્મા' છે, અને આત્મા વિના એકેક ઇંદ્રિય એકેક વિષયને અહણુ કરે એમ કહ્યું તેપણુ ઉપચારથી કહ્યું છે. ૫૨.

દેહ ન જાણે તેહને, જાણે ન ઇંદ્રિ પ્રાણ;

આત્માની સત્તાવડે, તેહ પ્રવર્તે જાણ. ૫૩.

દેહ તેને જાણતો નથી, ઇંદ્રિયો તેને જાણતી નથી, અને શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણુ પણ તેને જાણતો નથી; તે સૌ એક આત્માની સત્તા ખામીને પ્રવર્તે છે, નહીં તો જટપણે પચા રહે છે, એમ જાણ. ૫૩.

સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારે સદા જણાય;

પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ એવાણે સદાય. ૫૪.

જાગૃત, સ્વપ્ન, અને નિદ્રા એ અવસ્થામાં વર્તેતો છતાં તે તે અવસ્થાઓથી જૂદો જે રહ્યા કરે છે, અને તે તે અવસ્થા વ્યતીત થયે પણ જેનું હોવાપણુ છે, અને તે તે અવસ્થાને જે જાણે છે, એવો પ્રગટસ્વરૂપ ચૈતન્યમય છે. અર્થાત્ જાગૃત જ કરે છે એવો જેનો સ્વભાવ પ્રગટ છે, અને એ તેની નિશાની સદાય વર્તે છે; કાષ્ઠ દિવસ તે નિશાનીનો ભંગ થતો નથી. ૫૪.

ધટ પટ આદિ જાણુ તું, તેથી તેને માન;

જાણનાર તે માન નહીં, દહીએ કેવું જ્ઞાન. ૫૫.

ધટ, પટ આદિને તું પોતે જાણે છે, 'તે છે' એમ તું માને છે, અને જે તે ધટ, પટ આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી; એ જ્ઞાન તં કેવું કહેવું? ૫૫.

પરમ છુદ્ધ રૂપ દેહમાં, સ્થૂળ દેહ મતિ અલપ;

દેહ હોય જો આત્મા, ઘટે ન આમ વિકલ્પ. ૫૬.

દુર્લભ દેહને વિષે પરમ છુદ્ધ ભાવમાં આવે છે, અને સ્થૂળ દેહને વિષે થોડી છુદ્ધ ભાવમાં આવે છે; જો દેહ જ આત્મા હોય તો એવો વિકલ્પ એટલે વિરોધ યવાનો વખત ન આવે. ૫૬.

જડ ચેતનનો શિન્ન છે, કેવળ પ્રગ્ન સ્વભાવ;
એકપણ પામે નહીં, ત્રણે કાળ દ્વય ભાવ. ૫૭.

કોઈ કાળે જેમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વભાવવાન છે, તે ચેતન, એવો એવનો કેવળ જૂદો સ્વભાવ છે, અને તે કોઈ પણ પ્રકારે એકપણ પામવાયોગ્ય નથી. ત્રણે કાળ જડ જડ ભાવે, અને ચેતન ચેતન ભાવે રહે એવો એવનો જૂદો જૂદો દ્વિતભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે. ૫૭

આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ;
શંકાનો કરનાર તે, અચરજ એ હું અમાપ. ૫૮.

આત્માની શંકા આત્મા આપે પોતે કરે છે. જે શંકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે. તે જાણતો નથી, એ માપ ન થઈ શકે એવું આશ્ચર્ય છે. ૫૮.

શંકા—શિષ્ય ઉવાચ.

આત્મા નિલ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકાર;
સંભવ તેનો થાય છે, અંતર કયે વિચાર. ૫૯.

આત્માના હોવાપણા વિષે આપે જે જે પ્રકાર કહ્યા તેનો અંતરમાં વિચાર કરવાથી મંજવ થાય છે. ૫૯.

બીજી શંકા થાય ત્યાં, આત્મા નહોં અવિનાશ;
દેહયોગથી ઉપજે, દેહ વિયોગે નાશ. ૬૦.

પણ બીજી એમ શંકા થાય છે કે, આત્મા છે તોપણ તે અવિનાશ એટલે નિલ નથી. ત્રણે કાળ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના મંગોગથી ઉત્પન્ન થાય. અને વિયોગે નાશ પામે. ૬૦.

અથવા વરતુ ક્ષણિક છે, કલે કલે પલટાય;
એ અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિલ જણાય. ૬૧.

અથવા વરતુ ક્ષણે ક્ષણે ખદલાતી જોવામાં આવે છે, તેથી સર્વ વરતુ ક્ષણિક છે, અને અનુભવથી જોતાં પણ આત્મા નિલ જાણતો નથી. ૬૧.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

‘આત્મા નિલ છે,’ એમ સમાધાન કરે છે:—
દેહ માત્ર સયોગ છે, વળી જડ રૂપી દરય;
ચેતનનાં દિપ્તિ લાય, કોના અનુભવ વરય. ૬૨.

દેહમાત્ર પરમાણુનો મંયોગ છે, અથવા સંયોગે દરી આત્માના સંબંધમાં છે. વળી તે દેહ જડ છે, રૂપી છે, અને દશ્ય એટલે બીજા કોઈ દ્રશ્યનો તે જાણવાનો વિષય છે; એટલે તે પોતે પોતાને જાણતો નથી, તો ચેતનના ઉત્પત્તિ અને નાશ તે ક્યાંથી જાણે? તે દેહના પરમાણુએ પરમાણુનો વિચાર કરતાં પણ તે જડ જ છે, એમ સમજાય છે. તેથી તેમાંથી ચેતન-ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમાં નાશ પણ પામવા યોગ્ય નથી. વળી તે દેહ રૂપી એટલે રચ્યજ્ઞાન પરિણામવાળો છે, અને ચેતન દ્રશ્ય છે, સારે તેના મંયોગથી ચેતનની ઉત્પત્તિ શી રીતે થાય? અને તેમાં કય પણ કેમ થાય? દેહમાંથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં જ નાશ પામે છે, એ વાત કોના અનુભવને વશ રહી? અર્થાત્ એમ કોણે જાણ્યું? કેમકે જાણનાર એવા ચેતનની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ તો તેથી પહેલાં છે, સારે એ અનુભવ થયો કોને? ૬૨.

જેના અનુભવ વશ્ય એ, ઉત્પન્ન કયનું જ્ઞાન;
તે તેથી જૂદા વિના, થાય ન કેમ? જ્ઞાન. ૬૩.

જેના અનુભવમાં જ ઉત્પત્તિ અને નાશનું જ્ઞાન વર્તે તે જ્ઞાન તેથી જૂદા વિના કોઈ પ્રકારે પણ મંભવતું નથી. અર્થાત્ ચેતનના ઉત્પત્તિ કય થાય છે, એવો કોઈને પણ અનુભવ થવા યોગ્ય છે નહીં. ૬૩.

જે સંયોગો દેખાંચે, તે તે અનુભવ દશ્ય;
ઉપજે નહીં સંયોગથી, અદ્વિતિ નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪.

જે જે મંયોગો દેખાંચે છીએ તે તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માના દશ્ય એટલે તેને આત્મા જાણે છે, અને તે મંયોગનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો કોઈ પણ મંયોગ સમજતો નથી. કે જેથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આત્મા સંયોગથી નહીં ઉત્પન્ન થયેલો એવો છે; અર્થાત્ અમંયોગી છે, સ્વાભાવિક પદાર્થ છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ 'નિત્ય' સમજાય છે. ૬૪.

જડથી ચેતન ઉપજે, ચેતનથી જડ થાય;
એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫.

જડથી ચેતન ઉપજે, અને ચેતનથી જડ ઉત્પન્ન થાય એવા કોઈને ક્યારે-કદી-પણ અનુભવ થાય નહીં, ૬૫.

કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;
નાશ ન તેના કોઈમાં, તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬.

જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ મયોગોથી થાય નહીં, તેનો નાશ પણ કોઈને ત્રિષે થાય નહીં, માટે આત્મા ત્રિકાળ 'નિત્ય' છે. ૬૬.

કોધાદિ તરતમ્યતા, સર્પાદિકની માંય;
પૂર્વજન્મસંસ્કાર તે, જીવનિત્યતા ત્યાંય. ૬૭.

કોધાદિ પ્રકૃતિઓનું વિશેષપણ સર્પ વગેરે પ્રાણીમાં જન્મથી જ જોવામાં આવે છે, વર્તમાનદેહે તો તે અભ્યાસ કર્યો નથી. જન્મની સાથે જ તે છે; એટલે એ પૂર્વજન્મનો જ સંસ્કાર છે. જે પૂર્વજન્મ જીવની નિત્યતા સિદ્ધ કરે છે. ૬૭.

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે. પર્યાયે પલટાય;
બાળાદિ વય ત્રણ્યનું, જ્ઞાન એકને થાય. ૬૮.

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય છે. સમયે સમયે જ્ઞાનાદિ પરિણામના પલટવાથી તેના પર્યાયનું પલટવાપણ છે. (કદ સમુદ્ર પલટા નથી, માત્ર મોલ પલટાય છે, તેના પરે.) જેમ બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે. તે આત્માને વિભાવથી પર્યાય છે; એને બાળ અવસ્થા વર્તતાં આત્મા બાળક જણાવે, તે બાળ અવસ્થા છોડી, જ્યારે યુવાવસ્થા પ્રવેશ કરી સારે યુવાન જણાયો, અને યવાવસ્થા તજી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રવેશ કરી સારે વૃદ્ધ જણાયો. એ ત્રણે અવસ્થાના બેદ-થયો તે પર્યાયજો છે, પણ તે ત્રણે અવસ્થામાં આત્મદ્રવ્યનો બેદ થયો નહીં, અર્થાત્ અવસ્થાઓ બદલાઈ પણ આત્મા બદલાયો નથી. આત્મા એ ત્રણ અવસ્થાને જાણે છે, અને તે ત્રણે અવસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે. ત્રણે અવસ્થામાં આત્મા એક હોય તો જેમ બને, તે આત્મા કણે કણે બદલાતા હોય તો તેણે અનુભવ બને જ નહીં. ૬૮.

અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું, જે જાણી વદનાર;
વદનારો તે ક્ષણિક નહાં, કંઠ અનુભવ નિર્ધાર. ૬૯.

અમુક પદાર્થ ક્ષણિક છે, જેમ જે જાણે છે, અને ક્ષણિકપણ કહે છે તે દરેનાર અર્થાત્ જાણનાર ક્ષણિક હોય નહીં, કેમકે પ્રથમ કણે અનુભવ થયો તેને બીજે કણે તે અનુભવ કદી રાકાય, તે બીજે કણે પોતે ન હોય

તો ક્યાંથી કહે? માટે એ અનુભવી પણ અત્માના અપ્રશિક્ષણનો નિશ્ચય કર. ૬૬.

ક્યારે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય ન નાશ;
એવન પામે નાશ તો, કેમાં ભજે તપાસ. ૭૦.

કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ પણ કાળે કેવળ તો નાશ થાય જ નહીં; માત્ર અવસ્થાંતર થાય, એવનનો પણ કેવળ નાશ થાય નહીં, અને અવસ્થાંતરણ નાશ થતો હોય તો તે કેમાં ભજે, અથવા કેમ પ્રકારનું અવસ્થાંતર પામે તે તપાસ. અર્થાત્ ઘટાદિ પદાર્થ કુટી જાય છે, એટલે લોકો એમ કહે છે કે, મરે નાશ પામ્યો છે. કંઈ માત્રીપણ નાશ પામ્યું નથી. તે જિનજિન થઈ જઈ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ બૂકા થાય તોપણ પરમાણુસમૂહરૂપે રહે. પણ કેવળ નાશ ન થાય; અને તેમાંનું એક પરમાણુપણ ધરે નહીં, કેમકે અનુભવી જોતાં અવસ્થાંતર થઈ શકે, પણ પદાર્થનો સમૂળગો નાશ થાય એમ ભારતી જ સકાય નહીં. અવસ્થાંતરણ નાશ કહેવાય. જેમ ઘટ કુટી જઈ કેમ કરી પરમાણુસમૂહરૂપે સ્થિતિમાં રહે, તેમ એવનનો અવસ્થાંતરણ નાશ તારે કહેવો હોય તો તે શી સ્થિતિમાં રહે, અથવા ઘટના પરમાણુઓ જેમ પરમાણુસમૂહમાં ભળ્યા તેમ એવન કંઈ વસ્તુમાં ભળવાયોગ્ય છે તે તપાસ. અર્થાત્ એ પ્રકારે તુ અનુભવ કરી જોઈશ તો કોઈમાં નહીં ભળી શકવાયોગ્ય, અથવા પરસ્પર અવસ્થાંતર નહીં પામવાયોગ્ય એવું એવન એટલે આત્મા તને ભાસ્વમાન થશે. ૭૦.

શંકા — શિય ઉવાચ.

આત્મા, કેમનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—

કર્તા જીવ ન કર્મનો, કર્મ જ કર્તા કર્મ;
અથવા સહજ સ્વભાવ કાં, કર્મ જીવનો ધર્મ. ૭૧.

જીવ કર્મનો કર્તા નથી, પણ કર્મના કર્તા કર્મ છે, અથવા અત્યાયો તે યથા કરે છે, એમ નહીં, ને જીવ તેનો કર્તા છે એમ કહે તો પુછી તે જીવનો ધર્મ જ છે, અર્થાત્ ધર્મ હોવાથી ક્યારે નિષ્ઠ ન થાય. ૭૧.

આત્મા સદા અસંગત, કરે પ્રકૃતિ બંધ;
અથ : પ્રયત્નરેણુ, તેથી જીવ અબંધ. ૭૨.

અથવા એમ નહીં, તો આત્મા સત્ત્વ અમંગ છે, અને સત્તાદિ શુભવાળી પ્રકૃતિ કર્મનો બંધ કરે છે; તેમ નહીં, તો જીવને કર્મ કરવાની પ્રેરણા ધૃત્વર કરે છે, તેથી ધૃત્વરેચ્છારૂપ હોવાથી જીવ તે કર્મથી 'અમંગ' છે. ૭૨.

માટે મોક્ષ ઉપાયનો, કોઈ ન હેતુ જ રૂપ;
કર્મતણુ કર્તાપણુ, કાં નહીં કાં નહીં જાય? ૭૬.

માટે જીવ કોઈ રીતે કર્મનો કર્તા થઈ ગયો નથી, અને મોક્ષનો ઉપાય કરવાનો કોઈ હેતુ જણાતો નથી કાં જીવને કર્મનું કર્તાપણુ નથી અને જો કર્તાપણુ હોય તો કોઈ રીતે ને તેનો ગ્વભાવ મટવા ચોગ્ય નથી ૭૩.

સંભાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ

કર્મનું કર્તાપણુ આત્માને જે પ્રકારે છે તેનું મદ્ગુરુ સંભાધાન કરે છે —

હોય ન ચેતનપ્રેરણા, કોણુ મહે તો કર્મ;
જડસ્વભાવ નહીં પ્રેરણા, જુઓ વિચારી ધર્મ. ૭૪.

ચેતન એટલે આત્માની પ્રેરણારૂપ પ્રવૃત્તિ ન હોય, તો કર્મને કોણુ મલ્લુ કરે? જડનો સ્વભાવ પ્રેરણા નથી જડ અને ચેતન બેજના ધર્મ વિચારી જુઓ ૭૪.

જો ચેતન કરતું નથી, થતાં નથી તો કર્મ;
તેથી સહજ સ્વભાવ નહાં, તેમ જ નહીં જીવધર્મ. ૭૫.

આત્મા જો કર્મ કરતો નથી, તો થતાં નથી તેથી મહજ ગ્વભાવે એટલે અનાયાસે થાય એમ કહેવું ઘટતું નથી તેમ જ તે જીવનો ધર્મ પણ નહીં, કેમકે ગ્વભાવનો નાશ થાય નહીં, અને આત્મા ન કરે તો કર્મ થાય નહીં, એ ભાવ ટાળી શકે છે માટે તે આત્માનો ગ્વાભાવિક ધર્મ નહીં ૭૫.

કેવળ હોત અસંગ જો, ભાસત તને ન કેમ?
અસંગ છે પરમાર્થથી, પણ નિજભાને તેમ. ૭૬.

કેવળ જો અમંગ હોત, અર્થાત્ ક્યારે પણ તેને કર્મનું કરવાપણુ ન હોત, તો તને પોતાને તે આત્મા પ્રથમથી કેમ ન ભામત? પરમાર્થથી તે આત્મા અમંગ છે, પણ તે તો જ્યારે સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય ત્યારે થાય. ૭૬.

કર્તા ઈશ્વર કો નહીં, ઈશ્વર શુદ્ધ સ્વભાવ;
અથવા પ્રેરક તે ગણ્યે, ઈશ્વર દોષ પ્રભાવ. ૭૭.

જગતનો અર્થનાં જીવોનાં કર્મો ધર્મ કર્તો કોઈ છે નહીં; શુદ્ધ આત્મ-સ્વભાવ જોનો થયો છે તે ધર્મ છે, અને તેને જો પ્રેરક એટલે કર્મકર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો ગણવો જોઈએ; માટે ધર્મની પ્રેરણા જીવના કર્મ કરવામાં પણ કહેવાય નહીં. ૭૭.

ચેતન જો નિજભાવમાં, કર્તો આપસ્વભાવ;
વર્તે નહીં નિજભાવમાં, કર્તો કર્મપ્રભાવ. ૭૮.

આત્મા જો પોતાના શુદ્ધ ચેતન્યાદિ સ્વભાવમાં વર્તે તો તે પોતાના તે જ સ્વભાવનો કર્તો છે, અર્થાત્ તે જ સ્વરૂપમાં પરિણમિત છે, અને તે શુદ્ધ ચેતન્યાદિ સ્વભાવના ભાવમાં વર્તે તો ન હોય ત્યારે કર્મભાવનો કર્તો છે. ૭૮.

શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

તે કર્મનું ભોક્તાપણ જીવને નહીં હોય? એમ શિષ્ય કહે છે:—

જીવ કર્મકર્તા કહો, પણ ભોક્તા નહીં સોય;
શું સમજે જડ કર્મ કે, ફળપરિણામી હોય? ૭૯.

જીવને કર્મનો કર્તો કહીએ તોપણ તે કર્મનો ભોક્તા જીવ નહીં હરે, કેમકે જડ એવાં કર્મ શું સમજે કે તે ફળ દેવામાં પરિણામી થાય? અર્થાત્ ફળદાતા થાય? ૭૯.

ફળદાતા ધર્મને ગણ્યે, ભોક્તાપણ સધાય;

એમ કહે ધર્મરતણ, ધર્મરતણ જ જાય. ૮૦.

ફળદાતા ધર્મને ગણીએ તો ભોક્તાપણ સાધી શકીએ, અર્થાત્ જીવને ધર્મને કર્મ ભોગવાવે તેથી જીવ કર્મનો ભોક્તા સિદ્ધ થાય, પણ પરને ફળદેવ આદિ પ્રવૃત્તિવાળો ધર્મને ગણીએ તો તેનું ધર્મરતણ જ રહેતું નથી, એમ પણ પાછો વિરોધ આવે છે. ૮૦.

ધર્મ સિદ્ધ થયા વિના, જગત્-નિયમ નહીં હોય;

પછી શુભાશુભ કર્મનાં, ભોગ્યસ્થાન નહીં કોય. ૮૧.

તેવો ફળદાતા ધર્મ સિદ્ધ થતો નથી, એટલે જગતનો નિયમ પણ કોઈ રહે નહીં, અને શુભાશુભ કર્મ ભોગવવામાં કોઈ સ્થાનક પણ હરે નહીં, એટલે જીવને કર્મનું ભોક્તૃત્વ ક્યાં રહ્યું? ૮૧.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

જીવને પોતાનાં કર્મોનાં કર્મનું ભોક્તાપણ છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

ભાવકર્મ નિજકલ્પના, માટે ચેતનરૂપ;

જીવતીર્થની સ્ફુરણ, ગ્રહણ કરે જડધૂપ. ૮૨.

ભાવકર્મ જીવને પોતાથી બ્રાંતિ છે, માટે તે ચેતનરૂપ છે, અને તે બ્રાંતિને અનુયાયી થઈ જીવતીર્થ સ્ફુટાવમાન થાય છે, તેથી જડ એવાં દ્રવ્ય-કર્મની વર્ગણા તે ગ્રહણ કરે છે.

ઝેર સુદ્ધા સમજે નહીં, જીવ ખાય ફળ થાય;

એમ શુભાશુભ કર્મનું, ભોક્તાપણુ જણાય. ૮૩.

ઝેર અને અમૃત પોતે જાણનાં નથી કે અમારે આ જીવને ફળ આપવું છે, તોપણ જે જીવ ખાય છે, તેને તે ફળ થાય છે; એમ શુભાશુભ કર્મ આ જીવને આ ફળ આપવું છે એમ જાણનાં નથી, તોપણ મદ્ય કરનાર જીવ, ઝેર અમૃતના પરિણામની રીતે ફળ પામે છે. ૮૩.

એક રાંકને એક નૃપ, એ આદિ જે ભેદ;

કારણવિના ન કાર્ય તે, એ જ શુભાશુભ વેદ. ૮૪.

એક રાંક છે, અને એક રાજા છે, એ આદિ શબ્દથી નીચપણ, ઉચપણ, કુરૂપપણ, સુરૂપપણ એમ ઘણું વિચિત્રપણ છે; અને એવો જે ભેદ રહે છે—તે સર્વને સમાનતા નથી—તે જ શુભાશુભ કર્મનું ભોક્તાપણ છે, એમ સિદ્ધ કરે છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ૮૪.

ફળદાતા ઇશ્વરતણી, એમાં નથી જરૂર;

કર્મ સ્વભાવે પરિણમે, થાય ભોગથી દૂર. ૮૫.

ફળદાતા ઇશ્વરની એમાં કંઈ જરૂર નથી. ઝેર અને અમૃતની રીતે શુભાશુભ કર્મ સ્વભાવે ફળ દેતાં જેમ નિવૃત્ત થાય છે, પરિણમે છે; અને નિઃસ્તવ ધોયથી ઝેર અને અમૃત ફળ દેતાં જેમ નિવૃત્ત થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મને ભોગવવાથી તે નિઃસ્તવ થાય છે. ૮૫.

તે તે ભોગ્ય વિશેષનાં, રથાનક દ્રવ્ય સ્વભાવ;

ગહન વાત છે શિય આ, કહી સંક્ષેપે સાવ. ૮૬.

ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવમાય તે ઉત્કૃષ્ટ શુભગતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવમાય તે ઉત્કૃષ્ટ અશુભગતિ છે. શુભાશુભ અધ્યવસાય મિથગતિ છે; અને તે જીવપરિણામ તે જ મુખ્યપણે તો ગતિ છે; તથાપિ ઉત્કૃષ્ટ શુભ દ્રવ્યનું હર્ષગમન, ઉત્કૃષ્ટ અશુભ દ્રવ્યનું અધોગમન, શુભાશુભની મધ્યસ્થિતિ,

એમ દ્રવ્યનો વિશેષ સ્વભાવ છે. અને તે આદિ હેતુથી તે તે ભોખ્યસ્થાનક હોવાયોગ્ય છે. હે શિષ્ય ! જડ ચેતનના સ્વભાવ ગ્રંથોગાદિ સૂક્ષ્મસ્વરૂપનો અત્રે ઘણો વિચાર સમાય છે, માટે આ વાત ગડન છે, તો પણ તેને સાવ સંકેપમાં કહી છે. ૮૬.

શંકા—શિષ્ય ઉવાચ.

જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—

કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેનો નહીં મોક્ષ;
વીત્યો કાળ અનંત પણ, વર્તમાન છે દોષ. ૮૭.

કર્તા, ભોક્તા જીવ હો પણ તેથી તેનો મોક્ષ ચવાયોગ્ય નથી, કેમકે અનંતકાળ થયો તોપણ કર્મ કરવારૂપી દોષ હજી તેને વિષે વર્તમાન જ છે. ૮૭.

શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેહાદિ ગતિ માંય;
અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મ રહિત ન ક્યાંય. ૮૮.

શુભ કર્મ કરે તો તેથી દેવાદિ ગતિમાં તેનું શુભ ફળ ભોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે તો નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફળ ભોગવે; પણ જીવ કર્મરહિત કોઇ સ્થળે હોય નહીં. ૮૮.

સમાધાન.—સદગુરુ ઉવાચ.

તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે. એમ સમાધાન કરે છે :

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;
તેમ નિવૃત્તિ-સફળતા, માટે મોક્ષ સુખણ. ૮૯.

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે જીવના કરવાથી તે થતાં જાણ્યાં, અને તેથી તેનું ભોક્તાપણુ જાણ્યું તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મનિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ ચવાયોગ્ય છે; માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સફળપણુ છે; અર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અફળ જતાં નથી, તેમ તેની નિવૃત્તિ પણ અફળ જવાયોગ્ય નથી; માટે તે નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષ છે એમ હે વિચારણુ ? તું વિચાર. ૮૯.

વીત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ લાવ;
તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઉપજે મોક્ષસ્વભાવ. ૯૦.

કર્મસંહિત અનંતકાળ વીત્યો તે તે શુભાગુણ કર્મપ્રત્યેની જીવનીઆસક્તિને લીધે વીત્યો, પણ તેના પર ઉદાસીન થવાથી તે કર્મફળ છેદાય, અને તેથી મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટ થાય. ૯૦.

રહાદિ સયોગનો, આત્યંતિક વિયોગ;

સિદ્ધ મોક્ષ સાધ્યતપદે, નિજ અનંત સુખસોગ. ૯૧.

રહાદિ ગયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો પ્રહણ ન થાય તે રીતે વિયોગ કરવામાં આવે, તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને સાધ્યતપદે અનંત આત્માનંદ ભોગવાય. ૯૧.

શંકા—શિષ્ય ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય નથી, ઐમ શિષ્ય કહે છે.—

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહોં અવિરોધ ઉપાય;

કર્મો કાળ અનંતનાં, સાચી છેઘાં જાય? ૯૨.

મોક્ષપદ કદાપિ હોય તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનો કોઈ અવિરોધ એટલે મહાત્મ્ય પ્રતીત થાય એવો ઉપાય જણાતો નથી, કેમકે અનંત કાળનાં કર્મો છે, તે આવા અપાયુષ્યવાળા મનુષ્યનેથી કેમ છેઘાં જાય? ૯૨.

અથવા મત દર્શન ધણાં, કહે ઉપાય અનેક;

તેમાં મત સાચો કયો, અને ન એહ વિવેક. ૯૩.

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અપાયુષ્ય તરંગેની રાંધા છોડી દઈએ, તોપણ મત અને દર્શન ધણાં છે, અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો કહે છે, અર્થાત્ કોઈ કંઈ કહે છે, અને કોઈ કંઈ કહે છે, તેમાં કયો મત સાચો એ વિવેક જની શકે એવો નથી. ૯૩.

કયી જાતિમાં મોક્ષ છે, કયા વેષમાં મોક્ષ;

એનો નિશ્ચય ના બને, ધણા ભેદ એ કોય. ૯૪.

ખજાણાદિ કષ્ટ જાતિમાં મોક્ષ છે, અથવા કયા વેષમાં મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય પણ ન જાની શકે એવો છે, કેમકે તેવા ધણા ભેદો છે, અને એ દોષે પણ મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવાયોચ દેખાતો નથી. ૯૪.

તેથી એમ જણાય છે, મળે ન મોક્ષ-ઉપાય;

જવાદિ જાણ્યાતણે, શો ઉપકારજ જ થાય? ૯૫.

તેથી એમ જણાય છે કે, મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી, માટે જીવાદિનું સ્વરૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર થાય? અર્થાત્ જે પદને અર્થે જાણવાં જોઈએ તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવો અશક્ય દેખાય છે. ૯૫.

પાંચે ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;

સમજી મોક્ષ-ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સદંભાગ(ગ્ય). ૯૬.

આપે પાંચે ઉત્તર કહ્યા તેથી સર્વાંગ એટલે બધી રીતે મારી શંકાનું સમાધાન થયું છે: પણ જો મોક્ષનો ઉપાય સમજી તો મદંભાગ્યને ઉદય-ઉદય-થાય. અત્ર 'ઉદય' 'ઉદય' એ વાર શબ્દ છે તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી મોક્ષપદની જિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણું દર્શાવે છે. ૯૬.

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય, છે એમ સમાધાન કરે છે:—

પાંચે ઉત્તરથી થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત;

થાશે-મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત. ૯૭.

પાંચે ઉત્તરની તારા આત્માને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયની પણ એ જ રીતે તને સહજમાં પ્રતીતિ થશે. અત્રે 'થશે' અને 'સહજ' એ બે શબ્દ સદ્ગુરુએ કહ્યા છે તે જોને પાંચ પદની શંકા નિવૃત્ત થઈ છે તે મોક્ષોપાય સમજવો કંઈ કંઈ જ નથી એમ દર્શાવવા, તથા શિષ્યનું વિશેષ જિજ્ઞાસુપણું જાણી અવશ્ય તેને મોક્ષોપાય પરિણમશે એમ ભાસવાથી (તે વચન) કહ્યાં છે, એમ સદ્ગુરુનાં વચનનો આશય છે. ૯૭.

કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;

અંધકાર અજ્ઞાન સમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮.

કર્મભાવ છે તે જીવનું અજ્ઞાન છે અને મોક્ષભાવ છે તે જીવના પોતાના સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ થવી તે છે. અજ્ઞાનનો સ્વભાવ અંધકાર જેવો છે. તેથી જેમ પ્રકાશ થતાં ઘણા કાળનો અંધકાર છતાં નાશ પામે છે, તેમ જ્ઞાનપ્રકાશ થતાં અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે, ૯૮.

જે જે કારણે બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;

તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષપંથ ભવઅંત. ૯૯.

જે જે કારણે કર્મબંધનાં છે, તે તે કર્મબંધનો માર્ગ છે; અને તે તે કારણોને છેદે એવી જે દશા છે તે મોક્ષનો માર્ગ છે; ભવનો અંત છે, ૯૯.

તેથી એમ જણાય છે કે, મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી, માટે જીવાદિનું સ્વરૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર થાય? અર્થાત્ જે પદને અર્થે જાણવાં જોઈએ તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવો અશક્ય દેખાય છે. ૯૫.

પાંચે ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;

સમજી મોક્ષ-ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સદભાગ(અ). ૯૬.

આપે પાંચે ઉત્તર કહ્યા તેથી સર્વાંગ એટલે બધી રીતે મારી શંકાનું સમાધાન થયું છે; પણ જો મોક્ષનો ઉપાય સમજી તો મદભાગ્યનો ઉદય-ઉદય-થાય. અત્રે ‘ઉદય’ ‘ઉદય’ એ વાર શબ્દ છે તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી મોક્ષપદની જિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણું દર્શાવે છે. ૯૬.

સમાધાન—સદગુરુ ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય, છે એમ સમાધાન કરે છે:—

પાંચે ઉત્તરથી થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત;

થાશે મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત. ૯૭.

પાંચે ઉત્તરની તારા આત્માને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયની પણ એ જ રીતે તને સહજમાં પ્રતીતિ થશે. અત્રે ‘થશે’ અને ‘સહજ’ એ બે શબ્દ સદગુરુએ કહ્યા છે તે જોતે પાંચ પદની શંકા નિવૃત્ત થઈ છે તે મોક્ષોપાય સમજાવે કંઈ કંઈ જ નથી એમ દર્શાવવા, તથા શિષ્યનું વિશેષ જિજ્ઞાસુપણું જાણી અવશ્ય તેને મોક્ષોપાય પરિચયમશે એમ ભાસવાથી (તે વચન) કહ્યાં છે, એમ સદગુરુનાં વચનનો આશય છે. ૯૭.

કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;

અંધકાર અજ્ઞાન સમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮.

કર્મભાવ છે તે જીવનું અજ્ઞાન છે અને મોક્ષભાવ છે તે જીવના પોતાના સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ થવી તે છે. અજ્ઞાનનો સ્વભાવ અંધકાર જેવો છે. તેથી જેમ પ્રકાશ થતાં ઘણા કાળનો અંધકાર છતાં નાશ પામે છે, તેમ જ્ઞાનપ્રકાશ થતાં અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે, ૯૮.

જે જે કારણે બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;

તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષપંથ ભવઅંત. ૯૯.

જે જે કારણે કર્મબંધનાં છે, તે તે કર્મબંધનો માર્ગ છે; અને તે તે કારણોને છેદે એવી જે દશા છે તે મોક્ષનો માર્ગ છે; ભવનો અંત છે, ૯૯.

કર્મસંહિત અનંતકાળ વીત્યો તે તે શુભાશુભ કર્મપ્રત્યેની જીવનીઆસક્તિને લીધે વીત્યો, પણ તેના પર ઉદાસીન થવાથી તે કર્મકળ છેદાય, અને તેથી મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટ થયે. ૯૦.

દેહાદિ સયોગનો, આત્મ્યતિક વિયોગ;
સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વતપદે, નિજ અનંત સુખભોગ. ૯૧.

દેહાદિ મયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો પ્રહણ ન થાય તે રીતે વિયોગ કરવામાં આવે, તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને શાશ્વતપદે અનંત આત્માનંદ ભોગવાય. ૯૧.

શંકા—શિષ્ય ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે.—

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહોં અવિરોધ ઉપાય;
કર્મો કાળ અનંતનાં, શાથી છેલાં જાય? ૯૨.

મોક્ષપદ કદાપિ હોય તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનો કાંઈ અવિરોધ એટલે ગમાતપ્ત પ્રતીત થાય એવો ઉપાય જણાતો નથી, કેમકે અનંત કાળનાં કર્મો છે, તે આવા અપામુષવાળા મનુષ્યદેહથી કેમ છેલાં જાય? ૯૨.

અથવા મત દર્શન ધણાં, કહે ઉપાય અનેક;
તેમાં મત સાચો કયો, અને ન એહ વિવેક. ૯૩.

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અપામુષ્ય ત્રણેની શંકા છોડી મુકએ, તોપણ મત અને દર્શન ધણાં છે, અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો કહે છે, અર્થાત્ કાંઈ કંઈ કહે છે, અને કાંઈ કંઈ કહે છે, તેમાં કયો મત સાચો એ વિવેક જની શકે એવો નથી. ૯૩.

કયી જાતિમાં મોક્ષ છે, કયા વેદમાં મોક્ષ;
એનો નિશ્ચય ના બને, ધણા બેદ એ જાય. ૯૪.

પ્રજ્ઞાશાદિ કંઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, અથવા કયા વેદમાં મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય પણ ન જની શકે એવો છે, કેમકે તેવા ધણા બેદો છે, અને એ દોષે પણ મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય દેખાતો નથી. ૯૪.

તેથી એમ જણાય છે, મને ન મોક્ષ-ઉપાય;
છપાદિ જપ્તયાતણે, શા ઉપકારજ જ થાય? ૯૫.

કર્મબંધ ક્રોધાદિથી, હણે ક્ષમાદિક તેહ;

પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને, એમાં શો સંદેહ ? ૧૦૪.

ક્રોધાદિ ભાવથી કર્મબંધ થય છે, અને ક્ષમાદિક ભાવથી તે હણાય છે; અર્થાત્ ક્ષમા રાખવાથી ક્રોધ રોકી શકાય છે, સરળતાથી માયા રોકી શકાય છે, સંતોષથી લોભ રોકી શકાય છે; એમ રીત અરિત આદિના પ્રતિપક્ષથી તે તે દોષો રોકી શકાય છે, તે જ કર્મબંધનો નિરોધ છે; એમ તે જ તેની નિવૃત્તિ છે. વળી સર્વને આ વાતનો પ્રસક્ષ અનુભવ છે, અથવા સર્વને પ્રસક્ષ અનુભવ થઈ શકે એવું છે. ક્રોધાદિ રોક્યાં શકાય છે, અને જે કર્મબંધને રોકે છે, તે અકર્મદશાનો માર્ગ છે. એ માર્ગ પરનોકે નહીં, પણ અત્રે અનુભવમાં આવે છે, તો એમાં સંદેહ શો કરવો ? ૧૦૪.

છાહી મત દર્શન-તણો, આગ્રહ તેમ વિકલ્પ;

કહ્યો માર્ગ આ સાધશે, જન્મ તેહના અલ્પ. ૧૦૫.

આ મારો મત છે, માટે મારે વળગી જ રહેવું, અથવા આ મારું દર્શન છે, માટે મને તેમ મારે તે સિદ્ધ કરવું એવો આગ્રહ અથવા એવા વિકલ્પને છાહીને આ જે માર્ગ કહ્યો છે, તે સાધશે, તેના અલ્પ જન્મ જાણુવા. અહીં 'જન્મ' શબ્દ બહુવચનમાં વાપર્યો છે, તે એટલું જ દર્શાવવાને કે, કવચિત્ તે સાધન અધૂરાં રહ્યાં તેથી, અથવા જઘન્ય, કે મધ્યમ પરિણામનીધારાથી આરાધન થયાં હોય તેથી, સર્વ કર્મ ક્ષય થઈ ન શકવાથી ખીલે જન્મ થવાનો સંભવ છે; પણ તે બહુ નહીં; બહુ જ અલ્પ. "સમકિત આવ્યા પછી જો વરે નહીં, તો ઘણામાં ઘણા પંદર ભવ થાય, એમ જિને કહ્યું છે," અને "જે ઉદ્દૃષ્ટપણે આરાધે તેનો તે ભવે પણ મોક્ષ થાય;" અત્રે તે વાતનો વિરોધ નથી. ૧૦૫.

પદપદનાં પદપ્રશ્ન તે, પૂછ્યાં કરી વિચાર;

તે પદની સર્વાંગતા, મોક્ષમાર્ગ નિરંધાર. ૧૦૬.

હે શિષ્ય ! તે છ પદનાં છ પ્રશ્નો વિચાર કરીને પૂછ્યાં છે, અને તે પદની સર્વાંગતામાં મોક્ષમાર્ગ છે, એમ નિશ્ચય કર. અર્થાત્ એમાંનું કોઈ પણ પદ એજાંતે, કે અવિચારથી ઉત્પાપતાં મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી. ૧૦૬.

જાતિ વેપનો ભેદ નહીં, કહ્યો માર્ગ જો હોય;

સાધે તે મુક્તિ લહે, એમાં ભેદ ન લેશ. ૧૦૭.

રાગ દ્વેષ અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની અથ;
થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પથ. ૧૦૦.

રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એનું એકત્વ એ કર્મની મુખ્ય ગાંઠ છે; અર્થાત્ એ વિના કર્મનો બંધ ન થાય; તેની જેથી નિવૃત્તિ થાય તે જ મોક્ષનો માર્ગ છે. ૧૦૦.

આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસરહિત;
જેથી કેવળ પામિયે, મોક્ષપથ તે રીત. ૧૦૧.

‘સત્’ એટલે ‘અવિનાશી’, અને ‘ચૈતન્યમય’ એટલે ‘સર્વભાવને પ્રકાશવારૂપ સ્વભાવમય’ ‘અન્ય સર્વ વિભાવ અને દેહાદિ ત્રયોગના આભાસથી રહિત એવો’, ‘કેવળ’ એટલે ‘શુદ્ધ આત્મા’ પામિયે તેમ પ્રવર્તાય તે મોક્ષમાર્ગ છે. ૧૦૧.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્ય આઠ;
તેમાં મુખ્ય મોહનીય, હણાય તે કંડુ પાઠ. ૧૦૨.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે, પણ તેના મુખ્ય જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકાર થાય છે. તેમાં પશુ મુખ્ય મોહનીયકર્મ છે. તે મોહનીયકર્મ હણાય તેના પાઠ કંડુ પાઠ. ૧૦૨.

કર્મ મોહનીય ભેદ એ, દર્શન ચારિત્ર નામ;
હણે મોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ. ૧૦૩.

તે મોહનીય કર્મ એ બેદ છે;—એક ‘દર્શનમોહનીય’ એટલે ‘પરમાર્થને વિષે અપરમાર્થબુદ્ધિ અને અપરમાર્થને વિષે પરમાર્થબુદ્ધિરૂપ;’ બીજી ‘ચારિત્ર-મોહનીય’ ‘તથારૂપ પરમાર્થને પરમાર્થ જાણીને આત્મસ્વભાવમાં જે સ્થિરતા થાય, તે સ્થિરતાને વૈધિક એવા પૂર્વમંસ્કારરૂપ કળાય અને નોકપાય’ તે ચારિત્રમોહનીય. દર્શનમોહનીયને આત્મમોધ, અને ચારિત્રમોહનીયને વીતરાગપણ નાશ કરે છે. આમ તેના અચૂક ઉપાય છે, કેમકે મિત્રામોધ તે દર્શન-મોહનીય છે; તેના પ્રતિપક્ષ સત્વાત્મમોધ છે; અને ચારિત્રમોહનીય રાગાદિક પરિણામરૂપ છે, તેના પ્રતિપક્ષ વીતરાગભાવ છે. એટલે અંધકાર જેમ પ્રકાર થવાથી નાશ પામે છે—તે તેના અચૂક ઉપાય છે—તેમ બેધ અને વીતરાગતા દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયરૂપ અંધકાર રાગવામાં પ્રકાશસ્વરૂપ છે; માટે તે તેના અચૂક ઉપાય છે. ૧૦૩.

સર્વ આભાસરહિત આત્મસ્વભાવનું જ્યાં અખંડ એટલે ક્યારે પણ ખંડિત ન થાય, મંદ ન થાય, નાશ ન પામે એવું જ્ઞાન વર્તે તેને કેવળજ્ઞાન કહીએ છીએ. જે કેવળજ્ઞાન પામ્યાથી ઉત્કૃષ્ટ જીવ-મુક્તદશારૂપ નિર્વાણ, દેહ : છતાં જ અત્રે અનુભવાય છે. ૧૧૩.

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં સમાપ્ત;

તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪.

કરોડો વર્ષનું સ્વપ્ન હોય તોપણ જાગ્રત થતાં તરત તે સમાપ્ત છે, તેમ અનાદિનો વિભાવ છે તે આત્મજ્ઞાન થતાં દૂર થાય છે. ૧૧૪.

હુદે દેહાધ્યાસ તો, નહીં કર્તા તું કર્મ;

નહીં ભોક્તા તું તેહનો, એ જ ધર્મના મર્મ. ૧૧૫.

હે શિષ્ય ! દેહમાં જે આત્મતા મનાઈ છે, અને તેને લીધે જી પુનર્જિવ સર્વમાં અવમત્વપણું વર્તે છે, તે આત્મતા જો આત્મામાં જ મનાય, અને તે દેહાધ્યાસ એટલે દેહમાં આત્મશુદ્ધિ તથા આત્મામાં દેહશુદ્ધિ છે એ જુદે, તો તું કર્મનો કર્તા પણ નથી, અને ભોક્તા પણ નથી, અને એ જ ધર્મનો મર્મ છે. ૧૧૫.

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છા મોક્ષસ્વરૂપ;

અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાખ્યાય સ્વરૂપ. ૧૧૬.

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તું જ મોક્ષસ્વરૂપ છો; અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મપદ એ જ મોક્ષ છે. તું અનંત જ્ઞાન દર્શન તથા અવ્યાખ્યાય સુખસ્વરૂપ છો. ૧૧૬.

શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયંભોયિતિ સુખધામ;

ખીજું કહીએ કેટલું? કર વીચાર તો પામ. ૧૧૭.

તું દેહાદિક સર્વ પદાર્થથી જૂદો છે, કોઈમાં આત્મદ્રવ્ય ભાગનું નથી, અંધ તેમાં ભાગનું નથી. દ્રવ્યે દ્રવ્ય પરમાર્થથી સદાય ભિન્ન છે, માટે તું શુદ્ધ જો, બોધસ્વરૂપ છો, ચૈતન્યપ્રદેશાત્મક છે, સ્વયંભોયિતિ એટલે કોઈ પણ તને પ્રકાશનું નથી, સ્વભાવે જ તું પ્રકાશરૂપ છો, અને અવ્યાખ્યાય મુખનું ધામ છો. ખીજું કેટલું કહીએ? અથવા ધાતું શું કહેવું? હુંકામાં એટલું જ કહીએ છીએ, જે વિચાર કર તો તે પદને પામીશ. ૧૧૭.

નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનીનો, આવી અત્ર સમાપ્ત;

ધરી મૈનતા એમ કહો, સહજસમાધિ માંય, ૧૧૮.

જે મોક્ષનો માર્ગ કહ્યો તે હોય' તો ગમે તે જાતિ કે વેળથી મોક્ષ થાય; એમાં કંઈ ભેદ નથી. જે માથે તે મુક્તિપદ પામે; અને તે મોક્ષમાં પશુ ખીન કર્યા પ્રકારનો ઉચનીયત્વાદિ ભેદ નથી. અથવા આ વચન કહ્યાં તેમાં ખીનો કંઈ ભેદ એટલે ફેર નથી ૧૦૭.

કપાયની ઉપગાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;

લયે ખેદ અંતર દયા, તે કહીએ જિજ્ઞાસ. ૧૦૮.

ક્રોધાદિ કપાય જેના પાતળા પશા છે, માત્ર આત્માને વિશે મોક્ષ થવા શિવાય ખીજ કોઈ ધ્યક્ષ નથી, અને સંમારના ભોગપ્રત્યે ઉદાસીનતા વર્તે છે; તેમ જ પ્રાણીપર અંતરથી દયા વર્તે છે તે જીવને મોક્ષમાર્ગનો જિજ્ઞાસુ કહીએ, અર્થાત્ તે માર્ગ પામવાયોગ્ય કહીએ ૧૦૮.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને. થાય સદ્ગુરુ બે.ધ;

તે પામે સમકીર્તને, વર્તે અંતરશોધ. ૧૦૯.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને જે સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય તો તે મમકીર્તને પામે, અને અંતરની શોધમાં વર્તે. ૧૦૯.

મત દર્શન આગહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

લહે શુદ્ધ સમકીર્ત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦.

મત અને દર્શનનો આગ્રહ છોડી દઈ જે સદ્ગુરુને લક્ષે વર્તે, તે શુદ્ધ સમકીર્તને પામે, કે જેમાં ભેદ તથા પક્ષ નથી. ૧૧૦.

વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;

વૃત્તિલહે નિજભાવમાં, પરમાર્થ સમકીર્ત. ૧૧૧.

આત્મસ્વભાવનો જ્યાં અનુભવ. જ્ઞા અને પ્રતીત વર્તે છે, તથા જતિ આત્માના અભાવમાં વહે છે. આ પરમાર્થ સમકીર્ત છે ૧૧૧.

વર્ધમાન સમકીર્ત થઈ, દાજે મિથ્યાભાસ;

ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨.

તે મમકીર્ત વધતી જતી ધારથી દાસ્ય ગોદાદિ જે કંઈ આત્માને વિશે મિથ્યાભાસ ભાસ્યા છે તેને દાજે, અને સ્વભાવ મમાધિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય થાય, જેથી મર્મ ગગડેના ક્ષયરૂપ વીતરાગપદમાં સ્થિતિ થાય. ૧૧૨.

કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;

ઈહ્યે કેવળજ્ઞાન તે, દહ છતાં નીર્વાણ. ૧૧૩.

શું પ્રભુ ચરણ કને ધરું, આત્મજ્ઞાન સૌ હીન;
તે તો પ્રભુએ આપીયો, વર્તુ ચરણાધીન. ૧૨૫.

હું પ્રભુના ચરણ આગળ શું ધરું? (સદ્ગુરુ તો પરમ નિષ્કામ છે; એક નિષ્કામ-કેશુથી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે, પણ શિષ્યધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે.) જે જે જગતમાં પદાર્થ છે, તે સૌ આત્માની અપેક્ષાએ નિર્મૂલ્ય જેવા છે, તે આત્મા તો જેણે આપ્યો તેના ચરણસમીપે હું બીજું શું ધરું? એક પ્રભુના ચરણને આધીન વર્તુ, એટલું માત્ર ઉપચારથી કરવાને હું સમર્થ છું. ૧૨૫.

આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;
દાસ દાસ હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો દીન. ૧૨૬.

આ દેહ આદિ, શબ્દથી જે કંઈ માટે ગણાય છે, તે આજથી કરીને સદ્ગુરુ પ્રભુને આધીન વર્તો, હું તેહ પ્રભુનો દાસ છું, દાસ છું દીન દાસ છું. ૧૨૬.

પદ સ્થાનક સજાવીને, લિખિત બતાવ્યો આપ;
મ્યાનચકી તરવારવત, એ ઉપકાર અમાપ. ૧૨૭.

છએ સ્થાનક સમજાવીને હે સદ્ગુરુ દેવ! આપે દેહાદિથી આત્માને, જેમ મ્યાનથી તરવાર જૂદી કાઢીને બતાવીએ તેમ સ્પષ્ટ જૂદો બતાવ્યો; આપે મપાઇ શકે નહીં એવો ઉપકાર કર્યો. ૧૨૭.

ઉપસંહાર.

દર્શન પટે સમાય છે, આ પદ સ્થાનક માંહિ;
વિચારનાં વિસ્તારથી, સંશય રહે ન કાંઈ. ૧૨૮.

છએ દર્શન આ છ સ્થાનકમાં સમાય છે. વિશેષકરીને વિચારવાથી કોઈ પણ પ્રકારનો અંશય રહે નહીં. ૧૨૮.

આત્મભ્રાંતિસમ રોગ નહીં, સદ્ગુરુ વૈદ સુજાણ;
ગુરુઆજ્ઞાસમ પથ નહીં, ઔપધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯.

આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું લાજ નહીં એવો બીજો કોઈ રોગ નથી, સદ્ગુરુ જેવા તેના કોઈ સાચા અથવા નિપુણ વૈદ નથી, સદ્ગુરુઆજ્ઞાએ ચાલવા સમાન બીજી કોઈ પથ નથી, અને વિચાર તથા નિર્દિધ્યાસન જેવું કોઈ તેનું ઔપધ નથી. ૧૨૯.

સરે જાનીઓનો નિશ્ચય અત્રે આપીને સમાપ્ત છે; એમ કહીને સદ્ગુરૂ મૌનતા ધરીને સદ્ગજમાધિમાં સ્થિત થયા, અર્થાત્ વાણીયોગની અપ્રવૃત્તિ કરી. ૧૧૮.

શિષ્યઓએ ભીજ પ્રાપ્તિ કથન.

સદ્ગુરૂના ઉપદેશથી, આબ્ધુ અપુર્વ ભાવ;

નિજમદ નિજ માંહી લહું, દુર થયું અજ્ઞાન. ૧૧૯.

શિષ્યને સદ્ગુરૂના ઉપદેશથી અપૂર્વ એટલે પૂર્વ કાષ્ઠ દિવસ નહીં આવેયું એવું ભાન આબ્ધું, અને તેને પોતાનું સ્વરૂપ પોતાને વિષે યથાનિધ્ય ભાસ્તું, અને દેહાત્મભુક્ષિરૂપ અજ્ઞાન દૂર થયું. ૧૧૯.

ભાસ્તું નીજસ્વરૂપ હે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;

અજર અમર અવિનાશી ને, દેહાતીત સ્વરૂપ. ૧૨૦.

પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, અજર, અમર, અવિનાશી અને દેહથી સ્પષ્ટ જૂઠું ભાસ્તું. ૧૨૦.

કર્તા ભોક્તા કર્મના, વિભાવ વર્તે જ્યાંય;

વૃત્તિ વહી નીજભાવમાં, થયો અકર્તા ત્યાંય. ૧૨૧.

જ્યાં વિભાવ એટલે મિથ્યાત્વ વર્તે છે, ત્યાં મુખ્ય નયથી કર્મનું કર્તાપણુ અને ભોક્તાપણુ છે, આત્મસ્વભાવમા વૃત્તિ વડી તેથી અકર્તા થયો. ૧૨૧.

અથવા નીજપરિણામ જે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;

કર્તા ભોક્તા તેહનો, નીર્વિકલ્પસ્વરૂપ. ૧૨૨.

અથવા આત્મપરિણામ જે શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ છે, તેનો નિર્વિકલ્પસ્વરૂપે કર્તા, ભોક્તા થયો. ૧૨૨.

મોક્ષ કહ્યો નીજશુદ્ધતા, હે પામે ન પંથ;

સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકળ માર્ગ નિર્ઘેય. ૧૨૩.

આત્માનું શુદ્ધતા છે તે મોક્ષ છે, અને જેથી તે પમાય તે તેનો માર્ગ છે, શ્રી મદ્ગુરૂએ કૃપા કરીને નિર્દયનો મર્મ માર્ગ મમજાવ્યો. ૧૨૩.

અહો! અહો! શ્રી સદ્ગુરૂ, કષ્ટભામિંધુ અપાર;

આ પામરપર પ્રભુ કર્યો, અહો! અહો! ઉપકાર. ૧૨૪.

અહો! અહો! કષ્ટભાના અપાર મમુક્ષુરૂપ આત્મદ્વિતીએ યુક્ત મદ્ગુરૂ, આપ પ્રભુએ આ પામર જીવ પર અર્થકારક એવો ઉપકાર કર્યો. ૧૨૪.

આ જી, ને આ દેહ, એવો બેદ નો ભાસ્યો નહીં;
પચખાણુ કીધાં લાં મુઠી મોક્ષાર્થે તે ભાખ્યાં નહીં.
એ પાંચમે અંગે કહ્યો, ઉપદેશ કેવળ નિમજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભગ્યો સાંભજો. ૩.

કેવળ નહીં બ્રહ્મચર્યથી,.....

.....
કેવળ નહીં સંયમ થકી, પણ જ્ઞાન કેવળથી કળો;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભગ્યો સાંભજો. ૪.

શાસ્ત્રો વિશેષ સકીત પણ, નો જાણિયું નિજ રૂપને,
કાં તેહવો આશ્રય કરજો, ભાવથી સાચા જને;
તો જ્ઞાન તેને ભાખ્યું, નો સમ્મતિ આદિ સ્થજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભગ્યો સાંભજો. ૫.

આક સમિતિ જાણીએ નો, જ્ઞાનિના પરમાર્થથી,
તો જ્ઞાન ભાખ્યું. નેહને, અનુસાર તે મોક્ષાર્થથી;
નિજકલ્પનાથી કાઢી શાસ્ત્રો, માત્ર મનનો આમજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભગ્યો સાંભજો. ૬.

ચાર વેદ પુરાણુ આદિ શાસ્ત્ર સૌ મિથ્યાત્વના,
શ્રીનંદીસૂત્રે ભાખ્યાં છે, બેદ બ્યાં સિદ્ધાંતના;
પણ જ્ઞાનીને તે જ્ઞાન ભાસ્યાં, એ જ ઠેકાણે કૌરો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભગ્યો સાંભજો. ૭.

વ્રત નહીં પચખાણુ નહીં, નહીં લાગ વસ્તુ કાઢતો,
મહા પદ્મ તીર્થકર થશે, એણીક દાણુંગ જોષ લ્યો;
છેલો અનંતા

સં. ૧૯૫૨, આશો, આનંદ.

મદયુરના ઉપદેશથી, સમજે જિનનું રૂપ;
તો તે પામે નિજદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ.

સકળ જગત તે એકવત, અથવા સ્વપ્નસમાન;
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી વાચાજ્ઞાન. ૧૪૦.

સમસ્ત જગત જેણે એકજેવું જાણ્યું છે, અથવા સ્વપ્નજેવું જગત જેને
જ્ઞાનમાં વર્તે છે, તે જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન એટલે કહેવા
માત્ર જ્ઞાન છે. ૧૪૦.

સ્થાનક પાંચ વિચારીને, છઠે વર્તે જેલું;
પામે સ્થાનક પાંચમું, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૪૧.

પાંચે સ્થાનકને વિચારીને જે છઠું સ્થાનકે વર્તે, એટલે તે મોક્ષના જે
ઉપાય કહ્યા છે તેમાં પ્રવર્તે તે પાંચમું સ્થાનક એટલે મોક્ષપદ તેને
પામે. ૧૪૧.

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૧૪૨.

પૂર્વપ્રારબ્ધયોગથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ તે દેહથી અતીત એટલે
દેહાદિની કલ્પનારહિત આત્મામય જેની દશા વર્તે છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના ચરણ-
કમળમાં અગણિત વાર વંદન હો! ૧૪૨.

શ્રીસદગુરુચરણાર્પણમસ્તુ.

સં ૧૯૫૨ ના આશ્વિન વદ ૧, ગુરુવારે, નાડયાદ.

૪૨૯.

૪૦

સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;

સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણ માંય. ૧૩૫.

સર્વ જીવને વિષે સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, પણ તે તો જે સમજે તેને પ્રગટ થાય. તે પ્રગટ થવામાં સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિનું, તથા સદ્ગુરુએ ઉપદેશી એવી જિનદશાનો વિચાર કરવો તે એક નિમિત્ત કારણ છે. ૧૩૫.

ઉપાદાનનું નામ લઇ, એ જે તલે નિમિત્ત;

પામે નહીં સિદ્ધાવને, રહે બ્રાંતિમાં રિથતઃ ૧૩૬.

સદ્ગુરુઆજ્ઞા આદિ તે આત્મસાધનનાં નિમિત્ત કારણ છે, અને આત્માનાં જ્ઞાન દર્શનાદિ ઉપાદાન કારણ છે; એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેથી ઉપાદાનનું નામ લઇ જે કોઇ તે નિમિત્તને તજશે તે સિદ્ધપણાને નહીં પામે, અને બ્રાંતિમાં વર્તી કરશે, કેમકે સાચા નિમિત્તના નિષેધાર્થે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમાં કહી નથી, પણ ઉપાદાન અન્યત્ર રાખવાથી તાદે સાચા નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચાનિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલંબીને ઉપાદાન સન્મુખ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું; એવો શાસ્ત્રકારે કહેલી તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે. ૧૩૬.

મુખથી જ્ઞાન કંથે અને, અંતર છુટ્યો ન મોહ;

તે પામર પ્રાણી કરે, માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ. ૧૩૭.

મુખથી નિશ્ચયમુખ્ય વચનો કહે છે; પણ અંતરથી પોતાને જ મોહ છુટ્યો નથી, એવા પામર પ્રાત્ર જ્ઞાની કહેવરાવવાની કામનાએ સાચા જ્ઞાની-પુરુષનો દ્રોહ કરે છે. ૧૩૭.

દયા શાંતિ સમતા ક્ષમા, સત્ય ત્યાગ વૈરાગ્ય;

હોય મુમુક્ષુષ્ટ વિષે, એહ સદા સુખમ્ય. ૧૩૮.

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં સદાય સુખમ્ય એટલે જન્યત હોય, અર્થાત્ એ ગુણોવિન્યાસો મુમુક્ષુપણુ પણ ન હોય. ૧૩૮.

મોહભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;

તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી કહીએ બ્રાંત. ૧૩૯.

મોહભાવનો જ્યાં ક્ષય થયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા બહુ ક્ષીણ થઇ હોય, ત્યાં જ્ઞાનીની દશા કહીએ, અને બાકી તો જેણે પોતામાં જ્ઞાન માની લીધું છે, તેને બ્રાંતિ કહીએ. ૧૩૯.

તે ઈચ્છે પરમાર્થ તો, કરે શાસ્ત્ર પુરુષાર્થ;
ભવશિથિતિ આદિ નામલભ, છેદે નહીં આત્માર્થ. ૧૩૦.

તે પરમાર્થને ઇચ્છ્યા હો, તો સાચો પુરુષાર્થ કરે, અને ભવશિથિતિ આદિનું નામ લઇને આત્માર્થને છેદે નહીં. ૧૩૦.

નિશ્ચયવાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નાય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય. ૧૩૧.

આત્મા અર્જન છે, અમંગ છે, શિદ્ધ છે, એવી નિશ્ચયમુખ્ય વાણી સાંભળીને સાધન તજવાં શોધ નથી, પણ તથાસ્પ નિશ્ચય લક્ષમાં રાખી સાધન કરીને તે નિશ્ચયરૂપ પ્રાપ્ત કરવું. ૧૩૧.

નય નિશ્ચય ઝોડાંતથી, આમાં નથી કહેલ;
ઝોડાંતે વ્યવહાર નહીં, ઘનને સાથ રહેલ. ૧૩૨.

અત્રે ઝોડાંતે નિશ્ચયનય કલો નથી, અથવા ઝોડાંતે વ્યવહારનય કલો નથી, એવ ત્યાં ત્યાં જેમ ધરે તેમ સાચે રજાં છે. ૧૩૨.

ગમ્મ મતની જે કલ્પના, તે નહીં સદ્વ્યવહાર;
ભાન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહીં સાર. ૧૩૩.

ગમ્મ, મતની કલ્પના છે તે સદ્વ્યવહાર નથી. પણ આત્માર્થના સ્વરૂપમાં કહી તે દશા, અને મોક્ષોપાયમાં ગિર્યાસુનાં લક્ષણ આદિ કહ્યાં તે સદ્વ્યવહાર છે; જે અત્રે તો મંદોપમાં કહેવ છે. પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નથી, અર્થાત્ જેમ દેહ અનુભવમાં આવે છે, તેવો આત્માનો અનુભવ થયો નથી, દેહાધ્યાસ મતે છે, અને જે વૈગ્યાદિ સાધન પામ્યાવિના નિશ્ચય મોક્ષાર્થ કરે છે, તે નિશ્ચયમામ્બુત નથી. ૧૩૩.

આગળ જ્ઞાની થઇ ગયા, વર્તમાનમાં હોય;
થાશે કાળ ભવિ'યમાં, માર્ગભેદ નહીં કોય; ૧૩૪.

ભૂતકાળમાં જે જ્ઞાનીપુરુષો થઇ ગયા છે, વર્તમાનકાળમાં જે છે, અને ભવિ'યકાળમાં થશે, તેને કાલને માર્ગનો ભેદ નથી, અર્થાત્ પુરુષાર્થ તે સૈનો એક માર્ગ છે, અને પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય વ્યવહાર પણ તે જ પરમાર્થસાધકરૂપે દેશ કાળાદિને લઈ ભેદ કલો હોય છતાં એક રૂળ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી જેમાં પ્રજા પ્રમાણે ભેદ નથી. ૧૩૪.

સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;

સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણ માંય. ૧૩૫.

સર્વ જીવને વિષે સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, પણ તે તો જે સમજે તેને પ્રગટ થાય. તે પ્રગટ થવામાં સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી પ્રવૃત્તિ, તથા સદ્ગુરુએ ઉપદેશેલી એવી જિનદશાનો વિચાર કરવો તે બેય નિમિત્ત કારણ છે. ૧૩૫.

ઉપાદાનનું નામ લઇ, એ જે તજે નિમિત્ત;

પામે નહીં સિદ્ધત્વને, રહે ભ્રાંતિમાં રિથતઃ ૧૩૬.

સદ્ગુરુઆજ્ઞા આદિ તે આત્મસાધનનાં નિમિત્ત કારણ છે, અને આત્માનાં જ્ઞાન દર્શનાદિ ઉપાદાન કારણ છે; એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; તેથી ઉપાદાનનું નામ લઇ જે કાંઈ તે નિમિત્તને તજશે તે સિદ્ધપણ્યને નહીં પામે, અને ભ્રાંતિમાં વર્ણ કરશે, કેમકે સાચા નિમિત્તતા નિષેધાર્યે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમાં કહી નથી, પણ ઉપાદાન અભગત રાખવાથી તાઈ સાચા નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચાનિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલંબીને ઉપાદાન સન્મુખ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું; એવો શાસ્ત્રકારે કહેલી તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે. ૧૩૬.

મુખથી જ્ઞાન કથે અને, અંતર છુટયો ન મોહ;

તે પામર પ્રાણી કરે, માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ. ૧૩૭.

મુખથી નિશ્ચયમુખ્ય વચ્ચે કહે છે; પણ અંતરથી પોતાને જ મોહ છૂટ્યો નથી, એવા પામર પ્રાણી જ્ઞાની કહેવરાવવાની કામનાએ સાચા જ્ઞાની-પુરુષનો દ્રોહ કરે છે. ૧૩૭.

હયા શાંતિ સમતા ક્ષમા, સત્ય ત્યાગ વૈરાગ્ય;

હોય મુમુક્ષુઘટ વિષે, એહ સદા સુજગ્ય. ૧૩૮.

હયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં મદાય સુજગ્ય એટલે જગત્ત હોય; અર્થાત્ એ ગુણોવિના તો મુમુક્ષુપણ પણ ન હોય. ૧૩૮.

મોહભાવ કય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;

તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી કહીએ ભ્રાંત. ૧૩૯.

મોહભાવનો જ્યાં કય થયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા બહુ ક્ષીણ થઇ હોય, ત્યાં જ્ઞાનીની દશા કહીએ, અને બાકી તો જેણે પોતામાં જ્ઞાન માની લીધું છે, તેને ભ્રાંતિ કહીએ. ૧૩૯.

પામ્યા મુદ્ધ સ્વભાવને, છે જિન તેથી પુણ્ય;
સમજો જિનસ્વભાવ તો, આત્મભાવનો ગુણ્ય.

સદ્ગુરના ઉપદેશથી જે જિનનું સ્વરૂપ સમજે, તે પોતાના સ્વરૂપની દરો પામે, કેમકે શુદ્ધ આત્માપણે એ જ જિનનું સ્વરૂપ છે, અથવા રાગ, દ્વેષ અને અમાન જિનને વિષે નથી; તે જ શુદ્ધ આત્મપદ છે, અને તે પદ તો સત્તાએ સર્વ જીવનું છે. તે સદ્ગુર-જિનને અવતંત્રીને અને જિનના સ્વરૂપને કહેવે કરી મુમુક્ષુ જીવને સમજાય છે.

નડિયાદ, આશો વદ ૨, ૧૯૫૨.

૪૫૧.

સ્વરૂપસ્થિત ઇચ્છારહિત, વિચરે પુર્વપ્રયોગ;
અપુર્વ વાણી પરમશ્રુત, સદ્ગુરુલક્ષણ યોગ્ય.

આત્મસ્વરૂપને વિષે જેની સ્થિતિ છે. વિષય અને માન પૂનઃ ઇચ્છાથી રહિત છે, અને માત્ર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા એવા કર્મના પ્રયોગથી જે વિચરે છે; જેમની વાણી અપૂર્વ છે, અર્થાત્ નિજઅનુભવમદ્વિત જેનો ઉપદેશ હોવાથી અમાનીની વાણી કરતાં પ્રલક્ષ જૂદી પડે છે, અને પરમશ્રુત એટલે પદ્ધર્શનના યથાસ્થિત જાણુ હોય, એ સદ્ગુરનાં યોગ્ય લક્ષણ છે.

અત્રે સ્વરૂપસ્થિત એવું પ્રથમપદ કહ્યું તેથી જ્ઞાનદશા કહી, ઇચ્છા-રહિતપણું કહ્યું તેથી ચારિત્રદશા કહી, ઇચ્છારહિત હોય તે વિચરી કેમ શકે? એવી આશંકા, 'પૂર્વ યોગ એટલે પૂર્વનાં બંધાયેલાં પ્રારબ્ધથી વિચરે છે; વિચરવા આર્તિની બાકી જેને કામના નથી,' એમ કહી (એવી આશંકા) નિવૃત્ત કરી; અપૂર્વ વાણી એમ કહેવાથી વચનાનિશ્ચયતા કહી, કેમકે તે વિના મુમુક્ષુને ઉપકાર ન થાય; પરમશ્રુત કહેવાથી પદ્ધર્શન અવિરૂદ્ધ દશાએ જાણનાર કહ્યા, એટલે જ્ઞાનમાનનું વિશેષપણ દર્શાવ્યું.

આશંકા—વર્તમાનકાળમાં સ્વરૂપસ્થિત પુરવ હોય નહીં, એટલે જે સ્વરૂપસ્થિત વિશેષચલાળા મદ્ગુર કહ્યા છે, તે આગે હોવાયોગ્ય નથી.

૧, આ લેખ લખનાં આ સ્વજેથી અપૂર્ણ મૂજી દીવેલો છે.—સં. ૧૦/૧૬.

સમાધાન—વર્તમાનકાળમાં કદાપિ એમ કહેવું હોય તો કહેવાય કે ‘કેવળભૂમિકા’ ને વિષે એવી સ્થિતિ અંગ્રહાવિત છે, પણ આત્મજ્ઞાન જ ન થાય એમ કહેવાય નહીં; અને આત્મજ્ઞાન છે તે સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

આશંકા—આત્મજ્ઞાન થાય તો વર્તમાન કાળમાં મુક્તિ થતી જોઈએ અને જિનાગમમાં ના કહી છે.

સમાધાન—એ વચન કદાપિ એકત્રિ એમ જ એમ ગણીએ, તોપણ તેમ જ એકાવતારીપણાનો નિષેધ થતો નથી, અને એકાવતારીપણું આત્મજ્ઞાન વિના પ્રાપ્ત થાય નહીં.

આશંકા—પ્રાગ વૈરાગ્યાદિના ઉદ્દૃષ્ટપણાથી તેને એકાવતારીપણું કશું હશે.

સમાધાન—પરમાર્થથી ઉદ્દૃષ્ટ સામ વૈરાગ્ય વિના એકાવતારીપણું થાય જ નહીં, એવો સિદ્ધાંત છે; અને વર્તમાનમાં પણ ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકનો કશો નિષેધ છે નહીં. અને એ થે ગુણસ્થાનકથી જ આત્મજ્ઞાનનો સંભવ થાય છે; પાંચમે વિશેષ સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, છઠ્ઠે ધણા અંશે સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, પૂર્વપ્રેરિત પ્રમાદના ઉદ્ભવથી માત્ર કંઈક પ્રમાદદશા અતી જાય છે, પણ તે આત્મજ્ઞાનને રોધક નથી, ચારિત્રને રોધક છે.

આશંકા—અંતે તો સ્વરૂપસ્થિતિ એવું પદ વાપર્યું છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિ પદ તો તેરમે ગુણસ્થાનકે જ સંભવે છે.

સમાધાન—સ્વરૂપસ્થિતિની પરાકાષ્ઠા તો ચૈદમ્મા ગુણસ્થાનકને છેડે થાય છે, કેમકે નામ જોત્રાદિ ચાર કર્મનો નાશ સાં થાય છે, તે પહેલાં કેવળીને ચાર કર્મનો ભ્રગ છે, તેથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિતિ તો તેરમે ગુણસ્થાનકે પણ કહેવાય.

આશંકા—સાં નામાદિ કર્મથી કરીને અવ્યાભાધ સ્વરૂપસ્થિતિની ના કહે તો તે ઠીક છે; પણ કેવળજ્ઞાનરૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, તેથી સ્વરૂપસ્થિતિ કહેવામાં હોય નથી, અને અંતે તો તેમ નથી માટે સ્વરૂપસ્થિતિપણુ કેમ કહેવાય.

સમાધાન—કેવળજ્ઞાનને વિષે સ્વરૂપસ્થિતિનું તારતમ્ય વિશેષ છે; અને એથે, પાંચમે, છઠ્ઠે, ગુણસ્થાનકે તેથી અલ્પ છે, એમ કહેવાય; પણ સ્વરૂપસ્થિતિ નથી એમ ન કહી શકાય. એથે ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વમુક્તદશા થયતી આત્મસ્વભાવ અવિભાવપણુ છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિ છે; પાંચમે ગુણસ્થાનકે દેશે કરીને ચારિત્રપતક કષ્ટો રોકવાથી આત્મસ્વભાવનું ચોથા કરતાં વિગેય અવિભાવપણુ છે, અને છઠ્ઠામાં કષ્ટો વિશેષ રોકવાથી સર્વ ચારિત્રનું ઉદ્ભવપણુ છે, તેથી આત્મસ્વભાવનું વિશેષ અવિભાવપણુ છે, માત્ર છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે

પૂર્વનિર્ણયિત કર્મના ઉદ્ધવથી પ્રમતઃશ્ચા કવચિત્ વર્તે છે તેને લીધે 'પ્રમત' સર્વ ચારિત્ર કહેવાય, પણ તેથી અવસ્થિતિમાં સિરાધ નહીં, કેમકે આત્મસ્વભાવનું બાહ્યવ્યતાથી આવિર્ભાવપણું છે. વળી અગમ પણ એમ કહે છે કે, એથે ગુણુચ્ચાનદેથી તેરમા ગુણુચ્ચાનક સુધી અત્મપ્રતીતિ સમાન છે; જ્ઞાનનો તારતમ્યભેદ છે. વળી ક્ષામ ક્ષામ એકાકીપણે વિચરવાનો નિત્ય કર્યો છે, અને સદ્ગુરૂની મેવામાં વિચરવાનો જ ઉપદેશ કર્યો છે, તેથી પણ એમ સમજાય છે કે, જીવને ક્ષિતકારી અને બ્રુખ્ય માર્ગ અને તે જ, અને અસદ્ગુરૂથી પણ કક્ષ્યાણ થાય એમ કહેવું તે તો તીર્થકગ્નિની જ્ઞાનીની આસાતના કરવામમાન છે, કેમકે તેમાં અને સદ્ગુરૂમાં કંઈ ભેદ ન પડ્યો; જન્મોંધ, અને અત્યંત શુદ્ધ નિર્મળ ચક્ષુવાળાનું કંઈ ન્યૂનાધિકપણું હતું જ નહીં. વળી કાષ્ઠ 'શ્રી કાષ્ઠાંગસૂત્ર' ની ચોલંગી પ્રદણ કરીને એમ કહે છે કે 'અમત્યના તાર્યા પણ તરે,' તો તે વચન પણ વસ્તોવ્યાપાત જેવું છે; એક તો મૂળમાં, 'કાષ્ઠાંગ' માં તે પ્રમાણે પાઠજ નથી; જે પાઠ છે તે આ પ્રમાણે છે:

તેનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે છે:

તેનો વિશેષાર્થ ટીકાકારે આ પ્રમાણે કર્યો છે:

જેમાં કાષ્ઠ સ્મરે અમત્યના તાર્યા તરે એવું કદ નથી; અને કાષ્ઠ એક દખામાં કાષ્ઠએ એવું વચન લખ્યું છે તે તેની સમજનું અવધાર્યપણું સમજાય છે.

કર્તાપિ એમ કાષ્ઠ કહે કે, અમત્ય કહે છે તે ગથાર્થ નથી. એમ ભાસવાથી યથાર્થ શું છે? તેનો વક્ષ મવાથી અવિચારને પામીને તાર્યા એમ અર્થ કરીએ, તો તે એક પ્રકારે મલાવિન થાય છે, પણ તેથી અમત્યના તાર્યા તાર્યા એમ કહી શકાતું નથી, એમ વિચારી જે માર્ગેથી અર્નન જીર તાર્યા છે, તરે છે, અને તરંગે તે માર્ગને અવગાદવે અને સ્વકલ્પિત અર્થનો માનાદિની જાળવણી છોડી છઠ્ઠ સાચ કરવા એ જ એમ છે. જે અમત્યથી તરાય છે એમ તમે કહો, તો તો અત્યમ નિત્ય થાય છે કે, અમદ્ગુરૂથી તરાશે એમાં કશો સંદેહ નથી; અને અમોચ્ચા કેવળા જેમણે પૂરે કાષ્ઠ પામેથી ધર્મ સાંભળ્યો નથી, તેને કાષ્ઠ તથાક આવગળના રાજથી જ્ઞાન ઉપજ્યું છે એમ શાસ્ત્રમાં નિરૂપણ ક્યું છે, તે આગળ મહાત્મ્ય દર્શાવતાં, અને જેને સદ્ગુરૂ-

યોગ ન હોય તેને બ્રહ્મ કરવા, જે તે અનેકાંતમાર્ગ નિરૂપણ કરવા, દર્શાવ્યું છે; પણ સદ્ગુણઆસાએ પ્રવર્તવાનો માર્ગ ઉપેક્ષિત કરવા દર્શાવ્યું નથી. વળી એ સ્થળે તો, ઉલટું, તે માર્ગ ઉપર દષ્ટિ આપવા, વધારે સખળ કર્યું છે, અને :ત્યું છે કે તે અશોધ્યા કેવળી

અર્થાત્ અશોધ્યા કેવળીનો આ પ્રસંગ આંલબીને કાષ્ઠએ જે શાશ્વતમાર્ગ ચાલ્યો આવે છે, તેના નિષેધ પ્રત્યે જવું એવો આશય નથી; એમ નિવેદન કર્યું.

કાષ્ઠ તીવ્ર આત્માર્થીને એવો કઠ્ઠપિ સદ્ગુણો યોગ ન મળ્યો હોય, અને તેની તીવ્ર કામનામાં કામનામાં જ નિજવિચારમાં પડવાથી, અથવા તીવ્ર આત્માર્થીને લીધે નિજવિચારમાં પડવાથી આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો તે સદ્ગુણમાર્ગનો ઉપેક્ષિત નહીં એવો, અને સદ્ગુણી પોતાને જ્ઞાન મળ્યું નથી માટે મોટા હું એવો નહીં હોય, તેને થયું હોય; એમ વિચારી વિચારવાનું જીવે શાશ્વત મોક્ષમાર્ગનો લોપ ન થાય તેવું વચન પ્રકાશવું જોઈએ. એક ગામથી બીજે ગામ જવું હોય અને તેનો માર્ગ દોડો ન હોય એવો પોતે પચાસ વર્ષનો પુરુષ હોય, અને લાખો ગામ જોઈ આવ્યો હોય તેને પણ તે માર્ગની ખબર પડતી નથી, અને કાષ્ઠને પૂછે ત્યારે જણાય છે, નહીં તો ભૂત ખાય છે; અને તે માર્ગને જાણનાર એવું દશ વર્ષનું બાળક પણ તેને તે માર્ગ દેખાડે છે તેથી તે પહોંચી શકે છે; એમ લોકિકમાં અથવા વ્યવહારમાં પણ પ્રત્યક્ષ છે. માટે જે આત્માર્થી હોય, અથવા જેને આત્માર્થની ઇચ્છા હોય તેણે સદ્ગુણો યોગે તરવાના કામી જીવનું કલ્યાણ ચાય એ માર્ગ લોપવો ઘટે નહીં, કેમકે તેથી સર્વ જ્ઞાની પુરુષની આસા લોપવા બરાબર થાય છે.

—સમજવાથી પરમાર્થ થાય છે તે જાણતો નથી. વળી જેમ દયા દાના-
દાનું શાસ્ત્રોમાં નિષ્ક્રિયપણ કર્યું છે તેમ, નવપૂર્વસુધી લક્ષ્યા છતાં તે પણ આજીવ ગયું એમ જ્ઞાનનું પણ નિષ્ક્રિયપણ કર્યું છે, તો તે શુદ્ધજ્ઞાનનો જ નિષેધ છે. એમ છતાં તેનો લક્ષ તેને થતો નથી, કેમકે જ્ઞાની બનવાના માને આત્મા મટતાને પામ્યો છે. તેથી તેને નિઃચારવાનો અવકાશ રહ્યો નથી. એમ પ્રિયાજી કૃપવા શુદ્ધજ્ઞાની તે જાને બુદ્ધ્યા છે, અને તે પરમાર્થ પામવાની વાંછ રાખે છે, અથવા પરમાર્થ પામ્યા છીએ એમ કહે છે, તે માત્ર તેમનો.

દુગમદ્ તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે એ સદ્ગુણના ચરણ સેવા હોત, તો એવા દુગમદ્માં પડી જવાનો વખત ન આવત, અને આત્મગાધનમાં હવે દોગત, અને તથા.૫ સાધનથી પરમાર્થને પામત, અને નિઃસ્વપ્નનો લક્ષ લેત અર્થાત્ તેની વૃત્તિ આત્મા મનુષ્ય થાય પૂર્વે સદ્ગુણનો યોગ તો ઘણી વખત થયો છે, છતાં હવેનું દલ્હણ થયું નહીં, જેથી મનુષ્યના ઉપદેશનું જેનું કંઈ વિશેષપણ દેખાતું નથી, એમ આજના થાય તો તેનો ઉત્તર બીજા પદમાં જ દર્શો છે કે, જે પોતાના પશુને સાગી નહ મદ્ગુણના ચરણને મેલે તે પરમાર્થને પામે, અર્થાત્ પૂર્વે મદ્ગુણનો યોગ થયો પાત મલ્ય છે, જાતુ લા હવે તેને સદ્ગુણ જાણ્યા નથી, અથવા જોજાખ્યા નથી પ્રતીત્યા નથી, અને તેની પામે પોતાના મન અને મત મૂક્યા નથી, અને તેથી મદ્ગુણનો ઉપદેશ પરિણામ આપ્યો નહીં, અને ૫ માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં એમ જે પોતાનો મત એમલે સ્વ-હદ અને કુળધર્મનો આગ્રહ કરીને મદ્ગુણને મદ્ગુણ કરવાનો કામી થયો હોત તો અન્ય પરમાર્થ પામત અને અમદ્ગુણને દંડ કરાવેલા દુગમદ્થી અથવા માનાસ્થિના ત્રીજા કામીપણથી એમ પણ અરાકા થરી મલન છે કે “૮૬” જીવોના પૂર્વે કલ્યાણ થાય છે, અને તેમને મદ્ગુણના ચરણ મેળ્યા વિના દલ્હણની પ્રાપ્તિ થઈ છે, અથવા અમદ્ગુણથી પણ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય, અમદ્ગુણને પોતાને લલે માર્ગની પ્રતીતિ નથી, પણ બીજાને તે પમાડી શકે એટલે બીજાને તે માર્ગની પ્રતીતિ, તેનો ઉપદેશ સાલજાને કરે તો તે પરમાર્થને પામે, માટે મદ્ગુણચરણને મેળ્યાનના પણ પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય ” એવા આશંકાનું નિમાધાન કરે છે મદ્ગુણ કોઈ હવે પોતે વિચાર કરતા જુઝયા છે, એવો સસ્તમા પ્રમંગ છે, પણ કોઈ સ્થળે એવો પ્રમંગ જ્યો નથી કે, અમદ્ગુણથી અમુક જુઝયા હવે, કોઈ પોતે વિચાર કરતા જુઝયા છે એમ કહ્યું છે તેમા, શાસ્ત્રોનો કહેનાનો હેતુ એવો નથી કે, સદ્ગુણની આજાએ વર્તવથી હવેનું દલ્હણ થાય છે એમ અને કહ્યું છે, પણ તે વાત ચર્ચા નથી, અથવા મદ્ગુણની આજાનું જીવને કંઈ કારણ નથી એમ કહેવાને માટે તેમ જે હવે પોતાના વિચારથી સ્વયમોધ પાગ્યા છે એમ કહ્યું છે તે પણ વર્તમાનદેહે પોતાના વિચારથી, અથવા બોધથી જુઝયા દલા છે, પણ પૂર્વે તે વિચાર અથવા બોધ તેણે સનુષ્ઠ કર્યો છે તેથી વર્તમાનમાં તે સદ્ગુણમાન થવાનો મલન છે તીર્થકરણિ “વપ્સુધ” કલા છે તે પણ પૂર્વે ત્રીજે ભવે સદ્ગુણની નિશ્ચય સમકિત પાગ્યા છે એમ કહ્યું છે. એટલે કે સ્વ-જુઝપણ કહ્યું છે તે વર્તમાનદેહની અપેક્ષાએ કહ્યું છે, અને તે

સદ્ગુરના નિષેધને અર્થે કહ્યું નથી; અને જો સદ્ગુરપદનો નિષેધ કરે તો તે સત્હેવ, સદ્ગુર, અને સદ્ધર્મની પ્રતીતિ વિના સમક્ષિત કહ્યું નથી તે, કહેવા માત્ર જ થયું. અથવા જો શાસ્ત્રનું તમે પ્રમાણ લ્યો છો તે શાસ્ત્ર સદ્ગુર એવા જિનનાં કહેલાં છે તેથી પ્રમાણિક માનવાયોગ્ય છે, કે કાષ્ઠ અસદ્ગુરનાં કહેલાં છે તેથી, અપ્રમાણિક માનવાયોગ્ય છે? જો અસદ્ગુરનાં શાસ્ત્રો પણ પ્રમાણિક માનવામાં બાધ ન હોય, તો તો અજ્ઞાન અને રાગ, દ્વેષ આરાધવાથી પણ મોક્ષ થાય એમ કહેવામાં બાધ નથી; તે વિચારવા યોગ્ય છે. ‘આચારાંગસૂત્ર’માં કહ્યું છે કે:—

પ્રથમ શ્રુત રહ્યું, પ્રથમાધ્યાયના પ્રથમ ઉદ્દેશો, પ્રથમ વાક્ય

આ શ્રવ પૂર્વથી આવ્યો છે; પશ્ચિમથી આવ્યો છે; ઉત્તરથી આવ્યો છે; દક્ષિણથી આવ્યો છે; અથવા ઉચ્ચેથી, નીચેથી, કે કાષ્ઠ અનેરી દિશાથી આવ્યો છે એમ જે જાણ્યો નથી તે, મિથ્યા દષ્ટિ છે. જે જાણે તે મમ્યદષ્ટિ. તે જાણવાનાં મણુ કારણો આ પ્રમાણે:—તીર્થંકરના ઉપદેશથી, સદ્ગુરના ઉપદેશથી, અને જાતિસ્મૃતિજ્ઞાનથી. અને જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન કહ્યું તે પણ પૂર્વના ઉપદેશની સંધિ કહી છે.

એટલે પૂર્વે તેને બાધ થવામાં સદ્ગુરનો અમૂલ્ય ધારવો ઘટતો નથી, ધણી હામ હામ જિનાગમમાં એમ કહ્યું છે કે, “ગુરુણાં હંદાણું વત” —ગુરુની આરાધ્યે આલતાં અર્નતા શ્રવે સીઝ્યા, સીઝે છે, અને સીઝશે. તેમ કાષ્ઠ ૭૧ પોતાના વિચારવાથી બાધ પામ્યા, તેમાં પ્રથમે પૂર્વે સદ્ગુર ઉપદેશનું કારણ હોય છે. પણ કદાપિ જ્યાં તેમ ન હોય ત્યાં પણ તે સદ્ગુરનો નિલકમી રહ્યો થકો સદ્વિચારમાં પ્રેરાતો પ્રેરાતો સ્વવિચારથી આત્મજ્ઞાન પામ્યો એમ કહેવાયોગ્ય છે. અથવા તેને કંઈ સદ્ગુરની ઉપેક્ષા નથી; અને જ્યાં સદ્ગુરની ઉપેક્ષા વર્તે ત્યાં માનનો સંવલ થાય છે; અને જ્યાં સદ્ગુરપ્રત્યે માન હોય ત્યાં કટ્યાણુ થવું કહ્યું, કે તેને સદ્વિચાર પ્રેરવાનો આત્મગુણુ કલો. તથાસ્તે માન આત્મગુણુનું અવરણ ધાતક છે. બાહ્યબળમાં અનેક ગુણુઅમૂલ્ય વિઘ્નમાન છતાં નાના અદાણુ લાદને વંદન કરવામાં પોતાનું લઘુપણુ યશો માટે અને જ ધ્યાનમાં રોકવું યોગ્ય છે એમ રાખી એક વર્તુલથી નિરાકારપણે અનેક ગુણુસમુદાયે આત્મધ્યાનમાં રહ્યા તોપણુ આત્મજ્ઞાન થયું નહીં. બાહ્ય બીજી બધી રીતની યોગ્યતા છતાં એક એ માનના ગુણુથી તે જ્ઞાન અટક્યું હતું. બ્યારે શી ઝપલદેવે પ્રેરેલી એવી બાહ્યી અને મુંઝરી સતીએ તેને તે દોષ નિવેદન કર્યો, અને તે દોષનું જ્ઞાન જોને થયું, તથા તે

દોષની ઉપેક્ષા કરી અસારત્વ જાણ્યું ત્યારે કેવળજ્ઞાન થયું. તે માન જ અત્રે ચાર ધનધાતી કર્મનું મૂળ થઈ વસ્તુ હતું. વળી પ્યાર પ્યાર મહિનામુઠી નિગદારપણે, એક લક્ષે, એક આસને, આત્મવિચારમાં રહેનાર એવા પુરૂષને એટલા માને તેરી પ્યારે મહિનાની દશા સફળ થવા ન દીધી અર્થાત્ તે દશાથી માન ન ગમળયું, અને જ્યારે સદ્ગુરુ એવા શ્રી ઋષભદેવે તે માન છે એમ પ્રેર્યું ત્યારે, મુહૂર્તમાં તે માન વ્યતીત થયું; એ પાત્ર સદ્ગુરુનું જ આત્મ્ય દર્શાયું છે. વળી આખો માર્ગ જાનીની આસામાં સમાય છે એમ વારંવાર કહ્યું છે. 'આચારંગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

'કિત્તગમ્યમન,' 'સમગડાંગાદિ'માં હમ કામ એ જ હતું છે.

તે આથે ગુણુસ્થાનકે સ્વરૂપસ્થિતિ અંશે પણ ન હોય, તો મિથ્યાત્વ જવાનું રજ થયું? કંઈ જ થયું નહીં. જે મિથ્યાત્વ ગયું તે જ આત્મસ્વભાવનું આવિર્ભાવપણ છે, અને તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, જે સમ્યક્ત્વથી તથાસ્પ સ્વરૂપ-સ્થિતિ ન હોત, તો ઐલિધિકાદિને એકાવતારીપણ કેમ પ્રાપ્ત થાય? એક પણ ત્યાં મત, પચ્ચખાણુ નથી, અને માત્ર એક જ ભવ જ પાકી રહ્યો એવું અપ મંસારીપણ થયું તે જ સ્વરૂપસ્થિતિરૂપ સમકિતનું બળ છે. પાંચમે અને છઠે ગુણુસ્થાનકે ચારિત્રનું બળ વિશેષ છે, અને મુખ્યપણે ઉપદેશક ગુણુસ્થાનક તો છઠું અને તેરમું છે. પાકીનાં ગુણુસ્થાનકા ઉપદેશકની પ્રવૃત્તિ કરી શકવાયોગ્ય નથી; એટલે તેરમે અને છઠે ગુણુસ્થાનકે તે પદ પ્રવર્તે છે.

નડિયાદ, આશો વદ ૨, ૧૬૫૨.

૪૫૨.

ધણાને ક્રિયાજડત્વ વર્તે છે, અને ધણાને શુદ્ધજ્ઞાનીપણ વર્તે છે તેનું શું કારણ હોવું જોઈએ? એવી આશંકા કરી તેનું સમાધાન—સદ્ગુણના ચરણને જે પોતાનો પક્ષ એટલે મત છોડી દઈ સેવે તે પ્રદર્શને પામે, અને નિજપદનો એટલે આત્મસ્વભાવનો લક્ષ લે, અર્થાત્ ધણાને ક્રિયાજડત્વ વર્તે છે તેનો દેતુ એ છે કે, અમદ્ગુરુ કે જે આત્મજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનના સાધનને જાણતા નથી તેનો તેણે આશ્રય કર્યો છે; જેથી તેનો માત્ર ક્રિયાજડત્વનો એટલે કાપકલેશનો માર્ગ જાણે છે, તેમાં વળગાડે છે, અને મુળધર્મ દહ કરાવે છે; જેથી તેને સદ્ગુરુનો યોગ મેળવવાની આકાંક્ષા થતી નથી, અથવા તેવા યોગ મળ્યે પણ પક્ષની દહ વાસના તેને સદુપદેશન-મુખ થવા દેતી નથી, એટલે ક્રિયાજડત્વપણું ટળતું

નથી; અને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અને જે શુદ્ધતાની છે તેણે પણ સદ્-ગુરૂના ચરણ સેવ્યા નથી, માત્ર પોતાની મતિ-કલ્પનાથી રવચ્છંદપણે અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચ્યા છે, અથવા શુદ્ધતાની સમીપથી તેવા ગ્રંથો, કે વચનો સાંભળી લઈને પોતાને વિશે જ્ઞાનીપણ માન્યું છે, અને જ્ઞાની ગણવાના પદનું એક પ્રકારનું માન છે તેમાં તેને મીઠાશ રહી છે, અને એ તેનો પક્ષ થયો છે. અથવા કાંઈ એક કારણવિશેષથી શાસ્ત્રોમાં દયા, દાન, અને દિંસા, પૂજનું સમાનપણ કહ્યું છે તેવા વચનોને, તેનો પરમાર્થ સમજ્યાવિના હાથમાં લઈને માત્ર પોતાને જ્ઞાની બનાવા અર્થે, અને પામર જીવના તિરસ્કારના અર્થે તે વચનોનો ઉપયોગ કરે છે. પણ તેવાં વચનો કયે લક્ષ્યે?

નિયાદ, આશો વદ ૨, સંવત્ ૧૯૫૨.

૪૫૩.

વૈરાગ્યાદિ સફળ તો, જો સહ આત્મજ્ઞાન;
તેમ જ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિતણાં નિદાન.

વૈરાગ્ય, લાગ, દયાદિ અંતરંગવૃત્તિવાળી ક્રિયા છે, તે જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય, તો સફળ છે; અર્થાત્ લવનું મૂળ છે. અથવા વૈરાગ્ય લાગ દયાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે, એટલે જીવમાં પ્રથમ એ ગુણો આગેથી સદ્ગુરૂનો ઉપદેશ તેમાં પરિણામ પામે છે. ઉજવળ અંતઃકરણવિના સદ્ગુરૂનો ઉપદેશ પરિણમતો નથી; તથા વૈરાગ્યાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો છે એમ કહ્યું. અત્રે જે જીવો ક્રિયાજડ છે તેને એવો ઉપદેશ કયો કે, કાયા જ માત્ર રોકવી તે કાંઈ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ નથી. વૈરાગ્યાદિ ગુણો આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે માટે તમે તે ક્રિયાને અવગાહો; અને તે ક્રિયામાં પણ અટકાવે રહેવું ઘટવું નથી, કેમકે આત્મજ્ઞાનવિના તે પણ લવનું મૂળ છેદી શકતાં નથી; માટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અર્થે તે વૈરાગ્યાદિ ગુણોમાં વર્તો, અને કાયકલેશરૂપ, પણ કાયપાદિનું જેમાં તથારૂપ કંઈ ક્ષીણપણું થતું નથી તેમાં, તમે મોક્ષમાર્ગનો દુરાગ્રહ રાખો નહીં; એમ ક્રિયાજડને કહ્યું; અને જે શુદ્ધતાનીઓ લાગવૈરાગ્યાદિ રહિત છે, માત્ર વાચાજ્ઞાની છે તેને એમ કહ્યું કે, વૈરાગ્યાદિ સાધન છે તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે; કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી; તમે

૧. આ લેખ લખતાં આ રૂથાનેથી અપૂર્ણ મૂકી દીધો છે.—સંશોધક.

વૈરાગ્યાદિ પણ પામ્યા નથી, તો આત્મજ્ઞાન ક્યાંથી પામ્યા હો તે કંઈક આત્મામાં વિચારો, મંસારમત્યે બહુ ઉદારીનતા, દેહની મૂર્છાનું અદ્યત્ત, બોગમાં અનાસક્તિ. તથા માનાદિનું પાતળાપણુ એ આદિ ગુણોવિના તો આત્મજ્ઞાન પરિણામ પામતું નથી, અને આત્મજ્ઞાન પામ્યે તો તે ગુણો અત્યંત દૃઢ થાય છે, કેમકે આત્મજ્ઞાન-રૂપ મૂળ તેને પ્રાપ્ત થયું; તેને બદલે તમ આત્મજ્ઞાન અમને છે, એમ માનો છો, અને આત્મામાં તો ભોગાદિ કામનાની અસિ બળ્યા કરે છે; પૂજા સંકારાદિની કામના વારંવાર સ્તુગાયમાન થાય છે; સહજ અજ્ઞાનાએ બહુ આકુળ-વ્યાકુળતા થઈ જાય છે, તે કેમ લક્ષમાં આવતાં નથી કે, આ આત્મજ્ઞાનનાં લક્ષણો નહીં? 'માત્ર માનાદિ કામનાએ આત્મજ્ઞાની કહેવરાવું છડું,' એમ જે સમજવામાં આવતું નથી તે સમજો; અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો પ્રથમ તો આત્મામાં ઉત્પન્ન કરો, કે જેથી આત્મજ્ઞાનની સંપૂર્ણતા થાય.

ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન,
અટકે ત્યાગ વિગાગમાં, તો ભુલે નિજ ભૂતન.

જેના અંત કરણમાં લાગ વૈરાગ્યાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયા નથી, એવા જીવને આત્મજ્ઞાન ન થાય, કેમકે મહીન અંતઃકરણરૂપ દર્પણમાં આત્મોપદેશનું પ્રતિબિંબ પડતું થઈતું નથી. તેમ જ મત્ર લાગ, વિરાગમાં રાગીને કૃતાર્થતા, માને તે પણ પોતાના આત્માનું જ્ઞાન બૂલે; અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન નહીં હોવાથી અજ્ઞાનનું મદ્યારીપણુ છે; જેથી તે લાગ વૈરાગ્યાદિનું માન ઉત્પન્ન કરવા અર્થે અને માનાર્થે સર્વ મંયમાદિ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય, જેથી મંમારનો ઉચ્કેદ ન થાય, માત્ર ત્યાં જ અટકતું થાય, અર્થાત્ ને આત્મજ્ઞાનને પામે નહીં એમ ક્રિયાજડને માધન-દ્વિયા-અને તે સાધનનું જેથી મધુગપણુ થાય છે એવા આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો, અને શુદ્ધજ્ઞાનીને લાગ વિગાગાદિ માધનનો ઉપદેશ કરી વાચાજ્ઞાનમાં દલ્લાણુ નથી એમ પ્રેરું.

શુદ્ધગ્નના જ અભિમાનમાં જેણે ગાનીપણ માની લીધું છે, તે સાગ વિરાગાદિ સાધનને અથવા આત્મગ્નને ગ્રહણ ન કરી શકે. જે આત્મર્થી હોય તે જ્યાં જ્યાં જે જે કરવું ધટે છે તે તે કરે, અને જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ધટે છે તે તે સમજે. અને જ્યાં જે જે આચરવું ધટે છે તે તે આચરે તે આત્મર્થી કહેવાય. અને 'સમજવું' અને 'આચરવું' એ બે સામાન્યપદ છે. પણ વિભાગપદે કહેવાનો આશય એવો પણ છે કે, જે જે જ્યાં સમજવું ધટે તે તે જ્યાં સમજવાની કામના જેને છે; અને જે જે જ્યાં આચરવું ધટે તે તે જ્યાં આચરવાની જેને કામના છે તે પણ આત્મર્થી કહેવાય.

નિમિષાદ, આશો વદ ૨, સંવત ૧૯૫૨.

૪૫૪

"કર્મ જડ છે, તો તે શું સમજે કે, આ જીવને આ રીતે મારે ફળ આપવું, અથવા તે સ્વરૂપે પરિણમવું? માટે જીવ કર્મનો ભોક્તા થવો સંભવનો નથી." એ આશંકાનું સમાધાન નીચેથી મરી:—

જીવ પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી કર્મનો કર્તા છે. તે અજ્ઞાન તે ચેતનરૂપ છે, અર્થાત્ જીવની પોતાની કલ્પના છે, અને તે કલ્પનાને અનુસરીને તેના વીરરૂપભાવની સ્ફુર્તિ થાય છે, અથવા તેનું સામર્થ્ય તદ્દનુયાયીપણે પરિણમે છે, અને તેથી જડની રૂપ એટલે દ્રવ્યકર્મરૂપ પુદ્ગળની વર્ગણાને તે ગ્રહણ કરે છે.

એર અને અમૃત પોતે એમ સમજતાં નથી કે, અમને ખાનારને મૃત્યુ દીપ્તિપ્રાપ્તતા થાય છે, પણ સ્વભાવે તેને ગ્રહણ કરનારપ્રત્યે જેમ તેનું પરિણમવું થાય છે; તેમ જીવમાં શુભાશુભ કર્મ પણ પરિણમે છે, અને ફળ સન્નુષ્ઠ થાય છે; એમ જીવને કર્મનું ભોક્તાપણ સમજાય છે.

તે શુભાશુભ કર્મનું ફળ ન થતું હોય, તો એક રાંકે અને એક રાગ એ આદિ જે ભેદ છે, તે ન થવા જોઈએ, કેમકે જીવપણ સમાન છે, તથા મનુષ્યપણ સમાન છે. તો સર્વને સુખ અથવા દુઃખ પણ સમાન જોઈએ; જેને બદલે આવું વિચિત્રપણ જણાય છે, તે જ શુભાશુભ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલો ભેદ છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એમ શુભ અને અશુભ કર્મ ભોગવાય છે.

એર એમણે પરિણમે છે, અને અમૃત અમૃતપણે પાંચિમે છે, તેમ અશુભ કર્મ અશુભપણે પરિણમે અને શુભ કર્મ શુભપણે પરિણમે છે, માટે

જીવ જોવા જોવા અધ્યવસાયથી કર્મી મદદથી કરે છે, તેથી તેવા વિપાકરૂપે કર્મ પરિણમે છે, અને જેમ ઝેર અને અમૃત પરિણમી રહેલ નિમલ્ય થાય છે, તેમ ભોગથી તે કર્મ દૂર થાય છે.

તેમ જ, “હ્રસ્વ જો કર્મફળદાતા ન હોય, અથવા જગત્કર્તા ન ગણીએ, તો કર્મ ભોગ્યતાના વિશેષ સ્થાનકો એટલે નગ્નકાદિ ગતિ આદિ ધ્યાન કયાથી હોય, કેમકે તેમા તો હ્રસ્વના કર્તૃત્વની જરૂર છે.” એવી આશંકા પણ કરવાયોગ્ય નથી, કેમકે મુખ્યપણે તો ઉદ્દૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય તે ઉદ્દૃષ્ટ દેવલોક છે, અને ઉદ્દૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે ઉદ્દૃષ્ટ નરક છે, શુભાશુભ અધ્યવસાય તે મનુષ્ય નિર્ન્યાદિ છે, અને સ્થાનવિશેષ એટલે ઉર્ધ્વલોક દેવગતિ એ આદિ ભેદ છે જીવમૂલના-કર્મફળના પણ-તે પશ્ચિમામ-વિશેષ છે, એટલે તે તે ગતિઓ જીવનાં કર્મવિશેષ પરિણામાદિ મંબરે છે.

આ વાત ધણી ગહન છે, કેમકે અગ્નિ એવું જીવતીયું, અગ્નિ એવું, પુણ્યસામર્થ્ય એના મયોગવિન્નયથી લોક પશ્ચિમે છે, તેના વિચાર કરના મારે ધણો વિસ્તાર કહેવો જોઈએ, પણ અત્યંત નો મુખ્યકરીને આત્મા કર્મનાં ભોખા છે એટલે લક્ષ કરાવનાનો હેતુથી ગાન મંડેપે આ પ્રસંગ કહ્યો છે નહિયાદ, આશો વદ ૨, મં ૧૬૫૨.

૪૫૫

“હ્રસ્વ સિદ્ધ થયા વિના એટલે કર્મફળદાતાત્કારિ કોઈ પણ હ્રસ્વ, હયાં વિના જગત્કર્તા વ્યવસ્થા રહેવી મંબરની નથી,” એવા અભિપ્રાય મંડેપે નીચે પ્રમાણે વિચારના યોગ્ય છે —

જો કર્મનાં ફળને હ્રસ્વ આપે છે એમ ગણીએ, તો ત્યાં હ્રસ્વનું હ્રસ્વપણ જ રહેતું નથી, કેમકે પગને ફળ દેવાઆદિ પ્રપ્ત્યમા પ્રવર્તના હ્રસ્વને દેવાદિ અનેક પ્રમાણો મંગ થયો મંબર છે, અને તેથી મધ્યાર્થ શુદ્ધતાનો ભગ થાય છે સુખા જીવ જેમ નિર્લિપ્ય એટલે પરભાવાદિનો કર્તા નથી; જો પગભાગિનો કર્તા થય તો તે મંભાગની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ જ હ્રસ્વ પણ ફળને ફળેલા આદિરૂપ ક્રિયા પ્રાર્થે તો તેને પણ પરભાવાદિના કર્તાપણાનો પ્રમગ આવે, અને સુખા જીવ હગતા તેનું ન્યૂનત્વ હરે છે, તેથી તો તેનું હ્રસ્વપણ જ ઉદ્દેશવા જેવી સ્થિતિ થાય છે વળી, જીવ અને હ્રસ્વનો ગ્રવમાય ભેદ માનના પણ અનેક વેદ મંબરે છે અને

જો ચૈતન્યસ્વભાવ માનીએ, તો બન્ને સંમાન ધર્મના કર્તા થયા; તેમાં ઇશ્વર જગતોદિ રચે એથવા કર્મનું ફળ આપવારૂં કાર્ય કરે, અને મુક્ત ગણાય; અને જીવ એક માત્ર દેહાદિ સૃષ્ટિ રચે, અને પોતાનાં કર્મોનું ફળ પામવા માટે ઇશ્વરાશ્રય ગ્રહણ કરે, તેમ જ બંધમાં ગણાય, એ યથાર્થ વાત દેખાતી નથી. એવી વિષમતા કેમ સંભવિત થાય? વળી જીવ કરતાં ઇશ્વરનું સામર્થ્ય વિશેષ માનિએ તોપણ વિરોધ આવે છે. ઇશ્વર શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ ગણીએ તો શુદ્ધ ચૈતન્ય એવા મુક્ત જીવમાં, અને તેમાં, બેદ પડવો ન જોઈએ, અને ઇશ્વરથી કર્મનાં ફળ આપવાદિ કાર્ય ન થવાં જોઈએ; અથવા મુક્ત જીવથી પણ તે કાર્ય થવું જોઈએ; અને ઇશ્વરને જો અશુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ ગણીએ તો તો સંસારી જીવો જેવી તેની સ્થિતિ હરે, ત્યાં પછી સર્વગાદિ ગુણોનો સંભવ ક્યાંથી થાય? અથવા દેહધારી-સર્વગની પેઠે તેને 'દેહધારી સર્વજ્ઞ ઇશ્વર' માનીએ તોપણ સર્વ કર્મફળદાતૃત્વરૂપ 'વિશેષ સ્વભાવ' ઇશ્વરમાં ક્યા ગુણને લીધે માનવાયોગ્ય થાય? અને દેહ તો નાશ પામવાયોગ્ય છે, તેથી ઇશ્વરનો પણ દેહ નાશ પામે, અને તે મુક્ત થયે કર્મફળદાતૃત્વ ન રહે, એ આદિ અનેક પ્રકારથી ઇશ્વરને કર્મફળદાતૃત્વ કહેતાં દોષ આવે છે, અને ઇશ્વરને તેવે સ્વરૂપે માનતાં તેનું ઇશ્વરપણુ દિશાપવાસમાન થાય છે.

નડીયાદ, આશ્વિ વદ ૨, સંવત ૧૯૫૨.

૪૫૬.

“જીવનું સ્વરૂપ અવિનાશી એટલે નિત્ય-ત્રિશળ રહેવાવાળું-મૌલવતું નથી; દેહના યોગથી એટલે દેહના જન્મ સાથે તે જન્મે છે, અને દેહનાં વિયોગે એટલે દેહના નાશથી તે નાશ પામે છે,” એ આશંકાનું અમાધાન આ પ્રમાણે વિચારશો:—

દેહ છે તે જીવને માત્ર મંયોગમંબે છે. પણ જીવનું મૂળ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થવાનું કંઈ તે તે કારણ નથી; અથવા દેહ છે તે માત્ર મંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો પદાર્થ છે. વળી તે જડ એટલે દ્રાઢને જાણતો નથી, પોતાને તે જાણતો નથી, તો બીજાને શું જાણે? વળી દેહ રૂપી છે, સ્થૂળાદિ સ્વભાવવાળો છે, અને ચક્ષુનો વિષય છે; એ પ્રકારે દેહનું સ્વરૂપ છે, તો તે ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને દામને શી રીતે જાણે? અર્થાત્ પોતાને તે જાણતો નથી, તો મારાથી આ ચેતન ઉત્પન્ન થયું છે’ એમ શી રીતે જાણે? અને ‘મારા છત્રી જવા

પછી આ ચેતન છૂટી જશે' અર્થાત્ નાશ પામશે એમ જડ એવો દેહ શી રીતે જાણે? કેમકે જાણનારો પદાર્થ તો જાણનાર જ રહે છે, દેહ જાણનાર થઈ શકતો નથી, તો પછી ચેતનના ઉત્પત્તિ લયનો અનુભવ કેને વશ્ય કહેવો? દેહને વશ તો કહેવાય એવું છે જ નહીં, કેમકે તે પ્રલય જડ છે, અને તેનું જડપણ જાણનારો એવો તેથી લિંગ બીજને પદાર્થ પણ પ્રમાણ્ય છે. જો કદી એમ કહીએ કે, ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય ચેતન જાણે છે, તો તે વાત તો બ્રહ્મતા જ વિદ્ય પામે છે, કેમકે ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય જાણનાર તરીકે ચેતનનોજ આંગીકાર કરવો પડ્યો, એટલે એ વચન તો માત્ર અપસિદ્ધાંતરૂપ અને કહેવો માત્ર થયું. જેમ 'મદ્રા મોદામાં જીલ નથી' એવું વચન કોઈ કહે તેમ ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય ચેતન જાણે છે. માટે ચેતન નિલ નથી એવું કહીએ તે તેનું પ્રમાણ થયું. તે પ્રમાણનું કેવું પદાર્થપણ છે તે તમે જ વિચારી જુઓ. દેહની ઉત્પત્તિ અને દેહના લયનું જ્ઞાન જેના અનુભવમાં વર્તે છે, તે તે દેહથી જૂદો ન હોય તો કોઈ પ્રકારે દેહની ઉત્પત્તિ અને લયનું જ્ઞાન થાય નહીં અથવા જેની ઉત્પત્તિ અને લય જે જાણે છે, તે તેથી જૂદો જ હોય, કેમકે તે ઉત્પત્તિવચરૂપ ન હોય, પણ તેનો જાણનાર હોય; માટે તે બેની એકતા કેમ થાય? જે જે દેહાદિ મયોગો દેખાય છે તે તે અનુભવ સ્વરૂપ એવા આત્માનાં દરૂપ છે; અર્થાત્ આત્મા તેને જુએ છે અને જાણે છે, એવા પદાર્થ છે, તે જાણ મયોગોનો વિચાર કરી જુઓ, તો કોઈ પણ મયોગોથી અનુભવસ્વરૂપ એવો આત્મા ઉત્પન્ન થઈ શકવા યોગ્ય તમને જણાશે નહીં; કોઈપણ મયોગો તમને જાણતા નથી, અને તમે તે સર્વ મયોગોને જાણો છો એ જ તમારું તેથી જૂદપણ અને અમરોગી પણ એટલે તે મયોગોથી ઉત્પન્ન નહીં થવાપણ મદને સિદ્ધ થાય છે, અને અનુભવમાં આવે છે; તેથી એટલે કોઈ પણ મયોગોથી જેની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, કોઈપણ મયોગો જેની ઉત્પત્તિ માટે આવી શકતા નથી; જે જે મયોગો કદીએ તેથી તે અનુભવ ન્યારો ને ન્યારેજ માત્ર તેને જાણનારરૂપે જ રહે છે; તે અનુભવસ્વરૂપ આત્માને તમે નિલ અને અસ્પર્શ એટલે તે મયોગોના ભાવરૂપ સ્પર્શને પામ્યો નથી, એમ જાણો. કોઈ પણ મયોગોથી જે ઉત્પન્ન ન થયું હોય, અર્થાત્ પોતાના સ્વભાવથી કરીને જે પદાર્થ સિદ્ધ હોય, તેનો લય બીજ કોઈ પણ પદાર્થમાં થાય નહીં, અને જે બીજ પદાર્થમાં તેનો લય થતો હોય, તો તેમાંથી તેની પ્રથમ ઉત્પત્તિ થતી જોઈતી હશે, નહીંતો તેમાં તેની લયરૂપ સ્વૈક્યતા થાય નહીં, માટે આત્મા અનુત્પન્ન અને

અવિનાશ જાણીને નિસ છે, એવી પ્રતીતિ કરી-ચોગ્ગ; લાગશે સંપર્માં જન્મથી ક્રોધનું, વિશેષપણ જોવામાં આવે છે; પારવાને વિષે જન્મથી જ નિર્દિષ્ટપણ જોવામાં આવે છે; માંકડ આદિ જંતુઓને પકડતાં, તે પકડવાથી દુઃખ થાય છે એવી લાગણી પ્રથમથી તેના અનુભવમાં રહી છે તેથી, તે નાશી જવાનું પ્રયત્ન કરે છે; કૈક પ્રાણીમાં જન્મથી પ્રીતિનું; કૈકમાં સમતાનું, કૈકમાં વિશેષ નિર્ભયતાનું, કૈકમાં ગંભીરતાનું, કૈકમાં વિશેષ ભયસંજ્ઞાનું, કૈકમાં કામાદિ પ્રત્યે અસંગતાનું, અને કૈકને આદારાદિ વિષે અધિક અધિક લુપ્થપણાનું, વિશેષપણ જોવામાં આવે છે; એ આદિ બેદ એટલે ક્રોધાદિ સંજ્ઞાના ન્યૂનાધિકપણા આદિથી, તેમ જ તે તે પ્રકૃતિઓ જન્મથી સહચારીપણે રહી જોવામાં આવે છે તેથી, તેનું કારણ પૂર્વના સંસ્કારો જ મંલવે છે. કદાપિ એમ કહીએ કે, ગર્ભમાં વીર્ય રેતના ગુણના યોગથી, તે તે પ્રકારના ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેમાં પૂર્વજન્મ કંઈ કારણભૂત નથી. એ કહેવું પણ મથાર્ય નથી. જે માળાપો કામને વિષે વિશેષ પ્રીતિવાળાં જોવામાં આવે છે, તેના પુત્રો પરમ વીતરાગ જેવા જાણપણથી જ જોવામાં આવે છે; વળી જે મા માળામાં ક્રોધનું વિશેષપણ જોવામાં આવે છે, તેની સંતતિમાં સમતાનું વિશેષપણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તે શી રીતે થાય? વળી તે વીર્ય રેતના તેવા ગુણો મંલવતા નથી, કેમકે તે વીર્ય રેત પોતે ચેતન નથી. તેમાં ચેતન મંચરે છે, એટલે દેહ ધારણ કરે છે; એથી કરીને વીર્ય રેતને આશ્રયે ક્રોધાદિ ભાવ ગણી શકાય નહીં. ચેતનવિના કાંઈ પણ સ્થળે તેવા ભાવો અનુભવમાં આવનાં નથી; મન તે ચેતનાશ્રિત છે; એટલે વીર્ય રેતના ગુણો નથી; જેથી તેના ન્યૂનાધિક કરી ક્રોધાદિનું ન્યૂનાધિકપણ મુખ્ય-પણે થઈ શકવાયોગ્ય નથી. ચેતનના એ છા અધિક પ્રયોગથી ક્રોધાદિનું ન્યૂનાધિકપણ થાય છે, જેથી ગર્ભના વીર્ય રેતનો ગુણ નહીં, પણ ચેતનનો તે ગુણને આશ્રય છે; અને તે ન્યૂનાધિકપણ તે ચેતનના પૂર્વના અભ્યાસથી જ સંભવે છે, કેમકે કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય, ચેતનનો પૂર્વપ્રયોગ તથાપ્રકારે હોય, તો તે સંસ્કાર વર્તે; જેથી આ દેહાદિ પ્રથમના સંસ્કારોના અનુભવ થાય છે, અને તે સંસ્કારો પૂર્વજન્મ સિદ્ધ કરે છે, અને પૂર્વજન્મની સિદ્ધિથી આત્માની નિલતા સહજે સિદ્ધ થાય છે.

નડિયાદ, સેવત ૧૯૫૨ ના આશો ૧૬ ર.

૪૫૭.

જો ચેતનની પ્રેરણા ન હોય, તો કર્મ કાણ પ્રદણ કરે? પ્રેરણાપણે પ્રદણ કયાવાદુપ સ્વભાવ જાહેરો છે જ નહીં; અને એમ હોય તો ૫૬,

પટાદિ પણ કોપાદિ ભાવમાં પરિણમવા નોંધએ, અને કર્મના 'મદલુકર્તા' હોવા નોંધએ, પણ તેવો અનુભવ તો કોઈને ક્યારે પણ થતો નથી; જેથી એ ન એટલે જીવ કર્મ મદલુ કરે છે, એમ મિદ્ધ થાય છે; અને તે માટે કર્મનો કર્તા દહીએ છીએ. અર્થાત્ એમ જીવ કર્મનો 'કર્તા' છે. તમે એમ પૂછ્યું કે, "કર્મના કર્તા કર્મ કહેવાય કે કેમ?" તેનું પણ મમાદાન આપી તમને યશ કે, જડ કર્મમાં પ્રેરણારૂપ કર્મ નહીં હોવાથી તે તે રીતે મદલુ કરવાને અસમર્થ છે; અને કર્મનું કરવાપણુ જીવને છે, કેમકે તેને વિશે પ્રેરણાશક્તિ છે. કવં તમે અનાયાસથી તે કર્મો યતાં હોય, એમ કહ્યું તે વિચારીએ, અનાયાસ એટલે શું? આત્માએ નહીં ચિંતવેલું? અથવા આત્માનું કંઈ પણ કર્તૃત્વ છતાં પ્રવર્તેલું નહીં? અથવા ઇશ્વરાદિ કોઈ કર્મ વળગાડી દે તેથી થયેલું? અથવા પ્રકૃતિ પરાણે વળગે તેથી થયેલું? એવા મુખ્ય ચાર વિકલ્પથી અનાયાસકર્તાપણુ વિચારવાયોગ્ય છે. પ્રથમ વિકલ્પ આત્મ એ નહિ ચિંતવેલો એવા છે. જો તેમ થતું હોય તો તો કર્મનું મદવાપણુ રહેતું જ નથી, અને જ્યાં મદવાપણુ રહે નહીં જ્યાં કર્મનું હોવાપણુ મંભવતું નથી, અને જીવ તો પ્રલય ચિંતવન કરે છે; અને મદલુમદલુ કંઈ છે; એમ અનુભવ થાય છે. જેમાં તે કોઈ પણ રીતે 'પ્રવર્તનો' જ નથી, તેના કોપાદિ ભાવ તેને ઐપ્રામ થતા જ નથી; તેથી એમ જણાય છે કે, નહીં ચિંતવેલાં અથવા આત્માથી નહીં પ્રવર્તેલાં એવાં કર્મોનું મદલુ તેને થવાયોગ્ય નથી, એટલે જો જાને પ્રકારે અનાયાસ કર્મનું મદલુ સિદ્ધ થતું નથી, ત્રીજો પ્રકાર ઇશ્વરાદિ કોઈ કર્મ વળગાડી દે તેથી અનાયાસ કર્મનું મદલુ થાય છે એમ કહીએ, તો તે ઘટતું નથી. પ્રથમ તો ઇશ્વરનું સ્વરૂપ નિર્ધારનું ઘટે છે, અને એ પ્રકારે પણ વિશેષ સમગ્રવાયોગ્ય છે; તથાપિ અગ્રે ઇશ્વર કે વિષ્ણુઆદિ કર્તાનો કોઈ રીતે સ્વીકાર કરી લઈએ છીએ, અને તે પોરે વિચાર કરીએ છીએ: જો ઇશ્વરાદિ કર્મના વળગાડના હોય તો તો જીવ નામનો વચ્ચે કોઈ પણ 'ઘણ્ય' રહ્યો નહીં, કેમકે પ્રેરણાદિ કર્મો કરીને તેનું અસ્તિત્વ મગજનું હતું, તે પ્રેરણાદિ તો ઇશ્વરકૃત્ત હોય, અથવા ઇશ્વરના ગુણ હોય; તો પછી બાકી જીવનું અડપ શું? કહ્યું કે તેને જીવ એટલે આત્મા કહીએ? એટલે કર્મ ઇશ્વરપ્રેરિત નહીં, પણ આત્માના પોતાનાં જ કરેલાં હોવાયોગ્ય છે તેમ યોગ્ય વિકલ્પ પ્રકૃત્યાદિ પરાણે વળગવાથી કર્મ થતા હોય? નો વિકલ્પ પણ યથાર્થ નથી, કેમકે પ્રકૃત્યાદિ જડ છે, તેને આત્મા મદલુ ન કરે તો તે શી રીતે વળગવાયોગ્ય થાય? અથવા દ્રવ્યકર્મનું

ખીલું નામ પ્રકૃતિ છે; એટલે કર્મનું કર્તાપણ કર્મને જ કહેવાં બરાબર થયું. તે તો પૂર્વે નિષેધી દેખાડ્યું છે. પ્રકૃતિ નહીં, તો અંતઃકરણાદિ કર્મ પ્રદણ કરે તેથી આત્મામાં કર્તાપણું વળગે છે, એમ કહીએ તો તે પણ એકાંતે સિદ્ધ નથી, અંતઃકરણાદિ પણ, ચેતનની પ્રેરણાવિના અંતઃકરણાદિરે પ્રથમ હરે જ ક્યાંથી? ચેતનને કર્મવળગવાનું મનન કરવા અવસ્યન લે છે, તે અંતઃકરણ છે. જો ચેતન મનન કરે નહીં, તો કંઈ તે વળગણમાં મનન કરવાનો ધર્મ નથી; તે તો માત્ર જડ છે. ચેતનની પ્રેરણાથી ચેતન તેને અવસ્યનીને કંઈ પ્રદણ કરે છે, તેથી તેના વિષે કર્તાપણુ આરે પાય છે, પણ મુખ્યપણુ તે ચેતન કર્મનો કર્તા છે, આ રથને તમે વેદાંતાદિ દૃષ્ટિએ વિચારશો તો અમારાં આ વાક્યો તમને બ્રાંતિગત પુરુષનાં કહેવાં લાગશે. પણ હવે જે પ્રકાર કહ્યો છે, તે સમજવાથી તમને તે વાક્યની યથાતથતા લાગશે; અને બ્રાંતિગતપણુ લાસ્યમાન નહીં થાય. જો કાંઈ પણ પ્રકારે આત્માનું કર્મનું કર્તૃત્વપણુ ન હોય, તો કાંઈ પણ પ્રકારે તેનું બોક્તૃત્વપણુ પણ ન હરે, અને જ્યારે એમ જ હોય, તો પછી તેના કાંઈ પણ પ્રકારનાં દુઃખોનો સંજવ આત્માને ન જ થતો હોય, તો પછી વેદાંતાદિ શાસ્ત્રો સર્વ દુઃખથી ક્ષય થવાનો જે માર્ગ ઉપદેશ છે તે શા માટે ઉપદેશ છે? જ્યાંમુખી આત્મજ્ઞાન થાય નહીં ત્યાંમુખી દુઃખની આત્મિક નિવૃત્તિ થાય નહીં, એમ વેદાંતાદિ કહે છે. તે જો દુઃખ ન જ હોય, તો તેની નિવૃત્તિનો ઉપાય શા માટે કહેવો જોઈએ? અને કર્તૃત્વપણુ ન હોય, તો દુઃખનું બોક્તૃત્વપણુ ક્યાંથી હોય? એમ વિચાર કરવાથી કર્મનું કર્તૃત્વ હરે છે. હવે અત્રે એક પ્રશ્ન થવાયોય છે, અને તમે પણ તે પ્રશ્ન કર્યું છે કે “જો કર્મનું કર્તાપણુ આત્માને માનીએ, તો તો આત્માનો તે ધર્મ હરે, અને જે જોતો ધર્મ હોય તે કારે પણ ઉચ્છેદ થવાયોય નથી; અર્થાત્ તેનાથી કેવળ ત્રિજ પડી શકવાયોય નથી. જેમ અગ્નિની ઉજ્જુના અથવા પ્રકાશ તેમ.” એમ જ જો, કર્મનું કર્તાપણુ આત્માનો ધર્મ હરે, તો તે નાશ પામે નહીં. જેથી સર્વ પ્રમાણાંશના સ્વીકાર્યાવિના એમ હરે; પણ વિચારજ્ઞ હોય તે કાંઈ એક પ્રમાણાંશ સ્વીકારીને ખીજ પ્રમાણાંશનો નાશ ન કરે. ‘તે જીવને કર્મનું કર્તાપણુ ન હોય?’ અથવા ‘હોય તો તે પ્રતીત થવાયોય નથી.’ એ આદિ પ્રશ્ન કર્યાના ઉત્તરમાં જીવનું કર્મનું કર્તૃત્વ જણાવ્યું છે. કર્મનું કર્તૃત્વ હોય તો ને ટોળે નહીં, એમ કાંઈ સિદ્ધાંત સમજવો યોગ્ય નથી, કેમકે જે જે કાંઈ પણ વસ્તુ પ્રદણ કરી હોય તે છોડી રાકાય એટલે લાગી રાકાય

કેમકે મહાત્મા કરેલી વસ્તુથી મહાજી કરનારી વસ્તુનું કેવળ એકલ કેમ થાય? તેથી જીવે મહાત્મા કરેલાં એવાં જે દ્રવ્યકર્મ તેનો જીવ લાગ કરે, તો યજ્ઞ શક્યાયોગ્ય છે, કેમકે તે તેને સમકારી સ્વભાવે છે, સદગ્ન સ્વભાવે નથી; અને તે કર્મને મેં તમને અનાદિ બ્રમ કહ્યો છે; અર્થાત્ તે કર્મનું કર્તાપણ અત્તાનથી પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેથી પણ તે નિરત થવાયોગ્ય છે, એમ સાથે સમજાવું ધરે છે. જે જે બ્રમ હોય છે, તે તે વસ્તુની હિસ્ટરી સ્થિતિની માન્યતાકર હોય છે, અને તેથી તે ટળવાયોગ્ય છે. જેમ મૃગજળમાંથી જળશુદ્ધિ કરેવાનો હેતુ એ છે કે, અચાને કરીને પણ જો આત્માને કર્તાપણ ન હોય, તો તો કથું-ઉપદેશાદિ અવજ્ઞ, વિચાર, જ્ઞાન આદિ-સમજવાનો હેતુ રહેતો નથી હવે અહીં આગળ જીવન પરમાર્થે જે કર્તાપણ છે તે કહીએ છીએ:—

પોતાના સ્વરૂપના જ્ઞાનમાં આત્મા પોતાના સ્વભાવનો એટલે ચૈતન્યાદિ સ્વભાવનો જ કર્તા છે. અન્ય કોઈ પણ કર્માદિનો કર્તા નથી, અને આત્મા જ્યારે પોતાના સ્વરૂપના જ્ઞાનમાં વર્તે નહીં ત્યારે કર્મના પ્રભાવનો કર્તા કહ્યો છે. પરમાર્થે તો જીવ અક્રિય છે. એમ વેદાંનાદિનું નિરૂપણ છે. અને જિનપ્રવચનમાં પણ સિદ્ધ એટલે શુદ્ધાત્માનું અક્રિયપણ છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે; છતાં અમે આત્માને શુદ્ધાવસ્થામાં કર્તા હોવાથી સક્રિય કહ્યો એનો મંદેહ અત્રે થવાયોગ્ય છે. તે મંદેહ આ પ્રકારે સમાવશ યોગ્ય છે:—શુદ્ધાત્મા પરમોગતો, પરભાવનો અનેક વિભાવનો ત્યાં કર્તા નથી, માટે અક્રિય કહેવા યોગ્ય છે. પણ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવનો પણ આત્મા કર્તા નથી, એમ જો કહીએ તો તો પછી તેનું કંઈ પણ સ્વરૂપ ન રહે. શુદ્ધાત્માને યોગક્રિયા નહીં હોવાથી તે અક્રિય છે, પણ સ્વાભાવિક ચૈતન્યાદિ સ્વભાવરૂપ ક્રિયા હોવાથી તે સક્રિય છે. ચૈતન્યાત્મપણ આત્માને સ્વાભાવિક હોવાથી તેમા આત્માનું પરિણમતુ તે એકાત્મપણે જ છે, અને તેથી પરમાર્થનયથી સક્રિય એવું વિરોધજ્ઞ ત્યાં પણ આત્માને આથી શકાય નહીં નિજસ્વભાવમાં પરિણમવારૂપ મક્રિયતાથી નિજસ્વભાવનું કર્તાપણ શુદ્ધાત્માને છે, તેથી કેવળ શુદ્ધ સ્વકર્મ હોવાથી એકાત્મપણે પરિણમે છે, તેથી અક્રિય કહેતાં પણ દોષ નથી. જે વિચારે મક્રિયતા, અક્રિયતા નિરૂપણ કરી છે, તે વિચારના પરમાર્થને મંદીને સક્રિયતા, અક્રિયતા કહેતાં દોષ નથી.

નિષિપાદ, સેવક ૧૬૫૨ ના આશો વદ ૨.

૪૫૮.

સંતપુરુષની આજ્ઞામાં વર્તવાનો જોનો દહ નિશ્ચય વર્તે છે, અને જે તે નિશ્ચયને આરાધે છે, તેનેજ જ્ઞાન સમ્બદ્ધપરિણામી થાય છે, એ વાત આત્માર્થી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય છે. અને જે આ વચનો લખ્યાં છે, તેના સર્વ જ્ઞાનીપુરુષો સાક્ષી છે.

સં ૧૬૫૨ ના આશો વદ ૧૦, સનિવાર, નડિયાદ.

૪૫૯.

અનંતવાર દેહને અર્થે આત્મા ગાન્યો છે, જે દેહ આત્માને અર્થે ગળાશે તે દેહે આત્મવિચાર જન્મ પામવાયોગ્ય જગત્તી સર્વ દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઇ એક માત્ર આત્માર્થમાંજ તેનો ઉપયોગ કરવો એવો મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઇએ.

સં ૧૬૫૨, આશો વદ ૧૦, સનિવાર, નડિયાદ.

૪૬૦.*

૧. સદ્જન્મસ્વરૂપે જીવની સ્થિતિ થી તેને શ્રી વીતરાગ 'મોક્ષ' કહે છે.
૨. સદ્જન્મસ્વરૂપથી જીવ રહિત નથી, પણ તે સદ્જન્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન જીવને નથી. જે થતું તેજ સદ્જન્મસ્વરૂપે સ્થિતિ છે.
૩. સંગના થોજે આ જીવ સદ્જન્મસ્થિતિને જૂલો છે; સંગની નિવૃત્તિએ સદ્જન્મસ્વરૂપનું અપરાક્ષ જ્ઞાન પ્રગટે છે.
૪. એજ માટે સર્વ તીર્થકરાદિ જ્ઞાનીઓએ અમંગપાણ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ કહ્યું છે, કે જેના અંગે સર્વ આત્મસાધન રહ્યાં છે.
૫. સર્વ જિનાગમમાં કહેલાં વચનો એક માત્ર અમંગપાણ્યમાંજ શમાય છે; કેમકે તે યવાને અર્થેજ તે સર્વ વચનો કહ્યાં છે. એક પરમાણુથી માંડી ચૌદ રાજ્યલોકની અને મેષો-મેષથી માડી શૈલેસી અવરથાપર્વતની સર્વ ક્રિયા વર્ણવી છે, તે એજ અમંગતા મમજનવાને અર્થ વર્ણવી છે.
૬. સર્વ ભાવથી અમંગપાણ્ય થતું તે સર્વથી દુષ્કરમાં દુષ્કર સાધન છે; અને તે નિરાશ્રયપણે મિદ્ધ થતું આત્મત દુષ્કર છે, એમ વિચારી શ્રી તીર્થકરે સત્સંગને તેના આધાર કહ્યો છે, કે જે સત્સંગના સદ્જન્મસ્વરૂપજ્ઞ એવું અસંગપાણ્ય જીવને ઉત્પન્ન થાય છે.

૭. તે મત્સંગ પણુ જીવને ધણીવાર પ્રાપ્ત થયા છતાં ફળવાન થયો નથી એમ થી વીતરાગે કહ્યું છે, કેમકે તે મત્સંગને ઝોળખી, આ જીવે તેને પરમ દિનકારી બાદયો નથી; પરમ સ્નેહે ઉપાસ્યો નથી; અને પ્રાપ્ત પણુ અપ્રાપ્ત ફળવાન થતા યોગમત્તાએ વિમર્શન કર્યો છે, એમ કહ્યું છે. આ અંગે કહ્યું તે જ વાતની વિચારગ્રાથી અમારા આત્મામાં આત્મગુણુ આવિર્ભાવપામી મપ્રાધિપત્યન ગામ થયા એવા મત્સંગને નું અત્યંત અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર કરૂં ૫૩
૮. અવશ્ય આ જીવે પ્રથમ સર્વ માધનને જે શુ જાણી નિર્વાણનો મુખ્ય હેતુ એવો સત્સંગ જ અર્ચાપણુપણે ઉપામંત્રે યોગ્ય છે, કે જેથી મર્વ માધન સુખભ થાય છે, એવો અમારો આત્મગાદાકાર છે.
૯. તે મત્સંગ પ્રાપ્ત થયે જો આ જીવને કલ્પણુ પ્રાપ્ત ન થાય, તો અવગ્ય આ જીવનો જ વાક છે, કેમકે તે સત્સંગના અપૂર્વ, અવગ્ય, અત્યંત દુર્લભ એવા યોગમા પણુ તેણે તે મત્સંગના યોગને બાધ કરનાર એવા માધ કાગણોનો લાગ ન કર્યો.
૧૦. મિથ્યાગ્રહાદિ સ્વચ્છંદપણુ પ્રમાદ આં ઈન્દ્રિયવિપયથી ઉપેક્ષા ન કરી હોય તો જ મત્સંગ ફળવાન થાય નહીં, અથવા સત્સંગમા એક નિરા-અપૂર્વ ભક્તિ-આણી ના હોય, તો ફળવાન થાય નહીં. જો એક એરી અપૂર્વ ભક્તિથી સત્સંગની ઉપામના કરી હોય, તો અપકાળમાં મિથ્યાગ્રહાદિ નાશ પામે, અને અનુક્રમે સર્વ દોષથી મુક્ત-થાય.
૧૧. સત્સંગની ઝોળખાણુ થરી જીવને દુર્લભ છે કાંઈ મહત્વે પુણ્યયોગે તે ઝોળખાણુ થયે નિશ્ચય કરી આ જ મત્સંગ, મત્પુરુષ છે એવો માક્ષીલાવ ઉત્પન્ન થયો હોય તે જીવે તો અવશ્ય કરી પ્રવૃત્તિને મંકાવવી, ચોતાના દોષ ક્ષણે ક્ષણે, કાર્યે કાર્યે, અને પ્રમંગે પ્રમંગે, તીક્ષ્ણ ઉપયોગે કરી જોવા; જોઈને પરિક્ષીણુ કઠવા; અને તે મત્સંગને અર્થે દેહલાગ કરવાનો યોગ થતો હોય તો તે સ્વીકારવો, પણુ તેથી કાંઈ પદાર્થને વિષે વિશેષ ભક્તિસ્નેહ થતા દેવો યોગ્ય નયો; તેમ પ્રમાદે રસગારવાદિ દોષે તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે પુરુષાર્થધર્મે મંદ રહે છે, અને સત્સંગ ફળવાન થતો નથી એમ જાણી પુરુષાર્થનીર્થ ઝાપવડું
- ધરે નહીં
૧૨. સાસંગ એટલે સપુરપણુ ઝોળખાણુ થયે પણુ તે યોગ નિર્મલ રહેવા ન હોય, તો મત્સંગથી પ્રાપ્ત થયો છે એવા જે ઉપદેશ તે પ્રસક્ત

સત્પુરુષતુલ્ય જાણી વિચારવો, તથા આરાધવો, કે જે આરાધનથી જીવને અપૂર્વ એવું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩. જીવે મુખ્યમાં મુખ્ય અને અવશ્યમાં અવશ્ય એવો નિશ્ચય રાખવો કે, જે કંઈ મારે કરવું છે, તે આત્માને કલ્યાણરૂપ થાય તે જ કરવું છે. અને તે જ અર્થે આ ત્રણ યોગની ઉદ્યમજો પ્રવૃત્તિ ચતી હોય તો થવા દેતાં, પણ છેવટે તે ત્રિયોગથી રહિત એવી સ્થિતિ કરવાને અર્થે તે પ્રવૃત્તિને સંકોચતાં સંકોચતાં ક્ષય થાય એ જ ઉપાય કર્તવ્ય છે. તે ઉપાય મિથ્યાગ્રહનો ભાગ, પ્રમાદ અને ઇદ્રિયવિપતો ભાગ એ મુખ્ય છે. તે સત્સંગના યોગમાં અવશ્ય આરાધન કર્યા જ રહેવું અને સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તો અવશ્ય-અવશ્ય-આરાધન કર્યા જ કરવાં, કેમકે સત્સંગપ્રસંગમાં તો જીવનું દંધક ન્યૂનપણુ હોય, તો તે નિવારણ થવાનું સત્સંગ સાધન છે, પણ સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તો એક પોતાનું આત્મભજન જ સાધન છે. જે તે આત્મભજન સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલા એવા બોધને અનુસરે નહીં, તેને આચરે નહીં, આચરવામાં થતા પ્રમાદને છોડે નહીં, તો કોઈ દિવસે પણ જીવનું કલ્યાણ થાય નહીં.

સંક્ષેપમાં સખાયલાં શાનીના માર્ગના આશયને ઉપદેશનારાં આ વાક્યો મુશ્કેલ જીવે પોતાના આત્માને વિષે નિઃસંતર પરિણામી કરવાપોગ્ય છે; જે પોતાના આત્મશુદ્ધિને વિશેષ વિચારવા શબ્દરૂપે અમે લખ્યાં છે.

૪૬૧.

શિરદત્ર પિતાશ્રીજી,—

મુંબઈથી આ બાજુ આવવામાં ફક્ત નિવૃત્તિનો હેતુ છે. શરીરની અવ્યયશુદ્ધિ આ તરફ આવવું થયેલું નથી. આપની કૃપાથી શરીર સાફ મહે છે. મુંબઈમાં રોગના ઉપદ્રવને લીધે આપની તથા દેવાસંકરભાઈની આના થવાથી આ તરફ વિશેષ ગિચગતા કરી, અને તે સ્થિતિમાં આત્માને નિવૃત્તિ વિશેષ કરી રહી છે. હાલ મુંબઈમાં રોગની શાંતિ ઘટી ચક છે. મપૂર્ણ શાંતિ અને તે તરફ જવાનો વિચાર રાખ્યો છે, અને ત્યાં ગયા પછી ઘણું કરીને ભાઈ મનમુખને આપના તરફ થોડા વખત માટે મોકલવાનું ચિત્ત છે; જેથી મારી માતૃશ્રીના મનને પણ ગાંઠો. આપને પ્રતાપે નાણુ મૈત્રવવાનો પ્રયત્નકરીને

લોભ નથી, પણ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા છે. મારી માતૃશ્રીને પાપસાગળ પ્રાપ્ત થાય.

નડિયાદ, આશો વદ ૧૨, સોમે. સંવ ૧૯૫૨.

છોડ રાયચંદના દંડવત્ પ્રાપ્ત થાય.

૪૬૨.

ધર્મમંળેથી પત્રોદિ વ્યવહાર પણુ ધણો થોડો રહે છે; જેથી તમારાં કેટલાંક પત્રોની પહોંચ માત્ર લખાવ્યાનું બન્યું છે.

જિનાગમમાં આ કાળને 'દુષમ' એની સંજ્ઞા કઢી છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે; કેમકે 'દુષમ' શબ્દનો અર્થ 'દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય' એવો થાય છે. તે દુઃખેકરીને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય તો એવો એક પરમાર્થમાર્ગ મુખ્યપણે કઢી શકાય; એને તેની સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે; જો કે પરમાર્થમાર્ગનું દુર્લભપણુ તો સર્વકાળને વિષે છે, પણુ આવા કાળને વિષે તો વિશેષ કરીને કાળ પણુ દુર્લભપણુના કારણરૂપ છે.

અત્ર કહેવાનો હેતુ એવો છે કે, ધણુંકરીને આ ક્ષેત્રે વર્તમાનકાળમાં પૂર્વે જોણે પરમાર્થમાર્ગ આરાધ્યો છે, તે દેહ ધારણુ ન કરે, -અને તે સત્ય છે, કેમકે જો તેવા જીવનો સમગ્ર દેહધારી પણુ આ ક્ષેત્રે વર્તેતો હોત, તો તેમને તથા તેમના સમાગમમાં આવનારા એવા ધણા જીવોને પરમાર્થમાર્ગની પ્રાપ્તિ મુખે કરીને થઈ શકતી હોત; અને તેથી આ કાળને 'દુષમ' કહેવાનું કારણુ રહેત નહીં. આ રીતે પૂર્વાશયક જીવોનું અપ્પપણુ એ આદિ છતાં પણુ વર્તમાનકાળને વિષે જો કોઈ પણુ જીવ પરમાર્થમાર્ગ આરાધવા ઇચ્છે, તો અવશ્ય આશયી શકે, કેમકે દુઃખે કરીને પણુ આ કાળનેવધે પરમાર્થમાર્ગ પ્રાપ્ત થાય, એમ પૂર્વ જ્ઞાનીઓનું કથન છે.

સર્વ જીવને વર્તમાન કાળમાં માર્ગ દુઃખે કરીને જ પ્રાપ્ત થાય, એવો એકાંત અભિપ્રાય વિચારવોગ્ય નથી. ધણું કરીને તેમ જને એવો અભિપ્રાય સમજવોગ્ય છે. તેનાં ધણાં કારણો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. પ્રથમ કારણુ, ઉપર દર્શાવ્યું તે કે, પૂર્વનું ધણુંકરીને આરાધકપણુ નહીં.

બીજું કારણુ, તેનું આગધકપણુ નહીં તેને લીધે વર્તમાનદેહે તે આરાધક માર્ગની રીતિ પણુ પ્રથમ સમજવામાં ન હોય; તેથી અનારાધકમાર્ગને આરાધકમાર્ગ માની લઈ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે.

એમ શાસ્ત્રમાં વાણ્ય છે, તે વાણ્ય મહણ કરી સચોટા વ્યવહાર ઉત્થાપનાર પોતે સમન્તા એવું માને છે, પણ શાસ્ત્રકારે તો તેવું કશું કશું નથી. જે વ્યવહાર પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર, નથી, અને માત્ર વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર છે. તેના દુરાગ્રહને શાસ્ત્રકારે નિષેધી છે. જે વ્યવહારનું ફળ ચાર ગતિ થાય તે વ્યવહારહેતુ કહી શકાય અથવા જે વ્યવહારથી આત્માની વિભાવદશા જવાયોગ્ય ન થાય, તે વ્યવહારને વ્યવહાર હેતુ વ્યવહાર કહેવાય. એવો શાસ્ત્રકારે નિષેધ કર્યો છે, તે પણ એકાંતે નહીં; કેવળ દુરાગ્રહથી અથવા નેમાં જ મોક્ષમાર્ગ માનનારને એ નિષેધથી સાચા વ્યવહાર ઉપર લાવવા કર્યો છે, અને પરમાર્થ-હેતુમૂળ વ્યવહાર શમ, સંવેગ, નિવેદ; અનુકંપા, આરથા અથવા સદ્ગુરુ, સત્શાસ્ત્ર અને મન વચનાદિ સુખાત તથા ગુપ્તિ તેનો નિષેધ કર્યો નથી; અને તેનો નિષેધ કરવા યોગ્ય હોય, તો શાસ્ત્રો ઉપદેશાને બાકી રાખી સમજાવવા જેવું રહેતું હતું, કે શું સાધનો કમવવાનું જણાવવું બાકી રહેતું હતું કે, શાસ્ત્રો ઉપદેશમાં અર્થાત્ તેવા વ્યવહારથી પરમાર્થ પમાય છે, અને અવસ્ય જીવે તેવો વ્યવહાર મહણ કરવો કે જેથી પરમાર્થ પામશે એમ શાસ્ત્રોનો આશય છે; શુદ્ધઅધ્યાત્મી અથવા તેના પ્રભંગી તે આશય સમજાવના તે વ્યવહારને ક્રિયાપી પોતાને તથા પરને દુર્લભબોધીપણ કરે છે.

શમ, મેવેગાદિ ગુણો હિમ્મત થયે, અથવા વૈરાગ્યવિશેષ, નિષ્પક્ષપાતતા થયે, કપાયાદિ પાતળાં પડ્યે, અથવા કંઈ પણ પ્રતાવિગેપથી સમન્તાની યોગ્યતા થયે, જે સદ્ગુરુને સમજાવોગ્ય અધ્યાત્મગંથો છે—સાંકુધી માણુંકરી શસ્ત્ર જેવા છે—તે પોતાની કટપનાએ જેમ તેમ વાંચી લઈ, નિર્ધારી લઈ, તેવો અંતર્લેદ થયા વિના, અથવા દશા કર્યાવિના વિભાવ ગયાવિના, પોતાને વિષે જ્ઞાન કંથે છે, અને કિયારહિત તથા શુદ્ધ વ્યવહારરહિત થઈ વર્તે છે એવો ત્રીજો પ્રકાર શુદ્ધઅધ્યાત્મીનો છે. હામ હામ જીવતે આવા યોગ બાજે તેવું રહ્યું છે, અથવા તો જ્ઞાનરહિત ગુરુઓ કે પરિગ્રહાદિ ઇન્દ્રિય ગુરુઓ. માત્ર પોતાનાં માન પૂજાદિની કામનાએ ફરતા એવા જીવોને અનેક પ્રકારે અવળે રસ્તે ચડાવી દે છે; અને ઘણુંકરીને ક્ષયિત જ એવું નહીં હોય; જેથી એમ જણાય ॥ કે, કાળનું દુષમપણ છે.

આ દુષમપણ લખ્યું છે, તે જીવને પુર્યાર્થરહિત કરવા અર્થે લખ્યું નથી, પણ પુર્યાર્થ જાગ્રતિ અર્થે લખ્યું છે. અનુદૂળ મયોગમાં તો જીવને કંઈક બોધી જાગ્રતિ હોય તોપણ વખતે હાનિ ન થાય, પણ જ્યાં આવા

પ્રતિદુષ્ણ મોગ વર્તતા હોય ત્યાં, અવશ્ય મુમુક્ષુ જીવે વધારે જાગૃત રહેવું જોઈએ, કે જેથી તથાસ્ત્ર પરાભવ ન થાય, અને તેવા ક્ષેત્ર પ્રવાહમાં ન તણાઈ જવાય. વર્તમાનકાળ દુષ્કલ છે, છતાં તેને વિશે અનંત ભવને છેદી માન એક ભવ બાકી રાખે એવું એકાવતારીપણુ પ્રાપ્ત થાય એવું પણ છે, માટે વિચારવાનું જીવે તે લક્ષ રાખી, ઉપર કલ્યા તેવા પ્રવાહમાં ન પડતાં વધારાકિત વૈગર્યાદિ અવશ્ય આરાધી સદ્ગુણો મોગ પ્રાપ્ત કરી, કયાપાદિ હોય છેદ કરવાવાળો એવો અને અજ્ઞાનથી ગદ્ગિત થવા સહ્ય માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો. મુમુક્ષુ જીવમાં સમાદિ કલ્યા તે મુખ્ય અવશ્ય સંભવે છે; અથવા તે મુશ્કેલીના મુમુક્ષુતા ન કદી સહાય. નિત્ય તેવો પરિચય રાખતાં તે તે વાત શ્રવણ કરતાં, વિચારતાં, ફરીફરીને પુરુષાર્થ કરતાં, તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય છે; તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થયે જીવને પરમાર્થમાર્ગ અવશ્ય સમજાય છે.

૧૯૫૨, રાગજ.

૪૬૩.

નેત્રાંકી સ્થામતા વિશે જો પુનઃપ્રશ્ન સ્થિત છે, અર્થ રૂપકો દેખતા, માલોજીત છે, સો અંતર કેમે નહીં દેખતા? જો ત્વચાવિશે સ્પર્શ કરતા, શીત ઉષ્ણાદિકો જાનતા છે, એસા મર્મ અંગ વિશે વ્યાપક અનુભવ કરતા છે; જોમે તિલોં વિશે તેલ વ્યાપક હોતા છે, તિમકા અનુભવ કોઈ નહીં કરતા. જો શબ્દ શ્રવણ-ઇન્દ્રિયકે અંતર ગ્રહણ કરતા છે, નિસ શબ્દ-શક્તિકો જાનનેદારી સત્તા છે, જિમ વિશે શબ્દશક્તિકા વિચાર હોતા છે, જિસ કરી સોમ ખડે હોઈ આતે છે, સો સત્તા દૂર કેમે હોવે? જો જિન્દાકે અગ્રવિશે સમ આન્દકા ગ્રહણ કરતા છે, તિસ રસકા અનુભવ કરનેદારી અસેપ સત્તા છે, મો સન્મુખ કેમે ન હોવે? વેદ, વેદાંત સમ મિદાંત પુરાણ ગીતા કરી જો જોય—જાનને ચોગ્ય—આત્મા છે, તિમકો જામ જાન્યા તમ વિશ્રામ કેમે ન હોવે?

૪૬૪.*

દુર્લભ એવો મનુષ્યદેહ પણ પૂર્વ અનંતવાર પ્રાપ્ત થયા છતાં કંઈ પણ મેળવણી થયું નહીં; પણ આ મનુષ્યદેહને કૃતાર્થતા છે કે, જે મનુષ્યદેહ આ જીવે જાનીપુરુષને ઝોળખ્યા, તથા તે મદાભાગ્યનો આશ્રય કર્યો, જે પુરુષના આશ્રયે અનેક પ્રકારના મિથ્યા આગ્રહાદિની મંદતા થઈ તે પુરુષને આશ્રયે

આ દેહ છટે એ જ સાર્યક છે. જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ કરવાવાળું આત્મજ્ઞાન જેમને વિશે વર્તે છે. તે પુરુષનો આશ્રય જ જીવને જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ કરી શકે, કેમકે તે યથાર્થભર ઉપાય છે મંગેશમંત્રનંબે આ દેહપ્રત્યે આ જીવને જે આરબ્ધ દશો તે બનીત થયે તે દેહનો પ્રવેશ નિવૃત્ત થશે. તેનો ગમે ત્યારે વિચોગ નિશયે છે; પણ આશ્રયપૂર્વક દેહ છટે એ જ જન્મ સાર્યક છે; કે જે આશ્રયને પામીને જીવ તે બંને અથવા ભાવિ એવા યોગ્ય કાળે પણ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરે.

૪૬૫.

બીજા સાધન બહુ કર્ષા, કરી કલ્પના આપ;
અથવા અસદગુરુ યત્રી, ઉત્તરો વધ્યો કિતાપ.

૪૬૬.

શ્રી સદગુરુએ કહેા છે એવો નિર્ગુણમાર્ગનો સદાય આશ્રય રહો !

—:૦:—

‘હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી, અને દેહ સ્ત્રી પુત્રાદિ કાષ્ઠ પણ મારાં નથી; ગુહ્ય ચૈતન્ય સ્વરૂપ અવિનાશી એવો હું આત્મા છું;’ એમ આત્મભાવના કરતાં રાગ, દ્વેષનો ક્ષય થાય.

૧૮૫૨ ‘મુંગધ,

૪૬૭*

તમારી વૃત્તિ હાલ સમાગમમાં આવવા વિષે જણાવી. તે વિષે તમને અંતરાય જેવું થયું, કેમકે આ પત્ર પહોંચ્યો તે પહેલાં પર્યુષણનો પ્રારંભ લોકામાં થયો ગણાશે; જેથી તમે આ તરફ આવવાનું કરો, તો ગુણ અવગુણનો વિચાર કર્યા વગર મતાગ્રની માણુમે નિદે, અને તેવું નિમિત્ત મહણુ કરી ધણા જીવને નિર્વાહારાએ પરમાર્થપ્રાપ્તિ યરાનો અંતરાય ઉત્પન્ન કરે; જેથી તેમ ન થાય તે અર્થે તમારે હાલ તે પર્યુષણમાં બહાર ન નીકળવા સંબંધી લોકપદ્ધતિ સાચવવી યોગ્ય છે.

‘વૈરાગ્યસતક,’ ‘આનંદધન્યોનીશી’ ‘ભાવનાબોધ’ આદિ પુસ્તકો તમે તથા.....વાંચવા વિચારવાનું કરીને જેટલો જાને તેટલો નિવૃત્તિનો

લાભ મેળવજો. પ્રમાદ અને લોકપદ્ધતિમાં કાળ સર્વથા વૃથા કરવો તે મુમુક્ષુ જીવનું લક્ષણ નથી બીજાં શાસ્ત્રોનો યોગ બનવો કાલુ છે એમ જાણી ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકો લખ્યાં છે; જે પુસ્તકો પણ વિચારવાયોગ્ય છે. માત્રથી તથા પિતાથીને પામલાગણ્યપૂર્વક-સુખવૃત્તિમાં છે એમ જણાવશે.

અમુક વખત જ્યારે નિવૃત્તિને અર્થે કાંઈ ક્ષેત્રે રહેવાનું થાય છે, ત્યારે ઘણુંકરીને કાગળ પત્ર લખવાની વૃત્તિ ઓછી રહે છે; આ વખતે વિશેષ ઓછી છે, પણ તમારો કાગળ એવા પ્રકારનો હતો કે જેનો ઉત્તર ન મળવાથી શું કારણથી આમ બન્યું છે તે તમને ન જણાય.

સં ૧૯૫૨, કાવિયા.

૪૬૮.

મર્મ જીવને અગ્રિય છતાં જે દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે, તે દુઃખ સકારણ હોવું જોઈએ. એ ભૂમિથી મુખ્યકરીને વિચારવાનની વિચારશૈલી ઉદય પામી છે, અને તે પરથી અનુક્રમે આત્મા, કર્મ, પરલોક, મોક્ષ આદિ ભાવોનું સ્વરૂપ સિદ્ધ થયું હોય એમ જણાય છે.

વર્તમાનમાં જે પોતાનું વિઘ્નમાનપણ છે, તો ભૂતકાળને વિષે પણ તેનું વિઘ્નમાનપણ હોવું જોઈએ, અને ભવિષ્યમાં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારનો આશ્રય મુમુક્ષુ જીવને કર્તવ્ય છે. કાંઈ પણ વસ્તુનું પૂર્વપશ્ચાત્ત હોવાપણ ન હોય, તો મધ્યમાં તેનું હોવાપણ ન હોય, એવો અનુભવ વિચારતાં થાય છે.

વસ્તુની કેવળ ઉત્પત્તિ, અથવા કેવળ નાશ નથી; સર્વકાળ તેનું હોવાપણ છે. ક્ષપાતર પરિણામ થયા કરે છે; વસ્તુના ફરતી નથી, એવો શ્રી જિનનો અભિમત છે તે વિચારવાયોગ્ય છે.

‘પદ્ધર્શનસમુચ્ચય’ કંઇક ગહન છે, તોપણ ફરી ફરી વિચારવાથી તેનો ફેટલોક બોધ થશે.

જેમ જેમ ચિત્તનું શુદ્ધિપણ અને સ્થિરત્વ હોય છે, તેમ તેમ સ્થાનીનાં વચનોનો વિચાર થયાયોગ્ય થઈ શકે છે. સર્વ જ્ઞાનનું ફળ પણ આત્મસ્થિરતા થતી એ જ છે, એમ વીતરાગ પુરુષોએ કહ્યું છે; જે અત્યંત સત્ય છે. મારા યોગ્ય કામકાજ લખશે. એ જ વિનિતિ.

૧૯૫૦.

લ૦ રાયચંદના પ્રણામ પાંચરો.

૪૬૯

૧ ઔ આસ્તિકે ઔર્ધ્વ મૂળ પાત્ર દર્શન આત્માનુ નિરૂપણ કરે છે. તેમા બેદ જોવામા આવે છે, તેનું સમાધાન

દિન પ્રતિદિન જૈનદર્શન ક્ષીણ થતુ જોવામા આવે છે, અને વર્તમાન સ્વામી થયા પછી થોડાએક વર્ષમા તેમા નાના પ્રમળના બેદ થયા દેખાય છે, તે આદિના શા કારણો ?

હરિભદ્રાદિ આચાર્યોએ નવીન યોજનાની પેઠે રૂઝદાનની ઉત્પત્તિ કરી દેખાય છે, પણ લોભમુદાયમા જૈનમાર્ગ નવારે પ્રયાગ પામ્યો દેખાતો નથી અથવા તથારૂપ અતિશય મપત્ત ધર્મપ્રવર્તક પુરુષનુ તે માર્ગમા ઉત્પન્ન થતુ જોણુ દેખાય છે, તેના શા કારણો ?

હવે વર્તમાનમા તે માર્ગની ઉત્પત્તિ થરી મળવે છે કે કેમ ? આ થાય તો શી શી રીતે થરી મળવિત દેખાય છે, અર્થાત્ તે વાત કયાથી જન્મ પામી, કેરી રીતે, કેના દ્વારે, કેરી સ્થિતિમા પ્રયાગ પામરી સભરિત દેખાય છે ? ફરી જાણે વર્તમાનસ્વામીના વખત જેમો વર્તમાનમળના જોગાદિ અનુ સાર તે ધર્મ ઉદય પામે એવુ દીર્ઘદિની ગમવ છે, અને સંભવતુ હોય તો તે શા શા કારણથી ?

જૈનસૂત્ર હાલ વર્તમાનમા છે તેમા તે દર્શનનુ સ્વરૂપ ઘણુ અધુર રહેલુ જોવામા આવે છે, તે વિરોધ શાથી ટો ?

તે દર્શનની પરપરામા એમ કહ્યુ છે કે, વર્તમાનકાળમા કેવળજ્ઞાન ન હોય, અને કેવળજ્ઞાનનો નિય લોકલોકને દ્રવ્યશુદ્ધિપર્યાયસહિત સર્વ માગપત્તે જાળુવાનો માન્યો છે તે મથાર્થ દેખાય કે ? અથવા તે માટે વિચારતા કંઈ નિર્ણય આની શકિ કે કેમ ? તેની વ્યાખ્યા ઇ દેર દેખાય છે કે કેમ ? અને મુગ વ્યાખ્યા પ્રમાણે મ્હ બીજો અર્થ થતો હોય તો તે અર્થાનુમાર વર્ત માનમા કેવળજ્ઞાન ઉપજે કે કેમ ? આ તે ઉપદેશી શકાય કે કેમ ? તેમ જ બીજા જ્ઞાનોની વ્યાખ્યા કહી છે તે પણ મ્હ ફેરવાળી લાગે છે કે કેમ ? અને તે તો કારણોથી ?

દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય અધર્માગ્નિકાય આત્મા મધ્યમ અવગાદી, મધ્યમ વિભાગનુ જાજન મદાવિદ્વાદિ ક્ષેત્રની વ્યાખ્યા તે મ્હ અપૂર્ણ રીતે કે જેની રીતે યજ્ઞાજ જાગવાન પ્રમાણમાદન મિદ્ધ થયા ચોન્ય દેખાય છે કે કેમ ?

ગમ્યનાં મતમતાંતર ધણી જ નહીં જાણતમાં જાણવાન આમદી થઇ જૂદી જૂદી રીતે દર્શનમોહનીયના હેતુ થઇ પડ્યા છે, તે સમાધાન, કરવું બહુ વિકટ છે, કેમકે તે લોકાની મતિ વિશેષ આવરણને પામ્યાવિના એટલા અલ્પ કારણમાં જાણવાન આમદી ન હોય.

અવિરતિ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, એમાંના કયા આશ્રમવાળા પુરુષથી વિશેષ ઉત્તરિત થઇ શકવાનો સંભવ રહે છે? સર્વવિરતિ કેટલાં કારણોમાં પ્રતિબંધને લીધે પ્રવર્તી શકે નહીં? દેશવિરતિ અને અવિરતિની તથા રૂપ પ્રતીતિ થવી મુશ્કેલ, અને વળી જૈનમાર્ગમાં પણ એ રીતનો સમાવેશ આવે છે.

આ વિકલ્પ અમને શા માટે ઉઠે છે? અને તે સમાધી દેવાનું ચિત્ત છે તે સમાધી દબાવે?

૧૬૫૨.

[અંગત.

૪૭૦.

-જેમ નિર્મળતા જે રાત સ્ફટિકતણી, તેમ જ જીવસ્ખલાવ જે; તે જિનવીરે જે ધર્મ પ્રકાશિયો, પ્રખળ ક્યાયઅલાવ જે.

—:૦:—

સદજ દ્રવ્ય અત્યંત પ્રકાશિત થયે, એટલે સર્વ કર્મના ક્ષય થયેજ અંગતા કદી છે, અને સુખસવરૂપના કદી છે. જ્ઞાનીપુરુષનાં તે વચન અત્યંત સાચાં છે, કેમકે સાતસંગથી પ્રલક્ષ-અત્યંત પ્રમટ- તે વચનોનો અનુભવ થાય છે.

નિર્વિકલ્પઉપયોગનો લક્ષ, સ્થિરતાનો પરિચય કર્યાથી થાય છે. સદ્વિચાર અને વૈરાગ્ય, ઉપશમ એ સૌને સ્થિરતાના હેતુ છે.

૪૭૧.

અંતર્બુદ્ધિ જે પુરુષોની થઇ છે, તે પુરુષોને પણ સતત જાગૃતિરૂપ લલામણુ શ્રી વીતરાગે કરી છે, કેમકે અનંતકાળના અધ્યાસવાળા પદાર્થોનો મંગ છે, તે કદા પણ દૃષ્ટિને આકર્ષે એવો ભય રાખવાયોગ્ય છે. આવી ભૂમિકામાં આ પ્રકારે લલામણુ ધરે છે. એમ છે તો પછી વિચારદશા જેની છે એના મુમુક્ષુ જીવે સતત જાગૃતિ રાખવી ધરે એમ કહેવામાં ન આવ્યું હોય, તો પણ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે કે, મુમુક્ષુ જીવે જે જે

પ્રકારે પરઅધ્યાસ ચત્તોમ્ય પદ્મચોદિના સાગ થાય, તે તે પ્રકારે અવસ્થ કરવો ધટે: જો કે આરંભ પરિમલનો સાગ એ રૂપા દેખાય છે, તથાપિ અંતર્બુદ્ધિનો હેતુ હોવાથી વારંવાર તેનો સાગ ઉપદેશો છે.

૪૭૨.

બનતાંસુધી તૃપ્તિ ઓછી કરતી જોઈએ. જન્મ, જરા, મરણ કાનાં છે કે જે તૃપ્તિ રાખે છે; તેનાં જન્મ, જરા, મરણ છે. માટે જેમ બંને તેમ તૃપ્તિ ઓછી કરતા જવું.

૪૭૩.

અન્યર્થબંધી જે તાદાત્મ્યપણુ ભાસ્યું છે, તે તાદાત્મ્યપણુ નિવૃત્ત થાય, તો સદજન્મભાવે આત્મા મુક્ત જ છે, એમ થી ક્ષપ્તાદિ અનંત માની-પુરગો કહી ગયા છે; ચાલત તથાપિમાં સમાધા છે.

૪૭૪.

વિષયાદિ ઇચ્છિત પદાર્થ ભોગવી તેથી નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા રાખતી, અને તે ક્રમે પ્રવર્તવાથી આગળપર તે વિષયમૂર્છા ઉત્પન્ન થતી ન સંભવે એમ થવું કહ્યું છે, કેમકે જ્ઞાનદશાવિના વિષયનું નિર્મળપણુ થવું સંભવતું નથી. માત્ર ઉચ્ચ વિષયો ભોગવ્યાથી નાશ થાય; પણ જો જ્ઞાનદશા ન હોય, તો ઉત્સુક પરિણામ વિષય આરાધનાં ઉત્પન્ન થવાવિના ન રહે; અને તેથી વિષય પરાજિત થવાને બદલે વિશેષ વર્ધમાન થાય. જો જ્ઞાનદશા છે તેવા પુરગો વિષયાકાંક્ષાથી અથવા વિષયનો અનુભવ કરી તેથી વિરક્ત થવાની ઇચ્છાથી તેમાં પ્રવર્તના નથી, અને એમ જો પ્રવર્તતા બળ, તો જ્ઞાનને પણ આચરણુ આવશ્યકોત્તમ છે. માત્ર પ્રારબ્ધસંબંધી ઉચ્ચ હોય એટલે કહી ન શકાય તેથીજ જ્ઞાનીપુરુષની ભોગપ્રવૃત્તિ છે. તે પણ પૂર્વપ્રભાત પશ્ચાત્તાપ-વાળા અને મંદમાં મંદ પરિણામસંયુક્ત હોય છે. સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવ વૈગવ્યના ઉદ્ભવને અર્થે વિષય આરાધવા જતાં તો ઘણું કરી બંધાવા સંભવ છે, કેમકે જ્ઞાનીપુરુષ પણ તે પ્રસંગોને માંડ માંડ છૂતી શક્યા છે, તો જોની માત્ર વિચારદશા છે એવા પુરુષનો ભાર નથી કે તે વિષયને જી પ્રકારે છૂતી થકે.

૪૭૫.

જ્ઞાનીપુરુષને જે મુખ વર્તે છે તે નિજસ્વભાવમાં સ્થિતિનું વર્તે છે. બાંહ્યપદાર્થમાં તેને સુખસુદ્ધિ નથી, માટે તે તે પદાર્થથી જ્ઞાનીને મુખ-દુઃખાદિનું વિશેષ ઓછપણું કદી સંકાતું નથી. જો કે સામાન્યજે શરીરના સ્વાસ્થ્યાદિથી જાણતા, જ્વરાદિથી અજાણતા જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્નેને થાય છે, તથાપિ જ્ઞાનીને તે તે પ્રસંગ હર્ષ વિપાદનો હેતુ નથી, અથવા જ્ઞાનના તારતમ્યમાં ન્યૂનપણું હોય તો કંઈક હર્ષ વિપાદ તેથી થાય છે; તથાપિ કેવળ અનન્યતાને પામવાયોગ્ય એવા હર્ષ વિપાદ યતાં નથી. ઉદયબળે કંઈક તેનાં પરિણામ થાય છે, તોપણ વિચારઅનુભવને લીધે તે ઉદય ક્ષીણ કરવા પ્રત્યે જ્ઞાનીપુરુષનાં પરિણામ વર્તે છે. વાયુ ફેર હોવાથી વદાણું બીજી તરફ ખેંચાતું થાય છે, તથાપિ વદાણું ચક્ષુવનાર જેમ પહોંચવાયોગ્ય માર્ગ ભણી તે વદાણું રાખવાના પ્રયત્નમાં જ વર્તે છે, તેમ જ્ઞાનીપુરુષ મન વચનાદિ યોગને નિજભાવમાં સ્થિતિ થવા ભણી જ પ્રવર્તે છે; તથાપિ ઉદયવાયુ-યોગે ચર્કિયિત દશા ફેર થાય છે; તોપણ પરિણામ-પ્રયત્ન-સ્વધર્મને વિષે છે.

જ્ઞાની નિર્ઘન હોય, અથવા ધનવાન હોય; અજ્ઞાની નિર્ઘન હોય, અથવા ધનવાન હોય એવો કંઈ નિયમ નથી. પૂર્વનિબ્ધન શુભ અશુભ કર્મ પ્રમાણે બન્નેને ઉદય વર્તે છે. જ્ઞાની ઉદયમાં સમ વર્તે છે. અજ્ઞાની હર્ષવિપાદપ્રાપ્ત થાય છે.

ન્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે, ત્યાં સ્ત્રિયાદિ પરિગ્રહનો પણ અપ્રસંગ છે; તેથી ન્યૂનભૂમિકાની જ્ઞાનદશામાં (એકે પાંચમે ગુણસ્થાનકે) ન્યાં તે યોગનો પ્રસંગ સંભવે છે, તે દશામાં વર્તતા જ્ઞાની-સમ્યક્દષ્ટિ-ને સ્ત્રિયાદિ પરિગ્રહની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૪૭૬.

હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન! કાળની બલિહારી છે. આ ભારતના હીનપુરુષો મનુષ્યોને તારૂં સત્ય, અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? થવામાં આવાં વિદ્વાં ઉત્પન્ન થયાં. તારાં બોધેલાં શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં, કેટલાંક સમૂળમાં ખંડ્યાં; ધ્યાનનું કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એ જે તારી પ્રાતમા તેથી કટાક્ષદષ્ટિએ લાખે ગમે લોકો વળ્યાં; તારા પછી પરંપરાએ જે આચાર્ય પુરૂષો થયાં તેનાં વચનમાં અને તારાં વચનમાં મુલ્ય કાંઈ નાંખી કીધી, એકાંક દષ્ટ કુટી તારૂં શાસન નિંદ્રાબ્યું શાસન ફેલી!

એવી સદાપતા કંઈ આપ કે જે વડે દુઃખાણુનો માર્ગ દૂર બીજાને બોધી શકું, દર્શાવી શકું.-ખગ પુરુષો દર્શાવી શકે. સર્વોત્તમ નિર્મયપ્રવચનના બોધ બણી વાળા આત્મનિરાધક પંથોથી પાછાં બેંચવામાં સદાપતા આપ !! તારો ધર્મ છે કે, સમાધિ અને બોધિમાં સદાપતા આપની.

[અંગત.]

૪૭૭.

પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી, મળ્યો મરુગુરુચોગ,
વચન સુધા શ્રવણે જતાં, થયું હૃદય ગત સોગ.
નિશ્ચય એથી આવિયો, ટળશે અર્ધિ ઉતાપ;
નિત્ય કર્યો સત્સંગ મે, એક લક્ષ્યથી આપ.

૪૭૮.

માતૃશ્રીને શરીરે તાવ આવવાથી તથા કેટલોક વખત થયાં અત્રે આવવા વિષે તેમની વિશેષ આકાંક્ષા દેવાથી ગયા સોમવારે અત્રેથી આતા થવાથી નડિયાદથી બોમવારે રવાના થવાનું થયું હતું; શુક્રવારે બપોરે અત્રે આવવું થયું છે.

શરીરને વિષે વેદનીયનું અશાતાપણે ખગિલુમનુ થયું હોય તે વખતે શરીરને વિપરિણામી સ્વભાવ વિચારી, તે શરીર અને શરીરને સંબંધે પ્રાપ્ત થયેલાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પ્રત્યેનો મોહ વિચારવાન પુરુષો છોડી દે છે, અથવા તે મોહને મંદ કરવામાં પ્રવર્તે છે. “આત્મસિદ્ધિસાસ્ત્ર” વિશેષ વિચારવાયોય છે.

સપ્ત ૧૯૫૩ના કારતક શુદ્ધ ૧૦ રતિ, વવાણિઆ,

૪૭૯.

બોઢની દૃષ્ટિને જ્યાંસુધી આ જીવ વખે નહીં તથા તેમથી અંતઃક્રિયા છૂટી ન જાય ત્યાંસુધી જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું વાસ્તવિક મદાત્મ્ય લક્ષ્યગત ન થઈ શકે એમાં સંશય નથી.

સં ૧૯૫૩ના કારતક શુદ્ધ ૧૧, રતિ, વવાણિઆ.

ઉપદેશાણ્યાં. ૧

—:૦:—

સ્રી, પુત્ર, પરિગ્રહાદિ ભાવો પ્રત્યે મૂળ જ્ઞાન થયા પછી જો એવી ભાવના રહે કે, “ત્યારે ઇચ્છીશ ત્યારે આ સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થાગી શકીશ” તો તે મૂળ જ્ઞાનથી વમાવી દેવાની વાત સમજતી; અર્થાત્ મૂળ જ્ઞાનમાં જો કે ભેદ પડે નહીં, પણ આવરણરૂપ થાય. વળી સિધ્ધિ અથવા ભક્તિના કરનારાઓ માર્ગથી પડશે અથવા અટકી જશે એવી ભાવનાથી જ્ઞાનીપુરુષ પણ વર્તે તો જ્ઞાનીપુરુષને પણ નિરાવરણજ્ઞાન તે આવરણરૂપ થાય; અને તેથી જ વર્તમાનાદિ જ્ઞાનીપુરુષો અનિદ્રાપણે સાગ્રાપ્યાર્થસુધી રહ્યા; સર્વથા અસંગપણુ જ શ્રેયસ્કર દીકું: સાવ નિરાવરણ, વિનિગી અને નિર્ભયી જ્ઞાન થયા પછી ઉપદેશકાર્ય કર્યું. માટે “આને આમ કહીશું તો ઠીક, અથવા આને આમ નહીં કહેવાય તો ખોટું” એ વગેરે વિકલ્પો સાધુ મુનિઓએ ન કરવા. ૨

૧. જ્ઞાનના વખતમાં મનુષ્યોનું કેટલુંક આયુષ્ સ્વીપાસે જાય, કેટલુંક નિદ્રામાં જાય, કેટલુંક ધંધામાં જાય, અને સહેજ રહે તે કુચર સૂટી લે. એટલે મનુ-
જ્ઞાન નિરર્થક આલ્સો જાય.

પ્ર૦:—“કેવળજ્ઞાનીએ સિદ્ધિતા પ્રશ્નમાં તે ‘પરઉપયોગ’ કે ‘સ્વઉપયોગ’? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે કેવળજ્ઞાની સ્વઉપયોગમાં જ વર્તે.”

ઉ૦:—તીર્થંકર ઠાકરે ઉપદેશ દે તેથી કરી ‘પરઉપયોગ’ કહેવાય નહીં. ‘પરઉપયોગ’ તેને કહેવાય કે જે ઉપદેશ દેતાં રતિ, અરતિ, હર્ષ, અદંકાર થતાં હોય. જ્ઞાનીપુરુષને તો તાદત્ત્વમંત્રી હોતો નથી જેથી ઉપદેશ દેતાં રતિ, અરતિ ન થાય. રતિ, અરતિ થાય તે ‘પરઉપયોગ’ કહેવાય. જો એમ હોય

૧ સવત્ ૧૯૫૨ના આવણ માર્ગમાં શ્રીઆનંદ અને તેની આસપાસમાં શ્રીમદ્નું નિવૃત્તિઅર્થે રહેલું યજ્ઞેલું. આ વખતે તેમના સમીપવાસી બાઈને જે પ્રસ્તાવિક ઉપદેશવિચારોનું શ્રવણ યજ્ઞેલું તેની છાયામાત્ર તેઓની સ્મૃતિમાં રહી ગયેલી. તે ઉપરથી તે બાઈએ સંક્ષિપ્તપણે તે છાયાનો સાર પૃથક્ પૃથક્ સ્વયં પાળી આપ્યો અને અન્યવસ્થિત રિયતિમાં બધી લીધેલો હતો; જે અત્રે આપીએ છીએ. — સંશોધક.

૨ આ વચનોનો સમુચ્ચયસાચ એમ છે કે, જે લાગી ઉપદેશ છે તેણે સર્વ શ્રોતાને સમભાવે સ્વાતંત્ર્યસહિત નિસ્પૃહપણે જોવા. — સંશોધક.

તો કેવળા લોકલોક જાણુ છે-દેએ છે તે પશુ 'પરઉપભોગ' કહેવાય. પંથુ, તેમ નથી, કારણુ તેને વિષે રતિપણુ, અરતિપણુ નથી.

સિદ્ધાંતના બાંધાવિષે એમ મમજનું કે, આપણી શુદ્ધિ ન પહેંચે તેથી તે વચનો અસત્ છે એમ ન કહેવું; કારણુ કે જેને તમે અસત્ કહો છો, તે શાસ્ત્રથી જ પ્રથમ તો તમે જીવ, અજીવ એવું કહેતાં શીખ્યા છો, અર્થાત્ તે જ શાસ્ત્રોને આધારે જ તમે જે કાંઈ જાણો છો તે જાણ્યું છે; તો પછી તેને અસત્ કહેવાં તે ઉપકારને બદલે દોષ કરવા બરાબર ગણાય. વળી શાસ્ત્રના લખનારાઓ પણ વિચારવાન હતા. તેથી તે (સિદ્ધાંત) વિષે જાણતા હતા. મહાવીરસ્વામી પછી ધણે વર્ષે લખાણું છે માટે અસત્ કહેવાં તે દોષ ગણાય.

જાનીની આજ્ઞાએ વર્તતા એવા ભદ્રિક મુમુક્ષુ જીવને “અહમર્થ પાળવું ઐટલે સ્ત્રિયાદિકના પ્રસંગમાં ન જવું” એવી આજ્ઞા મુઝએ કરી હોય તો તે વચનપર દૃઢ વિશ્વાસ કરી તે તે સ્થાનકે ન જાય; જ્યારે જેને માત્ર આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રાદિક વાંચી મુમુક્ષુના થઇ હોય, તેને એમ અદ્ધકાર રહ્યા કરે કે, “એમાં તે શું જીતવું છે?” આવી ઘેસજાના કાગળથી તે તેવા (સ્ત્રિયાદિકના) પ્રસંગમાં જાય. કદાચ તે પ્રસંગથી એકવાર બેવાર બચે, પણ પછી તે પદાચપ્રત્યે દૃષ્ટિ દેતાં ‘આ ઠીક છે’ એમ કરનાં કરતાં તેને તેમાં આનંદ થાય, અને તેથી સ્ત્રિયો સેવે.

જાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે જાણો બોલો જીવ તો વર્તે; ઐટલે તે બીજા વિકલ્પો નહીં કરનાં તેવા પ્રસંગમાં ન જ જાય. આ પ્રકારે, જે જીવને “આ સ્થાનકે જવું યોગ્ય નથી” એવાં જે જાનીનાં વચનો તેનો દૃઢ વિશ્વાસ છે તે અહમર્થપત્રમાં રહી શકે છે. અર્થાત્ તે આ અહમર્થમાં પ્રવૃત્ત ન થાય. જ્યારે, જાનીના આજ્ઞાકિત નથી એવા માત્ર આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રો વાંચી થયેલા મુમુક્ષુઓ અદ્ધકારમાં ફર્યા કરે, અને માન્યા કરે એમાં તે શું જીતવું છે? આવી માન્યતાને લઇને આ જીવ પડી જાય છે, અને આગળ વધી શકે નહીં. આ ક્ષેત્ર છે તે નિવૃત્તિવાળું છે, પણ જેને નિવૃત્તિ થઇ હોય તેને તેમ છે. તેમ ખરા જાની છે તે સિવાયને તો અહમર્થવૃત્ત ન થવાય એમ કહેવામાત્ર છે. જેમ જેને નિવૃત્તિ થઇ નથી તેને પ્રથમ તો એમ થાય છે કે “આ ક્ષેત્ર સાફ છે. અહીં રહેવા જેવું છે,” પણ પછી એમ એમ કરનાં વિવેક પ્રેરણા થવાથી ક્ષેત્રાકારરૂપિ થઇ જાય. જાનીની રૂપિ ક્ષેત્રાકાર ન થાય;

કારણ કે, ક્ષેત્ર નિરતિવાળું છે, અને પોતે પણ નિરતિભાવ પામેલા છે એટલે બન્ને યોગ અનુકૂળ છે. શુક્રરાત્રીએને પ્રથમ તો એમ અભિમાન રચા કરે કે, એમાં શું જીતવું છે? પણ પછી ધીમે ધીમે સ્તિવાદિ પદાર્થોમાં સપડાઇ જાય છે; ત્યારે ખરા જ્ઞાનીને તેમ થતું નથી.

હાલ સિદ્ધાંતોનો જે આંધો બેરામાં આવે છે તે જ અમરોમાં અનુક્રમે તીર્થકરે કત્યું હોય એમ કંઇ નથી. પણ જેમ કોઇ વખતે કોઇએ વાચના, પ્રવચ્છા, પરાવર્તના, અનુગ્રેસા અને ધર્મકથા મંત્રંથી પૂજ્યું તો તે વખતે તે મંત્રંથી વાત કહી. વળી કોઇએ પૂજ્યું કે, ધર્મકથા કેટલા પ્રકારે તો કત્યું કે ચાર પ્રકારે:—અક્ષેપણી, વિક્ષેપણી, નિરંગણી, મંગેગણી. આવા આવા પ્રકારની વાત થતી હોય તે તેમની પાસે જે ગણધરો હોય તે ધ્યાનમાં રાખી લે, અને અનુક્રમે તેનો બાંધો બાંધે. જેમ અડો કોઇ વાત કરવાથી કોઇ ધ્યાનમાં રાખી અનુક્રમે તેનો બાંધો બાંધે તેમ. બાકી તીર્થકર જેટલું કહે તેટલું કાંઇ તેઓના ધ્યાનમાં ન રહે, અભિપ્રાય ધ્યાનમાં રહે. વળી ગણધરો પણ સુદ્ધિ-માન હતા એટલે તે (તીર્થકરે કહેલાં) વાંકયો કાંઇ આવ્યાં નથી એમ પણ નથી.

સિદ્ધાંતોનો બાંધો એટલો બધો સખત છે જતાં યતિસેક્ષિતે તેથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરતા દેખીએ છીએ. દાખલા તરીકે, કત્યું છે કે, સાધુઓએ ધુપેલ નાંખવું નહીં, જતાં તે લોકો નાખે છે. આથી કાંઇ જ્ઞાનીની વાણીનો દોષ નથી. પણ જીવની સમજજીરાકિતનો દોષ છે. જીવમાં સદ્સુદ્ધિ ન હોય તો પ્રસક્તયોગે. પણ તેને અવશું જ પરિણામે છે, અને જીવમાં સદ્સુદ્ધિ હોય તો સવશું બાંધે છે. પ્રાપ્ત-જ્ઞાન પામેલો પુરુષ આત્મ-વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય પુરુષ.

મુમુક્ષુ એટલે સમગ્દષ્ટિ જીવ સમજવા નહીં. જીવને બૃહવણીનાં સ્થાનક ધણાં છે. માટે વિશેષ વિશેષ જાગૃતિ રાખવી. મુંઝાવું નહીં; મંદતા ન કરવી પુરુષાર્થધર્મ વર્દમાન કરવો.

જીવને સત્પુરુષનો યોગ મળવો દુર્લભ છે. અપારમાર્થિક ગુરૂને જે પોતની શિષ્ય બીજા ધર્મમાં જાય તો તાવ ચડે છે. પારમાર્થિક ગુરૂને “આ મારો શિષ્ય છે” એવો ભાવ હોતો નથી. કોઇ કુચુરજાગ્રિત જીવ બોધવશ-અર્થે સદ્ગુરૂ પાસે એક વખત ગયો હોય, અને પછી તે તેના તે ગુરૂ પાસે જાય, તો તે કુચુર તે જીવને અનેક વિચિત્ર વિકલ્પો બેમાડી દે છે, કે જેથી તે જીવ ફરી સદ્ગુરૂ પાસે જાય નહીં. તે જીવને જિયારાને તો સત્, અસત્, વાણીની પારદક્ષા નથી એટલે બોળવાઇ જાય છે, અને સાચા માર્ગથી પડી જાય છે.

લક્ષિત એ મર્વોલ્લેટ માર્ગ છે. લક્ષિતથી અવંકાર મટે, સ્વચ્છંદ ટળે, અને સીધા માર્ગે ચાલ્યું જવાય. અન્ય વિકલ્પો મટે, આવો એ લક્ષિતમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે.

આત્મા કોણે અનુભવ્યો કહેવાય ?

તરવાર મ્યાનમાંથી કાઢવાથી જેમ જૂદા માલમ પડે છે, તેમ દેહથી આત્મા સ્પષ્ટ જૂદો બતાવે છે તેણે આત્મા અનુભવ્યો કહેવાય.

દુમને પાણી ભેળાં છે તેવી રીતે આત્મા અને દેહ હેતુ છે. દેહ અને પાણી ક્રિયા કરવાથી જૂદાં પડે સારે જૂદાં કહેવાય. તેવી રીતે આત્મા અને દેહ ક્રિયાથી જૂદા પડે ત્યારે જૂદા કહેવાય. દેહ દેહના અને પાણી પાણીના પરિણામ થાને ત્યાંમુધી ક્રિયા કહેવી. આત્મા જાણ્યો હોય તો પછી એક પર્યાયથી માંડી અ.ખા સ્વરૂપસુત્રીની બ્રાંતિ થાય નહીં. પોતાના હોય ધરે, આવરણ ટળે તો જ જાણુવું કે શાનીનાં વચનો સાચાં છે. આપણે જન્ય અમમ્યની મિંતા ન રાખતા, હાથ તો ઉપકાર થાય તેવો લાભનો ધર્મ વ્યાપાર કરવો.

જ્ઞાન તેનું નામ કે જે હર્ષ ગોક વળતે લાજર થાય; અર્થાત્ હર્ષ શોક થાય નહીં. મન્યગદ્દિ હર્ષ ગોકાદે પ્રભંગમાં એકાકાર થાય નહીં. તેમનાં નિર્ધર્મ પરિણામ થાય નહીં અત્તાન ઉગું થાય કે જાણવામાં 'આગે તરન' જ દાખી દે. બહુ જ જાણતિ હોય. ભય અગ્નિનો છે. જેમ મિંદણુને સિંદ આલ્યો આવતો હોય અને ભય લાગતો નથી, પણ જાણે તે ફનરો ચાલ્યો આવતો હોય તેમ સિંદણુને લાગે છે; તેવી રીતે શાની પૌદ્ગલિક મંપોગ સમજે છે. રાજ મળ્યે આનંદ થાય તો તે અત્તાન.

શાનીની દશા બહુ જ અદ્ભુત છે. મથનય કલ્યાણ મમન્યું નથી તેનું કારણ વચનને આવગળ કરનાર દુગમ્બલાવ-ક્યાય-રત્ના છે. દુગમ્બલાવને લીધે મિંધ્યાન થું છે તે મમન્ય નહીં. દુગમ્બને મકે તો મિંધ્યાત્વ દૂર ખમવા માટે કલ્યાણને અકન્યણ અને અકન્યાણને કન્યણ મમજે તે મિંધ્યાત્વ. દુગમ્બદિ લાગને લીધે જાને કન્યણનું અન્ય બતાવના છતાં મમન્ય નહીં. કન્યણ દુગમ્બદિ મકાય નહીં તો પછી તે વિગે પ્રકારે પીડે છે. ક્યાય સત્તપણે છે. નિમિત્ત આંત ત્યારે ઉમા થય છે ત્યાંમુધી ઉમા થાય નહીં.

સુ વિચર હો મમલાવ આને ?

વિચારવાનને પુદ્ગલમાં તન્મયપણુ-તાદાત્મ્યપણુ-થતું નથી. અગાની પૌદ્ગલિક સંયોગના હર્ષનો પત્ર વાંચે તો તેનું મોહું ખુશીમાં દેખાય, અને ભયનો કાગળ આવે તો ઉદાસ થઈ જાય.

સર્થ દેખી આત્મવૃત્તિમાં ભયનો હેતુ થાય સારે તાદાત્મ્યપણુ કહેવાય. તન્મયપણુ થાય-તેને જ હર્ષ, શોક થાય છે. નિમિત્ત છે તે તેનું કાર્ય ક્યાં વગર રહે નહીં.

મિથ્યાદૃષ્ટિને વચમાં સાક્ષી નથી.

દેહ ને આત્મા બન્ને જુદા છે એવો જાનીને ભેદ પડ્યો છે. જાનીને વચમાં સાક્ષી છે, જ્ઞાન, જગૃતિ હોય તો જ્ઞાનના વેગે કરી, જે જે નિમિત્તો મળે તેને પાછું વાળી શકે.

જીવ વિભાવ પરિણામમાં વર્તે તે વખતે કર્મ બાંધે; અને સ્વભાવ પરિણામમાં વર્તે તે વખતે કર્મ બાંધે નહીં.

સ્વચ્છંદ ટળે તો જ મોક્ષ થાય. સદ્ગુણની આરા વિના આત્માર્થો જીવનાં શ્વાસોચ્છ્વાસ શિવાય બીજું ન ચાલે એવી જિનની આરા છે.

પાય છદ્વિયો શી રીતે વશ થાય? વસ્તુઓ ઉપર તુચ્છભાવ લાવવાથી. ફૂલ, મુકાવાથી તેની સુગંધી થોડીવાર રહી નાશ પામે છે, ને ફૂલ કદરમાઈ જાય છે, અને તેથી કાંઈ સંતોષ થતો નથી તેની પેડે તુચ્છ ભાવ આવવાથી છદ્વિયાના વિષયોમાં લુબ્ધતા થતી નથી.

પાંચ છદ્વિયોમાં જીહ્વાછદ્વિય વશ કરવાથી આક્રીની ચાર છદ્વિયો સહેજે વશ થાય છે.

જાનીપુરુષને શિષ્યે પ્રશ્ન પૂછ્યું. “બાર ઉપાંગ તો બહુ ગઢન છે; અને અને તેથી મારાથી સમજી શકાય તેમ નથી, માટે બાર ઉપાંગનો સાર જ બતાવો કે જે પ્રમાણે વર્તુ તો માફ કલ્યાણ થાય” સદ્ગુણે ઉત્તર આપ્યો. બાર ઉપાંગનો સાર તમને કહીએ છીએ કે વૃત્તિઓને ક્ષય કરવી.”

આ વૃત્તિઓ બે પ્રકારની કહી. એક બાહ્ય અને બીજી આંતર. બાહ્ય-વૃત્તિ એટલે આત્માથી બહાર વર્તતું તે. આત્માની આંદર પરિણામનું-તેમાં સમાનું-તે આંતરઘર્ષ. પદાર્થનું તુચ્છપણુ ભાવ્યમાન થયું હોય તો આંતરઘર્ષ રહે. જેમ અપ્પ કિંમતનો એવો જે માટીનો ઘડો તે ફૂટી ગયો અને પાંચી

આ વચનનો આશય એવો છે કે, મિથ્યાદૃષ્ટિને વિતરીતપણે વર્તતું કોઈ રોગી શકનાર નથી, એવાનું મિથ્યાદૃષ્ટિને, નાશને-લય નથી-સંશોધક.

તેનો ભાગ કરતાં આત્માની વૃત્તિ ક્ષોભ પામતી નથી, કારણ કે તેમાં તુચ્છ પદ્ય સમગ્રયું છે. આવી રીતે જ્ઞાનીને જગતના સર્વ પદાર્થ તુચ્છ ભાવ્યમાન છે. જ્ઞાનીને આ કૃષિપાથી માંડી સુવર્ણ ઇલાદિક પદાર્થમાં સાવ માટીપણ જ લાગે છે. .

શ્રી ઐ હાડમાંસનું પુતળું છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે તેથી વિચારવાનની વૃત્તિ ભા ક્ષોભ પામતી નથી; તોપણ સાધુને એવી આજ્ઞા કરી છે કે, હજારે દેવાંગનાથી ન ચળી શકે તેવા મુનિએ પણ નાક કાન છેદેલી એવી જ સો વરસની વૃદ્ધ શ્રી તેની અર્મીપ પણ રહેવું નહીં; કારણ કે તે વૃત્તિને ક્ષોભ પમાડે જ એવું જ્ઞાનીએ જાણ્યું છે. સાધુને તેટલું જ્ઞાન નથી કે તેનાથી ન જ ચળી શકે એમ ધારી તેની અર્મીપ રહેવાની આજ્ઞા કરી નથી. એ વચન ઉપર જ્ઞાનીએ પોતે વિશેષ ભાર મૂક્યો છે; એટલા માટે જો વૃત્તિઓ પદાર્થોમાં ક્ષોભ પામે તો તરત જોયી બધ તેની બાહ્યવૃત્તિઓ ક્ષય કરવી.

ચૈદ્ર મુણુરથાનક છે તે અસ્તમાના અંશે—અંશે ગુણુ જતાવ્યા છે, અને ઉવટે તે કેવા છે તે જણાવ્યું છે. જેમ એક હીરા છે તેને એક એક કરતાં ચૈદ્ર પેહેલ પાડે તો અનુક્રમે વિશેષ વિશેષ કાન્તિ પ્રગટે, અને ચૈદ્ર પેહેલ પાડતાં ઉવટે હીરાની સંપૂર્ણ સ્પષ્ટ કાન્તિ પ્રગટે. આ જ રીતે સંપૂર્ણ ગુણુ પ્રગટવાથી આત્મા સંપૂર્ણપણે પ્રગટે.

ચૈદ્રપૂર્વાધારી ભાંથી પાછો પડે છે તેનું કારણ પ્રમાદ છે. પ્રમાદના કારણથી તે એમ જાણે કે “હવે મને ગુણુ પ્રગટયો.” આવા અભિમાનથી પહેલે ગુણુમ્થાનકે જાડ પડે છે; અને અર્નન કાળનું જમણુ ઠરવું પડે છે. માટે અવશ્ય જગૃત રહેવું, કારણ કે વૃત્તિઓનું પ્રાપ્ત્ય એવું છે કે, તે હરેક પ્રકારે ઉતરે છે.

અગીઆરમા ગુણુમ્થાનકથી જીવ પડે છે તેનું કારણ એ કે, વૃત્તિઓ પ્રથમ જાણે છે કે “હમણા આ શ્લાનનમાં છે એટલે આપણું બળ ચલવાનું નથી;” અને તેથી ચૂપ થઈ બધી દમ્માઈ રહે છે. “કોધથી ઉતગરો નહીં, માનથી પણ ઉતગરો નહીં; તેમ માયાનું બળ આને તેવું નથી” એમ વૃત્તિએ જાણ્યું કે તરત ભાં લેલ દદ્યમાન યાવ છે. “મારામાં કેવાં શિક્ષ, ભિક્ષ, અને ચૈશ્વર્ય પ્રગટ થયાં” એવી વૃત્તિ ભાં આગળ મેલાં તેનાં લેખ મવાથી ભાંથી જીવ પડે છે, અને પહેલે ગુણુમ્થાનકે આવે છે.

અનાથદાસજીએ કહ્યું છે કે, “એક અઝાનીના કોટિ અભિપ્રાયો છે, અને કોટી ઝાનીનો એક અભિપ્રાય છે.”

ઉત્તમ જાતિ, આર્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુળ, અને સત્સંગ એ આદિ પ્રકારથી આત્મગુણ પ્રગટ થાય છે.

તમે માન્યો છે તેવો આત્માનો મૂળ સ્વભાવ નથી; તેમ આત્માને કર્મ કાંઈ સાવ આવરી નાંખ્યો નથી. આત્માના પુરુષાર્થધર્મનો માર્ગ સાવ ખુંદ્યો છે.

ખાજરા અથવા ઘઉંનો એક દાણો લાખ વર્ષ સુધી રાખી મૂક્યો હોય (સડી જાય તે વાત અમારા ધ્યાનમાં છે) પણ જો તેને પાણી, માટી આદિનો સંયોગ ન મળે તો, ઉગવાનો સંભવ નથી, તેમ સત્સંગ અને વિચારનો યોગ ન મળે તો આત્મગુણ પ્રગટ થતો નથી.

ત્રિશ્લોકરાજ નરકમાં છે, પણ સમભાવે છે—સમશ્રિતિ છે; માટે તેને દુખ નથી.

ચાર કહિયારાના દૃષ્ટાંતે ચાર પ્રકારના જીવો છે:—

ચાર કહિયારા જંગલમાં ગયા. પ્રથમ સર્વેએ કાઢ લીધાં. સાંથી આગળ ચાલ્યા કે સુખડ આવી. સાં ત્રણેએ સુખડ લીધી. એક કહે કે “એ જાતનાં લાકડાં ખપે કે નહીં, માટે મારે તો લેવાં નથી, આપણે રાજ લઈએ છીએ તેજ મારે તો સારાં.” આગળ ચાલતા સોનું રૂપ આપ્યું ત્રણમાંથી બેએ સુખડ નાંખી દઈ, સોનું રૂપ લીધું, એક ન લીધું સાંથી આગળ ચાલ્યા કે રત્નચિંતામણી આવ્યો. બેમાંથી એકે સોનું નાંખી દઈ રત્નચિંતામણિ લીધો; એકે સોનું રહેવા દીધું.

૧. આ જોએ એમ દૃષ્ટાંત ધટાવવું કે જેણે લાકડાંજ લીધાં અને ખીજું ન લીધું તે પ્રકારના એક જીવ છે; કે જેણે લૌકિક કર્મો કરતાં ઝાનીપુરુષને જોળખ્યા નહીં. દર્શન પણ કર્યા નહીં. એથી તેનાં જન્મ જરા મરણ પણ દળ્યાં નહીં. ગતિ પણ સુધરી નહી.

૨. સુખડ લીધી અને કાઢ મૂકી દીધાં સાં દૃષ્ટાંત એમ ધટાવવું કે, જેણે સહેજે ઝાનીને જોળખ્યા, દર્શન કર્યા તેથી તેની ગતિ સારી થઈ.

૩. સોનું આદિ લીધું તે દૃષ્ટાંત એમ ધટાવવું કે, જેણે ઝાનીને તે પ્રકારે જોળખ્યા માટે તેને દેવગતિ પ્રાપ્ત થઈ.

૪. રત્નચિંતામણિ જેણે લીધો તે દૃષ્ટાંત એમ ધટાવવું કે, જે જીવને ઝાનીની મયાર્ય જોળખાણ થઈ તે જીવ લવમુક્ત થયો.

એક વન છે. તેમાં મહાત્મ્યજ્ઞા પદાર્થો છે. તેનું જે પ્રકારે ઓળખાણ થાય તેટલું મહાત્મ્ય લાગે, અને તે પ્રમાણમાં તે ગ્રહે. આ રીતે જ્ઞાનીપુરુષરૂપી વન છે તે જ્ઞાનીપુરુષનું અગમ્ય અગોચર મહાત્મ્ય છે. તેનું જેટલું ઓળખાણ થાય તેટલું મહાત્મ્ય લાગે; અને તે તે પ્રમાણમાં તેનું કલ્યાણ થાય.

સાંસારિક ખેદનાં કારણો જોઈ, જીવને કડવાસ લાગનાં છતાં તે વૈરાગ્ય ઉપર પગ દઇ ચાલ્યો જન્ય છે, પણ વૈરાગ્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી.

લોકો જ્ઞાનીને લોકદષ્ટિએ દેખે તો ઓળખે નહીં.

અહારાદિ વજેરેમાં પણ જ્ઞાનીપુરુષની પ્રવૃત્તિ બાહ્ય વર્તે છે. કેવી રીતે જે, ઘડો ઉપર (આકાશમાં) છે, અને પાણીમાં ઉભા રહીને, પાણીમાં દષ્ટિ રાખી, બાણ સાંધી તે (ઉચેનો ઘડો) વીંધતો છે; લોકો જાણે છે કે, વીંધનારની દષ્ટિ પાણીમાં છે; પણ વાસ્તવિક રીતે ઘડો વીંધવાનો છે; તેનો લક્ષ કરવા માટે વીંધનારની દષ્ટિ આકાશમાં છે. આ રીતે જ્ઞાનીની ઓળખાણ કોઈ વિચારવાનને હોય છે.

દૃઢ નિશ્ચય કરવો કે, વૃત્તિઓ બહાર જતી સ્વયં કરતી; એ જ જ્ઞાનીની આરા છે.

સ્પષ્ટ પ્રીતિથી મંસાર કરવાની ઇચ્છા થતી હોય તો સમજવું કે, જ્ઞાનીપુરુષને જોયા નથી. જે પ્રકારે પ્રથમ મંસારમાં રસમહિત વર્તતો હોય તે પ્રકારે, જ્ઞાનોનો યોગ થયા પછી વર્તે નહીં એ જ જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ.^૧

જ્ઞાનીને જ્ઞાનદષ્ટિ-અનર્દષ્ટિ-થી જોયા પછી સ્ત્રી જોઈને રાગ ઉત્પન્ન થાય નહીં; કારણ કે, જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ વિષયસુખદષ્ટપનાથી જૂદું છે. અનર્ન સુખ જાણ્યું હોય તેને રાગ થાય નહીં; અને જેને રાગ થાય નહીં તેણે જ જ્ઞાનીને જોયા; અને તેને જ જ્ઞાનીપુરુષનાં દર્શન કર્યા પછી સ્ત્રીનું સજીવન શરીર અજીવનપણે ભાસ્વાવિના રહે નહીં કારણ કે, જ્ઞાનીના વચનો મધારી રીતે સાચા જાણ્યાં છે. જ્ઞાનીની સતીપ દેહ અને આત્મા જૂદા પૃથક્ પૃથક્ જાણ્યો છે તેને દેહ બાદ કરી આત્મા લિખ લિખ લાગે; અને તેથી સ્ત્રીનાં શરીર અને આત્મા જૂદાં ભાસે છે તેણે સ્ત્રીનું શરીર માંમ. મારી, દાઢકાં આદિનું પૂતળું જાણ્યું છે એટલે ત્યાં રાગ ઉત્પન્ન થતો નથી.

આખા શરીરનું બળ-ઉપર નીચેનું બળ-કમર ઉપર છે જેની કમર ભાંગી ગઇ છે તેનું બધું બળ ગયું. વિષવાદિ જીવની તૃષ્ણા છે. મંસારરૂપી

૧ જ્ઞાનીનું અર્થ સ્વરૂપ એ જ કે તેવાનો યોગ થયા પછી સામા જીવની દશા અપૂર્વપણે પામે એવા આ દેહને દેવાનો અભિપ્રાય છે.-સ. ગો. ૧૬.

શરીરનું બળ આ વિગ્નાદિષ્ કેડ-કમર-ઉપર છે. જાનીપુરુષનો બોધ લાગવાથી વિગ્નાદિષ્ કેડનો લંગ થાય છે. અર્થાત્ વિગ્નાદિનું તુચ્છપણ લાગે છે; અને તે પ્રકારે મંમારનું બળ ઘટે છે; અર્થાત્ જાનીપુરુષના બોધમાં આવું સામર્થ્ય છે.

શ્રી મહાવીરસ્વામીને ગંગમ નામે દેવતાએ બહુ જ-પ્રાણ-ચામ થતાં વાર ન લાગે તેના-પરિપક્વ દીધા ત્યાં કેવી અદ્ભુત સમતા ! ત્યાં તેઓએ વિચાર્યું કે જેનાં દર્શન કરવાથી કલ્યાણ થાય, નામ રમરવાથી કલ્યાણ થાય તેના મંગમાં આવીને અનન મંગાર વધવાનું આ જીવને દારણ થાય છે. આવી અનુકંપા આવવાથી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. કેવી અદ્ભુત સમતા ? પારકી દયા કેવી રીતે ઉગી નીકળી હતી ? તે વખતે મોહરાગને જો જરા ધક્કા માર્યો હોત તો તો તરત જ તીર્થંકરપણું મંબવન નહીં; પણ જો કે દેવતા તે બાગી જન મોહનીયના મળને મૂળથી નાશ કર્યો છે-અર્થાત્ મોહને જીત્યો છે તે મોહ કેમ દરે ?

શ્રી મહાવીરસ્વામી સમીપે ગોશાસાએ આવી એ માધુને બાળી નાંખ્યા ત્યારે જો જરા ઐશ્વર્યપણું કરીને માધુની રક્ષા કરી હોત તો તીર્થંકરપણું ફરી કરવું પડત; પણ જેને “હું શુદ્ધ છું, મારા સિખ છે” એવી ભાવના નથી તેને તેવો કોઇ પ્રકાર કરવો પડતો નથી. “શરીરરક્ષણુતો દાનાર નથી, ફક્ત ભાવઉપદેશનો દાતાર છું; જો હું રક્ષા કરું તો મારે ગોશાસાની રક્ષા કરવી જો-એ, અથવા, આખા જગતની રક્ષા કરવી ઘટે” એમ વિચાર્યું. અર્થાત્ તીર્થંકર એમ (મારાપણું) કર જ નહીં.

વેદાંતવિષે આ કાળમાં ચરમશરીરિ કલ્યા છે. જિનના અભિપ્રાય-પ્રમાણે પણ આ કાળમાં એકાવતારી જન થાય છે, આ કાંઇ થોડી વાત નથી; કેમકે આ પછી કાંઇ મોક્ષ થવાને વધારે વાર નથી. સહેજ કાંઇ બાકી રહ્યું હોય-રહ્યું છે-તે પછી સહેજમાં આત્મું જાય છે. આવા પુરુષની દ્વિષા-વૃત્તિઓ-કેવી હોય ? અનાદિની ધણી જ વૃત્તિઓ સમાપ્ત ગઇ હોય છે, અને એટલી બધી શાન્તિ થઇ ગઇ હોય છે કે, રાગદ્વેષ બધા નાશ પામવાયોગ્ય થયા છે-ઉપશાંત થયા છે.

સદ્વૃત્તિઓ થા ! માટે જે જે કારણો (સાધનો) બતાવેલાં હોય છે તે નહીં કરવાનું જાની કહેતા જ નથી; જેમ રાત્રે ખાવાથી દિસાનું કારણ દેખાય છે, એટલે જાની આજ્ઞા કરે જ નહીં કે તું રાત્રે ખા. પણ જે જે

અહંભાવે 'આચરણ' કર્યું હોય. અને રાત્રિભોજનથી જ, અથવા "આ ક્ષણથી જ મોક્ષ થાય, અથવા આમાં જ મોક્ષ છે," એમ દુરાગ્રહથી માન્યું હોય તો તેજો દુરાગ્રહ મૂકાવવાને માટે જ્ઞાનીપુરુષો કહે "શુદ્ધી દે; જ્ઞાની પુરુષોની આજ્ઞાએ તેમ (રાત્રિભોજનસાગાદિ) કર," અને તેમ કરે તો કલ્યાણ થાય. અનાદિશ્રવણથી દિવસે તેમ જ રાત્રે ખાધું છે, પણ જીવને મોક્ષનંદ્યો નથી !

આ કાળમાં આરાધકપણાનાં કારણો ઘટતાં જાય છે, અને વિગધકપણાનાં લક્ષણો વર્ધમાન પામતાં જાય છે.

કેશીસ્વામી મોટા હતા, અને પાર્શ્વનાથસ્વામીના શિષ્ય હતા, તો પણ પાંચ મંહાવ્રત અંગીકાર કર્યા હતાં.

કેશીસ્વામી અને ગૌતમસ્વામી મહા વિચારવાન હતા, પણ કેશીસ્વામીએ એમ ન કહ્યું "હું દિશ્વાએ મોટા છું માટે તમે મારી પાસે આગ્રિ લ્યો." વિચારવાન અને સરળ જીવ જેને તરત કલ્યાણપુકત થઈ જવું છે તેને આવી વાતનો આગ્રહ હોય નહીં.

કોઈ સાધુ જેણે પ્રથમ આચાર્યપણે અજ્ઞાનઅવસ્થાએ ઉપદેશ કર્યો હોય, અને પછી તેને જ્ઞાનીપુરુષનો સમાગમ થતાં તે જ્ઞાનીપુરુષ જે આજ્ઞા કરે કે, જે સ્થળે આચાર્યપણે ઉપદેશ કર્યો હોય ત્યાં જઈ એક ખુણે બેસી બધા લોકોને એમ કહે કે, મેં અજ્ઞાનપણે ઉપદેશ આપ્યો છે, માટે તમે બૂલ ખાશો નહીં; તો તે પ્રમાણે સાધુને કર્યાવિના છૂટકા નહીં. જે તે સાધુ એમ કહે "મારાથી એમ થાય નહીં; એને જલ્દી આપ કહો તો પહાડ ઉપરથી પડતું મૂકું, અથવા ખીજું ગમે તે કહો તે કરું; પણ ત્યાં તો મારાથી નહીં જાય" જ્ઞાતી કહે છે "કદાપિ તું લાખ વાર પર્વતથી પડે તોપણ કામનું નથી. અહીં તો તેમ કરશે તો જ મોક્ષ મળશે. તેન કર્યાવિના મોક્ષ નથી; માટે જઈને ક્ષમાપના માગે તો જ કલ્યાણ થાય."

ગૌતમસ્વામી ચાર જ્ઞાનના ધર્તા હતા અને આનંદત્રાવક પાસે ગયા હતા. આનંદત્રાવકે કહ્યું "મને જ્ઞાન ઉપજ્યું છે." ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું "ના, ના એટલું જાતું હોય નહીં, માટે આપ ક્ષમાપના લ્યો." ત્યારે આનંદત્રાવકે વિચાલ્યું કે, ચારા ગુરુ છે, કદાચ આ વખતે બૂલ ખાય છે, તોપણ બૂલ ખાઓ છો એમ કહેવું યોગ્ય નથી. ગુરુ છે માટે શાન્તિથી કહેવું યોગ્ય છે એમ ધારી આનંદત્રાવકે કહ્યું કે, મહારાજ ! સદ્ગત વચનનો

“મિત્તમિ દુક્કં” કે અમદ્ભૂત વચનનો “મિત્તમિ દુક્કં?” સારે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે, અસદ્ભૂત વચનનો “મિત્તમિ દુક્કં.” સારે આનંદશ્રાવકે કહ્યું “મહારાજ! હું ‘મિત્તમિ દુક્કં’ લેવાને યોગ્ય નથી.” એટલે ગૌતમસ્વામી ચાલ્યા ગયા, અને જઈને મહાવીરસ્વામીને પૂછ્યું (ગૌતમસ્વામી તેનું સમાધાન કરે તેવાં હતા, પણ હવે ગુરૂએ તેમ કરે નહીં જેથી મહાવીરસ્વામીપામે જઈ હકીકત કહી). મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું “હે ગૌતમ! હા, આનંદ દેએ છે એમ જ છે અને તમારી ભૂલ છે, માટે તમે આનંદપાસે જઈ ક્ષમાપના લ્યો.” ‘તહત્’ કહી ગૌતમસ્વામી ક્ષમાવચ્છા ગયા. જો ગૌતમસ્વામીમાં મોહ નામનો મહા સુલટ પરાભવ પામ્યો ન હોત તો સ્વાં જાત નહીં, અને કદાપિ ગૌતમસ્વામી એમ કહેત કે, મહારાજ! આપના આટલા બધા શિષ્ય છે તેમની હું ચાકરી કરું, પણ સ્વાં તો નહીં જાઉં; તો તે વાત કબૂલ થાત નહીં. ગૌતમસ્વામી પોને સ્વાં જઈ ક્ષમાવી આવ્યા!

‘સાસ્વાદાનમમકિત’ એટલે વમી ગયેલું સમકિત. અર્થાત્ જો પરીક્ષા મેળેલી તેને આવગણુ આવી જાય, તોપણ મિથ્યાત્વ અને મમકિતની કિંમત તેને જૂદીને જૂદી લાગે. જેમ, હાથમાંની માખણુ કાઢી લીધું. તે પછી પાછું હાથમાં નાંખ્યું. માખણુને હાથ પ્રથમ જેવાં એકમેક હતાં તેવાં એકમેક પછી થાય નહીં, તેમ મિથ્યાત્વની સાથે એકમેક થાય નહીં. હીરામણિની કિંમત થઈ છે, પણ કાચની મણિ આવે સારે હીરામણિ સાક્ષાત્ અનુભવમાં આવે તે દર્શાવે પણ અત્રે ઘટે છે.

મદ્ગુરૂ, સનદેવ, કેવળાનો પ્રરૂપેશો ધર્મ તેને સમ્પદત્વ કહ્યું, પણ સનદેવ અને કેવળા એ જો મદ્ગુરૂમાં સમાઈ ગયા!

નિર્ઘયગુરૂ એટલે પૈમારહિત ગુરૂ નહીં, પણ જેની ગ્રંથિ છેદાઈ છે એવાં ગુરૂ. મદ્ગુરૂની ઝાળખાણુ થાય સારે બચવારથી ગ્રંથિ છેદવાનો ઉપાય છે. જેમ, એક માણુમે કાચની મણિ લઈ ધાર્યું કે, “મારી પાસે સાચી માર્ગ છે, આવી કાંઈ પ્રાપ્ત થતી નથી” પછી તેણે એક વિચારવાનપામે જઈને કહ્યું “મારી મણિ સચ્ચી છે.” પછી તે વિચરવાને નેપા સરી, તેથી સારી, એમ વધતી વધતી ઝિનતની મણિ જતાવીને કહ્યું કે, જો ફેર લાગે છે? જગત્તર જોજે, સારે નેજે કહ્યું “દા ફેર લાગે છે.” પછી તે વિચરવાને જુમર જતાવી કહ્યું: જો તારા જેવી નો દગ્ગમે મળે છે. આણું જુમર જતાવ્યા પછી માત્રી મણિ જતાવી સારે તેને તેની જગત્તર કિંમત થઈ;

પછી જૂઠીને જૂઠી જાણી મૂકી દીધી. પછી કાંઈક સંગ મળવાથી તેણે કહ્યું કે, તે આ મણિ જે સાચી જાણી છે એવી તો ઘણી મળે છે. આવા આવરણથી હોમ આવી જવાથી જૂઠી જાય; પણ પછી જૂઠી દેખે-જે પ્રકારે સાચાની કિંમત થઈ હોય તે પ્રકારે-તે તરત જનમૂર્તિમાં આવે કે સાચી જાણી હોય નહીં. અર્થાત્ આવરણ હોય, પણ પ્રથમની ઓળખણ જૂઠાઈ નહીં. આ પ્રકારે વિચારવાન સદગુરૂનો મોગ મળતાં તત્વપ્રતીતિ થાય, પણ પછી મિથ્યાત્વના સંગથી આવરણ આવતાં સંક્રાંત થઈ જાય; જે કે તત્વપ્રતીતિ જાય નહીં પણ તેને આવરણ આવી જાય. આનું નામ 'સાસ્વાદાનસમ્મક્ત્વ,'

સદગુરૂ અને અસદગુરૂમાં સતદ્વિવસ જેટલો અંતર છે.

એક ઝવેરી હતો. વેપાગ કરતાં ઘણી જોડ જવાથી તેની પાસે કાંઈ પણ દ્રવ્ય રહ્યું નહીં. મરણ વખત આવી પહોંચ્યો એટલે પૈરાં છોકરાનો વિચાર કરે છે કે, મારી પાસે કાંઈ દ્રવ્ય નથી, પણ જે હાલ દહીસ, તો છોકરો નાની ઉંમરનો છે તેથી દેહ છૂટી જશે. સ્ત્રીએ સામું જોયું સારે તેણે કહ્યું કે, કાંઈ કહો છો? પુરુષે કહ્યું “શું કરું?” સ્ત્રીએ કહ્યું કે, માફ અને છોકરાનું ઉદરપોષણ થાય તેનું ખતાવો ને કંઈ કહો. સારે પેલાએ વિચાર કરીને કહ્યું કે, ઘરમાં ઝવેરાતની પેટીમાં દિંમતી નંગની દામડી છે. તે જ્યારે તારે આરુખની જરૂર પડે સારે કાઢીને મારા ભાઈબંધપાસે જઈને વેચાવજે. ત્યાં તને ઘણું દ્રવ્ય આવશે. આટલું કહીને પેલા પુરુષ કાળધર્મ પામ્યો. કેટલાક દિવસો નાણાવિના ઉદરપોષણ માટે પીડાતા જાણી, પેલા છોકરો તેના પ્રાપ્ત પ્રથમ દહેલ ઝવેરાતના નંગ લઈ. તેના કાકા (પિતાનો ભાઈબંધ ઝવેરી) પાસે ગયો ને કહ્યું કે, મારે આ નંગ વેચવાં છે. તેનું દ્રવ્ય જે આવે તે મને આપો. સારે પેલા ઝવેરીભાઈએ પૂછ્યું. ‘આ નંગ વેચીને શું કરવું છે?’ “ઉદર ભરવા પૈસા જોઈએ છીએ” એમ પેલા છોકરાએ કહ્યું સારે તે ઝવેરીએ કહ્યું: સો પચાસ રૂપિયા જોઈએ તો લઈ જા, ને રોજ મારી દુકાને આવવો મહેજે, અને ખર્ચ લઈ જા. આ નંગ હાલ રહેવા દે.” પેલા છોકરાએ પેલા ભાઈની વાત સ્વીકારી; અને પેલું ઝવેરાત પાછું લઈ ગયો. પછી રોજ ઝવેરીની દુકાને જતાં ઝવેરીના સમાગમે તે છોકરો હીરા, પાના, માણેક, લીલમ બધાને ઓળખતાં શીખ્યો ને તેની તેને કિંમત થઈ. પછી પેલા ઝવેરીએ કહ્યું: “હું તારું જે ઝવેરાત પ્રથમ વેચવા લાગ્યો હતો તે લાવ, હવે વેચીએ.” પછી ઘેરથી છોકરાએ

પોતાના ઝવેરાતની હામડી લાગીને જોયુ તો નંગ ખોટા લાગ્યાં એટલે તરત ફેંકી દીધા. સારે તેને પેના ઝાગીએ પૂગડું કે, તે નાખી કેમ દીધું? સારે તેણે કહ્યું કે, માત્ર ખોટા કે માટે નાખી દીધા કે જો પેના લાઇએ પ્રથમથી જ ખોટા કહ્યા હોત તો તે માનન નહીં, પણ ન્યાયે પોતાને વસ્તુની કિંમત આપી ને ખોટાને ખોગારપે જાળ્યા. સારે ઝવેરીને જોયું પડ્યું નહીં કે ખોટા છે આ જ રીતે પોતાને મદગુરૂની પરીક્ષા થના અમરગુરૂને અમર જાણ્યા તો પરી તે તરત જ અપરગુરૂ વર્જીને મદગુરૂના ચળખા પડે અર્થાત્ પોતામા કિંમત ડરનાની રાખ્યા આવરી જોઇએ.

ગુરૂપામે રાજ જઈ એન્ડ્રિયાદિહિ જીવોના સંયમમા અનેક પ્રમારની શકાઓ, અને કલ્પનાઓ કરી પૂગ્યા હરે પણ કોઈ નિયમ એમ પૂજો નથી કે એન્ડ્રિયાથી માટી પચેદ્રિયને જળવાનો પરમાર્થ શોધે એ દ્રિય દિ જીવા સમગ્રી કપનાઓથી કાઢ મિથ્યાત્વથી હેલાય નહીં એન્ડ્રિયાદિ જીવોનું સ્વરૂપ જાણવાનું ઇચ્છુ તો દયા પાળવાનું છે પણ માત્ર પ્રજા કરવાની ખાતર તેરા પ્રમારની વાનો કળવાનું ઇચ્છુ નથી વાસ્તવિક રીતે તો સમન્તિ પ્રજા ડરનાનું છે, માટે ગુરૂને જઈ નનામા પ્રત્યે કરના ડગતા ગુરૂને જોયું કે, એન્ડ્રિયાદિહિની વાત આજે જાણી, હરે તે વાત લખ કરો નહીં પણ સમકિતની ગોપન્ય કળે ને આનું કહે તો પ્રાઇ દલાડો એનો નીચેડો આવે. પણ રાજ એન્ડ્રિયાદિની દાકુને હરે તો એનું કથ્યાણુ ક્યારે થાય?

મમુદ્ર છે તે ખારો છે. એકદમ તો તેની ખારાશ નીકળે નહીં તેને માટે આ પ્રકારે ઉપાય છે કે, તે સમુદ્રમાથી અઢેડ વહેળા લેના, અને તે વહેળામા જેથી તે પાણીની ખાગશ મટે અને મીઠા થાય એવો ખાર નાખવો, પણ તે પાણી શેવાનાના બે પ્રકાર છે એક તો સૂર્યનો તાપ, અને બીજી જમીન માટે પ્રથમ જમીન તૈયાર કરી અને પછી નીકાદારાએ પાણી લઈ જવું અને પછી ખાર નાખવો કે જેથી ખારાશ મગી જશે આ જ રીતે મિથ્યાત્વની સમુદ્ર છે, તેમા કલાઅદાદિપ ખારાશ છે, માટે કુલધર્મરૂપી વહેળાને ચોખ્ખતારૂપ જમીનમા લઈ સરમોધરૂપી ખાર નાખવો એટલે સત્યરૂપી તાપથી ખારાશ મગી જશે

દુર્બળ દેહ ને મામઉપવાસી, જો છે માયારમ રે,
તોપણ ગર્હ અર્જન લેશે, બોલે બીજું શું રે—

નેટલી બ્રાંન્તિ વધારે તેટલું વધારે સૌથી મોટો રોગ મિથ્યાત્વ.

જે જે વખતે તપશ્ચર્યા કરવી, તે તે વખતે સ્વચ્છંદથી ન કરવી; અહંકારથી ન કરવી. લોકોને લીધે ન કરવી; જીવે જે કાંઈ કરવું તે સ્વચ્છંદે ન કરવું. “હું ડાહ્યો છું” એવું માન રાખવું તે ક્યા ભવને માટે! “હું ડાહ્યો નથી” એવું સમજ્યા તે મોક્ષે ગયા છે. મુખ્યમાં મુખ્ય વિદ્ય સ્વચ્છંદ છે. જેનો દુગ્રંથ હેઠાયો તે લોકોને પણ પ્રિય થાય છે. કદાચદ મૂંઝવે હોય તો ખીજને પણ પ્રિય થાય છે; માટે કદાચદ મૂંઝવાથી બધાં ફળ થવા મંભવે છે.

ગૌતમસ્વામીએ મહાવીરસ્વામીને વેદનાં પ્રશ્નો પૂછ્યાં તેનું, સર્વ દોષનો ક્ષય કર્યો છે. એવા તે મહાવીરસ્વામીએ વેદના દાખલા દઈ સમાધાન (સિદ્ધતા) કરી આપ્યું.

ખીજને ઉંચા ગુણે ચઢાવવા, પણ કોઈની નિંદા કરવી નહીં. કોઈને સ્વચ્છંદે કાંઈ કહેવું નહીં. કહેવાયોય હોય તો અહંકારહિતપણે કહેવું. પરમાર્થ-દષ્ટિએ રાગદ્વેષ ઘટ્યો હોય તો ફલીભૂત થાય, વ્યવહારથી તો મોળા જીવોને પણ રાગદ્વેષ ઘટયા હોય; પણ પરમાર્થથી રાગદ્વેષ મોળા પડે, તો કલ્યાણનો હેતુ છે.

મોટા પુરુષોની દષ્ટિએ જોતાં સધળાં દર્શન સરખાં છે. જૈનમાં વીશ-લાખ જીવો મતમર્તાતરમાં પડ્યા છે! જાનીની દષ્ટિએ બેદાબેદ હોય નહીં.

જે જીવને અનંતાનુબંધીયનો ઉદય છે તેને સાચા પુરુષની વાત પણ ગમે નહીં, અથવા સાચા પુરુષની વાત સાંભળવી ગમે નહીં.

મિથ્યાત્વની શ્રંધિ છે. તેની સાત પ્રકૃતિ છે. માન આવે એટલે સાતે આવ. એતેમાં અનંતાનુબંધીયની ચાર પ્રકૃતિ ચક્રવર્તિ સમાન છે. તે કોઈ રીતે શ્રંધીમાંથી નીકળવા દે નહીં. મિથ્યાત્વ રખવાળ (રક્ષપાળ) છે! આખું જગત્ તેની સેવા આકરી કરે છે!

પ્ર૦:—ઉદયકર્મ કાને કહીએ!

ઉ૦:—ઐશ્વર્યપદ પ્રાપ્ત થતાં તેને ધક્કો મારીને પાછું કાઢે કે “આ મારે બેઠવું નથી; મારે આને શું કરવું છે?” કોઈ સર્વ, પ્રધાનપણ્ય આપે તોપણ પોતે લેવા દબ્બે નહીં. “મારે એને શું કરવું છે? ધરસંબંધીની આટલી ઉપાધિ માત્ર તો ધણી છે.” આવી રીતે ના પાડે, ઐશ્વર્યપદની

નિરિચ્છ હતાં રાજા ફરી ફરી આપવા ઇચ્છે તેને લીધે આવી પડે, તો તેને વિચાર થાય કે “જે તારે પ્રધાનપણુ દરો તો, ધણા જીવોની દયા પળામે, દિસા ઝાઝી થવે, પુસ્તકધાળાઓ થશે, પુસ્તકો હાવાશે.” એવા ધર્મના કેટલાક હેતુ જાણીને વૈરાગ્યલાવનાએ વંદે તેને ઉદય કહેવાય. ઇચ્છા-સહિત ભોગવે, અને ઉદય કહે તે તો શિથિવધાના અને સંસાર રજગવાના હેતુ થાય.

કેટલાક જીવો મોહગર્ભિત વૈરાગ્યથી, અને કેટલાક દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યથી દિક્ષા લે છે. “દિક્ષા લેનાથી સારાં મારાં નગરે, ગામે ફરવાનું થશે દિક્ષા લીધા પછી સાગ સારા પદાર્થો ખાવાને મળશે. ઉઘાડા પગે તડકે ચાલવું પડશે તેટલી મુશ્કેલી છે, પણ તેમ તો આધારણુ બેડુતો કે પાટીદારો પણ તડકામાં કે ઉઘાડે પગે ચાલે છે, તો તેની પેરે સદગ્ધ મધ રહેશે; પણ ખીજી રીતે દુઃખ નથી અને કલ્યાણ થશે.” આવી લાવનાથી દિક્ષા લેવાનો જે વૈરાગ્ય થાય તે “મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય.” પૂનેમને દલાડે ધણા લોકો ડકારે જાય છે, પણ કોઇ એમ વિચારતું નથી કે આથી આપણું કલ્યાણ શું થાય છે? પૂનેમને દલાડે રણછોડજીનાં દર્શન કરવા જાપદાદા જતા તે જાંઘ છોકરાં જાય છે, પણ તેનો હેતુ વિચારતા નથી. આ પ્રકાર પણ મોહગર્ભિત વૈરાગ્યનો છે.

જે સાંસારિક દુઃખથી મંઘારલાગ કરે છે તે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય સમજવો.

જ્યાં જાઓ ત્યાં કલ્યાણની જાદી થાય તેવી દલ મતિ કરવી. કુળ-ગચ્છનો આગ્રહ મૂકાવવો એ જ સત્સંગનું મહાત્મ્ય સાંભળ્યાનું પ્રમાણ છે, મતમતાંતરાદિ ધર્મના મોટા મોટા અર્નતાનુર્મંધીય પર્વતની કાટની માફક મળે જ નહીં. કદાગ્રહ કરવો નહીં, ને કદાગ્રહ કરતા હોય તેને ધીરજથી સમજાવીને મૂકાવવા સારે મમન્યાનું ફળ છે. અર્નતાનુર્મંધીય માન કલ્યાણ થવામાં આડા રચંભરૂપ કહેલ છે. જ્યાં જ્યાં ગુણી મનુષ્ય હોય ત્યાં ત્યાં તેનો સંગ કરવાનું વિચારવાનું જીવ કહે. અજ્ઞાનીનાં લક્ષણો લૌકિક લાવના છે. જ્યાં જ્યાં દુરાગ્રહ-હોય ત્યાં ત્યાંથી જીવે, “એને મારે જોડતાં નથી” એ જ સમજવાનું છે.

પ્રમાદથી યોગ ઉત્પન્ન થાય છે. અજ્ઞાનીને પ્રમાદ છે. યોગથી અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું હોય, તો જ્ઞાનીને વિષે પણ મંભવે માટે જ્ઞાનીને યોગ હોય, પણ પ્રમાદ હોય નહીં.

“સ્વભાવમાં રહેવું, વિભાવથી મૂકવું” એ જ મુખ્ય તો સમજવાનું છે. બાલજીવોને સમજવા સારૂ સિદ્ધાંતોના મોટા ભાગનું વર્ણન શાંતીપુરુષોએ કર્યું છે.

કાંઈ ઉપર રોપ કરવો નહીં, તેમ કાંઈ ઉપર ચણ થવું નહીં. આમ કરવાથી એક શિષ્યને બે ઘડીમાં દેવગતિન પ્રગટ થયું એમ શાસ્ત્રમાં વર્ણન છે.

નેટલો રોગ હોય તેટલી દવા કરવી પડે છે. જીવને સમજવું હોય તો સદજ વિચાર પ્રગટે; પણ મિથ્યાત્વથી મોટો રોગ છે તેથી (સમજવા માટે) ઘણો કાળ જવો બોધ્યો. શાસ્ત્રમાં જે સોજો રોગ દલા છે તે સવળા આ જીવને છે એમ સમજવું.

જે સાધન બતાવ્યાં છે તે માવ સુલભ છે સ્વચ્છંદથી, અહંકારથી, લોકલાજથી, કુળધર્મના રક્ષણ અર્થે તપશ્ચર્યા કરવી નહીં, આત્માર્થે કરવી. તપશ્ચર્યા બાર પ્રકારે કહી છે. આહાર નહીં લેવો એ વગેરે બાર પ્રકાર છે. સત્ સાધન કરવા માટે જે કાંઈ બતાવ્યું હોય તે સાચા પુરુષના આશ્રયે કરવું. પોતાપણે વર્તી તે જ સ્વચ્છંદ છે એમ કહ્યું છે. સરગુરૂની આત્માવિના શ્વાસોચ્છ્વાસ ક્રિયા શિવાય બીજું કંઈ કરવું નહીં.

સાધુએ લઘુશંકા પણ ગુરૂને કહીને કરવી એવી શાંતીપુરુષોની આદા છે. સ્વચ્છંદાચારે શિષ્ય કરવો હોય તો આદા માગે નહીં; અથવા કલ્પના કરે પરીપકાર કરવામાં માફી સંકલ્પના વર્તતી હોય, અને તેના જ ધણા વિકલ્પો કરી સ્વચ્છંદ મૂકે નહીં, તે અદાની આત્માને વિદ્ય કરે તેમ જ આદા બધા પ્રકાર સેવે, અને પરમાર્થનો રસ તો બાદ કરીને વાણી કરે. આ જ પોતાનું હાપજ, અને તેને જ સ્વચ્છંદ કહેવ છે.

બાહ્યતઃ વધારે લેવાથી મિથ્યાત્વ ગાળીયું એમ જીવ ધારે પણ તેમ બને નહીં, કેમકે જેમ એક પાંચ જે વજરો કલ્પના પૂજા બાધ ગયો છે તે એક તાળુખત્રાથી બીજો નહીં, તેમ મિથ્યાત્વથી પાડો જે પૂજાદારી અર્ચનાનુષંગીય કપાયે અર્ચના યાત્રિ બાધ ગયો તે તણુખત્રાથી બાહ્યતઃની કેમ હરે? પણ જેમ પાડને એક બંધનથી બનીએ ત્યારે આધીન થઈ જાય, તેમ મિથ્યાત્વથી પાડને આત્મકના બળથી બંધનથી બાંધીને પારે આગીન થય; અર્થાત્ આત્માનું બળ વધે ત્યારે મિથ્યાત્વ મટે.

અનાદિકાળના અજાનને હીને જોડો કળા મયો તેટલે કાળ મોટા થતા માટે જોડાએ નહીં, ક.ચુ કે પુગયંતુ જળા કર્મો કરતાં વધુ છે. કેટલાક જીવો એ ધરીમાં કલ્યાણ કરી ગયા છે ! મમ્યગદષ્ટિ જીવ ગમે સાંધી આત્માને ઉચો લાવે, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ આવે જીવની દષ્ટિ દૂરી ભાવ.

મિથ્યાદષ્ટિ મમકિનિપ્રમાણે જપનપાદિ કરે છે, ઝોગ છતાં મિથ્યા-દષ્ટિનાં જપતપાદિ મોક્ષના હેતુમૂળ થતાં નથી, મંસારના હેતુમૂળ થાય છે. મમકિનિના જપનપાદિ મોક્ષના હેતુમૂળ થાય છે. મમકિનિ દમગદિન કરે છે; આત્માને જ નિંદે છે, કર્મો કરવાનાં કારણોથી પાછો દડે છે. આમ કરવાથી તેના અદંકગદિ મહેજે ઘટે છે. અજાનીના બધાં જગનપાદિ અદંકાર વધારે છે અને મંસારના હેતુ થાય છે.

જૈનશાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે, સમ્પિદ્યો ઉપજે છે, જૈનને વેદ જન્મથી જ લડનાં આવે છે પણ આ વાત તો બને જણા કહ્યું કરે છે; માટે મંત્રવિન છે. આત્મા મધી પૂરે છે; સારે આત્મામાં ઉત્તમપરિણામ આવે છે.

હોમવ્યનાદિ લૌકિક રીવાજ ધણે આજનો જોઈ, તીર્થંકર ભગવાને પોતાના કાળમાં દયાનું વર્ણન ધણુજ જ સૂક્ષ્મ રીતે કર્યું છે. જૈનના જેવા દયામંત્રવીના વિચારો કાંઈ ઈર્ષન કે મંત્રાવવાળાઓ કરી શક્યા નથી, કેમકે તેઓ (જૈન) પંચેન્દ્રિયનો ધાત તો ન કરે, પણ તેઓએ એકેન્દ્રિયાદિમાં જીવ હોવાનું વિશેષ વિશેષ દઢ કરી દયાનો માર્ગ વર્ણવ્યો છે.

• આ કારણે આર વેદ, અદાર પુરાણ આદિનાં જેણે વર્ણન કર્યા છે તેણે અજાનથી, મનજીથી, મિથ્યાત્વથી મંસવથી કર્યા છે એમ કહ્યું છે. આ વચનો બહુ જ ભારે નાંખ્યાં છે. સા આગળ ધણે જ વિચાર કરી પાછું વર્ણન કર્યું છે કે, અન્ય દર્શનો-વેદાદિ-ના અંથો છે ને જો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વાંચે તો સમ્યક્ રીતે પગિણુમે, અને જિનના અથવા ગમે તેવા અંથો મિથ્યાદષ્ટિ વાચે તો મિથ્યાત્વરૂપે પગિણુમે.

જીવને જાનીપુરુષમીપે તેમનાં અપૂર્વ વચનો માંભજવાથી અપૂર્વ ઉક્તિપારિણામ આવે છે, પણ પત્તી પ્રમાદી થતા અપૂર્વ ઉત્તમ આવતો નથી. જેમ અંગિની સગડીપાસે ગેવ હોઇએ સારે ટાઢ વાય નહીં, અને સગડીથી વેગળા ગયા એટલે પાછી ટાઢ વાય; તેમ જાનીપુરુષમીપ તેમનાં અપૂર્વ વચનો સાંભળ્યાં સારે પ્રમાદાદિ ભાવ, અને ઉક્તિપરિણામ આવે, પણ

પછી પ્રમાણિતિ-ઉત્પન્ન થાય. જે પૂર્વનાં સંસ્કારથી, તે વ્યયતો અંતર્પરિણામ પામે, તે, દિનદિનપ્રતિ-ઉદ્ધાસપરિણામ વધતાં જાય; અને મધ્યાર્થ રીતે જ્ઞાન થાય, અત્યાન મટાયે, બધી જૂઠા મટે. સ્વરૂપ જન્યુતમાન થાય. બહારથી વચન સાંભળીને, અંતર્પરિણામ થાય નહીં, તે જેમ સગડીથી લેગળા ગંધા એટલે ટાઢ વાયતોની પેઠે દોષ મટે નહીં.

દેશીસ્વામીએ પરદેશીરાજને બોધ દેતી વખતે ‘જડ જેવો,’ ‘મૂઠ જેવો’ કહ્યો હતો. તેનું કારણ પરદેશીરાજને વિષે પુરુષાર્થ જગાડવા માટેનું હતું. જડપણ, મૂઠપણ મટાડવાને માટે ઉપદેશ દીધો છે. જ્ઞાનીનાં વચ્ચે અપૂર્વ પરમાર્થ વિવાદ ખીજા હેતુએ હોય નહીં. આગળજે એમ વાતો કરે છે કે હવેસ્થપણથી દેશીસ્વામી પરદેશીરાજપ્રત્યે તેમ બોલ્યા હતા; પણ એમ નથી. તેમની પરમાર્થ અર્થે જ વાણી નીકળી હતી.

જડપદાર્થને લેવા મૂકવામાં ઉન્માદથી વર્તે તો તેને અપવમા કહ્યો; તેનું કારણ એ છે કે, ઉતાવળથી લેવા મૂકવામાં આત્માનો ઉપયોગ ચૂકી જાય તાદાઅપણ થાય. આ હેતુથી ઉપયોગ ચૂકી જવો તેને અપવમા કહ્યો; અર્થકારે આચાર્યપણ ધારી દંભ રાખે, અને ઉપદેશ દે, તો પાપ લાગે; આત્મવૃત્તિ રાખવા માટે ઉપયોગ રાખવો.

‘શ્રી આચાર્યસૂત્રમયે’ કહ્યું છે, કે ‘આશ્રવા તે પરિસવા,’ ને જે ‘પરિસવા તે આશ્રવા.’ આશ્રવ છે તે જ્ઞાનીને મોક્ષતાહેતુ થાય છે, અને જે સંવર છે, જતાં તે અજ્ઞાનીને બંધના હેતુ થાય છે એમ પ્રગટ કહ્યું છે. તેનું કારણ જ્ઞાનીને વિષે ઉપયોગની જન્યુતિ છે, અને અજ્ઞાનીને વિષે નથી. ઉપયોગ બે પ્રકારે કહ્યા:—

૧. દ્રવ્યઉપયોગ. ૨. ભાવઉપયોગ.

જેનું સિદ્ધનું સામર્થ્ય છે, તેનું સર્વ જીવનું યજ્ઞ થઈ છે. માત્ર અર્થાન-વડે કરી ખ્યાનમાં આવતું નથી વિચારવાનું જીવ હોય તેણે તો તે સંપૂર્ણ નિલ વિચાર કરવો.

જીવ એમ સમજે છે કે, હું જે ક્ષિપા કરું છું એથી મોક્ષ છે. ક્ષિપ્ય કરતી એ સારી વાત છે, પણ લોકમંતાએ કરે, તો તેને તેનું ક્ષણ હોય નહીં.

એક માણસના હાથમાં ચિંતામણિ આવ્યો હોય, પણ જે તેથી તેને ખજર ન પડે તો નિષ્ફળ છે. જે ખજર પડે તો સફળ છે. તેમ જીવને ખરેખરા જ્ઞાનીની ઝોળખે પડે તો સફળ છે.

જીવની અનાદિકર્મથી બંધ ચાલી આવે છે. તે ગમજવાને અર્થે જીવની જે બૂન-મિથ્યાત્વ-છે તેને મુગથી છેદી નોંધએ જે મૂળથી છેદવા મા આવે તો તે પાછી ઉએ નહીં. નહીંતો તે પાછી 'ઉગી નીકળે છે; જેમ પૃથ્વીમાં મળ રજું હોય તો ઝાડ ઉગી નીકળે છે' તેમ માટે જીવની મળ બૂન થું છે તે વિચારી વિચારી તેથી છુંકું થતુ જોઈએ. " મને શાથી અંધન થાય છે ? " " તે કેમ દેખે ? " એ વિચાર પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

રાત્રિભોજન કરવાથી આળસ, પ્રમાદ થાય; જનનિ થાય નહીં; વિચાર આવે નહીં એ આદિ દોષના ધણા પ્રકાર રાત્રિભોજનથી થાય છે. મૈથુન ઉપરાંત પણ શ્રીજી ધણા દોષ થાય છે. :

કાષ લીસોતરી મોળતું રોય તો અમારાથી તો જોઈ શકાય નહીં તેમ આત્મા ઉત્તરજના પામે તો ધણીજ અનુકપાણુદિ વર્તે છે

જ્ઞાનમાં મરગું ભાસે; જીવગું ન લાસે જ્ઞાની મોક્ષને પેસવા દેતા નથી. તેઓતો જાગૃત ઉપયોગ હોય છે. જ્ઞાનીના જેવાં પરિણામ વર્તે તેવું કાર્ય જ્ઞાનીને થાય. અજ્ઞાનીને વર્તે તેવું અજ્ઞાનીને થાય. જ્ઞાનીનું ચાંપનું સવણું, ખોસનું મર્વણું, અને બધું જ મરગું જ હોય છે. અજ્ઞાનીનું બધું અવગું જ હોય છે, વર્તનના વિકલ્પ હોય છે

મોક્ષનો ઉપાય છે આપભાવ જપ્તર હશે, વિચારભાવે પ્રતીતિ આવશે.

અજ્ઞાની પોને દરિદ્ર છે. જ્ઞાનીની આગાથી કમકોષાદિ થઈ છે. જ્ઞાની તેના વૈદ છે જ્ઞાનીના હાથે ચારિત્ર આવે તો મોક્ષ થાય. જ્ઞાની જે જે વ્રત આપે તે તે ડેડ લાક જીવ પાર ઉતાગનાર છે મમકિત આવ્યા પછી આત્મા મમકિ પામશે, કેમકે માયો થયો છે.

પ્રશ્ન-જ્ઞાનથી કંઈ નિર્ભરે ખરાં ?

ઉત્તર-સાર જાણવો ને જ્ઞાન સાર ન જાણવો તે અજ્ઞાન. કંઈ પણ પ્રાપ્તથી આપણે નિવર્તીએ, અથવા કટખાણુમાં પ્રવર્તીએ તે જ્ઞાન પરમાર્થ સમજીને કરવો. અકંકારગદિત, લોકમંતગદિત, આત્મામાં પ્રવર્તતું ને 'નિર્ભર.'

આ જીવની સાથે સંગ્રેષ વળગેલાં છે, જીવ અનંતજ્ઞાનદર્શનમ્હિત છે, પણ સંગ્રેષવડે તે વિનાનો જી તે જીવને ધ્યાનમાં આવતું નથી.

મિદને સંગ્રેષ નથી, જેવું મિદનું સ્વરૂપ છે તેવું જ મર જીવનું સ્વરૂપ છે માત્ર જીવને અજ્ઞાને કરી ધ્યાનમાં આવતું નથી, તેટલામાટે વિચારવાને મિદના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો, એટલે પોતાનું સ્વરૂપ મંમનપુ.

‘ ‘ એક માણસના હાથમાં ચિંતામણિ આવ્યો હોય, ને-તેની તેને ખબર (ઓળખાણ) છે તો તેના પ્રત્યે તેને ઘણો જ પ્રેમ આવે છે, પણ જો તે ખબર નથી તેને કંઈ પંજું પ્રેમ આવતો નથી. ’

‘ ‘ આ જીવની અનાદિકાળની જે જૂથ તે ભાંગતી છે. ભાંગવાસાર જીવની મોટામાં મોટી જૂથ શું છે તેનો વિચાર કરવો, ‘મેં તેનું મૂળ હેઠવા બહુી લક્ષ્ય ગ્રંથવો. જ્યાંસુધી મૂળ રહે ત્યાંસુધી વધે

‘ ‘ મને સારી અંધન થાય છે? ’ અને ‘ તે સારી દલે? ’ એ જાણવા-સાર શાસ્ત્રો કરેલાં છે. લોકોમાં પૂજવાસાર શાસ્ત્રો કરેલાં નથી.

આ જીવનું સ્વરૂપ શું છે?

જીવનું સ્વરૂપ જ્યાંસુધી-જ્યાંસુધીમાં ન આવે, ત્યાંસુધી અનંતા જન્મ મગ્ન કરવા પડે જીવની શું જૂથ છે તે હજુસુધી ધ્યાનમાં આવતું નથી.

જીવનો ક્યેશ ભાંગશે તો જૂથ મટશે. જે દિવસે જૂથ ભાંગશે તેજ દિવસથી માણસ હલેવાશે. તેમ જ શ્રવણપણા માટે સમજતું.

કર્મની વર્ગણા જીવને દૂધ અને પાણીના મિશ્રણની પેઠે છે. અમિના પ્રયોગથી પાણી આશુ જઈ દૂધ આકી રહે છે તે રીતે જાનરૂપી અમિથી કર્મવર્ગણા ચાલી જાય છે. ’

દેહને વિષે દુષણ મનાએકુ છે તેથી જીવની જૂથ ભાંગતી નથી. જીવ દેહની સાથે બળી જવાથી એમ માને છે કે ‘ હું વાળીઓ છું, ’ ‘ બાલક છું, ’ પણ શુદ્ધ વિચારે તો તેને ‘ શુદ્ધ સ્વરૂપમય છું ’ એમ અનુભવ થાય. આત્માનું નામ હામ કે કાંઈ નથી એમ ધારે તો કાંઈ ગાળો વગેરે દે તો તેથી તેને કંઈ પણ ભાગતું નથી.

જ્યાં જ્યાં જીવ માગપણ કરે છે ત્યાં જ્યાં તેની જૂથ છે. તે ટાળવા-મારુ શાસ્ત્ર કહ્યું છે.

ગમે તે કાંઈ મગી મયુ ટાય તેનો જો વિચાર કરે તો તે વૈરાગ્ય છે. જ્યાં જ્યાં ‘ આ મારા બાઈ ભાંડુ ’ વગેરે ભાવના છે ત્યાં જ્યાં કર્મનંધનો દેતુ છે. આ જ રીતે માણસ પણ એવા પ્રત્યે ગમે, તો આચાર્યશ્રી નારા પામે. નિર્દલપણ નિર્દલકારણ કરે, તો આત્માનું કન્યા જ થાય.

પાંચ ઇન્દ્રિયો શી રીતે વગ થાય? વસ્તુઓ ઉપર તુચ્છભાવ લાવવાથી. જ્ઞાના દષ્ટાંતે:—દૂધમાં સુગંધ હોય છે તેથી મન સંતૃપ્ત થાય છે; પણ સુગંધ

ચોડીવાગ રહી નાથ પામી જાય છે, અને કૃષ્ણ કર્યાછ / જાય છે. પણ કાંઈ મનને સંતોષ થતો નથી, તેમ મર્ત પદાર્થને / નિષે તુચ્છભાવ લાવવાથી ઉદ્ધિયોને પ્રિયતા થતી નથી અને તેથી ક્રમે ઉદ્ધિયો વસ થાય છે. વળી પ્રાંત ઉદ્ધિયો-માં પણ, ગિરિદાઉદ્ધિય વસ કરવાથી બાળીની ચાર ઉદ્ધિયો સેહેજે વસ થાય છે. તુચ્છ આહાર કરવો કાંઈ રસવાળા પદાર્થમાં હોવાનું નહીં. બહિષ્ક આહાર ન કરવો.

એક ભાગ્યમાં લોહી, માસ, હાડકાં, ત્વામકું, ચીર્ણ, મળ, મૂત્ર એ સાત ધાતુ પડી હોય, અને તેના પ્રત્યે કાંઈ જોવાનું કંઈ વે તો તેના ઉપર અરુચિ થાય. ને શુક્રા પણ જાય નહીં તેથી જ રીતે સ્ત્રીપુરુષના સરીગની ગ્યના છે પણ ઉપરની ગમગીયતા જોઈ જીવ મોહ પામે છે. અને તેમાં તુષ્ણપૂરેક દોરાય છે અગ્રનથી જીવ જૂને છે એમ વિચારી, તુચ્છ જાણીને પદાર્થ ઉપર અરુચિ ભાવ લાવવો આ રીતે દરેક વસ્તુનું તુચ્છપણું જોવાનું આ રીતે જાણીને મનનો નિરોધ કરવો

તીર્થકરે ઉપવાસ કરવાની આજ્ઞા કરી છે તે મત્ત ઉદ્ધિયોને વસ કરવા માટે. એકલા ઉપવાસ કરવાથી ઉદ્ધિયો વસ થતી નથી પણ ઉપવોગ દોષ તો-વિચારમહિત થાય તો—વસ થાય છે જેમ વક્ષસ્ત્રગ્નું ખાણું નક મું જાય છે, તેમ ઉપવોગવિનાનો ઉપવાસ અત્મ થે થતો નથી

આપણે વિષે કાંઈ ગુણ પ્રમદ્યો હોય, અને તે માટે 'જો કાંઈ માણસ આપણી સ્તુતિ કરે અને જો તેથી આપણો અત્મા અન્કાર લાવે તો તે પાડો ક્રોધ પોતાના આત્માને નિંદે નહીં અર્થતરોય વિચારે નહીં, તો જીવ લૌકિક ભાવમાં ચાલે જાય પણ જો પોતાના દોષ જુએ, પોતાના આત્માને નિંદે અહભાવરહિતપણું વિચારે, તો સત્પુરુષના અગ્રયથી આત્મવક્ષ થાય

માર્ગ પામવામાં અનંત અંતરાયો છે, તેમાં વળી "મેં આ કર્યું," "મેં કેવું સગમ કર્યું" આવા પ્રકારનું અભિમાન છે. "મેં કાંઈ કર્યું જ નથી" એવી દષ્ટિ મુકવાથી તે અભિમાન દૂર થાય

લૌકિક અને અલૌકિક એવા બે ભાવ છે. લૌકિકથી સસાર, અને અલૌકિકથી મોક્ષ

બાહ્યઉદ્ધિયો વસ કરી હોય, તો મત્પુરુષના આશ્રયથી અંતરેય વધ ક્રોધ આ કારણથી બાહ્યઉદ્ધિયો વસ કરતી ને મેલ છે. બાહ્યઉદ્ધિયો વસ હોય, અને સત્પુરુષનો આશ્રય ન હોય તો લૌકિકજાતમાં જવાનો સંભવ રહે

ઉપાય કર્યાવિના કાંઈ દરદ મટતું નથી. તેમ લોભરૂપી જીવને દરદ છે તેનો ઉપાય કર્યાવિના 'તે ન' જાય. આવા દોષ ટાળવા માટે જીવ લગારે માત્ર ઉપાય કરતો નથી. જો ઉપાય કરે, તો તે દોષ હાલ ભાગી જાય. કારણુ ઉજું કરો તો કાર્ય થાય કારણુ વિના કાર્ય ન થાય.

સાચા ઉપાય જીવ મોઘતો નથી. જાનીપુત્રનાં વચનો સાંભળે તો પ્રતીતિ નથી. 'મારે લોભ મૂકવો છે' એરી બીજામૂત લાગણી થાય તો દોષ ટળી જઈ અનુક્રમે 'બીજાના' પ્રગટે.

આત્મા એક છે કે અનેક છે? જો આત્મા એક જ હોય તો; પૂર્વે રામચંદ્રજી મુક્ત થયા છે, અને તેથી સર્વની મુક્તિ થવી જોઈએ; અર્થાત્ એકની મુક્તિ થઈ હોય તો સર્વની મુક્તિ થાય; અને નો પછી બીજાને સત્સાચ, સદ્ગુરુ આદિ સાધનોની જરૂર નથી. મુક્તિ થાય, પછી એકાકાર થઈ જાય છે :- જો મુક્ત થયા પછી, એકાકાર થઈ જતું હોય, તો સ્વાનુભવ આનંદ અનુભવે નહીં. એક પુરુષ અહીં આવી બેઠો; અને તે વિદેહમુક્ત થયો. ત્યાર પછી બીજો અહીં આવી બેઠો. તે પણ મુક્ત થયો. આથી કરી કાંઈ ત્રીજો મુક્ત થયો નહીં. એક આત્મા છે તેનો આશય એવો છે, કે, સર્વ આત્મા વસ્તુપણે સરખા છે; પણ સ્વત્ત્વ છે. સ્વાનુભવ કરે છે. આ કારણથી આત્મા પ્રત્યેક છે. "આત્મા એક છે, માટે તારે બીજા કાંઈ ભ્રાતિ રાખવાની જરૂર નથી. જગત્ કાંઈ છે જ નહીં. એવા ભ્રાન્તિ-રહિતપણાસહિત વર્તવાથી મુક્તિ છે." એમ જે કહે છે તેણે વિચારવું જોઈએ કે, તે એકની મુક્તિએ સર્વની મુક્તિ થવી જ જોઈએ. પણ એમ નથી થતું. માટે આત્મા પ્રત્યેક છે. જગત્ની ભ્રાન્તિ ટળી મઘ એટલે એમ સમજવાનું નથી કે, ચંદ્ર, સૂર્યાદિ ઉચ્ચેથી પડી જાય છે! આત્માને વિષેથી ભ્રાન્તિ ટળી મઘ એમ આશય સમજવાનો છે. રૂઢીએ કાંઈ કંઠાણુ નથી. આત્મા શુદ્ધ વિચારને પામ્યાવિના કંઠાણુ થાય નહીં.

માયા કપટથી જૂઠું બોલતું તેમાં ઘણું પાપ છે. તે પાપના એ પ્રકાર છે. માન અને ધન મેળવવા માટે જૂઠું બોલે તો તેમાં ઘણું પાપ છે. આ 'અવિદ્યા અર્થે જૂઠું' બોલતું પડ્યું હોય, અને પચાત્તાપ કરે, તો પ્રથમવાળા કરતાં કાંઈક ઓછું પાપ લાગે.

જાપે પોને પચાત્ત વર્ષનો હોય, અને તેનો છાકરો વીસ વર્ષનો મરી જાય તો તે (જાપ) તેની પાસેના જે દાગીના હોય તે કાઢી લે છે. પુરુષ દેહાંતકષ્ટે જે વૈરાગ્ય હતો તે સમજાન વૈરાગ્ય હતું!

કંઈ પણ પદાર્થ જીવનને આપવાની મુનિને આજ્ઞા આપી નથી. દેહને ધર્મસાધન ગણી તેને નિભાવવાને માટે જે કાંઈ આજ્ઞા આપી છે તે આપી છે; બાકી જીવનને કાંઈ પણ આપવાની ભગવાને આજ્ઞા આપી નથી. આજ્ઞા આપી હોત તો પરિગ્રહ વધત. અને તેથી કરી અનુક્રમે અન્ન, પાણી વગેરે ભાવીને કુટુંબનું અથવા જીવનનું પોરાણ કરીને દાનેશ્વરી થાત. માટે મુનિ જોએ વિચારવું કે તીર્થંકરે જે કાંઈ રાખવાની આજ્ઞા આપી છે તે માત્ર તારા પોતાને માટે, અને તે પણ લોકિક દષ્ટિ મુકાવી મંયમમાં જોડવાને અર્થ આપી છે.

મુનિ ગૃહસ્થને ત્યાંથી એક સોય લાગ્યો હોય, અને તે જોવાઈ જવાનો કારણથી પણ પાછી ન આવે તો તેણે ત્રણ ઉપવાસ કરવાં એવી જાની-પુરુષોએ આજ્ઞા કરી છે; તેનું કારણ એ છે કે, તે ઉપવાસગત્ય રહ્યો. 'ને આટલો બધો ભોજને ન મૂક્યો હોત, તો બીજી વસ્તુઓ લાવવાનું મન થાત; અને કાળે કરી પરિગ્રહ વધારી, મુનિપણ્ણ જોઈ બેમત. જાનીએ આવો આક્રોશ માર્ગ પ્રાપ્ત્યો છે તેનું કારણ એ છે કે ને જાણે છે કે, 'આ જીવ' વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય નથી કારણ કે ને જ્ઞાન્તિવાળો છે. ને સરેજે છૂટે આપી હશે તો કાળે કરી તેવા તેવા પ્રકારમાં વિશેષ પ્રવર્તશે એનું જાણી જાનીએ મોજેલી નિર્દેશી વસ્તુના મંત્રધર્મમાં આ પ્રમાણે વર્તવાની આજ્ઞા કરી છે. લોકની દષ્ટિમાં આ વાત સાધારણ છે, પણ જાનીની દષ્ટિમાં તેટલી છૂટે પણ મજાથી પાડી કે તે મોટી લાગે.

ત્રાપભવેજની પાસે આજ્ઞા પુત્રો "અમને રાજ આપો" એમ કહેવાના અભિપ્રાયથી આવ્યા હતા; ત્યાં તો ત્રાપભવેને ઉપદેશ દઈ અદ્વાયપને મૂડી દીધા ! જુઓ મોટા પુરુષની કસણા !

કેશીજ્વામી અને ગૌતમસ્વામી કેવા સરળ હતા ! જન્મેનો એક માર્ગ જાણવાથી પાંચ મહાવન મહાજુ કયાં આજ્ઞા કાળમાં બે પદને બેનું થવું હોય તો તે બને નહીં. આજ્ઞા હુંડીઆ અને તપ્પાને તેમજ દરેક જુદા જુદા સંવાદને એકઠાં થવું હોય તો તેમ બને નહીં. તેમાં કેટલોક કાળ ગળે. તેમાં કાંઈ છે નહીં, પણ અસરવાને લીધે બને જ નહીં.

સત્પુરુષો કાંઈ સદ્ અનુગ્રાનનો લાગ કરાવતા નથી; પણ ને તેનો આગ્રહ થયો હોય છે તો આગ્રહ દૂર કરાવતા તેનો એકવાર લાગ કરાવે છે; આગ્રહ મથ્યા પછી પાછું તેને તે મહાજુ કરાવતું કહે છે,

ચક્રવર્તિ રાજ્યો જેવા પણ નમ્ર થઈ ચાલ્યા ગયા છે ! ચક્રવર્તિરાજ હોય, તેણે રાજ્યનો ભાગ કરી દિશા લીધી હોય, અને તેની કાંઈ બાજુ હોય, અને તે ચક્રવર્તિરાજ્યપણના વખતના સમયની નાસીતો છોકરો તે બૂજા બાંગી સહે તેમ-હોય તો તેની પાસે જઈ તેનું કહેવું અદ્યક્ષ કરવાની આજ્ઞા કરી છે. જે તેને ઘણીના છોકરા પામે જતાં એમ રહે કે, " મારાથી ઘણીના છોકરા પામે કેમ જન્માય " તો તેને રખડી મરવાનું છે. આવા કારણમાં લોકભાજ છોડવાનું કહ્યું છે, અર્થાત્ આત્માને ઉચો લાવવાનું કારણ હોય ત્યાં લોકભાજ ગણી નથી. લોકભાજ આવાં કાગળોમાં ગણી છે:-કાંઈ મુનિ વિષમધજીથી વેશ્યાશાળામાં ગયો; પણ ત્યાં જઈને તેને એમ થયું કે " મને લોક દેખે તો મારી નિંદા થશે. માટે અહીંથી પાછું વળતું. " તો ત્યાં લોકભાજ રાખી એમ, કહ્યું છે, કેમકે આ રથજે 'લોકભાજનો' ડર ખાવાથી ભ્રમચર્ય રહે છે જે ઉપકાર છે.

હિનકારી શું છે તે મમજવું જોઈએ. આક્રમની તકરાર તિથિઅર્થે કરવી નહીં, પણ લીલોનરીના રક્ષણ અર્થે તિથિ પાળવી. લીલોનરીના રક્ષણ અર્થે આક્રમાદિ તિથિ કહી છે. કાંઈ તિથિને અર્થે આક્રમાદિ કહી નથી. માટે આક્રમાદિ તિથિનો કદાચ મહાગ્નો. જે કાંઈ કહ્યું છે તે કદાચ કરવાને કંઈ નથી. આત્માની શુદ્ધિથી જેટલું કરશે તેટલું દિનકારી છે. અશુદ્ધિથી કરશે તેટલું અહિતકારી છે, માટે શુદ્ધતાપૂર્વક મદ્યન મેવવાં.

અમને તો આજણુ, વૈશવ ગમે તે મમાન છે. જૈન કહેવાતા હોય, અને મતવાળા હોય તો તે અહિતકારી છે. મતરહિત દિનકારી છે.

સામાયિકશાસ્ત્રકારે વિચાર કયોં કે, કાયાને સ્થિર રાખવાની હશે, તો પછી વિચાર કરશે, બંધ નહીં બાંધ્યા હોય-તો બીજાં કામે વળગશે એમ ભણી તેવા પ્રકારનો બંધ બાંધ્યો. જેવાં મન પરિણામ રહે તેવું સામાયિક થાય. મનના ઘોડા દોડતા હોય તો કર્મબંધ થાય. મનના ઘોડા દોડના હોય, અને સામાયિક જ્યું હોય તો તેનું કળ તે કેવું થાય ?

કર્મબંધ થોડે થોડે છોડવા દરેકે તો જણે. જેમ કોડી જરી હોય, પણ કાણું કરી દાટે તો જેવડે ખાલી થાય. પણ દહ દખ્ખથી કર્મ છોડવાં એજ સાર્થક છે.

આવશ્યકના છ પ્રકાર:-સામાયિક, ચોવીગંધો, વંદના, પ્રતિમભવ, કંચેત્તમગં, અલ્પાખ્યાન. સામાયિક એટલે સાવધ યોગની નિર્વૃત્તિ.

વાગના (વાંચનું), પૂજ્યા (પૂજનું); પરિવર્તના (ફરી ફરી વિચારનું.)
 મર્ષણ (મર્ષવિષયની કથા કરવી) એ ચાર દ્રવ્ય છે. અને અનુગ્રેષા એ
 જાત છે. પ્રથમ ચાર ને અનુગ્રેષા ન આવે તો દ્રવ્ય છે.

‘અગ્નિનીઓ આજ કેવળજ્ઞાન નથી;’ ‘મોક્ષ નથી’ એવી દીનપુરુષ-
 થ્યની વાતો કરે છે. જ્ઞાનીનું વચન પુરુષાર્થ પ્રેરે તેનું દે.વ. અગ્નિની સિધિજ્ઞ
 છે, તેથી એવા દીનપુરુષાર્થનાં વચનો કરે છે. પંચમકાળની, લગ્નરિધિનીની,
 કે આયુષ્યની ચાત મનમાં જાવરી નહીં; અને એવી વાણી પણ માંજગરી
 નહીં.

કોઇ દીનપુરુષાર્થી વાતો કરે કે ઉપાદાનકારણનું શું કામ છે? પૂર્વે
 અરોગ્યોદયગી થયા છે તો સ્ત્રી વાનેથી પુરુષાર્થદીન ન થતું. માતૃગ ને
 મત્ માધનવિના કોઇ કરો પણ કલ્યાણ થાય નહીં. ને પોતાની મેળે
 કલ્યાણ થતું હોય તો મારીમાંથી ધરો થયો મેળે લાખ વડે થાય તોપણ
 ધરો થાય નહીં. તેમ ઉપાદાનકારણવિના કલ્યાણ થય નહીં. તીર્થસ્થનો યોગ
 થયો હશે એમ સામ્બચન છે જનાં કલ્યાણ થયું નથી તેનું કારણ પુરુષાર્થ-
 ગદિનપણાનું છે. પૂર્વે તેમને જ્ઞાની મળ્યા હતા જનાં પુરુષાર્થવિના જોમ તે
 યોગ નિર્દુષ્ટ ગયા તેમ જ્ઞાનીયોગ મળ્યો છે, ને પુરુષાર્થ નહીં કરે તો આ
 યોગ પણ નિર્દુષ્ટ જશે. માટે પુરુષાર્થ કરવો;—અને તો જ કલ્યાણ થશે.
 ઉપાદાનકારણ શ્રેષ્ઠ છે.

એમ નિશ્ચય કરવો કે, મત્પ્રમના કારણ-નિમિત્ત-થી અર્તન જીવ તરી
 ગયા છે કારણવિના કોઇ જીવ તરે નહીં. આગોચ્છોદયગીને પણ આમજ
 પાળા તેવો યોગ પ્રાપ્ત થયો હશે. મત્પ્રમવિના આપું જગત્ કુટી મયું છે!
 મિત્રાંજાઇ મહાભક્તિવાન હતાં.

સુંદર ગીતભાનવાળા સુંદર સમાજમયી મમતા આવે. મમતાની વિચા-
 રજ્ઞાઅર્થે બે ઘડિનું સામાયિક કરવું કલ્પે છે. સામાયિકમાં મનના મનોરથ
 અવગા મત્વળા ચિત્તવે તો કોઇ પણ ક્ષણ થાય નહીં. સામાયિક મનના ધોડા
 દોડતા અટકાવવાસાર પ્રક્રિયેન છે. મેવલ્પરિના દિવમ્ભમેંધી એક પણ ચોથની
 તિથિનો આગ્રહ કરે છે, અને બીજે પણ પાંચમની તિથિનો આગ્રહ કરે
 છે. આગ્રહ કરનાર બે મિથ્યાત્વી છે. જ્ઞાનીપુરુષોએ તિથિઓની મર્યાદા
 આત્માયે કરી છે. બે મોક્ષ દિવમ નિશ્ચિન ન કર્યો હોત, તો આવસ્થક
 વિધિઓનો નિષ્કર્ષ રહેત નહીં. આત્માયે તિથિની મર્યાદાનો સાલ લેવો,

બાકી તિથિતિથિનો ભેદ મૂળ દેવો એની કલ્પના કરી નહીં. એવી લંગળગમા પડતું નહીં.

આનંદપ્રપન્નજીએ કહ્યું છે કે, “કળ અનેકાંન લોચન ન દેમે કળ અનેકાંન ક્રિયા કરી બાપણ ગુરુકે ચર ગનિમાદી લેખે” એટલે જે ક્રિયા કરવાથી અનેક કળ થાય તે ક્રિયા મોક્ષ થ નહીં. અનેક નિયાનુ કળ એક મોક્ષ થવો ને હોતું નોંધવું. આત્માના અગ્રો પ્રગટ થવા માટે ક્રિયાઓ વર્ણવી છે. જે ક્રિયાઓનું તે કળ ન થયું તો તે મરં મિયા મમાગ ન હેતુઓ છે. “નિદામિ, ગરિહામિ, અધાણુ વોમિગમિ” એમ જે કહ્યું છે તેનો હેતુ કથાયતે વોમગવવાનો છે, પણ લોમિ તો મિયારા મયોડા આન્મા વોસરાવી દીએ છે !

જીવે દેવગતિની, મોક્ષના સુખની, અથવા જીજી તેવી કામનાની ઇચ્છા ન ગણવી. પચમગના ગુરુઓ કેવા છે તે પ્રથમે એક મંન્યાનીનું દર્શાવ. એક મંન્યાસી હજે તે પોતાના ગિયને લા ગયો દાદ રગી હતી. જમવા બેમવા વખતે ગિયે નક્કાવાનું કહ્યું ત્યારે ગુરુએ મનમા વિચાર કર્યો કે, “દાદ પ્રણી છે, અને નક્કાવું પડશે” આમ વિચાર કરી મંન્યાનીએ કહ્યું કે “મે તો જ્ઞાનગંગાજળમા સ્નાન કરું છે” શિષ્ય વિચક્ષણ હોવાથી બમજી ગયો, અને તેને શિષ્યામણુ મળે તેમ રૂનો લીધો શિષ્યે “જમવા પધારો” એવા માન સહિત જોધાની જમાડયા. પ્રમાદ પછી ગુરુમહારાજ એક ઓરકામા સૂઈ ગયા, ગુરુને તૃપ્તા લગી એટલે શિષ્ય પાસે જળ માગ્યું, એટલે તરત શિષ્યે કહ્યું “મહારાજ ! જળ જ્ઞાનગંગામાંથી લેવો.” બપોરે શિષ્યે આવો સખત રૂનો લીધો ત્યારે ગુરુએ જાગૃત કરું કે ‘મારી પાસે જ્ઞાન નથી દેહની શાતાને અર્થ દાદમા મે જ્ઞાન નહીં કરવાનું કહ્યું હતું !”

મિથ્યાદષ્ટિના પૂરના જપ તપ હજી કુંધી એક આત્મક્ષિતાર્થે થવા નથી ! આત્મા મુખ્યપણે આત્મચલને વર્તે તે ‘અધ્યાત્મજ્ઞાન’ મુખ્યપણે જેમા આત્મા વર્ણવ્યો હોય તે ‘અધ્યાત્મશાસ્ત્ર’ અક્ષરઅધ્યાત્મીનો મોક્ષ નથી થતો જે ગુણો અસૂરોમા કલા છે તે ગુણો જે આત્મામા પ્રવર્તે તો મોક્ષ થાય સત્પુરુષમા લાવઅધ્યાત્મ પ્રગટ માત્ર વાણી માત્રગવાની ખાતર વચનો માત્રજે તેને શબ્દઅધ્યાત્મી કહેવા શબ્દઅધ્યાત્મીઓ અધ્યાત્મની વાનો દરે, અને મદ્ય અનર્થગુક પ્રવર્તન કરે આ કાગળુથી તેઓને જ્ઞાનદાય કહેવા આવા અધ્યાત્મીઓ ગુરુ અને અજ્ઞાની મમજવા,

સાનીપુરુષરૂપી મૂર્તિ પ્રગટ થયા પછી ખરા અધ્યાત્મીઓ, શુદ્ધ રીતે પ્રવર્તે નહીં. લાવચ્છાત્મકમાં પ્રગટપણે વર્તે. અત્મામાં ખરેખરા મુણ્ડો ઉપજ થયા પછી મોક્ષ થાય. આ કાળમાં દ્રવ્ય અધ્યાત્મીઓ-જ્ઞાનચ્છેદો-લગ્ન છે. દ્રવ્યઅધ્યાત્મી દેવળના ઇચ્છાની પેઠે

મોક્ષાદિ વિકાર એવા છે કે સમ્યગ્દષ્ટિને પણ યોગ્યમાન કરી નાંખે છે; માટે તમારે તો મમજનું કે, મોક્ષમાર્ગ પામવામાં તેવાં વિનો ધણું છે. આયુષ્ થોડું છે, અને કાર્ય મહાભારત કરવાનું છે જેમ દોડી નાની હોય અને મોટો મદામાગર તરવાનો હોય, તેમ આયુષ્ થોડું છે, અને મંસારૂપી મદામાગર તરવો છે. જે પુરુષો પ્રભુના નામથી તથા છે, તે પુરુષોને, પત્ન્ય છે. અગાની જીવને ખબર નથી કે ક્ષણી જગ્યા પડવાની છે. પણ સાની-ઓએ તે જાણે છે અત્તાનીઓ-દ્રવ્ય અધ્યાત્મીઓ-કહે છે કે, મારામાં કયાય નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ ચૈતન્યમયોગે છે.

ગોકમુનિ ગુફામાં ધ્યાન કરવા જતા હતા. ત્યાં સિંહ મળ્યો. તેમના હાથમાં લાકડી હતી. સિંહ સામે લાકડી ઉગામી હોય તો સિંહ ચાલ્યો જાય એમ મનમાં થતાં મુનિને વિચાર આવ્યો કે “હું આત્મા અજ્ઞ, અમર છું. દેહ કેમ ગમવાયોય નથી; માટે હે જીવ ! અહીં જ ઉભો રહે. સિંહનો ભય છે તે જ અજ્ઞાન છે. દેહમાં મૂર્છાને લઈને ભય છે.” આવી લાવના લાવનાં મેં ઘડીસુધી ઉભા રહ્યા તો દેવગણાન પ્રગટ થયું. માટે વિચારદશા, વિચારદશા વચ્ચે ધણો જ ફેર છે.

ઉપયોગ જીવનગર હોય નહીં. જડ અને ચૈતન્ય એ બન્નેમાં પરિણામ હોય છે. દેહધારી જીવમા અધ્યવભાય વર્તાય. સંકલ્પ વિકલ્પ ઉભા થાય, પણ જ્ઞાનથી નિર્વિકલ્પપણ થાય અધ્યવસાયનો દાય જ્ઞાનથી થાય છે. ધ્યાનનો હેતુ એ જ છે. ઉપયોગ વર્તેનો હોવો જોઈએ

ધર્મધ્યાનમાં શુદ્ધધ્યાન ઉત્તમ કહેવાય. આર્ત, રોદ, એ ધ્યાન માઠાં કહેવાય. ખદાર ઉપાધિ એ જ અધ્યવભાય ઉત્તમ લેવા હોય તો ધ્યાન કહેવાય; અને અત્મા મમ્યદ્ પરિણામ પામે.

માણેકાસજી એક વેદાંતી હતા. તેઓએ એક ગ્રંથમાં મોક્ષ કરતાં મર્ત્ય વધારે પચાર્ય ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે,

નિજાંનમે ના મિત્રે, હેરા વેદાંધામ.

સંનકૃપાસે પાપજે, સો દરિ સગસે દામ.

કુચ્છ અને અજ્ઞાની પાપેડીઓનો આ કાળમાં પાર નથી !

મોટા વરઘોડા ચઢાવે, ને નાણાં ખર્ચે; એમ જાણીને કે મારું કલ્યાણ થશે. આમ સમજી હજારો રૂપિયા ખર્ચી નાંખે. એક પૈસો ખોડું બોલી ભેગો કરે છે, ને સામટા હજારો રૂપિયા ખર્ચી નાંખે છે! જુઓ જીવનું કેટલું બધું અજ્ઞાન! કંઈ વચાર જ ન આવે!

આત્માનું જેવું છે તેવું જ સ્વરૂપ તે જ “યથાખ્યાનચારિત્ર” કહ્યું છે. ભય અજ્ઞાનથી છે. સિંહનો ભય મિંદણને થતો નથી. નાગણીને નાગનો ભય થતો નથી. આનું કારણ એ પ્રકારનું તેને અજ્ઞાન દૂર થયું છે.

સમ્યક્ત્વ ન પ્રગટે સાંગુધી મિથ્યાત્વ; અને મિથ્યજીવસ્થાનકનો નાશ થાય સારે સમ્યક્ત્વ કહેવાય. અજ્ઞાનીઓ બધા પહેલા ગુણસ્થાનકે છે.

સતશાસ્ત્ર સદ્ગુરુઆશ્રયે જે સયમ તેને “સરાગમ્યમ” કહેવાય. નિવૃત્તિ અનિવૃત્તિસ્થાનક ફેર પડે સારે સરાગમ્યમમાંથી “વીતરાગમ્યમ” થાય. તેને નિવૃત્તિ અનિવૃત્તિ બરાબર છે. સ્વચ્છંદે કર્પના તે બ્રાંતિ છે. “આ તો આમ નહીં, આમ હશે” એવો જે ભાવ તે “શંકા” સમજવા માટે વિચાર કરી પૂછવું તે “આશંકા” કહેવાય.

પોતાથી ન સમજાય તે “આશંકામોહનીય.” સાચું જાણ્યું હોય છતાં ખરેખરો ભાવ આવે નહીં તે પણ આશંકામોહનીય. પોતાથી ન સમજાય તે પૂછવું. મૂળ જાણ્યા પછી ઉત્તર વિષય માટે આનું કેમ હશે એવું જાણવા આકાંક્ષા થાય તેનું સમ્યક્ત્વ જાણ નહીં અર્થાત્ તે પતીન હોય નહીં. ખોટી બ્રાંતિ થાય તે શંકા. ખોટી પ્રતીતિ તે અનતાનુબંધીયમા સમાય. અણુમન-જણે હોય જુએ તો મિથ્યાત્વ ક્ષયોપશમ એટલે નાશ ને સમાપ્ત જવું.

જ્ઞાનમાર્ગે આરાધે તો, અને રસ્તે ચાલે તો જ્ઞાન થાય. સમજાય તો આત્મા સહજમાં પ્રગટે, નહીંતો જીવગી જાણે તોય પ્રગટે નહીં. મહાત્મય સમજાવુ જોઈએ. નિષ્ક્રમ જીવિ અને ભક્તિ જોઈએ. અંતઃકર્ણની શુદ્ધિ થાય તો જ્ઞાન એની મેળે થાય. જ્ઞાનીને ઓળખાય તો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થાય. કોઈ જીવ ચોગ્ય દેખે તો જ્ઞાની તેને કહે કે, બધી કર્પના મૂઝા જેવી છે. જ્ઞાન લે. જ્ઞાનીને ઓળખતાં જોઈએ તો યથર્થ જ્ઞાન થતુ નથી.

ન્યારે જ્ઞાનીનો સાગ (દટ્સાગ) આવે અર્થાત્ જેવા જોઈએ તેવા યથાર્થ સાગ કરવાનું જ્ઞાની કહે સારે માયા જૂનવી દે છે; માટે બરાબર જાણી રહેવું; અને માયાને દૂર કરતા રહેવું. જ્ઞાનીના સાગ (જ્ઞાનીએ જાતાવેલ સાગ) માટે બેઠ જાધી તૈયાર રહેવું.

મર્મમ ગાય સારે માયા ભેગી ગુ છે અને મગંગનો મોગ મટયો કે પાત્રી તૈયાગને નૈયાગ ઉભી છે માટે બાલકૃષ્ણાધિ ઓછી કરી તેથી સત્તમ વિશે થાય , આ દારણથી બાલસા । એ છે

રાનીને દુષ્ટ નથી ગાનાનીને દુષ્ટ કે મમાધિ કરના સાક જ મના ચરણ સેનરાના જ મોગ રંગ તે મોટા રંગ , માયો રંગ સદા ગદે , રાનીને માયા પત્રી રૂઢ દુગી મોગ (દેદ ધારણ કરનાનું ન ગદે) એમ સમજવું રાનીના વયો પ્રથમ કરના વાગે છે, પણ પત્રી જાણાય છે કે, રાનીપુત્ર મંગાગના અર્નત દુષ્ટો મટાડ છે જેમ ઓગડ કકડુ છે, પણ ધણા વખતનો રોગ મટાડે છે તેમ

— લાગ ઉપર દમેલા વક્ષ ગખવો લાગ મોગે ગખવો નહીં શ્રાવકે તણ મનોગ્ય ચિંતવવા અલમાંગને આરાધન કરના માટે માયાથી દૂર રહેવું. લાગ કર્યા જ કરના માયા દની રીને બૂનને છે તે પ્રત્યે દષ્ટાત કાષ એક મંન્યાસી હમે ને એમ કલા કરે કે ‘ આયાને ગરવા દઉં જ નહીં નમ થને પ્રિયગીન ’ સારે માયાએ ક્યુ - “ હું તારી આગળને આગળ ચાલીશ ” “ જગનમા એમ્મે પ્રિયગીન એમ મન્યાગીએ ક્યુ સાગે માયા કહે કે, “ હું આગી થઈશ મંન્યાગી પત્રી જગજમા ગેતા અને કાકરા કે રેતી બેઉ મગ્યા છે એમ પત્રી રતીપ સતા પત્રી માયાને ક્યુ ? ‘ તુ ક્યા છે ? ’ માયાએ જણ્યુ કે આને મના જાલ ચકો છે એટલે ક્યુ કે ‘ મારે આવવાનું શ મમ છે ’ માના મોગે પુન અગર તારી હજુમા મૂકેલો હતો ’

માયા આરીને છેતરે છે માટે રાની હે છે કે હું બધાથી ન્યારા છું મર્મયા લાગી થયો છું અનધૂન છું નમ છું તપશ્વર્પા કરે છું મારી જાત અગમ્ય હ મારી દશા જાલ જ મારી છે માયા મને નડમે નહીં એવી માન ક પનાએ માયારી છેતરાવું નહીં

સ્વજમા અહમર છે ગગ દેન જતા નથી લાસુરી તપશ્વર્પા કરી તેમ્ ક્યુ છે ? “ જલ વિદેહીમા વિદેહીજ્ઞ હોમ નહીં, ક જતા છે, સંમજમા વિદેહપણ્ય ગદે નહીં ગેમ ચિંતવું નહીં પોતાપડ મો તેનાથી રહેવાય જનકવિદેહી તો જરોમર છે વમિજએ ગમને ઉપરે । દષ્ટો સારે રામે ગુરને ગજ અર્પણ કરના માડ્યુ પણ ગુરને ગજ લીધું જ નહીં, શિષ્ય અને ગુર આવા જોઈએ

લૌકિક અને લોકીકાર ખુલાસો જૂદો હોય છે. ઉદયનો દોષ કાઢવો એ લૌકિક ખુલાસો છે. અનાદિકાગનાં કર્મો એ ઘડીમાં નાશ પામે છે; કર્મનો દોષ કાઢવો નહીં. આત્માને નિંદવો, ધર્મ કરવાની વાત આવે ત્યારે પૂર્વકર્મના દોષની વાત આગળ કરે છે. પુરુષાર્થ કરવા ઓછ છે. પુરુષાર્થ પડેલો કરવો મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ અશુભગામ-મૂઠવા

કર્મ દાખ્યાવગર ટળવાનાં નથી. તેટલા માટે જ જ્ઞાનીઓએ શાસ્ત્રો વર્ણવ્યાં છે. શિયિલ થવાને સાધનો જતાવ્યાં નથી. પરિણામ ઉંચાં આવવાં જોઈએ; કર્મ ઉદય આવશે એવું મનમાં રહે તો કર્મ ઉદયમાં આવે! જાડી પુરુષાર્થ કરે, તો તો કર્મ ટળી જાય. ઉપકાર થાય તે જ લક્ષ રાખવો.

કર્મ ગણી ગણીને નાશ કરાતાં નથી. જ્ઞાનીપુરુષ તો સામટો જોડો વાળો નાશ કરે છે.

વિચારવાને જ્યાં આલંબનો મૂકી દઇ, આત્માના પુરુષાર્થનો જય થાય તેવું આલંબન લેવું. કર્મબંધન આલંબન લેવું નહીં. આત્મામાં પરિણામ પામે. તે અનુપ્રેક્ષા.

માડીમાં ઘોડો થવાની સત્તા છે; પણ હંડ ચક્ર કુંભારાદિ મળે તો થાય; તેમ આત્મા માડીરૂપ છે તેને સફળરૂપ અર્થ સાધન મળે તો આત્મજ્ઞાન થાય. જે જ્ઞાન થયું હોય તે પૂર્વે અછ ગએલા જ્ઞાનીઓએ મંપાદન કરેલું છે તેને પૂર્વાપર મળાતું આવતું જોઈએ; અને વર્તમાનમાં પણ જે જ્ઞાનીપુરુષોએ જ્ઞાન સંપાદન કરેલું છે તેનાં વચનોને મળતું આવતું જોઈએ; નહીંતો અજ્ઞાનને જ્ઞાન માન્યું છે એમ કહેવાય.

જ્ઞાન એ પ્રકારો છે:—એક બીજાજૂત જ્ઞાન; અને બીજું જક્ષજૂત જ્ઞાન. પ્રતીતિએ જન્ને મરખાં છે. તેમાં ભેદ નથી જક્ષજૂત-કેવળ નિરાવરણ-થાય ત્યારે તે જ ભવે મોક્ષ થાય; અને બીજાજૂત જ્ઞાન થાય ત્યારે ઉપરે પંદર ભવે મોક્ષ થાય.

આત્મા અર્થથી છે; એટલે વર્તમાનકરપરતરહિત વસ્તુ છે; અવસ્તુ નથી. પડકારન જોજો જાંખ્યાં છે તેણે જાડુ જ કડાપણ વાપર્યું છે.

બંધ ધણી અપેક્ષાએ થાય છે; પણ મજા પ્રદૂનિ આડ છે. તે કર્મની આંડી ઉકેલવા માટે આડ પ્રકારે કટી છે.

આયુષ્કર્મ એક જ ભવનું બંધાય. વિરોધ ભવનું આયુષ્ય બંધાય નહીં. જે બંધાતું હોય તો કાઢને કેવળજ્ઞાન ઉપજે નહીં.

તે વચોતો વિચાર કરવે; તેની પ્રતીતિ કરી: તે “ચરણરમ્યકૃત્વ.”
આત્માની ઓળખાણ થાય તે “પરમાર્થરમ્યકૃત્વ.”

અનકરણની શુદ્ધિના ઓધ અમર પામશે નથી: માટે પ્રથમ
અંતઃકરણમાં ક્રામગતિ લાવવી. ચરણ અને નિશ્ચય એ આદિની મિથ્યા-
ચર્યામાં નિરામલ રહેવું; મધ્યસ્થભાવે રહેવું. આત્માના વ્યભાવને જે આવરણ
તેને ઝાલીઓ ‘કર્મ’ કહે છે.

સાન પ્રકૃતિ ક્ષય થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રગટે. અનંતાનુઅંતીય ચાર
કાયા; મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સમકિતમોહનીય એ માત્ર ક્ષય થાય
ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રગટે. કાયા તે શું?

મનુષ્યો મળે જીવને તે બનાવે કે તું જે વિચાર કર્યાવિના કરે તપ
છે તેમાં કલાણ નથી જ્યાં તે કરવા માટે દુરાગ્રહ ગળે, ઉન્માર્ગને મોક્ષ-
માર્ગ માને; અને મોક્ષમાર્ગને ઉન્માર્ગ માને તે ‘મિથ્યાત્વમોહનીય.’ ઉન્મા-
ર્ગથી મોક્ષ થાય નહીં; માટે માર્ગ બીજો હોવો જોઈએ એવો જે ભાવ તે
‘મિશ્રમોહનીય’ ‘આત્મા આ કયે?’ તેવું જ્ઞાન થાય તે ‘સમ્યક્ત્વમોહનીય.’
‘આત્મા છે’ એવા નિશ્ચયભાવ તે ‘સમ્યક્ત્વ.’

નિયમથી જીવ ક્રમગત થાય છે. દયા આવે છે. મનમાં પરિણામો
ઉપયોગમદિન જો હોય તો કર્મ ઓછાં વાગે ઉપયોગમદિન હોય તો કર્મ
વધારે લાગે અંતઃકરણ ક્રામગત કરવા—શુદ્ધ કરવા—સનાદિ કરવાનું કાર્ય છે.
સ્વાસ્થ્યુદ્ધિ ઓછી કરવા નિયમ કરવા. કુળધર્મ જ્યાં જ્યાં જોઈએ છોએ
ત્યાં ત્યાં આટો આવે છે.

કૌટુંબિક દષ્ટિમાં વેગમ લક્ષિત નથી. પુરુષાર્થ કરવાનું અને મલનીને
વર્તવાનું ધ્યાનમ જ આવતું નથી. તે તો લોકો જૂની જ ગયાં છે.

માણુઓ વરમાદ આવે ત્યારે પાણી ટાંકમાં ભરી રાખે છે, પણ મુમુક્ષુ
જીવો આટલો આટલો ઉપદેશ-માલગીને જરાય અદ્યક્ષ કરતા નથી; તે એક
આશ્રય છે. તેને ઉપકાર કેવી રીતે થાય?

જ્ઞાનીઓ દોષ ઘટાડવા માટે અનુલવનાં વચનો કહે છે; માટે તેનાં
વચનોનું સ્મરણ કરી જો તે અમળવામાં આવે, શ્રવણ મનન થાય, તો
મહેજો આત્મા ઉજ્જવલ થાય. તેમ કરવામાં કાંઈ બહુ મેહેનત નથી. તેનાં
વચનોતો વિચાર ન કરે, તો કાંઈ દિવસ પણ દોષ ધટે નહીં

મદાચાર મેવવા જોઈએ. જ્ઞાનીપુરુષોએ દયા, મલ, અદત્તાદાન, બ્રહ્મચર્ય,
પરિગ્રહ પ્રમાણ વગેરે સદાચાર કહેલા છે. જ્ઞાનીઓએ જે મદાચારો સેવવા

કહેલ છે તે મથાર્ય છે; સેવવાયોગ્ય છે. વગર ગ્રાહીએ જીવે ત્રત નિયમ કરવાં નહીં.

વિવયકયાયાદિ દોષ ગયાવિના મામાન્ય આશયવાળા દયા વગેરે આવે નહીં; તો પછી ઉડા આશયવાળા દયા વગેરે ક્યાંથી આવે ? વિવયકયાયમહિત મોઢે જવાય નહીં. અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં. ભક્તિ એ સર્વ દોષને ક્ષય કરવાવાળી છે; માટે તે સર્વોન્નૃપ છે.

જીવે વિદ્યુપના વ્યાપાર કરવા નહીં. વિચારવાન અવિચારણા અને અકાર્ય કરતાં ક્ષોભ પામે. અકાર્ય કરતાં જે ક્ષોભ ન પામે તે અવિચારવાન.

આકાર્ય કરતાં પ્રથમ જેટલો ત્રાસ રહે છે તેટલો બીજી દેરે કરતાં રહેતો નથી. માટે પ્રથમી જ અકાર્ય કરતાં અટકવું, દદ નિશ્ચય કરી અકાર્ય કરવું નહીં.

સત્યુચ્ચો ઉપકારઅર્થે જે ઉપદેશ કરે છે તે શ્રવણ કરે, ને વિચારે તો જીવના દોષો અવશ્ય ઘટે. પારસમણિનો મંગ થયો, ને લોટાનું સુવર્ણ ન થયું તો કાંતો પારસમણિ નહીં; અને કાંતો ખર્ચ લોટું નહીં. તેની જ રીતે જેના ઉપદેશથી સુવર્ણમય આત્મા ન થાય તો કાંતો તે ઉપદેશ સત્યુચ્ચ નહીં, અને કાંતો સામો માણુમ યોગ્ય જીવ નહીં. યોગ્ય જીવ અને ખરા સત્યુચ્ચ હોય એ ગુણો પ્રગટવાવિના રહે નહીં.

લૌકિક આસંજન ન જ કરવાં. જીવ પોતે જાગે તો બધાં વિપરીત કારણો મટી જાય. જેમ કોઇ પુરુષ ઘરમાં નિદ્રાવશ થવાથી તેના ઘરમાં કાંતરાં, બિલાડાં વગેરે પેસી જવાથી નુકસાન કરે અને પછી તે પુરુષ જાગ્યા પછી નુકસાન કરનારાં એવાં જે કૂતરાં આદિ ગ્રાહીઓ તેનો દોષ કાઢે; પણ પોતાનો ક્ષેપ કાઢતો નથી કે હું ઉઘી ગયો તો આમ થયું; તેમ જીવ પોતાના દોષો જોતો નથી. પોતે જાગ્યું રહેતો હોય, તો બધાં વિપરીત કારણો મટી જાય; માટે પોતે જાગ્યું રહેવું.

જીવ એમ કહે છે કે, માગ નૃપ્ત્યા, અવંકાર, લોભ આદિ દોષો જના નથી. અર્થાત જીવ પોતાનો દોષ કાઢતો નથી; અને દોષોનો વાંક કાઢે છે. જેમ સૂર્યનો તાપ બહુ પડે છે. અને તેથી જલાર નીકળાનું નથી. માટે સૂર્યનો દોષ કાઢે છે; પણ જ્વિ અને પગરખાં સૂર્યના તાપથી રક્ષાશ્રુઅર્થે જનાયાં છે તેનો ઉપયોગ કરતો નથી તેમ. જાનીપુગ્ગોએ લૌકિક બાવ મૂકી

દષ્ટ જે વિચારથી પોતાના દોષો ઘટાડેલા (નાશ કરેલા) તે વિચારો, અને જે ઉપાયો યાનીઓ ઉપકારઅર્થે રહે છે. તે શ્રવણ કરી આત્મામાં પરિણામ પામે તેમ કરવું.

કયા પ્રકારે દોષ ઘટે? જીવ લૌકિક ભાવ કર્યા કરે છે, ને દોષો કેમ ઘટતા નથી એમ કહ્યા કરે છે !

મુમુક્ષુઓએ જાગૃત-જાગૃત થઈ વૈરાગ્ય વધ ગવો જોઈએ. સત્પુરુષનું એક વચન સાંભળી પોતાને વિષે દોષો હોવા માટે બહુ જ ખેદ રાખશે, અને દોષ ઘટાડશે સારે જ ગુણ પ્રગળશે. મત્સ્યગમમાગમની જરૂર છે. ખાટી સત્પુરુષ તો જેમ એક વટેમાર્ગી, ખીજ વટેમાર્ગીને રસ્તો બતાવી ચાલ્યો જાય છે તેમ બતાવી ચાલ્યા જાય છે. જિખો કરના માટે સત્પુરુષની ઇચ્છા નથી. દુરાગ્રહ મર્યો તેને આત્માનું જ્ઞાન થાય છે અન્તિ જાય તો તરત સમ્યક્ત્વ થાય.

ખાદુખનિજીને જેમ કેવળજ્ઞાન પામે (અંતરમાં) હતું, કંઈ બહાર નહોતું; તેમ સમ્યક્ત્વ પોતાનીપામે જ છે.

જીવ અદ્વંકાર ગમે છે, અસત્ વચને બોલે છે, આન્તિ રાખે છે, તેનું બગારે ભાન નથી. એ ભાન થયાવિના નિવેરો આવવાનો નથી.

શરવીર વચનોને જીજ્ઞં એક વચનો પહોંચે નહીં. જીવને સત્પુરુષનો એક રાખ્ધ પણ મમજનો નથી. મોટાઈ નહતી હોય તો મૂઢી કેરી દુઃસ્વિયા ' મુર્ખતા, ' તપ્પા ' મૂર્તિ ' આદિના કદામદ મરી રહ્યા છે ! તેવા કદામદમાં કંઈ જ હિન નથી. સગતન કરીને આગ્રહ, કદામદથી દૂર રહેવું; પણ વિરોધ કરવો નહીં.

જ્યારે યાનીપુરો થાય છે સારે મતભેદ, કદામદ ધટાડી દે છે. યાની અનુકંપાઅર્થે માર્ગ બોધે છે. અચાની કુમુદ્યો મનભેદ હામ હામ વધારી કદામદ મોકમ કરે છે.

સાચા પુરુષ મને ને તેઓ જે દેવ્યાજુનો માર્ગ જતાવે તે જ પ્રમાણે વર્તે તો અવસ્થ દેવ્યાજુ થાય. માર્ગ વિચારવાનને પૂછવે. સત્પુરુષના આશ્રમે સારાં આચરણો કર્યાં ખેડી જુદાં મદુને હેરાનકર્તા છે, પાપની કતા છે. મમત્વ હોય ત્વ જ મિથ્યાત્વ. શ્રવક મરે દ્યાજુ દેવ્ય દેવ્યાજુનો માર્ગ એક જ હોય; મો જમો ન હોય. અંજના દોષો નાશ થશે, અને મમ પરિણામ આનંદ તો જ દેવ્યાજુ થશે.

મતભેદને છેદે તે જ સાચા પુરુષ. મમપરિણામને રસ્તે ચલાવે તે સાચો સગ. વિચારવાનને માર્ગનો ભેદ નથી.

હિંદુ અને મુસલમાન સરખા નથી. હિંદુઓના ધર્મગુરુઓ જે ધર્મ-બોધ કહી ગયા હતા તે બહુ ઉપમાર અર્થે કહી ગયા હતા તેવો મોઢ પીરાણા મુસલમાનના શાસ્ત્રોમાં નથી. આત્માપેક્ષાએ કણ્ઠી, વાણીઓ, મુસલમાન નથી તેનો જોને ભેદ મંડી ગયો તેજ શુદ્ધ, ભેદ લાભે તે જ અનાદિની ભૂલ છે. કુળત્યાર પ્રમાણે જે સાનુ માન્યુ તે જ કયાય છે.

મોક્ષ એટલે શું? આત્માનુ અત્યંત શુદ્ધપણુ તે-અજ્ઞાનથી છૂતી જવું તે-મરે કંઈથી મુક્ત થવું તે “મોક્ષ” યથાતથ જ્ઞાન પ્રગટ્યે મોક્ષ. જ્ઞાન્તિ રહે સ્વામુધી આત્મા જગત્માં છે અનાદિકાળનું એવું જે ચેતન તેનો સ્વભાવ જાણુપણુ-જ્ઞાન-છે, છતાં ભૂતી જાય છે તે શું? જાણુપણુમાં ન્યૂનતા છે. યથાતથ જાણુપણુ નથી તે ન્યૂનતા કેમ મટે? તે જાણુપણુની સ્વભાવને ભૂતી ન જાય, -તેને વાગનાર દહ કરે તો ન્યૂનતા મટે.

જ્ઞાનીપુરુષના વચનોનું અનન્યન લેનાથી જાણુપણુ થાય સાધન છે તે ઉપકારના હેતુઓ છે. અધિકાગ્રિપણુ સત્પુરુષના આશ્રયે લે તો સાધને ઉપકારના હેતુઓ છે. સત્પુરુષની દષ્ટિએ ચાલનાથી જ્ઞાન થાય છે. સત્પુરુષોના વચનો આત્મામાં પગિણામ પામે મિથ્યાત્વ, અત્યંત, પ્રમાદ, અશુભયોગ વગેરે બધા દોષો અનુક્રમે મોળા પડે આત્મજ્ઞાન વિચારવાથી દોષો નાશ થાય છે. સત્પુરુષો ચોક્કસ પોક્કસરીને કહી ગયા છે, પણ જીવને લોકમાર્ગમાં પડી રહેવું છે, અને લોકાત્તર કહેવગવવું છે ને દોષ કેમ જતા નથી એમ માત્ર કહ્યા કરવું છે લોકનો ભય મૂકી સત્પુરુષોના વચનો આત્મામાં પરિણામે લે તો મરે દોષ જાય જીવે મારાપણુ લાવવું નહીં મોટાઇ, ને મહત્તા મૂક્યા વગર સમ્યક્વતો માર્ગ આત્મામાં પરિણામ પામવો કંકણ છે.

વેદાતસાઓ વર્તમાનમાં સ્વચ્છથી વાચવામાં આવે છે, ને તેથી ગુણપણુને મહ જાય છે પદ્ધતિનમાં ઝગડો નથી, પણ આત્માને કેવળ મુક્તદષ્ટિએ જોતા તીર્થકરે લગ્યો વિચાર કર્યો છે મૂળ લક્ષ્યગત થવાથી જે જે વર્તતા (સત્પુરુષો) એ કહ્યું તે વચર્થ છે એમ જણાવે.

આત્માને ક્યારે પણ વિચાર ન ઉપજે, તથા રાગરોષપરિણામ ન થાય ત્યારે જ કેવળજ્ઞાન કહેવાય પદ્ધતિનચાળાએ જે વિચાર કર્યા છે તેથી

આત્માનું તેમને લાન થાય છે. તાગતમ્બપણમાં ફેર પડે. પરદર્શન પોતાની સમજણે બેસાડે તો કોઈવાર બેમે નહીં. તે ગેળનું મધુરપના આશ્રયે થાય. જેણે આત્મા અમંગ, અક્રિય વિચાર્યો હોય તેને બ્રાન્તિ હોય નહીં. મંદપ હોય નહીં. આત્માના હોવાપણા મંગલમાં અશ્રં રહે નહીં.

પ્ર૦:—સમ્યક્ત્વ કેમ જણાય ?

ઉ૦:—માંદીથી ઠસા ફરે સારે સમ્યક્ત્વની ખજાજ એની મેળે પડે. સત્ત્વેન એટલે ગગદેવ ને અજ્ઞાન જેનાં ક્ષય થયાં છે તે. મદ્યુર કોણ કહેવાય ? મિથ્યાત્વઅધિ જેની છેદાણી છે તે. મદ્યુર એટલે નિર્ઘય. અત્તધર્મ જ્ઞાનીપુરપોએ બાધેલો જે ધર્મ. આ ત્રણે તત્ત્વ યથાર્થ રીતે જાણે સારે સમ્યક્ત્વ થયું ગણાય.

અજ્ઞાન ટાળવા માટે કાગણો (માધનો) જતાવ્યાં છે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જ્યારે જણે સારે મોક્ષ થાય.

પરમપદ્મથી મદ્યુર મળે અને ક્રિપ્તેશથી ફવા આત્મામાં પરિણામ પામે સારે રોગ જાય, પણ તે દવા અંતરમાં ન ઉતારે, તો તેનો કોઈ કાળે રોગ જાય નહીં. જીવ ખરેખર માધન કરતો નથી. જેમ આખા કુટુંબને ઓળખવું હોય તો પહેલાં એક જણને ઓળખે તો બધાની ઓળખાણ થાય, તેમ પહેલો સમ્યક્ત્વનું ઓળખાણ થાય સારે બધા આત્માના ગુણોથી કુટુંબનું ઓળખાણ થાય સમ્યક્ત્વ સર્વોત્કૃષ્ટ માધન કહ્યું છે. બહારની વૃત્તિઓ પ્રદારી અંતર પરિણામ કરે, તો સમ્યક્ત્વનો માર્ગ આવે. ચાલતાં ચાલતાં ગામ આવે, પણ વગર ચાલ્યે ગામ ન આવે. જીવને યથાર્થ સત્યપુરોની પ્રતીતિ થઈ નથી.

બહિર્ગત્યામાંથી અંતરાત્મા થયા પછી પરમાત્મપણ પ્રાપ્ત થવું જોઈએ દૂધ ને પાણી જૂદાં છે તેમ મધુરપના આશ્રયે-પ્રતીતિએ-દેહ અને આત્મા જૂદાં છે એમ લાન થાય. અંતરમાં પોતાના આત્માનુભાવરૂપે, જેમ દૂધ ને પાણી જૂદાં થાય તેમ દેહ અને આત્મા જૂદાં લાગે સારે પરમાત્મપણ પ્રાપ્ત થાય જેને આત્માના વિચારરૂપી ધ્યાન છે-સતત નિરંતર ધ્યાન છે-આત્મા જેને સ્વપ્નમાં પણ જુદો જ લાગે-કોઈ વખત જેને આત્મની બ્રાન્તિ થાય જ નહીં-તેને જ પરમાત્મપણ થાય.

અંતરાત્મા નિરંતર કથાવાદિ નિવારવા પુરવાર્થ કરે છે. ઓદમા ગુણ-ક્રિયાનક સુધી એ વિચારરૂપી ક્રિયા છે. જેને વૈજન્ય ઉપદ્રમ વર્તેલો હોય

તેને જ વિચારવાન કહીએ. આત્માઓ મુક્ત થયા પછી સંસારમાં આવતા નથી. આત્મા સ્વાનુભવ છે. તે ચતુર્થી દેખાતો નથી ઇદ્રિયથી ગ્રહિત એવું જ્ઞાન તે બાંહે છે. આત્માનો ઉપયોગ મનન કરે તે મન છે. વળગણ છે તેથી મન જૂઠું કહેવાય. મંકપ વિકપ મૂકી દેવો તે 'ઉપયોગ' જ્ઞાનને આવરણ કરનાર નિકાચિતકર્મ ન બાધ્ય હોય તેને સત્યુપયોગો બોધ લાગે આયુષ્યનો બંધ હોય તે રોકાય નહીં.

જીવે અજ્ઞાન ગ્રંથું છે તેથી ઉપદેશ પગિણુમે નહીં, કાગળ આવગણુને લીધે પગિણુમવાનો રસ્તો નથી. જ્ઞાનુની લોકના અભિનિવેષની કલ્પના કર્યા કરે જ્ઞાનુથી આત્મા ઉચો આવે નહીં, અને જ્ઞાનુથી કલ્યાણ પણ થાય નહીં. ધણુ જીવો મત્પુરપનો બોધ માલજે છે, પણ તેને વિચારવાનો યોગ જનતો નથી.

ઇદ્રિયોના નિમ્મલનુ ન હોવાપણુ, કુળધર્મનો આગ્રહ, માન શ્રાવણી કામના, અમધ્યરૂપણુ એ કદાગ્રહ છે તે કદાગ્રહો જ્ઞાનુથી જીવ ન મૂકે જ્ઞાનુથી કલ્યાણ થાય નહીં. નવ પૂર્વ લાપ્યો તોય ગ્મડયો ! ચૌદ ગજલોક લાપ્યો પણ દેહમા ગહેયો આત્મા ન જોળખ્યો; માટે રખડયો ! જ્ઞાનીપુત્ર બધી રોકાઓ ટાળી શકે છે, પણ તગવાનુ નાગળુ મત્પુરપની દૃષ્ટિમે ચાલતુ તે છે, અને તો જ દુઃખ મટે આજ પણ પુરપાર્ય કરે તો આત્મજ્ઞાન થાય. જેને આત્મજ્ઞાન નથી તેનાથી કલ્યાણ થાય નહીં

વ્યવહાર જેનો પરમાર્થ છે તેવા આત્મજ્ઞાનીની આગ્રાએ વરે આત્મા સદ્ગત થાય, - કલ્યાણ થાય.

જીવને કર્મનો બંધ કેમ પડે ? નિકાચિત વિશે-ઉપયોગે અને અન-ઉપયોગે કર્મબંધ પડે

આત્મજ્ઞાન મદજ નથી ' પંચીકગણુ,' ' વિચાગ્માગ' વાચીને કથન માત્ર માન્યાથી જ્ઞાન થાય નહીં. જેને અનુભવ થયો છે એવા અનુભવવિના આશ્રયે તે મમજ તેની આગ્રા પ્રમાણે વર્તે તો જ્ઞાન થાય અમન્યાવિના મરેતો ભારે વિકટ છે હીરો કાઢવા માટે ખાણુ ખોદની તે મેહેનત છે, પણ હીરો બેવો તેમા મેનેનત નથી. તે જ પ્રમાણે આત્મામંધી સમજણુ આવરી દુર્લભ છે; નહીં તો આત્મા કષ્ટ દૂર નથી જ્ઞાન નથી તેથી દૂર બાગે છે. જીવને કલ્યાણ કરવું, ન કરવું તેનુ જ્ઞાન નથી, અને યોજાપણુ રાખવું છે.

ચોથે ગુણસ્થાનકે અંચિબેદ થાય અગીઆરમેથી પડે છે તેને ‘ઉપશમ સમ્યક્ત્વ’ કહેવાય. લોભ ચારિત્રને પાડનારો છે. ચોથે ગુણસ્થાનકે ઉપશમ અને ક્ષાપિક બન્ને હોય. ઉપશમ એટલે સત્તામાં આવગણનું રહેવું. ક્ષાપણનાં ખરેખરાં કારણો જીવને ધાર્યામાં નથી. જે સાચો વૃત્તિને અંશેષે નહીં (વૃત્તિને સંકોચે નહીં) પરંતુ વધારે તેનાં શાસ્ત્રોમાં ન્યાય પ્રાપ્તી હોય?

વ્રત આપનારે અને વ્રત લેનારે બન્નેએ વિચાર તથા ઉપયોગ રાખવા ઉપયોગ રાખે નહીં, ને લાર રાખે તો નિકાચિતકર્મ બંધાય. ‘આહુ કરવું’ (પરિગ્રહમયાંદા કરવી) જોમ જેના મનમાં હોય તે શિથિલ કર્મ બાંધે. પાપ કયે કાંઈ મુક્તિ હોય નહીં. એક વ્રત માત્ર લઈ અજ્ઞાનને કાઢવા ઇચ્છે છે તેવાને અજ્ઞાન કહે છે કે તારાં કૈક ચારિત્ર હું ખાઈ ગયો છું; તેમાં તે શું મોટી વાત છે?

જે સાધનો બતાવે તે તરવાનાં સાધનો હોય તો જ ખરાં સાધન. બાકી નિષ્ફળ સાધન છે. વ્યવહારમાં અનંતા લાંગા ઉડે છે, તો કેમ પાર આવે? કાંઈ માણુમ ઉતાવળો બોલે તેને કષાથી કહેવાય. કાંઈ ધીરગ્થી બોલે તેને શાન્તિ દેખાય, પણ અંતરિષ્ઠામ હોય તો શાન્તિ કહેવાય.

જેને સુવાની એક પધારી જોઈએ તે દશ ધર મોકળાં રાખે તો તેથી વૃત્તિ ક્યારે સંકોચાય? વૃત્તિ રોકે તેને પાપ નહીં. કેટલાક જીવો એવા છે કે વૃત્તિ ન રોકાય એવાં કારણો બેમાં કરે—આથી પાપ સંક્રમ્ય નહીં,^૧

ચૌદ રાજલોકની કામના છે તે પાપ છે. મારે પરિણામ જોવાં. ચૌદ રાજલોકની ખબર નથી એમ કદાચ કહો, તોપણ જેટલું ધાર્યું તેટલું તો નક્કી પાપ થયું. મુનિને તથુબલુ પણ મદ્દવાની છટ નથી. ગૃહસ્થ એટલું ગ્રહે તો તેટલું તેને પાપ છે.

જકને આત્મા તન્મયપણે થાય નહીં. સુતરની આંટી સુતરથી કાંઈ જૂદી નથી; પણ આંટી કાઢી તેમાં વિકટતા છે, જો કે સુતર ઘટે નહીં ને વધે નહીં, તેથી જ રીતે આત્મામાં આંટી પડી ગઈ છે.

સત્પુરુષ અને સત્શાસ્ત્ર એ વ્યવહાર કાંઈ કલ્પિત નથી. મ ગુરુ મત્શાસ્ત્ર-રૂપી વ્યવહારથી સ્વરૂપ શુદ્ધ થાય ત્યારે કેવળ વર્તે. પોતાનું સ્વરૂપ જાણવું

૧. સામાન્યપણે જેટલો પરિગ્રહ રાખવાની જરૂર હોય તેનાં કરતાં પણ જે જીવો અજ્ઞાનવડે પરિગ્રહનો વિસ્તાર બહુ મોટો રાખે છે, અને કરે ■ કે અમે વિવૃતિ આફરીએ છીએ, એવા જીવોને સંખ્યાથી આ પ્રસંગ કહ્યા છે.—સ.સો.ધ.ક.

વિચારે તો અહીંત થાય. સિદ્ધિપદ વિચારે તો મિદ્ધ થાય. આચાર્યપદ વિચારે તો આચાર્ય થાય. ઉપાધ્યાયનો વિચાર કરે તો ઉપાધ્યાય થાય. સ્ત્રીરૂપ વિચારે તો આત્મા સ્ત્રી. અર્થાત્ જે સ્વરૂપને વિચારે તે રૂપ ભાવના આપ. આત્મા એક છે કે અનેક છે તેની ચિંતા કરવી નહીં. આપણે તો એ વિચારની જરૂર છે કે “હું એક છું.” જગતને બેળવવાની શી જરૂર છે? એક, અનેકનો વિચાર ઘણી આઘી દગાએ પહેંચ્યા પછી વિચારવાનો છે. જગત ને આત્મા સ્વરૂપે પણ એક જાણુસો નહીં. આત્મા અચળ છે, નિરાવરણ છે. વેદાંત સાંભળીને પણ આત્માને ઝોળખવો. આત્મા સર્વ વ્યાપક છે, કે આત્મા દેહને વિષે છે તે અનુભવ પ્રસક્ત અનુભવગમ્ય છે.

બધા ધર્મનું તાત્પર્ય એ છે કે, આત્માને ઝોળખવો. ખીર્ન બધાં સાધન છે તે જે કેદાણે જોઈએ (ધરે) તે રાત્રીની આગાએ વાપરતાં અધિકારી જીવને દૂગ થાય. દયા વગેરે આત્માને નિર્મલ થવાનાં સાધનો છે.

મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, અવ્રત, અશુભયોગ, એ અનુક્રમે જન્ય તો સત્પુરુષ વ્યવસ્થા આત્મામાં પરિણામ પામે. તેથી બધા દોષો અનુક્રમે નાશ પમે. આત્મજ્ઞાન વિચારથી થાય છે. સત્પુરુષ તો પોકારી પોકારીને કહી ગયા છે, પણ જીવ ભોકમાર્ગે પડ્યો છે; ને તેને લોકાત્તરમાર્ગ માને છે, આથી કરી કેમેય દોષ જતા નથી. લોકનો ભય મૂકી મત્પુરુષનાં વ્યવસ્થા આત્મામાં પરિણામ પામે તો મર્મ દોષ જાય. જીવે મારાપણુ લાવવું નહીં, મોટાઈ અને મહત્તા મૂક્યા વગર મમ્યક માર્ગ આત્મમાં પરિણામ પામે નહીં.

બ્રહ્મચર્યવિષે—પરમાર્થ હેતુ માટે નહીં કૌતરવાને દાદા પાણીની મુનિને આજ્ઞા આપી. પણ બ્રહ્મચર્યની આપી નથી; ને તેને માટે કહ્યું છે કે, અદ્ય આહાર કરજો, ઉપવાસ કરજો એકાંતર કરજો, છેવટે ઘેર ખાઈને મરજો, પણ બ્રહ્મચર્ય ભાગીશ નહીં.

દેહની મૂર્છા હોય તેને દરખાણુ કેમ ભામે? મર્મ કરડે ને ભય ન થાય સારે સમજવું કે, આત્મજ્ઞાન પ્રગટ્યું છે. આત્મા અજર-અમર છે. “હું” મર્યાદા નથી, તે મર્યાદા ભય માટે જેને દેહની મૂર્છા જાય તેને આત્મજ્ઞાન થયું દેવેવાય.

પ્રશ્ન.—જીવે કેમ વર્તવું?

સમાધાન.—અત્યંતને થોડે આત્માનું શુદ્ધપણુ પ્રાપ્ત થાય તેમ. પણ સત્સંગનો સદા યોગ નથી મળતો. જીવે યોગ થતા માટે વિરામ કરતી નહીં;

સસ બોલવું; અદત લેવું નહીં; અહાય પાળવું; પરિગ્રહની મર્યાદા કરવી, રાત્રિભોજન કરવું નહીં એ આદિ સદાયરણુ શુદ્ધ અંતઃકરણે કરવાનું જ્ઞાની-ઓએ કહ્યું છે; તે પણ જો આત્માને અર્થે લક્ષ રાખી કરવામાં આવતાં હોય તો ઉપકારી છે; નહીંતો પુણ્યમોગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેથી મનુષ્યપણુ મળે, દેવતાપણુ મળે, રાજ મળે, એક લવનું સુખ મળે, ને પાછું ચાર ગનિમાં રજાવું થાય; માટે જ્ઞાનીઓએ તપ આદિ જે ક્રિયા આત્માને ઉપકાર અર્થે અદંકારરહિતપણે કરવા કહી છે, તે પરમજ્ઞાની પોતે પણ જગતતા ઉપકારને અર્થે નિશ્ચય કરી સેવે.

મહાવીરસ્વામીએ દેવજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઉપવાસ કર્યા નથી, તેમ કાંઈ કાંઈ જ્ઞાનીઓએ કર્યા નથી; તથાપિ લોકોના મનમાં એમ ન આવે કે, જ્ઞાન થયા પછી ખાનું, પીવું સરખું છે; તેટલા માટે છેલ્લી વખતે તપની આવશ્યકતા બતાવવા ઉપવાસ કર્યા; દાનને મિદ્ધ કરવા માટે દિક્ષા લીધા પહેલાં એ વર્ષ સુધી પોતે દાન દીધું. આથી જગતને દાન મિદ્ધ કરી આપ્યું; માતા પિતાની સેવા મિદ્ધ કરી આપી. દિક્ષા નાની વયમાં ન લીધી તે ઉપકાર અર્થે, નહીંતો પોતાને કરવા ન કરવાનું કાંઈ નથી. જે સાધન કલાં છે તે આત્મલક્ષ કરવાને માટે છે. પરના ઉપકારને અર્થે જ્ઞાની સદાયરણુ સેવે છે.

હાલ જૈનમાં ઘણો વખત થયાં અવાર કુવાની માફક આવરણુ આવી ગયું છે; કાંઈ જ્ઞાનીપુરુષ છે નહીં. કેટલોક વખત થયા જ્ઞાની થયા નથી; કેમકે, નહીંતો તેમાં આટલા બધાં કદાચર થઈ જન નહીં. આં પંથમકાળમાં સત્પુરુષનો જોગ મળવો દુર્લભ છે; તેમાં હાલમાં તો વિશેષ દુર્લભ જોવામાં આવે છે; ઘણુંકરી પૂર્વના મંસ્કારી જીવ જોવામાં આવતા નથી. ઘણા જીવોમાં કાંઈક ખરો મુમુક્ષુ-જિજ્ઞાસુ-જોવામાં આવે છે. બાકી તો ત્રણ પ્રકારના જીવો જોવામાં આવે છે, જે બાહ્યદૃષ્ટિવાળા છે:—૧. "ક્રિયા કરવી નહીં ક્રિયાથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય; બીજું કાંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી. ચાર ગનિ રજાવાનું માટે તે ખરું." એમ કહી સદાયરણુ, પુણ્યના હેતુથી જોઈ કરતાં નથી, અને પાપનાં કારણો મેવતાં અટકનાં નથી. આ પ્રકારના જીવોએ કાંઈ કરવું જ નહીં; અને મોટી મોટી વાનો કરવી એટલું જ છે. આ જીવોને "અજ્ઞાનવાદી" તરીકે મૂળી શકાય. ૨. "એકાંતક્રિયા કરવી; તેથી જ કલ્યાણ થશે." એવું માનનારાઓ સાવ બ્યવહારમાં કલ્યાણ

માની કદાચદ મૂકના નથી. આવા છવોને “કિયાવાદી” અથવા “કિયાગડ” ગણવા. કિયાગડને આત્માનો હાથ હોય નહીં. ૩. “અમને ‘આત્મજ્ઞાન’ છે. આત્માને જ્ઞાનિ હોય જ નહીં; આત્મા કર્તાય નથી; ને ભોક્તાય નથી; માટે કાંઈ નથી.” આનું જોલનારાઓ “શુદ્ધ અધ્યાત્મી”-“ચોક્કા જ્ઞાની” થઈ ખેરી અનાયાર મેવતાં અટકે નહીં.

આવા ત્રણ પ્રકારના છવો હાથમાં જોવામાં આવે છે. છવે જે કાંઈ કરવાનું છે તે આત્માના ઉપકાર અર્થે કરવાનું છે ને ત્રાત તેઓ ખૂલી ગયા છે. હાથમાં જૈનમાં ચોરાસીથી સો ગચ્છ થઈ ગયા છે. તે બધામાં કદાચદો થઈ ગયા છે; છતાં તેઓ બધા કહે છે કે “જૈનધર્મ અમારો ગચ્છ છે.”

‘પડિક્કમામિ, નિંદામિ’ આદિ પાડનો લોકિકમાં હાથ એવો અર્થ થઈ ગયો જણાય છે કે “આત્માને વોગરાનું છું.” એટલે જોતો અર્થ-ઉપકાર-કરવાનો છે તેને જ-આત્માને જ-ખૂલી ગયા છે. જેમ જાન જોડી હોય, અને વિધ વિધ વેભવ વજેરે હોય, પણ જો એક વર ન હોય તો ન શોભે; અને વર હોય તો શોભે. જૈનમાં હાથમાં આત્માનો ખૂલાવો થઈ ગયો છે.

સૂત્રો, ચૌદપૂર્વનું જ્ઞાન, મુનિપણ, શ્રાવકપણ, હજારો જાતનાં સદાચરણ, તંપધર્મો આદિ જે જે સાધનો-જે જે મહેનતો-જે જે પુરુષાર્થ-કર્ણા છે તે એક આત્માને ઝોળખવા માટે તે પ્રયત્ન જો આત્માને ઝોળખવા માટે-શોધી કાઢવા માટે-આત્માને અર્થે થાય તો મફત છે; નહીંતો નિષ્ફળ છે, જો કે તેથી બાહ્ય રંગ થાય, પણ ચાર ગતિનો છેલ્લો થાય નહીં. છવને મત્પુરવનો જોગ થાય, અને હાથ થાય, તો તે સહેજે ચોગ્ય જીવ થાય; અને પછી સદ્ગુણની આસ્થા હોય, તો સમ્યક્ત્વ થાય.

રામ=ક્રોધાદિ પાતળાં પાડવાં તે. મેવેગ=મોક્ષમાર્ગ શિવાય બીજી કાંઈ હાથ નહીં તે. નિર્વેદ=મંસારથી થાકી જવું તે-મંસારથી અટકી જવું તે. આસ્થા=સાચા ગુણની-મદ્ગુણની આસ્થા થવી તે. અનુકંપા=સર્વ પ્રાણીપર સમભાવ રાખવો તે.—નિર્વેગજીવિ રાખવી તે. આ ગુણો સમકિતી છવમાં સહેજે હોય. પ્રથમ સાચા પુરવનું ઝોળખાણ થાય, તો પછી આ ચાર ગુણો આવે. વેદાંતમાં વિચાર અર્થે પણ મંપત્તિ જનાવી છે. વિવેક વૈશ્યાદિ સદ્ગુણ પ્રાપ્ત થયા પછી જીવ ચોગ્ય-મુમુક્ષુ-કહેવાય.

સમકિત છે તે દેશચારિત્ર છે; દેશે કેવળજ્ઞાન છે. શાસ્ત્રમાં આ કાળમાં મોક્ષનો સાવ નિષેધ નથી. જેમ અગગાદીનો રસ્તો છે તેની આરક્ષે વહેલાં

જ્યાય, ને પગરસ્તે મોડા જ્યાય તેમ આ કાળમાં મોક્ષનો રસ્તો પગ રસ્તા જેવો હોય તો તેથી ન પડેંચાય એમ કાંઈ નથી; વહેલા ચાલે તો વહેલા જ્યાય; કાંઈ રસ્તો બંધ નથી. આ રીતે મોક્ષમાર્ગ છે; તેનો નાશ નથી. અઠાની અકલ્યાણના માર્ગમાં કલ્યાણ માની, સ્વચ્છંદે કલ્પના કરી, જીવેને તરવાનું બંધ કરાવી દે છે. અઠાનીના રાગી બાળાઓના જીવો અઠાનીના કલ્યા પ્રમાણે ચાલે છે; અને તેવા કર્મના બાંધેલા બંને માડી ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. આવો કુટારો જોઈને મતોમાં વિશેષ થયો છે.

નય આત્માને સમન્નવવા અર્થે કલ્યા છે; પણ જીવો તો નયવાદમાં ગુંચગાઈ જાય છે. આત્મા સમન્નવવા જતાં નયમાં ગુંચગાઈ જવાથી તે પ્રયોગ અવળો પડ્યો. સમકિતદષ્ટિ જીવને 'કેવળ જ્ઞાન' કહેવાય. વર્તમાન જ્ઞાન થયું છે માટે 'દેશકેવળ જ્ઞાન' થયું કહેવાય; બાકી તો આત્માનું જ્ઞાન થયું એટલે 'કેવળજ્ઞાન' તે આ રીતે કહેવાય: સમકિતદષ્ટિને આત્માનું જ્ઞાન થાય ત્યારે તેને કેવળજ્ઞાનનું જ્ઞાન પ્રગટયુ, અને જ્ઞાન પ્રગટ્યું એટલે કેવળજ્ઞાન અવસ્થ થવાનું; માટે આ અપેક્ષાએ સમકિતદષ્ટિને કેવળજ્ઞાન કહ્યું છે. સમ્યક્ત્વ થયું એટલે જમીન ખેડી ઝાડ વાંચ્યુ, ઝાડ થયુ, ફળ થયું, ફળ થોડાં ખાધાં, ખાતાં ખાતાં આયુષ્ય પુર થયુ; તો પછી બીજો ભવ ફળ ખવાય. માટે 'કેવળજ્ઞાન' આ કાળમાં નથી, નથી એવું અવગું માની લેવું નહીં; અને કહેવું નહીં. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતાં અનંતા ભવ મટી એક ભવ આડો રહ્યો. માટે સમ્યક્ત્વ ઉત્કૃષ્ટ છે. આત્મામાં કેવળજ્ઞાન છે. પણ આવરણ ટળે કેવળજ્ઞાન હોય. આ કાળમાં સંપૂર્ણ આવરણ ટળે નહીં, એક ભવ બાકી રહે; એટલે જેટલું કેવળજ્ઞાનાવરણીય જાય તેટલું કેવળજ્ઞાન થાય છે. સમકિત આગળે માંડી—અંતરમાં—દશા ફરે; કેવળજ્ઞાનનું બીજા પ્રગટ થયું. સદ્ગુણિના માર્ગ નથી, એમ મોટા પુરુષોએ કહ્યું છે. આ ઉપદેશ જાણીને—વગર કારણે—કર્મો નથી. સમકિતી એટલે મિથ્યાત્વમુક્ત, કેવળજ્ઞાની એટલે ચારિત્રાવરણથી મંપૂર્ણપણે મુક્ત, અને સિદ્ધ એટલે દેહાદિથી મંપૂર્ણપણે મુક્ત.

પ્રશ્ન:—કર્મ જોગ કેમ થાય?

ઉત્તર:—ક્રોધ ન કરે, માન કરે, માયા ન કરે, લોભ ન કરે તેથી કર્મ જોગ થાય.

બાહ્યક્રિયા કરીશ ત્યારે મનુષ્યપણ મળશે; અને કોઈ દિવસ સાચા પુરખનો વેગ મળશે.

પ્રશ્ન:—વ્રતનિયમ કરવાં કે નહીં?

હિતર — નત નિયમ કરવાનાં છે તેની માથે કળ્યા, કંકાશ, છોકરાં ટેવાં અને ધર્મા મારાપણુ દરવુ નહીં હોયી દિશાએ જવા માટે નિયમ કરવા

સાચા ખોટાની પરિક્ષા કરવી તે હિપર એક સાચા ભક્તનું દષ્ટાન્ત — એક રાજા બહુ ભક્તિમાળો હતો, અને તેથી ભક્તોની મેવા બહુ કરતો, ઘણા ભક્તોનુ અન્ન વસ્ત્રાદિથી પોષણ કરતા ઘણા ભક્તો ભેગા થયા પ્રધાને જાણ્યુ કે, ગજા ભોળો છે ભક્તો ઠગી ખાનાગ છે, માટે તેની રાજ્યને પરીક્ષા કરાવવી, પણ હાલ ગજાને પ્રેમ બહુ છે તેથી માનસે નહીં, માટે કોઈ અવમરે વાત એમ વિચારી કેવોક વખત ખમી જતા કોઈ અવસર મળવાથી તેણે ગજાને કહ્યુ “આપ ઘણો વખત યથા બધા ભક્તોની સરખી સેવા આકરી રો હો, પણ તેમા મધ મારા હો, મધ નાના હો, માટે બધાને આગળીને ભક્તિ કરો ” ત્યારે ગજાએ હા કહી કહ્યુ “ત્યારે કેમ કરવું ?” રાજાની ગજા વાદ પ્રધાને બે હજાર ભક્તો હતા તે બધાને ભેગા કરી કરેવરાવ્યુ કે, તમે દરવાજા બહાર આવજો, કેમ રાજાને જરૂર હોવાથી આજે ભક્તતેજ કાઢવું છે તમે બધા ધણા દિવસ યથા રાજાનો માનમમાનો ખાઓ છો, તો આજે રાજાનું આટલુ કામ તમારે કરવું જ જોઈએ ધાણીમા ધાની તેવ કાઢવાનું માલજ્યુ કે બધા ભક્તોએ તો ભાગવા માડ્યુ અને નાસી ગયા એક સાચો ભક્ત હતો તેણે સિપાઈ કર્મો કે, ગજાનું નિમજ્જન — ખાધુ તો તેના પ્રત્યે નિમજ્જનમ કેમ થવાય ? ગજાએ પગમાર્થ જાણી અન્ન દીધુ છે, માટે ગજા ગમે તેમ કરે તેમ કરવા દેવું આમ વિચારી ધાણી ખામે જઈ કહ્યુ કે ‘તમારે ‘ભક્ત-તેન’ કાઢવું દોષ તો કાઢો’ પત્રી પ્રધાને ગજાને કહ્યુ ‘જુઓ, તમે બધા ભક્તોની મેવા કરતા હતા પણ માચા ખોટાની પરિક્ષા નહાની જુઓ, આ રીતે, માચા જીવો તો વિગ્યા જ હોય, અને તેના વિરુદ્ધ સાચા સદગુણની ભક્તિ એકર કે. સાચા મર-ગુણની ભક્તિ, મન વચન અને કાયાગે કરવી

એક વાત મમજાન્ય નહીં લાક્ષણી બીજી વાત માલગવી શુ કામની ? સાલજેનુ મનુ નહીં એકવાર જમ્યા તે પચાવગ બીજુ ખાવુ નહીં તેની પેરે તપ વગેરે કરવા તે કાઈ મહાભારત વાત નથી, માટે તપ કરનારે અહાર કરવો નહીં તપ એ નાનામા નાનો ભાગ છે જૂએ મરવું કે હિપ-વાસ કરવા તેનું નામ તપ નથી. માહીથી શુદ્ધ અત કરણ ચાલ ત્યારે તપ કહેવાય; અને તેથી મોક્ષમાર્ગ ચાલ, જાણ તપ શરીરથી ચાલ, તપ ક પ્રકારે—

૧. અંતર્વૃત્તિ થાય તે ૨. એક આગને ઢાયાને બેમાડવી તે ૩ ઓઠો આહાર કરવો તે ૪ નિરસ આહાર કરવો તે ૫ વૃત્તિઓ ઓળી કરવી તે. ૬. આહારનો ભાગ તે

તિથિને અર્થે ઉપવાસ કરવાના નથી પણ આત્માને અર્થે ઉપવાસ કરવાના છે બાર પ્રકારે તપ કળા છે. તેમા આહાર ન કરવો તે તપ જિજ્ઞા હૃદય વશ કરવાનો ઉપાય બાણીને કહ્યો છે જિજ્ઞાહૃદય વશ કરી, તો બધી હૃદયો વશ થયાનું નિમિત્ત છે ઉપવાસ કરે તેની વાત બહાર ન કરે બીજાની નિંદા ન કરે ક્રોધ ન કરે જો આવા દોષો ઘટે તો મોટો લાભ થાય તાદિ આત્માને અર્થે કરવાના છે, લોખને દેખાડના અર્થે કરવાના નથી કપાય ઘટે તેને 'તપ' કહ્યો છે લૌકિક દૃષ્ટિ બુદ્ધી જની

મહુ સામાયિક કરે છે, અને કહે છે કે, જ્ઞાની સ્ત્રીકારે તે ખરૂં સમકિત હશે કે નહીં તે પણ જ્ઞાની સ્ત્રીકારે તે ખરૂં પણ જ્ઞાની સ્ત્રીકારે શું? અજ્ઞાની સ્ત્રીકારે તેવું તમારૂં સામાયિક નત અને સમકિત છે! અર્થાત્ વાસ્તવિક સામાયિક મન અને સમકિત તમારા નથી મન, વચન અને ઢાયા વ્યવહારસમતામા ગિયર રહે તે મમન્તિ નહીં જેમ ઉવમા સ્થિત યોગ માણુમ પડે છે છતાં તે વગુત ગિયર નથી અને નેટવા માટે તે સમતા પણ નથી મન, વચન, ડાયા કૌશલ ગુરુસ્થાન- સુધી હોય મન તો કાર્ય કર્યાવગર બેસતું જ નથી. કેનગીના મનરોગ ચ બ હોય, પણ આત્મા અપગ હોય નહીં આત્મા એથે ગુણુગ્ધાન- ચ ન હોય, પણ મર્યા નહીં 'જ્ઞાન' એટલે આત્માને યથાતથ્ય જાણવા તે 'દર્શન' એટલે આત્માની યથાતથ્ય પ્રતીતિ તે 'ચાગ્રિ' એટલે આત્મા સિયર થાય તે આત્મા ને મર્યા એક જ સમજવા આ વાત વિચારથીગ્રહણ થાય છે પૂર્વે જે અજ્ઞાન ભેગુ કર્યું છે તે ખસે તો જ્ઞાનીની અપૂર્વ વાણી સમજાય પાળી વાસના-ધર્મના ખોટા સ્વરૂપને ખરૂં જાણવું તે

તપ આદિક પણ જ્ઞાનીની કમોળી છે શાતાશી શુ નર્તન ગમ્યુ હોય, અને અશાતા આવે તો જ્ઞાન મદ થાય છે

વિચારવગર હૃદયો વશ થયાની નથી અવિચારથી હૃદયો દોડે છે. નિવૃત્ત માટે ઉપવાસ બતાવ્યા કે લાગમા કેટલાક અજ્ઞાની જીવો ઉપવાસ કર્યો હોય ભારે દુકાને બેસે છે, અને તેને પૌષ્ઠ દેનારે છે આવા કપિત પૌષ્ઠ જીવે અનાદિ જાણથી કર્યા છે તે બધા જ્ઞાનીઓએ નિષ્કળ કરાવ્યા છે. સ્ત્રી, ધર, હોઠરા હૈમા બુદ્ધી જવાય ભારે સામાયિક કર્યું કહેવાય વ્યવહાર

સામાયિક બહુ નિષેધવા જેવું નથી; જે કે સાવ જડ અવહારરૂપ સામાયિક કરી નાંખેલ છે. તે કરનારા હોયને ખરર પણ નથી હોતી કે આથી કલ્યાણ શું થશે? સમ્યક્ત્વ પહેલું જોઈએ. જે વચન સાંભળવાથી આત્મા સ્થિર થાય-તે સત્પુરુષનાં વચન શ્રવણ થાય તો પછી સમ્યક્ત્વ થાય, સામાન્ય વિચારને સધને, ઇશિયો વશ કરવા જ કાયાનો આરંભ કાયાથી ન કરતાં ટૂંતિ નિર્ભંગ થાય ત્યારે સામાયિક થઈ શકે.

ભવસ્થિતિ, પંચમકાળમાં મોક્ષનો અભાવ આદિ સંક્રાંતિથી જીવે બાલ ટૂંતિ કરી નાંખી છે. પણ જે આવા જીવે પુરુષાર્થ કરે, તે પંચમકાળ મોક્ષ થતાં હાય જાણજી આંખે સારે તેનો ઉપાય અમે લઈશું. તે ઉપાય કાંઈ હાથી, નથી. જળહણનો અમિ નથી. મૂકતો જીવને ભડકાવી દીધો છે. જીવને પુરુષાર્થ કરવો નથી; અને તેને લઈને બહાનાં કાઢવાં છે. આ પોતાનો વાંક સમજવો. સમતાની વૈરાગ્યની વાનો સાંભળવી, વિચારવી. બાલ વ.તો જેમ બને તેમ મૂકી દેવી. જીવ તરવાનો કામી હોય, ને સદ્ગુણની આજ્ઞાએ વર્તે, તો બધી વાસનાઓ જતી રહે.

સદ્ગુણની આજ્ઞામાં બધાં સાધનો સમાઈ ગયાં. જે જીવે તરવાના કામી હોય છે તેમાં બધી વાસનાનો નાશ થાય છે. જેમ કાંઈ સો પચાસ ગાઉ વેગળો હોય, તો બે આર દિવસે પણ ધરભેગો થાય, પણ સાખો ગાઉ વેગળો હોય, તે એકદમ ધર ભેગો ક્યાંથી થાય? તેમ આ જીવ કલ્યાણ-માર્ગથી થોડો વેગળો હોય. તો તો કાંઈક દિવસ કલ્યાણ પામે, પણ જ્યાં સાવ ઉધે રહેતો હોય ત્યાં ક્યાંથી પાર પામે?

દેહાદિનો અભાવ થવો; મૂર્છાનો નાશ થવો તે જ મુક્તિ. એક ભવ જીવે બાકી રહ્યો હોય તેને દેહની એટલી બધી ચિંતા ન જોઈએ. અમાન ગયા પછી એક ભવ કાંઈ વિચારમાં નથી. સાખો ભવ ગયા સારે એક ભવ તો શું હિસાબમાં?

હોય મિથ્યાત્વ, ને માને છડું કે સાતમું ગુણસ્થાનક, તેનું શું કરવું? ચોથા ગુણસ્થાનકની સ્થિતિ કેવી હોય? ગણધર જેવી મોક્ષમાર્ગની પરમ પ્રતીતિ આવે.

તરવાનો કામી હોય તે માયું કામીને આપનાં પાછો હડે નહીં. શિથિલ હોય તે સહેજ કુલક્ષણ હોય તે પણ મૂકી શકે નહીં. પીતરાગ જે વચન કહેતાં હ્યાં છે તે અમાની સ્વચ્છે કરી કહે છે; તો તે કેમ છૂટે?

મહાવીરશ્રવામિના દિક્ષાના વરદોહની વાત-સ્વરૂપ-એ વિચારેતો વૈરાગ્ય થાય. એ વાત અદ્ભુત છે. તે ભગવાન અપ્રમાદી હતા. તેઓને ચારિત્ર વર્તવું હતું, પણ જ્યારે ખાલચારિત્ર લીધું ત્યારે મોક્ષે ગયા.

અવિરતિ શિષ્ય હોય તો તેની અરજરા કેમ કરાય ? રાગદ્વેષ મારવા માટે નીકળ્યો, અને તેને તો કામમાં આપ્યા ત્યારે રાગદ્વેષ ક્યાંથી જાય ? જિનનાં આગમનો જે સમાગમ થયો હોય, તે તો પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે થયો હોય, પણ સદ્ગુરના જોગ પ્રમાણે ન થયો હોય. સદ્ગુરનો જોગ મળ્યે તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલ્યો તેનો ખરેખરો રાગદ્વેષ ગયો.

ગંભીર રોગ મટાડવા માટે ખરી દવા તરત ફળ આપે છે. તાવ તો એક બે દિવસે પણ મટે.

માર્ગ અને ઉન્માર્ગનું ઝોળખાણ મનું જોઈએ. તરવાનો કામી એ શબ્દ વાપરે ત્યાં અભવ્યનું પ્રશ્ન થતું નથી. કામીમાં પણ ભેદ છે.

પ્રશ્ન:—સત્પુરુષ કેમ ઝોળખાય ?

ઉત્તર:—સત્પુરુષો તેમનાં લક્ષણોથી ઝોળખાય. સત્પુરુષોનાં લક્ષણો:— તેઓની વાણીમાં પૂર્વાપર અવિરોધ હોય, તેઓ ક્રોધનો જે ઉપાય કહે તેથી ક્રોધ જાય, માનનો જે ઉપાય કહે તેથી માન જાય. જ્ઞાનીની વાણી પરમાર્થ રૂપ જ હોય છે. તે અપૂર્વ છે. જ્ઞાનીની વાણી જીજ્ઞા અજ્ઞાનીની વાણીની ઉપર ને ઉપર જ હોય. જ્યાંસુધી જ્ઞાનીની વાણી સાંભળી નથી, ત્યાં સુધી મૂંઝો પણ છારખાટળા જેવાં લાગે. સદ્ગુર અને અસદ્ગુરનું ઝોળખાણ, મોનાની અને પીતળની કડીના ઝોળખાણની પેઠે થતું જોઈએ. તરવાના કામી હોય, અને સદ્ગુર મળે, તો કર્મ ટળે. સદ્ગુર કર્મ ટાળવાનું કારણ છે. કર્મો બાંધવાનાં કારણો મળે તો કર્મ બંધાય, અને કર્મ ટાળવાનાં કારણો મળે તો કર્મ ટળે તરવાના કામી હોય તે ભવસ્થિતિ આદિનાં આલંબન ખોટાં કહે છે. તરવાના કામી કાને કહેવાય ? જે પદાર્થને જ્ઞાની ઝેર કહે તેને ઝેર જાણી મૂકે, અને જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધે તેને તરવાના કામી કહેવાય.

ઉપદેશ સાંભળવાની ખાતર સાંભળવાના કામીએ કર્મરૂપ ગોદડું ઝોડ્યું છે તેથી ઉપદેશરૂપ લાકડી લાગતી નથી. તરવાના કામી હોય તેણે ધોતીઆ-રૂપ કર્મ ઝોડ્યા છે તેથી ઉપદેશરૂપ લાકડી પહેલી લાગે. શાસ્ત્રમાં અભવ્યના તાર્યા તરે એમ કહ્યું નથી. ઝોળંગીમાં એમ અર્થ નથી. દુઃખિયાનાં ધરમશી નામના મુનિએ એની ટીકા કરી છે. પોતે તર્યા નથી, ને જીમ્મને તારે છે

એનો અર્થ આંધળો માર્ગ બતાવે તેવો છે. અમદ્ગુરુઓ આંવીં ખોટાં આસ-
ળન દે છે:

“જ્ઞાનાપેક્ષાએ સર્વવ્યાપક, સત્યિત્ આનંદ એવો હું આત્મા એક છું”
એમ વિચારવું, ધ્યાવનું. નિર્મળ, અનંત નિર્મળ, પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યન પ્રગટ
આત્મસ્વરૂપ છે. સર્વને જાદ કરતાં કરતાં જે અઘાઘ અનુભવ રહે છે તે
આત્મા છે. જે સર્વને જાણે છે તે આત્મા છે. જે સર્વ લાવને પ્રકાશી છે તે
આત્મા છે. ઉપયોગમય આત્મા છે. આત્માજ્ઞાન સમાધિસ્વરૂપ આત્મા છે.

આત્મા છે. આત્મા અત્યંત પ્રગટ છે, કેમકે સ્વર્ભવેદન પ્રગટ અનુભવમાં
છે. અનુત્પન્ન અને અમીલન સ્વરૂપ હોવાથી આત્મા નિલ છે. બ્રાતિપણે
પરજાવનો કર્તા છે. તેના કળનો બોક્તા છે. જ્ઞાન, યજ્ઞે સ્વભાવપરિણામી છે.
મર્યાદા સ્વભાવપરિણામ તે મોક્ષ છે. સદ્ગુરુ, સત્યંગ, સત્શાસ્ત્ર, સદ્વિચાર
અને મંથમાદિ તેનાં સાધન છે. આત્માના અસ્તિત્વથી માંડી નિર્વાણ સુધીનાં
૫૬ સાચાં છે, -અત્યંત સાચાં છે, કેમકે પ્રગટ અનુભવમાં આવે છે. બ્રાતિપણે
આત્મા પરજાવનો કર્તા હોવાથી શુભાગુપ્ત કર્મ આત્મા બોગવે છે. માટે,
ઉત્કૃષ્ટ શુભથી ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સુધીના સર્વ ન્યૂનાધિક પર્યાય ભોગવવારૂપ ક્ષેત્ર,
અવશ્ય છે.

નિઃસ્વભાવ-જ્ઞાન-માં કેવળ ઉપયોગે ત-મયાકાર મદ્ય સ્વભાવે નિર્વિ-
દ્યપણે આત્મા પરિણામે તે સમ્યક્ત્વ છે. નિરંતર તે પ્રતીતિ વત્સ્યા કરે તો
તેને ક્ષયક સમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ ક્વચિત્ મંદ, ક્વચિત્ તીવ્ર, ક્વચિત્
વિસર્જન, ક્વચિત્ સ્મરણરૂપ એમ પ્રતીતિ રહે તેને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ
કહીએ છીએ. તે પ્રતીતિને મત્તાગત આવગણુ ઉદય આત્મા નથી ત્યાં સુધી
ઉપશમસમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ. આત્માને આવરણુ ઉદય આવે ત્યારે પ્રતીતિથી
પડી જાય તેને સાસ્વાદાનસમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ. અત્યંત પ્રતીતિ ચલાના
યોગમાં સત્તાગત અવ્ય પુદ્ગલનુ વેદનું જ્યાં રહ્યું છે તેને વેદકસમ્યક્ત્વ કહીએ
છીએ. તથારૂપ પ્રતીતિ થયે, અન્યભાવમર્મથી અન્યમત્વાદિ દાર્ય, મોક-ક્રમે
કરી ક્ષય યા. મનરૂપ યોગમાં તારતમ્યમદિત જે ક્ષાધ ચારિત્ર આગધે તે
સિદ્ધિ પામે છે; અને જે સ્વરૂપાસ્થરતા ભજે તે સ્વભાવચરિત્ર પામે છે.
નિરંતર સ્વરૂપભાસ, સ્વરૂપાકાર ઉપયોગનું પરિણમન એ આદિ સ્વભાવ અન-
સય કર્મના ક્ષયે પ્રગટે છે. કેવળ સ્વભાવપરિણામી જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન છે.

‘જંજીરીપ્રવચ્ચિ’ નામના જૈનસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે, આ કાળમાં
મોક્ષ નથી આ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે, મિથ્યાત્વનું દળનું, અને તે

મિથ્યાત્વ દળવારૂપ મોક્ષ નથી. મિથ્યાત્વ દળવારૂપ મોક્ષ છે; પણ સર્વથા એટલે આત્માત્મિક દેહરહિત મોક્ષ નથી. આ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે, સર્વ પ્રકારનું કેવળજ્ઞાન હોય નહીં, બાકી સમ્યક્ત્વ હોય નહીં એમ હોય નહીં. આ કાળમાં મોક્ષના નહીં હોવાપણાની આવી વાતો ઓછ કરે તે સાંભળવી નહોતી. સત્પુરુષની વાત પુરુષાર્થને મંદ કરવાની હોય નહીં. પુરુષાર્થને ઉત્તેજન આપવાની હોય.

ઝેર 'ને અમૃત સ્વરૂપ છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું હોય તો તે અપેક્ષિત છે. ઝેર અને અમૃત સ્વરૂપ કહેવાથી ઝેર મંદુર કરવાનું કહ્યું છે એમ નથી. આજ રીતે શુભ અશુભ બન્ને ક્રિયાના સંબંધમાં સમજવું. ક્રિયા-શુભ અને અશુભ-નો નિષેધ કલ્પો હોય તો મોક્ષની અપેક્ષાએ છે. તેથી કરી શુભ અને અશુભ ક્રિયા સરખી છે એમ ગણી લઈ અશુભ ક્રિયા કરવી નહીં. આવું જ્ઞાનીપુરુષનું કલ્પન હોય જ નહીં. સત્પુરુષનું વચન અધર્મમાં ધર્મનું સ્થાપન કરવાનું હોય જ નહીં.

જે ક્રિયા કરવી તે નિર્દોષપણે, નિરઅહંકારપણે કરવી. ક્રિયાના ફળની આકાંક્ષા રાખવી નહીં. શુભ ક્રિયાનો કાંઈ નિષેધ છે જ નહીં, પણ જ્યાં જ્યાં માત્ર બાલ ક્રિયાથી જ મોક્ષ માન્યો છે ત્યાં ત્યાં નિષેધ છે.

શરીર ફીક ગણે તે પણ એક જનની સમાધિ મન ફીક રહે તે પણ એક જનની સમાધિ. સદ્જનસમાધિ એટલે બાલકારણો વચ્ચેની સમાધિ. તેનાથી પ્રમાદાદિ નાશ થાય. જેને આ સમાધિ વર્તે છે તે કોઈ લાખ રૂપીઆ આપે તો આનંદ થાય નહીં; કે કોઈ પડારી લે તો ખેદ થાય નહીં જેને શાતા અશાતા બન્ને સમાન છે તેને સદ્જનસમાધિ કહી. સમકિત દૃષ્ટિને અદ્ય હર્ષ, અદ્ય શોક કર્તવ્યત્વ થઈ આવે પણ પાછો સમાવેશ પામી જાય, અંગનો હર્ષ ન રહે, ખેદ થાય તેવો ખેંચી લે. તે “આમ થવું ન ધટે” એમ વિચારે છે, અને આત્માને નિંદે છે. હર્ષ શોક થાય તોપણ તેનું (સમકિતનું) મૂળ જન્ય નહીં. સમકિતદૃષ્ટિને અંશે સદ્જન પ્રતીતિ પ્રમાણે સંભવ સમાધિ છે. કનકવાની દોરી જેમ હાથમાં છે તેમ સમકિતદૃષ્ટિના હાથમાં તેની શક્તિથી દોરી છે.

સમકિતદૃષ્ટિ જીવને સદ્જનસમાધિ છે. સત્તામાં ક્ષમ કલ્યાં હોય, પણ પેલાને સદ્જનસમાધિ છે, બહારનાં કારણોથી તેને સમાધિ નથી. આત્મામાંથી

મોહ ગયો તે જ સમાધિ છે. પોતાના હાથમાં દોરી નથી તેથી, મિથ્યાદષ્ટિ બહારનાં કારણોમાં તદાકાર થઈ જઈ તે રૂપ થઈ જાય છે.

સમકિતદષ્ટિને બહારનાં કુલ્પ આપ્યે એક હોય નહીં; જો કે રોગ આવે એવું કહ્યું નહીં, પણ રોગ આવ્યે રાગદોષપરિણામ થાય નહીં.

શરીરનો ધર્મ-રોગાદિ જે હોય તે કેવળાને પણ થાય; કેમકે વેદનીયકર્મ છે તે તો સર્વેએ બોગવતું જ જોઈએ. સમકિત આત્માવગર કોઈને સદ્જન, સમાધિ થાય નહીં. મમકિત થયેથી સહેજે સમાધિ થાય. સમકિત થવથી સહેજે આસક્તભાવ મટી જાય. બાકી આસક્તભાવને અમરથી ના કહેવાથી કહેવાથી બંધ રહે નહીં. મત્પુરુષના વચનપ્રમાણે, તેની આત્માપ્રમાણે વેતે તેને સમકિત અંશે થયું.

બીજી બધા પ્રકારની કલ્પનાઓ મૂકી, પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની આગળે વચન સાંજીળવાં; તેની સાચી શ્રદ્ધા કરવી, તે આત્મામાં પરિણમવાવાં, તો સમકિત થાય. શાસ્ત્રમાં કહેવ મહાવીરસ્વામીની આત્માથી દરેક જીવ વતે તેવા પ્રકારના જીવો હાલમાં નથી; માટે પ્રત્યક્ષતાની જોઈએ. કાળ વકરાળ છે. કુગુરુઓએ લોકને અવગો માર્ગ બતાવી મુલાવ્યા; મનુષ્યપણુ લૂટી લીડું છે; એટલે જીવ માર્ગમાં કેમ આવે? જો કે કુગુરુઓએ લૂટી લીધા છે, પણ તેમાં તે બિચારાઓનો વાંક નથી, કેમકે તે માર્ગની ખબર નથી. મિથ્યાત્વરૂપી બરોળની ગાંઠ મોટી છે, માટે બધો રોગ કયાંથી મટે? જેની શ્રદ્ધા છેદાઈ તેને સદ્જનસમાધિ થાય, કેમકે જેનું મિથ્યાત્વ છેદાયું તેની મૂળ ગંઠ છેદાઈ; અને તેથી બીજા શુભો પ્રગટે જ.

માથા પુરુષનો બેધ પ્રાપ્ત થયો તે અમૃત પ્રાપ્ત થવા બરોળમ છે. અજ્ઞાની શુરુઓએ બિચારા મનુષ્યોને લંડી લીધા છે કોઈ જીવને ગમ્મતો આમદ્ કગવી, કોઈને મતનો આમદ્ કગવી, ન તગય એવાં આસંગતો દહતે સાવ લૂટી લઈ મુઝવી નાખ્યા છે, -મનુષ્યપણુ મટી લીડું છે.

સમોવમરણથી ભગવાનની ઝોળખાણુ થાય એ બધી કડાઈટ મૂકી દેતી. બાળ મરોવસરણુ રોપ, પણ જ્ઞાન ન હોય તો કલ્પણુ થાય નહીં. જ્ઞાન હોય તો કલ્પણુ થાય. ભગવાન માણુમ જેવા માણુમ હતા. તેઓ ખાના, પીતા, ખેમતા, ઉકતા. એવો ફેર નથી ફેર બીજો જ છે; સમો વગરચાઈના પ્રમણો વૈદિક ભાવના છે. ભગવાનનું સ્વરૂપ એવું નથી. ભગવાનનું સ્વરૂપ સાવ નિર્મળ આત્મા મંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટે છે તેવું છે, મંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટે તે

૪૮. ભગવાનનું સ્વરૂપ, વર્તમાનમાં ભગવાન હોત તો તમે માનત નહીં. ભગવાનનું મહાત્મ્ય જ્ઞાન છે. ભગવાનનાં સ્વરૂપનું ચિતવન કરવાથી આત્મા ભાનમાં આવે; પણ ભગવાનના દેહથી ભાન પ્રગટે નહીં. જેને સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય પ્રગટે તેને ભગવાન કહેવાય. જેમ ભગવાન વર્તમાન હોત, અને તમને ખતાવત તો માનત નહીં; તેમ વર્તમાનમાં જ્ઞાની હોય તો મનાય નહીં. સ્વધામ પહોંચ્યા પછી કહે કે એવા જ્ઞાની થવા નથી. પછવાડેથી જીવે તેની પ્રતિમાને પૂજે પણ વર્તમાનમાં પ્રતીત ન કરે. જીવને જ્ઞાનીનું ઓળખાણ વર્તમાનમાં થતું નથી. ૧

સમકિતને ખરેખર વિચારે, તો નવમે સમયે કેવળજ્ઞાન થાય; નહીં તો એક ભરમાં કેવળજ્ઞાન થાય; છેવટે પંદરમે ભવે કેવળજ્ઞાન થાય જ. માટે સમકિત સર્વોત્કૃષ્ટ છે. જૂઠ્ઠા જૂઠ્ઠા વિચારભેદો આત્મામાં લાલ થવા અર્થે કલા છે; પણ ભેદમાં જ આત્માને ધુમાવવા કલા નથી. દરેકમાં પરમાર્થ હોવા નેપ્રત્યે.

સમકિતીને કેવળજ્ઞાનની ઇચ્છા નથી.

અજ્ઞાની ગુરુઓએ લોકોને અવળે માર્ગે ચલાવી દીધા છે. અવળું ઝડપી દીધું છે એટલે લોકો ગમ્મ, કુગ આદિ લૈકિક લાવમાં તદાકાર થઇ ગયા છે. અજ્ઞાનીઓએ લોકોને સાવ અવળો જ માર્ગ સમજાવી દીધો છે. તેઓના મંગથી આ કાળમાં અંધકાર થઇ ગયો છે. અમારી કહેલી દરેક દરેક વાત સંભારી પુરુષાર્થ વિશેષપણે કરવો. ગમ્મદિના કદામરો મૂકી દેવા નેપ્રત્યે. જીવ અનાદિ કાળથી રખડ્યો છે. સમકિત થાય તો સહેજે સમાધિ થાય; અને પરિણામે કલ્યાણ થાય. જીવ સત્પુરુષના આશ્રયે જો આરાદિ ખરેખર આરાધે, તેના ઉપર પ્રતીત આણે, તો ઉપકાર થાય જ.

એક તરફથી ચાદ રાજલોકનું સુખ હોય, અને બીજી તરફ મિદના એક પ્રદેશનું સુખ હોય તોપણ સિદ્ધના એક પ્રદેશનું સુખ અનનું થઇ જાય.

વૃત્તિને ગમે તેમ કરી રોકવી, જ્ઞાનવિચારથી રોકવી: લોકલાજથી રોકવી, ઉપયોગથી રોકવી; ગમે તેમ કરીને પણ વૃત્તિને રોકવી. મુમુક્ષુઓએ કે.ઇ પદાર્થવિના ચાલે નહીં એવું સખતું નહીં.

૧. આ વિચારો મને પોતાને ઉદ્દેશી કલા સજરે છે. તેઓનું ઓળખ વર્તમાન દેહસ્થિતિ પછી જીવને યરો એવો અભિપ્રાય રૂ.૩ કહેવાનો જણાય છે. — સ. રો. ૫૩.

જીવ મારાપણ માને છે તેજ દુઃખ છે. કેમકે મારાપણ માન્યું કે, ચિંતા થઈ કે કેમ થશે? કેમ કરીએ? ચિંતામાં જે સ્વરૂપ મળે જાય છે તે જ અઘાન છે. વિચારથી કરી, જાને કરી જોઈએ, તો કોઈ માર્ગ નથી એમ જણાય. જો એકની ચિંતા કરે, તો આખા જગતની ચિંતા કરવી જોઈએ. માટે દરેક પ્રમંથે મારાપણ થતુ અટકાવવું; તો ચિંતા-કલ્પના-પાતળી પડશે. તૃષ્ણા જેમ જાને તેમ પાતળી પાડવી. વિચાર કરી કરીને તૃષ્ણા ઝોછી કરવી. આ દેહને પચાસ રૂપીઆનો ખર્ચ જોઈએ તેને બદલે હજારો લાખોની ચિંતા કરી તે અમિએ આખો ક્ષિય જાવ્યા કરે છે. બાહ્ય ઉપયોગ તૃષ્ણાની વૃદ્ધિ થવાનું નિર્મલ છે, જીવ મોટાઈને લીધે તૃષ્ણા વધારે છે. તે મોટાઈ રાખીને રાખીને મુક્તપણ થતુ નથી. જેમ જાને તેમ મોટાઈ, તૃષ્ણા પાતળી પાડવાં. નિર્ભય કાણુ? ધન માગે-છાછે-તે નિર્ભય. જે ન માગે તે ધનવાન છે. જેને વિશેષ લક્ષ્મીની તૃષ્ણા-તેનાં દુઃખધા, બળત્રા છે તેને જરા પણ સુખ નથી. લોક જાણે છે કે, શ્રીમંત સુખી છે, પણ વસ્તુતઃ તેને રામે રામે બળત્રા છે. માટે તૃષ્ણા ઘટાડવી.

આહારની વાત એટલે ખાવાના પદાર્થોની વાત જુઓ છે. તે કરવી નહીં. વિહારની એટલે ક્રિડાની વાત ધણી જુઓ છે. વિહારની વાત તે પણ ધણી જુઓ છે. સરીરનું શાતાપણ કે દીનપણ એ બંધી જુઓપણની વાત કરવી નહીં. આહાર વિદ્યા છે. વિચારે કે, ખાધા પછી વિદ્યા થાય છે વિદ્યા ગાય ખાય તો દુધ થાય છે, ને વળી ખેતરમાં ખાનર નાખતાં અનાજ થાય છે. આવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલ અનાજનો જે આહાર લેને વિદ્યાતુલ્ય જાણી, તેની અર્થા બેઠી, તે જુઓ વાત છે.

સામાન્ય જીવંતી માવ મેનપણ રહેવાય નહીં; ને રહે તો અંતરની કલ્પના મટે નહીં, અને જ્યાંથી કલ્પના હોય ત્યાંથી તેને માટે રસ્તા કાઢવા જ જોઈએ. એટલે પછી લખીને કલ્પના બહાર કાઢે. પરમાર્થકામમાં બેસવું. વ્યવહારકામમાં પ્રયોજન વગર લવારી કરવી નહીં. જ્યાં કડાકૂટ થઈ હોય ત્યાંથી દૂર રહેવું. શાંત ઝોછી કરવી.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ મારે પાનગા પાડવા છે એવો જ્યારે લક્ષ થશે, -જ્યારે તેના ચોરસ ચોરસ પણ લક્ષ વર્તમાન-ત્યારે પછી સહજ થશે. આત્માને આવરણ કરનાર દરેક દ્રવ્ય જાણવામાં આવે ત્યારે તેને ખસેડવાનો પ્રયત્ન કરવા. ક્રોધાદિ ઘોડે ઘોડે પાતળા, ખડા પછી સહજ થશે. પછી

નિયમમાં લેવા માટે જેમ બને તેમ અભ્યાસ રાખવો; અને વિચારમાં વખત ગાળવો. ક્રોધના પ્રસંગથી ક્રોધાદિ ઉપજવાનું નિમિત્ત થાય તો તેને ગણકારવું નહીં; કેમકે પોતે ક્રોધ કરીએ તો યામ. જ્યારે પોતાના પ્રત્યે ક્રોધ ક્રોધ કરે, ત્યારે વિચાર કરજો કે, - તે વિચારને હાથ તે પ્રકૃતિનો ઉદય છે; એની મેળે ધરીએ એ ધરીએ શાંત થશે. માટે જેમ બને તેમ અંતર વિચાર કરી પોતે સ્થિર રહેવું. ક્રોધાદિ કપાયને, હમેશાં વિચારી વિચારી પાતાળા પાડવા. તૃપ્તિ આપી કરવી, કારણકે તે એકાંત દુઃખદાયી છે. જેમ ઉદય હશે તેમ બનશે; માટે તૃપ્તિ અવશ્ય આપી કરવી. બાહ્ય પ્રસંગો જેમ બને તેમ આપી કરવા.

એકાંતીપુત્ર ક્રોધનું માયું કાપી લાગ્યો હતો. ત્યારબાદ જ્ઞાનીને મળ્યો; અને કહ્યું કે મોક્ષ આપ; નહીં તો માયું કાપી નાંખીશ. પછી જ્ઞાનીએ કહ્યું કે “બરાબર-નકી-કહે છે : વિવેક (સાચાને ચાચુ સમ તું), શમ (બધા ઉપર સમભાવ રાખવો તે), અને ઉપશમ (વૃત્તિઓને બહાર જવા દેવી નહીં; અને અંતઃકૃતિ રાખવી) વિશેષ વિરોધ આત્મામાં પરિણમવાવાથી આત્માનો મોક્ષ થાય છે.”

ક્રોધ એક સંપ્રદાયવાળા એમ કહે છે કે, વેદાતવાળાની મુક્તિ કરતાં- એ બ્રમહશ્વ કરતાં, ચાર ગતિ સારી, સુખદુઃખનો પેતાને અનુભવ તો રહે.

સિદ્ધમાં સમ્બર કહેવાય નહીં, કેમકે ત્યાં કર્મ આવતું નથી એટલે પછી શેકવાનું પણ હોય નહીં. મુક્તને વિષે સ્વભાવ મંભવે. એક ગુણથી-અંશથી તે નંપૂર્ણ સુધી.

સિદ્ધશામાં સ્વભાવસુખ પ્રગટ્યું. કર્મના આવરણો મટયા; એટલે સમ્બર, નિર્ગરા હવે કોને રહે? ત્રણ યોગ પણ હોય નહીં. મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, કપાય, યોગ બધાથી મક્કણા તેને કર્મ આવતાં નથી; એટલે તેને કર્મ શેકવાનાં હોય નહીં. એક હજારની રકમ હોય; અને પછી થોડે થોડે પૂરી કરી દીધી એટલે ખાતું બંધ થયું, તેની પેટે. પાંચ કાગળો કર્મનાં હતાં તે સમ્બર નિર્ગરાથી પૂર્ણ કર્યા એટલે પાંચ કારણોપી ખાતું બંધ થયું; એટલે પછી ફરી ક્રોધ રીતે પ્રાપ્ત થાયજ નહીં. ધર્મ-અસ-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ દોષો હોવા તે.

જીવ તો સદાય જીવતો જ છે. તે ક્રોધ વખત ઉદયતો નથી; કે મરતો નથી; મરવો સંભવતો નથી. સ્વભાવે સર્વ જીવતા જ છે. જેમ આત્માન્વીત વિના ક્રોધ જીવ જોવામાં આવતો નથી તેમ જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્યવિના ક્રોધ જીવ નથી.

આત્મ ને નિંદવો; અને એવો ખેદ કરવો કે જોયી વૈરાગ્ય આવે; સંસાર જોડો લાગે. ગમે તે મનુષ્ય પામે, પણ જેની આંખમાંથી આંસુ આવે—સંસાર અચ્ચાર જાણી જન્મ, જન્મ, મરણ મદાલબંધર જાણી વૈરાગ્ય પામી આંસુ આવે—તે ઉત્તમ છે. પોતાનો છોકરો મરણ પામે; ને રૂવે તેમાં કાંઈ વિશેષ નથી, તે તો મોહનું કારણ છે.

આત્મા પુરુષાર્થ કરે તો શું ન થાય ? મોટા મોટા પવિત્રોના પવિત્રો છેદી નાંખ્યા છે; અને કેવા કેવા વિચાર કરી તેને રેવેના કામમાં લીધા છે ! આ તો બહારનાં કામ છે છતાં જય કર્યો છે. આત્માને વિચારવો એ કાંઈ બહારની વાત નથી. અજ્ઞાન છે તે મટે તો જ્ઞાન થાય.

અનુભવી વેદ તો દવા આપે, પણ દરદી જો ગમે ઉતારે તો ગેગ મટે; તેમ સદ્ગુરુ અનુભવ કરીને જ્ઞાનરૂપ દવા આપે, પણ મુમુક્ષુ પ્રહણ કરવારૂપ ગમે ઉતારે ત્યારે મિથ્યાત્વરૂપ ગેગ ટળે.

જે ઘડી પુરુષાર્થ કરે, તો કેવળજ્ઞાન થાય એમ કહ્યું. રેવે આદિ ગમે તેવો પુરુષાર્થ કરે તોપણ જે ઘડીમાં તૈયર થય નહીં; તો પણી કેવળજ્ઞાન કેટલું સુક્ષ્મ છે તે વિચારો.

જે વાતો જીને મેદ કરી નાંખે, પ્રમાદી કરી નાંખે તેવી વાતો સાંભળવી નહીં. એથીજ જીવ અનાદિ રખડ્યો છે. ભવસ્થિતિ, કાળ આદિનાં આલંબન લેવાં નહીં. એ બધાં બહાનાં છે.

જીવને સંસારી આલંબનનો-નિલંબનાઓ-મૂકવાં નથી; ને જોડાં આલંબન લઇને કહે છે કે કર્મનાં દળિયાં છે એટલે મારાથી કાંઈ બની શકતું નથી. આવાં આલંબન લઇ પુરુષાર્થ કરતો નથી. જો પુરુષાર્થ કરે, ને ભવસ્થિતિ કે કાળ નડે ત્યારે તેનો ઉપાય કરીશું; પણ પ્રથમ પુરુષાર્થ કરવો.

સાચા પુરુષની આજ્ઞા આરાધે તે પણ પરમાર્થરૂપ જ છે. તેમાં લાભ જ થાય. એ વેપાર લાભનો જ છે.

જે માણસે લાખો રૂપીઆ સાચું પાછું વાળીને જોયું નથી, તે દરે હજારના વેપારમાં બહાનાં કારે છે; તેનું કારણ અંતરથી આત્માર્થની હવ્થ નથી. જે આત્માર્થી થયા તે પાછું વાળીને સાચું જોતા નથી. પુરુષાર્થ કરી સામાં આવી જાય છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે આવરણ, સ્વભાવ, ભવસ્થિતિ પાકે ક્યારે ? તો કહે કે પુરુષાર્થ કરે ત્યારે.

; આ વિચારો પુરુષાર્થ ભજીત કરવાના હેતુથી જ્યા છે.—સંસ્કૃતપદ.

પાંચ કારણો મળે સારે મુક્ત થાય. તે પાંચે કારણો પુરુષાર્થમાં રહ્યાં છે. અનંતા યોધા આરા મળે, પણ પોતે બે પુરુષાર્થ કરે તો ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય. જીવે અનંતા કાળથી પુરુષાર્થ કર્યો નથી. બધાં ખોટાં આકંઠનો સમ માર્ગ આડા વિધો નાખ્યાં છે. કલ્યાણકૃતિ ઉમે સારે ભવસ્થિતિ. પાછી જાણવી. શરાતન હોય તો વર્ણનું કામ બે ઘડીમાં કરી શકાય.

પ્રશ્ન:-અવહારમાં યોધા શુશ્રુષ્ઠાનંકે કયા કયા અવહાર લાગુ પડે? શુદ્ધ અવહાર કે બીજા ખરા?

ઉત્તર:-બીજા બધાય લાગુ પડે. ઉદયથી શુભાશુભ અવહાર છે, અને પરિણતિએ શુદ્ધ અવહાર છે.

પરમાર્થથી શુદ્ધ કર્તા કહેવાય. પ્રત્યાખ્યાની, અપ્રત્યાખ્યાની અપાખ્યા છે મોટે શુદ્ધ અવહારના કર્તા છે. મૂર્ખકૃતિને અશુદ્ધ અવહાર ટાળવાનો છે. સમકૃતિ પરમાર્થથી શુદ્ધ કર્તા છે. નયના પ્રકાર ધણા છે, પણ જે પ્રકાર વડે આત્મા ઉઘો આવે, પુરુષાર્થ વર્ધમાન થાય તે જ પ્રકાર વિચારવો. પ્રત્યેક કાર્ય કરતા પોતાની બૂઝ ઉપર લક્ષ રાખવો. એક સમય ઉપયોગ થાય, તો પોતાને અનુભવ થાય કે કેવી અનુભવદશા પ્રગટે છે!

સત્સંગ હોય તો બધા શુભો સહેજે થાય. દયા, સત્ય, અદત્ત, ક્ષત્યર્થ, પરિગ્રહમર્્યાદા આદિ અહંકારરહિત કરવાં. લોકોને બતાવવા અર્થે કાંઈપણ કરવું નહીં. મનુષ્યઅવતાર મળ્યો છે, ને સદાચાર નહીં સેવે, તો પસ્તાવાનું થઈ. મનુષ્યઅવતારમાં સત્પુરુષનું જયન સાલળવાનો, વિચારવાનો યોગ મળ્યો છે.

સત્ય જોણવું એ કાંઈ મુશ્કેલ નથી. સાવ સહેજ છે. જે વેપારાદિ મલ-વડે થાય તે જ કરવા. બે છ મહિના સુધી એમ વર્તાય તો પછી સત્ય જોણવું સહેજ થઈ જાય છે. મલ જોણનાં કામય થોડો વખત પ્રથમ થેનું નુકશાન થાય, પણ પછી અનંત શુભનો ધરણી જે આત્મા તે આખો લૂંટાઈ જાય છે તે લૂંટાતો બંધ પડે સત્ય જોણનાં ધીમે ધીમે સદૃશ થઈ જાય છે; અને યથા પછી વ્રત લેવું. અભ્યાસ રાખવો; કેમકે કલ્પિત પરિણામવાળા આ મા વિરલા છે.

જીવ બે લૈકિક ભયથી ભય પામ્યો તો તેનાથી કાંઈ પણ થાય નહીં. લોક ગમે તેમ જોડે તેની દરકાર ન કરતાં આત્મહિત જેનાથી થાય તે સદાચરણ સેવતાં.

જ્ઞાન જે કામ કરે છે તે અદ્ભુત છે. સુપુરુષનાં વચનવગર વિચાર આવે નથી; વિચારવિના વૈરાગ્ય આવે નહીં. વૈરાગ્યવગર જ્ઞાન આવે નહીં. આ કારણથી સત્પુરુષનાં વચનો વારંવાર વિચારવાં.

ખરેખરી આદંકા દેખે તો ઘણી નિર્જરા થાય છે. જીવ તો સત્પુરુષનો માર્ગ જાણે નહીં, તેનો તેને વારંવાર બોધ થવો હોય તો ઘણું કળ થાય.

સાત નય અથવા અર્નન નય છે. તે બધા એક આત્માર્થે જ છે, અને આત્માર્થે તે જ એક ખરે નય. નયનો પરમાર્થ જીવથી નીકળે તો કળ થાય છેવટે ઉપશમભાવ આવે, તો કળ થાય, નહીં તો જીવને નયનું જ ન જાણે પણ થઈ પડે, અને તે વળી અંકાર વધવાનું દેખાય છે. સત્પુરુષના આશ્રમે જળ દેખે.

અધ્યાત્મમાં લગભગ રાગ (સ્વર) કાઠી મંલગાવે છે, પણ તેમાં આત્માર્થ નથી. જે સત્પુરુષના આશ્રમે કપામાર્ગ મેળા પાડે, ને સદાચાર મેળી અંકારરહિત થાઓ, તો તમારું અને બીજાનું દિન થાય, દંભરહિત આત્માર્થે મનચાર મેળવા; જેથી ઉપકાર થાય.

ખારી જમીન દોષ, ને તેમાં વરમાદ પડે તો શું કામ આવે? તેમ જ્યાંમુઘી આત્મામાં ઉપદેશ પરિણમે નહીં તેની રિચનિ હોય ત્યાંમુઘી તે શું કામનો? જ્યાંમુઘી ઉપદેશવાન આત્મામાં પરિણમે નહીં ત્યાંમુઘી ફરી સાંભળવી વિચારવી; તેનો કંઈ મૂકવો નહીં; કાપર થતું નહીં; કાપર થાય તો આત્મા ઉચો આવે નહીં. જ્ઞાનનો અભ્યાસ જેમ અને તેમ વધાવવો; અભ્યાસ રાખવો તેમાં કુટિલતા કે અંકાર રાખવા નહીં.

આત્મા અર્નન જ્ઞાનમય છે. જેટલો અભ્યાસ વધે તેટલો બોલો છે. 'મુંદ વિનામ' વગેરે વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવો. રચના કે મનમતાતરનાં પુસ્તકો હાથમાં લેવાં નહીં. પરંપરાએ પણ કદાચ આત્મા, તો જીવ પાછો મારો જાય; માટે મનોના કદાચહની વાતોમાં પડતું નહીં. મનોથી છેટે ગેરુ; દૂર રહેતું. જે પુસ્તકથી વૈરાગ્ય ઉપશમ થાય ને મમકિનદિનનાં પુસ્તકો છે. વૈરાગ્યવાળા પુસ્તકો વાંચવાં.

દયા, સહ, આદિ જે સાધનો છે તે વિભાવને લગવાનાં સાધનો છે. અંતર સ્પર્શે તો વિચારને મોટા ટેકા મળે છે. અભ્યાસમુઘીનાં સધેય વિભાવના ટેકા હતા; તેને માયાં માધનોથી જાનીપુરે હવાવે છે. કલ્પણ કરવાનું હોય તેને સહ માધન અવસ્ય કરવાનાં છે.

સત્સમાગમમાં જીવ આગ્યો, ને ઇન્દ્રિયેનું લુપ્તપણુ ન જાય, તો સત્સમાગમમાં આગ્યો નથી એમ સમજવું. સત્સ જોડે નહીં સાંસુ'રી ગુણ પ્રગટે નહીં સત્પુરુષ હાથે ઝાલીને વન આપે સારે મો. જ્ઞાનીપુરુષ પરમાર્થનો જ ઉપદેશ આપે છે. મુમુક્ષુઓએ સાચાં સાધનો મેવરાં મેળવ્ય છે.

સમકિતનાં મૂળ બાર વ્રતઃ-સ્થૂલપ્રાણનિપાત; સ્થૂલમૃતપ્રાણ; સ્થૂલ કહેવાનો હેતુ—

જ્ઞાનીઓએ આત્માનો ઝોર જ માર્ગ મમળ્યો છે. વ્રત બે પ્રકારનાં છે:—૧, સમકિત વગર આહ્વન છે. ૨. સમકિતસહિત અંતઃવ્રત છે. સમકિત-સહિત બાર વ્રતોનો પરમાર્થ સમજાય તો કૃણ થાય

આહ્વનત, અંતઃવ્રતને અર્થ છે; જેવી રીતે એકઝો શીખવા માટે લીટીઝ છે તેમ પ્રથમ તો લીટીઝ કરતાં એકઝો વોકો ચૂકો થાય; અને એમ કરતાં કરતાં પછી એકઝો બરાબર થાય.

જીવે જે જે સાંભળ્યું છે તે તે અવગું જ ગ્રહણ કર્યું છે. જ્ઞાની ગિયારા શું કરે! કેટલુંક સમજાવે? સમજાવવાની રીતે સમજાવે. મારીફૂટીને સમજાવે આત્મજ્ઞાન થાય નહીં. આજળ જે જે વ્રતાદિ કર્યાં તે તે અકૃણ ગયાં, માટે હવે સત્પુરુષની દૃષ્ટિએ પરમાર્થ સમજાવે કરો. એકને એક વ્રત હોય પણ મિથ્યાદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ બંધ છે, અને સમ્યક્દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ નિર્જરા છે. પૂરે જે વ્રતાદિ નિષ્કૃણ ગય છે તે હવે સ્વચ્છ યરાયોગ્ય સત્પુરુષ પતે! નેમ થયો છે, માટે પુરુષાર્થ કરવો; સદાયરણુ દેકસહિત સેવરાં, મરણુ આગ્યે પણ પાછા હાલું નહીં. જ્ઞાનીનાં વચનો શ્રવણ થતાં નથી; નહીંતો દશા બદલાવિના કેમ રહે?

આરંભપરિગ્રહનું મંદોપપણુ કરવું; વાંચવામાં ચિત્ત ચોટે નહીં તેનું કારણ નિરસપણુ લાગે છે. જેવી રીતે માણુમ નિરસ આહાર કરી એમે તો પછી ભાવે નહીં તેવી રીતે.

જ્ઞાનીઓએ કંઈ છે તેથી જીવ અવજો ચાલે છે; એટલે સત્પુરુષથી વાંચીમાંથી પરિણામ પામે! લોકલાજ આદિ શય છે, એ શયને લગને જીવનું પાણી લબકતું નથી. તે શયને સત્પુરુષનાં વચનથી ટાંકણે કરી તડ પડે તો પાણી લબકી ઊડે. જીવના શય દબાયો દિવમના જાતિયોગને લાગે ન ટો, પણ સત્સંગનો યોગ એક મહિના સુધી થાય, તો ટો; ને રસ્તે જીવ આગ્યો ગય.

ફેટલાક હજીકર્મી મંસારી જીવોને છોડરા ઉપર મોહ કરતાં જોતો અરેરાટ આવે છે તેટલો. પણ હાલના ફેટલાક સાધુઓને શિષ્યો ઉપર મોહ કરતાં આવતો નથી !

તૃષ્ટાવાળો જીવ નિત્ય શ્રીખારી: મનોપ્રવાળો જીવ મદા મુખી માચારેવનું, માચા શુરનું, સાચા ધર્મનું જોળખાણુ થવું બહુ મુશ્કેલ છે. સાચા શુરનું જોળખાણુ થાય, તેનો ઉપદેશ દેવ તો દેવ, મિત્ર, ધર્મ એ બધાનું જોળખાણુ થાય. બધાનું સ્વરૂપ મદગુરુમાં ગમાય.

સાચા દેવ અર્દત, માચા શુર નિર્દય: ગાચા દરિ રાગદ્વેષ જોના ગયા છે તે. ગ્રંથિરહિત એટલે ગાંડહિત મિત્થાત્વ તે અંતરગ્રંથિ છે. પરિગ્રહ તે બાહ્યગ્રંથિ છે. મૂળમાં અખંડ અંધિ ન હોવાય સાંસારી ધર્મનું સ્વરૂપ મમતા નહીં. જોની ગ્રંથિ ગણ છે તેવા પુણ્ય મળે તો ખરેખર કામ થાય; તેમાં વળી સત્ત્વમાગમ રહે, તો વિરોધ કલ્યાણ થાય. જે મૂળ ગાંડ હોવા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે સહુ બૂલી ગયા છે. ને બહારથી તપશ્ચર્યા કરે છે. દુઃખ સદન કરતાં છતાં મુક્તિ થતી નથી તો દુઃખ વેળાનું કારણ જે વૈરાગ્ય તે બૂલી ગયા. દુઃખ અસાનનું છે.

આંદરથી છૂટે ભારે બહારથી છૂટે. આંદરથી છૂટયા-ગર બહારથી છૂટે નહીં. એકદમ બહારથી છેડે તેમાં કામ થય નહીં. આત્મગ્રાધનવગર કલ્યાણ થતું નથી.

બાહ્ય અને અંતર બન્ને સાધન જોને છે તે ઉત્કૃષ્ટ પુરુષ છે; અને તે માટે શ્રેષ્ઠ છે. જે સાધુના મંગથી અંતર્ગુણ પ્રગટે તેનો મંગ કરવા. કલ્પનો અને આદોનો રૂપોનો સરખો કહેવાય નહીં. કલ્પ ઉપર સિક્કો પાડો; પણ તેની રૂપીબાની કીમત થાય નહીં જ્યારે સાંદી છે તેના ઉપર સિક્કો પાડો તોપણ તેની કીમત જાય નહીં, તેવી જ રીતે શુદ્ધચક્ષુમાં સમકિત હોય તો તેની કીમત જાય નહીં. સહુ કહે છે કે અમારા ધર્મથી મોક્ષ છે. ૦

આત્મામાં ગત દેવ ગયે જ્ઞાન પ્રગટે. ગમે સાં જોય, ને ગમે ને રિચિતિમં મોક્ષ થાય. પણ ગગરેય જાય તો મિત્થાત્વ, ને અહંકાર ગયાવગર રાજપાટ છોડે, જાડની માફક સૂકાઈ જાય, પણ મોક્ષ થાય નહીં. મિત્થાત્વ ગયા પછી સહુ સાધન મૂળ થાય આટલા માટે મમ્મદર્શન શ્રેષ્ઠ છે.

મંદારમા મોહ છે, સ્ત્રીપુત્રમા મારાપણુ થઈ ગયું છે; ને ક્યાવતો ભરેલો છે તે રતિજોગળ ન કરે તોપણુ શું થયું? જ્યારે મિત્થાત્વ જાય ભારે તેનું ખરું કળ થાય.

હાકમાં જોનાના જોટલા સાધુ કરે છે તેટલા બધાય સમકિતી સમજવા નહીં; તેને દાન દેવામાં હાનિ નથી; પણ તેઓ આપણુ કલ્યાણુ કરી શકે નહીં. વેશ કલ્યાણુ કરતો નથી. જે સાધુ એકલી બાલક્રિયાઓ કર્યા કરે છે તેમાં જ્ઞાન નથી.

જ્ઞાન તો તે કે જોનાથી બાલવૃત્તિઓ રોકાય છે. ગ્રંથાપરથી ખરેખરી પ્રીતિ ધરે છે. માયાને સાચું જાણે છે. જોનાથી આત્મામાં ગુણ પ્રગટે તે જ્ઞાન.

મનુષ્યઅવતાર પામીને રણવામાં અને સ્ત્રીપુત્રમાં તદ્દાકાર થઇ આત્મ-વિચાર કર્યો નહીં; પોતાના દોષ જોયા નહીં; આત્માને નિંદો નહીં; તો તે મનુષ્ય અવતાર—સ્તનચિંતામણિરૂપ દેહ વૃથા જાય છે

જીવ ખોટામંડળી, અને અસદગુરૂથી આદિદક્ષણથી રખડ્યો છે; માટે સાચા પુરુષને જાણખવા. સાચા પુરુષ કેવા છે? સાચા પુરુષ તો તે કે જેનો દેહપરથી ભક્તિ ગયો છે; જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે. આવા જ્ઞાનીપુરુષની આત્માએ વર્તે તો પોતાના દોષ ધરે; અને કથાવાદિ મોળા પડે; પરિણામે સમ્મદ્વિ-ધાય,

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ખરેખરાં પાપ છે. તેનાથી બહુ કર્મ ઉપા-ર્જન થાય. હજાર વર્ષ તપ કર્યું હોય; પણ એક એ ઘડી ક્રોધ કરે, તો બધું તપ નિષ્ફળ જાય.

“છ અંડના બોક્તા રાજ મુકી ચાલી ગયા, અને હું આવા અદ્ય વ્યવહારમાં મોટાઇ અને અહંકાર કરી બેઠો છું” એમ કેમ વિચારતો નથી?

આયુર્વૃનાં આટલાં વર્ષો ગયાં તોપણ લોભ કાંઈ ઘટ્યો નહીં; ને કાંઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નહીં. ગમે તેટલી તૃષ્ણા હોય પણ આયુષ પૂર્ણ થાય સારે જવા પણ કામ આવે નથી; ને તૃષ્ણા કરી હોય તેરી કર્મ બંધાય. અમુક પરિબ્રહ્મચર્યાદા કરી હોય, જેમ કે દશ હજાર રૂપીઆની, તો સમજા આવે. આટલું મલ્યા પછી ધર્મધ્યાન કરીશું એવો વિચાર પણ રાખે તો નિયમમાં અચાય.

કોઈ ઉપર ક્રોધ કરતો નહીં. જેમ રાત્રિભોજન લાગ કરું છે તેમ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અસલ આદિ છોડવાને પ્રયત્ન કરી મોળા પાડવા. તે મોળા પાડવાથી પરિણામે સમ્મદ્વિ પ્રાપ્ત થાય. વિચાર કરે તો આનંદા કર્મો મોળાં પડે; અને વિચાર ન કરે, તો આનંદા કર્મો ઉપાર્જન થાય.

રોગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સ્ત્રી, છોકરાં છૈયાં, લાઘ કે કોઈ પણ રોગ લક્ષ શકતાં નથી.

સંતોષ કરી ધર્મ ધ્યાન કરવું; છોકરાં છૈયાં વગેરે અન્યની ન નોંધની ચિંતા કરવી નહીં. એક સ્થાનકે જેસી, વિચારી, સત્પુરુષના મંત્રે, શાંતીનાં વચન સાંભળી વિચારીને ધન આદિની મર્યાદા કરી.

અહમયર્થે યથાતથ રીતે તો કેંઈ વિરસા જી પાળી શકે છે; તોપણ લોકલાજથી અહમયર્થે પળાય તો તે ઉત્તમ છે.

મિથ્યાત્વ ગ્રંથું હોય તો ચાર ગતિ ટળે. સમક્ષિત ન આગું હોય અને અહમયર્થે પાળે તો દેવલોક મળે.

વાણીઓ, બ્રાહ્મણ, પશુ, પુરુષ, સ્ત્રીઆદિ કંપનાએ કરી “હું વાણીઓ, બ્રાહ્મણ, પુરુષ, સ્ત્રી, પશુ છું” એમ માન્યું છે; પણ વિચાર કરે તો પોતે તેમાંના કોઈ નથી, “માફ” સ્વરૂપ તેથી જૂદું જ છે.

સર્વના ઉદ્યોતની પેઠે દિવસ આત્મો જાય; તેમ અંજળીજાલની માફક આયુષ આત્મું જાય.

લાકડું કરવતથી જોરાય; તેમ આયુષ આત્મું જાય છે; તોય મૂર્ખ પરમાર્થ સાધતો નથી; ને મોહના જગ્યા બેળા કરે છે.

“જાણ કરતાં હું જગતમાં મોટો થાઉં” એવી મોટામ મેળવવાની તૃષ્ણામાં, પાંચ દિગોને વિષે લયલીન, મઘ પાંચો હોય તેની પેઠે, ઝાંઝરાના પાણીની માફક સંસારમાં જીવ બને છે; અને કુળ, ગામ, ગતિઓને વિષે મોહના નચાવવાથી નાચ્યા કરે છે.

આંધળો વણે; ને વાછડો ચાલે એની પેઠે અશાંતીની ક્રિયા નિષ્ફળ જાય છે.

‘હું કર્તા’ ‘હું કર્તા છું’ ‘હું કેવું કર્તા છું?’ આદિ જે વિભાવ છે તે જ મિથ્યાત્વ. અહંકારથી કરી સંસારમાં અનંત દુઃખ પ્રાપ્ત થાય; ચારે ગતિમાં રહ્યે.

કોઈનું દીધું દેવાતું નથી; કોઈનું લીધું લેવાતું નથી, જીવ દોષ્ટ કંપના કરી રહ્યે છે. જે પ્રમાણે કર્મ ઉપાર્જન કરેલાં હોય તે પ્રમાણે લાંસ, અલાસ, આયુષ, શાંતા, અશાંતા મળે છે. પોનાથી કાંઈ અપાતું લેવાતું નથી. અહંકારે કરી ‘મેં આને સુખ આપ્યું’; ‘મેં દુઃખ આપ્યું’; ‘મેં અન-

આધું' એવી મિથ્યા ભાવના કરે છે, ને તેને લઈને ધર્મ ઉપાર્જન કરે છે. મિથ્યાત્વે કરી ખોટો ધર્મ ઉપાર્જન કરે છે.

જગતમાં આનો આ પિતા; આનો આ પુત્ર એમ કહેવાય છે; પણ કોઈ કોઈનું નથી. પૂર્વના કર્મના ઉદયે સર્વળ બન્યું છે.

અહંકારે કરી જે આવી મિથ્યાશુદ્ધિ કરે છે તે જૂલ્યા છે. ચાર ગતિમાં રજી છે; અને દુઃખ ભોગવે છે.

અધમાધમ પુરુષનાં લક્ષણો:-માયા પુરુષને દેખી તેને રોષ ઉત્પન્ન થાય; તેનાં સાચાં વચન સાંભળી નિંદા કરે છે, -ખોટી શુદ્ધિવાળા સાચી શુદ્ધિવાળાને દેખી રોષ કરે; મગ્નને મૂર્ખ કહે-વિનય કરે તેને ધનના ખુશામતીઆ કહે; પાંચ ધર્મો વશ કરી હોય તેને ભાગ્યહીન કહે. માયા શુભવાળાને દેખી રોષ કરે. સ્ત્રી પુરુષના સુખમાં લાગી ન. આવા જીવો માડી ગતિને પ્રાપ્ત થાય. જીવ કર્મને લઈને, પોતાના સ્વરૂપજ્ઞાનથી અંધ છે, તેને જ્ઞાનની ખબર નથી.

એક નાકને માટે-માફ નાક રહેતો સાડ-એવી કલ્પનાને લીધે પોતાનું શરીરપણુ દેખાડવા લાડાદમા ઉતરે છે, નાકની તે રાખ થવાની છે !

દેહ કેવો છે ? રેતીના ઘર જેવો. મમાશુની મઢી જેવો. પર્વતની શુકાની માફક દેહમાં અંધાર છે. ચામડીને લીધે દેહ ઉપરથી રૂપાળો લાગે છે. દેહ અવશ્યશુની ઓરડી, માયા અને મેલને ગ્રહેવાનું ઠેકાણું છે, દેહમાં ગ્રેમ ગમવાથી જીવ રમણ્યો છે. તે દેહ અનિચ છે. બદલેવની ખાલુ છે. તેમાં મોહ ગમવાથી જીવ ચારે ગતિમાં રજી છે. કેવા રજી છે ? ઘણીના બળદની માફક. આખે પાટો બાધે છે, તેને ચાલવાના માર્ગમાં મંકડાઈ રહેવું પડે છે; છૂલવાનું મન થાય પણ છૂટી શકાય નહીં. જૂખ્યા તરખ્યાનું કહેવાય નહીં. આસોઅજ્ઞાન નિરતિ લેવાય નહીં. તેની પેટે જીવ પરાંવીન છે. જે સંસારમાં પ્રીતિ કરે છે તે આવા પ્રકારનું દુઃખ સહન કરે છે.

ધુમાડા જેવાં લુગડા પેહેરી તેઓ આંખર કરે છે, પણ તે ધુમાડાની માફક નાશ પામવાયોગ્ય છે. આત્માનું જ્ઞાન માયાને લઈને દખ્ખાન રહે છે.

જે જીવ આત્મેત્જ્ઞ રાખે છે તે નાણાને નાકના મેલની પેટે લગે છે. માખી મળપણમાં વળગી છે તેની પેટે આ અલાગીઓ જીવ કુટુંબના સુખમાં વળગ્યો છે.

૨૬, જીવાન, આજ એ સર્વ મંસારમાં જૂડ્યા છે. કાળના મુખમાં છે; એમ લય રાખવો. તે લય રાખીને મંસારમાં ઉદાસીનપણું રહેજું.

સો ઉપવાસ કરે, પણ ન્યામધી માંહીથી ખરેખરા દોષ જાય નહીં
ત્યામધી કૃણ થાય નહીં.

આવક કેને કહેવા ? જેને મનોપ આગ્યો હોય; કપાય પાતળા પડ્યા
હોય; માંહીથી ગુણ આવ્યા હોય; માયો મંગ મળ્યો હોય તેને આવક કહેવા.
આવા જીવને બોધ લાગે, તો બધું વલણ શરી જાય, - દશા ફરી જાય; સાચો
મંગ મળવો તે પુરુષનો જોગ છે.

જીવો અવિચારથી ભૂલ્યા છે; જરા કોઇ કહું કે તરત જોહું લાગે પણ
વિચારે નહીં કે, મારે શું ? તે કહેજે તો તેને કર્મ બંધાગે.

મામાધિક મમતાને કહેવાય. જીવ અંકાર કરી આભક્તિયા કરે છે,
અહંકાર માયા ખરચે છે, તે મારી ગતિનાં કારણો છે. માયા મંગ વગર આ
દોષ ઘટે નહીં.

જીવને ડાહ્યા કહેવગતવું બહુ ગમે છે. વગર જોલાગ્યે કલાપણુ કા-
મોટાઇ લે છે, જે જીવો વિચાર નહીં તેનો છૂટવાનો આસો નહીં. જે વિચાર
કરે, અને સાચા માર્ગે ચાલે તો છૂટવાનો આસો આવે.

અહંકારથી, માનથી, કૈવલ્ય પ્રગટ થતુ નથી. તે મોટા દોષ છે
અજ્ઞાનમાં મોટા નાનાની કલ્પના છે. બાહ્યવિજીએ વિચારે કે હું અંકુશ
વગરનો છું મટે

પંદર જોડે મિલ્લ દયા નેનુ કારણ રાગ દે. અને અજ્ઞા. જેના ગયા
તે ગમે તે વેગે, ગમે તે જગોએ, ગમે તે સિંગે કલ્પણ થાય તે છે.

સાચો માર્ગ એક જ છે; માટે આમલ રૂખવો નહીં. ફક્તજો દુર્લભો
છે, ફક્તજો તપ્યા છે એની કલ્પના ગખી નહીં. દયા, રાગ આદિ મહત્તરણ
મુક્તિના રસ્તા છે, માટે સમચરણ સેવના.

લોચ કરવો શા માટે કલો છે ? શરીરની મમતાની તે પરીક્ષા છે માટે.
તે મોલ વધવાનું કારણ છે. નહાવાનું મન થાય, આરીમો લેવાનું; નેમ મોહું
જોવાનું મન થાય; અને એ ઉપગંત તેનાં સાધનો માટે ઉપાધિ કરી પંદ્ર
આ કારણથી યાનીઓએ લોચ કરવાનું કન્યુ છે.

જનતાએ જવાનો હેતુ એક તો એ છે કે મુલવામની ઉચાવિથી નિવૃત્તિ
લેવાય; સો ખસો રૂપીઆ ઉપરથી મૂર્છા ઝોણી કરાય; પરંતુમાં કેશાટન
કરતાં, કોઇ સત્પુરુષ શોધનાં જડે, તો કલ્પણ થાય, આ કારણથી જનતા
કરવાનું જતાનું છે.

જે સત્પુરો બીજા જીવને ઉપદેશ દઈ કલ્યાણ બતાવે છે તે સત્પુરોને અનંતા લાભ પ્રાપ્ત થયો છે. સત્પુરો પગજીવની પિંકામ કરણના સાગર છે. વાણીના ઉદય પ્રમાણે, તેમની વાણી નીકળે છે. તેઓ કોઈ જીવને દીક્ષા લે તેવું કહે નહીં. તીર્થકરે પૂરું કર્મ બાધ્યું છે તે વેદના માટે બીજા જીવનું કલ્યાણ કરે છે, બાધી તો ઉદય પ્રમાણે દયા વન છે. તે દયા નિષ્કારણ છે, તેમ તેઓને પાશ્વર નિર્ભરાએ કૃતિ પોતાનું કલ્યાણ કરવાનું નથી. તેમનું કલ્યાણ તો થયેલું જ છે. તે ત્રણ લોકના નાથ તો તરીને જ બેઠા છે સત્પુર કે સમકિતિને પણ એવી ઉપદેશ દેવાની ઇચ્છા હોય નહીં. તે પણ નિઃશગણ દયાની ખાતર ઉપદેશ દે છે. મહાસિદ્ધાંતી ગૃહવાસમાં રહેના છતાં પણ સાગી જેવા હતા.

હજારો વર્ષના મંથથી પણ જેવો વૈગમ્ય ગામી શક નહીં તેવો વૈરાગ્ય ભગવાનનો હતો. જ્યાં જ્યાં ભગવાન વર્તે છે, ત્યાં જ્યાં બધા પ્રકારના અર્થે પણ વર્તે છે. તેઓની વાણી ઉદયપ્રમાણે શાંતપૂર્વક પરમાર્થકેતુથી નીકળે છે. અર્થાત્ તેમની વાણી કલ્યાણ અર્થે જ છે તેઓને જન્મથી મત, શ્રુત, અર્થિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતા. તે પુરવાના ગુણપ્રાપ્ત કરતા અર્થિ નિર્ભરા છે. જ્ઞાનીની વાત અગમ્ય છે. તેઓનો અભિપ્રાય જણાય નહીં. જ્ઞાનીપુરુષની ખરી ખુશી એ છે કે, તેમણે અનાદિથી નહીં દેવેલા એવા રાગ દ્વેષ ને અજ્ઞાન નેતે છેદી બેઠી નાખ્યા છે એ ભગવાનની અનન કૃપા છે. તેને પર્યાસો વર થયા; છતાં તેમની દયા બાદિ હોય વર્તે છે એ તેમનો અનંતા ઉપદેશ છે. જની આડઅગ દેખાડવા અર્થે બ્યવહાર કરતા નથી તેઓ મહાજ્યવાને ઉદાસીનપણે વર્તે છે.

જ્ઞાની દાય પામે જ્યાં દોષ છેદી નાખે છે, જ્યાં અજ્ઞાની જીવ દોષ છોડી શકતા નથી. જ્ઞાનીની વાત અદ્ભુત છે

વાઙમા કલ્યાણ નથી; અજ્ઞાનીના વાઙ દોષ જેમ લોક પોતે તો નહીં, અને બીજાને તારે નહીં તેમ રાતગરનો માર્ગ અનાદિનો છે. જેના રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન ગયા તેનું કલ્યાણ બાધી અજ્ઞાની કહે કે, મારા ધર્મથી કલ્યાણ છે તો તે મનનું નહીં એમ કંપાણ દોષ નહીં દુઃખાપણ કે તપ્પાપણ માન્યું તો કપાય ચડે તપો દુઃખા માથે બેઠો હોય તો કપાય ચડે, અને દુઃખો તપ્પા સાથે બે. કપાય ચડે, આ અજ્ઞાની મમજવા બને મમજ્જા વગર વાઙ માધી કર્મ ઉત્તર કરી રખાડે છે. વહોરાના નાકાની મહા મતામદ પકડી બે. મુગલિ આદિનો આમદ મૂકી દેવે.

જેન માર્ગ શું? રાગ દેવ અને અજ્ઞાનનું જનું તે. અજ્ઞાની માધુઓએ જોળા છોડેને મગજની તેને મારી નાંખ્યા જેનું કરું છે. પોતે જે પ્રથમ વિચાર કરે કે, મારા દેવ શું થયા છે? તો તો જણાય કે જૈનધર્મ તો મારાથી વેગળો રહ્યો છે. છતાં અવગા મગજનું 'કરી પોતાનું કલ્યાણ', બૂલી જઈ, બીજાનું અકલ્યાણ કરે છે. ત્યાં દુઃસ્વપ્ના માધુને, અને દુઃસ્વપ્ના તપ્પાના સાધુને અન્ન પાણી ન આપતા ગરે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપે છે. કુચ્છરો એક બીજાને મગવા દેતા નથી; એક બીજાને મગવા દે તો તો કયાય ઝોળા થાય. નિંદા થયે.

જીવ નિરાપેક્ષી ગ્રહેતા નથી. અનાદિથી પશુમાં પડ્યા છે, અને તેમાં રહીને કલ્યાણ બૂલી જાય છે.

ખાર કુળની ગાયત્રી કહી છે તેની કેટલાક મુનિઓ કાતાં નથી. તેમને જીગડાંઆદિ પરિવ્રજનો મોઢ મટ્યો નથી. એકવાર આદાર લેવાનું કશું જનાં બે વાર લે છે. જે જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનથી અત્મા ઉઠ્યો આવે તે સાચો માર્ગ. તે પોતાનો માર્ગ. સાચો ધર્મ પુસ્તકમાં છે, પણ અત્મામાં ગુણ પ્રગટે નહીં લાંસુની કંઈ ફળ આપે નહીં. 'આપણે ધર્મ' એમ કલ્પના છે. આપણો ધર્મ શું? મહામાગર કોઈનો નથી, તેમ ધર્મ કોઈના આપનો નથી. જેમાં દયા, મય, આદિ હોય તે પાળો. ને કોઈનાં બંધનમાં નથી. અનાદિ કાળનાં છે; શાશ્વત છે જીવે માંડ પકડી છે કે આપણે ધર્મ છે, પણ શાશ્વત માર્ગ શું? શાશ્વત માર્ગથી સદુ મોક્ષે ગયા છે. રત્નેદગ્ધ, દોરો કે, મુખતિ, કપડાં કાંઈ આત્મા નથી. વડોરાના નાડાની માફક જીવ પડેનો આમલ પકડી બેઠો છે એવી જીવની મૂડતા છે. "આપણા જૈનધર્મના શાસ્ત્રમાં બધું છે. શાસ્ત્રો આપણી પાસે છે." એવું મિથ્યાભિમાન જીવ કરી બેઠો છે. ક્રોધ, માન, માયા, તોલકથી ચોર રાતાદિવમ માલ ચોરી લે છે તેનું જ્ઞાન નથી.

તીર્થંકરનો માર્ગ માલ્યો છે. દ્રવ્યમાં બદ્ધ, મ સરખી પણ પશુ રાખવાની અજ્ઞા નથી વૈષ્ણવના કુલધર્મના કુચ્છરો આરંભ પગિરદ મડ્યા વગર લોકોપાસેથી વૃક્ષની મહત્ત્વ કરે છે, અને તે રૂપી વેપર થઈ પડ્યો છે. ને પોતે બ્રહ્મમાં બળે છે, તો તેનાથી બીજાની અગ્નિ શી રીતે શાત થાય? જૈનમાર્ગનો પરમાર્થ અજ્ઞા ગુરૂથી સમજવાં છે. જે ગુરૂને રાત્રી હોય ને પોતાનું અકલ્યાણ કરે; ને શિષ્યોનું પણ અકલ્યાણ થાય.

જૈનત્રિગધારીપણુ ધરી જીવ અનંતિ વાર રખડ્યો છે. —આલસવર્તિ વિગ-ધારી લૌકિક વ્યવહારમાં અર્નાત વાર રખડ્યો છે. આ દેશજી જૈનમાને

નિષેધતા નથી; જેટલા અનંગે સાચો માર્ગ જતાવે તે “જૈન.” બાકીનો અસદ્ધિ કાળથી જીવે ખોટાને સાચું માન્યું છે; અને તે જ અજ્ઞાન છે. મનુષ્યદેહનું સાર્થક ખોટા આગ્રહ-દુરાગ્રહ સૂટી કડપાણ થાય તો છે. જ્ઞાની સવળું જ જતાવે. આત્મજ્ઞાન પ્રગટે સારે જ આત્મજ્ઞાનીપણ માનવું. યુક્ત પ્રગટ્યા વગર માનવું એ બૂઝ છે. ઝવેરાતની કીમતવગર ઝવેરીપણ માનવું નહીં. અજ્ઞાની ખોટાને સાચું નામ આપી વાઘ બંધાવે છે. સર્વનું ઐગળખાણ હોય તો કાંઈ વખત પણ સાચું ચકણ થશે.

જે જીવ ખોટાને મુમુક્ષુ માનતો હોય, તરવારનો કામી માનતો હોય તેણે, દેહને રિપે રોગ થતી વખત આકુળ-આકુળપણ થયું હોય તો તે વખત વિચારવું કે તારું મુમુક્ષુપણ-જ્ઞાપણ ક્યાં ગયાં? જો તરવારનો કામી હોય તો તો દેહને અસાર જાણે; દેહને આત્માથી જૂદે જાણે છે, તેને આકુળતા આવવી જોઈએ નહીં. દેહ સંચર્યો સચવાતો નથી કેમકે તે ક્ષણમાં ભાંગી જાય છે, -ક્ષણમાં રોગ, ક્ષણમાં વેદના થાય. દેહના ગંગે દેહ દુઃખ આપે છે મટે આકુળ-આકુળપણ થાય છે તે જ અજ્ઞાન છે. શાસ્ત્ર અવશ્ય કરી રોગ માંભળ્યું છે કે દેહ આત્માથી જૂદો છે, ક્ષણ ભંગુર છે. પણ દેહને વેદના આગે તો રાગદ્વેષપરિણામ કરી ખૂમ પાડે છે. દેહ ક્ષણ ભંગુર છે એવું તમે શાસ્ત્રમાં સાંભળવા શુ કરવા જાઓ છો? દેહ તો તમારી પામે છે તો અનુભવ કરો, દેહ પ્રગટ માટી જેવો છે. રાખો રખાય નહીં. વેદના વેદતાં ઉપરિ ચાલે નહીં સારે શુ સાચવે? કંઈ પણ જનીશકતુ નથી. આવો દેહનો પ્રસૂક્ત અનુભવ થાય છે, તો તેની મમતા કરી કરવુ શુ? દેહનો પ્રગટ અનુભવ કરી શાસ્ત્રમાં કહ્યું કે તે અનિલ છે, દેહમા મઝાં ક્યાં જેવું નથી.

ગ્યાંમુધી દેહાત્મજુદિ દોષે નહીં લાંમુધી સત્પ્રકૃત થાય નહીં. જીવને માત્ર કપારેય અવ્યું જ નથી; આવ્યું હોત તો મોક્ષ થાત. લહે સાધુપણ. શ્રાવકપણ અમવા તો ગમે તે હોય, પણ સાચવગર માધન તે ટ્રયા છે. જે દેહાત્મજુદિ મટાડવા માટે સાધનો જનાર્યાં છે તે દેહાત્મજુદિ મટે સારે સાચુ આવ્યું મમતા. દેહાત્મજુદિ થઈ છે તે મટાડવા-મારાપણ મૂકાવવા-સાધનો કરવાનાં છે. તે ન મટે નો સાધુપણ શ્રાવકપણ શાસ્ત્રઅવશ્ય કે ઉપદેશ તે વગડામાં પોતે મૂક્યા જેવું છે. જેને એ બ્રમ ભાંગી ગયો છે, તે જ સાધુ, તે જ આચાર્ય, તે જ જ્ઞાની. જેમ અમૃતભોજન જમે તે કાંઈ જાનું, રહે નહીં, તેમ ભાંતિ મટે તે કાંઈ જાનું રહે નહીં.

લોક કહે છે કે સમક્ષિત છે કે નહીં તે કેવળતાની જાણે પણ પોતે આત્મા છે તે કેમ ન જાણે? કાંઈ આત્મા ગામ ગયો નથી, અર્થાત્ સમ-ક્ષિત થયું છે તે આત્મા પોતે જાણે. જેમ કંઈ પદાર્થ ખાવામા આવ્યો તેનું ફળ આપે છે. તેમ જ સમક્ષિત આવ્યે-આંનિ મળ્યે-તેનું ફળ પોતે જાણે. જોનું, ફળ જાનું આપે જ પદાર્થનું ફળ પદાર્થ, વસ્તુ પ્રમાણે આપે જ. આત્મામાંથી-માણીથી-કર્મ જઈ જઈ થયા હોય ને ની પોતાને ખમર કેમ ન પડે? અર્થાત્ ખમર પડે જ સમક્ષિતનીની દશા પ્રતી રહે નહીં કમ્પિત સમક્ષિત માને તે પીતળની હીરાકડીને સોનાની હીરા-ની માને તેની પેઠે

સમક્ષિત થયું હોય તો દેહાત્મશુદ્ધિ મટે, જો કે અપ જોષ, મધ્યમ જોષ, વિશેષ જોષ જેવો હોય તે પ્રમાણે પગી દેહાત્મશુદ્ધિ મટે દેહને રિંદે રોગ-આજે જેનામા આકુળ-આકુળતા માલમ પડે તે મિથ્યાદષ્ટિ જાણના

જે જાનીને આકુળતા વ્યાકુળતા મગી ગઈ છે તેને અનંગ પદ ખાણું જ છે તેને બધા પદ્યખાણું આવી જાય છે જેને ગંગોત્ર મગી ગયા છે તેને વીંસ વાંતો હોકારો મરી જાય તોય ખે-થાય નહીં તરીકે વ્યાપિપદ્ય જોવાથી જેને વ્યાકુળપણ થાય છે, અને જેનું કમ્પના માત્ર જાન છે તે પોણું અધ્યાત્મજાન માનવું આવ્યા કલ્પિતે જાતી ને પેના જાનને અધ્યાત્મ જાન મની અનાચાર મેરી ખડુ જ રખડે છે જો શસ્ત્રનું ફળ?

આત્મને પુત્ર પણ ન હોય અને પિતા પણ ન હોય જે આત્મી 'કમ્પના માત્ર માની જોતા છે તે મિથ્યાત્વી છે ખોટા મંગથી સમન્તનું નથી માં મમક્ષિત આવવું નથી મધુગના મગથી જોય જીવ હોય તો મમ્મકુલ થાય.

મમક્ષિત ને મિથ્યાત્વની તરત ખમર પડે તેનું છે મમક્ષિતનીની અને મિથ્યાત્વનીની વાળી ધડીધડીએ જૂદી પડે છે. જાનીની વાળી એક જ ધાગી -પૂર્ણપર મગતી-આવે. અંતરંગ માડ મટે સારે જ મમ્મકુલ થાય. રોગ જોણે રોગની દવા જાણે પદ્ય જાણે અને તે પ્રમાણે ઉપાય કરે, તો રોગ મટે રોગ જોણ્યા વગર આત્મની જે ઉપાય કરે તેથી રોગ વધે. પદ્ય પાણે ને દવા કરે નહીં, તો રોગ કેમ મટે? ન મટે તો આ તો રોગે માઈ, ને દવાયે કાંઈ. શાસ્ત્ર તો જાન કહેવાય નહીં. જાન તો માણીથી ગાડ મટે ત્યાં જ કહેવાય. તપ મેયજાદિ માટે મત્સુરુના વચન સાલગચાનું ખના યુ છે

જાની બગચાને કલ્પુ છે કે સાધુગોએ અવેન અદ્વાર લેવો આ કહેવું તો ફેરતાક માધુઓ પૂની થયા છે કમ્પ આદિ મયેન જારે જારે પદાર્થો વધ

ચાનીની આસપર પગ લઇ ચાલે તે કલ્યાણનો રસ્તો નહીં. લોક કહે છે કે, સાધુ છે; પણ આત્મદર્શી વધે તે સાધુ.

નરસિંહમેહતો કહે છે કે, અનાદિ કાળથી આંમને આંમ ચાલતાં કાળ ગયો, પણ નીવેડો આવ્યો નહીં આ માર્ગ નહીં; કેમકે અનાદિ કાળથી ચાલતાં ચાલતાં પણ માર્ગે હાર્યો આવ્યો નહીં. જો માર્ગજ હોય તો હજી સુધી કાંઈ એ હાર્યોમાં આવ્યું નહીં એમ ખતે નહીં. માટે માર્ગ જૂનો જ હોવાનો જોઈએ.

તૃપ્ત્યા કેમ ઘટે? લૌકિક લાવમાં મોટાઈ મૂકી દે તો. “ધરકુટુંબ આદિને મારે શું કરવું છે? લૌકિકમાં ગમે તેમ હોય, પણ મારે તો મોટાઈ મૂકી ગમે તે પ્રકારે તૃપ્ત. ઘટે તેમ” કરવું છે,” એમ વિચારે તો તૃપ્ત્યા ઘટે, - મોળા પડે.

તપનું અભિમાન કેમ ઘટે? લાગ કરવા તેનો ઉપયોગ રાખવાથી. ‘મને આ અભિમાન કેમ થાય છે!’ એમ રોજ વિચારતાં અભિમાન મોળુ પડશે.

ચાની કહે છે તે ડુંગ્રીફી જ્ઞાન, વિચારે, તો અજ્ઞાનફી તાળું ઉધડી જાય, એટલાંય તાળા ઉધડી જાય. ડુંગ્રી હોય તો તાળું ઉધડે બાકી હાથા માર્યે તો તાળુ લાગી જાય,

‘કલ્યાણ શું હશે?’ એવો જીવને લામો છે. તે કાંઈ હાથી ઘોડો નથી જીવને આવી ખાનિતને લીધે કલ્યાણની ડુંગ્રીઓ સમજાતી નથી; સમજાય તો તો સુખ છે જીવની ખાનિઓ ફર કરવા માટે જગતનું પ્રભુન બતાવ્યું છે. જે જીવ હમેશના અંધ માર્ગથી થાકે તો માર્ગમાં આવે.

ચાની પરમાર્થ-અન્યત્વ-હોય તે જ કહે ‘કપાય ઘટે’ તે કલ્યાણ, - ‘જીવના રાગ દ્વેષ અને અજ્ઞાન જાય તેને કલ્યાણ કહેવાય’ એવું લોક કહે છે કે અમાગ ગુણોય કહે છે; સારે સંપુરણ જુદું શું બતાવે છે? આવી આડી દરખાઓ કરી જીવને પોતાના દોષ મગડવા નથી.

આત્મા અજ્ઞાનફી પચગેટરી દખાઈ ગયો છે. ચાની જ આત્માને ઉગ્રો લાવશે. આત્મા દખાઈ ગયો છે નેટલે કલ્યાણ જુલુ નથી. ચાની સદ્વિચારોફી સદેલી ડુંગ્રીઓ જતાવે તે ડુંગ્રીઓ હજારો તાળાને લાગે છે.

જીવને માંહીથી અજીવ મટે સારે અમૃત લાવે, તે જ રીતે ખાનિફી અજીવ મટ્યે કલ્યાણ થાય, પણ જીવને અજ્ઞાની ગુણે બાકાવી માર્યા છે.

એટલે જ્ઞાતિરૂપ અશુભ કેમ મટે ? અજ્ઞાની ગુણો જ્ઞાનને બદલે તપ બતાવે; તપમાં જ્ઞાન બતાવે; આવી રીતે અવગું અવગું બતાવે તેથી જીવને ધરતું બહુ મુશ્કેલીવાળું છે. અહંકારાદિરહિતપણે તપાદિ કરવાં.

કદાચ મૂકીને જીવ વિચારે, તો માર્ગ જૂલો છે. સમક્ષિત મુલબ છે, પ્રસક્ત છે, મહેતું છે. જીવ ગામ મૂકી આવો ગયો છે તે પાછો ફરે ત્યારે કામ આવે. સત્પુરુષનાં વચનોનું આસ્થાસહિત શ્રવણ મનન કરે તો સમ્યક્ત્વ આવે. તે આવ્યા પછી તત્ત્વપચ્ચખાણ આવે, ત્યારે પછી પાંચમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય.

સાચું મમજ્ઞય તેની આસ્થા થઈ તે જ સમ્યક્ત્વ છે. જેને ખરા ખોટાની કીમત થઈ છે, તે-મેદ જેને મટ્યો છે તેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય.

અમદ્ગુણથી મત્ત રામજ્ઞય નહીં. દયા, મલ, અદત્ત આદિ સદાચાર એ સત્પુરુષની સમીપ આવવાનાં સત્ સાધન છે. સત્પુરુષો જે કહે છે તે સૂત્રના સિદ્ધાંતના પ માર્ગ છે. અનુભવથી કહીએ છીએ, અનુભવથી શંકા મટાડવાનું કહીએ છીએ અનુભવ પ્રગટ દીધો છે; ને સૂત્ર શાળામાં લખેલ દીધો છે.

દુઢિયાપણ કે નપ્પામાયુ કર્યા કરો તેથી મંમક્ષિત થવાનું નથી; ખરેખર સાચું સ્વરૂપ મમજ્ઞય, માંડીથી દશા ફરે તો સમક્ષિત થાય. પરમાર્થમાં પ્રમાદ એટલે આત્મામાથી બહાર વૃત્તિ ને, ધાતિકર્મ ધાત કરે તેને કહેવાય. પરમાત્મ આત્માની અપેક્ષા છે. પરમાત્મને પક્ષપાત નથી. જે રૂપે પરિણમવાવે તે રૂપે પગિણુમે.

નિકાચિત કર્મમા સ્થિતિર્મથ હોય તો બરોબર બંધ થાય છે. સ્થિતિ-કાળ ન હોય અને વિચારે, પશ્ચાત્તાપે જ્ઞાન વિચારે તો નાશ થાય. સ્થિતિકાળ હોય તો ભોગએ છટકો.

કોધાદિક કરી જે કર્મો ઉપજી ન કર્યા હોય તે ભોગએ છટકો. ઉદય આવ્યે ભોગવતુ જ જોઈએ. સમતા રાખે તેને મમતાનું ફળ. સહુ સહુના પ્રમાણે કર્મ ભોગવવા પડે છે.

જ્ઞાન બી પણામાં, પુણ્યપણામાં રાશું જ છે. જ્ઞાન આત્માનું છે.

વર્ષ ૩૦ મું.

૪૮૦.

જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યપણુ ચિતામણિરત્નતુલ્ય કહ્યું છે, તે વિચારે તો પ્રત્યક્ષ જણાય તેવું છે. વિશેષ વિચારતાં તો તે મનુષ્યપણુનો એક સમય પણ ચિતામણિરત્નથી પરમ મહાત્મ્યવાન અને મુદ્ધવાન દેખાય છે, અને જો દેહાર્થમાં જ તે મનુષ્યપણુ બીજીત થયું તો એક ટુટી બદામની કીમતનું નથી એમ નિઃસંદેહ દેખાય છે.

કારતક વંદ ૨, રવિ, ૧૯૫૩, વવાણીઆ.

૪૮૧.

૪૦ સર્વજ્ઞાયનમઃ

દેહનું અને પ્રારબ્ધોદય જ્ઞાંત્રથી બળવાન હોય ત્યાંમુખી દેહસંબંધી કુટુંબ, કે જેનું ભરણુ પોષણુ કરવાનો સંબંધ છૂટે તેવો ન હોય, અર્થાત્ આગારવાસપર્યંત જેનું ભરણુ પોષણુ કરવું થટું હોય તેનું ભરણુ પોષણુ માંત્ર મળતું હોય તો તેમાં સંતોષ પામીને મુમુક્ષુ છવ આત્મહિતનો જ વિચાર કરે, તથા પુરુષાર્થ કરે. દેહ અને દેહસંબંધી કુટુંબનાં મહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિત્રહાદિની પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે, કેમકે તે પરિત્રહાદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્ય એવાં છે, કે આત્મહિતનો અવસર જ ધણુંકરીને પ્રાપ્ત થવા ન દે.

સંવત્ ૧૯૫૩ ના કાર્તિક વદ ૧૧, શુક્રે, વવાણીઆ.

૪૮૨.

આયુષ્ય અદ્ય અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીમ બળવાન અસત્સંગ, પૂર્વનું ઘણું કરીને અનાગધકપણ, બલવીર્યની હીનતા એવાં કારણોથી સહિત કાષ્ઠક જીવ હશે, એવા આ કાળને વિષે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો, નહીં આગવેલો તથા નહીં સ્વભાવમિદ્ધ થયેલો એવો “માર્ગ” પ્રાપ્ત કરવો કુદ્ધર હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી; તથાપિ જોણે તે પ્રાપ્ત કરવા શિવાય બીજા કોઈ લક્ષ રાખ્યો જ નથી, તે આ કાળને વિષે પણ અવશ્ય તે માર્ગ પામે છે. લૈકિક કારણોમાં અધિક હર્ષ વિષાદ મુમુક્ષુ જીવ કરે નહીં.

૧૯૫૩, માગસર શુદ્ધ ૧, શનિ, વરાણીઆ.

૪૮૩.

શ્રી માણુકચંદનો દેહ છૂટવા મંબંધી ખબર જાણ્યા. સર્વ દેહધારી જીવો મરણ પાસે શાશ્વત્વહિન છે. માત્ર તે દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી તેનું મમત્વ છૂટીને નિર્જગિયરતાને અથગ જાતીના માર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિને પામ્યા, છે, તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણુરહિત જીવાં ધણુંકરીને ફરી દેહ ધારણ કરના નથી, અથવા મરણકાળે દેહના મમત્વભાવનું અદ્યતન હોવાથી પણ નિર્ભય વર્તે છે દેહ છૂટવાનો કાળ અનિયત હોવાથી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમાદપણે પ્રથમથી જ તેનું મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો અવિરૂદ્ધ ઉપાય માધે છે; અને એ જ તમારે અમારે સાંચે લક્ષ રાખવાયોગ્ય છે પ્રીતિર્જનનથી ખેદ થવા યોગ્ય છે, તથાપિ એમાં બીજા કોઈ ઉપાય નહીં હોવાથી તે ખેદને વૈરાગ્યસ્વરૂપમાં પરિવર્તન કરવો, એજ વિચારવાનને દર્શન છે.

મં. ૧૯૫૩ના માગસર શુદ્ધ ૩, શુક્ર, વરાણીઆ

૪૮૪.

સર્વજ્ઞાયનમઃ

‘યોગવાસિષ્ઠ’ના પ્રથમનાં એ પ્રકરણ, ‘પંચાકષુ’, ‘દમ્ભોત્તર’ તથા ‘વિચારભાગર’ એ ગ્રંથો તમારે વિચારવા યોગ્ય છે એમાંનો કોઈ મંથ તમે પૂર્વે વાંચ્યો હોય તોપણ વાંચવા યોગ્ય છે, તેમજ વિચારવો યોગ્ય છે. જ્ઞાનપદ્ધતિના એ ગ્રંથો નથી એમ જાણીને તે ગ્રંથો વિચારતાં છો, મ પામવાં યોગ્ય નથી.

સાગરો આલમંયમ જાનીપુરોએ ઉપદેશો છે, જે પ્રાપ્તિ તમને પ્રાપ્ત છે. વળી
યથાર્થ સાલમંયમની જિજ્ઞાસાથી પ્રવર્તે છે, માટે અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો.
જાગી સત્યાસત્ય, અપ્રતિજ્ઞતા, ચિત્તની એકાગ્રતા, મનુષ્યનાં વચનોની
અનુપ્રેક્ષાદ્વારા તે સફળ કરવી થોડી છે.

મંવત્ ૧૬૫૩ના માર્ગ ૦ વદ ૧૧, શુક્રે, વચાશીઆ.

૪૮૮.

વિષમભાવનાં નિમિત્તો બળવાનપણે પ્રાપ્ત થયા છતાં જે જ્ઞાની
પુરુષ અવિષમ ઉપયોગે વર્ત્યા છે, વર્તે છે, અને ભવિષ્યકળે
વર્તે તે સર્વને વારંવાર નમસ્કાર.

—:૦:—

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ વન, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ નિયમ,
ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય, એ જેમાં સહેજે મમાય છે
એવા નિરોક્ષ અવિષમ ઉપયોગને નમસ્કાર; એ ૦૮ ધ્યાન.

મંવત્ ૧૬૫૩ના પોષ શુક્ર ૧૮, બોમે, વચાશીઆ.

૪૮૯:

રાગ, દ્રેષનાં પ્રલક્ષ બળવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયું પણ જેનો આત્મભાવ
ક્રિયિત માત્ર પણ ક્ષોભ પામતો નથી, તે જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો વિચાર કરતાં
પણ મહા નિર્ભર થાય; એમાં મંથન નથી.

મંવત્ ૧૬૫૩ના પોષ શુક્ર ૧૧, શુક્રે, વચાશીઆ.

૪૯૦.

આરંભ અને પરિશ્રદ્ધનો ક્રમ:પૂર્વક પ્રમંથ હોય તો આત્મજ્ઞાનને વિશેષ
માતક છે અને વારંવાર અસ્થિર, અપ્રસન્ન પશિલામનો હેતુ છે, એમાં તો
મંથન નથી; પણ ત્યાં અનિચ્છાથી ઉદયના ડાહ એક યોગથી પ્રમંથ વર્તે તો
હોય ત્યાંપણ આત્મભાવના ઉત્કૃષ્ટપણનો બાધ કરનાર, તથા આત્મસ્થિરતાને
અનુગ્રહ કરનાર તે આરંભ પરિશ્રદ્ધનો પ્રમંથ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે પરમ
કૃપાળુ જ્ઞાનીપુરોએ સાગમાર્ગ ઉપદેશો છે; તે મુમુક્ષુ જીવે દેશે અને સર્વ થા
અનુસરવાગોચર છે.

મંવત્ ૧૬૫૩ના પોષ વદ ૪, શુક્ર, વચાશીઆ.

૪૯૧.

દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, અને ભાવથી એમ ચારે પ્રકારે અપ્રતિબદ્ધ-
પણું આત્મતાએ વર્તતા નિર્મયને કહ્યું છે; તે વિશેષ અનુપ્રેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.
મોરખી, મંવત્ ૧૯૫૩ ના મહા શુદ્ધ ૯, શુધે.

૪૯૨.

કોઈ પુરુષ-જોને વિશેષ મહાચારમાં તથા મંયમમાં પ્રવર્તે છે, તેના
મમાગમમાં આવવા છુટ્તા જીવોને તે પદ્ધતિનાં અસંતોષનથી જેવો સદાચાર
તથા મંયમનો લાભ થાય છે, તેવો લાભ વિસ્તારવાળા ઉપદેશથી પણ ધણું-
કરીને થતો નથી; તે લક્ષ રાખવાયોગ્ય છે.

મં. ૧૯૫૩ના મહા શુદ્ધ ૯, શુધે, મોરખીથી.

૪૯૩.

જે પ્રકારે ખીજ મુમુક્ષુ જીવોના ચિત્તમાં તથા અંગમાં નિર્મળતા-ભાવની
વૃદ્ધિ થાય, તે તે પ્રકારે પ્રવર્તે કર્તવ્ય છે. નિયમિત શ્રવણ કરાવાય, તથા
આરંભ પરિશ્રુતિના રસપ્ર મમ્મકપ્રકારે જોના નિશ્ચિતને અને નિર્મળતાને
કેટલા પ્રતિબંધક છે તે વાન ચિત્તમાં દૃઢ થાય, તેમ અરરપરમ જ્ઞાનકથા
થાય તેમ કર્તવ્ય છે.

સંવત્ ૧૯૫૩ ના મહા વં ૪, રવિ, મોરખી.

૪૯૪.

—મદ્દળ સંમરી દિદિ ૨ મી. મુનિશ્રુગ્ અતમરામી રે;
મુખ્યપણે જે આનમરામી, ને કહિયે નિષ્કામી રે.

—મુનિથી આનંદધન,

મોરખી, રવિ. મહા વદ ૪, ૧૯૫૩.

૪૬૫.

—તે માટે ઉભા કર લોડી, જિનવર આગળ કહિયે રે;
સમય ચરણ—સેવા શુદ્ધ દેજો, જેમ આનંધન લાંદિયે રે.

—મુનિશ્રી આનંધન.

મંવત્ ૧૯૫૩ ના મહા વદ ૧૨, વચાણીઆ.

૪૬૬.

એકાંત નિશ્ચયનયથી મતિ આદિ ચાર જ્ઞાન, મંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન દેહી શકાય; પણ મંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાન એટલે મંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનાં એ જ્ઞાન સાધન છે. તેમાં પણ જ્ઞાનજ્ઞાન મુખ્યપણે છે. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવામાં હેતુમુખી તે જ્ઞાનનું આસંપન છે. પ્રથમથી કેમ જીવ જોગો લાગે તે જોગ જોગ નહીં. કેવળજ્ઞાન સુધી દસ પામવાનો હેતુ જ્ઞાનજ્ઞાનથી થાય છે.

મંવત્ ૧૯૫૩ ના મહા વદ ૨, વચાણીઆ.

૪૬૭.

“જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે.” જ્ઞાનગમનું આ વચન સર્વ મુમુક્ષુઓએ નિસ રમરણમાં ગ્રાખવાયોગ્ય છે. જે વાંચવાથી, સમજવાથી, તથા આત્મા વિભાવથી, વિભાવનાં કાર્યોથી, અને વિભાવના પરિણામથી જિજ્ઞાસ ન થયો, વિભાવનો લાગી ન થયો; વિભાવનાં કાર્યોનો અને વિભાવનાં ફળનો લાગ ન થયો, તે વાંચવું, વિચરવું, અને તે સમજવું અત્યંત છે. વિચારવૃત્તિ સાથે લાગવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી તે જ વિચાર સફળ છે, એમ કહેવાને જાનીનો પરમાર્થ છે.

મંવત્ ૧૯૫૩ ના જાગણ વદ ૧૧, શ્રી વચાણીઆ.

૪૬૮.

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ.

‘આત્મમિદ્ધિ’માં કહેલા મમદિના પ્રકરનો વિગેયર્થ જિજ્ઞાસાનો જાગળ મળ્યો છે. ‘આત્મમિદ્ધિ’માં પણ પ્રકરનાં મમદિ ઉપદેશ્યાં છે;

આસ પુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, અગ્નિની અપૂર્વ સ્થિતિરૂપ, સ્વચ્છન્દ-
નિરોધપણે આસ પુરુષની ભક્તિ; એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.

પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.
નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા
સમકિતનું કારણ છે. ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યાં છે. ત્રણે
સમકિત ઉપાસવાયોગ્ય છે, મત્કર કરવાયોગ્ય છે; ભક્તિ કરવાયોગ્ય છે.

ત્રેવળગાન ઉપજવાના છેલ્લા સમયસુધી સત્પુરુષનાં વચનોનું અવલંબન
વીતરાગે કહ્યું છે; અર્થાત્ પાગ્મ્યા ક્ષીણમોદગુણસ્થાનક પર્યંત શ્રુતગ્નાયી
આત્માના અનુભવને નિર્ભજ કરનાં કરનાં તે [મંગતા અપૂર્ણતા પામ્યે ત્રેવળ-
ગાન ઉપજ થાય છે. તે ઉપજ થવાના પ્રથમ સમયસુધી સત્પુરુષે ઉપદેશો
માર્ગ આધારભૂત છે; એમ કહ્યું છે તે નિ સંદેહ સત્ય છે.

સંવત્ ૧૯૫૩ ના કાં ૧૬ ૧૧, રવિ, વવાળાં આ.

૪૯૯.

લેસ્થા-જીવનાં મૃષ્ટાદિ દ્રવ્યની પેઠે ભાસ્યમાન પરિણામ.
અધ્યવસાય-લેસ્થા-પરિણામની કંઈક સ્પષ્ટપણે પ્રતિતિ.
ગંકર-કંઈ પણ પ્રતિતિ કરવાનો નિર્ધારિત અધ્યવસાય.

વિકલ્પ-કંઈ પણ પ્રતિતિ કરવાનો અપૂર્ણ-અનિર્ધારિત-સંદેહાત્મક-
અધ્યવસાય.

મંદા-કંઈ પણ અગત્ય પાછળની ચિંતનશક્તિવિશેષ અથવા સ્મૃતિ.
પરિણામ-ગળના દ્રવ્યનુવભાવ પેઠે દ્રવ્યની કથંચિત્ અવસ્થાંતર
પામવાની શક્તિ છે, તે અવસ્થાંતરની વિશેષ ધારા, તે પરિણામ.

મિથ્યાત્વમાલિન મતિગ્નાન તમા શ્રુતગ્ન હોય તો તે 'અગ્નાન.'

મિથ્યાત્વરૂપિન અતીન્દ્રિય ગ્નાન હોય તે 'વિભંગગ્નાન.'

કંઈ પણ વિશેષપણે જાણવું તે 'વિગ્નાન.'

ગે ૧૯૫૩ના કાલગુન વદ ૧૧, સોમે, વવાળાં આ.

૨૦૦.

પરમભક્તિથી રત્નતિલકરનારપ્રત્યે પણ જેને ગંગા નથી, અને પરમ-
 દેવથી પરિપક્વ ઉપસર્ગ કરનારપ્રત્યે પણ જેને દેવ નથી,
 તે પુરુષરૂપ ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર.

—:—

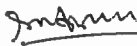
અદ્વૈતગતિ વર્તવું મોઝ છે, ધીરજ કર્તવ્ય.

“આચરંમ” વાંચનાં સાધુનો દાર્ષનિકાદિ કારણે માં પણ પગે સાંકડાં
 મારે જોય, માં આ-થો તે પરથી એવી આશંકા થઈ કે, એટલી બધી મંદહાસ
 એવી અરૂપ ક્રિયામાં પણ રાખવાનું કારણ શું હતું ?” તે આશંકાનું
 સમાધાન:—

સતત અંતર્મુખ ઉપયોગે રિયતિ રૂ. ૪ નિર્મિતો પરમ ધર્મ છે. એક
 મમય પણ બહિર્મુખ કરવો નહીં એ નિર્મિતો મુખ્ય માર્ગ છે; પણ તે
 સંયમાયે દેહાદિ સાધન છે તેના નિર્વાદને અર્થે મ.જ પણ પ્રવૃત્તિ થવાયોગ્ય
 છે. કંઈ પણ નેરી પ્રવૃત્તિ કરતાં ઉપયોગ બહિર્મુખ થવાનું નિમિત્ત છે, તેથી
 તે પ્રવૃત્તિ અંતર્મુખ ઉપયોગપ્રત્યે ગદ્યા કરે એવા પ્રકારમાં પ્રકૃત કરવાની છે.
 કેવળ અને ગદ્ય અંતર્મુખ ઉપયોગ તો મુખ્યતાએ ‘કેવળ બૂંપકા’ નામે
 તેરમે ગુણરૂપ નકે ટાંચ છે અનિર્મિત વિચારધારાના બળવાનપણામુદિત અંત-
 ર્મુખ ઉપયોગ આતમે ગુણસ્થાનકે ટાંચ છે. પ્રમાદથી તે ઉપયોગ રખસિત
 થાય છે, અને કંઈ વિશેષ અંશમાં રખસિત થાય તો ત્રિગોણ બહિર્મુખ ઉપયોગ
 થઈ ભાવ અસંયમપણે ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે. તે ન થવા દેવાને અને
 દેહાદિ સાધનના નિર્વાહની પ્રવૃત્તિ પણ ન છોડી શકાય એવી હોવાથી, તે
 પ્રવૃત્તિ અંતર્મુખ ઉપયોગે થઈ શકે એવી અરણ્ય સંસ્થાનાથી ઉપદેશી છે.
 જેને ‘પાંચ સમિતિ’ કહેવાય છે જેમ આત્મા આપી છે તેમ આત્માના
 ઉપયોગપૂર્વક આવવું પડે તો આવવું. જેમ આત્મા આપી છે તેમ આત્માના
 ઉપયોગપૂર્વક બોલવું પડે તો બોલવું; જેમ આત્મા આપી છે તેમ આત્માના
 ઉપયોગપૂર્વક આહારગર્ભ ગ્રહણ કરવું; જેમ આત્મા આપી છે તેમ આત્માના
 ઉપયોગપૂર્વક વસ્ત્રાદિનું લેવું ચૂકવું. જેમ આત્મા આપી છે તેમ આત્માના
 ઉપયોગપૂર્વક દાર્ષનિકાદિ શરીરમાળને ભાગદરવાયોગ્ય ભાગ કરવો, એ પ્રકારે
 પ્રવૃત્તિરૂપ ‘પાંચ સમિતિ’ કહી છે. જે જે સયમમા પ્રવર્તવાના બીજા પ્રકારે
 ઉપદેશ છે, તે ને સર્વે વ્યા ‘પાંચ સમિતિ’ થાં સમાય છે; અર્થાત્ જે

કંઈ નિર્ગ્રંથને પ્રવૃત્તિ કરવાની આજ્ઞા આપી કે, તે પ્રવૃત્તિ લાગ કરવી અશક્ય છે તેની જ આજ્ઞા આપી કે અને ને એવા પ્રકારમાં આપી છે કે મુખ્ય હેતુ જે અનર્થુપ ઉપયોગ તેને જેમ અગ્રણ્યતા રહે તેમ આપી છે તે જ પ્રમાણે વર્તવામાં આવે તો ઉપયોગ મતત વ્યવસ્થા રહ્યા કરે, અને જે જે મમયે જીવતી, જોટલી જોટલી જ્ઞાનશક્તિ તથા સીર્યગતિ છે તે તે અપ્ર-મત રહ્યા કે દીર્ઘરાજા ક્રિયાએ પ્રવર્તતા પણ અપ્રમતમયમદષ્ટિ વિચરણ ન થઈ જાય તે હેતુએ તેની તેની મદ્યગ ૧૧૧ ક્રિયા ઉપરથી છે પણ સત્પુર-ની દષ્ટિનિના તે મમજતી નથી આ મદ્યદષ્ટિ મક્ષેપમાં લખી છે તે પર ધણો ધણો વિચાર કર્તવ્ય છે સર્વ ક્રિયામાં પ્રવર્તના આ દષ્ટિ સ્મરણમાં આણવાનો લક્ષ ગણાયોગ્ય છે ' મદ્ય ની વાચના દર્શન છે

ચૈત્ર શુદ્ધ ૩, રવિ, મવત ૧૯૫૩, વવાણીઆ

૫૦૧

જણે પ્રકારના મમજિતમાંથી ગમે તે પ્રકારનું મમજિત આવે તો પણ વધારેમાં વધારે પદ જાણે મોક્ષ થાય અને જે તે મમજિત આવ્યા પછી જીવ વમે, તો વધારેમાં વધારે અર્થપુરુષગતપગતનના મુદ્ધી મમારપરિમમજી થઈને મોક્ષ થાય

તીર્થકરના નિર્ગ્રંથ, નિર્ગ્રંથો, જ્ઞાનક અને શ્રવિકાઓ, મર્મને જીવ અજીવનું જ્ઞાન હવે તેથી મમજિત કેનું છે અમ જઈ નથી તેમાંના ધણી જીવોને માત્ર સાચા અનગ ભાનથી તથાગની અતેમના ઉપરેગેમાં માર્ગની પ્રતીતિથી પણ મમજિત કલ્પ છે એ મમજિત પામ્યા પછી જો વધુ ન હોય, તો વધારેમાં વધારે પદ જાણે થાય માયા મોક્ષમાર્ગને પામેના મત્પુર-ની તથાગ પ્રતીતિથી સિદ્ધાંતમાં પણ ધણે રથે મમજિત કલ્પ છે. એ સમજિત આવ્યા વિના જીવને ધણી દરીને જીવ અને અજીવનું વધાર્યું જ્ઞાન પણ થતું નથી. જીવ અજીવનું જ્ઞાન પામવાનો મુખ્ય માર્ગ એજ છે.

મતિજ્ઞાન, જ્ઞાનજ્ઞાન, અધિજ્ઞાન, મન પાંડજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, જ્યુતઅજ્ઞાન, અને વિલગઅજ્ઞાન, એ આઠ જીવના ઉપયોગસ્વરૂપ હોવાથી અજ્ઞાની દેશ છે 'જ્ઞાન' અને 'અજ્ઞાન' એ મેમાં મુખ્ય ફેર આટતો છે કે જે જ્ઞાન મમજિતસહિત છે, તેને 'જ્ઞાન' કલ્પ છે, અને જે જ્ઞાન મિથ્યાત્વ-સંદિત છે તેને 'અજ્ઞાન' કલ્પ છે, પણ વસ્તુનાં જન્મે જ્ઞાન છે.

‘જ્ઞાનાવરણીયકર્મ’ અને ‘અજ્ઞાન’ એક નથી. ‘જ્ઞાનાવરણીયકર્મ’ જ્ઞાનને આવરણુવડેપ અને ‘અજ્ઞાન’ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમસ્વરૂપ એટલે આવરણુ ટળવાસ્વરૂપ છે.

‘અજ્ઞાન’ શબ્દનો આધારણુ ભાષામાં ‘જ્ઞાનરહિત’ અર્થ થાય છે જેમ જડ જ્ઞાનથી રહિત છે તેમ; પણ નિર્ગુણપરિભાષામાં તે મિથ્યાત્વરહિત જ્ઞાનનું નામ ‘અજ્ઞાન’ છે; એટલે તે દર્શિથી અજ્ઞાનને અટપી કહ્યું છે.

એમ આરાદ્ય થાય કે. જો અજ્ઞાન અટપી નાય. તો મિદમા પણ હોતુ જોઈએ. તેનું મખાધાન આ પ્રમાણે છે, મિથ્યાત્વસહિત જ્ઞાનનું નામ ‘અજ્ઞાન’ કહ્યું છે. તેમાંથી મિથ્યાત્વ જતા તો જાડી જ્ઞાન રહે છે, તે જ્ઞાન મંપૂર્ણ શુદ્ધતાસહિત સિદ્ધ ભગવંતમાં વસે છે મિદનુ, કેવળજ્ઞ તીનું અને અમયકુદરિનું જ્ઞાન મિથ્યાત્વરહિત છે. મિથ્યાત્વ છૂટને કાર્તિકવરૂપ છે. તે ક્રાંતિ સ્વાર્થ સમજાયે-નિવૃત્ત થઈ શકવાયોગ્ય છે મિથ્યાત્વ વિશ પ્રમદ્ધ છે.

ચૈત્ર ગુદ ૪, સોમ, મંચત્ર ૧૫ ૮, વપાણીઆ.

૫૦૨

૧. એકેદિય જીવને અનુકૂળ રૂપસાદિની પ્રિયતા અવ્યક્તપણે છે, તે ‘મૈથુનમંદા’ છે.

૨. એકેદિય જીવને દેહ અને દેહના નિર્સાદાદિ સાધનમાં અવ્યક્ત મર્ગરૂપ ‘પગ્નિહમંદા’ છે વન-પતિએકેદિય જીવમાં આ મંદા વંદક વિશેષ વ્યક્ત છે.

ચૈત્ર ગુદ ૪. મંચત્ર ૧૬૫૩, શ્રી વપાણીઆ.

૫૦૩.

ૐ. રાવજ્ઞાનમઃ

કેટલાક ગણાદિતર ઓળખાદિ-મંપ્રાપ્ત અગે-અમગ કરે છે, ‘કમંદ’ તે રાગાદિના હેતુનો કર્મચંચ કં) પણ તેમાં પ્રકારનો હોય છે. ઓળખાદિ નિમિત્તથી તે પુદ્ગલ વિસ્તારમાં પમરી જાદને, અથગ જાદી જાદને વેદનીયના ઉદયનું નિમિત્તપણુ છોડી દે છે. તેથી રીતે નિવૃત્ત થવાયોગ્ય તે રાગાદિ મંબંધી

કર્મમંથન હોય, તો તે તેનાપર ઔપચારિકની અમર થતી નથી, અથવા ઔપચારિક પ્રાપ્ત થતા નથી, કે મન્મથ ઔપચારિક પ્રાપ્ત થતા નથી.

અમુક કર્મમંથ કેવા પ્રકારના છે, તે તથારૂપ જ્ઞાનદર્શિવિના જાણવું કઠણ છે, એટલે ઔપચારિક વ્યવહારની પ્રતીત એકાને નિર્બંધી ન શકાય પોતાના દેહના મંથનમા યાદ એક પરમ આત્મદર્શિના પુણ્ય તેમ વર્તે તો એટલે ઔપચારિક ગ્રહણ ન કરે તો તે યોગ્ય છે પણ ખીજા સામાન્ય જીવો તેમ વર્તવા જાય તો તે એકાંતિક દર્શિથી કેટલી નિમિત્તે તેમા પણ પોતાને આશ્રિત રહેવા એવા જીવોપ્રત્યે અથવા ખીજા યાદ જીવપ્રત્યે રોગાદિ કારણોમા તેવા ઉપચાર કરવાના વ્યવહારમા રતી ગટે તેવું છે. છતાં ઉપચારગદિ કરવાની ઉપેચા કરે તો અનુકૂળ માર્ગ ઊડી દેવા જેવું થાય કાંઈ જીવ ગમે તેવા ખીજાને હોય તોપણ તેની આત્માના સસના કરવાનું, તથા આપચારિક વ્યવહાર, ઊડી દેવામા આવે તો તેને અર્નધ્યાનના હેતુ થતા જેવું થાય મૃદુઅવ્યવહારમા એની એકાંતિક દર્શિ કરતા ઘણા વિશેષ ઉત્તમ થાય સાગવ્યવહારમા પણ એકાને ઉપચારગદિના નિર્બંધ જ્ઞાનીએ કરો નથી નિર્નયને સ્વપરિવ્રત્તિ ગરીબ રોગાદિ થાય સારે ઔપચારિક ગ્રહણ કરવામા એની આજ્ઞા છે કે, જ્યાંમુની આર્તધ્યાન ન ઉપજવાયોગ દર્શિ રહે ત્યાંમુધી ઔપચારિક ગ્રહણ ન કરવું, અને તેવું વિરોધ કાગળ દેખામ તો નિર્વંધ ઔપચારિક ગ્રહણ કરતા આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી; અથવા યથાગુણ ઔપચારિક ગ્રહણ કરતા આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી અને ખીજા નિર્નયને ગરીબ રોગાદિ થયું હોય સારે તેની પૈયાવચ્ચારિક કરવાનો પ્રકાર જ્યાં દર્શાયો છે ત્યાં જઈ પણ વિશેષ અનુપચારિક દર્શિ રહે એની રીતે જગા પો છે એટલે મૃદુ સ્થ વ્યવહારમા એકાંત તેનો સાગ અસમ્ય છે એમ મમજાશે.

તે ઔપચારિક ઇ પણ પાપક્રિયાથી થયા હોય, તોપણ તેથી પોતાના ઔપચારિકપણનો ગુણ દેખાવા વિના ન ગટે અને તેમા થયેલી પાપક્રિયા પણ પોતાનો ગુણ દેખાવવા વિના ન ગટે અથવા જેમ ઔપચારિકના પુરુષવત્તમા રોગાદિ પુરુષવત્તને યગત્તવા નરવાનો જોડ, અને તેથી કર્મમંથ થઈ યથા અસમ્ય તે પાપક્રિયાન ક્રમ દિવ્યમા આત્મ ત પાપક્રિયાસાગા આપચારિક કરવામા દગવત્તમા તથા અનુમાન કરવામા ગ્રહણ કરનાર જીવની જેની જેની દેહાદિ પ્રતિ મર્મ છે મનનુ આત્માના ગતિ છે તથા તે આપચારિકની પાપક્રિયા છે, તે મર્મ પેનપોવાના અભાવ હોવા દર્શાવે છે, જેમ આપચારિકના

પુદ્ગલ પોતાનો સ્વભાવ દર્શાવે છે, તેમ ઔપધાદિની ઉત્પત્તિ આદિમાં થયેલી ક્રિયા તેના દર્શાવેલી જ્ઞાનાદિ વૃત્તિ તથા તે અદ્વલુકર્તાનાં જેવાં પરિણામ છે- તેનાં જેવાં જ્ઞાનાદિ છે, વૃત્તિ છે-તેને પોતાનો સ્વભાવ દર્શાવવાને યોગ્ય છે; તથાએપ શુભ શુભસ્વરૂપે અને અશુભ અશુભસ્વરૂપે મદ્દળ છે.

ગૃહસ્થવ્યવહારમાં પંજી પોતાના દેહે રોગાદિ થયે જેટલી મુખ્ય આત્મ-દષ્ટિ રહે તેટલી રાખવી. અને આર્નધ્યાનનું યથાર્થએ જોતાં અવશ્ય પરિણામ આવવાયોગ્ય દેખાય, અથવા, આર્નધ્યાન ઉપજતું દેખાય, તે ઔપધાદિ વ્યવહાર અદ્વલુ કર્તાનાં નિર્વંદ્ય (નિપ્પાપ) ઔપધાદિની વૃત્તિ રાખવી. કવચિત્ પોતાને અર્થ, અથવા પોતાને આગ્રિત એવા અનુકંપાયોગ્ય એવા પર જીવને અર્થે માવઠા ઔપધાદિનું અદ્વલુ થાય તે તેનું સાવચપાત્ર નિર્ધાર (કૂર) પરિણામના હેતુ જેવું અથવા માર્ગને ઉઘાડે તેવું હોયું ન જોઈએ; એ લક્ષ રાખવાયોગ્ય છે.

સર્વ જીવને હિનકારી એવી જ્ઞાનીપુરુષની વાણીને ંધપણુ એકાંત દષ્ટિ અદ્વલુ કરીને અહિતકારી અર્થમાં ઉતારવી નહી; એ ઉપયોગ નિરંતર અમરણમાં રાખવાયોગ્ય છે.

ચેત્ર શુદ્ધ ૧૦, મોમે, ૧૬૫૨, થી વચાણીઆગી.

૫૦૪.

કં સર્વજ્ઞાયનમઃ

જે વેદનીયપર ઔપધ અમર કરે છે, તે ઔપધ વેદનીયનો બંધ વચ્ચુતાએ નિમ્ન કરી શકે છે એમ કહ્યું નથી, કેમકે તે ઔપધ કર્મરૂપ વેદનીયનો નાશ કરે તો અશુભ કર્મ નિષ્કળ થાય, અથવા ઔપધ શુભકર્મરૂપ કહેવાય. પણ સાં એમ મમજતું યોગ્ય છે કે, તે અશુભ કર્મવેદનીય એવા પ્રકારની છે તેને પરિણામોત્તર પામવામા ઔપધ નિ નિમિત્ત કારણરૂપ થઈ શકે. મદ્, મધ્યમ, ગુણ અથવા અશુભ ંધને આદ સ્વજ્ઞતીય કર્મ મળવાથી ઉત્કૃષ્ટ બધ પણ થઈ શકે છે. મંદ, કે મધ્યમ બાધેતા કેટલાએક શુભ બંધને કાઢી એક અશુભ કર્મવિશેષના પગલવથી અશુભ પરિણામીપણુ થાય છે, તેમ જ તેવા અશુભ બંધને કાઢી એક શુભકર્મના યોગથી શુભ પરિણામીપણુ થાય છે.

મુખ્યકરીને બંધ પરિણામાનુમાર થાય છે. કોઇ એક મનુષ્યપ્રાણીનો તોત્ર પરિણામ નાશ કરવાથી તેણે 'નિકાચિત કર્મ' ઉત્પન્ન કર્યું છતાં ઇતનાક બચાવના કારણથી અને માફી આદિના અભાવથી ગજનીતિના ધોગસુમાં તો'કર્મ કરનાર મનુષ્ય છૂટી જાય તેથી કાંઈ તેના બંધ 'નિકાચિત' નહીં ભેગ એમ મમજવાયોગ્ય નથી તેના વિપાકનો ઉદય થવાનો વખત દૂર હોય તેથી પણ એમ બને. તમામ ઇતવાક અપગમમાં ગજનીતિના ધોરણે શિક્ષા થાય છે, તે પણ કર્તાના પગિણામવંત જ છે એમ એકાને નથી, અથવા તે શિક્ષા કોઈ આગળ ઉત્પન્ન કરેલા અશુભ કર્મના ઉદયરૂપ પણ હોય છે; અને વર્તમાન કર્મમંથ સત્તામા પડ્યા રહે છે. જે મથાઅવસરે વિપાક આપે છે.

સામાન્યપણે અમત્યાદિ કરના હિંમાનુ પાપ વિશેષ છે. પણ વિશેષ-દષ્ટિએ તો હિંમા કરના અસત્યાદિનુ પાપ એકાંતે ઓછું છે એમ ન મમજવું; અથવા 'વધારે હું' એમ પણ એકાંતે ન સમજવું. હિંમાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવ' અને તેના કર્તાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ, લાવને અનુમગીને તેમાં બંધ કર્તાને થાય છે. તેમ જ અમત્યાદિના મંથમા પણ સમજવાયોગ્ય છે. કોઇએક હિંસા કરતા કોઇએક અમત્યાદિનુ ફળ એક ગુણ, બે ગુણ, કે અનંતગુણવિશેષપર્યંત થાય છે તેમ જ કોઇએક અમત્યાદિ કરતા કોઇએક હિંમાનું ફળ પણ એક ગુણ, બે ગુણ, કે અનંતગુણવિશેષપર્યંત થાય છે.

ત્યાગની-વારવાર વિશેષ જિજ્ઞાસા છતાં, મંમારપ્રત્યે વિશેષ ઉદાસીનતા છતાં, કોઇએક પૂર્વકર્મના બળવાનપણાથી જે જીવ મૃદસ્થાવાસ ત્યાગી સકતા નથી, તે પુરુષ મૃદસ્થાવાસમાં કુટુંબાદિના નિર્વાહઅર્થે જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમાં તેનાં પરિણામ જેવા જેવાં વર્તે છે, તે તે પ્રમાણે બંધાદિ થાય. મોદ છતાં અનુકંપા માનવાથી, કે પ્રમાદ છતાં ઉદય માનવાથી, કંઈ કર્મમંથ બૂલથાંપ ખાતો નથી; તે તો મથાપરિણામ બધપણ પામે છે. કર્મના સૂક્ષ્મ પ્રકારોને મતિ વિચારી ન સકે તોપણ શુભ અને અશુભ કર્મ સફળ છે, એ નિમજ જીવે વિસ્મરણ કરવો નહીં પ્રલક્ષ પરમ ઉપકારી દોનાથી, તથા 'સિદ્ધપદના' બતાવનાર પણ તેઓ હોવાથી, સિદ્ધ કરતા અર્દનને પ્રથમ નમરકાર કર્યો છે.

શ્રી વરાણીઆ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૫, શનિ, સંવત્ ૧૯૫૩,

૫૦૫

■ કાવનું ગ્વરૂપ પશુ સપુત્રાની દષ્ટિએ પ્રતીત કરતાં તથા વિચારના
ગાન જ છે 'આ જીવ દિશાથી આ જ છે' એ વાક્યથી 'શાસ્ત્રપરિણા-
અધ્યન' પ્રાગ્બુ છે મદ્યરૂપને તે પ્રાગ્બવ કંપના આશયને મમજનાથી
સમસ્ત દ્વાદશાંગીનું રક્ત્ય મમજનાયોગ્ય છે ,
વવાણીઆ ચૈત્ર વદ ૧, રવિ મં. ૧૬૫૧

૫૦૬

તથાપ (વધાર્યો) આમ (મોક્ષમાર્ગ માટે જેના વિચારે પ્રવર્તી શક્ય
એવા) પુરુષો જીવને, મમાગમ થવામા કોઈએ પુણ્યેતુ જોઈએ છીએ,
તેનું જોગખણ થવામા મદદમદ્યુષ્ય જોઈએ છીએ, અને તેની આત્મ
ભક્તિએ પ્રવર્તવામા મદદપુણ્ય જોઈએ છીએ, એવા ગાનીના વચને છે તે
સાચા છે એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય ગેવુ છે તથાપ આમ પુરુષના અભાવ
જેવો આ માગ રતો છે, તાપણ આત્મ થાં જીવે તેવો મમાગમ ધ્યક્ષતા તેના
અભાવે પશુ વિશુદ્ધિધ્યાનકના અભ્યાસને તમ અવસ્થ કરીને કર્તવ્ય છે
છંદર વૈશાખ વદ ૧૨, શુકે ૧૮૧૦

૫૦૭

, જેવગ નિગરા પામવાથી જીવને મત્તમાગમો પ્રાપ્ત થાત પશુ સિધિ-
થઈ જાય છે સત્સમાગમના અભારનો જે ગણતા છતાં પશુ સત્સમાગમ
થશે છે એ પરમ પુરુષોગ જાણ્યો છે માટે સર્વમગસાગરોગ જનતાશુરીમા
મૃદરથાનામે ઝિધતિ તે થ લાં પાંત તે પ્રવૃત્તિ નીતિસદ મ્હ પશુ જાગરી
સહને પરમાધિમા હિસાદ્મલિત પ્રવર્તી વિશુદ્ધિધ્યાનક નિત્ય અભ્યાસતા ગહેવુ
એ જ કર્તવ્ય છે

૫૦૮

જેને કોઈ પશુ પ્રત્યે ગગ દેખ નહા નથી તે મદાતમાને
જાન વાર નમસ્કાર.

— ૦ —

પરમયોગી એવા શ્રી કાલદેવાદિ પુરુષો જાણે છેને રાખી રાક્યા
નથી, તે દેહમા એક વિગેઃ સ્વ ગ્યુ છે તે એ જે તેનો મંત્ર વર્તે સામુધીમા

જીવે અમંગપણ-નિર્મોહપણ-ફરી લઈ અગાધ અનુભવરૂપ એવું નિજ
સ્વરૂપ જાણી, ખીજા સર્વ લાવપ્રત્યેથી વ્યાવૃત (છટા) થવું, કે જેથી ફરી
જન્મ મંરણનો ફેરો ન રહે. તે દેહ છોડતી વખતે જેટલા અંશે અમંગપણ-
નિર્મોહપણ-અધાર્મ અમરમણ-ગદે છે તેટલું મોક્ષપદ નજીક છે, એમ પગમ-
ચાની પુરુષનો નિશ્ચય છે.

કંઈ પછે મન, વેચન, કાયાના યોગથી અપરાધ યથો હોય-જાણતાં
અથવા અજાણતાં-તે સર્વ વિનયપૂર્વક ખમાવું છું ધણા નમ્રભાવથી ખમાવું છું.

આ દેહે કરવાયોગ્ય કાર્ય તો એકજ છે કે કોઈપ્રત્યે રાગ, અથવા કોઈ
પ્રત્યે ક્રિંચિત્માત્ર દ્વેષ ન રહે; સર્વત્ર મમદશા વર્તે, એ જ કલ્યાણનો મુખ્ય
નિશ્ચય છે.

સવત્ ૧૬૫૩, જેઠ શુક્ર ૮, ભોમ, મુમઘ.

૫૦૬

પરમપુરુષદશાવર્ણન.

—કાચસો કનકે જાકે નીચમો નરેશપદ
મીચસી મિતાઇ ગગવાઇ જાકે ગારસી,
જહરમી જોગ જાનિ કહગસી કગમતિ
હકગસી હામ પુદ્ગલજી છારસી,
જાનસો જગવિવાગ લાલસો જુવનરામ
કાલમો કુટુબકાજ લોહલાજ લાગમી,
મીસો મુગમ જાને ખીલો ખખખ મારે
ઝંજી જાડી ગીનિ નાદી જંદલ બનાગી.

જે કચનને કાચમજાનુ જાણે તે. સજ્જાદને નીચપદમંત્રી જાણે છે,
કાચથી જોઈ દરેકા નેને મરણમમાન જાણે છે, મોટાદને લીપવાની ગારજેની
જાણે છે, કિમિયા વગેરે જોગને ઝેર માન જાણે છે, મિદ્ધિ વગેરે અશ્વર્યન
ખાસાતામમાન જાણે છે, જગતમાં પૂજાના થરા આદિની હામને અનર્થસમાન
જાણે છે, પુદ્ગલની છામી એની ઔદારિકાદિ કાયાને ગખ જેની જાણે છે,
જગતના જોગ-વિલાસને મુઝાવારૂપ જાણમાન જાણે છે, ધરવામને લાલ

સમાન જાણે છે, કુટુમ્બના કાર્યને કાળ એટલે મૃત્યુસમાન જાણે છે, લોકમાં લાજ વધારવાની ઇચ્છાને મુખની લાજસમાન જાણે છે, કીર્તિની પ્રત્યક્ષતાને નાકના મેલજેવી જાણે છે, અને પુણ્યના ઉદયને જે વિદ્યાસમાન જાણે છે, એવી જેની રીતિ હોય તેને બનારસીદાસ વદનાં કરે છે.

વ્યવહાર અથવા પરમાર્થ મંબધી કાષ્ઠપણુ હવ વિગેની વૃત્તિ. હોય તે ઉપશાત કરી, કેવળ અમગ ઉપયોગે અથવા પગમપુર્યની ઉપર કહી છે તે દશાના અવનબને આત્મસ્થિતિ કરી એમ નિશ્ચયના છે, કેમકે બીજી કાષ્ઠ પણુ વિદ્યુત સખવા જેવું નથી જે કાંઈ માયા અંત કરણે સત્પુર્યના વચનને મહણુ કરશે તે સત્યને પામશે એમા કંઈ સચય નથી, અને શરીરનિર્વાદાદિ વ્યવહાર માં સૈના પ્રાપ્ત્ય પ્રમાણે પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે, એટલે તે રિગે પણુ કંઈ વિદ્યુત ગમવાયોગ્ય નથી, જે વિદ્યુત તમે ધણુકરીને મમાઓ છે, તો પણુ નિશ્ચયના બળવાનપણુને અર્થે દર્શાવ્યું છે.

સર્વ હવ પ્રત્યે સર્વ ભાવ પ્રત્યે અખંડ એકરસ વીતરાગદયા રાખવી એ જ મર્વ જ્ઞાનનું ફળ છે આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, જન્મ જગ મરણુ-રહિત અમગસ્વરૂપ છે એમા મર્વ જ્ઞાન મમાય છે. તેની પ્રતીતિમા સર્વ મમ્યકુદર્શન સમાય છે. આત્માને અગંગ સ્વરૂપે સ્વમાનદશા રહે તે, સમ્યક્ આરિત્ર, ઉત્કૃષ્ટ સંયમ, અને વીતરાગદયા છે જેના મંપૂર્ણપણુનું ફળ સર્વ દુખનો ક્ષય છે એ કેવળ નિર્મલ છે, કેવળ નિર્મલ છે

જેઠ વદ ૬, રવિ, ૧૬૫- મુખ્ય

૫૧૦.

આર્ય શ્રી સોભાગે જેઠ વદ ૧૦, ગુરુવારે મગરારે કાલક ૧૦ ને ૫૦ મિનિટે દેહ મુખ્યાના સમાચાર વાની ધણેા ખેદ થયો છે જેમ જેમ તેમના અદ્ભુત ગુણો પ્રત્યે દર્શિ જાય છે, તેમ તેમ અધિક અધિક ખેદ થાય છે.

હવેને દેહનો મંબધ એ જ રીત છે, તેમ જતા પણુ અનાદિથી તે દેહને ત્યાગતા હવ ખેદ પામ્યા કરે છે, અને તેમા દદ મોહથી એકપણુની ખેડે વર્તે છે જન્મ મરણાદિ સંસારનું મુખ્ય બીજ એ જ છે. શ્રી સોભાગે

તેવા દેહને સાગતાં મોટા મુનિઓને દુર્લભ એવી નિશ્ચય અસંગતાથી નિજ ઉપયોગમય દશા રાખીને અપૂર્વ રિત કર્યું છે, એમા સંશય નથી

વડીલપણાથી, તથા તેમના તમારાપ્રત્યે વજ્રા ઉપકાર હોવાથી, તેમ જ તેમના ગુણોના અદ્ભુતપણાથી તેમનો વિયોગ તમને વધારે ખેદકારક થયો છે, અને થવાયોગ્ય છે તેમના તમારાપ્રત્યેના સંસારી વડીલપણાનો ખેદ વિસ્મરણ કરી, તેમણે તમાન સર્વપ્રત્યે જે પરમ ઉપકાર કર્યો હોય, તથા તેમના ગુણોનું જે જે અદ્ભુતપણું તમને ભાસ્યું હોય, તેને વારંવાર મંભારી, તેવા પુરુષનો વિયોગ થયો તેનો અતરુમા ખેદ રાખી, તેમણે આરાધવાયોગ્ય જે જે વચનો અને ગુણો કહ્યા હોય તેનું સ્મરણ આશી તેમા આત્માને પ્રેરવો એમ તમો સર્વપ્રત્યે વિનિર્મિત છે મમાગમમા આવેના મુમુક્ષુઓને શ્રી સોભાગનું સ્મરણ સહેજે ધણા વખતમુધી રહેવાયોગ્ય છે

મોઢે કરીને જે મમયે ખેદ થાય, તે સમયે પણ તેમના ગુણોનું અદ્ભુતપણું સ્મરણમા આણી, મોઢથી થતો ખેદ સમાપ્તિને ગુણોના અદ્ભુતપણાનો વિરહ થયો તે પ્રકારમા તે ખેદ પ્રવર્તાવવો યોગ્ય છે.

આ ક્ષેત્રે આ કાગમા શ્રી મોભાગ જેવા વિગ્લા પુરુષ મળે એમ અમને વારંવાર બામે છે

ધીરજથી સર્વએ ખેદ સમાવવો, અને તેમના અદ્ભુત ગુણોનો અને ઉપકારી વચનોનો આશ્રય કરવા યોગ્ય છે 'શ્રી મોભાગ' મુમુક્ષુએ વિસ્મરણ કરવાયોગ્ય નથી.

મંસારનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ જોણું છે, તેને તે મમારના પદાર્થની પ્રાપ્તિથી, કે અપ્રાપ્તિથી હર્ષ, મોઢ થવાયોગ્ય નથી તોપણ એમ જણાય છે કે, સત્પુરુષના સમાગમની પ્રાપ્તિથી કંઈ પણ હર્ષ, અને તેમના વિયોગથી કંઈ ખેદ અમુક ગુણરચાનકસુંધી તેમને પણ થવાયોગ્ય છે.

શ્રી સોભાગની સગળતા, પરમાર્થમળધી નિશ્ચય મુમુક્ષુપ્રત્યે પરમ ઉપકારતા આદિ ગુણો વારંવાર વિચારવાયોગ્ય છે

જેઠ વદ ૧૨, શનિ, ૧૯૫૩, ગુપ્ત શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

૫૧૧

સર્વ જીવ સુખને ઇચ્છે છે, પણ કોઈક વિગ્લા પુરુષ તે સુખનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણે છે.

જન્મ મરણ આદિ અનંત દુષ્પતો આસતિક (સંચા) ક્ષય થવાનો ઉપાય અનાદિકાળથી જીવના જાણુવામાં નથી. તે ઉપાય જાણવાની, અને દરવાની સાચી ઇચ્છા ઉદ્ભવ થયે જીવ જો મરણપણા સમાગમનો લાલ પામે, તો તે ઉપાયને જાણી શકે છે, અને તે ઉપાય ઉપાગીને મર્ત દુર્ગ્ધથી મુક્ત થાય છે.

તેની સાચી ઇચ્છા પણ ધણુંદરીને જીવને મરણપણા સમાગમથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેના સમાગમ, તે સમાગમની ઓળખાણ, દર્શાવેલા માર્ગની પ્રતીતિ, અને તેમ જ આવવાની પ્રવૃત્તિ જીવને પરમ દુર્લભ છે.

મનુષ્યપણ, જ્ઞાનીના વચ્ચેનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થવું, તેની પ્રતીતિ થવી, અને તેમણે કહેલા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થવી પરમ દુર્લભ છે, એમ શ્રી વર્દમાનસ્વામીએ 'ઉત્તગાધ્યન' ના ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપદેશ્ય છે.

પ્રત્યક્ષ મરણપણા સમાગમમાં અને તે આશ્રમમાં વિચિત્રતા મુમુક્ષુઓને મોક્ષસંધી બધાં માધનો અપ્પ પ્રયામે અને અપ્પ કાળે પ્રાપ્તે (ધણુંદરીને) સિદ્ધ થાય છે; પણ તે સમાગમનો યોગ પામવો બહુ દુર્લભ છે તે જ સમાગમના યોગમાં મુમુક્ષુ જીવનું નિર્વૃત્ત ચિત્ત વર્તે છે.

મરણપતો યોગ પામવા તો સરકાળમાં જીવને દુર્લભ છે, તેમાં પણ આવા દુષ્ક્રમકાળમાં તો કર્વાયિત્ત જ તે યોગ બને છે. વિરલાભ સત્યુપન વિચરે છે. તે સમાગમનો લાલ અપૂર્વ છે, એમ જાણીને, જીવે મોક્ષ માર્ગની પ્રતીતિ કરી, તે માર્ગનું નિરતર આગાધન કરવું યોગ્ય છે.

તે સમાગમનો યોગ ન હોય ત્યારે આરભ પગિમ્હ, ત્યેમી વૃત્તિને ઓમશબ્દી મહાસ્ત્રનો પગિયમ વિગેય કરીને કર્તવ્ય છે. વ્યવહારિક કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હોય તોપણ તેમાંથી વૃત્તિને મોળી પાડવા જે જીવ ઇચ્છે છે, તે જીવ મોળી પાડી શકે છે, અને મહાસ્ત્રના પગિયમને અર્થે ધણો અવકાશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આરભ પરિમહપગથી જેની વૃત્તિ બેદ પામી છે, એટલે તેને અંતાર જાણી તે પ્રત્યેયી જે જીવે ઓમશબ્દી છે, તે જીવને સત્યુપનો સમાગમ અને સત્તાત્મનું શ્રવણ વિરોધકરીને હિતકારી થાય છે. આરભ પગિમ્હપગ વિગેય વૃત્તિ વર્તતી હોય તે જીવમાં સત્યુપના વચનનું, અથવા મહાસ્ત્રનું પગિયમન થવું કાણુ છે.

આરભ પગિમ્હપગથી વૃત્તિ મોળી પાડવાનું, અને મહાસ્ત્રના પગિયમમાં ફિલિ કરવાનું પ્રથમ કાણુ પડે છે, કમકે જીવને અનાદિ પ્રકૃતિભાવ તેથી

જૂદા છે તોપણ જેણે તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તે તેમ કરી શક્યા છે, માટે વિશેષ ઉત્સાહ ગળી તે પ્રવૃત્તિ કર્તવ્ય છે

મર્વ મુમુક્ષુઓએ આ વાતનો નિશ્ચય અને નિયમનિયમ કર્યો વે છે. પ્રમાદ, અને આનયમિતપણે ટાળવું વે છે

અશાલ ગુદ ૪, ગરિ, ૧૯૫૩, મુગધ

૫૧૨

• શુભેચ્છાથી મારીને શૈલેસીકગ્લુપર્વતની મર્વ ક્રિયા જે જાનીને સમ્મત છે, તે જાનીના વચનો લાગ વૈરાગ્યનો નિષેધ કરવામા પ્રવર્તે નહીં, લાગ વૈરાગ્યના સાધનરૂપે પ્રથમ લાગ વૈરાગ્ય આવે છે, તેને પણ જાની નિષેધ કરે નહીં એકલી જડક્રિયામા પ્રવૃત્તિ કરી જાનીના માર્ગથી વિમુખ રહેતા હોય, અથવા મતિના મૂલવને લે છે ઉચી દશા પામતા અટકના હોય, અથવા અમતમાગમથી મતિવ્યામોહ પામી અન્યથા લાગ વૈરાગ્યને ત્યાગ વૈરાગ્યપણે માની લીધા તેમ તેના નિષેધને અર્થે કરેલાશુદ્ધિથી જાની ચોખ્ખ વચને “ તેના નિષેધ ” કચિત્ કરતા હોય, તે વ્યામોહ નહીં પામતા તેના સદ્દેવ સમજી મથાર્થ લાગ વૈરાગ્યની ક્રિયામા અતરૂ તથા બાલ્યમા પ્રવર્તવું ચોગ્ય છે

મં ૧૯૫૩ ના અશાલ ગુદ ૧૫, શુધ, મુગધથી

૫૧૩

—સકળ મંસારી ઇદ્રિયરામી, મુનિગણ આતમરામી રે,
મુખ્યપણે જે આતમરામી, તે-કહિયે નિઃકામી રે.

હે મુનિઓ ! દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, મળથી અને ભાવથી અમગપણે વિચારવાનો મતન ઉપયોગ મિદ્ધ કવ્વો ચોગ્ય છે જેમણે જગતસુખપૃષ્ઠા છોડી જાનીના માર્ગનો આશ્રય ગ્રહણ કર્યો છે, તે અવશ્ય તે અમંગ ઉપરોગને પામે છે જે જુનથી અસંગના ઉત્તમે તે શ્રુતનો પરિચય કર્તવ્ય છે.

મુગધ, અશાલ વદ ૧, ગુર, સં ૧૯૫૩

૫૧૪.

પરમસંયમી પુરુષોને નમસ્કાર.

અંમારમૂલે વ્યવહાર, મારમૂલે પ્રયોજનની પેઠે કરવાનો ઉદ્દેશ વત્યાં છતાં, જે પુરુષો તે ઉત્તમથી ક્ષોભ ન પામતાં સદગુણીય-સ્વધર્મમાં નિશ્ચળપણે રહ્યા છે, તે પુરુષોના બીજામતનું વારંવાર સ્મરણું કરીએ છીએ.

સં ૧૬૫૩, અશાઃ ૧૬ ૧૧, રવિ, મુખ્યધી.

૫૧૫.

પરમઉત્કૃષ્ટ સંયમ જેના લક્ષમાં નિરંતર વત્યાં કરે છે તે સાતપુરુષોના સમાગમનું ધ્યાન નિરંતર છે.

—:—:—

પ્રતિષ્ઠિત (નિમંત્ર) વ્યવહારની શ્રી.....ની જિજ્ઞાસાથી અનંત-શુભવિશિષ્ટ જગ્યામાં વર્તે છે. બળવાન, અને વેદાવિન્ન અટળ ઉદય હોવાથી અંતરંગ એક મમતામહિત વેગીએ છીએ. દીર્ઘકાળને ધણી અપ્પભ્યામાં સાવવાનો ધ્યાનમાં વર્ત્યો છે. એકત્વભાવના આત્મશુદ્ધિની ઉત્કૃષ્ટતા કરે છે.

મુખ્ય, આઠ શુદ્ધ, ૩, રવિ, ૧૯૫૩.

૫૧૬.

દીર્ઘકાળની જેની સ્થિતિ છે, તેને અદ્યક્ષકાળની સ્થિતિમાં આળી જેમણે કર્મક્ષય કર્યો તે મહાત્માઓને નમસ્કાર.

—:—:—

મેદનનું મંદમંથ, અને મસમાર્ગમર્મો પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી.

સં ૧૬૫૩ ના આવળી શુદ્ધ ૧૫, ચૈત્રી, મુખ્યધી.

૫૧૭.

“ મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ ” નામે ગ્રંથ મુમુક્ષુ જીવે વિચારવાયોય છે. તે અવધાન કરતાં કાલ કાલ વિચારમાં મનમતાંતર જેવું સામે તો નહીં મુમુક્ષુ તે સ્થળે વધારે મનન કરવું, અથવા મત્તમાગમને યોગે તે સ્થળ સમજવું યોગ્ય છે.

—:—:—

પરમોત્કૃષ્ટ સંયમમાં સ્થિતિની વાત તો દૂર રહી, પણ તેના સ્વરૂપનો વિચાર મને પણ વિકટ છે.

૧૯૫૩, આવણી શુદ્ધ ૧૫, મુંબઈ.

૫૧૮.

ઓમ્

સર્વ-ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકામાં સ્થિતિ યત્નાપર્યંત શ્રુતજ્ઞાનનું અવલંબન લઈને સત્પુરુષો પણ સ્વદેશમાં સ્થિર રહી શકે છે, એમ જિનનો અભિમત છે તે પ્રત્યક્ષ ક્ષત્ર દેખાય છે.

સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકાપર્યંતમાં શ્રુતજ્ઞાન (જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો)નું અવલંબન જે જે વખતે મદ પડે છે, તે તે વખતે કંઈ ઠંઠ ચપળપણ સત્પુરુષો પણ પ્રાપ્ત નથી, તો પછી સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવો, કે જેને વિપરીત સમાગમ, વિપરીત શ્રુતાદિ-અવલંબન રહ્યાં છે તેને વાગ્વાગ વિગેષ વિશેષ ચપળપણ થવાયોગ્ય છે.

એમ છે તોપણ જે મુમુક્ષુઓ મમ્મમાગમ, મદ્યચાર અને મન્થાસ્ત્ર-વિચારરૂપ અવલંબનમાં દૃઢ નિવાસ કરે છે, તેને સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકાપર્યંત પડોચાનું કંઈ નથી. કંઈ જતાં પણ કંઈ નથી.

મુંબઈ, સંવત્ ૧૯૫૩ ના આવણી વદ ૧૨.

૫૧૯.

પરમકૃપાળુ પૂજ્ય પિતાશીલ—

વવાણીઆબદર.

આજીવિતસપર્યંત મેં આપનો કોઈ પણ અવિનય, અભક્તિ, કે અપરાધ કર્યો હોય તે મેં હાથ જોડી મન્નક નમાનીને શુદ્ધ અંત કર્યો ખમાવું છું. કૃપાકરીને આપ ક્ષમા આપશો. મારી માતૃશીત્રત્યે પણ તે જ રીતે ખમાવું છું; તેમ જ બીજા સાયમર્ષિત્રત્યે મેં કોઈ પણ પ્રકારનો અપરાધ, કે અવિનય જણાતાં, અથવા અજાણતા કર્યો હોય તે શુદ્ધ અંત કરણી ખમાવું છું. કૃપાકરીને સૌ ક્ષમા આપજો.

સં. ૧૯૫૩ના ભાદરવા શુદ્ધ ૫, ગુરુવાર, મુંબઈથી.

હોરૂ ગાયત્રીના દંડવત્ પ્રાસ થાય.

૫૨૦.

શરીરાદિ જળ ઘટવાથી સર્વ મનુષ્યોની માત્ર દિગમ્બરવૃત્તિએ વર્તનિ ચારિત્રનો નિર્વાહ ન થઇ શકે તેથી જ્ઞાનીએ ઉપદેશોલી મર્યાદાપૂર્વક શ્વેતામ્બરપણેથી વર્તમાનકાળ જેવા કાળમાં ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવાને અર્થે પ્રવૃત્તિ છે, તે નિષેધ કરવાયોગ્ય નથી. તેમ જ વસ્ત્રનો આગ્રહ કરી દિગમ્બરવૃત્તિને એકતિ નિષેધ કરી વસ્ત્રમૂર્છાદિ કારણેથી ચારિત્રમાં સિધ્ધિપણુ પણુ કર્તવ્ય નથી. દિગમ્બરપણુ અને શ્વેતામ્બરપણુ દેશ, કાળ, અધિકારીયોગે ઉપકારનાં હેતુ છે, એટલે જ્યાં જ્ઞાનીએ જેમ ઉપદેશું તેમ પ્રવર્તાં આત્માર્થ જ છે. "મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ"માં વર્તમાનજિનાગમ, કે જે શ્વેતામ્બરમંત્રપ્રદાયને માન્ય છે, તેનો નિષેધ કયો છે, તે નિષેધ કર્તવ્ય નથી. વર્તમાનઆગમમાં અમુક રથેણ વધારે સંકેહનાં રચાન છે, પણ સત્યુત્પત્તિ દષ્ટિએ જોતાં તેનું નિરાકરણ થાય છે, માટે ઉપશમદષ્ટિએ તે આગમો અવસોકન કરવામાં સંશય કર્તવ્ય નથી.

સં ૧૬૫૩ ના ભાદ્રપદ વદ ૦)) ગવિવાર, મુળપૃથી.

૫૨૧.

ૐ પારમાર્થિક હેતુવિશેષથી પત્રાદિ વખવાનું જની શકતું નથી. જે અનિલ છે, જે અસાર છે અને જે અશ્વલુકપ છે, તે આ જીવને પ્રીતિનું કાળુ કેમ થાય છે, તે વાત ગતિ દિવમ ત્રિચારવાયોગ્ય છે.

લોકદષ્ટિ અને જ્ઞાનીની દષ્ટિને પશ્ચિમ પૂર્વ એટલે તફાવત છે. જ્ઞાનીની દષ્ટિ પ્રથમ નિરાવંચન છે, રૂચિ ઉત્પન્ન કરતી નથી, જીવની પ્રકૃતિને મળતી આવતી નથી; તેથી જીવ તે દષ્ટિમાં રૂચિવાન થતો નથી, પણ જે જીવોએ પરિપક્વ વેડીને થોડા કાળમુધી તે દષ્ટિનું આરાધન કર્યું તે સર્વ દુઃખના ક્ષયરૂપ નિર્વાણને પામ્યા છે, તેના ઉપાયને પામ્યા છે.

જીવને પ્રમાદમાં અનાદિથી રતિ છે, પણ તેમાં રતિ કરવાયોગ્ય કંઇ દેખાતું નથી. •

સં ૧૬૫૩ ના આગે શુક્ર ૧, મુળપૃથી.

૫૨૨.

ૐ સત્યુત્પત્તિના અમાધર્મજીવ મંચમને નમસ્કાર.

અવિષમ પરિણામથી જેમણે કાળકૂટ વિષ પીધુ એવા થી નાગનાદિ પ્રમપુરુષોને નમસ્કાર

પરિણામમાં તો જે અમૃત જ છે, પણ પ્રથમ દશાએ કાળકૂટ વિપત્તી પેઠે મુંઝવે છે એવા શ્રી મંયમને નમસ્કાર. તે જ્ઞાનને, તે દર્શનને, અને તે ચારિત્રને વારંવાર નમસ્કાર.

મુંબઈ, સં. ૧૯૫૩ના આશો શુદ્ધ ૮ રવિ.

૫૨૩.

ઉપરની ભૂમિકાઓમાં પણ અવકાશ પ્રાપ્ત થયે અનાદિ વાસનાનું મંકમણ થઈ આવે છે, અને આત્માને વારંવાર એમ થયા કરે છે કે, હવે ઉપરની ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ જ છે. અને વર્તમાનભૂમિકામાં સ્થિતિ પણ થવી દુર્લભ છે; એવા અમંખ્ય અંતરાયપરિણામ ઉપરની ભૂમિકામાં પણ બને છે, તો પછી શુભેચ્છાદિ ભૂમિકાએ તેમ બને એ કંઈ આશ્ચર્યકારક નથી. તેવા અંતરાયથી ખેદ નહીં પામતાં આત્માર્થીજીવે પુરપાર્યદષ્ટિ કરવી, અને શરવીરપણુ રાખવું; દ્વિતકારી દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ઠિ એ ગતિ અનુસંધાન કરવું; સત્શાસ્ત્રનો વિશેષ પરિચય રાખી વારંવાર હક કરીને પણ મનને સદ્વિચારમાં પ્રવેશિત કરવું, અને મનના દુરાભ્યપણાથી આકુળત્વાકુળતા નહીં પામતાં ધૈર્યથી સદ્વિચારપંથે જવાનો ઉદ્દેશ કરતાં જથ થઈ ઉપરની ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અવિદ્યેપણુ પ્રાપ્ત થાય કે.

આશો વદ ૭, સં. ૧૯૫૩, મુંબઈ.

૫૨૪.

૭૦ શ્રી હરિભદ્રાચાર્યે ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચયગ્રંથ’ સંસ્કૃતમાં રચ્યો છે. ‘યોગબિંદુ’ નામે યોગનો બીજો ગ્રંથ પણ તેમણે રચ્યો છે. હેમચંદ્રાચાર્યે ‘યોગશાસ્ત્ર’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. શ્રી હરિભદ્રકૃત ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’ની પદ્ધતિ એ ગુર્જરભાષામાં શ્રી યશોવિજયજીએ ‘સ્વાધ્યાય’ની રચના કરી છે. શુભેચ્છાથી માંડીને નિર્વાણપર્યંતની ભૂમિકાઓમાં બોધનારતમ્ય તથા ચારિત્રસ્વભાવનું તારતમ્ય, મુમુક્ષુ જીવને વારંવાર શ્રવણ કરવાયોગ્ય, વિચાર કરવાયોગ્ય, અને સ્થિતિ કરવાયોગ્ય આશયથી તે ગ્રંથમાં પ્રકાશ્ય છે. યમથી માંડીને સમાધિ-પર્યંત અષ્ટાંગયોગ એ પ્રકારે છે: એક પ્રાણાદિતરોધરૂપ, બીજો આત્મસ્વભાવ-

પગિણામરૂપ 'યોગદષ્ટિસમુચ્ચ'માં આત્મવિશ્વાસપરિણામરૂપ યોગનો મુખ્ય વિષય છે. વાગ્ધર તે વિચારવાયોગ્ય છે.

આશો વદ ૧૪, રવિવાર, સં૦ ૧૯૫૩, મુંબઈ.

૫૨૫.

—શુર ગણધર શુભધર અધિકાર, પ્રચૂર પરંપર ઔર,
પ્રત તપધર તત્તુ નગનધર, વંદા વૃષસિર માર,

જગત્ વિષયના વિશ્લેષમાં સ્વરૂપવિભ્રાંતિવડે વિશ્રાંતિ પામતું નથી. અર્નન અભ્યાસમાં મુખ્યનો એક અનન્ય ઉપાય સ્વરૂપસ્થ થતું તે જ છે. એ જ દિતકારી ઉપાય જ્ઞાનીએ દોરે છે. ભગવન્ જિને દ્વાદશાંગી એ જ અર્થે નિરૂપણ કરી છે, અને એ જ ઉત્કૃષ્ટનાથી તે શોભે છે. જયંત છે.

જ્ઞાનીના વાક્યના શ્રવણથી ઉત્તારિત થતા એવો જીવ ચેતન, જડને ભિન્નરૂપ મધ્યસ્થિએ પ્રતીતિ કરે છે. અનુભવે છે, અનુક્રમે સ્વરૂપસ્થ થાય છે. યથાર્થિત અનુભવ થવાથી સ્વરૂપસ્થ થવાયોગ્ય છે.

દર્શનમોહ બીજીન થવ થી જ્ઞાનીના માર્ગમાં પરમભક્તિ સમુદ્રપ્રેક્ષ થાય છે તત્ત્વપ્રતીતિ સમ્યક્ષણે ઉત્પન્ન થાય છે. તત્ત્વપ્રતીતિવડે શુદ્ધચૈતન્યપ્રત્યે પ્રતિનો પ્રવાહ વહે છે. શુદ્ધચૈતન્યના અનુભવઅર્થે આર્ત્રમોહ વ્યતિત કરવા યોગ્ય છે. આર્ત્રમોહ, ચૈતન્યના-જ્ઞાનીપુરુષના સં-માર્ગના નેષિકપણથી પ્રસય થાય છે અસંગતાથી પગમાવગાડ અનુભવ થવા યોગ્ય છે.

હે આર્ય મુનિવરો! એ જ અમગ્ શુદ્ધચૈતન્ય-આર્થે અસંગયોગને અદોનિશ ધુન્ધીએ. હે મુનિવરો! અમંગતાનો અભ્યાસ કરો. જે મહાત્માએ અસંગ ચૈતન્યમાં લીન થયા છે, અને મને તેને નમસ્કાર.

૫૨૬.

અને દાસ દાષક બાલઉપાધિ ઝોડી વર્તે છે તમારા પરમાં પ્રશ્નો છે તેનું મમાધન નીચે વખ્યાથી વિચારજો. પૂરકર્ષ બે પ્રકારનાં છે, અથવા જીવથી જે જે કર્મ કરાય છે તે બે પ્રકારથી કરાય છે. એક પ્રકારમાં કર્મ એવા છે કે, જે પ્રકારે કાળાદિ તેની સ્થિતિ છે, તે જ પ્રકારે તે ભોગ્યી

સંકાય. બીજા પ્રકાર એવો છે કે, જ્ઞાનથી, વિચારથી કેટલાંક કર્મ નિવૃત્ત થાય. જ્ઞાન થવા છતાં પણ જે પ્રકારનાં કર્મ, અવસ્થ ભોગવવાયોગ્ય છે તે પ્રથમ પ્રકારનાં કર્મ કહ્યાં અને જે જ્ઞાનથી ટળી શકે છે, તે બીજા પ્રકારનાં કર્મ કહ્યાં છે. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા છતાં દેહનું રહેલું થાય છે, તે દેહનું રહેલું એ કેવળજ્ઞાનની ઇચ્છાથી નથી, પણ પ્રારબ્ધથી છે. એટલું સંપૂર્ણ જ્ઞાનબળ છતાં તે દેહગતિ વેદ્યાશવાય કેવળજ્ઞાનથી પણ છૂટી શકાય નહીં, એવી સ્થિતિ છે; જો કે તેવા પ્રકારથી છૂટવાવિષે કોઈ જ્ઞાનીપુરુષ ઇચ્છા કરે નહીં, તથાપિ અત્રે કહેવાનું એમ છે કે, જ્ઞાનીપુરુષને પણ તે કર્મ ભોગવવા યોગ્ય છે; તેમજ અંતરાયાદિ અમુક કર્મની અવસ્થા એવી છે કે, તે જ્ઞાનીપુરુષને પણ ભોગવવાયોગ્ય છે; અર્થાત્ જ્ઞાનીપુરુષ પણ તે કર્મ ભોગવ્યાવિના નિવૃત્ત કરી શકે નહીં. સર્વ પ્રકારનાં કર્મ એવાં છે કે, તે અદ્વિત હોય નહીં; મોત્ર તેની નિવૃત્તિના પ્રકારમાં ફેર છે.

એક, જે પ્રકારે રિચિત વગેરે બાંધ્યું છે તે જ પ્રકારે ભોગવવાયોગ્ય હોય છે. બીજાં, જીવનાં જ્ઞાનાદિ-પુરુષાર્થધર્મે નિવૃત્ત થાય એવાં હોય છે. જ્ઞાનાદિ-પુરુષાર્થધર્મે નિવૃત્ત થાય એવાં કર્મની નિવૃત્તિ જ્ઞાનીપુરુષ પણ કરે છે; પણ ભોગવવાયોગ્ય કર્મને જ્ઞાનીપુરુષ સિદ્ધિઆદિ પ્રપન્ને કરી નિવૃત્ત કરવાની ઇચ્છા કરે નહીં, એ અંતરવિત છે. કર્મને યથાયોગ્યપણે ભોગવવાવિષે જ્ઞાનીપુરુષને સંકાય હોતો નથી. કોઈ અજ્ઞાનદશા છતાં પોતાવિષે જ્ઞાનદશા સમજનાર જીવ કદાપિ ભોગવવાયોગ્ય કર્મ ભોગવવા વિષે ન ઇચ્છે તોપણ ભોગવ્યે જ છૂટકો થાય એવી નીતિ છે. જીવનું કુટેલું જો વગર ભોગવ્યે અદ્વિત જાતું હોય, તો પછી બંધ મોક્ષની વ્યવસ્થા ક્યાથી હોઈ શકે? વેદનીયાદિ કર્મ હોય તે ભોગવવા વિષે અમને નિરિચ્છા થતી નથી. જો નિરિચ્છા થતી હોય, તો ચિત્તમાં ખેદ થાય કે, જીવને દેહાભિમાન છે તેથી ઉપાર્જિત કર્મ ભોગવતાં ખેદ થાય છે; અને તેથી નિરિચ્છા થાય છે. મંત્રાદિથી, સિદ્ધિથી અને બીજાં તેવાં અમુક કારણોથી અમુક ચમત્કાર થઈ શકવા અસંભવિત નથી, તથાપિ ઉપર જેમ અમે જણાવ્યાં તેમ ભોગવવાયોગ્ય એવાં 'નિકામિન-કર્મ' તે તેમાંના કોઈ પ્રકારે મટી શકે નહીં; અમુક 'સિધિલકર્મ'ની અવિત નિવૃત્તિ થાય છે, પણ તે દંધ ઉપાર્જિત કરનારે વેદ્યાવિના નિવૃત્ત થાય છે એમ નહીં; આકારફેરથી તે કર્મનું વેદ્યું થાય છે. કોઈએક એવું 'સિધિલકર્મ' છે કે, જેમાં અમુક વૃષ્ટત ચિત્તની સ્થિતતા રહે તો તે નિવૃત્ત થાય; તેનું કર્મ

તે મંત્રોદિમાં રિચરતાના યોગે નિવૃત્ત થાય એ સંભવિત છે, અથવા કોઈ પાસે પૂર્વલાભનો કોઈ એવો બંધ છે કે, જે માત્ર તેની યોડી કૃપાથી ફળજૂત થઈ આવે; એ પણ એકે સિદ્ધિ જેવું છે; તેમ અમુક મંત્રાદિના પ્રયત્નમાં હોય, અને અમુક પૂર્વોત્તરાય તુટવાનો પ્રસંગ સમીપવર્તિ હોય તો પણ કાર્ય-સિદ્ધિ મંત્રાદિથી થઈ ગણાય; પણ એ, વાતમાં કંઈ સેહેજ પણ ચિત્ત થવાનું કારણ નથી. નિષ્ફળ વાર્તા છે. આત્માના દૃશ્યાણુસંબંધનો એમાં કોઈ મુખ્ય પ્રસંગ નથી. મુખ્ય પ્રસંગ વિસ્મૃતિનો હેતુ એવી કયા થાય છે; માટે તે પ્રકારના વિચારનો, કે શોધનો નિર્ધાર લેવાની ઈચ્છા કરવા કરતાં ભાગી, દેવી સારી છે, અને તે ભાગે સહેજે નિર્ધાર થાય છે.

*

*

*

*

*

આત્મામાં વિશેષ આકુળતા ન થાય તેમ ગમશે. જે થવાયોગ્ય દર્શ-
તે થઈ રહેશે, અને આકુળતા કરતાં પણ જે થવાયોગ્ય દર્શ તે થશે, તેની
સાથે આત્મા પણ અપરાધી થશે.

વર્ષ ૩૧ મું.

૫૨૭

ફવળ અંતર્મુખ થવાનો સત્યુત્પોનો માર્ગ સર્વદુઃખક્ષયનો ઉપાય છે, પણ તે ક્રાંતિક જીવને સમજાય છે. મહત્પુરુષના યોગથી, વિશુદ્ધ મતિથી, તીવ્ર વૈરાગ્યથી, અને સત્પુરુષના સમાગમથી તે ઉપાય સમજવારોગ્ય છે તે સમજવાનો અવસર એ માત્ર આ મનુષ્યદેહ છે તે પણ અનિયત કાળના ભયથી ગ્રહિત છે, ત્યા પ્રમાદ થાય છે એ ખેદ અને આશ્ચર્ય છે

~૧૬૫૪ના કારતક વદ ૫, રવિ, મુગધ.

૫૨૮

ૐ

ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષામક, પરિણામિક, ઔદયિક અને સન્નિપાતિક એ ૭ ભાવનો લક્ષ કરી આત્માને તે ભાવે અનુપ્રેક્ષી જોતા સદ્વિચારમા વિશેષ રિચાત યશે.

જ્ઞાન દર્શન, અને ચારિત્ર જે આત્મભાવરૂપ છે, તે સમજવાના માટે ઉપગ કલ્યા તે ભાવો વિશેષ અવગમન જૂત છે

મં. ૧૬૫૪ના માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૫, રવિવર, મુગધથી

૫૨૯.

૩૦

જેદ નહીં કરતાં ચરવીરપણું ગ્રહીને જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલતાં મોક્ષપાટણું મુસલ જ છે. વિષય, કથાપાદિ વિશેષ વિકાર કરી જ્ય તો વખતે વિચારવાન- ને પોતાનું નિર્વિર્કપણું જોઇને ધણો જ જેદ થાય છે, અને આત્માને વારંવાર નિંદે છે. ફરી ફરીને તિરસ્કારની વૃત્તિથી જોઇ, ફરી મહંતપુરુષના ચારિત્ર અને વાક્યનું અવલંબન ગ્રહણ કરી, આત્માને શૌર્ય ઉપજાવી તે વિષયાદિ સામે અતિ લડ કરીને તેને હરાવે છે ત્યાંમુથી નીચે મને જેમતા નથી; તેમ એકલો જેદ કરીને અટકી રહેતા નથી; એ જ વૃત્તિનું અવલંબન આત્માથી જીવોએ લીધું છે, અને તેથી જ અતિ જળ પામ્યા છે. આ વાત સર્વ મુમુક્ષુઓએ મુખે કરી હૃદયમાં સ્થિર કરવાયોગ્ય છે

મુખ્ય, માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૫, સર્વ, ૧૯૫૪.

૫૩૦

૩૦

શુભેચ્છથી માંડીને ક્ષીણબોદપર્યંત સત્ક્રમ અને સત્સમાગમ સેવાયોગ છે. સર્વ કાળમાં એ સાધનનું જીવને દુર્લભપણું છે, તેમાં આવા કાળમાં દુર્લભપણું વર્તે તે યથાસંભવ છે. દુષ્કર્મકાળ અને દુઃખવર્ષાથી નામને આશ્ચર્યભાવ અનુભવથી પ્રસન્ન હૃદિગ્રાચર થાય એવું છે. આત્મત્રેયધર્મક પુરૂષે તેથી ક્ષોભ ન પામતાં વારંવાર તે યોગપર પગ દઇ સત્ક્રમ, સત્સમા- ગમ, અને મહત્તિ જળવાન કરવાયોગ્ય છે.

મહા શુદ્ધ ૪, શુદ્ધવાર સં ૧૯૫૪.

૫૩૧.

આ જીવને ઉત્તાપના મગ હેતુ શું છે? તથા તેની કેમ નિર્ધત્તિ થતી નથી? અને તે કેમ થાય? એ પ્રશ્ન વિશેષકરી વિચારવાયોગ્ય છે. અંતરમાં ઉતારીને વચારવાયોગ્ય છે.

જ્યાંમુથી એ ક્ષેત્રે સ્થિતિ રહે ત્યાંમુથી ચિત્તને વચારે દદ રાખી વર્તવું. એજ વિનિતિ.

સં ૧૯૫૪ ના મહા વદ ૪, ગુરુ, વચારણ્યાં.

૫૩૨.

દુષ્ક્રમકાળનું પ્રગળ સંખ્ય વર્તે છે, તોપણ અડગ નિશ્ચયથી, મત્પુત્રપત્ની આનામા વૃત્તિનું અનુમંસાન કરી જે પુરુષો અશુભ વીર્યથી મગ્ન સ્નાન દર્શાવે. આરિત્રને ઉપામવા ધ્રુવે છે, તેને પરમશાનિનો માર્ગ હજી પણ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે.

ચૈત્ર વદ ૧૨, રવિ, ૧૯૫૪, મોગળી.

૫૩૩.

મર્યાદા મર્ત્ય પ્રકારે હું સિદ્ધ છું, એક કેવળ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ પરમોત્કૃષ્ટ અચિંત્ય સુખસ્વરૂપ માત્ર એકાન્ત શુદ્ધ અનુભવ રૂપ હું છું, હાં વિક્ષેપ ગો ? વિક'પ ગો ? ભય ગો ? ખેદ તો ? બીજી અવસ્થા શી ? હું માત્ર નિર્વિક'પ શુદ્ધ શુદ્ધ, પ્રત્યક્ષ શુદ્ધ, પગમસાત ચૈતન્ય છું હું માત્ર નિર્વિક'પ છું, હું નિઃસ્વરૂપમય ઉપયોગ કરૂ છું, તન્મય થાઉ છું શાંતિ શાંતિ શાંતિ. જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧, શનિવાર, ૧૯૫૪

૫૩૪

સર્વ દ્રવ્યથી, સર્વ ક્ષેત્રથી, સર્વકાળથી, અને સર્વ ભાવથી જે સર્વ પ્રકારે અપ્રતિબદ્ધ થઈ નિઃસ્વરૂપમાં સ્થિત થયા તે પરમપુરુષોને નમસ્કાર.

— ૦ —

જેને ક્ષત્રિય નથી, જેને ક્ષત્ર અગ્રિય નથી, જેને ગ્રાહ શત્રુ નથી, જેને ગ્રાહ મિત્ર નથી જે માન, અપમાન લાભ, અલાભ, દર્પ, શોક; જન્મ, મૃત્યુ આદિ દંડનો અભાવ કરી શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપને મિત્રે ગ્રિહિત પામ્યા છે, પામે છે, અને પ મગે, તેમનું અતિ ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ માનનાશ્ચર્ય ઉપમાવે છે.

દેહપ્રત્યે જેવો વસ્ત્રનો નયન છે, તેવો આત્માપ્રત્યે જેવો દેહનો મર્મંધ યથાતથ દોરો છે. આનપ્રત્યે તન્વારનો જેવો મર્મંધ છે, તેવો દેહપ્રત્યે જેવો આત્માનો મર્મંધ દોરો છે, અમદ્-સ્પષ્ટ-આત્મા જેવો અનુભવો છે, તે મહત્પુરુષોને જીવન અને મગ્ન બન્ને સમાન છે.

૫૩૫.

જે અચિંત્ય દ્રવ્યની શુદ્ધચિત્તિસ્વરૂપ કાંતિ પરમ પ્રગટ થઈ
અચિંત્ય કરે છે, તે અચિંત્ય દ્રવ્ય સહજ સ્વસાનિક
નિજસ્વરૂપ છે એવો નિશ્ચય જે પરમકૃપાળુ
સત્પુરુષોએ પ્રકાશ્યો તેના અપાર ઉપકાર છે.

—:—:—

અદ્ ભૂમિને પ્રકાશે છે, તેના કિરણની ઝાગિના પ્રભાવથી સમગ્ર
ભૂમિ શ્વેત થઈ જાય છે, પણ કઈ અદ્ ભૂમિરૂપ કાંઈ કાળે તેમ થતો નથી;
એમ મમસ્ત વિશ્વને પ્રકાશક એવો આ આત્મા તે ક્યારે પણ વિશ્વરૂપ થતો
નથી, મદા-મરદા-ચૈત-ન્યસ્વરૂપ જ રહે છે. વિશ્વમાં જીવ અભેદતા માને છે.
એ જ જ્ઞાતિ છે.

જેમ આકાશમા વિશ્વનો પ્રવેશ નથી મરં ભાવની વામનાથી આકાશ
ગળિ જ છે, તેમ અમરકૃદ્દિપ્તગોળ્ય પ્રત્યક્ષ મરં દ્રવ્યથી ભિન્ન, સર્વ અન્ય
પર્યાયથી ગળિ જ આત્મા દોઢો છે જેની ઉપત્તિ કાંઈ પણ અન્ય દ્રવ્યથી
થતી નથી તેવા આત્માનો નાશ પણ ક્યાંથી થાય ?

અજ્ઞાનથી, અને સ્વસ્વરૂપપ્રત્યેના પ્રમાણથી આત્માને માત્ર મૃત્યુની
જ્ઞાતિ છે, તે જ જ્ઞાતિ નિવૃત્ત કરી શુદ્ધચૈતન્ય નિજઅનુભવપ્રમાણુગણમાં
પરમ જાગ્રત થઈ રાત્રી સદાય નિર્નય છે.

એ જ સ્વરૂપના લક્ષથી મરં જીવ પ્રત્યે મામ્યભાવ ઉપજ થાય છે,
મરં પદ્મરૂપથી વૃત્તિ વ્યાપ્ત કરી આત્મા અકલેશ મમાધિને પામે છે.

પરમસુખસ્વરૂપ, પરમોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન, શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ મમાધિને મરંકાળને
માટે પામ્યા તે ભગવંતને નમન્કાર ને પદમાં નિગંતર લક્ષરૂપ પ્રવાહ છે
જેનો તે ભપુરુષોને નમન્કાર.

મંવત્ ૧૬૫૪, ન્યેષ્ટ ગૃહ ૧, શનિ.

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ.

૫૩૬

ૐ નમઃ

મનની વૃત્તિ શુદ્ધ અને ઠિચ થાય એવો અભિમાન પ્રાપ્ત થયો જાદુ
દુર્લભ છે વળી તેમાં આ દુષ્કર્મકાળ દોષથી જીવને તેનો વિગેય અંગતાય છે.

જે હવને પ્રસક્ત સત્સમાગમનો વિશેષ વાલ પ્રાપ્ત થાય તે મહત્પ્રુણવાનપણ છે. સત્સમાગમના વિયોગમાં મત્શાસ્ત્રનો મન્યાચારપૂર્વક પરિચય અવશ્ય કરવાયોજ્ય છે.

જ્યેષ્ઠ ૫૬ ૪, શુવે, ૧૬૫૪.

૫૩૭.

અપાર મહામોહભળને અનંત અંતરાય છતાં ધીર રહી જે પુરુષ તથા તે શ્રી પુરુષ ભગવાનને નમસ્કાર.

અનંત કાળથી જે જ્ઞાન ભવતેલુ થતુ હતુ તે જ્ઞાનને એક સમયમાનમાં જાણાતર કરી જેણે ભવનિર્વાત્તર્ય કર્યું, તે કલ્યાણનૃતિ મમ્યદ્દર્શનને નમસ્કાર. લખવામા વધારે ઉપયોગ હાલ પ્રવર્તેલા શક્ય નથી.

સં. ૧૬૫૪ ના અશાઃ શુદ્ધ ૧૧, સુબધ્ધી

૫૩૮.

સ્વભાવજાતદશા.

—૦—

—ચિત્ર સારી ન્યારી પરજડ ન્યારો સેજ ન્યારી
આદરબી ન્યારી ધક્કાં ઝડી મેરી થપના,
અતીત અનુથા સન નિદ્રા વાડી કાઢિ પેન
વિઘમાન પત્રક ન થામે અળ છપના
શ્વામ ઓ સુપન મેઢિ નિદ્રા કા અંગ છૂટે
સંજે અમ અંગ લાખ આતમદરપના,
લાગી ભંગો એનન અમેનનના જાન ત્યાગી
ભાગ દાદિ માનિક મમાન કપ અપના

મવત્ ૧૬૫૪.

—શ્રી બનારસીદાસજી

૫૩૯

શ્રીમત્ વીતગાગભગવતોએ નિશ્ચિતાર્થ કહેલો એવો અર્થિત્વ ચિતામણિ-સ્વરૂપ પદ્મહિતકારી પદ્મઅદ્વૈત, મર્દ દુ નો નિમશય આત્સર્નિક ક્ષય કરનાર પરમઅમૃતસ્વરૂપ એવો મર્વોદૃષ્ટ શાશ્વત ધર્મ જ્યવત વર્તો, વિદ્યાળ જ્યવંત વર્તો,

તે શ્રીમત્ અનંતચતુષ્ઠ્યસ્થિત ભગવંતનો, અને તે જયવંત ધર્મને આશ્રય મળેવ કર્તવ્ય છે. જેને પ્રાપ્તું કંઈ સામર્થ્ય નથી એવા અણુધ અને અશક્ત મનુષ્યો પણ તે આશ્રયના બળથી પરમસુખહેતુ એવાં અદ્ભુત ફળને પામ્યા છે, પામે છે, અને પામશે માટે નિશ્ચય અને આશ્રય જ કર્તવ્ય છે. અધીગતથી એક કર્તવ્ય નથી.

ચિત્તમાં દેહાદિ ભયનો વિશેષ પણ કચ્ચો યોગ્ય નથી.

દેહાદિમંથી જે પુરુષો હર્ષ, વિવાદ કરતાં નથી, તે પુરુષો પૂર્ણ દાન-શાંતને મંદોપમાં મમત્યા છે. એમ મમજ્ઞે, એ જ દૃષ્ટિ કર્તવ્ય છે.

‘તું ધર્મ પામ્યો નથી,’ ! હું ધર્મ કેમ પામીશ ?’ એ આદિ જેદ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ, જે દેહાદિ મંમંથીથી હર્ષવિવાદવૃત્તિ દૂર કરી આત્મા અમંગ ગુહ્યૈત-મસ્વરૂપ છે એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તે જ વૃત્તિનું બળ રાખવું અને મંદવૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનું મમગ્ણુ કરવું; તે અદ્ભુત અરિત્રપર દૃષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અમ્રમત્ત કરની, એ સુગમ અને મર્વોત્કૃષ્ટ ઉપદેશક તથા કલ્યાણસ્વરૂપ છે.

વંમે (ગુજરાત), આગે શુદ્ધ ૬ સુધવાગ, મં ૧૬૫૪. નિર્વિકલ્પ.

૫૪૦.

અનુભવહિંસાહંદશા.

—જેમે નરબેદૃષ નિદ્યેં અનીત હુનો
તંમે નિરબેદ અમ બેદકો ન ગદંગો,
દીમે કર્મગદિન મહિત મુખ સમાધાન
પામે નિજ ધાન ફિર બાદિર ન વદંગો:
કમદુ કદાચિ અપનો મુલાહિ લાગિ કરિ
રાગ મ ગચિકે ન પરવરતુ ગદંગો,
અમવાન યાન વિઘમાન પરગટ ભયો
યાદી ભાંતિ આગમ અનન કાલ ગદંગો.

—શ્રી બનારસીદાસજી.

૫૪૧.

જે સ્વરૂપક્રિયાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા ભગવાનના સ્વરૂપમાં પોતાની વૃત્તિ તન્મય કરે છે; જેથી પોતાની સ્વરૂપદશા

જાગ્રત થતી જાય છે, અને સર્વોત્કૃષ્ટ યથાખ્યાતચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. જેનું ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, તેનું જ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી આત્માનું સ્વરૂપ છે. આ આત્મા અને સિદ્ધભગવાનના સ્વરૂપમાં ઔપાધિક ભેદ છે; સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી જ્ઞેયજ્ઞે તો આત્મા મિદ્ધભગવાનની તુલ્ય જ છે. સિદ્ધભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાવરણ છે; અને વર્તમાનમાં આ આત્માનું સ્વરૂપ આવરણસહિત છે, અને એજ ભેદ છે; વસ્તુતાએ ભેદ નથી, તે આવરણ ક્ષીણ થવાથી આત્માનું સ્વાભાવિક સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટે છે. અને જ્યાં સુધી તેનું સ્વાભાવિક સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ્યું નથી ત્યાં સુધી સ્વાભાવિક મિદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા સિદ્ધ-ભગવાનની ઉપાસના કર્તવ્ય છે; તેમજ અર્હતભગવાનની ઉપાસના પણ કર્તવ્ય છે, કેમકે તે ભગવાન સયોગીમિદ્ધ છે. મયોગરૂપ પ્રારબ્ધને લઇને તેઓ દેહધારી છે; પણ તે ભગવાન સ્વરૂપસમવસ્થિત છે. સિદ્ધભગવાન અને તેમના જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં કે વીર્યમાં કંઈ પણ ભેદ નથી; એટલે અર્હતભગવાનની ઉપાસનાથી પણ આ આત્મા સ્વરૂપલયને પામી શકે છે, પૂર્વ મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે:—

જે ભણુઈ અરિહંતે । હવે ગુણ પબજવે હિંચ ॥

સો ભણુઈ નિચ આપા । મોહો ખલુ જાઇય તસ્ય લય' ॥

‘જે ભગવાન અર્હતનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી જાણે, તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે, અને તેનો નિશ્ચયકરીને મોહ નાશ પામે.’

તે ભગવાનની ઉપાસના કેવા અનુક્રમથી શ્રવેને કર્તવ્ય છે, તે નવમા સ્તવનમાં શ્રી આનંદચનજી કહેવાના છે.

ભગવાન સિદ્ધને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ કર્મોના પણ અભાવ છે; તે ભગવાન કેવળ કર્મરહિત છે. ભગવાનઅર્હતને આત્મસ્વરૂપને આવરણીય કર્મોના ક્ષય છે, પણ ઉપર જણાવેલાં ચાર કર્મોના પૂર્વગંધ વેદીને ક્ષીણ કરતાંસુધી તેમને વર્તે છે. જેથી તે પરમાત્મા ‘સાકારભગવાન’ કહેવાયોગ્ય છે.

તે અર્હતભગવાનમાં જે કોઈ ‘તીર્થંકરનામકર્મ’નો ગુણયોગ પૂર્વે ઉત્પન્ન કર્યો હોય છે, તે ‘તીર્થંકરભગવાન’ કહેવાય છે; જેમનો પ્રતાપ, ઉપદેશગણ, આદિ મહત્પુણ્યયોગના ઉદયથી આશ્રયકારી શોભે છે.

ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણીકાળમાં તેવા ચોવીસ તીર્થંકર યથા; શ્રી નગભદ્રેવથી શ્રી વર્દમાન.

વર્તમાનમા તે ભગવાન્ મિદ્ધાવયમા સ્વરૂપચિત્રપક્ષે વિગળમાન છે પણ 'ભૂતપ્રજાપતીય નયથી તેમને વિષે 'તીર્થ્યગ્રપદ'નો ઉપચાર કરાય છે તે ઔપચારિક નયદર્શિથી તે ચોવંશ ભગવાનની ગતવનાપે આ ચોરીશ સ્તવનોની રચના કરી છે. સિદ્ધભગવાન્ સ્વયં અમરતપદ સ્થિત હોવાથી તેમનું સ્વરૂપ મામાન્યતાથી ચિંતનનું દુર્ગમ્ય છે આર્તભગવાનનું સ્વરૂપ મળ દર્શિથી ચિંતવવું તો તેનું જ દુર્ગમ્ય છે પણ મયોગીપદના અમરગનપૂરક ચિંતવતા સામાન્ય જીવને પણ કલ્પિત ચિદ્ધત્ત્વને જોઈ સુખમ ઉપાય છે જેથી આર્તભગવાનની ગતવનાથી મિદ્ધાપદની ગતવના થયા ત્યાં આદ્યો વિરોધ ઉપચાર જણી શ્રી આનંદધનંદએ આ ચોરીશી ચોરીશ તીર્થ્યગ્રની ગતવના રૂપે રચી છે નમઃગગનમા પણ આર્તપદ પ્રથમ કરીને તેનું એકલોચન છે કે, તેમનું વિરોધ ઉપકારીપણ છે.

ભગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું તે પરમાર્થદર્શિના પુરોહિતે ગૌણતાથી સ્વરૂપનું જ ચિંતન છે 'મિદ્ધાપ્રાકૃત'મા કહ્યું છે કે—

જનિસ સિદ્ધ સહાવો । તામિ સહાવો સવ્વ જીવાણું ॥
વહ્મા સિદ્ધંત રૂઢં । કાયવના સવ્વ જીવેહિ ॥

જેનું મિદ્ધભગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે તેનું મર્વ જ્ઞાન આદ્યસ્વરૂપ છે તે માટે બન્યું જીવાએ મિદ્ધાને નિરોધી ગતી તેમ જ થી દેવચરનામાંએ કહ્યું છે કે "જિનપગ્ગતે તે નિજપૂજના" એ વચનનું દર્શિથી જોઈએ તો જિનની પૂજા તે આત્મસ્વરૂપનું જ જ્ઞાન છે સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહત્ત્વાઓએ એમ જિનભગવાનની તથા મિદ્ધભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપપ્રતિભો તેનું જોડો છે

—શુશ્રુશ્ચાનકર્ષણે તે સંપ્રતિનના જીવો પ્રવળ અસાધ્ય કે વળી માન એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપ ચિંતવન જીવો આમોદ ઉપગમન છે ધણી જીવોને શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વચ્છચારિણી ઉત્પન્ન કરે છે અથવા ઉન્નત-પ્રતાપ-દલા ઉત્પન્ન કરે છે ભગવાનના સ્વરૂપના પ્યાતાન લંબનથી ભક્તિપ્રધાન દર્શિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદર્શિ ગૌણ થાય છે જેથી શુદ્ધતા, સ્વચ્છચારિણી, અને ઉન્નતપ્રતાપતા થતા નથી આ મદદા બળ થવાથી સંભારિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે આત્મા સંભારિક ઉચ્ચ શુશ્રુષાને ભજે છે, એટલે શુદ્ધતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી અને ભક્તિમાર્ગ-

પ્રત્યે પણ લુપ્તગિન થતા નથી. આભાવિક આત્મશ્યા સ્વપ્નજીનના પામતી જાય છે. અર્જુનાનિતા સ્વપ્નધ્યાનાવનંતન વગર જતિ આત્માકારના બને છે, તાં ?

૫૩૯.

—ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરે રે. ઝોર ન ચાહું રે કંથ;
રીઝયો સાહેબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદી અનંત.

વીનગગોને વિશે હાથર એવા ઋષભેવ ભગવાન મારા આમી છે, તેથી હવે હું ખીજા કંથની કમજ કંતી નથી, કેમકે તે પ્રભુ રીઝયા પછી છોડતા નથી. તે પ્રભુનો યોગ પ્રમ થયો તેની આદિ છે પણ તે યોગ કાંઈવાર પણ નિજતિ પામતો નથી, માટે અનંત છે.

જગતના ભાવોમાંથી ઉદ્ધારીન થત ચૈતન્યજતિ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપે મમવચિત ભગદત્તમાં પ્રીતિમાન થઈ તેનો હર્ષ આનંદનજી દર્શાવે છે. ચોતાની શ્રદ્ધા નામની સખીને આનંદનજીની ચૈતન્યજતિ કહે કે, હે મખી ! મેં ઋષભેવ ભગવાનથી સમ કર્યું. અને ને ભગવાન મને મર્યાદી વદાયા છે. એ ભગવાન માગ પતિ થવાથી હવે હું ખીજા કાંઈ પણ પતિની હમ્મજા કરૂં જ નહીં, કેમકે ખીજા વધા જન્મ જગ, મગ્જાનિ દુખે ફગીને આકુળ આકુળ છે, ક્ષણવાર પણ મુખી નથી. તેવા જીવને પતિ કરવાથી મને મુખ ક્યાંથી થાય ? ભગવાન ઋષભેવ તો અનન અત્યાખાધ મુખમમાધિને પ્રાપ્ત થયા છે, માટે તેનો આશ્રય કરૂં નો મને તેજ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થય; ને યોગ વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થયથી હે મખી ! મને પરમ શીતલના ચઠ ખીજા પતિનો તો કાંઈ કાળે વિયોગ પણ થય, પણ આ માગ સ્વામીનો તો કાંઈ પણ કાળે વિયોગ થાય જ નહીં. જ્યારથી તે સ્વામી પ્રમજ થયા સારથી કાંઈ પણ દિવસ મંગ છોડતા નથી. એ સ્વામીના યોગનો સ્વસાવ મિદ્ધાંતમાં માદિઅનન એટલે તે યોગ થવાની આદિ છે, પણ કાંઈ દિવસ તેનો વિયોગ થવાનો નથી, માટે અનન છે એમ ખજો છે. તેથી હવે મારે કાંઈપણ દિવસ તે પતિનો વિયોગ થશે જ નહીં.

૧ આનંદનજીકરસતરનાવધીપરત્તેનુ આ વિવેચન લખ્યા આ સ્વયેથી અપૂર્ણ મૂલ્યું છે — ૨ મોધ.

હે મખી ! આ જગતને જિને પતિનો વિશેષ ન થાય તે અર્થે જિને
જે નાના પ્રકારના ઉપાય કરે છે, તે ઉપાય માયા નથી. અને એમ માયા
પતિની પ્રાપ્તિ થતી નથી તે ઉપાયનું મિથ્યા ત્વ જાણવા તેમાંના થોડાએક
તને કહું છું. ઇષ્ટએક નો પતિની મથે કાટમા બગવા છાડે છે, કે જેથી
તે પતિની સાથે મેળાપ જ ગટે, પણ તે મેળાપનો કંઈ મંથન નથી, કેમકે
તે પતિ તો પોતાના કર્માનુભાવ જે ગચ્છને પ્રાપ્ત થવાનો દનો ત્યાં થયો,
અને સતી થઈને મળવા છાડે છે એવી તે સ્ત્રી પણ મેળાપને અર્થે એક
ચિન્તામા બગી મરવા છાડે છે, તોપણ તે પોતાના કર્માનુભાવ દેહને પ્રાપ્ત
થવાની છે, બન્ને એક જ ગચ્છે દેહ ધારણ કરે, અને પતિપત્નીરૂપે યોગ
પામીને નિત્ય મુખ ભેગાં એવાં વંદ નિવસ નથી, એટલે તે પતિનો
વિયોગ થયો. આ તેના મેળાપનો પાઠ અમનવ ગ્યો, એવાં પતિનો મેળાપ
તે મેં ખોટો ગણ્યો છે, કેમકે તેનું યમ દેહાત્મ કંઈ નથી.

અથવા, પ્રથમ પદનો અર્થ એવો પણ થાય છે કે, પરમેશ્વરરૂપ
પતિની પ્રાપ્તિને અર્થે કાંઈ કાંઈ ભક્તિ કરે છે, એટલે પંચામિની ધ્રુષ્ટિયો
સગાતરી તેમા કાંઈ હોમી તે અમિનો પરિમલ સદન કરે છે, અને તેથી
એમ પણ સમજે છે કે, પરમેશ્વરરૂપ પતિને પામીશું. પણ તે મમત્ત્વું ખાટું
છે, કેમકે પંચામિ તાપનામા તેની મજા છે, તે પતિનું સ્વરૂપ જાણી, તે
પતિને પ્રમ્લ થવાના કર્યો જાણી, તે કાળેની ઉપમતા તે કરતા નથી
માટે તે પરમેશ્વરરૂપ પતિને ક્યાથી પામશે ? તેની મતિ જેવા અભાવમા
પરિણમી છે તેમા જ પ્રકારની ગતિને તે પામશે, જેથી તે મેળાપનું વંદ
યમ દેહાત્મ નથી.

હે મખી ! કાંઈ વગી એમ કહે છે કે, આ જગત, જેનું સ્વરૂપ
જોજાજાસો વશ ન થઈ શકે તેમા ભગવાનની લીલા છે, અને તે 'અનખ
ભગવાન' માંની હ્રમ્લ પૂર્ણ કરે છે તે એમ મમત્ત્વને આ જગત ભગવાનની
લીલા માની, તે ભગવાનનો તે સ્વરૂપે મહિમા ગાવામા જ પોતાની હ્રમ્લ
પૂર્ણ થશે, (એટલે ભગવાન પ્રમત્ર થઈને તેને વિષે લમના કરશે) એમ
માને છે, પણ તે ખોટું છે, કેમકે તે ભગવાનના સ્વરૂપના અતાનથી જ
એમ કહે છે.

જે ભગવાન અનન સ્વરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ મમાધિમય છે, તે
ભગવાનને આ જગતનું કર્તાપણ કેમ હોય ? અને લીલાને અર્થે પરતિ કેમ

હોય? લીલાની પ્રવૃત્તિ તો હોયમાં જ મંડાયે છે. પૂર્ણ હોય તે કંઈ ઇચ્છે જ નહીં; ભગવાન તો અનંત અત્યામાધમુખે દરીને પૂર્ણ છે; તેને વિષે ખીજ કશુંના ક્યાંથી અવકાશ પામે? લીલાની ઉત્પત્તિ કુલ વ્યવસ્થાથી થાય, તેવી કુલવ્યવસ્થા તો જ્ઞાનસુખના અપરિપૂર્ણપણાથી જ થાય; ભગવાનમાં તો તે જ્ઞાને પરિપૂર્ણ છે, માટે તેની પ્રવૃત્તિ જગત્સ્વરૂપ લીલા પ્રત્યે ન જ થાય. એ લીલા તો હોયનો વિદ્યાસ છે; સગળીને જ તેનો મંડળ છે. જે મરાગી હોય, તેને સંદેષના હોય, અને જેને એ જ્ઞાને હોય તેને ક્રોધ, માન, માયા, આદિ સર્વ હોયનું પણ સંભવિતપણું છે; જેથી મથાર્ય રીતે જેતાં તો લીલા હોયનો જ વિદ્યાસ છે; અને એવો દોષવિદ્યાસ તો અત્તાનીજ ઇચ્છે. વિચારવાન મુમુક્ષુઓ પણ તેવો દોષવિદ્યાસ ઇચ્છના નથી, તો અનંત જ્ઞાનમય ભગવાન તે કેમ ઇચ્છે? જેથી ભગવાનનું સ્વરૂપ લીલાના કૃતૃત્વપણાથી ભાવે જે સમજે છે, તે જ્ઞાતિ છે; અને તે જ્ઞાતિને અનુમરીને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવાનો તે, જે માર્ગ લે છે તે પણ જ્ઞાતિમય જ છે; જેથી તે ભગવાનરૂપ પતિની, તેને, પ્રાપ્તિ થતી નથી.

હે સખી! કાંઈ પતિ દીઝવવા માટે ધણા પ્રકારનાં તપ કરે છે. પણ તે માત્ર શરીરને તાપ છે; એ પતિને રાજી કરવાનો માર્ગ મેં ગણ્યો નથી; પતિને રંજન કરવાને તો જ્ઞાનેની ધાતુનો મેલાપ થવો તે છે.

કાંઈ સ્ત્રી જેને તોટલા કદથી તપશ્ચર્યા કરી પોતાના પતિને રીઝવવા ઇચ્છે તોપણ જ્ઞાનમુખી તે સ્ત્રી પોતાની પ્રવૃત્તિ પતિની પ્રવૃત્તિના સ્વભાવાનુસાર કરી ન શકે, લાસુધી પ્રવૃત્તિના પ્રતિકૂળપણું તીથે તે પતિ પ્રમત્ત ન જ થાય. અને તે સ્ત્રીને માત્ર શરીરે ક્ષુધાર્ત તાપની પ્રાપ્તિ થાય; તેમ કાંઈ મુમુક્ષુની વૃત્તિ ભગવાનને પતિપણે પ્રાપ્ત કરવાની હોય તો તે ભગવાનના સ્વરૂપાનુસાર વૃત્તિ ન કરે, અને અન્ય સ્વરૂપમાં રૂચિમાન છતાં અનેક પ્રકારનો તપ તપીને કદ સેવે તોપણ તે ભગવાનને પામે નહીં, કેમકે જેમ પતિ પત્નીનો ખરે મેલાપ, અને ખરી પ્રસન્નતા ધાતુના એકત્વમાં છે, તેમ હે સખી! ભગવાનમાં આ વૃત્તિને પતિપણું સ્થાપન કરી તે અચળ રાખવું હોય તો તે ભગવાનની સાથે ધાતુમેલાપ કરવો જ ચોચ છે; અર્થાત્ તે ભગવાન જે શુદ્ધચૈતન્ય ધાતુપણે પરિણમ્યા છે તેની શુદ્ધચૈતન્યવૃદ્ધિ કરવાથી જ તે ધાતુમાંથી પ્રતિકૂલ-સ્વભાવ નિવૃત્તવાથી એકમ થવાનો સંભવ છે; અને તે જ ધાતુમેલાપથી તે ભગવાનરૂપ પતિની પ્રાપ્તિનો કાંઈ પણ કાળે વિયોગ થવાનો નથી.

હે સખી ! પતિને પ્રસન્ન કરવાના તો પણ પ્રકાર છે. અનેક પ્રકારના શબ્દ સ્પર્શાદિ બોગથી પતિની સેવા કરવામાં આવે છે એવા પણ પ્રકાર છે, પણ તે સૌમાં ચિત્તપ્રસન્નતા એ જ સૌથી ઉત્તમ સેવા છે, અને છારે પણ ખંડિત ન થાય એવી સેવા છે. કપટગદિન યાત્રી આત્મા અર્પણ કરીને પતિની સેવા કરવાથી પણ આનંદના સમૃદ્ધી પ્રાપ્તિનો ભાગ્યોદય થાય.

ભગવાનરૂપ પતિની સેવાના પ્રકાર પણ છે. દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા, આત્માપૂજા. દ્રવ્યપૂજાના પણ પણા બેડ છે. પણ તેમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પૂજા તો ચિત્તપ્રસન્નતા એટલે તે ભગવાનમાં ચૈતન્યરૂપિ પરમદર્શી એકત્વને પ્રાપ્ત કરવી તે જ છે; તેમાં જ સર્વ માધન સમાય છે. તે જ અર્પણિત પૂજા છે, કેમકે જો ચિત્ત ભગવાનમાં લીન હોય તો બીજા યોગ પણ ચિત્તાધીન હોવાથી ભગવાનને આધીન જ છે, અને ચિત્તની લીનતા ભગવાનમાંથી ન ખમે તો જ જંગલના ભાવોમાંથી ઉદ્ભવીનતા વૃક્ષ, અને તેમાં શ્રદ્ધા સ્વામ્યરૂપ વિકૃષ્ટ પ્રવૃત્તિ નહીં; જેથી તે સેવા અર્પણ જ રહે. જ્યાંસુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય ત્યાંસુધી તમારા ચિત્તમાં બીજામાં મારે દંષ્ટ પણ ભાવ નથી એમ દેખાડીએ તો તે વૃથા જ છે; અને કપટ છે; અને જ્યાંસુધી કપટ છે ત્યાંસુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ક્યાંથી થાય ? જેથી સર્વ જંગલના ભાવપ્રત્યે વિરામ પમાડી જ્ઞાતિને શુદ્ધચૈતન્ય ભાવરાજી કરવાથી જ તે જ્ઞાતિમાં અન્યભાવ રહ્યો ન હોવાથી શુદ્ધ કહેવાય, અને તે નિષ્કપટ કહેવાય. એવી ચૈતન્યરૂપિ ભગવાનમાં લીન કરવામાં આવે તે જ આત્મઅર્પણ કહેવાય. ધન ધાન્યાદિ સર્વ ભગવાનને અર્પણ કર્યા હોય, પણ જો આત્મા અર્પણ ન કર્યો હોય એટલે તે આત્માની જ્ઞાતિ ભગવાનમાં લીન કરી ન હોય, તો તે ધન ધાન્યાદિકનું અર્પણ કરવું. સકપટ જ છે; કેમકે અર્પણ કરનાર આત્મા અથવા તેની જ્ઞાતિ તો બીજે સ્થળે લીન છે. જે પોતે બીજે સ્થળે લીન છે, તેના અર્પણ થયેલા બીજા જડપદાર્થ ભગવાનમાં અર્પણ ક્યાંથી થઈ શકે ? માટે ભગવાનમાં ચિત્તજ્ઞાતિની લીનતા એ જ આત્મઅર્પણ છે; અને એ જ આનંદધનપદની રેખા; એટલે પરમઅન્યાયાદિ સુખમય મોક્ષપદની નિશાની છે, અર્થાત્ જેને એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય ને પરમ આનંદધનસ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે. એવા લક્ષણ તે લક્ષણ છે.

૫૪૩.

ૐ નમઃ

અહો! જિજ્ઞેહિં અસાવજ્ઞા । વિત્તી સાહુષ્ટ દેસિયા ॥
મોખ સાહુષ્ટ હેઉત્સ ॥ સાહુ દહસ્સ ધારણા ॥

ભગવાન જિને આશ્ચર્યકારક એવી નિષ્પાપટ્ટિ (આદારમદ્ધ) મુનિ-
ઓની ઉપદેશી (તેપણુ શા અર્થે??) માત્ર મોક્ષસાધનને અર્થે. મુનિને દેહ
જોઈએ તેના ધારણાએ. (ખીન કાઈ પણ હેતુથી નહીં) —

અહો! નિચ્ચ તવા હમ્મં! સવ્વ જુદ્ધેહિં વં નિયં ॥
જાય લજ્જા સમાવિત્તી ॥ એગમત્તં વ્ય ભોયણં ॥

સર્વ જિન ભગવંતોએ આશ્ચર્યકારણ (અદ્ભુત ઉપકારમૂલ) એવું તપઃ-
કર્મ નિભાવે અર્થે ઉપદેશ્યું. (તે આ પ્રમાણેઃ) સંયમના રક્ષણાર્થે સમ્યક્ગતિએ
એક વખત આદાર મદ્ધ. —

—દશવૈશલિકસૂત્ર.

તથાપિ અમંગ નિર્મયપદ્ધતો અભ્યાસ સતત વર્દમાન કરતો. ‘પ્રમ
બ્યાકરણ,’ ‘દશવૈશલિક,’ ‘આત્માનુશાસન’ હાથ સંપૂર્ણ સદા રાખીને
વિચારશે. એક શાસ્ત્ર પૂર્વે વાંચ્યા પછી ખીજું વિચારશે.

સ્થિતિઃ વનસ્થેત્ર, ૩૦ આશો વદ ૯, રવિ. ૧૯૫૪.

વર્ષ ૩૨ મું.

૫૪૪.

ૐ નમઃ

જેમ જાને તેમ વીતરાગશ્રીતનું અનુપ્રેક્ષન (ચિંતવન) વિશેષ કર્તવ્ય છે. 'ત્રિભોલ પરમ સિધુ છે, એ વચન જોને સમ્યક્નિશ્ચિત થયું છે તે પુરષો કૃતકૃત્ય થતાં મુધી નિર્ભયપણે વર્તવાનું સ્વપ્ન પણ ઇચ્છતા નથી.

૫૩૨થી, માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૫, સોમવાર, ૧૯૫૫,

૫૪૫.

૧. ચરમાવર્ત હો ચરમકારણુ તથા, લવપરિણુતિપરિપાક રે,
દોષ દોષે ને દષ્ટિ ખુલે ભલી, પ્રાપતિ પ્રવચનવાક રે.
૨. પરિચય પાતક ધાતક સાધુશું અકુશળ અપચય એત રે;
અંધઃ અધ્યાતમ શ્રવણુ મનન કરી, પરિશીલન નય હેત રે.
૩. મુગધ મુગમ કરી સેવન લેખવે, સેવન અગમ અનૂપ રે.
દેજો કદાચિત્ સેવકયાચના, આનંદધનરસરૂપ રે.

—આનંદધને. સંભવગિતસ્તવન.

કાગણુ વદ ૦)), સંવત્ ૧૯૫૫, વત્રાણીઆ.

૫૪૬.

—ઉવસંત ખીણુ મોહો ! મગ્ગે જિણુ લાસિદે ન સમુખગદો ॥
 છાણાણુ મગ્ગ ચારી ! નિવ્વાણુપુર યજ્ઞંદિ ધીરા ॥

‘દર્શનમોહ ઉવસંત અથવા ક્ષીણુ યયો છે જોનો ધીર પુરુષ વીતરાગોએ દર્શવેશા માર્ગને અંગીકાર કરીને શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવપરિણામી યદ્ય મોક્ષપુરત્રયે જાય છે.’

ચૈત્ર શુદ્ધ ૧, ૧૯૫૫, વચાણીઆ.

૫૪૭.

૭૭

‘દ્રવ્ય-નુયોગ’ પરમમંજીર અને સદ્ગુણ છે. નિર્મલપ્રવચનનું વહસ્ય છે. શુદ્ધસંધ્યાનું અનન્ય કારણ છે. શુદ્ધસંધ્યાનરૂઢે કેવળજ્ઞાન સમુત્પન્ન થાય છે. મહાભાગ્યવડે તે ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાથી, અથવા નાશ પામવાથી, વિષયત્રયે ઉદાસીનતાથી, અને મહત્પુરુષના ચરણકમલની ઉપાસનાના જાળથી ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ પરિણમે છે.

જેમ જેમ મંચમ વર્દમાન થાય છે, તેમ તેમ ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ યથાર્થ પરિણમે છે. મંચમની વૃદ્ધિનું કારણ અમ્યદ્દર્શનનું નિર્બલત્વ છે. તેનું કારણ ધણુ ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ થાય છે.

મામાન્યપણે ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ની યોગ્યતા પામવી દુર્લભ છે. અત્મારામ-પરિણામી, પરમવીતરાગદલ્લિવંત, પરમઅમ્ભંગ એવા મહાત્મા પુરુષો તેનાં મુખ્ય પાત્ર છે.

કોઈ મહત્પુરુષના મનને અર્થે ‘પચાસ્તિકાવ’નું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ લખ્યું હતું; તે મનનઅર્થે આ સાથે મોકલ્યું છે.

હે આર્ય ! ‘દ્રવ્યાનુયોગ’નું ફળ સર્વ ભાવથી વિરામ પામવારૂપ સંયમ છે. તે આ પુરુષનો વચન તારા અંતઃકરણમાં જ કાંઈ દિવસ શિથિલ ;કરીશ નહીં. વધારે શું ? સમાધિનું રહસ્ય એ જ છે. સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અનન્ય ઉપાય એજ છે.

શ્રી વચાણીઆ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૫, ૧૯૫૫.

૫૪૮

ઓમ્ સર્વજ્ઞાયનમઃ નમઃ સદ્ગુરવે.

૫ અસ્તિકાય.

૧. સો ઈંદ્રોએ વંદનીક, ત્રણ લોકને કલ્યાણકારી, મધુર અને નિર્ભય જેનાં વાક્ય છે, અનંત જેના ગુણો છે, જેમણે સંસારનો પરાજય કર્યો છે, એવા ભગવાન સર્વે વીતરાગને નમસ્કાર.
૨. સર્વે મહામુનિના મુખથી ઉત્પન્ન થયેલું અમૃત-આ શાસ્ત્ર-આર ગતથી જીવને મુક્ત કરી નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરાવનાર એવાં આગમને નમન કરીને કહું છું તે શ્રવણ કરો.
૩. પાંચ અસ્તિકાયના સમૂહરૂપ અર્થસમયને સર્વ વીતરાગદેવે 'લોક' કહ્યો છે. તેથી ઉપરાંત માત્ર આકારરૂપ અનંત એવો 'અલોક' છે.
૪. 'જીવ', 'પુદ્ગલ-મૂલ', 'ધર્મ', 'અવર્મ' તેમજ 'આકાશ' એ પદાર્થો પોતાના અસ્તિત્વમાં નિયમથી રજા છે. પોતાની સત્તાથી અભિન્ન છે, અને અનેકપ્રદેશાત્મક છે.
૫. અનેક ગુણ અને પર્યાયમદિત જેને અસ્તિત્વસ્વભાવ છે તે 'અસ્તિકાય' તેનાથી ત્રૈયોક્ય ઉત્પન્ન થાય છે.
૬. તે અસ્તિકાય ત્રણે કાળે ભાવપણે પરિણામી છે, અને પરાવર્તન જેનું લક્ષણ છે એવા કાળ સહિત જોએ 'દ્રવ્યમંતા'ને પામે છે.
૭. એ દ્રવ્યો એક બીજામાં પ્રવેશ કરે છે, એકબેકનો અવકાશ આપે છે, એકબેક મળી જાય છે, અને જૂદા પડે છે; પણ પોતપોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરતાં નથી.
૮. સત્તાસ્વરૂપે સર્વ પદાર્થ એકત્વવાળા છે. તે સત્તા અનંત પ્રકારના સ્વ-ભાવવાળા છે; ઉત્પાદવ્યયધ્રુવત્વવાળી સામાન્ય વિશેષાત્મક છે.
૯. દ્રવ્યનું લક્ષણ સત્ છે, જે ઉત્પાદવ્યયધ્રુવતાસહિત છે, ગુણ પર્યાયના આશ્રયરૂપ છે, એમ સર્વત્રેવ કહે છે.
૧૦. દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ થતો નથી; તેનો 'અસ્તિ' સ્વભાવ જ છે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવત્વ પર્યાયને લઇને છે.
૧૧. પોતાના સ્ફુલ્લ પર્યાયને દ્રવે છે તે તે ભાવે પરિણમે છે તે માટે દ્રવ્ય કહીએ છીએ, જે પોતાની સત્તાથી અનન્ય છે.
૧૨. પર્યાયથી રહિત દ્રવ્ય ન હોય, 'દ્રવ્ય વિના પર્યાય ન હોય', બન્ને અનન્યભાવથી છે એમ મહામુનિઓ કહે છે.

૧૩. દ્રવ્ય વિના ગુણુ ન હોય, અને ગુણુ વિના દ્રવ્ય ન હોય; બન્નેનો દ્રવ્ય અને ગુણુનો-અલિન ભાવ તેથી છે.
૧૪. 'સ્થાત્ અસ્તિ' 'સ્થાત્ નાસ્તિ' 'સ્થાત્ અસ્તિ નાસ્તિ' 'સ્થાત્ અવકતયં,' 'સ્થાત્ અસ્તિ અવકતયં,' 'સ્થાત્ નાસ્તિ અવકતયં,' 'સ્થાત્ અસ્તિ નાસ્તિ અવકતયં,' એમ વિવિધાને લઇને દ્રવ્યના સાત ભંગ થાય છે.
૧૫. ભાવનો નાશ થતો નથી, અને અભાવની ઉત્પત્તિ, થતી નથી-ઉત્પાદ, વ્યય ગુણુ પર્યાયના સ્વભાવથી થાય છે.
૧૬. જીવ આદિ પદાર્થો છે. જીવનો ગુણુ ચૈતન્ય-ઉપયોગ છે. દેવ, મનુષ્ય, નારક, તિર્યચાદિ તેના અનેક ઉપાયો છે.
- ૧૭ મનુષ્યપર્યાય નાશ પામેલો એવો જીવ તે દેવ અથવા બીજો સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે. બન્ને સ્થળે જીવભાવ ધ્રુવ છે. તે નાશ પામીને કંઈ બીજો થતો નથી.
૧૮. જે જીવ જન્મ્યો હતો, તે જ જીવ નાશ પામ્યો. વસ્તુત્વે તો-તે જીવ ઉત્પન્ન થયો નથી, અને નાશ પમુ થયો નથી. ઉત્પન્ન અને નાશ દેવત્વ, મનુષ્યત્વનો થાય છે.
૧૯. એમ સંસારો વિનાસ અને અસંન જીવની, ઉત્પત્તિ છે. જીવને દેવત્વ મનુષ્યવાદિ પર્યાય, ગતિનામકર્મથી હોય છે.
૨૦. જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મભાવો જીવે સુદ્ધ-અવગાહ-પણે નિર્માયા છે; તેનો અભાવ કરવાથી પૂર્વે નહીં થયેલો એવો તે સિદ્ધભગવાન થાય.
૨૧. એમ ભાવ, અભાવ, ભાવાભાવ અને અભાવભાવથી ગુણુ પર્યાય-મહિન જીવ મંગાર પરિશ્રમણ કરે છે.
૨૨. જીવ, પુદ્ગલ સમૂહ, અને આકાશ તેમજ બીજા અસ્તિકાય કોઇના રૂરેલા નથી, સ્વરૂપથીજ અગ્નિત્વવાળા છે; અને લોકના કાળજૂત છે.
૨૩. સદ્ભાવ સ્વભાવરૂપાં જીવ અને પુદ્ગલના પરાવર્તનપર્યાયો ઓળખાનો એવો 'નિશ્ચયકાળ' કલો છે.
૨૪. તે કાળ પાંચ વર્ણ, પાંચ રમ, એ ગંધ અને રસથી રહિત છે. અગુરુ લધુ છે અમૂર્ત છે, અને વર્તનાલક્ષણવાળો છે.
૨૫. 'સમય,' 'નિમેશ,' 'કષ્ઠ,' 'કળા,' 'નાલી,' 'મૂર્ત્ત,' 'દિવસ,' 'રાત્રિ,' 'માસ,' 'ઋતુ' અને 'મન્વન્તરા'દિ તે 'વ્યવહારકાળ' છે.

૨૬. કાળનાં કોષપણુ પરિમાણ (ગાપ) વિના બહુ કાળ, થોડો કાળ એમ કહી શકાય નહીં. તેની મર્યાદા પુદ્ગલજનિના થતી નથી, તેથી કોષને પુદ્ગલદ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થવાપણુ કહીએ છીએ,
૨૭. જાતવ્રણો, જાણનાર, ઉપયોગવાળો, પ્રમુ, કર્તા બોદના, દેહપ્રમાણુ, વસ્તુતાએ અમૂર્ત અને કર્માવસ્થામાં મૂર્ત એવો જીવ છે.
૨૮. કર્મભક્ષથી સર્વ પ્રકારે મુક્ત થવાથી, બર્ધ્વ લોકાર્જનને પ્રાપ્ત થઇ તે મર્ચસ, સર્વદર્શી હૃદયથી પર એવું અનંતમુખ પામે છે.
૨૯. પોતાના સ્વાભાવિક ભાવને લીધે આત્મા સર્વસ અને સર્વદર્શી થાય છે, અને પોતાનાં કર્મથી મુક્ત થવાથી અનંતમુખ પામે છે.
૩૦. 'બળ,' 'હૃદય,' 'આયુષ,' અને 'ઉચ્છૈસ' એ ચાર પ્રાણુવડે જે ભૂતકાળે જીવેલો હતો, વર્તમાનકાળે જીવે છે, અને ભવિષ્યકાળે જીવશે તે 'જીવ.'
૩૧. અનંત અગ્રરૂ લઘુ ગુણથી નિગ્તર પરિણમેશા અનંત જીવો છે, અર્ધ-પ્રમાત પ્રદેશપ્રમાણુ છે. કોષક જીવો લોકપ્રમાણુ અવગાહનાને પામ્યા છે.
૩૨. કોષક જીવો તે અવગાહનને પામ્યા નથી. મિથ્યાદર્શન, કપાય અને યોગમહિત અનંત એવા ગંસારી જીવો છે. તેથી રૂઢિત એવા અનંત સિદ્ધ છે.
૩૩. જેમ પદ્મરાગ નામનું રત્ન દ્વિમાં નાંખ્યું હોય તો તે દ્વિના પરિમાણુ-પ્રમાણુ પ્રભાસે છે, તેમ દેહને વિષે સ્થિત એવો અત્મા તે માત્ર દેહપ્રમાણુ પ્રકાશક-આપક-છે.
૩૪. એક કાયામાં મર્ચ અવસ્થામાં જેમ તેનો તે જ જીવ છે, તેમ સર્વત્ર સ્થિત-અવસ્થામાં પણ તેના તે જ જીવ છે, અધ્યવસાયવિશેષથી કર્મરૂપી રત્નેમલથી તે જીવ મલીન થાય છે.
૩૫. જેને પ્રાણુધારણુપણુ નથી ના પ્રાણુધારણુપણુનો જેને સર્વથા અભાવ થયો છે. તે દેહથી ભિન્ન અને વચનથી અગોચર જેમનું સ્વરૂપ છે એવા સિદ્ધ છે.
૩૬. વસ્તુદર્શિથી જોઇએ તો સિદ્ધપદ ઉપન થતુ નથી, કેમકે તે કોષ બીજા પદાર્થથી ઉત્પન્ન થતું કાર નથી, તેમ તે કોષ પ્રત્યે કારણરૂપ પણ નથી, કેમકે અન્ય સંબંધે તેની પ્રગતિ નથી.
૩૭. સાશ્વત, અશાશ્વત, લઘ્ય, અલઘ્ય, શૂન્ય, અશૂન્ય, વિજ્ઞાન અને અવિજ્ઞાન એ ભાવ, જો મોક્ષમાં જીવનું અસ્તિત્વ ન હોય તો કોને હોય ?

૩૮. કાષ્ઠએક જીવો કર્મનું ફળ વેદે છે. કાષ્ઠએક જીવો કર્મબંધકર્તૃત્વ વેદે છે; અને કાષ્ઠએક જીવો માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વભાવ વેદે છે; એમ વેદકભાવથી જીવરાશિના ત્રણ ભેદ છે.
૩૯. આવરકાચના જીવો પોતપોતાનાં કરેલાં કર્મોનું ફળ વેદે છે. ત્રમજીવો કર્મબંધચેતના વેદે છે, અને પ્રાણુથી ગદિત એવા અનીદ્રિય જીવો શુદ્ધજ્ઞાનચેતના વેદે છે.
૪૦. ઉપયોગ, જ્ઞાન અને દર્શન એમ બે પ્રકારનો છે. જીવને મર્યાદા તે અનન્યમૂલપણે જાણુવો.
૪૧. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન પર્વ અને કેવળ એમ જ્ઞાનના પાંચ ભેદ છે. કુમતિ, કુશ્રુત અને વિભંગ એમ અજ્ઞાનના ત્રણ ભેદ છે એ બધા જ્ઞાનોપયોગના ભેદ છે.
૪૨. અસુદર્શન, અચસુદર્શન, અવધિદર્શન, અને અવિનાશી અનંત એવું ૪ પ્રકારનું એમ દર્શનોપયોગના ચાર ભેદ છે.
૪૩. આત્મા ને જ્ઞાનશ્રુતિનો મર્મંધ છે, અને તેથી આત્મા જ્ઞાની છે એમ નથી, પરમાર્થથી બન્નેનું અભિન્નપણું જ છે.
૪૪. જો દ્રવ્ય જૂદું હોય, અને ગુણ પણ જૂદાં હોય તો એક દ્રવ્યના અનંત દ્રવ્ય થઈ જાય; અથવા દ્રવ્યનો અભાવ થાય.
૪૫. દ્રવ્ય અને ગુણ અનન્યપણે છે, બન્નેમાં પ્રદેશભેદ નથી. દ્રવ્યના નાશથી ગુણનો નાશ થાય, અને ગુણના નાશથી દ્રવ્યનો નાશ થાય એવું એકપણું છે.
૪૬. વ્યપદેશ (કથન), મંસ્થાન, મંખ્યા અને વિવિધ એ ચાર પ્રકારની વિવિધતાથી દ્રવ્ય ગુણના ઘણા ભેદ થઈ શકે, પણ પરમાર્થનયથી એ ચારનો અભેદ છે.
૪૭. પુરુષની પાસે ધન નેય તેનું ધનવંત એવું નામ કહેવાય, તેમ આત્માની પાસે જ્ઞાન છે તેને જ્ઞાનવંત એવું નામ કહેવાય છે. એમ ભેદ અંગેનું સ્વરૂપ છે. જે ૨ ૫ બન્ને પ્રકારથી તત્ત્વનો જનણે છે.
૪૮. આત્મા અને જ્ઞાનનો મર્મંધા ભેદ હોય તો બન્ને અચેતન થાય, એમ વીતરાગ સર્વજનો મિદાત છે.
૪૯. જ્ઞાનનો સંર્મંધ થવાથી આત્મા જ્ઞાની થાય છે એનો મર્મંધ માનવાયો આત્મા અને અજ્ઞાન-જગત-નો એકમજાવ થવાનો પ્રમંત આવે
૫૦. સમવર્તિત મમવાચ અપ્રકૃત અને અપ્રકૃતિદ્ધ છે, માટે દ્રવ્ય અને ગુણનો મર્મંધ વીનગમોએ અપ્રકૃતિદ્ધ કલો છે.

૧૧. વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ ચાર વિશેષપરમાણુદ્રવ્યથી અનન્યપણે છે. વ્યવહારથી તે પુદ્ગલદ્રવ્યથી ભેદપણે કહેવાય છે.
૧૨. તેમ જ દર્શન અને જ્ઞાન પણ જીવથી અનન્યભૂત છે. વ્યવહારથી તેનો આત્માથી ભેદ કહેવાય છે.
૧૩. આત્મા (વસ્તુપણે) અનાદિ-અનંત છે, અને મત્તાની અપેક્ષાએ સાદિ-અંત પજ છે. તેમ સાદિ-અનંત પણ છે. પાંચ ભાવના પ્રાધાન્ય-પણાથી તે તે ભંગ છે. સદ્ભાવથી જીવદ્રવ્ય અનંતા છે.
૧૪. એમ સત્તો વિનાશ અને અસત્ જીવનો ઉત્પાદ, પરસ્પર વિરુદ્ધ છતાં જેમ અવિરોધપણે સિદ્ધ છે તેમ સર્વેષ્ઠ રીતરાગદેવે કહ્યો છે.
૧૫. નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ એ નામકર્મની પ્રકૃતિ સત્તો નાશ અને અસત્ભાવનો ઉત્પાદ કરે છે.
૧૬. ઉદય ઉપશમ ક્ષાયક ક્ષયોપશમ અને પરિણામિક ભાવથી જીવના ગુણોનું બહુ વિસ્તીર્ણપણું છે.
૧૭. દ્રવ્યકર્મનું નિમિત્ત પામીને ઉદ્યાદિક ભાવે જીવ પરિણમે છે; ભાવકર્મનું નિમિત્ત પામીને દ્રવ્યકર્મ પરિણમે છે. ક્રોધ ક્રોધના ભાવના કર્તા નથી; તેમ કર્તાવિના થયાં નથી.
૧૮. સર્વ પોતપોતાનો સ્વભાવ કરે છે; તેમ આત્મા પણ પોતાના જ ભાવનો કર્તા છે; પુદ્ગલકર્મનો આત્મા કર્તા નથી, એ રીતરાગનાં વાક્ય સમજવાયોગ્ય છે.
૧૯. કર્મ જો કર્મ કરે, અને આત્મા આત્મત્વ જ કરે, તો પછી તેનું કૃણ કોણ ભોગવે? અને તે કૃણ કર્મ કોને આપે?
૨૦. કર્મ પોતાના સ્વભાવાનુસાર મથઈ પરિણમે છે. જીવ પોતાના સ્વાભા-વાનુસાર તેમ ભાવકર્મ કરે છે.
૨૧. મંપૂર્ણ લોક પૂર્ણઅવગાદપણે પુદ્ગલસમૂહથી ભર્યો છે. સદ્મ અને બાદર એવા વિવિધપ્રકારના અનંત સ્ત્રોતો.
૨૨. આત્મા જ્યારે ભાવકર્મરૂપ પોતાનો સ્વભાવ કરે છે, ત્યારે ત્યાં રહેલાં પુદ્ગલ-પરમાણુઓ પોતાના સ્વભાવને લીધે કર્મભાવને પ્રાપ્ત થાય છે; અને એક બીજા એકસેત્રાવગાદપણે અવગાદના પામે છે.

૧૩. ક્રોધ કર્તા નહીં છતાં દુઃસ્વભાવથી જોમ થયું રહેવાની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ કર્મપણે પણ સ્વભાવિકપણે પુણ્યવ્ય પરિણમે છે એમ જાણવું.
૧૪. જીવ અને પુણ્યગમ્ય અસ્પર્શમ્ મળ્યુત અવગ્રાહિત છે. યથાક્રમે ઉદય થયે તેથી જીવ સુખદુઃખરૂપ ક્ષણ થેદે છે.
૧૫. તેથી કર્મભાવનો કર્તા જીવ છે, અને ભોક્તા પણ જીવ છે. વેદકલાવને લીધે કર્મક્ષણ તે અનુભવે છે.
૧૬. એમ કર્તા અને ભોક્તા આત્મા પોતાના ભાવથી થાય છે. મોહથી સારી રીતે આચ્છાદિત એવો ને જીવ મંમારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.
૧૭. (મિથ્યાત્વ) મોહનો ઉપશમ થવાથી અથવા ક્ષય થવાથી પીનરાગના કહેલા માર્ગને પ્રાપ્ત થયેનો એવો ધીર, શુદ્ધ જ્ઞાનાચાર્યવંત નિર્વાણપુર-પ્રત્યે જાય છે.
૧૮. ૧૬. એક પ્રકારથી, બે પ્રકારથી, ત્રણ પ્રકારથી, ચાર ગતિના પ્રકારથી, પાંચ ગુણોની સુખ્યતાથી, છગ્ગના પ્રકારથી, સાત લંગના ઉપયોગ-પણાથી, આઠ ગુણ અથવા આઠ કર્મરૂપ બેદથી, નવ તત્ત્વથી, અને દશસ્થાનકથી જીવનું નિરૂપણ છે.
૭૦. પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ અને જોશબંધથી સર્વથા મુક્ત થવાથી જીવ ઉર્ધ્વગમન કરે છે. શંકાર અથવા કર્માવસ્થામાં વિવિશા-વિના બીજી દિશાઓમાં જીવ ગમન કરે છે.
૭૧. રંધ, રંધપ્રદેશ, રંધવપ્રદેશ અને પરમાણુ એમ પુણ્ય-અસ્તિત્વાય ચાર પ્રકારે જાણવો.
૭૨. સકળ સમ તે રંધ, તેનું અર્ધ તે દેશ, તેનું વળી અર્ધ તે પ્રદેશ, અને અવિભાગી તે પરમાણુ.
૭૩. બાહર અને સૂક્ષ્મ પરિણામ પામવાયોગ્ય રંધમાં પૂરણ (પૂરવાનો) ગણન (ગણવાનો-શૂન્ય પડી જવાનો) સ્વભાવ જોનો છે તેથી પરમાણુ 'પુણ્ય'ના નામથી ઓળખાય છે. તેના છ બેદ છે, જેનાથી ત્રૈલોક્ય ઉત્પન્ન થાય છે.
૭૪. સર્વ રંધનું છેલામાં છેલ્લું કારણ પરમાણુ છે તે સત, અમત, એક અવિભાગી અને મૂર્ત હોય છે.
૭૫. વિવિધાએ કરીને મૂર્ત, ચાર ધાતુનું કારણ જે છે તે પરમાણુ જાણવા-યોગ્ય છે; તે પરિણામી છે એવો અસંદ્ધ છે, પણ રંધનું કારણ છે.

૧૬. સંકંધથી શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્નન પરમાણુઓના મેલાપ—તેના મંધાત—સમૂહ તેનું નામ સંકંધ. તે સંકંધો પરસ્પર સ્પર્શાશ્રયી—અથકાશ્રયી નિશ્ચય કરીને શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે.
૧૭. તે પરમાણુ નિત્ય છે. પોતાના ડાહ્યા ગુણોને અવકાશ—આધાર—આપે છે. પોતે એક પ્રદેશી હોવાથી એક પ્રદેશથી ઉપરાંત અવકાશને પ્રાપ્ત થતો નથી. બીજા દ્રવ્યને અવકાશ (આકાશની પેઠે) આપતો નથી. સંકંધના બેદનું કારણ છે; સંકંધના ખંડનું કારણ છે, સંકંધનો કર્તા છે. કાળના પરિમાણ (માપ), મંખ્યા (ગણના)નો દેવ છે.
૧૮. એક રમ, એક વર્ણ, એક ગંધ અને બે સ્પર્શ, શબ્દની ઉત્પત્તિનું કારણ, અને એક પ્રદેશાત્મકપણે અગ્રણ્ય, સંકંધપાંગણિત છતાં વ્યતિરિક્ત તે પરમાણુ જાણવો.
૧૯. ઈન્દ્રિયોએ કરી ઉપભોગ્ય તેમ જ કાયા મન અને કર્મ આદિ જે જે અર્નન એવા મૂર્ત પદાર્થો છે તે સર્વ પુદ્ગલદ્રવ્ય જાણવું.
૨૦. ધર્માસ્તિકાય અરમ, અવર્ણ અગંધ, અશબ્દ અને અસ્પર્શ છે. સકળ લોકપ્રમાણ છે. અખંડિત, વિસ્તીર્ણ અને અમંખ્યાતપ્રદેશાત્મક દ્રવ્ય છે.—
૨૧. અર્નન, અગ્રણ્ય સધુગુણપણે તે નિર્ગત પરિણમિત છે. ગતિક્રિયાયુક્તને કારણભૂત છે; પોતે અકાર્ય છે, અર્થાત્ ક્રાંતિથી ઉત્પન્ન થયેલું તે દ્રવ્ય નથી.
૨૨. જેમ મત્સ્યની ગતિને જળ ઉપકાર કરે છે, તેમ જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યની ગતિને ઉપકાર કરે છે તે ‘ધર્માસ્તિકાય’ જાણવો.
૨૩. જેમ ધર્મ—અસ્તિકાય દ્રવ્ય છે તેમ અધર્માન્તિકાય પણ છે એમ જાણો. સ્થિતિક્રિયાયુક્ત જીવ, પુદ્ગલને તે પૃથ્વીની પેઠે કારણભૂત છે.
૨૪. ધર્માન્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયને લીધે લોક અલોકનો વિભાગ થાય છે. એ ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય પોતાના પ્રદેશથી કરીને જૂનાં જૂનાં છે. પોતે હલન ચલન ક્રિયાથી રહિત છે, અને લોકપ્રમાણ છે.
૨૫. ધર્માસ્તિકાય જીવ પુદ્ગલને અલાભે છે એમ નથી, જીવ પુદ્ગલ ગતિ કરે છે તેને મહાયક છે.
૨૬. સર્વ જીવોને તથા બાકીના પુદ્ગલોને સર્પૂર્ણ અવકાશ આપે છે તેને ‘લોકાકાશ’ કહીએ છીએ.

૮૭. -જીવ, પુદ્ગલસમૂહ, ધર્મ અને અધર્મ એ દ્રવ્યો લોકથી અનન્ય છે; અર્થાત્ લોકમાં છે; લોકથી બહાર નથી. આકાશ લોકથી પણ બહાર છે, અને તે અનન છે. જેને 'અલોક' કહીએ છીએ.
૮૮. જે ગમન અને સ્થિતિનું કારણ આકાશ હોત તો ધર્મ અને અધર્મ-દ્રવ્યના અભાવને લીધે સિદ્ધભગવાનનું અલોકમાં પણ ગમન હોત.
૮૯. જે માટે સિદ્ધભગવાનનું સ્થાન ઉર્ધ્વલોકાતે સર્વત્ર પીતરાગદેવે ક'તું છે; તેથી ગમન અને સ્થાનનું કારણ આકાશ નથી એમ જાણો.
૯૦. જે ગમનનો હેતુ આકાશ હોત, અથવા સ્થાનનો હેતુ આકાશ હોત તો અલોકની હાનિ થાય અને લોકના અંતની ટીક પણ થાય.
૯૧. તેથી ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય ગમન તથા સ્થિતિનાં કારણ છે, પણ આકાશ નથી. આ પ્રમાણે લોકનો સ્વભાવ આતાજીવોપ્રત્યે મર્વત પીતરાગદેવે કહ્યો છે.
૯૨. ધર્મ, અધર્મ અને, (લોક) આકાશ, અપૃથક્સૂત (એકત્રાવગાહી) અને મર્યાદાં પરિમાણવાળાં છે. નિશ્ચયથી ત્રણે દ્રવ્યની પૃથક્ ઉપસન્ધિ છે. પોતપોતાની સનાથી રહ્યા છે. એમ એકતા અનેકતા છે.
૯૩. આકાશ, કાળ, જીવ, ધર્મ અને અધર્મ એ દ્રવ્યો મૂર્તતારલિત છે, અને પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત છે. તેમાં જીવદ્રવ્ય એતન છે.
૯૪. જીવ અને પુદ્ગલ એક બીજાને ક્રિયાનાં સહાયક છે. દ્રવ્યો (તે પ્રકારે) સહાયક નથી. જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યનાં નિમિત્તથી ક્રિયાવાન હોય છે. કાળના કારણથી પુદ્ગલ અનેક સ્કંધપણે પરિણમે છે.
૯૫. જીવને જે ઇન્દ્રિયઆલય વિષય છે તે પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત છે, બાહ્યનાં અમૂર્ત છે. મન પોતાના વિચારના નિશ્ચિતપણાથી બન્નેને જાણે છે.
૯૬. કાળપરિણામથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરિણામ કાળથી ઉત્પન્ન થાય છે. બન્નેનો એમ સ્વભાવ છે. 'નિશ્ચયકાળ'થી ક્ષણભંગુરક્ષણ' હોય છે.
૯૭. કાળ એવો સખ્દ સદ્ભાવનો બોધક છે, તેમાં એક નિત્ય છે, બીજો ઉત્પન્નવ્યવવાળો છે.
૯૮. એ કાળ, આકાશ, ધર્મ, અધર્મ અને પુદ્ગલ તથા જીવ એ બધાને દ્રવ્ય એવી સંજ્ઞા છે. કાળને અસ્તિકાવ એવી સંજ્ઞા નથી.
૯૯. એમ નિશ્ચયનાં પ્રવચનનું સ્વરૂપ એવો આ પંચાસ્તિકાવર્તના સ્વરૂપવિવેચનનો સંક્ષેપ તે જે યથાર્થપણે જાણીને રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થાય તે સર્વ દુઃખથી પરિમુક્ત થાય.

૧૦૦. આ પરમાર્થને જાણીને જે મોહના હજીનાર થયા છે, અને જેણે રાગ દ્વેષને શાંત કર્યા છે, તે જીવ મંસારની દીર્ઘ પરંપરાનો નાશ કરી શુદ્ધાત્મપદમાં લીન થાય.

ઇતિ પંચાસ્તિકાય પ્રથમ અધ્યાયઃ

ૐ જિનાયનમઃ નમઃ શ્રીસદ્ગુરવે.

૧. મોક્ષના કારણ ત્રી ભગવાન મહાવીરને ભક્તિપૂર્વક મસ્તક નમાવી, તે ભગવાનનો કહેલો પદાર્થપ્રમોદક મોક્ષનો માર્ગ કહું છું.
૨. દર્શન અને જ્ઞાન તેમ જ રાગદ્વેષથી રહિત એવું ચારિત્ર-સમ્યક્-શુદ્ધિ —જેને પ્રાપ્ત થયેલ છે એવા જન્મજીવને મોક્ષમાર્ગ દેવા.
૩. તત્ત્વાર્થની પ્રતીતિ તે ‘સમ્યક્ત્વ,’ તે ભાવોનું જાણવું તે ‘જ્ઞાન,’ ત્રિપદમાર્ગપ્રત્યે શાંતભાવ થવો. તે ‘ચરિત્ર.’
૪. ‘જીવ,’ ‘અજીવ,’ ‘પુણ્ય,’ ‘પાપ,’ ‘આશ્રવ,’ ‘ગર,’ ‘નિર્ગરા,’ ‘બંધ,’ અને ‘મોક્ષ’ એ ભાવો તે ‘તત્ત્વ’ છે.
૫. ‘સંમાગમ્ય’ અને ‘સંમાગમ્યહિત’ એમ બે પ્રકારના જીવો છે. બન્ને ચૈતન્યોપયોગ દેક્ષણ છે. મંસારી દેહસહિત અને અસંમારી દેહગહિત જીવો છે.
૬. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ જીવ મંત્રિત છે. તે જીવોને મોહનું પ્રબળ પક્ષ છે અને સ્પર્શ-ઇન્દ્રિયના વિષયનું તેને જ્ઞાન છે.
૭. તેમાં ત્રણ સ્થાવર છે. અદ્ય યોગવાળા આત્મ અને વાયુકાય તે ત્રમ છે. તે મનના પરિણામથી રહિત એક-ઇન્દ્રિય જીવો જાણવા.
૮. એ પ એ પ્રકારનો જીવમુદ્ધ મનપરિણામથી રહિત અને એકેન્દ્રિય કે એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે.
૯. ઈડામાં જેમ પક્ષીનો ગર્ભ વધે છે, જેમ મનુષ્યગર્ભમાં મૂર્છાગત અવગ્યા છતાં જીવત્વ છે. તેમ એકેન્દ્રિય જીવો પણ જાણવા.
૧૦. શંકુક, શંખ, છીપ, કૃમિ એ આદિ જે જીવો ગમ અને સ્પર્શને જાણે છે તે બે-ઇન્દ્રિય જીવો જાણવા.
૧૧. જી, માંકડ, કીડી, વીંછી આદિ અનેક પ્રકારના બીજા પણ કીડાઓ રસ, સ્પર્શ, અને ગંધને જાણે છે, તે ત્રણ-ઇન્દ્રિય જીવો જાણવા.

૧૨. ડાંગ, મચ્છર, માખી, ભગરી, ભમગ, પતંગ આદિ રૂપ, રમ, ગંધ અને સ્પર્શને જાણે છે તે ચાગ-ઇન્દ્રિય જીવો-જાણવા.
૧૩. દેવ, મનુષ્ય, નારક, નિર્ઘ્ય-ગળયગ, સ્થતયગ અને ખેચર તે વર્મા, રમ, સ્પર્શ, ગંધ અને રાગને જાણે છે. જે જાગવાન પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે.
૧૪. દેવનાના આર નિકાય છે. મનુષ્ય, કર્મ અને અકર્મ ભૂમીનાં એમ બે પ્રકારનાં છે. નિર્વચના ધણા પ્રકાર છે; તથા નાગકી તેની પૃથ્વી-ચોર્નિ જેટલી જાતિ છે તેટલી જાતિના છે.
૧૫. પૂર્વે ખાંધેલું આયુષ્ ક્ષીણ થવાથી, જીવ ગતિનામકર્મને લીધે આયુષ્ અને ક્ષેત્રાળા વશથી બીજા દેહમાં જાય છે.
૧૬. દેહાશ્રિત જીવોના સ્વરૂપનો એ વિચર નિરૂપણ કર્યો; તેના 'ભવ્ય' અને 'અભવ્ય' એવા બે ભેદ છે. દેહગદિત એવા 'મિદ્ધભગવંતો' છે.
૧૭. જે સર્વ જાણે છે, દેખે છે, કુપ્ત બેદીને સુખ દુઃખ છે, શુભ અને અશુભને કરે છે અને તેનું ફળ ભોગવે છે તે 'જીવ' છે.
૧૮. આકાશ, કાળ, પુદ્ગલ અને ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યને વિષે જીવત્વગુણ નથી; તેને અચેતન્ય કહીએ છીએ, અને જીવને સચેતન્ય કહીએ છીએ.
૧૯. સુખ દુઃખનું વેદન, ક્રિતમાં પ્રવૃત્તિ, અક્રિતમાં જીવિતિ તે ત્રણે કાળમાં જોને નથી તેને સર્વથ મહામુનિઓ 'અજીવ' કહે છે.
૨૦. સંસ્થાન, મંધાત, વર્ણ, રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને રાગ એમ પુદ્ગલદ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થતા ગુણ પર્વાયો ધણા છે.
૨૧. અગ્નિ, અદ્ભ, અગંધ, અસાદ્, અનિર્દિટ મંસ્થાન, અને વચનઅગોચર એવા જોનો ચેતન્ય ગુણ છે તે 'જીવ' છે.
૨૨. જે નિશ્ચયકરી મમારમ્થિત જીવ છે તેના બે પ્રકારનાં પરિણામ હોય છે. પરિણામથી કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સારી અને મારી ગતિ થાય છે.
૨૩. ગતિની પ્રાપ્તિથી દેહ થાય છે દેહથી ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોથી વિષય પ્રવણ થાય છે, અને તેથી રાગ, દ્વેષ હિમ્ન થાય છે.
૨૪. મંમારયકવાયમા તે ભારે કરીને પરિશ્રમણ કરતા જીવોમા કાષ્ઠ જીવોનો મંસાર બનાદિ-સાત છે, અને કાષ્ઠની અનાદિ-અનંત ૩ એમ ભગવાન સર્વે કંચુ છે.

૨૫. આદાન, રાગ, દેષ અને ચિત્તપ્રસન્નતા જે જે ભાવમાં વર્તે છે, તેથી શુભ, કે અશુભ પરિણામ થાય છે.
૨૬. જીવને શુભ પરિણામથી પુણ્ય થાય છે, અને અશુભ પરિણામથી પાપ છે. તેનાથી શુભાશુભ પુદ્ગલના મન્દગુરૂપ કર્મપદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.
૨૭. તૃપ્તાનુરને, ક્રુધાનુરને, રોગીને અથવા બીજા દુઃખી મનના જીવને તેનું દુઃખ મટાડવાના ઉપાયની ક્રિયા કરવામાં આવે તેનું નામ 'અનુકંપા.'
૨૮. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની મિઠાશ જીવને હોવા પમાડે છે અને પાપભાવની ઉત્પત્તિ કરે છે.
૨૯. ધણાપ્રમાદવાળી ક્રિયા, ચિત્તની મલીનતા, હૃદયવિચયમાં લુબ્ધતા, બીજા જીવોને દુઃખ દેવું, તેનો અપવાદ બોલવો એ આદિ 'વર્તનથી જીવ 'પાપ-આશ્રવ' કરે છે.
૩૦. ચાર મંદા, કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેરયા હૃદયવચતા, આત્મ અને રોદધ્યાન, દુષ્ટભાવવાળી ધર્મક્રિયામાં મોહ એ 'ભાવ પાપ આશ્રવ' છે.
૩૧. ઈર્શ્યો, કપાય અને મંદાનો જય કરવાવાળો કલ્યાણકારી માર્ગ જીવને જે કાળે વર્તે છે તે કાળે જીવને પાપ-આશ્રવરૂપ હિંદનો નિરોધ છે એમ જાણવું.
૩૨. જેને સર્વ દ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ, દેષ તેમ જ અધ્યાન વર્તવું નથી એવા સુખ દુઃખનેવિશે સમાનદાષ્ટના ધણી નિર્મથ મદાત્માને શુભાશુભ આશ્રવ નથી.
૩૩. યોગનો નિરોધ કરીને જે તપશ્ચર્યા કરે છે, તે નિશ્ચય ખતુ પ્રકારનાં કર્મોની 'નિર્જરા' કરે છે.
૩૪. જે સંયમીને જ્યારે યોગમાં પુણ્ય પાપની પ્રજ્વલિ નથી ત્યારે તેને શુભાશુભકર્મકર્તૃત્વનો 'મંવર' છે.-'નિરોધ' છે.
૩૫. જે આત્માર્થનો સાધનાર મંવરયુક્ત, આત્માસ્વરૂપ જાણીને તદ્વરૂપ ધ્યાન કરે છે તે મદાત્મા સાધુ કર્મરજને ખખેરી નાખે છે.
૩૬. જેને રાગ દેષ તેમ જ મોહ અને યોગપરિણમન વર્તતાં નથી તેને, શુભાશુભ કર્મને બાળીને ભસ્મ કરવાવાળો ધ્યાનરૂપી અગ્નિ પ્રગટે.
૩૭. દર્શનદાનથી ભરપૂર, અન્ય દ્રવ્યના સંસર્ગથી રહિત એવું ધ્યાન નિર્ભંગ હેતુથી ધ્યાવે છે તે મદાત્મા સ્વભાવસાદિત છે.

૩૮. જે સંવરયુક્ત સર્વ કર્મની નિર્જરા કરતો, છતાં વેદનીય અને આયુષ્ય-
કર્મથી રહિત થાય તે મહાત્મા તે જ ભવે 'મોક્ષ', પામે.
૩૯. જીવનો સ્વભાવ અપ્રતિહત જ્ઞાનદર્શન છે. તેનું અનન્યમય આચરણ
'નિર્ભય ચારિત્ર' સર્વત
'નીતિરાગદેવે' કહ્યું છે.
૪૦. વસ્તુપણે આત્માનો સ્વભાવ નિર્ભય જ છે, ગુણ અને પદાર્થ પરસમય-
પરણુમીપણે અનાદિથી પરિણુમ્યા છે તે દર્શાવી અનિર્ભય છે. તેને તે
આત્મા સ્વસમયને પ્રાપ્ત થાય તો કર્મ બંધથી રહિત થાય.
૪૧. જે પરદ્રવ્યને વિષે શુભ અથવા અશુભ રાગ કરે છે તે જીવ 'સ્વચારિત્ર'
થી ભ્રષ્ટ છે અને 'પરચારિત્ર' આચરે છે એમ જાણવું.
૪૨. જે ભાવવડે આત્માને પુણ્ય અથવા પાપ આશ્રવની પ્રાપ્તિ થાય તે
વર્તમાન આત્મા પરચારિત્રમાં વર્તે છે એમ વીનરાગ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે.
૪૩. જે સર્વ મેગમાત્રથી મુક્ત થઈ અનન્યમયપણે આત્મસ્વભાવમાં રિયન
છે, નિર્ભય જ્ઞાના, દર્શા છે તે સ્વચારિત્ર આચરનાર જીવ છે.
૪૪. પરદ્રવ્યપ્રત્યેના ભાવથી રહિત, નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનદર્શનમય પરિણામી
આત્મા છે તે સ્વચારિત્રાચરણ છે.
૪૫. સમ્યક્ત્વ, આત્મજ્ઞાન, અને રાગદ્વેષથી રહિત એનું ચારિત્ર, મમ્યકલ્પદિ
પ્રાપ્ત થયેલ છે જેને એવા ભવ્ય જીવનો મોક્ષમાર્ગ છે.
૪૬. આ તત્ત્વચર્ચે પ્રતીતિને 'મમ્યક્ત્વ' તત્ત્વચર્ચનું જ્ઞાન તે 'જ્ઞાન' અને
વિશ્વતા વિમલમાર્ગપ્રત્યે જ્ઞાનભાવ તે 'ચારિત્ર'.
૪૭. મમાસ્તિકાયાદિના સ્વરૂપની પ્રતીતિ તે 'મમ્યક્ત્વ.' બાર અંગ અને
પૂર્વનું વ્યવસ્થાપણ તે 'જ્ઞાન.' નપથયાદિમાં પ્રવૃત્તિ તે 'વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ' છે.
૪૮. 'તે તે મમાધિત આત્મા, શિવાય જ્યાં અન્ય કિંચિત્ માત્ર કરતો નથી,
માત્ર અનન્ય આત્મામય છે ત્યાં 'નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ' સર્વત્ર વીનરાગે
કલ્પો છે.
૪૯. જે આત્મા આત્મસ્વભાવમય એવા જ્ઞાન દર્શનને અનન્યમય આચરે છે.
તેને તે નિશ્ચય જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે.
૫૦. જે આ મર્વ વળગે અને દેખાશે તે અવ્યાજ્ઞાપ્ય નુષ્ઠ અનુભવશે આ
ભાવોની પ્રતીતિ ભજવે થાય છે, અભવને થતી નથી.

૫૧. ઈર્શન, જ્ઞાન અને શારિત્ર એ 'મોક્ષમાર્ગ' છે, તેની મેવનાથી 'મોક્ષ' પ્રાપ્ત થાય છે. અને (અમુક દેવગી) 'અંધ' થઈ છે એમ મુનિઓએ કહ્યું છે.
૫૨. અર્દતગિદ્ધ્યત્યપ્રવચનમુજ્જ્ઞાનભક્તિમંપન્ન ધર્મ પુખ્ત ઉત્પન્ન કરે છે, પણ તે તે મન કંમનો ક્ષય કરી નથી.
૫૩. જેના હૃદયને વિશે અણુમાત્ર પરદ્રવ્ય પ્રત્યે ગમ વર્તે છે, તે સર્વ આંગમ નો જનનુનાર હોય તોપણ 'સ્વગમય' નથી જનનુનો એમ મનુષ્યું.
૫૪. તે માટે સર્વ ઇચ્છાથી નિવર્તી નિઃમંગ અને નિર્મમલ થઈને જે સિદ્ધ-સ્વરૂપની ભક્તિ કરે તે નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય.
૫૫. પરમોગ્દિપદને વિશે જેને તત્ત્વાર્થપ્રતીતિપ્ત્યંક ભક્તિ છે, અને નિર્ઘેય-પ્રવચનમાં રૂચિપણે જેની શુદ્ધિ પગિણી છે, તેમજ તે મંથમતપસદિત વર્તે છે તો તેને મોક્ષ કંઈ દૂર નથી.
૫૬. અર્દતની, મિદની, ચેલની, પ્રવચનની ભક્તિમહિત જે તપશ્ચર્યા છે તો તે નિયમથી દેવલોકને અંગીકાર કરે છે.
૫૭. તેથી ઇચ્છામાત્રની નિર્ગત કરો. મર્યદા ક્રિયિતમાત્ર પણ ગમ કરો મા, કેમકે વીતરાગ ભવમાગરને તરે છે.
૫૮. માર્ગનો પ્રભાવ ધરાવે અર્થે, પ્રવચનની ભક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રેરણાથી પ્રવચનના ગદ્યજન 'પંચાસ્તિકાય'ના સંગ્રહરૂપ આ શાસ્ત્ર મે કહ્યું.

ઈતિ પંચાસ્તિકાય સમાપ્તમ્.

૫૪૬.

નશારીરિક, માનસિક અનંત પ્રકારનાં દુઃખોએ આકુલ વ્યાકુલ જીવોને તે દુઃખોથી છૂટવાની બહુ બહુ પ્રકારે ઇચ્છા જતા તેમાંથી મુક્ત થઈ, શકેતા નથી તેનું શુ કાગણું ' એવું પ્રશ્ન અનેક જીવોને ઉત્પન્ન થયા કરે, પણ તેનું યથાર્થ સમાધાન કોઈ એક વિચર જીવને જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારમુધી દુઃખનું મુળ કાગણું યથાર્થપણે જાણવામાં ન આવ્યું હોય ત્યાંમુધી, તે દાળવાને, માટે

૧ શાસ્ત્રચોગના છે—સંરોધક.

+ પ્રેરણા આદૃતિમાં આ મથાળાનો લેખ દ્વાય લાગ્યો ન હતો, પણ આ વખતે દુઃખ યવાથી બેડી દેવામાં આવ્યો છે.

ગમે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહીં. અને ગમે તેટલી અર્થ, અપ્રિયતા અને અભાવ તે દુઃખપ્રત્યે હોય છતાં તેને અનુભવ્યા જ કરવું પડે. વાસ્તવિક ઉપાયથી તે દુઃખ મટાડવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે, અને તે પ્રયત્ન ન સફળ થઈ શકે એટલા પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું હોય છતાં ને દુઃખ ન મટવાથી દુઃખ મટાડવા ઇચ્છતા મુમુક્ષુને અત્યંત વ્યામોહ થઈ આવે છે, અથવા થયા કરે છે, કે આનું શું કારણ? આ દુઃખ ટળતું કેમ નથી? કોઈ પાપુ પ્રકારે મારે તે દુઃખની પ્રાપ્તિ ઇચ્છત નહીં છતાં સ્વપ્નેય પણ તેના પ્રત્યે કંઈ પણ રૂચિ નહીં છતાં તેની પ્રાપ્તિ થયા કરે છે, અને હું જે જે પ્રયત્ન કરું છું તે તે બધાં નિષ્ફળ જઈ દુઃખ અનુભવ્યા જ કરું છું એવું શું કારણ? શું દુઃખ કોઈનું મટતું જ નહીં હોય? દુઃખી થવું એ જ જીવનો સ્વભાવ હશે? શું કે. હએક જગત્કર્તા ધર્મર હશે તેણે આમ જ કરવું ચોખ્ખું ગમ્યું હશે? શું જીવિનવ્યનાને આધીન એ વાત હશે? અથવા કોઈ એક મારા કરેલા આગલા અપરાધોનું ફળ હશે? એ વગેરે અનેક પ્રકારના વિકલ્પો જે જીવો મનસાક્ષિત દેવધારી છે તે ક્યાં કરે છે. અને જે જીવો મનરહિત છે તે અવ્યક્તપણે દુઃખનો અનુભવ કરે છે, અને અવ્યક્તપણે તે દુઃખ મટે એવી ઇચ્છા રાખ્યા કરે છે. આ જગત્તે વિશે પ્રાણીમાત્રની વ્યક્ત અથવા અવ્યક્ત ઇચ્છા પણ એ જ છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે મને દુઃખ ન હો. અને સર્વથા સુખ હો. પ્રયત્ન પણ એ જ અર્થ છે છતાં તે દુઃખ શા માટે મટતું નથી? એવો પ્રશ્ન ધણા ધણા વિચારવાનોને પણ જૂત કાળે ઉત્પન્ન થયો હતો; વર્તમાનકાળે પણ થાય છે અને ભવિષ્યકાળે પણ થશે, તે અર્થન અર્થન વિચારવાનોમાંથી અર્થન વિચારવાનો તેના યથાર્થ સમાધાનને પામ્યા અને દુઃખથી મુક્ત થયા. વર્તમાનકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામે છે તે પણ તથાર્થ ફળને પામે છે, અને ભવિષ્યકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામશે તે તે તથાર્થ ફળને પામશે એમાં સંશય નથી.

શરીરનું દુઃખ માત્ર ઔષધ કરવાથી મટી જતું હોત, મનનું દુઃખ ધનાદિ મળવાથી જતું હોત, અને બાહ્ય મંસર્ગ મંબેધનું દુઃખ મનને કંઈ અમર ઉપગતી થકતુ ન હોત, તો દુઃખ મટવા માટે જે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે તે સર્વ જીવોનું સફળ થાત; પણ જ્યારે તેમ જનનું જીવમાં ન આવ્યું ત્યારે જ વિચારવાનોને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયું કે, દુઃખ મટવા માટે ખીજો જ ઉપાય હોવો જોઈએ. આ જે કંડવોમાં આવે છે તે ઉપાય અપયાય

છે, અને બધો શ્રમ વૃથા છે માટે તે દુઃખનું મૂળ કાગળુ જો યથાર્થ જાણુ, વામા આવે, અને તેજ પ્રમાણે ઉપાય કરવામા આવે તો દુઃખ મટે, નહીં તો નહીંજ મટે

જો વિચારવાનો દુઃખનું યથાર્થ મૂળ કારણ વિચારના ઉત્કર્ષિત જ્ઞા કાષ્ટ એકજ તેનું યથાર્થ મમાધાન પામ્યા અને ધણા યથાર્થ મમાધાન નહીં પામના છતાં મતિ વ્યામોહાદિ કાગળુથી યથાર્થ મમાધાન પામ્યા ટેવે એમ માનવા લાગ્યા, અને તે પ્રમાણે ઉપદેશ કરના લાગ્યા, અને ધણા લોક તેને અનુમરવા પણ લાગ્યા જગતમા જુદા જુદા ધર્મ મત જોવામા આવે છે તેની ઉત્પત્તિનું મુખ્ય કાગળુ એ જ છે 'ધર્મથી દુઃખ મટે એમ ધણાખગ વિચારવાનોની માન્યતા થઇ, પણ ધર્મનું રસરૂપ સમજવામા એક ખીજમા ધણો તફાવત પડ્યો ધણા તો પોતાનો મૂળ નિષય સુધી ગયા અને ધણા તો તે વિષયમા મતિ ચાકવાથી અનેક પ્રનરે નાસ્તિમ્હિ પારણામોને પામ્યા

દુઃખના મૂળ કાગળુ અને તેની રી રીને પ્રવૃત્તિ થઇ તેના મનઘમા થોડાક મુખ્ય અભિપ્રાયો અને મહેપમા જણાવનામા આવે છે

દુઃખ શું છે ? તેના મૂળ કાગળો શું છે ? અને તે ગાંધી મટી શકે ? તે મંમથી જિનો એટલે વીતગગોએ પોતાનો જે મત દર્શાવ્યો છે તે અહીં મશેપમા કનીએ છીએ

હવે, તે યથાર્થ છે કે કેમ ? તેનું અનુભવન કરીએ છીએ

જે જે ઉપાયો દર્શાવ્યા તે સમ્યક્દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્ર, અથવા તે ત્રણેનું એક નામ 'સમ્યક્મોક્ષ

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રમા સમ્યક્દર્શનની મુખ્યતા ધણો ગ્યજે ને વીતગગોએ કી છે જો કે સમ્યક્જ્ઞાનથીજ સમ્યક્દર્શનનું પણ જોળખાણુ થાય છે, તો પણ સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ વગરનું જ્ઞાન મંસાગ એટલે દુઃખના ટેલુ રહે ફોવાથી સમ્યક્દર્શનનું મુખ્યપણુ અદ્વિત્યું છે

જેમ જેમ સમ્યક્દર્શન શુદ્ધ થતું જાય છે, તેમ તેમ - સમ્યક્ચાત્રિ પ્રત્યે વીર્ય ઉપગતું જાય છે, ક્રમે કરીને સમ્યક્ચાત્રિની પ્રાપ્તિ થવાનો વખત આવે છે, જેથી આત્મામાં સ્થિર સ્વભાવ પ્રગટે છે; અને આત્મા નિઃપદમાં લીન થઇ મંત્રે કર્મ કલંકથી મુક્તિ થવાથી એક શુદ્ધઆત્મસ્વભાવરૂપ મોક્ષમાં પરમઅન્યાભાધસુખના અનુભવમુદ્રમાં સ્થિત થાય છે.

સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિથી જેમ જ્ઞાન સમ્યક્સ્વભાવને પામે છે-એ સમ્યક્દર્શનનો પરમ ઉપકાર છે-તેમ સમ્યક્દર્શન ક્રમે કરી શુદ્ધ થતું જતું પૂર્ણ સ્થિર સ્વભાવ સમ્યક્ચાત્રિને પ્રાપ્ત થાય તેને અર્થે સમ્યક્જ્ઞાનના બળની તેને ખરેખરી આવશ્યકતા છે. તે સમ્યક્જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો ઉપાય વીતગગશ્વન અને તે શ્રુતગગશ્વન મહાત્મા છે.

વીતગગશ્વનના પરમરહસ્યને પ્રાપ્ત થયેલા અગ્રગ અને પરમહંબ્રાહ્મણ મહાત્માનો યોગ પ્રાપ્ત થવા અતિશય કઃશુ છે. મહાત્માઓદયના યોગથી જ તે યોગ પ્રાપ્ત થાય છે એમાં મંત્રણ નથી, કશું છે કે,—

તદા દેવાણાં સમણાણાં ॥

તે શ્રવણમહાત્માઓનાં પ્રવૃત્તિવક્ષણો પરમપુરુષે આ પ્રમાણે કહ્યાં છે:

અભ્યંતરદશાનાં ચિન્હ તે મહાત્માઓનાં પ્રવૃત્તિવક્ષણોથી નિર્ણય કરી શકાય; જો કે પ્રવૃત્તિવક્ષણ કરતાં અભ્યંતરદશા વિષેનો નિમિષ અન્યપણ નીકળે છે. કોઇ એક શુદ્ધવૃત્તિમાન સુમુક્ષુને તેવા અભ્યંતરદશાની પરિક્ષા આવે છે.

એવા મહાત્માઓના સમાગમ અને વિનયની ક્ષી જરૂર ? અને તેવો પુરુષ હોય પણ સારી રીતે સાચા વાચક, ચળળાને તેનાં પુરુષથી જી ! કદ્યાણુ-

ના યથાર્થ માર્ગ શા માટે ન પામી શકે? એી આશંકાનું સમાધાન કરવામાં આવે છે.

એવા મહાત્માપુરુષનો યોગ ગદુ દુર્બલ છે. મારા દેશ, કાળમાં પણ એવા મહાત્માઓનો યોગ દુર્બલ છે, તો આવા દુર્ગમકાળમાં તેમ હોય એમાં કંઈ કહેવું રહેતું નથી. કહ્યું છે કે,—

યદ્યપિ તેવા મહાત્માપુરુષનો કવચિત્ યોગ અને છે તોપણ તે શુદ્ધ-વૃત્તિમાન મુમુક્ષુ હોય તો તે અપૂર્ણ ગુણને તેવા મુદ્ધતંત્રના મમાગમમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જેવા મહાત્માપુરુષનાં વચનપ્રતાપથી મુદ્ધતંત્રમાં અદૃશ્યો પોતાનું રાજપાટ છોડી ભવંકર વનમાં તપશ્રયા કરવાને આહ્વાનીત થતા, તેવા મહાત્માપુરુષના યોગથી અપૂર્ણ ગુણ કેમ પ્રાપ્ત ન થાય ?

મારા દેશ, કાળમાં પણ કવચિત્ તેવા મહાત્માનો યોગ જની આવે છે, કેમકે તેઓ અપ્રતિગદ્ધ-વિદારી હોય છે. સારે એવા પુરુષોનો નિલ મંગ રહી શકે તેમ શી રીતે જની શકે કે જ્યાં મુમુક્ષુ છાં મરે દુઃખ ક્ષય કરવાનાં અનન્ય કારણોને પૂર્ણપણે ઉપાસી શકે? તેનો માર્ગ આ પ્રમાણે ભગવાન જિને અવલોક્યો છે.

નિય તેમના સમાગમમાં આત્માવીનયણે વર્તવું જોઈએ, અને તે માટે બાહ્યવ્યંતર પરિગ્રહાદિ લાગજો યોગ્ય છે.

જેઓ મર્યાદા તેઓ લાગ કરવાને મર્યાદા નથી તેમણે આ પ્રમાણે દેશ-
સાગપૂર્વક કરવું યોગ્ય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે ઉપદેશ્યું છે:

• •

તે મહાત્માપુરુષના મુણાનિશયપણાથી, સમ્યગ્ચારણ્યથી, પરમજ્ઞાનથી,
પરમશાંતિથી, પરમનિર્ગતિથી અમુક જીવની અશુભ વૃત્તિઓ પગવર્તન થઇ
શુભસ્વભાવને પામી સ્વરૂપપ્રત્યે વળતી જાય છે.

તે પુરુષનાં વચનો આગમસ્વરૂપ છે, તોપણ વારંવાર પોતાથી વચનયોગની
પ્રવૃત્તિ ન થાય તેથી, તથા નિગતર મહાગમનો યોગ ન બને તેથી, તથા તે
વચનનું શ્રવણ તાદૃશ્ય સ્મરણમાં ન રહે તેથી, તેમ જ કેટલાક ભાવોનું
સ્વરૂપ જાણવામા પગવર્તનની જરૂર હોય છે તેથી, અનુપ્રેક્ષાનું બાળ વિક્ષિ
પામવાને અર્થે વીનરાગશુન-વીનરાગ શાસ્ત્ર-એક બળવાન ઉપકારી માપન
છે, જો કે તેવા મહાત્માપુરુષદ્વારા જ પ્રથમ તેનું સહય્ય જાણવું જોઈએ,
પછી વિશુદ્ધ દષ્ટિ થયે મહાત્માના સમાગમના અંતરાયમાં પણ તે મુત
બળવાન ઉપકાર કરે છે, અથવા જ્યાં કેવળ તેવા મહાત્માઓનો યોગ બની
શકેના નથી, ત્યાં પણ વિશુદ્ધ દષ્ટિવાનને વીનરાગશુન પરમોપકારી છે, અને
તે જ અર્થે ધ્યને મહાપુરુષોએ એક શ્લોકથી માડી દ્વાન્દ્વાગમુધીની રચના
કરી છે

તે દ્વાદશાંગના મૂળ ઉપદેશ મર્યાદીનરાગ છે. કે જેના સ્વરૂપનું મહા-
ત્માપુરુષો નિરંતર ધ્યાન કરે છે, અને તે પદની પ્રાપ્તિમાં જ સર્વસ્વ સમાયજી
જેમ પ્રતીતિથી અનુભવે છે. મર્યાદીનરાગનાં વચનો ધારણ કરીને મહત્ત્વ

આચાર્યોએ દ્વાદશાંગની રચના કરી હતી; અને તદ્વાચિન આત્માંકિત મદાત્માઓએ
બીજા અનેક નિર્દોષ શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગનાં નામો
છે: આચાર્યજ.

દષ્ટિવાદ

તેમાં આ પ્રમાણે નિરૂપણ છે

કાળદોષથી ધણું રચ્યો તેમંથી વિમર્શન થઈ ગયા, અને માત્ર અત્ય
રથજો રહ્યાં:

જે અત્યરથજો રહ્યાં તેને એકાદશાંગને નામે સ્વેનામ્યરઆચાર્યો કહે
છે. દ્વિગમ્યરો તેમાં અનુભવ નહીં થતાં એમ કહે છે કે,—

વિમર્શવાદ કે મનામદની દષ્ટિએ તેમાં ના કેવળ વિવિધભિન્ન માર્ગની
પેઠે જોવામાં આવે ■ દીર્ઘ દષ્ટિએ જોતા તેના જૂના જ કારણો જોવામાં
આવે છે.

અમે તેમ હો, પણ આ પ્રમાણે જન્મે જન્મ નજીકમાં આવી જાય છે;

વિવાદમાં ઘણાં સ્થળો તે અપ્રયોજન લેવાં છે; તે પણ પરોક્ષ છે.

અપાત્ર ક્રિયાને દ્વાનુયોગાદિ ભાવ ઉપરેશનાથી નાસ્તિકતાદિ ભાવો ઉત્પન્ન થવાનો વખત આવે છે, અથવા ગુરુગ્રાની યત્નો વખત આવે છે.

હવે, આ પ્રતાવના અત્રિ ચેષ્ટેષીએ છીએ, અને જે મદદમાપુરે.

આ પ્રમાણે જે સુખીત થાય તો.

હિંસા રહિઓ ધમ્મા । અકુરસ દાય વિરહિઓ, દેવો ॥
નિગ્ગથે પવયણે । દહણે હોમ સમ્મત ॥ ૧ ॥

તથા

જીવને મોક્ષમાર્ગ છે, નહીં તો ઉન્માર્ગ છે.

મને દુખનો દાય કરનારે ને પગ અદુપાય મને જીવે દિનકારી,
સર્વ દુખના દાયને રોક આલનિક ઉપા-પગમ મુખાયરૂપ પીતગાગર્ભન
છે. તેની પ્રતીનિધી, તેના અનુગમ્યથી તેની આત્માના પગમ અરંભનરૂડે,
જીવ ભવમાગ તરી મદ્ય છે 'મમવાગમ્ય' માં કૃત્ય છે કે—

આત્મા શુ? કર્મ શુ? તેનો દર્શા નણુ? તેની સ્થિતિ કેટલી? કર્તા
ગા વડે? શુ પર્માણુમા તે ગાવી ૭૩? એ આદિ ભાવોનું સ્વરૂપ જેવું
નિર્ગ્રંથસિદ્ધાન્તમા ૨૫૯, મુદ્દમ અને મેકલનાપૂર્વક છે તેવું ક્રોધ પણુ દર્શનમા
નથી

૫૫૦

હે આર્ય! જેમ નણુ Cતરીને પાગને સંપ્રાપ્ત થયા, તેમ ભવસ્વપ્નમૂર્ચમણુ
તરી પારને મંપ્રાપ્ત થાઓ
ચૈત્ર વદ ૨, ગુરુવાર, ૧૮૫૫, વત્રાણીઆ

૫૫૧

૭૭

ગૃહવાસનો જેને ઉદય વગ છે, તે જે નણુ પણુ ગુણધ્યાનની પ્રાપ્તિ
દમ્બતા હોય, તો તેના મગદેતુમન એવા અમુદ મદર્તનપૂર્વક રહેવું યોગ્ય
છે જે અમુ- નિયમમા ' ન્યાયમપત આશ્રવિમદિ વ્યવહાર " તે પદ્યો
નિયમ સાધ્ય કરના ૫ છે એ નિયમ સાધ્ય થતાથી ધર્મ આત્મગુણો
પ્રાપ્ત કરવાનો અધિભગ હિપ ૧ થાય છે આ પ્રથમ નિયમ ઉપર જે
ધ્યાન આપવામા આવે અને તે નિયમને મિદ્ધ જ ગ્યામા આવે તો
ક્રાયાદિ વ્યસાનની મંદ પનાતાના થાય ૮ અથવા જ્ઞાનીનો માર્ગ આત્મ
પરિણામી થાય છે જે પગ ધ્યા ૧ આપતુ થાય છે
વત્રાણીઆ, વૈશાખ સુદ ૭, (૮૮ મે)

૫૫૨

શુદ્ધાત્મરિચનિના પરમાર્થિન શ્રુ અને હદ્રિયજન્ય જે મુખ્ય અવનમવે
છે મુદ્દપણે ઉપાગતા તેની મિદ્ધિ થાય છે હે આર્ય! નિગરા વખતે
મદતમા પુરોનું અદ્ભુત આચરણુ મંભાગતુ યોગ્ય છે ઉદ્ધામિતરિયમાન
પગમતરવ ઉપામના મુખ્ય અધિકારી છે

મેહમથી, અશાડ શુદ્ધ ૮, રવિ સં ૧૮૫૫

શાન્તિઃ

૫૫૩

અપ્રમત્ત સ્વભાવનું વારવાર સ્મરણ કરીએ છીએ. પરમાર્થિક શ્રુત અને વૃત્તિગ્રંથનો અભ્યાસ વર્દમાન કરવો યોગ્ય છે.

અશાંક શુદ્ધ ૮, રવિવાર, ૧૯૫૫, મોહનપીઠેત્ર.

૫૫૪.

મુમુક્ષુ તથા બીજાં જીવોના ઉપદગ્ધને નિમિત્તે જે ઉપકારશીલ બાલ્ય પ્રતાપની મુચના-વિસ્તાપન દર્શાવ્યું તે અથવા બીજાં કાંઈ કારણો ક્રોધ અપેક્ષાએ ઉપકારશીલ થાય છે.

દાસ તેવા પ્રદક્ષિણમાપ્રત્યે ઉપનાંનર્હિત છે. પ્રારબ્ધયોગથી જે બને તે પણ શુદ્ધસ્વભાવનાં અનુગ્રંથાનપૂર્વક થવું પડે છે.

મહાત્માઓએ નિર્ગત ક્ષણથી પરમપદનો ઉપદેશ કર્યો છે. તેથી એમ જણાય છે કે, તે ઉપર કંઈ કાર્ય પરમ મહત્ત જ છે. મર્ત્ય જીવમત્તે બાલ્યવામા પણ અપ્રમત્ત રહેવાનો જેના યોગનો સ્વભાવ છે, તેના આત્મ-સ્વભાવ સર્વ જીવને પરમપદના ઉપદેશનો આકર્ષક હોય-તેવી નિષ્કારણ ક્ષણવાળો હોય તે મથાર્થ છે.

અશાંક વદ ૮, રવિ મં ૧૯૫૫, મુખ્ય.

૫૫૫.

૯૯

પરમપુરુષની મુખ્ય ભક્તિ ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય એવા સદ્વર્તનથી પ્રાપ્ત થાય છે. ચરણપ્રતિપતિ-(શુદ્ધ આચરણની ઉપાસના)-રૂપ સદ્વર્તન માનીની મુખ્ય આશા છે જે આશા પરમપુરુષની મુખ્ય ભક્તિ છે.

ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થવામા ગૃહવતીઓએ “સદ્વર્તન આશ્રવિકા-બવહાર” સંદિન પ્રવર્તન કરવું યોગ્ય છે.

ધણાં શાઓ અને વાક્યોના અભ્યાસ કરતાં પણ જે માનીપુરુષોની અંકેક આશા જીવ ઉપાસે તો ધણાં શાસ્ત્રીથી થતુ ફળ સદ્ગુણમાં પ્રાપ્ત થાય. શ્રાવણ શુદ્ધ ૩, મુખ્ય, (૧૦, આગ. ૯૯

૫૫૬.

ત્રણ યોગની અત્ય પ્રગતિ, તે પણ મમ્યકુપ્રદતિ હોય ત્યારે મહત્ પુરુષના વચનામૃતનું મનન પગમશ્ચેયનું મળ દટીઘૂત કરે છે, કમે કરીને પરમપદ મપ્રાપ્ત કરે છે.

ચિત્ત અવિશેષ ગળી પરમશાત શૂન્ય અનુપ્રેક્ષન કર્તવ્ય છે.

શ્રાવણ શુદ્ધ ૭, ૧૯૫૫, મોદમયીક્ષેત્ર.

૫૫૭.

ૐ

જે વચનોની આકાશ છે, તે ઘણુકરીને થોડા વખતમા પ્રાપ્ત થશે. દ્વિવિનિગ્રહના અભ્યામપૂર્વક સત્શુત અને સત્માગમ નિરતર ઉપામનાયોગ્ય છે. ક્ષીણમોહપર્વત જ્ઞાનીની આસાણુ અવપગન પરમ હિતકારી છે.

આનન્દિયસપર્વત તમાગપ્રત્યે, તથા તમાગ મગીપ વસતા બાહ્યો બાહ્યોપ્રત્યે યોગના પ્રમત્તવભાવરૂડે કિંચિત્ જે અન્યથા થયુ હોય તે અર્થે નમભાવથી ક્ષમાની ચાચના છે.

મુગધ, ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૫ ગવિયાર, (૧૮૯૯)

શાંતિ:

૫૫૮.

ૐ. જે જ્ઞાનીપુરુષોને દેહાલિમાન દબ્ધ છે, તેને વ્હ કરવુ રહ્યું નથી; એમ છે તોપણ તેમને અર્વમગપરિલાગાદિ સત્પુરુષાર્થતા પગમપુગ્ધે ઉપકાગભૂત દબ્ધ છે.

૫૫૯

જ્ઞાનાવસ્થાયાદિ કર્મના પુદ્ગલયોગથી પ્રણુ ચાથ છે તે 'દ્રવ્યાથવ' જાણવા. જનનભગવાને તે અનેક બેદથી કલો છે.

૭૪ જે પગિણુમથી કર્મનો બધ કરે છે તે 'ભાવબધ' કર્મપ્રેશ, પરમાણુઓ, અને ૭૪નો અન્યોન્યપ્રવંશરૂપે મળા થવા તે 'દત્તબધ'

પ્રકૃતિ, સ્થિતિ,, અનુભાગ અને પ્રદેશ એમ ચાર પ્રકારનો બંધ છે. પ્રકૃતિ અને પ્રદેશબધ યોગથી આથ છે. ગિયતિ તથા અનુભાગબંધ કપાયથી થાય છે,

આશ્રયને રોકી શકે એવા નૃત્યસ્વભાવ તે 'ભાવસ્વર,' અને તેથી દ્રવ્યાશ્રયને રોકે તે 'દ્રવ્યમંવર' બોલે છે. યત્ન, ગમિતિ, શુભિ, ધર્મ, અનુપ્રેક્ષા અને પરિપદવ્ય એમ ચારિત્રના ધણા પ્રકાર તે 'ભાવમંવર'ના વિશેષ જણવા.

તપશ્ચર્યાએ કરીને જે કાળે કર્મના પુદ્ગલોએ રૂઝ બોગરી લીધા તે 'ભાવનિર્વર.' તે પુદ્ગલપરમાણુઓનું આત્મપ્રેક્ષથી ખરી પડતું તે 'દ્રવ્યનિર્વર.' સર્વ કર્મનો દાયધર્મ આત્મસ્વભાવ તે 'ભાવમોક્ષ.' કર્મવર્ગશુધી આત્મદ્રવ્યનું જૂદું અર્થ જતું તે 'દ્રવ્યમોક્ષ.'

શુભ અને અશુભ ભાવને પુણ્ય અને પાપ જીવને દોષ છે. શાના, શુભાપુના, શુભનામ અને ઉચ્ચગોત્રનો હેતુ 'પુણ્ય' છે. 'પાપ'થી તેથી વિપરીત થાય છે.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર મોક્ષનાં કારણ છે, 'વ્યવહાર' અને 'નિશ્ચય' નયથી તે ત્રણે છે. 'નિશ્ચય'થી આત્મા એ ત્રણેમય છે.

જીવાદિ તત્વોપર આસ્થાસ્વ આત્મસ્વભાવ તે 'સમ્યક્દર્શન;' માત્ર આત્મથી રહિત તે 'સમ્યક્જ્ઞાન.'

સંસાર, વિપર્ણ્ય અને ભ્રાતિથી રહિત આત્મસ્વરૂપને અને પરસ્વરૂપને યથાર્થપણે અદૃશ્ય કરી શકે તે 'સમ્યક્જ્ઞાન.' સાદરોપયોગરૂપ તેના ધણા બેદ છે.

ભાવોનું સામાન્યસ્વરૂપ જે ઉપયોગ અદૃશ્ય કરી શકે તે 'દર્શન.' 'દર્શન' શબ્દ થકાના અર્થમાં પણ વપરાય છે; એમ આગમમાં કહ્યું છે.

જીવરચને પ્રથમ દર્શન અને પછી જન થાય છે. કેવળીભગવાનને બંને સાથે થાય છે.

અશુભભાવથી નિવૃત્તિ, અને શુભભાવમાં પ્રવૃત્તિ તે 'ચારિત્ર' વ્યવહાર-નયથી તે 'ચારિત્રતત્' સમિતિશુભિરૂપે શ્રી વીતરાગોએ કહ્યું છે.

સંસારના મૂળ હેતુઓના વિશેષ નાશ કરવાને અર્થે બાહ્ય અને આંતરગ ક્રિયાનો જાનીરૂપને નિરોધ થાય તેનું નામ 'પરમ સમ્યક્ચારિત્ર' વીતરાગોએ કહ્યું છે.

મોક્ષના હેતુરૂપ એ બંને ચારિત્ર ધ્યાનથી અવસ્થા પુનિએ પામે છે, તેટલા માટે પ્રયાત્નવાન ચિત્તથી ધ્યાનનો ઉત્તમ અભ્યાસ કરે.

જો તમે સ્થિરતા ઇચ્છતા હો તો પ્રિય અથવા અપ્રિય વસ્તુમાં મોહ ન કરો, રાગ ન કરો, દ્વેષ ન કરો; અનેક પ્રકારના ધ્યાનની પ્રાપ્તિને અર્થે પ્રાનિશં, સોલ. છ, પાંચ, ચાર, બે, અને એક એક પરમોદિપદના પુવાચક છે.

તેનું જ જયપૂર્વક અધ્યાન કરો વિશે. સ્વરૂપ શ્રીગુરુના ઉપદેશથી જાણવું થોડું છે.

૫૬૦

એક આત્મપરિણામ શિવાયના ખીજ જે વિશે તેને વિશે ચિત્ત અન્યવસ્થિતપણે વર્તે છે, અને તેનું આ અન્યથાપણ લોકાન્યવસ્થાથી પ્રતિકૂળ હોવાથી લોકાન્યવસ્થા લગ્નવો ગમતો નથી, અને બનતો નથી, એ વેદના ધણુકરીને ક્વિમના આખા ભાગમા વેદનામા આ યા કરે છે

ખાનાને વિશે, પીત્તાને વિશે, બોધનાને વિશે, શયનને વિશે લખનાને વિશે, કે બીજા ન્યવસ્થાનિક કાર્યોને વિશે જેના બેધએ તેના ભાનથી પ્રવર્તીત નથી, અને તે પ્રમગ્ન ગયા તેનાથી આત્મપરિણામને સ્વત્ર પ્રગટપણે અનુભવામા નિપત્તિ આ યા કરે છે, અને તે વિશેનું ક્ષણે ક્ષણે દુખ રહ્યા કરે છે.

અન્યથા આત્મરૂપે ગદેનાની ચિત્તિમા જ ચિત્તેશ્વર રહે છે, અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમગ્નની આપત્તિને કીલે ઉટોડ તે ચિત્તિનો વિયોગ રહ્યા કરે છે અને તે વિયોગ માન પરેશ્વરથી રહ્યો છે એવ્યજના કારણથી ગહ્યો નથી એ એક ગંભીર વદના ક્ષણે ક્ષણે થયા કરે છે

આ જ લયને વિશે, અને થોડા જ વખત પહેલા અન્યારને વિશે પણ સ્મૃતિ તીવ્ર હતી તે સ્મૃતિ હવે અન્યારને વિશે ક્વચિત્ જ મદપણે પ્રવર્તે છે થોડા જ વખત પહેલા-એટલે થોડા વર્ષો પહેલા-વાણી ધણુ બોલી શકતી-વક્તાપણે કુશનતાથી પ્રવર્તી શકતી-તે હવે મદપણે અન્યવસ્થાથી પ્રવર્તે છે થોડા વર્ષ પહેલા-થોડા વખત પહેલા-લેખકગ કૃત આત્મ ઉમ્મ હતી આજે શુ વખતુ તે સ્મૃતતા સ્મૃતતા દિવસના દિવસ અતીત થઈ જાય છે અને પત્રી પણ જે ઠઠ લખાય છે તે ઇન્ડ્રેયુ, અથવા ગો ય અન્યથાવાગુ લખાતુ નથી અર્થાત્ એક આત્મપરિણામ શિવાય મર્મ ખીજ પરિણામને વિશે ઉદાસીનપણુ વર્તે છે, અને જે ઠ કગય છે તે જેવ બેધએ તેના ભાનના મોમા અશથી પણ નથી જેમ તેમ અને જે તે કગય છે, વખવાની પ્રવૃત્તિ ઠગતા ગણીની પ્રવૃત્તિ ઠક વીડ છે

કુંદકુંદાચાર્યજી, આનંદધનજીને મિદ્ધાંત સંઘર્ષી જ્ઞાન ત્રીન હતું. કુંદકુંદાચાર્ય તે આત્મસ્થિતિમાં બહુ સ્થિત હતા. નામનું જોને દર્શન તે બધા સમ્યક્જ્ઞાની કહી શકાના નથી. વિશેષ દવેપદ્મી—

વ્યાખ્યાન સાર સંક્ષેપ.^૧

—:૦:—

૧. પરોક્ષે ગુણસ્થાનકે અંધિ છે તેનું બેદન કર્યાવિના આત્મા ગુણસ્થાનકે જઈ શકતો નથી. જોગાનજોગ મળવાથી અકામનિર્જંગ કરે. જીવ આગળ વધે છે; ને અંધ બેદ કરવાથી નજીક આવે છે. અહીં આગળ અંધિનું જોટલું બધું પ્રત્યક્ષપણ છે કે, તે અંધબેદ કરવામાં મોળા પડી જઈ અસમર્થ થઈ જઈ પાછો વળે છે; દિશ્મત કરી આગળ વધવા ધારે છે; પણ મોહનીયના કારણથી રૂપાન્તર મમજાઈ પોને અંધિબેદ કરે છે એમ સમજે છે; અને ઉત્તરું તે મમજવારૂપ મોહના કારણથી અંધિનું નિવિડપણ કરે છે. તેમાંથી કાઢક જ જીવ જોગાનજોગ પ્રાપ્ત થયે અકામનિર્જંગ કરતાં અતિ બળવાન થઈ તે અંધિને મોળા પાડી, અથવા ચોટી કરી, આગળ વધી જાય છે જે અવિગતિમમકુદૃષ્ટિનામાં ચોટું ગુણસ્થાનકે છે; જ્યાં મોક્ષમાર્ગની મુખતીતિ થાય છે. આનું બીજું નામ 'મોક્ષબીજ' છે. અહીં આત્માના અનુભવની સફળતા થાય છે; અર્થાત્ મોક્ષ થવાનું બીજ અહીં રોપાય છે.

૨. આ 'મોક્ષબીજ ગુણસ્થાનક'—એવા ગુણસ્થાનક—થી તેરમા ગુણસ્થાન-કસુધી આત્મઅનુભવ એક સરખો છે, પરંતુ જ્ઞાનાવરણીપદ્મની નિરાવરણ-તાતુમાર જ્ઞાનની વિશુદ્ધતા જોશી અધિકી હોય છે તેના પ્રમ બુમાં અનુભવનું પ્રકાશનું કહી શકે છે.

૨૪૨

૧. શ્રીમદ્ના સંપત્ ૧૯૫૪-૫૫ ના શ્રી મેરજીના આગમન પ્રસંગના વ્યાખ્યાનના જે મુદ્દાઓ (Points) યજ્ઞશક્તિ સ્મૃતિતાં રાખી યજ્ઞશક્તિ પોતાના ક્ષયોપશમાતુમાર એક એનાએ પૃથક પૃથક રચે એ અવસ્થિતપદ્મે લખી લીધેલા તેનો સંગ્રહ કરી અમે આ સ્થળે મૂકીએ છીએ આ સ્મૃત વચનો હોવાથી શ્રીમદ્ના લેખીત વચનોની રીલાતુસાર અમે તેના ઉપર આંક રાંધ્યા નથી.

—સંસોધક.

૩૩. 'ચાતાવરણનું' સર્વ પ્રકારે નિવારણ થવું તે 'કેવળજ્ઞાન' એટલે 'મોક્ષ,' જે બુદ્ધિબળથી કહેવામાં આવે છે એમ નથી; પરંતુ અનુભવગમ્ય છે.
૩૪. બુદ્ધિબળથી નિશ્ચય કરેલો સિદ્ધાંત તેથી વિશેષ બુદ્ધિબળ અથવા તર્કથી વધુ ફેરવી શકે છે; પરંતુ જે વસ્તુ અનુભવગમ્ય-અનુભવમિદ્ધ-થઈ છે તે ત્રણ કાળમાં ફેરવી શકતી નથી.
૩૫. હાલના સમયમાં જૈનદર્શનને વિષે અવિરતિસમ્યક્દષ્ટિનામા ચોથા ગુણ-સ્થાનકથી અપ્રમત્તનામા સાતમા ગુણસ્થાનકસુધી આત્મઅનુભવ સ્પષ્ટ સ્વીકારેલ છે.
૩૬. સાતમાથી સયોગીકવળીનામા તેરમા ગુણસ્થાનકસુધીનો કાળ અંતર્મૂર્તનો છે. તેરમાનો કાળ વખતે લાગે પછી હોય છે. સાંસુધી આત્મ-અનુભવ પ્રતીતિરૂપ છે.
૩૭. આ કાળને વિષે મોક્ષ નથી એમ માની જીવ મોક્ષહેતુભૂત દિવા કરી શકતો નથી, અને તેથી માન્યતાને લઈને જીવનું પ્રવર્તન બીજી જ રીતે ચાલે છે.
૩૮. પાંજરામાં પૂરેલો સિંહ પાંજરાથી પ્રલક્ષ જૂદો છે, તોપણ બહાર નીકળવાને સામર્થ્યરહિત છે. તેમ જ ઓજ આયુર્વૃત્ત કારણથી, અથવા મંધપણાદિ અન્ય સાધનોના અભાવે આત્મારૂપી સિંહ કર્મરૂપી પાંજરામાંથી બહાર આવી શકતો નથી એમ માનવામાં આવે તો તે માનવું સકારણ છે.
૩૯. આ અસાર એવા મંસારને વિષે મુખ્ય એવી ચાર ગતિ છે, જે કર્મ-બંધથી પ્રાપ્ત થાય છે. બંધ વિના તે ગતિ પ્રાપ્ત થતી નથી. અર્થબંધ એવું જે મોક્ષસ્થાનક તે બંધથી થનારી એવી જે ચાર ગતિ તે રૂપ મંસારને વિષે નથી. સમ્યક્ત્વ અથવા ચારિત્રથી બંધ થતો નથી એ તો ચોક્કસ છે, તો પછી ગમે તે કાળમાં સમ્યક્ત્વ અથવા ચારિત્ર પામે ત્યાં તે સમયે બંધ નથી, અને જ્યાં બંધ નથી ત્યાં મંસાર નથી.
૪૦. સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રમાં આત્માની શુદ્ધ પશ્ચિનિ છે, તથાપિ તે સાથે મન વચન સરીરના શુભજેગ પ્રવર્તે છે. તે શુભજેગથી શુભ એવો બંધ થાય છે. તે બંધને લઈને દેવાદિગતિ એવો જે મંસાર તે કરવો પડે છે. પરંતુ તેથી વિપરીત જે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર જેટલે અંશે પ્રાપ્ત થાય છે તેટલે અંશે મોક્ષ પ્રગટ થાય છે; તેવું કૃષ્ણ દેવાદિ ગતિ

અનંત મંસારનો હેતુ હોઈને અનંતાનુબંધિ કપાય થયો હોય તો તે ચક્રવર્તીદિને અનંત સંસારની વૃદ્ધિ થવી જોઈએ, “અને તે હિસાબે અનંત મંસાર વ્યતીત થયા પહેલાં મોક્ષ થવો શી રીતે પડે? એ વાત વિચારવાયોગ્ય છે.

૨૦. જે ક્રોધાદિથી અનંત મંસારની વૃદ્ધિ થાય તે અનંતાનુબંધિ કપાય છે, એ પણ નિઃશંક છે. તે હિસાબે ઉપર બનાવેલા ક્રોધાદિ અનંતાનુબંધિ મંભવતા નથી. ભારે અનંતાનુબંધિની ચોકડી બીજી રીતે સંભવે છે.

૨૧. સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર એ ત્રણેની અમૃતતા તે ‘મોક્ષ.’ તે સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એટલે વીતરાગ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે. તેનાથી જ અનંત સંસારથી મુક્તપણુ પમાય છે. આ વીતરાગજ્ઞાન કર્મનો અગ્રધાનુ છે. વીતરાગ માર્ગે ચાલવું, અથવા તેમની આશાપ્રમાણે ચાલવું એ પણ નહિ છે. તે પ્રત્યે જે ક્રોધાદિ કપાય હોય તેથી વિમુક્ત થવું. અનંત સંસારથી અસંતપણે મુક્ત થવું છે; અર્થાત્ મોક્ષ છે. મોક્ષથી વિપરીત એવો જે અનંત સંસાર તેની વૃદ્ધિ જેનાથી થાય છે તેને અનંતાનુબંધિ કહેવામા આવે છે; અને છે પણ તેમ જ. વીતરાગનામાર્ગે અને તેમની આશાએ ચાલનાર કલ્યાણી થાય છે. આવા જે ધણા જીવોનું કલ્યાણકારી માર્ગ તેપ્રત્યે ક્રોધાદિભાવ-જે મહા વિપરીતના કરનારા છે-તેજ અનંતાનુબંધિ કપાય છે.

૨૨. ‘જે ક્રોધાદિભાવ હોઈએ પણ અકળ નથી, પરંતુ વીતરાગે પ્રરૂપેના વીતરાગજ્ઞાન અથવા મોક્ષધર્મ અથવા તો મત્તધર્મ તેનું ખડન અથવા તે પ્રત્યે ક્રોધાદિભાવ તીવ્ર મનાઈ જેને ભારે હોય તેવે ભાવે અનંતાનુબંધિ કપાયથી બધું થઈ અનંત એવા મમા ની વૃદ્ધિ થાય છે.

૨૩. અનુબંધિને ક્રોધાદિભાવ દાખલા આપવા નથી. કુદિચ્છાદિ મુકરર કહેવા વાત જે અપ્રલસ છે તેનો કવચિત્ અભાવ પણ થયો ઘટે.

૨૪. “કેવળજ્ઞાન એટલે જેનાથી કંઈ પણ જાણવું અવગણ નથી તે કે આત્મપ્રદેશનો જે સ્વભાવભાવ છે તે?”—

(અ) • આત્માએ ઉત્પન્ન કેવલ વિભાવભાવ અને તેથી જડપદાર્થનો થયેલો મંરોગ તે રૂપે થયેલા આવરણે કરી જે કંઈ દેખવું. જાણવું થાય

છે તે ઈદ્રિયની સહાયતાથી થઈ શકે છે, પરંતુ તે સંબંધી આ વિવેચન નથી. આ વિવેચન 'દેવજ્ઞાન' સંબંધી છે.

(આ) વિભાવભાવથી થયેલો જે પુદ્ગલગતિકાયનો સંબંધ તે આત્માથી પર છે તેનું, તથા જેટલા પુદ્ગલનો સંયોગ થયો, તેનું યથાન્ત્યાયથી જ્ઞાન અર્થાત્ અનુભવ થાય, તે અનુભવગમ્યમાં સમાય છે. અને તેને લાઇને લોકસમસ્તમાં જે પુદ્ગલ તેનો પણ એવો જ, તિર્હાય, થાય તે ભુદ્ધિબળમાં સમાય છે. જેમ, જે આકાશપ્રદેશને વિષે, અથવા તો તેની નજીક વિભાવી આત્મા સ્થિત છે તે આકાશપ્રદેશના તેટલા ભાગને લઇને અહોઇ અભેલ ગેરું જે અનુભવાય છે તે અનુભવગમ્યમાં સમાય છે; અને તે ઉપગતનો બાકીનો આકાશ જેને દેવજ્ઞાનીએ પોને પણ અર્નત-જેનો અંત નહીં એવો-કહેલ છે, તે અર્નત આકાશને પણ તે પ્રમાણે ગુણ હોવો જોઇએ એવું ભુદ્ધિબળે નિર્ણય કરેલું હોવું જોઇએ.

(ખ) આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અથવા તો આત્મજ્ઞાન થયું, એ વાત અનુભવગમ્ય છે. તે આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી આત્મઅનુભવ થવા ઉપગત શું શું થવું જોઇએ એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે ભુદ્ધિબળથી કહેલું. એમ ધારી શકાય છે.

(ઈ) ઈદ્રિયના સંયોગથી જે ઇંદ્ર દેખવું, જાણવું થાય તે જો કે અનુભવગમ્યમાં સમાય છે ખરૂં, પરંતુ અહીં તો અનુભવગમ્ય આત્મતત્ત્વને વિષે કહેવાનું છે; જેમાં ઈદ્રિયની સહાયતા, અથવા તો સંબંધની જરૂર છે નહીં. તે શિવાયની વાત છે. દેવજ્ઞાની સદજ દેખી, જાણી રહ્યા છે; અર્થાત્ લોકના સર્વ પદાર્થને અનુભવ્યા છે એમ જે કહેવામાં આવે છે તેમાં ઉપયોગનો સંબંધ રહે છે; કારણ કે, દેવજ્ઞાનીના ૧૩ માં અને ૧૪ માં ગુણસ્થાનક એવા બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે તેમાં ૧૩ માં ગુણસ્થાનકવાળા દેવજ્ઞાનીને યોગ છે એમ સ્પષ્ટ છે, અને ૧૪ માં એ પ્રમાણે છે ત્યાં, ઉપયોગની ખાસ રીતે જરૂર છે, અને ૧૪ માં ખાસ રીતે જરૂર છે ત્યાં, ભુદ્ધિબળ છે એમ કલાવિના ગાયે તેમ નથી; અને ૧૪ માં એ પ્રમાણે કહે છે ત્યાં અનુભવ સાથે ભુદ્ધિબળ પણ કહે છે.

૧. આત્મપ્રદેશનો જે સ્વભાવ તે 'દેવજ્ઞાન' એમ આ વિવેચનનો સમ્બંધસ્વરૂપ છે.

- (૬.) આ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવાથી આત્માને જે જડપદાર્થ નજીક છે તેનો તો અનુભવ થાય છે; પણ જે નજીક નથી અર્થાત્ જેનો યોગ નથી તેનો અનુભવ થવો એમ કહેવું એ મુશ્કેલીવાળું છે; અને જેની સાથે છેટેના પદાર્થનો અનુભવગમ્ય નથી એમ કહેવાથી કહેવાતા કેવળજ્ઞાનના અર્થને વિરોધ આવે છે, તેથી લાંબુદિબ્બજથી સર્વ પદાર્થનું, સર્વ પ્રકારે, સર્વ કાળનું જ્ઞાન થાય છે એમ કહે છે.
૨૫. એક કાળના કહેવા સમય જે અનંત છે તેને લઈને અનંતકાળ કહેવાય છે. તેમાંના વર્તમાન કાળ પહેલાના જે સમય વ્યતીત થાય છે તે ફરીથી આવવાના નથી એ વાત ન્યાયસંપન્ન છે; તે સમય અનુભવગમ્ય શી રીતે થઈ શકે એ વિચારવાનું છે.
૨૬. અનુભવગમ્ય જે સમય થાય છે તેનું જે સ્વરૂપ છે તે, તથા તે સ્વરૂપ શિવાય તેનું બીજું સ્વરૂપ થયું નથી, અને તે જ પ્રમાણે અનાદિ અનંત-કાળના બીજા જે સમય તેનું પણ તેનું જ સ્વરૂપ છે; એમ બુદ્ધિબળથી નિર્ણયિત થયેલું જણાય છે.
૨૭. આ કાળને વિશે જ્ઞાન ક્ષીણ થયું છે; અને જ્ઞાન ક્ષીણ થવાથી મતભેદ ઘણા થયા છે. જેમ જ્ઞાન ઓછું તેમ મતભેદ વધારે, અને જ્ઞાન વધુ તેમ મતભેદ ઓછા. નાણાની પેઠે જ્યાં નાણું ઘટ્યું ત્યાં કંદારા વધારે, અને જ્યાં નાણું વધ્યું ત્યાં કંદારા ઓછા હોય છે.
૨૮. જ્ઞાનવિના સમ્યક્ત્વનો વિચાર સૂઝતો નથી. મતભેદ ઉત્પન્ન નથી કરવો એવું જેના મનમાં છે તે જે જે વાંચે અથવા સાંભળે તે તે તેને ફળે છે. મતભેદાદિ કારણને લઈને શ્રુતશ્રવણાદિ ફળતાં નથી.
૨૯. વાટે ચાલતાં એક ક્ષણિયું કાટામાં બરાયું, અને રસ્તાની મુસાફરી હજી છે, તો બની શકે તો કાટા દૂર કરવા, પરંતુ કાટા કાઢવાનું ન બની શકે તો તેટલા સાર ત્યાં રોકાઈ રાત ન રહેવું; પણ ક્ષણિયું મુઠ્ઠી દઈ ચાલી નીકળવું, તેવી જ રીતે જિનમાર્ગનું સ્વરૂપ તથા તેનું સ્વરૂપ શું છે તે સમજ્યાવિના; અથવા તેનો વિચાર કર્યાવિના અદ્ય અદ્ય શંકાઓ માટે બેસી રહી આગળ ન વધવું તે ઉચિત નથી. જિનમાર્ગ ખરી રીતે જોતાં તો જીવને કર્મક્ષય કરવાનો ઉપાય છે, પણ પોતાના મનથી ચૂંચાઈ ગયેલ છે.

૩૦. જીવ પહેલા શુભસ્થાનકમાંથી નીકળી ગ્રંથીભેદસુધી અર્નતિવાર આવ્યો, ને ત્યાંથી પાછો વળી ગયો છે.
૩૧. જીવને એવા ભાવ રહે છે કે, સમ્યક્ત્વ અનાયાસે આવતું હશે; પરંતુ તે તો પ્રયાગ-પુનર્જન્મ-કર્થોવિના પ્રાપ્ત થતું નથી.
૩૨. કર્મપ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. સમ્યક્ત્વ આત્માવિના તેમાંની અઘપણુ પણ પ્રકૃતિ મૂળાગી ક્ષય થાય નહીં. અનાદિથી જીવ નિર્જરા કરે છે પરંતુ મૂળામાંથી એક પગ પ્રકૃતિ ક્ષય થતી નથી! સમ્યક્ત્વમાં એવું સામર્થ્ય છે, તે પ્રકૃતિને મૂળામાંથી ક્ષય કરે છે. તે આવી રીતે કે-અમુક પ્રકૃતિ ક્ષય થયા પછી તે આવે છે; અને જીવ જાણ્યો થાય તો આરને આરને સર્વ પ્રકૃતિ ખપાવે છે.
૩૩. સમ્યક્ત્વ સર્વને ન જણાય એમ પણ નહીં, તેમ કાઢીને પણ ન જણાય એમ પણ નહીં. વિચારવાનને તે જણાય છે.
૩૪. જીવને સમજાય તો સમજવા પડીથી જાલુ સુગમ છે, પણ સમજવા સાદું જીવે આજીવસ સુધી જરેખરે લક્ષ આપ્યો નથી. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાના જીવને બ્યારે બ્યારે જોગ જાન્યા છે ત્યારે ત્યારે બરાબર ધ્યાન આપ્યું નથી, કારણ કે જીવને અંતરાય થયું છે. કેટલાક અંતરાયો તો પ્રસક્ત છે, છતાં જાણવામાં આવતા નથી. જે જાણવાનાર મળે તોપણ અંતરાયના જોગથી ધ્યાનમાં લેવાનું જાનતું નથી. કેટલાક અંતરાય તો અવ્યક્ત છે, કે જે ધ્યાનમાં આવવા જ મુશ્કેલ છે.
૩૫. સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ માત્ર વાલુખિયોગથી કદી શકાય; એકદમ કહેવામાં આવે તો ત્યાં આગળ જીવને ઉત્તરો ભાવ લાભે; તથા સમ્યક્ત્વ ઉપર ઉત્તરો અભાવ થવા માટે, પરંતુ તે જ સ્વરૂપ જે અનુક્રમે જેમ જેમ દશા વધતી જાય તેમ તેમ કહેવામાં અથવા સમજાવવામાં આવે તો તે સમજવામાં આવી શકવાયોગ્ય છે.
૩૬. આ કાળને વિશે મોક્ષ છે એમ બીજા માર્ગમાં કહેવામાં આવે છે. જૈનમાર્ગમાં આ કાળને વિશે અમુક દેવમાં તેમ થતું જોડે કહેવામાં આવતું નથી; છતાં જે દેવમાં આ કાળને વિશે સમ્યક્ત્વ યદ્યદ્ય છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

૩૭. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ ત્રણે આ કાળને વિષે છે. પ્રયોજનમૂલ પદાર્થનું જાણપણ તે 'જ્ઞાન' તેને લઈને મુખતીતિ તે 'દર્શન,' અને તેથી થતી ક્રિયા તે "ચારિત્ર" છે. આ ચારિત્ર, આ કાળનેવિષે જૈનમાર્ગમાં સમ્યક્ત્વ પછી સાતમા ગુણુચ્ચાનકમુધી પ્રાપ્ત કરી શકવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.

૩૮. સાતમા મુધી પહોંચે તોપણ મોટી વાત છે.

૩૯. સાતમામુધી પહોંચે તો તેમાં મમ્યક્ત્વ મમાઇ જાય છે, અને જો ત્યાં મુધી પહોંચે તો તેને ખાત્રી થાય છે કે, આગલી દશાનું કેવી રીતે છે? પરંતુ સાતમા મુધી પહોંચ્યા વિના આગલી વાત ખ્યાલમાં આવી શકતી નથી.

* *

૪૦. વધતી દશા થતી હોય તો તેને નિષેધવા જરૂર નથી અને ન હોય તો માનવા જરૂર નથી. નિષેધકર્યાવિના આગળ વધતા જવું.

* *

૪૧. સામાયિક છ, આઠ કોટિનો વિવાદ મૂકી દીધા પછી નવવિના નથી થતું; અને છેવટે નવ નવ કોટિએ વૃત્તિ મુક્યા વિના મોક્ષ નથી.

૪૨. ૧૧ પ્રકૃતિ અપાવ્યા વિના સામાયિક આવે નહીં. સામાયિક થાય તેની દશા તો અદ્ભુત થાય. ત્યાંથી છ, સાત, અને આઠમા ગુણુચ્ચાનકે જાય; ને ત્યાંથી બે ધડીમાં મોક્ષ થઈ શકે છે.

* *

૪૩. મોક્ષમાર્ગ કરવાળની ધાર જોવા છે, એટલે એક ધાગે-એક પ્રવાહરૂપે-છે. ત્રણે કાળમાં એક ધાગએ એટલે એક સરખો પ્રવર્તે તે જ મોક્ષમાર્ગ; વહેવામાં અડિન નહીં તે જ મોક્ષમાર્ગ.

* *

૪૪. અગાઉ જે વખત કહેવામાં આવ્યું છે છતાં આ ત્રીજી વખત કહેવામાં આવે છે કે, ક્યારેય પણ બાહ્ય અને જાણકિયાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે અમાન આ માને વિષે નવો ભાવ દ્રાષ્ટ દિવસ અપેક્ષા પણ ઉત્પન્ન થાય તેમ છે નહીં.

૪૫. ફરીવાર જાણ, મિથ્યાત્વ, અથવા ક્યાયને સ્વયંચતારી ક્રિયાના મંગલમાં વખતે કાંઈ પ્રમોગે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું હોય, તો ત્યાં ક્રિયાના નિષેધ

અર્થે તો નદીજ કહેવામાં આવ્યું હોય; જ્યાં કહેવાથી બીજીથી તે સમજવામાં આવ્યું હોય, તો તેમાં સમજનારે પોતાની બૂલ થઈ એમ સમજવાનું છે.

૪૬. જોણે કપાય ભાવનું ઉચ્છેદન કર્યું છે તે કપાયભાવનું જોતન થાય એમ કદી પણ કરે નહીં.
૪૭. અમુક ક્રિયા કરવી એવું જ્યાં સુધી અમારા તરફથી કહેવામાં નથી આવતું ત્યાં સુધી એમ સમજવું કે તે કારણસહિત છે; ને તેથી કરી ક્રિયા ન કરવી એમ કરવું નથી.
૪૮. હાલ અમુક ક્રિયા કરી એમ કહેવામાં જો આવે, અને પાછળથી દેશકાળને અનુસરી તે ક્રિયાને બીજા આકારમાં મૂકી કહેવામાં આવે તો શ્રોતાના મનમાં શંકા આણવાનું કારણ થાય કે, એક વખત આમ કહેવામાં આવતું હતું, ને બીજી વખત આમ કહેવામાં આવે છે; તે બિગી શકાથી તેનું એમ થવાને બદલે અત્રેય થાય.
૪૯. આરમા ગુણસ્થાનકમાં હોય સમય સુધી પણ જાનીની આગ્રા પ્રમાણે ચાલવાનું થાય છે. તેમાં વ્યજદપણુ વિસય થાય છે.
૫૦. સ્વછંદે નિશ્ચિન કરવાથી યતિઓ સાંત થતી નથી, પણ ઉન્મત્ત થાય છે, અને તેથી પડગતો વખત આવે છે; અને જેમ જેમ આગળ ગયા પછી જો પડવાનું થાય છે, તો તેમ તેમ તેને પાછા વધારે લાગે છે, એટલે ઘણા તે ઉડે જાય છે; અર્થાત પહેલામાં જઈ ખુચે છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ તેને ત્યાં ઘણા કાળ સુધી જોરતી પછાટથી ખુચ્યા રહેવું પડે છે.
૫૧. હજુ પણ શકા કરી હોય તો કરી; પણ એટલું તો જોઈએપણે શ્રવણું કે જીવથી માંડી મોક્ષ સુધી છે; અને મોક્ષનો ઉપાય પણ છે; તેમાં કાંઈ પણ અમત્ય નથી. આવો નિર્ભય કંવા છી તેમાં તો કોઈ દિવસ શંકા કરવી નહીં; અને એ પ્રમાણે નિર્ભય થયા પછી ઘણું કરીને શંકા થતી નથી. જો કદાચ શંકા થાય તો તે દેશ શકા થાય છે. તે તેનું પ્રમાણન થઈ શકે છે. પરંતુ મૂળમાં એટલે જીવથી માંડી મોક્ષ સુધી અથવા તેના ઉપાયમાં શંકા થાય તો તે દેશશંકા નથી પણ સર્વશંકા છે; ને તે શંકાથી ઘણું કરી પડવું થાય છે; અને ને પડવું એટલા બધા જોરમાં થાય છે કે તેની પાછા અલંન લાગે છે.

- ૫૦ આ જોશક્ષા છે તે એ પ્રકારે કે 'મેઠ' 'જો' અને નીજી 'વિચારપૂર્વક'.
૫૩. મનિજ્ઞાન અને જ્ઞાનજાનથી જે ઢઢ જાગી શાય છે તેમા અનુમાન માથે ગટે છે, પરંતુ તેથી અગમ અને અનમાનવિના ગદ્યપદે જાણુએ એ મન પર્યાવરણનો વિષય કે એવે મન તે મતિ શુભ, અને મન પર્યાવરણ એક છે, પરંતુ મન પર્યાવરણ અનુમાનવિના મતિની નિર્મલતાએ શુદ્ધ જાગી શાય છે.
- ૫૪ મતિની નિમલતા થયો તે મયમનિના થઈ જઈ નહીં વૃત્તિને ગદ્યાથી મયમ થાય છે, અને તે સ્વચ્છ મતિની ગુણતા થઈ શુદ્ધ પર્યાવરણ જે જાણવું (અનુમાન વિના) તે મન પર્યાવરણ ન છે.
- ૫૫ મતિજ્ઞાન એ વિંગ એવે જિનથી જાગી શાય છે અને તે મન પર્યાવરણ વિંગ અથવા જિનની જરૂર નથી.
- ૫૬ મતિજ્ઞાનથી જાણનામા અનુમાનની માસ્યતા ગટે છે, અને તે અનુમાનને લઈને જાણવું દેશ્વર પાસે થાય છે ત્યારે મન પર્યાવરણ વિષે તેમ (દેશ્વર) થતું નથી. તમા અનુમાનના સદ્વાયપણાની જરૂર નથી. ગરીબની નગથી ફરિયાદ નાહી નાહી કે પરંતુ તેનું (દેશ્વર) મન પાસે જાય એવું સ્વચ્છ મતિની વિષયે એટલા કરવા મા આવી હોય તો તે ઉપરથી જાણી શકાય-રિશા કાળ-મે દુર્લભ છે તેમજ સ્વચ્છ મતિ અજાણપદે આગા નહીં જાય આવી હોય જતા તદ્દન એટલા જોયા વિના તે (નિર્માણ) જાણવું તે અતિ દુર્લભ છે જતા તે પ્રમાણે પરંતુ થાય છે તે મન પર્યાવરણ છે.
- ૫૭ લોકોમા જોવાડાએ એમ માનનામા માત્ર કે આપણને મનસ્વિ છે કે શી રીતે તે કરાગી જાણ વિના મનસ્વિ કે એ વાત તો કરાગીમય છે અનહીં કરામાત્ર. એ માનનામા આપણ પરંતુ જાનાગીમય અને મીન તથા તે એમ જે છે કે અમને સમસ્ત થયું કે એ વિષયો મને જીવે.
- ૫૮ શાસ્ત્રના એમ કહેનામા આપણે જાનામ મનસ્વિ છે કે શી રીતે તે કરાગી જાણે તે વાત અમુક ન થાય કે તેમ કરાગતાની શિવાય પણ જાનાગીમય વગેરે એ માપો તેમ જુએ કે 'અમને સમસ્ત છે, અથવા પ્રાપ્ત થયું ને નાન પગ સમ્યક, કાળ્ય નિશ્ચય

મમ્યકૃત્વ' છે તે દરેક રહસ્યના પર્યાયમહિત, કેવળી જાણી શકે છે; અથવા દરેક પ્રયોજનમૂલ પદાર્થના હેતુ અહેતુ મંપૂર્ણપણે જાણવા એ કેવળી શિવાય બીજાથી જાની શકતું નથી, હાં આગળ 'નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ' કેવળીગમ્ય કહ્યું છે. તે પ્રયોજનમૂલ પદાર્થના સામાન્યપણે અથવા સ્પષ્ટપણે હેતુ, અહેતુ સમજી શકાય એ જનવાગોચર છે, અને તે કારણને લાક્ષણે મહાન જનાગસીદામ વગેરેએ પોતાને સમ્યક્ત્વ છે એમ કહેયું છે.

૫૬. 'સમ્યકારે' મહાન જનાગસીદામે કરેલી કવિતામાં 'અમારે સ્વદેશને વિશે બોધપ્રીત થયું છે' એમ કહેવું છે, અર્થાત્ પોતાને વિશે મમ્ય-કૃત્વ છે એમ કહ્યું છે.

૬૦. સમ્યક્ત્વ પ્રતિ થયા પછી વધારેમાં વધારે ધંદર લાગી અંદર મુક્તિ છે અને જો લાંથી તે પડે છે તો અર્ધપુદ્ગલપરવર્તનકાળ ગણાય. અર્ધપુદ્ગલપરવર્તનકાળ ગણાય તોપણ તે આસ્માનના લાગ માં આવી જાય છે, એ વાત નિર્મલ છે.

૬૧. સમ્યક્ત્વનાં લક્ષણો.—

૧. કષાયનું મંદપણ, અથવા તેના રમતુ મોજાપણ
૨. મોક્ષમાર્ગ તરફ વલણ
૩. મંસાર જંધનરૂપ ભાગે, અથવા મંમાર ખાગે જેર લાગે
૪. મર્વ પ્રાણી ઉપર દયાભાવ, તેમાં વિશેષે કરી પોતાના અનુમા તરફ દયાભાવ.
૫. સત્દેવ, સત્ધર્મ, મન્ગુર ઉપર આસ્થા.

* * *

૬૨. આત્મજ્ઞાન, અથવા જ્ઞાતમાર્થી પર જોતું જે કર્મજરૂર, અથવા પુદ્ગલ-સ્તિત્ત્વ વગેરેનું જે ગતિ જૂદા જૂદા પ્રકારે, જૂદે જૂદે પ્રમેયે, અતિ મુદ્ધમાં મુદ્ધ અને અતિ વિન્નારમાં જ્ઞાતીવી પ્રકાશનું થયું છે; તેમા કંઈ તેનું મમાય છે કે જી રીત? અને મમાય છે તો શું? તે વિશે વિચાર કરનારી મન લાગણી તેમા સમાવેલાં છે એમ માનુષ્ય પડે છે, મદ્ભુનાયકપ્રકાશ, તેનો વચ્ચાર, તેની પ્રતીતિ, જીવમંદરૂપ વગેરે તે સામે રેતુનું કળ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય તે છે. તેમ જ મોક્ષની પ્રાપ્તિને જે માર્ગ તે આ તેનું સુધનીરૂપ થાય છે.

* * *

૬૩. કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે. તેમાં મુખ્ય ૧૫૮ છે. તેમાં મુખ્ય આઠ કર્મપ્રકૃતિ વર્ણવવામાં આવી છે. આ બધાં કર્મમાં મુખ્ય-પ્રાધાન્ય-એવું મોહનીય છે; જેનું સામર્થ્ય બીજા કરતાં અત્યંત છે. અને સ્થિતિ પણ સર્વ કરતાં વધારે છે.
૬૪. આઠ કર્મમાં ચાર ધનધાતિ છે તે ચારમાં પણ મોહનીય અત્યંત પ્રબલ-પણે ધનધાતિ છે. મોહનીયકર્મ શિવાય સાત કર્મ છે તે મોહનીયકર્મના પ્રતાપથી પ્રબલપણે થાય છે. જે મોહનીય ખસે તો બીજાં નિર્બલ થઈ જાય છે. મોહનીય ખસવાથી બીજાઓનો પગ ટકી શકતો નથી.
૬૫. કર્મબંધના ચાર પ્રકાર છે. પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ, સ્થિતિબંધ, અને રસબંધ. તેમાં પ્રદેશ, સ્થિતિ અને રસ એ ત્રણ બંધના સર્વાંગાનું નામ પ્રકૃતિ આપવામાં આવ્યું છે પ્રદેશબંધ છે તે, આત્માના પ્રદેશની સાથે પુદ્ગલનો જમાવ અર્થાત્ જોડાણ છે. ત્યાં તેનું પ્રબલપણ હોતું નથી; તે ખેંચવા આદે તો ખરી શક તેમ છે. અને લઇને સ્થિતિ તથા રસનો બંધ પડે છે, અને તે સ્થિતિ થા રસનો બંધ છે તે જીવ ફેરવવા ધારે તો ફરી જ શકે એમ જનનુ અશક્ય છે. આવું મોહને લઇને એ સ્થિતિ તથા રસનું પ્રબલપણ છે.
૬૬. સમ્યક્ત્વ અન્થોક્તારીતે પોતાનું દ્વિપણ બતાવે છે. “ મને ત્રણ જુ કરવાથી ત્રણ કરનારની ઇચ્છા ન થાય તોપણ મારે તેને પરાણે મોક્ષે લઈ લઈ જવા પડે છે; માટે મને ત્રણ કરવા પડેનાં એ વિચાર કરવા કે, મોક્ષે જવાની ઇચ્છા ફેરવવી હતો તો પણ કામ આવવાની નથી; મને ત્રણ કરવા પછી નવમે સમગ્ર તો મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો જોઈએ. ત્રણ કરનાર કદાચ સિદ્ધિ થઈ જાય તોપણ બને તો તે જ ભવે, અને ન જાને તો વધારેમાં વધારે પંદર ભવે મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો જોઈએ. કદાચ મને છાત્રી દષ્ટિ મારાથી વિદ્વદ્ આચરણ કરે, અથવા પ્રબલમા પ્રબલ એવા મોહને ધારણ કરે તોપણ અર્ધ-પુદ્ગલપરાવર્તનની અંદર મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે.” ! અર્થાત્ અહીં સમ્યક્ત્વની મહત્તા બતાવી છે.
૬૭. સમ્યક્ત્વ દેવજ્ઞાનને કહે છે: “ હું જીવને મોક્ષે પહોંચાડુ એટલેસુધી કાર્ય કરી શકું છું; અને તું પણ તે જ કાર્ય કરે છે. —તું નથી કાંઈ

નિગેષ કાર્દ રી શકન નથી; તો પછી તારા કરતાં મારામાં ન્યૂનતા શાની? એટલું જ નહીં, પરંતુ નવે પામવામાં મારી બરૂર રહે છે.”!

૬૮. મંગલ વાંચવાનું શરૂ કરતાં પ્રથમ મંગલાચરણ કરવું, અને તે અંથ ફરીથી વાંચનાં, અથવા ગમે તે લાગ્યું તો વાંચવાનું શરૂ કરનાં-માંડતી વખત-પ્રથમ મંગલાચરણ કરવું એવી શ અપદ્ધતિ છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, જાતરતિમાંથી આત્મગતિમાં ફરતી છે માટે તેમ કરવામાં પ્રથમ શાંતપાત્ર કરવાની બરૂર છે, અને તે પ્રમાણે પ્રથમ મંગલાચરણ કરવાથી માનવજાતિ પ્રેરણા પામે છે. વાંચવાનો અનુક્રમ જે હોય તે ધનનાં મુકી ન જ તોડવા જોઈએ, તેમાં ઝડપીનો સખમો લેવા બરૂર નથી.

૬૯. આત્મા અનુભવગમ્ય, અથવા આત્માવર્તિત શુભ અને આશુષ્ય તે એક જ છે. માત્ર શબ્દ ભૂટા છે.

૭૦. કેવળજ્ઞાની શરીરને લઈને નથી કે બીજાના શરીર કરતાં તેમનું-શરીર નિરાસવળુ બંધામાં આત્મા પળી તે કેવળજ્ઞાન શરીરથી ફરી નીપત્તવે છે એમ નથી તે ના આત્માનું ફરી પ્રગટ કરવામાં આત્મ્ય છે; તેને લીધે શરીરથી તકાવન બાહ્યના કારણ નથી; અને શરીર તકાવનવાળું લોકોના જાતમાં નહીં આવવાથી લોકો તેનું મહાત્મ્ય પાડુ બતાવી શકતા નથી.

૭૧. જેને મતિજ્ઞાન નથી શ્રુતજ્ઞાની અને પણ ખગર નથી તે શુભ કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બાહ્યમાં દેખે તે શી રીતે જાની શકવાયોગ્ય છે? અર્થાત્ જાની શકવાયોગ્ય નથી.

૭૨. માત્ર સંકુચમાન થઈ બહારથી જે જ્ઞાન તે ‘મતિજ્ઞાન’, અને થવલુ થવાથી થયેલું જે જ્ઞાન તે ‘શ્રુતજ્ઞાન’, અને તે શ્રુતજ્ઞાનનું મનન થઈ પ્રગમ્યું સાર તે પણ મતિજ્ઞાન થઈ, અથવા તે ‘શ્રુતજ્ઞાન’ પ્રગમ્યાથી જીવનને કહેવામાં આવ્યું સાર તેજ કહેનારને વિષે મતિજ્ઞાન અને સાંલજ્ઞાનને માટે શ્રુતજ્ઞાન વામ છે તેમ ‘શ્રુતજ્ઞાન’ મતિવિના થઈ શકતું નથી; અને તે જ મન પૂર્વે હોતું જોઈએ. એમ એક જીવનને કાર્ય કારણનો સખ્ય લેઈ છે, તે મર્વે લેઈને જેમ જોઈએ તેમ હેતુ સહિત બાહ્ય નથી-હેતુસહિત જાણવા સમગ્રવા એ દુર્ધટ છે-અને ક્યારે પછી આગળ વધતાં અવધિજ્ઞાન જેના પણ મળ્યા મેદ છે, ને જે

મધ્યમ રૂપી પદાર્થને જાણનાના વિષય છે તેને અને તેજ પ્રમાણે મન પર્યવનો વિષય છે તે મનગાઓને ઠીક અને પણ જાણના મન જાણની જેને શક્તિ નથી એના મનુષ્યો પર અને અ.પી પદાર્થના મનગા જાણને જાણનાં એવું જે કેવળજ્ઞાન તેના વિશે જાણવા, સમ જાણવું પ્રશ્ન કરે તો તે સી રીતે મમજી રાજે ? અર્થાત્ ન મમજી શકે

~

૭૩ જ્ઞાનીના માર્ગને વિશે ચાલનારને કર્મમધ નથી તેમજ તે જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારને પણ કર્મમધ નથી, કાળજી કે ક્રોધ માન, માયા લોભાદિનો ત્યા અભાવ છે, અને તે અભાવના હેતુએ કરી કર્મ બધ ન થાય તો પણ દરિયા પથને વિશે વેતા 'દગિયા પથ'ની ક્રિયા જાણીને નાગે જ અને જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારને પણ તે ક્રિયા લાગે છે

~

૭૪ જે વિદ્યાર્થી જીવ કર્મ બાને છે તે જ વિદ્યાર્થી જીવ કર્મ છોડે છે ।
૭૫ તેજ વિદ્યા મમારી હતુના પ્રયોગે વિચાર જ્ઞાથી કર્મમધ કહે છે અને તેજ વિદ્યાર્થી દયનુ મ પ મમજીના પ્રયોગથી વિચાર કરે છે ત્યા કર્મ છોડે છે ।

૭૬ 'ક્ષેત્રમમામ મા ક્ષેત્રમયધાદિની જે જે જાનો છે, તે અનુમાનથી માનવાની છે તેમા અનુભવ હોતો નથી પરંતુ તે મનુષ્ય ઘરણોને લઇને રણવત્રામા આવે છે તની નક્કા નિશ્ચામન - મળવાની છે મૂળ શ્રદ્ધામા ફેર હોઇને આગળ સમજનામા ઠેક સુની જૂન ચાથી આવે છે

~

૭૭ જ્ઞાન પથ પ્રાપ્ત છે તે જ્ઞાન જી મન્યકલ્પવિનાશ મિથ્યાત્વસંહિત તાય તો મનિ અજ્ઞાન' શ્રુત અજ્ઞાન ઓ 'અવધિ અજ્ઞાન એમ દેવાય તે મગી કુન આક પ્ર ૦ છે

૭૮ માત, શ્રુત અને અવધિ મિથ્યાત્વસંહિત દેય તો તે અજ્ઞાન' છે, અને મન્યકલ્પસંહિત તાય તો જ્ઞાન છે તે સિદ્ધિ મીને ૦ નથી,

~

૭૯ 'હાદિ મહિન જીવ ઠીક પણ પ્રદર્શિત ૦૦ તો તેનું નામ કર્મ છે - શુભ અથવા અશુભ અધ્યવમાનનું પાંચમન તે 'કર્મ' કહેવાય, મૂળે શુદ્ધ અધ્યવસાયવાળું પરિણમન તે કર્મ નથી. પણ નિર્જરા છે,

૮૦. અમુક આચાર્ય એમ કહે છે કે, દિગ્મરના આચાર્ય એમ સ્વીકાર્યું છે કે “જવનો મોક્ષ થવો નથી. પરંતુ મોક્ષ સમજાય છે; તે એવી રીતે કે જવ શુદ્ધવસ્ત્રી છે; તેને બંધ થવો નથી, તો પછી મોક્ષ થવાપણ ક્યાં રહે છે? પરંતુ તેણે માનેલું છે કે, ‘હું’ બધાણે છું’ ને માનવાપણ ત્રિચાગ્વરીએ કરી સમજાય છે કે મને બંધન નથી માત્ર માન્યું હતું; તે માનવાપણ શુદ્ધ સ્વરૂપ મમજવાથી રહેતું નથી અર્થાત્ મોક્ષ સમજાય છે.” આવાત, ‘શુદ્ધનય’ની, અથવા ‘નિશ્ચયનય’ની છે. પર્યાયાથી નયવાળાઓ એ નયને વગળી આચરણ કરે તો તેને રખડી મરવાતું છે.

૮૧. ‘હાણાંગસૂત્ર માં કહેવામાં આવ્યું છે કે જવ, અજવ, પુષ્પ, પાપ, આશ્રવ, મંથર, નિર્ભંગ, બધ, અને મોક્ષ એ પદાર્થ મહાભાવ છે; એટલે તેના ભાવ છતાં છે; કદંબવામાં આવ્યા છે એમ નથી.
૮૨. પદાંત છે તે શુદ્ધનયઆભાગી છે. શુદ્ધનયઆભામતવાળા ‘નિશ્ચયનય’ મિવાય ખીજ નયને એટલે ‘અવહારનય’ને મહત્ત્વ કરતા નથી. જિન અનેકાંતિક છે. અર્થાત્ તે સ્થાકાદી છે.
૮૩. કોષ્ટ નવ તત્ત્વની, કોષ્ટ માત તત્ત્વની, કોષ્ટ પદ્ધતિની, કોષ્ટ એ સંશિતી વાત કહે છે, પરંતુ ને સંપૂર્ણ જવ, અજવ એવી બે ગણિ અથવા એ બે તત્ત્વ અર્થાત્ દ્વયમાં સમાય છે.
૮૪. નિગોદમાં અર્નતા જવ રહ્યા છે એ વાતમાં તેમ જ કદંબૂળમાં સોમની અણી ઉપર રહે તેટલા નાના ભાગમાં અર્નતા જવ રહ્યા છે ને વાનમાં આશંકા કરવાપણ છે નહીં. શાનીએ જેવું સ્વરૂપ દીધું છે તેવું જ કહ્યું છે. આ જવ જે સ્પૃન્દગ્રમાણુ થઈ રહ્યો છે, અને જેને પોતાના સ્વરૂપનું કણુ જાણપણું નથી થયું તેને એવા ક્રીંગી વાન મમજવામાં ન આવે ને વાત ખરી છે; પરંતુ તેને આશંકા કરવાનું કારણ નથી. તે આ રીતે, ગોમામાના વજનમાં એક ગામના પાદમાં તપાસીએ તો ઘણી લીંસાતરી દેવમાં આવે છે; અને તેની થોડી લીંસાતરીમાં અર્નતા જવો છે; તો એવા ઘણા ગામનો વિચાર કરીએ તો જવની ગોખાના પ્રમાણવિષે અનુભવ નથી થયો, જન બુદ્ધિગમથી વિચાર કરતાં અર્નતાપણુ ગંભીર સંકાય છે. કદંબૂળ અદિમાં અનન્યપણુ

મંભવે છે બીજી હીંગેતરીમા અનંતપણું મંભવતુ નથી, પરતુ કંદમૂળમાં અનંતપણું ઘટે છે. કંદમૂળનો અમુક થોડો ભાગ જે વાવવામાં આવે તો તે હિંગે છે ત કારણથી પણ ત્યાં જીવનું વિશેષપણ ઘટે છે. તથાપિ જે પ્રતિતિ ન થતી હોય તો અત્માનુભવ કરના આત્માનુભવ થનાથી પ્રતીતિ થાય છે જ્યાં મુઘી અત્માનુભવ નથી થતો, ત્યાં મુઘી તે પ્રતીતિ થતી સુરખ છે, માટે જે તેની પ્રતીતિ કરી હોય તો પ્રથમ આત્માના અનુભવી થવું

૮૫ જ્યાં મુઘી જ્ઞાનાનુભવનો ક્ષયોપગમ નથી થયો, ત્યાં મુઘી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવાની ઇચ્છા રાખનારે તે વાતની પ્રતીતિ ગમી આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરવ.

૮૬ જીરમા સંકાય વિસ્તાગની શક્તિરૂપ મુખ્ય રૂપે છે તે કાગળુથી તે નાના મોટા શરીરમા દેહપ્રમાણુ સ્થિતિ કરી રૂપે આ જ કાગળુથી જ્યાં થોડા અવકાશને વિષે પણ મર્યાદાપણ વિશેષપણે કરી શકે છે ત્યાં જીવો તેમ કરી ગેહવા છે

૮૭ જેમ જેમ જીવ કર્મપુદ્ગલ વધારે ગ્રહણ કરે છે, તેમ તેમ તે વધારે નિવિઢ થઈ નાના દેહને વિષે ગેહ છે

૮૮ પદાર્થને વિષે અર્થિલ શક્તિ છે દરેક પદાર્થ પોતપોતાના ધર્મને લાગતા નથી એક જીવે પરમાણુરૂપે ગ્રહેવા એના જે કર્મ તે અનન છે. તેવા અનન જીવ જેની પામે કર્મરૂપી પરમાણુ અનતા અનત છે તે અવગા નિગોદઆશ્રયી થોડા અવકાશમા ગહેના છે. તે વાન પણ રાંકા કરવા જે નથી માધારણુ ગણુત્રિપ્રમાણે એક પરમાણુ એક આકાશ પ્રેશ અવગાહ છે પરંતુ તેમા અર્થિલ મામર્ધપણુ છે તે મામર્થધર્મે કરી થોડા આકાશને વિષે અનતા પરમાણુ ગણા છે એક આગિસો છ ને સામે તેથી ઘમી મોટી વસ્તુ મકરામા આવે, તો પણ તેરડો આકાર તમા સમાધતે ગેહ છે જોખ એક નાની વસ્તુ છે જ્યાં તેરી નાની વસ્તુ તેમા મૂકી શકાદિ મોટા પદાર્થોનું સ્વરૂપ ગાદુ જેવામા આવે છે. તે જ રીતે આકાશ જે ઘણું વિગાળ ક્ષેત્ર છે તે પણ એક આખને વિષે દેખાવાપે મમાય છે મોટા મોટા એવા વણા વચે તેને નાની

વસ્તુ ઝોરી ને આપ્યું ને ને। ગદ્ગદે ડે થોડા આકાશમા ને અનંત
પરમાણુ અર્થિય મ મર્યાને લીધે ન મમાજ સ ના હોય તો, આ મથી
કરી પોતાના ને નેવડી ને તુ નેત્ર રા-ય પશુ વંશરે મોગે
ભાગ જોઈ ને ગ ૧૫ અગમ આગિમામા રખા ધરે આદિ મોટી
વસ્તુ। પ્રતિમિય મોટા પે પડે નદા આ જ રમથી પરમાણુ પશુ
અવિલ્લ આમંવ છે અને તો ને ને થોડા આકાશને વિષે અતના
પરમાણુ મમાજ ગડી શકે છે

૮૬ આ પ્રમ જો પરમાણુ ગાર્દ ક્યત સુશભવાચી નિગ્ધા જગમા
આ યુ છે, ને ને કે પરમાણુ રિાન ને તાપશુ તે મગ્નુમ છે,
મને મરતુ કરવામા આરેનુ છે

૮૭ ક્યત સ્થિત મગમા અથવા વૃત્તિને મદાગ ને નેના અનગમા
નર જગમા પરમાણુ ને પન ગમ તુ મગે સગે છે

૮૮ પરદ્યત મગમા વિચારનાથી જ્ઞાન રહા ને નેના અનગમે વિરો
ગદ્ગદે છે ઓ મગમા મમ ના નડી તેના થોના ન નથા તે તેનો રિય
થઈ જોતા અથવા અમુ ના ગમ નથી નેનો નેનો વિચય થઈ
ગદ્ગદેના જ્ઞાન પાત્રી મદાગ ની જી પગ નથા વિરો નથુ કરવા દોડે
છે ત્થા પદ્ય ને કે નેનુ સ્થાન થયુ ડે તો ને મલાવે ની મમ નવા
મડતા વૃત્તિને પાત્રી ગાગમા ૧૫૫ પડે ને ઓ તેમ લા-યા
પત્રી વિચાર તો મ પ મમ નથાથી જ્ઞાનેડી તેનો તેનો વિચય થઈ
જોતા વગી વૃત્તિ મદાગ દોડવા માટે છે ત્થા જળ્યુ મેમ તેથી વિરો
મમલાવે ની વિચારના મ ના રમી પળ વૃત્તિ પાત્રી અનગમ
વિરો પ્રગવ છે એમ મગમા ગાગ વૃત્તિ ને વગ અનગમાવમા
નારી નાગ ગામા આરે છે નો એ પ્રમાણે વૃત્તિને અનગમા
લાવના લાવના આત્માનો અનુભવ વમન થઈ જાય છે અને નથાર
અ પ્રમાણે થાય છે ત્થારે વૃત્તિ જગાગ જતી નથી પરનુ આત્માને
વિરો મુદ્ધ પગિયુ પ થઈ પગિયુમે ને, ઓ ને પ્રમ જો પગિયુમના
થી બાલ પાડનું દર્શન સદગ થાય ને આ મગ્નેથી પરદ્યતુ
વિચ્ચન મમનુ અથવા હનુગ પ થાય છે

૮૯ મોતાનો ને અ સ્થાન હોય છે નેના ને મોગે ઝોરો ને ને।
પતર્થ નેનુ સ્વરૂપ જાણવા છજી ને, તે મ્થાથી થઈ શકે? અથાત
ન ન થઈ શકે એવપતર્થનુ સ્વરૂપ જાણવાનુ ન થઈ શકે ત્થા આગમ

પોતાના અપ્પપણાથી ન સમજવાનું કારણ ન માનતાં તેથી મોટા
જોષપદાર્થ તેને વિષે દોષ કાઢે છે, પરંતુ સમજીએ આની પોતાના
અપ્પપણાથી ન સમજવાવિષેનું કારણ માનતો નથી

૬૩. જીવ પોતાનું સ્વરૂપ જાણી શકતો નથી, નો પછી પરંતુ સ્વરૂપ જાણવા
છે તે તેનાથી શી રીતે જાણી-અમશ-શકાય? અને જ્યાંની ન
સમજવામા આવે સામુદ્ધી સાં ગી ગુંચાઈ ડોળાયા કરે છે ક્ષેપકારી
એવું જે નિજગાદ્યનુ જ્ઞાન તે જ્યાંસુધી પ્રગટ નથી કર્યું, સાંસુધી
પરબ્રહ્મનું ગમે તેટલું જ્ઞાન મેળવે તોપણ તે કશા કામનું નથી; માટે
તત્તમ રસ્તો એ છે કે, બીજી જાંવી વાનો મુઝી દઈ પોતાના આત્માને
ઓળખવા પ્રયત્ન કરવા જે મારબૂત છે ને જેવા માત્ર આ 'આત્મા
સદ્ભાવતાળો છે,' 'તે કર્મના કર્તા છે,' અને તેથી (કર્મથી) નેને બંધ
થાય છે, 'તે બંધ શી રીતે થાય છે,' 'તે મધ ડ્રવી રીતે નિવૃત્ત થાય'
અને 'તે બંધથી નિવૃત્તિ થવું એ મોક્ષ છે' આદિ વિચારો મંમંધી
વાગ્વાદ, અને ક્ષણે ક્ષણે વિવગ કરવા યોગ્ય છે, અને એ પ્રમાણે
વારંવાર વિચાર કરવાથી વિચાર વૃદ્ધિને પામે છે, ને તેને લીધે નિજ-
સ્વરૂપનો અંગે અંગે અનુભવ થાય છે. જેમ જેમ નિજસ્વરૂપનો
અનુભવ થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યનું જે અર્થિત્વ મામર્થ્ય તે તેના અનુ-
ભવમાં આવતું જાય છે. તેને બધને ઉપર બતાવેલી એવી જે શંકાઓ
(જેવી કે, થોડા આકાશમાં અનન જીવનું સમાવું, અથવા અનન પુદ્ગલ
પરમાણુનું સમાવું) તેનું કચ્છાપણું ગટેલું નથી, અને તે યથાર્થ છે. એમ
સમજાય છે. તે છતાં પણ જો માનવ મ ન આવતું હોય તો અથવા
શંકા કરવાનું કારણ ગટેલું હોય તો જાની કહે છે કે, ઉપર બતાવેલો
પુરુષાર્થ કરવામા આવેથી અનુભવરિહ થશે.

* * *

૬૪. જીવ કર્મબંધ જે કરે છે તે દેહ-ગિયન રહેલો જે આકાશ તેને વિષે
રહેવાં જે સૂક્ષ્મ પદ્ધત તેમથી યાત્રી કરે છે અપારથી લઈ કર્મ
બાંધેલો નથી
૬૫. આકાશમા ચોદ ગજલોકને વિષે મદ-અર્ધ-પુદ્ગલ પરમાણુ ભરપૂર
છે, તે જ પ્રમાણે સરીરને વિષે રહેલો જે આમશ ત્યાં પણ સૂક્ષ્મ
પુદ્ગલ પરમાણુનો મમદ ભરપૂર છે, ત્યાંથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ જીવ મડી,
કર્મબંધ પાડે છે

૯૬. એવી આસંકા કરવામાં આવે કે, શરીરથી લાગે-દૂર-એટલે ઘણું છે એવા કોઇ કોઇ પદાર્થપ્રત્યે જીવ રાગ, દ્વેષ કરે તો તે સાંતા પુદ્ગલ ગ્રહી બંધ બાધે છે કે શી રીતે? તેનું અમાધાન એમ થાય છે કે, તે રાગદ્વેષપર પરિણતિ તો આત્માની વિભાવરૂપ પરિણતિ છે; અને તે પરિણતિ કરનાર આત્મા છે; અને તે શરીરને વિશે રહી કરે છે; માટે સાં આગળ એટલે શરીરને વિશે ગ્રહેલો એવો જે આત્મા, તે જે ક્ષેત્રે છે તે ક્ષેત્રે રહેલાં એવાં જે પુદ્ગલ પરમાત્મ તેને ગ્રહીને બાધે છે. બહાર ગ્રહવા જતો નથી.

* * *

૯૭. યશ અપયશ કૃતિ જે નામકર્મ છે, તે નામકર્મબંધ જે શરીરને લઇને છે તે મરી જાય છે સાચું આલે છે; સાચી આગળ ચાલતાં નથી. જીવ મિદ્ધ ગાને ગ્રામ થાય, અથવા વિરતિપણ પામે ત્યારે તે મંથ રહેતો નથી. મિદ્ધપણ વિશે એક આત્મા શિવાય બીજું કંઇ નથી, અને નામકર્મ એ એક જનનું કર્મ છે, તો સાં યશ અપયશ આદિનાં મંથ શી રીતે થાય? આત્મનિપણ્યાથી જે કંઇ પાપક્રિયા થાય છે તે પાપ આત્મ આલે છે.

૯૮. 'વિરતિ' એટલે 'બ્રહ્મવં', અથવા રતિથી વિરુદ્ધ, એટલે રતિ નદી તે અવિરતિમાં વણ શબ્દનો મંથ છે. અન્નવિરતિ=અ નદી+વિ=વિરુદ્ધ+ગતિ=પ્રીતિ એટલે પ્રીતિ વિરુદ્ધ નદી તે અવિરતિ' છે. તે અવિરતિપણ બાગ પ્રકારનું છે.

૯૯. પાંચ દિવસ, અને છું મન તથા પાંચ ગાથાવર જીવ, અને એક વ્રમ જીવ મળી કુલ તે બાર પ્રકાર છે.

૧૦૦. એવો મિદ્ધાન છે કે, કૃતિના જીવને પાપ લાગનું નથી. તે કૃતિની ત્યાં મુઠી રાત્રિ કરી નથી ત્યાં મુઠી અવિરતિપણનું પાપ લાગે છે. મમજ એવા આદિ ગતિમાંથી તેને પાપક્રિયા ચાલી આવે છે.

૧૦૧. મિદ્ધ જીવ કંઈ જીવને જે જીવને પાપ લાગનું નથી. તે પદાર્થની મોજના એવા પ્રકારની હોય કે જે પદાર્થ પદાર્થ ત્યાં મુઠી રહે, ત્યાં મુઠી તેનાથી પાપક્રિયા થવા દે, તો ત્યાં જીવ તે જીવને અવિરતિ પાપક્રિયા ચાલી આવે છે. જો કે જીવ બીજા પાપક્રિયા કરનાર કૃતિની અમાત્રના પર્ણા સમો જે જે પદાર્થની મોજના કરેલી છે તેની તેને

ખખર નથી, તો પણ, તથા દાલના પર્યાયને સમયે તે છવ તે ચોળેલા પેદાર્થની ક્રિયા નથી કરતો તો પણ જ્યાં સુધી તેનો મોહ-ભાવ વિરતિપણાને નથી પામ્યો ત્યાં સુધી અવ્યક્તપણે તેની ક્રિયા ચાલી ચાલે છે.

૧૦૨. દાલના પર્યાયને સમયે તેના અગ્નિપણાને લાભ તેને મળી શકતો નથી. તે છવે મમજવું જોઈતું હતું કે, આ પર્યાયથી થતો પ્રયોગ જ્યાં સુધી કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી તેની પાપક્રિયા ચાલુ રહેશે. તે ચોળેલા પર્યાયથી અવ્યક્તપણે પણ થતી (લાગતી) ક્રિયાથી મુક્ત થવું હોય તો મોહભાવને મુક્તે મુક્તથી એટલે વિ તિપણુ કરવાથી પાપ ક્રિયા બંધ થાય છે, તે વિગતિપણુ તેજ પર્યાયને વિષે આદરવામાં આવે, એટલે ચોળેલા પર્યાયના જ લાવને વિષે આદરવામાં આવે તો તે પાપક્રિયા જ્યારથી વિગતિપણુ આદરે સારથી આવતી બંધ થાય છે. અહીં જે પાપક્રિયા લાગે છે તે ચારિત્રમોહનીયના કારણથી આવે છે. તે મોહભાવના ક્ષય થવાથી આવતી બંધ થાય છે.

૧૦૩. ક્રિયા બે પ્રકારે થાય છે: એક વ્યક્ત એટલે પ્રકટપણે, અને બીજી અવ્યક્ત એટલે અપ્રકટપણે. અવ્યક્તપણે થતી ક્રિયા જો કે તમામથી જાણી નથી શકાતી, પરંતુ તેથી થતી નથી એમ નથી.

૧૦૪. પાણીની વિશેષ લહેર અથવા દ્વિલોલ તે વ્યક્તપણે જણાય છે, પરંતુ તે પાણીમાં ગંધક અથવા ઝતુરી નાખી હોય, અને તે પાણી શાન્તપણામાં હોય તોપણ તેને વિશે ગંધક, અથવા ઝતુરીની જે ક્રિયા છે તે જો કે દેખાતી નથી, તથા પ તેમાં અવ્યક્તપણે રહેલી છે. આવી રીતે અવ્યક્તપણે થતી ક્રિયાને ન શ્રદ્ધામાં આવે અને માત્ર વ્યક્તપણાને શ્રદ્ધામાં આવે તો એક જાની જોને વિષે અવિરતિ-રૂપ ક્રિયા થતી નથી તે લાવ, અને બીજો ઉઘી ગયેલો માણસ જે કંઈ ક્રિયા વ્યક્તપણે કરતો નથી તે લાવ મમાનપણાને પામે છે, પરંતુ વાસ્તવિકરીતે તેમ છે નહીં ઉઘી ગયેલા માણસને અવ્યક્તપણે ક્રિયા લાગે છે. અજ પ્રમાણે જે માણસ (જે છવ) ચારિત્રમોહનીય નામની નિદ્રામાં સૂતો છે તેને અવ્યક્ત ક્રિયા લાગતી નથી એમ નથી. જે મોહભાવ ક્ષય થાય તોજ અવિરતિરૂપ ચારિત્રમેહ-નીમની ક્રિયા બંધ પડે છે; તે પહેલાં બંધ પડતી નથી.

દિવાથી અને બંધ મુખ્ય એવા પાંચ પ્રકારે છે:

૧. મિથ્યાત્વ	૨. અવિગ્નિ	૩. ક્ષાય	૪. પ્રમાદ	૫. યોગ
૫	૧૨	૨૫		૧૫

૧૦૫. મિથ્યાત્વની હાજરી હોય ત્યાં સુધી અવિરતિપણ નિર્મલ થતું નથી એટલે જ તુ નથી; પરંતુ જો મિથ્યાત્વપણ ખસે તો અવરતિપણને જ તું જ બંધાયે એ નિઃસંદેહ છે; કારણ કે, મિથ્યાત્વસંહિત વિરતિ-પણ આજીવનથી મોહભાવ જતો નથી. મોહભાવ કાયમ છે ત્યાં સુધી અભ્યંતરઅવિરતિપણ થતું નથી, અને પ્રમુખપણે રહેલો એવો જો મોહભાવ તે નાશ પામ્યાથી અભ્યંતર અવિરતિપણ રહેતું નથી, અને બાહ્ય જો અવિરતિપણ ગાંધારમાં ન આવ્યું હોય તો પણ જો અભ્યંતર છે તો સહેજે બહાર આવે છે.

૧૦૬. અભ્યંતરવિરતિપણ પ્રાપ્ત થયા પછી, અને ઉદય આધિન બાહ્યથી વિરતિપણ ન આવડી તે તો પણ ત્યારે ઉદયકાળ અપૂર્ણ થઈ રહે ત્યારે મહેજે વિનિ રહે છે; કારણકે અભ્યંતરવિરતિપણ પહેલેથી પ્રાપ્ત થયેલું છે, જેવાં હવે અવિરતિપણ છે નહીં, કે તે અવિરતિ-પણની ક્રિયા કરી શકે.

૧૦૭. મોહભાવવડે કરીને જ મિથ્યાત્વ છે. મોહભાવનો ક્ષય થવાથી મિથ્યા-ત્વનો અતિપક્ષ, જે સમ્યક્ભાવ તે અગ્રે છે માટે ત્યાં આગળ મોહ-ભાવ કેમ હોય ? અર્થાત્ હોતો નથી.

૧૦૮. જો એવી આશંકા કરવામાં આવે કે, પાંચ હૃદય અને છત્રું મન તથા પાંચ રથાવરકાય અને છત્રી ત્રયકાય એમ બાર પ્રકારે વિરતિ આજીવનમાં આવે તો લોકમાં રહેના જીવ અને અજીવ શશિ નામના બે સમૂહ છે તેમાંથી પાંચ રથાવરકાય અને છત્રી ત્રયકાય મળી જીવશક્તિની વિગત થઈ, પરંતુ લોકમાં રથાવરનાર એટલે અજીવશશિ જે જીવથી પર છે તે પ્રત્યે પ્રીતિ તેનું નિશ્ચિતપણ આમાં આવતું નથી, ત્યાં સુધી વિગત શી રીતે ગણી શકાય ? તેનું સમાધાન: પાંચ હૃદય અને છત્રી મનથી જે વિરતિ કરવી છે તેનું જે વિરતિ પણ છે તેમાં અજીવશક્તિની વિરતિ આવી જાય છે.

૧૦૯. પૂર્વ યાત્રીની વાણી આ જીવે નિશ્ચયપણે કદિ સાંભળી નથી, અથા જો વાણી સંન્યસ્ત્રકારે માથે ચડાવી નથી એમ સર્વદર્શીએ કહ્યું છે.

૧૧૦. સદ્ગુરુઉપદેશિત યથોક્ત સંયમને પાળતાં એટલે સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તતાં પાપથણી વિરમવું થાય છે, અને અભેદ એવા સંસાર સમુદ્રનું તરવું થાય છે.

૧૧૧. વસ્તુરૂપ કેટલાક ધ્યાનકે આજ્ઞાવહીએ પ્રતિષ્ઠિત છે, અને કેટલાક ધ્યાનકે સદ્વિચારપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત છે. પરંતુ આ કાળનું પ્રબલપણ એટલું બધું છે, કે હવે પછીની ક્ષણે પણ વિચારપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિતને માટે કેમ પ્રવર્તે તે જાણવાની આ કાળને વિશે શક્તિ જણાતી નથી, માટે ત્યાં આગળ આજ્ઞાપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત રહેવું એ યોગ્ય છે.

૧૧૨. જ્ઞાનીએ કહ્યું છે કે “ જુઓ ! કેમ જુઝના નથી ફરી આવો અવસર આવવો દુર્લભ છે. ”

૧૧૩. લોકને વિશે જે પદાર્થ છે તેના ધર્મ દેવાધિદેવે યોતાના જ્ઞાનમાં ભાસવાથી જેમ હતા તેમ વર્ણવ્યા છે; પદાર્થો તે ધર્મથી બહાર જઈ પ્રવર્તતા નથી; અર્થાત્ જ્ઞાની મહારાજે પ્રકાશ્યું તેથી બીજી રીતે પ્રવર્તતા નથી; તેથી તે જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્રમાણે પ્રવર્તે છે એમ કહ્યું છે, કારણ કે જ્ઞાનીએ પદાર્થના જેવા ધર્મ હતા તેવા જ તેના ધર્મ ક્યા છે.

૧૧૪. કાળ મૂળ દ્રવ્ય નથી, ઉપચારિક દ્રવ્ય છે, અને તે જીવ તથા અજીવ (અજીવમાં મુખ્યત્વે પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં વિશેષપણે સમગ્રાય છે) માંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અથવા જીવાજીવની પર્યાય-અવસ્થા તે કાળ છે. દરેક દ્રવ્યના અનંતા ધર્મ છે. તેમાં ઉર્ધ્વપ્રયય, અને તિર્ધકપ્રયય એવા બે ધર્મ છે, અને કાળને વિશે તિર્ધકપ્રયય ધર્મ નથી. એક ઉર્ધ્વપ્રયય ધર્મ નથી.

૧૧૫. ઉર્ધ્વપ્રયયથી પદાર્થમાં જે ધર્મનું ઉદ્ભવવું થય છે તે ધર્મનું તિર્ધકપ્રયયથી પાછું તેમાં સમાવું થાય છે. કાળના સમયને તિર્ધકપ્રયય નથી, તેથી જે સમય ગયો તે પાછો આવતો નથી.

૧૧૬. દિગ્બરઅભિપ્રાય મુજબ ‘કાળદ્રવ્ય’ના લોકમાં અમંજ્યાતા બાજુ છે.

૧૧૭. દરેક દ્રવ્યના અનંતા ધર્મ છે. તે તેમાં કેટલાક ધર્મ વ્યક્ત છે; કેટલાક અવ્યક્ત છે. કેટલાક મુખ્ય છે; કેટલાક સામાન્ય છે; કેટલાક વિશેષ છે.

૧૧૮. અસંખ્યાતાને અમંખ્યાતા ગુણ દગતા પણ અમંખ્યાત થાય, અર્થાત અમંખ્યાતના અમંખ્યાત બેદ છે.
૧૧૯. એક આંગુલના અમંખ્યાત લાગ-અંશ-પ્રદેશ-ને એક આંગુલમાં અસંખ્યાત છે. લોકના પણ અસંખ્યાન પ્રદેશ છે. ગમે તે દિશાની સમઁશિષ્ઠિએ અમંખ્યાન થાય છે. તે પ્રમાણે એક પછી એક બીજી ત્રીજી સમઁશિષ્ઠિનો સર્વાંગો દગતા ને સર્વાંગો થાય તે એક ગુણ, બે ગુણ, ત્રણ ગુણ ચાર ગુણ થય પણ અમંખ્યાત ગુણ ન થાય, પરંતુ એક સમઁશિષ્ઠિ ને અમંખ્યાન પ્રદેશવાળો છે તે સમઁશિષ્ઠિની દિશાવાળી મધ્યથી સમઁશિષ્ઠિનો ને અમંખ્યાત ગુણી છે તે દરેક અમંખ્યાનીએ ગુણનાં, તેમ જ બીજી દિશાની સમઁશિષ્ઠિ છે તેનો પણ ગુણાકાર કરતાં તે પ્રમાણે કરનાં, ત્રીજી દિશાની છે તેનું પણ તે પ્રમાણે કરતાં અમંખ્યાત થાય. એ અમંખ્યાતાના ભાંગાને ન્યામુધી એક બીજનો ગુણાકાર કરી શકાય ભાંગુધી અમંખ્યાતા થાય. અને તે ગુણાકારથી કેંઈ ગુણાકાર કરવો બાકી ન રહે સારે અમંખ્યાત પુરૂ થઇ તેમાં એક ઉમેરતાં જઘન્યમા જઘન્ય અનેનું થાય.
૧૨૦. નય છે તે પ્રમાણનો અંશ છે. જે નયથી જે ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે ત્યાં તેટલું પ્રમાણ છે. એ નયથી જે ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે તે શિવાય વસ્તુને વિષે બીજા ને ધર્મ છે તેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો નથી. એકી વખતે વાણીકાગએ બધા ધર્મ કહી શકતા નથી. તેમ જ જે જે પ્રમંચ દોષ ને તે પ્રમંચે લાં મુખપણે તે જ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. લાં લાં તે તે નયથી પ્રમાણ છે.
૧૨૧. નયના સ્વરૂપથી આવે જઈ કહેવામાં આવે છે તે નય નહીં પરંતુ નયાભાસ થાય છે; અને નયાભાસે લાં મિથ્યાત્વ દેર છે.
૧૨૨. નય સાત માન્યા છે. તેના ઉપનય સાનગો, અને વિગેય સ્વરૂપે અર્નતા છે; અર્થાત જે વાણી છે તે મનના નય છે.
૧૨૩. એકાંતિકપણ મદવાનો અવ્યવહાર જીવને વિરોધપણે દોષ છે, અને એકાંતિકપણ મદવાથી નારિન્યપણ થાય છે. તે ન મદ્ય માટે આ નર્નું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે; જે મમજ્વથી જીવ એકાંતિકપણ મદતો અટકી મખરથ રહે છે. આ મખરથ સ્વરૂપથી નારિન્યતા અવ્યવહાર થઈ શકતી નથી.

નય જે કહેવામાં આવે છે તે નય પોતે હંધ વસ્તુ નથી, પરંતુ વસ્તુનું સ્વરૂપ મમત્વા તથા મેની સુપ્રતીત થવા પ્રમાણનો અંશ છે. અમુક નયથી કહેવામાં આવ્યું સારે બીજા નયથી પ્રતીત થવા ધર્મની અસ્તિ નથી એમ હરતુ નથી.

૪

કેવળજ્ઞાન એટલે માત્ર જ્ઞાન જ તે શિવાય બીજું કંઈ જ નહીં. અને જ્યારે એમ છે કે તેને વિશે બીજું કશું મમાવ નથી. મર્ત્યા સર્વ પ્રકારે ગગદોષનો ક્ષય થાય સારે જ કેવળજ્ઞાન કહેવાય. જે કોઈ અંશે રાગ દ્વેષ દોષ તો તે આરિત્તમોહનીયના કારણથી છે. જ્યાં આગળ જેટલે અંગે રાગદ્વેષ છે ત્યાં આગળ તેટલે અંશે અજ્ઞાન છે, જેથી કેવળજ્ઞાનમાં તે સમાધિ શક્તા નથી, એટલે કેવળજ્ઞાનમાં તે હોતા નથી તે એક બીજાના પ્રતિપક્ષ છે જ્યાં કેવળજ્ઞાન છે ત્યાં ગગદોષ નથી, અથવા જ્યાં રાગદ્વેષ છે ત્યાં કેવળજ્ઞાન નથી.

૫

શુશ્રુ અને શુગ્મી એક જ છે, પરંતુ કોઈ કાગળે તે પરિચિત્ત પણ છે મામાન્ય પ્રકારે તો શુશ્રુનો અમુકાય તે 'શુગ્મી' છે એટલે શુશ્રુ અને શુણ્વી એક જ છે. જૂદી જૂદી રત્ન નથી. શુશ્રુથી શુશ્રુ જૂદો પડી શકતા નથી જેમ માલગનો ઢાંકા છે તે 'શુણ્વી' છે અને મિકાશ છે શુશ્રુ છે 'શુગ્મી' જે માલર અને શુગ્મી જે મિકાશ તે બન્ને માથે જ રહેલ છે, મિલન હોય જૂદી પડતી નથી, તથાપિ 'શુશ્રુ' 'શુણ્વી' કોઈ અંશે બેદનગા છે.

કેવળજ્ઞાનની આત્મા પણ દેહબાહ્યસ્થિતિમાં છે, છતાં લોકાલોકા. મનગા-પદ્ધતિ જે દેહથી દૂર છે તેને પણ એકદમ જાણી શકે છે.

સ્વ પરને જૂદા પાડનાર જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન આ જ્ઞાનને પ્રયોગનમૂલ કહેવામાં આવ્યું છે આ શિવાયનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન' છે શુદ્ધ આત્મ દશારૂપ શાત જિન છે તેની પ્રતીતિ જિનપ્રતિબિંબ સૂચવે છે. તે જ્ઞાત દશા પામવા સાત જે પર્વિતિ, અથવા અનુકૂળ અથવા માર્ગ તેનું નામ 'જેન-જે માર્ગે ચલાયી જેનપણ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ માર્ગ આત્મશુદ્ધિરૂપક નથી, પણ બેનમ છે, એટલે આત્મશુદ્ધિ પ્રગટ કરે છે, જેમાં કશી મદદ નથી. આ વાત પરોક્ષ નથી, પણ

પ્રત્યક્ષ છે. ખાત્રી કરવા ઇચ્છનારે પુરુષાર્થ કરવાથી સુપ્રતીત થઈ પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૧. સત્ર અને મિદ્ધાંત એ બે જૂનાં છે. માયવવામારૂં મિદ્ધાંતો સત્રશી પેટીમાં રાખવામાં આવ્યા છે. દેશ, કાળને અનુસરી સત્ર રચવામાં એટલે ગુથવામાં આવે છે; અને તેમાં મિદ્ધાંતની ગુંથણી કરવામાં આવે છે તે સિવાયો ગમે તે કાળમાં, ગમે તે ક્ષેત્રમાં ફરતા નથી; અથવા ખંડિતપણાને પામતા નથી; અને જો તેમ થાય તો તે સિદ્ધાંત નથી.

૧૩૨. મિદ્ધાંત એ ગણિતની મારૂંક પ્રત્યક્ષ છે તેથી તેમાં કાંઈ જાતની ભૂલ કે અધુરાપણ સમાવું નથી. અક્ષર બોડીયા દોષ તો મુખારીને માથાસો વાંચે છે, પરંતુ અકડાની ભૂલ થાય તો તે હિમાગ બોડો કૂદે છે માટે આંકડા બોડીયા હોતા નથી. આ દૃષ્ટાંત ઉપદેશમાર્ગ અને સિદ્ધાંતમાર્ગને ધરાવવું.

૧૩૩. મિદ્ધાંતો ગમે તે દેશમાં, ગમે તે ભાષામાં, ગમે તે કાળમાં લખાણું દોષ, તોપણ અમિદ્ધાંતપણાને પામતા નથી. દાખલા તરીકે, જેને બે ચાર થાય. પછી ગમે તો ગુજરાતી કે મરઠુ, કે પ્રાકૃત, કે અરબી, કે પરશ્વન, કે ઇંગ્લિશ ભાષામાં લખાયેલ દોષ, તે આંકડાને ગમે તે મંત્રામાં ઓળખવામાં આવે તોપણ જે ને બેનો સરળો ચાર થાય એ વાત પ્રત્યક્ષ છે. જેમ નવે નવે એકાદશી તે ગમે તે દેશમાં, ગમે તે ભાષામાં, અને ધોળા દિવસે કે અંધારી ગરિએ ગળુવામાં આવે તોપણ ૮૦ અથવા ૮૨ થતાં નથી, પરંતુ એકાદશી જ થાય છે. આ જ પ્રમાણે મિદ્ધાંતનું પણ છે.

૧૩૪. સિદ્ધાંત છે એ પ્રત્યક્ષ છે. જાતીના અનુભવગમ્યની ખામત છે. તેમાં અનુમાનપણ કામ આવતું નથી. અનુમાન એ તર્કનો વિષય છે; અને તર્ક એ આગળ જતાં કેટલીકવાર ખોટો પણ પડે; પરંતુ પ્રત્યક્ષ જે અનુભવગમ્ય છે તેમાં કાંઈપણ ખોટાપણ સમાવું નથી.

૧૩૫. જેને ગુણાકાર, અથવા મર્વાળાનું જ્ઞાન થયું છે તે એમ કહે કે, નવે નવે એકાદશી સાં આગળ જેને મર્વાળા અથવા ગુણાકારનું જ્ઞાન થયું નથી, અર્થાત્ દુષોપશ્ચમ થયો નથી તે અનુમાનથી અથવા તર્ક કરી એક એમ કહે છે કે "૯૮ થતા દોષ તો કેમ ના કહી

સકાય ?" તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે નહીં, કેમકે તેને જ્ઞાન ન હોવાથી તેમ કહે એ સ્વભાવિક છે. પરંતુ જો તેને ગુણ-કારની રીત જોડી (છટ્ટી છટ્ટી કરી) એકથી નવ મુ'ની આંકડા બતાવી નવવાર ગણાવ્યું હોય તો એકાદી થતાં અનુભવગમ્ય થવાથી તેને સિદ્ધ થાય છે. કદાપિ તેના મંદ ક્ષણોપશ્ચયથી એકાદી ગુણ-કારથી અથવા સરવાળાથી ન મમજાય તો પણ એકાદી થાય એમાં ફેર નથી એ પ્રમાણે મિદ્ધાંત આવરણના કારણથી ન મમજવામાં આવે તોપણ તે અમિદ્ધાંતપણાને પામના નથી એ વાતની ચોક્કમ પ્રતીતિ ગમ્ભીર. છતાં ખાત્રી કરવા જરૂર હોય તો તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કરવાથી ખાત્રી થતાં પ્રસન્ન અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૬. જ્યાં સુધી અનુભવગમ્ય ન થાય ત્યાં સુધી સુપ્રતીતિ રાખવા જરૂર છે, અને સુપ્રતીતિથી ક્રમે ક્રમે કરી અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૭. સિદ્ધાંતના દાખલા.

(૧) " રાગદ્વેષથી બધ થાય છે. "

(૨) " બંધનો ક્ષય થવાથી મુક્તિ થાય છે. "

આ મિદ્ધાંતની ખાત્રી કરવી હોય તો રાગદ્વેષ છોડો. રાગદ્વેષ સર્વ પ્રકારે છૂટે તો આત્માનો ભવ પ્રકારે મોક્ષ થાય છે. આત્મા બધનના કારણથી મુક્ત થઈ શકે નથી. બધન છટકુ કે મુક્ત છે. બંધન થવાનું કાગળુ ગગદ્વેષ છે. ગગદ્વેષ ભવથા પ્રકારે છૂટ્યો કે બંધથી છૂટ્યો જ છે. તેમાં કોઈ મતલ કે શંકા રહેતાં નથી.

૧૩૮. જે મમયે ભવથા પ્રકારે રાગદ્વેષ ક્ષય તેને બીજે જ મયે ' દેવજ્ઞાન ' છે.

૧૩૯. જીવ પહેલા ગુણસ્થાનકમાં આગળ જતો નથી; આગળ જ્યાં વિચાર કરતો નથી. પહેલાથી આગળ શી રીતે વધી શકાય ? તેના શું ઉપાય છે ? કેવી રીતે પુરુષાર્થ કરવો ? તેનો વિચાર પણ કરતો નથી, અને વાનો કરવા બેગે ત્યારે એવી કરે કે તેરમું આ ક્ષેત્ર અને આ કાળે પ્રાપ્ત થતું નથી. આવી આવી ગહન વાનો જે પોતાની શક્તિ બહારની છે. તે તેનાથી શી રીતે સમજી શકાય ?

અર્થાત્ પોતાને ક્ષોપશમ હોય તે ઉપરાંતની વાતો કરવા બેસે તે ન સમજી શકાય.

૧૪૦. ગ્રંથ પહેલે શુભસ્થાનકે છે તેનું ભેદન કરી આગળ વધી ચોથા સુધી મંસારી જવો પહેલેઆ નથી. કાઠ જીવ નિર્જરા કરવાથી ઉચ્ચ ભાવે આવતાં, પહેલામાંથી નીકળવા વિચાર કરી, અધિભેદની નજીક આવે છે ત્યાં આગળ મોકલું એટલું બધું તેના ઉપર જોર થાય છે કે, અધિભેદ કરવામાં શિથિલ થઈ જઈ અટકી પડે છે; અને એ પ્રમાણે મોજો થઈ પાછો વળે છે. આ પ્રમાણે અધિભેદ નજીક આનીતવાર આવી જીવ પાછો ફર્યો છે. કાઠ જીવ પ્રગલ્ભ પુરુષાર્થ કરી નિમિત્ત કારણનો ભોગ પામી કરેડીયાં કરી અધિભેદ કરી આગળ વધી આવે છે, અને જ્યારે અધિભેદ કરી આગળ વધ્યો કે, ચોથામાં આવે છે, અને ચોથામાં આવ્યો કે, વહેલામોડે મોઝુ થશે, એવી તે જીવને છાપ મળે છે.

૧૪૧. આ શુભસ્થાનકનું નામ 'અવિરતમભ્યક્ષ્ણિ' છે, જ્યાં વિરતપશ્ચા-
યિના સમ્યક્જ્ઞાનદર્શન છે.

૧૪૨. કહેવામાં એમ આવે છે કે, તેરમું શુભસ્થાનક આ કાળ ને આ ક્ષેત્રથી ન પમાય પરંતુ તેમ કહેનાગ પહેલામાંથી ખસના નથી. જો તેઓ પહેલામાંથી ખસી ચોથા સુધી આવે, અને ત્યાં પુરુષાર્થ કરી સાતમું જો અપ્રમાદી છે ત્યાં સુધી પહોંચે તો પણ એક માત્રમાં મોટી વાત છે. સાતમા સુધી પહેલેઆ વિના તે પછીની દશાની સુપ્રતીતિ થઈ શકવી મુશ્કેલ છે.

૧૪૩. આત્માને ૧૪૧ પ્રમાદ રહિત જાગૃતપણા તે જ સાતમું શુભસ્થાનક છે. ત્યાં પહેલેવવાથી તેમાં સમ્યક્ત્વ સમાય છે. ચોથા શુભસ્થાનકે જીવ આનીને ત્યાંથી પાંચમું 'દશવિદનિ' છડી 'સર્વવિરતિ' અને સાતમું 'પ્રમાદરહિત વિરતિ' છે, ત્યાં પડોચે છે. ત્યાં આગળ પહેલેએથી આગળની દશાની અંગે અનુભવ અથવા સુપ્રતીતિ થાય છે. ચોથા શુભસ્થાનકવાળો જીવ માનમા શુભસ્થાનકે પડોચેનારની દગલો આ વિચાર કરે તો તે શી રીતે પ્રતીતમાં આવી શકે? કારણ કે તેને જાણવાનું સાધન જે આવરણ બંધન થતું તે પહેલા શુભસ્થાનક ગાળાની પાસે હોય નહીં,

૧૪૪. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયેલ જીવની દશાનું સ્પષ્ટ જ જૂદું હોય છે. પહેલા ગુણસ્થાનકવાળા જીવની દશાની જે સ્થિતિ 'અથવા' ભાવ છે તેના કરતાં યોથું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવાની દશાની જે સ્થિતિ અથવા ભાવ તે જૂદાં જોવામાં આવે છે. અર્થાત્ જૂદી જ દશાનું વર્તન જોવામાં આવે છે.
૧૪૫. પહેલું મોળું કરે તો યોથે આવે એમ કહેવા માત્ર છે, યોથે આવવામાં જે વર્તન છે તે વિષય વિચારવાજોગ છે.
૧૪૬. આગળ ૪,૫,૬ અને ૭મા ગુણસ્થાનકસુધીની જે વાત કહેવામાં આવી છે તે કહેવામાત્ર, અથવા સાંભળવામાત્ર જ છે એમ નથી, પરંતુ સમજીને વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે.
૧૪૭. જની શકે તેટલો પુરુષાર્થ કરી આગળ વધવા જરૂર છે.
૧૪૮. ન પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી ધીરજ, મંદયજ્ઞ, આયુષની પૂર્ણતા ઇત્યાદિના અભાવથી કદાચ સાતમા ગુણસ્થાનક ઉપર વિચાર અનુભવમાં ન આવી શકે, પરંતુ સુપ્રતીત થઈ શકવા જે.
૧૪૯. સિંહના દાખલાની માફક સિંહને લોહાના જખરદસ્ત પાંજરામાં પૂરવામાં આવ્યો હોય તો તે અંદર રહ્યો પોતાને સિંહ સમજે છે, પાંજરામાં પૂરાયેલો માને છે; અને પાંજરાની બહારની ભૂમિકા પણ જુવે છે; માત્ર લોહાના મજબુત સળિયાની આડપને લીધે બહાર નીકળી શકતો નથી. આ જ રીતે સાતમા ગુણસ્થાનક ઉપરનો વિચાર સુપ્રતીત થઈ શકે છે.
૧૫૦. આ પ્રમાણે છતાં જીવ મનબેદાદિ કારણોને લઈને ગાકાઈ જઈ આગળ વધી શકતો નથી.
૧૫૧. મતબેદ અથવા ગદિ આદિ નહીં જાગ્યત છે. અર્થાત તેમાં મોક્ષ નથી. કાંટે ખરી રીતે સન્યની પ્રતીતિ કરવાની જરૂર છે.
૧૫૨. શુભાશુભ અને શુદ્ધાશુદ્ધ પશ્ચિમામ ઉપર બંધા આધાર છે. અંધ જાગ્યતમાં પણ દોષ માનવામાં આવે ત્યાં મોક્ષ થતો નથી. લોકરૂઢીમા અથવા લોકન્યવહારમાં પડેલા જીવ મોક્ષતત્ત્વનું ગદશ્ય જાણી શકતો નથી તેનું કાગજુ તેને વિષે રૂઢીનું અથવા લોકસંજ્ઞાનું મહાત્મ્ય છે. આથી કરી બાહરક્રિયાનો નિષેધ કરવામાં આવતો નથી. જે કાંઈ પણ ન કરતાં તદ્દન અનર્થ કરે છે તે કરતાં બાહરક્રિયા ઉપયોગી છે.

તોપણ તેથી કમી બાજરક્રિયાથી અગમ્ય ન થયું એમ પણ દે-
વાનો હેતુ નથી.

૫૩. જીવને પોતાના હાથપણ અને મગજ પ્રમાણે ચાલતું એ વાત મન-
ગમતી છે, પણ તે જીવનું બહુ કઠનાર વસ્તુ છે. આ દોષ મટાડવા-પ
પ્રથમ તો એકને ઉપદેશ દેવાનો નથી પણ પ્રથમ ઉપદેશ લેવાનો છે એ
જ્ઞાનીનો ઉપદેશ છે. જેનામા ગમેય ન હોય તેવાનો મંત્ર થયા વિના
સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી સમ્યક્ત્વ આવવાથી (પ્રાપ્ત થવાથી)
જીવ કહે છે (જીવની દશા કહે છે), એટલે પ્રતિકૂલ ભાવ તો અનુ-
કૂલ થાય ॥ જિનની પ્રતિમા (શાલપણા માટે) જોવાથી માતમા
શુણ્ણરથાનકે વસેતા એનાં મનીની નં શાલ દશા છે તેની પ્રતીતિ
થાય છે.

૫૪. જૈનમાર્ગમા હાથમા ધણા ગમ્મ પ્રવર્તે છે જેવા કે તપગમ્મ,
અંચલગમ્મ, લુપ્તગમ્મ, ખગલનગમ્મ ૬ દિ. વ્યા દરેક પોતાથી અન્ય
પક્ષવાળાને મિથ્યાત્વી માને છે તેવી રીતે બીજા વિભાગ ૭ કાટિ
૨૬ ગાદિ, ૬૯૫૬ દરેક પોતાથી અન્ય પ્રતિવાળાને મિથ્યાત્વી માને
છે. વ્યાજબી રીતે નવકાટિ ૮ ગે, તેમાંથી જોટથી ઓઝી તેટલું
ઓધુ, અને તે કમતા પણ આગળ જવામા આવે તો મમગમ્ય કે,
હવે નવ કાટિએ હોડમા વિના ન્સો નથી

૫૫. તીર્થંકગર્મિ મોક્ષ પામ્યા તે માર્ગ પામ્ય નથી. જૈનરહિતુ થોકુ પણ
મુકલુ એ અત્ત આદઃ લાગે છે તો મહાન અને મહાભાગ્ય
એવો મોક્ષમાર્ગ તે સી રીતે આપ્તી શમગે ૨ તે નિચાગવાયોજ્ય છે.

૫૬. મિથ્યાત્વપ્રત્યુનિ ખપાવના વિના સમ્યક્ત્વ આવે નહીં સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત
થાય તેની દશા અદ્ભુત વર્તે સાચી ૫૬ ૭ અને ૮ મે જઈ બે
ધરીમા મોક્ષ થા શકે છે એક સમ્યક્ત્વ પામવાથી કેવું અદ્ભુત
કાર્ય બને કે ! આથી સમ્યક્ત્વની અમલૃતિ અથવા તેનું મહાત્મ્ય કોઈ
અશે સમજી 'શકાય તેમ છે

૫૭. દુધર પુરપાર્થથી પામવાયોગ્ય મોક્ષમાર્ગ તે અનાયાસે પ્રાપ્ત થતો નથી.
આત્મજ્ઞાન અથવા મેક્ષમાર્ગ એકના આપથી અગ્રામ થતો નથી,
કે કાઈના આશિર્વાદથી પ્રાપ્ત થતો નથી પુરપાર્થ પ્રમાણે ચાલ છે
માટે પુરપાર્થની જરૂર છે.

૧૫૮. સત્ત-સિદ્ધાંત-ચાસ્ત્રો સત્પુરુષના ઉપદેશ વિના કૃણતાં નથી. ફેરફાર જે છે તે વ્યવહારમાર્ગમાં છે. મોક્ષમાર્ગ તો ફેરફારવાળો નથી. એક જ છે. તે પ્રાપ્ત કરવામાં શિથિલપણ છે તેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યાં આગળ શરૂનીરપણું ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. જીવને અમૃતિત કરવો એ જ જરૂરનું છે.

૧૫૯. વિચારવાન પુરૂષે વ્યવહારના ફેરફારથી મુંઝાવું નહીં.

૧૬૦. ઉપરની ભૂમિકાવાળા નીચેની ભૂમિકાની ખરોખર નથી, પરંતુ નીચેની ભૂમિકાવાળાથી ઠીક છે. પોતે જે વ્યવહારમાં હોય તેથી ખીજનો ઉચો વ્યવહાર જોવામાં આવે તો તે ઉચા વ્યવહારનો નિષેધ કરવો નહીં, કારણ કે મોક્ષમાર્ગને વિષે કશો ફેરફાર છે નહીં. ત્રણે કાળમાં સમે તે ક્ષેત્રમાં, એકજ સરખો જે અવર્તે તે જ મોક્ષમાર્ગ.

૧૬૧. અહપમાં અહપ એવી નિવૃત્તિએ કરવામાં પણ જીવને ટાઢ વણ્ટે છે, તો તેથી અનંત પ્રવૃત્તિથી કરી, જે મિથ્યાત્વ થાય છે તેથી નિવર્તનુ એ કેટલું દુઃખર થઈ પડતું જોઈએ ? મિથ્યાત્વની નિવૃત્તિ તે જ 'સમ્યક્ત્વ.'

૧૬૨. જીવાજીવની વિચારરૂપે પ્રતીતિ કરવામાં આવી ન હોય, અને જોલવા માત્ર જ જીવાજીવ છે એમ કહેવું તે સમ્યક્ત્વ નથી. તીર્થંકરાદિએ પણ પૂર્વે આગ્રાધ્યું છે તેથી પ્રથમથી જ સમ્યક્ત્વ તેમને વિષે છે. પરંતુ ખીજને તે કંઈ અમુક કુળમાં, અમુક નાતમાં કે જાતમાં કે અમુક દેશમાં અવતાર લેવાથી જ-મથી જ સમ્યક્ત્વ હોય એમ નથી.

૧૬૩. વિચારવિના જ્ઞાન નહીં. જ્ઞાન વિના સુપ્રતીતિ એટલે સમ્યક્ત્વ નહીં. સમ્યક્ત્વ વિના ચારિત્ર ન આવે. અને અને ચારિત્ર ન આવે, ત્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન પામે, અને જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન પામે ત્યાં સુધી મોક્ષ નથી; એમ જોવામાં આવે છે.

૧૬૪. દેવતાનું વર્ણન, જીવનું સ્વરૂપ.

૧૬૫. ક્રમરૂપે રહેલા ધરમાણુ કેવળજ્ઞાનીને દ્રવ્ય છે તે સિદ્ધાંતને માટે ચોક્કસ

નિયમ હોય નહીં પરમાવધિવાળાને દૃષ્ય થવા સંભવ છે; અને મનઃપર્યવસાનીને અમુક દેશે દૃષ્ય સંભવે છે

૧૬. પદાર્થના વિશે અનંતા ધર્મ ગુણાદિ ઈચ્છા છે, તેના અનંતમા ભાગે વાસ્તવીથી કહી શકાય છે. તેના અનંતમા ભાગે સુષ્મામાં મુંધી શકાય છે.

૧૭. યથાપ્રવૃત્તિકરણ, અનિવૃત્તિકરણ, અપૂર્વકરણ ઉપરાંત યુગ્મનકરણ અને ગુણકરણ છે યુગ્મનકરણને ગુણકરણથી ક્ષય કરી શકાય છે.

૧૮. યુગ્મનકરણ એટલે પ્રકૃતિને યોગ્યતા તે. આત્મજ્ઞાન જે જ્ઞાન, તે તેનાથી દર્શન; ને તેનાથી ચારિત્ર, એવા ગુણકરણથી યુગ્મનકરણનો ક્ષય કરી શકાય છે. અમુક અમુક પ્રકૃતિ જે આત્મગુણરોધક છે તેને ગુણકરણે કરી ક્ષય કરી શકાય છે.

૧૯. કર્મપ્રકૃતિ, તેના જે સુષ્મામાં સૂક્ષ્મ ભાગ, તેવો બંધ, ઉદય, ઉદીરણ, સંક્રમણ, સત્તા, અને ક્ષયભાવ જે ખતાવવામાં આવ્યા છે-વર્ણવવામાં આવ્યા છે તે પરમ સામર્થ્યવિના વર્ણવી શકાય નહીં. આ કુર્વણ-વનાર શ્વકાટિના પુરુષ નહીં; પરંતુ ઇશ્વરકાટિના પુરુષ જોઈએ એવી સુપ્રતીતિ થાય છે.

૨૦. કષ્ટ કષ્ટ પ્રકૃતિનો કેવા રચથી ક્ષય થયેલો હોવો જોઈએ ? કષ્ટ પ્રકૃતિ મત્તામાં છે ? કષ્ટ ઉદયમાં છે ? કષ્ટ મંકમણ કરી છે ? આ આદિની રચના કહેનારે, ઉપર મુજબ પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ માપીને કહ્યું છે તે તેમના પરમજ્ઞાનની વાત બાલુએ મક્કીએ તોપણ તે કહેનાર ઇશ્વર-કાટિના પુરુષ હોવો જોઈએ એ ચોક્કસ થાય છે.

૨૧. જ્ઞાતિરમરણજ્ઞાન એ મતિજ્ઞાનના ‘ધારણા’ નામના બેદમાં સમાય છે. તે પાછલા ભવ જાણી શકે છે. તે ન્યાં મુખી પાછલા ભવમાં અસંતોષિણ ન આવ્યું હોય ત્યાં મુખી આગળ આવી શકે છે.

૨૨. (૧) તીર્થધરે આઠા આખી દોઝ, અને શ્વ પોતાના શિશવ પર-વગુનું જે કાંઈ મદલ કરે તે પારકું વીધેલું, ને તે અદત

તે અદત્તમાંથી તીર્થકરે પર વસ્તુ જેટલી અહણ કરવાની છૂટ આપી છે, તેટલાને અદત્ત ગણવામાં આવતાં નથી.

(૨) ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે કરેલા વર્તનના સંબંધે અદત્ત ગણવામાં આવતું નથી.

૧૭૩. ઉપદેશના ચાર મુખ્ય પ્રકાર છે;

(૧) દ્રવ્યાનુયોગ. (૨) ચરણાનુયોગ. (૩) ગણિતાનુયોગ. (૪) ધર્મકથાનુયોગ.

(૧) લોકને વિષે રહેલાં દ્રવ્યો, તેનાં સ્વરૂપ, તેના ગુણ, ધર્મ, હેતુ, અહેતુ પર્યાયાદિ અનંત અનંત પ્રકારે છે, તેનું જેમાં વર્ણન છે તે 'દ્રવ્યાનુયોગ.'

(૨) આ દ્રવ્યાનુયોગનું સ્વરૂપ સમન્વયા પછી કેમ ચાલવું તે સંબંધીનું વર્ણન તે 'ચરણાનુયોગ.'

(૩) દ્રવ્યાનુયોગ તથા ચરણાનુયોગથી તેની ગણતરીનું પ્રમાણ, તથા લોકને વિષે રહેલા પદાર્થ, ભાવો, ક્ષેત્ર કાળાદિની ગણતરીના પ્રમાણની જે વાત તે 'ગણિતાનુયોગ.'

(૪) સત્પુરુષોના ધર્મચરિત્રની કથાઓ કે જેનો ધડો લઈ જીવને પડતાં અવલંબનકારી થઈ પરિણમે તે 'ધર્મકથાનુયોગ.'

૧૭૪. પરમાણુમાં રહેલા ગુણ સ્વભાવાદિ કાયમ રહે છે, અને પર્યાય તે ફરે છે. દર્શાત તરીકે: પાણીમાં રહેલો શીતગુણ એ ફરતો નથી, પણ પાણીમાં જે તરંગો ઉઠે છે તે ફરે છે, અર્થાત્ તે એકપછી એક ઉઠી તેમાં સમાય જાય છે. આ પ્રમાણે પર્યાયવસ્થા અવસ્થાંતર થયા કરે છે. તેથી ફરી પાણીની વિષે રહેલ જે શિતલતા અથવા પાણીપણ તે ફરી જતાં નથી પણ કાયમ રહે છે, અને પર્યાયરૂપ તરંગ તે ફર્યા કરે છે. તેમજ ગુણની હાની જીર્ણરૂપ ફેરફાર તે પણ પર્યાય છે. તેના વિચારથી પ્રતીતિ અને પ્રતીતિથી ત્યાગ અને ત્યાગથી જ્ઞાન થાય છે.

૧૭૫ તેજસ અને કાર્મણ શરીર સ્થૂલદેશપ્રમાણ છે. તેજસ શરીર ગરમી કરે છે, તથા આહાર પચાવવાનું કામ કરે છે. શરીરના અમુક અંગ ધમવાથી ગરમ જણાય છે તે તેજસના કારણથી જણાય છે. માથા ઉપર ધૂતાદિ મૂકી તે શરીરની પરિક્ષા કરવાની રીત છે. તેનો અર્થ એ કે તે શરીર સ્થૂલ શરીરમાં છે કે શી રીતે ? અર્થાત્ સ્થૂલ શરીરમાં જીવની માફક તે આખા શરીરમાં રહે છે.

૭૬. તેમજ કાર્મણુ શરીર પણ છે;—જે તેજમ કરનાં સૂક્ષ્મ છે. તે પણ તેજમની માફક રહે છે. સ્થૂળ શરીરની અંદર પીડા થાય છે, અથવા ક્રોધાદિ થાય છે તે જ કાર્મણુ શરીર છે. કાર્મણુથી ક્રોધાદિ થઈ તેમજેશર્ણદ ઉત્પન્ન થાય છે વેદનાનો અનુભવ જીવ કરે છે, પરંતુ વેદના થી તે કાર્મણુ શરીરને લખેને થાય છે. કાર્મણુ શરીર એ જીવનું અવસ્થાન છે.
૭૭. ઉપરનું ચાર યોગનું તથા તેના સૂક્ષ્મભાવનું જે સ્વરૂપ તે જીવે વારંવાર વિચારવાયોગ્ય છે, જાણવાયોગ્ય છે. તે પરિણામે નિર્જરાના રેતુ થાય છે, વા નિર્જરા થાય છે. ચિત્તની રિધરના કરવા માટે મનનું કહેવામાં આવ્યું છે; ક રણ કે, એ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ જીવે જો કાંઈ જાણ્યું હોય તો તેને વાસ્તે વારંવાર વિચાર કરવાનું બને છે; અને તેવા વિચારથી જીવની બાહ્યવૃત્તિ નહીં થનાં અંદરની અંદર વિચારતાં સુધી સમાયેલી રહે છે.
૭૮. અંતર્વિચારનું સાધન ન હોય તો જીવની બાહ્યવસ્તુ ઉપર વૃત્તિ જન્મ અનેક ભ્રાંતના ધાટ થાય છે. જીવને અવસ્થાન જોઈએ છીએ. તેને નવરો બેઠી રહેવાનું હીક પડતું નથી. એી જ ટેવ પડી ગઈ છે; તેથી જો ઉપસા પદાર્થનું જાણપણ થયું હોય તો તેના વિચારને લીધે મદ્વિચિત્તવૃત્તિ બદાગ નીકળવાને અદ્યે અંદર સમાયેલી રહે છે; અને તેમ થવાથી નિર્જગ થાય છે.
૭૯. પુદ્ગલ પ્રમાણુ અને તેના પર્યાયાદિનું સૂક્ષ્મપણુ છે તે જોઈશું વાણી-ગોચર થઈ શકે તેટલું કહેવામાં આવ્યું છે. તે એટલા માફ કે એ પર્યાયો મૃત્તિમાન છે; અમનિમાન નથી મૃત્તિમાન છતાં આ પ્રમાણે સ મ છે તેના વારંવાર વિચારથી સ્વરૂપ મમજાય છે, અને તે પ્રમાણે મમજાયાથી તેથી સૂક્ષ્મ યાત્રી એવો જે આત્મા તે સંબંધી જાણવાનું કામ મહેલું થાય છે.
૮૦. માન અને મનામદ્ એ માર્ગ પામવામાં આડા સ્થંભરૂપ છે. તે મુક્તિ શકાતાં નથી, અને તેથી મમજાતું નથી. મમજવામાં વિનય ભક્તિની પહેલી જરૂર પડે છે તે ભક્તિ માન મતામદ્ના કારણથી આદરી શકાતી નથી.

૧૮૧. ૧. વાંચનું ૨. પૂછનું. ૩. વારંવાર ફેરવનું. ૪. ચિત્તને નિશ્ચયમાં આણુનું. ૫. ધર્મકથા. વેદાંતમાં પણ શ્રવણ, મન, નિદિધ્યાસન એમ બેદ બતાવ્યા છે.
૧૮૨. ઉત્તરાધ્યયનમાં ધર્મના મુખ્ય ચાર અંગ કહ્યાં છે.
૧. મનુષ્યપણ ૨. સત્પુરુષના વચનનું શ્રવણ. ૩ તેની પ્રતીતિ. ૪. ધર્મનું પ્રવર્તવું. આ ચાર વસ્તુ દુર્લભ છે.
૧૮૩. મિથ્યાત્વના બે બેદ છે. (૧) વ્યક્ત (૨) અવ્યક્ત. તે જ મિથ્યાત્વના ત્રણ બેદ પણ કયાં છે. (૧) ઉત્કૃષ્ટ, (૨) મધ્યમ, (૩) નીચ. ઉત્કૃષ્ટ મિથ્યાત્વ હોય ત્યાં સુધી પહેલાં ગુણસ્થાનકમાંથી બહાર નીકળતો નથી. ઉત્કૃષ્ટ મિથ્યાત્વ હોય ત્યાં સુધી તે મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક ન ગણાય. ગુણસ્થાનક એ જીવઆત્મા છે.
૧૮૪. મિથ્યાત્વવડે કરી મિથ્યાત્વ મોળું પડે છે, અને તે કારણથી તે જરા આગળ આસ્યો કે, તરત મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકમાં આવે છે.
૧૮૫. ગુણસ્થાનક એ આત્માના ગુણને લઈને છે.
૧૮૬. મિથ્યાત્વમાંથી જાવ ખસ્યો ન હોય પણ થોડો ખસ્યો હોય તો પણ તેથી મિથ્યાત્વ મોળું પડે છે. આ મિથ્યાત્વ પણ મિથ્યાત્વે કરીને મોળું પડે છે. મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે પણ મિથ્યાત્વનો અંશ કપાય હોય તે અંશથી પણ મિથ્યાત્વમાંથી મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક કહેવામાં આવે છે.
૧૮૭. પ્રયોજનભૂત જ્ઞાનના મૂળમાં-પૂર્ણ પ્રતીતિનાં-તેવા જ આકારમાં મળતા આવવા અન્ય માર્ગની સરખામણીના અંશે સરખાપણારૂપ પ્રતીત થવું તે મિથ્યાગુણસ્થાનકે છે; પરંતુ ફલાણું દર્શન સત્ય છે, અને ફલાણું દર્શન પણ સત્ય છે એવી બન્ને ઉપર સરખી પ્રતીતિ તે મિથ્યા નહીં, પણ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે છે. અમુકથી દર્શન અમુક અંશે મળતુ આવે છે એમ કહેવામાં સમ્યક્ત્વને બાધ નથી; કારણ કે, ત્યાં તો અમુક દર્શનની બીજા દર્શનની સરખામણીમાં પહેલું દર્શન સર્વોચ્ચ પ્રતીતિરૂપ સાચ છે.
૧૮૮. પહેલેથી બીજે જવાતું નથી, પરંતુ ચોથેથી પાછા વળતાં પહેલું આવવામાં રહે તો વચણે અમુક કાળ તે બીજું છે. તેને જો ચોથા પછી પાંચમું ગણવામાં આવે તો ચોથાથી પાંચમું ચડી જાય, અને

અહીં તો આસ્વાદન યોગ્યથી પતિન થયેલ માનેલ છે; એટલે તે હિતરતું છે; તેથી પાંચમા તરીકે ન ચૂકી શકાય પણ બીજા તરીકે મૂકવું એ ખરાબર છે.

૧૮૬. આવરણ છે એ વાત નિર્મલ છે. જે શ્વેતાશ્વર તથા દિગશ્વર બંને કરે છે; પરંતુ આવરણને સાથે લઈ કહેવામાં થોડુંએક એક બીજાથી તફાવતવાળું છે.

૧૮૭. શ્વેતાશ્વર કહે છે કે, કેવળજ્ઞાન સત્તારૂપે નહીં, પરંતુ શક્તિરૂપે રહ્યું છે.

૧૮૮. જે કે સત્તા શક્તિનો સામાન્ય અર્થ એક છે; પરંતુ વિશેષાર્થપ્રમાણે કંઈક ફેર રહે છે.

૧૮૯. ૬૬૫મે યોગ આસ્થાથી, વિચારપૂર્વક અભ્યાસથી ‘વિચારસંહિત આસ્થા’ થાય છે.

૧૯૦. તીર્થંકર જેવા ૫૭ ગંસારપક્ષે વિશેષ વિશેષ સમૃદ્ધિના ધણી હતા. છતાં તેમને પણ ત્યાગ કરવાની જરૂર પડી હતી: તો પછી અન્ય છત્રોને તેમ કરવા શિવાય છૂટકા નથી.

૧૯૧. સાગના બે પ્રકાર છે; એક બાહ્ય, અને બીજો અભ્યંતર તેમાનો બાહ્યસાગ તે અભ્યંતર ત્યાગને મહાગદારી છે, (ત્યાગ સાથે વૈરાગ્ય જોડાય છે, કારણ કે વૈરાગ્ય થયે જ ત્યાગ થાય છે.)

૧૯૨. જીવ એમ માને છે કે, હું કાંઈકે સમજું છું, અને જ્યારે ત્યાગ કરવા ધારીશ ત્યારે ગેરફાળ ત્યાગ કરી શકીશ, પરંતુ તે માનનું ભૂલભરેલું થાય છે. જ્યાં સુધી એવો પ્રયત્ન નથી આવ્યો, ત્યાં સુધી પોતાનું જોર રહે છે. જ્યારે એવો વખત આવે છે ત્યારે, શિથિલ પરિણામી થઈ જોતો પડે છે. માટે આગતે આગતે તપાસ કરવો તથા પરિણામ કળ્યા માડવો કે ત્યાગની વખત પરિણામ કેવાં શિથિલ થઈ જાય છે ?

૧૯૩. અંજ, જીવાદિ ઇન્દ્રિયોની એકેક અંગળ જેટલી જગ્યા જીતતી જોને મુદ્દેલ થઈ પડે છે અથવા જીવન અગમચિત થઈ પડે છે, તેને મોટું પગલમ કહેવાનું અથવા મોટું શ્વેત જીવનનું કામ મોખું હોય તો તે શી રીતે જની શકે ? એકદમ ત્યાગ કરવાનો વખત આવે ત્યારે ત્યાગ વાત ત્યાગે, એ વિગત તરફ લક્ષ રાખી હાથ તો આસ્તે

આસ્તે ત્યાગની કારત કરવાની જરૂર છે. તેમાં પણ શરીર અને શરીર સાથે સંબંધ રાખતા સગા સંબંધીઓના સંબંધમાં પ્રથમ અજમાયસ કરવી; અને શરીરમાં પણ આંખ જીભ અને ઉપરચ એ ત્રણ ઈન્દ્રિયોના વિચરના દેશેદેશે ત્યાગ તરફ પ્રથમ નેડાણ કરાવવાનું છે, અને તેના અભ્યાસથી એકદમ ત્યાગ સુગમતાવાળો થઈ પડે છે.

૧૯૭. હાલ તપાસ દાખલ, અંશે અંશે જેટલો જેટલો લાભ કરવો તેમાં પણ મોળાશ ન રાખવી. તેમજ રૂઢીને અનુસરી લાગ કરવો એમ પણ નહીં. જે કંઈ લાગ કરવો તે શિથિલપણારહિત તથા બારી-બારણારહિત કરવો, અથવા બારીબારણાં રાખવા જરૂર હોય તો તે પણ ચોક્કસ આકારમાં ખુફી રીતે રાખવાં; પણ એવાં ન રાખવાં કે, તેનો અર્થ બ્યારે જેવો કરવો હોય તેવો થઈ શકે. બ્યારે જેની જરૂર પડે ત્યારે તેનો ઇચ્છાનુસાર અર્થ થઈ શકે તેવી ગોઠવણ જ ત્યાગને વિષે રાખવી નહીં જે અચોક્કસપણે એટલે જરૂર પડે ત્યારે મનગમતો અર્થ થઈ શકે એવા આકારમાં ગોઠવણ રાખવામાં આવે તો શિથિલપરિણામી થઈ ત્યાગેલું બધું બગાડી મૂકે છે.

૧૯૮. અંશે પણ ત્યાગ કરવો તેની પ્રથમથી જ ચોક્કસપણે વ્યાખ્યા બાંધી સાક્ષી રાખી ત્યાગ કરવો, તથા ત્યાગ કરવા પછી પોતાને મનગમતો અર્થ કરવો નહીં.

૧૯૯. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર ક્રોધ, માન, માયા, લોભની ચોકડીરૂપ કપાય છે. તેનું સ્વરૂપ પણ સમજવા યોગ્ય છે. તેમાં પણ અનંતાનુબંધિ જે કપાય છે તે અનંત સંસાર રખાવનાર છે. તે કપાય ક્યથવાનો ક્રમ, સામાન્ય રીતે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ પ્રમાણે છે; અને તેનો ઉદ્ધ થવાનો ક્રમ સામાન્ય રીતે માન, લોભ, માયા, ક્રોધ એ પ્રમાણે છે.

૨૦૦. આ કપાયના અસંખ્યાત બેદ છે. જેવા આકારમાં કપાય તેવા આકારમાં સંસારપરિભ્રમણને માટે કર્મબંધ જીવ પાડે છે. કપાયમાં મોટામાં મોટો બંધ અનંતાનુબંધી કપાયનો છે. અંતર્મુહૂર્તમાં સીતર કોડકોડી સાગરોપમનો બંધ પાડે છે તે અનંતાનુબંધિનું સ્વરૂપ પણ જાણજાણ છે; તે એવી રીતે કે મિથ્યાત્વમોહરૂપી એક રાગને બગાડતો જાણ-વજુધી સૈન્યના મધ્ય ભાગમાં રાખી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, એ

ચાર તેની રક્ષા કરે છે, અને જે વખતે જેની જરૂર પડે છે, તે વખતે તે વગર યોદ્ધાઓ મિથ્યાત્વગ્રેહની મેવા બાળવવા મંડી રહે છે આ ઉપરાંતનો કપાલરૂપ થીજો પરિવાર છે. તે કપાલના આગળના ભાગમાં રહી મિથ્યાત્વગ્રેહની ચોકી ભરે છે, પરંતુ થીજ બધા ચોકીયાનો નહીં જેવા કપાલનું કામ કરે છે. રખડપાટ કરવાનાર કપાલ છે, અને તે કપાલમાં પણ અનંતાનુબંધિ કપાલના ચાર યોદ્ધાઓ બહુ મારી નાખે છે આ ચાર યોદ્ધાઓ મધ્યેથી ક્રોધનો સ્વભાવ થીજત ત્રણ કરતાં કાંઈક બોળો માલમ પડે છે; કારણ કે, તેનું સ્વરૂપ મરે કરતાં વહેલું જણાઈ શકે છે. એ પ્રમાણે ત્યારે જેનું સ્વરૂપ વહેલું જણાય ત્યારે તેની માથે લગાઈ કરવામાં ક્રોધીની ખાત્રી થયેથી લડવાની દિગ્મન થાય છે.

૧૦૧. ધનધાની એવાં જે આઠ કર્મ મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અનંગય, જે આત્માના ગુણને આવરનારાં છે તે એક પ્રકારે ક્ષય કર્યાં સહે. ધણુ છે. વેદનીયાદિ કર્મ જે ધનધાની નથી તોપણ તે એક પ્રકારે અપાવવાં આકર્ષાં છે. તે એવી રીતે કે, વેદનીયકર્મનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય તે અપાવવા સાડ બોગવવાં બેઠાએ, તે ન બોગવવાં એવાં હઠા થાય તો પણ હાં તે કામ આવતી નથી, બોગવવાં જ બેઠાએ; અને જ્ઞાનાવરણનો ઉદય હોય તે વન કરવાથી ક્ષય થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, એક મંત્રેષ્ટ જે જ્ઞાનાવરણીયના ઉપરથી યાદ ન રહેતો હોય તે બે, ચાર, આઠ, એકાદ, બીસી, મોમક, મો અર્થાત્ વધારવારે ગ્રોમ સર્થી જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપસમ અથવા ક્ષય થઈ યાદ રહે છે, અર્થાત્ જાગૃતાન થવાથી તે તેજ બચમાં અમુક અંદો અપાવી શકાય છે. તેમજ દર્શનાવરણીય કર્મના મળધમાં અમરનું. મોહનીય કર્મ જે મલ્ય બોગવર તેમ બોળું પણ છે, તે તરત અપાવી શકાય છે. જેમ તેની આલ્પ-વૃત્તિ-અવરણમાં બેઠાગર છે, તેમ તે જાગૃતી ખી પળ શકે કે. મોહનીયકર્મનો તીવ્ર બંધ હોય છે, તો પણ તે પ્રેરણા ન દેવાથી તરત અપાવી શકાય છે. નામ, આધુનિક કર્મ જે પ્રેરણા હોય છે તે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા પછી પણ હેઠા મુઠી બોગવનાં પડે છે. ત્યારે મોહનીયાદિ ચાર કર્મ તે પહેલાં ક્ષય થાય છે.

૨૦૨. 'ધેણછા'—એ ચારિત્રમોહનીયનો વિશેષ પર્વાય છે. કવચિત્ હાસ્ય, કવચિત્ શોક, કવચિત્ રતિ, કવચિત્ અરતિ, કવચિત્ ભય અને કવચિત્ ભુગુપ્તારૂપે તે જણાય છે. કંઈ અંશે જ્ઞાનાવરણીયમાં પણ સમાસ થાય છે. સ્વપ્નમાં વિશેષપણે જ્ઞાનાવરણીયપર્વાય જણાય છે.

૨૦૩. 'મંડા' એ જ્ઞાનનો ભાગ છે. પણ 'પરિગ્રહમંડા' 'લોભપ્રકૃતિ'માં સમાય છે; 'મૈથુનમંડા' 'વેદપ્રકૃતિ'માં સમાય છે, 'આહારમંડા' 'વેદનીય'માં સમાય છે; અને 'ભયમંડા' 'ભયપ્રકૃતિ'માં સમાય છે.

* *

૨૦૪. અનંત પ્રકારનાં કર્મો મુખ્ય આઠ પ્રકારેઃ 'પ્રકૃતિ' ના નામથી ઓળખાય છે. તે એવી રીતે કે, અમુક અમુક પ્રકૃતિ, અમુક અમુક 'ગુણસ્થાન' મુખી હોય છે. આવું માપ તોળીને જ્ઞાનીદેવે બીજાઓને સમજવા સારૂ સ્પૂલ સ્વરૂપે તેનું વિવેચન કર્યું છે; તેમાં બીજાં કેટલીએક જાતનાં કર્મ અર્થાત્ 'કર્મપ્રકૃતિ' સમાય છે. અર્થાત્ જે પ્રકૃતિનાં નામ 'કર્મવ્રથ'માં નથી આવતાં, તે તે પ્રકૃતિ ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિના વિશેષ પર્વાય છે; અથવા તે ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિમાં સમાય છે.

* *

૨૦૫. 'વિભાવ' એટલે 'વિરૂદ્ધભાવ' નહીં, પરંતુ 'વિશેષભાવ'. આત્મા આત્મારૂપે પરિણમે તે 'ભાવ' છે, અથવા 'સ્વભાવ' છે. જ્યારે આત્મા તથા જડનો મંયોગ સ્વાધી આત્મા સ્વભાવ કરતાં આગળ જઈ 'વિશેષભાવ' પરિણમે તે 'વિભાવ' છે. આ જ રીતે જડને માટે પણ સણજવું.

* *

૨૦૬. 'કાળ'ના 'અણ' લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત છે. તે 'અણ'માં 'રૂક્ષ' અથવા 'રૂક્ષ' ગુણ નથી; તેથી તે દરેક અણ એક બીજામાં મળતાં નથી. અને દરેક પૃથક્ પૃથક્ રહે છે. પરમાણુ-પુદ્ગલમાં તે ગુણ હોવાથી મળ સત્તા કાયમ રહ્યા છતાં તેનો (પરમાણુ-પુદ્ગલનો) 'સ્કંધ' થાય છે.

શ્રીમદ્ રાજચંડ
 વૉ ૩૩ મું મેચન ૧૯૫૬. અભિમાન-યા.

Signature

વર્ષ ૩૩ મું.

—:—

૫૬૧.^૧

૦૪.

૧. અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે થમ્મશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ નો ?
સર્વ સંગ્રંથનનું બંધન તિશ્નુ ઉઠીને,
વિશરથું કવ મહત્પુરુષને પંથ નો ? અપૂર્વ૦
૨. મુર્ચ્છાવતી જૈઘણી-ચરિત્ર કરી,
માત્ર દેહ તે મંથમહેતુ હોય નો;
અન્ય કારણે અન્ય કરું કષ્ટે નહીં,
દેહે પણ ક્રિયિત મૂર્છાં નવ હોય નો. અપૂર્વ૦
૩. દર્શનમોહ બતીન થઇ ઉપજ્યો બોધ જે,
દેહ ભિન્ન કવળ ચૈતન્યનું શાન નો;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોક્ષિને,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન નો. અપૂર્વ૦

૧. શ્રોમદ્ધનો આ ગુણરચાનક્રમ નિઃસંસયજ્ઞે નિર્ણિત થઈ ચક્રતો નથી.
આ પરત્વે જે કાંઈ નિર્ણય અમે દરી સકયા છીએ તે એ છે કે, સંવત્ ૧૯૫૨ થી
સંવત્ ૧૯૫૬ સુધીના કાંઈ વર્ષમાં શ્રી વરાગીશ કે જે તે વખતેજ છે. - સંવત્ ૧૯૫૬.

૪. આત્મસ્થિરતા ત્રણ મંદિર યોગની,
મુખ્ય પણે તો વર્તે દેહપર્યંત જો;
ધોર પરિપક્વ કે ઉપસર્ગભયે કરી,
આતી શંકે નહીં તે ચિન્તિતાનો અંત જો. અપૂર્વ૦
૫. સંયમના દેતુથી યોગપ્રવર્તના,
સ્વરૂપવક્ષે જિનઆરા આધીન જો;
તે પણ દાણ દાણ ઘટતી જંગલી સ્થિતિમાં,
અંતે થાયે નિઃસ્વરૂપમાં લીન જો. અપૂર્વ૦
૬. પંચ વિષયમાં રાગદ્વેષ વિરહિતતા,
પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો સોજ જો;
દ્રમ્ય, ક્ષેત્ર ને દાણ ભાવ પ્રતિબંધવશ્ય,
વિચરવું ઉપાધીન પણ-વીત સોજ જો. અપૂર્વ૦
૭. ક્રોધપ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધસ્વભાવના,
માનપ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;
માણપ્રત્યે માયા માક્ષી ભાવની,
લોભપ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો. અપૂર્વ૦
૮. બહુ ઉપમર્ગસ્તાપ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
ચંદે અદિ ન્યાયિ ન મળે માન જો;
દેહ જાપ પણ માયા આય ન ગેમમાં,
લોભ નહીં હો પ્રમથ મિદિ નિદાન જો. અપૂર્વ૦
૯. નમ્રભાવ, મુંડભાવ, મદઅસ્તાનના,
અસ્તંભાવન આદિ પરમ પ્રમિદ જો;
કેશ રોમ નખ, કે અંગે ઝુંગાર નહીં,
દ્રમ્યભાવ મેષમમય નિર્મથ મિદ જો. અપૂર્વ૦
૧૦. શત્રુ મિત્રપ્રત્યે વર્તે મમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તેજ મમભાવ જો;
શવિત, કે મગ્ધે નહીં ન્યુનાધિકતા,
ભવ મોઝે પણ ગુદ વર્તે મમભાવ જો. અપૂર્વ૦
૧૧. એકાદી વિચરનો વગી રમ ગાનમાં,
વગી પસંમાં વાગ મિદ મેયોગ જો; .

- અગ્રણ આસન, ને મનમાં નહીં શોભતા,
પરમભિન્નનો જાણે પામ્યા યોગ જો. અપૂર્વ૦
૧૨. ઘોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અને નહીં મનને પ્રસન્નભાવ જો;
રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિકદેવની,
સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો. અપૂર્વ૦
૧૩. એમ પરાજ્ય કરીને ચાલિગોહનો,
આતું ત્યાં જ્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
ત્રેણી ક્ષપકતધ્વી કરીને આરૂતા,
અનન્ય ચિંતન અતિરાગ શુદ્ધ સ્વભાવજો. અપૂર્વ૦
૧૪. મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
રિધિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહ મુણુસ્થાન જો;
અંત સમય સાં પૂર્ણસ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
પ્રગટાતું નિજ કેવળગાન નિધાન જો. અપૂર્વ૦
૧૫. ચાર કર્મ ધનધાતી છે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
ભવનાં બીજતણા આત્મતિક નાસ જો;
સર્વભાવ જાતા દૃષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અર્નન પ્રકાસ જો. અપૂર્વ૦
૧૬. વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વર્તે જહાં,
બળી સીંદરીવત આકૃતિ માત્ર જો;
તે દેહાધુપ આધીન જેની રિધિતિ છે,
આધુપૂ પૂર્ણ, મટિયે દૈદિકપાત્ર જો. અપૂર્વ૦
૧૭. મન, વચન, કાયા ને કર્મની વર્ગણા,
છુટે જહાં સકળ પુદ્ગલ સંજોવ જો;
એતું અયોગિગુણુસ્થાનક સાં વર્તેતું,
મદાસાઅ સુખદાયક પૂર્ણ અર્જવ જો. અપૂર્વ૦
૧૮. એક પરમાણુ માત્રની મજે ન સ્પર્શતા,
પૂર્ણકલ્પકર્મહિત અરોહસ્વરૂપ જો;
શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્ય મૂર્તિ અનન્યમય,
અચર, લઘુ અમૂર્ત સદગપદરૂપ જો. અપૂર્વ૦

૧૯. પૂર્વ પ્રયોગાદિ કારણના ગોગથી,
ઉર્ધ્વગમન મિદ્ધાલય પ્રાપ્ત મુરિયન જો;
સાદિ અર્નત અર્નત મમાધિ સુખમાં,
અર્નત દર્શન, જ્ઞાન, અર્નત સદિત જો.

અપૂર્વ૦

૨૦. જે પદ-શ્રી મર્મજો હીકું જ્ઞાનમાં,
હલી શક્યા નહીં પણ તે-શ્રી ભગવાન જો;
તેહ રવરૂપને અન્ય વાણી તે-શું કહે ?
અનુભવજોયર માન રહ્યું તે જ્ઞાન જો.

અપૂર્વ૦

૨૧. એહ પરમપદપ્રાપ્તિનું કર્પુ ધ્યાન મે.
ગજવગ્ન ને હાલ મનોરથરૂપ જો;
તો પણ નિમગ્ન રાજચંદ્ર મનને રહ્યો,
પ્રભુ આજાએ થાશું તે જ રવરૂપ જો.

અપૂર્વ૦

૫૬૨.

જીવસંવર્ણ:

સર્વ અન્યભાવથી આત્મા રહિત છે. કેવળ એમ જોને અનુભવ વર્તે છે તે મુક્ત છે. બીજાં સર્વ દ્રવ્યથી અમંગપણ, કાર્યથી અમંગપણ, અને અમંગપણ સર્વથા જોને વર્તે છે તે મુક્ત છે. અટલ અનુભવરવરૂપ આત્મા સર્વ દ્રવ્યથી પ્રત્યક્ષ ભામવો ભાંથી-મુક્તદશા વર્તે છે. તે પુરૂષ મૌન થાય છે, તે પુરૂષ અપતિમહ થાય જે. તે પુરૂષ અમંગ થાય છે. તે પુરૂષ નિર્વિકલ્પ થાય છે; અને તે પુરૂષ મુક્ત થાય છે. જેણે પ્રભુ કાળને વિષે દેહાદિથી પોતાનો કંઈ પણ સંબંધ નહોતો એવી અમંગદશા ઉત્પન્ન કરી તે ભગવાન-૧૧ સતપુરૂષોને નમસ્કાર છે.

શુદ્ધ સહજઆત્મસ્વરૂપ.

૫૬૩

૩૩.

પરમશાંત શુનનું મનન નિયમપૂર્વક કર્તવ્ય છે.
મોહમયિજ્ઞેન, જ્ઞાનપંચમી, ૧૯૫૬.

શાંતિ.

૫૬૪

ઓમ્

ધન્ય તે મુનિવરા, જે ચાલે સમભાવે રે
જ્ઞાનવંત જ્ઞાનીશું મળતાં, તન મન વચને સાચા,
દ્રવ્યભાવ સુધા જે ભાખે, માચી જિનની વાચા રે.
ધન્ય તે મુનિવરા, જે ચાલે સમભાવે રે.

ખાણ અને અંતર સમાધિયોગ વત્તે છે.

ધર્મપુર, ચૈત્ર વદ ૧, રવિ, ૧૯૫૬.

પરમશાંતિ.

૫૬૫.

આત્મસ્વભાવની નિર્મળતા થવાને માટે મુમુક્ષુ જીવે જે 'સાધન' અવશ્ય કરીને સેવવાયોગ્ય છે; સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ. પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષોનો સમાગમ કવચિત્ કર્વાચિત્ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે; પણ જો જીવ સદ્દષ્ટિવાન હોય તો સત્શ્રુતનો ધણાકાળના સેવનથી થતો લાલ પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમથી બહુ અદ્ય-
દાળમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ ગુણાતિશયવાન નિર્મળ ચેતનના પ્રભાવવાળાં વચન અને વૃત્તિ ક્રિયાર્ચાદિતપણું છે. જીવને તેવો સમાગમયોગ પ્રાપ્ત થાય એવું વિશેષ પ્રયત્ન કર્તાવ્ય છે. તેવા યોગના અભાવે સત્શ્રુત-
પરિચય અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય છે. શાંતગમનું જેમાં મુખ્યપણું છે, શાંતરસના હેતુએ જેનો સમસ્ત ઉપદેશ છે, સર્વ રસ ગર્ભિત જેમાં વર્ણુચ્ચા છે, એવાં શાસ્ત્રોના પરિચય તે સત્શ્રુતનો પરિચય છે.

૫૬૬.

સમસ્ત સંસારી જીવો કર્મવશાત્ શાતા અશાતાના ઉદય અનુભવ્યા જ કરે છે. તેમાં પણ મુખ્ય પછે તો અશાતાનો જ ઉદય અનુભવાય છે. કવચિત્ અથવા કોઈક દૈવસયોગમાં શાતાનો ઉદય અધિક અનુભવાતો જણાય છે, પણ વસ્તુતાએ ત્યાં પણ અંતરદાહ બળ્યા જ કરતો હોય છે. પૂર્ણજ્ઞાની-
પણ જે અશાતાનું વર્ણુન કરી શકવા યોગ્ય વચનયોગ ધરાવતા નથી, તેવી અનંત અનંત અશાતા આ જીવે બોગવ છે, અને જો હજી તેનાં કારણોનો નાશ કરવામાં ન આવે તો બોગવની પકે એ સુનિશ્ચિત છે એમ જાણી વિચારવાન ઉત્તમ પુરુષો તે અંતરદાહરૂપ શાતા અને બાહ્યઅંતર સંકલેશઆશિ રૂપે પ્રવૃત્તિ એવી અશાતાનો આત્મતિક વિયોગ કરવાનો માર્ગ ગણેવા

ત-પર થયા, અને તે સન્માર્ગ ગણેલી, પ્રતીત કરી, તેને વથાભોગ્યપણે આરાધી, અગ્નિનાથ મુખરવરૂપ એવા આત્માના સદગ-ગુણ-સ્વભાવરૂપ પરમપદમાં લીન થયા.

જ્ઞાતા અજ્ઞાતાનો ઉદય, કે અનુભવ પ્રાપ્ત થવાનાં મૂળ કારણોને ગવે-પના એવા તે મહત્ત્વ પુરૂષોને એવી વિવેકાલુ સાર્વજનિક વૃત્તિ ઉદ્ભવતી, કે જ્ઞાતા કરના અજ્ઞાતાનો ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે અને તેમાં પણ તીવ્રપણે જે ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે તેમનું વીર્ય વિશેષપણે જ્ઞાન થતું, ઉદ્ઘાત પામતું, અને તે સમય કલ્યાણકારી અધિકપણે સમજાતો.

કેટલાક કારણવિશેષને યોગે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ઔપ-ધાદિ આત્મમર્યાદામાં રહી ગ્રહણ કરતા, પરંતુ મુખ્યપણે તે પરમ ઉપશમને જ સર્વોત્કૃષ્ટ ઔપધરૂપે ઉપાસતા.

ઉપયોગ ભક્ષણે મનાતન-સ્ફુરિત એવા આત્માને દેહધી-તૈજસ અને કાર્મણ શરીરધી-પણ ભિન્ન અવયોગવાની દૃષ્ટિ માધ્ય કરી, તે ચૈતન્યાત્મક સ્વભાવ-આત્મા-નિરંતર વેદઃ સ્વભાવભાગે હોવાથી અર્થે દશાને સંપ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાતા અજ્ઞાનારૂપ અનુભવ વેદા વિના રહેવાનો નથી એમ નિશ્ચય કરી, જે શુભાશુભ પરિણામધારાની પરિણીત પડે તે જ્ઞાતા અજ્ઞાતાનો મર્થે કરે છે, તે ધારા પ્રત્યે ઉદ્ઘાતન થઈ, દેહાદિધી ભિન્ન અને સ્વરૂપમર્યાદામાં રહેલા તે આત્મામાં જે અશ્વસ્વભાવરૂપ પરિણામધારા છે તેને, આત્મિક વિયોગ કરવાનો સન્માર્ગ મદળ કરી, પરમ શુદ્ધચૈતન્યસ્વભાવરૂપ પ્રકાશમય તે આત્મા કર્મયોગથી સંકલ્પ પરિણામ દર્શાવે છે. તેથી ઉપશમ થઈ, જેમ ઉપશમિત થવાય તે ઉપયોગમાં અને તે સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાય, અચલ થવાય, તે જ મક્ક, તે જ ભાવના, તે જ ચિંતવના અને તે જ સદગ પરિણામરૂપ સ્વભાવ કરવા યોગ્ય છે. મહાત્માઓની વારંવાર એજ શિદ્ધા છે.

તે મન્માર્ગને ગવેજના, પ્રતીત કરવા ઇચ્છના, તેને મંપ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા એવા આત્માર્થો જનને પરમવીતરાગસ્વરૂપ દેવ, સ્વરૂપનૈષ્ઠિક, નિરુપદ, નિર્મયરૂપ ગુરુ, પરમજ્ઞામૂળ ધર્મ વ્યવહાર પરમશાંતરસ સ્વસ્થાકયમય સત્તાસ્ત્ર સન્માર્ગની સંપૂર્ણતા થતાં સુધી પરમભક્તિવડે ઉપાસવા યોગ્ય છે; જે આત્માના કલ્યાણનાં પરમ કારણ છે.

લીલણ નરય મહાએ, તિરિય મહાએ કુદેવ મહુય મહાએ;

પ્રજ્ઞો મિ લીઅ કુન્ન, બાવાદિ ક્રિયા ભાવણ છવ.

ભયંકર નરકગતિમાં, તિર્યચગતિમાં અને માફી દેવ તથા મનુષ્યગતિમાં
જીવ ! તું તીવ દુઃખને પામ્યો; માટે હવે તો જિનભાવના (જિન
ગવાન જે પરમશાંત રસે પરિણમી સ્વરૂપસ્થ થયા તે પરમશાંતસ્વરૂપ
ચિંતવના) ભાવ, ચિંતવ. (ક જેથી તેના અનંત દુઃખોનો આત્મીયક વિયોગ
પરમ અવ્યાખ્યાય મુખસંપત્તિ સંપ્રાપ્ત થાય.)

શ્રી ધર્મપુર, અંત્ર વદ ૪, શુધે, સં ૧૯૫૬

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ.

૫૬૭.

પ્રમત-પ્રમત એવા વર્તમાન જીવો છે, અને પરમ પુરુષોએ અપ્રમતમાં
સહજ આત્મશુદ્ધિ કહી છે, માટે તે વિરોધ શાંત થવા પરમપુરુષનો સમાગમ,
ચરણનો યોગજ પરમ હિતકારી છે.

સંવત ૧૯૫૬ ના વૈશાખ વદ ૮, મંગળ, વચાણીઆ. શાંતિ:

૫૬૮.

ૐ

‘મોક્ષમાળા માં શબ્દાંતર અથવા પ્રસંગવિશેષમાં કોઈ વાક્યાંતર કરવાની
વૃત્તિ થાય તે કરશે. ઉપોદ્ધાત આદિ લખવાની વૃત્તિ હોય તે લખશે.
જીવનચરિત્રની વૃત્તિ ઉપશાંત કરશે.

ઉપોદ્ધાતથી વાચકને, શ્રોતાને અરૂપ અરૂપ મતાંતરની વૃત્તિ વિસ્મરણ
થઈ જાતી પુરુષોના આત્મસ્વભાવરૂપ પરમધર્મનો વિચાર કરવાની શુરણ
થાય એવો લક્ષ સામાન્યપણે રાખશે; એ સહજ મુચના છે.

શ્રી વચાણીઆ, વૈશાખ વદ ૯. શુધવાર.

શાંતિ:

૫૬૯.

આર્ય ત્રિભુવને અરૂપ સમયમાં શાંતવૃત્તિથી દેહોત્સર્ગ કર્યાના ખજર શ્રુત
થયા. મુરલીજ મુમુક્ષુએ અન્યસ્થાનક મલ્લ્ય કર્યું. જીવના વિવિધ પ્રકારનાં મુખ્ય
સ્થાનક છે. દેવલોકમાં છદ્મ તથા સામાન્ય ત્રણ્વિશદ્ધિનાં સ્થાન છે,

આ પરમાં જે નજીક કોરી મુજા દીધેલી છે ત્યાં આજળ અક્ષરો, પત્ર અર્થ
મતાં માફી નવાધી રહ્યા નથી. - સંવત ૧૩.

મનુષ્યમાં અક્ષરતિ, વાસુદેવ, બલદેવ તથા માંડલિકા

સ્થાન છે.

તિર્યચમાં પણ કયાંએક ઇંદ બોગ

ન છે. તે સર્વ સ્થાનને

જવ છાંડો, એ

તિ ગોત્રી અને બંધુઆદિક એ

સર્વનો

ત એવા આ વામ છે.

જ્યેષ્ઠ મુદ્ ૧૧. ૧૬૫૬. શ્રીવવા૦

૫૭૦.

૩૦

પરમપુરુષને અલિખત એવા અભ્યંતર અને બાહ્ય બન્ને
સંયમને ઉક્ષાસિત ભક્તિએ નમસ્કાર.

‘મોક્ષમાળા’ વિશે જેમ તમને સુખ થાય તેમ પ્રવર્તો.

મનુષ્યપણ, આર્પણ, યજ્ઞીનાં વચનોનું શ્રવણ, તે પ્રત્યે આસ્તિક્યપણ, મંથન, તે પ્રત્યે વીર્યપ્રવૃત્તિ, પ્રતિકૂળ યોગોએ પણ સ્થિતિ, અનપર્યત મંપૂર્ણ-માર્ગરૂપ સમુદ્ધ તરી જવો એ ઉત્તરોત્તર દુર્લભ અને અત્યંત કઠણ છે, એ નિઃસંદેહ છે.

શરીરપ્રકૃતિ વ્યયિત કીક જોવામાં આવે છે, કવચિત્ તેથી વિપરિત પણ જોવામાં આવે છે. કાંઈક અસાધ્યપણ હમણાં જોવામાં આવે છે.

શ્રી વવાળીઆ, (જ્યેષ્ઠ વદ ૦)), શુદ્ધે મં ૦ ૧૬૫૭. ગોમ્ શાંતિ

૫૭૧

નિઐશ મહાત્માઓનાં દર્શન અને અમાગમ મુક્તિની સમ્યક્ પ્રતીતિ કરાવે છે.

તથારૂપ મહાત્માઓનાં એક આર્પ વચનનું સમ્યક્ પ્રકારે અવધારણ થવાથી યાવત્ મોક્ષ થાય એમ શ્રીમાન્ તીર્થકરે કહ્યું છે તે, યથાર્થ છે. આ જવમાં તથારૂપ યોગ્યતા જોઈએ. પરમકૃપાળુ મુનિવરોને ફરી નમસ્કાર ફરીએ છીએ.

મં ૦ ૧૬૫૬, (જ્યેષ્ઠ વદ ૦)), શ્રી વવાળીઆ.

ગોમ્ શાંતિ:

૫૭૨.

૩૦

અક્ષરતિની સમસ્ત સંપત્તિ કરતાં પણ જોઈ એક રામવમાય પણ

વશિષ્ઠ મુનિશ્વર છે એવો આ મનુષ્યદેહ અને પગમાર્થને અનુકૂળ એવા યોગ સંપ્રાપ્ત છતાં ને જન્મ મરણથી રહિત એવા પરમપદનું ધ્યાન રહ્યું નહીં તો આ મનુષ્યત્વને અધિકૃત એવા આત્માને અનંતવાર ધિકાર હો ! જેમણે પ્રમાદનો જય કર્યો તેમણે પરમપદનો જય કર્યો

મંવત્ ૧૬૫૬, જ્યેષ્ઠ વદ ૦)) શ્રી વવણીઆ.

૫૭૩.

જે વખત ઉપદેશ અને એક વખત આહાર મહત્ત્વ તથા નિદ્રાસમયવિના આક્રીનો અવકાશ મુખ્યપણે આત્મવિચારમાં, પદ્મનંદી આદિ શાસ્ત્રાવલોકનમાં અને, આત્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરવા યોગ્ય છે. કોઈ બાધ, ભાધ ક્યારેક કંઈ પ્રત્યાહિ કરે, તો તેનું ઘટતુ મમાધાન કરવું, કે જેમ તેનો આત્મા શાંત થાય. અશુદ્ધ ક્રિયાનાં નિષેધક વચનો ઉપદેશરૂપે ન પ્રવર્તવાનાં શુદ્ધ ક્રિયામાં જેમ લોકોની રૂચિ વધે તેમ ક્રિયા કરાવે જવી, ઉદાહરણ દાખલ કે જેમ કોઈ એક મનુષ્ય તેની રૂઢી પ્રમાણે સામાયિકવ્રત કરે છે, તે તેનો નિષેધ નહીં કરતાં તેનો તે વખત ઉપદેશના થવલુમાં, કે મત્શાસ્ત્ર અધ્યયનમાં અથવા કાચોત્સર્ગમાં જાય તેમ તેને ઉપદેશવું. ક્રિયિતમાત્ર આભામે પણ તેને સામાયિકવ્રતવિના નિષેધ હ્રદયમાં પણ ન આવે એવી ગંભીરતાથી શુદ્ધ ક્રિયાની પ્રેરણા કરી ખુશી પ્રેરણા કરવા જતાં પણ ક્રિયથી રહિત થઈ ઉન્મત્ત થાય છે, અથવા તમારી આ ક્રિયા બરાબર નથી એટલું જણાવતાં પણ તમાગ પ્રત્યે દોષ દર્શને ક્રિયા છોડી દે એવો પ્રમત્ત છવોનો સ્વભાવ છે, અને લોકોની જ્ઞીમાં એમ આવે કે તમે જ ક્રિયાનો નિષેધ કર્યો છે માટે મનએથી ફર રહી મધ્યસ્થવત્ રહી સ્વાત્માનું દિન કરતાં જેમ જેમ પર આત્માનું દિન થાય તેમ તેમ પ્રવર્તવું, અને જ્ઞાનીતા માર્ગનું, જ્ઞાન ક્રિયાનું સમન્વિતપણું સ્થાપિત કરવું એ જ નિર્જગના સુંદર માર્ગ છે

આત્મહિતમાં પ્રમાદ ન થાય, અને પરને અવિશેષપણે આનંદકયવ્રતિ બંધાય તેવું તેને થવલું થાય, ક્રિયાની શુદ્ધિ થાય, જ્ઞાન કલ્પિત બેદ વધે નહીં, અને સ્વપર આત્માને શાંત થાય એમ પ્રવર્તવામાં ઉદ્ધામિત થતી રાખવું. મત્શાસ્ત્ર પ્રત્યે રૂચી વધે તેમ કરવું

અસાડ શુદ્ધ ૧, ગુરુ, મં ૧૬૫૬, વવણીઆ.

શાંતિ:

૫૭૪.

ૐ

મમ્પૃ પ્રકારે વેદના અદિપાગસારૂપ પરમધર્મ પરમપુરોહિતો છે. શાંતિ
શ્રી મોરખી, અથાઃ વદ ૬, શુક્રવાર, મં ૧૬૫૬.

૫૭૫.

ઓમ્

મુમુક્ષુઓના અધ્યયન અને શ્રવણ, મનને અર્થે શ્રાવણ વદ ૧૩
થી ભાદ્રપદ પૂર્ણિમાર્પણ સુવત, નિયમ અને નિશ્ચિતિ. પરમપુરોહિતો
હેતુએ 'યોગશાસ્ત્ર' મંથનો ઉપયોગ કર્તવ્ય છે. પ્રમત્તભાવે આ
જીવનું ભુંડું કળવામાં કાંઈ ન્યુનતા ગણી નથી, તથાપિ આ જીવને નિશ્ચિ-
તિનો ઉપયોગ નથી એ જ અતિશય ખેદકારક છે. હે આર્યો ! દાક્ષ ને
પ્રમત્તભાવને ઉદ્ધામિત વીર્યથી મોજા પાડી મુશીન્મદિન મત્સ્યનનું અધ્યયન
કરી નિશ્ચિતિએ આત્મભાવને પોષજો.

મોરખી, શ્રાવણ વદ ૧૦, ૧૬૫૬.

૫૭૬.

અહો, મનુષ્યના વચનામૃત ! મુદ્રા અને મત્સ્યમાગમથી મુખમ ચેતનને
ભ્રમન કરનાર, પગની શ્વેતિને સ્થિર રાખનાર, દર્શનમાત્રથી નિર્દોષ અપૂર્વ
સ્વભાવને પ્રેરક, સ્વરૂપ પ્રતીતિ, અપ્રમત્ત મેયમ, અને પૂર્ણવીતરાગ નિર્વિ-
કલ્પ સ્વભાવના કારણભૂત-હેતુ અયોગી સ્વભાવ પ્રકટ કરી અર્ચન અભ્યા-
સાદ્યા સ્વરૂપમાં ચિત્તિ કરાવનાર, ત્રિકાળ જયવંત વતો.

મં ૧૬૫૬,

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

૫૭૭

પરમ વીતરંગોએ આભર્ય કરેલું યથાખ્યાત્યારિત્રી પ્રગટેલું એવું
પરમ અમંગલપણું નિરંતર વ્યક્તાવ્યક્તિઓ મંભાઈ છું. આ દુષ્કાળમાં
મત્સ્યમાગમનો યોગ પશુ અતિ દુર્લભ છે, હોં પરમ મત્સ્ય અને પરમ અસ-
ંગપણાનો યોગ ક્યાંથી બને ?

એવા ક્ષેત્રે વિચરવું યોગ છે કે જે ક્ષેત્રે આત્મમાધન સુખબળે થાય.

પરમશાંત શ્રુતના વિચારમાં ઇદ્રિયનિગ્રહપૂર્વક આત્મપ્રવૃત્તિ રાખવામાં સ્વરૂપ-
સ્થિતતા અપૂર્વપણે પ્રગટે છે.

૧૯૫૬.

શાંતિ.

૫૭૮.

અત્યંત સુપ્રસિદ્ધ છે કે, પ્રાણીમાત્રને દુઃખ પ્રતિફળ છે; અપ્રિય છે. સુખ અનુફળ તથા પ્રિય છે. તે દુઃખથી રહિત થવા માટે અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાણીમાત્રનું પ્રયત્ન છે.

પ્રાણીમાત્રનું એવું પ્રયત્ન છતાં પણ તેઓ દુઃખનો અનુભવ જ કરતાં હૃદયગોચર થાય છે. કવચિત્ કંઈક સુખના અંશ કોઈક પ્રાણીને પ્રાપ્ત થયા દેખાય છે, તે પણ દુઃખની બાહુલ્યતાથી કરીને જોવામાં આવે છે.

પ્રાણીમાત્રને દુઃખ અપ્રિય હોવા છતાં, વળી તે મટાડવાને અથે તેનું પ્રયત્ન છતાં તે દુઃખ મટતું નથી; તો પછી તે દુઃખ ટળવાનો કોઈ ઉપાય જ નહીં એમ સમજાય છે, કેમકે બધાનું પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય તે વાત નિરૂપાય જ હોવી જોઈએ, એમ અત્રે આશંકા થાય છે; તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે:-દુઃખનું સ્વરૂપ મથાર્થ ન સમજાવાથી, દુઃખ મટાડવા સંબંધીનું તેમનું પ્રયત્ન સ્વરૂપથી અવધાર્ય હોવાથી દુઃખ મટી શકતું નથી.

દુઃખ અનુભવમાં આવે છે તોપણ તે સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં આવવાને અર્થે થોડુંક તેનું વ્યાખ્યાન કરીએ છીએ. પ્રાણીઓ ભે પ્રકારનાં છે: એક ના એટલે પોતે ભયાન્નું કારણ દેખીને નાગી જતાં, દાક્ષનાં, ચાસતાં એ આદિ શક્તિવાળાં; ખીન રચાવર: જે રેલ ધાગણ કર્યો છે, તે જ રથજે સ્થિતિ માને, અથવા ભયાદિ કારણ જાણી નાશી જવા વગેરેની સમજાયુશક્તિ જેમાં નથી તે. અથવા એકદ્રિયથી માંડી પાંચ ઇન્દ્રિય સુધીનાં પ્રાણીઓ છે. એકદ્રિય પ્રાણીઓ સચાવર કહેવાય, અને બે ઇન્દ્રિયવાળા પ્રાણીથી માંડીને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળાં પ્રાણી સુધીનાં ત્રણ કહેવાય. પાંચ ઉપરાંત, કોઈ પણ પ્રાણીને ઇન્દ્રિય હોતી નથી. એકદ્રિય પ્રાણીના પાંચ બેદ છે. -પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ.

વનસ્પતિનું જીવત્વ સાધાગણ મનુષ્યોને પણ કંઈક અનુમાનગોચર થાય છે. પૃથ્વી, પાણી અગ્નિ અને વાયુનું જીવત્વ આગમપ્રમાણથી, વિરોધ, વિચારમળથી-કંઈ પણ સમજી શકાય છે. સર્વથા તો પ્રજ્ઞ જ્ઞાનગોચર છે.

અગ્નિ અને વાયુના જીવો કંઈક ગતિમાન જોવામાં આવે છે, પણ તે પોતાની સમગ્રજી સક્રિયપૂર્વક હોતું નથી, જેથી તેને સ્થાવર કહેવામાં આવે છે.

એકેન્દ્રિય જીવમાં વનસ્પતિમાં જીવત્વ સુપ્રસિદ્ધ છે, છતાં તેનાં પ્રમાણો આ પ્રંથમાં અનુક્રમમાં આવશે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુનું જીવત્વ આ પ્રમાણે સિદ્ધ કર્યું છે.^૧

૫૭૬.

પોતાના મમાધાનને અર્થે યથાશક્તિએ જોન માર્ગને ભણ્યો છે તેનો મંથેપે કંઈ પણ વિવેક કરે છું.

તે જોઈમાર્ગ જે પદાર્થનું હોવાપણ્ય છે તેને હોવાપણ્ય, અને નથી તેને નહીં હોવાપણ્ય માને છે.

જોને હોવાપણ્ય છે તે બે પ્રકારે છે. એમ કહે છે. જીવ અને અજીવ એ પદાર્થ સ્પષ્ટ ભિન્ન છે: કાંઈ કાંઈનો સ્વભાવ ત્યાગી શકે તેવા સ્વરૂપે નથી. અજીવ રૂપી અને અરૂપી બે પ્રકારે છે.

જીવ અનંતા છે. પ્રત્યેક પ્રત્યેક જીવ ત્રણે કાળ જૂઠા છે. જ્ઞાન દર્શનાદિ લક્ષણે જીવ ઓળખાય છે. પ્રત્યેક જીવ અમરમ્યાન પ્રદેસને અવગાળીને રહે છે મંકાચ વિકાસનું જાળનું નનાદિથી કર્મપ્રાદક છે. તથા રૂપ સ્વરૂપ ભણ્યાથી પ્રતીતિમાં આપ્યાથી, સ્થિર પરિણામ થયે તે કર્મની નિશ્ચિતિ થાય છે. સ્વરૂપે જીવ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત છે. અમર, અમર, સાશ્વત વસ્તુ છે.

[અંગત.

૫૮૦.

દેહથી ભિન્ન સ્વભાવપ્રકારક પગમ-ગોતિ સ્વરૂપ એવો આ આત્મા તેમાં નિમમ યાઓ ! હે આર્ય જનો ! અંતર્મુખ થઈ, સ્થિર થઈ, તે આત્મામાં જ રહે તો અનંત અપાર આનંદ અનુભવશે.

સર્વ જગતના જીવો દંતને કંઈ મેળવીને સુખ પ્રાપ્ત કરવા છાંડે છે. મોટા ચક્રવર્તિ ગમ્મ, તે પણ વધના વૈભવ પરિપ્રદના મંકપમાં પ્રપત્ન ન છે અને મેળવવામા સુખ મને છે: પણ અંદો ! યનીઆએ તો તેથી

વિપરીત જ સુખનો માર્ગ નિર્ણયિત કર્યો કે કિંચિત્ માત્ર પણ ગ્રહવું એ જ સુખનો નાશ છે.

વિષયથી જેની છદ્વિયો આત્મ છે, તેને શીતળ એવું આત્મસુખ આત્મત્વ ક્યાંથી પ્રતીતિમાં આવે ?

પરમધર્મરૂપ ચંદ્રપ્રત્યે રાહુ જેવો પરિગ્રહ તેથી હવે હું વિરામ પામવાને જ ઈચ્છું છું.

અમારે પરિગ્રહને શું કરવો છે ? કશું પ્રયોજન નથી.

“ સર્વોત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ ત્યાં સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ. ” હે આર્થ જનો ! આ પરમ વાદ્યનો આત્માપણે નમે અનુભવ કરો. [અંગત.

૫૮૧

ૐ નમઃ સિદ્ધેભ્યઃ

અનંત અવ્યાખ્યાય સુખમય પરમપદ તેની પ્રાપ્તિને અર્થે ભગવાન સર્વજ્ઞે નિરૂપણ કરેલો મોક્ષસિદ્ધાંત તે ભગવાનને પરમભક્તિથી નમસ્કાર કરીને કહું છું.

દ્રવ્યાનુયોગ, કરણાનુયોગ, ચરણાનુયોગ અને ધર્મચાનુયોગના મહાનાધિ એવા વીતરાગપ્રવચનને નમસ્કાર કરું છું.

કર્મરૂપ વૈરીનો પરાજય કર્યો તે એવા અર્હત ભગવાન; જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એવા મોક્ષના પાંચ આચાર જેના આચરણમાં પ્રવર્ત્તમાન છે, અને બીજાનું ભવ્ય જીવોને તે આચારમાં પ્રવર્ત્તાવે છે એવા આચાર્ય ભગવાન; દ્વાદશાંગના અભ્યાસી, અને શ્રુત, શબ્દ, અર્થ, અને રહસ્યથી અન્ય ભવ્ય જીવોને અધ્યયન કરાવનાર એવા ઉપાધ્યાય ભગવાન. મોક્ષમાર્ગને આત્મજાગૃતિપૂર્વક સાધતા એવા સાધુ ભગવાનને હું પરમભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું.

શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી મહાવીર પર્યંત વર્તમાન ભારતક્ષેત્રના ચોવીસ તીર્થંકરોના પરમ ઉપકારને વારંવાર મંજારું છું.

શ્રીમાન વર્દમાનજીવન વર્તમાનકાળના ચરમતીર્થંકર દેવની શિક્ષાથી હાલ મોક્ષમાર્ગનું અસ્તિત્વ વર્તે છે. એ તેમના ઉપકારને સુવિહિત પુરોષ વારંવાર આશ્ચર્યમય દેખે છે.

કાળના દોષથી અપાર શ્રુતમાગરનો ધણો ભાગ વિસર્જન થતો ગયો; અને બિંદુમાત્ર અથવા અલ્પમાત્ર વર્તમાનમાં વિદ્યમાન છે. ધર્મનાં રથો

વિરાગને થવાથી, ધણું સ્થળોમાં સ્થગત્વ-નિરૂપણે સજી હોવાથી, નિર્મલ-ભગવાનના તે શ્રતનો પૂર્ણ લાભ વર્તમાન મનુષ્યોને આ ક્ષેત્રે પ્રાપ્ત થતો નથી. ધણા મનમતાંતરણ ઉત્પન્ન થવાનો તેનું પણ એ જ છે, અને તેથી જ નિર્ભેગ આત્મતત્ત્વના અભ્યાસ મદદાત્માઓની અપેક્ષા યદ્ય.

શ્રુત અરૂપ રક્ષા છતાં, મતમતાંતર ધણા છતાં, સમાધાનનાં દૃઢતાંક સાધનો પંગદ છતાં મદદાત્મા પુરોનો કવચિત્ત્વ છતાં તે આપે નતો ! સમ્યક્દર્શન, શ્રુતનું ગહય એવો પરમપદનો પંથ, આત્માનુભવના હેતુ, સમ્યક્ ચારિત્ર અને વિશુદ્ધ આત્મધ્યાન આજે વિદ્યમાન છે; એ પરમ દર્શનુ કારણ છે.

વર્તમાનકાળનું નામ દુષ્કાળ છે. તેથી દુષ્ટે દરીને, ધણા અંતરાયથી, પ્રતિકૂળતાથી, માધનનું દુર્બલપણ હોવાથી, મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે; પણ વર્તમાનમાં મોક્ષમાર્ગનો વિચ્છેદ છે એ ચિંતવનું જોતું નથી.

પંથમકાળમાં ધોરણ મહર્ષિઓએ પણ એમ જ કહ્યું છે. તે પ્રમાણે પણ અત્રે કહું છું:

સૂત્ર અને ખીર્ન પ્રાગીન આચાર્યે તત્ત્વ અનુમાર રચેલાં ધણાં શાસ્ત્રો વિદ્યમાન છે. સુવિદિત પુરોએ તો દિતકારી મતિથી જ રચ્યાં છે, કોઈ નહીં દ્વંદ્વમણી, અને શિવિયનાના પોશક પુરોએ રચેલાં કોઈ પુસ્તકો સ્તવ. જ્યારે જિનાચાર્યી મળતાં ન આવતાં હોય, અને પ્રયોજનની અર્થદાયા બાલ્ય હોય, તે પુરુષકાના ઉદ્ધરણથી પ્રાચીન સુવિદિત આચાર્યનાં વચનોને ઉત્થાપવાનું પ્રયત્ન ભવભીત મદદાત્માઓ કરતા નથી. પણ તેથી ઉપકાર થાય છે એમ જાણી તેનું બહુમાન કરનાં છતાં યથાયોગ્ય સદુપયોગ કરે છે.

દિગમ્ય અને શ્વેતાશ્વર એવા બે બેદ જિનદર્શનમાં મુખ્ય છે. મત-દષ્ટિથી તેમાં મોટો અંતર જોવામાં આવે છે. તત્ત્વદષ્ટિથી તેમાં વિશેષ બેદ જિનદર્શનમાં મુખ્યપણે પરાક્ષ છે. જે અપક્ષ કાર્યજૂત યદ્ય શકે તેવા છે તેમાં તેમાં બેદ નથી, માટે જન્મે મંત્રદાયમા ઉત્પન્ન થતા શુણ્યવાન પુરો સમ્યક્દષ્ટિથી જુએ છે, અને જેમ તત્ત્વપ્રતીતિનો અતરાય ઓછો થાય તેમ પ્રવર્તે છે.

જોનાકામથી પ્રવૃત્તિ મનમતાનરો બીજા ધણા છે. તેનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરનાં પણ વૃત્તિ સંક્રાંતિ છે, જેમાં મૂળ પ્રયોજનનું ભાન નથી; એટલું જ નહીં પણ મૂળ પ્રયોજનથી વિરુદ્ધ એવી પદ્ધતિનું અવગંધન વર્તે છે. તેને

મુનિપણાનું સ્વપ્ન પણ ક્યાંથી ? કેમકે મૂળ પ્રયોજનને વિસારી કલેશમાં પડ્યા છે, અને જીવોને પોતાની પૂજ્યતાદિને અર્થે પરમાર્થમાર્ગના અંત-ગમક છે.

તે મુનિનું લિંગ પણ ધરાવતા નથી, કેમકે સ્વકપોલરચનાથી તેમની સર્વ પ્રવૃત્તિ છે. જિનાગમ અથવા આચાર્યની પરંપરાનું નામ માત્ર તેમની પાસે છે. વસ્તુત્વે તો તે તેથી પરાદ્મુખ જ છે.

એક તુંમરાજેવી, દોરાજેવી અદ્વપમાં અદ્વ વસ્તુના ગ્રંથશુભાગના આગ્રહથી જુદો માર્ગ ઉપજાવી કાઢી વર્તે છે, અને તીર્થનો બેઠક કરે છે. એવા મહામોહમૂઢ જીવ લિંગાભાસપણે આજે વિતરાગના દર્શનને ઘેરી બેઠા છે, એજ અસંયતીપૂર્ણ નામનું આશ્ચર્ય લાગે છે.

મહાત્મા પુરૂષોની અદ્વ પણ પ્રવૃત્તિ સ્વપરને મોક્ષમાર્ગ સન્મુખ કરવાની છે. લિંગાભાસી જીવો મોક્ષ માર્ગથી પરાદ્મુખ કરવામાં પોતાનું બળ પ્રવર્તતું જાણી હર્ષામમાન થાય છે, અને તે સર્વ કર્મપ્રવૃત્તિમાં વધતા અનુભાગ અને સ્થિતિબંધનું સ્થાનક છે એમ હું જાણું છું.

૫૮૨ ?

અમારા ચિત્તને વિષે વારંવાર આવે છે, અને એમ પરિણામ સ્થિર રહ્યા કરે છે કે, જેવો આત્મસ્થાણનો નિર્ધાર શ્રી વર્દમાનસ્વામીએ, કે શ્રી અપભાદિએ કર્યો છે તેવો નિર્ધાર બીજા સંપ્રદાયને વિષે નથી. વેદાંતાદિ દર્શનનો લક્ષ આત્મજ્ઞાન લાણી અને સંપૂર્ણ મોક્ષપ્રત્યે જતો જોવામાં આવે છે, પણ તેનો મધ્યોચ્ચ નિર્ધાર સંપૂર્ણપણે તેમાં જણાતો નથી, અંશે જણાય છે; અને કંઈકંઈ તે પણ પર્માયેર દેખાય છે. જો કે વેદાંતને વિષે હામ હામ આત્મચર્યા જ વિવેચી છે, તથાપિ તે ચર્યા સ્પષ્ટપણે અવિરુદ્ધ છે, એમ હજી સુધી લાગી શકતું નથી; એમ પણ અને કે વખતે વિચારના કાંઈ ઉદયબેદથી વેદાંતનો આશય બીજો સ્વરૂપે સમજવામાં આવતો હોય, અને તેથી વિરોધ લાગતો હોય, એવી આશંકા પણ ફરી ફરી ચિત્તમાં કરવામાં આવી છે; વિરોધ આત્મચર્યા પરિણમાવીને તેને અવિરોધ જોવા માટે વિચાર કર્યા કરેલ છે; તથાપિ એમ જણાય છે કે, વેદાંત જે પ્રકારે આત્મસ્વરૂપ કહે છે તે પ્રકારે સર્વથા વેદાંત અવિરોધપણે પામી શકતું નથી; કેમકે તે કહે છે તે જ પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપ નથી; કાંઈ તેમાં મોટો બેઠ જોવામાં આવે

છે, અને તે તે પ્રકારે સાંખ્યાદિ દ્વંદ્વને વિશે પણ બેઠાનેવામાં આવે છે એક માત્ર શ્રી જિને કહ્યું છે તે આત્મસ્વરૂપ વિશેષ વિશેષ અવિરોધી નેવામાં આવે છે, અને તે પ્રકારે વેદવામાં આવે છે. મંપૂર્ણપણે અવિરોધી જિનનું કહેલું આત્મસ્વરૂપ હોવા ચોક્કસ છે એમ લાગે છે. મંપૂર્ણપણે અવિરોધી જ છે એમ કહેવામાં નથી આવતું તેના તેનું માત્ર એટલું છે કે સંપૂર્ણપણે આત્માવસ્થા પ્રગટી નથી, જે અવસ્થા અપ્રગટ છે; તે અવસ્થાનું અનુમાન વર્તમાનમાં કરીએ છીએ, જેથી તે અનુમાન પર અત્યંત ભાર ન દેવાયોમ્ ગણી વિરોધ વિશેષ અવિરોધી છે એમ જણાવ્યું છે. મંપૂર્ણ અવિરોધી હોવા-ચોક્કસ છે એમ લાગે છે.

મંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ દાદા પણ પુરૂષને વિશે પ્રગટવું જોઈએ એવો આત્માને વિશે નિશ્ચય પ્રતીતિ ભાવ આવે છે, અને તે કેવા પુરૂષને વિશે પ્રગટવું જોઈએ એમ વિચાર કરતા જિન જેવા પુરૂષને પ્રગટવું જોઈએ એમ સ્પષ્ટ લાગે છે. દાદાને પણ આ સૃષ્ટિમંડળને વિશે આત્મસ્વરૂપ સંપૂર્ણ પ્રગટવા ચોક્કસ હોય તો શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને વિશે પ્રથમ પ્રગટવાયોમ્ લાગે છે, અથવા તે દશાના પુરૂષોને વિશે મૌઢી પ્રથમ મંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ

૫૮૭.

અર્થે કહેલું, મુદ્દિપંજથી આત્માનું સ્વરૂપ જાણીને સુત્રનીત કરીને તેનું ધ્યાન કરે.

જેમ જેમ ધ્યાનવિશુદ્ધિ તેમ તેમ જ્ઞાનાવગણીયનો ક્ષય થયે પોતાની કલ્પનાથી તે ધ્યાન થતું નથી.

જ્ઞાનમય આત્મા જેમને પગ્મોનૃપ હાવે પ્રાપ્ત થયો, અને જેમને પરમદ્રવ્યમાત્ર લાગે કર્ણ છે, તે દેવને નમન દો! નમન દો!

બાર પ્રકારના નિદાનગદિત તપથી કર્મની નિર્જંસ વૈગર્ગ્યભાવનાભાવિત, અદ્વિત્યરહિત એવા જ્ઞાનીને ચામ છે. તે નિર્જંસ પણ બે પ્રકારની જાણી. સ્વકાવપ્રાપ્ત, અને તપથી. એક ચામે ગતિમા ચામ છે; બીજી મતધારીને જ હોય છે.

જેમ જેમ ઉપશમની થઈ ચામ, તેમ તેમ તપ કરવાથી કર્મની ધનું નિર્જંસ ચામ.

તે નિર્જંસનો ક્રમ કહે છે. મિધ્યાદ્વાનમા વર્ષતો પણ થોડા વખતમા

ઉપશમસમ્યક્દર્શન પામવાનો છે, એવા જીવ ક્રૂતાં અગંથત મમ્યક્દર્શિને અગંખ્યાતગુણ નિર્ભંગ, તેથી દેશવિગ્નિ, તેથી મર્વવિગ્નિ જ્ઞાનીને, તેથી, —

૫૮૪.

હે જીવ ! આટલો બધો પ્રમાદ જો ?

શુદ્ધ આત્મપદ્ધતી પ્રાપ્તિને અર્થે વીતરાગ સન્માર્ગની ઉપાસના કર્તવ્ય છે.

મર્વજ દેવ

નિઘ્રેય ગુરુ

દયા મુખ્ય ધર્મ

}

શુદ્ધ આત્મદર્શિ થવાના અવનંમન છે.

સર્વજો અનુભવેયો એવો શુદ્ધ આત્મપ્રાપ્તિનો ઉપાય શી ગુરુવડે જાગીને — તેનું રહસ્ય ધ્યાનમાં લઇને આત્મપ્રાપ્તિ કરે.

યથાજાતિના મર્મ વિગ્નિધર્મ. દ્વાદશાવધ દેશવિગ્નિધર્મ.

દ્રવ્યાનુયોગ મુમિક્ષ—સ્વરૂપદર્શિ થના

ચરણાનુયોગ મુમિક્ષ—પદ્ધતિવિદ્યાદ્ ગાત ક્રૂતાં.

ક્રમણાનુયોગ મુમિક્ષ—મુપ્રતિતદર્શિ થના.

ધર્મકથાનુયોગ મુમિક્ષ—આયમોધરેનુ મમજનના.

[અંગ ૧.

૫૮૫.

ૐ નમઃ

મર્મ દુખનો આત્મતિક અભાવ અને પરમ અભ્યામાધ સુખની પ્રાપ્તિ એ જ ‘મોક્ષ’ છે. અને તે જ ‘પરમવિત’ છે વીતરાગમન્માર્ગે તેનો ‘મહુપાય’ છે. તે મન્માર્ગનો આ પ્રમાણે સંગ્રેષ છે.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચાગ્રિત્રની એકત્રતા તે ‘મોક્ષમાર્ગ’ છે. મર્વજના જ્ઞાનમાં લાગ્યમાન તત્ત્વોની મમ્યક્પ્રતીતિ થતી તે ‘મમ્યક્દર્શન’ છે. તે તત્ત્વનો બોધ થયો તે ‘સમ્યક્જ્ઞાન’ છે. ઉપાય તત્ત્વનો અભ્યાસ થયો તે ‘સમ્યક્ચાગ્રિત્ર’ છે શુદ્ધ અત્મપદ્ધતિ અવરૂપ એવા વિનગગપદ્ધમાં ગિયતિ થતી તે એ ત્રણેની ‘એકત્રતા’ છે. સર્વદેવ, નિઘ્રેયગુરુ અને મર્વજોપદ્ધિ ધર્મની પ્રતીતિથી ‘તત્ત્વપ્રતીતિ’ પ્રાપ્ત થાય છે.

સર્વ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, સર્વ મોહ, અને સર્વ નીપાર્જિત અંતરાયનો ક્ષય થવાથી આત્માનો 'સર્વજ્ઞ વિભાગ સ્વભાવ' પ્રગટે છે.

નિર્મલપદના અભ્યાસનો ઉત્તરોત્તર ક્રમ તેનો 'માર્ગ' છે. તેનું રહસ્ય 'સર્વજ્ઞોપરિશ્ઠ ધર્મ' છે.

૫૮૬.

ચિંતિત જેનાથી પ્રાપ્ત થાય તે મુશ્કિને ચિંતામુશ્કિ કહ્યો છે. એ જ આ મનુષ્યદેહ છે કે જે દેહમાં, યોગમાં આત્મચિંત એવા સર્વ હુષ્કાળના ક્ષયની ચિંતિના ધારી તો પાર પડે છે.

અચિંત્ય જેનું મહાત્મ્ય છે એવા મહામુશ્કિની દૃષ્ટિપ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયે છતાં દાગિર રહે એમ અને તો આ જગતને વિષે તે અગિયારમું આશય જ છે.

૫૮૭.

ૐ જિનાયનમઃ

જિનપરિભાષાવિચાર યથાવકાશાનુસાર વિશેષ નિદિધ્યાસ કરવા યોગ્ય.

-----:૦:-----

ભગવાન જિને કહેલા લોકમંત્રથાનાદિ ભાવ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી મિદ્ધ થવા યોગ્ય છે. ચક્રવર્તીનું રત્નપ પશુ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી મમળય એવું છે મનુષ્ય-ઉચિત પ્રમાણાદિમાં પશુ તેનો મંત્ર છે, કાગપ્રમાણાદિ પશુ તે જ રીતે ધટ્યમાન છે. નિગોદાદિ પશુ તે જ રીતે ધટ્યમાન થવાયોગ્ય છે. મિદ્ધચરણ પશુ એ જ ભાવથી નિદિધ્યાસ થવાયોગ્ય છે.— સંપ્રાપ્ત થવાયોગ્ય જણાય છે.

લોક સંખ્યનો અર્થ—

અનેકાંત સંખ્યનો અર્થ—

ધર્મ-ચારણ આગિત્રો આધ્યાત્મિક પરિભાષાથી અસંકૃત ભાગે છે.

લંકુદિપાનિનું વર્ણન પશુ અધ્યાત્મપરિભાષાથી નિરૂપિત કર્યું ભાગે છે.

અનીદ્રિય જ્ઞાનના ભગવાન જિને બે મંદ પાડ્યા છે.

દેશપ્રત્યક્ષ—તે બે બેટે. (૧) અવધિ (૨) મનઃપર્યવ

દુષ્કિનપણે અવલોકન કરતાં આત્મા હૃદયના અવલંબનવગર અમુક મર્યાદા જાણે તે 'અવધિ.' અનિરૂપિત છતાં માનસિક વિશુદ્ધિના બળવડે

- જાણે તે 'મનઃપર્યવ.' આમાન્ય વિશેષ ચૈતન્યનામદષ્ટિમાં પરિનિષ્ટિત, શુદ્ધ 'કેવળજ્ઞાન.' થી જિને કહેલા ભાવો અધ્યાત્મપરિભાષામય હોય થી સમજવા કઠણ છે. પરમપુરુષનો યોગ સંપ્રાપ્ત થવો જોઈએ.

[અંગત.

૫૮૮.

વિચારવાન પુરુષને કેવળ કલેશરૂપે ભાસે છે, એવો આ સંમાર તેને વિશે હવે ફરી આત્મભાવે કરી જન્મવાની નિશ્ચય પ્રતિતા છે. ત્રણે કાળને વિશે પછી આ સંસારનું સ્વરૂપ અન્યપણે ભાસ્ખમાનયગયોગ્ય નથી, અને ભાસે એવું ત્રણે કાળને વિશે સંભવતું નથી.

અત્રે આત્મભાવે સમાધિ છે. ઉદયભાવ પ્રત્યે ઉપાધી' વર્તે છે.

શ્રી તીર્થકરે તેરમા સ્થાનકે વર્તતા પુરુષનું નીચે લખ્યું છે તે સ્વરૂપ કહ્યું છે.

આત્મભાવને અર્થે સર્વ મંસાર મંદત કયો છે જેણે-અર્થાત્ સર્વ મંસારની ઇચ્છા જેના પ્રત્યે આવતી નિરોધ થઈ છે એવા નિર્ઘ્રયને-સતપુરુષને તેરમે સ્થાને કહેવા યોગ્ય છે. મનસમિતિએયુક્ત, વચનસમિતિએયુક્ત, કાય-સમિતિએયુક્ત, કાષ્ઠપણુ વસ્તુને ગ્રહણુ લાગ કરતા સમિતિયુક્ત, દીર્ઘશંકા-ન્તિના ત્યાગ કરતાં સમિતિયુક્ત, મનને મંકાયનાર, વચનને મંકાયનાર, કાયાને મંકાયનાર, સર્વ ઉદ્રિયોના મંકાયપણુ બ્રહ્મચારી-ઉપયોગપૂર્વક આસનાર, ઉપ-યોગપૂર્વક ઉભો રહેનાર, ઉપયોગપૂર્વક ખેસનાર, ઉપયોગપૂર્વક સપન કરનાર, ઉપયોગપૂર્વક ખોસનાર, ઉપયોગપૂર્વક આહાર લેનાર અને ઉપયોગપૂર્વક શ્વાસો-મ્છાસ લેનાર, આંખનું એક નિમિશમાત્ર પણ ઉપયોગપૂર્વક ચલન કરનાર કે ઉપયોગરહિત જેની ક્રિયા નથી તેવા આ નિર્ઘ્રયને એક સમયે ક્રિયા બંધાય છે, બીજે સમયે વેદાય છે. ત્રીજે સમયે તે કમંગલિત હોય છે, અર્થાત્ એણે સમયે તે ક્રિયા મંખેલી સર્વ ચેટા નિવૃત્ત થાય છે.

શ્રી તીર્થકર જેવાને કેવો અત્યંત નિદાન

૫૮૯.

'પંચારિતકાય'નું સ્વરૂપ મંક્ષેપમાં કહ્યું છે:-

જીવ, પુરુષ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ પાંચ 'અરિતકાય' કહે-

વાય છે. અસ્તિકાય એટલે પ્રદેશમુદાત્મક વસ્તુ. એક પરમાણુ પ્રમાણે અમૂર્ત વસ્તુના જાગને ‘પ્રદેશ’ એવી મંત્રા છે અનેક પ્રદેશસમૂહાત્મક જે વસ્તુ હોય તે ‘અસ્તિકાય’ કહેવાય. એક જીવ અર્ગખ્યાતપ્રદેશપ્રમાણુ છે. પુદ્ગલ પરમાણુ જે કે એક પ્રદેશાત્મક છે, પણ જે પરમાણુથી માંડીને અર્ગખ્યાત, અનંત પરમાણુઓ એક થઈ શકે છે; એમ અરમપરમ મળવાની શક્તિ તેમાં રહેલી હોવાથી અનેકપ્રદેશાત્મકપણુ તે પામી શકે છે; જેથી તે પણ ‘અસ્તિકાય’ કહેવાયોગ્ય છે. ‘ધર્મ’ દ્રવ્ય અર્ગખ્યાતપ્રદેશપ્રમાણુ, ‘આકાશ’ દ્રવ્ય અનંતપ્રદેશપ્રમાણુ હોવાથી તે પણ ‘અસ્તિકાય’ છે. એમ પાંચ અસ્તિકાય છે. જે પાંચ અસ્તિકાયના એકમેકાત્મકપણાથી આ લોકની ઉત્પત્તિ છે, અર્થાત્ ‘લોક’ એ પાંચ અસ્તિકાયના એકમેકાત્મકપણાથી આ ‘લોકની’ ઉત્પત્તિ છે, અર્થાત્ ‘લોક’ એ પાંચ અસ્તિકાયમય છે.

પ્રત્યેક પ્રત્યેક જીવ અર્ગખ્યાતપ્રદેશપ્રમાણુ છે. તે જીવો અનંત છે. એક પરમાણુ એવાં અનંત પરમાણુઓ છે. જે પરમાણુઓ એકત્ર મળેલાં એવા દ્વિઅણુક-રંધ્ર અનંતા છે. એમ ત્રણ પરમાણુઓ એકત્ર મળેલાં એવા ત્રિઅણુક-રંધ્ર અનંતા છે. ચાર પરમાણુ એકત્ર મળેલાં એવા ચતુર્અણુક-રંધ્ર અનંતા છે. પાંચ પરમાણુઓ એકત્ર મળેલાં એવા પંચાણુક, રંધ્ર અનંતા છે. એમ છ પરમાણુ, સાત પરમાણુ, આઠ પરમાણુ, નવ પરમાણુ, દશ પરમાણુ, એકત્ર મળેલાં એવા અનંતા રંધ્ર છે. એમ જ અગિયાર પરમાણુ યાવત્ સો પરમાણુ, ગંખ્યાત પરમાણુ, અર્ગખ્યાત પરમાણુ, તથા અનંત પરમાણુ એવા અનંતા રંધ્ર છે.

‘ધર્મદ્રવ્ય’ એક છે. તે અર્ગખ્યાતપ્રદેશપ્રમાણુ-લોકવ્યાપક છે. ‘અધર્મદ્રવ્ય’ એક છે. તે પણ અર્ગખ્યાતપ્રદેશપ્રમાણુ-લોકવ્યાપક છે. ‘આકાશદ્રવ્ય’ એક છે. તે અનંતપ્રદેશપ્રમાણુ છે. લોકાલોકવ્યાપક છે. લોકપ્રમાણુ આકાશ, અર્ગખ્યાતપ્રદેશાત્મક છે.

‘કાળદ્રવ્ય’ એ પાંચ અસ્તિકાયનો વર્તનરૂપ પદાર્થ છે, એટલે ઉપચારિક દ્રવ્ય છે. વસ્તુના એ તો પાંચ જ છે; અને પાંચ વિપરીતી માંડી વર્ષાદિપર્યંત જે કાળ જુની ગતિપરથી સમગ્રાય છે તે ‘વ્યત્કારિક કાળ’ છે એમ સ્વેતાંબરતત્ત્વચર્ચા કહે છે. દિગ્અગ્નિવાયો પણ એમ કહે છે; પણ વિશેષમાં એટલું કહે છે કે, લોકાકાશના એક પ્રદેને એકેક કાલણુ રહેલો છે; જે અવર્ણ, અગંધ, અરસ, અરપદ છે, અગુરુ લઘુ સ્વભાવવાન છે. તે કાલાણુઓ વર્તનના

પર્યાય અને વ્યાવહારિક કાળને નિમિત્તોપધારી છે-તે કાલાણુઓ 'દ્રવ્ય' કહેવાયોઅ છે, પણ 'અગ્નિકાય' કહેવાયોઅ નથી કેમકે એક બીજા તે આણુઓ મળીને ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ કરના નથી, જેથી બહુ પ્રદેશાત્મક નહીં હોવાથી 'કાળ'દ્રવ્ય 'અસ્તિત્વ' કહેવાયોઅ નથી, અને વિવેચનમા પણ પંચાસ્તિભયમાં તેનું ગૌણરૂપે સ્વરૂપ દેહીએ છીએ.

'આકાશ' અનતપ્રદેશપ્રમાણુ છે તેમા અમખ્યાત પ્રેશ પ્રમાણુમા ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યવ્યાપક છે, ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યનો એવો સ્વભાવ છે કે, જીવ અને પુદ્ગલ તેની મહાપનાના નિમિત્તથી ગતિ અને ત્રિથિતિ કરી શકે છે, જેથી ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યના વ્યાપકપણાપર જ જીવ અને પુદ્ગલની ગતિ ત્રિથિતિ છે, અને તેથી લોકભર્યાદા ઉત્પન્ન થાય છે. જીવ, પુદ્ગલ અને ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્ય-પ્રમાણુ આકાશ એ પાંચ જ્યા વ્યાપક છે તે 'લોક' કહેવાય છે

૫૬૦

ગીતિ.૧

૧. પથ પરમપદ બોધ્યો, જેહ પ્રમાણે પરમ વીતરાગે,
તે અગુમરિ કહિશુ, પ્રજુમીને તે પ્રજુ લાકિતગગે
૨. મળ પરમપદ જાગણુ, મન્યકર્મન જ્ઞાન ચરણુ પૂર્ણ
પ્રણમે એક સ્વભાવ, શુદ્ધ મમાધિ લા પગિપૂર્ણ
૩. જે એનન જાગણા, અનન-યા છ મુનીંદ્ર મરિએ
તેરી અનર અચ્ચા, પ્રકટ્ય દર્શન ક્યું છે તત્ત્વગે
૪. મન્યકર્મ પ્રમાણુ પૂર્વક, તે તે લાગે જ્ઞાન વિરે લાસે
મન્યકર્મ જ્ઞાન ક્યું તે, મગધ વિનમ મોહ લા નારો.
૫. વિચારાલનિરૂતિ, ગગ દેવનેદ અભાર જ્યા થાય,
સહિત મન્યકર્મન, શુદ્ધ ચગણુ લા મમાધિ મદુપાય
૬. ત્રણે અભિન્ન જ્વલાન, જગણુમી આત્મસ્વ-પ જ્યા થાય,
પૂર્ણ પરમપદ પ્રાપ્તિ નિશ્ચય-રી લા અનન મુખદાય

૧. શ્રીમદના દેહોત્સર્ગ પછી તેજોના વચનોનો સમગ્ર કથવામા આગ્યો ત્યારે આ વિષયની ૩૬ કે ૧૦ નીવી હતી, પણ પાઠ્યથી સમાજ ૬૧ - નડા રજાથી શુભ ચર્ચ છે -સ લેખક

આવશ્યક વચનસાર. ૧

— ૦: —

સંવત ૧૯૫૭ (હાલારી) ના અશાઠ શુદ્ધ ૪, રવિ, તા. ૧-૭-૧૯૦૦.

૧. જ્ઞાન વૈરાગ્ય સાથે, અને વૈરાગ્ય જ્ઞાન સાથે હોય તે; એકલાં ન હોય.
૨. વૈરાગ્ય શ્રંગારસાથે ન હોય, અને શ્રંગારમાથે વૈરાગ્ય ન હોય.
૩. વીતરાગ વચનની અસરથી ઈન્દ્રિયમુખ નિગમ ન લાગ્યાં તો જ્ઞાનીનાં વચનો કાને પડ્યાં જ નથી એમ સમજવું.

૪. જ્ઞાનીનાં વચનો વિષયનું વિરેચન કરાવનાગં છે.

૫. હૃદયસ્થ એટલે આવશ્યકયુક્ત.

૬. શૈલેશિકરણ, તેમાં (શૈલ=પર્વત+ઈશ=મોટો) પર્વતોમાં મોટો-મેડના જેવું અચલ, અડગ.

૭. અકંપ શુણ્ણવાળા-મન વચન કાયાના યોગની સ્થિરતાવાળા.

૮. મોક્ષમાં આત્માના અનુભવનો જો નાશ થતો હોય તો તે મોક્ષ-શા કામનો ?

૯. આત્માનો ઉર્ધ્વ સ્વભાવ છે, તે પ્રભાણે પ્રથમ ઉચ્ચો જાય, અને : વખતે સિદ્ધશિલાએ ભટકાય; પણ કર્મરૂપી બોળે હોવાથી નીચે આવે. જેમ કુબેલો માણસ ઉછળાથી એક વખત ઉપર આવે છે તેમ.

સંવત ૧૯૫૭ (હાલારી) ના અશાઠ શુદ્ધ ૫, સોમ, -તા. ૨-૭-૧૯૦૦.

૧. જૈન એ આત્માનું સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપ (ધર્મ) તે પ્રવર્ત્તાવનાર પણ મનુષ્ય હતા. જેમકે, વર્તમાન અવસર્પિણીકાળમાં ઋષભાદિ-ધર્મ પ્રવર્ત્તાવનાર હતા. આથી કરી કદ અનાદિ આત્મધર્મનો વિચાર નહોતો એમ નહોતું.

૨. આશરે બે હજાર વર્ષ ઉપર એટલે જૈનચતિ શિખરસરિ 'આચાર્ય' વૈશ્યને ક્ષત્રીય સાથે ભેળવ્યા.

૩. ઉત્કર્ષ, અપકર્ષ, અને સંક્રમણ એ સત્તામાં રહેલી કર્મ પ્રકૃતિનાં ચક્ર ચક્ર શકે છે. ઉદ્યમા આવેલી પ્રકૃતિનાં ચક્ર શકે નહીં.

૪. આયુઃકર્મનો જે પ્રકારે ખંધ હોય તે પ્રકારે દેહસ્થિતિ પૂર્ણ થાય.

૧. સંવત ૧૯૫૬ની શ્રીમદ્ની મોરખીની રિચિત્રવેળાએ તેઓના તરફથી જે કાંઈ વચનો કહેવામાં આવતાં તેમાંથી જે વચનોના મુખ્યો સ્મૃતિમા રહ્યા હતા તેમાંથી જે હખી રાખવાની એક શ્રોતાને જરૂર હતી તેનું સંક્ષિપ્ત ટાંચણ રચાવકારાનુસાર જે શ્રોતાએ કરી લીધેલું તે અમે આ રચણે ટાંચીએ છીએ—સુસોધક.

૫. 'ઓસવાળ' તે 'ઝોરપાક' જાતના રજપુત છે.
 ૬. અંધારામાં ન દેખવું એ 'એટાંન દર્શનાવગ્ણીય' કર્મ ન કહેવાય, પણ 'મદ દર્શનાવગ્ણીય' કહેવાય. તમસનું નિમિત્ત અને તેજસ્વનો અભાવ તેને લઇને તેમ બને છે.

૭. દર્શન રોકાયે જ્ઞાન રોકાય

૮. રૂપ જાણવા માટે જ્ઞાનને વધારવું જોઇએ. વજન તેવાં કાટલા.

૯. જેમ પરમાણુની શક્તિ પર્ચાવને પામવાથી વધતી જાય છે, તેમ ચૈતન્ય-દ્રવ્યની શક્તિ, વિશુદ્ધતાને પામવાથી વધતી જાય છે કાચ, ચમમાં, દુર્ગ્ધિન આદિ પહેલા (પરમાણુ)નાં પ્રમાણ છે; અને આદિ, મન પર્વ, કેવળજ્ઞાન, લબ્ધિ, શ્રદ્ધિ વગેરે બીજા (ચૈતન્યદ્રવ્ય) નાં પ્રમાણ છે.

સંવત ૧૯૫૭ (હાલારી) ના અશાઃ શુદ્ધ ૬, ભોમ-૧૧૦૩-૭-૧૬૦૦.

૧. 'ક્ષયોપશમમમ્યકૃત્વ'ને 'વેદસમ્યકૃત્વ' પણ કહેવામાં આવે છે પરંતુ ક્ષયોપશમમાથી ક્ષામિત્થ ચવાના સંધિના વખતનું જે મમ્યકૃત્વ તે વાસ્તવિક રીતે 'વેદસમ્યકૃત્વ' છે.
૨. પાંચ સ્થાવર એકેદ્રિય બાહર છે, તેમ જ સૂક્ષ્મ પણ છે. વનસ્પતિ શિવાય બાકીના ચારમાં અમખ્યાત સૂક્ષ્મ કહેવામાં આવે છે નિગોદ સૂક્ષ્મ અનંત છે, અને વનસ્પતિના સૂક્ષ્મ અનંત છે, આ નિગોદમાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ધરે છે.
૩. શ્રીતીર્થે ૨, અગિયારમું ગુણસ્થાનક સર્ગ નહીં, તેમજ ૧ છુ, ૨ જુ તથા ૩ જુ પણ ૧૧ સર્ગ
૪. વર્દમાન, હીયમાન, અને સ્થિત એવી જે ત્રણ પરિણામની ધારા છે તેમાં હીયમાન પરિણામની ધારા સમ્યકૃત્વ આશ્રયી (દર્શનઆશ્રયી) શ્રી તીર્થકહેવને ન હોય, અને ચારિત્ર આશ્રયી ભજનનાં
૫. ક્ષાયિત્વચારિત્ર છે આં મોહનીયનો અભાવ છે, અને જ્યાં મોહનીયનો અભાવ છે આ ૧ છુ, ૨ જુ, ૩ જુ અને ૧૧ મુ એ ચાર ગુણ-સ્થાનકના સ્પર્શપણનો અભાવ છે.
૬. ઉદય એ પ્રકારનો છે. એક પ્રગોદય, અને બીજો વિપ્રગોદય. વિપ્રગોદય બાલ (દેખીતી) રીતે વેદાય છે, અને પ્રગોદય અંદરથી વેદાય છે.
૭. આયુષ્યક્રમનો જથ્થો પ્રકૃતિવિના ચતો નથી, પણ વેદનીયનો માય છે.
૮. આયુષ્યક્રમને એક જ ભાવમાં વેદાય છે. બીજા પ્રકૃતિઓ તે ભવમાં વેદાય, અને અન્ય ભાવમાં પણ વેદાય.

૯. છવ જે લવની આયુષપ્રકૃતિ બોગવે છે તે આખા લવની એક જ બંધપ્રકૃતિ છે. તે બંધપ્રકૃતિનો ઉદ્ભવ આયુષની શરૂઆત થઇ સારથી ગણાય. આ કારણથી તે લવની આયુષપ્રકૃતિ ઉદ્ભવમાં છે તેમાં મંકમણુ, ઉત્કૃષ્ટ, આકર્ષાદિ થઇ શકતાં નથી.

૧૦. આયુષ્યકર્મની પ્રકૃતિ બીજા લવમાં બોગવાતી નથી

૧૧. ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ, મંથન, અવગાહ, (શરીરપ્રમાણ) અને રસ અમુક છવે અમુક પ્રમાણમાં બોગવવાં તેનો આધાર આયુષ્યકર્મ ઉપર છે. જેમકે, એક માણસની સો વર્ષની આયુઃકર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ભવ વર્તે છે; તેમાંથી તે એસીમે વર્ષે અધુરે આયુષે ગળ્ય પામે તો બાકીનાં વીશ વર્ષ ક્યાં અને શી રીતે બોગવાય ? બીજા લવમાં ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ મેળવાદિ નવેમરથી છે; એકાશીમા વર્ષથી નથી; તેથી કરીને આયુષ-ઉદ્ભવપ્રકૃતિ અધવચથી તુટી શકે નહીં. જે જે પ્રકારે બંધ પડ્યો હોય તે તે પ્રકારે ઉદ્ભવમાં આવવાથી કાઇની નજરમાં કદાચ આયુષ તુટવાનું આવે; પરંતુ તેમ બની શકતું નથી.

૧૨. મંકમણુ અપકર્ષ ઉત્કર્ષાદિ કરણનો નિયમ આયુકર્મવર્ગણ સત્તામાં હોય સાંસુધી લગુ થઇ શકે; પણ ઉદ્ભવની શરૂઆત થયા પછી લાગુ થઇ શકે નહીં

૧૩. આયુઃકર્મ પૃથ્વીસમાન છે; અને બીજાં કર્મો ઝડપમાન છે (જે પૃથ્વી હોય તો ઝાડ હોય)

૧૪. આયુષના બે પ્રકાર છે.—(૧) મોપક્રમ અને (૨) નિરપક્રમ. આમાંથી જે પ્રકારનું બાધું હોય તે પ્રકારનું બોગવાય છે.

૧૫. ‘ઉપશમ મમ્યક્ત્વ’ ‘ક્ષયોપશમ’ થઇ ‘ક્ષાયિક’ થાય, કારણ કે, ઉપશમ સત્તામાં એટલે તે ઉદ્ભવ આવી ક્ષય થાય.

૧૬. ચક્ષુ બે પ્રકારે—(૧) જ્ઞાનચક્ષુ અને (૨) ચર્મચક્ષુ જેમ ચર્મચક્ષુવડે એક વસ્તુ જે સ્વરૂપે દેખાય ■ તે વસ્તુ દુર્બિન સૂક્ષ્મદર્શકાદિ યંત્રોથી જુદા જ સ્વરૂપે દેખાય છે, તેમ ચર્મચક્ષુવડે જે સ્વરૂપે દેખાય છે તે જ્ઞાનચક્ષુવડે કાંઇ જુદા જ સ્વરૂપે દેખાય, ને તેમ કહેવામાં આવે તે આપણે પોતાના ડહાપણે—અંધણે—ન માનવું ને યોગ્ય નથી ?

૧. અત્ર કહેવાનો અભિપ્રાય એવો જણાય છે કે આત્માદિ ૧૬ાર્થો જ્ઞાનચક્ષુના વિષયો છે તેનો નિર્ધાર એકાંત સ્થૂળ (ત્વર્ક) ચક્ષુવડે થવો સંભવિત નથી—

—સંશોધક.

૧. સંવત્ ૧૯૫૭ (હાલારી) ના આશાઃ શુદ્ધ ૮ શુક્ર, તીર્થ - ૪૧-૭-૧૯૫૦.

૧. શ્રીમાન કુંડુકાચાર્યે અટપાદુક-પ્રાભૂત રમેષ છે. પ્રાભૂતમેદ-દર્શન-પ્રાભૂત, જ્ઞાનપ્રાભૂત, ચરિત્રપ્રાભૂત, ભાવપ્રાભૂત ઇત્યાદિ. દર્શનપ્રાભૂતમાં જિનભાવનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. શાસ્ત્રકર્તા કહે છે કે, અન્યભાવો અમે, તમે, અને દેવાધિપતેવ મુક્તાંગે પૂરે બાળ્યા છે; અને તેથી કાર્ય મર્યાદા નથી; એટલા માટે જિનભાવ ભાવવાની જરૂર છે. જે જિનભાવ સાંત છે, આત્માનો ધર્મ છે; અને તે બાળ્યેથી જ મુક્તિ થાય છે.

૨. ચારિત્રપ્રાભૂત.

૩. દ્રવ્ય અને તેના પર્યાય માનવામાં નથી આવતા ત્યાં વિકલ્પ થવાથી ચુંચવાઇ જવું થાય છે પર્યાય નથી માનેલા તેનું કારણ. તેટલે અંશે નહીં પહેંચવાનું છે.^૧

૪. દ્રવ્યના પર્યાય છે એમ સ્વીકારવામાં આવે છે ત્યાં દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સમજવામાં વિકલ્પ હોતો હોવાથી ચુંચવાઇ જવું થાય છે; અને તેથી જ રખડવું થાય છે.^૨

૫. મિદ્ધપદ એ દ્રવ્ય નથી; પણ આત્માનો એક શુદ્ધપર્યાય છે. તે બહેલાં મનુષ્ય, વા દેવ હોય ત્યારે તે પર્યાય હોય; એમ દ્રવ્ય શાશ્વત રહી પર્યાયાંતર થાય છે.

૬. શાન્તપણુ પ્રાપ્ત કરવાથી જ્ઞાન વધે છે.

૭. આત્મમિદ્ધિ માટે હાદયાંગીરું જ્ઞાન જાણતાં થણા વખત જાય. જ્યારે એક માત્ર શાંતપણુ સેવ્યાથી તરત પ્રાપ્ત થાય છે.

૮. પર્યાયનું સ્વરૂપ સમજાવવા અર્થે શ્રીનીચકરેને ત્રિપદ (ઉત્પાદ, વ્યય, અને પ્રાય) સમજાવ્યાં છે.

૧. અત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા શુદ્ધપર્યાયાંનું જ્ઞાન થવું આવશ્યક છે; ત્યાંપિ કે લોક દર્શનેા શુદ્ધપર્યાયાંનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતાં નથી અને નથી સ્વીકારતા તેનું કારણ તેઓની વિચારદષ્ટિ તે જ્ઞાનસ્થિતિ થીન થઈ પહેંચવાનું છે, એમ આ સ્થળે આશય લાગે છે.—સંશો ૧૬

૨. જે ત્રિ દર્શનેા શુદ્ધપર્યાયાંને સ્વીકારનારાં છે, પણ તેવા દર્શનનું ચાતુર્ય સ્વરૂપ નહીં સમજનારા કેટલાક અનુયાયિઓ, આત્માનિ સાધ્ય કરવા અર્થે તે શુદ્ધપર્યાયાંનું સ્વરૂપ કહે છે એ હેતુ ગ્રહી રાકે. નહીં હોવાથી, શુદ્ધપર્યાયાંનું સ્વરૂપ તે દર્શનેાએ સ્વીકાર્યું, ન સ્વીકાર્યું તે જ્ઞાને સમાન છે; એવો આ પ્રસંગેના ઉદ્દેશ અમે પાઠીએ છીએ—સંશો ૧૬.

૯. દ્રવ્યધ્રુવ-મનાતન-છે.
૧૦. પર્માય ઉત્પાદન-યવંત છે.
૧૧. જેને 'દર્શન' એક જોત-જોતમાં મમાય છે. તેમાં પણ જોત એક દર્શન છે. ધોદ્-દક્ષિણગતી=પર્માયરૂપે 'ગત' છે. વેદાંત-મનાતન=દ્રવ્યરૂપે 'મત' છે. ગર્ભાંક-નિર્ગમ્યગતી=જ્યાંમુખી આત્માની પ્રતીતિ થઈ નથી ત્યાંમુખી તેને ઓળખવારૂપે 'મત' છે.
૧૨. ('આત્મા') પર્માયના બે બેદ છે. જીવપર્માય (મંમારાવરધામાં) અને મિદ્ધપર્માય. મિદ્ધપર્માય મોટચના મોનાતુલ્ય છે, અને જીવપર્માય કથિર-મૃદિત મોનાતુલ્ય છે.
૧૩. અંજનપર્માય.*
૧૪. અર્થપર્માય.*
૧૫. વિષયનો નાશ (વેદનો અભાવ) દ્વાયિકચારિત્રથી થાય છે. એથે ગુણ-અથાનકે વિષયની મંદના દોષ છે, ને નવમા ગુણુચાનકસુધી વેદનો ઉત્પ દોષ છે.^૧
૧૬. જે ગુણ પોતાને વિષે નથી તે ગુણ પોતાને વિષે છે એમ જે કહે અથવા મનાવે તે મિથ્યાદષ્ટિ જનમુવા.^૨
૧૭. વિદન. અને જોત ગમ્દનો અર્થ.*
 ધટ ધટ અંતર જિન બમે, ધટ ધટ અંતર જોત;
 મત મદિશકે પાનમો, મતવાગ મમજોત.
૧૮. આત્માનો મનાતન ધર્મ શાત થવું—વિરામ પામવું તે છે. આખી દ્વાદશાંગીનો માર પણુ તે જ છે. તે પર્દશનમા મમાય છે. અને તે પર્દશન જોતમા મમાય છે.
૧૯. થીતગગના વચનો વિષયનું વિરેચન કરવનાગ છે.

સમયસાર

* સારનેખતથી તે વિષયોના વિવેચન સંબંધી નોંધ થઈ સારી નથી એમ જ્યાં ૦ આડુ બિન્દ દોષ ત્યાં સમજી-સરોપક

૧. સારનેખતની પોતાની નોંધ - 'પોતે (શ્રીમદે) દર્શતરૂપ બની પ્રમત, અપ્રમતનો, બેદ બતાવ્યો.' -સરોપક

૨. પ્રમત અપ્રમતનો બેદ બતાવતા શ્રીમદે આપેલા બલિત દર્શત (જુઓ છલી નોંધ) ને ઉદેશી આ વાત કહી સમજાવે છે, -સરોપક,

૨૦. જ્ઞેનધર્મનો આશય, દિગ્ગમર તેમ જ ચેતાંગમર આચાર્યોનો આશય, ને દ્વાદશાંગીનો આશય માન આત્માનો સનાતન ધર્મ પમાડવાનો છે. - અને તે જ સારૂં છે. આ વાતમાં કોઈ પ્રકારે જ્ઞાનીઓનો વિકલ્પ નથી. તે જ ત્રણેકાળમાં જ્ઞાનીઓનું કહેવું છે, હતું અને થશે.
૨૧. ક્ષાણ વિષયોથી મુક્ત થઈ જેમ જેમ તેનો વિચાર કરવામાં આવે તેમ તેમ આત્મા વિરત થતો જાય; નિર્ભય થતો જાય.
૨૨. ભંગનશીમાં પડવું નહીં મન આત્માની શાંતિનો વિચાર કરવો ધટે છે.
૨૩. જ્ઞાનીઓ જો કે વાણીયા જેવા હીસાખી છે (- વાણીયાની પેઠે રેમ ન ખામ તેવા છે - અર્થાત્ સદમપણે શોધન કરી તરવો સ્વીકારનારા છે) તો પણ છેવટે લોક જેવા લોક (- જ્યેષ્ઠતાદિ) [એક સારખૂન વાન પકડી રાખનાર સાધાનજી રીતે કહેવાય છે] થાય છે. અર્થાત્ છેવટે ગમે તેમ થાય પણ એક માંતપણાને મૂકતા નથી; અને આખી દ્વાદશાંગીનો માગ પણ તે જ છે.
૨૪. જ્ઞાની ઉદયને જાણે છે; પણ જ્ઞાના, અજ્ઞાતામાં તે પરિણમતા નથી.
૨૫. હૃદયોના ભોગસહિન મુક્તપણ નથી. હૃદયોના ભોગ છે ત્વ સંસાર છે; ને મંમાર છે ત્યાં મુક્તપણ નથી.
૨૬. બારમા ગુણસ્થાનસુધી જ્ઞાનીનો આશ્રય લેવાનો છે, - જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ વર્તવાનું છે.
૨૭. મદાન્ આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓમાં હોય તથા જૂઠ્ઠા હોય નહીં આપ-જીવો ન સમજાય તેને લીધે આપણે જૂઠ્ઠા મનીએ છીએ. આપણાથી સમજાય તેવું આપણમાં જ્ઞાન નથી માટે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે જે જ્ઞાનીનો આશય જૂઠ્ઠાવાળા લાગે છે તે મમજગે એવી ભાવના રાખવી. એક બીજા અચાર્યોના વિચારમાં કોઈ જગોએ કોઈ ભેદ જોવામાં આવે તો તેમ થવું ઘણાપગમને લીધે મંમત્તે છે. પણ, વસ્તુત્તે તેમાં વિલ્લપ કરવા જેટું નથી.
૨૮. જ્ઞાનીએ ઘણા કાલા હતા. વિવિધમુખ ભોગવી જાણતા હતા. પાંચે હૃદયો પૂર્ણ હતી. (પાંચે હૃદયો પૂર્ણ હોય ને જ આચાર્ય પંચીને માન્ય થાય) છતાં આ મંમાર અને હૃદયમુખ નિર્માસ્ય સામવાથી તથા આ માના સનાતન ધર્મને દિગે શ્રેયસ્કારવાથી તેઓ વિવિધ-મુખ નિર્મી આત્માના સનાતનધર્મમાં જોડાયા છે.

૨૯. અનંતકાળથી જીવ રખડે છે, છતાં તેનો મોક્ષ થયો નહીં. ન્યારે જ્ઞાનીએ એક અંતર્મુહૂર્તમાં મુક્તિપાત્ર બનાવ્યું છે !
૩૦. જીવ જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે શાંતપણામાં વિચરે, તો અંતર્મુહૂર્તમાં મુક્તિ થાય છે.
૩૧. અમુક વસ્તુઓ વ્યવહાર ગઈ એમ કહેવામાં આવે છે, પણ તેનો પુરુષાર્થ કરવામાં આવતો નથી તેથી વ્યવહાર ગઈ કહે છે, ક્ષણે જો તેનો સાચો-જોવો જોઈએ તેનો-પુરુષાર્થ થાય તો તે શુદ્ધ પ્રગટે એમાં મંદગત નથી. અંગ્રેજોએ ઉદ્યમ કર્યો તો દુનિયા તથા મન્ય પ્રાપ્ત કર્યા; અને હિંદુસ્થાનવાળાએ ઉદ્યમ ન કર્યો તો પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં. તેથી વિદ્યા (જ્ઞાન) વ્યવહાર ગઈ કહેવાય નહીં.
૩૨. વિષયો ક્ષય થયા નથી છતાં જો જીવો પોતાને વિષે વર્તમાનમાં શુદ્ધો માની બેઠા છે તે જીવોના જેની બમણા ન કરતા તે (વિષયો) ક્ષય કરવા બધી ક્ષમ આપતું.

અંવત ૧૬૫૭ (દસારી)ના અશાઃ શુક્ર ૮, ગુરુ-તાં ૦ પાળ ૧૯૦૦.

૧. ધર્મ; અર્થ, કામ ને મોક્ષ એ આ પુરુષાર્થમાં પ્રથમ ત્રણથી ચઢીઆતો મોક્ષ. મોક્ષઅર્થે બાકીના ત્રણ છે.
૨. સુખરૂપ આત્માનો ધર્મ છે એમ પ્રનીત થાય છે. તે સોનામાફક શુદ્ધ છે.
૩. કર્મવડે સુખ દુઃખ મહન કરતા છતાં પશ્ચિદ ઉપજીત કરવા તથા તેનું ગદાણું કરવા સૌ પ્રયત્ન કરે છે મો સુખને આદે છે, પણ તે પગતંત્ર છે. પગતંત્રતા પ્રતિમાપત્ર નથી.
૪. તે માર્ગ (મોક્ષ) સ્વતંત્રની આગધનાનડ મરે કર્મનો ક્ષય થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.
૫. જ્ઞાનીએ નિઃપણ કરેલા તરવોનો સ્વર્થ બોધ થયો તે 'સમ્યગ્ જ્ઞાન'.
૬. જીવ, અજીવ, આત્મવ, મંવગ, નિર્બંગ, બ, મોક્ષ એ તરવો છે. (અત્રે પુરુષ, પાપ આત્મવમાં ગણેલા છે)
૭. જીવના બે બેદ સિદ્ધ અને મંચારી --
સિદ્ધ. સિદ્ધને અર્નત જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય સુખ એ સ્વભાવ ગમતન છે, છતાં અર્નતર પરંપરે થવાયે પંદર બેદ આ પ્રમાણે કલા છે:-

(૧) તીર્થ (૨) અતીર્થ (૩) તીર્થકર (૪) અતીર્થકર (૫) સ્વયંભુદ્ધ
 (૬) પ્રત્યેકભુદ્ધ (૭) ભુદ્ધઓપિત. (૮) સ્ત્રીલિંગ (૯) પુરુષલિંગ
 (૧૦) નપુંમકલિંગ. (૧૧) અન્યલિંગ. (૧૨) જૈનલિંગ (૧૩) ગૃહસ્થલિંગ
 (૧૪) એક (૧૫) અનેક મંસારી. મંસારી શ્વો એક પ્રકારે, બે પ્રકારે
 ૧'સાદિ અનેક પ્રકારે કલ્યા છે. એક પ્રકારે-આમાન્યપણે 'ઉપયોગ'
 લક્ષણે મર્ચ મંસારી શ્વો છે. બે પ્રકારે-ત્રગ, સ્થાવર અથવા 'અવહા-
 ગગણિ, અવ્યવહારરાશિ, સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળી એક વખત ત્રમપણ
 પામ્યા છે તે 'અવ્યવહારરાશિ'. અનાદિકાળથી સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળી
 કોઈ દિવસ ત્રમપણ પામ્યા નથી તે 'અવ્યવહારગગણિ.' ત્રણ પ્રકારે-મંચન,
 અમંચન અને મેમતામંચન અથવા સ્ત્રી, પુરુષને નપુંમક. ચાર પ્રકારે
 -ગાંતઅપેક્ષાએ. પાંચ પ્રકારે-ઉદ્રિયઅપેક્ષાએ. છ પ્રકારે-ગૃહી, અપ,
 તેજસ, વાયુ વનરપતિ અને ત્રણ માન પ્રકારે-કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત,
 તેજો, પદ્મ, શુકલ અને અલેસી. (ચૌદમા ગુણુમ્ધાનકલાળા લેવા પણ
 ગિદ્ધ ન લેવા, કેમકે મંસારી શ્વની વ્યાખ્યા છે.) આઠ પ્રકારે-અંડજ
 પોષ, જગ્યુજ, મેદજ, રમજ, સન્મૂર્જન, ઉદ્દલિતજ અને ઉપપાદ.
 નવ પ્રકારે-પાંચ સ્થવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય. દશ પ્રકારે
 -પાંચ સ્થવર ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, મંત્રી તથા અમંત્રી પચેન્દ્રિય. અગ્નિ-
 ચાર પ્રકારે-સૂક્ષ્મ, બાદર, ત્રણ ત્રિદેન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિયમાં જલચર,
 અથલચર, નલચર, મનુષ્ય, દેવતા, નારક. બાર પ્રકારે-છંદાવના પર્થામ
 તથા અપર્થામ. તેજ પ્રકારે-ઉપવા બાર બેદ મંચવદાગિક તથા એક
 અસંચવદાગિક (સૂક્ષ્મ નિગોદનો). ચૌદ પ્રકારે-ગુણુસ્થાનક આપી,
 અથવા સૂક્ષ્મ, બાદર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય તથા મંત્રી, અમંત્રીના પર્થામ
 અને અપર્થામ. એમ શુદ્ધિમાન પુરોએ મિદાંતને અનુમરી શ્વના
 અનેક બેદ (છતા લાવના બેદ) કલ્યા છે.

સંવત્ ૧૮૧૭ (દાસરીના) અશાઃ શુદ્ધ ૯, શુક-તા. ૬-૧-૧૯૦૦.

૧. 'જ્વલિતમણ્ણ જ્ઞાન' વિષે જે સંકા રહે છે તેનું અમાધાન આ ઉપરથી
 થતાં:—જેમ બાલ્યવરથાને વિષે જે કાંઈ જોયું હોય અથવા અનુભવ્યુ
 હોય તેનું સ્મરણ જ્ઞાનકાને થાય ને કેટલાકને ન થાય,
 તેમ પર્ણલવનું જ્ઞાન કેટલાકને ગ્રહે, ને કેટલાકને ન ગ્રહે. ન ગ્રહેવાનું
 કાંઈ એ છે કે, પૂર્વેક જોડતાં બાલ પદાર્થોને વિષે શ્વ વળગી રહી
 સ્મરણ કરે છે, અને નવો કંઈ યાત્રી તેમાં જ આક્રમક રહે છે, આથી

ઉલટી રીતે પ્રવર્તનારને અવકાશ રાખ્યો હોય તેને—પૂર્વનો ભવ અનુ-ભવવામાં આવે છે,

૨. ‘ગતિરમરણજ્ઞાન’ એ મતિજ્ઞાનનો બેદ છે. પૂર્વપર્યાય છોડતાં વેદનાના કારણને લઈને, નવો દેહ ધારણ કરતાં. ગર્ભાવાસને લઈને, પાત્રપણામાં મદપણાને લઈને, અને વર્તમાન દેહમાં અતિ સ્થિતતાને લઈને, પૂર્વ-પર્યાયની રમૃતિ કરવાનો અવકાશ જ મળતો નથી; તથાપિ, જેમ ગર્ભાવાસ તથા પાત્રપણ રમૃતિમાં રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતાં એમ નથી, તેમ ઉપરનાં કારણોને લઈને પૂર્વપર્યાય રમૃતિમાં રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતાં એમ કહેવાય નહીં. જેવી રીતે આંખા આદિ વૃક્ષોની ઠક્કમ કરવામાં આવે છે તેમાં સાનુકૂળતા હોય તો થાય છે, તેમ જો પૂર્વ પર્યાયની રમૃતિ કરવાને સાનુકૂળતા, (યોગ્યતા) હોય તો ‘ગતિરમરણજ્ઞાન’ થાય. પૂર્વસંજ્ઞા કાયમ હોવી જોઈએ. અસંસરીનો ભવ આવવાથી ‘ગતિ રમરણજ્ઞાન’ ન થાય.

૩. આત્મા છે. આત્મા નિલ છે. પ્રમાણો:—

(૧) પાસકને ધાવનાં જટખટાવવાનું કાષ્ટ શીખવે છે? તે પૂર્વાભ્યાસ છે.
(૨) સર્પ અને મોરને; હાથી અને મિંદને; ઉદર અને ગિલાડીને સ્વાભાવિક વૈર છે. તે કાષ્ટ શીખવવાનું નથી. પૂર્વભવના વૈરની સ્વાભાવિક સંજ્ઞા છે.—પૂર્વજ્ઞાન છે.

૪. નિઃસંગપણ એ વનવાસીનો વિષય છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલ છે તે સત્ય છે. જેનામાં બે વ્યવહાર—સંસારિક અને અસાસારિક—હોય તેનાથી નિઃસંગપણ થાય નહીં.

૫. સંસાર છોડ્યાવિના અપ્રમતગુણસ્થાનક નથી. અપ્રમતગુણસ્થાનકની સ્થિતિ અંતર્મુદ્દર્શની છે.^૨

૬. ‘અમે સર્વભ્રા છીએ,’ ‘શાન્ત છીએ’ એમ કહે છે તે તો કગાયા છે.

૭. સંસારમાં રહી જ્ઞાનમા ગુણસ્થાનની ઉપર વંધી સકાનું નથી, આથી સંસારીને નિરાશ થવાનું નથી; પણ તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.^૩

૧. શ્રીમદ્ભગવાદ અપ્રમતભાવ અવ્યક્ત રીતે આ સખ્તો સૂચવે છે—સ શોધક.

૨. આ વચન અર્થક્ષિત છે, સંસારત્યાગની આવશ્યકતા સૂચવવા અર્થે; હાં

૩.—સંશોધક.

૪. આ વચન પણ અર્થક્ષિત છે, અભિપ્રાયસૂચક છે.—સંશોધક.

૮. પૂર્વે રમૂતિમાં આવેલી વસ્તુ ફરી શાંતપણે મંભારે તો યથાર્થિત મંભારે.
૯. ગ્રંથિના એ બેદ છે:-એક દ્રવ્ય-ગાણ-ગ્રંથિ (ચતુષ્પદ, દ્વિપદ, અપદ ૪૦) બીજી ભાષ-અભ્યન્તર-ગ્રંથિ (આઠ કર્મ ૪૦). અભ્યન્તરકારે ખન્ને ગ્રંથિથી નિવર્તે તે 'નિર્ગ્રંથ'.
૧૦. મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ આદિ ભાવ જેને છોડવા જ નથી તેને વસ્તુનો લાગ હોય, તોપણ તે પારબૌદિક કલ્પણ સું કરે?
૧૧. સક્રિય જીવને અર્થધનુ અનુજ્ઞાન હોય એમ ખતે જ નહીં. (ક્રિયા છતાં અર્થધનુ ગુણુજ્ઞાનક હોતું નથી.)
૧૨. રાગાદિ દોષોનો ક્ષય થવાથી તેનાં સદાયકારી કારણોનો ક્ષય થાય છે. જ્યાં સુધી ક્ષય અપૂર્ણપણે થતો નથી, ત્યાંસુધી અનુજ્ઞાન જીવ સંતોષ માની બેમતા નથી.
૧૩. રાગાદિ દોષ અને તેનાં મહાયકારી કારણોના અભાવે બંધ થતો નથી. રાગાદિના પ્રયોગે કરી કર્મ હોય છે. તેના અભાવે કર્મનો અભાવ અર્થ રથને જાણવો.
૧૪. આયુઃકર્મ.
(અ) અપવર્તન—વિશેષકાળનું હોય તે કર્મ થોડા કાળમાં વેદી શકાય તેવું કાળ પૂર્વે તેવો બંધ હોવાથી તે પ્રકારે ઉદયમા આવે, -ભોગવાય. (આ) 'જુટવું' શબ્દનો અર્થ 'એ ભોગ થવા' એમ કટલાક કરે છે; પણ તેમ નથી. જેવી રીતે 'જેવું જુટવું' શબ્દનો દેવાનો નિકાલ થયો, જેવું દહ દાંધું' ના અર્થમાં વપરાય છે તેવી રીતે 'આયુષ જુટવું' શબ્દનો આશય જાણવો. (ક) 'ભોગકર્મ'—વિશિષ્ટ-અર્કર્મ ભોગવી લેવાય તે. (દ) નિરૂપકર્મ=નિકાગિત દેવ, નાગક, સુગ્રહ, ૧૩ શયાકા પુત્ર્ય ને ચરમ શરીરને હોય છે. (ઉ) પ્રદેશોદય=પ્રદેશને મોદા આગળ સહ વેતું તે 'પ્રદેશોદય' પ્રદેશોદયથી જાનીઓ કર્મનો ક્ષય અનર્મૂદત્તમાં કરે છે. (ઊ) 'અપવર્તન'; અર્થ 'અનુદીગ્ધા' એ બેનો અર્થ મળતો છે; તથાપિ તદ્વાચન એ છે કે, 'હૃદી-શ્વામાં આત્મની શક્તિ છે, અને અપવર્તનમાં કર્મની શક્તિ છે.' (ઝ) આયુષ ધટે છે એટલે થોડા કાળમાં ભોગવાય છે.
૧૫. અસાતાના ઉદયમાં જાનની કસોટી થાય છે.

૧૬. પાંચામની ધારા એ 'ચરમોમીટર' સમાન છે.

મંવત ૧૬૫૭ (દાતારી)ના અશાઃ શુદ્ધ ૧૦, રવિ, -૭૧૭૧૬૦૦

૧. અસમંગસતા=અમંગતાપણ (અરપણા) ૨. વિરામ=જેમ તેમ.
૩. આર્ય=ઉત્તમ. 'આર્ય'શબ્દ શ્રી ગિરોજરને, મુમુક્ષુને તથા આર્યદેશના રહેનારને વપરાય. ૪. નિષેપ=પ્રકાર, બેદ, વિભાગ.

૨. ભયંત્રાણુ=ભયથી તારનાર; શરણુ આપનાર.

૩. હેમચંદ્રાચાર્ય, એ ધંધુકાના મોટવાણીઆ હતા તે મહાત્માએ કુમારપાસ રાજપાસે પોતાના કુટુંબને માટે એક ક્ષેત્ર પણ માંગ્યું ન હોતું. તેમ પોતે પણ રાજ અનુક્રાંતિઓ લીધી નહોતી એમ શ્રીકુમારપાસે તે મહાત્માને અમિદાહ દેતી વખતે કહ્યું હતું. તેઓના ગુરૂ દેવચન્દ્રસૂરિ હતા.

મંવત ૧૬૫૭ (દાતારી)ના અશાઃ શુદ્ધ ૧૧, રવિ, -૮૧૭૧૬૦૦.

૧. સરસ્વતિ=ગિરવાણીની ધારા.

૨. ૧. બાંધનાર, ૨. બાંધવાના હેતુ, ૩. બંધન અને ૪. બંધનના ફળથી આખા મંત્રારનો પ્રયોગ રહ્યો છે એમ શ્રી ગિરોજ કહ્યું છે.

૩. બનારસીદાસ એ આમાના દશા શ્રીમાતી વાણીઆ હતા.

મંવત ૧૬૫૭ (દાતારી) ના અશાઃ શુદ્ધ ૧૧, સોમ-૮૧૭૧૬૦૦.

૧. શ્રી યશોવિજયજીએ 'યોગદષ્ટિ' ગ્રંથમાં-

છટી 'કાન્તાદષ્ટિ'ને વિશે બતાવ્યું છે કે, વીતરાગસ્વરૂપશિવાય બીજો કયાંય સ્થિરતા થઈ શકે નહીં; વીતરાગમુખશિવાય બીજું સુખ નિઃસત્વ લાગે છે. આર્દ્યસ્વરૂપ લાગે છે.

પાંચમી સ્થિરાદષ્ટિમાં બતાવ્યું છે કે, વીતરાગમુખ ત્રિપકારી લાગે.

આઠમી 'પરાદષ્ટિમાં' બતાવ્યું છે કે, 'પરમાત્મગાઢ સમ્યક્ત્વ' સંભવે. આમાં કેવળગાન હોય.

૨. પાતંજલ-યોગના કર્તાને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું નહોતું. પણ હરિભદ્રસૂરિએ તેમને માર્ગાનુસારી ગણેલ છે.

૩. હરિભદ્રસૂરિએ તે દષ્ટિઓ અધ્યાત્મપણે સંસ્કૃતમાં વર્ણવી છે; અને તે ઉપરથી યશોવિજયજી મહારાજે હાળકે ગુજરાતીમાં કરેલ છે.

૪. યોગદષ્ટિમાં છએ લઘવ-હિલ્, ઔપશમિક, ક્ષયોપશમિક, શાપિક, પરિશુગિક, સાન્નિપાનિકનો સમાવેશ થાય છે. એ છ ભાવ ૨૭ના સ્વતત્ત્વભૂત છે.

૫. જ્યાંસુધી યથાર્થ જ્ઞાન થાય ત્યાં સુધી મોન રહેતું હીક છે. નદીના અનાયારદોષ લાગે છે. આ વિષયપત્તે ઉત્તરાધ્યયનમૂર્તિમાં 'અનાયાર' નામે અધિકાર છે.
૬. જાંનીના સિક્કાંતમાં ફેર દોષ શકે નહીં.
૭. સૂત્રો, આત્માનો અધર્મ પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્રિયામાં આત્મા છે; પણ તેનું રહસ્ય યથાર્થ મુમુક્ષુમાં આવતું નથી તેથી ફેર લાગે છે.
૮. દિગ્મગનાં ત્રીવંચરોને લીધે ઇંદ્ર રહસ્ય મમજી નકાય છે. પેના-એમગની 'મોગોગને' લીધે રસ ડંડતો ગયો.
૯. 'શામસિ' એક-એકને વિશેની અશક્તિ દર્શાવવા આ શબ્દ વપરાય છે. ખીજાને મનું તે વક્ષ થાય છે. આવથી ગેમારી આત્મા તે પ્રત્યેક છે. આત્મા પરમાર્થ-અધ્યવાય વર્તતા-નંદનવન સમાન છે.
૧૦. જિનમુદ્રા એ પ્રકારે છે. દાયોત્તમ અને પદ્માસન. પ્રમાદ દાળવાને પુજીત ધર્મા આગતો કરી છે, પણ મુખ્યત્વે આ બે આમતો છે.
૧૧. પ્રદ્યમગર્મનમત્રં દૃષ્ટિયુ-મ પ્રંગનં ॥ વદનકમલમંક-દામિનીમંગલ-મઃ ॥ કરયુગમાપયતે સન્નિર્જનવર્ધન ॥ તદમિ જગદ્ન દેવો પીતગ્ગસ્તવમેવ ॥ ૧૧ ॥
૧૨. ચૈતન્યલક્ષ કળાગતી અભિહારી છે !
૧૩. તીર્થ-નૈવેદ્યોતો માર્ગ.
૧૪. અગ્નાય પ્રખુની ગુણિ મહાત્મા આનંદપ્રત્યક્ષે કરેલ છે શ્રી આનંદ-ધનંતરુ ખીજું નામ 'લાંલાનંદ' હતું તેઓ તપગર્ભમાં થયા છે.
૧૫. વર્તમાનમાં લોકોને જ્ઞાન તથા શાંતિમાથે સંબંધ રહ્યો નથી. મતાચાર્ય મારી નાખ્યાં છે.
૧૬. આશય આતદંવન નજો, અનિ ગંધીઝ હિદાગઃ
અનંદ ગાંધ પમાગીને, કહે ઉન્નિ વિન્નાર.
૧૭. ત્રણ પ્રકારે હૃદયપત્તુ જણાય છે — (૧) જડ-જડાત્મકપણે વર્તે છે. (૨) જનન્ય-સંમાગી જીવા વિભાવા મકપણે વર્તે છે. (૩) મિદ્-શુદ્ધ જનન્યાત્મકપણે વર્તે છે.
- સંવત્ ૧૮૫૦ (૧૮૬૧)ના અષાઢ શુક્ર ૧૩, બે.મ. - ૧૮૫૦.
- 'લગવની આગધના' જેવાં પદ્ધતિ મધ્યમઉદ્દૃષ્ટાવના મહાત્માઓને નેચા મુનિગણેને યોગ્ય છે એવા ત્રણે તેથી ઝાઝરી પદવિ-યોગ્યતા નેચાળા માર્ગ, આવકને આપવાથી મૂનપ થાય છે; તેઓને તેથી ઉચ્ચે મહાત્મ થાય છે. ખરા મુમુક્ષુઓને જ એ લાગતરી છે.

૨. મોક્ષમાર્ગ એ અગમ્ય તેમ જ સરળ છે.

અગમ્ય:—મત્ર વિભાવદશાને લીધે મતભેદ પડ્યાથી કોઇ પણ સ્થળે મોક્ષમાર્ગ સમજાય તેવું રહ્યું નથી, અને તેને લીધે વર્તમાનમાં અગમ્ય છે. માણસ મરી ગયા પછી અજ્ઞાનને નાડ જાલીને વૈદાં કરવાનાં ફળની ખરાબર, મતભેદ પડવાનું જગ થયું છે, અને તેથી મોક્ષમાર્ગ સમજાય તેમ નથી. સરળ:—મતભેદની કંડાકટ જવા દઇ, જે આત્મા અને પુદ્ગલને વહેંચણી કરી, શાંતપણે અનુભવવામાં આવે તો મોક્ષમાર્ગ સરળ છે; અને દૂર નથી.

૩. અનેક શાસ્ત્રો છે. તે એકેક વાંચ્યા પછી તેનો નિર્ણય કરવા માટે બેસવામાં આવે તો તે દિસાએ પૂર્વાદિકનું જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન કેમ પ્રાપ્ત થાય નહીં; અર્થાત્ કોઇ નિવસ પાર આવે નહીં; પણ તેની સંકલના છે, ને તે શ્રીગુરૂંદેવ બતાવે છે કે, અંતર્મુદુર્તમાં મહાત્માઓ પ્રાપ્ત હશે છે.

૪. આ જીવે નવપૂર્વમુખી જ્ઞાન મેળવ્યું તે:પણ કાંઇ મિદ્ધિ થઇ નહીં. તેનું કારણ વિમુખદશાએ પરિણમવાનું છે. જે સન્મુખદશાએ પરિણમ્યા હોય તો તદ્દક્ષણ મુક્ત થાય.

૫. પરમશાંત રસમય 'ભગવતી આરાધના' જેવા એક જ શાસ્ત્રનું સારી રીતે પરિણમન થયું હોય તો ખસ છે.

૬. આ આરા-કાગમાં સંધયણ સારાં નહીં; આયુષ્ જોખાં, દુર્લિંક્ષ, મરંકી જેવા મંજેગો વારંવાર બને તેથી અ.સુખની કાંઇ નિશ્ચયપૂર્વક સ્થિતિ નથી, માટે જેમ બને તેમ આત્મદિનની વાત તરત જ કરવી. મુક્તથી રૂખવાથી બૂલથાપ ખાત્ર બેસાય છે. આવા સાંકડા સમયમાં તો છેક જ સાંકડો માર્ગ—પરમ શાંત થવું તે—અદ્ધણ કરવો. તેથી જ ઉપરાંમ દયોપરાંમ અને ક્ષાયિકલાવ થાય છે.

૭. કામાદિ કોઇક જ વાર આપણાથી હારી જાય છે; નહીં તો ઘણીવાર આપણને થાપ મારી દે છે. એટલા માટે બનતાં મુખી જેમ બને તેમ તારાથી તેને તજવાને અપ્રમાદી થવું, જેમ વહેલુ થવાય તેમ થવું. શરીરપણાથી તેમ તરત થવાય છે.

૮. વર્તમાનમાં દષ્ટિરાગાનુસારી માણસો વિશેષપણે છે.

૬. જો ખગ ચૈલની પ્રાપ્તિ થાય, તો દેવનો વિધર્મ મહેજે ઔપધીરો વિધર્મમાંથી નીકળી સ્વધર્મ પકડે છે. તેની રીતે જો ખગ ગુરૂની પ્રાપ્તિ થાય, તો આત્માની શાંતિ ઘણી જ સુગમતાથી અને સહેજમાં થાય છે.
૧૦. ક્રિયા કરવામાં તત્પર એટલે અપ્રમાદી થવું પ્રમાદ કરીને ઉવટા કાપર થવું નહીં.
૧૧. મામાયિક મંથન. પ્રતિમળ-આત્માની ક્ષમાપના, આગધતા. પૂળ ભક્તિ.
૧૨. જિનપૂજ, મામાયિક પ્રતિમળ આદિ કેવા અનુક્રમે કરવાં તે કહેતાં એક પછી એક પ્રશ્ન હોય; અને તેનો કેમે પાર આવે તેમ નથી. જાનીની આરા પ્રમાણે-જાનીએ બનાવ્યા પ્રમાણે ગમે તે ક્રિયામાં વળે તેપણ તે મોક્ષના માર્ગમાં છે.
૧૩. અમાગી અ સાએ વર્તતાં જો પાપ લાગે તો તે અમે અમાગે શિરે એટલી વાધએ છીએ; કારણ કે જેમ રસ્તા ઉપર કાઠા પડ્યા હોય તે કાઠને વાગશે એમ જાણી માર્ગે ચાલતાં લાંથી ઉપાડી લઈ કાઠને જ્યાં ન લાગે તેની બીજી એકાત જગ્યાએ કાઠ મૂકે તો કાઠ તેણે રાજ્યનો ગુહો કર્યો કહેવાય નહીં, તેમ મોક્ષનો શાંત માર્ગ બતાવતાં પાપ કેમ મળવે ?
૧૪. જાનીની આરાએ ચાલતાં જાનીગુરૂએ ક્રિયાઆથી ચોચતાનુસાર કાઠને કાંઈ બનાવ્યું હોય અને કાઠને કાંઈ બતાવ્યું હોય તેથી મોક્ષનો માર્ગ અટકતો નથી.
૧૫. યથ થૈ સ્વરૂપ સમન્વ્યા વિના, અથવા પોતે જે જોલે છે તે પરમાર્થે યથાર્થ છે કે કેમ તે જાણ્યા વિના સમન્વ્યા વિના જે વક્તા થાય છે તે અનત સસારને વંધારે છે, મારે જ્યાં સુધી આ સમન્વ્યાની શકિત થાય નહીં ત્યાં સુધી મૌન રહેવું સારું છે.
૧૬. વક્તા થઈ એક પણ જીવને યથાર્થ માર્ગ પમાડવાથી તીર્થકરગ્રામ પમાડ્યો છે, એ તેથી ઉત્તર કરવાથી મહામોહનીપદમાં બંધાય છે.
૧૭. જો કે દમણ જ નમે સારી માર્ગે ચલાવીએ, પણ બાજનના પ્રમાણમાં વળું મૂકાય છે નહીં તો જેમ દમણ વાસણમાં બોરે વસ્તુ મૂકવાથી વાસણનો નાશ થાય, તેમ થાય.
૧૮. 'તમારે કાંઈ પ્રકારે કરવા જેવું નથી' 'કંઈ' કે 'તમારે' મ થે અમારા જેવા છે, તો હવે તમારા પુરુષાર્થને આંધીનું છે' જો તમે પુરુષાર્થ કરશો તો મોક્ષ થવો જ નથી' મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો તે બધા

મહાત્મા પ્રથમ આપણા જેવા મનુષ્ય હતા; અને કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી પણ દેહ તો તેનો તે જ રહે છે; તો પછી હવે તે દેહમાંથી તે મહાત્માઓએ શું કાઢી નાખ્યું તે સમજીને કાઢી નાખવાનું કરવાનું છે. તેમાં ડર શાનો? વાદવિવાદ કે મતભેદ શાનો? 'માત્ર શાંતપણે તે જ ઉપાસવા ચોખ્ખું છે.

સંવત્ ૧૯૫૭ (હાલારી) ના અષાઢ શુદ્ધ ૧૪, -શુક્રવાર. તા. ૧૧-૭-૧૯૦૦.

૧. પ્રથમથી આયુધ બાંધતાં, ને વાપરતાં શીખ્યા હોયએ તો લડાઈ વખતે તે કામ આવે છે; તેમ પ્રથમથી વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત કરી હોય તો અવસર આવ્યે કામ આવે છે; આરાધના થઈ શકે છે.

૨. યશોવિજયગ્રંથે ગ્રંથો રચનાં એટલો અખંડ ઉપયોગ રાખ્યો હતો કે, તે કાંઈ દેકાણે ચૂક્યા નહોતા. તો પણ હજારસ્થ-અવસ્થાને લીધે દોઢસો ગાથાના સ્તરન મધ્યે ૭ માં દાણાંગસૂત્રની શાખ આપી છે તે મળતી નથી. તે શ્રી ભગવતીજીના પાંચમા સતકના ઉદ્દેશ માલમ પડે છે. આ દેકાણે અર્ધકર્તાએ 'રસભવત્તિ' એટલે પશુતુલ્ય ગણેલ છે; પણ તેનો અર્થ તેમ નથી. રસભવત્તિ એટલે કે ગધેડાને સારી કેળવણી આપી હોય તો પણ જાતિસ્વભાવને લીધે રખ્યા દેખીને લોટી જવાનું મન થાય છે, તેમ વર્તમાનકાળે બોલનાં ભવિષ્યકાળમાં કહેવાનું બોલી જવાય છે.

૩. 'ભગવતી આરાધના' મધ્યે લેસ્થાના અધિકારે દરેકની સ્થિતિ વગેરે સારી રીતે બતાવેલ છે.

૪. પરિણામ ત્રણ પ્રકારનાં છે; હીનમાન, વર્ધમાન અને સમવસ્થિત. પ્રથમનાં બે હજારસ્થને હોય છે; અને છેલ્લું સમવસ્થિત (અચલ-અકંપ-શૈલેશીકરણ) કેવળજ્ઞાનીને હોય છે.

૫. તેરમે ગુણુસ્થાનકે લેસ્થા નથા. મોગનું ચત્તાચલપણ છે, તો સમવસ્થિત પરિણામ કેમ મેળવે તેનો આશય:—સક્રિય છવને અખંધ અનુજ્ઞાન હોવું નથી. ૧૩ માં ગુણુસ્થાનકે કેવળીને પણ મોગને લીધે સક્રિયતા છે, અને તેથી બંધ છે; પણ બંધ અખંધ-બંધ ગણાય છે. ૧૪ માં ગુણુસ્થાનકે આત્માના પ્રદેશ અચલ થાય છે. પાંજરામાંહેના સિંહના દષ્ટાન્તે: જેમ પાંજરામાં સિંહ જળીને અડતો નથી, અને ત્રિયર થઈ બેસી રહે છે, ને કાંઈ ક્રિયા કરતો નથી, તેમ આક્રિય છે. જ્યાં પ્રદેશનું અચલપણ છે ત્યાં આક્રિયતા ગણાય.

૬. ચલન સો બંધે—યોગનું ચલાયમાન થવું તે 'બંધ.' યોગનું સ્થિર થવું તે અબંધ.
૭. જ્યારે અબંધ થાય ત્યારે મુક્ત થયા કહેવાય.
૮. ઉત્તર્ગમાર્ગ એટલે, યથાખ્યાનચારિત્ર; જે નિરતિચારચાત્ર છે. ઉત્તર્ગમાં ત્રણ ગુણિ સમાય છે. અપવાદમાં પાંચ સમિતિ સમાય છે. ઉત્તર્ગ અક્રિય છે. અપવાદ સક્રિય છે. ઉત્તમ ઉત્તર્ગમાર્ગ છે; ને તેથી જે ઉતરનો ને અપવાદ છે. ચૌદમું ગુણુરધાનક ઉત્તર્ગ છે; તેથી નીચેનાં ગુણુરધાનકો એક બીજાની અપેક્ષાએ અપવાદ છે.
૯. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, ને યોગથી એક પછી એક અનુક્રમે બંધ પડે છે.
૧૦. મિથ્યાત્વ, એટલે યથાર્થ ન સમજનય તે. મિથ્યાત્વથી વિરતિપણ ન થાય. વિરતિને અભાવે કપાય થાય, કપાયથી યોગનું ચલાયમાનપણ થાય છે. યોગનું ચલાયમાનપણ 'આશ્રય,' અને તેથી ઉલટું તે 'મંચર.'
૧૧. દર્શનમાં જૂલ થવાથી જ્ઞાનમાં જૂલ થાય છે. જેવા 'રસથી જ્ઞાનમાં જૂલ થાય તેવી રીતે આત્માનું વીર્ય સ્ફુરણ, અને તે પ્રમાણે પરમાણુ પ્રદણ કરે ને તેવોજ બંધ પડે, અને તે પ્રમાણે વિપાક ઉદયમાં આવે. જે આંગળીના આંકડીયા પાડ્યા તે કપ ઉદય. ને તે મરડવા તે રૂપ જૂલ, તે જૂલથી દુ.ખ થાય છે એટલે બંધ બંધાય છે. પણ મરડવા રૂપ જૂલ જપાથી આંકડા મરેજે વિપાક આપી નિર્ગરે છે, અને નવો બંધ થતો નથી.
૧૨. દર્શનમાં જૂલ થાય તેનું ઉદાહરણ—જેમ દીકરો જાપના જ્ઞાનમાં તેમ જ બીજાના જ્ઞાનમાં દેહઅપેક્ષાએ એક જ છે. બીજી રીતે નથી; પરંતુ જાપ તેને પોતાનો દીકરો કરી માને છે. તે જ જૂલ છે. તે જ દર્શનમાં જૂલ અને સંસાર જે કે જ્ઞાનમાં ફેર નથી તે પણ જૂલ કરે છે; ને તેથી ઉપર પ્રમાણે બંધ પડે છે.
૧૩. જે ઉદયમાં આવ્યા પહેલાં જ્ઞાનમાં મેળાવા કરી નાખવામાં આવે તે આત્મપ્રેરણથી કમ જરી જાત નિર્ગંગ થાય, અથવા મંદ રમે ઉદય આવે.
૧૪. જ્ઞાતીઓ નવી જૂલ કરતા નથી, માટે તે અજાય થઈ શકે છે.

૧૫. જ્ઞાનીઓએ માનેલું છે કે દેહ પોતાનો નથી; તે રહેવાનો પણ નથી; જ્યારે સારું પણ તેનો વિયોગ થવાનો છે. એ બેદવિજ્ઞાનને લાગે છે કે મેં નગરાં વાગનાં હોય તેવી રીતે તેના કાને પડે છે, અને અજ્ઞાનીના કાન બહેરા હોય છે એટલે તે જાણતો નથી.
૧૬. જ્ઞાની દેહ જવાનો છે એમ સમજી તેનો વિયોગ થાય તેમાં ખેદ કરતા નથી. પણ જેવી રીતે કાંઈની વસ્તુ લીધી હોય, ને તેને પાછી આપવી પડે તેમ દેહને ઉદ્ધારથી પાછો સોંપે છે; અર્થાત્ દેહમાં પરિણમતા નથી.
૧૭. દેહ અને આત્માનો ભેદ પાડવો તે 'બેદજ્ઞાન.' તે જ્ઞાનીનો તેજસ્વ છે. તે તેજસ્વથી દેહ અને આત્મા જૂદાં પડી શકે છે. તે વિજ્ઞાન થવા માટે મહાત્માઓએ સકળ શાસ્ત્રો રચ્યાં છે. જેમ તેજસ્વથી સોનું તથા કથિર જૂદાં પડે છે, તેમ જ્ઞાનીના બેદવિજ્ઞાનરૂપ તેજસ્વથી સ્વભાવિક આત્મભક્તિ અગ્રરૂપ લઘુ સ્વભાવવાળું હોઈને પ્રયોગી દ્રવ્યથી જૂદું પડી સ્વધર્મમાં આવે છે.
૧૮. બીજા ઉદયમાં આવેલાં કર્મોનું આત્મા ગમે તેમ સમાધાન કરી શકે, પણ વેદનીયકર્મમાં તેમ થઈ શકે નહીં; ને તે આત્મપ્રદેશો વેદનું જ નોંધ્યો; ને તે વેદતાં મુકેલીનો પૂર્ણ અનુભવ થાય છે. સાં જો બેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રગટ થતું ન હોય, તો આત્મા દેહાકારે પરિણમે; એટલે દેહ પોતાનો માની લઈ બેઠે છે. અને તેને લાગે આત્માની શાંતિનો ભંગ થાય છે. આવા પ્રસંગે જેમને બેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ થયું છે. એવા જ્ઞાનીઓને અશાતાવેદની વેદતાં નિર્જરા થાય છે; ને સાં જ્ઞાનીની કસોટી થાય છે. એટલે બીજા દર્શનોવાળાં સાં તે પ્રમાણે ટકી શકતા નથી, ને જ્ઞાની એવી રીતે માનીને ટકી શકે છે.
૧૯. પુદ્ગલદ્રવ્યની દરકાર રાખવામાં આવે, તો પણ જ્યારે સારું ચાલ્યું જવાનું છે, અને જો પોતાનું નથી તે પોતાનું થવાનું નથી; માટે સાંચાર થઈ દીન બનવું તે શા કામનું?
૨૦. યોગાપયડિ પચેશ-યોગથી પ્રકૃતિ ને પ્રદેશબંધ થાય છે.
૨૧. રિચિતિ તથા અનુભાગ કથાયથી બંધાય છે.
૨૨. આંકે વિધ, સાત વિધ, છ વિધ. ને એક વિધ એ પ્રમાણે બંધ બંધાય છે.

મંવત ૧૯૫૭ (હાલારી)ના અશાઠ શુદ્ધ ૧૫, ગુરુવાર, -તાં ૧૨/૭/૧૯૦૦.

૧. જ્ઞાનદર્શનનું ફળ યથાપ્ત્યતચારિત્ર, અને તેનું ફળ નિર્વાણ; અને તેનું ફળ અવ્યામાધ મુખ્ય.

મંવત ૧૯૫૭ (હાલારી)ના અશાઠ વદ ૧, શુક્રવાર, -તાં ૧૩/૭/૧૯૦૦.

૧. દેવાગમનસ્તોત્ર જે મહાત્મા મંમતભદ્રાચાર્યે (જેના નામનો શબ્દાર્થ 'હસ્યાશુ જેને માન્ય છે,' એવો થાય છે) જનાવેલ છે; અને તેના ઉપર દિગમ્બર તથા શ્વેતામ્બર આચાર્યોએ ટીકા કરી છે, એ મહાત્મા દિગમ્બરઆચાર્ય છતાં તેઓ કૃત ઉપરનું સ્તોત્ર શ્વેતામ્બરઆચાર્યોને પણ માન્ય છે. તે સ્તોત્રમાં નીચેનો શ્લોક છે:—

દેવાગમનભોવાનચામરાદિવિભૂતયઃ ।

માયાવિનયપિ દશ્યંતે, નાતન્ત્રમમિ નો મહાનૃપ ॥

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ એવો છે કે, દેવાગમન (દેવતાઓનું આપવું થતું હોય), આકાશગમન (આકાશગમન થઈ શકતું હોય), આમરાદિ વિભૂતિ (આમર વગેરે વિભૂતિ હોય-સમવસરણુ થતું હોય આદિ) એ બધાં તો માયાવીઓનામા પણ જળાય છે, (માયાથી અથવા યુક્તિથી પણ થઈ શકે) એટલે તેટલાથી જ આપ અમાર મહત્તમ નથી. (તેટલા ઉપરથી કાંઈ તીર્થંકર વા જિતેન્દ્રદેવનું અસ્તિત્વ માની શકાય નહીં એવી વિભૂતિ આદિનું કાંઈ અમારે કામ નથી. અમે તો તેનો સાગ કર્યો છે.)

આ આચાર્ય કેમ જાણે ગુરુમાંથી નીકળનાં તીર્થંકરનું કાંઈ પકડી ઉપર પ્રમાણે નિરંપેક્ષપણે વચનો કલાં હોય એવો આશય આ રમણે બતાવવામાં આપ્યો છે.

૨. આત્મનાં અથવા પરમેશ્વરનાં લક્ષણો કેવાં હોવાં હોવાં જોઈએ તે મંમંથી 'તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં' પઠેલી આપા નીચેપ્રમાણે છે:—

મોક્ષમાર્ગરથ નેતારં । નેતાર કર્મભૂમૃત્યમ્ ॥

માતારં વિચનત્ત્વાનાં । વદે તદ્વચનુષ્ઠયે ॥

સારમૂલ અર્થ:—

'મોક્ષમાર્ગરથ નેતારં.' (મોક્ષમાર્ગ દઈ જનારને એમ કહેવાથી 'મોક્ષનું' 'અરિવલ' માર્ગ, જેને દઈ જનાર એ તપ્ત વાત સ્વીકારી. જે મોક્ષ છે તેા જોને માર્ગ પણ જોઈએ; અને જો માર્ગ છે, તેા તેને દક્ષા પણ જોઈએ)

અને જે દેશ હોય તે ન માર્ગે લઈ લઈ શકે. માર્ગે લઈ લેવાનું કાર્ય નિરાકાર ન કરી શકે, પણ સાકાર કરી શકે, અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ સાકાર ઉપદેશ; એટલે દેહસ્થિતિએ જેને મોક્ષ અનુભવ્યો છે એવા કરી શકે 'બેતાર' કર્મભૂતાં (કર્મરૂપ પર્વતને બેઠાવાળા) અર્થાત્ કર્મરૂપી પર્વતો તોડવાથી મોક્ષ હોઈ શકે; એટલે જેણે દેહસ્થિતિએ કર્મરૂપી પર્વતો તોડ્યા છે તે સા-નર ઉપદેશ છે; તેવા કાણુ! વર્તમાનદેહે જે જીવન્મુક્ત છે તે જે કર્મરૂપી પર્વતો તોડી મુખ્ય થયા ■ તેને ફરી કર્મનું હોવાપણું ન હોય; મારે કેટલાક માને છે, તેમ મુક્ત થતા પછી દેહ ધારણ કરે એવા જીવન્મુક્ત ■ જોઈએ. જ્ઞાતાં વિશ્વતત્વનાં (વિશ્વતત્વના જાણનાર) એમ કરવાથી એમ દર્શાવું કે આત્મ દેવા જોઈએ કે સમસ્ત વિશ્વના જ્ઞાતક હોય 'વદે તદ્ગુણુ ભુવ્યથે' (તેના ગુણની પ્રાપ્તિને અર્થે તેને વંદના કરું છું). અર્થાત્ આવા ગુણવાળા પુરુષ હોય તે જ આત્મ છે; અને તે જ વંદન યોગ્ય છે.

૩. મોક્ષપદ બધા ચૈતન્યને સામાન્ય જોઈએ. એક જીવ આશ્રયી નહીં. એટલે એ ચૈતન્યનો સામાન્ય ધર્મ છે. એક જીવને હોય અને બીજા જીવને ન હોય એમ બને નહીં.
૪. 'ભગવતી આગધના' ઉપર શ્વેતાશ્વર આચાર્યોએ દીક્ષા કરેલ છે તે પણ તે જ નામે કહેવાય છે.
૫. કરણાનુયોગ કે દ્રવ્યાનુયોગમાં દિગ્ગમ્યર અને શ્વેતાશ્વરુવચ્ચે તફાવત નથી. માત્ર બાહ્ય વ્યવહારમાં તફાવત છે.
૬. કરણાનુયોગમાં ગણિતાકારે સિદ્ધાન્તો મેળવેલા છે. તેમાં તફાવત હોવાનો સંભવ નથી.
૭. કર્મમન્ય મુખ્યપણે કરણાનુયોગમાં સમાય.
૮. 'પરમાત્માપ્રકાશ' દિગ્ગમ્યરઆચાર્યનો બનાવેલો છે. તે ઉપર દીક્ષા થઈ છે.
૯. નિરાકુળતા એ સુખ છે. મંકરૂપ એ દુઃખ છે.
૧૦. કાયકલેશ તપ કરનાં જનાં મહામુનિને, નિરાકુળતા અર્થાત્ સ્વચ્ચતા જોવામાં આવે છે. મનલબ્ધ, જેને તપાદિકની આવશ્યકતા છે, અને તેથી તપાદિક કાયકલેશ કરે છે, જતાં સ્વાચ્ચક્ષા અનુભવે છે; તો પછી કાયકલેશ કરવાનું રહ્યું નથી. એવા સિદ્ધભગવાનને નિરાકુળતા કેમ ન સંભવે?
૧૧. દેહ, કરતાં ચૈતન્ય સાવ સ્પષ્ટ છે. દેહગુણધર્મ જેમ જોવામાં આવે છે, તેમ આત્મગુણધર્મ, જોવામાં આવે તો દેહ ઉપરનો રાગ નહીં થઈ જાય.

આત્મજ્ઞતિ નિગુહ્ય થતા બીજા દમને સયોગે આત્મા દેહપણે-વિભાવે
પગિણુમ્યાનુ જણાવતું રહે

૧૦ અત્યંત ચૈતન્યનું ગિયર ચતુ તે 'ચુકિત'

૧૧ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ કસય અને ચોગ એના અભાવે અનુક્રમે ચોગ
સ્થિર થાય છે

૧૨ પૂર્વના અભ્યાસને ક્ષીધે જે ઝોડુ આવી જાય છે તે 'અભાદ'

૧૩ ચોગને આર્દ્રણુ ઢગનાર નહીં હોવાથી એની મેગે સ્થિર થાય છે

૧૪ રાગ અને રાગ એ આર્દ્રણુ

૧૫ મહેપમા રાત્રીનું એમ જોવું છે કે પુદ્ગલથી ચૈતન્યનો વિરોગ કગવો
છે, એને કે ગગરેથી આર્દ્રણુ મળવું છે

૧૬ અપ્રમત્ત થનાય સામુદ્ધી જાગળ જ રહેવાનું છે

૧૭ જિનપૂર્ણદિ અપવાત્માર્ગ છે

૨૦. મોહનીયકર્મ મનથી છુટાય પણ વેદનીયકર્મ મનથી છુટાય નહીં
તર્થંગઆત્મે પણ વધુ પડે ને બીજાના જીવુ વમમુ પણ લાગે
પરંતુ તેમા (આત્મધર્મમા) તેમના ઉપોગની સ્થિતતા હોવાને નિર્ભર
થાય છે, અને બીજાને અસાધનીય મત્ર પડે છે. ક્ષુધા તૃપ્તિ એ મોહ
નીય નહીં પણ વેદનીયકર્મ છે

૨૧ 'જો પુમાન પગ્ધન હશે મો અપરાધિ અત્ત,
જો અપનો ધન વિરહકૃ, મો ધનપતિ ધર્મત

—શ્રીખનૌસીદાસ—

૨૨ પ્રવચનમારોદ્ધાર અન્યના ત્રીજા ભાગમા જિનકક્ષાનું વર્ણન કર્યું છે
એ અન્ય સ્વતામરી છે તેમા કહ્યું છે કે, એ કે પ સાધનાર નીચેના
શુભેલાગો મદામા હોયો જોઈએ —

૧ સાંયજી ૨ ધીગજી શ્રુત ૪ રીઈ ૫ અનગતા

૨૩ જિગ્મગદિમા આ દશા સાતમા શુક યાનકવર્તીની છે દિગ્મગદિ
પ્રમાણે સિયવિગ્મની અને જિનપ્ર પી એ નમ્મ દોષ અને સ્વતામર
પ્રમાણે પટેના એટલે ગિયવિગ્મ ન દોષ એ સ્વ સાધનાગને શ્રુતમાન
એટલું બધું બાજવ ન રોડુ જોઈએ કે, જિતિ શ્રુતમાનકારે દોરી જોઈએ
વિષયામરે જિતિ થતી ન જોઈએ જિગ્મગદિ કહે છે કે માગાનો એને

નમ રિયતિવાળાનો મોક્ષમાર્ગ છે. બાકી તો ઉન્નતમાર્ગ છે. નગાએ મોખમગો, શેશાય ઉમગયા સુવે. વળી 'નાગો એ બાદશાહથી આદો એટલે તેથી વધારે અદિધાતો' એ કહેવત પ્રમાણે એ રિયતિ બાદશાહને પૂજ્ય છે.^૧

૨૪. ચેતના ત્રણ પ્રકારની.—૧. કર્મજ્ઞચેતના—એકન્દ્રિય જીવ અનુભવે છે. ૨. કર્મચેતનાવિકલેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય અનુભવે છે. ૩. જ્ઞાનચેતના—સિદ્ધપર્યાય અનુભવે છે.

૨૫. મુનિઓની ઇત્તિ અસૌકિક દોઢી જોઈએ; તેને બદલે હાત્ત લીકિક જોવામાં આવે છે.

મંવત ૧૬૫૭ (લાલારી)ના અસાડ વદ ૨, સનિ-ના ૧૪૧૫૧૬૦૦.

૨૬. પર્યાયાલોચન—એક વસ્તુને બીજી રીતે વિચારતી તે.

૨૭. આત્માની પ્રતીતિ માટે સંકલ્પનાત્મકે દર્શાવે:—જી ઇન્દ્રિયોમાં મન અધિ-
ષ્ઠાતા છે; અને બાકીની પાંચ ઇન્દ્રિયે તેની આત્મા પ્રમાણે વર્તનાર છે; અને તેની સંકલ્પના કરનાર પણ એક મન જ છે. મન જો ન હોત તો કોઈ કાર્ય બનત નહીં. વાસ્તવિક રીતે કોઈ ઇન્દ્રિયનું કાંઈ વળનું નથી. મનનું સમાધાન થાય છે; તે એ પ્રમાણે કે, એક ચીજ આંખે જોઈ, તે લેવા પગે ચાલવા માંડ્યું. સાં જઈ હાથે લીધી, તે બાકી છલાદિ. તે સઘળી ક્રિયાનું સમાધાન મને કર્યું છતાં એ સઘળાનો આધાર આત્મા ઉપર છે.

૨૮. જે પ્રદેશે વેદના વધારે હોય તે મુખ્યપણે વેદે છે; અને બાકીના ગૌણપણે વેદે છે.

૨૯. જગતમાં અમલના જીવ અર્નનગુણ છે. તેથી અર્નનગુણ પરમાણું એક સમયે એક જીવ ગ્રહણ કરે છે.

૩૦. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવે બાલ અને અભ્યંતર પરિણમતાં પરમાણુ જે ક્ષેત્રે વેદનારૂપે ઉદયમાં આવે ત્યાં એકકા થઈ ત્યાં તે રૂપે પરિણમે, અને ત્યાં જેવા પ્રકારનો બંધ હોય તે ઉદયમાં આવે. પરમાણુઓ માયામાં એકકા થય તો ત્યાં માયાના દુષ્પાવાને આકારે પરિણમે છે, આંખમાં આંખની વેદનાના અકારે પરિણમે છે.

૧. ઉત્કૃષ્ટ-સંયમદશાનું પ્રતિપદન આ પ્રસંગમાં કર્યું છે.—સંસોધક

૩૧. એનું એ જ ચૈતન્ય જીને સ્વીકૃતિ, અને પુરુષને પુરુષરૂપે પરિણમે છે; અને ખોંગસક પણ તથા પ્રકારના જ આકારે પરિણમી પુષ્ટિ આપે છે.
૩૨. પરમાણુ પરમાણુને સરીરમાં લગનાં કોષ્ઠએ જોયાં નથી; પણ તેનું પરિણામવિશેષ જાણવામાં આવે છે. તાવની દવા તાવ અટકાવે છે એ જાણી શકીએ છીએ, પણ અંદર શું ક્રિયા થઈ તે જાણી શકના નથી એ દેખાતે. કર્મકંઠ થતો જોવામાં આવતો નથી, પણ વિષ ક જોવામાં આવે છે.
૩૩. અનાગાર-જેને વળતે વિશે અપવાદ નહીં તે.
૩૪. અણુગાર-પરિવિનાના.
૩૫. સમિતિ-અમ્યકપ્રકારે જેની મર્યાદા રહી છે તે મર્યાદામહિત, યથાસ્થિત-પણે પ્રવર્તવાનો જાનીઓએ જે માર્ગ કહ્યો છે તે માર્ગ પ્રમાણે માપ-સહિત પ્રવર્તવું તે.
૩૬. સત્તાગત-ઉપશમ.
૩૭. શ્રવણુ લગવાનું-માધુભગવાન અથવા મુનિ લગવાનું.
૩૮. અપેક્ષા-જરૂરીયાત,-કમ્પ્યુ.
૩૯. સાપેક્ષ-બીજા કારણ, હેતુની જરૂરીયાત પ્રત્યે છે તે.
૪૦. સાપેક્ષત્વ અથવા અપેક્ષાએ-એક બીજાને લઇને.
- મંવત્ ૧૯૫૭ (હાલારી)ના આશાઃ વદ ૩, સ્વિ-તા. ૧૫૭૧૬૦૦.
૧. પાર્થિવપાક-સત્તાએ થયેલો.
 ૨. અનુપપન્ન-નહીં મંભવિત, નહીં સિદ્ધ થવાયો.
- સૂત્ર-પ્રાવકઆશ્રયી. પરબીલાગ તથા બીજા આક્રમક વિશે.
૧. જ્યાંસુધી મૃત્યુ અને પરબીલાગ લાગ કરવામાં આવે નહીં જ્યાંસુધી સર્વ ક્રિયા નિષ્ફળ છે, જ્યાંસુધી આત્મામાં જગ કપટ હોવાથી ધર્મ પરિણમતો નથી.
 ૨. ધર્મ પામવાની આ પ્રથમ ભૂમિકા છે.
 ૩. જ્યાંસુધી મૃત્યુ લાગ અને પરબીલાગ એ ગુણો ન હોય જ્યાંસુધી વસ્તુ તથા ક્રિયા હોઈ શકે નહીં.
 ૪. મૃત્યુ જવાથી ધર્મી અમય પ્રગતિ ઓછી થઈ નિવૃત્તિનો પ્રભુ આવે છે. મહાત્મા તત્ત્વિન કળનાં પણ વિચાર કરવો પડે.
 ૫. મૃત્યુ જોવાથી જ લાભ થાય એવો કંઈ નિયમ નથી. જો નેમ હોય તો માયા જોવાના કળનાં જગતમાં અમય જોવાના કળનાં હોય છે,

તો તેઓને ઘણો લાલ થવો જોઈએ; તેમ કાંઈ જોવામાં આવતું નથી; તેમ અસલ જોલવાથી લાલ થવો હોય તો કર્મ સાવ રહ્યું જાય, અને શાસ્ત્ર પણ ખોટાં પડે.

૬. સત્યનો જય છે. પ્રથમ મુરકેલી જણાય, પણ પાછળથી સત્યનો પ્રભાવ થાય, ને તેની અસર સામા માણસ તથા સંબંધમાં આવનાર ઉપર થાય.

૭. સત્યથી મનુષ્યનો આત્મા સ્ફટિક જેવો જણાય છે.

સંવત ૧૯૫૭ (હાલારી)ના અશાઃ વદ ૪ સોમ, - તા. ૧૬ાજા ૧૯૦૦.

૧. દિગ્બરપ્રદાય એમ કહે છે કે આત્મામાં 'કેવળજ્ઞાન' શક્તિરૂપે રહ્યું છે.

૨. શ્વેતાશ્વરપ્રદાય કેવળજ્ઞાન સત્તારૂપે રહ્યાનું કહે છે.

૩. 'શક્તિ' શબ્દનો અર્થ 'સત્તા'થી વધારે ગોઠ્યું થાય છે.

૪. શક્તિરૂપે છે, એટલે આવડણીથી રોકાયું નથી. જેમ જેમ શક્તિ વધતી જાય એટલે તેના ઉપર જેમ જેમ પ્રયોગ થતા જાય, તેમ તેમ જ્ઞાન વિશુદ્ધ થતું જઈ, કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય.

૫. સત્તામાં એટલે આવરણમાં રહ્યું છે એમ કહેવાય.

૬. સત્તામાં કર્મપ્રકૃતિ હોય તે ઉદયમાં આવે એ શક્તિરૂપે ન કહેવાય.

૭. સત્તામાં કેવળજ્ઞાન હોય અને આવરણમાં ન હોય એમ ન બને.^૧

૮. કાન્તિ, દીપ્તિ, શરીરનું બળવું, ખોરાકનું પાચન થવું, લોહીનું ફરવું, ઉપરના પ્રદેશોનું નીચે આવવું, નીચેનાનું ઉપર જવું (વિશેષ કારણથી સમુદ્ધાતાદિ), રતાશ, નાવ આવવો; એ બધી તેજસ્ પરમાણ્વી ક્રિયાઓ છે. તેમ જ સામાન્ય રીતે આત્માના પ્રદેશો ઉપર નીચા થવા કરે એટલે કંપાચમાન રહે તે પણ તેજસ્ પરમાણ્વી.

૯. કાર્મણશરીર તે જ સ્થળે આત્મપ્રદેશને પોતાના આવરણના સ્વભાવ બતાવે.

૧૦. આત્માના આઠ સ્વરૂપ પ્રદેશ પોતાનું સ્થાન ન બદલે. સામાન્ય રીતે સ્થૂળ નયથી એ આઠ પ્રદેશ નાખિના કહેવાય; સૂક્ષ્મપણે ત્યાં અમં-ખ્યાતા પ્રદેશ કરેવાય.^૨

૧. અહીં આત્માએ આ પ્રમાણે નોંધ કરી છે:—“જગત્તી આરાધનામાં વિશેષ જોવા (શ્રીમદે) બહામળ કરી, ને પ્રરૂંજ વિશેષપણે સન્નિવવા (શ્રીમદે) : હુ:— સંશોધક.

૨. આત્માની નોંધ:—“આઠ પ્રદેશનો સંબંધ (શ્રીમદે) બતાવ્યો.”—સંશોધક.

૧૧. એક પરમાણુ એક પ્રદેશી છતાં ૭ દિશાને સ્પર્શે (ચાર દિશા તથા એક ઉર્ધ્વ અને બીજી અવો એ મળી ૭ દિશા)
- ૧૨ નિયાણુ એટલે નિદાન
- ૧૩ આક કર્મ જપ્તા વેદનીય છે જાગણુ કે જપ્તા વેદાય છે, પરંતુ લોકપ્રસિદ્ધ વેતુ ચતુ નહીં હોય તો લોકપ્રસિદ્ધ વેદનીયકર્મ જુદુ ગણ્યુ છે
- ૧૪ કામંડા, તેગસ, આકારક વૈદ્ય અને ઓદાગિક એ પાચ શરીરના પરમાણુ એકનાએક એટલે સગળા છે પરંતુ તે આત્માના પ્રયોગ પ્રમાણે પગિણુમે છે
- ૧૫ અમુક અમુક મગજમાની નસો દામનાથી ક્રોધ, દાસ્ય, ઘેવજા ઉત્પન્ન થાય છે શરીરમા મુખ્ય મુખ્ય સ્થળો જીભ, નાસિકા, દહ્યાદિ પ્રગટ જણાય છે તેથી માનીએ છીએ, પણ જાણ સક્ષમ સ્થાનો પ્રગટ જણાતા નથી એટલે માનતા નથી પણ તે જગ છે
- ૧૬ વેદનીયકર્મ એ નિર્જગર છે પણ જા દલદિ તેમાંથી ભાગ પડારી જાય
- ૧૭ જાનીએ એમ કુ છે કે આ જ લેનાય દુખ ચતુ હોય, અને હોડતાય દુખ ચતુ હોય ત્યાં એવેખના નથી તેમા પણ અપવાદ હોય છે જાનીએ જ આત્માના જવાની ભાગ્યજા કડી નથી
- ૧૮ જાનીએ જાતે જાતે અન્ય ગુણોમયુક્ત જોઈ છે, પરંતુ મોત મટારી ગઈ એની જાતે જોઈ જોર મા આવી નહીં વેદ અને જાતે જોઈ એ નિર્મલ પ છે
- ૧૯ જુદેને ગેગ, દાગિના જ્ઞાનરથા, અને મોત એ ચાગ જાગત ઉપરથી વેગવ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો

સંવત ૧૯૫૭ (૧૯૫૭)ના અગાસ્ટ ૨૬ ૪ વેગવ્ય-તા ૦૧/૦૭/૧૯૦૦.

- ૧ અત્તર્વૃત્તિ Cપ જા ન મા આને નો તે થરી મા મન્યનો ભાગ કરે, પણ જો જુદેને અત્તર્વૃત્તિ જુદા હોવાથી તે પ્રથમ નો ઉપર તેને અમર કરે નહીં
- ૨ જો એક વખત આત્મા અત્તર્વૃત્તિ પ્રત્યા જાય, તે અર્ધપુરુષપરાવર્તન ગ્રે એમ તીર્થકર્તાએ કહ્યું છે અત્તર્વૃત્તિ જાનથી થાય છે આત્મવૃત્તિ થવાનો આભામ એની ગેજ (સ્વભાવ જ) આત્મામાં થાય છે અને તેમ થવાની ખત્રી પણ સ્વભાવિક થાય છે. અર્થાત્ આત્મા 'વરભા-મીટર' સામાન છે ત્યાર હોવાની તેમ ત્યાર ઉતરી જવાની ખત્રી

‘ચરમોમીટર આપે છે. જો કે ચરમોમીટર તાવની આકૃતિ ખતાવતું નથી, છતાં તેની પ્રતીતિ થાય છે. તેમ અંતર્વૃત્તિ થયાની આકૃતિ જણાતી નથી, છતાં અંતર્વૃત્તિ થઈ છે એમ આત્માને પ્રતીતિ થાય છે. ઔપધ કેવી રીતે તાવ ઉતારે છે, તે કાંઈ ખતાવતું નથી, છતાં ઔપધથી તાવ ખસી જાય છે એમ પ્રતીતિ થાય છે. એજ રીતે અંતર્વૃત્તિ થયાની એની મેળે જ પ્રતીતિ થાય છે. આ પ્રતીતિ તે ‘પરિણામપ્રતીતિ’ છે.

૩. વેદનીયકર્મ. ૦૧
૪. નિર્નરાનો અસંખ્યાતગુણો ઉત્તરોત્તર ક્રમ છે. સમ્યક્દર્શન પામેલ નથી એવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવ કરતાં સમ્યક્દષ્ટિ અનંતગુણી નિર્નરા કરે છે ૨
૫. તીર્થંકરાદિને ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તતાં છતાં ‘ગાદ’ અથવા ‘અવગાદ’ સમ્યક્ત્વ હોય છે.
૬. ‘ગાદ’ અથવા ‘અવગાદ’ એક જ કહેવાય.
૭. કેવળાને ‘પરમાવગાદ સમ્યક્ત્વ’ હોય છે.
૮. એથે ગુણુસ્થાનકે, ‘ગાદ’ અથવા ‘અવગાદ’ સમ્યક્ત્વ હોય છે.
૯. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અથવા ગાદ-અવગાદ સમ્યક્ત્વ એક સરખું છે.
૧૦. દેવ, ગુરૂ, તત્ત્વ, અથવા ધર્મ અથવા પરમાર્થને તપાસવાના ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) કસ, (૨) હેદ, અને (૩) તાપ. એમ ત્રણ પ્રકારે કસોટી થાય છે. સોનાની કસોટીને દષ્ટાન્તે. (ધર્મર્થિંદુ ગ્રન્થમાં છે.) પહેલા બીજા પ્રકારે કાષ્ઠમાં મળતાપણુ આવે, પરંતુ નાખની વિશુદ્ધ કસોટીએ શુદ્ધ જણાય તો તે દેવ ગુરૂ અને ધર્મ ખરા ગણાય.
૧૧. શિષ્યની જે ખામીઓ હોય છે તે જે ઉપદેશકના ધ્યાનમાં આવતી નથી તે ઉપદેશકર્તા ન સમજવો. આચાર્યો એવા જોઈએ કે શિષ્યને અદ્ય દોષ પણ જણી શકે. અને તેવો થયાસમયે બોધ પણ આપી શકે.

૦૧ શ્રીતાળી નોંધ:-વેદનીયકર્મની ઉદ્દેશ્ય માન પ્રકૃતિમાં આત્મા દર્શ થયે છે, કેવા ભાવમાં આત્મા ભાવિત રહેવાથી તેમ થાય છે એ વિષે સ્વાત્માશ્રયી ચારવા (શ્રીમદે) કહ્યું—સંયોધક.

૨. “એમ અનંત ગુણુ નિર્નરાનો અદિઆતો ક્રમ ચૈદમા ગુણુસ્થાનક સુધી (મદે) ખતાવ્યો, અને સ્વામિ કાર્તિકની રાખ આપી.” એ પ્રકારે આ રમ્યજે : કહી છે.—કસોધક.

૧૭. સમ્યક્દષ્ટિ ગૃહસ્થ એવા હોવા જોઈએ કે જેની પ્રતીતિ દુસ્મરેા પણ કરે, એમ જાનીઓએ કહ્યું છે. તાત્પર્ય કે, એવા નિષ્કલંક ધર્મ પાળનારા હોવા જોઈએ.

રાત્રે.

૧૮. અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન વચ્ચે તફાવતઃ^૨

૧૯. પરમાવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાનથી પણ ચટ્ટી જાય છે; અને તે એક અપવાદરૂપે છે.

સંવત્ ૧૯૫૭ (દાદારી)ના અશાઃ વદ ૫ શુક્ર-તાં ૧૮૧૭૧૬૦૦.

૧. આરાધના થવા માટે સધળાં જ્ઞાન છે, અને તે આરાધનાનું પર્યુન કરવા જ્ઞાનકેવળી પણ અશક્ય છે.

૨. જ્ઞાન, લબ્ધિ, ધ્યાન અને મુમુક્ષુ આરાધનાનો પ્રકાર પણ એવો જ છે.

૩. ગુણનું અતેશયપણુ જ પૂજ્ય છે, અને તેને આધીન લબ્ધિ, સિદ્ધિ ઇત્યાદિ છે, અને ચારિત્ર સ્વચ્છ કરવું એ તેનો વિધિ છે.

૪. દશવૈકાલિકમાં પહેલી ગાથા—“ધમ્મો મગ્ગ મુક્કિઃ, અહિંસા મયમોત્તમો । દેવાવિ તં નમમંતિ જસ ધમ્મો મયામણ્ણે” ॥ એમાં સર્વ સિધિ સમાધ જાય છે. પણ અમુક વિધિ એમ કહેવામા આવેલ નથી તેથી એમ સમજવામાં આવે છે, કે અષ્ટપદો વિધિ બતાવ્યો નથી.

૫. ગુણાતિશયમાં જ અમરકાર છે. (અત્માના).

૬. સર્વોત્કૃષ્ટ શાન્ત સ્વભાવ કળ્યાણી પરસ્પર વૈગલાળાં પ્રાપ્તિઓ પોતાનો વૈરભાર હેડી દઈ શાન્ત થઈ બેસે છે. એવો શ્રી તીર્થકરનો અતિશય છે.

૧. શ્રોતાની નોંધઃ—“અવધિજ્ઞાન, અને મનઃપર્યવજ્ઞાન સંબંધી ‘ન દિશ્યત્ત માં ને વાચવામાં આવેલ તેથી અલિપ્તાય ન્દેશ જણેલ, તે જ પ્રમાણે ‘બમન્તી આરાધના’માં અધિકાર વાચવામા આવ્યાનું (શ્રીમદે) જણાવ્યું. બન્ને વચ્ચે શું તફાવત છે તે જણાવવામાં નથી આવ્યો-સરોચક.

૨. શ્રોતાએ અત્ર નોંધ કરી છે કે, ‘પહેલા (અવધિ, જ્ઞાનના દરજ્જા યાગ છે; હૃદયમાન ઇત્યાદિ છે એથે ગુરુસ્થાનકે પણ હોઈ શકે; સમૂળ છે; એટલે જ્ઞાનના સમૂલ પર્યાય જાણી શકે; અને બીજું (મનઃપર્યવજ્ઞાન સ્વતંત્ર-આસ મનના પર્યાય સંબંધી રમિતિરેકને લઈને એક ન્દેશ તાલુકાની માફક છે; તે અખટ છે, અપ્રપંતને જ રહ શકે ઇત્યાદિ કુખ્ય મુખ્ય તફાવત (શ્રીમદે) કહી બતાવ્યો.”—સરોચક.

૭. જે કાંઈ સિદ્ધિ, લખિત્ર ઇલાદિ છે તે આત્માના જગૃનપણામાં એટલે આત્માના અપ્રમત સ્વભાવમાં છે. તે અંધી શક્તિઓ આત્માને આધીન છે. આત્માવના કાંઈ નથી. એ મૂર્ખનું મૂળ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર છે.
૮. અત્યંત લેશ્યાશુદ્ધિ હોવાને લીધે પરમાણુ પણ શુદ્ધ હોય છે. સાત્ત્વિક અમાત્ત્વિક ઝાડ નીચે બેસવાથી જળ્યાતી અમરના દર્શનને.
૯. લખિંધ સિદ્ધિ સાચી છે; અને તે અપેક્ષાવગરના મહાત્માને પ્રાપ્ત થાય છે. જોગી વૈરાગી એવા મિથ્યાત્વીને પ્રાપ્ત થતી નથી. તેમાં પણ અનંત પ્રકાર હોઇને અપવાદ છે. એવી શક્તિઓવાળા મહાત્મા જાહેરમાં આવતા નથી; તેમ જાતાવંતા પણ નથી. જે કહે છે તેની પાસે તેવું હોતું નથી.
૧૦. લખિંધ ક્ષોભકારી, અને ચારિત્રને શિથિલ કરનારી છે, લખિંધ આદિ માર્ગેથી પડવાનાં કારણો છે. તેથી કરી જ્ઞાનીને તેનો તિરસ્કાર હોય છે જ્ઞાનીને જ્યાં લખિંધ, સિદ્ધિ આદિથી પડવાનો મંસલ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તે પોતાથી વિશેષ જ્ઞાનીનો આશ્રય શોધે છે.
૧૧. આત્માની યોગ્યતાવગર એ શક્તિ આવતી નથી. આત્માએ પોતાનો અધિકાર વધારવાથી તે આવે છે.
૧૨. દેહ છૂટે છે તે પર્માય છૂટે છે; પણ આત્મા આત્માકારે અખંડ ઉભો રહે છે; પોતાનું કાંઈ જતું નથી; જે જાય છે તે પોતાનું નથી એમ પ્રસક્ત જ્ઞાન થાય નહીં સાંસુથી મૃતુનો ભય લાગે છે.
૧૩. ગુરુ ગણધર ગુણધર અધિક, પ્રચુર પરંપર ઔર; મન તપ તનુ નગન ધર, વંદો જય શિરમોર. ૧.

—સ્વામિકાર્તિક.

પ્રચુર=છુટક, છુટક; વિરલા; જય=જન. શિરમોર=માથાના મુકુટ.

૧૪. અવગાહ=મજબૂત. પરમાવગાહ દિલ્લપણે મજબૂત. અવગાહ=એક પરમાણુ પ્રદેશ ગેરે તે વ્યાપતું. અવક=તાનીના વચનના ઓતા; જ્ઞાનીનું વચન ત્રણ કરનાર. દર્શન જ્ઞાન વગર ક્રિયા કરતાં છતાં શ્રુતજ્ઞાન વાંચનાં છતાં અવક મધુ હોઇ રહે નહીં. ઉદ્ધયિક ભાવે તે આરક, સ.ધુ કંટુવ. પશ્ચિમનિકમ.વ કહેવાય નહીં. રથવિર=રથર મમેલ.

૧૫. સ્થવિરકક્ષપન્ને સાધુ વૃદ્ધ થયેલ છે તેઓને શાસ્ત્રમર્યાદાએ વર્તવાનો આજ્ઞાવાનો મળીઓએ મુકરર કરેલો, બાધેલો; નફી કરેલો માર્ગ-નિયમ.

૧૬. જિનકક્ષપન્નેકાકા વિચરનારા સાધુઓને માટે કરેલો અર્થાત્ બાધેલો -મુકરર કરેલો જિનમાર્ગ વા નિયમ.

તા. ૧૬૧૭/૧૬૦૦.

૧. સર્વ ધર્મ કરતાં જૈનધર્મ ઉત્કૃષ્ટ દયાપ્રણીન છે. દયાનું સ્થાપન જેવું તેમાં કરવામાં આવ્યું છે, તેવું બીજા કોઈમાં નથી. "માર" એ શબ્દ જ "મારી" નાખવાની સજ્જડ છાપ તીર્થંકરોએ આત્મામાં મારી છે. એ જગોએ ઉપદેશનાં વચનો પણ આત્મામાં સર્વોત્કૃષ્ટ અસર કરે છે, શ્રી જિનની છાતીમાં જીવદિઆના પરમાણુ જ ન હોય એવો અદ્વિ-સાધર્મ શ્રી જિનનો છે જેનામાં દયા ન હોય તે જિન ન હોય. જૈનને દાધે ખુન થવાના બનાવો પ્રમાણુમાં અત્ય દુર્ગ. જૈન હોય તે અસલ મોલે નહીં.

૨. જૈન શિશુઓ બીજા ધર્મોને મુશળે અદિઆમા ખૌદ પણ ચઢી જાય છે, બ્રાહ્મણોની મઘાદિ દિંસકાક્યાનો નાશ પણ શ્રી જિને તે શ્રી શુદ્ધ કર્યો છે. જે હજુ સુધી કાયમ છે.

૩. બ્રાહ્મણો મઘાદિ દિંસકધર્મવાળા હોવાથી શ્રી જિને તથા શ્રી શુદ્ધ સખત શબ્દો વાપરી ધિક્કાર્યા છે, તે થયેલ છે.

૪. બ્રાહ્મણોએ સ્વાર્થશુદ્ધિથી એ દિંસકક્રિયા દાખલ કરી છે. શ્રી જિને તેમ જ શ્રી શુદ્ધ જાતે વૈભવલાભ ક-લો દોવાથી તેઓએ નિસ્વાર્થશુદ્ધિએ વ્યાધર્મનો ઉપદેશ કરી દિંસકક્રિયાનો વિરોધ કર્યો. જગતસુખમાં તેઓની રૂપેલા નરોળી.

૫. દિંદુરયાનના લોકો એક વખત વિદ્યાનો અભ્યાસ એવી રીતે છોડી દે છે કે, ફરીને તે ગ્રહણ કરતાં તેઓને કંટાળો આવે છે. યુરોપિયન પ્રજામાં તેથી ઉલટું છે. તેઓ તદેન છોડી દેતા નથી. પણ ચાલુ જ ગમે છે. પ્રવૃત્તિના કારણને લઈને વગોઓએ અભ્યાસ થઈ શકે એ વાત જુદી.

ગરૂ.—

૬. વેદનીયકર્મની સ્થિતિ જય-જ્ય બાર મુહૂર્તની છે; તેથી એટલી સ્થિતિનો બંધ પણ કયાય વગર એક સમયનો પડે, બીજે સમયે વેદ, ત્રીજે સમયે નિર્જર.

૭. ધર્માપથિકી ક્રિયા=આલવાની ક્રિયા.

૮. એક સમયે સાત, અથવા આઠ પ્રકૃતિનો બંધ થાય છે. ખોરાક તથા વિપવનાં દષ્ટાન્તે. જેમ ખોરાક એક જગોએથી લેવામાં આવે છે પણ તેનો રસ દરેક ઇન્દ્રિયને પહોંચે છે, ને દરેક ઇન્દ્રિયે જ પોતે પોતાની શક્તિપ્રમાણે મહી તે રૂપે પારણુમે છે. તેમાં તદ્વાવત પડતો નથી. તેની જ રીતે વિપ લેવામાં આવે, અથવા સર્પિંશ થાય તો તે ક્રિયા તો એક જ ઠેકાણે થાય છે પરંતુ તેની આર ઝેરરૂપે દરેક ઇન્દ્રિયને જુદે જુદે પ્રકારે આખે ચરીરે થાય છે. આ જ રીતે કર્મ બાંધતી વખત મુખ્ય ઉપયોગ એક પ્રકૃતિનો હોય છે, પરંતુ તેની અસર અર્થાત્ વહેંચણુ બીજી સર્વ પ્રકૃતિઓને અન્યોઅન્યના સંબંધને લઈને મળે છે. જેવો રસ તેનું ગ્રહણ કરવું થાય. જે ભાગમાં સર્પિંશ થાય તે ભાગ કાપી નાંખવામાં આવે, તો ઝેર ચઢતું નથી; તે જ પ્રમાણે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવામાં આવે તો બંધ પડતો અટકે છે. અને તેને લીધે બીજી પ્રકૃતિઓમાં વહેંચણુ થતી અટકે છે. બીજાં પ્રયોગથી જેમ ચઢેલું ઝેર પાછું ઉતરે છે, તેમ પ્રકૃતિનો રસ મંદ કરી નાંખવામાં આવે તો તેનું બળ ઓછું થાય છે. એક પ્રકૃતિ બંધ કરે કે બીજી પ્રકૃતિઓ તેમાંથી ભાગ લે; એવો તેમાં સ્વભાવ રહેલો છે.

૯. મૂળ કર્મપ્રકૃતિનો ક્ષય થયો ન હોય લાંસુથી ઉત્તર કર્મપ્રકૃતિનો બંધ વિચ્છેદ થયો હોય તોપણ તેનો બંધ મૂળ પ્રકૃતિમાં રહેલા રસને લીધે પડી રહે છે. તે આશ્ચર્ય જેવું છે.

૧૦. અનંતાનુબંધીય કર્મપ્રકૃતિની સ્થિતિ ૪૦ કોડિકાડિની, અને સોહનીય (દર્શનમોહનીય)ની ૭૦ કોડિકાડિની છે તેનું કારણ.

તા. ૨૦/૭/૧૯૦૦.

૧. આયુનો બંધ એક આવતા ભવનો આત્મા કરી શકે. તેથી વધારે ભવનો ન કરી શકે.

૨. કર્મઅન્યના બંધચક્રમાં આડે કર્મપ્રકૃતિ જે બતાવી છે તેની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ એક ક્વચ્ચાશ્રયી અપવાદ સાથે બંધ ઉદ્યાદિમાં છે, પરંતુ તેમાં આશુ અપવાદરૂપે છે. તે એવી રીતે કે, મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકવર્તી જીવને બંધમાં ચાર આયુની પ્રકૃતિનો (અપવાદ) જણાવ્યો છે. તેમાં એમ સમજવાનું નથી કે આલતા પર્યાયમાં ચારે ગદ્દિના આયુને બંધ કરે; પરંતુ

આયુનો બધ કરવા માટે વર્તમાનપર્યાયમા એ શુશ્રુષાનકવર્તી જીવને ચાગ ગતિ ખુલી છે તેમા ચાગમાથી એક એક ગતિનો બધ કરી શકે તે જ પ્રમાણે જે પર્યાયમા જીવ તેવ તેને તે આયુનો ઉદય હોય. મતયમ કે ચાર ગતિમાથી વર્તમાન એક ગતિનો ઉદય હેઠ શકે, તે ઉદીરણા પણ તેની જ હેઠ શકે.

૩. જે પ્રકૃતિ ઉદયમા હેય તે શિવાય બીજી પ્રકૃતિની ઉદીરણા કરી શકે, તે તેનો વખત ઉદયમાન પ્રકૃતિ રોક્ષાઇ જાય ને જી ઉદયમા આવે.
૪. જો કોઈકાંડિનો મોટામા મેગે મિથિતિબધ છે તમા અમખ્યાતા બવ થાય. વળી પછે તેનો ને તેનો કમે કમે બવ પડતો જાય એવા અર્થન બધની અપેક્ષાએ અનતાભર કહેવાય પણ અમાકે કેલા પ્રમાણે જ બવનો બધ પડે.

તા. ૨૧૭૧૯૦૦

૧. વિશિષ્ટ-મુખ્યપણે મુખ્યપણાવાચક રાજ છે

૨. જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય અને અનરાય એ ત્રણ પ્રકૃતિ ઉપરામભાવમા હોઇ શકે જ નહીં કોયોપરામભાવે જ તેવ. એ પ્રકૃતિ જો ઉપરામભાવે હોય તો આત્મા જડવત્ થઇ જાય જો ક્રિયા પણ કરી શકે નહીં, અથવા તો તેનાથી પ્રવર્તન પણ થઇ શકે નહીં જ્ઞાનનુ કામ જગૃવાનું છે દર્શનનુ કામ દેખવાનું છે, અને વીર્યનું કામ પ્રવર્તવાનું છે વીર્ય એ પ્રગરે વર્તી શકે જે ૧ અભિસધિ ૨ અનભિસધિ અભિસધિ = આત્માની પ્રેરણાથી વીર્યનું પ્રવર્તન થાય તે અનભિસધિ = વ્યાધિથી વીર્યનું પ્રવર્તન થાય તે જ્ઞાનદર્શનમા ભૂલ થતી નથી પરંતુ ઉદયભાવે, રહેલા દર્શનમોર્દને લીધે ભૂલ થવાથી એટલે ઔરનું તોર જણાવાથી વીર્યની પ્રવર્તિ વિપરીતેપણુ થાય છે જો સમ્યક્પણે થાય, તો મિદ્ધ પર્યાય પામે અત્મા કોઇ પણ વખતે ક્રિયા વગરનો હોઇ શકતો નથી જ્ઞાના સુધી યોગો છે ત્યાસુધી ક્રિયા કરે છે તે પોતાની વીર્યક્રેતથી કરે છે. તે ક્રિયા જોવામા આવતી નથી પણ પરિણામ ઉપરથી જ જાણવામા આવે છે આધેનો એવાન નિતમા પડી જાય છે એમ સવારે હૃદય જણાય છે નિદ્રા સારી અતી દત્તી હસાર્દક બોલીએ છીએ તે થયેની ક્રિયા અમખ્યાથી જોવામા આવે છે ચાગીય વર્ણની ઉમરે આકર્ષા જણના આવડે તો શુ તે પહેલા અઘા નહોતા એમ કાઇ કહી શકતો નહીં જ પેતાને જ્ઞાન નહોતું તેથી એમ હું આ જ

પ્રમાણે જ્ઞાન દર્શનનું સમજવાનું છે આત્માનાં જ્ઞાન દર્શન અને વીર્ય થોડાં ઘણાં પણ ખુલાં રહેતાં હોવાથી આત્મા ક્રિયામાં પ્રવર્તી શકે. વીર્ય અજાયબ હશેનાં રહ્યા કરે છે. કર્મપ્રત્યંધ વાંચનાથી વિશેષ સ્પષ્ટ થશે. આત્મા ખુલાસાથી બહુ લાલ થશે.

૩. પારિજામિકલાવે હમૈશા જીવતપણુ છે; એટલે જીવ જીવપણે પરિણમે, અને સિદ્ધત્વ ક્ષાયિકલાવે હોય, કારણ કે પ્રકૃતિઓનાં ક્ષય કરવાથી સિદ્ધપર્યાય પ્રમાય છે.

૪. મોહનીયકર્મ ઉર્ધ્વકલાવે હોય.

૫. વાણિયા બોડા અક્ષર લખે છે, પણ આંકડા બોડા લખતા નથી. ત્યાં તો બહુ સ્પષ્ટપણે લખે છે. તેવી રીતે કથાનુયોગમાં જ્ઞાનીઓએ લખતે બોડું લખ્યું હોય તો લલે. બાકી કર્મપ્રકૃતિમાં તો એકસ આંકડા લખ્યા છે. તેમાં જરા તફાવત આવવા નથી દીધો.

તા. ૨૨/૭/૧૯૦૦.

૧. જો ન એ દોરો પરાવેલ સોય જેવું છે એમ ઉત્તરાધ્યનસત્રમાં કહેલું છે. દોરો પરાવેલ સોય ખોવાતી નથી તેમ જ્ઞાન હોવાથી સંસારમાં બૂલું પડતું નથી.

તા. ૨૩/૭/૧૯૦૦.

૬. દર્શન-જમનના કોઇ પણ પદાર્થનું બેઝરૂપ અગ્રંથરહિત નિગદ્યર પ્રતિ-
નિષ્પિત થયું,—તેનું અસ્તિત્વ જણાવું નિર્વિનિપપણે કાઢ છે એમ
આગ્રસીના ઝગઝગની પેઠે ગામા પદાર્થનો ભાસ થયો એ “દર્શન”
વિષય થાય ત્યાં “જ્ઞાન” થાય
૭. દર્શનાવગણીયકર્મના આવરણને લઇને દર્શન અગ્રાદ્યપણે અવરાયું
હોવાથી, જનનમા મૃતતા થઇ ગઇ, અને ત્યાંથી સ્વમત્તદ સાર થયો.
૮. દર્શન રોકાય ત્યાં જ્ઞાન પણ રોકાય
- દર્શન અને જ્ઞાનની વહેંચણી દેખામા આની છે જ્ઞાન દર્શનના કાંઈ
કટકા થઇ જૂદા પડી શકે એમ નથી એ આત્માના ગુણો છે. રૂપિયાના
બે અર્ધા તે જ રીતે આઠ આના દર્શન, અને આઠ આના જ્ઞાન છે.
૧૦. તીર્થકરને એક સમયે દર્શન અને તે જ સમયે જ્ઞાન એમ બે ઉપયોગ
દિગમ્પરમતપ્રમાણે છે અપતામ્પરમતપ્રમાણે નથી ૧૨ માં ગુણુસ્થાનકે
જ્ઞાનાવગણીય દર્શનાવગણીય, અને અતરાય એમ ત્રણ પ્રકૃતિનો ક્ષય
એક રાત્રે થાય છે, અને ઉત્પન્ન થતી લબ્ધિ પણ સાથે થાય છે
ને એક સમયે ન થયું હોય તો એ- બીજી પ્રકૃતિએ ખમવું જોઈએ.
સ્વેતામ્પર કહે છે કે જ્ઞાન મત્તામા રહેવું જોઈએ, ધરણુ એક સમયે
બે ઉપયોગ ન હોય, પણ દિગમ્પરની તેથી જૂદી માન્યતા છે.
૧૧. સ્વચવાદ-કાંઈ નથી એમ માનનારા, એ બોધ કર્મનો એક ફાટો છે
આયત્ન કોઈ પણ પદાર્થનું સ્થગિ, પાત્ર, ફૂટરથ-અચળ, ન ખસી શકે
એવો તટરથ-ગર્ક, તે સ્થળે. મધ્યસ્થ-વચમા

તા. ૨૪/૭/૧૯૦૦

૧. ચોરોપચય-જવું જવું પણ પ્રતગવશાત્ અવવું જવું-જમનાગમન.
માણસના જવા આવવાને લાગુ પડે નહીં આસોરદ્વંસ ઇસ દિ સુક્ષ્મ
ક્રિયાને લાગુ પડે ચર્ચાવચય-જવું આવવું
૨. આત્માનું જ્ઞાન બ્યારે ચિંતામા રોકાય છે ત્યારે નવા પરમણુ મહણુ
થઇ શકે તો નથી, ને જો હોય છે તેવું જવું થાય છે, તેથી ધરીરનું
વળન ખરી જાય ■
૩. શ્રી આચારાગસૂત્રના પહેલા અધ્યયન શલ્પરિણામા, અને શ્રી વર્ણદર્શન
સ્મૃત્યયમા મુગ્ધ અને વનરપ્રતિના કર્મની દુર્જના કરી વનરપ્રતિમા

આત્મા હોવાનું ગિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. તે એવી રીતે કે બન્ને જન્મે છે, વધે છે, આહાર લે છે; પરમાણુ લે છે, મૂકે છે; મરે છે. ઇત્યાદિ.

તા. ૧૮૮૧૬૦૦.

૧. સાધુ.—સામાન્યપણે—ગ્રહનામ લાગી મૂળગુણના ધારક તે. રૂતિ-ધ્યાનમાં સ્થિર થઈ એણે માંડનાર. મુર્તિ-જેને અવધિ, મનઃપર્વ જ્ઞાન હોય તથા કેવળજ્ઞાન હોય તે. ઋષિ-મહુ ઋદ્ધિ ધારી હોય તે. ઋષિના આગ્રહે. ૧. રાજ્ય. ૨. સ્વર્ગ. ૩. દેવ. ૪. પરમ. રાજર્ષિ-ઋદ્ધિવાળા. સ્વર્ગર્ષિ-અક્ષીણ મહાન ઋદ્ધિવાળા. દેવર્ષિ-આકાશગામી દેવ. પરમર્ષિ-કેવળજ્ઞાની.

તા. ૧૮૮૧૬૦૦.

૧. અભવ્યજીવ એટલે જે જીવ ઉત્કટ રમે પરિણમે, અને તેથી કર્મો બાંધ્યા કરે, અને તેને લીધે તેનો મોક્ષ ન થાય. ભવ્ય એટલે જે જીવનું વીર્ય શાંતરમે પરિણમે, ને તેથી નવો કર્મબંધ ન થતાં મોક્ષ થાય. જે જીવનો વળાંક ઉત્કટ રમે પરિણમવાનો હોય તેનું વીર્ય તે પ્રમાણે પરિણમે તેથી જ નીના જ્ઞાનમાં અભવ્ય લાગ્યા. આત્માની પરમશાંત દશાએ ‘મોક્ષ’, અને ઉત્કટ દશાએ ‘અમોક્ષ’, જ્ઞાનીએ દ્રવ્યના સ્વભાવની અપેક્ષાએ ભવ્ય અભવ્ય દેખ્યા છે. જીવનું વીર્ય ઉત્કટ રમે પરિણમતાં સિદ્ધપર્યાય પામી શકે નહીં એમ જ્ઞાનીએ કહેલું છે. ભજના-અંશે. વંચક-મન, વચન, કાયાએ.

તા. ૧૮૮૧૬૦૦.

૧. કર્મ દર્શિ મંગમ, સંજગો જો હોઈ જીવરમ; સો બંધો નાયબો, તસ વિયોગો ભવે મોખો.
અર્થ:—કર્મદ્રવ્યની જોટલે પુદ્ગલદ્રવ્યની સાથે જીવનો મંબંધ થવો તે બંધ. તેનો વિયોગ થવો તે મોક્ષ.
સંગમ—સારી રીતે સંબંધ થવો. અરેખરી રીતે મંબંધ થવો. જેમ તેમ દેખના કરી મંબંધ થવાનું માની લેવું તેમ નહીં.
૨. પ્રદેશ અને પ્રકૃતિબંધ મન વચન કાયાના યોગવડે થાય. સ્થિતિ અને અનુભાગ બંધકપાયવડે થાય.
૩. વિપાક એટલે અનુભાગવડે ફળપરિપક્વતા થાય છે તે. મન કર્મનું મૂળ અનુભાગ છે, તેમાં જેવો રસ તીવ્ર તીવ્રતર મંદ મંદાર પડે, તેવો ઉદયમાં આવે છે, તેમાં ફેરફાર કે જૂઠ થતી નથી. કુલડીમાં પ્રેસ,

રૂપિયા, સોનામોહર, આદિને દટાવે. જેમ એક કુલડીમાં ઘણા વખત પોટલા રૂપિયા, રૂસા, સોનામોહર નાખી દોગ તે ત્યારે કાઢો ત્યારે તેને તે દેશણે તે જ ધાતુરૂપે નીકળે છે. તેમાં જગેની તેમ જ તેની સ્થિતિનો ફેરફાર થતો નથી. એટલે કે ચૈત્રા રૂપિયા થતા નથી, તેમ રૂપિયા ચૈત્રા થઈ જતા નથી. તે જ પ્રમાણે જાદિયુ દર્મ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, મળ લાવ પ્રમાણે ઉદયમાં આવે છે.

૪. આત્માના હોવાપણા વિશે જોને સંકા પડે તે 'ચાર્વાક' કહેવાય.
૫. તેરમે ગુણરચાનકે તીર્થકરાર્થે ને એક સમયનો બંધ હોય. મુખ્યત્વે કરી વખતે અગ્નીઆરમે ગુણરચાનકે અકપાયીને પણ એક સમયનો બંધ હોઈ શકે.
૬. પવન પાણીની નિર્ભંગતાનો લંગ કરી શકતો નથી; પણ તેને અસાધ્ય-માન કરી શકે. તેમ આત્માના જ્ઞાનમાં કાષ્ટ નિર્ભંગના ગ્રાહી થતી નથી, પણ યોગનું અસાધ્યમાનપણ છે તેથી રસાવના એક સમયનો બંધ કહ્યો.
૭. જો કે કપાયનો રમ પુણ્ય તથા પાપરૂપ છે તોપણ તેનો સ્વભાવ કઠવો છે.
૮. પુણ્ય પણ ખારાશખાંથી થાય છે. પુણ્યનો ચોક્કસિયો રસ નથી, કારણ કે એકાંત શાતાના ઉદય નથી. કપાયના બેઠ જો ૧ પ્રસારતરાગ. ૨ અપ્રસારતરાગ. કપાય વગર બંધ નથી.
૯. આર્તધ્યાનનો મંગલાવેશ મુખ્ય કરીને કપાયમાં થઈ શકે. 'પ્રમાદ'નો 'ચારિત્રમોહ'માં, 'ફ્રીને' 'યોગ'નો, 'નામકર્મ'માં થઈ શકે.
૧૦. અવશ્ય એ પવનની લહેરમાફક છે. તે આવે છે, અને ચાલું જાય છે.
૧૧. મનન કંદવાથી પૂર્ણ પોસે છે. અને નિહિધ્યાસન કંવાથી અલણ થાય છે. રૂપધ્યાસે શ્રવણ દર્શવાથી મર્મનશક્તિ મેદ થતી જોવામાં આવે છે.
૧૨. પ્રાદૃતજન્ય એટલે લોકમાં કહેવાનું વાક્ય. જ્ઞાનીનું વાક્ય નહીં.
૧૩. આત્મા સમય સમય ઉપયોગી છતાં અવકાશની ખામી, અથવા કામનાં બોળને લઈને તેને આત્માસંગથી વિચાર કરવાનો વખત મળી શકતો નથી એમ કહેવું એ પ્રાદૃતજન્ય 'લોકિક' વચન છે. જો ખાવાનો પીવાનો ઉદય દર્શાવે તો વખત મળે તે કામ કરું તે પણ આત્માના ઉપયોગ વિનાં મળે. મર્યુ, તો મળી જાય છે સુખની આવેશકતા.

છે, તે જે મનુષ્યજન્મનું કર્તવ્ય છે તેમાં વખત ન મળ્યો એ વચન જ્ઞાની કાંઈ કાંજે માનું મની શકે નહીં. એનો અર્થ એટલો જ છે કે, બીજાં ઇન્દ્રિયાદિક સુખના કામો જરૂરનાં લાગ્યાં છે અને તે વિના દુઃખી થવાના ડરની કલ્પના છે. આત્મિક સુખના વિચારનું કામ કર્યાવિના જ્ઞાનનો કાળ દુઃખ ભોગવવું પડશે, અને જ્ઞાન મંમાર ભ્રમણ કરવો પડશે એ વાત જરૂરની નથી લાગતી! મનનજ આ જૈનન્યે દૃઢિમ માન્યુ છે. માન્યું માન્યું નથી.

૧૫. સમ્યક્દષ્ટિ પુરુષો કર્યાવિના ચાલે નહીં એવા ઉત્પત્તે લીલે લોકગ્યવહાર નિર્દોષપણે લજ્જગવમાનપણે કરે છે. પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ તેથી શુભા-શુભ જેમ બનાવાઈ હશે તેમ બનશે એવી દૃઢ માન્યતાની સાથે ઉપલક્ષ્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે.

૧૬. બીજા ધર્મો ઉપર ઉપયોગ આપીએ તો આત્માની શક્તિ આવિર્ભાવ થાય છે. તો સિદ્ધિ, લબ્ધિ આદિ રાંકાને પત્ર નથી. પ્રાપ્ત થવી નથી તેનું કાગળ આત્મા નિરાવશ્ય નથી કરી શક્તિ એ શક્તિ બધી સાચી છે. જૈનન્યમાં ચમત્કાર જોઈએ, તેનો શુદ્ધ રમ પ્રગટવો જોઈએ. એવી મિદ્ધિવાળા પુરુષો અશાતાની જાના કરી શકે છે તેમ છતાં તેની અપેક્ષા કરતા નથી. તે વેવામાં જ નિર્જરા મમજ છે.

૧૭. તમે જીવોમા ઉલ્લાસમાન વીર કે પુરુષર્થ નથી વીર્ય મંદ પડ્યું લાં ઉપાય નથી

૧૮. અશાતાનો ઉત્પત્ત ન હોય સારે કામ કરી લેવું એમ જ્ઞાનીપુરુષોએ જીવનુ અમામર્થવાનપણું જોઈને કહેલું છે; કે જેથી તેનો ઉત્પત્ત અ.એ ચળે નહીં

૧૯. સમ્યક્દષ્ટિ પુરુષને નાખવાનો માફક પવન વિરૂદ્ધ હોવાથી વદાણ મરડી રસ્તો મદનવો પડે છે તેથી તેઓ પોતે લીલેલો રસ્તો ખેડે નથી એમ સમજે છે, તેમ જ્ઞાનીપુરુષો ઉદ્યવિગેષ્ટે લઈને વ્યવહારમાં પશું અંતગતમદષ્ટિ સુકતા નથી

૨૦. ઉપાધિમ ઉપાધિ ગણવી. અમાધિમાં મંમાધિ ગણવી. અંતરને નિર્જે માફક કામ દાણે કામ, અને. અરેમટાણે આરામ એક બીજાને સેવામેગ કરી દેવા ન જોઈએ.

૨૧. વ્યવહારમાં આત્મકર્તવ્ય કરનાર જેનું સુખ હોય તેનું આત્મિક અગ્રામિ એ શુભાશુભ તથા જ્ઞાણવર્ણનનો ઉદ્ય ઉપર આધાર રાખે છે, શુભના

ઉદયની સાથે અગાઉથી અશુભના ઉદયનું પુસ્તક વાંચ્યું હોય તો શોક ન થાય. ગુભના ઉદય વખતે શત્રુ મિત્ર થઇ જાય છે, અને અશુભના ઉદય વખતે મિત્ર ઈત્રુ થઇ જાય છે. સુખદુઃખનું ખર્ચ દગ્ધ કર્મ જ છે કાર્તિક્યાનુપ્રેક્ષામા કહ્યું છે કે, દ્રામ માણુમ કરજ લેરા આવે તેને કરજ સુકવી આપ્યાથી માથા ઉપગ્રી જોજો જોજો થનાં કેવો હર્ષ થાય છે? તે પ્રંગાણે પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપી ગુભાગુભ કર / જે કાળે ઉદયમા આવે તે દાળે અગ્નિપ્રકારે વેત્રી સુકવી દેરાથી નિર્જરા થાય છે તે નવું કરજ ઘટું નથી, તો યાત્રીપુરુષે કર્મરૂપી કરજમાંથી મુક્ત થવાને હર્ષાધમાનપણે તૈયાર થઇ ગ્રહેવુ જોઇએ; કાગણુ તે દીધા વગર છૂટકા થવાનો નથી.

૨૨. સુખદુઃખ જે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવે ઉદય આવવાનું હોય તેમા ઇન્દ્રાદિ પણુ ફેગ્દાર દરવાને શક્તિવાન નથી.
૨૩. દરણાનુયોગમાં યાનિએ અનર્મુહર્ત આત્માનો અપ્રમત્ત ઉપયોગ માન્યો છે.
૨૪. દરણાનુયોગમા મિદ્ધા-નનો સમાવેશ થાય છે.
૨૫. ચરણાનુયોગમા વ્યવહારમાં આવરી શકે તેનો સમાવેશ કર્યો છે.
૨૬. સર્વવિરતિમુનિને પ્લહમર્ષવ્રતની પ્રતિયા યાની આપે છે તે ચરણાનુયોગની અપેક્ષાએ, પણુ કરણાનુયોગની અપેક્ષાએ નહીં, કારણ કે, કરણાનુયોગ પ્રમાણે નવમા ગુણુસ્થાનકે વેદોદયનો ક્ષય થઇ શકે છે. સાંસુધી થઇ શકેનો નથી.

Sushman

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

જન્મ-વવાણીયા. કાર્તિક શુક્લ પૂર્ણિમા, સંવત્ ૧૯૨૪, વિક્રમ.

દહેાસર્ગ-રાજકોટ. ચૈત્ર કૃષ્ણ પંચમી, સંવત્ ૧૯૫૭, વિક્રમ.

Sanskrit,
Sanskrit

आभ्यन्तरपरिणाम अवलोकन.

વપાકમમાં શ્રીમદ્ના કેટલાક અંગન અભિપ્રાયો આવી જાય છે તે ઉપરાંત તેઓનું આજંતર પરિણામ અવલોકન (Introspection) ક્ષેત્ર મળુ હાથનોધ (Memo Book) પ્રાપ્ત થતા અત્ર મુખીએ છીએ આ હાથનોધમાં સ્વયોચનાથી ઉદ્ભવેલા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ ઉદ્ભવે રચયોગ્યે કમ-ગદિત ક્ષેત્ર છે. આ હાથનોધમાં બે વિભાગના પાધાની છે, અને એક અર્ધિના પાધાની છે. પ્રથમની બેમાંથી એકના પુ. ઉપર અંગ્રેજી વર્ષ ૧૮૬૦ નું, અને બીજામાં ૧૮૬૬ નું, 'કેનેડર' છે, અર્ધિવાગીમાં નથી. વિભાગના પાધાની બન્નેના કદ ઈંચ ૭x૪૬ છે, અને અર્ધિવાગીનું કદ ઈંચ ૬x૪૪ છે. ૧'૬૦ વાગીમાં ૧૦૦ ૧૮૬૬ વાગીમાં ૧૧૬ અને બીજી અર્ધિવાગીમાં ૬૦ પાના (Leaves) છે આ ત્રણેમાં થળુરી એક લેખ ક્રમવાર નથી દર્શાવ તરીકે, ૧૮૬૦ વાગી હાથનોધમાં લખવાનો પ્રારંભ બીજા પાના-ત્રીજા પૃષ્ઠ) થી 'સદગ' એ મથાળા નીચેનો લેખ જોતાં થયો જણાય છે આ પ્રાગલભેષની સેવી જોના તે અંગ્રેજી વર્ષ ૧૮૬૦ અથવા વિક્રમ મંવત ૧૬૪૬ માં લખાયો હોય એમ મંભવે છે આ પ્રાગલભેષ બીજા પાના-ત્રીજા પૃષ્ઠ-માં છે, બ્યારે પ્રારંભલેખ વખતી વેળા પહેલુ પૃષ્ઠ મુઠી દીધેલુ તે પાજીથી લખ્યુ છે આ જ રીતે ૫૧ મા પૃષ્ઠમાં મંવત ૧૬૫૨ ના પોષ મામની મીતિનો લેખ છે સારખંડી ૬૨ મા પૃષ્ઠમાં સંવત ૧૬૫૩ ના કાગણુ વદ ૧૨ નો લેખ છે. અને ૮૭ મા પૃષ્ઠમાં સંવત ૧૬૫૧ ના મદા શુદ્ધ ૭ નો લેખ છે બ્યારે ૧૩૦ મા પૃષ્ઠમાં જે લેખ છે તે મંવત ૧૬૪૭ નો મંભવે છે કેમકે તે લેખનો વિષય ઈર્જન-આલોચનારૂપ છે જે ઈર્જન-આલોચના સંવત ૧૮૪૭ મા મુખ્ય ઈર્જન (જુઓ નોધ પટેવીનો નં. ૩૧) એમણીમે સુતાગીમે મમદિતે શુદ્ધ પ્રમસ્યુ ૩- થવા પૂર્વે હોવાયો-ય છે વગી ૧૮-૬ એટલે સંવત ૧૬૪૨ માં હાથનોધ લખતી સર ક્યાં ૫૪ી તેમાં જ લખ્યું એમ પણ નથી કમકે સંવત ૧૬૫૦ વાગી નવી હાથનોધ રૂપતાં ૧૮૬૦ (૧૬૪૬) વાગી હાથનોધમાં સંવત ૧૮૫૩ ના લેખો છે સંવત ૧૬૫૨ (૧૬૪૬) વાગી હાથનોધ પૂરી થઈ રહ્યા પછી ત્રીજી અર્ધિના

ખાંધાવાળી વાપરી છે એમ પણ નથી, કેમકે ૧૮૯૬ વાળીમાં ૨૭ પાનાં વાપર્યાં છે; અને સારપછી તમામ કારાં પણ્યાં છે. અને ત્રીજી અહીંના ખાંધાવાળીમાં કેટલાક લેખો છે. જેમ સંવત્ ૧૮૯૬ વાળી મિમોણુકમાં સંવત્ ૧૯૫૪ ના જ લેખ છે. તેમ અહીંના ખાંધાવાળીમાં પણ છે. તેવીજ રીતે ૧૮૯૦ વાળીમાં સંવત્ ૧૯૫૩ ના જ લેખ હશે અને સારપછીના નહીં હોય એમ પણ કહી શકવું શક્ય નથી. તેમ ત્રણે મિમોણુકમાં વચચમાં ઘણાં પાનાંઓ દેવળ કારાં પડતર છે; અર્થાત્ એમ અનુમાન થાય છે કે, ન્યારે જે મિમોણુક હાથ આવી, અને ઉધારતાં જે પાનું નીકળ્યું તેમાં કવચિત્ કવચિત્ સ્વાલોચના પોતાને જ જાણવાને અર્થે લખી વાળેલ છે. જે અંગત લેખો વચક્રમાં છે તે, અને આ ત્રણે મિમોણુક સ્વાલોચના અર્થે છે તેટલા માટે અમે તેને 'આબ્યન્તરપરિણામઅવલોકન' એવા મથળા નીચે અત્ર દાખલ કર્યાં છે. આ આલોચનામાં કેટલાક તેમની દશા, આત્મજગૃતિ અને આત્મમંદતા, અનુભવ, સ્વવિચાર અર્થે લખેલાં પ્રશ્નોત્તર, અન્ય જીવોનાં નિર્ણય કરવાના ઉદ્દેશથી લખેલાં પ્રશ્નોત્તર, ફરિનોદાર યોજનાઓ આદિ સંબંધે અનેક ઉદ્ધારો છે. જેમાં કેટલીક ખાંધી લીધેલી જાયા (સંતા)માં છે, ન્યાં ન્યાં અમે સ્પષ્ટતા કરી શકીશું ત્યાં ત્યાં તેમ કરવા પ્રયત્ન કરીશું.

—સંશોધક.

વર્ષ ૨૨ થી ૩૪ પર્યંત.

આભ્યન્તરપરિણામઅવલોકન.

હાથનોંધ ૧ કી.

૧.૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧.)

પ્રત્યેક પ્રત્યેક પદાર્થનો અલંત વિવેક કરી આ જીવને તેનાથી વ્યાવૃત્ત કરવો એમ નિર્મથ કહે છે

શુદ્ધ એવા સ્ફટિકને વિષે અન્ય ગુણ પ્રતિભાસવું થવાથી તેનું જેમ મૂળ સ્વરૂપ લક્ષ્યગત થતું નથી, તેમ શુદ્ધ નિર્મળ એવું આ ચેતન અન્ય સંયોગના તાદાત્મ્યવત્ અધ્યાસે પોતાના સ્વરૂપનો લક્ષ પામતું નથી. યત્કિંચિત્ પર્યાયાતરથી એ જ પ્રકારે જૈન, વેદાંત, સામ્ય, યોગાદિ કહે છે.

૨.૨

જીવના અસ્તિત્વપણાનો તો કોઈ કાળે પણ મંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

જીવનાં નિલપણાનો—ત્રિકાળ હોવાપણાનો કોઈ કાળે પણ મંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય

૧. ષડ્દર્શનમાં કહેલ પદાર્થના સ્વરૂપનો શ્રીમદ્દ્વો જ્ઞાનાનુભવ આ વચ્ચે દર્શાવે છે—સંયોધક

૨. આ સદ્ભૂત જ તત્ત્વોનો શ્રીમદ્દ્વો અથવા નિર્ણય, તેઓના સમ્ય દર્શનની પ્રત્યક્ષતાનું પ્રમાણ ગણાય, કેમકે શ્રી સિદ્ધાંત આ પ્રકારના નિર્ણયને 'સમ્યક્દર્શન' કહે છે.—સંયોધક.

જીવનાં ચૈત-યપણાનો-ત્રિકાળ હોવાપણાનો કોઇ કાળે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

તેને કોઇ પણ પ્રકારે બંધ દશા વર્તે છે એ વાતનો કોઇ કાળે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

તે બંધની નિવૃત્તિ કોઇ પણ પ્રકારે નિમંસય થતે છે, એ વાતનો કોઇ કાળે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

મોક્ષપદ છે એ વાતનો કોઇ પણ કાળે સંશય નહીં થાય.

૮.૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૩.)

સહજ,

જે પુરુષ આ ગ્રંથમાં સહજ નોંધ કરે છે, તે પુરુષ માટે પ્રથમ સહજ તે પુરુષ લખે છે.

તેની હમણાં એવી દશા અંતઃગત્તા રહી છે કે કંઈક વિના સર્વ મંભારી ધમ્મજની પણ તેણે વિસ્મૃતિ કરી નાખી છે એ.

તે કંઈક પામ્યો પણ છે, અને પૂર્ણનો ભરમ સુમુક્ષુ છે છેલ્લા માર્ગનો ૧૦ શંકે જિજ્ઞાસુ છે, આ.

હમણાં જે આવરણો તેને ઉદય આવ્યા છે, તે આવરણોથી એને ખેદ નથી. પરંતુ વરણાવમા થતી મંદતાનો ખેદ છે ઈ.

તે પદ્મની વિધિ, અર્ચની વિધિ, કામની વિધિ અને તેને આધારે મોક્ષની વિધિને પ્રકાશી શકે તેવો છે. ધણા જ યોગી પુરુષોને પ્રાપ્ત થયેલા હશે એવો એ કાળનો, ક્ષયોપશમી પુરુષ છે. અ.

તેને મોક્ષની સ્થિતિ માટે ગર્વ નથી. તક આટે ગર્વ નથી. તેમ તે માટે તેનો પક્ષપાત પણ નથી; તેમ જાં કંઈક અદાર રાખવું પડે છે તેને માટે ખેદ છે. આ.

તેનું અભ્યારે-એક વિષય વિના જીભા વિષયપ્રતિ કેકાણું નથી તે પુરુષ જો કે તીક્ષ્ણ ઉપયોગવાળો છે; તથાપિ તે તીક્ષ્ણ ઉપયોગ જીભા કોષ-પણુ વિષયમાં વાપરવા તે પ્રીતિ ધરાવતો નથી. ઈ. (હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૪.)

૪.૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬.)

એકવાર તે સ્વભુવનમાં જોઈ હતો. 'જન્મતમાં કાણુ સુખી' છે, તે જોઈ તો ખરો. પછી આપણે આપણે માટે વિચાર એની એ જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવા અથવા પોતે તે મંત્રસ્થાન જોવા ધણા પુરુષો—(આત્માઓ)—ધણા પદાર્થો તેની સમીપે આગ્યા.

“એમાં કોઈ જડ પદ્યું હતો નહીં.” “કામ એકલો આત્મા જોવામાં આગ્યો નહીં.”

માત્ર કેટલાક દેહધારીઓ હતાં, જેઓ મારી નિગ્રહિતને માટે આગ્યા હોય એમ તે પુરૂષને શંકા થઇ.

વાયુ, અગ્નિ, કે પાણી, ભૂમિ એ કોઇ કેમ આગ્યું નથી ?

(નેપથ્ય) તેઓ સુખનો વિચાર પણ કરી શકતાં નથી. દુઃખથી બિચારાં પરાધીન છે.

એ હૃદય જીવો કેમ આગ્યા નથી ?

(નેપથ્ય) એને માટે પણ એ જ કારણ છે. આ ચક્ષુથી જુઓ. તેઓ બિચારાંને કેટલું બધું દુઃખ છે.

તેનો કંપ—તેનો ચરચરાટ—પરાધીનપણું ઇત્યાદિ નોંધ શકાય તેવું ન હોતું—તે બહુ દુઃખી હતાં. (હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૦.)

(નેપથ્ય) એ જ ચક્ષુથી હવે તમે આપ્યું જગત્ નોંધ લો. પછી ખીજ વાત કરો.

ઠીક ત્યારે દર્શન થયું, આનંદ પામ્યો; પણ પાછો ખેદ જન્મ્યો.

(નેપથ્ય) હવે ખેદ શું કરો છે ?

મને દર્શન થયું તે શું સમ્યક્ હતું ?

“હા”

મમ્યક્ હોય તો પછી ચક્રવર્ત્તિક તે દુઃખી કેમ દેખાય ?

“દુઃખી હોય તે દુઃખી, અને સુખી હોય તે સુખી દેખાય.”

ચક્રવર્ત્તિ તો દુઃખી નહીં હોય ?

“જેમ દર્શન થયું તેમ શ્રધ્ધા. વિશેષ જોતું હોય તો ચાલો મારી સાથે”

ચક્રવર્ત્તિનાં અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કર્યો.

અંતઃકરણમાં જોઈને પેલું દર્શન સમ્યક્ હતું એમ મેં માન્યું. તેનું અંતઃકરણ બહુ દુઃખી હતું. અનંત કષ્ટના પર્યાયથી તે ચરચરતું હતું. કાળ આયુષ્યની દોરીને ગળી જતો હતો. હોડ માંસમાં તેની યત્તિ હતી. કંકરામાં તેની પ્રીતિ હતી. ક્રોધ માનનો તે ઉપાશક હતો. બહુ દુઃખ.

(હાથ નોંધ પૃષ્ઠ ૧૧.)

વારૂ. આ દેવોતું દર્શન પણ મમ્યક્ સમજવું.

“નિશ્ચય કરવા માટે ઈંદ્રના અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરીએ”.

ચાલો ત્યારે—

(તે ઈંદ્રની ભગ્યતાથી ભૂલ ખાધી.) ને પણ પગ દુઃખી હતો. બિચારો ચલીને કોઇ બિભત્સ સ્થળમાં જન્મવાનો હતો માટે ખેદ કરતો હતો.

તેનામા સમ્પ્રદષ્ટિ નામની દેવી વસી હતી તે તેને ખેદમા વિચારતી હતી એ મહાદુષ્પ સિવાય તેના ખીન્ન ધંધાયા અવ્યક્ત દુષ્પ હતા

પણ (નેપથ્ય)—આ જડ એના કે આત્મા એકના જગત્મા નથી શું કે ?—તેઓએ માગ આમત્રણને સન્માન આપ્યું નથી

“ જડને જ્ઞાન નહીં હોવાથી તમારૂં આમત્રણ તે મિચારા કથાથી સ્વીકારે ? મિદ્ધ (એકાત્મભાવી) તમારૂં આમત્રણ સી રી શકતા નથી તેની તેમને દરકાર નથી

એટલી બધી મેદજારી ? આમત્રણને તો માન્ય કરવું જોઈએ તમે શું કહો છો ?

“ એને આમત્રણ—અનામત્રણથી ઇ સમઘ નથી

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૨)

તેઓ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપમુખમા નિરાજમાન છે એ મને બતાવો એકદમ—મહુ ત્વરાથી

‘ તેનું દર્શન બહુ દુર્લભ છે તો આ અજન આછું દર્શન પ્રવેશ લેળા કરી છુએ

અહો ! આ બહુ સુખી છે એને ભય પણ નથી શોષણ નથી વૃદ્ધતા નથી. રોગ નથી આધિએ નથી વ્યાધિએ નથી એ બધુમ નથી પણ અનત અનત અગ્નિદાનદ મિદ્ધિથી તેઓ

પૂર્ણ છે આપણને એના થવું છે

‘ ક્રમે કરીને થઈ શકે

તે કમ ધમ અહીં આનશે નહીં અહીં તો તુરત તે જ પદ જોઈએ

‘ જરા શાંત થાઓ સમતા રાખો, અને ક્રમને અગીયાર કરો નહીંતો

તે પલ્લુમ્ત થવું ની સલાહ

થવું નહીં મળે એ તમારા વચ્ચે તમે પાછા તો કમ ત્વરાથી બતાવો અને તે પદમા તુરત મોકલો

“ ધણી માણુએ આવ્યા છે તેમને અહીં

ખોનાવો તેમથી તમને કમ મળી શકે

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૩)

છાંડ્યુ કે તેઓ આવ્યા —

તમે મારૂં આમત્રણ સ્વીકારી આ રા તે માટે તમારો ઉપમાગ માનું

છડું તમે સુખી છો એ વાત ખરી ? શું તમારૂં પદ શું સુખનાયુ ગણાય છે એમ ?

‘તમારૂં આમંત્રણ સ્વીકારવું, ન સ્વીકારવું એવું અમને કંઈ બંધન નથી. અમે મુખી છીએ કે દુ.ખી તેવું બતાવવાને પણ અમારૂં અહીં આગમન નથી. અમારાં પદની વ્યાખ્યા કરવા માટે પણ આગમન નથી. તમારાં કલ્યાણને અર્થે અમારૂં આગમન છે.’ એક વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું.

કૃપા કરીને ત્વરાથી કહો, આપ મારું કલ્યાણ કરશો તે. અને આવેલા પુરુષોનું ઓળખાણ પાડો.

પ્રથમ તેમણે ઓળખાણ પાડી.

આ વર્ગમાં ૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૨ અંકવાળા મુખ્યે મનુષ્યો છે. તે સઘળાં તમે જે પદને પ્રિય ગણ્યું તેના આરાધક ગેાગીઓ છે.

૪ થી તે પદ જ મુખારૂપ છે, અને બાકીની જગત— (હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૪.) વ્યવસ્થા અમે જેમ માનીએ છીએ તેમ માને છે. તે પદની અંતરંગતી તેની અભિલાષા છે પણ તેઓ પ્રયત્ન કરી શક્તા નથી; કારણ થોડો વખત સુધી તેમને અંતરાય છે.

અંતરાય શી? કરવા માટે તત્પર થાય એટલે થયું.

વૃદ્ધ—તમે ત્વરા ન કરો. તેનું સમાધાન હમણા જ તમને મળી શકશે —મળી શકશે.

—હીક—આપની તે વાતને સમ્મત થઈ છઉં.

વૃદ્ધ—આ ‘૫’ના અંકવાળો—એ કંઈક પ્રયત્ન પણ કરે છે. બાકી

“૪” ના પ્રમાણે છે.

‘૬’ સર્વ પ્રકારે પ્રયત્ન કરે છે, પણ અમતદશાથી પ્રયત્નમાં મંદતા આવી જાય છે.

‘૭’ સર્વ પ્રકારે અપ્રમતપ્રયત્ન છે.

‘૮-૯-૧૦’ તેના કરતાં ક્રમે ઉચ્ચ, પણ તે જ જાતિના છે, “૧૧” ના અંકવાળા પતિત થઈ જાય છે માટે અહીં તેનું આગમન નથી. દર્શન થવા માટે બાકીના હૃદયમણા હૃદયે મંપૂર્ણ, જોવાનો હું—પરિપૂર્ણતા પામવાનો હું આયુ ચરિયાત પૂરી થયે નમે જોયેહું પદ—તેમા એક મને પણ જ્ઞેશો—

પિતાજી—તમે જ્ઞાતાગ્ય છે.

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૧)

આવા અંક કેટલા છે?

વૃદ્ધ—ત્રણ અંક પ્રથમના તમને અનુદૂળ ન આવે. અગિયારમાનું પણ તેમ જ. “૧૩-૧૪” તમારી પાસે આવે એવું તેને નિમિત્ત રહ્યું નથી.

“૧૩” ચર્ચિયિત આવે. પણ પૂઠ ૬૦ હોય તો તેઓનું આગમન થાય. નહીં તો નહીં. યોદ્ધાનું આગમન કારણ માગશે નહીં. કારણ નથી.

(નેપથ્ય) “તમે એ સઘળાંનાં અંતરમાં પ્રવેશ કરો, હું સદાયક થઈ જઈ.”

ચાલો—૪ થી ૧૧×૧૨ સુધી ક્રમે ક્રમે સુખની ઉત્તરોત્તર ચડતી લહરીઓ ધૂતી હતી. પછુ શું કહીએ! મને તે બહુ પ્રિય લાગ્યું; અને એ જ મારું પોતાનું લાગ્યું.

૪૬ મારા મનોગત લાવ જાણીને કહ્યું; એ જ તમારો દલ્લાણુમાર્ગ. જાઓ તો ભલે; અને આવો તો આ સમુદાય રહો. ઉડાને બળી ગયો. (સ્વવિચારશુવન. દ્વાર પ્રથમ)

૫.૧

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૭]

કાયાનું	નિર્ચમિતપણું.
વચનનું	સ્યાદાદપણું.
મનનું	ઔદાસીન્યપણું.
આત્માનું	મુક્તપણું.
(આ હેલી સમજાવું)	

૬.૨

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૮.]

આત્મસાધન.

દ્રવ્ય—હું એક છું. અમગ છું, સર્વ પરલાવથી મુક્ત છું.

ક્ષેત્ર—અમંપ્રયાત જનઅવગાહના પ્રમણુ છું.

કાળ—અજર, અમર, શાશ્વત છું. સ્વપયોપરિણામી સમચાત્મક છું.

લાવ—શુદ્ધ ચતુર્થ માત્ર નિર્નિકલ્પ દશા છું.

૭.૩

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૯.]

વચન સંયમ—	વચન મંયમ—	વચન મંયમ.
મનો સંયમ—	મનો મંયમ—	મનો સંયમ.
કાય સંયમ—	કાય મંયમ—	કાય મંયમ.

૧. શુવનકમવિચારણા જણાય છે—સંશોધક.

૨. શુદ્ધન્યાયેક્ષા આત્મસ્વરૂપનું અત્ર અવલોકન કર્યું જણાય છે—સંશોધક.

૩. યોગસંક્ષેપવાર્થે સદસ્યજણ કેવા પ્રકારે કરવો તે સંબંધની વિચારણા અત્ર કરી જણાય છે.—સંશોધક.

કાય મંયમ.

ઉદ્વિગ મંદોષતા
ઉદ્વિગ રિયરતા,

આમન રિયરતા.

મહિપયોગ મથાસુત પ્રવૃત્તિ.

વચન મંયમ.

મૌનના,

ઉપયોગ મથાસુત પ્રવૃત્તિ.

વચન મંદોષ.

વચનશુભાનિશ્ચયના.

મનો મંયમ.

મનો મંદોષના,

મનરિયરતા,

આત્મચિન્તનતા.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ.

મંયમ કાળજી નિમિત્તરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવ.

દ્રવ્ય—મંયમિત દેહ.

ક્ષેત્ર—નિવૃત્તિવાળાં ક્ષેત્રે રિયનિ-વિદ્યુત.

કાળ—મથાસુત કાળ.

ભાવ—મથાસુત નિવૃત્તિમાધનવિચાર.

૮.૧

(દાશતોષ પૃષ્ઠ ૨૧.)

શુભને હન્યતો ન હોય તે નાસ્તિક, કાં સિદ્ધ, કાં જડ.

૮.

(દાશતોષ પૃષ્ઠ ૨૫.)

એજ ગિયતિ-એ જ ભાવ અને એ જ સ્વરૂપ અ

ગમે તો કલ્પના કરી ખાજી વાટ લ્યો. મથાર્થ જોઈતો હોય તો

આ . . . લો આ

વિભાગ જ્ઞાન-દર્શન અન્ય દર્શનમાં માનવામાં આવ્યું છે. એમાં

૧. આત્મશુભેષા તિલ સિદ્ધ જડ અને નારિતક અવસ્થાએ હોઈ શકે; એમ વિચારી શ્રીમદે એમ વિચાર્યું હોય કે, પોતાને વિશે જડ તથા નારિતક અવસ્થાઓના સંભવ નથી; ત્યારે જે બાકીની અવસ્થા સિદ્ધિપાત્રી નહીં તે ભવ-પરિપક્વતાએ પ્રાપ્ત થવા થોડું છે, એમ આ વચનોપરથી અનુમાનવાનું અમે કારણ માનીએ છીએ.—સંતોષક.

અ આ. હોઈ એક પ્રકારનું સ્પષ્ટ આત્મદર્શન હતાં આ હૃદયને નીચેથી કોય શ્રીમ મારી દાકાય છે.—સંતોષક.

મુખ્ય પ્રવર્તકોએ જે ધર્મમાર્ગ - બોધ્યો છે, તે સમ્યક્ થવા સ્વાત્મિકાને બોધ્યો. આ

સ્વાત્મિકા તે સ્વરૂપરિચિત આત્મા છે, કૃતજ્ઞાનની અપેક્ષાએ સ્વરૂપરિચિત આત્માએ કહેલી શિક્ષા છે. આ

નાના પ્રકારના નય, નાના પ્રકારના પ્રગણ, નાના પ્રકારની લંગ-જાલ, નાના પ્રકારના અનુયોગ એ સઘળાં લક્ષણરૂપ છે. લક્ષ એક સમ્યક્દર્શન છે. ઈ

દષ્ટિવિષય ગયા પછી ગમે તે શાસ્ત્ર, ગમે તે અક્ષર, ગમે તે હયન, ગમે તે વચન, ગમે તે રચના પ્રાપ્તિ અદિતનું કારણ થતું નથી. ઈ

પુનર્જન્મ છે—જરૂર છે—એ માટે હું અનુભવથી હા કહેવામાં આવજા છું. ઈ

આ કાળમાં મારે જન્મવું માનું તો હું ખાતર છે. અને માનું તો સુખ-દાયક પણ છે. ઈ (હાથોધ પૃષ્ઠ ૨૬)

એવું હવે કે.ઈ વાંચન રજૂ નથી કે જે વચી બોધ્યો. છીએ તે પામીએ એ જેના સગમા નહીં છે તે મગની આ કાળમાં ન્યૂનતા થઈ પડી છે. એ

અ આ. ઈ ઈ સ્વાત્મિકા એ જ સ્વરૂપરિચિત છે, એવો શ્રીમદ્દેવે સ્વાત્મિકા દર્શાવતાં અખંડ નિર્ણય આ વિચારોપરથી જોઈ શકાયો—સંશોધક.

જ. પ્રલક્ષાનુભવવિના પુનર્જન્મના હોવાપણા માટે આટલો ખવો અચલ અને નિશ્ચય અભિપ્રાય આપી શકાય કે હમ તે વિચારવા જેલ છે શ્રીમાન મન સુખરામ મુર્દુદામ ગિયાહી પ્રત્યેના જ્યેષ્ઠ મુદ્દ ૪, ૧૯૪૫ ના પત્રમાં જતિ-સ્મરણજ્ઞાનનો પ્રસંગ લીધો છે તે આ અભિપ્રાયની સાથે રાખી વિચારવાથી કંઈક વિશેષ સ્પષ્ટતા થશે.—સંશોધક.

જ. કઈ અપેક્ષાએ શ્રીમદે પોતાનું આ કાળમાં જન્મવું હું ખાતર, અને કઈ અપેક્ષાએ સુખદાયક માન્યું છે તે નિશ્ચિતપણે હી સમજી નથી જે અનુમાન કરી શકાય તે જેટલું જ કે, ઉત્કૃષ્ટ આત્મવરણા માટે આ કાળ સમય રપણે વિદ્યમાતા વાળો ગણાય, અને તે અપેક્ષાએ આ મળમાં જન્મવું હું ખાતર ગણાય; તેમ જણી, અતિ વિદ્યમાતા એ પદ્મ આદર્શીન્દ્રિય અણવાનું પ્રગલ્ભ સારન જ્ઞાનીઓએ ગણ્યું છે તે અપેક્ષાએ સુખદાયક પણ ગણાય

એ. માત્ર જ્ઞાનદર્શનસ્વરૂપે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ્યુ હોય, અને ચારિત્રસ્વરૂપે પામવાની પદ્મ જ્ઞાસા હોય અને તેને સદાયક પદ્મ સત્સંગની ન્યૂનતા અનુભવતાં આ મુદ્દો જન્મ પામ્યાં હોય એમ આ મુદ્દોના પ્રવાહપરથી જણાય છે.—સંશોધક,

વિકરાળ દાળ:- . . . વિકરાળ કર્મ ! . . . વિકરાળ.
આત્મા ! . . . જેમ . . . પણ એમ . . .
હવે ધ્યાન રાખો, એ જ કલ્યાણ. અ.

૧૦.

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૨૭.)

એટલું જ શોધાય તો બધું પામશો; ખચીત એમાંજ છે, મને કંઈક
અનુભવ છે. મલા કરું છું, યથાર્થ કરું છું. નિન્નક માં ૧. આ
એ સ્વરૂપ માટે સહજ દોષ સ્વચ્છે લખી વાળ્યું છે. . . . ૭

૧૧.૧

(હાથ નોંધ પૃષ્ઠ ૨૯)

મારગ માયા નિલ ગયા, ફટ ગયે મહેલ;
હોતા સે। તો જલ ગયા, ભિન્ન ક્રિયા નિજ દેલ. ૨
મજાજ પિછે સળ સરલ હૈ, બિનુ સમજ મુશકીસ;
યે મુશકીસી કયા કરું ?
ખોજ પિંડ ખલાંડકા, પતા તો લગ નય;
થેહી ખલાંડી ખાસના, જળ જાવે તળ...
આપ આપકું ભુલ ગયા, હનસે કયા અંધિર ?
સમર સમર અળ હસત હૈ, નહિ બુઝેગે ફેર. ૩
જહાં કલપના-જલપના, તહાં માનુ દુખ છાંઈ;
ઘટે કલપના-જલપના, તળ વરતુ તિન પાછ.
કયા ઇચ્છત ? ખોવત સબે, હૈ ઇચ્છા દુખ મૂલ;
ઐસી કહાંસે મારત લાઇ, આપ આપ હૈ નાહિ.

અ. 'વિકરાળ' શબ્દથી માંડી "એજ કલ્યાણ" પર્વતના ઉદ્દગારા કોઈ એક
અપૂર્વ ભગ્વતિતું નિમિત્ત જણાય છે—સંશોધક

આ. 'કોઈ પ્રકારના અનુભવની યથાર્થતા, અને સત્યતાની નિરાદતા પ્રતીત
થતાં આ ઉલ્લાસલાવ પ્રકરણ લાગે છે.—સંશોધક

૭. અમે આ હાથનોંધ વિશેની સૂચનામાં એમ જે જણાવ્યું છે કે,
હાથનોંધમાં કમરહિવજ્જે અને હાથનોંધ ઉપારતાં જગતે જે ખન હાથ આપ્યું તે
પાતામાં લખી વાળ્યું છે એ આ શબ્દોથી પ્રતીતભૂત થશે—સંશોધક.

૧. સમગ્રદર્શનના ઉદયના હર્ષમાં આ પદો અત્ર સુકામાં લાગે છે—સંશોધક.

૨-૩ આ એટલેમર નંબર ૪ ના અક્ષરમાં મૂલ્યાંકન આ હાથનોંધમાં
નથી; પણ પાછળથી એ જે રસ જામશે પૂના રેલાં એમ જે લાઈ ત-કપી આ
કરુણાનાં તેના ઉદ્દેશ પાથી જણાય—સંશોધક.

૧૪.૧

(સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૩૭.)

અનુભવ.

૧૫.૨

(સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૩૮.)

એ ત્યાગી પણ નથી, અત્યાગી પણ નથી. એ રાગી પણ નથી. પીતરાગી પણ નથી.

પોતાનો ક્રમ નિશ્ચય કરો. તેની એ લાલુ નિષ્પત્તિ ભૂમિકા રાખો.

આ દર્શન સાચ છે તે કાંઈથી બાપ છે? એનો વિચાર પુનઃ પુનઃ વિચારતાં મૂર્છા આવે છે.

સંનમનોએ પોતાનો ક્રમ મૂક્યો છે તે પરમ અસમાધિને પામ્યા છે.

મંતપણું અતિ અતિ દુર્લભ છે. આગ્યા પછી મન મળતા દુર્લભ છે.

સંતપણાની જિજ્ઞાસાવાળા અંક છે. પરંતુ સંતપણું દુર્લભ જ છે !

૧૬.૩

(સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૪૩.)

પ્રકારા ભુવન.

ખચિત્ તે સત્ય છે. એમ જ સ્થિતિ છે. તમે આ ભણી વળો—

તેઓએ ક્ષપકથી કશું છે. લિજ લિજ પ્રકારે તેથી બોધ થયો છે, અને થાય છે; પરંતુ તે વિગંગરૂપ છે.

આ બોધ સમ્યક્ છે. તથાપિ ધણેજ મુદ્ધમ અને મોહ દબ્યે મારણ થાય તેવો છે.

સમ્યક્ બોધ પણ મૂર્છા સ્થિતિમાં રહ્યો નથી. નો પણ જે છે તે ચોગ્ય છે.

એ મમજીને દબે ધટતો માર્ગ લ્યો.

કારણ ગોધા મા, ના કહો મા, કહ્યાના કરો મા. એમ જ છે.

એ પુરુષ યથાર્થ વક્તા હતો. અયથાર્થ કહેવાનું તેમને કાંઈ નિમિત્ત નહોતું.

૧. 'અનુભવ' એટલેજ શબ્દ લખી લખી મૂકી દીધું છે કાંઈ પ્રકારનો અનુભવ પ્રલક્ષ થતાં લખવાની અભિલાષા થઈ હોય.—સંરોધક.

૨. સ્કુરાયમાન આત્મભગ્નિને કિચસાગિ આપવાનો પરમઆવૃત્તિ દરો તે સમયે આ વચનો લખાયાં સંભવે છે—સંરોધક.

૩. આ લેખ કાલ્પમંદલાવ માટે લખાયેલ અને યથાવત્તમત્વને સમ્યક્ પરીક્ષા અનુભવ મુલ્યવતો બતાવ્યો છે.—સંરોધક.

૧૭. ૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૪૭.)

તે દશા શાથી અવરાધ ? અને તે દશા વર્તમાન કેમ ન થઈ ?

લોકના પ્રસંગથી, માનેચ્છથી, અભગૃતપણાંથી, સ્ત્રિવાદિ પરિવહનો જ ન કરવાથી.

જે ક્રિયાને વિષે જીવને રંગ લાગે છે, તેને ત્યાં જ સ્થિતિ હોય છે, એવો જે જિનનો અભિપ્રાય તે સત્ય છે.

ત્રીશ મહા મોહનીયનાં સ્થાનક શ્રી તીર્થકરે કહ્યાં છે તે સાચાં છે.

અનંતા જાની પુરોષોએ જેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું નથી, જેના ત્યાગનો એકાંત અભિપ્રાય આપ્યો છે એવો જે દામ તેથી જ મુંઝાયા નથી તે જ પરમાત્મા છે.

૧૮. ૨

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૪૬.)

કોઈ બહારસના ભોગી,

કોઈ બહારસના ભોગી.

જાણે કોઈ વિન્ધા યોગી,

કોઈ બહારસના ભોગી.

૧૯. ૩

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૧.)

૨-૨-૩ મા-૧૬૫૧ અ

દ્રવ્ય, આ
ક્ષેત્ર, ઈ
કાળ, ઈ

એક લક્ષ
મોહમયી. ઉ
-મા. વ. ૮-૧ એ

૧. આદી જે લોકપ્રસંગાદિ કારણો કહ્યાં છે તે કારણોએ પોતાપ્રત્યે અમુક પ્રસંગે જ નય મેળવવાથી, પ્રાપ્ત દશાનું વૃદ્ધિને બદલે અવસાનું યથેચ્છું ભેઈ શ્રીમદે વીર્યભટ્ટનિ અર્થે નિઃકોપે માટે તીવ્ર અભિનિંદન કર્યું જણાય છે.—સંશોધક.

૨. બહારસના પરમોક્ષાસમાં આ પદની સ્થિતિ અત્ર ચર્ચ સંભવ છે—સંશોધક.

૩. (ક). શ્રીમદે પોતાની પરિઃકુપ્તિમાર્ગવચારણા પોતાને જ બાંધવા અર્થે કુંદાસની ભાષા (સજ્ઞા)માં આ સ્થળે લખી છે:—

(અ) ૨-૨-૩ મા-૧૬૫૧ = ૨ = ૨ = બીજા ૨ = કૃષ્ણપદા, ૩ = પોશ મ સ;

૧૬૫૧ = સંવત્ ૧૬૫૧ = સંવત્ ૧૬૫૧ ના પોશ વદ બીજા.

(આ) દ્રવ્ય = ધન. (ઈ) એક લક્ષ = એક લાખ.

(ઈ) ક્ષેત્ર = સ્થાન. (ક) મોહમયી = મુંઝઈ. (લ) કાળ = સમય. (એ) ૮ મા.

૧ વ એ. વર્ષને આઠ માસ

આ વિચારણા સંવત્ ૧૬૫૧ ના પોશ વદ ૨ ને રોજ એમ લખી સંભવે

ભાવ.

૧(ખ) ઉદય ભાવ.

દ્રવ્ય-	એક લક્ષ	ઉદાસીન.
ક્ષેત્ર-	મેલમયિ	ધ્રુવ.
કાળ-	૮-૧	
ભાવ-	ઉદયભાવ	પ્રારબ્ધ.

૨૦. ૨

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૨.)

સામાન્ય ચેતન

મામાન્ય ચેતન્ય

વિશેષ ચેતન

વિશેષ ચેતન્ય

નિર્વિશેષ ચેતન

(ચેતન્ય)

સ્વાભાવિક અનેક આત્મા (જીવ) નિર્ગ્રંથ.

સોપાધિક અનેક આત્મા (જીવ) વેદાન.

૨૧. ૩

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૩)

અધુ અપ્રાપ્તકારી.

મન અપ્રાપ્તકારી.

ચેતનનું બાહ્ય આગમન (ગમન નહીં તે.)

છે કે, દ્રવ્યમયતા એક લાખની કરવી મુંબઈમાં એક વર્ષ ને આઠ માસ રહે; આમ વૃત્તિ છતાં ઉદયભાવ પમણે વર્તવું.

૧ (ખ) આને આ વાતને ફરી વિચારી જાણાય છે કે, એક લાખ દ્રવ્ય કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરું? તે હલે કે, ઉદાસીનપણે મુંબઈમાં સ્થિતિ કેવી રીતે કરવી? આ વાતનો ઉત્તર તેમણે આપ્યો નથી તેથી એમ સૂચવે કે, ભાવાભાવસ્થિતપણે, એક વર્ષને આઠ મહાસની સ્થિતિમાં કેવો ભાવ છે? તે કહે કે ઇચ્છાભાવ. ઉદયભાવ તે શું? તે કહે કે પ્રારબ્ધ. અર્થાત્ પૂર્વનિબ્ધન કર્યાનુસાર જે સ્થિતિ વેદવી પડે તે. શ્રીમદે વ્યવહારમુક્તતા પાડે સર્વત્ રક્ષાના યોગ વગેરે ને જાણ આ વિગારણા કરી સમજે છે ન. ઉદાસીનમારણે જે લાખ રાધિયાની સ્થિતિ કરવી એક વર્ષને આઠ માસ ગ્રામીની ગ્રામિની ઇચ્છા રાખી, મુંબઈમાં ભાવાભાવ-રહિતપણે રહેવું; આમ વૃત્તિ છતાં પૂર્વ નિર્ગ્રંથના ઉદયાનુસાર જે સ્થિતિ ઉપર માન તે વેદવી—સંજોગ.

૨ જિત વિત દર્શનોનું અવરોધક કરતા આ સારપ સહજ હણાયે દાંત રાખ્યું જણાય છે—સંજોગ.

૩. સા પ્રગંઢ લખવાનાં દેવું અને સમજ મગતા નથી—સંજોગ.

૨૨.૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૫.)

જ્ઞાની પુરુષોને સમયે સમયે અનંતા સંયમપરિણામ વર્ધમાન થાય છે, એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે તે સત્ય છે. અ
તે સંયમ, વિચારની તીક્ષ્ણ પરિણતિથી તથા બ્રહ્મસત્યે સ્થિરપણાથી
ઉત્પન્ન થાય છે. આ

૨૩.

શ્રી તીર્થંકર આત્માને સંક્રાય વિકાસનું ભાજન યોગદશામાં માને છે, તે
સિદ્ધાંત વિશેષે કરી વિચારવા યોગ્ય છે. ૧

૨૪.૨

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૬.)

ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

૨૫.૩

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૭.)

ચિદ્ધ ધાતુમય, પરમશાંત, આગમ એકાગ્ર; એક સ્વભાવમય અસંખ્યાત
પ્રદેશાત્મક પુરુષાકાર ચિદાનંદધન તેનું ધ્યાન કરો.

અ. આ. તીક્ષ્ણ વિચારપરિણતિ તથા બ્રહ્મસત્યસ્થિતતા, સં મના ઉત્પત્તિહેતુઓ
છે, અને જ્ઞાનાવરણ સંયમપરિણામવર્ધમાનતાનું સર્વોત્કૃષ્ઠ સાધન છે એવા સ્વાત્મ-
ભાવનું પરિણામ આ વરનો લાગે છે. — સંશોધક.

૧. જે સિદ્ધાંત યોગદશામાં આત્માને સંક્રાયવિમરનું ભાજન માને છે તે
સિદ્ધાંત સદૃશ અવલોકનદ્વારા પ્રમાણભૂત થવાયોગ્ય છે એમ ચોતાનો અનુભવ
અહીં કહ્યો જણાય છે—સંશોધક

અનેકદંર 'ધ્યાન' શબ્દના આ જપ્તરથી, શ્રીમદ્ગની ધ્યાનત્વરાનું અનુમાન
યઈ શકે—સંશોધક.

૩. સર્વ લોકાયોગ્યાસક ચમત્કારનું ૧૫મ અષ્ટ કર્મદિતતાએ હમત્ર મંથેડી
નિન ચિદ્ધર્મી છે, અને તે જ પત્રેક આત્માનું અને તેથી ચોતાનું મૂળ રૂપદ
છે. (નુજો દેહપૂર્ણ પહેલાનાં-સંવત ૧૯૫૫ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦ નાં ઉત્કર્ષ વચનો) ,
એવા પ્રકાશવટે આ ધ્યાનતત્ત્વરતા જન્મ પામી સંભવે છે.—સંશોધક.

ને આત્મતિક અભાવ. પ્રેક્ષસંબંધ પામેલાં પૂર્વ નિષ્પન્ન—સત્તાપ્રાપ્તિ ઉદયપ્રાપ્તિ—ઉદીરણા પ્રાપ્તિ ચાર એવાં નાં ગાં આં વેદનીય વેદવાથી. અભાવ જેને છે એતું શુદ્ધસ્વરૂપ જિન ચિદ્મૂર્તિ—સર્વલોકાલોક ભાસક ચમત્કારત્વં ધામ.

૨૬.

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૮.)

વિશ્વ અનાદિ છે. જીવ અનાદિ છે. ૧—

પરમાણુ પુદ્ગલો અનાદિ છે. જીવ અને કપનો મંબંધ અનાદિ છે. —
મંગોગીલાવમાં તાદાત્મ્ય અધ્યાસ હોવાથી જીવ જન્મ મરણાદિ દુઃખોને અનુભવે છે.

૨૭, ૨

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૯.)

પાંચ અસ્તિત્વસ્વરૂપ લોક એટલે વિશ્વ છે. ચૈતન્ય લક્ષણુ જીવ છે.
વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શમાન પરમાણુઓ છે તે મંબંધ સ્વરૂપથી નથી.
વિભાવસ્વરૂપ છે.

૨૮.

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૦.)

શરીરને વિષે આત્મભાવના પ્રથમ શ્તી દોષ તો થવા દેવી, ક્રમે કરી પ્રાણુમાં આત્મભાવના કરવી, પછી ઈન્દ્રિયોમાં આત્મભાવના કરવી, પછી મંદકંપ વિકલપસ્વરૂપ પાંચામમાં આત્મભાવના કરવી, પછી સ્થિર જ્ઞાનમાં આત્મભાવના કરવી ત્યાં સર્વ પ્રકારની અન્યાસંબંધ ગતિ સ્થિતિ કરતી. ૩

૧. શ્રી જિનજિહ્વીત વિશ્વવ્યવસ્થાપત્યે પોતાને સ્વાનુભવઅભિપ્રાય કથોં દાને છે, —સ ચો ૧૬.

૨. જુઓ હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૫૮ ની નોંધ—સ ચો ૧૬

૩. અન્યાસંબંધરહિત સ્થિતિ માટે સ્થિર જ્ઞાન કરવા સમક્ષ આત્મભાવનાનો જ મ શ્રીમદે વિશ્વર્થો અભાવ છે, —સ ચો ૧૬.

૨૬.૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૧.)

પ્રાણુ,
વાણી,
રસ.

}

સોહં

અનહદ

તેનું ધ્યાન કરવું

૩૦.૨

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૨.)

સંવત ૧૯૫૩ ના ફા. વદી ૧૨ બોમવાર.

જિન

મુખ્ય

આચાર્ય.

સિદ્ધાંત

પદ્ધતિ

ધર્મ.

શાંત રસ

આહંસા

મુખ્ય.

લિંગાદિ

વ્યવહાર

જિનમુદ્રા સૂચક.

મર્તાતર

સમાવેશ

શાંત રસ

પ્રવહન.

જિન

અન્યને

ધર્મ પ્રાપ્તિ.

લોકાદિ સ્વરૂપ—સંશયની

નિવૃત્તિ સમાધાન.

જિન

પ્રાંતિમા

કારણ.

કાંઈક ગૃહવ્યવહાર શાંત કરી. પરિ—ગ્રહાદિ કાર્યથી નિવૃત્ત થવું.

અપ્રમત્ત ગુણુસ્થાનકપર્યંત પહોંચવું. કેવળ જૂમિકાનું સદૃજ પરિણામી ધ્યાન—

૩૧.૩

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૩)

ધન્ય રે દિવસ આ અહો,

જાગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે;

દશ વર્ષે રે ધારા ઉત્તરી,

મટ્યો ઉદય કર્મનો ગર્વ રે.

ધન્ય૦

૧. સ્વરૂપાનુસંધાન વિચારું જણાવ છે.—સંશોધક.

૨. જિનરાસનના પુર્નરિગ્વિજય સંબંધી અને પોતાની ગુણુસ્થાનક સ્થિતિ સંબંધી કાંઈક મહાન અને અદ્ભુત વિચારણા છે. વિસ્તીર્ણ વ્યવહાર સમયની આ અંતરંગ જિજ્ઞાસા છે. આ સંબંધી વિચાર આપવાનું કામ મહાન પુરોવાનું છે એટલે એ વિષે અમે અત્ર શાંત રહીશું—સંશોધક.

૩. હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૨ ને લખેલ વિષય જે દિવસે લખ્યો છે તે દિવસે મલ્લુકરી આ સ્વાત્મવૃત્તિપયોગી પદ (Autobiographical poem) પેલું લખ્યું જણાવ છે, કેમકે લેખનપદ્ધતિ અને તેનું સાહિત્ય સમાન છે. આ આંતર વિષય છે, એટલે વાપરે અન્ન લેખે, લેખે-લેખેનું લખન અમ્યાસી આ સ્વાત્મ

ઝોગણીસે ને ઝોટ્રીસે,
 આઘ્યો અપૂર્વ અનુમાર રે;
 ઝોગણીસે ને ખેતાલીમે,
 અદ્ભુત વૈરાગ્ય ધાર રે.
 ઝોગણીસે ને મુડતાલીસે,
 સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે,
 શ્રુત અનુભવ વધતી દશા,
 ગિ/ન સ્વરૂપ અવભાશ્યું રે.
 ત્યાં આઘ્યો રે ઉદય કારમો,
 પરિમલ કાર્ય પ્રપંચ રે;
 જેમ જેમ તે હડમેલીએ,
 જેમ વધે ન ધટે સ્વ રે.
 વધતું ઝોમ જ આલીયું,
 હવે ઠીસે ક્ષીણ કાંઈ રે;
 ક્રમે કરીને રે તે જશે,
 ઝોમ ભાસે મનમાંહિ રે.
 યથા હેતુ જે ચિત્તનો,
 સત્સધર્મનો ઉદ્ધાર રે;
 થશે અવસ્થ આ દેહથી,
 ઝોમ ધ્યો નિરધાર રે.
 આવી અપૂર્વ યુગિ અહો,
 થતો અપ્રમત્ત યોગ રે;
 કેવળ લગભગ ભૂમિકા,
 અપૂર્ણિ દેહ વિરોગ રે.
 અવસ્થ હર્મનો જોગ છે,
 ભોગવના અવરોધ રે;
 તેથી દેહ ઝોકજ ધારીને,
 જનશુ સ્વરૂપ સ્વરોગ રે.

ધન્ય૦

ધન્ય૦

ધન્ય૦

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૪.)

ધન્ય૦

ધન્ય૦

ધન્ય૦

ધન્ય૦

ભવપ્રત્યે અસિદ્ધાચ જા હતા યો ય છે. આ ખન્ની રસપી વીંદીમાં 'શુદ્ધ સમક્ષિ'
 ક્ષુ છે તેનો અર્થ "કાય સમ્યક્ત્વ" ■ ક કમ તે વિદ્યા શુ યો ય છે,
 —કયો ૧૬.

૩૨.૧

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૭.)

કુમ્ભં દધેદિ સમં, મંત્રેણ ત્વે હોષ જવસ્સ, સો બલો નાય ધો,
તસ્સ વિષેણો ભવ મોખ્યો.

૩૩.૨

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૭૩.)

સમ્યક્દર્શનસ્વરૂપ એવાં નીચે લખ્યાં શ્રી જિનનાં ઉપદેશોનાં ૭ પદ
આત્માર્થી જીવે અતિશય કરી વિચારવાં થયે છે.

આત્મા છે, કેમકે પ્રમાણે કરીને તેનું પ્રસિદ્ધપાતું છે; એ અસ્તિપદ.

આત્મા નિલ છે: એ નિલપદ.

આત્માનું જી.સ્વરૂપ છે તે કાષ્ઠપણ પ્રકારે ઉત્પન્ન થવું સંભવતું નથી,
તેમ તેનો વિનાશ સંભવતો નથી.

આત્મા કર્મનો કર્તા છે: એ કર્તા પદ.

આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે.

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૭૪.)

તે આત્માની મુક્તિ થઈ શકે છે.

મોક્ષ થઈ શકે એવા પ્રકાર પ્રસિદ્ધ છે.

૩૪.૩

(હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૮૦.)

આત્મા—વેદાંત, જિને સાંખ્ય, પેંગ, નૈ યિક, બૌદ્ધ.

નિલ—

અનિલ + , + + +

પરિણામી. + , + + +

અપરિણામી.

સ જી.

માક્ષી-કર્તા.

૧. આ પ્રકારની વિચારદલામાં આ જાયા લખાઈ હોય—સંયોગક

૨. આ માના અસ્તિત્વ પદ્યની માંથી નિર્વાણપ્રાપ્તિ મુખી ઉપાયના પદાદનો

અખંડાકાર નિર્ગત એ જ સમ્યક્દર્શનપ્રાપ્તિનું બીજું સ્વરૂપ સિદ્ધાને કહ્યું છે.—
સંયોગક.

૩. હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૩૦ ઉપર સર્વદર્શનાવગોચન સબંધી આમદના વિચારો

છે તે વાંચ્યા પછી આ તુલ્ય તુલ્ય દર્શનોની આગેચના -ચાંના પ્રમાણે લાગશે;

અર્થાત્ આધ્યત્મિક નહીં પણ બિજ બિજ દર્શનો વિચાર્યા પછી આગેચને કહેલું

આત્મસ્વરૂપ વધાર્યું છે એમ નિર્ણય કરેલો જાણીએ. વર્ણના ક્રમમાં પદર આંકવાળો

લેખ જુઓ.—સંયોગક.

૩૫.૧

(દ્વાયનોંધ પૃષ્ઠ ૮૧.)

માંખ્ય કહે છે કે ભુદ્ધિ જડ છે. પાનંજલી, વેદાંત એમજ કહે છે.
 જિન કહે કે કે ભુદ્ધિ ચેતન છે.
 વેદાંત કહે છે કે આત્મા એક જ છે.
 જિન કહે છે કે આત્મા અનંત છે.
 જાતિ એક છે માંખ્ય પણ નેમ જ કહે છે;
 પાનંજલી પણ તેમ જ કહે છે.
 વેદાંત કહે છે કે આ મમસ્ત વિશ્વ વંધ્યાપુત્રવત્ છે.
 જિન કહે છે કે આ મમર્ત્ત વિશ્વ સામ્ય છે.
 પાનંજલી કહે છે કે નિત્ય મુક્ત એવો એક હ્રસ્વ દોનો. જોઈએ.
 માંખ્ય ના કહે છે. જિન ના કહે છે.

૩૬.૨

શ્રીમાન્ મદાવીરસવામી જેવાએ અપ્રમિદ્ધ પદ રૂપી શૂદ્ધવાસરૂપ વેદો-
 શૂદ્ધવાસથી નિષ્ઠત થયે પણ માઝાવાર જેવા દીર્ઘકાળ સુધી મોન આચર્યું.
 નિદ્રા તથા વિષમ પરિવ્રજ સજ્જા એનો હેતુ શ્રી ? અને આ જીવ આમ વર્તે
 છે, તથા આમ કહે છે તેનો હેતુ શ્રી ?

જે પુરુષ સદ્ગુણની ઉપામના વિના નિર્ગ કલ્પનાએ આત્મસ્વરૂપનો
 નિર્ધાર કરે તે માત્ર પોતાના સ્વજંદના ઉદ્ધવને જે છે, એમ વિચારવું થયે છે.

જે જીવ મત્પુરુષના શુભનો વિચાર ન કરે અને પોતાની કલ્પનાના
 આશ્રયે વર્તે તે જીવ મદજ્ઞમાત્રમાં જવર્ત્તિ ઉપત્ત કહે છે, કેમકે અમર
 થવાને પ્રાર્થે કરે પીમે છે.

૩૭.૩

મર્ચ નમ મદાશ્રાવ્ય નીર્મલકર કલો છે. તે અત્ય છે. કે

અતી મિત્ર શુભરથાનક જેવી સ્થિતિ ક્યાં સુધી રાખવી ? જે વાત

૧. દ્વાયનોંધ પૃષ્ઠ ૮૦ ની નોંધ નુમે—ગેરોધક

૨-૩ સ્વસ્થાના દર્પણરૂપ શ્રીમદ્દના ના વિચારો અજ્ઞાસવાની તેઓની
 આંતર સ્થિતિમંજલિનો અભિપ્રાય બાંધી રાખવા થયેલ છે—સંશો ૧૬

(ક.) પોતાને વર્તેતો મર્ચ મદાશ્રવણ અનુભવવાનું કાંઈ કારણ મળું કશે
 તે પ્રસંગે આ પ્રકારની શ્રીમદ્દને વિશે ભૂતિ થવી સંભવે છે—સંશો ૫૬.

ચિત્તમાં નહીં તે કરવી અને જે ચિત્તમાં છે તેમાં ઉદાસ રહેવું એવો વ્યવહાર શી રીતે થઈ શકે? ખ

વૈશ્યવંશે અને નિર્મથભાવે વસનાં કોટી કોટી વિચાર થયા કરે છે. મ

વેપ અને તે વેપવંશથી વ્યવહાર જોઈ લોકદષ્ટિ તેવું માને એ ખરું છે, અને નિર્મથ ભાવે વર્તવું ચિત્ત તે વ્યવહારમાં યથાર્થ ન પ્રવર્તિ શકે એ પશું સૂચ છે; મટે એવા એ પ્રકારની એક-સ્થિતિ કરી ચર્તિ શકાતું નથી, કેમકે પ્રથમ પ્રકારે વર્તનાં નિમિત્તભાવથી ઉદાસ રહેવું પડે તો જ યથાર્થ વ્યવહાર સાચી શકાય એમ છે, અને નિર્મથભાવે વસીએ તો પછી તે વ્યવહાર ગમે તેવો થાય તેની ઉપેક્ષા કરવી ધટે, જે ઉપેક્ષા ન કરવામાં આવે તો નિર્મથભાવ દાનિ પામ્યા વિનાં રહે નહીં. (દાથનોંધ પૃષ્ઠ ૬૦)

તે વ્યવહાર સાચા વિના અથવા અત્યંત આસ્પ કર્યા વિના નિર્મથતા યથાર્થ રહે નહીં અને ઉદયરૂપ હોવાથી વ્યવહાર ત્યાગી જતો નથી. ધ

આ સૂચ વિભાવયોગ મટયા વિના અમરું ચિત્ત ખીન કાંઈ ઉપાયે મંત્રાય પામે એમ લાગતું નથી. ચ

તે વિભાવયોગ એ પ્રકારે છે: એક પૂર્વ નિબ્ધન કરેલો એવો ઉદયસ્વરૂપ અને ખીન્ને આત્મશુદ્ધિએ કરી રંજનપણે કરવામાં આવતો ભાવસ્વરૂપ. છ

(ખ.) “જે વાત ચિત્તમાં નહીં તે કંઠી” એમ જે કહ્યું તે પોતાને વર્તતો ‘વ્યવહાર’ છે. અને “જે ચિત્તમાં છે તેમાં ઉદાસ રહેવું” એમ જે કહ્યું તે ‘નિર્મથ-દશાની ગિજ્ઞાસા’ છે. વ્યવહારપ્રત્યે અભાવ છતાં તે કરવો પડે છે, અને નિર્મથતા પ્રત્યે પરમસદ્ભાવ છતાં તે પ્રત્યે ઉદાસીનતા રાખવી પડતી જોઈ જાયે શ્રીમદને ખેદ ત થતો હોય એમ આ વચનવેન દર્શાવે છે.—સંશોધક.

(ગ.) વૈશ્યવંશિતિમાં નિર્મથદશાએ વર્તવાની કુદરતાનો અનુભવ થતાં આ ભાવ પ્રકટયો હોય છે.—સંશોધક.

(ઘ.) અત્ર આશય એમ જણાય છે કે, વર્તતી વૈશ્યવંશના કારણે તેઓની આજીવન તદ્દશા જગત્ જીવેને વલ્લભ ન થાય એ સ્વાભાવિક છે ક્ષિપ્ત જે નિર્મથતા તેની ઉપેક્ષા કરવી પડે તવા સંયોગો જોઈને, અને અનિશ્ચિત એવો જે વ્યવહાર તેવું અંતરરૂપ દરૂઝ પડ્યું જોઈને બચ્ચિત્તના અંકુરો પુનઃ સ્ફુર ચમત્ત થતાં આ વચ્ચેના ઉત્પત્તિ પામ્યાં જણાય છે.—સંશોધક.

(ન.) વિભાવભાવ પ્રતિ અતિ અપ્રિયતા આ શબ્દો દર્શાવે છે.—સંશોધક.

(હ.) (જ.) (ઝ.) (ટ.) પિયેષપને ક્ષીણ કરેલો સ્વપ્રેરિત વિભાવભાવ સર્વાયા નાશ કરવાની પરમોદ્દૃષ્ટિ ગિજ્ઞાસા દર્શાવવાની સાથે ઉદગમણ સામે પોતાના પુરુષાર્થ

આત્મભાવે વિભાવમંત્રી ચેગ તેની ઉપેચા ન ચેયમૂત લાગે છે. નિલ ત વિચારામા અને છે તે વિભવપણે વર્તનો આત્મભાવ પ્રણે પરિ-
ક્ષીણુ કર્યો છે, અને હજી પણ તે જ પરિણામ વર્તે છે જ

તે મંપૂર્ણ વિભાવોગ નિરત ક્યાં વિના ચિત વિશ્રાંતિ પામે એમ
જણાવુ નથી, અને હાલ તો તે કાળે કરી વિના અને વન કરે પડ
છે, કેમકે ઉદય વિભાવ કિાનો છે, અને ૬-૭ આત્મભાવમા ચિથિનિ કર-
વાની છે ૪ (હાયનોષ પૃ. ૬૧)

તથાપિ એમ નહે છે કે ઉચ્ચનુ વિશે કાળ મુત્રી વર્તતુ મહે તો
આત્મભાવ વિશે ચચગ પરિણામને પામશે કમકે આત્મભાવ વિશેષ મધાન
કરવાનો અવનશ ઉદયની પ્રકાશને લીધે પ્રાપ્ત ન થઈ શકે, અને તેથી તે
આત્મભાવ નહ પણ અનુભવમારો પામે ૮

જે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થયો છે તે આત્મભાવને વિશેષ લક્ષ
કરવામા આવે તો આત્મભાવ તેનું વિશેષ વર્તન નપણુ થાય, અને વિશેષ
અનુભવ ઉત્પન્ન થયે—અને આત્મભાવ દિતકારી એવી ઉચ્ચ આત્મ-
દશા પ્રગટે આત્મ ઉદયની રિધાને નાનકે ઉત્પન્ન કાળ રહેવા દેવાનો
વિચાર કરવામા આવે તો હવે આત્મભાવ ન થવાનો પ્રમુગ આવશે, એ
લાગે છે કેમકે દીન મના આત્મભાવ દાનથી અસાર મુધી ઉદયમાળ ગમે
તેનું છતાં ત આત્મભાવ હણુયો નથી તથાપિ કષ્ટક કષ્ટક તેની અનુભવ-
વચ્ચા થતા દેવાનો વખત આવે છે એમ છતાં પણ હવે કેવળ ઉદયપર
ધ્યાન આપવામા આવે નો વિચારામા ઉત્પન્ન થયો ૦

ના ઉપયોગી અમલ વિચારી છે તથા આત્મભાવ અનુભવપણે પામે તેવા
બા ને તેથી સાચા થવાનું અમલ કરવાનું વિચારું જણાય છે—સરોતક

(૧) આત્મભાવ અનુભવ રિતવાળો આ મનર કમલ થવાનું આ વચનાથી
જાણી શકા તેમ જ, તેમ જ તે આત્મભાવ પા પ્રાપ્ત ૧ તેમજ અનુભવ ત
થયો જણાય છે ૪, ૧૫ ૧ દક્ષથી તે જણાયુ મા હોર ઉદય ૩ માનવ આ
આત્મભાવની અનુભવિત ૧ આ માની કુરે ૧૧ વિવેચની અનુભવ નેઈ લાગે છે
'દીર્ઘ' ૧૧ ૧ આત્મભાવ હાથી આત્મભાવની ઉદયમાળ ગમે તેનું છતાં તે આ
ભાવ હણુયો થી તથાપિ છે ૫ ૫ તાની અનુભવપણે થવા દેવાને વખત
આવે છે એમ છતાં ૧ હવે પણ ઉદય પદ દાન આત્મભાવ આવશે તો
વિચારમા ઉત્પન્ન થશે ૧ ૧ અને વિચારતા એક જ ન થાય છે ૨ કમ નહુ
તેઓ પોતે જ સાચા ૧ કુરોરે જોવાનું થવ ને ને—સરોતક

(હાથનોંધ પૃં ૯૨.)

જાની પુરો હૃદયવશ દેહાદિ ક્રમ નિવૃત્ત છે. એ રીતે પ્રવૃત્તિ કરી હોય તો આત્મભાવ દણાવો ન બોધ્યો; એ માટે તે વાત લક્ષમાં રાખી હૃદય વેદના ઘટે છે, એમ વિચાર પાશુ હમણાં ઘટનો નથી, કેમકે જાનના તારતમ્ય કરતાં હૃદયજન વધતું જોવામાં આવે તો જરૂર ત્યાં જાનીએ પણ જન્યુત દશા કંવી ઘટે, એમ શ્રી સર્વજ્ઞે કહ્યું છે. ૩

અત્યંત દુષ્ક્રમ કાળ છે તેને લીધે અને હતકુપ્ત્ય લોભાએ ભરતક્ષેત્ર ઘેરું છે તેને લીધે પરમ સત્ગંગ—સત્ગંગ કે સરળ પરિણામી, જીવોનો સમાગમ પણ હુર્લેલ છે, એમ જણી જેમ અદ્ય કાળમાં સાવધાન થવય તેમ કરવું ઘટે છે. ૬

૩૧.

(હાથનોંધ પૃં ૯૩)

મોન દશા ધારણ કરવી ?

વ્યવહારનો હૃદય એવો છે કે તે ધારણ કરેલી દશા લોકોને કયાપતું નિમિત્ત થાય, તેમ વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ બને નહીં.

મારે તે વ્યવહાર નિવૃત્ત કરવો ?

તે પણ વિચારતાં કાણુ લાગે છે, કેમકે તેવી દંદક રિયતિ વેદવાતું ચિત્ત ગ્લા કરે છે. પછી તે શિથિલતાથી—હિંમતથી કે પરેન્દાથી કે સર્વજ્ઞ નિવૃત્તિ, એમ બતાં પણ અદ્યકાળગા આ વ્યવહારને મક્ષેપ કરવા ચિત્ત છે. ૪

(૮). (૬). પૂનઃ પુરુષાર્થ દાખવતાં વચ્ચે છે—સર્વોપદેશ

૧-૨. પૂર્વ પ્રસંગથી વાચકને દક્ષમાં આવ્યું હશે કે, શ્રીમદ્ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વૈશ્યવિધિતિએ દતા, તથાપિ તેઓનો અંતરંગ દક્ષ નિર્મયદશા પ્રત્યે હતો. નિર્મયદશાને ચોપક મોનદશા હોવાથી એ દશા ધારણ કરવાની વૃત્તિ હૃદયવતી આ પ્રત્યોત્તરરૂપ વિચારણા કરી છે—સર્વોપદેશ.

૩-૪. સમીપના સમયમાં વ્યવહારદશાએ મોન મારણ કરવું શક્ય નહોતું લાગતાં ફરી પ્રત્યોત્તરમાં, વ્યવહારની નિવૃત્તિ કેવા પ્રકાર કરવી તે વિચાર્યું જાણાય છે વ્યવહારનિવૃત્તિને અત્યંતક કરણોને વિચાર કરતાં, વ્યવહાર વેદનનો કોઈ અરો અલિપ્ય જણાતા અને અભિપ્રાય રહેવા િં કારણે ૧ શિથિલતા, ૨ હૃદય, ૩ પરેન્દા અને સર્વજ્ઞ દષ્ટ (કારણ) એમાંથી ક્યું તે કેમ જાણે પોતાથી નિર્હીત ન થઈ શક્ય હોય એવો ભાવ દર્શાવતાં કુંક સમયમાં વ્યવહાર સંક્ષિપ્ત કરવાની જિજ્ઞાસા રાખી હોય એવું આ પ્રત્યોત્તરરૂપ વિચારણાથી જાણાય છે. —સર્વોપદેશ.

તે વ્યવહાર કેવા પ્રકારે મેલેપ થઈ શકશે ?

કેમકે તેનો વિસ્તાર વિશેષપણે જોવામાં આવે છે. વ્યાપારસ્વરૂપે, કુટુંબ-પ્રતિબંધ, યુવાવસ્થાપ્રતિબંધ, દયાસ્વરૂપ, વિકાર સ્વરૂપે, ઉદયસ્વરૂપે—એ આદિ કારણે તે વ્યવહાર વિસ્તારરૂપ જાણાય છે. (સાચનોંધ ૫૦૬૧)

હું એમ જાણું છું કે અનન્યાયથી અપ્રાપ્તવત્ એવું આત્મસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનસ્વરૂપે અંતર્મુદ્દર્શનાં ઉત્પન્ન કર્યું છે, તો પછી વર્ષા છ માસ કાળમાં આટલો આ વ્યવહાર કેમ નિવૃત્ત નહીં થઈ શકે ? માત્ર જાગૃતિના ઉપયોગાંતરથી તેની સ્થિતિ છે, અને તે ઉપયોગનાં બાળે નિન્ય વિચાર્યેથી અરૂપકાળમાં તે વ્યવહાર નિવૃત્ત થઈ શકવા યોગ્ય છે. તો પણ તેની કેવા પ્રકારે નિવૃત્તિ કરી, એ હજી વિશેષપણે માટે વિચારવું ઘટે છે; એમ માનું છું, કેમકે વીર્યને વિષે કંઈપણ મંદ દશા વર્તે છે. તે મંદ દશાનો હેતુ જો ?

ઉદય બળે પ્રાપ્ત થયો એવા પરિચય—માત્ર પરિચય, એમ કહેવામાં કંઈ બાધ છે ? તે પરિચયની વિષે વિશેષ અગ્તિ રહે છે, તે છતાં તે પરિચય કરવો રહ્યો છે. તે પરિચયનો દોષ કહી શકાય નહીં, પણ નિજનોય કહી શકાય અગ્તિ લેવાથી હમ્મશરૂપ દોષ નહીં કહેના ઉદયરૂપ દોષ કલો છે. ૨

૫-૧ વ્યવહાર મક્ષિપ્ત થવા યોગ્ય છે કે કેમ તેનો આ પ્રશ્નોત્તરમાં વિચાર કરનાં પોતાને સંક્ષેપને અતિશય વ્યાપાર-સ્વરૂપ, કુટુંબ પ્રતિબંધ, યુવાવસ્થા પ્રતિબંધ, દયાસ્વરૂપ, વિકાર-સ્વરૂપ, અને ઉદયસ્વરૂપાદિ ૫૦૬૧ જોવામાં આવે ૪. —સંશોધક

૧. અરૂપકાળમાં જાગૃત્વરૂપે રવાની હોય પરિવર્તિતું પરિણામ આ ઉદ્યોગને જાણાય છે 'વીર્ય' વિષે કંઈપણ મંદ દશા વર્તે છે તે મંદ દશાનો હેતુ શો ?" એવો જે પોતે પોતાને ૩-મ્ દર્શી છે તે ૫-થી તેઓની નિજદોષ જોવાની મુદ્દમ દષ્ટિનું અનુમાન થવા યોગ્ય છે. "અનત મળથી અપ્રાપ્તવત્ એવું આત્મસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન સ્વરૂપે અંતર્મુદ્દર્શનાં ઉત્પન્ન કર્યું છે " હોવામાં 'કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન સ્વરૂપે' એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તેનો આશય 'સમ્યક્ દર્શન' હોય છે, તથાપિ આ વાત વિશેષ સંક્ષેપ વિચારને પાત્ર જાણાય છે —સંશોધક.

૨. પોતે ઈર્ષ્યા દશા (સંયમ ?) નહીં પ્રાપ્ત થવાનું કમલ પરિચય સંગ-પોતાને હોય છે. તથાપિ તે પરિચયનો દોષ ન હોવા પોતાનો દોષ જ એવું સ્વીકારી, વળા વિચારે છે કે, તે પરિચયને જ સ્વદોષ છે; જો કે તેને વિષે અગ્તિ રહેલી હોવાથી પોતાને હમ્મશરૂપ દોષ નહીં કહેતાં ઉદયરૂપ દોષ દશા

૭-૨૨ સંશોધક.

૩૯.

[હાથનોંધ પૃં ૯૬]

ધણો વિચાર કરી નીચેનું સમાધાન થાય છે.^૩

એકાંત દ્રવ્ય, એકાંત ક્ષેત્ર, એકાંત ક્ષણ અને એકાંત ભાવરૂપ સંપન્ન આરાધ્યા વિના ચિત્તને શાંતિ નહીં થાય એમ લાગે છે. એવો નિશ્ચય રહે છે.

તે યોગ હજી કેંઈ દૂર સંભવે છે, કેમકે હૃદયનું ઝળ જોતાં તે નિવૃત્ત થતાં કેંઈક વિશેષ કાળ જશે.

૪૦.

[હાથનોંધ પૃં ૯૭]

મહાશુદ્ધ ૭ શનીવાર-વિક્રમ સંવત્ ૧૮૧૧ સાર પછી દોઢ વર્ષથી વધારે સ્થિતિ નહીં. ^૪

અને તેટલાં કાળમાં ત્યાર પછી જીવનકાળ શી રીતે વેદ્યો તે વિચારવાનું બનશે^૫—

૪૧.

[હાથનોંધ પૃં ૯૮]

આંધ્રિ આપણો વિ દેહંભિ, નાથંતિ મમાધ્યં,

૪૨.

[હાથનોંધ પૃં ૧૦૧]

કામ, માન અને ઉતાવળ એ ત્રણનો વિશેષ સંપન્ન કરવો ઘટે છે.—૬

૪૩.૭

[હાથનોંધ પૃં ૧૦૧]

હે જીવ ! અસાંખ્ય લાગતા એવા આ વ્યવસાયથી હવે નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત !

તે વ્યવસાય કરવાને ત્રિગે ગમે તેટલો બળવાન પ્રારબ્ધોદય દેખાતો હોય તો ખેલુ તેથી નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત !

૩. એકાંત દ્રવ્ય ભાવાદિ સંપન્ન થયે નિર્મલતા એક એક પોતાની શાંતિનું કારણ જોઈ શ્રીમદ્ તેની પરમાર્થદા કરે છે, તથાપિ તેની સાથે તેઓને તેવો યોગ સમીપ નથી હાજરો એમ આ વિચારપત્રથી સ્પષ્ટ બતાવા થાય છે.
—સંસોધક

૪. આ વિચારણા કઈ સ્થિતિને અંગે કરી છે તેનો નિર્ણય આશ્વાસથી થઈ શકતો નથી —સંસોધક.

૫. ઉપર કહ્યા સમય પછીનો જીવનકાળ બાકીનાં કાળની વિચારણા શ્રીમદ્ ના સ્વાનુભવને વિષય બનાવે. —સંસોધક.

૬ સ્વતઃ સ્પષ્ટ છે —સંસોધક.

૭. ભાવથી વ્યવસાયરૂપિ કેવી ધીમ અપ્રિયતા ક્ષીરકને દોષા યોગ્ય છે ૧. આ કૃત્તિથી બહુ સમાધાન થાય છે. —સંસોધક.

તે કે શ્રી મંત્રે એમ કહ્યું છે કે ચૌદમે મુળપ્રભે વર્તે તો એવો જીવ
પણ પ્રાગ્બધ વેદો વિના રૂકા થઈ શકે નહીં, તે પણ તુ તે ઉદયનો
આકાશકે પોતાથી નિજ દેવ બાળી તેને અલગ તીનપ્રભે વિચારી તેથી
નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત !

કેવળ માત્ર પ્રાગ્બધ હોય, અને અન્ય કર્મ દ્વારા વર્તે તો ન હોય તો
તે પ્રાગ્બધ સુદેવે નિવૃત્ત થવા દેવાનું બને છે, એમ પદ્મ પુત્રે સ્વીકાર્યું છે.
પણ તે કેવળ પ્રાગ્બધ હારે કાંઈ મનાય કે નહીં પ્રાણાંત પદ્મ નિવૃત્તિ
દર્શિ ન થાય, અને તને મરે પ્રમંગ્લા એમ બને છે, એવું અર્ચામુખી કેવળ
નિમગ્ન ન થાય ત્યાં મુખી નેય એ છે કે, તેને (વર્ગ સાગર) લગ્નરી, આ
વાત વિચારી દે જીવ ! કહે તુ અપકાળમાં નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત ! અ

૪૪.

[દાધનોધ ૫૦ ૧૦૨.]

હે જીવ, કહે તુ સંગ નિવૃત્તિષ્ઠ કાળની પ્રતિજ્ઞા કર, પ્રતિજ્ઞા કર !

કેવળમેગનિવૃત્તિષ્ઠ પ્રતિજ્ઞાનો વિશેષ અવકાશ જોવામાં આવે તો
અંશમેગનિવૃત્તિષ્ઠ એવો આ વ્યભાષ તેને લાગે !

જે જ્ઞાનદશામાં લાગાલાગ કેટલે અર્થ નહીં તે જ્ઞાનદશાની સિદ્ધિ છે
જેને વિશે એવો તુ સર્વમેગલાગદ્વા અપકાળ વેંશ તો મંપૂર્ણ જગત
પ્રમંગમાં વર્તે તો પણ તને આધ્યપ ન થાય. એ પ્રકાર વર્તે જો પણ
નિવૃત્તિ જ પ્રશન્ત સર્વજે હશે છે, પ્રમંગ્ન ક્ષયઆદિ મર્વ પદ્મ પુત્રે ઉચ્ચે
એમ જ કહ્યું છે ?

૪૫.

[દાધનોધ ૫૦ ૧ ૩]

મં ૦ ૧૮૫૧ ના પૈશાખ ગુરુ ૫ સોમે-આપકાળથી પ્રત્યાખ્યાન ૨

રં ૦ ૧૮૫૧ ના પૈશાખ ગુરુ ૧૪ મોમે ૩

આ પ્રાગ્બધવળી કેવી વિસ્તીર્ણ ૦ તપ્ત્યા શ્રીમદે સ્વીકારી છે તે આ
લેખમાંથી જોઈ શકાશે—સંદર્ભ ૪

૫ સર્વ વિનિર્મી ૫૨મ વિજ્ઞાસા છતાં તેના યાન રમીપમાં ન બને તો
દેવિ ત્રિની વિશેષ આપરામ્તા શ્રીમદે આ વિચારે ૧-૧ વિચારી છે—સંદર્ભ ૫

૧ જે દશાળી ૧૦૦૦૦૦ સર્વમેગલાગદ્વા અપકાળ વેંશ તો મંપૂર્ણ જગત
પ્રમંગમાં વર્તે તો પણ તને આધ્યપ ન થાય. એ પ્રકાર વર્તે જો પણ
નિવૃત્તિ જ પ્રશન્ત સર્વજે હશે છે, પ્રમંગ્ન ક્ષયઆદિ મર્વ પદ્મ પુત્રે ઉચ્ચે
એમ જ કહ્યું છે ?

૨. શાના પલ્યાખ્યાન છે તે અમારાથી કદાચી સકલ નથી—સંદર્ભ ૬.

૩. આ મિતિ ઉપરની મિતિ નહીં લખી છે, પણ તેને સંગ્રહ દશાળી આવી
શકે તો નથી—સંદર્ભ ૭.

૪૬.૪

[દાથનોંધ પૃ ૧૦૫]

ક્ષયોપસમી જ્ઞાન વિદ્યા યનાં સી ૧૨ ?

૪૭.૧

[દાથનોંધ પૃ ૧૦૬]

જેમ નિર્ભગનારે ગ્ન ગૃહિક તાલી,

તેમ જ છવ રવમા ૩.

તે જિન તીરે રે મર્મ પ્રકાશીતો,

પ્રગળ ક્યાય અભાવ રે.

૪૮.

[દાથનોંધ પૃ ૧૦૮]

વીનગગ દસંત.

ઉદય પ્રકરણ

મર્મત મિમાંસા.

૪. આ પ્રથમ કાવ્ય અવસાનાને છે ને, જ્ઞાનને સ્વરૂપીને છે તે કહી શકાયું નથી. જે જ્ઞાનને સ્વરૂપીને દેખે તે 'સમ્યક્-જ્ઞાને ઉદેશીને કહ્યું' છે કે મનિશ્રુતાદિ જ્ઞાનમાંના કોઈ જ્ઞાનને ઉદેશીને કહ્યું છે તે અનુમાની જ્ઞાન નથી. જે મનિશ્રુતાદિ જ્ઞાનને ઉદેશીને કહ્યું હોય તે તે સ્વાભાવિક છે. જેમકે મનિઆદિ જ્ઞાનમાંનાં કોઈ જ્ઞાન કાર્યોપસમીને જરૂરથી દેખે તે જ્ઞાનને 'સ્વાભાવિક' સમ્યક્-જ્ઞાન' વર્ણવે છે તે સમયે કોઈ પ્રમતિ આત્મભાવ નિરૂપિત થયેલી જોઈ નથી મળતી થતા આ વચ્ચે અર્થો લખેલાં છે; પણ કોઈને તે નિ આદિ જ્ઞાનને ઉદેશીને કહ્યું હોય જેમ સંભવિત નથી. કેમકે, 'સમ્યક્-જ્ઞાને દર્શાવવાનો ઉદેશ હોય, તે 'જ્ઞાન' શબ્દ ન વપરાતાં 'દર્શન' શબ્દ વપરાવવો વિશેષ સંભવિત છે; તેમ છતાં આ 'જ્ઞાને સમી જ્ઞાન' શબ્દ 'સ્વાભાવિક સમ્યક્-જ્ઞાન' ના આશયમાં વાપર્યો હોય તે તેની રિચિત્ત અવગતિ ૧૫૪ ની પૂર્વ દોષાયોગ્ય છે. કેમકે સંવત્ ૧૯૫૦ ની સાલમાં દક્ષિણ સ્વાત્મવન તોપરે બી. પદ (Antonio graphica Poem) માં 'શબ્દ સમ્યક્-જ્ઞાન' સંવત્ ૧૯૭૭ ની સાલમાં પ્રકટ થવાનું જાણવામાં આવ્યું છે અને 'શબ્દ સમ્યક્-જ્ઞાન' અર્થ 'સ્વાભાવિક સમ્યક્-જ્ઞાન' વિશેષ સંભવિત દોષાયોગ્ય છે. કમળ કે, સ્વાત્મ-વનતોપરેથી પાંચમાં એક દેવ મારણ ક્રવાપરું કહ્યું છે તે 'સ્વાભાવિક સમ્યક્-જ્ઞાન' હોય તે સમયે જેમ માંમલ્યું છે — સંશોધક

૧. જીવના સ્વભાવની તથા પ્રકારની આલેખના સમયે આ પદ અર્થો કદાચ લખી નાંખ્યું હોય — સંશોધક.

૨. અત્ર કહ્યા 'ઉદેશ પ્રકરણ' નવ પ્રકારનું વિવેક 'વીતરાગ દર્શન' નામનું શાસ્ત્ર સ્વયં પ્રાપ્ત હોય, અને તેને માટે શક નહીં હોય એમ લાગે છે. — સંશોધક.

પદ્મ દર્શન અવલોકન.
 વીતગગ અભિપ્રાય વિચાર
 વ્યવહાર પ્રકરણ.
 મુનીધર્મ.
 આગારવર્મ
 મનમતાંન નિગકગણુ
 ઉપમંદાર.

૪૯.૩

[લાયનોંધ પૃષ્ઠ ૧૧૦]

નવ તત્ત્વવિવેચન.
 શુભાધ્યાનકવિનચન.
 કર્મપ્રકૃતિવિવેચન
 વિદ્યારૂપકૃતિ.
 શ્રવણાદિ વિવેચન
 બે મુખીજનપતિ
 જીવનચરિત્રકૃતિ
 શુભામયભાવના.

૫૦.૧

[લાયનોંધ પૃષ્ઠ ૧૧૧]

અંગ
 ઉપાન
 મૂળ
 શ્રેષ્ઠ.
 આશય પ્રગામિના કીકા

૩ અંગ વિશેષે મુખમા આવે તે પ્રગામના મુખની રચના કરવા અને ના સંગતના કીકા છે. એ ૧૦૦૧ છે.—સરો ૧૩

૧ 'અનુકામ્યાદિ' એમ જે અને ટાંકુ છે તેનો ઉદ્દેશ મં તેો રચના અંગાદિ તૈયાર કરવાનો હોય અને તે વાત યાદી અને ટાંકી સીધી હોય અથવા ના માન જન અગત્યપાત્રાદિ આશયપ્રગામિના કીકા કે જેને વિશે 'અનુકામ્યાદિ' નો વિરોધ અને અનુકામ્યા છે તેનો સમાવેશ થાય, ૧ (કીકા) લખવાનો હોય અને તેથી તેની સફળતા કરી હોય ૫ મુદ્દી વર્તમાનઅંગાદિ ૧૨ 'કીકા' લખવાનો ઉદ્દેશ વિશેષ સંબંધિત જણાય છે.—સરો ૧૪.

વ્યવહારહેતુ.

પરમાર્થહેતુ.

પરમાર્થગૌણતાની પ્રસિદ્ધિ.

અવહારવિસ્તારનું પર્યવસાન.

અનેકાંનદષ્ટિ હેતુ.

સ્વગતમતાંતર નિરૂત્તિપ્રયત્ન.

ઉપક્રમ ઉપસંહાર અવિગ્રહિ લોકવર્ણન સ્થૂળતત્વ હેતુ.

વર્તમાનકાળે આત્મસાધનભૂમિકા.

ગીતરાગદર્શનઆખ્યાનો અનુક્રમ.

૫ .

[દાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૧૩]

મૂળ.^૨

લોક મંરંધાન ?

ધર્મ અધર્મ અસ્તિકાયરૂપ દ્રવ્ય ?

સ્વાભાવિક અભવ્યત્વ ?

અનાદિ અનંતનું જ્ઞાન શી રીતે ?

આત્મા સંકલ્પે વિકાસ ?

સિદ્ધ બિધ્વગમન—ચેતન, ખંડવત્ શા શામાટે નહીં ?

કેવળજ્ઞાનમાં લોકલોકનું જાતૃત્વ શી રીતે ?

લોકસ્થિતિ મર્યાદા હેતુ ?

શાશ્વતવસ્તુલક્ષણ ?

ઉત્તર.

તે તે સ્થાનવર્તિ સૂર્ય ચંદ્રાદિ વસ્તુ,

અથવા નિયમિત ગતિ હેતુ ?

દુષ્ક્રમ સુષ્ક્રમાદિ કાળ ?

૨. કૃતિ આ પ્રકારના વિચારનું સમાધાન અન્યજનોના ઉપકારાર્થે લખવાનો વિચાર હોય, અને તેથી આ પ્રશ્નો અહીં ઠાંક્યા હોય, અને હાં તેા ને સમયે પોતે સર્વદર્શનોની આયોજના કરતા હતા તે સમયે પોતાના સહુજ્ઞ લક્ષ્યાર્થે રહેવા ઠાંક્યા હોય; ને કે આ દાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૧૫ જોતાં પરઉપકારાર્થે હોવાનું અનુમાન વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર છે, કેમકે 'લેહોપકાર પ્રરૂત્તિ' અને તેના 'ધોરણ' સંબંધે પોતે ને વિચાર કર્યો છે, તે પોતે જ્યાંસુધી પદાર્થના સ્વરૂપ વિષે નિશ્ચયાત્મક ન હોય ત્યાં સુધી કરવો સમ્ય નથી—સંશોધક.

મનુષ્ય ઊચિત્વાદિ પ્રમાણ ?

અગ્નિદાયાદિનું નિમિત્ત થોને એકદમ ઉત્પન્ન થવું ?

એક મિદ્દ લાં ગર્ભન મિદ્દ અવગાહના ?

૫૨.

[લાં નોં ૫૮ ૧૧૪]

તેનુ અવ્યક્તત્ત્વ ?

એકમાં પરિવર્તમાન શી રીતે થઈ શકે છે ?

અથવા થવું નથી ?

વ્યગ્રહાર રચના કરી છે એમ ક્રોધ તેનુથી સિદ્ધ થાય છે.

૫૨.૨

[લાં નોં ૫૮ ૧૧૫]

અવ્યક્તિ-આત્મશક્તિ મળે વિચાર.

તથા તેનુ પરિવર્તમાન ?

સારપત્રી લેક્ષિપદાર પ્રતિ ?

લેક્ષિપદાર પ્રતિનુ ધોરણ.

વર્તમાનમા કેમ વર્તવું હયિત છે ?

(લાં નોં)

૫૪ ૩

[લાં નોં ૫૮ ૧૧૭.]

આત્મપરિણામની વિશેષ સ્થિતિ થવા વાણી અને કાયાનો અવ્યક્ત સંપર્ગપ્રાપ્તિ કરવો ઘટે છે—

૫૫

[લાં નોં ૫૮ ૧૧૮.]

મણે કાળમાં જે વસ્તુ જાણાતર થાય નહીં તેને શી જિનદ્રવ્ય કહે છે.

કે હ પછુ દ્રવ્ય પગપગિષ્ઠિએ પાંચમે નહીં અવપણુનો સાગ કરી શકે નહીં.

પ્રત્યેક દ્રવ્ય (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી) સ્વપરિણામી છે.

નિયત અનાદિ મર્ગાદિપણે વર્તે છે.

જે ચેતન છે, તે કાંઈ દિવમ અચેતન થાય નહીં જે અચેતન છે તે કાંઈ દિવમ ચેતન થાય નહીં.

૫૬.૫

[લાં નોં ૫૮ ૧૨૦]

હે ચોગ.

૧ છેડી નોં ૧ લુઆ—સ નોં ૧.

૨-૩ ચોગનાં જીવનક્રમની વિચારનાં જાણાય છે—સ નોં ૫૪

૪ આ વિચારનાં તેનુ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થઈ ગયું તન છે. —સ નોં ૫૬

૫. "૧" "૨" "૩" "૪" "૫" "૬" "૭" "૮" "૯" "૧૦" "૧૧" "૧૨" "૧૩" "૧૪" "૧૫" "૧૬" "૧૭" "૧૮" "૧૯" "૨૦" "૨૧" "૨૨" "૨૩" "૨૪" "૨૫" "૨૬" "૨૭" "૨૮" "૨૯" "૩૦" "૩૧" "૩૨" "૩૩" "૩૪" "૩૫" "૩૬" "૩૭" "૩૮" "૩૯" "૪૦" "૪૧" "૪૨" "૪૩" "૪૪" "૪૫" "૪૬" "૪૭" "૪૮" "૪૯" "૫૦" "૫૧" "૫૨" "૫૩" "૫૪" "૫૫" "૫૬" "૫૭" "૫૮" "૫૯" "૬૦" "૬૧" "૬૨" "૬૩" "૬૪" "૬૫" "૬૬" "૬૭" "૬૮" "૬૯" "૭૦" "૭૧" "૭૨" "૭૩" "૭૪" "૭૫" "૭૬" "૭૭" "૭૮" "૭૯" "૮૦" "૮૧" "૮૨" "૮૩" "૮૪" "૮૫" "૮૬" "૮૭" "૮૮" "૮૯" "૯૦" "૯૧" "૯૨" "૯૩" "૯૪" "૯૫" "૯૬" "૯૭" "૯૮" "૯૯" "૧૦૦"

અંક ૧ જગતા કાં તે સળ શી લખવાનું થાવું નોં એમ કાગે છે—સ નોં ૫૬.

૫૭.૧

[દાથનોંધ ૫૦ ૨૧.]

એક ચેતન્યમાં આ સર્વ શી રીતે થે છે ?

૫૮.૨

[દાથનોંધ ૫૦ ૧૨૨.]

તે આ છવે ને વિભાવ પરિણામ ક્ષીણ ન કર્યા તો આ જ લયને વિશે તે પ્રલય દુઃખ વેદ્યે.

૫૯.૩

[દાથનોંધ ૫૮ ૧૨૪.]

જે જે પ્રકારે આત્માને ચિંતન કર્યો હોય તે તે પ્રકારે તે પ્રાંતભાસે છે. વિષયાતંત્રપણથી મદનાને પામેલી વિચારશક્તિવાળા છવને આત્માનું નિલપણું જાણતું નથી. એમ ઘટાં કરીને દેખાય છે, તેમ થાય છે, તે યથાર્થ છે; કેમકે અનિલ એવા વિષયને વિશે આત્મશુદ્ધિ દેવાથી પોતાનું પથ અનિલપણું ભાસે છે.

વિચારવાને આત્મા વિચારવાન લાગે છે. શૂન્યપણે ચિંતન કરનારને આત્મા શૂન્ય લાગે છે, અનિલપણે ચિંતન કરનારને અનિલ લાગે છે, નિલપણે ચિંતન કરનારને નિલ લાગે છે.

ચેતનની હેતુત્તિનાં કંઈ પણ મંત્રાગો દેખાતા નથી, તેથી ચેતન અનુભવ છે. તે ચેતન વિનાશ પામવાનો ન અનુભવ થતો નથી, માટે અવિનાશી છે, નિલ અનુભવસ્વરૂપ હોવાથી નિલ છે.

સમયે સમયે પરિણામાંતર પ્રાપ્ત થતાથી અનિલ છે

સ્વરૂપનો ત્યાગ કરવાને અંગેય દેવાથી મૂળ દ્રવ્ય છે.

૬૦.૪

[દાથનોંધ ૫૮ ૧૨૬.]

સર્વ કરતાં વીતરાગનાં વચનને સંપૂર્ણ પ્રતીતિનું સ્થાન કહેવું ઘટે છે, કેમકે જ્યાં રાગાદિ દેખાને સંપૂર્ણ ક્ષય હોય ત્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રગટવા-ગોચ્ય નિયમ ઘટે છે.

વીતરાગના સંભવ છે. પ્રલય નેમનાં વચનનું પ્રમાણ છે માટે,

૧ આ શ્રીવેદાંતઅભિપ્રાય. સર્વ દર્શનની આક્રોશના કરવાના સમયે ૨.૬૪૪ વિશ્વાનર્યે લાગેલા દસે ઓમ અમને લાગે છે.—સંતોષક

૨. આ સ્વાનુભવનો વિષય છે એટલે ને સંભવથી અનુમાન કરવું યોગ્ય નથી.—સંતોષક

૩. આત્મદ્રવ્યની રિચતિનો પોતાને રચેલો નિર્ધાર અત્ર લખ્યો છે.—સંતોષક

૪. વીતરાગના વચનની પ્રતીતિ થવાના પરિણામમાં આ પ્રસંગસ્વરૂપ વિચાર-રૂપા લખી જણાવે છે.—સંતોષક

જે કાંઈ પુરંપને જોઈએ અંગે ચીનરાગના મંભવે છે, તેટલે અંગે તે પુરંપનું વાક્ય માન્યતા ગોચર છે.

સાંખ્યાદિ દર્શને બંધ, મોક્ષની જે જે વ્યાખ્યા ઉપદેશી છે, તેથી બળવાન પ્રમાણસિદ્ધ વ્યાખ્યા શ્રીગિનવીતરાગે કરી છે, એમ જાણું છું.

શંઠ જે જિને દેવતનું નિરૂપણ કર્યું છે, આત્માને ખંડ દ્રવ્યવત્ કહ્યો છે, કર્તા કેના કહ્યો છે, અને નિષિકલ્પ સમાધિને અંતરાયમાં મુખ્ય કારણ થાવ એવી પદ્યવ્યાખ્યા કરી છે, તે જિનની શિક્ષા બળવાન પ્રમાણસિદ્ધ છે એમ કેમ કહી શકાય ? કેવળ અદ્વૈત—અને

[સાધનોંધ પૃષ્ઠ ૧૨૭.]

મહોજે નિષિકલ્પ સમાધિનું કારણ એવા જે વેદાંતાદિ માને તેનું તે કરતાં અવરથ વિશેષ પ્રમાણસિદ્ધપણું મંભવે છે.

ઉંઠ યદ્યપિ એકવાર તમે કહો છો તેમ ગણીએ, પણ મૂલ્ય દરોનની શિક્ષા કરતા જિનની કહેલી બંધ મોક્ષના સ્વરૂપની શિક્ષા જોઈલી બીજાં દરોનની પ્રતિભામતી નથી.—અને જે અવિકલ્પ શિક્ષા તે જ પ્રમાણસિદ્ધ છે.

શંઠ એમ જો તમે ધારો છો તો કાંઈ રીતે નિર્ણયનો મમય નહીં આવે, કેમકે સર્વ દર્શનમાં જે જે દર્શનને વિષે જેની મિથિતિ છે તે તે દર્શન માટે અવિકલ્પતા માને છે.

ઉંઠ યદ્યપિ એમ હોય તો તેથી અવિકલ્પતા ન કરે, જેનું પ્રમાણ કરી અવિકલ્પપણું હોય તે જ અવિકલ્પ કરે.

પ્રઠ જે પ્રમાણ કરી તમે જિનની શિક્ષાને અવિકલ્પ જાણો છો તે પ્રકારને તમે કહો; અને જે પ્રકારે વેદાંતિનું વિકલ્પપણું તમને સંભવે છે, તે પણ કહો.

૧૧.૧

[સાધનોંધ પૃષ્ઠ ૧૩૦.]

પ્રસક્ષ અગ્રેષ્ઠ પ્રકારનાં દુઃખને તથા દુખી પ્રાણીઓને જોઈને, તેમજ જંગલની વિચિત્ર રચના જાણીને તેમ મવાનો હેતુ શો છે ? તથા તે દુઃખનું

૧. શ્રીમદે સર્વ દર્શનને અને સુપ્રસાદેની દેવેલી અસાધ્યતાનું પરિણામ આ હોય જાણાય છે. જિનદર્શનની સિદ્ધિ શ્રીમદ્દને રહેલી આ અવતોલનના અંતિમ પચનોથી જાણાય છે; તથાપિ તે દર્શનની સિદ્ધિ સવાગાં કેટલાક પૂર્વાપર વિરૂદ્ધ કારણોં જોવામાં આવ્યો છે. આ આદેશનારૂપે પૃષ્ઠ ૧-૨ વિરે પૂર્ણ થાય છે, અને જે પૂર્વાપર વિરોધવાળાં કારણોં તે ૧૩૧ માં પૃષ્ઠ ૧૨ લખવાં જોઈએ, પણ ૧૩૧ પૃષ્ઠ કેવળ કાંઈ પડ્યું છે, આતોનાનારૂપમાં જે પ્રગંથનાં કારણોં સંબંધી

મૂળ સ્વરૂપ શું છે ? અને તેની નિશ્ચિત દયા પ્રકારે યદ્ય શકવા ગોચર છે ? તેમજ જગત્તની વિચિત્ર રચનાનું અંતસ્વરૂપ શું છે—એ આદિ પ્રકારને વિશે વિચારદશા ઉત્પન્ન થઈ છે જેને એવા મુમુક્ષુ પુરૂષ તેમણે, પૂર્વ પુરૂષોએ ઉપર કલા તે વિચારો વિશે જે કંઈ સમાધાન આપ્યું હતું, અથવા માન્યું હતું, તે વિચારના સમાધાન પ્રત્યે પણ યથાશક્તિ આલોચના કરી. તે આલોચના કરતાં વિવિધ પ્રકારના મતમતાંતર તથા અભિપ્રાય સંબંધી યથાશક્તિ વિશેષ વિચાર કર્યો. તેમજ નાના પ્રકારના ગ્રમાનુગતિ સંપ્રદાયોનાં વિચાર કર્યો. તે આલોચના વિશે અનેક પ્રકારે તે દર્શનના સ્વરૂપનું મથન કર્યું, અને પ્રસંગે પ્રસંગે મથનની ચોખ્ખતાને પ્રાપ્ત થયેલું એવું જૈનદર્શન તે સંબંધી ધણા પ્રકારે જે મથન થયું, તે મથનથી તે દર્શનને શિદ્ધ થવા અથે—પૂર્વાપરે વિરોધ જેના કારણે તે કાઠું દેખાયાં.

૬૨.૨

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૩૨.]

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય તથા આકાશાસ્તિકાય અર્થથી છતાં રૂપીને સામર્થ્ય આપે છે અને એ ત્રણ દ્રવ્ય સ્વભાવ પરિણામી ઠહ્યાં છે, ત્યારે એ અર્થિ છતાં રૂપીને સહાયક કેમ થઈ શકે ?

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એક ક્ષેત્રવગાહી છે, અને પરસ્પર વિરૂદ્ધતાવાળા તેના સ્વભાવ છે, છતાં તેમાં વિરોધ, ગતિ પામેલી વસ્તુ પ્રત્યે સ્થિતિ સહાયકતારૂપે અને સ્થિતિ પામેલી વસ્તુપ્રત્યે ગતિ સહાયકરૂપે યદ્ય શા માટે આવે નહીં ?

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આત્મા એક એ ત્રણસમાન અસંખ્યાત પ્રદેશી છે, તેના કંઈ ખીજો રહસ્યાર્થ છે ?

કહેવામાં આવ્યું કે તે પ્રકારના જેવા કેટલાંક પ્રશ્નો ૧૩૨-૧૩૩ પૃષ્ઠ પર જેવામાં આવે છે તથાપી અમે નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકીએ છીએ કે ૧૩૦ માં પૃષ્ઠપરના આલોચનાલેખમાં જે પૂર્વાપર વિરોધી કહેવામાં આવ્યા છે તે જ ૧૩૨-૧૩૩ પૃષ્ઠપરના છે, કેમકે ૧૩૧ પૃષ્ઠ પર આ કસોટી લખવાં જોઈએ તેને બદલે તે પાનું કોરૂં મૂકીને શા માટે ૧૩૨-૧૩૩ પૃષ્ઠ પર લખવામાં આવે એ પ્રશ્ન સ્પષ્ટ ઉત્તર થાય. ૧૩૨-૧૩૩ પૃષ્ઠ પર લખેલા કેટલાંક પ્રશ્નોના ઉત્તર ક્રીમડના નવા નજી લેખોમાંથી નીકળી શકે છે. આ આલોચનાલેખનો સમય સવત્ ૧૯૪૦ ની પૂર્વે એટલે સમજાવવાની પૂર્વેના રોલો જોઈએ કેમકે ૨૨૨-૨૨૩ની પ્રાપ્તિ, એને જિન પ્રવચનમાં કહેવામાં આવે છે કે જોથી જિનશાસ્ત્રોક્ત તત્ત્વોની અજ્ઞાન થાય, —સંશોધક.

૬. ઉદ્ધતો મોંધ જુઓ. — સંશોધક.

આત્મધ્યાન શી રીતે ?

જ્ઞાન પ્રમાણું ધ્યાન થઈ શકે, માટે જ્ઞાનનાસ્તમ્યતા જોઈએ.

શું વિચારતાં, શું માનતાં, શી દ્રશ્ય ચતાં ચોથું ગુણસ્થાનક કહેવાય ?
શાથી ચોથે ગુણસ્થાનકથી તેરમે ગુણસ્થાનક આવે ?

૬૫. ૧

[સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૩૫.]

વર્તમાનકાળની પેઠે આ જગત સર્વ કાળ છે.

પૂર્વકાળે ન હોય તો વર્તમાનકાળે તેનું હોવું પણ હોય નહીં.

વર્તમાનકાળે છે તો ભવિષ્યકાળમાં તે અત્યંત વિનાશ પામે નહીં.

પદાર્થમાત્ર પરિણામી હોવાથી આ જગત પર્યાયાંતર દેખાય છે; પણ

મૂળપદ્ધતિ તેનું સદા વર્તમાનપણું છે.

૬૬. ૨

[સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૫૦.]

જે વસ્તુ નમયમાત્ર છે, તે સર્વ કાળ છે.

જે ભાવ છે તે છે, જે ભાવ નથી તે નથી,

જે પ્રકારનો પદાર્થ સ્વભાવપૂર્વક સ્પષ્ટ દેખાય છે. જડ સ્વભાવ, ચેતન

સ્વભાવ.

૬૭. ૩

[સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૫૨.]

ગુણાનિશયતા શું ?

તે કેમ આગ્રહાય ?

કેવળજ્ઞાનમાં અનિશયતા શું ?

તીર્થકરમાં અનિશયતા શું ? ત્રિશંપનાદેવ શો ?

તે જિનસમ્મત કેવળજ્ઞાન-લોકાલોકે ગાયક માનીએ તો તે કેવળજ્ઞાનમાં

અ.હાર, નિહાર, વિહાર, દિ ક્રિયા શી રીતે સંભવે ?

વર્તમાનમાં તેની આ ક્ષેત્રે અગ્રાપ્તિ તેનો હેતુ શો ?

૬૮. ૪

[સાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૫૪.]

મતિ,

શ્રુત,

૧. વિશ્વવસ્તુના દ્રવ્ય-પદાર્થોના સ્વભાવની શ્રદ્ધાનદર્શક આ લેખ છે.

—સંશોધક.

૨. પૃષ્ઠ ૭૫ પછી નોંધ જુઓ—સંશોધક.

૩. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન પૂર્વની તત્ત્વાર્થવિચારણા જણાય છે.—સંશોધક.

૪ મત્યાદિજ્ઞાનની વ્યાખ્યાઓ લખવા અર્થ આ અનુક્રમ લખ્યો જણાય છે.

—સંશોધક.

અર્ચિ,
મનઃપર્વ,
પરમાર્ચિ,
કેવળ,

૬૬૫

[લાયનોંધ પૃ ૧૫૫.]

પરમાર્ચિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કેવળજ્ઞાન, ઉત્પન્ન છે, એ સ્વરૂપ અનુપ્રેક્ષા કરવા ગોચર છે.

અનાદિ અંતનકાળનું, અર્નન એવા અયોક્તનું? મળેનથી અતિન અથવા અસંખ્યાતથી પર એવા જીવમમૂદ, પરમાણુમમૂદ અર્નન છતાં અર્નનપણુનો માક્ષાત્કાર થાય તે ગણિતાતીનપણું છતાં દી રીતે માક્ષાત્ અર્નનપણું જણાય એ વિગેધની શાંતિ ઉપર કલાં તે રહમ્યથી ચવાયોગ્ય મમજનય છે.

વળી કેવળજ્ઞાન નિર્વિકલ્પ છે, ઉપયોગનો પ્રયોગ કરવો પડેના નથી. સદજ ઉપયોગે તે છે; ને પણ ગદરય અનુપ્રેક્ષા કરવાયોગ્ય છે

કેમકે પ્રથમ મિદ્ કોણ? પ્રથમ જીવાર્ચાય કયો? પ્રથમ પરમાણુ-પર્ચાય કયો? એ કેવળજ્ઞાનગોચર પણ અનાદિ જ જણાય છે, અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન તેની આદિ પામતું નથી, અને કેવળજ્ઞાનથી દંધ જનું નથી એ એ વાત પગપર વિરોધી છે, તેનું સમાધાન પરમાર્ચિની અનુપ્રેક્ષાથી તથા સદજ ઉપયોગની અનુપ્રેક્ષાથી મમજનયોગ્ય રતો દેખાય છે.

૭૭૧

[લાયનોંધ પૃ ૧૫૬.]

દંધ પણુ છે?

શુ છે?

મા પ્રકારે છે?

જાણવા યોગ્ય ?

જાણવાનું કેળ શુ છે?

બંધનો હેતુ જો છે?

[લાયનોંધ પૃ ૧૫૭]

પુત્વનિમિત્ત બંધ કે જીવના કેવળથી બંધ?

૫ શ્રીમદ્નું પરમાર્ચિ ના ૬ જ્ઞાનનું અનુપ્રેક્ષન છે —સંગ્રહ ૬.

૧. તત્વાર્થપદ્ધતિ (વિગ્ર ૨૫ ૧૯૪૭) થવા પૂર્વે શ્રીમદે તત્ત્વચિન્તામણી આ પ્રેક્ષાથી કરી હોય અથવા આવા વિરયોષત્ત્વે તિવેગ્ન જાણના અભિપ્રાયથી આ પ્રેક્ષા લખ્યા હોય —સંગ્રહ ૬.

જે પ્રકારે માનો તે પ્રકારે જંવ ન ટાળી શકે. એવો સિદ્ધ થાય છે; માટે મોક્ષપદની હાનિ થાય છે. તેનું નાસ્તિત્વ કરે છે.

અમૂર્તતા તે કંઈ વસ્તુના કે અવસ્તુતા?

અમૂર્તતા જે વસ્તુના નો કંઈ મદ્-વચાન કે તેમ નહીં?

મૂર્ત એવાં પુદ્ગલો અને અમૂર્ત એવા જીવનો સંગોગ કેમ થયે?

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૫૮.]

ધર્મ અધર્મ અને જીવ દ્રવ્યનું ક્ષેત્રત્યાગીપણું જે પ્રકારે જિન કહે છે તે પ્રમાણે માનનાં તે દ્રવ્ય ઉત્પન્નસ્વભાવીવત્ સિદ્ધ થવા જાય છે, કેમકે મધ્યમપરિણામીપણું છે.

ધર્મ, અધર્મ, અને આકાશ એ વસ્તુ દ્રવ્યપણે એક જાતિ અને ગુણપણે ભિન્ન જાતિ એમ માનવા યોગ્ય છે. કે દ્રવ્યના પશુ ભિન્ન ભિન્ન માનવા યોગ્ય છે?

દ્રવ્ય એટલે શું? ગુણપર્યાયવિના તેનું જીમ્નું શું સ્વરૂપ છે?

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૫૬.]

કેવળજ્ઞાન મર્વ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળભાવનું ચાયક કરે તો સર્વ વસ્તુ નિયત મર્યાદામાં આવી જાય-અનંતપણું ન કરે, કેમકે અનંતપણું-અનાદિપણું સમજ્યું જતું નથી-અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનમાં તેનું કંઈ રીતે પ્રતિભાતવું થાય! તેનો વિચાર બરાબર બંધ બેસતો નથી.

૭૧.૨

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૬૨.]

જેન જેને સર્વપ્રકાશના કહે છે, તેને વેદાંત સર્વવ્યાપકતા કહે છે.

દૃષ્ટ વસ્તુપરથી અદૃષ્ટનો વિચાર અનુગંધાન કરવો થયે.

જિનને અભિપ્રાયે આત્મા માનનાં અત્ર લખ્યા છે તે પ્રસંગોપ્રત્યે વધારે વિચાર કરવો—

૧ અનુગંધાત પ્રદેશનું મૂળ પરિમાણ.

૨ સંકાય વિકાસ થઈ શકે એવા આત્મા માન્યો છે તે સંકાય વિકાસ અરૂપીને વિશે હોવાયોગ્ય છે? તથા કેવા પ્રકારે હોવાયોગ્ય છે.

૩ નિગોદ અવસ્થાનિયે વિરોધ કાગળ કંઈ છે?

- ૪ સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર દિની પ્રમદાતા તે રૂપ કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી
આત્મા છે, કે સ્વસ્વરૂપાવમાન નિજજ્ઞાનમય કેવળજ્ઞાન છે ?
- ૫ આત્મામા એ જ વિપક્ષિજ્ઞામ છે, સ્વભાવે વિપક્ષિજ્ઞામ છે.
નિપક્ષિજ્ઞામ આત્માની મૂળ મતા છે, સયોગી સત્તા છે.
તે મતાનુ ક્યુ દ્રવ્ય મૂળ કાગ્ય છે ?
- ૬ હીનાધિક અસ્વય એનન પામે તેને વિશે કંઈ વિશેષ
કાગ્ય છે. સ્વસ્વભાવનુ ? પુદ્ગલ ભેદનુ કે તેથી વ્યર્થનિર્મિત ?
- ૭ જે પ્રમાણે મોક્ષપદ આત્મતા પ્રગટે તે પ્રમાણે મૂળ દ્રવ્ય
માનીએ તો લોકોનાપદ પ્રમાણ આત્મા ન થવાનું કાગ્ય શું ?
- ૮ જ્ઞાન ગુણ અને આત્મા ગુણી એ ઘટના ઘટાવવા જતા
આત્મા કથયિત્ જ્ઞાનવ્યર્થનિર્મિત માનવો તે કેવી અપેક્ષાએ
—જડવલાવે કે અન્યગુણ અપેક્ષાએ ?
- ૯ મધ્યમ પરિણામવાળી વસ્તુનું નિલપણ શી રીતે સભવે છે ?
- ૧૦ શુદ્ધચેતનમા અનેકની મંખ્યનો ભેદ શા કારણે ધટે છે ?
- ૭૨ ? [દ્વિતીયોષ્ઠ પૃષ્ઠ ૧૬૫]

અ. જેનાથી માર્ગ પ્રવર્ત્યા છે, એવો મોટા પુરવના વિચાર, બાળ,
નિર્ભયનાદિ ગુણો પણ મોટા હતા

આ એક ગ્રન્થ પ્રાપ્ત કરવામા જે પરાક્રમ ધટે છે, તે ક્રમતા અપૂર્વ
અભિપ્રાય સંહિત ધર્મમનનિ પ્રવર્તવામા વિશેષ પરાક્રમ ધટે છે

૬ તથાસ્વ સંકિત થોડા વખત પૂર્વે જન્મ જણાતી હતી, હાલ તેમા
નિકળતા જેવામા આવે છે તેના હેતુ શા રોવો જોઈએ તે વિચારનાયોગ્ય છે.

૭. દર્શનની રીતે આ કાળમા ધર્મ પ્રવર્તે એથી જીવોનું કલ્યાણ છે કે
સપ્રદાયની રીતે પ્રવર્તે તો જીવોનું કલ્યાણ છે તે વાત વિચારનાયોગ્ય છે

૮ સપ્રદાયની રીતે વગુ જીવાને તે માર્ગ ચઢણ થવા યોગ્ય થાય,
દર્શનની રીતે વરન જીવોન ચઢણ થાય

૯ જે જિનને અભિમત માર્ગ નિરૂપણ કરવાયોગ્ય ગણવામા આવે

૧ શ્રીમદ્ની માર્ગ પ્રવર્તવાવા ૧૮-૨૦, આ લેખપરથી અન્યતઃ ૨૫-૨૬ થાય
છે—સરોવાર

અ આ માર્ગપ્રવર્તને પરાક્રમાદિ નવા ભેદો તે સભ્યની શ્રીમદ્ની
સાવધતા દર્શાવે છે

૨ જ્ઞાનિરૂપ વચનો છે

૩. ૪. ૫. ૬ દર્શન નિર્ભયો અને સપ્રદાય નિર્ભયો માર્ગ પ્રવર્તવાવાની પોતાની

તો તે સંપ્રદાયના પ્રકારે નિરૂપણ થવો વિશેષ અસંભવિત છે, કેમકે તેની રચનાનું સાંપ્રદાયિક સ્વરૂપ થવું કઠણ છે.

દર્શનની અપેક્ષાએ કાષ્ઠક જીવને ઉપકારી થાય એટલો વિરોધ આવે છે.

૭૩.^૨

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૬૬.]

જે કાષ્ઠ મોટા પુરુષ થયા છે તેઓ પ્રથમથી સ્વસ્વરૂપ (નિજશક્તિ) સમજી શકતા હતા, અને ભાવિ મહત્કાર્યનાં ખીજને પ્રથમથી અન્યક્તપણે વાવ્યા રહેતા હતા-અથવા સ્વાચરણ અવિરોધ જેનું રા'તા હતા.

અત્રે તે પ્રકાર વિશેષ વિરોધમાં પડ્યો હોય એમ દેખાય છે તે વિરોધમાં કારણો પણ અત્રે લખ્યાં છે.

૧ વિશેષ સંસારીની રીતિ જેવો અવહાર વર્તતો હોવાથી..

૨ અસ્યર્યનું ધારણ.

૭૪.^૧

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૬૭.]

અ. સોહં (આશ્ચર્યકારક) મહાપુરુષોએ ગવેપણા કરી છે.

આ. કલ્પિત પરિણતિથી જીવને વિરમવું આટલું બધું કઠણ થઈ પડ્યું છે તેનો હેતુ શો હોવો જોઈએ?

ઇ. આત્માના ધ્યાનનો મુખ્ય પ્રકાર કયો કહી શકાય?

ઈ. તે ધ્યાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે?

ઉ. આત્માનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે?

ઊ. કેવળજ્ઞાન જિનાગમમાં પ્રદેખ્યું છે તે યથાયોગ્ય છે કે, વેદાંતે પ્રદેખ્યું છે તે યથાયોગ્ય છે?

૭૫.^૨

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧૬૮.]

ગ્રેરણાપૂર્વક સ્પષ્ટ ગમનાગમ ક્રિયા આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશપ્રમાણ-પણ માટે વિશેષ વિચારવાયોગ્ય છે.

પ્ર. પરમાણુ એક પ્રદેશાત્મક આકાશ અનંત પ્રદેશાત્મક માનવામાં જે હેતુ છે, તે હેતુ આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશપણા માટે યથાતથ્ય સિદ્ધ થતો નથી. મધ્યમ પગિલામી વસ્તુ અનુત્પન્ન જોવામાં આવતી નથી માટે.

શક્તિવિયેન દીનદેને સ્વાનુભવ દર્શાવે છે-સંયોગક.

૨. પ્રમત્તભાવ યાજવાની પદ્ધતિ જિજ્ઞાસા આ ઉદ્ગારો જણાવે છે.-સંયોગક.

૧. અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ. સ્વતઃ સ્પષ્ટ છે,—

૩. કેવળજ્ઞાનના સ્વરૂપની વિચારણા ના છે.—સંયોગક

૨. તત્ત્વસોદ્ધિ છે-સંયોગક.

૭૦—

૭૬.૩

[દ્વાયનોધ પૃષ્ઠ ૧૬૯.]

અમર્તપણુની વ્યાખ્યા શું ?

અનંતપણુની વ્યાખ્યા શું ?

આકાશનું અવગ્રાહકધર્મપણુ શા પ્રકારે ?

મૂર્ત્યર્પનો બંધ આજ થનો નથી તો અનાદિથી કેમ થઇ શકે
વસ્તુસ્વભાવ એમ અન્યથા કેમ માની સકાય ?

કોધાદિભાવ વૃવમા પરિણામીપણુ છે. નિવૃત્તપણુ છે ?

પરિણામીપણુ જે કહીએ તો સ્વભાવિક ધર્મ થાય, સ્વભાવિક ધર્મનું
રૂપવાપણુ કયા અનુભૂત ચતુ નથી

નિવૃત્તપણુ જે ગણીએ તો આકાશ બંધ જે પ્રકારે જિન કહે છે તે
પ્રમાણુ માનના વિરોધ આવવો મંભવે છે.

૭૭.૪

[દ્વાયનોધ પૃષ્ઠ ૧૭૦]

જિનને અભિમત કેવળદર્શન અને વેદાંતને અભિમત ક્ષત્ર એમા
બેક શા છે ?

૭૮.૧

[દ્વાયનોધ પૃષ્ઠ ૧૭૧]

જિનને અભિમતે

આ. ૧—અનંતમાત પ્રેક્ષી—(૦) મોકાય વિમલનું લાજન—અ. ૫
લોક પ્રમાણુ પ્રેક્ષાત્મક.

૭૯.૨

[દ્વાયનોધ પૃષ્ઠ ૧૭૨]

જિન

મધ્યમ પરિમાણનું નિલપણુ, કોધાદિનું પારિણામિકપણુ (૧) આત્મામાં
કેમ ધરે ? મૂર્ત બધનો હેતુ અભા, કે દુઃખ, કે રુદ્ધ, કે કષ્ટ એથી પણ
અન્ય પ્રકાર ? મુક્તિમા આત્મધન ? દ્રવ્યનું ગુણથી અતિક્રિતપણુ શું ? બધા

૩ તત્ત્વાર્થક્રધાન (સં ૨૦ ૧૬૧૯) પૂર્વેની તત્ત્વવિચારણા જણાય છે
—સંશોધક

૪ તત્ત્વાર્થક્રધાન (સં ૧૮૪૬) પૂર્વે કરેલા ક્ષિત્ત ક્ષિત્ત દર્શનોના ચિહ્નો
તોના અવનોમનરૂપ આ પ્રશ્ન છે—સંશોધક

૧ તત્ત્વવિચારણા છે—સંશોધક

૨ તત્ત્વાર્થક્રધાન (સં ૬૪૩) પૂર્વે આ પૃષ્ઠપરના તથા તાર ૧૫૧ના
પૃષ્ઠપરના તત્ત્વરેખાએ ઉદ્ભવેલા પ્રશ્નો ૬૧ થી ૬૫ એમ અનુમાન થાય છે.—
સંશોધક

ગુણ મળી એક દ્રવ્ય કે તે વિના બીજું દ્રવ્યનું કંઈ વિશેષ સ્વરૂપ છે? સર્વ દ્રવ્યનું વસ્તુત્વ-ગુણ બાદ કરી વિચારીએ તો એક છે કે કેમ? આત્મા ગુણી જ્ઞાન ગુણ એમ કહેવાથી કથંચિત્ આત્માનું જ્ઞાનરાહિત્યપણું ખરું કે નહીં? જો જ્ઞાનરાહિત્ય આત્માપણું સ્વીકારીએ તો જડ બને? ચારિત્ર-વીર્યાદિ ગુણ કહીએ તો જ્ઞાનથી તેનું જૂદાપણું હોવાથી તે જડ કરે તેનું સમાધાન શા પ્રકારે ધટે છે? અભવ્યત્વ પરિણામિક, ભાવે શા માટે ધટે? ધર્માસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાય-આકાશ અને જીવ દ્વય દષ્ટિએ જોઈએ તો એક વસ્તુ ખરી કે નહીં? દ્રવ્યપણું શું? ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશનું સ્વરૂપ વિશેષ શી રીતે પ્રતિપાદન થઈ શકે છે? લોક અસંખ્ય પ્રદેશી-અને દ્વીપ સમુદ્ર અસંખ્યાતા તે

૮૦.

[લાયતોંધ પૃષ્ઠ ૧૭૩.]

આદિ વિરોધનું સમાધાન શા પ્રકારે છે? આત્મભત્તા પારિણામિકતા? મુક્તિમાં પણ સર્વ પદાર્થનું પ્રતિભાસનું? અનાદિ અનંતનું જ્ઞાન કયા પ્રકારે થવા યોગ્ય છે? વેદાંત.

આત્મા એક, અનાદિ માયા. બંધમોક્ષનું પ્રતિપાદન એ તમે કહો છો એમ ધટી શક્તાં નથી.

આનંદ અને ચૈતન્યમાં શ્રી કૃષ્ણદેવજીએ વિરેધ કહ્યો છે તેનું શું સમાધાન છે? યથાયોગ્ય સમાધાન વેદાંતમાં જોવામાં આવતું નથી.

આત્મા નાનાવિના બંધ, મોક્ષ હોવાયોગ્ય જ નથી. તે તો છે, એમ છતાં દક્ષિત કહેવાથી પણ ઉપદેશાદિ કાર્ય કરવા યોગ્ય કરતાં નથી.

૮૧.^૩

[લાયતોંધ પૃષ્ઠ ૨.]

જીવનું વ્યાપકપણું, પરિણામપણું, કર્મસંબંધ, મોક્ષક્ષેત્ર, શા શા પ્રકારે ધટવા યોગ્ય છે તે વિચાર્યાવના, તથા પ્રકારે સમાધિ ન થાય, ગુણ અને ગુણીનો ભેદ સમજવા યોગ્ય પ્રકારે છે?

જીવનું વ્યાપકપણું. મામાન્ય વિશેષત્મકતા, પરિણામીપણું, લોકાલોકતા-યકપણું, કર્મસંબંધતા, મોક્ષક્ષેત્ર એ પૂર્વાપર અવિરોધથી શી રીતે સિદ્ધ છે.

૩. તત્ત્વવિચારણા ૩ શ્રી, તત્ત્વાર્થ ૩૪, ૧૬ (સંવત્ ૧૯૭૭) પૂર્વેના જાણી

૬, -૨૪૦૫૩,

એક જ જીવ નાગનો રાજ્યે જુદાં જુદાં દર્શનો, પ્રદાયો, અને મતો જુદે જુદે સ્વરૂપે કહે છે, તેનો કમરૂંધ, અને ગેણુ ૧૭; જુદે જુદે સ્વરૂપે કહે છે, એથી નિર્ણય કરવો દુર્લભ કેમ નથી ?

૮૨.૧

[સાચનોથ પૃષ્ઠ ૧૭૪.]

જેનમાર્ગ.

- ૧ લોકસરથાન,
- ૨ ધર્મ અધર્મ, અ'૮ શ દ્રવ્ય.
- ૩ અગ્નીપાણી.
- ૪ સુપત્ર દુપમાદિકાળ,
- ૫ તે તે કાળે ભારતાદિની સ્થિતિ-મનુષ્ય ટચનાદિપ્રમાણ
- ૬ નિગોદ સૂક્ત.
- ૭ ભવ્ય અભવ્ય નામે જે પ્રકારે જીવ
- ૮ વિભાવ દશા પારિણ્યામિક ભાવે.
- ૯ પ્રેગ અને સમય તેનું વ્યાવહારિક પરમાર્થિક યથ સ્વરૂપ.
- ૧૦ શુણુ સમુદાયથી જુદું યથ દ્રવ્યત્વ
- ૧૧ પ્રદેશ સમુદાયનું વસ્તુત્વ.
- ૧૨ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શથી જુદું એનું યથ પણ પગમાણપણ
- ૧૩ પ્રદેશનું સંક્રિયાતું, વિક્રિયાતું
- ૧૪ તેથી ધનપાત્ર કે પાનળાપણ.
- ૧૫ અસ્પર્શગાત.
- ૧૬ એક સમય અગ્ર અને મિહક્ષેત્ર હોવાપણ—અથવા તે જ સમયે લોકાંતગમન.
- ૧૭ સિદ્ધસંગ'ની અવગત
- ૧૮ અવધિ, મન પર્યવ અને કેવળની વ્યાવહારિક પગમાર્થિક યથ વ્યાખ્યા;
—જીવની અપેક્ષા તથા દરમ પદાર્થની અપેક્ષા એ.
“મતિશ્રુતની વ્યાખ્યા—તે પ્રકારે.” [સાચનોથ પૃષ્ઠ ૧૭૫]
- ૧૯ કેવળજ્ઞાનની બીજી કદ વ્યાખ્યા
- ૨૦ ક્ષેત્રપ્રમાણની બીજી યથ વ્યાખ્યા
- ૨૧ સમસ્ત વિશ્વનો એક અર્થ તત્ત્વપર વિચાર.

- ૨૨ કેવળજ્ઞાનવિના જીવસ્વરૂપનું જીવન કામ રાને પ્રકરણ પ્રસરણપણે.
 ૨૩ વિભાવનું ઉપાદન કરણ.
 ૨૪ તેમ તથા પ્રકારનો સુમાધાનપોષ્ય કામ પ્રકાર.
 ૨૫ આ કાળને વિશે દશ બોલનું વ્યવસ્થાપનું-નેનો અન્ય કંઈ પણ પરમાર્થ.
 ૨૬ જીવજ્ઞાન અને સંપૂર્ણ એમ કેવળ જ્ઞાન બે પ્રકારે.
 ૨૭ વીર્યાદિ આત્મગુણ ગણ્યા છે તેનાં ચેતનપણું.
 ૨૮ જ્ઞાનથી જૂદું એવું આત્મત્વ.
 ૨૯ જીવનો સ્વરૂપ અનુભવ ચત્રાના ધ્યાનના મુખ્ય પ્રકાર-વર્તમાન-કાળને વિશે.
 ૩૦ તેમાં પણ સર્વોત્કૃષ્ટ મુખ્ય પ્રકાર.
 ૩૧ અનિશ્ચયનું સ્વરૂપ.
 ૩૨ લક્ષ્મિ (કેટલીક) અતૈતનત્વ મનતાં મિદ્ધ થાય એવી માન્ય છે,
 ૩૩ લે.કદર્શનનો મુગમ માર્ગ-વર્તમાનકાળે. કંઈ પણ.
 [લાયનોંધ પૃષ્ઠ ૧૭૬.]
 ૩૪ દેહાંતર્દર્શનનો મુગમ માર્ગ-વર્તમાનકાળે.
 ૩૫ સિદ્ધત્વપર્યાય સાદિ અનંત, આ મોક્ષ અનાદિ અનંત.
 ૩૬ પરિણામી પદાર્થ-નિરતર સ્વચ્છાકાર પરિણામી હોય તો પણ અ-
 વ્યવસ્થિત પરિણામીપણું અનાદ્યી હોય તે કેવળજ્ઞાનને વિશે
 લાસ્યમો. પદાર્થને વિશે શી રીતે ઘટમાન.
 ૮૮.^૧ [લાયનોંધ પૃષ્ઠ ૧૮૦]

૧ કર્મ-અવસ્થા.

૨ સર્ગના.

૩ પ.ગિણામિકતા.

૪ નાના પ્રકારના વિચર અને સમાધાન.

૫ અન્યથી નૂન પરાભવતા.

૬ ત્યાં ત્યાં અન્ય વિષય છે ત્યાં ત્યાં અવિકલ આ અવિકલ
 દેખાય ત્યાં અન્યનું કેવલિત્ત અવિકલપણું-નહીં તો નહીં.

૮૮.^૨

[લાયનોંધ પૃષ્ઠ ૧૮૧.]

મોક્ષમયી ક્ષેત્ર મંડળી ઉપાધિ પરિણામવાને આક મંદિતા અને દશ

દિવસ આક્રી > અને તે પરિણામ થઈ જાતમોક્ષ્ય છે.—

૧. આ વિ થો ૧ વિવેચ-૩૫ પ્રકારી અન્વન નાતવ છે—સરોધક.

૨. મળઈ પરિણામ કરેલા નિ થો સપ્ત પદ્ધતિ નવરૂપિ, વ્યાપારદિવ રહે-
 વાની હંજા, અને સર્વસમપરિણામી રૂપિ કિયામાં ન મૂલ્ય ત્યાંથી પૂર્વાપર

ખીજે ક્ષેત્રે ઉપાધિ (આપાર) કરવાના અભિપ્રાયથી મોહમયિ ક્ષેત્ર ઉપાધિનો ભાગ કરવાનો વિચાર ગ્રહે છે, એમ નથી.

પણ 'ક્યાં સુધી સર્વભંગપરિણામરૂપ યોગ નિવારણ થાય નહીં ભાંસુ જે શુદ્ધાત્મ વર્તે તે શુદ્ધાત્મમાં કાળ અતીત કરવા વિશેનો વિચાર કર્ત્ત છે. ક્ષેત્રનો વિચાર કર્ત્તવ્ય છે જે બ્યવહારમાં વર્તતું તે બ્યવહારનો વિચ કર્ત્તવ્ય છે, કેમકે પૂર્વપર અવિરોધપણું નહીં, તો રહેતું કદણુ છે.

૮૫.૩

[લાઘવોધ ૪૯ ૧૮૦.]

ભૂ—

ધ્યાન.

સ્થાપના—

ધ્યાન.

મુખઃ—

યોગબળ.

ધ્યાનમહત્ત્વ

નિર્મયદિ સંપ્રદાય.

ધ્યાન.

નિરૂપણ.

યોગબળ.

ભૂ સ્થાપના મુખ સંદર્શન અવિરોધ.

સ્વાયુ રિયતિ

આત્મમય.

૮૬.

[લાઘવોધ ૪૯ ૧૮૩]

સો ધમ્મો જથ્થ દયા, ફસદ મેયા ન જરમા સો દેવો; મોહુ ગુરુ જો નાગી, આરંભ પગિગહા લગ્ગો.

૮૭.૧

[લાઘવોધ ૪૦ ૧૮૭.]

અર્કિચિનપણથી વિષરનાં
ધ્યાનથી નન્મગાત્મકરૂપ એવો ક્યારે થઇશ ?

એકાદ ગૌતમી જિન મહશ્વ

૮૮.૨

એકવાર વિશેષ શમ્યાવિના બહુ મમીપ આની શકવા
યોગ્ય અપૂર્વ સંયમ પ્રગટશે નહીં. કેમ, ક્યાં, રિયતિ કહીએ ?

અવિરોધપણું રહેના અર્થે શુદ્ધ સ્થાત્મ કેવા પ્રદારે વેદવો તે સબ પાનો શ્રી. ૬૨
વિપા. ૨૧૧ કેમથી જાણાય છે સરોપક

૩. શ્રીમદ્ના ૮૪ સબધીની વિચારણા છે.—સરોપક.

૧ આ અદ્ભુત અભિધાના સત્ત વિચારને પાત્ર છે.—સરોપક.

૨ આ શ્રેષ્ઠ અપૂર્વ સંયમગતિવાદ સૂચક છે.—સરોપક.

વર્ષ ૨૬ થી ૩૪ પર્વત.

—:—
હાથનોંધ ૨ છ.

આ બીજી હાથનોંધ કઇ સાલથી લખતી શરૂ કરી છે, તથા કય સાલસુધી લખી છે તે જાણી શકાતું નથી. આ હાથનોંધમાં અંગ્રેજી વર્ષ ૧૮૬૬ તું ફેબ્રુ-૩૨ છે તે જોનાં સંવત ૧૬૫૨ પછી તે લખતી શરૂ કરી હોવી જોઇએ. સંવત ૧૬૫૨ ની સાલમાં શ્રીમદ્ને ૨૬ મું વર્ષ આપતું હતું; એટલે અમે ૨૬ મું વર્ષ અહીં લખ્યું છે, તથા કઇ સાલ સુધી લખી છે તે જાણાતું નથી; એટલે દેહાંત સુધી અર્થાત્ ૩૪ આ વર્ષ પર્વત એમ અહીં જણાવ્યું છે.—સંશોધક.

૧.૧ [હાં નોં ૨ છ પૃં ૩.]

રાગ, દેવ અને અજ્ઞાનનો આત્મિક અભાવ કરી જે સદ્ગુણ ગુદ્ આત્મસ્વરૂપમાં રિણત થયા તે સ્વરૂપ અમારૂં રમરણુ ધ્યાન અને પામવા યોગ્ય રથાન છે.

૨.૨ [હાં નોં ૨ છ પૃં ૫.]

સર્વવપદનું ધ્યાન કરો.

૩.૩ [હાં નોં ૨ છ પૃં ૯.]

૧. હેતુ ૨૫૬ છે.—સંશોધક.

૨ સર્વજ્ઞાની પદમ ઉચ્ચ દર્શાવે છે.—સંશોધક.

૩. જ્ઞાનદની કહી દયા પ્રત્યે પરમ પ્રતીતિ દલી તે આ લક્ષણોની નાની શકાય તેમ છે.—સંશોધક.

શુદ્ધ ચૈતન્ય
અનંત આત્મદ્રવ્ય
કેવળગીન સ્વરૂપ
શક્તિરૂપે
તે

જેને મંપૂર્ણ બાકત થયું છે, તથા વ્યક્ત થવાનો
જે પુરુષોર્માર્ગ પામ્યા છે, તે મુરુષોર્નું ૧
અસત ભક્તિથી નમસ્કાર.

-૪.૧ [દ્વા. નોં. ૨ છ ૫૦ ૬.]

નમો નિષ્કાલ્પ જિન લલાણું
જિનતત્વસંક્ષેપ

અનંત અવકાશ છે.

તેમાં જડ ચેતનાર્મક વિશ્વ રહ્યું છે

વિશ્વમયાદા એ અમૂર્ત દ્રવ્યથી છે.

જેને ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય એરી નહા છે.

જીવ, અતે પરમાણુપુદ્ગલ એ જે દ્રવ્ય સક્રિય છે.

મર્મ દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વે શાશ્વત છે.

અનંત જીવ છે.

અનંત અનંત પરમાણુપુદ્ગલ છે.

ધર્માસ્તિકાય એક છે.

અધર્માસ્તિકાય એક છે.

કળ દ્રવ્ય છે.

વિશ્વપ્રમાણુ ક્ષેત્રાવગાહ કરી શકે એવો એક જીવ છે

૫.૨ [દ્વા. નોં. ૨ છ ૫૦ ૧૧.]

નમો નિષ્કાલ્પ જિન લલાણું.

જેની પ્રત્યક્ષ દશા જ મોહરૂપ છે, તે ગદ્યપુરુષને ધન્ય છે.

જે ગતભેદ આ જીવ અદાવો છે, તે જ મનભેદ જ તેના સ્વરૂપને મુખ્ય

આવરણ છે

૧ જિનતત્વજનો જિન છે—સચોપક

૨. જિનતત્વસમાગમી વિવિધતા દર્શાવે છે.—સચોપક

વીતરાગપુરુષના સમાગમવિના, ઉપાસનાવિના, આ જીવને મુમુક્ષુતા કેમ ઉત્પન્ન થાય ? સમ્યક્જ્ઞાન ક્યાંથી થાય ? સમ્યક્દર્શન ક્યાંથી થાય ? સમ્યક્ચારિત્ર ક્યાંથી થાય ? કેમકે એ ત્રણે વસ્તુ અન્ય સ્થાનકે હોતી નથી.

વીતરાગપુરુષના અભાવ જેવો વર્તમાન કોળ વર્તે છે.

હે મુમુક્ષુ !

વીતરાગપદ વારંવાર વિચાર કરવાયોગ્ય છે, ઉપાસના કરવાયોગ્ય છે. ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે.

૬.૩

[દા. નોં ૨ જી પૃ. ૧૫.]

જીવને બંધનના મુખ્ય હેતુ જે

રાગ અને દ્વેષ.

રાગને અભાવે દ્વેષનો અભાવ થાય.

રાગનું મુખ્યપણું છે.

રાગને લીધે જ સંયોગમાં આત્મા તન્મયવૃત્તિમાન છે.

તે જ કર્મ મુખ્યપણું છે.

જેમ જેમ રાગ દ્વેષ મંદ તેમ તેમ કર્મ/બંધ મંદ, અને જેમ જેમ રાગ દ્વેષ તીવ્ર, તેમ તેમ કર્મ/બંધ તીવ્ર ગગ દ્વેષનો અભાવ ત્યાં કર્મબંધનો સાંપ્રસાદિક અભાવ.

રાગ દ્વેષ થવાનું મુખ્ય કારણ—

મિથ્યાત્વ એટલે

અસમ્યક્દર્શન છે.

સમ્યક્જ્ઞાનથી સમ્યક્દર્શન થાય છે.

તેથી અસમ્યક્દર્શન નિવૃત્તિ પામે છે.

તે જીવને સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટે છે.

જે વીતરાગદશા છે.

અપૂર્ણ વીતરાગદશા જેને વર્તે છે તે ચરમશરીરિ નેણીએ હોય.

[દા. નોં ૨ જી પૃ. ૧૭]

‘હે જીવ ! ચિત્તર’ દૃષ્ટિથી ‘કરીને’ તું અંતરંગમાં જો, તો મને પરદ્રવ્યથી મુક્ત એવું તારું અવગેય તેને પરમ પ્રમિદ અનુભવશે.

૩. વીતરાગદર્શન-૧ સિદ્ધાંતોનું સ્વરૂપ છે. સંસાધક.

૧. સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની પ્રતિ એ ત્રણેય પદો આ પૃથગે જણાય છે. સંસાધક.

હે જીવ ! અસમ્યક્દર્શનને લીધે તે સ્વરૂપ તને લાગતું નથી. તે સ્વરૂપમાં તને સંકેત છે; વ્યાપોદ્ધ અને ભય છે.

સમ્યક્દર્શનનો યોગ પ્રાપ્ત કરવાથી તે અંતઃસનાદિની નિવૃત્તિ થશે.

હે સમ્યક્દર્શની ! સમ્યક્ચારિત્ર જ સમ્યક્દર્શનનું ફળ થતે છે, માટે તેમાં અપ્રમત્ત થા.

જે પ્રમત્તભાવ ઉત્પન્ન કરે છે તે કર્મબંધની તને મુખનીતિનો દેતુ છે.

હે સમ્યક્ચારિત્રી ! હવે શિથિલપાત્રું થતું નથી. ધણો અંતરાય હજી તે નિવૃત્ત થયો; તો હવે નિરંતરાય પદમાં શિથિલતા શા માટે કરે છે ?

૮.^૨ [દ્વા. નોં. ૨ જી પૃ. ૨૧.]

દુઃખનો અભાવ કરવાને સર્વ જીવ હચ્છે છે.

દુઃખનો આત્મંતિક અભાવ કેમ થાય ? તે નહીં જાણવાથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય. તે માર્ગને દુઃખથી મુક્તિવાનો ઉપાય જીવ સમજે છે.

જન્મ, જરા, મરણ મુખ્યપણે દુઃખ છે. તેનું ખીજ કર્મ છે. કર્મનું ખીજ રાગ દ્વેષ છે, અથવા આ પ્રમાણે પાંચ કારણ છે.

મિથ્યાત્વ.

અવિરતિ.

પ્રમાદ.

કપાય.

યોગ.

પહેલા કારણનો અભાવ થયે ખીજનો અભાવ, પછી ત્રીજનો, પછી ચોથાનો, અને છેવટે પાંચમા કારણનો એમ અભાવ થવાનો ક્રમ છે.

મિથ્યાત્વ મુખ્ય મોહ છે.

અવિરતિ ગૌણ મોહ છે.

પ્રમાદ, અને કપાય અવિગતિમાં અંતર્ભાવી શકે છે. મોગ સદચારીપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ચારે વ્યતીત થયા પછી પણ પૂર્વ દેતુથી યોગ હોય શકે.

૮.^૩ [દ્વા. નોં. ૨ જી પૃ. ૨૫.]

હે મુનિઓ ! જ્યાં સુધી કેવળ સમવસ્થાનરૂપ સદજ સ્થિતિ સ્વભાવિક ન થાય ત્યાં સુધી તમે ધ્યાન અને સ્વાધ્યાયમાં લીન રહો.

૨. સ સારવસ્થામાં જીવની સ્થિતિ અને તેનાં હેતુ આદિ વિષે સ્પષ્ટતા કરી જણાવે છે. - સં. રો. પા. ૩.

૩. મુનિઓને આવશ્યક સ્થિતિજનકી બ્રહ્મજ્ઞાના વિચારો છે. - સં. રો. પા. ૩.

જીવ-કેવળ સ્વભાવિક સ્થિતિમાં સ્થિત થાય ત્યાં કંઈ કરવું રહ્યું નથી. જ્યો જીવનાં પરિણામ વર્ધમાન, હીનમાન થયાં કરે છે ત્યાં ધ્યાન કર્તવ્ય છે. અર્થાત્ ધ્યાન હીનપણે 'સર્વ બાહ્યદ્રવ્યનાં' પરિચયથી પીરાંમ પામી નિજસ્વરૂપના લક્ષમાં રહેવું ઉચિત છે.

ઉદયના પ્રક્રિયાથી તે ધ્યાન બ્યારે જ્યારે છૂટી જાય ત્યારે ત્યારે તેનું અનુસંધાન ઘણી ત્વરાથી કરવું.

વચ્ચેના અવકાશમાં સ્વાધ્યાયમાં લીનતા કરવી. સર્વ પરદ્રવ્યમાં એક એક સમય પણ ઉપયોગ સંગ ન પામે એવી દશાને જીવ બંને ત્યારે કેવળ-જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય.

૧૦.૨

[હાં નોં ૨ જી પૃ ૨૭.]

એકાંત આત્મવૃત્તિ.

એકાંત આત્મા.

કેવળ એક આત્મા.

કેવળ એક આત્મા જ.

કેવળ માત્ર આત્મા.

કેવળ માત્ર આત્મા જ.

શુદ્ધાત્મ જ.

સહજાત્મા જ.

નિર્વિકલ્પ, શબ્દાતીત સહજ સ્વરૂપ આત્મા જ.

૧૧.૩

[હાં નોં ૪ જી પૃ ૨૬.]

૭-૧૨-૫૪અ.

૩૧-૧૧-૨૨આ.

આમ કાળ વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. સમયે સમય આત્મોપયોગે ઉપકારી કરીને નિરૂપ થવા દેવાયોગ્ય છે.

૨. એકાંત આત્મવૃત્તિ દર્શાવનાર આ સંખ્યા જણાય છે.—સંશોધક.

૩. આ વચ્ચેના શ્રીમદે પોતાપ્રત્યે, પ્રત્યક્ષ રાજવા અર્થે દર્શા જણાય

છે. આ લેખને સમય (અ) તથા (આ) દર્શાવે ૭-૧૨-૫૪ ઉપરથી નીચળે રાકે ૩૧-૧૧-૨૨

છે. ૭-૧૨-૫૪ નો આશય ૭ મો દિવસ ૧૨ મો માસ અને ૫૪ ની સાંઘ અન્નાત્ સંવત્ ૧૯૫૪ ના આશ્વિન શુક્ર ૭ હાગે છે અને ૩૧-૧૧-૨૨ નો આશય,

ધર્મસુગમતા.

લોકાનુગ્રહ.

યથાસ્થિત શુદ્ધ સનાતન.

સર્વોત્કૃષ્ટ જયવંત.

ધર્મનો ઉદય.

}

પદ્ધતિ.

}

વૃત્તિ.

૧૪.૨.

[હાં નોં ૨ છ ૫૦ ૩૨.]

સ્વપર પરમોપકારક પરમાર્થ સત્યધર્મ જયવંત વર્તો.
આમર્થકારક બેઠ પડી ગયા છે.

જગન્નુભવના કલ્યાણાર્થે અર્થાત્ 'માર્ગનાં પુનરુદ્ધાર' માટે વૃત્તિ આ યોજનામાં દર્શાવી છે એમ જણાવો. પ્રથમ "વૃત્તિ" શું છે? તેને માટે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે "યથાસ્થિત શુદ્ધ સનાતન સર્વોત્કૃષ્ટ જયવંત ધર્મનો ઉદય" કરવો તે. ખજી કેવી "પદ્ધતિ"એ તે "ઉદય કરવો તે વિચાર્યું જણાય છે, અને તેને માટે જાણ્યું છે કે "લોકોને "ધર્મસુગમતા" થાય અને "લોકાનુગ્રહ" પણ થાય એ "વૃત્તિ" અને "પદ્ધતિ" નું પરિણામ શું હાવવું એ સંબંધી "સમાધાન" માં વિચાર્યું જણાય છે કે, "આત્મતત્ત્વવિચાર" જગત્તત્ત્વવિચાર, "ગિતદર્શન તત્ત્વવિચાર" અને બીજા દર્શનતત્ત્વવિચાર "એ સંબંધી જગત્ જીવોનું સમાધાન કરવું" અમારું આ પુનરુદ્ધારસંબંધીનું અનુમાન આ પછીના એટલે હાથનોંધ ૨ છ ૫૪ ૩૩ માંનો લેખ વિચારવાથી થોડો જણાવો "ગિતજૈતન્યપ્રતિમા" થયા રાખી "જગન્ જીવોના કલ્યાણ અર્થે પ્રવૃત્તિ કરવી" એમ જે અમે ઉપર કહ્યું તે વાત હાથનોંધ ૨ છ ના ૫૪ ૩૬ માં પછી વિચારણામાં પ્રથમ વાક્ય "પરાનુગ્રહ પરમ કારણ્યવૃત્તિ કરતાં પણ પ્રથમ જૈતન્ય ગિત પ્રતિમા યા! જૈતન્ય ગિતપ્રતિમા યા!" વિચારવાથી થોડો લાગે કેમકે "પરનુગ્રહ રમ કારણ્યવૃત્તિ કરતાં પણ પ્રથમ જૈતન્ય ગિત" નો અર્થ એમ સંભવે છે કે, પર કહેવાં અન્ય જીવે ના, અનુગ્રહ કરવારૂ તારે ભવે જે પરમ કારણ્યવૃત્તિ છે "તેને ઉપરોક્ત કરતા પહેલાં" "પણ" પ્રથમ કહેવાં જૈતન્ય ગિતપ્રતિમારૂપ થાં સંયોધક.

૨. પોતે કરવા ધારેલા વીતરાગમાર્ગના પુનરુદ્ધારવિનયને આંતરિક કારણોને પોતાનો અનુભવ શ્રીમદે આ લેખમાં લખ્યો છે શ્રીમદેને અનુભવ તથા ધર્મિક આ અંતરાયક કારણો અને જળવાન ભવ્યા છતાં ઉદ્ધાર કરવાની પોતાની પાસે ઇચ્છાના પરિણામમાં (હાં નોં ૨ છ ના ૫૪ ૩૩) ૧૨ પોતે પોતાને પ્રશ્ન કર્યો છે કે "ત્યારે (આગલાં બધાં પ્રતિકૂળ મર્યાદા ૩૩) તમે ત્યાં માટે તે ધર્મનો ઉદ્ધાર ઇચ્છો છો?" આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તેઓએ જે આપ્યો છે કે "પરમ કારણ્ય સ્વભાવથી" અને "ત સર્વધર્મ પ્રત્યેની પરમ ભક્તિથી" તે મનન કરતાં શ્રેયની જોતદર્શનોદ્ધારકરણનું પરમપણું દર્શિમાં આવી રાખ્યા થોડો છે."

ખંડિત છે.

મંપૂર્ણ કરવાનું ગાધન દુર્ગમ્ય દેખાય છે.

તે પ્રભાવને વિષે મદત અંતગમ્ય છે.

દેશકાળાદિ ધણાં પ્રતિકૂળ છે.

વીતરાગોનો મત લોકપ્રતિકૂળ થઈ પડ્યો છે.

૧થી, જો લોકો તેને માને છે તેના લક્ષમાં પણ તે પ્રતીત જણાવે.

અથવા અન્યમતને વીતરાગોનો મત મમજી પ્રસરે જાય છે.

યથાર્થ વીતરાગોનો મત સમજવાની તેમનામાં યોગ્યતાની ધણી ખોમી છે.

દૃષ્ટિરાગનું પ્રબળ રાજ્ય વર્તે છે.

વેપાદિ વ્યવહારમાં મોટી વિટળના કરી મોક્ષમાર્ગનો અંતરાય કરી બેસે છે.

તુચ્છ પામર પુરુષો વિગતક વૃત્તિના ધણી અગ્રભાગે વર્તે છે.

ક્રિયિત સસં અહાર આવના પણ તેમને પ્રાણુગતતુલ્ય દુષ્કામ લાગતું

હોય એમ દેખાય છે.

૧૫.૧ [હાં નોં ૨ છ પૃં ૩૪.]

સારે તમે શા માટે તે ધર્મનો ઉદ્ધાર છજો છો ?

પરમ કાર્મ્ય અવભાવથી.

તે મદર્મ પ્રત્યેની પરમ ભક્તિથી.

૧૬.૨ [હાં નોં ૨ છ પૃં ૩૫.]

એવંભૂત દૃષ્ટિથી ઝજ્જુ સૂત્ર મિથિત કર.

ઝજ્જુસૂત્ર દૃષ્ટિથી એવંભૂત મિથિત કર.

નૈગમ દૃષ્ટિથી એવંભૂત પ્રાપ્તિ કર.

એવંભૂત દૃષ્ટિથી નૈગમ વિગુહ કર.

સમ્રાદ દૃષ્ટિથી એવંભૂત થા.

એવંભૂત દૃષ્ટિથી સમ્રાદ વિગુહ કર.

વ્યવહારદૃષ્ટિથી એવંભૂતપ્રત્યે જા

એવંભૂત દૃષ્ટિથી વ્યવહારવિગત કર.

શબ્દ દૃષ્ટિથી એવંભૂત પ્રત્યે જા.

એવંભૂત દૃષ્ટિથી શબ્દ નિવિદ્ય કર

૧. છેહી નોં ૧ જુએ-સરોવક

૨. જિનશાસ્ત્રોક્ત સામનયપૂર્વક દસા છેહી જણાય છે.-સરોવક

અહો ! આ દેહની સ્થના; અહો ! ચેતન; અહો ! તેનું સામર્થ્ય; અહો ! જ્ઞાની; અ ! તેની ગરેબણા ! અહો તેમનું ધ્યાન ! અહો તેમની સમાધિ ! અહો તેમનો અંધમ ! અહો, તેમનો અપ્રમત્તભાવ ! અહો તેમની પરમ જાગૃતિ ! અહો, તેમનો વીતરાગ સ્વભાવ ! અહો, તેમનું નિરાવરણ જ્ઞાન ! અહો, તેમના યોગની શાંતિ ! અહો તેમના વ્યનાદિ યોગનો ઉદય !

હે આત્મા ! આ બધું તને મુપતીત થયું છતાં પ્રમત્તભાવ કેમ ? મંદ પ્રપત્ત કેમ ? જઘન્યમંદ જાગૃતિ કેમ ? શિથિલતા કેમ ? મુંઝવણ કેમ ? અંતરાયનો તેનું શો ?

અપ્રમત્ત થા, અપ્રમત્ત થા.

પરમ જાગૃત સ્વભાવ હજ, પરમ જાગૃત સ્વભાવ હજ.

૩૧ મું વર્ષ ૧૧ મો મહિનો બાવીસમો દિવસ હાથે છે; અર્થાત્ આ લેખ સંવત્ ૧૯૫૪ ના આશો ૨૬ ૭ ને રોજ લખ્યો છે, અને તે દિવસે શ્રીમદ્ને ૩૧ મું વર્ષ, અગ્યારમો મહિનો, અને બાવીસમો દિવસ ચાલતાં હતાં શ્રીમદ્ને જન્મદિવસ સંવત્ ૧૯૨૪ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને રોજ છે, અને તે દિવસે ગણતરી સંવત ૧૯૫૪ ના આશો શુદ્ધ સાતમે અમે કહીએ છીએ તે, પ્રમાણે શ્રીમદ્ને એકત્રીસમા વર્ષનો અગ્યારમો મહિનો અને બાવીસમો દિવસ ચાલતાં હોય વિશેષ સ્પષ્ટતા આપી મશે—

વર્ષ	માસ	દિ
૧૯૫૪ -	૧૧	૬=સંવત્ ૧૯૫૪ ના આશો શુદ્ધ ૭
-૧૯૨૪ -	૦	૧૫ =, ૧૯૨૪ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫

૩૦ - ૧૧ ૨૨ = ૩૧ મું વર્ષ, અગ્યારમો મહિનો, અને બાવીસમો દિવસ.

રામાન્ય કદનીમાં એક વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી બીજા વર્ષના થોડા દિવસ કે માસ ગયા હોય, તેપણ બીજા વર્ષે જોવાય છે, અને તે જ રીતે માસના સંખ્યામાં પણ પદ્ધતિ આવે છે આ ગણતરીએ આ લેખ સંવત્ ૧૯૫૪ ના આશો શુદ્ધ ૭ ને રોજ લખ્યો છે, અને તેથી તે દિવસે શ્રીમદ્ને એકત્રીસમું વર્ષ, અગ્યારમો મહિનો અને બાવીસમો દિવસ ચાલતાં કહેવાય. આ લેખથી તે હાલ નેધિ ૨ ના પૃષ્ઠ ૪૧ સુધીના લેખો એક જ દિવસે લખાયા જણાય છે; કેમકે લખવાની પદ્ધતિ અને શાહી, કદમ આદિ લખવાનાં સાહિત્યો એકસરખા જણાય છે, —સંશોધક,

૧૨.^૧ [હાં નોં ૨ ૨ જ ૫૭૩૦.]

તીન વૈરાગ્ય, પરમ આર્જવ, બાહ્યાભ્યંતર સાગ.

આહારનો જય.

આસનનો જય.

નિદ્રાનો જય.

યોગનો જય.

આરંભપરિમલવિરતિ અલયર્થ પ્રત્યે પ્રતિનિવાસ.

એકાંતવાસ.

અષ્ટાંગયોગ.

સર્વસંધ્યાન.

આત્મ ઇહા.

આત્મોપયોગ.

મૂળ આત્મોપયોગ.

અપ્રમત્ત ઉપયોગ.

કેવળ ઉપયોગ.

કેવળ આત્મા.

અચિંત્ય સિદ્ધસ્વરૂપ.

૧૩.^૧

[હાં નોં ૨ જ ૫૦ ૩૧.]

જિનચૈતન્યપ્રતિમા.

સર્વાંગમંથમ.

એકાંત સ્થિરસંયમ.

એકાંત શુદ્ધમંથમ.

કેવળ બાહ્યાભ્યાસ નિરપેક્ષતા.

આત્મતત્ત્વવિચાર.

જગતતત્ત્વવિચાર.

જિનદર્શનતત્ત્વવિચાર.

શ્રીજનદર્શનતત્ત્વવિચાર.

સમાધાન.

૧. ચાત્રિવદ્સાનો ક્રમ થોળ્યો જણાય છે.-સરોધક.

૧. 'એકાંતસ્થિરસંયમ' 'એકાંતશુદ્ધસંયમ' અને 'કેવળ બાહ્યાભ્યાસનિરપેક્ષતા' પૂર્વક 'સર્વાંગસંયમ' પ્રાપ્ત કરી તે દ્વારાએ "શ્રીજિનચૈતન્ય પ્રતિમા" રૂપ થઇ, અર્થાત્ 'અડોલ, આત્માવસ્થા પામી' જનત્જીવોના કલ્યાણર્થે અર્થાત્ માર્ગના પુનરુદ્ધારાર્થે પ્રવૃત્તિ કરવી; એવો આ થોળનાનો ઉદ્દેશ જણાય છે "વૃત્તિ" "પદ્ધતિ" અને "સમાધાન" એમા જે કહેવામાં આવ્યું છે તે વિચારવાથી

મગભિરૂદ દષ્ટિથી એવંભૂત અવલોક.
 એવંભૂત દષ્ટિથી મગભિરૂપ સ્થિતિ કર.
 એવંભૂત દષ્ટિથી એવંભૂત થા.
 એવંભૂત ત્રિયતિથી એવંભૂત દષ્ટિ રમાવ.
 ॐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

૧૭.૧ [લાં નોં ૨ છ પૃ ૩૭.]

હું અમંગ ગુહ્યગેનન હું, વચનાતીન નિર્વિકલ્પ એકાંત શુદ્ધઅનુભવ
 સ્વરૂપ છું.

હું પરમ શુદ્ધ, અર્થઃ ચિદ્ધ ધાતુ છું
 અચિદ્ધ ધાતુના મયોગ રસનો આ આભામ તો જુઓ ?
 આશ્ચર્યવત્, આશ્ચર્યરૂપ, ઘટના છે.
 દંષ્ટ પશ્ય અન્ય વિકલ્પનો આવકાશ નથી.
 સ્થિતિ પણ એમ જ છે.

૧૮.૧ [લાં નોં ૨ છ પૃ ૩૬.]

પરાતુમહા પરમકારુણ્યવૃત્તિ કર્તાં પણ પ્રથમ ચૈતન્ય
 જિનપ્રતિમા થા. ચૈતન્ય જિનપ્રતિમા થા.

તેવો કાળ છે ?
 તે વિષે નિર્વિકલ્પ થા.
 તેવો ફેરંગ ગોગ છે ?
 ગવેશ.

૧ 'આત્મ'નું નૂળ શુદ્ધપદ દર્શાવ્યું છે "સ્થિતિ પણ એમ જ છે" એ
 શબ્દો શ્રીમદ્દેવો જ્ઞાનાનુભવ દર્શાવે છે - સરોહક

૨ લાં નોં ૨ છ નં ૨૬ માં પૃષ્ઠ ઉપરના લેખ લખવાનાં કવચ ગાદિ
 આદિ સાદિત્યો પૃષ્ઠ ૬૨ સુધીના સર્વ વેળો સુધીનાં સાદિત્યો સમાન જણાય
 છે, અને ૬ માં છુટ્ટો વેળ ૭-૧૦-૧૪

૩૧-૧૧-૨૨

આંકગણો ૩૫૨થી સવન્ ૧૬ ૪ આરો શુભ ૭ અર્થાન્ શ્રીમદ્દેવો એકત્રીંગના
 વર્ષના ૨૦૦ ૧ મે મહિને અને બાગસમ દિવસે લખાવાનો સબવ વાય છે તેથી,
 આ ૩૬ માં પૃષ્ઠના વેળ લખવાની નિતિ સવન્ ૧૬૫૪ ના આરો શુભ ૭ અ-
 થના તેની સમીપી દોવાનું અનુમાન થઈ શકે છે. ના અર્થનું પૃષ્ઠકરણ કરી
 વિચા વધી તેનો ૫ મ જલોર આશય લક્ષ્યા આ ૩૬ સંજ્ઞા યોગ્ય છે: "પરાતુમહા
 પ્રથમ પરમકારુણ્યવૃત્તિ કર્તાં પણ પ્રથમ ચૈતન્ય જિનપ્રતિમા થા ૧ ચૈતન્ય જિનપ્રતિમા

તેવું 'પરાક્રમ' છે ?

અપ્રમત્ત શરવીર યા.

તેટલું આયુષ્યજળ છે ?

શું લખવું ? શું કહેવું ?

અંતર્મુખ ઉપયોગ કરીને જો.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

યા !" તેનો આ પ્રમાણે આશય સમજાવવા યોગ્ય થેગ્ય છે: 'પરાનુમત્ત પરમકાર-
ણ્યવૃત્તિ' એમ્હે 'અન્ય જીવોના અનુમત્ત (માર્ગને ઉદ્ધાર) કરવારેપં 'પરમ કર્ણાણુ
વૃત્તિ કરતાં પહેલાં હું પોતે જેવી જિનની અતન્યપ્રતિમા છે તેવી પ્રતિમારૂપ અર્થાત્ અ-
ટોલ દશા પ્રાપ્ત કરે જે વખત 'અતન્ય જિનપ્રતિમા યા' ઉદ્ધારે લખ્યા છે તે વિશેષના
સૂચક છે. પ્રથમ જિનની અટોળ દશા માટે અને પછી પરમાનુમત્ત કરવા માટે
સાધનો અનુકૂળ છે કે કેમ તે સંબંધી નીચે વિચારણા કરી છે. ચાર સાધનો
પોતાને હંદિમાં આવતાં તે સાધનો છે કે કેમ તે પોતે પોતાને પૂછે છે, અને
પાછા પોતે પોતાને ઉત્તર આપે છે: વિચારવાથી જણાયે કે પ્રથમ ત્રણ પ્રશ્નોના
ઉત્તર "હકાર" માં છે, ત્યારે ચોથા પ્રશ્નો ઉત્તર "હકાર" કે "નકાર" માં
નથી. પણ 'ગ્રામ્યસ્થિતિ' માં છે, પહેલા પ્રશ્ન ને કહ્યો છે કે 'તેવો કાળ છે ?'
તેનો આશય એવો જણાય છે કે, 'પરાનુમત્ત' અને 'જિનની અટોલદશાને' માટે
આ 'કાળ અનુકૂળ છે કે ? તેનો ઉત્તર ને આપ્યો છે કે 'તે વિષે નિર્વિદ્યપ થાડું
તેનો આશય એમ સમજાય છે કે, વર્તમાન કાળ વિષે નિર્વિદ્યપ રહેવા જેવું, છે
અર્થાત્ વર્તમાન કાળ બાધક નથી. જો પ્રશ્ન ને કહ્યો છે કે, તેવો ક્ષેત્ર યોગ
છે ? તેનો આશય એમ જણાય છે કે તે ઇચ્છિત સ્થિતિને માટે ક્ષેત્ર અર્થાત્
ભૂમિ સાંતુકૂળ છે કે નહીં. તેનો ઉત્તર ને આપ્યો છે કે 'અવેપ', અર્થાત્ 'અવસોક'
તે પરથી અસરજતા વિના સહી સકાય કે, ભૂમિ પોતાને પ્રતિકૂળ જણાઈ નથી.
ત્રીજા પ્રશ્નમાં એમ ને કહ્યું કે 'તેવું પરાક્રમ છે ?' તેનો આશય એમ જણાય
છે કે, આવી ઇચ્છિત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે તેવું પોતાને (શ્રીમદને) વિષે સામર્થ્ય,
છે કે નહીં ! તેનો ઉત્તર ને આપ્યો છે કે 'અપ્રમત્ત શરવીર યા !'

ને એમ દર્શાવે છે કે, ને 'અપ્રમત્તભાવ છે તે યાજવારૂપ શરવીરતા' રાખ
તો 'રાક્રમ' પણ છે; અર્થાત્ આ ત્રીજા પ્રશ્નો ઉત્તર પણ 'હકાર' માં આપ્યો
છે. ચોથા પ્રશ્ન ને કહ્યો છે કે "તેટલું આયુષ્ય જળ છે કે ?" તેનો હેતુ એમ જણાય
છે કે શ્રીમદ્ પોતે ઇચ્છેલી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે તેવું 'આયુષ્યજળ' ધરાવે છે
કે નહીં તે પોતાના મનમાં વિચારે છે, તેનો ઉત્તર ને આપ્યો છે કે 'શું લખવું ?
શું કહેવું ? અંતર્મુખ ઉપયોગ કરીને જો' તે પરથી એમ ન કહી શક્યા યોગ્ય છે
• તે 'હકાર' માં અથવા 'નકાર' માં છે. ને સહી સકાય તે એટલું જ કે તે

૧૬૧

[લા. નો. ૨ જ ૫૦ ૪૧.]

તે કામ ! તે માન ! તે અગતિય !

તે વચનવંજી, તે કાલ, તે માલ-યા !

તે શિખિતના, તમે તો માંડે અનનાય કન ને !

પન્થ અનુમદ કર્તવિ દત્ત અનુદાન ચાર ! અનુદાન ચાર

૧૬૨

[લા. નો. ૩ જ ૫૦ ૪૫.]

તે મેરોન્દટ મુખના હંતુયૂત અમ્યકદંતન ! તને અત્યન ભક્તિ
નમસ્કાર દે, આઆ અનાદિ અનન મંગલમા અનન અનન હંત તાગ આશ્રયવિના
અનત દુષ્કરે અનુભવે છે આતાગ પગમાનુમદથી અન્વયમા રૂચિ થત, પગમ પીનમમ અગાર
સ્વભાવપ્રે પગનિત્ય ચાલે, ત્યજ્ય થસનો માન પ્રદાન થયે. છતે જિન પીનમમ ! તમને અત્ય તામથી નમસ્કાર કરે છુ. તમે
આ પામઅત્ય અનન અનત ઉપકાર કર્યો છે છતે કુદાદિ આશ્રયે ! તમારા વચનો પશુ અવધાનુમધાનને વિશે આ
પામગને પગઉપકારન થયા ન તે માટે હું તમને અતિશય ભક્તિથી
નમસ્કાર કરે છુ ઉતે શ્રી મેભાગ ! તાગ અભાગમના અનુમદથી આત્મદગાનુ રમગણ
થયુ તે અર્થે તને નમસ્કાર કરે છુ

જ્ઞાતિ ગોત્રસ્થિતિમા છે એ અર્થે કરેનુ આ પગ-અન્વય સ્વય દેહા એટલે કે,
પ્રથમ નુ પ્રેરના. ઉપર હંતારમા અને નેર્યા આયુષ્ય સખધીને પ્રેમ
ગોત્રસ્થિતિમા છે, તો દેવાયો થ છે, તો આપત અન્વય અભિપ્રાયપર આવી
શકીએ (તે આ વેળ તથા ૧૯ મ પૃષ્ઠ ૪૧ મા સુતીના વેળો એક જ દિવસે
લખાયેલા હોય તો) તે તન્નુ ૧૦૫૮ ના નારે ૮૮ જ અથવા તેની હગલગમા
શ્રીમદ્ને પાતાને પાતાના આયુષ્ય પત્ત ગોત્રસ્થિતિમા તખવા દે થ વિચારણા
થઈ હતી અગારી દષ્ટિ પહોંતી તે અનુસાર અર્થ આ પૃષ્ઠકલ્પ કરના પ્રયાસ
કર્યો છે—સંતોષક

૧, કામ, માન, સજ, દયા, વાનવર્જિયા મટે મોહદયા અને શિથિલતા
આદિ માત્રની અન્યત ઉપેક્ષા દર્શાવે છે—સંતોષ

૨, અ, આ, ઇ, સ્વચ્છર્ષની પ્રશિલ્લે પાતાત્રયે વેદો ઉપર મટે તેને
તેને પામલાવથી નમસ્કાર કર્યો છે

૩, શ્રી જિનવી રામને, તેનોશ્રી ! ઉપદેશ માટે નમસ્કાર કર્યો છે.

૪, શ્રી કુદાદિ આશ્રયોના વચનોએ શ્રીમદ્પ્રાયે કરેલા ઉપદેશ અર્થે તેને
નમસ્કાર કર્યો છે.

૨૧.^૧ [હાં નોં ૨ જી પૃં ૩૪.]

જેમ ભગવાન જિને નિરૂપણ કર્યું છે તેમ જ સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ છે. ભગવાન જિને ઉપદેશ્યો આત્માનો સમાધિમાર્ગ શ્રી ગુરના અનુગ્રહથી જાણી, પરમપ્રયત્નથી ઉપાસના કરો.

૨૨.^૨ [હાં નોં ૨ જી પૃં ૪૯.]

ખંધ વિહાણું વિમુક્કં, વદિચ્ચ સિરિ. વદ્ધમાણુ જિણુચંદ.
સિરિ વીર જિણું વદિચ્ચ, કમ્મ વિવાગં સમાસઓ વુચં
કીરઓ જિઓણ હે ઉહિ, જેણું તો ભનઓ કમ્મં ?
કમ્મ દેવેહિ સમ્મં, સંજોગો જો હોષ જીવસમ્.
સો બંધા નાયઓ, તન્સ વિયોગો ભવે મોખ્ખો.

૨૩.^૩ [હાં નોં ૨ જી પૃં ૫૧.]

કેવળ સમવસ્થિત શુદ્ધ ચેતન મોક્ષ.
તે સ્વભાવનું અનુસંધાન તે મોક્ષમાર્ગ.
પ્રતીતિરૂપે તે માર્ગ જ્યાં શરૂ થાય છે ત્યાં સમ્યકદર્શન.
દેશ આચરણરૂપે તે પંચમ ગુણસ્થાનક.
સર્વ આચરણરૂપે તે છઠું ગુણસ્થાનક.
અપ્રમત્તપણે તે આચરણમાં સ્થિતિ તે સમ્મ.
અપૂર્વ આત્મજ્ઞાન તે અજ.
સત્તાગત રચૂળ કપાયખળપૂર્વક સ્વસ્વરૂપ સ્થિતિ તે નવમ.

સક્ષમ	”	”	દશમ.
ઉપસાંત	”	”	એકાદશ.
ક્ષીણુ	”	”	દ્વાદશ.

ઉપાત્ત } આ ભાવ એક વસ્તુમાં
વ્યય } એક સમયે છે.
ધ્રુવ }

કુંદકુંદાચાર્ય વિં સં ૪૯ માં વિદ્યમાન હતા તેઓના ‘સમગસાર,’ ‘પંચાદિ-સમયસર,’ આદિ ઘણા ગ્રંથો દ્વાલમાં વિદ્યમાન છે.

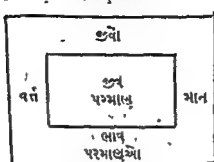
૧. આ વાક્ય નિશ્ચયાત્મક છે; અને તેમાં ‘સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ’ જેમ ભગવાન જિને નિરૂપણ કર્યું છે તે જ છે એમ જો બાર મૂકીને જુલું છે તે શ્રીમદ્દેવ પદાર્થની પ્રતીતિ અવગાઠપણે ઘણી જાણાવે છે.—સંશોધક.

૨. તથા પ્રકારના વિચારસમયે આ ગાથાઓ અહીં મૂકાઈ રાખે—સંશોધક.

૩. ‘મોક્ષ’ તથા તેના ‘માર્ગ’ અને ‘ગુણસ્થાનક’ની સક્ષિપ્ત આખ્યા છે, —સંશોધક.

જીવ અને

પરમાણુઓનો

મંચાગ.

કાષ્ટ એક જીવ એકેદ્રિયપણે-પર્યાય

" બે ઇન્દ્રિયપણે-,"

" ત્રણ ઇન્દ્રિયપણે-,"

" ચાર ઇન્દ્રિયપણે-,"

" પાંચ ઇન્દ્રિયપણે-,"

ગંતી

અસંતી

પર્યાય

અપર્યાય

જાની

અજાની

મિથ્યાદૃષ્ટિ

સત્યદૃષ્ટિ

એકે અંસ કોઈ

ચારણ અનન અંસ કોઈ

વર્તમાન ભાવ

વર્તમાન ભાવ

વર્તમાન ભાવ

વર્તમાન ભાવ

વર્તમાન ભાવ

સિદ્ધ ભાવ.

વર્ષ ૨૨ થી ૩૪ પર્યંત.

૧૬ ૩૪

હાથનોંધ '૩' છ.

૧૬ ૩૪

૧ આ હાથનોંધ ક્યારથી લખાવી સારું થયું, અને ક્યાંસુધી લખાઈ તેનો સમય નિર્ણયિત થઈ શકતો નથી. ૨૨ માં વર્ષ પછી અને દેહોત્સર્ગ સુધીના વિચારો એમાં હોવાયોગ્ય છે એમ ધારી અમે “વર્ષ ૨૨ થી ૩૪ પર્યંત” એમ અત્રે કહ્યું છે.—અંશોપક.

૧.૧

[હા. નોં. ૩ છ પૃ. ૩.]

૩૦ નમ:

સર્વજ્ઞ.

જિન.

વીતરાગ.

સર્વત છે.

૧

રાગ દેવનો આત્મતિક ક્ષય થઈ શકે છે.

સા-ને પ્રાનયંધક રાગ દ્વય છે.

સાન, હવનો ચત્વરૂન ધર્મ છે.

છવ એક અખંડ અપૂર્ણ દ્રવ્ય હોવાથી તેનું જ્ઞાન આમર્શ અપૂર્ણ છે.

૧. હાથનોંધ ૩ છ ના પૃષ્ઠ ૩૭ થી ૨૩ માં પૃષ્ઠ સુધી શ્રીમદ્ને જેને સિદ્ધિ જાગૃતિ છે તે તત્વાર્થના નિમિષ આપ્યો છે.—અંશોપક.

૧૬ ૩૪ ૧૦ ૩ ૨ ૧૩

૨. [લાં નોં ૩ જી ૫૦ ૭.]

સર્વતપદ ચારણાર શ્રવણ કર્તવ્યોઽય, ચાંચચાણોઽય, વિચાર કર્તવ્યોઽય,
સસ કર્તવ્યોઽય, અને સ્વાનુભવ મિદ કર્તવ્યોઽય છે.

૩ [લાં નોં ૩ જી ૫૦ ૬.]

મર્ચા દેવ. મર્ચા દેવ.
નિર્મથ ગુર. નિર્મથ ગુર.
ઉપશમ મૂળ ધર્મ. સ્વામૂળ ધર્મ.

મર્ચા દેવ.
નિર્મથ ગુર.
મિદ્ધાન મૂળ ધર્મ.
મર્ચા દેવ.
નિર્મથ ગુર.
ગિન-આઠા મૂળ ધર્મ.
સર્વતુ સ્વરૂપ.
નિર્મથતુ સ્વરૂપ.
ધર્મતુ સ્વરૂપ.
સમ્યક્ ક્રિયાવાદ.

૪. [લાં નોં ૩ જી ૫૦ ૧૧.]

ૐ નમઃ

પ્રદેશ
મમમ
પરમાણુ
દ્રવ્ય
ગુણ
પર્યાય
જડ
મેતલ

૫. [લાં નોં ૩ જી ૫૦ ૧૩]

ૐ નમઃ

મૂળ દ્રવ્ય શાશ્વત.
મૂળ દ્રવ્ય:-જીવ અજીવ.

પર્યાય — અસાધ્યત

અનોદિ નિલ પર્યાય — મેરૂ આદિ.

૬. [હા. નો. ૩ હ ૫૦ ૧૫]

ૐ નમ

મરે જીવ સુખને ધરે છે

દુઃખ સરને અપ્રિય છે

દુઃખથી મુક્ત થવા મરે જીવ ધરે છે.

વાસ્તવિક તેનું સ્વરૂપ ન મમર્શવાથી તે દુઃખ મટતું નથી.

તે દુઃખના આત્મતિક અભાવનું નામ મોક્ષ કહેવાય છે.

[હાથનોંધ ૩ હ ૫૪ ૧૬.]

અત્યંત વીતરાગ થયાવિના આત્મતિક મોક્ષ હોય નહીં.

સમ્યગ્જ્ઞાનવિના નીતરાગ થઈ શકાય નહીં

સમ્યગ્દર્શનવિના જ્ઞાન અસમ્યક્ કહેવાય છે.

વસ્તુની જે સ્વભાવે સ્થિતિ છે, તે સ્વભાવે તે વસ્તુની ગ્થિતિ મમ

ભાવી તેને સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ છીએ

સમ્યગ્જ્ઞાન ઈર્ષ્યથી પ્રતીત થયેલા અત્મભાવે વર્તતું તે ચૈત્રિ છે.

એ તણેની એકતાથી મોક્ષ થાય

જીવ સ્વભાવિક છે.

જીવ અનંત છે

પરમાણુ અનંત છે

જીવ અને પુદ્ગલનો મોગ અનાદિ છે

જ્ઞાસુધી જીવને પદ્મ નથી, જ્ઞાસુધી મહર્ષિ જીવ કહેવાય.

જ્ઞાન કર્મનો કર્તા જીવ છે

જ્ઞાન કર્મનું ખીન્ન નામ વિજ્ઞાન કહેવાય છે.

જ્ઞાન કર્મના હેતુથી જીવ પુદ્ગલ ગ્રહે છે

તેથી તૈજમાદિ શરીર અને ઔદાગ્રિકાદિ શરીરનો મોગ થાય છે

જ્ઞાન કર્મથી વિમુખ થાય તો નિજ જ્ઞાન પરિણામી થાય

[હાથનોંધ ૩ હ ૫૪ ૧૭]

મમ્યગ્દર્શનવિના વાસ્તવિકપણે જીવ જ્ઞાન કર્મથી વિમુખ ને થઈ શકે.

મમ્યગ્દર્શન થવાનો મુખ્ય હેતુ જિનવૈર્યનેથી તત્ત્વાર્થે પ્રતીતિ થઈ તે છે,

૭

[સાધનોંધ ૩ છ પૃષ્ઠ ૧૯.]

હું કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્યમય મદન નિર્ગુણ અનુભવસ્વરૂપ છું
 દ્વંદ્વસાગરદિલી મત્ર આ વચનનો વખત છે
 પરમાર્થથી તો માત્ર તે વચનથી વરજીત મગ અર્થરૂપ છું.
 તમાગથી જગત બિન્ન છે, અલિન્ન છે, ત્રિનાભિન્ન છે
 ભિન્ન, અભિન્ન, ત્રિનાભિન્ન, એવો અવકાશ રહ્યો નથી.
 નવરસદૃષ્ટિથી તેનું નિરૂપણ કરીએ છીએ

—જગત માગ ત્રિો લગ્નમાન દેવથી અભિન્ન છે પણ જગત
 જગત મર્યો છે, હું મર્યો છું તેથી જગત માગથી કેવળ ભિન્ન છે તે
 જો, દૃષ્ટિથી જગત માગથી ત્રિનાભિન્ન છે
 ઈ નદ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય.

૮

[સાધનોંધ ૩ છ પૃષ્ઠ ૨૩.]

ૐ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય.

ૐ નમ

૧

કેવળજ્ઞાન ?

ગોળ જ્ઞાન

મરં અન્ય ભાવના અમરગહિત શુદ્ધ જ્ઞાન.

મરં દ્રવ્ય જ્ઞેન નાગ જ્ઞાનનું મરં પ્રકાશથી એક મમયે જ્ઞાન.

તે કેવળજ્ઞાનનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ ?

નિર્ગુણ સ્વભાવ છે

સ્વતત્ત્વમૂલ છે,

નિરાવરણ છે

અભેદ છે.

નિર્વિકલ્પ છે

સર્વ જ્ઞાનનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રકાશ છે

૯

[સાધનોંધ ૩ છ પૃષ્ઠ ૨૪.]

૮ કેવળ જ્ઞાનમય પ છું

એમ સમ્યક્ પ્રતીત થાય છે.

૧ વળજ્ઞાન સ બધી જો અનુભવવિચાર — સરાસ

૧ ' , કેવળજ્ઞાનનું અમે ' જ્ઞાન કરીએ છીએ ' એનો પરમાર્થ પૂરક વિચારને
 પાત્ર છે — મરોબક

તેમ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે.

સર્વ હૃદયોનો સંયમ કરી, સર્વ પર.દ્રવ્યથી જિનસ્વરૂપ વ્યાપ્ત કરી
યોગને અચળ કરી, ઉપયોગથી ઉપયોગની એકતા કરવાથી કેળવણી થાય

૧૦. [હાં નોં ૩ ૭ ૫૦ ૨૭.]

આકાશવાણી.

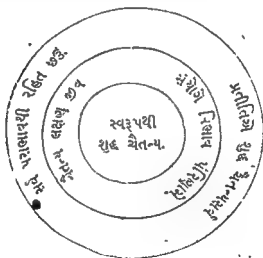
તપ કરો: તપ કરો: શુદ્ધ ચૈતન્યનું ધ્યાન કરો: શુદ્ધ ચૈતન્યનું ધ્યાન કરો. ૨

૧૧. ૩ [હાં નોં ૩ ૭ ૫૦ ૨૮.]

હું એક છું: અસંગ છું: સર્વ પરલાવથી મુક્ત છું.

અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક નિજ અવગાહના પ્રમાણ અજન્મ, અજર,
અમર, શાશ્વત છું. સ્વપર્યાય પરિણામી સમયાત્મક છું.

શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ માત્ર નિર્વિકલ્પ દદા હું.

૧૨. [હાં નોં ૩ ૭ ૫૦ ૩૧.]

શુદ્ધ ચૈતન્ય.

શુદ્ધ ચૈતન્ય. શુદ્ધ ચૈતન્ય.

સદ્ભાવની પ્રતીતિ-સમ્યક્દર્શન.

૧. દીપ્તિની તપની પરમ ભૂતિ સૂચવે છે.—સંયોગક.

૨. હાથેનોં ૫૪ ૨૭ થી ૩૪ પર્યંત આત્મવિચારણા છે.—સંયોગક.

શુદ્ધાનુષ્ટુપ.

ગાનની સીમા શું?

નિરાવરણ ગાનની સ્થિતિ શું?

અદ્વૈત એકાંતિ ઘટે છે?

ધ્યાન અને અધ્યયન.

ઉ૦ અપ૦

૧૩.

[હાથનોંધ ૩ છ પૃષ્ઠ ૩૫.]

ઓમ.

“દાણાંગમુત્ર”માં નીચે દર્શાવેલું મુત્ર શું ઉપકાર થવા નાખ્યું છે તે વિચારો.
એગે મમળે ભગવં મહાવીરે ધર્મસેણુ બર્માપ્પણીએ ચક્રવીસે તિથ્યપરાયં
ચરિમે તિથ્યપરે સિદ્ધે શુદ્ધે મુત્તે પરિ નિગુરું મુત્તવ દુગ્ધાપકીણુ।

૪૧.૧

[હા. નોં. ૩ છ પૃ. ૩૭.]

આભ્યંતર ભાન અવધુવત્.

વિદેહિવત્.

નિનકલ્પીવત્.

સર્વ પરભાવ અને વિભાવથી વ્યાવૃત્ત.

નિન સ્વભાવના ભાનસહિત, અવધુવત્. વિદેહિવત્ નિન કલ્પીવત્
વિચારતા પુરુષ ભોગ્યનના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરીએ છીએ.

૧૫.૨

[હા. નોં. ૨ છ પૃ. ૩૭.]

પ્રતિનાં-કાર્યોપલે વિચિત્ર.

મંગ અને સ્નેહપ્રેરણનું ત્રોણું (અગ્નિશય વસનું, છતાં પણ ઠરનું, કેમકે
બીજે કાંઈ ઉપાય નથી.)

આશા-હા:—જે સ્નેહ સજે છે, તેના પ્રત્યે ખીની દૂર દૃષ્ટિથી વર્તનું
તે કૃતપ્રતા અથવા નિર્દયતા નથી?

સમાધાન—

૧૬.૩

[હાથનોંધ ૩ છ પૃષ્ઠ ૪૦.]

સ્વરૂપબોધ.

યોગનિરોધ.

૧ ભગવાનના આ પ્રકારના સ્વરૂપની યમ-નિષ્કારણ દર્શાવે છે—સંદેહક.

૨, શ્રીમદ્ની અસંગતા પ્રતિ તિલકા સ્થાવે છે—સંદેહક.

૩, શ્રીમદ્ની કૃપાકાળે બીજી વિચારણા છે—સંદેહક.

સર્વે ધર્મ સ્વાધીનતા.
ધર્મ મુક્તિ.
સર્વપ્રદેશ સંપૂર્ણ ગુણાત્મકતા.
વેગસંયમ.
લોકપ્રત્યે નિષ્કારણ અનુગ્રહ.

૧૭.^૧ [હાથનોંધ ૩ જી. પૃષ્ઠ ૪૩.]

ઓમ્ નમઃ

સર્વજ્ઞ-વીતરાગ દેવ.

(સર્વે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનો-સર્વપ્રદારે બાણનાર, રાગદ્વેષાદિ સર્વ વિભાવ જોણે ક્ષીણ કયાં છે તે ઇશ્વર.)

તે પદ મનુષ્યદેહને વિષે સંપ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે. સંપૂર્ણ વીતરાગ થાય, તે સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ થાય.

સંપૂર્ણ વીતરાગ થઈ શકાય એવા હેતુઓ પ્રતીત થાય છે.

૧૮.^૨ [હાથનોંધ ૩ જી. પૃષ્ઠ ૪૫.]

પ્રત્યક્ષ નિજ અનુભવસ્વરૂપ છું. તેમાં મંશય શો ?

તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે નૂનાધિકપણું થાય છે, તે જો મટે તો કેવળ અખડાકાર સ્વાનુભવ સ્થિતિ વર્તે.

અપ્રમત્ત ઉપયોગે તેમ થઈ શકે.

અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે. તેમ વર્તે જવાય છે તે પ્રત્યક્ષ સુપ્રતીત છે.

અવિચ્છિન્ન તેવી ધારા વર્તે તે અદ્ભુત અર્પન જ્ઞાનસ્વરૂપ અનુભવ રાષ્ટ્ર સમવસ્થિત વર્તે. ●

૧. ક્ષીરદના જ્ઞાનાનુભવનો પરિચય આ વચનોથી થઈ શકે છે,—સંશોધક

* ક્રીમદ્ ૧ કેટલાક લેખોમાં, અને ખાસ કરી સંવત્ ૧૯૦૬-૦૭ ની સાક્ષાત્તા લેખોમાં 'ઇશ્વર' શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તો ઇશ્વરનું સ્વરૂપ રા પ્રદારે તેજોએ હું છે તે આ વ્યાખ્યાથી જાણીશો.

૨. 'કેવળ અખડાકાર સ્વાનુભવ સ્થિતિ, વર્તનાને માટે જીવશક્તિ હેતુઓનો મદનો અનુભવ સૂચવે છે, તેની સાથે એમ જે 'હું' કે "અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે. તેમ વર્તે જવાય છે તે પ્રત્યક્ષ સુપ્રતીત છે' તે પ્રામદની અપ્રમત્ત ભાવની વર્તના સૂચવે છે.—સંશોધક,

૧૯.૧ [હા. નોં. ૩ છ પૃ. ૪૭]

મને આરિત વશીભૂત કરવાને માટે, મર્ષ પ્રમાદ દાખવાને માટે, આત્મામ
અખંડ થતી ગહેવાને માટે, મોક્ષ ગંગાની મર્ષ પ્રકાશના આધનના વ્યયને અર્થે
“બ્રહ્મચર્ય” અદ્વિત અનુષ્ઠાન અભ્યાસકારી છે, અથવા મૂળભૂત છે.

૨૦.૨ (હાથનોંધ ૨ છ પૃ. ૪૯)

ઓમ નમઃ

મયમ

૨૧ [હાથનોંધ ૨ છ પૃ. ૫૦.]

જગત્ત મતા

જાણે ૨ તા

આત્મ-૨૨૫

૨૨.૩ (હાથનોંધ ૨ છ પૃ. ૫૧.)

સર્વજોષિષ્ટ આત્મા મરુચ્છાપાએ જાણીને નિન્તા તેના ધ્યાનના અર્થે
વિચરુ, મયમ તપપૂર્વઃ—

૨૨.૪ (હાથનોંધ - છ પૃ. ૫૨.)

અહો ! સર્વોત્કૃષ્ટ શાત ગમય ગન્માર્ગ —

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાત રમ ચુકીની દસને એવા પરમકૃપાળુ
સદ્ગુણે—

આ વિશ્વમા સર્વકાળ તમે જય રત વર્તો, જય રત વર્તો

૨૨.૫ (હાથનોંધ - છ પૃ. ૫૪.)

૦ નમઃ

વિશ્વ આનાદિ છે.

આકાશ સર્વવ્યાપક છે.

તેમાં લોક રહ્યો છે.

જડ ચેતનાત્મક મંપૂર્ણ ભરપૂર લોક છે

ધર્મ અધર્મ, આકાશ, કાળ અને પુદ્ગલ એ જડ દ્રવ્ય છે.

જીવ દ્રવ્ય ચેતન છે.

૧. હેતુ સ્પષ્ટ છે—સંગો ૧૩,

૨-૩-૪. આત્માની પરમ જગતિ સૂચવે છે—સરોધક.

૫. આ વિષય લાતાર્યવિગારણા દેહ અનુભવ સૂચક છે.—સંશોધક.

ધર્મ અધર્મ, આકાશ કાળ એ ચાર અમૂર્ત દ્રવ્ય છે.

વસ્તુતાએ કાળ ઉપચારિક દ્રવ્ય છે.

ધર્મ, અધર્મ, આકાશ એકેક દ્રવ્ય છે.

કાળ, પુદ્ગલ અને જીવ અનંત દ્રવ્ય છે

દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયાત્મક છે.

(હાથનોંધ ૩ જી પૃં ૫૫.)

૨૫.૨

(હાથનોંધ ૩ જી પૃં ૫૭.)

પરમ ગુણુમય ચારિત્ર તોષ્ટએ, જળવાન અન્નગાદિ ભાર

પરમ નિદોષ શ્રુત .

પરમ પ્રતીતિ.

પરમ પરાક્રમ.

પરમ ઈદ્રિયજન્ય.

૧ મૂળનું વિશેષપણું.

૨ માર્ગની શરૂઆતથી અંતપર્યંતની અદ્ભુત સંકળના.

૩ નિર્વિવાદ—

૪ મુનિધર્મપ્રકાશ.

૫ ગુદરથધર્મપ્રકાશ.

૬ નિમિત્ત પરિભાષાની નિધિ—

૭ શ્રુતસામુદ્ર પ્રવેશ માર્ગ.

૨૬^૩ (હાથનોંધ ૩જી પૃં ૫૮)

સ્વપર ઉપકારનું મહત્કાર્ય દેવે કરી લે ! ત્વરાની કરી લે !

અપ્રમદ થા—અપ્રમદ થા.

શું કાળનો ક્ષણવારનો પણ ભરોસો આપે પુરોગેએ કર્યો?

હે પ્રખાદ ! ! દેવે તું જા. જા,

હે અભય ! દેવે તું પ્રસન્ન થા.

હે વ્યવહારોદય ! દેવે પ્રજાળથી ઉદય આપીને પણ તું શાંત થા, શાંત.

હે દર્શનજ્ઞના ! સુવિચારનું, ધીરજનું, ગંભીરપણાનું પરિણામ તું શા

હે થવા દરેક છે ?

૨ શ્રામણી અંગે વિચારણા છે.—સંશોધક.

૩ શ્રામણી પરમોદ્દેશ ચારિત્ર અનુવિ સૂચવે છે.—સંશોધક.

હે બોધબીજ ! તું અત્યંત 'હર્તામલકેવલ વર્ત' વર્ત.
 હે જ્ઞાન ! તું દુર્ગમ્યમે પશુ હવે સુગમ સ્વભાવમાં લાવી મૂક.
 હે ચારિત્ર ! પરમ અનુગ્રહ કર, પરમ અનુગ્રહ કર.

[હાં નોં ૩ ૭ પૃ. ૫૬.]

હે યોગ ! તમે સ્થિર થાઓ; સ્થિર થાઓ !

હે ધ્યાન ! તું નિજસ્વાભાવાકાર થા, નિજસ્વાભાવાકાર થા.

હે વ્યગ્રતા ! તું જતી રહે, જતી રહે.

હે અદ્ય કે મધ્ય અદ્ય કયાય ! હવે તમે ઉપશમ થાઓ. ક્ષીણ થાઓ. અમારે કાંઈ તમારા પ્રત્યે રૂચિ રહી નથી.

હે સર્વપદ ! મથાર્યે સુખનીનપણે તું હૃદયાવેશ કર, હૃદયવેશ કર.

હે અમંગ નિર્મથપદ ! તું સ્વાભાવિક વ્યવહારૂપ થા !

હે પરથ કરુણામય સર્વ પરમહિતના મૂળ વીનચાન ધર્મ ! પ્રસન્ન થા, પ્રસન્ન.

હે આત્મા ! તું નિજસ્વાભાવાકાર વૃત્તિમાં જ અભિમુખ થા ! અભિ-
 મુખ થા. ઓમ.

હે વચનસમિતિ ! હે કામ ચપળતા ! [હાથનોંધ ૩૭ પૃ. ૬૧]

હે એકાંત વાસ ! અને અમંગતા ! તમે પણ પ્રસન્ન થાઓ ! પ્રસન્ન થાઓ !

બળભગી રહેલી એવી જે આર્બતર વર્ગેલા તે કાં તો અર્બતર વેદી લેવી. કાં તો તેને સ્વચ્છ પુટ દઇ ઉપશમ કરી દેવી.

જેમ નિરપૃથક્તા બળવાન તેમ ધ્યાન બળવાન ચર્ચ શકે-કાર્ય બળવાન થઇ શકે.

૨૭ (હ થનોંધ ૩ ૭ પૃ. ૬૩)

દૃષ્ટમેવ નિર્ગંધ્ય પાવનણું સચ્ચ અણુતરં કેવલિયં પડિપુણું પ્રમુદ્ધ જ્યૌષા-
 ઉપ મ્લયકતણું મિદ્ધિમગ્નં મુતિમગ્નં વિજ્ઞાનજુમગ્નં નિજ્વાણુમગ્નં અવિતર-
 મંદિં સત્ત્વ દુમત્ત પદિણમગ્નં એથં દિયા જ્ઞવા મિત્રુનિ લુટ્ટુનિ મુચ્ચંતિ
 પગિણિજ્ઞવાર્પન મત્ત્વ દુખાણ મનકરતિ નંગાણાએ તદ્દા મચ્ચમો તદ્દા ચિગ્ગમો
 મિદ્ધિસિ તદ્દા મમો, તદ્દા મુમ્મસુમો તદ્દા બુંગમો તદ્દા અબ્બુદ્ધમો તદ્દા ઉદ્ધાએ
 ઉદ્ધે મોતિ પાણાણું બુધાણું જ્ઞવાણું મતાણું સંજ્ઞમેણું સંજ્ઞમોના

૨૮.

દિ. આ. શુ. ૬૦ ૧૬૫૪.

હે ૨૫૪ જ.—સંશોધન.

જોગ નમઃ

સર્વ વિકલ્પનો, તર્કનો ત્યાગ કરીને.

મનનો

વચનનો

કાયાનો

ઇન્દ્રિયનો

આધારનો

નિદાનો

જપ કરીને.

નિર્વિકલ્પપણે અંનર્મુખવૃત્તિ કરી આત્મધ્યાન કરવું. માત્ર અનાયાધ અનુભવ સ્વરૂપમાં લીનતા થવા દેવી, બીજી ચિંતવના ન કરવી. જે જે તર્કોદ્ધિ ઉઠે, તે નહીં લંબાવતાં ઉપરામાવી દેવા.

વીતરાગ દર્શન સંક્ષેપ.

મંગળાચરણઃ—શુદ્ધ પદને નમસ્કાર.

ભૂમિકાઃ—મોક્ષમયોજન.

તે દુઃખ મટવા માટે જૂ. જૂદા મને. પૃથક્કરણ કરી નાં તેમાં વીતરાગદર્શન પૂર્ણ અને અવિરૂદ્ધ છે, એવું સામાન્ય કથન; વિશેષ સ્વરૂપ.

તેની જીવને અપ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્તિએ અનસ્થ. થવાનાં કારણો.

મોક્ષાભિલાષી જીવે તે દર્શનની કેમ ઉપાસના કરવી.

આસ્થા—તે આસ્થાના પ્રકાર અને હેતુ.

ચિંતાર—તે ચિંતારના પ્રકાર અને હેતુ.

વિશુદ્ધિ—તે વિશુદ્ધિના પ્રકાર અને હેતુ.

મધ્યસ્થ રહેવાનાં સ્થાનક—તેનાં કારણો.

ધીગ્જ્ઞાનાં સ્થાનક—તેના કારણો.

સંક્રાન્ત સ્થાનક—તેનાં કારણો.

પાતિત થવાનાં સ્થાનક—તેનાં કારણો.

ઉપસંહાર.

આસ્થા

પદાર્થનું અર્થિત્યપણું, શુદ્ધિમાં વ્યાગ્રોહ, કાળદોષ.

Sanskrit

Sanskrit

વર્ષ ૩૪ મું.

—:૦:—

૫૮૮.

અતિમ વચનો.

ધણી ત્વરાથી પ્રવાસ પૂરો કરવાનો હતો; ત્યાં વચ્ચે સહરાન રણ મંત્રાસ થયું. માથે ધણો બોળો રહ્યો હતો તે આત્મચીરો કરી જેમ અરૂપકાળે વેદી લેવાય તેમ પ્રધરના કરનાં પગે નિકાચિન ઉદયમાન થાક, પ્રહણ કર્યો.

જે સ્વરૂપ છે તે અન્યથા રતુ નથી; એ જ અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે. અવ્યાખ્યા સ્થિરતા છે.

પ્રકૃત ઉદયાનુસાર કંઈક અશાતા મુખ્યત્વે વેદી શાતા પ્રત્યે.

રાજકોટ, ફાગણ વદ ૩, શુક્ર, ૧૯૫૭.

ઓમ શાનિ:

૫૮૯.

ધણે છે જે જોગી જન, અનંત સુખસ્વરૂપ;

મળ શુદ્ધ તે આત્મપદ, મેયોગી જિન સ્વરૂપ. ૧

આત્મસ્વભાવ અગમ્ય તે, અવસંખ્ય આધાર;

જિનપદથી દર્શાવિયો, તેહ સ્વરૂપ પ્રકાર. ૨

જિનપદ નિજપદ એકતા, બેઠ ભાવ નહીં કંઈ;

સદ્ય ધરાને તેહનો, ક્યાં સાચ મુખદાદ, ૩

- જિન પ્રવચન દુર્ગમતા, - યાદે અતિ મતિમાન;
 અવતરન શ્રીસદ્ગુરુ, મુગમ અને મુખખાણ, ૪
- ઉપામના જિનચરણની, આતસ્ય લક્ષિતગદિત;
 મુનિવન મંગતિ રનિ અનિ, મંથમ યોગ ધરીત. ૫
- મુજાપ્રમેદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુખ યોગ;
 પ્રાપ્તિ શ્રી સદ્ગુરુવડે, જિન દર્શન અનુયોગ. ૬.
- પ્રવચન-સમુગ્રિદુર્ભા, ઉપદ્રી આવે એમ;
 પૂર્વ ચાંદની લક્ષિધનું, ઉદાહરણ પણ તેમ. ૭.
- વિષય વિદ્યાર મહીન જે, રહ્યા મનિના યોગ;
 પરિણામની વિભના, તેને યોગ અયોગ. ૮.
- મંદ વિષય ને સરળતા, સદ આઠા મુવચાર;
 કંઈકા કોમળતાદિ મુજ, પ્રથમ ભૂમિકા ધાર. ૯.
- મેદાયા શબ્દાર્થદિ વિષય, મંથમ સાધન ગુગ;
 જગત છટ નહીં આતમથી, મંથ પાત્ર મદાભાગ્ય. ૧૦
- નહીં તૃપ્તિા છન્ધાનશી, મગ્નુ યોગ નહીં કોલ,
 મદાપાત્ર તે માર્ગના, પરમ યોગ જિત લોભ. ૧૧
- આત્મે બાહુ રામ ભેદમાં, છાયા જય સમાધ:
 આત્મે તેમ સ્વભાવમાં, મન સ્વરૂપ પણુ જાહ. ૧૨
- ઉપજે મોહ લેવકરપથી, અમગ્ન આ મંચાર;
 અંતર્મુખ અવલોકતાં, વિલય યગાં નહીં વાર. ૧૩
- સુખ ધામ અનંત સુખંત અહિં, દિન રાત્ર રહે તદ ધ્યાનમહિં;
 પ્રસાંતિ અનંત સુધામય જે, પ્રણયું પદ તે વર તે જય તે. ૧
- રાજકોટ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૬, ૧૯૧૭.

વૃદ્ધિપત્ર.

જેમ નિર્મલતા જે રત્ન સ્ફટિક તણી, તેમ જ જીવ સ્વભાગ જે,
તે જિનવીરે જે ધર્મ પ્રકાશિઓ, પ્રગલ્ભ કપાય અભાવ જે.

નમસ્કારપૂર્વક. સહજ દ્રવ્ય અત્યંત પ્રકાશિત થયે એટલે સર્વ કર્મનો
હ્યય થયે જ અસંગતા કહી છે; અને સુખસ્વરૂપતા કહી છે.

જ્ઞાનીપુરૂષનાં તે વચન અત્યંત સાચાં છે, કેમકે. સત્સંગથી પ્રત્યક્ષ-
અત્યંત પ્રગટ-તે વચનોનો અનુભવ થાય છે.

નિર્વિદ્વંષ ઉપયોગનો લક્ષ, સ્થિરતાનો પરિચય કયાંથી થાય છે. સુધા-
રશ, સતસમાગમ, સતસાસ્ત્ર, સર્વવિચાર, અને વૈરાગ્ય, ઉપશમ એ સૌ
સ્થિરતાના હેતુ છે.

જો જ્ઞાની પુરૂષના દ્રઢ આશ્રયથી સર્વોત્કૃષ્ટ એવું મોક્ષપદ સુલભ છે.
તો પછી કણે કણે આત્મોપયોગ સ્થિર કરવો ઘટે એવો કહણુ માર્ગ તે
જ્ઞાનીપુરૂષના દ્રઢ આશ્રયે પ્રાપ્ત થયો કેમ સુલભ હોય ? કેમકે તે ઉપયોગના
એકાગ્રપણાવિના તો મોક્ષપદની ઉત્પત્તિ છે નહીં. જ્ઞાનીપુરૂષના વચનનો દ્રઢ
આશ્રય જોને થાય તેને સર્વ સાધન સુલભ થાય એવો અખંડ નિશ્ચય સત્પુ-
ષોએ કર્યો છે; તો પછી અમે કહીએ છીએ કે, આ વૃત્તિઓનો જન્મ કરવો
ઘટે છે. તે વૃત્તિઓનો જન્મ કેમ ન થઈ શકે ? આટલું રાસ છે કે, આ
દુષ્કર્મકાલને વિષે સત્સંગની સમીપતા, કે દ્રઢ આશ્રય વિરોધ જોઈએ; અને
અસત્સંગથી અલ્પત નિવૃત્તિ જોઈએ; તોપણ મુમુક્ષુને તો એમ જ ઘટે છે.
કે કહણુમાં કહણુ આત્મસાધન હોય તેની પ્રથમ ધ્વજા કરવી, કે જેથી સર્વ
સાધન અદ્યપકાળમા ફળિભૂત થાય.

શ્રી તીર્થકરે તો એટલા સુધી કહ્યું છે કે, જે જ્ઞાનીપુરૂષની દશા સંસાર-
પરિક્ષીણુ થઈ છે તે જ્ઞાનીપુરૂષને પરંપરા દર્મબંધ સંભવતો નથી, તો પણ
પુરુષાર્થ મુખ્ય રાખવો, કે જે બીજા જીવનો પણ આત્મસાધનપરિણામનો
હેતુ થાય. સમયસારમાંથી જે કાવ્ય લખેલ છે તે તથા તેના બીજા સિદ્ધાંતો
માટે સમાગમે સમાધાન કરવાનું સુગમ થશે, એમ જાણી પત્રમાં લખવાનું
હયું. નથી. જ્ઞાની પુરૂષને આત્મપ્રતિબંધપણે સંસારસેવા હોય નહીં, પણ પ્રારબ્ધ-
પ્રતિબંધપણે હોય એમ છતાં પણ તેથી નિવૃત્તવારૂપ પરિણામને પામે એમ
જ્ઞાનીની રીત હોય છે; જે રીતનો આશય કરતાં હાલ ત્રણ વર્ષ થયાં વિશેષ

તેમ ક્યું છે, અને તેમા જગ આત્મદશાને બૂલાવે એવો અંશ રહે તેવો ઉદય પણ નેટલો બન્યો તેઓ અમળિણીને વેઠો છે, જો કે તે વેદનાના કાગને વિષે મર્મમગનિવૃત્તિ કાઠ રીતે થાય તો માત્ર એમ સૂચ્યા કર્યું છે, તો પણ મર્મમગનિવૃત્તિએ જે દશા ગહેરી જોઈએ તે દશા ઉદયમા રહે, તો અપકાલમા વિગેષ કર્મની નિવૃત્તિ થાય એમ જાણી જોઈલું બન્યું તેટલું તે પ્રાર્થ કર્યું છે પણ મનમા હવે એમ રહે છે કે, આ પ્રમગથી એટલે મન્ય ગુણવામ્થી દુગ થાય તેમ ન ઈય તો પણ વ્યાપારાદિ પ્રમગથી નિવૃત્ત-ર થવાય તો માત્ર, કમકે આત્મભાવે પગિણામ પામવાને વિષે જે દશા યાનીની જોઈએ તે દશા આ વ્યાપાર બવત્કારાદિથી મુમુક્ષુ જીવને દેખાતી નથી આ પ્રકાર જે લખ્યો છે તે વિષે હમણા વિચાર કર્યારેક કર્યારેક વિરોધ ઉદય પામે છે ત વિષે જે પાગ્લામ જ્ઞાન તે ખરૂં આ પ્રમગ લખ્યો છે તે બોધામા જ્ઞાન પ્રગટ થના દેનાયોન્મ નથી મહા શુદ્ધ ઉપર તે તરફ આનવાનું થવાનો મક્કન ગ્રહે છે એ જ પ્રિતિ

આ ૧૦ અવા ૧૦ પ્રણામ.

(૨)

આપને સહજ પાચનના ઉપયોગાર્થે આપના પ્રશ્નનો ઉત્તરવાળો કાગળ આ સાથે ખીકુ છું

પરમાત્મામા પરમ રત્ન, ગમે તેની વિદ્યા નેરી થતો હાય તો પણ કરવો યોગ્ય જ છે સરન વાદ મત્યા હતા ઉપાધિના અણુથી તન્મય ભક્તિ ગળી નથી અને એકનાગ રત્ન ઉભગતો નથી. અર્થાત્ જોડ ગયા કુર છે, અને વારવાર વનસાગની હજી થયા હરે છે, જોડે રસાય તો એવા રહે છે કે ધર અને વનમા વણુરીને આત્માને જો રહ્યો નથી, પરંતુ ઉપાધિના પ્રમગને નીરે તેમા ઉપયોગ ગમવાની વાગવા જરૂર રહે છે કે જેથી પરમ રત્નપર તે વેગા અવરમ આણુ પડે, અને ઝાંડી પરમ રત્નના અને અનન્ય પ્રેમભક્તિ આત્મા વિદ્યા દેવ યાગ ગુરુની હજી થતી નથી હદાપિ સ્વાત્માની અરી જાતે જાતે હા, તો ગમે તેની દીનતાની પણ તે હજી ફરવગ પણ પ્રેમભક્તિની પશ્ચિમ લય આત્મા વિદ્યા દેવ યાગ નહીં દરી શકાય એમ ગ્રહે છે અને વારવાર એ જ રહના ગેરાથી 'વનમા જાતે' "વનમા જાતે" એમ થા આવે છે આપનો નિરતર મત્સંગ હોય તો અમને ધર પડુ વન ૧૧ ૭ છે.

ગોપાંગનાની શ્રીમદ્ ભાગવતમાં સુંદર આધ્યાત્મિક આપી છે. એ દશા વારંવાર સાંભળી આવે છે; અને એવું ઉન્નતપાત્રું પરમાત્માને પામવાનું પરમ દ્વાર છે, એ દશા વિદેહી હતી. ભરતજીને દરજીના મંગથી જન્મની વૃદ્ધિ થઇ હતી; અને તેથી જડભરનના ભવમાં અમંગ રહ્યા હતા એવા કારણથી મને પણ અમંગના બહુ જ સાંભરી આવે છે, અને ફેટલીક વખત તો એવું થઇ જાય છે કે, તે અમંગતા વિના પરમ દુઃખ થાય છે. યમ (?) અંતકાળે પ્રાણને દુઃખદાયક (નહીં ?) લાગતો હોય પણ અમને મંગ દુઃખ-દાયક લાગે છે; એમ આંતઃવૃત્તિઓ ધણી છે; કે જે એક જ પ્રવાહની છે, લખી જતી નથી. રત્નું જતું નથી; અને આપનો વિયોગ રહ્યા કરે છે. સુગમ ઉપાય કોઇ જડનો નથી. ઉદયકર્મ ભોગવનાં દીનપણું અનુકૂળ નથી. ભવિષ્યની એક ક્ષણનો ધણું કરીને વિચાર પણ રહેતો નથી.

સત્ સત્ અને સતતનું સાધન તમે તે, ત્યાં છો અધિક શું કહીએ ? ધૃશ્વરની ઇચ્છા એવી છે. અને તેને રાજ-રાખ્યા-વિના છુટકો નથી; નહીં તો આવી ઉપાધિયુક્ત સ્થિતિમાં ન રહીએ. અને ધાર્યું કરીએ. પરમ... લઇને પ્રેમભક્તિમય જ રહીએ, પણ પ્રારબ્ધકર્મ બંધવત્તર છે.

(૩)

આજે આપનું એક પત્ર મળ્યું. વાંચી હૃદયગત કર્યું. એ વિષે આપને ઉત્તર ન લખીએ એની અમારી સત્તા આપની પાસે ચોક્કસ નહીં. તથાપિ આપને અંતર્ગત સમજાયું છે તે જણાવું છું કે જે કંઇ થાય છે તે થવા દેવું. ન ઉદાગીન-ન અનુદાગીન થવું. ન પરમાત્મા પ્રત્યે પણ ઇચ્છા કરવી, અને ન મુઝાવું. આપ જણાવો છો તેમ અર્થપાત્રું આહું આરતું હોય, તો તેનો જેટલો બને તેટલો રોધ કરવો; અને તેમ જનાં પણ તે ટળવું ન હોય તો તેને ધૃશ્વરાર્પણ કરી દેવું, તથાપિ દીનપણું ન આવવા દેવું. " શું થશે " એવા વિચાર કરવો નહીં, અને જે થાય તે કર્યા રહેવું. અધિકે ઝાવાં નાંખવા પ્રયત્ન કરવું નહીં. અત્ય પણ ભય રાખવો નહીં. ઉપાધિ માટે ભવિષ્યની એક પણ પણ ચિંતા કરવી નહીં. કયાનો જે અભ્યાસ થઇ ગયો છે તે નિરમરણ કર્યા રહેવું; તો જ ધૃશ્વર પ્રસન્ન થશે, અને તો જ પરમ ભક્તિ પામ્યાનું ફળ છે; તો જ અમારો તમારો મંગ થયો ચોક્કસ છે; અને ઉપાધિ વિષે શું થાય છે તે આપણે આગળ ઉપા જોઇ લઇશું. જોઇ લઇશું એનો અર્થ બહુ જાંબીર છે. સર્વાત્મા હરિ સંમર્થ છે. આપ અને મહંત પુરોની

દુષ્ટાથી નિર્મળ મનિ આપી ગે, એ આપના ઉપાધિયોગ રિતે જે કે સમ રત્ના કરે છે, પણ જે હંમ મતા ને, તે તે મર્તામાને દાસ છે; અને તે મતા નિર્મળથી નિગદાંસ તેમ જાનીને જ પ્રાપ્ત હોય છે; ન્યામુથી તે મર્તામા દરિની દુઃખ જેમ દોષ નેમ જાનીને પણ ચાલતું એ આનાકિન મર્મ છે, દુઃખાદિક વાન પની છે. જન્મે લખી મરનો નથી; અને જીવિતે રાખ — આત્માગમ શિવાય—એ વાન દરવનો ઉપાય દાસમાં નથી; જેથી જ્યારે મર્મરેન્દ્ર હશે ત્યારે એ વાન કર્યું ઉપર જે ઉપાધિમાથી અંદાજ મરવાનાં લયનો લખ્યાં છે તે ઉપર આપ થોડો વખત વિચાર કરો. ત્યાં જ તેની દશા થમ ગે, એવી આપની મનોર્ગન છે; અને એવી માંડી શિયા લખવાની મર્તામા દરિની દુઃખ દોવાથી જે આપને લખી છે મારે જેમ બને તેમ એને અવધારજો.

હરી પણ આપને વિજાપન છે કે ઉપાધિ રિતે જેમ બને તેમ નિવડ- પજે રહી ઉદ્ધમ કરવો. “કેમ થશે” એ વિચાર મૂકી દેવો. “માથી વિને” આપની વાત લખવાની ગોખતા દાસ અને હંમેશરે અનુમદ કર્યો નથી અને તેનું કામજુ મારી નેલી આપીન ભક્તિ નથી. આરો મર્મ પ્રકારે નિખા ગેવું એ ॥ મારી ફરી ફરી વિનંતિ છે. એ શિવાય હું કંઈ બીજું લખવા ગોખ નથી. આ વિષય વિશે મમાગમે આપજો વાનચિત્ત કરીશું. અહ રીને આગે દિલગીર થવું નહીં આ ધીરજ આપતા તરીકેની જ મમ્મનિ જે વચારે લખી સકાતું નથી, પણ આપે આકુળ ગેવું ન જોમએ; એ જ વિનંતિ ફરી ફરી માનજો. આપી અમે તો નિર્મળ છીએ જન્મ માનજો કે નિર્મળ છીએ પણ ઉપર જે લખી છે તે મમ્મનિ ને મમળ છે. જેની તેની નથી પણ સાચી છે આપને મારે એ જ મર્મ યોગ્ય છે. આપ જાન કયા લખજો. પ્રમેધશનકે લઈ રેવાશંકર દાસ તો વાચ્ય છે. ગવિવાર સુધીમા પાણુ મોક- લતુ ઘટશે ને પાણુ મોકવીશ નહીં તો ગખવા રિતે લખીશ, અને તેમ છતાં તેના મલિક તગ્દની ઉતાવળ હોય તો જખાવસો તો મોકવી આપીશ. આપના બવા પ્રમોનો મારી ઇચ્છાપૂર્ણ ઉત્તર લખી શક્યો નથી. ઉપાધિ- યોગને લીધે, પણ આપ મારા અંતરને મમજુ લેજો તમને નિ શંકતા છે.

લગ આજ્ઞાંકિત મયચંદ.

(૪)

તમારા ત્રણેક પત્રો પહોંચ્યા છે. એક પત્રમાં બે પ્રશ્ન લખ્યાં હતા; જેમાંના એકનું સમાધાન નીચે લખ્યું છે. જ્ઞાનીપુરુષનો સત્સંગ થયે, નિશ્ચય

[illegible]

(4)

3

[illegible]

(૧)•

વગ્તુનું યથાર્થસ્વરૂપ જોવું જાણવું, અનુભવવું તેવું જ કહેવું તે સત્ય. તેના બે પ્રકાર છે: પરમાર્થ સત્ય અને વ્યવહારસત્ય. પરમાર્થસત્ય એટલે આત્મા શિવાય બીજા કોઈ પદાર્થ આત્માનો થઈ શકતો નથી એમ નિશ્ચય જાણી લાપા બોલવામાં વ્યવહારથી દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધન, ધાન્ય, ગૃહ આદિ વગ્તુઓના પ્રસંગમાં બોલતાં પહેલાં એક આત્મા શિવાય બીજું કંઈ માઈ નથી; એ ઉપયોગ રહેવા બેઠોએ. અન્ય આત્માના સંબંધથી બેઠતા આત્મામાં જાતિ, લિંગ, અને તેજ ઉપચારિક બંધવાળો તે આત્મા ન જાના માત્ર વહેવારનમથી કાર્તે માટે બોલાવવામાં આવે છે; એવા ઉપયોગપૂર્વક બોલાય તો તે પારમાર્થિક લાપા છે એમ સમજવાનું છે. ૧. દર્શાવત: એક માણસ પોતાના આરોપીત દેહ ધર્મી સ્ત્રીની, પુત્રની, કે અન્ય પદાર્થની વાત કરતો હોય તે વખત સ્પષ્ટપણે તે તે પદાર્થથી વક્તા હું લિખ છું, અને તે મારા નથી; એમ સ્પષ્ટપણે બોલનારને જ્ઞાન મેળવે તો તે સત્ય કહેવાય. ૨. દર્શાવત—જેમ કોઈ અંધકાર એણિક રાજ અને એકલા રાણીનું વર્ણન કરતા હોય, તો તેઓ બન્ને જ્ઞાતમા હતા અને માત્ર એણિકના ભવ અગ્રથી તેમનો સંબંધ, અગર સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, રાજ્ય વગેરેનો સંબંધ હતો; તે વાન લક્ષમા રાખ્યા પછી બોલવાની પ્રવૃત્તિ કરે એ જ પરમાર્થસત્ય. વ્યવહારસત્ય આત્મા વિના પરમાર્થમત્ત વચન બોલવાનું બને તેમ ન હોવાથી વ્યવહારસત્ય નીચે પ્રમાણે જાણવાનું છે. વ્યવહારસત્ય જેવા પ્રકારે વગ્તુનું સ્વરૂપ જાણવાથી અનુભવવાથી, અવજાણથી અથવા વાચવાથી આપણને અનુભવવામાં આવ્યું હોય તેવા જ પ્રકારે યથાતથ્યપણે વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેવું, અને તે પ્રસંગે વચન બોલવું તેનું નામ વ્યવહાર સત્ય. (દર્શાવત) જેમ કે, અમુક માણસનો ક્ષાત્ર અથવા જંગલમાં દિવસે જાર થાગે દોડા હોય, અને કોઈના પૃથ્વીથી તે જ પ્રમાણે યથાતથ્ય વચન બોલવું તે વ્યવહારમય. આમાં પણ કોઈ પ્રાણીમાં પ્રાણનો નાશ થતો હોય, અગર ઉ-મરણથી વચન બોલાયું હોય, જલ્પિ ખરું હોય તો પણ અસત્ય ગુણ જ છે એમ જાણી પ્રવર્તવું. સલાથી વિપરીત તેને અસત્ય કહેવાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, દુર્જન્ય અજ્ઞાનાત્મી બોલાય છે: ક્રોધાદિ મોહનીયના અંગભૂત છે તેથી સ્થિતિ બીજા બધા ક્રમથી વધારે એટલે (૭૦) સ્થિતિર ક્રોધક્રોધી સાગરોપમની છે. આ ક્રમ ક્ષય થયા વિના જ્ઞાનાવસ્થાયાદિ ક્રમે સંપૂર્ણપણે ક્ષય થઈ શકતા નથી.

જો કે મળીનમાં પ્રથમ જ્ઞાનાવગ્નીનિ દર્શન કર્યા છે. પણ આ કર્મની ધન્ય
 મહત્ત્વના છે, કેમ- જ્ઞાનાના મુદ્દાન, ગમદેવનું આ મૂળ ગ્રંથાન તેમણી
 ભવમગ્નિ કર્મના આ કર્મની મુખ્યતા છે, આત્મ મોહનીય કર્મનું ગમગાન-
 પણ છે, છતાં પણ તેનો ક્ષય કરવા મહેલ છે. એટલે કે જેમ વેદનીયકર્મ
 વેદના વિના નિષ્ફળ થતું નથી તેમ આ કર્મને માટે નથી વિપક્ષ જ્ઞાનનાથી
 મોહનીય કર્મની પ્રતિષ્ઠા, ક્રોધ માન માયા, અને લાભાનિ કર્યાય તથા
 મોહાપના અનુક્રમે ક્રમા, નમના, નિગ્ધિમાનપ્રમ, મરગપાન, નિર્ભયના
 અને મનોહરની વિપક્ષ જ્ઞાનનાથી એટલે મન વિચાર કરવાથી ઉપર
 દર્શનના કર્યાયો નિષ્ફળ કરી રામય છે નોકાપ પણ વિચારથી ક્ષય પમાડી
 દાકાય છે, એટલે કે તેને માટે જાણ કાંઈ કરી પડતું નથી. 'મુનિ' એ નામ
 પણ આ પૂર્વોક્ત ગીતે વિચારીને વચન જોવવાથી મલ્ય છે. ધણુ કરીને
 પ્રયોજન વિના જોવતું જ નહીં એનું નામ મુનિપાત્ર ગમ દેવ ને અજ્ઞાન
 વિના યથાચિત્ત વસ્તુનું ચરક વહેતા જોવતાં છતાં પણ મુનિપણ-મૌનપણ
 -જાણતું. પૂર્વ તીર્થકગદિ મહાત્માઓએ આમ જ વિચાર કરી મૌનપણ
 ધારણ કરેલું અને માઘગાર વર્ષ લગભગ માનપાત્ર ધારણ કરનાર લગવાન
 વીરપ્રજ્ઞએ આવા ઉત્કટ વિચારે કરી આત્મામાથી કેરરી કરીને મોહનીય
 કર્મનો સમ્પ્રકાર નાખી કેવળ જ્ઞાનદર્શન પ્રમટ કર્યું હતું આત્મા ધારે તો
 સસ જોવતું છે કે જુ નથી અવદારમલસલય ધમ્મીનર જોવવામા આવે
 છે પણ પગમ ધમલ જ્ઞાનવામા આ ધુ નથી માટે આ જીવન ભવમગ્નિ
 મટતું નથી મગ્નત્વ થયા બદ અન્યમયી પુરમાર્થ મય મોહનાનું ચલ શક
 છે, અને પડી વિને. અલ્પ એ મુદ્દા ઉપરોગ ન્હા ૮૨ છે અગત્ય મોય
 વિના માયા થઈ શકી નથી વિશ્વમાન કરના ને ૧૫ અગત્યમા મમા
 વેદ થાય છે એટલે કરના કરના તે પણ અમલ્ય જાણતું પડી તાપ
 પ્રમખ માનાનિની જાણનાથી કરી આત્મહિતાર્થે કરવા જેવા દેખાવ તે અમલ્ય
 ગાય જેમ જાણતું અખડ અમ્મર દર્શન આવે તો જ અપૂર્ણપણે પરમાર્થમલ્ય
 વચન જોવી મકાય એટલે કે તો જ આત્મામાથી અન્યપણે પદાર્થ ભિન્નપણે
 ઉપરોગ ૫૬ વચનની પ્રતિષ્ઠા થઈ શકે કાંઈ પૂછે કે લોક શાશ્વત કેમ
 દેહવામા આ-ઓ, તેનું કાળુ ધ્યાનમા ગળી તે જોતે તો તે મય આ
 અવદારમલના પણ જે વિલાગ થઈ શકે છે. એક સંસ્થા પ્રકારે અને બીજે
 દેશી નિશ્ચય રસપર ઉપરોગ રાખી પ્રિય એટલે જે વચન અ-વના અથવા
 જોના મંદિરમાં જોનાયુ હોય તેને પ્રીતિકારી હોય, અને સ્વપ્નકારી હોય એનું

જ. સસ વચન બોલનાર સર્વવિરતિ મુનિગજ ગ્રામે દોષ શે છે. સંસાર ઉપર અભાવ રાખનાર દોષાં છતાં પૂર્વકર્મથી અથવા બીજા કારણથી સંસારમાં રહેનાર દેશથી સસ વચન બોલવાનો નિયમ રાખવા યોગ્ય છે. તે મુખ્ય ત્રી પ્રમાણે: મનુષ્યસંબંધી (કન્યાત્રિક) પશુસંબંધી (ગોવાસિક) જમિ-સંબંધી (ભોમાસિક) ખોટી સાક્ષી અને થાપણ, લડંસો એટલે વિશ્વાસથી રાખવા યોગ્ય આપેલા દ્રવ્યાદિ પદાર્થ તે પાછા મંગાવી, તે સંબંધી ધનકાર જતું તે. આ પાંચ સ્થૂળ પ્રકાર છે. આ વચન બોલતાં પરમાર્થસત્ય ઉપર ધ્યાન રાખી યથારિયત એટલે જેવે પ્રકારે સમ્યક્ વસ્તુઓનાં સ્વરૂપ હોય તેવા પ્રકારે જ કરવાનો નિયમ તેને દેશથી તત્ત ધારણ કરનારે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે. આ કહેલા સસ વિષે ઉપદેશ વિગારી તે ક્રમમાં આવતું એ જ કૃણાપક છે.

આંક ૩૬૭ (પ્રથમાવૃત્તિ આંક ૩૮૫) પૃષ્ઠ ૩૨૩ (પ્રથમાવૃત્તિ પૃષ્ઠ ૩૦૦) ના પત્રમાં પ્રથમનો નીચેનો ભાગ મુદ્દિત થવો રહી ગયો. આ ભાગ પ્રથમાવૃત્તિના વૃદ્ધપત્ર ૧ કા ની અંદર મુદ્દાએનો હતો:--

શ્રી કાંણાંગ સૂત્રની એક ચોલંગીનો ઉત્તર વિશેષ સમજવા માગ્યો હતો તે સંક્ષેપમાં અમે લખ્યો છે:--એક આત્માનો ભવાંત કરે, પણ પગનો ન કરે તે પ્રત્યંક છુદ્ધ કે અશોધ્યા કેવળી, કેમકે તેઓ ઉપદેશ માર્ગ પ્રવર્તવિતા નથી એવા વ્યવહાર છે. ૨ એક આત્માનો ભવાંત ન કરે તે અચરિત્ત શરીર આચાર્ય એટલે જેને હજી અમુક ભવ બાકી છે, પણ ઉપદેશ માર્ગને આત્માએ કરી બાંધ્યો છે તેથી તેનાથી ઉપદેશ સાંભળી સાંભળનાર જીવ તે ભવે ભવનં અંત કરી શકે.

અમરકંટ લખાણ.

(૧)

નીરાગી પુરુષોને નમસ્કાર.

ઉદય આવેલા ડોને બેઠાના નામ ડોને ન બનાવ તે માટે આત્મને
મનેત નાખે એ અપુરુષોના મના માવ છે

આત્માભિયામિ

તે ત્યા નમને વખત મળે તો જિનભાનિમા વિશેષ વિશેષ
હિતકામની પ્રીતિ કરના મળે અને એ પરી પશુ મસગ કે સત્કથાનું
નરાધન કરના મળે

(૩૧ ૧૫) ગુલાનુલ ઝેના ઉદય મમયે હવે મોઝા નદી પડના
' ભોગવર છુના ઠ અને આ વસ્તુ તે મરી નથી ' એમ મળી મમલાની
એણે વરાગતા મળે નિરા વખત આલા અટકુ છુ

મહા વર્ષ ૧૦, ૧૦૪૧, નવાગીઆ ૧૬૨

વિ. નાયચ દના સત્પુષોને નમસ્કાર મમત પ્રભામ વાંચના

(૨)

આમ મજ મેતાન થમા નિના પગમાવના મારેની પ્રાતે બુ મ
અચુલ છે એ તાન હુ પશુ મ મ અચુરમ છે

આગ નુદ ૬ મે ૧૬૪ (સાવાડી)

વિ. નાયચ દના થયા૦

(૩)

વિરામથી થયના તાપ નિરા તમારે મે ૫૧ આન્ક દિવસ પદ ૧
પ્રામ ચુ હુ તેમા ફોરની ત્યા નિા મુજ સમોમા જણાવના જેટના
વખત હ ત એ ૬ અને જની જાનની જિજ્ઞાસા છે તેની ભાનિની નથા
વિતિ પ્રમરૂ નિના જાન નુદ ૬ તો પછી તેને પ્રામ કરીને શુ હુવુ
છે? જે અટકુ તે મેજાતાની કલાકને લીધે અને જાની હ તા જાનમ

વધારે પ્રેમ રાખો છો તેને લીધે, જાની પામે જાન છૂટતું તે કરતાં બોધ-
સ્વરૂપ સમગ્ર ભક્તિ છૂટતી એ પરમ દુઃખ છે સ્વારે શું કરીએ ? મધિરકૃપા
કરે તેને કળિયુગમાં એ પદાર્થની પ્રાપ્તિ થાય:—મદા વિદ્ય છે.

મન વચન કાયાથી તમારો કેમપણુ દોષ થયો હોય તો દીનતાપૂર્વક
ક્ષમા માગું છું. આગતી કાલે અહીંથી રવાના થઈ વવલણીઆબણી જગુ ધાર્યું છે.

(૪)

કળિયુગ છે એટલે વધારે વખતે ઉપહરિકાનો વિચાર ગહેવાયો થયા-
યોગ્ય પ્રતિ પૂર્વાપર ન રહે.

ભાદરવા વદ ૧૩ શુક્ર, ૧૯૪૭.

વિં રાયચંદ્રના થયાં

(૫)

(મન શ્રદ્ધા પામીને) જે કાંઈ તમને ધર્મ નિર્મિત કરે તેનો મગ રાખો.
કાર્તિક શુક્ર ૧૪, શુક્ર, ૧૯૪૭, મુંબઈ.

(૬)

૧. તલિવાને માટે જીવે પ્રથમ શું બળતું ?

૨. જીવનું પગિત્રમણુ થવામા મુખ્ય કારણ શું ?

૩. તે કારણ કેમ હશે ?

૪. તે માટે મુગમમાં મુગમ એટલે થોડા કાળમાં કળિયુગ થાય એવો
કયો ઉપાય છે ?

૫. એવો કેમ પુર્ય હશે કે, જેથી એ વિષયનો નિર્ણય પ્રાપ્ત થાય
આ કાળમાં એના પુર્ય હોય એમ તમે ધારો છો ? અને ધારો છો તે કેવાં
કારણોથી ? એવા પુર્યના કેં બદલણ હોય કે કેમ ? હાલ એના પુર્ય
આ જીવે કયા ઉપાયે પ્રાપ્ત હોઈ શકે ?

૬. જો ૦૦૦ મંત્રથી કેં પ્રાપ્ત આવે તો, પૂજનું કે “મોક્ષમાર્ગ” ની
૦૦૦ પ્રાપ્ત છે એવી નિશ્ચિતા તમને છે ? અને હોય તો શુ કારણને
લગે ? પ્રકૃતિવાળી દયામાં વર્તનો હોય, તો પૂજનું કે, આ વિશે તમને વિદ્ય
નથી આવનો ? ૦૦૦૦૦ સર્વ પ્રકારે નિરૂપણ હશે કે કેમ ? કાંઈ મતના
મિદ્ધિ જોગ હશે કે કેમ ?

૭ અત્યુચ્ચની પ્રાપ્તિ થયે જીવને માર્ગ ન મળે એમ અને કે કેમ ? એમ અને તો તો તેનું કારણ શું ? જો જીવની "અયોગ્યતા" જગ્યાવામાં આવે, તો તે અયોગ્યતા કયા વિધાની ?

સેવ શુર ૧૫, શુર ૧૬૪૭, મું. ૫૮.

(૭)

ભગવત્ સુક્તિ આપવામાં કૃપણ નથી, પણ ભક્તિ આપવામાં કૃપણ એમ લાગે છે. એવા ભગવતે લોભ શા મારે દમે ?

વવાળીઆ, ભાદરવા વદ ૦)) શુર. ૧૬૪૭.

હી. રાયચંદના પ્રજ્ઞામ.

(૮)

"છોટમકૂત પદ્મચંદ" વગેરે પુસ્તકો વાંચવાનો દાસ તો પરિચય ગમતો. વગેરે શબ્દથી સત્તમ, ભક્તિ અને ચીતગમતાનું મહાત્મ્ય વર્ણવ્યું હોય તેવા પુસ્તકો મમજગો.

મતંગાદિકની જેમાં મહાત્મ્યના વર્ણનો છે તેવાં પુસ્તકો આથવા પડે —કાળો હોય તે વારંવાર મનન કરવાં અને મૂર્તિમાં રાખવાયોગ્ય સમજીશો.

જૈનસૂત્રો દાસ વાચવાની હિચ્છ થાય તો તે નિવૃત્ત સ્વચરોગ્ય છે, 'કારણ' કે તે વાચવા મમજગામા વધારે ચોક્કસનું લેવું નોંધાયે; તે વિના ચથાર્ય કાળની પ્રાપ્તિ થોતી નથી તથાપિ બીજાં પુસ્તકોની ગેન્દાજરી હોય, તો 'ઉત્તર ધ્યયન' અથવા 'સમગડાંગ'નું બીજું અધ્યયન વાંચીશો—વચાંગો.

અને તે દિશા જપ તપ કે શાસ્ત્ર વાંચન કરીને પણ એકજ કાર્ય નિદ્ધ કરવાનું છે. તે એ કે, જગત્ પી વિરમ્ભિન કરી, આ મનના ચાળમાં રહેવું.

અને એ એજ વસ્તુ હિપર પ્રગતિ કરવાથી જીવને પોતાને શુ કરવું મોંઘ્ય છે ? અને શુ કરવું અયોગ્ય છે ? ને મમગમ્ય છે—મમગમનું જાણ છે.

એ સમ અચળ થયા વિના જપ, તપ, ધ્યાન કે દાન શોધતી ચથારોગ્ય પ્રિદ્ધિ નથી; અને સંચુધી ધ્યાનાત્મિક નહીં જેવા કામના છે.

મારે એમાંના જીવથી જે જે સાધનો થઈ શકતાં હોય તે બધાં એક સક્ષને થવાને અર્થે કરવાં, કે જે વશ આમે હિપર જગ્યાગ્યો છે, જપતપાદિ

કંઈ નિષેધવા મોગ નથી; તથાપિ તે બધાં એક લક્ષને અર્થે છે; અને એ લક્ષ વિના જીવને સમ્યક્ત્વ સિદ્ધ થતું નથી. વધારે શું કહીએ? ઉપર જણાવ્યું છે તેટલુંજ સમજવાને માટે સઘળાં શાસ્ત્રો પ્રતિપાદિત થયાં છે.

કારતકે શુદ્ધ ૭, રાવ, ૧૯૪૮.

(૬)

ૐ સત્.

તમારા વૈરાગ્યાદિ વિચારવાળું એક પત્ર ત્રણેક દિવસ પહેલાં સવિસ્તર મળ્યું છે. જીવને વિષે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવો એ એક મોટો ગુણ જાણીએ છીએ, અને તે સાથે શમ, દમ, વિવેકાદિ સાધનો અનુક્રમે ઉત્પન્ન થવારૂપ જોગપ્રાપ્તિ થાય, તો જીવને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ સુક્ષ્મ થાય છે, એમ જાણીએ છીએ. (ઉપલી લીટીમાં 'જોગ' શબ્દ લખ્યો તે તેનો અર્થ 'પ્રસંગ' અથવા 'સત્પ્રસંગ' એવો કરવા.)

અનંત કાળ થયાં જીવેનું સંસારને વિષે પરિભ્રમણ છે, અને એ પરિભ્રમણને વિષે અનંત એવાં જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો કરી જણાય છે; તથાપિ જેથી યથાર્થ કલ્યાણ સિદ્ધ થાય છે એવાં એક સાધન થઈ શક્યાં હોય એમ જણાતું નથી. એવો જપ, તપ કે વૈરાગ્ય અથવા બીજાં સાધનો તે માત્ર સંસારરૂપ થયાં છે. તેમ થયું તે શા કારણથી? એ વાત અવશ્ય ફરી ફરી વિચારવાયોગ્ય છે આ સ્થળને વિષે કાષ્ઠપણ પ્રકારે જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો નિષ્ફળ છે એમ કહેવાનો હેતુ નથી; પરંતુ નિષ્ફળ થયાં છે તેનો હેતુ શા ફરી તે વિચારવા માટે લખવામાં આવ્યું છે. કલ્યાણની પ્રાપ્તિ જોને થાય છે એવા જીવને વિષે વૈરાગ્યાદિ સાધનો તો ખચિત હોય છે). તમે આ પત્ર જોના તરફથી લખવામાં આવ્યો છે તે માટે જે કંઈ થવણું ક્યું છે તે, યથાતથ્ય છે કે કેમ તે પણ નિર્ધારવા જેવી વાત છે.

નિરંતર અમારા મંગલે વિષે રહેવા સખંધી તમારી જે ધમ્મ છે તે વિષે હાલ કંઈ લખી શકવું અશક્ય છે.

તમારા જાણવામાં આવ્યું હોતું જોઈએ કે અત્ર અમારૂં જે રહેવું થાય છે તે ઉપાધિપૂર્વક થાય છે; અને તે ઉપાધિ એવા પ્રકારથી છે કે તેવા પ્રસંગમાં શ્રી તીર્થકર જેવા પુરપતે વિષેનો નિર્ધાર કરવો હોય તોપણ વિકટ છે, કાંઈ કે અનાદિ કાળથી માત્ર, જીવને બાહ્ય પ્રવૃત્તિ અથવા બાહ્ય નિવૃત્તિનું જોલખાણ છે; અને તેને આધારેજ તે સત્પુરુષ, અસત્પુરુષ કંઈપણ આવેલ છે. કાંઈ સત્સંગના જોગે જીવને પ્રવૃત્તિરૂપ જોગ દેખીને જેવો જાણ્યો

તેની નિશ્ચય રહેતો નથી, માથવા તો નિરંતર વધતો એવો ભક્તિભાવ નથી રહેતો; અને વખતે તો મંદિરને પ્રાપ્ત થઈ જઈ તેના સ્વપુરુષના જોગને લાગી જેની ખાતર નિશ્ચિતિ જરૂર પડે એવા પુરુષને દૈદ્ય મહે-એવ-એ; માટે નિશ્ચિત-પ્રમંથ જે કાળમાં સ્વપુરુષને વર્તતો હોય તેવા કાળમાં તેમની સમીપનો વાસ તે જીવને વિશેષ હિતકાર જનકીએ છીએ. આ તાત્કાલ અભારે આથી વિશેષ સખ્તી અચકલ છે, જેને કોઈ પ્રમંથે સમાગમ થાય, તો તમે તે વિશે પૂછો; અને કંઈ વિશેષ કહેવાજેવો પ્રમંથ દર્શ, તો કરી નક્કા મંબવ છે.

દીક્ષાની વારંવાર જુદા થતી હોય તોજીનુ હાથ તે જ્ઞાતિ સમાવેશ કરવી; અને કલ્યાણ શુ અને તે કેમ હોય તેની વારંવાર વિચારણા અને ગંવંધગા કરી જે પ્રકારમાં અર્ચનકાલ થવા જુદા થતી આવી છે, માટે અસતત વિચાર પનયું બરું પાંચ છે. અભારે અજ વિનિતિ.

મંવત્ ૧૬૪૮ ના ભાદરવા શુદ્ધ ૧, મુગધથી.

રાયચંદ્રના નિષ્કામ યથાચોગ્ય.

(૧૦)

અત્રણી પત્ત તમપ્રત્યં કોઈ પણ પ્રકારે પૂર્વાદિ કાળને વિશે મન, વચન અને કાયાના જોગથી જે જે અપગધાદ્દંદ્ર થયું હોય તે સર્વ અસતત આત્મભાવથી વિચરણ કરી ક્ષમા છુટ્ટુ છુ. હવે પછીના કોઈ પણ કાળને વિશે તમપ્રત્યં તે પ્રકાર થવો અમંજાવિન જાણુ છું; તેમ છતાં પણ કોઈ અનુપયોગ ભાવે દેહપર્વને વિશે તે પ્રકારે કચ્ચિત્ત થાય તો તે વિશે પણ અત્ર અસતત નક્ષ પાત્રણામે ક્ષમા છુટ્ટુ છું; અને તે ક્ષમારૂપ ભાવ આ પત્રને વિચારતા વારંવાર ચિતવી તને પણ તે સર્વ પ્રકાર અમ નત્યેના પૂરે કોળના વિરમરણ કરવાને યોગ્ય છે, કોઈ પણ મત્સંગવાત્તાનો પરિચય વધે તેમ મન કરવો યોગ્ય છે. એજ વિનિતિ.

ભાદ્રવા શુદ્ધ ૧૦, ગુરુ ૧૬૪૮.

(૧૧)

તમારું પત્ર ૧ આજે પહોંચ્યું છે, અને તે મેં વાંચ્યું છે. અત્રથી રખેયું પત્ર તમને મળવાથી થએલા આનંદ નિવંદન કરતાં તમે દીક્ષાદિ જ્ઞાત હાથ ક્ષોભ પામવાનું લખ્યું તે ક્ષણ ક્ષણ યોગ્ય છે. કોધાદ્દ અને પ્રકારના દોષો પાંદીણ પામી 'મયાથી' નિસાંસામરૂપ દિક્ષા યોગ્ય છે; અથવા તો કોઈ મહાપુરુષના જોગે તેમ કહ્યું યોગ્ય છે, એ શિવાય બીજા પ્રકારે દિક્ષા

ધારણ કરવું તે સફળપણાને પ્રાપ્ત થવું નથી. તેથી બીજા પ્રકારની દિક્ષારૂપ પ્રાંતિએ પ્રસ્તુત થઈ અપૂર્વ એવાં કે છે, અથવા તે તેથી વિશેષ અંતરાય પડે એવા જોગ ઉપાગમન કરે છે, માટે હાલ તો તમારો તે ક્ષેત્ર યોગ્ય જાણીએ છીએ.

તમારી ઇચ્છા અત્રે અમારા સમાગમમાં વિશેષ રહે છે એમ જાણીએ છીએ; તથાપિ તે જોગની દૃષ્ટા નિરોધ કરવાયોગ્ય છે; અર્થાત્ તંવો જોગ મળવો અશક્ય છે, અને તે ખુલાસો પ્રથમના ૨૨માં લખ્યો છે, તે તમે જાણી શક્યા હશે. આ તરફ આવવા વિષેની ઇચ્છામાં તમારા વડીલાદિ તરફથી જે નિરોધ છે તે નિરોધથી હાલ ઉપરવટ થવાની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી. અમારૂં તે પ્રદેશની લગભગથી કોઈ વાર જવા આવવાનું હોય ત્યારે વખતે સમાગમ જોગ થવા જોગ હશે તો થઈ પડશે.

મતાગ્રહ વિષેની ભુદ્ધિને ઉદ્ધરણ કરવી યોગ્ય છે; અને હાલ તો ગૃહસ્થધર્મને અનુસરવું પણ યોગ્ય છે. પોતાના દિનરૂપ જાણી કે સમજીને આદર્શ પરિગ્રહાદિ સેવના યોગ્ય નથી; અને આ પરમાથ વારંવાર વિચારી સદ્ગ્રંથનું વાંચન શ્રવણ મનનાદિ કરવું યોગ્ય છે. એજ વિનંતિ.

ભાદરવા વદ ૩, શુક્ર, ૧૯૪૮.

નિષ્કામ યથાધોગ્ય.

(૧૨)

થોડા વખત માટે મુંબઈમાં પ્રવર્તનથી અવકાશ લેવાનો વિચાર સુંદર આવવાથી એક બે સ્થળે લખવાનું બન્યું હતું, પણ તે વિચાર તો થોડા વખત માટે કોઈ નિર્ણયક્ષેત્ર પ્રત્યે રિયતિ કરવાનો હતો. વગાણીઆ કે કાકિયાવાડ તરફની રિયતિનો નહીં હતો. હજુ તે વિચાર ચોક્કસ વ્યવસ્થામાં આવ્યો નથી. ઘણું કરી આ પક્ષમાં અને ગુજરાત તરફના કોઈ કોઈ નિર્ણય ક્ષેત્રને વિષે વિચાર આવવા સંભવ છે. વિચાર વ્યવસ્થા પામશે તો લખી જણાવીશ. એજ વિનંતિ.

૧૯૪૯ ના શ્રાવણ વદ ૪, શુક્ર.

સર્વેન પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

(૧૩)

વિષમ સ સામ્ય ધન ઠેદીને ચાલી નીકળ્યા તે પુરુષોને
અનત પ્રણામ.

મહા શુદ્ધ એકમ બીજપર રખને ની ગાય તોપણ તથા દિવમ ગસ્તામા
થાય તેમ છે, પણ મહા શુદ્ધ બીજપર નીકળાય તેવો મલક નથી શુ
પાયમ પર નીકળાય તેવા મલક છે વચ્ચે તથા વિનય થવાના છે તે ન
ચાલતા રાખવા) મ પણ છે ઘણા ખરી નુ / ના બન છે તો અત્રેથી
મહા શુદ્ધ પ મે નિગત થઈ શુ ૮ વચ્ચેથી પડેલા શકાય તેમ કે,
એટલે બાહ્ય મળે તો આપાનુ ન ગતી શકે તેવું છે, તોપણ દાપિ
એક દિવમ નાગતા અવશ્ય મેળવે છે તો મળી શકે, પણ આત્મરક્ષણ
જૂદા દેવાથી મેમ મનાનુ હાન ગાઇપણ પ્રાર ચિત્તમા આપનુ નથી

એટલે ની ૬ નમગી મને મગનાની પ્રગ્ર હોય તે દમનના મન
અસતોત પામે છે તોપણ હાન અટકાવવાનું માત્ર ચિત્ત ગદ છે કેમકે ચિત્તની
વ્યવસ્થા સધાશે મ નહીં દેવાથી ઉદાગ્રાગમ્ય વિના બીજા મર પ્રકારમા
અમગપણ ગમવું ના પ લાગે છે, તે એનું સુધી ૬ જમતો યોગપણ
પ્રમગ છે તેઓ પણ હાન બુદ્ધી જાય તો માત્ર મે મગથી ઉપાધિ ન મગણ
વધ્યા નુ ૭ અને તેની ઉપાધિ સત્ત્વ ગા મે ૧ મેનુ હાલ માત્ર ચિત્ત
નથી નિરૂપાવતા શિશ્ય ૪ પણ વ્યવસ્થા ગા હાન ચિત્ત હોય એમ
જણાવું નથી અને જે વ્યવસ્થા વ્યવસ્થા ની નિરૂપાવના છે તેથી પણ નિવૃત્ત
થવાની ચિત્તના ગ્લા કહે કે તેમ ચિત્તમા બીજાને મેધ પ્રગ્ર યોગ્ય એટલી
મારી યોગ્યતા હાન મને લાગતી નથી, કેમકે જ્ઞા સુત્રી મર પ્રગ્રના વિષમ
સ્થાનકોમા ગમદાતિ ન થાય લાની સધાથ આત્મનાન મ્યુ જનુ નથી, એ
જ્ઞા સુધી તેમ દોષ લા સુત્રી તો નિરૂ અભ્યાસની ગ્લા ૨૨ની પે છે,
અને હાન તે પ્રકારની મારી સ્થિતિ દાખથી દું આમ વર્તું છુ, તે સમા
યગ્ય છે, કેમકે માત્ર ચિત્તમા અન્ય કોઈ દેવું નથી.

વગતી વખતે મમાગમ કરવા મધ શકે તેવું આપથી બની શકે
તેમ હશે, તો આગળથી નમને વખીશ, પણ માગ સમાનમમા તમે આવ્યાથી
મારે આવનું થયું હતું એમ બીજાઓના જાણવામા તે પ્રસંગને લઈને આવ
મે તે મુને યોગ્ય જાણું નથી, તેમ વ્યવસ્થાકિ દાખથી તમે સમાનમ થઈ

છે એમ જણાવવું તે અવધાર્ય છે; જેથી જો સમાગમ થવાનું લખવાનું મારાથી બને, તો જેમ વાત અપ્રસિદ્ધ રહે તેમ કરશે એમ વિનંતિ છે.

ત્રણેના પત્ર જૂદા લખી શકવાની અશક્તિને લીધે એક પત્ર લખ્યું છે. એમ વિનંતિ.

૧૯૫૧ ના પોશ વદ ૧૦, રવિવાર.

આ. રવ. ૦ પ્રજ્ઞામ.

(૧૪)

વિચારવાનને સંગથી વ્યતિરિક્તપણું પરમ અવસ્થા છે.

ચૈત્ર વદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૫૧.

(૧૫)

તમને તથા બીજા કોઈ સત્સમાગમની નિષ્ઠાવાળા ભાઈઓને અમારા સમાગમ વિષે જિજ્ઞાસા રહે છે તે પ્રકાર અખ્યામાં રહે છે, પણ તે વિષેનો અમુક કારણો પ્રત્યે વિચાર કરતાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી:-જે કારણો જણાવતાં પણ ચિત્ત સંક્ષેપ થાય છે. જો કે કંઈ પણ તે વિષે સ્પષ્ટાર્થથી લખવાનું બન્યું હોય હોય તો પત્ર તથા સમાગમોદ્દીની રાહ જોયાં કરવાનું, આ તેમાં અનિશ્ચિતપણું થતું હોવાથી કંઈ કલેશ પ્રાપ્ત થવા દેવાનું જે અમારા પ્રત્યેથી થાય છે તે થવાનો સંભવ ઓછો થાય, પણ તે વિષે સ્પષ્ટાર્થથી લખતાં પણ ચિત્ત ઉપશમ પામ્યા કરે છે એટલે સહજે કાંઈ થાય તે થવા દેવું યોગ્ય લાગે છે.

વવાણીએથી વળતી વખત ઘણું કરી સમાગમનો યોગ થશે.

ઘણું કરી ચિત્તામાં એમ રહ્યા કરે છે કે, હાલ વધારે સમાગમ પણ કરી શકવા યોગ નથી. પ્રથમથી આ પ્રકારનો વિચાર રહ્યા કરનારો અને જે વિચાર વધારે અવકાશ લાગે તો, પણ ઉદવચસાત્ કેટલાક ભાઈઓનો સમાગમ થવાનો પ્રસંગ થયો: જે એક પ્રકારે પ્રાનબંધ થવા જેવું બન્યું હતું, અને હાલ કંઈ પણ તેવું થયું છે એમ લાગે છે. વર્તમાન આત્મદશા જોતાં તેટલો પ્રતિગંધ થવા દેવા યોગ્ય અધિકાર મને સંભવતો નથી.

અત્રે કંઈક પ્રસંગથી સ્પષ્ટાર્થ જણાવવા યોગ્ય છે. આ આત્માને વિષે શુણ્ઠનું વિશેષ વ્યક્તત્વ જાણી તમ વિગેરે કે.છ મુશ્કેલી ભાઈઓની ભક્તિ મર્તની દ્વારા તો પણ તેથી તે શક્તિની યોગ્યતા માટે વિષે સંશય છે એમ

મમજવાને ચો-ચતા મારી નવી, કેમકે બહુ વિચાર કરના વર્તમાનમાં તો તેવો મહત્ત્વ થાય છે, અને તે જાણથી મમાગમથી દુર્લોચ વખત દુર ગેવાનું ચિત્ત ગણા કરે છે તેમજ પત્રાન્નિદાગ પ્રતિપદની પણ નિરિન્દા ગણા કરે છે આ તો ત્રણે યથાશક્તિ વિચાર કરવો ચો વ છે

પ્રથમ મમાવાનાદિ નખરાનો ઉદય પણ અત્ય વર્તતો હોવાથી પ્રકૃતિ થ) શ તી નથી તેમજ વ્યાપારરૂપ ઉદયને વદવામાં લક્ષ વિ પ રાખ્યાથી પણ તે ૥ આ કાગમાં ઘણો ભાગ ઓછો થઈ શકે એમ વિચારથી પણ ધીજી પ્રા ૭ તેની માથે બાનતા બાળીને પણ નક્કો પ્રવર્તાવ છે આગળ જણાવ્યું તે પ્રમણે ૫૫ તી વ મતે વણ ૫૫ રી રમાગમ થરાનો વક્ષ ગળીરા

એક વિનિનિ રાત્રે ગા થાય છે , આ ૧૦૧ રિ) તરને ગુણ બ્યખાત્વ ભામળ હાય અને તેથી બાનન્માં ભક્તિ મળી હાય તો તે ભક્તિ વિષે યથાયોગ્ય વિચાર ૫૫ જેમ તમને મેગ્ય લાગે તેમ તરવા ચોગ્ય છે પણ બહાર આ આ મા ૧૫ થી કાય ૫૫ પ્રમગ ચર્ચિત થરા દેના ચોગ્ય નથી, કેમકે અરિન્નિદય ઉદય હોવાથી ગુણુ-અનુદય હોય તો પણ લોકાને ભાગ્યમાન થયું ગાગ ૫૫ અને તેથી વિગધના થવા ૧ ૫૫ પણ તેવું થય તેમજ પૂન મદા પુરવના અનુક્રમનુ બાન ગાગ જેવું પ્રવર્તન આ બામાંથી કહ પણ થયું ગણાય

આ પત્રપર યથાશક્તિ વિચાર કરતો, અને તમાગ મમાગમરાગી જે કાંઈ મુમુક્ષુ ભાવે હાય, તેમને કાન નહીં-પ્રમગે પ્રમગે એટલે જે વખતે તેમને ઉપકારક થઈ શકે તેવું મહત્ત્વ હોય ભાન આ વાત પ્રતે લક્ષિત કરીએ એજ વિનિનિ

અશ્વાઃ ૫૦ ૦)) સામ ૧૦૦ ૧

(૧૬)

પ્રજ્ઞાદયા નાળા ૧૧ નિ ૧૧ છે સ, ૫૫ ગોને મ, ૫૫ માન ગુરુ છે ૧ ને રીને ૧ લામણ ૫ કે, ૫૫ જેવે-રને ન ચાલ તેનું ૫૫ ૫૫ ૫૫ ગળા

માનુશ્રી તથા પિનાશ્રીને પાવવાગલ

મુખાધી, રૂં ન શુદ્ધ ૧૮, રાનિ

રાયચંદ્રના યથાયોગ્ય.

(૧૭)

અદ્વૈતધામિને વિષે થતા ભાસ વિષે પ્રથમ મુંઝવણ કાગળ મળ્યો હતો. હાથ ખીંચે તે વિષેની વિગતનો અત્રે કાગળ મળ્યો છે—તે તે ભાસ થવાં સંભવે છે. જાણવામાં કંઈક સમજણુભેદથી અધ્યાખ્યાનેદ થાય. શ્રી વૈજનાથજીનો તમને સમાગમ છે તો તેઓ દ્વારા તે માર્ગનો યથાશક્તિ વિશેષ પુરુષાર્થ થનો હોય તો કંવો યોગ્ય છે વર્તમાનમાં ને માર્ગ પ્રત્યે અમારો વિશેષ ઉપયોગ વર્તેનો નથી. તેમ પત્રદારો તે માર્ગનો ઘણું કરીને વિશેષ લક્ષ કરાવી શકાતો નથી. જેથી તમને શ્રી વૈજનાથજીનો સમાગમ છે તો યથાશક્તિ તે સમાગમનો લાભ લેવામાં જતિ રાખો તો અડચણ નથી. આત્માના કંઈક ઉત્ત્વળપણાને અર્થે તેનું આસ્તત્વ તથા મહાત્માદિ પ્રતીતિમાં આવવાને અર્થે તથા આત્મજ્ઞાનના અધિકારીપણાને અર્થે ને સાધન ઉપકારી છે. એ શિવાય બીજી રીતે ઘણું કરીને ઉપકારી નથી; એટલો લક્ષ અવશ્ય રાખવો યોગ્ય છે. એજ નિનતિ. સ્થંભતીર્થ સમીપ વડવાથી.

સંવત્ ૧૯૫૨ ભાદ્રપદ શુક્ર ૧૧, ગુરુવાર.

સહજાતમસ્વરૂપે યથાયોગ્ય પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

(૧૮)

આજ દિવસ પર્વનમાં આ આત્માથી મન, વચન, કાયાને યોગે તમાગ ગંબંધી જે કંઈ અવિનય, આસાતના કે અપગધે થયો હોય તે ખજા અંતઃકળુથી નમ્રતા ભાવે મસ્તક નમાવીને એ હાથ જોડી ખમાવું છું. નમાના મર્મીપવાસી ભાઈઓને તેજ પ્રમાણે ખમાવું છું.

શ્રી સ્થંભતીર્થ પાસ વડવા,

સંવત્ ૧૯૫૨ ના ભાદ્ર ૬ શુક્ર ૧૧, ગુરુ.

(૧૯)

આગમ્ય છતાં સરલ એવા મહત્પુરુષોના માર્ગને નમસ્કાર.

સમમાગમ નિરંતર કર્તવ્ય છે.

મદત્ જાન્યના ઉત્ત્વ વડે અથવા પર્વના અધ્યાત્મ યોગવડે છવને મઝી મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય છે જે અતિ દુર્લભ છે. તે મોટી મુમુક્ષુતા ઘણું કરીને મદત્ પુરુષના સ્વસ્થકમલની ઉપાસનાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા તેની મુમુક્ષુતાવાળા આત્માને મદત્પુરુષના યોગથી આત્મનિષ્ઠપણું પ્રાપ્ત થાય

છે. મનાન અનન એવા જાતી પુરોએ હિપામેયો એવો મન્માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે માત્રી મુમુક્ષુ જેને પ્રાપ્ત થઈ ગય તેને પણ જાતીનો મમાગમ અને આત્મા (અપ્રમનયોગ) મપ્રાપ્ત કરીને છે. મુખ્ય મોક્ષમાર્ગને કમ આ પ્રમાણે, જણાય છે

વર્તમાન કાળમા તેજ મહત્પુરુષને ગે ગ અતિ દુર્લભ છે, કેમકે હિતમ કાળમા પણ તે યોગનુ દુર્લભ પુ હાય છે, એમ જ્ઞા પશુ માત્રી મુમુક્ષુ જેને હિતમ થઈ ગય, ગતિ વિષય આત્મકયણુ થવાનુ તથાદય ચિંતન ગણા કરતુ ગય, તેના પુરુષને તમા યોગ પ્રાપ્ત થવા સુલભ છે.

‘આત્માતુશાન્તન’ હાન મનન કરા ગોચ્ય કે.

શ્રાવણ વ્ર ૦)) ૧૬૫૭ મોક્ષમયી

(૨૦)

પત્ર મત્તુ છે, વિશાળપર્વન ધ્યાન કરીને આ ક્ષેત્રે સ્થિતિ થશે દ્રવ્યી, ક્ષેત્રી, વાળી અને ભાવથી જે મત્પુરુષને પ્રતિમ નથી તે સત્પુરુષને નમસ્કાર

સત્ત્વમાગમ મત્સાત્મ અમે મહાયાગમા દૃઢ વિશ્વાસ એ આત્મકશા થરાના પ્રમુખ અનનન છે મત્તમાગમો યોગ દુર્લભ છે, તેણે મુમુક્ષુ જોઈ તે યોગની તીન ગિજાસા રાખી આ પ્રાપ્તિ કરી ગોચ્ય છે તે યોગના અભાવ અન્ય કરી મત્સાત્મક વિચરના અવનમને કરી ગાય ગની જન્યુન હવે રાખી રો છે

મુમુક્ષુ, મેવત્ ૧૬૫૩ ના શ્રાવણ વ ૧૨

(૨૧)

આજપર્વન તમારો મ્હ પણ અપરાધ કે અવિનય મારાથી થશે હોય તે ખમાવુ છુ

ખત્ર દિયા અને ગુણગ્રાહકાદિએ વર્તેલી ક્રિયાનુ વ્યવસ્થા અર્થે હાન સ્વપર હમમી ધણું કરીને નહીં થાય એટલુ કર્તવ્ય કે ક તુજ મનમ માતર પર દૃષ્ટ ન આપતા અમરુત્તિના નિરોધને અર્થે સત્સાત્મના પ ગચ્ચ અને વિચરમા હવે સ્થિતિ કરી ગોચ્ય છે

મુમુક્ષુ, મેવત્ ૧૬૫૩ ના ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૬, ગવિ

(૨૨)

આત્મસ્વભાવની નિર્ભંગતા થવાને માટે મુમુક્ષુ જીવે જે સાધન અવશ્ય કરીને સેવવા યોગ્ય છે, સંતત્રૂત અને સત્સમાગમ પ્રલક્ષ સત્પુરુષોનો સમાગમ કવચિત્ કવચિત્ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે, પણ જો જીવ સદૃષ્ટિવાન હોય તો સત્શ્રુતના ધણા કાળના સેવનથી થતો લાભ પ્રલક્ષ સત્પુરુષના સમાગમથી બહુ અલ્પકાળમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેમકે પ્રલક્ષ શુદ્ધાતિશયવાન નિર્ભંગ મેનનના પ્રભાવવાળાં વચન અને વૃત્તિક્રિયાચંદ્રિનપાત્રું છે. જીવને તેનો સમાગમ યોગ પ્રાપ્ત થાય એવા િશેષ પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે. તેવા યોગના અભાવે સત્શ્રુતનો પરિચય અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય છે. શાંતરસનું જેમા મુખ્યપાત્રું છે, શાંત રસના હેતુ એ જેનો સમસ્ત ઉપદેશ છે, મર્દ રસ શાંત રસ ગર્ભાન જેમાં વર્ણવ્યા છે, એવા શાસ્ત્રનો પરિચય તે સત્શ્રુતનાં પરિચય છે.

મોરબી, મહા શુદ્ધ ૪ શુધ, ૧૯૫૮. ૩૦.

(૨૩)

“ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ ” ૧ ગ્રંથ વિચાર્યા પછી “ કર્મગ્રંથ ” વિચારવાથી સાનુકુળ થશે.

દ્વ્યમન ચાર પાખડીનું દિગમ્બર ગ્રંથાલયમ કહ્યું છે. મેતામ્બર સંપ્રદાયમાં તે વાત વિશેષ ચર્ચિત નથી. “ મોગશાસ્ત્ર ” માં તેના ધણા પ્રસંગો છે. સમાગમે તેનું સ્વરૂપ સુગમ્ય થવા યોગ્ય છે.

આવજી શુદ્ધ ૧૫, મોમ મં ૧૯૫૪ મોદમબી ક્ષેત્ર.

(૨૪)

ૐ

મમાધિ વિશે. યથા પ્રારબ્ધ વિશેષ અવસરે.

સંવત્ ૧૯૫૪ મા આવજી વદ ૪, શુદ્ધ મોદમબી ક્ષેત્ર.

(૨૫)

અનિશ્ચિત રહેશે. યથાવસરે અવશ્ય સમાધાન થશે. અન્ને સમાગમાર્થે આવવા યથામુખ્ય વર્તેગો

મંવત્ ૧૯૫૪, આશો ગુદ ૬, શુક્રવાર ખેડ. ૐ

૧. દિગમ્બર સંપ્રદાયનો છે. ૨. મેતામ્બર સંપ્રદાયનો છે.—સુરોધક.

(૨૬)

નમઃ

હવે એક અવસ્થામાં થઈ અત્રે યિચિતિ છે “આત્માનુશાસન” ગ્રંથ વાંચવા માટે પ્રાર્થના કરનાં આજ્ઞાનો અનિકમ (ઉદારતા) નથી. વાગવાર તે ગ્રંથ દાત વાંચનાં નથા નિચાગવાગોડા ક “ઉપેક્ષ પત્રો” વિશે વાળું કરીને તરતમાં ઉતાર પ્રાપ્ત થશે. વિશેષ મધ્યાવસર.

માર્ગ. શુદ્ધ ૧૪, મોમ, ૧૯૫૫ છટકી

(૨૭)

વીનગગચ્ચનો અભ્યાસ મળ્યો

માર્ગ. શુદ્ધ ૧૪. મોમ, ૧૯૫૫, છટકી

(૨૮)

મોમ નપઃ

અત્રે મમાગમ દામ થયો અત્યંત જે યિચિતિ પણ વિશેષતા હવે મંત્રવ જાણ્યો નથી.

તમને જે સમાધાન વિશેષની જિજ્ઞાસા છે તેકાંઈ એક નિષ્ક્રિયોગ્ય સમાગમમાં પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે. જિજ્ઞાસામળ, રૈગ્યમળ, ધ્યાનમળ અને જ્ઞાનમળ વર્ધમાન થવાને અર્થે આત્માર્થીજીવને તથાઈપ જ્ઞાનીપુરુષોનો મમાગમ વિશેષ કરી ઉપગમ્ય ગે.ગ્ય છે. તેમાં પણ વર્તમાનકાળના જીવોને તે બળની દ્રઢ છાપ પડી જવાને અર્થે ધણા અંતરંગી જોવામાં આવે છે, જેથી તથાઈપ શુદ્ધ જિજ્ઞાસુ વૃત્તિઓ દીર્ઘકાળ પમેત સત્સમાગમ ઉપાસવાની આવશ્યકતા રહે છે.

મત્સમાગમને અભાવે વીનરાગ શ્રુત (પરમાર્થરસરતિપાદક વીનરાગ વર્ધમાન) ની અનુગ્રેહા કર્તવ્ય છે. ચિત્તરથેયને માટે તે પરમ ઔદય છે
સં. ૧૯૫૫ માર્ગ. વદ ૧૪, શનિવાર, છટકી.

(૨૯)

પત્ર મેપ્રાપ્ત થયું. મધ્યાર્થ જોઈએ તો શરીર એજ વેદનાની મૂર્તિ છે. મમયે મમયે જીવ તે દ્વાગએ વેદનાજ વેદ છે. માનસિક અમાતા અને પ્રાપ્તે અમાતા જે વેદ છે માનસિક અમાતાનું મુખ્યપણું છતાં તે મુદ્ધ સમ્યદૃષ્ટિ વાળો જણાય છે. શારીરિકને આશાતાનું મુખ્યપણું સ્થૂળ દૃષ્ટિવાનને પણ

જણાય છે. જે વેદના પૂર્વે સુદૃઢ બંધથી જીવે બંધન કરી છે, તે વેદના ઉદય મંત્રાત્રા થતાં ઇંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર કે જિનેંદ્ર પણ રોકવાને સમર્થ નથી. તેનો ઉદય વેદનો જ જોઈએ. અજ્ઞાનદષ્ટિ જીવો જોઈથી વેદે, તો પણ કંઈ તે વેદના ઘટતી નથી, કે જતી રહેતી નથી. સત્યદષ્ટિવાન જીવો શાંત, ભાવે વેદે તો તેથી વેદના વધી જતી નથી, પણ નવીન બંધનો હેતુ થતી નથી. પૂર્વની બળવાન નિર્જરા થાય છે. આત્માર્થાને, એજ કર્તવ્ય છે કે “હું શરીર નથી પણ તેથી ભિન્ન એવો જ્ઞાયક આત્મા છું. તેમ નિત્ય શાશ્વત છું. આ વેદના માત્ર પૂર્વ કર્મની છે; પણ મારું સ્વરૂપ નાશ કરવાને તે સમર્થ નથી, મારે મારે ખેદ કર્તવ્યજ નથી,” એમ આત્માનું અનુભૂતિ હોય છે. (હેતુ છે.)

માર્ગ ૦ વદ ૦)) ગુરુ ૧૬૫૫, ઇંદ્રથી.

(૩૦)

દાગળ મળ્યો. વિશેષ મુલાવસર.

માર્ગ ૦ વદ ૦)) ગુરુ ૧૬૫૫, ઇંદ્રથી.

(૩૧)

૧. ‘તાકે રૂપ નિદાનનાં’ એ દર્શનનો અર્થ વીતરાગમુદ્રાસૂચક છે. રૂપાવલોકન દષ્ટિથી સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે સ્વરૂપાવલોકનદષ્ટિમાં પણ સુગમતા પ્રાપ્ત થાય છે.

૨. ‘દર્શન મોહનો’ અનુભાગ ઘટવાથી સ્વરૂપાવલોકન દષ્ટિ પરિણમે છે.

૩. મંદત પ્રયોગોનો નિર્ગત અથવા વિશેષ સમાગમ, વીતરાગમુદ્રા સ્થિતિવન અને ગુણ જિજ્ઞાસા દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાનો મુખ્ય હેતુ છે. -તેથી સ્વરૂપદષ્ટિ સદૃશમાં પરિણમે છે.

દાગળ ગુરુ ૧, રવિ, ૧૬૫૫, મોરળી.

(૩૨)

આમ નમઃ

‘પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય’નું ભાષાન્તર ગુરૂંદર ભાષામાં કરેલાં આશીર્વાદો અતિ-ક્રમ નથી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર સમરણાર્થે મુલાવસર આપ્યા પ્રાપ્ત થવા મોખ્ય છે. શિથિલતા ઘટવાનો ઉપાય જીવે, તો સુગમ છે.

દાગળ ગુરુ ૧, રવિ ૧૬૫૫, મોરળીથી.

(૩૩)

આત્માર્થાએ બોધ કરવારે પરિણમી શકે છે એ ભાવ સ્થિર થિતે વિચારવા મોખ્ય છે; જે મૂળભૂત છે.

અમુક અસદ્વૃત્તિઓનો પ્રથમ અવસ્થા કરી નિરોધ કરવા યોગ્ય છે. જે નિરોધના દેહને દૃઢતાથી અનુસરવું જોઈએ; તેમાં પ્રમાદ યોગ્ય નથી.

વત્રાણીઆ, કાગણુ વદ ૧૦ પુષ્. આમ

(૩૪)

આમ

આત્મહિત અતિ દુર્લભ છે, એમ જાણી વિચારવાન પુરૂષો અપ્રમત-પણે તેની ઉપામના કરે છે.

સં. ૧૬૫૫, અવ વદ ૯, ગુરુવાર.

(૩૫)

હવે રચ્યભતીર્યથી દિસનદામશુદ્ધ 'ક્રિયાકોષ' નું પુસ્તક પ્રાપ્ત થયું હશે. તેનું આદ્યન અધ્યયન કર્યા પછી મુગમ ભાષામાં એક નિબંધ તે વિષે લખવાથી વિશેષ અનુપ્રેક્ષા થશે; અને તેથી ક્રિયાનું વર્તન પણ મુગમ છે એમ સ્પષ્ટતા થશે એમ મંલવે છે. સોમવાર પર્યંત સ્થિતિનો ચંલવ છે.

રાજનગરમાં પરમનન્દદષ્ટિનો પ્રમોગોપાન ઉપદેશ થયો હતો તે અપ્રમત મિત્રથી વારંવાર એકાંત યોગમાં અમરણ કરવા યોગ્ય છે. એજ વિનંતિ.

છંદરથી, વૈશાખ વદ ૧૦, શનિ ૧૬૫૫.

(૩૬)

વ્યવહારપ્રતિગંધથી વિશેષ ન પામનાં ર્ધ્ય રાખી હિત્તાહમાન પીર્યથી સ્વરૂપ-નિષ્ઠ વૃત્તિ કરવી યોગ્ય છે.

મુમધ, જ્યેષ્ઠ વદ ૭, શુક્રવાર ૧૬૫૫.

(૩૭)

એમ નમઃ

"ગિના નયન પારે નહીં, ગિના નયનકી ખાન" એ વાક્યનો દેવ મુખ્ય આત્મદાટ પગલે છે. સ્વાભાવિક ઉદ્દૃષ્ટ્યે એ વાક્ય છે. મમાગમના યોગે સ્પષ્ટાર્થ સમજવા યોગ્ય છે; તેમજ બીજા પ્રત્યેનાં મમાધાન માટે દાસ પ્રવૃત્તિ જાત અર્થ વતે છે. મમાગમના યોગમાં મદલમાં મમાધાન થવા યોગ્ય છે.

"બીના નયનાદિ" વાક્યનો અવસ્થાથી કંઈપણ વિચાર ન કરનાં અથવા શુદ્ધ ચેતન્યદાટ પ્રત્યેનું વલણ તેથી વિશેષ ન પામે, એમ વર્તવું યોગ્ય છે.

દુઃખ કાળ છે, આયુષ્ અલ્પ છે; સત્સમાગમ દુર્લભ છે; મહાત્માઓનાં પ્રત્યક્ષ વાક્ય, ચરણ અને આજ્ઞાનો યોગ કડલું છે; જેથી બળવાન અપ્રમત્ત પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે. તમારી સમીપ વર્તતા મુમુક્ષુઓને યથાવિનય પ્રાપ્ત થાય.

અશાઃ વદ ૮, રવિ, ૧૯૫૫ મુંબઇ.

શાંતિ.

(૩૮)

તમારા કાગળમાં ન્યૂનાધિક લખાયું હોય એવો વિચ્છેદ દર્શાવે તેવું કાંઈ ભાસ્યમાન થયું નથી. નિવિક્ષિપ્ત રહેશો. ઘણું કરીને અત્ર તેવો વિચ્છેદ સંભવિત નથી.

ઈંદ્રિયોના નિગ્રહપૂર્વક સત્સમાગમ અને સત્યુત ઉપાસનીય છે.

(૩૯)

ઓમ્

ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૫, રવિ, ૧૯૫૫, મુંબઇ.

ઓમ્

કાગળ મળ્યો છે. કોઈ માણસે જણાવેલ અમાદિ પ્રસંગ સંબંધી નિવિક્ષિપ્ત રહેશો, તથા અપરિચ્છા રહેશો તે વિષે કંઈ ઉત્તર પ્રત્યુત્તરાદિને પણ હેતુ નથી.

ઈંદ્રિયોના નિગ્રહપૂર્વક સત્સમાગમ, સત્યુત ઉપાસનીય છે. આજ દિવસ પર્યંત તમારા પ્રત્યે તથા તમારા સમીપવસતા બાધઓ ભાધઓ પ્રત્યે યોગના પ્રમત્ત સ્વભાવવડે કિંચિત્ જે અન્યથા થયું હોય તે અર્થે નમૂનામાર્ગથી ક્ષમા માગીએ છીએ.

મુંબઇ, ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૫, રવિ, ૧૯૫૫.

(૪૦)

મહાત્મા મુનિવરોના ચળણુની, સંગની ઉપામના અને સત્સાસ્ત્રનું અધ્યયન મુમુક્ષુઓને આત્મબળની વર્ધમાનનાના સદુપાય છે.

જેમ જેમ ઈંદ્રિયનિગ્રહ, જેમ જેમ જેમ નિગ્રહિયોગ, તેમ તેમ તે સત્સમાગમ અને સત્સાસ્ત્ર અધિક અધિક ઉપદારી થાય છે.

ઓમ્ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

મહાત્મા મુનિવરોને સપ્રેમભક્તિથી નમસ્કાર સંપ્રાપ્ત થાય.

મોહમયી ક્ષેત્ર, પોશ વદ ૧૨, રવિવાર, ૧૯૫૬.

(૪૧)

‘અજ્ઞાણ’ ના ૧૧૫ પાનાં સંપ્રાપ્ત થયાં.

કુવામી વર્ધમાન જન્મગિતિ, સં. ૧૯૫૬, ધર્મપુર.

(૪૨)

શ્રીમત્ પરમગુરુકૃપા નન:

જનનર્ણતિ જ્યાં મંદુચિત ન મંલવતી હોય અને નિવૃત્તિને યોગ્ય વિશેષ કારણો જ્યાં હોય તેવાં ક્ષેત્રે મહાપુરુષોએ નિહાર—આતુર્ભાસ રિયતિ કરતો છે. એનું વદ ૫, ગુરુ, ૧૬૫૬, ધર્મપુર.

શાંતિ:

(૪૩)

એમ

સુમુક્ષુઓ:—

તમે લાંબેલો મંજળ સુમુક્ષ મળ્યો હતો. અત્ર વીસ દિવસ થયાં સ્થિતિ છે. કાગળમાં તમે લખેલા બે પ્રશ્નોનું સમાધાન અત્ર મહાપ્રમાં લખ્યું છે.

૧. ઉપશમ ઓણમાં મુખ્યપણે 'ઉપશમમન્યકૃત્ય' સંભવે છે.

૨. ચાર ધનધાતી કર્મોના ક્ષય થનાં 'અંતરાયકર્મ'ની પ્રકૃતિનો પણ ક્ષય થાય છે, અને તેથી 'દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય, અને ઉપ-ભોગાંતરાય એ પાંચ પ્રકારનો અંતરાય ક્ષય થઈ, અનંત દાનલબ્ધિ, અનંત લાભલબ્ધિ, અનંતવીર્યલબ્ધિ, અનંતભોગલબ્ધિ, અને અનંત ઉપભોગલબ્ધિ સંપ્રાપ્ત થાય છે; જેથી તે અંતરાયકર્મ ક્ષય થયું છે એવા પરમ પુરુષ અનંત-દાનલબ્ધિ આપવાને અંપૂર્ણ સમર્થ છે, તથાપિ પુરુષસ્વરૂપે મરે દાનાદિલબ્ધિની પરમપુરુષ પ્રેરતિ કરતા નથી. મુખ્યપણે તો તે લાંબની મંપ્રાપ્તિ પણ આત્માને સ્વરૂપભૂત છે, કેમકે સામિક ભાવે તે મંપ્રાપ્ત છે, ઉદ્ધિત ભાવે નથી તેથી આત્મસ્વભાવભૂત છે, અને જે અનંત મામર્થ આત્મામાં અનાદિની શક્તિરૂપે હતું તે બ્યક્ત થઈ આત્મા નિજસ્વરૂપમાં આવી શકે છે. તદુપ શુદ્ધ સ્વચ્છ ભાવે એક સ્વભાવે પરિણમાવી શકે છે, તે અનંતદાનલબ્ધિ કહેવા યોગ્ય છે; તેમજ અનંત આત્મસામર્થ્યની મંપ્રાપ્તિમાં દ્વિચિત્રમાત્ર વિયોગનું કારણ રહ્યું નથી તેથી અનંત લાભલબ્ધિ કહેવા યોગ્ય છે તથા, અનંતમામર્થ્યની મંપ્રાપ્તિ અંપૂર્ણપણે પરમાનંદસ્વરૂપે દ્વિચિત્ર માત્ર પણ વિચે મનુ કારણ રહ્યું નથી તેથી અનંતભોગલબ્ધિ એવા યોગ્ય છે, તથા અનંતમા મનામર્થ્યની મંપ્રાપ્તિ અંપૂર્ણપણે—પરમાનંદસ્વરૂપે વારંવાર ત્રિકાળ અનુભવસ્વરૂપે પરિણમી જશે, તોપણ દ્વિચિત્ર માત્ર પણ તેમા વિયોગનું કારણ રહ્યું નથી; તેથી અનંત ઉપભોગલબ્ધિ કહેવાયોગ્ય છે; તેમજ અનંત આત્મસામર્થ્યની મંપ્રાપ્તિ અંપૂર્ણપણે થયા છતાં તે સામર્થ્યના અનુભવથી આત્મશક્તિ થઈ, કે તેનું

સામર્થ્ય ક્રીડી ન શકે, વદન ન કરી શકે, અથવા તે સામર્થ્ય દ્રાષપણ પ્રકારના દેશકાળની અસર થઇ ક્ષિયિત માત્ર પણ ન્યૂનાધિકપણું કરીને એવું કરું રહ્યું જ નહીં, તે સ્વભાવમાં રહેવાનું સંપૂર્ણ સામર્થ્ય ત્રિકાળ સંપૂર્ણ બળસહિત રહેવાનું છે તે અનંત વીર્યલબ્ધિ કહેવા યોગ્ય છે.

દાયિકાવાની દ્રષ્ટિથી જોતાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તે લબ્ધિનો પરમ પુરુષને ઉપયોગ છે. વળી એ પાંચ લબ્ધિ હેતુવિશેષથી સમગ્રવદા અર્થે જૂદી પાડી છે, નહીં તો અનંતવીર્યલબ્ધિમાં પણ તે પાંચનો સમાવેશ થઇ શકે છે.

આત્મા સંપૂર્ણ વીર્યને સપ્રાપ્ત થવાથી એ પાંચ લબ્ધિનો ઉપયોગ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપે કરે તો તેવું સામર્થ્ય તેમાં વર્તે છે, તથાપિ કૃતકૃત્ય એવા પરમ પુરુષમાં સંપૂર્ણ વીતગતસ્વભાવ હોવાથી તે ઉપયોગનો તેથી સંભવ નથી, અને ઉપદેશાદિના જ્ઞાનરૂપે કૃતકૃત્ય પરમ પુરુષની પ્રવૃત્તિ છે તે યોગાશ્રિત પૂર્વાબ્ધના ઉદયમાનપણાથી છે, આત્માના સ્વભાવના ક્ષિયિત પણ વિદૃત ભાવથી નથી.

એ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં ઉત્તર જાણુશો. નિર્વૃત્તિવાળો અવપ્રર સંપ્રાપ્ત કરી અધિક અધિક મનન કરવાથી વિશેષ સમાધાન અને નિર્જરા થશે. સઉત્ત્રાસિત ચિત્તથી જ્ઞાનની અપેક્ષા કરતાં અનંત કર્મના ક્ષય થાય છે.

ચૈત્ર વદ ૬, શુક, ૧૬૫૬.

ઓમ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

(૪૪)

ઓમ નમઃ

પત્ર અને વર્તમાનપત્ર મળ્યાં, ‘આચારાંગમત્ર’ ના એક વાક્ય મંત્ર-ધીનું અર્થાપત્રાદિ જોયું છે. થાણુ કરી થોડા દિવસમાં કોઇ મુઠ પુરુષથી તેનું સમાધાન બહાર પડશે.

ત્રણેક દિવસ થયાં અત્ર સ્થિત છે. આત્મહિન અતિ દુર્બલ છે એમ જાણી વિચારવાન પુરુષો અ મત્તપણે તેમની ઉપાસના કરે છે. તમારા સમીપ-વાસી સર્વ આત્માર્થી જનોને યથાચિનય પ્રાપ્ત થાય.

ચૈત્ર ૧૬ ૯, ગુરુવાર, મોરબીથી.

ઓમ

(૪૫)

ઓમ

આર્ધ મુનિવરોનાં ચરણકમળમાં યથાવિધિ નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

આદાગદિનો મનસમહનો મંકાયમાર ગદેનો હોય ત્યાં ચાતુર્માસ એવું નથી
બાકી મર્ચ ક્ષેત્ર એમદારી જ છે. આત્માર્થની વિશ્લેષણો હેતુ શું ગાય ? તેને
ખું મમાન જ છે. આત્માને વિચારના એવા આર્થ પુરોને ધન્ય છે.

વૈશાખ વદ ૧૩, શનિ, ૧૬૫૬. શાંતિ:

(૪૨)

ઓમ

મુનિઓને અર્થે અવિશેષપણું જ સંમતિન છે. મુમુક્ષુઓએ વિનય
દર્શાવ છે.

"દ્વાયોપશમિકે અર્ચ્યમ્, દ્વાયકે એકે અનન્ય" મનન અને નિર્નિ-
ધ્યામન કરતાં આ વાક્યથી જે પરમાર્થ અનગતમત્તિમાં પ્રતિભામે તે
મથારાક્તિ લખવો એવું છે.

વૈશાખ વદ ૦)) એમ, ૧૬૫૬, વૈશાખીઆ. શાંતિ:

(૪૩)

ઓમ

આર્થ મુનિવરોને અર્થે અવિશેષપણું સંમતિન છે. વિભક્તિ એ
મુમુક્ષુઓનો ધર્મ છે.

અનાદિથી ચપળ એવું મન ચિત્ત કરવું પ્રમથ આત્મનપત્રે મામું થાય
એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. કપે દરીને તે મનને મહાત્માઓએ ચિત્ત કર્યું છે-
મમાનુ-સપ દર્શ્ય એ અરેખર આર્થકારક છે.

વૈશાખ વદ ૦)) એમ ૧૬૫૬, વૈશાખીઆ. શાંતિ:

(૪૮)

ઓમ

પગમકૃપાળુ મુનિવરોને મેમાનિન ભક્તિથી નમસ્કાર હો !

ચાતુર્માસ સનથી મુનિઓને કયાથી વિકલ્પ હોય ?

નિઐથો ક્ષેત્રને કપે છેડે બાધે છે છેડનો સંયંવ નથી.

નિઐથ મહાત્માઓના દર્શન અને મમાનમ મુક્તિની મુખ્ય પ્રતીતિ
દર્શાવે છે.

તથાદપ મહાત્માઓનાં એક આર્થ વચનનુ મમ્યક પ્રકારે અવધારણ
ચવાથી યતન મોટું થય એમ શ્રીમાન નીર્ધારે કર્યું છે ને મથર્થ છે.
આ છુપમાં તથાદપ મોઝના એવું.

પરમકૃપાળુ મુનિવરેતે ફરી નમસ્કાર કરીએ છીએ.
વવાણીઆ, જોડે શુદ્ધ ૧૩, સોમ, ૧૯૫૬.

શાંતિ:

(૪૯)

શરીરપ્રતિ સ્વસ્થાસ્વસ્થ વર્તે છે. ત્રિલેખ કર્તવ્ય નથી. હે આયં !
અંતર્મુખ થવાનો અભ્યાસ કરો.

વવાણીઆ, જોડે વદ ૪, ૧૯૫૬.

શાંતિ:

(૫૦)

—તે માટે કર જોડી, જિનવર આગળ દિયે રે;
સમયચરણ સેવા શુદ્ધ દેજે, જેમ આનંદધન લલિયે રે.

—શીમાન આનંદધનજી.

પત્રો મંત્રામ થયા. શરીર પ્રતિ સ્વસ્થાસ્વસ્થ છે, અર્થાત્ કવચિત્
ઠીક, કવચિત્ અસાતા મુખ્ય રહે છે. મુમુક્ષુસાધ્યોને તે પણ લાઙ્ગિક ન
થાય તેમ તીર્થાર્થે ગમન કરતાં આશાનો અતિક્રમ નથી.

અશાઠ શુદ્ધ ૧, ગુરુ, ૧૯૫૩, વવાણીઆ.

શાંતિ:

(૫૧)

વર્તમાન દુષ્કાળ વર્તે છે. મનુષ્યોના મન પણ દુષ્કાળ જોવામાં
આવે છે ધણું કરીને પરમાર્થથી ગુપ્ત અનઃકલ્પણા પરમર્થનો દેખાવ
કરી સ્વેચ્છાએ વર્તે છે. એવા વખતમાં દેવો સં । રંગે, કેની સાથે કેટલું
કામ પાડવું, કેની સાથે કેટલું બોલવું. કેની મધ્યે પોતાના કેટલા કાર્ય વ્યવ-
હારનું સ્વરૂપ વિદન કરી શકાય એ અધુ લગભગ સમજવાનો વખત છે; નહીં
તો સદૃષ્ટિવાન જીવને એ બધા કાળે દાનિકતા થાય છે. આનો આભાસ
તો આપને પણ હવે ધ્યાનમાં આવેલો હશે એજ વિનંતિ.

વદવાણી કાંપ, સં. ૧૯૫૭, કાર્તિક શુદ્ધ ૫, રવિ.

હમણાં તમારે આ તરફ આવવાનું મુગ્ધતામાં અડચણ નથી. એજ.

ચૈત્ર શુદ્ધ ૨, શુક્ર, રાજકોટ.

શાંતિ:

શાલ નહીં પણ મીતિવાળાં પત્રો. *

— ૦ —

(૫૨)†

મારો વિચાર એવો થાય છે કે પામે દમોશા તમારે જુઓ અને તો જીમથી, નહીં તો વખીને જાણી દેશો કે મારું અતઃકળુ તમારા પ્રત્યે નિર્લક્ષ્ય છે, છતાં મરી પ્રાંતના દેશો અને ગીતે પણ આપને દુઃખવશાનું કારણ ન થઈ એટલા માટે આગમનો પરિચય મેં એટલો રાખ્યો છે તે માટે ક્ષમા કરશો. હવે જેમ ગોચર લાગે તેમ કરી આગમનિર્ણય કરશો. અભારે એજ

વવાણી મા આગો શુદ્ધ ૭ શુક્ર

વિં રામચંદ્રના યથાં

(૫૩)

જીવને પરમાર્થપ્રાપ્તિ કરવાને એ નિવાય બીજો ઉપાય નથી બીજુ કાંઈ ગોધમા માત્ર એક મ પુરુષને શોધીને તેના ચરણમ્બજમા સર્વ ભાવ અર્પણ કરી દઈ વર્તે જા પડે તે મોક્ષ ન મળે, તો મારી પ મેથી લેજો

મ પુરુષ એજ કે નિશ્ચિન જેો આત્મઉપોગ છે શાસ્ત્રમા નથી અને મનાયામા નથી છતાં અનુપરમા માલે તેજુ જેનું કથન છે આનંદગ રમ્ય નથી એની જેની શ્રમ આચરણા કે બાબી તો હિં કલ્પિત જ તેમ નથી અને આમ કર્યા વિના તારો કાંઈ મળે છુટકો થનાર નથી. આ અનુમતિપ્રત્યયન ગણુ

આગો વદ ૧૦, મનિ મોક્ષમથી

વિં રામચંદ્રના પ્રણામ.

એક મ પુરુષો મજી પ્રવામા તેની અર્થ દેશને પ્રસંગવાગ તજ મલ્ય મા તવામા આખી જીવની મજ, તો ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ પદર ભવ અસ્ત્ય મોગે જામ લ

* નીચલાં પત્રોની શાલ નથી મળી શકી તેમા મીતિઓ મળે છે — સરોજી

† આ ૫૨ થી ૫૩ આઠ મુખીનાં પત્રો વિં સં ૧૯૪૫-૪૬ ની શાલનું દેવા મળવું છે — મનાપક

(૫૪)

તમારા આત્મબોધ માટે થઈને પ્રસન્નતા થાય છે. અહીં આત્મચર્યા શ્રેષ્ઠ ચાલે છે. સાતસંગની બળવત્તરતા છે.

શ્રાવણું શુદ્ધ ૧, રવિ, બુધ.

વિ० રાયચંદના ત્રિ०

(૫૫)૨

પત્ર મળ્યું. નમ્રતાથી, વિનયથી આખા વર્ષમાં થયેલો તમારા પ્રત્યેનો મારો અપરાધ મન, વચન અને કાયાના પ્રસન્ન યોગથી ફરી ફરી ખમાવું છું. સર્વ પ્રકારે મારા અપરાધનું વિરમગણુ કરી આત્મશ્રેણીમાં પ્રવર્તન કર્યા રહો એ વિનંતિ છે.

બાદ્રપદ શુદ્ધ ૪.

(૫૬)૧

આજ દિન પર્વત સર્વભાવે કરી ખમાવું છું.

નીચે લખેલાં વાક્ય નથારૂપ પ્રમંગ વિસ્તારથી સમજવા યોગ્ય છે.

‘અનુભવ પ્રકાશ’ ગ્રંથમાંનો શ્રી પ્રહ્લાદજી પ્રત્યે સદગુરુ દેવે કહેલો

ઉપદેશ પ્રસંગ લખ્યો તે વાસ્તવ્ય છે.

તથારૂપે નિર્વિકલ્પ અને અખંડ સ્વસ્વરૂપના અભિજ્ઞાન શિવાય અન્ય કોઈ સર્વ દુઃખ ઘટવાનો ઉપાય જાતી પુરુષોએ જાણ્યો નથી એજ વિનંતિ. વવાણીઆ, બાદ્રપદ શુદ્ધ ૯, ગુરુ.

(૫૭)૨

સમાગમ વિષે તનને ધન્ય છે અને તે પ્રમાણે અનુસરવામાં સામાન્ય-પણે બાધ નથી, તથાપિ ચિત્તના કારણથી હાલ વધારે સમાગમમાં આવવાનું કરવા વિષે લક્ષ થતો નથી. અંગેથી ગદા શુદ્ધ ૧૫ ઉપર નિવૃત્ત થવાનો સંભવ જણાય છે, તથાપિ તે વખતમા રોકવા જોતેલો અવકાશ નથી, અને

૨. આ વાક્યો ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ’ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિમાં ૧૩૨ મા પૃષ્ઠ પર છપાયેલ ‘૭૨’ મ. આકવાળા પત્રનો અને આ આવૃત્તિમાં પૃષ્ઠ ૨ છપાયેલ ૭૩ મા આકવાળા પત્રનો પહેલો ભાગ છે.—સંતોષક.

૧. આ પત્ર ‘સ. ૧૯૪૭’ માં લખાયો હોય એમ જણાય છે, કેમકે એ રાહના કાંદરૂપમાં ‘વવાણીઆ’ માં રચરચા હતી—સંતોષક.

૨ આ પત્ર ‘સ. ૧૯૫૧’ માં લખાયો હોય એમ જણાય છે, કારણ કે જે અરસામાં આ પત્ર લખાયો છે તે અરસામાં મુળદંથી વવાણીઆ તરફ આવવાનો સીમદનો વિચાર હતો એમ માગરાત વડે, ૧૯૫૧ ને રોજ દમિદા એક પત્રથી જણાય છે.—સંતોષક.

મુખ્ય ઉપર જણાવ્યું છે તે કારણ છે, તોપણ જો કંઈ બાધ જેવું નહીં હોય, તો સ્પેશનપર મળવા વિષે આગળથી તમને જણાવીશ.

મારા આવવા વિષેના ખર્ચ વિશેષ કોઈને હાથ નહીં જણાવશો, કેમકે વધારે સમાગમમાં આવવાનું ઉદ્દેશીનપણું રહે છે.

મુળપ્રથી પોશ વદ ૦)), શનિવાર.

આત્મસ્વરૂપે પ્રણામ.

(૫૮)૩

તેજા અમાગમ સમયે ચિત્તની જે દશા વર્તતી હતી તે તમે લખી તે યોગ્ય છે. તે દશા જાત હતી, જ્ઞાન છે એમ જણાય તો પણ યથાવસ્થે આત્માથી જીવે તે દશા ઉપગ્રાગપૂર્વક વિદિત કરવી; તેથી જીવને વિશેષ ઉપકાર થાય છે.

પ્રશ્નો લખ્યાં છે તેનું અમાગમમાંજે અમાધાન થવાની વૃત્તિ રાખવી યોગ્ય છે, તેથી વિશેષ ઉપકાર થશે. આ તરફ વિશેષ વખત હાથ સ્થિતિ થવાનો નોંધવ નથી.

વૈશાખ વદ ૧૮, વવાળીઆ.

(૫૯)૪

પત્ર અને 'સમયસાગર'ની પ્રત સંપ્રાપ્ત થઈ.

કુદ્દુદાચાર્યકૃત 'અમયમાર' ગ્રંથ જૂનો છે. આ ગ્રંથકર્તા જૂનો છે અને ગ્રંથનો વિષય પ્રાણ જૂનો છે. ગ્રંથ ઉત્તમ છે.

આર્ય ત્રિભુવને દેહોત્તર કર્ણના ખર્ચ તમને મળ્યા. તેથી ખેદ થયો તે યથાર્થ છે. આવા કાળમાં આર્ય ત્રિભુવન જેવા મુમુક્ષુઓ વિરલ છે. દિનપ્રાંત.દન શાંત અવસ્થાએ ફરી તેનો આત્મા સ્વરૂપસ્થિત થયો હતો. કર્મન-વને મૂલમપણે વિચારી, નિર્વિધ્યાગન કરી આત્માને તદ્દનુયાયી પદસ્થિતિનો નિર્ગંધ થાય જો તેના મુખ્ય લક્ષ્ય હતો. વિગેય આયુષ્ દેહન, તો તે મુમુક્ષુ ચાત્રિઓહને ક્ષીણ કરવા પ્રત્યે અવસ્ય પ્રવર્તન.

વવાળીઆ, જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૧૩ 'મેામ.

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

૩. આ પત્ર '૧૯૫૦' માં લખાયો હોવા સબબ છે, કારણકે તે સમયે શ્રીમદ્ની સ્થિતિ વવાળીઆમાં હતી. —સંપાદક.

૪. આ પત્ર '૧૯૫૧' માં લખાયો છે, કેમકે તે સમયે આ પ્રસંગ બન્યો છે, —સંપાદક.

સાદ અને મિતિ વિનાના પત્રો.*

(૬૦)

કુટુંબાદિ સંગ વિશે લખ્યું તે ખરું છે, તેમાં પણ આ કાળમાં એવા સંગમાં જીવે સમપણે પરિણમવું એ મહા વિકટ છે, અને જેઓ એટલું છતાં પણ સમપણે પરિણમે તે વિકટભવી જીવ જાણીએ છીએ.

આજીવિકાના પ્રપંચ વિશે વારંવાર સ્મૃતિ ન થાય એટલા માટે ચાકરી કરવી પડે તે હિતકારક છે. જીવે પોતાની ઇચ્છાએ કરેલા દોષ તીવ્રપણે ભોગવવા પડે છે, માટે ગમે તે પ્રસંગમાં પણ સ્વેચ્છાએ અશુભપણે પ્રવર્તવું ન પડે તેમ કરવું.

(૬૧)

આત્માનું કલ્યાણ સંશોધવા માટે જે તમારી અભિલાષાઓ દેખાય છે તે, મને પ્રસન્નતા આપે છે. ધર્મ-પ્રશસ્ત ધ્યાન-કરવા માટે. નિશ્ચયન કરી અત્યારે આ પત્ર પૂર્ણ કરું છું.

વહવાણ કાંપ.

રાયચંદ.

(૬૨)

પૂર્વે ઉત્પન્ન કરેલાં વેનનીય ક્રમના ઉદય પ્રમાણે ગેગાદિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પ્રમાણે નિર્બળ, સંદ, જ્ઞાન, ઉપશુશીનાદિ શરીરસ્થા થાય છે. વિશેષ રોગના ઉદયથી અથવા શરીરિક રંદ અથવા જીવને જમાદિનો ઉદય પણ વર્તે છે; તથાપિ જે પ્રમાણે જીવને વિશે બોધ અને વૈરાગ્યાદિની વાસના થઈ હોય છે તે પ્રમાણે તે રોગને તે તે પ્રસંગે ધણુ કરી વેદે છે.

(૬૩)

વીતરાગનો કહેલો પરમ જ્ઞાન રમમય ધર્મ પૂર્ણ સત્ય છે, એવો નિશ્ચય રાખો. જીવના અનઅધિકારીપણાને લીધે નથા મત્પુરુષના યોગ વના સમગ્નતું નથી; તોપણ તેના જેવું જીવને સંસારરોગ મટાડવાને જીનું કોઈ દિનકારી આપધ નથી જેવું વારંવાર ચિતવન કરવું.

આ પરમ નત્ય છે તેનો મને સદાય નિશ્ચય રહેલો; એ વધાર્યું સ્વરૂપ મારા હૃદયને વિશે પ્રકટ થશે, અને જન્મમરણાદિ બંધનથી અત્યંત નિવૃત્તિ થાઓ! નિવૃત્તિ થાઓ!!

* આ પત્રો અને લેખોની સાદ કે મિતિ મળતા નથી.—સંરોપક.

હે જીવ ! આ કલેશરૂપ સંસાર ચક્રી, વિરામ પામ, વિરામ; પામ કાંઈક વચારપ્રમાદ છોડી ભંજીત થા ! ભંજીત થા !! નહીં તો રત્નચિતામણી જેવો આ મનુષ્યદેહ નિષ્ફળ જશે.

હે જીવ ! હવે મારે મત્સ્યરૂપની આત્મા ઉપાગત થોમ છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

(૬૪)¹

કેટલીક વાતો એવી છે કે, માત્ર આત્માને ગ્રાહ્ય છે, અને મન વચન કાયાથી પર છે; કેટલીક વાતો એવી છે કે, જે વચન કાયાથી પર છે, પણ છે.

શ્રી ભગવાન

શ્રી મધ્વરાય²

શ્રી બખ્ષેમાધર³

(૬૫)

અમહને અદ્યક્ષભારી થનાગ્ને (પાછળથી) પચાનાપ કરવાનો થોડો જ અવસર મેળવે છે.

ગયેલી એક પગ પણ પાછી મળતી નથી અને તે અમૂલ્ય છે, તો પછી આખી આયુષ્ રિથિતિ-એક પગનો દિન ઉપયોગ તે એક અમૂલ્ય કૌસ્તુભ ખેડવા કરતાં પણ વિશેષ હાનિકારક છે, તો તેની માઁ પગની એક ઘડીનો હિત ઉપયોગ કરવાથી કેટલી હાનિ થી જોઈએ ? એમજ અક દિન, એક પક્ષ, એક મામ એક વર્ષ અને અનુક્રમે આખી આયુર્ધાન્યનિનો દિન ઉપયોગ એ કેટલી હાનિ અને કેટલાં અકોળનું કાગળુ થાય-એ વિચાર સુદૃઢ હૃદયથી તરત આવી શકશે.

મુખ અને આનંદ એ મર્ચ ગ્રામી, મર્ચ જીવ, મર્ચમત્વ (૧) અને નર્ચ જીવને નિર્ગત પિય છે, જના દુઃખ અને આનંદ ભોગવે છે એનું મુક્તિદાયક દોનું લેખકો ? અને તે જોડે હુંગાનો દિન ઉપયોગ-દિન ઉપયોગ થનો અટકાવવાને પ્રત્યે આણીની દુઃખ દોની જોડે એ પગનું કયા માધનારક

૧, આ વચનો પચરૂપ છે કે શ્રીમદ્વા અ નિત ઉદ્ધાર છે ?-સરો ક.

૨ બારાફરીનો એકે ઉપયોગ અક્ષર વારવાથી 'ભગવાન' થશે, ૩ બારાફરીનો એકે ઉપયોગ અક્ષર વારવાથી 'ભગવાન' થશે-સરોકા

(૬૬)

જેમ અને તેમ સહિયારનો પરિચય થાય તેમ કરવા, (ઉપાધિમાં મુંઝાણ રહેવાથી) યોગ્યપણે ન વર્તાય તે વાત લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય જ્ઞાની-ઓએ જાણી છે

ખીજા કામમાં પ્રવર્તતા પણ અન્યત્ર ભાવનાએ વર્તવાનો અભ્યાસ ગમ્ભીરો યોગ્ય છે.

વૈગમ્ય ભાવનાએ ભૂયિત એવા 'શાત મુધાગ્માદિ' ગ્રંથો નિરતર ચિંતન કરવા યોગ્ય છે. પ્રમાદમાં વૈગમ્યની તીવ્રતા-મુમુક્ષુતા મંદ કરવા યોગ્ય નથી એવો નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે

(૬૭)

આ દુષ્ક્રમકાળમાં મત્તમાગમ અને અમંગલપાત્ર અને દુર્લભ છે, ત્યાં પરમ મત્સંગ અને પરમ અમંગલપનો યોગ ક્યાંથી જાગે ?

(૬૮)

શ્રી કૃષ્ણ ગમે તે ગતિને પ્રાપ્ત થયા હોય, પણ વિચારનાં તે આત્મભાવ ઉપયોગી હતા જેમ સ્પષ્ટ જણાય છે. શ્રી કૃષ્ણે કાંચનની દારિકાનું છોપન કોટી યાદવોએ મર્ગાહત પત્યવિપયના આકર્ષિત કારણોના યોગમાં ગ્રામીપણું ભોગવ્યું તે શ્રી કૃષ્ણે જ્યારે દેહ મૂક્યો છે ત્યારે શી સ્થિતિ હતી ને વિચારવા યોગ્ય છે, અને વિચારી આ જીવને જગત આકુળપણાથી મુક્ત કરવા યોગ્ય છે કુળનો સહાર થયો છે દારિકાનો દાહ થાય છે તે શેકે ગોકવ્વાન એકલા વનમાં ભૂમિપગ આધાર કરી સૂતા છે ત્યાં જગકુમારે બાણ માર્યું તે સમયે પણ જેણે ધીગજને અવગાહી છે તે શ્રી કૃષ્ણની દશા વિચારવા યોગ્ય છે.

મમ્યદદિષ્ટિ અલક્ષ્ય આદાર કરે એ આદિ પ્રશ્નો લખ્યા એ પ્રશ્નોના હેતુ વિચારવાથી જણાવવા યોગ્ય છે કે, પ્રથમ પ્રશ્નમાં કોષ એક દર્શન મહત્ત્વ કરી જીવે શુદ્ધ પરિણામની દાર્શનિક કરવા જેવ છે મતિના અસ્થિરપણાથી જીવ પરિણામનો વિચાર નથી કરી શકે. ઐજુકાંતિના મંમંધમાં કોષ એક ગ્રંથને એવી વાત કોષ એક ગ્રંથમાં જણાવી છે, પણ તે કોષએપ્રવૃત્તિ કરના અર્થે જણાવી નથી. તેમજ તે વાત ચથાર્થ એમજ છે તેમ પણ નથી. સમ્યદદિષ્ટિ પુરુષને અપ માત્ર વ્રત નથી હોતુ તોપણ મમ્યદદિષ્ટિન આત્મા પછી નવમે તો વધારેમાં વધારે પંદર ભવે મોક્ષ પામે એવું સમ્યદ્દર્શનનુ બળ છે એવા હેતુએ દર્શાવેલી વાણીને બીજા રૂપમાં વધ ન જવી. મત્પુરણની વાણી વિષય અને કથાવના અનુભોદનથી અથવા મમદેવના પોષગૃથી રહિત હોય છે એવો નિશ્ચય રાખવો.

(૬૬)

ઉચ્ચી ભૂમિકાને પામેલા મુમુક્ષુઓને પણ મત્પુષ્યોનો યોગ અથવા સત્ત્વમાગમ આધારભૂત છે એમાં નંદાય નથી. નિવૃત્તિમાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવનો યોગ બનવાથી હવ ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચી ભૂમિકાને પામે છે. નિવૃત્તિ-માન ભાવ પરિણામ થવાને નિવૃત્તિમાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળ હવ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. શુદ્ધમાનવગતના આ હવને દ્વાધપણુ યોગથી શુભેચ્છા-કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા પ્રત્ય યાય, અને નિરુદ્ધ પગ પુરુષોનો યોગ બને તો જ આ હવને ભાન આવતું યોગ્ય છે તે વિયોગમાં સત્તાત્ર અને મદાયારનો પરિચય કર્તવ્ય છે-અવગ્ય કર્તવ્ય છે.

હવને પરમાર્થ પામવામાં અપાર અંતગમ્ય છે તેમાં પણ આવા કાળને વિષે, તો તે અંતગમ્યનું અવર્ણનીય બળ હોય છે શુભેચ્છાથી માંડી કેવળ પર્યંતની ભૂમિકાએ પહોંચનાં દામયમ તે અંતગમ્યો ભેવામાં આવે છે, અને હવને વારંવાર તે અંતગમ્યો પગમાર્થ પ્રત્યે પાડે છે. હવને મદત્પુષ્યના ઉચ્ચથી ભે સત્ત્વમાગમનો અપૂર્વ ગામ ગથા કરે, તો તે નિર્વિકલ્પપણે કેવળ પર્યંતની ભૂમિકાએ પહોંચી જાય છે સત્ત્વમાગમના વિયોગમાં હવે આત્મજ્ઞાને વિશેષ જાગૃત ગામી મદયાત્ર અને શુભેચ્છાનંપત્ર પુગોના મમાગમમાં ગંદવાયોગ્ય છે

શ્રી હુગની દગા લેખી તે જાણી છે. શ્રી સોભાગ્યના વિયોગથી તેમને મૌથી વધારે ખેદ થવાયોગ્ય છે. એક બળવાન સત્ત્વમાગમનો યોગ જવાથી આત્માર્થીના અંત કાળમાં જાગવાન ખેદ થવાયોગ્ય છે નમે મરં મુમુક્ષુઓ નિગંતર મદયાત્ર પરિચય ગામવાનું ચુગો નહીં. ઈર્ષ ક્રોધ પ્રભ અને લંબા છે તેનો ઉત્તર ધાણ કરીને દાવ ભખવાનું થતું નથી તેથી કામપણુ ચિકલ્પમાં ન પડતાં અનુક્રમે તે ઉત્તર મગી જગે એમ વિચારવું ચેગ્ય છે થોડા દિવસ પછી પ્રભું કરીને શ્રી હુગર પ્રત્યે એક પુષ્પક તેમને નિવૃત્તિનું પ્રાધાન્યપણુ રહે તેનું વાંચવા અર્થે મોદકવાનું થગે.

સત્તાત્રનો પરિચય નિર્ધમપૂર્વક નિગત કરવાયોગ્ય છે. એક બીજાના સમાગમમાં આવતા આત્માર્થવાર્તા કર્તવ્ય છે.

આર્થ સોભાગ્યનો મમાગમ વિગેષ વખત તેમને સ્વો હેત તે ઘણો ઉપકાર થાત, પણ ભારી પ્રળળ છે, તે માટે ઉપાય એ છે કે, નેમના શુણોનું વારંવાર સ્મગણુ કરીને હવને વિષે તે શુણો ઉત્પન્ન થાય એવું વર્તન, નિય-મિતપણે નિત્ય મદ્યથનું વાંચન તથા મનન રાખતું યોગ્ય છે.

“કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી માર્ગાનુસારીનાણું તથારૂપે કહેવાય?”,
 “કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી સમ્યક્દષ્ટિપણું તથારૂપે કહેવાય?”, “કયાં
 ગુણો અંગમાં આવવાથી શુનકેવલજ્ઞાન થાય, અને કેવી દશા આવવાથી કેવલ-
 જ્ઞાન થાય, અને કેવી દશા આવવાથી કેવલજ્ઞાન તથારૂપપણું થાય, અથવા
 કહી શકાય?” એ પ્રશ્નો ઉત્તર લખાવવા માટે શ્રી કુંગર કરશે. (વિચાર-
 રવાનને આ પ્રશ્ન દિતકારી છે.)

પરમપુરુષની મુખ્ય ભક્તિ ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય એવા સદ્વર્તનથી
 પ્રાપ્ત થાય છે. ચરણપ્રતિપત્તી શુદ્ધ અચરણની ઉપાસનારૂપ સદ્વર્તન
 જ્ઞાનીની મુખ્ય આગા છે; જે આગ પરમ પુરુષની મુખ્ય આગા છે.

ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થવામા ગૃહવાસી જન્મે એ સદ્બંધમરૂપ આશ્રિ-
 કદિ વ્યવહારસહિત પ્રવર્તન કરવું યોગ્ય છે.

ઘણા શાસ્ત્રો અને વાક્યોના અભ્યાસ કરતાં જે જ્ઞાની પુરુષોની અકેક
 આગા જીવ ઉપાસે, તો ઘણા શાસ્ત્રોથી થતું રૂળ સહજમાં પ્રાપ્ત થાય

(૭૧)

આ જીવને ઉતાપનાનો મળ હેતુ શું છે? તથા તેની કેમ નિવૃત્તિ થાય
 અને કેમ થતી નથી? એ પ્રશ્ન વિશેષ કરી વિચારવાયોગ્ય છે. અંતરમાં
 ઉતારીને વિચારવાયોગ્ય છે. જ્યાંમુધી એ ક્ષેત્ર સિગ્નિ ન રહે ત્યાંમુધી ચિત્તને
 વધારે દ્રઢ (?) રાખી વર્તવું.

(૭૨)

૪૪

મિથ્યા જગત્ત વેદાન્ત કહે છે તે ખાટું શું છે?

અવિયમભાવ વિના અમને પણ અબંધપણા માટે ખીજો કાષ્ઠ અધિકાર
 નથી. મૌનપણું ભજવાયોગ્ય માર્ગ છે!

ખાંડુય હરિને આવીન છે. પત્રપ્રાસાદિ પ્રાપ્ત થઈ છે. અત્ર સમાધિ.
 વિગતવાર હવે પછી. નિરૂપાયતાને લીધે દખી શકતો નથી.

—મદ્ધાસાન લથ્થુ છે તોપણ,

જો નવી જાળ પમાયો (પ્રમાદ) રે;

નંધ્યતર ઉપમ તે પામે,

મંચમગણ જો નાચો રે.

ગામો, ગામો, ભડે વીર જગત્ત ગુરુ ગામો.

અનુક્રમે શુ થાય છે તે જોવું પેઞ છે. “ભગવત્ ભગવત્નું સંભળાશે, પણ જીવ જ્યારે પોતાપણ મૂઢાં છે ત્યારે” એવું જે ભદ્રજનોનું વચન તે પણ વિચારતાં હિતકારી છે. આપ કાંઈ જ્ઞાનકથા લખશો.

હૂતા મનથી ખુવામો આપી શકાય એવી તમારી હજી રહે છે, તે હજી હોવાને લીધેજ હૂતા મનથી ખુવામો આપવાનું બન્યું નથી; અને હવે પણ તે હજી નિરાધ્ય તિવાય તમને ખીજું વિગેષ કર્તવ્ય નથી. અમે ધુટાચિત્તથી ખુવામા આપીશું એમ જણી તે હજી નિરોધની ઘટે નહીં, પણ સતપુરૂષોના અગત્ય મહાન્ય જળવાય તે હજી મમાવવી ઘટે છે, એમ વિચારીને સમાવવી ઘટે છે. સત્સંગની હજીથીજ જેને નસારપ્રતિજ્ઞા ટળવાને સ્થિતિ સુધારવાની હજી રહેતી હોય તોપણ હાન જતી કરવી યોગ્ય છે, કેમકે અમને એમ લાગે છે કે વાનગી તમ લગે છે તે કુટુંબ મોહ છે, મંકલેશ પગિશ્ચામ છે અને અસતતા નહીં મહત્ત્વ ધરાવતી કષ્ટપણુ અંગે જુદી છે, અને જે પુરાને તે વાત ભક્તજને વધી હોય તો તેથી તેના ગરતા કરવાને બદલે એમ થાય છે કે, આવી નિર્માન જુદી સામુધી સમ્યક્ત્વનો નિરોધ રહે ખરો, એમ વિચારી ધણીવ ન બદલ્ય આવે છે, તેને લખવું તે તમારે યોગ્ય નથી.

(૭.)

અમે તે ક્રિયા જપ તપ કે શ્રવણાચન કરીને પણ એક જ કાર્ય સિદ્ધ કરવાનું, તે એ કે જગત્પતિ સ્વરૂપિત કરના, અને મતના ચરણમાં રહેવું.

અને એ એકજ લક્ષ હિપગ પ્રવૃત્તિ કરવાથી જીવને પેતાને શું કરવું થાય છે, અને શુ કરવું અપોગ્ય છે તે સમજાય છે-સમજાવુ જન્ય છે.

એ લક્ષ આગળ થવા વિના જપ, તપ, ધ્યાન કે માત્ર કાંઈની થવા યોગ્ય સિદ્ધિ નથી, અને સામુધી ધ્યાનાર્થક નહીં જેવા કામના છે.

માટે એમથી જે જે માધને શક્ય શકતા હોય તે બધાં એક લક્ષને થવાને અર્થે કરવા કે જે લક્ષ અમે હિપગ જણાવ્યો છે જપતપાદિ કંઈ નિરંધવાયોગ્ય નથી તથાપિ તે બધાં એક લક્ષને અર્થે છે, અને એ લક્ષ વિના જીવને મમ્યક્ત્વસિદ્ધિ અતી નથી.

વધારે શું કંઈયે ? હિપગ જણાવ્યું છે તેટલું જ મમજવાને માટે મનના શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત થયા છે.

(૭૪)

નિરપૃહી મહાત્માઓને અણેદ લાવે નમસ્કાર.

“અનંતકાળ થયાં જીવને પરિશ્રમણ કરનાં છતાં તેની નિવૃત્તિ કેમ થતી નથી?” અને “તે શું કરવડી થાય?”

એ વાક્યમાં અનેક અર્થ સમાયેલા છે. તેને વિચારી વિના કે દ્રઢ વિશ્વાસ કયાં વિના માર્ગના અંશનું અદ્યપણન થતું નથી. બીજા બધો નિકલ્પો દૂર કરી આ એક ઉપર લખેલું સત્પુરગોનું વચનામૃત વારંવાર વિચારી લેશો. અંસારમાં રહેતું અને એક મોક્ષ થવા કહેતું એ બંનેનું અસુસલ છે.

મૈત્રિ:—સર્વ જીવ પ્રત્યે હિતચિતવના.

પ્રમોદ:—શુભ્ર જીવ પ્રત્યે ઉદારા પરિણામ.

કરુણા:—ક્રોધ પણ જીવ જન્મ મરણથી મુક્ત થવો (થવાનું કરવું).

મધ્યસ્થતા:—નિર્ગુણી જીવ પ્રત્યે ઉદ્દસીનતા.

(૭૫)

પ્રારબ્ધયોગથી જે બને તે પણ શુદ્ધ ભાવના અનુમંધાનપૂર્વક થવું ધટે છે.

મહાત્માઓએ નિષ્કારણ કરણથી પરમપદનો ઉપદેશ કર્યો છે તેથી એમ જણાય છે કે, તે ઉપદેશનું કાર્ય પરમ મહત્તમ છે. સર્વજીવ પ્રત્યે બાહ્ય દયામાં પણ અપ્રમત રહેવાનો જેના યોગનો સ્વભાવ છે તેનો આત્મસ્વભાવ સર્વ જીવને પરમપદના ઉપદેશનો આકર્ષક હોય તેવી નિષ્કારણ કરુણાવાળો હોય તે મથાર્ય છે.

(૭૬)

“મન:પર્વજ્ઞાન કેવી રીતે પ્રગટે?”

સાધાગણપણે દરેક જીવને મતિજ્ઞાન હોય છે. તેને આશ્રયે રહેલા શ્રુત-જ્ઞાનમાં વધારો થવાથી તે મતિજ્ઞાનનું બળ વધારે છે; એમ અનુક્રમે મતિજ્ઞાન નિર્ભળ થવાથી આત્માનું અગ્ન્યમપણુ ટળી સંયમપણું થાય છે, ને તેથી મન:પર્વજ્ઞાન પ્રગટે છે. તેને યોગે આત્મા બીજનો અભિપ્રાય જાણી શકે છે. લિંગ દેખાવ ઉપરથી બીજનો ક્રોધાહર્ષાદિ ભાવ જાણી શકાય છે તે મતિજ્ઞાનનો વિષય છે. તેવા દેખાવને અભાવે જે ભાવ જાણી શકાય તે મન:પર્વજ્ઞાનનો વિષય છે.

(૭૭)

પાંચ હૃદયોના વિષય સંબંધી.

જે જીવને મોહનીય કર્મરૂપી દયાયનો ભાગ કરવો હોય તે તેનો અકર્મ ભાગ કરવા ધારણે ભારે કરી શકાયો તેમ વિશ્વાસ ઉપરે રૂઢી તેમ કરે.

લાગ કરવાનો અભિપ્રાય નથી કરતો તે એકદમ લાગ કરવાનો પ્રસંગ આવે મોહનીય કર્મના બળ આગળ ટટી ગયો નથી; કારણ કર્મરૂપ શત્રુને ધીરે ધીરે નિર્બળ કર્યા વિના કદી મૂકવાને એકદમ અસમર્થ બને છે. આત્માના નિર્બળપણાને લઈને તેના ઉપર મોહનું જીવનપણું છે. તેનું જોર ઓછું કરવાને આત્મા પ્રયત્ન કરે, તો એકી પ્રખરે તેના ઉપર જ્ય મેળવવાની ધારણામાં તે ક્રોધ જ છે. જ્યાંસુધી મોહરૂપિ વાદ્ય મામી નથી આવે ત્યાંસુધી મોહવશ આત્મા પોતાનું બળવાનપણું ધારે છે, પરંતુ તેથી કસોટીનો પ્રમગ આવે આત્માને પોતાનું કાયરપણું સમજાય છે, માટે જેમ બને તેમ પાપ ઇન્દ્રિયાના વિષય મેળા કરવા તેમાં મુખ્યત્વે ઉપચ્ચ હૃદય અમલમાં લાવવી; એમ અનુક્રમે બીજી ઇન્દ્રિય—(અપર્ય.)

(૭૮)

જે જે ઇન્દ્રિયો તેમાં જણાવી છે તે કલ્યાણકારક જ છે, પરંતુ એ ઇન્દ્રિયની સર્વ પ્રકારની રકુણી તો સાચા પુરુષના ચરણકમળની સેવામાં રહી છે. આ નિર્લંક વાક્ય સર્વ અર્થના રાનીઓએ ગમ્મન કરેલુ આપને જણાવું છું અને ઘણા પ્રકારે સત્સંગમાં રહી છે. (આર્ય.)

(૭૯)

ઘણીવાર તમ વગેરેથી સ્પિષ્ટ પત્રો અમને મળ્યાં હોય છે; અને તેની પછોંચ પણ લખવાનું અશક્ય થઈ આવે, અથવા તો તેમ કરવું યોગ્ય લાગે છે. આટલી વાત સમજામાં રહેવા લાગી છે. તેવા પ્રમગ બન્ને જીવને વિશે હજી તમારા પત્રાદિના લેખન દ્રોષથી એમ અન્નુ દશે કે કેમ એ આદિ વિકલ્પ ન થવા અર્થે આ સમરગુ રાખવાને લખ્યું છે.

જેની લક્ષિત નિષ્કામ છે એવા પુરુષોનો મત્સંગ કે દર્શન એ મહત્ત્વ પુણ્યરૂપ જાણવા યોગ્ય છે.

તમારા સમીપ સત્સંગીઓને સ્મરિચિત્તે બધાં

(૮૦)

ઓમ નમઃ

અપૂર્વ શાંતિ અને સમાધિ અવગણણે વર્તે જ છે. ડુંભક, રેમક પાંચે વાયુ સર્વોત્તમને ગતિને આરોધબળ મહિત આપે જ છે.^૧

૧ આ વાક્યમાં કંઈક દ્રિષ્ટતા બને અરપણા દાગે છે અમને મૂલપત્ર મળ્યા નથી, કાંઈ એ કહેલી નહીં ઉપરથી અમે આ લોકો ક્યા છે. — સંસોધક.

(૮૧)

ઓમ

સર્વ પ્રકારના ભયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ એવા આ સંસારને વિષે માત્ર ઓક વેગમ ન અભય છે એ નિઃસ્પર્શમાં ત્રણે કક્ષને વિષે કાંઈ યત્નયોગ્ય નથી.

યોગ અસંખ્ય જે જિન દ્વારા,

ઘટમાંદિ રિદ્ધિ માખી રે;

નવપદ તેમજ નાણાં,

આત્મગમ છે સાખી રે.

આત્માને વિષે વર્તે છે એવા જ્ઞાની પુરુષો સદગ્રામ પ્રારબ્ધ પ્રમાણે વર્તે છે. વાસ્તવ્ય તો એમ છે કે. “જે કાલે જ્ઞાનથી અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયું તેજ કાલે જ્ઞાની મુક્ત છે.” દેહાદિને વિષે અપ્રતિબદ્ધ છે; સુખ દુઃખ, દર્પ શોકાદિને વિષે અપ્રતિબદ્ધ છે; એવા જે જ્ઞાની તેને આશ્રય કે આલંબન નથી. ધીરજ પ્રાપ્ત થવા “હૃશ્વરેન્દ્રાદિ” ભાવના તેને યત્ન યોગ્ય નથી. ભક્તિમાનને જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં કાંઈ કલેશના પ્રદાર દેખી, તટસ્થ ધીરજ રહેવા તે ભાવના કાંઈ પ્રકારે યોગ્ય છે. જ્ઞાનીને “પ્રારબ્ધ,” “હૃશ્વરેન્દ્રાદિ” બધા પ્રકારે એકજ ભાવના સરખા મુખ્યતા (ઓ) છે. તેને સાતા અસાતામાં કંઈ કાંઈ પ્રકારે રાગદેવાદિ દારણુ નથી. તે બંનેમાં ઉદાસીન છે, જે ઉદાસીન છે તે મળ સ્વરૂપે નિગલંબન છે. નિરાલંબન એવું જેનું ઉદાસીનપણું એ હૃશ્વરેન્દ્રાદી પણ બળવાન બાણીએ છીએ. ‘હૃશ્વરેન્દ્ર’ એ શબ્દ પણ અર્થાતરે બાણુવાયોગ્ય છે. હૃશ્વરેન્દ્રરૂપ આલંબન એ એ અશ્રયરૂપ એવી ભક્તિને યોગ્ય છે. નિરાશ્રય એવા જ્ઞાનીને બધુંએ સમ છે, અથવા જ્ઞાની સદગ્ર પરિણામી છે, સદગ્ર સ્વરૂપી છે. સદગ્રપણે રિયત છે. સદગ્રપણે પ્રાપ્ત ઉદય બોગવે છે; સદગ્રપણે જે કંઈ થાય તે થાય છે જે ન થાય તે ન થાય છે. તે કર્તવ્યરહિત છે. કર્તવ્યભાવ તેને વિષે નિશ્ચયપ્રાપ્ત થાય છે માટે તેમને-તે જ્ઞાનીના સ્વરૂપને-વિષે પ્રારબ્ધનું ઉદયનું સદગ્ર પ્રાપ્તપણું તે વધારે યોગ્ય છે એમ બાણુવું યોગ્ય છે હૃશ્વરને વિષે કાંઈ પ્રકારે હૃશ્વર સ્થાપીન કરી તે હૃશ્વરના કહેવા યોગ્ય છે. જ્ઞાની હૃશ્વરરહિત છે. હૃશ્વર રહિત એમ કહેવું બનતું નથી. તે સદગ્રસ્વરૂપ છે.

(૮૨)

વૈરાગ્યભાવનાએ ભૂષીત એવા ‘સાંત સુધારસાદિ’ અંથો નિરંતર ચિંતનવાયોગ્ય છે, વૈરાગ્યની વીરતા સુશુદ્ધ-મંદ દરવા યોગ્ય નથી; એ નિશ્ચય રાખવોયોગ્ય છે.

(૮૩)

મુનિ શ્રી.....પ્રત્યે:

મદન સમાગમ થઇ આવે અથવા એ લોકો પ્રત્યે મમાગમ કરવા આવના હોય તો મમાગમ કરનામાં મુ થાય ? કર્તાય વિગેધગતિથી એ લોકો સમાગમ કરવાનું ક્રંતા હોય તો પણ મુ દાનિ છે ? આપને તો તેના પ્રત્યે કેવળ દિનકારીગતિથી-અવિગેધ દર્શિથી મમાગમમાં પણ વર્તવું છે. ત્યાં કેમ પર્ગાવ્ય છે ? માત્ર ઉગિગ્વા કરીને મમાગમ કરવાનું દાવ કાગળ નથી તેમ મરં મુમુક્ષુઓના આચાર હવે તેમને હંમ મંશય દાવ, તો પણ વિકલ્પનો અવકાશ નથી.....મમાગમ...આદિનુ પ્રભ હરે તો તેના ઉત્તરમાં તો એટલું જ દેવું મોડું છે કે "તમે મો મો આંખલિંગી કામનાએ નીકળ્યો છોએ; અને કવચ, યજ્ઞ પણ તેજ છે. તે પુરવાના મમાગમમાં અમે આવ્યા છોએ; તેમના મમાગમમાં તમે આશિ પ્રતીતિ કરી દેશો કે તેમના આત્માની દશા કેમ છે ? અને તેઓ આપણને કેવા ઉપકારના કર્યા છે. હાલ એ વાત આપ જેવાં ઘો.....મુદી મોડેને પણ જવું થઈ શકે, અને આ તો જ્ઞાન .. ઉપકારક પ્રમંગમ, જવું થયું છે એટલું આચાર વિકલ્પ કરવા ધટનો નથી. મંગલેય પરિ ઉપરો કંઈપણ મમાગમ. પ્રા હંમે એ લેવા પુરવાની કેવા તેમજ કાઠરિયી વિચારી નથી.

તમારો મુનિપણનો સામાન્ય વ્યવહાર એવો છે કે, જાણ અવિરતિ પુરવ પ્રત્યે વંદનાદિ વ્યવહાર કરેય નહીં. તે વ્યવહાર તમારે પણ સાચવવો. તે, વ્યવહાર તમે ગણો તેમાં તમારો અવંદ નથી, માટે મજબૂત છે. ધણા હંમેને મંશયનો હેતુ નહીં ચા. અમને હંમ વંદનાદિની અપેક્ષા નથી.

"શીશું, હંમ મન્માનંડપ આચારગિય રમાં અમાગી શિધિજ્ઞતા થઈ હોય તો તેમ કહો, કેમકે તેની રિચિ નાને દલ્યા વિ હ દિનકારી માર્ગ ખેમલ નહીં, એમ અમાગી દર્શિ છે" એ અદિ પ્રમંગે કરેલું ઘટે તો દેવું. અને તેમના પ્રત્યે અદ્યેયભાવ છે એવું જાણ તેમના જ્ઞાનમાં આવે તેવી દર્શિઓ તથા રીતિએ વર્તવું તેમાં મંશય કરંત્ય નથી.

૧. આ પત્ર ફોટો લેવા ક્રે, જે કે.એ. અક્ષર ગયા છે તે રૂપે અવકાશ મળ્યા છે. - સંદેશ.

ખીજીં સાધુ વિશે તમારે કંઈ કહેવું કેર્તન્ય નથી. સમાગમમાં પછી
પણ કંઈ નૂનાધિકપણું તેમના કોય પામવો નહીં, પ્રત્યે બળવાન
અરેય.

વચાણીઆ મંત્ર

(૮૪)

.....વગેરેને જે ઉપાધિ દાં કરવા વિશે અધીરજીથી આતે જેવાં
પરિણામથી પરતી આશ્ચર્યકાનો હાંચ થાય છે તે જાણના છતાં રાંજકાજમાં
અહય કારણમાં વિશે સંબંધ કરવા ચે.ગ્ય નથી; તે થાય એવું કારણુ છતાં
જેમા તુચ્છ એવા દ્રવ્યાદિનો પણ વિશેષ હાલ નથી, છતાં તે માટે ફરી
ફરી લખવાનું થાય છે તે શું ચે.ગ્ય છે? તેવા વિદ્યહતે તમ જેવાં પુરુષ
મોજો નહીં પાડી શક, તો આ દુષ્કાગમાં કોણુ સમજીને સમાપ્ત રહેશે?

કેટલી રીતે નિવૃત્તિને અર્થે અત્ર સત્સમાગમને અર્થે તે કચ્છ રાખે
છે તે વાન લક્ષમા છે: તથાપિ એકલી જ ને તે કચ્છ હોય તો આ
પ્રકારની ધીરજ આદિ હોવા ચે.ગ્ય ન હોય.વગેરેને પણ હાલ ઉપાધિ
સંબંધમા લખવું ઘટવું નથી. જેમ થાય તેમ જોવા કરવું એજ ચે.ગ્ય છે.

આ વિશે જેટલો કષ્ટ લખવો જોઈએ તેટલો લખ્યો નથી, તોપણ
તે વિશેષનાથી આ કષ્ટો વિચારશે.

(૮૫)

કોઈ જાનની ક્રિયા જો કે ઉત્થાપવામાં નહીં આવતી હોય તોપણ તેજોને
લાગે છે તેવું કંઈ કારણુ હોવું જોઈએ. જે કારણુ ટાળવું એ દસાણુરૂપ છે.

પરિણામે 'સત'ને પ્રાપ્ત કરાવનારી પ્રાર્થનામાં 'સત'ની હેતુબૂત એવી
તેમની રૂચિને પ્રવૃત્તિ આપનારી વૈરાગ્યકાનો પ્રસંગોપાત તેમનાથી પરિચય
કરના, તો તેમના સમાગમથી પણ દસાણુ જ વૃદ્ધિ પામશે, અને પેલું
કારણુ પણ ટળશે.

જેમા પૃથ્વીદિદેનો વિસ્તારથી વિચાર કયો છે એવાં વચનો કળનાં
'વૈતાલિક અપ્પવન' જેવાં વચનો વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કરે, છે, અને ખીજાં
મનભેદવાળાં પ્રાણીઓને પણ તેમાં અર્ણવ થતી નથી.

જે સાધુઓ તમને અનુસરતા હોય તેમને સમયપરતે જજાવતાં રહેવું
કે, 'ધર્મ' તેવું નામ આપી શકાય કે જે ધર્મ થઈને પરિણમે 'જ્ઞાન' તેવું
નામ આપી શકાય કે, જે જ્ઞાન થઈને પરિણમે રૂપે આખધી ક્રિયા
અને વંચના દસાદિક કરીએ છીએ તે મિથ્યા છે; એમ કહેવાનો સારો

તેતુ તમે સમજો નહીં, તો હું તમને એ કહેવા છતાં હું આમ જણાવી
તેમને જણાવવું કે “આ જે કાંઈ આપણે કરીએ છીએ તેમાં કાંઈ એવી
વાત ગૂઢી જાય છે કે જેથી ‘ધર્મ’ અને ‘જ્ઞાન’ આપણને પોતાને રૂપે પગિ-
ગુમતાં નથી; અને કપાય તેમજ મિત્રાત્વ (મિત્ર) નું મત્ત્વ થતું નથી, માટે
આપણે જીવના દલ્લાણુનો ફરી ફરી વિચાર કરવો યોગ્ય છે, અને તે વિચાર
કેંક આપણે ફળ પામ્યા વિના ગરેશુ નહીં. આપણે બધું જાણવાનું કરીએ
છીએ, પણ આપણો ‘મંદેહ’ કેમ જાય ? તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી,
એ જાણુધી નહીં કરીએ ત્યાગુધી ‘સંદેહ’ કેમ જાય ? અને મંદેહ હેય ત્યા
સુધી જ્ઞાન પણ નરોય, માટે મંદેહ જવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એ સંદેહ
એ છે કે આ જીવ ભવ્ય છે કે અભવ્ય ? મિત્રાદિ છે કે મમ્મ-દિ ?
સુખમોધી છે કે દુર્લભમોધી ? તુલ્યગંધરી છે કે અધિકમંધારી ? આ
આપણને જણાય તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ” આવી જાતની યત્નકથાનો
તેમનાથી પ્રભવ રાખવો યોગ્ય છે -

(૮૬)

પરમ વીતગંગાએ આત્મસ્થ કરેલુ મથાખ્યાત ચારિત્રથી પ્રગટેલુ એવું
પરમ અમગપાણુ નિગતર વ્યક્તાવ્યક્તાપણે મહારૂ છુ.

(૮૭)

સત્સમાગમનો પ્રતિભવ કરવાને જણાવે, તો તે પ્રતિભંધ ન કરવાની
વૃત્તિ જણાવી તે યોગ્ય છે-મથાર્થ છે. તે પ્રમાણે વર્તેનો મત્ત્વમાગમનો
પ્રતિભંધ કરવો યોગ્ય નથી. તેમ આમાન્યપણે તેમની માથે સમાધાન રહે,
એમ વર્તન થાય તેમ હિતકારી કે પત્રી જેમ વિગેરે મંગમા અવતુ ન
થાય એવા ક્ષેત્રે વિચરવું યોગ્ય છે, કે જે ક્ષેત્રે આત્મમાધન સુખપણે થાય

પન્થ શાત શુભના વિચારમા ઇદિવનિઋદપૂર્વક આત્મપ્રવૃત્તિ ગાખવા
સ્વરૂપસ્થિતતા અપૂર્વપણે પ્રગટે છે

ૐ શાંતિ:

(૮૮)

લે પગમકૃપાણુ દેવ ! જન્મ, જગ, મજ્જાદિ સર્વ હું મોતો અન્યન દ્વારા
કરનારો એવા વીતરાગ પુરુષનો મૂળ ધર્મ અનત કૃપા કરી આપ ત્રીમને મને
આપો, તે અનત ઉપકારનો પ્રતિઉપકાર વાળવા હું સર્વથા અમમર્થ છું
વળી આપ શ્રીમત્ કૃપાણુ વેવાને સર્વથા નિસ્પૃહ છો, જેથી હું મન, વચ, ધ્યાન,
કાપાની એકાગ્રતાથી આપના ચરણારિદિમા નમસ્કાર કરું છું

આપની પગ ભરિ અને વીતરાગ પુન્યા મળ્યેની ઉપામ ॥
મારા મુદ્ધને વિશે ભવપરેત અર્થકે અર્થને ગો એટલુ માયુ છુ તે મદન થાઓ
શાંતિ શાંતિ શાંતિ

(૬૬)
આપની માત્રો ગણક, બંધવ અને દિલદારી એવો કાષ્ઠપણ ઉપાય દોય
તો તો, વીતરાગનો ધર્મ છે.

(૬૭)
આમ સત્યુત ॥

શ્રી પાંચ પુરાણે પ્રનુચિત
શ્રી પુરુષાર્થ મિદિ ઉપાય,
શ્રી પદ્મનદિ પંચવિંશતિ,
શ્રી ગોમુખાર્થ,
શ્રી રત્નકર-૩ આવકચાર,
શ્રી આત્માનુશાસન,
શ્રી ભોક્ષમાર્ગપ્રકાશ,
શ્રી કાલિકામાનુષેશ,
શ્રી ચોગદિશમુખ્યય,

આદિ અનેક છે, ઇદ્રિયનિમ્બદના અભ્યામપૂર્વક એ સદ્ગુણ એવતા થોમ
છે. એકાદ અભૌતિક છે-અમૃત છે
(૬૮)

જાનીને યોગ્યો, યોગ્યો એજોની આતા અ રાધે. જોનીની એક
આતા અ રાધતા અનેકવિધ કલ્યાણ છે.
(૬૯)

જાનીઓ જગતે વૃણવત ગણે છે એ એજોના જાનનો મદિમા સમજવો.
કાષ્ઠ મિથ્યાભિનિરેષી જાનનો વેળા. જરી જગતનો ભાર મિથ્યા શીર
વહતો હોય તે, તે હાસી યા છે.
(૭૦)

જે જે બહુ ભોગવાય છે તે તે બહુ ક્ષીણ થાય છે. ભોગવતા
(મમતાએ) નિર્ભર છે. શારીરિક વિષય ભોગવતા શારીરિક સ્મિત ક્ષીણ થાય છે.
૧૨૬

(૯૪)

એ માર્ગ યાત્રીને સુલભ છે, પણ તે પામવો દુર્લભ છે; એ માર્ગ વિકટ નથી. સીધો છે, પણ તે પામવો વિકટ છે.

ગીચ ઝાડીમાં જૂથા પડેલા માણુપત્રે વનોપડે જવાનો માર્ગ કાઢ દેખાડે છે. “જા, નીચે નીચે ચાલ્યો જા. રસ્તો સુલભ છે. આ રસ્તો સુલભ છે,” પણ એ જૂથા પડેલા માણુપત્રે જરૂર રિન્ટ છે, એ માર્ગ જતાં પડેલા ચરું કે નહીં એ શંકા નડે છે.

શંકા કર્યા વિના યાત્રીઓનો માર્ગ આરાધે એ તે પામવો સુલભ છે.

(૯૫)

વસ્તુતઃ એ વસ્તુઓ છે. જીવ અને અજીવ

સુવર્ણનામ લોકોએ કલ્પના આપ્યું, તેની ભરમ થાપને પેટમાં ગયું. વિદ્યા પંચાંગથી ખાતર થયું, ક્ષેત્રમાં ઉગરું; ધાન્ય થયું; લોકોએ ખાધું; કાલાંતરે લોકો થયું વસ્તુતઃ એક દ્રવ્યના જૂથ જૂથ પર્યાયોને કલ્પનારૂપે જૂથ જૂથ નામ આપાયાં, એક દ્રવ્યના ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થો વડે લોકો જ્ઞાન્તિમાં પડી ગયું. એ જ્ઞાન્તિએ મમતાને જન્મ આપેલ.

ફીંખા વસ્તુતઃ છે, છતાં લેજુદાર દેજુદારને મિથ્યા ગ્રથકા થાય છે. લેજુદારની અધીરાપ્રથી એને “મન” ફીંખા ગયા જાણે છે.

વસ્તુતઃ ફીંખા છે, તેમજ જૂદી જૂદી કલ્પનાએ બ્રમજન્ય પાયત્રી દીધી છે તેમાંથી જીવ જીવનો જડ જૈન-યનો, બોદ-કરનો એ વિકટ યજ્ઞ પડ્યું છે.

બ્રમજન્ય મધાર્થ સક્ષમાં ઉતરે, તે જડ જૈન-ય દીરનીરવત ભિન્ન રૂપક બાસે.

(૯૬)

જ્ઞાનના બે બોલ.

મનનો.

ઉત્તર.

૧ જન્મરમાં આદરવા યોગ શું છે?

૧ સુવર્ણ વચન.

૨ શીઘ્ર કરવા મોઝ શું?

૨ કર્મો નિર્મલ.

૩ મોક્ષને મેળવવા શું?

૩ ક્રિયા મદિતમમમમમ.

૪ સદા ભાગવા યોગ્ય શું ?

૫ સદા પવિત્ર કોણ ?

૬ સદા યૌવનવંત કોણ ?

૭ શરૂનીર કોણ ?

૮ મહત્તાનું મૂલ્ય શું ?

૯ સદા જાગૃત કોણ ?

૧૦ આ દુનિયામાં નરક જોતું કુખ શું ?

૧૧ અંશિચર વસ્તુ શું ?

૧૨ આ જગતમાં અતિ ગહન શું ?

૧૩ ચંદ્રમાના કિરણો સમાન શ્વેત-
ક્રાંતિને ધારણ કરનાર કોણ ?

૧૪ જેને ચોર પંથુ લઇ શકે નહીં
તેવો ખજાનો શું ?

૧૫ જીવનું સદા અનર્થ કરનાર કોણ ?

૧૬ અંધ કોણ ?

૧૭ બહેરો કોણ ?

૧૮ મુંજો કોણ ?

૧૯ શલ્યની પેઠે સદા દુઃખદેનાર શું ?

૨૦ અવિશ્વાસ કરવો યોગ્ય કોણ ?

૨૧ સદા ધ્યાનમાં રાખવો યોગ્ય શું ?

૨૨ સદા પૂજનીક કોણ ?

૪ અકાર્ય કામ.

૫ જેનું અંતઃકરણ પાપથી રહિત
હોય તે.

૬ તપ્ત (લોભદરા).

૭ જે સ્ત્રીનાં દયાશયી વિધાય નહીં તે

૮ કોઈની પાસે પ્રાર્થના (યાચના)
ન કરવી તે.

૯ વિવેકી.

૧૦ પરતંત્રતા (પરવશ રહેવું તે).

૧૧ યૌવન, લક્ષ્મી અને આયુષ્ય.

૧૨ સ્ત્રીચરિત્ર અને તેથી તેથી
વધારે પુરુષચરિત્ર.

૧૩ સુમતિ ને સજ્જન.

૧૪ વિદ્યા, સત્ય અને શાંતિસત્ત્વ.

૧૫ આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન.

૧૬ કામી અને રાગી.

૧૭ જે દિતકારી વચનને સાંભળે
નહીં તે.

૧૮ જે અવસર આવ્યે પ્રિયવચન ન
બોલી શકે તે.

૧૯ જીનું કરેલું કર્મ.

૨૦ યુવતિ અને અસજ્જન (દુર્ગંન)
માણસ.

૨૧ સંસારની અસારતા.

૨૨ વીતરાગ દેવ, દુઃસાધુ અને સુધર્મ.

તા. ૧૪-૬-૬૦ રવિવાર ૧૯૪૬

(૬૭)

શુભ બંધ મોજો હોય અને તેને કાંઈ શુભ કર્મનો જોગ અને તો શુભ બંધ મૂળ મોજો હોય તેના કરતાં મોજો થાય છે.

શુભ બંધ મોજો હોય અને તેમાં કાંઈ શુભ કર્મોગર્ભનું મળવું થાય તો મૂળ કરતાં વધારે દૃઢ થાય છે, અથવા નિશ્ચયિત થાય છે.

અશુભ બંધ મોજો હોય અને તેને કાંઈ એક શુભ કર્મનો જોગ અને તો મૂળ કરતાં અશુભ બંધ ઓછો મોજો થાય છે.

અશુભ બંધ મોજો હોય તેમાં અશુભ કર્મનું મળવું થાય તો અશુભ બંધ વધારે મજબૂત થાય છે, અથવા નિશ્ચયિત થાય છે.

અશુભ બંધને અશુભ કર્મ ટાળી ન શકે અને શુભ જીવને, શુભ કર્મ ટાળી ન શકે.

શુભ કર્મોગર્ભનું ફળ શુભ થાય, અને અશુભ કર્મોગર્ભનું ફળ અશુભ થાય. બન્નેના ફળ તો સ્વાભાવિક જોઈએ, નિષ્કર્મ ન થઈ શકે.

રોગ વગેરે છે તે ઓમડથી ટળી શકે છે તેથી કહેવને, એમ જાણે કે પાપવાળું ઓમડ કરવું ને અશુભ કર્મરૂપ છે, છતાં તેનાથી રોગ જે અશુભ કર્મનું ફળ તે મટી શકે છે; એટલે કે અશુભથી શુભ થઈ શકે છે; આવી શંકા થાય એવું છે; પણ એમ નથી. એ સંકાનો ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે—

કાંઈ એક પુદ્ગલના પંચિભૂમિથી ચયેલી વેદના (પુદ્ગલપાંચવેદના) તથા મંદ રમની વેદનાં દેવતાકે મંજોગથી ટળી શકે છે; અને કેટલાંએક મંજોગથી વધારે થાય છે; અથવા નિશ્ચયિત થાય છે. તેની વેદનાથી દેવદાર થવામાં બાલ્ય પુદ્ગલથી ઓમડ વગેરે નિમિત્ત કરણ જોવામાં આવે છે; બાકી અરી, રીતે જોતાં તો તે બંધ પૂર્વેથી જ એવો બાધેલો છે કે, ને જાતના ઓમડ વગેરેથી ટળી શકે. ઓમડ વગેરે મળવાનું કારણ એ છે કે, અશુભ બંધ મોજો બાંધ્યો હતો; અને બંધ પણ એવો હતો કે, તેને તેવાં નિમિત્ત કરણો મળે તો ટળી શકે; પણ તેથી એમ કહેવું બરાબર નથી કે પાપ કરવાથી તે રોગનો નાશ થઈ શકે; અર્થાત્ પાપ કરવાથી પુણ્યનું ફળ મેળવી શકાયું. પાપનાળા ઓમડની દૃષ્ટિ, અને તે મેળવવા માટેની પ્રયત્નથી અશુભ કર્મ બધાવાળા છે અને તે પાપવાળા ક્રિયા અશુભ હોય એવો જોગવંતી પડે છે, એટલે તે પાપવાળા ક્રિયાથી કંઈ શુભ ફળ થતું નથી. એમ કહેવું કે, અશુભ કર્મના દૃષ્ટિપાત્રતાને તેણે ટાળ્યું તેથી તે શુભ થઈ શકે.

તો તે સમજ્યા ફરં છે; અંગ્રાતો જ એવી જાતની હતી કે તે રીતે મરી શકે અને તેટલી આર્તખાન આદિની પ્રવૃત્તિ કરાવીને બીજો બંધ કરાવે.

પુદ્ગલવિપાકી એટલે જે કોઈ બહારના પુદ્ગલના સમાગમથી પુદ્ગલ રિપાકપણે ઉદય આવે અને કોઈ બાત પુદ્ગલના સમાગમથી નિવૃત્તિ પણ થાય; જેમ રૂપના ફેરફારના કારણથી ચંદ્રીની ઉત્પત્તિ થાય છે અને રૂપફેરથી તે નાશ થાય છે; અથવા કોઈ ગરમ ઓસડ વગેરેથી નિવૃત્તિ થાય છે.

નિશ્ચયમુખ્ય દૃષ્ટિએ તો ઓસડ વગેરે કહેવામાત્ર છે. બાકી તો જે થવાનું હોય તેજ થાય છે.

(૯૮)

[પ્રથમ શતક:—સાદુર્લભિચરિત રતઃ]

અંધારં પ્રભં રંગ હરવા, કોડે કંઈ મમતા;

બોધું ધર્મદ મર્મ હર્મ હરવા, છે અન્યથા કામતા;

લાખું મોક્ષ સુબોધ ધર્મ ધનના, જોડે કયું કામતા;

એમાં તત્ત્વ વિચાર સસ્ય સુખદા, પ્રેરે પ્રભુ કામતા. ૧.

[૭૫૫.]

નાબી નંદનનાથ, વિશ્વ વંદન વિદ્યાની;

હવે બંધનના ફંદ, કરણ બંડન સુખમની;

અંધ પં આદ્યત, ખંત પ્રેરક ભગવંતા,

અખંડીત અશિદંત, તંત હારક જયવંતા;

શ્રી મરણ હરણ તારણ તરણ વિશ્વોદ્ધરણ અધરણ;

તે રૂપભેદ પરમેશ પદ, રામચંદ વંદન કરે.

પ્રભુપ્રાર્થના.

[દોહરા.]

જળ હળ જ્યોતિ સ્વરૂપ તું, કૃપા કૃપાનિધાન;

પ્રેમ પુનિત તું પ્રેરજે, ભવ ભંજન ભગવાન

નિલ નિરંજન નિલ છો, ગંગા ગંગા ગુમાન;

૧ આ દોહરો શ્રાવણે કોઈ અથ લખવા ધારેલો તેના મંગલાચરણ છે. દયા વિષયપર અથ લખવાની તેમની ધારણા હતી અને કહેવો વર્ષમાં તેના દોહરો જો કે નિશ્ચેતપણે જાણવામાં નથી આવેતો, પરંતુ ભાગ્યશી જોતાં એમ લાગે કે “ભાવનાબોધ” અને “મોક્ષમાળા” ની રચના તેઓએ સવત્ ૧૬૪૬ની લગભગમાં કરી તે પહેલાના અર્થેનિ આ પ્રયાસ હતો. — સંશોધક.

- અભિવંદન અભિવંદના, ભય ભંજન ભગવાન. ૨.
- ધર્મ ધારણ તારણ, તરણ ગરણ ચરણ મં-માન;
વિષ્ણુ દરણ પાવન કરણ, ભય ભંજન ભગવાન. ૩.
- ભદ્ર ભરણ ભીતી દગણ, મુદ્ધા ઝરણ શુભવાન;
કલેશ દગણ ચિંતા સુરણ, ભય ભંજન ભગવાન. ૪.
- અવિનાશી અસ્તિત્વ, એક અખંડ અમાન;
અગર અમર અમૃત જન્મ તું, ભય ભંજન ભગવાન. ૫.
- આનંદી અપવર્ગિ તું, અકળ ગતી અનુમાન,
આશિષ અનુકૂળ આપજો, ભયભંજન ભગવાન. ૬.
- નિર્દાહર નિર્લેપ છે, નિર્ભય નીતિ નિધાન;
નિમોહક નાનાયણ, ભયભંજન ભગવાન. ૭.
- સચ્ચાચર સ્વામી પ્રભુ, શુભદ મોંપજો સાન,
સદ્વિનાય મવંધરા, ભયભંજન ભગવાન. ૮.
- સંકટ મોક મહા હંણ, નૌતમ ગાન નિધાન;
હંણ વિકળ અચળ દગે, ભયભંજન ભગવાન. ૯.
- આધિવ્યાધિ ઉપાંધને, હરે તંત તોશન;
કરણાણુ કરણા કરે, ભયભંજન ભગવાન. ૧૦.
- કિંકરની કંકર મતી, ભૂલ ભયંકર ભાન,
શંકર તે રનેહે હરે, ભયભંજન ભગવાન. ૧૧.
- શક્તિ ચિચ્ચે આપરો, ભક્તિ મુક્તિનું દાન;
તુજ ભુક્તિ જાહેર છે, ભયભંજન ભગવાન. ૧૨.
- નીતિ પ્રીતિ નમ્રતા, ભલી ભક્તિનું ભાન;
આર્ય પ્રજાને આપરો, ભયભંજન ભગવાન. ૧૩.
- દયા શાંતિ ઓદારતા, ધર્મ મર્મ મન ધ્યાન;
સંપૂર્ણ વશુ દે, ભયભંજન ભગવાન. ૧૪.
- હર આજસ એદીપણ, હર અથ ને અજાન;
હર અનંત જ્ઞાન દેહી, ભયભંજન ભગવાન. ૧૫.
- તનમન ધનને અજનુ, દે સુખ સુધા સમાન;
આ અવનીનું કર હણ, ભયભંજન ભગવાન. ૧૬.
- વિનય વિનિત રામની, ધરે દૃગ્દાથી ધ્યાન;
માન્ય કરે મહાસાગર, ભયભંજન ભગવાન. ૧૭.

(૧૦૦)

ત્રણ પ્રકારનાં સમક્રિતની વ્યાખ્યા લખી છે તે ત્રણેમાંથી ગમે તે સમ-
ક્રિત હોય તોપણ વધારેમાં વધારે પંદર ભવે મોક્ષ થાય. પણ જો તે સમક્રિત
વચ્ચું હોય તો વધારેમાં વધારે અર્ધપુરુષગત્રપગત્રત્તન કાળ સુધી સંસારપરિભ્રમણ
કરીને મોક્ષ પામે.

" અજ્ઞાન " શબ્દનો સાધારણ ભાષામાં " જ્ઞાનરહિત " અર્થ થાય છે.
પણ નિર્ગથપરિભાષામાં તેનો " મિથ્યાત્વ સહિત જ્ઞાન " એવો અર્થ થાય છે.
નિર્ગથપરિભાષા પ્રમાણે અજ્ઞાન અજ્ઞી છે; માત્ર વિપરીત રીતે જાણે છે;
માટે તે અજ્ઞાન કહેવાય છે, પણ જાણવા રૂપ સ્વભાવથી કંઈ તે રહિત નથી

(૧૦૧)

હે શ્રી.....! તમે શંકારૂપ વચનમાં વારંવાર વહે છે તેનો અર્થ
જા છે ? નિઃસંદેહ થઈને રહે, અને જો જ તમારો સ્વભાવ છે.

હે અંતરાત્મા ! તમે કહ્યું જે વાક્ય તે થયાર્થ છે : નિઃસંદેહપણે વિચિ-
તિએ સ્વભાવ છે, તથાપિ સંદેહના આવરણનો કેવળ ક્ષય જ્યાં સુધી કરી
શકાયો ન હોય ત્યાં સુધી તે સ્વભાવ ચલાયમાન અથવા અપ્રાપ્ત રહે છે,
અને તે કારણથી અમને પણ વર્તમાન દશા છે.

હે શ્રી.....! તમને જે કંઈ સંદેહ વર્તતા હોય તે સંદેહ સ્વવિચારથી
અથવા સત્સમાગમથી ક્ષય કરો.

હે અંતરાત્મા ! વર્તમાન આત્મદશા જોતાં જો પરમસત્સમાગમ પ્રાપ્ત
થયો હોય, અને તેમના આશ્રયે વૃત્તિ પ્રતિબંધ પામી હોય તો તે સંદેહની
નિવૃત્તિનો હેતુ થવો સંભવે છે. બાકી શ્રીને કાંઈ ઉપાય દેખાતો નથી, અને
પરમ સત્સમાગમ અથવા સત્સમાગમ પણ પ્રાપ્ત થવો મર્યાદાકાળ છે.

હે શ્રી.....! તમે કહો છો તેમ સત્સમાગમનું દુર્લભપણું છે, એમાં
સંશય નથી, પણ તે દુર્લભપણું જો સુલભ ન થાય તેમ ત્વરેય અનાગતકા-
ળમાં પણ તમને દેખાતું હોય તો તમે શિથિલતાનો ભાગ લેવી સ્વવિચારન
દ્રઃ અવલંબન ગ્રહણ કરો, અને પરમપુરુષની આજ્ઞામાં ભક્તિ રાખી સામાન્ય
સત્સમાગમમાં પણ કાળ વ્યતીત કરો.

હે અંતરાત્મા ! તે સામાન્ય સત્સમાગમની અમને પૃથ્વી, સંદેહની નિવૃત્તિ
કરવા ધડે છે, અને અમારી આજ્ઞાએ પ્રવર્તવું કલ્યાણરૂપ છે એમ જાણી
પુણવર્તિપણે વર્તી કરે છે. જેથી અમને તેમના સમાગમમાં તો નિજ વિચાર

કરવામાં પણ તેમની સલાહ લેવામાં પડતું પડે, અને પ્રતિબદ્ધ થઈ સ્વનિ
 નિયંત્રણમાં મુકી આગળ ન વધે એટલે મહેલે તો તેમજ ગમે, એવું મહેલે મહિ
 ૧ તપાસુ હોય, સા સુધી પહોંચી જીવેના એટલે, આત્માન્ય મત્યમાગમાંથી, પણ
 ૨ આપણે જ ધરે માટે શુ કરવું તે સમજી નથી

(૧૦૨)

૧) એમ છે તેમ નિજસ્વરૂપ મંપૂર્ણ પ્રમશી સાસુધી નિજસ્વરૂપમાં નિહિ
 પ્રાસનમાં રિશ્ત રહેવાને યાનીપુરના વચનો આધારભૂત છે એમ પરમ
 પ્રમશી શ્રી તીર્થે-રે, જુ છે-ને સહ છે, વારમે મુજુચાનકે વર્તતા અંતો
 ૨) નિહિધ્યાસનરૂપ, પ્રાનમાં જીવતાન એને મુખ્ય એવી યાનીના વર્તતાનો
 આશય સા આધારભૂત છે, એવું પ્રમાણ જિનમાર્ગને વિરોધ વારવાર કહ્યું છે
 ૩) બોધમીજની પ્રાપ્તિ થયે નિર્ગુમાર્ગની, મથાર્થ પ્રતીતિ થયે પણ તે
 માર્ગમાં મથાર્થિયત રિથિતિ, થવાને અથ યાની પુરવનો આશય, મુખ્ય સાધન
 છે, અને તે હેઠ પૂર્વ દશા થતા સુધી છે નહીં તો જીવને પતીન થવાનો
 ભય છે એમ માન્ય છે તો પછી પોતાની, મેજ, અનાદિથી, ખાત એવા જીવને
 સદ્ગુણના, યોગનિના નિજ સ્વરૂપનું જાન થઈ, અસંકય છે એમાં મેશય
 કેમ હોય ?

૪) નિજસ્વરૂપને દ્વં, નિશ્ચય વર્તે છે તેના પુરુષને પ્રસક્ત જગત વ્યવહાર
 ચૂકી દે એના પ્રમગ પ્રાપ્ત કરાવે છે, તો પછી તેથી નૂન દશામાં ચૂકી
 જવાય એમાં આશ્ચર્ય શ છે ?

૫) પોતાના વિચારમયે શ્રી-સંતમેગ-મ રીઅનો આધાર ન હોય તેના
 પ્રમગમાં આ જગત વ્યવહાર નિશ્ચય બન કરે છે અને લારે વાગના થી
 સદ્ગુણને મહા અ અને આનંદનું સ્વરૂપ તથા સાર્થકપણું અલંકાર અપરોક્ષ
 મલ દેખાય છે

(૧૦૩)

શ્રી પ્રતે મુધારમ મગધી ધાતચિત કરવાનો અવમર તમો
 પ્રાપ્ત થાય તો કેવો

૬) જે દેહ મુધાવગ્ય મા અને મંપૂર્ણ આગે-વતામાં દેખાતા બા પાગ
 શુ મગર છે તે દેહમાં પ્રીતિ કરીને શુ શ્રીએ ?

૭) જગતના સંગ થાય થન જે પ્રતે સર્વોત્ક્રાંતિ છે એવો આ દેહ
 તે પણ દુખનો દેવ છે તો ખીજ પર્વમાં સુખના લેવની શુ કપના
 કરી

જે પુરુષોએ વસ્ત્ર જેમ શરીરથી ભૂંડું છે એમ આત્માથી શરીર ભૂંડું છે એમ દીડું છે તે તે પુરુષોને ધન્ય છે.

ખીજની વસ્તુ ખોનાથી પ્રદણ થઈ હોય તે વ્યારે એમ વસ્ત્રુાય કે ખીજની છે ત્યારે તે આખી દેવાનું જ કાર્ય મદાત્મા પુરુષો કરે છે.

દુઃખમકાળ છે એમાં મંથય નથી.

તથાદૃષ્ટ પદ્મનની આગે પુરુષો પ્રાપ્તે મિન્દ છે.

વીરજ્ઞા જીવો સમગ્રદષ્ટિપાણું પમે એવી કળસિદ્ધિ થઈ મછ છે.

ત્યાં સદજ્ઞ સિદ્ધ આત્મચારિત્ર દશા વર્તે છે એવું કેવળજ્ઞાન પામવું કદાચ છે એમાં સંશય નથી.

પ્રજ્ઞાનિ વિરામ પામતી નથી. વિરક્તપણું ઘણું વર્તે છે.

વનતે વિગે અથવા એકાંતને વિગે સદજ્ઞ સ્વરૂપને અનુભવનો એવો આત્મા નિર્વિપય કેવળ પ્રવર્તે એમ કરવામાં સર્વ ઇચ્છા રોકાણી છે.

(૧૦૪)

સારપછી અર્ધી ધડીમાં લક્ષિતી, જ્ઞાતિ ઉજ્જ્વાળ કરનારા એવા પમે (આત્માનુસાર) ઉચ્ચારવાં.

અર્ધી ધડીમાં કાર્યોત્સર્ગરૂપે “પરમયુગ” શબ્દનું રહણ કરવું—તથા “સર્વદેવ” એ નામની પાંચ માળા મણુવી.

દાસ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય શાસ્ત્રો:—વૈગય શતક, ઇન્દ્રિયપરાજયશતક, શાંત સુધારસ, અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ, યોગદષ્ટિસમુચ્ચય, નવનત્વ, મૂળ પદ્ધતિ કર્મશ્રેય ધર્મખિંદુ, આત્માનુશાસન, ભાવનાબોધ, મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ, મોક્ષમાળા, ઉપમિતિભવપ્રપંચ, શ્રી આનંદધનજી ચોવીગ્રીમાંથી નીચે લખેલાં સ્તવનો:—
૧-૩-૧૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૩-૧૪-૧૬-૧૭-૧૮-૨૨.

(૧૦૫)

અથ સપ્તવ્યસન નામ યોગામ.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
જૂવા આમિય મદિરા દારી, આદેટક ચોરી પરનારી;
ઝોડી સપ્ત વ્યસન દુઃખદાઇ, દુરિત મૂલ દુર્ગતિ કે ભાઇ,
એ સપ્ત વ્યસન સાગ.

ગતિ બોજનનો લાગ.

અમુક શિવાય મરં વનસ્પતીનો ત્યાગ.

અમુક મિનિયે અલાગ વનસ્પતીનો પણ પ્રતિબંધ.

અમુક રગનો લાગ.

અવ્યક્તચર્યનો લાગ.

પરિબ્રહ્મમાણ.

(૧૦૬)

શ્રીમત્ પરમગુરુકૃપો નમઃ

ગરીઆં વિશેષ ગેગાદિ ઉપદ્રવથી, જોખાનપણુથી - રાગ અથવા દેવાદિના બળાદારથી અત્રે વિશ્વિત કેન્દ્રના નિયમમાં પ્રવર્તવા અશક્ય થાઉં તો તે માટે પશ્ચાત્તાપનું સ્થાનક મમનુ થું. સ્વેચ્છાએ કરીને તે નિયમમાં કંઈ પણ ન્યૂનાધિકના કડવાંતી પ્રતિગા છે. તનુમણી આત્માએ તેમાં ફેરફાર કરવાથી નિયમ ભંગ નહીં.

(૧૦૭)

શ્રીમત્ પરમગુરુકૃપો નમઃ

મવારમાં ઉડીઃ—ધર્માધિક પ્રતિક્રમી—સત્તિ દ્વિમ જે કંઈ અદાર પાપસ્થાનકમાં પ્રવર્તિ થઇ હોય. સમ્યક્ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપસ્વ મોક્ષમાર્ગ મેંધી કિંચિત્ પણ જે મારાથી અપરાધ થયો હોય, તથા પંચ પરમપદ મેંધી જે કંઈ અપરાધ થયો હોય, કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે કિંચિત્ માત્ર પણ મેં અપરાધ કર્યો હોય તે બાળુનાં અથવા અગ્નિ-તાં થયો હોય તે મન ક્ષમાવવા, તે અપરાધને નિંવા, વિશેષ નિદવાં, આત્મામાંથી તે અપરાધ વિસર્જન દરી નિશ્ચય થવું.

(રત્તીએ સચન કરતી વખતે પણ એજ પ્રમાણે કરવું.)

શ્રી સત્પુરુષના દર્શન કરી ચાર ઘડી માટે સર્વ સાવચ વ્યાપારથી નિવૃત્તી એક બાસનપર સ્થિતિ કરવી. તે સમયમાં “પરમગુરુ” એ શબ્દની પાંચ માળાઓ, ગચ્છી સત્સાસનું જે ઘડી સુધી અધ્યયન કરવું.

સારે પછી એક ધડી કાયોત્સર્ગ કરી શ્રી સત્પુરુષોના વચનોનું તે કાયોત્સર્ગમાં રટણ કરી સદગતિનું અનુસંધાન કરવું.

જ્ઞાન.

જ્ઞાન જીવનું રૂપ છે માટે તે અરૂપી છે, ને જ્ઞાન વિપરિતપણે જાણવાનું કાર્ય કરે છે, ત્યાં સુધી તેને અજ્ઞાન કહેવું એવી નિર્ઘયપરિભાષા કરી છે, પણ એ રચ્યે જ્ઞાનનું ખીજું નામજ અજ્ઞાન છે એમ જાણવું.

જ્ઞાનનું ખીજું જ નામ અજ્ઞાન હોય તો જેમ જાનથી મોક્ષ થાય એમ કહ્યું છે, તેમ અજ્ઞાનથી પણ મોક્ષ થવા જોઈએ, તેમજ મુક્ત જીવમાં પણ જ્ઞાન કહ્યું છે, તેમ અજ્ઞાન પણ કહેવું જોઈએ; એમ આશંકા કરી છે તેનું આ પ્રમાણે સમાધાન છે:—

આંદ્રી પડવાથી ધુંચાએકું સૂત્ર, અને આંદ્રી નીકળી જવાથી વગર ધુંચાએકું સૂત્ર, એ બન્ને સૂત્ર જ છે; છતાં આંદ્રીની અપેક્ષાથી ધુંચાએકું સૂત્ર, અને વગર ધુંચાએકું સૂત્ર એમ કહેવાય છે; તેમ મિથ્યાત્વ જ્ઞાન તે, અજ્ઞાન અને સમ્યજ્ઞાન તે “જ્ઞાન” એમ પરિભાષા કરી છે, પણ મિથ્યાત્વ જ્ઞાન તે જડ, અને સમ્યજ્ઞાન તે ચેતન એમ નથી. જેમ આંગીવાણું સૂત્ર અને આંદ્રી વગરનું સૂત્ર બન્ને સૂત્રજ છે; તેમ મિથ્યાત્વ જ્ઞાનથી સંસાર પરિભ્રમણ થાય, અને સમ્યજ્ઞાનથી મોક્ષ થાય. જેમ અત્રેથી પૂર્વ દિશા તરફ દશ ગાઉ ઉપર એક ગામ છે ત્યાં જવાને અર્થે નીકળેલો માણસ દિશાભ્રમથી પૂર્વને બદલે પશ્ચિમ તરફ ચાલ્યો જાય, તો તે પૂર્વ દિશાવાણું ગામ પ્રાપ્ત ન થાય, પણ તેથી તેણે ચાલવારૂપ ક્રિયા કરી નથી એમ કહી ન શકાય; તેમજ દેહ અને આત્મા જૂના છતાં દેહ, અને આત્મા એક જાણ્યો છે તે જીવ દેહબુદ્ધિએ કરી સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે, પણ તેથી તેણે જાણવારૂપ કાર્ય કર્યું નથી એમ કહી ન શકાય. પૂર્વથી પશ્ચિમમાં ચાલ્યો છે, એ પૂર્વને પશ્ચિમ માનવારૂપ જેમ ભ્રમ છે, તેમ દેહ અને આત્મા જૂના છતાં જોયને એક માનવારૂપ ભ્રમ છે; પણ પશ્ચિમમાં જતાં, ચાલતાં જેમ ચાલવારૂપ સ્વભાવ છે, તેમ દેહ અને આત્માને એક માનવામાં પણ જાણવારૂપ સ્વભાવ છે. જેમ પૂર્વને જલે પશ્ચિમને પૂર્વ માનેલ છે, તે ભ્રમ તથારૂપ હેતુ સામગ્રી મળ્યે સમજવાથી પૂર્વ પૂર્વજ સમજાય છે, અને પશ્ચિમ પશ્ચિમજ સમજાય છે. સારે તે ભ્રમ ટળી જાય છે, અને પૂર્વ નરફ ચાલવા લાગે છે, તેમ દેહ અને આત્માને એક માનેલ છે, તે સદગુરુ ઉપદેશાદિ સામગ્રી મળ્યે

ખન્ને જૂદાં છે, એમ ચર્ચાર્થ સમજાય છે, સાચે બમ ટળી જઈ આત્મા પ્રત્યે
જાનોપયોગ પશ્ચિમે છે અગામી પૂર્વને પશ્ચિમ અને પશ્ચિમને પૂર્વ માન્યા
છતાં પૂર્વ તે પશ્ચિમ અને પશ્ચિમ તે પશ્ચિમ દિશા જ હતી. માન મમથી વિપ-
રીત લાગતું હતું, તેમ અજ્ઞાનમાં પણ તે દેહ અને આત્મા તે આત્મા
જ હતા તેમ લાગતા નથી એ વિપરીત લાગતું છે. તે ચર્ચાર્થ સમજાયે,
ભ્રમ નિવૃત્ત થવાથી દેહ દેહજ લાગે છે, અંતે આત્મા આત્મા જ લાગે, અંતે
જાણવાએ અવિચાર વિપરીતપણાને ભજતો હતો તે મમ્યકપણાને ભજે છે
દિશાભ્રમ વસ્તુનાએ ક્ષત નથી અને ગતવત્ત્વ ક્રિયાથી દૃષ્ટિ ગામ પ્રાપ્ત
થતું નથી, તેમ મિથ્યાત્વ પણ વસ્તુનાએ ક્ષત નથી, અને તે માથે જાણવાએ
સ્વભાવ પણ છે પણ માથે મિથ્યાત્વજ ભ્રમ રંગવાથી અવગ્રહણતામાં
પ્રગમ નિયતિ થતી નથી દિશાભ્રમ કળયેથી દૃષ્ટિ ગમ તરફ વળતાં પડી
મિથ્યાત્વ પણ નાશ પામે છે અને રત્નરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપરૂપમાં સ્થિતિ
થઈ શકે એમાં ક્ષત મેલનું ઠેકાણું નથી

(૧૦૯)

ગયા કાગળમાં અત્રેથી નણુ પ્રકારના મમકિત જણાવ્યા હતા તે ત્રણે
મમકિતમાંથી ગમે તે સમજિત પામ્યાથી જીવ વચારમાં વધારે પડર ભવે મોક્ષ
પામે જલન્ય તે ભવ પણ મોક્ષ થાય અને જો તે મમકિત વમે, તો વચારમાં
વધારે અર્થપુદ્ગલપગવર્તનકાગ સુધી મંગાગપન્નિભ્રમણ કરીને પણ મોક્ષ પામે
સમજિત પામ્યા પછી વધારેમાં વધારે અર્થપુદ્ગલપગવર્તન મંગાગ હોય ક્ષયો-
પમશમ સમકિત અથવા ઉપશમ સમકિત હોય, તો તે કાંઈ જીવ વધી શકે,
પણ ક્ષાયિકમમકિત હોય તો તે નમાય નહીં ક્ષાયિકમમકિતી જીવ તે જ ભવે
મોક્ષ પામે, વધારે ભન કર તો નણ ભવ જ, અને કાંઈ એક જીવની
અપેક્ષાએ વ્યવિત્ત ગાગ ભન થાય મુગલીઆનું આયુષ્ય ૧૦૦૦ પછી ક્ષાયિક
મમકિત આ યુ હોય, તો ગાગ ભવ થવાનો મંભવ છે, ધાતુ કરીને કાગલ
જીવને જ્ઞાન મને છે

ભગવત્ તીર્થવરના નિર્ગથ નિર્દયીઓ, ગ્રાવડ, તથા ગ્રાવિડાઓ -
૨૩ને જીવાજીવનું જ્ઞાન હતું તેથી તેો મમજિત કલ્પે છે, એના મિદ્ધનનો
અભિપ્રાય નથી તેમાંથી કેવળ જીવને તીર્થવર માત્રા પુરુષ છે, માત્રા મોક્ષ
માર્ગના ઉપદેશ છે, જેમ તે કહી તેમજ મેક્ષમાર્ગ છે અને પ્રતીતથી
એવી રીતિથી અને શ્રી તીર્થવરના આત્મવધી નિમગ્નથી મમકિત કલ્પે છે એવી

પ્રતીતિ—એવી રૂચિ અને એવા આશ્રયનો તથા આરાનો નિશ્ચય છે તે પણ, એક પ્રકારે જીવાજીવના જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પુરુષ સાચા છે; અને તેની પ્રતીતિ સાચી આવી છે કે જેમ આ પરમ કૃપાળુ કહે છે તેમજ મોક્ષમાર્ગ છે, તેમજ મોક્ષમાર્ગ દોષ, ને પુરુષના લક્ષણાદિ પણ ચીનરાગપણની શિક્ષિ કહે છે. જે ચીનરાગ દોષ તે પુરુષ મથાર્ય વક્તા દોષ, અને નેજા પુરુષની પ્રતીતિએ મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારવા મોગ દોષ એવી મુવિચારણા તે પણ એક પ્રકારનું ગૌણતાએ જીવાજીવનું જ જ્ઞાન છે. તે પ્રતીતિથી, ને રૂચિથી, અને તે આશ્રયથી પાછી રૂપ, વિનાશભક્તિ જીવાજીવનું જ્ઞાન અનુક્રમે થાય છે. તથાપ મુદ્ધની આરા ઉપાસવાથી શ્રમ, દેખનો દય થઈ વીતરાગદયા થાય છે. તથાપ સ્વપુરુષના પ્રસન્ન મોગ વિના એ સમક્તિ આવનું કાણુ છે. તેવા પુરુષના વચનરૂપ શાસ્ત્રથી કોઈક પૂર્વે આરાધિક દોષ અવા જીવને સમક્તિ થતું સંભવે છે; અથવા કોઈ એક આચાર્ય પ્રસન્નપણે ને વચનના હેતુથી કોઈક જીવને સમક્તિ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

(૧૧૦) ૧

આત્મા.

આત્મા.

સાગિદાનંદ

સમિચ્છદાનંદ.

સર્વવ્યાપક, સત્ ચિત્ આનંદ એવો હું આત્મા એક છું, એમ વિચારું, ધ્યાનું.

નિર્મળ, અત્યંત પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યધન પ્રગટ આત્મસ્વરૂપ છે.

સર્વને ગાધ કરતાં કરતાં અગ્રાધ્ય અનુભવ રહે છે ને આત્મા છે.

૧. પ્રથમાવસ્થાના પૃષ્ઠ ૪૦૩-૪૦૦ ઉપર (ઓળ ૮ પછી) અને આ દ્વિતીયાવસ્થાના પૃષ્ઠ ૪૨૮ ઉપર (ઓળ ૫ પછી) પ્રથમ શ્રેયેષ વિચારોને મૂળ લેખ પ્રથમ અને દ્વિતીય આવસ્થાઓનો તે ભાગ સુદિત થવા પછી પ્રાપ્ત થયેલ છે તે ઉપરથી જાણાય છે કે, “અસદ્ ગુણો આવાં જોતાં આલંબન દે છે” એ વાક્ય પૂર્ણ થવા પછી જે વિષય આવે છે અને જે “તથાપ્રતીતિ થયે અભાવ સંભવથી અહંમત્વાદિ હર્ષ શોક, ક્રમે દરી દાય થાય.” એ વાક્ય પર્વત જાણાય છે તે વિષય શ્રીમદ્ભૂત મૂળપત્ર ભોમ આ પ્રમાણે છે.—સંરોપક.

સર્વને જે જાણે છે તે આત્મા છે.

સર્વ ભાવને પ્રકાશે છે તે આત્મા છે.

ઉપયોગમય આત્મા છે.

અવ્યાગ્રાધ સમાધિ સ્વરૂપ આત્મા છે.

આત્મા છે.

આત્મા અત્યંત પ્રગટ છે, કેમકે સ્વર્ગવર્તન પ્રગટ અનુભવમાં છે.

તે આત્મા નિત્ય છે—અનુત્પન્ન અને અનિવૃત્ત સ્વરૂપ હોવાથી.

ભાન્તિપણે પરભાવનો કર્તા છે.

તેના ફળનો ભોક્તા છે.

ભાન થયે સ્વભાવપરિણામી છે. સર્વથી સ્વભાવ પશિષ્ટામ તે મોક્ષ છે.

સદ્ગુણ, સત્કાંડ, સત્કાચ સદ્વિચાર અને મંથમાદિ તેના સાધન છે.

આત્માના અસ્તિત્વથી માંડીને નિર્વાણ સુધીના પદ સાચાં છે. અત્યંત સાચાં છે, કેમકે પ્રગટ અનુભવમાં આવે છે.

જ્ઞાતિ પણે આત્મા પરભાવનો કર્તા હોવાથી શુભાશુભ કર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે.

કર્મ સફળ હોવાથી તે શુભાશુભ કર્મ આત્મા ભોગવે છે.

ઉત્કૃષ્ટ શુભથી ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સુધીનાં સર્વ નૂનાધિક પર્વાંવ ભોગસ્વારૂપ ક્ષેત્ર માટે અવશ્ય છે.

નિજસ્વભાવજ્ઞાનમાં કેવળ ઉપયોગે ન-મયાકાર સદજ સ્વભાવે નિર્વિ કર્મપણે આત્મા પરિણમે તે કેવળજ્ઞાન છે.

તથાસ્વ પ્રતીતિપણે પરિણમે તે સમ્યક્ત્વ છે. નિરંતર ને પ્રતીતિ વર્ણા કરે તો તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ.

કવચિત્ મંદ, કવચિત્ તીવ્ર, કવચિત્ વિમળન, કવચિત્ સ્મરણરૂપ જ્ઞેય પ્રતીતિ રહે તેને ક્ષેત્રપશમ સમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ ને પ્રતીતિને મત્તાગત આવરણ ઉદય આત્મા નથી સંસારી ઉપશમ મમકિત કહીએ છીએ. ઉદય આગળ આત્મા તે પ્રતીતિને પરી જાપ નેગે આવ્યાન સમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ. અત્યંત પ્રતીતિ થવાના યોગમા સત્તાગત અસ્વ પુરુષાનુવંદનુ ન્યાં રહ્યું છે તેને વેદક સમ્યક્ત્વ કહીએ છીએ.

તથાસ્વ પ્રતીતિ થયે અત્યંતલાવ મંથરી અપ્રમત્તાદિ હર્ષ શોક કર્મે અક્રમે દરી ક્ષય થાય.

(૧૧૧)†

ૐ

તે શ્રીમાન્ પુરુષોત્તમ, મત્-ચિત્-આનંદરૂપે સર્વત્ર લગ્નપૂર છે. મૂર્તિમાન ! સ્વરૂપ અસ્ય ધામમાં ગિરજા છે. અમે તે (ગુરુગમ) મૂર્તિમાન સ્વરૂપને શું વર્ણવીએ ? એ સ્વરૂપ વિચારનાં-મંબારતાં અમને તો પરમ સંમાન્નિ આવે છે. અહો તે સ્વરૂપ ! અહો અમારું મહાભાગ્ય કે આ જન્મને વિશે અમને તેની ભક્તિની દૃઢ રૂચિ થઈ !

(૧૧૨)†

ૐ

સત્

શ્રીમાન્ પુરુષોત્તમ, શ્રી સદ્ગુરુ અને મંત્ર એ વિશે અમને બેદશુદ્ધિ છે જ નહીં. ત્રણે એકરૂપ જ છે.

આ સમસ્ત વિશ્વ ભગવદ્સ્વરૂપ જ છે તે ભગવદ્ જ સ્વેચ્છાએ જગદાકાર થયા છે.

ત્રણે કાળમાં ભગવત્ ભગવત્સ્વરૂપ જ છે. વિશ્વાકાર થયા (થનાં ?) છતાં નિર્બાધ જ છે. જેમ સર્પ કુંડલાકાર થાય તેથી કાષ્ઠ પણ પ્રકારના વિકારને પામતો નથી, અને સ્વરૂપથી ચ્યૂત થતો નથી તેમ શ્રીહરિ જગદાકાર થયા છતાં સ્વસ્વરૂપમાં જ છે.

અમારું અને સર્વ જ્ઞાનીઓનો નિશ્ચય છે કે, અનંત સ્વરૂપે એક તે ભગવત્ જ છે.

અનંત કાળ પહેલાં આ સમસ્ત વિશ્વ તે શ્રીમાન્ ભગવત્થી ઉત્પન્ન થયું હતું. અનંતકાળે લઈ થાય તે ભગવત્સ્વરૂપ જ થશે.

૧-૨. શ્રીમદે આ વિષય ક્યારે લખેલો તે નિર્ણયપૂર્વક કહી સકાતું નથી. સંવત્ ૧૮૪૭ (તેઓનું ૨૩ મું વર્ષ) પૂર્વે જ્યારે તેઓ સર્વ દર્શનની તુલનાત્મક પર્યાલોચના (Comparative observation) કરતા હતા ત્યારે આ વિષય લખાવાયો છે કે કેમ તે સોધવાયોગ્ય છે. આ વિષયમાં આત્માને દેહ તથા દર્શનનો અભિપ્રાયપૂર્વક આપ્યો છે તે પણ સોધવા યોગ્ય છે. સર્વ દર્શનના તુલનાત્મક પર્યાલોચના પછી સર્વ દર્શનના સબધમાં તેઓ જે નિર્ણયપર આગળ હતા તે નિર્ણય પ્રથમાવૃત્તિના ૫૪ ૫૦૨ (આંક ૫૬૫) અને દ્વિતીયાવૃત્તિના ૫૪ ૫૬૩ (૫૪ ૫૭૭) પરથી લખાવા યોગ્ય છે. સંશોધક.

ચિત્ અને આનંદ એ બે પદાર્થ જડને વિશે લગવતે તિરોભાવે કયાં છે. જીવને વિશે એક આનંદ જ તિરોભાવ કહેવ છે. સ્વરૂપે તો સર્વ સત્ ચિત્ આનંદરૂપ જ છે. સ્વરૂપસીલા લગવાને અર્થે લગવતની આવિર્ભાવ અને નિરોભાવ નામની શક્તિઓ પ્રયત્ન છે.

એ જડ કે જીવ કયાંય બીજેથી આવ્યા નથી. તેની ઉત્પત્તિ શ્રીમાન્ હરિથી જ છે. તેના તે અંગ જ છે—પ્રકારરૂપ જ છે—લગવત રૂપ જ છે.

મર્થે આ જે કાંઈ પ્રવર્તે છે તે શ્રીમાન્ હરિથી જ પ્રવર્તે છે. સરે તે છે. મર્થે તે જ રૂપ છે. લિનભાવ અને ભેદભેદનો અવશર જ નથી. તેમ છે જ નહીં. દાશરૂપથી તેમ ભાસ્યુ છે. અને તે તેને (શ્રીમાન્ હરિ) જ ભાસ્યું છે, અર્થાત્ તુ ને જ છે. [તત્ત્વમસિ]

આનંદનો અંશ આવિર્ભાવ દોવાથી જીવ ને રોધે છે. અને નેથી જેમાં ચિત્ અને આનંદ એ બે અંશો તિરોભાવે કયાં છે એવા જડમાં ગોધવાના ક્રમમાં પડયો છે. પણ તે આનંદ સ્વરૂપે તો લગવતમાં જ પ્રાપ્ત થવાનું છે. જે પ્રાપ્ત થયે—આવે અર્થે એક થયે—આ સમસ્ત વિશ્વ પ્રકારરૂપ જ—તે વરૂપજ ભાસશે, એમ છે જ. એમ અમારો નિશ્ચય અનુભવ છે જ.

ત્યારે આ સમસ્ત વિશ્વ લગવત્ સ્વરૂપ ભાગશે ત્યારે જીવભાવ મટી જઈ મત્ ચિત્ આનંદ એવું પ્રકારરૂપ પ્રાપ્ત થશે

અહ મહામ્મિ.

[અપૂર્ણ]

(૧૧૩)

દર્શનો.

ખાંદ નૈવાયિક, માખ્ય, જૈન અને મીમાંસા એ પાંચ આગ્રિક દર્શનો એટલે બીજા મોટાદિ ભાવતે સ્વીકારનારા દર્શનો છે.

નૈવાયિકના અભિપ્રાય જેવો જ વૈજેનિકનો અભિપ્રાય છે. માખ્ય જેવો જ મોગનો અભિપ્રાય છે. ગદગ્ બેદ છે તેથી તે દર્શન જૂદા અંગેના નથી.

પૂર્વ અને ઉત્તર એમ મીમાંસા અને દર્શનના બે ભેદ છે. પૂર્વ મીમાંસા અને ઉત્તર મીમાંસામાં વિચ્છાન્નતાનો ભેદ નિર્મે છે. તથાપિ મીમાંસા શબ્દથી બેવડું ઓળખાણ થાય છે, તેથી અત્રે તે સંબંધી બેય ગમગતા. પૂર્વ મીમાંસાનું નૈર્મિતીયો અને ઉત્તર મીમાંસાનું 'તત્ત્વ' એમ નામ પણ પ્રસિદ્ધ છે.

બૌદ્ધ અને જૈન શિષ્યાવના આકીનાં દર્શનો વેદને મુખ્ય ગણી પ્રવર્તે છે; મારે વેદાગ્રિત દર્શન છે; અને વેદાર્થ પ્રકાશી પોતાનું દર્શન સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

બૌદ્ધ અને જૈન વેદાગ્રિત નથી. સ્વનંત્ર દર્શન છે.

આત્માદિ પદાર્થને નહીં સ્વીકારતું એનું આર્વાક નામે છડું દર્શન છે.

બૌદ્ધ દર્શનના મુખ્ય ચાર ભેદ છે.

૧. સૌનાનિક, ૨ માધ્યમિક ૩ શૂન્યવાદિ અને ૪ વિજ્ઞાનવાદી-તે જૂદે જૂદે પ્રકારે ભાષોની વ્યવસ્થા માને છે.

જૈનદર્શનના મુખ્ય પ્રકારાંતરથી બે ભેદ છે; દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર.

પાંચે આસ્તિક દર્શનને જગત્ અનાદિ અભિમત છે.

બૌદ્ધ, સાંખ્ય અને પૂર્વ મીમાંસાને અભિપ્રાયે સૃષ્ટિકર્તા એવો દાદ

ધમ્મર નથી.

નૈયાયિકને અભિપ્રાયે તટસ્થપણે ધમ્મર કર્તા છે. વેદાંતને અભિપ્રાયે આત્માને વિષે જગત્ વિવર્તરૂપ એટલે કદિપતપણે ભાસે છે અને તે રીતે ધમ્મર કદિપતપણે કર્તા સ્વીકાર્યો છે. યોગને અભિપ્રાયે નિયંતાપણું ધમ્મર પુરુષ વિશેષ છે.

બૌદ્ધને અભિપ્રાયે ત્રિશણ એક-વસ્તુ સ્વરૂપ આત્મા નથી, ક્ષણિક છે. શૂન્યવાદી બૌદ્ધને અભિપ્રાયે વિજ્ઞાન માત્ર છે; અને બૌદ્ધને અભિપ્રાયે દુઃખાદિ તત્ત્વ છે. તેમાં વિજ્ઞાન સંધ્ય ક્ષણિકપણે આત્મા છે.

નૈયાયિકને અભિપ્રાયે સર્વવ્યાપક એવા અમરમ્ય હવ છે. ધમ્મર પણ સર્વવ્યાપક છે. આત્માદિને મનના સાનિધ્યથી જાન ઉપજે છે.

સાંખ્યને અભિપ્રાયે સર્વવ્યાપક એવા અમરમ્ય આત્મા છે. તે નિત્ય અપરિણામી અને ચિન્માત્રસ્વરૂપ છે.

જૈનને અભિપ્રાયે અનંત દ્રવ્ય આત્મા છે. પ્રત્યેક જૂદા છે. જ્ઞાનદર્શનાદિ ચેતના સ્વરૂપ નિત્ય અને પરિણામી પ્રત્યેક આત્મા અનંતમાત્ર પ્રદેશી સ્વ-શરીરાવગાદવર્તિ માન્યો છે.

પૂર્વ મીમાંસાને અભિપ્રાયે હવ અમરમ્ય છે. ચેતન છે.

ઉત્તર મીમાંસાને અભિપ્રાયે એક જૂદા જૂદા સર્વવ્યાપક સત્યદાનંદમય ત્રિકાલાબાધ્ય છે.

[હેમના નિકપ-(કમ)-Touchનો નિર્ધાર કરવામા જોમ હેમનું નિકપોપત્ત-કસોટી-(touch-stone) સાધન છે તેમ જ્ઞાનના નિકપનો નિર્ધાર કરવામા વ્યવહારજીવન (wordly life) એક નિકપોપત્ત-કસોટી-રૂપ છે. વ્યાપારજીવન (Business life) એ વ્યવહારજીવનનો એક દેશ અર્થાત્ વિભાગ છે વ્યાપારના પ્રયોભનો (Business temptations) મા પણ નૈતિક જિંતા (moral responsibility) પૂર્વક નિર્જીવ લાભના વ્યાપારથી માટી બળવાન આમ તા વ્યાપારમા પણ સુક્ષ્મ લક્ષ, દીર્ઘ-દર્શિતા, નિપુણતા, વ્યાપારનિમ્મલ અને મવત્તા (all-roundness) આદિ વ્યાપારીના લક્ષણો (Business qualifications) નો અભિપ્રાય કરવા અર્થે આ થોડાક વ્યાપાર વિષયક પત્રો અત્ર ગિથર કર્યા છે. વ્યાપારવ્યવમાયમાં ધોરતાપૂર્વક નિવામ જતાં થીમદની આત્મસંમુખતા કેવા પ્રકારની હતી તેનો નિર્ણય કરવા માટે વ્યાપારવિષયક વિચારો અને આત્મ-જ્ઞાનચર્ચક વિચારો નિકટ નિકટ (side by side) ગણી અવલોકવાની અગત્ય છે -સ શોધક.]

વ્યાપારવિપયક પત્રો.

—:—

(૧)૧

Don't

સામલા, ભાદ્રપદ વદ ૪, રવિવાર, ૧૯૫૧.

ભાઈ દેવારાઈર જગજીવનની કંપની, શ્રી મુંબઈ.

અત્રે ગણકાસે આવવું થયું છે. તમારું પત્ર મધ્યું છે. વાંચી વીગત જાણી છે. તમારી તરફ મંથવી ઘેસા વાસજનું રેશમી કપડનું-કંઈ કામકાજ આવે તો બરાબર તપાસીને કરશો. ભાઈ અમૃતલાલને જણાવશો. તેમને અવકાશ હોય તે વખતે સાથે લામ ખરીદ કરશો. રેશમી ઓટણીઓ મગાવે તો ગોત, પનો, રંગ વગેરે બરાબર તપાસીને લેશો. બાંધણી આખી જોઈને લેશો. ભીમજી વસજીને ત્યાં નંગ સારાં હોય છે. પણ કાંઈક પૈસા વધારે પડે છે, અને બોંયતગીએ નાકાપર જે ખત્રી બેસે છે તેને ત્યાંથી આપણે ફેટલીકવાર લઈએ છીએ તે કંઈક ઓછું લે છે. માટે નંગ બરાબર તપાસી ભીમજી વસજીના જેવાં તેમની પાસેથી મળે તો લેશો. ભીમજી વસજીને અને તેનો એક જ ભાવ હોય તો જેનાં નંગ સારાં હોય તેનાં લેશો. ઓટણીમાં આના બે આના મોઢાં પણ લોઈ લેતાં અટકે છે એટલું ધ્યાનમાં રાખજો. માટીનના અર્ધાઆ મંગાવે તે રંગ, બોજ, અળકાટ, કુમાર સારાના તેને ત્યાં ચાસે છે. બાર-ટી. અથવા તેથી ફિપે મોંઘી પણ સારા માકાની માટીન તેને ચાલશે રૂ. ૨૦ થી ૨૧ કે જે તેણે ભાવ લખ્યો હોય તે આશરાની લેશો. રેશમી અતલમ કંઈ રંગાવવાની હોય તે ભાઈ અમૃતલાલનું ધ્યાન પહોંચે ત્યાં રંગાવશો. રંગબોજ, કુમાર કીટ, ચાલ તેમ કરાવશો. મંથવી

[૧. આ કાપડ મોહલતાં શ્રીમદની પેલીને બદલે તો એક જે ફાંપીઆની હાસાર્ડ (Commission Charge) મુજબની હતી. મોટી જેવા પ્રબળ વ્યાપારની હપાધિએ અને આકર્ષણ (Attraction) હતાં આવા નિર્ણય લાભેના પ્રસંગમાં પણ તેઓની કર્તવ્ય સુધ્ધિથી હતી તેનાં પૂર્ણ આપવા અર્થે આ પત્ર અત્ર મોકલ્યો છે—સંસોવક.]

જર્મનવાળાં પાર્સીઓ વગેરેપર હુડી લખી છે, તેને અંગેજ હાલ ફરામશ સન્સને ત્યાં ગમખગમાં અડચણ નથી. અમુક રકમ જામે રખાવી હોય તે જાણાવશે.

દીવાનખાનામાં બે લાગ પડાવવા લાઇ મનસુખે લખ્યું તે ખુલાસો હવે પછી લખીશું. અત્રેથી ગવિવારે નિદાય થવાનો વિચાર છે. તેનું ઠેકાણું તમને જાણાવવાનું ન બને ત્યાંસુધી અત્રેની શીરનામે પત્ર લખશે એ જ વિનંતિ.

વિ. રાધચંદના યથાયોગ્ય.

(૪)!

ખંભાત પાસે, આમે સુદ ૬, બોમે, ૧૯૫૧.

ભાઈશ્રી રેવાશંકર જગજીવનની કંપની પ્રત્યે તથા ભાઈશ્રી નગીનલાલ પ્રત્યે. શ્રી સુખર્ષ.

તમારું લખેલું પત્ર એક ગઇ કાલે મળ્યું છે.

જેમાં નં ૧૭૭ ના વેચાણની તથા તા. ૨૪-૧-૮૨ વગેરેની માગણી લખી તે વાંચી છે. તથા સીરી બુક વગેરેની ખરીદ લખી

૧. શ્રીમદે પોતાના બાપીશાખા વર્ષ—સંવત્ ૧૯૪૬ની શરૂઆતમાં વ્યાપારમાં પ્રવેશ કર્યો. મોરબી નિવાસી ભાઈ રેવાશંકર જગજીવનના ભાગમાં મુલર્ધમાં આગત અને રાશદી વલિવટનું કામદાન પ્રારંભ્યુ. શ્રીમદની અવધાન-અવરૂપમાં વડોદરા-વાળા ભાઈ માજેકલાલ પેલાભાઈ એવેરીને શ્રીમદનો પરિચય થયો હતો. સંવત્ ૧૯૪૮-૪૯ માં ભાઈ માજેકલાલ દ્વારાજે મુનગવાળા એવેરી રાવળકાદુર નગીનચંદ /

એવેરચંદને શ્રીમદનો પરિચય થયો. પાસપર અનુમતિથી શ્રીમદ, ભાઈ રેવાશંકર, ભાઈ માજેકલાલ અને ભાઈ નગીનચંદ મોતીનો વ્યાપાર સહચારીપણાપૂર્વક શ્રાદ્ધથી પ્રાધર્ણથી મુશ્તતા કેટલાક એવેરીઓ તથા અમદાવાદવાળા એવેરી છોટાલાલ લલુભાઈ એટલાયા. જે સમયે મોતીનો વ્યાપાર આ મંડળીએ રાદે કર્યો તે સમયમાં આ વ્યાપાર-આજ ને વિસ્તૃત સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે તેટલી વિસ્તૃત સ્થિતિએ પહોંચ્યો નહોતો તે સમય આજના મોતીના વિસ્તૃત વ્યાપારને પ્રારંભ સમય હતો. આ મંડળીના વ્યાપારના પ્રારંભ ભાવનાં સર્વ સહચારીઓની આર્થિક સ્થિતિ મોતીના જેવા બળવાન વ્યાપારને પહોંચી વળવાના સંપૂર્ણ રામચંદ્રવાળી નહોતી. આ મંડળીના સ્તરી-વિભાગમાં માલની પસંદગીના આચાર અમારો આજ નગીનચંદપર રહેતો, અને આર્થિક-નાણા વિષયક ક્ષેત્ર અને નિદાયતાના કામ-કાળને વ્યસાય મુખ્યતાએ શ્રીમદપર હોઈ તેના આ મંડળીના વ્યાપારના મંદીમ નિર્ગતા (Regulator) જેવા હતા. અન્ય સહચારીઓ આ વ્યાપારના

તે જાણી છે. તે સીરી બુકાં અરઅસ્થાનના કયા આરખના અથવા કયા પ્રગણનાં, કેવો માલ છે એ વગેરે લખવામાં તમારી તરફથી બગઅર આવ્યું નથી, એટલે તે વિષે વધારે અભિપ્રાય આપવાનું બની શકતું કદાચ છે. પણ એટલું અનુમાનમાં આવી શકે છે કે ગયા વર્ષમાં-૧૫-૧૬-૧૭-૧૮-૧૯ એ આદિ ભાવના સુરાના ભાવ આ વર્ષમાં કંઈ વાંચવામાં આવ્યા નહીં. અને વિલાપતત્તાળાના તરફથી વધારે ભાવ મળવામાં પુરી મહેનત પડશે, અથવા વખતે બુકામાં કાંઈ ફીક પરિણામ આવશે, પણ સીરીને માટે તો અમને અંદેશો રહે છે. વળી હુંડી પણ કાંઈ વધી છે. સીરી ગયા વર્ષ કરતાં સારી હોય તો પણ દશ પંદર ટકા ફેર સારી સુધી તો

વિભિન્ન કાર્યવિભાગોની કુશલતા ધરાવતા હતા. આવા સંમધપૂર્વક મંડળીએ સંવત્ ૧૬૫૧-૫૨ પર્યંત મોતીનો સમર્થ અને વિસ્તૃત વ્યાપાર ખેડ્યો. આ સમયમાં મુંબઈના મોતીના બજારમાં આ પેઢી સૌથી અગ્રણ્ય ધરાવતી પેઢીઓમાંની એક હતી. આ પ્રકારે વ્યાપાર ખેડવાના પરિણામમાં આ સહકારીઓને સારો લાભ તે સમયની અવેક્ષાએ થયો સામાન્યતઃ દિનું મોતીનું બજાર વ્યાપારમાં ફીક લાભ દેખાતા પછી, ધનુરી આવશ્યક વ્યાપારનિગ્રહ રાખી શકતું ન હોઈ તેના પરિણામમાં તેને વારંવાર ચિતાયુક્ત થતું પડે છે એવા અભિપ્રાયથી શ્રીમદે આ બે પત્રો રખ્યા છે આ મંડળીમાં શ્રીમદ્દી સંબંધ ભાગીદારો ભાઈ રેવાશંકર અને ભાઈ માણેકલાલ હતા અન્ય ભાગીદારો ભાઈ નગીનચંદ્રથી સંબંધ થયેલા હતા. ભાઈ નગીનચંદ્રની મુખ્યતા તંજે તેઓ અને તેઓથી સંબંધ થયેલા ભાગીદારોએ વ્યાપાર નિગ્રહપૂર્વક વ્યાપાર કરવા કરતાં સાહસપૂર્વક વ્યાપારના નિયમોને હુલે-લાલ મેળગ્યા પશ્ચાત્-પ્રમુખપદ આપવા માંડ્યું. સંવત્ ૧૬૫૧ ના આરો શુદ્ધ ૧ ને રોજ પોતાની પેઢી અને ભાઈ નગીનચંદ્ર પ્રત્યે ક પત્રથી ભાઈ નગીનચંદ્રને નિગ્રહપૂર્વક વ્યાપાર કરવા માર્ગે દર્શાવેલી, એ કળવકળ (Tact), રીઈર્સર્ચિંગ (farseeingness) અને જાણના જાણે (wisdom) પૂર્વક સમજાવવા માટે શ્રીમદે પ્રયત્ન કરેલો જણાય છે. આ બીજો જ દિવસે એટલે સંવત્ ૧૬૫૭ ના આરો શુદ્ધ ૭ ને રોજ પોતાની પેઢી લખેલા એક અંગત (private) પત્રમાં ભાઈ નગીનચંદ્ર આદિ સહચારીઓ વ્યાપારનિગ્રહના નિયમો કરનાં ક્રાંદસના નિયમોને વિશેષ-ધ્યાન આપે તેાં તે નિયમોને ન અનુસરનાં. ભાગીદારી બંધ થવાનો પ્રસંગ આવે, તો તે સ્વીકાર કરવા માટે તત્પર રહેવ. પોતાની પેઢીને શ્રીમદે સુચન કરેલું આરો શુદ્ધ ૭ ના પત્રથી જાણીને જાણ્યા આવા જ કારણવશાત્ પણ સ્નેહપૂર્વક આ ભાગીદારી સંવત્ ૧૬૫૮ ની લગ્નવત્સાવ બંધ પડી — સંચોધક.

ધેણા વાલણએ કહ્યું કે આ કપડ મંગાવવું છે, અને તમારી સાં
 દાગરી નથી નેથી અગર વખતે નહીં આવે તો, તેના ઉતરમાં
 મેં કહ્યું હતું કે કાલે જાતની અડચણ નહીં આવે. સાં મારાથી
 માઁ ગમે થઈ રહેશે. લાઇ અમુનવાલણ તમ આપને આ ઉતર
 આપ્યા છે. જતની લાઇ. અમુનવાલણે મુઝે લઈ જેમ મંગાવનારને
 મંગાવ ચાક તમ કરશે. આટલી નાની બાબત વિશેષ કરીને લખી
 છે તેનું કારણ એ છે કે ગેરમી કપડમાં કાઠ ફેરફાર આવે તો
 માખનના મનમાં ધણું દુઃખ લાગે અને કામ બગડે. થશે એમ
 મેં કહ્યું હતું તે બોલું કહેવા જેવા વખત આવે. મોલી મનથી
 પીગમ લખી તે કીક છે.

દુદાન સેળથી કામકાજમાં કંઈ મુશ્કેલી જેવું દેખાય તો પણ
 પીરજથી તથા લાઇ અમુનવાલ વગેરેની મદદથી કામ લેશે.

અત્રે મુખર્જી છે. બેન છત્ર તથા બેન બેનાને આશિષ
 કરેશે. આગો દુદમાં મુખાઇ આવવાનો વિચાર મળ્યો છે. તેવામાં
 માતુશી વગેરે આ આવે એવો વિચાર મળ્યો છે તેમ જણાવશે.
 આ તરતમાં મારે આવવાની જરૂર નમને લાગતી હોય તો
 સમજો.

એ જ વિનંતિ મેં. ૧૬૫૧ ના લાઇ વદ ૪, સંવત્સર.

લી. રાયચંદના પ્ર૦

(૨)

આજે જે મુખર્જી છે. જેમનું પત્નિ પાણુ આવવા મંજૂરી લખ્યું તે
 મુખર્જી છે. મંજૂરી તરત આવે તો નોંધ લેવા જેવું જણેતું.

૨૬૨૮) પૌંડની હુડી લખી છે, તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે, તેણે રીટર્ન કમીશન ટકા એક લેખે ચક્રચું છે; તે કમીશન ન લેવા માટે આપણને તેણે લખી આપ્યું છે. જે કાગળ ફાઇલમાં છે. અઢાવીશ પૌંડ ઓછ ભરી રકાય કે કેમ? તે બનાવ વગેરેને પુછી તજવીજ કરશો. વળી, કદા મોહનલાલ મગનલાલ (તેમના એજન્ટ) એમ જણાવે કે જેટલી હુડી આપી હોય તેની ટકા એક લેખે આડત લે છે, પણ આપણે આ વખતે તે આડત આપવાનો હરાવ નથી; વેચાત તો આપવી પડત. આ વિષે જોડાશને પણ પુછશો. તમે તથા નગીનલાલ પુરી તજવીજ કરશો. ઉતાવળમાં અઢાવીશ પૌંડ ભરાયા પછી તેની પંચાત પડે. આવતી કાલે વિગતથી પત્ર લખીશ.

વવાણીઆ, મં. ૧૬૫૨ ના આવણુ વદ ૦))

હી. રાયચંદ.

શાહ રેવાશંકર જગજીવનની કંપની.

મુંબઇ.

મૂળગા થવાની આશા જેવું રહે છે. કેટલીકવાર આગળ ઉપરનું
પરિણામ વિચાર્યા વગર થાયું કરી ખરીદ થયા કરે છે. અને કોઇ
માલમાં વિલાયતથી ઠીક આવે છે, તેને બદલે કોઇ માલમાં ભાવ
વધવા જેવું કરી મુકવામાં આવે છે. અને એમને એમ ઉચાજ
રહ્યાનું થાય છે, તેથી ભય રહે છે કે તે રીતે તો વખતે ગયા વર્ષની
પેઠે આ વર્ષ પણ વેંદનો વેપાર થઇ પડે. અત્રે એકાં કંઇ લખવું
એ યોગ્ય નથી. તેમ હવે તરતમાં આવવા વિચાર છે એટલે વધારે
લખવું કારણભૂત નથી, પણ સહેજે એક થયો કે આપણા લોકો
કેટલાકે સાલના વેપાર પોતે હાથે કરી ધુળધાણી મેળવે છે. જેનો
લક્ષ તેમને ન આવી શકે ત્યાં શુ કરી રાકાય? કાંઇ પણ વિચારથી
ધીરજથી, અને કમથી કામ લેવાનું હોય તો આમાન્ય રીતે સાલનો
વેપાર થયા કરે, પણ તેવાં એક ત્રિતરૂપ પરિણામ નહીં, અને
જોગનારનો હેતુ તેવાં નહીં. તેમજ તેને પડખે રહેનાર ઉચા અથવા
પગવશ ત્યાં તે માને તેનું મંજાજવાનું કદીએ તો માને નહીં. જ્યારે
પછી તેવા પ્રમંભમાં વિચારી વર્નવાનું ચિત્ત રાખવું પડે. સૌને એ
વાત, ક્યારે મુઠ્ઠેસ આ કંઇ વેપાર નહીં કરવાની વાત નથી; પણ
કમે કરી વેપાર માગ આકાશમાં આવી શકે તેવી વાત છે. થાયું
કર્મને મેંદુર નમાગી તરફ આવવું થશે એક બીજાના મનને
દુઃખ વગાડવા માટે અથવા યાસના કામમાં વચ્ચે ડોળાણ કરવાના
હેતુથી આ પગ લખવું નથી. પગ હવે પછી આપણે સૌ વેપાર
કર્મને એક એક નેમાં એક બીજાએ ઉપયોગ રાખ્યો હોય તો આ
જોગનારો પાછળથી સાબકાગક છે. બહુ ઉચા ગંદેવાનું કે બહુ ઉચા અભિ-
લક્ષમાં એવા જેવી કેવાં કરવાનું પરિણામ થયું કરી વિષમ આવે છે.
આ બંને સંજોગ આનંદ છે. અને સ્વાભાવિક જગનારને અનુમતી કામ
લેવામાં આનંદ એટલે વિચારથી, ધીરજથી તથા કમથી કામ લેવામાં
આવે તો તે કામ કમેશ માગ પાયાથી આવી શકે છે. ધીરજ
ગ્રાપ્તવા જતાં માલ મળે ન નહીં એવી કમના આપણા લોકોને
સાધારણ રીતે રહે છે તે એક રીતે ઠીક છે. પણ તેથી એવી ધીરજ
સાધારી પડે. ન ત્યાં એ કે એમને એમ લેવાના ધામાં ઉચા ભાવે
ખરીદ ન કરી, અને કમે મોટા ભાગમાં ઉત્તવાનું થાય તેમ
કરવું. આ ગાર પાત નમીનમાલએ કાંઇ પણ લખમાં જરૂર કરી

منه بآية الله تعالى

[illegible]

લેવા મેં ગ છે. એક બીજાને અરરપરસનો મંબંધ છે. ત્યાં હજાર પાંચગેના નુકસાન ઉપર ધ્યાન આપી આ લખ્યું નથી. પણ આપણે મૈને કંઈપણ આ વાત ધ્યાનમાં રહેતી હોય અને કામ થયા કરતું હોય નો કાંચા વખત સુધી. તે કામ ટક, એવા હેતુથી લખ્યું છે. આ પત્ર નગીનભાઈને આપણો. જો તેઓ જણાવે તો તમે વાંચી સંભળાવજો એ જ વિનંતિ.

લી. રાયચંદના પ્રણામ.

શ્રી ખંભાત પાસે આસો શુદ્ધ ૭ શુધે, ૧૯૫૧.

(૫)૧

ભાઈ શ્રી દેવાશંકર જગજીવનની કંપની પ્રત્યે, શ્રી મુંબઈ.

ગઈ કાલે અત્રેથી પત્ર નગીનભાઈના નામનું કવર લખી બીડ્યું હતું તે પહોંચ્યું હશે. એ કવર અત્રેથી બીડવામાં સરતચુક થઈ છે. કેમકે તે પત્ર વાંચીને તમે બીડી આપ્યું હોત તો અડચણ જેવું નહોતું. સીરીના ભાવ ધણા સખત છે. એથી મને લાય રહે છે કે ગઈ સાક્ષની પેઠે વેડ કરવા જેવું થશે. અથવા નુકસાનમાં ઉતરવા જેવું થશે. માટે વિચારીને ધીરજથી કામ લેવા જેવું છે. એ વગેરે ભાવો વાથે તે પત્રમાં નગીનભાઈ પ્રત્યે લખ્યો છે. કંઈ પણ તેને અસર થાય એવી રીતે લખવાનું પ્રયત્ન કર્યું છે. જો કે તેનાથી તેમ વર્તવતું બહુ મુશ્કેલ છે. સીરીમાં લાભ નીકળવાના સંભવ કરતાં ત્રોટાનો લાય વિશેષ છે. વળી ગઈ કાલે તમારું પત્ર મળ્યું તે પરથી તમારા વિચારમાં પણ એમ આવ્યું. તમારું તે પત્ર મળ્યા પહેલાં અમે તો પત્ર લખી ટપાલમાં નખાવ્યું હતું, પણ તમારા મનમાં પણ સીરી વગેરે મેંબંધી ખ્યાલમાં આવ્યું, અને તે તમે અમને લખ્યું. એટલી સરળતા માટે ચિત્તને મંત્રાપ થયો છે.

અત્રેથી આસો શુદ્ધ દશમે વિદાય થઈ સુદ ૧૧ ની સવારે તમારી તરફ આવવાનો વિચાર રહે છે, તે પ્રથમ. કંઈ માલ લેવાનું કારણ હોય તો તમારા વિચાર પર ગાંધીએ હૈયે. જેટલી મંભાજી

શ્રીમદ્ શાન્ત્યર્ચન.

તેમાંનો તે પર હુંડી લખી નહેતી. ખરાગતની
વિગત:—

પાં. ૦-૦-૮ જતાં આવતાંનો વીમો.

૦-૬-૬ તાર તથા પોસ્ટેજ.

૦-૮-૦ પાં ૪૦ નું વેદ્યુ કર્યું હતું તે પ્રમાણે
આડન ટકા ૧ લેખે પાછુ આવ્યાની

૧-૭-૮ પ્રત ૧-૩-૮ રૂ. ૧૮-૨-૦.

૦૨-૧૪-૬ ત્રણુ જાગ ખાતે ઉધાર: લંડન પાર્શ્વ
નંબર ૬૩૫-૭ પાછાં આવ્યાં તેના ૩ લશ્ચા
પડ્યા તેની વિગત—

પાં. ૧૦૦-૦-૦ અત્રેથી હુંડી લખી હતી તેનાં.

૮-૬-૧૦ હુંડી પાછા પછી દિ. ૨૫
નું આજ્ઞ.

૩-૩-૭ ખરાગતની.

૦-૧૧-૪ જતા આવતાંનો વીમો.

૧-૭-૩ તાર અને પોસ્ટેજ પાછુ
આવનાં.

૧-૪-૦ વેદ્યુ પાં. ૮૦-૮-૦
પાછાં આવતા આડન
ટકા ૧ લેખે.

૮-૧-૦ જીન ઝેમ્પનો વગર

૦-૩-૭

૧૦૨-૧૦-૫ તેના પ્રત ૧-૩-૮ લેખે ૩.

૧૬૦૨-૧૪-૬.

૩-૪ પાં ૪૧૬-૧૭-૩

વિદ્યુ ચંપચંદ.

(૭)

મદ્રાસ, જ્યેષ્ઠ વદી ૦)), શુક્રવાર મં. ૧૯૫૫.

તમારો કાગળ ૧ આજે મળ્યો.

તમે ચાંદી મોકલી હશે, ન મોકલી હોય તો તરતજ મોકલી આપશો. વખતે લોકોએ ત્યાં કોઈ વેપારીને આપવી કરી હશે. કટકામાં કાપ સારો આવે તેમ કરશો.

અમારે અવેજની બીજકુલ જરૂર નહીં પડે, માટે તમે અમારે માટે થઈ ચાંદી મોકલતાં અટકશો નહીં. કાલરની સગવડ હોય તો તે પણ મોકલાવશો. નવો મેલ આગ્રે ભાવ ઘટવાની વકી રહેતી હોય તો ખમશો. અત્રેથી ગીની મોકલી છે. માટે તમે મોકલશો નહીં.

અત્રેથી ધણું કરીને આવતી કાલે પાંચથી દસ હજાર રૂ. તમને તારથી મોકલાવીશું.

ધણું કરી રવીવાર સુધી અહીં રોકાવું થશે.

ખપોરના ત્રણ વાગે.

લી૦ રાયચંદના પ્ર૦

(૮)^૧

બીજા જોઈ સુદ એકમને દીવસંથી આપારમાંથી ભાંગેનો મંબંધ અમે છોડી દીધો છે, તે વાત તમને જણાવવાનો તેવામાંજ વિચાર હતો. પણ કંઈક પ્રતગોને લાગે તેમ કરતાં વિરૂદ્ધ થયેલ છે.

૧. આ પત્ર વડોદરાવાળા ઝવેરી શ્રીયુગ માણેકલાલ ધેસાભાઈ પ્રત્યે સંવત્ ૧૯૫૫ ના વર્ષમાં શ્રમદ્ રાજ્યદ્રે હપ્તેસો જણાય છે સુરત નિવાસી રાવ બહાદુર નગીનચંદ ઝવેરચંદ ઝવેરી અને અમદાવાદ નિવાસી ઝવેરી છોટા ભાઈ સહભાઈ હિંદી ભાગીદારોની સાથે મોતીના વ્યાપારનો સંબંધ નિવૃત્ત કર્યા પછી શ્રીમદ્ની, તે વ્યાપારવ્યવસાયથી નિવૃત્તિની હોઈ તેઓએ એક સમયે અથોન્ આ પત્ર માર્યો તે સમયે ભાગીદારીથી નિવૃત્તિ કર્યાપ સંકેત કરેલો આ લેખકની સ્મર-શક્તિ યોગ્ય હોય તો શ્રી રેવશંકરભાઈ અને આ લેખકને (શ્રીમદ્નો ભાઈને) શ્રીમદ્ની વ્યાપાર નિવૃત્તિનો સંકેત એક હોવાથી તેમજ બાઈ માણેકલાલનો ભાઈ પણ તથા પ્રકાશના દત્તો (જુઓ આ પત્ર પછોનો પત્ર) એ દારણથી શ્રીમદ્ને પોતાના સંકેતને સંક્રિયાગતો પડ્યો હતો. જે સમયમાં આ પત્ર લખાયો તે સમયમાં શ્રીમદ્ પોતાના વ્યાપાર નિવૃત્તિને અંગે વિચારેલો સંકેત બાઈ માણેકલાલને એવા રૂઢિથી દર્શાવ્યો છે કે, ઝવેરી છોટાલાલ અને ઝવેરી નાનચંદ

દેખી તથા તમારી હિચ્છ અને તેમની હિચ્છ અરુપરસ સહચારી-
પણે રહેવાની હોય તો તમારે સાંગે હિચ્છાનુસાર કરવું. એ પ્રકારે
અમારી વિનંતિ છે.

(૬)^૧

ખીન ને! શુદ્ધ ૧ શનિએ આપના પ્રત્યે લખેલું પત્ર. X X

જેમ આશ્ચું અચ્ચું છે તેમ આશ્ચું આવે અને મને કાંઈ
કંઈ પ્રતિબધથી વર્તવાનું કારણ નથી એવો ભાવાર્થ આપે લખ્યો
તે વિષે મંત્રોપમાં જાણવા અર્થે નીચે લખું છું.

જૈનદર્શનની રીતિએ જોતાં સમ્યક્દર્શન અને વેદાન્તની રીતિએ
જોતાં કેવલજ્ઞાન અમને મંત્રવે છે. જૈનમાં કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ
લખ્યું છે તે જ માત્ર સમજવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

વળી વર્તમાનમાં તે જ્ઞાનનો તેણેજ નિષેધ કર્યો છે; જેથી
તત્ત્વમંથી પ્રયત્ન કરવું પણ સફળ ન હોવાય.

જૈન પ્રમંથમાં અમાંગ વધારે નિવાસ થયો છે તો કાંઈ પણ
પ્રકારે તે માર્ગનો ઉદ્ધાર અમ જોવાને કારે વિશેષ કરીને થઈ શકે,
કમકે તેનું સ્વરૂપ વિશેષે કરીને સમજાવું હોય એ આદિ.....
વર્તમાનમાં જૈનદર્શન એટલું બધું અગ્ન્યવરિચિત અથવા વિપરીત
રિચિતિમાં જોવામાં આવે છે કે, તેમાંથી જાણે જિનના * * * છે,
અને લોકો માર્ગ પ્રદેષે છે. બાલ કુટારો બહુ બહુ વધારી દોષો
છે, અને અંત (અંતર?—) માર્ગનું ઘણું કરી જ્ઞાન નિષ્કેદ જોવું
થયું છે. વેદોક્ત માર્ગમાં બસે ચારસં વર્ષે કાંઈ કાંઈ મોટા આચાર્ય
થયા હોવાય છે કે, જેથી લાગે માણુને વેદોક્ત રીતિ સચેત, થઈ
પ્રાપ્ત થઈ હોય. વળી, સાધારણ રીતિ કાંઈ કાંઈ આચાર્ય અથવા
તે માર્ગના જાણનારા પુરુષો થયા દરે છે, અને જૈનમાર્ગમાં ઘણાં

૧. આ પત્ર બાઈ માર્ગેલાલ કપર લખેલું હોય એમ લાગે છે. ખીન નેક
દ ૧ ને રાજ રહસ્યારીપણી નિદાનિનો જે પત્ર લખેલો તેના ઉત્તરમાં બાઈ
માર્ગેલાલને કીમતે એવા અસપ્તવર્ષ લખેલું જણાય છે કે, 'કીમતે સહચારી-
પણથી નિષ્ઠા ન થતાં સહચારીપણે જેમ આશ્ચું આવે છે તેમ આશ્ચા આવવા
દેવું, પરંતુ તેઓએ સહચારીના પ્રતિબધ નુકસાનથી બાઈમાર્ગેલાલના આવા
ઉત્તરના પ્રયત્નમાં કીમતે આ પત્ર લખી પોતનો જીવનનું મંતવ્ય શું છે તે જણાવું
હોય એમ લાગે છે; પત્ર ૧૫૬ લખ્યા જણાતો નથી.—સંસોધક.

થયાં તેવું જન્મું દેખાતું નથી. જોઈતાંમાં પ્રાપ્ત પણ થઈ શકી શકી છે, અને તેમાં મૈત્ર્ય બેઠું જોઈ જોઈતું જ નથી પણ જોઈ માર્ગની મનુષ્યની વાત પણ તેમને જાણે નથી પડતી, અને ઉપ-દેશકના હાથમાં નથી જોઈ શકાતી વસ્તુ છે. તેથી ચિત્તમાં એમ જાણ્યા કરે છે કે, જો તે માર્ગ વધારે પ્રગટ પામે તો તેમ જન્મું નહીં તો તેમાં વર્તતી પ્રગતિને મળે લક્ષણો દેરતી.

આ કામ ધાતું ચિત્ત છે. વળી, જોઈતાંમાં પોતે જ મમત્વે તથા સમત્વવંશ કાળ છે. મમત્વવંશ આદ્ય કારણ આરીને ધણી ઉભાં મંદુ તેથી રિધાત છે એટલે તેથી પ્રગતિ કરતાં ડર લાગે છે. તેથી માથે એમ પણ મંદુ છે કે જો આ કામ આ કાળમાં અમા-રાથી કંઈ મળે અને તો જની શકે. નહીં તો હાથ તો મળે માર્ગ મનુષ્ય થયા માટે જીવનનું અપાત કામ આવે તેવું દેખાતું નથી. ધાતું કરી મળે માર્ગ જીવનનાં હાથમાં નથી. તેમ તેવું દેખાતું ઉપ-દેશકમાં પરમજીવ આદિ મુખો જોઈએ છીએ, તેમજ અંતરંગ દેશક મુખો જોઈએ છીએ તે અત્ર છે. એવું દેહ બામે છે.

જો રીને જો મળે માર્ગ પ્રકટનામાં આજીવો દેખે તો પ્રકટ કરનારે મર્યાદાપરિચય કંઈ મોઝ્ય; કેમકે તેથી ખરેખરે સમર્થ ઉપકાર થવો વખત આવે વર્તમાન દેશ જોનાં સત્તાના કાર્યોપર દષ્ટિ મેળે દેશક વખત પછી તે ઉદયમાં આવશે મળે છે. અમને મદદ મળે જાણ છે. જોઈ મોઝ સાધનની એટલી અપેક્ષા નહીં દેવાથી તેમાં પ્રગતિ કરી નથી, તેમ તે મર્યાદાપરિચયમાં અથવા નિગૂઢ દેશ પરિચયમાં માધ્યમ મોઝ છે. જોઈ લોકાને ધણો ઉપકાર થાય છે; જો કે વાત્તાવક ઉપકારનું કારણ તો આત્મજ્ઞાન વિના જીવનું કંઈ નથી.

હાથ જો નહીં સુધી તો તે મોઝમાધ્યમ વિશેષ કરી ઉદયમાં આવે તેમ દેખાતું નથી. તેથી સાર પછીની કાળના કારણ છે અને જીવનથી આર વર્ષ ને માર્ગમાં ગાળનામાં આવ્યાં દેખે તો સર્વ મળે (પરિચયમાં ?) ઉપદેશનો વખત આવે; અને લોકાનું દેશ મેળું દેખે તો આખું નાની વયે માર્ગનો ઉદાર કરના સંજમી વિચારણા વળતી હતી, ત્યાર પછી જાણદેશ આવ્યો ક્રમે

કરીને તે ઉપશમ જેવી, યદ્યપિ; પણ કામ કે. ને.
 આવેલા તેમને કટલીક વિશેષના ભાગવાથી . કાંઈક, મળા માર્ગપર
 લક્ષ આપેલો; અને આ બાબનો સંકેતો અથવા હજારો માણસો
 પ્રમંગમાં આવેલા. જેમાંથી દૈક મમજણવાળા. તથા ઉપદેશક પ્રત્યે
 આસ્થાવાળા સોએક મણસો નીકળે. એ ઉપરથી એમ લેવામાં
 આવ્યું કે, લોકો તરવાના કામી વિશેષ છે, પણ તેમને તેવો યોગ
 બાંધતો નથી; જે ખરેખર ઉપદેશક પુરોનો ભેગ બને તો ઘણા
 છવો મળ માગ પ.મે તેવું છે. અને દયા આદિનો વિશેષ ઉદ્યોત
 થાય એવું છે, એમ દેખાવાથી કાંઈક ચિત્તમાં આવે છે કે, આ
 કાર્ય કાંઈક કરે તો ઘણું સારું, પણ દષ્ટિ કરતાં તેવો પુરૂષ ધ્યાનમાં
 આવતો નથી એટલે કાંઈક લખનાર પ્રત્યેજા પ્રતિ આવે છે. પણ
 લખનારનો જન્મથી લક્ષ એવો છે કે, એ જેવું એક જન્મમવાળું
 પદ નથી અને પોતાની ને કાર્યની યથાચોગ્યતા જ્યાં સુધી ન વર્તે
 ત્યાં સુધી તેની ઇચ્છા માત્ર પણ ન કરવી, અને ધાતું કરી હજુ
 સુધી તેમ વર્તવામાં આવ્યું છે. માર્ગનું કાંઈપણ સ્વરૂપ કંઈકને સમ-
 જાણ્યું છે, તથાપિ કાંઈકને એક જન પચ્ચપાણુ આપ્યું નથી અથવા
 તમે મારા શિષ્ય છો અને અમે ગુરુ છીએ એવો ધણું કરીને
 પ્રકાર દર્શિત થયો નથી. કહેનાનો હેતુ એવો છે કે, 'સર્વમંગપરિ-
 ભાગ થયે ને કાર્યની જ્ઞાતિ મલજ સ્વચ.વે ઉદયમાં આવે નો
 કરવી એવી માત્ર કલ્પના છે.

તેનો ખરેખરો આમલ નથી. માત્ર અનુકંપાદિ તથા જ્ઞાન-
 પ્રભાવ વર્તે છે તેથી ક્યારેક ને જ્ઞાતિ ઉકે છે અથવા અસ્પર્શિ
 અંગમાં તે જ્ઞાતિ છે, તથાપિ સ્વચ છે એમ ધારીએ છીએ. તેમ
 સર્વમંગપરિભાગ આદિ શાય તો હજારો માણસ મળ માર્ગને
 પામે અને હજારો માણસ તે સદ્માર્ગને આરાધી સદ્માનિને પામે.
 એમ અમાગથી થતું મંત્રને છે. અમારા મંત્રમાં ભાગ કરવાને
 ઘણા છવને જ્ઞાત યોગ એવો અંગમાં ભાગ છે. ધર્મ સ્થાપનાનું
 માન મોટું છે. તેની સજ્જાથી પગ વખતે આતી જ્ઞાતિ રહે; પણ
 આત્માને ધણીવાર તાવી જ્ઞાતાં ને મંત્રવ દેવની દ્રશ્યમાં જોડો જ
 દેખાય છે અને કાંઈક મત્તાગત રહો દશે નો ને દોગ થશે એમ
 અવસ્ય ભાસે છે, કેમકે યથાચોગ્યતા વિના દેહ છૂટી જાય એવી

દદ કપના હોય તો પણ માર્ગ ઉપદેશનો નહીં એમ આત્મ-
નિશ્ચય નિલ વર્તે છે એક એ બળવાન કારણથી પુરિષદ્વાદિ
સાગ કરવાનો વિચાર ગ્લા કરે છે માગ મનમાં એમ ગ્રહે છે કે,
વેદોક્ત ધર્મ પ્રકાશનો અથવા સ્થાપનો હોય તો મારી દશા મયા-
ગોચર છે, પણ જિનોક્ત માર્ગ સ્થાપનો હોય તો હજુ તેટલી
ગોચરતા નથી, તો પણ વિશેષ ગોચરતા છે એમ લાગે છે.

હે નાથ ! કાં ધર્મોન્નતિ કરવારૂપ ઇન્દ્ર મદનગણે મમાવેશ પામે તેમ
ચાઓ; કાં તો તે ઇન્દ્ર અવસ્થા કાર્યરૂપ ચાઓ. અવસ્થા કાર્યરૂપ
થી બહુ દુષ્કર દેખાય છે, કેમકે અપ અપ વાનમા મનભેદ બહુ
છે, અને તેના મુળ ધણા ઉગ ગયેલા છે મૂળ માર્ગથી લોકો
લાખો ગાઉ દૂર છે, એવુજ નહીં પણ મળ માર્ગની જિજ્ઞાસા
તેમને ઉત્પન્ન કરાવતી હોય તો પણ ધણા કાળનો પરિચય થયે
પણ થી કાણ પડે, એની તેમની દુગમ્ભાદિથી જડ પ્રધાનદશા
વર્તે છે.

* * * * *

ઉન્નતિના સાધનોની સ્મૃતિ કરૂ છુ.

બોધબીજનુ સ્વરૂપનિરૂપણ મળ માર્ગ પ્રમાણે હામ હામ થાય.

હામ હામ મતભેદથી કાષ્ઠજ કથ્યાણ નથી એ વાત દેખાય.

પ્રત્યક્ષ મદ્યુરની આત્માએ ધર્મ છે એમ વાત લક્ષમાં આવે.

દ્રવ્યાનુયોગ—આત્મવિહી પ્રકાશ થાય

સાગ વૈગમ્યના વિશેષપણથી સાધુઓ વિશ્વરે.

નવતત્ત્વ પ્રકાશ

માધુધર્મપ્રકાશ

શ્રાવકધર્મપ્રકાશ.

વિચાર.

મુજુ છોનો પ્રાપ્તિ.

૨

(૧) ?

ૐ અનંત શાંતમુર્તિ ઓવા ચંદ્રપ્રભુને નમોનમઃ

અનંત શાંત જ જેનું સ્વરૂપ છે તે પ્રભુની નિરંતર ચરણ સેવા સંપ્રાપ્ત હો-રહો. ચિત્ત અવિક્ષિપ્ત રાખશો. વિશેષ યથાવસર. દેહધારી છતાં આત્મા રૂપે રહ્યા ઓવા જિનવીતરાગને નમસ્કાર.

ચૈત્ર શુદ્ધ ૨, શુક્ર, ૧૯૫૭, રાજકોટ.

ૐ શાંતિ.

(૨) ?

ૐ અનંત શાંતમુર્તિ ઓવા ચંદ્ર પ્રભુને નમસ્કાર હો, નમસ્કાર હો. હાલ શું કહીયે ? યથાવસર.

વૃદ્ધિપત્ર ૨ જી^૩

(૩) ?

તે સર્પ બ્યાપક ચેતન છે ?

તેના કેટલા ભાગમાં માયા સમજવી ?

જ્યાં જ્યાં તે માયા ભાં ભાં ચેતનને બંધ સમજવો કે કેમ ? તેમાં જૂદા જૂદા જીવ શી રીતે માનવા ? અને તે જીવને બંધ શી રીતે માનવો ? અને તે બંધની નિવૃત્તિ શી રીતે માનવી ? તે બંધની નિવૃત્તિ થયે ચેતનને કયો ભાગ માયારહિત થયો ગણાય ? જે ભાગમાંથી પૂર્ણ મુક્ત થયા હોય તે તે ભાગ નિરાવરણ સમજવો કે શી રીતે ? અને એક દેકાણે નિરાવરણપણું

૧. ૨. શ્રીમદ્દના દેહાન્ત પૂર્વે ૧૮ દિવસે આ બન્ને પત્રો લખાયાં છે. સંવત્ ૧૯૪૮ ના વર્ષમાં શ્રીમદ્દના સરીરને તોલ ૧૩૮.૨૧૯ હતો. આ પત્રો લખાયાં ત્યારે માત્ર ૪૫ રાજ રહો હતો એવી સરીર પ્રતિ નિર્ણયતા પામી હતી.—સંતોષક.

૩. શ્રીમદ્દના દર્શન પર્યાયોચનકાળને આ હદાપોહ બંધાય છે આ આરુ- નિના ૫૪ ૬૫૦ ૫૨ પ્રકટ થયેલ આંક ૧૧૨ ના વિષયની અર્થવટના રચનાત દરતાં પહેલાં આ હદાપોહ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે.—સંતોષક.

૪. આ પત્ર સંવત્ ૧૯૪૪-૪૫ ના અરસામાં લખાયો છે.—સંતોષક.

તથા શ્રીગે દેશાણે આગળ, શ્રીગે દેશાણે નિગવગળ એમ બને કે કેમ ? તે
ચિત્રીને વિજ્ઞાન.

પ્રદાશમ્બદ્ધમ.

તેમાં અનંત અપ્રકાશ ભાસ્યમાન અનંતરૂપ તેથી શું થાય ?

ત્યાં ત્યાં તે અંતઃકરોણ બાપે ત્યાં ત્યાં માયા તારાયમાન થાય.

આત્મા અનંત છતાં મંગવાન જાણાય; અદર્શો છતાં દર્શો જાણાય એ
આદિ વિષયીતતા તેથી શું થાય ?

આત્માને અખની દેશના ચ.ય તેનું શું કરનું ?

અનંતરૂપો મંગધ જવા માટે નેનાથી પોતાનું બ્રહ્મપણું સમજનું ?

જાણાણ મમને શું ચ.ય ?

આત્મા નરવર અવરથા ન વર્તે ?

એક દેશ નિગવગળ થાય કે અર્થ દેશ નિગવગળ થાય ?

(૪)

બાળનું કાલ મેધમાં મળ એક અધુરતાને દાખીને લેના મરણક્રમણમાં ;
સર્વભાવ અર્થેણ દરી દે જર્યાં બા. પછી જો મોક્ષ ન મળે તો મારી
પામથી લંગ.

રત્નુરમ એ જ કે નિશદિન જેને આત્માનો વિષયજ છે. રાજમાં નથી
અને મોક્ષમાં નથી છતાં અનુભવમાં આવે તેનું કસન છે. અનંતમાં
રજુદા નથી જેની જેની રૂઝ આસ્પરણ છે. બાકી તો કંઈ કંઈ બધ તેમ નથી

અને આમ ક્યાં વિના તારો કાલ કાળે હંદેશ થનાર નથી. આ
અનુભવપ્રવચન કે માણિક ગણવી.

વિં ૨૫ ચંદના મણામ.

આનો વડ ૬૦. રાત્રિ, મેદમથી.

એક રજુઅને રૂઝ કરવામાં, નેની રૂવ દર્યાને પ્રસંગમાં, તેને
રસ માનવામાં આખી દેદગી-ગણ તો દેદગીમાં વિદ્યુત પેદગીએ અવસ્ય
મેક્ષે વર્તે.

મિતિ અને લેખક એજ.

નીતિવચનો.^૧

૧ સસ પણ કડણામય બોલવું.	૧૮ પાપી વચન લાખું નહીં.
૨ નિર્દોષ રિયતિ રાખવી.	૧૯ અચાજ આતા લાખું નહીં.
૩ વૈરાગ્ય હૃદય રાખવું.	૨૦ સુખ દુઃખપર સમભાવ કરે.
૪ આહાર વિહાર, આજસ, નિદ્રા
૫૦ ને વશ કરવાં.	૨૧ પ્રાણીને દુઃખ થાય એવું મૃયા
લાખું નહીં.
૫ ગૃહસ્થાશ્રમ વિવેકી કરવાં.	૨૨ અતિથિનું સન્માન કરે.
૬ વિવેકી, વિનયી અને પ્રિય
પણ મર્યાદિત બોલવું.	૨૩ પરમાત્મની ભક્તિ કરે.
૭ સાદસ કર્તવ્ય પહેલાં વિચાર
રાખવો.	૨૪ પ્રત્યેક સ્વયંશુદ્ધને સમાન માનું.
૮ પ્રત્યેક પ્રકારથી પ્રમાદને દૂર
કરવો.	૨૫ તેને દિન ત્રિતિ પુણું.
૯ સધળું કર્તવ્ય નિયમિતજ
રાખવું.	૨૬ કોઈ દર્શનને નિંદુ નહીં.
૧૦ અસલ ઉપદેશ આપુ નહીં.	૨૭ એક પક્ષી મતભેદ બાંધું નહીં.
૧૧ ક્રિયા મદોળી કરે નહીં.	૨૮ અચાન પશુને આરાધું નહીં.
૧૨ અહંપદ રાખું કે લાખું નહીં.	૨૯ આત્મપ્રમંસા દુઃખું નહીં.
૧૩ સમ્યક્ પ્રકારે વિશ્વભણીદ્રષ્ટિ કરે.	૩૦ પ્રમાદ કોઈ કૃત્યમાં કરે નહીં.
૧૪ નિસ્વાર્થપણે વિહાર કરે.	૩૧ તપણાને સમ વું.
૧૫ ધર્માનુરક્ત દર્શનથી વિચરે.	૩૨ તાપથી મુક્ત થવું એ મનો-
ગતા માનું.
૧૬ સર્વ પ્રાણીમાં સમભાવ રાખુ.	૩૩ તે મનોર્થ પાર પાડવા પરાયણ
થવું.
૧૭ કોપી વચન લાખું નહીં.	૩૪ યોગવટે હૃદયને શુદ્ધ કરવું.
	૩૫ અસલ પ્રમાણથી વાતપૂર્ન
કરે નહીં.

૧ આ નીતિવચનો શ્રીમદે પોતાની પ્રથમ અવસ્થામાં અટકે તેઆના ૧૮ મા
વર્ષે સવન ૧૯૪૨-માં રૂપગ દત્તા તેની સર્વ સખયા ૭૦ ની છે. તેમાંથી
આ નીચે ટાંકાં છે તેટલા અર્દા મૂક્યાં છે બાકીનાં ૩૦૦ વર્ષેજ રાફેપ દેાડ,
સંક્ષેપતાની સમજસમેત આ પછીની આરતિમાં આવવાયેાન્ય જાણીઆનાં કેટલાંક
વચનો શ્રીમદે પોતાને ઉદ્દેશીને અને કેટલાંક સિત્ર સિત્ર પાત્રો અર્થે ૩૭૫૦ દોષ
મિત્ર જણાવે છે—સંપાદક.

૩૬ અસંભવિત દેવના કરે નહીં.
 ૩૭ લોક અહિત પ્રણીત કરે નહીં.
 ૩૮ માનીની નિંદા કરે નહીં.
 ૩૯ વૈરીના ગુણની પણ સ્તુતિ કરે.
 ૪૦ વૈભાવ ટાઢથી ગણું નહીં.
 ૪૧ માત પિતાને મુક્ત વાટે અધાવું.
 ૪૨ રૂડી વાટે તેમને બદલો આપું.
 ૪૩ તેમની મિથ્યા આરા માનું નહીં.
 ૪૪ સ્વસ્ત્રીમાં સમભાવથી વસું.
 ૪૫ ઉચ્છૃંખલ અભિમાન કરે નહીં
 ૪૬ ખોટો ભલો કરે નહીં.
 ૪૭ દેવ માત્રનો સાગ કરે
 ૪૮ રાગ દ્રષ્ટિથી એકે વસ્તુ આરાધું
 નહીં.
 ૪૯ વૈરીના મલ વચનને માન આપું
 ૫૦ ખોટી ઉદાગના મેલું નહીં
 ૫૧ કૃપણ થાઉં નહીં.
 ૫૨ આજીવિકા મારે ધર્મ ખોણું નહીં.
 ૫૩ સસ વસ્તુનું ખેડન કરે નહીં.
 ૫૪ તત્વ આરાધતાં લોકનિંદાથી
 કરે નહીં.
 ૫૫ તત્વ આપતા માયા કરે નહીં.
 ૫૬ સ્વાર્થને ધર્મ ભાણું નહીં.
 ૫૭ ચારે વર્ગને મંડન કરે
 ૫૮ ધર્મ વડે સ્વાર્થ પેદા કરે નહીં.
 ૫૯ ધર્મ વડે અર્થ પેદા કરે
 ૬૦ જડતા જોડને અગ્નિય પામું નહીં.
 ૬૧ ખેદની રૂઝતિ આણું નહીં.
 ૬૨ મિત્રાત્વને વિચ્છેદન કરે.
 ૬૩ અમલને સસ કરું નહીં.
 ૬૪ હિસાવડે સ્વાર્થ આણું નહીં.

૬૫ સૃષ્ટિનો ખેદ વધારે નહીં.
 ૬૬ વિનયને આરાધી રહું.
 ૬૭ માયા વિનાનો સાગ કરે.
 ૬૮ દત્તા માન લઉં નહીં.
 ૬૯ દત્તા અનીતિ લઉં નહીં.
 ૭૦ કુળી દરીને ધન લઉં નહીં.
 ૭૧ સમભાવથી મૃત્યુને જોઉં.
 ૭૨ મોતથી હર્ષ માનવો.
 ૭૩ દોષના મોતથી હમવું નહીં.
 ૭૪ વિદેહી હૃદયને કરતો જોઉં.
 ૭૫ મૃત્યુનો શ્રદ્ધ મનું નહીં.
 ૭૬ અપૂર્ય આચાર્યને પૂજું નહીં.
 ૭૭ ખોટું અપમાન તેને આપું નહીં.
 ૭૮ અકરણીય વ્યાપાર કરે નહીં.
 ૭૯ ગુણ વગરનું વકતૃત્વ સેવું નહીં.
 ૮૦ તત્ત્વ તપ અકાળિક કરે નહીં.
 ૮૧ પોનાના મિથ્યા તર્કને ઉત્તેજન
 આપું નહીં.
 ૮૨ સર્વ પ્રકારની ક્ષમાને આઉં.
 ૮૩ મનોપની પ્રયામના કરે.
 ૮૪ સ્વાત્મલક્ષિત કરે.
 ૮૫ આમાન્ય લક્ષિત કરે.
 ૮૬ અનન્ય ઉપામક થાઉં.
 ૮૭ નિગલિમાની થાઉં.
 ૮૮ મનુષ્ય જ્ઞાતિનો ખેદ ન ગણું.
 ૮૯ જ્યની દયા ખાઉં.
 ૯૦ સામાન્યથી મિત્રભાવ રાખું
 ૯૧ પ્રત્યેક વસ્તુનો નિયમ કરે.
 ૯૨ મનોવિગ્નની જુદી કરે.
 ૯૩ પ્રત્યેક પશ્ચિદ સહન કરે.
 ૯૪ આત્માને પરમેશ્વર માનું.

- ૯૫ તારો સિદ્ધાંત ત્રે તેમ અંસાર-
વ્યવહાર ન ચલાવું.
૯૬ પ્રત્યેકને વાત્સલ્યતા ઉપદેશું.
૯૭ તત્વથી કંટાળું નહીં.
૯૮ પગિસા પ્રત્યેક પ્રકારે સહન કરું.
૯૯ તત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરું.
૧૦૦ ક્રોધ વસ્તુ જોઈ રાખું નહીં.
૧૦૧ આજીવિકા માટે ઉપદેશક થઈ
નહીં.
૧૦૨ તારા નિયમને તોડું નહીં.
૧૦૩ શ્રુતશાનની શ્રદ્ધિ કરું.
૧૦૪ તારા નિયમનું મંડન કરું નહીં.
૧૦૫ રસગારવ થાઉં નહીં.
૧૦૬ કષામ ધારું નહીં.
૧૦૭ બંધન રાખું નહીં.
૧૦૮ અધ્યક્ષ્યર્થ સેવું નહીં.
૧૦૯ આત્મ પરાત્મ સમાન માનું.
૧૧૦ લીધો લાગ લાગું નહીં.
૧૧૧ મૃગા છંડ લાપણું કરું નહીં.
૧૧૨ ક્રોધ પાપ સેવું નહીં.
૧૧૩ અબંધ પાપ ક્ષમાવું.
૧૧૪ ક્ષમાવવામાં માન રાખું નહીં.
(સુનિસામાન્ય)
૧૧૫ ગુરૂના ઉપદેશને તોડું નહીં.
૧૧૬ ગુરૂનો અવિનય કરું નહીં.
૧૧૭ ગુરૂને આમને જોસે નહીં.
૧૧૮ ક્રોધ પ્રકારની નેથી મદત્તા
જોગનું નહીં.
૧૧૯ તેથી શુદ્ધ હૃદયે તત્વજ્ઞાનની
શ્રદ્ધિ કરું.
૧૨૦ મનને સ્થિતિરથાપક ગણું

- ૧૨૧ વચનને રામબાણું રાખું.
૧૨૨ કાયાને કૃકર્મ રાખું.
૧૨૩ હૃદયને ભ્રમરરૂપ રાખું.
૧૨૪ હૃદયને કમળરૂપ રાખું.
૧૨૫ હૃદયને પત્થરરૂપ રાખું.
૧૨૬ હૃદયને લીંબુરૂપ રાખું.
૧૨૭ હૃદયને જળરૂપ રાખું.
૧૨૮ હૃદયને તેલરૂપ રાખું.
૧૨૯ હૃદયને અગ્નિરૂપ રાખું.
૩૦ હૃદયને આદર્શરૂપ રાખું.
૧૩૧ હૃદયને સમુદ્રરૂપ રાખું.
૧૩૨ વચનને અમૃતરૂપ રાખું.
૧૩૩ વચનને નિદ્રારૂપ રાખું.
૧૩૪ વચનને તૃણરૂપ રાખું.
૧૩૫ વચનને સ્વાધીનરૂપ રાખું.
૧૩૬ કાયાને કમાનરૂપ રાખું.
૧૩૭ કાયાને ચંચળરૂપ રાખું.
૧૩૮ કાયાને નિરપરાધી રાખું.
૧૩૯ ક્રોધ પ્રકારની આત્મા રાખું
નહીં. (પરમદંસ)
૧૪૦ તપસ્વિ જીવે; વનમાં તપશ્ચર્યા
કરે જીવે. (તપસ્વિની ઇચ્છા)
૧૪૧ શીતળ છાયા લઈ જીવે.
૧૪૨ મમજાવે સર્વ મુખ સંપાદન
કરે જીવે
૧૪૩ માયાથી દૂર રહુ જીવે.
૧૪૪ પ્રપંચને દાગું જીવે.
૧૪૫ સર્વ લાગ વસ્તુને જાણુ જીવે.
૧૪૬ જોતી પ્રસંસા કરે નહીં.
(સામાન્ય)
૧૪૭ જોતી વસ્તુ પ્રતીત કરે નહીં.

- ૦૧ તત્ત્વનેજ પ્રહણ કરે.
- ૦૨ નિર્માણ અધ્યયન કરે નહીં.
- ૦૩ વિચારશક્તિને ખીલવું.
- ૦૪ ગાન વિના તારે એ ધર્મ અંગીકૃત કરે નહીં.
- ૦૫ એકાંતવાદ લઉં નહીં.
- ૦૬ નિરાગી અધ્યયનો મુખે કરે.
- ૦૭ ધર્મકથા શ્રવણ કરે.
- ૦૮ નિર્માણ કર્તવ્ય ચુકું નહીં.
- ૦૯ અપરાધ શિક્ષા તોડું નહીં.
- ૧૦ યાચકની હાંસી કરે નહીં.
- ૧૧ સત્પાત્રે દાન આપું.
- ૧૨ દીનની દયા ખાઉં.
- ૧૩ દુઃખીની હાંસી કરે નહીં.
- ૧૪ ક્ષમાપના વગર શયન કરે નહીં.
- ૧૫ આળસને ઉત્તેજન આપું નહીં.
- ૧૬ નિવૃત્તિસાધન એ વિના સધળું લાગું નહીં.
- ૧૭ મર્મ લેખ કરે નહીં.
- ૧૮ પર દુઃખે દાગું.
- ૧૯ અપરાધી પર ક્ષમા કરે.
- ૨૦ અયોગ્ય લેખ લખું નહીં.
- ૨૧ આસુપ્રસનો વિનય જાળવું.
- ૨૨ ધર્મકર્તવ્યમાં દ્રવ્ય આપતાં માયા ન કરે.
- ૨૩ નમ્ર વીરવધી તત્ત્વ બોધું.
- ૨૪ પગમહસની હાંસી કરે નહીં.
- ૨૫ કલેશને ઉત્તેજન આપું નહીં.
- ૨૬ નિંદા કરે નહીં.
- ૨૭ કર્તવ્ય નિયમ ચુકું નહીં.
- ૨૮ દિનચર્યાનો ગેરઉપયોગ કરે નહીં.

- ૨૨૯ ઉત્તમ શક્તિને સાધ્ય કરે.
- ૨૩૦ શક્તિ વગરનું કૃત્ય કરે નહીં.
- ૨૩૧ દેશ કાળાદિને ઓળખું.
- ૨૩૨ કૃત્યનું પરિણામ જોઉં.
- ૨૩૩ ક્રોધનો ઉપકાર ઓળખું નહીં.
- ૨૩૪ મિથ્યા સ્તુતિ કરે નહીં.
- ૨૩૫ ખોટા દેવ સ્થાપું નહીં.
- ૨૩૬ કલ્પિત ધર્મ ચલાવું નહીં.
- ૨૩૭ સૃષ્ટિ સ્વભાવને અધર્મ કહે નહીં.
- ૨૩૮ સર્વ શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ લોચન-દાયક માનું.
- ૨૩૯ માનતા માનું નહીં.
- ૨૪૦ અયોગ્ય પુજન કરે નહીં.
- ૨૪૧ માનની અભિક્ષાપા રાખું નહીં.
- ૨૪૨ આક્ષાપાદિ સેવું નહીં.
- ૨૪૩ હુંકું લક્ષ રાખું નહીં.
- ૨૪૪ ઉન્માદ સેવું નહીં.
- ૨૪૫ રૌદ્રાદિ રસને ઉપયોગ કરે નહીં.
- ૨૪૬ શાંત રસને નિંદુ નહીં.
- ૨૪૭ સત્કર્મમાં ઓડોં અ.વું નહીં.
- ૨૪૮ પાછો પાંડવ પ્રયત્ન કરે નહીં.
- ૨૪૯ મિથ્યા હક લઉં નહીં.
- ૨૫૦ અવાચકને દુઃખ આપું નહીં.
- ૨૫૧ ખોટીજાની શુભશાંતિ રખાઉં.
- ૨૫૨ નીતિશસ્ત્રને માન આપું.
- ૨૫૩ હિંસક ધર્મને વળગું નહીં.
- ૨૫૪ અનાચારી ધર્મને વળગું નહીં.
- ૨૫૫ મિથ્યાવાદને વળગું નહીં.
- ૨૫૬ શૂંગારી ધર્મને વળગું નહીં.
- ૨૫૭ અગાન ધર્મને વળગું નહીં.
- ૨૫૮ દેવજ શસ્ત્રને વળગું નહીં.
- ૨૫૯ દેવજ ઉપાસના સેવું નહીં.

- ૨૫૬ નિયનવાદ મેતું નહીં.
 ૨૬૦ ભાવે સૃષ્ટિ અનાદિ અંત કહું
 નહીં.
 ૨૬૧ દ્રવ્યે સૃષ્ટિ આદિ અંત કહું નહીં
 ૨૬૨ પુરુષાર્થને નિંદુ નહીં.
 ૨૬૩ નિપાળીને ચંચળતાથી છાંતું
 નહીં.
 ૨૬૪ શરીરનો ભરસો કંઈ નહીં.
 ૨૬૫ અયોગ્ય વચને ખોસાતું નહીં.
 ૨૬૬ તત્વધર્મનિદકપગ પથુ રોપ
 ધરો નહીં.
 ૨૬૭ ધીરજ મક્કની નહીં
 ૨૬૮ અશ્રિતને અદ્ભુત કરતું.
 ૨૬૯ વિજય કીર્તિ યશ સર્વપક્ષી
 પ્રાપ્ત કરવાં.
 ૨૭૦ દોષનો ધરમ્માર તોડવો નહીં.
 ૨૭૧ અનિશ્ચય નાખી નહીં.
 ૨૭૨ શુકલ ધર્મ ખંડવો નહીં.
 ૨૭૩ નિપકામ શીત આરાધવું.
 ૨૭૪ ત્વચિત ભાષા ખોસવી નહીં.
 ૨૭૫ પાપ મંથ ગુપું નહીં.
 ૨૭૬ સ્મરણને વસ્તુ માત્ર આપું નહીં
 ૨૭૭ શાસ્ત્રની અશાનના કહે નહીં.
 ૨૭૮ શુભાદિકની તેમજ.
 ૨૭૯ રાગે યોગ તપ સાધું નહીં.
 ૨૮૦ મમય વિનાર્થદાર ખોલવો નહીં.
 ૨૮૧ પુત્રીને ભણાવ્યા વગર રહું નહીં.
 ૨૮૨ ત્રી વિદ્યાસાગી મોહુ-કહે
 નગરને પ્રવેશ કરી પાસ

- ૨૮૫ ઉપદેશકને મન્માન ર.
 ૨૮૬ અનન ગુણ ધર્મથી
 સૃષ્ટિ છે એમ માનું.
 ૨૮૭ દોષ દોષે તત્ત્વરૂં કરી
 યામાંથી દુઃખ જાને એમ.
 ૨૮૮ દુઃખ અને ખેદ એ બન્ને
 ૨૮૯ માણુમ ચાહે તે કરી ર.
 ૨૯૦ શરૂ, વીર્ય, ભુદ્ધિ છો નો
 ઉપયોગ કરે.
 ૨૯૧ કોષ કાળે મને દુઃખી માનું
 ૨૯૨ સૃષ્ટિનાં દુઃખ પ્રનાશન ર.
 ૨૯૩ સર્વ માધ્ય મનોર્થ ધાગ્યું
 ૨૯૪ પ્રત્યેક તત્ત્વજ્ઞાનીઓને પર
 માનું.
 ૨૯૫ પ્રત્યેકનું ગુણ તત્ત્વ ગૃહ્યું
 ૨૯૬ પ્રત્યેકના ગુણને પ્રકૃષ્ટીત ર.
 ૨૯૭ કુટુંબને સ્વર્ગ બનાવું.
 ૨૯૮ સૃષ્ટિને સ્વર્ગ બનાવું તો કુટુંબ
 મોક્ષ બનાવું.
 ૨૯૯ તત્ત્વાર્થે સૃષ્ટિને સુખી કરતા
 દુઃખ અર્થે અર્ધું.
 ૩૦૦ સૃષ્ટિના પ્રત્યેક (-) ગુણની
 શક્તિ કરે.
 ૩૦૧ સૃષ્ટિના દાખલ તરીકે પાપ પુણ્ય
 છે એમ માનું.
 ૩૦૨ એ સદાત તત્ત્વધર્મનો છે,
 નામ્તીકતાનો નથી એમ માનું.
 ૩૦૩ હૃદય પ્રાપ્તિ કર નહીં.
 ૩૦૪ વાચ્યનાથી વૈરીને ગણુ વશ કરે.
 ૩૦૫ તુ જો કરે છે તેમા અમલવ

૧ શંકા ન કરે, દિવાયું નહીં;
મેડન કરે.

૨ રાજા છતાં પ્રજાને સારે રસ્તે
ચલાવું.

૩ પાપીને અપમાન આપું.

૪ ન્યાયને આપું વર્તું.

૫ ગુણનિધિને માન આપું.

૬ તારો રસ્તો સર્વ પ્રકારે માન્ય
રાખું.

૭ ધર્મોક્ત્ય રચાવું.

૮ વિદ્યાલય રચાવું.

૯ નગર સ્વચ્છ રાખું.

૧૦ વધારે દર નાખું નહીં.

૧૧ પ્રજાપર વાતસલ્યતા ધરાવું.

૧૨ કોઇ વ્યસન સેવું નહીં.

૧૩ અધ્યાન ક્રિયા તજી દઉં.

૧૪ જ્ઞાન ક્રિયા સેવવા માટે.

કપટને પથુ જાણવું.

૧૫ ધર્મ આગા સર્વથી ઔઞ માનું
છડે.

૧૬ સદ્ગતિ ધર્મનેજ સેવીશ.

૧૭ મિદાંત માનીશ, પ્રણીત કરીશ.

૧૮ ધર્મ મહાત્માઓને સન્માન દઇશ.

૧૯ ગાનવિના સધળી ગાયનાઓ

ભાગું છડે.

૨૦ મિદાસચારી ગાયના સેવું છડે.

૨૧ પૌષ્પદાદિ વ્રત સેવું છડે.

૨૨ બાધેલો આશ્રમ સેવું છડે.

૨૩ અકરણિય ક્રિયા ગાન સાધું નહીં.

૨૪ પાપન્યવહારના નિયમ બાંધું.

૨૫ રમ રવાદે તન ધર્મ મિથ્યા
કરે નહીં.

૨૬ એકાંત શારિર ધર્મ આરાધું નહીં.

૨૭ અનેક દેવ પૂજું નહીં.

૨૮ ગુણુ સતવન સર્વોત્તમ ગણું.

૨૯ સદ્ગુણનું અનુકરણ કરે.

૩૦ શંગારી સાતા પ્રભુ માનું નહીં.

૩૧ સાગર પ્રવાસ કરે નહીં.

૩૨ કૃષ્ણાદિ પાપમેશ્યાના સાગ
કરે છડે.

૩૩ સમ્યક્ સમયમાં અપધ્યાનનો
ભાગ કરે છું.

૩૪ નામલક્ષિત સેવીશ નહીં.

૩૫ મિથ્યા ભાષણ કરે નહીં.

૩૬ સત્સાહેબને સન્માન આપું.

૩૭ કાયાપર ગૃહ ભાવ રાખું નહીં.

૩૮ માનાયે મૃત કરે નહીં.

૩૯ કીર્તિયો પુણ્ય કરે નહીં.

૪૦ કલ્પિત કથા દર્શાવે સર્વને
નહીં.

૪૧ શક્તિનો ગેરઉપયોગ કરે નહીં.

૪૨ અકૃત ધન સડ નહીં.

૪૩ જુનું પાછળ ગમી રાખું નહીં.

૪૪ વ્યાખ્યાન શક્તિને આરાધું.

૪૫ ધર્મનામ કલેસમાં પડે નહીં.

૪૬ તારા ધર્મ માટે રાજદારે કેસ
— (મુકરદ્દો) મુકે નહીં.

૪૭ બને લાંબુધી રાજદારે ચડું નહીં.

૪૮ શ્રીમંતાવસ્થાએ વિગ સાગાદિ

— ની આશુ નહીં.